THE VĀLMĪKI-RĀMĀYAṆA

Critical Edition

Vol. II

THE VĀLMĪKI-RĀMĀYAṆA

CRITICALLY EDITED FOR THE FIRST TIME

and Illustrated by the Faculty of Fine Arts, M. S. University of Baroda

Published under the Authority of the Maharaja Sayajirao University of Baroda

ORIENTAL INSTITUTE

Baroda (India)

1962

THE AYODHYĀKĀṆḌA

THE SECOND BOOK OF THE VĀLMĪKI RĀMĀYAṆA

The National Epic of India

Critically edited by

DR. P. L. VAIDYA M.A. (Cal.), D. Litt. (Paris),

Retired Professor of Sanskrit and Allied Languages
Nowrosjee Wadia College, Poona

Sometime Mayurbhanj Professor and Head of the Department of Sanskrit and Pali
Banaras Hindu University

Sometime Director, Mithila Institute of Research, Darbhanga
Editor, Karṇaparvan

General Editor, Critical Edition of Mahābhārata
Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona

Oriental Institute
Baroda (India)
1962

Printed by [illegible] J. Patel, Manager, The Maharaja Sayajirao University of Baroda Press (Sadhana Press), near Palace Gate, Palace Road, Baroda, and published by Prof. B. J. Sandesara, the Director, Oriental Institute, Baroda, 1962.

CONTENTS

LIST OF ILLUSTRATIONS

PREFACE

It gives me great pleasure in placing before the world of scholars the Second Volume of the Critical Edition of the Vālmīki-Rāmāyaṇa comprising the Ayodhyākāṇḍa edited by Dr P. L. Vaidya, M.A. (Cal.), D.Litt. (Paris), the General Editor of the Mahābhārata. The Bālakāṇḍa was completed in 1960 and the first Fascicule of the Ayodhyākāṇḍa containing the first forty Sargas was published last year. It is gratifying to note that both of them were very favourably received by competent authorities in India and abroad. The reviews in the Press, both Indian and foreign, were also equally favourable.

The University Grants Commission which was pleased to give an annual grant of Rs 20,000 for four years, from 1955-59, and a liberal grant of Rs 45,000 for the year 1959-60 to the Rāmāyaṇa Department, appointed an expert committee to evaluate the work done in the publication of the Critical Edition of the Vālmīki Rāmāyaṇa and to examine and recommend how the scheme should be implemented in future. The committee consisted of the following members —

1. Professor Suryakant, Banaras Hindu University
2. Professor R. N. Dandekar, Poona University
3. Dr S. Bhattacharya, University Grants Commission

The committee visited the M. S. University of Baroda on the 28th and the 29th June, 1960 and was satisfied with the work of the Rāmāyaṇa Department accomplished since the inception of the scheme by the University in March 1951. On their recommendation the University Grants Commission was pleased to continue its assistance on the basis of the two-third of the expenditure on the Rāmāyaṇa Scheme from 1960-61 to 1966-67 on condition that the remaining one third would be met by the University/State Government. The Government of Gujarat was also later on pleased to sanction the grant of the remaining one third of the expenditure. We ever remain most grateful to the University Grants Commission and the Government of Gujarat for their liberal financial help.

The progress of the Rāmāyaṇa Department is quite satisfactory. The text of the Araṇyakāṇḍa was constituted by Shri P. C. Divanji, M.A., LL.M.,—alas, he is now no more—and was thoroughly checked by the General Editor. The Critical Apparatus of the whole Araṇyakāṇḍa is completed and is under revision. The Third Volume will be published in 1963. The text of the first twenty five Sargas of the Kiṣkindhākāṇḍa has been constituted by Prof. D. R. Mankad, M.A. who will complete the work very shortly. The Critical Apparatus of the Kiṣkindhākāṇḍa is under preparation and it is proposed to publish it as the Fourth Volume in 1964. The Sundarakāṇḍa which will be soon taken up by Prof. G. C. Jhala, M.A., will be published in 1965. Dr P. L. Vaidya will take up the Yuddhakāṇḍa and the General Editor will mind the last Kāṇḍa. It is proposed to finish the entire work in 1967.

in the publication of the Critical Edition I also most sincerely thank the staff of the Rāmāyaṇa Department for their hearty co-operation I am also thankful to the Director of the Oriental Institute, Dr B J Sandesara, for his interest in the Rāmāyaṇa Department.

Once more I thank the University Grants Commission and the Government of Gujarat for their financial help

RAMAYANA DEPARTMENT,
ORIENTAL INSTITUTE,
Shrimati Hansa Mehta Library Building, Baroda

G. H BHATT
General Editor

EDITORIAL NOTE

The Critical Apparatus

The text of the Ayodhyākāṇḍa in this edition is based upon the following 29 MSS., selected from out of a total of 43 MSS. collated for the purpose :—

I N(orthern) Recension (15 MSS :—ŚÑVB 8 + D 7)

(a) North-western Group

Śāradā Version [Ś]

Ś1 = Baroda, Oriental Institute, No. 14061. Undated.

(b) North-eastern Group

(i) *Nepālī Version* [Ñ]

Ñ1 = Baroda, Oriental Institute, No. 14156. Microfilm of MS. No. 934 of The Bir Library, Kathmandu, Nepal, dated Samvat 1076 (c.A.D. 1020).

Ñ2 = Baroda, Oriental Institute, No. 14157. Microfilm of MS. No. 905 of the Bir Library, Kathmandu, Nepal, dated Newārī Samvat 795 (c A.D. 1675).

(ii) Maithili Version [V]

V1 = Baroda, Oriental Institute, Devanāgarī Transcript of a Maithili MS. of the Palace Library, Darbhanga. Undated.

(iii) Bengālī Version [B]

B1 = Baroda, Oriental Institute, No. 14122 Photo-stat copy of MS. No. 348 of the Bibliothèque Nationale, Paris, dated Śaka 1610 (c A D 1688).

B2 = Śāntiniketana Viśvabhāratī, No 776. Dated Śaka 1711 (c.A.D. 1789).

B3 = Calcutta, Asiatic Society of Bengal, No. G 394 dated 1833 A.D.

B4 = Calcutta, Calcutta *University Library, No. 764.* Undated.

Devanāgarī Version [*D*], *sub-divided into*

(i) Devanāgarī Version of Govindarāja (Dg1), Tilaka (Dt1), Devarāmabhaṭṭa (Dd1) and Maheśvaratīrtha (Dm1). (all S).

Dg1 = Baroda, in private possession (of Prof G. H. Bhatt). Unnumbered. Dated Samvat 1830 (c.A.D. 1775).

Dt1 = Jodhapur, Palace Library. Unnumbered. Undated.

Dd1 = Baroda, Oriental Institute, No. 1097. Dated Samvat 1897.

Dm1 = Poona, Bhandarkar Oriental Research Institute, No. 110/81-82. Undated.

(ii) *Devanāgarī Composite Version.*

D1 = Baroda, Oriental Institute, No. 14142. Photo-stat copy of MS. No. 123 of 1684-87 of the Bombay Government Collection deposited at the Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona, dated Samvat 1512 (c.A.D. 1456). (W)

D2 = Poona, Bhandarkar Oriental Research Institute, No. 825 of 1875-76. Dated Samvat 1829 (c.A.D. 1773). (W)

D3 = Baroda, Oriental Institute, No. 3937. Dated Samvat 1773 (c.A.D. 1717). (W)

D4 = Ujjain, Scindia Oriental Institute, No. 1611. Undated. (NE)

D5 = Vallabha Vidyanagar (Via Anand) Vitthalabhai Patel Mahāvidyālaya. Unnumbered. Dated Samvat 1905 (c.A.D. 1848). (W)

D6 = Baroda, Oriental Institute, No. 14062. Undated. (NW)

D7 = Bikaner, Palace Library of The Maharaja of Bikaner, No. 2019. Dated Samvat 1696. (NW)

II S(outhern) Recension (14 MSS —TGM 10 + D 4)

Telugu Version [T]

T1 = Madras Adyar Library No 72372 Undated

T2 = Madras Adyar Library No 72393 Undated.

T3 = Madras Adyar Library No 75597 Undated

Grantha Version [G]

G1 = Baroda Oriental Institute No 6362 Dated Kollam 993 (c A D 1818)

G2 = Trippunithura (Travancore Cochin State now Kerala State) Maharaja s Grantha Library Sanskrit College No 152 Undated

G3 = Ahmedabad in private possess on (of Muni Śri Punyavijayaji) Unnumbered Undated

) Malayalam Version [M]

M1 = Chunangad (Via Ottapalam) South Malabar in private possession (of Shri Nilakanthan Nambudiri pad) Unnumbered Dated Kollam 687 (c A D 1512)

M2 = Trippunithura (Travancore-Cochin State now Kerala State) Maharaja s Grantha Library Sanskrit College No 158 Dated Kollam 865 (c A D 1690)

M3 = Tr ppunithura (Travancore-Cochin State now Kerala State) Maharaja s Grantha Library Sanskrit College No 159 Undated

M4 = Malabar in private possession (of Śri Nilakanthan Nambudripad) Unnumbered Undated

TESTIMONIA

(i) Commentaries

= Commentary (Vivekatilaka) of Udari (also Udali) Varadaraja as in the transcript of tl e MS No 3409 of the Government Oriental Manuscripts Library Madras The comm is earlier than 1250 A D

= Commentary of Ramanuja as given in MS No 14066 of Oriental Institute Baroda Transcr pt of MS No 8214 of the Government Oriental Manuscripts Library Madras undated

n = Commentary of Maheśvaratirtha as given in MS no 844 of the Nas k Patwardhan Collection deposited at the Bharata Itihasa Samśodhaka Mandala Poona Dated Śaka 1698 (c A D 1776)

g = Commentary of Govindraja as given in MS (Dg1) of Prof G H Bhatt Baroda Dated Samvat 1830 (c A D 1775)

k = Commentary (Kataka or Amrtakataka) of Katakayogindra (al as Madhavayog n) as given in MS No 14053 of the Oriental Institute Baroda Transcript of MSS nos 3754 and 8978 of the Government Oriental Manu scripts L brary Madras undated

t = Commentary (Tilaka) of Nageśa Bhatta as given in Dt1 undated also as printed in Vulgate editions

(ii) Epitomes

(1) The Ramopakhyana (Mbh III 258 276 BORI Poona 1942)

(2) Purāṇas—Viṣṇu Purana III 3 IV 4 (Gitā Press Gorakhpur 1937)
Agni Purana chaps 5 11 (Ānandaśrama ed Poona 1900)
Padma Purāṇa IV 66 121 V 35 (Ānandāśrama ed Poona 1893-94) etc

(3) The Rāmāyana mañjari of Kṣemendra (Kāvyamālā No 83 Nirnaya Sagara Press Bombay 1903)

ABBREVIATIONS AND DIACRITICAL SIGNS

add. = adding.
addl. = additional.
af. = after.
App. = Appendix.
B. = Bombay edition of the R. (Gujarati Printing Press, A.D. 1912; the Vulgate).
bef. = before.
chap. = chapter(s).
comm. = commentary (taries).
cont. = continue(s; ed; ing).
corr. = corrected, correction.
Crit. App = Critical Apparatus.
ed. = edition.
ex. = except.
fig. = figure(s).
fol. = folio(s).
foll. = following.
fragm. = fragment(ary).
G. = Gorresio's ed. of the R.
Gov. = Govindarāja.
hapl. = haplographic(ally).
hypm. = hypermetric.
illeg. = illegible.
inf. lin. = *infra lineam* (below the line)
ins. = insert(s, ed, ing)
int. lin. = *inter lineas* (between the lines).
interp. = interpolate(s).
introd. = introduction, introductory
K. = Kumbhakonam ed. of the R.
Kat. = Kataka.
L. = Lahore ed. of the R
l. = line(s).
m. or marg. = marginal(ly).
Mah. = Maheśvaratīrtha
Manu. = Manusmṛti (N.S.P. ed.).
Mbh. = Mahābhārata.
meta = by metathesis.
N. = Northern.
NE. = North-eastern.
NW. = North-western.
om. = omit(s, ing, ed.)
orig. = original(ly).
post. = posterior.
pr. m. = *prima manu* (by own hand).
prob. = probably.
R. = Rāmāyaṇa.
r. = repeat(s; ed; ing).
Rām. = Rāmānuja.
ref. = refer(ence).
resp. = respective.
respy. = respectively.
Rm. = Rāmāyaṇamañjarī (Kāvyamālā No. 83).
Ru. = Rāmopākhyāna (Mbh. III. 258-276, BORI, Poona, 1942).
S. = Southern.
sec. m. = *secunda manu* (by another hand).
Sga. = Sarga.
st. = stanza(s).
subm. = submetric
subst. = substitute(s, ed).
supp. = supplementary.
sup. lin. = *supra lineam* (above the line).
Til. = Tilaka.
transp. = transpose(s, ed), transposition.
v. = verse.
(var.) = (with variation).
v.l. = varia(e) lectio(nes).
vulg. = vulgate.
W = Western
卐卐 (in the critical foot notes) enclose citations from commentators.
[ ] besides their normal uses, enclose *additions* to MS readings.
( ) besides their normal uses, enclose superfluous letters, which should be *omitted* from MS. readings.
* (superior star) in the text indicates an *emendation*.
* (in the critical foot-notes, before a verse or verses and preceded by a numerical figure) indicates additional or substitute passages.
* * (in the MS readings) indicate equal number of syllables lost through injury to MS.
~~ printed below (or along the side-margin of) any part of the constituted text indicates that the reading of it is less than certain.
C denotes a "Commentary", prefixed to the abbreviation of the name of a commentator (or a commentary), thus, Cv = Comm. Vivekatilaka; Cr = Comm. of Rāmānuja, Cm.g. = Comm. of Maheśvaratīrtha and Govindarāja, Ck.t. = Comm. Kataka and Tilaka. A "*p*" is added on to denote a "pāṭha" or variant; thus, Crp = a pāṭha mentioned in the Comm. of Rāmānuja; Ckp = pāṭha mentioned in the Comm. Kataka.

INTRODUCTION

THIS Critical Edition of the Ayodhyākāṇḍa of Vālmīki's Rāmāyaṇa is based on 29 MSS., selected from out of 43 MSS. fully collated for this purpose. These MSS. are written in Śāradā or Kaśmīrī, Newārī or Nepālī, Maithilī, Bengali, Devanāgarī, Telugu, Grantha and Malayalam scripts. There are some MSS. in Nandināgarī and Uriyā scripts, but they hardly differ from Southern and Bengali versions respectively, and hence not utilized for the preparation of the Critical Apparatus. Some of these MSS. are dated while some do not record their dates, but all of them have been selected as best representatives of different scripts and different parts of this Bhāratavarṣa, such as Kaśmīra, Nepal, Mithilā, Bengal, Rajasthan, Gujarat, Western India, Andhradesa, Tamilnad and Kerala. The dates of these MSS., further, range from 1020 A.D. to 1860 A.D. In fact, it is now well nigh impossible to come across a MS. of the Rāmāyaṇa older than 1020 A.D. Some of these MSS. are accompanied by commentaries, normally representing texts which their authors considered best, but occasionally offering different readings. Some of these commentators seem to have consulted several MSS. to fix up the best Text according to them, recording readings as well as order of the Sargas, and criticising views of their predecessors. Further, some very ancient commentaries, not accompanied by text, have also been utilized in the constitution of the Text and its Critical Apparatus. I thus feel that the Rāmāyaṇa Department of the Oriental Institute of Shri Maharaja Sayajirao University of Baroda, has spared no pains to obtain for me MS. material needed for the preparation of a Critical Edition of the second great epic of India.

The MSS. actually used for the constitution of the text and the critical apparatus of the Ayodhyākāṇḍa are already mentioned previously in the Editorial Note.

Over and above this, the following MSS. were fully collated, but were rejected as they did not yield any useful material for Text-constitution.

1. A paper MS., transcript of a MS. in the Maithili script, No. 14145, belonging to the Oriental Institute, Baroda. The original belonged to the Raj Library, Darbhanga, dated Śaka 1473. It was discovered that this MS. is a transcript in the Maithili script of a MS. representing the S recension (Vulgate), and rejected on that account (V_1, collation no.)

2. A paper MS. in the Maithili script, being a microfilm of a MS. in the University Library, Patna. Due to faulty exposure, the film has become illegible. It represents the NE version (V_3).

3. A paper MS. in the Devanāgarī script, No. 12804, belonging to the Oriental Institute, Baroda, and representing the NW version (D_5).

4. A paper MS. in the Devanagari script, No. 5600, obtained from the Scindia Oriental Institute, Ujjain, representing the Western version (D_9).

5. A paper MS. in Devanagari, Jodhpur Library, dated Śaka 1708, Samvat 1788, and representing the Western version (D_{10}).

6. A paper MS. in the Devanāgarī script, Bundle No. 4, belonging to H. H. Maharaja Shri Gaja Singhji Sahib Bahadur of Jodhpur, now forming part of the Jodhpur Library. It was prepared by a Brahmin Gopal Khare at Kalimūla Matha in Central Kashmir, representing the NW version (D_{11}).

7. A paper MS. in the Devanagarī script with the comm. of Maheśvaratīrtha, No. 844, and belonging to the Bharat Itihasa Samshodhak Mandal, Poona, representing the S recension (D_{14}).

8. A paper MS. in the Devanāgarī script, No. 2986, belonging to the Vishveshvarananda Vedic Research Institute, Hoshiarpur, dated Samvat 1808 and representing the NW version (D_{16}).

9. A paper MS. in the Devanāgarī script, No. 2989, belonging to the Vishveshvarananda Vedic Research Institute, Hoshiarpur, dated Samvat 1869 and representing the NW version (D_{17}).

10 A paper MS. in the Devanāgarī script, No 1767, belonging to the Vishveshvarananda Vedic Research Institute, Hoshiarpur, and representing the NW version (D_{10}).

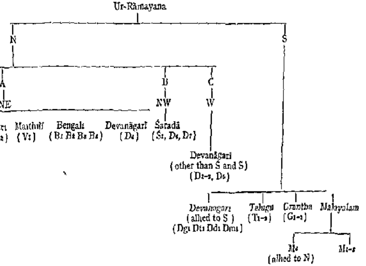
11. A paper MS in the Devanāgarī script, No. 1022, belonging to the Lall Garh Palace, Bikaner, and representing the NW version (D_{10})

12 A paper MS. in the Devanāgarī script, No 1020, belonging to the Maharaja of Bikaner (now deposited in the Anup Library), dated samvat 1731, and representing the NW version (D_{11}).

13. A palm leaf MS in the Grantha script, No 9869, belonging to the Government Oriental MSS. Library, Madras

14 A palm-leaf MS in the Malayalam script in private possession of Sankaran Nampyathan Nambudripad, Avana Parampumana, Malbar, dated Kollam 998 (i e, A D 1823)

These MSS broadly fall into two major groups, representing the two main recensions, Northern and Southern They can be further divided into sub groups or versions on the strength of insertions (* passages not included in the constituted text), longer or shorter, and also on account of various readings they offer The following pedigree of the MSS used will clearly show the relation that exists between the main recensions and the versions

Detailed Description of the MSS

Ś1

Baroda, Oriental Institute, No 14061. Dated Saptarṣi Samvat 34 (C. 1860 A D) It was purchased for the Institute by Dr S. N Sharma of Srinagar Thick unglazed paper, size 12¼" × 7", Śāradā script.

The MS is complete in seven kāṇḍas total number of folios for Ayodhyā being 82 The folio has 17 lines to a page and about 45 to 68 letters to a line. Margins are seldom ruled stanzas are not numbered The first five Sargas are not numbered Sargas from 6 to 103 are numbered, but the remaining Sargas are not A single daṇḍa demarcates both the halves of the stanza Colophons are daubed over with orpiment generally, but sometimes red chalk is used for the purpose Colophons give significant Sarga names There are marginalia, *pr m* occasionally, as also additions and corrections, most of them *pr. m*. Transpositions of stanzas and their halves are occasionally found In this connection, we may mention the episode of Kākavṛttānta which seems to be newly added. Hand writing

is fairly legible It does not use pṛṣṭhamātrās but uses parasavarna The MS seems to have been written by two scribes

At the end of the present Kanda Samvat 34 is mentioned which according to Dr Sharma s report is probably the Saptarṣi Samvat corresponding to A D 1860 This means that it is a very late exemplar It represents the NW version

There are a few * passages exclusive to this MS *viz* 176* 220* 1818* and 2396*

Ñ1

Baroda Oriental Institute No 14156 microfilm of MS No 934 of the Bir Library, Kathmandu Nepal dated *Samvat* 1056 which according to Pandit *Baburam Acharya Itihasaśiromaṇi* the ex Librarian refers to Vikrama Samvat corresponding to A D 1020 This MS is thus the oldest dated MS of Valmiki s Ramayana known to us Palm leaves 21½" × 2", Newari script

The codex has preserved all the seven kaṇḍas The Ayodhyākāṇḍa begins with folio 91 and ends with folio 221 It has 6 lines to a page and about 85 letters to a line It has side margins of 1¼", and top and bottom margins ¼" each which are not ruled

Stanzas and Sargas are not numbered and stanza endings are marked with a single daṇḍa There are very few marginalia and corrections but additions are frequent all *pr m* The tying threads pass through two holes in the middle of the leaves Dilapidated in condition The writing is fairly correct but owing to old age it is not clear at places It uses pṛṣṭhamatras च and व, थ and घ, त and न, स and म, and at places even ण and ब are confounded It has a long break owing to missing folios correspond ing to the portion from Sarga 44 (1058*) up to 2 68 23 (1763*) of our Critical Text

The Bala Ayodhya Araṇya and Kiṣkindhā Kaṇḍas are written in one hand and the remaining Kan das in another The post colophon entry made at the end of Kiṣkindha *pr m* states that the MS was copied by Śrī Gopati son of Pandita Śrī Śrikara on the 4th Day of the dark half of the month of Aṣadha in the Samvat year 1076 (A D 1020) सवत १०७६ अषाढ वदि ४ महाराजाधिराज पुण्याव[ण्यप्र]लोक सोमदत्रो द्भवगरुडध्वजश्रीमहाविपदय भुवमानतो[यो]र भुक्तीजलगुणविजयपामे[या पासे ? यावाद्धे ? यथीप ?]क्षि[ति]पाल्दरी[शिद्ध] प्रभालु व]शास्थिक श्रीआनन्दस्य कृत पाठ[ठु]कावस्थिते पण्डितश्री श्रीकरपाक्मन श्रीगोपतना[ऽ]लेखीदं ॥

The MS represents the NE version

The exclusive * passages in the available portions of this MS are few *viz* 497* 503(A)* and 2278*

Ñ2

Baroda Oriental Institute No 14157 This is a microfilm of MS No 905 of the Bir Library, Kathmandu Nepal dated Newari Samvat 795 (A D 1675) It is written on thick country paper size 20¼"×5" in the *Newari script*

The codex contains all the seven kāṇḍas total number of folios for Ayodhya being 113 It has 10 lines to a page and about 30 letters to a line The folio has a side margin of 1½" and top and bottom margins of ½" which are unruled Stanzas are not numbered but the Sargas are Single daṇḍas mark śloka endings There are occasional marginalia a few corrections and a number of additions all *pr m* Condition good writing neat legible and fairly correct It does not use pṛṣṭhamatras, ब and व, ग and स, स्त्र and स्न are often confounded

The MS represents the NE version

There are only two exclusive * passages *viz*, 1397* and 2196*

V1

Baroda Oriental Institute No 14160 This is a transcript in Devanāgarī of the Ayodhyākāṇḍa of MS No 196 of the Palace(Raj) Library Darbhanga. The original MS in the Maithili script is un dated It is a palm leaf MS size 14"×2" the total number of folios for Ayodhya being 201 with 5 lines to a page and about 75 letters to a line Folios 181, 182 190 192—196 and 198 a.. missing

The Devanagarī transcript contains 391 leaves (written on one side only) of size 13"×8" with 20 lines to a page and 16 letters to a line Margins are unruled, stanzas unnumbered though the Sargas, which number 111, are exactly as in our constituted Text Single and double daṇḍas indicate the two halves of a stanza Colophons with appropriate Sarga names are written in red ink Corrections which are few are made in the margin in black ink Words and phrases defying rules of grammar and prosody are underlined in black ink by the copyist The copyist has in some places left blanks marked by dots indicating that he could not decipher the portion of the original MS or that the portion of the original was damaged Writing legible and correct ब is often confounded with or replaced by व Letters ष and श स and ष are also promiscuously used. The rule of Parasavarṇa is generally observed but rules of sandhi are not

The MS represents the NE version.

The number of exclusive * passages is small They are 91*, 1099*, 1100* 1512* 2003*, 2021*, 2041*, 2246*, 2247*, 2287(A)* and 2336*

B1

Baroda Oriental Institute, No 14122 Photo copy *in situ* of the MS No 348 of the Bibliothèque nationale Paris Undated This MS was utilized by Dr Gorresio for his edition and was designated G by him Palm leaves, Bengali script Size of the photograph 18" × 1½".

The MS represents the NE version

The exclusive * passages in this MS are 60*, 184*, 185*, 480*, 636*(m), 1006* and 2391*

B2

Śantiniketana Viśvabharati No 776 Old unglazed paper, size 19" × 5", Bengali script

In addition to the Ayodhyakaṇḍa which contains 151 folios, the MS also contains Bala and a portion of Aranya It has 8 to 12 lines to a page and about 55 letters to a line Margins are unruled and stanzas are not numbered Sargas are numbered only in a few cases A single daṇḍa is used to mark both the halves of the stanza There are many additions and corrections, *pr m* Transpositions of stanzas and also of Sargas in some places Writing is fairly legible but incorrect at places It uses pṛsthamatras Rules of sandhi are not strictly observed and the final म् is always replaced by an anusvara ष is replaced by श in many places

Although no date is mentioned at the end of Ayodhya there is mention at the end of Bala that the codex was prepared by Śivadeva in the Śaka year 1711 (A D 1789)

The MS represents the NE version

There are a few exclusive * passages *is* 201*, 369*(m), 489(A)* 744* 774*, 1026*, 1910*, 2164(A)*, 2198* and 2361*

B3

Calcutta Asiatic Society of Bengal No G 394

Written on paper size 19" × 7" Bengali script

This MS contains only three kaṇḍas *viz*, Ayodhyā Araṇya and Kiṣkindha total number of folios for Ayodhya being 394 It has 10 lines to a page and about 45 letters to a line Margins unruled, stanzas unnumbered but sargas are numbered The total number of Sargas as stated at the close of the present Kaṇḍa is 126 Both the halves of the stanzas are marked by single daṇḍas Colophons written in red ink Marginalia additions and corrections are few some of them being *sec m* There are cases of transpositions of lines and stanzas It appears to be an old MS as the pages are worn out The writing is good with but very few errors Rules of sandhi are strictly observed and pṛsthamātrās are used The MS is written in one hand and is complete for Ayodhyā

Though no date is mentioned at the end of Ayodhya it is stated at the end of Kiṣkindhā that the MS was completed in the Śaka year 1755 (A.D 1833)

The MS. represents the NE version

This MS has a very large number of exclusive *passages, *viz* 65*, 93*, 111*, 137*, 156*, 222 (A)*, 239*, 447*, 479*, 510*, 522*, 535*, 561*, 609*, 629*, 667*, 701*, 751*, 781 (A)*, 872*, 908*, 932*, 960*, 978*, 987*, 1010*, 1019*, 1073*, 1097 (A)*, 1117*, 1163 (A)*, 1164*, 1240 (A)*, 1272 (A)*, 1296*, 1327*, 1346 (A)*, 1383*, 1431*, 1437*, 1491*, 1512*, 1557*, 1578*, 1618*, 1639 (A)*, 1700 (A)*, 1723*, 1762*, 1806 (A)*, 1822*, 1840*, 1863*, 1896*, 1900*, 1905 (D)*, 1925*, 1928*, 1939*, 1947*, 1983*, 2004*, 2016*, 2031*, 2069*, 2077*, 2097*, 2114*, 2130*, 2147*, 2180*, 2200*, 2318*, 2327*, 2328*, 2338*, 2339 (A)*, 2341*, 2350*, 2357* and 2372*.

B4

Calcutta, University Library, No 764, undated, written on paper, size 21" × 4" Bengali script

This MS contains only Ayodhyakanda, the number of folios being 130 It has 8 lines to a page and about 60 letters to a line Margins unruled Total number of Sargas is 121, the last one corresponding to Sarga 115 of the Vulgate, and all Sargas are numbered, while stanzas are not Both the halves of the stanza are marked with single daṇḍas No marginalia Additions and corrections are few, and corrections are both *pr m* and *sec m* Transpositions of stanzas and their halves are found at some places (Additional Sargas are found) Condition very old, last folio broken as a result of which the date is perhaps lost Writing neat and legible with few errors Wrong forms of letters common *e g* the use of त for स, य for त्य, ह for इय and इस The MS is written in one hand

The MS. represents the NE version

This MS has only two exclusive * passages, *viz*, 83* and 170*.

D5

Baroda, in private possession (of Professor G H Bhatt, General Editor of this edition) Unnumbered Written on tough and durable paper, size 12¾" × 5½", in the Devanāgarī script, hand writing of North India This codex is complete in Seven Kāṇḍas total number of folios of Ayodhyā being 234 It has 6 lines to a page and about 48 letters to a line Margins ruled in black ink

The MS contains the commentary Bhuṣaṇa of Govindarāja up to Yuddhakaṇḍa The text is written in three strips the upper and lower ones contain the commentary while the central band with a wider margin contains the epic text written in bolder hand than that of the commentary Stanzas and Sargas are regularly numbered both in the text as well as in the commentary the number of Sargas being 119 as in the Vulgate No daṇḍas are used to mark the halves or ślokas or even the Sargas Even in the commentary the daṇḍa is not used Colophons are daubed over with red chalk and erasures made in yellow pigment sometimes in white pigment and sometimes with the usual black ink No marginalia There are occasional additions and corrections generally *pr m* A few cases of *sup lin* and *inf lin* correction are noticed It is a well preserved MS writing is not good and a few errors are found

The whole MS is copied in one hand and the post colophon entry made at the end of Ayodhyā states that the scribe completed the kāṇḍa on the sixth day of the dark half of the month of Āṣāḍha in the Samvat year 1830 (A D 1774) सवत् आषाढमासे कृष्णपक्षे ॥

The MS represents the S recension and the text is usually that of Govindarāja

The exclusive * passages pertaining to this MS are 1558*, 1666*, 1946* and 2177*.

D6

Jodhpur, Palace Library. Unnumbered Written on tough paper, size 13½" × 6" Devanagari script.

This codex contains all the seven kāṇḍas written probably by different scribes at different periods and is thus a composite MS For instance, the Kiṣkindhā was written in Samvat 1899 Yuddha in Śaka 1636 by Tryambaka, Uttara in Samvat 1816 Śaka 1741 The total number of folios for Ayodhyā is 333.

Yellow papers are inserted at places, perhaps to prevent damage by insects. The entire MS. is bound in one bundle, and has 6 lines to a page and about 40 letters to a line. Margins are ruled in black and dandas are in red

The MS. contains the commentary Tilaka of Nāgeśa Bhaṭṭa. The text is written in three strips: the upper and lower ones contain the commentary and the central strip with a wider margin contains the epic text in a bolder hand. Stanzas and Sargas are regularly numbered both in the text as well as in the commentary, the total number of Sargas being 119 as in the Vulgate. Double daṇḍas in red ink mark both the halves of the stanza. No marginalia, no additions, corrections, omissions or transpositions The MS. is well preserved and writing is neat and legible. This MS seems to belong to the group of MSS on which the Bombay edition or the Vulgate is based. The text of the epic occasionally differs from that of the commentary. The story of Jayanta, covering one Sarga, is an episode added after Sarga 95 of the Vulgate The Ayodhyākanda is written in one hand Though no date is mentioned at the end of Ayodhyā, the MS appears to be about 150 years old.

The MS. represents the S recension.

There is only a single exclusive * passage in this MS, viz, 2054*.

Dd₁

Baroda, Oriental Institute, No 1097. Dated Samvat 1897 (A.D 1840). Written on old paper, size 11¾"×7½". Devanāgari script.

This codex contains only two kāṇḍas, viz., Bāla and Ayodhyā, the number of folios for Ayodhyā being 293 This MS was not utilized for the Critical Edition of Bāla. The page contains 5 to 7 lines with about 35 letters in a line. Margins are ruled in red and daṇḍas in black ink

This MS contains the commentary of Devarāma Bhaṭṭa. The text is written in three strips the upper and lower ones containing the commentary, and the central one with a wider margin and bolder hand containing the epic text Stanzas and Sargas are numbered in both the text and the commentary, the number of Sargas being 119 as in the Vulgate Double daṇḍas are used for marking both the halves. Colophons and stanza numbers are daubed over with red chalk and erasures in yellow pigment. Very few marginalia, corrections pr m and sec m are noticed in few places, both in black ink Transpositions of stanzas are noticed in few places Condition old, but writing is fairly legible A few errors are noticed स and ष are often confounded

The MS represents the S recension

There are no * passages exclusive to this MS.

Dm₁

Poona, Bhandarkar Oriental Research Institute, No 110 of 1881-82 Undated. Written on paper, size 15"×7". Devanāgari script.

This codex contains all the Seven Kāṇḍas with the commentary of Maheśvaratīrtha It was, however, not used for the Critical Edition of Bāla. The number of folios for Ayodhyā is 156 It has 8 lines to a page and about 48 letters to a line. Margins are ruled and daṇḍas put in black ink.

The text is written in three strips the upper and lower ones contain the commentary, and the central one with a wider margin contains the epic text Stanzas and Sargas are numbered in both the text and the commentary

The number of Sargas is 119 as in the Vulgate. Double daṇḍas mark both the halves of the stanza. Colophons are daubed over with red chalk. Marginal notes are few, corrections sometimes sec m, transpositions of stanzas in a few places. This MS freely uses the word [illegible] to fill in the blank space even between the two halves of stanzas. No additions or omissions. Writing is neat and legible with occasional errors. The whole MS is written in one hand.

The MS. represents the S recension.

The following * passages are exclusive to this MS. 924*, 1058(A)* and 1200(A)*

D₁

Baroda Oriental Institute No 14142. It is a photo-stat copy of the MS No 123 of 1884-87 of the Bombay Government Collection deposited at the Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona. The Original MS is dated Monday the 8th day of the dark half of the month of Karttika of Samvat 1512 corresponding to Monday 5th November 1455 A D. Written on paper size 8" × 4". Devanagari script of Gujarat or Rajasthan.

This MS has only two Kandas i.e. Bala and Ayodhya. The total number of folios for the Ayodhyakanda proper is 262 with 12 lines to a page and about 35 letters to a line. Margins are ruled in black and stanzas and Sargas are numbered. Colophons recording significant Sarga names read अयोध्याकाण्डे throughout even in the portion which in the Critical Edition is included in the Balakanda. Perhaps the present exemplar is a descendent of a MS of the Ramayana which divided it into three (Ayodhya, Aranya and Yuddha) or five (Ayodhya, Aranya, Kiskindha, Sundara and Yuddha) Kandas. Consequently the Sargas for Ayodhya are from 53 to 177, the total number of the Sargas for Ayodhya being 125. Single dandas mark both the halves of the stanza. A few marginal notes, corrections and transpositions of stanzas and their halves are noticed at few places. After Sarga 175 (i.e., after vulgate 115 and Critical Edition 107) two new Sargas (176-177) containing the episode of Rama-pādukābhiṣeka by Bharata which is not found in any other MS are added, followed by phalaśruti stanzas (see App I No 30). This indicates that the Ayodhya according to this MS ended here. Condition of the MS is good, writing legible and generally correct. It is written in one hand and uses pṛṣṭhamatras.

The MS represents the W version.

The following * passages are exclusive to this MS. 217*, 440*, 478*, 764*, 837*, 840*, 903*, 930*, 1039*, 1046*, 1054*, 1114*, 1134*, 1401*, 1637*, 1800* and 2136*.

D₂

Poona Bhandarkar Oriental Research Institute No 825 of 1875-76. Dated Samvat 1829 (A D 1773). Written on paper size 10½" × 4¾". Devanāgarī script. Handwriting of Gujarat.

The codex is complete in seven kandas, the number of folios for Ayodhya being 260. The MS has 10 lines to a page and about 30 letters to a line. Margins ruled in double red lines. Stanzas and Sargas numbered, the total number of Sargas for Ayodhya being 121 (121 st = 107th in the Crit. Ed.). From Sarga 108 of the Critical Edition begins the Araṇyakāṇḍa. Colophons bearing significant Sarga names are daubed over with red chalk. Double daṇḍas mark both the halves of stanzas. A few marginal notes and corrections *sec. m.* are noticed. Transpositions and repetitions of stanzas at some places. No omissions but additional Sargas are found. Condition worn out. Writing fairly legible but incorrect in many places. Final म् is always replaced by an anusvara. रेफ is dropped in a number of places. The MS is written in one hand.

The first folio of Bala has the remark स्वामिगुरुधोत्माश्रमस्येदं पुस्तकम्. The colophon at the end of the kinds giving date of the first four kāṇḍas runs as follows —

संवत् १८२९ वर्षे कार्त्तिक वदि ५ दिने बुधे विरमग्राममध्ये लेखक नागरज्ञातीय ब्रवाडी गंगाराम उपाध्याय भवानीदास

The Kāṇḍas 6 and 7 seem to have been written by the same scribe and therefore belong to the same period. But the entry at the end of the Sundarkāṇḍa runs as follows —

संवत् १६५० वर्षे कार्त्तिकमासशितपक्ष दशतियौ चन्द्रवारे लिखितमिदं पुस्तकम्

That is to say, that the Sundarkāṇḍa was written in Saṁvat 1650 (A D 1594) i.e. nearly 180 years before the first four Kāṇḍas. The colophon at the end of the Yuddhakāṇḍa records that the scribe was a resident of Ahmedabad लेखक नागरज्ञाती अमदावादवास्तव्य. Viramgam is a place about 40 miles north

of Ahmedabad in Gujarat. Taken all this evidence together, it appears to be a composite MS belonging to Gujarat.

The MS represents the W version.

This MS has very few exclusive * passages *viz* 190*, 384*, 664*, 1924(A)*, 2238*, 2256*, 2291* and 2364*.

D3

Baroda Oriental Institute No. 3937. Dated Samvat 1773 (A.D. 1717). Written on paper, size 9½"×6". Devanagari script. Hand writing of Gujarat.

The codex contains two kandas Bala and Ayodhya, the number of folios for Ayodhya being 106. There is an unusual variation in the number of lines to a page which has 12 to 23 lines and about 30 letters to a line. Margins are ruled in black ink. Stanzas are not numbered but at the end of Ayodhya it records the number of stanzas as 8900 (*for both the Kāṇḍas ?*). *The Sargas also are not numbered.* Ayodhya ending with Sarga 107 of the Critical Edition (= 115 of the Vulgate). Double and single daṇḍas are promiscuously used to mark the halves of stanzas. Colophons are occasionally daubed over with red pigment. Few marginalia, few corrections *pr m*. Transpositions of stanzas in a few places. *Dilapidated in condition.* Writing legible but incorrect at places. The Kaṇḍa seems to have been written by three scribes—all hailing from Gujarat. Like D1 this MS also writes अयोध्याकाण्डे even for Bala but the Sargas are not numbered as in D1. At the end of Ayodhya the copyist writes —

लषितमिदं सवत् १७७३ वर्षे शाक १५०० फागुणमासे कृष्णपक्षे तथ बीज शनिवासरे

The MS represents the W version.

Exclusive * passages peculiar to this MS are: 160*, 162*, 881*, 1128*, 1239(A)*, 1319*, 1536*, 1617*, 1789*, 1834*, 1905(A)*, 1911*, 2012* and 2266*.

D4

Ujjain Scindia Oriental Institute No. 1611. A composite MS written on paper size 14"×5½". Devanagari script. Hand writing of Rajasthan.

This MS contains all the seven kandas written probably by different scribes at different periods. For instance Sundara is written in Samvat 1837, Śaka 1702, Yuddha in Samvat 1741 and Uttara in Samvat 1742. Ayodhya has 141 folios numbered from 1 to 141. It has 10 lines to a page and about 53 letters to a line. Margins are ruled in black. Stanzas are unnumbered while Sargas are numbered. *Total number of Sargas for Ayodhya is 115 (115th - 107th of Crit. Ed.)*. Araṇyakāṇḍa begins from Sarga 108 of the Critical Edition. Colophons containing appropriate Sarga names are daubed over with red chalk. There is no device such as dandas to separate the halves of stanzas. Marginal is rarely found. Corrections and additions are few, some of them *sec m*. Transpositions and repetitions *of stanzas are noticed.* Condition old. Writing fairly legible and generally correct. व for ब and ख for ष are often confounded. The entire Kānda is written in one hand. Though undated it appears to be about 200 years old.

The MS represents the NE version.

There are very few * passages exclusive to this MS *viz* 1614(A)*, 2257* and 2366*.

D5

Vallabha Vidyanagar (Via Anand, Gujarat). Vitthalabhai Patel Mahavidyalaya. Unnumbered. Dated Samvat 1905 (*A.D. 1848*). *Written on* thick and durable paper size 14"×6". Devanāgarī script. Hand writing of Gujarat.

This MS contains the first five Kāṇḍas of the Ramayaṇa, the number of folios for Ayodhyā being 269. Folio 166B is blank but no portion of the text is missing. The MS has 9 lines to a page and about 32 letters to a line. Margins are ruled, *stanzas and Sargas numbered.* The total number of Sargas for Ayodhya is 120 (120th = 107th of the Critical Edition). Araṇyakāṇḍa in this MS begins from Sarga

108 of the Critical Edition. Double dandas mark both the halves of the stanzas. Colophons contain appropriate Sarga names. Marginalia and corrections are few and the latter in red ink, *see m*. Transpositions of stanzas or their halves are found in few places. Condition good. Writing fairly legible and generally correct. This Kanda is written in one hand.

As stated at the end of Ayodhya, the MS. was written by Pathak Gaurishankara, son of Vallabharama of Śuklatirtha, a place about 10 miles north east of Broach in Gujarat, on Wednesday, the 14th day of the dark half of the month of Magha in the Samvat year 1905 (A.D. 1848).

॥ संवत् १९०५ वर्षे माहामासे कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां सौम्यवासरान्वितायां श्रीशुक्लतीर्थनिवासिना पाठकवल्लभरामसूनुना गौरीशंकरेण लिखितम् ॥

The MS. represents the W version.

The * passages exclusive to this MS. are 69* 449* 459* 499*, 768* 865* 956* 1137* 1183*, 1185*, 1300* 1375* 1530*, 1625* and 2568*.

D₆

Baroda Oriental Institute No. 14062. Undated. Written on thin paper, size 13½" × 7½". Devanagari script.

This MS. contains Ayodhya, Aranya, Sundara, Yuddha and Uttara Kandas. The number of folios for Ayodhya is 114. The MS. has 16 lines to a page and about 36 letters to a line.

Margins are not ruled, stanzas and sargas not numbered. The last Sarga in this MS. corresponds to Sarga 107 in the Critical Edition. The last four Sargas in the Critical Edition go in this MS. to Aranya. Colophons contain appropriate Sarga names. There is no device to separate the halves of the stanza. A few marginal notes are noticed. Erasures are many and are made with yellow pigment. There are a number of corrections made, *see m*. Condition worn out. Writing legible but with numerous errors. The whole of Ayodhya is written in one hand. There is no date given anywhere.

The MS. represents the NW version.

The exclusive * passages in this MS. are 27(A)* 26* 283* and 651*.

D₇

Bikaner Anup Sanskrit Library No. 1019. Dated Vikrama Samvat 1696 (A.D. 1640). Written on paper, size 11" × 4½". Devanagari script. Hand writing of Rajasthan.

This MS. contains only Ayodhyakanda, the number of folios being 149. Folio No. 17 is missing and folios 35 and 55 are repeated. The MS. has 11 lines to a page and about 46 letters to a line. Margins unruled. Sargas are numbered while stanzas are not. The MS. has 121 Sargas corresponding to Sargas 10– in the Critical Edition. A single danda marks both the halves of the stanza. Colophons containing significant Sarga names are daubed over with red chalk. Omission of Sargas 92 and 97 is noteworthy. Marginalia, additions and corrections are very few. Corrections seem to be made, *see m*. Omissions of stanzas are indicated by blanks. Condition worn out. Writing is good and legible with few errors. Occasional use of pṛṣṭhamātrās is noticed. ग and म, ण्य and स्य, ष्ठ and ष्ट, ष्प and ष्म, तु and नु, च and व and व and ब are often confounded. The whole MS. is written by one hand.

At the close of this MS. it is stated that it was completed on Friday, the first day of the dark half of the month of Maṅgasara (i.e. Mārgaśīrṣa) in Vikram Samvat 1696 (A.D. 1640) at Bikaner.

The MS. represents the NW version.

The exclusive * passages in this MS. are 65(A)*, 148(A)*, 228*, 1130* and 1540*.

T₁

Madras Adyar Library No. 72372. Undated. Written on palm leaves, size 18¾" × 2". Telugu script.

The MS. contains all the seven Kāṇḍas. The number of folios for Ayodhyā is 71. Folio 107 which is the last folio of Ayodhyā is half blank. The MS. has 11 to 13 lines to a page, and about 92 letters to a line. Margins are unruled and stanzas unnumbered. The Ayodhyā has 119 Sargas in all as in the Vulgate, the Sarga numbers being all mentioned in words. The halves of the stanzas are marked by single dandas. No marginalia, no additions. Corrections are few, *pr. m.* Transposition of stanzas following Govindarāja are noticed. The MS. is in dilapidated condition. Writing is fairly legible and correct. Sandhi rules are not rigidly observed. No parasavarna is used, anusvāra is used instead. The Kāṇḍa is written in one hand.

Though no date is mentioned at the end of Ayodhyā or of other Kāṇḍas, the codex seems to be more than 500 years old.

The MS. represents the S recension.

There are no exclusive * passages in the MS.

T2

Madras, Adyar Library, No. 72393. Undated. Written on palm leaves, size 15¼" × 1¼". Telugu script.

Besides Ayodhya, the codex contains Araṇya, the number of folios for Ayodhyā being 121. It has 8 lines to a page and about 70 letters to a line. Margins unruled, stanzas numbered in figures, and Sarga numbers in words. The total number of Sargas is 119 as in the Vulgate. The halves of stanzas are marked by single daṇḍas. No marginalia, a few corrections *sec. m.* Condition good, writing legible with occasional errors. रत्न is sometimes written as रत्य. वृ is written as व and प्रतीप as प्रतीक्ष्. The MS. is written in one hand.

Though the codex is undated, it appears to be about 350 years old.

The MS. represents the S recension.

The exclusive * passages peculiar to this MS. are: 3*, 958*, 1341*, 1676*, 1811*, 2024* and 2298*.

T3

Madras, Adyar Library, No. 65597. Undated. Written on Palm leaves, size 19¾" × 2". Telugu script.

In addition to the Ayodhyakāṇḍa, the codex contains Araṇya, Kiṣkindhā, Sundara and Yuddha Kāṇḍas, the number of folios for Ayodhyā being 64. It has 11 to 13 lines to a page, and about 92 letters to a line. The lines on each page are numbered at both ends, *pr. m.* Margins unruled, stanzas unnumbered. Sargas are numbered in words, which amount to 119 as in the Vulgate. Both the halves of the stanzas are marked by single daṇḍas. No marginalia, no additions and very few corrections *pr. m.* Transpositions of stanzas are noticed in a few places. Tying threads pass through two holes in the middle of the folios. Condition very good, writing very clear and correct. Anusvāra is generally replaced by parasavarna. ये is written for ए, ञ् for ङ् and तीरथ for तीर्थ. The whole MS. is in one hand.

The MS. is undated, but it is stated at the end of the Araṇya that it was copied by Tāḍitoḍa Venkaṭarāya for Dasu Atmārāmgaru. This MS. also seems to be 350 years old.

The MS. represents the S recension.

There is a single * passage exclusive to this MS., 112, 2144*.

G1

Baroda, Oriental Institute, No. 6362. Dated Kollam 993 (A.D. 1818). Written on palm leaves, size 16¼" × 2¼". Grantha script.

The MS. is complete in seven Kāṇḍas, the number of folios for Ayodhyā being 35 (34½). It has 23 lines to a page, and about 95 letters to a line. Margins unruled and stanzas unnumbered. Sargas are,

however, numbered in words which are 119 as in the Vulgate Both the halves of the stanzas are marked by single dandas Marginalia few *pr m* Transpositions of stanzas following Govindaraja are noticed at a few places Corrections very few *pr m* Condition good but some folios are damaged and broken Lacunae for letters in a few places Writing fairly legible and correct The words पत्र and ग्राह्ि are written as पत्र and ग्राह्ि The whole MS is written in one hand

As stated at the end of the Uttarakanda the MS was completed by Śrinivasan on Friday the 28th day of the month of Mithuna (named here as Āni) in Hastanakṣatra in Kollam year called Bahudhanya samvatsara (A D 1818)

The MS represents the S recension

The exclusive * passages found in the MS are 1603* 16 9* and 2274*

G2

Tripunithura (Travancore-Cochin now Kerala State) Maharaja s Grantha Library Sanskrit College No 152 Undated Written on palm leaves size 17" x 1¾" Grantha script

The MS contains all the seven kandas the number of folios for Ayodhya being 71, out of which folio No 112² is blank It has 14 to 15 lines to a page and about 72 letters to a line Margins unruled and stanzas unnumbered Sargas 119 as in the Vulgate bear numbers in words Both the halves of the stanzas are marked with single dandas Marginalia rare but all *pr m* There are a few corrections *sec m* in Malayalam script Transpositions of stanzas following Govindaraja are noticed at places Condition good Writing fairly clear and legible with a few errors corrected *sec m* in Malayalam script The scribal peculiarities of G1 are also shared by this MS The whole MS is in one hand

Though the MS is undated it seems to be about 300 years old

The MS represents the S recension

No exclusive * passages are found in this MS

G3

Ahmedabad in private possession (of Muni Śri Punyavijayaji) Unnumbered and undated Written on palm leaves size 15 x 2½ Grantha script

The codex is complete in seven kandas the number of folios for Ayodhya being 31 It has 25 to 26 lines to a page and about 95 letters to a line Margins unruled stanzas unnumbered The Sargas 119 as in the Vulgate are numbered in words Both the halves of the stanzas are marked with single dandas Marginalia rare *pr m* Few corrections both *pr m* and *sec m* Transpositions of stanzas following Govindaraja are noticed at places

Dilapidated in condition Miniature writing which is fairly correct The scribal peculiarities of the other codices of this version are shared by this MS also The whole MS is written in one hand

Though undated the MS appears to be about 500 years old

There is a single exclusive * passage found in this MS i e 2275*

M1

Chunangad (via Ottapalam) South Malbar in private possession (of Shri Nilakantan Nambudripad) Unnumbered Dated Kollam 687 (A D 1512) Written on Palm leaves size 13.6" x 2" Malayalam script

The MS is complete for Ayodhya and has 131 folios Two folios are blank It has 11 lines to a page and about 50 letters to a line Margins unruled and stanzas unnumbered. Sargas which are 119 as in the Vulgate are numbered in words. The number of stanzas of Ayodhya as stated at the end of the Kānda is 4415 Both the halves of the stanza are marked with single dandas. No marginalia Haplographical omissions are found at some places in this MS Corrections both *pr m* and *sec m*, are noticed Condition very good Writing nice clear and without errors. The whole MS is in one hand.

As stated at the close of the Kāṇḍa, it was completed by Kappanūr Śaṅkaran for Kaṇṭūr Manekkal on Tuesday in the Rohiṇī nakṣatra on the third day of the first half of the month of Meṣa in Kollam year 687 (A.D. 1512):

प्रेमसंख्या द्वितीये तु कल्पे कल्यब्दा (i.e., 4415) स्मृता [illegible]. कोल्लं 687 (in Malabar numerals) भरण मेषमासे त्रि घोषायां, रोहिणीं पूर्वपक्ष तृतीयायां तृतीय दिवसे कप्पनूर शंकरन् [illegible] कण्टूर मनेक्कल् [illegible] पर्व कर्णोत्पादनम्.

The MS. represents the S recension.

There is only one exclusive *passage in this MS., viz., 355*.

M₁

Trippunithura (Travancore-Cochin, now Kerala State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No. 158. Dated Kollam 865 (A.D. 1690). Written on Palm leaves, size 20.5" × 2". Malayalam Script.

The codex is complete in seven Kāṇḍas, the number of folios for Ayodhyā being 62. There is one blank folio at the beginning of the Kāṇḍa. It has 12 lines to a page and about 95 letters to a line. Margins unruled and slightly damaged at both ends. Stanzas are unnumbered, but Sargas are numbered in words. The total number of Sargas is 120. Occasionally a single daṇḍa is used to indicate the half or whole stanza, otherwise the writing is continuous. No marginalia, no corrections, no additions. Leaves have become darkened. Writing clear and correct and with few errors. The serial peculiarities of M₂ are also shared by this codex. The whole MS. is written in one hand.

As stated at the end of the Uttarakāṇḍa, the MS. was completed by Candrakkārān of Karakulattu ūṭṭukkum Pillai Kutti for Śivarāmattu Mullar at Pulattu Śiva temple on the 20th day of the month of Kārttika in the Aṇḍa (i.e., Kollam) year 865 (A.D. 1690) कृष्णपक्ष सप्तम्यां.

The MS. represents the S recension.

There is only one * passage exclusive to this MS., viz., 279*.

No marginalia, but a number of omissions and additions. Very few corrections *pr m*. Transpositions of stanzas noticed at few places. Condition very old. Writing good and fairly correct. The MS shares the scribal peculiarities of the southern writing. The whole MS is written in one hand.

Though undated, the MS seems to be at least 400 years old.

The MS represents generally the S recension, but shows considerable influence of the N recension as well, as will be shown later.

It has a pretty large number of exclusive * passages, *viz*, 146*, 336(A)*, 337*, 474(A)*, 491*, 512*, 514*, 534*, 562*, 579*, 1031*, 1056*, 1576*, 1640, 1693*, 1797*, 1932*, 1943*, 1951, 1974, 1994*, 2010*, 2011*, 2039*, 2052*, 2067*, 2207*, 2285*, 2308*, and 2403 (C, D, F)*.

This feature of a number of exclusive * passages in M₅ indicates that it is not only a mixed codex, but most probably a representative of another version.

Testimonia

Of the Commentaries available on the Ayodhya Kanda, we have consulted six, *viz*, the *Vivekatilaka* of Udari or Udali (1200 A D.), of Rāmānuja, of Maheśvaratīrtha, of Govindaraja (1450 A D), *Kataka* or *Amṛtakataka* of Katakayogindra and *Tilaka* of Nageśabhaṭṭa. They all comment on the S recension of the Rāmāyaṇa. The readings recorded in them and adopted by them have been cited both in support of our text and also when they do not support it.

Of epitomes, the Mahabhārata, the Purāṇas like Viṣṇu, Agni and Padma, and Kṣemendra's *Rāmāyaṇakathāsāra* or *Rāmāyaṇamañjarī* have been used. Although there is an agreement on the main story, only Agni and Padma Purāṇas and Kṣemendra's *Rāmāyaṇamañjarī* support the crow incident found in the N recension. They also refer to the name of the young ascetic as Yajñadatta who was killed by Daśaratha. He was not a Brahmin boy as the Rāmāyaṇa says

न द्विजातिरहं राजन्मा भूत्ते मनसो व्यथा ।
शूद्रायामस्मि वैश्येन जातो जनपदाधिप ॥ Crit Ed 2 57 37

How in later ages, the young ascetic came to be a Ṛṣikumāra or a Brāhmin boy is a moot question, and I must leave the question here to be studied later. In any case, the N recension of the Rāmāyaṇa must have been before the authors of Agni and Padma Purāṇas and before Kṣemendra. The MBh story of Rāma is very brief for the Ayodhyakāṇḍa as it covers only 33 stanzas (MBh 3 261 7 39). For text constitution thus, it does not help much. Similarly the Agni and Padma Purāṇas, though their narration is much more detailed, help us little for our purpose. However, Agni in 6 36 and Padma in 6 269 194 210 refer to the crow incident. The *Rāmāyaṇamañjarī* of Kṣemendra devotes some 708 stanzas for Ayodhyākāṇḍa and he imitates Valmiki in a number of places. His narration of Rāma story is often marked by a lack of propriety (*see* for instance page 52 stanzas 631 634). There is however, no reference to the crow incident in the S recension, and hence it is relegated to App I (No 26).

It will be seen from the above description of the MS material for Ayodhyākāṇḍa that I have selected almost every available MS, which I thought, would help me to constitute a critical text. Almost each and every MS used has some special features of its own, and all of them, taken together, go to make up the Ur text as far as the available stock of MSS can take us back. The Critical Apparatus may appear somewhat loaded as a result of our selection of MSS, but it was necessary in view of the importance of the Text.

Recensions and Versions

The above material falls broadly into two major groups of recensions, Northern and Southern. Some MSS, however, particularly of the Devanāgarī group, are divided among themselves some sharing characteristics of N and others of S recension. To indicate their features, letters N and S could be used rarely. This is the reason why the apparatus appears to be loaded. But I could not do anything to shorten it.

The Northern group of MSS includes those in Śāradā, Newari or Nepali, Bengali and Devanāgarī

scripts. The Southern group covers MSS in Devanāgarī, Telugu, Grantha and Malayalam scripts, barring, of course, M₃ which in some respects exhibits characteristics of a mixed version, sharing the characteristics of Newāri and Bengali versions as well as those of the S recension, having at the same time a number of exclusive insertions *not found in either recension* It should be borne in mind, however, that this MS cannot be called a mixed codex, as it has a very large number of exclusive * passages I would rather call it a sub-version of Malayalam.

The main principle on which the constitution of our Critical Text is based is that there should be a full agreement *in substance* between all recensions and versions This has resulted in rather a large number (1131) of substitute * passages in a critical text of 3170 stanza units All these substitute * passages come from the Northern *recension* and its *three or four versions, viz*, *NE*, NW, W versions and M_3 of the Malayalam version This has one good result namely, that we are enabled to maintain the purity of a recension instead of creating a new recension as the late French scholar Lévi jocularly stamped the critical edition of the Mahābhārata as a Poona recension Our constituted Text of the Ramayana is a pure text of an Ur-Rāmāyana supported by the Southern group of MSS from which all unauthorised *additions are expunged, for, we believe, and we can prove by evidence, that this group alone has kept* up the archaic characteristics of the Ur-Ramayana of Valmiki as far as existing MSS can take us This, however, does not mean that the Southern recension has remained absolutely pure, it also has its own insertions, both longer and shorter, which are not known to any versions of the Northern recension Our Critical Text naturally, has excluded all such passages which are not supported by the Northern recension

The two main recensions of the Valmiki Ramayana have a few more features that distinguish them, *e g* the *beginning* and the *ending portions of the Ayodhya Kanda* *In the N recension Ayodhya* begins with the topic of the departure of Bharata and Śatrughna to the Kekaya country of their maternal grand father and ends with the topic of Rama's departure from Citrakuta to Atri's hermitage In the Southern recension the departure of Bharata to the Kekaya country is found towards the end of the Balakānda (Vulgate 1 77 15 19) in the midst of a description of the happiness of Daśaratha on the marriage *and happy life of his sons* at a *position* which is awkward enough This might be due to the fact that the original Ramayana which was divided into three Kaṇdas, *viz*, Ayodhyā, Araṇya and Yuddha had combined the contents of the present *Bala* and *Ayodhya as has been evidenced by the Western version* represented by our D₁ and got these four stanzas transposed from the following Sarga The topic of Rāma's visit to Atri's hermitage is, in my opinion, a part of Ayodhya, as it is a prelude to his entry into the Daṇdakāraṇya I have, therefore, taken Sargas 116 119 of the Ayodhyā of the Vulgate following the Southern tradition to be a part of Ayodhya Our Ayodhyakanda, therefore, ends in the constituted text with

इतीव ते प्राञ्जलिभिस्तपस्विभिर्द्विजैः कृतस्वस्त्ययनः परंतप ।
वनं सभार्यः प्रविवेश राघवः सलक्ष्मणः सूर्य इवाभ्रमण्डलम् ॥

(Crit 2 111 20 = Vulgate 2 119 22) = N recension 3 3 41

which I hope, stands to reason

The Northern recension is further subdivided into NE, NW and W versions In our Critical Apparatus, NE is represented by Ñ (Nevari 2 MSS), V (Maithili, one MS), B (Bengali, 4 MSS), and D (Devanagari, one MS), NW *by Ś (Śārada, one MS)* and D (Devanāgarī, 2 MSS) and W by D (Devanāgarī 4 MSS) The principle guiding us in determining this grouping into versions is the agreement in variants they record, as well as the locations of certain *stanzas and insertions (substitute and *passages).*

The Southern recension, *on the other hand*, is divided into four versions D is represented by MSS. accompanied by commentaries (all on S recension), *viz*, Dg₁ Dt₁, Dd₁, and Dm₁, T (Telugu, 3 MSS), G (Grantha, 3 MSS) and M (Malayalam, 3 MSS, *M₃ belonging to a sub-version of M*) *These MSS*, barring * passages and longer passages relegated to App I, present a remarkably uniform text, retaining

all archaisms. It should always be borne in mind that it also has undergone revisions unknown to the N recension.

Before closing this topic of recensions and versions I should like to bring to the reader's notice a feature of my MS material. M1 is a very elusive and peculiar MS, as it sometimes agrees with N (invariably with NE version) and sometimes with S. Whether it belongs to an older version or is a mixed codex is a perplexing question. The large number of * passages exclusive to the manuscript suggests that it represents a new version, and its agreement with NE supports this point of view. When the three best representatives of Malayalam version present a uniform text, why only M1, which is also a fairly old MS., should show its contact with N, has perplexed me much. I give below an analysis of * and appendix passages in which M1 agrees or does not agree with the N and S recensions.

** Passages exclusive to the N recension*

(a) Without M1:

13*, 17*, 18*, 19*, 25*, 29*, 31*, 41*, 44*, 48*, 49*, 50*, 62*, 66*, 67*, 70*, 71*, 72*, 73*, 74*, 75*, 77*, 79*, 82*, 88*, 90*, 92*, 95*, 96*, 97*, 98*, 100*, 104*, 105*, 106*, 107*, 114*, 121*, 122*, 124*, 128*, 133*, 135*, 148*, 149*, 150*, 161*, 179*, 180*, 242*, 250*, 263*, 270*, 271*, 286*, 391*, 534*, 542*, 580*, 722*, 776*, 786*, 872*, 877*, 894*, 895*, 900*, 902*, 908*, 909*, 966*, 981*, 1022*, 1023*, 1024*, 1036*, 1057*, 1059*, 1063*, 1072*, 1082*, 1097*, 1102*, 1103*, 1104*, 1135*, 1166*, 1322*, 1329*, 1314*, 1456*, 1493*, 1788*, 1790*, 1792*, 1798*, 1801*, 1824*, 1847*, 1905*, 1906*, 1907*, 1931*, 1940*, 1941*, 1942*, 1958*, 1971*, 1972*, 1973*, 1975*, 1977*, 1995*, 1997*, 2008*, 2019*, 2026*, 2061*, 2143*, 2150*, 2156*, 2164*, 2166*, 2184*, 2188*, 2194* 2294*, 2312*, 2339*, 2351*, 2367*, 2369*, 2385*, 2389*, 2398*, 2399* and 2404* (137)

(b) With M1:

22*, 47*, 53*, 54*, 63*, 84*, 140*, 145*, 165*, 178*, 181*, 188*, 195*, 218*, 225*, 233*, 237*, 239*, 245*, 248*, 249*, 295*, 351*, 356*, 383*, 388* 391*, 395*, 404*, 409*, 412*, 413*, 417*, 421*, 430*, 435*, 438*, 444*, 452*, 460* 462*, 468*, 471*, 474*, 476*, 481*, 483*, 494*, 496*, 500*, 502*, 506*, 517*, 519*, 526*, 531*, 538* 540*, 545*, 548*, 553*, 556*, 560*, 564*, 566*, 568*, 592*, 604*, 614*, 616*, 619*, 624*, 643*, 645*, 654*, 656*, 662*, 672* 679* 681* 695*, 703*, 710*, 716*, 724*, 727*, 733*, 747*, 753*, 755* 766*, 767*, 772*, 778*, 795*, 808*, 814*, 815*, 825*, 830*, 836* 852*, 864*, 885*, 906*, 912*, 918*, 919*, 921*, 934* 936*, 969*, 983*, 1004*, 1011*, 1012*, 1013*, 1014*, 1015*, 1034*, 1035*, 1041*, 1050*, 1058(c)*, 1069*, 1083*, 1085*, 1123*, 1133*, 1139*, 1177*, 1178* 1186*, 1190*, 1192*, 1193*, 1194*, 1196* 1203*, 1223*, 1250*, 1257*, 1265*, 1270*, 1279*, 1292*, 1307*, 1315*, 1355*, 1361*, 1380*, 1386*, 1393*, 1425* 1456*, 1468*, 1481*, 1498*, 1499*, 1505*, 1519*, 1526*, 1532*, 1533*, 1541*, 1550*, 1569*, 1573*, 1582*, 1586*, 1589*, 1597*, 1623*, 1645*, 1653*, 1674*, 1683*, 1687*, 1692*, 1697*, 1698*, 1703*, 1709*, 1712*, 1718*, 1720*, 1724*, 1726*, 1728*, 1731*, 1734*, 1739*, 1741*, 1743*, 1763*, 1771*, 1796*, 1799*, 1806*, 1808*, 1810*, 1866*, 1868*, 1870*, 1892*, 1898*, 1914*, 1924*, 1954*, 1961* 1969*, 1970*, 1984*, 1988*, 1989*, 1993*, 1998*, 2013*, 2017*, 2056*, 2060*, 2089*, 2106*, 2111*, 2120*, 2125*, 2215*, 2220*, 2231*, and 2332* (230).

** Passages exclusive to the S recension*

(c) Without M1

8*, 10*, 16* 23*, 26*, 30*, 32*, 35*, 36*, 37*, 39*, 40*, 43*, 45*, 55*, 56*, 115*, 138*, 141*, 153*, 159*, 163*, 172*, 174*, 183*, 199*, 221*, 223*, 230*, 240*, 252*, 255*, 256*, 264*, 265*, 275*, 277*, 288*, 293*, 296*, 305*, 310*, 317*, 330*, 346*, 348*, 357*, 399*, 401*, 405*, 410*, 414*, 418*, 420*, 422*, 424*, 436*, 443*, 458*, 470*, 472*, 488*, 503*, 504*, 507*, 527*, 539*, 543*, 546*, 549*, 551*, 554*, 557*, 559*, 565*, 567*, 569*, 574*, 577*, 581*, 584*, 587*, 594*, 611*, 612*, 613*, 621*, 626*, 631*, 646*, 660*, 689*, 699*, 705*, 707*, 709*, 711*, 714*, 719*, 725*, 728*, 729*, 745*, 749*, 754*, 756*, 761*, 775*, 777*, 797*, 800*, 802*, 804*, 805*, 806*, 816*, 818*, 819*, 821*, 831*, 833*, 845*, 848*, 857*, 859*, 860*, 878*, 901*, 913*, 923*, 937*, 946*, 959*, 962*, 970*, 993*, 998*, 1001*, 1016*, 1028*, 1037*, 1067*, 1081*, 1093*,

1108*, 1127*, 1128*, 1136*, 1167*, 1198*, 1200*, 1204*, 1206*, 1210*, 1213*, 1221*, 1232*, 1244*, 1253*, 1259*, 1261*, 1263*, 1266*, 1267*, 1271*, 1275*, 1280*, 1282*, 1297*, 1335*, 1345*, 1349*, 1350*, 1352*, 1369*, 1370*, 1374*, 1377*, 1381*, 1384*, 1390*, 1392*, 1415*, 1418*, 1421*, 1433*, 1443*, 1457*, 1465*, 1469*, 1472*, 1482*, 1483*, 1485*, 1486*, 1488*, 1490*, 1494*, 1496*, 1506*, 1534*, 1545*, 1551*, 1560*, 1566*, 1572*, 1590*, 1606*, 1611*, 1642*, 1662*, 1664*, 1666*, 1667*, 1679*, 1681*, 1710*, 1716*, 1725*, 1735*, 1754*, 1764*, 1768*, 1772*, 1784*, 1791*, 1807*, 1831*, 1838*, 1839*, 1889*, 1894*, 1915*, 1917*, 1964*, 2062*, 2091*, 2094*, 2095*, 2118*, 2208*, 2210*, 2217*, 2218*, 2261*, 2262*, 2263* 2304*, 2311*, 2320* and 2402* (251)

(d) With M4

129*, 873*, 875*, 968*, 973*, 974*, 975*, 976*, 1027*, 1029*, 1030*, 1032*, 1033*, 1042*, 1044*, 1047*, 1048*, 1053*, 1060*, 1061*, 1064*, 1074*, 1075*, 1087*, 1089*, 1091*, 1096*, 1101*, 1105*, 1106*, 1107*, 1152*, 1156*, 1247*, 1636*, 1793*, 1795*, 1802*, 1874*, 1883*, 1899*, 1934*, 1965*, 1967*, 1982*, 2006*, 2027*, 2032*, 2112*, 2121*, 2132*, 2157*, 2186*, 2249* and 2323* (55).

The above analysis of * passages clearly shows that M4 goes more frequently with N than with S, and further, when it goes with N, it is invariably associated with the NE version

Of the longer passages relegated to App I, Nos 12 13, 16, 17, 18, 22, 23 24, 25 26, 27, 28 and 29 are found in M4 along with the MSS of the N recension, while only in Nos 8 14 and 15 M4 is found associating with the S recension

There is one more MS in the Critical Apparatus, viz B1, belonging to the Bengali version and it has 84 exclusive * passages It must be admitted that this is a pretty big number for a single MS, but normally it does *not* show any *marked influence of the S recension as M4 does*

Extent of the Constituted Text

The constituted Text of the Ayodhyākanda consists of 3170 stanza units divided into 111 Sargas as against the traditional number of 4415 units and 119 Sargas recorded by Udāri in his Vivekatilaka This latter number represents the bulk of Ayodhya according to the Southern recension existing in the 12th or the 13th century. We have not discovered similar *figures of stanza units of the Northern recension, but Gorresio's edition records 127 as the number of Sargas and the Lahore edition mentions the same as 128* At the end of *2 107* (Crit Text) most of the N MSS record the number of Sargas as ranging from 120 to 126, while D1 mentions there the number 175 (including those of Bala). This means that the number of Sargas in the N recension ranges from 124 to 130

The total number of * passages in the Critical Apparatus of Ayodhyā is 2418, out of these 1131 are substitute * passages, shown as insertions only because that was the best way of recording variants of the constituted Text They are, thus to be left out of consideration *for the volume* of our text This leaves 1287 passages as additions to or interpolations in our Text Out of these, again, 245 * passages are peculiar or exclusive to single MSS belonging to both the recensions, leaving *1042 *passages as real additions* Out of these, *the S recension is responsible for 306* (with M4 55 and without M4, 251) The N recension, similarly is responsible for 367 (N without M4 137 and N with M4, 230) The remaining 349 additional *passages occurring in the various groups of N (NW, NE and W) and S (D with comm and T,G,M) are the group-interpolations which have been added to the Ur text from time to time

Further, there are 31 longer passages relegated to App I which are found in the MSS of both the recensions and which I considered to be not genuine and germane to the Text The principle determining their spuriousness is that they are not found *supported by all the recensions, and in some instances their location is not uniformly supported* They cover about 1931 lines or about 960 stanza units The longest among them contains 235 lines and the shortest 16 lines.

It will, thus, be seen that the constituted Text is the shortest one based on the agreement of all the MSS taken as a whole. The principle followed by me in eschewing passages or lines is that there is

no unanimity among MSS about their contents and position, and their exclusion causes no break in the narration In doing so, the traditional value of the text of the Rāmāyaṇa as a sacred one cannot weigh as an overwhelming factor. If the reader dispassionately reads the constituted Text of Ayodhyā, he will I feel confident, find it a true representative of the Ādikāvya

Appendix Passages

There are in all 31 passages long and short, relegated to App I to the constituted Text. Many of them are found in a few MSS Passage No 9 is, however, found in a very large number of MSS, and as such, deserves a special consideration It is a long passage having 235 lines, and a major portion of it belongs to the S recension, only a few lines occurring in the N recension As the contents of our constituted Text are covered by the lines in N, they could have been shown as subst lines, but they are relegated to App I, to keep their continuity

Passage No 26 in App I is peculiar in some respects and deserves a detailed consideration. It is found in all the MSS of the N recension (Ñ1 missing for a major portion of it), and in D1 and M1 of the S recension There is, however, no trace of it in any of the commentaries on the S recension from Udāli down to Maheśvaratīrtha and also in the bare text of 9 MSS (T G M1-3) *Naturally, it had to be relegated to App I*

This passage consists of two parts lines 1-66 forming the first which may be somewhat treated as a subst passage for Sargas 88-89 of Ayodhyā and lines 67-122 forming the second The antiquity of this passage is beyond question, the following stanza

त्वदर्थमिव विन्यस्तः शिलापट्टोऽयमग्रतः ।
यस्य पार्श्वे तरुः पुष्पैः प्रवृष्ट इव केसरैः ॥ (App I, No 26, lines 11-12)

with a variant for the second line

यस्यायमग्रतः पुष्पैः प्रवृष्ट इव केसरः ।

being immortalised by Bhavabhūti, a northerner In my opinion the passage was first introduced in the N recension and was blindly copied by D1 and M1 The lines 31-52 describe a highly poetic and romantic situation the elimination of which from the constituted Text might displease lovers of a fine poetic composition The passage is no doubt charming and old enough as it is referred to by Bhavabhūti (8th century) and Kṣemendra (11th century) but no trace of it is to be found in the purest form of the S recension represented in our Critical Apparatus by as many as 9 MSS (T G M1-3) which in Sargas 88 and 89 represent the contents of this part For the hero and the heroine of the Rāmāyaṇa, I, however consider this passage as out of taste in the present context for, they could not indulge in such amorous sport when their departure from Ayodhyā, Bharata s visit etc were still fresh in their mind, and the suggestion of Śṛṅgāra at this juncture is hardly justifiable I was, therefore, most reluctantly forced to eschew it from the constituted Text

The second part of this passage narrates the crow-episode It is found also in the Padma Purāṇa and Kṣemendra s *Rāmāyaṇamañjarī* and is therefore fairly old To me it appears to be an episode first introduced by a Kīrtanakāra bent on amusing his audience, and offering at the same time an explanation why a crow sees with one eye only The description of the harassment of Sītā by the crow is highly inappropriate in the Ādikāvya, and does no credit to Sītā or to Rāma who was for a while silently looking at the harassment The use of a reed sanctified by mantras as described in

सोऽभिमन्त्र्य दर्भैषीकामैषीकास्त्रेण वीर्यवान् ।
काकं तमभिसंधाय समर्थं पुरतोऽक्षिपत् ॥ (App I, No 26, lines 89-90)

against a small bird for such a trifling purpose surely looks strange I had, therefore, no alternative before me but to reject the passage from the constituted Text

The Rāma Story in the Ayodhyākāṇḍa

There is often a list of Vṛttāntas or events at the end of each parvan of the Mahābhārata MSS

We do not find any such light in the case of the Ayodhyā Kāṇḍa, probably because the story here, barring of course the Uttarakāṇḍa, is well-knit. In Kṣemendra's *Rāmāyaṇamañjarī*, we get some indication of the contents of the Ayodhyā Kāṇḍa. If I add one or two titles to Kṣemendra's list, it will run as follows :—

1 [भरतस्य केकयगमनम्]; 2 [दशरथस्य रामयौवराज्याभिषेकाभिलाषः], 3 अभिषेकारम्भः; 4 मन्थरावाक्यम्; 5 कैकेयीवरयाचनम्; 6 रामप्रवासनम्; 7 [गङ्गातरणम्], 8 यज्ञदत्ततापसवधवृत्तान्तः; 9 दशरथविपत्तिः; 10 भरतप्रत्यागमनम्; 11 दशरथसंस्कारः; 12 [भरतेन राज्यप्रत्याख्यानम्], 13 भरतयात्रा; 14 [काकाक्षिशातनम्], 15 लक्ष्मणकोपः; 16 कच्चित्सर्गः; 17 [रामेण राज्यप्रत्याख्यानम्], 18 [भरतप्रायोपवेशनम्], 19 रामेण भरताय पादुकाप्रदानम्; 20 भरतव्रतग्रहणम्; 21 [चित्रकूटाश्रमत्यागः], 22 [अत्र्याश्रमगमनम्] and 23 [दण्डकारण्यप्रवेशः].

Based upon the above topics, the contents of the Rāma story in the Ayodhyā Kāṇḍa are as follows :—

After the wedding of his four sons, Daśaratha returns to Ayodhyā. For a while, all his sons live with their wives in happiness, in Ayodhya. At the invitation of their maternal grandfather, Bharata and Śatrughna go to see him and spend some time there, utilizing this vacation to learn some useful arts which Kṣatriya princes are expected to acquire. In the meanwhile, a thought occurs to Daśaratha that he should crown his son Rama, the beloved of all, as his heir apparent. The idea is hailed by ministers and eminent people in the country. The day is fixed and the news is received with joy by all citizens of Ayodhya. At this juncture, an old maid of Kaikeyī poisons the ears of her mistress, telling her that Rāma's coronation would ruin for ever Bharata's chances of becoming a king. She suggests to Kaikeyī that she should press Daśaratha to grant her the two boons promised by him long ago, and kept in reserve by her. One of them should be, she further tells her, that Bharata should be crowned instead of Rāma, and the other, that Rāma should stay in the Daṇḍakāraṇya for fourteen years. Kaikeyī, accordingly, asks Daśaratha to grant her the boons. Rāma is called in and informed of the situation. He immediately agrees to abide by the word of honour of his father, and prepares to renounce the kingdom and spend fourteen years in the forest, to the great shock to his mother, Lakṣmaṇa and Sītā. Sītā persuades Rāma to take her to the forest, and Lakṣmaṇa also does the same. The trio, accordingly, takes leave of all and leaves Ayodhyā. The party crosses the Gaṅgā with the help of Guha, and proceeds towards Prayāga. Daśaratha unable to bear his separation from Rāma, dies in the meanwhile. Before death, he narrates to Kausalyā, how in his young days he hit unawares an ascetic with an arrow and how his old blind parents cursed Daśaratha that he also would die as a result of separation from his son.

Keeping the dead body of Daśaratha embalmed, Vasiṣṭha and others send messengers to the Kekaya country to bring Bharata back to Ayodhyā without informing him of Daśaratha's death and the departure of Rāma in exile. On arrival Bharata goes straight to see Daśaratha when the news of his death is first broken to him. He then inquires about Rāma when Kaikeyī herself tells him that the throne is his and his elder brother has left for the forest in order to fulfil his father's word. Learning that Kaikeyī is responsible for the catastrophy, he reproaches his mother, and declares that he cannot accept the throne under those circumstances. After performing the funeral rites of his father, he immediately starts with his mothers and retinue on his mission to bring Rāma back and make him accept the kingdom of Ayodhya. He visits Guha and then the hermitage of the sage Bharadvāja in Prayāga, where he learns from him that Rāma has just proceeded towards Citrakūṭa. He then moves in that direction, meets Rāma, tells him that Daśaratha is dead and that Rāma should return to Ayodhyā to rule. Rāma tells him plainly that he must keep the promise he made to his father, and hence he cannot return to Ayodhyā for fourteen years. Bharata, to make Rāma return, starts preparations for a Prāyopaveśana, fasting to death till the objective is achieved. Rāma dissuades him from his resolve, agrees to return to Ayodhyā after 14 years, and gives to Bharata his gold studded sandals. Bharata accepts them, returns to Nandigrāma near Ayodhyā, and reigns there in the name of Rāma till his return.

After Bharata's departure, Rāma, not finding his stay at Citrakūṭa very congenial, decides

to leave the place and move further south He meets the sage Atri His wife Anasūya receives Sītā with kind favours, and Rama then enters the Daṇḍakāraṇya

This in brief is the story of Rama as found in the Ayodhyakanda and is uniformly supported by all recensions and versions

Episodes

There is only one episode in the constituted Text that deserves notice It occurs in 2 57 and relates to the death of a young ascetic (not a Brahmin) at the hands of Daśaratha This young ascetic was the only child of his blind parents and had gone rather early in the morning to the river Sarayū to fetch water for his thirsty parents Daśaratha quite young and unmarried at this time had gone to the same spot ahunting and was desirous of testing his skill in hitting game at its mere sound The young ascetic was filling his earthen pitcher with water and which produced the sound of an elephant Daśaratha hit at it and on hearing a cry of distress of a human being rushed to the spot to find his mistake The young ascetic narrated the story of his aged and blind parents requested Daśaratha to take out the arrow from his body and died soon after Daśaratha with a heavy heart approached the parents of the ascetic with the water jar narrated to them how through mistake he had caused the death of their only son and was cursed by the father to the effect that Daśaratha also would meet his death on separation from his dear son

The story in the episode is simple enough but it appears that it developed in subsequent ages with a number of additions The Ramayaṇa nowhere gives the name of the young ascetic but the Agni Purāṇa and Ksemendra name him Yajñadatta The popular mythology calls the young ascetic as Śravana or Śravaṇa Further the Ramayana clearly states that this incident took place when Daśaratha was young and unmarried

देव्यनूढा त्वमभवो युवराजो भवाम्यहम्। Crit Ed 2 57 10

Kalidasa in his Raghuvamsa IX narrates the same does not name the young ascetic but states in st 17 that Daśaratha was married to the princesses of Magadha Kosala and Kekaya and in sts 48 49 that he went ahunting with his wives Further in st 80 Daśaratha is said not to have seen the face of a child so far and so received the curse of the ascetic s parents as an *anugraha* or favour

शापोऽप्यदृष्टतनयाननपद्मशोभे
सानुग्रहो भगवता मयि पातितोऽयम्। (Raghu IX 80)

All this indicates that Daśaratha was at the time of this incident not only married but was much advanced in age Is it deliberately done by the poet to heighten the poetic value of the incident or has the poet drawn on other sources? It is a moot point

The crow episode is found only in the N recension as detailed above

Time Data in the Ayodhyakanda

There is an interesting passage in Nageśa s *Tilaka* commentary (A D 1700 1750) regarding the time from Rama s departure from Ayodhya till his entry into the Dandakaranya It runs as follows

अत्रेदं बोध्यम्–चैत्रशुक्लदशम्यां पुष्ये रामप्रस्थानम्। तत पूर्णिमायामर्धरात्रे दशरथमरणम्। तत पक्षेण भरतागमनमयोध्यायाम्। तत और्ध्वदैहिकेन पक्षो गत। एवं वैशाखे गते ज्येष्ठे भरतस्य चित्रकूटं प्रति प्रस्थानम्। अग्रे वर्षाकाले सन्निहिते सति कार्तिकान्तं चित्रकूटे वासो रामस्य। तदनन्तरं तापसाश्रमगमनम्, न तु भरतनिवृत्त्यनन्तरमेव।

This is a general calculation of the time taken up by the events from Rama s departure to his entry into the Daṇḍakaraṇya and is acceptable There is one indication in the body of our constituted Text regarding time taken up by Bharata s return journey from Kekaya to Ayodhya with seven nights halt on the way (सप्तरात्रोषित पथि 2 65 14) The messengers sent to the Kekaya country might have taken a day or two less We may therefore, accept Nageśa's calculation to be fairly correct

Geographical Data in the Ayodhya Kāṇḍa

On the death of Daśaratha, Vasiṣṭha and others sent messengers to bring *Bharata* and *Śatrughna* back from Girivraja or Rājagṛha, the capital of the Kekaya country (not to be confounded with the old capital of the Magadha). These messengers had definite instructions not to reveal to Bharata the news of the death of Daśaratha or of Rama's departure from Ayodhya to the forest. They were asked to go as fast as they could, and might have selected short-cuts on the route. From Ayodhya they proceeded west-ward, crossed the Ganga at Hastinapur, went to Pañcāla through the *Kurujangala*, crossed the river Śaradaṇḍa, reached Kulingāpurī, Bāhlika country, Sudāma mountain, Viṣṇupada, river Vipāśa and Śalmali and thereafter Girivraja, the capital of Kekaya. On their return journey, they seem to have travelled rather leisurely, and taken a more comfortable route. From Rājagṛha (another name of Girivraja) they proceeded east-ward, crossed rivers Hrādini, Dūrapārā and Śatadrū at Eladhāna, covered the *region Aparaparpata, passed through a swift river, Śila akurvati*, passed by Śalyakartana, Mahāśaila and Caitraratha forest. They then crossed the river Yamunā, visited Jambūprastha, village Varūtha, the garden of the town Ujjihāna, and before reaching the town Lauhitya, crossed Uttanakā, reached Hastiprsthaka, passed Kutikā and Kapivati, Sthānumati at Ekasāla, and after crossing Gomati at Vinata and passing through Kalinganagara (Gorakhpur) and the Sāla forest, reached Ayodhyā.

I have given above the names of rivers, towns, mountains, forests and gardens as they are mentioned in the constituted Text, *without making any attempt to identify them*. *The difficulties in my* way are many, and Bhavabhūti anticipated them when he says

पुरा यत्र स्रोत पुलिनमधुना तत्र सरिता
विपर्यासं यातो घनविरलभावः क्षितिरुहाम्।

I might add that in modern times even hills have been rendered flat, and so, the difficulties in identifying places have now been increased hundredfold.

There is a mention in the Ayodhyākāṇḍa of Rāma's journey southwards from Ayodhya in which Śṛṅgaverapura, Bhardvaja's *hermitage (at Prayaga), Citrakūṭa hill and a small river near it, Mandākinī* (not to be confounded with Gangā) are mentioned. I keep in reserve the idea of supplying a suitable map of India, on which would be marked places that are mentioned in the Rāmayana, for, after all, we must be sure of our authorities on which location and identification of place names are to be based.

Emendations

There are only seven cases of emendations in the Ayodhyākāṇḍa. Most of them are obvious as they relate to omissions of तु or हि introduced to avoid hiatus, as in भमीना for हामीता in 2 11 2 त्वयों *भ्रयोध्यां for त्वयों ह्ययोध्या in *2 82 25*, and *मम पित्रा* *मह दत्ता *for* रवह दत्ता *in 2 110 50. It should be noted* that with Vālmiki the use of तु and हि is very frequent and without their usual sense of contrast or emphasis, and so it has to be regarded as his stylistic peculiarity. In the above instances also the introduction of तु or हि can be explained away as such, but in the first case, our emendation is supported by MSS containing commentaries. In the second and third cases, the text introduces हि and तु without any *reason except that of avoiding hiatus. In the case of* दुग्धेइये *अशोभेतां for दुग्धेइये त्वशोभेतां in 2 30 2, there is no need to introduce तु, as दुग्धेइये is neuter dual ending in ए and hence a प्रगृह्य. The MSS of the S recension intentionally changed here the text into क्षेत्रायामशोभेतां, Tı alone keeping दुग्धेइये of the N recension and adding तु under the impression that there was a case of hiatus. I was thus compelled to restore the reading of the N recension, *which I consider to be the genuine S reading*.

There are three *more cases of emendations which require some explanation*. The first of these is स* विदेशे पितुरित्थ in 2 16 24 where S reads सन्निदेशे or तन्निदेशे and Śı Dı-ı read सन्निदेश पितुस्तस्य. I have emended here स* for स and I construe it as स (त्वं) पितुर्निदेशे तिष्ठ for the reason that prefix स to निदेशे is not usual or necessary for stylistic reasons. In 2 23 30, I have emended the text found in the MSS, भ्रात्रानुगामी into *लक्ष्मणानुगामी, as the *case of Lakṣmaṇa accompanying* Rāma was not, *at this stage*, even a probability. How Sītā should behave towards Bharata has been referred to in st. 23 above and st. 31 below,

le Lakṣmana is not mentioned anywhere This is the reason for the emendation which is based on *context* The last case of emendation तु खल विसृजन्त्य*सु occurs in 2 39 13 The MSS of the S recension divided between अश्रु and वास, commentators reading अश्रु and the MSS T G M1 3 reading वास which 'd is not found in lexicons

Use of Wavy Lines

The late Dr V S Sukthankar the first General Editor of the Critical Edition of the Mahabharata roduced the use of wavy lines below the accepted text to indicate that the text adopted was *less than tain* i e, it was not uniformly supported by both the N and S recensions The wavy line was also used en these recensions differed in wording though agreed in substance Such a use of wavy lines for stitute passages or for the text which is less than certain is not found practicable in the case of the mayana In the first place it is our experience that the S recension alone has rather preserved the chaic form of the text than the N recension The S recension is therefore adopted for our principal nted Text Further in the Text of 3170 stanzas of the Ayodhyākanda the number of substitute ssages is 1131, which would mean that almost every third stanza should be marked with wavy lines ch a thing would look very awkward in print as the text in the Virataparvan of the Mahabharata is d hence Sukthankar s scheme of wavy lines could not be adopted for our text We have, however, ed the wavy line rarely, when the MSS of the S recension are found divided among themselves and e editor could not choose a particular reading of the S MSS as final

Metres in the Ayodhya Kanda

The main body of the text of the Ramayana as Ād kavya is in the anuṣṭubh metre According Sahityadarpana of Viśvanatha a kavya should be composed in one main metre with a change at e end

एकवृत्तमयै पद्यैरवसानेऽन्यवृत्तकै ।
नातिस्वल्पा नातिदीर्घा सर्गा अष्टाधिका इह ।
नानावृत्तमय क्वापि सर्ग कश्चन दृश्यते । VI 320–21

Viśvanatha in the above lines has recorded only a general principle अवसानेऽन्यवृत्तकै, which he found to be n practice If we examine the Sargas in the Ayodhya kanda to see how far Valmiki has followed the above principle we see that as many as 16 Sargas out of 111 of the constituted Text have not got any change n metre at the end but in some cases *e g* in Sargas 26 40 41 90 91 100 105 106 107 and 109 the redactors or interpolaters of both the recensions are seen active to have a stanza or two in a different metre or to make the Sarga run on into the next

Of the metres in the closing stanzas of a Sarga Vamsastha occurs some sixty times Upendravajra, Upajati Praharṣini and Vaitaliya figuring next in frequency With reference to two stanzas at the end of Sarga 108 the commentator Govindaraja states वृत्त तु श्लोकद्वयस्य चिन्त्यम् My friend Professor H D VELANKAR tells me that the metre of stanza 2 108 25 is Asambadha (first line slightly defective) and of 2 108 26 a mixture of Triṣṭubh and Jagatī There is one more instance of a defective line of Vamśastha which I have noticed at the end of Sarga 2 69

Before conclusion, I should like to gratefully record my sincere thanks to those persons who entrusted this work to me and who actively helped me in my task from beginning to end In fact, I feel very much overwhelmed by their kindness when on the conclusion of the work I find how my role has been insignificant compared with an enormous quantity of quality labour these persons bestowed upon the production of this volume of the Ayodhyākanda It is obviously difficult for me to mention all names but I am all along conscious of their kind help to me

I should like to record in the first place my grateful thanks to Dr (Shrimati) Hansaben Mehta the then Vice Chancellor of the Maharaja Sayajirao University of Baroda who without any acquaintance accepted my name first for the membership of the Editorial Board and then for the editorship of the Ayodhyākanda on the recommendation of my friend Professor Govindalal H Bhatt the General

Editor of this Critical Edition of Vālmīki's Rāmāyaṇa Professor Bhatt has also been equally kind to me from beginning to end, and advised me in all my difficulties in the editorial task. My heartfelt thanks go to him For the preparation of my text, I had to spend weeks in Baroda when I was deeply impressed by his organising ability in the selection of the staff for the collection of MSS and collation work He was ably assisted by Shri M R Nambiar, the Assistant Editor, and also by Shri Haribhau Tryambak Desai and Shri B N Bhatt in all his activities—the selection of MSS collation and supervision, preparation of Critical Apparatus and its checking, and finally proof correction Obviously, the Critical Edition of a text like the Ramayaṇa is not the work of an individual, but of a team and the successful completion of it depends upon the staff, prepared to give its best to the General Editor It is only loyalty of this type which enables the editor to give a trustworthy text This preliminary task is both hard and stupendous I consider myself lucky in having a staff which rendered my work easy and light If, therefore, there is any credit in my performance 90% of it goes to the members of the staff I am aware of my limitations I, therefore, like to record my grateful thanks to them individually and collectively Lastly, the artists and the staff of the University Press have spared no pains to make the paintings and the printing of this volume excellent in their usual way, and I must not miss to record my best thanks to them also

204/2, Sadashiv Peth, Poona, 2 P L VAIDYA

CONCORDANCE OF THIS EDITION

With the Bombay, Kumbhakonam, Gorresio and Lahore Editions

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
1 1^{ab}	I. 77 15^{cd}	I. 77 18^{ab}	I. 79 1^{ab}	1 1^{ab}
3^*	—	—	—	—
1^c-2	16^a-17^b	18^c-19	1^c-2	1^c-2
4^*	—	—	3	3
5^*	—	[20]	—	—
3^{ab}	17^{cd}	21^{ab}	4^{ab}	4^{ab}
6^*	—	[21^{cd}]	—	—
3^{cd}	18^{ab}	21^{ef}	4^{cd}	4^{cd}
7^* l. 1-4	—	—	5-6	5-6
„ l. 5-7	—	—	—	7-8^b
„ l. 8-9	—	—	7	8^c-9^b
App. I. No. 1 l. 1-10	—	—	8-12	—
„ l. 11-14	—	—	13-14	15^c-17^b
„ l. 15-16	—	—	—	—
„ l. 17-30	—	—	15-21	—
„ l. 31	—	—	—	—
„ l. 32-37	—	—	22-24	—
4	18^c-19^b	22	25	9^c-10^b
App. I. No. 2 l. 1-10	—	—	—	10^c-15^b
„ l. 11-63	—	—	—	17^c-43
„ l. 64-67	—	—	—	2 1-2
„ l. 68	—	—	—	[3^{ab}]
„ l. 69-73	—	—	—	3^c-5
—	—	—	—	6
„ l. 74-75	—	—	—	7 fn
—	—	—	—	8
„ l. 76	—	—	—	8 fn
„ l. 77-79	—	—	—	9-10^b
—	—	—	—	10^{cd}
„ l. 80-124	—	—	—	11-32
App. I. No. 3 l. 1-32	—	—	26-41	—
„ l. 33-35	—	—	—	—
„ l. 36-41	—	—	42-44	—
5	19^c-20^b	[23]	—	—
8^*	II. 1 1	II. 1 1	—	—
6-7	2-3	2-3	—	—
App. I. No. 4 l. 1-64	—	—	80 1-32	—
8-9	4-5	4-5	II. 1 1-2	3 5^c-7^b
9^*	—	—	3	—
10	6	6	4	7^c-8^b
10^*	7-9	7-9	—	—
11-13	I. 77 20^c-23^b	I. 77 24-26	I. 79 45-47	1-3
14^{ab}	23^{cd}	27^{ab}	48^{ab}	[4^{ab}]
14^{cd}	24^{ab}	27^{cd}	48^{cd}	4^{cd}
13^*	—	—	—	5^{ab}
15^{ab}	II. 1 10^{ab}	II. 1, 10^{ab}	II. 1 5^{ab}	5^{cd}
15^{cd}	10^{cd}	10^{cd}	5^{cd}	—
16	11	11	—	15
17	12	12	6	16
14^* l. 1-7	15^c-18	15^c-18	—	—
—	19^{ab}r	19^{ab}r	—	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
14* I 8	19^{cd}	19^{cd}	—	9^{cd}
, I 9-10	20	20	—	—
$18-19^{b}$	$21-22^{b}$	$21-22^{b}$	$7-8^{b}$	$11-12^{b}$
19^{cd}	22^{cd}	22^{cd}	8^{cd}	12^{ab} fn
15* I 1	—	—	—	12^{cd}
I 2	23^{ab}	23^{ab}	—	12^{cd} fn I 3
I 3-5	$23^{c}-24$	$23^{c}-24$	—	$13-14^{b}$
20^{ab}	25^{ab}	25^{ab}	9^{ab}	—
20^{cd}	25^{cd}	25^{cd}	9^{cd}	14^{cd}
16*	26^{ab}	26^{ab}	—	—
21-25	$26^{c}-31^{b}$	$26^{c}-30$	11-15	15-20
17*	—	—	—	21^{cd}
26^{ab}	31^{cd}	31^{ab}	16^{ab}	9^{ab}
26^{c-f}	32	31^{c-f}	—	22
18*	—	—	—	23^{ab}
27-28	33-34	32-33	—	24-25
19*	—	—	—	26-28
29^{ab}	35^{ab}	34^{ab}	17^{ab}	29^{ab}
20* I 3	13^{ab}	13^{ab}	—	—
I 4	13^{cd}	13^{cd}	—	23^{cd}
I 5-7	$14-15^{b}$	$14-15^{b}$	—	—
I 9-10	—	—	10	—
I 15-16	—	—	—	12^{cd} fn I 1-2
, I 22	—	—	16^{cd}	—
29^{cd}	35^{cd}	34^{cd}	17^{cd}	29^{cd}
21*	36^{ab}	35^{ab}	—	30^{ab}
22* I 1	—	—	18^{ab}	—
I 2	—	—	18^{cd}	30^{cd}
23*	36^{cd}	35^{cd}	—	—
30-33	37-40	36-39	19-22	31-34 [35^{ab}]
25*	—	—	—	—
26*	41	40	—	35^{c-f}
34	42	41	—	36
27* I 1-2	43	42	—	36^{cd} fn
, I 3	—	—	23	
I 4-5	—	—	24^{ab}	37^{ab}
I 6	—	—	—	37^{cd}
—	—	—	—	38^{ab}
27 (A)*	—	—	—	$38^{c}-40^{b}$
27* I 7-10	44-45	43-44	—	$40^{c}-42^{b}$
I 11-14	—	—	—	52^{cd}
35^{ab}	46^{ab}	45^{ab}	—	—
28*	—	—	—	53^{ab}
35^{cd}	46^{cd}	45^{cd}	—	$53^{c}-54$
29* I 1-3	—	—	—	—
App I No 5	—	—	—	55
29* I 4-5	—	—	—	[56^{ab}]
29(A)* I 1	—	—	—	[56^{cd}f]
—	—	—	—	[$57-60^{b}$]
29(A)* I 2-8	—	—	—	$60^{c}-61$
29* I 6-9	—	—	—	—
30* I 1-2	47	47	—	—
,, I 3-4	48	46	—	62
, I 5-6	49	48	—	—
36	50	49	—	63-64
31*	—	—	—	65
37	51	50	—	4 1-2
2 1-2	2 1-2	2 1-2	—	—
32*	3-4	3-4	—	3-12
3-12	5-14	5-14		

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
35*	15-16	15-16	—	—
13	17	17	—	13
36*	18	18	—	—
14^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	—	14^{ab}
37*	$19^{c}-20^{b}$	$19^{c}-20^{b}$	—	—
14^{cd}	20^{cd}	20^{cd}	24^{cd}	14^{cd}
15	21	21	25	3 $42^{c}-43^{b}$
39*	22	22	—	—
16	23	23	26	$43^{c}-44^{b}$
40*	24	24	—	—
17-18	25-26	25-26	27 28	$44^{c}-46^{b}$
41*	—	—	—	46^{cd}
42*	—	—	—	47^{ab}
—	—	—	—	47^{cd}r
43*	27	27	—	—
$19-20^{b}$	$28-29^{b}$	$28-29^{b}$	—	4 $15-16^{b}$
44*	—	—	—	17^{cd}
45*	$29^{c}-30^{b}$	$29^{c}-30^{b}$	—	—
—	30^{cd}	30^{cd}	—	—
$20^{c}-21^{b}$	31	31^{a-d}	—	17
21-22	$32-33^{b}$	$31^{e}-32$	$29-30^{b}$	$18-19^{b}$
47* l 1-6	—	—	$30^{c}-33^{b}$	3 48-50
47 (A)*	—	—	33^{cd}	—
47* l 7-8	—	—	34	—
48*	—	—	—	51
—	—	—	—	52^{ab}r
23^{ab}	33^{cd}	33^{ab}	—	4 19^{cd}
49*	—	—	—	20
23^{c}	34^{a}	33^{c}	—	21^{a}
50*	—	—	—	21^{bc}
23^{d}	34^{b}	33^{d}	—	21^{d}
—	$34^{c}-36^{b}$r	$33^{e}-34^{f}$r	—	—
24	$36^{c}-37^{b}$	35	35	22
53*	—	—	36	—
$25-26^{b}$	$37^{c}-38$	$36-37^{b}$	$37-38^{b}$	$23-24^{b}$
54*	—	—	38^{cd}	—
$26^{c}-28$	$39-41^{b}$	$37^{c}-39$	—	$24^{c}-26$
29^{ab}	41^{cd}	40^{ab}	—	3 21^{ab}
55* l 1-2	42	$40^{c}-41^{b}$	—	—
—	43^{ab}r	41^{cd}r	—	—
55* l 3-9	$43^{c}-46$	42-44	—	—
—	47-48	45-46	—	—
29^{c} 30^{b}	$49-50^{b}$	$47-48^{b}$	—	$27-28^{b}$
56*	50^{cd}	48^{cd}	—	—
30^{cd}	51^{ab}	49^{ab}	—	28^{cd}
31-34	$51^{c}-54$	49^{c} 52	39-42	29-32
3 1-4	3 1-4	3 1-4	2 1-4	5 1-4
62*	—	—	—	—
App I No 6	5 21^{b}	5-19	—	—
63*	—	—	5-6	5-6
5	$21^{c}-22^{b}$	20	7	7
64 (A)*	—	—	—	—
65*	—	—	—	—
6	$22^{c}-23^{b}$	21	8	8
66*	—	—	—	—
7	$23^{c}-24^{b}$	22	9	9
67*	—	—	—	—
8^{ab}	24^{cd}	23^{ab}	10^{ab}	10^{ab}
68*	—	—	—	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
8c–9b	25	23c–24b	10c–11b	10c–11b
69*	—	—	—	—
9c–10	26–27b	24c–25	11c–12	11c–12
70*	—	—	—	—
11	27c–28b	26	13	13
71*	—	—	—	—
12	28c–29b	27	14	14
72*	—	—	—	—
13	29c–30b	28	15	15
73*	—	—	—	—
14–16	30c–33b	29–31	16–18	16–18
74*	—	—	—	—
17	33c–34b	32	19	19
75*	—	—	—	—
18	34c–35b	33	20	20
76*	—	—	—	—
19–20	35c–3,b	34–35	21–22	21 22
77*	—	—	—	—
21	37c–38b	36	23	23
78*	—	—	—	—
79*	—	—	—	—
22	38c–39b	37	24	24
80*	—	—	—	—
23–26b	39c–42	38–41b	25–28b	25 28b
81*	—	—	—	—
26c–27b	43	41c–42b	28c–29b	28c–29b
82*	—	—	29c–31b	29c–31b
83*	—	—	—	—
84*	—	—	—	—
27cd	44ab	42cd	31cd	31cd
86*	44cd	43ab	—	—
28–30	45–48b	43c–46	32–35b	32–35b
88*	—	—	—	—
31–32	48c–49	47–48	35c–36	35–36
89*	—	—	—	—
4 1–2	4 1–2	4 1–2	3 1–2	6 1–2
90*	—	—	—	—
3–5b	3–5b	3–5b	3–5b	3 5b
5c–6	5c–6	5c–6	5c–6	—
91*	—	—	7ab	—
7ab	7ab	7ab	7cd	5cd
7cd	7cd	7cd	—	6ab
8–17	8–17	8–17	8–17	6c–16b
92* l 1	—	—	—	—
92(A)*	—	—	—	—
92* l 2	—	—	—	—
18–45	18–45	18–45	18–45	16c–43
5 1–2	5 1–2	5 1–2	4 1–2	7 1–2
93*	—	—	—	—
3	3	3	3	3
94*	4	4	4	4
4–5	5 6	5–6	5–6	5 6
95*	—	—	—	7fn
6	7	7	7	7
96*	—	—	—	7fn
7ab	8ab	8ab	8ab	8ab
97*	—	—	—	8abfn
7c–10b	8c–11	8c–11	8c–11	8c–11
98*	—	—	—	12abfn

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
11-15	12-16	12-16	12-16	12-16
16-18^b	17-19^b	17-19^b	17-19^b	17-19^b
100*	—	—	—	—
18^c-22	19^c-23	19^c-23	19^c-23	19^c-23
101*	24	24	24	24
23-24	25-26	25-26	25-26	25-26
6 1-9	6 1-9	6 1-9	5 1-9	8 1-9
102*	—	—	—	—
10	10	10	10	10
103*	—	—	—	—
11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}
104*	—	—	—	—
11^c-12	11^c-12	11^c-12	11^c-12	11^c-12
105*	—	—	—	—
13	13	13	13	13
106*	—	—	—	—
14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}
107*	—	—	—	—
14^c-15	14^c-15	14^c-15	14^c-15	14^c-15
108*	—	—	—	—
16	16	16	16	16
109*	—	—	—	—
17	17	17	17	17
110*	—	—	—	—
18-19	18-19	18-19	18-19	18-19
111*	—	—	—	—
20-28	20-28	20-28	20-28	20-28
7 1	7 1	7 1	6 1	9 1
112* l 2	—	—	—	—
2	2	2	2	2
113*	—	—	—	—
114*	—	—	3^{ab}	3^{ab}
3^{ab}	3^{ab}	3^{ab}	—	—
115*	—	—	—	—
3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	—	—
116*	4-7^b	4-7^b	—	—
4^{ab}	7^{cd}	7^{cd}	3^{cd}	3^{cd}
4^c-5^b	8	8	5	5
5^c-7	9	9	4	4
6-7	10-11	10-11	6-7	6-7
121*	—	—	8	8
8	12	12	9	9
122*	—	—	—	—
9^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	10^{ab}	10^{ab}
124*	—	—	—	—
9^c-13	13^c-17	13^c-17^d	10^c-14	10^c-14
126*	—	[17^d]	—	—
14-18	18-22	18-22	15-19	15-19
19-22	23-26	23-26	23-26	[20-23]
23-25	27-29	27-29	20-22	[24-26]
26	30	30	27	27
128*	—	—	28	28
27^{ab}	31^{ab}	31^{ab}	29^{ab}	29^{ab}
129*	31^c-32^b	31^c-32^b	—	—
27^c-29	32^c-34	32^c-34	29^c-31	29^c-31
130*	—	—	—	—
—	—	—	—	[32]1
30-31	30-31	30-31	32-33	33-34
8 1	8 1	8 1	7 1	10 1

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
2	2	2	2	2
133*	—	—	3	3
134* l. 1-3	$3-4^b$	$3-4^b$	—	—
134 (A)*	—	—	—	—
134* l. 4-10	4^c-7	4^c-7	—	—
134 (D)*	—	—	—	—
134* l. 11-12	8	8	—	—
3^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	4^{ab}	4^{ab}
135*	—	—	—	—
3^c-4	9^c-10	9^c-10	4^c-5	4^c-5
137*	—	—	—	—
138*	11	11	—	—
5	12	12	6	6
139* l. 2	—	—	—	6^{cd} fn.
$6-8^b$	$13-15^b$	$13-15^b$	$7-9^b$	$7-9^b$
140*	—	—	9^c-11^b	9^c-11^b
8^c-10^d	15^c-17	15^c-17	11^c-13	11^c-13
141*	18^{ab}	18^{ab}	—	—
10^{ef}	18^{cd}	18^{cd}	—	—
142*	19	19	—	—
$11-13^b$	$20-22^b$	$20-22^b$	$14-16^b$	$14-16^b$
143*	—	—	16^{cd}	16^{cd}
144*	—	—	—	16^{cd} fn.
13^c-14^b	22^c-23^b	22^c-23^b	17	17
145*	—	—	18^{ab}	18^{ab}
146*	—	—	—	—
14^c-15	23^c-24	23^c-24	18^c-19	18^c-19
147*	—	—	20	20
16	25	25	21	21
148* l. 1	—	—	—	—
148 (A)*	—	—	—	—
148* l. 2-4	—	—	—	—
$17-19^b$	$26-28^b$	$26-28^b$	$22-24^b$	$22-24^b$
149*	—	—	—	—
19^{cd}	28^{cd}	28^{cd}	24^{cd}	24^{cd}
150*	—	—	—	25^{ab}
151*	29-30	29-30	—	—
20^{ab}	31^{ab}	31^{ab}	25^{ab}	25^{ab} fn.
20^c-26	31^c-37	31^c-37	25^c-31	25^c-31
153*	38	38	—	—
27	39	39	32	32
9 1-4	9 1-4	9 1-4	8 1-6	11 1-6
5	5	5	10	10
155*	6-7	6-7	—	—
6-7	8-9	8-9	7-8	7-8
156*	—	—	—	—
8	10	10	9	9
9-11	11-13	11-13	11-13	11-13
12^a	14^a	14^a	14^a	14^a
158*	14^b-15^a	14^b-15^a	—	—
12^b	15^b	15^b	14^b	14^b
159*	15^{cd}	15^{cd}	—	—
12^{cd}	16^{ab}	16^{ab}	14^{cd}	14^{cd}
160*	—	—	—	—
13	16^c-17^b	16^{c-f}	15	15
161* l. 1	—	—	—	—
14	17^c-18	$17-18^b$	$15-17^b$	$16-17^b$
162*	19	18^c-19^b	—	
15	20	19^{c-f}	17^c-18^b	17^c-18^b
163	21	20	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
16^{a-f}	$22-23^{b}$	$21-22^{b}$	$18^{c}-19$	$18^{c}-19$
165*	—	—	$20-21^{b}$	$20-21^{b}$
166*	23^{cd}	22^{cd}	—	—
17	24	23	$21^{c}-22^{b}$	$21^{c}-22^{b}$
18	25	24	$30^{c}-31^{b}$	$30^{c}-31^{b}$
19^{ab}	26^{ab}	25^{ab}	31^{cd}	31^{cd}
19^{cd}	26^{cd}	25^{cd}	30^{ab}	30^{ab}
20	27	26	$22^{c}-23^{b}$	$22^{c}-23^{b}$
21	28	27	$25^{c}-26^{b}$	$25^{c}-26^{b}$
22-23	29-30	28-29	$23^{c}-25^{b}$	$23^{c}-25^{b}$
167* l. 1-2	31	30	—	—
" l. 3-4	32	31	$26^{c}-27^{b}$	$26^{c}-27^{b}$
24-25	$33-35^{b}$	32-33	$27^{c}-29$	$27^{c}-29$
168*	—	—	—	—
26	$35^{c}-36^{b}$	34	32	32
169*	—	—	—	33-36
170*	—	—	—	—
27^{ab}	36^{cd}	35^{ab}	33^{ab}	37^{ab}
App. I (No. 7) l. 1-9	—	—	$33^{c}-37$	$37^{c}-41$
" l. 10-12	—	—	—	$42-43^{b}$
" l. 13	—	—	—	—
" l. 14-27	—	—	—	$43^{c}-50^{b}$
" l. 28-29	—	—	—	—
l. 30-53	—	—	—	$50^{c}-60$
171*	—	—	—	12 1-2
27^{cd}	37^{ab}	35^{cd}	—	—
172*	$37^{c}-38^{b}$	36	—	—
28-31	$38^{c}-42^{b}$	37-40	38-41	3-6
174*	$42^{c}-43^{b}$	41	—	—
32-33	$43^{c}-45^{b}$	42-43	42-43	7-8
175*	$45^{c}-46^{b}$	44	—	—
34^{ab}	46^{cd}	45^{ab}	44^{ab}	9^{ab}
176*	—	—	—	—
$34^{c}-37$	$47-50^{b}$	$45^{c}-48^{d}$	$44^{c}-47$	$9^{c}-12$
178*	—	—	48^{ab}	13^{ab}
38-41	$50^{c}-54$	$48^{c}-52$	$48^{c}-52$	$13^{c}-17$
179* l. 1	—	—	—	—
l. 2-3	—	—	53	18
180*	—	—	—	—
42	55	53	55	20
43	56	54	54	19
44-45	57-58	55-56	56-57	21-22
181*	—	—	58	23
182*	—	—	—	—
App. I No. 8 l. 1	10 1^{ab}	10 1^{ab}	—	—
" l. 2	—	—	—	—
l. 3-18	$1^{c}-9^{b}$	$1^{c}-8$	—	—
183*	9 59-64	9 57-62	—	—
46-47	65-66	63-64	59-60	24-25
10 184*	10 —	10 —	9 —	13 —
185*	—	—	—	—
1^{ab}	9^{cd}	9^{ab}	1^{ab}	1^{ab}
186*	10	$9^{c}-10^{b}$	—	—
1^{cd}	11^{ab}	10^{cd}	1^{cd}	1^{cd}
187* l. 1-10	$11^{c}-16^{b}$	$11-15^{d}$	—	—
—	—	[15^{ef}]	—	—
187* l. 11-22	$16^{c}-22^{b}$	16-21	—	—
$2-3^{b}$	$22^{c}-23$	$22-23^{b}$	$2-3^{b}$	$2-3^{b}$
3^{c}	24^{c}	23^{c}	3^{c}	3^{c}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
188*	—	—	$3^{d}-4^{c}$	$3^{d}-4^{c}$
3^{d}	24^{b}	23^{d}	4^{d}	4^{d}
189* l. 1	24^{cd}	24^{ab}	—	[5^{ab}]
—	—	—	—	[5^{cd}]r
189* l. 2-3	25	$24^{c}-25^{b}$	—	—
$4-6^{b}$	$26-28^{b}$	$25^{c}-27^{b}$	$5-7^{b}$	$6-8^{b}$
190*	—	—	—	—
$6^{c}-9$	$28^{c}-32^{b}$	$27^{c}-30$	$7^{c}-11^{b}$	$8^{c}-12^{b}$
191*	—	—	—	12^{cd}
192*	32^{cd}	31^{ab}	—	—
10	33	31^{c-f}	$11^{c}-12^{b}$	13
193*	—	—	12^{cd}	14^{ab}
11^{ab}	34^{ab}	32^{ab}	—	17^{ab}
$11^{c}-12^{b}$	$34^{c}-35^{b}$	$32^{c}-33^{b}$	15	$17^{c}-18^{b}$
—	$35^{c}-36^{b}$	33^{c-f}	—	$18^{c}-19^{b}$
12^{cd}	36^{cd}	34^{ab}	13^{ab}	14^{cd}
194*	$37^{a}-39^{f}$	$34^{c}-36^{d}$	—	15-16 and $19^{c}-20$
195*	—	—	$13^{c}-14$	$21-22^{b}$
13	40	37	16	22^{ab} fn.
196*	11 1	11 1	—	[$22^{c}-23^{b}$]
14-15	2-3	2-3	17-18	$23^{c}-25^{b}$
16^{ab}	22^{ab}	22^{ab}	19^{ab}	25^{cd}
197* l. 1	22^{cd}	22^{cd}	19^{cd}	26^{ab}
" l. 2	—	—	20^{ab}	26^{cd}
16^{cd}	4^{ab}	4^{ab}	20^{cd}	27^{ab}
198*	—	—	—	—
199*	4^{cd}	4^{cd}	—	—
17	5	5	21	$27^{c}-28^{b}$
200* l. 1-4	6-7	6-7	—	[$28^{c}-30^{b}$]
" l. 5-6	8	8	—	—
18^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	22^{ab}	30^{cd}
201*	—	—	—	—
$18^{c}-19^{b}$	$9^{c}-10$	$9^{c}-10$	$22^{c}-23$	$31-32^{b}$
202*	11	11	—	—
20	12	12	24	$32^{c}-33^{b}$
203*	—	—	—	—
21-25	13-17	13-17	25-29	$35^{c}-38^{b}$
204* l. 1-3	$18-19^{b}$	$18-19^{b}$	—	—
" l. 4-6	—	—	—	—
" l. 7-11	$19^{c}-21$	$19^{c}-21$	—	—
" l. 12	—	—	—	—
—	23^{ab}r	23^{ab}	—	—
26-27	$23^{c}-25^{b}$	$23^{c}-24$	30-31	$38^{c}-40^{b}$
207*	$25^{c}-26^{b}$	25	—	—
$28-29^{b}$	$26^{c}-27$	$26-27^{b}$	$32-33^{b}$	$40^{c}-41$
208*	28^{ab}	27^{cd}	—	—
29^{cd}	28^{cd}	27^{ef}	33^{cd}	42^{ab}
210*	29	28	—	—
30^{ab}	12 1^{ab}	12 1^{ab}	34^{ab}	42^{cd}
212* l. 1-4	$1^{c}-3^{b}$	$1^{c}-2$	—	—
" l. 5	—	—	—	—
" l. 6	3^{cd}	3^{ab}	—	—
$30^{c}-31^{b}$	4	$3^{c}-4^{b}$	$34^{c}-35$	$42^{c}-44^{b}$
215* l. 1	5^{ab}	4^{cd}	—	—
" l. 2	—	—	—	—
$31^{c}-39$	$5^{c}-14^{b}$	5-13	36-41	$44^{c}-53^{b}$
217*	—	—	—	—
40	$14^{c}-15^{b}$	14^{c-d}	45	$53^{c}-54^{b}$
218*	—	—	46	54^{c-d}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
App. I. No. 9 l. 1-6	15^{c}-18^{a}	14^{c}-17^{b}	—	—
" l. 7	—	—	—	—
" l. 8-34	18^{c}-31	17^{c}-30	—	—
" l. 35-38	—	—	—	—
" l. 39-60	32-42	31-41	—	—
" l. 61	—	—	—	—
" l. 62-87	43-55	42-54^{d}	—	—
" l. 88	—	—	—	—
" l. 89-103	56-63^{b}	54^{e}-60	—	—
" l. 104-107	—	—	—	—
" l. 108-111	63^{c}-65^{b}	61-62	—	—
" l. 112-113	65^{c}-66^{b}	63	10 6	14 6
" l. 114-132	66^{c}-75	64-73^{b}	—	—
" l. 133	[76^{ab}]	73^{cd}	—	—
" l. 134-145	76^{c}-81	74-79	—	—
" l. 146	82^{ab}	80^{cd}	—	—
" l. 147	82^{cd}	80^{ab}	10^{cd}	9^{cd}
" l. 148-149	83	81	8	7 fn.
" l. 150-151	84	82	11	10
" l. 152-153	—	—	—	—
" l. 154-157	85-86	83-84	—	—
" l. 158-159	[87^{ab}]	85	—	—
" l. 160-162	87^{c}-88^{b}	86-87^{b}	—	—
" l. 163-172	88^{c}-92	87^{c}-91	—	—
" l. 173	[93^{ab}]	92^{ab}	—	—
" l. 174	—	—	—	—
—	93^{cd},	92^{cd},	—	—
l. 175	93 ef	92 ef	—	—
l. 176	—	—	—	—
l. 177-178	94^{a-d}	93^{a-d}	—	—
l. 179	94 ef	93 ef	15^{cd}	14^{ab} fn.
l. 180-235	95-122	94-120	—	—
43	122	121	9 47	13 55
219^{*}	13 26	13 26	—	—
11 1-2	13 1-2	13 1-2	10 1-2	14 1-2
220^{*}	—	—	—	—
3-4	3-4	3-4	3-4	3-4
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	5^{cd}	5^{ab}
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	5^{ab}	5^{cd}
221^{*}	6	6	—	—
[illegible]	7	7	7	7
[illegible]	—	—	9^{ab}	[illegible]
[illegible]	—	—	—	—
[illegible]	—	—	[illegible]-10^{b}	[illegible]
[illegible]	—	—	[illegible]	11-13
[illegible]	[illegible] 13	8-13^{d}	—	—
[illegible]	14^{ab}	13^{cd}	13^{ab}	14^{ab}
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	—	—	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	—	—
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	—	—	—	—
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	—	—	—	—
[illegible]	—	—	—	[illegible]
[illegible]	—	—	[illegible]	[illegible]
13	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	—	—

Crit. Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
14-15	24-25	24-25	28-29	$26^{c}-27$
12 1-4	14 1-4	14 1-4	11 1-4	15 1-4
5	5	5	6	5
233* l 1	—	—	7^{ab}	6^{ab}
" l 2	—	—	7^{cd}	6^{ab} fn
" l 3	—	—	6^{ab}	6^{cd}
6	6	6	5	4^{cd} fn
234*	7-9	7-9	—	—
7-10	10-13	10-13	$8^{c}-12^{b}$	7-10
237*	—	—	$12^{c}-14^{b}$	11-12
11^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	14^{cd}	12^{cd} fn
11^{cd}	14^{cd}	14^{cd}	15^{ab}	13^{ab}
239* l 1-2	—	—	$15^{c}-16^{b}$	$13^{c}-14^{b}$
239(A)*	—	—	—	—
239* l 3-14	—	—	$16^{c}-22^{b}$	$14^{c}-20^{b}$
240*	15-18	15-18	—	—
241*	19	19	—	—
242*	—	—	—	—
12-13	20-21	20-21	$23^{c}-25^{b}$	$21^{c}-23^{b}$
245*	—	—	$25^{c}-26^{b}$	$23^{c}-24^{b}$
$14-15^{b}$	$22-23^{b}$	$22-23^{b}$	$26^{c}-27$	$24^{c}-25$
15^{cd}	23^{cd}	23^{cd}	—	—
16	24	24	$28^{c}-29^{b}$	$26^{c}-27^{b}$
App I No 10 l 1-5	$25-27^{b}$	$25-27^{b}$	—	—
l 6	[27^{cd}]	27^{cd}	—	—
" l 7-55	$27^{e}-51$	28-51	—	—
" l 56-59	[52^{a-d}]	52-53	—	—
" l 60-68	$52^{e}-56^{b}$	54-57	—	—
17^{a-c}	—	—	$29^{c}-30^{a}$	$27^{c}-28^{a}$
248*	—	—	—	28^{bc}
17^{d}	—	—	30^{b}	28^{d}
249*	—	—	30^{cd}	29^{ab}
250* l 1	—	—	—	29^{cd}
" l 2	—	—	—	—
l 3-6	—	—	—	30
18	$56^{c}-57^{b}$	58^{a-d}	28^{ab}	26^{ab}
252*	57^{cd}	58 ef	—	—
19	58	59	$22^{c}-23^{b}$	20^{c} 21^{b}
20	59	60	—	—
253*	60-61	61-62	—	—
254*	62	[63^{a-d}]	—	—
21^{ab}	63^{ab}	[63 ef]	—	—
21^{cd}	63^{cd}	64^{ab}	—	—
255*	64^{ab}	64^{cd}	—	—
22-23	$64^{c}-66^{b}$	65-66	—	—
256* l 1	66^{cd}	67^{ab}	—	—
, l 2	[66^{ef}]	67^{cd}	—	—
24	67	68	31	31
13 $1-3^{b}$	15 $1-3^{b}$	15 $1-3^{b}$	12 $1-3^{b}$	16 —
259*	3^{cd}	—	—	—
$3^{c}-4$	$4-5^{b}$	$3^{c}-4$	$3^{c}-4$	—
261*	—	—	—	$1-3^{b}$
5	$5^{c}-6^{b}$	5	5	$3^{c}-4^{b}$
6^{ab}	6^{cd}	6^{ab}	6^{ab}	—
6^{cd}	7^{ab}	6^{cd}	6^{cd}	4^{cd}
263*	—	—	—	5 6^{b}
7^{ab}	7^{cd}	8^{ab}	7^{ab}	6^{cd}
264*	8^{ab}	—	—	—
265* l 1	—	8^{cd}	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
265* l. 2	—	[8^{ef}]	—	—
7^{c}-9	8^{c}-11^{b}	9-10	7^{c}-10	7-10^{b}
10^{ab}	11^{cd}	11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}
10^{cd}	[12^{ab}]	11^{cd}	11^{cd}	10^{cd}
11^{ab}	[12^{cd}]	12^{ab}	12^{ab}	11^{cd}
270*	—	—	—	12-13
11^{cd}	12^{ef}	12^{cd}	12^{cd}	14^{ab}
271*	—	—	—	14^{c}-15
12	12^{c}-13^{b}	13	13	16
13-14	13^{c}-15^{b}	14-15	14-15	—
15	15^{c}-16^{b}	16	16	17
275*	16^{c}-17^{b}	17	—	—
16-17^{b}	17^{c}-18	18-19^{b}	17-18^{b}	18-19
277*	19-20	19^{c}-21^{b}	—	—
17^{cd}	21^{ab}	21^{cd}	18^{cd}	20^{ab}
278* l. 3-4	—	—	19	—
279*	21^{c}-22^{b}	22	—	20^{c}-21^{b}
280*	—	[23]	—	—
18	22^{c}-23^{b}	24	20	21^{c}-22^{b}
281*	—	—	—	30^{c}-31^{b}
282*	—	—	—	22^{c}-30^{b}
283*	—	—	—	30^{cd} fn.
19^{ab}	23^{cd}	25^{ab}	21^{ab}	31^{cd}
284*	—	—	—	—
19^{cd}	24^{ab}	25^{cd}	21^{cd}	32^{ab}
20	24^{c}-25^{b}	26	22	32^{c}-33
286*	—	—	—	34-41^{b}
288*	25^{c}-26^{b}	27	—	—
21	26^{c}-27^{b}	28	23	41^{c}-42
290*	—	—	—	—
22-23^{b}	27^{c}-28	29-30^{b}	24-25^{b}	43-44^{b}
293*	29^{ab}	30^{cd}	—	—
23^{cd}	29^{cd}	31^{ab}	25^{c}-26	44^{c}-45
295* l. 1-2	—	—	27	46
" l. 3	—	—	28^{ab}	—
" l. 4	—	—	28^{cd}	47^{cd}
" l. 5	—	—	29^{ab}	47^{ab}
" l. 6-8	—	—	29^{c}-30	48-49^{b}
296*	30^{ab}	31^{cd}	—	—
24^{ab}	30^{cd}	32^{ab}	—	49^{cd}
24^{cd}	31^{ab}	32^{cd}	—	[50^{ab}]
25	31^{c}-32^{b}	33	32	50^{c-f}
297*	—	—	33	—
26	32	34^{ab}	31^{ab}	51^{ab}
299*	—	—	—	—
300* l. 1-8	33^{c}-37^{b}	35-38	—	52-55^{b}
" l. 9-13	37^{c}-39	39-40	—	—
27^{ab}	40^{ab}	41^{ab}	34^{ab}	—
301*	—	—	34^{cd}	—
302*	40^{cd}	41^{cd}	—	—
27^{cd}	41^{ab}	42^{ab}	35^{ab}	55^{cd}
303* l. 1-2	41^{cd}	42^{cd}	35^{cd}	55^{ef}
" l. 3-4	42^{ab}	43^{ab}	—	56^{ab}
304*	—	—	36-37	56^{c}-59^{b}
305*	42^{c}-47	43^{c}-48	—	—
28	48	49	38	59^{c-f}
14 1-4^{b}	16 1-4^{b}	16 1-4^{b}	13 1-4^{b}	17 1-4^{b}
310*	4^{c}-6^{b}	4^{c}-6^{b}	—	—
4^{c}-14	6^{c}-16	6^{c}-16	4^{c}-15	4^{c}-15

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
—	—	—		
317*	17–18	17–18	—	—
15	19	19	16	16
16^{ab}	20^{ab}	20^{ab}	17	17
16^{cd}	20^{cd}	20^{cd}	—	18^{ab}
17	21	21	18–19	18^{c}–19^{b}
320*	—	—	20–21	—
321* l. 1–9	22–26^{b}	22–26^{b}	—	19^{c}–23
,, l. 10	26^{cd}	26^{cd}	—	—
,, l. 11	27^{ab}	27^{ab}	—	24^{ab}
18^{ab}	27^{cd}	27^{cd}	22^{ab}	24^{cd}
18^{cd}	28^{ab}	28^{ab}	22^{cd}	25^{cd}
322* l. 1	28^{cd}	28^{cd}	—	26^{ab}
,, l. 2	29^{ab}	29^{ab}	—	25^{ab}
19–23^{b}	29^{c}–33	29^{c}–33^{b}	23–27^{b}	26^{c}–30
325*	—	—	—	39^{cd}
23^{cd}	34^{ab}	33^{cd}	27^{c}–28	31^{ab}
327* l. 1–16	34^{c}–42^{b}	34–41	—	31^{c}–38
,, l. 17–18	42^{c-f}	42	—	—
—	—	—	—	39^{ab},
24–25	43–45^{b}	43–45^{b}	—	40–42^{b}
328*	45^{cd}	45^{cd}	—	42^{cd}
26	46	46	29	43
27	47	47	—	44
15 1^{ab}	17 1^{ab}	17 1^{ab}	14 1^{ab}	18 1^{ab}
330*	1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	—
1^{cd}	2^{ab}	1^{ef}	—	—
332*	—	—	—	1^{c}–3
2	2^{c}–3^{b}	2	—	4
334* l. 1	3^{cd}	3^{ab}	—	5^{cd}
,, l. 2	4^{ab}	3^{cd}	—	5^{ab}
,, l. 3	4^{cd}	4^{ab}	—	6^{ab}
3	5	4^{c}–5^{b}	—	6^{c}–7^{b}
335* l. 1	6^{ab}	5^{cd}	—	7^{cd}
,, l. 2–3	6^{c}–7^{b}	6	—	—
4	7^{c}–8^{b}	7	8	8
336* l. 1–12	—	—	2–7	—
336 (A)*	—	—	—	—
337*	—	—	9	—
5–8	8–11	8–11	10–13	9–12
342*	—	—	14–16	—
9–10	12–13	12–13	17–18	13 14
345*	—	—	—	15
346*	14	14	—	—
11	15	15	19	16
348*	16	16	—	—
12^{a}	17^{a}	17^{a}	20^{a}	17^{a}
349*	17^{b}–19	17^{b}–19^{a}	—	17^{b}–19^{a}
12^{b-d}	19^{b-d}	19^{b-d}	20^{b-d}	19^{b-d}
350*	20	20	—	20
13–14	21–22	21–22	21–22	21–22
16 1–2	18 1–2	18 1–2	15 1–2	19 1–2
351*	—	—	3–4	3 4
352*	—	—	—	—
3–8^{b}	3–8^{b}	3–8^{b}	5–10^{b}	5–10^{b}
8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	10^{c}–11	10^{cd}
9^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	12^{ab}	—
9^{cd}	9^{cd}	9^{cd}	12^{cd}	11^{ab}
354*	—	—	—	11^{c}–12^{b}
355*	—	—	13	—

Crit Ed	Bom. Ed.	Kumbh. Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed
10	10	10	14	$12^{c}-13^{b}$
356*	—	—	15^{ab}	13^{cd}
11	11	11	16	16^{c} 17^{b}
357*	12^{ab}	12^{ab}	—	—
12-13	$12^{c}-14$	$12^{c}-14$	$15^{c}-17$	$14-16^{b}$
14-15	15-16	15-16	19-20	$17^{c}-19^{b}$
359*	—	—	—	—
360*	—	—	21-23	—
16-17	17-18	17-18	24-25	$19^{c}-21^{b}$
361* l. 1	19^{ab}	19^{ab}	—	21^{cd}
" l. 2-3	—	—	—	22
" l. 4	—	—	—	—
362*	—	—	—	—
363* l. 1	19^{cd}	19^{cd}	—	—
" l. 2-9	20-23	20-23	—	23-26
" l. 10	24^{ab}	24^{ab}	—	—
" l. 11-18	$24^{c}-25^{b}$	$24^{c}-25^{b}$	—	27-30
18-19	$25^{c}-30$	$25^{c}-30$	$26-30^{b}$	$31-33^{a}$
366*	—	—	—	—
20-22	31-33	31-33	$30^{c}-33^{b}$	$33^{b}-36^{a}$
23	34	34	$34^{c}-35^{b}$	$36^{c}-37^{b}$
24	35	35	$35^{c}-36^{b}$	$37^{c}-38^{b}$
368*	36	36	—	$38^{c}-39^{b}$
369*	—	—	—	—
25	37	37	35^{c-f}	$39^{c}-40^{b}$
26	38	38	—	$40^{c}-41^{b}$
371*	—	—	—	41^{cd}
372*	39-41	39-41	—	—
373*	—	—	36	—
$27-28^{b}$	19 1-3^{b}	19 1-3^{b}	16 1-3^{b}	$42-44^{b}$
375*	—	—	3^{c}-5	—
28^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	—	44^{cd}
29-32	4-6	4-6	6-8	45-47
377*	—	—		48^{ab}
33	7	7	9	$48^{c}-49^{b}$
378*	—	—	10	—
$34-35^{b}$	$8-9^{b}$	$8-9^{b}$	$11-12^{b}$	$49^{c}-50$
379*	—	—	12^{cd}	—
35^{cd}	9^{cd}	9^{cd}	—	51^{ab}
36	10	10	13	$51^{c}-52^{b}$
380*	—	—	—	52^{cd}
37-41	11-16	11-16	14-19	53-58
383*	—	—	20	59
42	17	17	21	$60-61^{b}$
384*	—	—	—	—
43-50	18-24	18-24	22-29	[illegible]
[illegible]	—	—	[illegible]	[illegible]
51-53	25-27	25-27	[illegible]	[illegible]
[illegible] l. 1-3	—	—	[illegible]	[illegible]
" l. 4	—	—	[illegible]	—
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	—	—	[illegible]	—
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	—	—	[illegible]	[illegible]
[illegible]	—	—	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible] l. [illegible]	—	—	—	[illegible]
" l. [illegible]	—	—	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
57	31	31	40	77^c–78^b
398*	—	—	41^ab	—
58–59	32–33	32–33	44–45	81^c 83^b
399*	34	34	—	—
60	35	35	46	83^c–84^b
401*	36–39	36–39	—	—
61	40	40	47	84
17 403* l. 1–8	20 1–4	20 1–4	17 —	20 —
403(A)*	—	—	—	—
403* l. 9–14	5–7	5–7	—	—
1–2	8–9	8–9	1–2	1–2
404*	—	—	3	3
405*	10	10	—	—
3	11	11	4	4
4–8	12–16	12–16	5–8	5–8^b
409*	—	—	9–10	8^c–10^b
410*	17–18	17–18	—	—
411*	19	19	—	—
9	20	20	11	10^c–11^b
413*	—	—	12	11^c–12^b
414* l. 1	21^ab	21^ab	—	—
414(A)*	—	—	—	—
414* l. 2	21^cd	21^cd	—	—
10–11	22–23	22–23	13–14	12^c–14^b
417*	—	—	15	14^c–15^b
12	24	24	16	15^c–16^b
418*	25^ab	25^ab	—	—
13	25^c–26^b	25^c–26^b	17	16^c–17^b
420*	26^cd	26^cd	—	—
14	27	27	18	17^c–18^b
421*	—	—	19	18^c–19^b
422*	28	28	—	—
15	29	29	21	20^c–21^b
16	30	30	20	19^c–20^b
424*	31	31	—	—
425*	32	32	—	—
17–22	33–38	33–38	22–28	21^c–28^b
430*	—	—	29	28^c–29^b
23	39–40^b	39–40^b	30–31^b	29^c–30
431*	40^cd	40^cd	—	—
432*	—	—	—	—
24	41	41	31^c–32^b	31
433*	42	42	—	—
25	43	43	32^c–33^b	32
434 (A)*	—	—	—	—
435*	—	—	33^c–35^b	33–34
436*	44	44	—	—
26	45	45	35^c–36^b	35
437*	46–47	46–47	—	—
27	48	48	36^c–37^b	36
438*	—	—	37^c–38^b	37
28–29^b	49–50^b	49–50^b	38^c–39^b	38–39^b
440*	—	—	—	—
29^cd	50^cd	50^cd	39^cd	37^cd
30–31	51–52	51–52	41–42	41–42
32	53	53	40	40
443*	54	54	—	—
33	55	55	43	43
18 444*	21 —	21 —	18 1–2	21 1–2

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
40	64	64	56	56
19 1-2	22 1-2	22 1-2	19 —	22 —
484*	3-4	3-4	—	—
3-4	5-6	5-6	2-3	2-3
485*	—	—	—	—
5-10	7-12	7-12	—	—
11	13	13	9	7
12-14	14-16	14-16	—	—
486*	—	—	—	—
15-20	17-22	17-22	—	—
487*	$23-25^{b}$	$23-25^{b}$	—	—
21^{ab}	25^{cd}	25^{cd}	20^{cd}	18^{cd}
21^{c-f}	26	26	—	—
488*	27-29	27-29	—	—
22^{ab}	30^{ab}	30^{ab}	22^{ab}	20^{ab}
22^{cd}	30^{cd}	30^{cd}	—	—
489* l. 1-2	—	—	1	1
" l. 7-9	—	—	$4-5^{b}$	$4-5^{b}$
" l. 10-13	—	—	$5^{c}-7^{b}$	—
" l. 14-16	—	—	$7^{c}-8$	$5^{c}-6$
" l. 19-38	—	—	10-19	8-17
489 (A)*	—	—	—	—
489* l. 39	—	—	20^{ab}	18^{ab}
" l. 41-42	—	—	21	19
" l. 45-46	—	—	22^{cd}	20^{cd}
20 $1-2^{b}$	23 $1-2^{b}$	23 $1-2^{b}$	20 $1-2^{b}$	23 $1-2^{b}$
491*	—	—	—	—
$2^{c}-4$	$2^{c}-4$	$2^{c}-4^{d}$	$2^{c}-4$	$2^{c}-4$
493*	—	—	—	—
494*	—	—	5^{ab}	5^{ab}
495*	—	—	—	—
$5-7^{b}$	$5-7^{b}$	$4^{c}-6$	$5^{c}-7$ 8^{ab}	$5^{c}-7$ 8^{ab}
496*	—	—	—	—
497*	—	—	—	—
7^{cd}	7^{cd}	7^{ab}	8^{cd}	8^{cd}
499*	—	—	—	—
500*	—	—	$9-10^{b}$	$9-10^{b}$
8	8	$7^{c}-8^{b}$	$10^{c}-11^{b}$	$10^{c}-11^{b}$
502*	—	—	$11^{c}-12$	$11^{c}-12$
503*	9	$8^{c}-9$	—	—
9^{ab}	10^{ab}	10^{ab}	13^{ab}	13^{ab}
504*	10^{cd}	10^{cd}	—	—
9^{c-f}	11	11	$13^{c}-14^{b}$	$13^{c}-14^{b}$
			$14^{c}-18^{b}$	$14^{c}-18^{b}$
506*	—	—	—	—
507* l. 1-4	12-13	$12-13^{d}$	—	—
" l. 5	14^{ab}	[13^{ef}]	—	—
" l. 6-7	14^{c-f}	14	—	—
10	15	15	18^{cd}	18^{cd}
508(A)*	—	—	—	—
11-14	16-19	16-19	$19^{c}-23^{b}$	$19^{c}-23^{b}$
510*	—	—	—	—
15-17	20-22	20-22	$23^{c}-25^{b}$, $26^{c}-27^{b}$	$23^{c}-26^{b}$ 26^{cd}
—	—	—	—	—
512*	—	—	—	—
18^{ab}	23^{ab}	23^{ab}	25^{cd}	—
514*	—	—	—	—
18^{cd}	23^{cd}	23^{cd}	26^{ab}	—
$19-23^{ab}$	$24-25^{b}$	$24-25^{b}$	$27^{c}-31$ $33-34^{b}$	$27-31^{b}$ $31^{c}-33$
517*	—	—		

Crit Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
23^{cd}	28^{cd}	28^{cd}	—	—
24–34^{b}	29–39^{b}	29–38^{b}	34^{c}–44	34–44^{b}
34^{cd}	39^{cd}	38^{cd}	—	44^{cd}
35	40	39	45	45
519*	—	—	46	46
36	41	40	47	47
21 App I No 12 l. 1–54	24 —	24 —	21 1–26	24 1–26
1	1	1	25 1	25 1
App. I No. 12 l. 55–90	—	—	22 1–17	2–18
" l. 91–134	—	—	23 1–22	26 1–22
" l. 135–136	—	—	23	—
" l. 137–144	—	—	24–26	23–25
" l. 145–156	—	—	—	26–28
521*	—	—	—	28 1
2–4	2–4	2–4	2–4	2–4
526*	—	—	5–6	5–6
527*	5–7	5–7	—	—
5–10	8–13	8–13	7–12	7–12
531* l. 1–2	—	—	13	—
" l. 3 4	—	—	14	13
11	14	14	15	14
532*	—	—	16	15
12	15	15	24 1	27 1
13^{ab}	16^{ab}	16^{ab}	2^{ab}	2^{ab}
534*	—	—	—	—
13^{c}–15^{b}	16^{c}–18^{b}	16^{c}–18^{b}	2^{c}–4^{b}	2^{c}–4^{b}
15^{cd}	18^{cd}	18^{cd}	—	—
16	19–20^{b}	19–20^{b}	4^{c}–5	4^{c}–5
535*	—	—	—	—
536*	—	—	—	—
17	20^{c}–21	20^{c}–21	6–7^{b}	6–7^{b}
537*	—	—	7^{cd}	7^{cd}
538*	—	—	8–9^{b}	8–9^{b}
539*	22^{ab}	22^{ab}	—	—
18	22^{c}–23^{b}	22^{c-f}	9^{c}–10^{b}	9^{c}–10^{b}
540*	—	—	10^{c}–11^{b}	10^{c}–11^{b}
19^{ab}	23^{cd}	23^{ab}	11^{c}–12^{b}	11^{c}–12^{b}
542*	—	—	12^{c}–13^{b}	12^{c}–13^{b}
543*	24^{c}–25^{b}	24	—	—
20	25^{c}–26^{b}	25	13^{c}–14^{b}	13^{c}–14^{b}
545*	—	—	14^{c}–15^{b}	14^{c}–15^{b}
546*	26^{c}–27^{b}	26	—	—
21	27^{c}–28^{b}	27	15^{c}–16^{b}	15^{c}–16^{b}
548*	—	—	16^{c}–17^{b}	16^{c}–17^{b}
549*	28^{cd}	28^{ab}	—	—
22	29	28^{c}–29^{b}	17^{c}–18^{b}	17^{c}–18^{b}
551*	30^{ab}	29^{cd}	—	—
23	30^{c}–31^{b}	30	18^{c}–19^{b}	18^{c}–19^{b}
553*	—	—	19^{cd}	19^{cd}
24^{a-d}	31^{c}–32^{b}	31	20^{ab}	20^{ab}
554*	32^{c}–33^{b}	32	—	—
24	33^{cd}	33^{ab}	20^{cd}	20^{cd}
556*	—	—	21	21–22^{b}
557*	34–37	33^{c}–37	—	—
25	38	38	22	22
22 1	25 1	25 1	25 17	28 16
559*	2–7	2–7	—	—
2	8	8	21	20^{c}–21^{b}
560*	—	—	22	21^{c}–22^{b}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
561*	—	—	—	—
562*	—	—	—	—
563*	9^ab	9^ab	—	—
3	9^c–10^b	9^c–10^b	23	22^c–23^b
4^ab	10^cd	10^cd	26^cd	26^ab
564*	—	—	27	26^c–27^b
4^cd	11^ab	11^ab	28^ab	27^cd
5^ab	11^cd	11^cd	28^cd	28^ab
565*	12–13	12–13	—	—
5^cd	14^ab	14^ab	29^ab	28^cd
566*	—	—	29^cd	29^ab
567*	14^c–15	14^c–15	—	—
5^ef	16^ab	16^ab	30^ab	29^cd
568*	—	—	30^c–31	30–31^b
569*	16^c–17	16^c–17	—	—
6–8	18–20	18–20	32–34	31^c–34^b
9	21	21	37	36^c–37^b
10	22	22	35	34^c–35^b
574*	23–24	23–24	—	—
11	25	25	36	35^c–36^b
575* l. 2	—	—	—	—
12	26	26	18–19	17–18
577*	27–31	27–31	—	—
13–14	32–33	32–33	24–25	23^c–25^b
579*	—	—	—	—
580*	—	—	26^ab	25^cd
581*	34–37	34–37	—	—
15	38	38	20	19
583*	—	—	—	20^ab
584*	39	39	—	—
16	40	40	39–40	38^c–40
17	41	41	38	37^c–38^b
587* l. 1–4	[42^a–b]	42–43	—	—
" l. 5–6	42^c–d	44	—	—
18–19	43–44	45–46	41–42	41–42
20	45	47	—	43
23 1–4	26 1–4	26 1–4	26 1–4	29 1–4
592*	—	—	5	5
5–6	5–6	5–6	6–8	6–8
594*	7	7	—	—
7–13	8–14	8–14	9–16	9–16
14	15	15	17	—
15–17	16–18	16–18	18–19	17–18
18–22	19–24^b	19–24^b	20–25^b	19–21^b
604*	—	—	25^c–27^b	24^c–26^b
23	24^c–25	24^c–25	27^c–28	26^c–27
24	26	26	37	36
606*	27	27	—	—
25–27	28–30	28–30	29–31	28–30
28	31	31	38	37
29	32	32	32	31
607*	—	—	—	—
30–32	33–35	33–35	33–35	32–34
610*	—	[36]	—	—
33	36	37	36	33
611*	37	38	—	—
34	38	39	39	35
24 1	27 1	27 1	27 1	30 1
612*	2	2	—	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
613*	3	[3]	—	—
2	4	4	2	2
614*	—	—	3	3
3	5	5	4	4
616*	—	—	5-6	5-6
4	6	6	8	8
5	7	7	7	7
6	8	8	9	9
618*	—	—	10	10
619*	—	—	11	11
8	10	10	22-23	22 23
621*	11	11	—	—
9-10	12-13	12-13	12-13	12-13
624*	—	—	14^{ab}	15^{ab}
11	14	14	14^{c}-15	15^{cd}, 14
625* l 2-3	—	—	—	—
626*	15	15	—	—
12	16	16^{a-d}	16	16
628*	17^{ab}	[1^{cdef}]	—	—
13^{ab}	17^{cd}	17^{ab}	17^{ab}	17^{ab}
629*	—	—	—	—
13^{c}-14^{b}	18	17^{c}-18^{b}	17^{c}-18^{b}	17^{c}-18^{b}
14^{cd}	19^{ab}	18^{cd}	18^{c}-19^{b}	18^{c}-19^{b}
631*	19^{cd}	19^{ab}	—	—
15	20	19^{c}-20^{b}	19^{c}-20^{b}	19^{c}-20^{b}
633*	—	—	20^{cd}	20^{cd}
634*	21^{ab}	20^{cd}	—	—
16	21^{c-f}	21	21	21
636*	—	—	—	—
17-19	22-24	22-24	24-26	24-26
25 1^{ab}	28 1^{ab}	28 1^{ab}	28 1^{ab}	31 1^{ab}
639*	1^{c}-2^{b}	1^{c}-2^{b}	—	—
1^{c}-2^{b}	2^{c}-3^{b}	2^{c}-3^{b}	1^{c}-2^{b}	1^{c}-2^{b}
2^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	2^{c}-3	2^{c}-3
641*	—	—	—	—
3-5	4-6	4-6	4-8	4-8^{b}
642*	—	—	—	—
6	7	7	11	10^{c}-11^{b}
643* l 1	—	—	12^{ab}	—
l 2-4	—	—	12^{c}-13	11^{c}-12
644* l 1-2	8	8	—	—
l 3	9^{ab}	9^{ab}	15^{ab}	15^{ab}
l 4	—	—	15^{cd}	15^{cd}
l 5-7	9^{c}-10	9-10	—	—
7	11	11	20	17
645*	—	—	21-22^{b}	18-19^{b}
646*	12	12	—	—
8	13	13	22^{c}-23^{b}	19^{c}-20^{b}
647*	—	—	—	—
648* l 1-12	—	—	23^{c}-29^{b}	20^{c}-26^{b}
l 13-14	—	—	29^{c}-30^{b}	—
l 15	—	—	30^{cd}	26^{cd}
649*	14-17	14-17	—	—
9-10	18-19	18 19	9-10	8^{c}-10
651*	—	—	—	—
11	20	20	14	13
12	21	21	—	14
13	22	22	16	—
652* l 1	—	—	17^{ab}	—

Cnt Ed	Bom Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
654* I 2-3	—	—	$17^{c}-18^{b}$	16
" I 4-6	—	—	$18^{c}-19$	—
655*	23-24	23-24	—	—
14	25	25	31	27
656*	—	—	32	28
657*	—	—	—	—
15	26	26	33	29
26 1-2	29 1-2	29 1-2	29 1-2	32 1-2
660*	3-4	3-4	—	—
3	5	5	6	6
4	6	6	3	3
662*	—	—	4-5	4-5
5	7	7	7	7
664*	—	—	—	—
6-7	8-9	8-9	8-9	8-9
667*	—	—	—	—
$8-14^{b}$	$10-16^{b}$	$10-16^{b}$	$10-16^{b}$	$10-16^{b}$
672*	—	—	$16^{c}-17^{b}$	$16^{c}-17^{a}$
14^{cd}	16^{cd}	16^{cd}	17^{cd}	17^{cd}
15^{ab}	17^{ab}	16^{ef}	18	18
673*	—	[17]	—	—
15^{cd}	17^{cd}	18^{ab}	19	19
16	18	18^{c-f}	20-21	20-21
17-19	19-21	19-21	22-24	22-24
20	22	22	27	27
679*	—	—	28	28
21	23	23	25	25
681*	—	—	26	26
22	24	24	29	29
27 1-8	30 1-8	30 1-8	30 1-8	33 1-8
688*	—	—	9-10	9-10
689*	9	9	—	—
9	10	10	11	11
10^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	12^{cd}	12^{cd}
10^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	12^{ab}	12^{ab}
11^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	13^{ab}	13^{ab}
11^{cd}	12^{cd}	11^{cd}	$13^{c}-14$	$13^{c}-14$
691* I 2-3	—	—	—	—
12-17	13-18	13-18	15-20	15-20
18	19	19	22	22
19	20	20	21	21
$20-21^{b}$	$21-22^{b}$	$21-22^{b}$	$23-24^{b}$	$23-24^{b}$
695*	—	—	$24^{c}-25^{b}$	$24^{c}-25^{b}$
$21^{c}-23$	$22^{c}-24$	$22^{c}-24$	$25^{c}-27$	$25^{c}-27$
699*	25	25	—	—
24	26	26	28	28
701*	—	—	—	—
25	27	27	29	29
26	28	28	33	33
703*	—	—	34	34
27	29	29	35	35
28	30	30	30	30
705*	31	31	—	—
29	32	32	31	31
707*	33-37	31-37	—	—
30	38	38	37	37
709*	$39-40^{b}$	$39-40^{b}$	—	—
30^{cd}	40^{cd}	40^{cd}	36^{ab}	36^{ab}
710*	—	—	37^{ef}	37^{ef}

Crit. Ed.	Bom. Ed	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
711*	41-42	41-42	—	—
31	43	43	37	37
713*	—	—	38^{ab}	38^{ab}
714*	44-45	44-45	—	—
32^{ab}	46^{ab}	46^{ab}	38^{cd}	38^{cd}
32^{cd}	46^{cd}	46^{cd}	—	39^{ab}
715*	—	—	—	—
33^{ab}	[47^{ab}]	47^{ab}	39^{ab}	39^{cd}
33^{c}	[47^{c}]	47^{c}	39^{d}	39^{f}
33^{d}	[47^{d}]	47^{d}	39^{c}	37^{f}
28 716*	31 —	31 —	31 1-7	34 1-7
717*	—	—	—	—
718*	1-8	1-8	—	—
1	9	9	8	8
719*	10	10	—	—
$2\text{-}3^{b}$	$11\text{-}12^{b}$	$11\text{-}12^{b}$	$9\text{-}10^{b}$	$9\text{-}10^{b}$
3^{cd}	12^{cd}	12^{cd}	11^{ab}	11^{ab}
720*	—	—	10^{cd}	10^{cd}
721*	—	—	—	—
722*	—	—	11^{cd}	11^{cd}
4	13	13	12	12
724*	—	—	13-14	13-14
725*	14-17	14-17	—	—
5	18	18	15	15
6	19	19	17	17
727*	—	—	18	18
728*	20-21	[20-21]	—	—
7	22	22	16	16
729*	23-24	23-24	—	—
8-10	25-27	25-27	19-21	19-21
733*	—	—	22	22
11-12	28-29	28-29	23-24	23-24
13	30	30	—	—
734*	—	—	25	25
14-18	31-35	31-35	26-30	26-30
738* l. 2	—	—	—	—
19-20	36-37	36-37	31-32	31-32
29 1-2	32 1-2	32 1-2	32 1-2	35 1-2
740*	—	—	—	—
3 7	3-7	3-7	3-7	3-7
744*	—	—	—	—
745*	8	8	—	—
8-10	9-11	9-11	8-10	8-10
747*	—	—	11-12	11- 2
11	12	12	13-15	13-15
12	13	13	16	16
749*	14	14	—	—
13-14	15-16	15-16	17-18	17-18
751*	—	—	—	—
15	17	17	19	19
753*	—	—	20-22	20-22
754*	$18\text{-}20^{b}$	18-19	—	—
16	$20^{c}\text{-}21^{b}$	20	23	23
755*	—	—	24-29	24-29
756*	$21^{c}\text{-}22$	21-22	—	—
17^{ab}	23^{ab}	23^{ab}	30^{ab}	—
17^{cd}	23^{cd}	23^{cd}	30^{cd}	30^{ab}
18	24	24	31^{ab}	30^{cd}
759*	—	—	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
19	25	25	$31^{c}-32^{b}$	31
20	$26-27^{b}$	$26-27^{b}$	$32^{c}-35^{b}$	32-34
761*	27^{cd}	27^{cd}	—	—
21	28	28	$35^{c}-36$	$35-36^{b}$
22^{ab}	29^{ab}	29^{ab}	37^{ab}	36^{cd}
762* l. 1-5	$29^{c}-31$	$29^{c}-31$	—	—
762 (A)*	—	—	—	—
763* l. 6-8	$32-33^{b}$	$32-33^{b}$	—	—
22^{cd}	33^{cd}	33^{cd}	37^{cd}	37^{ab}
764*	—	—	—	—
23	$34-35^{b}$	$34-35^{b}$	$38-39^{b}$	$37^{c}-38$
24^{ab}	35^{cd}	35^{cd}	39^{cd}	39^{ab}
766*	—	—	40^{ab}	39^{cd}
24^{c-f}	36	36	$40^{c}-41^{b}$	40
767*	—	—	41^{cd}	41^{ab}
25	37	37	$42-43^{b}$	$41^{c}-42$
768*	—	—	—	—
770*	38-39	38-39	—	—
26	40	40	$43^{c}-44^{b}$	$43-44^{b}$
772*	—	—	$44^{c}-45$	$44^{c}-46^{b}$
773*	—	—	—	—
774*	—	—	—	—
775*	41-42	41-42	—	—
27	43	43	46	46^{c-f}
777*	44-45	44-45	—	—
30 1	33 1	33 1	33 1	36 1
778*	—	—	2	2
2-4	2-4	2-4	3-5	3-5
781 (A)*	—	—	—	—
5-9	5-9	5-9	6-10	6-10
784*	—	—	—	—
10	10	10	11	11
786*	—	—	12	12
11-13	11-13	11-13	13-15	13-15
14	14	14	16-17	16-17
787* l. 2	—	—	—	—
790 (A)*	—	—	—	—
790* l. 4	—	—	—	—
791*	15	15	—	—
15	16	16	18-19	18-19
792* l. 2-3	—	—	—	—
16-17	17-18	17-18	20-21	20-21
795*	—	—	22^{ab}	22^{ab}
18^{a}	19^{a}	19^{a}	22^{c}	22^{c}
796*	—	—	—	—
18^{b}	19^{b}	19^{b}	22^{d}	22^{d}
797*	$19^{c}-21^{b}$	$19^{c}-21^{b}$	—	—
$18^{c}-19^{b}$	$21^{c}-22^{b}$	$21^{c}-22^{b}$	23	23
798*	—	—	24^{cd}	24^{cd}
$19^{c}-20^{b}$	$22^{c}-23^{b}$	$22^{c}-23^{b}$	$24^{ef}, 25^{ab}$	$24^{ef}, 25^{ab}$
799*	23^{cd}	23^{cd}	—	—
20^{cd}	24^{ab}	23^{ef}	25^{cd}	25^{cd}
800*	$24^{c}-25$	24	—	—
21	26	25	26	26
[illegible]	27-28	[illegible]	—	—
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
22-23	[illegible]	[illegible]	—	—
24	31	[illegible]		

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
31 App. I No 13 l. 1 —the prior half of l. 31	34 —	34 —	34 1-16a	37 1-16a
App. I No. 13 the Post. half of l. 31 —the prior half of l. 33	—	—	16b-17a	—
„ Post. half of l. 33-39	—	—	17b-20b	16b-19b
„ l. 40	—	—	20cd	—
„ l. 41-60	—	—	21-29	19c-27
804*	1	1	—	—
1-3	2-4; 6	2-4; 6	35 1-4b	38 1-4a
806*	5	5	—	—
4	7	7	—	—
5ab	8ab	8ab	6ab	6ab
5cd	8cd	8cd	4cd	4cd
808*	—	—	5	5
6-10	9-13	9-13	6c-11b	6c-11b
11	14	14	—	—
809*	—	—	11c-12b	11c-12b
12-15	15-18	15-18	12c-16b	12c-16b
16	19	19	17c-18b	17c-18b
17	20	20	16c-17b	16c-17b
18-20	21-23	21-23	18c-21b	18c-21b
813*	—	—	—	—
21-24	24-27	24-27	21c-25b	21c-25b
814*	—	—	25c-27b	25c-27b
25ab	28ab	28ab	27cd	27cd
815* l. 1-13	—	—	28-34b	28-34b
815 (A)*	—	—	—	—
815* l. 14-18	—	—	34c-36	34c-36
25cd	28cd	28cd	—	—
816*	29-30	29-30	—	—
26	31	31	37	37
818*	32	32	—	—
27	33ab, 34	33ab, 34	38-39b	38-39b
819*	33cd	33cd	—	—
821*	35-38	35-38	—	—
28ab	39ab	39ab	39cd	39cd
28cd	39cd	39cd	40	40
29-30	40-41	40-41ab	41-42	41-42
825*	—	—	43	43
826*	42-45	41c-44	—	—
31-32ab	46-47ab	45-46ab	44-45b	44-45b
829*	47cd	46cd	—	—
32cd	48ab	47ab	45cd	45cd
830*	—	—	46	46
831*	48cd-54	47c-53	—	—
33-37	55-59	54-58	47-53	47-53
833*	60-61	59-60	—	—
32 App. I. No. 14 l. 1-21	35 1-11b	35 1-11b	36 —	39 —
„ l. 21 fn.	—	(12b)	—	—
„ l. 22	11cd	11cd	—	—
„ l. 23-25	12-13b	(12c-13)	—	—
„ l. 26	13cd	—	—	—
„ l. 27-34	14-22	14-21	—	—
„ l. 34 fn.	—	—	—	—
„ l. 35-45	23	22	—	—
„ l. 45 fn.	—	—	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
App. I No 14 l. 47-49	$24-25^{b}$	$23-24^{b}$	—	—
" l. 49 fn.	—	$[24^{cd}]$	—	—
" l. 50-69	$25^{c}-30^{b}$	$24^{e}-29^{b}$	—	—
" l. 59 fn.	—	—	—	—
" l. 60-74	$30^{c}-37^{b}$	$29^{c}-36$	—	—
1-4	36 1-4	36 1-4	1-4	1-4
837*	—	—	—	—
838*	—	—	5	5
839*	5	5	—	—
5	6	6	6	6
840*	—	—	—	—
841*	—	—	—	—
6-7	7-8	7-8	7-8	7-8
843*	—	—	—	—
$8-10^{a}$	$9-11^{a}$	$9-11^{a}$	$9-11^{a}$	$9-11^{a}$
845*	11^{bc}	11^{bc}	—	—
10^{b-f}	$11^{d}-12$	$11^{d}-12$	$11^{b}-12$	$11^{b}-12$
11	$13-14^{b}$	$13-14^{b}$	13-14	13-14
848*	$14^{c}-15^{b}$	$14^{c}-15^{b}$	—	—
12^{ab}	15^{cd}	15^{cd}	15	15
$12^{c}-14$	16-18	16-18	16-18	16-18
852*	—	—	19	19
15-19	19-23	19-23	20-24	20-24
857*	24-25	24-25	—	—
20	26	26	25	25
859* l 1-5	$27-29^{b}$	$27-29^{b}$	—	—
859 (A)*	—	—	—	—
859* l 6-8	$29^{c}-30$	$29^{c}-30$	—	—
21	31	31	26	26
860*	32	32	—	—
22	33	33	27	27
33 1-9^{b}	37 1-9^{b}	37 1-9^{b}	37 1-9^{b}	40 1-9^{b}
864*	—	—	$9^{c}-10^{b}$	$9^{c}-10^{b}$
9^{cd}	9^{cd}	9^{cd}	10^{cd}	10^{cd}
865*	—	—	—	—
10^{ab}	10^{ab}	10^{ab}	11^{ab}	11^{ab}
866*	$10^{c}-11^{b}$	$10^{c}-11^{b}$	—	—
10^{c-f}	$11^{c}-12^{b}$	$11^{c}-12^{b}$	$11^{c}-12^{b}$	$11^{c}-12^{b}$
868*	12^{cd}	12^{cd}	—	—
11	13	13	$12^{c}-13^{b}$	$12^{c}-13^{b}$
869* l 3	—	—	13^{cd}	—
12	14	14	—	—
App I No 15	15-37	15-37	—	—
13	38 1	38 1	14	$13^{c}-14^{b}$
871* l 1	2^{ab}	2^{ab}	15^{ab}	14^{cd}
" l 2	$[2^{cd}]$	2^{cd}	15^{cd}	15^{ab}
14^{ab}	2^{ef}	3^{ab}	16^{ab}	15^{cd}
872* l 1-3	—	—	$16^{c}-17$	16-17^{b}
872 (A)*	—	—	—	—
872*	—	—	18^{ab}	17^{cd}
14^{cd}	$[2^{gh}]$	3^{cd}	18^{cd}	18^{ab}
873*	3-8	4-9	—	—
15	9	10	19	$18^{c}-19^{b}$
875* l 1-4	10-11	11-12	—	—
" l. 5-8	$[12^{a-d}]$	13	—	—
16-18	$12^{e}-14$	14-16	20-22	$19^{c}-22^{b}$
876 l 2	—	—	—	—
877*	—	—	23	$22^{c}-23^{b}$
878*	$[15^{a-d}]$	17	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
19	15^{e-f}	18	24	23^{e-f}
31 1-4	39 1-4	39 1-4	38 1-4	41 1-4
881*	—	—	—	—
882*	—	—	—	—
5-6	5-6	5-6	5-6	5-6
885*	—	—	7	7
7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	8^{ab}	8^{ab}
7^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	—	—
8	8	8	8^{cd}	8^{cd}
9-10	9-10	9-10	9-10	9-10
11	11	11	—	11
12-16	12-16	12-16	11-15	12-16
891*	—	—	—	—
17-18	17-18	17-18	16-17	17-18
894*	—	—	—	19
895* l. 1	—	—	—	42 1^{ab}
" l. 2	—	—	—	—
896*	—	—	—	—
19	19	19	18	1^{c}-2^{b}
898*	—	—	—	2^{c}-3^{b}
20^{ab}	20^{ab}	20^{ab}	19^{ab}	3^{cd}
20^{cd}	20^{cd}	20^{cd}	19^{cd}	—
900*	—	—	—	4
901*	21-24	21-24	—	—
21	25	25	20	5
902* l. 1-2	—	—	—	6
" l. 3-12	—	—	—	—
22	26	26	21	7
904*	—	—	—	—
23-27	27-31	27-31	22-26	8-12
906* l. 1-2	—	—	28	13
" l. 3-4	—	—	27	14
" l. 5-10	—	—	—	15-17
" l. 11-12	—	—	—	—
" l. 13-16	—	—	—	18-19
907*	—	—	—	—
28	32	32	29	20
908* l. 1-3	—	—	30-31^{b}	21-22^{b}
908(A)*	—	—	—	—
908* l. 4-17	—	—	31^{c}-35^{b}	22^{c}-26^{b}
29-34	33-38	33-38	35^{c}-47	27-35
912*	—	—	45	37
913*	39	39	—	—
35-36	40-41	40-41	47-50	40-41
33 1-6^{ab}	40 1-6^{ab}	40 1-6^{ab}	39 1-6	43 1-6^{ab}
915*	—	—	7-8^{b}	6^{c}-8
6^{cd}	6^{cd}	6^{cd}	8^{cd}	9^{ab}
916* l. 1	—	—	9^{ab}	—
" l. 2-3	—	—	9^{c}-10^{b}	10
7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	10^{cd}	9^{cd}
7^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	11^{ab}	11^{ab}
921*	—	—	12^{c}-13^{b}	12^{c}-13^{b}
922*	—	[7^{cd}]	—	—
923*	8	8	—	—
924*	—	[9]	—	—
8	9	10	13^{c}-14^{b}	13^{c}-14^{b}
9	10	11	15^{c}-16^{b}	15^{c}-16^{b}
10-11	11-12	12-13	16^{c}-18^{b}	16^{c}-18^{b}
12	13	14	18^{c}-19^{b}	18^{c}-19^{b}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
926*	—	—	—	—
927*	14	16	—	19^{c}-20^{b}
13	15	17	19^{c}-20^{b}	20^{c}-21^{b}
928*	16	15	—	21^{c}-22^{b}
929*	—	—	20^{c}-21^{b}	—
14	17	18	21^{c}-22^{b}	22^{c}-23^{b}
930*	—	—	—	—
15-17	18-20	19-21	22^{c}-25^{b}	23^{c}-25^{b}
18^{ab}	21^{ab}	22^{ab}	—	25^{cd}
932*	—	—	—	—
18^{c}-19	21^{c}-22	22^{c}-23	25^{c}-26	27-28^{b}
934*	—	—	27-28	28^{c}-30^{b}
20-23	23-27^{b}	24-28^{b}	29-31^{b}	30^{c}-34
936*	—	—	33^{c}-34	35-36^{a}
937*	27^{cd}	28^{cd}	—	—
24-26	28-30	29-31	35-37	36^{c}-39^{b}
940*	31-36	32-37	—	—
27-28	37-38	38-39	38-39	39^{c}-41^{b}
29^{a-d}	39	40	40	41^{c}-42^{b}
942*	40^{ab}	41^{ab}	—	—
29^{ef}	40^{cd}	41^{cd}	41	42^{c}-43^{b}
30-31	41-42	42-43	42-43	43^{c}-45^{b}
947*	43	44	—	—
32^{a-d}	44	45	44	45^{c}-46^{b}
949*	45^{ab}	46^{ab}	—	46^{cd}
950*	—	—	45^{ab}	—
32^{e}-35	45^{c}-48	46^{c}-49	45^{c}-48	47-50^{b}
36	49	50	49-50	50^{c}-52^{b}
37-38	50-51	51-52	51-53	51^{c}-53
36 1-2	41 1-2	41 1-2	40 1-2	44 1-2
955*	—	—	—	—
3	3	3	3	3
956*	—	—	—	—
4-9^{a}	4-9^{a}	4-9^{a}	4-9^{a}	4-9^{a}
958*	[9^{bc}]	9^{bc}	—	—
9^{b-d}	9^{d-f}	9^{d}-10^{b}	9^{b-d}	9^{b-d}
959*	[9^{g}]	10^{cd}	—	—
10^{ab}	10^{ab}	11^{ab}	10^{ab}	10^{ab}
960*	—	—	—	—
10^{c}-11	10^{c}-11	11^{c}-12	10^{c}-11	10^{c}-11
961* I 1-3	12-13^{b}	13-14^{b}	12-13^{b}	12-13^{b}
" I 4	13^{cd}	14^{cd}	—	—
12	14	15	13^{c}-14^{b}	13^{c}-14
962*	15	16	—	—
13-14	16-17	17-18	14^{c}-16^{b}	14^{c}-15^{b}
15^{ab}	18^{ab}	19^{ab}	16^{c}-17	—
15^{c}-16	18^{c}-19	19^{c}-20	18-19^{b}	16^{c}-17
966*	—	—	19^{c-f}	18
17	20	21	20	19
37 1	42 1	42 1	41 1	45 1
967*	—	—	2	—
2-14	2-14	2-14	3-15	2-14
968*	15	15	—	—
15-17	16-18	16-18	16-18	15-17
969*	—	—	—	18-19
970*	19-20	19-20	—	—
18-21	21-24	21-24	19-22	20-23
22	25	25	23	26
972*	—	—	24^{ab}	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
973*	26	26	—	—
21^{ab}	27^{ab}	27^{ab}	24^{cd}	24^{ab}
974*	27^{cd}	27^{cd}	—	—
23^{cd}	28^{ab}	28^{ab}	25^{ab}	24^{cd}
975*	28^{cd}	28^{cd}	—	—
24	29	29	25^{c}–26^{b}	25
976*	30	30	—	—
25–26	31–32	31–32	26^{c}–28^{b}	27–28
977*	33	33	—	29
27^{ab}	34^{ab}	34^{cd}	28^{cd}	30^{ab}
27^{cd}	34^{cd}	34^{ab}	28^{ef}	30^{cd}
28	35	35	29	31
38 1–6	43 1–6	43 1–6	42 1–6	46 1–6
978*	—	—	—	—
7–8	7–8	7–8	7–8	7–8
979*	—	—	9	—
9	9	9	10	9
10–11	10–11	10–11	12–13	11–12
12	12	12	11	10
13	13	13	14	13
980*	14	14	—	16
981*	—	—	—	17
14	15	15	16	15
15	16	16	15	14
16–20	17–21	17–21	17–21	18–22
39 1–2	44 1–2	44 1–2	64 1–2	68 1–2
983*	—	—	3	3
3–5	3–5	3–5	4–6	4–6
6	6	6	7–8^{b}	7–8^{b}
987*	—	—		—
988*	—	—	8^{cd}	8^{cd}
7–11	7–11	7–11	9–13	9–13
991*	12–16	12–16	—	—
12–13^{b}	17–18^{b}	17–18^{b}	14–15^{b}	14–15^{b}
99[illegible]*	18^{c}–23^{b}	18^{c}–23^{b}	17	17
13^{cd}	23^{cd}	23^{cd}	15^{cd}	15^{cd}
99[illegible]*	—	—	16	16
99[illegible]*	24–26	24–26	—	—
14	27	27	19	19
15	28	28	18	18
1001*	29–30	29–30	—	—
16	31	31	20	20
40 1–7	45 1–7	45 1–7	43 1–7	47 1–7
1003*	—	—	8^{ab}	8^{ab}
8^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	11^{ab}	10^{ab}
1004*	—	—	10^{cd}	10^{cd}
8^{c}–9	8^{c}–9	8^{c}–9	8^{c}–9	8^{c}–9
1005*	—	—	—	—
10–12	10–12	10–12	11–13	11–13
13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	14	14
1006*	—	—	—	—
13^{c}–14^{d}	13^{c}–14	13^{c}–14	15–16^{b}	15–16^{b}
1007* l. 1	15^{ab}	15^{ab}	16^{cd}	16^{cd}
,, l. 2–3	15^{c}–16^{b}	15^{c}–16^{b}	—	—
14^{cd}	16^{cd}	16^{cd}	17^{ab}	17^{ab}
1008* The prior half of l. 1	—	—	17^{c}	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
926*	—	—	—	—
927*	14	16	—	$19^{c}-2\ ^{b}$
13	15	17	$19^{c}-20^{b}$	$20^{c}-21^{b}$
928*	16	15	—	$21^{c}-22^{b}$
929*	—	—	$20^{c}-21^{b}$	—
14	17	18	$21^{c}-22^{b}$	$22^{c}-23^{b}$
930*	—	—	—	—
15–17	18–20	19–21	$22^{c}-25^{b}$	$23^{c}-26^{b}$
28^{ab}	21^{ab}	22^{ab}	—	26^{cd}
932*	—	—	—	—
$16^{c}-19$	$21^{c}-22$	$22^{c}-23$	$25^{c}-26$	$27-28^{b}$
934*	—	—	27–28	$28^{c}-30^{b}$
20–23	$23-27^{b}$	$24-28^{b}$	$29-31^{b}$	$30^{c}-34$
936*	—	—	$93^{c}-34$	$35-36^{b}$
937*	27^{cd}	28^{cd}	—	—
24–26	28–30	29–31	35–37	$3?^{c}-39^{b}$
940*	31–36	32–37	—	—
27–28	37–38	38–39	38–39	$39^{c}-41^{b}$
29^{c-f}	39	40	40	$41^{c}-42^{b}$
942*	40^{ab}	41^{ab}	—	—
29^{gh}	40^{cd}	41^{cd}	41	$42^{c}-43^{b}$
30–31	41–42	42–43	42–43	$43^{c}-45^{b}$
947*	43	44	—	$45^{c}-46^{b}$
32^{a-d}	44	45	44	46^{cd}
949*	45^{ab}	46^{ab}	45^{ab}	—
950*	—	—		$47-50^{b}$
$32^{e}-33$	$45^{c}-48$	$46^{c}-49$	$45^{c}-48$	$50^{c}-52^{b}$
36	49	50	49–50	$5\ ^{c}-53$
37–38	50–51	51–52	52–52	
36 1–2	41 1–2	41 1–2	40 1–2	44 1–2
955*	—	—	—	—
3	3	3	3	3
956*	—	—	—	—
$4-9^{a}$	$4-9^{a}$	$4-9^{a}$	$4-9^{a}$	$4-9^{a}$
958*	[9^{bc}]	9^{bc}	—	—
9^{b-d}	9^{d-f}	$9^{d}-10^{b}$	9^{b-d}	9^{b-d}
959*	[$9^{e?}$]	10^{cd}	—	—
10^{ab}	10^{ab}	11^{ab}	10^{ab}	10^{ab}
960*	—	—	—	—
$10^{c}-11$	$10^{c}-11$	$11^{c}-12$	$10^{c}-11$	$10^{c}-11$
961* l. 1–3	$12-13^{b}$	$13-14^{b}$	$12-13^{b}$	$12-13^{b}$
,, l. 4	13^{cd}	14^{cd}	—	—
12	14	15	$13^{c}-14^{b}$	$13^{c}-14$
962*	15	16	—	—
13–14	16–17	17–18	$14^{c}-16^{b}$	$14^{c}-16^{b}$
15^{ab}	18^{ab}	19^{ab}	$16^{c}-17$	—
$15^{c}-16$	$18^{c}-19$	$19^{c}-20$	$18-19^{b}$	$16^{c}-17$
966*	—	—	19^{c-f}	18
17	20	21	20	19
37 1	42 1	42 1	41 1	45 1
967*	—	—	2	—
2–14	2–14	2–14	3–15	2–14
968*	15	15	—	—
15–17	16–18	16–18	16–18	15–17
969*	—	—	—	18–19
970*	19–20	19–20	—	—
18–21	21–24	21–24	19–22	20–23
22	25	25	23	26
972*	—	—	24^{ab}	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
973*	26	26	—	—
23^{ab}	27^{ab}	27^{ab}	24^{cd}	24^{ab}
974*	27^{cd}	27^{cd}	—	—
23^{cd}	28^{ab}	28^{ab}	25^{ab}	24^{cd}
975*	28^{cd}	28^{cd}	—	—
24	29	29	25^{c}–26^{b}	25
976*	30	30	—	—
25–26	31–32	31–32	26^{c}–28^{b}	27–28
977*	33	33	—	29
27^{ab}	34^{ab}	34^{cd}	28^{cd}	30^{ab}
27^{cd}	34^{cd}	34^{ab}	28^{ef}	30^{cd}
28	35	35	29	31
38 1–6	43 1–6	43 1–6	42 1–6	46 1–6
978*	—	—	—	—
7–8	7–8	7–8	7–8	7–8
979*	—	—	9	—
9	9	9	10	9
10–11	10–11	10–11	12–13	11–12
12	12	12	11	10
13	13	13	14	13
980*	14	14	—	16
981*	—	—	—	17
14	15	15	16	15
15	16	16	15	14
16–20	17–21	17–21	17–21	18–22
39 1–2	44 1–2	44 1–2	64 1–2	68 1–2
983*	—	—	3	3
3–5	3–5	3–5	4–6	4–6
6	6	6	7–8^{b}	7–8^{b}
987*	—	—		—
988*	—	—	8^{cd}	8^{cd}
7–11	7–11	7–11	9–13	9–13
991*	12–16	12–16	—	—
12–13^{b}	17–18^{b}	17–18^{b}	14–15^{b}	14–15^{b}
995*	18^{c}–23^{b}	18^{c}–23^{b}	17	17
13^{cd}	23^{cd}	23^{cd}	15^{cd}	15^{cd}
99[illegible]*	—	—	16	16
998*	24–26	24–26	—	—
14	27	27	19	19
15	28	28	18	18
1001*	29–30	29–30	—	—
16	31	31	20	20
40 1–7	45 1–7	45 1–7	43 1–7	47 1–7
1003*	—	—	8^{ab}	8^{ab}
8^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	10^{ab}	10^{ab}
1004*	—	—	10^{cd}	10^{cd}
8^{c}–9	8^{c}–9	8^{c}–9	8^{c}–9	8^{c}–9
1005*	—	—	—	—
10–12	10–12	10–12	11–13	11–13
13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	14	14
1006*	—	—	—	—
13^{c}–14^{d}	13^{c}–14	13^{c}–14	15–16^{b}	15–16^{b}
1007* l. 1	15^{ab}	15^{ab}	16^{cd}	16^{cd}
,, l. 2–3	15^{c}–16^{b}	15^{c}–16^{b}	—	—
14^{ef}	16^{cd}	16^{cd}	17^{ab}	17^{ab}
1008* The prior half of l. 1	—	—	17^{c}	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
1008* From the post. half of l. 1 up to the prior half of l. 2	—	—	—	—
1008* The post. half of l. 2	—	—	17^{d}	—
15–19^{b}	17–21^{b}	17–21^{b}	18–22^{b}	17^{c}–21^{b}
1010*	—	—	—	—
19^{c}–23^{b}	21^{c}–25^{b}	21^{c}–25^{b}	22^{c}–26^{b}	21^{c}–25^{b}
1011*	—	—	26^{cd}	25^{cd}
23^{cd}	25^{cd}	25^{cd}	27^{cd}	26^{cd}
24^{ab}	26^{ab}	26^{ab}	28^{ab}	26^{ab}
24^{cd}	26^{cd}	26^{cd}	29^{ab}	27^{ab}
1012*	—	—	29^{c}–30^{b}	27^{c}–28^{b}
25–27^{b}	27–29^{b}	27–29^{b}	30^{c}–31	28^{c}–30
1013*	—	—	32^{ab}	31^{ab}
27^{cd}	29^{cd}	29^{cd}	32^{cd}	31^{cd}
1014*	—	—	—	32^{ab}
28–30^{b}	30–32^{b}	30–32^{b}	33–35^{b}	32^{c}–34
1015*	—	—	35^{c}–36^{b}	35^{a-d}
31^{cd}	32^{cd}	32^{cd}	36^{cd}	33^{ef}
1016*	31	33	—	—
41 1–4	46 1–4	46 1–4	44 1–4	48 1–4
1019*	—	—	—	—
1020*	5–6	5–6	5–6	—
1021*	—	—	—	—
5–12	7–14	7–14	7–14	5–12
1022*	—	—	—	13
1023*	—	—	—	—
13	15	15	15	14
14	16	16	17	16
15	17	17	16	15
16–19	18–21	18–21	18–21	17–20
1024*	—	—	—	21
20–22	22–24	22–24	22–24	22–24
1025*	—	—	25^{ab}	—
1026*	—	—	—	—
1027*	25	25	—	—
23	26	26	—	25
1028*	27	27	—	—
24^{ab}	30^{ab}	30^{ab}	—	26^{ab}
24^{cd}–26	30^{c}–32	30^{c}–32	25^{c}–27	26^{c}–28
1029*	33–34	33–34	—	—
27–28	28–29	28–29	28–29	29–30
29–33	47 1–2, 13–15	47 1–2, 13–15	30	31
1030*	3–12	3–12	—	—
1032*	16–19	16–19	—	—
42 1033*	48 1	48 1	45 —	49 —
1–2	2–3	2–3	1–2	1–2
1034*	—	—	3–5	3–5
3	4	4	6	—
4–8	5–9	5–9	7–11	6–10
9	10	10	15	15
1035*	—	—	16	16
10	11	11	14	13
1036*	—	—	—	14^{ab}
11^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	11^{ab}
1037*	12^{cd}	12^{cd}	—	—
11^{c-f}	13	13	13	12

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
1038*	14^{ab}	14^{ab}	—	—
12^{ab}	14^{cd}	14^{cd}	—	14^{cd}
12^{cd}	15^{ab}	14^{ef}	12^{cd}	11^{cd}
13^{ab}	15^{cd}	15^{ab}	17^{ab}	17^{ab}
13^{cd}	16^{ab}	15^{cd}	21^{cd}	21^{cd}
14^{ab}	16^{cd}	15^{ef}	19^{ab}	18^{cd}
14^{cd}	17^{ab}	16^{ab}	19^{cd}	19^{ab}
14^{ef}	17^{cd}	16^{cd}	17^{cd}	17^{cd}
15	18	17	19	19^{cd}-20^{b}
16^{ab}	19^{ab}	18^{ab}	20^{ab}	18^{ab}
—	—	—	—	20^{cd},
16^{cd}	19^{cd}	18^{cd}	20^{cd}	21^{ab}
—	—	—	21^{ab},	—
17-18	20-21	19-20	22-23	22-23
19-20	22-23	21-22	26-27	26-27
21^{ab}	24^{ab}	23^{ab}	24^{ab}	21^{ab}
1031*	—	—	24^{cd}-25	24^{cd}-25
21^{cd}	24^{cd}	23^{cd}	—	—
1042*	25	24	—	—
22	26	25	28	28
23^{ab}	27^{ab}	26^{ab}	30^{ab}	30^{ab}
23^{cd}	27^{cd}	26^{cd}	30^{cd}	30^{cd}
24^{ab}	28^{ab}	27^{ab}	29^{ab}	29^{ab}
24^{cd}	28^{cd}	27^{cd}	29^{cd}	29^{cd}
1041*	29-31	28-30	—	—
—	—	—	31^{ab},	—
25	32	31	31^{cd}	31^{ab}
1046*	—	—	—	—
1047*	33-35	32-34	—	—
26	36	35	32	31^{c-f}
1048*	37	36	—	—
43 1-2	49 1-2	49 1-2	46 1-2	51 1-2
1050* l. 1	—	—	3^{ab}	3^{ab}
1050 (A)*	—	—	—	—
1050* l. 2-4	—	—	3^{c}-4	3^{c}-4
3-4^{b}	3-4^{b}	3-4^{b}	5-6^{b}	5-6^{b}
1051*	—	[4^{cd}]	—	—
4^{cd}	4^{cd}	5^{ab}	6^{cd}	6^{cd}
5-6	5-6	5-6	7-8	7-8
1053* l. 1-2	[6^{cd}]	7	—	—
" l. 3-4	7^{ab}	8	—	—
7	8	9	9	9
8-9	9-10	10-11	10-11	—
1054*	—	—	—	—
10-13	11-14	12-15	12-15	10-13
1055*	16	16	16	—
14	15	17	17	14
15	17	18	18	15
44 1^{ab}	50 1^{ab}	50 1^{ab}	19^{ab}	16^{ab}
1056*	—	—	—	—
1^{cd}	2^{cd}	23^{cd}	19^{cd}	16^{cd}
1057*	—	—	—	17^{ab}
1058* l. 1	1^{cd}	1^{cd}	—	17^{cd}
1058 (A)*	—	—	—	18^{ab}
1058* l. 2-9	2-5	2-5	—	18^{c}-22^{b}
1058 (B)*	—	—	—	—
1058* l. 10-19	6-10	6-10	—	22^{c}-23^{b}
1058 (C)*	—	—	—	23^{c-f}
1058* l. 20-21	11	11	20	—

Crit Ed.	Bom Ed	Kumbh Ed.	Gorresio Ed	Lahore Ed
2	12	12	47 1	51 1
1059*	—	—	2	2
1060*	13-18	13-18	—	—
3^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	3^{cd}	—
1061* | 1-10	19^{c}-24^{b}	19^{c}-23	—	—
" | 11	24^{cd}	24^{cd}	—	—
3^{cd}	25^{ab}	24^{ab}	3^{ab}	—
1062* | 1	25^{cd}	[25^{ab}]	—	—
" | 2	26^{ab}	25^{cd}	—	3^{ab}
1063*	—	—	—	3^{cd}
4-5	27-28	26-27	4-5	4-5
1064*	29	28	—	—
1065*	—	—	—	—
6-12	30-36	29-35^{d}	6-12	6-12
1067*	37^{ab}	35^{ef}	—	—
13-14	37^{c}-39^{b}	36-37	13, 15	13, 15
1069*	—	—	16	16
15	39^{c}-40^{b}	38	14	14
16-19	40^{c}-43	39-42	17-20	17-20
1070*	—	—	—	21^{ab}
20-22	44-46	43-45	21-23	21^{c}-24^{b}
1071*	—	—	—	—
1072*	—	—	—	24^{cd}
23-25	47-49	46-48	24-26	25-27
1073*	—	—	—	—
26-27	50-51	49-50	27-28	28, 29
45 1-2	51 1-2	51 1-2	48 1-2	52 1-2
3	3	3	3	—
4-16	4-16	4-16	4-16	3-16
1074*	17-18	17-18	—	—
17	19	19	17	—
18-21	20-23	20-23	18-21	17-20
1075*	24	24	—	—
22-23	25-26	25-26	22-23	21-22
1076*	—	—	—	23, 26
24	27	27	24	27
46 1-3	52 1-3	52 1-3^{d}	49 1-3	53 1-3
1077*	—	—	—	—
1078*	—	[3^{ef}]	—	—
4	4	4	4	4
1079* | 1-2	5	5	—	—
" | 3-8	6-8	6-8	—	5-7
" | 9-12	9-10	9-10	—	—
5-6	11-12	11-12	5-6	8-9
1080*	—	—	—	10
1081*	13	13	—	—
7-19	14-26	14-26	7-19	11-23
1082*	—	—	20-21	24, 25
20	27	27	22	26
1083*	—	—	23-27	27-31
21-28	28-35	28-35	28-35	32-39
1085*	—	—	—	40
App I No 16 | 1-14	—	—	50 1-7	54 1-7
" | 14 fn	—	—	—	—
" | 15-30	—	—	8-15	8-15
" | 30 fn	—	—	—	—
" | 31-36	—	—	16-18	16-18
" | 36 fn	—	—	—	—
" | 37-42	—	—	19-21	19-21

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
1114*	—	—	—	—
9 17	9-17	9-17	11-19	10^{c}-19^{b}
1117*	—	—	—	—
18^{ab}	18^{ab}	18^{ab}	20^{ab}	19^{cd}
1118*	—	—	—	—
19^{c}-21	18^{c}-21	18^{c}-21	20^{c}-23	20-23^{b}
22	22	22	24	—
1119*	—	—	—	—
1120*	—	—	25	—
23-28	23-28	23-28	26-31	23^{c}-29^{b}
1123*	—	—	32-33	29^{c}-31^{b}
1124*	—	—	34-35	—
29-30	29-30	29-30	36-37	31^{c}-33^{b}
1126* | 1-2	—	—	38	—
" | 3	—	—	—	—
" | 4	—	—	39^{ab}	—
31^{ab}	31^{ab}	31^{ab}	—	33^{cd}
31^{c}-32	31^{c}-32	31^{c}-32	39^{c}-40	34
1127*	33	33	—	—
34	34	34	41	35
1128*	35	35	—	—
48 1-7	54 1-7	54 1-7	54 1-7	58 1-7
1130*	—	—	—	—
8 10	8-10	8-10	8-10	8-10
1132*	11	11	—	—
1133*	—	—	11	11
11	12	12	12	12
12	13	13	14	14
1134*	—	—	—	—
13 16	14-17	14-17	15-18	15-18
1135*	—	—	19	19
1136*	18	18	—	—
17	19	19	13	13
18-19	20-21	20-21	20-21	20-21
1137*	—	—	—	—
20	22	22	22	22
1139* | 1-2	—	—	23	23
| 3	—	—	—	24^{ab}
21	23	23	24	24^{c-f}
22^{ab}	24^{ab}	24^{ab}	25^{ab}	25^{ab}
1142*	24^{cd}	24^{cd}	—	25^{cd}
1143*	—	—	—	26^{ab}
22^{c-f}	25	25	25^{c}-26^{b}	26^{c-f}
23	26	26	26^{c}-27	27^{a-d}
1144* | 2-3	—	—	—	27^{e}-28^{b}
1145*	—	—	—	—
24-26	27-29	27-29	28-30	28^{c}-31^{b}
1147*	—	—	—	—
27-28	30-31	30-31	31-32	31^{c}-33^{b}
1148*	—	—	—	—
29	32	32	33	33^{c}-34^{b}
1149*	—	—	34	34^{c}-35^{a}
30-31	33-34	33-34	35-36	35^{c}-37^{b}
1152*	35	35	—	—
32-33	36-37	36-37	37	37^{c}-38^{b}
34	38	38	38-39	38^{c}-40^{b}
1155* | 1	39^{ab}	39^{ab}	—	—
" (A)*	—	—	—	—
| 2-5	39^{c}-41^{b}	39^{c}-40	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed	Kumbh. Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
35	41^{c}-42^{b}	41	40	40^{c}-41^{b}
1156*	42^{c-f}	42	41	—
36	43	43	42	41
49 1	55 1	55 1	55 1	59 1
1158*	2^{ab}	2^{ab}	—	—
2	2^{c}-3^{b}	2^{c}-3^{b}	2-3^{b}	2-3^{b}
1160*	3^{c}-4	3^{c}-4	—	—
3^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	3^{cd}	3^{cd}
1161*	5^{cd}	5^{cd}	—	—
3^{cd}	5^{ef}	6^{ab}	4^{ab}	4^{ab}
4	6	6^{c}-7^{b}	4^{c}-5	4^{c}-5
1163(A)*	—	—	—	—
1164*	—	—	6	6
1165*	7	7^{c}-8^{b}	—	—
5-6	8-10^{b}	8^{c}-10^{d}	7-9^{b}	7-9^{b}
1166*	—	—	9^{cd}	9^{cd}
1167*	10^{cd}	10^{ef}	—	—
7 8	11-12	11-12	10-11	10-11
1168* 1-2	—	—	—	—
" 3-4	13	13	—	—
" 5-10	—	—	—	—
9^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	12^{ab}	12^{ab}
1170*	—	—	—	—
1171*	14^{c}-15^{b}	14^{c}-15^{b}	—	—
9^{c}-10	15^{c}-16	15^{c}-16	12^{c}-13	11^{c}-13
1173*	17-21	17-21	—	—
11-12^{b}	22-23^{b}	22-23^{b}	14-15^{b}	14-15^{b}
1174*	—	—	—	—
12^{cd}	23^{cd}	23^{cd}	15^{cd}	15^{cd}
1175*	24	23^{e}-24^{b}	—	—
1176*	—	—	—	—
13^{ab}	25^{ab}	24^{cd}	17^{cd}	17^{cd}
1177*	—	—	18	18
13^{cd}	25^{cd}	24^{ef}	16^{ab}	16^{ab}
1178*	—	—	16^{c}-17^{b}	16^{c}-17^{b}
1179*	—	—	—	—
1180* 1-6	26-29	25-27	—	—
" 7-8	[29^{a-d}]	28	—	—
" 9-14	29^{e}-31	29-31	—	—
14^{ab}	32^{ab}	32^{ab}	19^{ab}	19^{ab}
1181*	—	—	—	—
14^{cd}	32^{cd}	32^{cd}	19^{cd}	19^{cd}
1182*	—	—	—	—
15	33	33	20	20
1183*	—	—	—	—
50 1-2^{c}	56 1-2^{c}	56 1-2^{c}	56 1-2^{c}	60 1-2^{c}
1185*	—	—	—	—
2^{d}-4^{b}	2^{d}-4^{b}	2^{d}-4^{b}	2^{d}-4^{b}	2^{d}-4^{b}
1186*	—	—	4^{cd}	4^{cd}
4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	5	5
5-6	5-6	5-6	6-7	6-7
1190*	—	—	8	8
7	7	7	9	9
1192*	—	—	10	10
8-9^{b}	8-9^{b}	8-9^{b}	11-12^{b}	11-12^{b}
1193*	—	—	12^{c}-13	12^{c}-13
9^{cd}	9^{cd}	9^{cd}	14^{ab}	14^{ab}
1194*	—	—	14^{c}-15	14^{c}-15
10	10	10	16	16

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
See Errata	11	11	—	—
1196*	—	—	17	17
11-12^{b}	12-13^{b}	12-13^{b}	18-19^{b}	18-19^{b}
1198* l. 1	13^{cd}	13^{cd}	—	—
,, (A)*	—	—	—	—
,, l. 2-4	14-15^{b}	14-15^{b}	—	—
12^{cd}	15^{cd}	15^{cd}	19^{cd}	19^{cd}
1200* 1-4	16-17	16-17	—	—
,, (A)* l. 1	—	—	—	—
,, ,, l. 2-3	—	[18]	—	—
,, ,, l. 4-5	—	—	—	—
1200* l. 5-6	18	19	—	—
13-14	19-20	20-21	20-21	20-21
1203*	—	—	22^{ab}	22^{ab}
1204*	21^{ab}	22^{ab}	—	—
15	21^{c}-22^{b}	22^{c}-23^{b}	22^{c}-23	22^{c}-23
1206*	22^{c}-25	23^{c}-26	—	—
16-18	26-28	27-29	24-26	24-26
19^{ab}	29^{ab}	30^{ab}	27^{ab}	27^{ab}
1210*	29^{c}-32^{b}	30^{c}-33^{b}	—	—
19^{cd}	32^{cd}	33^{cd}	27^{c}-29	27^{c}-29
1212*	—	—	30-31	30-31
1213* l. 1-2	33	34	—	—
,, l. 3-6	$[34^{a-d}]$	35-36	—	—
20	34^{ef}	37	32^{ab}	32^{ab}
21	$[35^{a-d}]$	38	32^{cd}	32^{cd}
22^{ab}	35^{ef}	39^{ab}	33^{ab}	33^{ab}
22^{cd}	35^{gh}	39^{cd}	33^{cd}	33^{cd}
51 1	**57** 1	**57** 1	**57** 1	**61** 1
1218*	2	2	—	—
2-4	3-5	3-5	2-4	2-4
5	6	6	5-6	5, 6^{cd}-7^{b}
1220* l. 3	—	—	—	6^{ab}
6^{a-e}	7-8^{a}	7-8^{a}	7-8^{a}	7^{c}-8^{c}
1221*	8^{bc}	8^{bc}	—	—
6^{f}	8^{d}	8^{d}	8^{b}	8^{d}
1223*	—	—	8^{cd}	9^{ab}
1224*	—	—	—	—
7-15	9-17	9-17	9-17	9^{c}-16^{b}
1232*	18-19	18-19	—	—
16-24^{c}	20-28^{c}	20-28^{c}	18-26^{c}	16^{c}-27^{a}
1238*	—	—	—	—
24^{d}-25	28^{d}-29	28^{d}-29	26^{d}-27	27^{b}-28^{b}
26	30	30	28	28^{c}-29^{b}
1239 (A)*	—	—	—	—
27	31	31	29	29^{c}-30^{b}
1240 (A)*	—	—	—	—
28-29	32-33	32-33	30-31	30^{c}-32^{b}
30	34	34	32	32^{c-f}
52 1	**58** 1	**58** 1	**58** 1	**62** 1
1243*	2	2	—	—
2-3	3-4	3-4	2-3	2-3
4^{a-d}	5	5	4-5^{b}	4-5^{b}
1247*	6^{ab}	6^{ab}	—	—
4^{ef}	6^{cd}	6^{cd}	5^{cd}	5^{cd}
5	7	7	7^{ab}, 6^{ab}	7^{ab}, 6^{ab}
6	8	8	6^{cd}, 7^{cd}	7^{cd}
7	9	9	8	8
1250*	—	—	9	9

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
8	10	10	—	—
9	11-12^{b}	11-12^{b}	11-12	11-12
1253*	12^{cd}	12^{cd}	—	—
10	13	13	13	13
1254*	—	—	14	14
11-12	14-15	14-15	15-16	15-16
1257*	—	—	17-18	18-19
13	16	16	19	17
14^{ab}	17^{ab}	17^{ab}	20	20
1259*	17^{c}-18^{b}	17^{c}-18^{b}	—	—
14^{cd}	18^{cd}	18^{cd}	21	21
1261*	19-20	19-20	—	—
15-16	21-22	21-22	22-24	22-24
1263*	23-24	23-24	—	—
17-18	25-26	25-26	25-26	25-26
1265*	—	—	27^{ab}	27^{ab}
1266*	27	27	—	—
19^{a-d}	28	28	28	28
126-*	29^{ab}	29^{ab}	—	—
19^{ef}	29^{cd}	29^{cd}	27^{cd}	27^{cd}
20-21	30-31	30-31	29-30	29-30
22	32	32	31	31
1269* l. 2	—	—	—	—
1270*	—	—	32-33	32-33
127 *	33	33	—	—
23-25	34-37	34-37	34-37	34-37
53 1272* l. 1-2	59 —	59 [1]	59 1	63 1
,, (A)*	—	—	—	—
,, l. 3-6	—	[2-4]	2-3	2-3
,, l. 7-9	—	[4^{e-f}]	—	4-5^{b}
1	1	5	—	—
1273*	—	—	4	5^{c}-6^{b}
2-4	2-4	6-8	5-7	6^{c}-9^{b}
1275*	5	9	—	—
5	6	10	9	10^{c}-11^{b}
6	7	11	8	9^{c}-10^{b}
7	8	12	10	11^{c}-12^{b}
1279*	—	—	11	12^{c}-13^{b}
1280*	9	13	—	—
8	10	14	12	13^{c}-14^{b}
1282*	11	15	—	—
9-17	12-20	16-24	13-21	14^{c}-27^{b}
18	21	25	26	27^{c}-28^{b}
129 *	—	—	27-28^{b}	28^{c}-29
19^{ab}	22^{ab}	26^{ab}	22^{ab}	23^{cd}
19^{c}-21	22^{c}-24	26^{c}-28	22^{c}-24	24-26^{b}
22	[25^{a-d}]	29	25	26^{c}-27^{b}
23	25^{e-h}	30	30	31^{c}-32^{b}
24^{a-d}	26	31	29	30^{c}-31^{b}
1296*	—	—	—	—
1297*	27-31^{b}	32-36^{b}	—	—
24^{ef}	31^{cd}	36^{cd}	28^{cd}	30^{ab}
25	32	37	31	32^{a-f}
26	33	38	32	33
54 1-5	60 1-5	60 1-5	60 1-5	64 1-5
1300*	—	—	—	—
6-12	6-12	6-12	6-12	6-12
1307*	—	—	13	13
1308*	13	13	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
1309*	14-15	14-15	—	—
13-14	16-17	16-17	14-15	14-15
1310*	—	—	—	—
15	18	18	16	16
16^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	17^{ab}	[illegible]
1312*	—	—	—	19
16^{cd}	19^{cd}	19^{cd}	17^{cd}	17^{ab}
1313*	—	—	—	17^{c}-18^{b}
17	20	20	18	20
1315*	—	—	19-20	21-22
1316*	—	—	—	—
18	21	21	27	23
1317*	—	—	—	—
19-20	22-23	22-23	22-23	24-25
55 1^{ab}	61 1^{ab}	61 1^{ab}	61 1^{ab}	65 1^{ab}
1319*	—	—	—	—
1^{c}-2	1^{c}-2	1^{c}-2	1^{c}-3	1^{c}-3
App. I No. 16 l. 1-2	—	—	—	—
" l. 3-6	—	—	4-6	4-6
" l. 6 fn.	—	—	—	—
" l. 7-15	—	—	7-11^{b}	7-11^{b}
" l. 16 prior half	—	—	11^{c}	11^{c}
" l. 16 prior half fn.	—	—	—	—
" l. 16 post half	—	—	11^{d}	11^{d}
" l. 16 post half fn	—	—	—	—
" l. 17-18	—	—	12	12
" l. 19-20	—	—	—	13
" l. 21-29	—	—	13-17^{b}	14-18^{b}
" l. 29 fn.	—	—	—	—
" l. 30-50	—	—	17^{c}-27	18^{c}-28
" l. 50 fn.	—	—	—	—
" l. 51-53	—	—	28-29^{b}	29-30^{b}
" l. 53 fn.	—	—	—	—
" l. 54-72	—	—	29^{c}-35	30^{c}-36
1322*	—	—	62 1	66 1
3	3	3	2	2
1324* l. 1-4	—	—	3-4	3-4
" (A)*	—	—	—	5-6^{b}
" l. 5-6	—	—	5	—
" l. 7-14	—	—	6-9	6^{c}-10^{b}
4	4	4	10	10
1326*	—	—	11	11
1327*	—	—	—	—
5	5	5	12	12
1329*	—	—	13	13
6	6	6	14	14
1331*	—	—	15-17	15-17
7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	18-19^{b}	18-19^{b}
7^{c}-9	7^{c}-9	7^{c}-9	19^{c}-21	19^{c}-21
1334*	—	—	22	22
1335*	10	10	—	—
10^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	23^{ab}	23^{ab}
1336*	—	—	—	23^{c}-24^{b}
10^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	23^{cd}	24^{cd}
1338*	—	—	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
		—		—
1339*	12-14	12-14	—	—
11-15	15-19	15-22	24-28	25-29
1343* l. 1	—	[19^{ab}]	—	—
1344* l. 1-5	—	[19^{c}-21]	29-31^{b}	30-32^{b}
″ l. 6	—	—	31^{cd}	32^{cd}
1345*	20-21	23-24	—	—
16	22	25	32	33
17-19	23-25	26-28	33-41	34-42
1346 (A)*	—	—	—	—
20-21	26-27	29-30	42-43	43-44
56 1	62 1	62 1	63 1	67 1
1349*	2-3	2-3	—	—
2-3^{b}	4-5^{b}	4-5^{b}	2^{ab}	2^{ab}
1350*	5^{cd}	5^{cd}	—	—
3^{cd}	6^{ab}	6^{ab}	2^{cd}	2^{cd}
1352*	6^{cd}	6^{cd}	—	—
4^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	3^{ab}	3^{ab}
4^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	3^{c}-4	3^{c-f}
5	8	8	5	4
1355*	—	—	6	5
6-8	9-11	9-11	7-9	6-8
9-10	12-13	12-13	10-12	9-11
11-13	14-16	14-16	13-15	12-14
1361*	—	[17]	16	15
14-15	17-18	18-19	17-18	16-17
1364*	—	—	—	18
16-17	19-20	20-21	19-20	19-20
57 1-2	63 1-2	63 1-2	65 1-2	69 1-2
1369*	3	3	—	—
3^{c-d}	4	4	3	3
1370*	5^{ab}	5^{ab}	—	—
3^{ef}	5^{cd}	5^{cd}	4	4
4-6	6-8	6-8	5-7	5-7
1374*	9	9	—	—
7	10	10	8	8
1375*	—	—	—	—
8	11-12^{b}	11-12^{b}	9-10	9-10
9^{ab}	12^{cd}	12^{cd}	11^{ab}	11^{ab}
1377*	13^{ab}	13^{ab}	—	—
9^{c}-12	13^{c}-16	13^{c}-15	11^{c}-14	11^{c}-14
1380*	—	[20^{ab}]	15	15
1381*	17	17	—	—
13	18	18	16	16
1383*	—	—	—	—
1384*	19	19	—	—
—	—	[20^{cd}],	—	—
14	20	21	17-18^{b}	17-18^{b}
1386*	—	—	18^{c}-19	18^{c}-19
15	21	22	20	20
1387*	—	[23]	—	—
16	22	24	21^{ab}	21^{ab}
1389*	—	—	—	—
17^{ab}	23^{ab}	25^{ab}	22^{ab}	22^{ab}
1390*	23^{cd}	25^{cd}	—	—
17^{cd}	24^{ab}	26^{ab}	22^{cd}	22^{cd}
18^{a-c}	24^{c}-25^{a}	26^{c}-26^{e}	23^{a-c}	23^{a-c}
1392*	24^{b}-25^{c}	26^{f}-27^{a}	—	—
18^{d}	25^{d}	27^{b}	23^{d}	23^{d}
18^{ef}	26^{ab}	27^{cd}	24^{ab}	24^{ab}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
1395*	—	—	24^{cd}	24^{cd}
19	26^{c}–27^{b}	28	25	25
20^{ab}	27^{cd}	29^{ab}	—	26^{ab}
1397*	—	—	—	—
20^{cd}	28^{ab}	29^{cd}	—	26^{cd}
21–24	28^{c}–32^{b}	30–33	26–29	27–30
1399*	—	—	—	—
25	32^{c}–33^{b}	34	30	31
1401*	—	—	—	—
App. I, No. 19	—	—	—	—
26	33^{c}–34^{b}	35	31	32
1404*	34^{c}–35^{b}	36	—	—
27	35^{c}–36^{b}	37	32	33
1407* l. 1–2	—	—	—	—
″ l. 3–4	36^{c}–37^{b}	38	—	—
″ l. 5–14	—	—	—	—
28–29	37^{c}–39^{b}	39–40	33–34	34–35
30	39^{c}–40^{b}	41	36	37
31	40^{c}–41^{b}	42	35	36
32	41^{c}–42^{b}	43	37	38
33–35^{b}	42^{c}–44	44–46^{b}	38–40^{b}	39–41^{b}
1413*	—	—	—	—
35^{c}–36^{b}	45	46^{c}–47^{b}	40^{c}–41^{b}	41^{c}–42^{b}
36^{cd}	46^{ab}	47^{cd}	41^{c}–42^{b}	42^{c}–43^{b}
1415*	46^{c}–50^{b}	48–51	—	—
37	50^{c}–51^{b}	52	42^{c}–43^{b}	43^{c}–44^{b}
1417*	—	—	—	—
38^{ab}	51^{cd}	53^{ab}	43^{cd}	44^{cd}
1418*	52^{ab}	53^{cd}	—	—
38^{cd}	52^{cd}	54^{ab}	45	46
1420*	—	—	46–47	47–49
1421*	52^{ef}	54^{cd}	—	—
39	53	55	44	45
58 1422*	64 1	64 1	66 —	70 —
1423*	—	—	—	—
1424*	—	—	—	—
1^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	4^{ab}	4^{ab}
1425*	—	—	4^{cd}	4^{cd}
1^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	1^{ab}	1^{ab}
2^{ab}	3^{ab}	3^{ab}	1^{cd}	1^{cd}
1428*	—	—	—	—
2^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	—	—
3^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	2^{ab}	2^{ab}
1431*	—	—	—	—
3^{c}–4	4^{c}–5	4^{c}–5	2^{c}–3	2^{c}–3
1433*	6	6	—	—
5–8	7–10	7–10	5–8	5–8
1437*	—	—	—	—
9–14	11–16	11–16	9–14	9–14
1442* l. 2	—	—	—	—
15	[17^{c-d}]	17	15	15
1443*	17^{ab}	18	—	—
16–18^{a}	18–20^{a}	19–21^{a}	16–18^{a}	16–18^{a}
1446*	20^{b}–21^{a}	21^{b}–22^{a}	—	—
18^{bcd}	21^{bcd}	22^{bcd}	18^{bcd}	18^{bcd}
19–20	22–23	23–24	19–20	19–20
1450*	—	—	21	21
1451*	24	25	—	—
21	25	26	22	22

Crit Ed.	Bom Ed.	Kumbh Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
22	26	27	23-24	23-24
23-25	27-29	28-30	25-27	25-27
1446*	—	—	28-31	28-31
1457*	30	31	—	—
26-27	31-32	32-33	32-33	32-33
28	33	34	39	39
29-33	34-38	35-39	34-38	34-38
1465*	39	40	—	—
34ab	40ab	41ab	40ab	40ab
34cd	40cd	41cd	—	—
1466*	—	—	40cd	40cd
35-38	41-45b	42-46b	41-42b, 44-45b	41-43
1467* l. 4-6	—	—	44c, 43	—
1468*	—	—	45cd	44ab
1469*	45cd	46cd	—	—
39ab	46ab	47ab	46ab	44cd
1471*	—	—	—	45ab
39c-40b	46c-47b	47c-48b	46c-47b	45c-46b
1472*	47c-48b	48c-49b	—	—
40c-41	48c-49	49c-50	47c-48	46c-47
1473*	—	—	49	48
42-43	50-51	51-52	50-51	49-50
44	52	53	52-53	51-52
1477* l. 3	—	—	—	—
1479*	—	—	—	—
45-46	53-54	54-55	54-55	53-54
1481*	—	—	56	55
1482*	55-59	56-60	—	—
47ab	60ab	61ab	57ab	56ab
1483*	60cd	61cd	—	—
47cd	61ab	62ab	57cd	56cd
1485* l. 1	61cd	62cd	—	—
l. 2	62ab	63cd	—	—
48ab	62cd	63ab	59	58
1486*	63ab	—	—	—
48cd	63cd	64ab	60	59
1488*	64-65b	64c-65	—	—
49	65c-66b	66	58	57
50	66c-67b	67	61	60
1490*	67c-68b	68	—	—
51-52b	68c-69	69-70b	64-65b	63-64b
1491*	—	—	—	—
52c-53	70-71b	70c-71	65c-66	64c-65
1493*	—	—	67	66
54	71c-72b	72	63	62
1494*	72c-73	73-74	—	—
55	74	75	62	61
56ab	75ab	76ab	68ab	67ab
1497*	75c-76b	76c-77b	—	—
56c-58	76c-78	77c-79	68c-69	67c-68
59 1498*	65 —	65 —	67 1-2	71 1-2
1	1	1	3	3
1499*	—	—	4	4
1500*	2-6	2-6	—	—
2	7	7	5	5
3-4	8-9	8-9	6-7	6-7
1501*	10-11	10-11	—	—
5	12	12	8	8
1503*	—	—	9	9

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
1506*	13-14^b	13-14^b	—	—
1507*	—	—	—	—
6-7	14^c-15	14^c-15	10-11	10-11
1508* l. 1-2	16	16	—	—
" l. 3-8	17-19	17-19	—	—
" (A)*	—	—	—	—
8-9	20-21	20-21	12-13	12-13
1512* l. 1	—	—	14^{ab}	—
" l. 2-4	—	—	14^c-15	14-15^b
" (A)*	—	—	—	—
" l. 5-13	—	—	16-20^b	15^c-19
" (B)*	—	—	—	—
" l. 14	—	—	20^{cd}	20^{ab}
10	22	22	23	22^c-23^b
1514*	—	—	—	—
11	23	23	24	23^c-24^b
1516*	24-26	24-26	—	—
12	27	27	21	20^c-21^b
13	28	28	22	21^c-22^b
14	29	29	25	24^{c-f}
60 1-2	66 1-2	66 1-2	68 1-2	72 1-2
1519*	—	—	3-13	3-13
1520*	—	—	—	—
3	3	3	14	14
4	4	4	30	30
App. I No. 20 l. 1-2	—	—	31	31
" l. 2 fn.	—	—	—	—
" l. 3-10	—	—	32-35	32-35
" l. 10 fn	—	—	—	—
" l. 11-14	—	—	36-37	36-37
" l. 15-16	—	—	—	—
" l. 17-18	—	—	38	38
5-6	5-6	5-6	15-16	15-16, 17^{ab}
1526*	—	—	17-20^b	17^c-20^b
1527*	—	—	—	—
1528*	8^{ab}	8^{ab}	—	—
7	7	7	39	39
App. I. No. 21	—	—	—	—
8	8^c-9	8^c-9	20^c-21	20^c-21
1531* l. 1	—	—	22	22
9	10	10	23-29	23-29
1532*	—	—	40	40
10	11	11	41-44^b	41-44^b
1533* l. 1-7	—	—	—	44^{cd}
" (A)*	—	—	44^{cd}	44^{ef}
" l. 8	—	—	—	—
1534*	12	12	45	45
11	13	13	—	—
1536*	—	—	46	46
1537*	—	—	47	47
12	14	14	—	—
1539*	—	—	—	—
1540*	—	—	48	48
1541*	—	—	49-51	49-51
13-15	15-17	15-17	—	—
1545*	18-23	18-23	52-53	52-53
16-17	24-25	24-25	—	—
1548*	26-27	26-27	54-55	54-55
18-19	28-29	28-29		

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
13^{c-f}	18^{c}–19^{b}	18^{c}–19^{b}	18	15
1590*	19^{c}–20	19^{c}–20	—	—
14^{ab}	21^{ab}	21^{ab}	19^{cd}	16^{cd}
1591*	—	—	—	—
14^{cd}	21^{cd}	21^{cd}	19^{ab}	16^{ab}
15^{ab}	22^{ab}	22^{ab}	20^{ab}	17^{cd}
15^{cd}	22^{cd}	22^{cd}	20^{cd}	17^{ab}
63 1–6	69 1–6	69 1–6	71 1–6	75 1–6
1597*	—	—	7	7
7	7	7	8	8
8^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	10–11^{b}	10–11^{b}
8^{c}–10	8^{c}–10	8^{c}–10	11^{c}–13	11^{c}–13
11	11^{ab}, 12^{cd}	11^{ab}, 12^{cd}	9, 16	9, 16
1602*	11^{c}–12^{b}	11^{c}–12^{b}	—	—
1603*	—	—	—	—
12	13	13	17	17
13–14	14–15	14–15	14–15	14–15
1606*	16	16	—	—
15	17	17	18	18
16^{a-d}	18	18	19	19
1609*	—	—	—	—
16^{ef}	19^{ab}	19^{ab}	20^{ab}	20^{ab}
1610*	—	—	20^{cd}	20^{cd}
17^{ab}	19^{cd}	19^{cd}	21	21
1611*	20^{a-d}	20^{a-d}	—	—
17^{cd}	20^{ef}	20^{ef}	22	22
18	21	21	23	23
64 1614* l. 1	70 —	70 —	72 —	76 —
" (A)*	—	—	—	—
" l. 2–8	—	—	—	—
1–3	1–3	1–3	1–3	1–3
1615*	4	4	—	—
4	5	5	4	4
1617*	—	—	—	—
5	6	6	5	5
1618*	—	—	—	—
6^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	6^{ab}	6^{ab}
1619* l. 2	—	—	—	—
6^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	6^{c}–7	6^{c}–7
7–9	8–10	8–10	8–10	8–10
10^{a-d}	11	11	11	11
10^{ef}	12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}
1623* l. 1–2	—	—	12^{c}–13^{b}	12^{c}–13^{b}
" l. 3	—	—	—	—
" l. 4	—	—	13^{cd}	13^{cd}
1624*	12^{cd}	12^{cd}	—	—
11	13	13	14	14
12^{a}	14^{a}	14^{a}	15^{a}	15^{a}
12^{bc}	14^{bc}	14^{bc}	15^{bc}	—
12^{d}	14^{d}	14^{d}	15^{d}	15^{b}
13–17	15–19	15–19	16–20	16–20
18–20	21–23	20–22	21–23	21–23
21	20	23	24	24
1636*	24–27	24–27	—	—
22	28	28	26	26
23^{ab}	29^{ab}	29^{ab}	25^{ab}	25^{ab}
1637*	—	—	—	—
23^{c}–24	29^{c}–30	29^{c}–30	25^{cd}, 27	25^{cd}, 27
65 1^{ab}	71 1^{ab}	71 1^{ab}	73 1	77 1

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
1638*	1^{cd}	1^{cd}	—	—
1^{cd}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}
1639 (S)*	—	—	—	—
1^{e}-2	2^{c}-3	2^{c}-3	2^{c}-3	2^{c}-3
1640*	—	—	—	—
3	4	4	4	4
1641*	—	—	—	—
1642*	5^{ab}	5^{ab}	—	—
1643*	5^{cd}	5^{cd}	—	—
4	6	6	5	5
5^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	6^{ab}	6^{ab}
5^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	6^{cd}	—
6^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	7^{ab}	6^{cd}
6^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	7^{cd}	—
1645*	—	—	8^{ab}	7^{ab}
1646*	9-10	9-10	—	—
7-8	11-12	11-12	8^{c}-10^{b}	7^{c}-9^{b}
9	13	13	10^{c}-11^{b}	9^{c}-10^{b}
10	14	14	11^{c}-12^{b}	10^{c}-11^{b}
1648* l. 2	—	—	—	—
11^{abc}	15	15	12^{c}-13^{b}	11^{c}-12^{b}
11^{d}	16^{ab}	16^{ab}	13^{cd}	12^{cd}
1650*	—	[16^{cd}]	—	—
12	16^{c}-17^{b}	17	14	13
1652*	—	—	—	14^{ab}
1653*	—	—	15^{ab}	14^{cd}
13	17^{c}-18^{b}	18	15^{c}-16^{b}	15
1655*	—	—	16^{cd}	16^{ab}
14	18^{c}-19^{b}	19	17	16^{c}-17^{b}
15	19^{c}-20^{b}	20	18	17^{cd}
1658*	—	—	—	—
16	20^{c}-21^{b}	21	19	18
17	21^{c}-22^{b}	22	20-21	19-20
18	22^{c}-23^{b}	23	22	21
19	23^{c}-24^{b}	24	23	22
20	24^{cd}	25	24	23
1662*	25-29	26-30	—	—
21	30	31	25	24
1664*	31-32	32-33	—	—
22-23	33-34	34-35	26-27	25-26
1666*	35	36	—	—
24	36	37	28	27
1667*	37-42	38-43^{b}	—	—
25-26	43-46	43^{c}-46	29-32	28-31
[illegible]	72 —	72 —	74 1	78 —
1	1	1	2	1
2	2	2	3	—
3	3	3	—	—
1669*	—	—	4	2
4-10	4-10	4-10	5-11	3-9
1674*	—	—	12-14^{b}	10-12^{b}
11-12^{b}	11-13^{b}	11-13^{b}	14^{c}-16^{b}	12^{c}-14
1675*	—	—	—	—
12^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	16^{cd}	—
1676* l. 4-5	—	—	—	—
13	14-15^{b}	14-15^{b}	17-18	15-16
1677*	15^{cd}	15^{cd}	—	—
14	16	16	19	17
1678*	17	17	—	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
16–17^{b}	18–19^{b}	18–19^{b}	20–21^{b}	18–19^{b}
1681*	19^{cd}	19^{cd}	—	—
17^{cd}	20^{ab}	20^{ab}	21^{cd}	19^{cd}
1683*	—	—	22	20
1684*	20^{c}–21	20^{c}–21	—	—
18^{ab}	22^{ab}	22^{ab}	23^{ab}	21^{ab}
1685*	22^{c}–23^{b}	22^{c}–23^{b}	—	—
18^{cd}	23^{cd}	23^{cd}	23^{cd}	21^{cd}
19	24	24	24	22
1687*	—	—	25–26	23–24
1688*	25	25	—	—
20–26	26–32	26–32	27–33	25–31
1692*	—	—	34	32
27^{ab}	33^{ab}	33^{ab}	35^{ab}	33^{ab}
1693*	—	—	—	—
27^{cd}	33^{cd}	33^{cd}	35^{cd}	—
1694*	—	—	—	—
1695*	34^{ab}	34^{ab}	—	—
28^{ab}	34^{cd}	34^{cd}	36^{ab}	—
1696*	[35^{ab}]	[35^{ab}]	—	—
28^{cd}	35^{cd}	35^{cd}	36^{cd}	—
1697*	—	—	37^{ab}	33^{cd}
29^{ab}	35^{ef}	35^{ef}	37^{cd}	34^{ab}
1698*	—	—	38–39	34^{c}–36^{b}
29^{cd}	36^{ab}	36^{ab}	40^{ab}	36^{cd}
29^{ef}	36^{cd}	36^{cd}	40^{cd}	37^{ab}
30^{ab}	37^{ab}	37^{ab}	41^{ab}	37^{cd}
30^{cd}	37^{cd}	37^{cd}	—	38^{ab}
31–32	38–39	38–39	41^{c}–43^{b}	38^{c}–40^{b}
33	40	40	43^{c}–44^{b}	40^{c}–41^{b}
1700 (A)*	—	—	—	—
34–35	41–42	41–42	44^{c}–46^{b}	41^{c}–43^{b}
1703*	—	—	46^{c}–47^{b}	43^{c}–44^{b}
36–37	43–44	43–44	47^{c}–49^{b}	44^{c}–46^{b}
1705*	—	—	49^{cd}	46^{ef}
38^{ab}	45^{ab}	45^{ab}	50^{ab}	47^{ab}
1706*	—	—	—	—
38^{cd}	45^{cd}	45^{cd}	50^{cd}	47^{cd}
1707*	—	—	—	—
39	46	46	51	48
1709*	—	—	52	49
1710*	47	47	—	—
40^{a-d}	48^{a-d}	48^{a-d}	53^{ab}	50^{ab}
40^{ef}	48^{ef}	48^{ef}	53^{cd}	50^{cd}
1712*	—	—	54–56^{b}	51–53^{b}
41	49	49	56^{c}–57^{b}	53^{c}–54^{b}
42	50	50	57^{c}–58	54^{c}–55
43	51	51	59	56
44	52	52	60–62	57–59
1716*	53	53	—	—
1717* l. 1–2	—	73 [1]	—	—
" l. 3–20	—	—	—	—
45	54	54	63	60
67 1	73 1	73 2	75 1	79 1
1715*	—	—	2^{ab}	2^{ab}
2	2	3	9^{c}–10^{b}	9^{c}–10^{b}
1720*	—	—	10^{c}–11	10^{c}–11
3–4	3–4	4–5	15–16	15–16
1724*	—	—	17–19	17–19

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
1725^{*}	5-7	6-8	—	—
5	8	9	20	20
1726^{*}	—	—	21-22	21-22
6	9	10	23^{ab}	23^{ab}
1728^{*}	—	—	23^{c}-24	23^{c}-24
7	10	11	25	25
8	11	12	27	26-27^{b}
1730^{*} l 1-2	—	—	26	—
,, l 3	—	—	—	—
9-13	12-16	13-17	—	—
1732^{*}	—	—	—	—
14^{a-d}	17	18	12	12
1734^{*}	—	—	13-14	13-14
1735^{*}	18-26^{b}	19-27^{b}	—	—
14^{ef}	26^{cd}	27^{cd}	28^{ab}	27^{cd}
1737^{*}	27	28	—	—
15	28	29	30	29^{a-f}
68 1-2^{b}	74 1-2^{b}	74 1-2^{b}	76 1-2^{b}	80 1-2^{b}
1739^{*}	—	—	2^{c}-6	2^{c}-6
1740^{*}	—	—	—	—
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	75 2^{cd}	79 2^{cd}
1741^{*} l 1-2	—	—	3	3
$1741(A)^{*}$	—	—	—	—
1741^{*} l 3-6	—	—	4-5	4-5
3-4^{b}	3-4^{b}	3-4^{b}	6-7^{b}	6-7^{b}
1743^{*}	—	—	7^{c}-8^{b}	7^{c}-8^{b}
4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	8^{cd}	8^{cd}
5-6	5-6	5-6	76 7-8	80 7-8
7-15	7-15	7-15	9-17	9-17
1751^{*} l 1	—	—	—	—
16-17	16-17	16-17	18-19	18-19
1754^{*}	18	19	—	—
18-23	19-24	20-25	20-25	20-25
1761^{*}	—	—	—	—
1763^{*} l 1-16	—	—	—	26-33
l 17	—	—	26^{ab}	34^{ab}
1764^{*} l 1-2	25	26	—	—
l 3-4	26	28	—	—
l 5-6	27	27	—	—
24^{ab}	28^{ab}	28^{ab}	26^{cd}	34^{cd}
24^{c}-25	28^{c}-29	28^{c}-29	27-29	35-37
26	30	30	30	38
27	31	31	75 28^{c}-29	79 28-29^{b}
1766^{*}	32-34	32-34	—	—
28-29	35-36	35-36	76 31-32	80 39-40
69 1771^{*}	75 —	75 —	78 1-9	82 1-9
1772^{*}	1-4	1-3	—	—
1-2	5-6	4-5	10-11	10-11
3-5^{b}	7-9^{b}	6-8^{b}	12-14^{b}	12-14^{b}
5^{cd}	9^{cd}	8^{cd}	14^{c}-15^{b}	14^{c}-15^{b}
1776^{*}	10^{ab}	9^{ab}	—	—
6	10^{c}-11	9^{c}-10	15^{c}-17	15^{c}-17
7^{a}	12^{a}	11^{a}	18^{a}	18^{a}
1778^{*}	—	—	—	—
7^{b}	12^{b}	11^{b}	18^{b}	18^{b}
7^{cd}	12^{cd}	11^{cd}	18^{cd}	18^{cd}
8-12	13-16	12-15	19-22	19-22
1784^{*}	17-18	16-17	—	—
13	19	18	23	23

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
1786*	—	—	79 1	83 1
13	20	19	2	2
1787*	—	—	—	3^{ab}
14^{ab}	21^{ab}	20^{ab}	3^{ab}	—
14^{c}–15	21^{c}–22	20^{c}–21	3^{c}–4	3^{c}–4
1788*	—	—	5–6	5–6
16	23	22	—	9
17	24	23	—	8
18	25	24	—	7
19	26	25	—	10
20–21	27–28	26–27	7–8	11–12
1789*	—	—	—	—
1790*	—	—	9	13
1791*	29	28	—	—
22	30	29	13	16
1792*	—	—	14	18
1793*	31–33	30–32	—	—
23^{ab}	34^{ab}	32^{ab}	—	—
23^{cd}	34^{cd}	33^{cd}	23^{cd}	24^{cd}
1794*	35–36	34–35	—	—
24	37	36	—	—
1795*	38–43	37–42	—	—
25	44	43	20	22
1796* l. 1–2	—	—	21	23
,, l. 3–4	—	—	22	—
,, l. 5	—	—	23^{ab}	24^{ab}
1797*	—	—	—	—
26	45	44	19	—
27	46	45	10	14
1798*	—	—	11	15
1799*	—	—	12	17
1800*	—	—	—	—
28	47	46	15	19
1801* l. 1–4	—	—	16–17	20–21
,, l. 5–6	—	—	18	—
1802* l. 1–10	48–52	47–51	—	—
,, l. 11–12	55	52	—	—
,, l. 13–14	53	53	—	—
,, l. 15–16	56	54	—	—
,, l. 17–18	54	55	—	—
,, l. 20–22	57–58	56–57	—	—
29^{ab}	59^{cd}	58^{ab}	—	—
29^{cd}	59^{ab}	58^{cd}	—	—
1803*	—	—	24	25
30–32	60–62	59–61	25–27	26–28
1806* l. 1–4	—	—	28–29	29–30
,, (A)*	—	—	—	—
,, l. 5–12	—	—	30–33	31–34
1807*	63	62	—	—
33	64	63	34	35
1808*	—	—	35–37^{b}	36–38^{b}
34	65	64	37^{c}–38	38^{c}–39
1810*	—	—	39–40	40–41
70 1	76 1	76 1	83 1	87 1
2	2	2	3	3
3	3	3	9–10^{b}	9–10^{b}
4	4	4	12	12
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	—	—
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	14^{ab}	14^{ab}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
6-13	6-13	6-13	—	—
14	14	14	14c-15	14c-15
15	15	15	21-22	21-22
16	16	16	29c-30b	29c-30b
17	17	17	30c-31b	30c-31b
18	18	18	33	33
19	19	19	27c-28	27c-28
20-23	20-23	20-23	—	—
1912* l. 3-4	—	—	2	2
" l. 7-16	—	—	4-8	4-8
" l. 20-22	—	—	10c-11	10c-11
" l. 25-26	—	—	13	13
" l. 30-40	—	—	15c-20	15c-20
" l. 45-53	—	—	23-27a	23-27a
" l. 57	—	—	29ab	29ab
" l. 62-64	—	—	31c-32	31c-32
" l. 67-88	—	—	34-42	34-42
71 1-2ab	77 1-2b	77 1-2b	86 1-2b	90 1-2b
1914*	[2cd]	2cd	—	—
2c-3	2c-3	3ef	2c-3	2c-3
4	4	4	—	—
5	5	5	87 5	88 6
6ab	6ab	6ab	6cd	—
6cd	6cd	6cd	—	—
7	7	7	7	7c-8a
1915*	—	—	1-3	1-3
8	8	8	4	4
9-11b	9-11b	9-11b	5-10a	5c-10
1922*	—	—	—	—
11c-12	11c-12	11c-12	10c-11	11-12b
1924*	—	—	—	12cd
13	13	13	—	5
14-21	14-21	14-21	12-19	13-20
1931*	22	22	—	—
22	23	23	—	—
1933*	—	—	20	21
1934*	—	—	21	22
23-24b	24-25b	24-25b	22-23b	23-24b
24cd	25cd	25cd	23cd	—
25	26	26	24	25
App. I No. 23	—	—	85	89
72 1-[illegible]	78 1-6b	78 1-6b	77 1-7b	91 1-[illegible]
1925*	6cd	6cd	—	—
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	—	—
[illegible]	7d-9	7d-9	7d-9	7d-9
19[illegible]*	—	—	—	—
9-10	10-11	10-11	10-12	[illegible]
11-12b	12-13b	12-13b	13	13
19[illegible] [A]*	—	—	—	—
12c-1[illegible]	14c-15	14c-15	14-1[illegible]	14-1[illegible]
19[illegible]*	—	—	[illegible]	[illegible]
[illegible]	20-22	20-22	[illegible]	[illegible]
19[illegible]*	—	—	2	—
[illegible]	23	23	23	—
23-2[illegible]	24-[illegible]	24-[illegible]	[illegible]	[illegible]
73 1-5	79 1-5	79 1-[illegible]	86 4-[illegible]	90 4-[illegible]
19[illegible]*	—	[illegible]	—	—
6ab	6ab	6ab	6ab	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
1857*	—	—	—	—
6^d–12^b	6^d–12^b	6^d–12^b	9^d–16^b	9^d–16^b
1863*	—	—	—	—
12^c–17	12^c–17	12^c–17	16^c–21	16^c–21
74 1–3	80 1–3	80 1–3	87 1–3	91 1–3
1866*	—	—	4	4
1867*	—	[4^{a-f}]	—	—
4–5^b	4–5^b	5–6^b	5–6^b	5–6^b
5^{cd}	3^{cd}	6^{cd}	6^{cd}	—
1868* l 1	—	—	7^{ab}	—
" l 2	—	—	7^{cd}	6^{cd}
6^{ab}	6^{ab}	7^{ab}	8^{ab}	7^{ab}
6^{cd}	6^{cd}	7^{cd}	9^{ab}	8^{ab}
7^{ab}	7^{ab}	8^{ab}	8^{cd}	7^{cd}
7^c–8	7^c–8	8^c–9	9^c–10	8^c–9
1870*	—	—	11^{ab}	10^{ab}
9–10^b	9–10^b	10–11^b	11^c–14^b	10^c–13^b
1872*	—	—	—	—
11^{a-d}	11	12	14^c–15	13^c–14
1874*	12^{ab}	13^{ab}	—	—
11^e–13	12^c–14	13^c–15	16–18^b	15–17^b
14–15^c	15–16^b	16–17^b	18^c–19	—
15^c–20^b	16^c–21^b	17^c–22^b	20–24	17^c 19, [19^c–20^b] 20^c 23^b
20^{cd}	21^{cd}	22^{cd}	—	23^{cd}
21	22	23	25	24
75 App I No 23 l 1–8	81 —	81 —	80 1–4	84 1–4
" l 9	—	—	5^{ab}	—
" l 10–41	—	—	5^c–21^b	5–20^b
App I No 23 l 41 fn	—	—	—	—
" l 42–54	—	—	21^c–25	20^c–24
" l 55–88	—	—	81 1–17	85 1–17
" l 88 fn	—	—	—	—
" l 89–95	—	—	18–21^b	18–21^b
" l 95 fn	—	—	—	—
" l 96–109	—	—	21^c–28^b	21^c–25^b
" l 109 fn	—	—	—	—
" l 110–122	—	—	28^c–33	28^c–33
1–6	1–6	1–6	82 1–6	86 1 6
1883*	7	7	—	—
7–11	8–12	8–12	7–12	7–12
1889*	13	13	—	—
12–14	14–16	14–16	13–11	13–15
76 1	82 1	82 1	88 1	92 1
1893*	—	—	—	—
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}
1894*	2^c–3^b	2^c–3^b	—	—
2^c–6^b	3^c–7^b	3^c–7^b	2^c–6^b	2^c–6^b
1896*	—	—	—	—
6^c–15	7^c–16	7^c–16	6^c–15	6^c–15
16	17	17	21	21
1897* l 1–16	—	—	22–28	22–28
" l 17–18	—	—	—	93 1
17	18	18	16	16
1898*	—	—	17–20	17–20
18	19	19	89 1	2
1899*	20	20	—	—
19–26	21–28	21–28	2–9	3–10
1900*	—	—	—	—
27–30	29–32	29–32	10–13	11–14

Cnt Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
77 $1-15^{a}$	83 $1-15^{a}$	83 $1-15^{a}$	90 $1-15^{a}$	94 $1-15^{a}$
1905* l 1	—	—	15^{b}	15^{b}
" (A)*	—	—	—	—
" l 2	—	—	15^{cd}	—
" l 3-5	—	—	16 17^{b}	$15^{c}-16$
" (B)*	—	—	—	17^{ab}
" (C)*	—	—	17^{cd}	—
" (D)*	—	—	—	—
" l 6-15	—	—	18-22	$17^{c}-22^{b}$
" l 16 17	—	—	23	—
" l 18-24	—	—	$24-27^{b}$	$22^{c}-25$
" (E)*	—	—	—	—
" l 25 26	—	—	$2^{c}-28^{b}$	26^{abc}
15^{bcd}	15^{bcd}	15^{bcd}	28^{bcd}	26^{d} 2^{ab}
1906*	—	—	29	$27^{c}-28^{b}$
16-17	16-17	16-17	30-31	$28-30^{b}$
1907*	—	—	—	—
18^{ab}	18^{ab}	18^{ab}	32^{ab}	30^{cd}
1908* The prior half of l 1	—	—	32^{c}	31^{a}
1908* The post half of l 1 up to the prior half of l 4	—	—	$32^{d}-34^{a}$	—
1908* The post half of l 4	—	—	34^{b}	31^{b}
1909*	$18^{c}-21^{b}$	$18^{c}-21^{b}$	—	—
1910*	—	—	—	—
18^{cd}	21^{cd}	21^{cd}	34^{cd}	31^{cd}
1911*	—	—	—	—
19 23	22-26	22 26	35-39	32 36
78 1-2	84 1-2	84 1 2	91 1-2	95 1-2
1914*	—	—	3^{ab}	3^{ab}
1915*	3^{ab}	3^{ab}	—	—
3 4^{b}	3^{c} 4	$3^{c}-4$	$3^{c}-5^{b}$	$3^{c}-5^{b}$
1917*	5^{ab}	5^{ab}	—	—
1918*	—	—	—	—
4^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}
1921*	—	—	6	6
5-8	6-9	6-9	7-11	7-11
1923*	—	—	—	—
1924* l 1-the prior half of l. 7	—	—	$12-15^{a}$	$12-15^{a}$
1924 (A)*	—	—	—	—
" the post half of l 7 up to l 20	—	—	$15^{b}-20$	$15^{b}-20$
9 10	10-11	10-11	92 1-2	96 1 2
1925*	—	—	—	—
11-17	12-18	12-18	3-9	3 9
79 1-16	85 1-16	85 1-16	10 25	10-25
1928*	—	—	—	—
17-18	17-18	17 18	26-27	26-27
19	19	19	—	28
1931*	—	—	—	29
1932*	—	—	—	—
20	20	20	—	30
1934*	21	21	—	—
21	22	22	28	31
App. I No. 24 l 1-6	—	—	93 1-3	97 1-3
" l. 6 ...	—	—	—	

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed	Lahore Ed
App. I No. 24 l. 7-12	—	—	4-6	4-6
" l. 13-14	—	—	7	—
" l. 15-19	—	—	$8-10^b$	$7-9^b$
" l. 19 fn.	—	—	—	—
" l. 20-36	—	—	10^c-18	9^c-17
80 1936*	86 —	86 —	94 —	98 —
1	1	1	1	1
1937*	—	—	2	—
$2-8^b$	$2-8^b$	$2-8^b$	$3-9^b$	$2-8^b$
1939*	—	—	—	—
8^c-14^b	8^c-14^b	8^c-14^b	9^c-15^b	8^c-14^b
1940*	—	—	—	14^{cd}
14^{cd}	14^{cd}	14^{cd}	15^{cd}	15^{ab}
1941*	—	—	—	15^c-16^b
15-16	15-16	15-16	16-17	16^c-18^b
1942*	—	—	—	18^c-19^b
17	17	17	—	19^c-20^b
18-24	18-24	18-24	18-24	20^c-27
1943*	—	—	—	—
25	25	25	25	28
81 1	87 1	87 1	95 1	99 1
2	2	2	3	3
1945*	4	[4]	4	4
3	3	3	2	2
4^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	—
1946*	—	—	—	—
4^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	—
5-6	6-7	6-7	6-8	5-7
7^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	9^{ab}	—
7^c-10	8^c-11	8^c-11	9^c-12	8-10
1949*	—	—	13	11
11-12	12-13	12-13	14-16	12-14
1951*	—	—	—	—
13-15	14-16	14-16	17-19	15-17
1952*	—	—	20^{ab}	18^{ab}
$16-18^b$	$17-19^b$	$17-19^b$	20^c-22	18^c-20
1958*	—	—	23	21
1959*	—	—	—	—
18^{cd}	19^{cd}	19^{cd}	24^{ab}	22^{ab}
19	20	20	24^c-25^b	—
20-22	21-23	21-23	25^c-27	22^c-24
23	24	24	28	25
82 1	88 1	88 1	96 1	100 1
1961*	—	—	2	2
2-4	2-4	2-4	3-5	3-5
5-6	5-6	5-6	7, 6	7, 6
1964*	7	7	—	—
7-8	8-9	8-9	8-9	8-9
9-10	10-11	10-11	12-13	12-13
11-12	12-13	12-13	15, 14	15, 14
13	14	14	16	16
14-15	15-16	15-16	18 17	18, 17
1965*	17	17	—	—
16-17	18-19	18-19	10-11	10-11
1967*	20	20	—	—
18-24	21-27	21-27	19-25	19-25
25	28	28	—	26
1969*	—	—	—	27
26-27	29-30	29-30	26-27	28-29

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
1970*	—	—	28	30
83 1–2^{b}	89 1–2^{b}	89 1–2^{b}	97 1–2^{b}	101 1–2^{b}
1971*	—	—	2^{cd}	2^{cd}
2^{c}	2^{c}	2^{c}	3^{a}	3^{a}
1972*	—	—	3^{bc}	3^{bc}
2^{d}	2^{d}	2^{d}	3^{d}	3^{d}
1973*	—	—	4–5^{b}	4–5^{b}
1974*	—	—	—	—
3^{ab}	3^{ab}	3^{ab}	5^{cd}	5^{cd}
1975*	—	—	6	6
3^{c}–5	3^{c}–5	3^{c}–5	7–9	7–9
1977*	—	—	10–11	10–11
6–21	6–21	6–20	12–27	12–27
App. I, No. 25 l. 1–2	—	—	98 1	102 1
" l. 2 fn.	—	—	—	—
" l. 3–27	—	—	2–14^{b}	2–14^{b}
" l. 27 fn.	—	—	—	—
" l. 28–44	—	—	14^{c}–22	14^{c}–22
" l. 44 fn.	—	—	—	—
" l. 45–46	—	—	23	23
22	22	21	24	24
1982*	23	22	—	—
84 1^{ab}	90 1^{ab}	90 1^{ab}	99 1^{ab}	103 1^{ab}
1983*	—	—	—	—
1^{c}–2	1^{c}–2	1^{c}–2	1^{c}–2	1^{c}–2
1984* l. 1	—	—	4^{cd}	4^{cd}
" l. 2–4	—	—	3–4^{b}	3–4^{b}
" l. 5–6	—	—	5	5
3–11	3–11	3–11	6–14	6–14
1987*	—	—	—	—
12	12	12	15	15
1988*	—	—	16	16
13	13	13	17	17
1989*	—	—	18	18
14–15	14–15	14–15	19–20	19–20
1990*	—	—	—	—
16	16	16	21	21
1991*	—	—	22–24	22–24
1992*	—	—	—	—
17–18	17–18	17–18	25–26	25–26
1993*	—	—	27–32^{b}	27–32^{b}
1994*	19^{ab}	19^{ab}	—	—
19^{a-d}	19^{c}–20^{b}	19^{c}–20^{b}	32^{c}–33^{b}	32^{c}–33^{b}
1997*	—	—	33^{cd}	33^{cd}
19^{ef}	20^{cd}	20^{cd}	34^{ab}	34^{ab}
1998*	—	—	34^{c}–36	34^{c}–36
20^{ab}	21^{ab}	21^{ab}	37^{ab}	37^{ab}
20^{cd}	21^{cd}	21^{cd}	37^{cd}	—
2000*	22^{ab}	22^{ab}	—	—
21^{a-d}	22^{c}–23^{b}	22^{c}–23^{b}	38–39^{b}	37^{c}–38^{b}
2001*	—	—	—	—
21^{ef}	23^{cd}	23^{cd}	39^{cd}	38^{cd}
22	24	24	40	39
85 1–3	91 1–3	91 1–3	100 1–3	104 1–3
2002*	—	—	—	—
4–6	4–6	4–6	4–6	4–6
2003*	7	7	—	—
7–10^{b}	8–11^{b}	8–11^{b}	7–10^{b}	7–10^{b}
2004*	—	—	—	10^{c}–12

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
10^c–11	11^c–12	11^c–12	10^c–11	13^{a–f}
2009*	13^{ab}	13^{ab}	—	—
—	13^{cd}	13^{cd}	—	—
2010*	—	—	—	—
12	14	14	12	14
2011*	—	—	—	—
13	15	15	13	15
2012*	—	—	—	—
14–15^b	16–17^b	16–17^b	14–15^b	16–17^b
2013*	—	—	—	17^{cd}
2014*	17^{cd}	17^{cd}	—	—
15^c–25	18–28	18–28	15^c–25	18–28
2016*	—	—	—	—
26–28	29–31	29–31	26–28	29–31
2017*	—	—	29	32
29–36^c	32–39^c	32–38^c	30–37^c	33–40^c
2018*	—	—	—	40^d, 41^a
36^d–37	39^d–40	38^c–39	37^d–38	41^b–42^a
2020*	—	—	39	42^c–43^b
38^a	41^a	40^a	40^a	43^c
2021*	—	—	—	—
38^b–45	41^b–48	40^b–47	40^b–47	43^d–50
46–47	49–50	48–49	—	51–52
48^{ab}	51^{ab}	50^{ab}	48^{ab}	53^{ab}
2024*	[51^{cd}]	50^{cd}	—	—
48^{cd}	51^{ef}	51^{ab}	48^{cd}	53^{cd}
2025*	—	—	—	—
49–52^b	52–55^b	51^c–54^b	49–52^b	54–57^b
2026*	—	—	—	—
2027*	55^{cd}	54^{cd}	—	—
52^{c–f}	56	55	52^c–53^b	57^c–58^b
2028*	—	—	—	—
53	57	56	53^c–54^b	58^c–59^b
2030*	—	—	—	—
54–55^b	58–60^b	57–59^b	54^c–56	59^c–61
56^{cd}	60^{cd}	59^{cd}	—	62^{ab}
57	61	60	57	62^{c–f}
2031*	—	—	—	—
2032*	62	61	—	—
58–61	63–66	62–65	58–61	63–66
2034*	—	—	—	—
62–63^b	67–68^b	66–67^b	64–65^b	69–70^b
63^{cd}	68^{cd}	67^{cd}	—	—
64–65	69–70	68–69	62–63	67–68
66^a	71^a	70^a	65^c	70^c
2036*	71^{bc}	70^{bc}	—	—
66^b–72	71^d–77	70^d–76	65^d–71	70^d–76
2037*	—	—	—	—
72	78^{a–d}	77	72	77
2038*	78^{ef}	78^{ab}	—	—
		78^{c–f}		
73	79	—	73	78
2039*	—	—	—	—
74	80	79	74	79
2040*	—	—	—	—
75–77	81–83	80–82	75–77	80–82
86 1–4	92 1–4	92 1–4	101 1–4	105 1–4
2044*	—	—	—	—
5–8	5–8	5–8	5–8	5–8
2046*	—	—	9	9

Crit Ed.	Bom Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
2047*	—	—	—	—
9-12	9-12	9-12	10-13	10-13
2050* | 1	—	—	—	—
,, | 2	—	—	—	14^{ab}
,, | 3-4	—	—	14	14 15^{b}
13	13-14^{b}	13	15	15^{c}-16^{b}
2052*	—	—	—	—
14-22^{b}	14^{c}-22	14-22^{b}	16-24^{b}	16^{c}-23
2054*	23^{ab}	[22^{cd}]	—	—
22^{cd}	23^{cd}	22^{cd}	24^{cd}	24^{ab}
2055*	—	—	—	—
23	24	23	25	24^{c}-25^{b}
2056*	—	—	26	25^{c}-26^{b}
24	25	24	27	26^{c}-27^{b}
2057*	26^{ab}	25^{ab}	—	—
25^{c-d}	26^{c}-27^{b}	25^{c}-26^{b}	28	27^{c}-28^{b}
2058*	—	—	29^{ab}	28^{cd}
25^{ef}	27^{cd}	26^{cd}	29^{cd}	29^{ab}
26-28	28-30	27-29	30-32	29^{c}-32^{b}
2059*	31	30	—	—
29-35^{d}	32-38	31-37	31-38, 40	32^{c}-39^{b}
2060*	—	—	39	39^{c}-40^{b}
35^{ef}	39^{ab}	38^{ab}	41^{ab}	40^{cd}
2061*	—	—	41^{cd}	41
2062*	39^{cd}	38^{cd}	—	—
36	40	39	42	42
87 1-3	93 1-3	93 1-3	102 1-3	106 1-3
2063* | 1	—	—	—	—
,, | 2-3	—	—	4	4
4-5	4-5	4-5	5-6	5-6
2064*	—	—	—	—
6-10	6-10	6-10	7-11	7-11
11	11	11	13	13
12	12	12	12	12
13-17^{b}	13-17^{b}	13-17^{b}	14-18^{b}	14-18^{b}
17^{c}-18	17^{c}-18	17^{c}-18	19^{c}-20	19^{c}-20
19^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	19^{ab}
19^{cd}	19^{cd}	19^{cd}	18^{cd}	18^{cd}
20-23^{b}	20-23^{b}	20-23^{b}	21-24^{b}	21-24^{b}
2067*	—	—	—	—
23^{c}-24	23^{c}-24	23^{c}-24	24^{c}-25	24^{c}-25
2069*	—	—	—	—
25-27	25-27	25-27	26-28	26-28
88 1-8^{b}	94 1-8^{b}	94 1-8^{b}	103 1-8^{b}	107 1-7^{b}
2073*	—	—	—	—
8^{c}-9	8^{c}-9	8^{c}-9	8^{c}-9	7^{c}-8
2075*	—	—	—	—
10-17	10-17	10-17	10-17	9-16
2077*	—	—	—	—
18-20	18-20	18-20	18-20	17-19
2078*	—	—	—	—
21-25^{b}	21-25^{b}	21-25^{b}	21-25^{b}	20-24^{b}
2082*	—	—	—	24^{cd}
25^{c}-26	25^{c}-26	25^{c}-26	25^{c}-26	25-26
2084*	—	—	—	—
27	27	27	27	27
89 1-8	95 1-8	95 1-8	104 1-8	108 1-8
2086*	—	—	—	—
9	9	9	10	10

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
10	10	10	9	9
11-16	11-16	11-16	11-16	11-16
2089*	—	—	17	17
17	17	17	18	18
2090*	—	—	—	—
18-19	18-19	18-19	19-20	19-20
App. I No. 26 l. 1	95 add. 1^{ab}	95 add. 1^{ab}	105 1^{ab}	109 1^{ab}
,, l. 2	—	—	1^{cd}	1^{cd}
,, l. 3-5	1^{c}-2	1^{c}-2	2-3^{b}	2-3^{b}
,, l. 5 fn.	—	—	—	—
,, l. 6-12	3-6^{b}	3-6^{b}	3^{c}-6	3^{c}-6
,, l. 12 fn.	—	—	—	—
,, l. 13-15	6^{c}-7	6^{c}-7	7-8^{b}	7-8^{b}
,, l. 16—the prior half of l. 18	8-10^{c}	8-10^{c}	8^{c}-9^{a}	8^{c}-9^{a}
,, l. 18 fn.	—	—	—	—
,, the post. half of l. 18-36	10^{d}-19	10^{d}-19	9^{b}-18	9^{b}-18
,, l. 37-40	—	—	—	19-20
,, l. 41-42	20-25	20-25	19-24	21-26
,, l. 53	26^{ab}	26^{ab}	25^{cd}	27^{cd}
,, l. 54	26^{cd}	26^{cd}	25^{ab}	27^{ab}
,, l. 55	27^{ab}	27^{ab}	26^{ab}	28^{ab}
,, l. 55 fn.	—	—	—	—
,, l. 56-115	27^{c}-57^{b}	27^{c}-37^{b}	26^{c}-56^{b}	28^{c}-58^{b}
,, l. 115 fn.	—	—	—	—
,, l. 116	57^{cd}	57^{cd}	56^{cd}	58^{cd}
,, l. 117-122	—	—	57-58	59-60
90 2091*	96 1-2	96 1-2	106 —	110 —
1-5	3-7	3-7	1-6	1-6
2094*	8	8	—	—
6^{a-d}	9	9	7	7
2095*	10^{ab}	10^{ab}	—	—
6^{ef}	10^{cd}	10^{cd}	13	13
2097*	—	—	—	—
7-11	11-15	11-15	8-12	8-12
12-15^{b}	16-19^{b}	16-19^{b}	14-17^{b}	14-17^{b}
15^{cd}	19^{cd}	19^{cd}	19^{ab}	21^{ab}
16	20-21^{b}	20^{a-d}	17^{c}-18	17^{c}-18
2105*	—	—	—	—
2106*	—	—	19^{cd}	21^{cd}
2107*	—	—	—	19-20
17-19^{b}	21^{c}-23	21-23^{b}	20-22^{b}	22-24^{b}
19^{cd}	24^{ab}	23^{cd}	—	24^{cd}
2110*	—	—	—	25^{ab}
19^{c}-25	24^{c}-30^{f}	24-30	22^{c}-28	25^{c}-31
2111*	—	—	29	32
91 1	97 1	97 1	107 1	111 1
2	2	2	3	3
2112*	3-12	3-12	—	—
3	13	13	4	4
4^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	2^{ab}	2^{ab}
2113*	—	—	—	—
4	14^{cd}	14^{cd}	2^{cd}	2^{cd}
5^{ab}	15^{ab}	15^{ab}	5^{ab}	5^{ab}
2114*	—	—	—	—
5^{c}-9	15^{c}-19	15^{c}-19	5^{c}-9	5^{c}-9
2115*	20	20	10	10

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
10	21	21	11	11
2117* l. 1	—	—	—	—
" l. 2	—	—	—	12^{ab}
2118*	22^{ab}	22^{ab}	—	—
11^{ab}	22^{cd}	22^{cd}	12^{cd}	12^{ef}
11^{cd}	23^{ab}	23^{ab}	12^{ab}	12^{cd}
2119*	23^{cd}	23^{cd}	—	—
12-13	24-25	24-25	13-14	13-14
2120*	—	—	15	15
2121*	26-27	26-27	—	—
14-16	28-30	28-30	16-18	16-18
17	31	31	20	20
92 1	98 1	98 1	107 19	111 19
2-3	2-3	2-3	—	112 1-2
2123* l 1-2	4	4	—	3
" l 3-4	5	5	—	—
4	6	6	—	4
5	7	7	—	[5^{a-d}]
2124*	8	10	—	—
6	9	8	—	5^{e-h}
2125*	—	—	—	6
—	—	—	—	7^{a-d},
7	10	9	—	7^{e-h}
8-15	11-18	11-18	—	8, 10-16
93 $1-4^{b}$	99 $1-4^{b}$	99 $1-4^{b}$	108 $1-4^{b}$	113 1-4
$4^{c}-5^{b}$	$4^{c}-5^{b}$	$4^{c}-5^{b}$	—	—
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	$7^{c}-8^{b}$	8
2126*	—	—	—	—
2127*	6	6	—	—
6-8	7-9	7-9	$4^{c}-7^{b}$	5-7
9-24	10-25	10-25	$8^{c}-24^{b}$	9-24
25	26	26	—	25
26^{ab}	27^{ab}	27^{ab}	24^{cd}	26^{ab}
2130*	—	—	—	—
$26^{c}-30$	$27^{c}-31$	$27^{c}-31$	25-29	$26^{c}-30$
31-32	32-33	32-33	32-33	31-32
33-34	34-35	34-35	30-31	—
35-41	36-41	36-41	34-40	35-39
94 2132*	100 1-2	100 1-2	109 —	114 —
1-3	3-5	3-5	1-3	1-3
2133*	—	—	—	—
2134*	6-7	6-7	—	—
4-6	8-10	8-10	4-6	4-6
2135*	—	—	—	—
7	11	11	7	7
2136*	—	—	—	—
2137*	—	—	—	—
8	12	12	8	8
2138*	13	13	—	—
8-19	14-24	14-24	9-19	9-19
2140*	—	—	—	—
20	25	25	20	20
21	26	26	32	35
2141*	27	27	—	—
22	28	28	36	39
2143* l 1	—	—	37^{ab}	40^{ab}
" [A]*	—	—	—	—
" l 2	—	—	37^{cd}	40^{cd}
2144*	—	—	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
23	29	29	38	41
24	30	30	40	43
25	31	31	39	42
26–31^{b}	32–37^{b}	32–37^{b}	41–46^{b}	44–49^{b}
2147*	—	—	—	—
2148*	—	—	—	—
2149*	—	—	—	—
31^{cd}	37^{cd}	37^{cd}	46^{cd}	49^{cd}
32–33	38–39	38–39	29–30	30–31
2150* l. 1–4	—	—	—	32–33
" l. 5–6	—	—	31	34
34^{ab}	40^{ab}	40^{ab}	47^{ab}	50^{ab}
2151*	—	—	—	—
34^{c}–36	40^{c}–42	40^{c}–42	47^{c}–49	50^{c}–52
37–39^{b}	43–45^{b}	43–45^{b}	21–23^{b}	21–23^{b}
2154*	45^{c}–46^{b}	45^{c}–46^{b}	—	—
39^{cd}	46^{cd}	46^{cd}	23^{cd}	21^{cd}
2155*	—	—	—	24^{ab}
40^{ab}	47^{ab}	47^{ab}	24^{ab}	24^{cd}
40^{c}–41^{b}	47^{c}–48^{b}	47^{c}–48^{b}	24^{c}–25^{b}	—
41^{c}–43^{a}	48^{c}–50^{a}	48^{c}–50^{a}	25^{c}–27^{a}	25–27^{a}
2156*	—	—	27^{bc}	27^{bc}
2157*	50^{bc}	50^{bc}	—	—
43^{b}	50^{d}	50^{d}	27^{d}	27^{d}
2158* l. 1–2	—	—	—	28
" l. 3–4	—	—	28	29
44	51	51	50	53
2160*	52	52	51	—
45–55	53–64	53–64	52–63	54–65
2162*	—	—	—	—
56–58	65–67	65–67	64–66	66–68^{d}
2163* l. 1	—	—	—	—
" l. 1–2	—	—	—	68^{ef}
2164* l. 1–2	—	—	110 1	69
" l. 3–6	—	—	3	70
" (A)*	—	—	—	—
" l. 7–10	—	—	4	71
2165*	68–74	68–74	—	—
59	75	75	109 33	36
2166*	—	—	34–35	37–38
2167*	76	76	—	—
95 1–5	102 1–5	101 1–5	111 1–5	116 1–5
2171*	6	6	—	—
6	7	7	6	6
2172*	—	—	—	—
7	8	8	7	7
2173*	9	9	—	—
8	103 1	102 1	8	8
2174*	2^{ab}	2^{ab}	—	—
9–12	2^{c}–6	2^{c}–6	9–13	9–13^{b}
2175*	7–8^{b}	7–8^{b}	—	—
2176*	8^{cd}	8^{cd}	—	13^{cd}
2177*	—	—	—	—
13–19	9–15	9–15	14–20	14–20
2178*	16–17	16–17	22–23	21–23^{d}
2179*	18	18	21	21
—	—	—	24	23^{ef}, 24
2180*	—	—	—	—
20–26^{b}	19–25^{b}	19–25^{b}	25–31^{b}	25–31^{b}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
2181*	—	—	—	—
26^{cd}	25^{cd}	25^{cd}	31^{cd}	31^{cd}
2182*	—	—	—	—
27-31	26-30	26-30	32-36	32-36
2183*	—	—	—	—
32-33	31-32	31-32	37-38	37-38
2184*	—	—	—	39^{ab}
34^{ab}	33^{ab}	33^{ab}	39^{ab}	39^{cd}
34^{cd}	33^{cd}	33^{cd}	39^{cd}	—
2185*	34^{ab}	34^{ab}	40^{ab}	—
35^{ab}	34^{cd}	34^{cd}	40^{cd}	—
35^{c}-36	35-36	35-35	41-42	40-41
37	37	37	45	41
38-39	38-39	38-39	43-44	42-43
40-44	40-44	40-44	46-50	45-49
2186*	45-46	45-46	—	—
45-47	47-49	47-49	51-53	50-52
96 1-5	101 1-5	103 1-5	112 1-5	117 1-5
2187*	—	—	—	—
2188* l. 1-4	—	—	6-7	6-7
" l. 5	—	—	—	—
" l. 6-7	—	—	8	8
2189*	6-7	6-7	—	—
6-12	8-14	8-14	9-15	9-15
2190*	15	15	—	16
13^{ab}	16^{ab}	16^{ab}	—	17^{ab}
2191*	—	—	16	17^{c}-18^{b}
13^{c}-16	16^{c}-19	16^{c}-19	17-20^{b}	18^{c}-21
2193*	—	—	—	—
17	20	20	20^{c}-21^{b}	22
2194*	—	—	21^{c}-22^{b}	23
2195*	—	—	—	—
18-23	21-26	21-26	22^{c}-25^{b}	24-26^{b}
2196*	—	—	25^{cd}	27^{c}
24-26	27-29	27-29	27-31	30-32
27	30	30	—	33
28-33	31-32	31-32	32-33	34-35
97 1	101 1	104 1	110 —	115 1
2198*	—	—	—	—
2-4	2-4	2-4	—	2-4
5	5	5	2	5
6-7	6-7	6-7	5-6	6-7
2200*	—	—	—	—
8-15^{b}	8-15^{b}	8-15^{b}	8-14^{b}	8-15^{b}
15^{cd}	15^{cd}	15^{cd}	14^{cd}	15^{cd}
16^{ab}	16^{ab}	16^{ab}	15^{ab}	16^{ab}
16^{c}-17	16^{c}-17	16^{c}-17	15^{c}-16	16^{c}-17
2201*	18-20	18-20	—	—
18-22	21-25	21-23	17-21	18-22
23	{ [illegible] }	25	22	23
24	[illegible]	27	23	24
98 1-4	105 1-4	103 1-4	112 1-4	119 —
2202*	—	—	5-7	—
5-6	5-6	5-6	8-9	—
2203*	—	—	10-12	—
7-12	7-12	7-12	13-17	—
2204* l. 1-7	—	—	18-21^{b}	—
2204 (A)*	—	—	—	—
2205* l. 1-12	—	—	21^{c}-23	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
13	13	13	27	—
14	14	14	26	1
15	15	15	114 2	2
2206*	—	—	1	—
16	16	16	3	3
2207*	—	—	—	—
17-18	17-18	17-18	4-5	4-5
2208*	19	19	—	—
2209*	—	—	—	—
19-20	20-21	20-21	7-8	7-8
21	22	22	6	6
22-31^{b}	23-32^{b}	23-32^{b}	9-18^{b}	9-18^{b}
31^{c}-32	[32^{c-h}	32^{c}-33	18^{c}-19	18^{c}-19
2210*	32^{i-l}	34	—	—
33	32^{m-p}	35	20	20
2211*	32^{q-r}]	36^{ab}	—	—
2212*	32^{s-t}	36^{cd}	—	—
34-35	33-34	37-38	21-22	21-22
2213*	—	—	—	—
36-39	35-38	39-42	23-26	23-26
2214*	39-42	43-46	—	—
2215*	—	—	27^{ab}	27^{ab}
40^{ab}	106 1^{ab}	106 1^{ab}	113 1^{ab}	118 1^{ab}
2217*	1^{cd}	1^{cd}	—	—
40^{cd}	2^{ab}	1^{ef}	1^{cd}	1^{cd}
41-43^{b}	2^{c}-4	2-3	114 27^{c}-29	119 27^{c}-29
2218*	5^{ab}	4^{ab}	—	—
43^{c}-44^{b}	5^{c}-6^{b}	4^{cd}, 5^{ab}	30	30
44^{cd}	6^{cd}	5^{cd}	—	31^{ab}
45	7	6	31	31^{cd}, 32
2219*	—	—	32-33	—
2220*	—	—	34	33
2221*	—	4^{ef}	—	—
46-51^{b}	8-13^{b}	7-12^{b}	113 2-7^{b}	118 2-7^{b}
2223*	—	—	—	—
2224*	—	—	—	—
51^{c}-52	13^{c}-14	12^{c}-13	7^{c}-8	7^{c}-8
2225*	—	—	—	—
53-56	15-18	14-17	9-12	9-12
2228*	19-20	18-19	—	—
2229*	—	—	—	—
57-59^{b}	21-23^{b}	20-22^{b}	13-15^{b}	13-15^{b}
2230*	—	—	—	—
59^{c}-66	23^{c}-30	22^{c}-29	15^{c}-22	15^{c}-22
2231*	—	—	23	23
67-68	31-32	30-31	24-25	24-25
69	33	32	114 35	119 34
70	34	33	36	—
71	35	34	113 26	118 26
99 1-19	107 1-19	107 1-19	115 1-19	120 1-19
100 2235*	108 —	108 —	116 1	121 —
1	1	1	2	1
2237*	—	—	4-11	—
2-3	2-3	2-3	3, 12	2-3
2238*	—	—	—	—
4-10	4-10	4-10	13-19	4-10
2239*	11	11	20	—
11-16	12-17	12-17	21-26	11-16
2240*	—	—	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
2241* l. 1-4	109 30	109 30	—	17
" l. 5-8	32	32	—	—
" l. 9-12	33	33	—	19
" l. 13-16	34	34	—	—
" (A)*	—	—	—	—
" l. 17-20	35	35	—	18
" l. 21-22	38^{ab}	38^{ab}	—	—
" (B)*	38^{cd}	38^{cd}	—	—
" l. 23-26	39	39	—	—
17	108 18	108 18	27	—
App. I, No. 27 l. 1	—	—	28^{ab}	—
" l. 1 fn.	—	—	—	—
" l. 2-47	—	—	28^{c}-49^{b}	—
" l. 47 fn.	—	—	—	—
" l. 48-49	—	—	49^{cd}	—
101 1-10	109 1-10	109 1-10	118 1-10	—
11-13^{b}	11-13^{b}	11-13^{b}	12-14^{b}	—
13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	11^{cd}	—
14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	11^{ab}	—
14^{c}-18	14^{c}-18	14^{c}-18	14^{c}-18	—
19^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	20^{ab}	—
2243*	—	—	—	—
19^{cd}	19^{cd}	19^{cd}	20^{cd}	—
20	20	20	19	—
21-29	21-29	21-29	21-29	—
2246*	—	—	—	—
30^{abc}	31^{abc}	31^{abc}	32^{abc}	—
2247*	—	—	—	—
30^{d}	31^{d}	31^{d}	32^{d}	—
2248*	—	—	30	—
31	36	36	31	—
2249*	37	37	—	—
102 1-2^{d}	110 1-3^{b}	110 1-3^{b}	119 1-3^{b}	123 1-3^{b}
2250*	—	—	—	—
2251*	—	—	—	—
2^{e}-11^{b}	3^{c}-12	3^{c}-11^{b}	3^{c}-12	3^{c}-12
2256*	—	—	—	—
2257*	—	—	—	—
11^{c}-15^{b}	13-17^{b}	11^{c}-15^{b}	13-17^{b}	13-17^{b}
15^{cd}	17^{cd}	15^{cd}	19^{ab}	15^{ab}
15^{ef}	18^{ab}	16^{ab}	17^{cd}	17^{cd}
			18	
2260*	—	—	—	—
2261*	18^{c}-19^{b}	—	—	—
2262*	19^{cd}	16^{cd}	—	—
16-17^{b}	20-21^{b}	17-18^{b}	19^{c}-20	18^{c}-19
2263*	21^{c}-23^{b}	18^{c}-19^{d}	—	—
17^{c}-19	23^{c}-25	19^{e}-21	21-22	20-21
2266*	—	—	—	—
20-21	26-27	22-23	23-24	22-23
				24^{ab}
2268*	—	—	—	24^{c}-26
22-24	28-30	24-26	25-27	—
2271*	—	—	—	—
25-28	31-34	27-30	28-31	27-30
2274*	—	—	—	—
2275*	—	—	—	—
29-30	35-36	31-32	32-33	31-32
2276*	—	—	—	—
31	37	33	34	33
103 1-4	111 1-4	111 1-4	120 1-4	124 1-4

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
13	13	13	27	—
14	14	14	26	1
15	15	15	114 2	2
2206*	—	—	1	—
16	16	16	3	3
2207*	—	—	—	—
17–18	17–18	17–18	4–5	4–5
2208*	19	19	—	—
2209*	—	—	—	—
19–20	20–21	20–21	7–8	7–8
21	22	22	6	6
22–31^{b}	23–32^{b}	23–32^{b}	9–18^{b}	9–18^{b}
31^{c}–32	[32^{c-h}	32^{c}–33	18^{c}–19	18^{c}–19
2210*	32^{i-l}	34	—	—
33	32^{m-p}	35	20	20
2211*	32^{q-r}]	36^{ab}	—	—
2212*	32^{s-t}	36^{cd}	—	—
34–35	33–34	37–38	21–22	21–22
2213*	—	—	—	—
36–39	35–38	39–42	23–26	23–26
2214*	39–42	43–46	—	—
2215*	—	—	27^{ab}	27^{ab}
40^{ab}	106 1^{ab}	106 1^{ab}	113 1^{ab}	118 1^{ab}
2217*	1^{cd}	1^{cd}	—	—
40^{cd}	2^{ab}	1^{ef}	1^{cd}	1^{cd}
41–43^{b}	2^{c}–4	2–3	114 27^{c}–29	119 27^{c}–29
2218*	5^{ab}	4^{ab}	—	—
43^{c}–44^{b}	5^{c}–6^{b}	4^{cd}, 5^{ab}	30	30
44^{cd}	6^{cd}	5^{cd}	—	31^{ab}
45	7	6	31	31^{cd}, 32
2219*	—	—	32–33	—
2220*	—	—	34	33
2221*	—	4^{ef}	—	—
46–51^{b}	8–13^{b}	7–12^{b}	113 2–7^{b}	118 2–7^{b}
2223*	—	—	—	—
2224*	—	—	—	—
51^{c}–52	13^{c}–14	12^{c}–13	7^{c}–8	7^{c}–8
2225*	—	—	—	—
53–56	15–18	14–17	9–12	9–12
2228*	19–20	18–19	—	—
2229*	—	—	—	—
57–59^{b}	21–23^{b}	20–22^{b}	13–15^{b}	13–15^{b}
2230*	—	—	—	—
59^{c}–66	23^{c}–30	22^{c}–29	15^{c}–22	15^{c}–22
2231*	—	—	23	23
67–68	31–32	30–31	24–25	24–25
69	33	32	114 35	119 34
70	34	33	36	—
71	35	34	113 26	118 26
99 1–19	107 1–19	107 1–19	115 1–19	120 1–19
100 2235*	108 —	108 —	116 1	121 —
1	1	1	2	1
2237*	—	—	4–11	—
2–3	2–3	2–3	3, 12	2–3
2236*	—	—	—	—
4–10	4–10	4–10	13–19	4–10
2239*	11	11	20	—
11–16	12–17	12–17	21–26	11–16
2240*	—	—	—	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh. Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
2241* | 1-4	109 30	109 30	—	17
" | 5-8	32	32	—	—
" | 9-12	33	33	—	19
" | 13-16	34	34	—	—
" (A)*	—	—	—	—
" | 17-20	35	35	—	18
" | 21-22	38^{ab}	38^{ab}	—	—
" (B)*	38^{cd}	38^{cd}	—	—
| 23-26	39	39	—	—
17	108 18	108 18	27	—
App I No 27 | 1	—	—	28^{ab}	—
| 1 fn	—	—	—	—
" | 2-47	—	—	28^{c}-49^{b}	—
" | 47 fn	—	—	—	—
" | 48-49	—	—	49^{cd}	—
101 1-10	109 1-10	109 1-10	118 1-10	—
11-13^{b}	11-13^{b}	11-13^{b}	12-14^{b}	—
13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	11^{cd}	—
14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	11^{ab}	—
14^{c}-18	14^{c}-18	14^{c}-18	14^{c}-18	—
19^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	20^{ab}	—
2243*	—	—	—	—
19^{cd}	19^{cd}	19^{cd}	20^{cd}	—
20	20	20	19	—
21-29	21-29	21-29	21-29	—
2246*	—	—	—	—
30^{abc}	31^{abc}	31^{abc}	32^{abc}	—
2247*	—	—	—	—
30^{d}	31^{d}	31^{d}	32^{d}	—
2248*	—	—	30	—
31	36	36	31	—
2249*	37	37	—	—
102 1-2^{d}	110 1-3^{b}	110 1-3^{b}	119 1-3^{b}	123 1-3^{b}
2250*	—	—	—	—
2251*	—	—	—	—
2^{e}-11^{b}	3^{c}-12	3^{c}-11^{b}	3^{c}-12	3^{c}-12
2256*	—	—	—	—
2257*	—	—	—	—
11^{c}-15^{b}	13-17^{b}	11^{c}-15^{b}	13-17^{b}	13-17^{b}
15^{cd}	17^{cd}	15^{cd}	19^{ab}	18^{ab}
15^{ef}	18^{ab}	16^{ab}	17^{cd}	17^{cd}
2260*	—	—	18	—
2261*	18^{c}-19^{b}	—	—	—
2262*	19^{cd}	16^{cd}	—	—
16-17^{b}	20-21^{b}	17-18^{b}	19^{c}-20	18^{c}-19
2263*	21^{c}-23^{b}	18^{c}-19^{d}	—	—
17^{c}-19	23^{c}-25	19^{e}-21	21-22	20-21
2266*	—	—	—	—
20-21	26-27	22-23	23-24	22-23
2268*	—	—	—	24^{ab}
22-24	28-30	24-26	25-27	24^{c}-26
2271*	—	—	—	—
25-28	31-34	27-30	28-31	27-30
2274*	—	—	—	—
2275*	—	—	—	—
29-30	35-36	31-32	32-33	31-32
2278*	—	—	—	—
31	37	33	34	33
103 1-4	111 1-4	111 1-4	120 1-4	124 1-4

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
5	5	5	5	—
6-18^{b}	6-18^{b}	6-18^{b}	6-18^{b}	5-17^{b}
2280*	—	—	—	—
18^{cd}	18^{cd}	18^{cd}	18^{cd}	17^{cd}
2282*	—	—	19	—
19-20^{b}	19-20^{b}	19-20^{b}	20-21^{b}	18-19^{b}
2283*	—	—	21^{cd}	—
20^{cd}	20^{cd}	20^{cd}	22^{ab}	19^{cd}
2284*	—	—	22^{cd}	—
2285*	—	—	—	—
21^{ab}	21^{ab}	21^{ab}	23^{ab}	20^{ab}
2286*	—	—	23^{cd}	—
21^{cd}	21^{cd}	21^{cd}	24^{ab}	20^{cd}
2287*	—	—	24^{c}-25	—
2287a*	—	—	—	—
22	22	22	121 1-2	21
App. I. No. 28 l. 1-6	—	—	3-5	—
,, l. 7	—	—	—	—
,, l. 8-14	—	—	6-9^{b}	—
23^{ab}	23^{ab}	23^{ab}	9^{cd}	22^{ab}
App. I. No. 28 l. 15-17	—	—	10-11^{b}	—
23^{cd}	23^{cd}	23^{cd}	—	22^{cd}
24	24	24	11^{c}-12^{b}	23
2290*	—	—	12^{c}-13	—
2291*	—	—	—	—
25-32	25-32	25-32	14-32	24-31
2294*	—	—	—	32
104 1-2^{b}	112 1-2^{b}	112 1-2^{b}	122 1-2^{b}	125 1^{ab}
2^{c}-4	2^{c}-4	2^{c}-4	2^{c}-4	1^{c}-3
5-7^{b}	5-7^{b}	5-7^{b}	5-7^{b}	4-5
7^{c}-16	7^{c}-16	7^{c}-16	7^{c}-16	6-15
App I No. 29	—	—	17-24	—
2298*	—	—	—	—
17-20	17-20	17-20	25-28	16-19
App I No. 30 l. 1-4	—	—	29	—
,, l. 5-30	—	—	123 1-13	—
,, l. 30 fn	—	—	—	—
,, l. 31-42	—	—	14-19	—
2300*	—	—	—	—
21^{ab}	21^{ab}	21^{ab}	20^{ab}	20^{ab}
2301*	—	—	—	—
21^{c}-22^{b}	21^{c}-22^{b}	21^{c}-22^{b}	20^{c}-21^{b}	20^{c}-21^{b}
2303*	—	—	—	—
22^{cd}	22^{cd}	22^{cd}	21^{cd}	21^{cd}
2304*	23-28	23-27	—	—
23-25	29-31	28-30	22-24	22-24
105 1-5	113 1-5	113 1-5	124 1-5	126 1-5
2306*	—	—	—	—
6-10	6-10	6-10	6-10	6-10
2307*	—	—	—	10^{cd} fn.
11-22	11-22	11-22^{d}	11-22	11-22
2310*	—	—	—	—
23^{ab}	23^{ab}	22^{ef}	23^{ab}	23^{ab}
2311*	23^{cd}	23^{ab}	—	—
23^{c}-24	24-25	23^{c}-24	23^{c}-24	23^{c}-24
2312*	—	—	25	25
2313*	—	—	—	—
2314*	—			

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
106 $1-4^{ab}$	114 $1-4^{ab}$	114 $1-4^{ab}$	125 $1-4^{ab}$	127 $1-4^{ab}$
$4^{cd}-5$	$4^{cd}-5$	$4^{cd}-5$	$4^{cd}-5$	—
6-8	6-8	6-8	—	$4^{cd}-6$
9-15	9-15	9-15	6-12	7-13
$16-17^{ab}$	$16-17^{ab}$	$16-17^{ab}$	$13-14^{ab}$	—
17^{cd}	$[17^{cd}]$	17^{cd}	14^{cd}	14-15
2315^{*}	$[17^{e-i}]$	18-19	15-16	16
18	$[17^{m-r}]$	20	17	—
—	0r	—	—	—
2316^{*}	—	—	—	—
19-20	18-19	21-22	18-19	17-18
$21-22^{ab}$	20-21	$23-24^{ab}$	$21-22^{ab}$	$20-21^{ab}$
2318^{*}	—	—	—	—
22^{cd}	22^{ab}	24^{cd}	22^{cd}	21^{cd}
2319^{*}	$22^{c}-26^{d}$	25-28	—	—
	$26^{e}-27^{b}$	29	20	19
23	27^{cd}	—	—	—
2321^{*}	28^{ab}	30^{ab}	23^{ab}	22^{ab}
24^{ab}	—	—	—	—
2322^{*}	28^{cd}	30^{cd}	23^{cd}	22^{cd}
24^{cd}	29	31	—	—
2323^{*}			126 1-7	128 1-7
107 1-7	115 1-7	115 1-7	127 1-3	8-10
8-10	8-10	8-10	4^{cd}	11^{ab}
11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	—	—
2324^{*}	—	—	4^{ab}	11^{cd}
11^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	5-7	12-14
$12-14^{ab}$	12-14	12-14	$8-10^{ab}$	—
2326^{*}	$15-17^{ab}$	$15-17^{ab}$	10^{cd}	15
14^{cd}	17^{cd}	17^{cd}	—	16-17
15-16	18-19	18-19	11	18
17	20	20	12-13	19-20
18-19	$[21^{a-d}]$	21-22	14^{ab}	21^{ab}
20^{ab}	21^{e}	23^{ab}	—	—
2327^{*}	—	—	14^{cd}	21^{cd}
20^{cd}	21^{ef}	23^{cd}	—	—
2328^{*}	—	—	—	—
2329^{*}	$[22^{a-d}]$	24	15	22
21	22^{ab}	25^{cd}	16^{cd}	23^{ab}
2330^{*}	—	—	—	—
2331^{*}	22^{ef} 32	25^{ab} 25^{ef}	17	23^{c-f}
22	—	—	18^{ab}	24^{ab}
2332^{*} I 1	—	—	—	—
(A)*	—	—	18^{cd}	24^{cd}
" I 2	—	—	19^{ab}	—
2333^{*} I 1	23^{ab}	26^{ab}	—	—
" I 2	23^{cd}	26^{cd}	—	—
2334^{*}	24	27	—	—
2335^{*}	—	—	—	—
App. I No. 31	—	—	—	III, 1
108 2336^{*}	116	116	III, 1	1-7
1-7	1-7	1-7	1-7	7 fn.
2337^{*}	—	—	8	—
2338^{*}	—	—	—	8
8	—	8	9	9^{ab}
2339^{*} I 1	—	—	10^{ab}	—
(A)*	—	—	—	$9^{cd}-10^{ab}$
" I, 2-3	—	—	$10^{cd}-11^{ab}$	—
—	—	—	11^{cd}	10^{cd}
" I 4	—	—	12^{ab}	11^{ab}
" 1^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	12^{cd}	

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
2341*	—	—	—	—
9^{cd}	9^{cd}	9^{cd}	13^{ab}	11^{ab}
2342*	—	—	—	—
10	10	10	13^{c}-14^{b}	12
2343*	—	—	15^{ab}	13^{ab}
2344*	—	—	15^{cd}	—
2345*	—	—	16	16
—	—	—	—	17^{ab},
2346*	—	—	—	14^{cd}
11	11	11	18	15
2347*	—	—	—	—
12-16	12-16	12-16	19-23	17^{cd}-21
2350*	—	—	—	—
17^{ab}	17^{ab}	17^{ab}	24^{ab}	22^{ab}
2351*	—	—	24^{c}-25	22^{c}-23
17^{cd}	17^{cd}	17^{cd}	26^{ab}	24^{ab}
2352* l. 2	—	—	26^{cd}	24^{cd}
18	18	18	27	25
19^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	28^{ab}	26^{ab}
19^{cd}	19^{cd}	19^{cd}	28^{cd}	26^{cd}
20^{abc}	20^{abc}	20^{abc}	29^{abc}	27^{abc}
2357*	—	—	—	—
20^{d}-21^{b}	20^{d}-21^{b}	20^{d}-21^{b}	29^{d}-30^{b}	[illegible]
21^{c}-23^{b}	21^{c}-23^{b}	21^{c}-23^{b}	30^{c}-33^{b}	[illegible]
2359*	—	—	—	—
2360*	—	—	—	—
2361*	—	—	—	—
23^{c}-24	23^{c}-24	23^{c}-24	33^{c}-34	[illegible]-31
25-26	25-26	25-26	35	32-33^{b}, 33^{cd}
2363(A)*	—	—	—	33^{cd}
2364*	—	—	—	—
109 1^{ab}	117 1^{ab}	117 1^{ab}	2 1^{ab}	34^{ab}
2366*	—	—	—	—
1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	34^{cd}
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	—
2^{c}-3	2^{c}-3	2^{c}-3	2^{c}-3	[illegible]
2367* l. 1	—	—	—	35 [illegible]
4-7^{b}	4-7^{b}	4-7^{b}	4-7^{b}	—
2368*	—	—	—	[illegible]
[illegible]	7^{c}-8	[illegible]	[illegible]-8	[illegible]
2369*	—	—	—	[illegible]
9^{ab}	9^{ab}	[illegible]	[illegible]	41^{ab}
9^{c}-[illegible]	9^{c}-10^{b}	9	11	43
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	—	—	—	—
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	—	—	—	—
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	—	—	—	—
[illegible]	—	—	—	—
[illegible]	—	—	[illegible]	—
110 1-13	118 1-13	118 1-13	3 1-11	[illegible]
14	14	14	15	[illegible]
[illegible]	15	15	21	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	—
[illegible]	[illegible]	[illegible]	—	[illegible]

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
16-18	17-19	17-19	17, 18^{c}-20^{b}	77-79
2381(A)*	—	—	—	—
19^{ab}	20^{ab}	20^{ab}	18^{ab}	80^{ab}
19^{c}-20	20^{c}-21	20^{c}-21	20^{c}-21	80^{c}-81
2382*	—	—	22	—
21	22	22	4 1	2 1
2383*	—	—	—	—
22-26	23-27	23-27	2-6	2-7
2385* l. 1-5	—	—	7-9^{ab}	8-10^{b}
" l. 6-7	—	—	—	10^{c}-11^{b}
" l. 8-12	—	—	9^{c}-11	11^{c}-13
27-28	28-29	28-29	12-13	14-15
2386*	—	—	—	—
29-30	30-31	30-31	14-16^{b}	16-18^{b}
2389*	—	—	16^{c}-17	18^{c}-19
31-35^{b}	32-36^{b}	32-36^{b}	18-22^{b}	20-24^{b}
35^{cd}	36^{cd}	36^{cd}	22^{cd}	25^{ab}
36^{ab}	37^{ab}	37^{ab}	23^{ab}	24^{cd}
36^{c}-41	37^{c}-42	37^{c}-42	23^{c}-30	25^{c}-30
2396*	—	—	—	—
2398*	—	—	31-34	3 1-4
42	43	43	35	5
2399*	—	—	36	6
43^{ab}	44^{ab}	44^{ab}	37^{ab}	7^{ab}
2400*	—	—	37^{c}-38	7^{cd}, 8^{ab} In.
43^{cd}	44^{cd}	44^{cd}	39^{ab}	7^{c}-8
44-46	45-46, 47^{cd}, 48	44^{c}-46^{b}, 47^{ab}, 48^{f}	39^{c}-44	9-12, 13^{ab} (n. 13^{cd}, 1
2402*	[47^{ab}], 47^{cd}	46^{cd}, [47^{cd}]	—	—
2403 (E)*	—	—	—	—
47	49	49	45	14
2404*	—	—	46-48	15-17
48-52	50-54	50-54	49-53	18-22^{d}
2408*	—	—	—	22^{ef}
111 1	119 1	119 1	5 1	23
2409*	—	—	2^{ab}	—
2-3	2-3	2-3^{b}	2^{c}-4^{b}	24-25
2410*	—	—	4^{cd}	—
4-18	4-18	3^{c}-17	5-20	26-40
2417* l. 3-6	19-20	18-19	—	—
19	21	20	1 17, 5 21^{f}	1 13^{c}-14^{b}
2418* l. 1	—	—	—	—
" l. 2-5	—	—	5 22	—
20	22	21	23	3 41

CONTENTS OF THE AYODHYAKĀNDA

(N.B.: The figures within brackets show the number of stanzas.)

॥ वाल्मीकिरामायणम् ॥

॥ अयोध्याकाण्डम् ॥

१

कस्यचित्त्वथ कालस्य राजा दशरथः सुतम् ।
भरतं केकयीपुत्रमब्रवीद्रघुनन्दनः ॥ १
अयं केकयराजस्य पुत्रो वसति पुत्रक ।
त्वां नेतुमागतो वीर युधाजिन्मातुलस्तव ॥ २
श्रुत्वा दशरथस्यैतद्भरतः केकयीसुतः ।
गमनायाभिचक्राम शत्रुघ्नसहितस्तदा ॥ ३

G 1 79 4
B 1 77 16
L 2 1 4

1

☞ In Ñ1 Sarga 1 is lost on missing fol (cf v l 1 66 10) Ck missing for Sargas 1–3 B3 4 missing Sargas 1–2 Sargas 1 and 2 in B3 4 seem to appear at the end of Balakanda after colophon, as in the case of B1 2 M4 contains only Ayodhya and Aranya Ś1 begins with

1* ॐ श्रीरामपदाम्भोजभृङ्गझंकारनिश्च[ति स]त ।
जयतु लिखितश्चैव प्रथमो बालकाण्डक ।
अत· परमयोध्याकाण्डो भविष्यति ।

V1 with श्रीरामाय Dg1 D3 श्रीगणेशाय नम , Dd1 T2 (marg शुभमस्तु । अविघ्नमस्तु । अयोध्याकाण्ड) श्रीरामाय नम·, Dm1 ॐ श्रीगणेशाय नम· ॐ, D2 अत· परमयोध्याप्रवेशो भविष्यति, D4 श्रीगणेशाय नम । श्रीजानकीपतये नम , D5 श्रीगणेशाय नम । श्रीरामचन्द्राय नम । श्रीरामनुजाय नम ।,

2* जित भगवता तेन हरिणा लोकसाक्षिणा ।
तं विष्णु च नमस्कृत्य ततो जयमुदीरयेत् ।,

D6 ॐ श्रीगणेशाय नम । ॐ नम कमलदलविपुलनयनाभिरामाय श्रीरामसीतालक्ष्मणाय नमो नम· ॐ अथ अयोध्याकाण्ड लिख्यत ॐ, D7 ॐ श्रीगणेशाय नम , T1 श्रीरामचन्द्राय नम , T3 ॐ गुरुभ्यो नम , G1 M3 अविघ्नमस्तु G3 हरि । ॐ शुभमस्तु श्रीगुरुभ्यो नम । अयोध्याकाण्ड M1 हरि , M3 4 हरि श्रीगणपतये नम ।

1 V1 M3 om 1–7 ☞ Ś1 Dt1 Dd1 Dm1 read 1–5 and Dg1 T1 2 G M1 2 read 1–4 followed by 11–14 after 1 76 12 Ś1 repeating them in their proper place and Cv m g k t also read them after 1 76 12 but Cv comm on St 13 and 14 only Cm on 12–14 Cg on 1 2 4, 13 and 14 Ck 1–4 13 and 14 Ct on 1 2, 4 and 12–14 while Cr does not comm at all on any of them —After 1ab, T3 ins

3* अभिवाद्यपितु प्राप्त श्याम कमललोचनम् ।
आदिष्टकारिण शूर परसैन्यप्रमर्दन ।

—c) D3 om भरत Ś1 (first time) कैकियी (second time) B1 Dt1 Dd1 Dm1 D3–7 S (M4 om) कैकयी , Dg1 D1 कैकेयी (for केकयी) ☞ The spelling of केकयी in different MSS is not uniform hence its variants are ignored hereafter —d) Dg1 रघुसत्तम (for °नन्दन) Ś1 (second time) D1–4 7 इद वचनम ब्रवीत् , Ñ2 B1 3 D6 M3 समाहूयेदमब्रवीत्

2 V1 M4 om 2 (cf v l 1) For sequence in Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 G M1–3 and repetition in Ś1 cf v l 1 —b) Ś1 (second time) भवति, D6 भरत (for वसति) —c) D3 त्वा (for त्वां) Ñ2 B1 3 नेतु त्वाम् (by transp) Ś1 (first time) Ñ2 Dt1 Dm1 D6 वीरो (for वीर) —d) Ś1 (second time) सदा, D6 तथा (for तव) Ś1 (first time) युधाजिन्मातुलस्य च —After 2, Ñ2 B1 2 D6 M2 3 ins

4* तस्मान्मातामह द्रष्टुमितोऽनेन सह त्वया ।
गन्तव्यं पुत्र पश्य त्वं पुर मातामहस्य तत् ।

[(l 1) B2 नेतु (for ऽनेन) D6 राम (for सह) M2 अत्र (for त्वया) —M3 om l 2 —(l 2) D6 पश्य पुत्र (by transp) M2 पश्यामि पर (for पश्य त्व पुर)]

On the other hand D5 T G3 ins

5* प्रार्थितस्तेन धर्मेश मिथिलायामह तदा ।
ऋषिमध्ये तु तस्य त्वं प्रीतिं कर्तुमिहार्हसि ।

[(l 1) T2 पार्थिवस् (for प्रार्थितस्) T1 त* (for तदा)]

3 V1 M4 om 3 (cf v l 1) For sequence in Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G M1 2 and repetition in Ś1 cf v l 1 —a) Ś1 (second time) श्रुत्वा दशरथ वाक्य —b) Ñ2 B1 2 D6 वचनं (for भरत) —After 3ab D5 T G1 2 M1 ins

6* अभिवाद्य गुरु रामं परिष्वज्य च लक्ष्मणम् ।

—c) Ś1 (second time) D1 2 7 गमनेच्छ (for °नाय) Ś1 (second time) D1–4 7 मतिं चक्रे, Ñ2 B1 2 D6 M2 [उ]पचक्राम (for [अ]भि°) —After 3 Ś1 (after repetition) Ñ2 B1 2 D1–7 M3 ins

G 2 1 5
B 2 1 15
L 2 3 8

स हि नित्यं प्रशान्तात्मा मृदु पूर्वं च भाषते ।
उच्यमानोऽपि परुषं नोत्तरं प्रतिपद्यते ॥ १५

कथंचिदुपकारेण कृतेनैकेन तुष्यति ।
न स्मरत्यपकाराणां शतमप्यात्मवत्तया ॥ १६

शीलवृद्धैर्ज्ञानवृद्धैर्वयोवृद्धैश्च सज्जनैः ।
कथयन्नास्त वै नित्यमस्त्रयोग्यान्तरेष्वपि ॥ १७

कल्याणाभिजनः साधुरदीनः सत्यवागृजुः ।
वृद्धैरभिविनीतश्च द्विजैर्धर्मार्थदर्शिभिः ॥ १८

[D1 • 7 तुद्यु (for तुष्ट्र)]

while Ñ2 B1 2 M2 ins an addl colophon after 14, D6 ins it after the first occurrence of 13^ab [*Kaṇḍa name* B1 2 आदिकाडः M2 बालकाड —*Sarga name* Ñ2 B1 2 भरतस्य मातामहगृह(B2 °पुर)गमन(B1 °प्रवेश) D6 भरतमातामहगमन —*Sarga no* Ñ2 79 B2 80, M2 76]

which is followed by a passage given in App I (No 4) in Ñ2 B1 2 D6

15 M4 om 15^ab (cf v l 10) D4 om 15 —^ab) Dg1 Dd1 Dm1 T G2 3 M1-3 Cg तु, Dt1 G1 om (subm), D1 ह, Cm च (for हि) Ś1 D1 5 6 मृदु(D6 मत) युक्, D3 सदा युक्, D5 7 धर्मयुक्त (for मृदु पूर्वं) Dg1 G1 स (for च). Ñ2 V1 B1 2 स हि सर्वं जन नित्य मधुर मृदु चाभ्यधीत्, —After 15^ab, Ś1 D1-3 5-7 read 26^ab. —Ś1 D1-3 5-7 om 15^cd —^c) G1 2 पुरुष (sic) (for प°) —^d) Ñ2 B1 2 नोवाचाप्रियमप्यपि, V1 रामो वाप्रिय* * *

16 For 16^a-29^b, Ñ2 V1 B1 2 M2 (16 = lines 3-4 18^a-29^b = lines 5-21) subst 20* Ś1 D1 4 6 7 read 16 after 20 D5 after line 10 of 20* —^a) Dt1 कदाचित् (for कथ°) —^b) Dd1 [ए]कि, G3 [ए]वैहि (for [ए]केन) Ś1 D1-7 कस्यचित् (for तुष्यति) —^d) D1 [आ]त्मवित्तया, D4 G2 [आ]त्मवत्तया —After 16 Ś1 D1-4 6 7 read 21

17 For substitution in Ñ2 V1 B1 2 M2 cf v l 16 —after l 8 of 14* Ś1 D1-4 (after 13*) 6 7 read 17 —^ab) Dd1 Dm1 T1 2 G3 M1 वयोवृद्धैर्ज्ञानवृद्धैश्च (by transp) T3 वयोधर्मज्ञान°, G3 वयोवृद्धै शील° Ś1 D1 3 शीलविद्याव(Ś1 D1 6 °वृद्धा 3)योवृद्धाज्ज्ञानवृद्धांश्च सज्जनान् —^c) Ś1 D1-7 कथ(D3 सेव)यामास तान्नित्यम् —^d) Ś1 (sup lin) D6 अस्त्रयोग्यकथान्तरे (Ś1 [origin] °मुनेपुं पान्) D1 2 अस्त्र विद्यासु चान्तरे D3 2 °ज्ञाने तु चा(D5 °कथा) स्तरे, D4 7 °योग्यान्नुनैपुणात् —Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S (except M4) ins lines 3-7 of 20* after 17 and cont Ś1 D1-3 5-7 ins l 8 only after 26^ab, V1 ins lines 2-3 only after l 22 of 20*

14* दीनानुकम्पी धर्मज्ञो नित्य प्रमद्वाच्छुचि ।
कुलीनोचितमति क्षात्र धर्म स्व बहु मन्यते ।
मन्यते परया कीर्त्या महत्स्वर्गफल तत ।
नाश्रेयसि रतो यश्च न विरुद्धकथारुचि ।
उत्तरोत्तरयुक्तौ च वक्ता वाचस्पतिर्यथा । [5]
अरोगस्तरुणो वाग्मी वपुष्मान्देशकालवित् ।
लोके पुरुषसारज्ञ साधुरेको विनिर्मित ।
प्रदिश्वर इव प्राणो बभूव गुणत प्रिय ।
सस्यविद्याव्रतस्नातो यथावत्साङ्गवेदवित् ।
इष्वस्त्रे च पितु श्रेष्ठो बभूव भरताग्रज । [10]

((l 1) T2 नियमवान् (for प्रमद्वान्) —(l 2) V1 कुलोचितामति (for °मति) V1 धर्मेण, Dt1 स्व धर्म (by transp) Dd1 स्वधर्म, Dm1 सुधर्म, Cg धर्म स्व (as above) —(l 3) T3 प्रीत्या (for कीर्त्या) V1 परया मन्यते प्रीत्या (for the prior half) V1 तप (for तत) —(l 4) Dm1 G3 परो (for रतो) Dd1 Dm1 G1 3 नित्य, Cg विद्वान् (for यश्च) —Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 repeat l 5 after l 2 of 55*. —(l 5) Dt1 -युक्तीना (for -युक्तौ च) G2 (first time) युक्, (second time) युक्ता (sic) (for वक्ता) —After l 7 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 read 26^ab, repeating it in its proper place —(l 8) Ś1 D2 5-7 पितु (for प्रिय) Dg1 T M2 बभूव गुणवत्तर D1 बभूव तस्य भूषण, D2 बभूव गुणसागर Cg as above —Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 repeat lines 9-10 after 2 2 23 followed by 18 —(l 9) Dt1 (first time) G1 (both times) M1 (first time) Ct सर्व, M3 (first time by corr) सम-, Cg सस्य (as above) G3 -वेद (metathesis) (for -वेद) —(l 10) G2 M3 (both first time) [अ]स्त्रेषु (for [अ]स्त्रे च) M2 (first time) [अ]पि च (for पितु) All MSS (second time) सर्ववेदेषु (I1 [ed]°दे च) श्रुति श्रेष्ठो (for the prior half)]

18 For substitution in Ñ2 V1 B1 2 M2, cf v l 16 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 read 18 here for the first time repeating it after the second occurrence of lines 9-10 of 14* —^a) D2 -जनै (for -जन) —^b) D1 Cr सत्यवान् (for °वाग्) D1 जन (for ऋजु) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 (all second time) अदीनात्मा महामति (Dg1 G M1 °धृति) —D2 om 18^c-19^b —^c) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 (all second time) द्विजैर् (for वृद्धैर्) Dm1 G2 (both both times) भपि (for अभि) Ś1 D1-7 (D2 om) वृद्धैरपि विनीतैश्च —^d) Ś1 D1-7 (D2 om) समर्थो धर्मनैपुणे (D5 7 °णै), Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 (all second time) श्रेयोधर्मार्थनैपुणे

धर्मार्थकामतत्त्वज्ञः स्मृतिमान्प्रतिभानवान् ।
लौकिके समयाचारे कृतकल्पो विशारदः ॥ १९
शास्त्रज्ञश्च कृतज्ञश्च पुरुषान्तरकोविदः ।
यः प्रग्रहानुग्रहयोर्यथान्यायं विचक्षणः ॥ २०
आयकर्मण्युपायज्ञः संदृष्टव्ययकर्मवित् ।
श्रैष्ठ्यं शास्त्रसमूहेषु प्राप्तो व्यामिश्रकेष्वपि ॥ २१
अर्थधर्मौ च संगृह्य सुखतन्त्रो न चालसः ।
वैहारिकाणां शिल्पानां विज्ञातार्थविभागवित् ॥ २२
आरोहे विनये चैव युक्तो वारणवाजिनाम् ।
धनुर्वेदविदां श्रेष्ठो लोकेऽतिरथसंमतः ॥ २३
अभियाता प्रहर्ता च सेनानयविशारदः ।
अप्रधृष्यश्च संग्रामे क्रुद्धैरपि सुरासुरैः ॥ २४
अनसूयो जितक्रोधो न दृप्तो न च मत्सरी ।
न चावमन्ता भूतानां न च कालवशानुगः ॥ २५

G 2 1 25
B 2 1 31
L 2 3 20

19 For substitution in Ñ2 V1 B1 2 M4 cf v l 16 D3 om 19ab (cf v l 18) —a) Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D6 7 (D3 om) T G1 Cr m g धर्मकामा(D4 °शास्त्रा)र्थतत्त्वज्ञ —b) Ś1 D1-7 (D3 om) स्मृतिमान्धर्मकोविद —D1 6 om 19cd —c) Ś1 D2 5 7 समुदाचारे (for समया°) —d) Ś1 D 5 7 कृतिकल्पे(D2 7 °ल्पो) (for कृतकल्पो) —Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4-5 7 T1 G M1-3 ins after 19 D1 6 after 19ab T1 3 after 21cd which they read after 19

15* स्मितपूर्वाभिभाषी च सत्यवाग्व्यवसायवान् ।
निभृत संवृताकारो गुप्तमन्त्र सहायवान् ।
अमोघक्रोधहर्षश्च त्यागसंयमकालवित् ।
दृढभक्ति स्थिरप्रज्ञो नासद्ग्राही न दुर्वचा ।
निस्तन्द्रीरप्रमत्तश्च स्वदोषपरदोषवित् । [5]

[Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 T G M1-3 om l 1 —(l 1) D2 3 5 6 (marg) कृ(D4 °वे)तु (for सत्यवाग्) —After line 1 Ś1 D4-5 7 read lines 15-16 of 20* —D6 om line 2 —(l 2) Dm1 D1 4 7 संवृताचा(Dm1 °का)रो (for संवृताकारो) Ś1 निभृत संस्कृताचारो (for the prior half) Ctp गुप्तमित्रे —(l 3) Ś1 D1-7 सानुक्रोश कृतज्ञश्च (for the prior half) Ś1 D2 7 त्यागी (for त्याग) —(l 4) Cmp स्थिरप्राज्ञ G1 दृढमतिर्दृढप्रज्ञो (for the prior half) Dd1 Dm1 G1 2 M3 Ct दुर्वचः Cm g as above (for °चा) Ś1 D2 3 गुणग्राही न दूषर , D2 3 6-7 गुणग्राहनु(D3 °ग्रोन D6 7 °ग्रान)दूषक (for the post half) —(l 5) Ś1 D4 7 निस्तन्द्री वि(Ś1 °दोषि) प्रमत्तश्च D1 3 निस्तन्द्री धाम° D2 निश्च धीरोग्र° D6 निस्तन्द्री च प्र°, Cg as above (for the prior half) D2 नेष्टु D4 निर्दोष (for स्वदोष) D7 om (hapl) परदोष]

20 For substitution in Ñ2 V1 B1 2 M4 cf v l 16 Ś1 D1 2 om 20ab G1 om 20cd —a) D3 om पुरुष D7 om (hapl) न्तरकु Ś1 D4 6 परिग्रहानु (D1 6 °ह) (for य प्रग्र°) D2 3 परिग्रह सर्वसैन्ये हि (hypm) —d) Ś1 D3 4-7 सर्वेङ्गिता(D6 °क्षले) (for विचक्षण) D1 2 हनु सैन्यसंग्रह —After 20 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G (G1 after 20ab) M1-3 ins.

16* शास्त्रसङ्ग्रहणे व्याख्याविनिग्रहस्य च ॥

[Dt1 T1 Ct शस्त्रसङ्ग्रहणे, Dd1 °है ग्रहणे Ctp °ग्रहणे (for the prior half)]

while Ś1 D1-4 6 7 read 16 and D3 ins lines 9 10 of 20* after 20

21 For substitution in Ñ2 V1 B1 2 M4 cf v l 16 Ś1 D1-4 6 7 read 21 after 16 —a) Ś1 D1 7 अर्थे; D1 5 6 आय (for आय) D6 धनकर्माण्युपायज्ञ —b) G1 सदृष्ट (for संदृष्ट) G2 M1 Cm -कर्मकृत्, Cg as in text (for °वित्) Ś1 D1-7 धर्मेणापेक्षिते(D3 °विधित , D4 °पेक्षिता) सदा —D1 3 om 21cd —c) Ś1 D1-7 श्रैष्ठ्यं (D6 7 श्रेष्ठ) च(D3 प, D7 त्वा)प्यदानेन —d) Ś1 D1-7 प्राप्तो(Ś1 °प्ति)व्यायामि(D2 7 °म) वेषु च

22 For substitution in Ñ2 V1 B1 2 M4 cf v l 16.—a) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 मत्सरित्वं, D1-6 मत्सरो (D3 °श्रे)त्य (for च संगृह्य) Ś1 अर्थधर्मविसर्गस्य D6 7 °र्मार्थस(D7 °स)पक्ष —b) Ś1 -सत्ये D2 5 -तन्त्रो (for -तन्त्रो) D3 नालस (for चा°) D4 सुखतन्त्रे न चालस D6 °तन्त्रे चालस —After 22ab Dm1 ins राम —c) D2 5 कार्याणां (for शिल्पानां) Ś1 D1 6 वैरिका(D1 °हारि)णां च कार्याणां —d) Ś1 D2 3 विज्ञातार्थी(D7 °र्थो) य(D4 त) थार्थवित्, D1-3 5 6 °तार्थो यथार्थवित्

23 For substitution in Ñ2 V1 B1 2 M4 cf v l 16 —a) Ś1 D1-4 6 7 आरोहा(D4 °हो) च विने(Ś1 °नी)ता च, D3 आरोहणे च(वि)नेता च —D6 reads 23cd 24ab in marg —cd) D1-3 श्रेष्ठ D1 शास्त्रैर् (for श्रेष्ठो) D1 7 -सत्तम (for -संमत) D4 लोकानामतिसंमत (for d) D3 धनुर्वेदविदां शास्त्रविदां लोकेषु संमत

24 For substitution in Ñ2 V1 B1 2 M4 cf v l 16 D3 reads 24ab in marg (cf v l 23) —a) G1 अभियंता D1 प्रथता (for प्रहर्ता) —b) D1 सेनानय: D2 सेनामय (for °नय) —T1 om 24cd T1 2 read 24cd after 19 —c) D2 आपदश्च (s c) —d) D6 सर्वैर् (for क्रुद्धैर्) —After 24cd, T1 2 ins 15*

25 For substitution in Ñ2 V1 B1 2 M4 cf v l 16 —a) Ś1 D1-7 अन(D1 2-4 °सू)सूयर —b) Ś1 D1-4 7 न दुष्टो D6 (s)दुद्देश (for न दृप्तो) D1 (gloss)

G 2 1 5
B 2 1 15
L 2 3 8

स हि नित्यं प्रशान्तात्मा मृदु पूर्वं च भाषते ।
उच्यमानोऽपि परुषं नोत्तरं प्रतिपद्यते ॥ १५

कथंचिदुपकारेण कृतेनैकेन तुष्यति ।
न स्मरत्यपकाराणां शतमप्यात्मवत्तया ॥ १६

शीलवृद्धैर्ज्ञानवृद्धैर्वयोवृद्धैश्च सज्जनैः ।
कथयन्नास्त वै नित्यमस्त्रयोग्यान्तरेष्वपि ॥ १७

कल्याणाभिजनः साधुरदीनः सत्यवागृजुः ।
वृद्धैरभिविनीतश्च द्विजैर्धर्मार्थदर्शिभिः ॥ १८

[D1 • 7 तुष्ट्या (for तुष्ट्व)]

while Ñ2 B1 • M3 ins an addl colophon after 14 D4 ins it after the first occurrence of 13^{ab} [*Kanda name* B1 2 आदिकाण्ड, M3 बालकाण्ड —*Sarga name* Ñ2 B1 2 भरतस्य मातामहगृह(B2 °पुर)गमन(B1 °प्रवेश) D6 भरतमातामहगमन —*Sarga no* Ñ2 79 B2 80 M2 76]

which is followed by a passage given in App I (No 4) in Ñ2 B1 2 D6

15 M4 om 15^{ab} (cf v l 20) D1 om 15 —$^{a b}$) Dg1 Dd1 Dm1 T G1 2 M1 2 Cg तु, Dt1 G1 om (subst) D1 ह, Cm च (for हि) Ś1 D1 5 6 मद(D6 मत) युक्त, D2 सदा युक्तं, D3 7 धर्मयुक्त (for मृदु पूर्वं) Dg1 G1 प्र (for च) Ñ2 V1 B1 2 स हि सर्वं जन नित्य मधुर मृदु चानवीत्, —After 15^{ab}, Ś1 D1 3 5-7 read 16^{ab} —Ś1 D1-3 5-7 om 15^{cd} —^{c}) G1 3 पुरुष (sic) (for प°) —^{d}) Ñ2 B1 2 नोवाचाप्रियमण्वपि, V1 रामो पाप्रिय * *

16 For 16^{a}–29^{b} Ñ2 V1 B1 2 M4 (16 = lines 3-4 18^{a}–29^{b} = lines 5-21) subst 20* Ś1 D1-4 6 7 read 16 after 20 D5 after line 10 of 20* —^{a}) Dt1 कदाचिद् (for कथं°) —^{b}) Dd1 [पु]के, G1 [पु]कृ्ति (for [पु]कृन) Ś1 D1-7 यस्यचित् (for तुष्यति) —^{d}) Dt [आ]त्मचित्तया, D5 G1 [आ]त्मवत्तया —After 16 Ś1 D1-4 6 7 read 21

17 For substitution in Ñ2 V1 B1 2 M4 cf v l 16 —after l 8 of 14*, Ś1 D1-3 (after 13*) 5 7 read 17 —^{ab}) Dd1 Dm1 T1 3 G2 M3 वयोवृद्धैर्ज्ञानवृद्धैश्च (by transp) T2 वयोधर्मज्ञान°, G2 वयोवृद्धै शील° Ś1 D1-7 शीलविचार(Ś1 D1 4 °वृद्धा°न)योवृद्धान्नानावृद्धांश्च सज्जनान्, —^{c}) Ś1 D1-7 कथ(D5 सव)यामास सर्वत्रम् —^{d}) Ś1 (sup lin) D4 अस्त्रयोग्यकथांतरे (Ś1 [orig] °मुनेषु ण्यान्) D1 2 अथ विद्यासु चांतरे D3 5 °ज्ञाने सु चां(D5 °कथां) तरे D6 7 °योग्यान्सुनैपुणान् —Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S (except M4) ins lines 3 7 of 20* after 17 and cont Ś1 D1-3 5-7 ins l 8 only after 20^{ab}, V1 ins lines 2-3 only after l 22 of 20*

14* दीनानुकम्पी धर्मज्ञो नित्यं प्रग्रहवाञ्शुचि ।
कुलोचितमति क्षात्रं धर्मं स्वं बहु मन्यते ।
मन्यते परया कीर्त्या महत्स्वर्गफलं तत ।
नाश्रेयसि रतो यश्च न विरुद्धकथारुचि ।
उत्तरोत्तरयुक्तौ च वक्ता वाचस्पतिर्यथा । [5]
अरोगस्तरुणो वाग्मी वपुष्मान्देशकालवित् ।
लोके पुरुषसारज्ञ साधुरेको विनिर्मित ।
वह्निश्चर इव प्राणो बभूव गुणत प्रिय ।
सम्यग्विद्याव्रतस्नातो यथावत्साङ्गवेदवित् ।
इष्वस्त्रे च पितु श्रेष्ठो बभूव भरताग्रज । [10]

[(l 1) T3 नियमवान् (for प्रग्रहवान्) —(l 2) V1 कुलोचितमपि (for °मति) V2 धर्मेण Dt1 स्व धर्मं (by transp) Dd1 स्वधर्मं Dm1 सुधर्मं, Cg धर्मं स्व (as above) —(l 3) T2 प्रीत्या (for कीर्त्या) V1 परया मन्यते प्रीत्या (for the prior half) V1 सर्ग (for स्वर्ग) —(l 4) Dm1 G3 रतो (for रतो) Dd1 Dm1 G1 2 नित्य Cg विद्वान् (for यश्च) —Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 repeat l 5 after l 2 of 55*.—(l 5) Dt1 युक्तीनां (for युक्तौ च) G1 (first time) युक्त, (second time) युक्त (sic) (for वक्ता) —After l 7 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 read 26^{ab}, repeating it in its proper place —(l 8) Ś1 D3 5 7 पितु (for प्रिय) Dg1 T M3 बभूव गुणवत्तर D1 बभूव तस्य भूषण, D4 बभूव गुणसागर Cg as above —Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 repeat lines 9-10 after 2 2 23 followed by 18 —(l 9) Dt1 (first time) G1 (both times) M1 (first time) Ct सर्व, M3 (first time by corr) सम्- Cg सम्यग् (as above) G1 -वेद (metathesis) (for -वेद) —(l 10) G1 M3 (both first time) [अ]स्त्रेषु (for [अ]स्त्रे च) M3 (first time) [अ]स्त्रे च (for पितु) All MSS (second time) वाक्येषु (K[ed] °त्रे च) गुरि श्रेष्ठो (for the prior half)]

18 For substitution in Ñ2 V1 B1 2 M4 cf v l 16 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 read 18 here for the first time repeating it after the second occurrence of lines 9-10 of 14* —^{a}) D2 -र्णा (for -जन) —^{b}) D1 Cr सत्यवान् (for °वाग्) D1 जन (for ऋजु) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 (all second time) भद्रीरात्मा महामति (Dg1 G M1 °द्युति) —D1 om 18^{c}–19^{b} —^{c}) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 (all second time) द्विजैर् (for वृद्धैर्) Dm1 G1 (both both times) अपि (for अभि) Ś1 D1-7 (D1 om) वृद्धैर्वि विनीतैश्च —^{d}) Ś1 D1-7 (D1 om) समर्थ्यां धर्मनैपुणं (D1 7 °णे), Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 (all second time) श्रेष्ठैर्धर्मार्थनैपुणैः

धर्मार्थकामतत्त्वज्ञः स्मृतिमान्प्रतिभानवान् ।
लौकिके समयाचारे कृतकल्पो विशारदः ॥ १९
शास्त्रज्ञश्च कृतज्ञश्च पुरुषान्तरकोविदः ।
यः प्रग्रहानुग्रहयोर्यथान्यायं विचक्षणः ॥ २०
आयकर्मण्युपायज्ञः संदृष्टव्ययकर्मवित् ।
श्रैष्ठ्यं शास्त्रसमूहेषु प्राप्तो व्यामिश्रकेष्वपि ॥ २१
अर्थधर्मौ च संगृह्य सुखतन्त्रो न चालसः ।
वैहारिकाणां शिल्पानां विज्ञातार्थविभागवित् ॥ २२
आरोहे विनये चैव युक्तो वारणवाजिनाम् ।
धनुर्वेदविदां श्रेष्ठो लोकेऽतिरथसंमतः ॥ २३
अभियाता प्रहर्ता च सेनानयविशारदः ।
अप्रधृष्यश्च संग्रामे क्रुद्धैरपि सुरासुरैः ॥ २४
अनसूयो जितक्रोधो न दृप्तो न च मत्सरी ।
न चावमन्ता भूतानां न च कालवशानुगः ॥ २५

G 2 1 15
D 2 1 31
L 2 3 20

19 For substitution in Ñ2 V1 B1 M1 cf v1 16 D3 om 19^ab (cf v1 18) —^a) Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1-7 (D3 om) T G1 Cr m g धर्मकाम(D2 °शास्त्र) र्थतत्त्वज्ञ —^b) Ś1 D2-7 (D3 om) स्मृतिमान्धर्मसंवित् —D1 om 19^cd —^c) Ś1 D1-7 समुदाचारे (for समया°) —^d) Ś1 D1-7 कृतिकल्पो (D1-7 °कल्पो) (for कृतकल्पो) —Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1-7 T1 G M1-3 ins after 19 D2 after 19^ab, T3 after 24^cd which they read after 19

15* स्मितपूर्वाभिभाषी च सत्यवाग्व्यवसायवान् ।
निभृतः संवृताकारो गुप्तमन्त्रः सहायवान् ।
अमोघक्रोधहर्षश्च त्यागसंयमकालवित् ।
दृढभक्तिः स्थिरप्रज्ञो नासद्ग्राही न दुर्वचः ।
निस्तन्द्रीरप्रमत्तश्च स्वदोषपरदोषवित् । [5]

[Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 T G M1-4 om 1 1 —(1 1) D1.2.5 (marg) स्मितो(D1 °ते)यु (for स्मिय) —After line 1, Ś1 D1-7 read lines 15-16 of 20* —D1 om line 2 —(1 2) Dm1 D1-7 संवृतात्मा (Dm1 °त्मा)तो (for संवृताकारो) Ś1 निभृत संवृताकारो (for the prior half) Ctp गुप्तिमित्रे —(1 3) Ś1 D1-7 स्थलभेन हृत्यश्च (for the prior half) Ś1 D1-7 त्यागी (for त्याग) —(1 4) Cmp स्थिरप्रज्ञ G1 दृढभक्तिश्च स्थिरप्रज्ञो (for the prior half) Dd1 Dm1 G1.2 M1 Ct दुर्वच, Cm g as above (for °चः) Ś1 D1.3 दुर्जयो न दृप्त, D1.3.5-7 दुर्जय(D1 °तेन D1.3 °प्रत)दृष्ट (for the post half) —(1 5) Ś1 D1.3 निस्तंद्री रि(Ś1 °रोगि) प्रमत्तश्च D1.3 निस्तंद्री यत्न° D1 निर्दे भी प्र°, D1 निस्तंद्री व ऋ°, Cg as above (for the prior half) D1 स्वोप्त D1 सि रि (for स्वदोष) D1 om (hapl) स्व°प]

20 For substitution in Ñ2 V1 B1-4 M1 cf v1 16 Ś1 D1-7 om 20^ab, G1 om 20^cd —^a) D1 om कृत Dr om (hapl.) कृतज्ञ Ś1 D1-4 सविस्तरात् (D1.3 °स्त) (for च प्रज्ञ°) D1.3 प्रविष्ट सर्वमैत्रं दि (hyperm.) —^d) Ś1 D1-7 संदेशिता(D1 °ज्ञेत) (for विचक्षण) D1.3 चतु-तैत्यसमद्भू..—After 20, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G (G1 after 20^ab) M1-4 ins.

16* सर्वाभिरनुगमने पराभिविभिनस्य च ॥

[Dt1 T1 Ct मसंभवानुपश्रते, Dd1 °द् प्रधाने, Ctp °श्रयाने (for the prior half)]

while Ś1 D1-4.7 read 16 and D1 ins lines 9-10 of 20* after 20

21 For substitution in Ñ2 V1 B1-3 M1 cf v1 16 Ś1 D1-4.7 read 21 after 16 —^a) Ś1 D1-7 प्रथं ; D1-3.5 आर्थ (for आय) D1 धकमस्वप्युपायस् —^b) G1 संदृष्ट (for संदृष्ट) G1 M1 Cm कर्मदृष्ट ; Cg as in text (for °वित्) Ś1 D1-7 धर्मशास्त्रेषु(D1 °वित्सि ; D1 °वेषिता) सदा —D1.3 om 21^cd —^c) Ś1 D1-7 श्रैष्ठ्य (D1 श्रेष्ठ) च(D1 चा, D1 प्रा) यंप्रदानेन —^d) Ś1 D1-7 प्राप्तो(Ś1 °प्ति)व्यामिश्रि(D1 °श्र) केषु च

22 For substitution in Ñ2 V1 B1-3 M1 cf v1 16 —^a) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 समसंगृह्य D1-4 समसंधे (D1 °से)हय (for च संगृह्य) ^c) सर्वधर्माश्रयो° इय । D1.7 °सांस(D1 °स)श्च —^b) Ś1 सत्ये, D1.3 शंभो (for न्यो) D1 वाल्स (for वा°) D1 सुखतन्त्रो न चालस ; D1 °तन्त्रे चालस —After 22^ab Dm1 ins हय —^c) D1-4 कायायां (for शिल्पानां) Ś1 D1-4 वैरिका(D1 °हारि)णां च कायाणां —^d) Ś1 D1-7 विज्ञातार्थो(D1 °थाँ) व(D1 स) वागवित्, D1-4.5.6 °तार्थो यथार्थवित्

23 For substitution in Ñ2 V1 B1-3 M1 cf v1 16 —^a) Ś1 D1-4.5.7 आरोहो(D1 °रो) च विने(Ś1 °नी) ता वा D1 आरोहे च वि)नेता च —D1 reads 23^c-24^b in marg. —^cd) D1-4 श्रेष्ठ D1 शाखेद (for श्रेष्ठो) D1.3 संमत (for संमत) D1 लोकालामतिरथः (for ^d) D1 धनुर्वेदविदं शास्त्रविदं लोकेषु संमत

24 For substitution in Ñ2 V1 B1-3 M1 cf v1 16, D1 reads 24^a in marg (cf v1 23) —^a) G1 अभिर्यातु D1 प्रयाता (for प्रहर्ता) —^b) D1 सदसद D1 सेनानय (for °नय) —T1 om 24^cd, T1.3 read 24^cd after 19.—^c) D1 प्ररापुस्य (s c) —^d) D1 सर्वेद (for क्रुद्धैर्) —After 24^cd, T1.3 ins 15*

25 For substitution in Ñ2 V1 B1-3 M1 cf v1 16 —^a) Ś1 D1-4 जल(D1-4 °कु)सुयूर, —^b) Ś1 D1-4 न दृप्तो D1 (2.) दुष्टा (for न दृप्त) D1 (5 1)

G 2 1 16
B 2 1 31
L 2 3 21

एवं श्रेष्ठैर्गुणैर्युक्तः प्रजानां पार्थिवात्मजः ।
संमतस्त्रिषु लोकेषु वसुधायाः क्षमागुणैः ।
बुद्ध्या बृहस्पतेस्तुल्यो वीर्येणापि शचीपतेः ॥ २६
तथा सर्वप्रजाकान्तैः प्रीतिसंजननैः पितुः ।
गुणैर्विरुरुचे रामो दीप्तः सूर्य इवांशुभिः ॥ २७
तमेवं वृत्तसंपन्नमप्रधृष्यपराक्रमम् ।
लोकपालोपमं नाथमकामयत मेदिनी ॥ २८
एतैस्तु बहुभिर्युक्तं गुणैरनुपमैः सुतम् ।
दृष्ट्वा दशरथो राजा चक्रे चिन्तां परंतपः ॥ २९

परोक्षयासहन मत्सर (for मत्सरी) —ᶜᵈ) Dt1 [अ]विशेषश्च (for चारमन्ता) Ś1 D1-7 भूत्यानां (for भूतानां) and मृत्य (for काल) ❀ Ct सिद्धत्वामिति पाठे सिद्धा देवभेदा इति कतकवृत् । ❀ —After 25 Ś1 D1-7 read 2 2 29ᵃᵇ and then ins

27* सितयागपि कार्येषु वक्ता वाचस्पते सम ।

26 For substitution in Ñ1 V1 B1 2 M1 cf 1 1 16 D4 om 26ᵃᵇ Ś1 D1-3 5 7 read 26ᵃᵇ after 25ᵃᵇ Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 read it for the first time after l 7 of 14* —ᵃ) Ś1 D1-7 (D4 om) नित्य (D4 °स्य) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 (all first time) स तु (for एव) Ś1 D6 T2 (second time) श्रेष्ठ, D4 युक्तैर्, G2 (first time) ज्येष्ठैर्, Cg as in text (for श्रेष्ठैर्) —ᵇ) Ś1 D1 3 6 7 प्रज्ञावान् (for प्रजानां) D2 मूर्तिमानिव मन्मथ —After 26ᵃᵇ Ś1 D1 3 6 7 ins l 6 of 14* —ᶜ) Ś1 D1-7 लोकप्रियत्वे चन्द्रस्य —ᵈ) D7 M1 वसुधाया D1 2 क्षमो गुणैः —Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 repeat 26ᶜᵈ after 45* —ᶠ) Ś1 D2 3 धीर्य (Ś1 °र्यं) च स्याद्, Dt1 Dd1 Dm1 M1 3 (both times) वीर्ये चापि, D4 वीरेण स्यात्, D6 वीर्य चैव (for वीर्येण पि) G1 (first time) शतक्रतोः (for शचीपतेः) D1 7 वीर्यं च स्याच्छचीपते, D6 सत्येनानुपम सदा —After 26 Ś1 D1-7 ins

18* लोके सत्यायमानाना प्राज्ञ सर्वमनुत्तमाम् ।

[D7 (before corr as above) 3 7 लोक (for लोके) D1 लोकसत्येयमानाना (for the prior half) D1 2 प्राज्ञ D4 प्राज्ञ, D7 श्रेष्ठ (for प्राज्ञ) D1 2 मनुष्याणां (for °त्तमाम्)]

which is followed by l 4 of 20*

27 For substitution in Ñ2 V2 B1 2 M1 cf 1 1 16 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 repeat 27-28 after 55* —ᵃ) M1 (second time) om सर्वप्रजाकान्तैः Ś1 D1 2 7 स ते सर्वे, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S (except M1) (all second time) द्युति (Dg1 द्युतिं) ते सर्वं, Dm1 (first time) यथा सर्वं ; D2 सर्व स्वैः (for तथा सर्व) D2 प्रजाकान्तैः (for °कान्तैः) —ᵇ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-2 (all second time) गुणा (for पितुः) D1 प्रीतिसंजनन प्रभु —ᶜ) Dg1 (second time) विराजते Dt1 G1 (both second time) विरोचनं (for विरुरुचे) —ᵈ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 M1 (second time) G1 (first time) दीप्तै, D2 5 T2 (second time) दीप्त (for दीप्त)

28 For substitution in Ñ2 V1 B1 2 M1 cf 1 1 16 and repetition in Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 cf 1 1 27 —ᵃ) Dt1 (second time) Dm1 D5 6 M1 एव (for एवं) D2 Cg ग्रत (for वृत्त) —ᵇ) Ś1 D1-7 T G M1-3 (all except Ś1 D1-7 second time) राम सत्य, Dd1 Dm1 G1 2 M1 (all first time) अप्रमेय, Cg as in text (for °धृष्य) —ᶜ) Dt1 Dd1 Dm1 M1 2 (all first time) नाथोपम, Cg as in text (for पालो°) ❀ Cg उप समीपे मा लक्ष्मी सीतारूपा यस्य स उपम । लोकपालश्चासावुपमश्चेति समास । ❀ D2 3 T2 (second time) रामम् (for नाथम्) —ᵈ) D2 (before corr) मेदिनीं —After 28 Ś1 D1-4 6 7 ins

19* अनुरक्ता प्रजास्ता हि सानुरोधे प्रजाहितम् ।
स प्रक्ष्य सुमहोत्साह धर्मे च परिपालने ।
वृद्धै श्रुतगुणोपेतैराप्तैर्धर्मार्थतत्पर ।
स तं बालपाथभूयेन नृपति समयोचयत् ।
स्वभावेन विशुद्धेन सर्वशास्त्रागमेन च । [5]
सोऽभवत्सर्वभूतानामधिको गुणवत्तया ।

[(l 1) Ś1 D1 2 त हि D3 ताभि D6 तांहि (for ता हि) D1 अनुरक्त प्रजानां हि (for the prior half) —(l 2) D6 स वीक्ष्य (for स प्रेक्ष्य) D1 सुमनोत्साह (for °होत्साह) D1 संप्रेक्ष्य सुमनोत्साह (for the prior half) Ś1 सर्व D6 धर्म (s c) (for धर्मे) D4 प्रतिपालने —(l 3) Ś1 D1 7 वृद्धै श्रुतिगुणैर्विद्धि, D2 वृद्धै श्रुति (for वृद्धै श्रुत) —(l 4) D1 2 तं हि D1 2 7 त हि D6 तां हि (for स तं) D4 नृपति —(l 5) D1 विशुद्धेन (for °शु°) —(l 6) D1 3 4 अभवत् (for सोऽभव°) D6 गुणवत्तया (for °वत्त°)]

On the other hand D2 ins lines 19-21 of 20* after 28

29 For substitution up to 29ᵃᵇ in Ñ2 V1 B1 2 M1 cf 1 1 16 —ᵃ) Ś1 D1-4 6 7 सर्वैः (for एतैस्तु) —ᵇ) D1 मनस्वी, D6 अनुपमै (for °पमैः) D6 सुतं (for सुतम्) —Ñ2 V1 B1 2 M1 subst for 16ᵃ-29ᵇ, Ś1 D1-7 ins l 4 after 18* and Ś1 D6 1 7 ins lines 15-16 after ins l 4 after 18* and Ś1 D6 1 7 ins lines 15-16 after l 1 of 15*, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins lines 3-7 after 17, D2 ins lines 9-10 after 20 lines 19-21 after 28 and subst l 23 for 29ᵃᵇ

एषा ह्यस्य परा प्रीतिर्हृदि संपरिवर्तते ।
कदा नाम सुतं द्रक्ष्याम्यभिषिक्तमहं प्रियम् ॥ २०

वृद्धिकामो हि लोकस्य सर्वभूतानुकम्पनः ।
मत्तः प्रियतरो लोके पर्जन्य इव वृष्टिमान् ॥ २१

G 2 1 20
B 2 1 35
L 2 3 37

20* ज्ञानशीलवयोवृद्धैर्गुणवद्भिः सदा नरैः ।
स कथां योजयामास मैत्रीं समगतश्चैव च ।
विद्वानुदारो मेधावी पूर्वभाषी प्रियंवदः ।
वीर्यवांश्च न वीर्येण महता स्वेन गर्वितः ।
न चानृतकथो धीमान्वृद्धानां प्रतिपूजकः । [5]
नित्यानुरक्तप्रकृतिः प्रजानामनुरञ्जकः ।
सानुक्रोशो जितक्रोधो ब्राह्मणप्रतिपूजकः ।
दीनानुकम्पनो धीमान्प्रियवागनसूयकः ।
कुलप्रभागतायाश्च राज्यशास्त्रैर्गतस्पृहः ।
राज्यलाभाद्धि प्रियं मेने नियागम परम् । [10]
दयावान्सर्वभूतेषु शरण्यः शरणैषिणाम् ।
दातानुगोप्ता साधूनां शरणागतवत्सलः ।
कृतमप्युपकारी च कृतज्ञः सत्यसंगरः ।
गुणज्ञो गुणवांश्चैव वश्यात्मा दृढनिश्चयः ।
अदीर्घसूत्रो दक्षश्च क्रियासु प्रतिपत्तिमान् । [15]
सुहृदोऽसमर्थं सुहृदामप्रमादी प्रियंवदः ।
प्राणात्ययादपि नैव स्त्रीणामपि महायशाः ।
अपि वा दर्पितान्भोगान् तु सत्यं कदाचन ।
चतुर्वेदान्त्य मिथ्यार्थमीक्षित शास्त्रसम्पद् ।
महायशो महोत्साहो महात्मा गुणवत्सलः । [20]
तेजस्वी च क्षमावांश्च सोमवत्प्रियदर्शनः ।
दुर्दमः समरेऽजेय्यः शत्रूणामरिमर्दनः ।
एभिर्गुणगणैर्युक्तमन्यैश्चानुपमैरपि ।

[M1 damaged for l. 1-2 —(l. 3) V1 partly damaged. Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 [illegible] (for the prior half) —(l. 4) D3 [illegible] D3 [illegible] (for न च) G1 [illegible] (for न) V1 D1-3 [illegible] (for [illegible]) Ś1 D1-3 T1 2 G M [illegible] (for [illegible]) —(l. 5) V2 B1 2 [illegible] (B1 [illegible] B3 [illegible]) V1 [illegible] D1 [illegible] Ct as above (for न चानृत°) Dm1 [illegible] M1-3 [illegible] (for °कथो) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 [illegible] (for धीमान्) Cg [illegible] (for the prior half) [illegible] [illegible] —(l. 6) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 [illegible] D1 T G1 M1-3 [illegible] Dm1 °[illegible]) —(l. 7) [illegible] [illegible] —(l. 8) [illegible] (for °[illegible]) V1 [illegible] (for °[illegible]) —M1 om. lines 9-10. —(l. 9) Ñ1 [illegible] B1 [illegible] (for [illegible]) Ñ1 [illegible] (for [illegible]) —(l. 10) V1 B1 [illegible], D1 [illegible] (for [illegible]) D1 [illegible] (for the post. half) —After l. 10 D3 reads st. 26 —(l. 11) V1 [illegible] —(l. 12) M1 [illegible] (for [illegible]) Ñ1 M1 [अ]ि[illegible] B1 [अ]ि (for [illegible]) —(l. 14) V1 [illegible] (for [illegible]) —Ś1 D1-3 read lines 15-16 after l. 2 of 15* —(l. 15) D1 (gloss) [illegible] (for [illegible]) —(l. 16) Ś1 D1-4 [illegible], Ñ1 [illegible], V1 [illegible] B1 D1 °सर्वे, D1 °गम्य (for °[illegible]) Ñ1 B1 अनु (for अपि) B1 (gloss) [illegible] —(l. 17) V1 [illegible] (by pm) (for प्राणात्ययाद्) V1 [illegible] (for स्त्रीणाम्) —(l. 18) Ñ1 [illegible] V1 [illegible][भ]यात्क्रोधेन न तु धर्मं कथंचन M1 [illegible] तथा धर्मे च सत्वर —(l. 19) B1 [illegible] (for [illegible]) Ñ1 [illegible] (for °वृद्) V1 M1 श्रुति, D1 [illegible] (for [illegible]) —(l. 20) Ñ1 -[illegible] (for -[illegible]) M1 महोत्साहो महायशो (by transp.) B1 2 D1 गुणवत्सल (D1 °र) (for °[illegible]) Ñ1 महागुणगुणान्वित (for the post. half) —(l. 21) V1 [illegible] [illegible] (for the prior half) —(l. 22) V1 दुर्दम (for दुर्दं) —After l. 22 V1 ins. lines 2-3 of 14* —(l. 23) Ñ1 V1 युक्त (for युक्तम्) D1 M1 [illegible] (for the prior half) V1 [illegible] (for अ°) Ñ1 V1 -[illegible] (for [illegible])]

—²) Ñ1 V1 B1 2 राम (for राजा) Ś1 D1-4 [illegible] राजा [illegible], D1 M1 [illegible] रामं दशरथो —³) M1 transp. [illegible] and [illegible] Dg1 (before corr.) [illegible] D1 [illegible] (for [illegible]) Ś1 D1-4 [illegible] Ñ1 V1 B1 2 D1 M1 [illegible] (M1 °[illegible]) [illegible] —After 29 Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1-4 S (except M1) ins.

21* [illegible] ।

[Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S (except M1) [illegible] (for the prior half) [illegible] D1 [illegible]]

Ś1 D1-4 cont. Ñ1 V1 B1 2 D1 M1 ins. after 29

22* [illegible] ।
[illegible] ।

Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S (except M1) cont. after 21*

23* [illegible] ।

30 ¹) D1 [illegible] (for [illegible]) Ś1 D1-4 [illegible] (D1 [illegible]) [illegible] D1 °[illegible], Ñ1 V1 B1 2 D1 M1 [illegible] (V1 [illegible] M1 [illegible]) [illegible] G1 [illegible] —²) Ñ1 V1 B1 2 M1 [illegible], D1 2 G1 2 M1 [illegible] D1 [illegible] Cm g as in text (for हृदि सं) Ś1 D1-4 [illegible] G1 हृदि [illegible] —³) Ś1 D1 [illegible] D1-4 [illegible] (for नाम सुतं) D1 [illegible] D1 (with Intus) [illegible] (for द्रक्ष्यामि) —⁴) Ś1 D1-4 [illegible] (D1 °[illegible]) G1 [illegible] (for [illegible]) —For 30ᵇ, V1 V1 B1 2 D1 M1 subst.

24* [illegible] ।

[D1 M1 [illegible] (for [illegible]) V1 [illegible] (for the post. half)]

31 ¹) Ś1 D1-4 [illegible] (for लोकस्य) Ñ1 V1 B1 2 D1 M1 [illegible] (V1 M1 °[illegible]) [illegible] —²) Ś1 Ñ1 V1

G 2 1 21
B 2 1 39
L 2 3 33

यमशक्रसमो वीर्ये बृहस्पतिसमो मतौ ।
महीधरसमो धृत्यां मत्तश्च गुणवत्तरः ॥ ३२
महीमहमिमां कृत्स्नामधितिष्ठन्तमात्मजम् ।
अनेन वयसा दृष्ट्वा यथा स्वर्गमवाप्नुयाम् ॥ ३३
तं समीक्ष्य महाराजो युक्तं समुदितैर्गुणैः ।
निश्चित्य सचिवैः सार्धं युवराजममन्यत ॥ ३४

B1 2 Dt1 D1 2 4 7 M4 ऋषभ, G3 M2 ऋषिन —c) D5 मम, M1 मया (for मत्त) Ś1 प्रियवरो, D3 3 4 °तमो (for °वरो) Ñ2 V1 B1 2 D5 M4 राम (for लोके) —d) Ñ2 V1 B1 2 D5 M4 प्रजाना स्वगुणैर्विभु

32 a) D2 मय (metathesis) (for यम) D8 शक्रोपमो (for शक्रसमो) Ñ2 V1 B1 2 D5 M4 पराक्रमे शक्रसमो —b) D3 हिवौ (for मतौ) —c) Ñ2 V1 B1 2 D5 M4 स्थैर्ये Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3 5 6 7 T1 2 G3 M1-3 धृत्या, D1 धैर्ये (for धृत्यां) —d) Ś1 D1-4 6 7 गाम्भीर्ये सागरोपम

33 a) D1 2 कृत्स्नामह (by transp) V1 अभिषिक्त महात्मान —b) V1 स मे तिष्ठेताम्, D8 अभि°, D1 2 अभिषिक्त सम् (for °तिष्ठन्तम्) —D3 om 33cd —d) Ś1 D1-3 6 7 स्वर्गम्, Ñ2 V1 B1 2 D5 सुखं (for यथा) M4 स्वर्गं सुरसम यामुयात् —Ś1 D1 2 6 7 ins after 33 D4 after 33ab

25* युवराजपदे राज्ये क्रम एव नियुज्य हि ।

[Ś1 D1-7 युज (for क्रम) D5 पद D5 च (for हि)]

—After the above D5 ins 27* and D5 reads an addl colophon [*Sarga name* रामप्रशंसा —*Sarga no* 3]

Ñ2 V1 B1 2 M4 ins lines 4-6 of 27* after 33 On the other hand Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins after 33

26* इत्येतैर्विविधैस्तैस्तैरन्यपार्थिवदुर्लभैः ।
शिष्टैरपरिमेयैश्च लोके लोकोत्तरैर्गुणैः ।

[(l 1) T G1 2 M1-3 Ct (य)ैर्ऐ (for (य)ैः) —(l 2) Dt1 T3 G1 M2 3 Ct लोकोत्तरैर्, T3 °त्तमैः Cm g as above (for °त्तरैः) T1 लोके सर्वैः गुणैः, G2 लोकातीतैर्गुणैः (for the post half)]

34 Ñ2 V1 B1 2 M4 om from 34 up to 2 2 14ab D3 om 34ab —a) Dt1 Dd1 Dm1 वृद्ध राजा (Dm1 °जे), G2 3 M2 महातेजा Cg as in text (for °राजो) D1 2 समीक्ष्य स वृद्ध राजा —b) M2 युक्त Dg1 Cg गुणैः, Ct as in text (for गुणैः), Ś1 D1 2 4 7 समुपेतं गुणैः गुणैः (D1 2 गुणं गुणैः) —Ś1 D1 4-7 repeat 31cd after 46* D3 reads 34cd after 27* —c) Ś1 D1 7 (all first time) स हि संदेश्य सचिवैर्; Ś1 D1 2 4-7 (all second time) मतः सवित्य सचिवैर्; D1 4 4 (all first time) स हि (D4 सह) निश्चित्य सचिवैर्; D2 (first time) सहितश्चैव सचिवैर् —d) D1 (both times) 4 6 7 (last two both times) यौवराज्यम् (for युवराजम्) D1 4 4 (all second time) अभिषेक्तुम् (for अमन्यत) Ś1 D4 6 7 (all both times) यौवराज्यममन्यत —Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 2 4-7 T G M1-3 ins after 34 Ñ2 V1 B1 2 M4 ins lines 4-6 only after 33 D3 after 25*

27* दिव्यन्तरिक्षे भूमौ च घोरमुत्पातजं भयम् ।
संचचक्षेऽथ मेधावी शरीरे चात्मनो जराम् ।
पूर्णचन्द्राननस्याथ रामं प्रति महात्मन ।
जनस्य च महा भावना विचार्य धृतराष्ट्रज ।
गुणो जगिरश्चैव परा प्रीतिं गता हि मे । [5]
ततस्तत्र सचिवानामुखौ ... ।
पूर्णचन्द्राननस्यास्य सत्त्वस्वामिनो गुणैः ।
लोके विख्यातं रामस्य भ्रातृं यस्महात्मन ।
आत्मनश्च प्रजानां च श्रेयसा च प्रियेण च ।
काले ... [10]
... हि धर्मात्मा ... महाबलः ।
समर्थः सर्वकार्येषु ... ।
... ।
राज्यधर्मेण धर्मज्ञ पृथिवी ... ।

[(l 1) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 दिव्यन्तरिक्षे भूमौ च (for the prior half) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 घोरम् D5 भीमम् (for भीमं च) —(l 2) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ... Ś1 D1 4 7 ह, D2 T1 2 G M1-3 च, D8 स (for च) D1-5 7 ... (for ...) G1 ... (metathesis) G2 (ज)रां (for जराम्) —Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 om lines 3-5 D3 om lines 3-5 Ñ2 V1 B1 2 M4 read lines 4-6 after st 33 —(l 4) Ñ2 V1 B1 D5 ... D8 ... (for ...) V1 D8 ... (by transp) D5 ... Ñ2 B1 2 ... (B2 [marg ...]) D5 ... M4 ... (for ...) —(l 5) D1 2 ... B1 ... (for ... हि मे) Ñ2 V1 B1 2 D5 M4 ... (for the post half) —(l 6) Ñ2 V1 B1 2 D5 M4 ... (for ...) D5 ... (for ...) Ñ2 V1 B1 2 D5 M4 ... (for the post half). —After line 6 D8 ins the line of 2 2 14ab and then cont

27(A)* ... ।

—D8 om lines 7-12 —(l 7) T1 om from l 7 up to end (l 3 (lines 1-2 and 3-4 transposed) of 27*. D1 2 6 (...) (for (...)) ... D1 ... (for the prior half) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ... (T1 ...) D2 ... (for the post half) —(l 9) D1 2 4 T1 ... (for ...) D1 ... (for ...) Dg1 D1 ..., D8 ... (for ...)]

Decision of Rāma's Coronation

तं समीक्ष्य महाराजो युक्तं समुदितैर्गुणैः ।
निश्चित्य सचिवैः सार्धं युवराजममन्यत ॥ 1 34

G 2 1 21
B 2 1 39
L 2 3 33

यमशक्रसमो वीर्ये बृहस्पतिसमो मतौ ।
महीधरसमो धृत्यां मत्तश्च गुणवत्तरः ॥ ३२
महीमहमिमां कृत्स्नामधितिष्ठन्तमात्मजम् ।
अनेन वयसा दृष्ट्वा यथा स्वर्गमवाप्नुयाम् ॥ ३३
तं समीक्ष्य महाराजो युक्तं समुदितैर्गुणैः ।
निश्चित्य सचिवैः सार्धं युवराजममन्यत ॥ ३४

B1 2 Dt1 D1 2.4.7 M1 -कपक, G1 V2 -कंपित —c) D5 मम; M4 मया (for मत्त) Ś1 प्रियकरो, D2 3 4 °तमो (for °त्तरो) Ñ2 V1 B1 4 D5 M4 राम (for लोके) —d) Ñ2 V1 B1 2 D5 M4 प्रजाना स्वगुणैरपि

32 a) D2 मय (metathesis) (for यम) D6 शक्रोपमो (for शक्रसमो) Ñ2 V1 B1 2 D5 M4 पराक्रमे शक्रसमो —b) D5 स्थितौ (for मतौ) —c) Ñ2 V1 B1 2 D5 M4 स्थैर्ये, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2.6.7 T1 2 G2 M1-3 धृत्या, D1 धैर्ये (for धृत्या) —d) Ś1 D1-4.6.7 गाम्भीर्ये सागरोपम

33 a) D1 2 इमामहं (by transp) V1 अभिषिक्त महाराज —b) V1 एव मे तिष्ठतम्, D3 अभि°, D4 7 अभिषिक्तमम् (for °तिष्ठन्तम्) —D6 om 33cd —d) Ś1 D1-5.6.7 जीवन्, Ñ2 V1 B1 2 D5 सुख (for यथा) V3 स्वर्गं सुखम आप्नुयात् —Ś1 D1-4.6.7 ins after 33 D4 after 33ab

25* कुलक्रमागतं राज्यं क्रमं एव नियुज्य हि ।

[Ś1 D1 2 कुल (for क्रम) D5 एव D6 च (for P)]

—After the above D5 ins 27* and D5 reads an addl colophon (*Sarga name* रामप्रशंसा —*Sarga no* 3)

Ñ2 V1 B1 2 M4 ins lines 4–6 of 27* after 33 On the other hand Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins after 33

26* इत्येवं विविधैस्तैस्तैरन्यपार्थिवदुर्लभैः ।
शिष्टैरपरिमेयैश्च लोके लोकोत्तरैर्गुणैः ।

[(l 1) T G1 2 M1-3 Ct^p [ए]वं (for [ए]व) —(l 2) Dt1 T1 G1 M1 2 Ct लोकोत्तरैः, T2 °त्तरो Cm^g as above (for °र्वैः) T3 लोके सर्वविदे गुणे, G3 लोकान्तेयमैर्गुणैः (for the post half)]

34 Ñ2 V1 B1 2 M4 om from 34 up to 2 2 14^ab D5 om 34^ab —a) Dt1 Dd1 Dm1 तदा राजा (Dm1 °जे), G1 2 M2 महातेजा Cg as in text (for °राजो) D1 2 समीक्ष्य स तदा राजा —b) M3 युक्त Dg1 Cg गुणैः; Ct as in text (for गुणैः), Ś1 D1 2.4 7 समुपेतं गुणै गुणैः (D1 2 गुणैः गुणैः) —Ś1 D1 2 4-7 repeat 34^cd after 45* D5 reads 34^cd after 27* —c) Ś1 D1 7 (all first time) स हि संमन्त्र्य सचिवैः, Ś1 D1 2.4-7 (all second time) सह संमन्त्र्य सचिवैः, D1 2 4 (all first time) स हि (D6 सह) निश्चित्य सचिवैः, D1 (first time) तद्विमृश्य सचिवैः —d) D1 (both times) 2.4.7 (last two both times) यौवराज्यम् (for युवराजम्) D1 2.6 (all second time) अभिषेचयत् (for ममन्यत) Ś1 D2.4 7 (all both times) यौवराज्यममन्यत —Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 2.4-7 T G M1-3 ins after 34 Ñ2 V1 B1 2 M4 ins lines 4–6 only after 33 D5 after 25*

27* दिव्यं चैवान्तरिक्षे च भौमे चोत्पातजं भयम् ।
मात्रपक्षेऽथ मेधावी शरीरे चात्मनो जराम् ।
पूर्णचन्द्राननस्याथ राम यदि महात्मनः ।
ततस्य भाव भावज्ञा विज्ञाय प्राप्तकोविदा ।
गुरवो मन्त्रिणश्चैव परां प्रीतिं गता हि ते । [5]
ततस्त मन्त्रयामासुर्यौवराज्यमभीप्सव ।
पूर्णचन्द्राननस्याथ सदृशस्यात्मनो गुणैः ।
लोके प्रियत्वे रामस्य पुष्यते पक्षसूदन ।
आत्मनश्च प्रजानां च श्रेयसा च प्रियेण च ।
काले धाहुरि संयोगे तेन रतिं त्वावृप । [10]
धर्मार्थेन हि धर्मात्मा धीमता च महायशः ।
समये सर्वशास्त्रेषु श्रमं गुरुपसत्तम ।
एष समक्ष्य सहितं चतुर्देशस्य नृपम् ।
रामन्धर्मेण धर्मज्ञ पृथिवी तेऽनुपालिता ।

[(l 1) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 दिव्यान्तरिक्षे भौमे च (for the prior half) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 घोरम् D1 भौमम् (for भौम च) —(l 2) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 मत्पक्षे Ś1 D1 2 7 D5 T1 2 G M1-3 च, D6 स (for अ) D1-5 7 शरीरे (for °रे च) G1 रात्म (metathesis) G2 [आ]त्मनो (for जराम्) —Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 om lines 3–6 D6 om lines 3–5 Ñ2 V1 B1 2 M4 read lines 4–6 after st 33 —(l 4) Ñ2 V1 B1 D5 तं तस्य D5 तस्येव (for तस्स) V1 B1 विज्ञाय भावज्ञा (by transp) D5 विज्ञाय प्राप्तं Ñ2 B1 2 गुणैश्च (B1 [marg] °ज्ञो) °ज्ञा, D6 विदुषा ज्ञा M4 गुणज्ञान (for ज्ञात्वेङ्गित) —(l 5) D1 2 प्रसन्नाः, D1 प्रजानाम् (for वाम् हि ते) Ñ2 V1 B1 2 D5 M4 दृष्ट्वा प्रसन्नास्तस्य (for the post half) —(l 6) Ñ2 V1 B1 2 D5 M4 सुतम् (for समरे) D1 अभिषेक्तुं (for °प्सव) Ñ2 V1 B1 2 D5 M4 मन्त्रिणां च मनः (D5 °मन्त्र) (for the post half). —After line 6 D6 ins the line of 2 2 14^ab and then cont

27(1)* कथाश्चार्थविदुषाः धर्मार्थे बलवन्तरम् ।

—D5 om lines 7–12 —(l 7) T1 om from (l) 7 up to (l) 3 (lines 1–2 and 3–4 transposed) of 30*. D1 2 [अ]थ M2 [ए]व (for [अ]थ) Ś1 D1 7 पूर्णेन्दुनिभमुख (for the prior half) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 देवगुरुसम (T1 om °सम) D1 2 श्यामल गुणैः (for the post half) —(l 8) D1 2.4 T1 लोके (for लोके) D1 प्रियत्व (for प्रियत्वे) D1 2 प्रियम्, D6 वे (for

तं समीक्ष्य महाराजो युक्तं समुदितैर्गुणैः।
निश्चित्य सचिवैः सार्धं युवराजममन्यत॥ २।३।

नानानगरवास्तव्यान्पृथग्जानपदानपि ।
समानिनाय मेदिन्याः प्रधानान्पृथिवीपतिः ॥ ३५

अथ राजवितीर्णेषु विविधेष्वासनेषु च ।
राजानमेवाभिमुखा निषेदुर्नियता नृपाः ॥ ३६

G 2 1 0
B 2 2 50
L 2 3 62

वत्) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G M1 3 लोके रामस्य सुखे संमिताय महात्मन —(l 9) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G2 M1 2 श्रेयसे (for °स) G2 M1 प्रियाय (for मिवेण) —(l 10) D3 काल, D4 लोक (before corr °के) (for काले) Dg1 T1 2 G M1-3 मासकालेन धर्मविशा Dt1 Dd1 Dm1 Cm मासका (Dt1 °रि का) ले स धर्मवित् (for the prior half) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G1 2 M2 3 भक्त्या (for तेन) M2 वच (for नृप) Ś1 D1-4 6 7 तेन त्वरति भूमिप G3 M1 तेन त्वरिता नृप (for the post half) —Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G M1-3 om l 11 —(l 11) D4-6 [प]र (for [प]ण) D1 सु D3 6 च (for दि) —(l 13) D2 समग्र (for संमस्य) D1 कञ्चुक स्वमत रथे (for the prior half) D6 वृद्ध (for कञ्चुक) —Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 T1 2 G M1-3 om l 14 —(l 14) D1 च, D6 तु (for ते)]

—After the above Ś1 D1-7 read (without var) 2 2 15-18 22[cd] and then D3 reads 34[cd]

35 Ñ2 V1 B1 2 T3 M4 om 35 (cf v l 34) —[a]) Ś1 D4 7 सर्वान् (for नाना) —[b]) Ś1 D2 7 भूपान्, D5 तथा (for पृथग्) Dd1 D3 6 M3 जनपदान् —After 35[ab] D6 ins

28* आनयामास सचिवैर्यौवराज्यमचिन्तयत् ।

—[c]) Dt1 Dm1 T3 G3 मेदिन्या Cg as in text Ś1 D1 7 आनाय (D4 7 आगाह D5 अथात)यामास तदा —[d]) Ś1 D6 3 पृथिव्या, D1 3 6 7 पृथिव्या (for प्रधानान्) Dm1 T1 2 G1- (G2 before corr)3 M1-3 पतीन् (for पति) —After 35 Ś1 D1 7 ins

29* तत्र प्रजा समागम्य ब्रह्मक्षत्रमुखास्तदा ।
अनुज्ञाता प्रविविशुर्नृपतेर्भवनं महत् ।
आसीन चापि राजानमिक्ष्वाकुं राष्ट्रवर्धनम् ।
प्राच्योदीच्या प्रतीच्याश्च दाक्षिणात्याश्च भूमिपाः ।
म्लेच्छाश्चार्ये च बहव पार्वतीयाश्च सगता ।   [5]
तद्राजवेश्म मनुजैर्यथावत्प्रतिपूरितम् ।
ददृशे भीमनिर्ह्रादं वार्यौघैरिव सागरम् ।
तं चनैव बहुविध राजभि समलङ्कृतम् ।
ददर्श द्युतिमान्राजा प्रजापतिरिवापर ।

[(l 1) Ś1 समागत D1 2 तन्मध्य D3 समागता (for °गम्य) D1 2 5 6 सुखास्तथा D2 पुरोगमा (for -सुखास्तदा) —For lines 3–5 cf 2 3 8[a]–9[b] —(l 3) Ś1 D1-3 6 7 ऐक्ष्वाकु (D6 °क) (for इक्ष्वाकुं) —After l 3 D1 ins a passage given in App I (No 5) —(l 4) D4 प्राच्योदीच्य (for °दीच्या) D5 च वारुण्या (for प्रतीच्याश्च) and ये नृपा (for भूमिपा) —(l 5) Ś1 म्लेच्छास्तथान्ये, D5 (by corr) येऽप्यन्येपि (for म्लेच्छाश्चान्ये) D3 तु, D5 om (for the second च) —Ś1 D4 6 ins after l 5 D7 after the first occurrence of st 36

29(A)* उद्यानाक्रिरे प्रीता महे द्रमिव देवता ।
विद्योतमान प्रभया ददर्शु सुवनाश्मन ।
गन्धवराजप्रतिम लोके विश्रुतपौरुषम् ।
दीर्घबाहु महासत्त्वमत्तमातङ्गप्रियदर्शनम् ।
शैलक्षपितपन्तानां मर्दितार विषाणिनाम् ।   [5]
लोके विख्यातवीर्याणां श्रेष्ठ सर्वधनुष्मताम् ।
ह्लादन सर्वमित्राणां शत्रूणां शोकवर्धनम् ।
दृष्टे प्रद्योतयन्त त सहस्रांशुमिवांशुभि ।

[(l 1) Cf 2 3 9[cd] D6 तपस्तापाक्रिरे (sic) —After l 1 all MSS ins l 1 of 31*, repeating it in its proper place —(l 2)=70* D6 विद्योतमान —(l 3) =2 3 11[ab] Ś1 लोक (for लोके) —For l 4 cf 2 3 11[cd] —(l 5)=l 1 of 71* D6 -प्रतिम (for -क्षपित) —(l 6) cf l 2 of 71* Ś1 लोक (for लोके) —(l 7) D6 ह्लादनैर्गु[णै]व पर्जन्य इवदग्न प्रजा गुणै —(l 8) cf l 4 of 71* D6 तु D7 च (for त) D6 प्रद्योतयन्त लोकांश्च (for the prior half)]

—D7 repeats lines 6–9 after 29(A)* —(l 6) D2 परिपूजित D3 परिपूरित —(l 7) D4 6 वीर्यौ (D4 °र्यौ)घैर् D7 (both times) वार्यौघैर् (sic) (for वार्यौघर्) D1 3 6 सागर —(l 8) D4 7 (both times) ज्ञौघैर् (for °घ) D7 (first time) बहुविधै —(l 9)=l 1 of 73* D6 श्रीतिमान् (for द्युति°) D3 [अ]मरान् (for [अ]पर)]
On the other hand Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G M1 3 ins after 35 T3 ins after सदृशत्वा (in l 7 of 27*)

30* तान्वेश्मनानाभरणैर्यथार्हं प्रतिपूजितान् ।
ददर्शालंकृतो राजा प्रजापतिरिव प्रजा ।
न तु केकयराजान जनक वा नराधिप ।
त्वरया चानयामास पश्चात्तौ श्रोष्यत प्रियम् ।
अथोपविष्टे नृपतौ तस्मिन्परपुरार्दने ।   [5]
तत प्रविविशु शेषा राजानो लोकसमता ।

[Dg1 T1 3 G3 M2 Cr m g transp lines 1–2 and lines 3–4 —After l 2 Dm1 ins राम T3 om up to त्वरा (cf v l 34) —(l 3) Dg1 स तु M3 नतु (for न तु) Dg1 च (for वा) T1 G M1 नराधिप —(l 4) Dg1 न (for च) T3 पश्चात्तौ प्रस्थाय गुणै (for the post half) —(l 5) T M3 -बलान्विते (for पुरा°) —(l 6) T3 सर्वे (for शेषा)]

36 Ñ2 V1 B1 2 M4 om 36 (cf v l 34) D7 reads 36 for the first time after the first occurrence of lines 6–9 of 29* —[a]) Ś1 Dd1 Dm1 D3-7 (second time) T3 राज्ञां (D2 T2 °ज्ञा) (for राज) D1 2 अथ

२

ततः परिषदं सर्वामामन्त्र्य वसुधाधिपः ।
हितमुद्धर्षणं चेदमुवाचाप्रतिमं वचः ॥ १
दुन्दुभिस्वनकल्पेन गम्भीरेणानुनादिना ।
स्वरेण महता राजा जीमूत इव नादयन् ॥ २
सोऽहमिक्ष्वाकुभिः पूर्वैर्नरेन्द्रैः परिपालितम् ।
श्रेयसा योक्तुकामोऽस्मि सुखार्हमखिलं जगत् ॥ ३
मयाप्याचरितं पूर्वैः पन्थानमनुगच्छता ।
प्रजा नित्यमतन्द्रेण यथाशक्त्यभिरक्षिता ॥ ४

इदं शरीरं कृत्स्नस्य लोकस्य चरता हितम् ।
पाण्डुरस्यातपत्रस्य च्छायायां जरितं मया ॥ ५
प्राप्य वर्षसहस्राणि बहून्यायूंषि जीवितः ।
जीर्णस्यास्य शरीरस्य विश्रान्तिमभिरोचये ॥ ६
राजप्रभावजुष्टां हि दुर्वहामजितेन्द्रियैः ।
परिश्रान्तोऽस्मि लोकस्य गुर्वीं धर्मधुरं वहन् ॥ ७
सोऽहं विश्रममिच्छामि पुत्रं कृत्वा प्रजाहिते ।
संनिकृष्टानिमान्सर्वाननुमान्य द्विजर्षभान् ॥ ८

G 2 .. .
B 2 2 10
L 2 4 8

2

☞ Ñ1 B2.1 Ch missing for this Sarga (cf v. 1. 2. 1 1).

1 Ñ2 V1 B1.3 M1 om 1-14[a] (cf v. l. 2. 1 3+) —[a]) Ś1 D1-7 ततः परिषदं सर्वां (D4 °षाँ) —[b]) D1 पार्थेय (for आ°) D1 वसुधाधिप —[c]) D1 उद्धर्पणं, M1.3 उद्धरणं (for °र्पणं) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3.4 T G2.3 M1.2 Cg चेत्रम्; D3 (before corr. इमा) इदम्, G1 M3 चैव (for चेदम्) —[d]) G1 ह्युवाच Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 प्रतिमे (T1 °मो), D3.4 (before corr.) प्रतिमे (for [अ]प्र°)

2 Ñ2 V1 B1.3 M1 om 2 (cf v. l. 1) —[a]) T1 partly damaged Ś1 Dt1 D1.2 T2 G2 M3 स्वर (for स्वन) D1 कल्पेन (for कल्पेन) —[b]) D3 गाम्भीर्येण (for गम्भीरेण) D5 (अ)नुनादिता, D1.2 °नादिन, D5 °नादिना (for °नादिना) —[c]) Ś1 D1-7 स्वनेन (for स्वरेण) Ś1 D1.2 भगवान्, D1.3 भुवने, D1.3.4 भवने (for महता) — After 2, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

3.* राजन्यस्यानुवृत्तेन कार्यस्यानुवृत्तेन च ।
उवाच राजकुलेन स्वरेण पूर्णमिव वदन् ।
विदितं भवतां सर्वम् अस्य मे राज्यमुत्तमम् ।
पूर्वकैर्मम राजेन्द्रैः सुतवत्परिपालितम् ।

T1 transp the post half of l. 1 and the post half of l. 2 —(l. 3) G1 विदितं (sic) (for °दि°तं)

3 Ñ2 V1 B1.3 M1 om 3 (cf v. l. 1) —[a]) Ś1 D1-7 इदम् (for सोऽहम्) Ś1 Dt1 Dd1 Dm1 D2.7 T1.2 G M1-3 सर्वैः (for पूर्वैः) —[b]) Ś1 D1 Dd1 Dm1 D2.3 T1 Ct सदा; Cm g as in text (for सदा) —[c]) Ś1 Dt1 Dd1 Dm1 D1-3 G1 श्रेयसा D3 न दास्यन् (by corr.) योक्तुमिच्छामि —[d]) Ś1 D1-7 सुखार्हम् (for °हम्) D2.7 सर्वे (for अखि°)

4 Ñ2 V1 B1.3 M1 om 4 (cf v. l. 1) —[a]) Ś1 D4 सहितम्, D1.7 मयोच्या, G2 मया च, Cg as in text (for °पि) Ś1 D3.4 पूर्वं (for पूर्वैः) —[b]) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D5 G M1.3 Cm g t मन्निवत्र (for अतन्द्रेण) Ś1 D1-4.7 प्रजा नित्यमतन्द्रेण, D5 प्रजा नित्यमतन्द्रेण, L(ed.) प्रजा नित्यमतन्द्रेण —[d]) Ś1 D1.4 यथाशक्त्यभि (for °शक्त्यभि) D5.6.7 T1 रक्षिता (D3.4 [before corr.] T1 °ता), Cg K(ed.) रक्षिता D5 यथावत्परिपालिता, D6 °वदुपशिक्षिता, L(ed.) यथावदुपशिक्षिता

5 Ñ2 V1 B1.3 M1 om 5 (cf v. l. 1) Before 5, Dm1 ins. राम —[a]) D3 इदम्, G2 कोऽहं चर् (for इदमम्). —[d]) T1 G2 चरिता, Cm g as in text Ś1 D3.7 मुक्तः स्थिरे (D3 °थे) स्थिरे —[c]) Dg1 (by corr.) D5 T G M1.2 Cg पाण्डरस्य —[d]) Some MSS. छायायां Ś1 D1-7 धारितं T1 G2 धारितं, Cm g t as in text (for जरितं)

6 Ñ2 V1 B1.3 M1 om 6 (cf v. l. 1) —[a]) Ś1 D3 प्राप्ते (for प्राप्य) —[b]) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G1.3 M1 Cg जीवितम्, G2 जीवितं Ś1 D1-4.7 बहून्यायुश्च पालितं D1 सुबहून्यायुपालितं D6 बहून्यायाम पालितं (sic) —D1 om 6c-5d —[d]) Ś1 D1-4.7 G1 विश्रामम् (for विश्रान्तिम्) D5.6 मति (for अभि) D1 सोऽभवत् (for रोचये)

7 Ñ2 V1 B1.3 M1 om 7 (cf v. l. 1) D1 om 7 (cf v. l. 6) —[a]) Ś1 D1-4.7 पुण्य (for प्रभाव) D1.3 पुष्टां D4 गुप्तां, D1 ते°. (for °जुष्टां) Dt1 Dd1 Dm1 च (for हि) —[b]) Dt1 D1.3 (before corr.) दुरासदम्, D1 दुर्वहाम्; T1 दुर्वहाम् (sic) M1 दुरासदम् L(ed.) दुर्वहम् (for दुर्वहं) D5 समर्पणाम् (for अजिते°) —[c]) T1 हि (for ऽस्मि) Ś1 D1-4.7 परिश्रान्तः (D1 °श्रान्तः D3 °श्रान्तः D5 °श्रान्त) लोकेऽस्मिन्, —[d]) G2 गुर्वी, Cm as in text (for गुर्वीं) D1 धर्म (for धर्म°)

8 Ñ2 V1 B1.3 M1 om 8 (cf v. l. 1) D1 om 8ab (cf v. l. 6) —[a]) Ś1 D1.3 D1.3.4.7 G2 विश्रामम्; Cg as in text (for विश्रम°) —[b]) G2 कृत्वा (for पुत्रं) Ś1

G. 2. 1. 0
B. 2. 1. 51
L. 2. 3. 65

स लब्धमानैर्विनयान्वितैर्नृपैः
पुरालयैर्जानपदैश्च मानवैः ।
उपोपविष्टैर्नृपतिर्वृतो बभौ
सहस्रचक्षुर्भगवानिवामरैः ॥ ३७

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

राज्ञां विकीर्णेषु; D7 (first time) अथ राजसु सर्वेषु. —^{b}) Dg1 विविधेषु (for °षेषु) T2 ते (for च). Ś1 D1-7 आस(D7 [first time] °सी)नेषु समततः. —^{c}) D5 7 (first time) सुखं (for सुखा). —^{d}) Ś1 D1-4 7 (both times) जनाः; D6 [आ]कुलाः; D6 प्रजाः (for नृपाः) G3 निपेदुर्वैश्रवणोऽनिदाः. —After 36, Ś1 D1-7 (D7 after the second occurrence) ins.:

31* तेषां मध्ये महातेजा देवानामिव वासवः ।
शुशुभे सर्वसिद्धार्थः सर्वाभरणभूषितः ।
ते तु तं सुमहात्मानं पूर्णचन्द्रसमद्युतिम् ।
उपासांचक्रिरे वीराः कुबेरमिव नैरृताः ।

[Ś1 D4 6 7 read l. 1 for the first time after l. 1 of 29(A)*. —(l. 1) Cf. 2. 3. 10^{cd}. D2 राज्ञां, D5 एव (for देवा). Ś1 D5.6 7 (last two first time) राज्ञे; D2 (first time) राज्यो (for तेजा). D5 अपि (for इव). —(l. 2) D7 सत्त्व (for सर्वं). —(l. 3) D5 (s)त्तुत, D7 तु त (for तु त). D5 चन्द्रद्युति, D6 समप्रभ (for °द्युतिम्). —(l. 4) D6 तपसांचक्रिरे (sic) D5 पौराः (for वीराः).]

37 Ñ2 V1 B1 2 M4 om. 37 (cf. v.l. 35). —^{a}) G1 से (for स). Ś1 D1 2-4 विनयात्समागतैः (for °यान्वितैर्नृपैः). D2 लब्ध्वा समानैर्विनयात्समागतैः; D7 स लब्धमानोऽथ विनयात्समागतैः. —^{b}) D1 पुरालयैर् (for पुरा°) Ś1 D4 7 समागतैः (for च मानवैः). —^{c}) Ś1 D1 7 सुखोपविष्टैर्, M2 3 Cm उपोपविष्टो (for °विष्टैर्). Ś1 D1-7 च नृपर्षभो; G1 नृपतिर्वृतो (for °वृतो). —^{d}) Ś1 भगवान् (for भग°).

Colophon om. in Ñ2 V1 B1 2 M1. —*Sarga name*: Ś1 D1-4 7 प्रकृतिसमागम; D2 पौराधिवास्यं, D6 प्रकृतिसमोद्वः. —*Sarga no.* (figures, words or both): D1 56, D2 4, 7 3; D3 45, D5 4. —D6 G M1 conclude with श्री(D6 om.)रामाय नमः; M1 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः.

२

ततः परिषदं सर्वामामन्त्र्य वसुधाधिपः ।
हितमुद्धर्षणं चैवमुवाचाप्रतिमं वचः ॥ १

दुन्दुभिस्वनकल्पेन गम्भीरेणानुनादिना ।
स्वरेण महता राजा जीमूत इव नादयन् ॥ २

सोऽहमिक्ष्वाकुभिः पूर्वैर्नरेन्द्रैः परिपालितम् ।
श्रेयसा योक्तुकामोऽस्मि सुखार्हमखिलं जगत् ॥ ३

मयाप्याचरितं पूर्वैः पन्थानमनुगच्छता ।
प्रजा नित्यमतन्द्रेण यथाशक्त्यभिरक्षिता ॥ ४

इदं शरीरं कृत्स्नस्य लोकस्य चरता हितम् ।
पाण्डुरस्यातपत्रस्य च्छायायां जरितं मया ॥ ५

प्राप्य वर्षसहस्राणि बहून्यायूंषि जीवितः ।
जीर्णस्यास्य शरीरस्य विश्रान्तिमभिरोचये ॥ ६

राजप्रभावजुष्टां हि दुर्वहामजितेन्द्रियैः ।
परिश्रान्तोऽस्मि लोकस्य गुर्वीं धर्मधुरं वहन् ॥ ७

सोऽहं विश्रममिच्छामि पुत्रं कृत्वा प्रजाहिते ।
संनिकृष्टानिमान्सर्वाननुमान्य द्विजर्षभान् ॥ ८

2

☞ Ś1 B2·4 Ch missing for this Sarga (cf v l . 1 1)

1 Ś2 V1 B1·3 M1 om 1–4[b] (cf v l 2 7 3 4) —[a]) Ś1 D4·8 [illegible] परिषद् गता (D4 °दम्) —[b]) D1 [illegible] (for आ°) D2 वसुधाधिप —[c]) D1 [illegible] M1·3 [illegible] (for [illegible]) D6·1 D6 D1 D12 D9·6 T C1·3 M1·3 C [illegible] D1 (before corr [illegible]) [illegible] C1 M1 [illegible] (for [illegible]) —[d]) G1 [illegible] D6·1 D6 D11 D12 T G M1·2 [illegible] (T2 [illegible]) D12 (before corr) [illegible] (for [illegible])

2 Ś2 V1 B1·3 M1 om 2 (cf v l 1) —[a]) T1 (partly [illegible]) Ś1 D6 D12 T2 C1 M1 [illegible] (for [illegible]) D1 [illegible] (for [illegible]) —[b]) D1 [illegible] (for [illegible]) D1 [illegible] 1.3 [illegible] D1 [illegible] (for [illegible]) —[c]) Ś1 D [illegible] ([illegible]) Ś D1·2 [illegible] D1 [illegible] [illegible] —After 2 D1 D6 D11 D12 T1 M1·2 [illegible]

4 Ś2 V1 B1·3 M1 om 4 (cf v l 1) —[a]) Ś1 D1 [illegible] D1·2 [illegible] G1 [illegible] C2 as in text (for [illegible]) Ś1 D2·3 पूर्वं (for पूर्वैः) —[b]) D6·1 D6 D11 D12 D5 G M1·2 Cm [illegible] (for [illegible]) Ś1 D1·2 [illegible] D1 [illegible] J (ed) [illegible] —[c]) Ś1 D1·2 [illegible] (for °[illegible]) D2·3 T1 [illegible] (D1·3 [before corr] T1 °[illegible]) C2 K (ed) [illegible] D1 [illegible] D1 °[illegible] L (ed) [illegible]

5 Ś2 V1 B1·3 M1 om 5 (cf v l 1) Before 5 D [illegible] —[a]) D1 [illegible] G1 [illegible] (J [illegible]) —[b]) T1 G1 [illegible] Cm [illegible] as in text Ś1 D1·2 [illegible] D1 °[illegible] [illegible] —[c]) D6·1 (by corr) D1 T G M1·2 C [illegible] —[d]) Some MSS [illegible] Ś1 D1·2 [illegible] T1 C1 [illegible] Cm [illegible] as in text (for [illegible])

6 Ś2 V1 B1·3 M1 om 6 (cf v l 1) —[a]) Ś1 D1 [illegible] (for [illegible]) —[b]) D6·1 D6 D11 D12 T C1·3 M1 C1 [illegible] C [illegible] Ś1 D1·2 [illegible] D1 [illegible] (ed) —D1 om [illegible] —[c]) Ś1 D1·2 C1 [illegible] (for [illegible]) D1 [illegible] (for [illegible]) D1 [illegible] (for [illegible])

G 2 ... 11
B 2 2 11
L 2 4 9

अनुजातो हि मे सर्वैर्गुणैर्ज्येष्ठो ममात्मजः ।
पुरंदरसमो वीर्ये रामः परपुरंजयः ॥ ९
तं चन्द्रमिव पुष्येण युक्तं धर्मभृतां वरम् ।
यौवराज्येन योक्तास्मि प्रीतः पुरुषपुंगवम् ॥ १०
अनुरूपः स वो नाथो लक्ष्मीवाँल्लक्ष्मणाग्रजः ।
त्रैलोक्यमपि नाथेन येन स्यान्नाथवत्तरम् ॥ ११
अनेन श्रेयसा सद्यः संयोज्याहमिमां महीम् ।
गतक्लेशो भविष्यामि सुते तस्मिन्निवेश्य वै ॥ १२
इति ब्रुवन्तं मुदिताः प्रत्यनन्दन्नृपा नृपम् ।
वृष्टिमन्तं महामेघं नर्दन्तमिव बर्हिणः ॥ १३
तस्य धर्मार्थविदुषो भावमाज्ञाय सर्वशः ।
ऊचुश्च मनसा ज्ञात्वा वृद्धं दशरथं नृपम् ॥ १४

D1–4 6 7 श्रुत्वा सर्वं (L[ed.] °र्वे) प्रजाहित —d) Cr p Cm p अनुज्ञाप्य (for °मान्य) —For 8cd, Ś1 D1–7 subst

33* भवद्भिरपि तत्सर्वमनुमन्तव्यमद्य मे ।

[Ś1 –वर्तव्यम्, D4 7 –वर्तव्यम्, D6 ज्ञातव्यम् (for –मन्त°) D7 वै (for मे)]

9 Ñ2 V1 B1 2 M4 om 9 (cf v l 1) —a) Ś1 D1 3 अनुज्ञातो, D6 °यातो (for °जातो) G1 तु (for हि) K(ed.) मा (for मे) —d) Dt1 Dd1 Dm1 G1 2 श्रेष्ठो (for ज्येष्ठो) D4 महात्मना, G2 ममात्मज (for °त्मजः) D5 गुणैर्ज्येष्ठैर्ममात्मजः

10 Ñ2 V1 B1 2 M4 om 10 (cf v l 1) —a) D1 ते (for तं) D1–7 चन्द्रमसि (for °मिव) —b) D1 3 5–7 युक्ते, D2 T2 युक्त (for युक्तं) —c) G2 यौवराजेन Ś1 D1–7 यौवराज्येऽभिषेक्ता(D7 °षि[षि]क्ता D5 °षेक्तो)स्मि, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G2 M1–3 Cm g t °ज्ये नियोक्ता(Dd1 °युक्ता, G2 °युक्तो)स्मि —d) Dt1 प्रात (for प्रीत) Ś1 D1–5 7 प्रात (D3 °ह) क्षत्रियपुंगव, D6 पूत क्षत्रस्य पु°, M2 सुप्रीत पुरुषर्षभ

11 Ñ2 V1 B1 2 M4 om 11 (cf v l 1) —a) T1 partly damaged Ś1 D5 6 हि राज्यस्य, D1–4 7 हि राजा वै, G1 M2 स वै नाथो —b) G1 partly damaged Ś1 D4 7 लक्ष्म(Ś1 °क्ष्म)णान्वित (for लक्ष्मणाग्रज)

12 Ñ2 V1 B1 2 M4 om 12 (cf v l 1) —b) G2 damaged Dt1 Dd1 Dm1 T2 Ct संयोक्ष्ये, M2 संयोक्ष्य (sic) Cv r g as in text (for °ज्य) ☙ Cm श्रेयसा महीं तत्रियोज्य । ☙ Dg1 T1 2 Cg (ए)वम्, G2 M1 च (for [अ]हम्) T1 2 G3 M1 महीमिमां (by transp) —c) T2 –श्लेषो (for –क्लेशो) Dt1 गमिष्यामि (for भवि°) —d) Dg1 निवेद्य (for °श्य) —For 12 Ś1 D1–7 subst

34* संयोज्य राम राज्येन श्रेयसाहं महीमिमाम् ।
संश्रित्य रामस्य भुजौ विहर्तास्मि गतज्वर ।

[(l 1) Ś1 D1 6 7 महीपते (for °मिमाम्) —(l 2) D2 3 5 स्वस्य, D3 संत्यज्य (for संश्रित्य) Ś1 विश्राम्यामि, D1 विचरिष्ये, D4 विहरिष्यामि (sic) D6 विश्रमेऽस्मि D7 विहर्ता वि (for विहर्तास्मि)]

—After 12, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins

35* यदिदं मेऽनुरूपार्थं मया साधु सुमन्त्रितम् ।
भवन्तो मेऽनुमन्यन्तां कथं वा करवाण्यहम् ।
यद्यप्येषा मम प्रीतिर्हितमन्यद्विचिन्त्यताम् ।
अन्या मध्यस्थचिन्ता तु विमर्दाभ्यधिकोदया ।

[(l 1) Cm g यदीदं G2 M1 वो (for मे) Dg1 G1 विमंत्रितं (for सु°) —(l 4) G2 तु, K(ed.) हि (for तु) T2 विमर्दाभ्यधिको मता (for the post half)]

13 Ñ2 V1 B1 2 M4 om 13 (cf v l 1) G2 damaged up to वृष्टिम (in 13c) —a) Ś1 D1–7 ब्रुवाण (for ब्रुवन्त) —b) G1 अभ्यनन्दन् (for प्रत्य°) Ś1 D1–5 7 सर्वेनवन्नृ(Ś1 °र्वे वै त नृ, D2 °र्वे च ते नृ, D4 7 °र्वे चैवं नृ)प मता, D6 अभ्यनन्दन्नृप प्रजा —c) Ś1 D1–5 7 इवाम्भोदं, Dm1 (marg) यथा मेघ, D6 महानाद (for °मेघं) —d) Ś1 D1–5 7 ग र्जन्तम्, D6 पर्जन्यम्, K(ed.) नर्दत (for नर्दन्तम्)
—After 13 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins

36* स्निग्धोऽनुनादी संघुष्टे तत्र हर्षसमीरितः ।
जनौघोद्घुष्टसंनादो विमानं कम्पयन्निव ।

[(l 1) T1 2 G2 M1–3 (ऽ)नुनादी Dt1 Dd1 Dm1 तत्रो (for तत्र) G1 समुद्भव, M3 –नादो महान् (for समीरित) —(l 2) Dg1 reads after जनौघोद्घु in marg M1 जनौघाद्गु . Dt1 मेदिनीं (for विमानं) G2 damaged for कम्पयन्नि]

14 Ñ2 V1 B1 2 M4 om 14ab (cf v l 1) G2 damaged up to समागता in 37* —ab) T2 अस्य (for तस्य) G1 धर्मेत (for सर्वश) G(ed.) त तस्य भावं भावज्ञा विज्ञाय सुधियो जना —After 14ab, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins

37* ब्राह्मणा बलमुख्याश्च पौरजानपदैः सह ।
समेत्य मन्त्रयित्वा तु समतागतबुद्धय ।

[(l 1) Dg1 Cg जन° Dm1 बाल° L(ed.) जनि (for ब°) L(ed.) सर्वे वचनमब्रुवन् (for the post half) G (ed.) गुरवो ब्राह्मणश्रेष्ठ पौरजानपदास्तथा —(l 2) G2 damaged up to समागता T2 च (for तु) Dt1 ते मन्त्रयित्वा (for मन्त्रयित्वा तु) Dg1 सर्वतो मन्त्रयन्, T2 G3 Cr संमतागत°, M3 समन्वागत°, Cm g t as above (for the post half) G (ed.) समेत्य मन्त्रयामासुरविरोधं च निश्चय]

—e) Dd1 (marg) स्व (for च) G2 M1 प्रत्यायन, Cg t as in text (for ज्ञात्वा) Ñ2 ऋजु संमेत्य ते सर्वे, V2 ऊचुरेते स्वागतं सर्वे, B1 2 ऋजु (G[ed.] °चे) समेत्य सर्वे, M1

G 2 1 28
B 2 2 31
L 2 4 17

क्षान्तः सान्त्वयिता श्लक्ष्णः कृतज्ञो विजितेन्द्रियः ।
मृदुश्च स्थिरचित्तश्च सदा भव्योऽनसूयकः ॥ २१
प्रियवादी च भूतानां सत्यवादी च राघवः ।
बहुश्रुतानां वृद्धानां ब्राह्मणानामुपासिता ॥ २२
तेनास्येहातुला कीर्तिर्यशस्तेजश्च वर्धते ।
देवासुरमनुष्याणां सर्वास्त्रेषु विशारदः ॥ २३

44* समो न विद्यते कश्चिदिह क्षितौ गुणत एव तु ।

[D6 वा (for तु)]

On the other hand Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins after 20^{ab}

45* साक्षात्रामाद्विनिर्वृत्तो धर्मश्चापि श्रिया सह ।
प्रजासुखत्वे चन्द्रस्य वसुधाया क्षमागुणे ।

[(l 1) G3 M1 धर्माद्, M3 रामो (for रामाद्) —(l 2) M3 प्रजा सुखत्वेंद्रस्य (for the prior half) M3 वसुधायां Dg1 क्षमागुणे]

Thereafter the above MSS repeat 2 1 26^{ef}

—^{cd}) D1-7 धर्मात्मा सत्यवादी च (D7 °र्दीव) (for 20^{c}) T2 G1 वीर्यवान्, Cg as in text (for शील°) D1 4-8 अनुसूयक (for अन°) ✻ Cv अनसूयक इति हित्रयादानात्स्वयं मन्यत्वमे नासूयको भवतीवेत्स्य पुरुष । स्वस्मै चान्योऽनसूयको विद्यत इत्यन्यो वहूक्तिर्देवित्यच । ✻ Ś1 धर्मेणानसूयी च सत्यवान्यत्वाख्या

21 Ñ2 V1 B1 2 M4 om 21^{ab} (cf v l 19) G3 om 21 —^{c}) D1 3 5 दान्त, T2 M3 क्षान्ता, G1 2 M1 क्षान्त, Cg as in text (for क्षान्त) D3 (before corr) सान्त्वयिता D1 2 5 T2 M2 3 दक्ष, T1 3 शक्य, Cm g t as in text (for श्लक्ष्ण) Ś1 D4 6 7 दान्त सत्यहित प्राज्ञ, D3 दान्त शांतो यतो वश्य —^{c}) Ś1 D6 ऋजुश्च, D1 3 5 7 ऋजुश्च, D2 3 ऋजुश्च, T2 चितस्य (for चित्तश्च) Ñ2 V1 B1 2 M4 मृदुश्च देवमत्यश्च —^{d}) Ś1 D1 7 नित्य दीनानुकम्प (D3 °म्प), Ñ2 V1 B1 2 M4 साध्वा (V1 M4 सदा) घातोनसूयक

22 For 22^{ab} Ś1 D1-7 subst

46* प्रियवादी स्थिरो यो दीर्घदर्शी महामति ।

[D2 दृढ़ि (for स्थिरा) D1 पुनि (for °मति)]

while Ñ2 V1 B1 2 M4 subst 42* for 22^{ab} —Ś1 D1-6 7 read 22^{cd} after 42* D6 after 28 all for the first time —After 22 Ś1 Ñ2 V1 B1 3 D1-7 M4 (Ś1 D1-7 after the first occurrence of 22^{cd}) ins

47* नियन्ता दुर्विनीतानां विनीतप्रतिपूजक ।
न क्षात्यु न विरेषु न च जातपदेष्वपि ।
जनोऽस्यगुणवादी यो रामस्य भुवि भूपते ।
सत्यवादी धीरसत्त्व तथा जानपदा जना ।
गुणानुरक्ता राजेन्द्र रामं विचरन्ति भूमिपम् । [5]
गुणकीर्त्या नरपते प्रजा रामेण रञ्जिता ।
हर्ता रामो धनुर्वेदे दिव्यास्त्रे चैव सद्गुणे ।
अमोघास्त्रो दूरपाती चित्रयोधी दृढायुध ।

[Ś1 D3 4 7 om l 1 —(l 1) D6 दुर्वृत्तानां निग्रहा च (for the prior half) B3 D1 श्रीनित —(l 2) D3 ज्ञातिषु (for ज्ञा°) Ñ2 V1 B1 3 D1 M4 वैरेषु (for मित्रेषु) Ñ2 V1 च (for [ज]ति) —(l 3) Ś1 V1 B3 M4 [s]स्य D1 (s)स्य D2 दि (for स्ति) D1 सो (for यो) D1 2 त्रिवरे, D2 भूमिप (for भूपते) Ñ2 रामस्य तु विरूप ते (for the post half) —(l 4) B1 partly damaged D1 धीरस्त्व D2 4 जनपदा (for जान°) —(l 5) Ñ2 V1 B1 2 D2 रामस्य (for राजेन्द्र) M4 गुणानुरक्ते रामस्य (for the prior half) D3 तै लाम् (for रामम्) V1 रुपति —(l 6) D2 गुणे (for गुण) —After l 6 V1 M4 ins

47(A)* धर्मेषैव वदान्येन विनीतेन महात्मना ।

Ś1 D1-7 om l 7-8 —(l 7) Ñ2 B1 दिव्यास्त्रज्ञ, M4 दिव्यास्त्रविस्तृत, G (cd) दिव्यास्त्रज्ञ संयुगे (for the post half) —(l 8) Ñ2 B1 (*sup lin* as above) दूरपाती, M4 °पैषी (for °पाती)]

Ś1 D1-7 cont

48* एतच्छ्रुत्वा वचो राजा द्विजानां मन्त्रिणामपि ।
हर्षं परमुपागच्छत्तेषां भावज्ञता प्रति ।

[(l 1) D3 तु राजेन्द्रो, D2 तु राजा स D6 स नृपतिर् (for वचो राजा) D1 2 इति श्रुत्वा नत राजा (for the prior half) —(l 2) Ś1 D2 हर्षितस्तु, D1 2 पर हर्षं (by transp) D1 हर्षं परममाच्छन्द (for the prior half) Ś1 D1-7 भावज्ञता D3 भावज्ञानां (*sic*) (for भावज्ञता)]

—After the above Ś1 D1 3 4 7 repeat 2 1 34^{cd}

23 Ñ1 V1 B1 4 M4 om 23 —^{a}) Ś1 D1 7 तस्य T2 G1 [दु]हास्य, M4 चास्य, M3 [स]स्येन (for [स]स्येह) —^{b}) D1 वर्धित, D6 था भवेद् (for वर्धते) —After 23^{ab}, Ś1 D3 7 ins

49* समस्तश्च धनुर्वेदे हयपृष्ठे गजे रथे ।
हयपृष्ठे शब्दवेधी च दूरपाती दृढायुधे ।

[(l 1) Ś1 D6 सम्यग्वेद (for समस्तश्च) D3 (with hiatus) अश्व (for हय) D6 गजे रथे D3 रथे गज (by transp) —D1 om from l 2 up to 23^{cd} —(l 2) Ś1 D1 6 हयस्य (D6 °स्था)स (for हयपृ) D3 हय (for हय) D2 हयपृष्ठ शब्दवेधी Ś1 D1 3 (D6 before corr)s दूरपाती D3 च दासय (for दृढायुध)]

—For similar lines in 47* and 2 1 31^{b}, cf App 2 (No 5)

—After 23^{c} Ś1 D1-3 6 7 ins

50* सद्गुणैस्तस्य रामस्य
दिव्यमानुषसंपेषु

यदा व्रजति संग्रामं ग्रामार्थे नगरस्य वा ।
गत्वा सौमित्रिसहितो नाविजित्य निवर्तते ॥ २४

संग्रामात्पुनरागम्य कुञ्जरेण रथेन वा ।
पौरान्स्वजनवन्नित्यं कुशलं परिपृच्छति ॥ २५

पुत्रेष्वग्निषु दारेषु प्रेष्यशिष्यगणेषु च ।
निखिलेनानुपूर्व्या च पिता पुत्रानिवौरसान् ॥ २६

शुश्रूषन्ते च वः शिष्याः कच्चित्कर्मसु दंशिताः ।
इति नः पुरुषव्याघ्रः सदा रामोऽभिभाषते ॥ २७

व्यसनेषु मनुष्याणां भृशं भवति दुःखितः ।
उत्सवेषु च सर्वेषु पितेव परितुष्यति ॥ २८

सत्यवादी महेष्वासो वृद्धसेवी जितेन्द्रियः ।
वत्सः श्रेयसि जातस्ते दिष्ट्यासौ तव राघवः ।
दिष्ट्या पुत्रगुणैर्युक्तो मारीच इव कश्यपः ॥ २९

G 2 1 38
B 2 2 49
L 2 4 27

[(l 1) D3 संग्रामेषु (for संयुगेषु) Ś1 पराक्रि (for [अ]परा°) —(l 2) Ś1 -मानुष, D5 -मानव (for -मानुष)] —ᵈ) D5 सर्वशास्त्रे G1 सर्वशास्त्रेषु (hypm) (for सर्वास्त्रेषु) —After 23, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 repeat lines 9–10 of 14*, followed by 2 1 18

24 ᵃ) Ñ2 V1 B1 2 M4 यं चे (for यदा) T3 संग्रामे Ś1 D1–4 6 7 यं चो(D7 यश्चो)पयाति संग्रामे, D6 य च प्रयाति संग्रामे —ᵇ) G3 ग्रामार्थे (sic) (for ग्रा°) Dt1 Dm1 च (for वा) Ś1 D1 7 ग्रामान्ते नगरेऽपि वा (D7 च), Ñ2 V1 B1 2 M4 राजधाम(M4 ग्रामो राजे)न्मनाज्ञया —For 24ᶜᵈ, Ś1 D1–4 subst

51* गत्वा सौमित्रिणा सार्धं न जित्वोपनिवर्तते ।

[D6 (by corr) साक (for सार्धं) D4 विजित्य (for न जित्वा) Ś1 D6 विनिवर्तते (for [उ]पनि°)]

while Ñ2 V1 B1 2 M4 subst for 24ᶜᵈ

52* ततस्ततो विजित्यारीन्विजयी विनिवर्तते ।

[M4 पुनो (for ततो) Ñ2 विजित्य (for °त्व)]

Ñ2 V1 B1 2 M4 cont

53* जित्वा जित्वारिसैन्यानि यदार्थं विनिवर्तते ।
तदापि प्रजितस्तो भूत्वा न पूजयत्युत ।

[Cf lines 10–11 of App I (No 5) —V1 M4 om l 1 —(l 1) Ñ2 (marg) विजित्य सर्वैन्यानि G(ed) जित्वारि चारिसैन्यानि (for the prior half) —(l 2) V1 प्रजगतो M4 चानु भवन्त (for प्रजितस्तो)]

25 ᵃ) Dt1 G3 मागत्य (for °म्य) Ś1 समरे नगरे गच्छन्, Ñ2 V1 B1 2 M4 प्रयात्यापुनरागत्य(M4 °म्य) D1 3 4 संग्रामे(D1 °ग्रामे) निर्भयं गच्छन्, D4 6 7 संग्रामे(D6 °द्वारे) नगराद्गच्छन् —ᵇ) Ñ2 B1 2 Dg1 Dm1 च (for वा) —ᶜ) Ś1 D1–4 6 राजमार्गे(D1 3 °र्गे)णो दृष्ट्वा Ñ2 V1 B1 2 D6 M4 राजमार्गे दृष्ट्वा च (D6 निर्दृष्ट्वा) D3 राजमार्गे पुनि दृष्ट्वा (sic) G1 पौरान्सुजनवन्नित्यं —ᵈ) Ñ2 V1 B1 2 M4 निपृच्छ गु(M4 °ण)प्त्वत्(D2 °द)मानदे

26 V1 om 26–30 —ᵃ) Ñ2 I 1 2 D1 M4 मन्त्रिहोत्रेषु Ñ1 सर्वेषु D1 दारान् (sic) (for दारेषु) —ᵇ) Ñ2 D1 शिष्यप्रेष्य (by transp) B1 शिष्य॰ ॰षु D5 प्रेष्ये शिष्य, D3 पुत्रशिष्य (for प्रेष्य°) Ñ2 B1 2 -जनेषु G3 -गुणेषु (for -ग°) M4 शिष्ये प्रेष्यजनेषि च —After 26ᵃᵇ, Ñ2 B1 2 M4 ins

54* सानुकम्प सदा राम पृच्छत्यस्मानमानयम् ।

[*M4 अनुकम्पेन राम (for the prior half)*]

—Ñ2 B1 2 M4 om 26ᶜ–30 —ᶜ) Ś1 D1 4 7 -पूर्व्येण Dm1 T1 2 G1 2 M3 -पूर्व्याच, D1 2 3 -पूर्वेण, T3 -पूर्व्यात्र, G1 M3 -पूर्वाच (for पूर्व्या च) Cg आनुपूर्व्यात् —ᵈ) G1 सीता (for पिता) D5 पुत्रमिवौरसं

27 Ñ2 V1 B1 2 M4 om 27 (cf v.l. 26) —ᵃ) Ś1 D1–7 शुश्रूषति T3 G3 शिश्रूषते (sic) Ś1 Dt1 Dm1 D2 3 4 M3 यच, Dg1 च यच (hypm) (for च व:) D6 शिष्य —ᵇ) Ś1 D1 4 7 G1 कश्चित् (sic) D3 कचित्: T3 नित्यं (for कच्चित्) Dt1 धर्मेषु Dd1 G2 M1 Cg धर्मेषु Dm1 धर्मेषु (for कर्मसु) Ś1 D6 देशिता (for दं°) —ᶜ) B (ed) व (for न) D1 2 3 पुरुषव्याघ्र (for °घ्र:) D6 इति स निपुणो वृषान्

28 Ñ2 V1 B1 2 M4 om 28 (cf v.l. 26) —ᵃ) Ś1 D1–7 च सर्वेषां (for मनुष्याणां) —ᵇ) G1 सदा (for भृशं) —ᶜ) Ś1 D1–7 श्रुत्वा वा(D6 दृष्ट्वा वै D7 श्रुत्वा या)प्युत्सवं किंचित् —ᵈ) D3 स चैव (for पितेव) D5 -तुष्यति (sic) D1 तुष्यति (for -तुष्यति)

29 Ñ2 V1 D1 2 M4 om 29 (cf v.l. 26) Ś1 D1–7 read 29ᵃᵇ after 2 1 25 —ᵃ) Ś1 D1 7 महोत्साहो (for महेष्वासो) —After 29ᵉᶠ, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

55* स्मितपूर्वाभिभाषी च धर्मं सर्वात्मनाश्रितः ।
सम्यग्योक्ता श्रेयसां च न विगृह्य कथारुचिः ।
मूर्खं संश्रयं ग्राहं साक्षादिव गुरिवं स्वयम् ।
रामो लोकाभिरामो यं शौर्यवीर्यपराक्रमैः ।
प्रजापालनसंयुक्तो न रागोपहतेन्द्रियः । [5]
शक्तस्त्रैलोक्यमप्येष भोक्तुं किं नु महीमिमाम् ।
नास्य क्रोधः प्रसादश्च निरर्थोऽस्ति कदाचन ।
हन्त्येव नियमाद्वध्यानवध्येषु न कुप्यति ।
युनक्त्यर्थैः प्रहृष्टश्च तमसौ यत्र तुष्यति ।

G 2 1 39
B 2 2 50
L 2 4 28

बलमारोग्यमायुश्च रामस्य विदितात्मनः ।
आशंसते जनः सर्वो राष्ट्रे पुरवरे तथा ॥ ३०
अभ्यन्तरश्च बाह्यश्च पौरजानपदो जनः ।
स्त्रियो वृद्धास्तरुण्यश्च सायं प्रातः समाहिताः ॥ ३१
सर्वान्देवान्नमस्यन्ति रामस्यार्थे यशस्विनः ।
तेषामायाचितं देव त्वत्प्रसादात्समृध्यताम् ॥ ३२
राममिन्दीवरश्यामं सर्वशत्रुनिबर्हणम् ।
पश्यामो यौवराज्यस्थं तव राजोत्तमात्मजम् ॥ ३३
तं देवदेवोपममात्मजं ते
सर्वस्य लोकस्य हिते निविष्टम् ।
हिताय नः क्षिप्रमुदारजुष्टं
मुदाभिषेक्तुं वरद त्वमर्हसि ॥ ३४

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

[(l 1) T3 पूर्वाभिभाषे G3 हृत (for [आ]श्रित) —(l 2) T3 विरुद्ध, G M1-3 विग्रह, Cr m g t as above, Ct विगृह्य (for विगृह्य) —After l 2, all the above MSS repeat l 5 of 14* —(l 5) Cg प्रव्यापान्नतत्त्वज्ञ Dg1 (before corr) रोगोपहतेंद्रिय, Dt2 रागोपहित प्रिय G2 M3 रागोपहि°, Cg as above —(l 8) T G1 2 M1 3 Cg [ए]व (for [ए]ण) G1 नियन (for °माद्) Dg1 ग्रपधे स्तु G1 3 °ध्ये न ष, Cg न वध्ये न च (for °ध्येषु न) T G3 M1-3 यद्येव (G3 °येव, M3 °देव) राज्ञ (G3 M1 2 पति) कुप्यति (T2 °दे [sic]) (for the post half) —(l 9) T3 पुनश्चन्दः (sic) (for °भर्त्सयेँ) T3 चेत् (for च) M3 मनसा (for तमसौ) Dg1 कुप्यते, G3 तिष्ठति (for कुप्यति)]

Thereafter all the above MSS repeat 2 1 27–28

—c) Dg1 D2 T1 3 G1 2 M1-3 वत्स (sic) D6 वशे (for वत्स) —d) D6 वत (metathesis) (for तव) Ś1 D5 7 G2 3 M1 2 राघव —e) Ś1 D1-7 रामो (for पुत्र) —f) Dg1 Dm1 D3 S (except M4) काश्यप, Ct as in text

30 Ñ2 V1 B1 2 M4 om 30 (cf 1 1 26) —a) D3 आयुष्य (for °श्च) —After 30ab, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 ins M2 3 ins after 30

56* देवासुरमनुष्येषु सगन्धर्वोरगेषु च ।

[G M1 गन्धर्वेषूरगेषु च, M3 गन्धर्वोरगजातिषु (for the post half)]

—c) Ś1 D1-5 7 आशासते, D4 आशास्ते हि, G3 M1 Cr आशंसते, Cm g t as in text (for °सते) Ś1 D1-5 7 G3 M1-3 जना सर्वे (D6 [before corr] °र्वे) (for जन सर्वो) —d) Ś1 D1-7 राष्ट्रेषु नगरेषु च

31 a) Ś1 D1 3 आभ्यंतराद्, Ñ2 V1 B1 2 M4 अ(Ñ2 M4 आ)भ्यंतरे, Dg1 Dt1 Dd1 D7 T1 G2 M1 3 Cm g t आभ्यन्तरा, D4 5 6 अभ्यन्तरात्, Cr as in text (for °रश्च) Ś1 D1-3 (before corr as in text) बाह्याश्च, Ñ2 B1 राज्ये च, V1 B2 M4 बाह्ये च, G1 बाह्यश्च (for बाह्यश्च) D4 अर्थां तु वसुधायास्ते —b) Ś1 D1-7 G1 M1 पौरजानपदा जना, Ñ2 V1 B1 2 M4 पौरजानपदे तथा (M4 जने) —d) Dg1 प्रीत (sic) D4 तस्य (sic) (for प्रात) D1 3 समाहित Ñ2 V1 B1 2 M4 देवागारजन्गृहे गृहे

32 a) D1 सर्वे देवान्, D2 3 सर्वे देवा, D6 सर्वदेवान्; D4 सर्वे एव (for सर्वान्देवान्) —b) Ś1 D1 3-7 महात्मन, Dt1 Dd1 Dm1 मनस्विन D2 न सशय (for यशस्विन). —For 32ab, Ñ2 V1 B1 2 M4 subst

57* रामस्यैवाभियाचन्ते यौवराज्याभिषेचनम् ।

[M4 अभियाचति रामस्य (for the prior half) B1 यौवराज्याभिषेचन, G(ed) यौवराज्येऽभिषेचन (for the post half)]

—D3 reads 32cd in marg —c) Ñ2 V1 Dg1 M4 तासाम् (for तेषाम्) Ś1 D4 आशसित, Ñ2 V1 स(V1 तु)याचितं, Dg1 D3 5 (before corr) 7 T2 G3 यथाचित, Dt1 D3 G1 Ct तदाचित, D2 त्वमर्चित, Cm g as in text (for आयाचित) Ś1 D1-7 (D2 [by corr] as in text) चैव, Ñ2 V1 B1 2 M4 राजन् (for देव) —d) Ś1 D1 7 (D3 [by corr] as in text) च युज्यता, Ñ2 V1 B1 M4 प्रसिध्यता (for समृध्यताम्) B2 त्वत्प्रसादेन सिध्यता

33 a) Ś1 D2 5 7 धीरम् (for रामम्) —b) Ñ2 V1 B1 2 D1 M4 प्रजानामनु(Ñ2 °नृप)रंजक(B1 2 °र्चक) —c) Ś1 पश्येमो, D2 7 पश्येम (for पश्यामो) Ñ2 V1 B1 2 D1 M4 पश्येम यु(B2 °युधु)वराज तम्(D1 M4 °जानम्) —d) Ś1 D1-7 राम(D1 °मे) राजीवलोचन, Ñ2 V1 B1 2 D1 M4 अभिषिक्त त्वदा(Ñ2 V1 तया)ज्ञया

34 a) Ś1 एव (for देव) ॐ Cg देवेति संबुद्धि । देवदेव विष्णु तत्सदृशमिति वा । ॐ Ś1 D1 7 आत्मवत (for °ज ते) —b) D4 सुखे (for हिते) D2 विनिष्टं (metathesis) —c) M3 om न (subm) Ś1 D1-7 अतीव न (Ś1 D1 5 7 त) क्षिप्र(D1 क्षत्र)मुदारसत्त्व(D2 °भावे) —d) Dg1 G1 वरदे Ś1 D1-7 पुरेऽभिषेक्तु वरदार्हसि त्वं. —For 34 Ñ2 V1 B1 2 M4 subst

३

तेषामञ्जलिपद्मानि प्रगृहीतानि सर्वशः ।
प्रतिगृह्याब्रवीद्राजा तेभ्यः प्रियहितं वचः ॥ १
अहोऽस्मि परमप्रीतः प्रभावश्चातुलो मम ।
यन्मे ज्येष्ठं प्रियं पुत्रं यौवराज्यस्थमिच्छथ ॥ २
इति प्रत्यर्च्य तान्राजा ब्राह्मणानिदमब्रवीत् ।
वसिष्ठं वामदेवं च तेषामेवोपशृण्वताम् ॥ ३
चैत्रः श्रीमानयं मासः पुण्यः पुष्पितकाननः ।
यौवराज्याय रामस्य सर्वमेवोपकल्प्यताम् ॥ ४

G 1 2 5
N 1 5 4
L 1 5 4

58* स राजवर्यात्मजमात्मवन्त
गुणाभिरामं नरलोककान्तम् ।
रामं सूत्रवाहेति लोकनाथ
मिहाभिषेतु युवराजमुर्व्याम् ।

[Cf lines 18-21 of App I (No 5) —(l 1) V1 आत्मज त (for °वन्त) M4 म राजवर्यं रामये मवन्त —(l 2) Ñ2 -वासे (for -राने) —(l 3) V1 तन्वेव (for नृदेव) —(l 4) Ñ2 V1 अथ (for इह) V1 [अ]भिषिक्त (for °षेक्तु)]

Colophon missing in Ñ1 om in Ñ2 B1 2. —*Kanda name* om in Ś1 D6 D1 अयोध्यापर्वणि —*Sarga name* Ś1 D1-4 1 प्रकृतिवाक्यं, V1 रामप्रशंसा, D3 दशरथं प्रति पौरवाक्यं, D4 प्रकृतिसमागम, G(ed) रामाभिषेकव्यवसायो —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 D6 om V1 3 D1 57 D1 7 4 D2 48 D5 5 —After the colophon, D6 concludes with रामाय नमः, G M1 2 श्रीरामाय नम

3

☞ This Sarga is missing in Ñ1 and Ch (cf 1 I 2 11) B3 4 begin from this Sarga Before st 1 Ñ2 begins with ॐ नमो भगवते रामचन्द्राय । and then ins

59* नमस्तस्मै मुनीन्द्राय श्रीवृन्दाय यशस्विने ।
शान्ताय वीतरागाय वाल्मीकाय नमो नमः ।
जयति रघुवंशतिलक कौसल्यानन्दवर्धनो रामः ।
दशवदननिधनकारी दाशरथि पुण्डरीकाक्षः ।
जयति जनकसुतापतिकृतभूति जानकीपते [5]
दशरथसुतराम कौसल्येय त्रिमूर्ते ।
भवरिपुगणाधिसेव्यारि मेदसारि
हरतु सकलपापं पूतनारिर्मुरारि ।
रामरामेति रामेति कूजन्तं मधुराक्षरम् ।
आरुह्य कविताशाखां वन्दे वाल्मीकिकोकिलम् । [10]

Before st 1 B1 begins with ॐ नमो रामचन्द्राय । and ins

60* वेदे रामायणे चैव पुराणे भारते तथा ।
आदौ चान्ते च मध्ये च हरिः सर्वत्र गीयते ।

Before st 1, B4 begins with ॐ नम श्रीरामाय । and ins. lines 3-4 of 59*

Before st 1, B3 begins with ॐ रामचन्द्राय नम and then ins 59* B1 begins with ॐ नमो रामचन्द्राय Thereafter ins lines 9-10 of 59*, B1 ins. the same after 60* (om second रामेति in l 9) B1 3 4 read आरुह्यकविताशाखं for the prior half of l 10

—Before st 1, D4 ins. a passage given in App I (No 5) Dm1 begins with ॐ

1 [a]) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 M4 -मालानां, D2 (also by corr sec m) -साभेसान् (for -पद्मानि) B1 (gloss) प्रजा —[b]) M3 नि (for प्र) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 V2 प्रतिगृह्य समंततः (Ś1 D1-4 7 विशांपति) —[c]) Ś1 D1-4 7 संप्रहृ(D1 त प्रहृ: D3 त प्रहृ)ष्टोमनीत्पौरान्; Ñ2 V1 B D2 4 M4 हृ(B1 [before corr] हृ, D4 हृ)ष्टो दशरथो राजा —[d]) Ś1 D2 4 7 स तान्; D1 2 सता (for तेभ्य) Dt1 (before corr) त्रिय (for प्रिय) Ñ2 V1 B D2 4 प्रोवाचेदं वचस्तदा M4 प्रोवाच वचनं तदा

2 [a]) Ś1 D1 3 4 7 भवः; D2 भव, G1 भवो (sic) (all to avoid hiatus!) (for अहो) ♣ Cr g अहोस्मीति सेचितार्थे । ♣ D7 [अ]स्मिन् (for ऽस्मि) M3 परम (for °म) Ñ2 V1 B D6 धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि, D1 M4 अहोस्म्यनुगृहीतोऽस्मि (D3 °र्थ) —[b]) M3 प्रभवश्च (sic) Ś1 D1-4 1 हर्षा (Ś1 D3 र्षो)मथानुपमो (D3 °च पमो) मम (D2 °हान्); Ñ2 V1 B D2 4 M4 मयाद्य प्रिय(D2 सम)वादिभि —[c]) Ś1 Dd1 (before corr) D2 4 7 ज्यष्ठ; G1 2 धर्मं (for यन्मे) D3 राम (for पुत्रं) —[d]) Ś1 यौवराज्य यदीच्छथ, Ñ2 V1 B D6 युवराजमिहेच्छथ, D1 4 7 यौवराज्ये यदीच्छ(D1 2 °दिच्छ D3 °दीच्छ)थ, D2 M4 युवराजाभिषेचनम्

3 [a]) Ś1 Dt1 D1 4 7 V2 (*sup lin* as in text) Ct प्रत्यर्चितान्; G1 3 °र्चितान् (sic) (for °र्च्य तान्) ♣ C, ब्राह्मणान् अभ्यर्च्य मधुरवचनैः संमान्य । ♣ Ś1 D1 7 G3 M3 राजन् (for राजा) Ñ2 V1 B D2 4 M4 इति (M4 °त्य) राजसुमा चैतान्(L1 3 (also marg sec m) °नान्), D3 °त्, M4 °थं), D3 इति प्रशस्य भाषितान् (sic) —[b]) Ñ2 V1 B D2 M4 वर्चे भू(D2 M4 पूजानू)योऽभ्यभाषत (D2 °हिर्रे), D1 इदं वचनमब्रवीत् —[c]) T3 वसिष्ठे D3 om च (subm) —[d]) D6 तथा; D3 om (for त°) Ś1 T3 देव (for ण्व) D4 7 [श]ष (for [उ प])

4 [a]) D6 D1 4 पुण्य, D6 पुष्प (for पुण्य) D1 वर्तं पु(पतखादूर्वं —[b]) D3 यौवराज्याय D6 कामस्य (for रा°)

G 2 2 7
B 2 3 21
L 2 5 7

कृतमित्येव चानृतामाभिगम्य जगत्पतिम् ।
यथोक्तवचनं प्रीतौ हर्षयुक्तौ द्विजर्षभौ ॥ ५
ततः सुमन्त्रं द्युतिमान्राजा वचनमब्रवीत् ।
रामः कृतात्मा भवता शीघ्रमानीयतामिति ॥ ६
स तथेति प्रतिज्ञाय सुमन्त्रो राजशासनात् ।
रामं तत्रानयांचक्रे रथेन रथिनां वरम् ॥ ७
अथ तत्र समासीनास्तदा दशरथं नृपम् ।
प्राच्योदीच्याः प्रतीच्याश्च दाक्षिणात्याश्च भूमिपाः ॥ ८

D5 रामस्य यौवराज्याय (by transp) —[d]) D5 reads in marg Dg1 Dm1 D1-3 5 7 -करपता In D5 दातुमस्य रोचते is written and crossed —For 4[cd], Ñ2 V1 B M1 subst

61* रामाय यौवराज्य मे दातुमत्रैव रोचते ।

[Ñ2 partly illeg M1 रामस्य (for रामाय) B1 अत्र (for अत्र) M1 [अ]पि (for [ए]व)]

—After 4 Ś1 D1-4 7 ins D5 ins after l 2 of 63*

62* श्वोभूते पुष्ययोगेन सूत यो यदि रोचते ।
अथाब्रुवन्द्विजाः सर्वे पूर्वमेव नराधिपम् ।
रामो वाग्मिर्मनोभिश्च अभिषिक्तो हि नागरैः ।
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा पौराणां हर्षसंभव ।
सघशोऽभून्महान्शब्द साधु साध्विति जल्पताम् । [5]

[(l 1) D1 3 पुष्ययोगे च D3 °सयोगे (for °योगेन) D3 भवतो (for सूत यो) —(l 2) Ś1 D1 7 नता (for द्विजा) Ś1 एवम् (for एव) Ś1 (sup lin also as above) उग्राह्न D7 नराधिप —(l 3) D5 (to avoid hiatus) रमभिषिक्तो D3 अस्माक हीप्सितो नृप (for the post half) —(l 4) Ś1 D1 7 तत्र हर्षेण (for हर्षसंभव) —(l 5) Ś1 D1 महा (for महान्) D1 3 5 रामता (for जल्पताम्) D3 मेघनादमिव निःस्वन (for the post half)]

—After the above Ś1 D1-4 7 ins. a passage given in App I (No 6) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins it after 4 V1 B1 (om some lines) after l 2 of 63* —Ñ2 V1 B D5 6 M1 ins after 4

63* आभिषेचनिकं द्रव्यं भवन्तो स्थापयन्तु मास् ।
यन्मया चोपहर्तव्यं रामराज्याभिषेचने ।
ते तथेति प्रतिज्ञाय नृपतेर्वचनं तदा ।
ऐरयन्वचनं तदा भूपश्चैव ननन्द ह ।

[(l 1) D3 अभिषेचनिकं D6 सर्वे (for द्रव्य) D1 यानेषु D6 [illegible] (for the post half) —(l 2) D3 M1 [अ]त्र (for च) D3 [illegible] (for च°) D3 [illegible] M1 °[illegible] (for the post half) —After line 2 D5 ins 62* V1 B1 D3 read lines 3 4 after l 31 of App I (No 6) —(l 3) D3 [illegible] (for ते) D3 [illegible] (for प्रति°) V1 B1 3 6 D6 [illegible] (for °ते) —(l 4) B1 भूयश्च, D6 M1 [illegible] (for भूपश्च) Ñ2 illeg D5 [illegible] L(ed) [illegible] (for the post half)]

5 [a]) D4 6 M1 अपि (for अभि) Ñ2 V1 B D4 6 M1 आनीय (for आगम्य) —[c]) Ñ2 V1 B D6 सु (D3 स) प्रीतमनसौ प्रीतौ (B3 sec m भूयो) D5 M1 सुप्रीतमनसौ प्रीतौ —[d]) Ñ2 V1 B D4 6 M1 हृष्टयतौ पुनर्द्विजौ (D6 तु त तु) च —For 5 Ś1 D1-4 7 subst

64* एवमाज्ञाप्य तत्सर्वं कृतमित्यभ्यवेदयत् ।
सुप्रीतमनसे राज्ञे वसिष्ठो हर्षयन्पुन ।

[(l 1) Ś1 [अ]भिवेद्य D1 [अ]भ्यवेदेव, D4 7 °वेदयत् —After the prior half of l 1 D7 ins.

64(A)* वसिष्ठमृषिवालम ।
क्षणेन तौ च तत्परं

—(l 2) D1 मानसे (for °म°) D1 [S]नघद (for हर्षयन्) D3 मुनि (for पुन) Ś1 D4 7 सुप्रीतमनसो राजा वसिष्ठ हर्षयन्पुन]

—After 5 B1 ins

65* हर्षयन्सर्वलोकांश्च अयोध्यापुरवासिनः ।

6 [a]) Ś1 Ñ2 V1 B D5 6 M1 आहूय (for द्युतिमान्) —[b]) Ś1 Ñ2 V1 B D4 6 M1 दशरथो (for वचनम्) —[c]) D4 राम (for राम) B3 कृतार्थो (for °त्मा) —[d]) D1 4 7 क्षिप्रम् (for शीघ्रम्) —After 6 D1-4 7 ins

66* समानयेह धर्मज्ञं सुमन्त्र प्रियदर्शनम् ।
रामं मम मनो यावद्गमतो प्रेक्ष्य तं सुतम् ।

[(l 1) D1 (after corr) धर्मेश (for °ज्ञं) and (before corr) सुमन्त्र (for सुमन्त्र) —(l 2) D1 7 रमे D2 4 7 प्रेक्षय (for प्रेक्ष्य तं) D1 सुतं (for सुतम्)]

7 [a]) D3 प्रतिज्ञाय —[b]) D3 [illegible] (for °नात्) —[c]) Ś1 B (except B1) D4 (an° विनायाध) V1 विनायाचक्रे D1-4 7 (आ)नयामास (for °यांचक्रे) Dm1 G1 3 M1 रामम् आनयत्रथेने —[d]) D3 स रथेन (l) prm) (for रथेन) D2 रथिनं (for °नां) Ś1 B1 3 (before corr) Dn1 D6 पर —After 7 D1 7 ins

67* प्रययौ रथमास्थाय तत्स्तु रथिनां वरम् ।

8 Cf lines 3-4 of 72* —[a]) I 3 दीनाम् (for अथ) Ś1 D6 तत्रतिलाम् V1 I 3 M1 [illegible] Dt1 Dd1 T1 3 M3 सह्यरिनाम् G1 M1 तत्र G2 as in text (for तत्र°) D1 4 7 मासीनं चैव राजानम् —[b]) T1 3 G1 3 M1 तथा (for तदा) D1 4 5 (D3 [illegible]) [illegible] —After 8[ab] G2 M3 ins

68* इतोऽधिकार यदि स [illegible]

[M3 (sec m as above) [illegible]]

म्लेच्छाश्चार्याश्च ये चान्ये वनशैलान्तवासिनः ।
उपासांचक्रिरे सर्वे तं देवा इव वासवम् ॥ ९
तेषां मध्ये स राजर्षिर्मरुतामिव वासवः ।
प्रासादस्थो रथगतं ददर्शायान्तमात्मजम् ॥ १०
गन्धर्वराजप्रतिमं लोके विख्यातपौरुषम् ।
दीर्घबाहुं महासत्त्वं मत्तमातङ्गगामिनम् ॥ ११
चन्द्रकान्ताननं राममतीव प्रियदर्शनम् ।
रूपौदार्यगुणैः पुंसां दृष्टिचित्तापहारिणम् ॥ १२
घर्माभितप्ताः पर्जन्यं ह्लादयन्तमिव प्रजाः ।
न ततर्प समायान्तं पश्यमानो नराधिपः ॥ १३
अवतार्य सुमन्त्रस्तं राघवं स्यन्दनोत्तमात् ।
पितुः समीपं गच्छन्तं प्राञ्जलिः पृष्ठतोऽन्वगात् ॥ १४
स तं कैलासशृङ्गाभं प्रासादं नरपुंगवः ।
आरुरोह नृपं द्रष्टुं सह सूतेन राघवः ॥ १५
स प्राञ्जलिरभिप्रेत्य प्रणतः पितुरन्तिके ।
नाम स्वं श्रावयन्रामो ववन्दे चरणौ पितुः ॥ १६

G 2 2 18
B 2 3 33
L 2 5 18

—^{c}) V1 B (except B1) प्राच्योदीच्य, D6 °दीश्यो (sic) (for °दीच्या) D4 प्रतीच्याश्च (sic), G3 प्रतीच्यास्त (sic) —^{d}) Ñ2 illeg

9 For 9^{ab}, cf l 5 of 29*. —^{a}) D5 मत्स्याश्च (for म्लेच्छाश्च) M3 भार्याश्च (for चा°) T3 चान्या Ś1 Ñ2 V1 B D4 म्लेच्छाश्च यवनाश्चैव, D1–4 7 आर्या म्लेच्छाश्च मध्या (D1 °द्याः)श्च —^{b}) Ś1 Ñ2 B शका; D6 शाका (for वन) V1 शका शैलानुवासिनः, D1–3 पार्वतीयास्तथैव च, D4 7 पा (D1 प)र्वतीयाश्च सर्वश, M3 वनपार्श्वतवासिन —After 9^{ab}, D4 ins

69* अरण्यां म्लेच्छा मध्याश्च पार्वतीयास्तथैव च ।

—^{c}) D1 3 धीरा, D4 4 7 धीरा (for सर्वे) —^{d}) Ñ2 V1 B M3 ते (for तं) Dt1 दृष्टवन्तं तथा (for इव वासवम्) D1–4 7 कुबेरमिव नैर्ऋता

10 ^{a}) T1 च मध्ये (for मध्ये स) D1 3 महाराजो (for स राजर्षिर्) D4 7 तथा मध्ये महाराजो —^{b}) D1–4 7 देवतानाम् (for मरुताम्) —^{c}) Dg1 G3 प्रासादस्थो Dt1 दशरथो, Dd1 Dm1 D1–4 7 G1 रथस्थं तं (for °गतं) —^{d}) G3 दर्शयति समात्मनो (sic) —After 10 D1–4 7 ins

70* विभ्राजमानं प्रभया ददर्श सुतमात्मन ।

[= l 2 of 29(A)* D4 7 सुतमात्मनि (for सुतमात्मन)]

11 ^{a}) D7 प्रतिभ (for °मं) —^{b}) B3 लोक, M3 देव (for लोके) Ś1 B D1–7 M4 विश्रुत (for विख्यात) V1 लोक पौरुषसंयुतं —After 11 D1–4 7 ins

71* सैलक्षणमिदन्तानां प्रदीप्ताग्रं विषाणिनाम् ।
शृङ्गे विख्यातवीर्याणामन्यं तथैवानुत्तमाम् ।
सुवर्णेनैव पर्जन्यं ह्लादयन्तमिव प्रजा ।
गुणैर्विधोदयन्तं च सहस्रांशुमिवांशुभिः ।

[(l 1) = l 5 of 29(A)*. D4 शुभिर (for शृङ्गेर). D3 भ्रिणार, D3 4 दृष्टीणारे —(l 2) Cf l 6 of 29(A)*. D1 3 एके D3 ख्यातस्य (for विख्यात) D1 प्रात D3 मन्द, D1 मध्ये (for अन्यं) —(l 3) Cf 13^{ab}. D1 3 [ह]व (for [य]व). —(l 4) Cf l 8 of 29(A)*. D1 3 विभ्रेवमन्तं (for °दयन्तं)]

12 ^{d}) B3 दृष्ट (for दृष्टि) —After 12, D1–4 7 ins

72* द्वारि सुतीक्ष्णदंष्ट्राग्रं हन्तारं हस्तिनामपि ।
दंष्ट्रिणामिव सर्वेषां प्रधानं युद्धकाङ्क्षिणाम् ।

[(l 1) D3 –दंष्ट्राग्र, D1 3 इव (for अपि) —(l 2) D3 दष्टागाम्, D1 3 अपि (for इव) D7 हरिद्राणां च सौम्यां (sic) (for the prior half)]

13 D1–4 7 om 13^{ab} —^{a}) B1 घर्माभितप्त —^{b}) B1 सौदयन्तम् (for ह्लाद°) —^{c}) Dg1 Dd1 ततर्प, D3 चातृप्यत् (sic) (for ततर्प) D1 3 5 समायान्त (for समा°) Ś1 Ñ2 V1 B D1 4 7 अनुपश्यन् (Ś1 °ष्य, D4 °श्य) समायान्तं, D3 नाथ्यंत मार्यांतं (sic) M3 समायान्तमागतं° —^{d}) Ś1 Ñ2 V1 B D4 ई(Ñ2 B2 पी)क्षमाणो (for पश्यमानो) D1–4 7 महीपतिः, M3 नराधिपं (for °धिपः) M4 पश्यमानो नराधिपे —After 13, D1–4 7 ins

73* ददर्श सुविस्मयान्त प्रभावर्णविराजितः ।
राजा बभूव सहृष्टो रघुप्रवरं महात्मनम् ।

[l 1 = l 9 of 29* —(l 2) D3 महात्मन (for महा°)]

14 ^{a}) D1 3 7 अवतीर्य D3 सुमंत्रे Ś1 Ñ2 V1 B1 3 D4 च, B2 Dt1 Dd1 D1 3 4 7 तु, B4 [s]थ, D3 तु 1 T1 damaged (for तं) —^{b}) Dd1 Dm1 G1 3 M1 °र्थ स्यंदनाग्रतः —^{c}) D1 4 7 सकाश (for समीपं) M1 गच्छतं (for गच्छन्तं) —^{d}) D1 4 G1 प्राञ्जलि D1 4 [s]न्वयात् (for °गात्) M1 तं ददृशात्मज नृपं

15 ^{a}) B1 3 स तु, D1 तत (for स तं) D1–4 7 तत कैलासमकरा —^{b}) Dm1 D1 3 (before corr) प्रसादं (sic) Dt1 रघुनंदन, Dd1 (before corr) नरपुंगवः D1–4 7 समरिंदम (for नरपुंगव) —^{c}) D1–4 7 समागम्य (for नृपं द्रष्टुं) —^{d}) Ś1 D4 सहितस्तेन, Dt1 G1 महता तेन T1 सूतेन सह (by transp)

16 ^{a}) D1 स (for स) D1–4 7 अभिगम्य (for °प्रेत्य), —^{b}) D4 प्राग्य Ś1 V1 B (except B1) D1 4 M1 शिरसा D1–4 7 शिरसोग्रं तस्माज्जित (D3 °तं) —^{c}) Ś1 Ñ2 V1 B (B1 by corr) Dt1 D1 4 M1 स(M1 शि)श्रावयन् Di–4 7

C 2 19
B 2 3 33
L 2 5 19

तं दृष्ट्वा प्रणतं पार्श्वे कृताञ्जलिपुटं नृपः ।
गृह्याञ्जलौ समाकृष्य सस्वजे प्रियमात्मजम् ॥ १७
तस्मै चाभ्युद्यतं श्रीमान्मणिकाञ्चनभूषितम् ।
दिदेश राजा रुचिरं रामाय परमासनम् ॥ १८
तदासनवरं प्राप्य व्यदीपयत राघवः ।
स्वयेव प्रभया मेरुमुदये विमलो रविः ॥ १९
तेन विभ्राजिता तत्र सा सभाभिव्यरोचत ।
विमलग्रहनक्षत्रा शारदी द्यौरिवेन्दुना ॥ २०
तं पश्यमानो नृपतिस्तुतोष प्रियमात्मजम् ।
अलंकृतमिवात्मानमादर्शतलसंस्थितम् ॥ २१
स तं सस्मितमाभाष्य पुत्रं पुत्रवतां वरः ।
उवाचेदं वचो राजा देवेन्द्रमिव कश्यपः ॥ २२
ज्येष्ठायामसि मे पत्न्यां सदृश्यां सदृशः सुतः ।
उत्पन्नस्त्वं गुणश्रेष्ठो मम रामात्मजः प्रियः ॥ २३

सत्कीर्तयन्, G2 स्वय श्रावयन् (hypm) M3 चाश्रावयद् (for स्व श्रावयन्) —d) D1 7 चरण —After 16, D1–4 7 ins

74* त पुत्रमिक्ष्वाकुवर सुनीतं जयवर्धनम् ।
[D1 (*m/ lin sec m*) विनीत (for सु°)]

17 a) D1–4 7 स (for त) D3 पृष्ट्वा (for दृष्ट्वा) B1 प्रणत, G2 °तौ (for °त) D4 प्राञ्जु, D7 प्राञ्जु (for पार्श्वे) —b) D3 तत (for नृप) —c) D2 [अं]गुलौ (for [अ]ञ्जलौ) Ś1 Ñ2 V1 B D4 गृहीत्वाञ्जलिमाकृष्य —d) D3 om सस्वजे Ś1 D6 स्वयम् (for प्रि°) —After 19 D1–4 7 ins

75* प्रयनन्दस्स धर्मात्मा स्व पुत्र पार्थदावृत ।
[D1 4 स (for स्व) D3 7 परिवारित]

18 a) Ś1 [अ]भ्युत्थित, Ñ2 [अ]भ्युपित, V1 B2 Dg1 G1 2 M1–3 Cg [अ]भ्युदित, B1 [अ]भ्युचित, B3 [अ]भ्युपचित (hypm) B4 corrupt, D5 [अ]भ्यर्चित, D6 [अ]भ्युच्छ्रित, M4 [अ]भ्युचित, Ct as in text (for °द्यत) ❀ Cv तस्मै चाभ्युद्यतमिति पाठ । ❀ B1 3 D5 6 M4 श्रीमन्, Dg1 Dt1 Dd1 G1 M1–3 सश्रयङ्, Dm1 G2 3 सौम्य, T द्विच्य (for श्रीमान्) b—) Ñ2 B1 3 D6 भूषण —c) Ś1 D6 रुचिर राजा (by transp) G2 M4 राजा सुचिर —d) Dg1 काचन (for रामाय) Ś1 V1 B D6 [अ]नुपम, T2 वरम् (for परम्) —For 18 D1–4 7 subst

76* तस्मै सुरूप रुचिर काञ्चन रत्नभूषितम् ।
राघवायासन राजा प्रदिदेश महात्मने ।

[(l 1) D3 सुरूप D7 रु चिर (for रुचिर) D3 मणि (for रत्न) —(l 2) D2 प्रादिदेश D3 प्रद° (for प्रदि°)]

19 a) Ś1 Dt1 तथा, D3 स तद् (hypm) (for तद्) V1 आसनमनु (for °वर) —b) G3 partly damaged Ś1 D1–4 6 7 दीपयामास B1 प्रदीपयत M4 व्यदीप्यत स (for °पयत) —D1 om 19cd —c) Ñ2 स्वयमेव (hypm) V1 B1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D5 G3 M3 स्वयैव D1 स्वयं च (for स्वयेव) M4 युत्तम् (for मेरुम्) —d) Ś1 B1 D5 6 विमले D1 विपुलो, T3 विमलो (for विमलो) V1 उदये सविलेन हि

20 a) Ś1 V1 B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D5 G1 M3 4 Cg विभ्राजता D1 स भ्राजता Cp as in text (for विभ्राजिता) D1–4 7 तेन विभ्राजमानेन —b) Ś1 Dt1 Dd1 Dm1 D5 6 7 G2 M1 [अ]पि, Ñ2 B3 Dg1 [अ]ति, D3 वै, M2 हि (for [अ]भि) Ś1 Ñ2 B D2–4 6 7 M4 व्यराजत V1 D6 व्यनायत (for व्यरोचत) D1 सा सभा समराजिता —c) Ś1 D6 विशाल (for विमल) —d) Ñ2 alleg D6 [अ]मुना (for [इ]न्दुना) D1 (gloss) शशिना —After 20 D1–4 7 ins

77* प्रासादवर्यं शुशुभे नभो भानुमता यथा ।
[D4 प्रासादवर्ये D3 शुभे शुभे (sic) (for शुशुभे)]

21 a) Ś1 Ñ2 V1 B D6 त स प (V1 B3 स संप, B1 (also) सम्प) श्यवरपतिस् —d) Ś1 B D3 4 तलमास्थित, Dg1(m) °स्वस्थित (sic) (for °संस्थितम्) —For 21, D1–4 7 subst

78* तमवैक्षत सहृष्टदिक्ष्वाकु प्रियमात्मजम् ।
आत्मानमिव चादर्शे युक्तरूपमिव श्रिया ।

[(l 1) D3 अवेक्षत (for अवे°) —(l 2) D2 युक्त (for युक्त)]

Thereafter cont

79* राजलक्षणसपन्न व्यूढोरस्क महाभुजम् ।
[D3 लक्षण (for °क्ष)]

22 D1–4 7 om 22ab —a) B3 (before corr) संस्मितम् (sic) Dt1 सुस्थि°, T3 संस्मि° (for सस्मि°) —c) D1–4 7 राजपु (D4 3 °त्रा पु) त्रमुवाचेद —d) D1–4 7 महेन्द्रम् (for देवेन्द्रम्) Ś1 D6 भूमिप B2 (before corr) Dg1 Dm1 S काश्यप (for क°) —After 22 D2 3 4 7 ins while D1 subst for 23ab

80* त्वयादिष्टो हारि मे ज्येष्ठ प्रसूत सदृश सुत ।
[D2 भार्ये]

23 a) T3 ज्येष्ठायाम् (sic) B1 D3 4 7 अपि (for असि) b) पत्न्यां तु Dt1 मे पत्न्या (sic) D3 पत्न्यां स (by transp) D2 मे पत्नी —b) D3 समत D2 स सदृश (hypm) (for सदृश) —For 23cd, D2 subst 80* —c) Ñ2 partly alleg D4 सम्प्राप्त (for उत्पन्नस्) Ñ2 V1 B Dt1 Dd1 D3 4 7 M3 4 गुणज्येष्ठो Dg1 T1 2 गुणै श्रेष्ठो, D2 गुणज्येष्ठो D1 गुणश्रेष्ठ G1 गुणी ज्येष्ठो (for गुण

त्वया यतः प्रजाश्चेमाः स्वगुणैरनुरञ्जिताः ।
तस्मात्त्वं पुष्ययोगेन यौवराज्यमवाप्नुहि ॥ २४

कामतस्त्वं प्रकृत्यैव विनीतो गुणवानसि ।
गुणवत्यपि तु स्नेहात्पुत्र वक्ष्यामि ते हितम् ॥ २५

भूयो विनयमास्थाय भव नित्यं जितेन्द्रियः ।
कामक्रोधसमुत्थानि त्यजेथा व्यसनानि च ॥ २६

परोक्षया वर्तमानो वृत्त्या प्रत्यक्षया तथा ।
अमात्यप्रभृतीः सर्वाः प्रकृतीश्चानुरञ्जय ॥ २७

तुष्टानुरक्तप्रकृतिर्यः पालयति मेदिनीम् ।
तस्य नन्दन्ति मित्राणि लब्ध्वामृतमिवामराः ।
तस्मात्पुत्र त्वमात्मानं नियम्यैवं समाचर ॥ २८

G 2 2 35
B 2 3 46
L 2 5 33

श्रेष्ठे) Ś1 D6 उत्पन्न सद्गुणै पूज्यो —[d]) V1 B4 चात्मसमस, B1 D5 ज्येष्ठोत्तमज (for रामो°) D1.3.4.7 रामनामात्मज प्रिय, D2 रामो मे चात्मज प्रिय, M4 रामो रामात्मज प्रिय

24 Dg1 reads 24 in marg —[a]) V1 D1-3.7 त्वया तात, B2 (marg) त्वयापत्ता, Dg1 M3 यतस्तथा, Dm1 G3 त्वया यथा, D6 त्वय्यायत्ता, K(ed) यतस्त्वया (by transp) (for त्वया यत) —[b]) Dg1 M3 अभि (for अनु) Dm1 G2.3 M3 स्वगुणेनाभिरञ्जिता —Ñ2 illeg for 24[cd] —[c]) D1 पुण्य (for पुष्य) D3 योगे तु (for योगेन) —[d]) D1-4.7 अवाप्स्यसि, M4 इहार्हसि (for अवाप्नुहि)

25 D1-4.7 om 25 —[a]) Ś1 D6 कार्यं च ते, Ñ2 illeg V1 B2(marg sec m)3 राम त्वं तु (B3 च), B1.2 (also) D5 कामं च त्व B2.4 M1 काम त्वं च (for कामतस्त्व) —[b]) Dt1 निर्णीतो (for विनीतो) V1 B1.2.4 Dd1 अपि, Dt1 इति, M4 च ह (for असि) —[c]) G2 न (for तु) Ś1 D6 गुणवत्यपि पितृस्नेहात्, Ñ2 illeg V1 B °त्ये पितृस्ने(B3 °त्येपि च स्ने)हात्, G (ed) गुणवत्यपि च स्नेहात्

26 [a]) Cf भूयोविनय as a compound —[b]) B3 (before corr as in text) भवन्, Dd1 Dm1 G2.3 भवान् (for भव) V1 यतेन्द्रिय (for जितेन्द्रिय) —For 26[ab] D1-4.7 subst

81* जितेन्द्रिय प्रकृत्यासि गूपक्वानि वशी कुरु ।
[D2 वशीकुरु]

—[c]) Dm1 (before corr) कामे (for काम) D1-4.7 समुत्थ च (for समुत्थानि) —[d]) Ś1 Ñ2 D6 त्यज त्व, V1 त्यजाशु, B2 त्यजेस्त्व, B1 °द्य, B4 त्यक्त्वाशु, Dd1 (by corr) त्यजेय (for °था) B2 (marg also) व्यसनानि च त्यज, D1-4.7 हातव्ये व्यसन(D2 व्यसने, D4.7 व्यसने) त्वया

27 [ab]) D2 वृत्ता (for वृत्त्या) Dd1 तथा (for तथा) Ś1 Ñ2 V1 B D6 M4 लोकपालित(Ś1 °नि से, D6 °भिते) युद्धया राम(B2 °म) प्रत्यक्षया तथा —After 27[ab], Ś1 Ñ2 V1 B D5.6 M4 ins

82* परात्मप्रकृतिं दृष्ट्वा परिपाल्या प्रजास्त्वया ।
तपसो निरहङ्कारो भूत्वा राम गुणान्वित ।
सत पाल्य पुत्रेमा प्रजा पुत्रानिवौरसान् ।
योधानमात्यान्सुहृत्स्वयं कोपं चावेक्ष्य यत्नतः ।

[(l 1) Ś1 Ñ2 V1 D6 परमा, B1.2 (marg.) परा च (for परात्म) D5 प्रकृती[शी] (for °तिं) Ñ2 V1 D6 त्वया प्रजा (by transp) D5 प्रजास्तथा —(l 2) Ś1 D6 विशेषो, B2 (also as above) सत्यो, G(ed) सततो (for ततो) D5 M4 निरभिमानो (for निरहङ्कारो) —(l 3) B1 erroneously repeats प्रजा —(l 4) Ś1 V1 D6 [अ]श्वान्, D4 [अ]श्व (for [अ]श्वे) V1 योधा द्याहरितश्च M4 यौधानमात्य दरस्वान् (for the prior half) Ś1 जातीश्च Ñ2 illeg V1 परे(रो)क्ष्य D4 च वीक्ष्य (for चावेक्ष्य) B1 (sup lin) यत्न (for °वान्)]
B4 cont

83* देशान्पौरान्जनित्वात सामन्तानसुतांस्तथा ।
D6 M4 cont after 82*

84* दुर्गान्पौरान्जनपदान्सामन्तनगराणि च ।
[M4 दुर्ग (for दुर्गान्)]

—[c]) T1 अमात्य D1-4.7 प्रमुखा (for प्रभृती) G1 M1 चैव (for सर्वा) —[d]) Dt1 प्रजाश्चैव (for प्रकृतीश्च) D1 अनुरञ्जय (for चा°) —For 27[cd] Ś1 Ñ2 V1 B D5.6 M4 subst

85* तथा मित्राणि मध्यस्थानुदासीनांश्च रञ्जय ।

[B1.2 D5 मित्राण्य(D5 °न्)मित्रा मध्यस्थान् B3 मित्रामित्राणि म° (for the prior half) B1(before corr) 2.4 राघव, D5 रञ्जयन् Ś1 Ñ2 D6 मित्राण्यपुत्र(D6 °प्यनु)रञ्जय V1 दारांश्चापि राघव B1 (also as above) अपित्र धातुरञ्जयन् (for the post half)]

—After 27 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1-4.7 T G M1.3 ins

86* कोष्ठागारायुधागारैः कृत्वा सन्निचयान्बहून् ।

[D1-4.7 कोष्ठ(D2 काष्ठा)गारायुधागारे, T2 G M3 कोष्ठा° (for the prior half) D1 कृत्वा(D2 त्वं च) सन्निचयांश्च D2 कृत्वा सर्वे धैर्यविते, D4.7 कृत्वा सरत्नविते (for the post half)]

28 [a]) V1 M4 हृष्टास्तु, V1 (marg) तुष्टास्तु, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G1 Ct हृष्टास्तु, Cg as in text (for तुष्टानु) V1 T2 G1.3 रक्त (for रक्त) Dm1 T1.2 G2 प्रकृतिर् (for °तिर्) D1-3 तुष्टपुष्टमनाप्रेष्य, D4.7 तुष्टपुष्टमना प्रेष्या, —[b]) D1-4.7 पृथिवीमनुपाल्य D2 °यन्) —[c]) D1 (by corr) [आ]नंदति (for नन्दन्ति) D1-4.7 पुत्रे मित्राणि नंदतु —[d]) B1 (marg) लब्ध्वामृतम्, D1 (sec m as in

G 2 2 33
B 2 3 46
L 2 5 33

तच्छ्रुत्वा सुहृदस्तस्य रामस्य प्रियकारिणः ।
त्वरिताः शीघ्रमभ्येत्य कौसल्यायै न्यवेदयन् ॥ २९
सा हिरण्यं च गाश्चैव रत्नानि विविधानि च ।
व्यादिदेश प्रियाख्येभ्यः कौसल्या प्रमदोत्तमा ॥ ३०
अथाभिवाद्य राजानं रथमारुह्य राघवः ।
ययौ स्वं द्युतिमद्वेश्म जनौघैः प्रतिपूजितः ॥ ३१
ते चापि पौरा नृपतेर्वचस्त-
च्छ्रुत्वा तदा लाभमिवेष्टमाप्य ।
नरेन्द्रमामन्त्र्य गृहाणि गत्वा
देवान्समानर्चुरतीव हृष्टाः ॥ ३२

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

text) °मृताम् B4 M1 (*inf lin sec m* as in text) [अ]परा (for [अ]मरा) —D1–4 7 om 28ᶜᵈ T1 illeg for 28ᵉ–29ᵇ —ᵉ) Dm1 (before corr) तथा (for त्वम्) Dg1 T2 3 G1 M3 तस्मात्त्वमपि चास्माकं —ᶠ) B3 (also as in text) निशम्य (for नियम्य) V1 B4 T2 [इ]र्थं (sic) M2 [ए]व (for [ए]वं) B3 (also as in text) °ताचार (for समा°)

29 T1 illeg for 29ᵃᵇ (cf v l 28) —ᵃ) G3 सौहृदस् —ᵇ) Dt1 -कारिण (for -कारिण) —For 29ᵃᵇ, Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 subst

87* इति राज्ञो वच श्रुत्वा नरा प्रियनिवेदिन ।

[D5 (before corr as above) रामो (for राज्ञो) —D5 om (hapl) from the post half up to the prior half of l 1 of 88* D2 जना, M4 प्रिय (for नरा) Ñ2 V1 निवेदन B4 *शादिन (for निवेदिन)]

—ᶜ) D1 3 त्वरित D2 चरित (before corr °ते), D4 7 त्वरया (for त्वरिता) Dt1 आगत्य, D6 अत्येत्य (for अभ्येत्य) —ᵈ) V1 B Dm1 D1–4 7 कौश (Dm1 °शि)ल्यायै M4 कौसल्याया (for °ल्यायै) ☞ The spelling of कौसल्या in different MSS is not uniform hence its variants are ignored hereafter B1 D2 निवेदयन्

30 D5 om up to the prior half of l 1 of 88* (cf v l 29) —ᵃ) M2 damaged Dd1 Dm1 G2 3 M1 हिरण्यानि (for हिरण्य च) B2 3 D2 G1 गाश्चैव B4 वासश्च, D6 गौश्चैव (for गा°) —ᵇ) B4 धनानि (for रत्नानि) —ᶜ) V1 Dd1 D1–4 7 आदिदेश (for व्या°) Ś1 तस्य तेभ्य, D3 प्रियाभ्येत्य, D6 ततस्तेभ्य (for प्रियाख्येभ्य) —After 30 B3 D1 3 (after श्रुत्वा in 87* owing to om) 7 ins

88* रामोऽपि तद्वच श्रुत्वा राज्ञो ह्यमिततेजस ।
प्रहृष्टवदनो भूत्वा कथयामास नराधिपम् ।
राजापि गुरुणाज्ञप्त सानुजोऽयं विसृज्यताम् ।
राममुद्दिश्य राजा वै गम्यतामित्यनोदयत् ।
अनुज्ञातस्तु पित्रा वै गमनायोपचक्रमे । [5]

[D5 om the prior half of l 1 —(l 1) D1 वचन (for तद्वच) —D3 transp lines 3 and 4 —(l 3) D5 रामो D7 राज्ञा (for राजा) B2 [आ]दिष्ट (for [आ]ज्ञप्त) B2 सानुगोय D4 7 सोनुज्ञाप्य (for सानुजोऽयं) D3 विसर्ज्यां, D4 7 विसर्ज्यं त —(l 4) D5 [अ]थ (for वै) B1 [अ]नोदयद् D1 [अ]वेदयत्, D4 7 [अ]नोदयन् (sic) D6 नोदयन् (for [अ]नोदयत्) —(l 5) B2 तथा पित्रा D5 स पित्रा च (for पित्रा वै)]

31 ᵃ) V1 G1 3 तथा, D2 यथा (for अथ) Dg1 [अ]भिवंद्य (for °वाद्य) —ᵇ) D3 M3 स्व, M4 स (for स्वं) Ś1 Ñ2 V1 B D1 5 6 T3 द्युतिमा (D1 T3 °प)न्, T1 M2 3 द्युतिम (T3 °प)द् (sic) (for द्युतिमद्) —ᵈ) B1 4 D4 जनौघै (sic) Ś1 Ñ2 V1 B1 2 (marg) 4 D6 पथि, D1 2 अपि, D3 अपि, D4 7 अथ, G2 परि (for प्रति) D1–4 7 संवृत D5 (before corr) पूजक (for पूजित) G (ed) परिवारित

32 ᵃ) Ñ2 अथो वच B1 D5 वचस्तत्र (for वचस्तच्) —ᵇ) Ś1 Ñ2 B1 2 4 D4 ततो, V1 B3 सदा, T1 2 तथा (for तदा) Ś1 D6 आनंदम् (for इवेष्टम्) Ś1 B4 D6 आपु, Dg1 Dt1 आप्तु, Dd1 Dm1 आगम्य (for आप्य) M4 श्रुत्वा लाभ मन्यमानो यथा वै —ᶜ) Ś1 B4 D6 गृहाश्च (for गृहाणि) —ᵈ) M2 partly damaged D6 समानर्चुर् (sic) (for °र्चुर्) B3 (marg) अतीव भक्त्या Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S (M3 damaged) अति (Dg1 Dt1 M3 °भि)प्रहृष्टा (for अतीव हृष्टा) D5 देवान्समभ्यर्चुरभीष्टहृष्टा B1 (gloss) हृष्टा भवतनिर्दिष्टा बभूवु (sic) —For 32 D1 3 7 subst

89* ते चापि सर्वे समवाप्य काम
नरा नरेन्द्रेण कृतप्रहर्षा ।
नरेन्द्रमामन्त्र्य गृहाणि सत्वरा
प्रपेदिरे राघवराज्यहर्षिता ।

[(l 1) D2 राम (for काम) —(l 2) D3 नरा नरवरेण समप्रहर्षा]

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V1 B D5 6 रामाभिषेकव्यवसाय D1 3 दशरथानुशासन, D7 रामानुशासन —*Sarga no* (figures words or both) Ñ2 B4 2 1, V1 2 D1 58 D2 4 7 5 D3 49 D5 7

४

गतेष्वथ नृपो भूयः पौरेषु सह मन्त्रिभिः ।
मन्त्रयित्वा ततश्चक्रे निश्चयज्ञः स निश्चयम् ॥ १
श्व एव पुष्यो भविता श्वोऽभिषेच्येत मे सुतः ।
रामो राजीवताम्राक्षो यौवराज्य इति प्रभुः ॥ २
अथान्तर्गृहमाविश्य राजा दशरथस्तदा ।
सूतमाज्ञापयामास रामं पुनरिहानय ॥ ३
प्रतिगृह्य स तद्वाक्यं सूतः पुनरुपाययौ ।
रामस्य भवनं शीघ्रं राममानयितुं पुनः ॥ ४
द्वाःस्थैरावेदितं तस्य रामायागमनं पुनः ।
श्रुत्वैव चापि रामस्तं प्राप्तं शङ्कान्वितोऽभवत् ॥ ५
प्रवेश्य चैनं त्वरितं रामो वचनमब्रवीत् ।
यदागमनकृत्यं ते भूयस्तद्ब्रूह्यशेषतः ॥ ६
तमुवाच ततः सूतो राजा त्वां द्रष्टुमिच्छति ।
श्रुत्वा प्रमाणमत्र त्वं गमनायेतराय वा ॥ ७
इति सूतवचः श्रुत्वा रामोऽथ त्वरयान्वितः ।
प्रययौ राजभवनं पुनर्द्रष्टुं नरेश्वरम् ॥ ८

G 2 3 8
B 2 4 8
L ° 6 7

4

☞ Ñ1 missing for Sarga 4 (cf v l 2 1 1) D1 begins with ॐ

1 ᵃ) D1 गतेष्वेव, D3 °ष्वेव, D4 °ष्वथो, D5 °ष्वपि (for गतेष्वथ) V1 नृपैर् (for नृपो) —ᵇ) V1 पौरैश्च T1 नृप (for सह) D6 मन्त्रिषु (for मन्त्रिभि) —ᶜ) Dg1 reads मेत्र in marg —ᵈ) V1 सनातन, B3 (also) Dg1 सुनि° (for स निश्चयम्)

2 ᵃ) D1 3 7 M1 स (for श्व) V1 सेव्यो, D4 (after corr sec m as in text) पुष्ये (for पुष्यो) D5 भविति (sic) (for भविता) —ᵇ) G M3 [ऽ]भिषिच्यत (for ऽभिषेच्येत) Ś1 V1 D4 पुत्रो मे श्वो(Ś1 सो)भिषि(D4 °षे)च्यता, Ñ2 B सुतो मे श्वोभिषिच्यता, Dg1 श्वोभिषिचत मे सुत Dt1 श्वोभिषेच्यस्तु मे सुत, Dd1 Dm1 श्वोभिषिच्येत मे सुत, D2-5 7 श्वोभिषे(D1 2 5 °षि)च्य सुतो मया(D5 मम) M4 श्वोभिषेच्यस्तु राघव —ᶜ) Dt1 T1 °पद्माक्षो, D4 राजा च ताम्राक्षो (for राजीवताम्राक्षो) Dg1 राम राजीवताम्राक्षे —ᵈ) V1 यौवराज्यम्, Dt1 Ct युवराज B2 4 इव (for इति) D4 7 श्रुति (for प्रभु) —After 2 D2-4 7 ins

90* रामे निवेदित सर्वं प्रणयाद्दर्शितेन च ।

3 ᵃ) V1 तथा (for अथ) B3 (also) [अं]तर्गृहम् D1-4 7 आसाद्य (for आविश्य) —ᵇ) B4 तथा (for तदा) —ᶜ) T G3 M3 Cr m g t आमंत्रयामास (for आज्ञापयामास) —ᵈ) D1-4 7 रामस्यानयन(D4 7 °ने) पुन

4 D4 om 4 —ᵃ) V1 महद्, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1-3 7 T G1 2 M1 2 तु तद् (for स तद्) —ᵇ) Ś1 D4 सभोद्ययौ T1 M1 2 इहा° (for उपा°) —ᶜ) D1 भुवने B2 दिव्ये (for शीघ्रं) —ᵈ) D1-3 7 तमेव (for रामम्)

5 G3 om (hapl) 5ᵃᵇ —ᵃ) B4 reads 5ᵃᵇ also in marg as in B4 Ś1 Ñ2 B1-3 D1 तेन च V1 द्वा स्थेन, Cm g as in text (for द्वा स्थैर्) D1 4 7 M1 तत्र, D2 सर्वं (for तस्य) —ᵇ) Ś1 Ñ2 B1-3 D5 रामस्य, B4 D5 सूतस्य (for रामाय) Ñ1 B3 Dd1 D6 गमन (for [आ]गमनं) D1-4 7 राघवाय महात्मने —B1 3 D6 om 5ᶜ-7ᵇ, Ñ2 om 5ᶜ-6 and D1-4 7 om 5ᶜᵈ B4 reads 5ᶜ-7ᵇ in marg Ś1 reads 5ᶜᵈ in marg —ᶜ) Ś1 तु (for त) G3 M1 चाभिरामस्त B2 श्रुत्वापि चैव त प्राप्तं —ᵈ) Ś1 G1 प्राप्य, Ñ2 B1 3 D1-4,6 7 राम, V1 D5 प्राप्त (for प्राप्त) Ś1 [ऽ]ब्रवीत्

6 Ñ2 B1 3 D6 om, B4 reads in marg 6 (cf v l 5) Ś1 om 6ᵃᵇ —ᵃᵇ) B4 प्रविश्य M4 चैव V1 B2 4 Dg1 Dt1 T1 M1 त्वरितो (for त्वरित) D1-4 7 प्रवेशयामास तद्वा वचन चे(D3 ह)दमब्रवीत् —Ś1 reads 6ᶜ-7ᵇ in marg —ᶜ) D1 4 7 किम् (for यद्) B4 कृत्ये, Dd1 Dm1 G2 M1 कार्यं (for कृत्य) —ᵈ) M4 त (for तद्) D1-4 7 वक्तुमर्हसि(D7 °सि) —After 6 V1 ins

91* तेन चावेदित तस्य रामस्यागमनं तत ।

7 V1 B1 3 D6 om 7ᵃᵇ (except V1 cf v l 5) Ś1 B3 read 7ᵃᵇ in marg (cf v l 6 and 5) —ᵃᵇ) D1 वाहेति (for इच्छति) Ñ2 D6 (m) द्रष्टुमिच्छति राजा त्वा शीघ्रमागंतुमर्हसि —B1 D1 4 om 7ᶜᵈ —ᶜ) B3 (m also as in text) Dt1 Dd1 Dm1 G M1 2 तत्र, Cg t as in text (for अत्र) —ᵈ) Dg1 Dd1 च (for वा) ॐ Cg गमनाय इतराय आगमनाय च ॥ ॐ Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D1 T1 G3 गमनायेति राघव(Ś1 D6 °व) D5 (after corr as in text) °येव राघव

8 ᵃ) V1 इति सूतवच, D1 तस्य तद्वचनं, D2-4 7 सूतस्य वचनं (for इति सूतवच) —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B1-3 Dt1 D1 6 7 (ऽ)पि (for ऽथ) B1 reads त्वरयान्वित in marg (also द्वास्थ ... प्रीतिवर्धन ... व्यालोक्य रामोपि इत्युक्त्वा) B1 (marg also as in Ś1) रामो वचनमब्रवीत् (= 6ᵇ) D1 2 4 * त्वरयान्वित —ᶜ) Dm1 D1 भुवनं —ᵈ) Ñ2 [illegible] (for द्रष्टुं) Ś1 Ñ1 B D6 नरर्षभ, V1 D5 M4 नराधिप (for नरेश्वरम्)

G 2 3 25
B 2 4 25
L 2 6 23

विप्रोषितश्च भरतो यावदेव पुरादितः ।
तावदेवाभिषेकस्ते प्राप्तकालो मतो मम ॥ २५
कामं खलु सतां वृत्ते भ्राता ते भरतः स्थितः ।
ज्येष्ठानुवर्ती धर्मात्मा सानुक्रोशो जितेन्द्रियः ॥ २६
किं तु चित्तं मनुष्याणामनित्यमिति मे मतिः ।
सतां च धर्मनित्यानां कृतशोभि च राघव ॥ २७
इत्युक्तः सोऽभ्यनुज्ञातः श्वोभाविन्यभिषेचने ।
व्रजेति रामः पितरमभिवाद्याभ्ययाद्गृहम् ॥ २८
प्रविश्य चात्मनो वेश्म राज्ञोद्दिष्टेऽभिषेचने ।
तस्मिन्क्षणे विनिर्गत्य मातुरन्तःपुरं ययौ ॥ २९
तत्र तां प्रवणामेव मातरं क्षौमवासिनीम् ।
वाग्यतां देवतागारे ददर्श याचतीं श्रियम् ॥ ३०
प्रागेव चागता तत्र सुमित्रा लक्ष्मणस्तथा ।
सीता चानायिता श्रुत्वा प्रियं रामाभिषेचनम् ॥ ३१
तस्मिन्काले हि कौसल्या तस्थावामीलितेक्षणा ।
सुमित्रयान्वास्यमाना सीतया लक्ष्मणेन च ॥ ३२
श्रुत्वा पुष्येण पुत्रस्य यौवराज्याभिषेचनम् ।
प्राणायामेन पुरुषं ध्यायमाना जनार्दनम् ॥ ३३

---

25 [a]) Ś1 निष्कासितश्च, Ñ V1 B निवासितश्च (for विप्रोषितश्च) M4 तु (for च) —[b]) V1 स्वरान्वित, D1-4 7 पुरान्मम (for पुरादित) — D1 4 7 om (hapl) 25[cd] T2 [अ]भिषिकस्य —[d]) In Ñ two letters are illegible after प्रा

26 [a]) D1 4 7 मार्गे (for वृत्ते) —[b]) G3 सुत (for स्थित) —[c]) D1 4 7 धर्मज्ञ (for धर्मात्मा) —[d]) B4 पसानुक्रोशो (corrupt) (for सानुक्रोशो) D5 यतेंद्रिय

27 [a]) Ś1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 M2 Ct तु, Cr g as in text (for तु) —[b]) Ś1 V2 B D6 जानाम्ये(V1 °त्ये, B1 2 [m also] 3 D6 °स्ये)व यथाचल(V2 °ल), Ñ2 B3 (also) D1-4 7 जानासि(D1 7 °मि) चलना(D2 3 °भा) त्मक —[c]) Dg1 M3 Cg सतां तु, D5 स तानि, Cv m as in text (for सतां च) Ś1 Ñ2 V1 B D5 6 M4 कृत्यानि, D1 4 7 कर्याणि (for नित्यानां) —[d]) Ś1 Ñ2 B D1 7 -शोभानि, V1 D1 2 M4 शोभीनि, Dd1 Dm1 G1 -शोभि हि, T2 G1 शोभी च, Cv (for शोभि च) T3 राघव D5 हताशाभीति राघव

28 [a]) Ś1 Ñ2 V2 B D3 6 [उ]क्तश्च (for [उ]क्तः) Ś1 सोप्यनुज्ञात, B4 सोभ्यनुज्ञात, D1 4 5 श्व(D6 चा)भ्यनु° (for सोऽभ्यनु°) —[b]) D1-5 7 श्वोभिषे(D3 4 °षि)च्यो भवानिति —[c]) D5 तथा (for व्रज) V1 द्विष (for राम) Ś1 D1-4 6 7 व्रजेति राजा काकुत्स्थो —[d]) V1 B3 (also as in text) ययौ, B4 lacuna (for [अ]भ्ययाद्) B4 सुत D5 गृहात् (...) Ś1 D1-4 6 7 जगाम स्व(D2 स्व) निवेशन निर्गत्य, D1 5-8 7 विनिर्गम्य, D3 विनि क्रम्य Dg1 Dd1 Dm1 T2 3 G1 3 तत्क्षणेन च(Dd1 Dm1 G1 स) निष्क्रम्य (Dg1 T2 3 निर्गम्य), Dt1 M1 तत्क्षणादेव निष्क्र(Dt1 °ष्का)म्य, G1 M3 तत्क्षणे स च निष्क्र(M3 °र्गं)म्य

30 [a]) Dg1 तद् (for ता) B M4 प्रव(B3 °ण)ताम्, Cm g k t as in text (for प्रवणाम्) G1 3 एव (for एव) Ś1 D1 प्रणतस्तत्र तामेव V1 ता तत्र प्रयतामेव D1 3 वत्राप इन्द्रनी(D1 °द्रुनो)पेता D4 7 ता रामार्थे मतोपेताम् —[b]) D1-4 7 महत (for मातर) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 (D1 after corr as in text) M4 -वासस (for वासिनीम्) —[cd]) Dg1 Dt1 Dd1 T1 3 G3 M1 3 Cm g t [आ] याचतीं M4 ध्यायतीं, Ck as in text (for याचतीं) Ś1 Ñ V2 B D6 ददर्श याचमाना सा दयता(V1 देवता D5 दैवतो)वेश्मनि श्रिय(B3 [also] प्रिय) D1-4 7 ददर्श(D1 याचिता D3 वाग्यता) मातरं रामो देवपूजनतत्परा

31 [a]) V1 [अ]थ (for च) D1 5 6 M2 तथा (for [आ]गता) D4 7 प्रागेव तत्र चायाता(D7 °तौ) —[b]) B1 सुमित्रा (sic) Dg1 Dd1 Dm1 G1 3 तदा (for तथा) —[c]) M4 [अ]पि (for च) Ś1 D6 [ए]वापि तत्र V1 Dg1 Dm1 D3 T2 G3 Ck [आ]नायिता D5 [आ] नीयता (sic) D1 7 नियता Cg t as in text (for [आ]नायिता)

32 [a]) V1 M3 च, B1 Dd1 Dm1 D1 4 7 G1 3 M1 तु Dt1 Ct t [अ]पि (for हि) D5 M3 4 transp काले and हि —[b]) D5 तस्थिवान्मीलितेक्षणा (sic) —[c]) Ś1 Ñ2 B Dg1 D1 3 5 6 [उ]पास्यमाना D1 7 सेव्यमाना (for [अ]न्वास्यमाना)

तथा सनियमामेव सोऽभिगम्याभिवाद्य च ।
उवाच वचनं रामो हर्षयंस्तामिदं तदा ॥ ३४
अम्ब पित्रा नियुक्तोऽस्मि प्रजापालनकर्मणि ।
भविता श्वोऽभिषेको मे यथा मे शासनं पितुः ॥ ३५
सीतयाप्युपवस्तव्या रजनीयं मया सह ।
एवमृत्विगुपाध्यायैः सह मामुक्तवान्पिता ॥ ३६
यानि यान्यत्र योग्यानि श्वोभाविन्यभिषेचने ।
तानि मे मङ्गलान्यद्य वैदेह्याश्चैव कारय ॥ ३७
एतच्छ्रुत्वा तु कौसल्या चिरकालाभिकाङ्क्षितम् ।
हर्षबाष्पकलं वाक्यमिदं राममभाषत ॥ ३८
वत्स राम चिरं जीव हतास्ते परिपन्थिनः ।
ज्ञातीन्मे त्वं श्रिया युक्तः सुमित्रायाश्च नन्दय ॥ ३९
कल्याणे बत नक्षत्रे मयि जातोऽसि पुत्रक ।
येन त्वया दशरथो गुणैराराधितः पिता ॥ ४०
अमोघं बत मे क्षान्तं पुरुषे पुष्करेक्षणे ।
येयमिक्ष्वाकुराज्यश्रीः पुत्र त्वां संश्रयिष्यति ॥ ४१
इत्येवमुक्तो मात्रेदं रामो भ्रातरमब्रवीत् ।
प्राञ्जलिं प्रह्वमासीनमभिवीक्ष्य स्मयन्निव ॥ ४२
लक्ष्मणेमां मया सार्धं प्रशाधि त्वं वसुंधराम् ।
द्वितीयं मेऽन्तरात्मानं त्वामियं श्रीरुपस्थिता ॥ ४३

G 2 3 43
B 2 4 43
L 2 6 42

---

34 a) Ś1 N2 V1 B D6 स (B1 सु)नियताम् Dg1 Cg स° D3 7 [अ]भि° (for सनियमाम्) Ś1 N2 V1 B D5 1 D1 4 6 7 T2 3 एव — b) Ś1 N V1 B D6 अभिवाद्य (D1 °वाद्य [hapl repetition]) (for सोऽभिगम्य) M4 सोभिवाद्याभिगम्य च (by transp) — c) Ś1 N2 V1 B D1 7 M3 मातरं (for वचनं) — d) Dt1 वर M3 तथा (for तदा) Ś1 N V1 B D1 3 5 6 M4 हर्षयि(D3 से)त्वमिदं वचः D4 7 हर्षयन्निदं वचः T2 3 हर्षयंस्तामनिन्दिता — After 34 Dm1 ins राम श्री

35 a) N2 V1 B1 4 अत्र B2 (also) अ[ह]ो B3 वत्स (for अम्ब) — c) Dd1 Dm1 G2 [ऽ]प M4 वै Cr m1 t as in text (for मे) — d) Ś1 N2 V1 B D4 6 7 M4 वै (for मे) M4 वचनं (for शासनं)

36 a) N2 B3 (before corr as in text) सीतायाम् Ś N2 B1 (also as in V1) D4 6 7 च V1 L D1 8 M4 [अ]प्य D2 हि (for [अ]पि) D औपवस्तव्या — b) D2 रजनी च — c) Dt2 उत्तमम् (for ऋत्विग्) — d) Dt1 D2 त्व हि (for सह) Ś1 N2 B D2 7 M4 नृप (for पिता) V1 सह मामब्रवीन्नृप

37 a) Ś1 N2 B D6 यान्य(D2 न्त्र)त्र V1 D1 यान्यत्र D3 यावि[न्त्र] D3 या[न्य]त्र (for यान्यत्र) M4 युक्तानि (for योग्यानि) — c) Dt1 [अ]थ D1 4 7 अत्र (for [अ]द्य) — d) Ś1 D6 सीतायाम् V1 वैदेह्याम् (for वैदेह्याः) Ś1 N2 B D4 T2 3 चापि V1 अपि (for चैव)

38 b) V1 [अ]भिवाञ्छित — c) Ś1 N2 B2 Dt1 Dd1 D1 7 (D3 before corr as in text) M4 Ct भाष्पं कुले Dg1 बाष्प (sic) T2 G1 2 M1 3 कलं G2 गद्गद Cr g k as in text (for °कलं) — d) D1 4 7 पुत्रम् (for रामम्)

39 a) B1 चिरं जीव — b) Ś2 reads as in marg V1 D1 3 ज्ञाती(D1 3 तीं)श्च B3 ज्ञातीनां (for ज्ञातीन्मे) D3 4 युक्तः M4 पुत्र (for युक्तः) — d) N2 V1 सुमित्रां चाभि (N2 °त्रा चभि [sic]) B3 4 D1 नन्दन(B4 न) D2 नन्दय (for नन्दय)

40 a) Ś1 D6 च B वत (for बत) N V1 B2 (also) D3 5 कल्याणमति (for कल्याणे बत) — b) Dt1 Dd1 Dm1 D5 6 7 T2 G2 3 M Cm मया T मम Cg as in text (for मयि) B सुपुत्रक (hypm) — c) Dg1 यतस् (for येन) M3 दाशरथ T2 त्वया दशरथो राजा — d) T2 G1 (also as in text) पुत्र (for पिता)

41 a) D5 ध्यान (for क्षान्त) Ś1 N2 V1 B D6 अमोघा बत(Ś1 D6 च त B1 3 तव) मे मतिः D1 3 अमोघं मे तप क्षान्त(D2 ध्यान) D4 7 अमोघं म तप पुत्र Cr m g t as in text — b) B1 damaged D4 7 पुरुष (for पुरुषे) Dm1 (before corr as in text) D1 3 पुष्करेक्षण D4 5 कमलेक्षण(D3 ण) (for पुष्करेक्षणे) — c) Ś1 N2 V1 B1 3 (also as in text) D6 सेयम् D1 2 4 7 यदिय D यदा च T इयम् M3 एवम् Cv m g t as in text (for येयम्) Ś1 D6 M4 राजर्षे N2 V1 B D3 राजर्षे D1 4 7 राजश्रीस् (for राज्यश्री) — d) T2 त्वा (for त्वां) Ś1 D6 श्रीस्त्वामुपाश्रयिष्यति N2 V1 B D6 त्वामाश्रया(B1 3 °श्र)यि(D3 °यि)ष्यति D1 4 7 त्वां समाश्रयिष्यति M4 श्रीस्त्वाम भविष्यति

42 a) D5 एवमुक्त तु (for इत्येवमुक्तो) Dt1 तु L2 [ए]व (for [इ]द) — b) Ś1 B (B3 before corr as in text) M3 लक्ष्मणम् (for भ्रातरम्) — Dg1 reads 42 d in marg — c) V1 D3 4 M4 प्राञ्जलि (V1 °लिं) V1 Dt1 प्राञ्जलि(V1 प्राञ्ज°)म °सितम् — d) Ś1 N2 V1 B D1 स्मितपूर्वम् (for स्मयन्निव)

43 a) T1 [इ]म तां D2 3 [इ]मां — b) D2 प्रशाधि त्वं च G3 प्रशाधि त्वं (for प्रशाधि त्वं) — c) Ś1 N2 V1 B D1 7 M4 द्वितीयो मे(T4 °यस्त)तात्मा त्वं — d) D2 इयं श्री समुपस्थिता M4 श्रीरियं त्वामुपस्थिता

Rāma sees Kausalya after the Coronation decision

तथा सनियमामेव सोऽभिगम्याभिवाद्य च ।
उवाच वचनं रामो हर्षयंस्तामिदं तदा ॥ 2 4 34

तथा सनियमामेव सोऽभिगम्याभिवाद्य च ।
उवाच वचनं रामो हर्षयंस्तामिदं तदा ॥ ३४
अम्ब पित्रा नियुक्तोऽस्मि प्रजापालनकर्मणि ।
भविता श्वोऽभिषेको मे यथा मे शासनं पितुः ॥ ३५
सीतयाप्युपवस्तव्या रजनीयं मया सह ।
एवमृत्विगुपाध्यायैः सह मामुक्तवान्पिता ॥ ३६
यानि यान्यत्र योग्यानि श्वोभाविन्यभिषेचने ।
तानि मे मङ्गलान्यद्य वैदेह्याश्चैव कारय ॥ ३७
एतच्छ्रुत्वा तु कौसल्या चिरकालाभिकाङ्क्षितम् ।
हर्षबाष्पकलं वाक्यमिदं राममभाषत ॥ ३८

वत्स राम चिरं जीव हतास्ते परिपन्थिनः ।
ज्ञातीन्मे त्वं श्रिया युक्तः सुमित्रायाश्च नन्दय ॥ ३९
कल्याणे बत नक्षत्रे मयि जातोऽसि पुत्रक ।
येन त्वया दशरथो गुणैराराधितः पिता ॥ ४०
अमोघं बत मे क्षान्तं पुरुषे पुष्करेक्षणे ।
येयमिक्ष्वाकुराज्यश्रीः पुत्र त्वां संश्रयिष्यति ॥ ४१
इत्येवमुक्तो मातेदं रामो भ्रातरमब्रवीत् ।
प्राञ्जलिं प्रह्वमासीनमभिवीक्ष्य स्मयन्निव ॥ ४२
लक्ष्मणेमां मया सार्धं प्रशाधि त्वं वसुंधराम् ।
द्वितीयं मेऽन्तरात्मानं त्वामियं श्रीरुपस्थिता ॥ ४३

G 2 3 43
B 2 4 43
L 2 6 43

---

34 [a]) Ś1 Ñ2 V1 B D6 स (B1 सु)नियताम्, Dg1 Cg स°, D2 7 [अ]नि° (for सनियमाम्) Ś1 Ñ2 V1 B Dg1 D1-4 6 7 T2 3 एव — [b]) Ś1 Ñ2 V1 B D6 अभिगम्य (B1 °वाद्य [hapl repetition]) (for सोऽभिगम्य) M3 सोऽभिवाद्याभिगम्य च (by transp) — [c]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M3 मातर (for वचन) — [d]) Dt2 वर, M3 तथा (for तदा) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 5 6 M3 हर्षय(D3 °म)न्त्यिदं वच, D4 7 हर्षयन्नाह्वद वच, T2 3 हर्षयस्तामनिन्दिता —After 34 Dm1 ins रामश्री

35 [a]) Ñ2 V2 B1 4 अद्य, B2 (also) ह्यहो, B3 अनु (for अम्ब) — [c]) Dd1 Dm1 G3 [S]थं, M1 वै, Cr m k t as in text (for मे) — [d]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-4 6 7 M1 वै (for मे) M3 वचन (for शासन)

36 [a]) V2 B3 (before corr as in text) सीतयास, Ś1 Ñ2 B3 (also as in V1) D1 4 6 7 च, V1 B D3 5 M1 [अ प D2 हि (for [अ पि) D3 सौपवस्तव्या — [b]) D2 रजनी च — [c]) Dt1 उत्तम् (for ऋत्विग्) — [d]) Dt1 D3 स हि (for सह) Ś1 Ñ2 B D1-7 M3 नृप (for पिता) V1 सह सामवदीनृप

37 [a]) Ś1 Ñ2 B D6 याव(B2 °च)त, V1 D1 चाप्यत्र, D3 यानि॰, D5 या॰थ (for यान्यत्र) M3 युक्तानि (for योग्यानि) — [c]) Dt1 [अ]अ D1 4 7 [अ न (for [अ द्य) — [d]) Ś1 D6 सीतायास्तु V1 वैदेह्याम् (for वैदेह्यास्) Ś1 Ñ2 B D6 T2 3 चापि, V1 अपि (for चैव)

38 [b]) V1 [अ]भिवाञ्छित — [c]) Ś1 Ñ2 B3 Dt1 Dd1 D1-7 (D3 before corr as in text) M1 C(°बा)कुले, Dg1 -कास्र (sic) T2 G1 2 M1 2 -कल, G3 गद्गदं Cr g k as in text (for -कलं) — [d]) D1 4 7 पुत्रम् (for रामम्)

39 [a]) B1 चिर c c — [c]) Ñ2 reads मे in marg V1 D1 2 ज्ञाति(D1 2 °ता)श्च, B3 ज्ञातीनां (for ज्ञातीन्मे) D4 5 युक्त॰ M1 पुत्र (for युक्त) — [d]) Ñ2 V1 सुमित्रा चापि (Ś1 °मान्यमि [sic]) B3 4 D6 नदन(B4 °न) D3 दर्शय (for नन्दय)

40 [a]) Ś1 D6 त्व च, B वा (for बत) Ñ2 V1 B3 (also) D1 3 5 कल्याणमसि (for कल्याणे बत) — [b]) Dt2 Dd1 Dm1 D1 3 7 T2 G2 3 M Cm मया T2 मम, Cg as in text (for मयि) B1 सुपुत्रक (hypm) — [c]) Dg1 यतस् (for येन) M3 दाशरथे T2 त्वया दशरथो राजा — [d]) T2 G1 (also as in text) पुत्र (for पिता)

41 [a]) D5 ध्यान (for क्षान्त) Ś1 Ñ2 V1 B D6 अमोघा बत(Ś1 D6 वाद्य, B1 2 तत्र) मे भक्ति, D1-3 अमोघं मे तप क्षात(D5 ध्यात) D4 7 अमोघ मे तप पुत्र, Cr m g t as in text — [b]) B1 damaged D4 7 पुष्कर (for पुरुषे) Dm1 (before corr as in text) D1 3 पुष्करेक्षण, D4 7 कमलेक्षण(D7 °णे) (for पुष्करेक्षणे) — [c]) Ś1 Ñ2 V1 B1 2 (also as in text) D6 सेयम्, D1 3 4 7 यद्य, D यद्य च, T2 इयम्, M3 एवम्, Ct m g t as in text (for येयम्) Ś1 D6 M4 राजर्षे, Ñ2 V1 B D5 राजर्षे, D1-4 7 राजश्रीश् (for -राज्यश्री) — [d]) T2 त्वा (for त्वा) Ś1 D6 श्रीस्त्वामाश्रयिष्यति, Ñ2 V1 B D5 श्रीस्त्वामपा(B1 2 °च)श्रयि(D5 °गमि)ष्यति, D1 4 7 त्वा समाश्रा यमिष्यति, M4 श्रीस्त्वाम भविष्यति

42 [a]) D5 एवमुक्ते तु (for इत्येवमुक्तो) Dt1 तु, B3 [ए व (for [इ]द) — [c]) Ś1 B (B3 before corr as in text) M4 लक्ष्मणम् (for भ्रातरम्) —Dg1 reads 42[cd] in marg — [c]) V1 D3-4 M4 प्राञ्जलि (V2 °लि), V1 Dt1 प्राकृत(V1 प्रार् °)मासीनम् — [d]) Ś1 Ñ2 V1 B D6 स्मितान्वित (for स्मयन्निव)

43 [a]) B1 [ए]वा D1 2 [ए]ना — [b]) D2 शाधि त्व च, G3 प्रशाम त्व (for प्रशाधि त्व) — [c]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M1 द्वितीयो मे(B1 °षधो)त्तरात्मा त्व — [d]) D1 इय श्री समुपस्थिता, M1 श्रीरियं त्वामुपस्थिता

G 2. 3. 44
B 2. 4. 44
L. 2. 6. 42

सौमित्रे भुङ्क्ष्व भोगांस्त्वमिष्टान्राज्यफलानि च ।
जीवितं च हि राज्यं च त्वदर्थमभिकामये ॥ ४४

इत्युक्त्वा लक्ष्मणं रामो मातरावभिवाद्य च ।
अभ्यनुज्ञाप्य सीतां च जगाम स्वं निवेशनम् ॥ ४५

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

५

संदिश्य रामं नृपतिः श्वोभाविन्यभिषेचने ।
पुरोहितं समाहूय वसिष्ठमिदमब्रवीत् ॥ १

गच्छोपवासं काकुत्स्थं कारयाद्य तपोधन ।
श्रीयशोराज्यलाभाय वध्वा सह यतव्रतम् ॥ २

तथेति च स राजानमुक्त्वा वेदविदां वरः ।
स्वयं वसिष्ठो भगवान्ययौ रामनिवेशनम् ॥ ३

स रामभवनं प्राप्य पाण्डुराभ्रघनप्रभम् ।
तिस्रः कक्ष्या रथेनैव विवेश मुनिसत्तमः ॥ ४

---

44 [a]) B4 भोगाश्च (with hiatus) —[b]) D7 इष्टा (for इष्टान्) B1 राज्यसुखानि, B4 राज्य°, D4.7 राजकुलानि, D5 राज° (for राज्यफलानि) D1 इष्टासनफलानि च —[c]) Ś1 B3.4 Dt1 D9 चापि, Ñ2 B3 D4 °चैव, D7 वै हि (for च हि) —[d]) Ś1 Dg1 D1.6.7 T3 G1 M3 अभिकाङ्क्षये, V1 त्वद्ते भाभिकामये

45 [b]) Ñ2 om च (subm) D1.6.7 M4 मातर चाभि(D5 °भ्य)वाद्य च(M4 हु) —[cd]) Ś1 D5.6 M4 अभ्यनुज्ञाय V1 स्व(also च)निवेशन Dt1 ययौ स्वं च निवेशनं (for [d]) D1-4.7 अनुज्ञातो जगामाशु स्वगृहं सह सीतया (D1 transp सह and सीतया)

Colophon —*Sarga name* Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 om Ś1 Ñ2 B D3.6 राम(B3 om)राज्योपनिमन्त्रण(D5 °णो) V1 रामस्य राज्यनिमन्त्रणं, D1-4.7 औप(D2 जय, D3 वप)वस्तौ(D1.3 °स्तो) —*Sarga no* (figures words or both) B1 D6 om Ś1 D2.4.7 6 Ñ2 B3.4.2 V1 3 D1 59 D3 50 D5 8 —After colophon D4 concludes with रामाय नमः, G M1.2 श्रीरामाय नमः

5

☞ Ñ1 T1 missing for Sarga 5 (cf 2 1 1 and 2 4 19 respy) Dm1 begins with ॐ

1 [a]) Ś1 Ñ2 V1 B D6 स चिंतया(V1 °मा)नो (for संदिश्य रामं) —[d]) D1.2.4.7 इदं वचनम्, D3 वचनं चेदम् (for वसिष्ठमिदम्)

2 D3 om 2 —[b]) B3 कारयस्व (for °याद्य) —[c]) V1 Dt1 Dd1 M4 Ct श्रेयसे, B4 श्रीरत्न, Dg1 श्रायशो (for श्रीयशो) D3 लंभाय (for -लाभाय) —[d]) V1 G3 यतव्रत, Dt1 D1.3.6.7 G3 य(D1 धि)तव्रत —After 2 B3 ins

93* कौसल्यायै प्रियाख्याने कथितव्यं त्वरस्व च ।

3 D5 om 3 —[a]) V1 त स, B4 स तु, D1 च ते (for च स) B3 स तथेति च (by transp) Dg1 ते तथेति स (for तथेति च स) —[b]) G3 देवविदां (metathesis) —[d]) D1.4.7 रथमास्थाय सत्वर —After 3 Ś1 Ñ1 V1 B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D5(after 2)-7 S (T1 missing) all Cs ins

94* उपवासयितुं रामं सर्वमन्त्रविशारदः ।
मोक्षा स्वचरं युक्तमास्थाय सुदृढव्रत ।

[(l 1) Dt1 M3 वीरं (for रामं) Ñ1 marg B3 D1 T2.3 M4 मन्त्रवित् Dd1 Dm1 G3 काकुत्स्थ (for मन्त्रवित्) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G3 -कोविद (Dg1 °द) D7 G2 M1.2 -पारग (for पारग) —(l 2) V1 मोक्षणो (hypm) D6.7 माह्य, T3 माह्य G3 मोह (for मोक्षा) G1 मोक्षण तु रथ (for मोक्षा स्वचरं) Ś1 Ñ2 B2-4 Dt1 D5-7 G1 M3-4 स(Ñ2 स्व, B3[m]-4 Dt1 D6 G1 M3-4 सु)घुक्त (M3 °त), B1 सुयन्त्रितं]

Thereafter B4 reads 16[cd] (var स्यंद *and* तदा *for* -स्वनं *and* वदा *respy) and subst* 99* *in its proper place*

4 [a]) Dd1 Dm1 G2.3 M1 गत्वा (for प्राप्य) —[b]) V1 T1.2 G M1-3 पाण्डर, Ck t as in text (for पाण्डुर) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 पयोदसं (for घनप्रभम्) Cv r m g as in text (for [b]). —[d]) D1.2.4.7 प्रविश्य (for विवेश).

तमागतमृषिं रामस्त्वरन्निव ससंभ्रमः ।
मानयिष्यन्स मानार्हं निश्चक्राम निवेशनात् ॥ ५
अभ्येत्य त्वरमाणश्च रथाभ्याशं मनीषिणः ।
ततोऽवतारयामास परिगृह्य रथात्स्वयम् ॥ ६
स चैनं प्रश्रितं दृष्ट्वा संभाष्याभिप्रसाद्य च ।
प्रियार्हं हर्षयन्राममित्युवाच पुरोहितः ॥ ७
प्रसन्नस्ते पिता राम यौवराज्यमवाप्स्यसि ।
उपवासं भवानद्य करोतु सह सीतया ॥ ८
प्रातस्त्वामभिषेक्ता हि यौवराज्ये नराधिपः ।
पिता दशरथः प्रीत्या ययातिं नहुषो यथा ॥ ९
इत्युक्त्वा स तदा राममुपवासं यतव्रतम् ।
मन्त्रवत्कारयामास वैदेह्या सहितं मुनिः ॥ १०
ततो यथावद्रामेण स राज्ञो गुरुरर्चितः ।
अभ्यनुज्ञाप्य काकुत्स्थं ययौ रामनिवेशनात् ॥ ११
सुहृद्भिस्तत्र रामोऽपि सहासीनः प्रियंवदैः ।
सभाजितो विवेशाथ ताननुज्ञाप्य सर्वशः ॥ १२
हृष्टनारीनरयुतं रामवेश्म तदा बभौ ।
यथा मत्तद्विजगणं प्रफुल्लनलिनं सरः ॥ १३

G 2 4 14
B 2 5 14
L 2 7 14

---

5 ᵃ) D1 4 7 राघवोपि मुनिं ज्ञात्वा —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B D6 त्वरमाण (Ñ2 °न) (for °न्निव) Ñ2 B2 Dt1 Dd1 D2 G2 M1 Ct ससंभ्रम (G2 °मात्) Dg1 Dm1 M2 त्वरयन्निव सभ्रमात् (Dg1 M2 °म) —ᶜ) Ñ2 illeg D4 8 M3 transp मानयिष्यन् and स D1 8 मानवार्हं, D1 1 च मा° (for स मानार्हं) —After 5 V1 D1-8 7 ins Ś1 D6 ins after 6

95* स रथादवरोहन्स विद्वानभ्यागतं गुरुम् ।
आलोकाद्वारयामास प्रत्युद्गम्य स राघवः ।

[(1 1) V1 शीघ्रं च (for विद्वान्) —(1 2) Ś1 D6 आलोकाद्वारयस्तस्य V1 अथोत्तार° D1 आलोक्योत्तार° D6 आलोक्य वार° (for the prior half) D6 मन्वागम्य (for प्रत्युद्गम्य)]

6 ᵃ) Dt1 D1 2 8 त्वरमाणोथ (D1 2 6 °णस्य) —ᵇ) Ñ2 B Dg1 Dt1 Dm1 D1 2 5 (अ)भ्याशं (for श) B1 समीपेण V1 रथातिकमथाययौ —ᶜ) L2 (also as in text) परिपूज्य, D8 G1 प्रति° Ct as in text (for परिगृह्य) D1 रथी (for रथात्) —After 6 Ś1 D6 ins. 95* and then cont while D1 8 7 ins after 6

96* प्रह्वो वचनसाकाङ्क्षस्तस्थौ राम कृताञ्जलिः ।

[Ś1 D4 5 7 तस्थे (for तस्थौ) D6 transp तस्थौ and राम]

7 ᵃ) B2 [प]न्नं (for [ए]नं) Ñ2 V1 L 1 3 4 D6 G2 M2 प्रसृत T2 प्रांजलिः, M4 प्रगतं, Cg as in text (for प्रश्रितं) Ś1 D1 4 6 7 कामादृषिमुखेनस्थौ (D1 2 4 7 °तस्थौ, D6 °ख स्वस्थ) —Dt1 reads 7ᵇ-8ᵇ inf lin —ᵇ) D1 समार्यो D4 7 प्रभाष्य, T1 M1 Cg समाज्य, Cm g k t as in text (for संभाष्य) Ś1 D2-1 (अ)भिप्रशस्य (for [अ]भिप्रसाद्य) Ñ2 V1 B प्रसे (B2 °प्र)माप्य प्रश (B °ध्य)स्य च, M2 समाभाष्याभिवाद्य च — After 7ᵃᵇ, Ś1 D1-7 ins

97* स तु प्रविश्य भ(D1 शु)वनं रामस्य मुनिसत्तम ।

—ᶜ) D1 प्रियार्थं, G1 प्रियार्थी M1 त्वरया (for हर्षयन्) D1-6 7 यथार्ह (D6 °र्थं) मीमांसमाम् —ᵈ) V1 इदं वचनम् ब्रवीत्.

8 Dt1 reads 8ᵃᵇ inf lin (cf v l 7) —ᵃ) M1 स्वपिता —ᵇ) Dt1 T1 यत्र राज्यम् (for यौवराज्यम्)

9 ᵃ) D6 वै (for हि) —ᵇ) V1 reads up to दशरथ inf lin M1 प्रिय (for पिता) V1 G1 प्रीतेः D1 M1 प्रीमान् (for प्रीत्या) —ᵈ) D1 ययाविनाहुषो यथा

10 ᵃ) D1 तथा (for तदा) —ᵇ) B1 Dg1 Dt1 D1 3 5 7 G1 3 M1 3 यतव्रत (G2 °त [sic]) D2 यथाविधि (for यतव्रतम्) —ᶜ) Ñ2 V1 B1 3 Dg1 Dd1 Dm1 G2 M2 मन्त्रवित् —ᵈ) G1 3 M1 3 सह त (for सहितं) Dt1 शुचि; M1 तदा (for मुनिः) —After 10 V1 B4 (m) D1 3 5 ins

98* स्वस्तिपुण्याहघोषेषु देवतायतनेषु च ।
प्रसाद राघवो राज्ञः शिरसा प्रतिगृह्य सः ।
स्वर्णमथमास गुरवे सहस्राणि गवां दश ।

[(1 1) B4 शोषेण D2 °यतनेषु (for °तनेषु) —(1 2) D3 राज्य (for राज्ञः) V1 च (for स) —(1 3) V1 विप्रेभ्य (for गुरवे)]

11 ᵃ) D1 5 7 यथावद्रामपुत्रण —ᵇ) Ñ2 V1 B D1 2 5 M1 स रामगुरुर्, D4 7 पुरोधा गुरुर्, G2 स राज्ञो गुरुर् (sic) (for स राज्ञो गुरुर्) —ᶜ) Ś1 D2 6 7 M1 अभ्यनुज्ञाय, B2 अनुज्ञाप्य च (for अभ्यनुज्ञाप्य) —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 4-7 रामनिवेशन (for रामनिवेशनात्) D2 यौवराज्यनिवेशन, M1 जगाम स्व°

12 ᵃ) D1 4 6 सह, D3 स तु D2 स तु, M1 अत्र (for तत्र) —ᵇ) Ś1 D6 सहायैश्च, Ñ2 V1 B °सीनैः, Dm1 D1 3 G2 M1 2 सुखा°, M1 सहसीनैः (for सहासीनः) D1-3 7 प्रियंवद —D4 7 om from 12ᶜ up to 14 —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 5 6 [अ]तस्स, M1 [वा]सु (for [अ]थ) —ᵈ) Ś1 D6 अनुज्ञाय B1 अनु[ज्ञाय]

13 D1 7 om 13 (cf v l 12) —ᵃ) B4 (m, as in text) G2 M2 -जन (for -नर) Dd1 Dm1 G1 3 M1 प्रहृष्टनरनारीकं —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B1 2 4 D6 राजवेश्मम् B2 राजस्थानं (for रामवेश्म) T2 तथा M1 reads बभौ inf lin see m —ᶜ) D1 तथा मत्त (for यथा मत्त) —ᵈ) V1

G 2 4 15
B 2 5 15
L 2 7 15

स राजभवनप्रख्यात्तस्माद्रामनिवेशनात् ।
निर्गत्य ददृशे मार्गं वसिष्ठो जनसंवृतम् ॥ १४
वृन्दवृन्दैरयोध्यायां राजमार्गाः समन्ततः ।
बभूवुरभिसंबाधाः कुतूहलजनैर्वृताः ॥ १५
जनवृन्दोर्मिसंघर्षहर्षस्वनवतस्तदा ।
बभूव राजमार्गस्य सागरस्येव निस्वनः ॥ १६
सिक्तसंमृष्टरथ्या हि तदहर्वनमालिनी ।
आसीदयोध्या नगरी समुच्छ्रितगृहध्वजा ॥ १७
तदा ह्ययोध्यानिलयः सस्त्रीबालाबलो जनः ।
रामाभिषेकमाकाङ्क्षन्नाकाङ्क्षन्नुदयं रवेः ॥ १८
प्रजालंकारभूतं च जनस्यानन्दवर्धनम् ।
उत्सुकोऽभूज्जनो द्रष्टुं तमयोध्यामहोत्सवम् ॥ १९
एवं तं जनसंबाधं राजमार्गं पुरोहितः ।
व्यूहन्निव जनौघं तं शनै राजकुलं ययौ ॥ २०

प्रफुल्लनलिन, D1 ‧ 6 फुल्लपद्मोत्पर (for प्रफुल्लनलिन) G2 रस (metathesis) (for सर).

14 D‧7 om 14 (cf 1 1 12) —[a]) Ś1 B‧ Dt1 D6 M2 राजभवन(B3 °नाद्), Ñ2 B1 3 4 रामभवनान् (for राजभवन) Ś1 B‧ D6 गच्छन्, Ñ2 B1 3 4 निर्यान् (for प्रख्यात्) —[b]) Dm1 भस्माद् (for तस्माद्) G2 राज (for राम) Ś1 Ñ2 B D6 मुनि कैलाससंनिभात् (Ś1 D6 °भ) —[c]) Ś1 Ñ2 B D6 सर्वतो, V1 Dg1 Dd1 Dm1 D1-3 4 T2 3 G M3 4 नि (Dm1 D2 3 T2 G2 3 M1 नि)सृत्य, M3 °त्य (for निर्गत्य) D5 om मार्गं —[d]) Ś1 Ñ2 V1 B D6 -संकुलै, D1-3 5 -संवृत, M3 -संवृ‧ (for -संवृतम्)

15 [a]) Ś1 V1 D1 6 G1 वन्दिवृन्दैर्, B2 3 D2 M1 जन°, D2 °वृन्दैर्, D5 नर°, T2 3 °वृन्दम्, Cr p m p वृन्द वृन्द, Cg k t as in text (for वृन्दवृन्दैर्) —[b]) B1 2 4 D1-5 7 G1 राज(D1 °म) मार्गं (D5 °र्गं) —[cd]) B3 Dg1 G1 M2 4 अतिसंबाधा (B3 °धा) B1 2 4 बभूव चातिसंबाधो (for [c]) Dg1 T2 कुतूहलिजनैर् Ś1 Ñ2 V1 B D6 जनैर्जातकुतूहलै, M4 कौतूहलसमन्वितै (for [d]) D1-5 7 समाकीर्णो (D6 °र्णा, D7 °र्णं) जनौघेन (D3 °घैश्च) द्रष्टुकामै(D1 7 °म)स्तद(D‧ °दा)द्भुत —After 15, B1 ins 99*

16 [a]) B1 वृन्दोघ, D1-4 7 -वृन्दौघ, D5 -वृन्दैश्च, T1 -सघोर्मि (for वृन्दोर्मि) B1 सहर्ष, B4 -संहर्ष, D3 6 7 -सहर्षाद्, G1 °र्षो, M4 -सघोर्षैर् (for -संघर्ष) —[b]) G2 -हृत (sic) (for हर्ष) B1 -स्वनरतस्, G1 स्वनरवस् (for °वतस्) Dm1 G3 M1 स्वन (for तदा) G3 हर्षस्वनित निस्वन —For 16[ab], Ś1 Ñ2 V1 D1 6 subst B1 ins after 15 and D1-5 7 ins after 16[ab]

99* तदा हि युध्यमानस्य हर्षाद्भूतोर्मिभिर्निनै ।

[Ñ2 B3 तदापि, V1 B3 (also) तदहि D‧ 4 7 तथा हि, D5 यथा हि (for तदा हि) V1 दृश्यमानस्य B1 3 (also) 4 दृश्य°, B3 सत्य°, D1 4 7 स्थि° (for युध्य) T1 3 (also as above)हर्षोद्भूतो]

—G2 om (hapl) 16[cd] —[c]) M1 संसीतो (for बभूव) D2 रात, M2 रा‧ (for राज) —[d]) Ś1 V1 B4 Dg1 Dt1 D1-3 5 6 नि स्वन, Dt1 निस्वनं

17 [a]) V1 -संसृष्ट Dg1 -संहृष्ट (for ‧‧ Dg1 G1 M2 रथ्या सा, Dd1 Dm1 G‧3 M1 -रथ्या D1 4 7 M2 -रथ्यामिव —[b]) Ś1 Ñ2 V1 B D6 सा (I राजपथ, Dt1 Ct तथा च वन, D1-5 ‧ तदासीत्पुष्प सदर्भंवन, M1 °र्षेत, Cv m g k as in text Cr तदहे° तदहर्वन) D6 शालिनी —[c]) Dt1 Ct तदह (for ‧ D1-5 7 ह्ययोध्यानगरी रम्या —[d]) B4 समुच्छ्रित ; ‧‧ (for °च्छ्रित) Ñ2 B2 -बहुध्वजा, V1 D2 5 7 महा°, I G3 बृहद्ध्वजा (for -गृह°)

18 [a]) Dm1 तदा तु, Dg1 G1 तदा हि (for तदा D1-5 7 तथा पुर्यां(D1 °र्यां, D‧ °र्य) निवासी च ‧ Ñ2 V1 B2 4 M1 -बालजनो, Dt1 Dm1 Ck t Cv m g t p °बलो (as in text) Cr -बालाबला D6 स्त्रीबालसहितो जन, B1 सस्त्रीबालजनोत्कट, D सस्त्रीबालयुता जन —After 18[ab], D1-5 7 ins

100* न सुष्वाप तदा रात्रौ महर्षोत्सुकमानस ।

—[c]) D2 आकाङ्क्षी (for आकाङ्क्षन्) —[d]) Ś1 B1 3 I D6 T2 G2 M1-3 Cv m g आकाङ्क्षदुदय, B2 D2 ‧ ‧ ‧ D2 3 न काङ्क्षु°, D‧ 5 ना(D7 म)गाङ्क्षु°, Ck t as in (for आकाङ्क्षन्नु°)

19 [a]) Ñ2 V1 B हि, D1 3-5 7 M4 तं (for च) ‧ रामालंकारभूत स —[b]) V1 Dg1 D2 जनस्यानंद, B3 ‧ जनस्यानंदि (for °स्यानन्द) —[c]) D1-5 7 सोत्सुकोऽभूत (‧ °त्र) (for उत्सुकोऽभूत्) M2 द्रष्टुम् (for द्रष्टुं) —‧ Dg1 Dd1 Dm1 G‧3 M1 3 4 समयोध्यायां (M3 °यां) (fo समयोध्या)

20 [ab]) Ñ2 T2 G1 3 M1 3 तु, V1 B‧3 Dt1 M1 त‧ Cv r g as in text (for तं) D1 illeg from तं up t °मार्गं D2 तं नर, D3 जनैश्च, D5 (before corr after corr as in V1) तं नगर (by pm) (for तं जन) —‧ V1 व्यूहयतो, D2 (m also) निरीक्षन्, D2 (after corr ‧‧‧हरिव, D5 वहन्निव (for व्यूहन्निव) Dm1 ते, D2 तु (fo तं) B1 जनौघेस्तं (for जनौघं तं) —[d]) Ś1 Ñ2 V1 B D1 तदा (for शनै) G2 3 M1 ‧‧, (for ‧‧‧) D1 3 व्यूहन्निवा (D3 व्यूहन्निवाथ) जनौघैर्वा, D1 4 7 समुद्ग्रायद्वेधौ, D3 ‧‧‧ (sic)निरवा च तैर्वा, M4 ‧‧‧‧‧‧ Cv g as in text

Manthara's intrigue with Kaikeyi

सा दह्यमाना कोपेन मन्थरा पापदर्शिनी ।

सिताभ्रशिखरप्रख्यं प्रासादमधिरुह्य सः ।
समियाय नरेन्द्रेण शक्रेणेव बृहस्पतिः ॥ २१
तमागतमभिप्रेक्ष्य हित्वा राजासनं नृपः ।
पप्रच्छ स च तस्मै तत्कृतमित्यभ्यवेदयत् ॥ २२
गुरुणा त्वभ्यनुज्ञातो मनुजौघं विसृज्य तम् ।
विवेशान्तःपुरं राजा सिंहो गिरिगुहामिव ॥ २३
तदग्र्यवेषप्रमदाजनाकुलं
महेन्द्रवेश्मप्रतिमं निवेशनम् ।
व्यदीपयंश्चारु विवेश पार्थिवः
शशीव तारागणसंकुलं नभः ॥ २४

G 2. 4. 26
B 2. 5. 26
L 2. 7. 26

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे पञ्चमः सर्गः ॥ ५ ॥

---

21 ᵃ) Dg1 G1 M3 शुभ्राभ्रशिखर, M2 damaged (for सिताभ्र°) D1 G1 प्रक्ष्य —ᵇ) Ñ1 B1.3 D2 अभिरुह्य D11 M4 च (for सः) —ᶜ) Ś1 Dt1 Dd1 Dm1 T2.3 M2.3 समीयाय; D2 स निनाय, D3 समियाय द (hypm) M1 समेयाय (for समि°)

22 ᵃ) D1 समागतम् M3 अभिप्रेक्ष्य —ᵇ) D5 राज्यासनं B3 तत (for नृप) —ᶜ) D1-6.7 अपृच्छत् (for पप्रच्छ) M1 transp स and च Dt1 Dd1 स्वमतं तस्मै, D2 सर्वं चास्मै तत्, G2 च तदा तस्मै (for स च तस्मै तत्) —ᵈ) V1 [अ]भ्यवादयत्, Dg1 D2-5 [अ]भि(D5 [अ]*)वेदयत्, Dd1 Dm1 G2.3 M1 [अ]भ्य(G3 [अ]भि)चोदयत् (for °वेदयत्) —After 22 Ś1 Ñ1 V1 B Dg1 Dt1 Dm1 D6 T2.3 G M Cv g t ins

101* तेन चैव तदा तुल्यं सहासीना सभासदः ।
आसनेभ्य समुत्तस्थु पूजयन्त पुरोहितम् ।

[(l 1) Ñ2 V1 B [च]व च (by transp) M1 चापि (for चैव) M4 सततं (for तदा) Ś1 Ñ2 V2 B1.2 D6 तुल्या, B3 तार्या (for तुल्य) V1 B4 G1 (before corr) M4 समाधीना, B2 सभासीना (for सहासीना) Dg1 G1.2 M1-3 transp तदा तुल्य and सहासीना.]

23 ᵃ) Ś1 Ñ1 V2 B D6 सो (for तु) D1 मानवौघ, M2 मनुजेन्द्रो (for मनुजौघं) B1.2.4 D1 च (for तम्) D1.6.7 अनुज्ञात स गुरुणा वसिष्ठेन महात्मना —ᵈ) M4 [अ]भ्यन्तरं (for [अ]न्तःपुरं)

24 ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.6-7 तदस्तु (V1 B3 [also] D5 °स्तु)दग्र (Ñ2 B3.4 D1.3.5.7 °ग्र) Dg1 M3 °रूपं, Dm1 °वेश्म, D2 तदेतदुग्र, G1 तदुग्ररूप, G2 M1 °रूप, M3 समग्ररूप (for तदग्र्यवेष) Dg1 G1 M3 °गणा (for °जना) —ᵇ) M4 निशाकुल (for निवेशनम्) D1-6.7 महा(D6.7 सम)विमानोपरतं(D2 °वितत, D3 °वलतं) सुदीप्तिमत् (D3 °दी * * *, D5 °दीप्तिमान्) —ᶜ) Ś1 D6 सुशोभनं, Ñ2 V1 B स(Ñ2 B3 स)शोभयंश्च, Dg1 D1-6.7 G1 M3.4 Cg विदी°, M4 निवेशनं (for व्यदीपयंश्च) —ᵈ) Ś1 D1-7 संस्थिते (D5 °तो) (for संकुलं)

Colophon —*Sarga name* Ś1 D1.6.7 रामोत्सव, Ñ1 रामाभिषेकोपवासविधानं, V1 रामाभिषेकोपायनं, B1 रामाभिषेकउपवासपरविधानकं, B2 रामाभिषेकसविधानं, B3 रामाभिषेकोपवासनविधान, B4 रामाभिषेके, D1-4 रामोपकरण, D5 रामोपकरणयौवराज्याभिषेक —*Sarga no* (figures words or both) D1.4 D6 om Ś1 D1.6.7 7 Ñ1 B1.3 3 V1 4 D1 60 D2 51 D5 9. —After colophon D6 concludes with रामाय नमः, G M1.2 श्रीरामाय नम

६

G 2 5 1
B 2 6 1
L 2 8 1

गते पुरोहिते रामः स्नातो नियतमानसः ।
सह पत्न्या विशालाक्ष्या नारायणमुपागमत् ॥ १
प्रगृह्य शिरसा पात्रीं हविषो विधिवत्तदा ।
महते दैवतायाज्यं जुहाव ज्वलितेऽनले ॥ २
शेषं च हविषस्तस्य प्राश्याशास्यात्मनः प्रियम् ।
ध्यायन्नारायणं देवं स्वास्तीर्णे कुशसंस्तरे ॥ ३
वाग्यतः सह वैदेह्या भूत्वा नियतमानसः ।
श्रीमत्यायतने विष्णोः शिश्ये नरवरात्मजः ॥ ४
एकयामावशिष्टायां रात्र्यां प्रतिविबुध्य सः ।
अलंकारविधिं कृत्स्नं कारयामास वेश्मनः ॥ ५
तत्र शृण्वन्सुखा वाचः सूतमागधबन्दिनाम् ।
पूर्वां संध्यामुपासीनो जजाप यतमानसः ॥ ६
तुष्टाव प्रणतश्चैव शिरसा मधुसूदनम् ।
विमलक्षौमसंवीतो वाचयामास च द्विजान् ॥ ७
तेषां पुण्याहघोषोऽथ गम्भीरमधुरस्तदा ।
अयोध्यां पूरयामास तूर्यघोषानुनादितः ॥ ८
कृतोपवासं तु तदा वैदेह्या सह राघवम् ।
अयोध्यानिलयः श्रुत्वा सर्वः प्रमुदितो जनः ॥ ९

6

☞ Ñ1 missing for Sarga 6 (cf v l 2 1 1) T1 missing from 1 up to कृत्वा in 19[b] (cf v l 2 4 29) Dm1 begins with ॐ

1 [a]) M1 भूप (for राम) —[b]) D2 7 स्थितो, D5 ततो (for स्नातो) Ś1 Ñ2 V1 B D6 स्नात प्रयत° —[cd]) D3 5 विशालाक्षो (for °क्ष्या) Ś1 Ñ2 B D6 °क्ष्या विदेहाय कन्यया (B4 °क्ष्मी) नारायणो यथा, V1 समियाय नरेंद्रेण शक्रेणेव बृहस्पति

2 [a]) M3 ह्य damaged in प्रगृह्य Ś1 D1-7 पात्र —[b]) D7 हविष्वो (sic) D1 विविधं (for विधिवत्) Dg1 Dt1 D1 6 (by corr) 7 T2 G1 M3 तत (for तदा) —[c]) V1 वर्द्धते (for महते) V1 Dt1 Dm1 T2 M3 देवतायाज्य, D2 °राज्य (sic) D5 °यादौ (for दै°) —[d]) Dt1 ज्वलित, M4 [ऽ]ज्वलिते —After 2 Dm1 ins रामस्त्वं

3 [b]) D3 5 [आ]शस्य, D1 7 तत्र, D6 [आ]शस्य, G1 [अ]थास्य (for [आ]शास्य) Ś1 D6 [आ]त्मनाहित (sic) Ñ2 V1 B1 3 [आ]त्मनो हित, D1 M4 [आ]त्मन प्रियं B3 रामो ह्यात्मनो हित, B4 प्राश्य यथात्मनो हित —[d]) V1 आस्तीर्णे, M4 सस्तीर्णे (for स्वास्तीर्णे) B4 दर्भ, M3 कुश (damaged) (for कुश)

तु प्रतिबुध्य वै Ś1 D6 रात्र्यां च प्रतिबुध्य ह, D3-5 7 सत्वर प्रत्यबुध्यत —[c]) Dt1 सम्यक् (for कृत्स्न) —[d]) D4 7 सत्वर (for वेश्मन)

6 D1 3 om 6 (cf v l 5) For sequence in D3-5 7 cf v l 5 —[a]) Ś1 Ñ2 V1 B Dg1 Dd1 Dm1 D3-7 G1 M3 4 तत, Cm g as in text (for तत्र) Ś1 Ñ2 V1 B D4-7 शुभा वाच, D3 शुभा वाचं (for सुखा वाच) —[b]) D7 °वन्दिन —[c]) V1 सर्वां, D4 पूर्वं (for पूर्वां) —[d]) Dt1 जजाप सुसमाहित, D3-5 7 तुष्टाव मधुसूदन (D3 °म), D4 after corr m as in text

7 D1 3 om 7 (cf v l 5) For sequence and om of 7[ab] in D3-5 7 cf v l 5 —[a]) Ś1 D6 तत स (Ś1 marg) (for तुष्टाव) Ñ2 V1 B प्रयतश् (for प्रणतश्) M4 [अ]पि (for [ए]व) —[b]) Ś1 Ñ2 V1 B D6 M4 प्रणम्य (for शिरसा) —[c]) D4 5 7 अहत (for विमल) G1 संवीतं (sic) —[d]) G1 पूजयामास Ś1 Dt1 Dd1 Dm1 G3 4 स, D3 7 M3 वै (for च)

8 D1 3 om 8 (cf v l 5) For sequence in D3-5 7 cf v l 5 —[a]) Ś1 Dm1 घोषेष, B3 घोष स D3 5 घोष (D5 °षै)स्तु, D4 घोषेषु (for घोषोऽथ) —[b]) Ś1 Dt1 D6 मधुरस्वन (Dt1 °स्तथा) D3 5 7 गंभीरो मधुर (D4 °र) स्वर —[d]) B1 4 तूर्यशब्द, B2 तूर्य in marg D3-5 7 शब्द° G1 तूर्यघोषो (sic) (for तूर्यघोष) Ś1 Ñ2 V1 B

ततः पौरजनः सर्वः श्रुत्वा रामाभिषेचनम् ।
प्रभातां रजनीं दृष्ट्वा चक्रे शोभां परां पुनः ॥ १०
सिताभ्रशिखराभेषु देवतायतनेषु च ।
चतुष्पथेषु रथ्यासु चैत्येष्वट्टालकेषु च ॥ ११
नानापण्यसमृद्धेषु वणिजामापणेषु च ।
कुटुम्बिनां समृद्धेषु श्रीमत्सु भवनेषु च ॥ १२
सभासु चैव सर्वासु वृक्षेष्वालक्षितेषु च ।
ध्वजाः समुच्छ्रिताश्चित्राः पताकाश्चाभवंस्तदा ॥ १३
नटनर्तकसंघानां गायकानां च गायताम् ।
मनःकर्णसुखा वाचः शुश्रुवुश्च ततस्ततः ॥ १४
रामाभिषेकयुक्ताश्च कथाश्चक्रुर्मिथो जनाः ।
रामाभिषेके संप्राप्ते चत्वरेषु गृहेषु च ॥ १५

G 2 5 15
D 2 6 15
L 2 8 25

10 ^{a}) D5 6 7 T2 3 (before corr as in text) G1 -जना सर्वे (T1 °र्वा) M2 (before corr as in text) -जन सर्वे (for जन सर्व) Dg1 पौरजानपदा सर्वे —^{c}) B1 वीक्ष्य (for दृष्ट्वा) —^{d}) B4 om चक्रे V1 पुरे (for परां) B4 पुरं (for पुनः) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G M Cr g चक्रे (G1 °क्रु) शोभयितुं (Dg1 °भायुतां, G1 °भायिता) पुरीं (Dd1 Dm1 G2 °रं) —For 10^{cd}, D1 6 7 subst

103* स प्रभाते तु भविता तां पुरीमभ्यशोभयन् ।

[D1 विभाते तु (for तु भविता) D5 अभिशोभयत्]

11 ^{ab}) Dd1 Dm1 शुभ्र (for सित) M3 damaged from भ्र up to रा and from षु in ^{a} up to ता in ^{b} D2 सिताभ्र॰ Ś1 Ñ2 V1 D3 T1 (after corr inf lin as in text) G1 [भ]भेषु, B3 (m also as in V1) Dt1 De3 [भ]भेषु, Cg as in text (for [आ]भेषु) —After 11^{ab}, D1 5-7 ins

104* पाण्डुराभ्रप्रकाशेषु पुरद्वाराणां गृहेषु च ।
स्थलिपुष्पाढ्यशोभेषु ब्राह्मणावसथेषु च ।
राजमार्गगतानां च पुरोऽलंकारकारिणाम् ।

[D1 5 6 om (hapl) l 1 D1 om (hapl) l 2 —D5 reads l 3 after 105* —(l 3) D1 पुरे (for पुरो) D1 पुराऽलंकारकारणात् (for the post half)]

—D1 om (hapl) 11^{c}-13^{b} V1 repeats D1 6 7 read 11^{cd} after 13^{ab} —^{c}) D3 damaged for ष्पथे, T1 चतुष्पथे तु (for °षु) V1 (second time) D1 5-6 7 चैत्येषु (for रथ्यासु) —^{d}) Ñ2 V1 (first time) B1 2 4 चित्रेषु, B3 विचित्र (for चैत्येषु) B4 [अ]दालिकेषु (sic) D6 जालकेषु (for [अ]ट्टालकेषु) V1 D1 5-7 चत्वरे (V1 [second time] समृद्धे, D1 शिखरे)षु च सर्वशः

12 D1 5 om 12 (for D1 cf v l 11) B1 om (hapl) 12^{cd} D6 transp 12^{ab} and 12^{cd} —^{a}) V1 -वैश्य ; B1 Dg1 पुण्य (for पण्य) D1 5 7 भावनेषु प्रसादे (D1 5 °रे)षु —G1 om (hapl) 12^{bc} —^{b}) Ś1 D1 भासनेषु च (D6 षु) D1 6 7 भाण्डेषु च —T1 om 12^{c}-15^{b} —^{c}) Ś1 Ñ2 V1 B D1 4-(D2 after corr see m)7 M1 संपन्नानां (for समृद्धेषु) —^{d}) Ś1 भवने॰, D1 भुवनेषु —After 12, D1-(D1 after 11^{ab} owing to om D5 after 13^{ab})6 7 ins

105* गृहेषु दुर्गनानां च सातुरण्येषु सर्वशः ।

[D2 तु (for च) D2 राजमार्गगतानां च (for the prior half) D2 सानुदेषु D3 5 सानुर (D2 damaged for नुर) ण्यासु (for °रण्येषु)]

Thereafter D5 cont l 3 of 104*

13 D1 om 13^{cd} (cf v l 11) T1 om 13 (cf v l 12) M3 om (hapl) 13-15 B1 om (hapl) 13^{ab} —^{a}) B4 om up to चैव Ś1 D1 3 7 सुरम्यासु (for [च]व सर्वासु) —B2 reads 13^{b}-15 in marg —^{b}) B2 (before corr as in text) [अ]लंकृतेषु, G2 [आ]लक्षितेषु (for [आ]लक्षितेषु) Ś1 V1 D1 5-7 सभ्या (V1 °ल्या, D6 °त्या)तामालयेषु च —After 13^{ab} V1 (repeats) D1 6 7 read 11^{cd} (for all cf v l 11) —After 13^{ab} D2 ins 105* —^{c}) B1 समुच्छ्रितास् Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G M1 साधु, D3 श्वेता , M1 चारु (for चित्रा) —^{d}) T2 तु (for च) Ñ2 B1 Dt1 तथा (for तदा) V1 D1-3 5 पताकाभिरलंकृता —After 13 V1 D1-5 7 ins

106* बभूवुरुच्छ्रिता दूरं मेघेष्विव शतह्रदाः ।

[D2 घोर (for दूर) D3 मेघेषु]

14 T2 M2 om 14 B1 reads 14 in marg (cf v l 12 and 13) —^{a}) D1 2 4 6 7 निर्घोषा , D6 -गन्धर्वा (for -सघानां) —^{b}) Ñ2 V1 B1-4 (m also as in Dm1) गायनानां Dm1 गायमानां (sic) (for गायकानां) D1-5 7 शंखदुंदुभिनि स्वना (D1 illeg for स्वना) —After 14^{ab}, D1-5 7 ins

107* गीतध्वनिः सुमधुरस्तथैवाध्ययनध्वनिः ।

[D1-3 7 स मधुरस् D1 -स्वनः (for -ध्वनिः)]

—^{c}) D1 7 तत (for मन) B1 -सुखा D3 (after corr see m as in text) सुखद् (for -सुखा) D6 सुखा वार्च (sic) —^{d}) Ś1 Ñ2 V1 B D1 शुश्रुवे स (Ñ2 B1 4 च) G2 °श (for शुश्रुवुश्च) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 समंततः Dt1 शुश्राव जनता तत , M1 पुनः शुश्रुविरे तदा —After 14 V1 B2 (m) ins 105*

15 T1 om 15^{ab} (cf v l 12) M3 om , B2 reads 15 in marg (cf v l 13) Ś1 D4 om (hapl) 15-16^{b}, V1 om (hapl) 15^{cd} —^{a}) G1-3 M1 रामाभिषेक B1 4 संयुक्ता (for -युक्ताश्च) Ñ1 B1 3 M2 4

G 2 5 16
B 2 6 16
L 2 8 16

बाला अपि क्रीडमाना गृहद्वारेषु संघशः ।
रामाभिषेकसंयुक्ताश्चक्रुरेव मिथः कथाः ॥ १६
कृतपुष्पोपहारश्च धूपगन्धाधिवासितः ।
राजमार्गः कृतः श्रीमान्पौरै रामाभिषेचने ॥ १७
प्रकाशीकरणार्थं च निशागमनशङ्कया ।
दीपवृक्षांस्तथा चक्रुरनु रथ्यासु सर्वशः ॥ १८
अलंकारं पुरस्यैवं कृत्वा तत्पुरवासिनः ।
आकाङ्क्षमाणा रामस्य यौवराज्याभिषेचनम् ॥ १९
समेत्य संघशः सर्वे चत्वरेषु सभासु च ।
कथयन्तो मिथस्तत्र प्रशशंसुर्जनाधिपम् ॥ २०
अहो महात्मा राजायमिक्ष्वाकुकुलनन्दनः ।
ज्ञात्वा यो वृद्धमात्मानं रामं राज्येऽभिषेक्ष्यति ॥ २१
सर्वे ह्यनुगृहीताः स्म यन्नो रामो महीपतिः ।
चिराय भविता गोप्ता दृष्टलोकपरावरः ॥ २२

रामाभिष(Ñ2 °स्त)वसंयुक्ता —^{d}) M3 चक्रिरे च मिथ कथा —^{c}) T3 रामाभिषेक —^{d}) B4 चत्वरेषु च (hypm) M3 सभासु (for गृहेषु) —For 15 D1-5 7 subst , while V1 B2 (m) ins after 14

108* कश्चित्समाजा प्रवभु कश्चिद्रन्या कश्चित्कथा ।
कश्चिन्मङ्गलसंयुक्तास्तदा रामाभिषेचने ।

[(l 1) D5 समाजा (for °जा) V1 B2 गाथा (for प्रथा) —(l 2) D4 7 मुदा (for तदा)]

16 Ś1 D6 om 16^{ab} (cf v l 15) —^{a}) V1 B T1 चापि (for अपि) —^{b}) Ñ2 V1 B Dg1 Dd1 Dm1 G M सर्वश (Dd1 °त) (for संघश) —M4 om. 16^{c}–18^{b} while M5 om 16^{cd} —^{c}) Ñ2 V1 B Dg1 G M1 3 [अ]भिष्ट(Ñ2 °स्त)व, Dd1 Dm1 (after corr as in text) Cm.t [अ]भिषव (for [अ]भिषेक) M2 -युक्ताश्च (for -संयुक्ताश्च) —^{d}) Ś1 Ñ2 V1 B D6 चक्रिरे ते, Dg1 T3 चक्रुरेव (for चक्रुरेव) B4 (after corr sec m as in text) मिथ कथा, Dt1 कथा मिथ (by transp) M3 मिथ क* (damaged) (for मिथ कथा) —For 16 D1 5 7 subst

109* क्रीडन्ति बाला द्वारेषु धात्रीभि परिपालिता ।
कुलवृद्धाश्च निष्क्रान्ता द्वारदेशात्तथाङ्गना ।

[(l 2) D1 5 6 7 निक्रान्ता D5 देशे, D6 -देश (for देशात्)]

17 M1 om 17 (cf v l 16) —^{a}) D1 6 7 T3 G3 [उ]पहारास्, Cg °रस् (as in text) —^{b}) V2 धूम (for धूप) B1 Dd1 G1 3 [आ]दि T3-[अ]भि (for [अ]धि) D1 5 5 धूपश्चैव वि(D5 °वार्थं, D5 °वाव)चारिता , D5 6 7 धूपाश्चैवाधवारिता —^{d}) B4 (after corr as in text) G3 पौरे (sic) (for पौरै) —For 17^{cd}, D1-5 7 subst V2 ins l 3 only after 17

110* पञ्चाराकाशगो गन्धो मुग्धो घ्राणमनोहर ।
तेन पुष्पोपहारेण सुखेन बहुला तदा ।
राजमार्गो विरराजे पुष्पदृष्टेव जाह्नवी ।

[(l 1) D5 काश (for [आ]काश) —(l 2) D5 om. the post. half of l. 2 and the prior half of l. 3 D4 7 सुखेन (for सुखेन) D5 बहुला दता (metathesis) (for बहुला तदा) —(l 3) D1 [ऽ]पि रुरुचे D5 विर° (for वि°) V1 om जाह्नवी]

18 M4 om 18^{ab} (cf v l 16) —^{a}) Ś1 Ñ2 V1 B Dg1 Dd1 Dm1 D6 T1 प्रकाश , B2 (also) आकाश (for प्रकाशी) Ś1 Ñ2 V2 B D6 -गमनार्थं(B4 °र्थ) च (Ś1 D6 चै) D1 5 7 निशि सच(D5 °शा सेचा)रणार्थं(D5 °र्थं) चै —^{b}) V1 D1-5.7 -कौतुकेन (for -शङ्कया) —^{c}) Ś1 तततस्, B1 4 T3 तदा D1-5 7 सर्वे (for तथा) —^{d}) B3 (also) D5 6 पथ्यासु D7 अथ्यासु M3 सु damaged (for रथ्यासु) Ñ2 Dd1 सर्वत्र

19 ^{a}) D5 G1 अलंकार M3 damaged for पुर in पुरस्य D1 5 [ए]व (for [ए]वं)
☞ T1 resumes from तत्पुर in ^{b} (cf v l 1) —^{c}) Ś1 V1 B1 3 (also) D6 आकाङ्क्षतो(V1 °क्षन्तो [hypm]) हि (for आकाङ्क्षमाणा) D6 (after corr as in text) T2 यौवराज्ये —After 19 B3 ins

111* त्यक्त्वा सर्वे गृहकार्यं आनन्देन समायुता ।

20 ^{a}) D1-5 7 तत्र (for सर्वे) —^{b}) M3 चत्वारिषु (sic) (for चत्वरेषु) —^{c}) D1 5 7 हृष्टा स्वस्थास्तयासीना —^{d}) B3 प्राशंसंस्तम्, M3 प्रशशासुर् (for प्रशशंसुर्) Ś1 Ñ2 V1 B D1 4 6 7 M1 नराधिप

21 B4 om 21^{ab} —^{a}) D1 5 5 महात्मा खलु (for अहो महात्मा) Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D6 (all with hiatus) अहो महानयं राजा —^{b}) Ñ2 B3 Dd1 Dm1 G2.3 M1 3 -वर्धन , Dg1 D7 -नंदने (for -नन्दन) —^{c}) Ñ2 B1 (after corr as in text) ज्ञायामी, B1 कृत्वा यो T1 °द, M4 यो ज्ञात्वा (by transp) (for ज्ञात्वा यो) Dt1 ज्ञात्वा वृद्धं स्वमात्मानं —^{d}) Ś1 D1 3-7 [ऽ]भिषे(D5 °षे)चति —After 21 Dm1 ins राम

22 T1 damaged from ह्य in ^{a} up to ति in ^{b} —^{a}) B1 (also) [अ]पि, Dd1 [अ]ति ; D1-3 5 च (for हि) Ś1 Ñ2 B2.3 D2.5 इमो (for स्म) —^{b}) D1 5 यतो (for यन्नो). T2 र स (sic) (for रामो) D1-5 7 क्षितीपति (for मही°) —^{c}) Dg1 गुप्ता, D1-5 7 राजा (for गोप्ता) —^{d})

अनुद्धतमना विद्वान्धर्मात्मा भ्रातृवत्सलः ।
यथा च भ्रातृषु स्निग्धस्तथास्मास्वपि राघवः ॥ २३
चिरं जीवतु धर्मात्मा राजा दशरथोऽनघः ।
यत्प्रसादेनाभिषिक्तं रामं द्रक्ष्यामहे वयम् ॥ २४
एवंविधं कथयतां पौराणां शुश्रुवुस्तदा ।
दिग्भ्योऽपि श्रुतवृत्तान्ताः प्राप्ता जानपदा जनाः ॥ २५
ते तु दिग्भ्यः पुरीं प्राप्ता द्रष्टुं रामाभिषेचनम् ।
रामस्य पूरयामासुः पुरीं जानपदा जनाः ॥ २६
जनौघैस्तैर्विसर्पद्भिः शुश्रुवे तत्र निस्वनः ।
पर्वसूदीर्णवेगस्य सागरस्येव निस्वनः ॥ २७
ततस्तदिन्द्रक्षयसंनिभं पुरं
दिदृक्षुभिर्जानपदैरुपागतैः ।
समन्ततः सस्वनमाकुलं बभौ
समुद्रयादोभिरिवार्णवोदकम् ॥ २८

G 2 5 28
B 2 6 28
L 2 8 28

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे षष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.3.6 M1 सत्त्व (D1 °त्त्वं) Cv r m.g.k.t as in text (for स्तोक) Dg1 Dm1 परापर D3 दृष्टत्व परायण, D4.7 सर्वेषां परमा गतिः

23 B3 reads 23[cd] in marg —[a]) Ś1 Dg1 D6 अनुषद्गमना, B3 अनुष्ठत्य मनोर् (sic) (for अनुद्धतमना) B1 वृद्धो (for विद्वान्) D1-4.7 सत्कारानुलक्षो धीर —[b]) D1-4.7 सत् (for धर्मात्मा) B4 पितृवत्सल, D7 illeg (for भ्रातृ°) —[c]) V1 D6 सर्वेषु Dg1 यथा स्व, D1.3 यथावद्, M3 यथैव (1 भा च) Ñ1 B3 L(ed) यथा भ्रातृष्वपि स्निग्धस्, G1 भ्रातृषु सुस्निग्धस् —[d]) D3 तासु (for [अ]स्मासु) r (for [अ]पि)

24 [a]) M er corr sec m as in text) चिरं जीवितु (sic Ñ2 V1 B1.3 G1 M1 नृप Dg1 प्रभु (for ऽनघ) Ñ2 V1 B1.3 प्रसादाद् (for प्रसादेन) Ś1 D6 अभिषिक्त च (G1 स्तं) (for °) Ś1 Ñ2 V1 B D6 द्र यो द्रक्ष्ये वयं (for [d]) D1-5.7 यस्य प्रसादाद्द्रक्ष्यामो रामराज्यमनुत्तमम् (D3 °त्त पर)

25 [ab]) M3 मिथ (for विध) Ś1 Ñ2 V1 B D6 मिथ कथयतामेवं (for °) Ś1 Ñ2 V1 B D6 M4 शुश्रुवे (for शुश्रुवुस्) B1 M1 (after corr sec m as in text) तथा, B3 (after corr sec m G1) G1 कथा Dt1 पुरे, M1 यथ (for तदा) D1-4.7 एवं कथयतां तेषामयोध्यापुरवासिनां —[c]) Dg1 [ऽ]निशुत, Dt1 Dd1 Dm1 T G2 M3-5 Ct विश्रुत, Cg as in text (for ऽपि श्रुत) Ś1 Ñ2 V1 B D1.7 M1 दिग्भ्योऽपि श्रुत (D1.2.4.7 दिग्भ्य संश्रुत, D1 °स्त), D3 दिग्भ्यः संश्रुतः M4 दिग्भ्यो हि श्रुत)वृत्तान्ता —[d]) Dg1 प्राप (for प्राप्ता) Cm जनपदा Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 प्राप्तो जा(B4 D3 ज)नपदो जन

26 D3 om, while M3 repeats consecutively 26. —[a]) Ś1 Ñ2 B1-3 D1-4.6(m): M4 स तु, V1 B4 सर्वे (for ते तु) and all प्राप्तो (for प्राप्ता) Ś1 D1-4.6.7 पुर (for पुरीं) —[b]) Ñ2 B D3.4.7 द्रष्टुकामो (for द्रष्टुं रामा) —[c]) Ś1 D6 (m) सर्वं च (for रामस्य) —[d]) D4 जनपदो

27 [a]) D1-6.7 परिसर्पद्भि (for तैर्वि°) —[b]) D4 तस्य निस्वन, D1.4.7 तुमुलं महत्, D2 तुमुल स्वन D3 तुमुलो महान् (for तत्र निस्वन) —T3 om (hapl) 27[cd] —[c]) V1 D4.2 पर्वस्व(V1 °स्व)दीर्णे, D1 पूर्णमासींदु, D3 पूर्वे दृदीण (sic) D3 पर्वण्युदीर्ण (for पर्वसूदीर्ण) —[d]) Ś1 D6 गर्जत , B1.3.4 भिवत (for निस्वन)

28 [a]) D1-4.7 महेंद्र (for तदिन्द्र) D2.6 क्षये (for पुर) D1.7 °सन्निभश्रय D4 °क्षयसंनिभस्य —[b]) Dt1 उपाहितै, M4 समागते (for उपागतै) D1-4.7 समाग(D3 °हि)तै रामहितार्थसिद्धये —[c]) B4 सुस्वनम्, D6 सुस्वनम्; G1 *° (for स°) D1-4.7 दिशमुसिरस्तपुरमा° —[d]) Ś1 Ñ2 B D6 समेक, T3 M4 सम(T3 °मु)द्र (for समुद्र) B4 -यादोगणभिर् (sic) (for -यादोभिर्) V1 यादःक्रातोभिर् (sic) Ś1 Ñ2 V1 B D6 [अ]र्णवे(Ś1 D6 °वै) यथ, D1-4.7 [अ]तुलो यथ (D3 यथा) M3 [अ] पवो महान्; M4 [अ] नयामत (for °दकम्)

Colophon —Sarga name Ś1 D6 पुरालंकरणं, Ñ2 V1 B1-3 पुरशोभाभि(B2.4 °रि)ष्वन्ते, B1 पुरशोभाभिवर्णनं, D1-4.7 पुरालंकारिकं D3 पुरालंकारैकं पौरराज्य निवेदो —Sarga no (figures, words or both) B1.4 D1.7 om Ś1 D2.4 8 Ñ2 B2.3 4 V1 5, D1 61, D3 52 D3 10 —After colophon, D1 G M1.2 conclude with श्री(D6 om श्री)रामाय नम.

अविदूरे स्थितां दृष्ट्वा धात्रीं पप्रच्छ मन्थरा ।
उत्तमेनाभिसंयुक्ता हर्षेणार्थपरा सती ॥ ४

राममाता धनं किं नु जनेभ्यः संप्रयच्छति ।
अतिमात्रं प्रहर्षोऽयं किं जनस्य च शंस मे ।
कारयिष्यति किं वापि संप्रहृष्टो महीपतिः ॥ ५

विदीर्यमाणा हर्षेण धात्री परमया मुदा ।
आचचक्षेऽथ कुब्जायै भूयसीं राघवे श्रियम् ॥ ६
श्वः पुष्येण जितक्रोधं यौवराज्येन राघवम् ।
राजा दशरथो राममभिषेचयितानघम् ॥ ७
धात्र्यास्तु वचनं श्रुत्वा कुब्जा क्षिप्रममर्षिता ।
कैलासशिखराकारात्प्रासादादवरोहत ॥ ८

G. 2. 6. 9
B. 2. 7. 12
L. 2. 9. 9

मस्थापित्न, M3 संमणादित (sic) (for समणदित).—V1 om. l. 5–7.—(l. 5) Dt1 M1. 2 हृष्ट- (by transp.), G2 हृष्ट स; G3 हृष्ट स, G3 हृष्टे स (for प्रहृष्ट). B3 D1–6. 7 अयोध्यां तां तथा (B3 D3. 5 °वां) दृष्ट्वा (for the prior half). B3 D1–6. 7 पताका (for उच्छ्रित-).—D1–3. 7 om. (hapl.?) l. 6 and 7.—(l. 7) G3 स; K(ed.) स (for सा). T G M1–3 पांडुर- (for पाण्डुर-).]

4 [ab]) D3 दृष्ट्वा रात्रीं; D3. 5. 2 गत्वा धात्रीं; G1. 2 M1 धात्रीं दृष्ट्वा (by transp.) (for दृष्ट्वा धात्रीं).—For 4[ab], Ś1 Ñ2 V1 B D3 M3 subst..

117* अदूरस्थां समासाद्य धात्रीं काचिदपृच्छत ।

[Ś1 Ñ2 D6 सुदूरस्थां, M3 समाकाप्य (for समासाद्य). V2 कुब्जा धात्रीम् (for धात्रीं काचिद्). Ñ2 B3 समागत, B3 अपृच्छति (sic).]

विदीर्यमाणा).—[b]) Ś1 Dt1 G2 M1. 3 सु परया (for परमया).—[c]) G1 M1 च (for ऽथ). D1. 3–5. 7 अथाचचक्षे (by transp.). D1. 7 कुब्जां चै (for कुब्जायै).—[d]) D2 illeg. for भूयसीं. Dg1 D1–5. 7 T3 M3 Cm राघव (D5 °वं [sic]), Cr g t as in text (for राघवे).—For 6, Ñ2 V1 B M3 subst., Ś1 D6 subst. line 2 only for 6[cd]:

119* इति पृष्टा तथा धात्री कुब्जया भृशहर्षिता ।
आचचक्षे यथावृत्तं यौवराज्याभिषेचनम् ।

[(l. 1) V1 तदा (for तथा).—(l. 2) D6 (inf. lin. also) तथा वृत्त]

7 [a]) D1 G1. 2 M1 पुष्ये तु (D1 च), Cg as in text (for पुष्येण). D1–4. 2 जितक्रोधो, G2 जित. क्रोधं (sic) (for जितक्रोधं).—[b]) D2 यौवराज्ये च, Dt1 यानये (for राघवम्).—[d]) Dt1 अभिषेक्ता हि राघवः; M4 अभिषेक्ष्यति धीर्यवान्; Cg as in text.—For 7, Ś1 Ñ2 V1 B D6 subst., while M4 subst. line 1 only for 7[ab]:

G 2. 6. 10
B 2. 7. 13
L 2. 9. 10

सा दह्यमाना कोपेन मन्थरा पापदर्शिनी ।
शयानामेत्य कैकेयीमिदं वचनमब्रवीत् ॥ ९
उत्तिष्ठ मूढे किं शेषे भयं त्वामभिवर्तते ।
उपप्लुतमघौघेन किमात्मानं न बुध्यसे ॥ १०
अनिष्टे सुभगाकारे सौभाग्येन विकत्थसे ।
चलं हि तव सौभाग्यं नद्याः स्रोत इवोष्णगे ॥ ११
एवमुक्ता तु कैकेयी रुष्टया परुषं वचः ।
कुब्जया पापदर्शिन्या विषादमगमत्परम् ॥ १२
कैकेयी त्वब्रवीत्कुब्जां कच्चित्क्षेमं न मन्थरे ।
विषण्णवदनां हि त्वां लक्षये भृशदुःखिताम् ॥ १३
मन्थरा तु वचः श्रुत्वा कैकेय्या मधुराक्षरम् ।
उवाच क्रोधसंयुक्ता वाक्यं वाक्यविशारदा ॥ १४
सा विषण्णतरा भूत्वा कुब्जा तस्या हितैषिणी ।
विषादयन्ती प्रोवाच भेदयन्ती च राघवम् ॥ १५
अक्षेमं सुमहद्देवि प्रवृत्तं त्वद्विनाशनम् ।
रामं दशरथो राजा यौवराज्येऽभिषेक्ष्यति ॥ १६

---

9 D6.7 om. 9ab — a) Dt1 D1-3.5 शोकेन; Ct क्रोधेन (for कोपेन) — b) Dm1 पाद (for पाप). B4 -दर्शिनी, D1 -दर्शनी, D2.3.5 G1.2 M1-3 -दर्शना; M4 निश्चया; Ck Ct as in text (for -दर्शिनी). — For 9ab, Ś1 B1-3 D6 subst., while Ñ2 V1 B4 ins. after 8:

123* सरलमयवा कोपान्मन्थरा पापनिश्चया ।

Ñ2 V1 B4 D1-5.7 (D1-4.7 after 122*) cont.:

124* रामे सा निश्चिता पापा पूर्ववैरमनुस्मरत् ।
कस्मिंश्चिदपराधे हि क्षिप्ता रामेण सा पुरा ।
चरणेन क्षितिं प्राप्ता तस्माद्वैरमनुत्तमम् ।

[D1-5.7 om. l. 1. — (l. 1) Ñ2 रामे तितिक्षे (sic) (for रामे सा निश्चिता) and अनुस्मृत (for अनुस्मरत्). — (l. 2) D3 [s]पि (for हि). — D4.7 om. l. 3. — (l. 3) Ñ2 क्षितौ तथ (for क्षितिं प्राप्ता); D2.3 चरणे दक्षिणे कुब्जा, D5 चरणेनाथ कुब्जा च (for the prior half). Ñ2 (गुप्ता, V1 तस्या (for तस्माद्). D1-3.4 तदस्या (D3.5 °स्या) वैरमुत्तम (for the post. half).] — c) Ś1 Ñ2 V2 B Dt1 D1.3.4.6 M1.3.4 एव (for एव); D4.7 कैकेयीं प्राप्य सा पापा.

10 a) Ś1 शिष्ये, D1 शेष (for शेषे). — b) D5 मपि (for अभि). Ś1 D6 भयं घोरमुपागतं, Ñ2 V1 B भयं ते घोरमागत, D4.7 सौभाग्यबलगर्विते, M4 भयं त्वामद्दुपागतं. — c) Ś1 D6 समभिद्रुत (L [ed.] °त) मात्मान, Ñ2 B M4 समुपप्लुतमात्मानं, V1 समप्लुतमिवात्मानं, D1.4.7 उपप्लुतं (D7 °प्लुते) भयौघेन (D1 त दु रेन, D5 भय घोर). — d) Ś1 Ñ2 V1 B D6 M4 दुर्भगे नाथ (M4 किं न) बुध्यसे, Dt1 D1-3.5 मात्मानम (D7 °म) वबुध्यसे.

11 a) Ck Cg असुभगाकारे इति वा छेदः ॥ — b) D5 सौभाग्ये से (for सौभाग्येन). D3 विनिश्वसे (for विकत्थसे). — c) D4.7 चरितं (for चलं हि). M4 भाग्यं (for सौ°). — d) T2 स्रोतम्. D1-4.7 (वा)दुर्गे (for (व)ष्णगे). — For 11 Ś1 Ñ2 V1 B D6 M4 subst.:

125* वृथा सौभाग्यमात्रेण दुर्भगे त्व विकत्थसे ।
गिरिनद्या इव स्रोतस्तव सौभाग्यमस्थिरम् ॥

[(l. 1) Ñ2 B3 तथा, V1 मया (for वृथा). Ś1 D6 विजृम्भसे, Ñ2 V1 B3 (marg. also) विहसे (for विकत्थसे). — (l. 2) B1 गलित (for स्रोतस्).]

12 a) Ś1 Ñ2 V1 B D6 M4 तथैवमुक्ता, D1-4.7 एत (D7 illeg. for त) मुक्त्वा तु (for एवमुक्ता तु). — b) Ś1 D6 संक्रुद्ध, Ñ2 V1 B D3-5.7 M4 संरंभ (D5 °भं) D2.3 संरब्ध G (ed.) संरम्भात् (for रुष्टया). — c) Ś1 D1-7 कुब्जया (D1 °यां) पापदर्शिन्या (D1 °न्यां, D7 °न्या [sic]). — d) G1.2 M4 स्वयं (for परम्). Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 प्रहृष्टं समुपस्थिते.

13 M4 om. 13ab — a) Ś1 D6 मंथरे किं नु कुब्जासि, Ñ2 V1 B मंथरे किमसि कुब्जा, D1-4.7 अब्रवीच्च सा कुब्जा (D3.4 °ब्जां). — D6 om. 13b–14a — b) D1 किं ते; D2.3 कश्चित् (sic), D5 कच्चित् (for कच्चित्). Dg1 D3.4.7 तु, D1 च, T M4 नु (for न). Ś1 Ñ2 V1 B D6 निवेदय, (for न मन्थरे). — c) Ś1 D6 T1 विवर्णा; D7 विषस्य (sic) (for विषण्ण). Dd1 D5 G3 M3 त्वा (for त्वां). — d) Ś1 Ñ2 V1 B D6 लक्षयामि सुदुःखितां. — After 13 B1 M4 ins.:

126* मन्थरे वद्धि मे ब्रूहि कुतस्ते भयमागतम् ।

[M4 मरीवस (for वद्धि मे ब्रूहि) and ता (for ते).]

14 D1 om. 14abc (cf. v. l. 13). — a) Ś1 Ñ2 V1 B D6 T1 तद् (for तु). — b) Ś1 Ñ2 V1 B D6 कैकय्या (Ñ2 V1 B3 °यीं) सुखदं (B3 °द) वीक्ष्य. — c) Dd1 Dm1 D1-3.5.7 G3 -संरब्धा; Cg as in text (for -संयुक्ता). Ś1 Ñ2 V1 B D6 संरम्भपर्याप्ताक्षी. — d) M4 damaged up to वा in वाक्य. D3 कुब्जा (for वाक्यं). G1 M3 वाक्यविशारदां.

15 D1.4.7 om. 15. — b) Dt1 तस्यां. G3 हितैषिणी. — c) M4 विषादयंती. — d) Dg1 भेदयंतीव (for °न्ती च). — For 15 Ś1 Ñ2 V1 B D6 subst.:

127* भूयो विषादयिष्यन्ती कैकयी पापनिश्चया ।
रामाद्विभेदयिष्यन्ती किल तस्या हितैषिणी ॥

[(l. 1) V1 विषादयन्ती ता. Ś1 कैकेयी, D6 केकेयी (sic). — (l. 2) Ś1 तस्यां.]

16 a) Ñ2 अक्षमो Dg1 Dt1 T1 M3 Ck Ct अक्षयो; Dd1 Dm1 T2.3 Cm g अक्षय्यो, M4 अक्षेते (sic). M4 सद्यो हि (for

साऽस्म्यगाधे भये मग्ना दुःखशोकसमन्विता ।
दह्यमानानलेनेव त्वद्धितार्थमिहागता ॥ १७

तव दुःखेन कैकेयि मम दुःखं महद्भवेत् ।
त्वद्वृद्धौ मम वृद्धिश्च भवेदत्र न संशयः ॥ १८

नराधिपकुले जाता महिषी त्वं महीपतेः ।
उग्रत्वं राजधर्माणां कथं देवि न बुध्यसे ॥ १९

धर्मवादी शठो भर्ता श्लक्ष्णवादी च दारुणः ।
शुद्धभावे न जानीषे तेनैवमतिसंधिता ॥ २०

उपस्थितं प्रयुञ्जानस्त्वयि सान्त्वमनर्थकम् ।
अर्थेनैवाद्य ते भर्ता कौसल्यां योजयिष्यति ॥ २१

अपवाह्य स दुष्टात्मा भरतं तव बन्धुषु ।
काल्यं स्थापयिता रामं राज्ये निहतकण्टके ॥ २२

शत्रुः पतिप्रवादेन मात्रेव हितकाम्यया ।
आशीविष इवाङ्केन बाले परिधृतस्त्वया ॥ २३

G 2. 6. 20
B 2. 7. 27
L 2. 9. 24

शक्षेम) Dd1 Dm1 D2 G3 हि (D2 तु) महद् (Dm1 °हा) (for सुमहद्) —[d]) D1 दुह्यमानेन, D3 तद्विनाशेन Ś1 Ñ2 V1 B D3 त्वद्ध(D3 [m. also] त्वदे)द समुपस्थित, Ct as in text —T1 damaged for 16[cd] —[c]) D1 दाशरथी —[d]) D4.5.7 [ऽ]भिषिंचति (for ऽभिषेक्ष्यति)

17 [a]) Ś1 Ñ2 V1 B D6 M3 [अ]पारे (Ś1 °र) भुश (for [अ]गाधे भये) D1 त्वामगाधे तले मग्ना —[b]) Cv.r.m.g. -समन्विता (as in text) Ś1 Ñ2 V1 L D6 दुःखशोकमहार्णवे, D1-3.7 दुःखशोक(D3 °के)परिप्लुता, M4 देवि दुःखमहार्णवे —[c]) Ñ2 V1 B M4 प्र (D3 [m. also] स) ह्यास्मि (M4 °स्म च) (for दह्यमाना) V3 [अ]नयेन, B3 [अ]वशेन (for [अ]नलेन) Dg1 D1.4.5 (after corr. as in text) .7 T1 G3 M1.3 (before corr. as in text; after corr. see m.) [ए]व च (for [इ]व) —[d]) V1 त्वहिता त्वाम्, T2 त्वद्गृहार्थम्, Cm as in text (for त्वद्धितार्थम्) Ś1 Ñ2 V1 L D1 G1 M4 उपागता

18 [a]) M4 दुःख हि (for दुःखेन) —[b]) Ñ2 V1 B M4 दुःखतरं भवेत् Dd1 Dm1 G3 दुःखं भवेन्महत् (for दुःखं महद्भवेत्) —[c]) D2 तद् (for त्वद्) Ś1 D1-3 G1.2 M1.2 वृद्ध्या (for वृद्धौ) M3 स्याद् (for च) Ñ2 V1 B तव वृद्धौ हि मे वृद्धिः —[d]) Ś1 D1.4.7 इति, D1 M2 इह Dd1 Dm1 G M1 एव M3 मम (for अत्र) Ñ2 V1 L M4 इति मे (L1 ...) निश्चिता मतिः

19 B1-3 om. 19-25 —[a]) Ś1 D1-7 महीपति (for नराधिप) B4 lacuna for कुले जाता —T1 damaged from हि in [a] up to मा in [c] —[b]) G3 (erroneously) महपि (for महिषी) Ś1 Ñ2 V1 B4 D1-7 पृथिवीपते (for त्वं महीº) —[c]) Ñ2 V1 मतिरुग्रा, L4 पतिः M3 उग्रत्वे (for उग्रत्वं) B4 om. D1 राजकर्माणि, D3 राज्य°, D4 °कर्मेण (for राजधर्माणां) Dm1 G3 राजधर्माणमुग्र(G3 °ग्र)त्व —[d]) K(ed.) देवी

20 D1-3 om. 20 (cf. v. l. 19) —B4 partly om. [a]. —[a]) Ñ2 सत्य (for धर्म), G(ed.) धर्मवादि. Ñ2 च से, V3 D2 ए से; D3 सतो, D4 स को (both sic) (for शठो) D1 धर्मसारस्येद्भर्ता. —[b]) Ś1 D1-7 श्लक्ष्ण(D1.2 °क्ष्ण)वाचा (for श्लक्ष्णवादी) B4 श्लक्ष्णया ... —[c]) Ñ2 V1 B4 सद्भावेन, Dm1 (after corr. as in text) शुद्धभावे न, D2 मुग्ध° (for शुद्धभावे न) —[d]) Ś1 D4.5 अभिहिंसिता, V1 B4 D1.4.5 अभि(V1 B4 °भि)वञ्चिता, D2 अभि°, D7 अभि हिंसिता, M3 इति स° (for अतिसंधिता)

21 B1-3 om. 21 (cf. v. l. 19) M1 om. 21[ab], D1 reads 21 in marg. —[a]) Ñ2 V1 D1-3 उपस्कृत (D3 °स्थ [sic]) B4 उपप्लुत, Dt1 Dd1 Dm1 T3 G M1.3 Cr.m.t. उपस्थित, D alleg. for उपस्थि, Cr.p.m.p.g.k.t.p. as in text (for उपस्थित) Ś1 D1-7 प्र(D7 alleg.)यु(D1.3 °यु) ञ्जानो (for प्रयुञ्जानस्) —[b]) D7 alleg. for यि in त्वयि Ś1 D4.5.7 सर्वम्, V1 B4 वाक्यम्, Dg1 शातम् (sic) (for सान्त्वम्) V1 अनुत्तम —[cd]) V1 [अ]थैव (by transp.) Dg1 चाद्य (for ए नाद्य) Ñ2 अर्थे त्वथेन भर्ता ते (for °) D1 कौशिल्या V1 B4 कौशल्या भर्ता ते (by transp.)

22 B1-3 om. 22 (cf. v. l. 19) —[a]) Dt1 T1.3 दुष्टात्मा, T2 G M दुष्टात्मा G(ed.) हि दुष्टात्मा Ś1 Ñ2 V1 B4 D1- अपवाह्य (D1 °ह्य) हि वाक्ये (L1 ed. °थे) न (Ñ2 V1 B4 दुष्टात्मा, D4.7 मातृवेन) —[c]) Ś1 D2 काले, Ñ2 V1 L4 कल्ये, D1.5- कल्ये (D4 before corr. as in T1 D7 alleg. for ल्ये) T M1 Cr.p.t. काल्ये, Cr.g.k. as in text (for काल्यं) ⁂ Cm. कालय आगामि श्वःप्रातःकाले ।, Ct.p. कौल्ये इति पाठः कुलक्रमागत इत्यर्थः ⁂ D alleg. for स्थाप, M3 स्थापयितुं राम (for स्थापयिता रामं) —[d]) D1 निह (for निहत) M1 राज्य निहतकण्टक

23 B1-3 om. 23 (cf. v. l. 19) —[a]) D1 भानु (for शत्रुः) D4 प्रतिवादेन (subst.) D5 (before corr.) G3 M3 प्रतिप्रवादेन T2 प्रतिप्रवादेन, G1 पतिवलाद्देन (sic) L4 शत्रुप्रतिप्रवादेन, all Cs as in text —[b]) Ś1 पुत्रेव, Ñ2 मत्तया, V1 P1 म ते च, D1 मित्रे च, D1 (before corr. मात्रेव) जानीषे, M3 मातेव (for मात्रेव) —[c]) V1 B4 D1 [अ]ङ्गेन G(ed.) आशीविषस्त्वाङ्केन. —[d]) Ś1 V1 B4 D1-3 भर्त्रा (for बाले) Ś1 D4 [अ]परिभूतस्, Ñ2 परिहितम्, V1 B4 D1.2.5 [उ]प(D1 [अ]प)धृत°, Dg1 T1 G M1-3 Cr.m.p.g.k. °हृतस्; D3 [अ]परिचि°; D4 [अ]परिवृ°, Ct परिभूतस्; Cm.t. as in text (for परिधृतस्).

G 6 21
B 2 7 23
I 6 25

यथा हि कुर्यात्सर्पो वा शत्रुर्वा प्रत्युपेक्षितः ।
राज्ञा दशरथेनाद्य सपुत्रा त्वं तथा कृता ॥ २४
पापेनानृतसान्त्वेन बाले नित्यं सुखोचिते ।
रामं स्थापयता राज्ये सानुबन्धा हता ह्यसि ॥ २५
सा प्राप्तकालं कैकेयि क्षिप्रं कुरु हितं तव ।
त्रायस्व पुत्रमात्मानं मां च विस्मयदर्शने ॥ २६
मन्थराया वचः श्रुत्वा शयनात्सा शुभानना ।
एकमाभरणं तस्यै कुब्जायै प्रददौ शुभम् ॥ २७
दत्त्वा त्वाभरणं तस्यै कुब्जायै प्रमदोत्तमा ।
कैकेयी मन्थरां हृष्टा पुनरेवाब्रवीदिदम् ॥ २८
इदं तु मन्थरे मह्यमाख्यासि परमं प्रियम् ।
एतन्मे प्रियमाख्यातुः किं वा भूयः करोमि ते ॥ २९

---

24 B1-3 om 24 (cf v l 19) —[ad]) Dg1 D1 तथा Ñ2 V1 तु (for हि) Ñ2 चैं, T1 हि (for first वा) Ñ2 V1 B3 स्व (for second वा) Dt1 शत्रुर्वा सर्पो वा (by transp) Ś1 D1-7 [अ]प्यनवे(D1 °पे)क्षित, V1 B4 समुपेक्षित —[d]) B4 सपुत्रार्थं, Dm1 सुपुत्रा त्वं Ś1 D1 7 तथा ते सहसा(D3 साहस) कृत

25 B1-3 om 25 (cf v l 19) —[a]) D3 पापिना (for पापेन) Ś1 D1-7 [अ]नृ(Ś1 [अ]नृ, D4 7 [अ]नृ) तसत्ये (D3 °त्ये)न, Ñ2 V1 B4 [अ]नृ(V1 [अ]नृ)तवाक्येन, Dg1 °शतेन, G1 3 M3 °वादेन, M4 [अ]हृत° (for [अ]नृतसान्त्वेन) —[b]) Ñ2 V1 D1 बालप्रज्ञे(D1 °ज्ञा), Dg1 बाले नित्य, D2 3 5 बाला प्राज्ञा (for बाले नित्य) Ñ2 समुस्थिपके (sic), V1 damaged Dt1 D1 5 सुखोचिता D2 सुखोषिता, D3 सुखैधिता, G (ed) सुखप्रिया Ś1 D4 6 7 बाला राज्य(D7 [before corr] °ज्ये)सुखे स्थिता, B4 राज्ञातिकपटात्मना —[c]) B1 Dg1 Dd1 Dm1 D1-7 G M स्थापयिता —After 25 B3 ins the line of 2 8 2[cd] (followed by 133*)

26 [a]) Ś1 D4 6 7 M1 2 Ch सु, Ñ2 V1 B M4 तद्, Cm g t as in text (for सा) Dg1 प्राप्तकाला B4 Dg1 Dm1 D2 6 G1 कैकयी —D2 om 26[b]-27[a] —[b]) D1 3 4 हि यद्, D6 प्रिय, D7 स्वक (for तव) Ś1 D6 क्षिप्रं कुर्वामनो हित Ñ2 V1 B M4 कर्तुमर्हसि मे(B2 मद्) M4 तद्) पच —[c]) Ś1 D1 3 7 सुतम् (for पुत्रम्) Ñ2 V1 B M4 रक्ष(M4 त्राहि) पुत्र स(V1 य)थमान —[d]) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3-7 मा चेत्रामित्रकर्षिणि(Ś1 D6 °र्षणि Ñ2 B3 D2 °र्षणे, D5 °र्षिणीं), M3 मा च विप्रोषिता त्वयि —After 26 Ñ2 V1 B M4 ins

128* तथा कुरु यथा राम नाभिशिक्षति ते पति ।
सकामां कुरु कौशल्या मा सपत्नीमनिन्दिते ।

[(l 1) V1 नृप (for पति) —(l 2) B1 (*sup lin* also) नकामां (for सकामां)]

27 D3 om 27[a] (cf v l 26) —[a]) Dd1 (before corr as in text) T G2 M2 4 शयाना G1 3 M1 शुभदर्शना (for सा शुभानना) Ś1 D1 7 कैकयी(D3 श्रुत्वा तु) परया मुदा, Ñ2 V1 B कैकयी हर्षिता तत —After 27[ab], Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

129* उत्तस्थौ हर्षसंपूर्णा चन्द्रलेखेव शारदी ।
अतीव सा तु संतुष्टा कैकयी विस्मयान्विता ।

[(l 1) M3 लेखा (for लेखे) —(l 2) G1 हि (for सा) Dg1 Dd1 Dm1 G M तु(G1 सु)संहृष्टा (for तु संतुष्टा) G1 3 M1 विस्मय गता]

—[c]) Dt1 दिव्यम् (for एकम्) Ś1 D1 7 सत्या, Ñ2 V1 B मु (B1 स)त्वा (for तस्यै) —T1 reads *inf lin pr m* from म in 27[d] up to कुब्जायै in 28[b] —[d]) Ś1 D1-7 कुब्जाया T2 3 शुभा (for शुभम्)

28 T1 reads *inf lin pr m* up to कुब्जायै (cf v l 27) Ś1 D1-7 (D3 omitting from मरण up to रामे वा in 30[a]) transp 28 and 29 L(ed) repeats 28 (var) after 29 within brackets —[a]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 (D3 om) M4 च (for तु) Ś1 D1 7 (D3 om) तस्यास् (Ś1 °स्या) Ñ2 V1 B श्रीमत् (for तस्यै) G2 दत्त्वा त्वाभरणस्यैव —[b]) Ś1 D1-7 (D3 om) वा(Ś1 स्या मनीय-मनु(L [ed] second time °कमु)त्तम, Ñ2 V1 B प्रीतिदाय प्रहर्षिता —[c]) Ś1 Dd1 Dm1 D4 6 7 G1 दृष्ट्वा, Ñ2 एतत्, V1 B वाक्य (for हृष्टा) —[d]) Ś1 D1-7 (D3 om) पच (for इदम्) Ñ2 D2 पुनर्वचनमब्रवीत्, V1 B1 3 4 इद तत्राब्रवीत्पुन (B3 °द्वच)

29 Ś1 D1 7 (D3 om 29 (cf v l 28)) transp 28 and 29 —[a]) Cr m इद (as in text) Ś1 D1-7 (D3 om) यदिद, Dd1 Dm1 S इद(G1 शुभ) हि, Cg as in text (for इद तु) M3 मह्यम् (for मह्यम्) —[b]) M3 आख्याहि Dd1 परम प्रिये T1 2 परमप्रिय Ś1 D4 6 7 आख्यातं अप्रिय हित, D1 2 5 आख्यात ते महत्(D1 °हा)प्रिय —[c]) D4 (before corr as in text) हत (for एतत्) Ś1 D1-7 (D3 om) M4 त (for मे) Ś1 T M Cr *pm p g p t* प्रियमाख्यात, Dd1 Dm1 D4 6 7 G3 Cv m °तु, D1 2 5 प्रिय आख्याते(D5 °ते) G1 °स्या, Cr g as in text (for प्रियमाख्यातु) ❀ Cv एतन्मे प्रियमाख्यातुमिति सम्यक् पाठ । ❀ —[d]) Dd1 Dm1 G1 भूय किं वा (by transp) —For 29 Ñ2 V1 B subst

130* मन्थरे यत्त्वया सेऽद्य प्रियमाख्यातमीप्सितम् ।
तस्य दद्मि प्रीतिदाय त प्रीत्या भूयो ददामि ते ।

[(l 1) B1 आख्याताम् Ñ2 B3 हृष्ट (for ईप्सितम्) —(l 2) B1 तदिद (for तस्य) B1 प्रीता भूयो, B3 भूय प्रीत, B4 प्रीत दाय (for प्रीत्या भूयो)]

रामे वा भरते वाहं विशेषं नोपलक्षये ।
तस्मात्तुष्टास्मि यद्राजा रामं राज्येऽभिषेक्ष्यति ॥ ३०
न मे परं किंचिदितस्त्वया पुनः
प्रियं प्रियार्हे सुवचं वचो वरम् ।
तथा ह्यवोचस्त्वमतः प्रियोत्तरं
वरं परं ते प्रददामि तं वृणु ॥ ३१

G 2. 8. 33
B 2. 7. 31
L 2. 8. 31

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे सप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥

—After 29, D (ed.) repeats (var.) 25 within bracket.

30 D₁ om. रामे वा (cf. v. l. 25). M₃ om. up to तो in ᶜ—ᵃ) Ñ₁ B [अ,]वि. V₃ [अ]प. M₁ वं (for [अ]हं).—ᵇ) Ñ₂ V₁ B विशेषो नास्ति कश्चन(B₁ न). M₁ विशेषो नैव विद्यते.—D₂ reads 30ᶜᵈ in marg.—ᶜᵈ) Ś₁ D₅ पश्यामि, Ñ₂ V₁ B M₁ प्रिय मे, D₇ हृष्टा, D₃ दृष्टा°, D₃ दृष्टा°; D₆ हृष्यामि; D₄ (after corr. as in text) दिष्ट्या° (for तुष्टास्मि). D₃ तद् (for यद्). Ñ₂ V₁ B रामं राजा (by transp.). Ñ₂ B₃₋₄ D₅ [s]भिषेक्ष(D₅ °षेक्ष्य)ति.

31 ᵃ) Cv वर (for परं). Ś₁ Ñ₂ V₁ B D₁₋₇ G₁ M₁ Cv मतः; Cm.g as in text (for इतः). D₁ Ct वरं पुनः (for त्वया पुनः). Ś₁ Ñ₁ V₁ B D₁₋₇ M₂ न मे प्रियं किंचिदतः परं भवेत्.—ᵇ) Dg₁ प्रियार्हं. T₁ सुवचो. D₁ [s]सुतं. G₁ परं. M₂ -वस (for वरम्). Ś₁ D₁₋₇ यदुक्ष राजा सुतमिष्टमाप्नुयात् (D₁ °इताम्). Ñ₂ V₁ B M₁ यदुक्ष राजा सुतमिष्ट° Ś₁ V₁ B₁ °मेव)मत्सर.—ᵈ) Dg₁ Dd₁ Dm₁ T₁₋₂ G पर वर (by transp.). D₁ om. T₂ वरं वर (for वरं परं). [illegible] G₂₋₃ M₁₋₂ प्रददानि. G₁ तद्वृणु; M₂ damaged (for तं वृणु).—For 31ᶜᵈ, Ś₁ Ñ₂ V₁ B D₁₋₇ M₁ subst.:

131* पुत्रस्य रामस्य ह्युदारविक्रम
स यौवराज्ये प्रतिपादयिष्यति ।
(L. 2) In D₁ अभिषेक्ष्यति]

Colophon.—*Sarga name*: Ś₁ D₅ मंथराप्रतिवेदन. Ñ₂ B मंथरापरिदेव(B₁ °वेद [metathesis])न. V₁ मंथरावाक्यं; D₁ स्थापन; D₂ प्रियाख्यानिरो. D₃₋₅ ₇ यौवराज्य(D₅ °ज्य) स्थाप(D₄ ₇ °ज्य निरूप)णो.—*Sarga no.* (figures words or both): Ś₁ B₁ ₄ D₆ om.; Ñ₂ B₂ ₃ 5. V₁ 6. D₁ 62. D₄ ₇ 9. D₃ 53. D₅ 11.—After colophon, D₁ concludes with रामाय नमः; G M₃ श्रीरामाय नमः.

८

G 2. 7. 1
B. 2. 8. 1
L. 2. 10. 1

मन्थरा त्वभ्यसूय्यैनामुत्सृज्याभरणं च तत् ।
उवाचेदं ततो वाक्यं कोपदुःखसमन्विता ॥ १

हर्षं किमिदमस्थाने कृतवत्यसि बालिशे ।
शोकसागरमध्यस्थमात्मानं नावबुध्यसे ॥ २

8

☞ Ñ1 missing for Sarga 8 (cf. v.l. 2. 1. 1). Dm1 begins with ॐ.

1 ᵃ) G2 मंथराम्. Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 M1-3 त्वभ्यसूयैनाम्; D1 2 7 त्वभ्यसूयंती; D4 (after corr. sec. m.) त्वस्मयतीति (sic); D5 भर्त्सयंती तां; G2 शभ्य°, Ct as in text (for त्वभ्यसूय्यैनाम्). —ᵇ) D1 प्रमुच्य; D2 4 7 प्रविश्य; D6 विमुच्य (for उत्सृज्य). Dt1 हि तत्; D4.7 महत् (for च तत्). —ᶜ) D2 [इ]नां (for [इ]दं). D4 6 7 वचो (for ततो). D1 2 4 5 7 देवीं (D2 °वी) (for वाक्यं). —ᵈ) G1 2 M1 (after corr. inf. lin. sec. m.) कोपाद् (for कोप-). T2 -समन्वितं. —For 1, Ś1 Ñ2 V1 B D8 4 M4 subst.

132* इत्युक्त्वा तत्र कैकेय्या तत्परिक्षिप्य भूषणम् ।
सासूयं मन्थरा वाक्यमिदं भूयोऽभ्यभाषत ।

[(l. 1) Ś1 Ñ2 B1.3 4 इत्युक्ता. Ś1 B4 कैकेय्यास्तु. Ñ2 B3 परित्यज्य, D3 °ज्य (for परिक्षिप्य) —(l. 2) Ñ2 B3 D6 सासूया, B4 साप्रिय. D5 उवाचेद वचो देवी कैकेयी शुद्धमानसा]

2 ᵃᵇ) Dt1 किमर्थम् (for किमिदम्). G2 बालिके. Ś1 Ñ2 B D6 M4 भयस्थाने किमर्थले (M4 °काले किमस्थाने) हर्षितः त्वमपंडिते. —After 2ᵃᵈ, B4 reads 139* (l. 1 only) and 2ᶜᵈ (along with 133*) after 2. 7. 25 —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 B D4 -समग्रम् (B3 °ग्राम्); Dg1 Dm1 (before corr. as in text) T M3 2 -मध्यस्था (T3 °स्थं). —ᵈ) D2 च (for न). Dg1 Dt1 Dm1 D1 4 5 7 T M3 5 नात्मानम् (by transp.). B4 विबुध्यसे; D5 अवबुध्यसे. —After 2, Ś1 Ñ2 V1 B D6 M4 ins.:

133* आर्याभिपरत्वं ननु मूढे पण्डितमानिनि ।
दुर्भगे शङ्कसङ्के विपरीतार्थदर्शिनि ॥

(Cf. Mbh. 3. 261.17ᶜᵈ. —(l. 1) Ś1 D6 M4 त्वं (for त्वं). M4 दर्शनि —(l. 2) Ñ2 B3 बाहुल-, V1 B4 4 महत- (with hiatus) (for शङ्क-). M4 दुर्भगमकृतज्ञे (for the prior half).]

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1-4 7 T G M1-3 ins.:

134* मनसा प्रहसामि त्वां देवि दुःखार्दिता सती ।
यच्छोचितव्ये हृष्टासि प्राप्येदं व्यसनं महत् ।
शोचामि दुर्मतित्वं ते का हि प्राज्ञा प्रहर्षयेत् ।
अरेः सपत्नीपुत्रस्य वृद्धिं मृत्योरिवागताम् ।
भरतादेव रामस्य राज्यसाधारणाद्भयम् । [5]
तद्विचिन्त्य विषण्णास्मि भयं भीताद्धि जायते ।
लक्ष्मणो हि महेष्वासो रामं सर्वात्मना गतः ।
शत्रुघ्नश्चापि भरतं काकुत्स्थं लक्ष्मणो यथा ।
प्रत्यासन्नक्रमेणापि भरतस्यैव भामिनि ।
राज्यक्रमो विप्रकृष्टस्तयोस्तावद्यवीयसोः । [10]
विदुषः क्षत्रचारित्रे प्राज्ञस्य प्राप्तकारिणः ।
भयात्प्रवेपे रामस्य चिन्तयन्ती तवात्मजम् ।

[D1 reads line 1 and 2 after line 4. —(l. 1) D1-4 7 [ए]तद् (for त्वां). D7 देवी. D1-6 7 दुःखान्विता. —(l. 2) D2 शोचितव्ये. Dt1 त्व, D1-6 7 [ए]तद् (for [इ]दं). D2 चाशुभ (for व्यसन). —(l. 3) T3 [इ]दमतित्वं. M3 रमृता (for प्राज्ञा). G2 प्रहर्षेत्. —For l. 3, D1-5 7 subst.:

134(A)* प्रहृष्टा वाल्पबुद्धित्वाद्दृष्टेला प्रज्ञयान्विता ।

[D5 हर्षोत्था (sic) (for हृष्टेला). D1 हृष्टे हा प्रज्ञयान्विता, D3 दृष्टे ह्यप्रज्ञयान्विता (for the post. half).]

—(l. 4) D1-5 7 कुला (for अरेः). D1 3 5 7 सपत्नि. D1 -पुत्रस्य (hypm.) (for -पुत्रस्य). D1 वृद्धि (sic) (for वृद्धिं). D1 2 5 7 [आ]गम; D4 [आ]गम (for [आ]गताम्). D5 वृद्धिर्पस्तशमवत् (sic). G1 वृद्धि मृत्युमिवोद्गतां (for the post. half). —(l. 5) G2 कालेनैव भरतादेव (for the prior half). Dg1 D1-6 राज्य (D3 4 [by corr.] °ज्ये) साधारण (Dg1 °णाद्), D6 7 M3 °साधारण (for राज्यसाधारणाद्). —(l. 6) G2 [अ]तिविषण्णास्मि (for विषण्णास्मि) D1-3 7 भवनीता Dd1 D1-4.7 विजानती (Dd1 °यते) (for हि जायते) —(l. 7) Dg1 D1 3.4. 6 7 [ऽ]पि (for हि) Dt1 महाबाहु (for महेष्वासो) —(l. 8) D1-6 7 इव लक्ष्मण (for लक्ष्मणो यथा) —(l. 9) D1 2 अ (D1 2)सापति, D2 आत्मा स्थिति; D1 7 अत्यासन्न, D3 °तिः (for प्रत्यास°) T2 प्रथमापि (sic) (for क्रमेणापि) D1 2 4 5 7 G2 भरतस्येह, G1 °श्यापि (for भरतस्यैव). Dm1 G1 2 भामिनी. —(l. 10) Dt1 T G1 M3 Ct विप्र; Dt1 T2 Ct °कृ]ष्ट, Cm g as above (for विप्रकृष्ट). Dg1 कनीयसे —For l. 10, D1-6 7 subst.

134(B)* न राज्यमनुपश्यामि कनाद्राज्ञावनीयसः ।

[D2 प्रत्यस्य (hypm) (for राज्य). D1 अपि, D2 अपि (for अनु-) D5 रामस्य (for कनाद्राज्ञा). D2 सर्वमेदृशीयते (for the post. half) D1 erroneously repeats from 134(B)* up to आगताम् in 12ᵇ.]

—(l. 11) D5 विदुष (sic). D1 7 प्रज्ञ (for क्षत्र). D1-4 (after corr. as above), 7 चारित्र (for -चारित्रे). Dg1 प्राज्ञस्य प्राप्त; D1-4 (before corr.) 7 प्राज्ञस्य° (for प्राज्ञस्य प्राप्त). T2 प्राज्ञकारी (sic). —(l. 12) Dm1 प्रवेपे, D1 विवेपे; D2 प्रवेपे, D3 कंपे, D5 (marg. also) प्रवेपे (for प्रवेपे).

सुभगा खलु कौसल्या यस्याः पुत्रोऽभिषेक्ष्यते ।
यौवराज्येन महता श्वः पुष्येण द्विजोत्तमैः ॥ ३
प्राप्तां सुमहतीं प्रीतिं प्रतीतां तां हतद्विषम् ।
उपस्थास्यसि कौसल्यां दासीव त्वं कृताञ्जलिः ॥ ४
हृष्टाः खलु भविष्यन्ति रामस्य परमाः स्त्रियः ।
अप्रहृष्टा भविष्यन्ति स्नुषास्ते भरतक्षये ॥ ५

तां दृष्ट्वा परमप्रीतां ब्रुवन्तीं मन्थरां ततः ।
रामस्यैव गुणान्देवी कैकेयी प्रशशंस ह ॥ ६
धर्मज्ञो गुरुभिर्दान्तः कृतज्ञः सत्यवाक्शुचिः ।
रामो राज्ञः सुतो ज्येष्ठो यौवराज्यमतोऽर्हति ॥ ७
भ्रातॄन्भृत्यांश्च दीर्घायुः पितृवत्पालयिष्यति ।
संतप्यसे कथं कुब्जे श्रुत्वा रामाभिषेचनम् ॥ ८

G 2 7 11
B 2 8 15
L 2 10 11

3 B4 om 3-4 Cf Mbh 3 261 18. —^{a}) Dt1 किल (for खलु) D1 कौशिल्या Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D6 M4 कौश(Ś1 D6 M4 °स)ल्या सुभगा(Ñ° °गा) मन्ये —^{b}) Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D1-5 7 M4 [अ]भिषिच्यते, D6 भविष्यति (for ऽभिषेक्ष्यते) —After 3^{ab} V1 D1-6 7 ins

135* कुतो हि तव सौभाग्यं यस्याः पुत्रो न राज्यभाक् ।

—^{cd}) D7 यौवराज्येन Ś1 Ñ° V1 B1-3 D6 M4 यौवराज्ये पैतृकेस्मिन्पुष्येण(V1 °स्मैतृके) कृतलक्षण

4 B4 om 4 (cf 1 7 3) —^{a}) D1 प्राप्तस् (sic) D3 7 प्राप्ता, D5 (before corr as in text) प्राप्त (sic) Dt1 Dd1 (by corr) Dm1 D5 (by corr) G2 3 M1 Cḥ t यसुमतीं, D1 तु महतीं, D3 7 सुमहती, Cg as in text (for सुमहतीं) Dg1 वृद्धिं Dm1 प्रीता D1 2 4 कीर्तिं, D3 7 कीर्ति, G1 चैव (for प्रीतिं) —^{b}) D2 प्रथिता (sic) D3 प्रतीता, T1 2 प्रथितां (for प्रतीतां) Dg1 Dm1 च हतद्विष (Dm1 °षा) Dt1 M3 हतविद्विषं(M3 °षा) D1-5 7 निहतद्विष (for तां हतद्विषम्) —For 4^{ab} Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D6 M4 subst

136* प्राप्ता सुमहदैश्वर्यमृद्धामृद्धिमनिर्जिताम् ।

[Ñ2 ता (for तु) B1 (marg also) ऋद्धाम् (for ऋद्धाम्) V1 वृद्धां वृद्धिवर्जिता (subm) (for the post half)]

—^{c}) D1 उपास्थास्यसि, D2 3 °ति (sic) (for उपस्थास्यसि) D1 कौशिल्या —^{d}) Ñ° D1 3-5 7 M1 3 दासीवत् (for दासीव) Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D6 M4 स्वमपण्डित —After 4 B3 ins

137* सार्धं ससपत्नीना सा तु राज्ञी भविष्यति ।

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

138* त्वं च त्वं सहास्माभिस्तस्याः प्रेष्या भविष्यसि ।
पुत्रश्च तव रामस्य प्रेष्यभावं गमिष्यति ।

[(l 1) G2 M3 त्वम् (for च) —(l 2) T2 3 G M3 पुत्रस्य (sic) (for पुत्रश्च) Dt1 प्रेष्य व हि गमि यमि (for the post half)]

5 ^{b}) D1 2 7 [अं]त पुरे(D3 4 5 °रं) (for परमा) —^{c}) Ś1 D5 6 अप्रहृष्टाश्च (for अप्रहृष्टा) —^{d}) Ś1 D1 6 7 करणाक्षये, D1 3 5 भरताक्षय (for भरतक्षये) —For 5 ^{c} Ñ2 V1 B D6 (Ś1 B4 D6 subst 1 1 only for 5^{cd} and B1 reads after 2^{ab}) M4 subst

139* अर्द्धियुक्ता प्रिया पुत्रा रामपत्नी भविष्यति ।
अधीमनी त्वनुद्धा च स्नुषा तव भविष्यति ।

[(l 1) Ñ2 B3 [अ]श्रिया B2 4 युक्ता (for जुषा) —(l 2) Ñ2 अश्रीमति (sic) V1 अद्रीस्ती (sic) Ñ° V1 B3 त्वम्(V1 °रा)मृता M3 दरिद्रा च (for त्वनुद्धा च) V1 ते च (for तव) Ñ2 B3 (marg also as in V1) त्वननेन विवाचता (for the post half)]

6 ^{a}) D5 G3 त (for तां) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M4 तथा (for दृष्ट्वा) Ś1 Ñ° V1 B D6 M4 भृशमप्रीता(Ñ2 °ता, B1 °ऽ) D3-4 7 °हृष्टा(D1 °हा) D5 °प्रसन्न, D1 °स प्रीता, T2 3 G3 M1 3 °प्रीता (for परमप्रीता) ※ Cm परम् प्रीतामिति छेद 1, Cg t dissolve similarly ※ —^{b}) B1 तीं, D1 3 M3 ब्रुवंती (for ब्रुवन्तीं) Ś1 Ñ2 V1 B D6 M4 ते(Ś1 वे D6 वी)क्ष्य(Ñ2 °क्ष [sic]) मथरां D3 M3 मथरा तत (sic) (for मन्थरां ततः) —^{cd}) M3 [इ]त्र गुणा (for [ए]व गुणान्) G1 देवीं M3 देवि Ś1 Ñ2 V1 B D6 M3 प्रीता रामगुणान्त्र(V1 राम गुणैरेव) (for ^{c}) Ś1 Ñ2 V1 B D6 M4 वै (for ह) D1 5 7 दद्युषि(D7 °दशादि) दवी (D3 रि) केकयी रामसेन प्रशश ह

7 ^{a}) V1 Dt1 D1 5 7 गुणवान्, T1 °धीद्, G1 °भृद्, Cr m as in text (for गुरुभिर्) V1 मानु (for दान्त) Ś1 Ñ° B D6 M4 धमात्मा गुरुवती च —^{b}) V1 T सत्यवाक्श (for °वाक्) D6 कृति (for शुचि) —B3 reads from 7^{c} up to l 2 of 140* in marg —^{c}) D2 रामो (for रामो) Dt1 D1 3 5 रामसुतो(D1 °त) D3 राम सुतो, M4 हृज्ये सतो (for राज्ञः सुतो) —^{d}) Dd1 Dm1 G3 ततो (for अतो) Ś1 Ñ° V1 B D6 M4 युवराज्यमर्हति B1 M4 °वि (sic)

8 B3 reads 8^{ab} in marg (cf 1 1 7) —^{a}) D3 भ्रातृ (for भ्रातॄन्) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 D6 M4 सभानथ, Dt1 D1 5 7 पुत्रांश्च, Dd1 Dm1 G3 अमात्यान् (for भृत्यांश्च) B4 भ्रातन सभाम्दीर्घायु (sic) —After 8^{ab} Ś1 Ñ° V1 B (B3 lin 3 1 2 in marg) D1 5 6 M4 ins

140* सा त्वं पुत्रा च ते सवामा प्रियाण्युपहरिष्यति ।
विशयत पूजयति कौसल्यामस्यनीलं माम् ।
रामे राजीवताम्राक्षे सर्वेत्र समदर्शने ।
अकल्याणं नास्ति रामे भद्रेपश्च महामति ।

G 2 7 11
B 2 8 16
L 2 10 12

भरतश्चापि रामस्य ध्रुवं वर्षशतात्परम् ।
पितृपैतामहं राज्यमवाप्स्यति नरर्षभः ॥ ९
सा त्वमभ्युदये प्राप्ते वर्तमाने च मन्थरे ।
भविष्यति च कल्याणे किमर्थं परितप्यसे ।
कौसल्यातोऽतिरिक्तं च स तु शुश्रूषते हि माम् ॥ १०
कैकेय्या वचनं श्रुत्वा मन्थरा भृशदुःखिता ।
दीर्घमुष्णं विनिःश्वस्य कैकेयीमिदमब्रवीत् ॥ ११
अनर्थदर्शिनी मौर्ख्यान्नात्मानमवबुध्यसे ।
शोकव्यसनविस्तीर्णे मज्जन्ती दुःखसागरे ॥ १२
भविता राघवो राजा राघवस्य च यः सुतः ।
राजवंशात्तु भरतः कैकेयि परिहास्यते ॥ १३
न हि राज्ञः सुताः सर्वे राज्ये तिष्ठन्ति भामिनि ।
स्थाप्यमानेषु सर्वेषु सुमहाननयो भवेत् ॥ १४

[(l. 1) Ś1 Ñ2 D5 6 [ए]व, M3 [श]पि (for स). D1 पितृणा चव सर्वेषां (for the prior half). B2 प्रियान् (for प्रियाणि). D1 6 [अ]वकल्पिष्यति. Ś1 D6 शुश्रूषां स करिष्यति (for the post. half) —(l. 2) Ś1 D6 पूजयिता D1 बौद्धिल्यात्. Ś1 D6 अवशारि मां (D6 वां). D2 5 अपि चोत्तमां (D2 °म) (for अधर्मीत्य माम्) —After l. 2, B3 ins गुरु.—(l. 3) Ñ2 V1 प्रियदर्शनः —(l. 4) D1 गद्गदना, D5 अह्रस्व वा (for अकल्याण).]

—c) M3 सतप्यते. Ś1 Ñ2 V1 B D1-4 M1 मं(B2 त्वं)मापं मा(M4 मा सताप {by transp.}) कृथास्तस्मात्.

9 b) B4 om., D2 वर (for ध्रुव).—cd) Ś1 Ñ2 V1 B D6 M4 प्रमत्ता(Ñ2 V1 B3 °मापा, B2 °मासा)समवाप्स्यति (V1 D1 °ति), G1 प्राप्नुयात्पुरुषर्षभः. ※ G1 अवाप्ता पुरुषर्षभ. इति पाठः । ※

10 b) Ś1 Ñ2 V1 B D6 M4 समानेदं च; D11 G1 M3 दृश्यमानेच; T2 वर्धमानेन, C1 r g as in text (for वर्तमाने च) —c) Dm1 (before corr. as in text) D5 कल्याणि, D4 7 कल्याणे.—d) Ś1 D6 कस्मात्त्वं, Ñ2 V1 B D1-4 M1 कथं तु(Ñ2 B2 3 D2 M4 तु, D5 च). D11 किमिदं (for किमर्थं) —After 10cd, Dg1 D11 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.:

141* यथा मे भरतो मान्यस्तथा भूयोऽपि राघवः ।

(D11 मे (for मे) M3 damaged for the post. half) —f) Dg1 Dd1 Dm1 G M1 3 मोतु; D11 मम (for स तु) D11 पहु (for हि माम्) —After 10, B3 Dg1 D11 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.:

142* राज्यं यदि हि रामस्य भरतस्यापि तत्तथा ।
मन्यते हि यथात्मानं तथा भ्रातॄंश्च राघवः ।

[(l. 1) B3 हि यदि (by transp.), Dd1 Dm1 T2 3 M3 4 यदि, G1 न यदि, Cm as in text (for यदि हि). D11 T3 भरत, G3 damaged (for तथा) —(l. 2) B3 Dg1 D11 G1 M3 4 तु (for च).]

11 ab) Ś1 Ñ2 V1 B D6 M4 दुर्वचनं; Dg1 T1 3 G1 M3 कैकय्याः; D11 कैकय्या, Ct as in text (for कैकेय्या) D1-4 7 कैकेय्या तु वच श्रुत्वा कैकेय्या. कोपमूर्च्छिता. —c) Ś1 V1 D1-4 Dd1 Dm1 D4 5 9 च निःश्वस्य. Ñ2 B2 M4 च निःश्वस्य, B2 D11 D1 4 7 T G M1-3 °निश्वस्य. —d) Ś1 Ñ2 V1 B D6 M4 पुनर (for इदम्)

12 a) Ś1 D6 शोचिनी, Dm1 D2 3 G2 3 अदर्शिनी, D1 7 दर्शने, Cm g k t as in text (for दर्शिनी) Ś1 D1-4 मूढे, Ñ2 B (D5 before corr.) M4 [अ]प्रज्ञे, V1 दुःप्रज्ञे (hypm.), D1-3 मूढा (for मौर्ख्यान्) —b) Dg1 Dd1 Dm1 G3 नात्मान न (by transp.) (for नात्मानम्) —B2 reads 12c-13b in marg. —c) D2 आपूर्णे (for विस्तीर्णे) Ś1 Ñ2 V1 B D6 M4 अगाधे दुःखपाताले; M3 शोकसागरमध्यस्था. —d) Ñ2 B2 4 Dd1 Dm1 मज्जन्तीं, Ś1 Ñ2 V1 B D6 त्वमनेकधा, D1 शोकसागरे (for दुःखसागरे). M4 मज्जमानमनंतरे.

13 B2 reads 13ab in marg. (cf. v. l. 12) —a) D1 रामो यद्, B4 राम (sulor.) (for राघवो).—b) Dg1 [अ]नुज, D1-3 [अ]प्रिय, T2 प्रिय (for च य) Ś1 Ñ2 V1 B D6 राजस्य च(V1 °स्येव, B3 °स्यापि) सुतस्य. —After 13ab, Ś1 Ñ2 V1 B D6 ins.:

143* तस्यान्वयस्य चान्वयो वंशे राजा भविष्यति ।

(V1 तान्वो वा (for चान्वयो) Ñ2 वंशे B2 3 वंशे (sic) (for वंशे) B4 राज (for राजा) }

while a D MS. (not fully collated) ins.:

144* तस्याप्यन्यतमो वंश्यो महाराजो भविष्यति ।

—cd) B2 वंश, D1-3 वंशाद् (for वंशात्) Ś1 Ñ2 V1 B Dg1 D6 T M3 4 कैकेयि(B3 Dg1 °यी) भरत (by transp.) Dm1 G1 2 M3 भरत कैकेयी. D1-3 कैकेयि(D2 3 °यी) भरतात् (for भरत कैकेयि) Ś1 Ñ2 B2 4 D1-3 परिहास्यसि, V1 प्रहास्यसि. T1 हीयते (for परिहास्यते)

14 a) M3 अपि (for हि) Ś1 Ñ2 V1 D5 (after corr. as in text) D1-3 M3 राज्ञो (for राज्ञः).—d) Ñ2 V1 B D1 भामिनि. D2 मानिनि. Cr g as in text (for भामिनि) —After 14ab, Ś1 Ñ2 V1 B D6 M4 ins.:

145* बहूनामपि पुत्राणामेको राज्येऽभिषिच्यते ।

—Thereafter M4 cont.:

146* यथा महाराजपुत्रोऽपि न भ्रातृभिररिन्दमः ।
तद्वदपरिभूतश्च राघवोऽनुगामिवं च ।

—d) D2 न (for तु)

तस्माज्ज्येष्ठे हि कैकेयि राज्यतन्त्राणि पार्थिवाः ।
स्थापयन्त्यनवद्याङ्गि गुणवत्स्वितरेष्वपि ॥ १५
असावत्यन्तनिर्भग्नस्तव पुत्रो भविष्यति ।
अनाथवत्सुखेभ्यश्च राजवंशाच्च वत्सले ॥ १६
साहं त्वदर्थे संप्राप्ता त्वं तु मां नावबुध्यसे ।
सपत्निवृद्धौ या मे त्वं प्रदेयं दातुमिच्छसि ॥ १७
ध्रुवं तु भरतं रामः प्राप्य राज्यमकण्टकम् ।
देशान्तरं नाययिता लोकान्तरमथापि वा ॥ १८
बाल एव हि मातुल्यं भरतो नायितस्त्वया ।
संनिकर्षाच्च सौहार्दं जायते स्थावरेष्वपि ॥ १९

{ 7 21 / B 2 8 28 / C ~ 10 24 }

15 a) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 तस्मात्स्वेषु पुत्रेषु M3 प्रायश्च ज्येष्ठपुत्रेषु — b) Ś1 राज्यसत्त्वाणि, D4 (after corr sec m) राज्य तत्राणि (for राज्यतन्त्राणि) D पार्थिव — cd) Ś1 Ñ2 V1 B D1 4 6 7 आसन्न(D °त्र)ति D5 आसन्नत (for स्थापयन्ति) Ś1 Ñ2 V1 B1 2 4 D2 3 4 या B3 Dd1 Dm1 D5 1 7 G3 च (for [अ]पि) —After 15 Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 ins while M3 subst l 2 only for 15cd

147* त च ज्येष्ठ स्वपुत्रेषु ज्येष्ठेष्वेव न संशय ।
नासज्जन्त्यरिक्त राज्य न भ्रातृषु कथंचन ।

[(l 1) D4 ये (for ते) B1 4 [5]पि (for च) V1 D4 ज्येष्ठेषु Ñ2 B2 राज्याभिषेक कुर्वन्ति D1 7 सत्सु ज्येष्ठपुत्रेषु (for the prior half) Ñ2 B2 ते च ज्येष्ठ (B3 °ष्ठ) V1 श्रेष्ठ°, B1 °षु च (for ज्येष्ठेष्वेव) —(l 2) D3 आसज्जन्ति B1 [अ]पिर B4 [अ]मब (for [अ]रिक्त) M3 अतो सूत्र प्रयच्छति (for the prior half) D1 7 कथाचन (for कथंचन)]

16 a) M3 निर्भिन्नस्त Ś1 Ñ2 V1 B D6 भतोत्यन्तस(Ś1 D6 भद्रो नियम B1 2 4 भतोत्यन्त न)पुत्राहृत्, D1 5 7 गवमेकान्तनिर्भुग्नस्(D3 4 7 °भंजरस्, D3 °भाग्यस्) M3 भतोऽत्यन्तरसाग्यादंस — c) Ś1 Ñ2 V1 B D6 M3 सुखाद्दीनो (for सुखेभ्यश्च) — d) Ś1 D3 राज्य (for राज) Ś1 D6 ह्रासनि Ñ2 V1 B M3 शाश्वतात् (B1 °त) D1 7 दीयन, Cm g t as in text (for वत्सले) G2 M3 राज्यरक्षा द्विवत्सते —After 16 D1 5 7 ins

148* त्वामुरसिरस्थ श्रुत्वा बहुविधास्त्वया ।
स्वार्थं स्वार्थं समुद्दिश्य सौभाग्य तैर्वेदि कृतम् ।
भक्तिमात्रेऽपि यालनाभेकदृश्याभिलाषिणाम् ।
निर्विपुणां न पश्यामि सौभाग्य कदाचिद्यहम् ।

[(l 1) D1 श्रुत्वा (for श्रुत्वा) D1 त्वा (for त्वा) —After l 1 D ins

148(A)* न वरमाय बाला, भरतेनकृतानयम् ।

—(l 2) D1 5 स्वार्थ D1 om (hapl) (for first स्वार्थ) D1 तैव वर्णि कृत (hapl) D3 ते च 31 (for तैर्वेदि कृतम्)]

17 a) D4 अहं (for साहं) Ś1 V1 D1 5 6 G1 M त्वदर्थं, Cg t त्वदर्थ (as in text) D1 मप्युक्ता, D3 4 5 उपयुक्ता (for संप्राप्ता) D1 7 साहं त्वद्र्थं युक्ता च — b) Ś1 Ñ2 V1 B D6 च (for तु) Ś1 D6 M3 सौभाग्य पुत्रस — c) Ñ2 V1 B T3 M3 सपत्न B1 (before corr) Dg1 सपत्नी, Cm g t as in text Cg सपत्निवृद्धाविति स्वपोर्भिरि ह्रस्व । Ś1 D6 वृद्धौ V1 याया त्वं B3 यन्मे त्व, D3 यासत्र, D5 याचे त्वा (for या मे त्वं) D सर्वां वृद्धे यो मे त्व (corrupt) — d) Ś1 D6 भल्प Ś1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 7 G1 2 M1 2 Cm, vp वहसि, D3 °भि Cm g k as in text (for इच्छसि)

18 a) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 5 6 च, M3 हि (for तु) —Before b D7 wrongly repeats राम प्राप्य — c) Ś1 Dg1 D1 3 7 नाशयिता V1 B4 प्राप°, B1 3 D6 M3(after corr inf lin sec m) वा(B1 च) नयिता D3 गम°, Ct as in text (for नाययिता) Cg Cm नयिता नयिष्यति । — d) Ś1 Ñ2 V1 B D6 M3 देशान्तरम् (for लोकान्त°) Dm1 च (for वा) D1 6 7 कान्तारमथवा पुन

19 a) B4 राम (sic) (for बाल) Ś1 Dt1 T1 तु (for हि) Ś1 D6 मातुलैर्य D1 3 4 7 अथ मातामहनिवासं D5 अद्य माया कनिष्ठया — b) Ś1 वर्धितस्, V1 प्रषितस् D3 नाशितस्, D5 [5]प्रेक्षितस्, D6 वासितस्, G2 M3 प्रापितस् (for नायितस्) D2 पुरा निरासितस्त्वया D1 7 भरतत्प्रात त्वयि —After 19ab D1 5 7 ins

149* अपश्यमानस्त चापि राजा सप्रदतां गत ।
अभीक्ष्णदर्शनाद्राज्ञ रामे स्नेहोऽभ्यवर्धत ।

[(l 1) D1 व (for न) D1 त (for त) —(l 2) D1 4 7 भर्ति D3 भवि D3 (by corr) तु (for त) D1 अपि (for) D 4 (after corr s above) राम (for राज) D1 5 भरत D6 °वर्धते D3 5 7 वर्धत D7 धेत (for °वर्धत)]

— c) D1 5 6 हि (for च) Ś1 Ñ2 B D6 M3 स तु रामो, V1 सानुरामो (hypm) D1 D3 M3 5 Ct सौहार्दं, D1 7 सौभाग्य, Cm g t as in text (for सौहार्दं) — d) M3 च स्वपि (for स्थावरे) Ś1 Ñ2 V1 B D6 M3 दपि सर्वेषां (M3 °व) चापरे D1 5 7 सर्व(D 7 °स)र्वेषापि जायते —After 19 Ś1 D6 ins

150* शत्रुघ्नो भरते रक्तो लक्ष्मणश्चापि राघवे ।

while D1 Dt1 D1 D1 D1 5 7 T G M3 ins

151* भरतस्यापनुवृत्त शत्रुघ्नोऽपि समागत ।
लक्ष्मणो हि यथा राम तथायं भरत गत ।
श्रूयते हि द्रुम कश्चिच्छेत्तव्यो वनजीविभि ।
सविशेषान्वितो मेवोपाश्रयपरत्र गतत्पदात् ।

G 2. 7. 25
B 2. 8. 31
L 2. 10. 25

गोप्ता हि रामं सौमित्रिर्लक्ष्मणं चापि राघवः ।
अश्विनोरिव सौभ्रात्रं तयोर्लोकेषु विश्रुतम् ॥ २०
तस्मान्न लक्ष्मणे रामः पापं किंचित्करिष्यति ।
रामस्तु भरते पापं कुर्यादिति न संशयः ॥ २१
तस्माद्राजगृहादेव वनं गच्छतु ते सुतः ।
एतद्धि रोचते मह्यं भृशं चापि हितं तव ॥ २२
एवं ते ज्ञातिपक्षस्य श्रेयश्चैव भविष्यति ।
यदि चेद्भरतो धर्मात्पित्र्यं राज्यमवाप्स्यति ॥ २३
स ते सुखोचितो बालो रामस्य सहजो रिपुः ।
समृद्धार्थस्य नष्टार्थो जीविष्यति कथं वशे ॥ २४
अभिद्रुतमिवारण्ये सिंहेन गजयूथपम् ।
प्रच्छाद्यमानं रामेण भरतं त्रातुमर्हसि ॥ २५
दर्पान्निराकृता पूर्वं त्वया सौभाग्यवत्तया ।
राममाता सपत्नी ते कथं वैरं न यातयेत् ॥ २६

[(l. 1) D5-7 भरत च (D7 °श) (for भरतस्य). Dd1 Dm1 D- G3 [अ]नुव्रतान्, D1 °चर, D2 °व्रत, Cg as in text (for [अ]नुव्रत). D1 भरतस्तुगत सोमि, D3 भरते (after corr. marg.) वशमायते (for the prior half). D1 तद् (for इति). Dd1 M3 समागत, D1 मम तत, D2 5 वश गत, Ctp as in text (for राम गत). — (l. 2) T M3 तु, G1 M3 [S]पि, Cm g as in text (for हि). D1 4- च (D3 त)चैव लक्ष्मणो राम (for the prior half). D1 भरताश्रित, D2 7 भरत श्रित, D5 °तरिक्षन (for भरत गत) — (l. 3) D1 वनगोचरै, D1-5 7 द्रुमजीविभि (for वनजीविभि) — (l. 4) Dm1 ह स्वामिसैर (for हयीरवभिः) D1-5 - मोदित]

20 Ś1 D5 om 20[ab]. — [a]) Ñ2 V1 B D1-4 2 M3 स (Ñ2 ड, D1 श, D2 3 स) रक्षे हि (D4 7 °भि) राम सौमित्रि (B3 D2 °त्र, D6 °त्रिर्). D3 सखो भरत सौमित्रि (sic) — [b]) Ñ2 V1 B D1-5 7 M3 लक्ष्मणस्य. Ñ2 V1 B D1-3 5 7 M3 राघवं. — [c]) D1-4 - अश्विनाविव रूपेण. — [d]) Ś1 Ñ2 V2 B D6 M3 अनयोर्लोके; Dg1 °र्लोके च (for तयोर्लोकेषु). D1-4 7 विश्रुति.

21 [ab]) Ś1 Ñ2 V1 B D6 transp राम and किंचित्. D1 2 4 5 7 G3 M1 transp पापं and किंचित्. — M3 om 21[cd]. — [c]) M3 भावं (for पापं) — [d]) V1 D13 G1 मुत (for इति).

22 [a]) M3 रा- (for राज). Dg1 Dd1 Dm1 G3 देहि. D1 पुरे (for गृह). — [b]) D13 Dd1 Dm1 G3 राघवः (for ते सुत) — [c]) D3 M2 तु D- त्रि (for हि). — [d]) D1 2 प्रियं (for भृशं). D1 7 वा, D3 न (for च) G1 2 M1-3 हितं चापि भृशं (by transp). — For 22, Ś1 Ñ2 V1 B D6 M3 subst.

152* आगमद्गृहादेव तस्माद्गच्छतु ते सुत. ।
एतन्माप्रियं मह्यमेतद्भवस्य राम सर्वदा ।

[Ś1 Ñ2 D6 देहि (for गृ). Ś1 B4 D6 (after corr.) आगच्छ (for गच्छतु). — (l. 2) D6 अप्रियं (for माप्रियं) M3 पुत्रम् (for सौम्य). Ś1 D6 त्वया, Ñ2 V1 B3 त्वद् (for तद्).]

23 [a]) Ś1 B2 3 4 D6 G2 M3 पूर्वम् (for एवं) B1 om. Dd1 Dm1 T2 G2 चैव; D1-3 3 मो (for ते). Dd1 Dm1 ज्ञातिवर्गस्य. — [b]) Dd1 Dm1 G3 चापि (for चैव). Ś1 Ñ2 V1 B D6 M3 श्रेय (B4 प्रियं) स्वादिति मे मति — [c]) Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D6 M3 यत, B4 D2-5 7 ते (for चेद्) Ś1 Ñ2 V1 B D6 M3 राज्यं; D1-3 7 पुत्र; G1 M2 धर्मात् (for धर्मात्) — [d]) B3 पैत्र्य (sic) M3 धर्मार् (for पित्र्यं) Ñ2 V1 B धर्म्य (B4 °र्म) मत्; M3 पित्र्यम् (for राज्यम्) Ś1 D6 पित्र्यं समवाप्स्यति.

24 M3 om 24-26 — [a]) Dg1 न (for स) Ñ2 V1 B D3 M3 मे, D2 4 7 वै, D3 हि (for ते). M3 दुखोचितो (sic) — [b]) D6 repeats erroneously रामस्य. D1 - रामोस्य. Ñ2 सहज; D3 सहतो (for सहजो) B3 [S]धिप (for रिपु) — [c]) Ñ2 स वृद्धार्थस्य Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 हीनार्थः (for नष्टार्थो) — [d]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-2 कथं जीवितवा (B3 °स्त्वा, D1 2 °त था) त्मज

25 M3 om 25 (cf v. l. 24) — [a]) T2 अभिद्रुतम् (sic) D3 अ रण्य — [b]) V1 नाग; D2 (after corr. sec m. as in text) गत (for गज). — [c]) Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D6 उच्छिद्य (Ś1 D6 °च्छेद्य) मानं, B4 उत्साद्य°, D1 3 4 7 प्रच्छि°, D2 प्रच्छिद्यमाने (sic) D3 आच्छिद्य (for प्रच्छाद्यमानं) — [d]) D6 क्षेतुम् (for त्रातुम्)

26 M3 om 26 (cf v. l. 24) — [a]) D2 दुष्टात् (for दर्पान्) Ś1 Ñ2 V1 B D2-- हि निर्ध (D6 °श) निकृता (B3 निकृता). D1 निविश्य निह — [b]) M3 तथो (for त्वया) Ś1 Ñ2 V1 B D6 सौभाग्यमत्तया — [d]) B3 वैर, B4 चैर (for वैरं) V1 B3 जानते, B1 2 4 Dg1 D13 Dd1 Dm1 D1-4 7 T2 Ctp पातयेत्, G1 घार°, G2 हार, Cm g k t as in text (for यातयेत्) — After 26 Dg1 D13 Dd1 Dm1 T (T1 inf. lin.) G M1-3 ins

153* सदा हि राम पृथिवीमवाप्स्यति ।
प्रभूतरत्नाकरशैलपत्तनाम् ।
तदा गमिष्यस्यशुभं पराभवं ।
सहैव दीना भरतेन भामिनि ।

[(l. 1) = 27[a] D13 यदा न, G1 M1 2 यदा हि, M3 यदा ह (for यदा हि). D13 अवाप्स्यते. — (l. 2) D13 °संयुतां (for °पत्तनाम्) — (l. 3) G2 M2 यदा (for तदा). Dg1 Dm1 गमिष्यसि M3 (अ)शुभ. — (l. 4) T1 G1 2 सर्वैव]

यदा हि रामः पृथिवीमवाप्स्यति
ध्रुवं प्रनष्टो भरतो भविष्यति ।
अतो हि संचिन्त्य राज्यमात्मजे
परस्य चाद्यैव विवासकारणम् ॥ २७

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डेऽष्टमः सर्गः ॥ ८ ॥

९

एवमुक्ता तु कैकेयी क्रोधेन ज्वलितानना ।
दीर्घमुष्णं विनिःश्वस्य मन्थरामिदमब्रवीत् ॥ १
अद्य राममितः क्षिप्रं वनं प्रस्थापयाम्यहम् ।
यौवराज्येन भरतं क्षिप्रमेवाभिषेचये ॥ २
इदं त्विदानीं संपश्य केनोपायेन मन्थरे ।
भरतः प्राप्नुयाद्राज्यं न तु रामः कथंचन ॥ ३
एवमुक्ता तया देव्या मन्थरा पापदर्शिनी ।
रामार्थमुपहिंसन्ती कैकेयीमिदमब्रवीत् ॥ ४

G 2 8 9
B 2 9 4
L 2 11 ?

27 ᵃ) Dg₂ T₃ G₃ M₃ यथा हि M₄ अथापि (m g as in text (for यदा हि) M₁ अवाप्स्यत Ś₁ Ñ₂ V₁ B D₁ ₇ कृते हि(V₁ B₁ ₄ D₁ ₆ °स D₁ ₂ ₇ तु D₂ °ध)रामेण(V₂ D₁ ₂ ₄ तु B₄ ₂ हि D₂ च) महीपती क्षितौ(V₂ तलो) —ᵇ) Dg₁ Dt₁ Dm₁ T G M₁ ₂ प्रणष्टो Ś₁ Ñ₂ V₁ B D₁ ₇ M₄ गमि(M₄ न मृ)ष्यसि त्वं समुता पराभव —ᶜ) Ñ₂ V₁ B [ऽ]नु (for हि) V₁ M₁ आत्मन (for आत्मज) —ᵈ) Ś₁ Dt₁ [तृ]तस्य Ñ₂ V₁ B D₁ ₇ [त]स्य (by transp) T₂ [अ]थहि (for [अ]चैव) G₂ विवाह (sic) (for विवास)

Colophon —*Sarga name* Ś₁ Ñ₂ V₁ B D₃ ₆ ₈ मंथरावाक्यो D₁ ₂ ₄ ₇ कुब्जावाक्यं(D₄ °स) —*Sarga no* (figures or words or both) B₄ D₆ om Ś₁ D ₁₂ 10 Ñ₂ V₁ B₃ ₂ 6 D₁ 6₇ D₂ 54 D₃ 1? —After colophon D₂ G₃ ₂ M₁ ₂ conclude with श्री D₆ om) रामाय नम C₂ श्रीमत रामानुजाय नम

9

☞ M₂ missing for Sarga 9 (cf v l 7 1 1) Ś₂ Dm₁ begin with ॐ

1 ᵇ) G₂ क्रोधेन —ᶜ) Dt₁ T₂ ₃ G M₁ ₂ विनिश्वस्य Dd₁ Dm₁ च विश्व° T₃ समुच्छ्वस्य (for विनि श्वस्य) —ᵈ) T₃ (here and below) मंथराम् (for मन्थराम्)

2 ᶜ) Dg₁ T₁ G₁ यौवराज्ये च (for यौवराज्येन) —ᵈ) Dt₁ भव (for एव)

3 ᵇ) Dt₁ साधये (for मन्थरे) —ᵈ) Dg₁ om तु (subm) C₃ रामे (sic)

4 ᵃ) G₂ उक्तया Dg₁ Dt₁ Dd₁ Dm₁ G₃ M₁ ₂ तु सा G₂ तदा (for तया) —ᶜ) Dm₁ (after corr as in text) उपहसती G₁ °सिहती (sic) G₃ उहित सती (sic) (for उपहिंसन्ती) —For 1-4 Ś₁ Ñ₂ V₁ B₃ ₄ D₁ ₈ ₆ M₄ subst while B₁ ₂ subst for 1 5ᵇ and D₂ ₃ ₇ subst for 1-5

154* एवमुक्ता तु कैकेयी विनि श्वस्यायवीद्वच ।
सत्यं वदसि मां कुब्जे नान्न ते भक्तिमुत्तमाम् ।
न तु पश्याम्युपायं त येन शक्येत मे सुत ।
इदं प्रापयितु राज्यं पितृपैतामहं ध्रुवम् ।
अनुरक्तो नृपश्चापि रामे गुणगणान्वितम् । [5]
स कथ राममुत्सृज्य प्रापयेऽपि प्रिय सुतम् ।
भरतं नाम मे पुत्रमभिषिञ्चेदकारणम् ।
प्रमाणयेद्वापि नृप कथं राममकारण ।
इत्येतद्वचनं श्रुत्वा कैकेय्या मन्थरा तत ।
उवाचेदं विनिश्चित्य स्वबुद्ध्या पापनिश्चया । [10]
इमं राममहं विप्र वनं प्रस्थापयामि ते ।
भरतस्याभिषेकं च कारयामि यदीच्छसि ।

[(1 1) Ñ₂ B₃ ₄ D₄ ₇ M₄ विनिश्वस्य —M₄ om 1 2 —(1 2) Ñ₂ V₁ B म तु ?? D₂ ?? मां (by transp) Ñ₂ B₃ (both with hiatus) सत्यं वाक्यमुत्तमं (for the post half) —(1 3) D₃ न (for तु) B₃ न (for ते) D₃ येन वन (ditto) —(1 4) D₄ प्राप्तं (for इदं) D₃ पितामह (sic) (for पै°) —(1 5) Ś₁ D₆ [अ]पि (for [अ]थ) D₁ गुणगणैर्युत M₄ गुणगणान्वितं —(1 6) D₄ ₆ ₇ M₄ प्राप्ये विसुतं (D₄ °त) (for प्रापयेऽपि प्रियं) —(1 7) M₄ मम वै (for नाम मे) V₁ D₇ ₄ ₃ M₄ भरतं D₁ ₂ ₆ भरतम् (for भरतम्) —D₄ ₇ om (hapl) l 8

2 8. 10 · 2. 9. 5 · 2 11. 10

हन्तेदानीं प्रवक्ष्यामि कैकेयि श्रूयतां च मे ।
यथा ते भरतो राज्यं पुत्रः प्राप्स्यति केवलम् ॥ ५
श्रुत्वैवं वचनं तस्या मन्थरायास्तु कैकयी ।
किंचिदुत्थाय शयनात्स्वास्तीर्णादिदमब्रवीत् ॥ ६
कथय त्वं ममोपायं केनोपायेन मन्थरे ।
भरतः प्राप्नुयाद्राज्यं न तु रामः कथंचन ॥ ७
एवमुक्ता तया देव्या मन्थरा पापदर्शिनी ।
रामार्थमुपहिंसन्ती कुब्जा वचनमब्रवीत् ॥ ८
तव देवासुरे युद्धे सह राजर्षिभिः पतिः ।
अगच्छत्त्वामुपादाय देवराजस्य साह्यकृत् ॥ ९
दिशमास्थाय कैकेयि दक्षिणां दण्डकान्प्रति ।
वैजयन्तमिति ख्यातं पुरं यत्र तिमिध्वजः ॥ १०

—(l. 8) D3 प्रवासयेद्; D5 प्रापयेद्वा (for प्रव्राजयेद्). Ś1 D6 चापि नृप°; D1 3 4 दा नृपति°; D1-3 M4 वापि कथं (for वापि नृप°). D5 M1 रामं वनम्; D5 वनवासम् (for वन रामम्). Ñ2 B2 4 D3 अकारण (D3 °णात्). D1 2 रामं न मम कारणे (for the post. half). —(l. 10) D3 स्वबुद्धया. Ñ2 V1 B M4 बुद्धया (B1 बुद्धा) पापविनिश्च(V1 °*)या (for the post. half). —(l. 11) D1 स्व (sic); M4 स्थ (sic) (for स्थं).]

—After 154*, Ś1 Ñ2 V1 B D2.3 4 M4 read 8.

5 D1 reads 5 after 7. —[a]) Ś1 D6 यत्तु; B2 M3 यथा; D3 तत्र (for हन्त). Ś1 Ñ2 V1 B2 4 D1-3 4 M4 मात्सहितं; Dt1 Dd1 G1 3 M1 3 प्रपश्चय त्वं (for प्रवक्ष्यामि). —[b]) Dm1 T3 G1 कैकेयी (sic). Ś1 Ñ2 V1 B2 4 D1-3 4 M4 शृणु मे (V1 तत्) त्वमिद(Ñ2 B3 वदिदं; D1-3 M4 परमं) वचः. —[cd]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 4 M4 पुत्रो राज्यं (by transp.). Ñ2 B2 प्राप्नोति; G3 प्राप्स्यसि (sic) (for प्राप्स्यति). Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 4 M4 [अ]सपत्नं(B4 D3 °त्नः) (for केवलम्). —After 5, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.; while B1-3 D1.2 ins. l. 4 only after 8, whereas B4 ins. l. 1-2 and 4 after 5[ab], while D3 ins. l. 4 after 5 and D5 ins. l. 4 after 6:

155* किं न स्मरसि कैकेयि स्मरन्ती वा निगूहसे ।
यदुच्यमानमात्मार्थं मत्तस्त्वं श्रोतुमिच्छसि ।
मयोच्यमानं यदि ते श्रोतुं छन्दो विलासिनि ।
श्रूयतामभिधास्यामि श्रुत्वा चापि विमृश्यताम् ।

[(l. 1) B4 तु (for न). G1 स्मरसि (sic) (for °सि). G1 M3 [इ]व (for वा). B4 [अ]नुगृहसे. —(l. 2) Dd1 Dm1 स्वर् (for यद्). G2 अर्थं (for आत्मार्थं). B4 मयोच्यमाना मार्थं (for the prior half). Dg1 अ(हि, G1 इच्छसि (sic) (for इच्छसि). —(l. 4) B M3 [च]प, Dg1 G1 M3 [अ]भि; Dt1 [च]नुः G2 M1 हि (for [अ]भि). B विमृश्यतां, Dg1 विमृश्य, Dt1 विधीयतां.]

6 M1 om. (hapl.) 6-7. —[ab]) Dd1 Dm1 T3 G1.3 M1 3 [इ]दं (for [इ]दं). M3 पुन: कैकयी metri causa here and below-Dg1 कैकयीः Dt1 कयी. Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 पुत्रीत्व(D3 4 4.7 °त्व)मपसायं कैकयी ह्य(D3 तु) इमामम्. —[d]) T2 स्वास्तीर्णाद्, M3 स्वार्थीताम् (sic) (for स्वास्तीर्णाद्). —After 6, D5 ins. l. 4 of 155*.

7 M4 om. 7 (cf. v.l. 6). D5 G2 om. (G1 hapl.) 7-8. —[a]) Dt1 M2 कथयस्व (for कथय त्वं). Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 4.7 सहाया(B1 4 D2 °य)श्च; G2 M1 इहो°; M3 Cm सहो°; Cg as in text (for ममोपायं). Dg1 reads पायं केनो in marg. —[b]) D1.3 7 येन (for केन). —D3 om. 7[d]-8[c]. —[d]) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 4.7 रामश्च(D1 °श्चे) वनं व्रजेत्. —After 7, D1 reads 5 whereas B4 ins.:

156* अवश्यमेव साकार्यं यदा वदसि संप्रति ।

8 Ś1 Ñ2 V1 B D2 3 4 M4 read 8 after 154*. Dg1 Dt1.4 G1 om. 8 (for D5 G2 cf. v.l. 7). —D3 om. 8[abc] (cf. v.l. 7). —[ab]) M3 उक्ते (for उक्ता). Dt1 Dd1 Dm1 G2 M1 4 तदा (for तया). Ś1 Ñ2 V1 B D2 3.7 पापनिश्चया. M4 श्रुत्वैतन्मंथरा वाक्यं कैकेय्याः पापनिश्चया. —[c]) Ś1 Ñ2 V1 B D2 3 7 M4 वाक्यं कुब्जाथ रामस्य. —[d]) Ś1 Ñ2 V1 B1.3 4 Dt1 D2 3 7 कैकेयीमिदम् B2 M4 कैकेयीं पुनः; Dd1 Dm1 कुब्जा वाक्यमथा D3 (with hiatus) मयरा इदम् (for कुब्जा वचनम्). —After 8, Ś1 Ñ2 V1 D2.3 4 M4 read 5, while B1-3 D1 3 ins. l. 4 of 155*, whereas B4 reads 5[ab] (cf. v.l. 5).

9 [a]) Ś1 Ñ2 V1 B Dt1 Dd1 D1 3 4 M4 पुरा. Dm1 (before corr. as in text)पुरा; D2-4 7 यदा(D3 °दि [sic]) (for तव). Ś1 B4 Dg1 T2 3 Cg दैव; Cm.k t as in text (for देव). D2 3 [अ]सुरे °रे (for [अ]सुरे युद्धे). —[b]) D5-4.7 नृप° (for पतिः). Ś1 Ñ2 V1 B D2 3 4 M4 युद्धस्य | Ñ2 °साहो D1 °दाय; B1 °साः; B3 °साय; B4 °मासे, D1 °साहः D2 °साहो, M4 °यहो) परिप्लुतः. —[c]) D3 T2 3 M2 अगच्छद्, D5-3 7 धनुरादाय (for त्वामुपादाय). —[d]) D5 M3 देवराजस्य. —For 9[cd], Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 4 M4 subst.:

157* सहितो देवराजेन युद्धे कुलिशो गतः ।

[M4 अभिहतिनो देवराज्ञा (hypm.) (for the prior half).]

10 [a]) B1 D2.3 3 G1 कैकय्यो; Dd1 Dm1 T G2 3 देवि (for कैकेयि). —[b]) Ś1 Ñ2 V1 B1.3 4 D1.3 7 दंडकां B1 4 1.3.4.7 °कं) (for °कान्). —[c]) D1 पुरे (for पुरं). Dd1 वैजयंतं पुरं —[d]) D2 3 M4 यत्र राजा, D3 पुरी यत्र (for पुरं यत्र). B4 (तिः पुरा M4 Ck तिमिध्वजः.

स शम्बर इति ख्यातः शतमायो महासुरः ।
ददौ शक्रस्य संग्रामं देवसंघैरनिर्जितः ॥ ११
तस्मिन्महति संग्रामे राजा दशरथस्तदा ।
अपवाह्य त्वया देवि संग्रामान्नष्टचेतनः ॥ १२
तत्रापि विक्षतः शस्त्रैः पतिस्ते रक्षितस्त्वया ।
तुष्टेन तेन दत्तौ ते द्वौ वरौ शुभदर्शने ॥ १३
स त्वयोक्तः पतिर्देवि यदेच्छेयं तदा वरौ ।
गृह्णीयामिति तत्तेन तथेत्युक्तं महात्मना ।
अनभिज्ञा ह्यहं देवि त्वयैव कथितं पुरा ॥ १४
तौ वरौ याच भर्तारं भरतस्याभिषेचनम् ।
प्रव्राजनं च रामस्य त्वं वर्षाणि चतुर्दश ॥ १५

G. 2. 8. 18
B. 2. 9. 20
L. 2. 11. 18

11 ᵃ) V1 समुत्सर; B2.3 Dg1 स संवर; Dd1 शबर: स; Dm1 शंबर: स (by transp.), D1 स संचर (for स शम्बर). —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B D6 बहु- (for शत-). D1.2 M4 [s]भवत्सुरा (D2 °रे) (for महासुरः). —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.6 M4 दश्राय; Cm as in text. M5 सं॰ (for संग्रामं). —ᵈ) V1 दैवे॰ सह (for देवसंघैर्). Ś1 V1 D6 विनिर्जित; Dt1 Dd1 Dm1 अनि(Dt1 °नं)र्जितः; D5 विनिर्जितः; G1 अरिंदम॰; G3 न निर्जित. (for अनिर्जित).—After 11, D5 ins. 160*.

12 ᵃ) D3-5.7 असुर (for महति).—After 12ᵃ, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.; while D3-5.7 subst. for 12ᵇᶜᵈ

158* ᵒद्वयान्धतविक्षतान् ।
रात्रौ प्रसुप्तान्घ्नन्ति स्म तरसासाद्य राक्षसाः ।
तत्राकरोन्महद्युद्धं

[(l. 1) D5 पुत्या (sic) D5 विक्षता (sic), T3 -विक्षतं (sic) (for °तान्) —(l. 2) D3 °ते घ्नंते (for घ्नन्ति स्म). Dt1 Dd1 Ct तरसाषाद्य, Dm1 तस्मा वेत्, D4.7 नासाषाद्य, D5 (with hiatus) अनर माद्य, T3 °साद्य, G2 °॰ष (for तरसासाद्य) —After l. 2, D5 ins. l. 1 of 161*. —D3-5.7 om. l. 3 —(l. 3) G1.3 M1 कृत्वा (for [॰]करोत्). Dt1 M3 महा.]

—ᵈ) T3 M1 तथा (for तदा) —After 12ᵈ, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.:

159* असुरैश्च महाबाहुः शस्त्रैश्च शकलीकृतः ।

[T3 असरैश्च (sic). M3 दलविक्षत (for शकलीकृत).]

—ᵈ) M3 -ष्ट (for नष्ट-). —For 12, Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.6 M4 subst., while D5 ins. after 11:

160* तस्मिन्महति संग्रामे राजा शस्त्रपरिक्षत ।
विजित्यागतो देवि त्वयोपचरितः स्वयम् ।

[Ñ2 reads l. 1 in marg.—(l. 1) D5 असुर (for महति). D5 शस्त्र (for शस्त्र). D1 -परिक्षित. V1 रणात्परिविक्षत (for the post. half).—(l. 2) Ś1 D6 स विरादागतो. D1-4 M4 परिचीर्णस्त्वया (for त्वयोपचरित). D5 हर (for स्वयम्).]

13 ᵃ) T3 -विक्षित. (sic). D3-5.7 तत्रापिविक्षितस्तुर. —ᵇ) D5 भर्तारं (sic). D3.4.7 भर्ता ते (for पतिस्ते). D3-5.7 स्वयं (for त्वया).—ᶜᵈ) D3-5.7 transp. तुष्टेन and तेन. Dd1 Dm1 G1.2 M1.3 दत्तौ तु; D3-5.7 ते दत्तौ (by transp.), T2 दत्तौ तौ (for दत्तौ ते). M3 transp. ते and द्वौ वरौ. D3-5.7 प्रिय (for शुभ-).—For 13, Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.6 M4 subst., while D5 ins. l. 1 only after l. 2 of 158*:

161* व्रणसंरोहणं चास्य तत्र देवि त्वया कृतम् ।
परितुष्टेन ते दत्तौ वरौ द्वौ तत्र भामिनि ।

[(l. 1) Ś1 D6 -सरोपण, B4 सवखुन (for -संरोहण). D5 चापि, B1 [आ]हृन, D5 तन (for कृतम्).—(l. 2) D1 ततस्; D5 तव (for परि-). Ś1 D6 ननु भामिनि, V1 B1.2.4 तत्र भाविनि, B3 तव भाविनि, D1.2 M4 वरव(D1 °र)र्णिनि (for तत्र भामिनि).]

14 ᵃ) M4 यस् (for स). Ś1 D6 प्रतिश्रुत्य; Ñ2 V1 B D1.2 M4 पतिस्त(B2 °स्त्व)त्र (for पतिर्देवि).—ᵇ) V1 B1.2.4 Dt1 Dm1 (before corr. as in text) D4 (before corr. as in text, after corr. sec. m.) 6 T1 (after corr. pr. m. as in text) 2 यदि(B4 °दी)च्छेयं; Dg1 यथेच्छेयं (for यदेच्छेयं). B2 (m. also वरौ तदा [by transp.]) अहं नृप; Dg1 Dt1 G1.2 M1-3 तदा वरं (for तदा वरौ).—ᶜ) V1 D1 अपि (for इति). Ś1 D6 संप्रैव(D6 °च), Ñ2 V1 B (B2 m.)त(V1 य)थैव(B2 °वं, B4 °नं); D3-5.7 तेनापि (D3 °पि); D2 M4 तथापि (for तत्तेन). Dt1 गृह्णीयां तु तदा मर्तुम्; D3 ग्रहीष्यामीति श्रुत्वाय.—ᵈ) V1 तथेत्युक्ता; D3 ॰ ॰त्युक्तं (for तथेत्युक्तं).—D1.2 M4 om. 14ᶜᵈ.—ᵉ) D5 [अ]हमहं देवि, M3 हि देवि त्वं (for ह्यहं देवि). B4 अभिजानात्यहं देवि.—ᶠ) Dg1 Dd1 D2 G3 M1.3 कथिता; Dm1 कथित (sic), T2 कथित (sic) (for कथितं).—After 14, B2 (marg.) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3-5.7 T G M1-3 ins.:

162* कथेयं तव तु स्नेहान्मनसा धार्यते मया ।
रामाभिषेकसंभारान्निगृह्य विनिवर्तय ।

[(l. 1) Dd1 कथेयं; T2 तदेतां (for कथेयं). B2 D3-5.7 तु तव (by transp.); D5 च तव (for तव तु). Dg1 reads तव in marg.—B2 D3-5.7 om. l. 2.—(l. 2) Dg1 च निवर्तय (for विनिवर्तय).]

15 ᵃ) Ś1 D6 यानि वरौ तौ याचस्व; V1 B2.4 यानि याचस्व च वरौ; Dt1 वरौ याचस्व भर्तारं.—ᶜ) V1 प्रव्रजनं; D5 प्रव्राजनं (sic); D3-5.7 प्रव्रज्यां च(D3 वा) (for प्रव्राजनं). B1 D6 हि; Dg1 om. (subm.), D3-5.7 [अ]पि (for च). Dt1 रामं च (sic) (for रामस्य).—ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D6

G 2 8 18
B 2 9 22
L 2 11 18

क्रोधागारं प्रविश्याद्य क्रुद्धेवाश्वपतेः सुते ।
शेष्वानन्तर्हितायां त्वं भूमौ मलिनवासिनी ।
मा स्मैनं प्रत्युदीक्षेथा मा चैनमभिभाषथाः ॥ १६

दयिता त्वं सदा भर्तुरत्र मे नास्ति संशयः ।
त्वत्कृते च महाराजो विशेदपि हुताशनम् ॥ १७

न त्वां क्रोधयितुं शक्तो न क्रुद्धां प्रत्युदीक्षितुम् ।
तव प्रियार्थं राजा हि प्राणानपि परित्यजेत् ॥ १८
न ह्यतिक्रमितुं शक्तस्तव वाक्यं महीपतिः ।
मन्दस्वभावे बुध्यस्व सौभाग्यबलमात्मनः ॥ १९
मणिमुक्तासुवर्णानि रत्नानि विविधानि च ।
दद्याद्दशरथो राजा मा स्म तेषु मनः कृथाः ॥ २०

वर्षाणि हि(B₃ तु, D₃ च), D₅–₈ ₂ वर्षाणि त्वं (by transp) M₃ वर्षाणीह (for त्व वर्षाणि) D₁ ₂ तव वर्षाणि पञ्च च —After 15, Dg₁ Dt₁ Dd₁ Dm₁ T G M₁–₃ ins

163* चतुर्दश हि वर्षाणि रामे प्रव्राजिते वनम् ।
प्रजाभावगतस्नेह स्थिर पुत्रो भविष्यति ।

[After l 1, Dm₁ reads रामश्री —(l 2) Dg₁ -गत° स्नेह°, Dm₁ -गत स्नेह (sic) (for -गतस्नेह) Dg₁ स्थिर, T₃ स्थित° (for स्थिर)]

16 ᵃ) Ś₁ B₃ D₃ ₆ प्रविश्याय, Ñ₂ Dg₁ Dt₁ D₃ प्रविशाय(D₃ °थ) D₁ ₂ M₄ °श्यैका, G₃ M₃ समाविश्य (for प्रविश्याद्य) —ᵇ) Dm₁ क्रुद्धा च, M₃ (after corr sec m as in text) क्रुद्धेव (sic) (for क्रुद्धेव) Ś₁ Ñ₂ V₁ B D₁ ₃ ₆ M₄ क्रुद्धा भूत्वा(Ś₁ D₆ भूत्वा क्रुद्धा [by transp] D₁ क्रुद्धा त्व तु, D₃ M₃ क्रुद्धा नाम) नृपात्मजे; D₅–₈ ₇ क्रुध्ये (D₃ ₇ °द्धे)था त्व(D₆ नृ)पते शुभे —ᶜ) Ś₁ D₆ शयनांत र्हिता बाले, B₄ शय्यानंतरिता त्वय, D₂ शय्यामंतर्हितायां त्वं, D₄ ₇ सुखानंतर्हितायां(D₇ °या) त्वं, D₅ स्वशयने(यनो)न्तर्हितायां त्वं —ᵈ) D₄ (after corr sec m as in text) मलनि (metathesis) (for मलिन). Ś₁ V₁ -वासमसी —ᵉ) M₄ मैनं (for स्मैनं) —ᶠ) Dg₁ स्मैतम्, G₃ चैतम् (for चैनम्) G₂ प्रत्यभाषथा, Cm °षेथा Cg as in text (for अभिभाषथाः) D₁ ₂ M₄ मा भाषिष्ठा (D₂ °षेथा) कथंचन —For 16ᵉᶠ, Ś₁ Ñ₂ V₁ B D₅–₇ subst

164* रुदती मा निरीक्षस्व मा भाषिष्ठा कथंचन ।

[Ś₁ V₁ B₁ ₃ D₆ निरीक्षिष्ठा, D₅–₈ ₂ निरीक्षे(D₅ °क्षे)था (for निरीक्षस्व). B₁ om (hapl) मा भाषिष्ठा D₄ चाभाषी, D₆ ₃ ₇ मभाषी (sic) (for भाषिष्ठा)]

Ś₁ Ñ₂ V₁ B D₆ cont D₁ ₂ M₄ ins after 16ᵉᶠ

165* सुप्ता भूमावनाथेव दु खिता मम भामिनि ।
तत्र त्वां दयिता राजा स्वयं तु समुपस्थितः ।
प्रसादयिष्यति प्रिय प्रदयस्वांश च निमपम् ।

[(l 1) D₁ -ता (sic) Ś₁ D₆ दु खितेव च (for दु खिता मम) Ś₁ D₆ M₄ सामिनि (for भामिनि) —D₆ om l 2 —(l 2) D₃ त्वा (for त्वां) Ś₁ आसो (for स्वयं) —D₆ reads l 3 in marg —(l 3) B₁ प्रसादयिष्यति D₃ M₄ प्रेयसी (for प्र,यति) Ś₁ D₆ प्रदा स्वर्थ (for प्रिय) V₁ M₃ प्रेयसी (for प्र,यति) Ś₁ D₆ प्रदा सर्वेविनिर्णय (for the prior half)]

D₅–₈ ₇ cont (after 164*) Dg₁ Dt₁ Dd₁ Dm₁ T G M₁–₃ ins after 16ᵉᶠ

166* रुदन्ती चापि त दृष्ट्वा जगत्यां शोकलालसाम् ।

[Dt₁ पार्थिव (for चापि त) Cm g t त दृष्ट्वा (as above). D₅ ₈ ₇ रुद(D₃ ₈ °द)ती पतिता तिष्ठ (for the prior half) D₅ ₈ ₇ -शोकुला, D₃ -काङ्क्षिता (for -लालसा)]

17 ᵃ) Ś₁ Ñ₂ V₁ B D₁ ₃ ₆ M₄ भूत्वा; D₅ ₈ ₇ त्वं (for सदा) D₃ भर्त्रे (for भर्तुर्) V₁ D₁–₈ ₇ तत्र (for अत्र). —D₂ erroneously repeats from संशय in 17ᵇ up to प्रजा ते ना in 31ᵃ (see reading in D₁) —ᶜ) Ś₁ Ñ₂ V₁ B D₁ ₃ ₆ M₄ त्वदर्थं हि, Dg₁ °तेर्थे, D₄ ₇ °तेपि, T₁ तत्कृते च, T₂ त्वत्कृते स (for त्वत्कृते च) D₄ ₇ हि राजाय, M₃ महाबाहुर् (for महाराजो) D₃ ₂ अपि हि त्वत्कृते राजा —ᵈ) T₂ एव (for अपि) Ś₁ Ñ₂ V₁ B D₆ विप दीक्षामपि त्यजेत्; D₁ ₂ M₄ दीक्षामपि विशेयित्वा, D₅–₈ ₇ दीक्षामपि(D₄ ₇ °शि) वित्वा (D₃ °ति) पतेत्

18 D₁ ₂ M₄ om 18-19 In Ś₁ Ñ₂ V₁ B D₅ ₈ ₇ the sequence of sl from 18-26 is as follows 20 22, 23 (D₅ ₈ ₇ including l 1-2 of 167*), 21 (D₅ ₈ ₇ with l 3 only the rest with l 3 4 cf 167*), 24 25 (Ś₁ V₁ B₁ D₆ om 25ᵃᵇ) 19ᶜᵈ, 18, 19ᵃᵇ (D₄ ₇ read 19ᵃᵇ before 19ᶜᵈ) and 26 while in D₃ it is 20 22, 23 (including l 1-2 of 167*) 21 (including l 3 of 167*) 24ᵃᵇ, 25ᶜᵈ, 24ᶜᵈ, 25ᵃᵇᵉᶠ, 19 18 and 26 —ᵃ) D₄ T₂ त्वा (for त्वां) —ᵇ) Dm₁ reads न in marg Dg₁ प्रत्यवेक्षितुं, M₃ अभिवी° (for प्रत्युदीक्षितुम्) Ś₁ Ñ₂ V₁ B D₆ न च क्रु(V₁ क्रु क्रु)द्धामुपेक्षितुं. D₅ ₈ ₇ न क्रुद्धामप्युपेक्षितुं; T₁ क्रुद्धां संप्रत्युदीक्षितुं —After 18ᵃᵇ, Ck reads 20 —ᶜ) Ś₁ V₁ B D₆ प्रियार्थं Dg₁ Dt₁ Dd₁ Dm₁ (sup lin as in text) तु (for हि)

19 D₁ ₂ M₄ om 19 (cf v l 18) For sequence in Ś₁ Ñ₂ V₁ B D₅ ₇ cf v l 18 —ᵃ) Ś₁ B₁ ₂ D₃ ₆ ₇ च(D₇ ह्य)तिक्र D₃ ₇ °क्रा)मितुं (for ह्यतिक्रमितुं) B₁ शक्ते (sic) —ᵇ) Dg₁ कार्यं (for वाक्यं) —ᶜ) Ś₁ V₁ B D₁ ₃ ₇ मन्दु (for मन्द) V₁ मन्दभाषात् च बुद्ध(बुद्ध्य)स्व —ᵈ) Ñ₂ V₁ B₁ ₄ बलम् (for बलम्)

20 For sequence in Ś₁ Ñ₂ V₁ B D₅–₈ cf v l 18. Ck reads 20 after 18ᵃᵇ. —ᵃᵇ) Ś₁ D₆ च प्र Ñ₂ माव

यौ तौ देवासुरे युद्धे वरौ दशरथोऽददात् ।
तौ स्मारय महाभागे सोऽर्थो मा त्वामतिक्रमेत् ॥ २१
यदा तु ते वरं दद्यात्स्वयमुत्थाप्य राघवः ।
व्यवस्थाप्य महाराजं त्वमिमं वृणुया वरम् ॥ २२
रामं प्रव्राजयारण्ये नव वर्षाणि पञ्च च ।
भरतः क्रियतां राजा पृथिव्यां पार्थिवर्षभः ॥ २३
एवं प्रव्राजितश्चैव रामोऽरामो भविष्यति ।
भरतश्च हतामित्रस्तव राजा भविष्यति ॥ २४
येन कालेन रामश्च वनात्प्रत्यागमिष्यति ।
तेन कालेन पुत्रस्ते कृतमूलो भविष्यति ।
संगृहीतमनुष्यश्च सुहृद्भिः सार्धमात्मवान् ॥ २५

G 2 8 29
B 2 9 35
L 2 11 29

(for मणि) Dg1 T3 M3 Cg -मुक्त Dt1 Dd1 Dm1 रत्न (for -मुक्ता) G1 M1 2 मणि मुक्तां, G3 मणिरत्ना D01 Dt1 Dd1 Dm1 T3 G1 2 M1-3 सुवर्णं च (for सुवर्णानि) D3 6 7 यदि चापि हिरण्यस्य भवीन(D3 7 चा)पि पर्वताद् (D3 7 °त) —c) D3 दद्या (for दद्याद्) Ś1 Ñ2 V1 B D1-6 M3 यदि दद्या से भर्ता(Ś1 D3 राजा) —d) Ñ2 ते स्व, B1 सत्र (for तेषु)

21 For sequence in Ś1 Ñ2 V1 B D3-7 cf v l 18 M3 reads 21 after 23 —a) Ś1 D3 तौ यौ (by transp) Dg1 D3 T1 M3 यौ ते, G3 M1 यौ द्वौ, Cm g h as in text (for यौ तौ) T1 दैवासुरे —b) Ś1 Ñ2 V1 B Dt1 Dd1 D1 7 M3 दद्यौ, Dm1 [ऽ]ददत्, Cm as in text (for ऽददात्) —cd) D3 6 7 महाराज (for महाभागे) D3 G3 सार्थो (sic) D3 6 7 व्यतिक्रमेत्, B(ed) क्रमेदिति (for अतिक्रमेत्) Dt1 सोर्थौ नातिक्रमेदिति (for d) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 4 M3 तौ स्मारयिष्या याचेथा पश्चादेतद्(Ñ2 V1 T3 °दं व, D1 °च व) [illegible] —After 21, Ś1 Ñ2 V1 B D1 4 4 M3 ins l 3 and 4 while D3-6 7 ins l 3 of 167*

22 For sequence in Ś1 Ñ2 V1 B D3-7 cf v l 18 —a) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M3 तु तौ (V1 दत्तौ) वरौ (for तु ते वरं) Ś1 Ñ2 V1 B3 D6 M3 दि सु, B1 2 D2 द्दिसेत्, B4 (with hiatus) इच्छेत्, D3 दद्या (for दद्यात्) —b) D3 6 7 उत्थाय (for °प्य) Ś1 D6 M3 स्वयमुत्थापयिष्यति Ñ2 V1 B D1 2 स्वयमुत्थापयेत्(V1 B3 D2 °यन्, B4 °यत्) पति (D2 °ति) —cd) Dm1 अवस्थाप्य T3 महाराजो (sic) (for महाराजं) M3 इय (sic) (for इम) Dg1 Dt1 वृणुयाद्, T3 वृणुया D3 6 7 वृणोथा(D7 °था)स्त्वमिमौ वरौ (for d) Ś1 Ñ2 V1 B D1-4 M3 सत्ये(V1 यत्ने)न(B1 °ने [sic]) परिगृह्णीत याचेथास्त्व(V1 B2 °स्तु) तदा वरौ

23 For sequence in Ś1 Ñ2 V1 B D3-7 cf v l 18 —a) D4 7 G3 [इ]व प्रव्य (for °वये) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1 3-6 रामप्रव्रा(B4 °म)ज्यार्थे च, B2 Dt1 रामप्रव्रा(Dt1 °व्र) जनं दूर(B3 चैव) M3 राजप्रव्राजनं चैव —cd) Dd1 Dm1 T1 (before corr as in text after corr sec m) राज्ये (for राजा) Dg1 T2 3 M3 पृथिव्या (for पृथिव्यां) Dt1 D3 6 7 T1 G3 M1 2 पार्थिवर्षभ Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M3 द्वितीयं याचयानाय भरतस्य वरं शुभे(D2 °भ) —After 23, M3 reads 21. —After 23 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3 6 7 T G M1-3 ins, while Ś1 Ñ2 V1 B D1-6 M3 ins l 3 and 4 only after 21

167* चतुर्दश हि वर्षाणि रामे प्रव्राजिते वनम् ।
रूढश्च कृतमूलश्च शेषं स्थास्यति ते सुत ॥
रामप्रव्राजनं चैव देवि याचस्व तं वरम् ।
एवं सेत्स्यन्ति पुत्रस्य सर्वार्थास्तव भामिनि ॥

[(l 1) D3 च (for हि) Dt1 D6 7 प्रव्राजिते, D3 प्रवातिते (sic) (for प्रव्राजिते) D3 (before corr) G3 M1 वने (for वनम्) —(l 2) D3 6 7 दृढम् (for रूढम्) D3-6 7 दृढ (for कृत) M1 क्षेम (for शेष) G3 मे (for ते) —D3 6 7 read l 3 after 21 —(l 3) B4 प्रव्राजन, D3 प्रवासन Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1 2 6 M3 देवि Dd1 चैव (for चैव) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M3 राज्यमपि सुतस्य च(D3 M3 ते) D3 6 7 द्वितीयं याच्यतां वरं (for the post half) —D3-6 7 om l 4 —(l 4) T3 3 सेत्स्य(T3 °त्स)ति (sic) (for से°) Dt1 Dd1 Dm1 कामिनि (for भा°) Ś1 D6 याचेथा भुवि कल्याणि सा त्व(D6 त्वा) भाग्येनान्तर Ñ2 V1 B D1 2 M3 याचेथा(D1 2 चैव M3 तेन) भुवि(B3 नदि D1 सुत) कल्याण भुव प्राप्स्यसि ते सुत]

24 For sequence in Ś1 Ñ2 V1 B D3-7 cf v l 18 —a) Ś1 Ñ2 V1 B D6 ध्रुव, D1 2 M3 वने D 3 7 सत (for एव) B4 4 D01 D1 प्रव्राजितस्त्व B4 D01 D4 चैवं —b) D1 सतो M3 भद्र (for रामो) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 D6 भद्रे, B4 भद्रो, D3 om M3 [ऽ]राजा (for ऽरामो) D3 6 7 वनं रामो गमिष्यति §§ Cm रामोऽरामो भविष्यतीति। स्वयमेव एव भविष्यति। §§ —d) Dg1 Dt1 M2 3 गतामित्रस् Ś1 Ñ2 V1 B D1-6 M1 सोऽस्यते चापि पुत्रस्ते ध्रुवं(D1 4 M3 चिर)राज्यमस्तव, D3 6 7 चतुर्दशैव वर्षाणि भरतस्ते सुतो नृप

25 For sequence in Ś1 Ñ2 V1 B D3 7 cf v l 18 —Ś1 V1 B1 D1-6 M3 om 25ab D3 reads 25ab in marg —a) B4 om (hapl ?) कालेन Ñ2 B2-4 D3 6 7 पार्थस्थो (for रामश्च) —c) Dt1 Ct अंतर्बहिश्च (for तेन कालेन) D3 6 त पुत्र (by transp) Ś1 Ñ2 V1 B D1-6 M3 भरतोनेन,(Ś1 D2 °नस्तन) का न —e) Ś1 Ñ2 V1 B D6 मद्ध, T2 रूढ, Cr g t as in text (for कृत) —D3 reads from 25e up to 168* in marg —f) V1 संगृहीतो, D3 संगृहीत्वा (sic) (for संगृहीत) —f) Dt1 साक्रम्, D4 7 धायम्, T2 धार्यम् (for सार्धम्) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M3

सन्ति दुःसंस्थिताः कुब्जा वक्राः परमपापिकाः ।
त्वं पद्ममिव वातेन संनता प्रियदर्शना ॥ ३०
उरस्तेऽभिनिविष्टं वै यावत्स्कन्धात्समुन्नतम् ।
अधस्ताच्चोदरं शान्तं सुनाभमिव लज्जितम् ॥ ३१
जघनं तव निर्घुष्टं रशनादामशोभितम् ।
जङ्घे भृशमुपन्यस्ते पादौ चाप्यायतावुभौ ॥ ३२
त्वमायताभ्यां सक्थिभ्यां मन्थरे क्षौमवासिनि ।
अग्रतो मम गच्छन्ती राजहंसीव राजसे ॥ ३३
तवेदं स्थगु यद्दीर्घं रथघोणमिवायतम् ।
मतयः क्षत्रविद्याश्च मायाश्चात्र वसन्ति ते ॥ ३४

G 2 9 14
B 2 9 47
L 2 12 9

हि (for तु ममार्थेषु) —b) V1 T3 नित्य युक्ता, B1 नित्यं युक्ता, D1 2 स्वमेव च (for नित्ययुक्ता) V2 हिते रता (for हितैषिणी) —c) T3 समयमुद्दश्य Ś1 D5 6 7 नाज्ञासिषमहं पूर्वं, Ñ2 V3 B D1 3 M3 नाह(V1 B1 4 न हि) जाना(D2 3 M4 बुद्धया)मि कुटिले, D5 न जानामि (with hiatus) अपूर्वं तु —d) Ñ2 B(B2 [marg] as in text also) राम, V1 नाम, D2 राज्ञि, D3 राज्य (for राजसु)

30 a) V1 त्व तु (for सन्ति) V1 T3 दु सहिता (for दुःसंस्थिता) Ś1 D11 D6 M4 कुब्जे —b) D7 पापिका (sic), T G3 दारुणा (for पापिका) Ñ2 V2 B D1 3 M4 विरूपा विकृताननाः, —c) Ñ2 V2 B D1 3 M3 त्व तु पद्मानन (B1 °ग्रानन)निभा(D3 °भे) —d) Ś1 D6 7 वा(D7 न)मिता, Ñ2 B D1 3 M3 कुब्जेति, V1 कुब्जारि, D4 न हिता, D5 सवत, M3 सेगता (for संनता) —After 30 T3 repeats 28

31 a) Ś1 D6 समभिस(D6 °स्प)ष्ट, Ñ2 B M3 नाते (Ñ2 B2 °भि)निर्भेसम्(B2-4 M4 °र्भुग्नम्, B3 [also] °र्भिसम्), D4 सुनिविष्टं (sic) D5 सुनिविष्टं च T3 °ष्टं हि, M3 हि नि° (for ऽभिनिविष्टं वै) V1 तपस्ते नाभिनिर्भग्नम्, D1 प्रज्ञा ते नावज्ञानामि, D2 उज्ज्वा तेनिनिर्भुग्नम्, D3 उत्तरस्ते शुचि स्निग्ध (corrupt) D7 उरस्तव निविष्टेव (corrupt) —D5 reads 31b-32a in marg —b) D5 यौ च (for यावत्) Ś1 D5-7 स्कन्धौ समुन्न(D5 7 °ह्न)तौ, Dg1 Cm tp सस्थानमुन्नत, V2 स्कन्धस° (for स्कन्धात्समुन्नतम्) Ñ2 V1 B भाकण्ठम्मु(V1 °ठ मु)खमुन्नत(B1 °त्तम) D1 बाकण्ठात्त समुन्नत, D6 M1 आकण्ठाच्च(M3 °च्च) समुन्नत —c) V1 B1 3 T1 G1 2 M4 3 Ct m g k शात, B4 भून, Dm1 शाते, D1 2 क्षाम, D3 एयात, Ct t as in text (for शान्त) D4 7 (च)दरस्थान Cm p अधस्ताच्चैव सधार्ते —d) Ś1 D6 अचललक्षित, D6 1 इव लक्षित, D6 अविलक्षित (for इव लज्जितम्) Ñ2 B D1 2 M4 विलग्न च य(B1 स)था मुन (D1 3 मुन), V1 विलग्न यथासुर (subm) —After 31 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

174* प्रतिपूर्णं च जघन सुपीनौ च पयोधरौ ।
विमलेन्दुसम वक्त्रमहो राजसि मन्थरे ।

[(1 1) Dg1 Dd1 Dm1 T3 M3 C6 परि Ct as above (for प्रति) G1 सुपीनौ(नौ ?) (for सुपीनौ) —(1 2) T3 -निभ (for सम)]

32 D4 reads 32a in marg (cf v l 31). —a) Ś1 तव निर्घृष्टे, Ñ2 त स्वभिदास, V1 B3 4 ते सुविन्यास, B1 2 D1 3 M1 ते सु(B1 स)विन्यासे, Dt1 T1 2 G M1-3 Ct तव निर्घृष्टं (M3 °ष्ट) D5 6 7 (m also) तव विस्पष्ट, D5 तव विस्पष्टं T3 तव संवृष्ट, Cm tp as in text (for तव निर्घुष्टं) —b) Ñ2 V1 B Dg1 D1-3 5 रशना Ś1 D5-7 गुण (for -दाम) Dt1 Dd1 Dm1 भूषित (for -शोभितम्) —c) Ś1 D6 भृशतम, D4 7 °मप (for भृशमुप) D5 उपवस्ते (sic) Ñ2 V1 B D1 3 M4 जङ्घे दीर्घे(Ñ2 D1 °र्घ) तनू चैव, —d) Ś1 D5-7 प्र(Ś1 D6 वि)ततागुली, Ñ2 V1 B D1 2 M4 [अ]प्या(V1 [ए]वा)यतौ कृशौ, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 व्यायतावुभौ, T3 [अ]स्या° (for [अ]प्यायतावुभौ)

33 a) D4 7 संधिभ्या, T3 सद्भिभ्यां (corrupt) (for सक्थिभ्यां) —b) Ś1 D5-7 शुद्ध, Ñ2 V1 B1-3 D1 2 M4 नील (for क्षौम) B3 Dt1 Dd1 D5 6 8 T2 3 G M1 2 वासिनी (for वासिनि) B4 मंथरामलवासिनी (sic) —d) Ś1 D2 4 6 7 सारसीव विराजसे, Ñ2 V1 B D1 M4 टिट्टिभीव विराजसे, Dt1 राजहंसीव शोभसे, Ctp as in text —After 33 Ś1 (m reads after 176*) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 5 7 T G M1-3 ins

175* आयाम्या शम्बरे माया सहस्रमसुराधिपे ।
सर्वास्त्वयि निविष्टास्ता भूयश्चान्या सहस्रशः ।

[(1 1) Dg1 अन्त्या T3 आख्या Dg1 D5 7 G3 माया, D5 सहस्रासुराधिपे (for the post half) —(1 2) Ś1 D11 इत्वे ते (for सर्वास्त्वयि) G2 तु (for च)]

34 Ś1 reads 34cd in marg —a) Ś1 Dt1 M2 Ct तदेव(M3 °व) M3 तवेद (for तवेदं) Dm1 दीर्घे —b) M2 इ ते (for इवायतम्) —For 34cd, Ñ2 V1 B D1 2 6, M3 subst while Ś1 ins after 33 (followed by 175*)

176* तवेद् कडुदाकार कुब्जे ते चारु शोभते ।,

[Ś1 D6 यदि B4 बन्धाकार (unmetrical) D1 है, D6 om ku (for ते) Ñ2 D3 शोभति, D1 शोभन, M4 शोभते (for शोभते) V1 कुब्जात्वे चारुदानने, B2 3 4 कुब्ज(B3 °ब्जे) चारु शुभानने (for the post half)]

Whereas D5-6 subst for 34cd

177* यस्मात्ते कडुदीर्घो रथघोणमिवोच्छ्रितम् ।

[D1 रथ D3 2 रथघोण इव स्थित (D3 सत) (for the post half)]

—c) Ñ2 B3 D1-3 शुद्धविद्याश्च, D1 नय विद्याश्च, D3 °विद्यासु M4 °वंशानां (for क्षत्रविद्याश्च) —d) M4 विशति (for वसन्ति) D3 मे (for ते)

G 2 8 43
B 2 9 47
L 2 12 10

अत्र ते प्रतिमोक्ष्यामि मालां कुब्जे हिरण्मयीम् ।
अभिषिक्ते च भरते राघवे च वनं गते ॥ ३५
जात्येन च सुवर्णेन सुनिष्टप्तेन सुन्दरि ।
लब्धार्था च प्रतीता च लेपयिष्यामि ते स्थगु ॥ ३६
मुखे च तिलकं चित्रं जातरूपमयं शुभम् ।
कारयिष्यामि ते कुब्जे शुभान्याभरणानि च ॥ ३७
परिधाय शुभे वस्त्रे देवतेव चरिष्यसि ।
चन्द्रमाह्वयमानेन मुखेनाप्रतिमानना ।
गमिष्यसि गतिं मुख्यां गर्वयन्ती द्विषज्जनम् ॥ ३८
तवापि कुब्जाः कुब्जायाः सर्वाभरणभूषिताः ।
पादौ परिचरिष्यन्ति यथैव त्वं सदा मम ॥ ३९
इति प्रशस्यमाना सा कैकेयीमिदमब्रवीत् ।
शयानां शयने शुभ्रे वेद्यामग्निशिखामिव ॥ ४०
गतोदके सेतुबन्धो न कल्याणि विधीयते ।
उत्तिष्ठ कुरु कल्याणं राजानमनुदर्शय ॥ ४१

35 [a]) N3 तत्र, M3 यत्र (for अत्र) B3 reads ते *sup lin* V1 B4 प्रतिमोक्षामि (sic) B3 (also as in text) प्रतियोक्ष्यामि, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G1 2 M1 3 Ct [ऽ]हं प्रमोक्ष्यामि, Cm as in text (for प्रतिमोक्ष्यामि) D5-8 7 अताहं प्रतिमोक्ष्या(D7 °क्ष्य)मि —[b]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 transp मालां and कुब्जे —[c]) Ñ2 B1 4 तु (for च) —[d]) Ñ2 V1 B रामे चैव (for राघवे च) D1 2 M4 रामे चारण्यमाश्रिते

36 [a]) Ś1 B2 D6 जात्येन ते, Ñ2 जातरूपेन, V1 B1(*sup lin* also as in Ś1) 4 सुजातेन, B2 जाम्बूनद (for जात्येन च) T1 हिरण्येन (for सुवर्णेन) —[b]) Ś1 D6 मणियुक्तेन, V1 सुनिविष्टेन, B3 सुलिप्ते(also °ष्टते [sic])न च, D2 सुनिसृष्टेन, D3 निष्टप्तेन च (sic) D4 7 सुतप्तेन च, G2 सुनष्टप्तेन, G3 °ष्टप्तेन च (hypm) M1 सुनिष्ट**, M4 सुसृष्टप्तेन (for सुनिष्टप्तेन) D1 7 सुदतं, B(ed) मधुरे (for सुन्दरि) —[c]) Ś1 Ñ2 V1 B D6 समृद्धार्था, D1 2 समिद्धार्था (for लब्धार्था च) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 [अ]हं (for च) M4 सिद्धार्था प्रीतमनसा —[d]) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M4 भूषयिष्यामि (for लेप°) Ś1 Ñ2 B3 D1-4 M4 तनुं, V1 क्वचित्, B1 मुखे, B2 त्वहं, B4 मुख, Dg1 T1 G1 2 M3 स्थगु, D1 4 7 कतुग, D3 कर्डुं, T2 स्थगु, G2 स्थहु, Cm Ct as in text (for स्थगु)

37 [a]) B1 4 स्तनौ, D2 M3 मुखेन (sic) (for मुखे च) Ś1 D6 कांत (for चित्र) —[b]) Ś1 Ñ2 V1 D1-7 M4 कांचनं कनकप्रभं(D5-8 7 °मरेक्षणं) —[c]) M4 करिष्यामि तव —After 37, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 ins

178* पादद्वमनर्घं लिप्त चन्दनेन सुगन्धिना ।

[D1 अग्र D2 अग्रे (for अत्र) Ś1 -सुगन्धिना, D2 मयालम्बा, D5-8 7 -नगाधकवान्, M4 -नवादार्दा (for -न्दनेन) D1 जातरूपविभाषा (sic) (for the prior half)]

38 [a]) Ñ2 V1 B D1 M2 4 देवीव(M4 देवते) विचरिष्यामि, D3 देवि त्व विहरिष्यामि —[c]) M3 दमा damaged in चन्द्रमा Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 चद्रे वि(D2 6 °ह्वय)स्पर्धमानेन, D5 4 7 चंद्रविस्पर्धितानेन(D3 °ते)न, D3 चद्रबनस्पर्धमानेन, M4 चंद्रबिंबनिकाशेन —[d]) Ś1 Ñ2 V1 B D6 च(Ś1 D6 त्वं) शुभानने, D1 6 M3 च(M4 त्व) शुचि(D4 सुवि)स्मिते, D3 [अ]प्रतिमानने, D5 6 7 G1 [अ]प्रतिमेन ते(G1 च) T1 प्रतिमेन च, T2 [अ]प्रतिमा शुचि G2 M1 [अ]प्रतिमानिना, Cg as in text (for [अ]प्रतिमानना) —[e]) B1 2 3 रमिष्यसि, D3 विशिष्टसि (sic) M4 भजिष्यति (for गमिष्यसि). Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 [अ]नघा([D6 °]मि (for गतिं मुख्यां) —[f]) Ś1 D6 नर्दयंती, Dd1 Dm1 G2 M3 Cp गर्हयंती, D1 2 मर्दयंती D5-8 7 कर्ष(D5[after corr sec m] क्षय)यती, T1 रामयती, M4 स्पर्धयती, all Cs as in text (for गर्वयन्ती) Ś1 Ñ2 V1 B D6 सुहृज्जने, Dt1 Dd1 Dm1 T2 G1 2 M1 3 Cm t द्विषज्जने, D3 जनाजन, Cg as in text (for द्विषज्जनम्)

39 Dg1 om 39-40 —[ab]) G2 तथा (for तव) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M4 कुब्जे दास्योन्या (for कुब्जाः कुब्जायाः) D3 5 7 अद्यप्रभृति या काश्चित्कुब्जा(D6 °ब्जे) मम निवेशने —[c]) D3-5 7 तावत्या (for पादौ) V1 उपचरिष्यति (for परि°) —[d]) B1 2 तथैव, D5-8 7 तथा त्वं(D3 मां) (for यथैव) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M4 मम भामि(Ñ2 V1 B °नि)नि, D3 5 7 मा(D3 7 मा, D5 त्वं) वरानने, G2 (before corr) त्वं समा मम (for त्वं सदा मम)

40 Dg1 om 40 (cf v l 39) —[ab]) Dd1 Dm1 M3 *प्रशस्यमाना सा कुब्जा* (for [a]) *D3 6 7 कुब्जा देवीमथाब्रवीत्* (for [b]) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M4 एवं प्रशस्ता कैकेय्या कुब्जा भूयोऽब्रवीदिदं —T2 om (hapl) from 40[c] up to 44 —[c]) Ñ2 V1 B M4 देवीं D1 2 दिव्ये (for शुभ्रे) —[d]) T1 damaged for अग्निशि Ś1 D3 7 स्वर्णसंनीश(D3 7 °भ) तां भूतां, Ñ2 B1-3 D1 2 M4 केकयीं त्वरयंत्युत(Ñ2 °यन्त, D1 2 M4 °यन्निव) B4 कैकयीं सा कृतस्मिता

41 T1 om 41 (cf v l 40) —[a]) Ś1 D1-7 transp न and कल्याणि Ñ2 V1 B D1 2 M4 प्रशस्यते (for विधीयते) —M4 om 41[cd]. —[c]) Dg1 Dm1 G2 M4 कल्याणि (for °णं) —[d]) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 परिमोद(B1 °वार)य (for अनुदर्शय) —After 41, D3 ins while Ś1 Ñ2 V1 B1 2 4 D1 2 6 ins l 2-3 only

179* तव यास्यपरो राजा करिष्यति तदस्य(?)।
तवेत्यथ प्रतिज्ञाय सम्यक्तावचनं तदा ।
भरतस्याभिषेकाय कैकेयी कृतनिश्चया ।

तथा प्रोत्साहिता देवी गत्वा मन्थरया सह ।
क्रोधागारं विशालाक्षी सौभाग्यमदगर्विता ॥ ४२
अनेकशतसाहस्रं मुक्ताहारं वराङ्गना ।
अवमुच्य वरार्हाणि शुभान्याभरणानि च ॥ ४३

ततो हेमोपमा तत्र कुब्जावाक्यवशं गता ।
संविश्य भूमौ कैकेयी मन्थरामिदमब्रवीत् ॥ ४४
इह वा मां मृतां कुब्जे नृपायावेदयिष्यसि ।
वनं तु राघवे प्राप्ते भरतः प्राप्स्यति क्षितिम् ॥ ४५

G 2 8 37
B 2 7 50
L 2 12 22

[(l 2) D1 [प]त्र (for [अ]व) D2 परिहाय D1 चक्रन्त N2 B3 D1 2 तत्र, D6 गृह (for तत्र)]
while D3 6 7 ins

150* इति प्रोत्साहिता देवी कैकेयी कुब्जया तदा ।
भरतार्थैषिणी मूढा रामार्थं भृशदूषिणी ।

[(l 1) D3 प्रोत्साहिता, D5 मो°, D2 वो° —(l 2) D2 7 रामा°, D3 रामार्थे]

42 T3 om 42 (cf v l 40) Ś1 Ñ2 V1 B D3-7 transp 42 and 43 —a) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M1 सुप्रति(M1 चै)बोधिता, D3 तथा प्रोत्साहिता, M3 तथा प्रो° (for तथा प्रोत्साहिता) —b) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M1 तया (for गत्वा) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M1 सहा(D1 2 °था) (for सह) —c) D6 क्रोधागारे Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M1 प्रविश्यैका (Ś1 D6 °व, D1 7 °पा) (for विशालाक्षी) —d) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M1 सौभाग्यबलदर्पि(Ś1 °गवि)ता Dg1 D3 6 7 T3 G1 2 M1 3 °मददर्पिता

43 D1 2 T3 M1 om 43 (for T3 cf v l 40) Ś1 Ñ2 V1 B D3 7 transp 42 and 43 —a) Ś1 Ñ2 V1 B D6 महार्हमणिरत्नाढ्य(V1 °नि) —b) Dg1 मुक्ताहारान् D1 7 वराङ्गना —c) Dg1 अभिमुच्य (for अव°) Ś1 Ñ2 V1 B D6 तथान्यानि D3 1 1 सुवर्ण त(D3 °णाभ) G1 2 M1 3 महार्हाणि (for वरार्हाणि) D7 (Not taken for Crit App) वरागानि त्यान्यानि —d) Ś1 Ñ2 V1 B D6 सर्वाणि (for शुभानि)

44 T3 om 44 (cf v l 40) —a) D1 Dd1 Dm1 यथा (for ततो) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M1 तत(D3 4 °त्र)हे(D1 है)मोपम(D3)सु —b) N2 V1 B D1 2 M1 भृशातुरा (for वशं गता) —c) D1 संवेश्य (for संविश्य)

45 a) Ś1 D6 यत्र (for इह) N2 B1 2 रामां B1 मां वा (by transp) M1 3 या मा (for वा मां) D6 इह वा सत्यां कुब्ज (for a) Ś1 N2 V1 B D2 6 M1 अर्थरामं विस्फ्य (for b) D1 2 5 7 इहैवाद्य विमोक्ष्यामि प्राणानिष्टा ...

[(l 1) D2 1 कुब्जैन विना (D2 °ण नर ना)प्यन्यद्वत् त्रिविश शोभ(D1 ओज)न M1 कुब्जामभिमुखाभां वीक्ष्य वादीन्युक्तवन् —(l 2) Ś1 B1 D6 अलेवविन्देह V1 B2 आगे°, B1 D1 2 आ (B1 न)मेविष्याम्यह M1 न महिश्याम्यह (for न हि विधे ह्यहं) V1 B1 2 वनेह D3-5 7 रोचविष्याम्यह तावधावद्रामो न गच्छति]
B2(marg) D3-5 7 cont

152* अभिषिक्ते च भरते राघवे च वनं गते ।
क्रोधागारात्समुत्थास्ये नान्यथा पश्य मे मतम् ।

[(l 1) B2 तु (for च) —(l 2) D3 damaged for नान्य B2 शर्मि D1 6 धृति (for मतम्)]

Thereafter, D2 1 read a passage given in App I (No 8), while B3 ins l 7-8 only of App I (No 8)
— After 45 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 ins

153* न सुवर्णेन मे ह्यर्थो न रत्नैर्न च भोजनैः ।
एष मे जीवितस्यान्तो रामो यद्यभिषिच्यते ।
अथो पुनस्तां महिषीं महीक्षितो
वचोभिरत्यर्थमहापराक्रमं ।
उवाच कुब्जा भरतस्य मातरं [5]
हितं वचो राममुपेत्य चाहितम् ।
प्रपत्स्यते राज्यमिदं हि राघवो
यदि ध्रुवं त्वं ससुता च तप्स्यसे ।
अतो हि कल्याणि यतस्व तत्तथा
यथा सुतस्ते भरतोऽभिषेक्ष्यते । 10]
तथातिविद्धा महिषी तु कुब्जया
समाहता वाग्भिरिषुभिरुद्धृतैः ।
निधाय हस्तौ हृदयेऽतिविस्मिता
शशंस कुब्जां कुपिता पुनः पुनः ।
यमस्य वा मां विषयं गतामितो 15
निशाम्य कुब्जे प्रतिवेदयिष्यसि ।
वनं गते वा सुचिराय राघवे
समृद्धकामो भरतोऽभिषेक्ष्यति ।
अहं हि नैवास्तरणानि न स्रजो
न चन्दनं नाञ्जनपानभोजनम् ।
न किंचिदिच्छामि न चेह जीवितं
न चेदितो गच्छति राघवो वनम् ।

(2 9 2 B 2 10 22 L 2 13 2

तां तत्र पतितां भूमौ शयानामतथोचिताम् ।
प्रतप्त इव दुःखेन सोऽपश्यज्जगतीपतिः ॥ २
स वृद्धस्तरुणीं भार्यां प्राणेभ्योऽपि गरीयसीम् ।
अपापः पापसंकल्पां ददर्श धरणीतले ॥ ३
करेणुमिव दिग्धेन विद्धां मृगयुना वने ।
महागज इवारण्ये स्नेहात्परिममर्श ताम् ॥ ४
परिमृश्य च पाणिभ्यामभिसंत्रस्तचेतनः ।
कामी कमलपत्राक्षीमुवाच वनितामिदम् ॥ ५
न तेऽहमभिजानामि क्रोधमात्मनि संश्रितम् ।
देवि केनाभियुक्तासि केन वासि विमानिता ॥ ६

B2 निषसाद स, D5 विषसादत (sic) —(l 15) G2 वेल्म् (for वेलाग्) D3 अत्यापवर्तीने (hypm) D1 अत्यवर्तीने —(l 16) G3 स (for न) B3 G2 M1 हि (for च) —B3 om l 17–22 —(l 17) D1 7 गृहस्यस्ता (for गृहगतो) D3 रा* (for राजा) Dt1 परिपृच्छत D3–6 7 पप्रच्छ न्पतितां शुभां (D3 5 प्रिया) (for the post half) —(l 18) Dm1 (after corr) T1 यथापूर्वम्, D3 °गरम्, D1 6 7 °परम् all Cs as above (for यथापुरम्) M3 अभिज्ञाय Dm1 आपश्ति (before corr °त) D3 6 7 स्वार्थलिप्सुरुपस्थित (for the post half) —D5 om (hapl ?) l 19 and 20 —(l 19) G2 M4 प्रतीहारी Dg1 तथोवाच G3 तु (for तु) Dg1 Dm1 T2 3 G1 2 M1 3 4 शुभ्र(M2 रचि)नाकक्षि D1 4 7 छत्रधारा ततो वाक्यमकीर्तन(D3 °ह्रीत) कीर्तयत् —(l 20) D1 देवाद्वा (sic) G3 M2 (after corr sec m as above) देवि देव (for देव देवी) D3 अतिद्रुता —(l 21) Dt1 T G1 3 M4 प्रतीहार्या, D2 प्रतीभार्या (sic) D1 5 7 छत्रधार्या (for प्रतिहार्या) D3 4 7 हत (for राजा) D4 7 –दुःखित (for –दुर्मना) —D3 5 7 om from l 22 up to 2^{ab} —(l 22) M3 –व्याकुले हृदि (for –व्याकुलेन्द्रिय) M4 कुलितस्त्वाकुलो हृदि (for the post half)]

2 D1 4 7 om 2^{ab} (cf v l 1) —^{a}) M4 स (for ता) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S (except M4) तत्र ता (by transp) M3 damaged for ता) D1 2 M4 दयितां, M3 lacuna for पति (for पतितां) B2 (m also as in text) तत्र ह्यपचितां भूमौ —^{b}) B3 (also as in text) D1 M4 अयथोचितां (for अतथो°) —Ś1 D3–7 repeat 2nd after l 1 of 189* —^{c}) Ś1 D1–7 M4 (Ś1 D3–7 second time) प्रतप्त(D1 (before corr)°प्त)म्, D2 (first time) सुधार्ते, D1 7 (both first time) प्रयात (for प्रतप्त) M3 om इव (subm) Dg1 शोकेन (for दुःखेन) —^{d}) Ś1 Ñ1 V1 B1–3 D1 6 M1 (Ś1 D6 first time) सुधाय, Ś1 D3–7 (all second time) विशाय, B1 शुशोच D1 शुशुचे, D3–6 7 (all first time) बभूव (for सोऽपश्यत्) V1 जगता (for जगती)

3 ^{a}) Ñ1 सवृद्धस्, M4 वा तुरगस् (for स वृद्धस्) —^{b}) D1 प्राणभ्यो, M4 प्राणेद् (for प्राणेभ्यो) —After 3^{c} Ś1 Ñ1 V1 B D1–7 M4 ins

188* उपचक्राम दुःखित ।
सर्वलोकाधिपं मूढमनर्थमपि चात्मन ।
भार्यानुमार्गं समासो

[(l 1) B1 D1 अवचक्राम V3 सान्त्वितु B1 4 D2 M4 दुःखितां, D3 5 सान्त्वयन् (for दुःखित) D1 7 उवाच परिसान्त्वयन् —(l 2) Ś1 सर्वलोक प्रिय V1 B1 सर्वलोकप्रिया D1 4 1 सर्वलोकप्रिय (D4 6 7 °या) V1 अनाथाम् M4 एनमे (for मनर्थम्) Ñ1 B D1 2 M4 लोकगर्हित (for अपि चात्मन) —(l 3) V1 संभ्रान्तां, B1 3 सत्रास Ś1 D3 7 बहु प्र(D3 वि)यतानां तां]

—^{d}) D1 ददृशे (for ददर्श) Ś1 Ñ1 V1 B D1–7 M1 पतितां भुवि (D3 **) (for धरणीतले) —After 3 Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3 7 T G M1–3 ins

189* लतामिव विनिष्कृत्तां पतितां देवतामिव ।
किंनरीमिव निर्धूतां च्युतामप्सरसं यथा ।
मायामिव परिभ्रष्टां हरिणीमिव संयताम् ।

[(l 1) Dg1 Dm1 विनिष्कृत्तां D3 विनिष्ठुतां (sic) D1 7 विनि(D3 °नि)ष्कृत्ता, D5 विनिष्क्रान्ता, T1 नि:सृतां (for विनिष्कृत्तां) —After l 1, Ś1 D3–7 repeat 2^{cd} —Ś1 D3–7 om l 2 and 3 —(l 2) T1 damaged for प्सर M3 अप्सरसा (for °सं) —(l 3) Dg1 (before corr as above) T3 G1 M1 3 Cg मालाग, T1 2 G1 Cgp वामीग्, Cm as above (for मायाम्) Dg1 संनिभा, T3 सम्भुग्नां Cr m g h t as above]

4 D1 reads 4 and 5 after 8^{ab} —^{a}) D1 करेणुम्, Ś1 D6 मिव (for इव) V1 B1 दग्धेन, D1 दग्धे ते, M4 दुःखेन (for दिग्धेन) —^{b}) Ś1 Ñ1 V1 B D1–7 M1 व्याधेन दुःखिता, M3 damaged for वने (for मृगयुना वने) —^{c}) D1 3 महानाग, D6 (before corr) महागण T1 महावनम् (for महागज) Ś1 Ñ1 V1 B D1–7 M1 इवासाद्य M3 इवारण्य (for °रण्ये) —^{d}) T1 damaged from हा up to मम T1 स्निह्य (for स्नेहात्) Ś1 D1 6 7 पस्पर्श तां नृपः Ñ1 V1 B1 4 परिममार्श(V1 °मर्दि)ता, B3 Dg1 D3 परममर्षितां Dt1 D1 3 M3 परमदुःखित (Dt1 °ता) Dd1 Dm1 D3 परममर्षि(D3 °र्दि)तां (Dd1 °ता) (for परिममर्श ताम्)

5 ^{a}) Ś1 Ñ1 V1 B D3 5 7 स तां (B1 सुता) वि(V1 प्र)मृज्य (D3 7 °श्य), Dt1 परिमृज्य च D6 परिविमृश्य, M1 परिमृश्य च —^{b}) Ś1 Ñ1 B1 3 4 D3 4 6 7 अति (for अभि) Ñ1 B1 संत्रस्त(B3 °भ्रान्त)लोचन, V1 सत्रस्त°, B1 संक्षित° (for संत्रस्तचेतन) D1 6 M1 3 समुद्विग्नमानस —^{cd}) D1 3 M4 कमलपत्राक्षमार्य (for कमलपत्राक्षीम्) D1 3 पति (D3 °ति) तां पति (for वनितामिदम्) Ś1 Ñ1 V1 B D1–7 उवाच राजा (V1 सुतां) कैकेयीं भर्तिमुखीं (Ś1 D6 °खीं पुरा) मिव

6 ^{a}) V1 न चेहम् (sic) Dm1 अभिज्ञानामि (sic) —^{b}) Ś1 Ñ1 V1 B1 D1 7 संवर्ते D3 संतप्ते, D3 संवर्ते (for

यदिदं मम दुःखाय शेषे कल्याणि पांसुषु ।
भूमौ शेषे किमर्थं त्वं मयि कल्याणचेतसि ।
भूतोपहतचित्तेव मम चित्तप्रमाथिनी ॥ ७
सन्ति मे कुशला वैद्या अभितुष्टाश्च सर्वशः ।
सुखितां त्वां करिष्यन्ति व्याधिमाचक्ष्व भामिनि ॥ ८
कस्य वा ते प्रियं कार्यं केन वा विप्रियं कृतम् ।
कः प्रियं लभतामद्य को वा सुमहदप्रियम् ॥ ९
अवध्यो वध्यतां को वा वध्यः को वा विमुच्यताम् ।
दरिद्रः को भवत्वाढ्यो द्रव्यवान्वाप्यकिंचनः ॥ १०
अहं चैव मदीयाश्च सर्वे तव वशानुगाः ।
न ते कंचिदभिप्रायं व्याहन्तुमहमुत्सहे ॥ ११

G 2. 9. 15
B 2. 10. 31
L 2. 13. 17

मश्रितम्) B4 क्रोध मार्गीनि सायत (sic) D2 3 M4 कोप शरणमगने —After 6^b, D3 ins

191* तन्मा कथय दु खिता ।

—^c) Ś1 D6 [अ]भिदास्ता, Ñ2 B1 2 4 T2 3 Cg [अ]भिशस्ता, V1 [अ]भितप्ता B3 विशस्ता D1 5 [अ]भिष(D3 °दि)ता, G1 विमुक्ता, G3 [अ] युक्ता (damaged) Cm k t as in text (for [अ]भियुक्ता) —^d) B3 (also as in text) Dm1 यासि, D2 3 याति D1 T2 याति (for यासि) Dd1 D4 (inf lin sec m also) 5 7 [अ]व(D4 [अ]प)मानिता (for विमानिता) —For 6^cd, D1 2 M4 subst 191* and read after 9

7 D2 om 7^abcd —^a) D1 तदेन, G1 यदिध, G3 यदर्थं, M4 यदर्थं (for यदिदं) —^b) D1 M4 मानिनि (for कल्याणि) Ś1 Ñ2 V1 B D3–7 दु खिता Dg1 D1 पांसुषु G2 पांसु च (sic) (for पांसुषु) —^c) Ś1 D1 4 7 सति देवि महाराज्ञि Ñ2 V1 B D3 6 भूमौ पांसुष्वनाथेव (B3 [also] °न) D2 भूमावसमृताया त्वा (sic) M4 भूमावसमृताया त्वं —^d) B1 3 (after corr) 4 D6 (before corr) कल्य णि चेतसि, Dg1 D3 6 T G2 कल्याणि जीव(D3 °ति)सि Cm k t as in text (for कल्याणचेतसि) D1 M4 कस्मा त्वमिति दु खिता —Dg1 om 7^e & D2 om (hapl) from मि up to मम in 7^f —^e) V1 भूतोपवित —^f) Ś1 Ñ2 V1 Dt1 D4 5 7 T2 3 G3 M4 प्रमाथिनि

8 V1 Dg1 om 8 (for Dg1 cf v l 7) —^a) D4 7 सन्ति (for सन्ति) —^b) Dt1 Dd1 Dm1 D7 T1 2 G M1 3 त्वभितुष्टाश्च, D3 4 स्वभितुष्टाश्च, D6 त्वभितुष्टाः स्त., T3 स्वभितुष्टाश्च (all to avoid supposed hiatus) (for अभितुष्टाश्च) Ś1 D6 सुखिनस्त्वां करि(D6 °ति)ष्यन्ति Ñ1 B D1 4 M4 हरि(D2 °रन्)ष्यन्त्याश्(B3 [also] °न्त्वा त्व) तूर्णमि —After 8^ab D1 reads 4 and 5 —^c) Ś1 Ñ2 B1 4 D1 4 6 M4 सुखिनीं(B1 D1 M4 °नी) B1 कारीत्वं D2 सुखिनी (for सुखितां) V1 a 3 D3 4 तां B3 marg (for त्वां) —^d) V1 B D1 4 M4 व्याचक्ष्व (for व्याधिमाचक्ष्व) D1 4 M4 व्याधिं B1 (°न्) नि(D1 °न)नि(B1 °नि), Dd1 D3 (before corr) T2 G1 3 मानिनि, M3 damaged (for भामिनि)

9 ^a) M3 damaged up to प्रियं Ś1 D6 कस्य (for कस्य) Dg1 यानि Dt1 यानि T2 8 वा (by transp) G1 वा ते, Cr g as in text (for वा ते) D7 °र्यं, G1 3 M1 3 कुर्यां, Cv r m as in text (for कार्यं) —^b) Ś1 D4 येन B1 येन* (for केन) Ñ2 B1 3 तेप्रिय, V1 तप्रिय (for विप्रिय) —^c) D3 लभ्यतामद्य (sic) —^d) Dg1 reads वा सुमहद-प्रियम् in marg B3 (also as in text) [अ]व (for सु) —After 9 Ś1 Ñ2 V1 B D6 ins while D1 2 M4 subst for 6^cd, reading here

191* कन देव्यभिदास्तासि कन वाद्य विमानिता ।

[B1 D1 6 °स्तासि Ś1 वासि (sic) D1 2 M4 वासि D2 चासि (for वाद्य)]

while B4 (after 9^ab) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3–5 7 T G M1–3 Cg t ins after 9

192* मा रोदीस्त्वं च कार्पोस्त्व देवि सपरिशोषणम् ।

[Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T3 G1 3 M1 Ct रोत्सीद्, M3 रोनीन् (sic) Cg as in text (for रोदीद्) D3 7 कुर्याश्च T2 च कार्यं (sic) (for च कार्यं) G1 3 M3 स (for सं) D3 समरकोभन]

10 ^a) V1 अवधो (sic) D3 भवध्या (sic) Ś1 V1 B1 2 4 D1 7 (sic) य (for वा) —^b) Ś1 D6 वद्धो वाथ, Ñ2 V1 B2 3 वध्यो (V1 वद्धो) वा को (by transp) D3 वध्य कश्चिद्, D1 7 वद्ध कोथ, T1 2 G3 को वा वध्यो (by transp) M3 त्रिध्य को वा (for वध्य को वा) V1 विमु-च्यता D3 3 M3 वध्यो D3 वद्धा) वापि प्रमुच्यता —^c) Ś1 भवत्वाढ्यो B2 3 Dt1 Dd1 Dm1 T1 3 M1 4 भवद्वा(B3 °द्वा) ढ्यो D3 5 6 भवत्य(D2 + D5 °त्वा)घ (for भवत्वाढ्यो) —^d) Ś1 Ñ1 V1 B D1 2 6 7 M4 धनवान्, D3 5 कोषवान् (for द्रव्यवान्) Ś1 Ñ2 B D1 2 4 M4 कोऽस्त्वपि(B1 °पे) च्च, Dd1 Dm1 T3 M3 कोऽस्त्वकिंचन (for वाप्यकिंचन) D1 धनमवाप्य किंचन (sic) —After 10 Ś1 D6 ins, while Ñ2 V1 B D1 2 M4 subst for 11^ab

193* यदनि स भवे किरिसम्य देवि त्वमीप्सितं ।

D1 2 M4 यदिदानी न ते किंचिद् (for the prior half) B2 देवि M4 त्वया]

11 Ś1 D6 read 11^a–12^b after b of 193* —^a) Ś1 D1 7 सर्वे D3 कथं (for अहं) Dt1 D3 4 7 G1 3 M1–3 हि ,D3 [अ]पि (for [च]व) D3 वा (for the second च) —^b) Dg1 सर्वे सदा —For 11^cd, Ñ2 V1 B D1 2 M4

G 2 9 23
B 2 11 10
L 2 13 31

बलमात्मनि पश्यन्ती न मां शङ्कितुमर्हसि ।
करिष्यामि तव प्रीतिं सुकृतेनापि ते शपे ॥ १९
तेन वाक्येन संहृष्टा तमभिप्रायमात्मनः ।
व्याजहार महाघोरमभ्यागतमिवान्तकम् ॥ २०
यथा क्रमेण शपसि वरं मम ददासि च ।
तच्छृण्वन्तु त्रयस्त्रिंशद्देवाः सेन्द्रपुरोगमाः ॥ २१
चन्द्रादित्यौ नभश्चैव ग्रहा रात्र्यहनी दिशः ।
जगच्च पृथिवी चैव सगन्धर्वा सराक्षसा ॥ २२
निशाचराणि भूतानि गृहेषु गृहदेवताः ।
यानि चान्यानि भूतानि जानीयुर्भाषितं तव ॥ २३
सत्यसंधो महातेजा धर्मज्ञः सुसमाहितः ।
वरं मम ददात्येष तन्मे शृण्वन्तु देवताः ॥ २४

201* दृष्ट्वा ते परिक्लिष्टेव प्रिये हृदयमप्यहम् ।

[Ñ० न्दान Ñ2 परिक्लिष्टेन V1 परिक्लि॰ष्टेन B2 परिक्लिष्टेन B3 (m also as in V1) विलिङ्गं वेद (for परिक्लि॰ष्टेव) Ś1 D8 दयावह प्रिये सर्वं (for the prior half) Ś1 D8 स्तीव V1 प्रिय (for प्रिये) M2 आ मनो हृदय प्रिय (for the post half)]

—ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 B2 (m also as in B1) D1 2 6 M2 अत, B1 2 4 तत (for मृतम्) V1 समा त्व D3-5 7 परीक्ष्य (for समीक्ष्य) —After ᶜ, G1 erroneously repeats the post half of 1 6 of 200* and then repeats 18ᵃᵇᶜ —ᵈ) B2 तद् (for यद्) Dt1 शपे तु वचनमिया

19 T1 missing (cf v1 13) Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 T (T1 missing) G M1-3 read 19 for the first time after 12ᵃᵇ repeating it here while D2-5 7 read after 12ᵃᵈ —ᵃ) V1 वरम् Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T (T1 missing) G M1-3 (all first time) जानती, D2 7 (D8 first time) जानामि T2 (second time) जानाति (for पश्यन्ती) —ᵇ) M3 (second time) damaged for न Ś1 D8 (both first time second time as in B1) मा किं सतुम्, Ñ2 B1 D9 Dt1 Dd1 Dm1 (Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 second time) विशङ्कितुम्, V1 विकल्पितुम् B1 2 D1 2 M2 सि(M1 (after corr inf lin) च)शङ्कितुम् (for मां शङ्कितुम्) —ᶜ) M2 (first time) करिष्यति —ᵈ) D3 मुक्त तेन (sic) (for सुकृतेन) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 (Ś1 D8 second time) M2 (अ)पि॰ (for [अ]पि ते) D8 वप (for शपे) —After 19 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T (T1 missing) G M1-3 ins while D3 5 7 subst for 20

202* सा तदर्थमना देवी तमभिप्रायमागतम् ।
निर्माध्यस्थ्याच्च हर्षाच्च बभाषे दुर्वचं वचः ।

[(l 1) D3 त धं (for तदर्थे) Dd1 Dm1 T2 G1 (before corr as above) M2 तद् (for तम्) D3 5 7 आगम (for आगतम्) —(l 2) T2 3 M2 निर्मध्यस्था(M2 °स्था)च Dd1 Dm1 G2 मदर्थाद् (for च हर्षाद्) D3 5 7 निर (D8 नि)गौरत तदा राजे(D3 °पे) (for the prior half) T3 न भने (sic) (for बभाषे) Dg1 दुस्तर (for दुर्वचं)]

20 T1 missing (cf v1 13) —ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 B1 2 4 D1 2 6 M2 तुष्टा तेनाथ(Ś1 D8 °नैव D2 °नापि) वाक्येन, D3 सतुष्टा तेन वाक्येन —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B D8 हृष्टाति(Ś1 D8 °पि V1 °मे)प्रियम्, D1 2 M2 दुष्टाभिप्रायम् (for तमभिप्रायम्) Ś1 आत्मना —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M2 कैकेयी भूतकामिव —For 20 D3 5 7 subst 202* —After 20 D1 2 M2 ins

203* वरदो त्वा महीपाल प्रणिपत्य प्रसाद्य च ।
करिष्ये त्वयैव प्राणहृदयमसीपितम् ।

[(l 1) M2 त्वा (for त्वां) D2 ० पत्य (for प्रणिपत्य) —(l 2) M2 त्वयैवेद प्राणहृदयमीप्सितम्]

21 T1 missing (cf v1 13) D1 2 M2 om 21-23 B2 reads 21 23ᵇ in marg —ᵃ) V1 तथा (for यथा) Ś1 धर्मं च, Ñ2 B1 3(B1 [m also] तु धर्मं) 4 धर्मेण V1 च मह्य B2 शपेण D3 4 च(D8 तु) राम D5 7 तु(D2 च) रामे D8 च धर्मं (for क्रमेण) Ś1 Ñ2 V1 B Dg1 (before corr as in text) Dt1 D3 7 शपसे (for शपसि) —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B D8 7 मह्य (for मम) M2 चेद् (for च) —ᶜ) D3 शृण्वन्त्वद्य Ś1 Ñ2 V1 B D3 7 समागम्य (for त्रयस्त्रिंशद्) —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D5 7 शुक्र (D8 °क्रो [sic]) Dg1 चन्द्र T2 सालि (for सेन्द्र)

22 T1 missing (cf v1 13) D1 2 M2 om 22 B2 reads 22 in marg (for both cf v1 21) —ᵃ) V1 चन्द्रादित्य Ś1 Ñ2 V1 B D4 7 महाश्च, D2 गृहौ (for नभश्च) —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B D3 6 7 नभो, D8 तथो (for ग्रहा) V1 पुन B० दिव (for दिशः) —ᶜ) D4 7 यश्च (D7 °श्च)(a (for जगच्च) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 G2 3 M1 3 [इ]व (for [ए]व) —ᵈ) Dt1 T2 G3 M3 सगन्धर्वा Dt1 Dd1 Dm1 T2 G1 M3 (Dd1 Dm1 inf lin) सराक्षसा Ś1 Ñ2 V1 B D5 7 सह गन्धर्वराक्षसैः (D8 °सा) Dg1 गन्धर्वाप्सरराक्षसा

23 T1 missing (cf v1 13) D1 2 M2 om 23 B2 reads 23ᵃᵇ in marg (for both cf v1 21) —ᵃ) B० (before corr) सर्वाणि (for भूतानि) —ᵇ) T2 3 G गृ(T2 गृ)हेषु गृहदेवता —ᶜ) Dg1 चा॰ (for यानि) Ś Ñ2 B D6 सत्त्वानि V1 सत्वानि (for भूतानि) —ᵈ) M1 भाषित (for भाषित) Ñ2 V1 B D4 5 7 वच D5 मम (for तव)

24 T1 missing (cf v1 13) D1 2 M2 om 24 (cf v1 21) —ᵃ) Ś1 D8 महाभागो Ñ2 V1 B D5 7

इति देवी महेष्वासं परिगृह्याभिशस्य च ।
ततः परमुवाचेदं वरदं काममोहितम् ॥ २५
वरौ यौ मे त्वया देव तदा दत्तौ महीपते ।
तौ तावदहमद्यैव वक्ष्यामि शृणु मे वचः ॥ २६
अभिषेकसमारम्भो राघवस्योपकल्पितः ।
अनेनैवाभिषेकेण भरतो मेऽभिषिच्यताम् ॥ २७

G 2. 9. 31
B 2. 11. 25
L 2. 13. 40

महाराजो(Ñ2 B1.4 D1.7 °जा, D5 °ज्ञो) (for महात्मेना) —b) D11 सत्यवाक्शुचि (for सुसमाहित) —c) D6 वरौ Ñ2 V1 B D6 मह्य (for मम) D5 ददानि (for ददाति) Ś1 D5 [प्र]ति D7 [प्र]र (for [प्र]प) —d) D11 Dd1 Dm1 सर्वे D1.7 यत्मे, D5 तमे, G3 त च (for सन्मे) Ś1 शृण्वत Ñ2 B D1-7 शृणुत (for शृण्वन्तु)

25 T1 missing (cf. v. l. 13) D1.2 M1 om. 25 (cf. v. l. 21) —a) D3 G2 प्रति (for परि) Ś1 D1.4.7 [अ]भिगम्य, Ñ2 B1-3 D5 [अ]भि(B1 °ति)शा(Ñ2 श)स्य, V1 [अ]भिधाय, B4 [अ]भिवाद्य, D3 [अ]भिताड्य (for [अ]भिशस्य) D4.7 चै (for च) —c) Ś1 D6 वाचम्, Ñ2 B वच, V1 D1.6.7 वरम् (V1 °र) (for परम्) V1 ययाच (for उवाच) D6 [इ]म (for [इ]दं) —d) B2 reads काममोहित in marg. D4 हर्षिण (for मोहितम्) —After 25, Dg1 D11 Dd1 Dm1 T (T1 missing) G M1-3 (all subst. line 12 for 16ab) ins. D6(after 14a)-6.7 ins. l. 1-7 after 14 and subst. lines 8-12 for 15a-16b:

204* स्मर राजन्पुरा वृत्तं तस्मिन्देवासुरे रणे ।
तत्र त्वां च्यावयच्छत्रुस्तव जीवितमन्तरा ।
तत्र चापि मया देव यत्त्वं समभिरक्षितः ।
यत्वा रुधिरदिग्धाङ्ग तस्मिन्देवासुरे रणे ।
तत्र चोवाच तच्छत्रुं राक्षसा समभिद्रुता । 5
निहताश्च मया त्वस्ता महावीर्यपराक्रमाः ।
जाग्रत्या यतमानायास्ततो मे प्रददौ वरौ ।
तौ तु दत्तौ वरौ देव निक्षेपौ मृगयाम्यहम् ।
तवैव पृथिवीपाल सकाशे सत्यसंगर ।
तत्प्रतिश्रुत्य धर्मेण न चेद्दास्यसि मे वरम् । 10
अद्यैव हि प्रहास्यामि जीवितं त्वद्विमानिता ।
वाङ्मात्रेण तदा राजा कैकय्या स्ववशे कृतः ।

[D3 om. up to the prior half of l. 3 (cf. v. l. 14) —(l. 2) Dg1 T2.3 G M1-3 च्यावय(G1 °त)च्छत्रु D4 —(l. 2) ... मोचाय तच्छत्रु(D4 °क)स D5 प्राणान यच्छत्रु —(l. 3) D4.5 त्राम (for चापि) M3 तत्र चि न (by transp.) D6.7 सुप्तायां परिरक्षित (D5 °त) (for the post. half) —Dg1 D11 Dd1 Dm1 T (T1 missing) G M1-3 om. l. 4-6 —(l. 4) D4.7 दशाना समभिद्रुता (for the post. half) —D3 om. l. 5-6 —(l. 7) T3 त्वया D4-7 तत्र D3 °त)मात्वाय (for यतमानाया) Dd1 Dm1 T2 G1 M1 म(Dd1 M3 मा)त्वम(M3 °) वरौ D5 त(पत्न, D4.7 M1 यतस्व, M3 मद्दौ वर (for प्रददौ वरौ) —(l. 8) D11 Dd1 Dm1 दत्तौ च (for तु दत्तौ) Dg1 T2.3 G M1.2 [illegible], M3 निक्षेपौ (for निक्षेपौ) D5 विनिश्चयौ D5.7 निराश्रयौ (for the post. half) —(l. 9) Dg1 स्कंदे G2 M1 तारैव M3 पा in पृथिवीपाल damaged G3 स काले (for सकाशे) D11 रघुनन्दन, D3 G3 °सागर (for सत्यसंगर) —(l. 10) D11 त्वद् D2-5.7 तौ D3.6.7 भद्र दे (for धर्मेण) Dd1 Dm1 वरौ (for वरम्) D5-6 दास्यसि न वरौ (for the post. half) —(l. 11) D3 न, T2 न T3 G3 तु (for हि) Dd1 Dm1 M2 (Dm1 M2 after corr. inf. lin. pr. m. as above) प्रहास्यामि D3 मरिष्यामि, D1.6.7 न शक्ष्यामि (for प्रहास्यामि) D3 जीवितुं त्वद्विमानिता D4.6.7 जीवितं तद्विमानिता(D5 °मानिता) (for the post. half) —(l. 12) D3.4.7 तदा (for तदा) Dg1 D3.6.7 T2 स(Dg1 T2 स्व)वशे D11 स्ववशे (for स्ववशे).]

—After 204*, Dg1 D11 Dd1 Dm1 D3.5.7 T (T1 missing) G M1-3 ins. line 1 of 197* and thereafter Dg1 D11 Dd1 Dm1 T (T1 missing) G M1-3 repeat 25cd.

26 T1 missing (cf. v. l. 13) —a) D11 देवौ Dd1 Dm1 D5.7 T3 G M1.2 मे यौ (by transp.) T2 मे य (sic) (for यौ मे) —b) D4.7 पुरा (for तदा) —For 26, Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.4.6 M3 subst.:

205* पुरा देवासुरे युद्धे वरौ दत्तौ त्वया नृप ।
परितुष्टेन चेद्दानीं तौ वरौ देहि प्रयच्छ मे ।

(l. 1) D1.2 वरा या ...(D2 ...) M3 वरौ य न (for वरौ त्वया) —(l. 2) Ś1 D5 ... V1 D1.2 M3 मे(D1.2 दे) ... (M3 ...) B1 ... D1.4 ... (for ...) Ñ2 V1 B1.2.4 ...(Ñ2 ...) ... (by transp.) ... M3 न वरेण (for ...) D1.2 ... D6 ... (for the post. half).]

27 T1 missing (cf. v. l. 11) —a) Dm1 T2 G3 सोभिषेक —d) D4.5.6 हि (for मे) Dm1 (S) भिषेच्यता —For 27, Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.4 M3 subst., while D5.6 subst. l. 1 only for 27ab:

206* यत्त्वयाथ समारम्भो रामे प्रति समाहितः ।
अनेनाद्य तु भरतो यौवराज्येऽभिषेचनम् ।

(l. 1) D1 दत्त् D2 तत् (for यत्) D5-6.7 ... समुप-कल्पित (for the post. half) —(l. 2) ... D1.2 ... (D1 °तु) M3 ... (for भरतो तु) D1 ...]

—After 27, Dg1 D11 Dd1 Dm1 D5-7 T (T1 missing) G M1-3 ins.:

G 2 9 32
B 2 11 36
L 2 13 41

नव पञ्च च वर्षाणि दण्डकारण्यमाश्रितः ।
चीराजिनजटाधारी रामो भवतु तापसः ॥ २८
भरतो भजतामद्य यौवराज्यमकण्टकम् ।
अद्य चैव हि पश्येयं प्रयान्तं राघवं वने ॥ २९
ततः श्रुत्वा महाराजः कैकेय्या दारुणं वचः ।
व्यथितो विक्लवश्चैव व्याघ्रीं दृष्ट्वा यथा मृगः ॥ ३०
असंवृतायामासीनो जगत्यां दीर्घमुच्छ्वसन् ।
अहो धिगिति सामर्षो वाचमुक्त्वा नराधिपः ।
मोहमापेदिवान्भूयः शोकोपहतचेतनः ॥ ३१

207* यो द्वितीयो वरो देव दत्तः प्रीतेन मे त्वया ।
तदा दैवासुरे युद्धे तस्य कालोऽयमागतः ।

[(l 1) D3 य (sic) (for यो) T2 द्वितीयो मे D4 प्रति न (sic) (for प्रीतेन) Dm1 तथा (for त्वया) —(l 2) D3 (before corr) तथा D4 7 पुरा (for तदा) D5 वृत्त (for युद्धे)]

28 T1 missing (cf v l 13) —[a]) G1 चिराजन (sic) M3 चराजिन Dt1 Dd1 Dm1 धरो धीरो (for जटाधारी) D5-6 7 वसतु (for भवतु) —For 28 Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 4 M4 subst

208* वनं गच्छतु रामश्च चीराजिनजटाधरः ।
नव पञ्च च वर्षाणि वरावेतौ वृणोम्यहम् ।

[(l 1) D1 3 M4 रामोऽयं —(l 2) M4 वरे वरे (for वरावेतौ) B1 2 4 मह, D2 वराण्यह (for वृणोम्यहम्)]

29 T1 missing (cf v l 13) —[a]) D2 3 लभतामद्य, D4 7 लभतां राज्य (for भजतामद्य) —After 29[ab], Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T(T1 missing) G M1 3 ins while D5 6 7 subst for 29[cd]

209* एष मे परमः कामो दत्तमेव वरं वृणे ।

[G1 (after corr as above) मातः (for परमः) Dm1 T3 M3 पर (for एष) D5 6 7 त्यजेयं (D5 6 °च) वरौ वृणे (for the post half)]

—[c]) Dg1 पश्यामि (for पश्येयं) —[d]) Dg1 Dm1 T2 3 G M1 3 (M2 before corr as in text) वन (for वने) —D5-6 7 cont after 209* Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T (T1 missing) G M1 3 ins after 29

210* स राजराजो भव सत्यसंगरः
कुलं च शीलं च हि जन्म रक्ष च ।
परत्र वासे हि वदन्त्यनुत्तमं
तपोधनाः सत्यवचो हितं नृणाम् ।

[(l 1) D5 स तो शृ 11 D4 6 7 अतो हि राजन् (for स राजराजो) Dm1 सत्य (for सत्य) —(l 2) Dg1 reads च शीलं in marg D4 7 transp च and हि D4 6 रक्ष जन्म च (by transp) D4 7 रक्ष राजन —(l 3) D5-6 7 वासम (for वासे) —(l 4) D5 6 7 गुरो (D5 नरो) त्तम (for हितं नृणाम्)]

—Thereafter Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D5 6 7 T (T1 missing) G M1-3 read an additional colophon [*Kāṇḍa name* Dd1 Dm1 D5 om T3 युद्ध°. —*Sarga name* D5 कैकेयीवरप्रार्थनो D4 7 वरप्रार्थनो D5 कैकेयीवरप्रदानो —*Sarga no* (figures words or both) D5 om Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T (T1 missing) G M1-3 11 D4 7 13 D5 15 —After colophon T3 concludes with श्री रामचन्द्राय नमः, G M1 3 श्रीरामाय नमः] —For 29 Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M4 (*1st line sec m*) subst

211* यदि सत्यप्रतिज्ञोऽसि वन राम निमन्त्रय ।
भरतं चापि मे पुत्रं यौवराज्येऽभिषेचय ।

[(l 1) B4 D1 2 M4 वने (for वन) D1 4 निवासय M4 निवेशय —(l 2) D1 2 transp मे and पुत्र]

30 T1 missing (cf v l 13) Dm1 begins with ॐ —[a]) D3 T2 G3 महातेजा (for महाराज) —After 30[ab] Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D5-6 7 T(T1 missing) G M1 3 ins

212* चिन्तामभिसमापेदे मुहूर्तं प्रतताप च ।
किं नु मेऽयं दिवास्वप्नश्चित्तमोहोऽपि वा मम ।
अनुभूतोपसर्गो वा मनसो वाप्युपद्रवः ।
इति संचिन्त्य तद्राजा नाध्यगच्छत्तदा सुखम् ।
पपात सहसा भूमौ निश्चेष्टश्चाभवत्तदा । [5]
प्रतिलभ्य ततः संज्ञां कैकेयीं वाक्यमब्रवीत् ।

[(l 1) Dd1 D3 T2 M2 अपि (for अभि) •D5 6 7 तं (D5 म) तताशभरक्षणात् (D4 7 °ण) (for the post half) —(l 2) D1 4 तु (for नु) Dg1 Dm1 D3 T2 3 G M1 3 स्वप्नो वा (for स्वप्न दिवा) G2 स्वमम् (sic) (for स्वप्नः) D5 6 7 चित्त(D5 °त्र)नो वाप्युपद्रव (for the post half) —D5 om l 3 —(l 3) D3 मनो वा D7 सर्गा Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T (T1 missing) G M1-3 अनुभूतोपसर्गो वा (for the prior half) D3 G3 मानसो (for मनसो) D4 7 [उ]पद्रव —(l 4) D5 6 7 मचिन्तयत् (for संचिन्त्य तद्) Dg1 D3 4 (अ)भ्यगच्छद् (for [अ]ध्य°) —Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 G M1 3 om l 5 —(l 5) D3 सत्वा (sic) —(l 6) T3 G1 चिराल् (for ततः) Dg1 D4 कैकेय्या (for कैकेयी) Dg1 पीडित, Dt1 G1 नाशित (for -मब्रवीत्)]

—[b]) Dg1 D3 4 विह्वलश्च (for विक्लवश्च) G1 (आ)सीद् (for (च)ैव) —[c]) D2 M3 व्याघ्रं (for व्याघ्रीं) Dt1 मृगा (for मृगः) —For 30 Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 4 M4 subst

213* यदि भवेति देव्या हृदि स्थितो नराधिप ।
भयेन हृष्टोऽभवत्पुत्रं व्याघ्रीं दृष्ट्वा यथा मृगः ।

[(l 1) D1 यदि (for यदि) —(l 2) N1 (भ)य (for (भ)ये(न)) M4 व्याघ्रं (for व्याघ्रीं) Ś1 D1 दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा)]

31 T1 missing (cf v l 13) —[a]) D5 असंवृतायाम्

चिरेण तु नृपः संज्ञां प्रतिलभ्य सुदुःखितः ।
कैकेयीमब्रवीत्क्रुद्धः प्रदहन्निव चक्षुषा ॥ ३२
नृशंसे दुष्टचारित्रे कुलस्यास्य विनाशिनि ।
किं कृतं तव रामेण पापे पापं मयापि वा ॥ ३३
सदा ते जननीतुल्यां वृत्तिं वहति राघवः ।
तस्यैव त्वमनर्थाय किंनिमित्तमिहोद्यता ॥ ३४
त्वं मयात्मविनाशाय भवनं स्वं प्रवेशिता ।
अविज्ञानान्नृपसुता व्याली तीक्ष्णविषा यथा ॥ ३५
जीवलोको यदा सर्वो रामस्याह गुणस्तवम् ।
अपराधं कमुद्दिश्य त्यक्ष्यामीष्टमहं सुतम् ॥ ३६
कौसल्यां वा सुमित्रां वा त्यजेयमपि वा श्रियम् ।
जीवितं वात्मनो रामं न त्वेव पितृवत्सलम् ॥ ३७
परा भवति मे प्रीतिर्दृष्ट्वा तनयमग्रजम् ।
अपश्यतस्तु मे रामं नष्टा भवति चेतना ॥ ३८

G 2 9 43
B 2 12 33
L 2 13 5*

T1 भवेषनानाम् (sic) (for भस्मकृतायाम्) —ᵈ) M3 दीर्घमुष्ण विनिश्वसन् —l or 31ᵃᵇ, Ś1 Ñ2 V1 B D1-4 M3 subst

214* क्षीरद्रु [illegible] महता स तेनाभिहतो नृप ।
भस्मकृतायां विमना भूमावुपविवेश स ।

[(l 1) D1 M1 क्षीरमानश्च, D1 क्षीरगमश्च, D1 आशीर° (for क्षीरद्रुमः) V1 B1 भावेन, D1-3 दुर्गेन, M1 शोकेन (for स तेन) B1 D1-3 हरे (for नृप) —(l 2) D1 ह (for स)]

—After 31ᵃᵇ, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3-5 T (T1 missing) G M1-3 ins

215* भरतस्ते पक्षणो ग्दो मनसेव महाविष ।
उवाच वक्त्रं नृपति कैकेयीमिदमब्रवीत् ।

[(l 1) T2 G1 पक्षो —Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2-3 G M1-3 om l 2 —(l 2) D1 नृपतिर्वक्त्र (l 3 transp)]

—ᶜ) G1 M3 अति (for इति) Ś1 Ñ2 B M1 बाष्पयुक्तया, V1 चेयुक्तया D1-4 बाष्पयुक्तो D1 बाष्पयुक्तः, D1 सामर्षो, D3 सामर्षं (for मन्मर्षो) —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-4 M3 शोकात पतितः क्षितौ —ᵉ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-6 M1 कथ्यागमत् (B1 D1 गत) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M1 सचो (D1-2 °स) D1 भूतो (for भूय) —ᶠ) D1 चेतस (for चेतन) Ś1 Ñ2 V1 B D1-4 M1 वाक्यदण्ड (V1 वाक्°, D1 वाक्या) विद्धो हरि

32 T1 missing (cf v 1 13) —ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-4 M3 च पुनः D1 च नृप, T2 नु सत (for तु नृपः) —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-4 M1 [illegible] (for सुदुःखितः) —ᶜ) Ñ2 अब्रुवन् (sic) G1 अब्रवीत् (for अब्रवीत्) D1-3 M1 वाक्यं D1-2 क्रुद्धो (for क्रुद्धः) —ᵈ) G1-3 M1-3 चेतसा (for चक्षुषा) Ś1 Ñ2 V1 B D1-4 दुःखशोक (D1 मोह) समाविष्ट D1 निर्दहन्निव मामया D1 शोकाग्निप्रदीप्तेन D1 शोकेन प्रदीप्तेन D1-3 शोकदुःख समाकुल M1 शोकाग्निपरिदीपित

33 T1 missing (cf v 1 13) —ᵃ) Ś1 V1 B D1-4 D1-4 M1 भद्रे (for दुष्टे) Ś1 चरित्रे (for चारित्रे) —ᵇ) V1 प्रमाथिनि B1 Dg1 Dd1 D1 T2 G1-3 M1 विनाशिनी (for विनाशिनि) —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-4 त (D1-4) वा पापदर्शने (D1-2 °दर्शिनि) D1-3 M1 मया वा (D1 वा) घोरमप्रिय, D1-6 वा च पापदर्शिनी

34 T1 missing (cf v 1 13) —ᵃᵇ) D1 G1 M1-3 यदा (for सदा) Ś1 Ñ1 V1 B D1-4 M1 यद् (D1 °दा) तीव्रा (D1 जननी वा) पि कौसल्या रामस्त्वामनुवर्तते, D1-3 M1 °स्त्वां बहु मन्यते D1-2 मातृतुल्यां सदा वृत्तिं वर्तते तव राघव —ᶜ) Dg1 Dd1 D1-2 M1-3 (न)मे, D1-2 M1 (अ)न (for (न) अ) —ᵈ) D1-6 भ्रेहोद्यता (for इहोद्यता) Ś1 Ñ1 V1 B D1 किमर्थं वै समुद्य (V1 °ह) ता T1 कामार्थिरियागता

35 T1 missing (cf v 1 13) —ᵃ) V1 D1 मम G1 मना (sic) (for मया) Dd1 Dm1 T2-3 G1 M1-3 विनाशार्थं D1 विनाशाया (sic) G1 विनाशया (sic) (for विनाशाय) —ᵇ) Ś1 E1 Dg1 D1 G1 मे (B1 स्व) प्रवेशिता, V1 D1 Dd1 Dm1 M1 स्वे निवेशिता —ᶜ) T1 M1 अविज्ञाता (for अविज्ञानात्) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M1 राजपुत्रीति (D1-2 M1 °श, D1 °त्रे D1 स) विज्ञाय (D1-6-7 M1 °ता) —ᵈ) T1 G M1 व्याळी D1 तीक्ष्णा B1 विक्ष्णा (sic) M1 भीम (for तीक्ष्ण) Ñ2 V1 B D1-4 M1 महाविषा (B1 °विषा)

36 T1 missing (cf v 1 13) —ᵃ) D1-3 M1 जीवलोक Ś1 Dm1 D1-2 T1 यथा V1 D1 G1 यदा (for यदा) D1-2 M1 सर्व, D1-2 लोको D1 च) (for सर्वो) —ᵇ) D1-3 (after corr marg, orig in text) M1 [illegible] (for [illegible]) Ś1 Ñ1 V1 B D1-6 M1 स्तौति रामगुणांस्तथा —ᶜ) G1 M1 किम् (for कम्) —ᵈ) D1 मुनि G1 महत् (for महं) D1 इदमम D1 सर्व (a गुणं) (for सुतम्)

37 T1 missing (cf v 1 13) M1 om (hapl) 37 and 38 —ᵃ) Ś1 om (sic) D1 D1 च (for first वा) D1 D1 च (for second वा) —ᵇ) D1 च (for वा) D1 श्रियं D1 स्वयं (for श्रियम्) —ᶜ) Ś1 Ñ2 B1-2 Dd1 Dd1 Dm1 D1 च (for वा) Dm1 D1 वा त्मना (for वात्मनो) —ᵈ) Ś1 D1 नैवाहं Ñ2 B1-2 Dm1 M1 न त्यजे, V1 B1 न त्यजे D1-2 त्यजेय (for न त्वेव) D1 सम वत्सलं, T1 °तं (for पितृवत्सलम्)

38 T1 missing (cf v 1 13) M1 om (cf v 1 37) —ᵃ) D1 (before corr) भवति, T1 भवतु (for भवति) D1-2 (before corr) मे (for मे) —ᵇ) D1-2 आत्मज (for मग्रजम्) —ᵈ) Dg1 D1-2 Dd1 D1-3 T2-3 G

G 2 9 44
B 2 12 13
L 2 13 52

तिष्ठेल्लोको विना सूर्यं सस्यं वा सलिलं विना ।
न तु रामं विना देहे तिष्ठेत्तु मम जीवितम् ॥ ३९

तदलं त्यज्यतामेष निश्चयः पापनिश्चये ।
अपि ते चरणौ मूर्ध्ना स्पृशाम्येष प्रसीद मे ॥ ४०

स भूमिपालो विलपन्ननाथव-
त्स्त्रिया गृहीतो हृदयेऽतिमात्रया ।
पपात देव्याश्चरणौ प्रसारिता-
वुभावसंस्पृश्य यथातुरस्तथा ॥ ४१

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे दशमः सर्गः ॥ १० ॥

M1 2 नष्ट भवति चेतन —For 38, Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 subst while D5-8 7 subst l 2 only for 38cd

216* नन्दामि हि प्रिय पुत्र दृष्ट्वा राममहं सदा ।
अपश्यत्व क्षण तु मे न भवेदिह चेतना ।

[(l 1) B4 D1 ह D5 (ह)ह (for हि) —(l 2) V1 क्षणम् (for क्षण) Ñ2 B1 3 त मे°, D5 सत्ये, D1 5 7 दे(D4 यत्) मे (for त मे) Ś1 इति (for इह) D1 2 अपश्यमान (D2 °ना [sic]) कैकेयी न जीवेय प्रिय सुत]

39 T1 missing (cf v l 13) —a) D2 6(before corr) लोके Ś1 Ñ2 V1 B D2 6 M1 भूमि (for सूर्यं) —b) D1 2 अन्नं (for सस्यं) Ś1 च (for वा) —c) Ś1 D6 च, V1 हि (for तु) Ś1 D5 7 लोक, B4 देह, Dg1(before corr as in text) T2 देवि (for देहे) —d) D3-5 7 हि (for तु) Dm1 जीवन (for जीवितम्) Ś1 D6 तिष्ठे प्राणो मम क्षण, Ñ2 V1 B D1 2 M4 तिष्ठेयुरसवो मम —After 39 D2 (marg) ins l 1–5 of the passage given in App I (No 9) while D1 ins

217* रामस्य वनवासाय यत्ते मन्त्रितसंस्थित ।

40 T1 missing (cf v l 13) —a) M3 तम् Ś1 D4 अथ, B1 अत्र (for अलं) D2 5 6 T2 त्यज्यताम् B4 D5 एव (for एष) V1 तत्र परित्यज्यतामेष (hypm) —b) D5 निश्चयं (for निश्चय) —d) B4 शयामि (for स्पृशामि) D3 [ए]वं, G1 [ए]व (for [ए]ष) —After 40 Ś1 Ñ2 V1 B D1 4 6 M4 ins

218* स तेन वाक्येन महाप्रियेण
घोरेण राज्ञा हृदये गृहीत ।
अहृष्टरूपो विमना बभूव
व्याघ्राभिपन्नो बस्तापि निरीक्षा ।

[(l 1) Ś1 D4 स तेन D1 2 M4 महाप्रियेण —(l 2) V1 सघेन (for घोरेण) B1 [अ]तिविद्ध (for गृहीत) —(l 3) Ñ2 B4 अहृष्टरूपो°, D1 4 संहृष्टरोमा D4 असृष्ट° (for अहृष्टरूपो) D1 2 M4 स्पन्दद् (for विमना) —(l 4) D1 व्याघ्राभिपन्नो V1 damaged for बस्तापि निरीक्षा]

—After 40 N1 (lines 112 113 147–151 179 as in Ś1 and other lines are omitted up to सर्वेण in line 169) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3 6 1 T G M1-3 ins, the passage given in App I (No 9)

41 a) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 लोकस्य नाथोऽपि (V1 °थ) विपन्ननाथो, M4 लोकस्य नाथो वचनेन तेन —b) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M4 मृदा, N1 D3 5 7 तदा (V2 °दा) (for स्त्रिया) B4 om T1 M4 गृहीतो (for गृहीतो) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M4 तथैव (Ś1 °थैव, V2 B2 °थैव) V1 मृत्र तथा, D5 5 7 मूर्छया (for ऽतिमात्रया) —c) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 भूमौ (for देव्याश्च) D1 7 चरणैर्, G2 चरण (sic) (for चरणौ) Ś1 V1 V1 D6 परिस्पृशन्, V2 अथ कृतान्, D1 2 M4 उपस्पृशन्, D3 5 अथो ह (D5 °ह)तो, D1 7 विना यथा (for प्रसारितौ) —d) Dt1 D3-5 7 M3 उ(D5 7 प्र)भावसम्प्राप्य (for उभावसंस्पृश्य) M1(before corr after corr sec m as in text) तदा (for तथा) Ś1 V1 V1 B D1 2 6 M4 प्रसीद देवीति वचोऽब्रुव(B1 4 °ब्रु)न्नीरयन्(B4 °यत्) —After 41 V1 D5-8 7 ins, while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins after 2 11 15

219* इतीव राज्ञो व्यथितस्य सा निशा
जगाम घोरा श्वसतो मनस्विन ।
विबोध्यमान प्रतिबोधनात्तदा
निवार्यमाणस्य च राजसत्तम ।

[(l 1) V1 अतीव D5 5 7 V2 तस्य मा (for सा निशा) —(l 2) V1 निशा जगाम Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 जगाम घोर (for जगाम घोरा) Dg1 श्वसतो Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 मनस्विन —(l 3) Dg1 विबुध्यमान N1 प्रतिबोधयन्, D3 6 प्रतीबोधनात्(D5 °नम्) G2 M3 प्रबोधितैः (for प्रतिबोधनात्) —(l 4) V1 तु D4 ह्य (for च) D3 -समन (for -सत्तम)]

Colophon Dg1 ins पौराणे after kāṇḍa name —Sarga name Ś1 V1 B3 4 वराभियाचने V1 D1-3 7 दशरथप्र V1 D1 (र)लापो, V1 रामाभिषेचने B2 वरायाचने D1 कैकय्या पर भियाचने D2 वराभियाचने D4 वराभियाचने —Sarga no (figures words or both) V1 B1 2 1 D3 5 om Ś1 13 Ñ1 B1 8 V1 9 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 T G M1 3 121 D1 65 D3 7 34 D4 271 M4 10 (as in text) M4 इति श्रीमद् ... (moth eaten) —After colophon D6 G M1 3 conclude with श्री (D6 om)रामाय नमः

११

अतदर्हं महाराजं शयानमतथोचितम् ।
ययातिमिव पुण्यान्ते देवलोकात्परिच्युतम् ॥ १

अनर्थरूपा सिद्धार्था अभीता भयदर्शिनी ।
पुनराकारयामास तमेव वरमङ्गना ॥ २

त्वं कत्थसे महाराज सत्यवादी दृढव्रतः ।
मम चेमं वरं कस्माद्विधारयितुमिच्छसि ॥ ३

एवमुक्तस्तु कैकेय्या राजा दशरथस्तदा ।
प्रत्युवाच ततः क्रुद्धो मुहूर्तं विह्वलन्निव ॥ ४

मृते मयि गते रामे वनं मनुजपुंगवे ।
हन्तानार्ये ममामित्रे सकामा सुखिनी भव ॥ ५

कैकेय्याः प्रियकामेन रामः प्रव्राजितो वनम् ।
यदि सत्यं ब्रवीम्येतत्तदसत्यं भविष्यति ।
अकीर्तिरतुला लोके ध्रुवः परिभवश्च मे ॥ ६

G 2 10 15
B 2 13 14
L 2 14 14

11

1 Before 1, D11 ins ॐ —^{a}) B1 भतदह (sic) Dm1 (before corr.) भतदर्हं, M4 भनारत (for अतदर्हं) D4.7 महाप्राज्ञ, D5 °प्रभ (for महाराज) —^{b}) Ś1 V1 V2 B D1.2.4 M4 पतित पादयोरपि, D3.5 शयानं सुसुखोचितं, D7 शयानमसुखोदय, M3 शयानमथतो (metathesis) चित —^{c}) B4 ययातिर् (for °तिम्) —^{d}) G2 देविलोकात् (sic) Dm1 (before corr.) परिच्युतं, D3 महीगत, D4.7 इहागतं, D6 मही गतं (for परिच्युतम्)

2 Ś1 reads 2 in marg —Note hiatus between ^{a} and ^{b} —^{a}) Cr (m g t) भसिद्धार्था ॐ Ct असिद्धोऽर्थः प्रयोजनं यस्याः । c^t —^{b}) Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1.3 सभी (Dd1 भि) ता, Cr (m g t) as in text (for अभीता) —^{cd}) M4 moth-eaten for स तमेव —For 2 V1 V2 B D1-7 M4 subst. Ś1 ins. after 2

2.0* कैकयी पुनरेवाह घोरं वचनमब्रवीत् ।
भवन्तु नसंविग्नमभीता भयदर्शनम् ।

(D1-5.7 M4 transp. l. 1 and 2 —(l. 1) B1.2 पुनरेवा D3.5 पुनराभाष्यामास D6.7 पुन सा भाषयामास (for the prior half) D1.4.7 वा (D1 before corr. °रे) °वाचं (D5 °वाच) सा पुनः (for the post. half) —(l. 2) V1 भवित V2 भवन्तु B1.3 D2-5.7 M4 भवे D1 भवतु (for भवन्तु) Ś1 D6 [illegible] B4 [illegible] D1.3 M4 [illegible] D7 [illegible] (for [illegible]) V1 D1.3 [illegible] V2 [illegible] D1.3 [illegible] (for अभीता) B4 [illegible] D1.2 M4 [illegible] (D3 °न) (for °दर्शनम्)

3 ^{a}) D3-5.7 T2.3 G2.3 M2.3 Ck कथ्यसे, Cm (t) as in text (for कत्थसे) Ś1 V1 V2 B D1.2.4 M4 धीरो (D3 धीरं) सि (V2 हि) त्वं स्वतः (D1.4 M4 मुनि) यदि (B4 [sup. line as in Ś1 also] D2 तुलिः) —^{c}) Ś1 V1 B1.2.4 D6 चैतं, V1 °तां, V2 B3 चोभौ, V3 चैव, Dg1 Dt1 Dm1 M3 चेद्, D4 चेद (sic), D7 चेमम् (for चेमं) Ś1 Ñ (V1 marg.) B D6 वरौ (for वरं) Ś1 V1 V2 B1.2.4 D4 दत्त्वा, V2 B3 दत्तौ (for कस्माद्) D1.3 कस्मात्त्वं (D3 °च) वरौ (D3 °रो) दत्त्वा, M4 स तमेव वरं दत्त्वा —^{d}) Ś1 V1 V2 B D6 किं विचारयसि प्रभो, D1-3.7 M4 विचारयितुमह D4.5 M4 °मिच्छ सि —After 3, Dm1 ins. राम

4 ^{a}) D3.7 एवमुक्ते तु —^{b}) D5 तत, T3 तथा (for तदा) —^{c}) V1 वच क्रुद्धो, V2 °र क्रुद्धो, B1 ततः क्रु°, D1 तत क्रुद्धा, D3.4 स (D5 सु) सक्रुद्धो, D6 (with hiatus) इव क्रु° (for ततः क्रुद्धो) —^{d}) Ś1 V1 V2 B D6 वि (Ś1 V1 B4 वि) भ्रम (V2 V3 D1 marg. also as in Ś1 °वि) वि (V1 V3 B3 °च) विह्वल, D1.3 M4 विह्वलन्निव तु मिव (D3 मूर्छित) D2-5.7 व्यथमान इव श्वसन् (D3.4 दृशम्)

5 Dg1 om. 5 V1 V2 B D1.2 M4 transp. 5^{ab} and 5^{cd} For 5^{ab} see line 162 of App. I (No. 9) —^{a}) D4 हते (for मृते) —^{b}) Dt1 वने (for वनं) V1 V2 B D1 मनुजर्षभे, D1 मानुज नर (for पुंगवे) —After 5^{ab} Ś1 V1 V2 B D1.2.4 (Ś1 D6 after 5) M4 read l. 112–113 of App. I (No. 9) —For 5^{cd} see line 171 of App. I (No. 9) —^{c}) D4 न भवाव, D5 नाथि (sic) (for हन्तानार्ये) B4 मम मित्रे, D1.2.4.6.7 ममामित्रि, D3 ममामित्र, M4 दद्यामि ते (for ममामित्रे) —^{d}) Ś1 V2 V3 B1.2.3.4 भव कैके (V1 V2 °के) यि, V2 B3 भव पकयि, Dt1 Dm1 D4.5 सुखिता भव —After 5, D1 (after 4 as it omits 5) Dt1 Dd1 Dm1 T G M1.3 ins

5.1* स्वर्गेऽपि खलु रामस्य कुशलं दैवतैरहम् ।
प्रत्यादेशादभिहितं धारयिष्ये कथं बत ।

(l. 1) D1 स्वर (for अहम्) G2 °दैवतै (sic) —(l. 2) G2 अ [illegible] M3 [illegible] (for धारयिष्ये) Dm1 (before corr.) [illegible] (for कथं)

6 Ś1 V1 V2 B D1-7 M4 transp. 6^c and 6^d. See lines 114, 115 and 178 of App. I (No. 9) —^{a}) V2 D1 कैकेय्यः (for °य्याः) V1 प्रिय कामेन —^{b}) B1 (after corr., as in text) प्रव्राजितो, B4 D1 प्रव्राजितो Ś1 V1 V2 B D1.2.4 M4 मया (for वनम्) —^{cd}) Ś1 V1 V2 B D1.2.4 M4 यदि प्ररयामि हास्यं तेनरां (for यदि सत्यं ब्रवीम्येतत्तदसत्यं) —After 6^{cd}, Ś1 V1 V2 B D1.2 M4 ins

G 2 30 27
B 2 13 24
L 2 14 24

तथा विलपतस्तस्य परिभ्रमितचेतसः ।
अस्तमभ्यगमत्सूर्यो रजनी चाभ्यवर्तत ॥ ७
सा त्रियामा तथार्तस्य चन्द्रमण्डलमण्डिता ।
राज्ञो विलपमानस्य न व्यभासत शर्वरी ॥ ८
तथैवोष्णं विनिःश्वस्य वृद्धो दशरथो नृपः ।
विललापार्तवद्दुःखं गगनासक्तलोचनः ॥ ९

---

l 146 149 of App I (No 9) then cont with Ś1 D6 ins after 6ᶜᵈ

222* इति मा गर्हयिष्यन्ति कीर्तितं सर्वसाधवः ।
गर्हितस्य च मे श्रेयो नेह नामुत्र विद्यते ।
स्त्रीजितेन नृशंसेन राम सर्वगुणान्वित ।
अनियोज्यैव स कृच्छ्रे यदि मे मरणं भवेत् ।
अनुग्रहः परो मे स्यादिति वाप्यभिकाङ्क्षितम् । [5]
प्रियार्हं च सुखार्हं च प्रियं पुत्रं गुणान्वितम् ।
कथं वक्ष्याम्यहं पापो वनं गच्छेति राघवम् ।
नृशंसमकृतात्मानं स्त्रीवश्यत्वं स्त्रिया जितम् ।
विरामयं विरहसादमल्पवीर्यं धिगस्तु माम् ।

[(l 1) B4 न्याहरिष्यति Ś1 D6 गर्हिष्यन्ति च मां नित्य (for the prior half) D2 om (hapl) from the post half up to l 4 D1 धा तु न M4 मान्धा (before corr °सा) (for स्ता रव) —After l 1 B3 ins

222(A)* विना रामेण किं कार्यं जीवितेन ममापि च ।

—(l 2) Ñ2 अत्रा (sic) N1 नेहामुत्र प V2 नेह नात्र B3 नेह नोत्र (for नेह नामुत्र) M4 योज्यते (for विद्यते) —After l 3 Ś1 N V1 B D1,3,4 M4 ins l 147 150 151 of App I (No 9) —(l 4) D2 अनियोज्य न (for अनियोज्यैव) D1,2 कृच्छ्रे (for कृच्छ्रे) —(l 5) B1 अविग्र° D2 °ग्रह (for अनुग्रह) Ś1 D6 वैवाभिकाङ्क्षे N1 D1 मया° B4 चाप्य° D3 राघवनन्दन M4 मया° (for वाप्यभिकाङ्क्षितम्) —D6 om l 6 7 V1 om l 7 —(l 7) Ś1 पाप D2 राघव (for राघवम्) —(l 8) D1 नृश नाकृतात्मान D2 नृशंसमकृतात्मान (for the prior half) I3 (marg also as above) स्त्रीवश्येन (for °त्वं) —(l 9) Ś1 D6 विरमं, V2 विरामेव B3 (marg also as above) विरामय D विरामण (for विरामय) M4 अल्पसत्त्व (for °वीर्यं)]

—After 6ᶜᵈ Dg1 D11 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

223* अनुश्रुण मया पुत्र धर्मेण महता महान् ।
रामो लब्धो महाबाहुः स कथं त्यज्यते मया ।
शूरश्च कृतविद्यश्च जितक्रोधः क्षमापरः ।
कथं कमलपत्राक्षो मया रामो विवास्यते ।
कथमिन्दीवरश्यामं दीर्घबाहुं महाबलम् । [5]
अभिराममहं रामं प्रेषयिष्यामि दण्डकान् ।
सुखानामुचितस्यैव दुःखैरनुचितस्य च ।
दुःखं नामानुपश्येयं कथं रामस्य धीमतः ।
यदि दुःखमकृत्वाद्य मम संक्रमणं भवेत् ।
अदुःखार्हस्य रामस्य ततः सुखमवाप्नुयाम् । [10]
नृशंस पापसंकल्पे रामं सत्यपराक्रमम् ।
किं विप्रियेण कैकेयि प्रियं योजयसे मम ।

[(l 1) G1 (before corr) तन (for मया) —(l 2) D11 मनाञ्जा (for °बाहु) —(l 6) T2 मा (for अह) D11 C1 स्थापयिष्यामि (for प्रे°) —(l 7) ⁜ Crm g1 t दुःखैरित पक्वं तयीवा । ⁜ —(l 8) T3 M3 दुःखताम् (for दुःख नाम) —(l 9) D11 Dd1 Dm1 तु (for [म]म) G2 मञ्जनवर्तं (sic) (for °ण) —(l 10) Dm1 अवाप्नुयात् —(l 1) M3 म (for मम)]

—ᶜ) D6 (before corr) मतुला G1 चातुला (for मतुला) B1 लोकैः( ) —ᶠ) Ś1 V1 D5,1 D11 D6 मृष V1 परिभवश्च न, D11 परिभविष्यति (for परिभवश्च सो) —After 6 Ñ V1 B D1,2 M4 ins l 179 of App I (No 9)

7 D2,6 om 7 (cf v l 6) —ᵃᵇ) G1 विलपतस् (sic) G1 परिभूमित (sic) (for °भ्रमित) G1 चेतन (for चेतस) Ś1 Ñ V1 B D1,2,3 M4 इति (B1 marg) राज्ञो विलपत शोकसंविग्नचेतस —After 7ᵃᵇ, Dm1 ins राम श्री —ᶜ) Ś1 N2 B3 Dg1 D11 T1,3 G1 M1,3 मभ्या गमत्, B3 °गतत्, Dd1 Dm1 G2 M1 मभ्यागत D1 °गात (for °गमत्) —ᵈ) D1 reads from भ्यवर्तत up to वष in l 2 of 224* in marg sec m D1 चाप्यवर्तत

8 ᵃ) D5-11 च तस्य (for त्रियामा) ⁜ Cg सा त्रियामेति । अत्रियामा यामत्रयवर्त्त विहायातिदीर्घेत्यर्थ । ⁜ D11 Dd1 तदा (for तथा) —ᶜ) D1,2 विलपत स्त(D5 स्ता)सु D3 विलपतो घोरा (for °मानस्य) —ᵈ) T3 व्यपसत (sic) (for व्यभा°) D5-12 शर्वरी तु(D5 च D6 प्र) क्षयं ययौ —For 8 Ś1 N V1 B D1,2,6 M4 subst

224* त्रियामापि भृशार्तस्य सा शशिमण्डिता ।
तथा विलपतस्तस्य राज्ञो वर्षशतोपमा ।

[D6 reads up to वर्ष in l 2 in marg sec m (cf v l 7) —(l 1) Ś1 N2 V1 B3 D6 तु (for [भृ]शं) B1 कृशार्तस्य Ñ2 मा रात्रि स्वरात B1 मा शशिन° (for the post half) V1 त्रियामा तस्य सा शशिमण्डिता तत —(l 2) Ñ1 राज्ञो (for तथा) B1 reads स sup lin D1,2 M4 विलपमानस्य (for °तस्तस्य) V1 तेन (for राज्ञो) B1 reads व in वर्षशतोपमा sup lin]

9 ᵃ) D11 सदैवोष्णं D11 Dd1 Dm1 T G M1,3 विनिश्वस्य Ś1 D6 दीर्घमुष्णं च नि(Ś1 नि)श्वस्य, N V1 D1,2,4,5,7 M4 नि(B3,4 मु) दीर्घमुष्णं(Ñ2 °ष्ट)नि(N1 B1 D3,5 °नि)श्व(D1 after corr sec m before corr °स)स्य, V1 मुदीर्घमुष्णं च निश्वस्य (hyp m) D2 स दीर्घमुष्णं मुमुक्ष्य —ᵇ) B1 बुधो Dg1 मुद्दो (for वृद्धो) —D1 om 9ᶜᵈ —ᶜ) D2 दुःखात्, T2 दीनो (for दुःखं) Ś1

न प्रभातं त्वयेच्छामि मयायं रचितोऽञ्जलिः ।
अथवा गम्यतां शीघ्रं नाहमिच्छामि निर्घृणाम् ।
नृशंसां कैकयीं द्रष्टुं यत्कृते व्यसनं महत् ॥ १०

एवमुक्त्वा ततो राजा कैकेयीं संयताञ्जलिः ।
प्रसादयामास पुनः कैकेयीं चेदमब्रवीत् ॥ ११
साधुवृत्तस्य दीनस्य त्वद्गतस्य गतायुषः ।
प्रसादः क्रियतां देवि भद्रे राज्ञो विशेषतः ॥ १२

G 2. 10. 24
B 2. 13. 21
L 2. 14. 13

N V1 B D1.2.6 M2 करुण(V1 °वैर्) विललापात्त , Dg1 विललापार्तिवद् (?) D5 विल्लापातुरा स —^{d}) Ñ2 गणना सन्तत्रोचन Dr °न (sic) D5 ह्मणना , D3.5 सन्तद्(D2 मद्गत [sic]) हृदया गिरा —After 9, Ś1 Ñ V1 B D1.2.6 M2 ins

225* कैव नु हा नृशंसासि वा मामिच्छसि बाधितुम् ।
राज्यलोभात्स्वया त्यक्तः प्राणास्त्यक्ष्याम्यसंशयम् ।
हा पुत्र राम धर्मात्मन्मद्गात गुरुवत्सल ।
कथं त्वामद्य दृष्ट्वाऽहं परित्यक्ष्यामसंशयम् ।
हा रात्रि सर्वभूतानां जीवितापहारिणि । [5]

[(l. 1) V2 कैकेयि त्व B1.4 कैकेयि (B4 °यी) हा D1 M2 हा कैकेयि (by transp.) D5 हा कैकेयि (for कैकेयि हा) B1 हि (for [अ]सि) D1 बाधितु (for बाधितुम्) B1 मा हि तु मिच्छसि (by transp.) —(l. 2) D5 प्राण (sic) (for प्राणान्) —D2 om. from l. 3 up to st. 10 —(l. 3) M2 transp. पुत्र and राम Ñ2 भद्रात्मन् (for धर्मात्मन्) Ś1 D5 सद्गुरु Ñ2 कारुण्य M2 विनीत (for मद्गुरु) Ś1 D5 गुरुवत्सल, B2 °क D3 पितृ° (for °वत्सल) —(l. 4) B2 (with hiatus) क्व (for त्वाम्) V1 B2 (marg.) D1 M2 परित्यक्ष्य (for [अ]परित्यक्ष्यम्) —(l. 5) Ñ2 V1 B2.3 हे (for हा) Ś1 D5 रात्रि B1.4 रात्रि (B1 राम also) (for रात्रि) V1 जीवनापहारिणि B4 जीवितापहारिणि (subm.) D5 जीवितस्य D5 जीवितापहारिणि M2 अति सूचि प्रहारिणि (for the post. half)]

10 D2 om. 10 (cf. v. l. 9) —^{b}) D5 प्रभात (sic) D1.2 अ इच्छामि Dd1 Dm1 D3.5.7 Ct^{p} त्(Dd1 त) वच्छामि G1 तदिच्छामि Ct^{p} (second) as in text (for त्वये°) —After 10^{ab} Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3.5.7 T G M1.3 ins.

226* निर्वै नयनभूषणः ।
क्रियता मे दया भद्रे

[(l. 1) D5 निर्वि (for निर्वै) Dt1 Dd1 Dm1 स्तव नूपुरौ —(l. 2) G1 हि Ct as above (for मे) Dg1 त्वयि D3.5.7 रिपीयता मयि दया]

—^{b}) D5 त्वयं, D3.7 तवाय D5 त्वय (sic) (for मयायं) G1 रचितोऽयं मयाञ्जलि (by transp.) —For 10^{cd} Ś1 Ñ V1 B D1.2.6 M2 subst.

227* नेच्छाम्यद्य प्रभाता त्वामभियाच कृताञ्जलिः ।

[Ś1 D5 दि, B2 [अ]द्य (for [अ]द्य) Ś1 D5 त्वाम् रचितोऽञ्जलिः (for the post. half)]

—After 10^{ab}, D2 ins.

228* विलापयामास पुनर्वचनं चेदमब्रवीत् ।

—D1 om. (hapl.) 10^{c}–11^{c} Ś1 D5 om. 10^{cd} —^{c}) D5 अथ चागम्यतां, G2 °मतां (for अथवा गम्यतां) —^{d}) Ñ B M2 नेमा(M2 [before corr.] °मो) मिच्छामि V1 न तु चेच्छामि, D3 नाहमि , D5 शीघ्रं नाहमि, M2 नाहं जानामि (for नाहमिच्छामि) B1 घृणां D3 reads ति sec. m. D4 च्या, D5 (before corr.) निर्घृणं, M2 निर्घृणात् (for °णाम्) —^{e}) G2 नृशसां (sic) M2 नृशंसात् (for नृशंसां) N V1 B D5 M2 अद्य सा त्वं द्रष्टुं D3.5.7 द्रष्टुं नृशसां कैकयीं (D5 °यी) (by transp.) —^{f}) Dg1 Dt1 T3 G3 M1.3 मम (for महत्) N V1 B D1 M2 कैकेयीं (Ñ2 °यी) भर्तृघातिनि D3.5.7 व्यसनं न हतो (D5 °ते [by transp.]) मम

11 D1 om. 11^{ab} (cf. v. l. 10) —^{a}) Ś1 Ñ V1 B D1.2.6 M2 विलप्यैव (D6 °च) Dt1 Dd1 एवमुक्ता D3 नवमुक्त्वा (hypm.) (for °क्त्वा) G1.2 M1 तदा (for ततो) —^{b}) D5 कैकेयी Ś1 Ñ V1 B D1.2.6 M2 दयनीयाञ्जलि, Dm1 समता°, D3.7 सहताञ्जलि (D5 °लि) M3 (after corr. sec. m. as in text) सयतां° —^{c}) D3.7 विलापयामास T2 तदा (for पुन) —^{d}) D1.2 M2 वचनं (for कैकेयीं) Dt1 राजधर्मविद् (for चेदमब्रवीत्) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D5 वाक्यं चेद (V1 चैवं) मथाब्रवीत्, B2 वाक्यं चेदमुवाच ह

12 ^{a}) Ś1 D2.7 G1 M3 साधुवृत्तस्य, Ñ V1 B साधि (Ñ2 धि [sic]) वृत्तस्य (for साधुवृत्तस्य, —^{b}) D3.7 मद्विधस्य (for त्वद्गतस्य) Ś1 Ñ V1 B D1.6 M2 सद्वृत्त (Ś1 D5 मादृश, D3 दुर्वृत्त° P2 D1 तद्वृत्त) राज्यचेतस (V2 V1 B2 [marg. sec. m. also] °तेजस D2 °मेधस) —B2 reads from 12^{c} up to l. 1 of 229* in marg. —^{cd}) D5 T3 कुर्वी (for देवि) T1.2 G3 M2 मम G1 भर्तृ (for भद्रे) Dt1 D1 Dm1 transp. देवि and भद्रे Ś1 D1.2 राज्ञो मर्तुरि (D1 °रि) दैत्य (Ñ1 °रि) रिव V1 I.6 D1.2 M2 सता त्वा (D. M2 °तुम्वा) सविशेषत (V1 B1 °त: D5 °रि) (for ^{d}) —Ñ B1.4 subst. l. 2 only for 12^{cd} and then cont. l. 3–6. Ś1 V1 B2 D1.6 M2 ins. after 12

229* भीतोऽस्म्यहं भीता स्मि दासोऽस्मि वशगोऽस्मि कृतास्थया ।
शरणं सर्वस्य सुभगे कुरु प्राणं प्रसीद मे ।
कृत्वा न यदि विज्ञाता प्रसीद वरानने ।
मत्तमेव हरस्यास्ते मे त्वद्भयोऽस्मि सर्वथा ।
यद्यप्यदृश्य सम्राज्ञि रामप्रवासाज्जायते । [5]
सर्वस्वमपि वा प्राणांस्ते ददामि प्रसीद मे ।

G 2 10 27
B 2 13 21
I 14 75

शून्येन खलु सुश्रोणि मयेदं समुदाहृतम् ।
कुरु साधु प्रसादं मे बाले सहृदया ह्यसि ॥ १३

विशुद्धभावस्य हि दुष्टभावा
ताम्रेक्षणस्याश्रुकलस्य राज्ञः ।
श्रुत्वा विचित्रं करुणं विलापं
भर्तुर्नृशंसा न चकार वाक्यम् ॥ १४

ततः स राजा पुनरेव मूर्छितः
प्रियामतुष्टां प्रतिकूलभाषिणीम् ।
समीक्ष्य पुत्रस्य विवासनं प्रति
क्षितौ विसंज्ञो निपपात दुःखितः ॥ १५

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे एकादशः सर्गः ॥ ११॥

[Ś1 D4 om 1 1 2 V B1 3 4 om 1 1 B2 reads 1 1 in marg —(L 1) B2 सुश्रोणि M4 दानोसि (for वामोऽसि) V3 ज्ञानेस्याक (for वरयो सि) —(l 2) Prior half ls pm —D1 2 M4 शरणागत मा (for शरणागतम्) V1 L2 D सुभगे M4 हि भद्रे (for सुभगे) D2 4 M4 प्राहि देवी (for कुरु याच) —(l 3) D1 4 M1 मयि (for यदि) D यामा (sic) (for विनामा) Ś1 D4 मरीया V1 मयैव B1 मयिय B2 (before corr) मयेव D2 4 M4 यदीय (for मयीय) —(l 4) Ś1 V1 B1-3 D6 स्वयमेण M4 सत्यमैव (for स्वयम्) M4 प्रमाणे D1 तद् M4 तव (for त्वद्) V1 हि (for परिम) Ś1 D4 स्तव (for °या) —(l 5) V1 B1 सशाप D1 2 M4 यम्माल्पिच्छसि प्राशु (for the prior half) V1 राम (sic) B1 समस्मनाद् (for प्रमा°) —(l 6) D3 सवा वि Ś1 D6 च मामासु V1 प्राणात्मने M4 च मामान् (for मा मामस्) Ś1 B1 4 D6 ते दर्शमि V1 दर्शमि च D2 4 तद्दर्शामि M4 स्वात्मामि (for ते दर्शामि)]

13 ᵃ) V2 B1 स्वयेन D6 (before corr) शून्यो न Cr k as in text Cm g t शून्ये न and as in text also (for शून्येन) Cm शून्ये निर्जनप्रदेश इदं रामाभिषेचनं न समुदाहृतं खलु । किंतु ज्ञानसभायामुदाहृतम् । अथवा शून्येन प्रकष्टसर्वाहभावेन मया इदमुदाहृतमिति वाथ । Cg t also offer similar explanations Ś1 V1 V1 D1 3 D2 4 6 M4 कैकयि B ये दवि B1 केकयी (for सुश्रोणि) —ᵇ) D3 4 7 मयैतद् (for मयेदं) D11 समुपाहृत D3 °हृत (for °दाहृतम्) Ś1 V1 V1 B D1 4 6 M4 मयं (V1 °न्ते D2 °पि) वद्वाक्य मीरितं —ᶜ) Ś1 V1 B सादि D11 (lacuna) यु D4 सा त्व D1 सा त्व M4 भद्र (for साधु) D4 om स (subm) V1 साधिर प्रसादं कुरु मे —ᵈ) Dg1 G1 M1 2 सुहृदया D3 5 7 [अ]हमहृदया Ct as in text (for सहृदया) C4 सुहृदयास्यसि (sic) Ś1 V1 V1 J D1 4 6 M4 मति (M4 जात) स्य शरणार्थिन (Ś1 D 6 M4 °र्थिनि D1 °र्थिन) —After 13 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

230* प्रसीद देवि रामो मे त्वद्दत्तं राज्यमव्ययम् ।
लभतामसितापाङ्गे यशः परमवाप्नुहि ।
मम रामस्य लोकस्य गुरूणां भरतस्य च ।
प्रियमेतद्गुरुश्रोणि कुरु चारुमुखेक्षणे ।

[(l 1) T2 इसी Dd1 Dm1 [अ]पि T2 हि (for मे) —(l 2) G स्वतान् (for लभताम्) Dt1 [अ]वाप्नि (for [अ]वाप्नुहि) Dt1 Dd1 Dm1 M3 परमवाप्स्यसि M2 परममाप्नुहि —(l 3) Dg1 reads इदं देव in marg —(l 4) T2 गुरु (sic) Ct/ कुरु (for गुरु)]

14 ᵃ) Ś1 B2 D4 T2 4 सु L3 D3 om (subm) D1 3 M4 पि D4 5 तु M1 2 च Ct as in text (for हि) B2 दुष्टभावाद् D1 (after corr see 11 as in text) °वा T3 °भाव (sic) —ᵇ) D1 5 शोकातुरस्य (for ताम्रेक्षणस्य) T1 [अ]श्रुगळस्य T 3 G M1-3 [अ]श्रुकळस्य Ś1 D4 6 दुःखातुरस्याश्रुमुख(D6 °ह)स्य राज्ञः V1 V1 B D1 3 M4 भृशातुरस्यास्य च (V2 D3 हि V3 om (subm)) तस्य राज्ञ Dt1 दीनस्य ताम्राश्रु° —ᶜ) Ś1 V1 V1 B D1 4 6 M4 कृताञ्जुया (V1 °तया)तस्य (B1 ins हि after स्य) तथा (D1 °थो) वि(V1 हि) याचितापि (Ś1 D6 याचतो B1 D1 4 M4 याचितो) D3 6 7 शुश्रावापि सा (D1 सा) त क° —ᵈ) Ś1 भृश सा V1 नृशंसा D1 विरामा (for नृशंसा) Ś1 B2 D1 8 मना (Ś1 °सा) V1 V1 B1 4 D3 सत्या (for वाक्यम्)

15 D3 om 15 —ᵃ) B1 दुःखित (for मूर्छित) —ᵇ) D6 (before corr) प्रिय Ś1 V1 B 3 D6 सुदुष्टा V1 D2 स दृष्टा B1 स दृष्टा D1 5 M4 अनिष्टा D2 Cm 1 अदुष्टा Ct as in text (for अतुष्टा) —ᶜ) Ś1 V1 V1 B D1 6 विवास(V1 °स)कारण (for विवासनं प्रति) —ᵈ) Ś1 V2 B D3 5 M4 विषण्णो V1 D4 6 7 निषण्णो V1 महात्मा D1 विनिषण्णो Cm t as in text (for विसंज्ञो) Ś1 V1 V1 B D1 3 M4 विलपाप (for निपपात) Ś1 D4 6 7 पार्थिव V1 सुदुःखित (l 3 pm) B1 मूर्छित (for दुःखित) —After 15 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins 219*

Colophon —Sarga name Ś1 V1 V1 B D1 4 6 दशरथविलापो Dg1 पीताम्बर D6 कैकयीवचनं D7 महर्षिवाल्मीकिविरचिते दशरथविलापः —Sarga no (figures words or both) V1 B1 4 D4 om Ś1 14 N2 B2 3 9 V1 10 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D T G M1 3 13 D1 66 D3 59 D4 15 D5 18 M4 11 (as in text) —After colophon D3 concludes with रामाय नमः T1 श्रीरामचन्द्राय नमः G M2 श्रीरामाय नमः

१२

पुत्रशोकार्दितं पापा विसंज्ञं पतितं भुवि ।
विचेष्टमानमुद्वीक्ष्य सैक्ष्वाकमिदमब्रवीत् ॥ १
पापं कृत्वेव किमिदं मम संश्रुत्य संश्रवम् ।
शेषे क्षितितले सन्नः स्थित्यां स्थातुं त्वमर्हसि ॥ २
आहुः सत्यं हि परमं धर्मं धर्मविदो जनाः ।
सत्यमाश्रित्य हि मया त्वं च धर्मं प्रचोदितः ॥ ३
संश्रुत्य शैब्यः श्येनाय स्वां तनुं जगतीपतिः ।
प्रदाय पक्षिणे राजञ्जगाम गतिमुत्तमाम् ॥ ४
तथा ह्यलर्कस्तेजस्वी ब्राह्मणे वेदपारगे ।
याचमाने स्वके नेत्रे उद्धृत्याविमना ददौ ॥ ५
सरितां तु पतिः स्वल्पां मर्यादां सत्यमन्वितः ।
सत्यानुरोधात्समये वेलां स्वां नातिवर्तते ॥ ६

G 2. 11. 5
B 2. 14. 6
L 2. 15. 0

12

1 Dm1 begins with ॐ —[a]) D3 पाप (for पापा) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4 पुत्रशोकातु(D2 °त)र दीन, M4 °वाभि सतसं —[b]) D3 विसं, D4.5.7 नि° (for विसंज्ञ) D2 पतितुं —[cd]) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3–5.7 T1 M1–3 Ct विचेष्टमान(M3 °)म् Dt1 Dd1 Dm1 Ct उत्प्रेक्ष्य, D3–5.7 आश्रितम् (for उद्वीक्ष्य) Dg1 Dd1 T2 G1 M1–3 से(Dg1 T2 सै, M3 स्वे)क्ष्वाकुम्, Dt1(with hiatus) ऐक्ष्वाकुम्, Dm1(before corr as in Dd1) D3–5.7 (Dm1 with hiatus) इक्ष्वा(D4 °क्षु)कुम्, G2 से° (for सैक्ष्वाकम्) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4 M4 विचे(Ś1 M4 °चे)ष्टमानं भर्तारं कैकेयी वाक्यम(M4 पुनर)ब्रवीत्

2 [a]) D3 कृते च, D6 M3 Cm g कृत्वेव, Ck t as in text (for कृत्वेव) Ś1 D6 [इ]व भो भवेद्, Ñ V1 B3 [इ]दमपर, B1 [अ]व कि°(sic) (for [इ]व किमिदं) —[b]) D5 न प (sic) D4.7 न च (for मम) Ś1 Ñ V1 B3.4 D6 दत्वा वर(V1 °र, B4 [before corr]°वौ)द्वय, B1.2 D1.2 M4 दत्वा वरौ(M4 °र)द्वय, T2 M3 °त्य सश्रुप(sic) (for संश्रुत्य संश्रवम्) —[c]) B4 G3 शेते Ś1 Ñ V1 B3 D6 किं भूतले (for क्षितितले) Ś1 D6 स्वस्थ, B4 राजा (for सन्न) —[d]) Ñ V1 B1–3 D1.2 M4 स्थातु सत्ये(B1 °त्ये), B4 नैव स्थातु, D3–5.7 सत्ये स्थातु T1.2 G3 त्व स्थातुम् (by transp) Ś1 D6 सत्ये त्व(Ś1 त्वा [sic]) स्थातुमर्हसि

3 [a]) Ś1 Ñ V1 B D1.2.6 M4 पर धर्मं (for हि परम) —[b]) Ś1 Ñ V1 B D1.2.6 M4 धर्मज्ञा सत्यवादिन —[cd]) Dt1 च, T2 तु, Cg as in text (for हि) T2 मर्मं (sic) G3 धर्म, Cm g t as in text (for धर्मं) Dt1 त्व धर्मं प्रति चोदित, D3–5.7 त्वमिहाभिप्रणोदित (for [d]) Ś1 Ñ V1 B D1.2.6 M4 सत्यवादि(Ś1 D6 °दी)ति च ज्ञात्वा मया त्वमभि(Ś1 D6 °मिह)याचित

4 D3.4 om 4–6 —[a]) T2 शैव्य (for शैब्य) D5 शिबि सश्रुत्य श्येनाय, D7 सश्रुत्य श्येनाय शिबि —[b]) D5.7 स्वमांस पक्षिणे(D7 दक्षिणा) ददौ —[c]) Dt1 Dm1 T3 G2 M1 पक्षिणे राजा, Dd1 पक्षिण राजा, D4 वचनात्तस्मै, D1 च वर तस्मै (for पक्षिणे राजन्) —For 4, Ś1 Ñ V1 B D1.2.6 M4 subst

231* कपोतायाभय दत्वा शिबि श्येन महीपति ।
उत्कृत्य च स्वमांसानि दत्वा स्वर्गमितो गत ।

[(l 1) D1.2 कपोतस्य Ñ M4 नैव्य —(l 2) Ñ2 तत्कृत्य (sic)]

5 D3.4 om 5 (cf v l 4) —[a]) D7 [अ]नुके, T G M1–3 [अ]लर्कस (for [अ]लर्कस्) —[c]) Dt1 D7 M3 याच्यमाने, Dd1 Dm1 D5 T3 G1.3 याच(D5 G1.3 °च्य)मान, Cg as in text D7 तु बलश (for स्वके नेत्रे) —[d]) Dt1 Dd1 Dm1 (before corr as in text) विमना, D7 विमल, T1.2 G2.3 M1.2 सुमना, Cg as in text (for [अ]विमना) —For 5 Ś1 Ñ V1 B (Ñ V1 B reading it after 6) D1.2.6 M4 subst

232* अलर्कश्चापि राजर्षिर्ब्राह्मणेनाभियाचित ।
प्रदायोत्कृत्य नेत्रे स्वे नाकपृष्ठमितो गत ।

[(l 1) M4 अलर्कस्, V1 [अ]पि याचित, B3 [ए]व या° (for [अ]भियाचित) —(l 2) Ś1 D6 नेत्रे द्वे M4 नयने (for नेत्र स्वे) V1 स्वग (for नाक)]

—Thereafter Ś1 Ñ2 V1 B D6 M4 cont Ñ1 cont l 1 and 3 only after 234* D1.2 ins after 6

233* सत्यप्रतिज्ञस्तस्मात्त्व प्राक्प्रतिज्ञाय मे वरौ ।
न ददासि च कस्मात्त्व क्षुद्र कापुरुषो यथा ।
परित्यज्य सुत राम वनवासाय राघवम् ।

[(l 1) D1 तस्मात्त D2 च तिज्ञाय (for प्रतिज्ञाय) D1.2 M4 वरे (for वरौ) —Ś1 V1 B1 D1.2 om B3 reads in marg l 2 —(l 3) B1.2 परित्यज Ś1 D6 पार्थिव D1 राघव (for राघवम्)]

—Thereafter M4 reads 14[cd] for the first time repeating it in its proper place

6 Ś1 D3.4.6 om 6 (for D3.4 cf v l 4) —[a]) Ñ V1 B D1.2.7 च, Dm1 (after corr as in text) मु (for तु) M4 सरितश्च, Ñ V1 B D1.2 M4 सदा(D7 [before corr]°त्य), T2 वेला, G1 स्वल्प, G2 स्वल्प (sic) (for स्वल्पा) D5 सरिता पति सत्याद्ध ⊕ Cv स्वल्पमर्यादा स्था (दाश्या), Cr k सूक्ष्मा (Ck °क्ष्मं) सत्यस्य मर्यादा। ⊕ —[d]) Ñ V1 B D1.2 M4 स्थापिता(V1 B1 °त, B1

G 2.12.8
B 2.14.10
L 2.15.7

समयं च ममार्येमं यदि त्वं न करिष्यसि ।
अग्रतस्ते परित्यक्ता परित्यक्ष्यामि जीवितम् ॥ ७
एवं प्रचोदितो राजा कैकेय्या निर्विशङ्कया ।
नाशकत्पाशमुन्मोक्तुं बलिरिन्द्रकृतं यथा ॥ ८
उद्भ्रान्तहृदयश्चापि विवर्णवदनोऽभवत् ।
स धुर्यो वै परिस्पन्दन्युगचक्रान्तरं यथा ॥ ९
विह्वलाभ्यां च नेत्राभ्यामपश्यन्निव भूमिपः ।
कृच्छ्राद्धैर्येण संस्तभ्य कैकेयीमिदमब्रवीत् ॥ १०

[before corr.] °स.) पुरा; D5 1 °सधित ; T2 M1 °सयुत, Cv.m g t as in text (for सत्यमभिरत:).—c) D5 सत्यानुरोध ; D7 °सथात्; M3 °धा: (for सत्यानुरोधात्) D6 -समयात्, G1 M1 समयं (for समये) Ñ V1 B समय पालयन्वेत्तं, D1 M4 समयं पालयानस्तु, D2 समयं पालयामास —d) D4 स वेत्तो; D7 T1 2 G3 M1 स्वां वेत्तं (by transp) (for वेत्तो स्वां). Ñ V2 B D1 2 M4 न हं(Ñ1 नोत्तु, B1 श्रल) यदति वेगवान् .—After 6, Ñ1 (ins l 1-4 only after 232*) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins , whereas D5-5 7 ins l. 5 and 6 only (D1 4 after 3, owing to om. of 4 and 5) :

234* सत्यमेकपदं ब्रह्म सत्ये धर्मः प्रतिष्ठितः ।
सत्यमेवाक्षया वेदाः सत्येनावाप्यते परम् ।
सत्यं समनुवर्तस्व यदि धर्मे धृता मतिः ।
स वरः सफलो मेऽस्तु वरदो ह्यसि सत्तम ।
धर्मस्यैवाभिकामार्थं मम चैवाभिचोदनात् । [5]
प्रव्राजय सुतं रामं त्रिः खलु त्वां ब्रवीम्यहम् ।

[(l 1) Dm1 T1 2 G3 एव पर, Cm g as above (for एकपदं). Ñ1 परं , G3 ब्रह्मा (for ब्रह्म). Ñ1 लोक (for धर्म]. —(l 2) Ñ1 [अ]क्षर (for [अ]क्षया). Dg1 [प]वाप्स्यसे, T3 M1 Cg [प]वाप्यते. Ñ1 महत् —(l 3) Dg1 त्वमनुवर्तस्व Dt1 धर्मे (for धर्मे). Ñ1 स्थिता, Dg1 दृढा, Cg as above (for धृता).—(l. 4) Ñ1 वरः स (by transp) T1 2 G3 सफल: स(G3 °स्तु) वरो Ñ1 [अ]व (for मे). Ñ1 वर एव हि मे मन (for the post. half).—(l 5) Dg1 T3 M3 स(Dg1 त्व)धर्मस्य, G1 °स्य च (for धर्मस्यैव). D5 6 स्वधर्ममभिगम्य त्वं, D1 7 त्वं धर्ममभिसंगम्य, T1 2 G3 धर्मस्य हित°; G2 M1 धर्मस्यापि च कामार्थं, Ck °स्यैव हि कामार्थं, K(ed) धर्मस्यैवाभिकामार्थे (for the prior half) D5 [अ]भिनोदन, D1 6 7 °नोदनात् (for [अ]भिचोदनात्) —(l 6) M3 त्वा (for त्वां) D5-6, 7 वनवासाय पार्थिव(D4 °प) (for the post. half).]

—Thereafter Ñ1 cont lines 1 and 3 of 233*, while D1 2 ins. 233* after 6.

7 ab) G3 (after corr. inf lin. as in text) सकल (for समयं) K(ed) [आ]चेयं (for [आ]र्येमं). D5-6 7 अथवा स(D5 न स [hypm])मय मह्य (for a) T1 2 M3 स त्व (by transp.) Ś1 Ñ V1 B D2 3 6 M4 न करिष्यसि (V1 °ष्यामि) चेदद्य वचनं मम(D2 3 M4 ममि) काङ्क्षितं. —c) Ś1 D5-7 महाराज, Ñ V2 B D2 3 M3 ततो राजन्; G3 परित्यक्ता (sic) (for परित्यक्ता).—d) T3 G1 2 जीवितु.

8 a) D1 6 प्रनोदितो, D4 7 प्रणो° (for प्रचो°).—b) D5-6 7 वचनात्तदा, M3 नृशिंकया (sic) —cd) T2 नाशक्नुत (sic), M3 नाशक्नोत् (for नाशकत्). Dd1 उन्मुक्तं. D6 विष्णु- (for इन्द्र-) D1 7 नाशकत्पाशबन्धात्तं (D7 °न्तु) मोक्तुं सुमबरो यथा.—For 8, Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 subst. :

235* छलपाशेन कैकेय्या बद्ध एवं नराधिपः ।
न शशाक तदाच्छेत्तुं बलिः प्राप्य विष्णुना ।

[(l 1) Ñ2 पक्षपाशेन, B3 छ(m. also क)लपाशेन (for छलपाशेन). V1 B2 D3 एव (for एवं).—(l 2) M4 नाशक्नोत (for न शशाक). D1 3 नाशक्नुत(D3 °त) कल्पच्छेत्तु (for the prior half) M4 नागपाशान्यथा बलि (for the post. half).]

9 a) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 M4 विपर्णं ; D1 (after corr m as in text) उद्यात (for उद्भ्रान्त). Ś1 Ñ V1 B1-3 D1 2 4 6 7 M4 -वदनश्च, B4 -वदनं (for हृदयश्) —b) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 विशोतवदनो(Ñ1 D1 °वदनो; D1 M4 °हृदयो) (for विवर्णवदनो).—D4 om. 9cd.—cd) M3 धुर्यो Ś1 Ñ V1 B D5 6-7 महाधु(Ś1 Ñ °धू)र्यः स्व (V1 B1 स)मायु(Ś1 D3 5 6 °स)क्तो (for c) M1 (before corr.) -चक्रांतरा. Ś1 Ñ V1 B D5 6-7 युक्त(D7 °स्य)स्य (Ñ2 s)क्रांतरे. V1 B1 D2 सथा, T1 2 गत ; T3 यदा (for यथा). D1 2 M4 यदृच्छयांतरगतो राजा गो(M4 गौ)श्चक्रयोरिव.

10 D6 om 10-11.—a) Dt1 विकृताभ्यां, Dm1 विपक्षाभ्यां, D3 द्विफलाभ्या (for विह्वलाभ्या).—b) D1 अपश्यन्निव (for अपश्यन्निव). T3 भूपति (for भूमिप) —c) D1 सचिवत, T1 M3 3 सहास्य (sic) (for °स्तभ्य) —For 10, Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 M4 subst

236* विभ्रमाचितनयनो भ्रष्टसंज्ञोऽतिदुःखितः ।
कृच्छ्रादेव स धैर्येण सहाभ्यां मामभाषीत् ।

[(l 1) Ś1 D1 2 M4 नष्ट (for भ्रष्ट). D1 [s]भि , M4 [s]व (for ति) —(l 2) Ś1 D1 2 4 M4 इव (for एव). D1 2 च (for स) M4 धैर्यं च (for धैर्येण). M4 सलाभ्य (sic). Ś1 D6 आत्मना (for अब्रवीत्).]

—Then cont. :

237* शोकसंरम्भसाप्ताक्षः कैकेयीमभिवीक्ष्य ताम् ।
प्रियस्तु पापशीले त्वा नृशंसे पतिघातिनि ।
त्यजामि त्वामहं पापां निर्घृणां निरपत्रपाम् ।
न मे त्वया कृत्यमस्ति क्षुद्रया राज्यलुब्धया ।

[(l 1) Ś1 D6 इत्यब्रवीत्; D3 अभिमृष्य तां (sic).—(l 2) D2 3 M4 त्वं पापशीले (for पापशीले त्वा). B3 पतिघातिनी, D1 2 M4 भर्तृघातिनि —(l 3) Ś1 D6 अद्य पापे, Ñ1 B1 अहं पापा (sic),

यस्ते मन्त्रकृतः पाणिरग्नौ पापे मया धृतः । तं त्यजामि स्वजं चैव तव पुत्रं सह त्वया ॥ ११

G 2 11 15
B 2 14 16
L 2 13 13

V3 महा°, M4 महात्मानां (for अद पार्श्व) B1 om निर्वन्त B2 निरुपद्रवां (for निरपत्रपाम्) —(l 4) D1 न मे चास्ति त्वया कृत्ये (for the prior half) B4 ∗∗श्या (for मुद्दया) Ś1 D6 पश्य, D2 राज (for राज्य)]

11 D5 om 11 (cf v l 10) Ś1 D6 om 11^ab —^b) D3 7 सह T3 [ढ]धृत G1 भृत G3 M2 हृत M3 फृत (for धृत) ⊕ C1 पाणिं पाणिग्रहण श्राहृत अनुष्ठितम्। ⊕ —^c) Dg1 Dt1 M2 स (for त) Dg1 स्वक, Dm1 स्वत (sic) D5 6 7 T3 G1 2 M1 2 Crp स्वय C1 r m g t as in text (for स्वजं) T1 2 G3 चापि (for चैव) —^d) D4 7 पुत्रभार्यां (D4 °भार्या [sic]) (for तव पुत्र) M3 transp तव and सह D4 7 त्वया सह (by transp) —For 11 Ñ V1 B D1 2 M4 subst while Ś1 D6 subst l 2 only for 11^cd

238* मन्त्रवत्र मया पाणिर्गृहीतो यस्तवाग्रतः ।
त्वत्कृते चापि भरत त्यजाम्यनपकारिणम् ।

[(l 1) D1 2 M4 मन्त्रवते B1 D1 2 ल (for [अ]हम्) —(l 2) M4 सत्यये नापकारिण (for the post half)]

—Thereafter Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 M4 cont D4 6 7 ins l 5-12 only after l 43 of App I (No 10)

239* एवं विलपतस्तस्य राज्ञो दशरथस्य तु ।
जगाम सा निशा कृत्स्ना तु खार्तस्य महात्मन ।
अथोदयसि प्रभातायां शर्वर्यां द्वारमागत ।
सुमन्त्र प्राञ्जलिर्भूत्वा बोधयामास पार्थिवम् ।
सुप्रभाता निशा राजंस्तथैव भद्रमस्तु ते । [5]
बुध्यस्व नरशार्दूल विय भद्राणि चासु हि ।
पूर्णचन्द्रोदये पूर्णो वर्धते सागरो यथा ।
सर्वर्द्धिविभवै पूर्णस्तथा वर्धस्व भूपते ।
यथा रविर्यथा सोमो यथेन्द्रो वरुणो यथा ।
मन्द्यूद्धया श्रिया चैव तथा त्व नन्द भूपते । [10]
तत स राजा सूतस्य प्रतिबोधनमङ्गलम् ।
श्रुत्वा तद् वाक्यतसमाभाष्यदमब्रवीत् ।
सूत किं तु स्थित त्व मामस्तुत्य श्रोतुमिच्छसि ।
वचोभिरेभिरार्तं मां भूयस्त्वमनुकृन्तसि ।

[(l 1) M4 विलपमानस्य Ś1 D6 4 M4 च (for तु) B4 सगो दशरथस्तदा (for the post half) —(l 2) V1 कृत्स्नाद् (for कृत्स्ना) —After l 2 B2 ins

239(A)* विप्रलापेन मविद्धो यथा गजपति श्विन ।

—(l 3) M4 निशि (for [उ]षसि) M4 (after corr sec m as above) द्वारमागत and (inf lin sec m also) ब्रह्मागम्य (for द्वारमागत) —(l 4) B2 (m also as above) राघव (for पार्थिवम्) —(l 5) N1 [र]ज (for [र]ज) —(l 6) D4 6 7 प्रबुध्य (for बुध्यस्व) B1 D4 6 7 भद्रा (D4 7 °द्र)मवाप्नुहि D1 6 M4 प्रतिबुध्य(D1 °द्ध)स्व राजर्षे राजकार्याणि कारय —(l 7) D1 चन्द्र (for पूर्णो) D4 6 7 सागरो वर्धते (by transp) D1 2 M4 यथा वर्धति सागर (for the post half) —D6 reads l 8-9 in marg —(l 8) B4 सर्वैर्द्धि, D1 2 M4 सर्वार्थे (for सर्वर्द्धि) Ś1 B3 (before corr as above) पूर्णस्, B1 om for वर्धस्व Ś1 D6 पार्थिव (for भूपते) D1 2 M4 व(D2 ∗)र्ध महीपते D4 6 7 सर्वर्द्धिभिर्भवा पूर्ण तथा वर्ध महीपते —(l 9) Ñ1 रविर्द् (for रविर्) M4 महा (for यथा) M4 महेन्द्रो (for यथेन्द्रो) —(l 10) V1 नन्द्युः∗ B4 नन्दस्व D1 2 4 नन्द्(D1 °ट्र)स्त्र (for मन्द्यूद्धया) D4 6 7 वर्ध(D4 कथ्य)ते विभवै पूर्णैस (D7 पुण्यैस) (for the prior half) Ś1 D1 4 6 7 M4 नन्दस्व (for त्व नन्द) —(l 11) M4 तु (for स) V1 प्रीतिबोधन, M4 सुखार्थ बोधन (for प्रतिबोधन) D4 6 वक्त्रेव स तु राजान मङ्गलैर् विरोधयन् —(l 12) M4 तदा (for श्रुत्वा) Ñ1 च D6 तु (for [अ]पि) Ś1 -शोक D6 -शोष (for -दु स) V1 समाभाष्य D4 6 सुमन्त्र परमोद्विग्न किमेतदिति चिन्तयन् —After l 12 D4 6 7 read 20 —(l 13) L(ed) सूत Ś1 स्तं (sic) B1 4 D1 2 मां त्व (by transp) M4 मा त्व (for त्व माम्) Ś1 अस्तोत्य (sic) B1 अस्तुत्य B4 ∗° (for अस्तुत्य) Ñ1 करोसि D1 स्तोतुकामश्च तिष्ठसि D2 स्तोत्रमेवमिहेच्छसि M4 स्तोतुमस्माच्चमिच्छसि (for the post half) —(l 14) D6 एवम् (for एभिर्) B4 D1 तम् (for त्वम्) Ś1 परिकृन्तसि D1 अनुकर्तसि]

—Thereafter all (except D4 6 7) read 19 —After 11 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

240* प्रयाता रजनी देवी सूर्यस्योदयनं प्रति ।
अभिषेक गुरुजनस्त्वरयिष्यति मां ध्रुवम् ।
रामाभिषेकसंभारैस्तदर्थमुपकल्पितै ।
राम कारयितव्यो मे मृतस्य सलिलक्रियाम् ।
सपुत्रया त्वया नैव कर्तव्या सलिलक्रिया । [5]
व्याहन्तास्य शुभाचारे यदि रामाभिषेचनम् ।
न शक्तोऽद्यास्म्यह द्रष्टु दृष्ट्वा पूर्वं तथासुखम् ।
हतहर्ष निरानन्द पुनर्जनमवाङ्मुखम् ।

[(l 1) Dt1 T1 2 G1 2 M2 देवि (for देवी) —(l 2) T2 गुरुजनाम् (for °नस्) Dt1 अभिषेकाय हि जनस् (for the prior half) Dt1 T2 त्वरयिष्यति (Dt1 sic) M3 मा (for मां) —(l 4) M3 रामा (sic) (for राम) —(l 5) Dg1 T1 2 M2 त्वया सपुत्रया (by transp) —(l 6) Dd1 Dm1 (both before corr) शुभाचारे (Dm1 °रि) —(l 7) Dm1 T1 2 G3 M3 न च शक्तो G1 2 M1 शक्तोष (for न शक्तोऽद्य) Dg1 न च शक्तोस्मि त द्रष्टु K(ed) न च शक्नोम्यहं द्रष्टु (for the prior half) T1 तन G1 M1 अह G2 यथा Cr m g t as above (for तथा) Dt1 Ct -सुख M3 सुख Cr m g as above (for -सुखम्) —(l 8) M1 गतहर्ष Cm g as above Dg1 तथाभूत Cr m g as above (for निरानन्द) T2 M1 राम (M2 पुत्र) दीनम् (for पुनर्जनम्)]

—Thereafter all the above MSS cont D4-6 (D4 after 9 owing to om of 10-11) 7 ins, after 11

G 2 11 0
B 2 14 59
L 2 15 0

यदा वक्तुं स्वयं दैन्यान्न शशाक महीपतिः ।
तदा सुमन्त्रं मन्त्रज्ञा कैकेयी प्रत्युवाच ह ॥ २०
सुमन्त्र रामं द्रक्ष्यामि शीघ्रमानय सुन्दरम् ।
स मन्यमानः कल्याणं हृदयेन ननन्द च ॥ २१
सुमन्त्रश्चिन्तयामास त्वरितं चोदितस्तया ।
व्यक्तं रामोऽभिषेकार्थमिहायास्यति धर्मवित् ॥ २२
इति सूतो मतिं कृत्वा हर्षेण महता पुनः ।
निर्जगाम महातेजा राघवस्य दिदृक्षया ॥ २३
ततः पुरस्तात्सहसा विनिर्गतो
महीपतीन्द्वारगतान्विलोकयन् ।
ददर्श पौरान्विविधान्महाधना-
नुपस्थितान्द्वारमुपेत्य विष्ठितान् ॥ २४

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे द्वादशः सर्गः ॥ १२ ॥

सू(D5 भू)त किंचिद् (for तस्मादेशाद्) Ñ2 V1 B D5 अपागमत्; T3 अपाक्रमत्, G1 अप°

20 Ś1 Ñ V1 B D1 3 8 M4 om 20-23 D4 6 7 read 20 after l 12 of 239* —^{a}) Dg1 G1 2 M3 Cg k, t दैन्य (for दैन्यात्) —^{c}) D6 7 तत D5 मन्त्रज्ञ —^{d}) G2 ह्य (for ह) D4 6 7 वाक्यमब्रवीत् —After 20 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 6 7 (D4 6 7 l 1-3 only) T G M1 2 ins

253* सुमन्त्र राजा रजनीं रामहर्षसमुत्सुकः ।
प्रजागरपरिश्रान्तो निद्राया वशमागतः ।
तद्गच्छ त्वरितं सूत राजपुत्रं यशस्विनम् ।
राममानय भद्रं ते नात्र कार्या विचारणा ।

[(l 2) Dd1 निद्रस्य, D4 6 7 स्वप्नस्य (for निद्राया) G1 2 M1 एयिवान् (for आगत) Dg1 Dt1 निद्रावशमुपागत (for the post half) —(l 3) G2 M1 त्वरित (G2 °#)म्, D4 6 7 स राजवचनाच्छीघ्रं गच्छ त्वं राममानय —After l 3 D4 6 7 ins 249*]

—Thereafter Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 cont

254* अश्रुत्वा राजवचनं कथं गच्छामि भामिनि ।
तच्छ्रुत्वा मन्त्रिणो वाक्यं राजा मन्त्रिणमब्रवीत् ।

[Dg1 reads line 1 in marg —(l 1) Dg1 भाविनि —(l 2) Dg1 वचनम् (for मन्त्रिणम्)]

21 Ś1 Ñ V1 B D1 3 8 M4 om 21 (cf v l 20) D4 6 7 om 21-23 T G M1 2 om 21^{ab} —^{d}) Dt1 ननंद, Dm1 प्रनद (for ननन्द) —After 21, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 ins

255* निर्जगाम च संप्रीत्या त्वरितो राजशासनात् ।

[Dt1 सुप्रीत्या, Dd1 Dm1 G2 स प्री° (for संप्रीत्या)]

22 Ś1 Ñ V1 B D1 3-7 M4 om 22 (for D4 6 7 cf v l 21 and for the rest cf v l 20) —^{b}) Dg1 G1 2 M3 त्वरितस्तत्र, G2 त्वरित (sic) Dm1 तथा, T3 त्वया (sic) (for तया) —^{c}) Dt1 रामाभिषेकार्थे, Dd1 Dm1 (after corr) T2 3 M1 2 रामा(M3 °म [sic])भिषेकार्थम् —^{d}) Dg1 Dd1 Dm1 [आ]यास्यति (sic), Dg1 Dt1 धर्मविद्, Dd1 Dm1 T1 G1 2 M1 °त्मा इ, M2 धार्मिक (for °वित्)

23 Ś1 Ñ V1 B D1 3 8 M4 om 23 (for D4 6 7 cf v l 21 and for the rest cf v l 20) —^{a}) G3 मत्र (for मतिं) —^{b}) Dg1 Dd1 Dm1 T G M1 2 कृत (for पुन) —^{c}) Dg1 T3 G1 2 M1 महाबाहु, T1 °वेगात्, T3 G1 M2 °बाहो (for महातेजा) —^{d}) Dd1 दिदृक्षया (for दिदृक्षया) —After 23 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 ins

256* सागरह्रदसंकाशात्सुमन्त्रोऽन्तःपुराच्छुभात् ।
निष्क्रम्य जनसंबाधं ददर्श द्वारमग्रत ।

[(l 1) T3 ह्रदयसंकाशात् (hypm) —Dt1 Dd1 om l 2 —(l 2) Dm1 [आ]वर्तम् (for द्वारम्) G1 2 M1 आगत]

24 Dm1 begins with राम —^{a}) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G1 2 M1 विनिःसृतो Ś1 D4-7 तत सुमन्त्र प्रययौ रथेन, Ñ V1 B D1 3 M4 तत सुमन्त्रस्त्वरितो विनिर्ययौ —^{b}) Ś1 Ñ1 Dt1 Dd1 Dm1 D4-7 T2 महीपतेर्, V1 B2 4 D1 G1 M4 °पतिं, T3 °भृतो (for महीपतीन्) V1 B3 (also रामगतिं) 4 Dg1 Dm1 T G M1 2 द्वारगतो, M4 °गत (for द्वारगतान्) Ś1 D4-7 द्वारमतीत्य सत्वरं, Ñ B1 द्वारगतोऽवलोकयन् —^{c}) T3 पादद् (for पौरान्) Dd1 Dm1 T G3 महाजनान्; M2 उपस्थितान् (for महाधनान्) —^{d}) M2 महीसुतान् (for उपस्थितान्) Dg1 G2 M1 निष्ठितान् —For 24^{cd} Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 7 M4 subst

257* विनिर्गतश्चापि ददर्श विष्ठिता-
नुपागतान्मन्त्रिपुरोहितास्तदा ।

[(l 1) V1 B2 4 M4 विष्ठि(B3 [m also] °ष्ठ)तान् —(l 2) Ś1 D4 अ(D4 उ)पागतान्, Ñ1 समुपेत्य B1 उप° (for उपागतान्) Ñ1 तथा (for तदा)]

Colophon —*Sarga name* Ñ V1 B कैकेय्युपालंभ । D1 कैकेयीप्रत्युपाल(लं)भो, D5 कैकेयीप्रलापलंभो; D4-7 सुमंत्रवाक्यं —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 B1 3 om Ś1 15 Ñ2 B3 10, V1 11 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 6 S (except M1 4) 14 D1 67 D6 17 D7 20. —After colophon D5 G conclude with श्री(D5 ॥)रामाय नमः; T2 M2 श्रीरामचन्द्राय नम

१३

ते तु तां रजनीमुष्य ब्राह्मणा वेदपारगाः ।
उपतस्थुरुपस्थानं सह राजपुरोहिताः ॥ १
अमात्या बलमुख्याश्च मुख्या ये निगमस्य च ।
राघवस्याभिषेकार्थे प्रीयमाणास्तु संगताः ॥ २
उदिते विमले सूर्ये पुष्ये चाभ्यागतेऽहनि ।
अभिषेकाय रामस्य द्विजेन्द्रैरुपकल्पितम् ॥ ३
काञ्चना जलकुम्भाश्च भद्रपीठं स्वलंकृतम् ।
रथश्च सम्यगास्तीर्णो भास्वता व्याघ्रचर्मणा ॥ ४
गङ्गायमुनयोः पुण्यात्संगमादाहृतं जलम् ।
याश्चान्याः सरितः पुण्या ह्रदाः कूपाः सरांसि च ॥ ५
प्राग्वाहाश्चोर्ध्ववाहाश्च तिर्यग्वाहाः समाहिताः ।
ताभ्यश्चैवाहृतं तोयं समुद्रेभ्यश्च सर्वशः ॥ ६

G 2 12 6
B 2 11 7
L 2 16 4

13

☞ D5 missing Sarga 13 (cf v l 2 12 12) M1 missing up to सप्तसु in 21[a] (cf v l 2 12 17)

1 Dg1 om 1[cd]

2 [a]) G2 अमात्य —[c]) M1 यै (for ये) —[d]) Dd1 प्रयमाणा (sic) Dm1 प्रीयमाणा G2 प्रीयमाणास्, G3 M2 प्रियमाणास् (for प्री°) Dt1 Dd1 Dm2 सुसंगता —For 1 2 N V1 B D1 2 M4 subst

258* अथ तां रात्रिमुषिता प्रधाना नृपमन्त्रिणः ।
पौरजानपदाश्चैव पुरोहितपुरोगमाः ।
रामोपस्थानमागत्य राजमन्त्रानार्थिनः ।
आभिषेचनिकं सर्वं कृत्वा तत्पुरूपाश्रयाः ।

[D3 om l 1 —(l 1) M4 रजनीं व्युष्य (for रात्रिमुषिता) D3 अथ प्रभाते विमले (for the prior half) B2 प्रधान्यां D1 संप्राप्ता (for प्रधाना) —(l 2) M4 [अ]पि (for [ए]व) —(l 3) M4 रामोपस्थानम् B3 4 आमात्य D1 3 M4 आगम्य (for आगत्य) —B4 om (hapl) from l 4 up to line 1 of 260* —(l 4) B1 (before corr) D1 2 अभिषेचन (B1 °नि)क V1 पूर्व B2 द्रव्य D1 M4 सर्वं D2 द्रव्यं (for सर्वं) B1 न तत्पु (for तत्पुरू)]

3 [ab]) M4 सू*****गत (damaged) T3 [अ] भ्युदिते Cm as in text (for [अ] भ्यागत) —After 3[ab] Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G3 Cm t ins

259* श्वो भविता पुष्ये नाम राघवस्य च स्थित ।

[G3 अस्त (for श्व) G1 नक्षत्रं भूमिपत्नौ (for the post half)]

—[d]) T1 द्विजैर्वा परिकल्पितं

—For 3 N V1 B D1 2 M4 subst

260* तस्मिन्नहनि पुण्येन सोमे योगमुपागते ।
आभिषेचनिकं द्रव्यं रामायमुपकल्पितम् ।

[B4 om l 1 (cf v l 2) —(l 1) D1 3 पुण्ये च (for पुण्येन) D1 सर्वे (for सोमे) Ñ आगते (for गते) —(l 2) D1 2 अभिषेच(D1 °च)नं]

4 [ab]) Dd1 Dm1 काञ्चनाजलकुम्भाश्च G2 काञ्चनानिशुभाश्च (for [a]) Dg1 भद्रपीठ N V1 B D1 2 M4 शातकुं(D1 °कौं D2 °को)भं च रुचिरं भद्रासनमलंकृतं —[cd]) Dg1 भास्तीर्णो (for आस्ती°) Ñ V1 B D1 M4 उपकल्पित भासीर्ये (Ñ2 B3 °र्ण V1 °र्थ) मृगराजस्य चर्मणा D1 (gloss) मृगाधिपचर्मणा सन्ध्याश्च परिपूजिते D2 तस्योपरि समारूढं मृगाधिपतिचर्मणा —For 1 4 Ś1 D4 7 subst

261* ततस्तु मन्त्रिणः सूतं सुमन्त्रं सपुरोहिताः ।
ऊचुरभ्यागतान्सर्वान्राजे आवेदयस्व हि ।
पश्यामो न च राजानमुदितश्च दिवाकरः ।
आभिषेचनिकं सर्वं द्रव्यमेवोपकल्पितम् ।
औदुम्बरं भद्रपीठं पावकैरभिभूषितम् । [5]

[(l 1) D4 मन्त्रिण —(l 2) D5 राज्ञे (with hiatus) D7 राज्ञश्चावेदयस्व ह (for the post half) —For l 3 Cf 14[cd] —(l 4) D4 6 7 अभिषेचनि(D6 [before corr] °न)क D4 6 7 द्रव्य सर्वम् (by transp) D6 (before corr) सर्वं भद्रम् (for सर्वं द्रव्यम्) D4 [उ]पाश्रितं —(l 5) Cf line 21 of App I (No 10) D6 औदुम्बर D4 तुम्ब (for °दुम्ब)]

5 [a]) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1 2 4 7 M4 चैव B2 चापि (for पुण्यात्) —[b]) Ś1 D4 6 7 पय (for जलम्) G1 repeats 5[ab] consecutively —[c]) M2 सत्या (for पुण्या) —[d]) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 ताभ्यश्च जलम् हृत —After 5 D6 ins 263*

6 D6 om 6 Ś1 D4 5 7 om 6[ab] T1 3 G1 2 transp 6 and 7[ab] —[a]) Dt1 प्राग्वहाश्र G1 [ऊ]र्ध्ववहाश्च (for [ऊ]र्ध्ववाहाश्च) —[b]) Dt1 च शीतल (for समाहिताः) —For 6 N V1 B D1 2 M4 subst Ś1 D4 5 7 subst l 2 only for 6[cd]

262* पुष्करप्रांस्नुतीभ्यश्च निम्नगाभ्यश्च सर्वशः ।
समुद्रेभ्यश्च सर्वेभ्य सलिलं समुपाहृतम् ।

[(l 1) M4 ***स्नुतीभ्यश्च (damaged) V1 निर्देश्या च (sic) B1 निर्देश्यश्च D2 निम्नगाभ्य —(l 2) V2 सलिलं B1 D4 5 7 M4 समुपाहृत]

—Ś1 D4 5 7 cont D6 ins after 5

G 2 12 0
B 2 15 7
L 2 16 0

क्षौद्रं दधि घृतं लाजा दर्भाः सुमनसः पयः ।
सलाजाः क्षीरिभिश्छन्ना घटाः काञ्चनराजताः ।
पद्मोत्पलयुता भान्ति पूर्णाः परमवारिणा ॥ ७
चन्द्रांशुविकचप्रख्यं पाण्डुरं रत्नभूषितम् ।
सज्जं तिष्ठति रामस्य वालव्यजनमुत्तमम् ॥ ८
चन्द्रमण्डलसंकाशमातपत्रं च पाण्डुरम् ।
सज्जं द्युतिकरं श्रीमदभिषेकपुरस्कृतम् ॥ ९
पाण्डुरश्च वृषः सज्जः पाण्डुराश्वश्च सुस्थितः ।
प्रस्रुतश्च गजः श्रीमानौपवाह्यः प्रतीक्षते ॥ १०

263* सर्वबीजानि गन्धाश्च रत्नानि विविधानि च ।
वाहनं नरसंयुक्तं दर्भाः सुमनसः स्त्रियः ।
अहतानि च वासांसि भृङ्गारं च हिरण्मयम् ।

[See lines 22 26 and 27 of App I (No 10) (l 1) Ś1 गन्धद् —(l 2) D5 रथसंयुक्त Ś1 दर्भान् D6 पद]

7 T1 2 G1 2 transp 6 and 7^{ab} —^{a}) G1 क्षुद्र, M2 कृत (for घृतं) —After 7^{ab} Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 G (T3 G3 after 7^{ef}) M1 ins

264* अष्टौ च कन्या रुचिरा मत्तश्च वरवारण ।

[See line 24 of App I (No 10) T3 अष्टौ शुभरुचिरा कन्या (for the prior half)]

—T3 cont Dm1 and M2 ins l 1 only after 7^{ef} and 10 respy while Dg1 T1 2 G3 M1 ins after 11

265* वेश्याश्चैव शुभाचारा सर्वाभरणभूषिता ।
क्षीरवृक्ष शुभ्रवत्र रोचनेजा सहस्रश ।

[C$_{g}$ comm on l 1 only —(l 1) Dg1 M2 शुभाकार]

—^{c}) Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 G1 3 (before corr as in text) M2 सजला, C$_{g}$ as in text (for सलाजा) Dm1 छिन्ना (for छन्ना) —^{d}) T2 घंटा G2 हानता (for राजता) —For 7, Ś1 Ñ V1 B D1 4 7 M1 subst

266* क्षीरवृक्षप्रवालैश्च पद्मोत्पलविमिश्रितै ।
पूर्णकुम्भा अलंकृत्य काञ्चना उपकल्पिता ।
रचका रोचना चैव घृतं मधु पयो दधि ।
तथैव पुण्यतीर्थेभ्यो गृहीतो मङ्गलानि च ।

[(l 1) Ś1 D4 क्षीरि B4 -वृक्ष, M4 -पुष्प (for -वृक्ष) Ś1 D4 5 7 प्रवालाग्र V1 प्रवरैश्च (for प्रवालैश्च) Ś1 D1 7 विमिश्रित, V2 विभूषितै B4 *विमिश्रि —(l 2) Ś1 D1 4-7 पूर्णकुम्भोत्पलयुत, D1 पूर्णकुम्भा अलंकृत्य (for the prior half) V1 B2 M4 काञ्चनानुप(V1 om °प [subm] M4 °नेनैव) कल्पितान् (for the post half) —(l 3) Ś1 मङ्गल, V1 रुचिरा D1 रचनो, D4 5 7 रचनो D6 न हि (for रचका) Ñ1 V1 B1 4 रोचनाश् Ś1 D4-7 लाजा दधि घृतं मधु (for the post half) —(l 4) D5 तवैव (for तथैव) B1 वैश्य B4 (after corr) D7 गृहीतो, M4 गृह्यो (for गृहीतो)]

8 ^{a}) Cr विकृत (for विकच) T2 प्रख्यं (for प्रख्यं) —^{b}) Dg1 Dd1 T1 2 G2 M2 Cr g काञ्चनं, T2 G 1 M1 पाण्डर (for पाण्डुर) —^{c}) Dd1 हि (om hapl) (for तिष्ठति) —For 8 Ś1 Ñ V1 B D1 4-7 M4 subst

267* चन्द्रांशुविमलं चापि मणिदण्डमलंकृतम् ।
चामरव्यजनं श्रीमद्रामार्थमुपकल्पितम् ।

[(l 1) D1 5 7 विमले (for विमल) Ś1 D4 चारु D1 2 4 5 7 चाप (for चापि) M4 शुक्लशुविमल चापि (for the prior half) D1 2 मणिरत्नम् V1 विभूषित (for अलंकृतम्) Ś1 D4 7 मणिदण्डे (D5 °ण्ड) स्वलंकृते (for the post half) —M4 om l 2 —(l 2) B1 2 4 D1 2 चामर D5 चामरे (for चामर) Ś1 D4 5 7 व्यजने (for व्यजन) B2 reads श्रीमद्रा in marg Ś1 D4 7 उपकल्पिते Ñ1 reads मुप in marg]

9 ^{a}) Dg1 T G M1 2 पाण्डर (for पाण्डुरम्) —^{c}) T1 सज्ज (sic) (for °ज्ज) Dm1 द्युतिकरश्रीमद् —^{d}) Dt1 Dd1 Dm1 Ct पुरःसर, Cg k as in text (for पुरस्कृतम्) —For 9 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 subst

268* पूर्णेन्दुमण्डलाभं च श्रीमन्माल्यविभूषितम् ।
रामस्य यौवराज्यार्थमातपत्रं प्रकल्पितम् ।

[(l 1) Ñ1 °मण्डलाकार D2 पूर्णेन्दुमण्डलाभम् M4 °विमलाभं च (for the prior half)]

10 ^{a}) T G M1 2 Cm पाण्डरश्च T1 सज्ज (for सज्ज) —^{b}) Dg1 पाण्डुरो, T G M1 2 पाण्डरो Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 च सुस्थित G1 2 M1 च सुस्थिर (for च सुस्थित) Dt1 om 10^{cd} —^{c}) Dg1 Dd1 Dm1 प्रस्रुतश्च, T G M1 2 Cr m g प्रसृतश्च (for प्रस्रुतश्च) —^{d}) G2 प्रतिक्षत M2 च वीक्ष्यत (for प्रतीक्षते) —For 10 Ś1 Ñ V1 B D1 4 7 M4 subst

269* श्वेतस्तुरगमश्चैव रामार्थमुपकल्पित ।
मत्तो गजवरश्चैव औपवाह्य प्रतीक्षते ।

[Ś1 D4 7 transp lines 1 and 2 B2 reads l 1 in marg —(l 1) D4 5 7 च तुरगश्च (D5 °ग) (for तुरगश्च) D5 श्वेतो (for चैव) Ñ V1 B1-3 तथा च गोवृषः श्वेत (Ñ2 om श्वेत) B4 D1 2 M4 तथा गोवृषभः श्वेतो (B4 °त) (for the prior half) Ñ V1 B श्वेतश्च (B4 श्वेताश्च [by transp]) प्रकल्पित D1 2 M4 वृषा (M4 महा) श्वेतौ (D1 °श्च प्र) कल्पित (for the post half) —(l 2) Note the hiatus between the two halves B1 M4 मत्त (for मत्तो) D1 2 गजेन्द्रश्च M4 कृष्णगज (for गजवरश्च) Ś1 D4 रथश्च (for औपवाह्य) Ñ V1 B D1 2 M4 श्रीमांश्चौपवाह्योऽपि (for the post half)]

अष्टौ कन्याश्च मङ्गल्याः सर्वाभरणभूषिताः ।
वादित्राणि च सर्वाणि वन्दिनश्च तथापरे ॥ ११
इक्ष्वाकूणां यथा राज्ये संभ्रियेताभिषेचनम् ।
तथाजातीयमादाय राजपुत्राभिषेचनम् ॥ १२
ते राजवचनात्तत्र समवेता महीपतिम् ।
अपश्यन्तोऽब्रुवन्को नु राज्ञो नः प्रतिवेदयेत् ॥ १३
न पश्यामश्च राजानमुदितश्च दिवाकरः ।
यौवराज्याभिषेकश्च सज्जो रामस्य धीमतः ॥ १४
इति तेषु ब्रुवाणेषु सार्वभौमान्महीपतीन् ।
अब्रवीत्तानिदं सर्वान्सुमन्त्रो राजसत्कृतः ॥ १५
अयं पृच्छामि वचनात्सुखमायुष्मतामहम् ।
राज्ञः संप्रतिबुद्धस्य यच्चागमनकारणम् ॥ १६

G 2 11 17
B 2 15 18
L 2 16 18

—After 10 M1 ins l 1 of 265*

11 M4 om (hapl ?) 11–12 Dt1 T2 3 om 11^ab B1 reads 11 in marg —^a) Dg1 Dd1 Dm1 Cg मङ्गल्या, G1 M1 3 मगल्य, (for मङ्गल्या) T1 अष्टौ च कन्या इचिता —^b) Ñ V1 B D1 2 वराभरण (for सर्वाभरण) V1 भूषणा (for भूषिता) —After 11^ab Ś1 D4–7 ins

270* रूपयौवनसंपन्ना गणिकाश्च स्वलंकृता ।
श्वेतपुष्पाणि वेणुश्च निस्त्रिंशो धनुरेव च ।
हेमदाम्नाभ्यलंकृत्य ककुद्मान्पाण्डुरो वृष ।
सिंहासनं व्याघ्रचर्म समिद्धश्च हुताशन ।

[(l 2) D5 वेणुश् (for वेणुश्) —(l 3) See line 28 of App I (No 10) D4 7 स्वलंकृत्य D5 6 7 ककुद्मी, D6 ककुद्मान् (for ककुद्मान्) D6 पाण्डरो —(l 4) See line 30 of App I (No 10) D5 समिद्धश्च D4 7 ज्वलितश्च हुताशन (for the post half)]

—^d) Ñ V1 Dg1 Dt1 Dd1 T G M1 2 वन्दिनश् (T2 °तस्) Ñ1 V1 B1 2 च स्वलंकृता, Ñ2 B3 4 चाभ्य(B4 °भ्य)लंकृता Ś1 D4–7 सूतमागधवन्दिन (D4 °दीसि) D1 2 गणिकाश्च स्वलंकृता —After 11 Ś1 D4–7 ins

271* आचार्या ब्राह्मणा गाव पुण्याश्च मृगपक्षिण ।
पौरजानपदश्रेण्यो नैगमानां गणै सह ।
एते चान्ये च बहव प्रीयमाणा प्रिय वच ।

[See lines 32 34 of App I (No 10) —(l 1) D5 आचार्ये —(l 2) D4 6 7 श्रेणी (for श्रेण्यो) —(l 3) D4 7 एतानन्यांश्च D5 7 प्रियतरा (for प्रिय वच)]

12 M4 om 12 (cf 1 1 11) T1 om (hapl) 12^cd —^b) G1 यदा (for यथा) —For 12 Ś1 D4–7 subst

272* इक्ष्वाकुराजाभ्युदये यथान्यदपि किंचन ।
तत्सर्वं कृतमस्माभि सूत राज्ञे निवेदय ।

[(l 1) D4 राज्ञो (for राजा) Ś1 यथान्यद् —(l 2) D4 7 मस्माभी, D6 अस्मिभि (sic) D4 5 7 राज्ञ (for सूत)]

while for 12 Ñ V1 B (B1 marg) D1 2 subst

273* इक्ष्वाकुराज्याभ्युचितं यथान्यदपि किंचन ।
ताभिषेचनिकं द्रव्यं सर्वं तत्रोपकल्पितम् ।

[(l 1) B4 राज्याभ्युचित D1 2 राज्याभ्युचित(D2 °त) Ñ2 यथा पद् D1 कल्पित (for किंचन) D2 भगवत्युपकल्पित (for the post half) —(l 2) D1 सर्वं तत्रोपयोग्य च, D2 यथा यदपि हस्त्यं (for the prior half) D2 तत्र (for सर्वं) D1 राज्ञे तत्र निवेदय (for the post half)]

13 Ś1 D4 7 om 13 T1 damaged from च in 13^a up to वेद् in 13^d —^a) Dd1 त (for न) G1 प्रतिवेदयत, M1 प्रविदेयवेत् (metathesis) Cr प्रतिवेदयत् —For 13 N V1 B D1 2 M4 subst

274* अथ ते मन्त्रिण सूत सुमन्त्र सपुरोहिता ।
अभ्युपागतान्साक्षात्स आवेदयेति वै ।

[(l 1) D1 सुपुरोहिता —(l 2) M4 [अ]प (for [इ]ति) Ñ B D2 च (for वै)]

14 ^a) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 5 M4 पश्यामो न हि (Ś1 D4 7 च) (for न पश्यामश्च)

☞ B1 missing from 14^cd up to 2 14 2^ab

Ś1 D4 7 om 14^cd —^c) Ñ V1 B1 3 D2 3 M4 कृतो (for सज्जो)

15 ^ab) Dt1 सर्वांस्ताश्च (for सार्वभौमान्) Ś1 Ñ V1 B1 3 D1 2 4–7 M4 इति तेषे(D5 तेनै)वमा(D6 °चा)श्रम प्रतीहारो महीपत (B1 D5 [before corr] °ति) —^c) Ś1 N V1 B1–4 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 2 4 7 G2 3 M1 4 वाक्य (for सर्वान्) —^d) Ś1 N V1 B1–4 D1 2 4–7 G2 3 M1 4 मन्त्रिसत्तम (N B3 4 °मान्, V1 °म) T1 damaged from त in सत्कृत up to पूज्या राज्ञो in l 2 of 275* —After 15 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

275* राम राज्ञो नियोगेन त्वरया प्रस्थितो ह्यहम् ।
पूज्या राज्ञो भवन्तश्च रामस्य च विशेषत ।

[Cr does not comment —(l 1) Dg1 T2 3 G2 [अ]स्म्यह (for ह्यहम्) —(l 2) G3 पूज्य (sic) T2 राज्ञो, G2 रामो (for राज्ञो) Dt1 भवतश् Dg1 T G M1 3 तु, M3 हि (for first च) Dt1 T3 तु (for second च) T1 निवेदत (for विशेषत)]

16 ^a) Ś1 B3 D1 2 सह V1 M4 स्वयं, D3 अय (for अयं) M4 भवतो (for वचनात्) —^b) V2 सुखम्, B1 स्वयम् (*inf lin* as in text) (for सुखम्) Ś1 N V1 D1–3 D1 2 4–7 M4 नृप (for अहम्) —^c) Dg1 Dm1 T3 G3 संप्रतिबुद्धस्य(G3 °स्य) Cm °बुद्धस्य as in text ☞ Ck

G 2 12 18
B 2 15 18
L 2 16 19

इत्युक्त्वान्तःपुरद्वारमाजगाम पुराणवित् ।
आशीर्भिर्गुणयुक्ताभिरभितुष्टाव राघवम् ॥ १७

गता भगवती रात्रिरहः शिवमुपस्थितम् ।
बुध्यस्व नृपशार्दूल कुरु कार्यमनन्तरम् ॥ १८

संप्रति उदयसमये सर्वथा बुद्धस्य प्रबुद्धस्य (᳚ — ^{d}) Dt1 चानागमन॰. —For 16^{cd}, Ś1 Ñ V1 B1-3 D1.2.4-7 M4 subst. :

276* राजसंदर्शनार्थं त्वमप्यावेदयामि वः ।

[V1 स्वयम्; D1 सम्यग्, M4 शद्दम् (for अहम्). D2 ह (for व॰).]

17 After 17^{ab}, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1.2 ins. :

277* सदासक्तं च तद्देशम सुमन्त्रः प्रविवेश ह ।
गुह्यायास्य सदा येन प्रविश्य स विशांपतेः ।
शयनीये नरेन्द्रस्य तदासाद्य व्यतिष्ठत ।
सोऽप्यागम्य तु तद्देशम तिरस्करणिमन्तरा ।

[(l. 1) M2 तदा (for सदा). T1 damaged from च up to विशांप in l. 2. G2 हा (for ह). —(l. 2) T3 तथा (for तदा). Dd1 Dm1 गुह्य (for प्रविश्य).—(l. 3) G2 यशनीये (metathesis). T2 नरेंद्रस्य (sic). Dt1 व्यतिष्ठत् (subm.), M1 प्रविष्ट(before corr. °ष्ठि)त.—(l. 4) T2 नरेंद्रस्य (for तु तद्देशम) Dg1 तिरस्कारिणिम्, Dm1 तिरस्कारणिम् (before corr. as in Dg1). Cm तिरस्करिणीम्; Cg as above.]

— ^{c}) Dt1 मार्शीभिर्; G2 माशीर्भिर् (both corrupt) (for आशीर्भिर्). Ś1 D4-7 वाग्भिः परमयु(Ś1 D2 °यु)क्ताभिर्. — ^{d}) Ś1 D4-7 पार्थिव —For 17, Ñ V1 B D1.2 M4 subst , Ś1 D4-7 subst. l. 1 and 2 only for 17^{ab}

278* इत्युक्त्वान्तःपुरद्वारमागम्य त्वरयान्वित ।
सुमन्त्रो नृपतिं सुप्तं भूयो व्यबोधयत् ।
महेन्द्राभिपुरोगास्त्वां विबुधा विबुधोपमम् ।
शिवाय बोधयन्त्यद्य कल्याणाय च मानद ।

[(l. 1) V1 त्वपुर॰ (for [अ]न्तःपुर॰). Ś1 D4-7 मनरेश्वर, B1 स त्वरान्वित; D1.2.4 M4 स पुनस्तदा —(l. 2) Ñ1 V1 D2 [अ]भ्यबोधयत्; D1 व्यबोधयत्; D4 अबोधयत् (sic). M4 [अ]प्यबोधयत् (for अबोधयत्) —(l. 3) V1 महेन्द्र॰; M1 महेंद्रादि (for महेन्द्राभि॰). D2 नृपोगास् (sic). Ñ2 D1.2 D2 विबुधेशम्, D1 विबुधोपमा. —(l. 4) Ñ1 reads the prior half in marg. M4 शरणम् (for शिवाय). B1 बोधयन्त्य, B2 बोधयन्त्या (sic) (for मानद)]

—After 17, Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4-7 T G M1.2 ins. :

279* सोमसूर्यौ च काकुत्स्थ शिववैश्रवणावपि ।
वरुणश्चाग्निरिन्द्रश्च विजयं प्रदिशन्तु ते ।

[See lines 56 and 57 of App. I (No. 10). —(l. 1) Ś1 D4.5 सोम सूर्यश्च (for वैश्रवणौ च). M1 दीर्घि॰ (for शिव॰). Ś1 D4 शिवो वैश्रवणोऽपि च (for the post. half). —(l. 2) Ś1 D4-7 जयिनम् (for विजयम्). T1 damaged from second श up to नृ in 18^{c}. Dd1 प्रदेशमु (sic).]

—Dd1 Dm1 T3 cont. :

280* यथा सागरात्स्थ येन वै महार्णं बोधयन्ति ते ।
तथा त्वां वीर बोध्यामि उत्तिष्ठ पुरुषर्षभ ।

[(l. 2) T3 वीर (for वीर) and तुतिष्ठ [to avoid hiatus] (for उत्तिष्ठ).]

18 See lines 58 and 59 of App. I (No. 10). — ^{cd}) Dt1 Dd1 Dm1 T3 G1 M2 नरशार्दूल; T3 राज॰ (for नृप॰). ᳚ Cv. नृपशार्दूल इति सम्यक्पाठः । ᳚ Ś1 D4-7 प्रतिबुध्यस्व नृपते सर्वकल्याणसिद्धये. —For 18, Ñ V1 B1-3 D1.2 M4 subst , while Ś1 D4-7 ins. after 282*, D2 ins. after 283* :

281* गता निशेयं कथिते सुखेन नृपसत्तम ।
प्रतिबुध्यस्व राजर्षे धर्मकृत्यानि कारय ।

[D4 reads l. 1 in marg. —(l. 1) Ś1 स्वपने (for सुखेन). —(l. 2) D4 राजेंद्र (for राजर्षे). Ś1 D1-7 राजकार्याणि, D1.2 राजकृत्यानि (for धर्मकृत्यानि).]

—After 18, Ś1 D4-7 ins. :

282* इन्दुमत्यां हि वेलायामभितुष्टाव मागधः ।
सोऽजयदानवान्यस्तांस्त्वां बोधयाम्यहम् ।
येन सहस्र सरितगा यथा कमलसंभवम् ।
महार्णं बोधयन्त्येवं तथा त्वां बोधयाम्यहम् ।
आदित्य सह चन्द्रेण यथा भूतधराभिमाम् । [5]
बोधयन्त्य पृथिवी तथा त्वां बोधयाम्यहम् ।
उत्तिष्ठ त्वं महाभाग कृतकौतुकमङ्गल ।
विरोचमानो वपुषा मेरोरिव दिवाकर ।
इदं तिष्ठति राजाग्र्य सर्वतोऽभिषेचने ।
पौरजानपदश्रेण्यो नैगमश्चागतो जन । [10]
सर्वो वसिष्ठो भगवान्ब्राह्मणै सह तिष्ठति ।
[illegible] राज्याभिषेचनम् ।
यथा ह्यनाथा पशवो यथा सेनमनायकम् ।
एवं प्रजा अनाथास्ते भवन्ति क्षमाधिपा ।
चन्द्रहीना यथा रात्रि [illegible] यथा । [15]
तथा भवति सर्वत्र यत्र राजा न दृश्यते ।

[Cf lines 48-55 and 60 (?) of App I (No. 10). —(l. 1) Ś1 [illegible] —(l. 2) D2 [illegible] —(l. 3) Ś1 [illegible] D4-7 [illegible] —(l. 4) D4 (before corr [illegible]) [illegible] (for तथा त्वां) —(l. 6) Ś1 [illegible] —(l. 7) D4 [illegible] —(l. 9) D4.5.7 [illegible] —(l. 12) Ś1 [illegible] (for [illegible]). —(l. 14) Ś1 [illegible] (for [illegible]). —(l. 16) D4.5.7 [illegible] (for [illegible])]

G 2 12 24
D 2 15 27
L 2 16 43

स राजवचनं श्रुत्वा शिरसा प्रतिपूज्य तम् ।
निर्जगाम नृपावासान्मन्यमानः प्रियं महत् ॥ २२

प्रपन्नो राजमार्गं च पताकाध्वजशोभितम् ।
स हृष्टस्तत्र शुश्राव रामाधिकरणाः कथाः ॥ २३

ततो ददर्श रुचिरं कैलाससदृशप्रभम् ।
रामवेश्म सुमन्त्रस्तु शक्रवेश्मसमप्रभम् ॥ २४

महाकपाटपिहितं वितर्दिशतशोभितम् ।
काञ्चनप्रतिमैकाग्रं मणिविद्रुमतोरणम् ॥ २५

[(l 1) Ñ2 B3 नैव (for नाव) —(l 2) Ñ2 B1 3 पुनरन्वभाव]

22 ᵃ) G1 damaged from जवचन —T1 damaged from प्रतिपूज्य in ᵈ up to 22ᵈ. —For 22, Ś1 Ñ V1 B1-3 D1 2 4-7 M4 subst

292* सुमन्त्रस्तद्वच श्रुत्वा समार्येस्य नृपस्य ह ।
निर्जगाम सुसंभ्रान्तस्तस्माद्राजनिवेशनात् ।

[(l 1) D4 7 तु (for हद्) Ñ V1 B1-3 D1 2 M4 इति राज्ञो वच श्रुत्वा सुमन्त्र (Ñ2 °न्त्र) स्त्वरितस्तत (D2 3 स त्वरित, M4 महत्वरित) —(l 2) Ñ B1-3 D5 [स]व, V1 [स]तु (for ह) D1 दारान् (sic) (for राज)]

23 ᵃ) Dg1 Dm1 प्रसन्नो —After 23ᵃᵇ, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

293* हृष्ट प्रमुदित सूतो जगामाशु विरोचयन् ।

[G1 3 हृष्ट Dg1 प्रहृष्टमुदित]

—ᵈ) T1 *स्व (for शुश्राव) —For 23, Ś1 Ñ V1 B1-3 D1 5 6-7 M4 subst

294* निष्क्रम्य चैव त्वरितं राममानयितुं तदा ।
रथेन प्रविताधेन राममानयितुं गृहात् ।
जनौघं राजमार्गस्थं प्रतिव्यूहमुपागतम् ।
शृण्वन्वाच कथयता रामाभ्युदयसंयुता ।

[(l 1) D1 (before corr) निष्काम्य Ñ V1 B1-4 D1 3 त्वरितो, M4 त्वरितो (for त्वरित) —(l 2) Ñ V1 B1 स[V1 °रि]तस्तेन D4 7 गृहे (for गृहात्) Ñ V1 B1-3 D1 7 3 M4 ययौ तत्र गृहे प्रति (V1 पुन°) (for the post half) —(l 3) D7 राजमार्गेस्थ (for °स्थ) Ñ V1 B1 3 D2 4 6 7 M4 प्रतिव्यूहन् Ñ1 V1 B1 4 उपागत, D4 7 उपागता (for °तम्) —(l 4) Ñ B3 D3 शृण्वन्नेव V1 B1 D1 4 5 7 शृण्वन्नित्र (for °न्वाच) Ñ V1 B1-3 D1 3 -संयुता (for -°युता)]

—Thereafter all cont

295* अथ रामो यं दशार्थ स्पन्दनं विपुलाननम् ।
अहो महोत्सवोऽस्माकमद्याथ भविता पुरे ।
गृहद्वारेषु सर्वत्र सर्वभूतहितं रतः ।
गृहस्थ च विमाना वाच रामो भविष्यति ।
अहोऽस्माकं गृहीता यो सूर्योदयमुपागतः । (5)
यत्र विवधिनो राम विना दुर्वासनिर्णयात् ।
इति तत्र समीपस्थ शृण्वन्वाच तदन्तरे ।
ययौ सुमन्त्रस्त्वरितो राममानयितुं गृहात् ।

[(l 1) Ś1 D4 6 7 ततोऽपि सुमन्त्रस्त (for the prior half) Ś1 मार्गपत्ति, D1 3 4 3 M4 प्राप्यते (for स्पन्दते) Ś2 D1 7 गृह (D4 मूत, D5 राज,)शासनात्, D1 पुनराज्ञया —(l 2) B3 अद्य, D1 अस्मार्थे, D5 अथाद्य, D4 7 अस्यार्थे (for अथाद्य) M4 [5]द्याश्मलात (by transp.) D4 महान् (for पुरे) —M4 om lines 3 4 Ś1 D4 6 7 om l 3 and read l 5 after l 2 —(l 3) Ñ2 पतीना D1 3 3 -मनोहर (for -हिते रत) Ñ2 repeats the post half of l 3 —(l 4) D1 5 गुराणा (sic) Ś1 D4-7 [अ]पायन् (for [अ]स्मान्तन्) Ś1 D1 2 4-7 अस्माकं (D1 3 अपार्थे, D5 यद्गाभो) भविता पुरे (for the post half) —(l 5) Ś1 D4 6 7 अपाहो (by transp.), B3 अहो हि (for अहोऽय) Ś1 V1 D4 6 7 यम (for यो) —(l 6) D1 राम (for राम) —(l 7) Ś1 D4-7 तत्र (for तत्र) M4 यच शृण्वन् (for शृण्वन्वाच) —(l 8) D2 गृहान्, D1 6 गृह (for गृहात्)]

—After 23 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

296* अभिषेचनसंयुक्त सर्वलोकस्य हृष्टवत् ।

[T1 damaged after सर्व up to रामवेश्म in 24ᵃ. G2 damaged for लोकस्य T2 हृष्टो (for हृष्ट)]

24 T1 damaged up to रामवेश्म in 24ᶜ (cf v.l. 23) Ñ V1 B1 3 D2 3 M4 om 24 D6 reads 24 in marg —ᵇ) D1 कैलास D5 T1 G M1-2 शिखराभं (for -सदृशप्रभम्) —T2 om 24ᶜᵈ —ᵈ) Ś1 D4-7 विविध (for शक्रवेश्म) —After 24 G1 reads l 1 of 300* repeating it in its proper place

25 D1 3 M4 om 25 G1 om (hapl ? Cf l 1 of 300*) 25ᵃᵇ Ñ V1 B1-3 transp 25 and 26. —ᵃ) Ś1 B3 D6 T G1 3 M1 3 Cr m.g. -कवाट; Ct as in text (for -कपाट) B3 -[ब]निहित; D4 T2 G2 Cm.g. निहितं; T3 निर्मितं; Ct as in text (for पिहितं) —ᵇ) Ñ1 वितर्दिभिः, Ñ2 वितर्दिना, V1 विमितर्दिका, B3 वरवर्दिक (for वितर्दिश°) D6 वैदूर्यमयहतं —D1 om 25ᶜᵈ. —ᶜ) Dg1 कांचनं V1 प्रतिमैकाग्रं, V1 -प्रतिकैकाग्रं, B1 प्रतिकैकाग्रं D6 °मैकाग्रं T2 °मैकाग्रं (for °मैकाग्रं) —ᵈ) B1 3 प्रतिम (for विद्रुम) —After 25, Ñ V1 B1-3 ins., while D1 3 M4 ins after 26

297* [illegible]
[illegible]

[(l 1) B1 3 [illegible] —(l 2) [illegible] (for the prior half)]

शारदाभ्रघनप्रख्यं दीप्तं मेरुगुहोपमम् ।
दामभिर्वरमाल्यानां सुमहद्भिरलंकृतम् ॥ २६

स वाजियुक्तेन रथेन सारथि-
र्नराकुलं राजकुलं विलोकयन् ।
ततः समासाद्य महाधनं मह-
त्प्रहृष्टरोमा स बभूव सारथिः ॥ २७

G 2 12 35
B 2 15 41
L 2 16 35

26 Ñ V1 B1 3 transp 25 and 26 D4 om 26[ab] —[a]) D7 (before corr शरदाभ्र) शारदभ्र —[b]) Dg1 Dm1 D7 दीप (for दीप्त) Dt1 Dd1 Dm1 मेरुगुहासम, D5 °गृहोपम, D7 °समप्रभ Ś1 D6 दीप्तपावकस(D6 °सु)प्रभ —For 26[cd], Ñ V1 B1-3 D1 2 M4 subst

298* अथासमाद रामस्य स वेश्माभ्रचयोपमम् ।

[Ñ2 [अ]भ्रचयोपम, D2 [अ]भ्र चयोपम]

—[c]) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S (except M4) मणिभिर् (for दामभिर्) T1 damaged from वर up to राजी in l 1 of 300* Ś1 D4 6 7 T2 वरमाल्यै(T2 °ल्यै)श्च Ñ B1-3 D1 2 M4 प्र(B1 3 प्रा)ख्यै (B2 °च) समलकृत, V1 प्रख्यै समलत (subm) —After 26, M4 ins

299* ततो ददर्श माल्यैश्च सुमहद्भिरलकृतम् ।

—M4 cont Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 7 T G M1 3 ins after 26

300* मुक्तामणिभिराकीर्णं चन्दनागरुधूपितम् ।
गन्धान्मनोज्ञान्विसृजद्दार्दुर शिखर यथा ।
सारसैश्च मयूरैश्च विनदद्भिर्विराजितम् ।
सुकृतेहामृगाकीर्णंमुत्कीर्णं भक्तिभिस्तथा ।
मनश्चक्षुश्च भूतानामाददत्तिग्मतेजसा । [5]
चन्द्रभास्करसकाश कुबेरभवनोपमम् ।
महेन्द्रधामप्रतिम नानापक्षिसमाकुलम् ।
मेरुशृङ्गसम सूतो रामवेश्म ददर्श ह ।
उपस्थितै समाकीर्णं जनैरञ्जलिकारिभि ।
उपादाय समाक्रान्तैस्तदा जानपदैर्जनै । [10]
रामाभिषेकसुमुखैरुन्मुखै समलकृतम् ।
महामेघसमप्रख्यमुदग्र सुविराजितम् ।
नानारत्नसमाकीर्णं कुब्जकैरपि चावृतम् ।

[G2 reads l 1 after 2½ repeating it here —(l 1) T1 damaged up to राजी Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 [अ]ग(Dt1 °गु)रुधूपित Ś1 D4 7 जनैरञ्जलिहिते (D4 7 °हस्तै) (for the post half) —(l 2) T2 गुहान् (for गन्धान्) Dd1 Dm1 विदधद् (for विसृजद्) Dm1 (before corr) T2 3 G1 3 M1 3 Cv r दार्दुरे T1 G2 दा(G2 द)र्दुर Cg t as above Ck दर्दुर (for दार्दुर) Ś1 D4 7 यथा मलयपर्वत (D6 °त) (for the post half) —(l 3) G2 सारसैश्च Dd1 विन दद्भिर्, D7 (before corr) विनदद्भिर् (for विनदद्भिर्) —Ś1 D4 om l 4 —(l 4) Dg1 सुकृतेह Dg1 T2 G2 3 M2 3 Cr g सुकीर्णं, Dm1 T1 Cv m सुकीर्णं, T2 G1 M1 उत्कीर्णं, Ct as above (for उत्कीर्णं) G2 M3 Cr भित्तिभिस्, M1 पक्षिभिस्, Cv m g k t (for भक्तिभिस्) G2 तदा (for तथा) —(l 5) T1 damaged from मश्च up to कुबेर in l 6 D5 ममतक्षुश् (sic) T2 मनश्चक्षु T3 प्रभूतानाम् (for च भूतानाम्) Dg1 आददम् Ś1 D4 7 T2 आददानमिव श्रिया, M3 आददानमिव तेजसा (for the post half) —(l 6) Ś1 D4-7 सदनोपम, M3 भवनोत्तम —(l 7) Ś1 D4 7 महेन्द्रसद्म —(l 8) Ś1 वेश्मोपम D4 7 गृहोपम (for शृङ्गसम) G2 रामे (sic) Dm1 वेदन (sic) —Ś1 D4 6 7 om l 9-13 —(l 9) D5 अञ्जलिभिस्तथा —(l 10) D5 उपायनसमाकीर्णं (for the prior half) Dd1 Dm1 T2 G1 3 M1-3 तथा, D4 यथा (for तदा) T1 damaged from त in तदा up to first म in l 12 —D5 om l 12-14 —(l 12) Dg1 महामेरु G2 महावेग (for महामेघ) M3 गिरिप्रख्यम Dm1 M3 उग्र (for उदग्र) Dg1 T G M1-3 सुविभूषितम् —(l 13) Dg1 T G1 2 M1-3 कुब्जकैरवकाचन, G3 कुब्जवामनिकावृत (for the post half)]

27 Ś1 D4 6 7 om 27[ab] —[b]) Dg1 निराकुल, Dt1 समाकुल Dg1 D5 T G2 राजपथ, Cr k t as in text (for राजकुल) Dt1 Dd1 Dm1 D5 G1 3 M1-3 विराजय(G2 °य) न् (for विलोकयन्) Ñ V1 B1 3 D1 2 M4 तदागत (Ñ1 B3 D2 °त) पौरजन प्र(Ñ1 °जनाति, B2 °जनप्र, D1 °जन स) हर्षयन् (B3 °ण) —After 27[ab], Ñ V1 B1-3 D1 2 ins

301* विवेश रामस्य गृह महर्द्धिम
न्महेन्द्रवेश्मप्रतिम नृपाज्ञया ।

[(l 1) Ñ2 B3 समृद्धिमत्, B2 तदृद्धिमत् D1 तदर्चिता, D2 तदाद्धमन् —(l 2) B2 तदाज्ञया]

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D5 T G M1 3 ins

302* वरूथिना रामगृहाभिपातिना
पुरस्य सर्वस्य मनासि हर्षयन् ।

[(l 1) Dt1 D5 राजगृह —(l 2) D5 परस्पर एव (for पुरस्य सर्वस्य) D4 (before corr) मनमि Dd1 रञ्जयन् T1 damaged from हर्षयन् up to रोमा स in 27[d]]

—[c]) Ñ V1 B1 3 D1 2 M4 स तत् (for ततः) Ñ V1 B1-3 D1 2 M4 महर्द्धिमत्तदा (V1 °था) (for महाधनं महत्) —[d]) M3 न्वेता (for रोमा) Ñ V1 B1 3 D1 2 M4 जहर्ष सूतो गुरुदेवमिवोद्वय च (D1 om च, D2 स) —After 27 Ś1 Ñ V1 B1-3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 2 4 7 S ins

303* मृगैर्मयूरैश्च समाकुलोत्वणं
गृह वराहंस शचीपतेरिव ।
स तत्र कैलासनिभा स्वलंकृता
प्रविश्य कक्ष्यास्त्रिदशालयोपमा ।

G 2 15 24
B 2 15 27
L 2 16 43

स राजवचनं श्रुत्वा शिरसा प्रतिपूज्य तम् ।
निर्जगाम नृपावासान्मन्यमानः प्रियं महत् ॥ २२
प्रपन्नो राजमार्गं च पताकाध्वजशोभितम् ।
स सूतस्तत्र शुश्राव रामाधिकरणाः कथाः ॥ २३
ततो ददर्श रुचिरं कैलाससदृशप्रभम् ।
रामवेश्म सुमन्त्रस्तु शक्रवेश्मसमप्रभम् ॥ २४
महाकपाटपिहितं वितर्दिशतशोभितम् ।
काञ्चनप्रतिमैकाग्रं मणिविद्रुमतोरणम् ॥ २५

[(l 1) Ñ2 D3 नैव (for गाव) —(l 2) Ñ2 B1 3 पुनरन्वगाद]

22 a) G2 damaged from राजवचन —T1 damaged from प्रतिपूज्य in b up to 22d —For 22, Ś1 Ñ V1 B1-3 D1 2 4-7 M4 subst

292* सुमन्त्रस्तद्वच श्रुत्वा सभार्यस्य नृपस्य ह ।
निर्जगाम सुसंभ्रान्तस्तस्माद्राजनिवेशनात् ।

[(l 1) D4 7 तु (for तद्) Ñ V1 B1-3 D1 2 M4 इति राज्ञो वच श्रुत्वा सुमन्त्र (Ñ2 °न्त्र) स्त्वरितस्तदा (D1 2 स त्वरित, M4 प्रहसन्निव) —(l 2) Ñ B1-3 D3 [अ]थ, V1 [अ]तु (for सु) D1 दारात् (sic) (for राज)]

23 a) Dg1 Dm1 प्रसन्नो —After 23ab, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 ins

293* हृष्ट प्रमुदित सूतो जगामाशु विलोकयन् ।

[G1 2 हृष्ट Dg1 संप्रहृष्टित]

—c) T1 * * व (for शुश्राव) —For 23 Ś1 Ñ V1 B1-3 D1 2 4-7 M4 subst

294* निष्क्रम्य चैव त्वरित राममानयितुं तदा ।
रथेन ध्वजिताश्वेन राममानयितुं गृहात् ।
जनौघं राजमार्गस्थं प्रतिव्यूह्यगुपागतम् ।
शृण्वन्वाच कथयता रामाभ्युदयसंयुता ।

[(l 1) D6 (before corr) निष्क्राम्य Ñ V1 B1-3 D1 2 त्वरितो, M4 परितो (for त्वरित) —(l 2) Ñ V1 B2 जव (V1 °वि) नाश्वेन D4 7 गृह (for गृहात्) Ñ V1 B1-3 D1 2 5 M4 ययौ रामगृह प्रति (V1 पुन) (for the post half) —(l 3) D7 राजमार्गेण (for °स्थ) Ñ V1 B1 3 D4 5 7 M4 प्रतिव्यूहन् Ñ1 V1 B1 3 उपागत, D4 7 उपागमत् (for °तम्) —(l 4) Ñ B3 D5 रामाभिषेचन, V1 B1 D1 2 4 7 रामाभिषेक (for °भ्युदय) Ñ V1 B1-3 D1 2 -संहिता (for -संयुता)]

—Thereafter all cont

295* अद्य रामो यौवराज्यं लप्स्यते विपुलाश्रया ।
अहो महोत्सवोऽस्माकमद्यायं भविता पुरे ।
मृदुर्दान्त पौरहित सर्वभूतहिते रत ।
युवराज इहास्माकं क्रमशः रामो भविष्यति ।
अहोऽस्मानुगृहीता स्मो यत्सराज्ञ्येनयम्नपम् । [5]
पालयिष्यति नो राम पिता पुत्रानिवौरसान् ।
इति तत्र जनौघस्य शृण्वन्वाच समन्तत ।
ययौ सुमन्त्रस्त्वरितो राममानयितुं गृहात् ।

[(l 1) Ś1 D4 5 7 रामोऽद्य युवराजत्व (for the prior half) Ś1 प्राप्स्यति, D1 2 4 7 M4 प्राप्स्यते (for लप्स्यते) Ś1 D4 7 नृप (D4 भूप, D5 राज) शासनात्, D3 युवराजतया —(l 2) B2 अद्याहं, D1 अत्राय, D3 यथायं D4 7 अस्माय (for अद्याय) M4 (S)द्यायमस्माक (by transp) D5 महान् (for पुरे) —M4 om lines 3 4 Ś1 D4 6 7 om l 3 and read l 5 after l 2 —(l 3) Ñ1 दयित D1 2 4 मनोहर (for हिते रत) Ñ4 repeats the post half of l 3 —(l 4) D1 2 युवराजा (sic) Ś1 D4-7 [अ]वाप्स्य (for [अ]स्माकम्) Ś1 D1 2 4 7 अस्माक (D1 2 अद्याय, D5 यद्रामो) भविता पुरे (for the post half) —(l 5) Ś1 D4 6 7 अद्याहो (by transp) B3 अहो हि (for अहोऽद्य) Ś1 V1 D4 6 7 स्म (for स्मो) —(l 6) D4 राजा (for राम) —(l 7) Ś1 D4-7 तस्य (for तत्र) M4 वच शृण्वन् (for शृण्वन्वाच) —(l 8) D5 गृहान्, D4 7 गृह (for गृहात्)]

—After 23 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

296* अभिषेचनसंयुक्ता सर्वलोकस्य हृष्टवत् ।

[T1 damaged after सर्व up to रामवेश्म in 24b. G2 damaged for लोकस्य T2 सन्निधौ (for हृष्टवत्)]

24 T1 damaged up to रामवेश्म in 24b (cf v.l 23) Ñ V1 B1 2 D1 2 M4 om 24 D1 reads 24 in marg —b) D5 कैलास D5 T2 G M1-3 शिखरप्रभ (for -सदृशप्रभम्) —T2 om 24cd —c) Ś1 D4-7 त्रिविष्टप (for रामवेश्म) —After 24 G1 reads l 1 of 300* repeating it in its proper place

25 D1 2 M4 om 25 G2 om (hapl ? Cf l 1 of 300*) 25ab Ñ V1 B1-3 transp 25 and 26 —a) Ś1 B1 D6 T G1 2 M1 2 Cr m g -कवाट, Ct as in text (for कपाट) B2 [अ]पिहितं, D6 T2 G1 Cm g विहितं, T3 वितते, Cr t as in text (for पिहितं) —b) M1 वितर्दिगत, Ñ2 वितर्दीशत, V1 विविधद्विपशत, B3 दशभीशत (for वितर्दिशत) D4 दीप्तशेरसमप्रभं —D4 om 25cd —c) Dg1 काञ्चने Ñ प्रतिमैकाग्र, V1 सुप्रतिमैकाग्रं, D1 प्रतिमैकाग्र, D5 °मौकार्थ, T3 °कैकाग्र (for °मैकाग्र) —d) B1 2 प्रतिम (for विद्रुम) —After 25, Ñ V1 B1-3 ins, while D1 2 M4 ins after 26

297* रामोपवाह्यं च यत्ने मुक्ताहारविभूषितम् ।
एषाद्द वन्दनेन दर्शीराक्षोपमम् ।

[(l 1) B1 2 रामोपवाह्य —(l 2) Ñ1 B2 3 M4 स्पर्शम्, V1 पूर्णचन्द्रेणैव (for the prior half)]

शारदाभ्रघनप्रख्यं दीप्तं मेरुगुहोपमम् ।
दामभिर्वरमाल्यानां सुमहद्भिरलंकृतम् ॥ २६

स वाजियुक्तेन रथेन सारथि-
र्नराकुलं राजकुलं विलोकयन् ।
ततः समासाद्य महाधनं मह-
त्प्रहृष्टरोमा स बभूव सारथिः ॥ २७

G 2 12 35
B 2 15 41
L 2 16 55

26 Ñ V1 B1 3 transp 25 and 26 D4 om 26[ab] —[a]) D7 (before corr शारदाभ्र) शरदभ्र —[b]) Dg1 Dm1 D7 दीप (for दीप्त) Dt1 Dd1 Dm1 मेरुगुहासम, D5 °गृहोपम, D7 °समप्रभ Ś1 D6 दीप्तपावकस(D6 °सु)प्रभं —For 26[cd], Ñ V1 B1 3 D1 2 M4 subst

298* अथाससाद रामस्य स वेश्माभ्रचयोपमम् ।

[Ñ2 -[अ]भ्रचयोपम D2 [अ]भ्र चयोपम]

—[c]) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S(except M4)मणिभिर् (for दामभिर्) T1 damaged from र्वर up to राशी in l 1 of 300* Ś1 D1 6 7 T3 वरमाल्यै(T3 °कै)श्च Ñ B1-3 D1 2 M4 प्र(B1 2 प्रा)लम्बै (B3 °ब) समलकृत, V1 प्रलम्बै समतत (subm) —After 26 M4 ins

299* ततो ददर्श माल्यैश्च सुमहद्भिरलंकृतम् ।

—M4 cont Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4-7 T G M1 3 ins after 26

300* मुक्तामणिभिराकीर्णं चन्दनागरुधूपितम् ।
गन्धान्मनोज्ञान्विसृजद्दार्दुरं शिखरं यथा ।
सारसैश्च मयूरैश्च विनदद्भिर्विराजितम् ।
सुकृतेहामृगाकीर्णमुत्कीर्णं भक्तिभिस्तथा ।
मनश्चक्षुश्च भूतानामाददत्तिग्मतेजसा । [5]
चन्द्रभास्करसंकाशं कुबेरभवनोपमम् ।
महेन्द्रधामप्रतिमं नानापक्षिसमाकुलम् ।
मेरुशृङ्गसमं सूतो रामवेश्म ददर्श ह ।
उपस्थितैः समाकीर्णं जनैरञ्जलिकारिभिः ।
उपादाय समाक्रान्तैस्तथा जानपदैर्जनैः । [10]
रामाभिषेकसुमुखैरुन्मुखैः समलंकृतम् ।
महामेघसमप्रख्यमुदग्रं सुविराजितम् ।
नानारत्नसमाकीर्णं कुब्जकैरपि चावृतम् ।

[G3 reads l 1 after 24 repeating it here —(l 1) T1 damaged up to राशी Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 [अ]ग(Dt1 °गु)रुधूपित Ś1 D6 7 चैनरञ्जलिकारिभि (D6 7 °हैते) (for the post half) —(l 2) T2 गुडान् (for गन्धान्) Dd1 Dm1 विदधद् (for विसृजद्) Dm1 (before corr) T2 3 G1 2 M2 3 Cv r दार्दर T1 G2 भा(G2 द)र्दर, Cg t as above Ct दर्दर (for दर्दुर) Ś1 D6 7 यथा मलयपर्वत (D6 °त) (for the post half) —(l 3) G2 सारसैश्च Dd1 विन द्भिर्, D7 (before corr) विनदद्भिर् (for विनदद्भिर्) —Ś1 D6 om l 4 —(l 4) Dg1 दृकोर्ण Dg1 T2 G1 2 M2 3 Cr g कुकीर्णं, Dm1 T1 Cv m चकीर्णं, T3 G3 M1 सकीर्णं, Ct as above (for चकीर्णं) G2 M2 Cr भित्तिभिस्, M1 पङ्क्तिभिस्, Cv m g k t (for भक्तिभिस्) G3 तदा (for तथा) —(l 5) T1 damaged from नश्च up to कुबेर in l 6 D6 गगतक्षुश्च (sic) T3 मनश्चक्षु T3 प्रभूतानाम् (for च भूतानाम्) Dg1 आददन् Ś1 D6 7 T3 आनन्दानमिव श्रिया, M2 आददन्निव तेजसा (for the post half) —(l 6) Ś1 D6 7 सदनोपम, M3 भवनोपम —(l 7) Ś1 D6 7 महेन्द्रसद्म —(l 8) Ś1 वेश्मनोपम, D6 7 शृङ्गोपम (for शृङ्गसम) G2 रामो (sic) Dm1 वेश्म (sic) —Ś1 D6 7 om l 9 13 —(l 9) D5 अञ्जलिकैस्तथा —(l 10) D5 उपायनसमाकीर्णै (for the prior half) Dd1 Dm1 T2 G1 3 M1-3 तथा, D5 यथा (for तदा) T1 damaged from दा in तदा up to first स in l 12 —D5 om l 12-14 —(l 12) Dg1 महामेरु, G2 महावेग (for महामेघ) M3 गिरिप्रख्यम् Dm1 M3 उदय (for उग्र) Dg1 T G M1-3 सुविभूषितम् —(l 13) Dg1 T G1 3 M1-3 कुब्जकैरातकाकीर्ण, G3 कुब्जवामनिकाकीर्ण (for the post half)]

27 Ś1 D6 7 om 27[ab] —[b]) Dg1 निराकुल, Dt1 समाकुल Dg1 D5 T G3 राजपथ, Cr k t as in text (for राजकुल) Dt1 Dd1 Dm1 D5 G1 3 M1-3 विराजय(G2 °*)न् (for विलोकयन्) Ñ V1 B1 3 D1 2 M4 तदागत (Ñ2 B3 D2 °त) पौरजन श्च(Ñ1 °जनानि, B3 °जनस्य, D1 °जनं स) हर्षयन् (B3 °यत्) —After 27[ab], Ñ V1 B1 3 D1 2 ins

301* विवेश रामस्य गृहं महर्द्धिम
न्महेन्द्रवेश्मप्रतिमं नृपाज्ञया ।

[(l 1) Ñ2 B3 सहर्द्धिमन्, B1 महर्द्धिमत्, D1 महर्द्धिन, D2 महाधन् —(l 2) B2 तदाज्ञया]

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D5 T G M1-3 ins

302* बहुधिना रामगृहाभिपातिना
पुरस्य सर्वस्य मनांसि हर्षयन् ।

[(l 1) Dt1 D5 रामगृह —(l 2) D5 परस्पर सर्व (for पुरस्य सर्वस्य) D5 (before corr) मनसि Dd1 रञ्जयन् T1 damaged from हर्षयन up to रोमा स in 27[d]]

—[c]) Ñ V1 B1 3 D1 2 M4 स तत् (for ततः) Ñ V1 B1-3 D1 2 M4 महर्द्धिमच्च(V1 °च्छा) (for महाधनं महत्) —[d]) M3 चेता (for रोमा) Ñ V1 B1 3 D1 2 M4 जहर्ष सूतो गुमुदेभिवीक्ष्य च(D1 om च, D2 स) —After 27 Ś1 Ñ V1 B1-3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 2 5 7 S ins

303* मृगैर्मयूरैश्च समाकुलोल्बण
गृहं वराहस्य शचीपतेरिव ।
स तत्र कैलासनिभाः स्वलंकृताः
प्रविश्य कक्ष्यास्त्रिदशालयोपमा ।,

G. 2. 12. 38
B. 2. 15. 48
L. 2. 16. 59

तदद्रिकूटाचलमेघसंनिभं
महाविमानोत्तमवेश्मसंघवत् ।
अवार्यमाणः प्रविवेश सारथिः
प्रभूतरत्नं मकरो यथार्णवम् ॥ २८

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे त्रयोदशः सर्गः ॥ १३ ॥

[(l. 1) Ś1 D1 6.7 समावृत्य सूत, D6 °कुलाग्र, T3 G2.3 M3 3 °कुलोद्भव, Ñ V1 B1-3 D1 2 M4 अनेकप्रकाचित(V1 °त्रित, D1.2 M4 °कर)गन्य(Ñ2 B1 °स)लक्षण. —(l. 2) Ś1 D6 न रामस्य, M4 महार्हस्य (for बलार्हस्य). Ñ V1 B1-3 D1 2 M4 om. lines 3-4 —(l. 3) D6.7 कैलास-. —(l. 4) Dg1 प्रतीर्य (for प्रविश्य) Dg1 Dm1 D1 7 कक्षात् (for कल्याण). D6 त्रिदिवाभ्योपमा .]

—Thereafter Ś1 Ñ V1 B1-3 D1 2 4-7 M4 cont. :

304* उपस्थितैर्मागधसूतवन्दिभि-
स्तथैव वैतालिकसौख्यशायिकैः ।
अभिष्टुवद्भिर्गुणतो नृपात्मजं
समावृतं राजपथं ददर्श सः ।
स सप्तकक्ष्यं पुरवैरलंकृतं [5]
विनीतवेशैर्बहुभिः सुरक्षितम् ।
विवेश रामस्य महात्मनो गृहे
महीपतालो नृपमन्त्रिसत्तमः ।

[(l. 1) D5 M4 उपस्थित. D2 मागधवन्दिभिस्तथ . —(l. 2) B1 2 वैतालिक . V2 D5.6 सौम्य(D5 °त्य, D6 °ख्य)शायिकैः, D2 सौख्यशायिकैः ; D2 सोकशायिकैः . —(l. 3) D4 5 अभिष्टुवद्भिर्, D4 गुणतो, D7 गणतो, —(l. 4) Ñ M4 समावृत , D3 समाश्रित (for समावृत). Ñ M4 द्वारपथ (for राजपथ). —(l. 5) Ś1 D6 M4 -कक्ष्य, B3 D1 -कक्ष्यं D6 सप्तनकक्ष्य, D7 समन्वकक्ष्या. Ś1 B1 D1 2.4.6 M4 अलंकृत —(l. 6) Ś1 सुरक्षित —M4 om. lines 7-8. —(l. 7) Ñ1 D6 गृहे महात्मनो (by transp.). D1 2 गृहं महाद्युमन् —(l. 8) Ś1 D1 6.7 -सत्तमे .]

—After 303*, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 cont. :

305* क्रियाप्रधानामगते स्थितान्बहू
न्व्यपोह्य शुद्धान्तमुपस्थितो रथी ।
स तत्र शुश्राव च हर्षयुक्ता
रामाभिषेकार्थकृतां जनानाम् ।
नरेन्द्रसूनोरभिमङ्गलार्थां [5]
सर्वस्य लोकस्य गिरः प्रहृष्टाः ।
महेन्द्रसद्मप्रतिमं तु वेश्म
रामस्य रम्यं मृगपक्षिजुष्टम् ।
ददर्श मेरोरिव शृङ्गमुच्चं
विभ्राजमानं प्रभया सुमन्त्रः । [10]
उपस्थितैरञ्जलिकारिभिश्च
सोपायनैर्जानपदैर्जनैश्च ।
कोट्यापरार्धैश्च विमुक्तयानैः
समाकुलं द्वारपथं ददर्श ।
ततो महामेघमहीधराभं [15]
प्रभिन्नमत्यङ्कुशमप्रसह्यम् ।
रामोपवाह्यं रुचिरं ददर्श
शत्रुंजयं नागमुदग्रकायम् ।
स्वलंकृतान्साश्वरथान्सकुञ्जरा
नमात्यमुख्याञ्शतशश्च वल्लभान् । [20]
व्यपोह्य सूतः सहितान्समन्ततः
समृद्धमन्तःपुरमाविवेश ह ।

[(l. 1) Dt1 T1 बहून् (for नरान्). M3 -नरे (for -नरै), —(l. 2) Dg1 T3 G1.2 M3 Cg अपोह्य, T1.2 व्यपेत्य; M3 अपोह्य, Cm.t as above (for व्यपोह्य). T1 damaged from शुद्धान्त up to माभिषे in l. 4. T3 निशान्तम्. —(l. 3) Dd1 Dm1 हर्षयुतो. —(l. 4) Dg1 Dt1 Dm1 M2 3 Cr.m g -कृता, G2 -युता, M1 -युता, Ck -कृता (for -कृतां) Ct रामस्याभिषेकार्थमभिषेक प्रयोजनकं सर्वे युक्तां जनानां गिरः . ... । —(l. 5) Dt1 अपि ; G3 अपि, all Cs as above (for अभि.). —(l. 6) T1 G3 M2 3 Cv m प्रहृष्टः —(l. 7) Dg1 Cg -वेश्म (for सद्म). Dm1 च (for तु). —(l. 8) Dg1 हर्म्यं (for रम्यं). —(l. 9) Dg1 M3 अद्रिशृङ्गं, Dd1 Dm1 G3 उग्रं (for उच्चं). —(l. 10) G3 विभ्राजमान T1 damaged from न up to जानप in l. 12. —(l. 11) Dg1 T2 3 G M1-3 अञ्जलि°(G1 °*, M3 °रि)भिश्च Dg1 च तै . —(l. 12) T1 2 G3 M2 जनपदैः, T3 पुर च, G1 2 M1 अपेक्ष (for अपेक्ष्य) —(l. 13) Dt1 द्वारपथ. Dg1 ददर्श ह. —(l. 15) Dg1 तदो, Cg as above (for ततो) —(l. 16) Dt1 Dm1 अप्रसह्य —(l. 17) T3 -[उ]र यानं (sic) —(l. 18) T1 damaged from युग्र up to मुख्याञ्श in l. 20. T2 नगेन्द्रवाप —(l. 19) M3 अप्रकृतान्, Dm1 न कुंजरान्, G3 damaged for -न्कुंजरा —(l. 20) G1 2 M3 मुख्यान् (for -मुख्यान्) Dt1 Dd1 Dm1 च दर्शी (for शतशश्च). T2 दुर्भान् —(l. 21) Dg1 सहित, M3 सहित (for सहितान्) —(l. 22) Dg1 Dt1 Dd1 T G1 2 M1 om G3 तु (for ह)]

28 D1 2 om. 28 —[a]) Dt1 सर्वो (for तद्) Ck.t? तदंतरम्. —[b]) Dt1 विमानोपम. Dm1 संभवं. G1 संभवम् (subst.) (for संभवत्). —For 25[cd], Ś1 Ñ V1 B1-3 D1 2 3 M4 subst. :

१४

स तदन्तःपुरद्वारं समतीत्य जनाकुलम् ।
प्रविविक्तां ततः कक्ष्यामाससाद पुराणवित् ॥ १ ॥
प्रासकार्मुकबिभ्रद्भिर्युवभिर्मृष्टकुण्डलैः ।
अप्रमादिभिरेकाग्रैः स्वनुरक्तैरधिष्ठिताम् ॥ २

तत्र काषायिणो वृद्धान्वेत्रपाणीन्स्वलंकृतान् ।
ददर्श विष्ठितान्द्वारि स्त्र्यध्यक्षान्सुसमाहितान् ॥ ३
ते समीक्ष्य समायान्तं रामप्रियचिकीर्षवः ।
सहभार्याय रामाय क्षिप्रमेवाचचक्षिरे ॥ ४

G 2 13 4
B 2 16.6
L 2 17 4

306* सित च शैलोत्तमशृङ्गसंनिभं
महाविमानप्रतिमं जनौघवत् ।

[(l 1) D1 3 M4 सितोच्च N V1 B1-3 D7 ॰वर्चस (for ॰संनिभ) —(l 2) V3 महावितान M4 महोघवद्]

—c) Ś1 D6 स भोज्यमान, Dg1 भवर्ज्यमाण, D2 भाराध्यमाण, D7 सगाह्यमान (sic), M3 भवर्धमाण (for भवा॰) Ś1 Ñ V1 B1-3 D1 6 7 M4 तद्रूह, D3 सद्रूह (for सारथि) —d) Ś1 D6 7 सपूज्यमानो नृपमन्त्रिसत्तमै, Ñ V1 B1 3 D1 2 M4 स राजपुत्रस्य नरद्वसारथि T1 damaged from धार्णवम् up to स तदन्त in 2 14 1a

Colophon missing in B4 D3 T1 damaged (cf v l 28) —*Sarga name* Ś1 सुमन्त्रप्रवेशन, Ñ V1 B1 3 D6 आ(Ñ1 अ)भिषेचनिकद्रव्योपक्षेप, B2 रामानयनोपक्रम, D1 1 द्रव्याभिक्षेपो, D4 सुमंत्रप्रेषणो, D6 उद्वेगो सुमन्त्रप्रेषण, D7 महर्षिसुमन्त्रप्रेषणो —*Sarga no* (figures words or both) N1 B1 D4 om Ś1 16 Ñ2 B2 3 11 V1 12 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S (except T1 M4) 15 D1 63 D4 7 18 D6 21 M4 13 (as in text) —After colophon D6 concludes with रामाय नमः, T2 3 श्रीरामचन्द्राय नमः, G M3 श्रीरामाय नमः

14

☞ D3 missing for Sarga 14 (cf v l 2 12 12) Dm1 begins with ॐ

1 B4 missing 1-2b (cf v l 2 13 14) —a) T1 damaged for स तदन्त (cf v l 2 13 28) —c) Dg1 प्रविभक्तां सत कक्षाम् —For 1 Ś1 Ñ V1 B1 3 D2 4 7 M4 subst

307* जनौघवत्य सोऽतीत्य पद्मकक्ष्यास्तस्य वेश्मन ।
प्रविभक्तां सत कक्ष्यां सहसैवाससाद स ।

[(l 1) Ñ2 B1-3 जनौघ(B1 ॰क [sic])तीत (Ñ1 ॰त) V2 ॰पूर्णा (for जनौघवत्य) V1 सु (for पद्) Ñ2 V1 B1-3 D2 4 षड्वाह —(l 2) Ñ2 B3 अविभक्तां, B1 प्रव्याभक्तां D1 M4 प्रविविक्तां, D6 प्रविवेश (for प्रविभक्तां) D4 प्रविभक्ततरां Ś1 Ñ V1 B1-3 D2 4 4 वशं Ś1 D2 4-7 ह, M4 (before corr) च (for स).]

2 D4 missing 2ab (cf v l 1) —d) Dg1 स्वनुरक्तैर्, Dt1 Dd1 स्वानुरक्तैर् Dd1 Dm1 T3 M2 अधिष्ठित (for अधिष्ठिताम्) —For 2 Ś1 Ñ V1 B1-3 D1 2 4 7 M4 subst while B4 subst 1 2 for 2cd

308* युवभिः पुरुषैर्गुप्ता प्रासकार्मुकधारिभिः ।
अप्रमादिभिरेकाग्रैर्भक्तिमद्भिरलंकृतैः ।

[(l 1) D5 युक्ता (for गुप्ता) V1 बाण (for प्रास) Ñ2 V1 B1-3 D1 3 M4 पाणिभि (for धारिभि) —(l 2) M4 मरकृत (for ॰कृतै)]

3 a) T3 damaged from णो वृद्धान् up to स्त्र्यध्यक्षा न्सु in d Dd1 अत्र (for तत्र) —c) Dm1 विष्ठितद् (sic) G1 2 M1 निष्ठितान्, M2 [अ]वस्थितान् Dg1 द्वारे —For 3, Ś1 Ñ V1 B D1 3 4-7 M4 subst

309* तथा कञ्चुकिभिर्वृद्धैः काषायाम्बरधारिभिः ।
रक्षितासमनल्कारैः स्त्र्यध्यक्षैर्वेत्रपाणिभिः ।

[(l 1) M4 अथ (for तथा) Ś1 D6 शुद्धै, V1 वृद्धैश्च (hypm) M4 गुप्ता (for वृद्धै) Ś1 Ñ1 V1 D3 4 4 कषायाम्बर, D1 दायाम्बर (for काषायाम्बर) Ñ V1 B2 (B1 3 marg also as above) M4 ॰शालिभि (for धारिभि) —(l 2) V1 रक्षित सम॰ (sic) D1 4 रक्षितासमनल्कारै (for the prior half) D1 कीर्तितैर् M4 कञ्चुकैर् (for स्त्र्यध्यक्षैर्)]

4 a) D5 त T3 तमीक्ष्य (for समीक्ष्य) Ś1 Ñ V1 B D1 4-7 M4 ते दृष्ट्वा(D6 7 ॰ष्ट्वा च)गत सूत(Ñ1 V1 B2 D1 4 4 1 दूत) D3 ते दृष्ट्वा स्रातन दूर (sic) —After 4ab, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

310* सहभार्योपविष्टाय सर्वे ज्ञापनेभ्य सन्भ्रमा ।
तानुवाच विनीतात्मा सूतपुत्र प्रदक्षिण ।
क्षिप्रमाख्यात रामाय सुमन्त्रो द्वारि तिष्ठति ।
ते राममुपसंगम्य भर्तुः प्रियचिकीर्षव ।

[(l 1) T3 lacuna up to त्ति G3 महभारतविना T3 स्वामनेभ्य, M3 [अ]भ्यासभ्य Dt1 सुर्मभ्रमा T3 च सम्भ्रमा, G1 2 M2 समभ्रम —(l 2) T1 damaged for तिना —(l 3) G2 भारवाय G1 मद बो (for रामाय) —T1 damaged from मन्त्री up to भर in l 4 G2 सुमश्रे, M3 सुन्तो (for सुमन्त्रो) —(l 4) T3 G3 M3 न्यावन्म्य]

—c) Ś1 Dd1 Dm1 D6 T3 समायान्त च, D2 भार्यया सह (for सहभार्याय) —d) Ś1 D2 4 6 7 M4 समुपेत्य (for क्षिप्रमेव) Ñ V1 B प्रणिपत्य न्यवेदयन्.

G 2 13 5
B 2 16 7
L 2 17 5

प्रतिवेदितमाज्ञाय सूतमभ्यन्तरं पितुः ।
तत्रैवानाययामास राघवः प्रियकाम्यया ॥ ५
तं वैश्रवणसंकाशमुपविष्टं स्वलंकृतम् ।
ददर्श सूतः पर्यङ्के सौवर्णे सोत्तरच्छदे ॥ ६
वराहरुधिराभेण शुचिना च सुगन्धिना ।
अनुलिप्तं परार्ध्येन चन्दनेन परंतपम् ॥ ७
स्थितया पार्श्वतश्चापि वालव्यजनहस्तया ।
उपेतं सीतया भूयश्चित्रया शशिनं यथा ॥ ८
तं तपन्तमिवादित्यमुपपन्नं स्वतेजसा ।
ववन्दे वरदं बन्दी विनयज्ञो विनीतवत् ॥ ९
प्राञ्जलिस्तु सुखं पृष्ट्वा विहारशयनासने ।
राजपुत्रमुवाचेदं सुमन्त्रो राजसत्कृतः ॥ १०
कौसल्यासुप्रजा देव पिता त्वां द्रष्टुमिच्छति ।
महिष्या सह कैकेय्या गम्यतां तत्र माचिरम् ॥ ११
एवमुक्तस्तु संहृष्टो नरसिंहो महाद्युतिः ।
ततः संमानयामास सीतामिदमुवाच ह ॥ १२

---

5 a) G2 M1 प्रतिचोदितम्, Cm g k t प्रतिवेदित (as in text) —b) T1 2 अभ्यागात, Cm g k t as in text (for अभ्यन्तर) —c) T1 damaged for नाय Dg1 [आ]नानयामास (sic) —d) Dt1 M3 Cg राघवप्रिय° ※ Ct प्रियकाम्यया पितुरिति शेष । ※ —For 5 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 subst

311* श्रुत्वैवाभ्यागत स च सूतमभ्यर्हित पितुः ।
राम प्रवेशयामास सत्कृत्याख्यमादरात ।

[(1 1) Ñ2 श्रुत्वैवाश्यागत (sic) D5 श्रुत्वा चाभ्यागत Ś1 V1 D4 7 M4 त तु B2 तत्र (for त च) Ś1 Ñ1 D1 2 6-7 धूतम् D2 अभ्यागत, D4 M4 अभ्यर्चित (for अभ्यर्हितं) —(1 2) Ñ2 सत्कृत्य (sic) D5 सत्कृत्वा (for सत्कृत्य) Ś1 D4-7 गृहम्, V1 स्वयम् (for [आ]ख्यम्)]

6 T3 lacuna for 6a-d —a) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 6 7 M4 स त धन(Ñ2 B2 जल)द° D2 स तु त धर्म° —T1 damaged from सकाश up to वर्णे सो in d —cd) Ñ V1 B D1 5 6 7 M4 transp पर्यङ्के and सौवर्णे Ś1 Ñ1 B D1 3 6 7 M4 रांकवास्तृते(Ś1 D1 6 °श्रिते; B4 °विष्टे; D2 °सिते) Ñ2 राङ्कवाचित (sic) V1 om D5 (before corr शांकवास्तृते) सु° (for सोत्तरच्छदे) T2 सुवर्णोत्तरच्छदे

7 a) D1 6 वराहै (for वराह) Ś1 V1 D1 2 4 Dg1 T2 रुधिरांगेन, D1 M2 रुधिराभेण(D1 °न) Cg as in text (for °भेण) —b) Ś1 Ñ V1 B D1 4 7 M4 सु(D4 स्व)रु(D2 °सि [sic])रुचेन(Ś1 D5 सुरुसेण, V1 om B1 सुरुक्सेन) महाद्यु° —cd) Dg1 Dd1 G2 परार्धेन, Cr m g t °र्ध्येन (as in text) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 महा(D1 2 6 परा)र्हेण and सुगंधिना (for परार्ध्येन and परंतपम् resp)

8 T1 damaged for स्थि या in 8ab —b) Dm1 बाल —d) T1 damaged from शशिनं up to 9b —For 8 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 subst

312* बालव्यजनधारिण्या सीतया पार्श्वसंस्थया ।
सवयसा सेव्यमानं चित्रेव मधुसूदनम् ।

[(1 1) Ñ D1 4-7 व्य(D1 [before corr] च्या)ज Ma ताल (for बाल) D1 5 धारिणीं, D2 4 7 धारिण्या (sic) (for धारिण्या) D6 (before corr) सीतया B1 पार्श्वे, B2 (marg also as above) पार्श्वे (sic) —(1 2) M4 सवयसा V1 व्यमानं D5 सेवमान (for सेव्यमान) D2 सुप्रिया सेव्यमाने स (for the prior half) D6 मधुसूदन]

9 T1 damaged for 9ab (cf v l 8) —b) M3 उपविष्ट (for °पन्न) Dg1 सुतेजसा —d) T1 विनुतज्ञो (for विनयज्ञो) —For 9 Ś1 Ñ V1 B D4-7 M4 subst while D1 2 subst 1 2 for 9cd

313* तरुणादित्यसदृशं प्रज्वलन्तमिव श्रिया ।
ववन्दे रामसभ्येत्य सुमन्त्रो विनयान्वित ।

[(1 1) V1 B4 M4 संकाश (for सदृश) Ś1 D4 7 M4 उज्ज्वलम् D4 अभिश्रिया —(1 2) D1 5 M4 विनयानत, D7 विस्मयान्वित]

10 a) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 सुमुखे दृष्ट्वा T1 M1 तु सुख स्पृष्ट्वा, T1 °दृष्ट्वा (for तु सुखं पृष्ट्वा) Ś1 Ñ2 B1-4 D1 2 4 6 7 दृष्ट्वा(Ś1 B3 D1 6 7 दृष्ट्वा) चैनं(D2 °वं) सुखं(D2 °खे) प्रह्वो(B1 प्राह्वो [sic]) Ñ1 दृष्ट्वा चैनं सुखं दृष्ट्वा V1 दृष्ट्वा चैन सुखं प्रश्नं D5 M4 दृ(B4 दृष्ट)ष्ट्वा चैनं सुखं प्राप्तो D1 दृष्ट्वा चैनं सुखासीनं —b) Ñ B1 2 4 Dd1 Dm1 D1 4 7 °नासनो Cm °नासने (as in text) —cd) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 वचनाज्ञाकरमिदं सुमन्त्रो राममब्रवीत् (Ñ V1 B °त)

11 a) ※ Cm कौसल्या सुप्रजा सुपुत्रेण त्वया ॥ Cg k t explain similarly Cg also यद्वा कौसल्यया सुप्रजा सुपुत्र संबोधनमेतत् ॥ ※ Ś1 Ñ B D1 2 4 7 G1 देवी(G1 °वि [sic]) Dt1 Dd1 Dm1 T2 M3 राम Ck as in text (for देव) V1 कौसल्यासुप्रजा वीरेति —b) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 देवस(Ś1 D5 °वः) (for पिता) T2 damaged from मिच्छति up to त in 12a —c) Dt1 [क]रि रि (for सह) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 कैकेय्या (M4 °यि)सहितो राजा(Ñ B D1 राजा M4 वत्स) गम्यतां यदि रोचते

12 T1 damaged up to त in a (cf v l 11) —c) Dg1 स मानयामास —For 12 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 subst

देवि देवश्च देवी च समागम्य मदन्तरे ।
मन्त्रयेते ध्रुवं किंचिदभिषेचनसंहितम् ॥ १३
लक्षयित्वा ह्यभिप्रायं प्रियकामा सुदक्षिणा ।
संचोदयति राजानं मदर्थं मदिरेक्षणा ॥ १४
यादृशी परिषत्तत्र तादृशो दूत आगतः ।
ध्रुवमद्यैव मां राजा यौवराज्येऽभिषेक्ष्यति ॥ १५
हन्त शीघ्रमितो गत्वा द्रक्ष्यामि च महीपतिम् ।
सह त्वं परिवारेण सुखमास्स्व रमस्व च ॥ १६
पतिसंमानिता सीता भर्तारमसितेक्षणा ।
आद्वारमनुवव्राज मङ्गलान्यभिदध्युषी ॥ १७

G 2 13 19
B 2 16 21
L 2 17 19

314* प्रसुप्त सुमन्त्र रामो राजीवलोचन ।
शिरसा प्रतिगृह्याज्ञां पितु सीतामथाब्रवीत् ।

[(l 1) D6 राजविलोचन (for राजीव°) —(l 2) M1 राज्ञ (for पितु) D4 यथा (for अथ)]

13 ^{ab}) Ś1 reads श्च in marg D3 om second च (subm) Dg1 मद्देवरे Cg मदन्तरे (as in text) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 7 M1 सीते and परस्पर (for देवि and मदन्तरे respy) —^{c}) Dg1 मन्त्रयेत Dm1 मन्त्रयेमि (both s c) (for °येते) —^{d}) V1 2 G2 Ch -संयुत Cr g t -सहित Cm as in text (for -संहितम्) —For 13^{cd} Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M1 subst

315* मम मन्त्रयतो नूनं यौवराज्याभिषेचनम् ।

[Ś1 D1(after corr sec m) 7 मिनयतो M1 [मा] मंत्रयतो D1 मिव (for नूनं) D1 यौवराज (for यौवराज्य)]

14 ^{a}) T1 damaged from त्वा ह्य up to first म in ^{d} Dm1 G1 M1 2 3 (for हि) —^{b}) G2 सुदारुणा —^{d}) Dg1 T G1 2 M2 3 Cg मादिरेक्षणा Dt1 Dd1 Dm1 असितेक्षणा (for मदिरे°) —For 14 Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 7 M1 subst

316* ध्रुवं मे यतते माता कैकयी मत्प्रियेच्छया ।
अद्यैव मां यौवराज्ये प्रतिपादयितुं स्वयम् ।
नूनं रहसि राजानं संवृत्त स्थापयत्यसौ ।
अथवा सहिता राज्ञा मां प्रियं वक्तुमिच्छति ।

[(l 1) D1 मेवतरे (s c) (for मे यतते) D1 सीता (sic) (for माता) D 2 4 6 7 M1 ऋ यतति (D तयति [metathesis] M1 यावति) माता(D1 ददौ [sic] मे (for the prior half) N1 कैकेयी B1 (Beng for कैकेयी) D1 2 4 6 7 °प्रियेप्सया —(l 2) Ñ V2 B1 3 M1 मे (for मां) Ś1 D1 4 7 यौवराज्ये D3 प्रतिपाद्य Mg ध्रुवं (for स्वयम्) —(l 3) N1 B2 (also as above) संवृत्ते (for संवृत्त) B1 D1 4 6 7 °स्थापये (D1 स्थापयमौ [s c] D3 स्थापयत्येव D4 स्थापयत्वसि) M1 स्थापयति संवृते (for the post half) —(l 4) D1 3 6 प्रिय मां (by transp) D1 7 प्रियं मे M1 प्रिय मा (for मां प्रियं) B3 (also as above) वक्तुम् (for वक्तुम्) B4 D1 7 मति]

—After 14 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 ins

317* सा महत्या महत्यर्थे हितकामानुवर्तिनी ।
जननी च भक्तामा मे वक्तव्याभिषेचनं शुभम् ।
दिष्ट्या खलु महाराजो महिष्या प्रियया सह ।
सुमन्त्र प्राहिणोद्दूतमर्थकामकरं मम ।

[(l 4) Dg1 सुमन्त (for °मन्त्र) T1 damaged from प्राहिणो up to दू in 15^{b} Dg1 -कामरं (for -कामकरं)]

15 T1 damaged up to दू in 15^{b} (cf v l 14) —^{a}) N1 पर्षद् (for परिषत्) M1 यादृश पद्यसे Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 7 M1 सीते (for तत्र) —^{b}) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4(after corr sec m) 7 M1 दूत (M1 सूत)श्चाय (V1 D3 °पि) यथा(N1 B3 4 D 4 7 तथा)गत (B1 °गत) —^{c}) Ś1 D1 7 M1 सत्रति (for मद्यैव) Ñ V1 B D1 3 राजा मां (by transp) —^{d}) B1 [ऽ]भिषिक्ष्यति (sic) B3 [ऽ]भिषेक्ष्यते

16 ^{a}) G1 अहं T3 शीघ्रगतो (s c) (for °मितो) —For 16^{ab} Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M1 subst

318* तस्माच्छीघ्रमहं गत्वा पश्यामि जगतीपतिम् ।
एक रहसि कैकेय्या सहासीनं गतज्वरम् ।

[(l 2) Ñ1 D3 एव रहसि V1 एकासनगे D6 एक रहसे V1 कैकेय्या Ś1 D6 ससीनं B1 reads सहासीनं in marg]

—Ñ V1 B D1 3 M1 om 16^{cd} —^{c}) Ś1 D6 इह D1 3 7 यथा (for सह) D1(after corr sec m) 3 परिचारेण T3 परिवारेश्च

17 ^{a}) Ś1 D1 7 इति सभाजिता —^{b}) T1 damaged from सि in 17^{b} up to राज in l 2 of 321* Ś1 D1-7 भद्रा च(D1 स्व)सितलोचना —^{c}) Ś1 D1-7 द्वारान्, G1 आसानम् (for आद्वारम्) D1 अनुसस्रार (s c) —^{d}) Dm1 मगलाद् D1 3 1 मगलानि (for मङ्गलानि) Ś1 (in marg also as in Dm1) D6 [अ]भिदध्युषी D$_{n}$ दध्युषी (both sic) Dd1 Dm1 °ध्यषी D3 वादिनी T3 ध्युषे (sic) G1 [अ]भि° (for [अ]भिदध्युषी) —For 17 Ñ V1 B D1 2 M1 subst

319* इति भर्तृवचः श्रुत्वा सीता वचनमब्रवीत् ।
गच्छायपुत्र [ ] तं सृष्टुं मातरमेव च ।
इत्युक्त्वा साश्रुनेत्रा सा राम मर्त्यपथ तदा ।
आद्वारमनुयाता सीता भर्तृदर्शनलालसा ।

[(l 1) M1 इत्येवं (for भर्तृ) —(l 2) D1 [आ]र्यपुत्र (s c) D1 आर्यपुत्र (for [आ]र्यपुत्र) B1 [पितरम्] (for मातरम्) —(l 3) D1 3 M1 साश्रुनेत्रा D3 च (for सा) —(l 4) Ñ1 V1 D1 (B1 also as above) D1 1 आद्वारम् B3 अन्वयात् (s c) M1 अनुयाता (for अनुयाता) D1 अनुजगाम]

—Then all cont

G 2 13 22
B 2 16 27
L 2 17 24

स सर्वानर्थिनो दृष्ट्वा समेत्य प्रतिनन्द्य च ।
ततः पावकसंकाशमारुरोह रथोत्तमम् ॥ १८
मुष्णन्तमिव चक्षूंषि प्रभया हेमवर्चसम् ।
करेणुशिशुकल्पैश्च युक्तं परमवाजिभिः ॥ १९

हरियुक्तं सहस्राक्षो रथमिन्द्र इवाशुगम् ।
प्रययौ तूर्णमास्थाय राघवो ज्वलितः श्रिया ॥ २०
स पर्जन्य इवाकाशे स्वनवानभिनादयन् ।
निकेतान्निर्ययौ श्रीमान्महाभ्रादिव चन्द्रमाः ॥ २१

320* स विनिश्चय ततो रामो निनाय स्वराचित ।
पितर द्रष्टुमाहूत कैकेय्या सहित रह ।
विनिर्गत्य च तस्मात्स गृहादनुपमद्युति ।
ददर्शार्थिनम् द्वारि स्थित दर्शनलालसम् ।

[(l 1) D3 2 तत (for ततो) M4 स्वरचित —Ñ1 om l 3 —(l 3) B4 4 विनिगत्य D3 2 विनिगम्य Ñ2 reads in marg B4 om (subm) (for स) —(l 4) B2 [अ]थिजनान D3 [अ]थ जन D1 स्थितान्दर्शनलालसान् (for the post half)]

—After 17 Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 2 T G M1-3 ins

321* राज्य द्विजातिभिजुष्ट राजसूयाभिषेचनम् ।
कर्तुमर्हति ते राजा वासवस्येव लोककृत् ।
दीपिन प्रवरस्पर्श वराजिनधर शुचिम् ।
कुन्दशङ्खपाणि च पश्यन्ता स्वा भगान्यहम् ।
पूर्वां दिश वज्रधरो दक्षिणा पातु ते यम । [5]
वरुण पश्चिमामाशा धनेशस्तूत्तरा दिशम् ।
अथ सीतामनुज्ञाप्य कृतकौतुकमङ्गल ।
निश्चक्राम सुमन्त्रेण सह रामो निवेशनात् ।
पर्वतादिव निष्क्रम्य सिंहो गिरिगुहाशय ।
लक्ष्मण द्वारि सोऽपश्यत्प्रह्वाञ्जलिपुट स्थितम् । [10]
अथ मध्यमकक्ष्याया समागम्य सुहृज्जनै ।

[T1 damaged up to राज्य in l 2 —(l 1) D7 मन्य (sic) (for राज्य) Ś1 D1 4 [अ]भिषेकवर, D7 (after corr sec m) °षेचन (for [अ]भिषेचनम्) —(l 2) G1 अर्हति —(l 3) T2 M2 वृत Cg as above (for वर) Ś1 M3 गुह T3 (before corr) गुन G1 गुरी (sic) (for शुचिम्) —(l 4) D3 पश्यसि (sic) G1 त्वा (for स्वा) Ś1 D4 7 भगानि (for भगानि) —(l 5) Dt1 दिशो D3 दिशि (both sic) (for दिश) T1 damaged from च in l 5 up to first म in l 7 —(l 6) G2 [उ]त्तरा (s c) (for [उ]त्तरा) D1 (marg sec m) तथा (for दिशम्) —(l 8) Ś1 रामश्च —(l 9) D6 निष्क्रम्य (for °क्रम्य) D4 °गुहाशय —Ś1 D4 7 om l 10 —(l 10) G1 कृताञ्जलि M3 पुट (for पुटे) T1 damaged from स्थितम् up to 18[a] —After l 10 Dm1 ins राम —(l 11) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 मध्यमा Dm1 समागम्य (sic) (for °म्य) Ś1 D4 7 मध्यमायां मध्य (D4 [after corr] °मा) कक्ष्या समागम्य (D1 4 [after corr] °ता) समन्वित (D1 °ति [s c]) समन्वितै (Ś1 D4 °ता)]

18 T1 damaged for 18[ab] (cf v l 1 re 10 of 321*) —[a]) M2 अर्थितो (for °नो) M4 स तु सर्वार्थिनो Ñ1 reads दृष्ट्वा in marg —[b]) G1 M3 च मेन्द्र (for प्रतिनन्द्य) —After 18[ab] Ś1 D4 7 read l 2 of 322* —[c]) Ś1 D4 4 7 तथा, D3 तदा G1 स तु (for ततः) G1 M2 पर्वत (for पावक) Ñ V1 B D1 2 M3 सुवर्णेन रथेनोत्तमम् (V1 योत्तमम्, D1 2 तैरसम्) —[d]) Ñ V1 B1-4 स्वराचित . B2 स्वराजि च (s c) (for रथोत्तमम्) —After 18 Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4-7 T G M1-3 ins

322* वैयाघ्र पुरुषव्याघ्रो राजत राजनन्दन ।
मेघनादमसंबाध मणिहेमविभूषितम् ।

[(l 1) Dd1 पुरव (s c) (for पुरुष) Ś1 Dt1 D4 7 Ct राजित, Dd1 Dm1 D5 Cg राजते Ct gp as above (for राजत) ऋ Ct राजत राजनन्दन इति पाठ । ऋ —Ś1 D4 7 read l 2 after 18[ab] —(l 2) Ś1 D4 7 मनाराव, G2 —सम्बाध (for असबाध) M3 मेघनादसमं धर्म (sic) [for the prior half] Dg1 मणिरत्नै (for °हेम)]

19 D2 om from 19 up to l 1 of 323* —[a]) B1 मुष्टम् (sic) (for मुष्णन्तम्) —T1 damaged from 19[b] up to रथ in 20[b] —[b]) Ś1 Dd1 Dm1 D4-7 T2 सूर्यवर्चसं Ñ V1 B M1 before corr as in D1) मेघनादिन (B1 °तं) Dt1 Ct सेर°, D1 (अ)कैसिराग्रे (for हेमवर्चसम्) —[c]) V2 B1 करेणुशिशु , M1 °शुर (for °शिशु)

20 T1 damaged up to रथ in 20[b] (cf v l 19) —[a]) Ś1 D4 सहस्रहयसयुग —[b]) M2 (अ)पर (for [आ]शुगम्) D4 7 रथं च मनवनिव —[c]) M4 moth eaten for यौ तू D3 पूर्णम् T2 स्थम् (for पूर्णम्) Dd1 M1 (before corr) उत्थाय (for आस्थाय) —[d]) Ś1 D1-7 ज्वलितो Dg1 Dd1 T1 2 G1 M2 3 ज्वलितः Dt1 ज्वलिते (s c) (for ज्वलितः) ऋ Ct अज्वलित इति पाठे तदा सविरं पे । ऋ G1 राघवो हि श्रिया सह —For 20 Ñ V1 B D1 2 M1 subst

323* हर्षेणाप्यु च मारसमहय मघवानिव ।
समारुह्य ययौ राम श्रिया परमया ज्वलन् ।

[D2 om l 1 (cf v l 19) —(l 1) Ñ1 हर्षयुक्त सत्त्वा (for the prior half) V1 स्व V1 B (for स्व) Ñ2 मघवान् V2 स्वर्गं B1 3 सस्यम् (for स्वसम) —(l 2) V2 a रा (s c)]

21 [a]) Dt1 पर्जन्यः, Ct as in text —[b]) Ś1 D4 वै दि (Ś1 D4 दि)शाद्यन (अ)भिनिर्गत —[c]) Ś1 D4 7 यवनात् (for निकेतात्) D1 श्रीमान् (for श्रीमा न्) —[d]) Dg1 महाभ्राद् (for महाभ्राद्) ऋ Ct महभ्र, ऋ अदन्तादिपि । ऋ —For 21, Ñ V1 B D1 2 M1 subst :

छत्रचामरपाणिस्तु लक्ष्मणो राघवानुजः ।
जुगोप भ्रातरं भ्राता रथमास्थाय पृष्ठतः ॥ २२

ततो हलहलाशब्दस्तुमुलः समजायत ।
तस्य निष्क्रममाणस्य जनौघस्य समन्ततः ॥ २३

G 2 13 27
D 2 16, 31
L 2 17 31

324* स तेन रथमुख्येन पर्जन्यसमनादिना ।
विनिर्ययौ स्वभवनात्प्रासादिव चन्द्रमा ।

[(l 1) D2 स्तु (for रथ) B2 (in gloss) पर्जन्ये इव शब्द अ य सायप (sic) (for पर्जन्य) Ñ1 [अ]समनादिना, B4 -समनेन च (sic) (for -समनादिना) B1 पर्जन्य सापघत (for the post half) —B1 om (hapl ?) from l 2 up to 23ab —(l 2) D1 स्वभुवनात्]

22 B1 om 22 (cf v l 21) V1 om 22ab. —a) Ñ1 Dd1 Dm1 G1 M1 Ctp (first) चित्र, Dt1 Ctp (second) चक्र, Cg as in text (for छत्र) Ñ2 V2 B2-3 D2 M4 पाणिस्ते, B4 D1 पाणिस्य T1 damaged from र in 22a up to ततो in 23a —b) Ś1 D5 राघवो लक्ष्मणोनुज, Ñ V1 B2-4 D1-3 M1 प्रययौ लक्ष्मणस्तदा —cd) M1 moth eaten for गोप भ्रा Dm1 reads भ्रातर in marg Dm1 पृष्ठग (sic) (for पृष्ठत) Ñ V1 B2-4 D1-3 M1 अन्वारुरोह देवेन्द्रं देवेन्द्र (Ñ1 repeats सुरेन्द्र) इव दर्पयन्

23 B1 om 23ab (cf v l 21) T1 damaged for ततो (cf v l 22) Ś1 D4-7 repeat 23ab (= var) after l 16 of 327* —a) Dg1 reads हल in marg D1 कोलाहल, D6 (second time) हलाहल, D7 (second time) हलहला (for हलहला) —b) G2 तुमुल (for तुमुल) Ś1 N B2-4 D4-6 M1 (Ś1 D6 first time D4 second time) समभवत, D6 (second time) समाता** —After the repetition of 23ab Ś1 D4-7 ins

325* उपस्थाने नरेन्द्रस्य निर्गत्य महापथि ।
(Ś1 D6 विन° हुताश)

—c) Ś1 D4-7 निर्गममाणस्य, Dg1 (before corr) Dd1 निष्काम°, Cg as in text (for निष्क्रममाणस्य) —For 23cd, N V1 B D1-3 M1 subst

326* रथेन राममायान्तं रथस्य रक्षितारम् ।
दृष्ट्वा तेन जनौघेन सहसा समुदीरित ।
स शब्दः पुरमावृत्य दिशश्चैव विनिःसृताः ।

[(l 1) Ñ रथेन B2 (sup lin) रथेन M1 रथिन (for रथिना) D1-3 उपस्थाने महाप्रज्ञ जनानां प्रेक्ष राघव —(l 2) D2 समुदीरित —(l 3) B1 दिश सु D1-2 दिव भूमि च सर्वत (for the post half)]

—After 23 Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4-7 T G M1-3 ins :

327* ततो हयवरा मुख्या नागाश्च गिरिसंनिभा ।
अनुजग्मुस्तदा रामं शतशो ऽथ सहस्रश ।
अग्रतश्चास्य सन्नद्धाश्चन्दनागरुभूषिता ।
खड्गचापधरा शूरा जग्मुराशंसवो जना ।
ततो वादित्रशब्दाश्च स्तुतिशब्दाश्च वन्दिनाम् । [5]
सिंहनादाश्च शूराणां तदा शुश्रुविरे पथि ।
हर्म्यवातायनस्थाभिर्भूषिताभिः समन्ततः ।
कीर्यमाणः सुपुष्पौघैर्ययौ स्त्रीभिररिंदमः ।
रामं सर्वानवद्याङ्ग्यो रामपिप्रीषया ततः ।
वचोभिरग्र्यैर्हर्म्यस्थाः क्षितिस्थाश्च ववन्दिरे । [10]
नूनं नन्दति ते माता कौसल्या मातृनन्दन ।
पश्यन्ती सिद्धयात्रं त्वां पित्र्यं राज्यमुपस्थितम् ।
सर्वसीमन्तिनीभ्यश्च सीतां सीमन्तिनीं वराम् ।
अमन्यन्त हि ता नार्यो रामस्य हृदयप्रियाम् ।
तया सुचरितं देव्या पुरा नूनं महत्तपः । [15]
रोहिणीव शशाङ्केन रामसंयोगमाप या ।
इति प्रासादशृङ्गेषु प्रमदाभिर्नरोत्तमः ।
शुश्राव राजमार्गस्थः प्रिया वाच उदाहृताः ।

[(l 1) T1 damaged for वरा T2 हयवरा (for हयवरा) Ś1 वरा, M2 गिरि (sic) (for गिरि) —(l 2) M2 moth eaten for नुजग्मु Ś1 D4-7 G1-3 M1 ततो (for तदा) T1 damaged from श in शतशो up to ग्र in ग्रत in l 4 —(l 3) Ś1 Dg1 D4-7 चन्द्राशु Ś1 D6 वासिता, Dt1 भूमि (sic) T2-3 G M1-3 Cg रक्षिता (for भूषिता) —(l 4) Ś1 D6 चर्मिण, D1 चापवरा (for °धरा) Ś1 D6 रामस्य पुरत D4-7 आर्यन्तो° M1 आशंसने° —(l 5) Ś1 D4-7 अथ, G1-3 M1 अथ Cg as above (for ततो) Ś1 D4-7 शब्दाश्च for both the शब्दाश्च Dg1 om (subm) D4 T1 तु (for first च) Dg1 शब्दश्च (for second शब्दाश्च) —(l 6) Ś1 D4-7 -नादांश्च (for -नादाश्च) Dg1 G2 तथा Dt1 Dd1 Dm1 Ct तत Cg as above (for तदा) T1 damaged for दा शु Ś1 D4-7 शुश्राव वै T2 शुश्रुवे (sic) (for शुश्रुविरे) G1 मृग (for पथि) —(l 7) Ś1 °वातायनस्थाभि T2 °स्थाभि (both sic) (for °वातायन°) T1 damaged from म in समन्तत up to the prior half of l 9 —(l 8) D4-7 M1 च T2 G2 M1 तु M2 तु (for तु) Ś1 सुपुष्पैश्च D1 आकीर्यमाण पुष्पैश्च (for the prior half) —(l 9) D6 दृष्ट्वा (for राम तत) Ś1 D6 [अ]नवद्याङ्ग (for °ङ्ग्यो) D6 राम D7 धाराम (for राम) Dg1 G2 प्रिय(Dg1 °प्र)प्रिया (sic) Cg as above (for पिप्रीषया) M2 प्रिय (for तत) Ś1 D6 (after corr) रामस्य प्रीतिसयुता T2-3 °प्रियचिकीर्षया (for the post half) —(l 10) T2 अग्र्यै (for अग्र्यै) Ś1 D4-7 क्षितिस्थ(Ś1 [marg] D6 त) Dg1 °स्थ (for क्षितिस्थाश्च) —(l 11) M2 moth eaten for न्दति in नन्दति Ś1 D6 अद्य, T1 damaged (for मातृ) —(l 12) D2 T2-3 पश्यन्ति (sic) Ś1 D6 सिद्धार्थ Dg1 सिद्ध(before corr °द्धि)याम, M2 सिद्ध° (sic) Cg as above (for सिद्धयात्र) D2 ता (for त्वां) T G M1-3 Cg k अथ, Cm t as above (for अथ) T1 damaged from पित्र्य in l 12 up to

G. 2. 13. 9
B. 2. 16. 43
L. 2. 17. 40

स राघवस्तत्र कथाप्रलापं
शुश्राव लोकस्य समागतस्य ।
आत्माधिकारा विविधाश्च वाचः
प्रहृष्टरूपस्य पुरे जनस्य ॥ २४
एष श्रियं गच्छति राघवोऽद्य
राजप्रसादाद्विपुलां गमिष्यन् ।
एते वयं सर्वसमृद्धकामा
येषामयं नो भविता प्रशास्ता ।
लाभो जनस्यास्य यदेष सर्वं
प्रपत्स्यते राष्ट्रमिदं चिराय ॥ २५
स घोषवद्भिश्च हयैः सनागैः
पुरःसरैः स्वस्तिकसूतमागधैः ।
महीयमानः प्रवरैश्च वादकै-
रभिष्टुतो वैश्रवणो यथा ययौ ॥ २६
करेणुमातङ्गरथाश्वसंकुलं
महाजनौघैः परिपूर्णचत्वरम् ।
प्रभूतरत्नं बहुपण्यसंचयं
ददर्श रामो रुचिरं महापथम् ॥ २७

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे चतुर्दशः सर्गः ॥ १४ ॥

ता in l. 14.—(l. 13) D6 तु (for च). T2 चरा° (sic) (for चराम्). Dg1 D4 M2 सीतां सीमन्तिनीसंगां, Dt1 Dm1 सीता(Dm1 [before corr.] °तां) सीमन्तिनी(Dm1 °न्नीं) चरा (for the post. half).—(l. 14) Ś1 D6 अम्यनंदत(D6 °दतु) वै; D4.7 °तस्मै; T2 °ति * (for अमन्यन्त हि ता). Ś1 (before corr.) D7 हृदयप्रियं, D4 हृदये प्रिया. M3 moth-eaten from प्रि in l. 14 up to द in तथा in l. 15.—(l. 15) D5 यतो (sic) (for तथा). Dg1 तथा (for पुरा).—(l. 16) Ś1 D4-7 रोहिण्या शशिनेवेह (for the prior half). Ś1 D4-7 -संयोगकाम्य(D5.7 °ग)या, Dt1 °गायया, Dd1 °गागा (sic), Dm1 °गता (for -संयोगमाप या) M2 रामयोगमवाप या (for the post. half).—After l. 16, Ś1 D4-7 repeat (= var.) 23ab.—Ś1 D4-7 om. l. 17-18.—(l. 17) T1 damaged from पु in l. 17 up to तत्र 24a.—(l. 18) Dg1 (before corr.) राजा, M3 राज- (for राज). M3 moth-eaten for स्य प्रिया. T2 इता इता (for इता°). ⊛ Cg : प्रमदामिरुदीरिता इति योजना । ⊛]

24 Ñ V1 B D1.2 M4 om. 24-25. (For om. cf. 336*).—a) T1 damaged up to तत्र (cf. v.l. l. 17 of 327*). Ś1 D4-7 कथाभिरामा; Dg1 °प्रसपाद्; Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 कथा(Dt1 वदा, G3 यथा)प्रलापात्(T2 °भां [sic]); Cg °प्रपंचात् (for °प्रलापं).—c) Ś1 D6 आत्माधिकारैर्; D4.5.7 °कारे (for °कारा). D6 (before corr.) वाचाः(for वाचः).—d) M3 प्रहृ- (for प्रहृष्ट). Dg1 Cg पुरो (for पुरे)

25 Ñ V1 B D1.2 M4 om. 25 (cf. v.l. 24).—a) Ś1 D4-7 स्वयं (for श्रियं). M3 moth-eaten for ऽद्य. D7 ins. वो after ऽद्य.—b) Dg1 विपुला (for °लां). Ś1 D4-7 राज्यं प्रयाता पृथिवीमवाप्स्यन् (D5 °मभिलिप्स्यन्; D7 °प्स्यन्).—c) Ś1 D6 जाता (for एते). T1 damaged after ए up to 25d. D4.6 G1.2 °समृद्धिकामा. ⊛ Cm : सर्वसमृद्धकामः समृद्धसर्वकामः । ⊛—d) Dm1 T2 G2 एषाम्.—f) Ś1 D6 [अ]थ (for [अ]स्य).—After 25, Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4-7 T G M1-3 ins.:

328* न ह्यप्रियं किंचन जातु कश्चि-
त्पश्येत दुःखं मनुजाधिपेऽस्मिन् ।

[(l. 1) Ś1 D4-7 कथन, Dg1 किंच*, Dt1 °नु; Cg t as above (for किंचन). Ś1 D4-7 चिच्चित्. M3 moth-eaten for श्चि, and त्प in l. 2.—(l. 2) Ś1 D4.5.7 पश्येत; M3 पश्यत (for पश्येत) D6 पश्यन्दुःखं.]

26 a) D1.2 सु; G1 सं- (for स). M3 घोषसद्भिस्(sic). D5 सु- (for च). Ś1 D4-7 स(D4.6 सु)सारथिः; Dg1 T1.2 G3 M2 च नागैः; Dd1 सुनागैः (for सनागैः).—b) Ś1 D4-7 पुरःस्थितैस्वस्तिक(Ś1 °स्वस्तिक [sic])सूत°.—c) T1 damaged from मा up to कु in 27a. D6 (before corr.) महीसमानः; M2 महीयमान (sic) (for महीयमानः). Ś1 D1 च पर जनैर्; Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G1 M3 च वादिकैर्; D4.7 वणिग्जनैर्; D6 °वणिग्भिर् (for च वादकैर्).—d) M3 moth eaten for ययौ.—For 26, Ñ V1 B D1.2 M4 subst.:

329* महार्हवासाः सुरवासितानिवर्ते-
स्सभाग्यस न प्रियवश्यवादिभिः ।
करामरविस्मितभावितेङ्गितै-
र्मैत्रो जनैर्वे प्रतिपूज्यमानो ।

[(l. 1) D1 महार्हवस्त्रो.—(l. 2) B2 सु वाद्यमान (for सभाग्य°).—(l. 3) B2 (also as above) -कर (for इति). M4 स्थिति (for स्मित-). Ñ2 -भाविनैभिनैर्; D1 -भाविताग्रे°र्.—(l. 4) B2 illeg. for यदै. M4 प्रतिपूज्यमानः.]

27 Ñ V1 B D1.2 M4 om. 27.—a) T1 damaged up to कु (cf. v.l. 26). M2 moth-eaten for करेणुमा.

१५

स रामो रथमास्थाय संप्रहृष्टसुहृज्जनः ।
अपश्यन्नगरं श्रीमान्नानाजनसमाकुलम् ॥ १
स गृहैरभ्रसंकाशैः पाण्डुरैरुपशोभितम् ।
राजमार्गं ययौ रामो मध्येनागरुधूपितम् ॥ २

शोभमानमसंबाधं तं राजपथमुत्तमम् ।
संवृतं विविधैः पण्यैर्भक्ष्यैरुच्चावचैरपि ॥ ३
आशीर्वादान्बहूञ्शृण्वन्सुहृद्भिः समुदीरितान् ।
यथार्हं चापि संपूज्य सर्वानेव नरान्ययौ ॥ ४

G 2. 14. 8
B 2. 17. 8
L. 4. 15 8

—[b]) Ś1 Dg1 Dd1 Dm1 D4-7 महानानीव(Dg1 °घ)प्रति-पूर्ण° (Ś1 D6 °पन्ने). —G3 illeg. for 27[cd]. —[c]) Ś1 D4-7 चक्षसंचयं. —[d]) Dt1 Dd1 Dm1 विमलं (for रुचिरं).

Colophon *Kāṇḍa name*: M3 सुंदर° (sic). —*Sarga name*: Ś1 D4-7 (D5 prefixes दशरथ प्रति)रामानयनो (Ś1 D6 °नं). Ñ V1 B D1 3 रामाह्वान(D1 3 °नो). —*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ2 B1 4 D5 om. Ś1 17, Ñ3 B2 3 12, V1 13, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 T G M1-3 16, D1 69, D4 7 19, D6 22 —After colophon, Dm1 concludes with राम श्री; D6 G M1 3 श्री(D6 om. श्री)रामाय नमः ; T1 श्रीरामचन्द्राय नमः.

15

☞ D1 missing for Sarga 15 (cf. v.l. 2 12. 12). Dm1 begins with ॐ.

1 T1 missing from स रामो up to रु in 330* on a damaged fol. —[a]) In M3 the portion up to था is moth eaten —[b]) Dg1 T2 G1 संप्रहृष्ट सुहृज्जनैः. Dm1 (before corr) संप्रहृष्टसुहृज्जनै —After 1[ab], Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

330* पताकाध्वजसंपन्नं महार्हागरुधूपितम् ।

[Dg1 Dt1 महार्हागरु , M3 °हेगरु (for महार्हागरु)]

—T1 damaged from अपश्य up to राम in [a] —[d]) Dt1 -समन्वितं; G1 -समाकुलां (sic) (for -समाकुलम्) —For 1, Ś1 D4 7 subst

331* प्रासादैश्च वसुरथः. संप्रहृष्टसुहृज्जनः ।

[D5 प्रयाते च (for प्रासादैः) D4 6 7 तु (for च)]

and then cont.

332* सुभाग राजमार्गेण श्रिया चाप्युपशोभितः ।
एष राम प्रसादेन राघवो रघुनन्दन ।
प्राप्स्यन्तीसहृद्यानकुलो प्राप्स्यति श्रियम् ।
जनस्यास्य महान्वेष स्नातो यश्चाद्यवो भवि ।
राज्यं प्राप्स्यति दुर्धर्षः सकोशबलवाहनम् । [5]

[(l. 2) Ś1 राजमार्गेण. D5 [ऽ]नुग्राहुना. —(l. 3) D4 प्राप्स्यन्तेस्वहृद्यानि (corrupt) (for the prior half).]

—For 1, Ñ V1 B D1 3 M2 subst.:

333* अथ रामे रथगतः पूज्यमानः समन्ततः ।
पौरैरभिन्नमाल्याभिरनुगैः पथि सस्थिते ।

[(l. 1) B1 अथो (for अथ). Ñ (Ñ2 marg. also) पृच्छमान (for पूज्यमान). —(l. 2) V1 अन्वगे (for अनुगै). Ñ1 सतु , V1 स्थिते (for सस्थिते). D1 3 अभ्यगच्छत(D1 °न्त)पि स्थिते , M2 अनुरागात्पथि स्थिते (for the post. half).]

2 Ñ V1 B D1 3 M2 om. 2-3. —[a]) Ś1 D6 सुगृहैर् (for स गृहैर्). —[b]) T G M1-3 पांडुरैर्, M3 moth-eaten from रै up to first रा in 2[c]. —[d]) D5 मध्ये च (for मध्येन). Ś1 Dg1 Dt1 D6 7 (अ)गुरु-. —After 2, Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4-7 T G M1-3 ins. :

334* चन्दनानां च मुख्यानामगरूणां च संचयैः ।
उत्तमानां च गन्धानां क्षौमकौशाम्बरस्य च ।
अविद्धाभिश्च मुक्ताभिरुत्तमैः स्फाटिकैरपि ।

(Ś1 D5-7 transp. l. 1 and 2. —(l. 1) Ś1 Dg1 Dt1 D6 अगुरु(Dt1 °रु)णां Ś1 D4-(D5 before corr.)7 धूपित (for संचयैः). T1 missing for l 2-3 on a damaged fol. —D4 om. l. 2. —(l. 2) Ś1 D6 7 क्षौमपट्टांबरस्य च, D5 क्षौमवस्त्रविभूषित, T2 3 G M1 3 क्षौमकौशांबरस्य च (for the post. half). —(l. 3) Dm1 T2,3 M1 2 Cv m g k.tp अविद्धाभिश्च M3 मु॰ (moth-eaten), Ct as above (for मुक्ताभिर्) Ś1 D4-7 आवद्धाभिश्च मुक्ताभिर् (for the prior half) Ś1 D4-7 मणि(Ś1 °णी)भि (for उत्तमैः) Ś1 Dg1 D4 6 स्फ(Dg1 स्प)टिकैर् (for स्फाटिकैर्)]

3 Ñ V1 B D1 3 M2 om. 3 (cf v.l 2) —[a]) D4 7 शोभयानम् . —[b]) Ś1 D4-7 नरेंद्र (for तं राज) —[c]) Dg1 संभृत, D5 संवृत्त (for °वृत) Dg1 Dt1 पुष्पैर् , T1 पुष्पैर् (for पण्यैर्). —[d]) Dg1 D4 7 भक्षैर् (for भक्ष्यैर्) Ś1 D6 तथा, D4 7 शुभैः (for अपि) —After 3, Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4-7 T G M1-3 (Ś1 D4-7 l. 1 only) ins

335* ददर्श तं राजपथं दिवि देवपथं यथा ।
दध्यक्षतहविर्लाजैर्धूपैरगरुचन्दनैः ।
नानामाल्योपगन्धैश्च सदाभ्यर्चितचत्वरम् ।

[(l 1) Ś1 D6 राजमार्गं, D6 7 °मार्गे (for °पथं). Dg1 reads देव in marg. Ś1 D6 दिवं सुरपुरं यथा(D6 °था), Dt1 दिवि देवपथं यथा, D4 5 7 दिव्य राज, D5 देव)पथं यथा (for the post half). —(l 2) Dg1 Dt1 अगुरु- (for अगरु). T1 missing from चन्दनै up to दि in 4[b] on a damaged fol —(l 3) M3 मा moth-eaten in नानामाल्योप. Dg1 Dt1 M3 सदा (for सदा).]

4 T1 missing up to सुहृद्भिः (cf. v.l. 3). —[b])

G 2. 14. 10
B 2. 17. 8
L 2. 18. 9

पितामहैराचरितं तथैव प्रपितामहैः ।
अथोपादाय तं मार्गमभिषिक्तोऽनुपालय ॥ ५
यथा स्म लालिताः पित्रा यथा पूर्वैः पितामहैः ।
ततः सुखतरं सर्वे रामे वत्स्याम राजनि ॥ ६
अलमद्य हि भुक्तेन परमार्थैरलं च नः ।
यथा पश्याम निर्यान्तं रामं राज्ये प्रतिष्ठितम् ॥ ७

Dt1 बहुधि (for सुहृदि) —^{c}) Ś1 D4.6.7 ताश्च, D5 तान्सु (for चापि) —^{d}) Dt1 T1 • घरान् (for नरान्) —For 4, Ñ V1 B D1.2 M4 subst.

336* शुश्राव राम शतशो वाच पौरजनेरिता ।
आत्माभिप्रसयुक्ता पुण्यश्रवणकीर्तना ।
अथ राज्ञा स्वयं दत्ता रामो राजीवलोचन ।
स्वगुणोपार्जिता धर्म्यामतुला प्राप्स्यति श्रियम् ।
अर्हत्येष श्रियं प्राप्तुं पृथिव्यां वासवोपम । [5]
राज्ञ सकाशाद्गुणवान्मानमर्हति राघव ।
यदि नाम भवेद्रामो राजा न परिरक्षिता ।
भुवि मोदेमहि तदा नित्यं स्वर्गनिवासिवत् ।
यदि न सुकृतं किंचिदादि दत्तं हुतं यदि ।
फलेन तेन राजाय रामो भवतु रक्षिता । [10]
न दुःखजीवी भविता न दुःखी भुवि कश्चन ।
यदि राजा यौवराज्ये राममद्याभिषेक्ष्यति ।
इति राम शुभा वाच शृण्वन्पौरजनेरिता ।
राजमार्गे हृष्यमाणो जगाम भवनं पितुः ।

[(l. 1) Ñ1 शुश्राव (for शुश्राव) D1 M4 चेमा (for राम) —(l. 2) Ñ2 आत्मनाभिमत°, B1 आत्माभिमत° (for the prior half) B1 °कीर्तित, M4 °कीर्तिता (for °कीर्तना) —(l. 3) D1 अथ (for अथ) —(l. 4) Ñ1 स्वयम् (for धर्म्याम्) V1 स्वगुणो°, D2 स्वगुणोपार्जितां धर्म्यम्, M5 स्वगुणोपार्जितां पुण्याम् (for the prior half) B3 M4 प्राप्स्यते (for प्राप्स्यति) —(l. 5) D1.2 M4 [ए]व (for [ए]ष) D2 प्रियं (for श्रियं) Ñ पृथिव्या (for पृथिव्यां) —(l. 6) B1 पितुः (for राज्ञः) M4 राज्यम् (for मानम्) —(l. 7) V1 नाथ B4 राम (for नाम) Ñ2 B2 परिरक्षिता D2 D5 °ता (for परिरक्षिता) —(l. 8) Ñ1 सम (for तदा) B1.2 D1.2 भवेम(D1.2 °य)भुवि मोदेम(B3 [before corr] D1.2 °न) M4 अपि ना भुवि नो देवाः (for the prior half) B1 • D1.2 M4 कलान्(D1.2 वना M4 तन) स्वर्गनिवासिन (for the post half) —(l. 9) B4 om. किंचित् V1 दत्तं (for हुतं) —(l. 10) B3 (also as above) • राजान D1.2 नो राजा (for राजाय) M4 तेन सुकृतेन वै रामो (for the prior half) M4 राज्ञः (for रामो) —(l. 11) V1 दुःखजीवी D1.2 कश्चन (for भुवि) V1 कश्चन (for कश्चन) M4 दुःखी भवति कश्चन (for the post half) —(l. 12) D1 यत्र (for यदि) Ñ1 [अ]भिषिञ्चति B1 [अ]भिषेक्ष्यति (for [अ]भिषेक्ष्यति) —After l. 12, M4 ins.:

336(A)* न नरेन्द्र प्रसादेन रामे राज्येऽभिषिच्यते ।
यदि पुण्यानि वा सन्ति कृतानि सुकृतेन च ।
— वै दुःखी हि रामो राज्येऽभिषिच्यताम् ।

—(l. 13) M4 [अ]शुभा (for शुभा) B4 पौरजनेरिता, D2 पौरजनाकुल (sic) (for पौरजनेरिता) —(l. 14) Ñ1 प्रहृष्यन्त, B1 सुप्रहृष्टन् (for हृष्यमाणो) Ñ2 V1 B2.3 राजमार्गेषु (V1 °गु)र्वेष B4 राजमार्गे प्रसन्नात (for the prior half) D1 भुवन (for भवन).]

—and then cont.:

337* वायवश्यसर्वत्र श्रावय पौरजनप्रिय ।
ददृशु महाशसुश्च स्वगुणैरनुरञ्जिता ।

[(l. 1) Ñ1 [ए]व (for [ए]न) B4 पौरजने प्रिय —(l. 2) Ñ1 महागुरु, B4 स**गुरु, D1 महातगुरु (for महाशगुरु) M4 स्वगुणैर्महाबल (for the prior half).]

5 ^{b}) M3 त** (moth eaten) (for तथैव) —D4 om. (hapl.) 5^{c}–6^{b} —^{c}) Ś1 D4 वाया समाप्य T1 अथोपायैव (corrupt) (for °पादाय) —For 5^{cd}, Ñ V1 B D1.2 M4 subst.:

338* अनुवर्तितं यत्ते वृत्तं रामो गुणगणान्वितः ।

[D2 अति, B4 अपि (for अनु) D1.2 अभिवर्तयत्स्व वृत्तं (sic) M4 अभिवर्तयस्व वृत्तं (for the prior half) Ñ1 transp. वृत्त and राम B4 गुणान्वित, D1.2 गुणान्वितः (for °गणान्वित) M4 रामो रविगुणाकर (for the post half).]

6 D4 om. 6^{cd} (cf. v.l. 5) —^{a}) T1 damaged from स्म up to हि in 7^{a}. Dt1 पोषिता, D4.7 शासिता (for लालिता) —^{b}) Ś1 Dg1 Dt1 Dh1 Dm1 D4.7 T2 G1.2 M1.3 सर्वैः (for पूर्वैः) T2 G3 तथैव प्रपितामहैः —^{c}) T3 तथा (for सुख) —^{d}) M3 राज* (moth eaten) (for राजनि) Ś1 D4.7 वत्स्यामस्त्वयि राजनि —For 6, Ñ V1 B D1.2 M4 subst.:

339* यथा पितामहेनासि यथा पित्रा च पालिता ।
तथाभिषिक्त राम पालयिष्यति नो भुवम् ।

[(l. 1) D2 तथा (for यथा) V1 पितामहैः Ñ1 [अ]प (for [अ]सि) Ñ1 D1.2 लालिता V1 रक्षिता (for पालिता) —(l. 2) B1 रक्षिता च D1.2 पालयिष्यति (for पालयिष्यति).]

7 T1 damaged up to हि (cf. v.l. 6) —^{a}) G2 भुक्तेन (as in text) Ś1 D4.7 [अ]भिषेचनं Dm1 G1.3 M1.2 हि भुक्तेन (for हि भुक्तेन) M3 *** भुक्तेन (moth eaten) —^{c}) Ś1 D4.7 तावत् Dt1 G1 M1 C1 यदि G1 यदा C1 k as in text (for यथा) T2.3 G2.3 M1 C1 पश्येम, Cm g t as in text (for पश्याम) Ś1 D4.7 स्थितः T1.2 G3 समासीनं Cm g k t as in text (for निर्यान्तं) —For 7, Ñ V1 B D1.2 M4 subst.

यतो हि नः प्रियतरं नान्यत्किंचिद्भविष्यति ।
यथाभिषेको रामस्य राज्येनामिततेजसः ॥ ८
एताश्चान्याश्च सुहृदामुदासीनः कथाः शुभाः ।
आत्मसंपूजनीः शृण्वन्ययौ रामो महापथम् ॥ ९
न हि तस्मान्मनः कश्चिच्चक्षुषी वा नरोत्तमात् ।
नरः शक्नोत्यपाक्रष्टुमतिक्रान्तेऽपि राघवे ॥ १०
सर्वेषां स हि धर्मात्मा वर्णानां कुरुते दयाम् ।
चतुर्णां हि वयःस्थानां तेन ते तमनुव्रताः ॥ ११

G 2. 54. 19
B 2. 17. 15
L 2. 18. 20

310* अस्मयाद सुखम् प्रियतरं च म ।
राज्यमार्गे रामस्य रामोऽर्थ मातुर्गादिह ।

[(l. 1) B₃ (marg. also) च (for स) M₂ [स]र्व [for [स च] B₃ सर्वे (for सर्वे) M₃ उमे (for न म) —(l. 2) B₁ राम [illegible] M₁ रामं, [illegible] M₁ रामे (for रामे) Ś₁ B₁ D₃ यमाद्, V₁ प्रभुराम् B₃ [illegible], D₁ नम् (for प्रभुस)]

8. ᵃ) Dg₁ D₁ D₅ Dm₁ M₁ Cm g k t सर्वे (for यतो) Dm₁ हि त (for हि न) —ᵇ) D₄ तथा (for यथा) D₄ G₃ M₁ [अ]भिषेके, M₂ [अ]भिषेक (for [अ]भिषेको) —ᵈ) D₁ रामे वा D₄₁ रामे च (for रामेन) G₁ [अ]मितेजसः M₃ [अ]मित*** (moth eaten) (for °तेजस) —For 8, Ś V₁ B D₃ M₂ subst. Ś₁ D₄ subst. l. 2 only for 8ᶜᵈ

311* यतो हि नः प्रियतरं कार्यमन्यं न विद्यते ।
रामाभिषेकादन्यत्र प्रीतिकरं हि च प्रियम् ।

[(l. 1) Ś₁ न [illegible] B₁ मत्त (for मत्त) Ś₁ D₁ = D₄ (after corr. as above) न च (hypm.) (for न) M₄ न्म (for न ई) D₃ [illegible] (D₂ [illegible]) (for the post. half) —(l. 2) V B₃ [illegible] (V₃ [illegible]) V₁ [illegible] (hypm.) B₁ (marg. also) [illegible] (for [illegible]) Ś₁ V₁ D₃ [illegible] (for [illegible]) M₃ [illegible] (sic) (for the post. half)]

—Ś V₁ B D₃ M₂ cont.

312* तथा पुरम चोन्नत्य पुरी सगतु राघव ।
[illegible] सह तथा ।
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] । 5

9. ᵃ) T₁ mo ing from श्च up to हरो in 9ᵈ D₅₁ reads श्चान्या in marg. —ᵇ) Ś₁ D₅₁ D₁ G₃ M₁ उदासीना, Cm g k t as in text (for उदासीन) D₁ D₅ Dm₁ शुभा कथा (by transp.) —ᵈ) Ś₁ D₃₄ महापथः G₁ °पथौ (for °पथम्) —For 9, Ś V₁ B D₃₄ M₂ subst.

313* एताश्चान्याश्च विविधा उदासीनकथाः शुभाः ।
शृण्वन्रामो ययौ श्रीमान्पश्यन्राजनिवेशनम् ।

[(l. 1) Ś₁ विविधा B₃ [illegible] (for the prior half) Ś₁ V₁ [illegible], B₃ [illegible] (for [illegible]) V₁ [illegible] V₃ [illegible] (for शुभा) —(l. 2) D₃₄ M₂ [illegible] (for [illegible])]

10. ᵃ) D₄ नरोत्तम G₃ M₁ [illegible] G₃ as in text (for नरोत्तमात्) —ᶜ) Ś₁ D₄ (D₄ before corr.) [illegible] (for शक्नोत्यपाक्रष्टुम्) —ᵈ) T₁ अति [illegible] M₁ [illegible] (for अति°) D₅₁ च (for [illegible]) M₃ [illegible] —For 10, Ś V₁ B D₃₄ M₂ subst.

314* न तस्मात्पुरुष कश्चित्मतिं मनसु [illegible] ।
[illegible] ।

[(l. 1) B₃ [illegible] (for [illegible]) [illegible] (for the post. half) —(l. 2) D₃₄ [illegible] (for [illegible]) V₁ [illegible] (as at V₃ also) [illegible] V₁ B₃ [illegible] B₃ (marg.) D₃ [illegible] (sic) (for [illegible]) Ś₁ [illegible] B₃ [illegible] D₃ [illegible] (for [illegible])]

—After 10, Ś₁ D₃ ins.

315* न पश्यति च यो रामं न वा दृश्येत यस्य च ।
न विनिन्दितमात्मानं मन्यते तं च राघवम् ।

(l. 2) D₃ [illegible] (for [illegible])]

On the other hand, Dg₁ D₁ D₅ D₅ T G M₃ s ins.

G. 2 14 20 B 2 17 17 L 2 18 17

स राजकुलमासाद्य महेन्द्रभवनोपमम् ।
राजपुत्रः पितुर्वेश्म प्रविवेश श्रिया ज्वलन् ॥ १२
स सर्वाः समतिक्रम्य कक्ष्या दशरथात्मजः ।
संनिवर्त्य जनं सर्वं शुद्धान्तःपुरमभ्यगात् ॥ १३

ततः प्रविष्टे पितुरन्तिकं तदा
जनः स सर्वो मुदितो नृपात्मजे ।
प्रतीक्षते तस्य पुनः स निर्गमं
यथोदयं चन्द्रमसः सरित्पतिः ॥ १४

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे पञ्चदशः सर्गः ॥ १५ ॥

विषयस्थेषु ॐ Cv वयःस्थानामिति द्वितीयान्तमेतत् । वयःस्थानं प्रमाणं यस्याः ता तथा वयोऽनुरूपाम् । Cg वयःस्थानां वृद्धानामिति वा । ॐ —d) M3 lacuna for तेन D1 2 समनुव्रता —For 11, Ñ V1 B D1 2 M4 subst

347* सर्वषां हि स वर्णानां चतुर्णामपि राघव ।
प्राणेभ्योऽपि प्रियतरो बभूव गुणसागर ।

[(l 1) Ñ B1 3 स सर्वेषां हि (B1 च) वर्णानां (Ñ1 धर्मेणा) V1 D2 स°षा चैव (D9 सुत) वर्णानां (for the prior half) —(l 2) D1 2 M4 प्राणेरपि (for प्राणेभ्यो°पि) B4 प्रियतमो (for °तरो) V1 प्रियसागर]

—After 11 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

348* चतुष्पथान्देवपथांश्चैत्यांश्चायतनानि च ।
प्रदक्षिणं परिहरञ्जगाम नृपतेः सुतः ।

[(l 1) M3 -पुरान् (for -पथान्) Dg1 T G M1 2 Cr m g चैत्यानि (for चैत्यांश्च) T1 damaged from नि च up to प्र in l 2 —(l 2) ॐ Cg अप्रदक्षिणं परिहरन् प्रदक्षिणं यथा भवति तथा जगाम । ॐ]

12 a) D7 -गृहम्, T3 -भवम्, M4 क्षयम् (for कुलम्) T1 missing from मा up to प in l 2 of 349* on a damaged fol —After 12ab Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 7 T G M1 3 ins

349* मेघसंघोपमैः शुभैः ।
प्रासादशृङ्गैर्विविधैः कैलासशिखरोपमैः ।
आवारयद्भिर्गगनं विमानैरिव पाण्डुरैः ।
वर्धमानगृहैश्चापि रत्नजालपरिष्कृतैः ।
तत्पृथिव्यां गृहवरं [5]

[(l 1) Ś1 D4 7 ह्य मेघोपमैः (for मेघसंघोपमैः) —(l 2) D5 -भवनैः (for शृङ्गैः) Ś1 D4 7 गिरप्रख्यैः —(l 3) D7 आवरयद्भिः (for आवार°) D4 T G M1-3 पाण्डरैः (for पाण्डुरैः) —(l 4) Ś1 D4-7 [ए]व (for [अ]पि) Ś1 D6 हेमजालपरिष्कृतैः D4 5 7 हेमजालपरिष्कृ(D7 °तु)तैः (for the post half) —(l 5) T1 पृथि^ (damaged) Ś1 D4 7 गृह (D4 [after corr] °ह) श्रेष्ठ (for गृहवरं)]

—b) Ś1 Ñ V1 B2 4 Dg1 Dd1 Dm1 D4 7 T3 G1 2 M1 2 -भवन, Dt1 ***, D1 भुवन (for -भवन) —T1 missing from वे in 12c up to पदा in l 2 of 350* —c) Ś1 D4-7 शुभ्र (for वेश्म) Ñ V1 B D1 2 M4 अवतीर्य रथात्तस्मात् —d) M3 श in प्रविवेश moth eaten Ś1 D6 गृहोत्तमं, D4 7 श्रियोज्ज्वल (for श्रिया ज्वलन्) —After 12 Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 7 T G M1 3 ins

350* स कक्ष्या धन्विभिर्गुप्तास्तिस्रोऽतिक्रम्य वाजिभिः ।
पदातिरपरे कक्ष्ये द्वे जगाम नरोत्तमः ।

[(l 1) Ś1 D4 7 कक्ष्यां Dg1 कक्षा D4 5 कक्षा (for कक्ष्या) D5 धनिभिर् (sic) (for धन्विभिर्) Ś1 D4 5 7 गुप्तां D6 गुप्तो (for गुप्तास्) Ś1 D4 7 प्रविवेश तुरंगमैः (for the post half) —(l 2) D4 पदातिर् Dm1 अयने (for अपरे) Dg1 D4 कक्षे T3 कस्या (sic) (for कक्ष्ये) Ś1 D6 नृपात्मज D4 5 7 नराधिप]

13 M1 om 13 D6 reads 13ab in marg —a) D1 2 सर्वाः क्रमेणाभ्यतीत्य, D3 ससर्वाः समतिक्रम्य —b) V1 B Dg1 D1 4 कक्षा (for कक्ष्या) Dd1 Dm1 T3 G2 3 M1 नरवरात्मजः —c) Ś1 Ñ V1 B D4 7 संनिवार्य, D2 °वृत्त T3 °वर्त्य (for °वर्त्य) M3 *****न (moth eaten) —d) Ñ V1 B रामोऽन्तःपुरम्, D1 2 राजेन्द्र पुरम्, T1 शुद्धान्तःपुरम् B3 Dg1 अन्वगात्, B4 D2 अभ्यगम्, Dt1 मात्रि*त् Dd1 Dm1 अत्य°, D1 अभ्य°, G1 °यात् (for अभ्यगात्)

14 a) Dt1 Dd1 Dm1 D1 2 ततस्ततः (D1 repeats ततस्) (for ततः) V1 Dg1 प्रविष्ट (for प्रविष्टे) D2 (also as in text) 2 M4 वहिःस्थ (for अन्तिकं) D4 मुदा (for तदा) —T3 damaged from दा in 14a up to दयं in 14d —b) Ś1 sup lin D1 सु (for स) Ñ V1 B D1 2 [ऽ]नुगतो D4 7 सुमुदे (for मुदितो) Ñ V1 B D1 2 नृपात्मज (V1 °जं) —c) T3 M3 प्रतीक्षते Dg1 T2 3 G3 विनिर्गमं G1 च निर्गमं M3 स निर्गमं (for स निर्गमं) Ś1 D4 7 प्रतीक्ष(D4 5 7 °क्ष्य)माण पुनरस्य निर्गमं (D6 °मे) Ñ V1 B चकाङ्क्ष तस्यैव विनि(B1 °र्)र्गमं पुनः; D1 चकाङ्क्ष चास्यैव विनिर्गमं पुनः (sic) D2 चकाङ्क्ष तस्यैव विनिर्गतं पुनः —d) T3 यथोदये D1 चंद्रमसः (for °मसः) Ñ V1 B D1 2 महोदधिः M3 moth eaten (for सरित्पतिः)

१६

स ददर्शासने रामो निषण्णं पितरं शुभे ।
कैकेयीसहितं दीनं मुखेन परिशुष्यता ॥ १
स पितुश्चरणौ पूर्वमभिवाद्य विनीतवत् ।
ततो ववन्दे चरणौ कैकेय्याः सुसमाहितः ॥ २
रामेत्युक्त्वा च वचनं बाष्पपर्याकुलेक्षणः ।
शशाक नृपतिर्दीनो नेक्षितुं नाभिभाषितुम् ॥ ३
तदपूर्वं नरपतेर्दृष्ट्वा रूपं भयावहम् ।
रामोऽपि भयमापन्नः पदा स्पृष्ट्वेव पन्नगम् ॥ ४
इन्द्रियैरप्रहृष्टैस्तं शोकसंतापकर्शितम् ।
निःश्वसन्तं महाराजं व्यथिताकुलचेतसम् ॥ ५
ऊर्मिमालिनमक्षोभ्यं क्षुभ्यन्तमिव सागरम् ।
उपप्लुतमिवादित्यमुक्तानृतमृषिं यथा ॥ ६

G 2 15 8
B 2 16 6
L 2 19 8

Colophon —Sarga name Ś1 N Bi 4 D6 रामोपयान (D4 °पाय?)म् V1 रामोपयानम् B3 D5 रामप्रवेश D1 2 रामालयगो D1 1 रा(D4 *)मोपयानिको (D1 °का) —Sarga no (figures words or both) N1 B1 4 D6 om Ś1 18 N2 B2 3 13 V1 14 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 T G M1 3 17 D1 70 D7 20 D5 23 M4 15 (as in text) —After colophon D5 concludes with रामाय नमः T1 श्रीरामचन्द्राय नमः G M1 2 श्रीरामाय नमः (G1 °यन्म)

16

☞ D3 missing for Sarga 16 (cf v l 2 12 1°) Dm1 begins with ॐ

1 ᵃ) D1 2 ददर्शासनं —ᵇ) Ñ V1 B D1 2 M4 आसीनं Dg1 Dm1 T1 2 G1 M1 2 विषण्णं (for निषण्णं) Ś1 D1 4 7 तु तं Ñ B D1 2 तदा V1 M1 तथा Dg1 शुभं (for शुभे) —ᶜ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 2 G1 कैकेय्या D4 कैकेयी G2 सततं (for -सहितं) —ᵈ) T1 damaged from ष्यता up to सुसमा in 2ᵈ

2 T1 missing up to सुसमा (cf v l 1) In M1 णौ पूर्वम is moth eaten —ᵃ) Ñ V1 B ततः (for पितुः) N1 मूर्ध्ना (for पूर्वम्) —ᵇ) Ñ V1 B D1 2 M4 प्रणिपत्य कृताञ्जलिः —ᶜᵈ) Ñ V1 B प्रणतः (for चरणौ) D4 कैकेय्या M1 कैकेय्याश्चरणौ (by transp) Ñ V1 B1 3 4 D5 M4 तदनन्तरं D1 च विनीतवान् M4 च समाहितः M1 सुसहायरः G1 as in text (for सुसमाहितः) B1 कैकेय्या विनयान्वितः (for ᵈ) —After 2 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M1 4 ins

351* सौमित्रिरपि चाभ्येत्य पितुः पादाभिवादनम् ।
ववन्दे परमप्रीतः कैकेय्याश्च विनयान्वितः ।
तं स्थितं प्रश्रितं दृष्ट्वा रामं दशरथो नृपः ।
नाशक्नोदृषितं वक्तुं प्रियं पुत्रमतापसम् ।

[D1 om l 2-4 —(l 1) M1 [उ]पेत्य (for [अ]भ्येत्य) Ś1 D1 7 8 मित्रिरपि(D4 °पि)च M1 कैकेयीसहितं पितुः (for the prior half) D5 वन्दनं (for वन्दनम्) —(l 2) Ś1 D1 7 M1 कैकेय्याश्च तथा(Ś1 D4 °था) पुनः (for the post half) D1 M1 वा° प्रणम्य भीतः कैकेयाः विनितवान्

—D1 repeats l 3 —(l 3) V1 प्रह्वं V1 स्थितं D1 (second time) प्रश्रितं M4 प्राञ्जलिं (for प्रश्रितं) N1 स्थितं प्रह्वं (by pm) B1 2 4 स्थितं भव(B4 सह [sic])जितं (for स्थितं प्रश्रितं) N2 नृपं Ś1 D1 (first time) 4 7 M1 अयं(M2 तथा)पार प्राञ्जलिं(Ś1 D4 °लि त M1 प्राञ्जलिं) राम दृष्ट्वा नराधिप —(l 4) D1 om (hapl) D1 वक्तुं प्रियं (for वक्तुं प्रियं) Ś1 D4 2 M1 न नाशक्नो(M1 दृष्ट्वो ति)प्रियं वक्तुं नाभिरामप्रियं]

—After 2 G2 M1 ins

352* स ददर्शासने नृपतिं शोकाकुलितचेतसम् ।

3 Before 3 Dm1 ins राम —ᵃ) Ś1 D1 7 स N1 V1 om N2 B Dt1 D1 3 M1 4 तु (for च) Dd1 Dm1 G1 2 M1 °त्युक्त्वा वचनं —ᵇ) Ñ V1 B D1 4 M1 बाष्पसंरुद्धकण्ठ(Ñ V1 B1 °ठी M1 °ठी])कृत (V1 °तं) —ᶜ) Ś1 D5 न शक्तो D1 7 नाशक्नोत् D5 नाशकत् (sic) (for नशशाक) Ñ V1 B D1 2 नाशक्नोत्स(D1 °शु)रतो वक्तुं(D2 वाक्यं) M1 नाशक्नोदपरं वक्तुं —ᵈ) Ś1 D1 8 नेक्षितुं D1 7 प्रेक्षितुं M1 वीक्षितुं (for नेक्षितुं) T1 lacuna from नाभि up to रूपं भ in 4ᵇ Ñ V1 B D1 2 M1 दुःखित पुनः D5 नेव भाषितुं

4 T1 lacuna up to रूपं भ (cf v l 3) —ᵃ) Dt1 तदापूर्वं M1 नरपतिं Ñ V1 B D1 2 M1 तमपूर्वं पितुर्दृष्ट्वा —D1 om (hapl ?) 4ᵇ 5ᵃ —ᵇ) M1 पूर्वं (for रूपं) D7 भयार्द्रं Ñ V1 B D1 M1 विकारं परिनिश्चित —T1 damaged from 4ᶜ up to स in 5ᵃ —ᶜ) Ś1 D1 7 भयमापेदे N V1 B D1 M1 [उ]द्विग्नमापेदे G1 पद्म (for भयमापन्नः) —ᵈ) Ś1 D1 यथा (for पदा) V1 ग व (for इव)

5 T1 damaged up to स (v l 4) D1 om ᵃ (for both cf v l 4) —ᵃ) Ñ V1 B D1 M1 अप्रसन्नेन्द्रियं(V1 °स न्नं) दृष्ट्वा —ᵇ) T1 पैरं (for शोक) N1 संताप (for -संताप) Ś1 Dg1 D7 -कर्शित Ñ V1 B D1 2 M1 निष्टुरं (for -कर्शितम्) —ᶜ) B1 2 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 (after corr see ..) 2 T1 2 G M निश्वसन्तं Ñ V1 B D1 2 M1 यथा नागं (for महाराजं) —ᵈ) Ñ V1 B D1 2 M1 दीर्घमुष्णं च निःश्वसन्तं (D1 2 M1 तु निःश्वसं [D1 °र])

6 ᵃᵈ) Ñ V1 B D1 2 M1 क्षो(V1 क्षु)भितं सागरं यथा (for ᵇ) Ś1 D1 7 ऊर्मिमालापरिक्षिप्तं क्षो(Ś1 क्षु)भ्य

G 2 15 9
B 2 18 7
L 2 19 9

अचिन्त्यकल्पं हि पितुस्तं शोकमुपधारयन् ।
बभूव संरब्धतरः समुद्र इव पर्वणि ॥ ७
चिन्तयामास च तदा रामः पितृहिते रतः ।
किंस्विदद्यैव नृपतिर्न मां प्रत्यभिनन्दति ॥ ८
अन्यदा मां पिता दृष्ट्वा कुपितोऽपि प्रसीदति ।
तस्य मामद्य संप्रेक्ष्य किमायासः प्रवर्तते ॥ ९
स दीन इव शोकार्तो विषण्णवदनद्युतिः ।
कैकेयीमभिवाद्यैव रामो वचनमब्रवीत् ॥ १०
कच्चिन्मया नापराद्धमज्ञानाद्येन मे पिता ।
कुपितस्तन्ममाचक्ष्व त्वं चैवैनं प्रसादय ॥ ११
विवर्णवदनो दीनो न हि मामभिभाषते ।
शारीरो मानसो वापि कच्चिदेनं न बाधते ।
संतापो वाभितापो वा दुर्लभं हि सदा सुखम् ॥ १२

मानसिवार्णवं. —[c]) Dd1 G1 उपधूतयन्; Cm g.k.t उपधृतं (as in text). —[d]) V1 B2.4 D2 वस्त्वा (for वस्त्वा). B1.4 तदा (for यथा). D1 ठक्काविरं नृपं यथा.

7 [ab]) T1 damaged from तुस्तं up to किं in 8[a]. Dt1 नृपतेस् (for हि पितुस्). Ś1 D4-7 G1,2 M1 Cm अवधारयन्; Cg.t उप° (as in text). Ñ V1 B D1.2 M4 अनिमित्तं(B1 °त्तं; D1.2 °मित्त) विकारं तं(V1 B1 च) दृष्ट्वा रामः पितुस्तदा(V1 °था). —[c]) Ñ V1 B D1.2 संक्षु(D1 °*)ब्धतरः(B1 °**).

8 T1 damaged up to किं (cf. v.l. 7). —[a]) V1 च तथा; Dg1 Dt1 T2 चतुरो; Dd1 Dm1 G1,2 M1.2 च ततो; D4-7 स तदा; D5 om. च (subm.); T3 हि तदा; M3 तु° (for च तदा). D3 स चिन्तयामास**. —[b]) Ś1 Ñ1 M1.2 प्रियहिते. —[c]) D4.6.7 मयेह; T1 अद्यैव; T2 अद्येव. —[d]) Ś1 D4-7 प्रेक्ष्य (for प्रति-). G2 -नंदन (sic) (for -नन्दति). —For 8[cd], Ñ V1 B D1.2 M4 subst.:

353* किंनिमित्तमयं राजा मां न शक्नोति वीक्षितुम् ।
उक्त्वा रामेति कस्माच्च नोत्तरं प्रतिपद्यते ।
कच्चिन्मया नापकृतमज्ञानाल्लाघवेन वा ।

[(l. 1) D1 राजन् (sic). D1 lacuna for न. D1.2 M4 न मां (by transp.). D2 [ऽ]वीक्षितु, M4 भाषितु (for वीक्षितुम्). —(l. 2) B2 [न]कस्माच्च. —(l. 3) D1 कच्चिन्, V1 नापहृतम्. Ñ2 B3 च (for वा).]

9 Ś1 D4.6.7 om. (hapl.?) 9[ab]. —[a]) Dg1 Dm1 (before corr. as in text) T G2 मन्यथा; Cm g.k.t °दा (as in text). Ñ1 चैव मां, Ñ2 V1 B1-3 D1 M4 ह्येव मां; B4 ह्येव मां, D2 ह्यपि मां; T3 M3 मा पिता (for मां पिता). —[b]) T3 दुःखितो, Cm as in text (for कुपितो). D1 सो (for ऽपि). —[c]) Ñ B3 अद्य मां तु समागोऽस्य(Ñ1 °रुक्ष्य); B1.2.4 कस्माच्च मां तु दृष्ट्वैव. D1 तस्यास्यमद्य मां दृष्ट्वा; D3 न-(स ?)दस्य मामद्य दृष्ट्वा (sic). M4 कस्मादद्य हि दृष्ट्वा मां; G (ed.) कस्माद्यैव तु मां दृष्ट्वा. —[d]) Ñ1 विरसः इव दृश्यते; Ñ2 D3 स विरसो विलक्ष्यते. V1 B1.2.4 D1.2 M4 केनायासो-ऽयमीदृशः. —After 9, Ś1 D4-7 ins.:

354* ततस्तु पितुरप्रीत्या व्यथितः पितृवत्सलः ।
चिन्तयामास धर्मात्मा रामस्तद्दुःखमात्मनः ॥

while Ñ V1 B D1.2 M4 ins.:

355* स तदा पितुरायासमपूर्वं पितृवत्सलः ।
दृष्ट्वा संचिन्तयामास तद्दुःखमात्मनः ।

[(l. 1) B1 तत्, D1.2 M4 तथा (for तदा). Ñ1 आकारम् (for आयासम्). M4 -वर्जन (for -वत्सल). —(l. 2) V1 तु, D1 त (for स-). Ñ1 B1 त (for तत्).]

10 [a]) D1 सत्तद्विगुणमेवैव; D2 M4 सत्तद्विम(M4 °गु)णाधितवैवं. —[b]) Ś1 D4-7 M3 विवर्ण° (D7 °र्णि); Ñ B1-3 D1 °वदनस्ततः; V1 विषंतु वदने ततः (sic), B4 विषण्णवदनस्तदा; D1 विषण्णो भरताग्रजः; M4 °वदने ततः. —[c]) Ñ V1 B कमिवी(B1 °*)द्यैवं(B4 °व); D1.2 °वीद्यैवं; D4 M4 °वाद्यैवं; T3 °वाद्यैव (sic), M4 °वोद्यैवम्. —[d]) M4 इदं (for रामो). —After 10, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 ins.:

356* देवि किं नु मयाज्ञानादपराद्धं महीपतेः ।

[Ñ1 V1 B2 (after corr. as above) न, D1.2.4.7 तु (for नु).]

11 Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 read 11 after 13. —[a]) Ś1 D4.6 कश्चिन्; Dd1 D1 कच्चिद् (corrupt). Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 ना(B4 पा)पकृतम्. —[b]) Ś1 D4.7 एव (for येन). B4 अज्ञानायैव, Ñ2 V1 B D2 मे (for मे). —[c]) B4 तु; T3 त्वं (for तत्). Ś1 D4.6.7 त्वमाचक्ष्व. —[d]) Ñ V1 B1 त्वं चैनं वा; B1 त्वय चैनं; Dg1 त्वं च वैनं, Dt1 त्वमे°; D1.2 °चैवैनं; G (ed.) त्व चैनं वै (for त्वं चैवैनं). —After 11, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.:

357* अप्रसन्नमनाः किं नु सदा मां प्रति वत्सलः ।

12 [a]) Ñ1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 G1 M1.4 विवर्ण; T1 damaged (for विवर्ण). B1 om., D2 येन (for दीनो). —[b]) Ñ1 V1 B2.3.4 येन मां, Ñ2 D1 (also as in Ñ1) येनापि; D1.2 M4 केन मां (for न हि माम्). Ñ V1 B D1.2 M4 नाभि(B1 °प)भाषते; Dg1 Dd1 Dm1 M1.2 प्रति भाषते; Dt1 प्रति भाषसे (sic), D1 अपि भाषते. —[cd]) T2 शारीरे. Ñ1 reads from वा up to न in marg. Ś1 D1.2 (after corr. as in text) कच्चिद्. Ś1 Ñ1 B1.2.4 D4-7 देवि; B2 (also) पूर्वं (for एनं). D1 विबाधते. —D1 om. 12[c]-13[b]. —[e]) Ś1 D6 [अ]नुतापो; Ñ B1.2.4 [अ]भितापो; V1 D3 विषादो; D1 °तापो; M4 हि तापो (for [अ]भितापो). B1 om. the second वा (subm.).

कच्चिन्न किंचिद्भरते कुमारे प्रियदर्शने ।
शत्रुघ्ने वा महाप्राज्ञे मातॄणां वा ममाशुभम् ॥ १३
अतोषयन्महाराजमकुर्वन्वा पितुर्वचः ।
मुहूर्तमपि नेच्छेयं जीवितुं कुपिते नृपे ॥ १४
यतोमूलं नरः पश्येत्प्रादुर्भावमिहात्मनः ।
कथं तस्मिन्न वर्तेत प्रत्यक्षे सति दैवते ॥ १५
कच्चित्ते परुषं किंचिदभिमानात्पिता मम ।
उक्तो भवत्या कोपेन यत्रास्य लुलितं मनः ॥ १६
एतदाचक्ष्व मे देवि तत्त्वेन परिपृच्छतः ।
किंनिमित्तमपूर्वोऽयं विकारो मनुजाधिपे ॥ १७

G 1 13 25
B 2 18 28
L 2 19 21

---

13 D1 om 13[ab] (cf v l 12) —[a]) Ś1 B1 किंचित्, D1-4 G1 कश्चित् Ś1 B1-4 D4 तु (for न) D2 किंचेद् (for किंचिद्) Ñ V1 B D1-4 M1 भरते किंचिद् (by transp) —[b]) Ñ2 V1 B2-4 D1 शत्रुघ्ने Ñ2 B1 शत्रुघ्नके, D3 पितुर्वदेि M1 मातृदृशे —[c]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-4 M1 [स]-भ्रातृशाले Ñ1 D5 [स]रि कुरुवे (for महाप्राज्ञे) —[d]) D1 भ्रातृणां D4-7 मया (for मम) Ś1 Ñ V1 B D1-3-5 M1 दृशि भ्रातृ वा शुभ (B1 D1-3-5 M1 मम) —After 13 Ś1 Ñ V1 B D1-4-7 M1 read 11

14 Dm1 begins with राम —[a]) Ś1 D4-7 अतोषयित्वा राजानम् —[b]) Ś1 D4-7 कृत्वा च (D4 तु); G1 M1 दुर्वन्वा न (M1 °र च) G2 M1 °पि (for मकुर्वन्वा) —[c]) T1 G1 इव (for मपि) —[d]) D1-4 M1 जीवितं D3 जीवितं (sic), Ś1 D2 कुपितं (D1 °ते) —For 14 Ñ V1 B D1-4 M1 subst

358* विमर्वपरितुष्टे हि कृष्णा वा किंचिदप्रियम् ।
नोत्सहे जीवितुं देवि तस्मिन्नप्रीतिमति मे ।

15 [a]) D1 [illegible] —[c]) G1 निवर्तेत —[d]) Ś1 D1-7 प्रत्यक्ष इ(Ś1 °क्षि)व T1-2 G1 दैवत सति (by transp) ∰ Ct यतोमूलं मनुष्यमिरपि प्रार्थभेवात् । ∰ —For 15 Ñ V1 B D1-4 M1 subst

359* तत्र नारीत्वतोरपिरस्य मे जीवितस्य वा ।
कथं मातरिपं तस्य कृत्वा जीवितुमुत्सहे ।

[(l 1) B1-2-4 D1-4 M1 न (for वा) —(l 2) D1 मातीश्व]

—Thereafter all cont

360* प्रभु [illegible] विपहुलिप्ते पर ।
हितमायुष्यदा च [illegible] दैवतं शिवा ।
[illegible]
[illegible] महत् ।
[illegible]   (5)
[illegible] महात्मन ।

[(l 1) [illegible] —(l 2) [illegible] (for the prior half) —(l 3) [illegible] (by transp) [illegible] —(l 4) [illegible]

[आ]तापेद् (sic) V1 वै, D1 [s]ч (for °प) B1 हि शिव D2 वत्र (for हि शिव) —(l 5) Ñ B1 शिविश, V1 शुचिव, M1 स [illegible] Ś1 B1-4 रत्नं D1 [अ]गो (for त्वात) ☞ Ś1 damaged from 45 in कृतघ्न up to 42[d] D1 महीं [illegible] (for the post half) —(l 6) D2 [illegible]]

16 [a]) Ś1 D1-7 M1 कच्चिद्, Ñ V1 B न किंचित् D2 किंचित्, D4 कच्चित्व D5 कच्चित्र V1 B1-4 D1-4 T1 (before corr) पुरुषं Ñ1 कच्चित् B Dm1 कच्चिद् (for किंचिद्) —[b]) B1 नाभिमानी, G1 नहि मानात् —[c]) Dt1 रोपेण Ct as in text (for कोपेन) Ñ1 B D1-3 M1 कृद्धयोगो भवत्याय V1 कुधा पुत्रो महेद्वार्थ —[d]) Ś1 Ñ1 V1 B Dt1 Dd1 Dm1 D1-4-7 M1 Ct येन Cm g k t as in text (for यत्र) D4 G1 [आ]सीत्, M1 [अ]रि (for [अ]स्य) Ñ1 D1 [आ]कुलितं V1 B1-4 [आ]कुलितं B1 [आ]कुलितं (sic) D2 चलितं, M1 [अ]कुलितं

17 [a]) Ñ1 V1 B1-4 D1-4 M1 यत्(V1 D1 M1 [before corr]य)थात्(B1 °ता)र्थेन पृच्छतः (B1 भृगुतः, M1 पृच्छत) B1 यतो तथ्येन पृच्छत (sic) —[cd]) Ś1 V1 B D1-4 M1 य(M1 स)किंनिमित्त(B1-4 °तो) विकारोऽयमपूर्वोऽयं (B1-4 °हि D1 ते, D2 °य) महीपते —After 17 Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4-7 T G M1-4 ins

361* एवमुक्ता तु कैकेयी राघवेण महात्मना ।
सा कृपणमना दर्पा भावं राजस्य पीरस्य तम् ।
धीरविष्टा महत्वा च गर्वे वचनमब्रवीत् ।
तत्राय हि भरतस्य भोक्तुं वसुधां तदा ।

[(l 1) Dm1 D4 G1 G2 M1 read M1 [illegible] (for the post half) —Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M3-4 om l 2-4 —(l 2) Ś1 [illegible] —(l 3) D1 [illegible] (sic) —Ś1 D4 om l 4]

while [illegible] cont after l 1 of 3[illegible]* and [illegible] after 3[illegible]4* whereas D1-3 M1 ins after 17

3[illegible]* इति [illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।

[(l 1) [illegible] —(l 3) [illegible]

—Thereafter [illegible]

G 2 15 26
B 2 18 28
L 2 19 31

अहं हि वचनाद्राज्ञः पतेयमपि पावके ।
भक्षयेयं विषं तीक्ष्णं मज्जेयमपि चार्णवे ।
नियुक्तो गुरुणा पित्रा नृपेण च हितेन च ॥ १८

363* उवाचेदं सुनिर्लज्जा धृष्टमात्महितं वचः ।
न राजा कुपितो राम व्यसनं नास्य किंचन ।
किंचिन्मनोगतं त्वस्य त्वद्भयान्नाभिभाषते ।
प्रियं त्वामप्रियं वक्तुं वाणी नास्योपवर्तते ।
तदवश्यं त्वया कार्यं यदनेनाश्रुतं मम । [5]
एष मह्यं वरं दत्त्वा पुरा मामभिपूज्य च ।
स पश्चात्तप्यते राजा यथान्यः प्राकृतस्तथा ।
अतिसृज्य ददानीति वरं मम विशांपतिः ।
स निरर्थं गतजले सेतुं बन्धितुमिच्छति ।
धर्ममूलमिदं राम विदितं च सतामपि । [10]
तत्सत्यं न त्यजेद्राजा कुपितस्त्वत्कृते यथा ।
यदि तद्वक्ष्यते राजा शुभं वा यदि वाशुभम् ।
करिष्यसि ततः सर्वमाख्यास्यामि पुनस्त्वहम् ।
यदि त्वभिहितं राज्ञा त्वयि तन्न विपत्स्यते ।
ततोऽहमभिधास्यामि न ह्येष त्वयि वक्ष्यति । [15]
एतत्तु वचनं श्रुत्वा कैकेय्या समुदाहृतम् ।
उवाच व्यथितो रामस्तां देवीं नृपसंनिधौ ।
अहो धिङ्नार्हसे देवि वक्तुं मामीदृशं वचः ।

[Ś1 D1.5.7 M4 om l 1 —(l 1) G3 धृष्ट्म् (sic) (for धृष्टम्) B2.4 D1.2 निर्मर्यादा (D1 °र्मर्यादा) ततो रामगिद (B4 °म ततो) वचनमब्रवीत् —(l 2) Ś1 राजा तु D4-7 राजा न (by transp D4 [before corr] °न) Ś1 D5 न न, D4.6.7 च न, T2 G1 चास्य (for नास्य) B2.4 D1.2 नाय कुप्यति ते राम नाप्यथ व्यसनी (B4 अत्र मां) नृप —(l 3) B2.4 D1.2 विशङ्कित (for मनोगत) B2.4 वाक्य, Dg1 D4.6 वाक्य (for त्वस्य) B3 D5 मद्रक्षाम् (D3 °क्षात्), B4 [अ]प्रियत्वात्, D1 मदाज्ञी, G3 तद्भ° (for त्वद्भयात्) Ś1 D4.6.7 न च B4 न हि, Dg1 Dd1 Dm1 M3.2 न तु Dt1 नानु, D1.2 नत्र D6 तु न (for नाभि) —(l 4) D4.6 प्रियत्वाद् (for प्रियं त्वाम्) D5 नाप्रिय Ś1 D4.6.7 नास्य वाणी (by transp) D1 अस्य वाणी Ś1 Dt1 D4-7 T2 प्रवर्तते, G2 [उ]पजायते B2.4 D1.2 M4 नाथ (B3 न स) मुख्यते नृप (for the post half) —(l 5) Ś1 D1 यच्च B2.4 Dg1 D1.2.4.6.7 M4 तच्च (for तद्) B3 प्रिय (for त्वया) Ś1 D4 यच्च (for यद्) Cr m g k t [आ]श्रुत (as in text) T3 मया Ck मयि (for मम) Ś1 B1 D1.2.4-7 प्रति (D2 परि) श्रुत D4 (m also as in B4) Dg1 (before corr as above) Dt1 Dd1 Dm1 G2 M4 श्रुत मम (Dg1 °या) —D1.2 om lines 6-12 —(l 6) T2 वरौ दत्त्वा D2 reads the post half in marg Ś1 D4.6.7 त्त (D4 त) दर्थमभिहृ (Ś1 °*) ष्य च (for the post half) B2 M4 अथ मह्य वरं (D2 °रौ) राजा दत्त्वा तुष्टेन चेतसा B4 स्वयं मह्यं वरौ दत्त्वा राजा (°ज्ञा !) ह्येन मोचमा —(l 7) Ś1 B2.4 D4-7 M4 पश्चात्ते (for स पश्चात्) B3 नपति, D3 तापते, M4 ताप्यते B3 M4 मोच्यते, B4 बाध (for राजा) —D4 om (hapl) from the post half up to the prior half of l 11 B4 जन (for तथा) —(l 8) B2.4 प्रतिश्रुत्य, D4.7 अति° G1 °सृज्य (for अतिसृज्य) Dg1 Dt1 Dd1 D5.7 T2.3 G2.3 M1 ददामि B4 वरौ T1 [इ]**र (damaged) (for [इ]ति वर) Ś1 B2.4 D4-7 M4 मम (for मम) B2.4 M4 महीपति —(l 9) B2.4 M4 निरर्थक, T2 तु नीलर्थं (for स निरर्थं) Ś1 D4 सेतुबन्धनम् D5 सेतु बद्धुमिहेच्छति, D7 सेतुबन्धमिहेच्छति (for the post half) —Ś1 D4-7 om l 10 —(l 10) T2 om राम M4 मम (for अपि) B2.4 M4 धर्म्यं स्वर्ग्यं यशस्यं च सद्भिराचरितं जनैः —After l 10 B1 reads 18ab (var) repeating it in its proper place —B4 om l 11-18 —(l 11) Ś1 D4.7 त्वत्कृते (for तत्सत्य) M4 [s]त्र्य (for त्यज) Dd1 Dm1 न च, G2 [s]त्य (for यथा) Ś1 D4-7 यथा सत्य तथा कुरु (for the post half) B2 M4 यथाय त्वत्कृते सत्य न बद्धुस्तत्तु तत्कुरु —After l 11 B3 reads in marg 24 (including 369*) while M4 reads only 24ab —M4 om l 12 —(l 12) Dt1 *द, T2 G1 Cm g t तद् (for तद्) G1 वक्ष्यते (sic) Ś1 D4-7 यदर्थ वक्ष्यति नृप (for the prior half) B2 यदि ते तं वद राम प्रिय वा यदि वाप्रिय —(l 13) Dm1 T2 G2 करिष्यसि, G3 *स**दि, Cv g k t °सि (as above) Dg1 Cg ततः Dt1 पुन, Ct as above (for ततः) Ś1 D4-7 तत्करिष्यसि चेत्तव्यम्, B3 D1.2 M4 अध्यवस्यसि (M4 °ति) चेत्तद्धि (for the prior half) G2 M1 व्याख्यास्यामि, Ck t आख्या° (as above) Ś1 D4.7 त्व (D6 त्व)मत् (for पुनस्) B3 वन गन्तु तदाहेति, D1.2 M4 ततो वक्ष्यामि यत्र (M4 तद्)र (for the post half) —B1 om l 14 —(l 14) Ś1 D5.7 यत्र, D6 यद्यत् (for यदि) D4 राजा (sic) (for राज्ञा) D4.7 विपत्स्यसि Ś1 D6 राम दोषं दर्शिष्यति (for the post half) D1.2 M4 राज्ञाभिहृत यदि मे (D2 ते) राम कर्तुं व्यवस्यसि (M4 °सि) —(l 15) Ś1 D4-7 त्वं प्रवक्ष्यते (Ś1 D6 °सि) (for त्वयि वक्ष्यति) B2 D1.2 M4 त (B3 अ)तस्त्वां सोऽभियोक्ष्यामि न ह्ययं त्वां नियोक्ष्यति —(l 16) B2 D1.2 M4 इति रामो वचः श्रुत्वा कैकेय्याः परुषं (D2 °षाम्) श्रुते —(l 17) T2 M4 [अ]व्यथितो Cm g t व्य° (as above) B3 D1.2 M4 उवाच सोऽभ्रान्तमना वैदेही नृप (D1.2 पितृ) संनिधौ —(l 18) Ś1 D5.7 नार्हसीह मा D1 अर्हसे देवी D1 अर्हसी* मां (for नार्हसे देवि) Ś1 D4.7 देवि (for माम्) D2.3 त्वमीदृशं (D2 °दृशम्) (for ईदृशं वचः)]

18 B1 (marg sec m) repeats (wrongly) from 18a up to l 1 of 365* after 363* B1 reads 18ab after line 10 of 363* repeating it here —a) Ñ2 V1 B D1.2 M4 अहं तु (B1 first time त)स्य कृते रामो (M4 हेति) —b) Ñ2 V1 B (B4 both times) D1.2 M4 विशेयम् (for पतेयम्) Ś1 Ñ2 V1 B (B4 both times) D1.2.4-7 M4 पावके —c) Ś1 D4-7 वापि (for तीक्ष्णं) —d) Dt1 पतेयम् (for मज्जेयम्) Ś1 D4.7 वा जले, Ñ2 V1 B D1.2 M4 सागरे (V1 °रे) G1 वारुणे (for चार्णवे) —f) T1 (after

तद्ब्रूहि वचनं देवि राज्ञो यदभिकाङ्क्षितम् ।
करिष्ये प्रतिजाने च रामो द्विर्नाभिभाषते ॥ १९
तमार्जवसमायुक्तमनार्या सत्यवादिनम् ।
उवाच रामं कैकेयी वचनं भृशदारुणम् ॥ २०
पुरा देवासुरे युद्धे पित्रा ते मम राघव ।
रक्षितेन वरौ दत्तौ सशल्येन महारणे ॥ २१
तत्र मे याचितो राजा भरतस्याभिषेचनम् ।
गमनं दण्डकारण्ये तव चाद्यैव राघव ॥ २२
यदि सत्यप्रतिज्ञं त्वं पितरं कर्तुमिच्छसि ।
आत्मानं च नरश्रेष्ठ मम वाक्यमिदं शृणु ॥ २३
*स निदेशे पितुस्तिष्ठ यथा तेन प्रतिश्रुतम् ।
त्वयारण्यं प्रवेष्टव्यं नव वर्षाणि पञ्च च ॥ २४

G 2. 15. 34
B 2. 18. 35
L 2. 19. 38

corr. inf. lin. pr. m. as in text) [अ]त (for the first च) Dd1 Dm1 T3 G1 M2 विशेषत. (for द्वितेन च). —For 18^{cd}, Ñ2 V1 B D1 2 M4 subst.

364* धर्मात्मना नियुक्तोऽद्य विधानेन त्वयापि वा ।
तथैव वचनाद्देवि नान्यार्थं विद्यते मम ।
यथैव मे पिता पूज्यस्त्वमप्यद्य तथैव मे ।

[(l. 1) V1 धर्मात्मनो D1 2 तत् (for ऽद्य) M4 धम ह्यापि वृत स्त् (for the prior half). Ñ2 विधानेह (sic). —(l. 2) B2 (also) वरणाद् (for वचनाद्). —(l. 3) B4 यथा मम, D2 °वत्त (for यथैव मे). B2 D1 2 M4 [अ]व (for [अ]द्य. D1 2 M4 च (for मे).]

—After 364*, B4 ins. 362*.

19 ^{a}) D7 देवि; T2 देवी (both sic), G1 देहि (for देवि) —^{b}) Ś1 D4-7 हि(Ś1 D6 यद्) राज्ञः समभीक्षितं (Ś1 °हितं, D4 °क्षितुं) —^{c}) Ś1 D4-7 प्रतिजाने(Ś1 D5 °ज्ञाते) करिष्ये च (D6 ये) (by transp). —^{d}) Ś1 D1 2 [ऽ]सत्यं न भाषते. —For 19, Ñ2 V1 B D1 2 M4 subst

365* तस्मात्त्वमेव मां ब्रूहि यद्राज्ञोऽस्य विवक्षितम् ।
कर्तव्यं प्रतिजानीहि न हि वक्ष्याम्यहं मृषा ।
पतेद्द्यौः पृथिवी दीर्येच्छोषं जलनिधिर्व्रजेत् ।
स्वैरेष्वपि न तु मृषाभूतं कश्चिदप्युद्धरेत् ।

[B2 (marg. sec. m.) repeats l. 1 (cf. v. l. 18). —(l. 1) D1 2 M4 मे (for मां) and विवक्षितं (for विवक्षितम्). —After l. 1, B3 ins. (in marg.) 362*. —(l. 2) D2 करिष्ये प्रतिजाने ते, M4 प्रतिजाने करिष्यामि (sic) (for the prior half). B4 om. (hapl.) न हि. —(l. 3) B4 शीर्येत (sic). —(l. 4) Ñ2 हि न, V1 न हि, B2 (after corr. also as above) हि न, D1 न नतु, D2 om. न (subm.), M4 तु न (by transp.) (for न तु). B4 विविद्.]

—After 19, M1 ins.

366* अनृतं नोक्तपूर्वं मे न च वक्ष्ये कदाचन ।
करिष्ये वचनं देवि रामो द्विर्नाभिभाषते ।

20 ^{a}) Ñ2 V1 B D1 2 M4 तम् (B2 °त्या)र्जवमनार्यं सा(V1 °र्थमिव (hypm.), M4 °माणाद्), G2 M1 तम् समार्जवसंयुक्तम्. —^{b}) Ñ2 V1 B D1 2 M4 विप्रिया (for अनार्या). —^{c}) Ñ2 V1 B D1 2 M1 वाक्यं (for रामं). —^{d}) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 4-7 M4 मधुराक्यद्रुति(Ś1 D4-7 °मोहि) ता(D4 °तं).

21 ^{a}) B3 देवासुरा युद्धे; T1 2 दैवासुरे युद्धे. —^{b}) Ñ2 V1 B D1 2 M4 रघुनंदन (for मम राघव). —^{cd}) G2 वरौ दत्तो. Dg1 T3 मया (for महा). Ñ2 V1 B D1 2 M4 शुश्रूषितेन प्रीतेन मम दत्तं वरद्वय.

22 ^{a}) Ś1 D4-7 द्वौ वरौ; Ñ2 V1 B D1 2 M4 मयापि (M4 °च) (for तत्र मे) D4 (after corr. as in text) याचितौ, Ñ2 V1 B D1 2 M4 सद्य; D7 राज्ञा (for राजा). —M2 repeats 22^{cd} after 368*. —^{cd}) M2 दंडका-ण्ये, Ś1 D4-7 दंडकारण्यगमनं (for °). Ś1 D4-7 भवतो (for तव च) Dg1 Dm1 G2 [प्र]वास (by transp.) Ñ2 V1 B D1 2 M4 तव निर्वासनं चैव वर्षाणि हि(V1 °णि च; D1 2 M4 °णीह) चतुर्दश. —After 22, B1 reads 24 as in Ñ2, M1 reads 24^{cd} after 22.

23 M2 om. 23 and 24. Ñ2 V1 B1 3 4 D1 2 transp. 23 and 24. —^{a}) D2 (after corr. as in text) सत्यं (for सत्य-) V1 B4 D1 Dd1 D1 2 T2 प्रतिज्ञार्थं G2 प्रतिज्ञस्त्वं. —^{b}) Ñ2 B1 3 4 D4-7 G1 M3 अर्हसि (for इच्छसि) —For 23^{cd}, Ñ2 V1 B D1 2 M4 subst.

367* आत्मानमपि या कर्तुं यदि सत्यं व्यवस्यसि ।

D2 आत्मानमपि ते D1 2 M4 transp. कर्तुं and सत्य. D2 व्यवस्यति]

24 M2 om. 24 (cf. v. l. 23). Ñ2 V1 B1 3 4 D1 2 transp. 23 and 24. B2 reads 24 in marg. M4 reads 24^{ab} after l. 11 of 363*. —^{ab}) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S (M2 om.) सन्नि(M4 नहि)देशे, B2 Dg1 M1 यद्(D$_{g}$1 °द्दा) नेन; Dt1 Dd1 यथानेन, M3 श्रुतं मम (for प्रतिश्रुतम्). Ś1 D4-7 सन्निदेशः पितुस्तेषां प्रतिज्ञातं क्षतेन मे. Ñ2 V1 B1 2 4 D1 2 करिष्य च(B4 om. (subm.)) त्वया राम भैक्ष्यं वधनानिशु. —M4 reads 24^{cd} after 22. —^{c}) Ś1 D4-7 त्वया त्व(Ś1 6 (subm.))रण्ये वस्तव्यं; Ñ2 V1 B1 2 4 D1 2 M4 वनवास समुद्दिश्य. B2 त्वया वनेऽभिगन्तव्यं. —^{d}) D1 M4 वर्षाणि नव (D2 वन [metathesis]) (by transp.). —After 24, Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4-7 T G M1-3 (M2 after 22 owing to om.) ins.

G 2 15 35
B 2 18 37
L 2 19 39

सप्त सप्त च वर्षाणि दण्डकारण्यमाश्रितः ।
अभिषेकमिमं त्यक्त्वा जटाचीरधरो वस ॥ २५
भरतः कोसलपुरे प्रशास्तु वसुधामिमाम् ।
नानारत्नसमाकीर्णां सवाजिरथकुञ्जराम् ॥ २६
तदप्रियममित्रघ्नो वचनं मरणोपमम् ।
श्रुत्वा न विव्यथे रामः कैकेयीं चेदमब्रवीत् ॥ २७
एवमस्तु गमिष्यामि वनं वस्तुमहं त्वितः ।
जटाचीरधरो राज्ञः प्रतिज्ञामनुपालयन् ॥ २८

368* भरतश्चाभिषिच्येत यदेतदभिषेचनम् ।
त्वदर्थे विहितं राज्ञा तेन सर्वेण राघव ।

[(l 1) T1 G1 3 भरतस्य D5 [अ]भिषिच्येत, G2 [अ]भिषेक्ष्यत, G3 °षिच्ये च — (l 2) Ś1 D1 7 त्वदर्थं Dg1 Dm1 [s]मिहितं, Cg विहितं (as above)]

—Thereafter M2 repeats 22 [cd]. —After 24 B1 (m) ins

369* इह च त्वभिषेक्तव्यो यौवराज्ये सुतो मम ।
पित्रा ते भरतो राम वरमेतद्वृतं मया ।

25 [a]) D7 om (hapl) सप्त D6 स सप्त सप्त वर्षाणि —[b]) Ñ2 V1 B D1 2 M2 ततो वनचरो भव —After 25[ab], M1 ins 373* —M1 om 25[c]–26 —[c]) Ś1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 5 इदं (for इमं) —[d]) Dg1 T1 3 G M1 3 जटाजिन Ś1 Dt1 Dd1 Dm1 D4–7 G2 M1 3 भव (for वस) —For 25[cd], Ñ2 V1 B D1 2 subst

370* त्यक्त्वा राज्यस्पृहां धीरो चीराजिनजटाधर ।

[D1 2 मुक्त्वा V1 B1 राज्य सिध, B3 4 राज्यतृष्णां G(ed) राज्ये दिशा B2 वैव, D1 वस्तं D2 वसां (for धीरो)]

—Thereafter Ñ2 V1 B1–3 read 373*

26 Ñ2 V1 B1 3 M2 om 26 (for M2 cf v l 25) —[a]) D2 (after corr see m int lin as in text) भवत (for भरत) B1 कोसले देशे, Dg1 कोसलपति, Dt1 कोसलपत्ते, D1 5 6 7 पते(D5 तौ)पुरे, G1 M3 कौसल्यपुरे —[b]) D1 प्रशास्ता —B1 om 26[cd] —[c]) D1 3 घन(D1 माता)रत्नसमाकीर्णा —[d]) Dt1 °कुञ्जरां (for °कुञ्जराम्) —After 26, Ś1 D1 3 ins

371* एवं ते पितुरादेशः कृतो राम भविष्यति ।

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins

372* एतेन त्वां नरेन्द्रोऽयं कारुण्येन समावृतः ।
शोकसंक्लिष्टवदनो न शक्नोति निरीक्षितुम् ।
एतत्कुरु नरेन्द्रस्य वचनं रघुनन्दन ।
सत्येन महता राम तारयस्व नरेश्वरम् ।
इतीव तस्यां परुषं वदन्त्यां
न चैव रामः प्रविवेश शोकम् । [5]
प्रविव्यथे चापि महानुभावो
राजा तु पुत्रव्यसनाभितप्तः ॥

Colophon

[(l 2) Dt1 Dd1 3, T M3 6 नैति (for शक्नोति) —(l 3) G1 damaged from एत up to र —(l 4) D5 1 8 ... (for महता) —(l 5) G3 पुरा (sic) G1 ... (for व°) —(l 7) T1 3 न (for च) —(l 8) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 Ct न, G2 M2 Cm Lg तु (for स) Sarga n 15 in all the above MSS]

whereas Ñ2 V1 B1–3 cont after 370* (owing to om) B2 after 26[cd] (owing to om) D1 2 ins after 26 M1 ins after 25[ab] (owing to om)

373* मधुरमपि तद्वचस्तदानीं
श्रुतमनिमित्तमयत्नं व्यपाश्रयात् ।
पितृवचननियोगपालनार्थी
वनगमनं स तदाभ्युपपद्यत ।

Colophon

[(l 1) B1 (sup lin also) तथैतत् (sic) (for तद्वचस्) Ñ2 B2 4 तदा (for तदानीं) —(l 2) Ñ2 धृतमपि, B1 4 D2 M2 धृतिमपि B2 धृतमपि Ñ2 B1 ... D2 ..., B2 ..., D1 ..., D2 ..., M2 ... (for ...) B1 अयत्नश्रय (sic) D1 M2 अयत्नाश्रय, D2 [s] ... V1 ... (sic) —(l 3) B1 ... —(l 4) Ñ2 ..., B1 2 4 [अ]भ्यपद्यत M2 ... (for [अ]भ्युपपद्यत) D1 2 ... D2 ...) ... Sarga no Ñ2 B 14 V1 15 D2 18, M2 16]

27 Dm1 begins with ... —[a]) M2 ... —[b]) Dg1 reads वचनं in marg —[c]) Ñ2 V1 B D1 2 M2 ... (V1 ...) ... (B1 M2 ...) T3 ... M2 ... (for श्रुत्वा न विव्यथे) Ś1 Cm ... M2 ... —[d]) Ñ2 V1 B D1 2 M2 ... T1 G2 M3 ... (for कैकेयीं चेदम्)
—For 27, Ś1 D1–3 subst Ñ2 V1 B D1 2 M2 subst l 1 only for 27[ab]

374* स तु तद्वचनं श्रुत्वा कैकेय्या समुदाहृतम् ।
महद्वाक्यं तदा राममुवाच रघुनन्दनः ।

[(l 1) Ñ2 B D1 2 ... (D1 (before corr) ...) M2 ... T1 ... (for the prior half) Ñ2 D1 ...]

28 [a]) M2 ... (for अस्तु) Ñ2 V1 B D1 2 V1 ... M2 ... (1) transp) Ñ2 V1 B D1 2 M2 ... (for °) Ś1 D1–3 ... —[c]) T1 G M1 3 ... Ś1 D1 3 ... [s] (D1 1) ... (for ...) Ñ2 V1 B1 D1 2 M2 ... —[d]) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 M2 ...

इदं तु ज्ञातुमिच्छामि किमर्थं मां महीपतिः ।
नाभिनन्दति दुर्धर्षो यथापुरमरिंदमः ॥ २९
मन्युर्न च त्वया कार्यो देवि ब्रूहि तवाग्रतः ।
यास्यामि भव सुप्रीता वनं चीरजटाधरः ॥ ३०
हितेन गुरुणा पित्रा कृतज्ञेन नृपेण च ।
नियुज्यमानो विस्रब्धः किं न कुर्यामहं प्रियम् ॥ ३१
अलीकं मानसं त्वेकं हृदयं दहतीव मे ।
स्वयं यन्नाह मां राजा भरतस्याभिषेचनम् ॥ ३२
अहं हि सीतां राज्यं च प्राणानिष्टान्धनानि च ।
हृष्टो भ्रात्रे स्वयं दद्यां भरतायाप्रचोदितः ॥ ३३
किं पुनर्मनुजेन्द्रेण स्वयं पित्रा प्रचोदितः ।
तव च प्रियकामार्थं प्रतिज्ञामनुपालयन् ॥ ३४
तदाश्वासय हीमं त्वं किं स्विद्यन्महीपतिः ।
वसुधासक्तनयनो मन्दमश्रूणि मुञ्चति ॥ ३५

G 2 16 9
B 2 19 9
L 2 19 51

29 a) B₁ हि (for तु) —b) Ś₁ D₅ ₇ मामिसायत V₂ V₁ B D₁ ₃ मां स्वयं गुर (D₁ ₃ नृप) M₄ मामय गुरु —After 29ab V₂ V₁ B D₁ ₃ M₄ ins

375* नाभापयति निश्चर्थं प्रेक्षमाणा ममानुगम् ।
महाननुग्रहो मे स्यादाज्ञस्य महात्मनः ।
मयि भृत्ये च पुत्रे च किं शक्तो दातुं गौरवम् ।
दैवतं हि प्रभुश्चैव पिता राजा गुरुश्च मे ।
भाषमाणां शिरसा गृह्य करिष्यामि यथाप्य मम । [5]

[(l 2) B₁ [आ]नापयतु B₃ M₄ किमर्थ B₁ प्रेक्षक् B₁ भाष्ये (for आना) —(l 3) D₃ पुत्रस्य (for पुत्रे च) D₃ विधि (for °वि) —(l 5) N₂ D₃ [आ]श्य B₁ मम (for मम)]

—V₂ V₁ B D₁ ₃ M₄ om 29cd —c) Ś₁ D₅ ₇ महीपतिमो (D₇ °र्तो) (for नाभिनन्दति) —d) Ś₁ Dg₁ Dt₁ Dm₁ D₄ ₅ G₁ ₃ M₁ पूर्वम् T₁ पुनर Cr g as in text (for पुरम्)

30 a) V₂ V₁ B D₁ ₃ न च मन्युस् (V₁ transp) M₄ न हि मन्युस् B₃ त्वम् (for त्वया) —b) Ś₁ D₅ ₇ प्रवीप्ये(Ś₁ °स्य)च T₁ द्विर् गुहि (for देवि ब्रूहि) V₂ V₁ B D₁ ₃ M₄ तव्य मे V₂ B₃ हि V₁ च) वद(D₁ M₄ पुत्र)ते D₃ पुत्रवतो (sic) यथ —c) T₃ G (after corr) as in text) ₃ M₁ तव (for भव) D₃ सुप्रीतो —d) B₄ वने

31 a) Ch पित्रा गुरुणा (by transp) —c) Ś₁ D₅ ₇ विस्रब्धं D₆ विश्रब्ध Dt₁ D₁ Dm₁ T C M₁ ₃ Cm₁ विश्रब्ध V Ck कृतज्ञेनाप्य... ...त्र नियुक्तः... (?) —d) Dt₁ तु (for न) —For 31 V₂ V₁ B D₁ ₃ M₄ subst

376* प्रीतियुक्त्या नियुक्तो ...स्य महात्मनः ।
किं पुत्र कथं ...न ... च ।

[(l 2) B₁ ... M₄ ... (for ...) (l ...) V₁ damaged (... V₁ ...)]

32 a) Ś₁ V₂ V₁ B D₁ ₃ ₅ M₄ अलीकं T G M₂ ₃ G₃ अलीकं Cr ...ek ... (as in text) V₂ V₁ B D₁ ₃ M₄ तु मनसि(M₄ °सं) (for मानसं तु) M₄ (द)हद् (for [ह]दि) —d) B₄ om (hapl) ... V₂ B M₄ यत् D₁ ₃ तत् (for ते) Dt₁ दहत मम Dd₁ ₂ हृतीव मे —c) Ś₁ D₅ ₇ मा(L₁ मा) नाह यद् G₁ यन्नाह मां (for यन्नाह मां) M₃ नाह महाराज V₂ V₁ D₁ भरताभिषेकं राजा B₁ ₄ M₄ भरताभिषेचनं राजा (hypm) D₁ ₃ भरतस्याभिषेकं तु —d) Ś₁ ... नाज्ञापयति तावत् V₁ च नाज्ञापयति च स्वयं (both hypm) B₁ ₂ ₄ D₁ ₃ M₄ यो नाज्ञापयति(D₁ °ति) स्वयं B₃ य न चाज्ञापयति स्वयं (hypm) —After 32 Ś₁ D₅ ₇ ins

377* यद्गतं न महाराजो मम चैव प्रशासनम् ।
[Ś₁ महाराज D₇ महाराजा]

33 a) N₂ V₁ B₁ ₄ D₃ M₄ राज्यं दारा(V₂ B₁ °रा)न् (for सीतां राज्यं) B₁ अहं राज्यं हि दारांश्च D₁ भय राज्यं च दारांश्च D₃ अहं सीता च राज्यं च —b) V₁ प्राणान् —c) N₂ V₁ B D₁ ₃ M₄ स्वयमेव प्रय(D₃ °सी)च्छेयं —d) Ś₁ D₅ ₇ प्रचोदित N₂ V₁ B अ... प्रिय चित(V₁ °त) D₆ ₁ Dt₁ Dd₁ Dm₁ T₁ (before corr ...) as in text) G₁ M₃ Ck प्रचोदितः D₁ ₃ M₄ महात्मने Cm as in text (for अप्रचोदितः) —After 33 N₂ reads 34cd repeating it in its proper place in marg —N₂ (after the first occurrence of 34cd) V₁ B D₁ ₃ M₄ ins after 33

378* भ्रातृ गुणवत तस्मै भरत च महात्मने ।
न मे त्वदर्थे किंचित्स्यात्प्राणैः सर्वैः स्पृहे ।

[V₂ om l 2 —(l 2) D₁ M₄ (म ...) D₃ न किंचन (for किंचन) —D₃ om ... V₂ reads in marg l 2 —(l 2) D₃ हि (for °न)]

34 M₄ om (hapl) 34ab —b) Ś D₅ ₇ प्रचोदित N₂ V₁ B D₁ M₄ विचोदित D₃ विचोदित (for प्रचोदितः) —N₂ reads 34cd for the first time after 33 repeating it here in marg —cd) Ś₁ ... ₇ तव मे प्रियमा... (for °) Dm₁ T₂ ...नुपालयन् V₂ V₁ B D₁ M₄ ...(D₁ M₄ न)ष्टां भरताय प्रतिपालयन्

35 a) D₁ ₃ यथा (for तद) Ś₁ D₅ ₆ ₇ ... D₃ ... त्वं V₂ V₁ B D₁ V₄ राजानम् D₆ ₁ T₁ G₁ श्रीमं ते Dt₁ D₁ Dm₁ G₂ M₁ ₃ Ck हीमं तं T₁ ₃ C₁ कथ्य त्वं M₄ हृष्टं तं (for हीमं त्वं) V Ck इमं राजानं ... Dt₁ तदाश्वास्य मया ... —b) Dt₁ Dd₁ Dm₁ D₄ ₅ T₁ Ch तु

G 2 16 13
B 2 19 10
L 2 19 51

गच्छन्तु चैवानयितुं दूताः शीघ्रजवैर्हयैः ।
भरतं मातुलकुलादद्यैव नृपशासनात् ॥ ३६
दण्डकारण्यमेषोऽहमितो गच्छामि सत्वरः ।
अविचार्य पितुर्वाक्यं समा वस्तुं चतुर्दश ॥ ३७
सा हृष्टा तस्य तद्वाक्यं श्रुत्वा रामस्य कैकयी ।
प्रस्थानं श्रद्दधाना हि त्वरयामास राघवम् ॥ ३८
एवं भवतु यास्यन्ति दूताः शीघ्रजवैर्हयैः ।
भरतं मातुलकुलादुपावर्तयितुं नराः ॥ ३९
तव त्वहं क्षमं मन्ये नोत्सुकस्य विलम्बनम् ।
राम तस्मादितः शीघ्रं वनं त्वं गन्तुमर्हसि ॥ ४०
व्रीडान्वितः स्वयं यच्च नृपस्त्वां नाभिभाषते ।
नैतत्किंचिन्नरश्रेष्ठ मन्युरेषोऽपनीयताम् ॥ ४१
यावत्त्वं न वनं यातः पुरादस्मादभित्वरन् ।
पिता तावन्न ते राम स्नास्यते भोक्ष्यतेऽपि वा ॥ ४२

(for जु) Ñ2 V1 B D1 M1 मा मानमपि च (Ñ2 B2 का) स्वय —After 35^{ab}, Ñ2 V1 B D1 M1 ins

379* यामि यास्यहमद्यैव सुखी भवतु मे पिता ।

[D1 M4 गमिष्येद (M4 °पामि) वन देवि (for the prior half)]

—Ñ2 V1 B D1 M1 om 35^{cd} —^{c}) G2 *सुखा D4 यमुधातुसकमनो —^{d}) Ś1 D2 ... भूतम् (for मादम्)

36 ^{ab}) G1 चैव (sic) (for चैव) D4 त्वरित (for [आ]नयितु) D3 T1 शीघ्र Ñ2 V1 B D1 M4 गच्छेयुस्त्व पुरादस्मान्शीघ्र (M4 °च्छीघ्रमस्माद [by transp]) प्रवति (Ñ2 °निति, B1 °ति [both sic] D1 °वजि)तैर्हयै —^{c}) D2 भरतो Ś1 D2 ... -गृहाद् (for -कुलाद्) B1 मातु ...लाद् —M4 om (hapl) 36^{d}-39^{c} —^{d}) Ñ2 V1 B D1 उ (B2 [before corr] आ) पावर्तयितु नरा (B1 °राश [hypm]) (=39^{d}) —After 36 Ś1 D2 ... ins

380* आनीयता महाभागो राज्ये चैवाभिषिच्यताम् ।

[D1 ... भरति ... Ś1 D3 ... महाभागे D4 °भागे (for °भागो) D1 [अ]भिषिच्य न]

37 M1 om 37 (cf v l 36) —^{a}) D1 गच्छाम्यैव हि (for इतो गच्छामि) G1 M3 सत्पर्त —^{c}) D4 पुविचार्य T2 अविचार्य, Cm g l t अविचार्य (as in text) T3 वाक्यानू —For 37 Ñ2 V1 B D1 subst

381* एषोऽद्यतम गच्छामि वनवासाह काननम् ।
पितुर्नियोगा देवि तत्र वा हृष्टमानस ।

[(l 1) V1 B1 वनवासं —(l 2) B1 वनार्थं]

38 M1 om 38 (cf v l 36) —^{ab}) Ś1 D4 M4 संहृष्टा D1 Dd1 T1 ... कषायी Ś1 D2 ... कैकयी गति (D1 ... रामस्य ह (for ^{b}) Ñ2 V1 B D1 इति रामस्य श्रुत्वा कैकयी हृष्टमानसा

39 M1 om 39^{abc} (cf v l 36) —^{a}) D1 यास्यन्तु D2 यास्युन्ति (sic) —^{b}) Ñ2 V1 B D1 दूतैः प्रास्थितैर्हयै (cf 35^{b}) —^{c}) D1 इतश्च (for अपारं) Ś1 D2 ... ह(D1 तु)ना (for नरा)

40 ^{a}) Ś1 D2 ... चैव त्व ... D1 ... अथवाहं T1 (after corr pr m as in text) तव त्वह (for तव°) —^{b}) Ś1 D4 (both with hiatus) औत्सुक्यादि, D3 (with hiatus) ... उत्सुकस्य D1 ... त्वौत्सुक्यं च, D5 (with hiatus) औत्सुक्यस्य D4 (after corr m as in text) M4 विलम्बने —^{c}) Ñ2 V1 B D1 M4 इ(D1 इ)तोऽद्यैव, D2 ... इ(D1 म)त नित —^{d}) D1 वने D3 T2 G M1 ... गन्तु (T2 °न्त) त्वम् (by transp)

41 ^{a}) Ś1 D2 यथा, D7 यत्र (sic) (for यच्च) —^{b}) D3 (before corr °नृप) पिता (for नृपस्) D4 त्वं नाभि, G1 त्वामपि (for त्वां नाभि) —^{c}) D1 केचित् D3 नृप (for नर) —For 41 Ñ2 V1 B D1 ... M1 subst Ś1 D4 subst l 2 only for 41^{cd}

382* न त्वामुत्सहते वक्तुं स्वयं व्रीडान्वितो नृप ।
मा तेऽस्तु सत्यविरुद्धो मा मन्युं कुरु राघव ।

[(l 1) V1 M4 व्रीडान्विते —(l 2) Ś1 D4 मा च ते D1 न मेऽस्तु D2 यदेत M1 मा ते तु (for मा तेऽस्तु) V2 B1 मा स्त, B3 ... D1 ... D1 (s ...) (for सत्य°)]

42 ^{a}) G1 नये (for वनं) —^{b}) T2 पुरा तस्माद् Ś1 D4 अपि त्वरन् Ñ2 V1 B D1 M4 अभित्वरन्ति (V1 D1 M4 [before corr] °नि) D1 Dd1 Dm1 M1 अभित्वरन् (for अभि°) —^{c}) Ś1 V2 V1 B D1 तावच्च न पिता (by transp) D1 ... तावन्न पिता तव Ś1 resumes from न in^{d} (cf v l 380*) —^{d}) Ś1 V2 V1 B D1 ... M1 स्नास्यते प्रत्यय (Ś1 °मो, D1 °पय D4 ...) ...ति तु ... (Ś1 damaged up to ...) D2 (with hiatus) न ... भोक्ष्यति, D1 न स्नास्यति न भोक्ष्यते, D1 न स्नास्यति न भोक्ष्यति D7 न ... ति न भोक्ष्यत —After 42 Ś1 V1 B D1 ... M1 ins D1 ins after 43

383* तिष्ठिं(?) ... राजा दुर्मनस्यस्व ... ।
कैकय्या ... [illegible] रामविप्रयम् ।

[(l 1) [illegible]]

धिक्कष्टमिति निःश्वस्य राजा शोकपरिप्लुतः ।
मूर्छितो न्यपतत्तस्मिन्पर्यङ्के हेमभूषिते ॥ ४३
रामोऽप्युत्थाप्य राजानं कैकेय्याभिप्रचोदितः ।
कशयेवाहतो वाजी वनं गन्तुं कृतत्वरः ॥ ४४
तदप्रियमनार्याया वचनं दारुणोदयम् ।
श्रुत्वा गतव्यथो रामः कैकेयीं वाक्यमब्रवीत् ॥ ४५
नाहमर्थपरो देवि लोकमावस्तुमुत्सहे ।
विद्धि मामृषिभिस्तुल्यं केवलं धर्ममास्थितम् ॥ ४६
यदत्रभवतः किंचिच्छक्यं कर्तुं प्रियं मया ।
प्राणानपि परित्यज्य सर्वथा कृतमेव तत् ॥ ४७
न ह्यतो धर्मचरणं किंचिदस्ति महत्तरम् ।
यथा पितरि शुश्रूषा तस्य वा वचनक्रिया ॥ ४८
अनुक्तोऽप्यत्रभवता भवत्या वचनादहम् ।
वने वत्स्यामि विजने वर्षाणीह चतुर्दश ॥ ४९
न नूनं मयि कैकेयि किंचिदाशंससे गुणम् ।
यद्राजानमवोचस्त्वं ममेश्वरतरा सती ॥ ५०

G 2 16 28
D 2 19 34
L 2 19 33

43 a) Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 निश्वस्य D2 विश्रण्यमुभिनि श्वस्य (corrupt) D4 (before corr) धिकृत्यामिति नि°, D4 (after corr sec m) 7 धिक्कष्टमिति (D7 °ति)°. —For 43cd, Ś1 D6 subst Ñ V1 B D1 M4 subst for 43 while after 43 D1 ins 383* and then cont

384* सुदीर्घं हा हतोऽस्मीति वाक्यमुक्त्वा सुदु रित ।
मूर्छामुपागमद्भूयो शोकव्यापरिप्लुत ।

[(l 1) D1 3 M4 अहो धिक्ष्मा (D1 om हा [subm] M4 °मा) (for सुदीर्घं हा) Ñ1 (m) मुक्त्वा —(l 2) D1 3 M4 वाष्पवेगजडी (M4 °डी) कृत (for the post half)]
—c) Ś1 D6 चापतत्, Dg1 न्यपतत्, D3 व्यपतत् —d) D1 हेमपर्यंकभू°

44 a) B4 हि (for ऽपि) T1 राजा* (damaged) Ñ B1 3 D1 M4 [प्]र्वं वाक्(M4 °*)शया, V1 [प्]र्वं वाक्सायके, B4 [प्]र्वं वाक्यशरै (for [उ]त्थाप्य राजानं) Ś1 D4 5 7 अथ रामोऽपि दुर्धर्षं —b) Ś1 D4 5 7 [अ]भिप्रणोदित, D3 प्रतिनोदितः, M4 हृदि ताडित Ñ V1 B D1 कैकेय्या (V1 B3 1 °य्या) परिपी(Ñ1 B4 D1 °ता)डित —c) Ś1 कशयेव, V1 D1 कशयेव, D8 कस्ययेव (corrupt) Ñ V1 B M4 हय (Ñ1 °त) साधुस, Dt1 Dd1 हतो वाजी (for [आ]हतो वाजी) D8 कशाययशना (before corr °नो) वासि —d) D4 कृतादर (for कृतत्वर) Ñ V1 B D1 M4 त्वरयान्वित (D1 M4 °न्वितः) सुधत —After 44 Dm1 ins राम

45 a) V1 B1 D1 तदा (for तद्) Ś1 D4 4-7 अतिप्रियो, Ñ V1 B D1 M4 अतिक्रूर (for मनार्याया) —b) Ś1 D5 4-7 M4 तरणोपमः Dg1 T1 दारुणोपमं, Cm t दारुणोद्यं (as in text) ⊕ Ch दारुणोपधे (द्यं ?) कोपोत्सर । ⊕ Ñ V1 B D1 M4 वाक्यं हृदयदार (B1 3 [before corr] °र) ण —c) D4 5 7 श्रोत्रे (for श्रुत्वा) Ś1 D6 न (D6 [न]प्य) व्यथितो Ñ V1 B D1 2 4 5 7 M4 न विव्यथे (for गतव्यथो) —d) Ñ1 V1 B M4 वचनं (for कैकेयीं) Ś1 D4 5 7 इदम् । Ñ V1 B D1 3 M4 चेदम् (for वाक्यम्)

46 a) B1 om, D5 देवी (sic) (for देवि) —b) Ś1 D4 5-7 लोकानो (Ś1 °ना) वस्तुम्, Ñ V1 B D1 M4 न राज्येप्सु (V1 damaged) र्न वानृती —d) Dt1 Ct विमल (for केवल) —For 46cd, Ñ V1 B D1 M4 subst

385* सत्यवाक्प्रवृद्ध भक्तोऽस्मि कस्मात्मा परिशङ्कसे ।

[M4 [S]ह (for ऽस्मि) and मा (for मां) D1 अभिशङ्कसे]

47 a) M4 तद् Ś1 D4 5 1 अत्रभवतां, Ñ1 अन्यमवली, Ñ2 B3 एतद्भवतां, V1 अत्र भविता, B2 3 4 तत्रा (B2 °चा) पि मर्त्यं, Dt1 Dd1 Dm1 Ct तत्रभवत, Cm g k as in text (for अत्रभवत) D3 5 यदत्र प्रभवता किंचित्(D3 °द) —b) Dg1 (before corr) शक्य, D8 सत्य (for शक्यं) M4 वस्तु (for कर्तुं) Ñ V1 B हितं (for प्रियं) —cd) M1 कृतमेवेति विद्धि तत् (for d) Ñ V1 B D1 M4 कृतं तदिति (Ñ1 °दपि) विद्धि त्वं (V1 तद्विद्धि) त्यक्त्वा (Ñ °का) प्राणानपि प्रियान् (M4 ध्रुवं)

48 a) V1 न श्रुतो, Dm1 न त्वत्तो, D4 5 7 तस्यतो (for न ह्यतो) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1 3 4-7 M4 -चरणाद् B1 -वचनाद् (for -चरणं) —b) Ś1 Ñ V1 B D1 4 M4 अन्यदस्य (M4 °स्या) धिकं भुवि (B1 also मम) D4 5 7 नास्ति किंचिदत्र परं —c) D4 प्रियां, T2 3 प्रिया (for क्रिया) —For 48cd Ñ V1 B D1 M4 subst

386* पितुर्नियोगकरणात्तस्मादेव मवाम्यहम् ।

[Ñ2 B3 4 एव, B1 देवि D1 पश्चो (for एव)]

49 V1 om (hapl) 49ab —a) D1 नियुक्तो (for अनुक्तो) Ś1 Ñ B2 4 D1 3 7 गुरुणा, B1 भवता, D3 भवतान् (for भवता) D4 5 अतियुक्तोऽपि गुणवान् (D4 °गुणा) —b) D4 तस्य वा (for भवत्या) —c) Ñ1 repeats वने वत्स्यामि —d) M3 वर्षाणि हि B1 च**** (for चतुर्दश) Ś1 Ñ V1 B1-3 D1 3 4-7 नव वर्षाणि पञ्च च

50 a) Dm1 तथूनम् ; D4 5 7 नूनं न (by transp) Cm न नूनं (as in text) Dm1 अपि, G2 3 M3 मम, Cm t as in text (for मयि) Dm1 D4 T1 G1 M1 कैकेयी, Ct °यि (as in text) —b) Dg1 केचन, D2 4 5 7 Cl p गुरुत्वात् ; T1 3 कंचिद्, Cm k t as in text (for किंचिद्) D3 4 7 गुणान्. —d) D4 [ई]श्वरता —For 50, Ś1 Ñ V1 B D1 3 M4 subst

G 2 26 31
B 2 19 25
L 2 19 70

यावन्मातरमापृच्छे सीतां चानुनयाम्यहम् ।
ततोऽद्यैव गमिष्यामि दण्डकानां महद्वनम् ॥ ५१
भरतः पालयेद्राज्यं शुश्रूषेच्च पितुर्यथा ।
तथा भवत्या कर्तव्यं स हि धर्मः सनातनः ॥ ५२
स रामस्य वचः श्रुत्वा भृशं दुःखहतः पिता ।
शोकादशक्नुवन्बाष्पं प्ररुरोद महास्वनम् ॥ ५३
वन्दित्वा चरणौ रामो विसंज्ञस्य पितुस्तदा ।
कैकेय्याश्चाप्यनार्याया निष्पपात महाद्युतिः ॥ ५४
स रामः पितरं कृत्वा कैकेयीं च प्रदक्षिणम् ।
निष्क्रम्यान्तःपुरात्तस्मात्स्वं ददर्श सुहृज्जनम् ॥ ५५

387* नूनं न मयि कल्याण समाश्वयसि किंचन ।
यत्त्वया भरतस्यार्थे राजा विज्ञापितः स्वयम् ।

[(l 1) Ś1 V1 D6 त्व(V1 त)मपि, Ñ1 च°, B1 मयि च (for न मयि) Ś1 B2 D6 कल्याणि (Ś1 °णी) V1 समाश्वयामि] and then cont

388* इष्टान्भोगान्प्रियान्दारानपि वा जीवितं प्रियम् ।
त्वदैव वचनाद्दद्यां भरताय महात्मने ।
राजानं दुःखितं कृत्वा पुत्रार्थं रत्यलुब्धया ।
अम्ब किं नाम संप्राप्तं त्वया फलमभीप्सितम् ।

[(l 1) B3 (also) प्राणान् (for दारान्) B2 transp भोगान् and दारान् —(l 2) B4 om D1 यातु (for दद्यां) —(l 3) V1 दुःखितं श्रुत्वा, B3 (m) °श्रुत्वा, B4 om (for दुःखितं कृत्वा) —(l 4) Ñ2 V1 अथ किं B3 अर्थे किं, B4 अथ किं (for अम्ब किं) B3 अभीप्सया]

51 a) D3 4 5 आपृच्छय —d) Dg1 D3 महावनं, Dt1 महत्तं, Cg as in text —For 51, Ś1 Ñ V1 B D1 4 M4 subst

389* अहं मातरमापृच्छ्य वैदेहीं परिहाय च ।
अद्यैव वनवासाय गच्छामि सुखिनी भव ।

[(l 1) Ñ B1 3 D1 M4 अथ, B4 भव G(ed) स्व (for अहं) Ś1 D6 प्रविहाय, M4 °दाय (for परिहाय)]

52 a) Ś1 V1 D4–7 पालयन् —b) Ś1 शुश्रूषेतु V1 D6 शुश्रूषेत, T2 शिश्रूषेषा (sic) M2 शुश्रुषा च Ś1 Ñ V1 B D1 4 य(D1 त)था नृपं (for पितुर्यथा) D3 4 5 7 M4 °रेवं य(D2 M4 त)था —c) M4 एतद् (for तथा) B1 G2 कर्तव्यं —d) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 7 M4 एष (for स हि)

53 a) Dg1 Dt1 G1 रामस्य तु(G1 च) (for स रामस्य) —b) T G3 M1 2 भृशं Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 दुःख(Dm1 °खा)गत, D3 4 5 7 अश्रुमुख, G1 3 M1 दुःखाहत —c) Dt1 Dm1 चक्षु, Cm g t as in text (for बाष्पं) D3 4 5 7 नाशक्नुवन्(D4 °व द्वि, D5 °क स (sic)) हि तं(D4 तदा, D7 °हितुं) बाष्पं(D3 वाक्य) —d) D3 4 5 7 स(D3 स) रुरोद D4 5 महास्वरं(D5 °नं) —For 53 Ś1 Ñ V1 B D1 4 M4 subst

390* इति रामस्य श्रुत्वा शोकव्याधपरिप्लुतः ।
ईषत्ससंज्ञो नृपतिर्भूयो मोहमुपागमत् ।

[(l 1) D1 शोक(metathesis)व्याधपरिप्लुतः (for the post half) —(l 2) Ñ1 V1 ईषत्संज्ञोऽथ B1 ईषत्संज्ञोऽपि, B4 ईषत्समज्ञो Ñ1 V1 B1 4 उपागमत्]

and then cont while D3 4 5 7 ins after 53

391* श्रुत्वा चैनाप्रियाख्यानं राममातुस्तदप्रियम् ।
अन्तःपुरचरा नार्यः प्रदुःखभयशङ्किताः ।
अतो नाभ्यागमस्तत्र यौवत्यायाः निवेदितुम् ।
कैकेयीवचनाद्राम प्रतिपेदु यतव्रताम् ।

[(l 1) B4 श्रुत्वा चैव प्रियाख्यानं, D3 4 5 7 श्रुत्वापि(D4 7 °g) नेच्छन्ति तदा, M4 श्रुत्वापि नेच्छन्त्यश्चत्वारु (for the prior half) Ñ1 तत (for तद्) —(l 2) V1 B4 हस्ता प्रदुःखशङ्किता (for the post half) D3 4 5 7 आरचन्तु बोधितस्तत्र विद्रुपमवाङ्कथा —D3 4 5 7 om l 3 4 —(l 3) Ñ1 B1 ततो V1 सुतो (for अतो) B2 (by corr as in text) [अ]भ्यागमत्, D1 M4 [अ]भ्या(D1 °भ्य)गमत् D1 तत्र आभ्यागमत् Ś1 D6 कौसल्यायै(D6 °ल्यायै) D1 M4 कौसल्या(D1 °शिल्या) परि(D1 °रे)वेदिता (for the post half) —Ś1 D6 om l 4 —(l 4) V1 B1 4 रामो G(ed) प्रतिविद्य V1 B1 4 वनं गतं यशस्विनं (for the post half)]

54 a) Ś1 D2 4 7 नि(D4 निष्)पीड्य (for वन्दित्वा) Dt1 T3 M2 रामो (for रामो) —b) Ś1 D2 4 7 महीपते (for पितुस्तदा) —c) Dm1 D3 कैकेय्याश्च Ś1 D2 4 7 धर्मात्मा (for [अ]नार्याया) —d) Ś1 D2 4 7 विनिर्गतः, T2 3 G3 विश्रमाम, Cm g t as in text (for निष्पपात) —For 54 Ñ1 V1 B D1 M4 subst

392* नि सत्त्वस्य पितुः पादौ शिरसा सोऽभिवाद्य च ।
अनार्यायाश्च कैकय्याः कृत्वा पादाभिवन्दनम् ।

[(l 1) Ñ1 B1 3 हि (for च) D1 प्रणिपत्य स M4 प्रणिपत्य स (by transp) —(l 2) Ñ1 कैकेय्या B4 कैकय्या D1 [अ]भिवादनं]

55 Ś1 D2 4 read 55 after 57 D3 reads it after 398* —a) Ñ V1 B D1 M4 कृत्वाञ्जलिं दृष्ट्वा —b) Dm1 D4 प्रदक्षिणा —After 55ab Ñ V1 B D1 M4 ins

393* कृत्वा रामस्तदा कृत्स्नां निर्जगाम गृहात्पितुः ।

—Ñ V1 B D1 M4 read 55cd after 398* —c) D4 निष्क्रम्य T1 [अ]न्तःपुरं —d) Ś1 Ñ V1 B D1 4 7 D2 7 M4 स (for स्वं) Ñ V1 B D1 सुहृद् (for सुहृज्जन) —After 55 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 ins

394* दृष्ट्वा च तान्निवृत्तान् प्रणिपत्य यथार्हतः ।
जगाम त्वरितो द्रष्टुं मातरं स्वनिवेशनम् ।

तं बाष्पपरिपूर्णाक्षः पृष्ठतोऽनुजगाम ह ।
लक्ष्मणः परमक्रुद्धः सुमित्रानन्दवर्धनः ॥ ५६
आभिषेचनिकं भाण्डं कृत्वा रामः प्रदक्षिणम् ।
शनैर्जगाम सापेक्षो दृष्टिं तत्राविचालयन् ॥ ५७
न चास्य महतीं लक्ष्मीं राज्यनाशोऽपकर्षति ।
लोककान्तस्य कान्तत्वं शीतरश्मेरिव क्षपा ॥ ५८
न वनं गन्तुकामस्य त्यजतश्च वसुंधराम् ।
सर्वलोकातिगस्येव लक्ष्यते चित्तविक्रिया ॥ ५९
धारयन्मनसा दुःखमिन्द्रियाणि निगृह्य च ।
प्रविवेशात्मवान्वेश्म मातुरप्रियशंसिवान् ॥ ६०

C 2 16 46
B 2 19 35
L 2 19 24

[(l 1) N1 मुख V1 -मख (for -मुख) B1 2 4 प्रतिगृह्य (for °पृश्य) —(l 2) Ś1 सरित V1 च B2 D1 रते, B4 गु, D4 स्व (for स्व) Ñ1 V1 B2 4 D1 3 °निवेशने]

and then cont M4 ins after 55

395* दु खमन्तर्गतं तस्य न कश्चिद्बुबुधे जन ।
लक्ष्मण वर्नेपि वैक धृतिमपतच्चेतसम ।

[(l 1) D1 2 M4 न कश्चित्(D2 च बु)शेष दि(M4 [*inf lin sec m*] द) (for the post half) —D2 om l 2 —(l 2) B4 च (for [च]त्र) Ś1 D6 धृतिरेषपतच्चेतसी, B4 °चेतन D1 °मानम M4 कृपमदमचनम (for the post half)]

56 [a]) Ś1 D4 7 रुद्धाश्रो, D2 रुद्धाद (sic) (for पूर्णाक्ष) —[b]) Ś1 D6 लक्ष्मण पृष्ठतोन्वगात् (= post half of l 4 of 396*) —[c]) D2 T2 परम —[d]) Ś1 D2 4 7 कुलनंदन, G1 2 M1-3 मित्रिवर्धन —For 56 Ñ V1 B D1 M4 subst

396* स बाष्पपरिरुद्धाक्षो लक्ष्मण शुभलक्षण ।
निर्गच्छन्तं सुदुर्धर्षमनुवव्राज पृष्ठत ।
सन्निवर्तयितुं राम वनवासकृतोद्यमम् ।
निश्चयेनानुगन्तुं स लक्ष्मण पृष्ठतोऽन्वगात् ।

[(l 1) D1 पूर्णाश्र M4 -लक्षाश्र (for -रुद्धाक्षो) D1 M4 साश्रुणेत्रा —(l 2) D1 M4 निर्गच्छन्तं दुर्ध (for the post half) —(l 3) M4 (by corr *inf lin pr m*) लक्ष्मण (before corr °म) —(l 4) V1 B2 4 [अ]नुगन्तुम् M4 अ (for न) B1 (*inf lin* also) निश्चयेन वनं गन्तुम् D1 निश्चय मानुगन्तुं स (for the prior half) V1 D1 5 न्वयात् (for न्वगात्)]

—After 56 Ś1 D2 4 7 ins

397* रामे च सति चक्रे वनवासाय लक्ष्मण ।
अनुचिन्त्य विना रामं नाहं जीवितुमुत्सहे ।

[(l 1) Ś1 D4 नैव हि (for लक्ष्मण) —Ś1 D6 om l 2]

57 [a]) Dm1 D2 T2 G3 M1 3 अभिषेचनिकं Cr m g h t आभि° (as in text) Ñ V1 B D1 M4 द्रव्य (for भाण्डं) —[b]) D2 तम (for रामः) —[c]) D2 स निर्जगाम V1 D6 (both before corr) सोपेक्षो G3 सापेक्षो L(e1) सापेक्षो & Cr सापेक्ष पादानुगमनसहित । Cm सापेक्ष अपगमने ईक्षा अपेक्षा, अपगमनापेक्षासहित सापेक्ष । निरपेक्ष इत्यर्थ । यद्वा सापेक्ष अपेक्षा अयोध्याभिमुखं गमनं सापेक्ष (Same in Cv l)। यद्वा सापेक्ष वनं प्रतीति शेष (as in Ct) । Cg सापेक्ष भरतस्यानेनाभिषेकोऽस्त्विति प्रार्थनासहित । [d]) D1 दृष्टिम् Ś1 Ñ G1 3 M1-3 [अ]विचारयन्, V1 B [अ]वि धा(B3 चा)रयन्, Dg1 [अ]प्यचालयन्, Dm1 G2 विचा रयन्, D1 5 M4 विचारयन्, D2 6 [अ]विचारयन्, D4 7 विधारयन्, Cr m g h t as in text —After 57 Ś1 D1 6 read 55 —After 57 Ñ V1 B D1 4 M4 ins

398* तत्तदिङ्गयन्दु स पितुरात्मवियोगतस् ।

[Ñ D1 M4 विगुणयन्]

—Thereafter Ñ V1 L D1 M4 read 55[cd] and D2 reads 55

58 [a]) Ś1 Ñ V1 B D1 4 M4 न ह्यस्य राज(B1 4 * D1 6 राज्य)लक्ष्मीं ता —[b]) T1 -ज्य, G3 राज्ये —[c]) Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 4 7 Cm t कान्तत्वात्, V1 B D1 सौम्यत्वात् (for कान्तत्वं) —[d]) Ś1 Dt1 Dd1 D2 4 7 T1 (after corr *inf lin pr m* also as in text) Ct क्षय, Ñ1 क्षमा, G1 क्षुपा (for क्षपा) —After 58 Ñ1 erroneously reads लोककान्तस्य

59 [a]) Dm1 (after corr) स, T2 स, Cm as in text (for न) Dd1 वने T2 रामस्य (sic) (for -कामस्य) Ś1 Ñ V1 B D1 4 न चास्ति धन(D1 ° वसु)सम्पूर्णां D2 ***वसु सम्पूर्णां D4 न विचित्र वनप्रस्था, D3 विचित्रपर्णप्रस्थां, D7 न विचित्र वनप्रस्थां —[b]) M4 त्यज स् Ś1 Ñ V1 D D2 6 7 [अ]स्य D1 [अ]पि M4 वा (for च) —[c]) G3 [स्व]त्र (for [इ]व) T1 लोकातिगति(metathesis)स्यैव, G1 लोकातिगस्यैव Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 वनमिव निधु(V1 B4 °र)त्यस्य, D2 4 5 7 राज्य(D4 ज्यं)लाभा(D2 5 °लभा) निवृत्तस्य —[d]) B3 (*sup lin* also) लक्ष्य म (sic) D2 4 5 7 दृश्यते (for लक्ष्यते) D3 चित्र (for चित्त) —After 59 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

399* प्रविश्य शुभ छत्र स्वजनं च प्रागृहे ।
निर्गतमिव स्वजनं रथे पैरप्रणपात्यमानाद् ।

[(l 1) Dg1 सप Dm1 (before corr) छत्र M3 चित्र (for छत्र) —(l 2) T1 G1 पैरदुर्नसया]

60 [a]) Dm1 सकमौ D2 स सा —[b]) Ś1 D2 4 5 विगृह्य (for निगृह्य) —[c]) Ś1 D2 4 7 जगाम च (for प्रविवेश) —[d]) Ś1 D2 4 7 अप्रियदर्शिवान् D1 अप्रियशंकया —For 60, Ñ V1 L D1 M4 subst

G. 2. 16. 47 B. 2. 19. 40 L. 2. 19. 64

प्रविश्य वेश्मातिभृशं मुदान्वितं
समीक्ष्य तां चार्थविपत्तिमागताम् ।
न चैव रामोऽत्र जगाम विक्रियां
सुहृज्जनस्यात्मविपत्तिशङ्कया ॥ ६१

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे षोडशः सर्गः ॥ १६ ॥

400* मनसैव महद्दुःखमुद्वहन्धर्मविमास्थितः ।
जगाम मातुरुद्दुःखं स्वयं वेदयितुं गृहात् ।

[(l. 1) Ñ2 om. (hapl.), while B3 reads in marg. *from the post. half of* l. 1 *up to the prior half of* l. 2. D1 धृतिम् (for धृतिम्). V1 (after corr. *sup. lin.*) B2.4 D2 धारित; B4 (*after corr. m. as above*) आस्थितो (for मास्थित:). —(l. 2) M4 तस्यैव (for स्वयं). B3 आवेदितुं. Ñ1 V1 गृहे; B2 गृहं; B3.4 गृहान्. Ñ2 B3 °वेद पितुर्गृहम् (B3 after corr. °गृहं) (for the post. half).]

—After 60, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–4 ins.:

401* रामो ह्यपि अत: क्षिप्तःक्षितिपत: सत्यवादिन: ।
मात्रक्षयस्य रामस्य किंचिद्गात्रस्मानने ।
उचितं च महाबाहुं जहौ हर्षमात्मवान् ।
शारदः समुदीर्णांशुश्चन्द्रस्तेज इवात्मजम् ।
वाचा मधुरया रामः सर्वं संमानयञ्जनम् । [5]
मातुः समीपं धर्मात्मा प्रविवेश महायशाः ।
तं गुणैः समतां प्राप्तो भ्राता विपुलविक्रमः ।
सौमित्रिरनुवव्राज धारयन्दुःखमात्मजम् ।

[(l. 1) Dt1 [अ]पि (for [ह्य]पि). Dt1 Dd1 Dm1 G2.3 M1 Cm.k.t [अ]थितः. Dg1 तत्र°थितः. —(l. 2) Dd1 क्षचित्. —(l. 3) T1 उचितं (for उचितं). Dg1 महात्मानं, T1.2 G3 M1 मात्मवान्; G2 M1 C1 मात्मवान्. —(l. 4) T1 तेजोदं (by transp.). Dg1 [आ]त्मजं (for [आ]त्मजम्). —M1 om. l. 5. —(l. 5) Dd1 Dm1 सत्कारयन्. —(l. 6) Dg1 T G1 धीरात्मा (for धर्मात्मा). —(l. 7) G2 gl. —(l. 8) Dg1 M2 आत्मनः (for आत्मजम्).]

61 ^a^) G2 M1 [अ]तिदं (for [अ]तिभृशं). D3.4.5.7 स मातृवेश्मातिभृशं (D2 °श्मनि भृशं; D5 °श्मानि भृशं). Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G1 M1.2 मुदा युतं; T1 मुदा सह; G2 M1 मुदा युतः; G3 मुदान्वितम्. —^b^) Dm1 समीक्ष (*sic*). D3.4.5.7 [अ]पि (for [अ]र्थ°). —^c^) D3.4.5.7 त(D2 च)थापि रामो न. —^d^) D1 [अ]थ; D1.7 G1 (*after corr. as in text*) [आ]त्म (for [आ]त्म°). D1 [अ]र्थविपत्तिशंकया (*sic*). —For 61, Ś1 Ñ V1 B D1.5 M3 subst.:

402* तथैव रामः स्वजनं समागमे
प्रहर्षयन्दृष्टमना स्वपूरुषः ।
जगाम रामोऽर्थविपत्तिमागतो
विविक्तरम्यामतुरस्य निवेशनम् ।

[(l. 1) M3 चार्थं (for राम:). Ñ स्वजनान्. V1 B3 तु (D5 (?)त्वं. B1 M3 समागमं (M3 °मम्). —(l. 2) Ñ B1 दृष्टमनाः; V1 हृष्ट(?)मना. Ñ1 B1 स्तूपयन्. D1 M1 मनस्वत. —(l. 3) Ñ1 रामस्य, B3 रामस्य (for चार्थं). B1 मधुरे (for मातुरे).]

Colophon. *Kāṇḍa name*: Ś1 Ñ2 B2.3 Dg1 D5 om. —*Sarga name*: Ś1 वनवासप्रतिज्ञा; Ñ V1 B D1.5 वनयात्रा (D1 ins. राम before वनयात्रा) प्रतिज्ञा. D3.4.5.7 रामप्रयाणं. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ1 B3.4 or Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1.5 T G M1–4 19; Ñ2 B1 15; V1 16 (as in text); D1 22; D3.7 21, D4 20; M3 17. Dm1 concludes with इति; D5 इत्यादि सर्ग; T श्रीरामचन्द्राय नमः; G M1.2 श्रीरामाय नमः.

१७

रामस्तु भृशमायस्तो निःश्वसन्निव कुञ्जरः ।
जगाम सहितो भ्रात्रा मातुरन्तःपुरं वशी ॥ १
सोऽपश्यत्पुरुषं तत्र वृद्धं परमपूजितम् ।
उपविष्टं गृहद्वारि तिष्ठतश्चापरान्बहून् ॥ २
प्रविश्य प्रथमां कक्ष्यां द्वितीयायां ददर्श सः ।
ब्राह्मणान्वेदसंपन्नान्वृद्धान्राज्ञाभिसत्कृतान् ॥ ३

G 2 17 4
B 2 20 11
L 2 20 4

17

☞ D3 missing for Sarga 17 (cf v l 2 12 12) Dm1 D1 begin with ॐ —Before 1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 4 5 7 T G M1–3 ins

403* तस्मिंस्तु पुरुषव्याघ्रे निष्क्रामति कृताञ्जलौ ।
आर्तशब्दो महाञ्जज्ञे स्त्रीणामन्तःपुरे तदा ।
कृत्येष्वचोदितः पित्रा सर्वस्यान्तःपुरस्य च ।
गतिर्यः शरणं चापि स रामोऽद्य प्रवत्स्यति ।
कौसल्यायां यथा युक्तो जनन्यां वर्तते सदा । [5]
तथैव वर्ततेऽस्मासु जन्मप्रभृति राघवः ।
न क्रुध्यत्यभिशप्तोऽपि क्रोधनीयानि वर्जयन् ।
क्रुद्धान्प्रसादयन्सर्वान्स इतोऽद्य प्रवत्स्यति ।
अबुद्धिर्बत नो राजा जीवलोकं चरत्ययम् ।
यो गतिं सर्वभूतानां परित्यजति राघवम् । [10]
इति सर्वा महिष्यस्ता विवत्सा इव धेनवः ।
पतिमाचुक्रुशुश्चैव सस्वरं चापि चुक्रुशुः ।
स हि चान्तःपुरे घोरमार्तशब्दं महीपतिः ।
पुत्रशोकाभिसंतप्तः श्रुत्वा व्यालीयतासने ।

[(l 1) D3 च, D4 m sec m (for तु) D1 निश्चपति (sic) (for निष्क्रामति) —(l 2) D2 5 7 आर्तनादो G3 M1 आसीत् (for जज्ञे) Dt1 अतपुर (sic) D2 4 5 7 भृश (for तदा) —(l 3) Dg1 कृत्ये स्वनोदित पित्रा, D2 4 5 7 कृत्येषु नो (D5 नो)दितो राज्ञा, T2 3 4 कृत्येष्वचोदितः पित्रा (for the prior half) —(l 4) Dt1 च Ct as above (for य) Dt1 Dd1 Dm1 D2 4 5 7 चागीत् (for चापि) Dd1 प्रव्रस्यति —(l 5) D1 कौसल्यया G2 कासल्यायां (sic) D2 4 5 transp यथा and सदा D2 युक्ता (for यथा) D1 T2 जनन्या D3 यथा (for सदा) —(l 6) T3 (S)स्मास (sic) (for स्मासु) D2 4 5 7 तथानुवर्तते नित्य (for the prior half) —(l 7) D7 [अ]भियुक्तो, T3 G1 [अ]भि शप्तो, Cr m g k t as above (for [अ]भिशप्तो) D4 स (sec m) अवदन्नभियुक्तोऽपि (for the prior half) D4 वर्जयन् —(l 8) M3 m sec m स Dd1 युक्तो, M3 रामो (for इतो) D2 4 5 7 क्रुद्धान्प्रसादयन्सर्वान् स नो दत्त्वा प्र° (D5 नो दत्त्वा प्र°) —After l 8 D2 5 ins

403(A)* शूरः सत्यव्रतो नित्यं धर्मज्ञोऽनसूयकः ।
मितपूर्वाभिभाषी च स रामः क्व नु गच्छति ।
दत्त्वा मधुरां वाणीं कृपां प्रियवादिनः ।
अप्रमत्तो गुणी दान्तः क्व नु गच्छति राघवः ।

[(l 2) D5 (after corr) [अ]नुगच्छति]

(l 9) D2 5 सन्तो, D4 7 संतो, T3 नतो (metathesis) (for बत नो) G3 जीवलोके, D2 4 5 7 धर्मस्थाने महात्मने (for the post half) —(l 10) Dg1 Dt1 D3 T1 2 G2 M1 3 Cm g गति (for गतिं) Dg1 -लोकानां, Cg as above (for -भूतानां) G1 परित्यक्ष्यति —(l 11) T1 3 सर्व —(l 12) Dg1 M3 सर्वां, Dt1 Dd1 Dm1 G3 M1 चापि (for चैव) D2 4 5 7 रुरुदुश्चार्तवद्दुःखात् (for the prior half) Dt1 Dd1 Dm1 G3 M1 Ct भर्तारं, D2 4 5 7 सशब्दं, T3 सु°, Cm as above (for सस्वरं) —(l 13) D2 निशम्य पुरे, D4 5 7 स ततोऽन्त° (for स हि चान्त°) —(l 14) D2 4 5 7 संजीवता (D2 °सा)सने, T3 व्लीय°]

1 ᵃᵇ) M3 राम: Dm1 Ct p मायस्तो, D1 शास्तश्च (sic) Cm as in text (for ऽऽयस्तो) Dt1 Dd1 Dm1 D4 7 T G M1 3 निश्वसन् Ś1 Ñ V1 B D1 4 M1 रामोऽथ दुःखसंतप्तः श्वस(B4 °न)न्निव भुजगाः (D1 M4 महोरगः) —D2 4 5 7 om 1ᶜ–7 —ᶜ) B2 भ्राता (sic) —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B D1 6 M1 कौ(Ñ1 को)स(D1 °शि here and below)ल्याया निवेशनं

2 D2 4 5 7 om 2 (cf v l 1) —ᵃ) Ś1 Ñ V1 B D1 6 M1 पुरुषांस्तु (M1 °षान्) M1 वृद्धांस्तु (for तत्र) —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B D1 6 M1 वृद्धान् (M1 तत्र) सर्व(Ś1 D6 वेधु V1 धर्म)वरां(B4 °र, D1 °धरां)स्तथा —ᶜᵈ) Ś1 Ñ V1 B D1 6 M1 द्वा (Ś1 Ñ1 D6 द्वाः Ñ2 V1 B1 4 D1 M1 द्वा) स्थानिनय (N2 निरय [sic]) सयत्तान्स्थिति (Ñ2 D1 °स्थिति: B1 °स्थित्ति [sic] D1 °स्थिति)तान्मातुराज्ञया —After 2, Ś1 Ñ V1 B D1 6 M1 ins

404* ते कृताञ्जलिभिस्तत्र द्विपैश्चाप्यनिवारितः ।
प्रथमां राघवः कक्ष्यां मातरं द्रष्टुमातुरः ॥

[(l 1) Ñ2 B3 प्रतिहारिभि (for [अ]प्रतिहारित°) —(l 2) Ñ1 B1 4 प्रथम (sic) Ñ2 V1 B वत्सां Ñ1 B4 D1 आगत M1 आकुल (for आतुर)]

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

405* दृष्ट्वैव तु तदा रामं ते सर्वे समुपस्थिताः ।
जयेति जयतां श्रेष्ठ वर्धयन्ति स्म राघवम् ।

[(l 1) T1 3 G3 समुपस्थिताः (for समुपस्थिता°) —(l 2) D01 Dt1 G3 3 M1–3 Cr g k t कोप्य, Cm tp (for वर्धयन्ति)]

3 D2 4 5 7 om 3 (cf v l 1) —ᵃ) V1 प्रवेश्य (sic) D2 M1 प्रविश्य (for प्रविश्य) V1 B Dg1 D1 कक्षां —ᵇ) T3 द्वितीयायां (corrupt) —T3 om (hapl) 3ᶜ–4ᵇ —ᶜ) Ś1 Ñ V1 B D1 6 M1 द्विजान्वे (for -न्वेदसंपन्नान्) —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B (B3 m. also) D1 6 M1 राजपुरोहि(V1 B3 °रोहि)तान्.

G 2 17 5
B 2 20 12
L 2 20 0

प्रणम्य रामस्तान्वृद्धांस्तृतीयायां ददर्श सः ।
स्त्रियो वृद्धाश्च बालाश्च द्वाररक्षणतत्पराः ॥ ४

वर्धयित्वा प्रहृष्टास्ताः प्रविश्य च गृहं स्त्रियः ।
न्यवेदयन्त त्वरिता राममातुः प्रियं तदा ॥ ५

कौसल्यापि तदा देवी रात्रिं स्थित्वा समाहिता ।
प्रभाते त्वकरोत्पूजां विष्णोः पुत्रहितैषिणी ॥ ६

सा क्षौमवसना हृष्टा नित्यं व्रतपरायणा ।
अग्निं जुहोति स्म तदा मन्त्रवत्कृतमङ्गला ॥ ७

प्रविश्य च तदा रामो मातुरन्तःपुरं शुभम् ।
ददर्श मातरं तत्र हावयन्तीं हुताशनम् ॥ ८

सा चिरस्यात्मजं दृष्ट्वा मातृनन्दनमागतम् ।
अभिचक्राम संहृष्टा किशोरं वडवा यथा ॥ ९

---

4 D2.4.5.7 om 4 (cf v l 1) T1 om 4^{ab} (cf v l 3) —^{a}) T1 रामस्तान् प्रणम्, T2 वृद्धांस्तान् रामस्तान् (by transp), G3 रामो विप्रांस्तान् —^{c}) Dt1 Dd1 Dm1 बालाश्च वृद्धाश्च (by transp) —^{d}) T2 द्वारि (for द्वार)

5 D2.4.5.7 om 5 (cf v l 1) —^{a}) G1 सा (sic) (for ता) —^{b}) G2 M1.2 तत (for स्त्रिय) —^{c}) Dt1 Dm1 न्यवेदयतस्, Dd1 न्यवेदयसस् Dt1 Dm1 त्वरित, G2 त्वरता (sic) —^{d}) T1 सवा (for तदा) —For 4 and 5 Ñ V1 B1.3.4 D1 M1 subst while Ś1 D6 subst 1 2 and B2 l 1 only

406* अभिवाद्य स तान्सर्वान्दीननेव तु चेतसा ।
विवेश मातुर्भवनं रामस्त्वरितमानसः ।

[(l 1) Ñ1 D1 M1 अदीनेनैव, Ñ2 दीनमेव च V1 स दीनेनैव, B2 (m) °तु B1.4 °च (for दीननेव तु) —(l 2) Ñ2 B2 मातृभवन, D1 °भुवन]

6 D2.4.5.7 om 6 (cf v l 1) —^{a}) D1 G1 च (for [अ]पि) Dt1 न्ती (for देवी) —^{b}) Dg1 रात्रीं T3 G2 M1 नीत्वा (for स्थित्वा) Ś1 Ñ V1 B D1.4 M1 परं नियम (B2 sup lin म)मास्थिता (V1 B1 °स [sic]) —^{c}) Dt1 च (for तु) T2 पूजा —^{d}) Dg1 पुत्र —For 6^{cd} Ś1 Ñ V1 B D1.4 M1 subst

407* अकरोत्प्रयता पूजां देवानां नियतव्रता ।
आशंसन्ती च पुत्रस्य यौवराज्याभिषेचनम् ।

[(l 1) B1 प्रयता, B1 परमा B2.4 नियमव्रता —B1 om (hapl ?) l 2 and st 7 and 8 —(l 2) V1 आशंसयती B1 आशंसती हृ M1 आशंसमाना D1 आगमनाता रामस्य (for the prior half)]

7 B1 D2.4.5.7 om 7 (cf v l 6 and 1) —^{b}) G1 M1 नित्य (for नित्यं) —For 7^{ab}, Ś1 Ñ V1 B1.3 D1.4 M1 subst

408* सा शुक्लाम्बरसंवीता तत्परा नान्यमानसा ।

[D1 -[अ]तुर (for [ए]क्त) M1 शुक्लांशुकसंवीता (for the prior half) Ś1 V1 B1.3 D6 [अ]नन्य (for नान्य)] —Ś1 Ñ V1 B1-3 D1.4 M1 om 7^{cd} —^{c}) T2 अग्नीं —^{d}) M1 मंत्रवत् (sic)

8 B1 om 8 (cf v l 6) —^{a}) Dt1 Dd1 Dm1 G1 तु, M1 om (subm) (for च) Ś1 Ñ V1 B1-3 D1.4 M1 प्रविश्य चैव (D1 M1 °व) त्वरितो रामो मातुर्निवेशनम्, D2.4.5.7 जनन्या रुचिरं वेश्म प्रविवेश नरर्षभ —D2.4.5.7 om 8^{cd} —^{d}) Ck मावयन्ता (for हाव°) Ś1 Ñ V1 B1.3 D1.4 M1 देवागारे यतव्रता —After 8 Ś1 Ñ2 V1 B1.3 (B1 l 1 only) D1.4 M1 ins while D4 ins before 9

409* कृताञ्जलिं देवपरां स्थितां मङ्गलवादिनीम् ।
अर्चयन्तीं पितॄंश्चैव देवांश्चानन्यमानसाम् ।
तामवेक्ष्य ततो रामो धर्म ह्य विनयान्वित ।
उवाच चैनामभ्येत्य रामोऽहमिति वन्दयन् ।

[(l 1) V1 B4 पुरा (for परां) Ś1 D6 कृताञ्जलिपुटां चैव (for the prior half) B2 स्थिता (for स्थितां) B4 °वासिनी —(l 2) V1 देवीश् (for देवांश्) —(l 3) D1 M1 विनयान्वित —(l 4) M1 तामथ (for चैनाम्) D1 आगम्य (for अभ्येत्य)]

On the other hand, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1.3 ins

410* देवकार्यनिमित्तं च तत्रापश्यत्समुद्यतम् ।
दध्यक्षतघृतं चैव मोदकान्हविषस्तथा ।
लाजान्माल्यानि शुक्लानि पायसं कृसरं तथा ।
समिधः पूर्णकुम्भांश्च ददर्श रघुनन्दनः ।

[(l 2) T2.3 G1.2 M1 न्यक्षता T1.2 G3 M2.3 तत्र (for तथा) —(l 3) M1 तत्र (for तथा)]

—Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 cont D2.4.5.7 ins after 8^{ab}

411* तां शुक्लक्षौमसंवीतां व्रतयोगेन कर्शिताम् ।
तर्पयन्तीं ददर्शाद्भिर्देवता देववर्णिनीम् ।

[(l 1) D2.4.5.7 हम शुक्लवासिनी (for the prior half) and व्रतेन (for योगेन) —(l 2) G2 M1 ददर्श°, Cr m g t ns above (for ला°) Dt1 Dd1 Dm1 T2 G1 Ct देवतां वरवर्णिनीं (Dm1 [before corr] वर्णिनीं) D2.4.5.7 दृष्ट्वा (D2 om hapl) °तर्पित (for the post half)]

9 B1 om 9^{ab} —^{a}) D2.4 सा चिरस्य G2 सुचिरस्य (for सा चिरस्य) Ś1 Ñ V1 B1-3 D1.4 M1 तथा (D1 M1 च) दृष्ट्वा तनयं —^{b}) D1 मातृनन्दनम्, D2.4.5 पितृनन्दनम् (D7 m also °दर्शनम्) —^{d}) D2.4.5.7 इव वैदर्भी (for वडवा यथा) —For 9^{cd} Ś1 Ñ V1 B D1.4 M1 subst

तमुवाच दुराधर्षं राघवं सुतमात्मनः ।
कौसल्या पुत्रवात्सल्यादिदं प्रियहितं वचः ॥ १०
वृद्धानां धर्मशीलानां राजर्षीणां महात्मनाम् ।
प्राप्नुह्यायुश्च कीर्तिं च धर्मं चोपहितं कुले ॥ ११
सत्यप्रतिज्ञं पितरं राजानं पश्य राघव ।
अद्यैव हि त्वां धर्मात्मा यौवराज्येऽभिषेक्ष्यति ॥ १२
मातरं राघवः किंचित्प्रसार्याञ्जलिमब्रवीत् ।
स स्वभावविनीतश्च गौरवाच्च तदानतः ॥ १३
देवि नूनं न जानीषे महद्भयमुपस्थितम् ।
इदं तव च दुःखाय वैदेह्या लक्ष्मणस्य च ॥ १४

G 2 17 18
B. 2 20 37
L. 2 20 18

412* अभ्यनन्दत वात्सल्याद्वत्स गौरिव वत्सला ।

[D2 3 4 अभ्यनन्दश्च B2 वात्सल्याद् V2 विह्वला, D1 वत्सलाद् (for वत्सला)]

—Thereafter all cont

413* स स ता मातरमभिप्रेत्य परिष्वज्याभिनन्द्य च ।
पूरयामास तां देवीमद्भिरिव महार्णवम् ।

[(l 1) Ñ2 B2 M1 समभिप्रेत्य D1 °प्रेष्य (sic) Ñ1 illeg for प्रेत्य परि Ś1 D4 परिष्व च (for °ष्वज्य) —(l 2) V1 तपसा यथा]

—After 9 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

414* स मातरमभिक्रान्तामुपसंगृह्य राघवः ।
परिष्वक्तश्च बाहुभ्यामुपाघ्रातश्च मूर्धनि ।

[(l 1) Dt1 उप (for अभि) G1 उपगृह्य च (for उपसंगृह्य) —After l 1, Dm1 T3 G M1 ins

414(A)* पर्यपृच्छत धर्मज्ञा माता चैव परंतप ।
[T3 पर्यपृच्छ च]

—(l 2) G3 M1 स (for च) Dt1 Dd1 Dm1 G अव(G उप)घ्रातः]

10 [a]) Ś1 Ñ V1 B D2 ततो दृष्ट्वा(V1 दृष्ट्वा, B2 4 दृष्ट्वा) D1 M1 तत (D2 ततो) प्रणतं (for दुराधर्षं) —[b]) Ś1 Ñ V1 B D2 4 कौसल्या प्रियमात्मजं, M4 कौसल्या सुतमात्मजं —For 10[cd] Ś1 Ñ V2 B D2 4 M1 subst

415* प्रयोजयन्ती पुत्रस्य शिवं स्वस्त्ययनं शुभम् ।

[Ñ1 D1 प्रयुञ्जती B1 प्रयाजन्ती (sic) V2 B2 स्वस्त्ययनम् (for स्वस्त्ययनम्) D1 M1 स्वस्ति(M1 °स्त्य)यनं शिवं (for the post half)]

—For 10 D2 3 4 5 subst

416* माता समुपसंप्राप्य समुपस्पृश्य वत्सला ।
परिष्वज्य च बाहुभ्यां वचनं चेदमब्रवीत् ।

[(l 1) D4 °संप्राप्य (for °संप्राप्य) —(l 2) D[illegible] (for बाहुभ्यां)]

11 [a]) Ś1 Ñ V1 B D2 4 M1 पुत्र सत्यं (Ñ1 (m) °वा) —[b]) T1 Dm1 D2 राजर्षीणां (sic) —[c]) Ś1 प्राप्नोहि, D2 प्राप्नुयात् T2 प्राप्नुहि (all sic) V1 T1 Dg1 D2 T2 M1 कीर्तिम् (sic) D2 (before corr) [illegible] —[d]) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 G1 M1 चा(T2 च्या [sic])प्युचितं,

D1 3 5 7 चैवोचितं (for चोपहितं) Ś1 Ñ V1 B D2 4 M1 धर्मं च स्व(B1 [m] स्व [sic])कुलोचितं —After 11 Ś1 Ñ V1 B D2 4 M1 ins

417* पित्रा निसृष्टमचलमव्ययं प्रियमाप्नुहि ।
दायादिव श्रिया युक्तं पितॄनन्वय पुत्रक ।

[(l 1) Ñ1 V1 B1 निसृष्टम् Ñ2 B1-3 [illegible] Ś1 D4 अतुलम् (for अव्ययम्) B1 अव्ययं (for अचलं) —(l 2) B4 श्रियो (for श्रिया) D2 दायादिव श्रिया युक्त (sic) (for the prior half)]

12 [b]) Dt1 राघवे Ś1 Ñ V1 B D2 4 M1 पश्य राघव मा चिर —[c]) Dt1 Dd1 Dm1 D2 त्वा(D2 ते) त्व, D2 3 7 च त्वा(D2 [after corr] त्वां च [by transp]) G2 3 M1 transp हि and त्वां Ś1 Ñ V1 B D2 4 M1 भवि हि त्वां पिता राम —After 12 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

418* वृत्तशासनमान्यश्च भोजनेन निमन्त्रित ।
[T1 भाजने च]

13 [ab]) G1 राघव (sic) Dg1 Dm1 T G M1-3 कौसल्याञ्जलिम्, Dt1 प्रमातामञ्जलिम् D2 4 5 7 कौसल्यायाः वच श्रुत्वा राघवो वाक्यमब्रवीत् —D1 3 6 7 om 13[cd] —[c]) T1 सर्वभाव; T2 स्वस्वभाव (for स स्व°) —[d]) Dt1 T1 3 तथानत —For 13 S1 Ñ V1 B D2 4 M1 subst

419* एव ब्रुवाणां कौसल्यां रामो वचनमब्रवीत् ।
वैदेहीवाक्यमलं ईषदश्रुसलोचन ।

[(l 1) D1 M1 वचनं (for ब्रुवाणां) —(l 2) B1 [illegible] (for [illegible]) B2 [illegible] (for [illegible]) Ś1 D4 [illegible] (for [illegible]) Ś1 B1 3 4 D4 [illegible] (for [illegible])]

—After 13 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

420* प्रविशन्तं स्वदुःखानां दण्डकारण्यमद्य तु ।

14 [a]) Dg1 om (hapl) न Ś1 Ñ V1 B D2 4 M1 अंब(B1 अम्ब) न देवि त्वं Ñ1 V1 D1 वि जानामि, D2 3 4 नूनं देवि न(D2 transp देवि and न, D1 [of the प्र]) [illegible] (D1 °o)षि —[b]) D2 [illegible] D2 (before corr) उपस्थितं Ś1 D2 महद्भयमुपागतं Ñ V1 B D2 M1 महत्(D2 °द् भय) [illegible] —G1 om (hapl ?) 14[a]-422* —[c]) Dg1 transp तव and च, D2 3 4 7 तव तु (D2 त [sic]) M1 तु तव Ś1 Ñ V1 B D2 4 M1 तव दुःखाय महते —[d]) T2 लक्ष्मणेन (sic) —After 14 Ś1 Ñ V1 B D2 4 M1 ins

G 2 17 21
B 2 20 29
L 2 20 20

चतुर्दश हि वर्षाणि वत्स्यामि विजने वने ।
मधुमूलफलैर्जीवन्हित्वा मुनिवदामिषम् ॥ १५

भरताय महाराजो यौवराज्यं प्रयच्छति ।
मां पुनर्दण्डकारण्यं विवासयति तापसम् ॥ १६

तामदुःखोचितां दृष्ट्वा पतितां कदलीमिव ।
रामस्तूत्थापयामास मातरं गतचेतसम् ॥ १७

उपावृत्योत्थितां दीनां वडवामिव वाहिताम् ।
पांशुगुण्ठितसर्वाङ्गीं विममर्श च पाणिना ॥ १८

सा राघवमुपासीनमसुखार्ता सुखोचिता ।
उवाच पुरुषव्याघ्रमुपशृण्वति लक्ष्मणे ॥ १९

यदि पुत्र न जायेथा मम शोकाय राघव ।
न स्म दुःखमतो भूयः पश्येयमहमप्रजा ॥ २०

421* कैकेय्या भरतस्यार्थे राज्यं रामाभियाचितं ।
सत्येन परिगृह्याद्रौ तेन धार्ये प्रतिश्रुतम् ।
[(l 2) Ñ1 चार्ये, M4 धार्या]

On the other hand, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G2 3 M1 3 ins

422* शासिष्ये दण्डकारण्यं किमनेनात्मनेन मे ।
विप्रशासनयोग्यो हि कालोऽयं मामुपस्थित ।
[(l 2) T2 विप्राजिन]

15 a) M4 च (for हि) —cd) Dt1 कंद (for मधु) Dd1 मुनिश्च Dx 1 5 7 मधु(D1 कंद)मूलफलाहारस्तापस सुप्रवत्सले —For 15 Ś1 Ñ V1 B D2 6 M4 subst and read after 16

423* सोऽहं वत्स्यामि वर्षाणि वने देवि चतुर्दश ।
स्वादूनि हित्वा भोज्यानि फलमूलकृताशन ।
[(l 1) V1 वर्षाणां]

16 a) D1 4 5 7 भरताय —b) Dg1 °राज्ये Ś1 Ñ V1 B D2 6 M4 प्रदास्यति (for प्रयच्छति) D1 4 5 7 पौवराज्ये प्रचोदेत —cd) T1 2 G M1 3 [अ]रण्ये Ś1 Ñ V1 B D2 6 M4 मां पुनर्वनवासाय नियोजय(B1 °य)ति सांप्रतं, D1 4 5 7 प्रतिगृह्य च(D1 5 तु) कैकेय्या प्रथमं सुकृतेन च —After 16, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

424* स षट् चाष्टौ च वर्षाणि वत्स्यामि विजने वने ।
आसेवमानो वन्यानि फलमूलैश्च वर्तयन् ।
[(l 1) Dd1 Dm1 G3 M1 3 षडष्टौ (for षट् चाष्टौ) —(l 2) Dm1 आसेव्यमानो]

—Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 cont D1 4 5 7 ins after 16

425* सा निकृत्तेव सालस्य यष्टि परशुना वने ।
पपात सहसा देवी देवतेव दिवश्च्युता ।
[(l 1) Dg1 (after corr as above) निकृता D5 निकेता (sic) D5 निपृष्ठ (for निकृत्त) Dg1 D1 7 शास्य D5 (before corr) चने, (after corr sec m) वन (both sic) (for वने) —(l 2) D1 4 5 7 दुःखा (for देवी) D1 4 5 7 नभश्च्युता]

17 a) D1 4 5 7 दु दुःखार्दितां (for अदुःखोचितां) D5 om (hapl) from दृष्ट्वा up to स्थितां in 18a —b) Dt1 पपाजिता (sic) D1 4 5 7 भगती वृक्ष (for कदलीमिव) —c) D1 4 5 7 om तु —d) D1 4 5 7 शोकोपहतचेतना —For 17 Ś1 Ñ V1 B D2 6 M4 subst

426* इति राघववचः श्रुत्वा सा पपात तपस्विनी ।
कौसल्या दुःखसंतप्ता निकृत्ता कदली यथा ।
स तां निपतितां दृष्ट्वा भूमौ भ्रातरमातुराम् ।
रामं उत्थापयामास दुःखितां गतचेतनाम् ।
[(l 3) D1 V4 तां तत (for स तां नि) D1 M4 transp दृष्ट्वा and भूमौ —(l 4) Ñ1 दुःखापयामास M4 त्वरया (for दुःखितां) Ñ2 V1 D6 गतचेतसं]

18 a) D5 om up to स्थितां (cf v l 17) Ś1 Ñ B1 Dg1 Dd1 D2 4 6 G M उपावृत्य, B1 3 °वृत्त (for °वृत्य) D2 6 स्थिता (for [उ]त्थिता) V1 देवीं (for दीनां) —b) B3 वडवाम् (for वडवाम्) Ś1 Ñ V1 B D2 6 M4 विह्वलां, T3 पांसुलां, M3 वाहिता (sic) —cd) Dt1 Dd1 पांसु Dg1 Dm1 T G M1-3 कुंठित, D1 -गुंथित (sic) (for -गुण्ठित) Dd1 सर्वांगीं (sic) G2 विममर्दि (sic) D1 4 5 7 पाणिना विममार्ज ह (for d) Ś1 Ñ V1 B D2 6 M4 स(Ś1 B4 D6 M4 स)मार्ज पाणिना रामः पांसु(Ś1 Ñ D6 M4 °सु)ना परि(M4 °कुं)ठितां

19 c) T2 उपासीनाम् (sic) —b) Dd1 असुखार्त Dm1 (before corr as in text) सुखोचितां, M3 सुखोचिता D1 4 5 7 अदुःखार्हे सुखोचिते —For 19 Ś1 Ñ V1 B D2 6 M4 subst

427* अथ किंचित्समाश्वस्य कौसल्या दुःखमोहिता ।
उद्वीक्ष्य रामं प्रोवाच बाष्पगद्गदया गिरा ।
[(l 1) Ñ2 V1 समाश्वास B4 समाश्वास्य —(l 2) B4 उद्वीक्ष्य रामं (sic) M4 वीक्षमाणा (for उद्वीक्ष्य रामं) D1 निरीक्ष्य M4 -वीक्ष्य (for -गद्गद-) M4 बाष्पगद्गदया च (for the post half)]

20 a) D1 4 5 7 राघव (for पुत्र) —b) D1 4 5 7 °दुःखाय पुत्रक —c) D1 4 5 7 [न] न(D5 °न) M3 [न] स्मरेत् (for स्म) D1 7 अहं (for अतो) —d) Dg1 (before corr) Dt1 D2 G1 2 नमप्रजा (sic) —For 20 Ś1 Ñ V1 B D2 6 M4 subst

428* नैव राम यदि त्वं मे जायेथा शोककर्शन ।
नैव पश्यामि दुःखं मामुपायं त्वद्वियोगजम् ।

एक एव हि वन्ध्यायाः शोको भवति मानसः ।
अप्रजास्मीति संतापो न ह्यन्यः पुत्र विद्यते ॥ २१

न दृष्टपूर्वं कल्याणं सुखं वा पतिपौरुषे ।
अपि पुत्रे विपश्येयमिति रामास्थितं मया ॥ २२

सा बहून्यमनोज्ञानि वाक्यानि हृदयच्छिदाम् ।
अहं श्रोष्ये सपत्नीनामवराणां वरा सती ।
अतो दुःखतरं किं नु प्रमदानां भविष्यति ॥ २३

त्वयि संनिहितेऽप्येवमहमासं निराकृता ।
किं पुनः प्रोषिते तात ध्रुवं मरणमेव मे ॥ २४

यो हि मां सेवते कश्चिदथ वाप्यनुवर्तते ।
कैकेय्याः पुत्रमन्वीक्ष्य स जनो नाभिभाषते ॥ २५

G 2 17 33
B 2 20 43
L 2 20 38

[(l 1) V1 सैव (for यदि cf) V1 मापेधा शोकवधन (for the post half) —(l 2) Ś1 D5 transp [च]व and च D1 M4 [अ]हमिदुग (for चाहमिह) B2 °क्रियेगन]

21 Ś1 om (hapl ? see 428*) 21 —a) Ñ V1 B D1 6 M4 एकम्, M2 भवति (for एव हि) D1 M4 वन्ध्याया —b) D2 4 5 7 पुत्रक (for मानस) Ñ V1 B D1 6 M4 दुःख भवति पुत्रक —B4 om 21cd —cd) D2 4 5 7 अपुत्रास्मीति D1 मरवाह (for संतापो) T1 न ह्यन्य संताप (by transp) D1 दृष्ट्वा पुत्रवियोगन, D2 4 5 7 न हि दुःख कुतो जरा(D5 ज्वर) (for d) Ñ V1 B1-3 D6 M4 अप्रजास्मीति न तथा (V1 B2 3 M4 त्वौ, D6 ता)दृगिष्टापत्य(V1 °इपुत्र)वियोगज —After 21 D2 4 5 7 read 434*

22 D2 4 5 7 om 22 —a) Ś1 Ñ V1 B D1 न प्राप्त, G1 M2 भरष्ट, M4 भमाप्त (for न दृष्ट) D1 पूर्व D6 न प्राप्त पूर्वकल्याण —b) Dg1 शुभ (for सुख) T1 पक्ष (for पति) Ś1 Ñ V1 B1-3 D1 6 M4 मया पतिपरिग्रहात्, B4 मया पप्युत्तुभहात् —c) Dg1 M3 पुत्रे तु, Dd1 Dm1 G2 3 M1 Cv पुत्रेऽपि (for पुत्रे वि) ((Cv अपि पुत्रेऽपीति। एकोऽपि शब्द पदार्थसमावनायाम् ।)) —d) Dg2 G2 Cg t स्थित, T3 G1 M3 [आ]सित Cm as in text (for [आ]स्थित) —For 22cd Ś1 Ñ V1 L D1 6 M4 subst

429* आशासितं मे सुचिरं त्वत्तोऽपि प्राप्स्याम्यहम् ।

[D1 M4 आशासित Ś1 D6 आशंसितानि रुचिर (for the prior half) B2 हि D1 ऽस्य (for ऽपि) B4 प्राप्युयाद् (sic)]—Thereafter cont

430* तदद्य विफलीभूतं मम राम विचिन्तितम् ।
दुःखायैव पुत्राहं निहितायतनभागिनी ।

[(l 1) Ś1 विफल जात D6 विफल जात (for विफलीभूत) Ñ1 मन्ये (for मम) D1 reads नम in marg B2 विचारित (for विचिन्तितम्) —(l 2) Ś1 [आ]यत (for [अ]यतन) B1 (m also) भागिनि B3 4 भामिनी]

23 a) Ś1 सु (for सा) B4 बहनि B4 [अ]वनोज्ञानि D1 मनोज्ञानि (both sic) (for [अ]मनो°) D4 साहं बहूनि दुःखानि, D5 यावद्राम मनोज्ञानि, M4 साहं बहून्यनिष्टानि —b) Ś1 Ñ V1 B D1 4 6 M4 वाचश्च(V1 °सु, B3 °स्व) हृदयच्छिद —After 23ab, D3 ins l 2 (var) of 435* —c) Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 सहिष्येहं(Ś1 D6 °ष्ये न) (for अहं श्रोष्ये) D2 4 5 7 कैकय्या प्रसदे(D5 प्रसभं, D1 सहसा, D7 प्रहसे [metathesis]) नित्यम् —d) B1 अवराणा वराणा (ditto) D2 4 7 अवरा(D7 °दा [sic])था G1 अवराणा Dt1 Dd1 Dm1 Ct वरा, Cm g k as in text (for वरा) V1 वरणो भवरा सती (sic) D5 त्वयि राम वन गते —After 23cd D2 4 5 7 ins l 1 and 2 of 437* —e) Ś1 Ñ V1 B D1 6 इतो (for अतो) Ś1 Ñ V1 B D6 [ऽ]पि च(Ś1 D6 वै, V1 तद्, D3 वा) दुःखतर, D2 4 5 7 M4 नु कि दुःखतर (by transp) —f) T3 प्रमदाया (for °दाना) Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 मम राम भविष्यति —After 23 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 4 5 7 T G M1-3 ins

431* मम शोको विलापश्च यादृशोऽयमनन्तक ।

[G2 M1 3 शोकविलापश्च]

while D1 M4 ins

432* आशावती यत्सहसा निराशाद्य त्वया कृता ।

[M4 निराशास्मि]

24 V1 om 24 —a) B1 संनिहि Ś1 Ñ B D2 4 7 M4 तावद् (for ऽप्येवम्) —b) Ś1 Ñ B D1 6 M4 इय मे राम(D1 पुत्र, M4 साधु) त्रिस्त्रिय D2 4 5 7 अहमेका ह्यकिंचना —c) G1 प्रेषिते (sic) D2 3 7 वत्स (for तात) Ś1 Ñ1 B D6 प्रोषिते तु त्वयि, Ś1 B1 त्वयि तु B2 4 त्वयि तु)व्यक्त, D1 M4 त्वयि तु प्रोषित व्यक्त, D5 त्वयि तु सेवित वत्स —d) Dt1 हि, T2 च, Cg as in text (for मे) Ś1 Ñ B D1 6 M4 नैव शक्ष्या B1 शक्या B3 सक्ष्या)सि जीवितु D2 4 5 7 वध एव ध्रुवो मम —After 24 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 4 5 7 T G M1 3 ins

433* अत्यन्त निगृहीतास्मि भर्तुर्नित्यमसंमता ।
परिवारेण कैकेय्या समा वाप्यथवावरा ।

[(l 1) Dt1 D2 5 T3 G1 M3 Cm अत्यन्त, T2 अत्यन्त Cg k as above D2 4 5 7 नि(D2 6 नि)कृता ह्यस्मि(D5 °स्मि) T3 निगृहीतास्मि Dg2 Cg अनाहि(Cg °ह्रि)ता D4 7 असमता (for असमता) D2 निरस्मन तथा —(l 2) M3 पुरा (for [अ]वरा) Dm1 समप्येवाथवावरा, G1 समत्वाप्यथवा वर (sic ?) Ctp समा वाप्यवरा वरा (for the post half) D2 4 5 7 परिवारेण कैकेय्या सततो गुणान्तरा]

25 b) Dt1 अपि (for अथ) T3 वर्तति (sic) —c) G1 3 M1 कृद्धीक्ष्य Cm g k as in text (for मन्वीक्ष्य)

G 2 17 35
B 2 20 45
L 2 20 35

दश सप्त च वर्षाणि तव जातस्य राघव ।
अतीतानि प्रकाङ्क्षन्त्या मया दुःखपरिक्षयम् ॥ २६

उपवासैश्च योगैश्च बहुभिश्च परिश्रमैः ।
दुःखं संवर्धितो मोघं त्वं हि दुर्गतया मया ॥ २७

—[d]) Dm1 (before corr) सक्तो, G3 जनको (for सजनो) —For 25, Ś1 Ñ V1 B D1 4–7 (D2 4 5 7 read after 21) M4 subst.

434* या हि मे प्रीयते काचित्सम्यक्च परिवर्तते ।
सर्वा एव तु ता हृष्टि कैकेयी वीक्ष्य मत्कृते ।

[(l 1) Ś1 B4 D6 यदि, Ñ2 यो हि, D2 4 5 7 या च Ś1 B1 2 D2 4–7 मां (for मे) Ś1 श्रयते, B1 प्रीनये (metathesis) (for प्रीयते) D1 M4 यो हि मा भजते कश्चित् (for the prior half) Ś1 D6 न, M4 तु, D1 M4 वा, D2 मां (for च) D1 M4 [अ]प्यनुपश्यति, D1 3 7 मयि वर्तते —After l 1, D1 M4 ins

434(A)* सर्वे मद्भागधेयैर्न चिरान्नाम विनश्यति ।
अन्तर्निरुद्धा दुःखार्ता राघवकल्याणनाशिनी ।
दृष्टपत्यस्मि कैकेय्या परिभूता सुखच्युता ।
य एव मे हितान्वेषी कश्चिद्भवति राघव ।
स एव मम कैकेय्या मद्द्वेषाद्द्विष्यते जन । [5]

[(l 1) M4 सद स मे भागधेयैश्चिरान्नाम नश्यति —(l 2) M4 नाशिनी (for नाशिनी) —(l 3) M4 दृष्टपास्मि च (for दृष्टपत्यस्मि) M4 (inf lin sec m as above) सुख (for परि) M4 (inf lin sec m as above) परि (for सुख) —(l 4) M4 य एवमपि कान्वेषी (for the prior half) M4 पुत्रक (for राघव) —(l 5) M4 राम (for मम) M4 मद्द्वेषो द्विष्यते मम (for the post half)]

—D1 7 (hapl ?) M4 om l 2 —(l 2) B1 (m) नीक्ष्य, D2 4 6 पश्य]

—Thereafter Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 cont, D6 ins l 2 after 23[ab]

435* साहं बहून्यनिष्टानि वाचश्च हृदयच्छिदः ।
सहिष्ये खलु कैकेय्यास्त्वयि राम वनं गते ।
तदसह्यमिदं दुःखं सोढुं पुत्रक नोत्सहे ।
अतोऽथ मरणं मेऽस्तु को वार्थो जीवितेन मे ।

[B1 om l 1 —(l 1)=23[ab] (var) D1 दुःखानि (for [अ]निष्टानि) —(l 2) B1 इष्टे वचसि, D1 3 M4 स(M4 न)हिष्यामि (for सहिष्ये खलु) —(l 3) Ś1 D6 अहं, M4 चिर (for इदं) D1 सद्दे स्थविरं दुःखं (for the prior half) —(l 4) D1 नैव (for को वा) V1 त्वयि राम वनं गते (for the post. half)]

On the other hand, D[g1] Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins after 25

436* निष्फलोपायतया तस्मात् कथं नु स्यामहं सुत ।
कैकेय्या वदनं द्रष्टुं पुत्र शक्ष्यामि दुर्गता ।

[(l 1) G3 निर्वे M3 °कोपितया Dt1 Dd1 Dm1 T1 Cm k t स्व(Dm1 स्वै)त्वादिने(T1 °वद [sic]), M3 सरवामि तत् (sic) Cg as above ॐ Cm विघ्नत्यत्व आर्षः । एव वादिनामिति पाठः । ॐ —(l 2) T3 वचन (for वदनं) Dg1 द्रक्ष्यामि (sic) (for शक्ष्यामि) T3 दुर्गत]

26 [a]) Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 सप्त जातस्य वर्षाणि, D2 4 5 7 सप्तविंशतिवर्षोऽह (L2 °विंशाह [sic] D4 om from र्षोऽह up to दुःखे स in 27[c]) —[b]) Dt1 Dd1 Dm1 transp तव and जातस्य Dg1 पुत्रक, D2 5 7 मे समा (for राघव) Ś1 Ñ V1 B D1 6 दश चाष्टौ च तेनव (V1 ते यव, B1 तेन मे) M4 दशाष्टादश चैव ते —[c]) Dg1 Dm1 T1 2 M2 3 Cm g व्यासितानि, G1 व्यासिथ°, G3 आसीत्ता°, Ct अती° (as in text) Ś1 Ñ B D6 क्षपितानीह काङ्क्षन्त्या, V1 समतीतानि जानीस । D1 M4 सान्त्यासितानि कांक्षन्त्या (M4 कैकेय्या), D2 5 7 क्षपिता काङ्क्षमाणायास् —[d]) Ś1 Ñ B D2 1–7 रक्षतो, V1 प्रायो, Dg1 मम (for मया) D1 क्षये, M4 क्षयात् —After 26 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins D1 4 6 7 ins. l 1 and 2 only after 23[cd]

437* तदक्षयं महद्दुःखं नोत्सहे सहितुं चिरम् ।
विप्रकारं सपत्नीनामेवं जीर्णापि राघव ।
अपश्यन्ती तव मुखं परिपूर्णशशिप्रभम् ।
कृपणा वर्तयिष्यामि कथं कृपणजीविकाम् ।

[(l 1) G2 3 इद (for तद) D2 4 5 7 तमत्यक्ष(D6 तदक्षय) महा(D4 °ह)दुःखं च (for the prior half) D1 चिराद् —(l 2) D2 4 5 1 अपि (for एव) D1 7 वृद्धा, D1 जीर्णा (for जीर्णा) D2 5 च (for [अ]पि) —(l 3) G1 प्रति (for परि) Dm1 पूर्ण (for पूर्णे) —(l 4) T1 – G M3 Ct जीविका, Cm g °का (as above)]

27 D4 om up to दुःखे स in [c] (cf v l 26). —[ab]) D2 5 7 प्रयत्नैश्च (for च योगैश्च) D2 5 7 पराक्रमैः (for परिश्रमैः) Ś1 Ñ V1 B D1 6 (in marg from वासै up to श्रोप in l 1 of 438*) M4 नियमैरुपवासैश्च कर्षयन्त्या कलेवर —[cd]) B1 4 D1 Dd1 Dm1 D1 6 T1 2 G1 3 M1–3 दुःखं, M4 दुःखात्, Cm k t दुःखं (as in text) Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 राम (for मोघं) Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 मया दुःखितया (V1 °त्या) हा सि (for [d]) D2 4 5 7 दुःखं स(D4 om up to स)वर्धितश्च कथं माम त्यक्षत्यसि(D5 [ditto] त्यक्षत्यसि, D2 °ति) —After 27 D1 wrongly repeats 26 as in D1 —After 27 Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 ins

438* नियमाश्चोपवासाश्च ये मया स्वत्कृते कृताः ।
ते मेऽद्य विफलीभूता वनं प्रस्थिते त्वयि ।

[(l 1) D6 reads नियमाश्चो in marg V1 त्वत्कृते मया (by transp) —(l 2) Ñ1 D1 transp मे and अद्य Ś1 D6 त एते विफला जाता (for the prior half). B1 मयि (for त्वयि)]

स्थिरं तु हृदयं मन्ये ममेदं यन्न दीर्यते ।
प्रावृषीव महानद्याः स्पृष्टं कूलं नवाम्भसा ॥ २८

ममैव नूनं मरणं न विद्यते
न चावकाशोऽस्ति यमक्षये मम ।
यदन्तकोऽद्यैव न मां जिहीर्षति
प्रसह्य सिंहो रुदतीं मृगीमिव ॥ २९

स्थिरं हि नूनं हृदयं ममायसं
न भिद्यते यद्भुवि नावदीर्यते ।
अनेन दुःखेन च देहमर्पितं
ध्रुवं ह्यकाले मरणं न विद्यते ॥ ३०
इदं तु दुःखं यदनर्थकानि मे
व्रतानि दानानि च संयमाश्च हि ।
तपश्च तप्तं यदपत्यकारणा
त्सुनिष्फलं बीजमिवोप्तमूषरे ॥ ३१
यदि ह्यकाले मरणं स्वयेच्छया
लभेत कश्चिद्गुरुदुःखकर्शितः ।
गताहमद्यैव परेतसंसदं
विना त्वया धेनुरिवात्मजेन वै ॥ ३२

G 2 17 40
B 2 20 53
L 2 20 40

28 D1 5 7 om 28 —^{a}) D11 Dm1 तु Dd1 Cr m g हि (for तु) —^{b}) Dg1 (द्व)व (for (द्व)त) G1 हि (for यन्न) —^{d}) T1 M2 स्व (for नव) —For 28 Ś1 Ñ V1 B D1 4 M1 subst

439* दुःखेन परिक्लिष्टं हृदयं सीदतीव मे ।
दुर्बलं विपरिक्लिन्नं नद्याः कूलमिवाम्भसा ।

[(l 1) N2 V1 B3 क्लिन्न (for क्लि॰) B2 3 4 D1 M4 दुःखेनाविपरिक्लिन्न(M4 °ष्ट) (for the prior half) M4 om (hapl) the post half of l 1 and prior half of l 2 B3 [ह]द (for [ह]व) —(l 2) V1 दुर्वचन (for दुर्बल वि) Ś1 D5 क्लिन (for क्लिन्न) B1 D1 M4 नद्या (for नद्याः) B2 M4 तीरम् (for कूलम्)]

29 D1 4 5 7 transp 29 and 31 —^{a}) V1 प्रशस्त (for न विद्यते) —^{b}) D4 6 7 मम (for न च) D5 भ)३ शो Dg1 [S]स्तु D2 न (for Sस्ति) Ś1 B1 D6 मम (for यम) Ś1 Ñ V1 B D6 इति , T1 [S पि वा (for मम) D2 4 5 7 न(D5 च) वा यमभ्ये (for यमक्षये मम) —After 29^{ab} D1 ins

440* यासीति राम विनया हृता त्वया । (sic)

—D1 om 29^{d} B1 transp 29^{c} and 29^{d} —^{c}) T1 यदन्तकोऽप्येव T3 यद्न्तकोद्येव (sic) Ś1 D6 प्रभर्पत Ñ V1 B M4 प्रकामति(M4 °त) D2 4 5 7 जिघांसति (for जिहीर्षति) —^{d}) D2 4 5 7 ह्र(D2 हु)यतीं (for रुदतीं) Ś1 D6 गृहीत कोऽस्मि निगृह्य जीवित Ñ V1 B प्रसह्य(V B1 [m also] °गृह्य V1 °सज्य B4 °वृद्) शोकात्(V1 प्रि B3 4 °मि) निकृत्तजीविता —After 29 Ś1 Ñ V1 D6 M4 read 32^{cd} followed by 441*

30 B reads 30 after 441* —^{a}) Ś1 Ñ V1 B D1 4 इदं च D2 4 5 7 स्थिरं तु M4 इदं हि D2 4 5 7 मन्ये (for नूनं) Ś1 Ñ V1 B2 3 D6 मु(N2 स्व)सह(V1 °ष)त B1 4 मुसम्भृ(B1 °स्तु)त, D1 समा** D4 5 7 ममाय, M2 ममाग —^{b}) T2 3 विद्यत Cr m g l as in text (for भिद्यते) D11 M2 नो विदीर्यते, Dd1 Dm1 T1 नाविदीर्यते Ś1 Ñ V1 B D1 4 M4 ममायसं(D1 M4 मुसहतं) यच्छतया न(M4 पि) दाय(N2 B3 [orig] दीर्य D5 °य)त D2 4 7 विभि(D5 °**)यत यद्भुवि नावि दीर्यते D5 °दिद्भुवि दीर्यते —^{c}) Dg1 तु खेदे (sic) D4 5 7 तु(D4 च) वङ्कि वत्(D5 च*) D5 तु यद्वहलस्य G3 हित (for च देहमर्पित) Ś1 Ñ V1 B D6 त्वयैव मुक्ता(Ś1 D6 °क्त) च न यन्(Ś1 D6 °तद् Ñ1 damaged for च न यन्)मृता ह्य(N1 *)ह(Ś1 °द (sic)) D1 त्वयैव मुक्ता च हता मृताप्यहम् M4 त्वयैव मुक्ता न मृता च यद्यहं —^{d}) D11 ध्रुवं स्वकाले, D2 4 5 7 ह्यदेशकाले Ct as in text (for ध्रुवं ह्यकाले) Ś1 Ñ V1 B D1 4 M4 ध्रुवं हि मृत्युर्मम नै(B1 सै [sic])व विद्यते

31 D4 5 7 transp 29 and 31 —^{a}) T1 2 G3 हि Cr m g as in text (for तु) D4 5 6 7 अनर्थकं मम T3 अनर्थकानि मे —^{b}) D6 चीर्णानि (for दानानि) D4 5 7 वाश्च(D4 °कु [sic]) समता(D5 संयम , यम being m m) G2 M1 2 संयमाश्च (for श्च हि) —^{c}) D2 एपद्य (sic) (for तपश्च) T3 अवश्य (for अपत्य) D11 Dd1 Dm1 -काम्यया (for -कारणात्) —For 31 Ś1 Ñ V1 B (reads after 33) D1 4 M4 subst

441* इदं तु तं दुःखमनार्यं मन्यया
सुदुश्चरं तप्तमनर्थकं तप ।
प्रमादिता यद्य कृतान्यया मया
निरर्थकं पुत्र सुरद्विजर्षिभा ॥

[(l 1) B1 3 पुनर् B2 M4 °मे (for तु मे) B4 wrongly repeats श V1 इदं च दुःखं महतीव यन्मया —(l 2) Ś1 D6 सुदुष्कर दुःखम् D1 M4 सुदुष्करं चीर्णम् (for सुदुश्चरं तप्तम्) Ś1 D6 तु च (for तप) —(l 3) V1 प्रमाद्विता (sic) D1 प्रमाल्पिता (by ditto) Ś1 D6 दे (for यद्) M4 मया निरात्मया —(l 4) D1 निरर्थक (by ditto) M4 निरर्थका B1 तत D1 M4 सुत (for पुत्र) Ś1 D6 सुरप्रद्वजा N2 °द्विजर्षिभर (sic ?) D1 द्विजाः सुराश्च]

32 D1 om 32 Ś1 Ñ V1 D6 M4 read 32^{cd} followed by 441* after 29 (cf v.l 29) —^{a}) D2 4 5 7 तु (for

G 2 17 43
B 2 20 55
L 2 20 43

भृशमसुखसमर्पिता तदा
बहु विललाप समीक्ष्य राघवम् ।
व्यसनमुपनिशाम्य सा महत्
सुतमिव बद्धमवेक्ष्य किंनरी ॥ ३३

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे सप्तदशः सर्गः ॥ १७ ॥

हि) N₂ B₃ [अ]काल (for [अ]काले) V₁ यद्वा वाले D₃ मम्य Ñ B₃ यथेच्छतौ (B₃ °ति) V₁ B₄ निजेच्छया B₁ (in also) स्वये°, B₃ स्वके°, Dt₁ Dd₂ Dm₁ यद्° D₄₋₇ नरेश्वरस्, D₆ यदि° (for स्वयेच्छया) —⁶) Ś₁ D₆ हृमेय, B₄ हृमेह् (sic) G₂ ममेव Ś₁ Ñ V₁ B D₃₋₆ M₄ बहु (for गुरु) Ś₁ D₆ नु लित (D₆ °ला) Ñ₁ V₁ B₁₋₄ Dg₁ Dd₁ Dm₁ कपित (sic) (for -कल्पित) D₁₋₇ स्वद्धर्मयों लभते मद्वाचन —⁸) Dm₁ (after corr m as in text) D₇ यता, D₆ गेता (for गता) T₁ गतामद्य (metathesis) D₃₋₄ पतामिहाधद, D₃₋₇ पैतमपदा (for पैतमद्य) —⁴) T₁ [आ]त्मना (for त्वया) D₄₋₇ [आ]त्मजा (D₇ °ज) (for [आ]त्मजेन वै) —For 32ᶜᵈ Ś₁ Ñ V₁ B (followed by 30) D₆ M₄ subst

442* मयैवमर्थिव निर्जीविता ध्रुवं
सुदु विना राम विवाहृता त्वया ।

[(1 1) Ś₁ V₁ D₆ M₄ न (V₁ नि [sic] M₄ नु) जीविता D₆ दुः (for ध्रुवं) —(1 2) M₄ विजीविता (for सुदुर्मिता) M₄ transp विना and त्वया]

—After 32 Dg₁ Dt₁ Dd₁ Dm₁ S (except M₄) ins

443* क्वायामि किं जीविगहशा से ध्रुवा
त्वया विना चन्द्रनिभाननप्रभ ।
अनुव्रजिष्यामि वनं त्वयैव गौ
सुदुर्बला चापमिवानुकर्षुया ।

[(1 2) M₃ transp त्वया and विना Dt₁ °प्रभा (sic) T₃ चन्द्रकननप्रभ, M₃ °निभाननेन —(1 4) M₃ सुदुर्बला (sic) Dt₁ Dd₂ Dm₁ T₃ G₃ M₃ Cm t [अ]मिव (T₃ °व) गुण, Cg k (as above)]

33 ᵃ) M₄ inf lin sec m सु in असुखम् D₁ असाध्य यत् (for समर्पिता) Dt₁ Dd₁ Dm₁ यदा, D₃ तदानीं (for तदा) Ś₁ Ñ₁ V₁ B₁₋₄ D₆ M₄ असाध्य तसु (B₁ M₄ तय) सा (V₁ e) V₂ D₃ समवा (B₃ °..) व्य तय सा (V₃ m तय सा) (for समर्पिता तदा) G₂ भृमता (metathesis) सुप्त सर्वम्ददा —ᵇ) D₃ °वं च D₃₋₇ भरद्वयो (for समीक्ष्य राघवम्) Ś₁ Ñ V₁ B D₁₋₄ M₄ नृप (V₂ marg) मपि (D₁ °e) यो विललाप दु विना —ᶜ) Dt₁ Dm₁ T₂ निशाप्य Cm निशाम्य (as in text) Ct महद्व्यसनं पुनः निशाम्य। Ś₁ Ñ V₁ B D₁₋₇ M₄ व्यसनमिमम् (Ś₁ D₆ °मिय) वीक्ष्य राघवं (B₁ °वं गतं B₁ °वं गत) —ᵈ) V₂ B₁ पुत्रं सुतम् (B₁ ditto) Ś₁ वेगटि, D₃ नृपतीव (unmetrical) D₄₋₇ गौतमी D₃ गौतमीयी (for किंनरी) —After 33 B reads 441*

Colophon —*Sarga name* Ś₁ Ñ V₁ B D₁₋₇ कौशल्याविलाप (V₁ in figs) —*Sarga no* (figures words or both) Ñ₁ D₁₋₃ D₆ om Ś₁ Dg₁ Dt₁ Dd₁ Dm₁ D₃ T G M₁₋₃ 20 V₁ B₁₋₄ 26 V₂ M₄ 18 D₇ 73 D₄₋₂₂ D₃ 25 —After colophon, D₆ concludes with रामाय नमः । श्रीः । T₁ श्रीरामचन्द्राय परब्रह्मणे नमः G M₁₋₃ श्रीरामाय नमः

१८

तथा तु विलपन्तीं तां कौसल्यां राममातरम् ।
उवाच लक्ष्मणो दीनस्तत्कालसदृशं वचः ॥ १
न रोचते ममाप्येतदार्ये यद्राघवो वनम् ।
त्यक्त्वा राज्यश्रियं गच्छेत्स्त्रिया वाक्यवशं गतः ॥ २
विपरीतश्च वृद्धश्च विषयैश्च प्रधर्षितः ।
नृपः किमिव न ब्रूयाच्चोद्यमानः समन्मथः ॥ ३
नास्यापराधं पश्यामि नापि दोषं तथाविधम् ।
येन निर्वास्यते राष्ट्राद्वनवासाय राघवः ॥ ४
न तं पश्याम्यहं लोके परोक्षमपि यो नरः ।
अमित्रोऽपि निरस्तोऽपि योऽस्य दोषमुदाहरेत् ॥ ५
देवकल्पमृजुं दान्तं रिपूणामपि वत्सलम् ।
अवेक्षमाणः को धर्मं त्यजेत्पुत्रमकारणात् ॥ ६

G 2. 18. 8
B 2. 21. 6
L 2. 21. 6

18

☞ D1 missing for Sarga 18 (cf. v.l. 2. 12. 12). —Before 1, Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 6 M4 ins.:

444* पुनरेव तु दुःखार्ता कौसल्या राममब्रवीत् ।
न श्रोतव्यं त्वया राम पितुः कामवतो वचः ।
इहैव वस किं तेऽसौ राजा वृद्धः करिष्यति ।
न गन्तव्यं त्वया वत्स जीवन्तीं मां यदीच्छसि ।

[(l. 1) Ś1 D6 M4 सु; B1 D2 च, D5 स्त (for तु). B1 transp. दुःखार्ता and कौसल्या. D1 कौशिल्या. B4 वाक्यम् (for रामम्). —(l. 2) D1 2 5 पुत्र (for राम). M4 कामान्वित (for कामवतो). —(l. 3) B3 स्त्र (for [ए]व). B3 किं, D3 त्वां स (for वस). M4 न (for ते). Ñ इहैव वसता किं ते (for the prior half). D1 2 5 वृद्धो राजा (by transp.). —(l. 4) B1 राम, D5 M4 पुत्र (for वत्स). B3 मा (for मां).]

Dm1 begins with ॐ.

1 ᵃ) Dg1 Dd1 तदा, Cg तथा (as in text). D5 [अ]पि (for तु). Ś1 Ñ V1 B D1-6 M4 तथा (B3 अथ) रामातुरां (V1 च मातरं) दृष्ट्वा. —ᵇ) D1 कौशिल्या राम. —ᶜ) Ś1 Ñ V1 B D1-6 M4 धीमान् (for दीनस्).

2 ᵃ) Ñ1 ममाप्यद्य, B1 Dm1 (after corr. as in text) ममाप्येतद्; Dt1 समाप्येवद् (sic), D2 4 5 7 मम ह्येतद्. —ᵇ) Ś1 D6 यदार्ये (by transp.). Ñ2 (with hiatus) V1 B3 (after corr. as in text) D1 2 4 7 आर्यो यद्, M4 श्रेव यद् (for आर्ये यद्). —ᶜ) Ñ V1 B राज्यमितो, M3 राजश्रियं. —ᵈ) Ś1 D6 वृद्ध, D4 7 स्त्रियो (for स्त्रिया). Ñ B D1 M4 स्त्रीसक्त्येन (B3 [gloss] कैकेयीवाक्येन) प्र(D2 M4 °क्य प्रति)चो(D2 नो)दित, V1 स्त्रीवाक्यप्रचोदित (subm.).

3 ᵃ) Ñ V1 B D1 M4 विपरीतम(D2 °ग)तिर्वृद्ध. —ᵇ) Ñ V1 B D1-6 M4 स्त्रीजित. काम(B3 [also] °क)लालस (B4 मानसः). —ᶜ) Ñ V1 B D1 M4 राजा (for नृप.). Ñ1 B1 Dm1 इति, Ñ2 इह; V1 किं तु; Dg1 अपि (for इव). D2 नो. —ᵈ) D1 नोद्यमान. Ñ V1 B D1 M4 कैकेय्या पक्षमापत.

4 Ś1 D6 om. 4 and 5. —ᶜ) D5 निर्वासिति. Dg1 राज्याद्. —For 4, Ñ V1 B D1 M4 subst.:

445* नापराधं हि पश्यामि न दोषमणुमप्यहम् ।
रामस्य येन राज्ञायं राष्ट्रान्निर्वास्यते वनम् ।

[(l. 1) Ñ3 नापराध च, V1 अपराध न. V1 दोषमनुपम् [sic]; D1 दोषगुणम्. B4 [अ]य (for [अ]हम्). —(l. 2) Ñ B1 रामस्तु. B3 (also as above) मे न (for येन). Ñ1 [अ]प, B3 यद्; M4 हि (for [अ]य). V1 रामोय राज्ञा (for राज्ञाय राष्ट्रात्).]

—After 4, Dg1 G2 3 M1 Ck ins., G1 ins. after 5:

446* अद्य वृद्धं हनिष्यामि दुर्गं कामवशं गतम् ।
स्त्रिया युक्तं सुनिर्लज्जं धर्मयुक्ते नृपे तथा ।

[(l. 1) Dg1 Ck अहं हनिष्ये पितरं (for the prior half). Dg1 वृद्ध (for दुर्गं). —(l. 2) G1 सुनिर्लज्जा (sic). Dg1 ह्रीयुक्तं च विर्निर्लज्ज (for the prior half). Dg1 मद्युक्त, G1.3 सगुणस्, Ck धर्मा° (as above). G3 यथा.]

5 Ś1 D6 om. 5 (cf. v.l. 4). —ᵃ) D2 4 6 7 च (for त). —ᶜ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G2 3 M1 3 Cr m g t स्वमित्रो, G1 स्वामित्रा, M2 स्वामित्रो. G1 वा. G2 [ऽ]सि (for the second ऽपि). D2 4 7 पितापि हि निरस्तस्य; D5 अमित्रो हि नरस्तस्य. —ᵈ) D5 उद्भावहेत्; M3 उपाहरेत्; Cr g उदाहरेत् (as in text). —For 5, Ñ V1 B D1 M4 subst.:

447* न च पश्यामि तं लोके योऽस्य दोषमुदाहरेत् ।
अमित्रोऽप्यनतिक्लिष्टो निरमित्रस्य धीमतः ।

[(l. 1) M4 हि (for च). Ñ2 B1 M4 उपाहरेत्.]

—After l. 1, B3 ins.:

447(A)* सर्वतश्च स्त्रवत्येते पुत्रो ज्येष्ठः राजगुणाकर ।

—(l. 2) Ñ2 V1 B2-4 हि, D1 [ऽ]थ (for ऽपि). V1 [अ]अनिक्लिष्टो, B3 (also) [अ]नभिक्लिष्टो, D1 न चाक्लिष्टो. Ñ1 निरमित्रस्य च (hypm.), D1 नरमित्रस्य.]

—After 5, G1 ins. 446*.

6 ᵃ) Ś1 Ñ V1 B D1-6 M4 देवसत्त्व. Ś1 Ñ V1 B2 4 D4-7 M4 मृदु दां(Ś1 सां)त, B1 सुदं (sic) दांतं, B3 D1 सु(B3 [also] D1 मृ)दुदांतं, M2 सत्त्व दांतं. —ᵇ) D1 इव (for अपि). —ᶜ) Ś1 V2 B2 4 Dd1 Dm1 D2 4 7 M3 अपेक्ष्यमाण; Dt1 अवेक्षमाण; T1 damaged for क्ष, Ct °ण. (as in text) (for अवेक्षमाणः). ☞ Ct: अधर्मं अधर्म-]

G 2 18 9
N 2 21 7
I 2 21 7

तदिदं वचनं राज्ञः पुनर्बाल्यमुपेयुषः ।
पुत्रः को हृदये कुर्याद्राजवृत्तमनुस्मरन् ॥ ७
यावदेव न जानाति कश्चिदर्थमिमं नरः ।
तावदेव मया सार्धमात्मस्थं कुरु शासनम् ॥ ८
मया पार्श्वे सधनुषा तव गुप्तस्य राघव ।
कः समर्थोऽधिकं कर्तुं कृतान्तस्येव तिष्ठतः ॥ ९
निर्मनुष्यामिमां सर्वामयोध्यां मनुजर्षभ ।
करिष्यामि शरैस्तीक्ष्णैर्यदि स्थास्यति विप्रिये ॥ १०
भरतस्याथ पक्ष्यो वा यो वास्य हितमिच्छति ।
सर्वानेतान्वधिष्यामि मृदुर्हि परिभूयते ॥ ११

विग्रहम् । ※ —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D6 अकारण, Dg1 D4 5 7 G1 2 M1 2 4 °णे, Cg °णात् (as in text)

7 ᵃ) D2 4 7 वाक्य (for इद) —ᶜ) D2 4 5 7 क कुर्याच्छासन वीरो —ᵈ) M3 राजधर्मम् —For 7 Ś1 Ñ V1 B D1 6 M3 subst D5 subst 1 1 only for 7ᵃᵇ

448* पुनर्बालस्य वृद्धस्य स्त्रीजितस्य विशेषत ।
क कुर्याद्वचन तस्य क्षत्रधर्मार्थविद्बुध ।

[(l 1) Ñ2 यथा (sic) बालस्य B3 (also as above) स्त्रीजितस्य, B4 पुनराश्रय (sic). D5 पुनर्बाल्यस्य वृद्धस्य स्त्रीजितस्य विशेषत —(l 2) D1 M3 राज्ञो (for तस्य) B4 धर्मस्य (for धर्मार्थ) Ñ2 विद्विष V1 राज्ञो धर्मार्थविद्बुध (for the post half)]

8 ᵇ) कश्चिद् D1 नृप, D7 जन (for नर) —ᵈ) Ñ B3 काकुत्स्थ (for आत्मस्थ) D1 M3 शासनं कुरु (by transp) ※ Ck आत्मसंस्थ कुरु स्वदाशासेव राज्ये प्रवर्तय । ※ —After 8 D5 ins 449*

9 ᵃ) Dg1 पार्श्वेन, T1 पा स (damaged) G1 पार्श्वेषु (for पार्श्वे स) —ᵇ) D2 4 5 7 transp तव and गुप्तस्य —ᶜ) D2 4 5 7 मुख द्रष्टु T1 2 M1 (ऽ)प्रिय° Cr m g t as in text (for ऽधिक कर्तुं) —ᵈ) D4 [ए]व (for [इ]व) —For 9 Ś1 Ñ V1 B D1 6 M3 subst while D5 ins after 8

449* भूत्वे ते मयि पार्श्वस्थे राज्यानास्यर्थमुद्यते ।
यौवराज्याभिषेकस्य विघात क करिष्यति ।

[(l 1) Ñ1 मयि च V1 हि मयि B1 तु मयि (for ते मयि) Ś1 D6 राज्यकार्यार्थम्, B1 राज्यग्रहणार्थम् D1 राघवो वार्थम्, D5 त्वयि राज्यार्थम् (for राज्याग्रहणार्थम्) —(l 2) B4 यौवराज्ये D1 6 M3 [अ]भिषेकस्य B1 क (sic)]

10 ᵃ) T1 3 G3 कृत्स्नाम् (for सर्वाम्) —ᵇ) D2 4 5 7 G1 2 M1 पुरुषर्षभ —ᵈ) T3 तिष्ठति (for स्थास्यति) D2 4 5 7 विग्रहे —For 10 Ś1 Ñ V1 B D1 6 M3 subst

450* निर्मनुष्यामयोध्या हि कुर्यां राम शितै शरै ।

[D1 तु (for हि) B3 कुर्यामि Ś1 शरै B1 om शरै]

11 ᵃ) G3 भरतस्यापि Dg1 T2 3 G1 3 M3 पक्षो वा, D2 4 5 7 वा पक्षे, Cm g t as in text (for पक्ष्यो वा) —ᵇ) Dg1 [अ]प, M3 [अ]पि, Cm t as in text (for [अ]स्य) D5 हृत्सुम्, G1 3 [अ]हितम् (for हितम्) —ᶜ) Dt1 Dd1 Dm1 सर्वांस्तांश्च, D1 सर्वेषेप, D4 5 सर्वमप, D7 सर्वं सर्व (for सर्वानेतान्) D2 4 5 7 G3 हनिष्यामि —ᵈ) T2 वा (for हि) T3 परिभू ते (moth eaten) —For 11 Ś1 V1 B D6 M3 subst

451* यौवराज्यविघात त य कुर्वीत नृपाज्ञया ।
भरतस्यापि वा पक्षे यो गृह्णीयाद्धनेश्वर ।
त पापमद्यैव प्रेषयिष्यामि यमक्षयम् ।

[(l 1) Ś1 Ñ2 D6 यौवराज्ये Ñ1 [अ]विघात, V1 [अ]भिघात Ś1 D6 क (for य) M3 यौवराज्याभिषेकस्ते न कियेत नृपाज्ञया —(l 2) V1 भरतस्य च Ñ2 B3 भवत्य B4 पक्ष (for पक्षे) —(l 3) Post half hypm D1 प्रेषयेह M3 प्रेषयिष्ये D6 यमान्त्य]

and then cont while D1 6 (l 1 2 only) ins after 11

452* नायमद्य क्षमाकालस्तेजो दर्शय राघव ।
क्षमी होकरसो राम लोकेन परिभूयते ।
कैकेय्या नियत राजा नेदितोऽद्य मरिष्यति ।
त्वया तस्य विभिन्नस्य श्रोतव्य न कथचन ।
कं हि धर्मं समाश्रित्य त्वामसौ त्यक्तुमिच्छति । [5]

[Ñ1 om l 1 —(l 1) Ś1 D6 नायम शक्तिकालस्ते (for the prior half) —(l 2) V1 क्षमात्लेकरसो (sic) M3 after corr *m/ lin sec m* as above D1 6 M3 वी(D1 वी)र (for राम) B3 (m also) य क्षत्रियत्वो राम (for the prior half) Ñ2 B3 लोके च B1 लोकेषि B4 (m also) लोके स D6 लोको लोकापे रिव (for the post half) —After l 2 D3 ins 454* —(l 3) D6 कैकेय्या V1 नियत (sic) (for नियत) M3 मरि, मरे (for मरिष्यति) —(l 4) D1 M3 transp त्वया and तस्य D1 M3 न श्रोतव्य (by transp) B4 कदाचन —(l 5) Ś1 D6 नु (for हि) B4 (also as above) कि धर्मं समाश्रित्य D1 M3 कारण कि(D1 कि) नु(M3 कि)मुद्दिश्य (for the prior half) B3 (also) त्वा मयस (for त्वामसौ) Ñ2 B3 D1 भ्रक्षि(D1 °ति [sic]) (for इच्छति)]

—D1 M3 cont (further)

453* त्वां त्यक्त्वा भरतं चापि को राजानमिच्छति ।

—After 11 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 4 5 (after l 2 of 452*) 7 T G M1-3 ins

454* प्रोत्साहितोऽयं कैकेय्या सतुष्टो यदि न पिता ।
अमित्रभूतो निःसङ्ग बध्यतां बध्यतामपि ।
गुरोरप्यवलिप्तस्य कार्याकार्यमजानत ।

त्वया चैव मया चैव कृत्वा वैरमनुत्तमम् ।
कास्य शक्तिः श्रियं दातुं भरतायारिशासन ॥ १२
अनुरक्तोऽस्मि भावेन भ्रातरं देवि तत्त्वतः ।
सत्येन धनुषा चैव दत्तेनेष्टेन ते शपे ॥ १३
दीप्तमग्निमरण्यं वा यदि रामः प्रवेक्ष्यति ।
प्रविष्टं तत्र मां देवि त्वं पूर्वमवधारय ॥ १४
हरामि वीर्याद्दुःखं ते तमः सूर्य इवोदितः ।
देवी पश्यतु मे वीर्यं राघवश्चैव पश्यतु ॥ १५
एतत्तु वचनं श्रुत्वा लक्ष्मणस्य महात्मनः ।
उवाच रामं कौसल्या रुदन्ती शोकलालसा ॥ १६
भ्रातुस्ते वदतः पुत्र लक्ष्मणस्य श्रुतं त्वया ।
यदत्रानन्तरं तत्त्वं कुरुष्व यदि रोचते ॥ १७
न चाधर्म्यं वचः श्रुत्वा सपत्न्या मम भाषितम् ।
विहाय शोकसंतप्तां गन्तुमर्हसि मामितः ॥ १८

G. 2. 18. 23
B. 2. 21. 22
L. 2. 21. 21

उत्पथं प्रतिपन्नस्य कार्यं भवति शासनम् ।
बलमेव स्थिमाश्रित्य हेतुं वा पुरुषोत्तम । [5]
दातुमिच्छति कैकेय्यै राज्यं स्थितमिदं त्वया ।

[(l. 1) M2 शोत्मारितम्. D2 [ऽ]पि, D4 6 7 हि, M2 ग़ (for स्य). Dd1 Dm1 D4 6 7 M1 2 स(D4 6 स) दुष्टे; T G1 3 दु(T2 °ष्टु)ष्टे, G2 म हुष्टे, M3 संदिष्टे, Ct सहुष्णे (as above). —(l. 2) G2 -मूढे (for मूढे) Dg1 reads from सग up to मपि in marg Dg1 नि रक. D4 7 निरम Dg1 T G M1 2 वध्यानां बध्यमान् (by transp) M3 (after corr. sec. m. as above) इति (for कार्य) D4 6 7 यार्यमारम(D4 7 °पतय, D5 °रस्य)ने त(D5 6 य)दा (for the post half). —D2 4 6 7 om. l. 3 and 4. —(l. 4) Dm1 (before corr. as above) M3 उत्पथ, Cm.g °द (as above). —(l. 5) M2 बलस्येन (sic) D2 हतु, D5 दातु (for हेतु) —(l. 6) Dg1 T2 G1 2 राज्य स्थितम्, Dt1 Ct वयस्थितम्, G3 राज्य° (for राज्य स्थितम्) Dd1 Dm1 राज्येनदुःस्थित (for the post. half) D4 6 7 प्रयच्छेद्धरतायेद राज्य निहतकण्टक]

12 [ab]) D2 साह्यमय, D5 सार्व मया (for चैव मया) Ś1 Ñ V1 B D1 4 M4 विग्रहोय कृतोनेन(V1 °तस्तेन) त्वया सह मयैव(Ñ2 B3 °थापि) च —[c]) Ś1 Ñ1 V2 B4 D2 4–7 (D5 after corr as in text) कस्य (for कास्य) D2 6 7 महीं (for श्रियं) Dg1 को हि राम श्रियं दातुं —[d]) Ś1 Ñ B D1 4 M4 दत्तादिव, V1 om., Dg1 [अ]रिसूदन। T2 [अ]रि विनाशन (sic) M2 3 [अ]रिनाशन D4 6 7 आत्मज(D5 [before corr.] °जे)देन राघव.

13 [b]) Dm1 देवि, M1 देव (for देवि) —[c]) Dm1 [ए]तद् (for [ए]व) —[d]) D4 7 दत्तेष्टेन च —For 13, Ś1 Ñ V1 B D1 4 M4 subst and read after 456*

455* तथैवानुरक्तोऽस्मि रामं भ्रातरमग्रजम् ।
आयुधं तेन सत्येन पादौ चैवालभे तव ।

[(l. 1) D1 4 राम. —(l. 2) Ś1 M4 -यायकृतेन, V1 आयुधेन (for आयुधं तेन). D1 M4 [आ]लभामि ते]

14 [b]) D2 4 प्रविक्ष्यति. —[d]) T2 3 G2 M1 दवधारय(M1 °चक्रमे also in marg.), G3 अभिधारय. D2 4 6 7 पूर्वमेवो (D4 °वा)पधारय. —For 14, Ś1 Ñ V1 B D1 4 M4 subst. and read before 455*:

456* प्रविवक्षति रामोऽस्य यदि दीप्तं हुताशनम् ।
पूर्वमेव ततो देवि प्रविष्टं विद्धि मामपि ।

[(l. 1) V1 आ प्रवेक्ष्यति, D1 प्रतिक्षति (sic) —(l. 2) D1 इति (for अपि) Ś1 D4 अवधारय (for विद्धि मामपि)]

15 [a]) D2 4 6 7 दु स वीर्याद् (by transp., D4 6 °र्यां [sic]) —[c]) Dg1 Dt1 D2 4 5 7 M3 देवि, D2 4 5 7 पश्यात्र; M3 पश्यति. —For 15, Ś1 Ñ V1 B D1 4 M4 subst.:

457* अद्य पश्यन्तु मे वीर्यं सर्वशो युधि मानवा ।
रामाज्ञया तु लशल्यमयमद्योद्धरामि ते ।

[(l. 1) D1 सर्वशो (for सर्वशो.). D1 M4 युधि (for युधि). —(l. 2) Ś1 B4 D1 4 अहम्; B1 (inf. lin., also as above) 3 (also) इमम् (for अहम्).]

—After 15, Dt1 Dd1 Dm1 T2 G M1 2 Ck ins

458* हनिष्ये पितरं वृद्धं कैकेय्यासक्तमानसम् ।
कृपणं चास्थिरं बालं वृद्धभावेन गर्हितम् ।

[(l. 1) G2 वृद्धा (sic) G2 [आ]सक्तमनस (for -[आ]सक्तमानसम्) G1 M2 कैकेय्या बध्यमानन (for the post. half). —(l. 2) Dt1 Dd1 च स्थिरं (for चास्थिरं) Dt1 Dd1 Dm1 बाल्ये Dm1 मोहितं (for गर्हितम्)]

16 [a]) Ś1 Ñ V1 B D1 4 M4 इत्येतद्; D2 एतत्सु; D4 एवं तु (for एतत्तु) —T2 om. (hapl.) from श्रुत्वा in 16[a] up to वच in 18[a] —[d]) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 6 M3 रुदती D2 4 6 7 विह्वला (for लालसा) Ś1 Ñ V1 B D1 4 M4 तु सशोकपरिप्लुता.

17 T3 om. 17 (cf. v.l. 16) —[a]) Ś1 Ñ V1 B D1 4 M4 वचनं राम, M3 वचनं पुत्र (for वदतः पुत्र) —[b]) D2 4 6 7 वच श्रुत(D4 7 शुभं) (for श्रुतं त्वया). Ś1 Ñ V1 B D1 4 M4 श्रुतं भक्तिमतो(Ś1 D4 °युत) हितं. —[c]) D5 तद् (for यद्) D2 4 6 7 G2 3 M3 Ck कार्यम्; Ct m as in text (for तत्त्वं) Ś1 Ñ V1 B D1 4 M4 एतदेव विमृश्य(D2 °श्या)सु. —[d]) Ś1 Ñ V1 B D1 4 M4 क्रियतां(M4 °तं), D2 4 6 7 मानिष्ठ (for कुरुष्व).

18 T3 om. up to वच. in [a] (cf. v.l. 16) —[a]) Dm1 न चाधर्म्यं; D2 4 6 7 अधर्मिष्ठं(D5 °ष्ठं [sic]) (for न चाधर्म्यं). —[b]) D2 मास (sic) (for मम) —[c]) D2 शोक-

धर्मज्ञ यदि धर्मिष्ठो धर्मं चरितुमिच्छसि ।
शुश्रूष मामिहस्थस्त्वं चर धर्ममनुत्तमम् ॥ १९
शुश्रूषुर्जननीं पुत्र स्वगृहे नियतो वसन् ।
परेण तपसा युक्तः काश्यपस्त्रिदिवं गतः ॥ २०
यथैव राजा पूज्यस्ते गौरवेण तथा ह्यहम् ।
त्वां नाहमनुजानामि न गन्तव्यमितो वनम् ॥ २१
त्वद्वियोगान्न मे कार्यं जीवितेन सुखेन वा ।
त्वया सह मम श्रेयस्तृणानामपि भक्षणम् ॥ २२
यदि त्वं यास्यसि वनं त्यक्त्वा मां शोकलालसाम् ।
अहं प्रायमिहासिष्ये न हि शक्ष्यामि जीवितुम् ॥ २३
ततस्त्वं प्राप्स्यसे पुत्र निरयं लोकविश्रुतम् ।
ब्रह्महत्यामिवाधर्मात्समुद्रः सरितां पतिः ॥ २४

(for शोक) —^{d}) D2 4 6 7 T1 G2 M1 3 मा(D4 5 7 न, D5 M3 मा) वन गतुमर्ह(D5 °मिच्छ)सि ‖ Cf. मा विहाय वन गन्तु नार्हसि ‖ —For 18 Ś1 Ñ V1 B D1 4 M4 subst D5 ins only l 2 after 18

459* न मे सपत्न्या वचनाद्वन न तु गन्तुमर्हसि ।
शोकपावकसंतप्तां मां विमुच्यारिकर्शन ।

[(l 1) Ñ1 B1 3 D1 इहार्हसि V1 त्वमर्हसि —(l 2) B1 शोके Ñ1 पावक B1 3 4 D5 M4 उत्सृज्य D1 उद्दस्ता(sic) (for विमुच्य) Ś1 D6 [अ]रिघ्नम B3 विरघ्न]

19 D5 repeats 19^{ab} after 460* —^{a}) Ś1 Ñ V1 B D6 धर्मं च, D7 सर्वज्ञ, M3 धर्मज्ञो K and B(eds) इति (for यदि) Ś1 D6 धर्मात्मन्, Ñ V1 B धर्मज्ञ(Ñ2 °ज्ञ), Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 4 5(second time) 7 T1 G1 2 M1 3 धर्मिष्ठ D1 6(first time) M4 धर्मं(D5 °र्म) त्व(D1 त्वा), Cm as in text (for धर्मिष्ठो) —^{b}) G3 damaged for मिच्छसि Ś1 Ñ V1 B D1 5(first time) 6 M4 पौ(Ś1 D6 M4 पु)राण(D5 °णा)मनुवर्तसे(D5 °स) —D1 M4 (hapl) om 19^{cd} —^{c}) Ś1 D6 शुश्रूषुर, Ñ V1 B (B1 m also) D5 6 7 शुश्रूषन्, D4 शुश्रूषु (sic) Ś1 B3 (also) D6 च (for त्व) —^{d}) Ñ1 धर्मं चर Dg1 नरधर्मम् (for चर धर्मम्) V1 मनुत्तमम् —After 19 Ś1 Ñ V1 B D5 ins while D1 5 M4 ins after 19^{ab} (D1 M4 owing to om)

460* ततो ममापि वचन धर्मं कर्तुमिहार्हसि ।
पुरा मातुर्नियोगाद्धि राम परशुरामवत् ।
भ्रातृभाव सापत्न्यराज्य चापि दिवौकसाम् ।

[Ś1 Ñ V1 B D6 om l 1 —(l 1) D1 धर्मं कर्तुमितोर्हसि (for the post half) —(l 2) B1 तु (for हि) D1 5 M4 मातुर्नि(M4 °र्नि)योगाद्धि पुरा (for the prior half) —(l 3) Ś1 D6 सापत्न्याद् Ñ2 B1 3 D1 5 सापत्नान् B4 अथ (sic) (for राज्य) Ñ V1 B1 D1 5 चापि M4 माशे (for चाप)]

—Thereafter D5 repeats 19^{cd}

20 ^{a}) Ñ V1 B1 3 D5 6 शुश्रूषन्, B1 D1 7 G1 शुश्रूष Ś1 D6 M4 (before corr) तत्र, Dd1 Dm1 D5 पुत्र (for पुत्र) —^{b}) D5 6 7 निर(D1 °य)तोऽपि सन् (for नियतो वसन्) —^{d}) B1 3 Dt1 D2 4 6 7 कश्यपस् —For 20 D1 M4 subst

461* तथैव का(D1 क)श्यपो नारी मातृ कृत्वा प्रिय वच ।
यशो लोके महत्प्राप्तं स्वर्गलोकश्च शाश्वत ।

21 B2 reads 21^{ab} in marg —^{a}) D5 यथैव B1 D5 राज्य (for राजा) G2 पूज्यस्(sic) —^{b}) Dg1 G2 (अ)पि T1 2 (अ)पि (for हि) Ś1 Ñ V1 B D4 7 तथाहमपि पुत्रक, D1 M4 तथैवाहम(M4 °हं न)सशय —^{c}) Dg1 त्वामहम्, D2 4 5 7 अहं त्वाम्, T3 त्वा साहम् (for त्वा नाहम्) Ś1 D6 त्वया ममापि वचनात्, Ñ V1 B D1 M4 म(D1 स)माप्यतस्त(B1 °तीस्त) वचनान्(B1 °नं)

22 G1 om 22 23^{ab} —^{ab}) D5 च (for वा) Ś1 Ñ V1 B D5 6 M4 न चैव त्व(B1 त)द्विहीनाहं जीवेयमिति मे मति (Ñ1 damaged for मति) —After 22^{ab} Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 ins

462* मातुर्वेदय च राम त्व न वन न तुमर्हसि ।
गन्तव्यं यदि चावश्यं मयैव सहितो व्रज ।

[(l 1) D6 अवेक्ष्य Ñ D3 मातामपेक्ष्य राम V1 B1 2,4 D1 M4 मन्वेक्ष्य(M4 °हि) राम त्व (hypm) (for the prior half) V1 वन त्वं न गन्तुमर्हसि (for the post half) —(l 2) V1 B2 4 D1 M4 वा (for च) Ñ2 V1 B3 [अ]नेन (for [अ]वश्य)]

—^{c}) Ñ V1 D2 4 D1 M4 हि मे सह B1 हि सह मम (for सह मम)

23 G1 om 23^{ab} (cf v l 22) —^{ab}) D2 4 5 7 यदि यास्यसि(D5 °सर [hypm]) वन त्व (for ^{a}) D2 7 transp त्यक्त्वा and मां M3 om मां (subm) Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 यदि वा मा(Ś1 D6 मा स M4 त्व मा)परित्यज्य वने यास्यसि राघव —D2 om (hapl ? cf 23^{cd} in D1) 23^c —^{c}) Dg1 Dt1 Dm1 T1 [आ]सिष्ये Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 सत्योऽहं प्रायमासि(Ś1 V1 D6 M4 °सि)ष्ये, D2 4 7 तत प्रायमु(D5 °उ)पासि(D5 °सि)ष्ये M4 तदाहं प्रायमासिष्ये —^{d}) Dt1 Dd1 Dm1 च M1 (अ)हं (for हि) V1 शक्नोमि B3 (m also) D1 शक्ष्यामि D1 शिष्यामि (both sic) T1 वक्ष्यामि

24 ^{ab}) D2 4 7 तत प्राप्स्यस्यधर्मं त्वमतुलं धर्मवत्सल —For 24^{cd} Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 subst

463* मातृहा निरयं घोरं तेनावाप्स्यसि कर्मणा ।

[Ś1 मातृघातीव Ñ1 °हानिरयं B3 °हानिरिय Ś1 तेनावाप्स्यसि V1 D1 6(after corr as above) 6 तेन वाप्स्यसि Ñ V1 B3 [illegible], D1 [illegible] D6 कर्मणा, M4 कल्मषी (for कर्मणा)]

विलपन्तीं तथा दीनां कौसल्यां जननीं ततः ।
उवाच रामो धर्मात्मा वचनं धर्मसंहितम् ॥ २५
नास्ति शक्तिः पितुर्वाक्यं समतिक्रमितुं मम ।
प्रसादये त्वां शिरसा गन्तुमिच्छाम्यहं वनम् ॥ २६
ऋषिणा च पितुर्वाक्यं कुर्वता व्रतचारिणा ।
गौर्हता जानता धर्मं कण्डुनापि विपश्चिता ॥ २७
अस्माकं च कुले पूर्वं सगरस्याज्ञया पितुः ।
खनद्भिः सागरैर्भूमिमवाप्तः सुमहान्वधः ॥ २८
जामदग्न्येन रामेण रेणुका जननी स्वयम् ।
कृत्ता परशुनारण्ये पितुर्वचनकारिणा ॥ २९

G 2 18 36
B 2 21 33
L 2 21 35

—Ś1 D4 om 24cd —c) M2 [अ]धर्मात्. Ñ V1 B D1 2 4 6 7 M1 अ(M1 [before corr] धा)ब्रवा(D1 °घा)प (Ñ1 महाप्राना)ति(D1 °दि)वाक्यमात् —After 24 D1 (l 1 only) 2 4 5 5 ins

461* पुत्रोऽप्यधिका माता धर्मज्ञा कथयन्ति हि ।
कुरु मे वचनं पुत्र मा पितुः परचेतस ।

[(l 1) D5 7 अभ्यधिका D2 7 ह (for हि)]

25 a) Dg1 तदानीं ता, D2 यथा दीना (for तथा दीना) M4 इत्येवं विलपतीं तां —b) Ś1 D4 शोकमूर्छिता, Ñ V1 B दुःखमूर्छिता D1 M4 शोककर्शिता —d) B4 धर्मसंहितं —After 25 Ś1 D4 6-7 ins

465* किमेवं देवि धर्मज्ञे मोहविस्मयया त्वया ।
भाविनं स्मर धर्मं त्वमात्मानं भवतुर्ं तथा ।
भवार्तं परमोदारं तथो मान प्रशाधि माम् ।
आनतोऽपि हि गात्राणी दुःखं पुत्रप्रवासजम् ।

[(l 2) D4 (before corr as above) यदि (for सा) —(l 3) D2 सना (sic) (for तत्) —(l 4) D2 आनतस्यापि D6 7 आनतापि हि D2 आनतस्यापि (sic) (for आनतो पि हि) D2 lacuna for म D4 प्रवासन (for प्रवासजम्)

26 a) D11 वचि G1 वाचि C1 as in text (for नास्ति) G2 विप (for पितुः) —b) Ś1 D1 6-7 समतिक्रमितुं —c) Ś1 D1 T2 M2 त्वां —d) Ñ V1 B D1 M1 तस्मिन्न वचनात्पितुः —After 26 Ś1 Ñ V1 B D4 M1 read 30ab (471*) D1 (along with 472*) 2 4 6 7 read 30 and then 29 (cf v l 29)

27 D1 om (hapl) 27ab —a) D1 2 4 7 G1 M1 [अ]पि (for च) —b) Dg1 D11 D2 4 5 G1 M1 व्रतचारिणा —cd) D1 कण्वेन, D4 कण्वनापि D6 कंडुना (for कण्डुना) Dg1 M1 transp जानता and कंडुना D11 D41 Dm1 D(m) T1 1 च D1 अपि , G1 M1 हि (for अपि) —For 27 Ś1 Ñ V1 B D4 M1 subst

466* कण्डुना च हि विद्वेन वनाधमनिवासिना ।
मर्हिता गौः शिरसा तथैव पितुराज्ञया ।

[(l 2) V1 कंडुना, B4 कण्वा च D4 (before corr वा)कुना च (for कण्डुना च) B1 [च]हि च (by transp) D4 कुद्धेन (for हि द्वेन) Ñ V1 B1 वनाश्रम, B1 वनाश्रम (for वनाश्रम) B4 निवासिन (sic) —(l 2) V1 damaged B1 (m also) महर्षिणी (for महर्षिणा)]

28 D5 repeats 28ab as in D2 after 469* —a) D11 D41 Dm1 D4 7 तु (for च) D4 1 कुले पूर्वं (for कुले पूर्वं) —b) D4 7 पितुर्वच (for [आ]ज्ञया पितुः) —D4 7 om 28cd —c) M1 सागरं पूर्वम् (for सागरैर्भूमिम्) —d) D41 Dm1 समाप्त , Cm as in text (for अवाप्त) —For 28 Ś1 Ñ V1 B D1 4 M1 subst

467* अस्माकं पूर्वजैश्चापि खनद्भिः पितुराज्ञया ।
भूमौ सगरपुत्रैर्महान्सुवधः कृतः ।

[Ś1 V1 (both hapl cf 463*) D1 om l 1 —(l 1) Ñ1 पूर्वजैश्च B1 (also as above) खनि (for खनद्भिः) —(l 2) Ś1 Ñ1 B1 भूमौ D1 सगरस्य भूमिम् (hypm) D4 सागरैरागतैर्भूमौ M1 सगरस्यात्मजैर्भूमि (for the prior half) Ś1 B2 D4 वधः (for सुवधः)]

—Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 M1 cont D5 ins after 28ab

468* तद्वत्त्वं मयैवं देवि पितुर्वचनम् ।

[D1 4 M1 तत्त्व (for तद्वत्) D1 °देवि मा शुच (for the post half)]

—D5 cont further

469* मायाश्च मुनि महिष्यो मातापुत्रावथे ।

—Thereafter D5 repeats 28ab (as in D2

29 Ś1 Ñ V1 B D4 M1 transp 29 and 30ab (including 471*) D1 2 4 6 7 transp 29 and 30 and both the groups read them after 26 —a) B1 यामदग्न्येन, D11 D41 T1 जामदग्नेन, D1 जामदग्न्येन D4 reads from म up to कारिणा in margin —b) Ś1 Ñ V1 B D4 M1 जननस्य रेणुका धीमता —cd) Dg1 हैत्वा D1 7 कृत्वा D1 हता Cm as in text (for कृत्ता) Dg1 D11 D41 G1 M1 3 काननम् Ś1 Ñ V1 B D4 M1 पितुर्वाक्यं परशुना छिन्नस्य पितुराज्ञया —After 29 Dg1 D11 D41 Dm1 T G M1-4 ins

470* पौलस्त्येन च कुबेरे देवमते कृतम् ।
पितुर्वचनमद्यापि करिष्यामि पितुर्हितम् ।

[(l 1) D11 Dm1 T1 4 पि (for देव) —(l 2) Dm1 मद्वेद]

G 2 18 38
B 2 21 35
L 2 21 38

न खल्वेतन्मयैकेन क्रियते पितृशासनम् ।
पूर्वैरयमभिप्रेतो गतो मार्गोऽनुगम्यते ॥ ३०
तदेतत्तु मया कार्यं क्रियते भुवि नान्यथा ।
पितुर्हि वचनं कुर्वन्न कश्चिन्नाम हीयते ॥ ३१
तामेवमुक्त्वा जननीं लक्ष्मणं पुनरब्रवीत् ।
तव लक्ष्मण जानामि मयि स्नेहमनुत्तमम् ।
अभिप्रायमविज्ञाय सत्यस्य च शमस्य च ॥ ३२

30 Ś1 Ñ V1 B D6 M4 transp 29 and 30^ab (including 471*) D1-4-5-7 29 and 30 and both the groups read them after 26 —^a) M3 [इ]द, M5 [प्]व (for [प्]तत्) Ś1 D6 [प्]तेष (for [प्]केन) —After 30^ab, Ś1 Ñ V1 B D1 (after 30) 5 6 M4 ins

471* अरण्यवास साधूनां विशेषेण प्रशस्यते ।
इद च मे कथयता ब्राह्मणाना परिश्रुतम् ।
पुरा कृत पितृवचो यथान्यैरपि साधुभि ॥

[(l 1) B1 -वास्थ (hypm) —(l 2) Ñ B3 मया, D1 तु° (for च मे) D6 प्रतिश्रुत —(l 3) B3 reads sup lin पुरा कृत (as above) Ś1 D6 यद्यैर्]

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

472* पूर्वैरपि कृत देवि ये मया तव कीर्तिता ।
नाह धर्ममपूर्वं ते प्रतिकूल प्रवर्तये ।

[(l 1) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 M3 परिकीर्तिता, G2 3 M1 कीर्तितास्तव (by transp) —(l 2) M3 धर्मसपूर्व]

—^c) Dm1 अभिप्रेत्य Ś1 V1 D6 प्रायश पितृभि सद्भिर्, Ñ B M4 प्रायशश्च(Ñ B3 °शो हि) नृभि सद्भिर्, D1-2-4-5-7 भार्यैरपि कृ(D5 ह)त देवि —^d) Ñ2 B3 कृतो, D5 ततो (for गतो) D5 मार्गं B1 [ऽ]नुमन्यते

31 M4 om (hapl?) 31 D7 om 31^ab —^ab) D1 4 5 न सर्वेन (for तु मया कार्यं) D2 4 5 देवि मा शुच (for भुवि नान्यथा) Ś1 Ñ V1 B D1 6 करिष्ये वचन तस्मात्पितुरथ(Ñ2 B2 4 D1 °रव, B3 °थे) प्रसीद मे —^c) D4 7 सर्वं (for कुर्वन्) —^d) Ś1 B1 Ck किंचित्, Ś1 Ñ V1 B D1 6 न(Ś1 तु) प्रशस्यते, G3 °** D2 4 6 7 विमुह्य(D3 °च्य)ते, Cm g t नाम हीयते (as in text)

32 ^a) Ñ V1 B D1 M4 इत्येवम् (for तामेवम्) Ñ V1 B D1 M4 कौश(D1 °शि, M4 °स)ल्यां, D2 ज*नीं, T3 वचन (for जननीं) Ś1 D6 इत्युक्त्वा चैव(D6 चापि)कौसल्या —^b) Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 रामो लक्ष्मणम् (for लक्ष्मण पुनर्) —After 32^ab, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 4 6 7 T G M1-3 ins

473* वाक्य वाक्यविदो श्रेष्ठ श्रेष्ठ सर्वधनुष्मताम् ।

[D2 4 5 7 अथ (for वाक्य) Dt1 Dm1 (before corr as above) D2 5 T3 G1 3 M1 2 श्रेष्ठ [T3 G1 °ष्ठ (sic)] (for श्रेष्ठ) Dg1 श्रेष्ठ (for श्रेष्ठ)]

—^c) Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 जानामि लक्ष्मणाद्य ते(D1 M4 ते लक्ष्मणाद्य (by transp)) —^d) Ś1 Ñ V1 B D1 6 अभिप्रायम् (for मयि स्नेहम्) M4 रामे सहितमुत्तमं Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 ins

474* मदर्थमपि ते प्राणा मयि जानामि राघव ।
दु खशल्य त्वविज्ञानात्सखदयसि मे पुन ।
तदेव तावद् खं मे यदर्थो मन्यते नृप ।
दु खेन महताविष्ट शेते मोहमुपागत ।
कैकेय्या स्त्रीस्वभावेन घातितो धर्मसकटे । [5]
मूर्च्छामुपागतो राजा न सज्ञा लभते चिरात् ।
अहो कृच्छ्रमहो दु खं यत्पाप कर्तुमिच्छसि ।
धर्मज्ञस्य पितु को नु मादृशो राज्यलिप्सया ।
उत्क्रम्य शासन जीवेत्सर्वलोकविगर्हित ।
मा भूत्स काल सौमित्रे यदह शासन पितु । [10]
इच्छेय समतिक्रम्य मुहूर्तमपि जीवितुम् ।

[(l 1) D1 यदर्थम् Ñ1 भय (corrupt) (for the first अपि) D1 च (for ते) V1 B3 (also) D1 प्राणान् B4 प्राणाम् (sic) M4 प्राणास् (for प्राणा) D1 जाने, M4 त्वत्काश (for the second अपि) B3 D1 M4 लक्ष्मण (for राघव) —(l 2) Ś1 D6 त्वा(D6 [before corr] °व)ज्ञानात्, M4 (after corr pr m) विज्ञानात् B4 मन (for पुन) —(l 3) D1 तम् (for तद्) B3 भाव (for तावद्) D1 यदात्मौ, M4 यदर्थ (for यदर्थो) Ñ1 पुन (for नृप) —(l 4) D6 (before corr) आविष्टे —(l 5) Ñ1 कैकेयी Ñ2 B4 पतितो, B1 पतिता (sic) D1 [अ]घातितो (for घातितो) —All the above MSS (except M4) om l 6 —(l 7) B1 स्वतो (for the first अहो) D1 दु ख महत्कृच्छ्र M4 दु खमहाकृच्छ्र (by transp) (for कृच्छ्रमहो दु ख) Ś1 तत्पाप B1 मत्पाप D6 तत्पाप Ñ1 D1 अहसि, M4 इच्छसि —(l 8) Ś1 V1 D6 कोऽन्य B1 कोऽस्य B4 कोऽपि D1 कोऽपि M4 तादृश् (for को नु) M4 धन (for राज्य) —After l 8, M4 ins

474(A)* को नाम वद मे भित्रे प्राकृतोऽपि पितु सुत ।

—(l 9) M4 समुत्क्रम्य M4 विगर्हित —(l 10) D1 स कालोऽद्य M4 न स काल (for भूत्स काल) V1 B4 D1 यदा, M1 यदाहं (for यदह) —(l 11) Ñ2 B1 इच्छेय]

—After 32^cd Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 4 5 7 T G M1-3 ins

475* विक्रमं चैव सत्य च तेजश्चैव दुरासदम् ।
मम मातुर्महद्दु खमतुल शुभलक्षण ।

[D2 4 5 7 om l 1 —(l 1) Dg1 Dt1 T G1 3 M3 हि, M3 [अ]पि (for [प] च in the post half) —(l 2) D2 4 5 7 सर्वं मत्से(D4 7 °म)व मे दुख (for the prior half) Dg1 T1 3 G2 3 M1 2 मम (Dg1 मे) दुख, D2 4 5 7 मन्यते, T3 M3 मदुत्तं (for अतुल) D4 -लक्ष्मण]

धर्मो हि परमो लोके धर्मे सत्यं प्रतिष्ठितम् ।
धर्मसंश्रितमेतच्च पितुर्वचनमुत्तमम् ॥ ३३
संश्रुत्य च पितुर्वाक्यं मातुर्वा ब्राह्मणस्य वा ।
न कर्तव्यं वृथा वीर धर्ममाश्रित्य तिष्ठता ॥ ३४
सोऽहं न शक्ष्यामि पितुर्नियोगमतिवर्तितुम् ।
पितुर्हि वचनाद्वीर कैकेय्याहं प्रचोदितः ॥ ३५
तदेनां विसृजानार्यां क्षत्रधर्माश्रितां मतिम् ।
धर्ममाश्रय मा तैक्ष्ण्यं मद्बुद्धिरनुगम्यताम् ॥ ३६
तमेवमुक्त्वा सौहार्दाद्भ्रातरं लक्ष्मणाग्रजः ।
उवाच भूयः कौसल्यां प्राञ्जलिः शिरसानतः ॥ ३७
अनुमन्यस्व मा देवि गमिष्यन्तमितो वनम् ।
शापितासि मम प्राणैः कुरु स्वस्त्ययनानि मे ।
तीर्णप्रतिज्ञश्च वनात्पुनरेष्याम्यहं पुरीम् ॥ ३८

G 2. 18. 33
B 2. 21. 47
L 2. 21. 53

—B4 om. 32ᵉ–34. —ᶠ) B1 नाभिप्रायम्. Ś1 Ñ1 B2.3 D1 अभिप्राय, Dg1 Dt1 न त्रि° T1 in/ lin pr m. Cg as in text (for अवि°). —ᶠ) D2.4.5.7 स सत्व(D4 °त्य) स्य, T1 समस्य च (for सत्वस्य च). D2 श्रमस्य (for रामस्य). Ś1 Ñ V1 B1–3 D1.6 M4 नैव(D1 °च) मा (B1.2 ममैव, M4 मा मैव) वक्तुमर्हसि. —After 32 Ś1 Ñ V1 B1–3 D1.6 M4 ins.:

476* साधु लक्ष्मण संशाम्य मम चेदिच्छसि प्रियम् ।
[D1 शमासि (for संशाम्य).]

33 B4 om. 33 (cf. v. l. 32). —ᵇ) D2.4.6.7 धर्मे सत्ये प्रतिष्ठित. —ᶜ) M3 धर्मं. Dg1 (before corr.) संस्थितम् (for -संश्रितम्). Dt1 Dd1 Dm1 अप्येतत् (for एतच्च). D2.4.6.7 धर्माश्रय(D6 °श्रित)हि मे तच्च(D6.7 तच्चैव). —For 33 Ś1 Ñ V1 B1–3 D1.6 M4 subst.:

477* धर्मं स्थिरति परो लाभो धर्मो धारयते धृत ।
न च धर्मा धृतो मेऽन्य पितुराराधनादृते ।

[(l. 1) Ś1 Ñ2 V1 B3 D6 धर्मे. V1 [S]लाभो (for लाभो). D1 धर्म (for धर्मो). V1 नृप, D1 वृष (for धृत). —(l. 2) Ñ1 धर्मो वा धृतो (hypm.). Ñ2 धर्मोधृते. B3 D1 M4 धर्मो(D1 °र्मे) मतो (for धर्मो धृतो). Ś1 D6 मन्ये. Ñ B1.2 (also as above) मेय. M4 सौम्य (for मेऽन्य). V1 न धर्मोऽस्ति मतो मेऽन्य (for the prior half). D1 M4 ऋत (for ऋते). Ś1 D6 पितुराज्ञाप्रहेणश्च (for the post. half).]

34 B4 om. 34 (cf. v. l. 32). —ᵃ) D1.2.4.6.7 संश्रुत्य हि. T1.2 सुसंश्रुत्य. —ᵇ) D1 G3 M3 च (for the second वा). —T3 om. 34ᶜᵈ. —ᶜ) D1.2.4.6.7 कर्तव्य नान्यथा वीर. —ᵈ) D1 आश्रुत्य. D5 जानता. D6.7 चेष्टता (for तिष्ठता). —For 34 Ś1 Ñ V1 B1–3 D6 M4 subst. D1 ins. after 34:

478* करिष्यामीति संश्रुत्य वदत्र पितृशासनम् ।
न कुर्यां यदि सौमित्रे सर्वथैव धिगस्तु माम् ।

[(l. 1) V1 सत्कृत्य (for संश्रुत्य). Ś1 D1.6 M4 वद् (for तद्). —(l. 2) Ñ2 सौमित्रि (sic).]

—B1 cont.:

479* जीवितुं नैव शक्ष्यामि पितुर्वाक्यबहिष्कृतः ।

35 ᵃ) Ś1 शिक्ष्यामि, N1 B1 शक्नोमि, D6 शक्यामि (sic). Dt1 Dd1 Dm1 पुनर्, G3 *तुर् (for पितुर्). D2.4.6.7 पितुर्न शक्ष्या(D4 °क्या [sic])मि (by transp.). —ᵇ) Ñ V1 B2.4 नियोगाद्, B1 (after corr. as in text) 3 (before corr. as in text) नियोगान्. Ñ V1 B3 अपवर्तितु, B1.2 D1 ल्लघुवर्तितु, B4 विनिवर्तितु, D6 (before corr.) हुति वर्तितु. —ᶜ) V1 न पितुर्, D2 पितुर्वा (for पितुर्हि). Ś1 Ñ B D1.6 M4 [अ]नुमत रामे(Ñ1 साम, B4 मन्ये). V1 अनुगत शे, D5 °देव (for वचनाद्वीर). —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B D1.6 M4 समु(D1 M4 °च)दाहृत, D2.4.6.7 [अ]ह प्रणोदित.

36 ᵃ) Ś1 N B D1.6 M4 एता(M4 °ना)मुत्सृज(D1 °ज्य). V1 एतास्त्वरसृज (sic). Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3 T1.2 G1.2 M1 एतां विसृज(D3 [before corr.] °ज्य). M3 एव विसृज, M2 एका विसृज. —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B D1.6 M4 त्वयां (M4 धर्मां)कुला (for धर्माश्रिता). D6 पति, D7 गति (for मतिम्). —ᶜᵈ) G3 आश्रयता तैक्ष्ण्य. D2.4.6.7 वशगो भव. T1 (after corr. as in text) अभि° (for अनुगम्यताम्). Ś1 N V1 B D1.6 धर्ममाश्रित्य स(V1 B2.4 D1.6 म)द्बुद्धिमनुवर्तितुमर्हसि. M4 धर्मोऽयमस्मिन्नस्माके राघवा सम्भवम्.

37 ᵃ) Ñ1 इत्येवम्, M2 तदेवम्. Ñ1 वचन. D2.4.6.7 सौमित्रिं. M3 धर्मात्मा (for सौहार्दाद्). Ś1 Ñ2 V1 B D1.6 M4 इत्युक्त्वा वचन(M4 °नुनयन्) रामो. —ᵇ) Dd1 [अ]प्रत. Ś1 Ñ V1 B D1.6 लक्ष्मण लक्ष्मिवर्धन, D2.4.6.7 लक्ष्मण शुभलक्षण, M4 लक्ष्मण हनुमद्वच. —ᶜ) D2.4.6.7 राम (for भूय). D1 कौशिल्या. —ᵈ) B4 प्राज्ञ *, D2 प्रावहि (sic) (for प्राञ्जलि). B4 शिरसा नर.

38 ᵃ) Ś1 Ñ V1 B D1.6 M4 अनुजानीहि, D2.4.6.7 अनुजानीथ. G2 अनुमन्य*. G2 भा (for मा). —ᵇ) Ś1 N V1 B D1.6 M4 करिष्ये शासन पितु, Dg1 T1.2 G2 M4 गमिष्येऽहमितो वन, D2.4.6.7 गमिष्याम्यहं वन. —ᶜ) G1 M1.2 च (for [अ]सि). Ś1 B2 (m. also) D6 मया (for मम). —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B D1.6 M4 पुनरागमनेन(B2 [m. also] °नाय) च. —After 38ᶜᵈ B1 ins.:

480* यदि विघ्न करोष्यत्र यास्यामि गहन वनम् ।

—ᵉ) D2 पूर्णप्रतिज्ञस्, M2 तीर्णप्रतिज्ञं. Ś1 N V1 B D1.6

G 2 18 54
B 2 21 63
L 2 21 54

यशो ह्यहं केवलराज्यकारणा-
न्न पृष्ठतः कर्तुमलं महोदयम् ।
अदीर्घकाले न तु देवि जीविते
वृणेऽवरामद्य महीमधर्मतः ॥ ३९

प्रसादयन्नरवृषभः स मातरं
पराक्रमाज्जिगमिषुरेव दण्डकान् ।
अथानुजं भृशमनुशास्य दर्शनं
चकार तां हृदि जननीं प्रदक्षिणम् ॥ ४०

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डेऽष्टादशः सर्गः ॥ १८ ॥

M4 कुशली (D1 °लैः) (for च वनात्) —f) I3 moth-eaten for स्म Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 पादौ तु (D4 र) स्पृशामि ते पुन —After 38, Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 ins

481* गच्छेय त्वदनुज्ञातो निर्व्यलीकेन चेतसा ।

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3 4 5 7 T G M1-3 ins

482* ययातिरिव राजर्षिः पुरा हित्वा पुनर्दिवम् ।

[G3 पव (sic) (for इव) M3 यथा (for पुनर्), D2 यथा राज्यं प्रतापवान्, D4 5 7 यथा राजा गतो (D3 °ज्य गतो) वनात् (for the post half)]

—Thereafter, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins a passage given in App I (No 11)

39 a) Ct यशो (as in text) V3 न शोकतो, Dt1 यतो ह्यहं, Dm1 यशो ह्ययं, D1 M4 यशोऽस्य (M4 °घ्य) थै, D1 7 य (D7 स) था ह्यहं Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 देवि न (for केवल) G1 राज्यकारणात् —b) D2 M3 न (D3 मे) पृष्ठतः Dm1 D4 7 ह्यहं (for अलं) Ś1 Ñ V1 B D1 4 6 M4 यदि (D6 ह्यहं) त्वजेयं सुहृतेन ते वचे —c) Ś1 Ñ V1 B D1 6 7 नरलोक (for न तु देवि) T3 damaged for जीवि in जीविते, D1 अदीर्घकालेऽमरलोकजीविते, M4 अदीर्घकालस्य हि जीवितस्य —d) Ś1 Ñ V1 B D1 6 6 वृणोमि धर्मं न (V1 *) D4 6 7 वृणे न (D3 च) लाघवः M3 वृणे पराम्यद्य D1 समयंद (for मधर्मतः) B1 6 महीं न प (B3 **) मेन M3 वृणोमि धर्मादि दारकर्यं पुष . —After 39 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 ins

483* प्रसादये त्वां शिरसा यतव्रते
प्रसीद मे कर्तुमभिज्ञमर्हसि ।
वनं गमिष्यामि नृपाज्ञया ह्यहं
प्रदेह्यनुज्ञां शिरसा गतस्य मे ।

[(l 1) D6 त्वां M4 प्रसादयेय B4 यतमे, D2 (before corr नतस्य मे) [ग]व सुव्रते, D2 4 7 M4 यतव्रता (D3 M4 °त) —(l 2) D1 सप्रीद (metathesis) (for प्रसीद) M4 इदं स्वम् (for अभिज्ञम्) —(l 3) D1 M4 यन् (D1 °ने) गमिष्ये पितुराज्ञया ह्यहं (M4 °रव शाश्वात्) D3 4 6 7 वनं गमिष्याम्यहमाज्ञया पितु —(l 4) M4 नगोरथ्युज्ञां सुव गच्छतामिति]

40 D1 M4 om 40 —a) Ś1 V1 नरर्षभ (subm), D3 4 5 7 नरऋषभ Dg1 स्वमातर —b) Ś1 Ñ V1 B D3 4-7 यदृच्छयान् (for पराक्रमात्) T3 इति (sic) (for एव) —c) D2 अथ (for अथ) Ś1 Ñ V1 B D2 4-7 [आ] मन्त्र्य (for [अ] नुज) Ś1 D4 मतिदृर्धिर्ते तदा, Ñ V1 B प्र (V1 D3 अ) लि (B3 °भि) पानिते तदा, D3 4 5 7 मनुदर्शयंस्तदा, T3 भ ** damaged) T3 अनुज्ञास्य दर्शने (sic) (for अनुशास्य दर्शनं) —d) Ś1 Ñ B D3 4 7 ता हृदि V1 हृदये (for तां हृदि) Ś1 Ñ V1 B D2 4-7 जनी (B1 °*) नीं पुन पुन .

Colophon *Sarga name* Ś1 Ñ V1 B D3 6 श्रीरामवा सुमन्त्र . D2 रामाश्वासनो D3 4 7 रामवाक्यं —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 B1 4 D1 om Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3 T G M1-3 21 Ñ2 B2 3 17 D1 74, D4 7 23 D2 26 M4 19 —After colophon D1 G M3 conclude with श्रीरामाय नम

१९

अथ तं व्यथया दीनं सविशेषममर्षितम् ।
श्वसन्तमिव नागेन्द्रं रोषविस्फारितेक्षणम् ॥ १
आसाद्य रामः सौमित्रिं सुहृदं भ्रातरं प्रियम् ।
उवाचेदं स धैर्येण धारयन्सत्त्वमात्मवान् ॥ २
सौमित्रे योऽभिषेकार्थे मम संभारसंभ्रमः ।
अभिषेकनिवृत्त्यर्थे सोऽस्तु संभारसंभ्रमः ॥ ३
यस्या मदभिषेकार्थे मानसं परितप्यते ।
माता नः सा यथा न स्यात्सविशङ्का तथा कुरु ॥ ४
तस्याः शङ्कामयं दुःखं मुहूर्तमपि नोत्सहे ।
मनसि प्रतिसंजातं सौमित्रेऽहमुपेक्षितुम् ॥ ५
न बुद्धिपूर्वं नाबुद्धं स्मरामीह कदाचन ।
मातॄणां वा पितुर्वाहं कृतमल्पं च विप्रियम् ॥ ६
सत्यः सत्याभिसंधश्च नित्यं सत्यपराक्रमः ।
परलोकभयाद्भीतो निर्भयोऽस्तु पिता मम ॥ ७
तस्यापि हि भवेदस्मिन्कर्मण्यप्रतिसंहृते ।
सत्यं नेति मनस्तापस्तस्य तापस्तपेच्च माम् ॥ ८

G 2 19 7
B 2 22 0
L 2 22 5

19

☞ D5 missing for Sarga 19 (cf. v. l. 2. 12. 12). For Sarga 19 Ś1 Ñ V1 B D1-6 M4 have a different version which is given at the end. Dm1 begins with ॐ T2 श्रीरामाय नमः.

1 ᵃ) D2 कथया, M3 श्वथया (for व्यथया). D4 (before corr.) हीनं. M3 (also as in text) राम (for दीनं). —ᵇ) T3 सविशेषम्. D2.4.7 असर्षेण. D5 असमर्पणो(sic) (for अमर्षितम्). —ᶜ) Dt1 सरोषम् (for श्वसन्तम्). —ᵈ) G1.2 M1 क्रोध, Cg as in text (for रोष). G3 विस्फारि लक्षण.

2 ᵃ) Dm1 सौमित्रे. —ᵇ) G1 प्रिय. —ᶜ) T1 ध***द. —ᵈ) T3 (after corr. sec. m. as in text) M3 सत्यम्. Cr m g t as in text (for सत्त्वम्). —After 2, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 (G3 M1.3 ins. lines 3-4 after 3) ins.; D2.4.5.7 ins. l. 3 only after l. 4 of 485*:

484* निगृह्य रोषं शोकं च धैर्यमाश्रित्य केवलम् ।
अवमानं निरस्यैव गृहीत्वा हर्षमुत्तमम् ।
उपक्लृप्तं हि यत्किंचिदभिषेकार्थमद्य मे ।
सर्वं विसर्जय क्षिप्रं कुरु कार्यं निरत्ययम् ।

[(l. 1) T1 M3 transp. रोषं and शोकं. Dt1 आश्रय (for आश्रित्य). —(l. 2) Dg1 [इ]व. Dt1 [इ]व. G3 M1 [ए]व. M2.3 [ई]व (for [इ]म). T1 धैर्यम् (for हर्षम्). —(l. 3) Dg1 उपक्लृप्त. D5 उपक्लृप्ते. Cg as above (for उपक्लृप्तं). Dt1 Dd1 Dm1 यच्चेन मे (with hiatus). D2.4.7 G3 M1.3 च य°. D5 तु य° (for हि यत्किंचिद्). Dt1 Dd1 उत्तम. D2.4.5.7 अत्र मे. T3 उत्तमे (for अद्य मे). —(l. 4) Dt1 Dd1 Dm1 M3 विवर्जय (for विसर्जय). Dt1 निरयम. T2 निरत्यय (for निरत्ययम्). ॐ Cv: निगृह्येत्यादि श्लोकस्यानन्तरं उपक्लृप्तमित्यादिश्लोको द्रष्टव्यः । अस्यानन्तरं सौमित्र इत्यादि द्रष्टव्यः । विपर्यासस्तु लेखकप्रमादकृतः । ॐ]

3 ᵃ) Dg1 Dm1 (before corr.) G3 M1.3 Ck [ऽ]भिषेकार्थो (Dg1 °र्थो) (for ऽभिषेकार्थे). —T3 om. (hapl.) 3ᶜᵈ. —After 3, G3 M1.3 ins. l. 3-4 of 484*.

4 ᵃ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 Cm g k t अभिषेकार्थं. Cr as in text (for अभिषेकार्थे). ॐ Cr: यस्याः कैकेय्याः मदभिषेकार्थं मदभिषेकप्रयोजनमुद्दिश्य मदभिषेक इति पाठः । ॐ —ᶜ) Dg1 G1 मम. G2 M3 मे सा (for नः सा). —ᵈ) M3 सविशोका (sic). —For 1ᶜ-4, D2.4.5.7 subst.:

485* अभिगम्य हि तं किंचिल्लक्ष्मणं लक्षणान्वितम् ।
राघवो भ्रातरं भ्राता व्याजहार प्रियाप्रिये ।
स्वसैन्यमपि वीर्येण विजित्य गुरुवर्धन ।
सौमित्रे योऽभिषेकार्थं तवार्थे तात संभ्रमः ।
तं विसृज्य स्थिरो भूत्वा शृणु चेदं वचो मम । [5]
माता न सा यथा न स्यात्सशङ्केव यवीयसी ।

[(l. 1) D5 [अ]भिग (for हि तं). D7 वाक्य (for किंचिल्). —(l. 2) D2.4 राघव (for राघवो). D5 राघवो (for भ्रातरं). D5 प्रिय वच (for प्रियाप्रिये). —(l. 3) D2.5 स्वसैन्यम् (for स्वसैन्यम्). D5 धैर्येण (for वीर्येण). D5 गुरुवर्षभ (sic). —After l. 4, all the above MSS. ins. l. 3 of 484*. —(l. 6) D7 तस्माद् (for न सा). D4 भूयो (for न स्यात्). D5 सशङ्केव. D5 न शङ्का (for सशङ्केव). D5 तथा कुरु (for यवीयसी).]

5 D2.4.5.7 transp. 5 and 6. —ᵃ) D2.4.5.7 तस्माद् (for तस्याः). D5 सकालय. G2 शायमान् (both sic) (for शङ्कामय). —ᶜ) D2.4.5.7 तस्मान् (D2.4 तस्या) मनसि (for मनसि प्रति). —ᵈ) D2.4.5.7 लक्ष्मण (for सौमित्र). Dg1 (before corr. as in text) उपेक्षितुं. Dm1 Ct p उदीक्षितुं. T1 उपेक्षित. Cm as in text (for उपेक्षितुम्).

6 D2.4.5.7 transp. 5 and 6. —ᵃ) D4.5 नाबुद्धि (D5 °द्धिं [sic]) (for नाबुद्धं). —ᵇ) D2.4 हि (for [इ]ह). D2.7 कथंचन (for कदाचन). —ᶜ) D2.4.5.7 [अ]पि (for [अ]हं). —ᵈ) T2 कृतकल्प. D2 कृत स्वल्प मयाप्रिय. D4.7 कृत स्वल्पमयाप्रिय.

7 ᵃ) D5.7 सत्य (for सत्यः). —ᵇ) T3 सत्य. M3 नित्य (for नित्य). —ᵈ) D2.4.5.7 भीतो भवतु निर्भय.

8 ᵃ) D2.7 तस्माद् (D7 °द्)भिषव तस्मिन्. —ᵇ) D2.4.5.7 [अ]प्रतिपूजित. T2 [अ]पि सहृते (subm.). Cr

G. 2. 19. 8
B. 2. 22. 11
L. 2. 22. 6

अभिषेकविधानं तु तस्मात्संहृत्य लक्ष्मण ।
अन्वगेवाहमिच्छामि वनं गन्तुमितः पुरः ॥ ९
मम प्रव्राजनादद्य कृतकृत्या नृपात्मजा ।
सुतं भरतमव्यग्रमभिषेचयिता ततः ॥ १०
मयि चीराजिनधरे जटामण्डलधारिणि ।
गतेऽरण्यं च कैकेय्या भविष्यति मनःसुखम् ॥ ११
बुद्धिः प्रणीता येनेयं मनश्च सुसमाहितम् ।
तत्तु नार्हामि संक्लेष्टुं प्रव्रजिष्यामि माचिरम् ॥ १२
कृतान्तस्त्वेव सौमित्रे द्रष्टव्यो मत्प्रवासने ।
राज्यस्य च वितीर्णस्य पुनरेव निवर्तने ॥ १३
कैकेय्याः प्रतिपत्तिर्हि कथं स्यान्मम पीडने ।
यदि भावो न दैवोऽयं कृतान्तविहितो भवेत् ॥ १४
जानासि हि यथा सौम्य न मातृषु ममान्तरम् ।
भूतपूर्वं विशेषो वा तस्या मयि सुतेऽपि वा ॥ १५
सोऽभिषेकनिवृत्त्यर्थैः प्रवासार्थैश्च दुर्वचैः ।
उग्रैर्वाक्यैरहं तस्या नान्यद्दैवात्समर्थये ॥ १६
कथं प्रकृतिसंपन्ना राजपुत्री तथागुणा ।
ब्रूयात्सा प्राकृतेव स्त्री मत्पीडां भर्तृसंनिधौ ॥ १७
यदचिन्त्यं तु तद्दैवं भूतेष्वपि न हन्यते ।
व्यक्तं मयि च तस्यां च पतितो हि विपर्ययः ॥ १८

[श]प्रतिसंहृते. —[c]) M3 नैरि (for नेति). —[d]) D2.4.6.7 स(D4.7 स) तापसापर्यैद्धि मां.

9 [b]) M3 तत् (for तु). Dd1 अभिषेकाविधानं तु (sic), D2.4.5.7 अभिषेकाभिलाषि(D5 °ष)त्वं. —[b]) D6 मयि गुंचेन; D2.7 मयि गुंच च (for तस्मात्संहृत्य). —[c]) Dg1 अन्वगेवावम् (sic). —[d]) Dd1 इतः पुर; Dm1 इतः पुरं; D2.4.5.7 अभिरवरन्; G2 M1 इतः पुरात् (for इतः पुनः). ॐ Ch. इतः पुर. पुरशब्दात्पञ्चमी । ॐ

10 [a]) T2 मनः (sic) (for मम). —[b]) G2.3 नृपात्मज (for नृपात्मजा). —[d]) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G M1.3 अभिषेचयता(G2 °धर [sic], G3 °या) (for अभिषेचयिता). —For 10, D2.4.5.7 subst. l. 19–20 of 489* and read after 11.

11 [a]) D5 यदि (for मयि). —[c]) Dg1 D2 (before corr.) [ऽ]रण्ये (for ऽरण्य). D2.4.5.7 हि (for च). Dm1 कैकेय्यां (for °य्या). —After 11, D2.4.5.7 read l. 19–20 of 489*.

12 [ab]) Dt1 D5 प्रणिहिता(D5 [before corr.] °ते) येन। D3 प्रणिहिन्नैवेय, D4.7 प्रणिहिता चेयं (for प्रणीता येनेयं). Dt1 D5 मनश्चानु समाहितं. Ct cites [ab] as in text. —[cd]) Dt1 Dd1 T G M1–5 all Cs तं (for तत्). Dg1 Dm1 तु; Ck as in text (for तु). Dg1 संक्लिष्टुं; Cg as in text (for संक्लेष्टुं). T1 damaged from र in माचिरम् up to राज्यस्य in 13[b]. D2.4.5.7 मातापित्रोः प्रियं कर्तुं यतोऽहं तत्र किं पुनः. —After 12, Dm1 ins. राम सीता ॐ.

13 T1 damaged up to राज्यस्य in 13[b] (cf. v.l. 12). D2.4.5.7 read 13 after 16. —[a]) Dt1 D5 कृतोत एव (for कृतान्तस्त्वेव). —[b]) D2.3 दृष्टव्यो (sic) (for द्रष्टव्यो). Dd1 Dm1 Ct विवासने; D5 M3 प्रवासने; Cm as in text (for प्रवासने). —[c]) D4.5.7 हि (for च). —[d]) T1 पूर्वं (for एव).

14 [a]) D2.4.5.7 विप्रप्रतापाः (for प्रतिपत्तिर्हि). —[b]) Dt1 पेड्ने, D5 पीडनं (for पीडने). —[c]) Dm1 reads न दैवो in marg. M3 दैवो वा (for दैवोऽयं). Dt1 Dd1 G1 यदि तस्या न भावोऽयं. ॐ Ct: यदि कृतान्तविहितप्रेरितोऽयं भावोऽभिप्रायो न भवेत् । ॐ —[d]) T2 कृतांतविहतो भवेत् (sic). —For 14[cd], D2.4.5.7 subst.:

486* बुद्धिर्यदि न मे भावसेवं भावो भवेत्पुनः ।

[D2 मम (for न मे). D4.7 भावत्; D5 तादृ (for भावम्). D5 पद्म भाव भवेत्पुन (for the post. half).]

15 [a]) D2.4.7 जानीषे (for जानासि). —[c]) G1 M1 भूतपूर्वः; M3 भूतपूर्व, Cv,r,m,g,t as in text (for भूतपूर्वं). D2.4.5.7 तथा तासां (for विशेषो वा). —[d]) Dg1 Dd1 Dm1 तस्यामपि, Cm,g as in text (for तस्या मयि). D2.4.5.7 मयि से(D5 स्वे)षु सुतेषु वा.

16 [a]) D2.4.5.7 -निवृत्त्यर्थैः G1 -निवृत्यर्थं. —[b]) D2.4.5.7 प्रवासार्थं च; G3 प्रवासार्थं तु. D4.7 दुर्धैः (for दुर्वचैः). —[c]) D5 वाक्यम् (for वाक्यैर्). D2 तेनाः, D4.5.7 मान्यद् (for तस्या). —[d]) Dg1 Dd1 Dm1 नान्यं दै(Dd1 दे)वात्; D2.4.5.7 दैवादिति, G1 नान्यदेवात्; Cm,g as in text (for नान्यद्दैवात्). D4 समे कृते (for समर्थये). G2 नान्यदेवार्थं मर्थये. —After 16, D2.4.5.7 read 13.

17 [a]) D2 प्रकृतिसारं वा (sic). D4.7 वि(D5 प्र)कृतिसारंश्च (for प्रकृतिसंपन्ना). —[b]) T3 राजपुत्र (for °त्री). —[c]) Dd1 D4.7 T3 G M1–3 ब्रूयात्सु; Dm1 ब्रूयात्सु; D2 प्रयात्सु (sic), T1 भूयात्सु (for ब्रूयात्सा). ॐ Cm,k भर्तृसंनिधौ कथं ब्रूयात् । ॐ —[d]) Dt1 Cp मत्पीडं; Ct °डां (for मत्पीडां).

18 [a]) D5 च (for तु). Dm1 यद् (for तद्). D2.4.5.7 transp. यद् and तद्. —[b]) D2.4.5.7 निरात्मने (for न हन्यते). ॐ Ct: तद्दैवं पञ्चसु भूताधिष्ठातृषु महात्मस्वपि न हन्यते । ॐ —[c]) D7 च मयि (by transp.). —[d]) D2.4.5.7 पतितं तद्विपर्यये.

कश्चिद्दैवेन सौमित्रे योद्धुमुत्सहते पुमान् ।
यस्य न ग्रहणं किंचित्कर्मणोऽन्यत्र दृश्यते ॥ १९
सुखदुःखे भयक्रोधौ लाभालाभौ भवाभवौ ।
यस्य किंचित्तथाभूतं ननु दैवस्य कर्म तत् ॥ २०
व्याहतेऽप्यभिषेके मे परितापो न विद्यते ।
तस्मादपरितापः संस्त्वमप्यनुविधाय माम् ।
प्रतिसंहारय क्षिप्रमाभिषेचनिकीं क्रियाम् ॥ २१
न लक्ष्मणास्मिन्मम राज्यविघ्ने
माता यवीयस्यतिशङ्कनीया ।
दैवाभिपन्ना हि वदन्त्यनिष्टं
जानासि दैवं च तथाप्रभावम् ॥ २२

G 2 19 22
B 2 22 30
L 2 22 20

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे एकोनविंशः सर्गः ॥१९॥

---

19 [a]) Dt1 Dd1 D2.4 T G1 M2.3 Ck t कश्च, Cm as in text (for कश्चिद्) G3 देवेन (for दैवेन) —[b]) D5 योयम् (for योद्धुम्) D7 उत्सहसे (sic) D4.7 सह (for पुमान्) —[c]) D3 तस्य (for यस्य) D (ed) न —[d]) Dt1 Ct कर्मणोन्यस्त, D2.4.7 कृतमेवास्य, D6 °ण्योन्यत्र (sic) G3 °णस्तत्र (for कर्मणोऽन्यत्र)

20 [ab]) D1 भयोद्वेगौ (for भयक्रोधौ) Dd1 सुखदु ख भय क्रोधौ (sic) G3 सुखदु खभयक्रोधौ, M3 सुखदुःख भयक्रोधा (for [a]) M3 भयाभये (for भवाभवौ) D4 लाभालाभ भयाभवा, M2 लाभालाभे भयाभये (for [b]) D3.6.7 सुख दु ख(D7 °खे)भयोद्वेगला(D7 °लो)भालाभभवाभवा(D5 °भौ जयाजयौ) —[c]) Dg1 Dm1 D2.4 T2.3 G M1-3 Cm g k यच्च किंचित्, D5 य°श्चिच्च D7 यत्किंचित्, Ct as in text (for यस्य किं°) D3 यथाभूत —[d]) D2.4.6.7 सर्वं (for ननु) D1 देवस्य (for दै°) — After 20 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2.4.7 T G M1-3 ins

487* कृपयोऽप्युग्रतपसो दैवेनाभिप्रपीडिताः ।
उत्सृज्य नियमांस्तीव्रान्भ्रश्यन्ते काममन्युभिः ।
असंकल्पितमेवेह यदकस्मात्प्रवर्तते ।
निवर्त्यारम्भमारब्धं ननु दैवस्य कर्म तत् ।
एतया तत्त्वया बुद्ध्या संस्तभ्यात्मानमात्मना । 5]

[Before l 1, D4.7 read l 5 —(l 1) D2 ऽपि न (for ऽपि) Dg1 [इ]दं प्रपीडिता, Dt1 [अ]भिसंश्रिता Dm1 [अ]पिप्र°, D4 [अ]भिनिपीडिता T2 [का]दि° G3 [अ]पि प्र° M2 [अ]भिपपीडिता (for [अ]भिप्रपीडिता) —(l 2) D4 तीक्ष्णान्, T2 तीव्रा (for तीव्रान्) D2 भ्रश्यन्ते, D4.7 विविशुः, T G3 पुनरे, Cm g as above (for भ्रश्य न्ते) —G3 om l 4 —(l 4) Dt1 T2 Ct निवर्त्यारम्भमारब्धं (T2 °भ) D2 व्याहत्यारम्भमारब्ध, D4.7 व्यावार्य च समारब्ध(D4 [marg sec m]°क्षेप) (for the prior half). D2.4.7 सिद्धि (for ननु) M3 दैवकर्म ॐ Ct ननु दैवस्य कार्ये प्रत्विनि । निपत्येति पाठे निपातेत्यर्थ । ॐ —After l 4 Dm1 ins राम —D4.7 read l 5 before l 1 —(l 5) D2 (before corr) तत्त्वया D7 तु त्वया (for तत्त्वया) D2 विभाव्य, D4.7 निश्चित्य, D5 विमृश्य (for संस्तभ्य) M3 मात्मना (for आत्मना).]

21 [a]) D2 च (for ऽपि) G1 व्याहतेऽभिषे° —[b]) D2.4.5.7 जायते (for विद्यते) —[c]) D2.4.5.7 तस्मादपरितापस् —[d]) Dm1 तम् (sic) (for त्वम्) D2.4.7 [अ]नुविधत्स्व, D5 [अ]नुविपस्व (sic) (for °धाय) —[e]) D4.7 प्रतिसंहर मे भ्रातर् —[f]) Dt1 D5 T2 अभिषेचनिका (D5 °का T2 °कीं) Dm1 अभिषेचार्की D2 क्रिया Dg1 D4.7 आभिषेचनिका (Dg1 °निकी) क्रिया —After 21, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

488* गभिरेव घटैः सर्वैरभिषेचनसंभृतैः ।
मम लक्ष्मण तापस्ये व्रतस्नानं भविष्यति ।
अथवा किं ममैतेन राज्यद्रव्यमयेन तु ।
उद्धृतं मे स्वयं तोयं व्रतादेशं करिष्यति ।
मा च लक्ष्मण संतापं कार्षीर्लक्ष्म्या विपर्यये । 5]
राज्यं वा वनवासो वा वनवासो महोदयः ।

[(l 3) Dg1 T (T2 after corr fr m) G1 M3 राम (for राज्य) Dg1 M3 Cg गतेन, Cgp अनेन as above —(l 4) Dg1 मत्स्नानं Cg व्रतादेशं as above —(l 6) T1 वने वासो (for the second वनवासो)]

22 [a]) Dg1 T G M1-3 खलु कर्मविघ्ने (for मम राज्यविघ्ने) —[b]) Dt1 Dd1 D2.4.7 Ct [अ]भि, Cm as in text (for [अ]ति) Dd1 शङ्कितायाः Dm1 D2.4.5.7 G1.3 M1 Ct शङ्कितव्या Cm as in text (for शङ्कनीया) —[c]) Dg1 दैवाभिपन्ना हि भयं वदन्ति, Dt1 D2.4.5.7 दैवाभिपन्नो (Dt1 °न्ना) न(D2 पि) पिता कथंचित् —[d]) Dd1 जानामि Dt1 Dd1 Dm1 D2.4.5.7 हि (for च) D2.4.5.7 यथाप्रभावं, G3 तथा प्रभाव, Cm यथाप्रभावं (for तथाप्रभावम्) —For Sarga 19 Ś1 Ñ V1 B D1.6 M5 subst.

489* इत्युक्त्वा मातरं रामो भूयो लक्ष्मणमब्रवीत् ।
दृष्ट्वा तथैव तामार्तां निःश्वसन्तमिवोरगम् ।
(3) योऽस्य मदभिषेकार्थं तव लक्ष्मण संभ्रमः ।
तमेवार्हसि कर्तुं त्वं मत्प्रस्थानाय संभ्रमम् ।
(4) यस्या ममाभिषेकार्थं मनो विपरितप्यते । [5]
माता मे सा यथा भूय शङ्कते न तथा कुरु ।
न बुद्धिपूर्वं नाज्ञानात्स्मरामि मातृनन्दन ।
कृतपूर्वमहं वीर स्मरामि क्वचिद्विप्रियम् ।
तस्माच्छङ्काहृतं दुःखं मुहूर्तमपि लक्ष्मण ।
उपेक्षितुमशक्तोऽस्मि जीवितेन हि ते शपे । [10]
मिथ्यावचनभीरुश्च सत्यधर्मपरायण ।
पिता मे निर्भयोऽस्त्वाशु मयि लक्ष्मण निर्गते ।
तस्यापि च भवेच्छङ्का कदाचिन्मयि लक्ष्मण ।
गच्छेत्र वेति सा चापि शङ्का मा भून्महीपते ।
अभिषेकाभिलापे च मुखेन मम लक्ष्मण । [15]
सम्प्रत्येवाहमिच्छामि वनं गन्तुमितः पुरात् ।
(11) मयि चीराजिनधरे जटामण्डलधारिणि ।
गतेऽरण्यं च कैकेय्या भविष्यति मनः सुखम् ।
मयि प्रव्रजिते देवी कृतकृत्या सुनिर्वृता ।
अस्मानसंभिजानातु पितुश्चानृण्यमस्तु मे । [20]
एवं मे निश्चिता बुद्धिर्मनश्चैव समाहितम् ।
न विलम्बितुमिच्छामि मुहूर्तमपि कर्हिचित् ।
कारणं तु कृतान्तोऽत्र द्रष्टव्यो मद्विनिग्रहे ।
यौवराज्याभिषेकस्य तथैवास्य विनिग्रहे ।
कैकेयी च यतश्चैव सदा मा मयि वत्सला । [25]
सत्यं मत्परिपीडार्थं बलाद्दैवेन मोहिता ।
तदुक्तं परुषं यच्च तत्कृतान्तकृतं स्मर ।
नित्यं मातृषु मे प्रीतिर्विशेषेण लक्ष्मण ।
सर्वास्वपि विशेषेण तासामपि तथा मयि ।
अनुक्तपूर्वं कैकेय्या यदुक्तं परुषं रुषा । [30]
कथं प्रकृतिकल्याणी राजर्षिकुलजा सती ।
ब्रूयाद्धि प्राकृतस्त्रीव मां तथा पितृसंनिधौ ।
दैवं स्वभावसंसिद्धमचिन्त्यमिति मे मतिः ।
यद्धृत पतितं मूर्ध्नि मम भाग्यपरिक्षयात् ।
कश्चिद्दैवेन सौमित्रे योद्धुमुत्सहते सह । [35]
यस्येह विग्रहोपायो न कथंचन विद्यते ।
सुखदुःखभयोद्वेगलाभालाभभवाभवा ।
नृणां भवन्ति दैवेन न भवन्ति च लक्ष्मण ।
अवश्यभावि व्यसनं ममैतदिति पश्यत ।
(21ab) व्याहतेऽप्यभिषेके मे परितापो न विद्यते । [40]
तस्मात्त्वमपि मे बुद्धिमनुवर्तितुमर्हसि ।
प्रतिसंहर संभारान्मा च शोके मनः कृथा ।
(22cd) न लक्ष्मणास्मिन्मम राज्यविघ्ने
माता यवीयस्यभिशङ्कनीया ।
न चैव राजा विशङ्कनीयो [45]
दैवे हि कोऽतिक्रमितुं समर्थः ।

[(l 1) M4 transp रामो and भूयो —(l 2) B1 सार्ता, D1 स्वमर्ते (sic) (for मार्ता) —(l 3) V1 अभिषेकाय, Ñ2 अभिषेकार्थे —(l 4) V2 तदेवार्हसि D1 M4 कर्तुमर्हस्येवमे (M4 °तद्)व (for the prior half) Ś1 D6 मत्प्रस्थानेषु (D6 °स) मम (for the post half) —(l 5) V1 यस्या (for यस्या) Ś1 D1.4 M4 मद् (for मम) M4 अभिषेकार्थे D1 M1 मनो विपरितते (for the post half) —(l 6) Ñ1 illeg for मे V1 तथा (for यथा) Ñ1 V1 B4 न शङ्केत, Ñ2 B2.3 शङ्केत न, D1 न शङ्केत, M4 न शङ्केत (for शङ्कते न) B4 तत्र (for तथा) —(l 7) B4 न ज्ञानात् (for नाज्ञा°) B4 Dt माद्मनन्दन —(l 8) V1 तस्या, Dt तात (for वीर) Dt किंचिद् (for क्वचिद्) —Ś1 D6 om (hapl) ll 10-13 —(l 10) B4 भवेक्षितुम् B3 (before corr) मशक्तोऽस्मि (sic) M4 न शक्तोऽस्मि (for अशक्तोऽस्मि) —(l 11) V1 भीतश् (for भीरुश्) —(l 12) V1 भय, V1 B1 स्वस्तु D2 [ऽ]स्तव, M4 त्वस्तु (for ऽस्त्वाशु) —(l 13) Dt हि, M4 न (for च) B4 यदि (for मयि) —(l 14) Ś1 D1 वेति मा चापि न, Ñ1 वेद°, V1 चापि° B2.3 चेति° D1 चतसा चापि (for वेति सा चापि) Ś1 D6 शङ्का मयि महीपते, D1 M4 शङ्का मा पति (M4 मा चापि)पीडयेत् (for the post half) —(l 15) D1 M4 ममाभिषेकाभिलाप (M4 °पो) (for the prior half) V2 मुखेन, M4 यत्नेन (for मुखेन) D1 M4 साधु (for मम) —(l 16) D1 साधन साधम्, D6 मग्रत्येवाहम् (sic) M4 सेवेतात्रेव (for सम्प्रत्येवाहम्) B4 पुरीं (sic) (for पुरात्) —(l 17) Ñ1 धारिणि, V1 धारिणे (for धारिणि) D1 M4 मत्स्य च (M4 हि) सौमित्रे मयि निर्वासिते पुरा (M4 °रात्) —(l 18) Ñ B3 गतेऽरण्ये हि, V1 गच्छे अरण्य (sic) D4 गते वनं च (for गतेऽरण्यं च) Dt M4 विहाय मत्पुत्र (M4 °त्रे) दास्ये राजा सुतप्रसादाय —D2.3.7 subst ll 19-20 for St 10 —(l 19) B1 प्रव्रजिते (sic) Dt M4 चाय (for देवी) M4 om from the post half up to the prior half of l 23 B3 (before corr) कृतकृत्य (for कृतकृत्या) Ñ2 सनिवृत D1 कृतकृत्यास्तु कैकयी (for the post half) —(l 20) Ś1 D6 मयि (for अस्मि) Ñ2 B1 अस्तु ते, B2 अस्तु मे (for अस्तु मे) D1 जानातु मां ब्रुवाणेन राजा लक्ष्मण निर्गत —(l 21) Ś1 सुनिश्चिता Ñ2 मनसैव —(l 22) Ñ1 कर्हिचित् (sic) —(l 23) D5 वै (for तु) Ś1 D6 सौमित्र, Ñ2 द्रष्टव्यो (sic) (for द्रष्टव्यो) B1.4 D1 M4 निरासने, B2 विनाशन (for विनिग्र°) —(l 24) M4 यौवराज्याभिषेके च (for the prior half) —(l 25) B1 M4 तु (for च) —(l 26) V1 B1.2.4 D1 M4 मन्ये (for सत्यं) B4 विरहितार्थं (for परिपीडार्थं) V1 दवेन (for दैवेन) Ś1 D6 बलादेव (D6 °दैव) विमोहिता (for the post half) —D1 M4 read l 27 after l 30 —(l 27) V1 यदुत, D1 M4 तपोक्तं (M4 °क्त [sic]) (for तदुक्तं) B4 परुष (sic) (for परुषं) V1 किंचित्, D6 तच्च, M4 घोर (for यच्च) —(l 28) V1 मातृषमे (sic) B1 मातृषु मत् (for °षु मे) B4 om लक्ष्मण D1 M4 जानामि हि यथा सौम्य नास्ति मातृषु मेंतर —(l 29) B1 सर्वासु, B3 सर्वान्त्वपि (sic) B4 [अ]विशेषेण Ś1 D6 सर्वासामविशेषेण (for the prior half) V2 यथापि (for तथा मयि) M4

२०

इति ब्रुवति रामे तु लक्ष्मणोऽधःशिरा मुहुः ।
श्रुत्वा मध्यं जगामेव मनसा दुःखहर्षयोः ॥ १
तदा तु बद्ध्वा भ्रुकुटीं भ्रुवोर्मध्ये नरर्षभः ।
निशश्वास महासर्पो बिलस्थ इव रोषितः ॥ २
तस्य दुष्प्रतिवीक्ष्यं तद्भ्रुकुटीसहितं तदा ।
बभौ क्रुद्धस्य सिंहस्य मुखस्य सदृशं मुखम् ॥ ३

G 2 20 3
B 2 23 3
L 2 23 3

तस्यामिति हि मे मति (for the post half) —(l 30) B₄ -पूर्वां, M₄ -पूव (for पूर्वं) M₄ पक्ष (for कैकेय्या) V₁ विमुक्त (for पदुक) B₂ पक्ष, B₃ पुत्र (for कथा) D₁ M₄ पक्ष(M₄ कै+य्या) यद् कथा (for the post half) —(l 32) Ñ₁ B₂ प्राकृता कीव, V₁ B₄ M₄ प्राकृतलीवन्(B₄ °मिर्) (for प्राकृतलीव) Ñ₁ मालाब (for मां तथा) —(l 33) Ś₁ Ñ₁ B₁ D₅ M₄ देव (for दैव) Ś₁ D₆ -मसिदिर् (for -मस्मिन्) Ś₁ D₆ अचिरवेति च, M₄ अनिलस्मिति (for अनिलस्मिति) —(l 34) B₄ न (for तन्) Ś₁ D₆ M₄ विपर्य(D₆ °*)यात् (for -परिक्षयात्) —(l 35) Ś₁ Ñ D₆ M₄ कश्च, B₁ कश्चिद्, D₁ को हि (for कश्चिद्) M₄ न (for सह) —(l 36) M₄ यस्य त (for कर्येत्) Ś₁ B₁ D₆ M₄ निग्रहोपायो D₇ यस्य संनिग्रहोपायो (for the prior half) Ś₁ M₄ काचन न (by transp) —After l 36 B₄ reads for the first time l. 41-42, repeating them in their proper place —D₁ om (hapl) l 37-40 —(l 37) B₃ मुश्दु लक्ष्यदेश (also as above) (for the prior half) —(l 38) Ś₁ V₁ B₄ D₆ नूनं —After line 38, B₂ (up to शुभाशुभौ in l 4 in marg) ins

489(A)* पतयो ह्यभिमुख्याश्च तपसा विनिवारणात् ।
दैव नैवाभिवर्तन्ते दानध्यानपरायणा ।
अथ कश्चित्र एवार्थो योऽकस्मादेव लभ्यते ।
शुभाशुभौ का यौमिते स दैवादिति मे मति ।

—(l 39) V₁ वरण्य भावि, D₆ M₄ अवश्यभावि —D₆ reads l 40 41 in marg —(l 40) B₄ व्याहतोप्यभिनेशो मे D₆ विहते° M₄ स्वर्गोहिते (for the prior half) —(l 41) D₁ M₄ मद् (for मे) —(l 42) Ś₁ D₆ प्रतिमर्विनयमान V₁ प्रतिरक्ष्यमाना D₅ परि°, M₄ सत्तपमानस्तान (for the prior half) B₄ (first time) om the post half —(l 43) B₄ राम (for मम) V₁ राज्यभंगे —(l 44) Ñ₁ [अ]पि (for [अ]मि) Ñ₂ -शकिनीय (sic) D₁ शक्तितय्या (for -शङ्कया) —(l 45) Ñ₂ B₃ [अ]त्र (for [द]द) Ñ₂ B₃ D₁ [अ]रि, V₁ [अ]रि (for [अ]त) D₁ M₄ विशपितज्यो —(l 46) Ñ₁ दैव D₁ नु (for हि) D₁ [ऽ]पि क्षपितु (for ऽविनमितु)]

Colophon —*Sarga name* Ś₁ Ñ V₁ B₂₋₄ D₁ लक्ष्मणानुनय, B₁ रामवाक्यं, Dm₁ D₂ ₄ ₇ लक्ष्मणसभाषणो (D₅ °णे) —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ₁ B₄ D₆ om Ś₁ Dg₁ Dt₁ Dd₁ Dm₁ D₂ T G M₁₋₃ 22, Ñ₂ V₁ B₁₋₃ 19 (as in text) D₁ 75, D₇ 24 D₃ 27, M₄ 20 —After colophon D₆ G M₁ ₂ conclude with श्री(D₆ *)रामाय नम, T₃ श्रीरामचन्द्राय नम

20

D₃ missing for Sarga 20 (cf v l 2 12 12) Dm₁ begins with ॐ

1 ᵃ) B₄ रामेति (sic) —ᵇ) Ś₁ Ñ V₁ B₁ ₂ D₁ ₂ ₆ M₄ [ऽ]धोमुख, B₄ [ऽ]गस्मुख, Dt₁ D₄ ₅ ₇ [ऽ]वाक्शिरा, Ct as in text (for [ऽ]ध शिरा) Ś₁ Ñ V₁ B D₁ ₂ ₃ M₄ स्थित, Dt₁ Ct इव, Dd₁ Dm₁ सदा, D₄ ₇ सह (for मुहु) —M₄ om 1ᶜᵈ —ᶜ) Ñ₁ Dt₁ D₄ ₅ ₇ प्याला (for श्रुत्वा) Ñ₂ [अ]ध, Dg₁ [ए]व, Dt₁ D₄ ₅ ₇ [आ]शु (for [इ]व) —ᵈ) Ñ₂ Dt₁ D₄ ₅ ₇ महता (for मनसा) Ñ₁ Dt₁ D₄ ₅ ₇ दैन्यहर्षयो, Dg₁ हर्षदुःखयो (by transp) Cg t as in text (for दुःखहर्षयो) —For 1ᶜᵈ Ś₁ Ñ₂ V₁ B D₁ ₂ ₆ subst

490* दुःखामर्षपरीतात्मा दध्यौ विपुललोचन ।

[B₁ (after corr sup lin as above) दुःखावाह (for दुःखामर्ष) V₁ -पतोगी (for परीतात्मा) Ś₁ D₆ विद्रुतचल, D₁ ₂ अचललोचन (for विपु°)]

2 ᵃ) Dg₁ Dt₁ D₄ ₅ ₇ T₃ C₃ Ck t तथा, Cg as in text (for तदा) D₄ ₇ बद्ध्वा च, D₆ हि बद्ध्वा, T₃ बद्ध्वा तु (by transp) M₂ ₃ तु कृत्वा (for तु बद्ध्वा) Ś₁ Ñ V₁ B D₁ ₂ ₆ स बद्ध्वा (D₁ ₂ बद्ध्वा च) भ्रुकुटीं रोषाद्, M₄ क्रोधेन भ्रुकुटीं बद्ध्वा —ᵇ) G₃ damaged for नरर्षभ —After 2ᵃᵇ, M₄ ins

491* हा कष्टं हा हतोऽस्मीति वाक्यगद्गदमीरयन् ।

—ᶜ) D₁ निरधास D₆ निश्वासो (both sic) G(ed) नि दाधास —ᵈ) G₃ पदस्थ (sic) D₄ ₇ कोपित (for रोषित)

3 ᵃ) Dm₁ D₅ T₃ ₃ वीक्षं (for वीक्ष्यं) D₆ तु (for तद्) —ᵇ) D₆ -कुटिल, D₄ ₇ -सकुच (for -सहित) D₄ ₅ ₇ मुखं (for तदा) —ᶜ) D₄ ₅ ₇ सदा भूरितेजस —For 3, Ś₁ Ñ V₁ B D₁ ₂ ₆ M₄ subst

492* कुपितस्य च तस्यासीद्भ्रुकुटीकुटिलं मुखम् ।
क्रुद्धस्येव मृगेन्द्रस्य दुर्धर्षं भूरितेजस ।

[(l 1) Ś₁ D₆ कुपितस्य तथा साक्षाद्, D₁ ₂ M₄ तस्यासीत्कुपित स्येव (for the prior half) B₄ मुखं कटिल —(l 2) D₂ M₄ [प]व (for [इ]व) Ś₁ D₆ सिंहस्य, Ñ B₂ दुर्दर्शं, B₃ दुर्धरं, B₃ M₄ दुर्दर्शं (for दुर्धर्षं) V₁ भूरि तेजस (sic)]

G 2 20 4
B 2 23 4
L 2 23 4

अग्रहस्तं विधुन्वंस्तु हस्ती हस्तमिनात्मनः ।
तिर्यगूर्ध्वं शरीरे च पातयित्वा शिरोधराम् ॥ ४
अग्राक्ष्णा वीक्षमाणस्तु तिर्यग्भ्रातरमब्रवीत् ।
अस्थाने संभ्रमो यस्य जातो वै सुमहानयम् ॥ ५

धर्मदोषप्रसङ्गेन लोकस्यानतिशङ्कया ।
कथं ह्येतदसंभ्रान्तस्त्वद्विधो वक्तुमर्हति ॥ ६
यथा दैवमशौण्डीरं शौण्डीरः क्षत्रियर्षभः ।
किं नाम कृपणं दैवमशक्तमभिशंससि ॥ ७

---

4 [a]) Dm1 T G M1-3 विधून्वम् D4 5 7 स (for तु) —[c]) D4 ऊर्ध्वं (for ऊर्ध्वं) D2 -शरीर (for °रे) —For 4, Ś1 Ñ V1 B D1 5 6 M3 subst, while D4 5 7 cont after 493*

493* विनिर्धूयाग्रहस्तं च श्वसित् इव कुञ्जरः ।
तिर्यगूर्ध्वं च सवेश्य शिरः सस्तम्य चाव्रवृत् ।

[(l 1) Ñ2 विनिर्धूय (sic) D1 5 M3 स (for च), D4 7 विनिश्व (for श्वसि) —(l 2) V1 सस्तम्य च, D4 चस्तम्य (for सस्तम्य च) D1 [अ]स्तव (metathesis) (for [अ]मदत्)]

—Thereafter all cont

494* खड्ग परामृशन्नोपाच्छ्वसमैरिदारणम् ।

[Ś1 Ñ V1 B2-4 D6 M3 परिमृशन्, B1 परिमृशन्, D4 5 7 चाप्यमृशद् M3 भृशम् (for शेनाच) D1 शेतु (for गृह्य) Ś1 D4 पक्षविदारण N B D1 3 -मर्मविदार(B1 5 °दे)ण, D3 -कर्म° (for -मर्मविदारणम्)]

—After 4, D4 5 7 ins (followed by 493*)

495* असिना तीक्ष्णधारेण स तु समभितर्जिता ।
निरीक्षमाण इव वक्त्र तिर्यग्दृष्टीरसत्तदम् ।

[(l 1) D3 तरसमभितर्जिता (for the post half) —(l 2) D4 5 निरीक्षमाण]

5 [a]) D1 अग्राक्ष्ण (sic) (for अग्राक्ष्णा) G3 damaged for माणस्तु Ś1 Ñ V1 B D1 3 4-7 M3 सरमामर्ष तात्राक्षस् —[b]) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4(marg)-7 M3 ततो (for तिर्यग्) Ñ1 D1 2 वचनम् (for भ्रातरम्) —[c]) V1 सस्थाने D4 अस्थाने (for अस्थाने) Ś1 D4-6 यस्ते, D2 यो ते (sic), M3 यस्य (for यस्य) —[d]) M3 om वै (subm) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4-3 M3 अनेन समं प्रति

6 [a b]) D4 5 7 धार्मधर्म, G3 °लोप (for धर्मदोष) Dd1 [अ]तिविसंकया D4 5 7 [अ]त्युग्र° (for [अ]नतिशङ्कया) Ś1 N V1 B D1 3 4 M3 धर्मलोप(Ś1 °लोभ D3 °लोप M3 °वाद)भयादेव लोकस्याद्ग्भयेन च(Ś1 Ś1 D6 M3 वा) —[c]) Ś1 V1 D6 ईदृश, Ñ2 ह्रीतः (for ह्येतद्) V1 B2-4 कथं हीदृसंभ्रान्त, B1 D1 3 कथं हि नाम, B1 भृश) सम्भ्रान्त D4 7 कथमीदृशम् चेदृश, D1 M3 कथमीदृशमीदृश्(M3 °मुद्धान्तम्) —[d]) V1 वक्तुम् (for वक्तुम्) 1d1 D1 3 (before corr) M3 अर्हसि

7 [a]) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 M3 ह्रीदं(Ñ V1 B1 M3 °व) वाचयम्, D1 Dd1 यथा ह्येवम् T1 M1 3 यथार्थेवम्, G1 3 यथार्थवम्, G3 यथा शैवम् M3 यथैव स्वम् (for यथा दैवम्) Ś1 Ñ2 V1 B1 D6 अशौरीर(Ñ2 °ध B1 °वी D1 °वें) Ś1 B2-4 D4 5 अशौरी(D4 7 °वी)r, M1 °र्ध (for अशौण्डीरं) —[b]) Ś1 Ñ1 V1 B1 3 D6 शौटीर, Ñ2 °व, B2 सौटीरः B1 क कुर्याद्, Dg1 T3 G1 3 °र; D4 7 सौरीर, M1 °र्ध (for शौण्डीर) Ś1 Ñ1 V1 B1 3 4 D1 3.4 7 क्षत्रिया(B2 °यो)न्वय (V1 °य, D3 °ये), Ñ2 क्षत्रमन्वय (sic) B1 क्षत्रियाखर (also °व) Dg1 T3 G1 M3 C3 °म, M1 °षे यत्, Cm L1 as in text (for क्षत्रियर्षभ) —After 7[ab], Ś1 Ñ V1 B D1 3 4-7 M3 ins

496* तेन सार्धं समालम्ब्य सन्नमं शत्रुमर्हसि ।

[V1 सार्ध धर्म, D4 5 7 सार्ध तेन (by transp) (for तेन सार्धं) V1 समालम्ब्य B1 °म्बम्, D1 भवा° (for समालम्ब्य) D1 4 5 7 सवेर (for सन्नमं) M3 कर्तुम् (for शत्रुम्). Ś1 D6 असमर्थ न चार्हसि (for the post. half)]

and thereafter Ñ1 cont

497* अतिरिक्तस्तु तेजस्वी न दैवमनुवर्तते ।

—[d]) G3 damaged for वर्तते —For 7[cd], Ś1 Ñ V1 B D1 3 4-7 M3 subst

498* क्लीबा हि दैवमेवैकं प्रशंसन्ति न पौरुषम् ।

[V1 D1 3 4 7 M3 क्लीबो (for क्लीबा) Ñ1 दैवम् B1 D1 एवं मे(D1 च) (for एवैकं) V1 D1 3 4 7 प्रशंसति]

—and then D1 cont

499* उद्यमे साहसं धैर्यं बलं बुद्धिपराक्रमम् ।
यत्रैते षट् तिष्ठन्ति दैवो (sic) तत्रापि शङ्कते ।

—D1 further cont , while Ś1 Ñ V1 B D1 3 4-7 M3 cont after 498*

500* प्रतीपवादी शास्त्रोति स्वयत्नावायमुपायम् ।
दैवं पुरुषकारेण प्रतिपोढुमर्हसि ।
केवलं च नरेन्द्रं च कस्मात्वद्भौ न शङ्कते ।

[(l 1) B1 (also) प्रतीप°, B1 सं° (for प्रति) V1 B1 D1 3 4 प्रशंसति(D1 °ति) Ñ1 सुयत्नेन (for स्वयत्न) V1 स्वया B1 [अ]श्रुयुः (for [अ]वायम्) —(l 2) V1 D1 दैवं (D1 दैवं) प्रति (hypm) (for °) Ś1 D6 प्रतिपोदुम्, B1 °पेदुम् (sic) V1 M3 °वोढम् D1 3 4 7 °पन्दुम्, D1 °वदुम् (for प्रतिपोदुम्) B1 D1 अप्रिय (sic) —(l 3) D1 3 M3 केवलं च नरेन्द्रं (D1 न चोद्रम् [metathesis]) (for the prior half) V1 कस्मा (for °स्मात्) Ś1 D1 4 5 7 कस्मादतेन दृश्यते (D1 दृश्यं [sic]) (for the post half)]

—After 7, Dm1 ins, इव

पापयोस्ते कथं नाम तयोः शङ्का न विद्यते ।
सन्ति धर्मोपधाः श्लक्ष्णा धर्मात्मन्किं न बुध्यसे ॥ ८

लोकविद्विष्टमारब्धं त्वदन्यस्याभिषेचनम् ।
येनेयमागता द्वैधं तव बुद्धिर्महीपते ।
स हि धर्मो मम द्वेष्यः प्रसङ्गाद्यस्य मुह्यसि ॥ ९

G 2 20. 14
D 2 23. 11
L 2 23 14

8 ᵃ) Dt1 Ct धर्मोपधासक्ता , T2 °भा श्लक्ष्णा C1 r m g as in text (for धर्मोपधा श्लक्ष्णा) —ᵈ) T2 नु (for न) —For 8 Ś1 Ñ V1 B D1 2 2-7 M4 subst

501* तयोर्न प्रतिकर्तव्य कस्मात्पापानुबन्धयो ।
धर्माभ्युपाया सन्त्यन्ये कुशलैः परिचिन्तिता ।

[B1 which is a photostat copy of the original MS is missing from कर्तव्य in 1 1 up to 14ᵃᵇ and erroneously repeats from 14ᶜ-24 probably owing to oversight —(1 1) Ś1 Ñ1 B3 (also) D4 प्रतिपत्तव्य (for °कर्तव्य) Ś1 D2 4 6 7 तस्मात् (for कस्मात्) Ñ1 -बन्धयो (ditto) B3 वद्दो , D4 5 7 M4 भारशो (for बन्धयो) —(1 2) B3 (also as above) धर्माभ्युपाया , D4 7 धर्म्या(D4 र्म) ह्यु° (for धर्माभ्युपाया) V1 स्वर्ने (for सन्त्यन्ये) D3 परि वर्तिता D4 7 °निश्चिता D5 °निश्चिता (for परिचिन्तिता)]

—Thereafter all the above MSS (except B1) cont

502* तैरुपायैरथैसाध्यैर्धर्मैर्येतितुमर्हसि ।
यदि धार्पं स्वयं कर्तुं त्वमेवं न व्यवस्यसि ।
मा नियुङ्क्ष्व करिष्येऽहं वचन यदनन्तरम् ।

[(1 1) Ś1 D6 M4 अर्थसिद्धैर्, V2 अर्थ ** B3 °सिद्धौ D3 कार्यसिद्धैर् D4 5 7 °मिच्छा (for अर्थसाध्यैर्) D2 4 6 7 M4 धर्मे D1 धर्म्यैर् (for धर्मैर्) B3 यतितुम् (for यतितुम्) D5 कर्हति (sic) Ś1 D6 मानर्थं नेतुमर्हसि V2 धर्मे यदि त्वमेच्छसि (for the post half) —V1 om 1 2 —(1 2) Ñ1 चापि, B1 कार्यं, B3 D5 चाय B4 रा य M4 कार्यं (for कार्यं) B4 स्वमेव D1 2 एतदर M4 एव त्व (by transp) (for त्वमेव) B4 व्यवसानि (sic) D4 7 यद्या(D7 °धा)र्थो नाभ्यसूयेत सत्नम चावबुध्यसे D3 यदि चान्येन्व्यमयनि न सम नावबुध्यसे —(1 3) V1 D2 मां नियुन्व(V1 °व [sic]) D4 समायुङ्क्ष्व D7 सम्प्रयुङ्क्ष्व (for मां नियुङ्क्ष्व) D1 2 4 6 7 M4 य(D6 त)न्मानतर हित (for the post half)]

—After 8 Dg1 Dt1 Dm1 T G M1 3 ins

503* ययो सुचरित स्वार्थं शास्त्राद्यपरिनिर्दिष्टो ।
यदि नैवं व्यवसितं स्याद्धि प्रागेव राघव ।
तयो प्रागेव दत्तश्च स्याद्वर प्रकृतश्च स ।

[(1 1) M3 धार्थं (for स्वार्थं) Dg1 (before corr) शौर्यात् (for °शास्त्रात्) —(1 3) G3 damaged for वश्च स°]

9 B1 missing (cf v 1 8) D1 2 4 6 7 M4 repeat 9ᵃᵈ consecutively —ᵃ) V1 विप्रियम् ; M4 (second time) प्रतीपम् (for विद्विष्टम्) Ś1 Ñ V1 B2-4 D1 2 4-7 M4 (D1 2 4 6 7 M4 second time) ह्यारब्ध (for मारब्धं) —ᵇ) D2 (first time) त्वत्तोऽन्यस्य M4 (first time) भरतस्य (for त्वदन्यस्य) Ś1 Ñ V1 B2-4 D1 2 4-7 M4 (D1 2 4 5 7 M4 second time) त्वत्प्रियाल्लोकप्रिय(D1 2 4 7 M4 °हित) कुरु —After 9ᵃᵇ Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

504* नोत्सहे सहितु वीर तत्र मे क्षन्तुमर्हसि ।

[G3 क्षण्तुम् (sic) (for क्षन्तुम्)]

—ᶜ) Dt1 Dd1 Dm1 [द्]वम् (for [द्]यम्) T1 द्वैत (for द्वैध) —For 9ᶜᵈ, Ś1 Ñ V1 B2 4 D1 2 4 7 M4 subst

505* यदर्थं बुद्धिमोहोऽयमीदृशस्त्वामुपागत ।

[D4 7 -समोह (for -मोहोऽयम्) D2 4 6 7 सहसा (for ईदृशः) D3 ताम् (sic) (for त्वाम्)]

—ᵉ) Ś1 Ñ V1 B3 4 Dt1 Dd1 Dm1 D1 2 4-7 M4 Ct सोऽपि (for स हि) D3 धस्य, D5 [स]धर्मो (for धर्मो) —ᶠ) Ś1 Ñ V1 B3 4 D1 2 4-7 M4 य प्रसङ्गाद्विमुह्यसे(Ś1 D4 7 °ह्यसि B3 °क्षसे [sic] D3 °च्यते) —After 9 Ś1 Ñ V1 B3 4 D1 2 4 7 M4 ins

506* लोकस्याप्रियमारब्धं कैकेय्या केवलं प्रियम् ।
एतत्कार्यं नरेन्द्रेण कामतो न तु धर्मत ।
यातिसृष्टाभिषेके ते पुन प्रत्यवगृह्यत ।
रामतीर्थे कृते ह्यत्र किंचिच्च नोपपद्यते ।
क्षुद्राया पापभावाया प्रद्विषन्त्या विशेषत ।   [5]
कैकेय्या वचनं क्षुद्र नैव त्वं कर्तुमर्हसि ।
यौवराज्याभिषेकं च त्यामुपागम्य धर्मत ।
कथं नाम स्थितो धर्मे कुर्यात्तदनृत नृप ।

[(1 1) D5 आरम्भे (for आरब्धं) B3 reads the post half in marg —(1 2) V1 कार्यं D3 (sup lin sec m) कृत (for कार्य) —(1 3) V1 B4 अतिसृष्ट्य (for °सृष्टा) Ñ1 B3 2 D4 7 अभिसृज्या(B3 gloss स्वीकृत्य)भिषेक ते(B3 °कौ ते) D2 2 M4 सत्वातिसृष्टा(D2 M4 °ज्या)भिषेके D5 अतिराज्याभिषेक स (for the prior half) Ñ1 प्रत्यवगृह्यता Ñ2 V1 B3 D1 °गृह्यता B4(gloss निवारयता) 3 D4 5 7 °गृह्य त B3 5 °ता D1 °ता) (for प्रत्यवगृह्यता) D2 पुन स दत्तं च गृह्यते (for the post half) —(1 4) D1 2 यत् D4 M4 त्वत् (for तत्) V2 प्रतीते D4 5 7 M4 प्रतीप (for प्रतीपे) D1 2 M4 [ऽ]पि (for हि) V2 तत्प्रतीपकृतेनैव (for the prior half) Ś1 कश्चन (for किंचित्) M4 P (for न) —(1 5) D1 2 M4 पापशीलाया (for °भावाया) D5 द्विषन्त्या च (for प्रद्विषन्त्या) —(1 6) D1 क्षुद्रं (for क्षुद्र) V1 न त्वं कर्तुमिहार्हसि, D4 5 7 कर्तुं नैव त्वमर्हसि (by transp) (for the post half) —(1 7) Ñ1 V1 त्वाम्, B3 तु (for च) D1 2 M4 यौवराज्याभिषेकाय D6 8 °क च (for the prior half) Ñ1 V1 उपागम्य च धर्मत (for the post half) —(1 8) D1 नामास्थितो V1 कथ धर्मे स्थितो राजा (for the prior half) V1 कुर्यात् (for कुर्यात्) Ñ1 V2 D1 2 नृप (for नृप)]

G 2 20 18
B 2 23 15
L 2 23 18

यद्यपि प्रतिपत्तिस्ते दैवी चापि तयोर्मतम् ।
तथाप्युपेक्षणीयं ते न मे तदपि रोचते ॥ १०
विक्लवो वीर्यहीनो यः स दैवमनुवर्तते ।
वीराः संभावितात्मानो न दैवं पर्युपासते ॥ ११
दैवं पुरुषकारेण यः समर्थः प्रबाधितुम् ।
न दैवेन विपन्नार्थः पुरुषः सोऽवसीदति ॥ १२
द्रक्ष्यन्ति त्वद्य दैवस्य पौरुषं पुरुषस्य च ।
दैवमानुषयोरद्य व्यक्ता व्यक्तिर्भविष्यति ॥ १३
अद्य मत्पौरुषहतं दैवं द्रक्ष्यन्ति वै जनाः ।
यद्दैवादाहतं तेऽद्य दृष्टं राज्याभिषेचनम् ॥ १४
अत्यङ्कुशमिवोद्दामं गजं मदबलोद्धतम् ।
प्रधावितमहं दैवं पौरुषेण निवर्तये ॥ १५

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

507* कथं त्वं कर्मणा शक्तः कैकेयीवशवर्तिनः ।
करिष्यसि पितुर्वाक्यमधर्मिष्ठं विगर्हितम् ।
यद्ययं किल्बिषाद्भेदः कृतोऽप्येवं न गृह्यते ।
जायते तत्र मे दुःखं धर्मसङ्गश्च गर्हितः ।
तवायं धर्मसंयोगो लोकस्यास्य विगर्हितः । [5]
मनसापि कथं कामं कुर्यास्त्वं कामवृत्तयोः ।
तयोस्त्वहितयोर्नित्यं शत्र्वोः पित्रभिधानयोः ।

[(l. 1) T3 तु (for त्वं) T1 damaged for कैकेयीवश —(l 3) Dt1 Dd1 Dm1 Ct यन्य C1 r m g as above Ck यास्त्वय (for यद्यय) —(l 4) G1 धर्म (for धर्मं) G2 संगम्य (for °सङ्गश्च) M1 गर्हित —Dg1 T1 3 G1 3 M1 3 om l 5 K(ed) reads l 5 within brackets. —(l 6) M1 च (for [अ]पि) Dg1 कर्म M3 कार्यं (for कामं) Dt1 Dd1 (before corr) Ct कुर्यास्तां (for कुर्यास्त्वं) —(l 7) Dd1 यनोस् (metathesis) (for तयोस्) Dg1 Dd1 Dm1 M1 शत्रो (for शत्र्वोः) M1 भापितो (for भानयो) G2 केशा पितृस्व॰विनो (sic) M3 पित्रो शत्रवि° (for the post half)]

10 B1 missing (cf v l 8) —ᵃ) G1 damaged for यद्यपि —ᵃ) Dg1 दैवमपि T3 Cv दैवी चापि Cg as in text (for दैवी चापि) T G M1 3 Cv m मता Cr g t as in text (for मतम्) —ᵈ) Dg1 मपि (for तदपि) —For 10 Ś1 Ñ V1 B2 4 D1 3 4–7 M3 subst

508* पापबुद्धिरियं राज्ञो दैवेनापहृता यदि ।
तथाप्युपेक्षणीयोऽयं नैव बुद्धिमता भवेत् ।

[(l 1) V1 पापात् B2 4 D3 4 M3 पाता (for पाप) D4 7 वर्षं (for बु) D4 7 प्राणो (for राज्ञो) D6 देवैन Ñ1 [उ]पहृता V1 [अ]पि हृतो B1 M3 [अ]पि हृता D1 [अ]पि°, D4 7 [उ]पहतो D5 [उ]प° (for [अ]पहृता) D1 यथा (for यदि) Ñ1 न वक्ष्ये पुनरेतया (for the post half) —After l 1 Ñ1 ins

508(A)* बुद्धिमन्नपवस्या * * ता [illegible] ।

—(l 2) Ś1 Ñ1 B1 तथा (for तथा) D4 5 7 हि (for [अ]पि) V1 B1 [उ]पेक्षणीयो B1 (gloss [illegible]) नोपेक्षणीयो (for [उ]पेक्षणीयो) V1 D1 °ये B1 °य) D3 4 5 7 M3 त्वं (D1 ता)वे (for °यं) D3 4 5 7 बुद्धि°]

11 B1 missing (cf v l 8) —ᵃ) Ś1 B2 4 D4 7 दैन्यवीर्यो Ñ V1 B3 बुद्धि° M3 वीर्यहीनो (for वीर्यहीनो) —D4 7 om B2 reads in marg 11ᶜᵈ —ᶜᵈ) Ś1 Ñ V1 B2 4 D1 3 4 5 M3 अविक्लव(B2 °क्लव B3 °क्लीब D1 °क्लिष)स्तु(V2 °श्च) तेजस्वी न दैवमनुवर्तते

12 B1 missing (cf v l 8) —ᵃ) Ś1 पुरुषार्थेन (for °कारेण) —ᵇ) M3 प्रमाधितुं (for प्रबाधितुम्) Ś1 Ñ V1 B2 4 D1 3 4 7 M3 यतते योद्धुं (V1 °ति B1 °च)वर्तितुं (D4 7 च प्रबाधितुं) —ᶜᵈ) Dg1 Cg स (for न) G1 विपन्ना * * प (damaged) M1 न विपन्नार्थ पुरुष (for विपन्नार्थः पुरुषः) Ś1 Ñ V1 B2–4 D1 3 4–7 M3 न स दैवविपन्नार्थ (G(ed)°स्मा)कदाचिदपि सीदति (B2 °दते)

13 B1 missing (cf v l 8) —ᵃ) G1 द्रक्ष्यन्ते (for द्रक्ष्यन्ति) —ᵇ) G3 पदयं (sic) (for पौ°) —Dt1 repeats (wrongly) 13ᵃᵇ up to पौरुषं after 13 —For 13 Ś1 Ñ V1 B (B1 missing) D1 3 4 7 M3 subst

509* लोके पश्यतु पश्यन्तोऽद्य दैवपौरुषयोरिदम् ।
अन्तरं कार्यसंसिद्धौ मनुष्याणां भविष्यति ।

[(l 1) D3 पश्यन्ति D1 [उ]त्र D4 5 7 [उ]भ (for अद्य) V1 D1 4 5 7 दैव(D3 4 °व) पुरुष(D1 °र [sic])यो (V1 D1 °वीर [sic]) (for the post half) —(l 2) D3 4 7 कार्यसिद्धिसमाधाने (for the prior half) M3 मनुष्येषु D1 3 4 5 7 भवेदि (for भविष्यति)

14 B1 missing up to 14ᵇ and erroneously repeats from 14ᵃ–14ᵈ (cf v l 8) Dt1 om 14ᵃᵈ —ᵃ) Ś1 D6 तु D4 7 त्वद् (for मत्) D1 पौरुषमेव (sic) (for °हत) —ᵇ) Dg1 (before corr as in text) द्रक्ष्यन्तु M3 द्रक्ष्यामि (sic) Ś1 Ñ V1 B1 2 4 D1 3 4 7 M3 दैव(D1 दैवं) परस्य(B2 परमत [sic]) मानवा (V1 मानुषा) —ᶜᵈ) Dt1 Ct वैर्यं Dd1 Cg as in text (for यद्) T1 दैवा हतं C1 M3 दृष्टा (for °दाहतं) G1 M1 यथा दैवहतं दृष्ट (for°) M3 भ्रष्टं (for दृष्टं) T1 राज्याभिषेचनं Ś1 Ñ V1 B D1 3 4–7 M3 तव (B2 पौत्र) राज्य(V1 D1 °स्याभि)षेचनम् द्रक्ष्यन्ति समुपागते —After 14 B1 ins

510* अद्यैव सर्वलोकेषु द्रक्ष्यसि च पौरुषम् ।

15 ᵃ) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 5 निरङ्कुशम् D3 4 5 7 मदं कुञ्जरम् Dg1 Dt1 M1 [उ]द्दामं Cg as in text (for [उ]द्दामं) —ᵇ) Ñ V1 B D1 3 M3 अत्यैव च बोधेन Dt1 Dd1 Dm1 G1 अपोद्दामं T1 4 5 7 सैवो D3 4 5 7 चैव G1 °दर्भ (sic) (for °वोद्दामम्) Ś1 D6 repeat in marg 15ᶜᵈ after 17 —ᶜ) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 M3

लोकपाला समस्तास्ते नाद्य रामाभिषेचनम् ।
न च कृत्स्नास्त्रयो लोका विहन्युः किं पुनः पिता ॥ १६
यैर्विवासस्तवारण्ये मिथो राजन्समर्थितः ।
अरण्ये ते विवत्स्यन्ति चतुर्दश समास्तथा ॥ १७
अहं तदाशां छेत्स्यामि पितुस्तस्याश्च या तव ।
अभिषेकविघातेन पुत्रराज्याय वर्तते ॥ १८
मद्बलेन विरुद्धाय न स्याद्दैवबलं तथा ।
प्रभविष्यति दुःखाय यथोग्रं पौरुषं मम ॥ १९
ऊर्ध्वं वर्षसहस्रान्ते प्रजापाल्यमनन्तरम् ।
आर्यपुत्राः करिष्यन्ति वनवासं गते त्वयि ॥ २०
पूर्वराजर्षिवृत्त्या हि वनवासो विधीयते ।
प्रजा निक्षिप्य पुत्रेषु पुत्रवत्परिपालने ॥ २१
स चेद्राजन्यनेकाग्रे राज्यविभ्रमशङ्कया ।
नैवमिच्छसि धर्मात्मन्राज्यं राम त्वमात्मनि ॥ २२

G 2 20 31
B 2 23 27
L 2 23 30

प्रतीपमागत Dm1 प्रधावितमहद् D4 7 प्रधावितुमह G1 प्रधावित° (for प्रधावित°) —d) V1 B3 जितलय

16 a) T2 समस्तास (sic) —b) D1 5 7 राज्याभिषेचने —c) D4 1 नरलोकपते शक्ता D5 न लोका नृपते शक्ता —d) D4 7 विहतु D5 विहतु (for विहन्युः) —For 16 Ś1 N V1 B D1 2 5 6 M4 subst

511* लोकपाला महेन्द्रेण यौवराज्याभिषेचनम् ।
प्रतिहन्तुं न शक्तास्ते किमु तैर्वो नराधिप ।

[(l 1) D6 M4 सेन्द्रेण —(l 2) D6 प्रतिहतु D2 न शक्तोस् (sic) D1 2 अशक्तास (for न शक्तास्) M4 त्रिभिर्लोकैर्नराधिप (for the post half) —After 16 Dm1 reads राम]

17 N V1 B D1 2 M4 transp 17 and 18 —a) Ś1 N2 V2 B1 2 D6 यैर्निवासस्त D5 यो विवासस्त M2 यैर्हि M4 यया वासस्त (for यैर्विवासस्त) Dd1 तथा V3 तत्र (for तव) —b) N1 D1 2 मिथ्या V1 मिंत्रै G2 मितो (both sic) (for मिथो) Ś1 N V1 B D1 2 6 M4 राम D4 7 कर्तुं (for राजन्) V1 समन्वित B1 सुमन्त्रित D1 विचिन्त्य च D5 विचिंतित G1 M2 समुचित (for समर्थित) —cd) Dd1 अरण्य D4 विप्रवत्स्यति V3 त नि° (for ते वि°) Dg1 T G1 M1 तथा समा (by transp) D4 7 द्विय G2 तदा समा (for समास्तथा) Ś1 N V1 B D1 2 4 6 M4 अहं विवासयिष्यामि वाने (B2 °नि) याद्य (M4 तामेता हि) बलान्वित (Ś1 D6 °न्वित) —After 17 Ś1 D4 (in marg) repeat 15cd while M4 ins

512* तपस्वे ये च वत्स्यन्ते निरस्तान्विद्धि तानपि ।

18 N V1 B D1 2 M4 transp 17 and 18 Ś1 D6 om 18 —a) M3 आत (for आशा) D1 Dd Dm1 धक्ष्यामि (for छेत्स्यामि) T1 तम् * स्मि (damaged) D4 7 सो (D7 ऐ) च्यामि शीघ्र (D7 °घ्रं) मा नाधि D5 स्यास्यामि दुष्पमाको हि —b) D4 7 चास्याश्रया D5 तस्याश्रया T2 तस्येच्छया (for तस्याश्च या) —For 18ab N V1 B D1 2 M4 subst

513* अहं छेत्स्यामि पापं ते कैकय्यास्तव च प्रभो ।

[D1 2 तामान्त M4 ते पाप (for पापान्त) D1 तद्व D5 तव च M4 तव (for तव च) N2 B3 प्रभो (for प्रभो)] —M4 cont

514* सर्वथा नैव कर्तव्यमेतत्कार्यं न संशयः ।

—c) M2 अभिषेकविघाताय M4 साभिषेकविधानेन —d) N1 राज्यायवर्तिनो N2 B1 2 राज्यायपवर्तिने V1 भिषेचने B4 राज्यप्रवर्तन D1 राज्या° (for राज्याय वर्तते) D4 7 पुत्र राज्याय शासत (D7 °त)

19 a) Dm1 D5 Ct M3 विरुद्धाय D4 7 विशुद्धाया —b) D4 5 7 [अ] नास्याद् (sic) (for न स्याद्) —c) D4 7 भविष्यति च (for प्रभविष्यति) —d) Dd1 Dm1 तथोग्रं Cm यथोग्रं (as in text) D5 मम पौरुषं (by transp) —For 19 Ś1 N V1 B D1 2 6 M4 subst

515* प्रतापमपि दुःखाय नेदं दैवमुपागतम् ।
प्रभविष्यति राम त्वा मत्पौरुषपराहतम् ।

[(l 1) V1 द्राय (sic) (for दुःखाय) Ś1 D6 नैव L (ed) तव (for नेदं) N2 B3 D1 2 दुःखम् B4 देवम् (for दैवम्) M4 देव मनुजु (for the post half) —(l 2) V1 प्रभविष्यति D1 2 M4 हे (M4 त्वे) राम (for राम त्वा) V1 B4 मत्पौरुषम् V1 धनाहत B4 वपान्त D1 2 M4 बलाहत (for °पराहतम्)]

20 a) Ś1 N V1 B D4 7 बहु Dd ऊर्ध्वं D1 ऊर्ध्वं (for ऊर्ध्वं) B1 वर्ष (for वर्ष) Ś D6 °सहस्रात —b) B प्रजाप्रपाल्यम् (typo) B2 पालम् D1 2 प्रजा पाल्यम् (for प्रजापाल्यम्) Ś1 N V1 B1 3 4 D5 6 मनुत्तम (for अनन्तरम्) B2 प्रजापालनमुत्तम D4 7 शौर्ये नैवोत्तम भवस् —d) Dt1 D3 G3 वनवास Ct °स (as in text) D1 भविष्यति (for गते त्वयि) —After 20 B4 reads (gloss) in marg हे आर्य बहुवर्षसहस्रान्ते त्वयि वनवास गते सति तव पुत्रा प्रजापालन करिष्यन्ति अधुना तु त्वमेव प्रजापालनं कुरु इत्यर्थ

21 a) Ś1 N Dg1 D4 5 पूर्वं (for पूर्व) Ś N V1 B D 6 M4 वृत्तेन D4 7 °र्षयो हि D5 °वृत्ते हि (for °वृत्त्या हि) —b) B4 विधीयते Dd1 Dm1 Ct [s]मिधी Cm °ते as in text (for विधीयते) —cd) Dg1 reads 21d in marg Ś1 N V1 B D1 2 6 M4 पुत्रवत्ते विनिक्षिप्य राज्यं वयसि निर्गत (Ś1 D6 M4 पश्चिमे)

22 a) D4 7 राज्यमनकाग्रे —b) T1 damaged for दै D6 1 [व]बल (for [द]वम्) Dm1 M3 इच्छसि Cm °सि (as in text) D4 5 7 धर्मेश (for धर्मात्मन्) —d) G1

G 2 20 31
D 2 23 28
L 2 23 31

प्रतिजाने च ते वीर मा भूवं वीरलोकभाक् ।
राज्यं च तव रक्षेयमहं वेलेव सागरम् ॥ २३
मङ्गलैरभिषिञ्चस्व तत्र त्वं व्यापृतो भव ।
अहमेको महीपालानलं वारयितुं बलात् ॥ २४
न शोभार्थाविमौ बाहू न धनुर्भूषणाय मे ।
नासिराबन्धनार्थाय न शराः स्तम्भहेतवः ॥ २५
अमित्रदमनार्थं मे सर्वमेतच्चतुष्टयम् ।
न चाहं कामयेऽत्यर्थं यः स्याच्छत्रुर्मतो मम ॥ २६
असिना तीक्ष्णधारेण विद्युच्चलितवर्चसा ।
प्रगृहीतेन वै शत्रुं वज्रिणं वा न कल्पये ॥ २७

आमन (for आमन्ति) D2 7 त्वं राज्य कर्तुमामना, D3 तत्कर्तुं स्वयमामना, M3 राज्यकाम स्वमामनि —For 22, Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 M4 subst

516* न त्व त्रिमर्थं धर्मज्ञ धर्मलोपविशङ्कया ।
कैकेयीवचनाद्धर्म्यं स्वराज्य त्यक्तुमिच्छसि ।

[(l 1) Ś1 D6 समर्थो (for त्रिमर्थं) B4 om (hapl) धर्मज्ञ V1 धर्मपापोपशङ्कया, B1 धर्मलोक° (for the post half) —(l 2) Ś1 B1 4 D1 2 6 कैकेय्या (for कैकेयी) Ñ2 B3 वचन (for वचनात्) Ñ1 B3 कुर्वन्, V1 धर्मं (for धर्म्यं) Ś1 B3 D1 6 स्व, D2 न (for स्व) Ñ2 V1 B3 D1 2 वहसि (for इच्छसि)]

23 a) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4–7 G2 3 M1 3 4 प्रतिजानामि, Cm g k t °जाने च (as in text) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4–6 M4 ते सत्य (D6 सत्य ते [by transp] D6 [before corr.] ते सत्यं) (for ते वीर) —b) Dt1 om मा V1 भूम (sic) B4 भूयां, D1 2 वै स्यां, M4 जह्यां (for भूयं) Ś1 N1 D1 6 7 वीरशब्दभाक्, D2 लोकवीर° (by transp) M4 °तां (for वीरलोकभाक्) —After 23^{cd}, Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 M4 ins

517* यदि प्रतीप दैव ते न विहन्यामुपागतम् ।
फल्गुमेवास्य दैवस्य प्रतीपस्य निवर्तये ।
तदैव तेनसेव्ञामि दैव लोकान्निवर्तितुम् ।
अनिसह्यतम लोके विद्यते मे न किंचन ।
त्वदर्थमुत्सहे ह्येक परिवर्तयितु जगत् । [5]

[(l 1) D2 दथ्ने (for दैव ते) Ñ V1 B3 हि हन्याम् (for विहन्याम्) Ś1 न हनिष्याम्युपागत B4 अनिवाहमपागत (sic) (for the post half) —(l 2) Ñ2 B4 D1 2 M4 अलम्, B3 (also) अहन् (for फल्गुम्) Ś1 [अ]च, M4 [अ]स्मि (for [अ]स्य) V2 फाल्गुने चास्य Ñ1 B4 D1 देवस्य Ś1 B3 D6 निवर्तये, Ñ2 V1 B4 °र्तने, M4 निवारणे (for निवर्तये) —(l 3) V1 नथैव B3 (after corr *sup lin* as above) तथापि B1 तैव D1 न चैव (for तदैव) B4 दैवाल, D2 देव (for दैव) D1 2 M4 लोके (for लोकान्) M4 निवारितु —(l 4) Ś1 Ñ1 D6 M4 अविषह्यतम D1 2 अनिगृह्यतम Ś1 D6 विद्यते (for विद्यते) Ś1 D6 केन (for मे न) D1 2 M4 न मे (D1 तात) किंचन विद्यते (for the post half) M4 om l 5 —(l 5) B4 तदर्थम् (sic) D1 2 तदर्थम् (for त्वदर्थम्) V1 D1 2 M4 उत्सहाम्ये (V1 °ह्ये)क (for उत्सहे ह्येक)]

—Ś1 Ñ V1 B D6 om 23^{cd}, while D1 2 M4 om 23^{c}–34^{d} —c) D4 राज्ये (for राज्यं) D4 5 7 तेऽहं न, G2 M1 तव च (by transp) (for च तव) —d) D4 5 7 यदि (for अहं)

24 D1 2 M4 om 24 (cf v l 23) —a) D6 मङ्गलैर्, Ś1 Ñ V1 B Dt1 D4 5 T2 M1 Ck अ(B4 आ)भिषि(Dt1 °षि)च्यस्व, D6 °ञ्चस्व (sic) Cr m g t as in text (for अभिषिञ्चस्व) —b) B1 ततस् (for तत्र) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D4–7 निर्वृ(Ñ °वृ)तो, B1 (after corr as in text) निभृतो, Dg3 व्याप्लुतो, Cg as in text (for व्यापृतो) V1 M3 [ऽ]भवद् (M3 °द्) (sic) (for भव) —c) Ñ V1 B D4 5 7 अलम् (for अहम्) Ś1 B2 D6 महीपाल (B2 D4 °ल) Ñ °पाला (sic) V1 B1 3 4 D4 5 7 °पाले (for महीपालान्) —d) Ś1 Ñ V1 B D4–7 महीं (for अलं) Ś1 Ñ1 D4–7 पालयितु, Ñ2 V2 B1 2 T2 G1 2 M1 3 धारयितु, B4 धारयते, Cr m g as in text (for वार°) ☙ Ct स प्रतिबन्धकानहं वारयिष्यामीत्याह । ☙ Dt1 क्षम (for बलात्)

25 D1 2 M4 om 25 (cf v l 23) B1 missing from र्था in 25^{a} up to कि in 35^{a} —a) Ñ1 marg B2 (also as in text) स (for न) Ś1 Ñ V1 B2–4 D4–7 शोभार्थम्, T2 शोभार्थाव Cm शोभनार्थाव् (hypm) (for शोभार्थाव्) —b) B4 च, G2 वै, M3 om (subm) (for मे) —T3 om (hapl ?) from 25^{c} 28^{b} —c) Ś1 Ñ1 D4 7 नाबन्धनार्थं मे, Ñ2 D5 नाशूलनार्थं मे, B3 नाबन्धनार्थं हि (for नाबन्धनार्थाय) V1 नशिना धनार्थं मे (sic), B3 (also) न च ज्या बद्नार्थं मे, B4 नासाणि च न शस्त्राणि, D4 (after corr *sec m*) नासि सुबंधनार्थं मे, G(ed) नासिर्वा धनार्थं मे —d) Ñ1 शराह् D6 शिरा (sic) (for शरा) Ś1 D4 6 7 तूणहेतव Ñ1 अर्थ°, V1 तन°, B3 दम्भ L(ed) स्थाण° (for स्तम्भ°)

26 D1 2 M4 om 26 (cf v l 23) D3 missing T3 om (cf v l 25) —a) B3 [अ]कुशलार्थं मे, Dg2 Dd1 Dm1 मथ° Dt1 मथनार्थाय G1 °दहनार्थं (for दमनार्थं मे) —b) Ñ1 सर्वम् (sic) —After 26^{ab}, Dm1 reads राम राम —cd) T1 2 G3 [ऽ]त्यर्थे, Cr g k t as in text (for °त्यर्थं) Ś1 Ñ V1 B2–4 D4 7 न चार्थमभिकाङ्क्षे यश शत्रुवधो मम (Ñ B2 4 °वधोपमः D4 7 °वधे ममः D5 °वधाह [ऽ]ते)

27 D1 2 M4 om 27 (cf v l 23) B1 missing T3 om (cf v l 25) —b) D6 G1 °ज्वलित (for °चलित) —c) D3 प्रतिगृहीतो, Ck परिगृहीतेन (hypm) (for

खड्गनिष्पेषनिष्पिष्टैर्गहना दुश्चरा च मे ।
हस्त्यश्वनरहस्तोरुशिरोभिर्भविता मही ॥ २८
खड्गधाराहता मेऽद्य दीप्यमाना इवाद्रयः ।
पतिष्यन्ति द्विपा भूमौ मेघा इव सविद्युतः ॥ २९
बद्धगोधाङ्गुलित्राणे प्रगृहीतशरासने ।
कथं पुरुषमानी स्यात्पुरुषाणां मयि स्थिते ॥ ३०
बहुभिश्चैकमत्यस्यन्नेकेन च बहूञ्जनान् ।
विनियोक्ष्याम्यहं बाणान्नृवाजिगजमर्मसु ॥ ३१
अद्य मेऽस्त्रप्रभावस्य प्रभावः प्रभविष्यति ।
राज्ञश्चाप्रभुतां कर्तुं प्रभुत्वं च तव प्रभो ॥ ३२
अद्य चन्दनसारस्य केयूरामोक्षणस्य च ।
वसूनां च विमोक्षस्य सुहृदां पालनस्य च ॥ ३३
अनुरूपाविमौ बाहू राम कर्म करिष्यतः ।
अभिषेचनविघ्नस्य कर्तॄणां ते निवारणे ॥ ३४
ब्रवीहि कोऽद्यैव मया वियुज्यतां
तवासुहृत्प्राणयशःसुहृज्जनैः ।
यथा तवेयं वसुधा वशे भवे-
त्तथैव मा शाधि तवास्मि किंकरः ॥ ३५

G 2 20 45
B 2 23 40
L 2 23 45

प्रगृहीतश) Ś1 Ñ V1 B2.4 D4–7 क शत्रो Dg1 क शत्रु T3 [ए]व शत्रु (for मे शत्रु) —d) M3 कल्पयेत् (sic) (for करुणये) Ś1 D6 वज्री वा स समो न च Ñ1 वज्रिणो मानहानये, Ñ2 V1 B1.4 (B3 marg) वज्रिणापि (Ñ1 चक्रेणापि V1 वज्रिणोपि) महाहवे B3 (before corr) वज्रिणो मानशाल्ये, D4.7 °णो नापि मा नमेत् D5 °ण यायमानस, G(ed) वज्रेणापि महाहवे

28 D1.2 M4 om 28 (cf v l 23) B1 missing (for 28 T2 om 28ab (cf v l 25) Ś1 Ñ V1 B3.4 D4.7 transp 28 and 29 —b) Ś1 D6 दुस्तरा V1 दुश्चराम् (sic) (for दुश्चरा) Ś1 N V1 B3.4 D6 तथा B3 चरा B3 (also in marg) न्यहा D4 च मा (for च मे) D4.7 विद्रुता दुस्तराशया (D4 °श्चराशय) L(ed) गहनाश्चदुराशया (sic) —cd) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 श्व B(ed) नरैः (for नर) Ś1 Ñ V1 B3.4 D4.5.7 पतथ(D7 हयथ [sic]) रथमातङ्गैर्मही भवतु सर्वशः (V1 D4.5.7 °त)

29 D1.2 M4 om 29 (cf v l 23) B1 missing (cf v l 25) Ś1 Ñ V1 B3.4 D4.7 transp 28 and 29 —b) Dt1 M3 Ct इवाद्रय Ś1 N V1 B3.4 D4.7 पतन्तु नरवारण —cd) Dt1 Dd1 Dm1 द्विपो M3 द्विपा (for द्विपा) G1 समुद्यत (sic) (for सविद्युत) Ś1 Ñ V1 B3.4 D4.7 प्रावृट्काले समासाद्य विद्युतेव समा(D6 °म)हता (V1 गता)

30 D1.2 M4 om 30 (cf v l 23) B1 missing (cf v l 25) —a) M3 बध (sic) (for बद्ध) V1 मोक्षा (for गोधा) Ñ2 B3 त्राण, B4 त्राणे (for त्राणे) —b) G1 प्रगृहीत Ñ2 B1.4 D4.7 शरासन (B4 D4 °ने, D7 °नौ) N V1 B2.4 om 30cd —cd) Ś1 D6 पुरुषकार D4.7 पुरुषमास (for °मानी) Dt1 Dm1 D4 मयि Gm1 as in text (for मयि) Dm1 स्थिति Gm1 स्थिते (as in text) G(ed) स्थिते मयि पुरुषाणां कोऽपि ते करिष्यति

31 D1.2 M4 om 31 (cf v l 23) B1 missing (cf v l 25) —ab) Cv c m g t अस्यस्यन् (as in text) Dg1 T1.2 G1.3 M1.3 अस्यस्य(Dg1 °स)नै(M3 °स्याशै)केन (sic) (for °श्चेकेन) —For 31ab, Ś1 Ñ V1 B3.4 D4.7 subst

518* अभ्यस्तान्विविधाकारान्विशिखाञ्शिशिराग्र्यान् ।
[V1 अभ्यसान् B3 अपसाम् (sic) D4.7 अभ्यस्ता D4 स्त दस्तान् Ś1 D6 विविधे कले P2 विविधान्तीक्ष्णान्([before corr] °कार) B3 D4.6.7 विविध शर G(ed) विविधान्कारे (for विविधाकारान्) Ñ1 विशिखान् D4.6.7 शिखा(D5 °तान्) रुधिराशिन (for the post half)]
—c) Ś1 N V1 B3–4 D6 विप्रमोक्ष्या(V1 °क्षा मि D6 °ष्यामि D7 °ष्यामि (both sic) (for विनियोक्ष्यामि) M3 प्राणान् (for बाणान्) —d) D7 नागमर्दनात् T3 °मर्हेसु (sic) M3 हयमर्मसु, Ck °धर्मेसु (for गजमर्मसु)

32 D1.2 M4 om 32 (cf v l 23) B1 missing (cf v l 25) —a) D4.7 सु (for स्त्र) D4 प्रतापस्य Gp प्रतापस्य (for प्रभावस्य) —b) Ñ1 प्रभव D6 प्रवाह (for प्रभाव) V1 प्रदर्शयति Ñ2 B3.4 प्रचरि° D4.7 सु° (for प्रभवि°) —c) D4 [अ]प्रभुत्वं D6 प्रभुता (for [अ]प्रभुता) G1 राज्ञो प्रभवता कर्तुं —d) V1 B3 तु (for च) V1 V2 D6 T G M1.3 तव च (by transp) B4 स्वप्रभुत्व तव प्रभो

33 D1.2 M4 om 33 (cf v l 23) B1 missing (cf v l 25) —a) Ś1 Ñ1 V1 B3.4 D4.7 चन्दनसाराणां —b) Ñ1 D5 [आ]मोदनस्य, Ñ2 B3–4 D4.7 [आ]मोचनस्य (for [आ]मोक्षणस्य) Ś1 V2 D6 (after corr marg) केयूराणां धनस्य च Cr °रमोक्षणस्य च —V1 om 33cd —c) Dg1 reads न वि in marg —d) D7 सुहृदा (sic) (for सुहृदां) Ś1 Ñ B3.4 D6.7 पूजनस्य (B3 [before corr] मोचनस्य) (for पालनस्य)

34 D1.2 M4 om 34 (cf v l 23) B1 missing (cf v l 25) —a) Ś1 Ñ V1 B3.4 D4.7 अभिरूपाव(Ś1 D6 °पम्) —b) Ś1 Ñ V1 B3–4 D6 रामस्य(D4 °य) D4.5.7 युद्धे (for राम) T3 कर्तुं (for कर्म) Ñ V1 B3–4 om (hapl ?) 34cd —c) Ś1 D4.7 अभिषेक तु (D6 च) (for अभिषेचन) —d) Ś1 D6.7 शत्रूणां ते निवर्हण(D6 °णौ)

35 B1 missing up to किं in 35d (cf v l 25) —a) Ś1 Ñ V1 B3.4 D4.7 वदस्व D1 ब्रुवीहि (sic) D4

G 2 20 47
B 2 23 41
L 2 23 47

निमृज्य बाष्पं परिसान्त्व्य चासकृ-
त्स लक्ष्मणं राघववंशवर्धनः ।
उवाच पित्र्ये वचने व्यवस्थितं
निबोध मामेष हि सौम्य सत्पथः ॥ ३६

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे विंशः सर्गः ॥ २० ॥

ब्रवीमि (for ब्रवीहि) D3 हि कोऽत्र (for कोऽद्यैव) Ś1 Ñ1 B2 D1 4 6 7 M4 त्रि(M1 नि)योज्यता मया(D1 स्वया) Ñ1 B2.4 वियुज्यता मया (by transp) (for मया वियुज्यता) —[b]) D5 [अ]सुकृ (for [अ]सुहृत्) V1 प्रणयता (hypm) B3 प्रणयस्य (metathesis) (for प्रणयस्य) —[e]) Dg1 Dt1 T1 2 तथा (for यथा) Dt1 सर्वेवं (sic) (for तवेव) B3 भवेद्दृशो (by transp) Dt1 Dd1 Dm1 G2 यशो भवेत्, D1 वाशु भ°, D4.7 भवेत्तथा (for यशो भवेत्) —[d]) Ś1 Ñ B2 4 D1 2.5 6 तथाद्य, V1 ततयाव (corrupt) D4 7 यतेद्य(D7 °थ); M4 तवाद्य (for तथैव) M1 मा (for मा) —After 35 Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 4–7 M4 ins

519* इति स मन्यु परिगृह्य पौरुष
स लक्ष्मणो राममभिप्रसादयत् ।
उवाच भूयोऽपि पितुर्विनिग्रहे
यतस्व रामैष ममाद्य निश्चय ॥

[(l 1) Ś1 D4 6 7 प्र(D6 नि)गृह्य D1 2 अतीव, D3 प्रहृत्य M4 उग्रम (for इति स) D1 2 M4 मन्यु V1 प्रतिगृह्य D1 3 4 7 प्रतिगृह्य (for परि°) —(l 2) B4 अभिप्रसादयन् M4 इति प्र° (for अभि°) —(l 4) D7 यतस्व M4 यतेयम् (for यतस्व) Ñ2 शमैष B4 रामेव (sic) M4 रक्षेत (for रामैष) Ś1 D6 विनिश्चयो मम, B4 शमैष°, D1 ममाय° (for ममाद्य निश्चय)]

36 Ñ2 om 36 —[a]) Dg1 Dd1 G1 M1 Ch tp विमृज्य, Cr m g t as in text (for विमृज्य) Dt1 परिसांत्व (sic) Dd1 Dm1 च सकृत्, M2 चावा (for चासकृत्) —[b]) Dd1 राघव (for राघव) —[c]) Dt1 Dd1 पित्रोर् (for पित्र्ये) —[d]) Dg1 Dm1 धुव, Cm as in text (for ध्रुव) T1 om हि Dg1 Dm1 T2 G2 3 M1 सत्पथे, T1 2 G1 स पथं —For 36 Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 4 7 M4 subst

520* इति वचनमुदारमर्थयुक्तं
तदभिसमीक्ष्य तु लक्ष्मणस्य राम ।
मधुरतरमुवाच सोऽर्थयुक्तं
परिकुपितं पितरं प्रति प्रतीत ॥

[(l 1) Ś1 D6 वाक्यमर्थयुक्त —(l 2) V1 सम् (for तद्) D5 om तु Ñ2 B3 लक्ष्मणं स (for लक्ष्मणस्य) —(l 3) B1 मधुर...रम्, D2 मधुरम् (subm) (for मधुरतरम्) Ñ2 B1 2 हार्द(B1 °र्दि)युक्तं V1 साधयुक्तं, D1 प्रार्थयेतं (both sic) D3 M4 मोक्षयं D4 6 7 सोऽर° (for सोऽर्थयुक्तं) —(l 4) B2 इति कुपितं, D1 मति° (for परि°) D1 2 M4 प्रति प्रति (D1 °प)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ B D6 लक्ष्मणाश्वासो; V1 D1 2 लक्ष्मणप्रकोपनो (V1 D1 °प्रकोपो); D4 7 लक्ष्मणाभिगमो; D4 लक्ष्मणसान्त्वो —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 B1 4 D2 1 om Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M2–4 23 Ñ2 B2 3 29 V1 20 (as in text) D1 76 D4.7 25 D5 28 M1 21 —After colophon D5 T1 G2 3 M1 2 conclude with श्री(D6 om श्री)रामाय नमः.

२१

तं समीक्ष्य त्ववहितं पितुर्निर्देशपालने ।
कौसल्या बाष्पसंरुद्धा वचो धर्मिष्ठमब्रवीत् ॥ १

अदृष्टदुःखो धर्मात्मा सर्वभूतप्रियंवदः ।
मयि जातो दशरथात्कथमुञ्छेन वर्तयेत् ॥ २

यस्य भृत्याश्च दासाश्च मृष्टान्यन्नानि भुञ्जते ।
कथं स भोक्ष्यते नाथो वने मूलफलान्ययम् ॥ ३

क एतच्छ्रद्दधेच्छ्रुत्वा कस्य वा न भवेद्भयम् ।
गुणवान्दयितो राज्ञो राघवो यद्विवास्यते ॥ ४

G 2. 25. 4
B 2. 24. 4
L 2. 18. 4

21

☞ This Sarga is missing in D5 (cf. v.l. 2. 12. 12). —Ś1 B3 D1.4-7 ins. lines 1-54 and lines 55-156 of Appendix I (No. 12) in Sarga 21 before and after st. 1 respy. and they read st. 2-11 (including the star passages up to 532*) before 2. 22. 1. Ñ V1 D2.3.4 D2 M4 read st. 1-11 (including the star passages up to 532*) before 2. 22. 1. —Dm1 begins with ॐ.

1 a) T3 तं (sic) (for तं). Ś1 D1.4-6 व्यवसितं; Dt1 Ct व्यवस्थितं, D7 व्यवसिद (corrupt) (for त्ववहितं). —b) Dg1 पितृ (for पितुर्). Ś1 D3 वचन-; D1.4.6.7 संदेश- (for निर्देश-). —c) Ś1 D1.4-7 -सदिग्धां; G3 -सरुद्धं (for संरुद्धा). —For 1, Ñ V1 B1.3.4 D3 M4 subst., while Ś1 D2 D1.4-7 ins. before 2

521* समाश्वास्य ततो भूयः कौसल्या राममब्रवीत् ।
साश्राक्षरपदं वाक्यमिदं बाष्पाकुलेक्षणा ।

[(l. 1) Ś1 Ñ B1-3 (B3 before corr.) D3 M4 समा श्वस्य. D1.7 चेदम्, D6 पुत्रम् (for रामम्). —(l. 2) Ñ1 B1 D1.2.4.6.7 सस्रा(Ñ1 शास्र, D1 मस्रा, D3 भस्रा)क्षरपद(Ñ1 B2 °मिद), Ñ2 B3 कास्रा(B3 also सर)क्षरमिद, V1 श्लक्ष्णाक्षरमिद, B2 शुक्लाक्षरमिद, B4 सूक्ष्माक्षरमिद, M4 सस्राक्षरमिद, G(ed.) व्यक्ताक्षरमिद (for साश्राक्षरपद). D1 साश्रु (for वाक्यम्). Ñ V1 B दीना, D1.3 M4 तदा, D6 पुन (for इद). Ñ V1 B1-3 D3 सास्रा(Ñ1 B1 °स्र)विलेक्षणा, D1.2 M4 बाष्पा(D2 °ष्प)वि°, D6 अस्राविलेक्षणा (for बाष्पाकुलेक्षणा).]

—For 1, B3 subst

522* एवं रामवचः श्रुत्वा लक्ष्मणानुनयं तथा ।
दीर्घमुष्णं च निःश्वस्य कौसल्या राममब्रवीत् ।

2 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 cf. v.l. 1. —M3 om. 2ab —b) Ś1 D4-7 -हिते रत (for प्रियंवद). —For 2ab, Ñ V1 B D1.2 M4 subst.:

523* अदृष्टलोकधर्मात्मा लोकप्रियहिते रतः ।

[B2.4 D1.2 -दुःख (for -लोक). Ñ B3 -धर्मा सन्; V1 B1.3 M4 -धर्मज्ञ (for -धर्मात्मा).]

—c) Ś1 D1.4-7 मया, V1 मया त्वं (hypm.); B3 माया- (sic) (for मयि). Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 transp. जातो and दशरथात्; M3 जाते दशरथात् (for जातो दशरथात्). —d) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 कथं दुःखमवाप्स्यसि (D6 °ति).

3 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 cf. v.l. 1. —a) Ś1 Ñ V1 B D6 M3 (after corr.) प्रे(V1 प्रे)ष्या (B4 °ष्या [sic])श्च; D2 प्रेक्षाश्च; D5 प्रेक्ष्याश्च (for भृत्याश्च). Ñ2 marg., B1 दासांश्च (sic), D1.2 दाराश्च; G(ed.) दास्यश्च (for दासाश्च). —b) Ś1 Ñ V1 B D1.3.4-7 M4 स्वादूनि (for मृष्टानि). M4 [अ]न्यानि (for [अ]न्नानि). G3 भुंजति (sic). —c) D4.5.7 स कथं (by transp.). G3 M3 सभोक्ष्यसे (for स भोक्ष्यते). Dt1 Dd1 Dm1 T1 रामो (for नाथो). —d) T2 वन-, D7 [ऽ]मल- (for मूल). —For 3cd, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4 M4 subst.:

524* तस्य पुत्रः प्रियो वन्यं भोक्ष्यते मुनिभोजनम् ।

[B1 [ऽ]रण्य (sic); D6 वन्ये (for वन्य). Ś1 B2.3 (also) D2 M4 भोक्ष्यसे. D1.2 [ऽ]रण्य (for मुनि).]

4 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 cf. v.l. 1. —a) Ś1 Ñ V1 B D2.4-7 M4 श्रद्दध्यादिदं (D1 °म); D1 श्रद्दधति तं (for एतच्छ्रद्दधेत्) M3 एकतः श्रद्दधे श्रुत्वा. —b) Ś1 Ñ V1 B1-3 D1.2.4-7 M4 भयं भवेत् (by transp.), B4 भयं तदा (for भवेद्भयम्). —After 4ab, G3 repeats 4a. —c) Dg1 राज्ञा (for राज्ञो). —For 4cd, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 subst.

525* राज्ञा निर्वासितः पुत्र प्रियोऽतिगुणवानिति ।

[D1 राज्य, D2 रज्या (both sic) (for राज्ञा). V2 निर्विसित (sic). B3 (also) हि (for इति). B4 अपि (for इति).]

—Thereafter cont.

526* कथं धक्ष्यति मां पुत्र लोकदाववहुताशनः ।
वियोगार्तिसमुद्भूतस्त्वद्वियोगानिलेरितः ।
चिन्ताबाष्पमहाधूमस्त्वद्गुणौघमहेन्धनः ।
मां प्रधक्ष्यत्ययं नूनं निःश्वासायासपावकः ।

[(l. 1) B3 गोप. B1 लोकवार, D1.2.5.7 M4 शोकदुःख, D4 दुःखशोक (for लोकदाव). D4.7 -समुद्भव (for -हुताशन). —(l. 2) D4.5.7 transp. the prior halves of l. 2 and l. 3, while Ś1 D3 transp. the post. halves of the same lines. D4 -समुगतब् (sic). V1 -[अ]नले रत (sic) (for -[अ]निलेरितः). D1.2 स्वस्नो(D2 स्वले)दानल्पीजित (for the post. half). —(l. 3) Ś1 D1 चिताधाम (for चिन्ताबाष्प-). B1 -महाधूपन्, D5 °धूम (sic) (for -महाधूमस्). Ś1 D1-4 -सर्वेधनः; D7 -समेधन (sic) (for -महेन्धनः). —(l. 4) B3 reads from धक्ष्यति up to पावकः in marg. B1 प्रधक्ष्यति; D1 प्रधक्ष्येत् (sic) (for प्रधक्ष्यति). Ś1 यं (for

G 2. 25 7
B. 2 24 8
L. 2 18 7

त्वया विहीनामिह मां शोकाग्निरतुलो महान् ।
प्रधक्ष्यति यथा कक्षं चित्रभानुर्हिमात्यये ॥ ५
कथं हि धेनुः स्वं वत्सं गच्छन्तं नानुगच्छति ।
अहं त्वानुगमिष्यामि यत्र पुत्र गमिष्यसि ॥ ६
तथा निगदितं मात्रा तद्वाक्यं पुरुषर्षभः ।
श्रुत्वा रामोऽब्रवीद्वाक्यं मातरं भृशदुःखिताम् ॥ ७

कैकेय्या वञ्चितो राजा मयि चारण्यमाश्रिते ।
भवत्या च परित्यक्तो न नूनं वर्तयिष्यति ॥ ८
भर्तुः किल परित्यागो नृशंसः केवलं स्त्रियाः ।
स भवत्या न कर्तव्यो मनसापि विगर्हितः ॥ ९
यावज्जीवति काकुत्स्थः पिता मे जगतीपतिः ।
शुश्रूषा क्रियतां तावत्स हि धर्मः सनातनः ॥ १०

[अ]थ) Ñ B1 3 4 D1 3 7 विशामायाम- V1 बलीयाशोक्‌ D2 विशा° (sic) D5 वि शामायाः (for विशामायाम) D1 3 5 M1 -मास्ता (for -शावक)]

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins after 4

527* नून तु वत्सवल्लोके कृतान्त सर्वमान्दितम् ।
लोक रामाभिरामस्त्व वन यत्र गमिष्यसि ।
अयं तु मामामममयक्षमादर्शनमारत ।
विलापदु ससमिथो रुदिताश्रुकृताद्युति ।
चिन्ताबाष्पमहाधूमस्त्वादर्शनचिन्तज । [5]
कर्शयित्वाधिक पुत्र नि श्वासायासमम्भव ।

[(l 1) T2 शोके M3 सर्वे (for लोके) Dm1 G1 आश्लिष्य G3 M3 आश्लिष्य Cm आश्लिषन् (as above) —(l 2) Dg1 पुत्र Cg यत्र (as above) M3 गमिष्य॰ —(l 3) Dt1 असमवस् —(l 4) T1 2 G3 विवाम Cm g k t विलाप (as above) —(l 5) Dt1 Cg p t तथागमन- Ct p तवादर्शन (as above) Dg1 Dm1 G3 M1-3 Cm g चिन्तज, Dt1 चिन्तक, T1 3 विलाप T2 विनम G1 3 चित्वम (sic) Ct चितम (as above) —(l 6) Dg1 कर्शयित्वा G3 दर्शयित्वा Cg as above (for कर्श॰) Dd1 Dm1 T1 2 G2 3 M1 श्वा॑ (for [अ]थि) Dt1 Dd1 Dm1 T1 3 G M1 3 निश्वास]

5 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M1 cf v l 1 —a) T1 विहीनाः M3 विहीनम् (both sic) (for विहीनाम्) Ś1 Ñ V1 B1 3 D1 2 4-7 M1 अ(D5 M1 हि) यतो, B2 भवतो T2 मां राम (for इह मां) —b) Ś1 Ñ1 B1 3 4 D2 4 6 7 M1 अमिती अरणम्, N2 V1 B1 अभि(V1 °हि)सञ्चलन् (for अतुलो महान्) —c) Dm1 प्रधक्ष्यति (for प्रधक्ष्यति) T1 तथा (for यथा) Ś1 D2 4 T1 कक्षं Ñ V1 B D1 4 M1 शुष्कं (N2 B1 D1 °क्ष) शुष्कं (V1 कक्ष) (sic) B1 D1 5 कक्षः M1 कक्षं)मिवात्यये

6 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M1 cf v l 1 —a) D4 5 T1 2 Ct p यथा (for कथं) D2 7 धेनुर्वा D1 तु धेनु (for हि धेनु) —b) Dt1 Dd1 D4 5 7 अनुगच्छति —c) D4 5 7 तथा (for अहं) Dt1 त्वां तु गमिष्यामि D1 त्वनु॰ G1 तु त्वामपि॰ (for त्वानुगमि॰) —d) Dg1 inf lin D4 5 7 यत (for यत्र) Dt1 Dd1 Dm1 यत्र (for पुत्र) —For 6 Ś1 Ñ V1 B D2 4 6 M1 subst

528* यथावत्सानुयाता धेनु स्त्वनुयममुयाम्यहम् ।
तथा त्वामनुयास्यामि यत्रक्वापि हि मे मतिः ।

[(l 1) D1 2 M1 यथा धेनुर्वत्समन्वगात् (by transp) (for the prior half) Ś1 D1 2 4 M1 स्वं B1 तु (for स्व) V1 -यासन् (for पुत्रम्) Ś1 D2 अभियास्ये D1 °यासि (sic) (for अनुयास्यामि) —(l 2) D2 तत् (sic) (for त्वाम्) —D2 reads from वाक्यज्ञो in l 2 up to 7a in marg Ś1 D2 अभियास्ये (sic) [for यत्र मे मतिः]]

7 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M1 cf v l 1 —a) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 M1 Ct k यथा Cg as in text (for तथा) ※ Cm यथेति पाठः । ※ —b) G3 M1 मनुजर्षभ —For 7ab Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 (D2 reads in marg) M1 subst

529* इति मातुर्निगदितं वाक्यं सकरुणाश्रयम् ।

[D1 2 M1 मात्रा (for मातुर्) D2 M1 (before corr) निगदितं (sic) Ś1 मातु (for वाक्यं)]

—D2 reads 7c in marg (cf v l 528*) —c) D1 श्रुत्वा (for रामो) D2 7 हि वद् (for अब्रवीद्) —d) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 M1 कौसल्यां शोकविदुरां, Ś1 D2 °कर्शितां D2 M1 °कर्षितां]

8 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M1 cf v l 1 —a) T2 कैकेयी (for °य्या) —b) B1 तु (for च) Dm1 आस्थित —c) T2 भवता (sic) Dg1 (अ)पि (for च) —d) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 मन्ये (for नूनं) M1 (before corr) संधारयिष्यति (after corr inf lin sec m हि) (for वर्तयिष्यति)

9 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M1 cf v l 1 —a) Ś1 N2 V1 B D2 4 7 M1 चैव N1 तथा Dm1 Dt1 T G1 M1 2 3 पुत्र (for किल) —b) Dt1 Dd1 Dm1 T1 G M1 प्रिय (sic) (for स्त्रियाः) Ś1 Ñ V1 B D1 4-7 M1 तस्मात (V1 तस्मात [sic] D2 नित्यस) न कार्यं (B1 D1 कर्तुं) सदा D2 न कर्तव्य गर्हित —cd) Ś1 विगर्हित (sic) D1 विगर्हितः M1 कथंचन (for विगर्हितः) D1 तस्माद्धि मनसा इति सततं मनसापि हि

10 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M1 cf v l 1 —a) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M1 न यावत् (for काकुत्स्थ) —b) Ś1 D2 धर्मो हि स देवि, Ñ V1 B D1 2 4 7 M1 धर्मः स्त्रियाः D2 °धर्मपरं हि स्त्रियाः —d) Dm1 च (for हि) —For 10cd, Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M1 subst

530* तावत्तावद्देवि शुश्रूषां त्वमनमताः ।

एवमुक्ता तु रामेण कौसल्या शुभदर्शना ।
तथेत्युवाच सुप्रीता राममक्लिष्टकारिणम् ॥ ११
एवमुक्तस्तु वचनं रामो धर्मभृतां वरः ।
भूयस्तामब्रवीद्वाक्यं मातरं भृशदुःखिताम् ॥ १२
मया चैव भवत्या च कर्तव्यं वचनं पितुः ।
राजा भर्ता गुरुः श्रेष्ठः सर्वेषामीश्वरः प्रभुः ॥ १३
इमानि तु महारण्ये विहृत्य नव पञ्च च ।
वर्षाणि परमप्रीतः स्थास्यामि वचने तव ॥ १४
एवमुक्ता प्रियं पुत्रं बाष्पपूर्णानना तदा ।
उवाच परमार्ता तु कौसल्या पुत्रवत्सला ॥ १५

G 2 25.0
B 2 24 B
L 2 18 0

[N1 देवतम् (subm) V1 °देवेव (sic) D3 [अ]पि देव स, D5 दैवत तव, D1 7 देवश्च (D1 °च) (for देवत्वम्) B1 त्वयापि देवत्ववत् (for the prior half) V1 D1 4 नान्यभक्तया (D1 °चित्तया) D2 M4 [ऽ]नन्यचित्तया (for ऽनन्यभक्तया) Ś1 D6 सर्वभर्ता सपत्ना समाराधयितुमर्हसि]

—Thereafter Ś1 Ñ V1 B D1 4 6 M4 cont

531* नाहं त्वयानुगन्तव्यो भर्ता हि तव दैवतम् ।
तस्मिंहैव वसन्ती त्वमाराधयितुमर्हसि ।
राजा हि ते प्रभवति प्राणानां जीवितस्य च ।
अनुगन्तुमतो देवि न मामर्हसि सर्वथा ।

[Ś1 D6 om l 1-2 —(l 1) V1 न हि त्वया M4 त्वया न (by transp) (for नाह त्वया) Ñ1 (also as above) जीवित (for दैवतम्) —(l 2) D1 ताम् (sic) (for तम्) Ñ1 त्वाम् (sic) (for त्वम्) M4 transp तम् and त्वम् in the prior half B4 आधारयितुम् (metathesis) (for आराध°) —(l 3) V1 [अ]पि (for हि) Ś1 D6 प्रभवीता (for प्रभवति) B4 प्रभवानां (hypm) D2 प्राणीनां (sic) (for प्राणानां) —(l 4) B1 M4 त्वतो (for अतो) V1 ममार्हसि B4 मार्हसि (for मामर्हसि) D1 2 M4 नार्हसे त्वं (M4 मां नार्हसि) कथचन (for the post half)]

11 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 cf v l 1 —[ab]) G3 M1 उक्त्वा (sic) (for उक्ता) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 इत्येवमुक्ता (V1 M4 [after corr *inf lin sec m*] °क्त्वा) Dg1 transp रामेण and कौसल्या Ś1 N2 V1 B D1 2 4 7 M4 धर्मदर्शिनी (B3 4 D4 5 °ना, D1 °र्शनी, D3 °दर्शना [sic] D7 °दर्शना) (for शुभदर्शना) —[c]) Ś1 N V1 B D1 3 6 M4 दुःखार्ता M1 सप्रीता (for सुप्रीता) —[d]) Ś1 Ñ V1 B D1 4 6 M4 सप्र(N1 °श्र)स्थित मनं (D1 4 °ने), D3 अक्लिष्टकारण (for °कारिणम्) —After 11, Ś1 N V1 B D1 2,4-7 M4 ins

532* निश्चितं च तथा राम विज्ञाय गमनोत्सुकम् ।
प्रास्थानिकं स्वस्त्ययनं कर्तुं समुपचक्रमे ।

[(l 1) Ś1 D6 निश्चिश्रि V1 D1 3 निश्चिन तु (V1 D7 तं) (for निश्चितं च) D1 4 M4 ततो (for तथा) Ś1 D6 गमनोन्मुख —(l 2) Ś1 D6 राममाता (for स्वस्त्ययन) D4 1 प्योपचक्रमे (for समुप°)]

☞ Before 12 Ñ V1 B1 3 4 D6 M4 ins a passage given in Appendix I (No 12)

12 [a]) D1 6 7 उक्त्वा तु जननीं —[c]) D1 तत्र (for ताम्) —For 12 Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 subst

533* स तु युक्त्वा जननीं रामो धर्मा मानुनय वच ।
स्थिता धर्मपरा दीना पुनर्वचनमब्रवीत् ।

[(l 1) D1 4 मातरं (for जननीं) B1 repeats जननीं रामो D6 reads नय व in marg D1 2 M4 धर्म्यं सानु° (for the post half) —(l 2) V1 B2 D1 2 M4 स्थानपरां]

13 [ab]) D6 तु (for the second च) Ś1 Ñ V1 B D1 4 6 M4 त्वया देवि (M4 चैव) मया चैव स्थेय नृपतिशासने (Ñ °न) —After 13[ab], D6 reads an addl colophon [Sarga name कौसल्याचारस Om Sarga no and concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः]

—After 13[cd] M4 ins

534* तत्तथा कुरु मा चैव कारयस्व तवाञ्जलि ।

—M4 om 13[c]-14 —[cd]) D5 7 T G M1 3 गुरु (for गुरुः) Ś1 Ñ V1 B D6 चैव (for श्रेष्ठ) Ś1 D6 ईश्वरेश्वर, N V1 B D6 8 7 ईश्वरश्च न M1 3 ईश्वर° (for ईश्वर प्रभु) D1 2 राजा गतिर्गुरुर्भर्ता प्रणिता दैवत च नौ

14 M4 om 14 (cf v l 13) —[a]) G3 M1 Cr k इदानीं Cm g as in text (for इमानि) D2 च M3 [अ]ह (for तु) Ś1 N V1 B D1 6 विहृ(N1 °कृ)त्याह(Ś1 B4 D6 °त्यैव, N2 V1 °त्येह) (for महारण्ये) D1 इमानि विहृत ज्यानि —[b]) Ś1 N V1 B D1 2 6 नव वर्षाणि (B1 3 4 वर्षाणि नव [by transp]) (for विहृत्य नव) —[c]) Dt1 Dd1 परमप्रीत्या Dm1 परम प्रीत (for परमप्रीत) Ś1 Ñ V1 B (B1 after corr marg) D1 2 6 वने तु (B1 [before corr] D1 2 °वास्तु) गत्वाप्रवृत्त (B1 2 °श्च) —[d]) M3 पितु (for तव) N V1 B D1 2 पितु(B1 D1 2 तव)शासने —After 14 D4 1 read 17

15 [a]) Ś1 N V1 B D1 2 6 M4 इत्युक्ता(Ś1 D6 °क्त्वा Ñ °क्त [sic]) सा D4 एवमुक्त D3 7 °क्त, M3 °क्त्वा (for एवमुक्ता) Dm1 प्रिय पुत्रा (sic) (for प्रिय पुत्र) —[b]) Dt1 मा* (for बाष्प) G3 °पूर्णानने (sic) (for पूर्णानना) D4 8 7 वच (for तदा) Ś1 N V1 B D1 2 6 M4 बाष्पपर्याकुल (D1 2 M4 बाष्पाव्याकुल) वच —Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M3 4 om 15[cd] —[c]) T1 2 G3 तु वात्यसहमाना सा —[d]) Dt1 Dd1 Dm1 M3 सुत (for पुत्र) T1 2 G3 राम (G3 वाक्य) समब्रवीत्

G 2 24 4
B 2 24 19
L 2 17 4

आसां राम सपत्नीनां वस्तुं मध्ये न मे क्षमम् ।
नय मामपि काकुत्स्थ वनं वन्यां मृगीं यथा ।
यदि ते गमने बुद्धिः कृता पितुरपेक्षया ॥ १६
तां तथा रुदतीं रामो रुदन्वचनमब्रवीत् ।
जीवन्त्या हि स्त्रिया भर्ता दैवतं प्रभुरेव च ।
भवत्या मम चैवाद्य राजा प्रभवति प्रभुः ॥ १७
भरतश्चापि धर्मात्मा सर्वभूतप्रियंवदः ।
भवतीमनुवर्तेत स हि धर्मरतः सदा ॥ १८
यथा मयि तु निष्क्रान्ते पुत्रशोकेन पार्थिवः ।
श्रमं नावाप्नुयात्किंचिदप्रमत्ता तथा कुरु ॥ १९

---

16 [a]) Ś1 Ñ V1 B D1.3.6 M4 तथाचेद्, D4.5.7 आह राम, G2 आसा राम (sic) (for आसां राम) —[b]) Ñ2 B2.4 Dd1 Dm1 D4.5.7 G M1.3 मध्ये वस्तु (by transp) (for वस्तुं मध्ये) D5 (before corr) क्षय (for क्षमम्) —[c]) Ś1 Ñ V1 B D1.3.6 M4 पुत्र रु(D1 °रुद्ध (sic)) (for काकुत्स्थ) —[d]) In B1 (photo copy) the portion after बहु (for वन्यां) in 16[d] up to रुत्रा in l 2 of 547* is missing Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T3 G3 M1 इव (for यथा) Ś1 Ñ V1 B2-4 D1.3.5.6 M4 वन(D3 °ने) वन्य (D1.3.5 M4 व्याघ्र)मृगाकुल(M4 °युत) D4.7 वनवास मृगायुत —[e]) D1 यदे (sic) M3 यथा, Ct as in text (for यदि) —[f]) D6 (after corr marg as in text) बुद्धिर् (for पितुर्) Ś1 Dg1 D1.3.4.6.7 G2 अवेक्षया, Ct m g as in text (for अपेक्षया) —After 16 B3 ins

535* अवश्यमेव गन्तव्यं तथैव सह पुत्रक ।,

while D4.7 ins

536* एवमुक्तस्तु रामस्तु पुनर्मातरमब्रवीत् ।

Thereafter D4.7 cont 538*

17 B1 missing (cf v l 16) D4.7 read 17 after 14 —[a]) T2 damaged M4 इति (for तथा) Ś1 Ñ V1 B2-4 D1.3.6 M4 भुव(D1 °वे)सीं, D5 उद्वर्ती (sic) (for रुदतीं) —[b]) Ś1 Ñ V1 B D1.3.6 M4 पुनर्, Dt1 Ck t [ऽ]रुदन् (for रुदन्) Dg1 reads inf lin रुदन्वचन D7 वच*नम् (for वचनम्) —[cd]) Ś1 Ñ2 B2.4 D3.6 जीवत्पत्या (D6.8 °हया), Ñ1 V1 B3 जीवपत्या (V1 °त्न्या), Dg1 D4.7 जीव(D4 °व)त्यास्ता, G3 स्त्रीवत्या हि (sic) (for जीवन्त्या हि) Dg1 Dm1 D5.6 G1.2 स्त्रियो (for स्त्रिया) Ś1 D3 परम(D6 °म) स्मृत, Ñ V1 B2.4 न पुन सुत (for प्रभुरेव च) D1.3 M4 जीव पत्यु (D3 °त्यु, M4 °पत्न्या) प्रभवति पतिर्न तु सुत स्त्रिय (M4 °या) —[e]) Ñ2 B4 [अ]प्याद्य, D6 [ह]वाद्य, G1 [अ]द्यैव (for [ए]वाद्य) —[f]) Ñ1 हि भवति —After 17 Ś1 Ñ V1 B2.4 D4.7 ins, while D1.3 M4 subst for 17[ef]

537* अतो नार्हस्यहं नेतुं त्वामितो नगराद्वनम् ।

[Ñ V1 B3 तनो D3 नार्हामि (sic) V1 [अ]ह (for [अ]हं) Ñ1 ऋतो (for इतो) D4.7 वनगहरे]
—Thereafter Ś1 Ñ V1 B2-4 D1.3.6 M4 cont, D4.7 cont after 536*

538* न धानुगन्तुं न्याय्योऽहं जीवत्पत्या त्वयापि च ।
महात्मा वामहात्मा वा पतिरेव गति स्त्रिया ।
किं पुनर्नृपतिर्वृत्ति महात्मा दयितश्च ते ।

[(l 1) B3 नार्यो, D3 त्याज्यो (for न्याय्यो) Ś1 V1 B3 D6 M4 जीवपत्न्या (Ś1 D6 °वत्पत्न्या, B2 °पत्या) (for जीवत्पत्या) Ś1 D6 [अ]पि वा, D1.7 वन (for [अ]पि च) D5 तव पत्युस्त्वया घन (for the post half) —(l 2) B3 च (for the first वा) Ñ2 [अ]पि पतितो, V1 °त्मा च (for [अ]महात्मा वा) D4.7 पतिरेव पति (by transp) D5 गतिरेव पति (for पतिरेव गति) D1.3.4.7 स्त्रिय (for स्त्रिया) —(l 3) D3 तु नो (for पुनर्) M4 transp नृपतिर् and देवि V1 दैवतम् (for दयितश्) D3.4.5 नो (for ते)]

On the other hand, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1.3 ins

539* न ह्यनाथा वयं राज्ञा लोकनाथेन धीमता ।

18 B1 missing (cf v l 16) —[a]) Ś1 Ñ V1 B2-4 D1.3.4.7 M4 विनीतो गुरु(Ś1 धर्म, B2 भ्रातृ)वत्सल (Ñ1 °ला) —[cd]) T2 M3 भवतीम् (sic) T1 *र्मरत (for धर्म°) Ś1 Ñ V1 B2-4 D1.3.4.7 M4 धर्मशर्मं(M4 न संशयो) य (D3 *)थैवाह पुत्रस्ते धर्मतस्तथा —After 18 Ś1 Ñ V1 B2.4 D1.3.4-7 M4 ins

540* मत्तोऽधिकतरो पूजा भरताद्न्यथाप्स्यसि ।
न हि किंचिदकल्याणं तस्मादप्यवाप्स्यहम् ।

[(l 1) B4 D3 मतो (sic) M4 अतो (for मत्तो) B3 [ऽ]धिकतरो Ś1 D6 त्वम् (for अपि) Ñ1 [अ]वाप्स्यति D3 मथवाप्स्यसि —(l 2) D6 तस्मिन् (for तस्मात्) Ś1 D1.3.7 आदर्स्यवाप्स्यह, Ñ1 V1 पश्याम्यहं तव D3 आमर्शयाम्यहं (sic), M4 आप्स्यस्यह]

19 B1 missing (cf v l 16) —[a]) D3 तथा Ś1 Ñ V1 B2.4 D1.3.4.7 G3 M1 तु मयि (by transp) M4 त्वं मयि (for मयि तु) G2 विश्राते —[b]) M4 शोकेन (for °शोकेन) Ś1 Ñ V1 B2.4 D1.3.4.6.7 मे पिता, B3 (also as in Ś1) M4 मोहिता (for पार्थिव) D5 पुत्रशोकान्महीपति —For 19[cd], Ś1 Ñ V1 B2-4 D1.3.4.7 M4 subst

541* अतिमात्र न संतप्येत्तथा त्वं कर्तुमर्हसि ।

[V1 D4.7 न तप्येत D1 न सतप्येत्, D3 न भ्रम्येत, M4 न सप्येथाय (for न संतप्येत्)]

—Then all cont

542* कार्यं प्रत्यभयसि न तथा मम्यपहत ।
पत्यौ वृद्धे यथा कार्यंस्तथा मल्लोककांक्षिते ।

[(l 1) D3 प्रत्युपयासि V1 B3 यथा Ś1 D6 यानि D1 मेरि (for मयि) —(l 2) Ñ V1 B2-4 तथा (for यथा) D1.3.4.7 M4 यथा(D1 तथा) वृद्धे पत्यौ (D6 पित्रौ (sic) M4 पत्या) कार्यम् (for the prior half) D3 यानि, M4 पत्यौ (for तथा) Ś1 Ñ V1 B2-4 D1.3.6 भवेत्]

व्रतोपवासनिरता या नारी परमोत्तमा ।
भर्तारं नानुवर्तेत सा च पापगतिर्भवेत् ॥ २०
शुश्रूषामेव कुर्वीत भर्तुः प्रियहिते रता ।
एष धर्मः पुरा दृष्टो लोके वेदे श्रुतः स्मृतः ॥ २१
पूज्यास्ते मत्कृते देवि ब्राह्मणाश्चैव सुव्रताः ।
एवं कालं प्रतीक्षस्व ममागमनकाङ्क्षिणी ॥ २२
प्राप्स्यसे परमं कामं मयि प्रत्यागते सति ।
यदि धर्मभृतां श्रेष्ठो धारयिष्यति जीवितम् ॥ २३

G 2 21 19
B 2 24 31
L 2 17 19

—After 19 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

543* दारुणश्चाप्ययं शोको यथैनं न विनाशयेत् ।
राज्ञो वृद्धस्य सततं हितं चर समाहिता ।

[(l 1) G3 दाक्षिणश् (sic) T1 [अ] यय शोको G3 [अ]पिय शोके (sic) (for [अ]प्ययं शोको) G1 यथैन —(l 2) Dm1 राज्ञा (sic)]

20 B1 missing (cf v l 16) —a) G1 व्रतोपवासा (for °वास) M1 नियता (for निरता) —b) Dg1 sup lin या —c) G1 2 अनुवर्तेत, M3 नानुवर्ते च (sic) (for नानुवर्तेत) ※ Cr भर्तारं नानुवर्त(ते)ति पाठः ※ —d) Dg1 T1 2 G3 (sic) सा तु G1 मना (sic) (for सा च) —For 20 Ś1 Ñ V1 B2-4 D1 4,6-7 M4 subst

544* या धर्मचारिणी नारी पतिं पतिपरायणा ।
नानुवर्तेत यत्नेन न सा सद्भिः प्रशस्यते ।

[D5 om l 1 —(l 1) D1 2 च धर्मवती M4 धर्मशालिनी (for धर्मचारिणी) —D5 reads l 2 after l 1 of 545* —(l 2) V1 नानुवर्तेत (subm) D1 4 6 7 M4 नानुवर्तेति, D1 अनुवर्तेति (for नानुवर्तेत) V1 D1 2 M4 धर्मेण (for यत्नेन) Ñ1 या सद्भिर्न प्रशस्यते V1 D1 5 7 M4 सा सद्भिर्न प्रशस्यते (by transp) D2 सा सद्भिः किं न शस्यते (for the post half)]
—Then all cont

545* भर्तृव्रता भर्तृपरा नारी भर्तृपरायणा ।
इह कीर्तिं परां प्राप्य प्रेत्य स्वर्गे महीयते ।

[(l 1) Ñ1 reads नारी भर्तृपरा in marg D1 3 7 पतिव्रता धर्मपरा (D5 °रता) नारी पतिपरायणा —After l 1 D5 reads l 2 of 544*]

—After 20 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

546* भर्तुं शुश्रूषया नारी लभते स्वर्गमुत्तमम् ।
अपि या निर्नमस्कारा निवृत्ता देवपूजनात् ।

[(l 1) Dg1 T2 G3 M1 3 भर्तु (for भर्तु) Dd1 Dm1 G3 M1 शनिसुत्तमा]

21 B1 missing (cf v l 16) —a) M3 शुश्रूषाद् (sic) (for °षाम्) —b) Dg1 भर्तृ (for भर्तुः) Dt1 प्रिय (sic) (for प्रिय) —c) Dt1 Ct क्रिया निलयो (for पुरा दृष्टो) —d) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 वेदे लोके (by transp) T3 G3 M3 लोक वेद (for लोके वेदे) T2,3 G M1 3 श्रुत (T2 G1 °ति)स्मृत, M2 श्रुतौ स्मृतौ Cm g t as in text (for श्रुतः स्मृतः) —For 21 Ś1 Ñ V1 B (B1 missing up to स्या in l 2) D1 4,6-7 M4 subst

547* तस्मात्त्वमेव भर्तुस्त्वं शुश्रूषानिरता गृहे ।
स्थातुमर्हसि धर्मो हि स स्त्रीणामेव शाश्वत ।

[(l 1) D1 2 सदा, D3 मम (for गृहे) —(l 2) (In B1 [photo copy] the portion of the text from तु in l 2 up to व्याम in 2 21 2cd [see sequence above] is reproduced) D1 6 7 कहुम् M4 कातुम् (for स्थातुम्) D1 स (for हि) Ñ B3 D1 4,6 7 स (for स) Ñ1 B4 D1 4 7 एव (for एव) M4 स्त्रीणामेष सनातन (for the post half)]
—Then all cont

548* गार्हस्थ्यधर्मरतया देवाराधनशीलया ।
भर्तृचित्तानुवर्तिन्या भर्ता सेव्य इह त्वया ।

[(l 1) D1 4,6 7 गार्हस्थ (for गार्हस्थ्य) D3 reads from धर्म up to इह in l 2 in marg B D1 2 -रतया (for रतया) D4 7 धर्माराधन (for देवाराधन) —(l 2) D4 6 7 भर्तुश्च (for भर्तृ) Ś1 D1 चित्तानुवर्तिन्या, D6 °नुगामिन्या (for चित्तानुवर्तिन्या)]

—After 21 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

549* अग्निकार्येषु च सदा सुमनोभिश्च देवता ।

[Dg1 त्वेषु G3 M1 च तदा (for च सदा) T1 2 तु (for the second च)]

22 d) Dt1 सत्कृता (for सुव्रता) —For 22ab, Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 7 M4 subst

550* ब्राह्मणान्वेदविदुषः पूजयन्ती यतव्रता ।

[D5 reads (erroneously) the prior half of 552* before the prior half of 550* repeating in its proper place B4 देवि दुर्ग्रैष (sic) (for वेदविदुष) D1 नितव्रता, G(ed) यतव्रते (for यतव्रता)]

—c) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 7 M4 वसेह (B4 वासेय D5 वसेहि [both sic]) भर्तृसहिता —D4 om (hapl) from 22d up to the prior half of 552* —After 22 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

551* नियता नियताहारा भर्तृशुश्रूषणे रता ।
[Dg1 T1 2 G1 M1 भर्तु (for भर्तृ)]

23 Ś1 om 23 —a) T2 (inf lin also as in text) काल (for काम) —b) Dt1 पर्यागते —For 23ab Ñ V1 B D1 3 4 7 M4 subst

552* द्रक्ष्यसे भर्तृसहिता ममाभ्यागमनं पुनः ।

[D4 om the prior half (cf v l 22) B1 ममायागमन, B2 (marg also as in B2) (with hiatus) मम आगमन, B3 ममोपागमन D2 °गमन (sic), D4 °गमनं (ditto) D5 M4 °प्यागमन (for ममाभ्यागमन)]

—c) M3 श्रेष्ठे (for श्रेष्ठो) Ñ V1 B D1 3 4-7 M4 यदि राजा सद्वृत्ती (B2 मया ही)नो —d) T2 धारयत्वपि, M3 °ति (for धारयिष्यति) Cr cites 23cd as in text —After 23 Ñ V1 B D1 3 4 7 M4 ins

G 2 24 20
D. 2 24 31
L. 2 17 20

एवमुक्ता तु रामेण बाष्पपर्याकुलेक्षणा ।
कौसल्या पुनरशोकार्ता रामं वचनमब्रवीत् ।
गच्छ पुत्र त्वमेकाग्रो भद्रं तेऽस्तु सदा विभो ॥ २४

तथा हि रामं वनवासनिश्चितं
समीक्ष्य देवी परमेण चेतसा ।
उवाच रामं शुभलक्षणं वचो
बभूव च स्वस्त्ययनाभिकाङ्क्षिणी ॥ २५

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे एकविंशः सर्गः ॥ २१ ॥

553* इति सानुनयं वाक्यं श्रुत्वा धर्मार्थसहितम् ।

[Ñ2 reads in marg from सानुनय up to द्रक्ष्या in l 1 of 556* D1 सा-नय (for सानुनय)]

24 ^{a}) M2 उक्तस्तु, M3 उक्तया (for उक्ता) —^{b}) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 G2 M2 3 पूर्णायते (M3 °कुले) क्षणा —^{c}) Dd1 सा कौसल्या (hypm) —^{d}) M3 (with hiatus) इदं (for राम) —After 24^{cd}, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

554* गमने सुकृता बुद्धिं न ते शक्नोमि पुत्रक ।
विनिवर्तयितुं वीर नूनं कालो दुरत्ययः ।

[(l 1) Cg k t सुकृतां (as above) M3 सुकृता बुद्धिर् —(l 2) G3 नून (sic) (for नूनं) T2 कामो (for कालो)]
—^{f}) M2 प्रभो (for विभो) —For 24 Ś1 Ñ (Ñ2 in marg) V1 B D1 2 4-7 M4 subst

555* रामेणोक्तं वचः श्रुत्वा कौसल्या साश्रुलोचना ।
गच्छ पुत्र शिवं तेऽस्तु कुरु त्वं पितृशासनम् ।

[D6 reads l 1 in marg —(l 1) Ś1 D6 (उ)क्त (for (व)च) B3 (also) मा (sic) D1 2 4 6 7 (श्रु)त्वा M4 च (for श्रु) —(l 2) B1 2 पुत्र गच्छ (by transp) D1 सत (sic) (for शिव) D4 7 गच्छ राम निवर्तस्व (for the prior half) Ś1 D6 कुरुष्व]

—Then all (D4 repeats consecutively) cont

556* स्वस्तिमन्तमरिष्टं त्वां द्रक्ष्यामि पुनरागतम् ।
शुश्रूषानिरता भर्तुर्भविष्यामि यथा च माम् ।
यच्चान्यदपि कर्तव्यं करिष्ये तत्सुखी भव ।

[(l 1) Ñ2 reads up to द्रक्ष्या in marg (cf v l 553*) D4 (second time) तथा तु राम तम् (hypm) (for स्वस्तिमन्तम्) B3 D1 8 शोकेन त्वां D7 °ष्ट त्वा M4 शोकं गत्वा (for अरिष्टं त्वा) D3 पुनरागो (sic) —(l 2) D6 नित्यं (for भर्तुर्) Ś1 यथार्थं (sic) (for °त्थ) —(l 3) D4 6 7 तत्सर्वं (for कर्तव्यं) D4 (both times) 6 7 (S)स्तु (for तत्) D6 सुत (for सुखी) Ś1 V1 B1 3 4 D4 (both times)-7 भव (for भव)]

—After 24 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

557* पुनस्त्वयि निवृत्ते तु भविष्यामि गतक्लमा ।
प्रत्यागते महाभागे कृतार्थे चरितव्रते ।
पितुरानृण्यतां प्राप्ते त्वयि लप्स्ये परं सुखम् ।
कृतान्तस्य गतिः पुत्र दुर्विभाव्या सदा भुवि ।
यस्त्वा संचोदयति मे वच आच्छिद्य राघव । [5]
गच्छेदानीं महाबाहो क्षेमेण पुनरागतः ।
नन्दयिष्यसि मां पुत्र साम्ना श्लक्ष्णेन चारुणा ।
अपीदानीं स कालः स्याद्वनात्प्रत्यागतं पुनः ।
येन त्वां पुत्र पश्येयं जटावल्कलधारिणम् ।

[(l 1) G3 निवर्ते (sic) (for निवृत्ते) G2 गतश्रमा M2 भविष्यसि गत श्रमा (sic) (for the post half) —(l 3) G1 चानृण्यता (for आनृण्यतां) Dg1 Dt1 त्वयि प्राप्ते परमं सुखं (for the post half) —(l 4) Dg1 वीर (for पुत्र) —(l 5) Cm t as above Ck त्वा (for त्वां) T2 यस्त्वा T3 G1 2 M2 3 यस्त्या (G1 2 °स्त्वां) (for यस्त्वा) Dm1 G1 सचोदय (Dm1 °य)ती (for °ति) Dt1 Ct चाविध्य (for आच्छिद्य) —(l 6) T2 महाभाग —(l 7) G2 नन्दयिष्यति M3 मद्यिष्यसि (sic) (for नन्द°) M3 मा (for मां) T3 नत्वा Dg1 T3 वाक्येन, T2 G2 M2 3 Cl p शुद्धेन G1 शक्त्येन M2 शुद्धेन Cm t as above (for श्लक्ष्णेन) Dg1 राघव Dd1 Dm1 G1 चेतसा Cm k as above (for चारुणा) —(l 8) M3 अपीदानीं स कालस्य (sic) (for the prior half) —T1 partly damaged from the post half of l 8 up to पु in l 9 —(l 9) Dg1 Dt1 T2 3 M3 Cg यस्तां (T3 यस्त [sic]) पुत्रक (M2 °क) (for येन त्वां पुत्र) Dg1 जगत्सखं, T1 damaged (for जटावल्कल)]

25 ^{a}) Dt1 तदा Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 तु Dg1 G1 (अ)पि, T3 (अ)पि, M4 (इ)ति (for हि) —^{b}) Dt1 ददर्श (for समीक्ष्य) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 M4 गतसत्त्वचेतना —^{d}) T1 G3 स्वस्त्ययनानि काङ्क्षिणी —For 25^{cd} Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 subst

558* बभूव भूयः सहसैव दुःखिता
सगद्गदं बाष्पकलप्रलापिनी ।

[(l 1) B2 सन्धा सुदुःखिता D1 2 4 6 7 M4 सहसा मूर्छिता (for सहसैव दुःखिता) —(l 2) D1 सगद्गद D3 4 प्रभाषिणी M4 प्रबाधिनी (for प्रलापिनी) B4 D4 6 7 सगद्गदं बाष्पकला(B4 °ल)प्रलापिनी (D3 प्रपीडिता) G(ed) सगद्गदं बाष्पकलं]

Colophon —*Kanda name* Ś1 B4 Dg1 Dm1 D6 om —*Sarga name* Ś1 D4 6 7 कौसल्याश्वासनं (D4 7 °नो), Ñ रामस्य गमनप्रतिज्ञा (Ñ2 गमनानुज्ञा) V1 राम गमनानुज्ञा B1 कौसल्यातो रामस्य वनगमनाभ्यनुज्ञा B2 कौसल्यावाक्यं B3 कौसल्यातो रामस्य गमनानुज्ञा B4 रामवन वासानुज्ञा D1 2 रामाभ्यनुज्ञानो (D2 ° नुज्ञा) D5 कौसल्यानुयोगो —*Sarga no* (figures words or both) Ñ2 D6 om Ś1 D3 27 Ñ1 B 23 V1 24 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 24 D1 80 D4 7 29 D6 32 M4 25 —After colophon T2 concludes with श्रीरामः T3 श्री, G M1 3 श्रीरामाय नमः

22

☞ This Sarga is missing in D_3 (cf v 1 2 12 12) —Dm_1 begins the Sarga with ॐ.

In $Ś_1$ $\tilde{N}$ V_1 B $D_{1.2.4-7}$ M_4, the sequence of stanzas in this Sarga (along with substitutes and insertions) is so complicated that it is given separately in a tabular form for the guidance of the reader It is ignored in the Critical Apparatus.

Tabular conspectus of the sequences of stanzas in $Ś_1$ $\tilde{N}$ V_1 B $D_{1.2.4-7}$ M_4

$Ś_1$ D_5	$\tilde{N}_2$	V_1 $B_{1.2.4}$ D_6	B_3	D_1	$D_{4.7}$	D_2	M_4	$\tilde{N}_1$ (Note —As $\tilde{N}_1$ *does not* agree with any other MSS, the sequence is *mentioned* separately last.)
1	1	1	1	1	1	1	1	1
576* (12)	576* (12)	576* (12)	576* (12)	l 4 of 576* (12)	l 1 2 of 576* (12)	l 1-2 of 576* (12)	576* (12)	576* (12)
					15^{ab}	15^{ab}		582* (15)
582* (15)	582* (15)	582* (15)	582* (15)	582* (15)	582* (15^{cd})	582* (15^{cd})	582* (15)	2
583*								560*
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}		
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	4^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	3
560*	560*	560*	560*	560*	560*	560*	560*	578* (13)
			561*					14
							562*	580*
3	3	3	3	3	3			4^{ab}
578* (13)	578* (13)	578* (13)		578* (13)	578* (13)	578* (13)	578* (13)	5^{ef}
14	14	14	14	14	14	14	14	568*
							579*	6
580*	580*	580*	580*	580*	580*	580*	580*	570* (7)
4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	571* (8)

Ś1 D1	Ñ2	V1 B1.2.4 D1	B3	D1	D1r	D5	M4	Ñ1 (Note —As Ñ1 does not agree with any other MSS., the sequence is mentioned separately last.)
564*	564*	564*	564*	564*	l. 1 of 564*	564*	l. 1 of 564*	10^{ab}
4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}		4^{cd}	4^{cd}	573* (10^{cd})
5^{abcd}	5^{abcd}	5^{abcd} } Btr	5^{abcd}	5^{abcd}	5^{abcd}	5^{abcd}	5^{abcd}	11^{ab}
566*	566*	566*	566*	566*	566*	566*	566*	l. 1 of 575* (11^{cd})
5^{ef}	5^{ef}	5^{ef}	5^{ef}	5^{ef}	5^{ef}	5^{ef}	5^{ef}	564*
568*	l. 1 of 568*	568*	l. 1 of 568*	568*	568*	568*	568*	4^{cd}
	l. 1 of 570* (7)		l. 1 of 570* (7)					5^{abcd}
	l. 2-3 of 568*		l. 2-3 of 568*					566*
6	6	6	6	6	6	6	6	9^{ab}
570* (7)	l. 2 of 570* (7)	570* (7)	l. 2 of 570* (7)	570* (7)	570* (7)	570* (7)	570* (7)	572* (9^{cd})
571* (8)	571* (8)	571* (8)	571* (8)	571* (8)	l. 1 of 571* (8)	571* (8)	571* (8)	586* (17)
10^{ab}	10^{ab}	10^{ab}	10^{ab}	10^{ab}		10^{ab}	10^{ab}	585* (16)
573* (10^{cd})	573* (10^{cd})	573* (10^{cd})	573* (10^{cd})	573* (10^{cd})	573* (10^{cd})	573* (10^{cd})	573* (10^{cd})	18
11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	19
l. 1 of 575* (11^{cd})	l. 1 of 575* (11^{cd})	l. 1 of 575* (11^{cd})	l. 1 of 575* (11^{cd})	l. 1 of 575* (11^{cd})	575* (11^{cd})	575* (11^{cd})	l. 1 of 575* (11^{cd})	20^{ab}
9^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	588* (20^{cd})
572* (9^{cd})	572* (9^{cd})	572* (9^{cd})	572* (9^{cd})	572* (9^{cd})	572* (9^{cd})	572* (9^{cd})	572* (9^{cd})	
586* (17)	586* (17)	586* (17)	586* (17)	586* (17)	586* (17)	586* (17)	586* (17)	
585* (16)	585* (16)	585* (16)	585* (16)	585* (16)	585* (16)	585* (16)	585* (16)	
18	18	18	18	18	18	18	18	
19	19	19	19	19	19	19	19	
20^{ab}	20^{ab}				20^{ab}	20^{ab}		
588* (20^{cd})	588* (20^{cd})				588* (20^{cd})	588* (20^{cd})		

२२

सापनीय तमायासमुपस्पृश्य जलं शुचि ।
चकार माता रामस्य मङ्गलानि मनस्विनी ॥ १
स्वस्ति साध्याश्च विश्वे च मरुतश्च महर्षयः ।
स्वस्ति धाता विधाता च स्वस्ति पूषा भगोऽर्यमा ॥ २
ऋतवश्चैव पक्षाश्च मासाः संवत्सराः क्षपाः ।
दिनानि च मुहूर्ताश्च स्वस्ति कुर्वन्तु ते सदा ॥ ३
स्मृतिर्धृतिश्च धर्मश्च पान्तु त्वां पुत्र सर्वतः ।
स्कन्दश्च भगवान्देवः सोमश्च सबृहस्पतिः ॥ ४

G 2 25 28
B 2 25 11
L 2 26 27

1 Ś1 B3 D1.4-7 read sts 2-11 and N V1 B1.2.4 D2 M1 read sts 1-11 of Sarga 21 before 1 (cf v l 2 21 1) —a) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 विनीय, Cm g as in text (for [अ]पनीय) M3 समायासम् Ś1 Ñ V1 B D1.2.4.6 M4 सा(Ñ V1 D1 M4 स) निगृह्य ततो बाष्पम्(Ñ1 बाष्पम्प्प्[ditto]) D4.7 सा तु गृह्याथ बाष्पम् —b) V1 उपसृत्य V1 B3 Dg1 Dt1 D1.5 T2 G1.2 M3-4 Cg शुचि (for शुचि) ❀ Cg रोदनस्पाशुचितादेतुत्वाद्देवताराधनस्य शुचिना वर्तव्यत्वादुपस्पर्शनमुक्तम् । अत एव शुचिरित्युच्यते । ❀ —c) Ś1 Ñ V1 B1.2 D1.2.4-7 M3 देवी (for माता) D1.3 रामाय —d) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 तत (M4 कृते) स्वस्त्यय(D4 °न)नक्रि(D3 °क्रि)या —After 1, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

559* न शक्यसे वारयितुं गच्छेदानीं रघूत्तम ।
शीघ्रं च विनिवर्तस्व वर्तस्व च सतां क्रमे ।
यं पालयसि धर्मं त्वं धृत्या च नियमेन च ।
स वै राघवशार्दूल धर्मस्त्वामभिरक्षतु ।
येभ्य प्रणमसे पुत्र चैत्येष्वायतनेषु च । [5]
ते च त्वामभिरक्षन्तु वने सह महर्षिभि ।
यानि दत्तानि तेऽस्त्राणि विश्वामित्रेण धीमता ।
तानि त्वामभिरक्षन्तु गुणै समुदितं सदा ।
पितृशुश्रूषया पुत्र मातृशुश्रूषया तथा ।
सत्येन च महाबाहो चिरं जीवाभिरक्षित । [10]
समित्कुशपवित्राणि वेद्यश्चायतनानि च ।
स्थण्डिलानि विचित्राणि शैला वृक्षा क्षुपा ह्रदा ।
पतंगा पन्नगा सिंहास्त्वा रक्षन्तु नरोत्तम ।

[(l 1) Dt1 T रावयते M3 शक्यसे Cm शक्यसे (as above) —(l 2) G1 M2 एव Cr as above (for च वि) G1 om (hapl) second वर्तस्व G1 पथि, Cg as above (for क्रमे) —(l 3) M3 धर्मज्ञ Dt1 धीरता (for धृत्या) —(l 5) Dt1 Ct देवेषु (for चैत्येषु) —(l 8) T2 समुदितस्तथा —(l 10) Dd1 -रक्षितु (sic) —(l 12) Dt1 Dd1 Dm1 च विप्राग्नि, T1.2 G1 M3 च विप्राणि (for विचित्राणि) Dg1 द्रुमा, T2 G2 M3 द्रुमा, all Cs as above (for क्षुपा) Dd1 Dm1 transp क्षुपा and ह्रदा]

2 M4 om (hapl) 2ab —a) T2 स्वसाध्याश्च, G1 साध्या च G1 विश्वेत (for विश्वे च) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4.7 स्वस्ति कुर्वन्तु(D1 °स्तु) ते(V1 से, D2 *) साध्या(V1 °र्थं) —b) Ś1 Ñ V1 B Dt1 Dd1 Dm1 D1-7 T M3 स(Ñ2 B1 D5-7 स)हर्षिभि, D6 महागणा (for महर्षय) —d) D2 स्व Ñ1 om D2 तथा (for भगो) —After 2 Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 ins

560* वरुण स्वस्ति राजा च करोतु वसुभि सह ।
स्वस्ति मित्र सहादित्यै स्वस्ति रुद्रा दिशन्तु ते ।

[(l 1) V1 वरुणश्च (hypm) B1 om स्वस्ति D1.2.4.6.7 M4 स्वस्ति ते(D2 च) वरुणो राजा (for the prior half) D2 करोतु Ś1 D6 मुनिभि (for वसुभि) —(l 2) V1 [अ]मात्यै, D1 [आ]दित्यो, M4 [उ]पेन्द्र (for [आ]दित्यै) D1.6.7 तथा रुद्रा]

—B3 cont

561* नागाश्च पर्वताश्चैव स्वस्ति कुर्वन्तु मामके ।

Whereas M4 cont after 565*

562* स्वस्तीन्द्र स्वस्ति ते साध्या स्वस्ति सर्वे दिशन्तु ते ।

—After 2, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 ins

563* लोकपालाश्च ते सर्वे वासवप्रमुखास्तथा ।

3 D5 M4 om (hapl) 3 D1 reads 3 in marg —a) T G M1-3 लोकपालाश्च (for ऋतवश्चैव) T2 G1 वक्षाश्च Ś1 N V1 B D1.2.4.6.7 दिशश्च विदिशश्चैव(Ñ1 °वं), Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 ऋतवः षट् च ते सर्वे —b) Dg1 क्षणा, D2 क्षिपा —c) Dg1 दिवसानि, D2 दिनानि * D1.2 मुहूर्तानि —d) M3 मे (for ते) —After 3, Dd1 Dm1 read 5cd

4 a) Dg1 धृति स्मृतिश्च (by transp) Dt1 Dd1 Dm1 T2 M3 श्रुति स्मृतिश्च Ś1 Ñ V1 B D1.2.4.7 M4 श्रु(Ś1 श्रु)ति स्मृतिश्च मेधा च —b) Dt1 Dm1 D5.7 T3 पातु त्वा, D2 रक्षन्तु (for पान्तु त्वां) Ś1 Ñ V1 B D6 G2 M1 सर्वदा, D6.7 सर्वदा (for °त) D1 रक्षतु त्वा च सर्वत —After 4ab Ś1 Ñ2 V1 B(B1 consecutively from 564* to 566*) D1.2.4.7 M4 ins Ñ1 cont after l 1 of 575*

564* सिद्धा देवर्षय सर्वे तथा ब्रह्मर्षयोऽमला ।
नागा सुपर्णा पितरो रक्षन्तु त्वा समन्तत ।

[(l 1) D1.2 चैव (for सर्वे) D2 [अ]न्ये ऋषयो (for ब्रह्मर्षयो) —D4.7 M4 om l 2 —(l 2) D2 गाधा (sic) (for नागा) N2 B1 (first time) सुपर्ण]

—D4.7 om 4cd Ñ1 reads 4cd after 564*. —cd) Dd1 Dm1 सोमश्चैत्रो, G1 सस्तोमश्च (for सोमश्च स) Ś1 Ñ V1 B D1.2.3.4 M4 स्कन्दश्च सुरसेनानीस्तथैव च महे(D1.2.4 धने)श्वर]

C 2 25 28
B 2 25 11
L 2 28 28

सप्तर्षयो नारदश्च ते त्वां रक्षन्तु सर्वतः ।
नक्षत्राणि च सर्वाणि ग्रहाश्च सहदेवताः ।
महावनानि चरतो मुनिवेषस्य धीमतः ॥ ५
प्लवगा वृश्चिका दंशा मशकाश्चैव कानने ।
सरीसृपाश्च कीटाश्च मा भूवन्गहने तव ॥ ६
महाद्विपाश्च सिंहाश्च व्याघ्रा ऋक्षाश्च दंष्ट्रिणः ।
महिषाः शृङ्गिणो रौद्रा न ते द्रुह्यन्तु पुत्रक ॥ ७
नृमांसभोजना रौद्रा ये चान्ये सत्त्वजातयः ।
मा च त्वां हिंसिषुः पुत्र मया संपूजितास्त्विह ॥ ८

---

5 ^{a}) D1 सप्तषर्षयो (sic) T1 सप्त** —^{b}) T3 om ते (subm) Dm1 रक्षतु Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 सोम शुक्रो बृहस्पति —After 5^{ab} Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

565* ते चापि सर्वेन सिद्धा दिगश्च सदिगीश्वरा ।
स्तुता मया वने तस्मिन्पान्तु त्वा पुत्र नित्यशः ।
शैलाः सर्वे समुद्राश्च राजा वरुण एव च ।
द्यौरन्तरिक्षं पृथिवी नद्यः सर्वास्तथैव च ।

[(l 1) M3 om (hapl) up to सर्वत T2 3 G2 M1 2 Cg चास्तु (for ते) M3 °श्च (sic) —(l 2) M3 [अ]पि ते नित्य (for वने तस्मिन्) T1 **त्र (for त्वा पुत्र) M3 सर्वेन —After l 2 Dm1 ins राम —(l 3) T3 मरुण (sic) (for वरुण) —(l 4) Dt1 Dd1 Dm1 वायुश्च सचराचर (for the post half)]

—Dd1 Dm1 read 5^{cd} after 3 —^{cd}) T1 च*****हाश्च M3 गृहास्तु (for ग्रहाश्च) Dt1 Dm1 Ct ग्रह (for सह) Dd1 D4 5 7 T G1 3 M2 3 दै(G1 दे)वतै M1 दैवता, Cg k t देवता (as in text) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 M4 नक्षत्राणि ग्रहाश्चान्ये तथा नक्षत्रदेवता —After 5^{cd} Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 ins

566* ज्योतींषि चैव दिव्यानि पान्तु त्वा पुत्र सर्वश ।
[D4 पातु Ś1 D5 सर्वत D4 सर्वग]

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

567* अहोरात्रे तथा सन्ध्ये पान्तु त्वां वनमाश्रितम् ।
ऋतवश्चैव षट् पुण्या मासा संवत्सरास्तथा ।
कलाश्च काष्ठाश्च तथा तव शर्म दिशन्तु ते ।

[(l 1) G1 तत्र (for तथा) Dd1 सन्ध्या G3 M1 आश्रित (for आश्रितम्) —Dd1 Dm1 om l 2 —(l 2) Dt1 [अ]पि (for [ए]व) Dt1 चान्ये (for पुण्या) T1 संवत्सरास् M3 सव सरस् —(l 3) G1 कला मुहूर्ता काष्ठाश्च (for the prior half) M3 पुत्र (for तव) M3 मे (for ते) ※ Cr पूर्वं सप्तर्षिनारदादिस्तुतिसमाप्तौ इत्युच्यते । अस्मिन्प्रकरणे पदमात्य पुनरुक्तय॰ पुत्ररक्षणविषये प्रेमवश्यता स्मर्यते यः । Cg पूर्व सूर्यादि सद्देवता तदभिमानिदेवतास्तिता अत्र तदभिमानिदेवो अतो न पुनरुक्ति । ※ Cm k t offer similar comments on the पु रुक्ति.

—^{cd}) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G1 3 M3 महावने पि (Dt1 M3 °चेति) G3 च ततो Dd1 वनस्य Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 महावने विचरतो (D5 °रचतो [metathesis] M4 निवसतो) मुनिवेष (Ñ1 B D6 °श)धरस्य ते (B3 4 D7 च) —After 5 Ś1 Ñ1 V1 B1 3 4 D2 3 4 7 M4 ins Ñ2 B3 ins l 1 after 5 and l 2 3 after l 1 of 570*

568* उग्ररूपविषा नागा सौम्यरूपा भवन्तु ते ।
राक्षसाश्च पिशाचाश्च यक्षाश्च दिविताशना ।
शिवा भवन्तु ते पुत्र व्यालाश्चारण्यवासिन ।

[(l 1) B2 धरा B3 विधा (for विषा) D2 (also as above) सर्पा (for नागा) —(l 2) Ś1 N2 B1 (m also) D6 M4 पिशिताशिन D3 पिशिताशनि —(l 3) D3 त्वां (for ते) B1 राम (for पुत्र) Ñ2 V1 B1 4 D7 M4 श्वापद(M4 °द)श्च B3 D1 चात्राश्च]

While Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins after 5

569* यावादित्याश्च दैत्याश्च भवन्तु सुखदा सदा ।
राक्षसाना पिशाचानां रौद्राणां क्रूरकर्मणाम् ।
क्रव्यादाना च सर्वेषां मा भूत्पुत्रक ते भयम् ।

[(l 1) Dt1 Dd1 Dm1 तथा (for तव) Dg1 भवतु सुमुखास्तथा (for the post half) —(l 2) Dd1 Dm1 दैत्यानां (for रौद्राणां) —(l 3) G1 पुत्रको (for पुत्रक ते)]

6 ^{ab}) T3 पूवगा G3 मणका शेष धीमत (sic) (for ^{b}) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 पतगा वृश्चिका (Ñ V1 B1 °काश्च दृका) कीट(D4 वी)टा दंशाश्च मशकै मह —G3 om 6^{c}–7 —^{c}) Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 M4 [उ]रगिया D4 5 7 [उ] रगवा (for सरीसृपाश्च) —^{d}) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 विजय विचरतु (B1 प्रभवतु) ते

7 G3 om 7 (cf v l 6) —^{a}) Dt1 सह (for महा) —^{b}) M3 व्याघ्राश्च (sic) Dg1 T3 G1 M1 3 चर्क्षाश्च (for ऋक्षाश्च) Dg1 दृष्ट्रिण (sic) (for दंष्ट्रि°) —For 7 Ś1 Ñ V1 B (Ñ2 B3 read l 1 after l 1 of 565* and l 2 after 6) D1 2 4 7 M4 subst

570* महागजा वराहाश्च खड्गा सिंहास्तथैव च ।
ऋक्षाश्च महिषाश्चैव निवारा सन्तु पुत्रक ।

[(l 1) B1 4 वराहश्च Ñ B खड्गि D4 व्याघ्रा D7 पतग (sic) (for खड्गा) B4 D4 (before corr) सिंहश् D4 7 M4 तरक्षव D4 च ऋक्षा D5 च तरक्ष (for तथैव च) —After l 1 Ñ2 B3 read l 2 3 of 568* (cf v l 5) —(l 2) Ñ1 (in brackets) D1 यक्षा (for ऋक्षाश्च) D4 महिश्च D4 च]

8 G1 reads 8^{ab} after 9 and then repeats 8^{cd} and 9 —^{a}) Dm1 M3 भोजिनो Cg भोजना (as in text)

आगमास्ते शिवाः सन्तु सिध्यन्तु च पराक्रमाः ।
सर्वसंपत्तयो राम स्वस्तिमान्गच्छ पुत्रक ॥ ९
स्वस्ति तेऽस्त्वान्तरिक्षेभ्यः पार्थिवेभ्यः पुनः पुनः ।
सर्वेभ्यश्चैव देवेभ्यो ये च ते परिपन्थिनः ॥ १०

सर्वलोकप्रभुर्ब्रह्मा भूतभर्ता तथर्षयः ।
ये च शेषाः सुरास्ते त्वां रक्षन्तु वनवासिनम् ॥ ११
इति माल्यैः सुरगणान्गन्धैश्चापि यशस्विनी ।
स्तुतिभिश्चानुरूपाभिरानर्चायतलोचना ॥ १२

C 2 25 18
B 2 25 26
L 2 25 17

—^b) Dt1 Dd1 Dm1 M2 Ct^p सर्वं(Dm1 °र्व)जातय, Cv r m g सर्व° (as in text) Ct सर्वजातिथा —For 8, Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 subst

571* ये चामिषाशिनो रौद्रा नानारूपा मृगद्विजाः ।
सर्वाभिपरिचितास्त्वेते शिवा सन्तु वनेचराः ।

[(l 1) Ñ2 ये चासिते वने रौद्रा, D2 °गाश*** (for the prior half) D2 -रूप V1 D1 4 6 M4 मृगा —D1 7 om l 2 —(l 2) Ñ1 तु, N2 [अ]त्र (for [अ]मि) Ñ2 V1 B M4 ते ते, D1 2 व तु D6 ते ये (for स्त्वेते)]

9 G2 repeats 9 (cf v l 8) —^a) Cv अगमा ✲ Cv अत्र पुनरुक्तता केचन सन्ति ते पुत्ररक्षणादरेण पुन पुन प्रार्थितत्वा इति न दोष । ✲ D1 M6 च (for ते) D2 आगमाश्चापि मनाश्च —^b) B1 सिध्यतु च, D1 M4 ससिध्यतु, M2 सिध्यतु च Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 मनोरथा (for पराक्रमा) —^c) Dg1 Dd1 Dm1 T2 3 G1 Cg सपत्तये, Cm k °यो (as in text) —For 9^cd, Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 subst

572* सुखेन यान्तु कालस्ते स्वस्ति प्राप्नुहि राघव ।

[V1 ते काल (by transp) D4 6 7 सर्वं च ते सुखायान्तु (for the prior half) D1 2 स्वस्तिमा(D2 °चा)प्नुहि M4 पुत्रक (for राघव)]

10 D4 7 om 10^ab —^a) Cg [आ]न्तरिक्षेभ्य (as in text) N1 B1 2 Dg1 D1 T2 G2 M1 2 4 [ऽ]स्त्वन्तरिक्षेभ्य, Ñ2 V1 B3 4 G3 M2 स्व(V1 तु [sic] M5 स्वा)न्तरिक्षेभ्य D2 स्वस्तिरस्ते चान्तरिक्षेभ्य —^b) Ś1 Ñ V1 B2-4 D1 3 5 6 M4 च पुत्रक, B1 च सर्वश (for पुन पुन) —^c) G1 3 (before corr) दिव्येभ्यो, M2 दैत्येभ्यो, Cm t as in text (for देवेभ्यो) —^d) Dg1 marg T1 2 [यु]त, Ck [य]ते (for ते) Cg t परिपन्थिन (as in text) —For 10^cd Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 subst

573* दिव्येभ्यश्चैव सर्वेभ्यो जलचारिभ्य एव च ।

[B3 D6 देवेभ्यश्च Ś1 D2 4 मुनिभ्यो Ñ2 M4 सर्वेभ्यो, V1 -सुरभ्या (sic) (for सर्वेभ्यो) D1 2 दैत्येभ्यश्च तथा दिव्यो (for the prior half) Ś1 D1 2 4 M4 वनचारिभ्य (for जल°)]
—After 10, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

574* शुक्र सोमश्च सूर्यश्च धनदोऽथ यमस्तथा ।
पान्तु त्वामर्चिता राम दण्डकारण्यवासिनम् ।
अग्निर्वायुस्तथा धूमो मन्त्राश्चर्षिमुखाच्च्युताः ।
उपस्पर्शनकाले तु पान्तु त्वा रघुनन्दन ।

[(l 1) T2 शक्र, M2 Cg शुर (for शुक्र) G1 2 M3 transp सोमश्च and सूर्यश्च —(l 2) M3 रक्षतु ते सदा राम (for the prior half) Dt1 °वासिन, T1 2 G3 M3 °वासिन (for the post half) —(l 3) T1 2 भूमो, G2 राम, M3 सोमो, M3 सोम (for धूमो) M2 ऋषि (for चर्षि) Dg1 Dt1 G1 M2 3 -मुखच्युता, Cm g k t °खाच्युता (as above) —(l 4) M3 त्वा (for त्वां)]

11 ^a) V1 विभुर, D4 6 7 M4 -गुरुर् (for प्रभुर्) —^b) T1 damaged from त in भूत up to शेषा in 11^c Dt1 Ct भूतकर्तृ, Dd1 Dm1 °कर्ता, Cg as in text (for °भर्ता) Ś1 N V1 B D1 2 4 M4 वृषभास्य(M4 °भास्कर)स्तथैव च (D1 2 M4 सुरेश्वर), D4 6 7 वृषाकपि गणै सह, M2 भूतकर्ता स्वयर्षय —^c) Dg1 M2 सर्वे, Dt1 Dd1 Dm1 T2 G M1 2 ते तु (for ते त्वां) —^d) G2 M1 वनवासिन —For 11^cd, Ś1 N V1 B D1 2 4-7 M4 subst

575* त्रैलोक्यनाथश्च वने रक्षतु त्वां जनार्दन ।
ये चान्येऽपि सुरा पुत्र ते त्वा रक्षन्तु सर्वत ।

[(l 1) Ś1 D6 विशेष D1 7 विष्णुस्त्रैलोक्यनाथश्च (for the prior half) B2 रक्षतु (sic) —N1 reads 564* after l 1 —Ś1 N V1 B D1 2 4 M4 om l 2 —(l 2) D6 तत्र वने (for पुत्र ते त्वां)]

12 ^b) D11 यशस्विनि (sic) T2 यशस्वि* —^c) Dg1 G1 [अ]नुरूत्वाभिर् (for [अ]नुरूपाभिर्) —^d) Dm1 G2 3 -लोचन (sic) —For 12 Ś1 N V1 B D1 4 M4 subst, D2 subst l 4 only (om l 1-3) D4 6 7 subst l 1-2 only

576* सुमनोभिश्च गन्धैश्च मनोज्ञैर्वेदिभिस्तथा ।
दद्यात्यभ्यर्च्य विविध प्रणम्य च शुभव्रता ।
गन्धमाल्यहविः होर्थे रामाय प्रतिपाद्य च ।
मूर्ध्नि चन्मुपाघ्राय परिष्वज्य च पीडितम् ।

[(l 1) B4 तु (for the first च) M4 धूपैश्च (for गन्धैश्च) D1 धूपैश्च D4 6 दिव्यैश्च, D7 दिव्यैश्च (sic), M4 गन्धैश्च (for मनोज्ञैर्) —(l 2) B4 विविध (for विविधं) M4 शुचिव्रता —(l 3) V1 °माल्ये D1 M4 प्रतिनेद्य (for °पाद्य) —(l 4) V1 B4 [च]वम् (for [च]नम्)]
—After 12 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

577* ज्वलनं समुपादाय ब्राह्मणेन महात्मना ।
हावयामास विधिना राममङ्गलकारणात् ।
घृतं श्वेतानि माल्यानि समिधः श्वेतसर्षपान् ।
उपसंपादयामास कौसल्या परमाङ्गना ।
उपाध्याय स विधिना हुत्वा शान्तिमनामयम् । [5]

(2 25 24
B 2 25 32
(2 26 23

यन्मङ्गलं सहस्राक्षे सर्वदेवनमस्कृते ।
वृत्रनाशे समभवत्तत्ते भवतु मङ्गलम् ॥ १३
यन्मङ्गलं सुपर्णस्य विनताकल्पयत्पुरा ।
अमृतं प्रार्थयानस्य तत्ते भवतु मङ्गलम् ॥ १४
ओषधीं चापि सिद्धार्थां विशल्यकरणीं शुभाम् ।
चकार रक्षां कौसल्या मन्त्रैरभिजजाप च ॥ १५

हुतहव्यावशेषेण बाह्य बलिमकल्पयत् ।
मधुदध्यक्षतघृतैः स्वस्ति वाच्य द्विजांस्तता ।
वाचयामास रामस्य वने स्वस्त्ययनक्रियाम् ।
ततस्तस्मै द्विजेन्द्राय राममाता यशस्विनी ।
दक्षिणां प्रददौ काम्यां राघवं चेदमब्रवीत् । [10]

[(l 1) T₁ G₂ M₁₋₃ समुपाचर M₁ माहमोग —T₁ damaged for l 2–10 except संवाचयामास मैमल्या in l 4 —(l 2) M₂ हृत भ्याम —After the prior half of l 2 T₁ reads for the first time the post half of l 7 (var स्वस्तिवाच्य द्विजातिभि) and prior half of l 8 (var रामस्य) repeating those halves in their proper place —(l 3) M₂ घृतपेतानि D₁₃ चैव (for भ्याम) Dd₁ -वर्षमान् (sic) T₂ सर्वभात् (for -त्सर्पतान्) —(l 5) G₃ om स (subm) G₂ M₁₋₃ अनाम्रवो Cm g k t °च (as above) —(l 7) Dm₁ मधु (sic) (for मधु) Dg₁ D₁₃ Ct t स्वस्तिवाच्य G₁ °द्वचान् Cm g as above (for स्वस्ति वाच्य) Dg₁ G₃ ₃ तथा (for तत) M₃ स्वस्तिवाच द्विजर्षभ (for the post half) —(l 8) Cr m g स्वस्त्ययनक्रिया Ck t °या (as above) —(l 10) D₁₃ दक्षिणं (sic) T₂ G₃ M₃ रम्यां M₃ काम Cg t as above (for काम्यां)]

13 B₃ G₃ om (hapl) 13 —a) T₁ damaged for यन्मङ्ग M₂ सहस्राके (sic) —For 13 Ś₁ Ñ V₁ B₁₋₄ D₂ ₄ ₇ M₃ subst

578* यन्मङ्गलं महेन्द्रस्य सर्वदेवैः पुरा कृतम् ।
वृत्रं हन्तुं प्रयातस्य वत्स तत्तदस्तु मङ्गलम् ॥

[(l 1) D₂ ₄ ₇ M₃ देवराजे (D₂ M₃ °जो D₄ ₇ °ने) D₅ देवराजस्य (hypm) (for महेन्द्रस्य) V₁ दितिज्ञ विनिर्गतैः (for the prior half) Ś₁ D₄ ₆ सर्वैः B₃ D₇ सर्वे (sic) V₁ देवैश्च (hypm) Ś₁ D₄₋₇ transp पुरा and कृतम् D₂ ₃ M₃ जयाशीन (D₃ जयाशी [sic]) महाभा (for the post half) —D₆ reads l 2 in marg —(l 2) D₂ ₃ वृत्र Ś₁ पुत्र (for वत्स) D₅ M₃ वत्स भवतु मङ्ग (for the post half)]

14 T₁ damaged for 14ab D₆ reads 14cd in marg —a) B₁ (व)कल्पय D₁ (व)कल्पयत (both sic) —c) D₆ प्रार्थमानस्य Ś₁ N V₁ B D₂ ₃ ₄ अमृतार्थे (Ñ₁ D₂ °र्थं) प्रयातस्य —d) D₅ वत्स तत्तेस्तु मंगल —After 14 M₃ ins

579* खगा सुपर्णा विनतो रक्षन्तु त्वा समन्ततः ।

—M₃ cont while Ś₁ N V₁ B D₂ ₄ ₆ ₇ ins, after 14

580* वेदाः सप्तर्षयस्त्रिषा महाभाग्यवणाश्च ये ।

[Ś₁ V₁ वेदाः (metatl?s?) (for वेदा) Ś₁ V₁ D₁ तथाविधा Ś₁ N₁ V₁ B₁ D₄ ₆ om first च D₆ क्ष्यर्वणाश्च

V₁ B₄ च ते D₂ ₃ तथा (for च ये) D₄ ₇ M₃ महाभाग्यवर्णाश्च (for the post half)]

On the other hand Dg₁ D₁₃ Dd₁ Dm₁ T G M₁₋₃ ins after 14

581* अमृतोत्पादने दैत्यान्घ्नतो वज्रधरस्य यत् ।
अदितिर्मङ्गलं प्रादात्तत्ते भवतु मङ्गलम् ।
त्रीन्विक्रमान्प्रक्रमतो विष्णोरमिततेजसः ।
यदासीन्मङ्गलं राम तत्ते भवतु मङ्गलम् ।
ऋतवः सागरा द्वीपा वेदा लोका दिशश्च ते । [5]
मङ्गलानि महाबाहो दिशन्तु शुभमङ्गलम् ।
इति पुत्रस्य शेषांश्च कृत्वा शिरसि भामिनी ।
गन्धैश्चापि समालभ्य राममायतलोचना ।

[(l 2 M₃ मङ्ग (for प्रादात्) —T₂ om (hapl) l 3] —(l 3) D₁₃ Dd₁ Dm₁ T₁ ₂ G M₁₋₃ त्रिविक्रमान् T₂ त्रि (for त्रीन्) D₁₃ Dd₁ Dm₁ M₂ अतुल- (for अमित) M₁ -वर्चसः (for -तेजस) —(l 5) D₁₃ ऋषय T₂ M₃ सरित Cm g as above (for ऋतव) G₃ द्वीपो M₃ चैव T₂ G₁ M₃ ₃ लोका वेदा (by transp) M₃ om दिशः D₁₃ च सा M₃ तथा —(l 6) Dg₁ G₂ Cm g शुभमङ्गला T₁ ₂ G₃ तव कानने M₂ ₃ °मङ्गल(?) Cr t °ल (as above) —(l 7) T₁ पुत्रस्य D₁₃ G₃ M₃ ₃ शेषाश्च Dd₁ शेषो T₂ शेषां —(l 8) Dg₁ (before corr) गन्धैश्च (for गन्धैश्च) G₃ माल्यै, M₃ च (subm) (for चापि)]

15 D₄ ₆ ₇ read 15ab and 582* after l 1 2 of 576* —a) Cm g ओषधीं (as in text) Ct औषधीं D₁₃ Dd₁ Dm₁ औषधिं (Dm₁ °धी) च सु D₆ ₇ G₃ ओषधीश्चापि (D₅ °धीं चैव) T M₁ औ (T₁ ओ) षधीं (T₁ °धिं) चापि M₃ ओषधीश्चापि Cr सिद्धार्थां Cm g k t °र्था (as in text) Dg₁ G₂ M₃ औ (G₃ ओ) षधीश्चापि सिद्धार्थाः —d) Dd₁ Dm₁ M₂ तथा Cm t as in text (for शुभाम्) D₆ ₇ सर्वामयविनाशिनीं (D₅ °नाशनीं D₇ °नी) —c) Dg₁ T₂ G₃ M₁ अपि G₁ ₃ चाकरोत्, Cg k as in text (for चकार) —d) Ct ना मन्त्रैरभिषिच्य कौसल्या जजाप च —For 15 Ś₁ N V₁ B D₂ ₄ ₆ M₃ subst (reading after 576*) D₄ ₆ ₇ subst for 15cd

582* ब्रह्मौषीमौषधीं पाशौ दुनिष्कस्य च धन्य सा ।
रामस्वस्त्ययनार्थं हि सप्रसेत जजाप च ।

[(l 1) Ñ₁ ब्रह्मौषधि Ś₁ Ñ₁ V₁ D₂ ₄ M₃ औषधीं V₁ पाशं (for पाशौ) Ś₁ Ñ₁ D₁ ₄ च Ñ₁ B₁ ₃ (m also as above) [s]न Ñ₁ नि (for पथ) D₅ तु (for सा) D₄ ₆ ₇ तथैव ददौ पाशौ रामस्य (D₅ °स्य) बद्ध सा —(l 2) B₁ राम Ñ₁ हि च (sic) (for हि) D₁₋₄ स्वस्त्ययन (D₅ °न) जजाप M₃

आनम्य मूर्ध्नि चाघ्राय परिष्वज्य यशस्विनी ।
अवदत्पुत्र सिद्धार्थो गच्छ राम यथासुखम् ॥ १६
अरोगं सर्वसिद्धार्थमयोध्यां पुनरागतम् ।
पश्यामि त्वां सुखं वत्स सुस्थितं राजवेश्मनि ॥ १७
मयार्चिता देवगणाः शिवादयो
महर्षयो भूतमहासुरोरगाः ।
अभिप्रयातस्य वनं चिराय ते
हितानि काङ्क्षन्तु दिशश्च राघव ॥ १८
इतीव चाश्रुप्रतिपूर्णलोचना
समाप्य च स्वस्त्ययनं यथाविधि ।
प्रदक्षिणं चैव चकार राघवं
पुनः पुनश्चापि निपीड्य सस्वजे ॥ १९

G 2 25 42
B 2 25 44
L 2 28 42

°भनार्थी च Ś1 Ñ1 पन B3 एव D6 (before corr) एवं (for एत) D1 2 M3 इम मत्र (for ०ध्येन) V1 B1 D2.6 स (for च) D3 6 7 अथ स्वस्त्ययनार्थाय इम मत्र जगाद ह (D5 सा)]
—Ś1 D6 cont

583* स्वस्ति ते कुरुतां ब्रह्मा शिवो विष्णु प्रजापति ।

—After 15 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

584* उपाघ्रायाभिप्रहृष्टेव सा तु राजसवर्तिनी ।
वाष्पायेण न भावेन वाचा संसज्जमानया ।

[(l 1) Dg1 T3 Cg k [अ]भि, Dt1 Dd1 Dm1 G2 M1 Ct [अ]भि G1 [इ]भि (sic) (for [अ]भि) —(l 2) T3 om न G1 संयु°वमानया M2 3 वाष्पम°, Cm t as above Cg [अ]सज्ज° G3 सा वाचा सज्यमानया (for the post half)]

16 a) T1 मू G1 [उ]पाघ्राय (for चाघ्राय) —c) Dt1 पुत्रसिद्धार्थो —d) V2 lacuna for सुखम् —For 16 Ś1 Ñ V1 B D2 5.6-7 M4 subst and read after 586*

585* इत्युक्त्वा मूर्ध्न्युपाघ्राय परिष्वज्याभिनन्द्य च ।
पुनरागमनायेद गच्छ पुत्रेत्युवाच तम् ।
शीघ्रं त्वां पुनरायात पश्येयं सहलक्ष्मणम् ।
वनवाससमुत्तीर्णं नव चन्द्रमिवोदितम् ।

[(l 1) D2 अ भिनन्द्य (sic) —(l 2) D5 [इ]ति (for [इ]द) B1 D1 5 7 इद (for तम्) —(l 3) D2 7 त्व (for त्वां) Ñ1 D3 व्यतीत (for आयात) B2 **लक्ष्मणं —(l 4) B3 reads l 4 in marg Ñ1 वनवासं (sic) D1 5 6 M4 वनवासात् (D6 °स) Ñ1 B3 D5 नव– V1 B2 3 पूर्ण B4 चर (for नव) D1 [उ] मत् (for [उ]दितम्)]

17 a) M3 अशोक T3 सिद्धसर्वार्थम् —c) T1 पश्या, G1 द्रक्ष्यामि M3 त्वा G1 2 M1 अह M2 सदा (for सुख) —d) Dt1 Ct स्थित T3 स्थिथ (for सुस्थितं) M3 राम (for राज) Dg1 T2 3 G2 3 M1 3 –वेश्मनि Dt1 Dd1 Dm1 Ct –वाससु (for वेश्मनि) —For 17, Ś1 Ñ V1 B D2 5.6 7 M4 subst and read before 585*

586* सर्वसिद्धार्थसंसिद्धं त्वामयोध्यां पुनरागतम् ।
द्रक्ष्यामि त्वां यदा पुत्र सुखं राजनिवेशने ।

[(l 1) V1 सर्वसिद्धार्थ D3 त्वा Ñ1 repeats erroneously अरोगं सर्व D6 (to avoid hiatus) 2 ins हि before अयोध्यां —(l 2) D2 त्वा M4 [अ]ह (for त्वां) Ñ1 सुख B3 सुखे D1 2 सुख (for सुख) Ś1 D1 5.6 7 राजनिवेश्मनि D2 पुन D3 तम्, D3 (before corr) शुन (for पुन) V1 श्रिया युक्त पुन स्वय (for the post half)]

—After 17 Dg1 Dt1 (om l 1 1) Dd1 Dm1 T G M1–3 ins

587* प्रसादयु राममरुत्वा हर्षविप्रोत्फुल्लानना ।
द्रक्ष्यामि त्वा वनात्प्राप्तं पूर्णचन्द्रमिवोदितम् ।
भद्र भद्रासनगतं वनवासादिहागतम् ।
द्रक्ष्यामि त्वामहं पुत्र तीर्णवन्तं पितुर्वचः ।
मङ्गलैरुपसंपन्नो वनवासादिहागत ।   [5]
वध्वा मम च नित्यं त्वं कामान्संवर्धय प्रभो ।

[(l 1) T G M1–3 प्रसाद G1 –सन्नया (for मरुत्वा) —(l 3) M3 भद्र (for भद्र) Dg1 T1 2 G1 भद्रासनगत रामं (for the prior half) —(l 4) Dd1 Dm1 सुत (for भद्र) T3 G2 M1 2 वत्स (for पुत्र) Dg1 च पुत्रत्वां तु (for त्वामह पुत्र) G3 तीर्णवन्त —(l 6) T1 तथा (for वध्वा) Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G3 transp मम and च T3 G3 नित्यं (sic) Dg1 सर्वदानघो Dt1 Dd1 Cm t भर्व यन्ति भो T1 G2 M1 नन्दयामि भो, T3 °च विभो G1 M2 3 नन्दयामि भो)]

18 a) T1 damaged for या शिवा M3 पुन पुनर् (for शिवादयो) —b) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 गणा (for महा) Ś1 Ñ V1 B D2 4 6 7 M4 सहर्षयश्चैव पितामहै सह (Ś1 D6 °हो महान्, M4 तथागिरादय) —c) Ś1 Ñ2 V1 B D2 5.6–7 M4 इत, Ñ1 सत (for अभि) —d) Dd1 Dm1 हिताय काक्षन्तु T1 2 G3 °नि कुर्वन्तु M3 हितादितीं क्षेत्र (sic) Ś1 Ñ V1 B D1 5.6 7 M4 हितैषिण सन्तु सदाभियाचिता

19 a) Ś1 D5 6 इत्येवमश्रु Ñ B2 श्र(B3 त)थैवमश्रु, V1 B1 5.6 अथैवमश्रु, Dt1 Dd1 Dm1 भतीव च(Dt1 वा) श्रु, D1 M4 इतीव(D1 व मश्रु, D5 इति तमश्रु Dg1 D5 परि (for प्रति) D1 –लोचनां —b) Ñ2 V1 P1 2 D1.5.6.7 M4 सा P1 om Dg1 marg D1 स (for च) Ś1 Ñ V1 B D1 5.6 7 M4 कृत्वाऽपि (D5 °पि) (for यथाविधि) —c) Dt1 Dd1 Dm1 M2 3 (स)पि (for [एव]) D3 राघव —d) D3 om the first पुन Ś1 D6 सा परिपीड्य Ñ V1 B चैव निपीड्य Dd1 चापि निरीक्ष्य D1 5.6 M4 चापि(D5 °पि) समीक्ष्य (for चापि निपीड्य) T1 तु * * * * पीड्य D1 सा सुत, D5 सायते]

G 2 25 0
B 2 23 45
L 2 28 43

तथा तु देव्या स कृतप्रदक्षिणो
निपीड्य मातुश्चरणौ पुनः पुनः ।
जगाम सीतानिलयं महायशाः
स राघवः प्रज्वलितः स्वया श्रिया ॥ २०

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे द्वाविंशः सर्गः ॥ २२ ॥

२३

अभिवाद्य तु कौसल्यां रामः संप्रस्थितो वनम् ।
कृतस्वस्त्ययनो मात्रा धर्मिष्ठे वर्त्मनि स्थितः ॥ १
विराजयन्राजसुतो राजमार्गं नरैर्वृतम् ।
हृदयान्याममन्थेव जनस्य गुणवत्तया ॥ २
वैदेही चापि तत्सर्वं न शुश्राव तपस्विनी ।
तदेव हृदि तस्याश्च यौवराज्याभिषेचनम् ॥ ३
देवकार्यं स्म सा कृत्वा कृतज्ञा हृष्टचेतना ।
अभिज्ञा राजधर्माणां राजपुत्रं प्रतीक्षते ॥ ४

---

20 V1 B D1.2 M4 om. 20 —a) Dt1 Dm1 तथा हि, Dd1 तथा हि D7 तथा तु, T1 तथा स, T2 G1.3 M2.3 Cm तथा च (for तथा तु) Dt1 Dd1 Dm1 T G M1.3 च (for स) Ś1 प्रदक्षिणाम्; Dm1 M3 प्रदक्षिणे (Dm1 °णौ) —b) G3 मातौश्चरणौ (sic) M5 om. न in the second पुन Ś1 D4.7 चकार मूर्ध्ना (Ś1 पूर्वं) चरणाभिवा (Ś1 D4 °व) दनं —c) T3 सीते —d) Dt1 Dd1 Ct तथा प्रिया Dm1 तथा श्रिया, G2 M1.2 श्रिया स्वया (M3 °या) M3 प्रज्वलित श्रिया स्वया —For 20cd, Ś1 Ñ D4.7 subst

588* स चापि सीतानिलयमिन्द्रवर्णो
जगाम चामन्त्र्य च तां स्वमालयम् ।

[(l. 1) Ś1 D4.6 -वर्णो Ñ -पूर्णो D5 -वर्जितो (m after corr -वर्णितो) —(l. 2) Ñ तत, D4.7 विन (for च तां)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ1 B2 D4.6.7 कौ (Ñ1 को) स (Ś1 D6 स) ल्यास्वस्त्ययन (B4 °यनक्रिया D4.7 °नो) Ñ2 V1 B1.3 D1.2.5 स्वस्त्ययनक्रिया, B2 स्वस्त्ययनं —*Sarga no* (figures words or both) N1 D4 om. Ś1 D5 28 Ñ2 B 24 V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 25 D1 81 D4.7 30 D5 33 M4 26 —After colophon D6 concludes with रामाय नम T3 श्रीरामचन्द्राय नमः, G M1.2 श्रीरामाय नम (M1 adds श्री after नम)

23

☞ D3 missing for Sarga 23 (cf v l 2 22 12) Dm1 begins with ॐ

1 a) Dg1 च (for तु) —b) Dg1 स प्रस्थितो, Cg स° (as in text) —For 1cd, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4–7 M4 subst

589* कौसल्यामभिवाद्यैवमनुमान्य च राघव ।

[D2 अनुमान्य (for अभिवाद्य) V1 अनुमान्य तु, D5 अभिनन्द्य D4.6.7 अनुनीय (for अनुमान्य) D1 M4 अनुमान्यैवमभिवाद्य (by transp)]

—d) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4–7 M4 प्रतस्थे सहलक्ष्मण

2 a) Ś1 राजमार्गं B2 D6 °पुत्रो (for राजसुतो) —b) Ś1 राजसुतो (for °मार्गं) Ś1 N2 B Dg1 D4.7 T1.2 G3 जनैर्वृतं, D1 जनावृतं, D2 जनाकुलं, M4 श्रियान्वित (for नरैर्वृतम्) Ñ1 राजमार्गाञ्जनैर्वृतान्, V1 राजमार्गं नरैर्वृतं —c) Dt1 Dm1 [आ] ममर्थ (Dm1 °थ [sic]) ह —For 2cd, Ś1 N2 V1 B D1.2.4.7 M4 subst

590* हरन्निव जनौघस्य हृदयानि जगाम स ।

[D4.6.7 जनौघानां D5 transp हृदयानि and जगाम]

3 For 3ab, Ś1 N V1 B D1.2.4.7 M4 subst

591* वैदेह्यपि च तं काले तपस्वान्यमानसा ।

[Ñ2 तत्र काले, B1 च तत्काले, B4 च त काले (for च तत्काले) वैदेहीमपि तत्काल (for the prior half) N1 D1.2.5.7 M4 नान्यमानसा (for [अ]नन्यमानसा)]

—D3.5 om. (hapl ?) 3c–4b (cf 591* and 4cd) —c) Ś1 N V1 B D6 का (D6 [before corr] क) स (N स) स्येव (Ś1 D6 °वी च) सा भर्तुर (V1 °र्तुः) D1.4.7 M4 भर्तुराद्यसमाना वै —d) G3 यौवराज्ये (for °राज्य)

4 D3.5 om. 4ab (cf v l 3) —ab) Dg1 स्वयं, D4.7 हि सा (for स्म सा) D4.7 धर्मज्ञा (for कृतज्ञा) D4.5 M4 (before corr) -मानसा (for -चेतना) Ś1 D6 दत्वाग्निहोत्रं च कृत्वा तथा नियतमानसा, Ñ2 V1 B D1 M4 दत्वाग्निहोत्र

प्रविवेशाथ रामस्तु स्ववेश्म सुविभूषितम् ।
प्रहृष्टजनसंपूर्णं ह्रिया किंचिदवाङ्मुखः ॥ ५
अथ सीता समुत्पत्य वेपमाना च तं पतिम् ।
अपश्यच्छोकसंतप्तं चिन्ताव्याकुलितेन्द्रियम् ॥ ६
विवर्णवदनं दृष्ट्वा तं प्रस्विन्नममर्षणम् ।
आह दुःखाभिसंतप्ता किमिदानीमिदं प्रभो ॥ ७

अद्य बार्हस्पतः श्रीमान्युक्तः पुष्यो नु राघव ।
प्रोच्यते ब्राह्मणैः प्राज्ञैः केन त्वमसि दुर्मनाः ॥ ८
न ते शतशलाकेन जलफेननिभेन च ।
आवृतं वदनं वल्गु छत्रेणाभिविराजते ॥ ९
व्यजनाभ्यां च मुख्याभ्यां शतपत्रनिभेक्षणम् ।
चन्द्रहंसप्रकाशाभ्यां वीज्यते न तवाननम् ॥ १०

G 2 26 13
B 2 26 11
L 2 29 13

दर्पणे गत्वा(D3 °वा) नि(M4 प्र)यतमानसा —c) N1 वनभिज्ञा (by pun) D2 अभिराज्ञा तु पुत्रात्मा, M4 वनभिज्ञा रामकृत —d) Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 M4 राजपुत्री य(Ś1 D5 सु)तव्रता, D1 राजपुत्री प्रतीक्षती D1 6 7 राजपुत्री यशस्विनी —After 4 Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 7 M4 ins

592* पुत्रविवासनज्यथया भर्तृदर्शनलालसा ।
तस्थौ स्ववेश्ममध्ये सा रामागमनशङ्किणी ।

[(l 1) Ś1 V1 D5 M4 प्रवास(Ś1 °र)नजनयता, Ñ1 D2 अवास°, D1 अपवारन्तजनसा, D6 7 प्रव्रास°, D5 पौरराज्य सर्वास्तुक्याद् (for the prior half) B4 भतुर् (for भर्तृ) —(l 2) Ñ2 B3 D2 स्ववेश्मनश्मध्यस्थ, M4 सा वेश्ममध्ये वै D7 न चोवाच्येश्ममध्ये सा (for the prior half)]

5 a) T1 प्रविवेशापि Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 M4 सहसा (for रामस्तु) —b) V2 स्वं वेश्म, M3 स वेश्म (for स्ववेश्म) Ś1 Ñ V1 B D2 6 M4 रामो(D6 °म) वेश्मात्मन सदा, D1 रामो वेश्म स्वकं तदा, D1 6 7 मद्वेश्म वि° —c) Dd1 प्रहृष्ट Dg1 D1 7 जनसंकीर्णं, D5 मनुजाकीर्णं, M2 **संपूर्णं (for -जनसंपूर्णं) Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 भक्तिमद्भिर्जनैः कीर्णं —d) M3 ह्रिया (sic) (for ह्रिया) Ś1 D5 अधोमुख

6 b) G2 [आ]वेपमाना (for वेपमाना) —c) M4 -संतप्ता —d) M2 तथा (for चिन्ता) —For 6 Ś1 Ñ V1 B D1 2 6-7 subst M4 subst for 5c–6

593* ईषद्दीनमुखः श्यामो मनोज्ञः प्रसमन्वित ।
नातिहृष्टमना सीतां ददर्शाथ प्रविश्य स ।
तत्परं वेश्ममध्यस्थां विनयावनतां स्थिताम् ।
विनयाचारसंपन्नां प्राणेभ्योऽपि प्रियां प्रियाम् ।

[(l 1) D2 श्याद् (sic) (for -मुख) B4 दीनो D7 श्यनो (sic) (for श्यामो) B4 सहा; M4 शान्तः (for श्यामो) B1 समन्वित —(l 2) D4 -हृष्टमन (for हृष्टमना) Ś1 D1 D5 M4 प्रविश्याथ ददर्श (by transp) V2 V3 ददर्शानुप्रविश्य B1 च (for स) —(l 3) B3 विनयावनतां, D5 विनयावनतां (for विनयावनतां) V1 स्थिता —(l 4) V2 reads [illegible] in marg D7 सखा (sic) D1 6 7 M4 प्राणेभ्योऽपि गरीयसीम् (for the post half)]

—After 6, Dg1 D1 Dd1 Dm1 T G M1 2 ins

594* तां दृष्ट्वा स हि धर्मात्मा न शशाक मनोगतम् ।
तं शोकं राघवः सोढुं ततो विवृततां गतः ।

[(l 1) G2 स [illegible] (sic) (for स हि) —(l 2) T1 2 G3 विवृतता (for विवृततां)]

7 a) T3 विवर्णा, M3 विषण्ण (for विवर्णं) —b) Dd1 प्रस्विन्नम् (for प्रस्विन्नम्) G अमर्षणं, M3 समर्पित —c) T (T3 after corr *sec m* as in text) अह (sic) (for आह) —For 7 Ś1 Ñ V1 B D1 2 6-7 M4 subst

595* सा च दृष्ट्वैव भर्तारं प्रत्युद्गम्य प्रणम्य च ।
वामपार्श्वे स्थिता देवी राम दीनमुखं तदा ।
अभिवीक्ष्य वरारोहा वेपमानेदमब्रवीत् ।
दृष्ट्वा त्वमेतन्नु स्वान्तं स्मितवृत्ति विह्वला ।

[(l 1) N V1 B तु, D1 2 6 [अ]पि (for the first च) D1 6 transp the first च and दृष्ट्वा —(l 2) Ñ D1 2 6 M4 रामपार्श्वे V1 D6 7 पार्श्वस्थिता D4 सीता (for देवी) V1 तथा (for तदा) —D4 5 7 om l 4 —(l 4) D1 तद्दुःखमुग्रार्तं, M4 [अ]वगतद्गुणार्तां]

—After 7 Dm1 ins रामश्री

8 a) Ś1 Ñ2 V1 D5 किं न, Ñ1 किं नो, B1 किं तु, B3 4 किं नु, D2 1 M4 नाथ, D4 7 नाथ (for अद्य) B1 [म] बार्हस्पतो, T1 M3 C1 r बार्हस्पत्य(M3 °त्यः), T2 G M2 बार्हस्पति, Cm g t as in text (for बार्हस्पत) Ś1 Ñ V1 B1 D1 2 6 7 M4 योगो, B3 योगा, B4 योग, D5 योगे (for श्रीमान्) D4 किं न बार्हस्पतो(m [illegible]) योगो, D1 बार्हबार्हस्पतो योगो —b) B1 D2 युक्त, D3 6 युक्त; T G1 3 M1 2 Cv r g उक्तः, Cm gp kp t as in text (for युक्तः) Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 7 पुष्येण, D5 पुष्येन, M3 पुष्योऽथ (for पुष्यो नु) N1 Dm1 (before corr) D1 राघव (for राघव) —c) Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 7 M4 प्राज्ञैः (for प्राज्ञैः) —d) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 येन (for केन) Ś1 D5 असि दुर्मना, V2 असि दुर्मनाः (sic) (for असि दुर्मना)

9 a) Ś1 Ñ V1 B D1 2 6-7 M4 कस्मात्च (for न ते) D5 शलाकं त (for शलाकेन) —b) M4 जय (for जल) Ś1 Ñ1 V1 B D1 2 6 M4 पूर्णेन्दुसदृशे(B4 °सदृशे)न ते, Ñ1 D1 6 7 पूर्णचन्द्रनिभेन च(Ñ1 D7 ते) —T1 damaged for c —c) D4 7 नावृतं Ś1 Ñ1 V1 B1 2 4 D1 2 6-7 M4 चारु, Ñ1 वीर, B3 चारु (sic) (for वल्गु) —d) Ś1 Ñ V1 B1 2 4 D1 2 3 6 M4 Cm g L न विराजते, B1 [इ]ह विराजते, Dg1 T1 G2 3 M1 2 [अ]भि विराजते D7 [इ]ह विराजते, T1 damaged, Ct as in text (for [अ]भिविराजते)

10 a) T1 व्यजनो चामर (metathesis) M3 °भ्या नु

G 2 26 14
B. 2 26 12
L. 2 29 14

वाग्मिनो बन्दिनश्चापि प्रहृष्टास्त्वां नरर्षभ ।
स्तुवन्तो नाद्य दृश्यन्ते मङ्गलैः सूतमागधाः ॥ ११
न ते क्षौद्रं च दधि च ब्राह्मणा वेदपारगाः ।
मूर्ध्नि मूर्धावसिक्तस्य दधति स्म विधानतः ॥ १२
न त्वां प्रकृतयः सर्वाः श्रेणीमुख्याश्च भूषिताः ।
अनुव्रजितुमिच्छन्ति पौरजानपदास्तथा ॥ १३
चतुर्भिर्वेगसंपन्नैर्हयैः काञ्चनभूषणैः ।
मुख्यः पुष्यरथो युक्तः किं न गच्छति तेऽग्रतः ॥ १४
न हस्ती चाग्रतः श्रीमांस्तव लक्षणपूजितः ।
प्रयाणे लक्ष्यते वीर कृष्णमेघगिरिप्रभः ॥ १५
न च काञ्चनचित्रं ते पश्यामि प्रियदर्शन ।
भद्रासनं पुरस्कृत्य यान्तं वीर पुरःसरम् ॥ १६
अभिषेको यदा सज्जः किमिदानीमिदं तव ।
अपूर्वो मुखवर्णश्च न प्रहर्षश्च लक्ष्यते ॥ १७

(for व्यजनाभ्यां च) —^{b}) Dm1 (before corr as in text) निभेक्षण (for निभेक्षणम्) —^{d}) M3 व्यज्यते (for वी°) G1 नु (for न) —For 10 Ś1 Ñ V1 B D1-4-7 M4 subst

596* चामरव्यजनाभ्यां च चारुपद्मनिभेक्षणम् ।
न वीज्यते तेऽद्य मुखं कस्मात्पूर्णेन्दुसप्रभम् ।

[(l 1) D3 -व्यजनार्थी च (sic) D5 -व्यजनेनाथ (for -व्यजनाभ्यां च) D2 चारुपद्मेक्षण —(l 2) D1-7 वीज्यते B4 om (hapl) ते Ñ3 मुमुख (for ऽद्य मुखं) D4-7 मुखं तेऽद्य (by transp) D3 न राजते मुखं कस्मात् (for the prior half) Ñ2 B1-4 D1-6-7 सन्निभ (B1 °भं) D1 M4 -वर्चसं L(ed) -सुप्रभ (for -सप्रभम्) V1 पूर्णचंद्रसमप्रभ D2 पूर्णेंदुसम वर्चसं (for the post half)]

11 ^{a}) T1 (after corr sup lin sec m as in text) बंदिनस्त (for बन्दिनश्) —^{b}) Dd1 प्रहृष्टास (for प्रहृष्टास्) T1 नरेश्वर —^{c}) T1 नात्र (for नाद्य) —For 11 Ś1 Ñ V1 B D1-4-7 M4 subst

597* यौवराज्याभिषिक्तं च सूतमागधबन्दिनः ।
वाग्मिनो न स्तुवन्ति त्वामद्य राघव हास मे ।

[(l 1) B1 यौवराजे B3 यौवराज्ये (for यौवराज्य) V1 [अ]भिषेके (for [अ]भिषिक्त) D1-4-6-7 M4 अभिषिक्त यौवराज्ये (for the prior half) —B4 reads from l 2 up to 12^{ab} in marg —(l 2) Ś1 D4 कस्माद् (for अद्य) V1 राघव सुगम B4 राघव संशने (both sic)]

12 B4 reads 12^{ab} in marg (cf v l 11) —^{a}) B3 चे (sic) (for ते) M4 क्षौम (for क्षौद्रं) D1-2 न च दधि M4 च विमल (for च दधि च) T1 damaged for the portion from धि in दधि up to नव in 13^a —^{c}) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 Cm1 (by corr orig as in text) t मूर्धाभिषिक्तस्य, T2-3 मूर्धा(T3 मुख्या)वसिक्तस्य —^{d}) Dt1 G1 ददाति (sic) Dd1 Dm1 T2-3 G2-3 M1-3 दद्धति (for दधति) —For 12^{cd} Ś1 Ñ V1 B D1-4-7 M4 subst

598* मूर्ध्नि मूर्धाभिषेकार्थं ददतं विधिवच्च किम् ।

[Ś1 D4-6-7 राज्यार्थ(D4 °ना)भिषेकार्थं Ñ1 V1 D2 M4 मूर्धा(V1 °र्ध्ने)भ्यषेका(Ñ1 °षेचा)र्थं Ś1 ददत्यश D3 ददते, D2 *दति (for ददते) Ś1 नु Ñ1 D1-2 न (for च)]

13 T1 damaged for the portion up to नव in ^{a} (cf v l 12) —^{a}) T2 M1-3 त्वा (for त्वां) Ś1 Ñ V1 B D1-4-7 M4 कस्मात्प्रकृतिमुख्यास्त(D1 °ख्या ये, D3-4-7 °ख्याश्च) —^{b}) B1 सेना (for श्रेणी) Dg1 मुख्याद्; Cg as in text (for मुख्याद्) Ś1 Ñ V1 B D1-4-7 M4 च राघव, D3 वर्धेव च (for च भूषिता) —^{cd}) T1 तदा (for तथा) Ś1 Ñ V1 B D1-4-7 M4 किमर्था नाद्य(V1 नाद्यपि, D4-7 नाद्य, M4 नोप) तिष्ठन्ति(D1 °ते) यौवराज्या(B1 °ज्य)भिषेचने(V1 °न)

14 Ś1 om 14 D4 om (hapl) from 14 up to l 2 of 600* (cf 13^{cd} var) —^{b}) Dg1 भूषितैः (for भूषणैः) —^{c}) Dt1 मुख्य Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 पुष्परथो —T1 damaged from पु in 14^c up to 15^b —For 14 Ñ V1 B D1-2-6-7 M4 subst

599* अश्वाश्चत्वारो युक्तस्ते मणिकाञ्चनभूषणः ।
नाद्य पुष्यरथः क्व स कस्मादरिनिषूदन ।

[(l 1) M4 अश्वा (metathesis) Ñ1 चतुरश्व, D1-2-4-6-7 M4 -युक्ते ऽश्व (for चत्वारो) B4 भूषित (for भूषण) —(l 2) V1 B D1-2-6 पुष्प D1-7 अश्वो (for पुष्य) D2 क्रिम (sic) (for क्व स) Ñ1 V1 B D1-7 M4 निषूदन]

15 T1 damaged for 15^{ab} (cf v l 14) —^{b}) Dt1 Dd1 Dm1 सर्वे, D4-6-7 दिव्य (for तव) Dg1 G1 लक्षण पूजित, D4-6-7 °लक्षित —^{c}) D4-7 प्रयातो दृश्यते G1 प्रयात लक्ष्यते (for प्रयाणे लक्ष्यते) —^{d}) D1-5-7 नव (for कृष्ण) D6 निभप्रभ (for गिरि°) —For subst see 600*

16 ^{a}) M3 न काचनविचित्र ते —^{b}) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 प्रियदर्शने —^{d}) Dm1 यात L(ed) पुरस्कृत —For subst see 600*

17 ^{a}) M3 अभिषेके Dg1 T यथा Cg as in text (for यदा) —^{b}) M3 अय (for इद) —^{d}) T1 damaged from ह up to प in 18^a —For 15–17 Ś1 Ñ V1 B (B1 sup lin) D1-2-6 M4 subst D4-6-7 subst for 16–17

600* त्रिप्रस्रुतो गजश्चाग्र शुभलक्षणलक्षित ।
प्रस्थानो नानुयाति त्वा कस्मादद्याभिषेचने ।
शुभलक्षणसंपन्न श्वेतश्च तुरगोत्तम ।
न तेऽद्य याति पुरतः कस्मात्कीर्तिवर्धन ।

इतीव विलपन्तीं तां प्रोवाच रघुनन्दनः ।
सीते तत्रभवांस्तातः प्रव्राजयति मां वनम् ॥ १८

कुले महति संभूते धर्मज्ञे धर्मचारिणि ।
शृणु जानकि येनेदं क्रमेणाभ्यागतं मम ॥ १९

राज्ञा सत्यप्रतिज्ञेन पित्रा दशरथेन मे ।
कैकेय्यै प्रीतमनसा पुरा दत्तौ महावरौ ॥ २०

तयाद्य मम सज्जेऽस्मिन्नभिषेके नृपोद्यते ।
प्रचोदितः स समयो धर्मेण प्रतिनिर्जितः ॥ २१

चतुर्दश हि वर्षाणि वस्तव्यं दण्डके मया ।
पित्रा मे भरतश्चापि यौवराज्ये नियोजितः ।
सोऽहं त्वामागतो द्रष्टुं प्रस्थितो विजनं वनम् ॥ २२

G. 2 26 25
B. 2 26 24
L. 2. 29. 24

[D6 om l 1-2 (cf v l 14) —(l. 1) Ñ1 B2.4 D1 त्रिषुलों(B2 [gloss] त्रिषु लोकेषु रयात) B3 त्रि मगलो, D2 नृपभुरो —D3 om (hapl) from the post half up to l 2 B3.4 -लक्षण (for -लक्षण) V1 लिखित (for -लक्षित) Ś1 त्रिजगता गमदृश। शुभलक्षणलक्षिता —(l 2) Ś1 V1 [अ]नुयांति Ñ1 [अ]नुयारिष (sic) (for °याति) D1 M4 सा नानुयाति (by transp) —(l 3) B4 संपूर्ण (for -संपन्न) —(l 4) D1.2 पुरतो याति (by transp), D4.5.7 याति विपिनं (for याति पुरत) B2-4 न याति पुरत समान्व (for the prior half) B2-4 शीघ्र ते, M4 °चे (for समान्वी) D1.4 D4.5 विजयावह]

18 T1 damaged up to प in ᵃ (cf v l 17) —ᵃ) G2 त्रिपुलीरि (sic) (for विलपन्तीं) —ᵃ) G1 प्रभावास् (hypm) (for प्रवास) —For 18, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 subst

601* एवं शुवाणां तां रामो मावशङ्कां स मैथिलीम् ।
    यथावेदं वचो धीर सत्यगाम्भीर्यसंस्थित ।

[(l 1) D1.2.4 तां ब्रुवतीं D4.7 M4 ब्रुवतीं तां (for ब्रुवाणां तां) Ś1 D1.2.4-7 M4 च (for स) —(l 2) Ñ2 B1.2.4 धीरे (B1 [before corr] °र) V1 D1.2.6.7 M4 वीर°, D4 राम° (for धीर°) D2 स स्त्री (sic) (for सत्य) B4 D1.2 M4 आश्रित (for आस्थित) D4.5.7 सत्यवाग्विश्रयो (D4 °य) स्थित (for the post half)]

19 ᵃ) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4 M4 तारिंकुल (for कुले महति) D4 सभूता —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4 M4 सत्यवादिनि Dd1 D6 G1 धर्मचारिणी —ᶜ) D1.5.7 [श्रो]त्र (for [इ]द) —ᵈ) Dt1 Dd1 Dm1 [अ]गाग्न (for [अ]भ्या°) D4.5.7 विरूपमिन पश्यति —For 19ᶜᵈ, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4 M4 subst

602* शृणु मैथिलि पीता त्वं भूत्वा वाक्यमिदं मम ।
    [M4 वाक्यमिदं (for वाक्यमि°)]

20 ᵃ) D3 (m al o) हि समय कृत्वा (for सत्यप्रतिज्ञेन) —ᵇ) Ś1 B1.4 Dg1 G2 M2.3 (also as in text) च, Dt1 Dd1 Dm1 ये (for मे) —ᶜ) B4 D1.4 G2 (before corr) कैकेय्यां (B4 °य्या G2 °या) M4 °दे M4 °दयो (for °य्यै) V1 B1.2.4 प्रीतमनसा Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G2 M1-3 मम (G2 °म) मात्र सु D4.7 हृष्टमनसा (for प्रीतमनसा) —ᵈ) T1 damaged after हा in महावरौ up to तयाद्य in 21ᵃ

Ś1 N V1 B D6 दत्तौ किल पुरा वरौ (Ś1 D6 वरौ पुरा [by transp]), D1.2 V4 दत्ते किल वरे पुरा, D4.5.7 मात्रे दत्तौ वरौ पुरा

21 ᵃᵇ) T1 damaged for तयाद्य (cf v.l 20) T2 (before corr सजे, after corr sec m) सज्ये (sic) (for सज्जे) Ñ2 D4.6.7 सौ चापि मम च हा (Ñ1 °समवाप्याः D5 °मम चापा)सिमन् (for ᵃ) Ñ2 D4.5.7 नृपेण तु (D5 हि) (for नृपोद्यते) Ś1 D6 समोपकृत्य चैवाद्य यौवराज्याभिषेचन, Ñ2 V1 B D1.2 M4 समोप (Ñ1 मनोप, M4 रामाय)कल्पिते चैव (V1 B2 °कृते चैवाद्य, B1.4 °कल्पिते चाद्य, D1 °कल्पिते चाद्य, D2 M4 °कल्पिते चाद्य) यौवराज्या (B1 °ज्ये)भिषेचने —ᶜᵈ) Ś1 Ñ2 B1.2.4 D6 प्रचोदितेन, Ñ1 प्रचोदितेश, D4 प्रचोदितेन, D5 (before corr प्रचोदितेन) प्रचोदित स, D7 प्रचोदितेन (both sic) (for प्रचोदित स) Ś1 B2 D4.5.7 समये, Ñ1 B1 म (B1 स) मया, Ñ1 B4 समयाद् V1 प्रदेशितेन तौ सत्या, B3 पुरोदितेन समयाद् (m also प्रचोदितेन सहसा) (for ᶜ) Ś1 Ñ V1 B D4.6.7 धर्मेणाप्यवर्जितौ (Ñ1 °त) (for ᵈ) D1.2 M4 समभिभाषितेन पित्रा (D2 [before corr] मे पित्रा M4 मात्रा मे [both hypm]) देव्यै प्रीत्या (M4 पित्रा)प्रवर्तित

22 ᵇ) M3 वने, Cg k as in text (for मया) —ᶜ) T1 damaged for पित्रा —For 22ᵃᵇᶜᵈ, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 subst

603* मया वर्षाणि वस्तव्य चतुर्दश वने प्रिये ।
    भरतेनाप्ययोध्यायां राज्ञा भाव्यमनिन्दिते ।

[(l 1) Ñ1 D4.5.7 वने नवैव च (Ñ1 *) स्थेय (for the prior half) Ñ2 D4.7 चतुर्दश समा प्रिय D3 नव वर्षाणि पञ्च च (for the post half) —(l 2) D5 राज्ञो (sic)]
—Dg1 reads 22ᵉᶠ in marg —ᶠ) Ñ1 विजने, B4 om, D1.2 निर्जने, D6 विजनो (for °जनं) Ñ1 वने —After 22, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 ins

604* आरूढे धैर्यमालम्ब्य मामनुप्रगमर्हसि ।
    श्वश्रूश्च श्वशुरं चैव वयं त्वं सगुणान्विता ।
    शुश्रूषारता भूत्वा यावदागमनं मम ।
    मद्वचनमपि स्वस्थ नाप्यधिगत्य परतश्चेति ।

[(l 1) Ś1 V1 आत्म (Ś1 °ल [sic])स्थ D6 आत्मवद् (for आत्मस्थ) —(l 2) Ñ D2.4 D1.2.4.6 M4 श (D2.4.6 स) श्व, D श्वश्रू (sic) (for श्वश्रू) V1 सगुरु, D1.2.4.7 सगुरु.

G. 2. 26. 27
B. 2. 26. 24
L. 2. 29. 26

भरतस्य समीपे ते नाहं कथ्यः कदाचन ।
ऋद्धियुक्ता हि पुरुषा न सहन्ते परस्तवम् ।
तस्मान्न ते गुणाः कथ्या भरतस्याग्रतो मम ॥ २३
नापि त्वं तेन भर्तव्या विशेषेण कदाचन ।
अनुकूलतया शक्यं समीपे तस्य वर्तितुम् ॥ २४
अहं चापि प्रतिज्ञां तां गुरोः समनुपालयन् ।
वनमद्यैव यास्यामि स्थिरा भव मनस्विनि ॥ २५

याते च मयि कल्याणि वनं मुनिनिषेवितम् ।
व्रतोपवासरतया भवितव्यं त्वयानघे ॥ २६
काल्यमुत्थाय देवानां कृत्वा पूजां यथाविधि ।
वन्दितव्यो दशरथः पिता मम नरेश्वरः ॥ २७
माता च मम कौसल्या वृद्धा संतापकर्शिता ।
धर्ममेवाग्रतः कृत्वा त्वत्तः संमानमर्हति ॥ २८

B1 श्वश्रूश्वशुरयोश्चैव (for the prior half). Ñ2 B3.4 पर्युप(B3 °प)श्रि(B4 °सि)ता, Ñ1 D4.5.7 वसेह समुपाश्रिता, D1.2 वसेद समुपाश्रिता (for the post. half). —(l. 3) Ñ2 शुश्रूषोपरमा. Ñ1 D4 आगमनात. —(l. 4) B3 (also as above) मदुराभवत. M4 विमुच्य (for आश्रित्य)]

23 [a]) Ś1 Ñ V1 B D2 [ऽ]हं; D4.7 च; M3 तु (for ते). —[b]) Ś1 Ñ V1 B D6 न ते (V1 मा ते) स्तुत्याः; D1 न श्लाघ्योऽहं; D2.4.5.7 न श्लाघ्योऽहं; M4 न स्तोतव्य (for नाहं कथ्यः). Ś1 Ñ B2.3 D4.5.7 M4 कथं(B3 °थ)चन. —T1 damaged from चन up to -युक्ता in [c]. —[c]) G1 ऋषियुक्ता (for ऋद्धि°). Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.4 ऐश्वर्यमदमत्ता(V1 °त्तो) हि; M4 ऐश्वर्यमत्ता हि नरा. —[d]) D1.2 सहंति; D6 हसंते (metathesis), G2 सहस्ते (sic) (for सहन्ते). D2 परस्तुतिं. —[e]) Ś1 Ñ1 V1 B1.2 D1.2.6 M4 तस्मात्त्वया; T3 कस्मान्न ते (sic) (for तस्मान्न ते). G1 कथा; G2 गुणः (for गुणाः). Ś1 Ñ1 V1 B1.2 D6 स्तुत्या, D1.2 M4 श्लाघ्या; D4.5.7 वाच्या; G3 कथ्यो (sic) (for कथ्या). Ñ2 B3.4 तस्माद्गुणास्त्व(Ñ2 °श्च)या स्तुत्या. —[f]) Ś1 Ñ V1 B D1.2.6 M4 न मे (for मम).

24 [a]) Dt1 Ck.t अहं ते नानुवक्तव्यो; M3 नाहितं तेन कर्तव्यं. —[b]) Dg1 कथञ्चन (for कदा°). —G3 alleg. for 24[c]–25[b]. —[d]) G2 वर्धितुं (for वर्तितुम्). ✿ Ck.: अनुकूलतयेत्यादि। अत्र नापि तेन तुभ्य तस्येति सर्वात्मना पाठो बाधितः प्राचीनः परेण। ✿ —For 24, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4–7 subst. and read after 33 (D6 after 33[cd], owing to om. of 33[cd]):

605* त्वं च तेनेह भर्तव्या वने त्रिप्रोषिते मयि।
तस्मात्त्वमेव विश्लेषाच्छुश्रूषां कुर्वती ततः।

[(l. 1) B3 [आ]त(sic), M4 [द]न (for [इ]ह). Ś1 D6 वक्तव्या, V1 D2 वर्तव्या (for भर्तव्या). Ñ1 त्वया च इह यथेवं चा (for the prior half). B1.3 वने (for °न). Ś1 D6 हि प्रोषिते, B1.2 हि प्रोषिते (for त्रिप्रो°). —(l. 2) Ś1 चल (sic), Ñ2 D6 चैल, B4 चेत्; D3.4.6.7 चैल, M4 वलि- (for चेल). Ś1 D6 विद, D1 वेलविडे धृति तत: (for the post. half).]

—After 24, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G (G3 illeg.) M1–3 ins.:

606* तस्मै वृत्त मृगादिना यौवराज्यं सनातनम्।
स प्रसाद्यस्त्वया सीते नृपतिश्च विशेषतः।

[(l. 1) G1 नृपतिश्च ह्य (by transp.). —(l. 2) M3 संप्रसाद्य, Dg1 नृपश्चैव (for °तिश्च). —T3 damaged from विशेषत: up to अहं in 25[a].]

25 G3 illeg. for 25[ab] (cf. v.l. 24). —[ab]) T3 damaged for अहं (cf. v.l. 606*). T3 (after corr. sec. m. as in text) त्वां (for तां). Ś1 Ñ V1 B D1.2.4–7 M4 अहं(Ñ1 °ह ये [by pm.]) हि पितरं सत्यं चिकीर्षुस्त्वमि(D7 °र्षुमि [sic])होगत-. —[c]) T1 व-नद्यैव (for वनम°). —[d]) Dg1 स्थिर (sic), Dt1 Dd1 Dm1 T1 M3.2 स्थिरी- (for स्थिरा). Dd1 Dm1 T2.3 G M1.2 मनस्विनी. Ś1 Ñ V1 B D1.2.4–7 M4 गुरु त्वं(D6 कुरुत्वं) हृदयं स्थिरं(D1 दृढं; D2 दृढं [sic]).

26 [a]) Ś1 Ñ D2 D1.2.4–7 M4 मयि याते च (by transp.), V1 मयि प्रयाते; B1.2.4 मयि जाते च(B1 तु); Dt1 G1 याते मयि च; T2 याचते (metathesis) मयि (for याते च मयि). —[b]) B3 (as in text also) वरं, D7 वने (for वनं). Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.4.6 M4 -जनप्रिय; D7 -निषेविते (for -निषेवितम्). —[c]) Ñ1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1.2.4 -परया; T2 -निरता (for रतया). —[d]) T1 त्वया (for त्वया). Ś1 Ñ2 V1 B1–3 D1.2.4 M4 प्रिये, B4 प्रभो (sic) (for [त्व]नघे).

27 [a]) Ś1 D2 कल्ये(Ś1 by corr. त्वं), Ñ2 सततं, V1 कल्पम्; B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 (before corr. as in text) D1.2.4.7 कल्यम्, D6 काल्य (for काल्यम्). —[b]) T2 transp. कृत्वा and पूजां. Ś1 Ñ2 V1 B D6 पूजामिवाद्य. D1.2 M4 पादाभिवंदनं (for पूजां यथाविधि). —T1 damaged after च up to त in [c]. —[c]) Ś1 D6 नंदितव्यो; D1 वंदनीयो (for वन्दितव्यो). —[d]) Dt1 Dd1 Dm1 जनेश्वर:. Ś1 Ñ V1 B D4–7 M4 पिता मे(D4 मदु; M4 ते) दैवतं यथा. —After 27, V1 B M4 read 608*.

28 Ś1 Ñ V1 B D1.2.4–7 M4 read 28 (including 607*) after 605*. —[a]) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4–7 G2 M1.2 मम माता च(D6 तु) (except D6, all by transp.), T3 °च मम, G1 M3 माता मम च (by transp.). T1 माता च**** त्या (damaged). —[b]) Ś1 Ñ V1 B D1.4–7 मन्दोप- (for संताप-). D2 मद् सान्त्वीपकर्षिता. —[d]) T3 मर्हतेः M3 मर्हेत्. —For 28[cd], Ś1 Ñ V1 B D1.2.4–7 M4 subst.:

वन्दितव्याश्च ते नित्यं याः शेषा मम मातरः ।
स्नेहप्रणयसंभोगैः समा हि मम मातरः ॥ २९
भ्रातृपुत्रसमौ चापि द्रष्टव्यौ च विशेषतः ।
त्वया °लक्ष्मणशत्रुघ्नौ प्राणैः प्रियतरौ मम ॥ ३०
विप्रियं न च कर्तव्यं भरतस्य कदाचन ।
स हि राजा प्रभुश्चैव देशस्य च कुलस्य च ॥ ३१
आराधिता हि शीलेन प्रयत्नैश्चोपसेविताः ।
राजानः संप्रसीदन्ति प्रकुप्यन्ति विपर्यये ॥ ३२
औरसानपि पुत्रान्हि त्यजन्त्यहितकारिणः ।
समर्थान्संप्रगृह्णन्ति जनानपि नराधिपाः ॥ ३३
अहं गमिष्यामि महावनं प्रिये
त्वया हि वस्तव्यमिहैव भामिनि ।
यथा व्यलीकं कुरुषे न कस्यचि-
त्तथा त्वया कार्यमिदं वचो मम ॥ ३४

G 2 25 39
B 2 26 38
L 2 29 38

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे त्रयोविंशः सर्गः ॥ २३ ॥

607* मत्प्रियार्थं प्रिये सीते शुश्रूषा तन्यचित्तया ।
[V1 मत्प्रीत्यै Ñ1 D2 4 6 7 M1 त्वया (for प्रिये) Ñ2 V1 शुश्रूषा (sic) Ñ1 D4 7 नान्यचित्तया B4 [अ]नन्यचित्तया (hypm) D1 [अ]नन्यमानसा (sic) D2 [अ]नन्यचेतसा, D3 [अ]नन्यभक्तया D6 [अ]नन्यचित्तया (for [अ]नन्यचित्तया)]
—Thereafter V1 B read 34
29 a) Dd1 Dm1 G1 2 M1 2 त्वया (for च ते) —c) T2 मम (for मम) —c) M3 संयोगै (for संभोगै) —d) T1 damaged after मम up to भ्रा in 30a M3 समाहित मनास्तथा —For 29 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 subst (V1 B M4 read after 27)
608* मातरश्चैव मे सर्वा यथाक्रममशेषतः ।
त्वयार्चनीया सततं समा हि मम मातरः ।
[(l 1) N1 विशेषत D4 °शेषत (for अशेषत) D1 4 6 7 स(D4 चो)पैकारविशेषेण, D2 वर्धपूरणावशेषेण M4 पूर्णपुत्रविशेषेण (for the post half) —D6 om from l 2 up to 31ab —(l 2) D4 7 विनेया (for [अ]र्चनीया) D1 सुसमाहितमानर, M4 समाहितमनस्तया (for the post half)]
—Thereafter B3 cont
609* तत्र मेऽत्र न कर्तव्य सेवा कार्या विशेषतः ।
30 D6 om 30 T1 missing up to भ्रा (for both cf v l 29) —ab) Dm1 वा (for च) D4 7 भ्रातरौ च विशालाक्षि (for a) D4 7 द्रष्टव्यौ M3 द्रष्टव्या (for द्रष्टव्यौ) D4 7 G3 त T1 तु (for च) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 भ्रातरौ चापि मे (V1 च) सीते प्राणेभ्योऽपि प्रियौ (D4 7 M4 प्राणै प्रियतरौ) सुभौ —c) Dd1 Dm1 T1 G M1 उभौ D4 7 नित्यं, M2 प्रिये (for त्वया) Ś1 Ñ V1 B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 3 4 6 7 T2 3 G M भरत (for लक्ष्मण) T1 ...(damaged) (for त्वया लक्ष्मण) —d) G3 M1 प्रिये. Crmg t as in text (for प्राणै) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 द्रष्टव्यौ भ्रातृपुत्रवत् (D6 °वत्)
31 D6 om 31ab (cf v l 29) —ab) T3 विप्रियो (for °यं) Dt1 Dd1 Dm1 T1 3 M3 transp न and च D4 7 वक्तव्यं T1 कर्तव्यौ (for कर्तव्य) D4 7 विशेषत (for कदाचन) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 न वक्तव्योऽप्रियं सीते नजीवा भरतस्तया —c) D1 यदि (for स हि) Ś1 N V1 B D1 6 गुरुश्चैव, Dt1 Dd1 Dm1 M3 स वैदेहि, M4 प्रियश्चैव (for प्रभुश्चैव) D2 राजा गुरुश्च मान्यश्च —d) D4 6 7 [अ]स्य (for the first च) Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 M4 देशस्यास्य(Ñ1 °स्यापि, N2 B1 °स्यापि) नित्यश(B4 °स्य, D1 °यस) मे
32 a) Dm1 आराधिते (sic) Dg1 च (for हि) Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 M4 रामानो (for शीलेन) —b) Ś1 D6 देववाश्च, Ñ V1 B D4 6 7 M4 दे(B4 D1 दै)वतच(D7 °वद्) (for प्रयत्नैश्च) D2 योपसेविता (sic), M3 चापि सेविता D2 देववचोभि सेविता (sic) —c) T1 damaged from रा up to प्र Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 M4 अनुगृह्णन्ति(Ś1 N1 D6 °ते) —d) Ś1 V1 B1 2 D1 3 6 M4 सक्ता नृपति, N2 B1 निगृह्(B3 °ह्ण)न्ति D4 6 7 T2 G1 2 M1 कुप्यन्ति च (for प्रकुप्यन्ति) M3 विपत्यये (sic) B2 (m also) भर्तान्बुद्धिविपर्यये —After 32 Dd1 Dm1 D6 T1 3 ins
610* कृशानिव मतो हन्ति जिह्मगमिव भुजंगम ।
सायविप नृपो हन्ति मानयन्निव दुर्जन ।
33 a) Dt1 औरसानपि, D1 उरसा पि (corrupt) (for औरसानपि) Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 M4 च M3 वा (for हि) —b) Ś1 N2 B D6 M4 विहिंसत्यपकारिण, N1 D4 6 7 तद्वत्यनु(N1 °न)पकारिण V1 हित सत्यकारिण, D2 विद्यु सत्युपकारिण (sic) D2 विहिंसत्यपकारिण —D6 om Dg1 reads 33cd in marg —cd) Dg1 Dt1 समर्थो M2 संप्रसीदन्ति G2 M3 नराधिपा Ś1 Ñ V1 B D1 4 6 7 M4 अनुगृह्ण(B1 °ह्ण)न्ति च प्रीता (D1 सनीता) पररान्यनु(B3 °नु)पकारिण
—After 33 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 ins
611* सा त्वं वसेह कल्याणि राज्ञ समनुवर्तिनी ।
भरतस्य रता धर्मे सत्यव्रतपरायणा ।
[(l 1) T1 damaged up to वसेह Dg1 वसे ति, M3 वसेव]
34 V1 B read 34 after 607* —a) Ś1 D6 सोह D1 M4 हि कानने, D2 [अ]प कानन G1 2 वने (for महावनं) —b) Ś1 N2 V1 B1 4 Dg1 [अ]पि, N1 D1 तु Dd1 [अ]पि, D1 तु, G1 [अ]पि (for हि) Ś1 N2 V1 B D1 2 6 M4

२४

C 2 27 1 B 2 27 1 L 2 30 1

एवमुक्ता तु वैदेही प्रियार्हा प्रियवादिनी ।
प्रणयादेव संक्रुद्धा भर्तारमिदमब्रवीत् ॥ १
आर्यपुत्र पिता माता भ्राता पुत्रस्तथा स्नुषा ।
स्वानि पुण्यानि भुञ्जानाः स्वं स्वं भाग्यमुपासते ॥ २
भर्तुर्भाग्यं तु भार्यैका प्राप्नोति पुरुषर्षभ ।
अतश्चैवाहमादिष्टा वने वस्तव्यमित्यपि ॥ ३

[आ]श्रया मम. Dt3 Dm1 G °च भामिनी (for [ए]व भामिनि) —°) Ś1 D6 करोमि, Ñ2 V1 B D1 2 M4 करो(B1 रुको [metathesis]),मि T2 पुरुषे (sic) (for कुरुषे) D1 7 यथा व्यलीकं च न कस्यचिद्भवेत् —ᵈ) B1 om त्वया Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 M4 इतो गते(D6 °ते [sic]) मयि (for इद वचो मम)

Colophon —*Sarga name* Ś1 D4 5 7 सीतानुशासनं (D4 7 °नो), Ñ1 सीतासंदेशो Ñ2 V1 B सीतोप(Ñ2 B2,3 °पा)लम्भ:, D1 2 सीतादर्शनो, D6 सीतासभ्याशिपनो —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 B1 D6 T1 (damaged) om Ś1 D2 29 Ñ2 B2-4 25 V1 28 (after corr as in Dt1), Dg1 Dt2 Dd1 Dm1 T2 3 G M1-3 26 D1 82 D1 7 31, D5 34 M4 27 —After colophon, D6 G M1 2 conclude with श्री(D6 *)रामाय नमः. T2 श्रीरामचन्द्राय नमः

24

☞ D2 missing for Sarga 24 (cf. v l. 2 12.12) Dm1 begins with ॐ

1 ᵃᵇ) M1 2 उक्त्वा (for उक्ता) D5 [अ]थ (for तु) Ñ1 प्रियवादिनं Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M4 इत्यप्रियमिदं वाक्यं श्रुत्वा सा प्रियभाषिणी(B2 M4[before corr] °वादिनी) —ᶜ) T2 प्रयाणाद् D6 इव (for एव) Ñ1 D4 5 7 सरोषम् (for संक्रुद्धा) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M4 सासूय(D2 सकोप) मिव(V1 °ति) भर्तारं —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B D1 4 5 7 M4 सीता (Ñ1 D4 5 7 इद) वचनम् (for भर्तारमिदम्) —After 1, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 ins

612* किमिदं भाषसे राम वाक्यं लघुतया ध्रुवम् ।
त्वया यदपहास्यं मे श्रुत्वा नरवरोत्तम ।

[(1 1) T1 G1 2 M2 3 भाष्यते, T3 भाषसे Cm k t °रो (as above) —(1 2) Dg1 उपहास्यं, Cg अप° (as above) K(ed) नरवरात्मज]

—Thereafter Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 Ct cont

613* वीराणां राजपुत्राणां शस्त्रास्त्रविदुषां नृप ।
अनर्हमयशस्यं च न श्रोतव्यं त्वयेरितम् ।

[(1 1) T1 damaged from पां in विदुषां up to नर्हं in l 2 —(1 2) T1 2 [उ]दित, Ct as above (for [ई]रितम्)]

2 ᵃ) D2 भ्राता (for माता) —ᵇ) D4 7 भार्या (sic) (for भ्राता) Ś1 Ñ1 V1 B D1 2 6 M4 भ्रा(D2 मा)तरो बांधवा सुता (M4 तथा) —ᶜᵈ) T1 damaged for भुञ्जाना स्व स्वं Ś1 Ñ V1 B D6 प्रेत्य चैवेह चाश्नं(V1 °श्नन्ति) D1 2 प्रेत्येह(D2 प्रत्यह) चैव भुञ्जति (for ᶜ) Ñ1 M3 भागम् (for भाग्यम्) Ñ1 D5 समुपस्थिता(D5 °ता) (for उपासते) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 स्व स्व(B1 स्वय, B4 स्वक) कर्मफलं पृथक्(B3 [before corr] शृणु) D4 7 स्वं भाग्यमनुतिष्ठते (for ᵈ) M4 प्रेत्य चेह च भुञ्जति स्व स्वं कर्म पृथक् पृथक्. —After 2 Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 M4 ins

614* न पितुः कर्मणा पुत्र पिता वा पुत्रकर्मणा ।
सुखमाप्नोति दुःखं वा स्वेन तु कर्माभिजायते ।

[(1 1) D2 पितृ (for पितु) D1 2 न पिता (for पिता वा) Ñ1 D4 5 7 न पिता पुत्रयोगेन पुत्रो वा पितृकर्मणा —(1 2) Ñ1 सुखं वा यदि वा दुःखं (for the prior half) Ś1 D6 7 स्व स्व, Ñ1 स्वेन, M4 त्व तु (for स्व तु) D1 2 [अ]भिभोक्ष्यते, M4 [अ]भिजायते (for °जायते)]

3 ᵃ) Ñ1 D4 5 7 पति, Dg1 भर्तृ, Cg as in text (for भर्तुर्) Dd1 (before corr) भाग्ये (for भाग्य), Dt1 नारी वै, Dd1 Dm1 T G M1-3 Ct भार्ये(Dm1 T2 3 G3 °यै [sic])का Cg k as in text (for भार्यैका) —ᶜ) Dt1 उद्दिष्टा, Ct as in text (for आदिष्टा) —ᵈ) T1 damaged for मित्यपि M3 इत्य* (for इत्यपि) —For 3 Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M4 subst while Ñ1 D4 5 7 subst l 2 only for 3ᶜᵈ

615* भार्यैका पतिभाग्यानि भुङ्क्ते पतिपरायणा ।
साहं त्वामनुयास्यामि यत्र यत्र गमिष्यसि ।

[(1 1) Ś1 D6 भोक्ष्यति, B1 2 M4 भोग्यानि(for भाग्यानि), B4 om (hapl) पति —(1 2) Ñ1 अहं तु (hypm), D4 7 अहं (for साहं) B3 D6 M4 तत्र (for the second यत्र) D6 गमिष्यति]

—Thereafter all cont

616* शपेऽहं ते प्रसादेन जीवितेन च राघव ।
यथा नेच्छाम्यहं वस्तुं स्वर्गेऽपि रहिता त्वया ।
त्वं मे नाथो गुरुश्चैव भर्ता दैवतमेव च ।
गमिष्यामि त्वया सार्धमेष मे निश्चयः परः ।

[(1 1) Ñ1 D4 7 M4 शपे हि ते, Ñ2 V1 B3 °पे ते, D1 शपे देव (by transp) D6 शृणु हि (for शपेऽहं ते) D2 जीवितेति (for जीवितेन) A1 [अ]पि M4 हि (for च) —(1 3) D6 यदि D7 नतिर् (sic) (for गतिर्) —(1 4) Ñ1 D1 2 4 5 7 M4 गमिष्येह Ñ2 B3 एव (for एष)]

न पिता नात्मजो नात्मा न माता न सखीजनः ।
इह प्रेत्य च नारीणां पतिरेको गतिः सदा ॥ ४
यदि त्वं प्रस्थितो दुर्गं वनमद्यैव राघव ।
अग्रतस्ते गमिष्यामि मृद्नन्ती कुशकण्टकान् ॥ ५
ईर्ष्यारोषौ बहिष्कृत्य भुक्तशेषमिवोदकम् ।
नय मां वीर विश्रब्धः पापं मयि न विद्यते ॥ ६
प्रासादाग्रैर्विमानैर्वा वैहायसगतेन वा ।
सर्वावस्थागता भर्तुः पादच्छाया विशिष्यते ॥ ७
अनुशिष्टास्मि मात्रा च पित्रा च विविधाश्रयम् ।
नास्मि संप्रति वक्तव्या वर्तितव्यं यथा मया ॥ ८
सुखं वने निवत्स्यामि यथैव भवने पितुः ।
अचिन्तयन्ती त्रींल्लोकांश्चिन्तयन्ती पतिव्रतम् ॥ ९

G 2 27 18
B 2 27 12
L 2 30 12

4 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 transp 4 (along with subst) and 5 —ᵃ) V1 नाम, Dg1 नाम, Dt1 बात्मा, D5 भ्राता (for नात्मा) G2 [भ्रा]म***- —ᵇ) B1 G3 M1 भ्राता, M4 श्वशुर (for माता) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 सुहृज्जन, G2 °ना (for सखीजन) —ᵈ) G1 एका (for एको) Dt1 सदा गति (by transp) —For 4ᶜᵈ, Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 subst

617* नास्ति भर्तुर्भवति सत्स्त्रीणां पतिरन्येक परा गति ।

[Ñ1 न, Ñ2 B3 हि, D1 2 स D4 7 सा (for सत्) Ñ1 D5 स्वेका (D5 °क) (both sic), Ñ2 B2 एक, B3 चैक, D5 एव (for त्वेक) M4 सदा (for परा)]

5 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 transp 4 (along with subst) and 5 —ᵃᵇ) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 यदि त्वमद्य (Ś1 °द्वि)तो गतु दुर्गं (D4 7 दु स्वं) कण्टकित (Ñ V1 D6 M4 °नं, D1 कवटित [metathesis]) वन —ᶜ) Ś1 Ñ V1 B D6 M4 अहं तवाग्रे यास्यामि, D1 2 4 5 7 अहं त्वाग्रतो यास्ये (D1 1 यामि) —ᵈ) V1 मृद्नती, B1 (m also) मृद्नती, Dg1 (before corr as in text) मृद्गति, D2 गृह्णती, D4 मर्दती, D5 गृह्णती, D7 G1 मृद (G1 °दा)ती (sic) Ñ2 V1 B D1 2 -कंटक, D6 -कण्टकान् (sic)

6 Ñ1 D4 7 om 6 —ᵃ) Dt1 T2 3 ईर्ष्या (T2 °र्षा) रोषा (Dt1 Ct °ष) T1 2 G1 3 M1 परित्यज्य, Cm g t as in text (for बहिष्कृत्य) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 5 6 M4 ईर्ष्यारो (M4 [before corr] °रौ)प समुत्सृज्य (D2 परित्यज्य) —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B Dd1 Dm1 D1 2 5 6 M4 पीत, Cm as in text (for भुक्त) —ᶜ) B1 Dm1 D2 मा (for मां) D5 धीर (for वीर) Ś1 D6 विस्रब्धा, Ñ2 V1 B विस्र (D1 2 4 °श्र)ब्धं, Dt1 Dd1 Dm1 S विस्रब्ध —ᵈ) T1 partly damaged M3 reads *inf lin* मयि B1 4 न मयि (by transp) D6 लिप्यते (for विद्यते)

7 ᵃ) Dt1 Ct प्रासादाग्रे, M3 प्रसादाग्रैर्. ※ Cv प्रासादाग्रैरित्यादि। पञ्चम्यर्थे तृतीया। ※ —ᶜ) T1 सर्वत्रस्था —ᵈ) Dm1 [अ]विशिष्यते, Cm विशि° (as in text) —For 7, Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 subst

618* हर्म्यप्रासादभवनविमानेभ्योऽपि मे प्रभो ।
तव पादाश्रयं श्रेयान्स्वर्गादपि सुदुर्लभ ।

[(l 1) D1 7 प्रसाद Ñ1 B3 च M4 वा (for मे) V1 D1 2 M4 विभो, D5 प्रिय (for प्रभो) —(l 2) Ś1 D6 स्वत्पादाश्रयम् D1 त्वत्पादाश्रिय, V2 D4 5 7 M4 त्वत्पादाश्रा (D4 7 °दाप, M4 °दस)श्रय, D2 2 त्वत्पादाश्रय (subm), L(ed) त्वत्पादाश्रयण (for तव पादाश्रय) Ś1 D4 5 7 अय, D5 श्रीमान् (for श्रयान्) Ś1 D6 च दुर्लभ, D1 °र्लभात् (for सुदुर्लभ)]

—Thereafter all cont

619* कुरु प्रसाद गच्छेयं त्वयाहं सहिता वनम् ।
सिंहकुञ्जरशार्दूलवराहर्क्षनिषेवितम् ।

[(l 1) D1 कुरु प्रसन M4 कृपाप्रसादा Ś1 D6 त्वयाथ D2 om (for त्वयाहं) B4 सहसा (for सहिता) B1 मम, D4 वने (for वनम्) —(l 2) Ñ2 D1 2 4 5 7 M4 सह (D1 °हि) कुञ्जर सिंहशार्दूलमृगगोविन्द (M4 °गणनादित)]

8 D4 5 7 om 8 —ᵃ) G2 M1 च (for [आ]स्मि) —ᵇ) Dt1 विविधाश्रिय (sic) —ᶜ) Dm1 G1 नास्मि, Cm नास्मि (as in text) M2 वक्ता वा (sic) (for वक्तव्या) —ᵈ) G3 वर्तितव्या —For 8 Ś1 Ñ V1 B D6 subst and read after 635* (B1 after 636*) D1 2 M4 subst l 4 only for 8 and read after 632*.

620* पित्रा चाप्यनुशिष्टास्मि मात्रा बन्धुजनेन च ।
विना भर्त्रा न वस्तव्यं त्वयेति रघुनन्दन ।
अत प्रणम्य पार्श्वे त्वां गमने कृतनिश्चया ।
न मामर्हसि सन्देष्टुमितिकर्तव्यता प्रति ।

[(l 1) B1 (before corr) पित्रा (for पित्रा) V1 [अ]स्मि (for चास्मि) Ñ2 [अ]नुसृष्टास्मि (sic) Ś1 D6 च स्वजनेन, V1 सुहृ° B2 °यु (for बन्धुजनेन)]

—After 8 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

621* अहं दुर्गं गमिष्यामि वनं पुरुषवर्जितम् ।
नानामृगगणाकीर्णं शार्दूलगणसेवितम् ।

[(l 2) T1 damaged T3 -नागमृगाकीर्णं (by transp), M3 -मृगरूपगणा° (for मृगगणा°) T1 2 G2 M3 वृक, M1 (after corr *inf lin* as above) -मृग (for -गण)]

9 ᵈ) Ñ1 D4 5 7 पति (D7 °ति) प्रिय, Dt1 M3 °व्रता (M3 °ता) Ct as in text (for पतिव्रतम्) —For 9 Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M4 subst, Ñ1 D4 5 7 subst for 9ᵃᵇ

622* सुखं वनेऽपि वत्स्यामि तव पादव्यपाश्रयात् ।
विहरन्ती त्वया सार्धं यथेन्द्रभवने तथा ।

[(l 1) B3 वनेह, D1 2 M4 वने हि, D4 7 वनेषु K(ed) वने हि (for वनेऽपि) D2 भर्तु (for तव) Ñ1 D4 5 7 M4 भर्तु

G 2 27 13
B 2 27 13
L 2 30 13

शुश्रूषमाणा ते नित्यं नियता ब्रह्मचारिणी ।
सह रंस्ये त्वया वीर वनेषु मधुगन्धिषु ॥ १०
त्वं हि कर्तुं वने शक्तो राम संपरिपालनम् ।
अन्यस्यापि जनस्येह किं पुनर्मम मानद ॥ ११
फलमूलाशना नित्यं भविष्यामि न संशयः ।
न ते दुःखं करिष्यामि निवसन्ती सह त्वया ॥ १२
इच्छामि सरितः शैलान्पल्वलानि वनानि च ।
द्रष्टुं सर्वत्र निर्भीता त्वया नाथेन धीमता ॥ १३
हंसकारण्डवाकीर्णाः पद्मिनीः साधु पुष्पिताः ।
इच्छेयं सुखिनी द्रष्टुं त्वया वीरेण संगता ॥ १४

(Ñ1 भवेन्य [sic]) मूल(M4 °फल)श्नाशना D5 मद्गृहशशना (for the post half) —(l 2) B1 यथा (for तथा)]

10 ᵃ) Ñ1 D4 5 7 शुश्रूषती वने (Ñ1 च त्वा, D5 च ते) M2 °माणा मे (sic) (for शुश्रूषमाणा ते) —ᵇ) D5 नियम (for नियता) Ñ2 D4 6 7 ब्रह्मचारिणी —ᶜ) Ñ1 साहं रंस्ये, D4 7 रे(D7 र)मे साह, D6 विहरस्ये (for सह रंस्ये) Ñ1 M3 सार्धं (for वीर) —ᵈ) D4 6 7 सुसुगन्धिषु —For 10, Ś1 Ñ2 (marg) V1 B D1 2 6 M4 subst

623* शुश्रूषमाणा वत्स्यामि पार्श्वे ते नियतव्रता ।
रममाणा त्वया सार्धं काननेषु सुगन्धिषु ।

[(l 2) D1 वनेषु सु, D6 वनेषु च (for काननेषु)]

—Thereafter Ś1 (after 625*) Ñ2 V1 B D1 2 6 M4 cont

624* शक्रतुल्य स्थैर्ये विष्णोस्तुल्यपराक्रम ।

[Ś1 Ñ2 V1 B3 D6 M4 शौर्ये (for स्थैर्ये) D1 2 शक्रतो सन (D6 °म) शौर्ये (for the prior half) Ś1 Ñ2 V1 D6 विष्णु (for विष्णोः) D1 2 -पराक्रमे]

11 ᵃ) T1 2 G1 2 transp कर्तुं and शक्तो —ᵇ) Dg1 सप्रतिपालन —ᶜ) T1 damaged from अ up to स्ये M1 [इ]त, M2 [प्]व (for [इ]ह) Ñ1 D4 5 7 त्रै(N1 त्रि)लोक्यापि (D4 7 °स्य) सर्वं(N1 कृत्स्न)स्य Dg1 अन्यस्य परिजनस्येह (hypm) —For 11 Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M4 subst Ñ1 D4 5 7 subst l 1 only for 11ᵃᵇ and ins l 2-3 after 11

625* त्वं हि लोकत्रयस्यापि समर्थः परिपालने ।
न ममाभिभवे शक्तो महेन्द्रोऽपि त्वदाश्रयात् ।
अतो नार्हसि मां भर्तः निवर्तयितुमातुराम् ।

[Ś1 reads l 1 after 624* —(l 1) Ñ1 D4 5 7 त्रिभुवन स्, D1 2 M4 लोकत्रयस्यापि Ś1 Ñ2 B1 3 4 D6 प्रतिपालने, V1 परिरक्षणे (for परि°) —(l 2) Ñ1 D4 5 6 7 M4 न मां(M4 मा) धर्षितुं शक्त (for the prior half) D1 2 तव (for त्वद्) D4 5 7 आश्रयां(D4 °य) —(l 3) D5 त्वो (for अतो) D6 आगतां (for आतुराम्)]

—Thereafter Ś1 cont 624* —After 11 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

626* साहं त्वया गमिष्यामि वनमद्य न संशयः ।
नाहं शक्या महाभाग निवर्तयितुमुद्यता ।

[(l 1) Dg1 T1 2 G3 सा, G1 2 M1-3 सा हि (for साहं) T1 damaged for ष्यामि in गमिष्यामि]

12 ᵈ) Ñ1 D1 2 महावने, Dt1 त्वया सदा, Dd1 Dm1 T G3 त्वया सह (by transp) Ct as in text (for सह त्वया) —For 12, Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M4 subst, while Ñ1 D4 2 subst l 1 only for 12ᵃᵇ

627* त्वया सह भविष्यामि फलमूलकृताशना ।
दुर्मेरा न भविष्यामि वने तऽहं कथंचन ।

[(l 1) D1 यया (sic) (for त्वया) D2 2 M4 करिष्यामि —Ñ2 reads from फलमूल up to भविष्यामि in l 2 in marg Ñ1 D4 5 7 फलमूलकृताशिनी(Ñ1 °शना) B2 फलमूलकृताशना (for the post half) —(l 2) V1 B2 4 दुर्मेरा Ñ2 नो V1 om (subm) (for न) D5 न दुर्मेरा (by transp) D6 M4 [ऽ]हं ते (by transp) (for तेऽहं) B1 कथंचन]

—After 12, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 ins

628* अग्रतस्ते गमिष्यामि भोक्ष्ये भुक्तवति त्वयि ।

13 ᵃ) Dt1 परत (for सरित) —T1 partly damaged for 13ᵃ —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 4 6 7 Ct सरांसि च (for पल्वलानि) Ñ1 समानि विषमाणि च, D5 सरांसि विविधानि च, M4 वनानि च सरांसि च —After 13ᵃᵇ, B3 ins

629* मुनीनामाश्रमं दिव्यं फलमूलादिभिर्युतम् ।

—ᶜ) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 6 M4 वल्कलसंवीता, D7 च कृष्ण सवीवान्, T3 सर्वत्र निरता, M3 सर्वाणि नि° (for सर्वत्र निर्भीता) —Ñ2 om (hapl ?) 13ᵈ —ᵈ) Ś1 Ñ1 V1 B D4 6 7 रक्षिता, D5 पालिता (for धीमता) D1 2 M4 त्वयां नाथ विरक्षिता

14 ᵃ) T1 damaged for हंस D1 कारण्डकाकीर्णा ; T3 -कारण्डवा° (for -कारण्डवा°) —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 पद्मिन्यो(Ñ2 B1 2 °नीः, V1 B2 4 D5 °नी) विमलोदकाः —ᵈ) Dt1 सममा (for संगता) —For 14ᶜᵈ, Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 subst

630* सहायामावतिस्थेऽहं त्वयैव सह राघव ।
पर्वतेषु रम्येषु नानाकुसुमगन्धिषु ।

[(l 1) V1 अवराग, I 2 (m also as above) भविष्य, D4 भवाम्य (for भवाम्य) Ñ1 D4 5 6 7 M4 [अ]भिरंस्यामि, D1 [अ]भिरंस्ये —Ś1 om (hapl ?) from l 2 up to l 1 of 632* (cf D6 var) —(l 2) M4 शैलेषु Ñ1 हर्म्येषु

सह त्वया विशालाक्ष रंस्ये परमनन्दिनी ।
एवं वर्षसहस्राणां शतं वाहं त्वया सह ॥ १५
स्वर्गेऽपि च विना वासो भविता यदि राघव ।
त्वया मम नरव्याघ्र नाहं तमपि रोचये ॥ १६
अहं गमिष्यामि वनं सुदुर्गमं
मृगायुतं वानरवारणैर्युतम् ।
वने निवत्स्यामि यथा पितुर्गृहे
तवैव पादावुपगृह्य संमता ॥ १७
अनन्यभावामनुरक्तचेतसं
त्वया वियुक्तां मरणाय निश्चिताम् ।
नयस्व मां साधु कुरुष्व याचनां
न ते मयातो गुरुता भविष्यति ॥ १८

G 2 27 25
B 2 27 23
L 2 30 23

शृङ्गेषु D2 गि॰ दृषेषु सानुषु (for the prior half) V1 ॰नुगषिषु (by pm) (for ॰नगेषु)]

—After 14, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

631* अभिषेकं करिष्यामि तासु नित्यं यथाव्रता ।

[Dt1 रस्तं, G2 ताम, Ct as above (for तासु) Dt1 Dd1 Dm1 अनुव्रता G1 धनिवा]

15 T1 damaged from दिनी in ^{b} up to स in^c —^{c}) Ñ1 D4 6 7 ॰सहस्र वा Dt1 Dm1 ॰स्राणि (for ॰स्राणां) —^{d}) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 [स]पि (for [स]हं) —For 15 Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M4 subst while Ñ1 D4 6 7 subst l 2 only for 15^{cd}

632* रन्तुमिच्छामि मुदिता त्वयाहं सह कानने ।
सहस्राण्यपि वर्षाणां बहूनि सहिता त्वया ।

[Ś1 om l 1 (cf v l 630*) —(l 1) Ñ2 V1 वर्तुम् (sic), B1 4 वस्तुम्, D6 M4 गन्तुम् (for रन्तुम्) Ñ1 तावद्व, B4 कुशिता, M4 सहिता (for मुदिता) M4 स्वयैव De राघव (for कानने) —(l 2) Ś1 B2 3 D6 M4 वर्षाणि (for ॰र्णां) Ñ2 एवं वर्षसहस्राणि (for the prior half) M4 वने वत्स्याम्य॰ त्वया (for the post half)]

—Thereafter Ś1 Ñ2 V1 B D6 cont

633* समतीतानि मन्येऽहं यथैकदिवसं तथा ।

[Ñ2 B3 यथैव, Ś1 तदा (for तथा)]

—D1 2 M4 read l 4 of 620* after 632*

—After 15 Ñ1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 6 7 T G M1-3 ins

634* व्यक्तिमन्न चेत्स्यामि स्वर्गोऽपि न हि मे मतः ।

[T1 damaged from क्त up to चे Ñ2 D4 6 (D5 ॥) नेनं, M3 अमितश्चे (for व्यक्तिमन्न) Ñ1 कामये D4 नाशिषां D5 कांक्षे (for चेत्स्यामि) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 M2 हि न (by transp) Ñ1 D4 6 7 यतः स्वर्गे (D5 ॰र्गं) नरोत्तम (for the post half)]

16 D1 2 M4 om 16 —^{a}) G1 (and Vyankateshvara Press ed) स्वर्गा Dg1 हि (for च) D4 6 7 स्वर्गे स (D5 ॰र्ग)पि च मे वासो —^{cd}) Dt1 Dm1 विना (for मम) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 G1 M1-3 तद् (for तम्) D4 6 7 त्वया मम विहीनाया कुत स्वर्गं कुत सुखं —For 16 Ś1 Ñ V1 B D6 subst

635* स्वर्गेऽपि वास रहिता त्वया वीर न कामये ।
नरकश्चापि मे स्वर्गाद्विशिष्टः स्यात्त्वया सह ।

[(l 2) Ñ2 V1 B1 4 नरक वापि Ñ2 वासे V1 स्वर्गे B1 स्वर्गी (for स्वर्गाद्) Ñ2 V1 B3-4 विदिष्ट Ñ2 सुख (for सह)]

—Thereafter, Ś1 Ñ V1 B2-4 D6 read 620*, while B1 cont. (in marg within brackets)

636* विप्रादिष्टे वने वास यथा त्वं कर्तुमर्हसि ।
तथाहं वनवासस्य वत्स्यामि ते समीपत ।

—Thereafter B1 reads 620*

17 ^{a}) D1 om वन Ñ1 D2 सुदुर्गमं वनं (by transp) —^{b}) D5 मृगाकुलं T1 damaged from यु up to first र Ñ1 G2 M3 वारणवानरैर्युतम् (by transp , Ñ1 ॰रायुते) Dt1 Dd1 Dm1 T1 ॰रणैश्च D4 6 7 ॰रणायुते, T3 ॰र्युतं Ct as in text (for वानरवारणैर्युतम्) —For 17^{ab}, Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M4 subst

637* वनं गमिष्यामि सह त्वयाहं
न मां नृवीर प्रतिषेद्धुमर्हसि ।

[(l 1) G(ed) साह (for [अ]हं) D1 2 M4 वनं गमिष्येऽहमितः सह त्वया —(l 2) B4 न वीर (for नृवीर)]

—^{c}) D1 2 6 T1 2 G1 2 M3 5 Cg [s]पि (D5 नि) वत्स्यामि (for निवत्स्यामि) Ñ1 D4 6 7 M4 पितुर्गृहे यथा (by transp) D5 यथा पितृगृहे (for यथा पितुर्गृहे) —^{d}) D4 T1 G1 तथा, Cg as in text (for तव) Dd1 पादानुपगृह्य Dg1 G1 सयुता, D4 6 7 T G2 M2 3 Cg सवता, G3 M1 सर्वदा, Ct as in text (for संमता) Ś1 Ñ2 V1 B D6 L(ed) तथैव (B4 ॰हैं, D6 ॰वैं)व पक्षराम (B2 ॰स्या सह)मितक्षिता तव (L(ed) त्वया), D1 स्वदर्शनयुता कपि रक्षिता सुखं D2 (with hiatus) तथापि भवता अभिरक्षिता सुख, M4 यथैव पत्या हि सुरक्षिता सुखं

18 ^{a}) G1 अनन्यभावाद् Ñ1 D4 6 7 प (D5 अ)नन्यस निश्चिता (D4 ॰श्चता, D6 [before corr] त) D2 अनुरक्त चेतसा (for अनुरक्तचेतसं) —Ñ1 om (hapl) 18^b —^{b}) B2 3 Dm1 D1 2 वियुक्ता M4 विहीना (for वियुक्तां), B4 तथा वियुक्तं मरणाय निश्चिता —^{c}) D1 नयस्व मां (sic) M3 4

G. 2 27. 26
B 2. 27. 24
L. 2 30 26

तथा ब्रुवाणामपि धर्मवत्सलो
न च स्म सीतां नृवरो निनीषति ।
उवाच चैनां बहु संनिवर्तने
वने निवासस्य च दुःखितां प्रति ॥ १९

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे चतुर्विंशः सर्गः ॥ २४ ॥

नयस्व मा Ś2 Ñ2 V1 B D1 2 4 7 M4 कुरु प्रिय च(V1 °यश्च) मे, Ñ1 °न्व च प्रिय (for कुरुन्व याचनाः) —Ñ1 om 18d —d) D12 नातो भयं ते (by transp) Ś1 Ñ2 V1 B D6 भया न भारो गुरुतामुपैष्यति D1 3 न ते प्रयाण गुरुतामुपैति, D4 6 7 न दैन्यशा स्व गुरुतामुप(D7 °पै)ष्यसि —T1 damaged from ति in नयिष्यति up to ब्रु in 19a

19 a) D11 धर्मवत्सला —b) G1 न च सीतां नृवरो तु निनीषति —d) M2 विवासस्य Dg1 सु (for च) D11 G1 2 M1 3 Ch t दु खितां, Cm as in text —For 19, Ś1 Ñ V1 B D1 2 4–7 M4 subst

638* इति ब्रुवाणामपि धर्मवादिनी
नेतु न रामो दयिता व्यवस्यति ।
निवर्तयिष्यन्हि स तां तदा प्रिया
मुवाच दोषान्वनवासितामय ।

[(l 1) Ñ1 D4 5 7 अथ (for अपि) Ñ2 D4 7 धर्मचारिणी, B4 धर्म°, D2 दर्शिनी प्रिया (for धर्मवादिनी), B3 इति ब्रुवाणामभिवादिनी तां —(l 2) Ñ2 D1 4 5 7 M4 प्रियां, D2 न तां (for नेतु) V1 om D6 हि (for न) Ñ2 D1 2 4 6 7 M4 नयितु B2 गमने (for दयितां) Ñ D2 व्यवस्यत, B4 व्यपेष्यति, D1 विवक्षति —(l 3) Ñ2 reads निवर्तयिष्य in marg Ñ1 स्व, Ñ2 B3 M4 स हि (by transp) B1 अपि (for हि स) D1 2 M4 वनात् (for प्रियाम्) —(l 4) B1 *भ, D1 3 इति, M4 तदा (for भय) Ñ1 D4 5 7 वनवासवासिनां]

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 6 7 सी (Ñ2 श्रीरसी) तत्त्वाक्य, D6 रामं प्रति सीतावाक्यं. —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 B1 D4 om Ś1 D2 30, Ñ2 B2–4 26 V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 27, D1 83 D1 2 32, D3 35, M4 28 —After colophon D4 G M1 2 conclude with श्री(D4 om)रामाय नमः ; T2 श्रीरामचन्द्राय नमः

२५

स एवं ब्रुवतीं सीतां धर्मज्ञो धर्मवत्सलः।
निवर्तनार्थे धर्मात्मा वाक्यमेतदुवाच ह ॥ १
सीते महाकुलीनासि धर्मे च निरता सदा।
इहाचर स्वधर्मं त्वं मा यथा मनसः सुखम् ॥ २
सीते यथा त्वां वक्ष्यामि तथा कार्यं त्वयाबले।
वने दोषा हि बहवो वदतस्तान्निबोध मे ॥ ३

C 2 28 4
B 2 28 4
L 2 31 4

25

☞ This Sarga is missing in D2 (cf v l 2 12 32) Dm1 beg as with ॐ

1 a) Ś1 Ñ V1 B D1.4-7 M1.2.4 (D5 तत्, D7 त) तथा (for स एवं) Dg1 Dd1 Dm1 सुवतीं Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.6 M4 राम (D1 °म) (for सीतां) G2 M1.3 एव सुवतीं सीता तु (M3 तां सीता) —b) Ñ1 Dt1 D4.5 धर्मज्ञः, D7 धर्मज्ञ (for धर्मज्ञो) N1 धर्मचारिणीं, D4.5 धर्मवत्सला (for धर्मवत्सलः) Ś1 Ñ2 V1 B D1-6 M4 प्रिया भार्यामनुव्रता (M4 °निरिता) —After 1ab Ñ1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4.5.7 T G M1.2 ins

639* स नेतु कुरुते बुद्धिं वने दु खानि चिन्तयन्।
सान्त्वयित्वा ततस्तां तु वाष्पदूषितलोचनाम्।

[(l 1) Ñ1 अकरोद् (for कुरुते) T1 damaged for बुद्धिं वने दु Dm1 वने दुःखानुचिन्तयन् (for the post half) —(l 2) N1 D4.5.7 तु तां देवीं T1.2 G2 पुनस्तां तु (for ततस्तां तु) M3 पूरित (for दूषित) Dg1 वाष्पपर्याकुलेक्षणा (for the post half)]

—c) N1 Dm1 D4.5.7 G3 M1 निवर्तनार्थं, Ck °नाय (for °नार्थे) —For 1cd, Ś1 N2 V1 B D1.2.6 M4 subst

640* उवाचेदं बहून्दोषान्वनवास उदाहरन्।

[N2 B2 [अ]थ B3.4 [इ]मान् D6 [इ]त्य (for [इ]दं) D1.2 M4 वने (for बहून्) M4 दोष Ś1 D6 वनवासम् D1 वनवासान् V1 वनवासे समाहरन् B1.2 °वासस्तथा (for the post half)]

2 a) G1 सीता —b) V1 D4.5.7 [अ]भिरता (D5 °तो), T2 निरता (for निरता) Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.6 M4 धर्मज्ञासि (B2 M4 °ज्ञा च) यशस्विनी (Ś1 B1 D1.6 °नि) —c) ॐ Cr इह धर्ममाचरस्व मदभ्युदयहेतुभूतमतोपवासदयादानस्तर्पणादि धर्मानाचरस्वेत्यर्थः। ॐ —d) Dt1 Ct यथा मे, Dm1 मा मुधा T1.3 M3 मा कृथा, G1 मे यथा G2 मा स्वपा G3 g as in text Cm (also as in text) k मा यथा (for मा यथा) G3 मनसे (for °स) ॐ Cm मा मामुद्दिश्याचर। अथवा धर्ममेवाचर। मनसः यथा सुखं भवति तथा मा चरेति वार्थः, Ck यथा मनसः सुखं मा चर इति शिक्षामनापि सुखस्ययोजनोऽयम्। ॐ —For 2cd Ś1 Ñ V1 B D1.4.6.7 M4 subst

641* अपि नित्य गता चासि मामेव मनसा धिया।
सत्यं मे वचनं कार्यं श्रोतुमर्हस्यनिन्दिते।
मनो हि त्वयि निक्षिप्य शरीरेणैव केवलम्।
गमिष्याम्यवशा सीते कानन पितुराज्ञया।

[M4 om l 1-2 Ś1 N2 V1 B D1.2.4 om l 1 —(l 1) D1.6 चासि (for चासि) Ñ2 सह (for धिया) —(l 2) N1 D1.4.5.7 सत्य (for सत्य) Ś1 D6 मद् (for मे) N1 D1.2.4.5.7 धर्म्यं (for कार्यं) D1 [अ]नन्दिते —(l 3) N2 V1 B2.4 निक्षिप्य N2 D4.7 च M4 [इ]ह (for [ए]व)]

3 a) Ś1 Ñ V1 B1.2 D1.2.7 M4 तस्माद् (for सीते) Ś1 Ñ2 B1.2 D1.6 M4 वदामि त्वां (M4 त्वा) (for त्वां वक्ष्यामि) B1 तस्माद्यदा वदामि त्वा D1 तस्मात्तथ वदामि त्वां —b) Dt1 यथा (sic) T1 damaged for कार्यं त्वयाब Dd1 बल (for [अ]बले) Ś1 Ñ2 V1 B D1-6 M4 तथा त्वं कर्तुमर्हसि —cd) Dt1 वसतस् (for वदतस्) G3 [S]स्मात् (for तान्) Ñ1 D4.5.7 श्रुता ये तास्तु मे (Ñ1 श्रोतानि मे (sic) D5 ये तानिमान्) शृणु (for d) Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.6 M4 वनवास हि (D1 इ) बहव इमे (V1 °वासो) दोषा महाभया (N2 महाभया D1 महत्तमा M4 महोद्भया)

☞ In Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 the sequence of stanzas 4 14 (along with substitutes and insertions) is so complicated that it is given separately in a tabular form for the guidance of the reader and is mostly ignored in the notes

Tabular conspectus of the sequence of stanzas 4 14 in Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4

Ś1	Ñ1	Ñ2 V1 B2-4	B1	D1.2 M4	D4.7	D5	D6
4ab	4ab (1 after 14)	4ab	4ab 4cd	4ab	4ab	4ab (1 after 14)	4ab
642*(4c-5)	642*	642* (4c 5)	642* (subst l 1 2 for 5 and then cont l 3-6)	642*(4c 5)	642*(4c 5)	642*	642* (4c 5)

$Ś_1$	$Ñ_1$	$Ñ_2\ V_1\ B_{3-4}$	B_1	$D_{1\,2}\ M_4$	$D_{4\,5}$	D_1	D_6
650* (9^{ab})	9^{ab}	650* (9^{ab})	650* (9^{ab})		9^{ab}	9^{ab}	650* (9^{ab})
9^{cd}	9^{cd}	9^{cd}	9^{cd}		9^{cd}	9^{cd}	9^{cd}
10	10	10	10				
6	6	6	6	6	6	6	6
		643*	643*	643*	l 1 2 of 644*	l 1 2 of 644*	l 2 3 of 643*
							10 651*
		652* (11)	652* (11)	652* (11)	11	11	652* (11)
	12^{ab}	12^{ab}		12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}
		12^{cd}		12^{cd}	12^{cd}	12^{cd}	12^{cd}
	l 1-2 of 644*						
	11 l 3 4 of 644*	l 3 4 of 644*	l 3 4 of 644*	l 3 4 of 644*	l 3 4 of 644*	l 3-4 of 644*	l 3 4 of 644*
	653* (13^{ab})	653* (13^{ab})	653* (13^{ab})	653* (13^{ab})	653* (13^{ab})		
	13^{cd} 8^{ab}	13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	
	654*	654*	654*	654*			l 2 3 of 654*
7	7	7	7	7			7
645*	645*	645*	645*	645*	645*	645*	645*
647* (8)	647*	647* (8)	647* (8)	647* (8)	l 1 of 647*	l 1 of 647*	647* (8)
648*	l 1 7 of 648*	648*	648*	648* (subst l 1 4 for 9 10 and then cont l 5 15)			648*
					7 8^{ab}	7 8^{ab}	
	8^{cd}				8^{cd}	8^{cd}	
						l 1 7 of 648* (subst l 1 3 for 10 and then cont l 4 7)	
	649*				649*	649*	
	l 3 of 655*				l 3 of 655*	l 3 of 655*	
	l 8-15 of 648*				l 8-15 of 648*	l 8-15 of 648*	
14	14 4	14	14	14	14	14 4	14
	5					5	
					657*	657*	
656*	656*	656*	656*	656*			656*

सीते विमुच्यतामेषा वनवासकृता मतिः ।
बहुदोषं हि कान्तारं वनमित्यभिधीयते ॥ ४
हितबुद्ध्या खलु वचो मयैतदभिधीयते ।
सदा सुखं न जानामि दुःखमेव सदा वनम् ॥ ५
गिरिनिर्झरसंभूता गिरिकन्दरवासिनाम् ।
सिंहानां निनदा दुःखाः श्रोतुं दुःखमतो वनम् ॥ ६

G 2. 28. 11
B 2. 28. 7
L 2. 31. 11

4 ᵃ) T2 एषु (sic) (for एषा). Ś1 Ñ V1 B D1.2.4–7 (Ñ1 D5 first time) M4 वाग्वु(Ś1 D4.6.7 वच्च); D5 (after corr. as in Ñ2) D1.5 तो श्रु)त्वा वस्य(Ñ2 D4.5 M4 °ज; D2 °ष)तो भीरु. —ᵇ) D4 (first time) -कृतां मतिं (for -कृता मति.). —ᶜ) D1 बहुदोषो; Ct °षं (as in text).

5 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D2.4–7 M4, cf conspectus at 4. —After 5ᵃ, T2 wrongly reads 8ᵃ and 8ᵈ and thereafter ins. the prior half of l. 1 of 649*. —ᶜ) G2 तथा; M1 तदा (for सदा). M2 दुःखं (for सुखं). D2 श्रवण (sic) (for सुखं न). Ñ1 श्रुतुत श्रवेस (corrupt). —ᵈ) Ñ1 एतद् (for एव). Ñ1 D4 महावनं. —For 4ᶜ–5, Ś1 Ñ2 V1 B2–4 D2.4.6.7 M4 subst.; B1 subst. l. 1–2 for 5 and then cont. l. 3–6, while Ñ1 D5 ins. after 4ᵃᵇ:

643* तथानुरूप्यवाहं वनदोषान्सुदारुणान् ।
नानाभयवामहं नेतुं वन न हि समुत्सहे ।
वनेषु सन्ति शार्दूला मांसभक्षनघातिनः ।
भेतव्यं च सदा तेभ्यस्तेन दुःखं प्रिये वनम् ।
प्रभिन्नकटा नागा बहवः सन्ति कानने ।   [5]
आसाद्य ये विनिघ्नन्ति तेन दुःखं वनं प्रिये ।

[(l. 1) D4 D1.5.7 [ह]व (for [द]व). V1 तथानुरूपया वाहं (for the prior half). Ñ1 M4 वने दोषान्, B1 (after corr. as above) वनदोषान् (for वनदोषान्). —(l. 2) Ñ1 V1 भयान्, B1 भयम् (for भयान्). Ñ2 न शक्तो (for नेतुं). Ś1 D4.7 स(D4 श)क्ताने तत्र न रक्तो, D2.6 M4 जानमान(M4 विमानान) द्रष्टुं(D1 °र्ष्टं न) शक्ता (for the prior half). D4.6 वने. Ś1 Ñ1 D2.4–7 M4 नेतुं. Ñ2 नाथ, V1 B2.4 न शक्तो, B1.3 न च (for न हि). Ñ1 D4.7 शक्तोऽस्मि. —(l. 3) Ñ1 D1.2.4.6.7 वनेषु (for वनेषु). V1 वने सन्ति शार्दूला, M4 बहवो वनशार्दूला (for the prior half). V1 -जनघातिन (metathesis). M4 -मृगघातिन (for -जनघा°). Ñ1 D4.7 भक्षका नरखादिन (for the post half). —(l. 4) D1 (before corr. दुःखं) तेभ्यश्च (for तेभ्यस्ते). Ś1 B1 D1.4 हि (for च). Ñ B1 (also as above) तदा, D4.6 वने (for सदा). D2 विचिन्त्य वन तेभ्यश्च (for the prior half). Ñ1 D4.6.7 महावने, V1 D1.2 M4 वनं प्रिये (by transp.) (for प्रिये वनम्). —D2 om. (hapl.) l. 5–6 (cf. l. 6 in D4.7). —(l. 5) Ś1 D4 तथैव बहवो, B1 अभिन्नकरटा. Ñ1 D4.7 बहुशु(Ñ1 °शु)नका नागा बहवः सन्ति (D2 °न)वने. —(l. 6) Ś1 D4 अभिवाद्य (for आसाद्य ये). B1 न विधि°. Ñ1 प्रिये वनं (by transp.). Ñ1 D4.6 आसाद्यन्ते दुःखेन दुर्गे महावने, D1.2 M4 आसाद्य ये(M4 हन्ता हि ते) नरा निघ्नन्ति हुन्नन(D2 °हि)ने वने.]

6 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1.2.4–7 M4, cf conspectus at 4. —ᵃᵇ) G1 -संभूतान्; M1 -संभूत- (for -संभूता). Ñ2 D4.5.7 गिरिकंदरजातानां (for ᵇ). T1 damaged from रि in second गिरि up to दुःख in ᵈ. D1 Dd1 Ct -निर्दरिवासिनां; Dm1 M1.3 -निर्ज(Dm1 [before corr.] °दे)रवासिनां; G2 M1 Ck -निर्दे(M1 [before corr.] -निर्झ)रवासिनां; G2 -निर्दरवासिनी (sic); Cm as in text (for -कन्दरवासिनाम्). Ś1 Ñ2 V1 B D1.3.4 M4 गिरिकंदरजावानां नाना(B1.3.4 D1.2 M4 महा)रवदनि(V1 °अ)वासिनां. —ᶜᵈ) Ñ2 D4.6 G1.3 निनदान्; D7 T2 निनदा (sic); G2 M4 निनदाद्; M3 निनदे (for निनदा). Ñ1 D5 उग्रान्; Dm1 G1 M3 दुःखे (Dm1 G2 sic), D4.7 श्रोतुं (sic), T2 दुःख (sic), G1 दुःखाः; G2 M1 दुःखान् (for दुःखा°). D4.7 तेन (for श्रोतुं). Ñ1 D4.5.7 महावनं. G1 दुःखो वनम् (for मतो वनम्). Ś1 Ñ2 V1 B D1.4.6 M4 उद्वेजना(V1 °भा [sic], B2.4 °का)नां सिंहानां श्रूयंते नि(B4 नि)नदा वने. —After 6, Ñ2 V1 B D1.2.6 (l. 2–3 only) M4 ins.:

643* प्रस्रावणाश्च सहसा दृश्यन्ते बहवो वने ।
सिंहर्क्षमृगशार्दूलवराहोरगवारणाः ।
मार्गाविपातिनो घोरास्तथान्या मृगजातयः ।
सन्ति दुर्गे वने तस्मात्र गन्तव्यं त्वया प्रिये ।

[B3 reads l. 1 in marg. —(l. 1) M4 दृष्टे (for दृश्यन्ते). Ñ2 transp. सहसा and दृश्यन्ते. Ñ2 गमने, D1.2 M4 गहने (for बहवो). —(l. 2) D1 शार्दूल (for -शार्दूल-). Ñ2 -वाहना, V1 -राघवा, B3 -वानरा (for वारणा). —(l. 3) B1.2.3 D6 मार्गाति(B1 D2 °रि)पातिनो. B1 (अ)न्यो, D2 (अ)न्ये (both sic) (for (अ)न्या). D6 मार्गविनाशिन (for the post half).]

—After 6, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins., Ñ1 ins. l. 1–2 after 12ᵃᵇ and l. 3–4 after 11, Ñ2 V1 B2–4 D1.2.4 M4 ins. lines 3–4 only after 12, B1 cont. lines 3–4 after 652*, while D4.5.7 ins. l. 1–2 after 6 and l. 3–4 after 12:

644* क्रीडमानाश्च विस्रब्धा मत्ता शून्ये तथा मृगाः ।
दृष्ट्वा समभिवर्तन्ते सीते दुःखमतो वनम् ।
सग्राहाः सरितश्चैव पङ्कवत्यस्तु दुस्तराः ।
मत्तैरपि गजैर्नित्यमतो दुःखतरं वनम् ।
लताकण्टकसंकीर्णाः कृकवाकूपनादिताः ।   [5]
निरपाश्च सुदुःखाश्च मार्गा दुःखमतो वनम् ।

[T2 om. l. 1–5. —(l. 1) Ñ1 D4.5.7 स्वच्छन्दं. Ñ1 Dg1 D4 विरुतं, D4.7 °वत्, Cg as above. D1.2.7 वन्ये.]

G. 2. 28 20
B. 2. 28 11
L. 2. 31 17

सुप्यते पर्णशय्यासु स्वयं भग्नासु भूतले ।
रात्रिषु श्रमखिन्नेन तस्माद्दुःखतरं वनम् ॥ ७

उपवासश्च कर्तव्यो यथाप्राणेन मैथिलि ।
जटाभारश्च कर्तव्यो वल्कलाम्बरधारिणा ॥ ८

(for चाल्ये). Dg1 D4 6 7 Cg महामृगा:. Ñ1 वने क्रीडन्ति निस्वरा: (for the post. half).—(l. 2) T1.2 दुष्टा; G3 दुष्ट; Cg.k.t as above (for दुष्ट). Ñ1 सर्वाभिधवति; D7 °वर्तति. Ñ2 D4 5 7 तेन (for सीते). Ñ1 D4 6 7 महावन (for अतो वनम्).—(l. 3) T2 सप्रदा, G2 सप्रादा; Cm.g स° (as above). G3 पकन्त्या. Dg1 Dm1 T2 G2.3 M1-3 सुदुस्तरा (M3 °रा) (for दु दुस्तर°). Ñ V1 B D1.2 4-7 M4 अयाथा पक (D7 कप [metathesis]) नलश्च महानक (D2 °क्त) शया (Ñ2 V1 B1-3 [B3 also] °समा, D1 °नाला, D8 °कुला) कुला (D2 दन्तागुरुमहृणा कुला).—Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 om. l. 4 —(l. 4) Ñ2 V1 B1-4 तरितव्याश्च (for तरणीयाश्च). Ñ1 D1 2 4 7 M4 स (D2 क) र्वत्या सरितो भीरु (for the prior half). B4 दूराणारा. B1-3 (B1-2 m. also) M4 दुरासदा (for सुदुस्तरा). Ñ1 दूरवाहा दुरावहा; Ñ2 V1 D1 4 7 दूरपाता (D1 4 °रा, D7 °.-) दुरासदा; D2 दूरवाग्दुःखदा (for the post. half). D6 सरित. भयरण्यानि नदीकन्दराणि च.—(l. 5) G2 M1 सीते (for अतो). G1 दुःखतरो (sic), G2 M1 दुःखम (G3 °मि [sic]) तो.—T1 damaged for l. 6-7.—(l. 6) G3 M2 लता (for लता-). T2 G2 कृत (G3 °क्त) वानोपनादिता; G1 M2 3 कृकवाकुविनादिता (for the post. half).—(l. 7) Dt1 Dd1 Dm1 हृद्गतास् (for हृद्गाश्च). M3 दुर्गमतो]

7 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1 2,4-7 M4, cf. conspectus at 4. T3 om. (hapl.) 7.—a) V1 स्वप्यते; D2 सुप्यति; D4.7 अपि चै; D5 अथवा; T1 2 3 ते (for सुप्यते). Ś1 D2 6 तृणशय्यासु; B3 (marg. as in text) 4 पर्णशालासु (for पर्णशय्यासु).—b) Ś1 Ñ B D1 2 4-7 M4 तृण (Ś1 D2 6 पर्ण) शय्यासु चाधरे (Ñ2 B [B3 marg. also] M4 चा वने, D2 5 वाधले), V1 अभिरूक्षासु कानने.—cd) Dt1 दुःखमतो वन. Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 स्वयकृतासु दुःखासु भूतले (Ñ1 भूमौ स्वो [sic]) निर्जने (Ś1 D6 °ले) वने (D2 तेन दुःखमतो वनं).—After 7, Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 M4 ins, while D4 5 7 ins. after 13:

645* आहारश्चैव कर्तव्यो यदृशमस्त्वेकुदे ।
तथा श्यामाकनीवारकषायकटुतिक्तकैः ।
वनेष्वलभ्यमानेषु वन्ये मूलफले पुनः ॥

[(l. 1) D1 6 M4 आहारार्थेन, D4.7 आहारस्तत्र Ś1 D6 आहारार्थेन कर्तव्या (for the prior half). D1 4 -[अ]रण्ये फले (B4 [before corr.] °सह).—(l. 2) D6 नीवारा (for नीवार). Ś1 -प्रियाल्कु-; Ñ1 -कुपाल-, B4 -शुले, D1 -प्रशार्ने (sic), D2 4,6 7 -प्रशार्कै, D6 -प्रियाल-, M4 -मारने (for -कषाय). Ś1 D6 -भिदुरै (for -तिक्तकैः).—(l. 3) Ś1 D6 वनेषु, D4 7 हि, Ñ B2 D2 M4 [अ]लभ्यमाने च (D5 चै). V1 वनेषु लभ्यमानेषु (for the prior half). Ñ1 वने (for वन्ये). Ś1 D6 वने मूलफलेषु वै; B1 फलमूलेषु दैविकि; D2.4 कषायादेषु च प्रिये, D1 वने मूलफलाशनै (sic), D2 4 7 फलमूलफलाशनै (D4 7 °फलेषु च); D5 वन्यैर्मूलफलाशनैः; M4 वन्ये मूलफलासने (for the post. half).]

whereas Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins. after 7:

646* अहोरात्रं च सतोषः कर्तव्यो नियतात्मना ।
फलैर्वृक्षावपतितैः सीते दुःखमतो वनम् ।

[(l. 1) G3 M1 अहोरात्रश्च.—(l. 2) T1 G3 वृक्ष (G3 °क्षै) अपतितं; T2 M3 वृक्षाच्च पतितै; G1 वृक्षाग्र° (for वृक्षाव°). T2 दुःखतर (for °मतो).]

8 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4, cf. conspectus at 4.—a) G3 उपवासश्च न (sic) (for उपवासश्च). D5 उपवासाश्च कर्तव्या.—T3 om. (hapl.) 8ab.—c) Ñ1 D4 5 7 बोढव्यो (for कर्तव्यो).—M3 om. (hapl.) from 8d up to the prior half of l. 5 649*.—d) D4 5.7 वल्कलाजिन- (for वल्कलाम्बर-). Dt1 -धारणं (for -धारिणा).—For 8, Ś1 Ñ2 V1 B D1,2 6 M4 subst.; Ñ1 ins. after 645*, D4 5 7 ins. l. 1 only after 645*:

647* बहून्यहानि वस्तव्यं निराहारैर्वनाश्रयैः ।
वल्कलाजिनपर्णानि वसितव्यानि कानने ॥

[(l. 1) Ś1 D6 वनाश्रयैः; V1 D1 2 4 7 निराश्रयैः (for वनाश्रयैः).—(l. 2) M4 वल्कलानि च (for वल्कलाजिन-). B3 -पत्राणि (for पर्णानि). D1 निवस्त्यानि च, M4 निवास्थानि च (for वसितव्यानि)]

—Ś1 Ñ2 V1 B D6 cont., Ñ1 cont. lines 1-7 after 647* and Ñ1 along with D4.7 cont. lines 8-15 after line 3 of 655*, D1 2 M4 subst. lines 1-4 for st. 9-10 and thereafter cont. lines 5-15, while D5 subst. lines 1-3 for st. 10, then cont. lines 4-7 (all are read after st. 8) and cont. lines 8-15 after line 3 of 655*

648* वनेषु भवितव्यं च दीर्घश्मश्रुजटाधरैः ।
दीर्घरोमधरैश्चैव मलपङ्कसमाचितैः ।
वातातपविशुष्काङ्गैः प्रिये दुःखमतो वनम् ।
स्थानं वीरासनं संस्थमुपवासाश्च मैथिलि ।
कर्तव्या दुष्कराश्चैव नियमा यतवाग्मिभिः । [5]
ग्रीष्मे पञ्चतपोभिश्च वर्षास्वभ्रावकाशिकैः ।
जलवासैश्च शिशिरे भाव्य वनचरैः प्रिये ।
स्वगस्थिमात्रदोषेण तपसा कर्शितेन च ।
मया ते तत्र का प्रीतिः का रतिर्वा भविष्यति ।
मां वा मामनुगच्छन्त्या नियमव्रतदीक्षया । [10]
त्वयापि हि वने तत्र का रतिर्मे भविष्यति ।
पापायपरिवर्णाङ्गीं तपोनियमकर्शिताम् ।
दुःखितां त्वां वने दृष्ट्वा भविष्याम्यतिदुःखितः ।
न च्याक्षिप्स्यामि वैदेहि मत्कृतं शोककर्शिताम् ।
दृष्ट्वा प्रतिभयेऽरण्ये भूयो हि श्रमितासि मे । [15]

G 2. 28 14
B 2. 28 20
L 2. 31 13

नदीनिलयनाः सर्पा नदीकुटिलगामिनः ।
तिष्ठन्त्यावृत्य पन्थानमतो दुःखतरं वनम् ॥ ११
पतंगा वृश्चिकाः कीटा दंशाश्च मशकैः सह ।
बाधन्ते नित्यमबले सर्वं दुःखमतो वनम् ॥ १२
द्रुमाः कण्टकिनश्चैव कुशकाशाश्च भामिनि ।
वने व्याकुलशाखाग्रास्तेन दुःखतरं वनम् ॥ १३
तदलं ते वनं गत्वा क्षमं न हि वनं तव ।
विमृशन्निह पश्यामि बहुदोषतरं वनम् ॥ १४

651* प्राणाभिघातिनो घोरास्तथान्या मृगजातय ।
यद्यत्र सन्ति वने दुर्गे न गन्तव्य ततो वनम् ।

11 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1.2.4–7 M4 cf conspectus at 4 Ś1 om 11–13 —a) Ñ1 D4.7 दरी (for नदी) Dg1 निलयिन, Dm1 निरयना (sic) (for °यना) —d) T1.2 G2.3 M1 तथो (for अतो) Ñ1 D4.7 तेन (D7 मतो) दु खे महावन —For 11, Ñ2 V1 B D1.2.6 M4 subst

652* नदीकुटिलगा नागा नदीनिलयवासिन ।
दृश्यन्ते चात्र मार्गेषु दृष्टिश्वासा महाविषा ।

[(l 1) D6 तथा (for नदी) V1 B1 D6 मता (for नदी) —(l 2) Ñ2 B3 M4 मार्गेषु V1 B1 वन, D1.2 °ति (for चात्र) V1 M4 दृष्टिश्वास, B2–4 °स, D2 दृष्टिष्या सु (sic) D6 वृश्चिकाश्च (for दृष्टिश्वासा)]

12 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1.2.4–7 M4, cf conspectus at 4 Ś1 B1 om 12 (For Ś1 cf v l 11) —a) B3 पतंग, Ñ2 V1 B2–4 D1.2.6 मक्षिका (for वृश्चिका) B1 om कीटा —b) Ñ2 मशकादय (for मशकैः सह) —Ñ1 om 12cd —cd) Dt1 बाधते Dt1 T1 G1 M1 सर्वं, M2 तस्माद्, M3 सर्वे (for सर्वं) M3 दु खतर (for दु खमतो) Ñ1 V1 B1–4 D1.2.4–7 M4 सत्यरण्येषु वैदेहि तीक्ष्णा (V1 °द) शनिपातिन (D4.7 दु ख तेन (D5 °खमेव) महावन (D5 °ने))

13 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1.2.4.7 M4, cf conspectus at 4 Ś1 D4 om 13 (For Ś1 cf v l 11) D5 om 13ab —a) T1 द्रमा (for द्रुमा) T3 कीटकिनश्च —b) Dt1 Dd1 Dm1 T1.2 G2 कुशा (for कुशा) G1.2 M1 भामिनी (sic) —For 13ab Ñ V1 B D1.2.4.7 M4 subst

653* कुशकण्टकसंतानास्तृणगुल्मतृणान्विता ।

[Ñ2 V1 M4 कण्टकलताश्च D7 लता (for लता) D1 गुल्म (sic) (for गुल्मा) Ñ1 D4.7 समावृता, B1 तृणावृता (for तृणान्विता) D2 तना गुल्मवृणावला (sic) M4 वल्लीगुल्मलता चिता (for the post half)]

—T3 om 13cd —c) Dm1 शाखाचाग्र (for शाखाग्रास) Ñ V1 B D1.2.4.5.7 M4 दुर्गमा सति पथान —d) Ñ V1 B D1.4.5.7 M4 सीते, D2 कृति (for तेन) Ñ V1 B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1.2.4.5.7 M4 दु खमतो (for दु खतर) Dd1 वने —After 13 Ñ (Ñ2 after 8ab) V1 B D1.2 M4 ins while D4 ins l 2 3 only after l 4 of 644*

654* निर्मनुष्याण्यरण्यानि नदीकन्दरवन्ति च ।
वृक्षगुल्मोपलव्याप्तगहनानि शुचिस्मिते ।
मन्दारण्यश्च वैदेहि दुर्गमा बहुयोजना ।
पुष्पोदकफलैर्हीना घोरश्वापदसंकुला ।
गिरिकन्दरदुर्गाणि पल्वलोदकवन्ति च । [5]
शयानूपानि वैदेहि सन्त्यगम्यानि कानने ।

[(l 1) D1.2 M4 मनुष्याणि D1.2 M4 निर्झराणि (for कन्दर°) B1.2 (marg also) तथा दु खतराणि च (for the post half) —(l 2) V1 वृक्षगुल्मगुल्मा, D1.2.4 D6 क (D4 क)क्षवृक्ष (D6 °क्ष)लता, D1 कक्षवृक्षलताश्च D2 कक्षवृक्षसंयुक्ता, M4 वृक्षगुल्मलताकीर्णा (for the prior half) Ñ2 गहणानि (sic) D4 गहनाश्च (for गहनानि) —(l 3) B4 मनुष्याश्च (sic) D6 नरमादु पतर वन (for the post half) —(l 4) Ñ1 फलहीना (for फलैर्हीना) B1.2 घोरा (for घोर) —(l 5) D2 शनि (for गिरि) Ñ2 पल्लवोदक (sic), B2 (m also as above) कन्दरोदक (for पल्वलोदक) —(l 6) Ñ1 मतानि, D1 शून्यानि, D2 शय्यानि (sic) (for [अ]नूपानि)]

On the other hand, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1.2.3 ins after 13 whereas Ñ1 D4.7 ins l 3 only after 649*

655* काकक्लेशाश्च बहवो भयानि विविधानि च ।
अरण्यवासे वसतो दु खमेव सदा वनम् ।
क्रोधलोभौ विमोक्तव्यौ कर्तव्या तपसे मति ।
न भेतव्यं च भेतव्ये नित्य दु खमतो वनम् ।

[(l 1) T1 विविधा* —(l 2) M1 (after corr for m as above) विविधो (for वसतो) M3 एवम् (for एव) Dg1 महा M3 भवो (for सदा) —(l 3) G3 विमुक्तोष्यौ (sic) Ñ1 D4.5.7 धृति (for मति) —(l 4) Dt1 Dd1 Dm1 T3 G1 दु ख स्थितम् (by transp)]

14 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1.2.4–7 M4 cf conspectus at 4 —a) T3 अ. (for अलं) B1 ते (for ते) Ñ2 B3 वने Ś1 D1.2.4–7 M4 गन्तु (for गत्वा) —b) T1.2 क्षेम (for क्षमं) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4.7 M4 वन (Ñ1 °ने) वर्षो न ते क्षमा —cd) Dg1 M1 इव, M2 अपि (for इह) Dg1 दोषतम, Dt1 Dd1 Dm1 M2.3 दोषतरं, T1.2 G2 दोषमतो, G3 दोषमन (sic) M1 दोषमह (for दोषतरं) Ś1 Ñ V1 B D4–7 M4 विमृशन्न (Ś1 B2–4 D6 °पन्न, V1 °प्यन्न, M4 °शे च) बहुदोष (D4.7 °षान्) हि (M4 च) पश्यामि दयिते वन (V1 D4.7 °ने) D1.2 विमृश (D1 °मर्शन [hyp m]) न्बहुदोष हि वन पश्या (D2 पश्या) म्यह प्रिये —After 14 Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.4 M4 ins, Ñ1 ins after 5

वनं तु नेतुं न कृता मतिस्तदा
बभूव रामेण यदा महात्मना ।
न तस्य सीता वचनं चकार त-
त्ततोऽब्रवीद्राममिदं सुदुःखिता ॥ १५

G 2 28 33
B 2 28 26
L 2 31 29

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे पञ्चविंशः सर्गः ॥ २५ ॥

656* तत्रस्थस्यापि मे नित्यं हृदय त्व निवत्स्यसि ।
दूरस्थापि न दूरं त्वं प्रिया हि भवती मम ।

[D2 om l 1 —(l 1) N1 तत्रस्थापि (subm) N2 तत्र स्था° B2 तत्र स्थस्यापि (for तत्रस्थस्यापि) B3 हृदय Ś1 निव स्यति (sic) M4 भविष्यसि (for निव त्स्यसि) —M1 om l 2 —(l 2) D1 त मे दूरो (sic) D2 न मे दूरे (for न दूरं त्व) Ś1 भवनी (sic) (for भवती) D3 1 प्रियो (D3 प्राय [sic]) त्व हि भविष्यसि (for the post half)
—After 14 D4 7 ins D1 ins after 5

657* वनं प्रतिगमाकार झिल्लिकागणनादितम् ।
बहुदोषं बहुभयं तु व्यपेतं महाजनम् ।
एतद्विधस्य बहुणो मानुत्वं त्वमर्हसि ।

[(l 2) D1 एव (for यव)]

15 D4 7 om 15 —a) T1 कर्तिम् (for मानस) Dt1 T2 यदा G1 तथा (for तदा) —b) Dt1 T2 तदा Dd1 Dm1 G2 यथा (for यदा) G2 M1 महात्मना यदा (by transp) —c) Dg1 om Dd1 Dm1 G2 M1 2 तं B(ed) न (for तत्) —For 15 Ś1 N V1 B D1 2 4 6 M4 subst

658* तत्रो यत् नेतुमनिश्चितोऽसौ
श्रुत्वा प्रिया सा विरराम राम ।
अथोत्तरं सा रुदती सुदीना
सीता पुनर्वाक्यमिदं जगाद ।

[(l 1) V1 अनिश्चिता B3 अनिश्चितो V1 सा D1 2 सा D3 4 M4 तत्र (for °स्य) —(l 2) V1 श्रुत्वा M4 गुत्वा (for उक्त्वा) D3 4 M4 वै (for सा) B3 विरेमे (for विरराम) —(l 3) D1 4 अथोत्तरे Ś1 D4 रुदन्ती सुदीना N B2 4 °ती सुदीन D1 4 M1 करुणं (D2 °णा) रुदन्ती D3 °ती + दीना (for रुदती सुदीना) —(l 4) D1 4 बभाषे (for जगाद) D2 पुनर्वाक्य वचन बभाषे]

Colophon D4 7 om (cont the Sarga) —*Sarga name* Ś1 B1 3 सीतावनदोषदर्शनं (B4 °कथनं) V1 B2 4 D4 वनदोषदर्शनं (B1 °वर्णनं) D2 वनप्रस्थानो D3 सीताश्वासनं D5 वन सीताभयदर्शनं —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 B1 D4 om Ś1 D1 31 N1 B2-4 27 V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 28 D2 84 D1 36 M4 29 —After colophon D4 concludes with श्रीरामाय नम, T1 श्रीरामचन्द्राय नम, G M1 2 श्रीरामाय नम

२६

G. 2. 29. 1
B. 2. 29. 1
L. 2. 32. 1

एतत्तु वचनं श्रुत्वा सीता रामस्य दुःखिता ।
प्रसक्ताश्रुमुखी मन्दमिदं वचनमब्रवीत् ॥ १
ये त्वया कीर्तिता दोषा वने वस्तव्यतां प्रति ।
गुणानित्येव तान्विद्धि तव स्नेहपुरस्कृतान् ॥ २
त्वया च सह गन्तव्यं मया गुरुजनाज्ञया ।
त्वद्वियोगेन मे राम त्यक्तव्यमिह जीवितम् ॥ ३
न च मां त्वत्समीपस्थामपि शक्नोति राघव ।
सुराणामीश्वरः शक्रः प्रधर्षयितुमोजसा ॥ ४
पतिहीना तु या नारी न सा शक्ष्यति जीवितुम् ।
काममेवंविधं राम त्वया मम विदर्शितम् ॥ ५

26

☞ This Sarga is missing in D5 (cf. v.l. 2. 12. 12). D1.7 continue the previous Sarga. Dm1 begins with ॐ.

1 ab) Ś1 Ñ V1 B D1.3.6 M4 अथ तद् (for एतत्तु). D1.6.7 एवमुक्त्वा राघवेण (D6 तु रामेण) सीता भर्तृपरायणा. —c) B3 D6 प्रसक्ता; D4 प्रिया स; D1.3 अशक्त- (for प्रसक्त-). B3 D6 सुमुखी (for -[अ]श्रुमुखी). T3 प्रसक्ता श्रुमुखीं (sic). Ś1 Ñ B1-3 D1.2.6 M4 वाक्यम्; V1 दीना (with hiatus); B4 रामम् (for मन्दम्). D4.6.7 हर्षयन्तीव भर्तारम्. —d) Ś1 (transp.) Ñ B D4 (transp.) M4 इदं भर्तारम् (Ñ1 °रमिदम् [sic]). T1 इ° (for इदं वचनम्). D7 वचनमब्रवीत्. D2 उवाच नियतेन्द्रिया.

2 d) Dt1 (after corr. sec. m.) वास्तव्यतां. —c) M3 गुणा. —d) Ct वन (for तव). Dt Ct -पुरस्कृता; Cr.m g as in text (for पुरस्कृतान्). —For 2, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 subst. :

659* वनवासे त्वया दोषा य एते परिकीर्तिताः ।
तानायंपुत्र मन्येऽहं त्वत्कृते सर्वशो गुणान् ।

[(l. 1) V1 B2.3 यत्र ते (for य एते). —(l. 2) Ś1 त्त (for ऽहं). D2.3 मन्ये तानार्यपुत्रा (by transp.) (for the prior half). D4.5 M4 (after corr.) सर्वतो (for सर्वशो). Ñ1 गुणा.]

—After 2, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 Cr.m g.k.t ins. :

660* मृगाः सिंहा गजाश्चैव शार्दूलाः शरभास्तथा ।
चमराः सृमराश्चैव ये चान्ये वनचारिणः ।
अदृष्टपूर्वरूपत्वात्सर्वे ते तव राघव ।
रूपं दृष्ट्वापसर्पेयुर्भये सर्वे हि बिभ्यति ।

[(l. 1) Dm1 शलभास्. —(l. 2) Dg1 T3 G1 M3 किंनरा स(T3 M3 स)मराश्, Dt1 नमरा समराश्; Dd1 om. (hapl.) रा सृम, T1.2 G2 पक्षिण सृ°, M1 Cr सृमराश्चमराश् (by transp.) (for चमराः सृमराश्). —(l. 3) G2 M3 -रूपत्वाद् (by transp.), Cm g.t as above (for पूर्वरूपत्वात्). Dt1 Dd1 राम. —(l. 4) M3 स्पृश (sic). Dd1 Dm1 M3 प्रसर्पेयुर् (for [अ]प°). Dt1 Ct तत्र; Cg.k as above (for भये). T1 ह (for हि). T3 बिभ्रति.]

3 Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 read 3 before 663*. —a) D4.7 मया (for त्वया). Ś1 Ñ1 V1 B D1.2.3.6 M4 वा सह; Ñ1 illeg. for च सह; Dg1 तु सह, G1 सह च (by transp.), Cg as in text (for च सह). —b) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 त्वदनुज्ञातया वन. —cd) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 त्व(B3 त)त्परित्यक्तया (L(ed.) °त्यक्त [subm.]) चापि सत्यवत्यं जीवितं मया. —After 3, Dm1 ins. राम.

4 a) Dt1 Dd1 Dm1 T1.2 G1.3 M3 हि (for च). —b) Dg1 Dd1 शक्तोपि, Dt1 Dm1 T G1 M1.3 शक्नोषि; G2 शक्नोमि (for शक्नोति). —c) Dt1 Dd1 Dm1 T G2.3 M1.3 शक्रः (for शक्रः). —For 4, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 subst. and read after 659*.

661* त्वद्बाहुगुप्तां न च मामपि देवः शतक्रतुः ।
शक्तोऽभिभवितुं लोके कुतोऽन्ये वनचारिणः ।

[(l. 1) V1 तु (for च). D1.2 transp. न and च. Ñ1 D4.6.7 त्वद्बाहुबलगुप्ता च (for the prior half). Ñ1 D4.5.7 मा(Ñ1 सा). D6 सोपि (for अपि). —(l. 2) Ñ1 D1.2.4.5.7 M4 धर्षयितु, V2 [ऽ]भिरक्षितु (for ऽभिभवितु). B1.3 च (for कुतो).]

—Thereafter all cont.

662* सिंहव्याघ्रवराहादींस्तुच्छानस्मि वाल्वने ।
दुरासदास्ते तेभ्यो भयं किंचन विद्यते ।
त्वद्बाहुबलगुप्तायाः सुखो मे विद्यते भयम् ।
विपत्तिरपि या तत्र श्रेयो मे सेह जीवितम् ।

[(l. 1) B3.4 मद् (for यान्). —(l. 2) V1 om. न (subm.), D3 ते मे, D5 राम (for न मे). D4.7 transp. न मे and भय. Ś1 Ñ1 V3 D1.2.6 निश्चित (for °चन). —(l. 3) Ñ1 ins. wrongly भय after मे. Ś1 D6 तु भय भवेत्, L(ed.) [ऽ]तुल भवेत् (for विद्यते भयम्). —(l. 4) M4 अथ (for अपि). Ñ1 मे न (hypm.) (for या). D5 न श्रेयो (for श्रेयो मे). B4 D1 जीवितु. D2 तत्रविधाने मरणमेव श्रेयो न जीवितं.]

5 a) Dg1 T3 G1.2 M1-3 Cr च (for तु). —b) Dd1 Dm1 G3 M1 Cg सा न (by transp.), T2 न सा (sic) (for न सा). T2 शक्ष्यति (sic), G1 शक्ष्यतु, Cr शक्नोति (for °क्ष्यति). —cd) T2 moth-eaten for म त्व in राम त्वया. Dt1 Dd1 T2 निदर्शितं; Cr.m g as in text (for विदर्शितम्). —For 5, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 subst. and read after 3:

अथ चापि महाप्राज्ञ ब्राह्मणानां मया श्रुतम् ।
पुरा पितृगृहे सत्यं वस्तव्यं किल मे वने ॥ ६
लक्षणिभ्यो द्विजातिभ्यः श्रुत्वाहं वचनं गृहे ।
वनवासकृतोत्साहा नित्यमेव महाबल ॥ ७
आदेशो वनवासस्य प्राप्तव्यः स मया किल ।
सा त्वया सह तत्राहं यास्यामि प्रिय नान्यथा ॥ ८
कृतादेशा भविष्यामि गमिष्यामि सह त्वया ।
कालश्चायं समुत्पन्नः सत्यवाग्भवतु द्विजः ॥ ९
वनवासे हि जानामि दुःखानि बहुधा किल ।
प्राप्यन्ते नियतं वीर पुरुषैरकृतात्मभिः ॥ १०
कन्यया च पितुर्गेहे वनवासः श्रुतो मया ।
भिक्षिण्याः साधुवृत्ताया मम मातुरिहाग्रतः ॥ ११
प्रसादितश्च वै पूर्वं त्वं वै बहुविधं प्रभो ।
गमनं वनवासस्य काङ्क्षितं हि सह त्वया ॥ १२

G 2 29 14
B 2 29 14
L 2 32 14

663* नारी भर्तृपरित्यक्ता जीवन्त्यपि सुदुःखिता ।
मृता भवत्यर्थपुत्र तस्माच्छ्रेयोऽद्य मे मृतम् ।

[(l 1) Ñ1 adds wrongly एरे after नारी D4 च (for सु) Ñ2 D1 3.4.5.7 M3 जीवमानापि (D1 °नि M4 °पु) दुःखिता (for the post half) —(l 2) Ñ1 सुधं मृता गवत्यर्थं (for the prior half) D1 मृत सन, M4 (s)ध मे मृति (for द्य मे मृतम्) Ñ1 श्रेयो मे वियते मेन, D3 तत्र वनादि शत (मृत ?)श्री (for the post half)]

—D3 cont

664* इहैव मरणं श्रेयो न च वै त्वद्वियोगजम् ।

6 [a]) Dg1 G1.3 M1.2 Ck अथवापि, Dt1 Dd1 Dm1 Ct अथापि च (by transp) G2 अ * * पि, Cv r m g as in text (for अथ चापि) —[d]) M3 अहं (sic) (for मया) —[c]) T2 पितुर्गृहे, Cr k t पितुर्गेहे, Cm g as in text (for पितृगृहे) —[d]) Dg1 Cv m खलु Cr g k as in text (for किल) —For 6, Ś1 Ñ V1 B D1 3.4.7 M1 subst

सह) Dt1 भर्त्रा (for तत्र) —For 8, Ś1 Ñ V1 B D1 3.5-7 M1 subst

665* स चेदवश्य प्राप्तव्य सिद्धादेशस्तथा मया ।
सह त्वया भवतु मे न हीच्छामि तदन्यथा ।

[(l 1) V1 अवश्य (for अवश्य) D3 सिद्धादेशम् B1.4 तदा, B3 तदा (for तथा) —(l 2) N1 स च (for सह) Ñ1 B3 D3.7 M4 तद्, D3 त्वद् (for तद्)]

9 T1 om 9 (cf v l 8) D4 reads 9[c] in marg —[b]) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3.5 M1 प्राप्ता (V1 M1 °प्त) देशा —[d]) Ś1 Ñ V1 B D1 4-7 M4 गत्वा (D1 भर्त्रा) हि सहिता त्वया, D3 राम सत्यं ब्रवीमि ते —[cd]) G2 M2 [अ]पि (for [अ]य) Cr m g t द्विज (as in text) Ś1 Ñ B D3 4-7 सत्यास्ते सन्तु वै द्विजा, V1 सत्यास्ते वै द्विजा पुन (for [d]) D1 M1 वनवासमितो राम सिद्धादेशा भवतु ते (D1 [before corr] M1 मे)

G 2 29 15 / B 2 29 15 / C 2 32 15

कृतक्षणाहं भद्रं ते गमनं प्रति राघव ।
वनवासस्य शूरस्य चर्या हि मम रोचते ॥ १३
शुद्धात्मन्प्रेमभावाद्धि भविष्यामि विकल्मषा ।
भर्तारमनुगच्छन्ती भर्ता हि मम दैवतम् ॥ १४

प्रेत्यभावेऽपि कल्याणः संगमो मे सह त्वया ।
श्रुतिर्हि श्रूयते पुण्या ब्राह्मणानां यशस्विनाम् ॥ १५
इहलोके च पितृभिर्या स्त्री यस्य महामते ।
अद्भिर्दत्ता स्वधर्मेण प्रेत्यभावेऽपि तस्य सा ॥ १६

[(l 1) D2 प्रमादय (sic) —(l 2) B3 [ऽ]पि (for हि). Ñ1 शुभग (for शुभश) D3 [ऽ]थ, D4 7 हि, M4 तु (for मे)]

13 a) Ś1 Ñ1 D6 कृतकृत्यो (Ñ1 °त्या), M3 कृतलक्ष्मणा (hypm), Cv r.m g k t as in text (for कृतक्षणा) Ś1 D6 [ऽ]स्मि, Ñ V1 B D2 4 5 7 [अ]स्मि (for [अ]हं) D1 M3 कृतनिश्चया वने (M4 °न) गतुं (hypm) —D1 om (hapl ?) from गमन in 13b up to वनचर्येव in 670*. —b) Ś1 राघव, Dt1 राघव (both sic) M4 त्वयाहं सह राघव —c) T2 घोरस्य, M3 lacuna for शू (for शूरस्य) —d) Dg1 प्र(sup lin)चर्या हि मम (hypm) Dt1 Dd1 Dm1 मम चर्या हि (by transp) —For 13cd, Ś1 Ñ V1 B D2 4-7 M4 subst

670* पुण्या हि वनचर्येयं त्वया मे सह काङ्क्षिता ।

[D1 om the prior half B3 [इ]ह, B4 D5 (after corr as above) [इ]ह (sic) (for [इ]यं) M4 [अ]ह (for ये) D1 काङ्क्षता Ñ B3 काङ्क्षिता सह (by transp) V1 त्वया सह नियोजिता (for the post half)]

14 G3 om 14ab —a) G2 M3 प्रेम्य (for प्रेम) —b) M3 गमिष्यामि, Cm g k t as in text (for भविष्यामि) G1 विकिल्बिषा, M3 विकल्मषा, Cm g k t as in text (for निकल्मषा).—For 14ab, Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 subst

671* पूतानया भविष्यामि पुण्यया वनचर्यया ।

[D1 गता नया (sic) (for पूतानया) —Ś1 om (hapl) while B3 reads in marg, from the post half up to the prior half of l 2 of 672*]

—Thereafter all cont

672* विहरन्ती त्वया सार्धं हृदयेशत्वभूतया ।
स्पृहणीया भविष्यामि लोकेऽमुष्मिन्निहैव च ।

[(l 1) B2 विचरती D4 मा (for सार्धं) B1 हृदयस्थ, D2 7 हिगुणेन्व B4 भूवतया (sic) (for भूतया) V1 हृदयेन वने सदा (for the post half) —(l 2) D2 4 5 7 M4 भविष्ये स्पृहणीया च (for the prior half) —B4 om (hapl) from the post half up to the prior half of l 2 of 674* B3 reads लोके in marg D5 लोकेष्वथिन् B1 लोके ऽस्मिन्तव इहन (for the post half)]

—e) V1 °गच्छती, D6 °गच्छामि, G3 गच्छति (sic) —d) T1 (before corr as in text after corr inf lin pr m) भवान् (for भर्ता) Ś1 Ñ V1 B1-3 D1 5 4-7 M4 स्त्रीणां हि, Dt1 हि पर (for हि मम)

15 a) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G2 M3 हि, Cm g k t as in text (for ऽपि) Dt1 T1 2 कल्याणे, G1 3 M2 Ck कल्याण, M3 कार्याणि, Cr m g t as in text (for कल्याण) —b) T2 सगतो, Cr m g k t as in text (for सगमो). Dt1 से सदा, G2 सह मे (by transp) (for मे सह) —After 15ab, K(cd) ins within brackets

673* पिता रक्षति कौमारे भर्ता रक्षति यौवने ।
पुत्रा रक्षन्ति वार्धक्ये न स्त्री स्वातन्त्र्यमर्हति ।

[Cf Manu 9 3]

—d) Dg1 तपस्विना, Dd1 Dm1 यशस्विनी —For 15, Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 subst

674* त्वयैव सह संयोगः प्रेत्यभावेऽपि मे भवेत् ।
इत्यतोऽनुगमिष्यामि त्वामहं कृतनिश्चया ।
मयाः कथयतां पूर्वं श्रुतं मया प्रत्यक्षदर्शिनाम् ।
ब्राह्मणानां निसर्गेण धर्मनिश्चयवादिनाम् ।

[B4 om up to the prior half of l 2 (cf v l 672*) —(l 1) Ñ2 V2 B1-3 M4 हि (for [ए]व) D1 सयोग Ñ2 B1-3 प्रेत, D2 प्रोथ्य (sic) (for प्रेत्य) V1 भावो —(l 2) Ś1 D6 च (for [ग]तो) D2 4 7 M4 [ऽ]ह (for त्व) —(l 3) Ñ1 V1 D1 2 4 5 7 M4 श्रुत (V1 पूर्वं) हि मे (Ñ1 V1 मया) कथयता (for the prior half) Ñ1 D2 4 श्रुवि, D1 6 सद (for श्रुत) Ñ1 प्रलय V1 प्रलयु (for प्रत्यक्ष) Ñ2 दर्शिन M4 ब्राह्मणानां निश्चये (for the post half) —B4 (hapl ?) M4 om l 4 —(l 4) Ñ1 D1 2 4 5 7 निश्चये (for निसर्गेण) D2 4 5 7 -दर्शिना (for -वादिनाम्)]

16 b) Dt1 महाबल, Dd1 °मते, Cm g k as in text (for महामते) —For 16 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 subst

675* भर्तारं किल या नारी छायेवानुगता सदा ।
अनुगच्छति गच्छन्तं तिष्ठन्तमनुतिष्ठति ।
तद्ध्यानभावनिरता तत्संयोगपरायणा ।
तथैव भूयो भर्तारं सा प्रेत्याप्यनुगच्छति ।

[(l 1) D6 om या (sulun) D1 [अ]नुगा (for [अ]नुगता) D5 सती (for सदा) —(l 2) Ñ2 V1 B1 3 D5 चानु (for the second अनु) D1 2 अनुतिष्ठति तिष्ठन्तं गच्छन्तमनुगच्छति (by transp) —(l 3) D1 भावभाव, D5 भावभाव, M4 भावभाव (for भावभाव) Ñ2 निरता (for निरता) Ś1 B1 D4 5 7 तद्भाव(B1 (inf lin) भाव)निरता निर्व(B2 3) (for the prior half) —(l 4) B1 [प्र]प D7 [अ]प (for [अ]पि) D1 [अ]प, D5 [अ]पि (for [अ]नु)]

एवमस्मात्स्वकां नारीं सुवृत्तां हि पतिव्रताम् ।
नाभिरोचयसे नेतुं त्वं मां केनेह हेतुना ॥ १७
भक्तां पतिव्रतां दीनां मां समां सुखदुःखयोः ।
नेतुमर्हसि काकुत्स्थ समानसुखदुःखिनीम् ॥ १८
यदि मां दुःखितामेवं वनं नेतुं न चेच्छसि ।
विषमग्निं जलं वाहमास्थास्ये मृत्युकारणात् ॥ १९
एवं बहुविधं तं सा याचते गमनं प्रति ।
नानुमेने महाबाहुस्तां नेतुं विजनं वनम् ॥ २०
एवमुक्ता तु सा चिन्तां मैथिली समुपागता ।
स्नापयन्तीव गामुष्णैरश्रुभिर्नयनच्युतैः ॥ २१
चिन्तयन्तीं तथा तां तु निवर्तयितुमात्मवान् ।
क्रोधाविष्टां तु वैदेहीं काकुत्स्थो बहु सान्त्वयत् ॥ २२

G 2 21 29
B 2 29 24
L 2 32 29

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे षड्विंशः सर्गः ॥२६॥

---

17 [a]) M3 कस्मात्स्वय, G2 m g t as in text (for अस्मात्स्वकां) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4–7 M4 अनुरक्तां प्रियां भार्यां —[b]) T1 2 सुव्रता, T3 सुवृत्ता Ś1 Ñ V1 B Dg1 D1 2 4–7 M4 सुव्रता(D5 °र्ती) पतिदे(Ñ V1 B3 D5 °दे)वता —[cd]) Dg1 तु केन, Dd1 Dm1 T2 M2 केनैव (for केनेह) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4–7 M4 न त्व रोचय(B3 मा [m1] रोच)से नेतुं मामित्र केन हेतुना

18 [b]) Dg1 reads समां in marg —For 18 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4–7 M4 subst

676* तुल्यशीलव्रताचारां छायामनुगतामिव ।
नेतुमर्हसि मां वीर वनं मुनिजनप्रियम् ।

[B3 reads l 1 in marg —(l 1) Ñ1 D4 6 7 समाचारां (for व्रताचारां) B1 स्वाम् (for छायाम्) D1 2 M4 अनुव्रताम् (for अनुगताम्) Ñ2 D4 6 7 समाश्रमचारिणीं (for the post half) —(l 2) B3 marg D7 नर (for वीर) D7 कृन (sic) (for वन)]

19 [a]) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 3 M4 निश्चिता गन्तुं(Ś1 D6 गच्छन्), T1 2 G1 3 दुःखितामेव, T3 °तां देवीं (for दुःखितामेवं) —[b]) Dd1 गन्तुं Dm1 च नेच्छसि (by transp) D5 न इ° (for न चेच्छसि) Ś1 Ñ B1 4 D4 6 7 न नेतुं त्वमिहेच्छसि V1 नेतुं वै त्वमिच्छसि (subm) B3 न हि नेतुं त्वमिच्छसि, D1 2 M4 न नयिष्यसि(D2 °ति) राघव —[c]) Dg1 जलमग्निं विषं (by transp) Dm1 च (for वा) —For 19[cd] Ś1 Ñ V1 B D1 2 4–7 M4 subst

677* सत्येनालभ्य ते पादौ न भविष्याम्यसंशयम् ।

[Ñ2 B D1 2 पादौ ते (B3 om ते [subm]) (by transp) B4 न भविष्यामि न संशय (sic) (for the post half)]

20 [a]) Dm1 सा त (by transp) —[b]) G2 M1 ययाचे, Cg as in text (for याचते) —[c]) Dg1 m बाहु in महाबाहुस —For 20, Ś1 Ñ V1 B D1 2 4–7 M4 subst (and read after 681*)

678* एवमाभाषमाणे तु तां विलपन्तीं सुदुःखिताम् ।
रामः प्रियामनुगतां नेतुं नैव व्यवस्यति ।

[(l 1) V1 अपि स तां, M4 अपि दुःखितां (for अपि तु तां), D1 2 रुदन्तीं तां विलप(D2 °प)न्तीं (for the prior half) —D1 2 om from the post half of l 1 up to the prior half of l 2 —(l 2) V1 नैव नेतुं (by transp) D4 7 तां नेतुं न (for नेतुं नैव) Ñ1 B3 4 [न] व्यवस्यति, D1 [अ] व्यवसते (sic) D6 [अ] यत्सर (sic) D4 6 7 [अ] भ्यवस्यत]

—Thereafter all cont

679* दृष्ट्वा चाधोमुखं किंचिद्रुदतीमभिवीक्ष्य ताम् ।
वनवासगतान्दोषान्बहुधाभिविचारयन् ।

[(l 1) D4 7 अधोमुख (for चाधो°) Ś1 D6 विमुखान्, V1 B1 रुदतीं (for रुदतीम्) —(l 2) V1 B1 4 D4 6 7 °कृतान्, D1 2 M4 मतान् (for °गतान्) Ś1 D6 [अ] पि, B1 D1 [अ] नि (for [अ]भि)]

21 [a]) Dm1 G1 M2 3 उक्त्वा —[c]) Dg1 T2 3 G1 M2 3 तापयन्ती, Ct as in text (for स्नापयन्ती) Dd1 Dm1 T1 G3 दृश्यात्(Dd1 °द्) (for [इ]व गाम्) —For 21 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4–7 M4 subst

680* इत्युक्त्वा प्ररुरोदार्ता मैथिली शोककर्शिता ।
शोकोष्णैरभिवर्षन्ती दुःखजैरश्रुबिन्दुभिः ।

[(l 1) D1 [उ]क्ता Ś1 D6 प्ररुरोदाथ B4 पुनरेवार्द (for प्ररुरोदार्ता) D1 मैथली D7 मैथिल Ś1 Ñ1 V1 B D6 कर्षिता —After l 1 M4 reads l 2 of 681* —(l 2) D2 शोकार्ता D1 शोकोस्णैर् (sic) V1 दुःखजैर (for दुःखजैर्)]

—Thereafter cont

681* पीनोन्नतावपतितौ स्नापयन्ती पयोधरौ ।
दुःखामर्षपरीताङ्गी सुस्वरं करुभाषिणी ।

[D2 om l 1 —(l 1) D4 6 7 स्तन पीनौ(D7 वनौ [sic]) तावपतिरौ, D5 °तिरौ (for the prior half) D1 2 स्नापयता M4 चारुल्पी (for स्नापयन्ती) —M4 reads l 2 after l 1 of 680* —(l 2) B4 दुःखरोष, D2 दुःखार्त Ñ1 V1 D1 4 6 7 M4 सु(V1 D1 4 6 7 स)स्वन (for सुस्वर) D1 2 विल, M4 कल (for करु)]

—Thereafter all the above MSS read 678*

22 [a]) Dt1 चिंतयतीं, Dm1 T2 M3 चिंतयती (sic), Dt1 Dd1 Dm1 G2 M1 2 तदा (for तथा) —[c]) M1 (after corr, inf lin sec m as in text) क्रोधाविष्टा (sic) (for

२७

G. 2. 30. 1
B. 2. 30. 1
L. 2. 33. 1

सान्त्व्यमाना तु रामेण मैथिली जनकात्मजा ।
वनवासनिमित्ताय भर्तारमिदमब्रवीत् ॥ १
सा तमुत्तमसंविग्ना सीता विपुलवक्षसम् ।
प्रणयाच्चाभिमानाच्च परिचिक्षेप राघवम् ॥ २
किं त्वामन्यत वैदेहः पिता मे मिथिलाधिपः ।
राम जामातरं प्राप्य स्त्रियं पुरुषविग्रहम् ॥ ३
अनृतं बत लोकोऽयमज्ञानाद्यद्धि वक्ष्यति ।
तेजो नास्ति परं रामे तपतीव दिवाकरे ॥ ४
किं हि कृत्वा विषण्णस्त्वं कुतो वा भयमस्ति ते ।
यत्परित्यक्तुकामस्त्वं मामनन्यपरायणाम् ॥ ५
द्युमत्सेनसुतं वीर सत्यवन्तमनुव्रताम् ।
सावित्रीमिव मां विद्धि त्वमात्मवशवर्तिनीम् ॥ ६

क्रोधाविष्टां). M2.3 ताम्रोष्ठी (for वैदेही). ※ Cg: ताम्रोष्ठी-मित्यनेन सान्त्वादिना स्थातुमशक्यत्वमुच्यते। ※—ᵈ) Dg1 Dt1 M6 Ct सांत्वयत्.—For 22, Ś1 Ñ V1 B D2.4-7 M4 subst.:

682* निमनसमभिवीक्ष्य चिन्तयन्तं
जनकसुता पतिमप्रतीतरूपम् ।
भृशतरमभिरोषताम्रनेत्रा
वचनमुवाच पुनर्निगृह्य बाष्पम् ।

[(l. 1) B1 अभिचिंतयतमेव.—(l. 2) D1.4.6.7 अप्रतीपरूप, G(ed.) अप्रतिरूप.—(l. 3) Ñ2 B2.4 D2 M4 अति- (for अभि-). V1 भृशमतिशयरोषताम्रनेत्रा.—(l. 4) B4 विगृह्य, M4 नियम्य (for निगृह्य). D5 वचनं पुनरब्रवीत्प्रगृह्य बाष्प.]

Colophon.—*Sarga name*: Ś1 D5 सीतानुनयो; Ñ1 रामनानुनयो; Ñ2 V1 B D1.2.4.6.7 रा(Ñ2 B2 श्रीरा)मानुनयो.—*Sarga no.* (figures, words or both) Ñ1 B4 om. Ś1 D5 32; Ñ2 28, V1 B1.3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D6 T G M1-3 29, B2 27, D1 85, D4.7 33, D5 37, M4 30.—After colophon, D4 concludes with रामाय नमः; T2 श्रीरामचन्द्राय नमः; G M1.2 श्रीरामाय नमः.

27

☞ This Sarga is missing in D3 (cf. v. l. 2. 12. 12). Dm1 begins with 2ᵇ.

1 ᶜ) Dt1 G2 M1 Ck.t -निमित्तार्थं; T1 M3 -निमित्तं तु; Cm g as in text (for निमित्ताय). ※ Ck: अन्यस्तु वनवासनिमित्ता चेति पठति स पाठो नास्माभिर्दृश्यते ※—For 1, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 subst.:

683* रामस्य तां मतिं बुद्ध्वा मैथिली कृतनिश्चया ।
रोषात्प्रस्फुरमाणौष्ठी पुनर्वचनमब्रवीत् ॥

[(l. 2) Ñ V1 B2-4 प्रस्फुरितो(Ñ1 B4 °तौ)ष्ठी मा (Ñ1 च).]

2 M4 om. 2.—ᵃ) Cv.r.m g.k उत्तमसंविग्ना (as in text). ※ Cv: उत्तमसपत्नेति सम्यक्पाठः ※—ᶜ) M3 चातिमानात् (for चाभि°).—For 2, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 subst.:

684* उन्मत्तेवाभिपश्यन्ती भर्तारं विपुलेक्षणा ।
रोषावेशाक्षिपन्तीव प्रणयादभिमानिनी ।

[(l. 1) Ś1 D5 [अ]ति- (for [अ]भि-). Ñ1 -वीक्षती; D2 -वीक्षती, D4.7 -आक्षती (for -पश्यन्ती).—(l. 2) G(ed.) रोषवेगात्. Ñ2 D2 भाक्षिपती; B4 क्षिपती च (for क्षिपन्तीव). B3 साभिमानिनी (for अभि°). Ñ1 D1.2.4.6.7 प्रणयादभि(D2 °ति)मानाच्च रोषाच्चा(D1.6.7 °र्चा)क्षिपन्निव.]

3 ᵃ) T2 त्वामन्यतः M3 त्वां मन्यति; Cr त्वा° (for त्वामन्यत).—ᵇ) T2 मैथिलाधिपः.—For 3ᶜᵈ, Ś1 Ñ V1 B D2.4-7 M4 subst.:

685* कृतार्थं मन्यते मूढः स आत्मानं पिता मम ।

[Ñ1 D1.2.4.6.7 M4 मन्यतेत्मान (metri causa) (for मन्यते मूढः). V1 स्वमात्मानं (for स आत्मानं). Ñ1 D1.2.4.6.7 M4 पिता मे मूढचेतन(D5 °स) (for the post. half).]

—ᶜ) Ś1 Ñ V1 B D2.4-7 M4 रामं (for राम). Ś1 Ñ V1 B D2.4-7 M4 लब्ध्वा (for प्राप्य).—ᵈ) Ś1 Ñ V1 B D2.4-7 M4 स्त्रीं च पुरुषमानिन.

4 ᵃ) D5 अनृतो. B2 (before corr.) हत; Dt1 वत; Cr t as in text (for बत).—D6 reads 4ᵇ–5ᵃ in marg.—ᵇ) Ś1 Ñ V1 B D2.4-7 M4 अनुपश्यति; Dt1 Dd1 Ct यदि वक्ष्यति, Dm1 भविष्यति (for यद्धि वक्ष्यति).—ᶜ) Dg1 रामे नास्ति परं तेजः.—For 4ᶜᵈ, Ś1 Ñ V1 B D2.4-7 M4 subst.:

686* तेजस्वी राम पूर्वैकः सूर्यवद्द्युतिमानिति ।

[Ś1 D1.6.7 सूर्यो यत्, D1 सूर्यो वै, D2 सूर्य खे, M4 सूर्यो वै (for सूर्यवत्). D1.2.4.6.7 इव (for इति).]

5 D6 reads 5ᵃ in marg. (cf. v. l. 4).—ᵃ) Ś1 D5 वाक्यं मे; Ñ V1 B D4 मां पश्यन्; D1.2.6 मां पश्यन्; D7 मापश्यन् (for हि कृत्वा). B4 विरक्तस्त्वं; Dt1 D7 विषणस्त्वं (sic), Dd1 विषमस्त्वं (sic). D5 निर्गतस्त्वं; G1 हि पण्णस्त्वं (for विषण्णस्त्वं). Cm g [s]सि (for त्वं). M3 किं वा पश्यसि पङ्कत्वं.—ᵇ) T1 कुतो (damaged) (for कुतो). M3 भागवे (for अस्ति ते).—ᶜᵈ) Ś1 Ñ V1 B D2.4-7 M4 त्यक्तुमिच्छसि मां येन प्रियां नान्यपरायणाम्.

6 ᵃ) V1 श्रीमत्सेनसुतं. B1 G1 M2.3 °सुतां (sic) (for

न त्वहं मनसाप्यन्यं द्रष्टास्मि त्वदृतेऽनघ ।
त्वया राघव गच्छेयं यथान्या कुलपांसनी ॥ ७
स्वयं तु भार्यां कौमारीं चिरमध्युषितां सतीम् ।
शैलूष इव मां राम परेभ्यो दातुमिच्छसि ॥ ८
स मामनादाय वनं न त्वं प्रस्थातुमर्हसि ।
तपो वा यदि वारण्यं स्वर्गो वा स्यात्सह त्वया ॥ ९
न च मे भविता तत्र कश्चित्पथि परिश्रमः ।
पृष्ठतस्तव गच्छन्त्या विहारशयनेष्वपि ॥ १०
कुशकाशशरेषीका ये च कण्टकिनो द्रुमाः ।
तूलाजिनसमस्पर्शा मार्गे मम सह त्वया ॥ ११

G. 2. 30 13
B. 2. 30 12
L. 2. 33. 13

द्युमत्सेनसुत). Ś1 D5 धीरः Ñ1 V1 B1 4 Dg1 D1 2 4 5 7 धीरं (for वीर). —b) V1 सत्यव्रतम्. Ñ1 D1 D1 5 7 अनुव्रतं (for अनुव्रताम्). —c) M4 इति (for इव) D7 मा (for मां). —d) G1 त्याम् (for त्वम्). Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 भर्तुर्ने(D1 °र्मे)तिपरायणां.

7 a) Dd1 Dm1 तु (for [म]पि). G2 [द्र]क्ष्यात् (for [द्र]ष्टे). —b) T1 ननु (for ऽनघ) —c) M2 त्वयि. —d) Dg1 कुलपांशुनी, Dd1 Dm1 T1,2 G M1 2 Cr कुलपांसिनी; Cm g k.t as in text (for °पांसनी). —For 7, Ś1 Ñ V1 B D1 2,4-7 M4 subst. :

687* त्वत्तोऽन्यां हि गतिं गन्तुं मनसापि न कामये ।
त्वया नाथ परित्यक्ता नेच्छामि भरतादृतिम् ।

[(l. 1) D5 त्वत्तोन्य (sic). Ñ2 V1 B अन्यां गतिमहं गन्तुं (for the prior half). D4 reads from मनसापि up to भार्यां in 8a in marg. D5 हि न चिन्तये (for [म]पि न कामये) —(l. 2) V1 धृतिं; B2 भृतं, D4 6 गतिं (for भृतिम्).]

8 ab) D1 G2 भार्यां (sic). D1 कौमारिं (sic). Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 (D4 reads up to भार्यां in marg [cf. v.l 7]) M4 कौमारीं दयितां भार्यां (B1 reads भार्यां in marg. sec m) स्वयमाह(B1 °क ,त्य मा कथ —c) Ś1 D4-7 शैलूषीम्; B2 (gloss) नट , D1 शैलूष (for शैलूष) Ś1 Ñ V1 B2-4 D4-6 पोषार्थम्, B1 योषत् त्वम्, D1 2 M4 पुष्ट्यर्थम्; D7 योषार्थम्, M3 मा राम (for मा राम) —d) Ś1 Ñ V1 D D1 2,4-7 M4 अन्यस्मै (for परेभ्यो) B1 D5 अर्हसि. —After 8, Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 ins :

688* न तेऽहमपराध्यामि कर्मणा मनसापि वा ।
वाचा वा स कथं मां त्वं त्यक्तुमिच्छस्यकारणम् ।
यदि वाप्यपराधस्ते मया कश्चित्पुरा कृत ।
अज्ञानाद्यदि वा ज्ञाना क्षामये त्वां प्रसीद मे ।

[(l 1) M4 अपर ध्यामि (for अपरा°) D2 lacuna for मनसा —(l 2) Ñ2 वाचाप्येवं सा, V1 वाचा वा सह (hypm), B1 वाचा वा त्वं, B3 वाचापि त्वं, B4 वाचा राम, M4 वाचा वाथ (for वाचा वा स) Ñ1 त्याग, Ñ2 B3 वा त्वं, B1 om (for मां त्वं) Ñ1 वक्तुम् (for त्यक्तुम्) Ś1 Ñ1 [अ]कारणात्, V1 B2 D1 2 4 5 7 M4 [अ]कारणे (for [अ]कारणम्) —(l 3) D1 न (for वा). D1 2 4 7 M4 [अ]पराध(M4 °रद्ध) ते (for [अ]पराधस्ते) V1 यद्यपराधस्ते (for the prior half). Ś1 Ñ1 D1 2 4 7 किंचित् (for कश्चित्). Ñ1 D4,7 पुरा कृत, D1 2 M4 कदाचन (for पुरा कृत). —(l. 4) D4,7 अज्ञानाद्यदि वाज्ञानाद् (for the prior half) Ñ2 V1 B क्षमस्व, D4 7 क्षन्तुमर्ह (for क्षामये). D4 5 हि (for त्वां).]

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins. :

689* यस्य पथ्यं च रामात्थ यस्य चार्थेऽवरुध्यसे ।
त्वं तस्य भव वश्यश्च विधेयश्च सदानघ ।

[(l. 1) T2 M3 रामार्थ(T2 °र्थं), G2 रामात्मा, Cv r m g as above (for रामात्थ) §§ Ck : पश्चन्नराभिहिताद्वर्त्तिनीमात्थ । रामिन्नर इत्यिह इति पूर्वग्रन्थस्य मूलग्रन्थस्य । Ct. यस्य भरतस्य मां पथ्यन्नराभिहितानुवर्तिनीमात्थ । §§ —(l 2) Dm1 विशेष्यश्च (for विधेयश्च)]

9 b) Dg1 Dt1 प्रस्थितुम्, T2 अर्हति (sic). —c) Dt1 Dm1 राज्य, Cg as in text (for [अ]रण्य) —d) K(ed) मे (for स्यात्). Dt1 Dd1 Dm1 त्वया सह (by transp.). —For 9, Ś1 Ñ V1 B D1,2,4-7 M4 subst.

690* आर्यपुत्र परित्यज्य न मां त्वं गन्तुमर्हसि ।
वासः स मे स्वर्गभूतस्त्वया सह भविष्यति ।

[(l 1) V1 त्यक्तुम् (for गन्तुम्). D1,2 M4 गतुमिहा(M4 [after corr. sec m. °तो] °हो)र्हसि (for त्वं गन्तुम°). —(l 2) B1 स्वर्गभूतस्तु (for स्वर्गभूतस्) D7 वासो मे स्वर्गभूतस्तु (for the prior half).]

10 Ś1 Ñ V1 B D1 2,4-7 M4 transp. 10ab and 10cd. —a) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2,4-7 M4 न भविष्यति मे(D4 °ष्यामि ते) नाथ(Ñ2 B3 राम, D4-7 तत्र), Ñ1 भविष्यति न मे तत्र. —b) Ś1 मार्गेष्वथ , Ñ1 मार्गे वापि, Ñ2 B3 मार्गे चात्र, V1 मार्गे गति , B1 2 मार्गे चाथ ; B4 मार्गेणापि । D1 मार्गेष्वत्र ; D2 4 मार्गेष्वात्र , D5 6 मार्गेऽप्यथ ; D7 मार्गेऽप्यत्र ; M4 मार्गे वा न (for कश्चित्पथि) —c) M4 सह (for तव). B1 गच्छन्त्य (sic) —d) Ñ2 G2,3 [इ]हः B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 2 4 7 T G1 M3 4 Cm g k.t [इ]व, D5 च, M3 [अ]थ (for [अ]पि). Ś1 D5 विहारे शयनेपि वा. Ñ1 B3 विहारशयनेपि वा(B3 च)

11 a) D5 कुशाख्य ; D7 कुश*** ; M3 कुशाशाक- (metathesis) (for कुशकाश). Ś1 D4 5 M4 -शरैर्षीकाश् ; Dm1 T1 2 G2 -शरैर्षीका, D1 शिरीषैश्चस्, D2,4 -शरेषीकाश् (for शरेषीका). —b) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 तथैव द्रुम(D1 M2 कुश)कंटका (D7 °कान्), G(ed.) तथैव वनकण्टका —c) D4 7 वर्णे ; G1 कूल- (for तूल-). —d) Ñ1 D1 4 7 भविष्यति (for मार्गे मम). T2 transp मम and सह. —For 11cd,

G 2 30 15 B 2 30 13 L 2 33 15

महावातसमुद्धूतं यन्मामवकरिष्यति ।
रजो रमण तन्मन्ये परार्ध्यमिव चन्दनम् ॥ १२
शाद्वलेषु यदासिष्ये वनान्ते वनगोचरा ।
कुथास्तरणतल्पेषु किं स्यात्सुखतरं ततः ॥ १३
पत्रं मूलं फलं यत्त्वमल्पं वा यदि वा बहु ।
दास्यसि स्वयमाहृत्य तन्मेऽमृतरसोपमम् ॥ १४
न मातुर्न पितुस्तत्र स्मरिष्यामि न वेश्मनः ।
आर्तवान्युपभुञ्जाना पुष्पाणि च फलानि च ॥ १५
न च तत्रगतः किंचिद्द्रष्टुमर्हसि विप्रियम् ।
मत्कृते न च ते शोको न भविष्यामि दुर्भरा ॥ १६
यस्त्वया सह स स्वर्गो निरयो यस्त्वया विना ।
इति जानन्परां प्रीतिं गच्छ राम मया सह ॥ १७
अथ मामेवमव्यग्रां वनं नैव नयिष्यसि ।
विषमद्यैव पास्यामि मा विशं द्विषतां वशम् ॥ १८

Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M4 subst, while Ñ1 D2 ins 1 2-3 only after 11

691* मार्गे मम भविष्यन्ति स्पर्शे कौशेयसंनिभा ।
शय्याश्च वनवासे मे वन्यपर्णतृणास्तृता ।
राङ्कवाजिनसंस्पर्शा भविष्यन्ति सह त्वया ।

[(l 1) D1 2 M4 भविष्यति च मे मार्गे (for the prior half) Ñ2 स्पर्शं —(l 2) D2 M4 शय्या (for शय्याश्) Ñ1 D6 तृण, Ñ2 गन्ये, V1 B1 D1 2 M4 वन, B2 3 नव (for वन्य) D1 -तृणाश्रिता, D2 -तृणस्तृता, D5 तृणै स्तृता —(l 3) V1 शांकुर (for राङ्कव) Ś1 -सपर्शा, B1 -स्पर्शा, D2 -संस्पर्शी (for -संस्पर्शा) D2 M4 भविष्यति V1 D1 2 transp सह and त्वया]

12 D2 M4 om 12 —[a]) B3 महावातम्, Ś1 Ñ V1 B2 3 4 Dg1 Dd1 Dm1 D1 4 7 -समुद्भूत, B3 उद्भूत (subm) (for समुद्धूत) —[b]) D4 जन्मामाय (sic) Dm1 यन्मामप (for यन्मामव) —[c]) D4 राम न तत्, D2 विपरीत, D4 6 7 विनिपतत् (for रमण तत्) Ś1 Ñ1 V1 B1 2 3 D1 4-7 मेने, G1 2 M1 मन्ये (for मन्ये) B3 (marg also) रुमाकर न तन्मन्ये —[d]) B4 Dd1 Dm1 G1 M3 परार्द्धम्, Cr g t as in text (for परार्ध्यम्)

13 [a]) Dt1 Dd1 Dm1 D1 4 5 G2 3 M1 4 शाड्वलेषु Dg1 D5 T1 2 G2 3 Cm g यथा (for यदा) Ś1 B4 शेष्ये, Ñ1 V1 T1 3 G2 3 M1 3 शिश्ये, B1 3 4 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4-7 G1 3 शिष्ये, T3 शिस्ये D1 [अ]पि शेषे त्वा, D2 [अ]वशिष्टे त्वा, M1 [अ]पि शेष्ये वा —[b]) Dt1 घनात G3 वनगोचर Ś1 Ñ V1 B D4-7 विविक्तेषु च राघव, D1 2 M4 यद्दि(D2 °द्वि)विक्तेषु राघव —[c]) Ś1 B1 Dm1 D1 2 4 4 M4 कुशास्तरण, V1 तथास्तरण, B4 शशास्तरण, D7 कुश्स्तरण Ñ V1 B D1 5 M3 4 Cr (also cites as in text) कल्पेषु, Dt1 -युक्तेषु, D3 -कार्कशयात्, D4 7 कालेषु, Cm g k as in text Ct युक्तेषु (for -तल्पेषु) —[d]) Ś1 Ñ V1 B D1 6 1 कि मे, D3 4 7 तन्मे, M4 किं वै (for किं स्यात्) D4 7 तथा (for ततः)

14 [a]) Dd1 G3 M3 पत्र Dd1 -मूल Dt1 यत्तु, T1 यद्यद्, G2 M1 तोयम् (for यत्त्वम्) —[c]) Dt1 Dd1 Dm1 Ct दास्यसे —[d]) Dg1 M3 सुतोपम —For 14 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 subst

692* यन्मे मूलफलं वन्यं वने दास्यसि राघव ।
स्वादु वा यदि वास्वादु भविष्यत्यमृतोपमम् ।

[(l 1) Ñ2 यथा (for यन्मे) Ñ1 D1 4 5 7 M4 मूल (for मूल°) D1 2 चापि (for फलं) Ñ1 तत्र, B1 त्वं D1 2 तत्र D4 6 7 M4 वा स (for वने) Ñ1 D4 6 7 M4 तत्र, D1 om D2 त्वं च (for वने) —(l 2) D1 2 M4 [अ]स्वादु वा तथा, D4 7 [अ]प्यथ वास्वादु (for यदि वास्वादु) Ś1 D6 तद्भवति (for भविष्यति)]

16 [a]) Dt1 Dm1 Ct तत्र, Dd1 त, M3 गता (for गत) M1 कश्चिद् —[c]) Dt1 om ते (subm) —[d]) M2 3 भविष्यति T1 दुर्भरा —For 15–16 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 subst

693* न बन्धूनां स्मरिष्यामि न मातुर्न पितुर्वने ।
वसन्ती भवता सार्धं स्वादुमूलफलाशना ।
न मत्कृतं व्यलीकं ते तत्र किंचिद्भविष्यति ।
भविष्यामि न चैवाहं तत्र भारस्तवानघ ।

[(l 1) D1 ना (for the third न) —(l 2) Ñ1 D1 4 6 7 M4 वसमाना तथा सार्धं (for the prior half) D4 -फलाशिनी D7 फलाशिना —(l 3) Ś1 मत्कृत्य, B1 मत्कृत, B3 मे कृत, D1 2 M4 मत्कृते (for मत्कृतं) B2 4 ते व्यलीकं (by transp) D6 तत (for तत्र) —(l 4) B4 भविष्य न (sic) D2 च (for न) V1 M4 वै चाहं D2 चैवाहं (for चैवाहं) Ñ1 D1 2 भार, V1 भारम् (for भारस्) B4 तु राघव, D1 2 तत्र तव (for तवानघ) D4 7 तत्र भार(D4 °र) स्तव मम, D5 तत्र भारमी तव (sic) M4 तत्र राघव दुःखिता (for the post half)]

17 [a]) B1 2 D1 यत् (for यस्) B4 सह मे, B3 स्वय मे (for सह स) B3 स्वर्गो मे (for स स्वर्गो) D2 तन्मे त्वया सह स्वर्गो —[b]) D4 5 7 नरको (for निरयो) Ś1 D6 नरकश्च त्वया विना, Ñ V1 B1 3 नरक यत्र(V1 °त्र च)त्वया विना, B2 नरक स त्वया विना, D1 2 M4 त्वदृते नरको मम(D1 °को मया M4 °कोपमः) —[cd]) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 कुरु मे दयि(D4 दीयि)तं(B3 तु) काम(D2 °मं) गच्छेयं सहिता त्वया

18 The sequence of st 18–21 (including the star passages) in D1 is 694*, 21[cd], 695*, 18, 20 and 696* —[a]) M3 इति (for अथ) Ś1 Ñ2 B D6 माम नेच्छसि चेत्(B3 मां ने)तु, Ñ1 V1 D1 2 4 6 7 M4 अथ(D2 °द) मा

पश्चादपि हि दुःखेन मम नैवास्ति जीवितम् ।
उज्झितायास्त्वया नाथ तदैव मरणं वरम् ॥ १९
इमं हि सहितुं शोकं मुहूर्तमपि नोत्सहे ।
किं पुनर्दश वर्षाणि त्रीणि चैकं च दुःखिता ॥ २०
इति सा शोकसंतप्ता विलप्य करुणं बहु ।
चुक्रोश पतिमायस्ता भृशमालिङ्ग्य सस्वरम् ॥ २१
सा विद्धा बहुभिर्वाक्यैर्दिग्धैरिव गजाङ्गना ।
चिरसंनियतं बाष्पं मुमोचाग्निमिवारणिः ॥ २२
तस्याः स्फटिकसंकाशं वारि संतापसंभवम् ।
नेत्राभ्यां परिसुस्राव पङ्कजाभ्यामिवोदकम् ॥ २३
तां परिष्वज्य बाहुभ्यां विसंज्ञामिव दुःखिताम् ।
उवाच वचनं रामः परिविश्वासयंस्तदा ॥ २४

G 2 30 28
B 2 30 26
L 2 33 18

निच्छसे (D5 °से) नेतु —[b]) Dt1 Dd1 Dm1 M3 नयिष्यसे Ś1 Ñ2 V1 L D1-3 M4 मासेर्व (M4 °व) सम (V1 B3 [also] स्वाम, B1 स्वद्, D1-3 M2 स्वाम) नुयता (B1 °त) V1 D4-2 मामेव (D4-1 °व) त्वमसदाय —[c]) V3 अन्यैव (sic) (for अद्यैव) Ś1 D4 भोक्ष्येह, B4 प्राइयामि (for पास्यामि) —[d]) Dt1 M3 वश, T2 G1-3 M1 वास, T3 विप, M2 हस्मात्, Cg as in text (for विश) Dg1 विश Dt1 M3-4 वास, Cg as in text (for बसम्) Ś1 Ñ2 B D6 पश्यन्तरते नृपा सज (B1-3 °त), Ñ1 V1 D4-7 मा हस्स (Ñ1 °स्ते) द्विषतो (V3 °ता) वाम (V1 °ब, D1 °म) D1 न हि तद्विरहागम, D2 सहैस्वा विसत गम (sic) D3 मा वश द्विषता गम

19 For sequence in D1 cf v l 18 —[b]) T1-2 G3 च (for हि) —[c]) Dt1 उज्झतायास् (sic) —[d]) T1-2 G3 तथैव, M2 तदेव, Cm g k t as in text (for तदैव) —For 19 Ś1 Ñ V1 L D1-2-4-7 M4 subst and read after 17

694* त्वया त्यक्ता न शक्तास्मि जीवितुं रघुनन्दन ।
त्वद्वियोगभयोद्विग्नां त्रायस्व शरणागताम् ।

[(l 1) Ś1 B1 (also as above) D6 हि (for न) Ś1 D6 नेच्छामि D1-6 न (D1 Pr) क्ष्यामि (for शक्तास्मि) D7 ...रिम V1 B3 जीविन (sic) —(l 2) B3 मद् (for त्वद्) Ñ1 V1 D1-4-5-7 M4 त्राहि मा (N1 मा) (for त्रायस्व)]

20 For sequence in D1 cf v l 18 —[a]) M3 इद (for इम) M1 तु (for हि) Ś1 N V1 B D1-2-4-7 M4 इद (D6 अह) हि दुःख ससोढु G2 इद तु सहित शोके —[c]) D1-7 त्रीणि (for दश) —[d]) D1 दश (for त्रीणि) Ś1 Ñ2 V1 B D1-2-6 M4 राघव (for दुःखिता) D5 त्रिश्चैक चन दुःखिता D7 दशत्रैकैव दुःखिता % C9 आदौ दश वर्षाणि सप्ते त्रीणि वर्षाणि अन्ते एकं वर्षं च तुल्यतया भाति विरहिण्या इत्यावेदयितुं विभज्योक्तिः । %

21 For sequence in D1 cf v l 18 —[a]) Ś1 Ñ V1 B D1-6 शोकाभिसंतप्ता D4-7 M4 शोकाभि° (for सा शोक°) —[b]) Ś1 Ñ V1 B D2-4-7 M4 जनकात्मजा (for करुणं बहु) —After 21[ab], Ś1 N V1 B D1-4-7 M1 ins

695* पादयोर्निपपाताथा भर्तुर्गमनलालसा ।
उक्त्वा वाक्यं सकरुणं त्रायस्व नय मामिति ।

[(l 1) Ś1 D6 [अ]थ, D1 [अ]पि (for [अ]ता). —(l 2) V1 अवशो, D5 सुकरुण (for सकरुण) Ñ1 D4-5-7 M4 त्राहि मा, V1 D1-2 त्राहीति (for त्रायस्व) Ś1 D6 नृप (for नय) V1 D1-2 स्त, M4 अपि (for इति)]

—[cd]) Dm1 चिक्रोश (sic) T1-2 G M1-2 भृशम् and पतिम्, T3 परम् and पतिम् (for पतिम् and भृशम् respy) —For 21[cd], Ś1 N V1 B D1-2-4-7 M4 subst

696* रुरोद पतिता तत्र सस्वनं मृदुभाषिणी ।

[Ñ1 D4-5-7 M4 पश्चात् (for तत्र) V1 D1-2 पश्चात् पतिता (for पतिता तत्र) Ś1 D6 सुस्वर, Ñ1 सस्वर B1-4 सुस्वर Dt-5 सुस्वन (for सस्वन) V2 D1-2-4-7 M4 करुणभाषिणी]

22 [b]) G3 विदैद् (for दिग्धैर्) —[c]) T1-2 Cr चिर सनिहित G1 चिर सा नियत, G2 M1 चिर सनियत, M3 चिर सनिहत, Cm g k t चिरसंनियतं (as in text) —For 22, Ś1 N V1 B D1-2-4-7 M4 subst

697* स तस्याः करुणैर्वाक्यैर्हृदि शरं इवातुरः ।
मुमोच बाष्प शोकोष्णं धैर्यसद्मा मन ।

[(l 2) V1 शोकेन B4 शोण च (for शोकोष्ण) Ś1 D6 बाष्पसद्धेव V2 D1-2 धैर्य मुक्त्वा तत्रमति B1 धैर्यमस्वमानस B4 धैर्यमस्वसाकुल M4 धैर्यस्मतस्य चामति (for the post half) Ñ1 D4-5-7 रामशिरपूत (Ñ1 °*** [illeg]) बाष्प सुमोचाभिरिवानल]

23 For 23[ab] Ś1 Ñ V1 B D1-2-4-7 M4 subst

698* तस्य शोकाश्रुपूर्णाभ्यां प्रियायाः पङ्कज तदा ।

[V1 D1-2 M4 नेत्राभ्यां (for पूर्णाभ्यां) M4 प्रिय (for प्रिया) B4 M4 तथा (for तदा) V1 प्रियाकाललयमस्तर D1-2 °मस्तर (for the post half)]

—[c]) Ś1 Ñ2 V1 B D6 सुस्राव वारि (V1 वार) नेत्राभ्यां, Ñ1 D4-5-7 नेत्राभ्या वारि सुस्राव, D1-2 सुस्राव वारिनेत्राभ्या M4 सुस्राव वारिनेत्राभ्या —[d]) Ñ V1 B D1-2-4-5-7 M4 पुष्कराभ्याम् —After 23 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

699* तथैवामलचन्द्राभं सुसमायतलोचनम् ।
पर्यशुष्यत बाष्पेण जलेवृतमिवाम्बुजम् ।

[(l 1) Dg1 नैव Dt1 Dd1 Ct तानि (Dd1 °ही) ना, Cv as above (for तथैव) Cg[p] [अ]मलपद्माभ (for °चन्द्राभ) Dm1 सुनस् (for सुसम)]

24 [a]) Dg1 परिष्वाय च (for तां परिष्वज्य) —[b]) G1 M3 अससंज्ञाद्, Cg as in text (for विसंज्ञा म्) —For 24[ab], Ś1 N V1 B D1-2-4-7 M4 subst.

G 2. 30. 29
B 2. 30. 27
L 2. 33. 29

न देवि तव दुःखेन स्वर्गमप्यभिरोचये ।
न हि मेऽस्ति भयं किंचित्स्वयंभोरिव सर्वतः ॥ २५
तव सर्वमभिप्रायमविज्ञाय शुभानने ।
वासं न रोचयेऽरण्ये शक्तिमानपि रक्षणे ॥ २६
यत्सृष्टासि मया सार्धं वनवासाय मैथिलि ।
न विहातुं मया शक्या कीर्तिरात्मवता यथा ॥ २७
धर्मस्तु गजनासोरु सद्भिराचरितः पुरा ।
तं चाहमनुवर्तेऽद्य यथा सूर्यं सुवर्चला ॥ २८
एष धर्मस्तु सुश्रोणि पितुर्मातुश्च वश्यता ।
अतश्चाज्ञां व्यतिक्रम्य नाहं जीवितुमुत्सहे ॥ २९

700* स तामुत्थाप्य शनकैः पादयोः पतितां प्रियाम् ।

[Ñ1 दयिता, V1 D1 5 M1 दयितां, D4 7 मनिशाद् (for शनकैः) D2 स ता तु पति* दृष्ट्वा (for the prior half) V1 D2 5 M4 दयितां (for पतितां) Ñ1 सुतां, D4 7 तदा, D5 तत (for प्रियाम्)]

—c) Ñ1 illeg D4 5 7 M4 मधुर (for वचन) G1 राम, G2 M1 धीर (for राम).—d) G2 विश्वासयत्, Cr m g k t as in text (for विश्वासयत्) Ś1 Ñ2 V2 B D1 2 6 मधुरं परिसान्त्वयन्, Ñ1 D4 5 7 M4 वचनं परिसान्त्वयन्, —After 24 B3 ins

701* शृणु सीतेऽत्र वक्ष्यामि वचनं मम हृद्गतम् ।

25 a) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 न कामये स्वर्गमपि —b) Dd1 G1 रोचते, Cg as in text (for रोचये) Ś1 Ñ2 B2-4 D6 M4 त्वदृतेऽहमपि प्रिये, Ñ1 B1 D4 5 7 त्वदृतेऽहं (Ñ1 om हं [subm]) वरानने, V1 त्वामृतेऽहं सुमध्यमे, D1 2 त्वदृतेऽहं सुमध्यमे —c) M4 damaged up to भ Ś1 Ñ V1 B D1 4-7 M4 च D2 तु (for हि). Ñ1 कीदृक् (for किंचित्) —d) Ś1 Ñ2 B D6 अपि साक्षा(B3 दक्षा)त्स्वयम्भुव, Ñ1 V1 D2 4 5 7 M4 साक्षा(D7 °*)दपि(D5 अपि साक्षात् [by transp]) राघवो, Cr m g k as in text (for d)

26 b) G2 अभिज्ञाय (for अविज्ञाय) —d) T2 शक्ति*मपि (moth eaten) Dd1 om रक्षणे —For 26, Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 subst and read after 30cd

702* तथा तव च विज्ञाय निश्चयं शुभनिश्चये ।
उत्साहं नयितुं त्वेऽहमिति त्वत्कृतेऽपि रक्षितुम् ।

[(l. 1) Ñ2 D4 5 7 [illegible], V1 D6 M4 [illegible], D1 [illegible] (for तथा) Ñ1 [illegible], V1 [illegible], B1 [illegible] (by transp) D1 2 M4 [illegible] D4 7 [illegible], D5 [illegible] (for तव च) V1 [illegible] (for निश्चयं) D1 (before corr) [illegible], G(ed) [illegible] —(l. 2) V1 D1 2 न (V1 om [hapl]) [illegible] B2 [illegible], D4 5 7 [illegible] (D5 [illegible] [by transp]) [illegible], M4 [illegible] (for न शक्तोऽस्मि) D1 [illegible], D4 7 [illegible] (for [illegible]) B1 [s]मि (for [illegible]) M4 [illegible] (for [illegible]) D2 [illegible] (for the post. half)]

Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 M4 cont.:

703* यदर्थं चैव ते भीरो नेच्छामि शुभदर्शने ।
[illegible] स्वर्गं त्वां शुभनासिकाम् ।

[(l. 1) B2 [illegible] (for यद्). Ś1 D6 [illegible], V1 D1 2 [illegible] (for [illegible]) —(l. 2) V1 [illegible], V1 [illegible], B1 योऽहं त्वां (for योऽहं त्वां) Ñ1 सुभगाक्षि, V2 सुभगाक्षी, D1 सुभगाक्षी, D2 सुदिनी भव (for शुभनासिकाम्)]

27 D4 5 7 om 27.—a) Dg1 M4 हि, T2 [अ]पि, Cm g k t as in text (for [अ]पि) —b) G1 घनं (for वन) T2 G1 2 मैथिली —For 27ab, Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 M4 subst (followed by 27cd) and read after 703*

704* सा तु स्वयमपेक्षा च वनाय मदपेक्षया ।

[Ñ2 B2 (marg also मासि सूधा) मत्कृते, V1 D4 6 मासि सृष्टा, B1 या निसृष्टा, D1 2 मासि दिष्टा, M4 मासि सृष्ट (for सा तु स्वय) V1 [अ]नपेक्ष न त्वं (sic), D1 2 [अ]नपे(D2 °क्ष)क्ष्य स्वान् (for [अ]नपेक्षा च) Ś1 D6 कृतनिश्चया महाभागा (hypm) (for the prior half) Ñ1 illeg for वनाय V1 मदपेक्षया]

—c) B1 हि (for न) Ś1 D6 त्यक्तुं त्वं, V1 हि हातुं (for विहातुं) Dg1 Dt1 शक्ता, G1 शक्ये (for शक्या) —d) Dt1 Dd1 Dm1 G2 M1 Cr कीर्तिस्तु M3 कीर्तिम् (for कीर्तिर्) G2 M3 आत्मवतो, Cr आत्मवतां. Cm g t as in text (for आत्मवता)

28 a) Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D2 6 M4 धर्मं (for धर्मस्) Ñ1 D1 4 7 [s]य (for तु) Ś1 D6 वनिते भीरु, Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 नागना(D4 °*)सोरु (for गजनासोरु), D5 धर्मं त्वया सा शोक —b) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M4 आचरितो मया, Ñ1 D5 आचरितं सदा, G2 आचरितः पुरा (for आचरितः पुरा) —cd) Dg1 अनुवर्तेऽद्य Dt1 Dd1 Dm1 T1 अनुवर्तिष्ये (for °वर्तेऽद्य) T2 सूर्यं (for सूर्यं) Dt1 सुवर्चला T2 सुवर्चला (for सुवर्चला) Cr m g k t as in text (for d) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 नाम(B1 °मि, D2 °मि)वर्त(V2 °वर्ति) तु निष्कामि वेलामिव महोदधि —After 28, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

705* न पश्यत्[illegible] न मत्येऽपि धर्मं [illegible] ।
वचने तस्य [illegible] ।

[(l. 1) Dd1 Dm1 तु T2 तु G2 [illegible] (sic) M3 [illegible], Cr m g k t as above (for second [illegible]) —(l. 2) M3 [illegible] (for [illegible]) Dm1 [illegible]]

29 a) D1 एव (for एष) Ś1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 6 T G M4 5 च (for तु) —b) D4 7 [illegible] G2 [illegible] Cr m g k t as in text (for वश्यता) —c) V1 D4 [illegible] Dg1 [illegible] Dt1 Dm1 (after corr [illegible] as in T1) T1 [illegible] Dd1 [illegible] D4 5 [illegible]

स मां पिता यथा शास्ति सत्यधर्मपथे स्थितः ।
तथा वर्तितुमिच्छामि स हि धर्मः सनातनः ।
अनुगच्छस्व मां भीरु सहधर्मचरी भव ॥ ३०

G 2 32. 36
B 2 30 40
L. 2 33 36

Te a G2 M1-3 अत्यश्नात्, G1 अतिश्नात्, K (ed.) Cm g अतश्च श्री (for अतश्चाशु) Ñ1 Dd1 D1-5 7 अतिक्रम्य, Cr m g t as in text (for व्यतिक्रम्य) —[d]) D1-3 नैव D5 नैव (for नाद्य) —For 29 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M1 subst

706* यथा गुरुनियोगं च परं धर्मं विदुर्बुधाः ।
न चातिक्रमितुं नाल्पमहं शक्ता कथंचन ।

[(l. 1) V1 यथा D1-3 त्विति, M4 यिति (for यथा) V1 गुरुनियोगं तु D1-3 M4 गुरुनियोगे च (M4 हि) (for °गं च) —(l. 2) V1 D1-3 M4 समतिक्रमितुं B2 (before corr.) न चापि क्रमितुं (for न चाति°) D2 नाल्पम्, M4 दपि (for नाल्पम्) V1 D1-3 द(D1 दि)मि (for हक्) Ś1 D2 वचनं चन D1 कथं चन (for कथंचन) M4 नान्यमपि च वचन (for the post. half).]
—After 29 Dg1 D1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.

707* अस्वाधीनं कथं दैवं प्रकारैरभिराध्यते ।
स्वाधीनं समतिक्रम्य मातरं पितरं गुरुम् ।
यत्र त्रयं त्रयो लोकाः पवित्रं तत्समं भुवि ।
नान्यदस्ति शुभापाङ्गे तेनेदमभिराध्यते ।
न सत्यं दानमानौ वा यज्ञो वाप्याप्तदक्षिणाः ।   [5]
तथा बलकराः सीते यथा सेवा पितुर्हिता ।
स्वर्गो धनं वा धान्यं वा विद्याः पुत्राः सुखानि च ।
गुरुवृत्त्यनुरोधेन न किंचिदपि दुर्लभम् ।
देवगन्धर्वगोलोकान्ब्रह्मलोकांस्तथा नराः ।
प्राप्नुवन्ति महात्मानो मातापितृपरायणाः ।   [10]

[T1 G M1 transp. l. 1 and l. 2 —(l. 1) T2 अन्याधीन (for अस्वाधीन) M2 दव (for दैवं) T1 प्रक० (damaged) (for प्रकारैः) Dg1 अभिधार्येते Dm1 अभिराध्यते (for अभिराध्यते) —(l. 2) Dm1 समतिक्रम्य —(l. 3) Dm1 वे च G1 त्रय (for त्रये) G2 M1 Cr त्रय (for त्रयो) T M1 त्रयं त्रयं च लोका (for the prior half) T2 repeats पवित्र ※ Cr [illegible]
Cr [illegible]
Cm [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
Cg [illegible]
[illegible]
[illegible]
Ck [illegible] Ct [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] ※ —(l. 4) M1 नान्यादस्ति —(l. 5) T1 दानमानौ (damaged) G3 the, from यज्ञ up to सेवा in l. 6 Dt1 M2 य) बल्याप्तद° (M2 damaged for च) Dm1 यज्ञो वाप्याप्तदक्षिणा T1 2 न यज्ञश्चाप्तदक्षिणा, T2 यज्ञा वाप्याप्तदक्षिणा, G1 M1 यज्ञा वा ह्याप्तदक्षिणा (for the post. half) —(l. 6) Dt1 Dd1 Dm1 यथा M2 हि, सा (for सेवा) —(l. 7) G1 M1 पुत्रा विद्या (by transp.) Dg1 T2 M1-3 वा T1 3 [ह]व (for च) —(l. 8) M1 गुरुवृत्त्यनुरोधेन (for the prior half) D1 om. (hapl.) न (subm.) G3 अपि दु° न —(l. 9) G2 लोकांश्च (for लोकांस्तथा) Dg1 T2 G2 M1 Cg ब्रह्मलोक (for ब्रह्मलोकांस्) D1 [ब्र]ह्मलोकान्, G1 damaged Cg as above (for नरा) —(l. 10) G1 damaged up to महात्मा]

30 [a]) Ñ1 पिता Dt1 D7 M1 3 Cg t स मां, G1 स मे (for स मां) Ñ1 मम, G1 (before corr.) स्थिता (for पिता) D1-7 यथा पिता (by transp.) —[b]) Ñ1 D1-3 7 परायण, Dt1 पथस्थित (for पथे स्थित) —For 30[cd], Ś1 Ñ1 V1 B D1-3 6 M1 subst.

708* स यथेवानुशिष्टोऽस्मि पित्राहं महात्मना ।

[V1 तथथा त्वनु शिष्टोऽस्मि D1 तथथानुशि°, D2 अहं यथानुशिष्टोऽस्मि, M4 स यथा चानु° (for the prior half) B1 अतः पित्रा, D2 पुत्राहं (for पित्राहं)]

—[c]) Ñ1 D1-3 7 वर्तितुम् (for वर्तितुम्) ※ Cg स त्वमपि वर्तितुमनुगच्छस्व यतनं धर्माचरणं पुरुषम् । ※ —After 30[cd], Ś1 Ñ1 V1 B D1-3 7 (D1-3 7 704* only) M1 read 702*, 703* 704* 27[cd] —After 30[cd] Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.

709* मम सख्या मतिः सीते त्वां नेतुं दण्डकावनम् ।
वसिष्यामीति सा त्वं मामनुयातुं सुनिश्चिता ।
सा हि दृष्टानवद्याङ्गि वनाय मदिरेक्षणे ।

[(l. 1) M1 सीते (for सीते) Dt1 Dd1 Dm1 नेतुं त्वां (by transp.) M1 त्वां —(l. 2) M1 मां वसे G1 त्वं (for मां) M1 damaged for त्वं —(l. 3) Dt1 Dd1 Dm1 सा हि दृष्ट्वा, Dm1 सा हि दृष्टा, T1 सा हि दृष्टा, G1 M1 Cg सा हि दृष्टा M2 सा दृष्ट्वा, Cr g as above. Cmp [illegible] (for सा हि दृष्टा) T1 सा [illegible]]

—[d]) Ś1 Ñ1 V1 B D1-3 7 M1 om. सहधर्म [illegible] (V1 D1-3 सहधर्मचरी) यथा सार्धं च (Ś1 त्व) यत् त्व (V1 त्व, D1-7 °ति) वर्तितुं (V1 D1-3 °तुं) [illegible] —After 30 Ś1 Ñ1 V1 B D1-3 6-7 M1 ins.

710* इत्यादि हि प्रियं कर्तुं प्रियं तेऽद्यानिवृत्तः ।

[D1 [illegible] Ñ1 [illegible] D2 हि, D3 ह (for हि) Ś1 त्व(

C 2 30 37
B 2 30 43
L 2 33 37

ब्राह्मणेभ्यश्च रत्नानि भिक्षुकेभ्यश्च भोजनम् ।
देहि चाशंसमानेभ्यः संत्वरस्व च माचिरम् ॥ ३१
अनुकूलं तु सा भर्तुर्ज्ञात्वा गमनमात्मनः ।
क्षिप्रं प्रमुदिता देवी दातुमेवोपचक्रमे ॥ ३२

ततः प्रहृष्टा परिपूर्णमानसा
यशस्विनी भर्तुरवेक्ष्य भाषितम् ।
धनानि रत्नानि च दातुमङ्गना
प्रचक्रमे धर्मभृता मनस्विनी ॥ ३३

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे सप्तविंशः सर्गः ॥ २७ ॥

नित्य कर्तुम् V2 D3 5 6 तेह कर्तुं नित्यम् D4 7 कर्तुं तेह नित्यम् (all by transp) B1 *निंदिते D4 अनद्रिते D6 अनि॰ते (for अनिंदिते)]

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

711* सवथा सदृश सीते मम स्वस्य कुलस्य च ।
व्यवसायमनुक्रान्ता कान्ते त्वमतिशोभनम् ।
आरभस्व शुभश्रोणि वनवासक्षमा क्रिया ।
नेदानीं त्वदृते सीते स्वर्गोऽपि मम रोचते ।

[(l 1) Dg1 सदृश (for सवथा) Dm1 स्वस्य (for स्वस्य) —(l 2) T G2 3 M1 2 Cr m g अनिज्ञाता Ck t as above (for अनु॰) Dg1 असि शोभने T3 अपि शोभन —(l 3) Dd1 Dm1 T3 M1 गुरु॰ M3 च शु॰ (for शुभश्रोणि) M3 वनवान॰ (for वनवास॰) —(l 4) G2 M1 देवि (for सीते) Dt1 T1 स्वर्गेऽपि]

31 [b]) T3 शोभन (for भोजनम्) —[c]) D4 6 7 प्रयच्छाग समानेभ्य —[d]) M3 सा स्वरस्व D3 7 यथाविधि (for च माचिरम्) —For 31 Ś1 N V3 B D1 • 6 M1 subst D3 5 7 subst l 1 only for 31[cd]

712* ब्राह्मणेभ्यस्तु साधुभ्यो वासांस्याभरणानि च ।
सश्रितेभ्यस्तथान्येभ्यो देहि दानानि जानकि ।

[(l 1) N1 D4 6 7 च M4 हि (for तु) D1 नास्यानि (for वासांसि) —(l 2) Ś1 D6 सश्रितेभ्यस B3 नश्रितेभ्यस B4 सर्थितेभ्यस् (for सश्रितेभ्यस्) N1 B3 तु मान्य(B1 marg also मान्ये)भ्यो (for तथान्येभ्यो) V2 D1 2 M4 प्रतिराज्य महीपि सप्त(V1 सप्त D2 सत)स्व च मा चि(D3 ॰ह)र]

Ś1 Ñ B D6 cont

713* गुरुश्चाभजस्व शुभे ततो प्रत मया सह ।

[N1 G(ed) गुरूश्चामन्त्र्य सुशुभे(G[ed] नभसे) (for the prior half)]

—Thereafter V1 (om च [subm]) reads 31[cd] as in D5 —After 31 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins.

714* भूषणानि महार्हाणि वरवस्त्राणि यानि च ।
रमणीयाश्च ये केचित्क्रीडार्थाश्चाप्युपस्कराः ।
शयनीयानि यानानि मम चान्यानि तानि च ।
देहि स्वभृत्यवर्गस्य ब्राह्मणानामनन्तरम् ।

[(l 2) Cr क्रिडार्थाः Cm g t as above (for क्रीडार्थाश्च) —(l 3) Dm1 चान्यानि (for यानानि) Dg1 Dt1 G2 3 M3 यानि (for तानि)]

32 [a]) D4 5 7 अनुलोमाथ(D6 ॰म D7 तु) (for अनुकूलं तु) Ś1 N V1 B D1 2 6 M4 इति भर्त्रा(M4 राज्ञा)भ्य(B4 ॰ष्य)नुज्ञाता(M4 ॰त) —[b]) Ś1 N V2 B D1 2 6 M1 मत्वा D4 5 7 श्रुत्वा (for ज्ञात्वा) D2 (with hiatus) आत्मना गमनात्मनः D2 तदा गमनो हित Cm आगमनमा॰ Ct as in text (for गमनमात्मन) —N2 B1 om 31[cd] —[c]) Ś1 D6 क्षिप्रमेव च सा D4 5 7 क्षिप्रमेव तदा M3 सा क्षिप्र मुदिता —[d]) Dt1 Cm प्रचक्रमे G2 [ब]पचक्रमे (s c) —For 32[cd] Ñ3 V2 B2 4 D1 2 M4 subst

715* दातु सा त्वरते सीता वासांस्याभरणानि च ।

[V1 सा त्वरिते B3 4 स त्वरते D3 M4 त्वरते D2 त्वरयते D2 रत त्वरते (for सा त्वरते)]

33 Dt1 om 33 —[a]) V1 D1 2 ततोऽतिहृष्टा B1 अत्यप्रहृष्टा M4 सुसप्रहृष्टा (for ततः प्रहृष्टा) V1 परितुष्ट Dg1 Dd1 Dm1 T G3 M1 3 4 Cg प्रतिपूर्ण D4 मनसा M4 मानसा —[b]) B4 D5 अपेक्ष्य Cr g as in text (for अवेक्ष्य) Ś1 N B1 3 D6 मानस V1 B2 4 D1 2 M4 शासने (for भाषितम्) D4 5 7 यशस्विनी रामवराय मना प्रिया(D6 शुभा) —Ś1 N V1 B D1 2 6 M4 transp 33[c] and 33[d] —[c]) D4 6 7 धान्यानि (for रत्नानि) Ś1 N V1 B D1 2 6 M4 धनानि वासांसि च(B3 वि) भूषणानि च(V2 V1 B3 M1 om [subm] B 2 4 सा) —[d]) Ś1 N V2 B D1 2 6 M4 दातुमथो(V1 तो) (for धर्मभृता) Ś1 N V1 B D1 2 4 M4 मनस्विनी(D2 ॰ना D6 ना च [hypm]) (for मनस्विनी)

Colophon Sarga name Ś1 N B [D6 सीतानि (D6 ॰ः)धार्यविलासा V1 D1 2 सीतावनयत्रुज्ञाता(V1 ॰नो D1 ॰ः) D4 6 7 सीतानिष्कासा —Sarga no (figures words or both) V1 B1 D6 om Ś1 D2 33 N1 B1 29 V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 30 B2 3 28 D1 86 D4 7 34 D3 38 M4 31 —After colophon D6 G M1 3 conclude with श्री(D6 om)रामाय नमः T3 श्री रामचन्द्राय नमः

G. 2 31 9 B 2 31 11 L. 2 34 9

मयाद्य सह सौमित्रे त्वयि गच्छति तद्वनम् ।
को भरिष्यति कौसल्यां सुमित्रां वा यशस्विनीम् ॥ २
अभिवर्षति कामैर्यः पर्जन्यः पृथिवीमिव ।
स कामपाशपर्यस्तो महातेजा महीपतिः ॥ ३
सा हि राज्यमिदं प्राप्य नृपस्याश्वपतेः सुता ।
दुःखितानां सपत्नीनां न करिष्यति शोभनम् ॥ ४

सोढुं नोत्सम् (by transp), Cm as above (for शोक सोढुम्) —(l 3) Dg1 निपीड, Dt1 M3 निष्पीड्य (for निपीड्य) —(l 4) Dt1 Dd1 Ct [अ]तियशां, M3 [अ]तिशया (metathesis) Ck [अ]तिशयां, Cg as above (for °यशा), D3 6 7 सीतायाश्च महाप्राज्ञस्तानो वचनमब्रवीत् —(l 5) M3 गता (for हृता) Dg1 T1 M3 गजशृगायुत (by transp), Dd1 Dm1 M1 शृगारैयुत, G1 M2 °गणायुत, G2 मुनिनिषेवित (for शृगगजायुतम्) —(l 6) Dg1 वनमध्ये, Cg as above (for °ये) —(l 7) Dt1 Dd1 Dm1 रम्याणि, Cg as above (for बहूनि) —(l 8) M2 शृगयूथैश्च, M3 °यूथानां, B(ed) भृग° (for मृगयूथैश्च) Dg1 फल्गुष्टानि —(l 9) T1 damaged for the prior half T3 शोकाप्रमग्न, G1 शोकक्रमग्न —(l 10) Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 च (for वा) —(l 13) Dt1 Dd1 Dm1 अनुज्ञातोऽसि (Dt1 °तस्तु) Cv g as above (for °तश्च) G3 भवतो (sic) —(l 14) Dt1 Dd1 Dm1 अपि (for इद) —(l 15) Dg1 प्रतिषिद्धो (sic) (for प्रतिषेधो) M3 इच्छया —(l 16) Dg1 [S]य (for ऽि)]

—Thereafter D3 6 7 cont 717*

1 a) Ś1 D6 इति ब्रुवत तु रामं, Ñ2 V1 B D1 2 M3 राम (D5 °दा)मब्रवीत्ततो रामं —b) Ś1 D6 ततो, Ñ2 V2 B D1 2 M1 स्थित (for रामो) Ś1 Ñ1 D6 अब्रवीत्, M3 °ज (for अग्रत) —c) Dg1 Dt1 धीर (for वीर) Ś1 Ñ2 B D1 2 6 M1 प्रह्ना(Ś1 D1 ⋅ 6 प्रह्व, B3 [also] भक्त, B3 [also] श्रद्धा) नतेन शिरसा, Ñ1 D4 5 7 पुत्र(Ñ1 पुत्र, D6 प्रह्ना) वीर स्थित प्रह्व, V1 प्रसन्न तेन शिरसा (sic) —d) Ś1 Ñ B D4 6 7 वेपमान(B1 °न) (for याचमान) —After 1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.

719* स्निग्धो धर्मरतो वीर सततं सत्पथे स्थित ।
प्रिय प्राणसमो वश्यो भ्राता चापि सखा च मे ।

[(l 1) G1 धर्मेवतो (for °रतो) —(l 2) M2 प्रिय (sic) Dt1 विधेयश्च T3 G2 M1 3 भ्राता चासि G1 भ्रातासि च (by transp) (for भ्राता चापि) T3 सुरा (for सखा)]

2 a) Ñ1 D4 6 7 तु, M3 [अ]त्र (for [अ]द्य) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M1 गते त्वयि मया सार्धं —b) Ś1 V4 B3 D6 च(Ś1 त)थाभिरु(Ś1 D6 °था तेषु, I [ed] °था तेषु) चित प्रिय, Ñ1 D4 5 7 गच्छतस्ते महावन, V1 B1 2 4 D1 2 M1 इतो लक्ष्मण कानन —c) D5 कि (for को) Ś1 करिष्यति (sic), Ñ2 V1 B (B1 after corr m as in text) D1 2,5 भविष्यति, Ck t भविष्यति, Cr p as in text (for भरि°) G1 कौमिरिष्यति (sic) D1 कौशिल्या —d) Ś1 Ñ B D4-7 G1 3 M1 3 च (for वा) Ñ1 यशस्विनी, V1 D1 2 M1 तप स्विनी, G2 M2 मुदु स्थिता (for यशस्विनीम्) —After 2, M1 reads for the first time l 2 of 725*, repeating it in its proper place

3 a) G1 (after corr as in text) काकुत्स्थ, G3 कैकेयी (for कामैर्य) —b) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 6 7 M1 मातरौ (Ñ1 D4 7 °र) नौ(Ñ1 मे, B3 D1 4 7 नो, B1 M1 ते) महा क्षिप , D5 मातरौ नौ नरोत्तम —cd) G1 व्यश (for पाश) Ś1 Ñ B D4-7 स कामवशमापन्नो महाराज पितावयो (D4 5 7 °ता मम) —For 3cd, V1 D1 2 M1 subst , Ś1 Ñ1 B D6 ins after 3ab

720* स कामवशगो व्यक्त न द्रक्ष्यति यथा पुरा ।

[V1 काले वशगो V1 D1 नित्य (for व्यक्त) V1 द्रक्षति(sic) M1 पुर (for पुरा)]

—V1 D1 2 M1 cont B3 cont l 2 only after l 3 of 724*

721* कौसल्या वा सुमित्रा वा कैकेयीप्रियकाम्यया ।
अपि राजा वियोगार्तो प्राणान्सद्यस्त्यजन् ।

[(l 1) D1 कौशिल्या M1 कै यी —(l 2) B3 D1 2 M1 वा मद (for राजा) M1 वियोगार्तो (sic) B2 D1 2 त्यजेत्तन]

—After 3 Ś1 Ñ B D4-7 ins

722* भरतं राज्यमासाद्य कैकेय्या वशमागत ।

[D1 3 4 आसाद्य D5 भार्गसेद् (for आसाद्य)]

4 a) M1 (after corr s c m as in text) स (for सा) —For 4 Ś1 Ñ V1 B D1-4 7 M1 subst

723* राज्यैश्वर्यमदान्धा हि कदाचिदपि कैकयी ।
असाधु प्रतिपद्येत सपत्नीनामचेतना ।

[(l 1) V1 राज्यैश्वर्ये B1 मदोन्मत्त च, B3 मदाधापि, B1 मदान्धोऽपि D1 3 M1 मत्तान्धा वा D4 मदान्धा सा, D5 मदान्धो वा (for मदान्धा हि) M1 इद (for अपि) V1 कैकेयी, B1 कैकसी —(l 2) V1 असाध (sic) (for असाधु) D1 2 प्रतिपद्येत D1 सपत्नीनाम्]

—Then all cont

724* ते मातरावितस्था समाश्वास्य विशेषत ।
परिपाल्ये च सौमित्रे यावदागमनं मम ।
यथैवाह तथैव त्व तयोरसह भविष्यसि ।
मन्मुखातायने चैव तु सौम्य धैर्य रक्षिता ।

[☞ In B1 the portion from वितस्थेन in l 1 up to the end of Sarga 46 is written in 22 Sodhapatras —(l 1) D1 2 ते (for ते) D5 [त]त स्थाने M1 ते भ्राता सितासिता (sic) (for the prior half) Ñ1 V1 B1 2 D1 2

एवमुक्तस्तु रामेण लक्ष्मणः श्लक्ष्णया गिरा ।
प्रत्युवाच तदा रामं वाक्यज्ञो वाक्यकोविदम् ॥ ५
तवैव तेजसा वीर भरतः पूजयिष्यति ।
कौसल्यां च सुमित्रां च प्रयतो नात्र संशयः ॥ ६
कौसल्या बिभृयादार्या सहस्रमपि मद्विधान् ।
यस्याः सहस्रं ग्रामाणां संप्राप्तमुपजीवनम् ॥ ७
धनुरादाय सशरं खनित्रपिटकाधरः ।
अग्रतस्ते गमिष्यामि पन्थानमनुदर्शयन् ॥ ८

G 2 31 19
D 2 31 25
L 2 34 19

समाश्वास्य D1 3 त्वया गोप्ये M4 त्वयाश्वास्ये D5 [ह]त तोषन (for विशेषत) —(l 2) B3 परिपाल्य D4 7 खागमनात् (for °न) —(l 3) D6 च (for the first [ए]व) N2 यथैव D3 1 °वा (sic) (for तथैव) —After l 3 B2 cont l 2 of 721* —(l 4) N2 वधुर्वार्त नष्ट B1 बधुराण्याख्य B3 बधुर्वार्यन D5 बधुराशा यथं (sic) Ś1 D1 2 3 दु खेनयथापि D2 दु खस्य परि D4 रदु खेभ्यश्च V1 बधुवाहन चैव दु खन शीघ्र रक्षिता (sic)]

—After 4 Dg2 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins.

725* न स्मरिष्यति कौसल्या सुमित्रा च सुदु खिताम् ।
भरतो राज्यमासाद्य कैकेय्या पर्यवस्थित ।
तामार्यां स्वयमेवेह राजानुग्रहणेन वा ।
सौमित्रे भर कौसल्यामुक्तमर्थमिमं चर ।
एवं मयि च ते भक्तिर्भविष्यति सुदर्शिता । [5]
धर्मज्ञगुरुपूजायां धर्मश्चाप्यतुलो महान् ।
एवं कुरुष्व सौमित्रे मत्कृते रघुनन्दन ।
अस्माभिर्विप्रहीणाया मातुर्नो न भवेत्सुखम् ।

[(l 1) B(ed)भोरिष्यति Ct as above (for स्मरिष्यति) Dg1 Dd1 वा (for च) —M3 reads for the first time l 2 after 2 repeating it here —(l 3) M3 आर्ये —(l 4) Dt1 भरत (hypm) M3 lacuna (for भर) Dt1 अयु G3 इम (for इम) —(l 5) T1 2 G3 M3 Cg मम Ck t as above (for मयि) Dg1 (after corr) चेन्मयि हि (for च ते मयि) —(l 8) M3 विप्रयुक्ताया Ck t as above (for विप्रहीणाया) G3 मे (for नो) T1 damaged for वेन्मु T3 भवेत्सुख (for भवेत्सुखम्)]

5 °) T3 G3 M3 हतो (for तदा) —For 5 Ś1 N V1 B D1 2 4 7 M4 subst

726* इति रामस्य श्रुत्वा लक्ष्मण श्रीमतां वर ।
कृताञ्जलिरिदं भूयो रामं वचनमब्रवीत् ।

[(l 1) B4 श्रीमतोऽनघ (for श्रीमतां वर)]

6 Ś1 N V1 B1 3 D1 2 4 7 M4 transp 6 (including star passage) and 7 —a) G3 तथैव M3 तव वै (for तवैव) Ś1 N B1 2 D5 यद्येक्ष(N1 °क्ष [sic]) भरत V1 यद्येक्षी च भरत B3 तद्येक्ष भरत B4 तवपेक्ष भरत D1 2 यद्येष्वैव भरत D4 5 7 M4 तद्व(D4 यद्ये M4 तद्ये)क्षयैव भरत (hypm) —b) M3 पूजयिष्यति (sic) Ś1 N V1 B D1 2 4 7 M4 पूजयिष्य(D4°)त्यसंशय —c) D1 कौसिल्या —d) Dt1 [अ]स्ति (for [अ त्र]) Ś1 N V1 B D1 2 4 7 M4 परमं धर्ममास्थित —After 6 Ś1 N V1 B D1 2 4 7 M4 ins

727* नय मामनपेक्षस्व वनवासकृतोद्यमम् ।
शिष्य प्रेष्य सहायश्च भविष्यामि वने तव ।

[(l 1) N1 नून (for नय) B4 अनपेक्ष्य D1 2 4 5 7 अनवेक्ष्य —(l 2) V1 Dt 3 M4 भविष्येह]

While Dt1 Dd1 Dm1 G1 3 M1 K(ed [within brackets]) Ck t ins

728* यदि दुष्टो न रक्षेत भरतो राज्यमुत्तमम् ।
प्राप्य दुर्मनसा वीर गर्वेण च विशेषत ।
तमहं दुर्मतिं क्रूरं वधिष्यामि न संशय ।
तत्पक्ष्यानपि तान्सर्वांस्त्रैलोक्यमपि किं नु सा ।

[(l 1) Dt1 Ct दुरवो G1 दुश्वो (s c) (for दुष्टो) —(l 2) G1 चापि G3 वीरा (for वीर) —(l 3) G1 वीर (for क्रूर) —(l 4) K(ed) पक्ष्यान् Dt1 तु G1 च (for नु)]

7 Ś1 N V1 B1 3 D1 2 4 7 M4 transp 6 (including star passage) and 7 —a) G1 3 बिभृ(G3 °भ्र)याद् (sic) M3 आर्ये Ś1 N V1 B D1 2 4 7 M4 मद्विधानां सहस्राणि (D2 °णां) —b) Dt1 Dd1 Dm1 मद्विधानपि (by transp) Ś1 N V1 B 3 D1 2 4 7 कौसल्या बिभृयादि(N2 °प्र)मो B4 कौसल्या विपयाद्विभो (s c) M4 कैसल्या विभृयुरिमो —) V1 यस्या सहस्र D 3 यस्यास्तसृष्ट (for यस्या सहस्र) —d) Ś1 N V1 B D4 1 M4 निसृष्टम् D1 2 सदत्तम् (for सप्राप्तम्) N Dt1 Dd1 Dm1 G 2 M3 Cm k t उप(Dd1 °s)जीवि(N G3 न) Cm p as above (for जीवनम्) —After Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

729* तदा भवनं चैव मम मातुस्तथैव च ।
[illegible] ।
न कश्चिन्मामनुचर वैषम्यं नेह विद्यते ।
कृतार्थोऽहं भविष्यामि तव चाथ प्रकल्पते ।

[(l 1) G1 [ए]व (for [ए]च) Dg1 T1 [आ]त्मभरणेन M3 [आ]त्मभवने °च —(l 2) T1 damaged for च Dg1 तपस्विनी Dt1 Dd1 Dm1 मनस्विनी —(l 4) T3 G3 M3 Ct प्रकल्पते Ck प्रकल्प्यते Cm g as above (for प्रकल्पते) T3 erroneously reads 10ab for the post half and then 11ab repeating them in their proper place]

8 a) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G M1 3 सगुण (for सशर) —For 8cd Ś1 N V1 B D1 2 4 7 M4 subst

730* खनित्रपिटके गृह्य खड्गबाणधनुर्धर ।

[V2 D4 7 पी(D5 पि)टे B4 (gloss) पेटारि (for पिटके)]

G. 2. 31. 20
R. 2. 31. 25
L. 2. 34. 20

आहरिष्यामि ते नित्यं मूलानि च फलानि च ।
वन्यानि यानि चान्यानि स्वाहाराणि तपस्विनाम् ॥ ९
भवांस्तु सह वैदेह्या गिरिसानुषु रंस्यते ।
अहं सर्वं करिष्यामि जाग्रतः स्वपतश्च ते ॥ १०
रामस्त्वनेन वाक्येन सुप्रीतः प्रत्युवाच तम् ।
व्रजापृच्छस्व सौमित्रे सर्वमेव सुहृज्जनम् ॥ ११
ये च राज्ञो ददौ दिव्ये महात्मा वरुणः स्वयम् ।
जनकस्य महायज्ञे धनुषी रौद्रदर्शने ॥ १२
अभेद्यकवचे दिव्ये तूणी चाक्षयसायकौ ।
आदित्यविमलौ चोभौ खड्गौ हेमपरिष्कृतौ ॥ १३
सत्कृत्य निहितं सर्वमेतदाचार्यसद्मनि ।
स त्वमायुधमादाय क्षिप्रमाव्रज लक्ष्मण ॥ १४

Ś1 D1.4 7 M4 सह्वाणिद्; V1 D1 2 बाणगज (by transp) (for खड्गबाण). V1 -धनुर्धर (sic), D1 7 -बनेचर (for -धनुर्धर).]

—c) D2 अनततस् (sic) (for अग्रतस्). B1 D1 5 7 भवि-ष्यामि (for गमि°). —d) T2 moth-eaten for प in पन्थानम्. Ś1 Ñ V1 B D1.2 4-7 M4 परि(D3 अनु; D1.5.7 उप)शोभयन्; Dt1 तव द° (for अनुदर्शयन्)

9 c) Dt1 च तथान्यानि; T2 चानि यान्यानि (sic). —d) Dt1 Ct स्वाहार्हाणि; Cg tp as in text (for °राणि). —For 9, Ś1 Ñ V1 B D1.2 4-7 M4 subst.

731* वन्यानि चाहरिष्यामि पुष्पमूलफलानि ते ।
शय्योपकरणार्थं च द्रुमपर्णतृणानि च ।

[(l. 1) D7 मूलपुष्प- (by transp.). Ñ2 B D4.5 7 च (for ते). —B1 reads l. 2 after 17ab. —(l. 2) V1 D1 2 4 5.7 M4 -(उ)पकरणार्थाय(M4 °र्थानि). D2 मृदु, M4 पुष्प- (for द्रुम). Ñ2 B2-4 ते (for च). D2 नि(तृ)णानि विविधानि च (for the post. half).]

—Thereafter D2 cont. 733*.

10 D2 om. 10. —a) Ś1 Ñ1 B1 D1.5 6 M4 त्वमार्यः Ñ2 B2 3 सर्वं मया; V1 त्वयार्यः; B4 तत्त्वया (for भवांस्तु). B4 वैदेही. D1 7 प्रसादभद्र वैदेह्या. —b) M4 रंस्यसे (sic). Ś1 Ñ V1 B1-3 D1 4-7 M4 वनवासेषि(B3 °पि)रंस्यसे(D5 °ते), B4 मम वासोपि रंस्यसे (sic), M4 रंस्यसे गिरिसानुषु. —T2 repeats 10a here (cf. v.l. 7) —For 10cd, Ś1 Ñ V1 B D1 4-7 M4 subst.:

732* रक्षतस्त्वां गमिष्यन्ति रात्रयो मम जाग्रत. ।

[D1 5.7 मम सर्वा (for रक्षतस्त्वां). Ñ1 D4 5 7 वीर (for मम). Ś1 Ñ1 D4-7 transp. रात्रयो and जाग्रत.]

—Thereafter Ś1 Ñ V1 B D1 6 M1 cont., D2 cont. 731*

733* आर्य शिष्योऽस्मि दासोऽस्मि भक्तोऽस्म्यनुगतस्तथा ।
तवाहं सर्वदा साधो प्रसीद मम मामपि ।

[(l. 1) V1 om. (hapl.) दासोऽस्मि. Ñ2 B2 4 [अ]नुगत-स्तथा, V1 D1 M4 [अ]नुगतोस्मि ते, D2 [अ]नुगतोस्मि ते. —(l. 2) Ñ2 B2 4 [अ]हं सर्वदा, V1 D1 6 M1 [अ]प्यनुगत (for [अ]हं सर्वदा).

11 T3 repeats 11ab here (cf. v.l. 7). —cd) T1 moth eaten for स्त्व in रामस्त्वनेन. D1 7 तेनैव; D2 T3 तु तेन (for त्वनेन). D1 5 7 ह (for तम्). Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 M4 वाक्येनानेन तु(D2 M4 सु) प्रीतो रामो लक्ष्मणमब्रवीत्. —c) Ś1 Ñ B D5 आगच्छ वत्स; V1 D1 2 पृच्छ त्वं गच्छ; Dm2 (after corr. as in text) T1 2 G1.3 व्रज; पृच्छस्व; D4 5 7 M4 व्रजेहि गच्छ; G2 °च्छ च, Cm.h t as in text (for व्रजा-पृच्छस्व). —d) Ś1 Ñ2 B1-3 D6 आपृच्छ(Ś1 °च्छ)स्व; Ñ1 आपृच्छ च (all with hiatus), V1 (marg. also) D1 2 समापृच्छ(V1 [before corr.] °कृत्य), B4 (with hiatus) आपृच्छ च; D4 5 7 M4 त्वमापृच्छ(D5 °च्छ). Ś1 सुहृज्जनान्.

12 a) D1.7 अपि, D5 ये तु (for ये च). Ś1 Ñ B(B3 before corr. as in text) Dg1 (after corr. as in text) D4-7 T3 G1 M3 4 राज्ञे (for राज्ञो). —b) V1 वरुणश्च (hypm.). D1 वरुणस्तथा. —c) M3 महाराज्ञो; Cr.m g h t as in text (for °यज्ञे). Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 धनुषी ते (V1 D1 2 द्वे) गृहाण त्वं. —d) Dm1 (after corr. as in text) रौद्रदर्शिने. Ś1 Ñ2 B D4 M4 अक्षय्या(D1 °य्या) निषुधीश्च तान्(M4 °स्तथा); Ñ1 अक्षयादिषुधी च ते; V1 D1 2 4 7 अक्षय्यान्निषुधी तथा(D1.4.7 च तौ); D5 अक्षय्यौ च महेषुधी.

13 a) Dt1 T1 अभेद्ये. —b) Dt1 Dm1 [अ]क्षय्य-. —c) Dt1 आदित्यविमलाभौ द्वौ. —For 13, Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 subst

734* अभेद्ये च तनुत्राणे गृहाण लघुनी शुभे ।
खड्गौ च विमलाकाशावर्चसौ कनकत्सरू ।

[(l. 1) D1 अभिद्ये, V1 अभद्य त्वत्तनुत्राणे, D4 5 अभेद्य कवचे दिव्ये (for the prior half). B3 (also [with hiatus]) उभे (for शुभे). M4 स्त्र महाघने (for लघुनी शुभे). Ñ1 D4 7 निस्त्रिंशाश्चाक्षया दृढा(Ñ1 शुभा), D2 निस्त्रिंशाश्चन्द्रवर्चसः (for the post. half). —(l. 2) Ś1 D6 -व्यसौ, B4 -वर्च सौ (for -वर्चसौ). Ś1 D6 विमलत्सरौ; Ñ2 B (B4 marg. as above) विमलत्सरू, D1 °कत्सरौ (for कनक°). D1.7 खड्गं विमलाकाशवर्चसं कनकप्रभम्.]

14 a) Dg1 Dt1 T1 सर्वम् (for स त्वम्). —For 14, Ś1 Ñ V1 B D1.2 4-7 M4 subst.

735* यथाचार्यगृहे दिव्यं धनुस्तिष्ठति संवर्धितम् ।
तदानयस्व गत्वा त्वं त्वरायाहि लक्ष्मण ।

स सुहृज्जनमामन्त्र्य वनवासाय निश्चितः ।
इक्ष्वाकुगुरुमामन्त्र्य जग्राहायुधमुत्तमम् ॥ १५
तद्दिव्यं राजशार्दूलः सत्कृतं माल्यभूषितम् ।
रामाय दर्शयामास सौमित्रिः सर्वमायुधम् ॥ १६
तमुवाचात्मवान्रामः प्रीत्या लक्ष्मणमागतम् ।
काले त्वमागतः सौम्य काङ्क्षिते मम लक्ष्मण ॥ १७
अहं प्रदातुमिच्छामि यदिदं मामकं धनम् ।
ब्राह्मणेभ्यस्तपस्विभ्यस्त्वया सह परंतप ॥ १८
वसन्तीह दृढं भक्त्या गुरुषु द्विजसत्तमाः ।
तेषामपि च मे भूयः सर्वेषां चोपजीविनाम् ॥ १९
वसिष्ठपुत्रं तु सुयज्ञमार्यं
त्वमानयाशु प्रवरं द्विजानाम् ।
अभिप्रयास्यामि वनं समस्ता-
नभ्यर्च्य शिष्टानपरान्द्विजातीन् ॥ २०

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डेऽष्टाविंशः सर्गः ॥ २८ ॥

२९

G. 2. 32. 1
B. 2. 34. 1
L. 2. 35. 1

ततः शासनमाज्ञाय भ्रातुः शुभतरं प्रियम् ।
गत्वा स प्रविवेशाशु सुयज्ञस्य निवेशनम् ॥ १
तं विप्रमग्न्यगारस्थं वन्दित्वा लक्ष्मणोऽब्रवीत् ।
सखेऽभ्यागच्छ पश्य त्वं वेश्म दुष्करकारिणः ॥ २
ततः संध्यामुपास्याशु गत्वा सौमित्रिणा सह ।
जुष्टं तत्प्राविशल्लक्ष्म्या रम्यं रामनिवेशनम् ॥ ३
तमागतं वेदविदं प्राञ्जलिः सीतया सह ।
सुयज्ञमभिचक्राम राघवोऽग्निमिवार्चितम् ॥ ४
जातरूपमयैर्मुख्यैरङ्गदैः कुण्डलैः शुभैः ।
सहेमसूत्रैर्मणिभिः केयूरैर्वलयैरपि ॥ ५
अन्यैश्च रत्नैर्बहुभिः काकुत्स्थः प्रत्यपूजयत् ।
सुयज्ञं स तदोवाच रामः सीताप्रचोदितः ॥ ६

29

☞ This Sarga is missing in D3 (cf. v.l. 2. 12. 12). Dm1 begins with 3.

1 T1 damaged from तु in ^{b} up to स्थं in 2^a. —^{b}) Dg1 T2 G1 M2.3 भ्रातुः शुभकरं प्रियं. Dt1 Dd1 Dm1 भ्रातुः (Dm1 °तृ) प्रियकरं हितं. G2 M1 भ्रातुः प्रियतरं शुभं. Cg as in text. —^{c}) T2 गत्वा. M2 तु (for स). —For 1, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4–7 M4 subst.:

739* भ्रातुः शासनमाज्ञाय लक्ष्मणस्त्वरितः स्वयम् ।
सुयज्ञगृहमागम्य प्रविश्य च विनीतवत् ।

[(l. 1) V1 D1.2.4.5.7 M4 भृशं (for स्वयम्). —(l. 2) Ñ2 स्वयज्ञ°, V1 स्वयं च (for सुयज्ञ°). V1 D1.2 आसाद्य, B1.4 D4 आगत्य (for आगम्य). V1 D1.2 प्रविवेश (for प्रविश्य च).]

2 T1 damaged up to स्थं in 2^a (cf. v.l. 1). Dt om. 2^{ab}. —^{a}) Dt1 ते. Dg1 (after corr. marg., before corr. अग्निशालस्थं) Ch अग्न्यगारस्थं. G1 सायन्दारस्थः. Cm g as in text (for अग्न्य°). Ś1 Ñ B D2.4.6.7 M4 मत्स्या (D6 M4 °स्य)गारस्थमव्यग्रं. V1 D3 मत्स्यागारे त (D3 स)मव्यग्रं. L (ed.) मत्स्यागारमव्यग्रं (subm.). —^{b}) Ś1 Ñ1 V1 B D4–7 M4 सुयज्ञं, Ñ2 स्वयज्ञं (for वन्दित्वा). —^{c}) T2.3 G2.3 M1 हि (for ऽभि). M3 (after corr. sec. m. as in text) तद्देश्यो यस्त. Ś1 Ñ B D6 ह सु (Ñ2 स्व)यज्ञ द्विजश्रेष्ठ. V1 D1.2 M4 सुयज्ञे (V1 °ज्ञ, M4 °ज्ञ) हि द्विजश्रेष्ठ, D4.5.7 एह्यागच्छ त्वरं पश्य. —^{d}) Ś1 Ñ B D4.6 M4 सखा ते (D1.2 M4 त्वां) द्रष्टुमिच्छति. V1 भ्राता त्वां द्रष्टुमिच्छति, D4.7 वेश्म दुष्करकर्मणः. —After 2, Ñ2 D1.2.7 ins.:

740* राघवः स हरण्याय भ्राता मे [illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।

[Ñ1 om. (hapl.?) l. 1. —(l. 1) D2 [illegible]. —(l. 2) Ñ1 [illegible] (for [illegible]). —(l. 3) Ñ1 [illegible] (for the post. half).]

3 ^{a}) Ñ1 Dt2 Dd1 Dm1 D1.2 T2 G1 [सं]ध्य (for [सं]ध्या). Dg1 M3 उपा (M3 °प)स्थाय. D3 सन्ध्यामुपास्याथ गत्वा. —^{c}) Dt1 रूढं स (for जुष्टं तत्). —For 3, Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.6 M4 subst. Ñ1 D4.5.7 subst. l. 2 only for 3^{cd}:

741* युक्तैस्तत्स्वस्त्ययन सुयज्ञोऽथ विवेशाच्चितः ।
प्रविवेशाभ्युपागम्य रामवेश्म सलक्ष्मणः ।

[(l. 1) B4 तद् (for [च]तत्). Ñ2 स्वयज्ञो. V1 B1 D1.2 [ऽ]थ, M4 [ऽ]पि (for ऽपि). —(l. 2) M4 प्रतिवेश (for प्रविवेश).]

4 ^{a}) D2 समागत. —^{b}) T1 damaged from सीतया up to जातरूप in 5^a. M3 सह सीतया (by transp.). Ś1 Ñ V1 B D1.2.4–7 M4 सीतया सह राघवः. —^{cd}) D3 उप चक्राम (for अभि°). Ñ1 [अ]र्चितं, M3 [द्]युतं (for [अ]र्चितम्). Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.6 M4 सख्यु (V1 D1.2 सख्यु)रग्न्यागारमासाद्य ददर्शाग्निमिवार्चितम्.

5 T1 damaged up to जातरूप in ^{a} (cf. v.l. 4). —^{a}) M3 जाना (sic) (for जात). Ñ1 D4.5.7 [illegible] (for मुख्यैर्). —^{b}) D4.7 [illegible] (for [illegible]). —^{c}) D4.7 हेमसूत्रैर्मणिमयैः. —For 5, Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.6 M4 subst.:

742* [illegible] ।
महार्हैश्च वासोभिर्धनधान्यैश्च पुष्कलैः ।

[(l. 1) Ñ1 B1 [illegible], V1 [illegible] (for the post. half). —(l. 2) V1 D2 [illegible]. D3 [illegible] (for [illegible]). Ś1 D6 [illegible], M4 [illegible] (for the prior half).]

6 ^{a}) D2 repeats [illegible]. Ñ1 (also) [illegible] (for रत्नैर्बहुभि). —^{b}) Ñ1 D4.5.7 [illegible]. D6 (after corr., [illegible]). —^{c}) Dd1 [illegible] (sic) (for स). Dg1 [illegible] (for [illegible]). —For 6, Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.6 M4 subst. Ñ1 D4.5.7 subst. for 6^{cd} only:

743* [illegible] ।
[illegible] ।

[(l. 1) [illegible] (for [illegible]). —(l. 2) [illegible].]

हारं च हेमसूत्रं च भार्यायै सौम्य हारय ।
रशनां चाधुना सीता दातुमिच्छति ते सखे ॥ ७
पर्यङ्कमग्र्यास्तरणं नानारत्नविभूषितम् ।
तमपीच्छति वैदेही प्रतिष्ठापयितुं त्वयि ॥ ८
नागः शत्रुंजयो नाम मातुलो यं ददौ मम ।
तं ते गजसहस्रेण ददामि द्विजपुंगव ॥ ९
इत्युक्तः स हि रामेण सुयज्ञः प्रतिगृह्य तत् ।
रामलक्ष्मणसीतानां प्रयुयोजाशिषः शिवाः ॥ १०
अथ भ्रातरमव्यग्रं प्रियं रामः प्रियंवदः ।
सौमित्रिं तमुवाचेदं ब्रह्मेव त्रिदशेश्वरम् ॥ ११

G 2 31 15
B 2 31 12
L 2 35 15

---

7 T1 damaged up to र in ᵃ —ᵃ) Ś1 B1 D6 स (D6 [स]व) हेमसूत्र (for हेमसूत्रं च) —ᵇ) G1 धारय (for हारय) Dg1 सौम्य हारयत्, Dd1 सौ महारय (both corrupt) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 7 M3 शुभा(V1 D4 5 1 दिव्या)न्याभरणानि च —B2 reads 7ᶜᵈ in marg —ᶜ) B2 प्रविर्नी Dt1 Dd1 Dm1 Ct चाथ सा (for चाधुना) —ᵈ) Dt1 Ct सखी Dd1 सखीं (for सखे) —For 7ᶜᵈ Ś1 Ñ V1 D1 3 4 D1 2 4 7 M3 subst B2 ins after 7ᵃᵈ

744* माल्यानि चैव दिव्यानि ब्राह्मण्यै त प्रयच्छति ।

[N1 D3 भार्यायै V1 D1 2 M3 ब्राह्मण्यै D4 7 भार्याया (for दिव्यानि) Ś1 D6 ब्राह्मीनाम् V1 V3 D1 5 6 M3 सीतेयं ते D5 (before corr सीता सखे after corr sec m) सीतायास्ते D7 सीताय ते (sic) (for ब्राह्मण्यै ते) D7 प्र दति M3 प्रतीच्छति]

—After 7 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

745* अङ्गदानि विचित्राणि केयूराणि शुभानि च ।
प्रयच्छति सखे तुभ्यं भार्यायै गच्छती वनम् ।

[(l 1) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 M3 च (for वि) Dt1 marg T1 क्यूराणि (for केयूराणि) —(l 2) Dt1 सखी (for सखे) G3 गच्छतो Cg Ct as above (arch aic) (for °ती)]

8 ᵃ) D4 5 पर्यंकरमग्र्या(D7 °ग्र्या)स्तरणं D5 पर्यंकम ग्र्या° —ᵇ) T3 नानारत्नैर् —T1 damaged from पीच्छति in ᶜ up to शत्रुंजयो in 9ᵃ —ᶜ) D5 तद् (for तम्) —ᵈ) D4 5 7 प्रतिपादयितुं —For 8 Ś1 Ñ V1 B D1 2 3 M3 subst

746* शङ्खवास्तरणं चैव पर्यङ्कं सपरिच्छदम् ।
सपादपीठं भार्यायै सख सीता ददाति ते ।

[(l 1) V2 संवीतास्तिनासनं (l 3 pm) V1 शंखुरास्तरणं V3 D3 5 [स] M3 [स]म (for [स]व) D4 -शासन (sic) (for -च्छदम्) —(l 2) V1 D1 2 M3 ब्राह्मण्यै (for भार्यायै) D4 सदये (for सख) Ś1 V1 D6 च (for ते) V2 सीताय ते प्रयच्छति (for the post half)]

9 T1 damaged up to शत्रुंजयो in ᵃ (cf v l 8) —ᵃ) Ś1 Ñ3 V1 B D1 3 4 7 M3 नागो शत्रुं(D4 5 1 °शु)जये —ᵇ) Ś1 V V1 B D1 6 M3 च सखे(V1 D1 M3 ममायं B1 ममायं च [l3 transp]) मातुलो ददौ D6 ममाय कामतो ददौ —ᶜᵈ) Dt1 Dd1 Dm1 Ct शिष्यक्षं M3 नागं (for गज) M3 Ck ददामि M3 ददौ हि Ct as in text (for ददामि) Dg1 T G1 -सत्तमा Dt1 पुंगव (for -पुंगव) Ś1 V V1 B D1 2 4 7 M3 ते ददामि(Ś1 दद्या)म्य(Ś1 न्य)त्युत्तम सहस्रेण गजानां सह

10 ᵃ) Dt1 Dd1 Dm1 G1 M3 तु (for हि) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M3 प्रतिगृह्य च(B1 D5 तु) त सर्वं —ᵇ) V2 स्वयज्ञो, D2 सुयज्ञो (for सुयज्ञः) Ś1 D1 3 4 7 मन्त्र(D1 यज्ञ) विद्वान Ñ V2 B1 4 D1 4 मन्त्रार्थ(V1 °वध B1 [marg] °वद)न B3 M3 मन्त्रि(M3 यज्ञ)वर्धन M3 °ज्ञ तान्, M3 Ck प्रत्यगृह्णात (for प्रतिगृह्य तत्) —D4 om (hapl) from 10ᶜ up to l 2 of 747* —ᶜ) Ś1 N1 V1 B D1 6 M3 रामाय सह वैदेह्या N1 रा रामा*थ** (illeg) D5 वैदेह्या सह रामस्य D6 7 रामायस्य च वैदेह्यै —ᵈ) T3 प्रयपौन(sic) M3 प्रददौ च (for प्रयुयोज) Dg1 D1 5 G1 3 शुभा (for शिवा) Ś1 V1 B D6 सप्रायुंक्ताशिष शुभा Ñ1 **ज्याशिष** शुभा (illeg) —After 10 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 (after 10ᵃᵈ owing to omission)-7 M3 ins

747* सुयज्ञं सविशेषं च सम्पूज्य विधिवद्विजान् ।
अन्येभ्योऽपि ददौ राम सुहृद्भ्यः कामतो धनम् ।
भृत्यप्रेष्यजनेभ्यश्च विभवस्यानुरूपतः ।
शिल्पिभ्यश्चोपकारिभ्यो ददौ रामो महायशाः ।

[D1 om l 1 2 —(l 1) V1 सविमश्रेषम् (corrupt) B1 च समाप्यैव B4 सविभज्यैव (for °ज्यैवम्) B1 4 मान्यांश्च (for अर्थांश्च) Ś1 D1 2 द्विजान् V1 [आ]गतान् B1 4 तत (for [अ]र्हतो) —B1 om l 2 3 —(l 2) V1 च सुतो B1 कामो (for कामतो) —B4 om (hapl) from l 3 up to l 2 of 748* —(l 3) B1 प्रेष्य D1 भृत्य (for प्रेष्य) N1 illeg for जनेभ्य विभवस्तु V2 प्रविभज्यातु V1 D1 7 M3 विभवतस्तु (for विभवतस्तु) —(l 4) D2 शिल्पिभ्योऽथ्यकारिभ्य (sic) (for the prior half)]

11 T1 damaged from थ in ᵃ up to स in ᶜ —ᵃ) M3 अव्यग्र M3 मध्यम (for °व्यग्र) —ᵇ) Dt1 T1 प्रिय (for प्रियं) Dg1 Dt1 G1 M3 1 प्रियंवद Dt1 प्रियं वच —ᵈ) Dt1 (also as in text) T1 G1 त्रिदशाधिप —For 11 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M3 subst

748* ततो भ्रातरमामन्त्र्य लक्ष्मणं राघवोऽब्रवीत् ।
दत्त्वा त्वमपि शिष्ट द्विजाग्र्येभ्योऽर्हतो धनम् ।
सुहृद्भ्यश्चात्मन कामात्प्रियमानपुरस्कृतम् ।
गोभिर्धनैश्च धान्यैश्च भोजनाच्छादनेन च ।
इष्टान्यैश्च सौमित्रे ब्राह्मणान् पर्युपासताम् ।   (5)
सुहृदश्चाहं सर्वान्कामैर् मनस्विनः ।

G 2 32 16
B 2 32 13
L 2 35 16

अगस्त्यं कौशिकं चैव तावुभौ ब्राह्मणोत्तमौ ।
अर्चयाहूय सौमित्रे रत्नैः सस्यमिवाम्बुभिः ॥ १२
कौसल्यां च य आशीर्भिर्भक्तः पर्युपतिष्ठति ।
आचार्यस्तैत्तिरीयाणामभिरूपश्च वेदवित् ॥ १३
तस्य यानं च दासीश्च सौमित्रे संप्रदापय ।
कौशेयानि च वस्त्राणि यावत्तुष्यति स द्विजः ॥ १४
सूतश्चित्ररथश्चार्यः सचिवः सुचिरोषितः ।
तोषयैनं महार्हैश्च रत्नैर्वस्त्रैर्धनैस्तथा ॥ १५

[B4 om l 1-2 (cf v.l. 10) —(l 1) D5 अन्यच्च (for आभाष्य) —(l 2) B1 सम् (for स्वम्) M4 शीघ्र स्वमपि (for स्वमपि क्षिप्र) D4 द्विजायेभ्योपि —(l 3) B2 D7 सुहृदश्च, D1 सुहृद्धिश्च (for सुहृद्भ्यश्च) Ś1 D6 [आ]त्मना, M3 [अ]°त (for [आ]त्मन) Ñ2 उपनयेप —(l 4) B1 om (hapl) M4 कामैश्च (for चान्यैश्च) V1 [आ]च्छादनानि —(l 5) D1 हृदयम्, M4 दक्ष्म् (for श्रयम्) M4 अद्य वै (for सौमित्र) B4 -चारपार(ditto)सान् —(l 6) Ñ1 D4 5 7 [आ]त्मन, Ñ2 [आ]त्मन (sic), V1 [आ]हूत (for [अ]र्हत) B1 गर्भे, M1 वाम (for कर्म) B4 स्व (for स) V1 संभोज्य चेप्सितैः, B1 रात्रिभर्त्तेभिरे, D5 2 राविभजेप्सित]

12 ^{a}) Dm1 D1 7 Ct आगस्त्य, D5 आगस्त्ये, Cg as in text (for अगस्त्य) M4 गार्ग्यं (for चैव) —^{b}) Ś1 Ñ V1 D1 2 4-7 गार्ग्यं शाण्डिल्यमेव च, M4 शाण्डि(before corr शाली)ल्य मौद्गल्य तथा —^{c}) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M4 समाहूयाभिवर्षं स्व(V1 °भर्त्स्व, D1 2 M4 °वर्षेत्त) Ñ1 D4 5 7 तर्पयस्व समाहूय —^{d}) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 धनरत्नै(M4 °धान्यै)पर्वृष्टिभि —After 12 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

749* तर्पयस्व महाबाहो गोसहस्रैश्च मानद ।
सुवर्णरत्नैश्चैव मणिभिश्च महाधनै ।

[(l 1) G1 सतर्पेव Dt1 Dd1 Dm1 गोसहस्रेण राघव, T1 3 गाभिवश्चैव मानद (for the post half) —T1 damaged from l 2 up to कौसल्या in 13^{a} —(l 2) Dg1 सवर्णं (for सुवर्णं) T2 G3 रत्नैश्च (for मणिभिश्च) M3 महाधनै (sic)]

13 T1 damaged up to कौसल्या in ^{a} (cf v l 12) —^{a}) Ś1 Ñ1 V1 B D1 2 4-7 M4 सुहृन्मां(V1 M4 °न्मा) परया भक्त्या, Ñ2 सुहृन्मां परमभक्तो —^{b}) Dg1 Ct द्विज (for भक्त) Ś1 Ñ2 ,B D6 य उ(Ñ2 D4 यद्ु) भास्ते सदैव स (B1 सु देवत , B2 [by corr] समाहित), Ñ1 V1 D1 2 4 5 7 M4 पोतौ(Ñ1 D1 5 7 य स) नित्यमुपास्ते —^{c}) V1 स्याद्वार्यस् M3 आचारस् (for आचार्यस्) B4 तित्तिरीयाणा, Dt1 तैत्तिरीयाणाम्, D4 5 तत्तिरीयाणा, D6 T2 तैत्तरीयाणा —^{d}) Dt1 वेदवित् (for षड्वित्) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 तमानय यत(Ñ2 °य च सु, V1 °यस्य सु)व्रत

14 ^{a}) M1 यस्य M3 lacuna for न in याने T3 यादस् (for दासीश्च) —^{b}) G2 सप्रदाय च —T3 om (hapl) from 14^{c} up to 754* —^{c}) M3 कौश(before corr °शि) कानि, Cv कौशिकानि, Cr g t as in text (for कौशेयानि) —For 14, Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 subst

750* तस्मै द्वानानि दास्यामि रत्नानि विविधानि च ।
रुचिराणि च वासांसि यावन्मत्तोऽभिकाङ्क्षति ।

[(l 1) Ñ1 यानानि (corrupt), D4 7 यानानि, M4 धनानि (for दानानि) —(l 2) Ñ1 D4 7 वस्त्राणि (for वासांसि) V1 भाषाणि, B4 (after corr as above) मत्तोपि (for मत्तोऽभि) D6 काङ्क्षति (for काङ्क्षति)]

—B4 cont

751* अन्यांश्च ब्राह्मणान्सर्वान्समाहूय प्रयत्नत ।

15 T1 om 15 (cf v l 14) —^{a}) Dd1 Dm1 G1 चित्ररथाचार्य —^{d}) Dg1 धनैर्वस्त्रै (by transp) —For 15, Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 subst

752* सूत चित्ररथ नाम सखाय मे स्वमानय ।
तस्मै दास्यामि विमलान्महार्हानभिकाङ्क्षितान् ।

[(l 1) B1 सूत त (hypm) D5 स्वत (sic) (for सूत), Ñ1 D4 5 7 चैव (for नाम) D6 स्वम् (for मे) Ñ2 B1 2 सखानय B1 स्वयानय, D2 इहानय —(l 2) D1 7 विमल Ś1 यथा यान्, D5 मानार्हान्, D6 यथार्हान् (for महार्हान्) V1 अभिकाङ्क्षति Ñ1 महार्हाणामिकाङ्क्षितै, D1 7 महार्हे यो निकाङ्क्षति (for the post half)]

—Then all the above MSS cont

753* ये च मे वर्त्तिन सन्ति ये चापि परिचारका ।
सर्वांस्तर्पय कामैस्तान्समाहूयाशु लक्ष्मण ।
चेलप्रक्षालका ये च ये च म श्मश्रुवर्धका ।
हासका संवराश्चैव स्नापका अनुलेपका ।
स्थाहशी सलिलदा पुरतो वाचराश्च ये । [5]
तान् निराक्लादस्व त्व पुण्यवर्तुपश्यय ।

[(l 1) Ñ1 च तो, Ñ2 D6 M4 च नो, V1 D1 5 चापि, D6 मे च (by transp) (for च म) Ś1 D6 [अ]ने Ñ1 D4 5 7 न, V1 D1 2 M4 [ए]व (for [अ]पि) —(l 2) B4 (before corr) काशोन् (for वासेन्) Ñ1 D1 5 7 रा (for तान्) —(l 3) Ś1 D1 2 4-7 चैव (for चेल) Ñ2 B1 3 D1 य तो Ñ2 B1 (m also as in Ñ1) ये मे V1 चैवे, B4 म च, D4 ये च ये च (ditto) (for the first ये च) B2 मे (for च) —D6 om erroneously from the post half of l 3 up to St 16 reading in its place the portion from the post half of l 5 up to l 6 of 755* repeating them in their proper place Ś1 D5 7 श्मश्रुवे वरा Ñ2 B1 D1 2 ये न (Ñ2 च) श्मश्रुविर्द(B1 °कर्द)का, M4 ये चैवश्मश्रुवरका (for the post half) —(l 4) B4 (before corr) दासका (for हासका) Ś1 D1 6 M4 अनु

शालिवाहसहस्रं च द्वे शते भद्रकांस्तथा। व्यञ्जनार्थं च सौमित्रे गोसहस्रमुपाकुरु ॥ १६

(D5 अनुप)लेपका स्नाप(Ś1 सेव)काश्च (hypm) V1 अनुलेपनका स्नाने D1 सेवका दासकाश्च (by transp) D2 अनुसेवकास्तथा ... (sic) D6 7 अनुलेपका महावा(D7 सुवका)श्च (hypm) (for the prior half) B1 3 चानु(I 3 मनु[s c])लेपका Ś1 V1 D1 3 5 6 दासका सेव(Ś1 D6 स्नाप)काश्च D2 दासका कथकाश्च ये (sic) M4 गुरवो भारकाश्च ये (for the post half) —Ś1 N1 D5-1 M1 om (all except N3 hapl) l 5 —(l 5) V1 वानराश्च, L1 D1 3 भावराश्च (for वावराश्च) B4 ये (for से) —(l 6) V1 D1 6 7 M4 अ(M4 उ)पवजय (for उपजपय)]

—After 15 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T (T1 om cf v l 14) G M1-3 ins

> 754* पशुकाभिश्च सवाभिर्गवां दशशतेन च।
> ये चामी कठकालापा बहवो दण्डमाणवा।
> नित्यस्वाध्यायशीलत्वान्नान्यत्कुर्वन्ति किंचन।
> अलसा स्वादुकामाश्च महतां चापि संमता।
> तेषामशीतियानानि रत्नपूर्णानि दापय। [5]

[(l 1) G1 शत (for श्च) —(l 2) Dt1 T2 M3 मे (for [द]मे) Dt1 मानवा, Dm1 (before corr) श्रावणा) माणव (for माणवा) —(l 3) G2 नित्य (for नित्य) M3 किंचा —(l 4) Dt1 आत्मा G2 अमता M3 सुरता (for संमता)]

16 D1 om 16 (cf v l 15) M1 om (hapl) from 16 up to l 2 of 755* —*) T1 शालीवाह T2 G2 M1 Ck सहस्रैरु Crg as in text (for सहस्र) Ś1 V B D1 4 7 भोजनार्थं दशशतं (D1 च श्रमता) V1 पृथक्पृथक्भक्तं D2 पृथक्भार्थंशत (subm) —*) Ś1 N B D2 शालीना पृथकुकांश्च V1 D1 3 4 5 शालीनामपवर्जय, Dt1 Dm1 भद्रकान्सहस्राय —*) Dd1 om (subm) D2 स (for च) —*) B2 D1 2 7 भयारह B4 सहाकुर (s c) —After 16 Ś1 Ñ V1 B D1 3 (after line 6 read erroneously)-7 M4 (cont after 753* owing to omission) ins

> 755* मन्त्रिणां योधकानां च तथोद्धतवाग्मिनाम्।
> श्रीडकानां च भिक्षाणां सहस्रमपवर्जय।
> कौसल्यां प्रत्यगर्भैश्च शुश्रूषति लक्ष्मण।
> सुमित्रां चैव सततं त्वं सहस्र द्वे मनुष्यत।
> भिक्षाभुजो द्विजा ये च कौसल्यां मातरं मम। [5]
> पर्युपासन्ति ये सर्वो द्व सहस्रे समुत्सृज।
> तथैव च सुमित्रां ये भिक्षव समुपासते।
> तेभ्यश्चैव द्विजातिभ्य सहस्रमपवर्जय।
> न सीदेत यथा कश्चिदपि विप्रोऽपि सत्तम।
> अनुजीविजन सौम्य तथा त्वं कर्तुमर्हसि। [10]
> न मेऽस्त्यदेयं साधुभ्यो मयाद्दिष्टं हि लक्ष्मण।
> यो मेऽद्य कश्चिदिह वश्यो निवासेय सत्सदा।

[M4 om l 1-2 —B2 reads l 1-4 in marg —(l 1) D1 च कुशलानां D1 3 7 कौ° (for योधकानां च) B4 मित्रे सतां गतानां (for the prior half) Ś1 D5 स्थोदक्तिन V1 तथैकेन, D4 7 तथा चक्रं (for तथोद्धतेन) B2 4 D1 3 °नीतिनां —(l 2) D2 श्रीमतानां Ś1 om च (subm) D1 3 7 विद्याणां (for भिक्षानां) B2 उपवर्जय —(l 3) Ñ3 प्रत्यगत्यु N1 B1 2 D4 5 7 हि (for च) V1 प्रत्यक्षम् (sic) D1 3 प्रत्यगर्भैरन्तश्च ये च (for the prior half) Ś1 च शुश्रूषति (hypm), Ś1 V1 B1 शुश्रूषति, Ñ2 वशुश्रूषति B4 च शुश्रूषति (both s c) D2 शुश्रूषति च (for च शुश्रूषति) —M4 om (hapl) D6 reads in marg l 4-11 —(l 4) D3 [च]न सततं त्वं D4 7 तथा वीर (for [च]व सततं त्वं) —B2 repeats l 5-6 in marg —(l 5) D2 द्विजमुख्या (for द्विजा ये च) —D4 repeats the post half of l 5 and l 6 here (cf v l 753*) V1 D3 4 (both times) न मे (for मम) —B4 om l 6 —(l 6) D1 पर्युपासन्ति N2 V1 D3 4 (both times) तेभ्यो द्वि(Ś1 V1 D1 °द्वि) (for ये तेभ्यो) Ñ2 B1-3 पर्युपास(B1 °सं)न्त सर्वेभ्यो (for the prior half) Ñ1 [s]हस्रं (for मनुष्य) V1 D3 4 (second time) 3 7 सहस्रे द्विसहस्र D4 (first time) सहस्रमपाकुरु (subm) (for the post half) —B2 reads l 7 in marg —(l 7) Ñ2 तथ (for तथा) Ś1 [त]व (for [च]व) B2 मे (for ये) B2 4 पर्युपासते (for समु°) Ñ2 V1 D1 3 4 5 पर्युपासन्ति नित्यश (V1 D1 3 लक्ष्मण) (for the post half) —(l 8) N1 B2 4 D4 5 7 [अ]पि हि Ñ2 B1 3 [अ]पि च (for चैव) Ś1 B2 3 D4 7 द्विजातये (Ñ B2 °ये)भ्यो V1 D1 3 तेभ्योऽपि विविधान्कामान्सहस्रं चापवर्जय —(l 9) Ś1 D5 किंचित् (for कश्चित्) V1 वने D2 वर्षे (for सत्तम) B4 सर्वे च प्रोषिते मयि (for the post half) —(l 10) V1 अनुजीवि क्ष्य (with hiatus ?) D5 °जन D4 7 पौर मुख्य° (for अनुजीविजन) Ñ2 V1 B3 4 सततम् (for सौम्य) —Ś1 om from l 11 up to l 1 of 757* —(l 11) V1 स्मृत D5 (s स्वार्थ (sic) (for मदेय) V1 D1 3 मित्रेभ्यश्च B2 सर्वेभ्योऽपि B4 D4 5 7 मयादिष्टं हि (D5 °ष्टस्य) —(l 12) D4 7 यद् (for यो) Ś1 illeg B2 तद्, D4 तै (for मे) Ś1 विनाशय (sic) (for निवासय) V1 लक्ष्मण (for सदा)]

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins after 16

> 756* मत्प्रीतिनो महाभाग कौसल्यां समुपस्थित।
> तेषां सहस्रं सौमित्र प्रत्येकं संप्रदापय।
> भक्त्या यथा नो भक्तश्च कौसल्या मम दृष्टिगताम्।
> तथा द्विजातीनस्तेभ्यस्त्वन्त्समाचरेत् सदा।

[(l 1) Dg1 M3 °प्रीतानां Cm ... Cg k t as above Dd1 मनुरक्षितं Ck मनुरक्षितं —(l 2) T1 प्रत्येकं (by transp) —(l 3) G1 अत्र (for यथा) D1 यथा मा]

G 2 32 30
B 2 32 23
L 2 35 0

ततः स पुरुषव्याघ्रस्तद्धनं लक्ष्मणः स्वयम् ।
यथोक्तं ब्राह्मणेन्द्राणामददाद्धनदो यथा ॥ १७
अथाब्रवीद्बाष्पकलांस्तिष्ठतश्चोपजीविनः ।
संप्रदाय बहुद्रव्यमेकैकस्योपजीविनः ॥ १८
लक्ष्मणस्य च यद्वेश्म गृहं च यदिदं मम ।
अशून्यं कार्यमेकैकं यावदागमनं मम ॥ १९

इत्युक्त्वा दुःखितं सर्वं जनं तमुपजीविनम् ।
उवाचेदं धनाध्यक्षं धनमानीयतामिति ।
ततोऽस्य धनमाजह्रुः सर्वमेवोपजीविनः ॥ २०

ततः स पुरुषव्याघ्रस्तद्धनं सहलक्ष्मणः ।
द्विजेभ्यो बालवृद्धेभ्यः कृपणेभ्योऽभ्यदापयत् ॥ २१

नदेश Dm1 यथा नो नदेश T1 2 G3 यथा च मा(G3 o) नदेश, T3 यथा नो नदेश G1 सो यथा नरेश M3 यथा तु नो नदेश M5 यथा न नदेश (for यथा नो न देश) G3 *** V3 दक्षिण Cr m g t as above Cmp k दक्षिणा (for दक्षिणाम्) —(l 4) Dm1 यथा (for तथा) Dg1 सर्वांश, Dt1 Dd1 Dm1 G1 तान्सर्वान् (by transp) (for सर्वांस्तान्)]

17 a) Dt1 Dd1 Dm1 पुरुषशार्दूलस् —b) Dt1 वन (for धन) —T1 damaged from लक्ष्मण up to यथोक्त m c —d) M3 अददद् (for अददाद्) —For 17 Ś1 Ñ V1 B D1 4 5 2 M4 subst

757* इत्युक्तो लक्ष्मणो भ्राता धनं रामस्य सर्वशः ।
यथाशास्त्रं ददौ तेभ्यः सर्वेभ्य उपजीवनम् ।

[Ś1 om l 1 (cf v l 16) —(l 1) B3 4 M4 भ्राता Ñ1 D4 5 2 धनमानाय वीर्यवान् (for the post half) —(l 2) Ś1 B1 2 D4 [उ]द्दिश्य Ñ B3 4 [आ]दिश्य (for [आ]ज्ञाय) Ñ1 V1 B1 D5 उपजीविन(Ñ1 °नः V1 °नः B1 °नां) Ś1 D4 क्रमविक्रम(D5 क्रमविक्रम)जीवित (for the post half)]

18 a) T G M1 3 क(G2 -वा)लास् (for -कलास्) —cd) B(ed) स प्रदाय, G1 सम्प्रदाय (for संप्रदाय) —G3 damaged from से up to स्यो Dg1 [उ]पजीवन Dt1 Dd1 Dm1 T (T3 before corr) Cm k t [उ]पजीवन G3 [-]पजीविना (for [उ]पजीविन) —For 18 Ś1 Ñ B D1 2 4 1 subst

758* सविभज्य ततो रामः सर्वानाहूय सोऽब्रवीत् ।

[D1 3 यथार्हमुपजीविनः D4 5 7 वचनं चाब्रवीच ह (for the post half)]

—D1 3 cont V1 M4 subst for 18

759* उवाच तांल्लक्ष्मणाहूय सर्वानेव समागतः ।

[M4 [इ]म (for तान्) V1 समागत M4 समाहितान्]

19 ab) Dg1 [अ]तिगृह (for यद्वेश्म) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 काया भवद्भिर्नोत्क्रान्ता रक्ष्य(B4 °क्ष D1 3 °क्ष्य) चे(D3 वे)द गृहं मम —c) Dt1 अशून्य (for °न्यं) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 लक्ष्मणस्य च यत्नेन(B3 [after corr m] सीताया) —d) D4 7 आगमनात् (for °नं)

20 a) T1 damaged from सं in दुःखित up to b Dt1 दु खित (sic) —b) T3 G1 उपजीवने —c) Dt1 मम (for इति) —e) T3 जनम् (for धनम्) —f) Dt1 Dd1 Dm1 सर्वं (for सर्वम्) —For 20 Ś1 N V1 B D1 4 5 7 M4 subst

760* अनुजीविजनं रामः इत्युक्त्वा शोककर्शितम् ।
धनाध्यक्षानुवाचेदं समाहूय पुनर्वचः ।
यदस्ति वित्तशेषं मे तदिहानय शेषतः ।
आनयध्वं प्रदास्यामि तदप्यहमशेषतः ।
इत्युक्ता समुपाजह्रुर्धनशेषमशेषतः । [5]
रामाज्ञया धनाध्यक्षाः समुपादाय सर्वशः ।

[(l 1) V1 B1 अनुजीविन (sic) (for अनुजीविजन) B1 इति इत्युक्ता (sic) Ś1 शोकवर्जित Ñ2 B D4 5 7 शोककर्शित (B1 °त B4 °ता [sic]) (for शोककर्शितम्) —(l 2) V1 धनाध्यक्षम् Ñ1 om for समाहूय V1 D1 2 M4 पुनः पुनः (for पुनर्वचः) —(l 3) D4 7 यदि (for यद्) D1 शेषवित्तं (for वित्तशेषं) B2 शेषितं Ś1 D4 5 7 सर्वमेवावशेषं(Ś1 °षि)तं Ñ1 तदिहानयशेषतः D2 3 तदिहाद्य विशेषतः M4 तदिहानयत द्रुतं (for the post half) Ñ1 यावद्वित्तमशेषं मे तावदानय शेषतः —D2 om (hapl) l 4-5 —(l 4) B1 तथा (for तद्) Ñ2 B2 3 अतन्द्रित N2 B3 4 अनिन्दित (for अशेषतः) V1 यावत्केभ्य समतः (for the post half) —B4 om (hapl) D1 reads 20 in l 5 —(l 5) Ś1 V1 [अ]नया (for [उ]क्ताः) N2 समुपानय V1 धनं जहरुः (sic) D2 धनमाजह्रु (for समुपाजह्रुः) D3 कोशादनम् (for धनशेषम्) —(l 6) V1 रामा ज्ञया (for रामा°) M4 धनमानीय (for समुपादाय) Ś1 D2 सर्वतः]

—Thereafter D2 reads 22ab (followed by 763*)

—After 20 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

761* स राशिः सुमहांस्तत्र दर्शनीयो ह्यदृश्यत ।

21 a) = 17a —d) Dt1 कृपणेभ्यो Dg1 [अ]पि Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 हि (for ऽभि) —For 21 Ś1 N V1 B D1 2 4 7 M4 subst

762* तद्धनं विकलानाथकृपणाध्यक्ष राघव ।
वृद्धेभ्यश्च सानुजो ददौ सर्वमशेषतः ।
यथा वृद्धो दरिद्रश्च बहुभृत्यजनो द्विजः ।

[Ś1 om l 1-2 —(l 1) N2 B2 विकलानाथ V1 D4 विकलानां च B3 कृपणानाथ D4 5 7 कृपणार्थाय (for विकलानाथ) V1 D1 2 M4 °भ्यस्तु B1 D4 5 7 द्विजेभ्यस्तु (for °ध्यक्ष) D3 [अ]थ (for च) —(l 2) V1 D1 2 M4 कृपणेभ्यस्

तत्रासीत्पिङ्गलो गार्ग्यस्त्रिजटो नाम वै द्विजः ।
आ पञ्चमायाः कक्ष्याया नैनं कश्चिदवारयत् ॥ २२
स राजपुत्रमासाद्य त्रिजटो वाक्यमब्रवीत् ।
निर्धनो बहुपुत्रोऽस्मि राजपुत्र महायशः ।
उञ्छवृत्तिर्वने नित्यं प्रत्यवेक्षस्व मामिति ॥ २३
तमुवाच ततो रामः परिहाससमन्वितम् ।
गवां सहस्रमप्येकं न तु विश्राणितं मया ।
परिक्षिपसि दण्डेन यावत्तावदवाप्स्यसि ॥ २४

C 2 32 41
B 2 32 36
L 2 33 40

(for °रिद्रे यत्र) Ñ2 illeg. for मयम —Ś1 D1 4 7 om l 3]

22 D5 reads 22[ab] (followed by 763*) after 760* —[b]) Ñ1 illeg. up to °त्रिजटो D4 6 7 मात्र (D1 °ज)तो, T G M3 पितरो Ś1 Ñ2 V1 B D1 4 M1 उपाध्यायैरितुं नाम —[c]) D1 om (hapl) नाम Ś1 Ñ2 B D6 °त्रियुत Ñ1 V1 D1 4 6 7 M3 नामत (for वै द्विज) —After 22[ab], Ñ2 Dg1 D1 D4 D5 Dm1 D1 4 7 T G M1-3 ins

763* अत्रवृत्तिर्वने नित्यं फाल इद्दालशूली ।
स वृद्धं तरुणी भार्या बालानादाय दारकान् ।
अब्रवीद्ब्राह्मणं वाक्यं दारिद्र्येणाभिपीडिता ।
अपास्य फालं कुद्दालं कुरुष्व वचनं मम ।
रामं द्रष्टुं धर्मज्ञं यदि किंचिदवाप्स्यसि । [5]
भार्याया वचनं श्रुत्वा शाटीमाच्छाद्य दुश्छदाम् ।
स प्रातिष्ठत पन्थानं यत्र रामनिवेशनम् ।
भृग्वङ्गिरःसमो दीप्त्या त्रिजटो जनसंसदि ।

[Ñ1 D1 4 6 7 om Dm1 reads in marg *sec m* l 1 —(l 1) Dg1 G2 M1 2 Cg *tp* °वृत्ति T1 उञ्छवृत्ति Cv r m *g) k t* as above (for अत्रवृत्ति) T2 °कुद्दाल (for °कुद्दाल) —(l 2) D5 वृ (for स) T2 M2 पुत्रकान् Cg as above (for दारकान्) —Dm1 reads l 3 in marg *sec m* —(l 3) G1 स तु (for वाक्य) Ñ2 D1 4 6 7 उवाच भार्या वाक्य (for the prior half) Dg1 G2 °रिद्रेण (for °रिद्र्येण) Ñ2 [अ]पि Dg1 [अ]तु D5 [अ]पि G1 M1 M2 (for [अ]भि) D1 Ct धीर्ण कर्म रि देवा (for the post half) —(l 4) D5 reads from l 4 (except अपास्य) up to of 763 in l 1 of 763(A)* in marg Ś1 D1 4 6 7 इत्(D1 °ति)युक्ते(D1 °ते) Dg1 Dm1 T1 2 M3 फालस्य (Dm1 °स्य) —(l 5) Ñ2 D1 4 6 7 धर्मज्ञ(D1 °ज्ञ) (for °र्मज्ञं) and °स्य (for °सि) D1 D4 Dd1 Dm1 T1 G1 M1 3 Ck धाम रूपे Cm *p* as above (for धर्मज्ञं) —After l 5 D1 4 7 ins

763(A)* अहिंसनमादिलम् स्म° प्रभु ।
पृष्टे प्रत्युत्तरे उत्सवासने विषः ।

[(l 2) D5 म शाश्वत तम (for the post half) —(l 2) D1 [अ] वाचि]

—(l 6) Dg1 स सर्वे (for भार्या) Ñ2 D1 4 G1 M1 म भार्याया (M3 °या) वच श्रुत्वा (for the prior half) D1 4 स्वस्य, D1 4 दुर्गन्धं (for दुर्गन्धं) Cv g Ct Cm g as above (for दुश्छदाम्) Ñ2 D1 4 6 7 भास्कर इद —Ñ2 partly illeg for l 7 —(l 7) G1 मज्ञानिवेश M3 रामो (sic) (for राम) D1 4 6 7 यतो भृग भार्गवो यावद्रामनिवेशन —Ñ1 D1 4 5 7 om l 8 —(l 8) Dg1 [अ]गिर Dm1 [अं]गीर (for [अ]ङ्गिर) ⊕ C2 अङ्गिरस अमराणामागम । ⊕ M3 दीप्त (for दीप्त्या)]

—[cd]) G1 पञ्चमाया Dg1 D1 D4 4 कक्ष्याया D1 6 पञ्चमायं च कक्ष्याया (*sic*) (for °) Ñ1 नैन D1 M3 न च (for नैनं) Dg1 किंचिद् (for कश्चिद्) —For 22[cd] Ś1 Ñ2 V1 B D1 4 M1 subst D1 ins after 22[cd]

764* स रामभवन प्राप्य प्रविश्यान्तनिवेशन ।

[D5 रामभुवन Ñ2 D1 4 M1 हुव (for प्राप्य) Ś1 D5 प्रविश्याभिनिवेश (for the post half)]

23 [a]) D1 स राममासाद्य तदा —[b]) Dg1 Dm1 (before corr) G1 M3 (after corr *sec m* as in text) महायशा (for °यश) —[c]) D1 Dd1 Dm1 ब्रत (for उञ्छ-) Ñ2 D1 4 4 वनचर (for वने नित्यं) —[d]) T1 स प्रत्यक्षस्व Ñ1 D1 4 4 अपि (for इति) —For 23 Ś1 Ñ2 V1 B D1 4 M1 subst Ñ1 D1 4 7 subst l 2 only for 23[cd]

765* उवाच राममासाद्य येषामान हृदे वच ।
दारिद्र्योऽस्म्यनपत्यश्च बालपुत्रश्च राघव ।
सामन्वर्गेऽसि विचिन्त मयिमकु यथाई ।

(l 1) D5 वेषाम न —(l 2) D1 4 M1 2 S ft (for °पत्य) —(l 3) Ñ2 D4 m मार Ñ1 D1 4 M3 सममि B1 ते भाग (for सामवि) B1 4 D5 स(B4 स)विमन (for स के मकु) M3 सामयि (for यथार्ह) Ñ2 B1 4 यरीमहु वचन (Ñ2 °न) Ñ1 D1 4 6 कियमाहुनम (for the post half)]

24 [a]) Dg1 G1 M1 अन्नमिवात D1 4 7 गृह द्विंष Cm g k t as in text (for °हाससमन्वितम्) Ś1 Ñ2 V1 B D1 4 M3 सुहृद (V1 D1 4 M1 सिन) परिहासयित —After 24[ab] Ś1 Ñ V1 B D1 4 7 M1 ins

766* त्रिजटादिरस दीर्घ विजाधिनमुपागमन्त ।

V1 D1 4 4 पृष्ठम D5 (before corr) इदम (for त्रिजट) B1 त्रिजट °मित्युपाम D5 (with hiatus) त्रिजटेन उपागम (for the post half)

—) Ś1 Ñ V1 B D1 4 Ct *p* सहस्रम्(Ś1 D5 °म) D1 4 सहस्रे(D5 °स्र)ष्व D5 अपि मे Ct as in text (for सहस्रम) —[d]) Ñ2 Ñ 1 1 4 D1 4 M1 पट्टविशाणिते, Ñ2 तद्दिं (subm) B1 D1 यदि ते B4 यद ते D1 4 स्व दिं, D4 1 दिये दिं, D1 मह्य° M3 °दिते (for न तु

G. 2. 32. 42
B. 2. 32. 37
L. 2. 35. 42

स शाटीं त्वरितः कट्यां संभ्रान्तः परिवेष्ट्य ताम् ।
आविध्य दण्डं चिक्षेप सर्वप्राणेन वेगितः ॥ २५

उवाच च ततो रामस्तं गार्ग्यमभिसान्त्वयन् ।
मन्युर्न खलु कर्तव्यः परिहासो ह्ययं मम ॥ २६

त्रिशाणितं). —ᶜ) Ñ1 illeg., Dg1 °क्षपसि (sic), D4.5 °क्षेप्स्यसि (for परिक्षिपसि). Ś1 Ñ2 V1 B3 ततो गृहाण यावत्वं. —ᶠ) Dg1 reads त्वावद् in marg. Dt1 Dd1 Dm1 M3 Cr (also as in text) k.t अवाप्स्यसे; Cm g as in text (for °प्स्यसि). Ś1 Ñ2 B D6 स्वयं (B3 यदि) शक्नोमि (Ś1 B3 D6 °क्नोषि) रक्षितुः V1 M4 गा शक्नो (M4 before sec. m. corr. °क्नो) प्यभिरक्षितुः D1.2 गा शक्नोप्यभिरक्षितुः D4.5.7 सा (D5 या) स्तत्वं समवाप्स्यसि. —After 24, Ś1 Ñ V1 B D1.2.6 M4 ins.:

767* इति रामवचः श्रुत्वा त्रिजटो रामसंनिधौ ।

—After 24, D5 ins. 768*.

25 ᵃ) Dg1 Dt1 (after corr. m. as in text) परितः (for त्वरितः). Ck कट्याः; Cg as in text (for कट्यां). D4 स शाटीं मलिनां कक्ष्यां. —ᵇ) D5 समवेष्ट्य. Dt1 तं —For 25ᵃᵇ, D4.7 subst., D5 ins. after 24

768* एवमुक्तस्तु रामेण त्रिजटो ब्राह्मणस्ततः ।

[D5 स (for तु). D7 त्व (for तत).]

—D5 reads स्व दण्डं चिक्षेप in marg. and om. from 25ᵈ up to बहुसाहस्रे in l. 2 of 770*. —ᵈ) Dt1 Dd1 D4.5 Ct वेगवान्; Cm as in text (for वेगितः). —For 25, Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.6 M4 subst., Ñ1 subst. l. 1 only for 25ᵃᵇ

769* शाट्यात्मनो दृढां कक्ष्यां बद्ध्वा संभ्रान्तमानसः ।
दण्डमुद्यम्य सहसा प्रक्षेप्ये गोधनं प्रति ।
वृद्धभावाद्वेपमानो गाः स कालमितुं स्वयम् ।

[(l. 1) Ś1 D6 स्व स्वात्मनो, V1 मत्वात्मना, D1.4 शाट्यायनो, B3 स्वेष्यात्मनो, D1 सत्वेत्मना (sic), D2 स्वात्मना, M4 स्वात्मनो (for शाट्यात्मनो). V1 दृढा काक्षा (sic), B4 D6 M4 दृढां कक्ष्यां V1 B3 (after corr. m. as above) °लोचन; D6 °मानग (for °मानसः). —(l. 3) B4 D6 (before corr.) वृद्धभावाद् (for वृद्ध°). Ñ2 गा स्व°; V1 D1.2 M4 गाः प्र°; B1 गा स्व°; D6 प्राप (sic) (for गाः स).]

—After 25, Ñ1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4.5.7 T G M1-3 ins.

770* स तीर्त्वा सरयूपारं दण्डस्तस्य कराच्च्युतः ।
गोव्रजे बहुसाहस्रे पपातोक्षाणमन्तिके ।
तं परिष्वज्य धर्मात्मा आ तस्मात्सरयूतटात् ।
आनयामास ता गावस्त्रिजटस्याश्रमं प्रति ।

[D5 om. up to बहुसाहस्रे in l. 2. —(l. 1) D4 गत्वा (for तीर्त्वा). Ñ1 Dg1 शरयूपारं. Dt1 कोव्वर, T3 करच्युत, Ct as above (for कराच्च्युतः). —(l. 2) D7 क्षेत्रे M3 om. ब्रु.

Dd1 Dm1 [उ]क्षाणं च, D4.7 M1 Cg k [उ]क्षण; G3 [उ]क्षेण, M2 [उ]क्षणम्; Cm t as above (for [उ]क्षाण). D4.5.7 °समर्दः; M2 अमर्षितौ. —(l. 3) T3 म (for त) D4.5 परिहाय, Ñ1 त्रिजट, D4.6.7 गृहाणत्वा (for धर्मात्मा). Ñ1 D4.5.7 स तस्मात्; Dt1 आ स्वाप्य, Cr m g as above (for आ तस्मात्). Dg1 D4 शरयू°. —(l. 4) Ñ1 illeg. up to ता. —T1 damaged from गावश्च up to राम in 26ᵃ. Ñ1 रामस्तु; T2 वै गावस्; T3 गोवृषा; G2 M1.2 पावः; G3 वे गाव (sic) (for गावस्). D4.5.7 अनायततो रामस्य (for the prior half). Ñ1 Dg1 G1 M1 Cm त्रिजटाय, D5 त्रिजट ग- (for त्रिजटस्य). D7 [आ]श्रय]

26 T1 missing up to राम in ᵃ (cf. v.l. 25). —ᵃ) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 रामुवाच, G1 M3 उवाच स (for उवाच च). Dt1 Dd1 Dm1 तदा (for ततो). —ᵇ) T3 G1 M1 अभिहर्षयन्. Ś1 Ñ2 V1 B D1.2 M4 त्रिजटं द्विजम् (V1 °सु)त्तमं; Ñ1 D4.5.7 प्रहसन्वै (Ñ1 °न्विप्र (sic)) द्विजोत्तमं. —ᵈ) M3 (after corr. sec. m. as in text) परिहास्यो, Dm1 तु; Cm (s)पि; Cg k as in text (for हि). —For 26ᶜᵈ, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 subst.

771* परिहासः कृतो ब्रह्मन्निर्वर्तस्व किमिच्छसि ।

[Ñ1 निवर्तेय, D2 निवर्तस, D4 निवर्तेत, D5 निवर्तेद, D7 निवर्तेद (both sic), M4 निवर्तेद (for निवर्तस्व).]

—then all the above MSS. cont.

772* एतच्चैव सहस्रं ते गवां गोभिरेहि सह ।
धनं ददामि भूयश्च यावदिच्छसि शाधि माम् ।
इत्युक्तस्त्रिजटो यत्ने यजेयमिति राघव ।
तस्मै रामो ददौ द्रव्यं प्रभूतं यज्ञसिद्धये ॥

[D5 om. (hapl.?) up to ददामि in l. 2. —(l. 2) Ś1 D6 दास्यामि, Ñ2 B1.2 ददानि (for ददामि). Ñ1 V1 D1.4.5.7 M4 ददामि (Ñ1 °मि) भूयश्च धनं (by transp.) (for the prior half). —M4 om. from l. 3 up to the end of the sarga. —(l. 3) D2 कृतः (for यत्ने). V1 यजेयम् (metathesis) (for यजेयम्). B1 येन (for इति). Ñ2 V1 B2.3 D1.2.4 रामं]

—thereafter Ñ1 B2.3 further cont.

773* दासीनां च सहस्रं तु रथानि विविधानि च ।
ददौ शुभानि वासांसि रामस्तस्य प्रसीद च ॥

[(l. 1) B1 च (for तु).]

—while B2 cont. after 772*

774* निष्कार्ण पञ्चसाहस्रं ह्यश्वगामण्यानि च ।
प्रीतो रामो ददौ तस्मै वासांसि विविधानि च ।

—whereas Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins. after 26.

ततः सभार्यस्त्रिजटो महामुनि-
गवामनीकं प्रतिगृह्य मोदितः ।
यशोबलप्रीतिसुखोपबृंहिणी-
स्तदाशिषः प्रत्यवदन्महात्मनः ॥ २७

G 2 32.46
B 2 32.43
L 2 33.46

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे एकोनत्रिंशः सर्गः ॥ २९ ॥

775* इदं हि तेजस्तव यद्दुरत्ययं
तदेव निशामितुमिच्छता मया ।
इम भवानर्थमभिप्रचोदितो
पूर्णान्न किं चेद्युपर यपस्यति ।
ममापि सर्वेण न तेऽस्ति यत्नता [5]
धनं हि यद्यन्मम विप्र कारणात् ।
भवत्सु सम्यक्प्रतिपादनेन त
न्ममार्जित प्रीतियशस्करं भवेत् ।

[(l 2) Ma निशामितुम् (sic) Cs m g t as above —(l 3) Ga M1 a Ck r Cm g t as above (for इम) Ma अभिचोदित (subm) —(l 4) Dt T G1 a Ck r [illegible], Cm g as above (for °ति) —(l 5) T1 damaged from नि up to विप्र in l 6 Dg1 Dt [illegible] (for [illegible]) Dg1 [illegible] (after corr °ति) G1 Ck [illegible] (sic) Cs m g t as above (for [illegible]) —(l 6) T1 Ga M1 [illegible] (for हि यद्) —(l 7) Dm [illegible] Dt Ddi om तत् (subm) —(l 8) Dm [illegible] (by m) (for [illegible]) Dt [illegible] Cs m g k t as above (for [illegible]) Dm marg a Ma [illegible] (sic) (for [illegible])]

27 Ma om 27 (cf v l 26) —[a]) S1 N Va B Di [illegible] Ga M1 [illegible] (for [illegible]) T1 [illegible] Di (before corr) [illegible] D2 [illegible] (for [illegible]) S1 N Va B Di [illegible] De [illegible] (for महामुनि) —[b]) S1 N Va B Di [illegible] (Di [illegible] sic) [illegible] (Va [illegible] Di [illegible] —[c]) T1 [illegible] G1 [illegible], Cr [illegible] —[d]) Dt Dd Dm [illegible] Cm g k t as in text (for [illegible]) —T1 damaged from [illegible] up to [illegible] of 777* Ga M1 [illegible], M2 [illegible] C t as in text (for [illegible]) —After 27[cd], S1 N Va B Di [illegible] ins

776* [illegible] राम [illegible]
[illegible]

[(l 2) Va Va Da Da [illegible], Da [illegible] Dr [illegible] (corrupt) (for [illegible]) V1 B1 [illegible] (for [illegible]) B1 [illegible] (for °तो) Ñ B1 a om V2 B2 D[illegible], B1 D[illegible] (for हि)]

—After 27 Dg1 Dt Ddi Dm T G M1-3 ins.

777* स चापि राम प्रतिपूर्णपौरुषो
महद्धनं धर्मबलैरुपार्जितम् ।
नियोजयामास सुहृज्जने चिरा
द्यथार्हसंमानवचः प्रचोदितः ।
द्विज सुहृद्भृत्यजनोऽथवा तदा [5]
दरिद्रभिक्षाचरणश्च यो भवेत् ।
न तत्र कश्चिन्न बभूव तर्पितो
यथार्हसंमाननदानसंभ्रमैः ।

T1 damaged up to [illegible] in l 2 —(l 1) Ga [illegible] (for [illegible]) Dt Ga M1 a [illegible] (for [illegible]) Dg1 [illegible] (for [illegible]) —(l 2) Dt Ddi Dm [illegible] —(l 3) T1 [illegible] G1 [illegible] —(l 4) T1 [illegible] Cm g k t as above —(l 5) Dg1 Ga [illegible] —(l 6) Cr [illegible] Cm g k t as above (for [illegible]) Dt T1 G1 M1 [illegible] (for [illegible])
(l 8) T1 damaged from [illegible] up to sarga no in colophon of this sarga]

Colophon — Ma om (cf v l 26) T1 damaged up to Sarga no (cf v l 777*) —Sarga name S1 Va B Da a [illegible] Di [illegible] Da [illegible] Da [illegible], Dr [illegible] Va [illegible], Va Da [illegible], Di [illegible] Di [illegible] —Sarga no (Counts not clear both) Va Pi Da ms S1 De 35 Va Da 31 V1 Dg1 Dt Ddi Dm T (T1 damaged) G M1 a 32 Di 30 Di 88 Di 36 Di 39 —After colophon De G M1 a conclude with श्री Dr om) [illegible] T1 [illegible]

३०

G 2 33 1
B 2 33 1
L 2 36 1

दत्त्वा तु सह वैदेह्या ब्राह्मणेभ्यो धनं बहु ।
जग्मतुः पितरं द्रष्टुं सीतया सह राघवौ ॥ १
ततो गृहीते दुष्प्रेक्ष्ये *अशोभेतां तदायुधे ।
मालादामभिरासक्ते सीतया समलंकृते ॥ २
ततः प्रासादहर्म्याणि विमानशिखराणि च ।
अधिरुह्य जनः श्रीमानुदासीनो व्यलोकयत् ॥ ३
न हि रथ्याः स्म शक्यन्ते गन्तुं बहुजनाकुलाः ।
आरुह्य तस्मात्प्रासादान्दीनाः पश्यन्ति राघवम् ॥ ४
पदातिं वर्जितच्छत्रं रामं दृष्ट्वा तदा जनाः ।
ऊचुर्बहुविधा वाचः शोकोपहतचेतसः ॥ ५
यं यान्तमनुयाति स्म चतुरङ्गबलं महत् ।
तमेकं सीतया सार्धमनुयाति स्म लक्ष्मणः ॥ ६

30

☞ D3 missing for Sarga 30 (cf v l 2 12 12) M4 cont the previous Sarga Dm1 begins with ॐ

1 ^{a}) V1 D1 • 6 [पृ]व, M4 वत् (for तु) V1 परिवैदेह्या (sic) —^{b}) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 धनानि स (V1 B4 D2 च) (for धन बहु) —^{c}) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4–7 M4 जगाम (for जग्मतु) —^{d}) B1 om सीतया Ś1 Ñ V1 B D1 2 4–7 M4 राघव —After 1 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 ins

778* आयुधानि गृहीत्वाथो सर्वाण्यपरणानि च ।
लक्ष्मणेन सह भ्राता वस्माद्धि सृत्य वेश्मन ।

[(l 1) Ñ1 [अ]थ (for [अ]थो) V1 D1 2 4 7 M4 गृह्यायुधानि सर्वाणि (for the prior half) —(l 2) Ś1 D6 निष्क्रम्य V1 M4 निगत्य B4 नियम्य (for निःसृत्य)]

2 ^{ab}) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G M1–3 दिव्याभ्याम शोभेता, T3 दुष्प्रेक्ष्ये व्यशोभेतां (for दुष्प्रेक्ष्ये *अशोभेतां) —^{c}) G1 M2 आबद्धे (for आसक्ते) —^{d}) T1 damaged from तया up to 3^b —For 2 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 subst

779* तौ गृहीतायुधौ वीरौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
राजमार्गं समेयातां सीतयानुगतौ तदा ।

[(l 1) Ś1 B4 D2 गृहीतवायुधौ, D6 गृहीत्वायुधे (for °तायुधौ M4 तौ गृहीतायुधवरौ (for the prior half) —(l 2) V1 B4 राजमार्गे Ś1 समीयतां V1 D1 2 4 5 7 M4 समाया (V1 D1 2 °या)तौ V1 तथा (for तदा)]

3 T1 damaged up to 3^{ab} (cf v l 2) —^{a}) G1 M1 तदा (for तत) Dt1 प्रसाद —^{c}) Dt1 Dm1 T2 3 अभिरुह्य, D6 अध्यारोह्य (for अधिरुह्य) Ñ1 नरा धीमत् (for जन श्रीमान्) —^{d}) Ñ1 D1 2 पौरजानपदा(D1 °द)स्तदा(Ñ1 °दा नरा , D6 °दास्तथा) —For 3 Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M4 subst Ñ1 D4 5 subst l 1 only for 3^{ab}

780* तत स्वर्वेश्मशृङ्गाणि हर्म्याणि च समन्तत ।
दद्दशुस्तदारुह्य पौरजानपदस्त्रिय ।

[(l 1) Ś1 Ñ1 B3 D6 च Ñ2 तु- B4 M4 स, D1 2 तु (for स्व) —(l 2) Ś1 D6 तौ Ñ2 ताव, V1 D1 2 च, M4 तु (for तदा) V1 D2 M4 [अ]धिरुह्य(M4 °ह्यौ) B4 तत्र राज्य, D1 [अ]वरुह्यतो (for तदारुह्य) D1 2 °र्यन्नयाना स्त्रिय (for the post half)]

4 ^{a}) Dg1 Dd1 Dm1 D6 M4 रथ्यासु (Dg1 [before corr] °स्तु) D2 7 रथ्यास्व (for रथ्या स्म) N2 Dt1 सुशक्यते (for स्म श°) —^{b}) Ñ1 D4 7 बहुजनाकुला , Dm1 °कुले (for बहुजनाकुला) —^{c}) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 G3 M2 3 Cm k t प्रासादाद् Ñ1 D4 7 प्रासादानधिरुह्य ॐ Cm आरुह्य प्रासादानारुह्य प्रासादा प्रासादारोहणस्योपाया देव पश्यन्ति । प्रासादानिति वा पाठ ।, Cg प्रासादानिति पाठ । प्रासादादिति पाठे ल्यब्लोपे पञ्चमी ज्ञिष्टा । ॐ —^{d}) Ñ1 (*sal lin* also) भवेति, D4 6 7 प्रेक्ष्यति (for पश्यन्ति) —For 4 Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M4 subst

781* अन्तर राजमार्गे च नासीज्जनपदावृते ।
तदानुरागात्प्रस्थाने रामस्यामिततेजस ।

[(l 1) V1 अन्तर (hypm) B1 राजमार्गेषु B3 M4 जन पदाकुले B4 नासीत जनसंपदा (for the post half) —After l 1, B1 ins

781(A)* किं वक्ष्यति वै राजा दृश्य वैशद्यीनश ।

—(l 2) Ś1 D6 तदानुरागे V1 D1 2 M4 रामानुरागात् B4 तस्या° (for तदानुरागात)]

5 ^{a}) Dt1 रामम दृष्ट्वा (for वर्जितच्छत्रं) —^{b}) Dt1 ससीत च, T1 2 G1 दृष्ट्वा राम (by transp) (for रामं दृष्ट्वा) Ñ2 Dt1 D4 6 7 T G M1 3 जनास्तदा(D1 [before corr] °तदा) (by transp) Dg1 तथा जना (for तदा जना) —T1 damaged from विधा in 5^c up to 6^b —^{c}) Ñ1 बहुविधा, Dt1 °जना (for बहुविधा) —^{d}) Ñ1 D4 7 मूर्छोपहत (for शोको°) —For 5 Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M4 subst

782* पदातिनं समायान्तं सभार्यं सहलक्ष्मणम् ।
ऊचुर्दृष्ट्वा बहुविधा वाचो दु समन्विता ।

[(l 1) Ś1 D6 पदाति स D2 पदातिनस्तु Ś1 B3 D6 समायान्तं, V1 D1 2 स(D2 च) गच्छन्त (for समायान्त) M4 पदाति तथ गच्छन्त (for the prior half) D2 M4 रामं (for सभार्यं) V1 D1 सह सीता(D1 °त) लक्ष्मण (for the post half)]

6 T1 damaged up to ^{ab} (cf v l 5) —^{a}) Ś1 Ñ1 B2 3 D6 अनुयाति यं(Ñ1 तं) या(Ś1 D6 या)न्तं V1

ऐश्वर्यस्य रसज्ञः सन्कामिनां चैव कामदः ।
नेच्छत्येवानृतं कर्तुं पितरं धर्मगौरवात् ॥ ७
या न शक्या पुरा द्रष्टुं भूतैराकाशगैरपि ।
तामद्य सीतां पश्यन्ति राजमार्गगता जनाः ॥ ८
अङ्गरागोचितां सीतां रक्तचन्दनसेविनीम् ।
वर्षमुष्णं च शीतं च नेष्यत्याशु विवर्णताम् ॥ ९
अद्य नूनं दशरथः सत्त्वमाविश्य भाषते ।
न हि राजा प्रियं पुत्रं विवासयितुमर्हति ॥ १०
निर्गुणस्यापि पुत्रस्य कथं स्याद्विप्रवासनम् ।
किं पुनर्यस्य लोकोऽयं जितो वृत्तेन केवलम् ॥ ११
आनृशंस्यमनुक्रोशः श्रुतं शीलं दमः शमः ।
राघवं शोभयन्त्येते षड्गुणाः पुरुषोत्तमम् ॥ १२

G 2. 33. 12
B 2. 34. 11
L 2. 36. 14

B1 D3.4 M1 [illegible] V2 [illegible] B2 [illegible] —[b]) Ś1 N1 V1 B1-3 D1.5.6.7 [illegible] (V2 [illegible]) [illegible] N2 B1 D2 [illegible] —[c]) Ś1 V1 B D1.3.4.5 M1 [illegible] Ś1 [illegible] T1 G1 M1 [illegible] M2 [illegible] G2 as in text (for [illegible]) —[d]) Ś1 Ñ V2 B D1.2.4.5 M1 [illegible] D[illegible] [illegible] D1 [illegible] (sic) G1 [illegible] (for [illegible]) D[illegible] D1 [illegible]

7 [a]) D[illegible] D[illegible] Dm1 G1 [illegible], G2 as in text (for [illegible]) D1 [illegible] (for [illegible]) —[c]) Dm1 [illegible] (sic) —[d]) D[illegible] D[illegible] Dm1 G1 M1.3 Cm[illegible] [illegible]; Cm as in text (for [illegible]) —For 7, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4.5 M1 subst

753* [illegible] ।
[illegible] ।

[(1 a) Ñ B1.3 D1.4.5 [illegible] (for [illegible]) Ś1 B2.4 D1 [illegible], D[illegible] (for [illegible]) Ś1 [illegible] (for [illegible]) —(1 b) V1 [illegible] D1.4 [illegible] (for [illegible]) —After first, D1 wrongly repeats from [illegible] in 6[a] up to [illegible] V1 D1 [illegible] D1 [illegible] D1 [illegible] (for the post. half)

754* [illegible] ।

[D1 [illegible] (for [illegible])]

10 [a]) T G1 [illegible] G2 [illegible] as in text (for [illegible]) T1 [illegible], G2 [illegible] as in text (for [illegible]) —[c]) G1 M1 [illegible], G2 as in text (for [illegible]) —[d]) T1.3 G2.3 M1 [illegible] G1 [illegible] (as in text) —For 10, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4.5 M1 subst

755* नूनं दशरथोऽप्येव [illegible] ।
यथा [illegible] ।

[(1 a) D1 [illegible] (for नूनं) V1 D1 [illegible] (for [illegible]) D[illegible] [illegible] (D1 [illegible] by transp.)] (for the prior half) Ś1 D[illegible] [illegible] (for [illegible]) —(1 b) Ś1 D1 [illegible] B1 [illegible] (for [illegible]), Ś1 D1 [illegible]]
—Thereafter all (except D1 M1) cont.

756* यदि हि [illegible] ।
कथं [illegible] ।

[(1 a) D[illegible] V1 D1.3 [illegible] (for [illegible]) Ś1 D[illegible] Ś1 [illegible] (sic) V1 [illegible] D[illegible] [illegible] (for [illegible]) Ñ V1 D1.3.4.5 [illegible] —(1 b) V1 D1.3.4.5 [illegible], B1 (m. also) [illegible] (for [illegible]) [illegible] (for [illegible])

G 2 33 15
B 2 33 13
L 2 36 15

तस्मात्तस्योपघातेन प्रजाः परमपीडिताः ।
औदकानीव सत्त्वानि ग्रीष्मे सलिलसंक्षयात् ॥ १३
पीडया पीडितं सर्वं जगदस्य जगत्पतेः ।
मूलस्येवोपघातेन वृक्षः पुष्पफलोपगः ॥ १४
ते लक्ष्मण इव क्षिप्रं सपत्न्यः सहबान्धवाः ।
गच्छन्तमनुगच्छामो येन गच्छति राघवः ॥ १५
उद्यानानि परित्यज्य क्षेत्राणि च गृहाणि च ।
एकदुःखसुखा राममनुगच्छाम धार्मिकम् ॥ १६
समुद्धृतनिधानानि परिध्वस्ताजिराणि च ।
उपात्तधनधान्यानि हृतसाराणि सर्वशः ॥ १७

श्रुतसत्त्वपराक्रमा (before corr °यश) —d) Dt1 Dd1 Dm1 पुरुषर्षभ —For 12cd, Ś1 Ñ V1 B D1.4.5 M4 subst

788* शोभयन्ति गुणा राममेते पद प्रथिता भुवि ।

[Ś1 B3 D6 एवे तु , Ñ1 B4 एतेषु Ñ2 एते स्त , D1 ये च पर , D3 तेन पद् (for एते प०] V1 पद् नाथिता , L(ed) सुप्रथिता (for प० प्रथिता)]

13 a) G3 [उ]पघातेन (for [उ]पघातेन) Ñ2 D5 विवासनाद्ध तस्याद्य, D6.7 विवासेनापि तस्याद्य —b] Ñ1 D4.6.7 समभि(D7 °पि)पीडिता —For 13ab, Ś1 Ñ- V1 B D1.2.5 M4 subst

789* विवासेनास्य तेनाद्य तु विशोऽद्य महाजन ।

[Ś1 B4 D1 M4 [अ]द्य (for [अ]स्य) D1 M4 तस्य (for तेन) Ś2 [अ]स्य D4 [अ]द्य (for [अ]द्य) V1 विवासनेन तस्याद्य D3 विवासनात्तस्याद्य तु (for the prior half) V1 D1.2 M4 वै, B2 sup lin (for त्य)]

—c) D7 उदकानि (for औद°) B4 G3 च (for [इ]व) —d] Dg1 illeg for ग्रीष्मे Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.5 M4 सलिलस्य परिक्षयात्(B4 °क्षये)

14 b) Dg1 जगदस्य —c) Dg2 Dm1 D4.6.7 T2 G1.3 M3 [ए]व, G2 as in text (for [इ]व) —d) Dt1 G2 M1 वृक्षा D5 वृक्षपुष्पैः Dm1 G2 M1 फलोपगाः —For 14 Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.5 M4 subst Ñ1 ins l 2 and l 4 after 14ab and 791* respy D4.6.7 ins l 2 only after 14cd

790* लोकनाथस्य रामस्य पीडया पीडितं जगत् ।
अपर्वणीव सोमस्य राहुग्रहणपीडया ।
परेष्टभोगदानानां परित्राता गुणस्य च ।
तथाभयप्रदातस्य दाता गच्छति नो वनम् ।

[(l 1) D6 पीडितं पीडया (by transp) —(l 2) D4.7 राहोर् Ś1 B3 D6 -ग्रहणे , D2 ग्रसन (for -ग्रहण) V1 पीडना (for पीडया) —After l 2 D4.5.7 ins

790(A)* सर्वे विनाशमायान्ति य(D2 त)था वृक्षपशुस्ता ।

—(l 3) B3 प्रदाता, B4 परिच्छन्न (for परेष्ट) Ś1 D6 परिभोग प्रमाणानां , V1 अर्थं दाता पुत्रे(रो)णानां , B1 (m also परीष्ट भोगदानानां) अर्थं स दाता भोगानां , D1.2 आहारदानभोगानां , M4 परिदाता च भोगानां (for the prior half) Ś1 B1.4 D6 परित्राण , V1 D1.2 °दाता (for °त्राता) —(l 4) D6 वच (sic) (for वनम्)]

—After 14, Ñ1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4.6.7 T G M1.2 ins

791* मूलं छेद्य मनुष्याणां धर्मसारो महाद्युतिः ।
पुष्पं फलं च पत्रं च शाखाश्चास्येतरे जनाः ।

[(l 1) D6 स्कन्ध D4.7 छन्न (for छेद्य) Ñ1 महाद्युति —(l 2) Ñ1 D5 फलं पत्रं च पुष्पं च, D4.7 फलं पुष्पं च पत्रं च (all by transp) M3 पुष्पं च फलं च (for the prior half) Dg1 [अ]स्य (sic) (for [अ]स्य) Ñ1 D5 [अ]परे D4.7 [अ]परे, M3 [इ]तरो (for [इ]तरे) Ñ1 D5 M3 नराः]
—Thereafter Ñ1 cont l 4 of 790*

15 b) D4.6.7 सामात्या सह बान्धवैः , T2 G1 M3 सपत्नीकाः सबान्धवाः —For 15 Ś1 Ñ V1 B D1.2.5 M4 subst D5.7 ins l 2-3 only after 15

792* साधु लक्ष्मणवत्सर्वे त्यक्तभोगपरिग्रहाः ।
राममेवानुगच्छाम किं नो दारैर्धनेन वा ।
सपुत्रधनदारा वा सपशुद्रव्यसंचयाः ।
गच्छामस्तत्र यत्रापि साधु गच्छति राघवः ।

[(l 1) V1 लक्ष्मणवत्सर्वे B1 मुक्त (for त्यक्त) M4 -भोग (for भोग) B1 परिच्छदाः V1 D1.2 त्यक्त्वा भोग(V1 °ग) परिग्रहान्(V1 °द) (for the post half) —M4 om from l 2 up to l 1 of 793* —(l 2) Ś1 B1 गेहे(for दारै) B1 धनेन (for धनेन) Ś1 B1 च (for वा) D5 किं दारैः किं धनेन च (for the post half) —(l 3) D7 भृत्य (for धन) Ś1 दाराश्च (metathesis) Ñ1 -दारे(for -दारा) Ś1 D5.7 च (for वा) B4 धनदारा (metathesis) Ś1 सपुत्र , Ñ1 सदा स (for सपशु) D1 -सत्त्वयात् —(l 4) V1 D1.2 तत्र गच्छामहे साधु (for the prior half) V1 D1.2 यत्र , G(ed) साधुर् (for साधु)]

16 c) M3 गता (for -सुखा) —d) Dd1 G1.2 M1 Ca राघवं —For 16 Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 subst

793* विहारोद्यानशयनशरणासनसाधनम् ।
परित्यज्यानुगच्छामस्तुल्यं तु त्वां नृपात्मजम् ।

[M4 om l 1 (cf v l 792*) —(l 1) Ś1 Ñ1 V1 B4 D4 शयनं , B3 -शिल्पि- (for शयन) Ś1 D6 शयनासन- B3 शयनासन , B4 भवनासन (sic) D4.7 भवनासन- D2 शयनासन (for शरणासन) —(l 2) B1 परित्यक्ता , D3 परित्यज्य B1 तु D2 [अ]द्य (for [अ]तु) D4.6.7 मोक्षा , M4 दीनाः (for -दुःखा) D1 नृपात्मजे]

17 a) Ñ1 समुद्दिश , Dg1 समुद्धृत्य D4 समुद्धृतां (for

रजसाभ्यवकीर्णानि परित्यक्तानि दैवतैः ।
अस्मत्त्यक्तानि वेश्मानि कैकेयी प्रतिपद्यताम् ॥ १८

वनं नगरमेवास्तु येन गच्छति राघवः ।
अस्माभिश्च परित्यक्तं पुरं संपद्यतां वनम् ॥ १९

बिलानि दंष्ट्रिणः सर्वे सानूनि मृगपक्षिणः ।
अस्मत्त्यक्तं प्रपद्यन्तां सेव्यमानं त्यजन्तु च ॥ २०

इत्येवं विविधा वाचो नानाजनसमीरिताः ।
शुश्राव रामः श्रुत्वा च न विचक्रेऽस्य मानसम् ॥ २१

G 2. 33
B 2 33
L 2 36

समुद्धृत) Ñ1 शयनानि (sic) B1 विधानानि (for °निधानानि] V1 समुद्धृतानि धान्यानि, B4 समुद्धृतेनिधानानि, D4 समुद्धतानि स्थानानि (both sic) —ᵈ) Ś1 Ñ B D4-7 शीर्ण(B3 व)कोष्ठको(D5 °जो)ष्ठकाणि च. V1 D1.2 शीर्णध्वज (D2 °ध्वज, D6 °ध्वस्त)ध्वजानि च. M4 शीर्णवस्त्रोपयानि च. —ᵉ) Dg1 reads °धन *inf. lin.*—For 17ᶜᵈ, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 subst.

794* प्रक्षीणधान्यकोषाणि हीनसमाजमानि च ।

[Ś1 Ñ1 V1 D4.5.7 प्रशीर्ण Ñ1 D4.5.7 धनधान्य(Ñ1 °धान्य)नि (for धान्यकोषाणि)]

—Thereafter Ś1 Ñ1 V1 B1.2.4 D1.4-7 M4 cont., Ñ2 B3 cont after 796*.

795* विशाखप्रेतरक्षोभिर्जुष्टान्युच्छिष्टभोजनैः ।

[Ñ1 विशानि, B4 दुष्टानि (for जुष्टानि). Ś1 [उ]च्छिन्न; D1 [उ]च्छिष्ट (corrupt) (for [उ]च्छिष्ट).]

18 D4 om. 18ᵃᵇ.—ᵃ) T1 G2 M1 स्वयमीर्णानि, M3 [अ]भ्यवकीर्णानि (for [अ]भ्य°) Ś1 Ñ1 V1 B1.2.4 D1.2.4-7 भस्मलेशीष्ट(Ś1 Ñ1 D4.7 °न्ध, B4 °*)मनोज्ञानि, B3 रजसाभ्यवकीर्णानि. M4 भस्मसमीरवनानीव —After 18ᵃ, Ñ2 B3 ins

796* विविक्तदेवान्यशौचक ।
मधुशोदकमार्जारकमूषिकयुतानि च ।
अपेतधर्मकृत्यानि क्रियाभिर्वर्जितानि च ।

Thereafter cont 795* and repeat 18ᵃ as in Ś1 —ᵇ) V1 च विशा; D1.2 M4 च विशा, D5 दैवतैः (for दैवतैः) —After 18ᵃᵇ Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

797* मूषिकैः परिधावद्भिरुद्बिलैरावृतानि च ।
अपेतोदकधूमानि हीनसंमार्जनानि च ।
प्रणष्टबलिकर्मेज्यामन्त्रहोमजपानि च ।
दुष्कालेनेव भग्नानि भिन्नभाजनवन्ति च ।

[(l. 1) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 मूषिकैः. T2 अद्रिभिरावृतानि च (sic) (for the post half) —(l. 2) Post half=post half of 794*. T2 °समाप्तैश्च च —(l. 4) Dm1 T1 G1.2 M1 [ए]व (for [इ]व).]

—ᶜᵈ) D5 वेश्मानि (for वेश्मानि) B(ed.) कैकेयी वेश्मानि (l) transp) T2 प्रतिपद्यता.

19 B3 om. 19.—ᵇ) Ś1 Ñ B D4.5.7 यत्र (for येन) —For 19ᶜᵈ, V1 D1.2 M4 subst., Ś1 Ñ B D4 ins. after 19ᵃ

798* यत्र यास्यति रामोऽयं पुरं तत्र भविष्यति ।

[D1 [अ]स्मै रामो (for रामोऽयं). Ñ2 पुरी, B3 पुत्र (sic) (for पुरं)]

—ᶜ) Ś1 D4.7 M4 अस्मास्विस्तु, Ñ V1 B D2.5 M1 अरण्यवत् (for अस्माभिश्च). —ᵈ) Dm1 G1.2 संपन्नजा. D7 संपन्नानि (sic) Ñ B अस्माभि(B1 °*)र्विहि(B2.4 °हि)तं पुरं. V1 D1.2 यावदस्माभिरिदं पुरं, M4 यावदस्माभिरिदं पुरं

20 ᵃ) Ś1 Ñ V1 B D2.4-7 M4 सर्वा (for सर्वे). —T2 om. (hapl) from 20ᵇ up to सर्वे in l. 3 of 800*. —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B1-3 D2.4.5 M4 वनानि मृगा; D1 व**** (for सानूनि मृगा). D3 तथा सानूनि पक्षिणः. —After 20ᵃᵇ, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D6.7 T (T2 om.) G M1-3 ins., V1 D1.2 M4 subst. for 20ᶜᵈ

799* त्यजन्त्वस्मद्भयाद्भीता गजाः सिंहा वनान्यपि ।

[Dg1 D1.2 G2 M4 सर्वेऽपि V1 D1.2 M4 भये (for भीता) D1.2 G2 M4 च (for [अ]पि). V1 D1.2 M4 रामस्य वसतो वने (for the post. half)]

—ᶜ) Dt1 Dd1 Dm1 G2 M1 प्रपद्येत्. —ᵈ) B1 ते, G2 वा (for च) —After 20 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

800* तृणमांसफलादानां देशं व्यालमृगद्विजम् ।
प्रपद्यतां हि कैकेयी सपुत्रा सह बान्धवैः ।
राघवेण वने सर्वे वयं वत्स्याम निर्वृताः ।

[T2 om. up to सर्वे in l. 3 —(l. 1) T1 damaged for तृ in तृण Dt1 Dd1 Dm1 G1 G3 °वनादानां, G2 r m.g as above (for °फलादानां) G2.3 M1.3 देशम्, M3 व्याल (for व्याल), G2.3 M1.2 द्विजान्, G2 m g t as above (for द्विजम्). ⊛ Cm तृणमांसफलादानामृगद्विजैरिति पाठे तृणादिभिरन्नं भावानं देशं वने देशविशेषं तथा । तृणमांसमृगद्विजान् द्वन्द्वम् देशु त तथोक्ता ⊛ —(l. 2) Dg1 प्रपद्ये, G1 M1 ससुता च बान्धवैः (for the post. half) —(l. 3) Dt1 Dd1 Dm1 transp वने and वयं Dg1 M1 मयं, T1 वने (for वयं) G1 वत्स्यन्ति (sic)]

21 ᵃ) Dg1 reads वाचो in marg —ᶜ) Dt1 Dd1 Dm1 राघव शुश्रा (for राम श्रुत्वा च) —ᵈ) G1 मानस (sic) —For 21, Ś1 Ñ V1 B D2.4-7 M4 subst.

801* एताश्चान्याश्च विविधा वाचः पौरजनेरिताः ।
शृण्वन्नापि ययौ रामो वनवासकृतोद्यमः ।

[(l. 1) B4 विविधाः (sic) V1 अन्यच्च विविधा वाचः (for the prior half) V1 तत्र (for वाचः). D7 [ई]रितः (sic). —(l. 2) B4 शृणु (sic). D4 शृण्वं V1 शृण्वते, M4 शृण्वन्.]

G 2.33.27
B 2.33.29
L 2.36.27

प्रतीक्षमाणोऽभिजनं तदार्त-
मनार्तरूपः प्रहसन्निवाथ ।
जगाम रामः पितरं दिदृक्षुः
पितुर्निदेशं विधिवच्चिकीर्षुः ॥ २२

तत्पूर्वमैक्ष्वाकसुतो महात्मा
रामो गमिष्यन्वनमार्तरूपम् ।
व्यतिष्ठत प्रेक्ष्य तदा सुमन्त्रं
पितुर्महात्मा प्रतिहारणार्थम् ॥ २३

पितुर्निदेशेन तु धर्मवत्सलो
वनप्रवेशे कृतबुद्धिनिश्चयः ।
स राघवः प्रेक्ष्य सुमन्त्रमब्रवी-
न्निवेदयस्वागमनं नृपाय मे ॥ २४

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे त्रिंशः सर्गः ॥ ३० ॥

—After 21, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins

802* स तु वेश्म पितुर्दूराच्कैलासशिखरप्रभम् ।
अभिचक्राम धर्मात्मा मत्तमातङ्गविक्रमः ।
विनीतवीरपुरुषं प्रविश्य तु नृपालयम् ।
ददर्शावस्थितं दीनं सुमन्त्रमविदूरतः ।

[(l. 1) Dt1 Ct पुनर्भूपु, T2 M2 पुनर्दूरात् (for पितुर्दूरात्) G2 M1 सदृश (for शिखर) —(l. 3) T1 2 G1 2 M1 3 धीर (for वीर) T2 G2 M1 स(T2 सं) प्रविश्य (for प्रविश्य तु) —(l. 4) Dd1 [अ]वस्थित T2 G2 M1 धीर, M3 वीर (for दीन)]

22 a\b) Ś1 Ñ D2 4 M1 अवेक्षमाणो, B1 2 D1 4–7 अपेक्ष्यमाणो, Dg1 प्रतीक्ष्यमाणो Ś1 Ñ B D1 2 4–7 M4 [s]पि, Dg1 T1 2 G1 2 हि, M2 हि, Ct as in text (for ऽभि) V1 अवेक्ष्यमाणो जनसंघम् Ś1 सदाभिमतस्वरूप, Ñ1 तथार्तं ह्यना°, V1 आर्तं तमार्तरूप, B4 * * * * नार्त° (damaged), D1 तमार्तं तथार्त°, D3 तमार्तमनार्त°, D4 7 M3 अथार्तमनार्त° D5 तमार्तं ह्यनार्त° (for तदार्तमनार्तरूप) B1 प्र * * मन्, D4 7 प्रशमन् (for प्रहसन्) Ñ1 V1 B1 D1 4 5 7 M3 [आ]र्ते, Ñ1 B1 3 4 [आ]र्तं (for [अ]थ) —c) D1 सहितो (for पितर) —d) Dm1 निवेश, Cm k as in text (for निदेशं) Ś1 V1 B D1 2 4–7 M4 सत्यप्रतिज्ञो नृपतिं(Ś1 V1 D1 4 M4 पितुः), D4 7 च तथा, D5 हि तथा) चिकीर्षुः

23 a) T2 तत्र सम् (for पूर्वम्) Dg1 (before corr) G2 M2 3 ऐक्ष्वाकु, —b) Dt1 Dm1 नृपम्, Cr as in text (for वनम्) Dg1 मातिरूपं —c) Ct प्रेक्ष्य Ct r m. as in text (for प्रेक्ष्य). —For 23, Ś1 Ñ V1 B D1 2 4–7 M4 subst

803* आसाद्य चेक्ष्वाकुकुलप्रदीपो
रामः पितुर्वेश्म सदार्तरूपम् ।
व्यतिष्ठत प्रेक्ष्य ततो नियोगे
स्थितं सुमन्त्रं प्रतिहारसिद्धम् ।

[(l. 1) D1 आसाद्य (for आसाद्य च) D1 (with hiatus) आसाद्य इक्ष्वाकु Ñ B प्रभूतो (for प्रदीपो) —(l. 2) Ś1 D1 तथा (for सदा) B1 [आ]र्तरूप —(l. 3) D2 (before corr) प्रतिष्ठत (for व्य°) V1 तत्र नियोगे V1 D1 2 [तु]°नियोग, D5 °योग M4 स्थितं° (for ततो नियोगे) D1 2 7 ब्राह्मणं(D1 °ग)माय पूर्वं ब्राह्मणं —(l. 4) V1 स्थित D1 2 7 दानं हर्षैर् मह लक्षणेन]

24 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4–7 M4 om 24 —a) Dg1 M2 निदेशे स (for निदेशेन) M1 हि (for तु) —b) Dt1 वने (sic) Dd1 प्रवेशे (for प्रवेशे) —c) G2 तु (for स)

Colophon —*Sarga name* Ś1 D1 2 7 पौरवाक्यं Ñ1 B1 3 4 उदासीन(B4 °न)वाक्यं V1 उदासीनजनवाक्यं V1 रामगुणवर्णनं B3 अयोध्यानगरवाक्यं D1 2 गुणवर्णनो D3 पौरसानामुक्तिनिवेदनम् —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 D4 om Ś1 D2 36 Ñ2 B 32 V1 31 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 5 33 D1 29 D2 7 37 D4 40. —After colophon, D4 concludes with रामाय नमः T2 श्रीरामचन्द्राय नमः; G M1 2 श्रीरामाय नमः

३१

स रामप्रेषितः क्षिप्रं संतापकलुषेन्द्रियः ।
प्रविश्य नृपतिं सूतो निःश्वसन्तं ददर्श ह ॥ १
आलोक्य तु महाप्राज्ञः परमाकुलचेतसम् ।
राममेवानुशोचन्तं सूतः प्राञ्जलिरासदत् ॥ २
अयं स पुरुषव्याघ्र द्वारि तिष्ठति ते सुतः ।
ब्राह्मणेभ्यो धनं दत्त्वा सर्वं चैवोपजीविनाम् ॥ ३
स त्वा पश्यतु भद्रं ते रामः सत्यपराक्रमः ।
सर्वान्सुहृद आपृच्छ्य त्वामिदानीं दिदृक्षते ॥ ४
गमिष्यति महारण्यं तं पश्य जगतीपते ।
वृतं राजगुणैः सर्वैरादित्यमिव रश्मिभिः ॥ ५

G 2 35 4
B 2 34 6
L 2 38 4

31

☞ D3 missing for Sarga 31 (cf 1 2 12 12) —Before Sarga 31 Ś1 Ñ V1 B D1 7 (D3 missing) M4 ins. a passage relegated to App I (No 13) —Before 1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G (G1 illeg) M1 2 ins

804* ततः कमलपत्राक्ष श्यामो निरुदरो महान् ।
उवाच रामस्तं सूत पितुराख्याहि मामिति ।

[Dm1 begins with ॐ —(l 1) Dt1 G1 निरुपमो M3 निरुदरो Cr m g tp as above (for निरुदरो) —(l 2) Dt1 राम (for रामस्) M3 कथाहि (sic) (for आख्याहि)]

1 G1 illeg from st 1 (including 804*) up to न वधयित्वा in l 1 of 806* —a) Dm1 T2 3 G1 M3 रामे (for राम) —b) Dt1 Dd1 Dm1 संतापकलुषेन्द्रिय —d) Dt1 Dd1 Dm1 T G1 2 M1 3 निश्वसत —After 1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G (G1 illeg) M1-3 ins

805* उपरक्तमिवादित्यं भस्मछन्नमिवानलम् ।
तटाकमिव निस्तोयमपश्यज्जगतीपतिम् ।

2 G1 illeg (cf v l 1) —a) Dt1 T1 Ct आलोच्य (for आलोक्य) Dg1 Dt1 च, Dd1 Dm1 स (for तु) ✠ C1 आलोक्य तु समयपाठ । ✠ —b) Dt1 -चेतसं (for -चेतसम्) —d) Dt1 समब्रवीत् (for आसदत्) —After 2 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

806* तं पर्यपीडयदामात्यं सूतो यथाविधि ।
अपरिवृतया वाचा सान्त्वया श्लक्ष्णमब्रवीत् ।

[(l 1) G1 illeg up to न वधयित्वा (cf v l 1) G2 M1 तदैव (for तं) Dg1 कृत पूर्व (by transp) Dt1 पूर्वमूत्तो (for पूर्वं सूतो) —(l 2) Dt1 अन्यत्र च नवानीत (for the post half) ✠ C1 अवचनीनि ✠ C1 अवचनीनि ✠]

3 a) Dg1 Dd1 Dm1 T G2 3 M1 2 पुरुषव्याघ्रो, Dt1 पुरुषो व्याघ्रो —b) G2 द्वार (sic) (for द्वारि) —For 3 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 subst

807* प्रवक्ष्यतो र स इति वाक्यमुक्त्वा नराधिप ।
तीव्रशोकसमाविष्टो भूयो मोहमुपागमत् ।
मुहूर्तमिव निश्चेष्टो भूत्वा मोहपरायण ।
प्रतिलभ्य तत संज्ञां विहायनयतो नृप ।
लब्धसंज्ञं च तं भूय सुमन्त्र पृथिवीपतिम् । [5]
उपेत्य प्राञ्जलिर्वाक्यमुवाचेदं मृदु स्मित ।
दत्त्वा धनानि विप्रेभ्यो भृत्येभ्यश्चोपजीविनाम् ।

[(l 1) D1 राम राम (ditto) D4 7 रामम् (for रामस्) M4 जनाधिप —(l 2) D4 तीव्रशोकसमाविष्टो (for the prior half) V1 राजा (for भूयो) B1 मोहम् (for मोहम्) B1 4 D4 M4 उपागत —B1 D6 om l 3 —(l 3) D4 7 अपि (for इव) D2 निश्चेष्टो (for निश्चेष्टो) M4 शोक (for मोह) —(l 4) Ñ1 M4 प्रतीवेदे, V1 प्रतिलभ्य D1 पुनः लेभे (for प्रतिलेभे) Ñ2 V1 D1 2 पुनः (for ततः) —(l 5) V1 D1 2 लब्धसंज्ञं D1 लब्धसंज्ञश्च D4 7 लब्धसंज्ञोऽपि M4 स लब्धसंज्ञ (for लब्धसंज्ञं च) V1 D1 2 M4 भूयस्तं (by transp) (for तं भूय) D4 लब्धसंज्ञं ततो भूय (for the prior half) D2 पृथिवीपतिं D7 पृथिवीपति (sic) —(l 6) V1 अवसत्य Ñ2 V1 D1 2 (इ)दं मृदु स्मित M4 मृदुस्मित (for (इ)दं मृदुस्मित) —(l 7) D3 धनानि G(ed) द्विजेभ्य (for धनानि) G(ed) स्वधन (for विप्रेभ्यो) M4 धान्यभरा (for भृत्येभ्यश्) Ś1 Ñ2 B2 4 D4 7 M4 (उ)पजीविन B1 D1 (उ)पजीविन]

4 Ś1 Ñ V1 L D1 4 4 7 M4 om 4 —a) Dt1 Dd1 Dm1 T1 त्वां (for त्वा) —d) Dt1 Dd1 Dm1 द्रष्टुमिच्छति (for इदानीं) Dt1 द्रष्टुम (sic) Dd1 दिदृक्षत (for दिदृक्षते)

5 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 transp 5ab and l 5cd (including 808*) —a) G1 2 M1 गमिष्यत (for गमिष्यति) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 द्रष्टुं सम्प्राप्त (B1 तं) वार्ता —b) G1 M1 पश्य त्वं (for तं पश्य) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 यदि मन्यसे (for जगतीपते) —cd) Dm1 वृत C1 राजभ (for राज) Ś1 Ñ V1 B D1 4 7 M4 स्व (V1 गु B1 4 स)रश्मि(D1 भास्वरो)मिरिवादित्य स्वगो लोक (D4 7 कं) गुणैः गु D4 °व्याद्वि)ति (V1 गुणै गुणि) —After 5 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 ins

808* आर्यं तं सिरमादाय वनं गन्तु कृतक्षणः ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया च नराधिप ।

[(l 1) V1 illeg B1 4 अद्य तो (for त्वा तं) V1 D1 4 7 दूष V2 D2 (आ)मन्त्र्य (for (आ)दाय) V1 D1 M4 निरतः कृतबुद्धिः त (l) pm) D2 निरतो कृतिभूयसी (for the prior half) B2 reads त्व in marg D4 7 कृतवर —(l 2) D1 तु (for च) Ñ B1 D1 नराधिप]

G 2 35 6
B 2 34 9
L 2 38 6

स सत्यवादी धर्मात्मा गाम्भीर्यात्सागरोपमः ।
आकाश इव निष्पङ्को नरेन्द्रः प्रत्युवाच तम् ॥ ६
सुमन्त्रानय मे दारान्ये केचिदिह मामकाः ।
दारैः परिवृतः सर्वैर्द्रष्टुमिच्छामि राघवम् ॥ ७
सोऽन्तःपुरमतीत्यैव स्त्रियस्ता वाक्यमब्रवीत् ।
आर्यो ह्वयति वो राजा गम्यतां तत्र माचिरम् ॥ ८
एवमुक्ताः स्त्रियः सर्वाः सुमन्त्रेण नृपाज्ञया ।
प्रचक्रमुस्तद्भवनं भर्तुराज्ञाय शासनम् ॥ ९
अर्धसप्तशतास्तास्तु प्रमदास्ताम्रलोचनाः ।
कौसल्यां परिवार्याथ शनैर्जग्मुर्धृतव्रताः ॥ १०
आगतेषु च दारेषु समवेक्ष्य महीपतिः ।
उवाच राजा तं सूतं सुमन्त्रानय मे सुतम् ॥ ११
स सूतो राममादाय लक्ष्मणं मैथिलीं तदा ।
जगामाभिमुखस्तूर्णं सकाशं जगतीपतेः ॥ १२
स राजा पुत्रमायान्तं दृष्ट्वा दूरात्कृताञ्जलिम् ।
उत्पपातासनात्तूर्णमार्तः स्त्रीजनसंवृतः ॥ १३
सोऽभिदुद्राव वेगेन रामं दृष्ट्वा विशांपतिः ।
तमसंप्राप्य दुःखार्तः पपात भुवि मूर्छितः ॥ १४

---

6 ^{ab}) Dt1 सत्यशक्यो (for सत्यवादी) Ś1 N V2 B D1 3 4-7 M4 इति राजा सुमन्त्रस्य श्रुत्वा वचन(Ñ B2 3 M5 °त्वार्ततर, D5 °त्वा भाषित)मब्रवीत् —B1 om (hapl) 6^{c}–8^{b} —D1 7 om 6^{cd} —^{c}) D1 4 आकाशम् (for आकाश) Ś1 Ñ V1 B1-3 D1 3 5 6 M4 शुद्धात्मा, Dd1 निष्कपो, Cg t as in text Ctp निष्पदो (for निष्पङ्को) —^{d}) Ś1 Ñ V1 B1-3 D1 3 5 6 M4 नि(B3 M1 नि)श्चम्योष्ण(Ś1 D6 निश्वयोप) सु(D1 स)दु खित (V1 °त)

7 B1 om 7 (cf v l 6) —^{a}) D2 [आ]यन (metathesis) (for [आ]नय) Ś1 Ñ V1 B1-3 D1 3 4 6 7 M4 मे क्षिप्र, D6 क्षिप्रं मे (for मे दारान्) —^{b}) Ñ V1 B1 3 D1 3 5 M4 यावं(D3 °म)त (for ये केचिद्) Ś1 D1 6 7 याव(D4 °च) तो हि(D4 7 मे) परिग्रहा (D4 °ह) —^{c}) Ñ V1 B1 2 D1 5 M4 दारा , D3 हारै (for दारै) T3 M3 (before corr) परिवृतै Ś1 D1 तै हि, N1 D4 7 ताहि, Ñ2 V1 B1 3 D1 3 5 तैर्हि, M4 तामिर् (for सर्वैर्) —^{d}) G3 रापव (sic) K(ed) धार्मिक

8 B1 om 8^{cd} (cf v l 6) —^{a}) Dt1 [इ]व, T1 3 G3 [आ]शु (for [पु]र) Ś1 Ñ V1 B1-3 D1 3 4 7 M4 इत्युक्तो(D3 °क्त्वा)त सु(D4 °मप्यु[sic])र गत्वा —^{b}) Ś1 Ñ V1 B1 3 D1 3 4-7 M4 सुमन्त्रो (for स्त्रियस्ता) —^{c}) Ś1 Ñ B D1 3 6 M4 आर्या [Ś1 [m also] °र्यं, D3 °र्यै]कंदति, V1 आज्ञापयति, D1 6 7 T3 आर्या ह्वयति (for आर्यो ह्वयति) Ś1 D1 राजा मद्, D4 7 [अ]य राजा, G1 यो राजा (for वो राजा) —^{d}) Ñ V1 B D1 3 4 5 M4 transp गम्यता and माचिरम् Ś1 D1 चिरं तत्र हि गम्यता, D3 अचिर तत्र गम्यता ॐ Ck t आगम्यतामिति पदम् । ॐ

9 ^{b}) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4-7 त्वरान्विता , M4 महात्मना (for नृपाज्ञया) —^{c}) G3 प्रचक्रमुस् (sic) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 7 M4 तस्त(B1 4 D3 [before corr] M4 °त्र)ज(B4 नि)र्मुर्नृप सद्म —^{d}) B1 भर्त्राज्ञामनुशासनात्

10 ^{ab}) Dm1 अर्धं (for अर्ध) Dt1 M1 तत्र (for तास्तु) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4-7 M4 अर्धसहस्रता(D4 °ता, M4 °स) नार्यो रूपवत्य स्वर्ण D5 °र्ध)ह(D6 °ग)ता —^{cd}) G3 [ए]व (for [अ]थ) Ś1 N V2 B D1 3 4-7 M4 उपे युक्ता पतिं (D6 नृप) द्रष्टु कैकेय्या(M4 °यी) सहित तदा(D3 [marg also] नृप)

11 M4 om 11^{c}–13^{b} —^{d}) G1 राम आनीयतामिति —For 11 Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 7 M4 (l 1 only for 11^{ab}) subst

809* समवेक्ष्यागताम्दारानशेषेण ततो नृप ।
सुमन्त्रानय मे क्षिप्रं पुत्रमित्यभ्यभाषत ।

[(l 1) Ñ1 आगतेषु V1 स निरीक्ष्य (for समवेक्ष्य) Ñ1 गतान्दारान् D1 7 [आ]गता सर्वा (for [आ]गतान्दारान्) B4 समवत्य गतन्देशान् (corrupt) (for the prior half) V1 D1 3 निश्शेषेण B3 इ शेषेण B4 शेषेण हि (for अशेषेण) D1 reads ततो in marg V1 D4 7 नृपस्तदा, D1 3 5 M4 नृपस्तत (by transp) (for ततो नृप) N1 अशेषाश्चक्रतात्र (for the post half) —(l 2) B4 [अ]भ्यभाषत D5 [अ]भिभाषित V1 त्व पुत्रमित्यभाषत (for the post half)]

12 M4 om 12 (cf v l 11) —^{ab}) T1 2 सुमंत्रो (for स सूतो) Dg1 Dt1 Dd1 Dm2 T2 G1 M3 तथा T2 सदा (for तदा) Ś1 Ñ V2 B D1 3 4 7 तेन सुमंत्रस्त्वरितो राम(B1 D5 7 °म) लक्ष्मणमेव च(V1 D5 °णमब्रवीत्) —^{cd}) Dg1 T3 [अ]भिमुखं Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 7 प्रवेशयामास गृह रामस्तां चैव(G[ed]चापि) मैथिलीं

13 M4 om 13^{ab} (cf v l 11) —^{a}) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4-7 दृष्ट्वैव च तम् (D3 सम्), Dm1 T2 M3 स तत्पुत्रम् (for स राजा पुत्रम्) —^{b}) Ś1 Ñ2 B D6 दूरात्राम, Ñ1 D1 3 4 5 7 राम दूरत, V1 राम(marg) दूरात्, Dt1 दृष्ट्वा चारात् (for दृष्ट्वा दूरात्) —^{c}) Ś1 Ñ B D1 3 5 6 7 M4 आर्तो V1 क्षोभ्यां, D6 सर्वां (for तूर्णम्) —^{d}) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4-7 M4 राजा (for आर्त) Ś1 D1 6 7 स्त्रीसङ्घसंवृत, Ñ1 V1 D1 3 स्त्रीगणसंवृत

14 ^{a}) Dm1 T3 G3 M1 अपि (for सोऽपि) —^{c}) G3 M1 स तमप्राप्य (for तमसंप्राप्य) —For 14 Ś1 Ñ V1 B D1 3 4-7 M4 subst

तं रामोऽभ्यपतत्क्षिप्रं लक्ष्मणश्च महारथः ।
विसंज्ञमिव दुःखेन सशोकं नृपतिं तदा ॥ १५
स्त्रीसहस्रनिनादश्च संजज्ञे राजवेश्मनि ।
हा हा रामेति सहसा भूषणध्वनिमूर्छितः ॥ १६
तं परिष्वज्य बाहुभ्यां तावुभौ रामलक्ष्मणौ ।
पर्यङ्के सीतया सार्धं रुदन्तः समवेशयन् ॥ १७
अथ रामो मुहूर्तेन लब्धसंज्ञं महीपतिम् ।
उवाच प्राञ्जलिर्भूत्वा शोकार्णवपरिप्लुतम् ॥ १८
आपृच्छे त्वां महाराज सर्वेषामीश्वरोऽसि नः ।
प्रस्थितं दण्डकारण्यं पश्य त्वं कुशलेन माम् ॥ १९
लक्ष्मणं चानुजानीहि सीता चान्वेति मां वनम् ।
कारणैर्बहुभिस्तथ्यैर्वार्यमाणौ न चेच्छतः ॥ २०
अनुजानीहि सर्वान्नः शोकमुत्सृज्य मानद ।
लक्ष्मणं मां च सीतां च प्रजापतिरिव प्रजाः ॥ २१

G 2 35 22
B 2 34 24
L 2 38 22

810* आगच्छ पुत्र रामेति परिष्वज्यमुपागतम् ।
अप्राप्यैव च सम्प्राप्त पपात नृपतिं सुतम् ।

[(l 1) M3 एहि पुत्रेति (for आगच्छ पुत्र) G(ed.) उपागत B1 D1 3 7 परिष्वक्तु(B3 illeg) मां भु(B1 बु [sic]) श (for the post half) —(l 2) V1 अप्राप्यैव म B4 अप्राप्यैव च (for अप्राप्यैव च) D4 7 सतत (for सम्प्राप्त) V2 D1 3 M4 क्षितौ D6 तत (for सुतम्)]

15 [a]) D4 [ऽ]भिपतत्, D2 [ऽ]भिपतन् —[b]) D1 3 7 चैव मूर्छित (D1 °त) (for च महारथ) —D4 6 7 om 15[cd] —[d]) M3 सशोक (for सशोकं) D11 तथा (for तदा) —For 15 Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 subst

811* सीदन्त त समभ्येत्य राम सशाेकमानस ।
अप्रासमेत धरणीं परिगृह्यार्तमानस ।

[(l 1) M3 तातमभ्येत्य (for त सम°) V1 D1 3 स सीदन्त (V1 स सीदन्ति, D3 सीदन्त [sic]) तथाभ्येत्य (for the prior half) —V1 om (hapl) l 2 —(l 2) Ś1 चरण (for धरणीं) B1 परिष्वज्य (for परिगृह्य) Ś1 D6 [अ]व्याशिन, B3 [आ]र्तमानस (for [आ]र्तमानम)]

16 [b]) T3 ससहे (sic) D5 राजसदहि (for राजवेश्मनि) —D4 6 7 om 16[cd] —[d]) D11 G2 M1 Cm[p] k[p] t मिश्रित, Cr m g t[p] as in text (for मूर्छित) —For 16 Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 subst and read after 17

812* व्यजनेनोपवीज्यैव वीजयामास मूर्छितम् ।
तत स्त्रीणा महानाद सञ्जज्ञे राजवेश्मनि ।

[(l 1) Ś1 D3 वीजनेन, V1 D1 3 आसने च (for व्यजनेन) B1 [उ]पविश्य (for °वीज्य) N1 illeg after मा D3 जीवयामास (for वीज°) V1 D1 3 पार्थिव (for मूर्छितम्) —(l 2) B2 तत्र (for तत) D3 6 महानाद B4 सञ्जज्ञे (sic) M3 तत्र (for राज)]

17 [ab]) D3 सपरिष्वज्य Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 शनैरुत्थाप्य स(V1 B3-4 D1 3 त)मुद(M4 °दस्) तल्पिस्थे(V2 °थै)वासने पुन —[cd]) T1 G3 सीतया सह पर्यङ्क (for °) Dg1 D11 T3 G1 M3 रुदन्त, D6 (before corr as in text) रुदत (for रुदन्त) Dg1 D5 Ch समवेशयत्, M3 सन्न्यवेशयत्, Cv as in text Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 लक्ष्मणेन (D6 °न) सह भ्रात्रा सीतया चान्व(Ś1 D6 च त्व, N1 चाग्र, V1 चानु)वेशयत्(Ñ1 °वेदयत्, Ñ2 °वेशय)

18 [a]) D1 7 तत्र (for अथ) D11 T1 G1 Cg[p] t मुहूर्तस्य, Dd1 G2 मुहूर्तस्तु, Dm1 मुहूर्तार्थं, T2 M3 मुहूर्तात्, G4 M2 मुहूर्तात्तु (for मुहूर्तेन) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 मुहूर्तादि(D3 °दे)व त(B1 स) रामो —[b]) B4 लब्धसज्ञ, T3 लब्धसञ्ज्ञया (for लब्धसंज्ञं) D5 नराधिप —[c]) D11 चाप (for भूत्वा) —[d]) D4 6 7 M3 परिप्लुत

19 [a]) D4 6 7 आपृच्छामि, T1 आपृच्छा त्वां (for आपृच्छे त्वां) V1 D1 3 महीपाल (for महाराज) —[b]) T2 [ऽ]पि (for ऽसि) Ñ V1 B D1 3 M4 ईश्वरोऽसि हि(V1 D1 3 M4 °ह्यसि (by transp)) न प्रभो —[c]) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 वनवासाय, Dm1 (before corr as in text) दण्डकारण्ये (for दण्डकारण्य) —[d]) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6-7 M4 सपश्य (for पश्य त्व)

20 [b]) D11 Dd1 Dm1 T1 G2 M1 3 Ct [अ]न्वेतु, G1 [अ]न्वे तु (sic) (for [अ]न्वेति) M3 मा (for मां) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 वैदेही च महीपते —[c]) N1 राजन्, D4 7 तत्त्वैर्, D6 वेदैर् (for तथ्यैर्) —[d]) N1 illeg for वार्यमाणौ Ñ1 D1 7 इ(Ñ1 illeg)मावुभौ (for न चेच्छत) D5 वार्यमाणा पुन पुन —For 20[cd] Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 subst N1 D4 6 7 ins after 20

813* निवर्यमानावपि हि न निवृत्ताविमौ मया ।

[N1 निवर्त्यमानाव V2 निवर्त्यमानाव, B1 निवर्त्यमानाव V1 मे, B4 om (subm) (for हि) Ś1 D6 निवर्त्यं (for निवृत्त् र) B4 यथा (for मया) N1 D4 6 7 M4 मैथिली(M4 °लो) न निवर्ते (N1 °वृत)न V1 D1 3 न भयो निविर्तत (for the post half)]

—Thereafter D1 3 read (var) for the first time 23[cd] repeating it in its proper place

21 D2 om 21 —[ab]) Dg1 मानदू (sic) (for मानद) Ś1 Ñ V1 B D1 3-7 M4 स(D1 M4 स)र्वं नो(B4 न) वनवासाय गमने कृतनिश्चयान् —Dg1 reads 21[cd] in marg —[c]) V1 लक्ष्मण च (hypm) (for लक्ष्मण) —[d]) D11 T1 2 G1 2 M3 [अ]प्रजा (for प्रजा) Ś1 Ñ V1 B D1 3-7 M4 समनु(Ñ1 °अ)ज्ञातुमर्हसि

C 2 35 22
B 2 31 25
L 2 39 22

प्रतीक्षमाणमव्यग्रमनुज्ञां जगतीपतेः ।
उवाच राजा संप्रेक्ष्य वनवासाय राघवम् ॥ २२
अहं राघव कैकेय्या वरदानेन मोहितः ।
अयोध्यायां त्वमेवाद्य भव राजा निगृह्य माम् ॥ २३
एवमुक्तो नृपतिना रामो धर्मभृतां वरः ।
प्रत्युवाचाञ्जलिं कृत्वा पितरं वाक्यकोविदः ॥ २४
भवान्वर्षसहस्राय पृथिव्या नृपते पतिः ।
अहं त्वरण्ये वत्स्यामि न मे कार्यं त्वयानृतम् ॥ २५

22 ^{ab}) Dg1 प्रतीक्ष्यमाणम् M3 जगतीपात Ś1 N V1 B D1 2 4 7 M4 अनुज्ञाकाङ्क्षिणं राममित मत्वा (G[ed] ज्ञात्वा) महीपति (M1 नराधिप) —T om 22^{c} 25^{b} —^{d}) Ś1 N V1 B D1 2 4 7 M4 उवाच प्रश्रय दानाम्बा वाष्पपर्याकुलेक्षण (D7 °णं)

23 T2 om 23 (cf v l 22) —^{ab}) Ś1 N2 V1 B D1 2 4 7 M4 वरप्रदानाद् (B3 °दात्) कैकेय्या (V1 B2 4 D1 8 °य्या) पुराहं राम वञ्चित —D1 2 repeat 23^{cd} (cf v l 20) —^{cd}) N1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 5 7 T3 G1 2 M1 3 Ck t अयोध्याया T3 राजा भव (by transp) G2 ता (for माम्) Ś1 N4 V1 B D1 2 4 M4 तस्मा (D2 [second time] °स्मि) निगृह्य मा (D7 ° [both first time] तां) मूढ (D1 [first time] मौढ्य D2 [first time] मोह [sic]) राजा भवितुमर्हसि

24 T2 om 24 (cf v l 22) —^{a}) D4 7 [S]थ नृपति (for नृपतिना) —^{b}) N2 B3 सर्वे D7 रामे (for रामो) —^{cd}) Dt1 (also) वाक्यमब्रवीत् (for वाक्यकोविद) Ś1 N V1 B D1 2 4 7 M4 पितरं प्रणिपत्येदं प्रत्युवाच कृताञ्जलि —After 24 Ś1 N V1 B D1 2 4 7 M4 ins

814* भवान्पिता गुरुश्चैव राजा भर्ता प्रभुश्च मे ।
दैवतं पूजनीयश्च गरीयान्धर्म एव च ।
भवन्नियोगे स्थातव्य मया राजन्प्रसीद मे ।
न नियन्तयितव्योऽहं भव सत्यप्रतिश्रव ।

[(l 1) N1 V1 D2 4 5 7 गुरु पिता (by transp) M4 गुरु प्रभुश् (for पिता गुरुश्च) D4 राजन् D7 राजा (for चैव) B2 राज्ञ D7 भर्ता (for राजा) D2 गुरुश् (for प्रभुश्) D4 पूज्यश्च त्व प्रसीद मे M4 राजा गात्य प्रियश्च मे (for the post half) —D4 om (hapl) l 2 3 —(l 3) D2 भवन्नियोगात्कर्तव्य (for the prior half) —(l 4) B4 तव (for भव) Ś1 भव सत्यपरिश्रव V1 °प्रतिश्रव D4 °प्रतिश्रवा M4 भवितासि प्रतिश्रवे (for the post half)]

25 T2 om 25^{ab} (cf v l 22) —^{a}) Ś1 N V1 B1 2 D1 2 4 5 7 M4 राजा B4 D5 राजन् (for भवान्) Ś1 N V1 B Dt1 Dd1 Dm1 D1 वर्षसहस्राणुर् M3 वर्षसहस्राणि —^{b}) Ś1 N V1 B D1 2 4-7 M4 भवानेवास्तु न (N2 B1 3 मे) प्रभो (N1 D4 5 7 पुर N2 B प्रभु) —After 25^{ab} Ś1 N V1 B D1 2 4 7 M4 ins

815* यथा त्वया प्रतिज्ञातं कैकेय्यास्तत्तथा कुरु ।
सा चेत्कुर्यादसत्य राज्यमिच्छेयमिच्युत ।
त्रैलोक्यस्यापि राज्यस्य न स कालो भविष्यति ।
श्रुत्वा तु वचनं रामस्यत्यागास्थितो नृप ।
उवाच करुणं वाक्यं बाष्पगद्गदया गिरा । [5]
निश्चितं यदि ते राम मत्प्रियार्थमितो वनम् ।
गन्तु पुरादतः पुत्र ततो गच्छ मया सह ।
न हि त्वया विरहितो राम जीवितुमुत्सहे ।
मया त्वया च रहितो राजास्तु भरत पुर ।
इति ब्रुवाणं नृपतिं रामो वचनमब्रवीत् । [10]
नार्हसि त्वमितो गन्तुं मया सह वनं प्रभो ।
नानुवृत्तिस्त्वया कार्या मम राजन्कथंचन ।
प्रसीद तात धर्मज्ञ योऽनुमन्तुमर्हति नो भवान् ।
सत्यप्रतिज्ञमात्मानं कर्तुमर्हसि मानद ।
स्वधर्मं स्मारयामि त्वां राजन्नोपदिशामि ते । [15]
स्वधर्मेणोऽद्य मत्स्नेहात्त्यक्तुं न त्वमर्हसि ।
एवमुक्तो दशरथो रामं वचनमब्रवीत् ।
कीर्तिमायुर्बलं शौर्यं धर्मं चाप्नुहि शाश्वतम् ।

[(l 1) D4 7 तु M4 स (for तत्) —(l 2) B4 D4 5 7 च M4 चे (for चेत्) B3 कुर्या (for कुर्या) M4 अनृते (for °तं) —(l 3) Ś1 D6 तत्काले B3 सतामो (sic) (for स कालो) —(l 4) B1 तद् (for तु) N1 V1 D1 2 4 5 7 M4 राममेव महान्नृपः (D4 तं) (for the prior half) Ś1 D6 सत्यपाशगतो N2 °श्रितो N2 B2 D3 °श्रिता V1 °शासितो B3 °शासितो B4 °शासितो D2 4 सत्याशे स्थितो (for °स्थितो) —(l 6) B4 निश्चय (for °तं) D2 गतो (for इतो) —(l 7) B1 पुत्रान्वित B4 प्रवासित D1 8 पुरोहित D4 7 पुरान्न (for पुरादित) —(l 8) V1 D1 8 त्वया विरहित राम (for the prior half) V1 D1 2 नाह (for राम) B2 जीवितु चाद्य मुत्सहे (for the post half) —(l 9) N1 B1 D4 5 7 transp मया and त्वया N2 B 4 D1 8 च रहितो B2 D2 4 7 विरहितो (B1 °तो) (for च रहितो) D4 7 हि D4 तु (for [अ]स्तु) —(l 10) D7 पितर (for नृपति) D4 reads वचन in marg —D5 om l 11 12 —(l 11) N1 नार्हसे D4 7 विभो —(l 13) N1 तात V1 D1 2 4 5 M4 राजन् (for तात) V1 भोक्तुम् Ś1 N2 V1 B1 D1 2 4 7 अर्हसि B1 4 D4 5 7 मो (for नो) —After l 13 B3 ins

815(A)* सत्यश्च रक्षितु धर्मं पुत्रो नो भवेत् ।

—(l 14) D7 सत्यप्रतिज्ञा (for सत्यप्रतिज्ञम्) D4 7 दूरेत्वे (for आत्मान) D4 तत्र प्रतिज्ञा नृपते (for the prior half) D4 (after corr) तर्तुम् (for कर्तुम्) —(l 15) D7 M4 स्वा (for त्वा) V1 [उ]पदिशामि ते —(l 16) D7 स्वधर्मानाथ M1 स्वभावतोऽद्य (for स्वधर्मेणोऽद्य) B3 स्नेहात् (for मत्स्नेहात्) V1 स्वधर्मतो मैस्नेहाद्वा (sic) (for the prior half) V1 B4 4 न त्व चलितुम् V1 धर्मं न त्वम् (subm) B1 4 चलितुं न त्वम् D4 च्यवितुं च त्वम् D4 व्यवितुं त्वम् D7 च्यावितुं न त्वम्

श्रेयसे वृद्धये तात पुनरागमनाय च ।
गच्छस्वारिष्टमव्यग्रः पन्थानमकुतोभयम् ॥ २६
अद्य त्विदानीं रजनीं पुत्र मा गच्छ सर्वथा ।
मातरं मां च संपश्यन्वसेमामद्य शर्वरीम् ।
तर्पितः सर्वकामैस्त्वं श्वः काले साधयिष्यसि ॥ २७

अथ रामस्तथा श्रुत्वा पितुरार्तस्य भाषितम् ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा दीनो वचनमब्रवीत् ॥ २८

G 2 35 40
B 2 34 39
L 2 38 40

(for क्वचित् न त्वम्) —(l. 16) V₂ D₂ दीर्घ V₁ धर्म्यं V₃ D₅ मातुरि, M₄ आतुरि (for नातुरि)]

—Ś₁ Ñ V₂ B D₁ ₃ ₄–₇ M₄ om. 25ᶜᵈ —ᵈ) Dg₁ Dd₁ Dm₁ T₁ ₂ M₃ कार्येषु (for कार्ये) Dd₁ T₂ त्वयानुग, T₁ M₅ त्वमानुग (for त्वयानुगम्) ✠ Cm. कार्येत्वमानुग इति पाठ । ✠ Dt₁ Ct न मे राज्यस्य कांक्षिता —After 25 Dg₁ Dt₁ Dd₁ Dm₁ T G M₁–₃ ins.

816* तत्र पश्य च वत्सचि वनवासा विहृत्य ते ।
पुनः पादौ ग्रहीष्यामि प्रतिज्ञान्ते नराधिप ।
तदृष्टात्तं प्रियं पुत्र सत्यपाशेन संयतं ।
कैकय्या चोद्यमानस्तु मिथ्यो राज्ञा समर्थयीत् ।

[(l. 1) G₃ वनवास —(l. 2) Dg₁ Dm₁ M₃ ग्रहीष्यति —(l. 3) Dg₁ हरित, Dt₁ Dd₁ Dm₁ M₃ सुतं (for संयत) —(l. 4) M₃ रावत् (for राजा तत्)]

26 ᵃ) Ś₁ Ñ B D₁–₇ वचसो, V₃ D₁ ₃ वचसे, Dm₁ M₃ प्रेयसो (for श्रेयसे) Ś₁ Ñ B D₁–₇ M₄ भूय, V₁ D₁ ₃ चैव (for तात) —ᶜ) ✠ Ct. गच्छस्वैत्यार्थम् । ✠ Dg₁ अस्वग्र, Dm₁ T₂ M₃ अव्यग्रो, Ct as in text (for अव्यग्र) —For 26ᶜᵈ, Ś₁ Ñ V₁ B D₁ ₃ ₄–₇ M₄ subst.

817* अरिह गच्छ पन्थानं मत्सत्यं परिपालयन् ।

[Ñ₁ गच्छायथा (sic) (for गच्छ च वाने) V₃ स्वातन्त्र्यं B₁ साम्यं (for धामर्व) V₁ B₂ परिपालय M₄ पुत्र पाल्य (for परिपालयन्)]

—After 26 Dg₁ Dt₁ Dd₁ Dm₁ T G M₁–₃ ins.

818* न हि सत्यात्मनस्तात धर्माभिमनसस्तव ।
विनिवर्तयितुं बुद्धिः शक्यते रघुनन्दन ।

[(l. 1) M₃ धर्माभिमतस्य —(l. 2) Dt₁ विनिवर्तयितुं Dm₁ न निवर्तयितुं]

27 D₁ ₃ ₇ om. 27ᵃ —ᵃᵇ) Dg₁ सर्वदा —After 27ᵃᵇ Dg₁ Dt₁ Dd₁ Dm₁ T G M₁–₃ ins.

819* एकाहं दर्शनेनापि साधु तावच्चरस्वहम् ।

[Dg₁ T G₁ M₁ ₃ चराम (for चारे) ✠ Cm. L. च हेत्यर्थः]

—ᵉ) D₁ तु (for त्वं) —ᶠ) Dt₁ Dd₁ T₂ M₁ च काल्ये (Dm₁ after corr. कल्ये) D₄ ₇ कल्ये च ; D₃ काले च (by transp.) G₃ च काले (for च काले) —For 27, Ś₁ Ñ V₁ B D₁ ₃ ₄ M₄ subst.

820* इमां तु शर्वरीमेकामिह त्वं वस्तुमर्हसि ।
अद्य पुत्रेण मया सार्धं भोगानिष्टान्समर्थ च ।
समाश्वास्य सुहृदो भ्रातॄन् मातरं च गमिष्यसि ।

[(l. 1) D₅ वसतिं (for वस्तुमिह) —(l. 2) V₃ पुत्र (for पुत्रेण) V₁ D₁ ₃ M₄ भोगानुकान्, B₁ भोगान्ते (for भोगानिष्टान्) Ñ₂ B₃ (marg. also as above) ₄ भोगा(Ñ₂ °गा)नि विविधानि च —(l. 3) B₁ ₄ M₄ मानाथा(M₄ °थ)स्य Ñ₂ B₃ ₄ M₄ सु(Ñ₂ M₄ च)हृदो V₁ D₁ ₃ च सुहृदो, D₄ च सुहृदो (for सुहृदो) Ś₁ D₅ वे (for च) V₁ D₁ ₃ मां च यास्यसि (for च गमिष्यसि)]

—After 27, Dg₁ Dt₁ Dd₁ Dm₁ T G M₁–₃ ins.

821* दुष्करं क्रियते पुत्र सर्वथा राघव त्वया ।
मत्प्रियार्थं प्रियांस्त्यक्त्वा यद्यासि विजनं वनम् ।
न चैतन्मे प्रियं पुत्र शपे सत्येन राघव ।
छन्नया चलितस्त्वस्मि स्त्रिया छन्नाग्निकल्पया ।
वञ्चना या तु लब्धा मे तां त्वं निस्तर्तुमिच्छसि । [5]
अनया वृत्तसाधिन्या कैकेय्याभिप्रचोदित ।
न चैतदाश्चर्यतमं यस्त्वं ज्येष्ठः सुतो मम ।
अपानृतकथं पुत्र पितरं कर्तुमिच्छसि ।

[(l. 1) G₂ राघवम् Dt₁ क्रिय (for त्वया) —(l. 2) Dt₁ त्यक्त्वा हि मत्प्रियार्थं तु वनवासमुपाश्रित —(l. 3) Dt₁ पुत्र —(l. 4) M₁ छन्नया D₅ चलितास्मि T₁ चलितोऽस्मि T₂ चलितस्त्व, G₁–₃ चलिता(G₁ °त)स्मि (for चलितस्त्वस्मि) ✠ Cg. (सुहित इति) पाठान्तरे तु अधिक इत्यर्थः । ✠ Dt₁ Dd₁ सत्याग्नि —(l. 5) G₂ ₃ वञ्चना (for वञ्चना) —(l. 6) Dg₁ वृत्तसाधिन्या, G₁ वृत्तशालिन्या G₂ वृत्तवर्तिन्या Cm. g t as in text (for वृत्त साधिन्या) —(l. 7) Dg₁ Dd₁ T G₁ ₂ M₃ यत् (for यत्) Dg₁ M₃ ज्येष्ठ (for ज्येष्ठः) —(l. 8) Dg₁ मां पि Dt₁ वचाऽपि (for पितरं)]

28 ᵃ) Dt₁ Dd₁ Dm₁ D₄ ₅ ₇ T₂ तदा (for तथा) Ś₁ Ñ V₁ B D₁ ₃ ₄ M₄ इति रामो वच श्रुत्वा —ᵇ) B₁ वाक्यपद (for आर्तस्य) Ś₁ Ñ B D₁ ₃ धीमत, V₁ D₁ भाष(V₁ °षि)त, T₁ भाषितुं (sic) (for भाषितम्) —ᶜ) M₁ लक्ष्मणेन —For 28ᶜᵈ, Ś₁ Ñ V₁ B D₁ ₃ ₄ M₄ subst.

822* उवाच प्राञ्जलिर्भूत्वा राजानं शोकविह्वलम् ।
मधुराक्षरं पुत्रं भूयो मातुर्वाक्यं तु संस्मरन् ।

[V₁ D₁ ₃ ₄ ₅ M₄ om. l. 1 —(l. 1) B₂ °विह्वलम् —(l. 2) Ñ₁ illeg. from मु up to पुत्र V₁ संस्मरन्तं (for संस्मरन्) Ś₁ D₅ नित्यं, V₂ नत्वं च पुत्र, D₃ मातुः पुत्र (for °मातुर्वाक्यं तु). Ñ₁ भूयो V₁ D₁ ₃ तु D₄ M₄ तथापि (for तथा) D₁ ₃ ₄ ₅ तत्(D₅ °त्व)स्व(D₃ °स्य) तुतो च न धर्म देव(D₁ ₃ ₄ ₅)-मार्ग(D₅ °र्गः)]

G. 2. 35. 41
B. 2. 34. 40
L. 2. 35. 41

प्राप्स्यामि यानद्य गुणान्को मे श्वस्तान्प्रदास्यति ।
अपक्रमणमेवातः सर्वकामैरहं वृणे ॥ २९

इयं सराष्ट्रा सजना धनधान्यसमाकुला ।
मया विसृष्टा वसुधा भरताय प्रदीयताम् ॥ ३०

अपगच्छतु ते दुःखं मा भूर्बाष्पपरिप्लुतः ।
न हि क्षुभ्यति दुर्धर्षः समुद्रः सरितां पतिः ॥ ३१

नैवाहं राज्यमिच्छामि न सुखं न च मैथिलीम् ।
त्वामहं सत्यमिच्छामि नानृतं पुरुषर्षभ ॥ ३२

---

29 ^{a}) Ś1 Ñ V1 B D1.2.8 M4 यानद्य भोगान्प्राप्स्या (D8 °प्नो)मि. —^{b}) Ñ1 D2 यो मे स्वस्तान्; V1 भो भवान्वान्; D3 कश्चैव तान्; D2 का मे श्वस्तान्; M4 यो मे परतान् (by transp.) (for को मे श्वस्तान्). Dm1 को श्वस्तान्प्रतिदास्यति. —^{c}) D4.7 [अ]थ; D5 [आ]थ; T3 [अ]थ (for [अ]त·). —For 29^{cd}, Ś1 Ñ V1 B D1.2.8 M4 subst.:

823* उपक्रमणमेवाहं वृणोमि न विचिंतितुम् ।

[B1 वृणोमि (sic). Ñ B1.3.4 निवर्तनं. V1 M4 रोचये न विस्मन्; D1 रोचये वनुभाविप; D2 रोचये न विन्ये (for the post. half).]

30 ^{a}) T3 सराष्ट्र; G1 सुराष्ट्रा (for सराष्ट्रा). Dt1 स्वजना (for सजना). —For 30^{ab}, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4–7 M4 subst.:

824* धनरत्नचिता भूमिरियं सद्रूपसंचया ।

[Ñ1 B2 धनरत्नाचिता, V1 पुनरत्नहिता, B1.4 °रत्नान्विता, D3 धनवनचिता, D1 सुधान्यविचिता, D2 इय रत्नस्ती (for धनरत्नचिता). D2 तथा (for इयं). M4 साधना (for -संचया) D1.5.7 इयं सधान्या सधना सराष्ट्रामुपचया.]

—^{c}) D4.5 G M1–3 निसृष्टा; D7 [अ]तिसृष्टा; Cg as in text (for विसृष्टा). Ś1 Ñ V1 B D1.2.4 M4 सहस्रपश्वरथ (V1 D1 M4 पुरः; D2 पुरा)ग्रामा. —After 30, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4–7 M4 ins.:

825* त्यजेयं दयितान्प्राणानिष्टान्भोगान्धनानि च ।
भवन्तमनृतं कर्तुं न विच्छेय कथंचन ।

[(l. 1) Ñ1 मृषे (for प्राणान्). Ñ1 प्राणानिष्टान्; B1 इष्टान्भोग (for इष्टान्भोगान्). D4.5.7 अपि त्यजेय सीतां च यथा (D7 °था)न्यदपि मे धन —D4.5.7 om. l. 2 —(l. 2) B1 अनृत (for अनृतं). D1 नन्विच्छेय, D3 अन्वेच्छेय (for न विच्छेय). Ś1 D1 कदाचन B3 नहीच्छेय कथचन (also कदाचन) (for the post. half)]

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins. after 30, Ñ1 cont. l. 7 and 8, D4.5.7 cont l. 1, 7 and 8, after 825*:

826* वनवासकृता बुद्धिर्न च मेऽद्य चलिष्यति ।
यस्तुष्टेन वरो दत्तः कैकेय्यै वरद त्वया ।
दीयतां निखिलेनैव सत्यस्त्वं भव पार्थिव ।
अहं निदेशं भवतो यथोक्तमनुपालयन् ।
चतुर्दश समा वत्स्ये वने वनचरैः सह । [5]
मा विमर्शो वसुमती भरताय प्रदीयताम् ।
न हि मे काङ्क्षितं राज्यं सुखमात्मनि वा प्रियम् ।
यथा निदेशं कर्तुं वै तवैव रघुनन्दन ।

[T3 om. (hapl.) l. 1-6 —(l. 1) D4.5.7 -कृतां बुद्धिं (for -कृता बुद्धिर्). D4.5.7 न त्वयोपमरं शृणु (for the post. half). —(l. 2) Dt1 तु तुष्टे (for तुष्टेन). —(l. 4) Dm1 सोऽहं, Cm as above (for अहं). —Ñ1 illeg. for l. 7. —(l. 7) D4.5.7 काङ्क्षितायापरः; M3 च मे काङ्क्षितं (for हि मे काङ्क्षितं). D4 राजन् (for राज्यं). D4.5.7 सुखानीमानि च (D5 न:) प्रियं (for the post. half). —(l. 8) Ñ1 मे; D4.5.7 ते (for वै). D4.7 त्वया मे; D5 त्वयापि (for तवैव).]

31 ^{a}) D7 अथ गच्छतु (for अपगच्छतु). B1 सर्वं (for दुःखं) —^{b}) T3 G2 M1–3 मा भूद्. T3 G1.3 M3 बाष्पपरिप्लुति (G1 °त). Ś1 Ñ V1 B D1.2.4–7 M4 नृपते (V1 तत पत्) म(D1 त्व)द्वियोगजं. —V1 om. 31^{c}–32. —For 31^{cd}, Ś1 Ñ B D1.2.4–7 M4 subst.:

827* क्षुभ्यन्ति त्वद्विधा नैव साधवः सागरोपमाः ।

[Ś1 D6 नैव. Ñ1 D1.2.4.5.7 M4 न क्षुभ्यन्ति (M4 °ते) त्वद्विधा हि (for the prior half). D7 सागरोपमाः.]

32 V1 om. 32 (cf. v.l. 31). —^{a}) Ś1 Ñ1 B1–3 D4.6.7 न राज्यप्राप्तिम्; Ñ2 B4 D1.2.5 M4 न राज्यं प्राप्नुयां (B4 °प्तम्) (for नैवाहं राज्यम्) —^{b}) Dt1 मैथिलीं (for मैथिलीम्) Ś1 Ñ B D1.2.4–7 M4 न सुखानि महीपते. —After 32^{ab}, Ñ1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4.5.7 T G M1–3 ins.:

828* नैव सर्वानिमान्कामान्न स्वर्गं न च जीवितम् ।

[Dd1 T1.2 G3 M1 लोकान्, Dm1 लोमान् (sic) (for कामान्). Ñ1 D4.5.7 नैव सर्वाणि रत्नानि (for the prior half). Dt1 om. first न (sandhi). Ñ1 सुखं न, D4 स्वर्गं न, D5 स्वर्गानि (for स्वर्गं न). G2.3 M1.2 नैव (for न च). M3 न स्वर्गं न पुनर्मही (for the post. half).]

—^{c}) T3 कर्तुम् (for सत्यम्) —^{d}) Dt1 पुरुषर्षभः (sic). —For 32^{cd}, Ś1 Ñ B D1.2.4–7 M4 subst.:

829* त्वत्प्रतिज्ञातमिच्छामि कर्तुं सत्यं प्रशाधि माम् ।

[B3 सत्यप्रतिज्ञाम् (for त्वत्प्रतिज्ञातम्). D1.5.7 त्वत्प्रतिज्ञां वनगतां, D2 त्वत्प्रतिज्ञां नो (with hiatus) अनृतां, D4 त्वत्प्रतिज्ञां तु गमने, M4 न वै प्रतिज्ञामनृता (for the prior half). Ś1 D6 transp. कर्तुं and सत्य. Ñ1 illeg. after त्व. B4 तु (for प्र-). D1.2.4.5.7 M4 कर्तुमिच्छामि शाधि मां (for the post. half).]
—Then all cont.

830* अनुजानीहि मां शीघ्रं वनवासकृतोद्यमम् ।
अनुमन्ये परं मन्ये त्वत्सत्यपरिपालनम् ।

पुरं च राष्ट्रं च मही च केवला
मया निसृष्टा भरताय दीयताम् ।
अहं निदेशं भवतोऽनुपालय-
न्वनं गमिष्यामि चिराय सेवितुम् ॥ ३३

मया निसृष्टां भरतो महीमिमां
सशैलखण्डां सपुरां सकाननाम् ।
शिवां सुसीमामनुशास्तु केवलं
त्वया यदुक्तं नृपते तथास्तु तत् ॥ ३४

न मे तथा पार्थिव धीयते मनो
महत्सु कामेषु न चात्मनः प्रिये ।
यथा निदेशे तव शिष्टसंमते
व्यपैतु दुःखं तव मत्कृतेऽनघ ॥ ३५

तदद्य नैवानघ राज्यमव्ययं
न सर्वकामान्न सुखं न मैथिलीम् ।
न जीवितं त्वामनृतेन योजय-
न्वृणीय सत्यं व्रतमस्तु ते तथा ॥ ३६

G. 2. 35. 30
B. 2. 34. 38
L. 2. 38. 30

[(l 1) Ds₂ क्षिप्र (for दीप) —(l 2) B₁ तद् B₃ त्त (sic) (for तद्) Ś₁ प्रतिपाल्य, D₇ प्रतिपाल्ये]

—After 32 Dg₁ Dt₁ Dd₁ Dm₁ T G M₁₋₅ ins

831* प्रत्यक्ष तव सत्येन सुकृतेन च ते शपे ।
न च शक्य मया तात स्थातु क्षणमपि प्रभो ।
स शोक धारयस्वैम न हि मेऽस्ति विपर्यय ।
अर्थितो ह्यस्मि कैकेय्या वन गच्छेति राघव ।
मया चोक्त व्रजामीति तत्सत्यमनुपालये । [5]
मा चोत्कण्ठा कृथा देव वने रस्यामहे वयम् ।
प्रशान्तहरिणाकीर्णे नानाशकुनिनादिते ।
पिता हि दैवत तात देवतानामपि स्मृतम् ।
तस्माद्दैवतमित्येव करिष्यामि पितुर्वच ।
चतुर्दशसु वर्षेषु गतेषु नरसत्तम । [10]
पुनर्द्रक्ष्यसि मा प्राप्त सताशोऽय विमुच्यताम् ।
येन सतम्भनीयोऽय सर्वो बाष्पकलो जन ।
स त्व पुरुषशार्दूल किमर्थ विक्रियां गत ।

{(l 2) Dg₁ तु (for च) —(l 3) Dg₁ त (for स) Dg₁ धारयस्वैन T₃ धारयिष्यानि (for धारयस्वैम) —(l 4) T₁ damaged for ति स —(l 6) G₂ मा चोत्कठां (as above) G₁ M₂ धीर, M₃ राजन् (for देव) Dg₁ मचोत्कठा कृता देव (for the prior half) —(l 7) Dg₁ -हरिणाकीर्णे M₂ -कुणानि (metathesis) K(ed) शकुन (for शकुनि) —(l 8) Dg₁ G₂ M₃ दैवतानाम् T₃ स्मृत —(l 10) Dt₁ चतुर्दशेषु G₂ नृपसत्तम —(l 11) T₃ त नाशो (for सताशो) —(l 12) Dg₁ बाष्पगतो Dd₁ बाष्पकुलो (sic) T₂ **कलो (damaged) M₁ बाष्पगतो (for बाष्पकलो)]

33 ᵃ) Dg₁ G₁ मही (for मही) Dg₁ च वत्सला, T₁ ₂ G₁ ₂ सकानना (for च केवला) Ś₁ Ñ V₁ B D₄ इमा (V₁ °मा) सराष्ट्रा, (B₄ °ला) सपुरा च मेदिनी, D₁ ₂ ₄ ₆ ₇ M₄ इमा सराष्ट्रा सपुरा च मेदिनी —ᵇ) Ś₁ Ñ₂ B₁ Dg₁ Dt₁ Dd₁ D₆ T₁ ₂ निसृष्टा(Dg₁ °ष्टो), Ñ₁ B₂ ₄ D₇ [म]तिसृष्टा (D₇ °ष्टो), B₃ [म]भिसृष्टा, D₃ ₂ निसृष्टो (for निसृष्टा) Cg मया निसृष्टं पुर च दीयतां मया निसृष्ट राज्य च दीयतामिति प्रत्येकमन्वय ᶜ) T₁ *दशाय (damaged) D₄ ₁ देहि मा (for दीयताम्) D₁ ₂ M₄ दयान्, M₄ °हि)मह्यं भरतोनुशासता (D₁ °शासन, M₄ °शास्तु वै) —ᶜ) Ś₁ Ñ V₁ B D₁ ₂ ₃ M₄ च(D₁ ₂ M₄ तु) त्वया (for निदेशं) V₁ भरतो (sic) (for भवतो) M₃ [S]नुपाल्य (for ऽनुपालयन्) —ᵈ) D₇ प्रयास्यामि (for गमिष्यामि) Ś₁ Ñ B₁ ₃ D₁ ₄₋₇ M₄ तपो (D₆ °तो) निषेवितु, V₁ B₂ ₄ तपोनुसेवितु(B₄ °तु) T₃ चिराय जीवितु (for चिराय सेवितुम्)

34 M₄ om 34–37 —ᵃ) Ś₁ Ñ₁ V₁ B₂ Dg₁ Dt₁ Dd₁ Dm₁ D₆ T₁ ₂ G₂ निसृष्टा, Ñ₂ B₁ ₃ [अ]भिसृष्टा(Ñ₂ °ष्टो) B₄ D₇ [अ]तिसृष्टा (for निसृष्टा) T₃ म**म् (for महीम्) D₁ ₂ मयातिसृष्टा भरताय मेदिनी —ᵇ) Ś₁ D₆ सवनशैलां, Ñ₂ V₁ B सवनशैलाः, T G M₁₋₅ सशैलपद्मां (for सशैलखण्डां) B₁ सपुरीं, G₁ सपुर B₄ सपुरीं सकानना, Dt₁ सपुरोपकानना D₁ ₂ चिराय राजा भरतोनुशासता —ᶜ) Ñ₁ Dt₁ शिवास्तु सीमाम् (Dt₁ °मासु) V₁ शिवा ससीमाम्, B₁ सीमा स्वसीमाम्, D₆ सर्वां सुसीमाम् D₇ सर्वांसु सीमाम् (for शिवां सुसीमाम्) Ś₁ Ñ V₁ B D₁₋₇ वीर्यवान् (Ñ V₁ B₁ ₃ °वान्), T₃ कवरा (for केवलं) D₁ सुखी सराज्य स पृथुक वीर्यवान्, D₂ सुखी च राज्यं * भुनक्तु वीर्यवान् —ᵈ) D₁ ₂ यथोक्त D₂ तथा सुखं T₃ तदास्तु तत् (for तथास्तु तत्)

35 M₄ om 35 (cf v l 34) —ᵃ) Ś₁ Ñ V₁ B D₁ ₂ ₃ transp न मे and तथा Dg₁ Dt₁ Dd₁ Dm₁ T₁ G₃ Ct ध्रियते, G₁ ह्रीयते, Cm g as in text (for धीयते) —ᵇ) M₃ कालेषु (for कामेषु) T₁ ₂ प्रिये (for प्रिये) Ś₁ Ñ V₁ B D₁ ₂ ₄₋₇ महत्स्वपि प्रीति(V₁ महत्सु धीमत्सु)सुखेषु (B₁ °सु)वर्तितु(D₆ °त) —ᶜ) V₁ Dd₁ तथा, T₃ यत्र (for यथा) T₃ निष्ठ (sic) (for शिष्ट) —ᵈ) Ś₁ B₁ ₃ Dg₁ Dt₁ Dd₁ Dm₁ D₁ ₂ M₃ व्यपेतु D₃ व्यपैति (sic) G₃ व्यपेत (for व्यपैतु) B₄ om दुःखं Ś₁ Ñ V₁ B D₁ ₂ ₄₋₇ म(B₄ त्व)द्वियोगज (for मत्कृतेऽनघ)

36 M₄ om 36 (cf v l 34) B₃ reads 36ᵃᵈ in marg —ᵃ) Ś₁ Ñ V₁ B D₁ ₂ ₄ ₇ इदं हि(B₂ ₄ न, D₁ तु) D₆ अहं हि, T₃ तद*य (sic) (for तदद्य) V₁ नवानघम, B₁ नैवानघ (sic) B₂ ₄ D₁ ₂ चैवानघ, D₁ ₃ ₇ नेवाघ न (for नैवानघ) G₃ illeg from रा up to स in ᵇ —ᵇ) Dg₁ Dt₁ Dd₁ Dm₁ T G₂ ₃ M₁ वसुधा, M₂ ₃ न सुखान् (for न सुखं)
]

G 2 35 51
B 2 34 59
L 2 5१ 5१

फलानि मूलानि च भक्षयन्वने
गिरींश्च पश्यन्सरितः सरांसि च । –
वनं प्रविश्यैव विचित्रपादपं
सुखी भविष्यामि तवास्तु निर्वृतिः ॥ ३७

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे एकत्रिंशः सर्गः ॥ ३१ ॥

G1 च (for न) Ś1 Ñ V1 B D1.2.3-7 मे चापि भोक्ताऽ(Ś1 °नि, B1 °त्तु, D4 °मान् [subm]) सुखानि(B2 °त्तु) कानने —[c]) B2.4 Dg1 D6(before corr as in text).7 T3 न जीवितु, Dt1 न चिंति* D2 तज्जीवित (for न जीवित) D7 याम् (for त्वाम्) Ñ1 V1 अनृते नियोज्य D1.3.6 अनृते नि (D1 नि)योजयन् (for अनृतेन योजयद्) —[d]) T3 वृणेष्व, G2 M1 वृणोस्तु, M2 क्षणोसि (sic) (for वृणीष्व) Dg1 reads from ह्य up to तथा in marg G3 तदा (for तथा) Ś1 Ñ V1 B D1.2.6.7 वृणोसि राजन्सुकृतेन ते शपे

37 M4 om 37 (cf v l 34) —[b]) D2 गिरीन्स1 D6 गिरिं स (for गिरींश्च) B1 सरित (for सरित) —[c]) J1 विचि∗∗∗प (damaged) D1.7 वनप्रदेशाश्च विचित्रपाद पान् —[d]) D1.2 भवाय निर्वृत (for तवास्तु निर्वृति) —For 37[cd], Ś1 Ñ V1 B D1.2.3 subst

832* वने निवत्स्यामि सुखी गतज्वरो
व्यपैतु दुःख तव मन्निमित्तजम् ।

[(1 1) D2 transp वने and सुखी D1 सुखेन वत्स्यामि वने गतज्वरो —(1 2) Cf 35[d] Ś1 Ñ1 B1 D2.4 व्यपैतु Ś1 मन्निमित्तक]

—After 37, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

833* एवं स राजा व्यसनाभिपन्न
शोकेन दुःखेन च ताम्यमान ।
आलिङ्ग्य पुत्रं सुविनष्टसंज्ञो
मोहं गतो नैव चिचेष्ट किंचित् ।
दुःखार्तास्तत्र सहसा तु समेता [5]
सा वर्जयित्वा नरेन्द्रपत्नीम् ।
रुदन्सुमन्त्रोऽपि जगाम मूर्छां
हाहाकृत तत्र बभूव सर्वम् ।

[(1 2) Dt1 Dd1 Dm1 तापेन (for शोकेन) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 पीड्यमान (for ताम्यमान) —(1 3) Dt1 सुविश्ट T3 म विनष्ट (for सुविनष्ट) —(1 4) Dt1 Dd1 Dm1 मूर्ति (for मोह) Dg1 Dt1 T3 G1.3 M3 विचेष्ट Dd1 T2 विचष्ट (sic) T1 G2 विचष्ट (for विचेष्ट) —(1 5) Dg1 T3 सतस्ता रुद् Dt1 Dd1 Dm1 समस्ता रुद्, G1 M1 ततस्त रुद् (for तत सहसा तु)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ B3 D1.7 दशरथ समाश्वासनम्(Ś1 D6 °नं, D1.7 °न) V1 D1.2 रामवाक्यं, B1.2.4 दशरथाश्वासनं, D3 दशरथव्यवगमने रामवाक्य —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 D4 om Ś1 D1 38 Ñ2 B1.2.4 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 34 V1 36 D3 33 D2 91, D1.7 39 D6 42 M4 35 —After colophon D6 G M1.2 conclude with श्री(D6 om)रामाय नम, T3 श्रीरामचन्द्राय नम.

३२

ततः सुमन्त्रमैक्ष्वाकः पीडितोऽत्र प्रतिज्ञया ।
सबाष्पमतिनिःश्वस्य जगादेदं पुनः पुनः ॥ १

सूत रत्नसुसंपूर्णा चतुर्विधबला चमूः ।
राघवस्यानुयात्रार्थं क्षिप्रं प्रतिविधीयताम् ॥ २

रूपाजीवाश्च वादिन्यो वणिजश्च महाधनाः ।
शोभयन्तु कुमारस्य वाहिनीं सुप्रसारिताः ॥ ३

ये चैनमुपजीवन्ति रमते यैश्च वीर्यतः ।
तेषां बहुविधं दत्त्वा तानप्यत्र नियोजय ॥ ४

निघ्नन्मृगान्कुञ्जरांश्च पिबंश्चारण्यकं मधु ।
नदीश्च विविधाः पश्यन्न राज्यं संस्मरिष्यति ॥ ५

G 2. 36. 6
B 2. 36. 6
L 2. 39. 6

32

☞ D1 missing Sarga 32 (cf. v. l. 2. 12–32). Before Sarga 32 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins. a passage given in App. I, No. (24). Dm1 begins with ॐ.

1. a) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4–7 M3 नृपति (for ऐक्ष्वाक) —b) Ś1 Ñ B2 सु, V1 D1–4 D5.6–7 M3 सु, Dg1 सु (for अत्र) —c) Dt1 Dd1 T G1.2 M1.2 मतिनिःश्वस्य, G3 इति निःश्वस्य —d) Dm1 T2 [पु]नः G1.2 M1.2 [प]नः Cm (as in text) (for [पु]नः) Dd1 Dm1 T1.2 G M1.2 वच (for second पुन) —For 1cd Ś1 Ñ V1 B D1.2.4–7 M3 subst.:

834* दीर्घमुष्णं च निःश्वस्य शशाङ्कमिव सन्निभम् ।

[Ś1 B2 च निःश्वस्य Ñ1 च निश्वस्य B3 निःश्वस्य, Ñ2 V1 B1 शशाङ्क D3 [illegible] V1 D1.2 M3 सुनि[illegible] (V1 °नं) (for सन्निभम्) D1 शशाङ्क [illegible] (for the post. half).]

2. a) Dt1 रत्नसंपूर्णा —For 2cd Ś1 Ñ V1 B D1.2.4–7 M3 subst.:

835* चतुरङ्गबलं भूरि त्वया [illegible] ।

[Ś1 V1 D1.2 [illegible] M3 [illegible] (sic) Ś1 D1 [illegible] V1 [illegible] V1 D1.2.4–7 M3 [illegible] (D1 [illegible]) (D1.7 [illegible]) [illegible] (for the post. half).]

—c) B1 [illegible] —d) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4–7 M3 [illegible] D1 °[illegible] D1 [illegible].

3. a) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4–7 M3 [illegible] D1 D1 Cm [illegible] D1 [illegible] Ck as in text (for वादिन्यो) D1 [illegible] —b) Ś1 Ñ B D1 [illegible] V1 D1.2.4.5 M3 [illegible] D1 [illegible] —c) Ś1 Ñ V1 D1.2.4 M3 [illegible] —d) Dg1 [illegible] Dt1 G1 [illegible] G1 [illegible] Cm as in text. Ck [illegible] Ś1 Ñ V1 B D1.2.4 M1.2 B1 D1 [illegible] D1 [illegible] (Ś1 [illegible]).

4. a) Dd1 Dm1 G1 M1 [illegible] Cm. °[illegible] (as in text) —d) T1 [illegible] (sic) —For 4 Ś1 Ñ V1 B D1.2.4–7 M3 subst.:

836* सुहृदो येऽनुरक्ताश्च रामं राजीवलोचनम् ।
स चैनमनुगच्छन्तु संविभज्य महाधनैः ।

[(L. 1) D1 (m. also) ये (for ये) —(l. 2) B1 D1 [illegible] D1 [illegible] (for चैन°) B1 [illegible].]

—D1 cont.:

837* यत्नेन [illegible] समेत ।

—D1 further cont., while Ś1 Ñ V1 B D1.2.4–7 M3 cont. after 836*:

838* कोशाध्यक्षाश्च मे सर्वे कोशमादाय सर्वतः ।
गच्छन्त्वनुगच्छन्तु राम राजीवलोचनम् ।

[D1 transp. lines 1 and 2 —(l. 1) V1 B1.2 [illegible] Ś1 D1 [illegible] Ñ1 [illegible] B1 D1 M3 [illegible] (for मे सर्वे) Ñ1 B [illegible] V1 D1.2 [illegible] (for [illegible]) D1.7 [illegible] (for °[illegible]) —Ś1 D1.2 om. l. 2.]

—Thereafter D1 cont. 840*, while D1.2.4 cont. 841*. —After 4, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins. (Ś1 after 835*; D1.2.4 cont. l. 2 only after 841*):

839* [illegible] ।
[illegible] ।

[(l. 1) D1 [illegible] D1 [illegible] D1 [illegible] (for [illegible]) Dt1 Dd1 Dm1 T1 G1 M1.2 Ck [illegible] (for [illegible]).]

5. a) D1.2 मृद्नन् (for निघ्नन्) D1 om. च (sic m.) V1 [illegible] (sic) D1 [illegible] —b) D1 [illegible] (sic) D1 [illegible] (sic) (for पिबन्) M3 [illegible] —c) M3 [illegible] (corrupt) (for नदीश्च) D1.2 [illegible] (for पश्यन्) —d) Dg1 स (for न) Dg1 [illegible] D1 T G M1.2 Ck [illegible] (for राज्यं स) —For 5 Ś1 Ñ V1 B D1.2 M3 subst. D1 cont. after 839*:

840* [illegible] ।
[illegible] ।

[(l. 1) V1 D1.2 [illegible] (D1 °[illegible] D1 °[illegible]) [illegible] B1 [illegible] (for [illegible]) M3 [illegible] (for the prior half) Ś1 D1 [illegible] V1 D1.2 M3 [illegible] (D1 [illegible]) [illegible], B1 [illegible] (for the post. half) —(l. 2) V1 D1.2 [illegible] M3 [illegible] (for the prior half) Ś1 D1 [illegible], Ś1

G 2 36 7
B 2 36 7
L 2 31 7

धान्यकोशश्च यः कश्चिद्धनकोशश्च मामकः ।
तौ राममनुगच्छेतां वसन्तं निर्जने वने ॥ ६

यजन्पुण्येषु देशेषु विसृजंश्चाप्तदक्षिणाः ।
ऋषिभिश्च समागम्य प्रवत्स्यति सुखं वने ॥ ७

भरतश्च महाबाहुरयोध्यां पालयिष्यति ।
सर्वकामैः पुनः श्रीमान्रामः संसाध्यतामिति ॥ ८

एवं ब्रुवति काकुत्स्थे कैकेय्या भयमागतम् ।
मुखं चाप्यगमच्छोषं स्वरश्चापि न्यरुध्यत ॥ ९

सा विषण्णा च संत्रस्ता कैकेयी वाक्यमब्रवीत् ।
राज्यं गतजनं साधो पीतमण्डां सुरामिव ।
निरास्वाद्यतमं शून्यं भरतो नाभिपत्स्यते ॥ १०

B2 3 D2 भुक्ता राज्य D1 भुक्त्वा राज्य, M1 भुक्त राज्य (for भोक्ता राज्य) B1 1 D2 3 M4 वै (for च)]

—D1 further cont while D1 5 1 cont after 8, 5*

841* ब्राह्मणाश्चैव ये श्रेष्ठा मत्पार्श्वं मम सन्ति ते ।
सुखा मह्या त्वाश्चैव गायनाख्यानशालिनः ।
गन्धर्वाश्चारणाश्चैव वालिका ये च सन्ति मे ।
अनुगच्छन्तु ते सर्वे कुमारस्य प्रहर्षणाः ।

[(l 1) D1 सन्ति (for श्रेष्ठा) D1 सखा D5 सन्ति वै D1 सन्ति ये (for सन्ति ते) —(l 2) D1 महा तुल्या D5 1 महा ह (D1 म)त्या D5 1 नराश्च (for ॰दाश्च) D1 2 गायक (for गायन) D1 5 शीलिन —(l 3) D1 ये वै (for चश) D1 वैतालिका इ सन्ति ये D1 तथा वैतालिका सन्ति (for the post half) —D5 om l 4 —(l 4) D1 त (for ते)]

—Thereafter D1 5 1 read l 2 of 839*

6 [ab]) G1 2 M1 2 transp धान्य and धन Dg1 reads कोषश् in both the places —For 6 Ś1 Ñ V1 B D1 5 4 7 M4 subst :

842* यावन्तो विभव कश्चिद्धान्यद्रव्युपजीवनम् ।
भाण्डागारैश्च तत्सर्वं रामसेवानुगच्छतु ।

[(l 1) Ś1 B2 D6 M4 यावान्यद् (B2 M4 ॰ वे) (for यावन्तो) Ñ1 B2 किंचिद् (for कश्चिद्) V1 M4 धन मेति (M4 ॰मि) B1 यावन्ति D1 5 4 7 धान्य सन्ति, D5 धनमपि (for धान्य द्रवि) —(l 2) V1 [इ]त (for [ए]व)]

7 D1 7 om 7[ab]. —[a]) G1 विसृजन् (sic) M1 चापि (for चाप्त) Ś1 Ñ V1 B D1 5 4 4 M4 दद्य् (D1 ॰दा) द्यानि सर्वेषु विसृजंश्च धनानि मे (Ñ V1 D1 ॰नि च B1 M1 ॰नि वै D1 2 ॰स्यपि) —[c]) D11 [ऋ]षि सार्धम्, Dd1 Dm1 [ऋ]षि संगम्य, D4 5 7 समागच्छेत् (for समागम्य) Ñ1 ऋषिभिस्त्वेभि समागच्छन् —[d]) D1 प्रवासयति, D1 7 प्रवसेयु (D7 ॰ति) D1 प्रविशयति (for प्रवत्स्यति) V1 वने सुखी D4 सुखं वने —For 7[cd], Ś1 Ñ1 V1 B D1 4 M4 subst V1 D1 ins. after 7

843* राज्ये यावत्तमस्ति राज्यधर्मं समन्वयम् ।

[B1 यावत्तं V1 D1 2 M4 राज्यं (D1 ॰स्य सु) ॰न्वयं (for the post half)]

8 [a]) Ś1 Ñ V1 B D1 4 5 7 M4 (स) पुत्रवत्सलम् (for च महाबाहुर्) —[b]) Ñ1 V1 D1 4 D5 4 7 M4 पालयति (D1 ॰यति D7 ॰स्ति) मा B1 पालयिता॰ —[c]) T1 पुर Dg1 Cg मह, T1 एव (for पुन) V1 D1 2 M4 सर्वैर्यथावित्सुखो —[d]) Ś D1 4 D1 5 संसिध्यताम्, D1 7 T1 सपथ्यताम्, Cg as in text Ś1 D4 राम सपत्नां वने V1 B1 D1 M4 राम संसिध्यतामिव (B1 ॰तो वने) Dg1 न राम साध्यतामिति

9 [a]) Dd1 Dm1 इति (for एवं) Dm1 G1 काकुत्स्थ —[b]) Dd1 Dm1 कैकेयी भयमागता Cm as in text —[c]) G1 सुख (sic) Dg1 अप्यागमच्, Dt1 चाप्यगच्छ D11 Dm1 T1 2 G1 2 चाप्यागमच् (G1 ॰च्छ), M1 चाश्य॰ —[d]) Dg1 G1 निरुध्यत Dt1 Dd1 Dm1 Ct व्यरुध्यत M1 (अ)रु॰

—For 9 Ś1 Ñ V1 B D1 3 4-7 M1 subst

844* श्रुत्वैवं दशरथ कैकेयी भयमागता ।
आस्य शुशोष वैवास्या स्वरश्चैव व्यसीदत ।

[(l 1) Ś1 Ñ1 D1 कैकेय्या B1 2 D1 3 4 5 7 कैकेयी V1 आविशद् (for भय॰) —(l 2) Ñ1 D1 शुशोष (for शुशोष) V1 व्यभवत D1 [अ]वसन्नत (sic) (for व्यसीदत)]

10 [a]) Dg1 निर्दीना च Dd1 विषण्णा च (sic) T1 G1 2 M1-3 विषण्णा च (G1 M1 सु) G1 विषण्णैव (for विषण्णा च)

—After 10[a] Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

845* सुखेन परिशुष्यता ।
रामानसेवाभिमुखी

[(l 1) T1 damaged for सुखेन च]

—[c]) Dg1 Dt1 M1 शत्रवे —[d]) M1 वसतिं (for पीतमण्डां) —[e]) G1 M1 निराश्वादतमं, Cr m e as in text —[f]) Dt1 नाभिपद्यत (sic) M1 ॰पत्स्यति —For 10 Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 5 M4 subst

846* सा विषण्णमुखी दीना तथैव राजानमब्रवीत् ।
सर्वकामविनाशाय क्रोधसंरम्भलोचना ।
शून्यमात्मीयं राज्यं पीतमण्डां सुरामिव ।
[illegible]

[(l 1) Ś1 V1 B1 D1 5 [illegible] Ś1 [illegible] Ñ1 D1 5 7 [illegible] V1 [illegible] (for the post half) —(l 2) Ś1 D1 [illegible] Ñ1 D1 5 [illegible] V1 D1 2 M4 [illegible] V1 [illegible] M1 [illegible] [illegible] (for the post half) —(l 3) [illegible] Ś1 D1 [illegible] (for [illegible]) V1 [illegible] D1 [illegible] D1 [illegible]

G 2 36, 21
B 2 36 20
L 2 39, 21

तं दृष्ट्वा नागराः सर्वे क्रुद्धा राजानमब्रुवन् ।
असमञ्जं वृणीष्वैकमस्मान्वा राष्ट्रवर्धन ॥ १६
तानुवाच ततो राजा किंनिमित्तमिदं भयम् ।
ताश्चापि राज्ञा संपृष्टा वाक्यं प्रकृतयोऽब्रुवन् ॥ १७
क्रीडतस्त्वेष नः पुत्रान्बालानुद्भ्रान्तचेतनः ।
सरय्वां प्रक्षिपन्मौर्ख्यादतुलां प्रीतिमश्नुते ॥ १८
स तासां वचनं श्रुत्वा प्रकृतीनां नराधिपः ।
तं तत्याजाहितं पुत्रं तासां प्रियचिकीर्षया ॥ १९
इत्येनमत्यजद्राजा सगरो वै सुधार्मिकः ।
रामः किमकरोत्पापं येनैवमुपरुध्यते ॥ २०

असमञ्जमसादाय (for the prior half) Ś1 Ñ2 B3 D3 दारकाणके V1 D1 2 शिर बालकान् B2(m also as in Ś1) 4 दारकान्श्च (for शिशु दारकान्) —(l 2) Ś1 D6 मत्त्वामानु Ñ2 B3 4 सत्त्वा म(B4 ॰)नु V1 म नयामि, D1 4 शत्त्वभमि (for सत्त्वम्भमि) V1 दौ शैल्यानि (sic) Ś1 Ñ2 B2-4 D6 मं, Ñ1 तु (for न) B4 गुरु]

16 B1 missing (cf v l 12) —a) Ś1 Ñ V1 B3 4 D1 2 4-7 M4 तेन निम(V1 ते नि, D1 नि)शृत्य मुद्गर (Ñ1 D4 6 7 पौरा) —b) Ś1 Ñ2 V1 B2 4 D1 2 4 M4 पौरा (B4 °—) (for क्रुद्धा) B4 om राजानमब्रुवन् Ś1 D6 सगरम् (for राजानम्) D5 अब्रवीत् (sic) —V1 om (hapl) B4 reads in marg from 16c up to 854* —cd) Ś1 Ñ B2 4 D1 2,4-7 M4 असमञ्जमरोके वा सचानाम्ना महीपते

17 B1 missing (cf v l 12) V1 om B4 reads in marg from 17a up to 854* (cf v l 16) —a) Ñ2 B4 ताम् (for तान्) —b) Ś1 D1 1 D1 4-7 किं कारणमिति प्रभु, Ñ B2 किं च पुत्र करोति मे, D2 किं करणीयमिति प्रभु (hypm) M4 किं करोमीति च प्रभु —D2 om 17cd —c) T1 G2 M3 ते चापि, G3 M1 ततश्च (for ताश्चापि) —For 17cd, Ś1 Ñ B2 4 D1 4-7 M4 subst

854* स तदा हर्षिता पौरास्तम राजानमब्रुवन् ।

[Ś1 D1 4-7 M4 तथा (for तदा) D2 भाविता, D4 7 भाविता (for हर्षिता) Ś1 D1 सर्वे पौरा Ñ1 D4 6 7 °रा (for पौरास्तम) D1 M4 शुश्रूर्षामिदमब्रवीत् (for the post half)]

18 B1 missing (cf v l 12) —b) Dg1 बालं कालमान (for बालानुद्भ्रान्त) Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 चेतस, Cg °न (as in text) —c) Dg1 सरय्वां, G3 सरय्वा (for सरय्वां) Dg1 T3 G1 2 M1-3 पातयन्, T1 G1 प्राक्षिपन् —For 18 Ś1 Ñ V1 B2-4 D1 2 4 7 M4 subst

855* पुत्रान्नेव दूरे शालिवारस्माक शिशु दारकान् ।
मत्तैः क्रीडित भावाय सरय्वां क्षिपति स्मयम् ।

[(l 1) V1 न दव, B3 4 D1 तनेव (for नेव) Ś1 D6 सर्व शिशु स दारकान्, V1 D2 4 6 7 M4 अस्माकं बाल(D1 7 M4 दार) कानुपार् (for the post half) —(l 2) Ñ1 मते (sic) D2 मते (for मत्तैः) Ñ2 मत्वा शिर B2 मत्त्वशिरि (च) Ś1 D6 क्रो (for क्रीड) V1 D2 4 6 7 M4 न दृष्टा पुरे(D2 °पुरे, M4 °णे) पुत्र स(D6 न)त्वा शिरेक्षण (V1 °न) स्मयन् [sic] D4 7 दृष्ट्वा, शिरेशिति]

19 B1 missing (cf v l 12) —a) T3 सीताह (sic) (for स तासां) —c) G M1 2 स, M3 स, Ct as in text (for त) —d) Dg1 T1 G3 M3 तेषां (for तासां) —For 19 Ś1 Ñ V1 B2 4 D1 2 4 7 M4 subst

856* इति तेषां वचः श्रुत्वा पौराणां सगरो नृप ।
तत्याज दयितं पुत्रं तेषां स प्रियकाम्यया ।

[(l 1) D5 अथ (for इति) D1 तस्य (sic) (for तेषां) —B4 reads l 2 in marg —(l 2) B1 D4 6 7 वै (for स) V1 D1 2 M4 पौ(D2 पु)राणां हितकाम्यया (for the post half)]

—After 19 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

857* तं याने शीघ्रमारोप्य सभार्यं सपरिच्छदम् ।
यावज्जीवं विवास्योऽयमिति स्वानन्वशासिता ।
सफालपिटक दृष्ट्वा गिरिदुर्गाणि लोलयन् ।
दिश सर्वास्त्वनुचरन्स यथा पापकर्मकृत् ।

[(l 1) G1 सुरक्षार्द —(l 2) T1 विवस्व (sic) (for विवास्यो) Dt1 Dd1 T3 तान् (for स्वान्) —(l 3) ॐ Cm सफालेति । ॐ G1 M1 2 मशन तिम M3 सनाले दिशो D5 [अ]लोकयत्, Dt1 Dd1 Dm1 T3 [अ]लोकयत् G1 2 M1-3 Cg [अ]न्वलोकयत् [G3 °यत्] (for लोलयन्) —(l 4) G1 दिशु (sic) (for दिश)]

20 B1 missing (cf v l 12) —a) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G1 2 M1-3 [प्र]त्यम् (for [प्र]जत्) —For 20 Ś1 Ñ V1 B4 D1 2 4-7 M4 subst

858* भविनीयमैवं नृपति सगरस्त्वगवान्नसुतम् ।
गुणवन्तं सुतं राजा रामं त्यजसि कथम् ।

[(l 1) Prior half hypm B4 भविनीयं (for भ°त्त° मैवं) M1 भवितुं समय राजा (for the prior half) —(l 2) Ñ1 त्यजस्व हि Ñ1 B1 त्यजसे (for त्यजसि) M4 कथं पुत्रम् (by transp)]

—After 20 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

859* न हि कंचन पश्यामि राघवस्यागुणं वयम् ।
दुर्लभो ह्यस्य निरय शशाङ्कस्येव कल्मषम् ।
अथवा त्वमि देवेश त्वं किंचिदद्य पश्यसि राघवे ।
तमद्य ब्रूहि तत्त्वेन ततो राजा विवास्यताम् ।
अदुष्टस्य हि संत्यागः सत्पथे निरतस्य च । (5)
निर्दहेदपि शक्रस्य द्युतिं धर्मनिरोधनम् ।

श्रुत्वा तु सिद्धार्थवचो राजा श्रान्ततरस्वनः ।
शोकोपहतया वाचा कैकेयीमिदमब्रवीत् ॥ २१

अनुव्रजिष्याम्यहमद्य रामं
राज्यं परित्यज्य सुखं धनं च ।
सहैव राज्ञा भरतेन च त्वं
यथासुखं भुङ्क्ष्व चिराय राज्यम् ॥ २२

G 2 36 27
B 2 36 35
L 2 39 27

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे द्वात्रिंशः सर्गः ॥ ३२ ॥

तद्धले देवि रामस्य श्रिया विहवया त्वया ।
शोकतोऽपि हि ते दृश्य परिवादः शुभानने ।

[(l 1) Dg1 Dt1 Dd1 T2 G1 2 M1 क्रिय Dm1 [अ] शुग, G2 शुग (sic) (for [अ]शुग) —(l 2) M2 यस्य —(l 3) Dg1 Dm1 T1 G1 2 M1 किंचित्स्यपि T1 damaged for कपित (for कस्यिस्यपि) Dt1 11 कपिवेच (by transp) —(l 4) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G2 M2 दम्, G1 तद् (for तम्) Dt1 Dd1 Dm1 सदा रामे विरास्यते, T1 partially damaged (for the post half) —In T1 some portion of l 5 is damaged and some is illeg —After l 5, Dm1 ins

859(A)* मनारत्स विनाशेऽस वनेषु सुपरीरस ।

—T1 illeg for l 6 8 —(l 6) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 -विशेषतः (Dt1 °तद्) —(l 7) Dm1 दद्ये (for गते) Dg1 T2 2 G1 विहिया Cr in g k t as above —(l 8) Dg1 T1 विवे, Ct as above (for वि है) Dd1 (before corr) परिवार (for °दार)]

21 B1 missing (cf v l 22) —a) Dm1 (ध प (for तु) M2 भ्रोत (for भान्त) Dt1 -स्वर्ध, Dd1 Dm1 T1 1 G1 2 -स्वर, G2 M1 स्वर (for -स्वन) Ś1 Ñ V1 B2 4 D1 4-7 M2 इति सिद्धार्थवचनं श्रुत्वा दशरथो नृप —b) Ś1 Ñ V2 B3-4 D1 2-4-7 M1 पौरस्त्याकुलया वाचा —d) Ñ1 V1 D1 2 4 7 M2 नृपम् (for इदम्) —After 21 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 ins

860* पुत्रङ्घ्रो नेच्छसि यत्पूतं
हि न जानामि ममात्मनो वा ।
लाख्याय मार्गं कृपणं कुचेष्टा
चष्टा हि ते साधुपथादपेता ।

[(l 1) T2 नायमि (for नेच्छ°) Dt1 Dd1 Dm1 यात्रये —(l 2) Dg1 [s]पिवा (for वा) —(l 3) T1 om कृपणं —(l 4) G2 उपेत्य (sic) (for अपेता)]

22 B1 missing up to व्रजु (cf v l 22) The portion from यन्ते in 22a up to सुरपीह in 2 33 863* is reproduced in the photo-copy of B1 —a) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M1 व्रजु (B1 missing व्रजु)मत्र मि, Ñ2 V2 D1 2 4 7 M1 °जिष्ये B1 4 °नय) स्वयमत्र राम (D1 रामं) —b) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M1 सुखानि चैव T2 2 G1 M1 धनं सुखं च (by transp) (for सुखं धनं च) —c) Dt1 सर्व च (for सहैव) Ś2 Ñ V1 B D1 2 4-7 M1 त्वमपद (D1 °त्व)नय भरत ना मार्यं (Ñ B °र्यम्) —d) Ñ B यत्र (for यथा) B1 राष्ट्रं (for राज्यम्)

Colophon —*Sarga name* Ś1 D1 सिद्धार्थवचनं Ñ B D1 3 सिद्धार्थवाक्यं D2 4 °वच) Ñ1 D1 3 कैकेयीवाक्यं, D1 ईश्वरात्मजस्त सिद्धार्थवाक्यं —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ2 D6 om Ñ2 B1 3 35 Ñ1 M2 37 B1 34 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-2 35 D1 92 D1 39 D1 7 40 D1 43 —After colophon, D5 concludes with रामाय नमः ; T1 श्रीरामचन्द्राय नमः G1 2 M1 2 श्रीरामाय नमः

३३

2 37 1
2 37 1
2 40 1

महामात्रवचः श्रुत्वा रामो दशरथं तदा ।
अन्वभाषत वाक्यं तु विनयज्ञो विनीतवत् ॥ १
त्यक्तभोगस्य मे राजन्वने वन्येन जीवतः ।
किं कार्यमनुयात्रेण त्यक्तसङ्गस्य सर्वतः ॥ २
यो हि दत्त्वा द्विपश्रेष्ठं कक्ष्यायां कुरुते मनः ।
रज्जुस्नेहेन किं तस्य त्यजतः कुञ्जरोत्तमम् ॥ ३
तथा मम सतां श्रेष्ठ किं ध्वजिन्या जगत्पते ।
सर्वाण्येवानुजानामि चीराण्येवानयन्तु मे ॥ ४
खनित्रपिटके चोभे ममानयत गच्छतः ।
चतुर्दश वने वासं वर्षाणि वसतो मम ॥ ५
अथ चीराणि कैकेयी स्वयमाहृत्य राघवम् ।
उवाच परिधत्स्वेति जनौघे निरपत्रपा ॥ ६
स चीरे पुरुषव्याघ्रः कैकेय्याः प्रतिगृह्य ते ।
सूक्ष्मवस्त्रमवक्षिप्य मुनिवस्त्राण्यवस्त ह ॥ ७
लक्ष्मणश्चापि तत्रैव विहाय वसने शुभे ।
तापसाच्छादने चैव जग्राह पितुरग्रतः ॥ ८

33

☞ D3 missing up to st 12 and then up to line 15 of App I (No 15) (cf v l 2 12 12) In the photo copy of B1 the portion up to इ in 863* is reproduced (cf v l 2 32 22)

Dm1 begins with ॐ

1 ᵃ) Dg1 महामात्यवच, Cg as in text —ᶜ) Dg1 Dd1 Dm1 T2 Cg अन्यभाषत —For 1 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 subst

861* कैकेय्या वचनं श्रुत्वा पितुर्दशरथस्य च ।
अन्वभाषत धर्मात्मा रामस्तत्र महायशाः ॥

[(l 1) V2 केकेयी —(l 2) D1 अभ्यभाषत (for अन्व°) Ś1 D4 7 महामना]

2 ᵇ) Dd1 जीवतः, G2 M3 जीवित (sic) —ᵈ) M3 त्यक्तसर्वस्य सगत —For 2 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 subst

862* त्यक्तसर्वस्वभोगस्य वन्याहारनिषेविणः ।
अनुयात्रेण मे राजन्किं कार्यं विजने वने ।

[(l 1) D1 2 M4 (after corr as in text) त्यक्तसर्वस्य Ñ B2 D4 5 भोग्यस्य B4 त्यक्तराज्यसुभोग्यस्य (for the prior half) D4 5 7 वने वन्येन जीवत (D7 °तं) (for the post half) V1 सत्यक्तसर्वभोगस्य वन्याहार निषेवन —(l 2) Ñ1 अनुयात्रेण किं (hypm) B3 4 अनुयाने (B4 °ते) न D7 अनुयात्रेण (sic) (for °यात्रेण) B4 तात (for राजन्) Ś1 transp राजन् and कार्यं]

3 ᵃ) Ś1 B1 3 4 D1 2 4 7 M4 हित्वा V2 B2 त्यक्त्वा V1 हत्वा, G3 गत्वा (for दत्त्वा) Ñ1 B1 2 Dg1 गजश्रेष्ठ D4 5 7 गज श्रेष्ठ (for द्विपश्रेष्ठ) —ᵇ) Dg1 कक्षायां Cg °क्ष्यायां (as in text) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 गजकक्ष्या (V1 B1 2 4 D4 5 6 7 °कक्षा, B3 °क्षां) वहे (Ñ1 °ह) तृप (Ś1 Ñ1 B4 D1 °प) —ᶜ) Ś1 B1 4 D4 किं कार्यं (B1 4 °र्यं) मूढया (B1 कक्षया) तस्य, Ñ V1 B2 3 D1 2 4 5 7 M4 किं कक्ष्य (D1 5 7 M4 °क्ष्य) योक्त्रया (Ñ1 °येह्या, V1 °योक्त्वा D5 [before corr] °याचया D4 °याशुया D7 °यानुया) तस्य

4 D4 5 7 om 4ᵃᵇ —ᵃᵇ) G1 श्रेष्ठ T3 महीपते (for जगत्पते) Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 M4 तथा मम रिपु (V1 B2 3 [before corr as in Ś1] M4 °पु B1 °र) जस्य ध्वजिन्या किं प्रयोजन —ᶜ) Ś1 Ñ V1 B1-3 D1 2 6-7 M4 सर्वमेव (for सर्वाण्येव) B1 [अ]वजानामि, B3 [अ]नुजानामि B4 सवाम्यगतं यानानि (sic) —ᵈ) Ś1 Ñ B D4-7 M4 तु वल्कल, V1 D1 2 [आ]हरतु मे (for [आ]नयन्तु मे)

5 ᵃ) V1 D4 खनित्रपीठक (D4 °क) Dm1 D5 °पिटक, D1 2 खनित्र पिटके (D2 °कं) M3 न पिटके, M4 खनकं पिटकं (for खनित्रपिटके) V1 M4 चैव (for चोभे) —ᵇ) Dg1 Dd1 Dm1 म (Dm1 स) मानयतु Dt1 T1 2 G2 3 M1 समानयत T3 गच्छत Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 स (V1 सु) शि (D5 °श) क्ये (Ś1 D6 °क्ये V1 °ता Ñ °क M4 °क्य) वस्ये (V1 °येन्, D5 °य) नृप —ᶜ) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 चतुर्दश हि (G[ed] च) वर्षाणि —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 वने वत्स्यामि निर्जने (Ñ1 °नैं) M4 वत्स्यामि विजने वन

6 ᵃ) V1 D1 ततः (for अथ) —ᵇ) Ś1 D5 स्वयमादाय V2 स्वयमाहृत्य (for स्वयमाहृत्य) —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B D1 4 5 7 M4 निर्लज्जा (Ś1 Ñ1 M4 °ज्ज) जनसंसदि

7 ᵃ) G3 चीर —ᵇ) Dm1 (before corr as in text) प्रतिगृह्यत T3 परिगृह्य स, G1 °गृह्य तत् (for प्रतिगृह्य ते) —ᶜ) T3 अतिक्षिप्य G1 संप्रक्षिप्य —ᵈ) G1 अवास्त —For 7 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 subst

863* प्रतिगृह्य च ते चीरे कैकेय्या हस्ततस्तत ।
विहाय वाससी सूक्ष्मे रामः परिदधे स्वयम् ।

[(l 1) Ś1 B3 D5 M4 परिगृह्य Ś1 Ñ1 D4 5 7 तु ते V1 तते (for च ते) B1 D5 M4 ततः D5 स्वयं (for तत)]

8 ᵃ) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 सर्वैव (V1 B1 °र्वे च, B3 4 °र्वेवं, D1 °र्वेव, D4 °र्वेवं, D7 °र्वेतुं) लक्ष्मणश्चापि

अथात्मपरिधानार्थं सीता कौशेयवासिनी ।
समीक्ष्य चीरं संत्रस्ता पृषती वागुरामिव ॥ ९

सा व्यपत्रपमाणेव प्रतिगृह्य च दुर्मनाः ।
गन्धर्वराजप्रतिमं भर्तारमिदमब्रवीत् ।
कथं नु चीरं बध्नन्ति मुनयो वनवासिनः ॥ १०

कृत्वा कण्ठे च सा चीरमेकमादाय पाणिना ।
तस्थौ ह्यकुशला तत्र व्रीडिता जनकात्मजा ॥ ११

तस्यास्तत्क्षिप्रमागम्य रामो धर्मभृतां वरः ।
चीरं बबन्ध सीतायाः कौशेयस्योपरि स्वयम् ॥ १२

G 2 37 9
B 2 37 14
L 2 40 6

—[b]) B1 च सर्वे (for वसन) —[c]) T1 न (for च) Ś1 Ñ V1 B D1 1 2 M3 चीरे परिधाय सीता(M3 V1 D 1 2 3 2) M3 गृह्य) —[d]) Ś1 Ñ V1 B D1 2 3 1 M3 यथैव (for जगाद) T1 damaged from यत up to अथा in 9[a]

9 T1 damaged for अथा (cf v l 8) For subst in D1 cf 866* —[a]) Ñ2 B D3 तथा M1 दृष्ट्वा (for अथ) B1 [आ]त्म (for [आ]त्म) Ś1 Ñ V1 B1 M3 दृष्ट्वा D1 2 6 M3 न्परिधानाय —[b]) Ś1 V1 V2 B1 3 (marg also) D1 6 M3 पीत (Ś1 B1 °त) (for सीता) Ś1 V1 D1 6 कौशल्यवासनी G1 सत्कौशम° (for कौशेयवासिनी) D3 दृष्ट्वा कैकयवासनी D3 7 संविली समुद्रा(D1 °सा)हते —After 9[ab] Ś1 Ñ V1 B D1 2 3 M3 ins D3 ins 1 2 only after 9

864* दृष्ट्वा समुपनीते चीरे कैकेय्या जनकात्मजा ।
सत्रमाना स्थिता पार्श्वे रामस्य सुमध्यमा ॥

[(1 2) B1 कैकेयी (sic) (for कैकेय्या)]

—[c]) Dg1 निरीक्ष्य D11 Dd1 Dm1 T G3 M1 3 समक्ष्य (for समीक्ष्य) D3 7 चीरे वित्रस्ता —For 9[cd] Ś1 Ñ V1 B D1 2 3 M3 subst D3 cont after 864*

865* जग्राह सुव्यामृद्धिमा मृगी दृष्ट्वेव वागुराम् ।

[B1 missing from दृष्ट्वा up to राम in 10[b] M3 तथास भ्यागमिता (for the prior half) V1 B1 D2 3 एव (for [इ]व)]

10 B1 missing (cf v l 9) —[ab]) G … व्यपत्र पमाणा Dg1 Dm1 T1 3 G1 [इ]व (for इ व) Dg1 परिगृह्य च D11 Dd1 Dm1 T3 M1 3 प्रगृह्य च सु (D11 …) D3 दार्यमाणा D3 दार्यमाणा सु (for प्रतिगृह्य च) Ś1 Ñ V1 B2 3 D1 3 3 M1 परि(V1 D1 3 प्रति)गृह्य च ता चीर सीता सा(सा) Ś1 D3 वाप्पा Ñ2 B1 D3 बाष्पु [sic B1 बाष्पु [sic]]दिग्धता —After 10[ab] Dg1 D11 Dd1 Dm1 D3 1 T G M1 3 ins while D3 6 … for 9 10[b]

866* कैकय्या कुशचीरं तु जानकी शुभलक्षणा ।
अप्रत्यूरूपशया च धर्मज्ञा धर्मदर्शिनी ॥

[(1 2) G1 कैकेय्या B(ed) कैकेयी D3 कुशचीरम् D3 कुशचीरम् D1 (marg sec m after अथा) अत्रापरे तथा चीरे (for the prior half) D1 1 पट्ट° D3 ज्ञात्वा (for जानकी) Dg1 T1 G3 M3 स्तुशोभना D1 6 7 कृत्वा° (for शुभलक्षणा) —(l 2) M3 अप्रतिरूपा सीता (for the prior half) D3 धर्मधर्मनिर्दर्शी (for the post half)]

—Ś1 reads 10[a] (followed by 867*) in marg —[c]) M3 दशनीयतर वाक्य —[d]) D3 6 7 सत्रप विद्युत्(D1 °) मवीद T1 मताक्ष्य … वीत (damage l) —[e]) D3 6 नु D1 om (subm) (for तु) M3 हि नु चीरसमर्पिति (s c) —For 10[ef] Ś1 (marg) Ñ V1 B1 3 D1 3 6 M3 subst

867* आर्यपुत्र कथं चीरमिदं बध्नामि दास मे ।

[Ñ1 D3 चीरे B1 चीर (for चीरम्) Ś1 Ñ B1 3 D3 अ B1 चीर (for इ)]

—After 10 Dg1 D11 Dd1 Dm1 D1 6 S (G3 illeg up to 11[ab]) ins

868* इति ह्यकुशला सीता सा मुमोह मुहुर्मुहुः ।

[Dg1 ग्राकुलिता D1 6 7 [अ]त्वाकुशला G3 ह्यकुशला (s c) (for ह्यकुशला) M3 संमुमोह (for सा मुमो)]

11 D1 missing (cf v l 9) G3 illeg for 11[ab] (cf v l 10) —[ab]) T … स्कन्धे Ct as in text (for कण्ठे) D11 Dd Dm1 सा (for च) D3 6 7 पीतावायामेकतां वस्त्रं गृहीत्वैकमव(D3 वा)स्थिता —[c]) G3 M3 सीता (for तत्र) —[d]) S व्रीडिता —For 11 Ś1 Ñ V1 B2 3 D1 3 6 subst while D3 6 7 subst 1 3 for 11[cd]

869* इत्युक्त्वा चीरमेकं सा स्कन्धमास्य च समाक्रमन्त ।
द्वितीय च परिदधौ चीरमादाय मैथिली ॥
चीरस्याकुशला दधौ सम्यग्विन्यस्त शुभा ॥

[(1 2) Ñ2 समाकुलद Ñ1 D1 6 स्कन्धमासज्य (D1 … सुस्तु) B1 3 ता परिधे स्कन्धे (for the post half) —(l 2) Ś1 D1 3 परिधा Ñ1 च परिधाय (s c) Ñ2 V1 B1 3 D1 3 सा(Ñ V1 वै)परिधौ (for च परिधौ) —Ś1 D3 om from l 3 up to st 12 —D1 repeats consec utively l 3 (v r) —(l 3) D1(second time) 1 2 3 सीता (for धौ) B1 3 सवस्त्र D1 (first time) सुभ (for सुभा) D1(second time) 1 2 3 सुवस्त्रं प्रविश्य(D1 द्रविता)दृढ]

12 B1 missing (cf v l 9) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 D1 3 6 on 1 (for Ś1 D1 cf v l 11) —[a]) D1 6 7 G3 नु (for तत्) M3 पाश्वम् (for क्षिप्रम्) M3 मागम्य (for °म्य) D3 तस्या सुक्षिप्रमागम्य —[b]) G3 वर (for वरः) —[c]) Ñ2 D1 6 7 बबन्ध चीरे (by transp) —M3 om (hapl) from 12[d] up to the prior half of 1 1 of App I

Rama places the bark garment over S ta s s lken garment

तस्यास्तत्क्षिप्रमागत्य रामो धर्मभृतां वरः ।
चीरं बबन्ध सीतायाः कौशेयस्योपरि स्वयम् ॥ 2 33 12

अथात्मपरिधानार्थं सीता कौशेयवासिनी ।
समीक्ष्य चीरं संत्रस्ता पृषती वागुरामिव ॥ ९

सा व्यपत्रपमाणेव प्रतिगृह्य च दुर्मनाः ।
गन्धर्वराजप्रतिमं भर्तारमिदमब्रवीत् ।
कथं नु चीरं बध्नन्ति मुनयो वनवासिनः ॥ १०

कृत्वा कण्ठे च सा चीरमेकमादाय पाणिना ।
तस्थौ ह्यकुशला तत्र व्रीडिता जनकात्मजा ॥ ११

तस्यास्तत्क्षिप्रमागम्य रामो धर्मभृतां वरः ।
चीरं बबन्ध सीतायाः कौशेयस्योपरि स्वयम् ॥ १२

G 2 37 0
B 2 37 14
L 2 40 0

—b) B1 च सर्वे (for यानि) —c) D1 न (for च) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4–7 M1 चीरं परिदधे चीरं(V1 V1 D1 ... M1 कृत्य) —d) Ś1 Ñ V1 B D1 2 3 M1 कौपीन (for आमह) T1 damaged from यान up to यथा in 9a

9 T1 damaged for यथा (cf v l 8) For subst in D1 cf 864* —a) Ñ2 B D2 तथा M1 तथा (for अथ) B1 (अ ...) (for ...) Ś1 Ñ V1 B1–3 D1 2 M1 परिधानाय —b) Ś1 Ñ1 V1 B1–3 (marg also) D1 2 M1 सीत (Ś1 B1 °से) (for सीता) Ś1 V1 D1 2 कौशेयवासिनी G1 ... (for कौशेयवासिनी) D2 दृष्ट्वा कैकेयवासिनी, D3 7 कौपीनं समुद्र(D7 °पा)हत —After 9ab, Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 M1 ins, D2 ins 1 2 only after 9

864* दृष्ट्वा प्रयुक्ते चीरे कैकेय्या जनकात्मजा ।
लज्जमाना स्थिता पार्श्वे राघवस्य शुभदर्शना ।
[(l 1) B1 कैकेयी (sic) (for कैकेय्या)]

—c) Dg1 निरीक्ष्य, D11 Dd1 Dm1 T G1 2 M1 2 समुद्वृत्य (for समीक्ष्य) D2 7 चीरं निरीक्ष्य —For 9cd, Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 M1 subst D2 cont after 864*

865* समाद भूशमुद्विग्ना मृगी दृष्ट्वा वागुराम् ।

[B2 missing from ह्री up to याम in 10d M1 समाप मृशमुद्विग्ना (for the prior half) V1 B1 D1 ... (for ...)]

10 B1 missing (cf v l 9) —ab) G1 ... स व्यपत्र पमाणा Dg1 D11 T1 2 G1 ... (for ...) Dg1 परिगृह्य च D11 Dd1 Dm1 T1 M1 2 प्रगृह्य च मु (D11 ...) D1 दीर्घमाणेव D2 दीर्घमाणे सु (for प्रतिगृह्य च) Ś1 Ñ V1 B1 2 D1 2 4 M1 परि(V1 D1 2 प्रति)गृह्य च तं चीरं सीता दुःखा(Ś1 D1 बाष्पा Ñ1 1 B1 बाष्पु sic B1 बाष्पु (sic))विक्लवा —After 10ab, Dg1 D11 Dd1 Dm1 D2 7 T G1 M1 2 ins, while D2 subst for 9–10ab

866* कैकयाः कुशचीरे ते जानकी शुभलक्षणा ।
अपश्यत्रपमाणेव च ... ।

[(l 1) G1 कैकेय्याः ...] ... D1 ... D1 ... (marg sr ...) alter ... (for the prior half) D1 ... (for ...) D1 ... (for ...) Dg1 T1 G1 M1 ... D2 7 ... (for ...) —(l 2) M1 ... (for the prior half) ... (for the post half)]

—Ś1 reads 10ef (followed by 867*) in marg —e) M1 दर्शनीयतरा वाक्य —f) D1 3 7 सा तं (D2 ...) मर्त्याम्, T1 भर्तारं ... (damaged) —f) D1 3 तु, D1 om (subm) (for नु) M1 किं नु चीरमधारि (sic) —For 10ef, Ś1 (marg) Ñ V1 B1 2 D1 2 4 M1 subst

867* आर्यपुत्र कथं चीरमिदं धारामि नाथ मे ।

[Ñ1 B2 चीरे B1 चीर (for चीरम्) Ś1 Ñ B1 2 D1 ..., P1 ... (for ...)]

—After 10, Dg1 D11 Dd1 Dm1 D1 2 5 (G1 illeg up to 11ab) ins

868* इति ह्यकुशला सीता सा मुमोह मुहुर्मुहुः ।

[Dg1 ... D1 2 3 [... G1 ... (sic) (for ह्यकुशला) M1 ... (for मुहुर्मुहुः)]

11 T1 missing (cf v l 9) G1 illeg for 11ab (cf v l 10) —ab) T1 2 ... G1 as in text (for कण्ठे) D11 Dd1 Dm1 ... (for च) D1 2 3 ... (D1 ...) ... —c) G1 M1 ... (for तत्र) —d) ... व्रीडिता —For 11, Ś1 Ñ V1 B1 2 D1 2 4 subst while D1 2 3 subst 1 3 for 11cd

869* ...
...
...

[(l 1) Ñ1 ... V1 D1 2 ... (D1 ...) B1 ... (for the post half) —(l 2) ... (sic) ... —Ś1 D1 om from l 3 up to 11 12 —D1 repeats consecutively l 3 (...) —(l 3) D1 (second time) ... (for ...) B1 ... Ś1 D1 (first time) ... D1 (second time) ... D1 ...]

12 T1 missing (cf v l 9) Ś1 Ñ V1 B1 2 D1 2 4 ... 12 (for Ś1 D1 cf v l 11) —a) D1 2 3 G1 ... (for ...) M1 ... (for ...) M1 ... (for ...) D1 ... —b) G1 ... (for ...) —c) V1 D1 2 3 ... (by transp) —B1 om (for) from 12a up to the prior half of l 1 of v l

G 2 37 14
B 2 30 1
L 2 40 13

तस्यां चीरं वसानायां नाथवत्यामनाथवत् ।
प्रचुक्रोश जनः सर्वो धिक्त्वां दशरथं त्विति ॥ १३

स निःश्वस्योष्णमैक्ष्वाकस्तां भार्यामिदमब्रवीत् ।
कैकेयि कुशचीरेण न सीता गन्तुमर्हति ॥ १४

(No 15) —d) G2 illeg for स्वयम् N1 कौशेयोपरि च स्वय —After 12, Ñ1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 2-4 7 S (M3 after 12c) ins a passage of 46 lines relegated to App I (No 15)

13 B1 missing (cf v l 9) Before 13 Dm1 ins श्लो —a) G1 चीर (for चीरं) —c) D7 G2 सर्वे (for सर्वो) —d) D4 धिग्धिग, D5 G1 2 M1 धिक्त्वा T2 धिक (damaged) (for धिक्त्वां) D5 दशरथास्त्विति —For 13 Ś1 Ñ V1 B2-4 D1-3 4 subst while D4 5 7 subst l 1 only for 13ab

870* ता चीरवसनां दृष्ट्वा भर्तृमत्यामनाथवत् ।
प्रचुक्रुशु स्त्रियः सर्वा धिग्धिगित्येव चाब्रुवन् ।

[(l 1) Ñ2 B2-4 चीरं वसानां तां दृष्ट्वा (for the prior half) —(l 2) B2 4 शुशुचुस्ता (for प्रचुक्रुशु) V1 D1-3 राज्ञो (for सर्वा) V1 D1 3 [अ]पि (for [ए]व)]

—Ś1 Ñ V1 B2-4 D1 3 4 cont, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 5 7 ins after 13

871* स धिक्शब्दं नृप श्रुत्वा स्वस्त्रीभि समुदीरितम् ।
चिच्छेद जीवितश्रद्धां धर्मे यशसि चात्मन ।

[(l 1) Ś1 D5 धिक्कार, Ñ2 B3 धिक्कृ (for धिक्शब्द) D4 5 7 तत (for नृप) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 तेन तत्र प्रयातेन (for the prior half) D7 8 सुदीरित Ñ1 समुदीरित, G(ed) समुदाहृतं (for समुदीरितम्) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 5 7 दुःखित स नरेश्वर (for the post half) —Dt1 om l 2 —(l 2) V1 चिच्छेद (for चिच्छेद) Ñ1 Dg1 Dd1 Dm1 D4 5 7 T G M1-3 जीविते श्रद्धां Ś1 Ñ V1 B2-4 D1-3 4 M1 दारश्रद्धां च दुःखित (Ś1 °ता, M4 दुःखेन) D4 5 7 धर्मेश्रद्धां तथात्मन (for the post half)]

14 B1 missing (cf v l 9) —a) V1 B2 3 Dt1 Dd1 Dm1 D4 5 7 S निःश्वस्य (for निःश्वस्य) D4 [इ]दम् (for [उ]ष्णम्) G(ed) नि श्वस्योष्णं स (by transp) Ś1 Ñ B2-4 D4 5 7 M4 इक्ष्वाकुर् D2-3 °कुः (for ऐक्ष्वाकस्) —b) Ś1 Ñ2 V1 B2-4 D2-7 M4 भार्यां ताम् (by transp) Ñ2 भार्यां वचनमब्रवीत् —After 14ab, Ś1 Ñ B2 4 D2 7 ins

872* रामवैकस्य गमने वरं याचितवत्यसि ।
स सीं मिथ्ये ज्ञानवता पुत्रेण कुलपालिनि ।
निरर्थकोपचीरं प्रसादपुत्रदर्शने ।
पापे पापव्यवसाये कृत्वा कुलपांसने ।

[(l 1) D2 गता वरं याचितवत्य —(l 2) D2 न दानी (for दुःखे) Ñ2 illeg l om ते up to निर्वे in l 3 —(l 3) D2 (marg) चीर (for चीरे) —After l 3, B3 ins

872(A)* त्वत्कृते अद्य राजे रे ये दारे व्याधि स्मरिष्यामि ।

—D4 om from l 4 up to 15d —(l 4) Ś1 कुलांशिनि, Ñ1 B2 D5 कुलाध्म(D1 °म)नि, B3 कुलांशने, D2 3 4 पापनिश्चये (for कुलपासने)]

—Dt1 om 14cd —c) Ś1 D2 3 न च सौमित्रि D4 कुशचीरे किं (for कुशचीरेण) —d) V1 सीतां (for सीता) V1 D2 अर्हति Ñ2 B2-4 सीता (D2 °ता) व(B3 4 वा)मितु मर्हसि, D2 न सीतामितुमर्हसि, T2 सीता योग्यु च नार्हति —After 14, Dg1 Dt1 (om 14cd) Dd1 Dm1 T G M1-3 ins, while M4 ins after 15

873* सुकुमारी च बाला च सततं च सुखोचिता ।
नेयं वनस्य योग्येति सत्यमाह गुरुर्मम ।
इयं हि कस्यापकरोति किंचित्
तपस्विनी राजवरस्य कन्या ।
या चीरमासाद्य जनस्य मध्ये
स्थिता विसंज्ञा श्रमणीव काचित् । [5]
चीराण्यपास्याज्जनकस्य कन्या
नेयं प्रतिज्ञा मम दत्तपूर्वा ।
यथासुखं गच्छतु राजपुत्री
वनं समग्रा सह सर्वरत्नैः । [10]
अजीवनार्हेण मया नृशंसा
कृता प्रतिज्ञा नियमेन तावत् ।
त्वया हि बाल्यात्प्रतिपन्नमेतत्
तन्मा दहेद्वेणुमिवात्मपुष्पम् ।
रामेण यदि ते पापे किंचित्कृतमशोभनम् । [15]
अपकार क इह ते वैदेह्या दर्शितोऽधमे ।
मृगीवोत्फुल्लनयना मृदुशीला मनस्विनी ।
अपकारं कमिह ते करोति जनकात्मजा ।

[M4 om l 2 —(l 1) G1 सुखोचिता —(l 3) M4 च (for हि) T1 कस्य (for कस्या) —(l 4) Dt1 Dd1 Dm1 कुले (Dm1 °ले) (for कन्या) —(l 5) Dd1 M4 ता (for या) —(l 6) Dt1 क्वा (for काचित्) —(l 7) G1 [अ]पहृत्य, M3 [अ]पास्ये (for [अ]पास्य) —(l 9) T1 damaged from त up to व in l 10 —(l 12) M3 कृता (for कृता) M3 4 कृतं, G1 2 3 as above (for कृता), M4 सम (for तावत्) —(l 15) T1 ते (for ते) T1 यदि (for यदि) —(l 16) Dm1 M4 अपकार, G1 अपकारं (for अपकार) M4 कः (for कः) K(ed) [इ]ह ते (for इह ते) —(l 17) Dg1 G1 M1 2 मृगीव, M4 मृगी —(l 18) M4 अपकार Dm1 T1 G1 M1 कं इह, Dd1 M1 कं, G1 किमिह (l 1 cd-1)]

ननु पर्याप्तमेतत्ते पापे रामविवासनम् ।
किमेभिः कृपणैर्भूयः पातकैरपि ते कृतैः ॥ १५

एवं ब्रुवन्तं पितरं रामः संप्रस्थितो वनम् ।
अवाक्शिरसमासीनमिदं वचनमब्रवीत् ॥ १६

इयं धार्मिक कौसल्या मम माता यशस्विनी ।
वृद्धा चाक्षुद्रशीला च न च त्वां देव गर्हते ॥ १७

मया विहीनां वरद प्रपन्नां शोकसागरम् ।
अदृष्टपूर्वव्यसनां भूयः संमन्तुमर्हसि ॥ १८

G 2. 37. 28
B 2 38. 14
L. 2 40 22

---

15 B1 missing (cf v l 9) D4 om 15^{cd} (cf v l 14) M4 repeats 15 after 873* which is inserted in M4 after the first occurrence of 15 —^{a}) V1 न त्व, Dm1 D2 अनु, D7 T3 न तु (for ननु) Ś1 Ñ V1 B3 4 D1–3 5–7 M4 (first time) पुत्राकस्, Dg1 T G M1–3 एक तैः, Dt1 एवं ते (for एतत्ते) —^{b}) B3 M4 (both times) पाप (for पापे) D2 4 G2 M2 रामनिवासन —^{c}) M3 किमेम्य —For 15^{cd}, Ś1 Ñ V1 B2 4 D1–7 M4 (first time) subst

874* किं ते भूप इद कर्तुं मतिर्निरयगामिनि ।

[B4 भूयम् V1 कर्म, M4 कार्य (for कर्तुं) Ñ1 D3 5 7 पापे, V1 D1 3 M4 पाप, B4 मतिः (for मतिर्) D4 7 नरकगामिनि (for निरय°)]

—After 15 Dg1 Dt1 (l 1–4 only) Dd1 Dm1 S (M4 after the repetition) ins

875* प्रतिज्ञात मया तावत्त्वयोक्त देवि शृण्वता ।
राम यदभिषेकाय त्वमिहागतमन्वयी ।
तत्त्वेतत्समतिक्रम्य निरय गन्तुमिच्छसि ।
मैथिलीमपि या हि त्वमीक्षसे चीरवासिनीम् ।
इतीव राजा विलपन्महात्मा [5]
शोकस्य नान्त स ददर्श किंचित् ।
भृशातुरत्वाच्च पपात भूमौ
तेनैव पुत्रव्यसने निमग्न ।

[(l 1) Dt1 शृण्वन्तं —(l 2) Dm1 त्वम् (for यद्) T1 G M4 अब्रवीद् (for अन्वयी) —(l 3) Dt1 न T1 त्व (for तत्) T2 चैतद्, G1 एतद् (for त्वेतद्) —(l 4) M4 वा (for या) T1 2 G2 इच्छ (T2 °त्य)से T2 ईक्षते —(l 6) Dd1 प्रददर्श (for स ददर्श) —(l 7) M1 2 व्यथातुरत्वाद् —(l 8) Dg1 Dd1 Dm1 G1 M3 2 व्यसनेन मग्न]

16 B1 missing up to राम in ^{b} (cf v l 9) —^{a}) Ś1 Ñ V1 B3 4 D1 5 6 M4 इति (Ñ1 पुत्र) ब्रुवाण (for एवं ब्रुवन्तं) V1 D1–3 नृपति (for पितर) B1 repeats erroneously from संप्रस्थितो in 16^{b} up to 2 31 5^{ab} —^{b}) D4 7 च प्रस्थितो (for संप्रस्थितो) —^{c}) Ñ1 D1 3 अवाक्शिरा समासीनम्, D2 अवाक्शिरं समासीनम् —B1 reads from 16^{d} up to राजन् in l 1 of 876* in marg

17 B1 reads 17 in marg (cf v l 16) —^{a}) Ś1 Ñ V1 B D1 4 6 M4 धर्मज्ञ (D2 °ज्ञा), D4 5 7 च राजन् (for धार्मिक) —^{b}) Ś1 Ñ2 B3 4 D6 माता मम (by transp) Ś1 Ñ V1 B D1–7 तपस्विनी —B4 reads from 17^{c} up to l 1 of 877* in marg —^{d}) M4 चैव (for न च) Ś1 Ñ V1 B D1–7 सुभृश (V1 D1–5 7 भृशं च) त्वामनुव्रता (B3 °त) Dm1 न त्वा देव विगर्हते

18 V1 D1 2 M4 om 18 —^{d}) T2 सा मनुम् —For 18 Ś1 Ñ B (B1 marg [cf v l 17]) D1–7 subst

876* मद्वियोगाभृशं राजन्निमग्ना शोकसागरे ।
अदृष्टपूर्वं व्यसन प्राप्ता पुत्रविवासनम् ।
सेऽनुग्रहार्था कृपणा त्वत्तो रक्षणमर्हति ।

[(l 1) B1 reads the prior half in marg (cf v l 16) D3 5 7 दृढ (for भृश) —Ś1 Ñ B D4 om l 2 —(l 2) D4 7 प्राप्ता D4 पुत्रविवासिता —D4 om l 3 —(l 3) Ś1 Ñ1 B3 D5–7 मदनुग्रहार्थं (hypm) B1 4 मनुग्रहार्थं (for सेऽनुग्रहार्थं) D6 7 कृपणा B1 3 4 (S)वे (B1 वै)क्षणम् (for रक्षणम्) D5 6 7 रक्षमेक्षितुमर्हसि (for the post half)]

—Thereafter all the above MSS (except D4) cont

877* यथा न दु खितेव स्यात्त्वया नाथेन नाथिनी ।
मदपेक्षा तथा राजन्सादर द्रष्टुमर्हसि ।

[B4 reads l 1 in marg (cf v l 17) —(l 1) D3 [स्]व दु खिता न (by transp) D3 5 7 दुःखिता (for नाथिनी) —(l 2) Ñ1 B1–4 D5–7 मदपे(D5 7 °पे)क्षया(hypm) (for मदपेक्षा) B3 यथा (for तथा) Ś1 Ñ1 B3 D5–7 सदै (D6 °दै)वां B1 सदैवां D3 सदैव (for सादर)]

—After 18 Dg1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins

878* पुत्रशोक यथा नर्च्छेत्त्वया पूज्येन पूजिता ।
मा हि सचिवायस्थी सा त्वयि जीवेत्तपस्विनी ।

[(l 1) T1 पुत्रशोको Dg1 G1 नेऽच्छे(Dg1 °च्छेद्) M4 नच्छेद् (for नर्च्छेद्) Cg प न मन्त्रेकारयथा नश्येत् (for the prior half) Dg1 तथा (for यथा) M2 पूज्या न (for पूज्येन) T1 न यथा नैति पूजिता (for the post half) —(l 2) Dm1 तां (for मां) Dg1 या Dd1 Dm1 G3 M1 2 य, T1 मा, Cg प [इ]व (for सा) Dg1 Dd1 Dm1 अपि, T3 M2 मयि (for त्वयि)]

G 2 37 24
B 2 38 15
L 2 40 23

इमां महेन्द्रोपम जातगर्धिनीं
तथा विधातुं जननीं ममार्हसि ।
यथा वनस्थे मयि शोककर्शिता
न जीवितं न्यस्य यमक्षयं व्रजेत् ॥ १९

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे त्रयस्त्रिंशः सर्गः ॥ ३३ ॥

३४

रामस्य तु वचः श्रुत्वा मुनिवेषधरं च तम् ।
समीक्ष्य सह भार्याभी राजा विगतचेतनः ॥ १
नैनं दुःखेन संतप्तः प्रत्यवैक्षत राघवम् ।
न चैनमभिसंप्रेक्ष्य प्रत्यभाषत दुर्मनाः ॥ २
स मुहूर्तमिवासंज्ञो दुःखितश्च महीपतिः ।
विललाप महाबाहू राममेवानुचिन्तयन् ॥ ३
मन्ये खलु मया पूर्वं विवत्सा बहवः कृताः ।
प्राणिनो हिंसिता वापि तस्मादिदमुपस्थितम् ॥ ४

19 ᵃ) B1 इय (for इमां) Ś1 D1 तात तु खिताम्, Ñ1 B1·2·4 जात तु खिताम्, Ñ2 B3 जातु तु खिताम्; D4·7 पुत्र वर्धिनीम्, T3 G1 पुत्रगर्धिनीं, M3·1 जातगृद्धिनी (for जात गर्धिनीं) V1 D1-4 M4 इमां महेन्द्रप्रतिमप्रभाव(M4 °पातु) —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B D1-7 यथे(V1 D1-8 तथे)क्षितु त्वं, T2 तथाविधा त्वं, M4 मया विहीना (for तथा विधातुं) V1 B2 (after corr sec m as in text) D2 T3 जननी (for जननीं) D1·4·7 इहार्हसि, M3·4 त्वमर्हसि (for ममार्हसि) —ᶜ) T3 मम (for मयि) —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 न जीवहीना(D6 मया विहीना) यमसाद(Ś1 °सादन)न म(B4 भ)जेत्

Colophon D1·2 ¹om (sarga cont) —*Sarga name* Ś1 (marg) Ñ B D6 रामस्य(Ś1 om रामस्य, Ñ1 B2·4 D6 राम)चीरपरिग्रह (Ñ1 °संग्रहण), V1 D1-3 चीरग्रहणिको, D5 दण्डकारण्यगमने रामवाक्य —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 D3 om Ś1 D2 40 Ñ2 B2·3 36 V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D6 S 38 B2·3 37 D1 93 D4 44 —After colophon D6 G M1·2 conclude with श्री(D6 om)रामाय नम, T2 श्रीरामचन्द्राय नम

34

D4·7 continue the previous sarga Ś1 Dm1 D6 begin with ॐ Sts 1-5ᵇ appear twice in the photo copy of B1

1 ᵃ) Dg1 वचन (for तु वच) —ᵇ) Dm1 सुत (for च तम्) —ᶜ) Dg1 सहभार्यो हि —ᵈ) T2 [अ]पि गत (for विगत) —For 1, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst

879* मुनिवेषधरं राम दृष्ट्वावाक्षित नृप ।
भार्याभि सह सर्वाभि शुशोच स रुरोद च ।

[(l 1) Ś1 Ñ B D1·8 मुनिवेषं D3 वीरं (for राम) —(l 2) D1·4·7 नृपाभि (for सर्वाभि) B1 प्ररोद (for च रुरोद) M4 transp शुशोच and रुरोद]

2 ᵃ) M3 तेन (for नैन) —ᵇ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 G1·2 M3 Ck प्रत्यवेक्ष(M3 °प)त, Ct °वैक्षत (as in text) —ᶜ) Dm1 [ए]तम् (for [ए]नम्) —For 2, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst

880* न चैन शोकदुःखार्त शशाकाभिनिरीक्षितुम् ।
न चाभिभाषितु राजा शशाकैन कृपान्वित ।

[(l 1) D3 नरेन्द्र (for न चैन) D1·5 M4 दुःखशोकार्त (by transp) D4·7 नैन शोके(D5 दुःखे)न संतप्त (for the prior half) V1 [अ]क्षिणि वीक्षितु D1 न निरीक्षितु D8 [अ]भिमभीक्षितु (for [अ]भिनिरीक्षितुम्) —(l 2) B1 [अ]पि (for [अ]भि) Ś1 D1 शुद्धुं नित, Ñ2 B1·3·4 श्रान्वित (for कृपान्वित)]

3 ᵃ) B4 सु (for स) Ś1 Ñ1 B1·4 D3·7 M4 इव ध्यात्वा B3 अपि ध्यात्वा (for इवासंज्ञो) Ñ2 V1 D1·2 मुहूर्तमिव स ध्यात्वा —ᵇ) D1·6·7 पृथिवीपति (for च मही पति) Ś1 Ñ V1 B D1-3·6 M4 तु स्वामी(Ś1 B1 D5 °तमी, Ñ2 D1·2 °स्वाम्नी, V1 °रोन्मी)लितलोचन —ᶜᵈ) Ś1 D6 [आ]तुरो दीनो (for महाबाहू) Ñ V1 B D1-3 M4 विलला पातुरो राजा कृतात्मल(B4 °चाम्तरण)मोहित

4 ᵃ) D3 विपुत्रा पुत्रवत्सला —V1 reads 4ᶜᵈ after 883* —ᶜ) Ñ1 D1-3·7 चापि Dg1 पाव (for वापि) —ᵈ) Ñ1 Dt1 D5·2·7 तन्मात्म् (for तस्माद्) —For 4, Ś1 Ñ1 V1 B D1·4·6 M4 subst Ñ1 subst for 4ᵃᵇ, while D5 ins after 4

881* नूनं मया कृता पूर्वं विपुत्रा पुत्रवत्सला ।
यथा पुत्र वियुक्तोऽहं स्वयातिकृपणोऽभवम् ।

[(l 1) D1 कृता मया (by transp) B1 भ्रुवा Ñ1 पुत्र (for पुत्र) D2 निरुक्ता बहवो नरा (for the post half) —(l 2) D1·6 M4 तथा (for यथा) Ñ1 D1·7 वियुक्तो, V1 D1·3 M4 वियुक्तानि(D2 °रि), D8 वियुक्तेन(sic), D1 वियुक्तानि (for वियुक्तोऽहं) V1 D1-3 M4 कृपणान् रुरोदह (for the post half)]

न स्वेनानागते काले देहाच्च्यवति जीवितम् ।
कैकेय्या क्लिश्यमानस्य मृत्युर्मम न विद्यते ॥ ५
योऽहं पावकसंकाशं पश्यामि पुरतः स्थितम् ।
विहाय वसने सूक्ष्मे तापसाच्छादमात्मजम् ॥ ६
एकस्याः खलु कैकेय्याः कृतेऽयं क्लिश्यते जनः ।
स्वार्थे प्रयतमानायाः संश्रित्य निकृतिं त्विमाम् ॥ ७
एवमुक्त्वा तु वचनं बाष्पेण पिहितेक्षणः ।
रामेति सकृदेवोक्त्वा व्याहर्तुं न शशाक ह ॥ ८
संज्ञां तु प्रतिलभ्यैव मुहूर्तात्स महीपतिः ।
नेत्राभ्यामश्रुपूर्णाभ्यां सुमन्त्रमिदमब्रवीत् ॥ ९

G 2 38 9
B 2 39 9
L 2 41 9

—After 4 Ñ1 (after 4^{cd} read after 883*) D4 5 7 ins

882* धिक्त्वां नृशंस निर्लज्ज स्त्रीजन्यमनितक्रियम् ।
यत्र त्यजामि यो ज्येष्ठमिम पुत्रस्यकारणात् ।
सत्यप्रतिज्ञता नाम विख्यम क्षत्रियमतम् ।
त्यजामि पुत्रमस्याज्य यत्कृते निरपत्रप ।
यत्प्रदानमज्ञानाय देय खलु पण्डितैः । [5]
लक्ष्याग्रस्तभाषणा युवतीना विशेषत ।
नेदृशोऽप्युपलभ्येत स्वकृतेन मनस्विना ।
भवतां दुस्तरो लोक प्राप्तोऽद्य यादृशो मया ।
इच्छेय जीवितं त्यक्तु कालेनापहृतेन्द्रिय ।
व्यसन हि नृणा मृत्यु स्वर्गादपि विशिष्यते । [10]

[(l 1) Ñ1 नृशमविश्न (for नृशंस निर्ल्ज) —(l 2) D4 7 प्रिय (for श्म) Ñ1 D5 अकारणे —(l 3) D1 (alter corr *sec m*) वे विख्यन तद् (for नाम विख्यम) Ñ1 विग्रहे क्षत्रिय वने, D5 वेश्यद् क्षत्रियवने (for the post half) —(l 4) Ñ1 अयाज्य D5 अहमार्यं (hypm) (for अत्याज्य) Ñ1 illeg from त्य up to ज्ञा in l 5 —(l 5) N1 नादेय (for न देय) —(l 6) D7 विशेषतम (hypm) —(l 7) Ñ1 नेदृशा समलभ्यते (for the prior half) D5 नेतादृशा सुपलभ्यते स्वाकृतेन मनस्विनि (hypm) —(l 8) N1 भवता दुस्तरो —(l 9) D4 6 जीवितु (for जीवित) N1 त्यक्त (for त्यक्तु) Ñ1 D5 गौरनापहृतेन्द्रिय, D4 कालेनेह हृतेन्द्रिय (for the post half) —(l 10) N1 स्वर्गादपि (for स्वर्गादपि)]

5 ^{a}) T2 ननु (for न तु) —^{b}) Dg1 देहाच्च्यवति, T2 G1 3 M3 देहाच्च्यवति —^{d}) M5 मनसि (for मम न) —For 5 Ś1 Ñ V2 B D4 7 M4 subst

883* अकाले देहिना मृत्युस्तात नून न विद्यते ।
वियुज्यमानो यन्मृत्यु नाधिगच्छाम्यहं त्वया ।

[D1 om l 1 —(l 1) Ñ2 अकाले देहिनां B2 3 अकाल देहिना D1 अकाले नहि मः (sic) (for अकाले देहिना) Ś1 D4 मृत्युर्न तावन्, V1 D2 2 5 M4 तात नून मृत्यु (by transp) D4 7 तावन्न मृत्यु (for मृत्युस्तात नून) —(l 2) Ñ1 B1 वियुज्यमानो V2 वियुज्यमानो न (hypm) B4 वियुज्य°, D4 7 °माने (for वियुज्यमानो) B4 मृत्यु (for मृत्यु) D5 न च (for नाधि)]

—Thereafter Ñ1 reads 4^{cd}

6 ^{b}) Dg1 reads स्थितम् in marg —For 6 Ś1 Ñ V1 B D2 7 M4 subst

884* लोककान्त प्रिय पुत्र कुशचीरधर वनम् ।
प्रस्थित पश्यतो मेऽद्य हृदय किं न दीर्यते ।

[(l 1) D1 लोककान्त B4 राम (for पुत्र) Ñ2 B (m also) 3 चीरकाशय B1 D2 5 7 M4 चीरधर वने (B1 D4 5 °न) B2 4 चीराजिनधर D1 चीरधर वने (for चीरधर वनम्) —(l 2) Ñ2 B2 न विदीर्यते D5 यत्र दीर्यत (for किं न दीर्यते)]

—All the above MSS cont

885* यत्र पुत्र मया काले लालनीयोऽसि सर्वथा ।
तु सौ महति तत्र त्वा योजयामि विगर्हतु माम् ।

[(l 1) D4 om काले Ś1 Ñ1 D5 सर्वदा (for सर्वथा) —(l 2) M4 त्वा (for त्वां) N1 नियुज्ये (subm) V1 नियु क्षिम, D1-3 M4 नि(D2 वि)युनज्मि D4 7 विनियुञ्जे, D5 विनियुञ्जे (for योजयामि)]

7 ^{b}) D5 कृतोय D5 कृते यत् (for कृतेऽयं) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 तु स्थितो, Dt1 स्थितो B(ed) स्थितो (for क्लिश्यते) —M1 om 7^{c}–8 Ś1 Ñ2 B D4 om 7^{cd} —^{c}) D5 स्वार्थे (for स्वार्थे) D5 प्रयतमाना यो —^{d}) Dg1 D4 4 5 7 संश्रित्य D1 T2 G2 M1 • Crp संश्रुत्य, Cr संस्कृत्य, Cm g as in text (for संश्रित्य) D1-3 निकृतिं (D2 °ते) पुरा D4 6 7 निकृतामिमां N1 सदृश निकृतीमिमा V1 सश्रत्य नकृता पुरा (sic)

8 M4 om 8 (cf v l 7) —^{a}) V2 D1 3 पुत्राव दुःखात्, D4 5 7 स एवमुक्त्वा (for एवमुक्त्वा तु) —^{b}) V1 D2 3 शोकेन (for बाष्पेण) V3 Dt1 D2 2 [अ]पिहितेन्द्रिय, Dd1 Dm1 V3 पिहितेन्द्रिय, G2 M1 पिहितानन, B(ed) विहृतेन्द्रिय (for पिहितेक्षण) D5 शोचशेकाहतेन्द्रिय D4 7 बाष्पपिहित विलोचन D2 बाष्पपिहितलोचन —Ñ1 transp 8^{cd} and 9^{ab} —^{c}) D4 5 स तदैवोक्त्वा —^{d}) N1 Dt1 स (for ह) V1 D2 3 5 7 व्याहर्तुं नाशकत्पुन —For 8 Ś1 Ñ2 B D4 subst, Ñ1 subst for 8^{cd}

886* इत्युक्त्वा निपपातोर्व्यां राजा मूर्छां जगाम च ।

[Ñ मृक्छ (sic) (for मूर्छां) B4 ह (for च)]

9 Ñ1 transp 8^{cd} and 9^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ B D4 च (for तु) Ś1 Ñ B D4 [अ]थ, D5 [ए]व, G3 [इ]व (for [ए]व) —^{b}) B1 प (for स) D6 स मुहूर्तात् (by transp) —^{c}) Ś1 Ñ V1 P D1 3 M4 अश्रुपूर्णेक्षणो वाक्य (Ñ2 राम) —^{d}) Ñ1 वाक्यम् (for इदम्)

G 2. 37. 24
B 2. 38. 15
L 2. 40. 23

इमां महेन्द्रोपम जातगर्धिनीं
तथा विधातुं जननीं ममार्हसि ।
यथा वनस्थे मयि शोककर्शिता
न जीवितं न्यस्य यमक्षयं व्रजेत् ॥ १९

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे त्रयस्त्रिंशः सर्गः ॥ ३३ ॥

३४

रामस्य तु वचः श्रुत्वा मुनिवेषधरं च तम् ।
समीक्ष्य सह भार्याभी राजा विगतचेतनः ॥ १
नैनं दुःखेन संतप्तः प्रत्यवैक्षत राघवम् ।
न चैनमभिसंप्रेक्ष्य प्रत्यभाषत दुर्मनाः ॥ २
स मुहूर्तमिवासंज्ञो दुःखितश्च महीपतिः ।
विललाप महाबाहू राममेवानुचिन्तयन् ॥ ३
मन्ये खलु मया पूर्वं विवत्सा बहवः कृताः ।
प्राणिनो हिंसिता वापि तस्मादिदमुपस्थितम् ॥ ४

---

19 a) B4 इय (for इमां) Ś1 D6 तात दु खिताम्, Ñ1 B1.3.4 जात दु खिताम्, Ñ2 B2 तातु दु खिताम्, D4.7 पुत्र वर्धिनीम्, T3 G1 पुत्रगर्धिनीं M3.5 जातगृद्धिनी (for जातगर्धिनीं) V1 D1.3 M1 इमा(महेंद्रप्रतिमप्रभाव(M4 °पात्) —b) Ś1 Ñ V1 B D1-7 सर्वे(V1 D1-3 सर्वे)शिशु स्त्र, T2 तथाविधा स्त्र, M4 मया विहीना (for तथा विधातु) V2 B2 (after corr *sec m* as in text) D2 T2 जननी (for जननीं) D4.5.7 इहार्हसि, M1.4 त्वमर्हसि (for ममार्हसि) —c) T2 मम (for मयि) —d) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 न जीवहीना(D6 मया विहीना) यमसाद(Ś1 °शास)न म(B2 म)चेत्

Colophon D4.7 om (sarga cont) —*Sarga name* Ś1 (marg) Ñ B D6 रामस्य(Ś1 om रामस्य, Ñ2 B3.4 D6 राम)चीरपरिग्रह (Ñ1 °सम्ग्रहणा) V1 D2.3 चीरग्रहणियो, D5 दण्डकारण्यगमने रामवाक्य —*Sarga no* (figures words or both) N1 D8 om Ś1 D5 40 Ñ1 B3.4 36 V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D6 S 38 B1.2 37 D1 93 D4 44 —After colophon D6 G M1.2 conclude with श्री(D6 *om*)रामाय नम T1 श्रीरामचन्द्राय नम

34

D4.7 continue the previous sarga Ś1 Dm1 D6 begin with ॐ Sts 1-5b appear twice in the photo copy of B1

1 a) Dg1 वचन (for तु वच) —b) Dm1 सुत (for च तम्) —c) Dg1 सहभार्या हि —d) T2 [अ]पि गत (for विगत) —For 1 Ś1 N V1 B D1-7 M4 subst

879* मुनिवेषधर राम दृष्ट्वा वादिन नृप ।
भार्याभि सह सर्वाभि शुशोच च रुरोद च ।

[(l 1) Ś1 Ñ B D2.6 मुनिवेष D5 वीर (for राम) —(l 2) D4.5.7 इदानि (for सर्वाभि) B1 प्रहीन (for च रुरो°) M4 transp शुशोच and रुरो°]

2 a) M2 तेन (for नैन) —b) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 G1.2 M3 Ch प्रत्यपेक्ष(M3 °प)त Ct °वैक्षत (as in text) —c) Dm1 [च]मह् (for [स]तम्) —For 2 Ś1 Ñ V1 B D2.7 M4 subst

880* न चैनं शोकदु खार्त शशाकाभिनिरीक्षितुम् ।
न चाभिभाषितुं राजा शशाकैनं कथंचन ।

[(l 1) D3 नैनं (for न चैनं) D1.2 M4 दु खशोकार्तं (by transp) D4.5.7 नैन शोके(D5 दु खे)न सतप्त (for the prior half) V1 [अ]भिवीक्षितु D1 च निरीक्षितु D5 [अ]भिसमीक्षितु (for [अ]भिनिरीक्षितुम्) —(l 2) B4 [अ]ति (for [अ]भि) Ś1 D6 शुशुचे N2 D1.3.4 शशाकेन (for कथंचन)]

3 a) B4 सु (for स) Ś1 Ñ1 B1.2.4 D3.7 M4 इव ध्यात्वा B3 अपि ध्यात्वा (for इवासंज्ञो) Ñ2 V1 D1.2 मुहूर्तमिव स ध्यात्वा —b) D4.5.7 पृथिवीपति (for च महीपति) Ś1 Ñ V1 B D1.2.6 M4 दु खामी(Ś1 B3 D6 °स्वामी Ñ2 D1.2 °खामी V1 °शोमी)कृतलोचन —cd) Ś1 D6 [आ]तुरो दीनो (for महाबाहू) Ñ V1 B D1.2 M4 विललापातुरो राजा कृताञ्जल(L1 °ताम्राक्ष)मोहित

4 b) D5 विपुत्रा पुत्रवत्सला —V1 reads 4cd after 883* —c) V1 D3.5.7 चापि Dg1 पार्थ (for वापि) —d) N1 Dt1 D5.6.7 तन्माम् (for तस्मात्) —For 4 Ś1 V2 V1 B D1-6 M1 subst N1 subst for 4ab while D7 ins after 4

881* नूनं मया कृता पूर्वं विपुत्रा पुत्रवत्सला ।
यथा पुत्र वियुज्येऽहं स्वयमात्मकर्मणोऽद्य वै ।

[(l 1) D1 कृता मया (by transp) B1 अपुत्रा Ñ1 पुत्र (for पुत्र) D2 विवत्सा बहवो नरा (for the post half) —(l 2) D2.5 M4 तथा (for यथा) Ñ2 B1.3 वियुक्तो V1 D3.5 M4 वियुज्यामि(D3 °मि) B4 वियुज्येद्(sic) D1 वियुज्यामि (for वियुज्येऽहं) V2 D1.3 M4 कृतेनेह स्वकर्मणा (for the post half)]

न स्वेरानागते काले देहाच्च्यवति जीवितम् ।
कैकेय्या क्लिश्यमानस्य मृत्युर्मम न विद्यते ॥ ५
योऽहं पावकसंकाशं पश्यामि पुरतः स्थितम् ।
विहाय वसने सूक्ष्मे तापसाच्छादमात्मजम् ॥ ६
एकस्याः खलु कैकेय्याः कृतेऽयं क्लिश्यते जनः ।
स्वार्थे प्रयतमानायाः संश्रित्य निकृतिं त्विमाम् ॥ ७
एवमुक्त्वा तु वचनं बाष्पेण पिहितेक्षणः ।
रामेति सकृदेवोक्त्वा व्याहर्तुं न शशाक ह ॥ ८
संज्ञां तु प्रतिलभ्यैव मुहूर्तात्स महीपतिः ।
नेत्राभ्यामश्रुपूर्णाभ्यां सुमन्त्रमिदमब्रवीत् ॥ ९

G 2 38 9
B 2 39 9
L 2 41 9

—After 4 Ñ1 (after 4^cd read after 883*) D4-7 ins

882* धिङ्मा नृशंस निर्लज्ज स्त्रीवश्यमजितेन्द्रियम् ।
त्यजामि यो ज्येष्ठमिमं पुत्रमकारणात् ।
सत्यप्रतिज्ञता नाम विख्यातं क्षत्रियव्रतम् ।
त्यजामि पुत्रमत्याज्यं यत्कृते निरपत्रप ।
स्त्रीप्रदानमज्ञानाद्वै देव खलु पण्डितैः । [5]
अस्थावरस्वभावानां युवतीनां विशेषतः ।
नेदृशोऽस्त्युपलभ्येत स्वकृतेन भवान्विना ।
अनर्थो दुस्तरो लोके प्राप्तोऽयं यादृशो मया ।
दृष्टेयं जीवितं त्यक्तुं कालेनापहृतेन्द्रिय ।
व्यसने हि नृणां मृत्युः स्वर्गादपि विशिष्यते । [10]

[(l 1) Ñ1 मामशिरा (for नृशंस निर्ल॰) —(l 2) D4-7 त्विह (for इम) Ñ1 D5 अकारणे —(l 3) D4 (after corr sec m) मे विख्यातं (for नाम विख्यातं) Ñ1 विपदि क्षत्रिय मते, D5 वेश्यस्य क्षत्रियस्य (for the post half) —(l 4) Ñ1 अयाज्य D6 अहताय (hypm) (for अत्याज्य) Ñ1 illeg from श्य up to ज्ञा in l 5 —(l 5) V1 नादेव (for न देव) —(l 6) D4 विशेषतम (hypm) —(l 7) Ñ1 नेदृशा व्यालभ्यते (for the prior half) D5 नेदृशा ह्युपलभ्यते स्वाकृतेन मनस्विनि (hypm) —(l 8) V1 अन क्षरो —(l 9) D4 6 नीवितु (for जीवितं) V1 हन्तु (for त्यक्तुं) V1 D5 कालेनापहृतेन्द्रिय, D4 कालेनैव हतेन्द्रिय (for the post half) —(l 10) V1 स्वर्गादपि (for स्वर्गादपि)]

5 ^a) T3 ननु (for न तु) —^b) Dg1 देहाच्यवति, T3 G1 2 M3 देहाच्च्यवति —^d) M3 मनसि (for मम न) —For 5 Ś1 V V1 B D1-7 M4 subst

883* अकाले दुर्लभो मृत्युस्तावन्नूनं न विद्यते ।
विमुच्यमानो यन्मृत्युं नाधिगच्छाम्यहं त्वया ।

[D3 om l 1 —(l 1) Ñ2 अकाले दर्शितो, B1 2 अकाले दर्शिता, D1 अकाले नहि स (sic) (for अकाले दर्शितो) Ś1 D6 मृत्युरेव तावत् V1 D1 2 3 M4 तावन्नूनं मृत्युः (by transp) D4 7 तावन्न मृत्युः (for मृत्युस्तावन्नूनं) —(l 2) Ñ1 B1 विमुच्यमानः V1 विमुच्यमानो न (hypm) B4 विमुच्य°, D4 7 °मानो (for विमुच्यमानो) B4 मृत्युः (for मृत्युं) D2 न च (for नाधि)]

—Thereafter Ñ1 reads 4^cd

6 ^d) Dg1 reads क्लिश्यते in marg —For 6, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst

884* त्वेनकानन प्रिय पुत्र कुशचीरधर वनम् ।
प्रस्थितं पश्यतो मेऽद्य हृदयं किं न दीर्यते ।

[(l 1) D5 लोककाल B4 यान (for पुत्र) V3 B (in also) 3 चीराम्बरधृत, B1 D2 6 7 M4 चीराम्बर वने (B4 D4 5 °न) B2 4 चीराजिनाभृत D1 चीरधर वर (for चीरधर वनम्) —(l 2) Ñ2 B2 न विदीर्यते, D3 न दीर्यते (for किं न दीर्यते)]

—All the above MSS cont

885* यत्र पुत्र मया काले त्वत्सकाशेऽस्मि सर्वथा ।
दुःखे महति तत्र त्वां योजयामि धिगस्तु माम् ।

[(l 1) B4 om काले Ś1 Ñ1 D6 सततं (for सर्वथा) —(l 2) M4 त्वा (for त्वां) Ñ2 नियुञ्जे (subm) V1 नियु ञ्जि, D1 3 M4 नि(D3 वि)युनज्मि D4 7 विनियुञ्जे D5 विनियुक्ता (for योजयामि)]

7 ^b) D3 कृतोऽयं, D5 कृते यत् (for कृतेऽयं) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 4 M4 तु क्लिश्यते, D11 क्लिश्यते, B(ed) क्लिश्यते (for क्लिश्यते) —M4 om 7^c-8 Ś1 V1 B D6 om 7^cd —^c) D3 स्वीये (for स्वार्थे) D5 प्रयतमाना यो —^d) Dg1 D2 4 6 7 समाश्रित्य D1 T3 G2 M3 4 Grp सश्रुत्य, Gr सस्कृत्य, Gm g as in text (for संश्रित्य) D1 3 निकृतिं (D3 °ते) पुरा D4 6 7 निकृत्यामिमां V1 मत्कृतां निकृतिमिमां, V1 मयास्य महती पुरा (sic)

8 M4 om 8 (cf v l 7) —^a) V1 D1 2 एतावदुक्त्वा, D4 5 7 म एवमुक्त्वा (for एवमुक्त्वा तु) —^b) V1 D1 3 शोकेन (for बाष्पेण) V1 D11 D1 2 [अ]पिहितेन्द्रिय, Dd1 Dm1 M3 पिहितेन्द्रिय, G2 M3 पिहिताननः, B(ed) निहतेन्द्रिय (for पिहितेक्षण) D2 शोकसंवृतलोचन, D4 7 बाष्पपिहित लोचन, D5 बाष्पपिहितलोचन —Ñ1 transp 8^cd and 9^ab —^c) D4 5 स तदेवोक्त्वा —^d) Ñ1 D11 स (for ह) V1 D1 3 5 7 व्याहर्तुं नाशकत्पुन —For 8 Ś1 V1 B D6 subst Ñ1 subst for 8^ab

886* इत्युक्त्वा विपपातोर्व्यां राजा मूर्च्छां जगाम च ।

[Ñ मूर्च्छा (sic) (for मूर्च्छां) B4 ह (for च)]

9 Ñ1 transp 8^cd and 9^ab —^a) Ś1 Ñ B D6 च (for तु) Ś1 V B D6 [अ]प, D4 [अ]थ G1 [इ]व (for [इ]व) —^b) B1 च (for स) D4 स मुहूर्तात् (by transp) —^c) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 अश्रुपूर्णाभ्यां बाष्पं (Ñ2 राम) —^d) Ñ1 वाक्यम् (for इदम्)

S 2 38.10
B 2.39 10
L 2.41.10

औपवाह्यं रथं युक्त्वा त्वमायाहि हयोत्तमैः ।
प्रापयैनं महाभागमितो जनपदात्परम् ॥ १०
एवं मन्ये गुणवतां गुणानां फलमुच्यते ।
पित्रा मात्रा च यत्साधुर्वीरो निर्वास्यते वनम् ॥ ११
राज्ञो वचनमाज्ञाय सुमन्त्रः शीघ्रविक्रमः ।
योजयित्वाययौ तत्र रथमश्वैरलंकृतम् ॥ १२
तं रथं राजपुत्राय सूतः कनकभूषितम् ।
आचचक्षेऽञ्जलिं कृत्वा युक्तं परमवाजिभिः ॥ १३
राजा सत्वरमाहूय व्यापृतं वित्तसंचये ।
उवाच देशकालज्ञो निश्चितं सर्वतः शुचि ॥ १४
वासांसि च महार्हाणि भूषणानि वराणि च ।
वर्षाण्येतानि संख्याय वैदेह्याः क्षिप्रमानय ॥ १५
नरेन्द्रेणैवमुक्तस्तु गत्वा कोशगृहं ततः ।
प्रायच्छत्सर्वमाहृत्य सीतायै क्षिप्रमेव तत् ॥ १६

---

10 [a]) Dg1 Dt1 युक्तं, Dd1 Dm1 Ctp योज्य, T1 3 युक्त्वा, Cr g k t as in text (for युक्त्वा) —[b]) T3 त्वरया हि (for त्वमायाहि) —For 10 Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst

887* युक्त्वा रथं मदीय त्वं शीघ्रमानय वाजिभि ।
तेन प्रापय मे पुत्र वनं मुनिनिषेवितम् ।

[(l 1) D5 युक्त्वा, D7 युक्त M4 चसाद (for युक्त्वा) D1 तु D2 8 (for त्वं) D1 7 युक्तम्, D4 क्षिप्रम् (for शीघ्रम्) B4 मो नय D4 7 आदाय (for आनय)]

11 Ñ2 V2 B D2 3 M4 om 11 —[a]) Ś1 Ñ1 D5-7 एतत् (for एवं) Ñ1 गुणवतो —[b]) D4 फलाना (for गुणाना) —[c]) T G2 3 M1 मात्रा पित्रा (by transp) D2 [अ]थ (sic) (for च) Ś1 Ñ1 D1 6 7 य, T2 या (sic) (for यत्) —[d]) Ś1 Ñ1 D5-7 पुत्रं (D5 7 °त्र) (for वीरो) and सुत (for वनम्)

12 [a]) G2 M1 आस्थाय (for आज्ञाय) —[c]) Ct ययौ ❀ Cr g k ययौ इति पदच्छेद ❀ —[d]) D1 6 7 स्वरूपं (D4 °त) (for अलकृतम्) —For 12 Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 M4 subst D4 5 7 subst 1 1 only for 12[ab]

888* इति राज्ञा समादिष्ट सुमन्त्रस्त्वरयान्वित ।
[1] आनयाम रथ राज्ञो युक्त्वा परमवाजिभि ।

[(l 1) Ñ B1 3 4 D1-3 M4 समाज्ञप्त V1 समाज्ञात (for °दिष्ट) Ś1 V1 D2 3 त्वरयान्वित, Ñ1 illeg D5 6 7 M4 स त्वरान्वित (for त्वरयान्वित) —(l 2) Ñ1 योजयित्वा (for आनयाम) Ñ2 D1 युक्त (for युक्त्वा)]

13 [b]) Dt1 कनकभूषित, D4 6 7 कनकभूषण (for °भूषितम्) —[c]) D4 6 7 आचचक्षे प्राञ्जलिर्भूत्वा —[d]) G1 परमवाजिभि (sic) —For 13 Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 subst

889* उपनीय च युक्त तं रथ रत्नविभूषितम् ।
राज्ञो निवेदयामास रथोऽयं युक्त इत्युत ।

[(l 1) V1 उपनीयं D4 तु (for च) Ś1 V1 D1 3 6 संयुक्त D3 M4 तं युक्त (by transp) —(l 2) B D3 (before corr राज्ञे) राज्ञे (for राज्ञो) Ñ1 युक्तम् (sic) (for युक्त) Ś1 D6 युक्त इत्यभिनोदित V1 D1 3 युक्त इ(V1 °त्यभि) त्यभितो मत D2 युक्त इत्यभिधानत, M4 युक्त इत्यभितो नृप (for the post half)]

14 [b]) Dg1 T3 व्याहूते (for व्यापृत) T2 G3 वृत्तसंचये —[c]) Dg1 Dd1 Dm1 G1 M4 देशकालज्ञ (M3 °ज्ञ) —[d]) T1 निश्चयं (for निश्चितं) Dg1 Dd1 T1 G1 3 M1-3 Cr m g शुचि, Dt1 Dm1 T1 Ck t शुचि (for शुचि) —For 14 Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst

890* कोशाध्यक्षमथाहूय स्वममात्यं नराधिप ।
उवाचेदं वचो धर्म्यं सोऽस्पष्टाकुलिताक्षरम् ।

[(l 1) Ñ2 V1 B कोशाध्यक्षम्, D2 कोषाध्यक्षम् D5 समाहूय M4 उपाहूय (for अथा°) D1 तनाथस्य (for स्वममात्य) —(l 2) B4 (प)न (for [द]द) Ñ1 —स्पष्टाकुलिताक्षरम् D1 —स्पष्टाकुलि ताक्षर (for °ताक्षरम्)]

15 [a]) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 त्व (for च) V1 समाहार्णि, Dt1 Dd1 Dm1 G2 M1 वराहाणि —[b]) B1 धनानि, Dt1 महान्ति (for वराणि) —[c]) B1 4 सर्वाणि, G2 चित्राणि (for वर्षाणि) —[d]) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 वैदेह्यै (M4 °ह्या) प्रतिपादय

16 [a]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 इति राज्ञा समादि(D2 °रि)ष्टो —[b]) V1 B Dg1 कोषगृहं, D1 G1 2 कोश° (for कोश°) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 4 तु स, D4 5 7 हि स (for तत) —[c]) Ś1 Ñ B D6 शीघ्रम्, V1 D1 2 द्रुतम्, D4 5 7 क्षिप्रम्, G2 M1 2 स्वयम् (for सर्वम्) Ś1 V1 D1 5 6 7 आनीय, Ñ B D3 M4 आदाय, D4 आनाय (for आहृत्य) D2 प्रायच्छत समानीय, M2 प्रायच्छत्स समाहृत्य —[d]) Ś1 Ñ V1 B D1 3 5 6 वैदेह्यै, D4 7 M4 वैदेह्या (for सीतायै) Ś1 Ñ B D1 7 G3 M सर्वम्, V1 Dd1 Dm1 G1 Cm g tp समम् (for क्षिप्रम्) —After 16, B1 3 ins

891* राज्ञे महार्हाभरणानि देव्यै
ददौ स्नुषायै व्यपनीय चीरम् ।
चीरं न युक्तं परिधानमस्या
निवारयामीत्यवदद्वसिष्ठ ।
एकस्य रामस्य वने निवास
त्वया वृत कैकयराजपुत्रि ।
विभूषितेयं प्रतिकर्मणा तु
वसत्वरण्ये सह राघवेण ।		[5]

ता सुजातानि वैदेही प्रस्थिता वनम् ।
स गात्राणि तैर्विचित्रैर्विभूषणैः ॥ १७
त वैदेही वेश्म तत्सुविभूषिता ।
द्युमतः काले खं प्रभेव विवस्वतः ॥ १८

तां भुजाभ्यां परिष्वज्य श्वश्रूर्वचनमब्रवीत् ।
अनाचरन्तीं कृपणं मूर्ध्न्युपाघ्राय मैथिलीम् ॥ १९
असत्यः सर्वलोकेऽस्मिन्सततं सत्कृताः प्रियैः ।
भर्तारं नानुमन्यन्ते विनिपातगतं स्त्रियः ॥ २०

G 2 38 19
B 2 39 20
L 2 42 4

यानैश्च दीप्तैः परिचारकैश्च
सुसत्कृता गच्छतु राजपुत्री । [10]
वस्त्रैश्च सर्वैः परिवर्तमान
स्तेषां युता ते वरसमदाने ।

1) D₃ दिप्य (sic) (for दैवै) —(l 2) B₃ नीवर स्) —(l 4) B₃ लमिह (sic) (for इमिह) —(l मन वृता (for युतं°) —(l 11) B₃ विविधैर्विमानैस् रैर्वर्स्मनिस्) —(l 12) B₃ मा वनमप्रयाण (for न t)]

°) T₃ सु*तानि —ᵈ) T₃ reads तद् m m —For \ \₁] D₁₋₃(D₃ ₇ om hapl ?) M₃ subst

ततो निवासयामास तानि वास्मानि मैथिली ।
भूषयमास चात्मान भूषणैस्तैर्वराङ्गना ।

1) \₁ [S]निवासयामास D₀ निवसिथासान D₅ निवा (for तानि वास्मानि) \₁ D₃ मानसी (for मैथिली) 2) \₁ गात्राणि (for चात्मान)]

ᵈ) D₅ₘ सुविभूषिता G₃ M₁ °पित (for सुविभू —For 18 Ś₁ \ \₁ L₁ D₁ ₃ M₃ subst

ततो निवासयामास तद्वेश्म सुविभूषिता ।
विमलेव प्रभा सौरी व्यभ्र वितिमिर नभः ।

1) D₅ [S]निवासयामास \₁ सुविभूषित \₁ P D₃ सा वेभूषिता D₃ तद्वेश्मेन सुभूषिता (for the post half) 2) \₁ B₃ सौरा (for सौरी) D₃ व्यभ्र (for व्यभ्र) तय निमिर B₃ निभ्रष्टतिमिर P₃ विभ्रष्ट वितिमिर (sic)] \₁ D₃ ₃ cont

तथा तु सा मैथिलपार्थिवात्मजा
विभूषिता प्रीतिकरैर्विभूषणैः ।
विदिद्युते सौरिव तोयदागमे
शतह्रदापत्रवतैरलंकृता ।

Colophon

[1) D₃ वैदिशी (for मैथिल) —(l 2) \₁ illeg रीसिधू — l 4) \₁ हवाक्रिया (for मन्कृता) Colo —*Sarga name* Ś₁ D₃₋₃ सीताभरणाविष्कार \₁ ₇ गरघ , D₃ सीताभरणान —*Sarga no* \₁ D₃ om Ś₁ 41 D₅ 45 D₃ 39 —After colophon D₃ ins नम]

Ñ₁ D₃ ₇ cont further D₁ cont after 893*

* अलंकृता तु वैदेहीं द्योतमानामिव श्रियम् ।
निरीक्ष्य पार्श्वे कौसल्या सृजती वारि नेत्रजम् ।

[(l 1) D₃ हि (for तु) —Ś₁ D₆ om l 2 —(l 2) D₁ निशाद्दपयाय \₁ मृजती D₁ स्रवती D₃ सुजती (for सृजती)]

On the other hand G M₁ ins after 18

895* तत्र सीता महाभागा ववन्दे श्वश्रुपादयो ।

19 ᵃ) Ś₁ D₆ विभूषिता \₃ \₁ B₁ ₃ ₄ M₃ ता भूषिता, B₃ D₁ ₃ (before corr) ता विभूषितां (hypm) (for ता भुजाभ्यां) —ᶜ) G₃ कृपणा —For 19ᶜᵈ Ś₁ Ñ V₁ B D₁ ₃ M₃ subst

897* स्नेहान्मूर्धन्युपाघ्राय सीता दुहितर यथा ।

[D₃ हार्देन् (for स्नेहान्) Ś₁ D₁ नाथा (for मी°) —Ś₁ \₁ D₃ ₇ cont

898* गच्छन्त वनवासाय त्व राममनुगच्छसि ।
श्लाघ्यतोऽनुसमाधास्ये कार्यं ते हृदि मद्वच ।

[(l 1) D₅ गच्छसे D₇ गच्छ त्व (for गच्छन्त) —(l 2) Ñ₁ त्वां सुते (for श्लाघ्य) D₃ गच्छत्वामनुगिष्यामि (for the prior half)]

20 ᵃ) G₁ सर्वे स्त्रियो M₃ सत्कृता (for सत्कृता) G₂ प्रियो (sic) (for प्रियै) —ᶜ) D₁₁ नाभिमन्यंत, G₁ M₃ अव मन्यत (for नानु°) —ᵈ) Dg₁ विनिपातगत M₃ विनिपात गता (for °गत) —For 20 Ś₁ Ñ \₁ B D₁ ₃ M₃ subst

899* सत्कृता लालिताश्चैव वैदेहि प्राकृता स्त्रिय ।
दारिद्र्यमवमन्यन्ते भर्तारं न तु सत्स्त्रिय ।

[(l 1) B₁ M₃ सत्कृता D₁ ₆ ₇ ता D₇ ता)लिताः M₃ लालिताश् Ś₁ D₁ ₃ ₆ M₃ श्च)पि (for [श्च]व) B₁ D₁ ₇ वैदेही \₀ \₁ D₁ ₇ मा(D₁ प्र)कृतस्त्रिय —Ś₁ D₁ ₆ ₇ om (hapl) l 2 —(l 2) L₁ इव (for अव) B₃ दरिद्र समनुयान्ति नानुव्रजति च]

—Ś₁ \₁ D₁ ₃ ₇ cont

900* न स्मरन्त्युपकार च न प्रीति न च सौहृदम् ।
स्वपतीनसमयात्स्वभावेन च दर्पिता ।

[(l 1) Ś₁ D₃ हि (for first च) D₃ ताप्रीति (for न प्रीति) —(l 2) D₃ सपत्ना (for स्वभाव) L (ed) स्वभावेन]

—After 20 D₆₁ D₁₁ Dd₁ Dm₁ T G M₁ ₃ ins

901* एष स्वभावो नारीणामनुभूय पुरा सुखम् ।
अल्पामप्यापदं प्राप्य दुष्यन्ति प्रजहत्यपि ।
असत्यशीला विकृता दुर्ग्राह्यहृदया सदा ।
युवत्यः पापसंकल्पा क्षणमात्राद्विरागिणः ।

G 2 38 20
B 2 39 25
L 2 41 5

स त्वया नावमन्तव्यः पुत्रः प्रव्राजितो मम ।
तव दैवतमस्त्वेष निर्धनः सधनोऽपि वा ॥ २१
विज्ञाय वचनं सीता तस्या धर्मार्थसंहितम् ।
कृताञ्जलिरुवाचेदं श्वश्रूमभिमुखे स्थिता ॥ २२
करिष्ये सर्वमेवाहमार्या यदनुशास्ति माम् ।
अभिज्ञास्मि यथा भर्तुर्वर्तितव्यं श्रुतं च मे ॥ २३
न मामसज्जनेनार्या समानयितुमर्हति ।
धर्माद्विचलितुं नाहमलं चन्द्रादिव प्रभा ॥ २४

न कुल न कृत विद्या न दत्त नापि संग्रहम् । [5]
स्त्रीणां गृह्णाति हृदयमनित्यहृदया हि ता ।
साध्वीनां तु स्थितानां तु शीले सत्ये श्रुते स्थिते ।
स्त्रीणां पवित्रं परमं पतिरेको विशिष्यते ।

[(l 2) Dg1 (before corr as above) अन्यम् (for असत्यम्). Dm1 Ct रुष्यन्ति, T G1 M2 दूष्यन्ति, Cm g t as above (for दुष्यन्ति) ⊕ Cr द्रक्ष्यन्ति ! (दुष्यन्ति) विकृता भवन्ति दुःशीला भवन्तीत्यर्थः । ⊕ Dg1 T G Ck भवन्ति, Cr g t °हन्ति (as above) T3 च (for [अ]पि) —(l 3) T1 2 असत्यशीलाः, G M1-3 असत्य शीला, Cm g k t °त्य शीला (as above) Dt1 Ct दुर्गा भङ्गुरया T1 2 दुर्गा दारुणया (for दुर्ग°) —(l 4) Dt1 G2 Ck t असत्य (for युवत्य) Dt1 Ct क्षणमात्र विरागिण Ck °प्रविरागिण —(l 5) T2 G2 कुल M3 कुलं Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 G1 विद्या T3 अपि, Cm t as above (for नापि) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 Cm 1 t संग्रह, Cr g °ह (as above) —(l 6) G3 damaged from गृ up to हिता T1 गृह्णति M3 सदा (for हि ता) —(l 7) Dg1 T1 2 G1 2 M3 हि Dm1 तु, Ct as above (for first तु) T1 2 G3 सत्ये शीले (by transp) G3 कुले (for श्रुते) Dg1 T3 G1 (before corr) समे, T1 2 G3 दमे, G1 2 M1 3 Cg शमे, Cm k t as above (for स्थिते) —(l 8) G2 [s]वशिष्यते]
—Thereafter Dg1 ins श्रीमते रामानुजाय नमः

21 ᵃ) Ś1 Ñ1 B2 1 D5-7 तत्त्वया Ñ1 बहुधा B1 न त्वया (for स त्वया) V1 नावमन्यते, D1 नावमन्तव्या, T3 नवमतव्य —ᵇ) T3 प्रव्राजिते (sic) Dt1 मन (for मम) Ś1 Ñ1 D1 4 7 पुत्रो मम वनच्युत, Ñ2 V1 B D2 3 M1 भर्ता पुत्रि(M1 °त्रो) वनच्युत —ᶜᵈ) Dt1 Dd1 Dm1 दैवसम स्त्वेष, T1 2 G3 दैवतमेवैष Ś1 Ñ V1 B D1-7 M3 दैवत हि (D3 देव देहि [sic]) पति स्त्रीणां सधनो निर्धनोऽपि वा —After 21 Ñ1 D1 4 5 7 ins Ś1 D3 ins l 1 2 only

902* मद्वियोगकृत दु ख वनवासकृतं तथा ।
न संस्मरेद्यथा रामस्तथा कार्यं हि मैथिलि ।
प्रायशो ह्यत्र लोके च चलचित्ता हि योषित ।
अत्यर्थं यान्ति निर्वेदं कन्यका इव येषिता ।
नैवाङ्गनानां दयितो नापि द्वेष्योऽस्ति कश्चन । [5]
सर्वैरेवावलम्बन्ते रत्ना महतया इव ।
शक्यो ग्रहीतुं पवनः शक्य एवाश्रितोऽनलः ।
न शक्यं हृदयं स्त्रीणां ग्रहीतुं चपलं हि तत् ।
गुणवन्त च भर्तारं निर्गुणं वापि मैथिलि ।
या स्त्रियोऽभिप्रपद्यन्ते तासां लोका महोदया । [10]
पतिर्निमेह नारीणां स्वैरभोज्यो महाभुज ।
इह लोके यशो यस्मादर्म प्रेत्य च वर्धते ।

[(l 1) N1 -ना (for first कृत) D5 -गत (for second कृत) —(l 2) D4 स्मरेत्तु यथा (for संस्मरेद्यथा) D1 च (for हि) —(l 3) Ñ1 [अ]तुलेखेव D1 [अ]त्र शेकेस्मिन् D4 7 [अ]त्र लोके —(l 4) D4 त्यर्थं (sic) D1 6 निर्गत, D5 निर्वे D निर्वेर (sic) Ñ1 D5 मनस (for कन्यका) —(l 5) Ñ1 न (for [अ]पि —(l 7) D1 4 7 ग्रहस (for ग्रहो) and ग्रहम् (for शक्य) N1 वाश्रित, D1 7 वाश्रितु D6 नम, D7 ताप (sic) (for नल) D6 ग्राह्य पावक आश्रितु (for the post half) —(l 9) D1 हि (for च) D1 6 चापि (for वापि) —(l 10) N1 न, D6 हि (for या) —(l 11) D1 पतिर्नाम हि D1 स्त्रीनामिह (for पतिर्निमेह) D1 स्थिरभोज्यो D1 °पूज्यो D7 °श्रो (for स्वैरभोज्यो) D1 6 7 महायुग (for °भुज) —(l 12) V1 D1 यशा (for यस्माद्) D1 4 6 7 कर्मो (for धर्मे)]

22 ᵃᵇ) G3 damaged from ता to धर्मा —ᶜ) Dg1 Dt1 M3 कृता(Dt1 °त्वो)ञ्जलिम् —ᵈ) Dt1 Dd1 Dm1 T M3 स्थिता Ck अभिमुखस्थिता —For 22 Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M3 subst D1 4 5 7 subst l 2 only for 22ᶜᵈ and then D1 ins l 1 repeating l 2 thereafter

903* इति श्रुत्वा समादिष्टा सीता भर्तृपरायणा ।
कृताञ्जलि स्थिता प्रह्वा कौसल्यामिदमब्रवीत् ।

[(l 1) B3 श्रुत्वा (for श्रुत्वा) D5 प्रीता (for सीता) —(l 2) V1 स्थितावाक्यं (for स्थिता प्रह्वा)]

23 ᵃ) D4 5 7 [ए]तद् (for [अ]हम्) —ᵇ) D4 5 7 आर्य D1 मनुशासन —ᵈ) G1 कृत (for श्रुतं) Dd1 reads च in marg —For 23 Ś1 Ñ V1 B D1-3 6 M3 subst D4 5 7 subst l 2 only for 23ᵈ

904* आर्य करिष्येऽस्यधिकं शासनं ते यथार्थं माम् ।
अभिज्ञा ह्यस्मि तत्स्त्रीणां धर्माचारस्य सर्वशः ।

[(l 1) D1 [s]प्यधिकं Ś1 D2 6 च (for ते) M3 यथार्थतः (for यथार्थं माम्) —(l 2) D3 प्रतिज्ञा D2 नभितो (for अभिज्ञा) V1 B2 ह्यपि M3 सत्र (for ह्यस्मि) D3 ज्ञात्वा D4 7 च स्त्रीणां (for तत्स्त्रीणां)]

24 ᵃᵇ) Dg1 Dm1 G3 [मा]त्य (for [मा]मर्या) Dg1 T2 M3 Cv r k समानयितुम्, Cm g t समा° (as in text) Dh1 मन्यति, M1 अर्हसि (sic) Ś1 V1 D1-7 M3 न मां पृथग्जन(V1 पृथग्जनं)समामार्ये त्य मद्गु(V1 M3 मद्गु D4 वोढु, D6 [after corr] शक्तु D6 योद्गु)मर्हसि Ñ B पृथग्जनसमासार्ये मा मा (B1-3 [m also] न मां B2 मा मा B1 किं मां) त्वं कर्तु(B1 चक्रु)मर्हसि —ᶜᵈ) D5 धनाद् (for धर्माद्) B1 4 विचालितुं Dg1 M3 हि चलितं(M3 °तुं) (for

नातन्त्री वाद्यते वीणा नाचक्रो वर्तते रथः ।
नापतिः सुखमेधेत या स्यादपि शतात्मजा ॥ २५
मितं ददाति हि पिता मितं माता मितं सुतः ।
अमितस्य हि दातारं भर्तारं का न पूजयेत् ॥ २६
साहमेवंगता श्रेष्ठा श्रुतधर्मपरावरा ।
आर्ये किमवमन्येयं स्त्रीणां भर्ता हि दैवतम् ॥ २७
सीताया वचनं श्रुत्वा कौसल्या हृदयंगमम् ।
शुद्धसत्त्वा मुमोचाश्रु सहसा दुःखहर्षजम् ॥ २८

C 1.39.30; B 1.38.42; L 1.41.30

[illegible] Ś1 D6 [illegible] Ś1 V1 B D [illegible] (by transp.) V1 D [illegible] (for [illegible]) Ś1 V1 B D [illegible] (for [illegible]) D6 [illegible] D2 [illegible] (sic).

25 a) Cd (wrong) [illegible] Ta (?) [illegible] (Ts [illegible]) D3 D5 Ct [illegible] — b) V1 B2 (as also in text) D1 D6 D7 D9 [illegible] D2 [illegible] (for [illegible]) — c) B1 [illegible] Ś1 V1 B D [illegible] M [illegible] (sic) (for [illegible]) — d) C1 [illegible] Ś1 V1 B D [illegible] M [illegible] (D [illegible])

26 a) D5 reads हि in marg. — b) V1 B D (except D5) M [illegible] (for [illegible]) — c) Ś1 V1 D1 D6 D7 D9 D [illegible] M [illegible] (for हि) Ś1 B [illegible] — d) D [illegible] (sic) (for [illegible]) V1 B [illegible]

27 b) T1 [illegible] (sic) — c) G1 [illegible] (from [illegible] to [illegible]) T [illegible] — d) D [illegible] M [illegible] G1 [illegible] (for [illegible]) — After 27, Ś1 V1 B D [illegible] M [illegible] ins.:

005* [illegible]
[illegible] ।

[(l. 1) M [illegible] (l. [illegible]) V1 [illegible] (sic) (l. [illegible]) V1 B [illegible] D [illegible] D [illegible] (for [illegible]) V1 B D M [illegible] D [illegible]]

— Ś1 V1 D [illegible] V1 B [illegible] D [illegible] M cont. [illegible]

006* [illegible]
[illegible] ।
[illegible] ॥
[illegible] । 5
[illegible]
[illegible] ॥ [10]
[illegible] ।
[illegible] ॥

[illegible]
[illegible] । [15]
[illegible] ॥

[(V1 D [illegible] om. [illegible]) V1 B [illegible] — (l. 1) V1 D [illegible] (for [illegible]) V1 B [illegible] (for the prior half) — (l. 2) D [illegible] (for [illegible]) V1 B [illegible] (for [illegible]) V1 [illegible] — (l. 3) V1 [illegible] D [illegible] (for [illegible]) — (l. 4) V1 [illegible] (for [illegible]) — (l. 5) D [illegible] (sic) (for [illegible]) — (l. 6) D [illegible] (for [illegible]) — (l. 8) D [illegible] — (l. 9) V1 [illegible] (for [illegible]) D [illegible] — (l. 10) D [illegible] (for [illegible]) D [illegible] (for [illegible]) V1 [illegible] (for the post. half) — V1 D6 om. l. 11 and 12 — (l. 11) D [illegible] (hypm.) D [illegible] (for [illegible]) V1 [illegible] (for [illegible]) D [illegible] (for the post. half) — (l. 12) D [illegible] (for [illegible]) D [illegible] — (l. 13) D [illegible] (sic) — (l. 14) V1 D [illegible] (for [illegible]) D [illegible] (by transp.) D [illegible] (sic) — (l. 15) V1 [illegible] (for the prior half) D [illegible] (for [illegible]) — [illegible]]

D [illegible]

007* [illegible] ।
[illegible] ॥

28 a) Ś1 V1 D [illegible] (for [illegible]) V1 B D [illegible] M [illegible] — b) D [illegible] — c) V1 B D [illegible] M [illegible] (for [illegible]) D [illegible] — After 28, Ś1 V1 B D [illegible] ins.:

008* [illegible] ।
[illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥

G 2 38 38
B 2 39 33
L 2 42 ·9

तां प्राञ्जलिरभिक्रम्य मातृमध्येऽतिसत्कृताम् ।
रामः परमधर्मज्ञो मातरं वाक्यमब्रवीत् ॥ २९
अम्ब मा दुःखिता भूस्त्वं पश्य त्वं पितरं मम ।
क्षयो हि वनवासस्य क्षिप्रमेव भविष्यति ॥ ३०
सुप्तायास्ते गमिष्यन्ति नव वर्षाणि पञ्च च ।
सा समग्रमिह प्राप्तं मां द्रक्ष्यसि सुहृद्वृतम् ॥ ३१

वनेषु खलु ते पुत्रि माभ्यमस्त्वप्रमत्तया ।
लक्ष्मणस्य च वीरस्य देवरस्य विशेषतः ।
एवं सदिश्य सीतां तु प्रशस्य च यशस्विनीम् ।
मूर्ध्न्युपाघ्राय सस्नेहं कौसल्या राममब्रवीत् ।
नित्यं राघव सीताया भवितव्यं समीपतः । [15]
लक्ष्मणस्य च वीरस्य त्वयि भक्तस्य मानद ।
कर्तव्यश्चाप्रमादस्ते वने प्रचुरपादपे ।

[(l 1) D1 तु (for च) Ñ2 B तां वधूं (for भविन्नी) —(l 2) Ś1 D6 मस्तलितास्त्र, Ñ2 B3 (m also) D7 अभिताख्र —(l 3) B4 om, D3 वत्से (for पुत्रि) Ñ2 B3 4 गमन (for वचन) —After l 3 B3 ins.

908(A)* अयोनिजे महाभागे लक्ष्मीरूपासि पुत्रि ।

—(l 4) Ñ1 शुभराश्रम् (sic) Ñ2 B3 शुभा नस्यम्, B1 शुग सस्यम्, B4 शुभं स° (for शुभ सम्वद्) Ś1 D6 सीते मस्वनिर्योदिता (for the post half) —D4 om (hapl) l 5–7 —(l 5) Ñ2 reads नरेन्द्रस्य मैथिलस्य in marg Ñ1 मिथिलस्य D1 विशेषत (for महात्मन) —(l 6) D1 यशश्च B1 रहसी Ñ1 विभूषणा, D1 * भूषण Ś1 D6 सीते स्वगति भूषण, D4 7 स्त्रीणां (D1 °णा) विभूषण (for the post half) —(l 7) B1 समुपाश्रिता, D1 समुपस्थित —(l 8) B4 प्रतिज्ञा (for कृतज्ञा) —(l 9) Ñ1 D1 6 निवृत्ता —(l 10) Ś1 D4 6 राजीवयशाक्षे, Ñ1 B1 2.4 राजीवताम्राक्षे (for °वत्ताक्षे) Ś1 D6 यशोष्वी, Ñ2 B3 स्वर्गेद्, B1 सारेन, B2 4 स्वाथ (for मनोव्यां) —(l 12) D5 [च]न (for च) B4 धीरस्य B3 लघुकस्य (for देवरस्य) —(l 13) D1 तां सीतां प्रशस्य (for सीतां तु प्रशस्य), Ñ1 illeg for तु प्रशस्य च B1 transp तु and च B4 D1 यशस्विनी (for °नीम्) —(l 14) Ś1 D6 [उ]पघ्राय B4 सस्नेहा D1 मुखमाश्रित्य (for कौसल्या रामम्) —(l 15) D6 समीपग —(l 16) Ś1 D4–7 भक्तस्य B4 धीरस्य (for वीरस्य) Ś1 D6 तथा वीरस्य, D1 लक्ष्मणस्य च D1 6 भक्तस्य त्वयि (by transp). D1 ते वीरस्य (subm) D7 त्वयि वीरस्य (for त्वयि भक्तस्य) —(l 17) B4 प्रचलप्रायास्य (for प्रचुर°)]

29 ☞ The text in Ñ1 from प्राञ्जलि° to ते मे in 2 35 916* is lost on missing fol

D1 repeats 29c–30d consecutively —a) D1 (first time) 1 तां प्रतिसृज्य D6 कृताञ्जलिर् (for तां प्राञ्जलिर्) Ñ2 B3 G2 M1 2 प्रविवेश, V1 D1 D1 (second time) 1 अभिवंद्य D1 (first time) अभिवन्द्य D1 अभिविश्य (for अभि°) B3 4 तां तु प्राञ्जलिस्थेन —b) Ś1 B D1 (first time) 1–7 स्वसत्कृताम् (B D7 °ता) Ñ2 पुरस्थित, Dg1 तु सत्कृता Dm1 [s]विसत्कृता V1 D1 (second time) 1 M1 मातरं पुत्रगृद्धिनी (D1 °गृध्नि‍नी D1 °गृध्नि‍नी D1 °गर्विणी) —cd) Ś1 D6 [S]पि धर्म्यं, V2 B1–3 स धर्मं, B4 स्वधर्मं, D1 (first time) 5 स धर्म्यं, D4 7 च धर्म्यं (D7 °र्मं) (for परम) B3 (m) Dt1 Dd1 Dm1 T1 धर्मज्ञा, D1 (first time) धर्मज्ञा (for धर्मज्ञो) V2 D1 (second time)–3 M1 अभिवाद्याब्रवीद्रामो धर्मज्ञो (D3 °ज्ञ) धर्मदर्शि (D3 °नेत्रि)नीं —After 29, Ś1 Ñ2 B D1 (after the first occurrence) 4–7 ins

909* अत्र सीता समाश्रित्य धर्म्यं मामनुशासति ।
लक्ष्मणो दक्षिणो बाहुश्छायेव मम मैथिली ।
न विहातुं मया शक्या कीर्तिरात्मवता यथा ।
गृहीतशरचापस्य कुतोऽस्ति हि भयं मम ।
अपि प्रधाना लोकानामीश्वराद्वा शतक्रतो । [5]

[(l 1) Ñ2 B4 अथ, B2 अद, D3 ननु (for अत्र) Ñ2 सीता समाश्रित्य Ñ2 B1–3 D3 तस्य मा(B3 °र्म)मनुशासि हि (B3 °सि च, D1 °स कि) B4 तद्धर्ममनुशासि हि, D4 7 धर्मं मामनुशासित हि, D6 तत्र मामनुशासित हि (for the post half) —(l 2) Ś1 D4 6 7 छायेव —(l 3) Ś1 D6 नैवं सर्वं B1–3 (m also) D5 न हि हातु (for न विहातुं) B2 तथा (for यथा) —(l 4) B1 [s]स्ति (sic) (for ऽस्ति)]

30 Ñ1 missing. D1 repeats 30ab (for both cf v l 29) —a) B4 D1 (second time) क्षये सा (D1 सो) Ś1 D4 6 7 दु खिता, T1 दु खिते (for दु खिता) B4 भूयस्त्वं (hypm) Dt1 Dd1 Dm1 T1 G1 2 M1–4 भूत्वा (for भूस्त्वं) —b) Ś1 D4 6 पश्यस्त्वं, Ñ2 V1 B D1 (second time)–3 M1 सुपुत्र (B4 °पु, D1 °प), Dt1 पश्येस्त्वं D1 पश्यात्र (for पश्य त्वं) —c) D1 क्षिया (for क्षयो) Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 M1 (s)त्र, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 G1 M1 (s)पि (for हि) M3 नयवासस्य (sic) —d) Ś1 D4 6 भविष्यत्यचिरेण मे, Ñ2 V1 B D1–3 भविष्यति शिवे (Ñ2 D1 शुभे) न मे, D1 न चिरान्मे भविष्यति, M1 भविष्यति वरानने

31 Ñ1 missing (cf v l 29) —a) Dt1 Dd1 समग्रमिह प्राप्तं —For 31, Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 M1 subst

910* अस्य राज्ञ प्रसादेन वर्षाण्येतानि मे शुभे ।
सुखेनैव गमिष्यन्ति यथैकदिवसं तथा ।
व्यतीतमन्तकाले तां पुनराख्याति वनात् ।
शीघ्रमेव गृहं देवि भूयं द्रक्ष्यसि मा शुच ।

[(l 1) D3 4 शान्ति (for शान्ति) —(l 2) Ś1 D6 शिवेन B4 सुखेन (for सुखेनैव) D1 गमिष्यन्ति, D1 यास्यन्ति (for गमिष्यन्ति) D3 4 M1 यथैकदिवसं D1 तथा —(l 3) D6 अयोध्या, D4 मनोरथ (for पुनराख्याति) D3 4 पुनराज्यं —(l 4) B4 गुरवे (for गृहं) Ś1 D3 4 पुनः, D1 पुत्रं (for भूयं) D1 मां सुख (for मा शुच)]

एतावदभिनीतार्थमुक्त्वा स जननीं वचः ।
त्रयःशतशतार्धा हि ददर्शावेक्ष्य मातरः ॥ ३२

ताश्चापि स तथैवार्ता मातॄर्दशरथात्मजः ।
धर्मयुक्तमिदं वाक्यं निजगाद कृताञ्जलिः ॥ ३३

संवासात्परुषं किंचिदज्ञानाद्वापि यत्कृतम् ।
तन्मे समनुजानीत सर्वाश्चामन्त्रयामि वः ॥ ३४

जज्ञेऽथ तासां संनादः क्रौञ्चीनामिव निःस्वनः ।
मानवेन्द्रस्य भार्याणामेवं वदति राघवे ॥ ३५

मुरजपणवमेघघोषवद्
दशरथवेश्म बभूव यत्पुरा ।
विलपितपरिदेवनाकुलं
व्यसनगतं तदभूत्सुदुःखितम् ॥ ३६

G 2 38 50
B 2 35 48
L 2 42 41

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे चतुस्त्रिंशः सर्गः ॥ ३४ ॥

32 Ñ1 missing (cf v l 29) —^{a}) B2.4 हि विनीतार्थम्, M4 उपपन्नार्थम् (for अभिनीतार्थम्) —^{b}) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 उक्त्वा P4 Dd2 D3.6.7 स जननी, D2 राजसुता —^{cd}) T3 तत्र सप्त (for त्रय शत) Dg2 G2 च, G1 (अ)भि (for हि) M3 न्शताधानि Ś1 V1 D1–7 M4 अर्ध(D4 °र्ध)सप्तशतास्तत्र(D5 °तास्तास, M4 °तं सत्र) (for °) Ś1 D6 (अ)न्याः विमातर, V1 (उ)पेत्य मा°, D3 (अ)पश्य मा°, D2 (उ)पेत्य मातर, D7 (औ)पेत्य मा° (for (अ)वेक्ष्य मातर) Ñ2 B ददर्शोपे(Ñ2 °त्य)त्य मातृणाम्(B3 °णा सा)र्धसप्त शतानि स (B4 च) ⊛ Ct त्रीणि शतानि शतार्धं च सप्त यासां ता । त्रैस्वर्यसादेश आर्षं । ⊛

33 V1 missing (cf v l 29) —^{d}) Dd1 Dm1 स जगाद (for निजगाद) —For 33 Ś1 V2 V1 B D1.3 M4 subst

911* समुपेत्य च मातृभ्यः कृताञ्जलिरिदं वच ।
उवाच रामो धर्मात्मा प्रश्रयावनतस्तदा ।

[(l 1) V2 B1.3 समुपत्य V1 समभ्येत्य (for समुपेत्य) D1.6.7 तु (for च) B3 मातृेता —(l 2) B4 राम (sic) B3 (also) प्रणयावनतम् V1 B1.4 तथा (for तदा)]

34 V1 missing (cf v l 29) —^{ab}) T3 सवासात् Dt1 Dd1 Dm1 अपि (for वापि) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 सवासात्पुरुषं कश्चिद्विभाषाद्वापराधिति(M4 °ते) —^{c}) Dt1 समुपजानीत, Cm g समनुजानीत (as in text) Ś1 V2 D1.3.6.4 क्षेतव्यमपराध(Ś1 D5.6 °ध) मे, Ñ2 B ततो(B1.4 तम्मे)पराध क्षतव्य (B4 °व्य), M4 तम्यर्थं क्षमता मया —^{d}) D5 सर्वां (for सर्वाश्च) B1.3 आमन्त्रयामि, B4 वै मन्त्रयामि (for चामन्त्र°) —After 34 Ñ2 V1 B D1.3.6 M4 ins

912* अज्ञानाद्वा प्रमादाद्वा मया वो यदि किंचन ।
अपराद्धं तदद्याद्य सर्वेश क्षमयामि व ।

[(l 1) B1 प्रमाणाद्वा Ñ2 B4 वा (for वो) D1 कृत भवति, D3.1 यद्(D2 °या)प्यदि (for मया वो यदि) —(l 2) V1 D1.2.5 अपराध D5 तेदा (for तद्) B1 अप्याद्य D2 सर्वश्च (for सर्वेश)]

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins

913* वचनं राघवस्यैतद्धर्मयुक्तं समाहितम् ।
शुश्रुवुस्ताः स्त्रियः सर्वाः शोकोपहतचेतसः ।

35 Ñ1 missing (cf v l 29) —^{ab}) T1 तु (for ऽथ) G2 सवाद् (for सनाद्) Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 निस्वन Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 अथ जज्ञे महांस्तत्र तासां नृपतियोषिताम् —^{b}) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 क्रौञ्चीनामिव सक्रन्द(B3 सक्रन्दन [hypm], B4 समुद्र, M4 चाक्रन्द) —^{d}) V2 V1 B D1–7 ब्रुवति (for वदति)

36 Ñ1 missing (cf v l 29) —^{ab}) D1.2 मरुज, T3 G2.3 M2.3 Cv r k मुरव, Cm g t as in text (for मुरज) D4.7 पटह (for पणव) Ś1 Ñ2 V1 B2.4 D1–7 M4 वेणुनादित (for मेघघोषवद्) D1 द्विजवरनोद्यत सामनादित (for ^{a}) D3 दशरथ (sic) Dg1 मुरजपणवमेघघोषेव [व ?] दशरथवेश्म बभूव यत्पुरा (sic) —^{c}) Dg1 विलपति Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.4–7 M4 परिदेवि(B1 °देवि [metathesis] D2 °देव)लपनैः(B3 D5 °नैः) D7 °देवन स्वनैः, G3 °देव(metathesis)नाकुल —^{d}) Ś1 V2 B1.3 D1.2.4–7 भवेत्, V1 B4 भवेत्, D2 उवैत (sic) M4 गवेत् (for गत) Ś1 Ñ2 V1 B D1.7 M4 विनादित(D2 °क) (for सुदुःखितम्)

Colophon Ñ1 missing —*Sarga name* Ś1 V1 D1–3.6 दशरथ(Ś1 om)स्त्रीविलाप, Ñ2 B श्री(B1.4 om)सीतारामाश्रम, D1.7 वनप्रयाण, D5 दण्डकारण्यगमने वनवासप्रयाण —*Sarga no* (figures, words or both) D3.6 om Ś1 D1.7 42 Ñ2 B1.3.4 37 V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S 39 B2 38 D1 94 D2 41 D5 46 —After colophon D5 concludes with रामाय नम, T2 M1 श्रीरामचन्द्राय नम, G M3 श्रीरामाय नम,

३५

2 39 1
2 40 1
2 43 1

अथ रामश्च सीता च लक्ष्मणश्च कृताञ्जलिः ।
उपसंगृह्य राजानं चक्रुर्दीनाः प्रदक्षिणम् ॥ १
तं चापि समनुज्ञाप्य धर्मज्ञः सीतया सह ।
राघवः शोकसंमूढो जननीमभ्यवादयत् ॥ २
अन्वक्षं लक्ष्मणो भ्रातुः कौसल्यामभ्यवादयत् ।
अथ मातुः सुमित्राया जग्राह चरणौ पुनः ॥ ३
तं वन्दमानं रुदती माता सौमित्रिमब्रवीत् ।
हितकामा महाबाहुं मूर्ध्न्युपाघ्राय लक्ष्मणम् ॥ ४
सृष्टस्त्वं वनवासाय स्वनुरक्तः सुहृज्जने ।
रामे प्रमादं मा कार्षीः पुत्र भ्रातरि गच्छति ॥ ५
व्यसनी वा समृद्धो वा गतिरेष तवानघ ।
एष लोके सतां धर्मो यज्ज्येष्ठवशगो भवेत् ॥ ६

35

☞ V1 missing up to त ४ in 916* (cf v l 2 34 29) Ś1 Dm1 begin with ॐ

1 [b]) T1 damaged for श्च —[c]) D4 5 उपसगम्य —[d]) D4 5 7 दीनाश्चक्रु (by transp) T2 चक्रुर्दीन D1 प्रदक्षिणा —For 1 Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M3 subst

914* कृताञ्जलिस्ततो रामो लक्ष्मणश्च महायशाः ।
वैदेही चैव राजानं परिजग्मुः प्रदक्षिणम् ।

[(l 1) B2 स्थितो (for ततो) B4 reads रामो in marg D3 om (hapl ?) from ग up to शि in l 1 of 915* —(l 2) Ś1 D6 प्रतिजग्मु]

2 Ñ1 missing (cf v l 1) —[a]) M3 तं चापि समनुज्ञाप्य —[b]) D1 Dd1 Dm1 G4 सह सीतया (by transp) —[c]) Dg1 T1 G3 शोकसंतप्तो, T4 °समूढ —For 2 Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M3 subst

915* कृत्वा प्रदक्षिणं चैव प्रणिपत्यानुमान्य च ।
रामः शोकपरिम्लानो जननीमभ्यवादयत् ।

[D3 om up to णि in l 1 (cf v l 1) B1 reads l 1 in marg —(l 1) Ś1 V1 D1 3 5 6 M3 [प्र]ती (for [प्र]णि) V1 [अ]नुमान्य (sic) B1 [अ]नुगम्य D6 7 M3 [अ]भिवाद्य (for [अ]नुमान्य) —D1 7 om l 2 —(l 2) B3 4 M3 म्लानो B3 म्ला(also म्ला)नौ, D1 म्लानो (for म्लानो) D3 रैणा वामभिवाद्याथ राघवः प्रदक्षिणं]

3 Ñ1 missing (cf v l 1) Ñ2 B2 T3 om (hapl) 3[cd] B4 reads in marg 3[cd] —[a]) Ś1 D3 5 6 M3 अन्वेव V1 अथैव B3 अन्वेवं T1 तथैव B1 अथैव (sic) D1 शावेव D4 अन्वक्षय D अन्वक्ष (sic) G1 अन्वग्र G2 अन्वर्थं (for अन्वक्षं) Ś1 V2 B1 3 4 D1-7 भ्राता (D3 °ता) (for भ्रातुः) —[b]) Ś1 V2 B1 3 4 D1 3-6 M3 स्व(V1 D1 6 °द)नीम्, D2 सौदेवाम्, D7 दहताम् (sic) (for कौसल्याम्) D1 सत्यवादयत्, D4 मभ्यधारत् (subm) (for अभ्य°) —[c]) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M3 ततो, D12 अपि (for अथ) G3 सुमित्राय (sic) (for सुमित्रायाः) —[d]) T1 3 G3 तत (for पुनः) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M3 पादौ जग्राह लक्ष्मण

4 D3 om (hapl) from 4[a] up to l 1 of 917* —[b]) M3 वदमाना —[c]) T1 G4 M1 3 हितकाम —[d]) Dg1 [अ]पघ्राय (for [उ]पा°) —For 4 Ś1 V1 V1 B D1 3 7 M3 subst

916* तं वन्दमानं चरणौ सुमित्रा पुत्रमब्रवीत् ।
स्नेहान्मूर्धन्युपाघ्राय परिष्वज्य च पीडितम् ।

[(l 1) V1 missing त ४ (cf v l 1) D1 om तं (subm) V1 D1 वन्दमान(D1 °नं) च (for तं वन्दमानं) Ś1 D1 7 रुदती (for चरणौ) —Ś1 D1 7 transp the post halves of l 1 and l 2 —(l 2) Ś1 B1 D1 मूर्ध्नि(B1 °ध्नु [sic])माघ्राय (subm) B4 मूर्ध्नि सता° (for मूर्ध्न्युपा°) Ñ B3 4 परिरभ्य च D3 परिष्वज्य (sic) D7 परिष्वाय (for परिष्वज्य च)]

5 [b]) T3 स्वनुरक्त —For 5 Ś1 V V1 B D1 7 M3 subst

917* अरिष्टं गच्छ पन्थानं सह रामेण लक्ष्मण ।
शुश्रूष भ्रातरं ज्येष्ठं रामं लोकहिते रतम् ।
सत्पुत्रेण त्वया पुत्र तारिताह सबान्धवा ।
यस्त्वं स्वसुखं त्यक्त्वा विशालान्दारानाप्य च राममनुव्रत ।

[D1 om l 1 (cf v l 4) —(l 1) D1 6 लक्ष्मण (sic) —(l 2) Ś1 D शुश्रूषू D1 शुश्रूषन् (for शुश्रूष) D1 ज्येष्ठ D ज्येष्ठ (for ज्येष्ठं) D1 रामं लोकहिते रतः (sic) (for the post half) —(l 3) D2 सुपुत्रेण V1 D3 त्वया D2 तात (for पुत्र) B1 तारिता (sic) B1 D1 तारिताह (sic) M1 (after corr pr m as above) महात्मा —(l 4) B3 स्वसो (sic) B2 D5 त्रिया राम]

6 [ab]) Ś1 V V1 B D1-7 M3 समृद्धो विप(V1 B1 °प [st])सयो वा रामस्य V1 °स्य) परमा गति —After 6[ab] Ś1 V V1 B D1 7 M3 ins

918* प्राणैरपि प्रियतरो ज्येष्ठो भ्राता गुरुश्च ते ।
तस्मात्त्वमप्रमत्तस्त्वं शरीरं परिपालय ।
विजने वसतोऽरण्ये सीतया समं सह ।

[(l 1) V1 प्राणेभ्योऽपि M3 गुरुश्च (for गुरुश्च) D5 स (for ते) —(l 2) B1 तस्मात् D1 त्वमा D1 त्वमा (sic) D5 त्वमात् (for तस्) B1 प्रमत्त, D1 3 6 प्रमत्तस् (sic) (for [अ]प्रमत्तस्) Ñ B1 3 4 परिपालय —(l 3) D7 विजने (for

इदं हि वृत्तमुचितं कुलस्यास्य सनातनम् ।
दानं दीक्षा च यज्ञेषु तनुत्यागो मृधेषु च ॥ ७
रामं दशरथं विद्धि मां विद्धि जनकात्मजाम् ।
अयोध्यामटवीं विद्धि गच्छ तात यथासुखम् ॥ ८
ततः सुमन्त्रः काकुत्स्थं प्राञ्जलिर्वाक्यमब्रवीत् ।
विनीतो विनयज्ञश्च मातलिर्वासवं यथा ॥ ९
रथमारोह भद्रं ते राजपुत्र महायशः ।
क्षिप्रं त्वां प्रापयिष्यामि यत्र मां राम वक्ष्यसि ॥ १०
चतुर्दश हि वर्षाणि वस्तव्यानि वने त्वया ।
तान्युपक्रमितव्यानि यानि देव्यासि चोदितः ॥ ११

G 2. 45. 18 B 2. 40. 21 L 2. 43. 15

[illegible] N [illegible] D [illegible] (D [illegible]) D [illegible]

—[illegible]) Ś N V B D [illegible] M [illegible] (for [illegible]) G [illegible] ([illegible]) —[illegible]) Ś N V B D [illegible] M [illegible] D [illegible] D [illegible]) [illegible] D [illegible]

—After [illegible] N V B D [illegible] M [illegible] while Ś D [illegible] [illegible]) after [illegible]

[illegible]* [illegible]

[illegible] D (also) [illegible] (for [illegible]) [illegible]

—After [illegible] T [illegible] 922*

[illegible] N [illegible] D [illegible] M [illegible] (for [illegible]) D [illegible] —[illegible]) D [illegible] Ś V D [illegible] M [illegible] V [illegible] —[illegible] 6) D [illegible] V D [illegible] D [illegible] (for [illegible]) [illegible]

—After 9, G [illegible] M [illegible] T [illegible] after [illegible]

9[illegible]* [illegible]

—G [illegible] V [illegible] D [illegible] D [illegible] D [illegible] M [illegible] after [illegible] D [illegible] D [illegible] after 9

9[illegible]* [illegible]

G. 2. 39. 18
B. 2. 40. 23
L. 2. 43. 18

तं रथं सूर्यसंकाशं सीता हृष्टेन चेतसा ।
आरुरोह वरारोहा कृत्वालंकारमात्मनः ॥ १२
तथैवायुधजातानि भ्रातृभ्यां कवचानि च ।
रथोपस्थे प्रतिन्यस्य सचर्म कठिनं च तत् ॥ १३
सीतातृतीयानारूढान्दृष्ट्वा धृष्टमचोदयत् ।
सुमन्त्रः संमतानश्वान्वायुवेगसमाञ्जवे ॥ १४
प्रयाते तु महारण्यं चिररात्राय राघवे ।
बभूव नगरे मूर्छा बलमूर्छा जनस्य च ॥ १५
तत्समाकुलसंभ्रान्तं मत्तसंकुपितद्विपम् ।
हयशिञ्जितनिर्घोषं पुरमासीन्महास्वनम् ॥ १६
ततः सबालवृद्धा सा पुरी परमपीडिता ।
राममेवाभिदुद्राव घर्मार्तः सलिलं यथा ॥ १७

---

reads यानि in marg., D4.5.7 देव्या यान्यसि (by transp.) (for यानि देव्यासि). D4.7 नोदितः (for चोदितः). Ś1 Ñ V1 B D1-3.4 M4 राज्यार्थिन्या पिता सेय(M4 दृशात्) कैकेय्या यानि याचितः. —After 11, D1.5 ins. 926*.

12 ᵃ) Ś1 D2-7 तं वराहं रथं युक्तं(Ś1 योक्तुं), D1 तांस्तदा यानमारूढान्. —ᵇ) D2 दृष्ट्वा हृष्टेन; D3 सीतायास्तेन (for सीता हृष्टेन). —ᵈ) D1 M3 कृत्वा (sic) (for कृत्वा). —For 12, Ñ V1 B M4 subst., while D1.5 ins. after 11:

926* सुमन्त्रवचनं श्रुत्वा ततो रामः सलक्ष्मणः ।
सीतया चैव सहित आरुरोह रथोत्तमम् ।

[(l. 2) B1 धाणि, V1 D1.3 M1 रथं तदा (for रथोत्तमम्).]
—After 12, Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1-7 T G M1-3 ins.:

927* वनवासं हि संख्याय वासांस्याभरणानि च ।
भर्तारमनुगच्छन्त्यै सीतायै श्वशुरो ददौ ।

[(l. 1) D1 वने वासं हि, D2 G3 वनवासस्य, G1 °से च. —D6 reads from l. 2 up to 13ᵃᵇ in marg. —(l. 2) D7 सीताया (for °यै). M2 [ऽ]ददात् (for ददौ).]

13 ᵃᵇ) Dd1 यथैव, T3 तथैव. B1 Dg1 Dd1 Dm1 G2 M1 -जालानि (for -जातानि). Ś1 Ñ V1 B D1.3.4-7 तूणांश्च (for भ्रातृभ्यां). D2 तथैवायुधानानि (sic) तूणानुच्चावचानथ. —ᶜ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 G3 C1 प्रतिन्यस्य; Cm g k as in text. Ś1 D4.4-7 रथोपस्थमभि(D2 °स्थ च स)न्यस्य. —ᵈ) Dt1 Dm1 यत् (for तत्). Ś1 Ñ V1 B D1-4.6.7 च (D7 चे)चित्र(Ñ2 B2-4 D2-4 °त्र)पिटकं(V1 B1 °के) च तत् (V1 B1.2 ततः; B4 तथा). —After 13, Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1.2.4-7 T G M1-3 ins., while Cm g ins. after 12

928* अथ ज्वलनसंकाशं चामीकरविभूषितम् ।
समारुरुहतुस्तूर्णं भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।

[(l. 1) Dg1 Dt1 Dm1 T3 G1.2 M1-3 Cm g t अथो. —(l. 2) Dd1 Dm1 तान् (for तम्). D2.5 G1 M1.3 आरुरोहतुः (sic). Ś1 D1.2.4-7 क्षिप्रं (for तूर्णं).],

whereas Ñ V1 B D3 ins. after 12, D1 M4 ins. after 926*:

929* ततः कठिनकायस्थान्सुमन्त्रो राजशासनात् ।
समारोप्य ततः पश्चादात्मनाप्यारुरोह सः ।

[(l. 1) Ñ1 कठिनकाय च, Ñ2 B3 कायस्थारोप्य, V1 °काय-स्थान्, B1.2.3 (m) कठिनमारोप्य, B1 °कायस्थ, M4 °कायस्थ (for कठिनकायस्थान्). Ñ B2 राम, D1 रामस्य (for राज). —(l. 2) Ñ B तानारोप्य V1 D1.3 M4 समारोप्य रथं पश्चात्(V1 °थे राम इ)योध्या (V1 वा, D3 °न्वा, M4 स्या)रोह स.]

14 ᵃ) Ñ2 B (B3 [marg. also]) तांस्तृतीयानथान्) M4 तांश्चैव(B4 तांश्चौद् [sic])तृतीयान्; V1 D3 तांस्तदा यानम्; D1.2.7 सीतातृतीया (for सीतातृतीयान्). D1 चारूढाः D4.7 चा° (for आरूढान्). Ś1 D1-4 सीतातृतीयाचारूढां. —ᵇ) Ś1 D4.6.7 तूर्णमतो(D7 °चो)दयत्; Ñ V1 B M4 हृष्टेन चेतसा, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 दृष्ट्वा; D2 हृष्टमतोदयत्; D5 °मचोदयत् (for धृष्टमचोदयत्). D5 हृष्टाक्रिष्टेन चेतसा (sic). —ᶜᵈ) Ś1 D1.2.4.6.7 स(D4.7 स)हितान्; Dd1 Dm1 सयतान्; D5 स ह तान् (for संमतान्). D1 वायुवेगान् (for °वेग). Ñ V1 B D3 M4 चो(D3 नो)दयामास तानश्वान्सुमन्त्रो राघवाज्ञया. —After 14, D1 ins.

930* नोदयामास च पश्चात्सुमन्त्रो राघवाज्ञया ।

15 ᵃ) Dg1 Dd1 प्रतियाते (for प्रयाते तु). Ñ V1 B D1.3 M4 तस्मिन्प्रयाते सहसा. —ᵇ) Ñ V1 B D1.3 M4 वनवासाय (for चिररात्राय). —ᶜᵈ) M2 बलस्यैव (for बल-मूर्छा). Ś1 D2.4-7 बभूव नगरे मू(D5 रू)र्छ(Ś1 D6 सर्व) क्रोधपूर्णं चलं(D2 चल, D7 * *) च तत्; Ñ V1 B D1.3 M4 हा राम इति विक्रुष्टे(D2 क्रुष्टं [sic]) जनौघेन समंततः.

16 ᵃ) D3 मत्तं (for मत्त). M3 संहृदित (for -संकु-पित-). —ᶜ) T3 हये (sic) (for हय). Dg1 Dt1 Dm1 D2.4.5.7 C1 -शि(D1.3 न)जित; Cm g as in text (for शिञ्जित). D2 -निर्घोष (for -निर्घोषं). —ᵈ) D3 महास्वने. —For 16, Ñ V1 B D1.3 M4 subst.:

931* आर्तनादेनरजसा सम्भ्रान्तजनाकुलम् ।
पुरमासीद्दुःखार्तं रामप्रयाणे तदा ।

[(l. 1) B3 संभ्रान्तजनाकुल°. —(l. 2) Ñ1 V1 D1 (after corr.) D1.3 रामप्रवसने.]

17 ᵃᵇ) Dg1 (आ)तीरम्; D5 हि (for सा). Ś1 D1-7 ततः सवृद्ध(D1.7 °वृद्धाः D2 °वृद्धा)बाला हि (for ᵃ). Ñ V1 B D1.3 M4 सवृद्धबाला हि पु(V1 पौ [sic])री शोकसंताप-

Rāma's exile to the forest

सीतातृतीयानारूढान्दृष्ट्वा धृष्टमचोदयत् ।
सुमन्त्रः संमतानश्वान्वायुवेगसमाञ्जवे ॥ 2.35.14

पार्श्वतः पृष्ठतश्चापि लम्बमानास्तदुन्मुखाः ।
बाष्पपूर्णमुखाः सर्वे तमूचुर्भृशदुःखिताः ॥ १८

संयच्छ वाजिनां रश्मीन्सूत याहि शनैः शनैः ।
मुखं द्रक्ष्याम रामस्य दुर्दर्शं नो भविष्यति ॥ १९

आयसं हृदयं नूनं राममातुरसंशयम् ।
यद्देवगर्भप्रतिमे वनं याति न भिद्यते ॥ २०

कृतकृत्या हि वैदेही छायेवानुगता पतिम् ।
न जहाति रता धर्मे मेरुमर्कप्रभा यथा ॥ २१

अहो लक्ष्मण सिद्धार्थः सततं प्रियवादिनम् ।
भ्रातरं देवसंकाशं यस्त्वं परिचरिष्यसि ॥ २२

महत्येषा हि ते सिद्धिरेष चाभ्युदयो महान् ।
एष स्वर्गस्य मार्गश्च यदेनमनुगच्छसि ।
एवं वदन्तस्ते सोढुं न शेकुर्बाष्पमागतम् ॥ २३

G. 2. 39. 33
B. 2. 40. 27
L. 2. 43. 34

विद्धता(V1 [also] °क्षिता).—e) D4 D8 रामवेति (for रामातश्रि-).—d) Ñ2 D1-3 Dg1 Dd1 D1-3 T1-3 G1-3 M1-2 घर्णा; V1 Dt1 D22 T2 M1 °र्ता (for भ्राता).

18 D5 om. 17 B1 om. 17ab.—a) Ś1 Ñ V1 B1-4 D1-3-4 M4 [व्] य (for [श्र] पि).—b) T2 तदुन्मुखा, Ś1 Ñ V3 B2-4 D1-3-4-7 M4 जना: पुरनिवासिन: ; Dg1 दृष्टवाता तदुन्मुखा (sic).—After 18ab, B3 ins.:

932* न याति रामो यस्यास्या न सीता न च लक्ष्मण ।

—c) Ś1 D1-7 बाष्प- (for बाष्प-). Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G1-3 M3-4 नि(Dg1 -नि)मनाः (for -दु खिता).—For 18cd, Ñ V1 B D1-3 M4 subst.:

933* तदोचुरनुगच्छन्तो बाहूनुच्छ्रित्य दु खिता ।

[V1 D1-3 तम् (for तदा). D4 मनुगच्छन्तै (sic). M4 तत्रो वत्सो गच्छो (for the prior half). B1 बाहुन्विद्य, B2-4 °नुद्दम, D1 बाहुरुद्धृत्य (sic). D3 बाहूर्षितवद (sic). D5 बाणानुद्धित्व (for बाहुनुद्धित्य).]

19 a) T2 G2 M1-2 संयम्य (for संयच्छ). Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 वाजिन सूत(B1 °त). G1 वाजिनो रश्मीन् (for वाजिनां रश्मीन्).—b) Ś1 D1-3 शनैर्याहि(D4 °स्व)यथा पुन , Ñ B शनैर्यांहि वाजिन , V1 D1-3 M4 शनैर्याहि(V1 °मि) निवर्तित.—cd) G1 M3 द्रक्ष्यामि. Ś1 Ñ V1 B D1-7 (D4 marg.) M4 रामस्य द्रष्टुमिच्छामो(V1 °मि) मुखमेव महामन.—After 19, Ś1 Ñ V3 B D1-7 M4 ins.:

934* मनसि नो दृश्यते सर्वेशो नरचन्द्रमा ।
परमात्मनिवर्दैवं यदा द्रक्ष्याम पुन ।
प्रथितो धर्मवान्नाथो नो भवान्तर ।
कदैनं वनवासान्तादृक्ष्याम पुनरागतम् ।

[D5 reads l. 1-4 in marg.—(l. 1) Ś1 D1-3 4 हृदयानि (Ś1 °नि) हरि, V1 हृदये स्थितिः, B1 हृदि ( ) हरि (for हृदये स्थितो हरि). B1 नरसुन्दर (for नरचन्द्रमा).—(l. 2) Ñ B दृश्यतो दि(B1 दे) यदा पुन (for the post. half).—(l. 3) Ś1 D1-3 4 दृढ; G(ed.) दृष्टम् (sic) (for दृढम्). Ñ1 मनस (sic), B1 मनसा (sic) (for °न). Ñ B धर्मात्मा. D2-3 धर्मात्मा दे निवास नाथे नो भवत्य (D1 °त्र [sic]).—(l. 4) M4 दृक्ष्याम [sic].]

20 a) Ś1 Ñ B D1-7 M4 सुदृढ(B1 °दि)मे; V2 स्वये दृढ (for असंशयम्).—cd) Dg1 T2 याते (for याति). Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 यन्न दीर्णं मिये पुत्रे वनवासाय निर्गते (D1 प्रस्थिते).

21 a) G2 वैदेहि (sic).—b) G1 छायैव.—c) G1 धर्मे.—d) Dm1 मेरुमर्क- (metathesis) (for °मर्क-).—For 21, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst.:

935* पृथैव कृतपुण्येयं वैदेही तनुमध्यमा ।
या त्वनुगच्छति गच्छन्तं छायेवानुगता पतिम् ।

[(l. 1) Ñ1 कृतकृत्ये, M4 दृष्टा च (for एतेव).—(l. 2) Ś1 D1 छायेवानुगा; V1 D1-3 °त(V1 °ष, D1 °गु)गा (for छायेवानुगता). M4 यानुगच्छति कानुस्थ छायेवानुगत वने.]

22 a) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 त्वं च (for अहो). D1 T2 सिद्धार्थं.—b) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 कृतपुण्यस्त्व च (D1 4 7 M4 यत्) प्रिय.—cd) G1 देवसकाश. T2 3 परि चरिष्यति (sic). Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 मनसा(D3 [marg. after corr.] °मा)नुगच्छसि(D4 M4 °से) ज्येष्ठं भ्रातरं धर्मे(Ñ2 marg. V1 D1-3 M4 भ्रातृ)वत्सलं.

23 a) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 M1 वृद्धिर् (for सिद्धिर्). Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 एषा ते महती(D4 7 महत्ता) सिद्धिर्.—b) D1 चार्थ (for एष). Ś1 Ñ1 V1 B2 D1-4 M4 ते, Dd1 Dm1 (after corr.) D1 वा (for च).—c) D4 एतत् (for एष). Dt1 T2 3 स्वर्गश्च (for स्वर्गस्य). Ś1 D4 ते पथा, B1 पंथास्ते, D1 4 सोपानो. T2 मोक्षश्च (for मार्गश्च). Ñ V1 B2-4 D1-3 M4 स्वर्गेश्च पंथ(Ś1 D1 D3 °पंथा च [by transp.]. Ñ2 B3 °दैवेशो; B4 °स्वर्ग च, M4 °स्य वैश) पंथास्ते(V1 D1-3 M4 ते पंथा).—d) Ś1 Ñ V1 B D1-3 4 M4 यद्वास्यम्, D2 यद्दैवम्; T2 यद्देवम्; G2 भवेन्नुग् (sic) (for यदेनम्). D1 मनुगच्छति, D1 4 7 °गच्छसे(D2 °सि) (for मनुगच्छसि).—e) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 ब्रुवन्तस्ते दीना , D1 4 °वदिता , D7 °ते दिना). G2 °न्त सोढुं (for वदन्तस्ते सोढुं).—f) Dm1 अ°. मं, G1 भागते (for आगतम्). Ś1 Ñ V1 B D1-7 4 M4 बाष्पेणानुयायिनः.—After 23, Ś1 Ñ V1 B D1-3 4 M4 ins.:

936* यथा न रोढु मन्येऽहं दुःखानि शत्रुमात्र ।
न तु पश्यामि दुःखानामन्तमुत्तरं राघव ।
यथाग्नातरि पथ स्थे सर्वे राम समुत्सुकाः ।

G 2 39 35 B 2 40 28 L 2 43 36

अथ राजा वृतः स्त्रीभिर्दीनाभिर्दीनचेतनः ।
निर्जगाम प्रियं पुत्रं द्रक्ष्यामीति गृहान्गृहात् ॥ २४
शुश्रुवे चाग्रतः स्त्रीणां रुदन्तीनां महास्वनः ।
यथा नादः करेणूनां बद्धे महति कुञ्जरे ॥ २५
पिता च राजा काकुत्स्थः श्रीमान्सन्नस्तदा बभौ ।
परिपूर्णः शशी काले ग्रहेणेवोपप्लुतो यथा ॥ २६
ततो हलहलाशब्दो जज्ञे रामस्य पृष्ठतः ।
नराणां प्रेक्ष्य राजानं सीदन्तं भृशदुःखितम् ॥ २७
हा रामेति जनाः केचिद्राममातेति चापरे ।
अन्तःपुरं समृद्धं च क्रोशन्तं पर्यदेवयन् ॥ २८

[(l 1) Ś1 D6 सरोद्व B1 सबोद्व D· हसातु (sic) D3 हसोद्व (sic) (for रामोद्व) Ñ B M4 तन्न (for सुत) —D3 om (hapl ?) l 2-3 —(l 2) B1-4 कि नु B3 (sup lin also) अनु, M4 वन (for क्व नु) Ś1 V1 D1 2 6 M1 गच्छामि (for गच्छसि) N· क्व गच्छसि स (m) दुरात्मन् (for the prior half) —(l 3) M4 त देश (for क्व त) V3 नयस्तानिव क्व (subm) (for the prior half) Ñ1 B4 समवन् (Ñ1 °त) (sic) (for सनुयन) D3 गतु रामस्य सुयन (sic) M4 यत्र न गतुसुयन (for the post half)] while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D5 T G M1 3 ins

937* नरात्तमनुगच्छ त प्रियमिक्ष्वाकुनन्दनम् ।

[Dt1 मनुगच्छत (sic) Dm1 °न छन G2 M1 °गच्छति (for °गच्छत) D5 सोतुम् (for प्रियम्)]

24 [a]) N B3 स रुदन्, B1 निजगो, D1 7 दीनात्मा (for दीनाभिर्) Ś1 N B D2 4-7 दीनमानस Dd1 दीनचेतस —[d]) T3 पृत्र (sic) (for गृहान्) Ś1 N V1 B D1 3 4 M4 द्रष्टुमिच्छन्नथ (D1 °थय, D3 °न्स्वरं) गृहात्

25 [a]) D1 3 7 शुश्राव (for शुश्रुवे) D1 सोग्रत (for चाग्र) —[b]) D7 T2 G1 M4 रुदतीना D4 7 महास्वनं (for °स्वन) —[cd]) D4 5 7 यथा नाग करेणूना मध्ये महति संस्थित —For 25 Ś1 N V1 B D1-3 4 M4 subst

938* रुदन्तीना नृपस्त्रीणा शुश्रुवे तत्र निःस्वन ।
करेणूनामिवाक्रन्दो बद्धे यूथपतौ वने ।

[(l 1) D1 रुदतीनां Ś1 तत्र (for नृप) Ś1 B1 3 D3 6 M4 निस्वन N V1 निस्वनं —(l 2) Ś1 D6 वृन्दा (D6 °न्दे) गजपतौ (Ś1 °पौ [sic]) (for बद्धे यूथपतौ) V1 यथा M4 तथा (for वने)]

26 [a]) Dt1 Dd1 Dm1 हि T3 स (for च) G1 राजा च (by transp) D1 3 दैन्याच्च राजा काकुत्स्थ —[b]) Dt1 ससात (sic) D1 यथा (for तदा) —[d]) D3 7 (उ)पद्रुतो, M1 [अ]प° (for [उ]पप्लुतो) D4 ग्रहणोपहतो यथा —For 26 Ś1 N V1 B D2 3 4 M4 subst

939* स च राजा दशरथो मन्दीन सन्नो तदा ।
विरेजे पर्वणीवेन्दुर्ग्रहेणोपहतद्युति ।

[(l 1) N1 reads in marg B4 D3 तथा (for तदा) —(l 2) V1 रविवत् (for विरेजे) D3 पार्वणीचद्रो (for पर्वणीवेन्दुर्) Ś1 D2 4 यथा (D3 यदि) पूर्ण शशी काले (for the prior half) Ñ V1 B4 D1 M4 ग्रहणे° (for the post half)]

—After 26 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

940* स च श्रीमानचिन्त्यात्मा रामो दशरथात्मज ।
सूत सचोदयामास त्वरित वाह्यतामिति ।
रामो याहीति त सूत तिष्ठेति स जनस्तदा ।
उभय नाशकत्सूत कर्तुमध्वनि चोदित ।
निर्गच्छति महाबाहौ रामे पौरजनाश्रुभि । [5]
पतितैरभ्यवहित प्रशशाम महीरज ।
रुदिताश्रुपरिद्यूनं हाहाकृतमचेतनम् ।
प्रयाणे राघवस्यासीत्पुर परमपीडितम् ।
सुस्राव नयनै स्त्रीणामस्रमायाससभवम् ।
मीनसक्षोभचलितै सलिल पङ्कजैरिव । [10]
दृष्ट्वा तु नृपति श्रीमानेकचित्तगत पुर ।
निपपातैव दु खेन हतमूल इव द्रुम ।

[(l 1) G1 रामो रघुनन्दन (for the post half) —(l 2) M3 पुत्र (sic) —(l 3) Dt1 न (for स) Dt1 तथा (for तदा) —(l 4) Dd1 चोदिते (sic) —(l 5) Dg1 (after corr m as above) पौरजनाश्रुभि —(l 6) T1 अभ्यवहित Dg1 प्रशशाम (sic) Dt1 ममनाम (for प्रशशाम) —(l 7) Dg1 Dm1 G1 परिद्यून M3 परिद्यून (for परिद्यूनं) —(l 8) M3 प्रयाणे (for प्रयाणे) —(l 9) Dg1 Dm1 अश्रु (Dg1 °श्र म्) T3 3 G M1 3 अस्र, T3 °श्र)म् (for अस्र) G1 आयासक्षम —(l 10) T3 चलितै G2 M3 अनि° (for पतितै) G हा लै (sic) —(l 11) T3 नृपं (for नृप) —(l 12) Dt1 दृष्टं (sic) Dt1 दृष्ट्वा Dm1 दृष्टा (sic) T1 3 G3 हिम (for हत) T1 damaged for हत]

27 [ab]) Dt1 हलहला, D4 हला° (for हलहला) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 ततो हाहेति करुण (D4 °णा [sic]) शब्द तम(M4 स शब्दम [sic])भवन्महान् —M4 om 27[cd] —[c]) Ś1 N V1 B D1 3 4 दुःखित D4 दुःखितं (for नराणां) D4 5 7 प्रेक्षमाणानां (for प्रेक्ष्य राजानं) —[d]) Ś1 N V1 B D1 3 4 सर्वा निर्गत गृहात् D4 5 7 ततो (D4 तु) दृष्ट्वा दुःखितं

28 [a]) Ñ1 B M4 नरा (for जना) V1 D4 5 इति —[b]) Ś1 N V1 B3 4 D1 3 4 M4 हा रामेति (for राममातेति) T G1 2 राममातेति मधितरे । हा D1 राम पितेति तथापरे, D4 5 7 हा रामजननीति च —[c]) Dg1 Dt1 Dd1 अंत पुर D4 7 हा देव हा समृद्धेति D4 हा दशाति सुसमृद्धे —[d]) Dg1 Dm1 D4 5 7 T1 G1 2 M1 3 (प्र)क्रोशेत G1 क्रोशत (as in text) Dt1 पर्यवेदयन् (metathesis) —For 28[cd], Ś1 N V1 B D3 4 M4 subst

अन्वीक्षमाणो रामस्तु विषण्णं भ्रान्तचेतसम् ।
राजानं मातरं चैव ददर्शानुगतौ पथि ।
धर्मपाशेन संक्षिप्तः प्रकाशं नाभ्युदैक्षत ॥ २९
पदातिनौ च यानार्हावदुःखार्हौ सुखोचितौ ।
दृष्ट्वा संचोदयामास शीघ्रं याहीति सारथिम् ॥ ३०
न हि तत्पुरुषव्याघ्रो दुःखदं दर्शनं पितुः ।
मातुश्च सहितुं शक्तस्तोत्रार्दित इव द्विपः ॥ ३१
तथा रुदन्तीं कौसल्यां रथं तमनुधावतीम् ।
क्रोशन्तीं राम रामेति हा सीते लक्ष्मणेति च ।
असकृत्प्रैक्षत तदा नृत्यन्तीमिव मातरम् ॥ ३२

G 2. 39. 45
B 2. 40. 45
L 2. 43. 47

941* क्रोशन्तावनुयातौ पथि राम तत ।
[Ñ B क्रोशन्तौ नृपति Ds परिचक्र]

29 ᵃ) Dg1 Dm1 अन्वीक्ष्यमाणो, D5. 7 अन्वेक्ष्य° (for अन्वीक्ष°) —ᵇ) D5. 7 विह्वल (for विषण्ण) D7 भ्रान्त चेतसा, T2. 3 G1. 2 M1. 2 °चेतनं (T2 °न) —ᵈ) D5. 7 [अ]नुगत (for °तौ) —After 29ᶜᵈ Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D5. 7 T G M1-3 ins

942* स बद्ध इव पाशेन किशोरो मातरं यथा ।
[Dd1 Dm1 निबद्ध (for स बद्ध)]

—ᵉ) Dt1 T2 G2 M1 Ct संयुक्त, Cv r m g as in text (for संक्षिप्त) —ᶠ) Dm1 नाभ्युदैक्षत —For 29ᵉᶠ, D5. 7 subst

943* धर्मपाशपरिक्षिप्त प्रकाश नाभ्यवर्तत ।
[D6 प्रकाश नाभ्यवर्तत (for the post half)]

—For 29 Ś1 Ñ V1 B D1-3. 4 M4 subst

944* समवेक्ष्य ततो राम पितरं शोकविह्वलम् ।
पदातिमनुगच्छन्तं न्यरिं परिक्षिप्त तदा ।
देव्या कौसल्यया सार्धं विह्वलन्त पदे पदे ।
धर्मपाशस्थितो दीनो नाशक्नोदभिवीक्षितुम् ।

[(l 1) Ś1 V1 D1. 6 M4 समवेक्ष्य Ñ B M4 शोकक्रि(M4 °शि)त —(l 2) Ñ2 °मनुवृत्तं (for परिक्षिप्त) Ś1 V1 D1. 3. 4 M4 न्यरि सौ परिखाति (for the post half) —(l 3) Ñ2 सह (for देव्या) Ñ B विलपन (for विह्वलन्त) —(l 4) Ñ1 स्थितो Ñ2 B1. 3 M4 स्थितो L4 स्थीते (sic) D2 स्थितो (for स्थित) B2 धर्मपाशेन तदा (for the prior half) D1 [अ]शक्नुवत् (sic) (for [अ]शक्नोद्) L (ed) अभिभाषितुं]

30 Dg1 om 30 —ᵃ) G3 M3 च यानार्हा (with hiatus) (for च यानार्हाव) D5. 7 पदातिनौ (D7 °तौ) तौ यानार्हौ (with hiatus) —ᵈ) D5 सुखे स्थितौ (for सुखो चितौ) —For 30ᵃᵈ Ś1 Ñ V1 B D1-3. 4 M4 subst

945* पदातिनौ तौ सुदुःखार्तौ दृष्ट्वा शोकसमन्वितौ ।
[B1. 4 पदा(B4 प)तिनौ तौ च B2 D1 पदातिनौ च(D1 तु) D2 पदा तीनौ (sic) च (for पदातिनौ तु) Ñ V1 B3 M4 पदा(Ñ2 प)तिनौ(V1 पन्ती) सुदुःखार्ते D2 पदानी सुदुःखार्तौ (for the prior half) Ñ B M4 दुःखसमन्वितौ(M4 °तौ) (for शोक°)]

—ᶜ) Ś1 Ñ V1 B D1-3. 4 M4 विशो चैव, Ś1 V1 D1. 3. 4 तौ) दृष्ट्वाराम, D5. 7 समेक्ष्य निरीक्ष्य —ᵈ) Ñ V1 B D1-3. 4 M4 रामो (for शीघ्रं) D5. 7 संयाहि सारथे

31 ᵇ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D6 T2 G3 (before corr prm) M3 Ct दुःखदं Cm tp °दं (as in text) M2 दुःखं दर्शनं च —For 31ᵃᵇ Ś1 Ñ V1 B D1-3. 4 M4 subst

946* न हि तद्दर्शनं रामस्तयोर्दुःखपरीतयोः ।
[Ñ B1. 3 M4 तद्दर्शनं (M4 °ने) D2 सुदर्शन (for संदर्शन) D3. 5 राम Ñ1 तथा (sic) D1 भृशो (for तयोर्) D2 शोक (for दुःख)]

—B4 reads 31ᶜᵈ in marg —ᶜ) Ś1 V1 B1. 2. 4 D1-3. 4 M4 शशाक सोढुं दुःखार्तस(B1 °र्तं, D2 °र्तस, M4 °र्तान्) Ñ B3 शशाक पितृ(B3 °श्री) सतो(Ñ2 °शो [sic])दुं, D5. 7 मातुश्च सोढुं शक्तो वै —ᵈ) Ñ1 दुःखार्दित, B4 तोत्रा यत, Dt1 तोत्रैर्नुन्न (for तोत्रार्दित) —After 31 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D5. 7 T G M1-3 ins

947* प्रत्यगारमिवायान्ती वत्सला वत्सकारणात् ।
बद्धवत्सा यथा धेनू राममाताभ्यधावत ।

[(l 1) D5. 7 प्रत्यागारम् D5 (before corr) T2 G1 प्रत्या° Cr r m g k t as above (for प्रत्यगारम्) Dg1 इवावाशी (sic) D6 °यान्ती G3 इवा° Cr °यान्ती Cg as above (for इवायान्ती) Dt1 Ct सत्वरा D5. 7 वामनी (for वत्सला) —(l 2) D7 धेनुः (for धेनू) D5. 7 तथामात Ms [अ]भ्य° (for [अ]भ्यधावत)]

32 Ś1 Ñ V1 B (B4 marg) D1. 3. 4 M4 subst for 32ᵃᵇᶜᵈ D5. 7 subst l only for 32ᵉᶠ and read after 3ᶜᵈ

948* हा पुत्र राम हा सीते हा हा लक्ष्मण पश्य माम् ।
इति रामा च दृष्ट्वा च कौसल्याभ्यधावताम् ।

[(l 1) Ñ1 B3 transp पुत्र and राम B2 D1 read second हा in marg Ñ2 सीतेति (for हा सीते) Ñ1 om (hapl) third हा D3 हा लक्ष्मण च पश्य मां (for the post half) —(l 2) D4. 6 कौसल्याभ्यधावत (for the post half)]

—Thereafter Ś1 D1. 2 (D2 marg) cont Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins after 32ᶜᵈ

949* रामलक्ष्मणयोरार्थं रुदन्ती वारि नेत्रजम् ।
[Ś1 D1. 2 °नीराथं (for °नीरार्थं) Ś1 सृजन्ती, Dd1 M3 सरती, D4. 5 सवती D7 सुजती Ch t as above (for स्रवन्ती)]

Ñ V1 B D1. 3 M4 cont after 948*

950* वध्यत्व याहू करुणं कौसल्या कुररीमिव ।

G 2. 39. 46
B 2. 40. 46
L 2. 43. 47

तिष्ठेति राजा चुक्रोश याहि याहीति राघवः ।
सुमन्त्रस्य बभूवात्मा चक्रयोरिव चान्तरा ॥ ३३
नाश्रौषमिति राजानमुपालब्धोऽपि वक्ष्यसि ।
चिरं दुःखस्य पापिष्ठमिति रामस्तमब्रवीत् ॥ ३४
रामस्य स वचः कुर्वन्ननुज्ञाप्य च तं जनम् ।
व्रजतोऽपि हयाञ्शीघ्रं चोदयामास सारथिः ॥ ३५
न्यवर्तत जनो राज्ञो रामं कृत्वा प्रदक्षिणम् ।
मनसाप्यश्रुवेगैश्च न न्यवर्तत मानुषम् ॥ ३६
यमिच्छेत्पुनरायान्तं नैनं दूरमनुव्रजेत् ।
इत्यमात्या महाराजमूचुर्दशरथं वचः ॥ ३७
तेषां वचः सर्वगुणोपपन्नं
प्रस्विन्नगात्रः प्रविषण्णरूपः ।
निशम्य राजा कृपणः सभार्यो
व्यवस्थितस्तं सुतमीक्षमाणः ॥ ३८

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे पञ्चत्रिंशः सर्गः ॥ ३५ ॥

[B1 3 M4 उद्धृत D3 [illegible] (sic) D5 [illegible] (for उच्छ्रित) Ñ D2 बाहु (sic) V1 बाहु D3 [illegible] (for बाहू) B4 D2 M4 यस्य (for कृत्वा) D5 मोहुर्णि (sic) (for मागन्नी)]

— B4 D5 read 32^cd in marg — ^a) Dg1 D1 G1 [illegible] Dm1 (marg sec m) प्रद्रवत् (for प्रैषम) Dg1 D2 T2 स तो (for तदा) Ś1 D1-3 असहृता (D5 °ह्ता) [illegible] (D4 7 °चैतस) Ñ V1 B D1 3 M1 समपश्यत्स (V1 D1 3 M1 °त) तदा रामो — ^f) B2 (before corr as in text after corr m) सुखम् (for सुयश्शीम्)

33 ^a) Ś1 Ñ V1 B D1 3 तिष्ठ तिष्ठेति (for तिष्ठेति राजा) Ś1 N1 D1-3 राजा हि (V1 च) V1 D2 चाक्रोशद् D1 °द [sic]) (for चुक्रोश) — ^b) Ñ1 V1 B D1 3 राजा D1 om M1 रामो (for first याहि) M1 सारथ (for राघव) — ^c) N2 V1 B D1 3 6 M1 [ब]भूवात्र D2 [illegible] (sic) (for बभूवात्मा) — ^d) Dg1 चोरद Ś1 D4 [illegible] यथा V1 D1 7 मध्ये चक्रा (D4 °म)तो यथा [illegible] (B1 [illegible] [sic]) चत्वरा [illegible] V1 D1 3 T4 गोच (M1 [illegible]) [illegible] (D1 [illegible]) D1 [illegible]

34 ^a) G2 [illegible] (for इति) D1 [illegible] (sic) Dd1 Dm1 [illegible] (for राजानम्) — ^b) G1 1 M2 3 [illegible] Cm L1 [illegible] (as in text) M1 [illegible] (for वक्ष्यसि) Ś1 [illegible] V1 B D1 3 V1 [illegible] (D2 [illegible]) — ^c) D2 चिर (for चिरं) V1 D1-3 दुःखं [illegible] (for दुःखस्य) Ś1 D4 3 [illegible] (D2 °t) [illegible] V1 D1 3 [illegible] D1 3 पापीय D1 (marg) पापीय D1 (before corr as in text) [illegible] M1 पापीयान् (for पापिष्ठम्) — ^d) V1 [illegible] (for राम)

[(1 1) V1 B1 D4 3 मपि (for मम) B1 [illegible] (for the prior half) — (1 2) V1 [illegible] M1 [illegible] (for [illegible]) Ś1 D4 [illegible] M1 पृथा (for [illegible]) Ś1 D1-3 [illegible] D1 [illegible]° (for [illegible])]

36 ^a) Dg1 [illegible] (sic) Cg न्यवर्तत (as in text) M1 [illegible] (for जनो) Dm1 (before corr as in text) [illegible] (for राज्ञो) — ^c) D1 Ct [illegible] (Ct as in text) (for [illegible]) — ^d) G2 मानसं (for मानुषम्) — For 36 ^cd V1 B D1 3 M1 subst

652* [illegible] राघवम् ।
यत्र न शक्नुवन्ति पौराणां [illegible] ।
न्यवर्तन्त [illegible] ।
[illegible] ।

D3 om 1 1 — 1 2) [illegible] (for [illegible]) — (1 2) [illegible] (for [illegible]) D1 [illegible] up to [illegible] G(c^1) [illegible] (for [illegible]) — D1 om (1 3) from 1 3 up to 1 4 — (1 3) [illegible] M1 [illegible] (sic) V1 [illegible] (for the prior half) V1 B D1 M1 [illegible] — (1 4) Ś1 D1 [illegible] V1 [illegible] (sic) D1 M1 [illegible] D4 [illegible] (for [illegible]) V1 D1 [illegible] (for [illegible])]

37 ^a) Ś1 V1 B D1 3 [illegible] (D1 2) पुनर्देहि D1 D1 [illegible] (for [illegible]) M1 [illegible] — ^b) Ś1 V1 B D1 3 M1 [illegible] (D1 [illegible]) D1 °[illegible] (for [illegible]) — ^c) T1 [illegible] (for वचः) — For 37 ^cd Ś1 V1 B D1 3 subst

३६

तस्मिंस्तु पुरुषव्याघ्रे निष्क्रामति कृताञ्जलौ ।
आर्तशब्दो हि संजज्ञे स्त्रीणामन्तःपुरे महान् ॥ १
अनाथस्य जनस्यास्य दुर्बलस्य तपस्विनः ।
यो गतिः शरणं चासीत्स नाथः क्व नु गच्छति ॥ २
न क्रुध्यत्यभिशस्तोऽपि क्रोधनीयानि वर्जयन् ।
क्रुद्धान्प्रसादयन्सर्वान्समदुःखः क्व गच्छति ॥ ३
कौसल्यायां महातेजा यथा मातरि वर्तते ।
तथा यो वर्ततेऽस्मासु महात्मा क्व नु गच्छति ॥ ४
कैकेय्या क्लिश्यमानेन राज्ञा संचोदितो वनम् ।
परित्राता जनस्यास्य जगतः क्व नु गच्छति ॥ ५

G 2.40.5
B 2.41.5
L 2.44.5

सुसमीक्षमाण, G2 सुमसमीक्षमाण —For 3[a] Ś1 Ñ V1 B D1-3 M1 subst

954* सेयं तदा तद्वचनं निशम्य
राजा गुरुत्वा[त्] विनिगृह्य बाष्पम् ।
तस्थौ प्रयान्तं सुसमीक्षमाणो
विशदशोकव्यथितान्तरात्मा ।

[(l 1) Ś1 V1 D1-3.5 स राजा, B1 निरम्य (for निशम्य) M1 पैर्यं नरेन्द्रो धरन् वधार्थं —(l 2) Ś1 V1 D1 3.5 M1 गुरुत्वा (for गुरु) Ś1 D1 3.5 परिगृह्य V1 तु नि° D2 7 भरि गृह्य D6 अनि° M1 प्रति° (for निगि°) D3 शत्रु (for बाष्पम्) —(l 3) D1 M1 प्रयान्त B1 D1-3 गुरुवी(D2 °रु [sic]) क्षमाणो D3 सुवदय° D2 7 समीक्ष°, M1 मसमीक्षमाण (sic) —(l 4) Ś1 Ñ1 D2-7 मोह (for शोक)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 B1 D4 रामनिर्याणं Ñ2 B3 श्रीरामनिर्याणं V1 D1-3 रामनिर्या(D1 °या)णं, B4 रामवनगमनं, D5 7 दशरथविलाप D6 दशरथप्रस्थान —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 B1 D2 om Ś1 D1 43 V1 B1 48 V1 D5 1 D6 D13 D14 D5 S 40 B3 29 D1 4 D6 47 —After colophon D6 G M1 conclude with श्रीरामाय नमः T1 श्रीरामचन्द्राय नमः

36

1 Dm1 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नमः —[a]) D2 तस्मात् Ś1 Ñ V1 B D1 3.6 M1 तस्मिन्स्त्वथ ज्वलि (B1 M1 °ल) —[b]) Ś1 V1 D1-6 पुत्रार्ते Ñ B वने राम, D5 T1 G2 3 M1 विनिष्क्रान्ते, D3 शोक शाले D2 7 विनिष्क्रान्ति M1 सुमन्त्र च G1 तस्मिन् (sic) G m निर्यात (sub m) (for विनिर्यात) D1 कृताञ्जलि (sic) —[c]) D1 सस्माद् V1 सन्ते (for शब्दो) V1 S1 निमराज्ञे, B1 हि सप्तमे D5.1 5 निमग्ने G1 M1 3 महान् सनीत् : K(ed) ; 5 श्रवणे D6 7 बभूव D1 श्वना) दो महाराजे, M1 मनिन्द्रोऽभिमज्जे —[d]) Ś1 Ñ1 V1 B D1-3.6 G1 M2 3 पुरा, Ñ1 om D1 6 भूप (for महान्)

2 G2 illeg from अनाथस्य up to 3[b] —[a]) V1 reads दुर्बलस्य in marg D1 3 7 रिपेपस (for तपस्विन) —[c]) V1 D1-3 क्षा (for यो) Dm1 गति, Cm गति (as in text) —[d]) D1 3 7 राम (for नाथ) D4 m5 च, D5 (before corr as in text) क्वनु, D1 कुत्र, M2 च स (for क्व नु) D5 गच्छतु —After 2 D1 3 ins

955* शूरः सत्यवतो विद्वान्धर्मज्ञो मृदुभाषकः ।
स्मितपूर्वाभिभाषी च स राम क्व नु गच्छति ।

3 G3 illeg for 3[cd] (cf v l 2) D1 7 T2 om (hapl) 3 5 —[a]) Ś1 Dm1 Cm न क्रुध्यत्यभिशस्तोऽपि, Ñ B न च क्रुध्यति शान्तो(Ñ P1 °स्तो)ऽपि V1 °भिनतोऽपि, Dg1 °नुदारतोऽपि, D3 °भिताडितोऽपि, D6 °भिदिष्टोऽपि M2 °नि दास्तोऽपि —[b]) B1 क्रोधनीयान्विवर्जयन्, B2 क्रोधनीयानि वर्तयन्, D3 क्रोधनाद्यो व्यवर्जयत् —[c]) Ñ1 प्रसादयन्सर्वान् D3 (m also) दुर्वृत्तान्, D5 °यन्सर्वान्, D3 M1 °दयति च (for प्रसादयन्सर्वान्) —[d]) K(ed.) पवित्रत (for क्व गच्छति) Ś1 Ñ1 V1 B D1-3.5.6 M1 स नाथ (Ñ2 B D5 M1 राम) क नु (D5 [after corr] क्वनु) गच्छति (D5 °ति [sic]) V1 स सो क्वम क गच्छति, T2 G2 3 M1 3 समदुःखमसुख क्वचित्, G1 क्वचिद्पीनि सदा, C1 क्वचि दिवस न दुःखनीत नगन्य ? —After 3 D1 ins

956* दाता बहुश्रुतो धार्मी शूरः प्रियवाक्प्रभुः ।
अक्रमतो पूर्वी दान्त क्व नु गच्छति राघव ।

4 D1 T2 om 4 (cf v l 3) D1 om (hapl) 4 5 —[a]) D5 महाबाहु (for °तेजा) —[b]) V1 D2 3 5 M1 वर्तते मातरि, G1 प्रजाति यत्र —G3 illeg for 4[c]-5 —[c]) Ñ B तथैव Dm1 तथा यो (for तथा यो) Ś1 D6 तथा मम तु वर्तते V1 D2 3.6 च D2 च या वर्तते ममासु —[d]) D5 (after corr) क नु गच्छति, M1 स गच्छति Ñ B Dg1 D5 M2 3 स महात्मा क्व गच्छति

5 D1 7 T2 om 5 (cf v l 3 and 4) G3 illeg for 5 (cf v l 4) D5 om (hapl) 5 T1 reads 5 in marg —[a]) Ś1 क्लिश्यमानेन, Ñ B D2.4 M1 हिंस्यमानेन, V1 D6 नश्यमानेन —[b]) Ś1 Ñ V1 B D2-3.6 M1 राजा च दुर्विनेय च (Ñ2 Ñ1 L1 स, B1 तु, L1 न, D5 M1 च) —[c]) Ś1 परित्राणाः, B1 परित्रात Ś1 Ñ V1 L D1 3 6 M1 च रोषेऽपि च (for जनस्यास्य) —[d]) Ś1 Ñ V1 L D2 6 M1 रामः क्व नु (Ś1 Ñ1 V1 D2 6 क्व नु), T2 स हत क्व नु (for जगतः क्व नु)

G 2 40 6
B 2 41 6
L 2 44 6

अहो निश्चेतनो राजा जीवलोकस्य संप्रियम् ।
धर्म्यं सत्यव्रतं रामं वनवासे प्रवत्स्यति ॥ ६
इति सर्वा महिष्यस्ता विवत्सा इव धेनवः ।
रुरुदुश्चैव दुःखार्ताः सस्वरं च विचुक्रुशुः ॥ ७
स तमन्तःपुरे घोरमार्तशब्दं महीपतिः ।
पुत्रशोकाभिसंतप्तः श्रुत्वा चासीत्सुदुःखितः ॥ ८

नाग्निहोत्राण्यहूयन्त सूर्यश्चान्तरधीयत ।
व्यसृजन्कवलान्नागा गावो वत्सान्न पाययन् ॥ ९
त्रिशङ्कुर्लोहिताङ्गश्च बृहस्पतिबुधावपि ।
दारुणाः सोममभ्येत्य ग्रहाः सर्वे व्यवस्थिताः ॥ १०
नक्षत्राणि गतार्चींषि ग्रहाश्च गततेजसः ।
विशाखाश्च सधूमाश्च नभसि प्रचकाशिरे ॥ ११

6 ᵇ) Dt1 Dd1 Ct सक्षय, T1 2 स (T2 [before corr] as in text) प्रिय, M2 समर्त (for संप्रियम्) —ᶜ) T2 धर्मं, G2 M1 धर्मं —For 6, Ś1 Ñ V2 B (B3 m) D1-7 M4 subst

957* अबुद्धिर्यत किं राजा विपर्ययमतिर्नु किम् ।
यो नाथ सर्वभूतानां परित्यजति राघवम् ।

[(l 1) Ñ1 बत नो राजा, B2 वृद्धराजाय B1 M4 न किं D1 नु मो, D2 नु किं (for नु किम्) D3 5 7 अबुद्धिरत नो राजा जीवलोक (D3 [after corr] °का) हितोपि सन् —(l 2) D4 1 गति, D5 गति (for नाथ) D4 (before corr as above) राघव]

7 G2 illeg —ᵃ) Ś1 Ñ V1 B D1-3 6 M1 राज, M2 सर्व (for सर्वा) —ᶜᵈ) M2 मुस्वर T1 2 M4 2 चापि, G2 M1 चैव (for च वि) Ś1 D1-7 अन्योन्य स (D6 च) परिष्वज्य बाहुभ्यां समचुक्रुशु, Ñ V1 B D1-3 M4 सु (D2 च) कुक्रुशुश्च तु ताता स्तुव (B2 [m after corr] °च) त्यो (V2 °तो) रुरुदुश्च त (N2 °श्च ते, V1 °श्च ता, D1 2 °सता)

8 ᵃ) V1 B1 2 D4 5 6 M2 समहत पुरे, D2 समस्त पुरे, T2 तमस्तर पुरे (for स तमन्तःपुरे) Ñ V1 B D1-3 नाद (for घोरम्) M4 समततात्वद्रा नाद —ᵇ) Ñ V1 B D1 3 M4 श्रुत्वा तासां (Ñ3 मासां, B3 भासां [both sic]) (for आर्तशब्द) —ᶜ) Ñ 1 2 [आ] र्तिं, B1 2 4 [अ] त्रि (for [अ] भि) Ś1 D4 5 श्रुत्वा पुनर्विमुक्तत्मा —ᵈ) Ś1 D4-7 वि (D4 7 वि) षसाद (for श्रुत्वा चासीत्) Dt1 स (for सु) Ñ V1 B D 3 M4 ससाद गतचेतन, D1 सहसा गतचेतसा

9 ᵃ) V1 D1-5 7 M4 हूयते (for [अ] हूयन्त) —After 9ᵃ T2 ins

958* नापचन्गृहमेधिन ।
अश्रुर्यच प्रजा कार्ये

—ᵇ) Ñ V1 B D1-2 तम (B3 मत [metathesis]) सूर्यं समा (V1 तदा) वृणोत्, T1 2 नापचन्गृहमेधिन —ᶜᵈ) D1 ब्यासृजन्, D4 वृ° (for व्य°) Dg1 चचार, D5 चेन्चरान् (sic) (for कवलान्) Ś1 D7 न चाददु, Dg1 Dm1 T1 M2 अदापयन्, D4 5 न मा ददु D6 न चादधु, G2 न पाद्यन् (sic) C1 r m t as in text Cl मातायपतिरिति (for न पायपन्) Ñ V1 B D1-3 M4 वत्सतु (V2 D1-3 M4 नादु) कवल (Ñ1 V1 D1 2 M4 °लान्) मातरा बहु (M4 °श्च) वत्साश्च धेनव —After 9 Dd1 Dm1 T1 2 G M1 2 ins while T2 ins after 9ᶜᵈ

959* पुत्र प्रथमज लब्ध्वा जननी नाभ्यनन्दत ।
[Dd1 Dm1 दृष्ट्वा (for लब्ध्वा)]

10 ᵃᵇ) Ñ2 D4 5 7 शुक्रश्च (for त्रिशङ्कुर्) Ñ1 शनिश्चारो (corrupt) D4 5 7 शनैश्चरौ (for बुधावपि) Ś1 Ñ2 V1 B D1-5 6 M4 बृहस्पति (Ñ2 °चु) धार्केन्दु (V2 °कोर्क D1 °कर्येन्दु, D3 °कर्कि [sic]) शुक्रा (Ñ2 B1 2 4 °सूर्या, B3 °भानु, G [ed] °शन्य) गारकादय (Ñ2 B °कभार्गवा, M4 °श्चश्चरा) —After 10ᵃᵇ, B3 ins

960* शुक्रशुश्चैव दु सार्ता सूपाङ्गारकभार्गवा ।

—ᶜ) Ś1 Ñ1 V2 D1-7 M4 सोममासाद्य, Ñ2 B समावर्त (Ñ3 °ते) Dd1 समममभ्येत्य G1 सोममभ्येत्य —ᵈ) Ś1 V2 D1 2 6 M4 [S] वतस्थिरे, Ñ2 B प्रदक्षिणा, D1 च तस्थिरे (for व्यवस्थिता)

11 M4 om 11ᵃᵇ B4 reads 11 in marg —ᵃ) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 हतार्चीं (D3 °र्चि [sic]) षि, D4 5 7 विपोनीति —ᵇ, Ś1 Ñ V1 B D1 2 5 [ऊ] पहतावि (ऽपि B °त्तरि) प, D3 [अ] पि हततेजस, D4 6 7 हततेजस T1 2 गत चेतस (for गततेजस) —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 D1 6 निष्प्रकाश (for विशाखाश्च) T1 2 तु M4 lacuna (for च) Ñ B1 D4-7 M4 विधूमाश्च (for स°) B1 2 4 दिश सधूमाश्च तदा —ᵈ) V1 D4 नाभस, B1 2 4 न नभ, D4 7 नभस (for नभसि) B2 प्रचकाश च B4 Dg1 D1 3 4 प्रचकाशिरे, D3 न ददृशि च S1 नाभश्च प्रकाशिरे —After 11 Ś1 V2 D S ins while Ñ1 ins after 13

961* कालिकानिलवेगेन महोदधिरिवोद्धत ।
रामे वन प्रव्रजिते नगर प्रचचाल तत् ।
दिश पर्याकुला सर्वास्तिमिरेण समावृता ।
न ग्रहो नापि नक्षत्रं प्रचकाशे न किंचन ।

[(l 1) Ś1 V2 D1-3 6 कालानिल (D2 °रिव) वेगेन Ñ1 नाग्नितो°, D4 5 7 तारितो° (for the prior half) V2 [उ] द्धत, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D6 [उ] त्थित, D4 [आ] हत (for [उ] द्धत) —(l 2) D1 तथा (for वने) D2 प्रवसिते (for प्रव्रजिते) Dm1 प्रचचार, D3 च चाल (subm) (for प्रचचाल) Ś1 V1 D1 2 च D2 3 M4 ह (for तत्) —(l 3) Ś1 V1 D1 3 6 सर्वांतुली (V2 D2 3 °ला) भूताय T1 क्षमिरेण Dg1 Dd1 Dm1 T2 G2 [प] रि सवृता, Dt1 T1 2 G1 M1 2 [ए] व रोदसा

अकस्मान्नागरः सर्वो जनो दैन्यमुपागमत् ।
आहारे वा विहारे वा न कश्चिदकरोन्मनः ॥ १२
बाष्पपर्याकुलमुखो राजमार्गगतो जनः ।
न हृष्टो लक्ष्यते कश्चित्सर्वः शोकपरायणः ॥ १३
न वाति पवनः शीतो न शशी सौम्यदर्शनः ।
न सूर्यस्तपते लोकं सर्वं पर्याकुलं जगत् ॥ १४
अनर्थिनः सुताः स्त्रीणां भर्तारो भ्रातरस्तथा ।
सर्वे सर्वं परित्यज्य राममेवान्वचिन्तयन् ॥ १५
ये तु रामस्य सुहृदः सर्वे ते मूढचेतसः ।
शोकभारेण चाक्रान्ताः शयनं न जहुस्तदा ॥ १६
ततस्त्वयोध्या रहिता महात्मना
पुरंदरेणेव मही सपर्वता ।
चचाल घोरं भयभारपीडिता
सनागयोधाश्वगणा ननाद च ॥ १७

G 2 40 20
B 2 40 20
L 2 44 19

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे षट्त्रिंशः सर्गः ॥ ३६ ॥

M3 न सं° (for सप्त°) —D1–3 M3 om l 4 —(l 4) Dg1 वापि (for नापि) Dm1 ॰क्षते N1 न विनिवर्तनाशिरे (for the post half) D5 3 7 नक्षत्राणि न दृश्यन्ते न च (D5 om च) क्वचि(D5 चिचि)त्प्रकाशते]

12 B4 reads 12[ab] in marg —[ab]) D5 6 7 अतीव (for अकस्मात्) D1 T2 M2 नागरा सर्वे जना D5 6 7 T G3 M3 उपागता (T3 M° °गमन्) (for °गमत्) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 नागरस्य जन सर्वो दुःखशोकपरायण —[c]) D5 7 G1 च (for both वा) Ś1 N1 V1 D1 3 6 व्यवहारे च (V1 V1 D1 वा) (for वा विहारे वा) —[d]) Ś1 V1 D1 3 M4 कुरुते (for अकरोत्) V1 मति G3 M3 जन (for मन) —After 12 Dg1 D1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

962* शोकसंतापसंतप्त सतत दीर्घमुच्छ्वसन् ।
अयोध्याया जन सर्व शुशोच जगतीपतिम् ।

[(l 1) T3 सतत् (for द°र्घम्) —(l 2) D1 Dm1 चुक्रोश Dd1 चुक्रोश (for शुशोच)]

13 Dg1 reads 13[ab] in marg —[b]) M4 राम (for राज) —[c]) D5 न हृष्टो, D4 प्रहृष्टो N1 B Dt1 Dd1 Dm1 लभ्यते (for लक्ष्यते) —[d]) B1 (m also as in text) शोकमोह (for सर्वः शोक) M4 सर्वे शोकपरायणाः —After 13 N1 ins 961*

14 [ab]) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 वाति (for वाति) Dm1 reads शीतो न वा in marg M3 वा यो (for शशी) Ś1 Ñ V1 B D1–3 6 M4 न तताप दिवाकर (for [c]) —[c]) T2 तप्यते Dm1 लोक, D4 3 7 लोकान् —For 14[cd], Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 subst

963* न रराज शशी चापि सखमा नैव सम पुरम् ।
[V1 विरराज (for र°) V1 D2 वा (for च)]

15 For 15[ab], Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 subst

964* नाचिन्तयन्सुताः ह्रिय च भर्तृंस्तथा प्रिय ।
न कान्तः कामिनी काचिच्च कामी कराङ्गनाम् ।
नालसाद्द्रतिं कश्चिच्छोकसंविग्नमानस ।

[(l 1) V1 D1 3 M4 नाचिन्तयन्, D3 शुभा(for सु°) Ś1 D5 4 चिच, V1 D1 3 M4 कश्चिन् (for काश्चिन्) —Ś1 D6 om (hapl ?) from न च up to कश्चि in l 3 V1 भ्रातृन् (for भर्तृन्) —(l 2) M4 चापि (for काचिन्) V1 न कामुक कामिनी च न कामी न वराङ्गना —(l 3) B1 हृदिन (sic) (for ऽरति) Ś1 N1 मानसा]

While D1 3 7 subst

965* न चेरसि पति स्त्रीणा न भर्तृणा तथा प्रिय ।

—[c]) Ñ V1 B1 3 D1 3 7 M4 सर्वे (for सर्वे) D1 4 सर्वे सर्वे, D3 सर्वे सर्वे (sic) —[d]) N1 V1 Dg1 D1 3 G1 3 [अ]नुचिन्तयन् (V1 °यत्) Ñ2 B3 4 D5 [अ]न्वचिन्तयत्

16 [a]) N2 V1 B D1 3 M4 च, Dg1 marg (for तु) —[b]) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 ते सर्वे (by transp) G1 M3 चेतना (for °चेतस) —[c]) G3 च भ्राता Ś1 Ñ V1 B D1 7 M4 शोकभारसमाक्रान्ता (D5 °न्त[sic]) —[d]) Ñ B न जहु (B3 [after corr m] जग्मु) शयनं तदा (by transp) Dt1 Dd1 Dm1 शयनं नैव भेजिरे, D3 शयनं जग्मुस्तदा —After 16 Ś1 Ñ B D5–7 ins

966* गृहेष्वन्तश्च कैकेय्यां निन्दन्तश्चापि भूमिपम् ।
आरामाभ्यान्यसपन्न पर दैन्यमुपागता ।

[(l 1) Ś1 D6 न महीपति (for चापि भूमिपम्) —(l 2) D7 om (hapl) from सपन्न up to दैन्य]

17 [a]) Ñ V1 B D1–3 M4 तथा, D6 तत्र (for ततस्) —[b]) V1 B3–4 (D4 [before corr] as in text) Dm1 D5 [पृ]त्र (sic) (for [इ]व) Ś1 N B D1 3 7 यथा (B तदा) भरतर्षभ V1 D7 मही ससागरा (for मही सपर्वता) —[c]) V1 चचार Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 सर्वा, D1 6 7 घोरा (for घोरं) Dg1 शोकपीडिता, Dt1 Dd1 Dm1 शोकदुःखिता (for भयभारपीडिता) —[d]) D3 सभाग, T3 सनाथ (for °नाग) T2 3 योगाश्व, M1–3 यौधाश्व (for °योधाश्व) Ś1 V1 D1 7 M4 रथा(M3 सभा)कुला तदा (V1 D1 3 पुरी) Ñ B नरा समाकुला (for °गणा ननाद च)

३७

G. 2. 41. 1
B. 2. 42. 1
L. 2. 45. 1

यावत्तु निर्यतस्तस्य रजोरूपमदृश्यत ।
नैवेक्ष्वाकुवरस्तावत्संजहारात्मचक्षुषी ॥ १
यावद्राजा प्रियं पुत्रं पश्यत्यत्यन्तधार्मिकम् ।
तावद्व्यवर्धतेवास्य धरण्यां पुत्रदर्शने ॥ २
न पश्यति रजोऽप्यस्य यदा रामस्य भूमिपः ।
तदार्तश्च विषण्णश्च पपात धरणीतले ॥ ३
तस्य दक्षिणमन्वागात्कौसल्या बाहुमङ्गना ।
वामं चास्यान्वगात्पार्श्वं कैकेयी भरतप्रिया ॥ ४
तां नयेन च संपन्नो धर्मेण विनयेन च ।
उवाच राजा कैकेयीं समीक्ष्य व्यथितेन्द्रियः ॥ ५
कैकेयि मा ममाङ्गानि स्प्राक्षीस्त्वं दुष्टचारिणी ।
न हि त्वां द्रष्टुमिच्छामि न भार्या न च बान्धवी ॥ ६
ये च त्वामुपजीवन्ति नाहं तेषां न ते मम ।
केवलार्थपरां हि त्वां त्यक्तधर्मां त्यजाम्यहम् ॥ ७

Colophon —*Sarga name* Ś1 V1 D1–4.6.7 अंतःपुरविलाप, Ñ B पुरजनविलाप, D5 अयोध्याविलाप —*Sarga no.* (figures, words or both) Ñ1 B1 D2.6 om. Ś1 D1.7 44 Ñ2 39 V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S 41 B2 30 B3.4 38 D1 96 D2 43, D5 48 —After colophon D6 concludes with रामाय नमः, T2 श्रीरामचन्द्राय नमः, G श्रीरामाय नमः

37

Ś1 begins with ॐ, M1.2 श्रीरामाय नमः

1 a) V2 B2 च (for तु) Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 पश्चतस् (for निर्य°) —b) Ś1 Ñ V1 B1 D1–3.6.8 राज्ञा, B2.3 राज्ञा, D4 M2 राज्ञो, D7 राग (for रजो) Ś1 V1 D1–7 अपलोक्यत्, Ñ2 V2 B1.4 D1.2 अपश्यत —c) V1 न च (for नैव) Ś1 [इ]क्ष्वाकुरथस्, D6 [इ]क्ष्वाकुरवस् (metathesis) (for °वरस्) T2 नैवेक्ष्वाकव्यस्तावत् —d) M4 स्व (for °आत्म) Ś1 D1–7 चक्षुषी समुपाहरत् —After 1, Ñ V1 B D1.3 M4 ins.:

967* यावद्राजा प्रियं पुत्रं पश्यति स्म स्वचक्षुषा।
तावत्सं[व]र्धते मही तावत्तदा दूरमितोऽनरम्।

[(L. 1) D3 यत्र (for यावद्) V1 D2 न पश्यति M4 संपश्यति (for पश्यति स्म) Ñ B1 स चक्षुषा M4 न चक्षुषा D3 नापश्यत्सत्र चक्षुषा (for the post. half) —(L. 2) B1 दस्यन्ते B1–3 M4 गत D2 M4 कृतम् (for दूरम्) B3 [°र्धे]मित (for [अ]नरम्) V2 यद्धा दूरमितोऽभवत् (for the post. half) D2 दलोऽस्मा । स मगामेऽस्य दर्शनात]

2 a) Ñ2 B3.4 D1.7 राम (for राजा) D1.7 पश्यद् (for पुत्रं) —b) Ś1 D1–7 ददर्श (for पश्यति) Ñ V1 L D1–3 M4 अपश्यत्तं तु(Ñ1 V1 °इति D2 °स्य तु) धार्मिकं —D3 partially illeg. for 2cd —c) Ś1 D5.6 प्रवर्धते, Ñ V1 B2–4 D1 M4 प्र(Ñ1 B1 D1 प्र)वर्धते, D1 प्रादूर्जगति, Dg1 हि वर्धते, D1.7 प्रवर्धता(D7 °ती) (sic) Cg as in text (for व्यवर्धत) Ś1 Dd1 D1.6–7 G1 चास्य, Ñ B D1 तस्य, V1 नास्य M4 ह्यस्य (for [इ]वास्य) Dg1 व्यवर्धते वा[ऽ]स्य, G2 व्यवर्धे चेयुः —d) Ś1 D1–7 चक्षु तु(D5 °तु न) प्रदिदृक्षया, Ñ B चक्षुषी पश्यतः सुतम्, V2 D1.3 M4 चक्षुषी पुत्रमपि तु(M4 °शन).

3 a) Ś1 Ñ2 V2 B D1–7(D5 after corr. as in text) M4 नापश्यत्, Ś1 Ñ2 B3 D1.7 °तु, B3.4 °च), Ñ1 तयोश्चाय (sic) (for न पश्यति).—c) Ñ V1 B1–3 D1–3 M4 स, B4 न (for first च) Ś1 Ñ B D1–7 विषण्णश्च (for विषण्णश्च) —d) Ñ V2 B D1.3 M4 धर(D1–3 °रि) ण्यां निपपात ह

4 a) D5 illeg. for तस्य द Ś1 D1.6 अंग सु(D1 च), Ñ2 V1 B D2 अन्व(B2 [after corr.] °न्वा)गा, D1.7 अभ्यागात्, M4 प्रयाता (for अन्वागात्) —b) Ñ2 V1 B [अ]भिवृद्, D1–4.7 [अ]वहृत् (for बाहुम्) G(ed.) बाहुना (for अङ्गना) —c) Dt1 पर, Ct as in text (for चास्य) Ś1 Ñ V1 B D1–3.6 M4 च सा, T1.2 चापि, G3 चान्य (for चास्य) Ś1 D6 [अ]भ्यगात् (for [अ]न्वगात्) Ś1 D5 पापा, Ñ B1.3 (marg. also अंश) अंसं, B3 अर्धं, G1.2 M1 बाहुं (for पार्श्वं) D1.5.7 वाम पार्श्वमगात्प च —d) D1 सा सुमध्यमा, D1.3.6 भर्तुरप्रिया(D5 °य), M1 भयविह्वला (for भरतप्रिया)

5 a) B2 नयेन तु, D1.7 तु तु तेन (for नयेन च) —b) D3 धर्मात्तु (sic) (for धर्मेण) —d) Ñ B2–4 प्राहो(Ñ2 B3 स ता) पापविनिश्चया(B3 °यात्), B1 स च ता पापनिश्चयां

6 a) D1 D2.5 G1.2 कैकयी B4 Dt1 Dd1 G3 M1 मामयं(T.1 °अ)गानि, Dg1 मम नागानि (sic) (for मा ममाङ्गानि) —b) Dt1 Dd1 G2 M1 मा स्प्राक्षी, D3 स्पृक्षीस्त्वं (sic) (for स्प्राक्षीस्त्वं) Ś1 Ñ2 V1 B1 Dg1 D1–7 T M1.3.4 दुष्टचारिणि Dt1 Dd1 Dm1 पापनिश्चये —c) Ñ D1.4.5.7 [अ]हं (for हि) Ś1 Ñ2 D1–7 स्प्रष्टुम् (for द्रष्टुम्) Dm1 इच्छामि —d) D3 भार्या मे (for न भार्या) Ś1 D6 (L न मे प्रिया T1 मम समता T2.3 त्वं न सहुता, B1 त्वं न समता D1.3 त्वं न बान्धवी, D1.3 न च सहुता D7 न च सहृता (for न च बान्धवी) Ñ सखुतां च सहुता, V1 न भार्यार्थं न बान्धवी B3 (marg. also) मम भार्या न समता

7 a) Ś1 Ñ B1.3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1.3 T1.3 अनुजीवन्ति त, B3 (after corr. as in text) °वर्तन्ति (for उपजीवन्ति) —c) T1.3 G1.3 त्वा (for त्वां)

अगृह्णां यच्च ते पाणिमग्निं पर्यणयं च यत् ।
अनुजानामि तत्सर्वमस्मिँल्लोके परत्र च ॥ ८
भरतश्चेत्प्रतीतः स्याद्राज्यं प्राप्येदमव्ययम् ।
यन्मे स दद्यात्पित्रर्थं मा मा तद्दत्तमागमत् ॥ ९
अथ रेणुसमुध्वस्तं तमुत्थाप्य नराधिपम् ।
न्यवर्तत तदा देवी कौसल्या शोककर्शिता ॥ १०
हत्वेव ब्राह्मणं कामात्स्पृष्ट्वाग्निमिव पाणिना ।
अन्वतप्यत धर्मात्मा पुत्रं संचिन्त्य तापसम् ॥ ११
निवृत्यैव निवृत्यैव सीदतो रथवर्त्मसु ।
राज्ञो नातिबभौ रूपं ग्रस्तस्यांशुमतो यथा ॥ १२
विललाप च दुःखार्तः प्रियं पुत्रमनुस्मरन् ।
नगरान्तमनुप्राप्तं बुद्ध्वा पुत्रमथाब्रवीत् ॥ १३
वाहनानां च मुख्यानां वहतां तं ममात्मजम् ।
पदानि पथि दृश्यन्ते स महात्मा न दृश्यते ॥ १४
स नूनं क्वचिदेवाद्य वृक्षमूलमुपाश्रितः ।
काष्ठं वा यदि वाश्मानमुपधाय शयिष्यते ॥ १५

G. 2 41 16
B 2 42 16
L. 2 45 25

8 D5 om S[ab] —[a]) V1 B Dm1 (before corr as in text) D1-3 M3 अगृह्ण. D6 M2 यद् (for यच्च) T1 damaged from ते up to रेणु in 10[a]. —[b]) Dm1 अग्नि, D5 अग्नौ Ś1 Ñ2 B1 3 4 Dg1 D1 2 6 7 अग्नि(D1 3 °ग्नौ)पर्यं (Ś1 B4 D1 3 4 °र्य)यणं, M4 अग्नौ परिणय Ś1 D6 T2 M3 (after corr as in text) तद् (for यत्) —[c]) V1 नानु जानामि, D5 सर्व° (for अनु°) —[d]) Ś1 Ñ B D4-7 इह लोके, D5 अस्मिन्लोके (for अस्मिँल्लोके) D5 वा (for च)

9 T2 damaged (cf v l 8) Ñ2 om 9[ab] —[a]) B1 प्रीतिमान् (for प्रतीत) —[b]) D5 अद्य (for प्राप्य) V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1-3 T3 M1 4 [ए]तद्, T2 [ए]वम् (for [इ]दम्) Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D4-6 M4 उत्तम, B4 ईप्सित (for अव्ययम्) —[c]) Ñ1 च (for मे) Ñ1 D5 दद्यात स (by transp) D4 प्रयच्छेत्, D 7 प्र°, T2 स द द (lacuna) (for स दद्यात्) Ś1 Ñ1 D1-3 5 6 प्रीत्यर्थं, V1 तृप्त्यर्थं, D4 7 प्रेतार्थं, M4 प्रीत्यार्थं (for पित्रर्थं) Ñ2 B प्रेतार्थं(B1 °र्थ) यत्स मे दद्यात् —[d]) Ś1 D4 मम, Ñ1 मा मे, Ñ2 B (B2 marg also as in text) Dg1 Dd1 D3 मा मा, Dt1 Dm1 D1 न मां, D1 7 न मे, T1 मां मा (for मा मा) Ś1 Ñ2 B D1 5 6 समुपागमत् (Ś1 D1 6 °गात), Ñ1 D2 7 उदकं व्रजेद्, T2 दत्त मन्वगात्, G2 M2 दत्तमागात्, M4 फलमन्विगात्, V1 मामत (sic) तदुपागमत्

10 T2 damaged up to रेणु (cf v l 8) —[a]) B4 अथ, D4 5 7 रथ (for अथ) Ś1 D6 परिध्वस्त, Ñ V1 B D1 2 4 5 7 M4 परिध्वस्त, Dt1 Dm1 समध्वस्त, D6-7 (also पा)रिध्वस्त (for समुध्वस्त) —[b]) Ś1 Ñ1 V1 B2 4 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G3 M4 समुत्थाप्य, G3 तमुत्थाय (for तमुत्थाप्य) Ś1 Ñ V1 B D1-5 6 M4 महीपतिं (for नराधिपम्) D4 7 उत्थाप्य जगतीपतिं —[c]) Ñ2 V1 B2 न्यवर्ततेयत्, D1 निवर्तेत, D4 अवर्तत D5 om, M4 ततो (for तदा) D5 तदा तु देवी कौसल्या —T1 damaged from स in 10[d] up to 12[b] —[d]) D6 वधूर (for कौसल्या) G3 श्लोक (for शोक-)

11 T2 damaged (cf v l 10) —[a]) V1 हत्वैव, B1 (also as in text) क्रुद्धेव, B4 T3 M1 4 हत्वैव, G3 हत्वैव Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 राज्ञा, M3 रामात् (for कामात्) —[b]) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 पत्ना(V1 °न्ना) स्पृष्ट्वे(V1 B3 [before corr] D3 °ष्टु)व चाग्नि मा(Ś1 V1 D1 2 6 पावना, D5 6 7 पावक, D5 पातक) —[c]) Ñ2 अथातप्यत, V1 अनु°, B2 तन्व° (sic) T3 अन्वतस्तप (for अन्वतप्यत) —[d]) Ś1 V1 D4 5 6 सञ्जय, Ñ2 B M4 संस्मृत्य (for संचिन्त्य) Ś1 V1 Dt1 D2 3 6 राघव, M4 राजन (for तापसम्)

12 T1 damaged up to [b] (cf v l 10) —[a]) Ś1 Ñ1 V1 D1-7 M4 नि(D5 न्य)वर्तित्वा निवर्तित्वा, Ñ2 B निवर्त्यैव (B2 [marg also] °र्त्यै) निवृत्तस्य(B3 [orig] °वर्त्यस्य, B3° गृहासौ , B4 °वर्त्यस्यो) Dg1 विवृत्यैव निवृत्यैव —[b]) Ñ2 V1 B D1 2 रथवर्त्मनि (for °वर्त्मसु) M4 सीदतोनर्थवर्त्मनि —T2 illeg from 12[c] up to नग in 13[c] —[c]) Ś1 V1 D1 2 6 M4 तस्य, Ñ2 B तत्र, T3 नैव (for नाति) —[d]) M4 ग्रस्तमंशुमतो

13 T2 illeg up to नग (cf v l 12) —[a]) B1 2 G2 M1 2 सु, Dt1 Dd1 Dm1 D1 T3 स, D3 [अ]थ (for च) —[c]) Ñ2 D4 6 (after corr as in text) अनुप्राप्य Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M4 नगरीं ता(D5 °रीता)मनुप्राप्तस्(Ñ2 B D5 °प्य) D5 नगरीता तनुप्राप्तस् (corrupt) —[d]) D5 उदाहरन् (for अथाब्रवीत्) Ś1 V1 D1 2 6 M4 सवेश्म पुनरनापयत्, Ñ B जगामायोध्य(Ñ1 °ध्यम)नाथवत्, D1 6 7 वद्धायद(D6 [after corr] °दृष्टि)मुद्रा(D6 °षा)हरन् (sic)

14 [a]) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 इमानि हयमुख्याना —[b]) Ñ2 च (for त) —[c]) Ś1 Ñ V1 B D1-5 6 M4 गुर्वि (for पथि) —After 14 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

968* य सुखेषूपधानेषु शेते चन्दनरूषित ।
वीज्यमानो महार्हाभि स्त्रीभिर्मम सुतोत्तम ।

[(l 1) Dt1 सुखेन (for सुखेषु) Dg1 भूषित (for रूषित) —(l 2) M4 (also) Cr.ß पूज्यमानो (for वीज्य°). Dd1 Dm1 महाबाहु, G2 M1 महा° (for महार्हाभि) Dm1 नरोत्तम]

15 [a]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-5 6 M4 किंचिद् (for क्वचिद्). Ñ1 D1 4 प्रासाद, D5 7 अस्माद, G2 M2 पुनरस्य (for एवाद्य). —[c]) D5 [अ]प्यथ (for यदि) —[d]) B2 4 D7 उपाधाय

G 2 41 17
B 2 42 17
L 2 45. 16

उत्थास्यति च मेदिन्याः कृपणः पांसुगुण्ठितः ।
विनिःश्वसन्प्रस्रवणात्करेणूनामिवर्षभः ॥ १६
द्रक्ष्यन्ति नूनं पुरुषा दीर्घबाहुं वनेचराः ।
राममुत्थाय गच्छन्तं लोकनाथमनाथवत् ॥ १७
सकामा भव कैकेयि विधवा राज्यमावस ।
न हि तं पुरुषव्याघ्रं विना जीवितुमुत्सहे ॥ १८
इत्येवं विलपन्राजा जनौघेनाभिसंवृतः ।
अपस्नात इवारिष्टं प्रविवेश पुरोत्तमम् ॥ १९
शून्यचत्वरवेश्मान्तां संवृतापणदेवताम् ।
क्लान्तदुर्बलदुःखार्तां नात्याकीर्णमहापथाम् ॥ २०
तामवेक्ष्य पुरीं सर्वां राममेवानुचिन्तयन् ।
विलपन्प्राविशद्राजा गृहं सूर्य इवाम्बुदम् ॥ २१
महाह्रदमिवाक्षोभ्यं सुपर्णेन हृतोरगम् ।
रामेण रहितं वेश्म वैदेह्या लक्ष्मणेन च ॥ २२

D₃ उप ॰ Ś₁ D₁ ₃ ₆ M₁ ह्वयिष्यति, N₂ B₁ ₃ Dg₁ D₄ ₆ ₇ T₂ शयिष्यति, V₃ उपैष्यति (for शयिष्यते)

16 ᵃ) M₃ उत्थास्य॰ Ñ₂ V₁ B₃ हृ (for च) —ᵇ) V₁ D₃ कृपण —ᶜ) Ś₁ Ñ₂ Dt₁ Dm₁ D₁ ₂ ₇ S विनिश्वसन्, Ñ₁ विनि श्वन Ś₁ D₃ प्रस्रवणे, M₄ प्रस्रवणात् —ᵈ) Ś₁ D₃ ₄₋₇ इव द्विप, V₁ इवर्षभं (for इवर्षभ) D₃ (before corr as in text) करेण्वेव महागज

17 ᵃ) Dt₁ द्रक्ष्यन्ति (for द्रक्ष्यन्ति) Ś₁ D₃ पुरुषाश्रेष्ठ, Ñ₁ D₃ ₆ ₇ दूरात्पुरुषा, N₂ V₁ B₃ ₄ D₁ ₃ M₄ पुरुषा नूनं (by transp) G₁ नूनं पुरुष (for नूनं पुरुषा) —ᵇ) D₄ ₆ ₇ वनेचर —ᶜ) Ñ₁ दृष्टवाद्रि पथि गच्छन्त, D₄ ₆ ₇ दृष्ट्वाद्रिं (D₄ ॰द्रि) परिधावत —After 17 Ś₁ N₁ D₃₋₇ M₄ ins

969* श्यामामदात रक्ताक्ष चन्द्राननमनिन्दितम् ।
पृथूरस्क महाबाहु शार्दूलसमगामिनम् ।
सिंहोरस्कं वृषस्कन्ध गौरकृष्णाजिनाम्बरम् ।
यदृच्छया दनलोका समागतमिव वासवम् ।

[(l 1) D₃ महात्मान Ñ₁ अरिंदम (for अनिन्दितम्) —(l 2) N₁ पृथुरस्क, D₃ ₄ पृथूरसं, D₄ ₇ पृथुरस्क (for पृथूरस्क) M₄ नगगामिन —(l 3) N₁ गजस्कन्ध —(l 4) M₄ गां साश्रर (for समागतम्) Ñ₁ D₃ ₆ ₇ अमरेश्वर (for इव वासवम्)]
—M₄ cont Dg₁ Dt₁ Dd₁ Dm₁ T G M₁₋₃ ins after 17

970* मा नूनं नरशार्दूल सुता गुणसंयोषिता ।
कण्टकाकनगाद्रम्या वनमध्य गमिष्यति ।
वनभिता गजात्ता नूनं भयमुद्वेक्ष्यति ।
श्वापदानीदिर धुरा गर्जित रोमहर्षणम् ।

[(l 1) M₄ [स]धा (for [स] धा) T₂ [illegible] T₃ M₁ [illegible] C₀ (as also c —(l 2) G₂ M₁ [illegible] M₄ [illegible] (for [illegible]) T₃ [illegible] T₃ M₄ [illegible], K (cd) [illegible] (for [illegible]) T₃ [illegible] T₃ M₁ [illegible] —(l 3) Dm₁ T G M₁₋₃ [illegible] —(l 4) M₄ (after corr see [illegible]) [illegible] (for [illegible])]

18 ᵃ) [illegible] Dm₁ D₃ ₆ T₂ G₃ M₁ कैकेयी —ᵇ) N₁ विधिवा (sic) (for विधवा) Ś₁ D₄ ₆ ₇ राज्यमवाप्नुहि (D₇ ॰हि), N₂ B₃ (m also as in text) ₄ ₆ राज्यमनघा D₃ राज्यमासिन (for राज्यमावस) —ᶜ) Ś₁ D₃ न हृदं ते नरव्याघ्रम्, Ñ₂ V₁ B D₁ M₄ न ह्यम पुरुषव्याघ्रम् (V₁ D₁ ॰घ्रम्, M₄ ॰घ्रे) —ᵈ) Ś₁ Ñ₂ V₁ B D₁₋₃ ₆ ऋते, Dg₁ marg M₄ गते (for विना)

19 ᵃ) Ñ₂ B (स)मौ, D₁ (ए)व (for (ए)व) —ᵇ) M₄ शोकसंघेन (for जनौघेन) Ñ₂ (अ)भि (for (अ)भि) T₂ संवृत (for संवृत) D₃ मोहेनाभि च संवृत —ᶜ) Ś₁ N₁ D₃ ₆ अपस्नातैर्, B₃ (m also) मृतस्नात, D₄ ₅ (before corr) अपस्नात (for अपस्नात) Ś₁ N₁ D₄₋₇ (आ)रिष्ट (for (अ)रिष्टं) Ś₁ N₂ V₁ B D₁₋₃ M₄ (आ)रिष्टम् (for (अ)रिष्टं) —ᵈ) Ś₁ D₄ ₇ स विवेश Ś₁ N₂ V₁ B D₁ ₃ M₄ पुरीं तदा (Ñ₂ B₁ ₃ ॰त) Dt₁ गृहोत्तम (for पुरोत्तमम्) D₃ विवेश गृहमुत्तमं

20 ᵃ) B₃ वेश्मस्तां (for वेश्मान्तां) —ᵇ) Ñ B₃ ₄ (marg also वीथिकां) वीथिकां, V₁ Dt₁ Ct वे (V₃ वें) दिका D₃ वीथिकां T G₁ M₁ देवत, Ct (m g as in text) (for देवताम्) B₁ संवृतां वा पुरीं तदा, M₁ संवृतापणमेव तां —ᶜ) Ś₁ D₄₋₇ वनेषु दारुणाकारां, Ñ B वनेत्यैन (Ñ₁ ॰श्रीक, N₁ ॰विकार) दुःखार्ता V₁ D₁ दुर्बलार्त (V₁ ॰कार) दुःखार्ता (D₁ ॰र्ता) D₃ दुर्बलाकार दुःखार्त (sic) M₄ दुर्बला दुःखदुःखार्ता —ᵈ) N₁ नात्याकीर्ण, B₁ ₃ नात्या कीर्ण, B₂ अत्याकीर्ण, D₄ ₇ नातिविपुल, T₂ नात्या॰ M₄ पथ्या॰ (for नात्याकीर्ण) D₃ पथुराथी

21 ᵃ) G₂ समीक्ष्य (for अवेक्ष्य) Ś₁ D₄ ₇ तत्रा (for सर्वा) Ś₁ D₃ सौ सोपद्रवां (D₄ ₆ सपद्रवां) पुरीं तत्रा —For 21ᵃᵇ N₂ V₁ B D₁₋₃ M₄ subst

971* तं स पश्यन् पर्या सर्वां रामे गवामय मन्त्रम् ।

(V₁ गम् (for तं) N₂ B₃ ₄ [illegible], M₄ [illegible] N₂ reads the post half in marg N₁ D₁₋₃ [illegible] M₄ [illegible])

22 Ś₁ N₁ D₄ ₇ read ... after 24 —ᵃ) Ś₁ D₃ ₆ समुद्रमिव दुर्धर्षं N₂ D₃ ₄ ₇ महा D₄ ₆ (ह्र)दमिवाक्षुब्धं N₂ V₁ B D₃ ₅ M₄ समुद्रं (V₁ सागरं, B₁ ₃ ह्रदं) D₁ ह्रदं D₃ ₄ ₅ ह्रदं) [illegible] D₃ [illegible] —ᵇ) Ñ₂ B D₁₋₃ [illegible] B₃ [illegible] (for [illegible]) N₂ B₃ [illegible] B₂ (marg also as in D₁) [illegible] D₁ D₃ ₄ T₂ हृतोरगं (for हृतोरगम्) N₂ D₃ [illegible] M₄ [illegible] —ᶜ) V₁ D₃ M₄ [illegible] (for वेश्म) —After 22 B₁₋₃ (B₃ ₃ marg) ins

कौसल्याया गृहं शीघ्रं राममातुर्नयन्तु माम् ।
इति ब्रुवन्तं राजानमनयन्द्वारदर्शिनः ॥ २३
ततस्तत्र प्रविश्यैव कौसल्याया निवेशनम् ।
अधिरुह्यापि शयनं बभूव लुलितं मनः ॥ २४
तच्च दृष्ट्वा महाराजो भुजमुद्यम्य वीर्यवान् ।
उच्चैः स्वरेण चुक्रोश हा राघव जहासि माम् ॥ २५
सुखिता बत तं कालं जीविष्यन्ति नरोत्तमाः ।
परिष्वजन्तो ये रामं द्रक्ष्यन्ति पुनरागतम् ॥ २६
न त्वां पश्यामि कौसल्ये साधु मां पाणिना स्पृश ।
रामं मेऽनुगता दृष्टिरद्यापि न निवर्तते ॥ २७
तं राममेवानुविचिन्तयन्तं
समीक्ष्य देवी शयने नरेन्द्रम् ।
उपोपविश्याधिकमार्तरूपा
विनिःश्वसन्ती विललाप कृच्छ्रम् ॥ २८

G 2 42 29
B 2 42 35
L 2 45 37

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे सप्तत्रिंशः सर्गः ॥ ३७ ॥

972* इदं प्रोवाच वचनं राजा शोकसमन्वितः ।
while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

973* अथ गद्गदशब्दस्तु विलपन्मनुजाधिपः ।
उवाच मृदु मन्दार्थं वचनं दीनसस्वरम् ॥

[(L 1) Dt1 Dd1 Dm1 मनुजाधिप —(L 2) Dg1 [illegible] G1 M1 3 मृदु मन्दम् M1 मृदु मन्दं [illegible] (for मृदु मन्दार्थं) G1 M1 सस्वर (for सस्वरम्)]

23 [ab]) V1 राममातु शीघ्रं (by transp) D3 om (hapl) मन्तु —After 23[ab] Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

974* न हान्यत्र ममाश्वासो हृदयस्य भविष्यति ।

[Dt1 T1 3 G3 ममाश्वासो T3 [illegible] G1 मम [illegible]] —[c]) V3 B1–4 ब्रुवाणं (for ब्रुवन्तं) —[d]) Ś1 V1 D1 4 7 [illegible] V1 B1 D1 आनयन् B3 [illegible] (for अनयन्) Ś1 D5 [illegible] V3 V1 D1 [illegible] Dt1 G3 द्वारि [illegible] D1 द्वारवेश्म (for द्वारदर्शि) —After 23 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

975* कौसल्यायाः गृहं तत्र [illegible] विवेश ह ।

[Dg1 [illegible] G3 [illegible] M [illegible] (for [illegible]) M1 [illegible]]

24 [a]) V3 D [illegible] M1 तत्र V3 B तत्र D3 तथा (for ततस्) Ś1 V3 D [illegible] प्राप्य V1 Dg1 D1 T G1 3 M1 तत्र M3 [illegible] Ch as in text (for तत्र) D3 प्रविश्य G3 M1 Ch [illegible] M1, 2 परिविश्य Ct as in text (for प्रविश्य) —[b]) Ś1 V1 [illegible] (after corr) D1 2 G3 M1 [illegible] Ch t [illegible] (as in text) —[c]) V3 B M1 [illegible] D1 2 [illegible] D1 2 [illegible] (for [illegible]) D3 शयनं —[d]) Ś1 B [illegible] V1 [illegible] D1 [illegible] D3 [illegible] S [illegible] M1 [illegible] (for लुलितं) —After 24 Ś1 V1 D1 [illegible] read [illegible] —After 24 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

976* पुत्रद्वयविहीनं च स्नुषया च विवर्जितम् ।
अपश्यद्भवनं राजा नष्टचन्द्रमिवाम्बरम् ॥

[(L 1) Dm1 तद् M1 तु (for first च) G1 [अ]पि (for second च)]

25 [a]) D2 स (for तच्) T1 2 G1 तु (for च) D3 दृष्ट्वा तदा (for तच्च दृष्ट्वा) N V1 B D1 3 M1 तत्र स[illegible] समस्य V1 D3 तत स D1 स [illegible]] राजा शोक (M1 तु रा) ता —[b]) Ś1 V B D1–3 5 6 M1 भुजावुद्यम्य (N1 M1 °वुद्य) तु दित V1 भुजमुद्यम्य दुःखित D1 7 बाहू उ(D1 °दु)द्यम्य दुःखित —[c]) D1 5 7 उच्चस्वरेण Dt1 Dd1 Dm1 प्राक्रोशद् (for चुक्रोश) V V1 B D1 2 M1 उच्चैश्चुक्रोश करुणं —[d]) D3 मा (for हा) V B1 4 राम म Dt1 Dd1 Dm1 राम रि G3 M1 हा राम (for राघव) V1 जहासि Dt1 Ct नौ (for माम्)

26 [a]) V B D 1 सुखिन V1 दुःखिन D1 सुखत M1 दुःखिता (for सुखिता) Ś1 V1 D1 3 [illegible] खलु तद् V B खलु (B2 m) तं D [illegible] (before corr °खलु) T3 [illegible] M1 खलु तद् (for बत तं) Ś1 D [illegible] —[b]) D1 2 जीविष्यन्ति —[c]) Ś1 V V1 B D1 3 परिष्वजन्त D1 7 पश्यन्तः साधु (for परिष्वजन्तो) —[d]) D3 पुनरागते (sic) —After 26 Ś1 V1 D1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 [illegible] ins

977* अथ राज्यं प्रयास्य [illegible] ।
[illegible] दशरथ [illegible] ।

[(L 1) T1 3 G3 [illegible] T3 [illegible] M1 [illegible] M1 [illegible] Ch k t as above (for [illegible]) Ś1 V1 D1 [illegible] (D1 1 3) [illegible]]

27 Ct [illegible] [ab] and [cd] —[a]) T G1 M1 3 Ch त्वां Cm त्वां (as in text) Ct कौसल्ये त्वां न पश्यामि (by transp) —[b]) T C3 V3 Ch t स्त्र (for मां) D1 G1 साधुना (sic) (for साधु मां) V1 T [illegible] —[c]) V1 D3 राम (for रामं) D1 [illegible] M1 [illegible] (for मेऽनुगता) —[d]) D3 T3 (after corr) [illegible]

28 [a]) Ś1 D1 4 5 त राममेवानुविचिन्तयानं V1 तं राम [illegible] D1 °राम तुवि° Dt1 G1 °नुवि° —[b]) V1 [illegible] V1 [illegible] (for [illegible]) —[c]) V3 L1 1 [illegible] D1 उपोपविष्टा D3 [illegible] D3 [illegible] (for उपोपविश्य)

३८

G 2.42 1
B 2.43 1
L 2.46 1

ततः समीक्ष्य शयने सन्नं शोकेन पार्थिवम् ।
कौसल्या पुत्रशोकार्ता तमुवाच महीपतिम् ॥ १
राघवे नरशार्दूले विषमुप्त्वा द्विजिह्ववत् ।
विचरिष्यति कैकेयी निर्मुक्तेव हि पन्नगी ॥ २
विवास्य रामं सुभगा लब्धकामा समाहिता ।
त्रासयिष्यति मां भूयो दुष्टाहिरिव वेश्मनि ॥ ३
अथ स्म नगरे रामश्चरन्भैक्षं गृहे वसेत् ।
कामकारो वरं दातुमपि दासं ममात्मजम् ॥ ४
पातयित्वा तु कैकेय्या रामं स्थानाद्यथेष्टतः ।
प्रदिष्टो रक्षसां भागः पर्वणीवाहिताग्निना ॥ ५
गजराजगतिर्वीरो महाबाहुर्धनुर्धरः ।
वनमाविशते नूनं सभार्यः सहलक्ष्मणः ॥ ६
वने त्वदृष्टदुःखानां कैकेय्यानुमते त्वया ।
त्यक्तानां वनवासाय का न्ववस्था भविष्यति ॥ ७
ते रत्नहीनास्तरुणाः फलकाले विवासिताः ।
कथं वत्स्यन्ति कृपणाः फलमूलैः कृताशनाः ॥ ८

—[d]) N V1 B3–4 Dd1 Dm1 D4.5.7 S त्रिविधस्तति, Dt1 Ct त्रिनि(Ct °नि)श्वसत Ś1 V1 D1.3–7 M4 कृच्छ्रान्, D2 दु खिता (for कृच्छ्रम्)

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 दशरथविलाप, Ñ1 वैदेहीशापप्रदान —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 D4.7 43, Ñ2 B1 40 V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S 42 B2.3 39 D1 97 D2 44 —After colophon D6 G conclude with श्री(D6 om)रामाय नम, T2 श्रीरामचन्द्राय नम

38

Dm1 begins the Sarga with ॐ while M1.2 begin with श्रीरामाय नम

1 [b]) N1 सा त, Ñ2 सासु, B1 सत्र, Dt1 सत्रौ, D2 सुस, D1 सन (sic) Ct as in text (for सन्नं) D1 कोशेन (metathesis) Ś1 Ñ B1.2.4 D6 कर्षित D1.3 M4 कर्शित, D4.5.7 पीडित (for पार्थिवम्) V1 B3 शोकेन कर्षित स्ता (B3 भूश), D2 भर्त्तार शोककर्शित

2 [a]) Ś1 Ñ2 V1 B D1.3.6 नृपशार्दूल(B3 D6 [before corr] °ले), M4 नरशार्दूल —[b]) Ś1 Ñ1 V1 B2.4 Dg1 Dt1 D1.3.6 M4 Cp मुक्त्वा, Ñ2 B1.3 D4.7 त्यक्त्वा Dd1 Dm1 क्षिप्त्वा D2 दत्त्वा, D5 युक्त्वा (sic) Cm g k as in text (or सृत्वा) Dg1 G1.3 M1 द्विजिह्वता(Dg1 °ग), Dt1 G2 द्वि जिह्वगा, Dd1 Dm1 T Ctp द्वि जिह्व(T2 °ह्वा sic) गा M3.4 Ct1 त्रिजिह्वगा Ct [? द्विजिह्वगा (for द्विजिह्ववत्) —[c]) Ś1 N V1 B D1–7 M4 विहरि पति —[d]) G1 निर्मुक्ता (as in text) Ś1 N V1 B D1–7 M4 तुष्टा(B1 [m also] °ष्टा) प्रहृष्टा(V1 °ष्टा)मनोरथा Dg1 त्रिनि र्मुक्तेव पन्नगी

3 [a]) G1 विवास्यमान —[b]) Ś1 N V1 B D1.7 M4 समाहिता (for समाहिता) —[c]) V1 त्रासयिष्यति (f r त्रास°) V1 D3 M1.4 मा भूय, T1.2 G3 भूयो मां (by transp) —[c]) Ś1 V1 D1–4.6 M4 दुष्टाहिरिव, G1 दुष्टा मीति N1 (also) पातित, D4.5.7 वर्मीनि (for वेश्मनि)

4 [a]) Ś1 D6–7 कार्मिमस्तु(D3 °श), N B1 अथ स्म, V1 D1.3 यदि स्म, B3.4 Dt1 Dd1 G1.3 M4 यथास्मिन, Dg1 तथापि (for अथ स्म) —[b]) Ś1 V1 B3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1–4.6 भैक्ष्य Cv r m g k, t °क्ष (as in text) G3 गृह (for °हे) Ś1 V1 B2 (before corr as in text) D4.5.7 वसन् (for वसेत्) —[c]) Ñ V1 B D1 M1 साम(V1 रामा)स्थाद् Ñ2 B अत दातुम् (B3 m gloss भरताय) (for वर दातुम्) —[d]) Ś1 राम, B3 राज्य Dd1 स दाम (by pm) Dm1 दास्य, D4.5 दत्तु (sic) G1 वास (for दास) D3 ममात्मन B1 मम राज्ये ममात्मज

5 B1 transp 5[ab] and 5[cd] —[a]) Ś1 Ñ B1.4 D1.3.4.6.7 M4 पा(D3 प)तित स तु(Ñ2 B3 D4.7 M4 हि, D4.7 च) V1 B2.4 D2 पा(B3 प)तित (B1 °त) स हि, D5 पातित स तु —[b]) Ś1 Ñ V1 B D1–3.6 M4 स्थानादिष्टाद् (B1 °ष्टो) Dd1 Dm1 T G3 राम स्थानाद्, D4.5.7 स्थानादिष्ट (for राम स्थानाद्) B3 यथेप्सित —[c]) N1 स दृष्टो (sic) N2 D3 प्रहृष्टो, Dg1 T3 G2.3 प्रविष्टे, Dt1 Dd1 Dm1 G1 M3 Crp mp k प्रविष्टो, D4.7 समिष्टो, D5 स दिष्टो, Cr m g as in text (for प्रदिष्टो) ‡ Ct विनिर्दिष्ट प्रदिष्ट ‡ V1 रक्षस (for रक्षसां) M4 भाग (sic)

6 [a]) Ś1 गज, Dt1 Dd1 Dm1 नाग, D6 हाग (for गज) G3 पतिर् (for गतिर्) B4 धीरो (for वीरो) —[b]) Ś1 N1 D1–3.5.6 महाव(D3 °हृद)तु, Ñ2 V1 B M4 महद्यतु, D4.7 महाद्युति (f r धनुर्धर) —[c]) Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 विश(V1 D3 वन त्वरण्य नून स —[d]) Ś1 V1 D1–7 M4 वृक्ष(D3 °क्ष)णान्वित —After 6 B1 ins.

9 8* दुष्टो भर महात्मन राम स्वय पाप कानने ।

7 [a]) Ś1 N2 V1 B D1–7 M4 वनेष्व(N2 V1 B1 °ष्ट D3 °ष्व)दृष्ट (for वने त्वदृष्ट) —[b]) Ś1 Ñ V1 B D1–4.6.7 M4 कैकेय्या वचनात्, Dt1 Dd1 Dm1 D6 M1 कैकेय्यनुमते (D5 reads मत in marg) B3 reads त्वया in marg —[c]) T2 व्यस्तानां, G1 त्यक्त्या (sic) D1 वनवासमथ (for वनवासाय) —[d]) Ñ2 D1.3–4 का व्यवस्था Dg1 का वस्थवस्था Dt2 Ct काप्यवस्था, D2 का व्यवस्था

8 [a]) Ś1 Ñ B D4.7 स भोगहीन स्तु V1 रत्नहीनास D1 तौ रत्नहीनौ तरुणौ —[b]) D3 त्रिवासितौ, D2 निर्वासिता

अपीदानीं स कालः स्यान्मम शोकक्षयः शिवः ।
सभार्यं यत्सह भ्रात्रा पश्येयमिह राघवम् ॥ ९
श्रुत्वैवोपस्थितौ वीरौ कदायोध्या भविष्यति ।
यशस्विनी हृष्टजना सूच्छ्रितध्वजमालिनी ॥ १०
कदा प्रेक्ष्य नरव्याघ्रावरण्यात्पुनरागतौ ।
नन्दिष्यति पुरी हृष्टा समुद्र इव पर्वणि ॥ ११
कदायोध्यां महाबाहुः पुरीं वीरः प्रवेक्ष्यति ।
पुरस्कृत्य रथे सीतां वृषभो गोवधूमिव ॥ १२
कदा प्राणिसहस्राणि राजमार्गे ममात्मजौ ।
लाजैरवकरिष्यन्ति प्रविशन्तावरिंदमौ ॥ १३
कदा सुमनसः कन्या द्विजातीनां फलानि च ।
प्रदिशन्त्यः पुरीं हृष्टाः करिष्यन्ति प्रदक्षिणम् ॥ १४

G 2 42 1
B 2 43 1
L 2 46 1

(for विवासिता) —^{c}) Ś1 N V1 B D1 2 M4 वने (for कथं) D1 कृपणा —^{d}) G1 यद् (for यह) Ś1 N V1 B D3 1 M3 मम वत्सा सुरोचिता (Ś1 °दुरिता D4 7 °क्षेपिता) D1 मम वत्सौ सुलोचितौ —After 8 B1 3 (marg) ins

979* यत्कथा विभग्ना या शाखा संस्थिता तरौ ।
अङ्कुरा पर्वतस्थापि सापि कृष्णा दवाग्निना ।

[(l 1) B1 शाखायाँ (for या शाखा) —(l 2) B3 वनस्थिता (for दवा°)]

9 ^{b}) N B D4 5 7 क्षये (for क्षय) Ś1 V1 D1 3 6 शोकापहारक D3 शोकपहारका (corrupt) M4 शोकक्षयादि (by corr दि)त —^{c}) Ś1 N V1 B D1 7 M4 सहित Dg1 तत्सह (for यत्सह) D11 सहभार्यं सह भ्रात्रा —^{d}) Dm1 पश्येहम् Cm as in text (for पश्येयम्) Ś1 D4 7 M4 इह (D7 °ह) वत्सुत (M4 °स) N B यत्र तौ (N3 [marg] D3 before corr] 4 तौ) सुत D1 इह यत्र त (for इह राघवम्) V3 पश्येहासित्र यत्र त (corrupt) D3 त पश्येयमिहागत —After 9 Ś1 N V1 B D1 7 M4 read 12

10 ^{a}) N2 B D1 3 M4 श्रुत्वैह V1 श्रुत्वैव D4 श्रुत्वेव D4 1 श्रुत्वा वा N(ed) सुहृत्त्वेव Ś1 N2 B D1 3 6 M4 [उ]पस्थित राम V1 उपस्थित राम (for [उ]पस्थितौ वीरौ) T3 श्रुत्वा वै ह्युस्थितौ वीरौ —^{b}) D3 [क]दायोध्या N(ed) कदा योध्या यास्ति यत —^{c}) N2 B यशस्विनी D3 यशस्विनी N2 V1 B3 4 D3 M4 हृष्टमना D3 हृष्टजनो (for °जना) —^{d}) Ś1 N V1 B D 7 M4 ध्वजा (D4 °ज)का Dg1 मुदिता (for सूच्छ्रित) D4 मालिनी (for मालिनी)

11 ^{a}) M4 कृदा (for कदा) N B4 प्रक्ष्ये D द्रक्ष्य D3 [प्र]वेक्ष्ये (for प्रेक्ष्य) Ś1 N2 V1 B D 4 M4 नरव्याघ्रम् D3 महाप्राज्ञम् —^{b}) D3 (m sec) दारण्यात D3 धरण्या (for अरण्यात्) Ś1 N2 V1 B D1 3 6 M4 पुरागत D3 रावणापुरागतौ (s c) —^{c}) Dt1 Dd1 Dm1 भविष्यति D1 त द्रक्ष्यति (for नन्दिष्यति) Ś1 N2 V1 B D1 3 6 M4 रम्या (for हृष्टा) —^{d}) M4 समुद्रम् —After 11 N1 D4 5 7 ins 980*

12 Ś1 N V1 B D1 7 M4 read 12 after 9 G1 illeg for 12^{ab} —^{b}) Ś1 N V1 B3 4 D1 7 M4 राम T1 वीर (for वीर) N1 B3 प्रवेक्ष्यत B1 प्रवेक्ष्यति सलक्ष्मण —^{c}) D1 7 कदा (for रथे) —^{d}) B1 G1 M3 वृषभो N D3 वाति (D3 °हि)ता (N2 °ता) यथा V1 B1 3 4 D1 3 M4 वानितामिव B3 गोवृष यथा (for गोवधूमिव) Ś1 D4 7 पौरोमासिव वृन्दा

13 N1 D4 6 7 om 13^{ab} —^{b}) Ś1 N V1 B D1 3 6 M4 राघवः पु(D3)नरागतौ —N1 D4 5 7 transp 13^{cd} and 14^{ab} B3 reads 13^{cd} in marg —^{c}) V1 च विकरिष्यन्ति B1 4 अवाकरि° Dg1 D3 4 T1 3 M3 अवकिरि° Dm1 D3 इव करि° D3 वर्षं क° (for अवकरिष्यन्ति) —^{d}) Dg1 M3 विशन्तावु (for प्रविशन्ताव) N2 अनिंदितौ (for अरिंदमौ) N1 प्रविशताद्यु ** —After 13 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins, while Ś1 V1 D1 3 6 M4 ins after 14 (transp) N1 D4 5 7 ins after 11

980* प्रविशन्तौ कदायोध्यां द्रक्ष्यामि शुभकुण्डलौ ।
उदग्रायुधनिस्त्रिंशौ सशृङ्गाविव पर्वतौ ।

[(l 1) Ś1 N1 D4 5 6 शुभलक्षणौ D7 शुभदर्शनौ (for °कुण्डलौ) —D3 om l 2 —(l 2) Ś1 V1 D1 3 6 M4 उद्याम(V1 °ध M4 °य)तौ वीरौ निस्त्रिंशवरधारिणौ]

—Ś1 D1 cont D3 cont after l 1 of 980* while N1 D4 5 7 ins after 15

981* आगासिताति दयेभ्य कन्या वै प्रति मानदम् ।
राम दृष्ट्वा प्रदास्यामि द्विजातिभ्य महीतले ।

[(l 1) D3 आगागताति (s c) D3 तद् (for त) D3 प्रतिमानो (s c) (for प्रति मानदम्) —(l 2) N1 देवेभ्य, D3 5 द्विजा(D5 °जे)भ्य]

14 N1 D4 5 7 transp 13^{cd} and 14^{ab} Ś1 N2 V1 B D 3 6 M4 transp 14 and 15 —^{a}) M3 सुमनसै —^{b}) Ś1 V1 D 6 द्विजा ना(D1 प्र)थ N2 B4 द्विजा वैव B3 3 M4 द्विजा वैव D3 द्विज नाथाश्च (hypm) Dg1 वशानि (for फलानि) V B (m 1 o as in N2) D4 5 7 द्विजा यैरा (B1 ?) सहस्रा —N1 D4 5 7 om 14^{d} —^{c}) Ś1 N2 V1 B D1 3 6 M4 प्रविशन्तौ Dt1 Dd1 Dm1 प्रविशन्त M3 प्रहर्षिता Cg as in text (for प्रदिशन्त्य) Ś1 N2 V1 B3 4 D 3 6 M4 हृष्टौ B1 रम्या (for हृष्टा) —^{d}) Ś1 N2 V1 B D1 3 6 M4 करिष्यत(D 2 °ता) D1 D1 प्रदक्षिणौ (D1 °णां) ⊕ Cm h कन्यायद्विजातानां कन्याश्च द्विजातयश्च इत्यर्थ । अत्र कन्यानां सुमनसः पुष्पाणि द्विजातीनां फलानीति विवेक । प्रदिशन्त्य प्रयच्छन्त्य । हृष्टा भूत्वा रामादय पुरीं प्रदक्षिणं]

G 2 42 15
B 2 43 16
L 2 46 14

कदा परिणतो बुद्ध्या वयसा चामरप्रभः ।
अभ्युपैष्यति धर्मज्ञस्त्रिवर्ष इव मां ललन् ॥ १५
निःसंशयं मया मन्ये पुरा वीर कदर्यया ।
पातुकामेषु वत्सेषु मातॄणां शातिताः स्तनाः ॥ १६
साहं गौरिव सिंहेन विवत्सा वत्सला कृता ।
कैकेय्या पुरुषव्याघ्र बालवत्सेव गौर्बलात् ॥ १७
न हि तावद्गुणैर्जुष्टं सर्वशास्त्रविशारदम् ।
एकपुत्रा विना पुत्रमहं जीवितुमुत्सहे ॥ १८
न हि मे जीविते किंचित्सामर्थ्यमिह कल्प्यते ।
अपश्यन्त्याः प्रियं पुत्रं महाबाहुं महाबलम् ॥ १९
अयं हि मां दीपयते समुत्थित-
स्तनूजशोकप्रभवो हुताशनः ।
महीमिमां रश्मिभिरुत्तमप्रभो
यथा निदाघे भगवान्दिवाकरः ॥ २०

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डेऽष्टात्रिंशः सर्गः ॥ ३८

करिष्यन्ति ।, Ct has also given similar readings ॐ —After 14 (transp) Ś1 V1 D1–3 6 M4 ins 950*

15 Ś1 Ñ2 V1 B D1(om 15cd)–3 6 M4 transp 14 and 15 —b) Ñ2 B3 वा सुरप्रभ, B4 D1 चामरप्रभु, D3 पामरप्रभ —D1 om 15cd–17 —c) Ś1 V1 D6 मत्सु(V1 प्रत्यु)पैष्यति B1–3(B3 before corr as in text) Dd1 Dm1 D7 T G M1 3 अभ्युपेष्य(B1 °ष्य)ति, D4 5 प्रत्युपैष्य (D5° प्रेक्ष्य)ति V3 Dt1 Dd1 Dm1 धर्मात्मा (for धर्मज्ञः) M4 भूय एष्यति सर्वेशस् —d) Ñ B D1 6 7 सवत्स, V1 सुवर्ष, D3 सदृश (for त्रिवर्ष) D3 स्व (for इव) Ñ1 Dg1 Dt1 T3 G1 2 M1 Cr g लालयन्, B4 (m also as in Ñ1) मां ममन्, B4 मीलयन्, D5 मगलन् (sic), D4 6 7 सालन, D6 लाडयन्, M2 मालय Cm मां एत्य (as in text) Ś1 समाक्षमिव मानवं ॐ Ct सुवर्ण इव वारिणा वारिबिन्दुरिवाद्रि [illegible] ॐ —After 15 Ñ1 D4 5 7 ins 981*

16 D1 om 16 (cf v l 15) V1 D3 M4 om 16 and 17 —a) Ś1 D4 5 7 अहं (for मया) —b) Ś1 D1 5 7 मया पूर्वं, D5 मया वीर (for पुरा वीर) V2 B2 (m also) पुरा (B4 पूर्वं) जन्मनि सुव्रता, D3 मया यादृच्छया (sic) —c) D3 पुत्रकामेषु (for पातु°) —d) Ś1 B1 D4 6 पातिता स्तना, Ñ1 D7 पातितस्तन V3 B3 4 पातिता स्तना, D4 6 पातिता मया (D5 पुरा), T1 3 G2 दारिता स्तना

17 V1 D3 4 M4 om 17 (For D1 cf v l 15 for the rest 16) —a) Ś1 गारिव (sic) (for गौरिव) Ś1 Ñ B D2 3 7 पतेन (B3 m gloss यथाविधिना गौरिव) (for सिंहेन) —b) Ś1 D6 विदुषी (for वत्सला) Ñ2 B मम (for कृता) —d) D3 बालवत्सा (subm) (for °वत्सेव) Ñ2 B बाल (B4 m gloss राम) यस्या च (B4 *) लाल्यता

18 a) Ś1 Ñ V1 B D1 7 M4 सत्य(D3 °त्य)हं सत्यु(B3 यद्गु)णैर्युक्त(Ñ1 D4 5 7 °र्युष्ट) —b) B1 विशारद (for विशारदम्) —c) B4 पुत्र D3 पुत्री (sic) (for पुत्रा) —d) Ś1 Ñ V1 B D1 7 M4 जीवितु(D6 °त D2 °*) मोत्सहे चिर(B4 om)

19 a) Ś1 B1 D4 जीवितु Ñ2 T2 जीविते D5 काचित् (for किंचित्) Ñ1 न जीवितम मे किंचित् —b) Ś1 V1 D1–3 5 6 M4 स्थित, Ñ1 D4 7 दृश्यते, Ñ2 T1 G2 Cm b g p lp कल्पते, Cr g t as in text (for कल्प्यते) —c) Dt1 प्रियपुत्र —d) Dt1 Dd1 Dm1 एकमेव च (for महाबाहुं) Ñ2 V1 B D1 3 M4 लोकनाथं महाबु(V1 सहा)हुं

20 a) B1 अहं (for अयं) D3 M4 मा (for मां) Ñ1 D4 5 7 तापयते (for दीप°) Dt1 [illegible] G1 समुद्गत (for समुत्थित) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 गात्र(V2 B3 दार)यन्ते सुदारुण(D1 °ण) D2 तापयन्निह गात्रं —b) D3 सुतज (for तनूज) Dt1 महाग्नि, D4 7 हुताश (for हुताशन) —c) Ñ B महीतले (for °मिमां) V1 B D2 (before corr) उग्रतेजा, D2 3 D1 Dm1 Cg उत्तमप्रभो (Cg °प्र°), D7 °प्रभुर, D4 7 °प्रभेद, Ct as in text (for उत्तमप्रभो) —d) M1 यदा (for यथा)

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ V1 B D1–7 कौसल्या विलाप —*Sarga no* (figures, words or both) V1 B1 D3 om Ś1 D4 7 46 V2 B3 41 V3 Dg1 Dt1 D6 Dm1 Ś 43 B4 32 B5 40 D1 95 D2 45 D6 50 D7 42 —After colophon D6 concludes with रामाय नमः T2 श्रीरामचन्द्राय नमः G श्रीरामाय नमः

३९

विलपन्तीं तथा तां तु कौसल्यां प्रमदोत्तमाम् ।
इदं धर्मे स्थिता धर्म्यं सुमित्रा वाक्यमब्रवीत् ॥ १
तवार्ये सद्गुणैर्युक्तः पुत्रः स पुरुषोत्तमः ।
किं ते विलपितेनैवं कृपणं रुदितेन वा ॥ २
यस्तवार्ये गतः पुत्रस्त्यक्त्वा राज्यं महाबलः ।
साधु कुर्वन्महात्मानं पितरं सत्यवादिनम् ॥ ३
शिष्टैराचरिते सम्यक्शश्वत्प्रेत्य फलोदये ।
रामो धर्मे स्थितः श्रेष्ठो न स शोच्यः कदाचन ॥ ४
वर्तते चोत्तमां वृत्तिं लक्ष्मणोऽस्मिन्सदानघः ।
दयावान्सर्वभूतेषु लाभस्तस्य महात्मनः ॥ ५
अरण्यवासे यद्दुःखं जानती वै सुखोचिता ।
अनुगच्छति वैदेही धर्मात्मानं तवात्मजम् ॥ ६

G 2 64 8
B 2 44 6
L 2 63 5

39

☞ In Ś1 this Sarga is lost on missing folios Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M5 read Sarga 39 after Sarga 56 M1 begins with श्रीरामचन्द्राय नमः, M5 श्रीरामाय नमः

1 [a]) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 4-7 M5 एवं तु विलप(B4 °न्)तीं सा, D3 एवं विलपतीं तां तु —[c]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M5 धैर्यान्वित T2 धर्म्ये स्थिता G1 धर्मे स्थिता (for धर्मे स्थिता) Ś1 Ñ2 B D4-7 वाक्यं, V1 D1-3 M5 तत्र, Dd1 धर्म्यं, G1 3 धर्म्यां (for धर्म्यं) —[d]) Ś1 Ñ2 B1-3 D1 3 धर्म्यम्, B4 धर्मम् (for वाक्यम्)

2 [a]) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 M2 स पुत्र (by transp) G1 3 M1 सपुत्र (for पुत्र स) —[c]) M5 [ए]व (for [न]) —For 2 Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M5 subst

982* [illegible] पुत्रस्ते द्विजपावन ।
[illegible] न शोचितुमर्हसि ।

[(l 1) V1 D1 3 4 7 M5 [illegible] (for [illegible]) V1 [illegible] V2 [illegible] D3 [illegible] (for the prior half) V1 [illegible] D1 3 7 [illegible] (for पुत्र) V1 [illegible] —(l 2) D3 पुत्र (for [illegible]) D3 5 7 [illegible] Ś1 D [illegible] (by transp) (for त न)]

—Thereafter cont

983* [illegible] पुत्रो [illegible] ।
[illegible] ।

4 [a]) T2 G2 M1 3 आचरिते —For 4 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M5 subst

984* सद्भिराचरिते धर्मे यथार्थे वर्तते स्थितम् ।
पुत्र धर्मभृतां श्रेष्ठं नानुशोचितुमर्हसि ।

[(l 1) Ś1 B1 2 D6 [illegible] D1 3 7 [illegible] (for धर्मे) D3 corrupt for यथार्थे V1 [illegible] (for वर्तते) —(l 2) Ñ2 [illegible] (for °भृतां) Ś1 D5 [illegible], Ñ2 D1 3 4 [illegible], B4 [illegible], D2 5 7 [illegible] (for नानु)]

5 [a]) G1 लाभाय —For 5 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M5 subst

985* तथानुवर्तते वृत्तं लक्ष्मणोऽपि महायशाः ।
तमप्यतो नार्हसि त्वं शोचितुं भ्रातृवत्सलम् ।

[(l 1) Ś1 B2 D6 अथ D1 M5 [अ]नुवर्तते D1 वृत्तो, D1 2 (D6 before corr) वृत्ते (for वृत्तं) Ś1 D6 शो (for [illegible]) V1 D1 3 M5 [illegible] D2 [illegible] (corrupt) D1 4 7 [illegible] (hypm) (for महायशाः) —(l 2) V1 [अ]थ, D5 [अ]पि (for [अ]तो) D1 om [illegible] (subm) Ñ2 B त (B3 त्व)मप्येनं वैदेहि(V1 °हा) (for the prior half) V1 भ्रातृवत्सल (sic) D3 भ्रा° D1 3 7 [illegible] (for भ्रातृवत्सलम्)]

6 [a]) Dg1 [illegible] Dt1 [illegible] T1 2 Cm g जानती वै (T2 [illegible]), T3 G1 3 M2 जानती वै, G2 M3 Cr h [illegible] वै (for जानती वै) ⊕ Cv यद्दुःखं न जानाति वै सुखोचिता। ⊕ G1 सुखोचिता —For 6 Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M5 subst

986* अरण्यवासदुःखानि जानमानापि जानकी ।
सुखसंवर्धिता स्वस्था गृहवाससुखानि च ।
अनुगच्छति भर्तारं या सा धर्मपरायणा ।

G. 2 64 9
B 2 44 7
L 2 68 9

कीर्तिभूतां पताकां यो लोके भ्रामयति प्रभुः ।
दमसत्यव्रतपरः किं न प्राप्तस्तवात्मजः ॥ ७
व्यक्तं रामस्य विज्ञाय शौचं माहात्म्यमुत्तमम् ।
न गात्रमंशुभिः सूर्यः संतापयितुमर्हति ॥ ८
शिवः सर्वेषु कालेषु काननेभ्यो विनिःसृतः ।
राघवं युक्तशीतोष्णः सेविष्यति सुखोऽनिलः ॥ ९
शयानमनघं रात्रौ पितेवाभिपरिष्वजन् ।
रश्मिभिः संस्पृशञ्शीतैश्चन्द्रमा ह्लादयिष्यति ॥ १०
ददौ चास्त्राणि दिव्यानि यस्मै ब्रह्मा महौजसे ।
दानवेन्द्रं हतं दृष्ट्वा तिमिध्वजसुतं रणे ॥ ११

—B3 cont

987* मति समस्य छायेव गच्छतीति पतिव्रता ।

—B3 cont further, Ś1 Ñ2 V1 B1 2 4 D1-7 M4 cont after 986*

988* सा यशोभाजना धन्या नैव शोचितुमर्हसि ।

[Ñ2 B3 D3 M4 यशोभाजन D5 6 नैव, D3 न त्वं, M4 त्वं न (for नैव)]

7 ᵇ) Dd1 Dm1 भ्रामयिता, T2 M2 3 भ्रमयति, Cg k t भ्रा° (as in text) —ᶜ) Dt1 Ct धर्म , T1 3 धर्म , G2 दम (for दम) G1 -सत्यनरापर ₰ Ct दमादिपर । ₰ —ᵈ) Dt1 T2 [आ]त्मज —For 7, Ñ2 B D1-7 M4 subst

989* यस्य पताका विपुला त्रिषु लोकेषु विश्रुताम् ।
उपस्थित्य ते गता पुत्रस्तव शोचितुमर्हसि ।

[(l 1) D2 विम° (for विपुलं) D3 corrupt for विश्रुताम् —(l 2) Ñ2 उपस्थित्य B1 उच्छ्रित्य D4 7 उद्धृत्य D5 corrupt M4 उच्छ्रित्य (for उपस्थित्य) D6 त तन्ये च ते पुत्रस्य, L(ed) तथ्ये च ते पुत्रस्य (for the prior half)]

8 ᵃᵇ) T2 G3 शौर्यं T3 शौर्यं, Cr m g t as in text (for शौचं) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M4 रामस्य विपुल सत्त्व विज्ञायोदारचेतस (V1 D1-6 7 °कर्मण) —ᶜ) Ñ2 V2 B1 3 D1-4 6 7 M4 गात्राण्यंशुभि , B4 D5 गात्राण्यंशुभि (for गात्रमंशुभि) —ᵈ) V1 B2 D3 5(also) 7 अर्हसि (sic)

9 ᵇ) Dd1 Dm1 T G M1 2 विनिःसृ(G3 °सृ)त —ᶜ) M3 युत (for युक्त) ₰ Ct शीतयुक्तो न इति । ₰ —ᵈ) G1 M1 3 सुखानिल Ck t सुखो° (as in text) —For 9 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

990* आदाय सुरभीन्गन्धान्काननेभ्य सुखानिल ।
पुत्र ते नातिशीतोष्ण ससेविष्यति कानने ।

[D1 7 om l 1 —(l 1) B3 आदाय D1 6 सुरभि गन्ध Ś1 D4 वनेभ्य स (for काननेभ्य) Ś1 B1 2 D3 4 6 सुखोऽनिल, M4 सुखेनेव —(l 2) B4 पुत्र (for पुत्रे) D1 4 7 नाति शीतोष्णो D4 सेविष्यते (subm) (for संसेविष्यति) M4 मारुत (for कानने)]

10 ᵇ) Dg1 शीतलमभिपरिष्वजन् —ᶜ) Dt1 धर्मांश (for रश्मिभि) and शीतैश्च (for शीतैश्च) —ᵈ) T1 moth-eaten for चन्द्र in चन्द्रमा Dg1 Dm1 चंद्र मा (Dm1 °द्र म)ह्लादयिष्यति —For 10, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

991* भूतानपि शयानं त वैदेह्या सह राघवम् ।
पितेवांशुकरै स्पृष्ट्वा ह्लादयिष्यति चन्द्रमा ।

[(l 1) D1 3 7 वै (for त) —(l 2) Ñ2 B1 D7 [अं]शुकरै (for [अं]शुकरै) M4 विविधैरंशुकरै स्पृष्ट्वा ह्लादयिष्यति चन्द्रमा]

11 ᵃ) Dg1 सर्वाणि (for दिव्यानि) ₰ Ct ब्राह्मणो विश्वामित्र महेन्द्र सृष्टिकर्ता वा तिमिध्वज शम्बर तस्य सुबाहुरित्यर्थं इति कतकवृत्त । तीर्थस्तु कदाचिद्रामो वैजयन्तं नगरं निरुध्य तत्रत्यतिमिध्वजाख्यशम्बरस्य दानवस्य पुत्र हतवान् तेन प्रीतो ब्रह्मा etc इति बलात्कल्पयति । Cg also follows तीर्थ ₰ —For 11 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

992* अस्त्राणि यस्मै दिव्यानि विश्वामित्रो ददौ स्वयम् ।
तं त्वं सर्वास्त्रविद्वांस कथं शोचितुमर्हसि ।

[(l 1) D4 6 7 यस्मिन् (for यस्मै) V1 D1-3 [ऽ]ददात् (sic) D4 5 7 [ऽ]ददात् (for ददौ) M4 पुरा (for स्वयम् —(l 2) D1 4 त्वं तु B2 D1 5 7 त (by transp) D7 त्व (for त त्वं) Ś1 सर्वास्त्र, B2 D3 सर्वार्थं (for सर्वास्त्र) D1 6 विद्वांस (for विद्वांसं) V1 D2 नैव, D1 नैव, D3 न त्व (for कथं) D4 6 7 शोचसि राघव]

—After 11 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

993* स शूर पुरुषव्याघ्र स्वबाहुबलमाश्रित ।
असत्रस्तोऽप्यरण्यस्थो वेश्मनीव निवत्स्यति ।
यस्येषुपथमासाद्य विनाशं यान्ति शत्रव ।
कथं न पृथिवी तस्य शासने स्थातुमर्हति ।
या श्री शौर्यं च रामस्य या च कल्याणसत्त्वता । [5]
निवृत्तारण्यवास स क्षिप्रं राज्यमवाप्स्यति ।
सूर्यस्यापि भवेत्सूर्यो ह्यग्नेरग्नि प्रभो प्रभु ।
श्रिय श्रीश्च भवेदग्र्या कीर्त्या कीर्ति क्षमाक्षमा ।
दैवतं देवतानां च भूतानां भूतसत्तम ।
तस्य के ह्यगुणा देवि वने वाप्यथवा पुरे । [10]

[(l 1) M1 (before corr as above) वीर (for शूर) —(l 2) Dt1 Dd1 Dm1 त्वरण्येऽपि, T1 अरण्यस्थो (for ऽप्यरण्यस्थो) Dt1 Dd1 Dm1 T2 G2 निवत्स्यते (G2 °ति) M3 निवत्स्यति (for निवत्स्यति) —(l 3) M3 आसीत्य (for आसाद्य) —(l 4) M3 (before corr) तस्य (for तस्य) T3 (before corr as above) भर्ति —(l 5) G2 M1 शौर्यं, Cr m g t as above (for शौर्यं) G1 कल्याणसत्वता, M2 कल्याणसत्ता —(l 6) D(ed) स्व (for स) G2 निवृत्तारण्यवासस्य (for the prior half) M3 अवाप्स्यति. —T3 repeats l 7

पृथिव्या सह वैदेह्या श्रिया च पुरुषर्षभः ।
क्षिप्रं तिसृभिरेताभिः सह रामोऽभिषेक्ष्यते ॥ १२
दुःखजं विसृजन्त्यास्रं* निष्क्रामन्तमुदीक्ष्य यम् ।
समुत्स्रक्ष्यसि नेत्राभ्यां क्षिप्रमानन्दजं पयः ॥ १३
अभिवादयमानं तं दृष्ट्वा ससुहृदं सुतम् ।
मुदाश्रु मोक्ष्यसे क्षिप्रं मेघलेखेव वार्षिकी ॥ १४

G 2 64 19
B 2 44 27
L 2 68 19

after 12 —(l 8) Dt1 श्रिया M1 श्रिया (for श्रिय) G3 मय (for मया) T G1 3 M2 कीर्ति कीर्त्या (by transp) Cm g t क्षमाक्षमा (as above) —(l 9) T3 moth eaten for दे in देवत T2 3 G M1 2 देवतानां —(l 10) Dg1 ते के गुणा, G2 ते ब° (for के बगुणा) Dg1 Dt1 G1 M2 3 देशे T1 2 राष्ट्रे, G3 राष्ट्रे (for वने) Dt1 पने (for पुरे)]

12 [d]) Dd1 Dm1 [ऽ]भिषेक्ष्यति, T1 [ऽ]भिषिच्यते, Cm as in text (for ऽभिषेक्ष्यते) —For 12 Ś1 Ñ2 V2 B D1 7 M4 subst

994* कीर्त्या श्रिया भार्यया च यो नित्य तिसृभिर्युत ।
धृतिमद्भिर्हासश्च स रामो राज्यमर्हति ।

[(l 1) D6 यो (for च) D4 7 कीर्त्या च भार्यया भात्रा (for the prior half) Ś1 नित्य च B3 D4 नित्य स (for यो नित्य) D4 7 तैरभिर् (for तिसृभिर्) V1 D1-4 M4 योभिद्भिरितसृभिर्युत, D6 नित्य तिसृभि संयुत (for the post half) —(l 2) Ś1 Ñ2 B D6 धु(Ś1 D6 धृ)तिमाश्च D4 7 दीप्यते हि (for धृतिमद्भिर्) V1 D1-2 6 M4 रामो राज्येभिषेक्ष्यति (V2 M4 °ते) (for the post half)]

—After 12 T2 repeats l 7 of 993*

13 [a]) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 Ct विसृज(Dm1 °ज)त्यश्रु (Dg1 °श्रु), T G M1-3 विसृजन्(T3 G1 M1 2 °ज)त्यास्रं (for विसृजन्त्यास्रं*) —After 13[ab] Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins while Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 cont l 2-3 only after 997*

995* अयोध्याया जन सर्वं शोकवेगसमाहत ।
कुशचीरधर वीर गच्छन्तमपराजितम् ।
सीतेवानुगता लक्ष्मीस्तस्य किं नाम दुर्लभम् ।
धनुर्धरवरो यस्य बाणखड्गास्त्रभृत्स्वयम् ।
लक्ष्मणो व्रजति ह्यग्रे तस्य किं नाम दुर्लभम् । [5]
निवृत्तवनवास त द्रष्टासि पुनरागतम् ।
जहि शोकं च मोहं च देवि सत्यं ब्रवीमि ते ।
शिरसा चरणावेतौ वन्दमानमनिन्दिते ।
पुनर्द्रक्ष्यसि कल्याणि पुत्रं चन्द्रमिवोदितम् ।
पुन प्रविष्ट दृष्ट्वा तमभिषिक्तं महाश्रियम् । [10]

(l 1) T1 2 G3 जना सर्वे Ct as above T1 2 G3 समाहता —(l 2) T2 नत (for धर) Dg1 Dd1 Dm1 देव (for वीर) Ś1 Ñ1 V1 B D1 7 M4 कुशचीराम्बरधरं (D4 °म्बरी, D6 7 °धर) (for the prior half) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 4 M4 च दृश नरपुंगवं (V2 D1 2 °पुंगव) D2 यथान्तर पुंगवो, D4 6 7 शोभेत नरपुंगव (for the post half) —(l 3) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M4 सीतेवानुगता सीता (D2 तस्य D7 om) (for the prior half) D3 सीता, D4 7 तस्या (for तस्य) —(l 4) T1 धनुर्धरवरो G1 °धरो (for धनुर्धरवरो) Dg1 यश (for यस्य) —(l 6) G3 द्रष्टासि (sic) —(l 8) T1 चरणावेतौ Dg1 वन्दमानम]

—[d]) Dt1 Dd1 Dm1 G3 M1 शीघ्रम् (for क्षिप्रम्) Dt1 Dd1 Dm1 जलं (for पय) —For 13 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

996* यान्यद्य पुत्रशोकार्ता कौसल्येऽश्रूणि मुञ्चसि ।
आनन्दजानि तानि त्वं रामे मोक्ष्यस्युपस्थिते ।

[(l 1) D4 7 यथा (for यानि) D5 मुञ्चति —(l 2) D4 7 आनन्दवर्धितान्य]

—Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 cont

997* पुत्रस्ते यशसा लोकान्व्याप्य धर्मभृतां वर ।
चतुर्दशानां वर्षाणामन्ते मोक्ष्यति मैथिलीम् ।

[(l 1) D4 पु (for ते) V1 B1 यशसो D1 प्राप्य (for व्याप्य)]

—Thereafter cont l 2-3 of 995* —After 13, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

998* मा शोको देवि दुःखं वा न रामे दृश्यतेऽशिवम् ।
क्षिप्रं द्रक्ष्यसि पुत्रं त्वं ससीतं सहलक्ष्मणम् ।
त्वयाऽशेषो जनश्चायं समाश्वास्यो यदानघे ।
किमिदानीमिदं देवि करोषि हृदि विक्लवम् ।
नार्हा त्वं शोचितुं देवि यस्यास्ते राघव सुत । [5]
न हि रामात्परो लोके विद्यते सत्पथे स्थित ।

[(l 1) Dd1 लोक M3 शुचो (for शोको) M3 दुःखा (sic) T1 [ऽ]शुभ (for ऽशिवम्) —(l 2) G1 ससीतं सलक्ष्मण (for the post half) —(l 3) T1 2 G3 [य]य, K(ed) [य]त्व (for [अ]य) G3 समाश्वस्य M3 ***श्वास्यो (for समाश्वास्य) Dt1 Dd1 Dm1 यतो T1 2 G2 यथा (for यदा) —(l 4) K(ed) हृद (for हृ) —(l 6) M3 दृश्यते (for विद्यते)]

14 [a]) M3 त्वा (for त) —[b]) Dg1 सुसुहृद् (for ससुहृद) M3 दृष्ट्वा ससुहृद सुत —[c]) G3 [अ]श्रु (for [अ]श्रु) —[d]) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 मेघरेखेव M3 वार्षिक —For 14 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst and read after 1000*

999* तं पादौ वन्दमानं त्वं दृष्ट्वा राजीवलोचनम् ।
मेघराजीव शैलेन्द्रं सेक्ष्यस्यानन्दजाश्रुभि ।

G. 2.64.18
B. 2.44.28
L. 2.63.18

पुत्रस्ते वरदः क्षिप्रमयोध्यां पुनरागतः ।
कराभ्यां मृदुपीनाभ्यां चरणौ पीडयिष्यति ॥ १५

निशम्य तल्लक्ष्मणमातृवाक्यं
रामस्य मातुर्नरदेवपत्न्याः ।
सद्यः शरीरे विननाश शोकः
शरद्गतो मेघ इवाल्पतोयः ॥ १६

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे एकोनचत्वारिंशः सर्गः ॥ ३९ ॥

[(l. 1) B3 स्वद्; D6 ते (for स). Ś1 D2 ब्रु, B3.4 D6 ते (for स्व). B1 transp. त and स्व. V3 प्रमात स्वमन्येन (for the prior half). —(l. 2) D5 मेघराशिव V1 ग्रंदेश (for रैलेषु) Ś1 D6 स्वमि, V1 पिवनि, D1 गुरुस्य, D7 गुरुस्वमि (sic), M1 मोदयति (for सेवमि). B1 [अ]श्रुणि, M1 [अ]स्त्रुवै (for [अ]श्रुमि).]

15 [illegible]) Dg3 पुनस् (for पुत्रस्). D11 पादे —[illegible]) T1.2 G3 पाणिभ्यां (for कराभ्या). —For 15, Ś1 Ñ2 V3 B D1-7 M1 subst.:

1000* तत्र पुत्रो वर पुनो धनवासात्पुरागतः ।
सुखायनसुम पादौ हस्तद्वाभ्यां ग्रहीष्यति ।

[(l. 1) D1 वनागमन् (sic). —(l. 2) M1 ग्रहीष्यति (for हस्त°) V1 पुनैते वंदयिष्यति (for the post half).]

—Thereafter read 9 x*.

—After 15, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-4 ins.:

1001* कथिताय नमस्तस्य धृतं तस्य दुर्गं पुनः ।
मुदाहि मोदयन्ति पुनर्मेघरात्रिरिवाम्बरम् ।
आधामवक्त्रा निविधि वाक्यं
धाश्वीपचारे कुशलाजवक्त्रा ।
रामस्य तां मातरमेवमुक्त्वा [5]
देवी सुमित्रा विरराम रामा ।

[(l. 2) Dg1 च (for [श]श्रे). Dg1 Dm1 (before corr. as above) मेदयसि, Dd1 C1 मेदयते, M1 मोदयंती (for मोदयन्ति). Dt1 पुन (for पुनर्). Dg1 मेघराशिमिर, G1 M1 °रात्रिरि(G3 °क्र)व (for °रात्रिरिव). —(l. 4) Dm1 T1 G1.2 M1 वाक्योपचारे, C1 m g k t °चारे (as above). —(l. 5) Dg1 Dt1 Dd1 उवाच (for उक्त्वा). —(l. 6) Dd1 [वि]निराम.]

16 Cv r m g k t offer no comm. on this st. —[illegible]) D1.3 T1 त (for तल्). T1 M1.2 मातृ (sic) (for मातृ). —For 16[illegible], Ś1 Ñ2 V3 B D1-7 M1 subst.:

1002* श्रुत्वैव स शोकः प्रशमं जगाम
पृथ्वा यथाति परिषिच्यमान ।

[(l. 2) B1 पृथ्वा (sic) (for पृथ्वी).]

Colophon. D1.2.3 om. (cont. the Sarga). —*Sarga name*: Ś1 Ñ2 V3 B D1-3.4 सुमित्राश्वासः. —*Sarga no.* (figures, words or both): B1 D1.3 om. Ś1 68, Ñ2 65, V1 M1 64, B3.4 62, B1 60, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 44, D1 120, D6 67. —*After colophon*, D6 G conclude with श्री[D6 om.]रामाय नमः; T1 श्रीरामचन्द्राय नमः.

४०

अनुरक्ता महात्मानं रामं सत्यपराक्रमम् ।
अनुजग्मुः प्रयान्तं तं वनवासाय मानवाः ॥ १
निवर्तितेऽपि च बलात्सुहृद्वर्गे च राजनि ।
नैव ते संन्यवर्तन्त रामस्यानुगता रथम् ॥ २
अयोध्यानिलयानां हि पुरुषाणां महायशाः ।
बभूव गुणसंपन्नः पूर्णचन्द्र इव प्रियः ॥ ३
स याच्यमानः काकुत्स्थः स्वाभिः प्रकृतिभिस्तदा ।
कुर्वाणः पितरं सत्यं वनमेवान्वपद्यत ॥ ४
अवेक्षमाणः सस्नेहं चक्षुषा प्रपिबन्निव ।
उवाच रामः स्नेहेन ताः प्रजाः स्वाः प्रजा इव ॥ ५
या प्रीतिर्बहुमानश्च मय्ययोध्यानिवासिनाम् ।
मत्प्रियार्थं विशेषेण भरते सा निवेश्यताम् ॥ ६
स हि कल्याणचारित्रः कैकेय्यानन्दवर्धनः ।
करिष्यति यथावद्वः प्रियाणि च हितानि च ॥ ७

G 2 43 7
B 2 45 7
L 2 47 7

40

M3 begin with श्रीरामाय नम

1 a) Dg1 G1.3 M2 अनुरक्त, Cg as in text (for अनुरक्ता) D3 om महात्मान —b) V3 D1–3 राघव पैतर्यसले (D3 °ध**) —c) B1 अभिषग्मु Ś1 reads second तं in marg —d) D3 वन**य (for वनवासाय) Ñ2 B1 बांधवा

2 M4 om 2ab —a) Ñ1 Dg1 Dd1 G2 निवर्तते (sic) M2 निवर्जिते (for निवर्तिते) N B [ऽ]प्यभिमे, Dt1 [ऽ]तीव यशात्, D4.5.7 ह्यतिविक्रमात् (for ऽपि च बलात्) Ś1 V1 D2.3.6 निवर्त्यमाना सुभृशं, D2 *वर्तमाना सुभृ* —b) Ś1 Ñ2 V1 B D1.3.6 सुहृद्वर्गेण Dt1 D2.4.7 Ct सुहृद्धर्मेण, D3 *हृ***, G3 सुहृद्वर्गेऽपि M1 सुहृद्वर्गेणि Ct as in text (for सुहृद्वर्गे च) Ś1 V2 D1–3.6 राघवात् (for राजनि) —c) Ś1 Ñ1 V1 B2.4 D1.3 M4 न स्म ते वि(Ñ1 B2.3 स) निवर्तंते Ñ2 B3 तस्य ते न निवर्तंत, B1 D6 न ते स्म स(D5 वि)निवर्त्तते, Dg1 नैव ते संनिवर्तंत, Dd1 नैव ते संन्यवर्तत, D3 न **वर्तिवस्त (sic), D4.7 न स्म(D4 (after corr marg sec m)°पि) ते संनिवर्तेरन्, D5 तस्मात्त संनिवर्तंते —d) D3 [अ]**ता (for [अ]नुगता) V1 B2.4 D1–3 पथि, M4 पथ (for रथम्)

3 b) Ñ B जनानां स(Ñ B3 सु) (for पुरुषाणां) V3 महायशा (sic) D3 महायश (sic) —c) D2 तथा च (for बभूव) B1 गुणसपूर्णं, D3 गु**स**, D4 स्न° (for गुणसपन्न) —d) B4 सूर्यश्चंद्र, D5 पूर्णे चद्र (sic) (for पूर्णचन्द्र) Ñ2 -समप्रिय, D3 इव **, D4 श्च प्रिय

4 a) Ñ2 B3 वार्यमाणोऽपि, V1 B1.3(marg as in Ñ2) D1–3 M4 धार्यमाणो(B4 °ने [sic])ऽपि, D4 (before corr) स याचमान ; M3 स याच्यमानं (for स याच्यमान) —b) M1 Dt1 स्वामि, D4.7 द्विजैः (for स्वाभि) Ś1 N2 V1 B D1–3.6 M4 यदा, D4.5.7 T3 G3 M3 तथा (for तदा) —d) Ñ2 B3 D3 [अ]नुवर्तते(D3 °त्त [sic]) V1 B1.2.4 D1.3 M4 [अ]भ्यवर्तत, Dg1 [उ]पपद्यत (sic), D5 [अ]न्ववर्तत, D7 विपद्यत (sic) (for [अ]न्वपद्यत)

5 a) Ś1 V1 B1.2.4 Dg1 Dm1 D1.2.7 अवेक्षमाण Ñ1 D4.5.7 स्नेहाच्च D3 स**, G1 सस्नेहश्च (for सस्नेह) —b) B4 चक्षुषाम् (sic) D3 **षा (for चक्षुषा) Ñ1 तु पिबन्, Ñ2 B1–3 स पिबन्, V1 D1–3 सपिबन्, B4 अपिबन्, D4.5 प्रापयन्, M4 [अ]नुपिबन् (for प्रपिबन्) —c) Ś1 Ñ V1 B D1–3 M2 धर्मात्मा Dt1 Dd1 Dm1 सस्नेह (for स्नेहेन) —d) M4 प्रजा स्वा (for ता प्रजा) D1 M4 स्व (for स्वा) Ś1 N2 D2.4–7 सनि(D3 यदि D6 स नि)वर्तयन्, N2 (marg) B स्वा इव प्रजा (by transp) M3 स्वा प्रजा इति (for स्वा प्रजा इव)

6 a) B1 प्रीतिर् (for प्रीतिर्) B3.5 M3 बहुमान, D7 °मानाद्, B3 reads च in marg —b) B1.4 मया (for मयि) Ś1 V1 D1–4.6(before corr) 7 T3 G3 निवासिन —c) Dt1 मत्प्रियार्थे Ś1 N V1 B D1–7 M4 अशेषेण —d) Dg1 संनिवेश्यता, Dt1 Dd1 Dm1 सा विधीयता (for सा निवेश्यताम्).

7 a) Dd1 D5 (before corr) ह (for हि) Ś1 कल्याणचारित्रै —b) N V1 B D3 G1.3 M कैकय्या नंदिवर्धन —c) N B1(marg as in B1) यथार्ह च, V1 यथा वृद्ध, B1 यथार्हं व, B3 महार्हं च, D1.3 G3 M1 यथान्याय, D4.5.7 °द्रि, M2 °द्धे (sic) (for यथावद्व) —d) D3 om first च (subm) —After 7, Ñ2 V1 B D1–3.6 ins Ś1 Ñ1 subst for 8cd

1003* ज्ञानविज्ञानविनयैर्वृद्ध शीलगुणान्वित ।

[Ñ B2.4 विनयैर् (for विनयैर्) B3.4 D1.3 वृद्ध (for वृद्ध)]

G 2 43 10
B 2 45 8
L 2 47 8

ज्ञानवृद्धो वयोबालो मृदुर्वीर्यगुणान्वितः ।
अनुरूपः स वो भर्ता भविष्यति भयापहः ॥ ८

स हि राजगुणैर्युक्तो युवराजः समीक्षितः ।
अपि चापि मया शिष्टैः कार्यं वो भर्तृशासनम् ॥ ९

न च तप्येद्यथा चासौ वनवासं गते मयि ।
महाराजस्तथा कार्यो मम प्रियचिकीर्षया ॥ १०

यथा यथा दाशरथिर्धर्ममेवास्थितोऽभवत् ।
तथा तथा प्रकृतयो रामं पतिमकामयन् ॥ ११

बाष्पेण पिहितं दीनं रामः सौमित्रिणा सह ।
चकर्षेव गुणैर्बद्ध्वा जनं पुरनिवासिनम् ॥ १२

ते द्विजास्त्रिविधं वृद्धा ज्ञानेन वयसौजसा ।
वयःप्रकम्पशिरसो दूरादूचुरिदं वचः ॥ १३

—Thereafter D3 reads 8^{cd} for the first time, repeating it in its proper place.

8 Ñ1 V2 B D1 2 6 read 8^{cd} (followed by 1004*) after 9 (V2 D1 2 6 after 1005* [9^{cd} subst]) D3 transp 8 and 9 (including 1005*) G & L(eds) repeat 8^{ab} after 9 —^{a}) B2 (after corr marg as in text) D1-3 5 M3 4 वयोवृद्धो, D1 2 7 गुणैर्वृद्धो (for वयोबालो) —^{b}) V1 वृद्ध (for मृदुर्) D3 वरगुणैर्युत, D6 G1 वीर्ये गु°, T2 वीर°, G(ed (second time)) वीर्यसमन्वित (for वीर्यगुणान्वित) —For 8^{cd}, Ś1 Ñ1 subst. 1003* —Ñ1 V1 B D1 2 6 M4 ins after 8^{ab}, D3 ins after 8 (transp), while Ś1 ins after 9^{ab}

1004* प्रगल्भ प्रियवादी च नित्य बन्धुजनप्रिय ।

[B1 प्रसन्न, D3 प्रनाल्भ (sic) (for प्रगल्भ)]

—D3 repeats here 8^{cd} (cf v l 7) —M1 om 8^{c}–9 —^{c}) B1 सर्वो, B4 समो, D4 7 हि वो (for स वो) —^{d}) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 (second time गुणान्वित) 6 सुखावह, Ñ1 [स]वधापदि, D13 भयापह, D4 5 7 भवाय वै, M3 महाबल (for भयापह)

9 M4 om 9 (cf v l 8) D3 transp 8 and 9 (including 1005*) —^{a}) D3 राजगुणैर्, D4 5 राजा गुणैर् (for राज°) —^{b}) Ś1 D3 6 समाहित, Ñ2 B1 2 4 परीक्षित, V1 D1 2 3 समीहित, B3 प्रकल्पित (for °क्षित) —After 9^{ab}, Ś1 reads 1004* and om 9^{cd} —^{c}) G1 3 M1 3 चाद्य C, t as in text (for चापि) T2 मयै (sic) (for मया) Ñ B D4 5 2 अविचार्यं (D4 °र्यं) सदा (D5 तदा) सत्य (Ñ B2 marg after corr] 2 °र्थ) —^{d}) B3 marg, M3 Crp वै (for वो) D5 भर्तृदर्शने Dm1 कार्यं चोभयशासन, Cm as in text —For 9^{cd}, V1 D1-3 6 subst

1005* निर्दिष्टश्च सहायत्वे यतध्वं धर्मशासनम् ।

(V3 D4 निर्दिष्ट D1 2 सत यत्वे (for °त्वे). D3 मनु शासने, D6 सत्य शासने)

—Thereafter Ñ2 V1 B (Ñ2 B after 9) D1 2 6 read 8^{ab} (followed by 1004*) G & L(eds) repeat 8^{ab} after 9

10 ^{a}) Ś1 D6 सतप्यते यथासौ न, Ñ B D1-4 7 सतप्येत (Ñ1 D1 2 °प्यते, Ñ2 °प्यत [sic]) यथा मासौ V1 स च सतप्यते नासौ, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T3 G3 M1-3 न सवप्ये यथा चासौ, D5 स तप्येति यथा मासौ (before corr °सौ), M4 स तुप्यति यथा चासौ, Crp न च तप्येद्यथा चासौ —^{b}) B3 वनवासे —^{c}) B2 (gloss) भरत (for महाराज) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 कार्यं (for कार्यो) —^{d}) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 प्रियचिकीर्षसि, T2 [स]प्रिय° (for प्रियचिकीर्षया)

11 D6 reads 11 in marg —^{a}) D4 5 om (hapl) from दा up to तथा तथा in ^{c}. —^{b}) Dg1 G2 Cg धर्मे (for धर्मम्) Ś1 B4 D1-2 [स]न्वकीर्तयत् (D1 2 °त् [sic] Ñ1 D6 M4 [स]नुकीर्तयत् (M4 °येत्), V1 [स]नुकीर्तयत् (sic) B3 प्रकीर्तयेत्, Dg1 T [स्था]स्थितो भवेत्, Dt1 [सा]स्थितो भवेत्, G1 स्थितो भवेत् (for [सा]स्थितोऽभवत्). Ñ2 B1 2 धर्मैर्मेवसमकीर्तयत् D5 धर्मामास्थितो भवेत् —^{c}) D6 यथा (for first तथा) —^{d}) Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 M4 एवामुदविरे, D4 5 7 एवासिवयन्, G1 पतिसमाश्रयन्, G3 Cr °मकल्पयन्, M3 °मकाशयन्, Cm g, t as in text (for पतिमकामयन्)

12 ^{a}) Ś1 D1 2 7 पिहितो, V1 B1 3 D1 2 M4 [स]पिहि (D1 °ह)त, D5 [स]पिहित, D6 [स]पिहितो (for पिहितं). Ś1 D6 5 7 धीरो Ñ1 lacuna D6 दानो (for दीनं) —^{b}) D6 M3 राम, D6 वीर (for राम) —^{c}) Ś1 D4 5 7 चकर्ष, Ñ B D1 2 चकर्षे, V1 सकर्षे, Dm1 M4 चकर्ष च M3 च) D1 स चकर्ष, D3 चकर्षेर (for चकर्षेव) V1 वृद्धं, Dg1 Dd1 Dm1 D6 2 M3 4 बद्धं D1 corrupt (for बद्ध्वा) M4 चकर्ष गुणतो बद्ध —^{d}) T1 दूरे, शासने (sic). Ś1 Ñ V1 B D1-2 6 M4 पौरजनपदं जनं.

13 ^{a}) B1 D4 5 7 ते (for ते) B1 D1 T1 G1 2 M1 त्रिविधा, Cm g, t as in text (for °धं) D4 7 वृद्धं (for वृद्धा) —^{b}) B1 तपसा वयसा. Dg1 ज्ञानेन तपसा, D4 5 7

वहन्तो जवना रामं भो भो जात्यास्तुरंगमाः ।
निवर्तध्वं न गन्तव्यं हिता भवत भर्तरि ।
उपवाह्यास्तु वो भर्तुर्नापवाह्यः पुराद्वनम् ॥ १४
एवमार्तप्रलापांस्तान्वृद्धान्प्रलपतो द्विजान् ।
अवेक्ष्य सहसा रामो रथादवततार ह ॥ १५
पद्भ्यामेव जगामाथ ससीतः सहलक्ष्मणः ।
संनिकृष्टपदन्यासो रामो वनपरायणः ॥ १६
द्विजातींस्तु पदातींस्तान्रामश्चारित्रवत्सलः ।
न शशाक घृणाचक्षुः परिमोक्तुं रथेन सः ॥ १७
गच्छन्तमेव तं दृष्ट्वा रामं संभ्रान्तमानसाः ।
ऊचुः परमसंतप्ता रामं वाक्यमिदं द्विजाः ॥ १८

G 2 43 21
B 2 45 20
L 2 47 20

तपसा यशसा (for ज्ञानेन वयसा) —For 13ᵃᵇ, Ś1 Ñ V1 B2-4 D1-3.6 M4 subst B1 ins after 13ᵃᵇ

1006* अथ द्विजानय शीलवयोरूपगुणान्विता ।
तपसा भाविता मानो वयसा यशसौजसा ।

[(l 1) Ñ B2.4 तथा (for अथ) Ñ1 वृद्धा (for शील) Ś1 D6 -वृत्तश्रुत Ñ2 शीलरूप V1 D1.3 M4 श्रुतवृत्त, D2 मतश्रुत (for -वयोरूप) V1 D1.3 गुणाधिता, B3 समन्विता (for गुणान्विता) —(l 2) Ñ1 विदितात्मानो, Ñ2 B दर्शिता° (for भाविता°) Ś1 वचसा (for यशसा) Ś1 V1 D1-3.6 च यशौजसा, D1.3.4 वर्चसौजसा M4 महौजसा (for यशसौजसा)]

—V1 om 13ᶜ-15ᵇ —ᶜ) Dg1 वपु, D3 M3 वय (sic) (for वय) B3 D3.8 प्रकम्पितशिरसो, B4 प्रकम्पि°, Dm1 प्रकप शिरसो (sic) D1.3 प्रकम्प्य° (for प्रकम्पशिरसो). —ᵈ) D2.7 उच्चारपन्थच

14 V1 om 14 (cf v l 13) —ᵃ) D4 G1 वदनाद् (for वचना) —ᵇ) B3 भो जात्यास्तु (for भो भो जात्यास) —D1.7 om (hapl) from 14ᶜ to l 1 of 1007* D1.8 (followed by l 1 of 1007*) transp 14ᶜᵈ and 14ᵉᶠ —ᶜ) Ñ B न गन्तव्य, D1 निवर्तेयध्व (hypm) (for निवर्तध्व) Ś1 D2.4 M4 न गंतव्य निवर्तध्वं (by transp) D3 न मतव्य निवर्तध्व —T1 om from 14ᵈ to निवर्तध्वं in l 2 of 1007* —ᵈ) B4 D3 G1 भवतु (for °त) B3 (gloss) रामे (for भर्तरि) D1 भर्तुरेतद्धि वो हितं —After 14ᶜᵈ Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins, Ś1 Ñ B D2-7 (D4.7 om) M4 ins l 1 only

1007* कर्णोरपि हि भूतानि विशेषेण तुरंगमाः ।
यूयं तस्मान्निवर्तध्वं याचना प्रतिवेदिता ।
धर्मतः स विशुद्धात्मा वीरः शुभदृढव्रतः ।

(T2 om up to निवर्तध्वं in l 2 —(l 1) B3 कर्णवृत्ति, D4 कर्णदि (for कर्णोरपि) D3 om हि (subm) —(l 2) Dm1 याचिता (for याचना) G1 प्रतिवेदिता, M3 प्रतिपादिता (for °वेदिता).]

—ᵉ) B2 परवाह्यो, B4 अप°, M3 औपवाह्यस् (for उपवाह्यास्) Ś1 Ñ B D1.2.8 M4 हि वो, D1 corrupt, D2.3.4 पुर, G2 स वो (for तु वो) —ᶠ) Dg1 D4.7 नोपवाह्य —After 14 Ñ B D2.3 M4 ins

1008* निवर्तध्वं न गन्तव्यं भो भो जात्यास्तुरंगमाः ।
न गन्तव्यं न गन्तव्यं भर्तुरेतद्धि वो हितम् ।

[(l 1) D2 निवर्तध्वं (hypm) (for निवर्तध्व) Ñ B2.3 D2.3 M4 om (hapl) from the post half to the prior half of l 2 —(l 2) B4 हितोहित, M4 हि नो हित (for हि वो हितम्)]

15 V1 om 15ᵃᵇ (cf v l 13) —ᵃ) G1 आर्तान् (for आर्तं) Ś1 D6 प्रलापाता (for प्रलापांस्तान्) —ᵇ) M3 om द्विजान् Ś1 Ñ B D1-7 M4 ब्राह्मणानां निशम्य (D6 °वेक्ष्य) स (B4 च) —ᶜ) D1 (after corr) व्यपेक्ष्य (for अवेक्ष्य) M4 अवेक्ष्यमाण सहसा —ᵈ) Ñ B Dm1 G1.3 M3 स (for ह) —After 15 B3 reads 16ᵃᵇ for the first time repeating it in its proper place

16 ᵃ) Ś1 D2.4 जगामाशु, Dt1 वन स्वगाद् (for जगामाथ) —ᵇ) Ñ2 B (B3 after corr marg as in text) स राम (for ससीत) Dt1 अपनद्धसंगमश —Ñ1 om 16ᶜᵈ —ᶜ) D1 तत् D2 तान् (for स) V1 D1.3 पदेरेव (for पदन्यासो)

17 D3 om 17 Ś1 om 17ᵃᵇ —ᵃ) Ñ1 B1.2 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1.4-7 T1 G M1.2.4 द्विजातीन्हि B4 द्विजातीन्तु D2 द्विजातीन् (subm) M3 द्विजान्ताया (for द्विजातींस्तु) Ñ2 L1 द्विजातीनिह पादातान —ᵇ) L1 चारित्र G(ed) चारित्र Ñ2 V1 D1.3 M4 भूषण (for -वत्सल) —ᶜ) Ś1 D1.6.7 [न] प्रणीयशु, B3 घृणी पक्ष (for घृणाचक्षु) —ᵈ) Ñ1 V1 B D1.3 परित्यक्तुं, Dd1 °भोक्तुं (for °मोक्तुं) Ś1 D1.6.7 वर्जयित्वा, D3 पथि स्थिता (for रथेन स).

18 B2 repeats 16ᵃᵇ (cf v l 15) V1 om (hapl ?) 18ᵃᵇ —ᵃ) D2.4 दृष्ट्वा (for एव) —ᵇ) Ś1 Ñ B (D3 both times) D1.4-7 वने (for रामं) B2 (first time) D2.3.4 संभ्रान्तमानस, D1.3 संभ्रान्तमानसा, T1 G2.3 M3 °चेतस, T2 °चेतसम् (for संभ्रान्तमानसा) —ᶜ) Ñ2

G 2.43 22
B 2.45 21
L 2.47 21

ब्राह्मण्यं कृत्स्नमेतत्त्वां ब्रह्मण्यमनुगच्छति ।
द्विजस्कन्धाधिरूढास्त्वामग्नयोऽप्यनुयान्त्यमी ॥ १९

वाजपेयसमुत्थानि छत्राण्येतानि पश्य नः ।
पृष्ठतोऽनुप्रयातानि हंसानिव जलात्यये ॥ २०

अनवाप्तातपत्रस्य रश्मिसंतापितस्य ते ।
एभिश्छायां करिष्यामः स्वैश्छत्रैर्वाजपेयिकैः ॥ २१

या हि नः सततं बुद्धिर्वेदमन्त्रानुसारिणी ।
त्वत्कृते सा कृता वत्स वनवासानुसारिणी ॥ २२

हृदयेष्ववतिष्ठन्ते वेदा ये नः परं धनम् ।
वत्स्यन्त्यपि गृहेष्वेव दाराश्चारित्ररक्षिताः ॥ २३

न पुनर्निश्चयः कार्यस्त्वद्गतौ सुकृता मतिः ।
त्वयि धर्मव्यपेक्षे तु किं स्याद्धर्ममपेक्षितुम् ॥ २४

B1.4 परमसज्ञा, B2 °सप्राता, B3 °सहृष्टा, D2 °सतता (sic) (for °सतक्षा) —d) M4 पौरा (before corr. °र) वाक्यमिदं जना

19 a) T1.2 G3 सर्वम् (for कृत्स्नम्) Dd1 Dm1 G1 एव (for एतत्) —For 19ab, Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 subst :

1009* अथ ब्राह्मणसंघश्च भवन्तमनुगच्छति ।

[Ś1 हि ब्राह्मणसंघः (for ब्राह्मणसंघश्च) Ñ2 B1.3.4 ते, B2 त्वां, G(ed) तु (for च) Ñ2 B गच्छन्तम् (for भवन्तम्)] —B3 cont

1010* तत्र गच्छन्ति सर्वे च यत्र गन्तासि राघव ।

—c) Ś1 D5 (sic) 6 द्विजा (for द्विज°) B2 D2 विरूढास्, D1.3.7 -वासकास्, M4 -वरूढास् (for धिरूढास्) D5 ताम् (sic) (for त्वाम्) —d) Ś1 D6 ब्रातरो (for अग्नयो) Dg1 Dm1 [अ]नुयान्तु Ś1 Ñ V1 B D1–7 हि, M4 न (for [अ]मी)

20 a) D6 वाजिन -> (lacuna) (for वाजपेय) T2 -समुद्धानि (for -समुत्थानि) Ś1 वाजिनां तु समुत्थानि —b) Ś1 V1 D2.5 वासव, Ñ राघव, B1 पश्य मे, Dg1 (before corr) D1 पश्यत (D1 °त [sic]), D3.4.7 राघव, M4 न प्रभो (for पश्य नः) —c) Ś1 V1 D1–3.6 M4 [s]नुप्रयानि त्वा, B1 [s]नुप्रयातानां (for ऽनुप्रयातानि) —d) Dg1 हंसा इव, Dt1 Dd1 Dm1 Cm k t मेघानिव (for हंसानिव) Dm1 जलाश्रये, M2 ज e**ये (moth eaten), Cm as in text (for °त्यये) Ś1 Ñ V1 B D1–3.6 M4 हंसानामिव पंक्तयः, D4.5.7 श्वेताभ्राणीव पश्यत

21 a) B1 हे (sic) (for ते) —c) Ś1 V1 D1.4 एभिः, Dg1 M4 एहि, D3 ताभिस् (for एभिस्) T2 धरिष्यामि (for °म) —d) B1 स्वे, T2 स्वे (sic) (for स्वैश्) Ś1 V1 B2 Dt1 Dd1 Dm1 D2–6.7 T1 G3 M3 Ct वाजपेयकैः; B1 °यिनैः; B3 वाजिपियिकैः (corrupt), D1.4 वाजिपेयकैः (D4 °कैः), Cm g as in text (for वाजपेयिकैः).

22 a) B2 (gloss दृष्टप्रकारा) सा (for या) D3 द्विजा (for हि न) M3 धीतिर् (for बुद्धिर्) —D5 om (hapl ?) 22bc. —b) Ñ B2.4 वेदतत्त्वानुसारिणी —Ñ2 V1 B1.3.4 om (hapl) 22cd. —c) M3 त्वत्कृता Ś1 D1.2.6 त्वद्धा, D7 *ता (for कृता) Ś1 Ñ2 B3 D1–3.6 M4 [अ]स्माभिर् | D4.7 बुद्धिर् (for वत्स) —d) G3 वनवासानुचारिणी, M2 °सा**रिणी

23 a) Ś1 V1 D2.4.5.7 [अ]वतिष्ठति, Ñ B3 हि तिष्ठति (Ñ1 °ते), B1 [इ]ति तिष्ठति, B2.4 D3 [अ]तितिष्ठति, Dg1 M4 [अ]नुतिष्ठति, Dt1 D6 G3 Cg [ए]व तिष्ठति (Dt1 °ते) D1 [इ]व तिष्ठति, T2 °ष्ठतः M3 [अ]नतिष्ठते, Ck t as in text (for [अ]वतिष्ठन्ते) —b) B2 वेदा, G1 एव, M4 येषां (for ये न) B1.4 M3 वेदा न (B1 [with hiatus] वाचका) परम धन, D2 *दये परमधनं (sic) —After 23ab, Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 ins

1011* ते वास्यन्ति वनान्येव त्वद्गानुवरक्षिता ।

[L(ed) ये (for ते) Ś1 D2 वन राघ, V1 D1–3 M4 वने चेव (M4 °व) D4 वने सह (सह marg sec m), D4 वा स्येवे (for वनान्येव) D6 ते वास्यन्ति वने सह (hypm) (for the prior half) Ś1 D1–7 त्वद्गानुस्मारिता (for the post half)]

—Ś1 Ñ2 om 23c–24b Ñ1 V1 B D1–7 M4 transp 23cd and 24ab —c) Ñ1 B निवत्स्यंति, V1 D1.3 M4 व (D3 वे)त्स्यंति त्व, D1–7 वत्स्यन्ति, T1.2 G3 M3 वसन्ति (for वत्स्यन्त्यपि) —d) M4 चारित्रभूषणा; G(ed) चारित्र° (for चारित्ररक्षिता)

24 Ś1 Ñ2 om 24ab (cf v l 23) Ñ1 V1 B D1–7 M4 transp 23cd and 24ab. —a) Ñ1 न पुनः Dt1 पुनर्ने (by transp) (for न पुनर्) —b) G2 M3 Ck त्वद्गतौ Cr m g t as in text (for त्वद्गतौ) Dg1 त्वद्गता, Cg as in text (for सु°) Ñ1 V1 B D1–7 M4 त्वद्(M4 °द)है विविक्ता मति (Ñ1 B D1–7 यदि) —c) B1 धर्मं व्यपेक्षे तु, Dg1 धर्मविपेक्षे तु, D1 धर्मं व्यपेक्षेवा D3 धर्मे व्यपेक्षेवा D1.7 धर्मे व्यपेक्षैवा D6 धर्मं व्यपेक्षेवा G1 M4 धर्मव्यपेते तु Cr m g k t as in text (for धर्मव्यपेक्षे तु) —d) Ś1 Ñ1

याचितो नो निवर्तस्व हंसशुक्लशिरोरुहैः ।
शिरोभिर्निभृताचार महीपतनपांसुलैः ॥ २५

बहूनां वितता यज्ञा द्विजानां य इहागताः ।
तेषां समाप्तिरायत्ता तव वत्स निवर्तने ॥ २६

भक्तिमन्ति हि भूतानि जंगमाजंगमानि च ।
याचमानेषु तेषु त्वं भक्तिं भक्तेषु दर्शय ॥ २७

अनुगन्तुमशक्तास्त्वां मूलैरुद्धृतवेगिभिः ।
उन्नता वायुवेगेन विक्रोशन्तीव पादपाः ॥ २८

निश्चेष्टाहारसंचारा वृक्षैकस्थानविष्ठिताः ।
पक्षिणोऽपि प्रयाचन्ते सर्वभूतानुकम्पिनम् ॥ २९

G 2 43 34
B 2 41 31
L 2 47 34

स्यार्थ Ñ2 B3 °स्यास्य V3 D6 यदिचित् B1 2.4 D2.4.5 °स्यास्य D1 स्यास्य (for °रि स्याद्) V1 B1 D 3 स्वधर्मो रतु Dg1 (after corr) Dd1 Cg अपश्चिन्तु G1 (before corr) Cm अपेक्षितु (Cm° तं) (for अवेक्षितुम्) Dt1 Dm1 किं स्याद्वर्मेपथ स्थित D1 कश्चिद्धर्मपथे रतं (s c) M4 न कश्चिद्धर्ममीक्षत —After 24 Ś1 N V1 B D1–3 M4 ins

1012* यदि धर्मं विजानासि प्रजानां रक्षणोत्तमम् ।
माधुर्यं मानसीयास्ते प्रजानां हितकाम्यया ।

[(l 1) Ś1 D4.5 न जानासि V3 स्वजानामि D3 प्रजानासि (for विजानासि) Ñ2 reads from प्रजानां up to रं in l 2 in marg —(l 2) V1 D1–3 M4 हितमिच्छता (V3 °त) (for °काम्यया)]

25 a) Ś1 Ñ B D4.5 याचितोसि V3 D1–3 M3 याचि (V1 °नि [s c])तो रि (for याचितो नो) Ct निवर्तस्व (as in text) G1 याचितो नातिवर्तस्व —b) D3 शुभ्र (for °शुक्ल) B3 (gloss) पक्वकेशैः (for b) —c) Ś1 N V1 B D1.4.5 M4 विनयाचार (D1 °र्य) Dm1 निभृताचार D4 (after corr) 5 विनताचार (D2 °रा) G1 चारैः (for निभृताचार) —d) Ś1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 S -पांसुलैः D1 -पांशुल (for पांसुलैः)

26 Ś1 om 26 —a) D3 यद् (for य) —c) Ñ1 D1.2 d1 D6 आयत्ता (for आयत्ता) —d) V B3 राम (for वत्स) V3 सपद निवर्तने

27 a) Ś1 Ñ1 Dt1 Dd1 D4.5 [इ]ह (for हि) —b) Ñ1 reads in marg D3 om (hapl) from नेजमा M4 विजयम भवतश्च —After 27 Ś1 N V1 B D1 2.4 M4 ins

1013* यावन्त्यो भूतानि सर्वा कुरु दयां विभो ।

[N2 V1 B3.4 D1.4 strip V3 om सर्वा (subm) Ñ1 reads भूतानि देवं in marg V3 भूतानि D4 भूतानि M4 भूतानां दि (for भूतानि) Ś1 D4 कुरु देवं (by transp) Ś1 D4 प्रभो विभो B दयां प्रभो (for दयां विभो)]

—c) Ñ1 नाथवानसि (for याचमानेषु) T1.2 राम त्वं G1 M1 भूतेषु (for तेषु त्वं) —After 27 Ś1 N V1 B D1–3 M4 ins

1014* भक्तानां हि परित्यागस्तवैव विदितो यथा ।

[V3 अपरित्यागम् M4 हा परित्याग (for हि परि°) Ś1 Ñ1 तथैव D4 तवैव (for तवैव)]

28 a) Ś1 V1 D1.4 M4 न शक्ता हि Ñ1 D2.3 न शक्ता स्त्वां Dg1 G3 M1 अनुगन्तुमशक्तास्त्वां (for अनुगन्तु मशक्ता त्वां) D1 अवगंतुं न शक्तास्त्वां (s c) —b) V1 मूले (s c) (for मूलैर्) Ś1 N V1 B D1.2 M4 दार्वो (V1 D1.3 दृढ M4 दारु) निवेषितैः Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 M3 Cg (1 °धनैः T1.2 G1.2 M1.2 धनैः (for °द्धृतवेगिभिः) —c) Dg1 समुन्नता Ś1 N V1 B D1.2 M4 ऊर्ध्वशाखा स (V1 or सा [subm] V3 D1.2.4 °शाखा D2 शाखा रि D1 शाखा शु)करणं (D1 °रुह D3 °रुणं G[ed]°रुणं) —d) D2 च (for [इ]व)

29 a) V B D1.2 निश्चेष्टाहार V3 Dd1 -संचार T3 -संचार (s c) (for संचारा) D3 निश्चेष्ट इव संचार (corrupt) —b) Dg1 G M1.3 निष्ठिता Dt1 Dd1 Ct °निविष्टा V3 सुस्थिता (for निष्ठिता) Ś1 N B1.3 D1.2.3.5 वृक्ष (D2 °क्ष) स्कन्ध (V3 B1.3 D1.2 °न्धे)स्थिता V3 T1.2 M1 वृक्षस्कन्धेषु स्थिता D1 वृक्षस्कन्धप्रतिष्ठिता —c) M1 हि पादप (for प्र°) Ś1 V1 D1.3.5 M4 त्वां परिपालिनि याचते N B D4.5 त्वामाराध्य याचन्ते —d) Ś1 D6 सर्वभूतानुकम्पिन V3 D4.5 सर्वतोऽथ (V1 हि) पक्षिणः V2 B सर्वेऽत्र पक्षिणः Dt1 D1 T2 सर्वभूतानु (T1 हि)कम्पन M4 सर्वभूतानुकम्प

G. 2. 43. 35
B. 2. 45. 32
L. 2. 47. 34
एवं विक्रोशतां तेषां द्विजातीनां निवर्तने । ददृशे तमसा तत्र वारयन्तीव राघवम् ॥ ३०

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४० ॥

—) Ś1 V2 D1–7 एव (for तेषां). Ñ2 B विक्रोशता- मेवमपि; M4 एवं विक्रोशमानानां —^b) Dd1 निवर्तन (sic) (for °ने) Ś1 Ñ2 V2 B D1–7 M4 द्विजातीं न न्य(D1 न न्य; D2 नान्य; D4 नाम्य; D7 नाम्या)वर्तत(Ñ2 °तो; D7 °त [sic]), Ñ1 द्विजातानामनिवर्तने —After 30^{ab}, Ś1 Ñ V1 B D1–4.7 M4 ins., D6 ins. after 30 :

1015* तूष्णीमेव ययौ वाग्मी रामः सौमित्रिणा सह ।
गच्छन्नेवाथ सहसा राघवो धर्मवत्सलः ।

[(L. 1) D4.7 अथ (for एव). Ś1 Ñ1 D1.2.3.6 रामो वाग्मी (by transp.). V1 राम सीता (for वाग्मी रामः). D4 repeats (erroneously) ययौ after वाग्मी.]

—^{cd}) Dm1 ददर्श. Ś1 Ñ V1 B D1–4.6.7 M4 ददर्श तमसां (D2 °सा) तत्र(Ñ1 चाथ; M4 भंगैर्) वारयंतीमिवा(B4 °यंतीमिव चा)यतः; D5 ददर्शानवमांश्चाथ मानयत इवाश्रतः (sic).—After 30, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins.:

1016* ततः सुमन्त्रोऽपि रथाद्विमुच्य
श्रान्तान्हयान्संपरिवर्त्य शीघ्रम् ।
पीतोदकांस्तोयपरिप्लुताङ्गा-
नचारयद्वै तमसाविदूरे ।

[(L. 1) T3 G2 M1 विमुच्य तान् (for विमुच्य).—(L. 2) G3 शातान् (for श्रा°). Cf. संपरिवृत्य]

Colophon. D4.7 M4 om. (cont. the sarga).—*Sarga name*: Ś1 V2 D1–3.6 ब्राह्मण(D2 ब्राह्म)यात्रा; Ñ B ब्राह्मण विलाप.; D5 रामदेवकारण्यगमनं.—*Sarga no.* (figures, words or both). Ñ1 B1 D5 om. Ś1 47, Ñ2 B2.4 42; V1 44, B3 33, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 45; D2 99; D3 46, D6 52; D1 43.—After colophon, D6 G conclude with श्री(D6 om.)रामाय नमः। T3 श्रीरामचन्द्राय नमः.

४१

ततस्तु तमसातीरं रम्यमाश्रित्य राघवः ।
सीतामुद्वीक्ष्य सौमित्रिमिदं वचनमब्रवीत् ॥ १
इयमद्य निशा पूर्वा सौमित्रे प्रस्थिता वनम् ।
वनवासस्य भद्रं ते स नोत्कण्ठितुमर्हसि ॥ २
पश्य शून्यान्यरण्यानि रुदन्तीव समन्ततः ।
यथानिलयमायद्भिर्निलीनानि मृगद्विजैः ॥ ३
अद्यायोध्या तु नगरी राजधानी पितुर्मम ।
सस्त्रीपुंसा गतानस्माञ्शोचिष्यति न संशयः ॥ ४
भरतः खलु धर्मात्मा पितरं मातरं च मे ।
धर्मार्थकामसहितैर्वाक्यैराश्वासयिष्यति ॥ ५
भरतस्यानृशंसत्वं संचिन्त्याहं पुनःपुनः ।
नानुशोचामि पितरं मातरं चापि लक्ष्मण ॥ ६
त्वया कार्यं नरव्याघ्र मामनुव्रजता कृतम् ।
अन्वेष्टव्या हि वैदेह्या रक्षणार्थे सहायता ॥ ७

C 2. 46. 9
R 2. 49. 9
L 2. 41. 7

41

D1 M1 continue the previous Sg. M1-3 begin with श्रीरामाय नमः

1 a) Ś1 Ñ V1 B D1-3.6 M4 स (for तु). Ś1 Ñ V1 B D1 M4 तारे (for तीर) —b) Ś1 Ñ V1 B D1- M4 वासम् (for रम्यम्). V B उद्दिश्य (for आश्रित्य) —c) Ñ B D1.3 वदाम्, D3 स ताम् (for सीताम्). Ś1 V2 V1 B1 D1.3.6 M4 उद्दिश्य D1 उद्वीक्ष्य (for उद्वीक्ष्य). D2 सौमित्र —d) D1 राघो, D2 मद् (for इद)

2 a) T3 अयम् (corrupt) (for इयम्). T1 पूर्वे (for पूर्वा). V1 D1.3.7 इयं सा समनुप्राप्ता —b) V1 B1 D1.3.7 प्रथमा निशा. Dg2 प्रस्थिता वन. Dt1 Dd1 Dm1 T1 G1.3 M1 G2 m g. 1 t महिता वने (Dm1 °य). G1 °ता वय. G2 T2 as in text (for प्रस्थिता वनम्) —For 2cd Ś1 V2 V1 B D1.3.6 M1 subst.

101* प्रथमद्य निशा सौम्य सौमित्रे समुपस्थिता ।

[V1 रक्षेर D1 दुष्प्राप (for सौमित्रे). V2 1 M4 समुपस्थिता —c) V2 V1 D1.3 वन (V1 न वासस्य —d) V1 न Ñ2 D3.4 M4 स्व न V1 B1 D1.3 तव Dt1 D4.5.7 म च (for स न). D1 मर्हसि V1 D3.1 नोत्कण्ठितुमिहार्हसि

3 a) T3 रुदति (sic) (for रुदन्ति) —b) D1.7 मायान्ति (for मायद्भिः). Ś1 Ñ V1 B D1.3.6 M4 य (Ñ2 D1 स B1 स) यानिलयमायद्भिर् —c) Dg2 विलीनानि D1.7 विहीनानि Cg as in text (for निलीनानि). Ś1 V V1 B D1-3.6 M4 हीना (M4 शून्या) नि मृगपक्षिभिः (V1 °णि)

4 a) Ñ1 D1.3.7 वरपुरी (for तु नगरी). Ś1 D1 अयोध्या नगरी शून्या Ñ2 V1 B D1-3 अयोध्या सौम्य (D1 शून्य) नगरी —For 4cd, Ś1 Ñ V1 B D1.3.6 M1 subst.

102* सबालवृद्धा विमनसा शोचति लक्ष्मण ।

[Ś1 विमना D1 विमनस् (for विमनस्). Ś1 सलक्ष्म V1 ल मां D1 लक्ष्मण्, M4 भूप (for लक्ष्मण)]

—D1 cont.

103* दिवाराज्ञौ करिष्यन्ति स्मरणं मम सर्वदा ।

—B1 further cont. V1 V1 B1.2.4 D1.3 M4 cont after 103*. Dg2 Dt1 Dd1 Dm1 D4.5.7 T G M1-3 after 4

104* मनुराजा हि मनुजा राजन् गतबुद्धिताम् ।
स्त्री च ना च वत्साय रजस्वनस्नी तथा ।
पितर चानुशोचामि मातर च यशस्विनीम् ।
अपि वान्धौ नयनान् तु रसनौ तपसीवनम् ।

[(l. 2) V1 V1 B D1.3 M1 नरवासे (for [illegible]) Ñ1 Dm1 (before corr. as above) [illegible] T1 damaged for ° तथा Dg2 [illegible] T3 G1 M1 [illegible] (for [illegible]) M1 [illegible] सुपसि (for the post. half) —(l. 3) Ñ V1 B1.4 D1.3.7 [illegible] D1 (after corr. as above) [illegible] M1 [illegible] (for चानु) V1 B Dg2 D4.5.7 T1 G1 M1 [illegible] (for [illegible]) —(l. 4) V1 Ś1 (m. al. as above) [illegible] B1 [illegible] M1 [illegible] (for [illegible]) Ś1 Dt1 Dd1 Dm1 Ś1 V1 B1.2.4 Dm1 D1.3.5 °ते (for तु) M1 [illegible] कौशल्य (for the prior half). V V1 B D1.3 M1 [illegible] D1 [illegible] (for [illegible])]

—D1.4.5.7 cont.

105* मद्दुःखात्तु शोचन्तौ विरमन्तु यथेतरौ ।
अविन्दत कथं वृद्धौ सौमित्र त्वद्वियोगिनौ ।
महतो दुःखं महन्माहं माया स सनवासजम् ।
दुःखार्णवमहं प्राप्यस्तथा लक्ष्मण निश्चितम् ।

[(l. 1) D1.5 म (D5 न) दुःखम् (for मद्दुःखात्) D1 विवे —(l. 2) D1.5 [illegible] D1 [illegible] D1 [illegible] (for [illegible]) —(l. 3) D1 विरमन्त (for म°) D1 [illegible] (for the post. half)]

5 a) D1 यानि (for खलु) —b) V1 वने M1 च म (for च मे) —c) Ś1 Ñ V1 B D1.3.6 G1 M1.4 धर्मं कामार्थं (by transp.) D1.3.7 सद्धैर (for धर्मैर)

6 —a) D1 D4.5.7 [illegible] (for [illegible]) T1.2 G1 विविक्त (for [illegible]) D1 [illegible] M1 हि (for [illegible]) —d) Ś1 B1.4 [illegible] D1 G1 वाप लक्ष्मण Dt1 Dd1 Dm1 च मारुषम्

7 a) Ś1 D4.5.7 तु [illegible]

G 2 44 10
B 2 46 10
L 2 48 8

अद्भिरेव तु सौमित्रे वत्स्याम्यद्य निशामिमाम् ।
एतद्धि रोचते मह्यं वन्येऽपि विविधे सति ॥ ८
एवमुक्त्वा तु सौमित्रिं सुमन्त्रमपि राघवः ।
अप्रमत्तस्त्वमश्वेषु भव सौम्येत्युवाच ह ॥ ९
सोऽश्वान्सुमन्त्रः संयम्य सूर्येऽस्तं समुपागते ।
प्रभूतयवसान्कृत्वा बभूव प्रत्यनन्तरः ॥ १०
उपास्य तु शिवां संध्यां दृष्ट्वा रात्रिमुपस्थिताम् ।
रामस्य शयनं चक्रे सूतः सौमित्रिणा सह ॥ ११
तां शय्यां तमसातीरे वीक्ष्य वृक्षदलैः कृताम् ।
रामः सौमित्रिणा सार्धं सभार्यः संविवेश ह ॥ १२
सभार्यं संप्रसुप्तं तं भ्रातरं वीक्ष्य लक्ष्मणः ।
कथयामास सूताय रामस्य विविधान्गुणान् ॥ १३
जाग्रतो ह्येव तां रात्रिं सौमित्रेरुदितो रविः ।
सूतस्य तमसातीरे रामस्य ब्रुवतो गुणान् ॥ १४
गोकुलाकुलतीरायास्तमसाया विदूरतः ।
अवसत्तत्र तां रात्रिं रामः प्रकृतिभिः सह ॥ १५

[*sup lin* also] साधु, V1 [अ]त्यर्थं, B2 स्वाम D1.3 स्वार्थं, M4 वय (sic) (for कार्यं) —b) V1 B2 कृता, D5 कृतौ (for कृताम्) —c) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M2 ईप्सित(B4 °ह्रि)तव्या (D1 °स्या) (for अन्वेष्टव्या) D2 ह, G3 च (for हि) —d) Ś1 Ñ Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4.6.7 रक्षणार्थं (for °णार्थं) V1 दूक्षिणार्थें सहायत (sic), D3 रक्षार्थें समहायजा (sic)

8 a) G3 सद्भिर् (for अद्भिर्) Ś1 Dt1 Dd1 Dm1 D4.6.7 G3 M1.3 हि (for तु) D2 om (hapl) from सौमित्रे to तु in 9a —b) Ś1 Ñ B1.4 वसामोद्य V1 B3 (also as in B2) D1.3.5 M3.4 वत्स्यामोद्य (V1 °* M4 °त्र), B2 वसामोत्र, Dd1 G2 वत्स्याम्यत्र, Dm1 वसाम्यत्र, D4.7 निवत्स्यामि, D5 विवत्सामो, G3 वसाम्यद्य (for वत्स्याम्यद्य) —c) M3 moth eaten for ह्य in मह्य V1 D1.3 M4 रोचये (M4 °ते) तद्धि मे (V1 m) वीर —d) Ñ2 रण्ये (sic) M3 moth eaten for ये, M4 धान्ये (for वन्ये)

9 D2 om up to तु in a (cf v l 8) —a) Ñ1 [त्व]थ, B2.3 च (for तु) —c) M4 सुप्रसन्नस्त (for अप्रमत्तस्) Dt1 त्वम् (for त्वम्) —d) Ś1 D4-7 सूत (for सौम्य) B3 D5 तं (for ह) M4 तवदान्पसुपाचह

10 a) M3 lacuna for सोऽश्वान् —b) D4 प्रत्युपस्थिते, D5 समुपस्थिते (for समुपागते) Ś1 D6.7 भूयस्त प्रत्युपस्थित —c) D5 प्रसृत (for प्रभूत) V1 यवसान् (meta) (for -यव°) D2 दत्वा (for कृत्वा) —d) Ś1 Ñ B D6.7 प्रभूतं (Ñ1 B4 D6 °त) यवस दत्वा —d) V1 प्रत्यनतर

11 a) B1.3 (bf corr च शिवां) पश्चिमां D5 तु सितां, M2 स शिवां (for तु शिवां) —b) B2 Dg1 Dt1 T3 G1 M2.3 दु(B1 क्ष)पागतां B4 Dd1 उपस्थितां —c) Ś1 Ñ V1 B2-4 D1.2 M4 शय्यां सचक्रे, B2 शय्यां चक्र वै (for शयनं चक्रे)

12 M3 repeats consecutively 12 —a) T1.2 G3 शय्यां तां (by transp) —b) Dg1 Dt1 G3 M1.2 दलैर्वृतां, D2 लतायुतां (for दलैः कृताम्) Ś1 Ñ V1 B D1.3.6 M3 वृक्ष Ñ1 वीक्ष्य)पर्णं (V1 M4 °र्णै) कृतां त(V1 °वास्त [sic]) दा D4.7 वीक्ष्य पत्रतृणैर्वृतां D7 °वृता [sic]) —c) Ś1 Ñ V1 B D1.7 G2 M1.4 राम सौमित्रिमामन्त्र्य (B2 °भाष्य) —d) D2 स (for स) —After 12 Ś1 Ñ B2 (marg) D1.3.4-7 ins D3 ins after 13cd

1022* प्रक्षालयामास तदा पादौ रामस्य लक्ष्मणः ।
स्वयं सलिलमादाय सीतायाश्चाप्यनन्तरम् ।

[(1 1) Ñ1 तत (for तदा) —D2 reads in marg from l 2 to 13b —(l 2) D6 आदाय सलिल (by transp)]

—B2 cont Ñ2 D1.4.6.7 (Ñ1 D4.7 after the addl colophon) ins after 14

1023* अथ रामस्तु वारुण्यां पौरसंप्रेषणोद्यत ।

[D2 रामस्य (for °स्तु) Ñ1 पौराणां प्रणोद्यत (sic) B2 पौरसंप्रेषणोद्यत (for the post half)]

13 D6 reads 13ab in marg (cf v l 12) —a) V1 संप्रविष्ट, Dm1 त प्रसुप्त, D6 °स्वहं (sic) (for संप्रसुप्तं) Ñ1 B2 Dt1 Dd1 Dm1 D7 तु, B1 D4.6 च (for तं) B2 संप्रसुप्तस्य M4 सहभार्यं संप्रसुप्त —b) Dt1 भ्रात स (for भ्रातर) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T3 G1 M2.3 प्रेक्ष्य (for वीक्ष्य) —After 13ab D3 ins 1022* —c) D1.4.6.7 सूतस्य (for सूताय) —d) Ñ1 B विदितान् (for विविधान्) M3 बहून् (for गुणान्)

14 Ś1 Ñ V1 B D1-4.6.7 M4 transp 14 and 15 D6 reads 15cd before 14 —a) Ś1 Ñ V1 B Dt1 Dd1 Dm1 D1-3.6 M4 जाग्रतोरेव, D4.7 जाग्रतस्त्वेव Ś1 Ñ V1 B Dd1 Dm1 D1-4.6.7 M4 ता रात्रि, Cg t as in text (for तां रात्रिं) D5 जाग्रतौस्तमसा रात्रि (sic) ⊛ Cv जाग्रतो ह्येव रात्रिमिति सम्यक्पाठ । जाग्रतोरेव इति पाठे सौमित्रेः सूतस्य च तयो । ⊛ —b) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 सारथेर्लक्ष्मणस्य च Dd1 Dm1 तयो सौमित्रिसूतयो ⊛ Cm उदितो रवि अरुणोदयकालो जात इत्यर्थ । ⊛ —c) Ś1 Ñ V1 B Dd1 Dm1 D1.7 M4 जगाम (for सूतस्य) —d) Ś1 Ñ2 B Dt1 D3.6 M4 सुवतोर्, Ñ1 रिभुवतो hy(m) M3 वदतो (for ब्रुवतो) —After 14 Ñ1 D1.4.6.7 ins 1023* (Ñ1 D4.7 preceded by an addl colophon *Sg name* All MSS तमसातीरनिवास —*Sg no* [figures, words or both] Ñ1 om D4.7 47)

15 Ś1 Ñ V1 B D1-4.6.7 M4 transp 14 and 15 D6 om (hapl ?) 15cd —a) Ñ1 B तीर्थे तत् (Ñ1 तु)

उत्थाय तु महातेजाः प्रकृतीस्ता निशाम्य च ।
अब्रवीद्भ्रातरं रामो लक्ष्मणं पुण्यलक्षणम् ॥ १६
अस्मद्व्यपेक्षान्सौमित्रे निरपेक्षान्गृहेष्वपि ।
वृक्षमूलेषु संसुप्तान्पश्य लक्ष्मण सांप्रतम् ॥ १७
यथैते नियमं पौराः कुर्वन्त्यस्मन्निवर्तने ।
अपि प्राणानसिष्यन्ति न तु त्यक्ष्यन्ति निश्चयम् ॥ १८
यावदेव तु संसुप्तास्तावदेव वयं लघु ।
रथमारुह्य गच्छामः पन्थानमकुतोभयम् ॥ १९
अतो भूयोऽपि नेदानीमिक्ष्वाकुपुरवासिनः ।
स्वपेयुरनुरक्ता मां वृक्षमूलानि संश्रिताः ॥ २०
पौरा ह्यात्मकृताद्दुःखाद्विप्रमोच्या नृपात्मजैः ।
न तु खल्वात्मना योज्या दुःखेन पुरवासिनः ॥ २१
अब्रवील्लक्ष्मणो रामं साक्षाद्धर्ममिव स्थितम् ।
रोचते मे महाप्राज्ञ क्षिप्रमारुह्यतामिति ॥ २२

G 2 41 24
B 2 40 24
L 2 48 24

B4 तै) V1 D1 3 M4 नीर त(D5 M4 तत्), D4 7 नीरायां (for नीरापास्) Ś1 D6 गोकुलाकलता नीत —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B D2-3 4 M4 समन्तात्तिर(D1 3 °थं)मात्रि(Ś1 Ñ B3 D6 °श्रि)त, D4 7 समसाया समाश्रित —D5 reads 15ᶜᵈ before 14 —ᶜ) Dg1 Dm1 तां रात्रीं D5 रात्रिं तां (by transp) —ᵈ) Ñ2 D4 7 धृत (for सह)

16 B4 reads 16 17ᵃ in marg —ᵃ) D11 T1 G2 च (for तु) Ś1 Ñ B3 D2-4 M4 उत्थाय स्थिर(V1 D5 °य धाय N2 L5 °याधाये, M4 °य स्वयं)रात्र स(D4 च), V1 D1 3 उत्थाय तु(D1 °याधे, D7 °य च) [illegible] ता(D2 तु, D7 च) B1 2 उत्थायापर(B2 [m also as in V1] °वर) रात्र स B4 उत्थायोत्तरपार्थ तु D3 उत्थाय तु निशाम्य स (sic) —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 प्रजा सुप्ता (for प्रकृतीस्ता) Ś1 L1 2 4 D3 निद्रा(B4 °)स्य च D5 G1 M1 4 निशाम्य तु(D5 च M4 ता) —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 शुभ (for पुण्य) D1 4 -लक्ष्मणं

17 B1 reads 17ᵃᵇ in marg (cf v l 16) —ᵃ) Ś1 Ñ V1 B1-3 D1-3 6 M4 स्वपेक्षया ता(V1 B1 3 [also] ध्यान्) —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B2 4 Dg1 D11 D1-4 6 7 G1 M3 4 निर्व्य(V1 D11 D1 G1 °र्वि)पेक्षान् (for निरपेक्षान्) —D4 7 om (hapl ?) from गृहेष्वपि (in ᵇ) up to पौरान् (in ᵈ) (cf Ś1 v l ᶜ) Ś1 V1 B1 D1-3 6 M4 सुप्तेष्विमान्, Ñ B1-3 Dd1 Dm1 G1 M1-3 गृहेष्विमान्, D6 गृहेष्विमान् (for गृहेष्वपि) —ᶜ) D11 T1 समस्तान् (for संसुप्तान्) —ᵈ) Ś1 V1 V1 B D1-7 M4 पश्य पौरान् (Ñ1 B1 सुप्तान् D4 7 om up to पौरान्) गृहेष्विव

18 D4 7 om 18 —ᵃ) D1 य ** D3 D5 यथैव, T1 यदैते (for यथैत) Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 6 M4 निश्चिता सर्वे T1 M3 नियता(M3 °ते) पौरा & C1 यथैते नियमनिति मयक ! C1 —ᵇ) Ś1 Ñ1 V1 B D1 3 6 M4 यत्नं(V1 D1 °ता)मन्द्(Ś1 Ñ1 B1 4 वस), D5 यत्नेनोत्स्मिन् : D2 ** स्य° (for कुर्वन्त्यस्मन्) —ᶜᵈ) Dg1 T1 2 M3 प्राणा Dg1 Dd1 Dm1 T1 2 M3 Cm प्रतिष्यन्ति, D11 C1 त्यक्ष्यन्ति C1 स्य°, C2 as in text (for असिष्यन्ति) Ñ1 V1 D1-3 5 6 M4 अपि त्यक्ष्यन्ति न तु त्यक्ष्यन्ति निश्चयं(D5 सम्भ्रमे), Ñ B ज्ञस्यती (L1 °त्रे)ति हि तथा देहा(B1 [sup lin also] प्राणा)नपि भैवा(L1 °स्मत्कृत ना)न्न संशय

19 ᵇ) D5 lacuna for वय —ᶜ) D5 पथमा ** (for रथमारुह्य) B1 D1 3 4 गच्छाम —ᵈ) Ś1 Ñ1 B D4 M4 पथाने (M4 °न्थे)न तपोवन, Ñ2 V1 D1-6 7 प(D1 3 पं, D4 7 त)था थेन तपो(D5 °धा)वन —After 19 Ś1 V1 D1 3,4 7 ins

1024* एवमत्र विमोक्ष्यन्ति सततमस्मदपेक्षण ।
अतोऽन्यथा कृतऽस्माभिर्न तु मोक्ष्यन्ति निश्चयम् ।

[(l 1) V1 गतम् (for मातम्) V1 असतिरा यत्ने, D1 3 4 असद्यावन (for अस्मदपेक्षण) —D1 om l 2 —(l 2) D4 7 कृता (for कृते) D5 मोक्ष** (for मोक्ष्यन्ति)]

20 ᵃ) Ś1 V1 D6 यात V1 B3-4 D1 3 इत V1 D1 3 येन B1 याद् D4 7 अपि (for अतो) G1 1 S ति भूयो (by transp) B4 (bf corr) मेन्द्रियाम् D1 महानीं (for नदानीम्) —ᵇ) M4 इ वाकुपुरवासिन —D om (hapl) 20ᶜ 21 —ᶜ) V1 स्वपेयु V1 B3 उपपुर B r al 3 as in text) 3 (m al o) वपपुर (for स्वपेपुर) L1 अनु युक्ता G1 अनुरक्तो (sic) (for रक्ता V1 V1 L1 2 4 D1 3 7 M4 मे B4 मो B cl)मा (for मा) V1 स्वपेत्य नुरक्ता मे —ᵈ) V1 D1 3 7 C1 M4 मूल्य D11 Dm1 T1 G1 M1 मूलेषु C1 m g, as in text (for मूलानि) V1 V1 V1 D1 2 G1 M1 [illegible] पाश्रिता (for संश्रिता)

21 D5 om 21 (cf v l 20) —ᵃ) D4 7 [अ]पि (for हि) Ś1 B1 D1 अ नुगताद् V1 V1 B1-3 D1-7 M4 (अ)नुगता (for [आ]त्मकृताद्) —ᵇ) V1 विप्रमुच्या Dd1 Dm1 D1 M4 °मोक्ष्या (for °मोच्या) Ś1 V1 V1 B D1,3-7 नाराधिपै (for नृपात्मजै) M4 क्षिप्रं मुच्य नाराधिपै —ᶜ) D1 3 नतु (for न तु) Ś1 V1 D1 3 4 G1 M1 स्वात्मना, V1 सर्वात्मना B1 D1 योज्या (sic), D6 योप्या (sic) (for योज्या) —ᵈ) Ś1 V1 V1 D1-7 दु खेषु Dm1 दु खे च (for दुःखेन) D1 दु खे पुरनिवासिन

22 ᵃ) Ś1 V1 D1-6 7 अपास्य Ñ1 तथा हि Ñ2 B तथाह (for अब्रवीत्) D1 4 7 लक्ष्मणस्तत्र धर्मज्ञं —ᵈ) D1 अत्र स्थितं, D4 7 इत्यार्त (for इव स्थितम्) —ᶜ) Dg1 D11 Dd1 Dm1 T1 2 G1 3 M3 4 तथा (for महा) M3 प्राज्ञ —ᵈ) B1 (m also) Dg1 रथम् (for क्षिप्रम्) —After 22, Ñ1 B1 3 4 ins

1025* शून्यमार्ग गतो रामस्तपोवनमनुत्तमं ।

प्रभातायां तु शर्वर्यां पौरास्ते राघवं विना ।
शोकोपहतनिश्चेष्टा बभूवुर्हतचेतसः ॥ २९
शोकजाश्रुपरिद्यूना वीक्षमाणास्ततस्ततः ।
आलोकमपि रामस्य न पश्यन्ति स्म दुःखिताः ॥ ३०
ततो मार्गानुसारेण गत्वा किंचित्क्षणं पुनः ।
मार्गनाशाद्विषादेन महता समभिप्लुताः ॥ ३१
रथस्य मार्गनाशेन न्यवर्तन्त मनस्विनः ।
किमिदं किं करिष्यामो दैवेनोपहता इति ॥ ३२
ततो यथागतेनैव मार्गेण क्लान्तचेतसः ।
अयोध्यामगमन्सर्वे पुरीं व्यथितसज्जनाम् ॥ ३३

G 2. 44. 30
B 2. 47. 15
L 2. 46. 31

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे एकचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४१ ॥

दर्शने Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 read 24-26 (followed by 1020*) after 28 —After 28, M4 ins 1029*

29 Dm1 begins with ॐ M1 ३ श्रीरामाय नमः —a) T G M नरा, Cg t as in text (for हत) G1 -चेतना —For 29-33 Ś1 Ñ V1 B D1-7 subst 1031*

30 M3 om (hapl) from 30 up to l 3 of 1030* —a) M3 -परिस्यूना (sic) —b) Dg1 Dd1 Dm1 वीक्ष्य माणाः —c) T2 इति (for अपि) —d) Dt1 पश्यमानाः (corrupt) —After 30 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S (M3 om l 1-3 for which see above) ins

1030* ते विषादार्तमनसा रहितास्तेन धीमता ।
कृपणाः करुणा वाचो वदन्ति स्म मनस्विनः ।
धिगस्तु खलु निद्रां तां ययापहृतचेतसः ।
नाद्य पश्यामहे रामं पृथूरस्कं महाभुजम् ।
कथं नाम महाबाहुः स तथावितथक्रियः । [5]
भक्तं जनमभित्यज्य प्रवासं राघवो गतः ।
यो नः सदा पालयति पिता पुत्रानिवौरसान् ।
कथं रघूणां स श्रेष्ठस्त्यक्त्वा नो विपिनं गतः ।
इहैव निधनं यामो महाप्रस्थानमेव वा ।
रामेण रहितानां हि किमर्थं जीवितं हि नः । [10]
सन्ति शुष्काणि काष्ठानि प्रभूतानि महान्ति च ।
तैः प्रज्वाल्य चितां सर्वे प्रविशामोऽथ पावकम् ।
किं वक्ष्यामो महाबाहुरनसूयः प्रियंवदः ।
नीतः स राघवोऽस्माभिरिति वक्तुं कथं क्षमम् ।
सा नूनं नगरी दीना दृष्ट्वास्मान्राघवं विना । [15]
भविष्यति निरानन्दा सस्त्रीबालवयोधिका ।
निर्यातास्तेन वीरेण सह नित्यं जितात्मना ।
विहीनास्तेन च पुनः कथं द्रक्ष्याम तां पुरीम् ।
इतीव बहुधा वाचो बाहुमुद्यम्य ते जनाः ।
विलपन्ति स्म दुःखार्ता विवत्सा इव धेनवः । [20]

*(l 1) G1 M3 -मनसो (for -मनसा) —(l 2) M4 करुणं (for करुणा) Dt1 Dd1 Dm1 मनस्विनः (for मनस्विनः) —(l 3) Dg1 Dd1 [अ]पहृत (for °हृत) Dt1 Dd1 Dm1 चेतना —(l 4) G1 महोरस्कं (for °भुजम्) —(l 5) Dt1 Dd1 Dm1 रामो T1 नाम (for नाम) M3 damaged for तथा M4 तथ्यवाक्प्रिय —(l 6) Dg1 T1 2 G2 M3 भक्तिमन्तं, M4 एवं त्यक्त्वा (for अभित्यज्य) Dt1 वानरो (for राघवो) —(l 7) Dg1 पालयते, G2 पालयिता —(l 8) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 M3 4 स श्रेष्ठ M3 वन, सत्त्व (for स श्रेष्ठः). Dt1 Dd1 Dm1 विपिन (for विपिनं) M4 वन —(l 9) M3 damaged for यामो Dm1 त (for वा) —(l 10) Dt1 नो, M4 वै C1 as above (for हि) Dt1 Dd1 Cr किं नु (for हि नः) —(l 11) T2 संतु (for सन्ति) T1 2 G M1 2 4 काष्ठानि शुष्काणि (by transp) —(l 12) Dt1 M3 [ऽ]प्य पावक, Dt1 [ऽ]प्य च तथैव M4 वयं तथा —(l 14) T1 2 G2 इत्थं वच (by transp) —(l 15) M4 अदृष्ट्वा (by transp) —(l 16) G1 M4 सवयोधिका T1 [ऽ]पवता (sic) G2 [ऽ]पि (for धिका) —(l 17) M3 damaged for वीरेण, निर्याता Dt1 Dd1 Dm1 महात्मना (for जिता°) —(l 18) M4 वदन (for द्रक्ष्याम) —(l 19) G2 M3 वा (for [इ]व) Dm1 T1 2 बाहू (for बाहुम्) M4 दुःखिता (for च जनाः) —(l 20) Dt1 M4 इत्येवं सत्त्वाः (M4 °वत्साः) (for the post half)]

31 a) Dt1 Dd1 Dm1 Ct तत क्षणं M3 क्षणं पुरं (for क्षणं पुनः) —cd) M4 मार्गनाशाद्विषादेन महता समभिप्लुता

32 a) Dt1 Dd1 रथमार्गाभिमार्गेण —b) T1 न्यवर्तन —c) T2 किमिदानीं (for किमिदं किं)

33 a) Dm1 Dt1 M4 तदा M3 तथा (for ततो) —For 29-33 Ś1 Ñ V1 B D1-7 subst ; M4 cont after 1029*

1031* अनुगम्य धीरं रघुवंशदीपं
रथस्य मार्गक्षयदर्शितार्थाः ।
न्यवर्तन्त सोऽनुगताः पुरीं ते
व्यपेक्षया तं नगरीं पुनर्यथुः ।

४२

G 2 43 1
B 2 48 2
L 2 49 1

अनुगम्य निवृत्तानां रामं नगरवासिनाम् ।
उद्गतानीव सत्त्वानि बभूवुरमनस्विनाम् ॥ १

स्वं स्वं निलयमागम्य पुत्रदारैः समावृताः ।
अश्रूणि मुमुचुः सर्वे बाष्पेण पिहिताननाः ॥ २

[(1 1) Ñ1 B1 प्रबुद्ध N1 निशाक्षये तदा D4 ततो निशाक्षये V1 D1 3 M1 समुपेतास्तास्तु(D1 °ता स्ता तु) निशाक्षये प्रभा —(1 2) B3 वै (for नद्) —(1 3) V1 B3 4 D1–3 नृपात्मजश्च (B4 °रथ) D3 M4 नृपमजस्यानुयाता (M3 °त) B3 D1 इत, D3 इव D4 इमा (for इति) —(1 4) D3 [ए]व (for ते) Ś1 D6 नगर (for °री)]

—After 33 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

1032* आलोक्य नगरीं तां च क्षयव्याकुलमानसा ।
अवर्तयन्त तेऽश्रूणि नयनैः शोकपीडिताः ।
एषा रामेण रहिता नगरी नातिशोभते ।
आपगा गरुडेनेव ह्रदादुद्धृतपन्नगा ।
चन्द्रहीनमिवाकाशं तोयहीनमिवार्णवम् । [5]
अपश्यन्निहतानन्दं नगरं ते विचेतसः ।
ते तानि वेश्मानि महाधनानि
दुःखेन दुःखोपहता विशन्ति ।
नैव प्रजग्मुः स्वजनं जनं वा
निरीक्षमाणाः प्रविनष्टहर्षाः । [10]

[(1 1) M3 चनम (for मानसा) —(1 2) Dg1 Dt1 T2 3 M3 4 (*inf lin sec m* bf corr as above) Ct आवर्तयन(Dg1 °ति) G2 M1 अपश्यन्त Ct m g as above Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 M3 शोकपीडिते —(1 3) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 M3 रहिता रहिता (by transp) —(1 4) Dg1 T2 G2 M1 [ए]व (for [इ]व) Dg1 ह्रदाद् (for ह्रदाद्) —(1 6) T1 3 निचेतना —(1 7) M4 महान्ति (for महाधनानि) —(1 8) M4 शरणि (for दुःखेन) —(1 9) T1 प्रणेदु, T2 G2 3 M1 3 4 Ct m g प्रजग्मु, G1 प्रजग्मु Ct °जग्मु (as above) Dt1 पुर G3 धन (for जन) —(1 10) Dg1 Dm1 निरीक्ष्यमाणा, T3 विनिक्षमाणा (sic)]

Colophon —M4 om colophon (cont the Sg)—Sg *name* Ś1 Ñ1 V1 B D1–3 5 रामसतीर(V1 °रे)निवास, Ñ1 पौरमोह, D1 7 पौरव्या(D7 °व्या)मोह, D5 पौरप्रत्याग मनं —Sg *no* (figures, words or both) Ñ1 D1 3 om Ś1 D4 5 48 Ñ2 B1 3 4 43 V1 45 B2 34 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3 T G M1–3 47, D5 52 D1 44 —After colophon D3 T2 G1 2 conclude with श्री(D3 om)रामाय नम

42

M4 continues the previous Sarga Dm1 *begins* with ॐ, M3 श्रीरामचन्द्राय नम, M1 श्रीरामाय नम —Before 1, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

1033* तेषामेव विषण्णानां पीडितानामतीव च ।
बाष्पविप्लुतनेत्राणां सशोकानां मुमूर्षया ।

[(1 1) Dd1 एवाविगस्मान (corrupt) —(1 2) M4 विहुष (for विप्लु) M4 मुमूर्षेत]

1 a) Dt1 Dd1 Dm1 अभिगम्य —D2 om from 1c to 1 2 of 1034* —Ñ1 illeg from c to बभूवुर in d —c) Ñ2 B3 4 उद्धृतानि, V1 सपतानि (sic) B1 D3 5–7 तद्गतानि, D6 वद्धतानि (for उद्गतानि) —d) Ś1 Ñ V1 B D1 3 7 गतचेतसा(D1 °स, D7 °स) (for अमनस्विनाम्)

2 D2 om 2 (cf v l 1) —a) Dt सस्व (sic) G2 स्वस्वं (for स्वं स्वं) Ś1 Ñ1 D4 7 ते गृहम्, Ñ2 V1 B D2 3 M1 शरणम् (for निलयम्) Ś1 D4 6 7 आसाद्य (for आगम्य) —b) Ś1 D4–7 G2 M1 4 समागता —d) Ś1 V1 D3 4 स (D3 4 सु)स्वरं बाष्पनिह्वला (V1 D3 °ह्वला), Ñ1 D4 5 7 सस्वन(Ñ1 °स्वर, D5 °स्वर) बाष्पगद्गदा, Ñ2 B सुस्वर(B1 4 सस्वरा) शोकविह्वला (B1 4 °विह्वला), D1 स्वरं बाष्प मुझता (sic) M3 बाष्पपूर्णमुखा नरा —After 2 Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 ins (D6 after 1ab owing to omission Ñ D5 ins l 1-2 after 2 and l 3 6 after 3)

1034* न स्म सस्वो सुतान्न क्षितिसुप्रियानपि बान्धवान् ।
तथा शोचन्त्यधोध्यायत् यथा रामविवासनम् ।
न च श्रीराविशत्कांचिन्नैव पुष्टिमुदीन्नता ।
अह्ना न प्राभवत्किंचिन्न च धर्मोऽभ्यवर्तत ।
व्यजनदुन्धाप्यमुसृज्य केचित्तत्र मुदुःखिता । [5]
शयनेन्द्रपतश्चान्ये निवृत्ता इव पादपाः ।

[D2 om l 1-2 (cf v l 1) —(l 1) B3 ताखु, D4 7 नास्म (for न स्म) D5 नास्मरखो (for न स्म सखो) Ś1 D1 शृणा (for सुतान्) N1 illeg B1 D4 5 7 M4 काश्चित, D1 केचित् (for कश्चित्) V1 B1 स्वप्रियान्, B3 स्थियान् (for सुप्रियान्) D4 7 चापि, M4 न च (for अपि) Ñ1 प्रियानपि च B4 बांधव —(l 2) D4 7 निःस्नेहा, D6 [अ]तिस्नेहाद् (for [अ]शोच्यन्त) Ś1 B1 D4 6 7 विवासने B4 विसर्जने, D1 विवेशन (for विवासनम्) —Ñ1 om l 3-6 D4 7 om l 3-4 —Ñ2 repeats consecutively l 3 —(l 3) D5 श्रीशोभित (for श्रीराविशत्) V1 किंचित्, D3 कश्चित् (for कचित्) Ñ2 (first time) D5 न च धर्मो व्यवर्तत (for the post half) Ñ2 (second time) B पौरा न चा(B1 न पौरश्चा)पि ते नित्यशयने दिनवत्, M4 न च श्रीरावशत्कश्चिद्विजाग्निर्नाभ्यजुहवत् —D1 om l 4 —(l 4) Ñ2 B3 4 अ(B1 य)वत्कश्चित्, B1 प्राभ्यरोचित्, D3 प्राभवत्किंचित् V1 B3 आदानप्रभाव(B1 °प्रापद)त्कश्चित्

न चाहृष्यन्त चामोदन्वणिजो न प्रसारयन् ।
न चाशोभन्त पण्यानि नापचन्गृहमेधिनः ॥ ३
नष्टं दृष्ट्वा नाभ्यनन्दन्विपुलं वा धनागमम् ।
पुत्रं प्रथमजं लब्ध्वा जननी नाभ्यनन्दत ॥ ४
गृहे गृहे रुदन्त्यश्च भर्तारं गृहमागतम् ।

व्यगर्हयन्त दुःखार्ता वाग्भिस्तोत्रैरिव द्विपान् ॥ ५
किं नु तेषां गृहैः कार्यं किं दारैः किं धनेन वा ।
पुत्रैर्वा किं सुखैर्वापि ये न पश्यन्ति राघवम् ॥ ६
एकः सत्पुरुषो लोके लक्ष्मणः सह सीतया ।
योऽनुगच्छति काकुत्स्थं रामं परिचरन्वने ॥ ७

G. 2. 45. 10
B. 2. 48. 8
L. 2. 49. 9

(for the prior half). D1 [ऽ]भ्यवर्तते, D3 न्यवर्तत, M4 स्यवर्तत (for ऽभ्यवर्तत).—(1. 5) B4 D5 न्यरुदन् (for न्यनदन्). V1 न्यस्तनवाघ (corrupt) समुत्सृज्य (for the prior half). D3 सुदुःखित.—(1. 6) D2 शयने न्यपतन्धान्ये (for the prior half). D1 निकृता, D4 न्यकृता (for निहता).]

3 Ś1 D4.6.7 om. 3.—ab) B प्राहृष्यन्, Dd1 Dm1 चाहर्षन्; M3 चाभाष्यन् (for चाहृष्यन्). B न चा(B3 [also] चा)भजन् (for न चामोदन्). V1 D1-3 M4 न प्रा(D1.3 प्र)मोदन्त चाहृष्यन (for ab). B3 D1-3 [अ]प्रसारयन्-M4 नाभ्यथोपि प्रसारिता (for d). Ñ D5 कमसा(D5 °सा)दन वणिजो न पण्यानि च चक्रिरे(D5 वभिरे).—c) M4 [आ]हरंत (for [अ]शोभन्त). B3 पद्मानि; D3 T3 M4 Cr g पुण्यानि, Ch. as in text (for पण्यानि).—d) Ñ2 [आ]चरन् (for [अ]पचन्).

4 Ñ1 illeg. for ad.—a) Ś1 V1 D1-3.6 M4 दृष्टं; Ñ2 B1.3 लब्धं (for नष्टं). D4.6.7 लब्ध्वा (for दृष्ट्वा). Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 न चा(Ś1 Ñ2 B3 D6 च ना [by transp.]) हृ(B3 °हृ)ष्यन्; D4.7 धन दृष्ट्वा; T3 नाभ्यनंदन् (for नाभ्यनन्दन्).—b) B4 साधनागमे; D4.6.7 धनसंचये (for वा धनागमम्).—cd) D3 पुत्रं. Ś1 V1 D1-3.6 M4 दृष्ट्वा (for लब्ध्वा). D4.6.7 पुत्रं प्रसूते दृष्ट्वापि(D5 °दृष्ट्वा च) (for c). D1 सवित्री; M4 जनित्री (for जननी). Ñ1 नाभ्यनंदत, D4.7 नाभिनंदति (for नाभ्यनन्दत). Ñ2 B न चाभ्यनंदज्जननी दृष्ट्वा प्रथमजं (Ñ2 B1 च प्रथमं) सुतं.

5 a) Ś1 Ñ2 V1 B1.2.4 D1-7 M4 कुले कुले(D5 लोमे [sic]). Ñ B4 रुदत्यश्च; D4.7 नु भार्यश्च (for रुदन्त्यश्च).—c) Ś1 V1 D1-3.6 वितु(D2 °न)दंती(D3 °त) सुदु खार्ता; B3 व्यगर्हत सुदु खार्ता, Dg1 विगर्हयत दु खार्ता, D4.5.7 व्य(D5 न्य)गर्हन्दुःखिताः सर्वा(D5 नार्यो); G1 व्यगर्हयन्स्त्रियो दु खात्; M4 गर्हयंति स दुःखार्ता, Cg as in text.—d) Ñ1 illeg. for वाग्भिस्तोत्रैः. D3 वाक्यैस; D4.5.7 वाक्य- (for वाग्भिस्). Ś1 V1 D1-3.6 M4 नृप (for द्विपान्).

6 a) Ñ2 स; V1 D1.3.4.6 M4 सु (for नु). V1 D3 गृहे (for गृहैः).—b) Ñ2 B दारैर्वा(B1 °रै)पि, V1 D1-3.7 M4 दारैर्वा किं(D3 किं वा [by transp.]) (for किं दारैः किं).—c) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 प्राणैर् (for पुत्रैर्). Ñ1 B1 Dg1 Dt1 [अ]पि (for किं). V1 D2 G2 सुखैर्वा किं; Dg1 किं सुखैर्वा; D4.5.7 सुतैर्वापि (for सुखैर्वापि).

7 a) Ś1 D1-7 स एकः(D5 °क) पुरुषो; V1 Dd1 एकः स पुरुषो; D1 एकः सुपुरुषो, D3 एकस्तु पुरुषो (for एकः सत्पुरुषो).—c) T1 * * * च्छति (damaged) (for योऽनुगच्छति).—d) D3 परिच—; D2.6 परिचयन् (for परिचरन्). B3 वने (for वने).

☞ In Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 the sequence of stanzas 8–16 (including star passages) is so complicated that it is given separately in a tabular form and is mostly ignored in the notes.

Tabular conspectus of the sequence of stanzas 8–16 in Ś1 Ñ2 V1 B D1-7.

Ś1	Ñ1	V1	B	D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7
8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8
11ab	11ab	11ab	11ab	11ab	11ab	11ab	11ab	11ab	11ab	11ab
12cd	12cd	12cd	12cd	12cd	12cd	12cd	12cd	21cd	12cd	12cd
11e–f	11e–f	11e–f	11e–f	11e–f	11e–f	11e–f	11e–f	11e–f	11e–f	11e–f
10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
1036*	–	—	—	—	1036*	—	1036*	1036*	1036*	1036*

G. 2 45 11
B 2. 48 9
L. 2 49 10

आपगाः कृतपुण्यास्ताः पद्मिन्यश्च सरांसि च ।
येषु स्नास्यति काकुत्स्थो विगाह्य सलिलं शुचि ॥ ८
शोभयिष्यन्ति काकुत्स्थमटव्यो रम्यकाननाः ।
आपगाश्च महानूपाः सानुमन्तश्च पर्वताः ॥ ९
काननं वापि शैलं वा यं रामोऽभिगमिष्यति ।
प्रियातिथिमिव प्राप्तं नैनं शक्ष्यन्त्यनर्चितुम् ॥ १०

Ś1	Ñ2	V1	B	D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7
12^{ab}	—	—	—	—	12^{ab}	—	12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}
9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9
1035*	1035*	1035*	1035	1035	1035	1035*	1035	1035*	1035*	1035*
13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}
14^{ef}	14^{ef}	14^{ef}	14^{ef}	14^{ef}	14^{ef}	14^{ef}	14^{ef}	14^{ef}	14^{ef}	14^{ef}
—	—	1038*	—	1038*	1038*	1038	—	—	—	—
—	—	12^{ab}	—	12^{ab}	12^{ab} (r)	12^{ab}	—	—	—	—
16^{ab}	—	—	—	—	16^{ab}	—	16^{ab}	16^{ab}	16^{ab}	16^{ab}
1039 (14^{ab})	14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	1039 (14^{ab})	14^{ab}	1039* (14^{ab})	1039* (14^{ab})	1039* (14^{ab})	1039* (14^{ab})
1040* (14^{cd})	1040 (14^{cd})	1040 (14^{cd})	1040 (14^{cd})	1040 (14^{cd})	1040 (14^{cd})	1040* (14^{cd})	1040* (14^{cd})	1040* (14^{cd})	1040* (14^{cd})	14^{cd}
15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15
16^{ab} (r)	16^{ab}	16^{ab}	16^{ab}	16^{ab}	16^{ab} (r)	16^{ab}	16^{ab} (r)	16^{ab} (r)	16^{ab} (r)	16^{ab} (r)
16^{cd}	—	—	16^{cd}	—	16^{cd}	16^{cd}	16^{cd}	16^{cd}	16^{cd}	16^{cd}
—	—	—	—	1039*	—	—	—	—	—	—
—	13^{ab} (r)	13^{ab} (r)	13^{ab} (r)	13^{ab} (r)	—	13^{ab} (r)	—	—	—	—
13^{cd}	13^{cd} (illeg)	13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	—	—	13^{cd}	—

8 ^{a}) D3 lacuna for कृत. Ś1 Dd1 Dm1 D2.4 च, M2 तु (for ता). —^{b}) Ś1 Ñ2 B D1–4.6 M4 च वने शुभा (D2 °भाः), Ñ1 कमलान्विता, V2 च वने शुभा, D5.7 च शुभा वने (for च सरांसि च). —^{c}) Ś1 D5–7 यासु यास्यति, Ñ2 B1–3 T3 G2 M1.3 यासु (B2 यास्तु, T3 G2 M1.3 येषु) यास्यति, V1 D4 य उपास्यति, Dg1 यासु स्नास्यति, D3 याश्च यास्यति, G1.3 एषु यास्यति, M4 यास्तु पश्यति (for येषु स्नास्यति). —^{d}) V1 B1.4 Dt1 Dd1 Dm1 D1.2.3 T3 M1.4 शुचि (for शुचि).

9 The sequence in M4 is 11^{ab}, 12^{cd}, 11^{e-f}, 1038*, 12^{ab}, 10, 9, 1035*, 13^{ab}. —^{a}) Ś1 D4.6–7 रमयिष्यति, Ñ2 B शोभयिष्यति (for शोभयिष्यन्ति). —^{b}) D3.4 M3 मटव्यां (for मटव्यो). Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 प्रियकानना (for रम्य°). —^{c}) Ś1 Ñ1 D4 तथानूपाः; V1 B1 D2 M4 सहानूपा, D4.5–7 तथानूपा, M3 महारण्या; Cr in g as in text, Crp °रूपा (for महानूपा). —After 9, Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 ins.:

1035* स हि सर्वा स्वसैन्यस्य यशुमस्या महायशा ।
धर्मपालश्च लोकस्य धीरो दशरथात्मज ॥

[D4.7 om. l. 1. —(l. 1) D3 संक्षीणाया (sic), D6 सशीणाय (sic) (for स्वसैन्यस्य). V1 M4 वसुधाया. —(l. 2) Ś1 Ñ V1 D5.6 धर्मपालय. B1 तथा (for धीरो).]

10 For sequence in M4, cf. 9. —^{a}) B2 D3.4 चापि (for वापि). —^{b}) M4 यद् (for यं). Ś1 D4 [ऽ]निगमिष्यति, V1 D1–3 T3 [ऽ]पिगमिष्यति, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 M4 [ऽ]नुगमिष्यति (for ऽभि°). G1.2 ये वा रामो गमिष्यति. —B1 reads 10^{cd} in marg. —^{c}) D3 प्रियातिथिमिति. —^{d})

विचित्रकुसुमापीडा बहुमञ्जरिधारिणः ।
अकाले चापि मुख्यानि पुष्पाणि च फलानि च ।
दर्शयिष्यन्त्यनुक्रोशाद्गिरयो राममागतम् ॥ ११
निदर्शयन्तो विविधान्भूयश्चित्रांश्च निर्झरान् ।
पादपाः पर्वताग्रेषु रमयिष्यन्ति राघवम् ॥ १२

यत्र रामो भयं नात्र नास्ति तत्र पराभवः ।
स हि शूरो महाबाहुः पुत्रो दशरथस्य च ॥ १३
पुरा भवति नो दूरादनुगच्छाम राघवम् ।
पादच्छाया सुखा भर्तुस्तादृशस्य महात्मनः ।
स हि नाथो जनस्यास्य स गतिः स परायणम् ॥ १४

G 2. 45. 17
B 2. 46. 13
L 2. 49. 17

V1 पुन, B2 M3 नैव, D3 नत्र (for नैव) S1 V1 शिश्य(V2 °इय)रि B1.2.4 Dg1 T2 G1.2 M1 शक्ष्यति Cg k t (s in text) (for शक्ष्यन्ति) Ś1 D4 चार्चितु N B1.2 D1.2 नार्चितु V1 D3 नार्चिते D4 चार्चितु D7 चार्चितु M3 [अ] नर्चितु (for [अ]नर्चितुम्) —After 10 Ś1 N1 D1.4–7 ins

1036* विचित्रकुसुमैः शैलैस्त्वमञ्जरिधारिभि ।

[D1 वृक्ष (for °शै°) D4 नव D7 स्व (for त्व) D1.7 मंजर (for मञ्जरि)]

11 For sequence in M1 cf v l 9 —a) B1 कुसुमापीना B4 कुसुमापीड —b) Ś1 Ñ1 V1 B D1.7 M4 मञ्जरिमपु (D5.6.7 मजुमंजरि [by transp]) Ñ1 मंजरीजरि (for बहुमञ्जरि) B2 धारिण (for धारिणः) —After 11ab Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1.2 ins

1037* रात्र दर्शयि यन्ति नाग भ्रमरशालिन ।

—cd) Ś1 N V1.2 B D1.7 M3 ह्यपि Dd1 ह्यपि G1 चैव G2 M3 [ऽ]पि च (by transp) (for चापि) Ś1 N V2 B D1.7 M4 मुख्यानि मुख्यान Dg1 पुष्पानि पु°, T1.2 G1.3 पाणि मुख्यानि (by transp) —In N1 cd is illeg —e) दशयि यति Ś1 D5.6.7 वृक्षेषु N1 V1 B D1.2 M3 दूनि D6 कुंजेषु T2 [अ]नाक्रोशाद् (for [अ]नुक्रोशाद्) —f) Ś1 N1 V1 B D1.2.6 M4 गिरिशो (for गिरयो) —After 11 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins V1 D1.3 ins ter 1s

1038* प्रसवि यन्ति तोयानि विमलानि महीधरा ।

[D3 प्रस्रवन्ति T1 °विश्नि G2 M1.2 प्रस° (for प्रसवि) V1 D1.3 नैल हि (for तोयानि) Dd1 महीधरा M2 (for महीधरा) V1 D1.3 विमल(D2 निर्मल) वारि नीतल for the post half)]

12 For sequence in M1 cf v l 9 D2 repeats 12ab after 1035* and then reads 16ab repeating 16ab in its proper place —V1 B om 12ab —a) D3 निदर्शयति D1.3(D2 second time) पादुवि(D2 °दृश) (for धान्) —b) Ś1 D2(first time) as धातुविश्वार् V1 (D2 second time) चित्राश्मधात्. D4.7 धास(D7) निकुटान् D6 नैकैतान् M3 निर्झरा (for निर्झरान्) Ś1 N B1.2 D2.7 M3 पर्वतमस्था(D1.4 M4 °स्थे).

V1 सर्वथा प्रस्त B4 परमसा (for पर्वताग्रेषु) —d) V1 Dg1 D3 रमयि यति

13 For sequence in M1 cf v l 9 Ñ1 V1 repeat (var) 13ab after 16ab while B D2 repeat after 16 and D1 repeats 13ab after 1039* —a) Ś1 Ñ2 (first time) V1 (both times) D6 भयेद्रवां(Ñ1 °त्र) V2 B (all second time) न तत्रास्ति B1.2 (both first time) [ऽ]भय तत्र. B4 (first time) [ऽ]भवस्तत्र. B4 (first time) D5 वसे(D6 भवे)त्रिय Dg1 G M1.2 भय नास्ति D1.2 (D1.2 both times) [ऽ]भवत्तत्र D1.7 [ऽ भवता M1 [ऽ]भवद्धाया (for भयं नात्र) —b) N2 (first time) नास्ति कश्चित् N2 B (all second time) भय न च(N नैव), Dg1 तत्र तत्र. D1.7 नास्ति कस्य G2 तत्र नास्ति (by transp) (for नास्ति तत्र) G1 पराभव —Ñ1 (illeg) D1.5.7 om 13cd Ś1 D5.6 read 13cd after 16 while N2 V1 B D1.2 read after the repetition of 13ab —d) Ś1 N2 V1 B D1.2.4 D2 हि (for च)

14 a) B1.2 G1 पुरो V1 च याति (for भवति) Cr m k t (ऽ)दूराद् Cg as in text —b) T1 अनुगच्छति —For 14ab Ś1 Ñ1 D4.7 subst while D1 ins after 16ab

1039* तूर्णं समनुगच्छामो यावदूरं न गच्छति ।

[D1.7 द्रुत (for तूर्णं)]

—Thereafter D1 repeats 13ab —c) D1 T1.2 Ct सुखं भर्तुः Dd1 Dm1 सुखोदर्का D4.7 सुखं तस्य G2 M1 सुखा तस्य (for सुखा भर्तुः) —For 14cd, Ś1 N1 V1 B D1.4 subst

1040* पादच्छाया गतात्मस्य निवत्स्यामोऽकुतोभया ।

[B1 पान्छाया V1 D3.4 स्ता D4.6 मन (for गतात्म) Ś1 शान्छायाडु V Ś1 D4 समस्थम, V1 निवसामो (for निवत्स्यामो) V1 D1 [ऽ कुतोभय]

—e) Ś1 Ñ2 V1 B D1–3.5.7 [ऽ]स्य जगत , D4 [ऽ]स्य लोकस्य (for जनस्यास्य) —f) V1 D1.2 सा गति , D3 चागति V1 D2.3 तत् (for second स) N2 B2.4 D4.5.7 T2 G1 परायण Cr m g k t °णं (as in text) —After 14 Ś1 D1.7 read 16ab (var) for the first time, repeating it in its proper place —After 14 V1 D1–3 ins, 1038*

G. 2. 45 19
B. 2. 48 18
L. 2. 49 19

वयं परिचरिष्यामः सीतां यूयं तु राघवम् ।
इति पौरस्त्रियो भर्तॄन्दुःखार्तास्तत्तदब्रुवन् ॥ १५
युष्माकं राघवोऽरण्ये योगक्षेमं विधास्यति ।
सीता नारीजनस्यास्य योगक्षेमं करिष्यति ॥ १६
को न्वनेनाप्रतीतेन सोत्कण्ठितजनेन च ।
संप्रीयेतामनोज्ञेन वासेन हृतचेतसा ॥ १७
कैकेय्या यदि चेद्राज्यं स्यादधर्म्यमनाथवत् ।
न हि नो जीवितेनार्थः कुतः पुत्रैः कुतो धनैः ॥ १८
यया पुत्रश्च भर्ता च त्यक्तावैश्वर्यकारणात् ।
कं सा परिहरेदन्यं कैकेयी कुलपांसनी ॥ १९
कैकेय्या न वयं राज्ये भृतका निवसेमहि ।
जीवन्त्या जातु जीवन्त्यः पुत्रैरपि शपामहे ॥ २०
या पुत्रं पार्थिवेन्द्रस्य प्रवासयति निर्घृणा ।
कस्तां प्राप्य सुखं जीवेदधर्म्यां दुष्टचारिणीम् ॥ २१

15 [a]) B3 (also वने and वय in marg.) रामे (for वयं) D5 परि**ष्याम (damage!) —[b]) D7 यूयं (for वयं) D5 परि**ष्याम (damage!) —[d]) Ś1 N B Dt1 Dd1 Dm1 D3-4-7 च (for तु) —[d]) Ś1 ता समब्रुवन्, V1 B D1.3.7 ता स्त(B3 च त, D1.2 ताश्च, D3.4 *स्त)दाब्रुवन्, T2 पर्यभर्त्सयन्, G2 M1 तास्तदब्रुवन्, G1 तानब्रुवन्, D6 सुदु खातास्तदाब्रुवन्

16 Ś1 D1.2 repeat 16[ab] here (cf. v. l. 14 and 12) —[a]) Ś1 V1 D1-3.6 (Ś1 D1.2 second time) रक्षन्, Ś1 D1.2 (all first time) [s थर्व], Ñ2 B नायो, D5.6 (both first time) [s स्व]. D1.2 (second time) रक्षा (for ऽरण्ये) —[b]) Ś1 Ñ V1 B D1-7 (Ś1 D4-7 both times D2 first time) करि यति (D2 [second time] °ते) —After 16[ab] Ñ2 V1 repeat (var.) 13[ab] (cf. v. l. 13) and D1 ins. 1039* —N2 V1 D1 om. (hapl.) 16[cd] —[c]) G1 अस्माकं जानकी सीता —After 16, B D1 repeat (var.) 13[cd] (cf. v. l. 13)

17 [a]) Ś1 को न तेन, V1 B1.4 को ह्यनेन B3 कोर्थं° (sic) D3.5 कस्त्वनेन D6 को नु तेन (for को न्वनेन) Ś1 D6 प्रतीयेत, V1 D1 M4 प्रतीपेन (for [अ]प्रतीतेन) —Ś1 Ñ V1 B D1.7 M4 transp. 17[b] and 17[d] —[b]) N V1 B D1.3.4.5 सु कण्ठितजनेन च (D5 वै) D1.7 शोकवित्तजनेन च —[c]) B1 D7 सप्रीयेता मनोज्ञेन —[d]) Ś1 D6 वास न V1 B1 वासेण B3 वालेन (for वासेन) Ś1 V1 D1-3.6 [उ]द्विग्नमानस N B D1.5.7 M4 [उ]द्विग्नचेतसा(B3 D4.7 °सा, M4 °न), G1.3 M3.5 °तेजसा, Cm g k t as in text (for हृतचेतसा)

18 M4 om. 18 —[a]) Ś1 V1 D1-3.6 यदिह, Ñ B D1.7 चेदिह(B4 °त [sic]) (for यदि चेद्) D1 वाक्य, D1.2 राष्ट्रं, T2 राज्ये (for राज्य) —[b]) V1 B3.4 D1.2.3 T1.3 G1.2 M2 Ch. अधर्मम्, Cm g t as in text (for °र्म्यम्) —[c]) Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D1.3.6 नात्र, B4 चात्र (for न हि) D5 [आ]र्थे (for [अ]र्थः) —B1 reads 18[d] in marg. —After 18 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 read 21[cd].

19 [a]) Ś1 B3 D1.2.3 यथा T1 पुत्राद् —[b]) V1 त्यक्ता B3 Dg1 त्यक्तस्य G1 यया (for त्यक्ता°) B3.4 Dt1 T3 °चैश्वर्यं —[c]) Ś1 D1-3.6 M4 न सा (M4 कस्तां) स(D3 सु) रक्षितुं शक्ता, Ñ V1 B D4.5.7 कथ सा (V1 न च सा) रक्षितुं शक्ता (D1.7 सक्षया) —[d]) Ñ2 B1 D6 कुलपावनी V1 B3 °पांसुली, B2 Dg1 D1-3 °पांसुनी(D5 °ना), B4 T1.2 G M1.2 °पासिनी, M4 भर्तृघातिनी (for कुलपांसनी)

20 [a]) D6 M4 वन (for वय) D5 न कैकेय्या वयं राज्ये —[b]) Ś1 भृतका निवसीमहि, Ñ भृता अपि वसेमहि V1 भृत्या अपि वसेमहि, B भृता अपि वसेम B3 वसे न, वै D1 Dt1 Dm1 भृतका हि वस°, D1-5.7 भृतका(D1 °तका D1 °त्यका)पि वस°, G3 M3 हृतकामा वसे°, M2 भृतकामा वसे°, M1.4 जीवंत्या Dm1 Cm g ns in text —[c]) Ś1 B1.3 D6 M1.4 जीवंत्या Dm1 जीवन्ता, D3 जीवित्या, D1 जीवन्ती Cm as in text (for जीवन्त्या) Ś1 V1 D1.2.6 साधु B1 तु न D1 G1 M1.2.3 तु जीवन्त्या) Ś1 V1 D1.2.6 D6 नातु, G1 ननु M4 अनु (for जातु) Ś1 V1 B1 D1-3 जीवाम Ñ2 B3 जीवेम, D6 जीवन्त्या (for जीवन्त्य) —[d]) Dm1 T3 G1.2 M1.2 शपाम, Dm1 °सि) च (for शपामहे)

21 Ś1 Ñ2 V1 B D1.7 read 21[cd] after 18 —[b]) Ś1 V1 Ñ2 B D4-7 प्रवाप्यति, M4 प्रस्थापयति (for प्रवासयति) V1 —After 21[ab], Ś1 N V1 B D1.7 D1.3 प्रवासयितुमिच्छति —After 21[ab], Ś1 N V1 B D1.7 ins. M4 after 21

1041* इक्ष्वाकवेदि महाराजस्तं राज्ये नाभिषेचितुम् ।
न हि जातु चिर जीवेद्राजा परमदुःखित ।
गते दशरथे स्वर्गमधर्मं प्रतिपत्स्यते ।

[M4 om. l. 1 —(l. 1) V1 तान् D1.3 तो D5 ते (for °म्) Ñ2 P2 राज्ये च (for राज्ये न) D5.6 अभिषेचि(D6 °षि) —(l. 2) D3 च (for हि) B4 राजा जीवेत् (by transp.) Ñ2 damaged D1.2.3 धार्मिक (for दुःखित) —(l. 3) B1.4 अधर्मं, B3 D5 °र्म (for अधर्मं) V1 M4 प्रतिपत्स्यसे]

—Ś1 Ñ V1 B D1-7 om. 21[cd] —[d]) T2 अधर्मं, G1 °र्म्यं (for अधर्म्यां) —After 21 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins.

1042* उपद्रुतमिदं सर्वमनालम्बमनायकम् ।
कैकेय्या हि कृते सर्वं विनाशमुपयास्यति ।

[(l. 1) Dg1 Dt1 Dd1 मनालम्भम्, M3 निरालम्बं, M4 damaged (for अनालम्बम्) —(l. 2) Dt1 Dd1 Dm1 S (for हि) T2 कृते (for कृते) Dm1 ते, T1.2 G2.3 M1.4 पुरा, M2 परं (for सर्वं)]

न हि प्रव्रजिते रामे जीविष्यति महीपतिः ।
मृते दशरथे व्यक्तं विलोपस्तदनन्तरम् ॥ २२
ते विषं पिबतालोड्य क्षीणपुण्याः सुदुर्गताः ।
राघवं वानुगच्छध्वमश्रुतिं वापि गच्छत ॥ २३
मिथ्या प्रव्राजितो रामः सभार्यः सहलक्ष्मणः ।
भरते संनिसृष्टाः स्थः सौनिके पशवो यथा ॥ २४
तास्तथा विलपन्त्यस्तु नगरे नागरस्त्रियः ।
चुक्रुशुर्भृशसंतप्ता मृत्योरिव भयागमे ॥ २५
तथा स्त्रियो रामनिमित्तमातुरा
यथा सुते भ्रातरि वा विवासिते ।
विलप्य दीना रुरुदुर्विचेतसः
सुतैर्हि तासामधिको हि सोऽभवत् ॥ २६ G 2 45 32 B. 2 48 36 L. 2 49 34

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे द्विचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४२ ॥

22 a) B1 D4 7 G2 M1 प्रव्रजिते — c) Ś1 दशरथे Dd1 व्यक्ते (for व्यक्तं) T1 मृते दशरथेऽपुत्र — d) Ś1 Ñ V1 B Dg1 D 7 M3 Cg विलापस् (for विलोपस्) D1 अनुत्तर, D5 मनतर

23 Ś1 Ñ V1 B D1 3 transp 23 and 25 (including 1043*) N2 B transp 23ab and 23cd repeating 23cd in its proper place — ab) N2 B विषं वा (for ते विषं) D1 3 T1 पिबत (for पिबत) V1 सुदुर्गता, B1 4 च दुर्गता, D1 T2 G2 सु(T2 तु) विह्वला T3 तु दुर्गता Cg as in text (for सुदुर्गता) D1 T2 G1 M1 2 3 क्षीणपुण्या स्त (T2 स्थ M1 °थ) दुर्गता (D1 G2 M1 दुर्भिना) (for a) M3 [आ]लो ऽपुण्या स्थ दुर्गता (l cuna) — c) V1 B1 4 (B1 4 second time) च Dg1 om (for वा) V2 [अ]नुगच्छध्व G2 M1 अ विगाह्यताम् (for [अ]नुगच्छध्वम्) N2 B (all second time) अनुगच्छत वा राम — d) Ś1 N I (N2 B 2 3 both times B1 second time (first time [गमनं])) प्रयात V1 प्रयान्त D1 M2 भद्रुतं (for अश्रुतिं) Ś मानुगच्छत V1 V2 B2 3 (B2 3 first time) M1 (before corr) वानु D1 वापि गच्छत Dm1 वापि गच्छथ M2 वा विगच्छत (for वापि गच्छत)

24 Ś1 N V1 B D 7 transp 23 and 24 — a) Ś1 Ñ1 B1 3 D1 1 6 T1 2 M2 3 Cv k प्रव्रजितो Cm g t प्रव्रा° (as in text) — b) T1 2 G1 3 भार्यार (for सभार्यः) Ś1 Ñ V1 B D1 7 सीता लक्ष्मण एव च — c) Dg1 Dd1 T1 2 G2 3 M1 2 Cm k संनियुक्त स्थ D1 Ct संनिबद्धा स्थ Dm1 संनियुक्त G2 नियुक्ता M1 सृष्टास्त्रम Cv g s in text (for संनिसृष्टाः स्थ) — d) Dg1 सौनके Cg सौनि° (as in text) — For 24cd Ś1 V1 B1 D1 7 subst

1043* भरताय विसृष्टा स्थ स्वार्थ पशवो यथा ।

[Ś1 विसृष्ट स्थ V1 D1 5 विसृष्ट स्थ (V1 स्थे) D2 [अ]भिसृष्टा स्थ D4 5 निसृष्ट स्थ D3 7 निसृष्ट (for [अ]भिसृष्ट स्थ) B1 क्षैत्रय B2 D2 3 सूनाय Dd1 सूनाय G(ed.) वाचाय (for स्वार्थ)]

— After 24 Dg1 D1 Dd1 Dm1 S ins

1044* पूर्वाभिभाषी मधुरः सत्यवादी महाबलः ।
सौम्यश्च सर्वलोकस्य चन्द्रवत्प्रियदर्शनः ।
नूनं पुरुषशार्दूलो मत्तमातङ्गविक्रमः ।
शोभयिष्यत्यरण्यानि विचरन्स महारथः ।

[(l 3) G2 M1 पूर्वभाषी च M3 मनिमन् (for मधुर) — (l 4) D1 सोम्यश्च T2 M3 सत्यश्च (for सौम्यश्च) — (l 6) G2 M1 महाबलः (for महारथः)]

25 a) G2 तासे (for तास्) Dg1 G2 च (for तु) — b) M3 नगर T3 G1 M3 नागरा (for नागर) — c) Dg1 M3 दुःखसंतप्ता D1 Dd1 Dm1 M2 4 दुःखसंतप्ता — d) M1 समागमे (for भया°) — For 25 Ś1 Ñ V1 B D1 3 subst

1045* विलेपुरवशास्तत्र नगरे नागरस्त्रियः ।

[Ś1 B2 D3 नगर D2 4 5 7 नागरा (for नागर)]

— D1 cont

1046* स दुर्गं रजय वस्त्राणि क्रोशतो द्विजमानवाः ।

— After 25 Dg1 D1 Dd1 Dm1 S ins

1047* इत्येवं विलपन्तीनां क्रोशतां वैश्मसु स्वयम् ।
यथापुरा प्रस्फुरी तर्जनी चान्यतरत ।
महत्स्वल्नेसपारा प्रास्थवत्धावतक्या ।
तिमिरणानुस्त्याय तदा सा नगरी बभौ ।
उपशान्तवणिक्पण्या नष्टहर्षा निराश्रया । [5]
अयोध्या नगरी चासीन्नष्टतारमिवाम्बरम् ।

[(l 1) M3 वेश्मनि (for वेश्मसु) — T1 damaged for l 2 — (l 2) T2 न (for च) — (l 3) Dg1 T2 संताप (for अपास) Dm1 T1 3 G2 3 M2 Ct नानाध्ययन Cm g t as above (for प्रशान्ताध्ययन) G2 M1 तथा — (l 4) D1 (अ)तुल्य च Dg1 तिमिरेणाभिलिप्तेव G1 तिमिरेणाभिलिप्ते° (for the prior half) Dg1 सा तथा D1 तदा T3 M3 3 स (T3 स) तदा T2 तथा G2 तथा च M3 तथा (for तदा सा) D1 नगर T3 सा तदा (for नगरी) D1 नगरे M3 नगर (for नगरी) — (l 5) M3 उपशान्त (M3 त्त) M4 नष्टहर्ष (for नष्टहर्षा) — (l 6) T3 [अ]सि (for [आ]सीत्)]

26 a) Ś1 D1 3 इमा V1 B1 4 अथ (for तथा) Ś1 D1 3 स्म ता (for स्त्रियो) D1 राम (for राम) M3 निमित्तम् (for निमित्तम्) D2 रामनिमित्तकारणात् — b) Ś1

४३

G. 2. 46. 1
B. 2. 49. 1
L. 2. 50. 1

रामोऽपि रात्रिशेषेण तेनैव महदन्तरम् ।
जगाम पुरुषव्याघ्रः पितुराज्ञामनुस्मरन् ॥ १
तथैव गच्छतस्तस्य व्यपायाद्रजनी शिवा ।
उपास्य स शिवां संध्यां विषयान्तं व्यगाहत ॥ २

ग्रामान्विकृष्टसीमान्तान्पुष्पितानि वनानि च ।
पश्यन्नतिययौ शीघ्रं शनैरिव हयोत्तमैः ॥ ३
शृण्वन्वाचो मनुष्याणां ग्रामसंवासवासिनाम् ।
राजानं धिग्दशरथं कामस्य वशमागतम् ॥ ४

D4-7 पितुर् (for सुते) B1 भर्तरि (for भ्रातरि) N B निपातिते, B1 °त); D3 [भ]िसर्जिते (for विवासिते) —e) G1 M1 विरथ्यमाना D4 ह्रद (for हृदुर्) Ś1 V1 D1-3 G1 M1 विरथ्यमाना D4 हृद (for रुरुदुर्) Ś1 V1 D1-3 सुदु रिता, Ñ2 B M4 त्रिचेतनाः, Dg1 त्रिचेतसा (for त्रिचेतस) —d) D2 सुतो (for सुतैर्) Dt1 [ऽ]पि (for second हि) Ś1 V1 D1-7 M4 स राघव, Dg1 हि सोऽभवत् (for हि सोऽभवत्) Ñ B चासौ सुतेभ्योऽभ्य(Ñ2 B1 °व्य) पिको हि राघव. —After 26, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins :

1048* प्रशान्तगीतोत्सववृत्यवादना
व्यपास्तहर्षा विहितापणोदया ।
तथा ह्ययोध्या नगरी बभूव सा
महार्णवः संक्षुभितोदको यथा ।

[(l 1) M4 -नृत्तोत्सव Dt2 Dd1 T1 G1 2 M1-3 Cm -नृत्य-; M4 -गीत (for -नृत्य) Dg1 T3 M3-4 -वादिता(T3 °ना) T1 2 -वाद्य G1 M1 -वादि G2 -वादना (for -वादना) —(l. 2) Dt1 Dd1 Dm1 विमर्द, M4 व्यपास्य (for व्यपास्त) Dd1 पिहिता गतोदया —(l 3) Dt1 T3 M2 4 तदा, M4 om (for तथा), M4 तु (for हि) —(l 4) Dg1 Dt1 Dd1 T3 G1 Cv m g t संक्षि(T3 °क्षिप)तोदको K(ed) रुक्षिप्तोदको, Cr tp as above (for संक्षुभितो°)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ B नगर(Ñ1 illeg) स्त्रीविलाप, V1 D1 3 4 6 7 स्त्रीविलाप, D2 नागरिकस्त्रीविलाप, D5 पौरस्त्रीविलाप —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 B1 D2 6 om Ś1 D4 7 49 Ñ2 B4 44 V1 46 B2 35 B3 43 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3 T G M1 2 48 D1 101, D5 47 M4 45 —After colophon D5 G M1 conclude with श्री(D5 om.)रामाय नम, T2 श्रीरामचन्द्राय नम

43

Dm1 begins with ॐ, M4 श्रीरामाय नम

2 b) Ś1 Ñ V1 B D1-3 M2 प्रभ ता M1 व्यपेयाद् (for व्यपायाद्) Ś1 Ñ B D4 6 7 शुभा D3 प्रिया (for शिवा) —c) Ñ V1 B D1-3 M2 [अ]थ, Dt1 Dd1 Dm1 T2 तु (for स) Ñ1 तत (for शिवां) —d) Dt1 व्यगाहयत N V1 B D1 3 M4 प्रययौ राघव पुन, B(ed)विषयान्तमगाहत —For 2cd, Ś1 D4-7 subst

1049* उपास्य तत सध्यां तथैवाम्युदिते रवौ ।

[D4 6 7 उदिते विमले (for तथैवाम्युदिते)]

—Ś1 D4-7 cont, while Ñ V1 B D1-3 M4 ins after 2

1050* तं स्यन्दनमधिष्ठाय सभार्यं सपरिच्छदं ।
श्रीमतीमाकुलावर्तामतरत्स महानदीम् ।
तामुत्तीर्य महाबाहु श्रीमच्छिवमकण्टकम् ।
प्रपेदे स महामार्गमनुरूपं शिवं शुभम् ।

[Cf 2 41 27-28 —(l 1) Ñ B2 तत (for तं) V1 D1-3 M4 राघव (for सभार्यं). Ś1 D4 7 प्रययौ(Ś1 D4 °हस्ते) राघवस्त° (for the post half) —After l 1, B3 ins :

1050(A)* इक्ष्वाकोऽभवद्रामो राज्यं लब्ध्वा यथापर ।

—(l 2) Ś1 B4 D4 6 7 गोमतीम् (for श्री°) V1 D2 3 M4 श्रीमद्भागकुलावर्ताम् (for the prior half) Ś1 D4-7 वै (for तां) M4 तमसां नदीं (for तां महा°) —(l 3) D2 M4 तामुत्तार्य, D5 समुत्तीर्य V1 D2-3 M4 समम् (for शिवम्) Ś1 B2 (bef corr) D4 6 7 अकर्दमं (for अकण्टकम्) —(l 4) B2 reads स in marg V1 D2-3 M4 प्रतिपेदे V1 महाबाहुर् (bef corr °मार्ग) Ś1 D4-7 प्रपेदे तस्मपागमम् (D5 मार्गम्) (for the prior half) V1 D1-3 शुभ (for शुभम्)]

3 a) D7 ग्रामा Ñ सुहृष्ट, V1 प्रहृष्ट, D2 3 प्रहृष्ट, M4 द्विकृष्ट (sic) (for विकृष्ट) Ś1 D5 सुकृष्टसीमस्थ, Ñ2 B2 3 सस्य(B3 °कृ)ष्टसीमान्त, B1 D4 6 7 सुकृष्टसीमान्त(D4 6 7 °मान) B4 सुकृष्टमान्त D2 M4 प्रकृष्टसी मान्तान् (M4 °मान्हि) —b) B1 पुष्पाणि च (for पुष्पितानि) —c) Ś1 D6 पुत्र, Ñ1 B D2 6 अपि V1 M4 अति, Dt1 इति D4 6 इव (for अति) Ś1 D4-7 शीघ्रं D7 राम (for शीघ्रं) —d) D5 damaged for च हयो Ś1 D6 श्वेतैरेव, Ñ B D1 5 7 M4 (of corr as in text) इवोत्तमै, Dt1 Ck tp शनैरिव, Cv r m g t as in text (for शनैरिव) D2 महोत्तमै

4 a) D5 वाचान्, M4 रामो (for वाचो) —b) V1 D1-3 सीमान्त, M4 -स्थानक (for संवास) Ñ2 B ग्रामसंवासिना तदा(B3 °था) —After 4ab, Dd1 Dm1 M1 2 ins :

1051* निरादिता हि कैकेय्यी क्रूरा क्रूरेण कर्मणा ।

[M1 निगदिता Dd1 reads क्रूरां in marg]

—d) D5 damaged for का and च D5 कथम (for कामस्य) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4-7 M4 वशवर्तिनं Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 M2 3 °मास्थितं, D5 °वर्तिनी(sic) (for °मागतम्).

हा नृशंसाद्य कैकेयी पापा पापानुबन्धिनी ।
तीक्ष्णा संभिन्नमर्यादा तीक्ष्णे कर्मणि वर्तते ॥ ५
या पुत्रमीदृशं राज्ञः प्रवासयति धार्मिकम् ।
वनवासे महाप्राज्ञं सानुक्रोशमतन्द्रितम् ॥ ६
एता वाचो मनुष्याणां ग्रामसंवासवासिनाम् ।
शृण्वन्नतिययौ वीरः कोसलान्कोसलेश्वरः ॥ ७
ततो वेदश्रुतिं नाम शिववारिवहां नदीम् ।
उत्तीर्याभिमुखः प्रायादगस्त्याध्युषितां दिशम् ॥ ८
गत्वा तु सुचिरं कालं ततः शीतजलां नदीम् ।
गोमतीं गोयुतानूपामतरत्सागरंगमाम् ॥ ९
गोमतीं चाप्यतिक्रम्य राघवः शीघ्रगैर्हयैः ।
मयूरहंसाभिरुतां ततार स्यन्दिकां नदीम् ॥ १०
स महीं मनुना राज्ञा दत्तामिक्ष्वाकवे पुरा ।
स्फीतां राष्ट्रावृतां रामो वैदेहीमन्वदर्शयत् ॥ ११

G 2 46 15
B 2 49 12
L 2 50 11

5 D3 om (hapl ?) 5 —a) N1 धिङ् and [अ]थ (for हा and [अ]द्य) Ś1 D4 7 नृशंसा यत, M3 हा हा नृशंसा —b) D2 दासी (for पापा) N2 पापानुवर्तिनी (sic) G1 °बोधिनी (for °बन्धिनी) —c) Dt1 Dd1 T1 तीक्ष्ण, G2 M3 तीक्ष्णा, Cm g °क्ष्णा (as in text) Ś1 D4.5 7 सा (for स) —d) Ś1 D6-7 क्रूरे Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 G3 तीक्ष्ण, T3 G1 क्षुद्र, M3 तीव्र (for तीक्ष्णे) —For 5 Ñ2 V1 B D1.3 M4 subst

1052* धिङ्नृशंसां च कैकेयीं पापां पापानुवर्तिनीम् ।
तीक्ष्णां संभिन्नमर्यादां क्रूरकर्मानुसेविनीम् ।

[(l 1) M4 पापानुगामिनी —(l 2) Ñ2 तीक्ष्णा G(ed) -कारिणीं (for -सेविनीम्) V1 D1.3 M4 क्रूरे कर्मणि वर्तिनीं (for the post half)]

6 a) D3 damaged for या पुत्र —V1 om (hapl ?) 6bc —b) Ñ B M4 विवासयति D3 प्रवासयति (for प्रवास यति) D2 T3 G1 M1.4 राघव —c) D1.3 महारण्ये, M3 महाशूर (for वनवासे) G3 M1 महात्मान (for °प्राज्ञं) Ś1 Ñ B D4 7 अरण्याय महात्मान —d) Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D6-7 T3 G3 M1 जितेन्द्रियं (for मतन्द्रितम्) —After 6 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

1053* कथं राम महाभागा सीता जनकनन्दिनी ।
सदा सुखेष्वभिरता दुःखान्यनुभविष्यति ।
अहो दशरथो राजा निःस्नेहः स्वसुतं प्रियम् ।
प्रजानामनघं रामं परित्यक्तुमिहेच्छति ।

[Dt1 om l 1-2 —(l 3) M3 स गुरु M1 सत्य (for स्वसुत) Dt1 Dd1 Dm1 G3 M1 प्रति (for प्रियम्) —(l 4) Dg1 [इ]च्छेत (sic)]

7 a) D3 damaged for चो and ष्या —b) Ś1 Ñ V1 B D1 7 M4 शृण्वन्नप्यति (Ś1 N1 D4 7 पथि ग्रामेषु) राघव —c) Ś1 D6-7 अति (for यति) M1.3 राम (for वीर) Ñ B M4 अचिरेणाल (B1.4 °ण्य M4 °न्य)ताद्वीर, V1 D1.3 अचिरादन्यथाद्वीर D3 अचिरादन्यथाद्वीरे (corrupt) —d) Dd1 कोसल्लान् (sic) D2 कौशल्यान् (sic) D3 कुशली, M1 कौसलान्, M4 कोसले (for कोसलान्) Ś1 D4 7 कौसल्यानन्द (D4 °दि)वर्धन

8 Ś1 D6 om 8 and 9 —a) D5.1 देव (meta) (for वेद) Ñ1 V1 D1.4 6 7 -स्मृतिं, B1 श्रुती Dg1 श्रुतीं, Dt1 श्रुतिर् (corrupt) (for श्रुतिं) —b) Dg1 M1.3 शीत, D4 7 शिवा (for शिव) T3 G1.3 M1.4 -तोय, Cm k t as in text (for वारि) Ñ V1 B D1.3 G1 शिवावर्ता (V1 °वर्तां [sic], D1-3 G3 °वर्तां) महानदीं —After 8ab, D2 reads 9cd —c) V1 D2.3 (bef corr) M3 उत्तार्य Ñ2 -मुखे (sic), Dg1 -मुख (for मुख) —d) B3 दिशो (sic) (for दिशम्)

9 Ś1 D6 om 9 (cf v l 8) —a) Ñ V1 B1.2 D1.3 5 7 M3 यात्वा तु, B3.4 यात्वा तु (B2 [m also] गत्वा च), D4 पीत्वा स (for गत्वा तु) —b) G3 तव (sic) (for तत) G1.3 M3 शिव, M3 शीघ्र (sic) (for शीत) Dt1 Dd1 Dm1 -वाहां (for -जलां) B1 शुभा (for नदीम्) —D2 reads 9cd after 8ab —c) D1 गोतमीं D7 गौमतीं (for गोमतीं) Ñ V1 B D1-3 7 गोकुलाकीर्णाम्, M3 गोचरानूपाम् —d) V1 अगमत्, G1 अतर (sic) (for अतरत्) N2 B2-4 स त्वरितं B1 तां महानदीं —After 9 D1 ins

1054* गोतमीं नाम नद्यो स्यन्दते हयोत्तमैः ।

10 a) Ñ2 B समतिक्रम्य V1 D1.3 चापि निष्क्रम्य, Dg1 चाप्युपक्रम्य D3 चाप विक्रम्य, D4 चाप्यतिक्रम्य —b) Ñ2 B तत प्रतारि (B1 प्रत-)र्हयैः —c) D3 सिंह (for हंस) Dm1 (अ)भिरताम्, D7 [अ]भिहता (for [अ]भिरुता) —d) Ś1 D4 6 7 समार, V2 Dd1 Dm1 D2.3 T3 अतरत्, Ñ2 प्रस्तार (corrupt) (for ततार) Ś1 N2 D1.3 7 M4 सरयू (D3 °यू), N2 B2 क्षणिका V1 स स्वनी D1.4 सविका B3 (m also as in B1) शाविका, Dg1 स्यन्दवीं (for स्यन्दिकां)

11 a) B4 महती, M1 स नदीं (for स महीं) M3 moth eaten for नुना रा —b) Ñ2 B1 D2.3 M3 दशाम् (sic) Ś1 D4 1 चेक्ष्वाकव —c) Ś1 Ñ V1 B1.3 D1-7 G3 M1.4 स्फीत (for स्फीतां) Ś1 D6 राष्ट्रवतीं Ñ2 B2.3 D4 7 -राष्ट्र (D4 °ष्ट्र D7 °ष्ट्र)या B1 D3 -राष्ट्रं च तां (D3 वृतां), D2 -राष्ट्राभिमां, T M3 Ct r ष्ट्र, Cm g k as in text (for राष्ट्रावृतां) D4 स्फीतराष्ट्रं च गोधाम (sic) —d) T1 G1 अनु दर्शयन्, Ś1 Ñ V1 B1 D1 3 M3 वैदेहीं समद(Ñ2 °मेद)यत,

समारसमंघुष्टां चक्रनारोपकूजिताम् ।
शिशुमारैश्च नक्रैश्च भुजंगैश्च निषेविताम् ॥ ३
तामूर्मिकलिलावर्तामन्ववेक्ष्य महारथः ।
सुमन्त्रमब्रवीत्सूतमिहैवाद्य वसामहे ॥ ४

अविदूरादयं नद्या बहुपुष्पप्रवालवान् ।
सुमहानिङ्गुदीवृक्षो वसामोऽत्रैव सारथे ॥ ५
लक्ष्मणश्च सुमन्त्रश्च बाढमित्येव राघवम् ।
उक्त्वा तमिङ्गुदीवृक्षं तदोपययतुर्हयैः ॥ ६

G 2.47. 6
B. 2.50.50
L. 2.51 0

3] M4 -मत्त (for -कूल) —(l 9) Dt1 Dd1 Dm1 -समा कुलं G1 -जनाकुलां (for -जन्म°) —(l 10) Dd1 Dm1 S निखिलां —(l 11) T1 -शोभ (damaged) G1 3 M1 शोभितां (for -संकुलाम्) —(l 12) M4 -कुटिलां (for कुपितां)]

3 Ś1 D4 (both hapl ?) om 3. Ñ1 (hapl ?) D3 4 1 7 om 3[cd]. V1 B D3 transp 3[ab] and 3[cd]. —[a]) D3 -सागर (for -सारस) V1 B1 4 D1 2 -समैश्च, B1 3 महैश्च (sic) (for -समुष्टां) —[b]) Dt1 Dd1 Dm1 T1 G1 3 -[उ]पशोभितां V1 D1 वारणैश्चाभितादितां, B वारणैश्च नेवितां, D3 वारणैश्चाभिनदितां —After 3[cd], Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins.:

1061* सदापदैश्च विहगैरभिनादितान्तराम् ।
क्वचित्तीरद्रुमैश्चैव माल्यभिरिव शोभिताम् ।
क्वचित्पुष्पोत्पलच्छन्नां क्वचित्पद्मवनाकुलाम् ।
क्वचित्कुमुदखण्डैश्च कुड्मलैरपशोभिताम् ।
नानापुष्परजोध्वस्तां समदामिव च क्वचित् । [5]
व्यपेतमलसंघातां मणिनिर्मलदर्शनाम् ।
दिशागजैर्वनगजैर्मत्तैश्च वरवारणैः ।
देवोपवाह्यैश्च मुहुः सन्नादितवनान्तराम् ।
प्रमदामिव यत्नेन भूषितां भूषणोत्तमैः ।
फलैः पुष्पैः किसलयैर्वृतां गुल्मैर्द्विजैस्तथा । [10]
शिशुमारैश्च युक्तां दिव्यामपापां पापनाशिनीम् ।

[(l 1) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 सदैश्च (for -पदैश्च) Dt1 समन्तादभिनादितां (for the post half) —(l 2) Dg1 T1 (cf corr) उपशोभितां —(l 3) M4 पद्मनाकुलां —(l 4) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 -खण्डैश्च M4 नैवलैः (for -खण्डैश्च) कुड्मलैः (for कुड्मलैः) Dg1 T3 M1 2 शोभितां (for ...) —(l 5) G1 रजोभिस्तां —(l 6) M4 मणिरेव Cg ... —(l 7) G1 च वनैः (for वनगजैः) —(l 8) M3 [उ]पवाह्यैः M3 सदैश्च, M4 सदा (for च मुहुः) Dt1 ... (for the prior half) —(l 9) G1 ... भूषितां) —(l 10) M3 C3 -पुष्पैः (for -पुष्पैः) Cg and ... पुष्पैः M3 ... (sic!) (for ...) —M4 om 1 —T1 1 G M1-3 ins. l 11 after St 3 —(l 11) ...पाम् (for दि°)]

... reads 3[cd] after 5 —[c]) Ñ1 V1 B Dt1 Dd1 Dm1 ... निवृत्तावर्त्तां, D1 पश्चैव (for मन्वेक्ष्य) —[d]) Ñ1 B ... Dm1 D3-5 G1 M4 भूयोऽपि D3 भारत. Dt1 Dm1 सबाधितां D4 5 [उ]पशोभितां D1 (प्र)वेश्य सं° ... विरोधितम्) —After 3 T1 1 G M1-4 ins. l 11 of ... —T1 1 G M1 2 (om. l 1) cont., Dt1 Dd1 Dm1 ins. after st 3 while Ś1 D4 6-7 cont l 1 only after 1059* and Dg1 T3 M4 ins l 2 only after 3

1062* तां शक्रनगराद्रक्षां सागरतेजसा ।
समुद्रमहिषीं गङ्गां सारसक्रौञ्चनादिताम् ।

[Ñ1 (ed) reads l 1 within brackets —(l 1) Dt1 Dd1 Dm1 दरसत (for तां शक्र) G1 जनां M4 मध्यां (for -नगराद्) G1 द्यां (for मध्यां) M3 सर्वासमभिनिदितां (for the post half) —(l 2) Ś1 D4 6-7 द्यां (for मद्यां) D2 निनादितां (hypm) (for -नादिताम्)]

—Ś1 D4 cont D3 7 ins after 3[cd]

1063* मृगपूगैः निषादैश्च वारणैश्चाभिनादिताम् ।

[D3 चाभिनदितां D4 7 चाभि नादितां (D7 °तं)]

—After 1062*, M4 reads 1[cd] for the second time, reading it for the first time after 1056*.

4 [ab]) D4 क्वचि (sic) (for ऊर्मि) Ñ2 B3 4 D5 -सलिलावर्तांम्, Dg1 Dm1 कलिलावर्ताम् । G1 2 -कलिला वर्तां; Cm g h t as in text (for -कलिला°) B1 3 मनुवेक्ष्य, D1 मनवेक्ष्य, G1 3 M3 मवेक्ष्य स, M4 मन्वीक्ष्य स (for मन्ववेक्ष्य) Ś1 V1 D1-3 5 स राघव D1 महायशः —[c]) D3 चाद्यमिह Ñ2 B2 4 वाक्यं B1 रामो, M1 सूत (for सूतम्) —[d]) Ñ2 B निवसाम इहाद्य वै V1 इहैव निवसामहे Dg1 इहाद्य निवसामहे, D2 M3 इहाद्यैव वसामहे

5 Ś1 Ñ2 V1 B Dt1 D1-7 अ(Dt1 आ)विदूरे ह्ययं D3 मद्र (for नद्या) —[b]) D1 1 7 पत्र (for बहु) —[d]) Ś1 D1 वसाम —After 5 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins.

1064* इहवासि सरितां श्रेष्ठां सम्मान्यसलिलां शिवाम् ।
देवदानवगन्धर्वमृगमानुषपक्षिणाम् ।

[(l 1) Dt1 Dd1 Dm1 वेदप(Dt1 °पा)मि, M3 Cg ... G1 1 ... Cg t as above (for इ°) —(l 2) Dt1 Dd1 -स्य (for -स्य) Dg1-मानव-, Dt1 Dd1 Dm1 -सेवा (for -मानुष)]

—M1 2 cont

1065* सर्वे समायान्तीं दिव्यां सर्वपापप्रणाशिनीम् ।
दृष्ट्वा रामो महातेजा वस्तुं समुपचक्रमे ।

—After 5 D1 reads 3[cd]

6 [a]) D1 2 तं (for first च) —[c]) Dg1 Dd1 Dm1 D1 1 1 तथा (D1 1 °था) (all sic) —[d]) Dd1 Dm1 तथा

G. 2. 47. 7
B. 2. 50. 31
L. 2. 51. 7

रामोऽभियाय तं रम्यं वृक्षमिक्ष्वाकुनन्दनः ।
रथादवातरत्तस्मात्सभार्यः सहलक्ष्मणः ॥ ७
सुमन्त्रोऽप्यवतीर्यैव मोचयित्वा हयोत्तमान् ।
वृक्षमूलगतं राममुपतस्थे कृताञ्जलिः ॥ ८
तत्र राजा गुहो नाम रामस्यात्मसमः सखा ।
निषादजात्यो बलवान्स्थपतिश्चेति विश्रुतः ॥ ९
स श्रुत्वा पुरुषव्याघ्रं रामं विषयमागतम् ।
वृद्धैः परिवृतोऽमात्यैर्ज्ञातिभिश्चाप्युपागतः ॥ १०
ततो निषादाधिपतिं दृष्ट्वा दूरादवस्थितम् ।
सह सौमित्रिणा रामः समागच्छद्गुहेन सः ॥ ११
तमार्तः संपरिष्वज्य गुहो राघवमब्रवीत् ।
यथायोध्या तथेदं ते राम किं करवाणि ते ॥ १२
ततो गुणवदन्नाद्यमुपादाय पृथग्विधम् ।
अर्घ्यं चोपानयत्क्षिप्रं वाक्यं चेदमुवाच ह ॥ १३
स्वागतं ते महाबाहो तवेयमखिला मही ।
वयं प्रेष्या भवान्भर्ता साधु राज्यं प्रशाधि नः ॥ १४
भक्ष्यं भोज्यं च पेयं च लेह्यं चेदमुपस्थितम् ।
शयनानि च मुख्यानि वाजिनां खादनं च ते ॥ १५

T1 2 M3 तत्र (for तदा) G1 [अ]भियायुद् (for [उ]प°) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 सुमन्त्रोऽपि (V2 °न्त्रो हि, B4 D6 °न्त्रोऽपि) ययौ हयैः

7 ab) Ś1 V1 D1-7 [ऽ]पि प्राप्य, Ñ2 B [ऽ]थ गत्वा (for ऽभियाय) Ś1 D2 3 6 T2 M2 वृक्षं रम्यम् (by transp) M1 इक्ष्वाकुकुलनंदन (for d) —c) B4 D11 Dd1 Dm1 D3 T1 G1 M2 3 Ct अवतरत्, Dg1 D1 अवतरत्, —d) Ś1 N2 V2 B D1-7 ससीत (for सभार्य) D11 सहल्क्ष्मण (sic)

8 a) D1 [ऽ]थ (for ऽपि) D4 5 7 [अ]वतार्य B1 3 [ए]त्य, Dg1 (by corr orig थान्) (अ)थात्, D11 Dd1 Dm1 [अ]थ, T1 2 [ए]तान्, J3 M3 स्वान्, M2 [अ]गान् (for [ए]व) —b) Ś1 V1 D2 3 6 स्थापयित्वा, D4 5 7 विमुच्य च (D6 °चेद्) (for मोचयित्वा) —c) B1 3 वृक्षमूल B1 स्थित (for -गत)

9 a) D4 5 7 ततो B4 राजेन्द्र (for राजा) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M4 निषादराट् (for गुहो नाम) —b) Ś1 Ñ2 V2 B D1-7 M4 दयित (for [आ]त्मसम) —d) G1 [अ]तिवि श्रुत, M3 विशेषत (for [इ]ति विश्रुत) —For 9cd, Ś1 N2 V1 B D1-7 M4 subst

1066* धार्मिकः सत्यवादी च गुहो नाम महाबल ।

[Ś1 V1 D1-5 7 M4 सत्यसंधश् (for °वादी)]

10 b) G2 रामसेव समागत —D4 reads 10c-11b in marg —c) D2 परिस्थितो (for °वृतो) —d) D1 ज्ञाति भिश्च Ś1 B D2 4 5 7 T2 M1 [अ]भ्यु(B4 [अ]न्यु)पागमत्, N2 V1 D1 3 5 [अ]प्युपागमत् (D6 °मन्), Dm1 [अ]प्युपागत (for [अ]प्युपागत)

11 D4 reads 11ab in marg (cf v l 10) —a) D7 निषादाधिपतिर् —b) D11 दूरम्, D7 रामम् (for दूराद्) N2 V1 B1 D1 3 M3 उपागतं B1 3 4 Dg1 D11 Dd1 Dm1 D6 T2 G2 M1 Cg उपस्थितं —c) B4 सा राम (sic) D1 3 रामे (for राम) —d) B1 reads from गच्छद् up to स in marg. V1 समागच्छेद् (sic) D1 °च्छत्, Ś1 D4-7 गुह(D7 °हं) प्रति, B3 °हेन च

12 a) Ś1 Ñ2 B3 4 Dg1 D2 4 7 M4 आर्तं, D1 M1 आर्तं (sic) T1 damaged from संपरिष्वज्य up to 12c N2 D2 स (for सं) —b) Ś1 V1 D1-7 G2 M4 वचनम् (for राघवम्) —c) B3 M1 तथेय ते, Dg1 तथैव, D1 G2 तथेद् ते, Ck t as in text (for तथेदं ते) —d) Ñ2 B1 2 4 पुर, B3 पुरी D4 6 7 काम, G1 2 M1 राज्ये (for राम) D7 न, T1 2 G1 2 M2 [अ]हं (for ते) Ś1 D6 करवामहे —After 12 Dg1 D11 Dd1 Dm1 T G M1 2 ins

1067* इदं हि महाबाहो क आत्स्यत्यतिथि प्रियम् ।

[G2 क (for क) G2 आत्स्यत्यतिथि]

13 c) G1 चतुर्विध, G2 M1 पृथक्पृथक् —For 13ab Ś1 N2 V1 B D1-7 M4 subst

1068* स गुणीन्यन्नपानानि गुणवन्ति च राघवे ।

[V2 गुणीलानि, B4 संगुणानि, D1 2 गुणानि (for गुणवन्ति) Ñ2 (अ)न्नपानानि D2 स गुणीन्यन्नपानानि (sic) (for the prior half) V2 B1 3 राघव, D4 राघ (sic)]

—c) V2 B1 Dg1 D1-5 G1 अर्घ्यं, B4 अर्घ्य T2 [उ]पानयत् (meta) D11 Dd1 Dm1 शीघ्र

14 D4 5 om. (hapl) from 14b up to the prior half of l 1 of 1069* Ś1 Ñ2 V2 B D1-7 M4 transp. 14 and 15 —c) Ś1 D6 वितिपालः —d) N2 B1 2 राज्ञा B4 कार्य D2 राज्य (for राज्यं) —After 14 Ś1 Ñ2 V2 B D1-7 M4 ins

1069* आज्ञापय महाबाहो यदीष्टं रघुनन्दन ।
यथा स्वके तथेदं ते पुरं किं करवाणि ते ।

[D4 5 om the prior half of l 1 —(l 2) D1 यथा यथा Ś1 D4 5 स्वके D1-7 M4 गृहं (for पुरं) B3 करवाण (for °वाणि)]

15 Ś1 Ñ2 V2 B D1-7 M4 transp 14 and 15. —a) Dg1 reads च पेयं in marg D1 M3 लेह्यं (for

गुहमेवं ब्रुवाणं तं राघवः प्रत्युवाच ह ।
अर्चिताश्चैव हृष्टाश्च भवता सर्वथा वयम् ॥ १६
पद्भ्यामभिगमाच्चैव स्नेहसंदर्शनेन च ।
भुजाभ्यां साधुवृत्ताभ्यां पीडयन्वाक्यमब्रवीत् ॥ १७
दिष्ट्या त्वां गुह पश्यामि अरोगं सह बान्धवैः ।
अपि ते कुशलं राष्ट्रे मित्रेषु च धनेषु च ॥ १८
यत्त्विदं भवता किंचित्प्रीत्या समुपकल्पितम् ।
सर्वं तदनुजानामि न हि वर्ते प्रतिग्रहे ॥ १९

कुशचीराजिनधरं फलमूलाशनं च माम् ।
विद्धि प्रणिहितं धर्मे तापसं वनगोचरम् ॥ २०
अश्वानां खादनेनाहमर्थी नान्येन केनचित् ।
एतावतात्रभवता भविष्यामि सुपूजितः ॥ २१
एते हि दयिता राज्ञः पितुर्दशरथस्य मे ।
एतैः सुविहितैरश्वैर्भविष्याम्यहमर्चितः ॥ २२
अश्वानां प्रतिपानं च खादनं चैव सोऽन्वशात् ।
गुहस्तत्रैव पुरुषांस्त्वरितं दीयतामिति ॥ २३

C 2. 47. 24
B 2. 50. 47
L 2. 51. 25

धेय) —[d]) D1 M3 धेय (for श्रेय) Ś1 D1. 7 कुशुरविथल Dg1 D11 Dd1 Dm1 T3 G1. 3 M2. 3 [पृ]वृ° (for [इ]रसु°) —[d]) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 सन (D1 सन [meta]) स (B3 D1 °सन) तथा (B4 °शा) Dg1 G1 खादनानि ते (G1 च) (for खादन च ते)

16 [a]) B3 D7 एव (for एवं) Ś1 V1 B2 Dg1 D12 Dd1 Dm1 D1. 4. 7 T3 G2 M2. 4 तु (for तं) —[b]) G1. 2 M1. 3 प्रत्यभाषत —[c]) Ś1 Ñ2 V1 B D1. 7 M4 भाविताश्चैव (for चैव हृष्टाश्च) —[d]) D11 Dd1 Dm1 T2 सर्वदा (for °था) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 सर्वथा भवता (by transp.)

17 D4. 7 om. 17 —[a]) Ś1 Ñ2 V1 B D1–5. 6 M4 अभि M3 °पि]गत Ñ2 B D3 चैव (for चैव) —[b]) Ś1 Ñ2 V1 B D1. 5. 6 M4 स्नेहाद्राघाय मूर्धनि —[c]) Ś1 V1 D1. 5. 6 T G1. 3 M4 Cm.g पीनाभ्या (for वृत्ताभ्या)

18 [a]) Ś1 Ñ2 B D1. 3. 6 M4 दृष्ट्येह, V1 यत्नं, D1. 4. 7 °ष्याहं D3 °ष्टाद्य, M3 °ष्टा त्वा (for दिष्ट्या त्वां) —Note hiatus between [a] and [b] —[b]) Dg1 G1. 3 M1 नीरोगं D12 स्व°, T3 सु° (last two to avoid hiat.) (for अरोग) Ś1 Ñ2 V1 B D1. 7 M4 त्वामरोग स(D3 च)बान्धवं —[c]) G3 अथ (for अपि), Ñ2 B3 राज्ये (for राष्ट्रे) —[d]) D1. 4. 7 पुत्रेषु (for मि°) V1 स्व (bef. corr. सु)जनेषु, D12 T1. 2 G1 M3 च धनेषु, D3 च बलेषु (for च धनेषु)

19 [a]) Ś1 Ñ2 V1 B Dd1 D1–7 M4 यदिदं (for यत्त्विदं) M4 भवतो (for °ता) G2 किंचित् —[b]) Ś1 Ñ2 V1 B3. 4 D1–7 M4 प्रीत्यर्थमुपकल्पितं B1 प्रीत्यर्थं समुपाहृतं —[c]) G1 तम् (for तद्) —[d]) Ś1 D1. 4. 7 काले मे V1 हि बध्ये Dm1 (at corr. sec. m. as in text) हि सर्वे (for हि वर्ते) —After 19 Ś1 D1. 3. 4. 5 ins.:

1070* चतुर्दशसमा सौम्य वत्स्यन्तं पितुराज्ञया ।

[Ś1 D1 सोम्य (for सौम्य) D3 वर्ते (for वत्स्यन्तं)]

20 [a]) T2. 3 -चीन (for -चीर) Ś1 Ñ2 V1 B D1. 3. 6 M4 [अ]बर (for [आ]जिन) —[b]) T3 फलं (sic) Dg1 D1. 7 M4 -मूलाशिनं —[c]) B1 D1. 4 मा(D3 मां)मिहितं (sic) Dm1 धर्मे (for °र्मे)

21 [a]) Ś1 Ñ2 V1 B D1. 7 M4 यव(D3 °य [sic])सेन (for खादनेन) Ś1 D6 [अ]र्थी D2 [अ]र्थि (sic) (for [अ]हम्) —[b]) Ś1 D6 नाहमन्येन, Ñ2 अर्थी नान्येन B1 अन्येना° D1 अर्थी नान्येन, D3 अहं नान्येन (for अथवा नान्येन) —[c]) G3 एतावद् (for °वता) Ś1 Ñ2 V1 B1. 3 D1–7 M4 [अ]द्य B4 अत्र (for [अ]त्र) V1 भविता (sic) —[d]) Ñ1 स्वपूजित

22 [a]) T3 एता (sic) B1 दयिता, T3 श्री द° (sic) (for हि दयिता) —[c]) Ś1 Ñ2 V1 B D1. 3. 6 M4 सु(V1 सु, B1 D6 च)पूजितैः G1 M1. 3 सुपरि(M2 °वि)हृतैः, Cm समाहितैः Ce as in text (i. e. सुविहितैः) —[d]) Ñ2 B सु(Ñ2 स्व)पूजित —After 22 Ñ2 D3. 5 ins.:

1071* त्वमपि दाशपते श्रुत्वा र मम्य भाषितम् ।
दु खशोकपमाक्ता न साधुकर्मो ह्यजीविनम् ।
यस्मादपि भूत मन्ये पितुस्ते हृदय दृढम् ।
मन र म मत्पुत्र यत्र दीर्णं सहस्रधा ।
परिदेवमाने नु रामोऽप्यश्रूण्य त्यजत् ।
प्रत्याशस्य स्वयं गे गुह्याय यचनम् । [5]
श्रोरती हि विहिर्ते प्राणिरा सुषद् ।
उवाच चैनमपाता यथम दातुमर्हति ।

[(l. 1) D3 दिवसान्तिव (s. hm.) —(l. 3) Ñ2 कदार् (for बद्ध द) and दृढ (for भूत) —(l. 4) D3 [उ]क्त (for [उ]क्तं) —(l. 5) Ñ2 परिदेवमान D3 वर्षद् —(l. 6) Ñ2 आभाभवन् (sic) (for °वत्) —(l. 7) D3 गुणितिनी, D3 खविदिते (for हि विहिते) —(l. 8) D3 सेवम्]

—Ñ2 D3 cont.; Ś1 D1. 4. 6. 7 ins. after 22:

1072* स एवमुक्तो रामेण गुहो गहनगोचर ।

[D3 om. स (subm.)]

23 [a]) Ś1 D6 प्रतिमाने Ñ2 V1 B4 D1. 7 °पानं Dg1 °दानं D3 पद् (for च) —[b]) Ś1 Ñ2 V1 B D1. 7 M4 यवस (for खादनं) Ñ2 चैव सोऽनुयात् (sic) B1 चैव यवसं, B4 चैव सोऽभ्यगात्, D6 चैव सोऽभ्यगात् (sic) D1. 5. 7 यवसमान्वगात् —[c]) Ñ2 V1 B3 D1. 3 तथा (for तत्र) V1 पुरुष —[d]) V1 दयितम् (sic) (for दीयताम्), Ś1 D6 दीयतामिति सत्वर.

G. 2.47.25
B. 2.50.48
C. 2.51.26

ततश्चीरोत्तरासङ्गः संध्यामन्वास्य पश्चिमाम् ।
जलमेवाददे भोज्यं लक्ष्मणेनाहृतं स्वयम् ॥ २४
तस्य भूमौ शयानस्य पादौ प्रक्षाल्य लक्ष्मणः ।
सभार्यस्य ततोऽभ्येत्य तस्थौ वृक्षमुपाश्रितः ॥ २५
गुहोऽपि सह सूतेन सौमित्रिमनुभाषयन् ।
अन्वजाग्रत्ततो राममप्रमत्तो धनुर्धरः ॥ २६
तथा शयानस्य ततोऽस्य धीमतो
यशस्विनो दाशरथेर्महात्मनः ।
अदृष्टदुःखस्य सुखोचितस्य सा
तदा व्यतीयाय चिरेण शर्वरी ॥ २७

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे चतुश्चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४४ ॥

---

24 a) M1 damaged for ततश्ची — b) B4 सध्याश्चो (ध्या चो°)पोष्य, M3 सध्यामन्वास्य (sic) — c) D3 [आ]ददद् Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M1 रामो (for भोज्य) — d) V1 B2 हृत (for [आ]हृत)

25 b) D4 5 7 अमाद् (for प्रक्षाल्य) D2 राघव (for लक्ष्मण) — c) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M1 पश्चाद् (for ऽभ्येत्य) — d) Ñ2 समस्थित, D2 समाश्रित Dm1 उपस्थित (for उपाश्रित) D7 तस्थौ वृक्षसमाश्रित — After 25 B3 ins

1073* सजागार महावीर प्रगृह्य च शरासनम् ।

26 b) M1 सौमित्रम् Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 M1 मनु(B2 D4 7 M4 °नि)भाष्य च (V1 D1-3 6 ξ), G1 M1 अभिभाषयत्

27 a) T1 M1 तद (for तथा) Ś1 V1 B1 D1-3 6 च तस्य धीमतो, B1-4 D4 5 7 M1 तु तस्य धी°, D11 ततो यशस्विनो (for ततोऽस्य धीमतो) — b) D11 मनस्विनो (for यश°) B4 दाशरथिर् — c) Ś1 D2,3 6 सुखे(D2 3 °खो)चितस्य (for सुखोचि°) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D1-4 8 G1 om D7 च (for सा) — d) Ś1 Ñ2 V1 B1 Dd1 Dm1 D1-3 M1 व्यतीयाय(D7 °ताय) सुदीर्घा D11 व्यतीता सुचिरेण D8 सर्वदा (for शर्वरी)

Colophon Ñ1 missing (cf 1 1 2) — *Sarga name* Ś1 V1 D1-3 6 गुहाश्रमनिवास, Ñ2 B2 4 इंगुदीवृक्षमूलनिवास, B1 3 इंगुदीमूल(B3 °तीर)निवास, D4 5 इंगुदीनिवास, D8 रामस्य इंगुदीवृक्षनिवास — *Sarga no* (figures words or both) D3 om Ś1 51 Ñ1 M1 47, V1 D8 48 B1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 5 7 T G M1-3 50 B2 37 B3 43 B4 46 D1 103 D2 54 — After colophon, D4 concludes with रामाय नमः, T1 श्रीरामचन्द्राय नमः G श्रीरामाय नमः

४५

तं जाग्रतमदम्भेन भ्रातुरर्थाय लक्ष्मणम् ।
गुहः संतापसंतप्तो राघवं वाक्यमब्रवीत् ॥ १
इयं तात सुखा शय्या त्वदर्थमुपकल्पिता ।
प्रत्याश्वसिहि साध्वस्यां राजपुत्र यथासुखम् ॥ २
उचितोऽयं जनः सर्वः क्लेशानां त्वं सुखोचितः ।
गुप्त्यर्थं जागरिष्यामः काकुत्स्थस्य वयं निशाम् ॥ ३
न हि रामात्प्रियतरो ममास्ति भुवि कश्चन ।
ब्रवीम्येतदहं सत्यं सत्येनैव च ते शपे ॥ ४
अस्य प्रसादादाशंसे लोकेऽस्मिन्सुमहद्यशः ।
धर्मावाप्तिं च विपुलामर्थावाप्तिं च केवलाम् ॥ ५
सोऽहं प्रियसखं रामं शयानं सह सीतया ।
रक्षिष्यामि धनुष्पाणिः सर्वतो ज्ञातिभिः सह ॥ ६
न हि मेऽविदितं किंचिद्वनेऽस्मिंश्चरतः सदा ।
चतुरङ्गं ह्यपि बलं सुमहत्प्रसहेमहि ॥ ७
लक्ष्मणस्तं तदोवाच रक्ष्यमाणास्त्वयानघ ।
नात्र भीता वयं सर्वे धर्ममेवानुपश्यता ॥ ८
कथं दाशरथौ भूमौ शयाने सह सीतया ।
शक्या निद्रा मया लब्धुं जीवितं वा सुखानि वा ॥ ९

G 2 48 9
B 2 51 9
L 2 51 8

45

☞ Ñ1 missing for Sarga 45 (cf v l 17 of 1058*) Dm1 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नमः

1 [a]) V1 D7 तं जाग्रतम्. Ś1 V2 D1-3 जाग्र(Ś1 °ग्र)तं(D1 °त) D5 तदा तत्र (for मदम्भेन) M1 तं तु जाग्रतमव्यग्रं —[b]) Ś1 D5 भ्रातुरर्थे महात्मन —[c]) Ś1 V1 D1-3 परम, B1 शोकाभि (for संताप) T1 G1 -सयुक्तो, Cr m g t as in text (for -संतप्तो) —[d]) Ś1 D1 6-7 लक्ष्मण, D4 सौमित्रि (for राघवं) G1 पुरुष (for वाक्यम्) N2 V1 B D1 3 M4 वाक्यमेतदुवाच ह

2 [a]) T2 शुभा (for सुखा) —[c]) B2 प्रत्याश्वसिहि V1 प्रत्याश्वस, D1 M1 शेष्वास्व (sic) D3 5 साध्वस्य (for साध्वस्यां) —[d]) Ś1 Ñ2 V3 B1 3 4 D1-7 M1 निशामिमां, B2 प्रशाधि मां (for यथासुखम्)

3 Ś1 D5 6 M4 om (hapl ?) 3 D4 7 om 3[cd] D3 transp 3 and 4[ab] —[c]) V2 B D1 2 3 M2 जागरि(D3 °प्रदि [sic])ष्यामि —[d]) Ñ2 V1 B D1 3 निशामिमां (for वयं निशाम्)

4 D3 transp 3 and 4[ab] —[a]) Dt1 Dd1 Dm1 T G1 3 M1 3 प्रियतमो (for °तरो) —D3 om from भुवि in 4[b] up to लोकेऽस्मि in 5[b] —[b]) Dt1 Dd1 ममास्त M3 ममास्तु Ś1 कश्चन, N2 B मानव, V1 कश्चन (sic) (for कश्चन) —[c]) V1 D1 3 तदह, Dt1 Dd1 Dm1 (त)व च त (for (त)दहं) T2 सत्यात्, G1 M2 सर्वं (for सत्यं) N2 B1 3 प्रतादि तदिदं सर्वं (B2 सत्यं) Cr cites [c] as सत्यवृत्तः —[d]) Ś1 N2 V1 B D1 2 3 5 M4 चीरेण वेत (for सत्येनैव च)

5 D3 om up to लोकेऽस्मि (cf v l 4) —[b]) G2 M3 लोकेषु (for लोकेऽस्मिन्) V1 सुमहद्यशा, D1 तु म, D3 महत्सुयत (for सुमहद्यशः) M1 जीवलोके महद्यशः —[c]) B1 धर्मावाप्तिं Ñ2 B D2 3 महतीम्, Dg1 विपुलाम् (for विपुलाम्) —[d]) Ś1 N2 V1 B D1 7 M1 अ(B1 धा)र्थावाप्तिं (for अर्थावाप्तिं) Ñ2 B3 त (for च) D1 3 5 Cm g p l केवल (for केवलाम्) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 3 G3 अर्थकामौ च पुष्कलौ (T2 °लां) Cg as in text

6 [a]) Ś1 Dg1 D6 प्रियतमं, Dt1 प्रिय सखे (for प्रियसखं) —[b]) D4 7 सीतया सह (by transp) —T2 om (hapl) from 6[c]-9[b] V3 om 6[cd] —[c]) Dt1 Dd1 Dm1 सर्वथा (for सर्वतो) Ś1 D2 3 6 वृत (for सह)

7 T1 om 7 (cf v l 6) —[a]) Ś1 D1 D2 6 मे हि (by transp) Ñ2 B1 3 4 हि मे, V1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 3 T1 3 मेऽस्ति (for हि मे) Dg1 (s)विदित, D1 (अ)विहितं, M4 प्रजितं —[b]) Ñ2 B चरता, D2 ***, M4 वसत, Ch निरत (for चरत) —[c]) D3 damaged for चतुरङ्ग D1 6 तु (for हि) Dt1 Dm1 (अ)तिबल —[d]) Ś1 D1 3 5-7 प्रसहाम्यह Dt1 सतरेमहि

8 T1 om 8 (cf v l 6) —[a]) Dt1 Dd1 T2 तु (for तं) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 M4 इवाचेदं(D2 ° *) Dg1 Dt1 Dd1 Ct तनोवाच G3 तथोवाच (for तदोवाच) —[b]) V1 Dg1 Dt1 D1 M1 रक्ष्यमाणस, B1 4 D1 6 7 रक्ष°, D2 3 रक्ष्य° (for रक्ष्यमाणास्) B2 त्वया लब्धु, D7 °या (for त्वयानघ) Ñ2 B3 गुहं वीरो महद्युव —D7 repeats 8[cd] consecutively —[c]) Ś1 D1 3 (first time) अनुनीता N2 V1 B3 D1 2 न स्म(Ñ2 B3 हि) भीता M1 नास्मि भीतो D3 damaged M4 भूता (for वय) V1 D1 3 M2 सौम्य (for सर्वे) —[d]) V1 D7 (second time) G2 3 M1 (अ)नु पश्यत, B1 D1 °ता, D5 °सि, Ch t as in text (for (अ)नुपश्यता) V2 B2 जाग्रम किं नु चिन्तया M1 धर्मं त्वं सनातन

☞ In B1 (a photostat copy) the portion from भूमौ in 9[a] up to 18[d] is lost in omitting to photograph the folio

9 T2 om 9[ab] (cf v l 6) —[a]) Ś1 D1 7 हि राघव (D1 °वे) (for दाशरथौ) —[b]) Ś1 D1 6 7 शयानं N2 B1 3

G 2 48 10
B 2 51 10
L 2 51 9

यो न देवासुरैः सर्वैः शक्यः प्रसहितुं युधि ।
तं पश्य सुखसंविष्टं तृणेषु सह सीतया ॥ १०
यो मन्त्रतपसा लब्धो विविधैश्च परिश्रमैः ।
एको दशरथस्यैष पुत्रः सदृशलक्षणः ॥ ११
अस्मिन्प्रव्रजिते राजा न चिरं वर्तयिष्यति ।
विधवा मेदिनी नूनं क्षिप्रमेव भविष्यति ॥ १२
विनद्य सुमहानादं श्रमेणोपरताः स्त्रियः ।
निर्घोषोपरतं तात मन्ये राजनिवेशनम् ॥ १३
कौसल्या चैव राजा च तथैव जननी मम ।
नाशंसे यदि जीवन्ति सर्वे ते शर्वरीमिमाम् ॥ १४
जीवेदपि हि मे माता शत्रुघ्नस्यान्ववेक्षया ।
तद्दुःखं यत्तु कौसल्या वीरसूर्विनशिष्यति ॥ १५
अनुरक्तजनाकीर्णा सुखालोकप्रियावहा ।
राजव्यसनसंसृष्टा सा पुरी विनशिष्यति ॥ १६

M4 भार्यया (for सीतया) —ᵉ) D3 missing for या ल G1 मया प्राप्तु (for मया लब्धुं) —ᵈ) D4 7 च (for first वा) D3 missing for सुरा Dm1 D2 4 3 च (for second वा)

10 B1 missing (cf v l 9) —ᵃ) Ñ2 B2 4 शक्य (for सर्वै) —ᵇ) V1 D3 प्रइसितु (meta) D1 युधे, D3 यदि (for युधि) Ñ2 B2 4 प्रसोढ़ु सहितैर्युधि D4 7 शक्य धर्षितु(D2 °षा)तिनु D3 शक्य प्रतिसमासितु —ᶜ) Ś1 Ñ1 V1 B2 4 D1 7 T2 M4 गुह (for सुख) Dt1 Dd1 D4 7 सबुध (for सविष्टं) —ᵈ) D4 5 7 कुशेषु (for तृणेषु) Ś1 N2 V1 B2 4 D1-5 6 M1 भार्यया (for सीतया)

11 B1 missing (cf v l 9) —ᵃ) D3 missing for यो Ś1 N1 V1 B2 4 D1-7 M4 मात्रा (for मन्त्र) D3 missing for लब्धो —ᵇ) Ś1 V1 D1 5 6 [वा]विधे (V1 [वा]भि) वाविधै Ñ2 B 4 महाव्रतै, Dt1 Dd1 Dm1 M1 Cm1 7 पराक्रम D4 6 7 क्रियाफलै C₂ as in text (for परिश्रमैः) —ᶜ) D4 7 पदश्च त्व (hypm) (for पुत्रो) B2 4 [न]प T1 G2 3 M2 [द्र]ष्ट (for [पु]त्र) —ᵈ) B2 4 D 1 5 7 (D5 af corr as in text) T2 M4 Cl सदृश (B4 °श)लक्षण Cm g t as in text (for °लक्षण)

12 B1 missing (cf v l 9) —ᵃ) B2 G2 तस्मिन् (for अस्मिन्) T1 G3 M2 प्रव्राजित (for प्रव्र°) —ᵈ) D3 (af corr as in text) एव (for एव)

13 B1 missing (cf v l 9) —ᵃ) Ś1 D3 6 च महानाद D1 M4 सुमहन्नाद —ᵇ) Ś1 D1 5 7 च युता Ñ2 B2 4 [अ]वनता V1 D1 3 5 विरता B1 [आ]धरता, D2 रहिता V4 [उ]पहता (for [उ]परता) —ᶜ) K(ed) वातो (for तात) Ś1 Ñ2 B2 4 D1 7 मूका इव स्थिरा नूनम्, V1 D1 5 M1 निर्घोषरहित नूनम् —ᵈ) Ś1 V1 B2 4 D1 3 5 M4 अत्र V2 B3 D2 मदा D3 मपि (for मन्ये) Dg1 Dt1 T1 3 G1 3 M3 Ck ग्राम (for राज) Ś1 V1 B2-4 D1 5 7 निवेशने

14 B1 missing (cf v l 9) —ᵃ) D3 स च G(ed) चापि (for चैव) —ᶜ) Ś1 D3 माता मे (D3 °रे) B1 नाशंसे D3 न मन्ये, D4 7 नाशंक (for नाशंसे) D3 यत्र D4 7 न पि (for यदि) D3 जीविति (sic) —ᵈ) D3 सर्वे तु M3 त सर्वे (by transp) (for सर्व ते) D4 5 7 रजनीम् (for शर्वरीम्)

15 B1 missing (cf v l 9) —ᵃ) Ñ2 B2-4 जीवेद्या (Ñ2 °द्या पि D4 6 7 जीवे D3 °[व]दपि (for दपि) B3 च (for हि) T2 हो (sic) G2 तु (for मे) V2 B3-4 माता मे (by transp) —ᵇ) M3 स्वपेक्षया V1 [प] श्यपेक्षया B3 D5 [अ]न्वपेक्षया B3 स्वपेक्षया M3 [अ]नवेक्षया (for [अ]न्ववेक्षया) —ᶜ) Ś1 N2 V1 B2 4 D1 3 4 एतद्दुःखं तु Ñ2 B2 °तात B1 °तात G(ed) °स्य हि B2 दुःखमुग्रं च Dt1 D1 °श्च यदि Dm1 त दुःख यदि D3 महादुःखं तु (for तद्दुःखं यत्तु —ᵈ) D3 विरता (for वीरसूर्) Ñ2 B2 4 सा विनश्यन्त D3 विनश्यन्त (for विनशिष्यति) Ś1 V1 D3 5 6 विरता (V1 °रता) न भविष्यति M4 विवशापि नशिष्यति

16 B1 missing (cf v l 9) D3 om (hapl) while B1 reads in marg 16 —ᵇ) Ś1 V1 D1 5 6 शोकदुःखसमाकुला Ś1 D3 मपि च्छा Ñ2 B3-4 M4 सुखा लोकभयाव(B3 M4 °व हा D4 7 राम सर्वात्मना गता —ᶜ) Ś1 N2 V1 B2-4 D1-6 राजा(B4 सो)व्यसनसत्त्व D3 रामस्य व्यसनसमस्ता (hypm) D4 7 रामनिर्वासनमता T2 G1 2 M3 रामव्यसनसतप्ता(T2 °ता G3 राजव्यसनसंदृष्टा M4 राजव्यसनसंसृष्ट Cm g as in text C1 °स्ता —ᵈ) Ñ2 B2-4 T2 G3 M3 पुरी सा (by transp) N2 B2-4 [अ]पि विनश्यता D3 च विनश्यति (for विनशिष्यति) —After 16 Dg1 Dt1 D1 Dm1 S ins

1071* कथं पुत्रं महात्मानं ज्येष्ठं पुत्रमपश्यत ।
शरीरं धारयिष्यन्ति प्राणा राज्ञो महात्मन ।
विनष्टे नृपतौ पश्चात्कौसल्या विनशिष्यति ।
अनन्तरं च मातापि मम नाशमुपैष्यति ।

[(L 1) T2 3 G1 तस्य G3 पुत्र M4 दृष्ट्वा (for पुत्रं) M4 महात्मनु (for °त्मान) Dt1 D1 ज्येष्ठपुत्रम् Dm1 °द्धपुत्रकम् G2 3 M2 3 °मर्शनम् M2 °द्धविद्य (for ज्येष्ठ पुत्रम् —(L 3) M3 प्रयाते (for विनष्टे) M4 न भविष्यति (for विनशिष्यति) —(L 4) G1 2 च (for [अ]पि) Dg1 Dt1 Dm1 उपैष्यति]

अतिक्रान्तमतिक्रान्तमनवाप्य मनोरथम् ।
राज्ये राममनिक्षिप्य पिता मे विनशिष्यति ॥ १७
सिद्धार्थाः पितरं वृत्तं तस्मिन्काले ह्युपस्थिते ।
प्रेतकार्येषु सर्वेषु संस्करिष्यन्ति भूमिपम् ॥ १८
रम्यचत्वरसंस्थानां सुविभक्तमहापथाम् ।
हर्म्यप्रासादसंपन्नां गणिकावरशोभिताम् ॥ १९
रथाश्वगजसंबाधां तूर्यनादविनादिताम् ।
सर्वकल्याणसंपूर्णां हृष्टपुष्टजनाकुलाम् ॥ २०
आरामोद्यानसंपन्नां समाजोत्सवशालिनीम् ।
सुखिता विचरिष्यन्ति राजधानीं पितुर्मम ॥ २१
अपि सत्यप्रतिज्ञेन सार्धं कुशलिना वयम् ।
निवृत्ते वनवासेऽस्मिन्नयोध्यां प्रविशेमहि ॥ २२
परिदेवयमानस्य दुःखार्तस्य महात्मनः ।
तिष्ठतो राजपुत्रस्य शर्वरी सात्यवर्तत ॥ २३

G 2 48 23
B 2 51 6
L 2 52 22

17 B1 missing (cf v I 9) Ś1 D5 7 om (hapl), B1 reads in marg, 17 D3 transp 17 and 18 —ª) D1 विसर्जयित्वा नूनम् —ᶜ) V1 Dg1 D1 3 6 M1 रामे राज्यम्, Cv m g k t राज्ये रामम् (as in text) D3 अनुक्षिप्य, D5 निनि°, Cv k निक्षिप्य (for अनिक्षिप्य) ॐ Cv निक्षिप्य अत एव मनोरथमवाप्य । ॐ —ᵈ) Ñ2 D2-4 स विनङ्क्ष्यति, V1 D1 3 न भवि° (for विनशिष्यति)

18 B1 missing 18ᵃᵇ (cf v I 9) D3 transp 17 and 18 —ª) Ś1 Ñ2 B2 4 D1 4 6 T3 M1 सिद्धार्थे, Cm g k °र्थाः (as in text) ॐ Ck सिद्धार्था प्राप्तराज्यप्रयोजना भरतप्रमुखा इत्यर्थः । ॐ Ś1 Ñ2 V1 B2-4 Dg1 D1-7 G3 M1 वृद्धं, Cm g t as in text (for वृत्तं) —ᵇ) B1 ह्युपस्थितं, Dg1 T3 G1 3 [S]व्युप°, Cm as in text (for ह्युपस्थिते) M3 4 तस्मिन्काल उपस्थिते ॐ Cg उपस्थिते प्रेतकार्येष्वप्युपस्थिते । ॐ B1 erroneously repeats from 2 45 18ᶜ up to कृ in 2 46 2ᵈ —ᶜ) D1 (bef corr as in text marg sec m) सदा कार्येषु —ᵈ) Ś1 D2 6 सत्करिष्यति राघव (D1 °व), Ñ1 B सत्करिष्यति राघवः V1 सत्करिष्यति राघव Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G1 M2 4 सत्करिष्य(M4 °ष्य)ति राघवं D3 T1 स सत्करिष्यति राघव (T1 °व) D4 5 सत्करिष्यति राघव D4 7 सत्करिष्यति राघव, Cg as in text

19 ª) D1 तत्स्थान (for रम्य) —ᵇ) Ñ2 सुविभक्त Dt1 D3 M1 सविभक्त (for सु°) Ś1 V1 D1-3 6 चतुष्पथा, G1 -महापथा (for महापथाम्) —ᶜ) B2 (marg also) गजाश्वरथ (for हर्म्यप्रासाद) Ś1 D4 सपद्मा, Ñ2 V1 B D1 3 6 7 M1 -सबाधा, D2 -सबाधा (for -संपन्ना) —D4 om (hapl) while B2 reads in marg 19ᵈ-20ª G1 transp 19ᵈ and 21ᵇ —ᵈ) Ś1 D2 6 7 गणिकागणशोभिता, Ñ2 B1 D3 गणिकावर°, B1 गणिकाचय°, B3 गणिकाजनशोभिता, B4 गणिकाराम°, D2 गणिकागार° T3 गणिकादर°, M1 मणिप्राकार°

20 D4 om, B2 reads in marg 20ª (cf v I 19) D3 रथाश्वगजयानाढ्या, G1 गजाश्वरथसपूर्णा —ᵇ) Ś1 Dt1 D3 G2 तूर्यनादविनादिता, Ñ2 B D1 3 7 M2 तूर्यघोषनि(Ñ2 B2 (also as in B1) M3 °वि)नादितां —ᶜ) D1 सर्व (for सर्वं) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 G1 M1 सपद्मा (for संपूर्णा) —ᵈ) Ś1 हृष्टपुण्य, D3 सहृष्टपु, M2 हृष्टपुष्ट (for °पुष्ट) Dm1 -समाकुला, D2 7 M4 जनावृतां

21 B1 om 21ª —ᵈ) Ñ2 B1 D1 T1 3 -सपूर्णां, Cg as in text (for -संपन्नां) —G1 transp 19ᵈ and 21ᵇ —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 G1 M1 सुखिनो (D1 °तो [sic]) (for सुखिता) D2 विहरिष्यन्ति, G1 विचरिष्यन्ति (for विचरिष्यन्ति) —After 21, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

1075* अपि जीवेद्दशरथो वनवासात्पुनर्वयम् ।
प्रत्यागम्य महात्मानमपि पश्येम सुव्रतम् ॥

[(1 2) G2 M1 महाभागम् (for °त्मानम्) G2 पश्येम Cg t as above M1 सादरं (for सुव्रतम्)]

22 ª) G1 अथ (for अपि) —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B2 4 Dt1 D1 3 7 T3 M1 कुशलिनो —ᶜ) T1 2 निवृत्ते, Cm as in text (for निवृत्ते) —ᵈ) D1 6 7 सानुजेन नृपेण वै, T1 मयोध्यां प्रविशेमहि

23 ª) Ñ2 B1 परिदेव(D1 °वेद [meta])मानस्य, D1 3 7 परिदेवयतस्तस्य —ᵇ) M1 तथा तस्य (for दुःखार्तस्य) —ᶜ) D1 निश्चित (for तिष्ठतो) —ᵈ) Ś1 सा व्यवर्तत, V1 B2 4 D2 6 M1 सा त्यवर्तत, D1 सा व्य° D3 सात्य वर्तत (for सात्य°) D1 6 7 सा व्यतीयाय शर्वरी —After 23 Ś1 D1 4 7 ins D1 ins l 1 and 2 only after 23

1076* चिन्ता प्रासस्तु सौमित्रिर्निद्रया परिवर्जितः ।
सपत्न्येवेर्ष्यया का न सक्ते विप्रलब्धया ।
रामोऽपि सह वैदेह्या भार्यया ह्यनुरूपया ।
पुरुषिमस्तरे सुप्तः परिणमयितु निशाम् ।
उपधाय भुजं मूले पादपस्य यदृच्छया । [5]
न त्वेवास्य प्रसुप्तस्य निद्रा नेत्रे ह्युपदधत् ।
विप्रलब्धस्य राज्यस्य गृहत्यागी वनाश्रयः ।
समम्नेन प्रय तद्धि निद्रा तस्य जहार ह ।

[(1 1) D4 6 चिन्ताग्रस्तस्तु, D1 चिन्ताग्रस्त सु D1 7 चित्राग्रस्तस्तु (for चिन्ता ग्रासस्तु) —D1 7 om 1 2 —(1 2) Ś1 वैरागि, D4 वेदना (for [इ]र्ष्यया) Ś1 D4 सरोष-प्रतिलम्भया (for the post half) —(1 3) D1 [अ]नुरूपया, D4 6 7 स्वनुरक्तया (for अनुरूपया) —(1 6) D1 तु (for न तु) D4 तनुजानयत् (by pm) (for न ह्युपदधत्)

G 2 48 24
B 2 51 27
L 2 52 27

तथा हि सत्यं ब्रुवति प्रजाहिते
नरेन्द्रपुत्रे गुरुसौहृदाद्गुहः ।
मुमोच बाष्पं व्यसनाभिपीडितो
ज्वरातुरो नाग इव व्यथातुरः ॥ २४

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे पञ्चचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४५ ॥

D5 राम (for नेत्रे) D6 7 सजातथव् —(I 7) Ś1 विवल्वश्च D2 विप्रलगस्तु —(I 8) D2 राम भव तमेतद्धि D6 7 सग तत्र गमेतद्धि D6 संतापवशमेतद्धि (for the prior half) D3 भरत (for तथ)]

24 a) G3 सदा (for तथा) Ñ2 V1 B D1-7 तु D3 [म]ति (for हि) Ś2 D2 4 7 तस्मिन् ; Ñ2 B D3 M4 तथ्य V1 तथ्यं D1 -मात्र (for सत्यं) B1 न ब्रुवति (sic) D1 सुयत (for ब्रुवति) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 प्रजाहितं G1 प्रियवद (for प्रजाहिते) —b) B4 नरेन्द्रपुत्रो (sic) Dt1 Dd1 Dm1 नरेन्द्रसूनौ (for °पुत्रे) Ñ2 B [s]धिक V3 गुण (for गुरु-) D3 गुरु (for गुह) —c) Dd1 बाष्प Ś1 Ñ2 V1 B D1-5 7 M2 4 व्यसनाभि(V1 D1 8 °नि)पीडितो; Ch as in text —d) V1 B2-4 D1 4 6 7 जरातुरो M3 आतुरो (for ज्वरातुरो) Ś1 D2 4 7 नासन्य(D5 °इ)री Ñ2 V1 B D1 3 [म]सि(B2 [also as in B1] [म]नि)पीडित ; D1 D1 3 व्यथातुरा T1 2 व्यथान्वित ; M2 व्यथातुर ; Cm g k t as in text M4 जरातुरो गौरिव भारपीडित

Colophon —*Sarga name* Ś1 V1 D1 7 स्हमगति (D4 7 °प्र)लाप ; Ñ2 B सौमित्रिविलाप —*Sarga no* (figures words or both) D3 om Ś1 52 Ñ1 V1 D4 49 B1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 7 T G M1 3 51 B2 37 B4 46 B1 47 D1 104 D1 50 D2 55 M4 48 —After colophon D5 G conclude with श्री(D6 om)रामाय नमः ; T3 श्रीरामचन्द्राय नमः

G 2 49 6
B 2 52 12
L 2 53 9

राममेव तु धर्मज्ञमुपगम्य विनीतवत् ।
किमहं करवाणीति सूतः प्राञ्जलिरब्रवीत् ॥ ६
निवर्तस्वेत्युवाचैनमेतावद्धि कृतं मम ।
यानं विहाय पद्भ्यां तु गमिष्यामो महावनम् ॥ ७
आत्मानं त्वभ्यनुज्ञातमवेक्ष्यार्तः स सारथिः ।
सुमन्त्रः पुरुषव्याघ्रमैक्ष्वाकमिदमब्रवीत् ॥ ८
नातिक्रान्तमिदं लोके पुरुषेणेह केनचित् ।
तव सभ्रातृभार्यस्य वासः प्राकृतवद्वने ॥ ९
न मन्ये ब्रह्मचर्येऽस्ति स्वधीते वा फलोदयः ।
मार्दवार्जवयोर्वापि त्वां चेद्व्यसनमागतम् ॥ १०
सह राघव वैदेह्या भ्रात्रा चैव वने वसन् ।
त्वं गतिं प्राप्स्यसे वीर त्रींल्लोकांस्तु जयन्निव ॥ ११
वयं खलु हता राम ये तयाप्युपवञ्चिताः ।
कैकेय्या वशमेष्यामः पापाया दुःखभागिनः ॥ १२
इति ब्रुवन्नात्मसमं सुमन्त्रः सारथिस्तदा ।
दृष्ट्वा दूरगतं रामं दुःखार्तो रुरुदे चिरम् ॥ १३

6 B1 missing (cf v l 2) —^{a}) Ñ2 B3–4 Dt1 Dd1 T1.2 Ct एव (for एव) —^{b}) Ś1 Ñ2 B3–4 D1–7 M1 अभिगम्य (B3 [also sup lin] °वीक्ष्य), V2 इति गम्य (archaic) Dg1 Dt1 Dm1 उपागत्य, T1.2 उपागम्य —^{c}) T3 इमं (for अहं) T3 करवाणी ते (sic) —After 6, Ś1 D2 3 ins

1080* अथाब्रवीद्दाशरथिः सुमन्त्रं मन्त्रिसत्तमम् ।
स्पृशन्करेण धर्मज्ञो दक्षिणं दक्षिणेन तम् ।

[(l 1) D2 अत, D3 तथा (for अथ) D5.7 मन्त्रि(D7 °स) त्तम —D4.7 om l 2 —(l 2) D2 स्पृशत् (sic) D2 lacuna for दक्षिण D5 तु (for तम्)]
while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–5 ins

1081* ततोऽब्रवीद्दाशरथिः सुमन्त्रं
स्पृशन्करेणोत्तमदक्षिणेन ।
सुमन्त्र शीघ्रं पुनरेव याहि
राज्ञः सकाशे भव चाप्रमत्तः ।

[(l 4) T3 G1 समीपे (for सकाशे)]

7 B1 missing (cf v l 2) D3 reads 7 and 8 in marg —^{ab}) T3 G1 [उ]वाचेदम्, G3 [उ]वाचैवम्. D3 (for हि कृत) G2 (before corr) M1 मया (for मम) विवृतं Ś1 D2.6.7 गच्छ सौम्य निवर्तस्व पुनर्मेवागता मम —^{cd}) Dt1 Dd1 Dm1 Ct रथं, Cr m g k as in text (for यान) M3 महद्वनं (for महा°) Ś1 V1 D1–3.4 पद्भ्यामेव गमिष्यामि (D3 °व) सीतया सहितो(D3 °तौ) वन Ñ2 B2–4 D4.7 M4 यानेन (M4 येनेह) पद्भ्यामेवाद्य गमिष्यामि महा(M4 तपो)वनं

8 B1 missing (cf v l 2) B4 reads 8 in marg (cf v l 7) —^{a}) V1 B3 D1 त्वभ्यनुज्ञाप्य(B3 °नुं, D3 °य) M2.4 चा(M4 अ)भ्यनुज्ञातम् —^{b}) Ś1 D6 अथाश्राय, Ñ2 B2.3 D4.5.7 विज्ञाप्यार्तं (D7 °यत) V1 समार्तेन, B4 स्नात्वा यार्तं, D1 मायमास, D2 lacuna D5 ** तं, M4 मश्रायाय (for मवेक्ष्यार्तः) G3 M3 मयेक्ष्य स च सारथि —^{d}) Ś1 Ñ2 V1 B2–4 D1–7 M1 इदं वचनम्, Dt1 Dm1 ऐक्ष्वाकमिदम्.

9 B1 missing (cf v l 2) —^{a}) Ś1 Ñ2 V1 B2–4 D1–7 M4 नातिक्रान्तं हरो(D3 ए [sic])केषु —^{b}) B3 पुरुषेण च —) D7 सद्भ्रातृ —^{d}) B3 रास (m also as in text) प्राकृतवने (sic)

10 B1 missing (cf v l 2) —^{a}) B4 वने (for मन्ये) V1 M1 [s]ति, D4 om, Dt1 Dd1 Dm1 वा (for ऽस्ति) —^{b}) Ñ2 B2–4 प्रा(B4 प्र)धीते, D1.7 T3 G1.3 M1 स्वाधीते (D7 °ने), M4 स्वाध्याये, Cg k as in text (for स्वधीते) B3 reads वा in marg Ś1 V1 D1–3.4 फलं मुनि —^{d}) D7 त्वा G(ed)व्यसनमागमत्.

11 B1 missing up to प्राप्स्यसेऽपर in ^{c} variant (cf v l 2) —^{a}) Dt1 सदा, D4.7 त्वं तु, D5 त्वं च, Ct as in text (for सह) —^{b}) V1 B4 D1 भ्राता (sic) Ś1 Ñ2 V2 B2–4 D1–3.6 M4 च त्वा, T1.2 G1.3 चापि (for चैव) —^{c}) Ś1 D1.2.6 M4 गतिं स, V1 न गतिं (for त्वं गतिं) —Cv,m k interpret गतिं as मुक्ति Cr g as कीर्ति, while Ct as उत्कर्ष T3 om प्राप्स्यसे Ñ2 B D4.7 गतिं प्राप्स्यस्यरण्येषु (Ñ2 °स्मिस्, B1 missing up to स्यर, B3 °सि वन्ये[m. also रण्ये]स्मिन्) D5 गतिं समाप्स्यसे वीर —In the photocopy of B1 the portion from °ण्येषु in 11^{c} up to राजन् in l 2 of 1083* is reproduced —^{d}) Ś1 D1 विजयन्, Ñ2 V1 B D2.4.7 नि(B1.2 व)जेष्यन् (for तु जयन्) D3.5 M4 यतिलों(D1 पतिलो)कान्भय(M1 °च)मिव

12 ^{a}) Ś1 Ñ2 V1 B D1.2 M4 वीर, T1.2 G1 बाध G2 M1.2 नाम (for राम) —^{b}) B3 स्वयैसे, Dt1 Dd1 Dm1 T G2.3 M1.2 यत्त्वया (for ये तया) Ś1 Ñ2 B D1.2 निश्च(D1 नाथ)साधि(ता (B3 °शाधिता [sic]) V1 परित्यक्ता, Dt1 Dd1 Dm1 G2 सुपवञ्चिता, D1.2 परिवर्जिता, D2 [अ]वि वर्जिता, G2 ह्यप वञ्चिता (for (अ)प्युपवञ्चिता) V2 सान्त्वया समर्पिता —^{c}) V1 च समेत्याम —^{d}) V1 B1 D7 पापया D2 दुःखमोहिता

13 ^{a}) Ś1 V1 B1.2.4 Dm1 D1.2.4.7 M4 -मात्म D2 lacuna (for -समं) —^{b}) Dm1 D2 सुमित्र ; D2 सुमंत्रं (sic) B1 Dt1 D2 T3 तथा —^{c}) D1.3 वाप दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा दूर) Ś1 Ñ2 V1 B Dt1 D1.2.3.4 M4 वनगतं Cm tp as in text, Ck दूरं गतं —^{d}) V1 D1 दुःखेन, M4 दुःखार्त (for दुःखार्तो) Ś1 Ñ2 B D2.4–7 Ck प्ररोद भृशं चिरं.

ततस्तु विगते बाष्पे सूतं स्पृष्टोदकं शुचिम् ।
रामस्तु मधुरं वाक्यं पुनः पुनरुवाच तम् ॥ १४
इक्ष्वाकूणां त्वया तुल्यं सुहृदं नोपलक्षये ।
यथा दशरथो राजा मां न शोचेत्तथा कुरु ॥ १५
शोकोपहतचेताश्च वृद्धश्च जगतीपतिः ।
कामभारावसन्नश्च तस्मादेतद्ब्रवीमि ते ॥ १६
यद्यदाज्ञापयेत्किंचित्स महात्मा महीपतिः ।
कैकेय्याः प्रियकामार्थं कार्यं तदविकाङ्क्षया ॥ १७
एतदर्थं हि राज्यानि प्रशासति नरेश्वराः ।
यदेषां सर्वकृत्येषु मनो न प्रतिहन्यते ॥ १८
तद्यथा स महाराजो नालीकमधिगच्छति ।
न च ताम्यति दुःखेन सुमन्त्र कुरु तत्तथा ॥ १९
अदृष्टदुःखं राजानं वृद्धमार्यं जितेन्द्रियम् ।
ब्रूयास्त्वमभिवाद्यैव मम हेतोरिदं वचः ॥ २०

G. 2. 49. 22
B. 2. 52. 27
L. 2. 53. 26

14 [a]) Ś1 D1-3.6 M4 तं, V2 ते (for तु). T2 [व]पगते, G1 विगते, M3 विरते (for विगते). Ñ1 B D4.5.7 ततो (D5 [m] सुतं) वि(D4.7 वि)गतबाष्पं स. —[b]) Ñ2 B1.3 दृष्ट्वा, D5 सत· (for सूतं). V1 शुद्धोदकं; B4 Dd1 Dm1 M2 स्पृष्टो-दकं. V1 D2 T1.2 M3.5 शुचि; Cg t as in text (for शुचिम्). —[c]) Ś1 B2 D1.2 सः; Ñ2 V1 B1.2.4 D3-7 M4 सु- (for तु). G2 मधुरो वाचं. —[d]) V1 D1.4 इदं. Dg1 marg (for पुन.). Ś1 N1 V2 B D1-3.6 G1 इ; G2 तां (for तम्).

15 [a]) Ś1 V1 D1-7 M4 त्वया तुल्य; Ñ1 B सुहृत्त्व (B1 °दृ; B2 °द्व)न्यत्र (for त्वया तुल्य). —[b]) Ś1 V2 D1-7 M4 सुहृदन्यो न विद्यते; Ñ2 B त्वया तुल्यो न विद्यते. —[c]) Ñ2 B D4.6.7 राजा दशरथो (by transp) —[d]) Ś1 B2.3 D1.4.7 मा(B2 मा)नुशोचेत्; D3 मा न शोचेत्। D6 न शोचेत (for मां न शोचेत्).

16 Ś1 transp 16[a] and 16[c] —[a]) Ś1 D2.4-7 काम; Ñ2 B दुःख (for शोक-). Ñ2 B3 चित्तो (for चेताश्) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 द्विः G2 M1 स (for च) Dm1 चित्तश्च. —[b]) G2 M1 स, M4 स (for च) —[c]) T2 भाग (for भार) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 मद्वि(V1 महद्वि [hypm.])योगाच्च सतसरः D4.6 °सः; D7 °शो) —[d]) D4.7 (with hiatus between [c] and [d]) मस्माद् (for तस्मात्). Ñ1 B एतं (for एतद्) Ñ2 B D4.5.7 ब्रवीम्यहं, Dm1 महाधिप (for ब्रवीमि ते)

17 Dm1 om. 17-18[b] B4 om 17[ab]. —[a]) Ñ2 Dt1 Dd1 T1 यथाज्ञापयेत्। M4 यद्विनोदेन्नया (for यदाज्ञापयेत्). —[b]) Ś1 Ñ2 B1-3 D4-7 महाद्युति (for मही°) —[c]) D3 T2 कैकेय्या. T G M1 Ch -कामार्थं, Ct as in text (for कामार्थं). —[d]) Ś1 Ñ2 B3.4 D4-7 सर्वकार्येषु (by transp) D1 om from काङ्क्षया up to प्र in 18[a]. Ś1 Ñ1 V1 B2.4 D1.4-7 G2 मति(G1 °ति)संज्ञया; M4 मतिसंज्ञया (for मविकाङ्क्षया) B1.3 तस्याकार्यमशंकया, D2 * * * तद्विधेयया.

18 Dm1 om. 18[ab], D1 om up to प्र in 18[a], (for both, cf v. l. 17). —[a]) V1 कार्याणि (for राज्यानि). —[b]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 प्रशं(V1 D1.7 °श [sic])संति; Dg1 T G1.2 M1-3 प्रशासंति, Cg k t °सति (as in text). Ś1 Dt1 Dd1 D6 G2 M1 महाधिपा. —[c]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 सर्वकार्ये(B1 °से)षु; L(ed.) °कालेषु. —[d]) Ś1 Ñ2 D1.5.6 वचो न(D6 नो), B3 मानो न (for मनो न).

19 [a]) Dt1 Dd1 Dm1 D2 T2 G1 M3 यद् (for तद्). T2 यदा (for यथा) V1 महाभागो, B4 D2 G2 °राजा (sic), M4 °तेजा (for महाराजो). —[b]) D5 नालीकम् (for नालीकम्) Dg1 अधिगच्छति. —[c]) M3 * काम्यति (for च ता°). Dt1 Dd1 Dm1 शोकेन (Dm1 [before corr.] श्लोकेन); Cm as in text (for दुःखेन) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 न चातु(D5 जातु, D6 चापि)चिंतयति मां. —[d]) V1 कुपितस् (for कुरु तत्) —After 19, Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 (D1 l. 1 only) M4 ins.:

1082* सूत मद्वचनात्त्वा वसिष्ठं मुनपस्विनम् ।
उपाध्यायांश्च संभाष्य भ्रूयास्त्वमभिवादनम् ।
कैकेयी च सुमित्रा च याश्चान्या मम मातरः ।
ता चाल्पभाग्यां कौसल्यां यदि जीवति मा विना ।

[(l. 1) M4 मे (for मद्) Ś1 V1 D2.3.6 सार्थं, D1 स्व, M4 तावद् (for गत्वा) Ś1 D6 तं, Ñ2 स्व (for तु) —(l. 2) Ñ2 B4 D5 उपाध्याय (for °यांश्) M4 सम्भाष्य (for संभाष्य). Ñ1 B3 तव भ्रया (by transp). —(l. 3) Ś1 D6 मातरो मम (by transp) M4 मर्वा चार्थेन मातरः (for the post. half). —(l. 4) Ñ2 B3 D5 चाल्प(D5 °न्य)भाग्यां(Ñ2 °ग्य), D2.6 चान्दभाग्यां D4 महिषी]

20 [a]) D3 मददुःखं —[b]) T1.2 G1.2 वार्ये वृद्धं (by transp.). Dg1 reads तेन्द्रियम् in marg. Ñ2 B D4.5.7 मद्वियोगेन(D4.5.7 °गाच्च) कर्श(D4.7 °र्शि)तं —[c]) B2 D1 तम् (for त्वम्) Dg1 and Dm1 read भ्रूयास्त्वमभि and वादै respy. in marg. Ś1 Ñ2 V1 D1-3.6 M4 (म)मे, B2.3 G1 (म)मे (for मम) —After 20 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 ins.

1083* न विषादो न संताप कर्तव्यो मम कारणात् ।
स्वकर्म प्रति या रामे दैवी या भवति ।
अति सर्वसंहर्ताणि तानि सम्यङ्नाथवत् ।
निवर्तेय वने राजे स्वर्गलोके इवामरा ।
स्वर्गं हि विधुः मुक्ता च यो स्वर्गं व्याप्यति ।   [5]
बाहु वा यदि वा रष्टुं पन्चवर्ष(तिथि मयात् ।
यस्तु पुत्रो न दुःखार्थं वितुः कुर्यादिन्द्र ।

G, 2 49 28
B 2 52 48
L 2 53 32

नैवाहमनुशोचामि लक्ष्मणो न च मैथिली ।
अयोध्यायाश्च्युताश्चेति वने वत्स्यामहेति वा ॥ २१
चतुर्दशसु वर्षेषु निवृत्तेषु पुनः पुनः ।
लक्ष्मणं मां च सीतां च द्रक्ष्यसि क्षिप्रमागतान् ॥ २२
एवमुक्त्वा तु राजानं मातरं च सुमन्त्र मे ।
अन्याश्च देवीः सहिताः कैकेयीं च पुनः पुनः ॥ २३
आरोग्यं ब्रूहि कौसल्यामथ पादाभिवन्दनम् ।
सीताया मम चार्यस्य वचनाल्लक्ष्मणस्य च ॥ २४
ब्रूयाश्च हि महाराजं भरतं क्षिप्रमानय ।
आगतश्चापि भरतः स्थाप्यो नृपमते पदे ॥ २५
भरतं च परिष्वज्य यौवराज्येऽभिषिच्य च ।
अस्मत्संतापजं दुःखं न त्वामभिभविष्यति ॥ २६
भरतश्चापि वक्तव्यो यथा राजनि वर्तसे ।
तथा मातृषु वर्तेथाः सर्वास्वेवाविशेषतः ॥ २७

आत्मानं पातयेत्वासौ द्रुमशाखेव निर्जय ।
नरके वा पतेद्रामो ज्वलितं वा हुताशनम् ।
न तु तत्कर्म कुर्वीत येन वाच्यः पितुर्भवेत् । [10]

[(l 1) Ś1 V1 D1-3 6 राम (for मम) —(l 2) D3 लक्ष्मणस्य तथा (for °ण प्रति वा) D5 च (for second वा) Ś1 V1 D1-3 6 M4 लक्ष्मणे (D3 °ण) वा वत्स्याम (Ś1 °म) सीताया (V1 °वया) वा नराधिप —(l 3) Ś1 V1 D1-3 6 M4 वने Ñ2 वन (for वयम्) —(l 4) B2 निवसामो, B4 रमिष्यामो (for निवसेम) Ś1 V1 D1-3 6 M4 विहरेम (D3 °राम) स्थिता धर्मे (for the prior half) —(l 5) Ś1 V1 D1-3 6 M4 त्वेन्यो व्यसनविष्यति (for the post half) —(l 6) V1 अस्त, B1 4 अथ, B2 अगु (sic), D6 अगुरा (for अगु) D1 चेव (for first वा) D2 छन, M4 अगात् (for अगम्) —(l 7) V1 reads न *sup lin* Ś1 D6 वचन, D1 3 रिपं (for पुनर्थे) B3 D3 कार्येद् (for कुर्याद्) D3 अग्रागत (for अवादित) —(l 8) Ś1 D1 6 7 पातयेच्चासौ, B4 3 पार (B2 तार) येनामौ, D1 शोधयेतास्मै (for पातयेत्वासौ) V1 निष्क्रम (for निर्जय) —(l 9) Ś1 D6 नरके D3 पातयेद् (for वा पतेद्) Ś1 V1 D1 6 अवन्त वा, B3 जल वापि (for ज्वलितं वा) —(l 10) M4 transp न तु and तत्कर्म Ś1 D1 6 transp तत्कर्म and कुर्वीत Ñ2 B3 वाच्य, D3 दुःख (for वाच्य) D1-3 6 M4 पिता (for पितुः)]

21 *a*) Dt1 Dd1 Dm1 G1 Ct च, Cr g k as in text (for [म]व) —*b*) M4 लक्ष्मण Dt1 शोचति, M4 मैथिलीं (for °ली) —For 21*ab* Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 subst

1084* नैवाहं शोचितव्यस्ते न सीता न च लक्ष्मण ।

[D1 7 च (for [च]व) Ñ2 B2-4 D3 न सीता न (by transp) (for सीता न च)]

—*c*) D3 ins आगमा before अयोध्यायाश्, D- अयोध्यायश्च, Ś1 D1 6 6 M1 च्युता स्मेति, V1 च्युताश्चैव, D3 च्युतस्यति (corrupt) (for च्युताश्चेति) Ñ2 B D1 3 7 नैवायोध्याच्युता श्चेति (B3 °श्चैते) —*d*) Dm1 G1 3 च (for वा) Ś1 V1 D1-3 6 M4 निवत्स्यामोऽपि वा (V1 °मो यदा, D1 °म श्रिये, D3 °मो यथा) वने, Ñ2 B D4 7 वने वत्स्यति चेति च (V1 चेति वा, D7 मा शुच, D5 चेतना), Dd1 वत्स्यामहेति वा वने.

22 *a*) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 व्यतीतेषु (for निवृत्तेषु) Ñ2 B D4 5 7 शत, V1 D1 3 प्रभो (for second पुन) M4 व्यतीतेष्वभित प्रभो —D2 *om* (hapl) 22*c*-23 —*c*) D1 मा (for मां) G1 सीता च —*d*) Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 D1 6 7 द्रक्ष्यसे (for °सि) Ś1 D1 6 7 पुनर्, Dt1 शीघ्रम् (for क्षिप्रम्) Ñ2 V1 B1 3 4 Dm1 D1 आगत Cm पुनरागतान् —After 22, V1 D1 3 M1 ins 1085*.

23 D2 om 23 (cf v l 22) —*a*) V1 D1 M4 [अ]थ, D3 om (subm) (for तु) Ś1 Ñ2 B D4-7 महाराज (for तु राजान) —*b*) Ś1 V1 V1 B D1 3-7 M4 कौसल्या (D1 °ल्यां) मातरं मम (Ñ2 V1 B D1 3 M4 च मे) —*c*) V1 देव्य B1 सहिता देवी (*by transp*) —*d*) B1 कैकयीं D3 om second पुन

24 Dg1 transp 24*ab* and 24*cd* —*a*) Ś1 D6 ब्रूयास्त्व (D6 °या स)र्वं रामारोग्यम्, Ñ2 B D4 5 7 ब्रूया सर्वा स्त्वमारो (B1 °यारो, D6 °मास)ग्यम्, V1 D1 3 M4 ब्रूया श्चारो (D3 °...)ग्य कौसल्याम् —*b*) B D5 7 [अ]भिवादनं —*c*) Dm1 भार्यायाः, G1 3 M1 चाप्यस्य (for चार्यस्य) Ś1 Ñ2 B D5 6 7 सूत मद्वचनाद्देव (B3 D1 6 7 °देवी) V1 D1 3 M4 सीताया सूत मम च —*d*) Ś1 Ñ2 B D4 7 सीताया (for वचनात्)

25 *a*) Dt1 Dd1 Dm1 [अ]पि (for हि) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M4 विज्ञाप्यश्च महाराजो B2 °ज) —*b*) Ś1 V1 Dd1 Dm1 D1 7 8 शीघ्रम् (for क्षिप्रम्) D3 एव च (for आनय) —*c*) Ś1 D5 6 राज्ये चैवाभिषेक्तव्यो, Ñ2 V1 B D1 3-5 7 M4 आगत (D3 °मै)श्चाभिषेक्तव्यो —*d*) Ś1 Ñ2 V1 B D1 4 5 7 M4 क्षिप्रमेव नरर्षभ (B1 4 D1 3 °भ) D3 राज्यार्थं च नरर्षभ

26 *ab*) V1 D1 3 M4 हि, T3 तु (for first च) D1 T1 [S]भिषेच्य G1 यौवराज्येऽभिषिच्यत (before corr °च्य च) (for *b*) Ś1 Ñ2 B D4-7 अभिषिञ्चे च भरते यौवराज्ये धार्मिके —*c*) Ś1 D5 6 ह्यस्मत्संतापजं Ñ2 B1 4 राज्यस्था पज, D1 6 7 T3 आत्म°, T1 3 °द्विषोत्थ (for अस्मत्संतापजं) —*d*) D5 वास्मासु भविष्यति

27 *a*) B4 D3 चाभिवक्तव्यो —*b*) D3 G1 राजनि वर्तते —*c*) V1 D1 3 M4 वर्तेत, D3 वसथ (sic) —*d*) B2 4 D7 G1 M4 सर्वास्वेव विशेषत, D4 सर्वासु चाविशेषत

यथा च तत्र कैकेयी सुमित्रा चाविशेषतः ।
तथैव देवी कौसल्या मम माता विशेषतः ॥ २८
निवर्त्यमानो रामेण सुमन्त्रः शोककर्शितः ।
तत्सर्वं वचनं श्रुत्वा स्नेहात्काकुत्स्थमब्रवीत् ॥ २९
यदहं नोपचारेण ब्रूयां स्नेहादविक्लवः ।
भक्तिमानिति तत्तावद्वाक्यं त्वं क्षन्तुमर्हसि ॥ ३०
कथं हि त्वद्विहीनोऽहं प्रतियास्यामि तां पुरीम् ।
तव तात वियोगेन पुत्रशोकातुरामिव ॥ ३१
सराममपि तावन्मे रथं दृष्ट्वा तदा जनः ।
विना रामं रथं दृष्ट्वा विदीर्येतापि सा पुरी ॥ ३२

G 2 51 4
B 2 52 40
L 2 55 4

28 M3 om (hapl) D6 reads in marg 28 —ᵃ) Ś1 Ñ, V1 B1-3 D2 4-6 M4 यथैव, B4 D3 7 तथैव, D1 यथेव (for यथा च) T3 तत्र च (by transp) —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M4 सुमित्रापि यथैव ते (V1 D1 च), Dg1 Dd1 Dm1 T1 2 G M1 2 सुमित्रा च विशेषत —ᶜ) Ś1 D2 4 6 7 तथैव तत्र, D3 सा तथैव च (for तथैव देवी) —ᵈ) T1 2 G3 तव माता (for मम माता) —After 28 Ś1 D2 6 ins V1 D1 3 M4 ins after 22 D2 4 7 cont after 1086*

1085* प्रशास्त्विमां सा भरतस्य माता
प्रीता सपुत्रा नृपते प्रतीता ।
समीपते केकयराजपुत्री
महावने नो विनियोज्य वासम् ।

Colophon

[(l 1) D3-4 7 आशास्त्विमा —(l 2) D1 2 सुपुत्रा M4 क्षितिपे प्रतीत (for नृपते प्रतीता) —(l 3) V1 D3 6 सा प्रीयते, D1 2 यथा प्रिय, M4 यत्प्रार्थयत (for समीपते) D2-6 कैकय (for केकय) —(l 4) V1 यो (for नो) Ś1 D3 6 विनियुज्य D4 7 प्रयुज्य (for °योज्य) V1 राम D3 वाम (for वासम्) —Colophon —*Sarga name* Ś1 V1 D1 2 4 सुमन्त्रप्रे° (D3 °वे)श, D3 सुमन्त्रोद्देश, D4 6 7 सुमन्त्रप्रेष —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 53 V1 D1 50 D1 105 D2 7 52 D4 51 D5 56 M4 49 —After colophon, D6 concludes with रामाय नमः]

—Thereafter, Ś1 D2 4-7 ins a passage relegated to App I (No 16) —After 28 Ñ2 V1 B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 2 5 7 S ins

1086* तातस्य प्रियकामेन यौवराज्यमपेक्षता ।
लोकयोरुभयो शक्यं नित्यदा सुखमेधितुम् ।

[(l 1) V1 पूर्णकामेन Dg1 प्रियकाम्येन, D4 7 °कामस्य D6 °काम्यस्य Dg1 Dd1 Dm1 G1 2 अपश्यता (Dg1 G2 °ता, G1 °त [sic]) D1 M4 अवेक्षता, D3 अविक्षित (sic), D4 5 7 ओक्ष (D4 °क्ष)त Ñ2 B यौवराज्य (B1 °ज्यं) व्यपेक्षया (for the post half) —(l 2) B2 शक्यं Ñ2 B सदा (B1 °दा) G3 नित्यं M1 नित्य, G(ed) भवता (for नित्यदा) B3 दुर्लभ (for सुखम्) D4 7 नित्य दासमुपासितुं (for the post half)]

—After 1086* Ñ2 B ins an addl colophon [*Sarga name* Ñ2 B2 श्रीरामसंदेश, B1 2 4 रामसंदेश —*Sarga no* (figures words or both) B1 om , Ñ2 B2 48 B3 39 B4 47 G(ed) 49]

—Thereafter Ñ2 V1 B D1 2 M4 ins a passage relegated to App I (No 16) D1 5 7 cont 1085*

29 ᵃ) V1 विनिवर्त्यमानो (hypm) Dg1 G2 °नो, D3 G3 °र्तमानो, D5 (before corr as in text) निवर्तमानो —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B Dg1 D2 5 शोककर्षित , Dt1 Dd1 Dm1 प्रतिबोधित —ᶜ) D3 सर्ववचन D2 7 सर्वं (for श्रुत्वा) D4 5 transp सर्वं and श्रुत्वा

30 ᵃ) Dg1 तूपचारेण, Dm1 नाप°, M3 त्वोपचा° (for नोपचा°) Ś1 V1 D1-3 उपचा (D3 7 °का)रेण यद्दीन (Ś1 D6 °द्दीर) Ñ2 B2 4 हो (B3 दी)न यदुपचारेण, B1 द्दीनो यद्वदता राम —ᵇ) Dt1 D4 7 Ct ब्रूमा M3 transp ब्रूयां and स्नेहाद् Ś1 V1 D1 2 6 M4 स्नेहेन विह्वल , Ñ2 B1-4 D4 5 7 त्वा स्नेहविक्लव , Dt1 स्नेहाद्विक्लव B4 ब्रूयास्त्वं स्नेहविक्लव ※ Ct स्नेहाद्विक्लव वाक्य यदीति । ※ —ᶜ) Ś1 D6 म (D6 प)द्वाक्य, Ñ2 तस्मात्त्व, B2 तत्तत्र, B4 भक्त त (sic) D1 2 तद्वाक्य, D3 तत्तात (for तत्तावद्) —ᵈ) Ś1 D1 6 तन्मे त्वं, Ñ2 V1 B D3-5 M4 वाक्य (V1 °च्य) मे, Dt1 वाक्य ?, D3 मम ?त्व, D7 वाक्यमेमे (for वाक्य त्व)

31 ᵃ) Ś1 B1 3 D6 तु Ñ2 V1 B3 4 D2 3 M4 तु, D4 (m sec m) च (for हि) D1 तत्र (for हि त्वद्) D5 (also as in text) 5 (m af corr as m text) विहीनोऽहं, I3 विना सोऽहं —ᵇ) M4 पुनरयास्यामि पुरीं —ᶜ) B3 भरता तु (sic) Dg1 तव तावद्, M1 तावता त्वद् (for तव तात) ※ Cg तव तावद्वियोगेनेति पाठ । तत्र तातेति पाठे तात स्वामिन्नित्यर्थं । वृद्धत्वाद्वत्सेति संबोधन वा । ※ —ᵈ) Ś1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 4 7 पुत्रशोकातुरामिव

32 ᵃ) G2 सुरामम् Ś1 Ñ2 B3 4 D2 5 6 वृति B2 इव (for अपि) Ś1 Ñ2 V1 L D1 2 4 6 M4 हि (for मे) D1 7 अमु सराम तावदि —ᵇ) Ś1 D3 4 6 पुर (Ś1 [before corr] D4 पुरा, D5 पर) तु तत्, Ñ2 B समाश्वसीत्, V1 D1 3 M4 पुरा सुरा, D6 पुरे हि तु, D पुरा हि तत्, T1 2 M3 यथा जन (for तदा जन) —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 M4 त्वया विहीन दृष्ट्वा तु (B1 दृष्ट्वा हि, D5 त दृष्ट्वा) —ᵈ) Ś1 D6 विदीर्यत्येव, Ñ2 B3 4 D3 7 विदीर्यतैव, V1 प्रविदीर्येत B1 D5 विदीर्यतैव, B4 विदीर्यदेव, Dg1 विदीर्येदपि, D1 M4 प्रविदीर्येत, D3 विनीर्येयेव, D5 विप्रदीर्येत, T3 विदीर्येत हि, Cg as in text (for विदीर्येतापि)

G 2 51 5
B 2 52 41
L 2 55 5

दैन्यं हि नगरी गच्छेद्दृष्ट्वा शून्यमिमं रथम् ।
सूतावशेषं स्वं सैन्यं हतवीरमिवाहवे ॥ ३३

दूरेऽपि निवसन्तं त्वां मानसेनाग्रतः स्थितम् ।
चिन्तयन्त्योऽद्य नूनं त्वां निराहाराः कृताः प्रजाः ॥ ३४

आर्तनादो हि यः पौरैर्मुक्तस्तद्विप्रवासने ।
रथस्थं मां निशाम्यैव कुर्युः शतगुणं ततः ॥ ३५

अहं किं चापि वक्ष्यामि देवीं तव सुतो मया ।
नीतोऽसौ मातुलकुलं संतापं मा कृथा इति ॥ ३६

असत्यमपि नैवाहं ब्रूयां वचनमीदृशम् ।
कथमप्रियमेवाहं ब्रूयां सत्यमिदं वचः ॥ ३७

मम तावन्नियोगस्थास्त्वद्बन्धुजनवाहिनः ।
कथं रथं त्वया हीनं प्रवक्ष्यन्ति हयोत्तमाः ॥ ३८

यदि मे याचमानस्य त्यागमेव करिष्यसि ।
सरथोऽग्निं प्रवेक्ष्यामि त्यक्तमात्र इह त्वया ॥ ३९

भविष्यन्ति वने यानि तपोविघ्नकराणि ते ।
रथेन प्रतिबाधिष्ये तानि सत्त्वानि राघव ॥ ४०

---

33 a) Ñ2 B D1.5.6 T2 G2 नगर(D1 T. °री [sic] D6 °रे) D4.7 सहसा (for नगरी) —b) Ñ2 M1 शून्यमिदं, G1 °तम (for °मिम) —cd) Ś1 D6 हताव[शे]ष (for सूता°) V1 सुरथ, D2.6 M2 स्वसैन्य, D3 सशून्य (sic) (for स्व सैन्य) D6 G3 इह, T2 महा (for इव) Ñ2 B D6 सु(B1 D5 सु, B3 सू)ता[व]शेषा पृतना हतवीरेव सगरे(D5 °रा इवाहवा) D1.7 हतेश्वरा यथा सेना हतनाथा यथाबला

34 a) V1 B1 दूरोपि (sic) B4 T3 दूरेव, D5 दूरे पि (for दूरेऽपि) V1 मा (sic) D5 त्वा, G2 त्वे (sic) (for त्वां) D4.7 दूरेपि वसत त्वा हि —b) Ś1 D6 [illegible], Ñ2 B D4.5.7 मनस्ये(D5 °न्यसे [sic])व (B4 °वं) ध्रुवं, V1 मन्यसेवाग्रत (sic) D1-3 मनस्येवाग्रत, M2 मानसेवाग्रत, M4 मनसैवाग्रत (for मानसेना°) D5 स्थितिं (sic) G3 स्थित (sic), M2 स्थित (sic) (for स्थितम्) —c) Dt1 Dm1 T1.2 G1 M3 चिंतयतो (for °यन्त्यो) Dg1 [ऽ]पि (for ऽद्य) Dt1 Dd1 Dm1 T3 G1 हि T1.2 G3 तु (for त्वां) Ś1 Ñ2 B D1.7 M4 चिंतयेयेव(B1 °यते च, D5 °यन्येव [sic]) तावत्वा(Ñ2 B2.4 तावत् B3 सतत, D1.3 M4 त्वा [D1 त्वा]) हि त्वा, D5 त्वा यावत्), V1 चिंतयन्त्येव हि त्वा हि त्वा (sic) —d) Ś1 V1 D1.2.4 कृशा प्रजा, Ñ2 B D5.6.7 प्रजा कृशा (for कृता प्रजा) —After 34 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

1087* सर्वे तद्धि त्वया राम यास्ते राज्यनाशम् ।
प्रजाना समुद्रं दृष्ट्वा [illegible] ।

[(l 1) Dt1 वै (for हि) G2 [illegible] (sic) —(l 2) T2.3 G2 [illegible] (for the post half)]

35 a) D6 आवर्तनादो (hypm) D4.7 य पौरै: D2.3 न पौरैर् (for यः पौरैर्) —b) Ś1 D1.4.6 मुक्तं हि(D1.7 स) वासने, V1 तत्र प्र°, D4.7 [अ] °स्वद्विप्र° (for स्तद्विप्र°) D5 मुक्तस्त्वं हि प्रवासने, Dt1 Dd1 Dm1 त्वद्गुणरत्नप्रवासने, D6 मुक्तो यद्विप्रवासिनि —c) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 M3.4 Cm रथस्थं (for रथस्थं) D4 D5 T3 मा (for मां) Ś1 V1 B D1-3 निशाम्यैव, Ñ2 D4.7 निशाम्यैवं, Dg1 Dm1 निशाम्यैव(Dg1 °वं) Dt1 Dd1 निशाम्य(Dd1 °म्यं)वः D6 निशामैक (sic), M2 निशामैवम् (for निशाम्यैव) —d) D6 कुर्यां (sic) D4.7 दशगुण Ñ2 B3.4 तु तत्(Ñ2 तं) B1 हि तत् B3 तत् (sic) G2 M1 जना, Cg as in text (for तत)

36 a) Ś1 D3.6 किं चापि, V1 चापि प्र, D4.7 वा (D1 च) किं तु, T2 कि चाथ (for किं चापि) —b) Ñ2 B M1 यस्या (for तव) —c) V1 marg, M1 नीतोयं (for नीतोऽसौ) D4.7 मातुलगृहं —d) V1 Ck मा संतापं (by transp), D1 न संतापं (for संतापं मा) Ś1 D2.4-7 T2 G1 संतापस्त्यज्यतामिति, Cg as in text

37 For 37ab, Ś1 Ñ2 V1 B D1.7 M4 subst

1088* सत्यं चैव प्रियं चैव ब्रूयां हि वचनं गुरुम् ।

[Ñ2 marg D1 [अ]प्रिय चैव (for प्रियं चैव) Ñ2 D3.4 ब्रूयाद्धि V1 D1.5 M4 ब्रूहि, D7 ब्रुवन् (for ब्रूयां हि) D1 [illegible] स्वद्विप्रवासने (for the post half)]

—c) D5 वेप्रियम् (for मप्रियम्) —d) D5 ब्रूयाद्, V1 ब्रूया (sic) (for ब्रूयां) Ś1 Ñ2 V1 B1-4 D1-7 गुरुम् (B4 [illegible]) (for सत्यम्)

38 ab) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 मम नित्यमनाथस्य इक्ष्वाकुकुलवाहिन (B1 D1 °हना) —c) V1 D1-3 M1 कथं (for कथं) Ś1 B3 D6 यानि Ñ2 B3.4 D4.5.7 यान्ति T1 पुरीं (for रथं) B1 D5 हीना (sic) T2 हीनो (for हीनं) —d) Dg1 T G1.3 M1.2 प्रवेक्ष्यन्ति Dt1 Dd1 G2 Ct प्रयास्यन्ति Cr m g k as in text (for प्रवक्ष्यन्ति) Ś1 Ñ2 D1.3 D4.6 रथं वक्ष्यन्ति वाजिन, V1 D1-3 M4 न वक्ष्यन्ति वाजिन (D1 lacuna from प up to न; D3 वाजिन) B1 B4 कथं वक्ष्यन्ति वाजिन (sic) D1 रथं नेष्यन्ति वाजिन —After 38 D4 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

1089* तव शब्दमपश्यन्तो गच्छन्तोऽयोध्या स्थलेऽनघ ।
धनस्याधारभूताय राममुनामुनद्दशाः ।

[(l 1) T2 G1 [illegible] (for [illegible]) M1 [illegible] (for [illegible])]

39 D1 om 39 D4.5 read 39 after 42 —b) Ś1 V1 D1 D3 त्यागमेवं —c) Ñ2 B1.4 सरथो (for सरथो) D6 [s]पि (for ऽग्निं) D5 प्रविश्य मि (sic) (for प्रवेक्ष्यामि) —d) Ś1 D1 इहं (for इह) D4.7 न यास्यामि त्वया विना

40 D4.7 transp 40 and 41 —a) D5 भविष्यति

तौ तदा चीरवसनौ जटामण्डलधारिणौ ।
अशोभेतामृषिसमौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ॥ ५७
ततो वैखानसं मार्गमास्थितः सहलक्ष्मणः ।
व्रतमादिष्टवान्रामः सहायं गुहमब्रवीत् ॥ ५८
अप्रमत्तो बले कोशे दुर्गे जनपदे तथा ।
भवेथा गुह राज्यं हि दुरारक्षतमं मतम् ॥ ५९
ततस्तं समनुज्ञाय गुहमिक्ष्वाकुनन्दनः ।
जगाम तूर्णमव्यग्रः सभार्यः सहलक्ष्मणः ॥ ६०
स तु दृष्ट्वा नदीतीरे नावमिक्ष्वाकुनन्दनः ।
तितीर्षुः शीघ्रगां गङ्गामिदं लक्ष्मणमब्रवीत् ॥ ६१
आरोह त्वं नरव्याघ्र स्थितां नावमिमां शनैः ।
सीतां चारोपयान्वक्षं परिगृह्य मनस्विनीम् ॥ ६२
स भ्रातुः शासनं श्रुत्वा सर्वमप्रतिकूलयन् ।
आरोप्य मैथिलीं पूर्वमारुरोहात्मवांस्ततः ॥ ६३
अथारुरोह तेजस्वी स्वयं लक्ष्मणपूर्वजः ।
ततो निषादाधिपतिर्गुहो ज्ञातीनचोदयत् ॥ ६४

G 2 52 11
B 2 52 77
L 2 56 31

V1 B1 D1 3 M3 क्षीरम् (for क्षिप्रम्) T2 G1 उदाहरत् (for तथा°) Ś1 B1-3 D6 क्षीरमुपानयत् —c) B1 D2 4 (after corr as in text) 7 लक्ष्मणश्चात्मनश्चैव —d) M3 जटा (for जटा) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 रामश्चके ततो जटा (Ś1 D2 4 7 जगमतुः [by transp]) V1 ततो जटा) —After 56 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1093* दीर्घबाहुर्नरव्याघ्रो जटिलत्वमधारयत् ।

57 a) M3 तदा (for तदा) Dg1 Dt1 T1 M1-3 चीरसवनौ Ś1 D6 7 वृत्तबाहू नरश्रेष्ठौ Ñ2 V1 B D1 3 M4 दीर्घवृत्तभुजौ धीरौ —c) Dt1 D6 M1 अशोभताम् (sic) D2 शुशुभेताम् (sic) V1 ऋषिवरौ —After 57 Ś1 Ñ2 B D2 3 (repeats in its proper place) 4 7 ins 1 1 only of 1095*

58 V1 D1 om 58 and 59 —a) Ś1 Ñ2 B D2 7 राघव प्रययौ (for ततो वैखानस) M5 वृत्तम् (for मार्गम्) —b) Dd1 Dm1 श्राद्धाय, D2 प्रस्थित Cm as in text (for आस्थित) —c) M3 4 आदि(M2 ति [sic])ष्टवान् —d) Dg1 T2 3 G1 3 Cgp सहायं, Cg k t as in text —For 58cd Ś1 Ñ1 B D2 7 subst

1094* तापस व्रतमास्थाय ततो गुहमुवाच ह ।

[Ś1 D6 तापसस्तम् D4 7 °सं वेषम् (for तापसं मार्ग) D2 om ह (subm)]

59 V1 D1 om 59 (cf v l 58) T3 om (hapl) 59-61 —ab) Ś1 Ñ2 B D2 7 अ(D2 न)प्रमादी G2 अप्रमत्ते (sic) (for °मत्तो) Ñ2 मत्ते (sic) D2 जातु T1 यत्ते (for बले) B2 4 कोषे D4 7 (s)रि वा G3 तदा (for तथा) M1 अप्रमत्तो जनपद दुर्गे कोश बल तथा —c) Ś1 Ñ1 B D2-7 कार्येषु (B2 4 °र्ये तु) (for भवथा) D3 गुहकार्ये (for गुह राज्ये) Ś1 D2-7 स्यात् ; B2 वै (for हि) —d) Dd1 Dm1 G2 3 M3 Ctp दुरारक्षतमं Cm g t °क्षतम (as in text) Dm1 तथा G1 महत् (for मतम्) Ś1 D6 सदा रक्ष्यो नृपैः सततम् (sic) Ñ2 B D3 4 7 सदा रक्ष्य(B2 4 °क्ष)तमं मतं D2 सदा रायसमं मतं D2 सदा रक्षत समतं

60 T1 om 60 (cf v.l. 59) For 60-64 V1 D1 subst 1095* —a) V2 B इति (for ततस्) Ñ1 B2 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3 तं समनुज्ञाप्य G(ed) स तमनु. —b) M4 (with hiatus) इक्ष्वाकुकुलनन्दन —Ś1 D1 7 om (hapl.) 60c 61b —c) Ñ2 B गतम्, D2 4 6 7 वनम् (for तूर्णम्) —d) T1 2 M3 4 सहभार्यं सलक्ष्मण (M4 °हानुग) G1 सभार्यश्च सलक्ष्मण

61 T3 om 61 (cf v l 59) Ś1 D2 8 om 61ab (cf v l 60) For subst in V1 D1 cf 64 For 61-64 D3 subst 1095* —a) Dg1 तां (for तु) —c) B2 3 4 त्वरित (for शीघ्रगां) Ś1 D2 4 7 शीघ्रं तितीर्षुर्गङ्गायां Ñ2 B2 त्वरितं तितीर्षुर्गङ्गां —d) Dt1 T1 G1 वचनम् (for लक्ष्मणम्) Ś1 Ñ2 B D2 3 7 लक्ष्मण वाक्य(B2 * *)मब्रवीत्

62 For subst in V1 D1 2 cf 64 —ab) Ñ2 B कुमार (for शनै) —c) Dg1 M3 आ(M3 त्वा)रोपय G2 चारोहय (for चारोपय) Ś1 D2 4 7 M4 क्षिप्रं Ñ2 B शनै M3 [आ]न्वीक्ष्य (sic) (for [आ]न्वक्षं) —d) Ś1 Ñ2 B D2 4-7 परिरभ्य (for °गृह्य) Ñ2 B2 तपस्विनीं

63 For subst in V1 D1 2 cf 64 —a) D3 भर्तुं (for भ्रातु) Ś1 Ñ2 B D2 7 कुर्वन् ; D2 श्रीमान् (for श्रुत्वा) —b) Ñ2 B मुदा सम् (for सर्वम्) Ś1 D6 G3 M1 4 अप्रति कूलयत्, G(ed) °कूलकृत्, Cm g k t as in text —c) Ś1 D6 स्वयं ततः Ñ2 B D2 4 6 7 [आ]रुरोह(D2 * *) तत (B2 सह) (for [आ]त्मवांस्तत)

64 a) B2 3 ततः (for अथ) G2 M1 [आ]रोहत (for [आ]रुरोह) M4 आरुरोहाथ (by transp) —b) D2 लक्ष्मणपूर्वक (sic) —d) D2 चानीद् (for ज्ञा°) D4 7 अनोदयत् —For 60-64 V1 D1 subst D3 subst for 61-64 while Ś1 Ñ2 B D2 4-7 ins. 1 1 only after 57

1095* तां गङ्गामभितस्तत्र पुण्यां सरिद्गुणान्विताम् ।
दाशाननुनयंस्तत्र नौकाम्यासाद्य तारकाम् ।
समारोहत्तां तां तु सीतया सह राघवः ।

[D3 repeats 1 1 here (cf v l 57) —(L 1) Ś1 Ñ2 B D2(first time) 4-7 त 1 तमभिप्रेत्य (for the prior half) —(L 2) D1 देशन् (sic) (for दाशान्) V1 om]

G 2 52 12
B 2 52 80
L 2 56 12

अनुज्ञाय सुमन्त्रं च सबलं चैव तं गुहम् ।
आस्थाय नावं रामस्तु चोदयामास नाविकान् ॥ ६५
ततस्तैश्चोदिता सा नौः कर्णधारसमाहिता ।
शुभस्फ्यवेगाभिहता शीघ्रं सलिलमत्यगात् ॥ ६६
मध्यं तु समनुप्राप्य भागीरथ्यास्त्वनिन्दिता ।
वैदेही प्राञ्जलिर्भूत्वा तां नदीमिदमब्रवीत्
पुत्रो दशरथस्यायं महाराजस्य धीमतः ।
निदेशं पालयत्वेनं गङ्गे त्वदभिरक्षितः ॥ ६
चतुर्दश हि वर्षाणि समग्राण्युष्य कानने ।
भ्रात्रा सह मया चैव पुनः प्रत्यागमिष्यति

(for नयाम्) —(l 3) Prior half subm Dt अथारोह्य तां नावं, Ds अथाप्य रोहतां नाव (sic) (for the prior half)]

—After 64 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 Ś ins

1096* राघवोऽपि महातेजा नावमारुह्य तां तत ।
मुक्तवल्कलवसनश्चैव जजाप द्विजसत्तम ।
आचम्य च यथाशास्त्रं नदीं तां सह सीतया ।
प्रणमत्प्रीतसंहृष्टो लक्ष्मणश्चामितप्रभ ।

[(l 1) Dg1 आविश्य (for आरुह्य) T3 G3 तत्र M3 [illegible] (for तत) —(l 2) T3 [illegible] (sic) G1 M3 [illegible] (for [illegible]) G1 [illegible] (for जजाप) —(l 3) Dm1 reads [illegible] in marg M3 [illegible] (by transp) T1 2 G1 2 [illegible] (by transp) —(l 4) Dt1 Dd1 Dm1 (before corr as above) T3 Ct [illegible] G1 [illegible] (meta) [illegible] Dt1 M4 [illegible] (M1 [illegible]) Dt1 [illegible] (for [illegible])]

65 a) Ś1 D5 [illegible] (D1 [sup lin also] [illegible]) [illegible] (Ś1 [illegible]) [illegible] B [illegible] [illegible] D6 [illegible] (for अनुज्ञाय) B1 [illegible] D1 om (subm) (for च) —b) Ś1 D1 [illegible] सामार्थं चैव तं गुहं [illegible] सामार्थं च तथो गुहं B3 [illegible] तथो गुहं B1 [illegible] (sic) Dg1 [illegible] (sic) —c) D1 [illegible] (for नावं) [illegible] B D1 [illegible] [illegible] (for रामस्तु) —d) D1 [illegible] —After 65 [illegible] ins [illegible] ins l 1 only after 65 Ś1 D [illegible] ins l 3–4 only after 74

1097* [illegible]

[(l 1) [illegible] (sic) [illegible] —(l 2) B1 (before corr) [illegible] (sic) —(l 3) Ś1 D1 [illegible] (for [illegible]) [illegible] —After l 2 [illegible]

1097(A)* [illegible]

—(l 4) [illegible]]

—Thereafter Ś1 D1 cont. [illegible] B D [illegible] 74 while [illegible] (reads after 1100*) D [illegible]

1098* [illegible] सा नौः [illegible] ।
गृहीत्वा राजपुत्रौ तौ [illegible] ।

[(l 1) Ś1 [illegible] D [illegible] (for the prior half) Ś1 [illegible] D [illegible] —(l 2) Ś1 D [illegible] D1 [illegible] D [illegible] (for the prior half) D [illegible] (Ś1 D1 [illegible]) (for [illegible]) [illegible] (for the post half)]

66 a) D1 च (for तैस्) Dt1 [illegible] D [illegible] (for चोदिता) Dt1 Dd1 Dm1 [illegible] (for सा नौः) [illegible] —b) [illegible] —c) [illegible] —d) [illegible]

67 [illegible]

68 [illegible]

69 [illegible]

ततस्त्वां देवि सुभगे क्षेमेण पुनरागता ।
यक्ष्ये प्रमुदिता गङ्गे सर्वकामसमृद्धये ॥ ७०
त्वं हि त्रिपथगा देवि ब्रह्मलोकं समीक्षसे ।
भार्या चोदधिराजस्य लोकेऽस्मिन्संप्रदृश्यसे ॥ ७१
सा त्वां देवि नमस्यामि प्रशंसामि च शोभने ।
प्राप्तराज्ये नरव्याघ्रे शिवेन पुनरागते ॥ ७२
गवां शतसहस्राणि वस्त्राण्यन्नं च पेशलम् ।
ब्राह्मणेभ्यः प्रदास्यामि तव प्रियचिकीर्षया ॥ ७३
तथा संभाषमाणा सा सीता गङ्गामनिन्दिता ।
दक्षिणा दक्षिणं तीरं क्षिप्रमेवाभ्युपागमत् ॥ ७४
तीरं तु समनुप्राप्य नावं हित्वा नरर्षभः ।
प्रातिष्ठत सह भ्रात्रा वैदेह्या च परंतपः ॥ ७५
अथाब्रवीन्महाबाहुः सुमित्रानन्दवर्धनम् ।
अग्रतो गच्छ सौमित्रे सीता त्वामनुगच्छतु ॥ ७६

G 2 52 28
B 2 51 95
L 2 56 16

हि) —ᵇ) Ś1 Ñ1 V2 B D2.4.7 पश्ये(Ś1 D2.4–7 प्राप्य)त्वं विजने वने —ᶜ) M4 चैव (for चैव) —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D2.4–7 प्रत्यागच्छेत्पुन पुरीं

70 D1.3 om 70 (cf v l 67) —ᵃ) Ś1 D2.4 अतस् (for ततस्) M1.3 त्वा B1 D7 शुभगे V3 ततस्त्रिपथगे त्वा वै —ᵇ) Ś1 D4 द्रक्ष्ये प्र, Ñ1 यक्ष्ये च, V2 अये प्र, B3 यजेयुर्, D5 यक्ष्ये स (for यक्ष्ये प्र) B4 Dm1 M3 प्रमुदिते B4 गंगा, M4 देवि (for गङ्गे) —ᵈ) Dg1 Dt1 Dd1 M4 Cg -समृद्धिनि(Dg1 Ct °नी, M4 °र्दि) Dm1 प्रदायिनि, T1.2 G3 प्रसादिनि(T2 °नी) T3 G1.2 M1–3 प्रसाधिनी (for -समृद्धये)

71 D1.3 om 71 (cf v l 67) —ᵃ) Ś1 om हि (subm) Dt1 Dd1 Dm1 T1.2 M1.4 त्रिपथगे Dd1 D5 T3 G1.3 देवी —ᵇ) Dt1 Dd1 Ck t समवससे, T3 समीक्ष्यसे, G1 उद्वी°, Cr g as in text (for समी°) ✻ Ck अत्र स्थापि सपत्नयो सौ च स्वच्छन्दसम्। ✻ Ś1 Ñ2 V1 B D2.4–7 सर्वलोकान्प्रवर्तसे, M4 सर्वलोकान्समीहसे —M4 reads 71ᶜ–72ᵈ after 67 —ᶜ) Ś1 D4.6.7 चरधि, B चोदक (for चोदधि) —ᵈ) B3 Dt1 Dd1 D5 T1 G3 समदृश्यते, B4 °दृिश्यसे (sic) D4.7 °दास्यसे (for °दृश्यसे)

72 D1.3 om 72 (cf v l 67) —ᵃ) M4 या (for सा) D2.6 त्व (for त्वां) D4.5 T2 देवी(sic) T2 न पश्यामि (for नमस्यामि) —ᵇ) B1 प्रवसामि —ᶜ) D7 नवीनः (for नरव्याघ्रे) —ᵈ) T3 जयेन, M3 शाश्वे (for शिवेन) Dm1 पुनरागता Ś1 Ñ2 B D2.4–7 शिवेनैव(D4.7 °नेव)पुनरागता (Ñ2 B1–3 D7 °ह) —For 71ᶜ–72ᵈ, V1 subst

1099* पावनी सर्वलोकानां त्वामहं शरणं गता ।
निस्तीर्णवनवासाह भर्त्रा सौमित्रिणा सह ।
त्वामर्चयिष्ये विविधैरुपहारैरनुत्तमैः ।

73 D1.3 om 73 (cf v l 67) —ᵃ) Ñ1 शतसहस्रेण, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T3 G2 M1–3 °सहस्रं च (for °स्राणि) —ᵇ) Ś1 [व]न्न सु (सु ?) D2.4.6.7 [व]न्नच(D6 °ख [sic]) (for [व]न्नं च) Dd1 Dm1 शोभने, D4.7 पेशन (for पेशलम्) Ñ2 V1 B वस्त्राण्याभरणानि च —ᵈ) D4.7 प्रीति (for प्रिय) —After 73 V1 ins (followed by 1098*)

1100* ततस्तौ राघवौ वीरौ धीमन्तौ वनविक्रमौ ।
while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

1101* सुरापदसहस्रेण मांसभूतोदनेन च ।
यक्ष्ये त्वां प्रयता देवि पुरीं पुनरुपागता ।
यानि त्वत्तीरवासीनि दैवतानि वसन्ति हि ।
तानि सर्वाणि यक्ष्यामि तीर्थान्यायतनानि च ।
पुनरेव महाबाहुर्मया भ्रात्रा च सगत । [5]
अयोध्यां वनवासात्तु प्रविशत्वनघोऽनघे ।

[(l 1) Dg1 Dt1 Dm1 T G1.3 M3–4 मांसभूतोदने(G1 °के)न, Cg t as above —(l 2) G1 त्वां Dg1 G3 M1(after corr as above) 3 प्रीता (for प्रयता) Dg1 G2 M1 देवी (sic) G3 M1.2 समागता —(l 3) M4 तीरवासीनि Dg1 M3 ह, G3 च (for हि) Dt1 Dd1 Dm1 च(Dm1 [after corr]त) संति हि T1.2 G1 महान्ति च M4 [१]द संति वै]

74 V1 D1.3 om 74 (for D1.3 cf v l 67) —ᵃ) G3 तदा (for तथा) Ś1 D5 समाभाष्यमाणा, B1 [भ]ा भाष माणा (sic) Ś1 Ñ2 B D2.4–7 M4 तु (for सा) —ᶜ) M4 उत्तराद् (for दक्षिणा) Ś1 दक्षिणा (for दक्षिण) D7 तीर्थं (for तीरं) —After 74 Ś1 D2.6 ins l 3–4 of 1097* Ñ2 B D1.6.7 ins 1098*

75 ᵃ) D5 तीर्थं (meta) V1 D1–3 तौ, B1 तत्, G1 M1 हि (for तु) V2 समनुप्राप्तौ —ᵇ) Ś1 Ñ2 V2 B D1–7 नरर्षभौ —After 75ᵃᵇ Ś1 N2 V1 B D1–7 ins

1102* प्रणम्य चतुर्वीरौ गङ्गायै सुसमाहितौ ।
[Ñ2 B D2.6.7 गङ्गाया Ñ1 D6 सहपादिनौ]

—ᶜ) B4 Dt1 D6 प्रतिष्ठत (sic) Ś1 D4–7 ततो राम (for सह भ्रात्रा) —ᵈ) V2 स्वपुर गत, D1.3 स परंतप Ś1 D4.7 सभार्यं सहलक्ष्मण —After 75 Ś1 Ñ1 B D1.7 ins

1103* धनुःखड्गधरौ वीरौ बाणपर्याकुलेक्षण ।
[Ś1 गत्वा गुहमाहित (for the post half)]
—Ś1 Ñ1 B cont V2 D2–5.6 ins after 75

1104* स राघवस्ततो धीमान्वनवासाय दीक्षित ।
[B1 च राजसुतो, B4 राजवसुतो (sic) (for राघवस्ततो) Ś1 V1 D1–3.5 निश्चित (for दीक्षित)]

76 ᵃ) Ñ1 B तम् (for अथ) Ñ2 B2.4 D1.7 महाबाहुं,

G 2 52 28
B 2 52 96
L 2 56 27

पृष्ठतोऽहं गमिष्यामि त्वां च सीतां च पालयन् ।
अद्य दुःखं तु वैदेही वनवासस्य वेत्स्यति ॥ ७७
गतं तु गङ्गापरपारमाशु
रामं सुमन्त्रः प्रततं निरीक्ष्य ।
अध्वप्रकर्षाद्विनिवृत्तदृष्टि-
मुमोच बाष्पं व्यथितस्तपस्वी ॥ ७८
तौ तत्र हत्वा चतुरो महामृगा-
न्वराहमृश्यं पृषतं महारुरुम् ।
आदाय मेध्यं त्वरितं बुभुक्षितौ
वासाय काले ययतुर्वनस्पतिम् ॥ ७९

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे षट्चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४६ ॥

G1 °तेजा (for महाबाहु) —b) Ñ2 V1 B D5 G1 2 M सुमि (D5 °म)शत्रुविवर्धने (G1 °न) —After 76ab, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

1105* मव संरक्षणार्थाय सजने विजनेऽपि वा ।
अवश्य रक्षण कार्यमदृष्टे विजने वने ।

[(l 1) G1 सीतया विजने वने (for the post half) —(l 2) B(ed) मदिष्टेर्, Cg k as above (for अदृष्टे)]

—c) Dg1 अग्रे त्वं, G1 त्वमग्र (for अग्रतो) —d) D4 5 7 त्वा(D5 त्वा)नुगमिष्यति(D7 °रि) G2 त्वामनुगच्छति

77 a) Ś1 Dt1 Dd1 Dm1 D6 6 M2 पृष्ठतोनु D2 [s]नुगमि त्वा च (corrupt) —b) D2 त्वा Dg1 reads second च in marg Dt1 Dd1 Dm1 D2 सीता त्वा चानु (D2 च परि)पालयन् —After 77ab Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

1106* अन्योन्यस्य हि नो रक्षा कर्तव्या पुरुषर्षभ ।
न हि तावदतिक्रान्ता सुकरा काचन क्रिया ।

[(l 1) G2 M1 अन्योन्यो Cg k as above T1 G2 च k(ed) [इ]ह (for हि) Dm1 औ M2 नौ (for नो) —(l 2) M2 सुतरां फलक्रिया (sic) (for the post half)]

—c) T2 अन्य (for अद्य) B1 Dg1 D6 7 च D2 8 G1 हि (for तु) Ś1 D4 [प]व दु सं (for दु ख तु) —d) D2 वनवासाय (for °वासस्य) —Ś1 D4 6 7 ins after 77 Ñ2 V1 B D1 2 M2 ins before 1109* a passage relegated to App I (No 17) On the other hand Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins after 77

1107* प्रनष्टजनसंपाधं क्षेत्रारामविवर्जितम् ।
विषमं च प्रपातं च वनमद्य प्रवेक्ष्यति ।
श्रुत्वा रामस्य वचनं प्रतस्थे लक्ष्मणोऽग्रत ।
अनन्तरं च सीताया राघवो रघुनन्दन ।

[(l 1) Dg1 Dm1 T G M1 3 प्रणष्ट —(l 2) T2 प्रताप (mela) (for प्रपात) Dg1 T2 G2 M1 2 वन अद्य Dg1 प्रवेस्यति (sic) —(l 3) G2 लक्ष्मणाग्रत (sic)]

78 a) Ś1 Ñ2 B D2 4-7 गुहेन सार्धं तु(B1 4 D2 च) तत्र सुमन्त्रो, M2 गतं तु गङ्गा परमाशु पार —b) Ś1 Ñ2 B D2 4-7 व्रजतं (for सुमन्त्र) Ñ2 B स वनं, V1 पतितं, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 सततं, D1 4 7 प्रयतं (for प्रततं) Ś1 D4 6 7 समीक्ष्य (for निरी°) M2 सुमन्त्रमुद्दिश्य निरीक्षमाण —c) Ś1 V1 D2 4 6 7 क्षय, B2 M2 मध्व (for अध्व) M2 दृष्ट (for दृष्टिर्) —d) T2 बाप्प (sic) Ś1 B1 D2 4 7 व्यथितान्तरात्मा V1 B2 4 D1 2 M2 3 व्यथितस्वरस्वी —After 78 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G1 3 M1 3 ins

1108* स लोकपालप्रतिमप्रभ च
हत्वीत्यो महात्मा वरदो महानदीम् ।
तत समृद्धाञ्छुभसस्यमालिन
क्रमेण वत्सान्मुदितानुपागमत् ।

[(l 1) M1 प्रतिम प्रवागे Cg p k(ed) प्रतिमप्रभावस्तीर्त्वा —(l 3) G1 -सस्यमालिनि —(l 4) T1 2 G3 क्रमेण (for क्रमेण) Dt1 वत्स्यान् (sic) ❀ Cv मत्स्यानिति प्रायेण पुस्तकेषु पाठ । सोऽप्यसमञ्जसप्रतिभाति । न मत्स्यागमनं हि प्रसक्तिविषय । मत्स्य विषयस्तु दूरे पश्चिमत । Cr मत्स्यदेशगत(?) यमुनादक्षिणदेश । मत्स्यानिति पाठस्तु लेखकप्रमादकृत । ❀ T2 तनिताम् (for मुदि°)]

79 Ś1 D4 om 79 —a) D2 4 6 सौ (for तौ) —b) Dg1 Dt1 Dd1 D5 वराहमृश्यं D1 सक्रं वराह, M2 वराहमृश्यं Cv t m g k t as in text (for °मृश्य) D5 महारुक्, G1 रुरुं च (for महारुरुम्) D2 वराहश्च च मनवं महारुरुं (sic) —cd) T1 2 G1 2 मेध्यांश्च, Cg as in text (for मेध्यं) G1 M1 2 चरितुं(M1 °तो) Cg as in text (for त्वरितं) D1 4 1 2 आदाय काले त्वरिता बुभुक्षिता सहैव न सेव पपुर (D5 याता शुद्धं) वनस्पतिं(D2 °ते [sic]) —For 79 Ñ2 V1 B D1 2 M2 subst and read after 77

४७

स तं वृक्षं समासाद्य संध्यामन्वास्य पश्चिमाम् ।
रामो रमयतां श्रेष्ठ इति होवाच लक्ष्मणम् ॥ १
अद्येयं प्रथमा रात्रिर्याता जनपदाद्बहिः ।
या सुमन्त्रेण रहिता तां नोत्कण्ठितुमर्हसि ॥ २
जागर्तव्यमतन्द्रिभ्यामद्यप्रभृति रात्रिषु ।
योगक्षेमो हि सीताया वर्तते लक्ष्मणावयोः ॥ ३
रात्रिं कथंचिदेवेमां सौमित्रे वर्तयामहे ।
उपावर्तामहे भूमावास्तीर्य स्वयमार्जितैः ॥ ४

G 2 53 5
B 2 53 4
L 2 57 4

1109* तत्र तौ पीतपानीयौ हत्वैक पृषत सुगम् ।
जनयित्वा हुताशं वै पेचतुस्तौ नरर्षभौ ।
भक्षयित्वा च तन्मांसं सीतया सह राघवौ ।
वासाय सेव्य न्यग्रोधं कल्पयामासतुस्तदा ।

[(l 2) G(ed) ज्वालयित्वा (for जन°) —After l 2, Ñ2 V1 B3 D1 3 ins

1109(A)* संध्यावसित्वा दत्त्वा च पितृभ्यो देवतासु च ।
भक्षयामासतुर्मांसं तावुभौ सीतया सह ।

[(l 1) Ñ2 सध्यावित्वा च, V1 य साधयित्वा, D3 विशोधयित्वा (sic) (for संध्य°) V2 दत्तानि, D1 च तदा (for दत्त्वा च) Ñ2 देवनु (sic) B3 दैवतेषु —V1 D1 3 om l 2]
—M4 om l 3 —(l 3) V1 D1 3 तौ भक्षयित्वा —(l 4) V1 D1 3 M4 न्यग्रोधमेव चाश्रित्य (for the prior half)]

Colophon Ñ1 missing —*Sarga name* Ś1 Ñ2 B D6 संगात्स(Ś1 D6 °व)तरण, V2 D1-3 5 सुमन्त्रविसर्जन (D5 °र्जन), D4 7 गङ्गावतरणं सुमन्त्रविसर्जनं —*Sarga no* (figures, words or both) B1 D3 om Ś1 56 Ñ2 51 V1 D1 7 53 B3 41 B3 50 B4 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 S 52 D1 108 D3 53 D6 57 —After colophon, D6 G conclude with श्री(D6 om)रामाय नमः, T2 श्रीरामचन्द्राय नमः

47

☞ Ñ1 missing for Sarga 47 (cf v l 1058*)
Ś1 begins with ॐ, M2 3 with श्रीरामाय नमः

1 B4 om 1-2^ab —^a) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 D1 3 4 M4 तु न्य(D1 नि)ग्रोधमुपागम्य, B2 D5-6 7 स तु न्यग्रोधमाश्रित्य(B3 °गम्य) —^b) B1 उपास्य (for मन्वास्य) —^c) M3 श्रेष्ठम् D4 5 7 रामो रा(D5 m)जीवराक्ष —^d) Ś1 V1 D1-7 सौमित्रिमिदमब्रवीत्, Ñ2 B1 3 M4 इति लक्ष्मणमब्रवीत्

2 B4 om 2^ab (cf v l 1) —^a) D7 अहो (for अद्य) Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D1 2 3 M4 न, D7 य (sic) (for [इ]यं) —^b) D3 या नो (for याता) ॐ C1 या जनपदात्विति च्छेद या इति यातेत्यनेन सबध्यते ...या रात्रिरायाता प्राप्ता। ॐ D3 जनपदाद् Ś1 V1 D1-4 निर्गमनायेयं पुरात्, Ñ2 B1-3 M4 निष्क्रम्य(Ñ2 B3 °क्रम्य)नागरं(M4 °र) पुरात्(B3 M4 °रात्) —After 2^ab, Ś1 D6 ins l 1 and subst. l. 2-3 for 2^cd, while Ñ2 V1 B1 3 D1-3 M4 ins. after 2^ab :

1110* यतीनामिव मुक्तानां स्वजनेन भविष्यति ।
मा ते भीरस्तु नोत्कण्ठा मा व्यथा स्वजन विना ।
अस्मिन्हि विजनेऽरण्ये नानासत्त्वनिषेविते ।

[(l 1) B1 स्वजनेन, D1 विजनेन —Ś1 D6 transp l 2 and 3 —(l 2) V1 शोके (subm), B3 सोत्कण्ठा, G(ed) शोको वा (for नोत्कण्ठा) Ś1 D6 मा ते भीर्मा कुरुोत्कण्ठा, M4 मा ते भीरस्तु सोत्कण्ठ (for the prior half), M4 मनोव्य (for मा व्यथा) D3 न शोभते न न सर्वो दुःखेन स्वजन विना (sic) —Ñ2 B1-3 D3 M4 om l 3 —(l 3) V1 मन्ये (for ऽरण्ये)]
—B4 begins with ॐ राम ॐ राम. —^c) Ñ2 V1 B D1-6 7 M4 सुमन्त्रेणापि रहितो(Ñ2 D5 °ता) —^d) Ñ2 V1 B D1-3 M4 नैव, D5 न च, G2 M1 2 3 न, Cm t as in text (for तां न) D7 न सोत्कण्ठितुम्. M3 (before corr) B(ed) अर्हति (for °सि) D4 नोत्कण्ठां कर्तुमर्हसि —After 2, D4 5 ins

1111* वने चातीव विजने श्वापदैरभिनादितम् ।
विभीषिकाभिर्विततं झिल्लिकागणनादितम् ।

3 ^a) D6m M3 अतन्द्राभ्याम् D4 6 7 तस्मा(D5 यस्मा) जागरितव्य स्याद् ॐ C1 न विद्यते तन्द्री ययोस्तावतन्द्री ताभ्याम्।, C1 न विद्यते तन्द्री ययोस्ताभ्याम्। इकाभावो हस्वत्वं चार्षम्। कचित्तु 'अतन्द्रीभ्याम्' इत्येव पाठ । ॐ —^c) Dt1 क्षेमो, T3 G1 क्षेम (for क्षेमो) M3 (s)पि (for हि)

4 ^a) D4 7 (प्र)मा (for [इ]मा) —^cd) Dt1 T1 Ct उप(T1 °पा)वर्तामहे, Dm1 उपावर्तामहे, T2 3 उ(T3 उ)पावर्ते मह्या, Cg °महे (as in text) Dt1 Dm1 (before corr as in text) Ct अर्जितैः, Cm g k as in text (for आर्जितैः) D4 5 7 उपा(D5 °पा)वर्तय भूयोऽपि सस्तरीयमकण्टक. —For 3-4 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 subst

1112* अद्यप्रभृति कर्तव्यं सीतायाः रक्षणं मया ।
त्वया च सतत कार्यमप्रमत्तेन लक्ष्मण ।
तृणान्याहृत्य सौमित्रे ममाद्य शयनं कुरु ।
अत्र एवाविदूरे च शयनं रचयाम्यहम् ।
इत्युक्तो लक्ष्मणश्चक्रे भ्रातुः शय्यां तथाग्रज ।   [5]
वृक्षपर्णैस्तृणैश्चैव तस्याधस्ताद्वनस्पतेः ।

[(l. 1) Ñ2 B M4 हि मया (for कर्तव्य) M4 वैदेह्या (for सीताया) B4 रक्षणं (sic) (for रक्षण) Ś1 D6 त्वया (for मया) —After l 1, B4 reads 1123* followed by 8^ab —(l 2) Ś1 D6 सदा (for त्वया) B1 4 चेतसा (for लक्ष्मण) —(l 3) B4 [मा]हृत्य, D2 [आ]हृत्य (for [आ]हृत्य) Ś1 V1 D1-3 6 त्व

G 2 53 7
B 2 53 5
L 2 57 6

स तु संविश्य मेदिन्यां महार्हशयनोचितः ।
इमाः सौमित्रये रामो व्याजहार कथाः शुभाः ॥ ५
ध्रुवमद्य महाराजो दुःखं स्वपिति लक्ष्मण ।
कृतकामा तु कैकेयी तुष्टा भवितुमर्हति ॥ ६
सा हि देवी महाराजं कैकेयी राज्यकारणात् ।
अपि न च्यावयेत्प्राणान्दृष्ट्वा भरतमागतम् ॥ ७
अनाथश्चैव वृद्धश्च मया चैव विनाकृतः ।
किं करिष्यति कामात्मा कैकेय्या वशमागतः ॥ ८
इदं व्यसनमालोक्य राज्ञश्च मतिविभ्रमम् ।
काम एवार्थधर्माभ्यां गरीयानिति मे मतिः ॥ ९
को ह्यविद्वानपि पुमान्प्रमदायाः कृते त्यजेत् ।
छन्दानुवर्तिनं पुत्रं तातो मामिव लक्ष्मण ॥ १०
सुखी बत सभार्यश्च भरतः केकयीसुतः ।
मुदितान्कोसलानेको यो भोक्ष्यत्यधिराजवत् ॥ ११

(for [आ]श्रु) —(l 4) D3 अत्र (with hiatus) (for मत्त) V2 D1 2 वै (for च) —B2 om (hapl) l 5 —(l 5) B4 [उ]क्त्वा (sic) (for [उ]क्तो) Ś1 V1 B4 D2 3 4 M4 कथा बत, D3 महा° (for कथात्मन) —(l 6) M4 पक्षपूर्णस् (for पूर्णस्) D1 सतो M4 सत्य (for तस्य) B4 वनस्पति D3 पूर्णे( )सुवोमैः(र्)मूलै(र्)फलैश्च वनस्पते]

5 a) Ś1 Ñ2 V1 B1 2 4 D1-3 5 M4 तत्र B2 D4 6 7 तत (for स तु) D4 संवेश्य Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 काकुत्स्थो (for मेदिन्यां) —cd) D4 6 7 इमा D4 6 7 गिर तदा (for कथाः शुभाः) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 4 M4 चक्रे स(D3 4)ह (V1 नेह [sic]) कथा(Ś1 Ñ2 V1 B2 3 D4 °था) रात्रौ सीतया लक्ष्मणेन च

6 a) Ñ2 B नूनम्, M4 ध्रुवम् (for ध्रुवम्) D4 (after corr sec m before corr as in text) महाराज्ञी, G2 M3 °राज्ञो (for °राजो) —b) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 सुखं (for दुःखं) Dg3 D2 3 स्वपति (sic) D4 प्रास्व(प्स्य)ति, D7 स्वप्स्यति (for स्वपिति) —cd) G1 कृतकृत्या D4 6 7 च, T1 2 G M1 3 हि (for तु) D4 6 7 हृष्टा (for तुष्टा) D5 अर्हति Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 सकामतया (V1 D1 3 M4 कृतकाम्य[D1 3 M4 °म]या [hypm]) सेव्यमान कैकेय्या परितुष्टया

7 c) D4 6 7 त्याजयेत् (for च्यावयेत्) —d) D5 श्रुते (for दृष्ट्वा) —For 7, Ś1 Ñ2 V1 B (B4 reads after l 1 of 1112*) D1 3 6 M4 subst

1113* राज्यलुब्धा नृशंसा च कैकयी स नराधिपम् ।
आगते भरते प्राणै श्च न व्यावयेदपि ।

[(l 1) D2 राज्य स्पृष्ट्वा D3 राज्यलुब्धा B4 राज्य नवस्पृष्टा सा च (hypm) (for the prior half) —(l 2) D2 प्राणैश्च (for प्राणै श्च) V1 वध्यावयेद् (sic) (for न च्या°) M4 इति (for अपि) D2 व्यावयेत्व Ñ2 B B1 व्यापादयेत्यपि (for the post half)]

8 B4 reads 8^{cd} after l 1 of 1112* (cf v l 4) D4 6 7 transp 8^{cd} and 9^{ab} —ab) Dg1 D1 Dd1 Dm1 T1 2 G2 M1 2 हि (for [च]व) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 वृ(D3 4)द्धोनाथश्च नृपतिर (for a) M3 [अ]पि (for [च]व) B2 (m. also) निराशेन (for विना°) D1 6 7 तस्या जनन्या(D4 तस्यया) वृद्धोसौ यदि चापि(D5 यमि [meta] चापि) विवासितेः —After 8^{ab}, D2 ins 1114* and transp 8^{cd} and 9^{ab} —c) Dg1 D4 7 कामार्त (for °त्मा) —d) Dg1 D4 7 M3 कैकेयी —For 8^{cd} Ś1 Ñ2 V1 B D2 3 4 M4 subst while D1 ins, after 8^{ab}

1114* नावेक्षते स कामात्मा प्राणास्तस्या वशे स्थित ।

[Ñ2 नैवावेक्षत V1 नावेक्ष्यति (sic) B1 2 नैवा(B2 °वे)क्षत, B3 नैवावेक्षेत B4 नैवापेक्ष्ये (subm) D1 नापेक्षिष्यति, D2 न स्वक्ष्यी(ति) च, D3 न चावेक्ष्यति M4 नावेक्षिष्यति B4 कामात्म (sic) M3 धर्मात्मा (for कामात्मा)]

9 D4 6 7 transp 8^{cd} and 9^{ab}, D1 8^{cd} and 9^{ab} —ab) D2 एव, M3 इह (for इद) D3 व्यसनमालोक्य, D5 °साद, T2 वचन° (for व्यसनमालोक्य) Ś1 D2 4 राज्ञ स्व (D3 स) V1 राज्ञा सु, D1 6 राजा स्व, D4 7 रामस्य (for राज्ञश्च) D1 विभ्रम, D4 6 7 विभ्रमात् Ñ2 B1 2 पितु कामपरत्वेन दृष्ट्वेम व्यसनागमं(B2 °सं) —d) D5 परीयान् G3 मे मत

10 a) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 विद्वान् Ñ2 B पितरौ धर्मौ, V1 D1 3 M4 इह पुमान्, D4 6 7 अल्पधीर (for अपि पुमान्) —b) Ñ2 B प्रमदाया वशानुगत —cd) Ś1 V1 D1 3 6 इह M4 यथा, K(ed) ततो (for तातो) M3 इह (for इव) D4 6 7 अस्मानिव हि लक्ष्मण (for d) Ñ2 B धर्मज्ञमात्मजं पुत्रं प्रियं(B2 °य) पुत्रा(B4 वत्सा)नुवर्तिनं[B4 [before corr] °त]

11 ab) Ś1 D4 च स, V1 यस्य (for बत) Ś1 D2 4 सुभार्यश्च, V1 B D1 3 M4 सभार्यश्च D1 सुभार्यस्तु L(ed) सुभार्यश्च Ñ2 सुखी च तदभार्यश्च (for a) D2 स राजा (for भरत) V1 B4 Dg1 D1 Dd1 Dm1 D1-3 T1 2 G M1 3 कैके(D1 Dd1 D3 6 °क)यी G1 -सुतं Ś1 D4 कैकेय्या भरत सुत (for b) D4 6 7 कृतपुण्यो हि भरत कैकेय्यानन्दवर्धन —c) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 मुदित (for °तान्) V1 कोशलाम् Ś1 D1-3 4 बलान्, V1 पुत्रो B4 एको M4 यो वै (for एको) —d) Ñ2 B भोक्ष्यते यो(B1 या)पि, D4 यो भक्ष्यत्यपि, D2 3 यो भोक्ष्यते (D5 °क्ष्य)पि (sic) M3 यो भोक्ष्यत्य M4 स भोक्ष्यत्यपि

स हि सर्वस्य राज्यस्य सुखमेकं भविष्यति ।
तातं च वयमातीते मयि चारण्यमाश्रिते ॥ १२
अर्थधर्मौ परित्यज्य यः काममनुवर्तते ।
एवमापद्यते क्षिप्रं राजा दशरथो यथा ॥ १३
मन्ये दशरथान्ताय मम प्रव्राजनाय च ।
कैकेयी सौम्य संप्राप्ता राज्याय भरतस्य च ॥ १४
अपीदानीं न कैकेयी सौभाग्यमदमोहिता ।
कौसल्यां च सुमित्रां च संप्रबाधेत मत्कृते ॥ १५
मा स्म मत्कारणाद्देवी सुमित्रा दुःखमावसेत् ।
अयोध्यामित एव त्वं काले प्रविश लक्ष्मण ॥ १६
अहमेको गमिष्यामि सीतया सह दण्डकान् ।
अनाथाया हि नाथस्त्वं कौसल्याया भविष्यसि ॥ १७
क्षुद्रकर्मा हि कैकेयी द्वेषादन्याय्यमाचरेत् ।
परिदद्या हि धर्मज्ञे भरते मम मातरम् ॥ १८
नूनं जात्यन्तरे कस्मिंस्त्रियः पुत्रैर्वियोजिताः ।
जनन्या मम सौमित्रे तदप्येतदुपस्थितम् ॥ १९

G 2 53 27
B 2 53 19
L 2 57 21

12 ^{a}) B1 *inf lin* राज्यस्य Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T3 G2 M1-3 राज्यस्य सर्वस्य (by transp) D7 second स्य in marg M4 (*inf lin sec m* also as in text) °स्य तु स्वस्य (for सर्वस्य राज्यस्य) —^{b}) Dt1 Dd1 Ct सुखमेक (Dd1 Ct*p* °को) Dm1 G1 °मेको, Cm *g* as in text (for सुखमेकं) Ś1 V2 D1-3.5 सुखमद्य गमि(Ś1 D5 करि)ष्यति, N2 B सुखमद्य महात्म, D4.5.7 सुखस्य च नराधिप, M4 सुखस्य सुमहात्म —^{c}) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 तु (for च) Ś1 D5 तमसा प्रस्ते, V2 वयसा प्राप्ते, B1 °सा नीते, D2 °सा सीते, D4.5.7 °सा प्रस्त, M3 °..त (for वयमातीते) —^{d}) N2 B3 भगते, B1 Dg1 D3 M3 आस्थित (for आश्रिते)

13 ^{a}) D4.5.7 धर्मार्थौ Ś1 N2 V1 B D1.3.6 M4 य परित्यज्य (B1 परित्यज्य च) धर्मार्थौ (by transp) —^{b}) Ś1 N1 V1 B D1-7 M4 काममेवानुवर्तते (V1 °स, M4 °च निषेवते) —^{c}) D4.5.7 सोऽर्तिम् (*for* एवम्) Ś1 N2 V1 B D1-3.6 M4 स कृच्छ्रं महदाप्नोति

14 ^{b}) V2 second म in marg D4.5.7 M4 राम (for मम) V1 B1 D2.3.6 प्रवसनाय —^{c}) Ś1 D1-7 इयमद्य सौम्य कैकेयी V2 V3 B D1.3 M4 कृता नृपेण (V2 D1.3 तातेन, D2 सा तत) कैकेयी —^{d}) Ś1 D5.6 राज्यार्थं (D6 °था)र्थे (for राज्याय)

15 ^{a}) Dt1 Dd1 Dm1 G1 तु D4.5.7 च (for न) Ś1 Ñ2 V1 B D1.3.6 M4 अपि ना(B1 ना, sic)म —^{b}) D4.7 M4 °बल (for मद) Ś1 N2 V1 B1.3 D1.2.3.6 °मारत, B2.4 D5.6.7 M4 °दर्पिता (for मोहिता) —^{d}) Dt1 Dd1 Dm1 T3 G M3 सा प्रबाधेत (for संप्र°) —For 15^{cd}, Ś1 N1 V1 B D1.3.6 V2 subst

1115* न प्रबाधेत मद्दुःखार्ते सत्यां मद्विनाकृताम् ।

[N2 संप्रबाधेत, V2 न प्रबाधेत् (sic) B1 न प्रबाधेन B3 न प्रबाधेत, D2 न प्रबाधन (sic) B3 वेगात् (for वेगात्) D3 मद्विनाकृता]

16 ^{ab}) G1 स्मा (for मा) Dt1 Dd1 Dm1 मत्कारणाद् (for मत्कारणात्) Dg1 G1 वाविदत् (for वावसेत्) D4.5.7 समुत्तीर्य पुनर्गत्वा सुमित्रानन्द(D5 °दि)वर्धन —^{c}) D4.5.7 एकस् (for एव) —^{d}) D4.7 कल्ये, G2 M2 काल्ये, Ck t काले (as in text) —For 16 Ś1 Ñ2 V1 B D1.3.6 M4 subst

1116* मत्पक्षपातिनीं विप्र सुमित्रां वा तपस्विनीम् ।
इदानीमपि तस्मात्त्वमयोध्यां गच्छ लक्ष्मण ।

[(L 1) B2 मत्पक्षेऽद्य, D4.5 मत्पक्ष Ś1 D3.6 नृप (for विप्र) Ś1 D3.6 च (for वा)]

17 ^{b}) B1 जानक्या (for सीतया) Ś1 Ñ2 V1 B D1.3.6 M4 स(D1 °हितो वनं (*for* सह दण्डकान्) —M4 om 17^c–20 —^{c}) B D4.5.7 अनाथयोस् Ś1 V1 D1-3.6 तु मे मातुर, Ñ2 B तु मे मात्रोर्, D4.5.7 तयोस्त्वं योग (for हि नाथस्त्वं) —^{d}) D4.5.7 त्वं हि(D7 हि [sic]) नाथो (for कौसल्याया) Ś1 Ñ2 V1 B D1.3.6 गत्वा नाथो भवानय(B1 D3 °थ) —After 17 B3 ins

1117* त्वयि तत्र गते भ्रातस्तयोराश्वासनं भवेत् ।

18 M4 om 18 (cf v l 17) —^{ab}) D4 क्षुद्रा च, D5 प्रवृत्ता G2 धर्मा हि (for कर्मा हि) Dg1 T1.2 M3 Cr m g द्वेष्यम्, D4.7 द्वेष्या G2.3 M3 द्रुष्याद्, Cg*p* as in text Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D5 T3 G M1.2 Ct अन्याय्यम्, D4.5 अनयम्, Cg as in text (for °य्यम्) Ś1 N2 V1 B D1.3.6 क्षुद्रा(B1 क्रुद्धा) चापि(Ś1 B2 D6 °पि, V1 °पि) नृशंसा च कैकेयी पापनिश्चया —After 18^{ab} D5 ins

1118* असत्यं मम द्वेषादन्याय पापमाचरेत् ।

[cf 18^{cd} v l in Ś1]

—^{cd}) Dt1 Dm1 Ck परिदद्याद्, Cm g as in text D5 तु, D2.4 च (for हि) D4.7 दद्यास्त्वं D5.6 (स भ्राता (sic) Dt1 Ct भरत (for भरते) D3 भरत धर्मज्ञे (by transp) D4.7 धर्मज्ञो भरतो, D5 भरत धर्मज्ञा D2 मात्रं (sic) (for मातरम्) Ś1 N2 V1 B D1.3.6 मम मातरं हि(B1 च) मद्वे(Ś1 V1 D1.3.6 मम द्वे)षात्प्रेष्यया क्षणि(V1 पापं) दिव्यति

19 M4 om 19 (cf v l 17) —^{a}) Dg1 M3 नूनं हि, Dt1 Dd1 Dm1 जात्य (for जात्यन्तरे) Ś1 N2 V1 D1-3

G 2 53 22
B 2 53 20
L 2 57 21

मया हि चिरपुष्टेन दुःखसंवर्धितेन च ।
विप्रायुज्यत कौसल्या फलकाले धिगस्तु माम् ॥ २०
मा स्म सीमन्तिनी काचिज्जनयेत्पुत्रमीदृशम् ।
सौमित्रे योऽहमम्बाया दद्मि शोकमनन्तकम् ॥ २१
मन्ये प्रीतिविशिष्टा सा मत्तो लक्ष्मण सारिका ।
यस्यास्तच्छ्रूयते वाक्यं शुक पादमरेर्दश ॥ २२
शोचन्त्याश्चाल्पभाग्याया न किंचिदुपकुर्वता ।
पुत्रेण किमपुत्राया मया कार्यमरिंदम ॥ २३
अल्पभाग्या हि मे माता कौसल्या रहिता मया ।
शेते परमदुःखार्ता पतिता शोकसागरे ॥ २४
एको ह्यहमयोध्यां च पृथिवीं चापि लक्ष्मण ।
तरेयमिषुभिः क्रुद्धो ननु वीर्यमकारणम् ॥ २५
अधर्मभयभीतश्च परलोकस्य चानघ ।
तेन लक्ष्मण नाद्याहमात्मानमभिषेचये ॥ २६
एतदन्यच्च करुणं विलप्य विजने बहु ।
अश्रुपूर्णमुखो रामो निशि तूष्णीमुपाविशत् ॥ २७

D1 2 6 ज्ञा(N• V1 B2 3 D2 जा)तिषु(B2 °ष्व [sic] B3 °स्म) ध्रुवमन्यासु(Ś1 D5 °स्तु) B1 D5 6 7 ध्रुवमन्यास्तथा (D3 5 °स्तु या D6 °स्तया) जात्या —[b]) V1 विनियोजिता (hypm) —[d]) D13 तद्वद्य Dd1 Dm1 T G3 M3 5 तामपि, G1 यस्माद् K(ed) तस्माद् (for तद्वपि) Ś1 V1 D1 2 6 ततस्त्वादि(V1 D2 °स्त्वामि)ह(Ś1 °ः)मागत(V1 °ते) Ñ 2B D3 6 7 तदृश्या (B1 °स्या) समुपस्थित(D3 °ते)

20 M4 om 20 (cf v l 17) —[a]) Dg1 [अ]पि D3 सु (for हि) S1 V1 D1 2 6 ख(D1 2-खु)ष्णेन (for पुष्टेन) —[b]) D3 6 7 चिर(D5 7 °र) (for दुःख) V1 D1 3 सा (for च) —[c]) V1 अप्रायुज्यत, B4 वियुज्यते च, Dg1 D11 D1 3 4 5 7 G3 M1 विप्रयुज्यत, D3 विप्रयुज्येत (for विप्रायुज्यत)

21 [a]) Ñ2 B1 3 4 नार्या, B2 (m also as in Ñ1) M1 मान्या D1 7 मास्तु (for मा स्म) D2 नाम (for काचिज्) —[b]) D1 सुतम् (for पुत्रम्) —[c]) B1 Dd1 सो (for यो) D3 अंबाया G2 अंभाय (sic) —[d]) G1 दद् (sic) (for दद्मि) T3 G1 3 M3 5 अनन्तर Ś1 Ñ2 B D1-7 जात शोकाय दु खद, D3 जातशोको हि दु सह

22 Ś1 D6 om 22 —[a]) Ñ2 V1 B1-3 D1 6 (after corr as in text) 7 M4 प्रति (for प्रीति) —[b]) M4 मया (sic) (for मत्तो) B1 (after corr as in text) सारिका, S शारिका —[c]) V1 D2 [अ]य D1 3 6 स, D4 2 हम (for तच्) D2 4 7 शब्द (for वाक्य) —After 22 D4 7 ins

1119* यावत्स्वकर्थे न सूमिस्थ यावत्पतमते महीम् ।
तावत्वमस्य पापस्य शुक पादमरेर्दश ।

[(1 1) D7 यावत्स्वस्थो न भूमिस्थो (for the prior half)]
—D4 7 cont, while Ñ2 B D1 2 ins after 22

1120* यावदेकश्च राजा च यावदस्य सुरा मयि ।
तावदात्मविमोक्षार्थं शुक पादमरेर्दश ।

[Ñ2 reads twice 1120* —(1 1) Ñ2 एतद् (for यावद्) B4 स्वस्थश्च D1 7 स्वस्थश्च D2 यावत्स्वस्थो न भूमिस्थो (cf in D7 the prior half of 1 1 of 1119*) B2 4 सुर (for सुरा) D7 श्री श्वपि D1 1 यावत्स्वस्थ च(D2 च्य) (for the post half) —(1 2) D2 यस्तात्म]

23 M4 om 23[cd] —[a]) Ñ2 B D3 5 7 मंदभाग्याया K(ed) Cg अल्प° —[c]) V1 ममायाया, G1 3 अपुत्राय —[d]) D3 किं वा (for मया) T3 वाक्यम् (for कार्यम्)

24 [a]) M3 (before corr as in text) अल्पभाग्या —[b]) D5-6 7 ध्रुवमथ सा M4 lacuna (for रहिता मया) Ś1 Ñ1 V1 B D1 2 6 M4 तु स्थानामेन केवल —V1 om (hapl ?) 24[c]-25[b] —[d]) D7 पातिता (sic) —For 24[cd], Ś1 Ñ2 B D1 2 6 M4 subst

1121* भागिनी न तु सौमित्रे सुखानामिति मे मति ।
[D2 दुःखानाम् (for सुखानाम्)]

25 V1 om 25 (cf v l 24) —[ab]) Ś1 D5-7 योऽहम् । Dg1 ह्ययम् (for ह्यहम्) D3 लक्ष्मण (sic) Ñ2 B D1 6 M4 मथुरामपि शक्नोह यतो(D1 2 °श्री)कर्तुं वसु(M4 °स)धरां —[c]) Ś1 D3 7 दहेयम्, G1 तपेयम् (for तरे°) Ñ2 B D1 2 M4 यत्र(D2 अद्य)क्षिप्तमिमं, B1 °मिद्, M4 °मह) प्राहो —[d]) Ś1 D4 6 7 नात्र B1 नातु, D5 3 6 T1 3 M4 न तु G2 सम्यु (for ननु) D1 कार्यम् (for वीर्यम्) B2 अपूर्णं D6 हि का° (for अकारणम्)

26 V1 om 26 (cf v l 24) —[a]) Dg1 भीतैश्च, D1 भीतस्य, D4 7 भीतस्तु 𑀂 Cg अधर्मभयभीत । 𑀂 —[d]) D1 वा (for च) —[d]) D6 अभिषिंचये —For 26 Ñ2 B D1 2 M4 subst while Ś1 D6 subst 1 1 only for 26[ab]

1122* अधर्माच्चाविभीतोऽहं लोकवादभयेन च ।
शक्तोऽपि यमहं तु स्वमिदं पुत्रत्वो मया ।

[(1 1) M4 वा (for च) —(1 2) D1 2 M4 शक्तोऽपि तु (D1 सत्, M4 हि) सहामीत (for the prior half) D1 2 M4 देवं (for स्व°) Ñ2 न (for तु)]

27 V1 om 27 (cf v l 24) —[a]) Ś1 D11 Dm1 D6 एतच्चान्यच्च Ś1 D1 2 6 M4 विविधं B2 Dg1 M3 कारुण्यं (for करुणं) —[b]) Ś1 Ñ2 B D1-7 M4 बहुदु खित (Ñ2 B M4 °राघव) G1 करुणं बहु, K(ed) °त धन (for विजने बहु) —[cd]) D11 Dd1 Dm1 दीनो (for रामो) D7 तूष्णीम् (sic) D3 तूष्णम् (for तूष्णीम्) Ñ2 B M4 रामोऽथ धैर्यमुपागम्य (M4 °म्य) स(Ñ2 B3 4 सु)ष्वाप(M4 °प) वाप्यविक्लव

विलप्योपरतं रामं गतार्चिषमिवानलम् ।
समुद्रमिव निर्वेगमाश्वासयत लक्ष्मणः ॥ २८
ध्रुवमद्य पुरी राम अयोध्या युधिनां वर ।
निष्प्रभा त्वयि निष्क्रान्ते गतचन्द्रेव शर्वरी ॥ २९
नैतदौपयिकं राम यदिदं परितप्यसे ।
विषादयसि सीतां च मां चैव पुरुषर्षभ ॥ ३०
न च सीता त्वया हीना न चाहमपि राघव ।
मुहूर्तमपि जीवावो जलान्मत्स्याविवोद्धृतौ ॥ ३१
न हि तातं न शत्रुघ्नं न सुमित्रां परंतप ।
द्रष्टुमिच्छेयमद्याहं स्वर्गं चापि त्वया विना ॥ ३२

G 2 53 40
B 2 53 32
L 2 57 34

28 V2 om 28ab (cf v l 24) —a) Dt1 Dd1 Dm1 D4,5 T2 G2 M1 विलापोपरतं, D6 7 M3 विलाप(M2 °पो)परम, Cg as in text Ś1 D1 2 3 चैनं (for रामं) Ñ1 B1-3 विलाप(B1 °पे)वि(B2 °नि)रत चैनं(Ñ2 B3 °च) B4 विरेपनार्थे रितं (sic) चैन, M4 विलप्योपरतश्चैन —b) Ś1 Ñ1 B2-4 D1 3 4 M5 शान्तार्चिषम्, M4 दान्तार्चिषम् —d) Ś1 Ñ1 V1 B D2 3 4 M3 इति होवाच, Dm1 T2 3 G1 M2 3 माश्वास यति —After 28 Ś1 Ñ1 V1 B D2 3 4 M3 ins

1123* महासत्त्व न शोकस्य वशमागन्तुमर्हसि ।
त्वद्विधा हि न शोचन्ति कृच्छ्रेऽपि व्यसनागमे ।
इदं तु ते न व्यसनमवगच्छाम्यहं प्रभो ।
अनुरागाद्धि पौराणां मन्ये तेऽभ्युदयागमम् ॥

[(l 1) B1 न्य (sic) (for न) D4 भाय(र्थ?)तुम्, M4 गन्तुं राम् (for भागन्तुम्) —(l 2) B3 4 D4 न हि (by transp.) D3 कृच्छो (for कृच्छ्रे) M4 हि (for ऽपि) —(l 3) Ś1 V2 D1 4 हि ते न (V2 om न [subm]) B3 तु नेव D3 दिनेव (sic) M4 हि तेव (for तु ते न) V1 अनुगच्छामि Ś1 ते (for [म]ह) —(l 4) Ś1 V1 D2 3 4 M3 अनुराग(M4 °गम्) तु D1,4 M3 मन्ये(M4 °ये) (for मन्ये ते) M4 [ऽ]भ्युदयागम]

—Ñ1 B cont

1124* ननु दुष्कृतिने पापे न कश्चिदनुकम्पते ।
त्वत्प्रतऽभ्युदये सर्वं पापो न व्यसने जनः ।
यथायं धृयते लोको व्यसनेऽपि गुणान्वत ।
तस्मादभ्युदयमेवाहं मन्ये न व्यसनागमम् ।

[(l 1) B3 दुष्कृति Ñ2 B3(also as above) पापो (for पापे) Ñ2 B3 न किंचिद् —(l 2) B3 4 सुखे (for त्व°) V1 B2 सर्वे —(l 3) B1 यस्तार्थे B2 य त्वार्थं, B4 यत्रे (for यथाय) B4 लोके, Ñ2 गुणान्वित, B4 गुणान्वित —(l 4) G(ed) मन्ये (for मन्ये) B4 न मन्ये (by transp)]

29 a) T2 पुरी Dt1 Dm1 D6-7 T2,3 G1 राजन् (for राम) Ś1 Ñ1 V1 B D1 2,4 M4 अयोध्या सा पुरी त्वया(M4 त्वया) —b) G1 M1 2 ह्ययोध्या (to avoid hiatus) (for अयोध्या) D3 पुरुषानां, Cg k आयुधिनां (for युधिनां) Cr m t आयुधिनामिति च्छेदः । Ś1 V1 D1 2,4 M4 * हिंस्रवतामपि(D1 °पि हि) तु निशा V2 B नूनमद्य(B4 °द्या) पुरु दिशा —c) D4 च निर्गिविंते (before corr °तं) D1 °पि नि कांते (for त्वयि निष्क्रान्ते) Ś1 Ñ1 V1 B D1 2,4 M4 म तां(M4 मया)प्रति(Ś1 D2,4 D6 °ते) त्वया हीना —d) Ñ1 B1-4 हीन, T3 हृत (for गत) Ś1 V1 D1 2 3 M4 चिचंद्रा (D3 °द्रा [sic]) रजनी यथा B1 चंद्रेणेव तु सर्वश.

30 a) Ñ1 B मन्ये (for राम) Ś1 D1-7 नैतत्तुल्यं च ते राजन् (D3 राम) —b) Ś1 D3-7 परिदेवसे Ñ1 B क्षुद्र(B3 कृच्छ्र)वत्परिदेवित(B1 3 °तुं) —d) D6 चेह —For 30 V1 D1 2 M4 subst , while Ñ1 B D3 subst l 2 only for 30cd

1125* परिदेवितुं कृपणवन्नैतदौपयिकं तव ।
सीतां विषादयस्येवं विलपन्मां च राघव ।

[(l 1) Prior half hypm D1 परिदेवैव D1 कृपणं च, D1 कृपणवद् (for कृपण°) M4 वद् (for [व]न्न) D2 औपायिकं, D3 औपयिके —(l 2) V1 B4 D3 [ए]नां, B1 [ए]व, D2 3 M4 [ए]तां (for [ए]वं)]

—Then all cont

1126* तस्मात्सत्त्वमथाश्चानिवमात्मनैवार्थं मा शुच ।
शोकपङ्कनिमग्ना हि सीदन्त्यकृतबुद्धय ।
सर पङ्कार्णवे मग्ना जीर्णा वनगजा इव ।
मग्नमेव सीदन्तं दृष्ट्वाऽद्य मैथिली तथा ।

[(l 1) V1 D1 2,4 सत्त्व, B3 संरम्भ (for स°) B1 मा स्र, D3 संमन( ) (for मा शुच) M4 मा च शोके मना कृथा (for the post half) —(l 2) D1 पङ्कनिमग्ना V1 D3 4 M4 शोचंति (for सीदन्ति) —V2 B1-3 M4 om l 3 —(l 3) B4 -स्वर्णवे D2 -स्वर्णव —(l 4) B1 स्वन्तम् (for मग्नम्) V2 B1 4 दृष्ट्वा (for एव) V1 D1-3 M4 पर्वं हि सीदमानं(D3 °नां) त्वां (for the prior half) D3 मैथिली B1 4 D1,3 तदा (for तथा)]

31 Ñ1 V1 B D1 2 M4 om 31ab —a) Ś1 D1-7 G1 हि (for च) —b) T1 damaged for हम in चाहमपि Dt1 राघव —c) Dt1 इव (for अपि) Ś1 Cv जीवामो, Cr p m g t as in text ° Cv अपि जीवाम । जीवा वयेद् जलादुद्धृतौ मत्स्याविव ..। —d) Ñ1 V1 B D1-2 M4 न(D3 न) चिरं जीवितुं शक्तौ —d) B1 जलान्(for जलान्) Ś1 D2 4 मत्स्य इवोद्धृत , D1 मत्स्या इवोद्धृता .

32 a) V1 V1 B D1 2 M4 तातं न च(Ñ1 B नैव) D3 [अ]तुल्यं त्वं च (for हि तातं न) —b) Ñ1 B M4 सुमित्रां वा(B1 4 M4 च) (for न सुमित्रां) B4 D1 परंतप —c) Dm1 इच्छामिह (sic) (for इच्छेयम्) Ś1 Ñ1 B D1-7 मद्याहं द्रष्टुमिच्छामि V1 D1-3 M4 द्रष्टुमिच्छाम्यहं वीर —d)

G. 2. 53. 41
B. 2. 53. 34
L. 2. 57. 35

स लक्ष्मणस्योत्तमपुष्कलं वचो
निशम्य चैनं वनवासमादरात् ।
समाः समस्ता विदधे परंतपः
प्रपद्य धर्मं सुचिराय राघवः ॥ ३३

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे सप्तचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४७ ॥

Dg1 स्वर्गे Ś1 Ñ2 B1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4.5.7 च, T1 *sup lin* (for वा) Ś1 V1 D3.5.6 विना त्वया (by transp) —After 32, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.

1127* हतस्तत्र सुखासीनौ नातिदूरे निरीक्ष्य तान् ।
न्यग्रोधे सुकृता शय्या भेजाते धर्मवत्सलौ ।

[(l. 1) G1 सुखासीना, B(ed.) समासीनौ. Dt1 नातिदूरे —(l. 2) G1 न्यग्रोध (for °धे).]

33 *) V1 om. स (subm.). T3 (after corr. *inf. lin.* as in text) लक्ष्मणश्च (for °स्य). Ś1 Ñ2 B D1-3.5 M3 (M3 [आ]र्य(B3 [आ]स्य, B1 °स्य [sic])स्य(M3 [स्य]स्य स) वृत्तितं, V1 [स]नुचमूजित (sic) (for [उ]त्तमपुष्कलं). —^b) Ñ2 B D4.5.7 रामो; Dg1 चैनं (for चैनं). Ś1 B D4.5.7 आस्थितः (for आदरात्). Ś1 V1 D3-5.6 M3 निशम्य तथ्यं (Ś1 D4 रामो) हितमेव पार्थिवः. —^cd) Dg1 व्यपाश्रये, Cg as in text (for वि°). D4.5.7 प्रभुस्तु शोकं प्रद्धे(D4 °धर्) पुनर्मन (for °). Dm1 राघवे. Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M3 प्रभुस्तु(B1 lacuna) शोके परित्यज्य लक्ष्मणे स्थित(Ñ2 B स्थितु) लोऽनि शोकादिति(V1 °थ) राघवोऽभवीत्. —After 33, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.

1128* ततस्तु तस्मिन्विपिने वने तदा
महाबलौ राघववंशवर्धनौ ।
न तौ भयं संभ्रममभ्युपेयतु
र्यथैव सिंहौ गिरिसानुगोचरौ ।

[(l. 1) Dt1 Dd1 Dm1 महावने (for वने तदा). —(l. 2) Dt1 Dd1 Dm1 महावने (for °बलौ). —(l. 3) G1 ते (for तौ). M3 अभ्युपेयतुः.]

Colophon. —*Sarga name*: Ś1 V1 B1.2.4 D1-3.5.6 रामविलाप; Ñ2 B3 श्रीरामविलाप; D4.7 रामप्रलाप. —*Sar.* [illegible] *no.* (figures, words or both): B3.4 D2.4 om.; Ś1 57, Ñ2 52, V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 S 53, B2 46, B3 52, D2 109, D3 56, D4.7 54. —After colophon, D3 concludes with रामाय नमः; T3 श्रीरामचन्द्राय नमः; G श्रीरामाय नमः.

४८

ते तु तस्मिन्महावृक्ष उषित्वा रजनीं शिवाम् ।
विमलेऽभ्युदिते सूर्ये तस्माद्देशात्प्रतस्थिरे ॥ १
यत्र भागीरथी गङ्गा यमुनामभिवर्तते ।
जग्मुस्तं देशमुद्दिश्य विगाह्य सुमहद्वनम् ॥ २
ते भूमिभागान्विविधान्देशांश्चापि मनोरमान् ।
अदृष्टपूर्वान्पश्यन्तस्तत्र तत्र यशस्विनः ॥ ३
यथाक्षेमेण गच्छन्स पश्यंश्च विविधान्द्रुमान् ।
निवृत्तमात्रे दिवसे रामः सौमित्रिमब्रवीत् ॥ ४
प्रयागमभितः पश्य सौमित्रे धूममुन्नतम् ।
अग्नेर्भगवतः केतुं मन्ये संनिहितो मुनिः ॥ ५
नूनं प्राप्ताः स्म संभेदं गङ्गायमुनयोर्वयम् ।
तथा हि श्रूयते शब्दो वारिणो वारिघट्टितः ॥ ६
दारूणि परिभिन्नानि वनजैरुपजीविभिः ।
भरद्वाजाश्रमे चैते दृश्यन्ते विविधा द्रुमाः ॥ ७

G 2 54 7
B 2 54 7
L 2 58 7

48

☞ Ñ1 missing for Sarga 48 (cf v l 1058*) Dm1 begins with ॐ, M1 2 श्रीरामाय नमः

1 ᵃᵇ) V1 D1 3 M4 तु तत्र, D2 तत्र तु (for तु तस्मिन्) V1 D1 3 M4 रजनीमुष्य ता (for उषित्वा रजनीं) Dt1 Dd1 Dm1 G2 M1 3 शुभा Ś1 Ñ2 B D1-7 ता तु रात्रिमुषित्वा ते (B1 तु) तस्मिन्न्यग्रोधपादपे —ᶜᵈ) Ś1 D2 6 7 वासाद्, D5 वनात् (for देशात्) N2 V1 B D1-3 M4 उपास्य सन्ध्यामुदिते सूर्ये (B1 reads in marg सूर्ये) भूय प्रतस्थिरे

2 T3 repeats erroneously 2ᵃᵇ —ᵃ) V1 तत्र (for यत्र) Ñ2 V1 B2-4 Dt1 Dm1 D4 3 T3 G1 M1 4 भागीरथीं Ś1 B1 D4-7 पुण्या, Ñ2 V1 B2 4 D1-3 M4 पुण्या Dt1 G1 M4 गङ्गा (for गङ्गा) Dg1 G2 M2 भागीरथीगङ्गा —ᵇ) N2 V1 B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 T3 G M1 3 4 यमुना Ś1 D4 7 अभिपद्यते, N2 B1 2 4 M4 [अ]भिप्रप(B4 °मु)द्यते, V1 B3 D1 3 प्रतिपद्यते, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 G2 3 M1 3 [अ]भिप्रवर्तते G1 समवर्तते (for अभिवर्तते) ❀ Cm k t गङ्गामभि यमुना प्रवर्तते इति योजना । ❀ —ᶜ) B1 तद्, B3 ते (for तं) N2 उपास्य, B2-4 Dg1 उत्सृज्य (for उद्दिश्य) Ś1 D4-7 उत्तरां दिशमुद्दिश्य

3 ᵃ) M4 वसुधा (for विविधान्) —ᵇ) T2 [अ]तिं, M4 [अ]न्यान् (for [अ]पि) B2 मनोरथान्, Dt1 Dd1 Dm1 M4 मनोहरान् (for °रमान्) —ᶜ) B4 अदृष्ट, D2 अदृश्य (sic) (for अदृष्ट) M4 -पूर्वं (for -पूर्वान्) G1 M2 पश्य(M2 स)पश्यस् (for पश्यन्तस्) —ᵈ) V1 D1-3 M4 समततं, B1 तपस्विन (for यश°) Ś1 D4 7 विविचित्रकुसुमा द्यान् (D5 °मद्रुमान्)

4 ᵃᵇ) Dm1 (after corr) T1 3 G2 3 M1 क्रमेण Cr rp m g as in text (for क्षेमेण) ❀ Cg यथाक्षेमेण क्षेमानतिक्रमेण । "यथा सादृश्ये" इति पदार्थानतिवृत्त्यव्ययी भाव ।, Ct यथा यथासुखं जनानुमानराङ्काभावात् क्षेमेण उपविश्य उत्थाय च । ❀ Dt1 Ct सपश्यन्, Dd1 Dm1 पश्यंश्च, G2 M1 सगच्छन् (for गच्छन्स) Ñ2 V1 B D1 3 M4 शिवेनाथ यथा गच्छन् (B1 पश्यन् [marg also गच्छन्]) (for ᵃ) Dt1 Dd1 Dm1 पुष्पितान् (for पश्यंश्च) Ś1 D4 7 पथान क्षेममासाद्य प्रययु सुमनस्विन —ᶜ) Ś1 D4-7 ततो निवृत्ते, Dd1 Dm1 Ct निवृत्त° Cm g k as in text (for निवृत्तमात्रे) Ñ2 V1 B D1 3 M4 नि(D2 त्रि)वृत्ते किंचिदा दित्ये —ᵈ) Ñ2 V1 B D1 3 G2 M1 4 लक्ष्मणम् (for सौमित्रिम्)

5 ᵇ) Ś1 D4-7 G2 M1 उद्गत(D5 °म) Ñ2 V1 B2-4 D1 3 M4 उत्थि(D2 3 °क्षि)त B1 आश्रित, Dt1 Dd1 Dm1 उत्तम (for उन्नतम्) —ᶜ) B2 D5 केतुर्, T1 moth eaten (for केतुं) —ᵈ) Ś1 D4-7 संनिहित मुनिं

6 ᵃ) D4 5 7 प्राप्तो(D7 °प्ता) हि (for प्राप्ता स्म) Ś1 D5 सयोग, D4 5 7 संभेदो (for °दं) Ñ2 V1 B D1-3 M4 प्राप्ता स्म(D2 सप्राप्ता) संगम नून(D2 पुण्यं) —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 5 7 M4 शिव(D4 5 7 °व) D5 शि- (for वयम्) —ᶜᵈ) Dt1 Dd1 Dm1 T2 G1 Cg t वारिणोर् (T3 G2 °णा) (for वारिणो) Dt1 Dd1 Dm1 T3 G3 M1 2 Ct p घट्ट(Dt1 Ct °र्द्ध)न, T1 2 G3 घट्टनाद्, Cg as in text (for घट्टित) Ś1 D4 7 वारिसघर्ष(D5 °द [sic])नो महान् (for ᵈ) Ñ2 V1 B D1-3 M4 श्रूयते हि महानघोर्(D1 3 °घा) वारिसघट्ट (V1 D2 3 M4 °घ, D1 °घ्र्ष)श्च स्वन (D1 °घर्षनो ध्वनि)

7 ᵃ) Ś1 D5 [इ]व विशीर्णानि, D4 5 7 च विकीर्णानि (for परिभिन्नानि) —ᵇ) Ś1 D4 6 7 वनस्थैस्तापसीविभि —For 7ᵃᵇ Ñ2 V1 B D1 3 M4 subst

1129* दारूण्येतानी धनार्थं भग्नानि वनचैर्वने ।

[Ñ2 वल्यर्थं, B1 यज्ञार्थं B2 4 होमार्थं B3 व यार्थं, D2 वानार्थं M4 [इ]धनार्थे (for [इ]धनार्थं) V1 वनैर्वने, D1 2 वनपवते (for वनचैर्वने)]

—D2 om 7ᶜ–8ᵇ —ᶜ) V1 B2 D1 3 [ए]व (for [ए]ते) —ᵈ) D2 विविधद्रुमा —After 7 D1 ins

1130* एवं ब्रुवन्तौ [तौ] वीरौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।

G 2 54 8
B 2 54 18
L 2 58 8

धन्विनौ तौ सुखं गत्वा लम्बमाने दिवाकरे ।
गङ्गायमुनयोः संधौ प्रापतुर्निलयं मुनेः ॥ ८
रामस्त्वाश्रममासाद्य त्रासयन्मृगपक्षिणः ।
गत्वा मुहूर्तमध्वानं भरद्वाजमुपागमत् ॥ ९
ततस्त्वाश्रममासाद्य मुनेर्दर्शनकाङ्क्षिणौ ।
सीतयानुगतौ वीरौ दूरादेवावतस्थतुः ॥ १०
हुताग्निहोत्रं दृष्ट्वैव महाभागं कृताञ्जलिः ।
रामः सौमित्रिणा सार्धं सीतया चाभ्यवादयत् ॥ ११
न्यवेदयत चात्मानं तस्मै लक्ष्मणपूर्वजः ।
पुत्रौ दशरथस्यावां भगवन्रामलक्ष्मणौ ॥ १२
भार्या ममेयं वैदेही कल्याणी जनकात्मजा ।
मां चानुयाता विजनं तपोवनमनिन्दिता ॥ १३
पित्रा प्रव्राज्यमानं मां सौमित्रिरनुजः प्रियः ।
अयमन्वगमद्भ्राता वनमेव दृढव्रतः ॥ १४
पित्रा नियुक्ता भगवन्प्रवेक्ष्यामस्तपोवनम् ।
धर्ममेवाचरिष्यामस्तत्र मूलफलाशनाः ॥ १५

---

8 D2 om 8^cd (cf v l 7) —^a) Ñ2 B1 3 D3 धन्विनस्तौ, Dt1 °नौ तु, G2 M1 तौ धन्विनौ (by transp) (for धन्विनौ तौ) Dg1 लब्ध्वा (for गत्वा) Ś1 V1 B4 D1 3 6 M2 3 एव (D2 M1 एव ते) क्रमशो गत्वा, Dm1 धन्विनौ त्रितनौ गत्वा ※ Ct6 धन्विना वितनौ इति पाठे तेषा मध्ये वितनौ मुख्याविति यावत् । ※ —M4 transp 8^cd and l 1 of 1131* —^cd) T3 मध्ये (for संधौ) D4 5 7 संप्राप्तौ (D5 °प्ता) (for प्रापतुर्) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 भरद्वाजाश्रम पुण्यमासेदुः श्रमकर्षिता

9 ^a) G2 M1 आगम्य, Cm k as in text (for आसाद्य) —For 9 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 subst

1131* तदाश्रमपदं प्राप्य रामः सौमित्रिणा सह ।
त्रासयन्सलिलं पुष्पाण्यवेश्य मृगपक्षिणः ।

[M4 transp 8^cd and l 1 of 1131* —(l 1) D6 रामे (sic) (for रामः) —M4 om l 2 —(l 2) B4 राघव (for सलिल)]

10 ^a) T3 त्वाश्रयम् Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 आलय (B1 °म्य) चाश्रम(D1 °मे [sic])द्वार, M4 आगत्य चाश्रमद्वारि (sic) —^b) B2 मुनिदर्शन Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 -काङ्क्षया (for -काङ्क्षिणौ) —^cd) M4 सीतायां (sic) (for सीतया) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 तस्थौ रामः सह धीमान्सीतया लक्ष्मणेन च —For 9 10 D4 5 7 subst Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins after 10

1132* स प्रविश्य महात्मानमृषिं शिष्यगणैर्वृतम् ।
संशितव्रतमेकाग्रं तपसा लब्धचक्षुषम् ।

[(l 1) Dm1 T3 G1 Ck संप्रविश्य Cr m g t as above D4 5 7 तस्मिंस्तीर्थे महाभागम् (for the prior half) T2 सर्वतैर् (for शिष्य°) D4 7 G1 (before corr) गुरु (for वृतम्) —(l 2) D4 5 7 -लित (for संशित) Cr लब्धचक्षुषा]

—After 10, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 ins

1133* तौ दिदृक्षावुभौ चापि भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
प्रवेशयामास मुनिं स्वमाश्रमपदं तदा ।

[(l 1) M4 मुनिश्च (for [भ्रा]तरौ) V1 [भ्र]ष (for [भ्र]ाति) D6 om राम —D1 om l 2 —(l 2) M4 पुन (for मुनि) B4 D1 तथा]

11 ^a) B1 हुत्वाग्निहोत्रम्, G(ed) हुताग्नि° Ś1 Ñ2 V1 B D2 3 6 M4 आसीनं, D4 5 7 त दृष्ट्वा, G1 दृष्ट्वा च (for दृष्ट्वैव) —^b) B4 Dt1 Dd1 Dm1 महाभाग D7 G1 कृताञ्जलि —^d) D4 5 7 [अ]भ्यु(D5 [अ]भ्यु D7 [अ]सु [sic]) पागमत् (for [अ]भ्यवादयत्) —After 11 Ś1 Ñ2 V1 B D2 3 6 M4 read 17

12 ^a) V1 नियेदयत (sic), Dg1 सन्यवेदयत्, M4 न्यवे° (for न्यवेदयत) —^b) D5 -पूर्वज —^c) Ś1 Ñ2 V1 B D2 3 6 M4 भ्रातरौ (for भगवन्) —For 11-12 D1 subst

1134* उवाच मुनिशार्दूलो राघवं सहलक्ष्मणम् ।
किमागमनकार्यं वो मुनिवेषधरौ कथम् ।
कथं च सीतासहितौ राजचिह्नविवर्जितौ ।
तस्यार्थमेवं च श्रुत्वा भरद्वाजस्य राघवः ।
उवाच प्रसृतो वाक्यं वनागमनकारणम् । [5]
पितृवाक्येन भगवन्कैकेय्याः प्रियकाम्यया ।
राज्यभोगान्परित्यक्त्वा वनवासाय निर्गत ।

13 ^ab) D1 मामेव (for ममेयं) Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 7 कल्याणी वैदेही (by transp) B2 सीता जनकनंदिनी (for ^b) —^c) Ś1 V1 D1 3 6 M4 मामनुयातमानेयं, Ñ2 B अनुयान्ती मामेव (B1 °वं) D4 मया सार्धं तु विजनं D5 7 ममानु विप्र विजन —^d) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 उपागता (V1 °तं [sic]) (for अनिन्दिता)

14 ^a) Dt1 Dd1 D2 G1 M4 प्र(D4 प्रा)व्रजमानं D6 प्रव्राज्य° ∗ (damaged) (for प्रव्राज्यमानं) D2 मा —^b) Ś1 Ñ2 V1 B D1 4 5 7 चानुजः (for अनुजः) —^c) Ś1 Ñ2 B1 3 D4 5 7 स्वयम् (for अयम्) V1 Dg1 D5 M4 अन्या (Ñ2 सु)गमद् V1 ममानुगः D7 मया सह (for अन्वगमद्) —^d) M4 वयम् (for वनम्) Ś1 D4 5 7 व्रत M2 व्रत (for व्रत) Dt1 Dd1 Dm1 दृढव्रत D6 दृढव्रत M3 दृढव्रता

15 ^a) Ś1 V1 B D1 7 T1 नि(D1 [अ]नु)युक्तो M4 नियुक्तौ (for नियुक्ता) —^b) Dg1 Dt1 प्रवेक्ष्याम (for °मस्) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 प्रवेक्ष्या(V1 D1 °क्षा [sic])मि महा(Ś1 D1 3 °हद्)वनं, M4 भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ (cf the post half of l 1 of 1133*) —^c) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 D1-3 चरिष्यामि Dg1 T1 2 G M1 3 चरिष्यामहे D1 6 M1 [आ]चरिष्यामि (M4 °यत्र) (for [आ]चरिष्यामः) —^d) Ś1

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा राजपुत्रस्य धीमतः ।
उपानयत धर्मात्मा गामर्घ्यमुदकं ततः ॥ १६
मृगपक्षिभिरासीनो मुनिभिश्च समन्ततः ।
राममागतमभ्यर्च्य स्वागतेनाह तं मुनिः ॥ १७
प्रतिगृह्य च तामर्चामुपविष्टं स राघवम् ।
भरद्वाजोऽब्रवीद्वाक्यं धर्मयुक्तमिदं तदा ॥ १८
चिरस्य खलु काकुत्स्थ पश्यामि त्वामिहागतम् ।
श्रुतं तव मया चेदं विवासनमकारणम् ॥ १९
अवकाशो विविक्तोऽयं महानद्योः समागमे ।
पुण्यश्च रमणीयश्च वसत्विह भवान्सुखम् ॥ २०
एवमुक्तस्तु वचनं भरद्वाजेन राघवः ।
प्रत्युवाच शुभं वाक्यं रामः सर्वहिते रतः ॥ २१

G 2. 54. 24
B 2. 54. 23
L 2. 58. 24

D1.6 G1.2 M1 यत्र. Ñ2 B2.3 चन्द, Dm1 (before corr. as in text) D4 (after corr. sec. m. marg.) वद. D5.7 यत्र (for तत्र). Ś1 V1 B D1.7 फलाशन (D1 °क). Dm1 G3 M1 फलाशिन (Dm1 °ना [sic]). M3 फलाशिनौ.

16 ᵇ) V1 उपानयास. —ᵈ) D3 मर्घम्. Ñ2 V1 B D1.3 M3 तथा (for ततः). Ś1 D4.7 रामायार्घ्यमुपस्थितः. —After 16 Ś1 Ñ2 V1 B D1.3.7 M3 ins.:

1135* प्रतिगृह्य च काकुत्स्थस्तमासनेनोदकेन च ।
वन्यैश्च मूलैश्च फलैश्च फलभोजन ।

[(L. 1) D1.3 परिगृह्य. D4.5.7 तु (for च). —(L. 2) D1 lacuna for मूलैश्च. D2 मूलैश्च (for फलैश्च). Ś1 B3 D1.7 भोजि(B3 D5.7 °ज)न(D7 °नि [sic]) (for भोजन).]

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1.2 ins. after 16:

1136* नानाविधानन्नरसान्वन्यमूलफलाश्रयान् ।
तेभ्यो ददौ स तप्ता वासं चैवाभ्यकल्पयत् ।

[(L. 1) Dd1 वन (for वन्य). G3 [आ]श्रयात्. —(L. 2) Dg1 G3 M1.2 [अ]पि. T1.2 M3 [अ]नु. G1 [अ]नि (sic) (for [अ]भि).]

17 D1.4.5.7 om. 17. Ś1 Ñ2 V1 L D2.3.6 M3 read 17 after 11. —ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 B D2.3.6 M3 आसीनैर् (for °नो). —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B D2.3.6 M3 वृतो मुनिभिरेव च. —ᶜ) T1 आनर्च. M3 अभ्येत्य. Ck as in text (for अभ्यर्च्य). —ᵈ) Dd1 Dm1 G1 M1.2 Ct (आ)गत मुनि. T1.2 M3 [अ]तिथिं मुनि. G1 [अ]दित मुनि. G3 महामुनि. Cg as in text (for [आ]ह तं मुनि). Ś1 V1 D2.3.6 M3 सौम्य भाषत वै मुनि. Ñ2 B सौम्यनंदत (B3 स नन्द च) तं मुनिं. Dt1 स्वागतं तु महामुनि.

18 ᵃ) D3 प्रतिमाद्य (for °गृह्य). Ś1 B1 Dt1 Dd1 Dm1 D4.7 तु (for च). Ś1 Ñ2 B2 D1.3 तां पूजाम्. V1 तामध्यम् (sic). —ᵇ) D उपतिष्ठ (इन्द्र?) (for °विष्ट). B2 G1 च. Dg1 marg. (for स). G3 M2 (after corr. sec. m. as in text) राघव. —ᶜ) D1.3 भारद्वाजो. —ᵈ) M3 राजपुत्रम् (for धर्मयुक्तम्). Ś1 Ñ2 B Dt1 D4.6 हितं. Dg1 D3 तथा. M1 सत (for तदा).

19 ᵃᵇ) Dd1 काकुत्स्थ. G2 M1 पश्यामि काकुत्स्थ (by transp.). Dt1 [आ]श्रमुपागतं. Ct as in text (for त्वामि-हागतम्). Ñ2 V1 B2.4 D1.3 M3 दिष्ट्यासि (B4 °ष्टि) कुशली राम समाश्रममुपा(B1 °नुप [sic])गत. B1 दिष्ट्यासि कुशली रामसमाश्रम समुपागत. D1 दिष्ट्यासि कुशली राम आश्रम समुपागत. —ᶜ) Ñ2 V1 B2.3.4 D1.3 M3 हि ते (D2 मे) (for तव). Ñ2 V1 B2.3.4 D1.3 M3 विप्रा. Dt1 Dd1 Dm1 चैव (for चेदं). B न श्रुत हि मया विप्रा. —ᵈ) Ś1 V1 D1.4.6.7 M3 अकारणात्(V1 D2 M3 °ण) (for °णम्). —After 19 D3 ins.:

1137* यशस्यं श्लाघनीयं च दुराणामपि सुप्रियम् ।
धन्यौ तथा च पितरौ सत्यधर्मपरायणौ ।
ययोस्त्वं तरणार्थाय जातो हृदयवल्लभ ।
सुव्रत पितृवर्ती च यशस्वी दृढनिश्चय ।

20 ᵃ) B2.3 विमुक्तोय. G1 [इ]पि मुक्तोय (for विविक्तोऽय). —ᵇ) Dm1 समागम. T3 तु सगमे (for समागमे). Ś1 Ñ2 V1 B D1.7 M3 रमणीय(B1 °य [sic])श्च राघव(B4 D3 °व [sic]). —ᶜ) Dt1 पुण्य. —ᵈ) Dm1 वसत्विह, T3 वसत्विथ. —For 20ᶜᵈ Ś1 Ñ2 V1 B D1.7 M3 subst.:

1138* गङ्गायमुनयो पुण्य सगमो लोकविश्रुत ।

[V1 पुण्य. D3 पुण्यां (sic). D6 चैव (for पुण्य). D1 वन विश्रुत (for लोक°).]

—Then cont.:

1139* इह राम मया सार्धं वस त्व यदि रोचते ।
वन साधारण हीदं तपोवननिवासिनाम् ।
इह त्व रघुवर सार्धं सीतया लक्ष्मणेन च ।

[(L. 1) D3 त्व सीतया (for राम मया). D1 वसत्व (sic). D2 पसत (sic) (for वस त्व). B1 रोचसे. —(L. 2) Ñ2 B2.4 मद (for वन). V1 D1.3 हीन. M3 शात (for हीद). D5 विवासिनो. —Ñ2 V1 B1 D1 M3 om. l. 3. —(L. 3) Ś1 D6 [च]व (for त्व).]

21 ᵇ) G2 सुवचन. —ᶜ) M3 हित (for शुभ). —For 21 Ś1 Ñ2 V1 B D1.7 M3 subst.:

1140* तमेववादिन राम कृताञ्जलिरभाषत ।
वसतोऽनुमतो मे स्यादिह सर्वथया सह ।

[(L. 1) D3 त्व (for एव). —(L. 2) V1 [ए]व गुणो (for °नुमतो). D7 मया (for त्वया).]

G 2 54 25
B 2 54 24
L 2 56 25

भगवन्नित आसन्नः पौरजानपदो जनः ।
आगमिष्यति वैदेहीं मां चापि प्रेक्षको जनः ।
अनेन कारणेनाहमिह वासं न रोचये ॥ २२
एकान्ते पश्य भगवन्नाश्रमस्थानमुत्तमम् ।
रमते यत्र वैदेही सुखार्हा जनकात्मजा ॥ २३
एतच्छ्रुत्वा शुभं वाक्यं भरद्वाजो महामुनिः ।
राघवस्य ततो वाक्यमर्थग्राहकमब्रवीत् ॥ २४
दशक्रोश इतस्तात गिरिर्यस्मिन्निवत्स्यसि ।
महर्षिसेवितः पुण्यः सर्वतः सुखदर्शनः ॥ २५
गोलाङ्गूलानुचरितो वानरर्क्षनिषेवितः ।
चित्रकूट इति ख्यातो गन्धमादनसंनिभः ॥ २६
यावता चित्रकूटस्य नरः शृङ्गाण्यवेक्षते ।
कल्याणानि समाधत्ते न पापे कुरुते मनः ॥ २७

22 ᵃ) G3 इव (sic) (for इत) —For 22ᵃᵇ, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M1 subst

1141* इतस्तु विषयोऽस्माकमभ्याशे तपसां वर ।

[V1 इत तु, B1 इह त्व, D2 इति तु M1 भारतु (for इतस्तु) D3 ins श्री after इत Ñ2 V1 तपसां वर]

—Ś1 V1 D1-7 M1 cont, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins after 22ᵃᵇ

1142* सुदर्शमिव पश्यामि स्वजनस्य ममाश्रमम् ।

[D4 7 मादर्शम् (for सु°) V1 तु (for स्व) Ś1 D4-7 पौराणामि° श्रामम् (D4 6 °मिममाश्रम [D4 °म] D7 °मिव माश्रय [sic]) (for the post half) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 सुदर्शमिह मां प्रेक्ष्य मन्येऽहमिममाश्रमम्]

—Ś1 D4 7 further cont

1143* अभ्याशे वर्तमानं मां श्रुत्वा दूरादिहाव्रज ।

[D5 7 अभ्यासे]

—ᶜᵈ) Ś1 Dm1 D4 6 7 आगमिष्यति Ś1 D1-7 मामपि प्रेक्षका जना (for ᵈ) Ñ2 V1 B D1 3 M1 मागमिष्यति सुव्यक्तं ब्रह्मन् मामिह बाधवा —ᶠ) V1 D1 3 इमां B1 इव (for इह) Ñ2 वासो, D3 वाच (for वास) Ñ2 D1 रोचते

23 ᵇ) D7 वासस्थानमनुत्तमं —ᶜ) D1 रमेत तत्र, D7 रेमे च तत्र (for रमते यत्र) —ᵈ) Ś1 D4 6 7 सुखेन, G3 सुखार्थे (for सुखार्हा) —For 23, Ñ2 V1 B D1-3 M1 subst Ś1 D6 ins 1 2-3 D5 1 3 after 23

1144* अत्याश्रमसमेकान्ते विविक्तं वक्तुमर्हसि ।
वसेयं यत्र वैदेह्या सहितो लक्ष्मणेन च ।
स्वजनेनापरिज्ञातो निरुद्विग्न सुखी वने ।

[(1 1) D3 विविक्तु (sic) V1 D1-3 M1 बहुम् (for वक्तुम्) —D1 om 1 2-3 —(1 2) D6 वसेद (for °य) Ñ2 B तत्र (for यत्र) M1 सहितो वैदेह्या (by transp) —(1 3) V1 सुजनेन, D3 स्वजनैर् (for स्वजनेन) V1 [अ]निविज्ञातो, D3 परिज्ञातो (before corr °ज्ञातो) (for [अ]परिज्ञातो) Ś1 D6 निरुद्वेग (for °द्विग्न) B3-4 D2 3 4 6 मुने (for वने)]

—Thereafter V1 B1 D1-3 cont

1145* वसेयं यत्र तन्मे त्वमुपदेष्टुमिहार्हसि ।

[V1 यत्र तन्मेव (with hiatus) D1 तत्र मे त्व हि (with hiatus) (for यत्र तन्मे त्वम्) V1 त्वम्, D1 मम (for इह)]

24 ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 B D3 5 6 M1 इति रामवचः श्रुत्वा, D4 6 7 राघवस्य वचः श्रुत्वा —ᵇ) D4 6 7 महानृषि —ᶜᵈ) Dt1 Dd1 Dm1 तु तद् (for ततो) D4 6 7 तस्य वाक्य (D6 कार्यार्थं च) निशम्ये(D6 7 °रीक्ष्ये)दमनुकूलं(D6 °रूपं) वचोऽब्रवीत् —For 24ᶜᵈ, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 M1 subst

1146* ध्यात्वा मुहूर्तमेकाग्रो रामं वचनमब्रवीत् ।

[V1 ध्यात्वे, M1 पकाग्र (for °ग्रो)]

25 ᵃ) Ś1 D4-7 त्रियोजनम्, G3 दशक्रोशम्, M1 दश** (for दशक्रोश) M3 lacuna for इतस्तात Ñ2 V1 B D1 3 M1 इतश्चि(Ñ2 °ति त्रि, D1 °तस्तु, D3 **श्चि)त्रकूटाद्राम —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B D4 6-7 T1 2 G1 3 M1 4 यत्र, G2 m g as in text (for यस्मिन्) Ś1 V1 B2 Dd1 D4 6 निवत्स्यति, D7 नि° (for निवत्स्यसि) —ᶜ) Ś1 D4 7 -नाग(Ś1 D6 जन)सङ्घ(D4 °सु)ष्ट, D3 -संवृत पुण्य (for -सेवित पुण्य) —ᵈ) Dt1 Dm1 पर्वत, M3 सर्वत्र (for सर्वत) Dt1 Dd1 Dm1 शुभदर्शन, M3 प्रियदर्शनः Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 M1 सर्वर्तु(Ñ2 B °र्तुस्य, D1 3 4 7 °र्तुषु, D6 °र्तु तु [sic])सुखद शिव

26 M1 om 26ᵃᵇ —ᵃ) Ś1 Ñ2 B D1 6 7 गोलाङ्गूलाभिन(B1 °नु)दितो, V1 गोलाङ्गूलाभिमुदितो, Dt1 °गूलानुचरितो, D3 °गुलाभिनर्दितो, D3 4 गोल(गूला)विनदितो, D6 °लाभिर दितो —ᵇ) V1 वानरैश्च, D4 नानापक्षि (for वानरर्क्ष) —After 26, D3-6 7 (D4 6 7 subst 1 1 for 29ᵃᵇ) ins

1147* शुभरूपमहं मन्ये तं वासं भवतः सुखम् ।
क्याल(?)शिरसा योऽसौ विरमध्युषित पुरा ।

[(1 1) D4 दर्शिन, D7 वासं ते (by transp) D3 शिव (for सुखम्) —(1 2) D3 चिरम् (for चिरम्)]

27 ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M1 यावद्गिर D4 6 7 यावति (for यावता) D3 चित्रकूट तं, D7 चित्रकूटस्य स्म (by pun) (for °कूटस्य) —ᵇ) Ś1 D4-7 [इ]दीक्षत, Ñ2 B D1-3 M1 पश्यति (for [अ]वेक्षते) V1 नर शृङ्गी निशस्यति —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M1 ह्यक्ष्यत्वाप्नोति —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M1 धर्मे च, Dt1 न मोहं (for न पापे) Ñ2 B मति (for मन)

ऋषयस्तत्र बहवो विहृत्य शरदां शतम् ।
तपसा दिवमारूढाः कपालशिरसा सह ॥ २८
प्रविविक्तमहं मन्ये तं वासं भवतः सुखम् ।
इह वा वनवासाय वस राम मया सह ॥ २९
स रामं सर्वकामैस्तं भरद्वाजः प्रियातिथिम् ।
सभार्यं सह च भ्रात्रा प्रतिजग्राह धर्मवित् ॥ ३०
तस्य प्रयागे रामस्य तं महर्षिमुपेयुषः ।
प्रपन्ना रजनी पुण्या चित्राः कथयतः कथाः ॥ ३१
प्रभातायां रजन्यां तु भरद्वाजमुपागमत् ।
उवाच नरशार्दूलो मुनिं ज्वलिततेजसम् ॥ ३२
शर्वरीं भगवन्नद्य सत्यशील तवाश्रमे ।
उषिताः स्मेह वसतिमनुजानातु नो भवान् ॥ ३३
रात्र्यां तु तस्यां व्युष्टायां भरद्वाजोऽब्रवीदिदम् ।
मधुमूलफलोपेतं चित्रकूटं व्रजेति ह ॥ ३४

C 2 54 38
B 2 54 38
L 2 58 38

28 ^{a}) Ñ2 V1 B D1-4 M4 मुनयस् B2 शतशो, M3 बहुशो (for बहवो) —^{b}) B1.4 विहृत्य (for विहृत्य) V1 D1.5.2 M3 शरद् (for शरदां) —^{c}) D1.3 दिव्यम् (for दिवम्) V1 स्वर्गं तत्तपसारूढा —^{d}) Ś1 D6 सुकृतैकनिषेवणात् ‖ Cv कपालशिरसा सह शरीरेण सहेति यावत्। कपालशिरसा मुनिना सह इत्यन्ये ।, Cr तपश्चरणे निरन्तर कपालासनेन प्रक्षीणत्वशिरोरहतया कपालावशिष्टशिरसा सह सर्वे दिवमारूढा इत्यर्थः । कपालशिरसेत्येतच्छरीरस्योपलक्षणम् ।, Cg कपालरूपशिरोयुक्तेन इति अध्याहृतशरीरपदविशेषणमित्येके। कपालमात्रावशिष्टं शिरो यस्मिन्निति तपोविशेषणमित्येके ।, Ck दुर्भिक्षमृतनृकपालवद् पलितेन शुष्क शिरस्यथा मध्यमपदलोपी समास । तादृशेन शिरसा सह । ‖ —After 28, D4.5.7 ins

1148* तत्र वासस काकुत्स्थ नानाविहगनादिते ।

[D4 वा (for च)]

29 ^{a}) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 स विवि(B1 °म, D3 °*)क्तम् —^{b}) Dm1 निवासं Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 वास से रघुनंदन —For 29^{cd} D4.6.7 subst l. 1 of 1147* and read after 26 —D6 om 29^c-34 —^{cd}) Ś1 Ñ2 B D4.6.7 पुण्यवासाय (for वनवासाय) B4 om सह V1 D1-3 M4 ताका वैतां(D3 °कां येसां M4 °कामेवां) परित्यज्य वसेह सहितो मया(V1 °नया) —After 29 Ś1 Ñ2 B D4.6.3 ins

1149* सर्वथा रस्यसे राम तरिमन्नाश्रममण्डले ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया चानयानघ ।

[(l. 1) Ś1 नस्यसे B4 वाससे (sic) (for रंस्यसे) B1 ज्यने —(l. 2) Ś1 D4.6.7 वैदेह्या चापि भार्यया (for the post half)]

30 D6 om 30 (cf v l 29) —^{ab}) Ñ2 V1 B D1.3 M4 इत्युक्त्वा (for स राम) D4 तं D3 M4 तु (for तं) D1.3 D4 वि(B1 वि)थातिथि (for °तिथिम्) Ś1 D4.6.7 एवमुक्त्वा तत कामै(Ś1 कैः)र्भ(D6 °भा)रद्वाजोप राघवं —^{c}) Ñ2 V1 B D1-3 M4 सा(V1 सा)नुजं चैव(B2 चापि) D4.7 च सह भ्रात्रा (by transp) (for सह च भ्रात्रा) Ś1 D6 सहभार्यं सह भ्रात्रा —^{d}) ‖ Cg^p प्रतिजग्राह उपचचार। ‖ Dt1 हर्षयन्। M4 राघवं (for धर्मवित्) Ś1 D4.6.3 महर्षिं प्रत्यपूजयत्

31 D6 om 31 (cf v l 29) —For 31^{ab} Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 subst

1150* तस्य मुक्तवतस्तत्र तं मुनिं समुपासत ।

[V1 धर्मवतस्(for मुक्त°) M4 तस्य (for तत्र) D6 समुपासत (sic) Ñ2 B तदानीं(B1 °नीं) मुनिना सह (for the post half)]

—^{c}) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 जगाम, T2 प्रसन्ना (for प्रपन्ना) —^{d}) Ś1 V1 D1.3.6 M4 विचित्रा (D1 °त्रा) शृण्वत कथा (D2 °था) —For 31, D4.7 subst

1151* ततो निवृत्ते दिवसे प्रवृत्ता रजनी शुभा ।
तां कथां मुनिना सार्धं चित्रां कथयतस्तदा ।

—After 31 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

1152* सीतातृतीय काकुत्स्थ परिश्रान्त सुखोचित ।
भरद्वाजाश्रमे रम्ये तां रात्रिमवसत्सुखम् ।

[(l. 2) G1 M1.2.4 पुण्ये (for रम्ये) M1 स रात्रिम्, M4 रजनीम् (for तां रात्रिम्)]

32 D6 om 32 (cf v l 29) D4.7 om 32-33 —^{a}) Dt1 Dd1 Dm1 G1.3 M1 सु शर्वर्यां (for रजन्यां तु)

33 D4.5.7 om 33 (for D4.7 cf v l 32 and for D6 cf v l 29) —^{a}) Dd1 Dm1 G1 M1 शर्वरीं Cm g k t as in text (for °रीं) —^{b}) T1 त्वं, G2 तम् (for तव) Dd1 (श्र)श्रमे (for °मे) —^{c}) G2 वसतीम् (sic) G1 मथतिम् (sic) —^{d}) T1 मनुजानाति (for °तु) —For 32-33 Ś1 Ñ2 V1 B D1.3.6 M4 subst

1153* तस्या रात्र्या व्यतीतायां सध्यामन्वास्य राघव ।
उपतस्य महर्षिं तं वचुवाच ततो मुनि ।

[(l. 1) Ś1 तस्यां रात्रौ D1 रात्र्यां तस्यां (by transp) V1 D2 च(D3 अ) व्युष्टायां D1 M4 रात्र्यां च तस्यां व्युत्थाय(M4 °षायां) (for the prior half) Ś1 वीतमय (for मन्वास्य) Ś1 D6 सानुज, V1 D1 लक्ष्मण (for राघव) —(l. 2) Ñ2 तु (for तं) Ś1 D6 उवाच च (for वचुवाच) M4 महामुनि]

34 D6 om 34 (cf v l 29) —^{a}) D4.7 तस्यां रजन्या M2.3 रात्र्यां च तस्यां —^{b}) D4.3 महातपा G2 M1 (s)ब्रवीदिति —^{d}) Dd1 Dm1 गिरिं व्रज, D4.7 भरद्वाजः ।

G. 2 54 40
B. 2 54 41
L. 2 58 40

तत्र कुञ्जरयूथानि मृगयूथानि चाभितः ।
विचरन्ति वनान्तेषु तानि द्रक्ष्यसि राघव ॥ ३५
प्रहृष्टकोयष्टिककोकिलस्वनै-
र्विनादितं तं वसुधाधरं शिवम् ।
मृगैश्च मत्तैर्बहुभिश्च कुञ्जरैः
सुरम्यमासाद्य समावसाश्रमम् ॥ ३६

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डेऽष्टचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४८ ॥

G1 मजेति हा, Cv g k as in text (for भ्रजेति ह) —For 34, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 4 M4 subst

1154* चित्रकूटमितो राम गच्छाशु सह सीतया ।
लक्ष्मणेन च विलब्ध तत्र त्व विहरिष्यसि ।
शुचिशीताम्बुवाहिन्या मन्दाकिन्योपशोभिते ।
मन्येऽहं तत्र ते वास रम्ये स्वादुफलोदके ।

—(l 1) Ś1 D8 गत्वा (for राम) Ś1 D4 त्वरन्, D2 गत्वाशु (for गच्छाशु) —(l 2) B1 om च Ś1 B2 4 D1-3 विश्रब्ध, B1 2 M4 विश्र(B2 M4 °स्र)ब्धस (for °ध्रब्ध) —After l 2, B1 ins सह वै —(l 3) Ñ2 B रम्ये, D2 4-7, D4 7 शिव, M4 शुभ (for शुचि) B2 सित B4 शीते (for शीत) D4 7 M4 [उ]पशोभित —B1 om l 4 —(l 4) Ñ2 B2 स, V1 त (for ते) B4 राम (sic) (for वास)]

—After 34 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 7 T G M1-3 ins

1155* वासमौपयिकं मन्ये तव राम महायशः ।
नानानगगणोपेत किंनरोरगसेवित ।
मयूरनादाभिरतो गजराजनिषेवित ।
गम्यता भवता शैलश्चित्रकूट स विश्रुत ।
पुण्यश्च रमणीयश्च बहुमूलफलायुत । [5]

[For l 1, D4 7 subst and read after line 5

1155(A)* नानानुरूप मन्येह तवैन धरणीधरम् ।
शुचिशीताम्बुवाहिन्या मन्दाकिन्योपशोभितम् ।

—(l 2) Dm1 -मृग-; Cm as above (for -नग) G1 -गणोपेत (for °त) G1 सेवित —(l 3) Dt1 -नादाभिरतो, G1 -नादाभिरतो (for -नादाभिरुतो) —(l 4) G2 M1 यत्र वै (for भवता) D4 7 एष राम(D7 °*) महाशैलः (for the prior half) D4 7 इति हत, T1 M3 शुचिश्रुत, G1 शुचि हत (sic) (for स विश्रुत) —(l 5) D4 7 -फलोपेत (for -फलायुत)]

35 a) D4 7 अत्र Ñ2 B D4 4 7 कुंजरयूथाश्च —b) B3 om मृग Ñ2 D4-6 -यूथाश्च(D4 °*) B3 om (for -यूथानि) Ñ2 B सर्वत, V1 *मित, Dt1 Dd1 Dm1 चैव हि, D3 राघव, D4 5 निर्वृता, G3 चामिते (sic) (for चाभित) D1 करिणीसहिता सुखे —c) D2 विचरिष्यति (hypm) Dg1 वनान्तेस्मिन् —d) Ś1 D8 तत्र, B3 D4 5 7 तास्त्वं(B1 °त्व) (for तानि) D8 द्रक्ष्यति (for °सि) B3 D3 राघवं(D3 °व) —After 35 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S G(ed) ins

1156* सरित्प्रस्रवणप्रस्थान्दरीकन्दरनिर्झरान् ।
चरत सीतया सार्धं नन्दिष्यति मनस्तव ।

[(l 1) Dm1 गुहा-; G3 दरि Cm as above (for दरी)]

36 D4 4 7 om 36 —a) Ś1 Ñ2 V1 B D2 6 हृष्टयूह, D3 इष्टयूह (sic) M4 नष्टयूह (sic) (for प्रहृष्ट) B4 Dt1 Dd1 Dm1 T1 M2 3 Ct -कोयष्टिभ (D4 °* Dt1 °भ [sic] T1 M2 3 Cv k °भ) Cr m g as in text (for -कोयष्टिक) D2 -कोकिलनि (sic) (for -कोकिल) —b) Dd1 Dm1 विनोदयते (for °नादितं त) Dt1 विनोदयेत च सुखं परं शिवं —c) G1 मृगेन्द्र (for मृगैश्च) —d) N2 स्वरम्यम्, M4 सुरा समासाद्य Ś1 N2 B D1-3 4 सम् (for सम) Dg1 Dt1 G1 [आ]श्रयं (for °मम्) V1 °मासाद्य समस्याश्रमं

Colophon D4 4 7 om —Sarga name Ś1 V1 B2 4 D2 6 भरद्वाजाभिगमनं(D4 °न) Ñ2 B3 वनप्रवेशे भरद्वाजा (Ñ2 °जो [sic])भिगमन, B1 D5 भरद्वाजाश्रमाभिगमन (D1 °न) D1 भरद्वाजाश्रमगमन —Sarga no (figures, words or both) B1 4 D3 om Ś1 58 Ñ2 53 V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S 45 B2 43 B3 52 D1 110 D2 57 D6 55 —After colophon D2 concludes with रामाय नमः T1 श्रीरामचन्द्राय परमगुरवे नम ; G श्रीरामाय नम

४९

उषित्वा रजनीं तत्र राजपुत्रावरिंदमौ ।
महर्षिमभिवाद्याथ जग्मतुस्तं गिरिं प्रति ॥ १
प्रस्थितांश्चैव तान्प्रेक्ष्य पिता पुत्रानिवान्वगात् ।
ततः प्रचक्रमे वक्तुं वचनं स महामुनिः ॥ २
अथासाद्य तु कालिन्दीं शीघ्रस्रोतसमापगाम् ।
तत्र यूयं प्लवं कृत्वा तरतांशुमतीं नदीम् ॥ ३
ततो न्यग्रोधमासाद्य महान्तं हरितच्छदम् ।
विवृद्धं बहुभिर्वृक्षैः श्यामं सिद्धोपसेवितम् ॥ ४

G 2 55
B 2 55
L 2 59

49

☞ Ñ1 missing for Sarga 49 (cf v l 1058*) D6 7 continue the previous Sarga M1 2 begin with श्रीरामाय नमः

1 ab) D6 7 उषित्वा तत्र रजनीं सुखमिक्ष्वाकुनन्दनौ —D1 om 1cd —cd) Dd1 Dm1 G1 [ए]व (for [अ]थ) D6 7 अभिवाद्य ततो जग्मुर्मुनिमुद्दिश्य तं गिरिं —For 1, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 subst

1157* तौ तत्र रजनीमुष्य सुखमिक्ष्वाकुनन्दनौ ।
अभिवाद्य महर्षिं तं दृष्टतुर्गमने मन ।

[(l 1) Ñ2 B तामु(B1 4 °ड्ड)षित्वा निशां तत्र (for the prior half) —(l 2) B4 सद्यं (for महर्षि) Ñ2 B मति (for मन)]

—B2 (marg) cont Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 7 T G M1-3 ins after 1

1158* तेषां चैव स्वस्त्ययनं महर्षि स चकार ह ।

[B2 जय D6 7 तदा (for चैव) Dt1 Dd1 Dm1 transp चैव and स्वस्त्ययन B3 महर्षिरनुवर्धवान् D6 7 जगाम ह(D7 ज) पतो वर (for the post half)]

2 B3 reads 2ab in marg —a) B3 कृत्वा प्रेक्ष्यो न्वितश्चैव Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G2 M1 3 प्रस्थिता प्रेक्ष्य तांश्चैव, D4 6 7 प्रस्थितान्प्र(D7 °नी)क्ष्य चाप्येतान् —b) B3 [अ]न्वयात्, Dt1 Dd1 Dm1 D4 5 7 [औ]रसान्, T1 2 Cg [अ]न्वसात्, Cg as in text (for [अ]न्वगात्) —For 2 Ś1 Ñ2 V1 B1 2 4 D1-3 6 M4 subst B3 subst for 2cd only

1159* तौ प्रयान्तावभिप्रेक्ष्य भरद्वाजो महामुनि ।
चित्रकूटस्य पन्थानमुपदेष्टुं प्रचक्रमे ।
राघव स्वमितो देशात्पश्यश्चापसथान्बहून् ।

[(l 1) D1 2 अभिवीक्ष्य Ś1 D6 प्रयातौ रजनी षी(D6 श्रे)क्ष्य (for the prior half) D1 3 भारद्वाजो —(l 3) B1 2 4 देशात् V1 D1-3 M4 इतो देशाद्वाय त्व (for the prior half) D1 वदन् (for पश्यन्) V2 आवसथान् D6 आवसथान्]

—After 2 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 6 7 T G M1-3 ins

1160* भरद्वाजो महातेजा राम सत्यपराक्रमम् ।
गङ्गायमुनयो संधिमासाद्य मनुजर्षभौ ।
कालिन्दीमनुगच्छेतां नदीं पश्चान्मुखाश्रिताम् ।

[(l 1) D6 [s]मिततेजा —(l 2) Dt1 आगम्य (for °साद्य) D4 5 7 पुरुषर्षभौ —(l 3) D6 अथ (for अनु) G1 -गच्छेथां D4 6 7 गुप्तौ शिवां, G1 गुप्ताश्रितां (for मुखाश्रिताम्)]

3 D4 5 7 om 3ab —b) Dt1 Ct प्रतिस्रोत समागता —After 3ab, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins while D4 5 7 cont after 1160*

1161* तस्यास्तीर्थं प्रचरितं पुराणं प्रेक्ष्य राघव ।

[Dm1 T2 Cm प्रचलित D4 तस्यास्तु तीर्थं त्वरित, D5 तस्यास्तीर्थं त्वरीत (sic) D7 तस्या सुतीर्थं त्वरित (for the prior half) Dt1 Dd1 Dm1 प्रकाम (for पुराण) D4 5 7 प्राप्य (for प्रेक्ष्य) Dg1 D4 6 7 G2 M2 राघवौ T3 M1 राघव]

—d) Cr t [अं]शुमतीं (as in text) Cm g [अं]शु°. D4 7 तरताशु(D4 °शु)जला नदीं —For 3 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 subst

1162* नातिदूरे समासाद्य तरेथा यमुना नदीम् ।
कूलोडुप प्लवनती सा हि नित्य महानदी ।

[(l 1) Ñ2 B1 3 4 तरेतम्, B3 तरेतां D6 तरेथां M4 पश्येथा (for तरेथा) V1 तरेथां (sic) यमुनानदी (for the post half) —D2 read l 2 twice —(l 2) B4 कूलोडुप, D2 कूलोडुप M4 महाप्लव Ś1 B2 D1 3 प्लवनवती]

4 a) D4 6 7 तत्र (for ततो) —b) D6 सरितच्छद —c) Dt1 Dd1 Dm1 परी(Dd1 °रि)त (for विवृद्ध) D4 (after corr *sec m* as in text)वृक्षे —For 4 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 subst

1163* तस्या नद्या परे पारे नातिदूरे महाद्रुम ।
सत्याभिय घन श्रीमान्न्यग्रोधो हरितच्छद ।
नानासत्त्वगणावास श्याम इत्यभिविश्रुत ।

[(l 1) M4 (after corr *sec m* as above) तस्या —(l 2) Ś1 स चापि पालित Ñ2 B2-4 D1 2 सत्याभिधाचित (D2 °न) D6 सत्यापि पालित (for सत्याभिधाचन) —After l 2 B3 ins

1163(A)* स्निग्धच्छायो महाशाख सर्वेषां हितकारक ।

—(l 3) B1 -कृतावास, B4 D2 गुणावास B4 [अ]भि (for [अ]भि) D2 3 [अ]भित (D3 °*) श्रुत]

—Thereafter cont

1164* सीतेय तं नमस्कृत्य समभ्यर्च्य च पादपम् ।
अभियाचेत कल्याणी वर यदभिकाङ्क्षितम् ।

G 2 55 7
B 2 55 7
L 2 59 7

क्रोशमात्रं ततो गत्वा नीलं द्रक्ष्यथ काननम् ।
पलाशबदरीमिश्रं राम वंशैश्च यामुनैः ॥ ५

स पन्थाश्चित्रकूटस्य गतः सुबहुशो मया ।
रम्यो मार्दवयुक्तश्च वनदावैर्विवर्जितः ।
इति पन्थानमावेद्य महर्षिः स न्यवर्तत ॥ ६

उपावृत्ते मुनौ तस्मिन्रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ।
कृतपुण्याः स्म सौमित्रे मुनिर्यन्नोऽनुकम्पते ॥ ७

इति तौ पुरुषव्याघ्रौ मन्त्रयित्वा मनस्विनौ ।
सीतामेवाग्रतः कृत्वा कालिन्दीं जग्मतुर्नदीम् ॥ ८

तौ काष्ठसंघाटमथो चक्रतुः सुमहाप्लवम् ।
चकार लक्ष्मणश्छित्त्वा सीतायाः सुखमासनम् ॥ ९

[(l 1) Ś1 D6 सीतापि (for सीतेय) V1 से, M1 ते (for त) V1 D1 2 सुसरकृत्य, D2 सुमत्कृत्य M2 सानभ्यचय (for नमस्कृत्य) M2 सुमत्कृत्य (for सानभ्यचय) —(l 2) B2 अभियाचेतु Ś1 D6 कल्याण (for °णी)],
while Dg1 Dt2 Dd1 Dm2 D4 5 7 T G M1–3 ins after 4

1165* तस्मै सीताञ्जलिं कृत्वा प्रयुञ्जीताशिषः शिवा ।
समासाद्य च तं वृक्षं वसेद्वातिक्रमेत वा ।

[(l 1) D1 5 7 तस्य (for तस्मै) Dm1 शिवा Dt1 Ct [आ]शिषं शिवां D4 5 7 व्य(D4 न्य, D5 नि)युञ्जीताशिषोपि वा (D5 च) (for the post half) —(l 2) T G1 2 M2 तु (for च) M2 [अ]तिक्रमेति (sic) D6 7 बस्तां च मनोरथा, D6 वसित्वा प्रव्रजेद्वान् (for the post half)]

5 ᵃ) B1 D2 7 द्रक्ष्यत, Dt1 Dd1 Dm1 प्रेक्ष्य च B1 illeg for काननम् —ᶜ) Dt1 Dd1 Dm1 शाल्मली (for पलाश) Ñ2 V1 B D1–3 M4 -वश (for मिश्रं) —ᵈ) D4 7 युतं, K(ed) रम्यं (for राम) Ś Ñ1 B D2–5 6 M4 मधू(Ś1 Ñ1 B4 D6 °धु)कास्रवणा(B2 M4 °णा)युतं, V1 -मधुस्राथयणायत, Dt2 राम वन्यैश्च यामुनैः, G(ed) मधुकाश्रवनाकुलं.

6 ᵇ) V1 यतः, Dd1 Dm1 यान, D2 तत (for गत) M4 इहं (for मया) Dt1 T2 गतस्य बहुशो मया —V1 D1 2 M4 om 6ᶜᵈ —ᶜ) M2 (after corr sec m) रम्ये Ś1 Ñ1 B D3–7 धाश्रमयुक्तश्च —ᵈ) Dt1 Dd1 Dm2 T G1 2 (before corr) M3 2 दावै(T2 °वा [sic] M3 °व)श्चैव, Gm g as in text (for वनदावैर्) Dg1 च वर्जित° (for विवर्जित) Ś2 Ñ2 B D3–3 वनदोषैश्च(Ñ1 B °दै ऽ3 D3–5 7 °दैर्वि) वर्जित —ᵉᶠ) M2 इत्थं (for इति) Dt1 Dd1 Dm1 D4 7 G1 आदिश्य, D6 साधित्य (for आवेद्य) Dg1 Dt1 G1 सन्यवर्तत Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 4 M1 पन्थानमुपदिश्यैव(V1 D1 2 °दिश्यैवं B2 D3 °दिश्यैनं) भरद्वाजो न्य(D3 °न्य)वर्तत —After 6 Ś1 Ñ1 B D4–7 ins

1166* रामेण स्वदसमेनापि सीतया चाभिवादितः ।

[B1 [अ]थ (for [अ]पि) Ś1 सीतया चापि (before corr °पि च) वदित (for the post half) D4 7 रामेण सीतया चा(D3 पा)पि स्वप्रत्नेनाभिवादितः]
while Dg1 Dt2 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins.:

1167* अभिवाद्य तथोत्सृष्टा रामेण विनिवर्तितः ।
[Dt1 विनिवर्तितः]

7 ᵃ) D1 उपात्ते, D2 उपावर्ते, D4 तपावृत्तो, G2 मथावृत्ते (for उपावृत्ते) —ᵇ) V1 सुपदं तदन्तर, D1–3 स्वमाश्रमपदं तत, M4 गयाभ्वाने तत पर —V1 D1–3 M4 om 7ᶜ–8ᵇ. —ᶜ) M3 तु (for स्म) Ś1 Ñ1 B D6–7 कृतपुण्योस्मि सौमित्रे —ᵈ) Ś1 Ñ2 B2 D4–7 मानुकम्पते, Dm1 मानुकंपते, T2 नो न कम्पते B1 4 मुनिर्यन्नुकंपते

8 V1 D1–3 M4 om 8ᵃᵇ (cf v l 7) —ᵃ) B2 reads तौ in marg —ᵇ) D4 5 7 कथयन्तौ (for मन्त्रयित्वा) Ś1 Ñ2 B D6 कथयतौ यश(B2 तप)स्विनौ —ᶜ) V1 D1–3 M4 सीतासहायौ काकुत्स्थौ(M4 कालिन्दीं) —ᵈ) V1 मन्दाकिनीं, D1–3 M4 यमुना (for कालिन्दीं) Ś1 Ñ2 B D4–7 तदा (for नदीम्) —After 8, D2 4 5 7 ins, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins l 3–4 only:

1168* ते गत्वा किंचिदध्वानं ददृशुर्विमलां नदीम् ।
दिव्यामंशुमतीं नाम शीघ्रतोयप्रवाहिनीम् ।
अथासाद्य तु कालिन्दीं शीघ्रस्रोतोवहां नदीम् ।
चिन्तामापेदिरे सर्वे नदीजलतितीर्षव ।
ततोऽब्रवीद्दाशरथिः सौमित्रिमपराजितम् । [5]
दिव्या सरिदियं पुण्या यमुना पश्य पर्वत ।
न स्वस्मिन्पुरुषव्याघ्र पश्यामि पुरुषर्षभ ।
स त्वं कुरुष्व संतारं सुखं येन तरेम वै ।
स धीर शासनं भ्रातुः सर्वमप्रतिकूलयन् ।
निरीक्ष्य तद्वनं सर्वं गृहीत्वा सहसुत्तमम् । [10]

[(l 1) D2 कंचिद् D2 अध्वानं —(l 3) Dt1 शीघ्रस्रोतस्विनीं नदीं, T2 शीघ्रस्रोतःप्रवाहिणीं, G2 M1 शीघ्रवेगां महानदीं (for the post half) D2 4 5 7 समासाद्य तु तां वीरौ कालिन्दीमाश्रिता —(l 4) Dt1 Dd1 Dm1 सर्वा (for सर्वे) D4 5 7 तितीर्षवः —(l 5) D2 अपराजितं —D2 om l 10]

—Thereafter D2 4 5 7 cont l 2 of 1171*

9 ᵇ) Dg1 T1 2 G2 M1 2 सु, T2 स (sic) G2 च, G1 M1 सं (for सु) —For 9ᵃᵇ, D2 4 5 7 subst and read after 9ᶜᵈ:

1169* बद्ध्वा लताभिर्वेत्रैश्च सुमहद्वै प्लवं तदा ।
प्रपेदे काष्ठसंघातं सौमित्रिर्विपुलं प्लवम् ।

[(l 1) D2 महत्, D5 तत्प्लवं (for तदा) D2 वज्रैश्च, D4 7 वृक्षैश्च, D5 पुष्पं तदा]

तत्र श्रियमिवाचिन्त्यां रामो दाशरथिः प्रियाम् ।
ईषत्संलज्जमानां तामध्यारोपयत प्लवम् ॥ १०
ततः प्लवेनांशुमतीं शीघ्रगामूर्मिमालिनीम् ।
तीरजैर्बहुभिर्वृक्षैः संतेरुर्यमुनां नदीम् ॥ ११
ते तीर्णाः प्लवमुत्सृज्य प्रस्थाय यमुनावनात् ।
श्यामं न्यग्रोधमासेदुः शीतलं हरितच्छदम् ॥ १२

G 2. 55. 15
B 2. 55. 23
L 2. 59 15

—Then cont

1170* कृत्वा च स लक्ष्मणश्चैव राघवाय महात्मने ।
लक्ष्मणो लक्षणोपेतो नदीं समवतारयत् ।

[(l 2) D2.6 नद्या, D3 सस्वनादित, D4 °यत्, D5 °रितु]
—After 9ab, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G1.2 M2.3 ins, D2.4.6.7 cont l 2 only after 1168*

1171* शुष्कैर्वंशैः समाकीर्णंमुशीरैश्च समावृतम् ।
ततो वेतसशाखाश्च जम्बुशाखाश्च वीर्यवान् ।

[(l 1) Dt1 वन्यै (for वंशै) —(l 2) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 वेतसशाखाश्च, D2.4.6.7 वेतसशाखानां D2.4.6.7 श्लानां (D2 श्लानां [sic], D3 तालानां) चैव, T G1.2 जम्बू° (for जम्बुशाखाश्च)]

—c) Dm1 तस्य, D7 हिला (sic) —d) D2 सीतार्थं, D4.7 वैदेह्या (for सीतायाः)

10 G2 M1 om 10 —a) Dg1 D2.4.6.7 T2.3 G3 M3 तत (for तत्र) D5 श्रियमिवाचिन्त्य (sic) —b) Ñ3 दशरथ (sic) M3 दाशरथिं (sic) —c) Dd1 M2 ईषत्स, D2.4.5.7 ईषत्सलज्जा (D4 °ज्ज) मुद्यम्य (D7 °स्थाप्य) —d) D5 समत्या रोपमप्लुत्व, D6.7 समारोपयत प्लवं, D3 समध्यारोपयत्प्लव —For 9-10, Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.6 M4 subst

1172* तत्र चक्षुर्द्रुमः काष्ठैर्वेणुभिश्चापि तीरजैः ।
सीतामारोपयाचक्रे रामस्तत्र स्वयं तदा ।
परिगृह्य प्रियां बालां वेपमानां लतामिव ।
सीतामारोप्य रामोऽपि लक्ष्मणश्चाप्यरोहताम् ।

[(l 1) D3 कुलोडुप, D6 वडोड्प B1 काष्ठैः V1 ***वडु काष्ठैः (for the prior half) V2 वेणुजैश्, B2 रेणुभिर् D5 वारिश् (for वेणुभिश्) B1 चैव (for चापि) M4 transp वेणुभिश् and तीरजै —D6 om (hapl) l 2-3 —(l 2) V1 om स्वयं तदा —(l 3) Ś1 (marg) हृष्टा बाला, V1 श्रिय भार्यां, D1.2 M4 श्रियां (D2 °या) भार्यां (for प्रियां बालां) Ś1 कम्पमाना, V1 M4 सज्जमानां, D1 मद्गुम च, D2 सज्जमाना (for वेपमानां) —M4 om l. 4 —(l 4) D1 चापि रोहतां, D2 चाप्यरोहतां Ś1 लक्ष्मण चाप्यरोहयत् (for the post half) V1 अधिरुह्य स्वयं रामो लक्ष्मणश्चाधिरोहितां]
—After 10, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2.4.6.7 T G M1-3 ins, D1 ins l 5-10 only after 11ab

1173* पार्श्वे तत्र च वैदेह्या वसने भूषणानि च ।
प्लवे कठिनकाजं च रामश्चक्रे सहायुधैः ।
आरोप्य सीतां प्रथमं सघाटं परिगृह्य तौ ।
ततः प्रतेरतुर्यत्तौ वीरौ दशरथात्मजौ ।
कालिन्दीमध्यमायाता सीता त्वेनामवन्दत । [5]
स्वस्ति देवि तरामि त्वा पारयेन्मे पतिर्व्रतम् ।
यक्ष्ये त्वां गोसहस्रेण सुराघटशतेन च ।
स्वस्ति प्रत्यागते रामे पुरीमिक्ष्वाकुपालिताम् ।
कालिन्दीमथ सीता तु याचमाना कृताञ्जलिः ।
तीरमेवाभिसंप्राप्ता दक्षिणं वरवर्णिनी । [10]

[(l 1) Dg1 पार्श्वे D2.4.7 तु तत्र, K(ed) त्र तत्र (by transp) D6 पार्श्वेषु तत्र D2.4.6.7 वसनान् (D7 °ना) —(l 2) D7 प्लुव (for प्लवे) D2.4.7 कठिनकं चैव, D5 कठिनके कु (also का) त्वा (for कठिनकाजं च) Dt1 ममाहित, D2 सहायुधै (for सहायुधैः) —(l 3) D2 सघाट, D4 om, D6.7 सुघाटे (for प्रथम) Dg1 transp सीता and प्रथम M3 प्रतिगृह्य D4.7 वै, G1 च (for तौ) D2 परिरो तत (for परिगृह्य तौ) —G2 illeg for l 4-9 —(l 4) Dm1 प्रचेरतुर्यत्तौ, D2 प्रयातु तौ वीरौ, D4.7 प्रययतुर् (D7 °तौ) वीरौ, D6 प्रययतुर्वीरौ (for प्रतेरतुर्यत्तौ वीरौ) Dt1 प्रीतौ D2.4.6.7 तदा (for वीरौ) —(l 5) D2.3.4.6.7 कालिन्दीमध्यगा (D4 °गात्) सीता तां नदीमिदमब्रवीत् —(l 6) Dm1 T G M3 त्वां D1 पारय (र)थ, G1 तारयेत्, M3 पारयन् (for पारयेन्) D4 न, D7 चेत् (for मे) D2.7 M2 मम पति (by transp), D4 तु पति, D6 मम प्रति, T2 G1 पतिव्रत —(l 7) T2 M3.4 त्वां D3 यक्षे लक्ष, D2.4.6.7 यक्ष्ये (D7 °क्षे) त्वक्षि (D4 °क्षि) (for यक्ष्ये त्वां गो) D2.3.6.7 सुरामांसशतेन, D6 सुरामांसशतैन, M2 सुराशतघटेन (meta) (for °घटशतेन) G2 सुराघटशतेन च (for the post half) —(l 8) D2.4.6.7 प्रत्यागते वनाद्रामे (for the prior half) —(l 9) D2.4.6.7 कालिन्दीमथ तामेवमाशास्य तु (D2.7 सु) कृताञ्जलि —(l 10) Dd1 Dm1 वरवर्णिनी]

11 a) Ś1 Ñ2 V1 B D1.6.8 M4 तेन (for ततः) Ś1 B2 D6 प्लवेनांशुमतीं, V1 D1 °गौघवतीं, B1.3 °नांशुमतीं, B4 D3 M4 °गौघवतीं D2.4.6.7 °नांशुमतां (for °नांशुमतीं) —b) D2.4.6.7 तरङ्गावर्तसंकुला —After 11ab, D1 ins l 5-10 of 1173* —c) Ś1 Ñ2 B D6 महता, V1 प्रहृणा, D1.3 प्रहृणा, M4 गहनैर् (for बहुभिर्) —d) Ñ2 V1 B D1.3 M4 तेरुस्ते (D3 °** [om hapl]), D2 सस्वता, D4.7 सतीर्थं, T3 सुतेरुर् (for संतेरुर्) V1 यमुनानदीं

12 a) Ś1 D6 सतीर्थं, Ñ2 सतीर्णं, V1 B D1.3 M4 सतीर्णाः, Dt1 तेषु ते (for ते तीर्णाः) —b) Ś1 Ñ2 V1 B D1.3.6 M4 प्रणम्य यमुनां नदीं (V1 D1.3 तत) D2.4.6.7 प्लवमुत्सृज्य (D2.7 °मु सु) महद्वन —After 12ab, D2.4.6.7 ins

1174* यमुनावनमित्येव ख्यातं हृष्टिमनोहरम् ।
तदृष्टीय वनं रम्यं नानाशकुनिनादितम् ।
ददृशुः पद्मगहनं तडागं मधुपुष्करम् ।
तत्र चास्वाद्य पानीयं मृणालान्पुष्कराणि च ।

G 2 55 17
B 2 55 25
L 2 59 17

कौसल्यां चैव पश्येयं सुमित्रां च यशस्विनीम् । इति सीताञ्जलिं कृत्वा पर्यगच्छद्वनस्पतिम् ॥ १३

सुविश्रान्ता पुनर्जग्मुश्शङ्कन शसितव्रता । [5]
तत प्रहृष्टमप्यान गत्वा संकथया सुरतम् ।

[(l 1) D5 मानम् (for -वनम्) —(l 2) D4 7 सर्वे (for रम्य) D6 नानाकुलनिनादित (for the post half) —(l 3) D4 7 पद्मगमीर —(l 4) D5 सम्यानि, D5 संस्वाय (for चास्वाय) D2 6 मृणाल —(l 5) D5 संविश्राता पुनजग्मुस्तद्रा सवितमना —(l 6) D2 प्रहृताम्, D3 प्रहृष्ट D3 संकथया (metr) D6 सगतया]

—ab) D2 मासेंद्र, D4 7 भ्यासाद्य (for भासेंदु°) D4 दृढशुर, D7 जहृशुर (for शीतल) Ś1 Ñ2 V3 B D2 3 4 M3 शी(Ñ1 D1 सी)तच्छाय (V3 B3 °च्छाया, D6 °छाया) समासेदु (D1 °सीदु) श्याम (D3 °म) न्यग्रोधपादप —After 12 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2,4 5 7 T G M1-3 ins

1175* न्यग्रोध समुपस्थाय वैदेही वाक्यमब्रवीत् ।
नमस्तेऽस्तु महावृक्ष पारयेन्मे पतिर्व्रतम् ।

[(l 1) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G3 त (Dt1 Dm1 स)मुपागम्य, D4 7 तमुपास्थाय D5 M2 3 तमुपास्थाय Dt1 चाभ्यवदत, Dd1 Dm1 लिदमब्रवीत् (for वाक्यम°) —After l 1, D4 reads 13cd for the first time repeating it in its proper place —(l 2) D2 4 5 7 नमोस्तु ते, T3 नमस्ते तु, T1 नमस्ते तु (for नमस्तेऽस्तु) Dt1 पतिर्भवेत्, Dd1 T2 3 G1 °म1 G3 M1 मम पति (by transp) M3 पुन पति, Cm as above D2 5 शिवो नो वन दर्शने, D4 5 शिव वत्स दर्शने (for the post half)]

—D2 4 5 7 cont

1176* चतुर्दशसु वर्षेषु व्यतीतेषु वने सुखम् ।
अयोध्यां सर्वसामग्या प्रविशेम पुन पुरीम् ।

—Thereafter D5 cont 1178*

13 M3 om 13ab Ś1 V2 B D1 3 6 transp 13ab and 13cd —a) V3 om D2 5 6 अपि (for चैव) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 5 6 जीवंती, Dg1 Dt1 Dm1 D2 T1 M2 पश्येम (D5 °म) Dd1 D4 7 पश्याम, G1 पश्यामि (for पश्येयं) —b) M3 मनस्विनीं Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 पश्ये (V1 **) यमिति मैथिली (B3 मे मति) D2,4 5 7 सर्वांश (D5 पश्येयं) प्र (D7 जा) नियांयधान् —After 13ab, Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 ins M1 ins l 2 only after l 1 of 1178*

1177* यथाचे तं तसोऽभ्येत्य द्रुमं सत्योपयाचनम् ।
प्रदक्षिणमुपावृत्य ततस्त प्रययु पुन ।

[(l 1) Ś1 Ñ1 यथाचेद, V1 D1 ययाच तं, B1 ययाचे, B4 ययाचे V3 तमुप**स D1 1 समभ्येत्य, D6 °मुपे (sic) (for तसोऽभ्येत्य) Ñ1 B2 4 तस्मै D1 भूतं (for द्रुमं) Ś1 D6 सत्यमे ब्रूमयस (D6 °ता) चने (for the post half) —(l 2) D2 6 प्रसाद्य (sic) Ś1 D3 मन्त्र (for पुन) D1 3 ततस्ते (D1 °स्त्) ते ययु द्रुमं (for the post half)]

—D5 repeats here 13cd (cf v l 1175*) —c) Ś1 Ñ2 B D2 अर्चयित्वा च (Ñ2 B °च) त सीता V1 D1 3 (first time) M3 त सीताभ्यर्चयित्वाथ (D5 °चर्यै परोत), D2 4 5 (second time) 7 इत्यञ्जलि (D4 °लि) कृत्य (D4 6 °त्वा) सीता, D2 सीता समर्चयित्वाथ —d) Dd1 पर्यपृच्छद्, T1 3 प्रस्थ°, Cv r m g k t as in text (for पर्यगच्छद्) Ś1 Ñ1 B1-3 D3 याचतेद् कृताञ्जलि, V1 B4 D1 3 (first time) 3 M3 ययाचेदं कृताञ्जलि, D2 5 (second time) तं ययाचे वनस्पतिं, D4 7 ययाचे तां (D7 त) वनस्पतिं

—After 13 Ś1 Ñ1 V1 B D1 3 6 M3 ins while D5 cont after 1176*

1178* चिर जीवन्तु मे श्वश्रू श्वशुर कोसलेश्वर ।
भर्ता मे देवराश्चैव जीवन्तु भरतान्वय ।

[M4 om l 2 —(l 2) Ñ2 V1 B1 3 D1 6 देवरा]
whereas D2 4 5 7 ins after 13

1179* क्रोशमात्रं ततो गत्वा भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
प्रसन्नसलिलां दुराद्दृशुर्यमुनां नदीम् ।

—D2 4 5 7 cont while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins after 13

1180* अवलोक्य तत सीतामायान्तीमनिन्दिताम् ।
दयिता च विधेयां च रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ।
सीतामादाय गच्छ त्वमग्रतो भरतानुज ।
पृष्ठतोऽहं गमिष्यामि सायुधो द्विपदां वर ।
यद्यत्फल प्रार्थयते पुष्पं वा जनकात्मजा । [5]
तत्तत्प्रदद्या वैदेह्या यत्रास्या रमते मन ।
गच्छतोस्तु तयोर्मध्ये बभूव जनकात्मजा ।
मातंगयोर्मध्यगता शुभा नागवधूरिव ।
एकैकं पादपं गुल्मं लतां वा पुष्पशालिनीम् ।
अदृष्टपूर्वां पश्यन्ती राम पप्रच्छ साबला । [10]
रमणीयान्बहुविधा पादपान्कुसुमोत्करान् ।
सीतावचनसंरब्ध आनयामास लक्ष्मण ।
विचित्रवालुकाजलां हंससारसनादिताम् ।
रेमे जनकराजस्य सुता प्रेक्ष्य तदा नदीम् ।

[(l 1) D2 4 5 ततो [illegible] G1 यान्तीं तामनिन्दितां M1 आयान्तीं तामनिन्दितां (for the post half) —(l 2) D2 4 5 7 दयितं च विधेयं च (for the prior half) —(l 3) D2 आमो Dg1 T2 3 G1 3 M1 3 भरताग्रज [illegible] G2 m g भरताग्रेति मद्गीरि । Cr भरताग्रजेति मद्गीरे [illegible] —(l 4) Dt1 Dd1 Dm1 [5]3 (for 5b) Dd1 [illegible] D2 4 5 7 भविता वा (D5 °र) (for [illegible]) —D2 4 5 7 om l 5-6 —T1 om (hapl) l 6-7 —(l 6) M1 [illegible] (for मन) Dg1 M3 [illegible], Dt1 Dd1 Dm1 [illegible] Dg1 वैदेही G1 [illegible] —Dt1 om l 7-8 —(l 7) D2 4 5 7 [illegible] (for तु) G1 M1 [illegible] (for [illegible]) —(l 9) D5 पुष्पितेति ? —(l 10) Dg1 [illegible] Dt1 [illegible] M1

क्रोशमात्रं ततो गत्वा भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
बहून्मेध्यान्मृगान्हत्वा चेरतुर्यमुनावने ॥ १४

विहृत्य ते बर्हिणपूगनादिते
शुभे वने वारणवानरायुते ।
समं नदीवप्रमुपेत्य संमतं
निवासमाजग्मुरदीनदर्शनाः ॥ १५

G 2. 55 20
B 2 55 33
L 2 59 20

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे एकोनपञ्चाशः सर्गः ॥ ४९ ॥

Dm₁ °क्षां, D₂.₆ ₇ °पूर्वं, G M₁ °पूर्वान् M₃ राम प्रभज (for राम पाश्च) D₃ ₆ ₇ बालकी (for सावला) —D₂.₆ ₇ om l 11 —(l 11) M₃ रमणीय Dm₁ T₂ ₃ G M₁–₄ कुसुमोत्करान्, Ct °त्करान् (as above) —(l 12) Dt₁ नचन T₃ सरभस् —(l 13) G₂ M₃ विचित्रवालुका नीला (for the prior half) —(l 14) T₁ moth eaten for रेमे जनक T₃ om प्रेक्ष M₂ सदा (for तदा) k (ed) transp युता and तदा]

14 [b]) Ś₁ Ñ₁ V₁ B₁ ₃ ₄ D₁ ₅ ₈ M₄ नीत्वमासाद्य सद्वने, B₂ नीत्वा वनमपश्यता —After 14[cd] D₃ ₆ ₇ ins

1181* बहुधूर्तगणसंघाता सरित्तीर्थमुपागतान् ।
[D₃ ₇ °द्वागतान्]

—[c]) Ś₁ Ñ₁ V₁ B D₁ ₅ ₈ M₄ हत्वा तत्र मृगा मेध्यं(S₁ मध्ये [metr]) D₃ ₆ ₇ तत्र हत्वा मृगान्काश्चिद् —[d]) Ś₁ Ñ₁ B D₈ चखा(Ś₁ D₈ शु)चा त(B₃ स)मुपसृज्य(Ś₁ °योज्य, B₃ D₈ °युज्य, B₄ °हाय) च V₁ D₁ ₅ M₄ पक्त्वा भुक्त्वा च राघवौ, D₃ ₆ ₇ द्विविधे यमुनातटे —After 14 D₃ ₆ ₇ ins

1182* श्रान्तामालोक्य वैदेहीं तत्र वासं प्रचक्रिरे ।
[D₃ ₆ वासं तत्रैव चक्रिरे (for the post half)]

15 [a]) D₆ ₇ विचरत, Dm₁ -कूज (for पूग) D₃ ₇ -नादिते —[b]) Dg₁ T₂ ₃ G₂ ₃ M₁ ₂ वानरवारणायुते (by transp) M₃ वानरवारणायुते (sic) D₃ ₆ ₇ शुभं वनं वानरवारणा(D₃ °भरी)युत —[c]) T₃ समुद्रदीवप्रम् Dt₁ Dd₁ Dm₁ सत्वर, Cg as in text (for समत) —[d]) Dd₁ सद्गिनदर्शन, D₃ मर्दानसत्त्व —For 15 Ś₁ Ñ₁ V₁ B D₁–₃.₆ M₄ subst D₈ ins after 15

1183* विहृत्य तस्मिन्बहुपक्षिनादिते
वने यथेष्टं बहुयूथसेविते ।
ततो निवासार्थमुपाप्य शिव
शुभं नदीतीरतटं समुच्छ्रितम् ।

[(l 1) B₃ ₄ विहृत्य Ś₁ (marg) B₁ D₆ M₄ एव (for पक्षि) B₁ -नादितो —(l 2) Ś₁ D₆ बहुसत्त्व, V₁ B₃.₄ D₁–₃ ₅ मृगयूथ D₃ पावने —(l 3) V₁ स्थल, B₃ D₁–₃ ₆ शुभ (for शिव) —(l 4) Ñ₂ B -तरु (for -त°) V₁ समन्वित, B₄ D₁ समुत्थित Ś₁ D₂ ₆ -समुच्छ्रित(D₆ °श्रित) द्रुम(D₃ नग) (for -त° समुच्छ्रितम्)]

Colophon —*Sarga name* Ś₁ Ñ₂ B D₂ ₄–₇ यमुनातीर(Ñ₂ °पर, D₂ °पार, D₅ °**)नि(B₁ om)वास, V₁ D₁ यमुनातीरगमन, D₃ यमुनातीराभिगमन —*Sarga no* (figures words or both) B₂ ₄ D₃ om Ś₁ 59 Ñ₂ D₄ 54 V₁ Dg₁ Dt₁ Dd₁ Dm₁ D₇ S 55 B₁ 44 B₃ 53 D₁ 111, D₂ ₄ 58, D₆ 56 —After colophon D₆ concludes with रामाय नमः, T₃ श्रीरामचन्द्राय नमः, G श्रीरामाय नमः.

५०

G 2 56 1
B 2 56 1
L 2 60 1

अथ रात्र्यां व्यतीतायामवसुप्तमनन्तरम् ।
प्रबोधयामास शनैर्लक्ष्मणं रघुनन्दनः ॥ १
सौमित्रे शृणु वन्यानां वल्गु व्याहरतां स्वनम् ।
संप्रतिष्ठामहे कालः प्रस्थानस्य परंतप ॥ २
स सुप्तः समये भ्रात्रा लक्ष्मणः प्रतिबोधितः ।
जहौ निद्रां च तन्द्रीं च प्रसक्तं च पथि श्रमम् ॥ ३
तत उत्थाय ते सर्वे स्पृष्ट्वा नद्याः शिवं जलम् ।
पन्थानमृषिणोद्दिष्टं चित्रकूटस्य तं ययुः ॥ ४
ततः संप्रस्थितः काले रामः सौमित्रिणा सह ।
सीतां कमलपत्राक्षीमिदं वचनमब्रवीत् ॥ ५
आदीप्तानिव वैदेहि सर्वतः पुष्पितान्नगान् ।
स्वैः पुष्पैः किंशुकान्पश्य मालिनः शिशिरात्यये ॥ ६

50

☞ Ñ1 missing for Sarga 50 (cf v 1058*) Ś1 begins with ॐ, M2 ॐ श्रीरामाय नम

1 ᵃ) B1 अत्र (for अथ) Ś1 D6 रात्रौ (for रात्र्यां) T3 M3 जतीतायाम् —ᵇ) Ś1 Ñ2 (m) B D6 सुख(B4 °खं)सुप्त, Dg1 अनुसुप्तं, Cg as in text (for अव°) Ś1 Ñ2 B D4 6 7 समालस्य(B4 °लुप [sic]) V1 D1-3 M4 श्रमा भित (for अनन्तरम्) —ᶜ) G2 M3 बोधयामास शनकैर् —ᵈ) Dt1 रघुपुङ्गव (for °नन्दन) —For 1ᶜᵈ, Ś1 Ñ2 V2 B D1 7 M4 subst

1184* राम उत्थापयामास लक्ष्मणं शनकैस्तदा ।

[Ś1 V2 D4 7 रामस्तु (for राम) V1 कुलैव, M4 तु शनैस् (for शनकैस्) V1 B4 तथा (for तदा)]

2 B2 om 2ᵃᵇ —ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 B2 3 4 D1-7 M4 रामाता शृणु सौमित्रे —ᵇ) B1 वल्गु Ś1 Ñ2 V1 B2 3 4 D4 6 7 M4 वने D1-3 5 स्वच (for स्वनम्) —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 B D2 3 5 6 M4 भूयो, Dm1 D2 4 7 G1 काले (for काल) —After 2ᵃ D5 ins

1185* यदि लक्ष्मण रोचसे ।
न निद्राया हाह(य) काल

—ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 यदि लक्ष्मण मन्यसे

3 ᵃ) Ś1 V1 D2 ससुप्त, B2 Dt1 प्रसुप्त, T3 समस्त (for स सुप्त) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1-7 M4 स(V1 स, B2 3 D2 3 5 6 सु)सुप्त, B2 सुसुप्तो Dt1 तु ततो (for समये) V1 सीता B1 M4 भ्राता —ᵇ) Dt1 समये (for लक्ष्मण) —ᶜ) Cg तन्द्रीं (as in text) Ct तन्द्र Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D1 3-7 M4 तन्द्रीं(D4 5 7 श्रम) चैव, B4 तन्द्रीं चैव, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 च तन्द्रीं च (for च तन्द्रीं च) D2 निद्राश्रमं चैव —ᵈ) Dt1 Dd1 Dm1 G2 परिश्रम (for पथि श्रमम्) Ś1 Ñ2 B D6 तु पैथाध्व(D4 °ध्व)परिश्रम, V1 D1-5 7 तथाध्वान(D1 °ध्वान D3 °ध्वान)परिश्रम, M4 तं च यानपरिश्रमं

4 ᵃ) G (ed) अथ (for तत) Ś1 सहसा, Ñ2 V1 B D1 7 M4 सहिता (for ते सर्व) —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 स्पृष्ट्वा च सलिलं शुचि(B2 यद्) —After 4ᵃᵇ, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 ins

1186* उपास्य च शिवां संध्यां तत्रैवाभिप्रतस्थिरे ।

[Ś1 Ñ2 B D4 शुभां (for शिवां) V1 D1 3 [अ]त (for [अ]भि)]

—ᶜ) Dt1 ऋषिभिर्दुष्ट, K(ed) ऋषिणादिष्टं —ᵈ) M3 समयु (for तं ययु) —For 4ᶜᵈ Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1187* चित्रकूटस्य पन्थानमासाद्य कृतनिश्चया ।
तत्र वासं समुद्दिश्य ययु शीघ्रपराक्रमा ।

[(l 1) D3 अभ्यास्य (for मासाद्य) D2 5 6 M1 कृतनिश्चय —(l 2) D4 ततो (for तत्र) D2 3 वशी, M4 तत (for ययु) D2 3 6 (before corr as above) M4 शीघ्रगामिन]

5 ᵃ) Dg1 सप्रस्थिते —For 5 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1188* अचिरेण समासाद्य ततस्तं चित्रपादपम् ।
चित्रकूटवनं रामः सीतां वचनमब्रवीत् ।

[(l 1) Ś1 Ñ2 B तत्, D4 तथ (sic) (for त) —(l 2) D3 4 6 7 M4 चित्रकूटं ततो (for °कूटवन)]

6 ᵃ) M3 सुदीप्तान् M3 इह (for इव) Dt1 Dm1 G1 3 M2 वै(M3 *)दही —ᵇ) T3 G1 3 द्रुमान् (for नगान्) —ᶜ) M2 पत्रैः (corrupt) (for पुष्पैः) Dg1 किंशुकान् —Dg1 reads 6ᵈ in marg —ᵈ) G3 मलिन, M1 मालिन, Cv °लिन, Cm g k t as in text (for मालिन) —For 6 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1189* पश्यैतान्पुष्पितान्सीते मालिनीं रुचिरं प्रति ।
शिशिरात्ययदग्धान्हि प्रदीप्तानिव किंशुकान् ।

[(l 1) Ñ2 B2-4 [अ]नान्, D1 (अ)पूर्व D7 (इ)मान् (for (इ)तान्) D4 om (hapl) पुष्पितान् D4 पश्यत पुष्पिते सीते (for the prior half) Ñ2 मालिनी (for मालिनीं) —(l 2) D4 संदृष्टान् (for °दग्धान्हि) Ñ2 V1 B D1-4 6 M4 शिशिरात्यये शिशालाग्नि(Ñ2 B1 3 च[B4 तु]°ग्नी) (hypm), D4 7 शिशि(D7 om [hapl] शि)रात्यये वनौ (for the prior half) D3 इव (for हि)]

—Then all the above MSS cont

पश्य भल्लातकान्फुल्लान्नरैरनुपसेवितान् ।
फलपत्रैरवनतान्नूनं शक्ष्यामि जीवितुम् ॥ ७
पश्य द्रोणप्रमाणानि लम्बमानानि लक्ष्मण ।
मधूनि मधुकारीभिः संभृतानि नगे नगे ॥ ८
एष क्रोशति नत्यूहस्तं शिखी प्रतिकूजति ।
रमणीये वनोद्देशे पुष्पसंस्तरसंकटे ॥ ९
मातंगयूथानुसृतं पक्षिसंघानुनादितम् ।
चित्रकूटमिमं पश्य प्रवृद्धशिखरं गिरिम् ॥ १०
ततस्तौ पादचारेण गच्छन्तौ सह सीतया ।
रम्यमासेदतुः शैलं चित्रकूटं मनोरमम् ॥ ११

G 2 56 18
B 2 56 12
L 2 60 18

1190* कर्णिकारवनं चापि पश्य मन्दाकिनीमनु ।
दीपितं रुचिरैः पुष्पैः प्रदीप्तं काञ्चनैरिव ।

[(l 1) V1 D1-3 7 चारु, M4 चाग (for चापि) —(l 2) V1 D1 3 शोभितं, D5 दीपितैर्, D6 दीक्षितं (for दीपितं) Ñ2 B3 रचिरं D4 6 7 M4 वृक्षैः (for पुष्पैः) D1 3 प्रदीपै, D4 प्रदीप्त B4 * * -र् (for काञ्चनैर्)]

7 a) B3 भल्लातकान्, D1 भिल्लवातिकान् (hypm) D6 भैल्ल°; T2 3 पल्ला°, G1 फुल्ला°, G3 फल्ला°, Cv भल्ल°, Cg k as in text (for भल्लातकान्) Ś1 Ñ2 V1 B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 3-7 T3 G2 M बिल्वान्, D2 सीते (for फुल्लान्) —b) G1 3 उपनिषेवितान् (for अनुपसे°) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 पनस(B3 °नसा)तिलकु(Ñ2 B3 4 तिलक, D7 लकु) काश्यप(D4 6 7 कानपि), G2 M3 वानरैरपशोभितान् —c) Dt1 Dd1 Dm1 फलपुष्पैर् —d) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 M2 Cv r t शक्ष्याम Cm g k °मि, as in text) Dt1 जीवित —For 7cd, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1191* फलभारनताश्चैव तथान्यान्फलपादपान् ।

[B1 3 4 D5 फलभारानताश्च, D4 7 फलभारनतांश्च V1 D1-3 7 M4 [अ]पि (for [च]व) Ś1 D6 शुभान्यपि D4 6 7 वानरैर् (D5 नरैस्तु) पसेवितान् (for the post half)]

—Then all cont

1192* शक्यमत्र फलैरेव जीवितुं तनुमध्यमे ।
अहो स्वर्गोपमं प्राप्ताश्चित्रकूटमिमं वयम् ।

[(l 1) D4 6 7 एमि (for अत्र) D6 पत्र (for एव) Ñ2 जीवितं —(l 2) V1 चित्रकूटवनं, D4 7 चित्रकूटमिदं Ñ2 B3 वनं, D6 शुभं (for वयम्)]

8 a) D1 यस्य (for पश्य) B3 द्रोणप्रमाणानि (meta) —b) D1 लंबमानि च लक्ष्मण (sic) —c) Ś1 B3 D6 M4 चित्राणि, Ñ2 B1 3 4 चित्राणि (for मधूनि) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 चित्रकूटेऽस्मिन्, D4 6 7 मधुमासेऽस्मिन् (for मधुकारीभिः) —d) D1 समृतानि, D5 सपूर्णानि, T2 सुभृतानि (for संभृतानि) D1 नगे नगे, D1 3 नगोत्तमे (D3 °मै) (for नगे नगे) Ś1 Ñ2 B1-3 D6 M4 मधूनि मधुपैः सगे, D4 न न्यूनानि मधुपैः

9 a) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M4 असौ (D4 6 7 एष) कूजति, Dm1 एवं क्रोशति Ś1 Ñ2 V1 B Dg1 Dd1 Dm1 D1-7 दात्यूहस्, Cm g as in text (for न°) —After 9ab, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 ins

1193* त चोपहसवीमाय कूजन्त जलकुक्कुटः ।
परपुष्टरुत श्रुत्वा गायन्त इव कानने ।
भ्रमरा विचरन्त्येते पुष्पपानमदस्वनाः ।

[(l 1) Ś1 D6 कूजश्च, D4 6 7 कूजन्ति (for कूजन्त) Ñ2 (m also as above) B1 जलकुक्कुटाः D1 4,5 जलकुक्कुट —(l 2) D4 7 ज्ञात्वा (for श्रुत्वा) Ñ2 reads इव in marg D4,6 7 नानाकलरवेषु वै (D6 च) (for the post half). —D4 6 7 om from l 3 up to st 10 —(l 3) M4 पुष्पवदारसलक्ष° (for the post half)]

—cd) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 पश्य मन्दाकिनीतीरे कुसुमप्रकरैः प्रिये —After 9 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 ins

1194* रचितानीव शुभ्राणि शयनानि द्रुमे द्रुमे ।
शिलातलानि चैमानि विमलानि शुचिस्मिते ।
लतावितानैश्छन्नानि पश्य रम्याणि भामिनि ।

[(l 1) Ś1 D6 वितानानीव शुभ्राणि (for the prior half) V1 om शयनानि D3 om (hapl) second द्रुमे —(l 2) Ś1 D6 नीलानि, B4 चैतानि (for चेमानि) Ñ2 विपुलानि, V1 D1-3 विशालानि (for विमलानि) —(l 3) Ñ2 B3 D1 लतावितानैर् (D1 °नैश्) B1 3 4 लतावितानाद्, M4 लताप्रतानैश् Ś1 D6 लतागृहाश्रितानीह (for the prior half) Ñ2 V1 B मानिनि (for °मिनि)]

10 D4 6 7 om 10 (cf v l 9) —c) G2 M2 बहुमूलफल पश्य —For 11, Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 subst

1195* मातंगयूथनिचिते नानाविहगनादिते ।
नानामृगगणाकीर्णे शैलेऽस्मिन्रम्यकानने ।

[(l 1) Ś1 यूथनिचिते V1 D1 3 M4 यूथानुसृते D6 यूथानुसृते B4 नादृते (sic) D3 नादिने (sic) (for नादिते) —(l 2) V1 D1 3 द्रुमसमाकीर्णे M4 द्रुमलताकीर्णे]

—Thereafter all the above MSS (except D3) cont while D4 6 7 ins after l 2 of 1193* (owing to omission)

1196* वैदेहि विचरिष्याम सुखमत्र वयं प्रिये ।
इह प्राप्स्यसि वैदेहि मया सह रतिं शुभाम् ।

[(l 1) B4 विहरिष्याम D4 6 7 प्रिये वयं (by transp) —(l 2) Ś1 D1-3 परां रतिं (Ś1 D6 रतिं) V1 D1 M4 रतिं परां, D6 रतिं प्रिये (for रतिं शुभाम्)]

11 b) G1 M2 सीतया सह (by transp) —For 11, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

G. 2, 56. 19 B. 2. 56. 13 L. 2. 60. 19

तं तु पर्वतमासाद्य नानापक्षिगणायुतम् ।
अयं वासो भवेत्तावदत्र सौम्य रमेमहि ॥ १२

लक्ष्मणानय दारूणि दृढानि च वराणि च ।
कुरुष्वावसथं सौम्य वासे मेऽभिरतं मनः ॥ १३

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सौमित्रिर्विविधान्द्रुमान् ।
आजहार ततश्चक्रे पर्णशालामरिंदमः ॥ १४

शुश्रूषमाणमेकाग्रमिदं वचनमब्रवीत् ।
ऐणेयं मांसमाहृत्य शालां यक्ष्यामहे वयम् ॥ १५

1197* अवेक्षमाणा एव ते रम्यां मन्दाकिनीं नदीम् ।
चित्रकूटं समाजग्मुर्नानाकुसुमितद्रुमम् ।

[(l. 1) Ś1 B4 अवेक्ष्यमाणा V1 D1-4.7 M1 इत्येव वीक्ष्य(D4.5.7 पश्य)माणास्ते (for the prior half). —(l. 2) M4 समासेदुर् (for समाजग्मुर्) B1 नानाकुसुमितं द्रुम, D3 नाना कुसुमसंभृत (for the post. half).]

12 b) G1 पक्षिगणैर्युत —After 12ab, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.

1198* बहुमूलफलं रम्यं संपन्नसरसोदकम् ।
मनोज्ञोऽयं गिरिः सौम्य नानाद्रुमलतायुतः ।
बहुमूलफलो रम्यः स्वाजीवः प्रतिभाति मे ।
मुनयश्च महात्मानो वसन्त्यस्मिन्शिलोच्चये ।

[(l. 1) G1.2 M1 संपन्नसमरो(G1 °रसो)दकः K(ed.) संपन्नसरसोदकं (for the post. half). —After l. 1, G1 ins.:

1198(A)* चित्रकूटे हि संपन्नस्तामो लक्ष्मणमब्रवीत् ।

—(l. 3) M1 (before corr.) बहुमूलफलो M3 मां (for मे) —(l. 4) G2 M1 महाभागा (for °त्मानो).]

—c) Dt1 वात (for तावद्) —d) Dg1 Dt2 T3 G2 M1 वयमत्र (for अत्र सौम्य) Dg1 रमामहे, Dt1 वसेमहि —For 12 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst.:

1199* तस्य शैलस्य पादे तु विविक्ते सलिलावृते ।
आश्रमं चक्रतुर्वीरौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।

[(l. 1) D4.5.7 पार्श्वे (for पादे) V2 D1.4.6.7 M4 [S]च, D3.4 च (for तु) V2 D1 M4 विविक्ते सलिलायुते, B2 विफले सलिलायुते, B3 D3 विविक्तजलसंवृते, D2 विविक्ते च शिलायुते, D6.7 विचित्रकुसुमायुते, D5 विचित्रसलिलायुते (for the post. half). —(l. 2) Ś1 D2 चाव (for वीरौ) Ñ1 marg., B3 विविधौ, D1 om. (hapl.) (for भ्रातरौ).]

—After 12 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.:

1200* इति सीता च रामश्च लक्ष्मणश्च कृताञ्जलिः ।
अभिगम्याश्रमं सर्वे वाल्मीकिमभिवादयन् ।
तान्महर्षिः प्रमुदितः पूजयामास धर्मवित् ।
आस्यतामिति चोवाच स्वागतं तं निवेद्य च ।
ततोऽब्रवीन्महाबाहुर्लक्ष्मणं लक्ष्मणाग्रजः । [5]
संनिवेद्य यथान्यायमात्मानमृषये प्रभुः ।

[(l. 1) T1.2 G1 महामते (for कृताञ्जलिः) —(l. 2) Dm1 [आ]श्रमे (for °मं) —(l. 4) M2 राघव Dm1 तैः T1 च h(ed.) तु (for तं) G1 निवेदय (for निवेद्य) —After l. 4, Dm1 ins.:

1200(A)* राघवः प्रीतिसंयुक्तमिदं वचनमब्रवीत् ।
गते मया रघुश्रेष्ठ रक्षागमनकारणम् ।
अत्र वाल्मीकिनां च शरणे रौत्य प्रभो ।
इति तेन समाज्ञप्तः श्रीमनाशो महायशाः ।
तथेति प्रतिजग्राह ऋषिणोक्तं कृताञ्जलिः । [5]

—(l. 5) G1 महातेजा, M2 महाबाहु T2 लक्ष्मणाग्रजः.]

13 D3 om. 13 —a) G1 वराणि च दृढानि च (by transp.) —c) G1 कुरुष्वावसथं(तं) —d) T2 वासाः G3 वासो G1 वसेमाभिमतं मन —For 13 Ś1 Ñ2 V1 B D1-4.6.7 M4 subst.:

1201* गजभग्नान्समुपादाय दारूण्युपवनान्तरात् ।
कृताविमानवद्दे द्वे चक्रतुः सदने पृथक् ।

[(l. 1) Ś1 B1.2 D1.4.7 [उ]पाहृत्य, D6 °ह्य (for °दाय) V1 D1-4.7 M4 [अ]थ (for [उ]प) —(l. 2) Ñ2 स्थाने ते च तातु, V1 °त्य दे B3 °वे तु B3.4 D1.4 स्थानयानवद्दे द्वे (B3 च) D3.5 °नद्वे M4 स्थानप्रानानद्दे द्वे (for the prior half) Ñ2 B3 चक्रतु ह्ययने, V1 D1-4 शरणे चक्रतुः, B1.4 M4 चक्रतु शरणे D2 प्रनानवद्दे द्वे शरणे(णे) चक्रतुश्च पृथक् (subst.).]

14 b) T1.2 सौमित्रीत् (sic) —For 14 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst.:

1202* वृक्षपर्णैश्च बहुभिश्छादयामासतुस्तदा ।
ते पर्णशाले कृत्वाथ शोभयामास लक्ष्मणः ।

[(l. 1) V1 D1.3 च(V1.2 श)छादितौ, D2.4.5 M4 महद्भिश्च (M4 °लैः) (for च बहुभिश्) B3 छादयामास लक्ष्मणः (for the post. half) —(l. 2) B1 तु D3 च (for [अ]थ).]

—Then all cont.:

1203* शरोषलेपनं चक्रे वैदेही तनुमध्यमा ।
[B1 कृत्वेत्यर्थं, D6 कृत्वेत्यत्र]

—After 14 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.:

1204* तां निष्ठितां बद्धकटां दृष्ट्वा रामः सुदर्शनाम् ।

[Dg1 निष्ठितां (for निष्ठितां) T3 G3 निष्ठितवद्धकटां दृष्ट्वा (for तां निष्ठितां बद्धकटां दृष्ट्वा) (for the prior half) G1 दृष्ट्वेत.]

15 For 15 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst.:

1205* कृत्वाश्रमपदं रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ।
ऐणेयं मांसमाहृत्य यक्ष्यामः शालिनम् ।
तेन वास्तुमिदं शाल्यं कल्पयामि पृथक् ।

[(l. 1) D4.5.7 कृत्वाश्रम°(D5 °दं) —(l. 2) Ś1 D3 ऐणेय Ñ2 आहृत्य (for आहृत्य) D3 शां (meta.) (for

स लक्ष्मणः कृष्णमृगं हत्वा मेध्यं प्रतापवान् ।
अथ चिक्षेप सौमित्रिः समिद्धे जातवेदसि ॥ १६

तं तु पक्वं समाज्ञाय निष्टप्तं छिन्नशोणितम् ।
लक्ष्मणः पुरुषव्याघ्रमथ राघवमब्रवीत् ॥ १७

अयं कृष्णः समाप्ताङ्गः शृतः कृष्णमृगो यथा ।
देवता देवसंकाश यजस्व कुशलो ह्यसि ॥ १८

रामः स्नात्वा तु नियतो गुणवाञ्जप्यकोविदः ।
पापसंशमनं रामश्चकार बलिमुत्तमम् ॥ १९

G 2 56 29
B. 2 56 31
L. 2 60 29

चिरम्) —(l 3) Ś1 B3 D3 5 कृ(B3 क्ष्म)णाश्मदेवता (for the post half)]

—After 15 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

1205* कर्तव्य वास्तुशमनं सौमित्रे चिरजीविभिः ।
मृगं हत्वानय क्षिप्रं लक्ष्मणेह शुभेक्षण ।
कर्तव्यः शास्त्रदृष्टो हि विधिर्धर्ममनुस्मर ।
भ्रातुर्वचनमाज्ञाय लक्ष्मणः परवीरहा ।
चकार च यथोक्तं स तं रामः पुनरब्रवीत् । [5]
ऐणेयं श्रपयस्वैतच्छालां यक्ष्यामहे वयम् ।
त्वर सौम्य मुहूर्तोऽयं ध्रुवश्च दिवसो ह्ययम् ।

[(l 1) T2 G1 3 M2 चिरजीविभिः Cg t as above (for °जीविभिः) —(l 3) T2 वा T3 om (subm) (for हि) T2 विधिधर्मम् Dg1 Dm1 T2 M3 (before corr) अनुस्मरन् Cm g k as above —(l 4) T2 M3 आस्थाय (for आज्ञाय) —(l 5) Dt1 हि (for स) K(ed) स यथोक्तं च G1 राम (sic) —(l 6) Dg1 श्रपयस्वाथ —(l 7) G1 ध्रुव K(ed) [ऽ]पि (for हि) G1 2 [अ]द्य (for [अ]यम्)]

16 For 16 Ś1 N2 V1 B D1 7 M4 subst

1207* इत्युक्तो लक्ष्मणो भ्रात्रा हत्वा कृष्णमृगं वनात् ।
आहृत्य ज्वलयित्वाग्निं श्रपयामास संस्कृतम् ।

[(l 1) B1 D2 भ्राता D3 सह (for हत्वा) Ś1 D4 7 वने (for वनात्) —(l 2) B3 आकृत्य (for आहृत्य) Ś1 D4 7 ज्वालयित्वा N2 B2–4 ज्वा(B3 4 ज्व)ल° (for ज्वलयित्वा) D3 जन **ग्नि Ś1 D1, 4–7 तं चरुं (for संस्कृतम्) D2 श्रपयामास (sic) संस्कृतं (for the post half)]

17 a) Dt1 तत् (for तं) T1 स विज्ञाय (for समा°) —b) T2 छिन्नशोणितं G2 छन्न° (for °शोणितम्) —For 17 Ś1 Ñ1 V1 B D1–7 M4 subst

1208* तं मृगं संस्कृतं दृष्ट्वा सुनिष्टप्तं च लक्ष्मणः ।
उवाच राममभ्येत्य कृताञ्जलिरिदं वचः ।

[(l 1) M4 मृगं (for मृग) N2 B3 अग्निं V1 B1 D5 सुशिन B1 2 D1 3 M4 सुश्रुत (for संस्कृत) Ś1 D4 6 7 सुसुपक्व N2 B3 °प्तं B4 सुस्रिष्ट (subm) D5 सुनिष्टत (sic) M4 सुनिष्ठितं (for सुनिष्टप्तं) —(l 2) N2 कृताञ्जलिम्]

18 a) Dt1 Ct सर्व (for कृष्ण) Dt1 Dm1 M1 (inf lin sec m also) समस्ताङ्गः T1 समाप्तश्च (for समाप्ताङ्गः) —b) Dt1 Dd1 Dm1 श्रितः (for शृतः) Dt1 मया Cm g as in text (for यथा) —c) Dg1 Dd1 Dm1 T2 G M1 दयया —For 18 Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 subst

1209* आज्ञया ते मयाहृत्य शृतः कृष्णमृगो वनात् ।
यष्टुमर्हसि तेन त्वं देवता अभिकाङ्क्षिताः ।

[(l 1) V1 वचनात् (for आज्ञया) B3 मयाकृष्ट D4 7 समा° (for मयाहृत्य) B2 D5 श्रित D3 कृत D4 7 श्रित (for शृतः) Ś1 B3 कृष्णो मृगो D4 7 कृष्ण मृग(D7 मृत [sic]) (for कृष्णमृगो) —(l 2) D7 येन (for तेन) V1 अपि काङ्क्षिता D1 6 7 M4 अभि°]

19 a) G1 [अ]थ (for तु) —b) Dt1 जपकोविद —After 19ab Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

1210* स मृगेणाकरोत्सर्वा गणान्सग्रावसानिकान् ।
हृष्टा देवगणाः सर्वा विवेशावसथं शुचि ।
बभूव च मनोह्लादो रामस्यामिततेजसः ।
वैश्वदेवबलिं कृत्वा रौद्रं वैष्णवमेव च ।
वास्तुसंशमनीयानि मङ्गलानि प्रवर्तयन् । [5]
जपं च न्यायतः कृत्वा स्नात्वा नद्यां यथाविधि ।

[(l 1) Dd1 निमृगेण (for स°) —(l 2) Dd1 दृष्टा (for हृष्टा) Dm1 T1 3 G1 M2 चक्रुर्वै G3 M1 सन्न (for [आ]वसथं) G2 शुचि —(l 3) G3 चमनोह्लादो (for च मनो°) —(l 5) M3 वामस्य (for वास्तुसं) T3 G1 वास्तुशम (metr.)मनीयानि —(l 6) Dg1 जप्य (for जपं)]

—For 19 Ś1 N2 V1 B D1–7 M4 subst

1211* इत्युक्तो राघवः स्नात्वा जप्त्वा च विधिवत्तदा ।
हुत्वाग्निं मन्त्रवत्तत्र तत्रत्वाहुतये हविः ।
हविर्हुत्वा च देवेभ्यः पितृभ्यस्तदनन्तरम् ।
निर्वपन्पवित्रेषु निवाप सजलाञ्जलिम् ।
न्युप्य चैव निवापं स भूतेभ्योऽपि विधानतः । [5]
चकार बलिनिर्वापं राघवस्तदनन्तरम् ।

[(l 2) Ś1 हुत्वाग्निं N2 M4 हुत्वाग्निं B2 3 हुत्वाग्निं B4 हुत्वाग्निं D1 3 6 हुत्वाग्निं (for हुत्वाग्निं) B1 विधिवत्तत्र D4 7 संस्मृत्य कृत्वा D2 मधुनं कृत्वा (for मन्त्रवत्तत्र) Ś1 V1 B4 D1 6 तु M4 त (for तत्र) B3 जुहुवे हविस्तत्र (for the post half) —(l 3) D4 5 7 निवेद्य (for हुत्वा च) B1 सर्वेभ्यः D6 पितृभ्यः (sic) (for पितृभ्यश्च) B3 च तत्परं N2 D3 हविर्हुत्वा च विधिवद्देवेभ्यस्तत्परं —After l 3 D2 reads (erroneously) l 1 2 only of 1212* —B4 om (hapl) l 4–6 —(l 4) B1 विनिपाय B3 निवाप D1 3 M4 निवपत् (for निर्वपन्) D3 पवित्र** D4 पवित्रेण (for पवित्रेषु) V1 D3 5 6 निर्वाप V1 च जलाञ्जलिं D1 M4 स जलाञ्जलिं D2, 4 7 सलिलाञ्जलिं Ñ1 B3 (also as above [var] निवापं) निधाय स पवित्रेषु निवापं सजलाञ्जलिं —(l 5) V1 D1–4 7 निर्वा(D1 3 °वा)प्य च B3 न्युप्याथ (for न्युप्य चैव) D3 निर्वापं D4 निर्वापं (sic) (for

G 2.56 32
B 2 56 34
L 2 60 32

तां वृक्षपर्णच्छदनां मनोज्ञां
यथाप्रदेशं सुकृतां निवाताम् ।
वासाय सर्वे विविशुः समेताः
सभां यथा देवगणाः सुधर्माम् ॥ २०

अनेकनानामृगपक्षिसंकुले
विचित्रपुष्पस्तबकैर्द्रुमैर्युते ।
वनोत्तमे व्यालमृगानुनादिते
तदा विजह्रुः सुसुखं जितेन्द्रियाः ॥ २१

सुरम्यमासाद्य तु चित्रकूटं
नदीं च तां माल्यवतीं सुतीर्थाम् ।
ननन्द हृष्टो मृगपक्षिजुष्टां
जहौ च दुःखं पुरविप्रवासात् ॥ २२

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे पञ्चाशः सर्गः ॥ ५० ॥

निवाप) B2 तु (for त) M4 निवाप च निवाप्यादि (for the prior half) D2 विधानल (sic) (for विधानत) D5 निर्वाप्यैव च निर्वाप भूतेभ्यो विधिना तत —B4 om 1 6].

—Thereafter Ś1 Ñ2 V1 B D1 3-7 M4 cont D2 ins l 1-2 only after l 3 of 1211*

1212* लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा हुतशेषं ततः स्वयम् ।
उपविश्योपयुयुजे कृते पर्णपुटे शुचौ ।
परिविष्य च सीतापि तावुभौ भर्तृदेवरौ ।
एकान्तं समुपागम्य ततः शेषमुपाददे ।

[(l 2) D4 7 उपविश्योपबुभुजे (for the prior half) V1 D1 3-5 7 कृत्वा, B4 हुते (for कृते) Ś1 D5 6 M4 शुभे, D2 शुचि, D4 7 शुभ (for शुचौ) D2 कृतर्वेणशुचौ पुटे (sic) (for the post half) —(l 3) Ś1 B4 D6 परिवेष्य, V1 परिष्वज्य, D2 परिवेश्य (for °विष्य) B4 [इ]ति, D5 च (for [अ]पि) D1 रामलक्ष्मणौ (for भर्तृदेवरौ) —(l 4) V2 D4 7 M4 एकान्त V1 D1 3-5 7 M4 उपविश्यैका (for समुपागम्य) V1 D2 M4 तयो (for ततः) V1 उपाददेव.]

while Dg1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins Dt1 ins l 1-2 only after 19

1213* वेदिस्थलविधानानि चैत्यान्यायतनानि च ।
आश्रमस्यानुरूपाणि स्थापयामास राघव ।
वन्यैर्माल्यैः फलैर्मूलैः पक्वैर्मांसैर्यथाविधि ।
अद्भिर्जपैश्च वेदोक्तैर्दर्भैश्च ससमित्कुशैः ।
तौ तर्पयित्वा भूतानि राघवौ सह सीतया । [5]
तदा विविशतुः शालां सुशुभां शुभलक्षणौ ।

[(l 1) T3 वेपिस्थल, M3 °स्थली (for वेदिस्थल) —(l 3) Dg1 शरैः (for वन्यैः) M3 मांसैः (for माल्यैः) Dg1 मद्यैः (for पक्वैः) —(l 4) T1 G1 समित्कुशैः, T2 समित्कुशैः —(l 5) M3 transp राघवौ and सीतया —(l 6) G2 शाला (for शालां) Dm1 सशुभां M3 शुभांश्च (for सुशुभां) G1 शुभदर्शना, G2 M1 °णा (for शुभलक्षणौ)]

20 a) D3 7 वृक्षपर्णाच्छदनां —b) D4 7 यथाप्रदेशां, T1 निवेशां (sic), M3 निवासतो (sic) —c) D7 समेता

21 a) Dm1 M3 नानाविध, T3 नानायुत (for नानामृग) —b) M3 विचित्रपुष्पैः Dd1 Dm1 स्तबकै: M3 [मा]ल्यकैर्, T3 om द्रुमैर्, D4 6 7 विचित्रपुष्पस्तबकोपशोभिते —c) D4 3 7 नगोत्तमे (for वनोत्तमे) —d) T3 तथा (for तदा) M3 सुसखि (for सुसुखं) —For 20-21, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 subst

1214* अनेकनानाविधपक्षिनादिते
विचित्रपुष्पस्तबकोपशोभिते ।
नगोत्तमे तत्र निवासमेयिवा
स्तुतोष रामः सहलक्ष्मणस्तदा ।

[(l 1) D2 lacuna up to पक्षि Ś1 नानाविधि B2 D1 पक्ष (for पक्षि) D2 पतिते (for नादिते) —(l 2) V1 पत्र (for पुष्प) —(l 3) D6 विकासम् (for निवा°) Ñ2 B2 3 4 D2 ईयिवांस्, V1 एषवास् (sic) D1 निवा(स)स्तरतदा]

22 a) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 त रम्यम्, T3 damaged (for सुरम्यम्) T3 moth eaten for द्य तु चि Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 हि, M3 4 वि (for तु) —b) M3 माल्यवत्ता Dg1 सतीर्थां, D4 7 सुरम्या (for सुतीर्थाम्) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 ता(D6 तां) चैव पुण्यां सरितं(D1 °त) सु(D3 स)तीर्थां (B4 °र्थे) —c) Dm1 T2 3 G2 M1 रामो, M2 हृष्टा, Cg t as in text (for हृष्टो) —d) T3 पुन (sic) (for पुर) —For 22cd Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 subst

1215* मन्दाकिनीं पुण्यजलामुपतीरां
दु खं जहुस्तेऽथ विवासमूलम् ।

[(l 1) D2 3 पुण्यफलावतीरां —(l 2) Ś1 D4 ते पतवासमूल, V1 D1-3 M4 पुरविप्रवासम(D1 °न) (for तेऽथ विवासमूलम्)], while D4 5 7 subst

1216* वनं च दृष्ट्वा मृगपक्षिजुष्टं
दु खं जहू राज्यविवासमूलम् ।

[(l 2) D5 जहुज्वर राज्यविनाशमूलं]

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V1 B1 2 D1 6 7 चित्रकूटनिवास, B3 4 वनप्रवेशो चित्रकूटनिवास, D1 चित्रकूटपर्णकुटीरक, D2 3 चित्रकूटे पर्णकुटीकरण, D5 पर्णकुट्यां बलिपूजा —*Sarga no* (figures, words or both) B1 4 D3 4 om Ś1 60, Ñ1 D4 55 V2 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D7 S 56 B2 45 B3 54 D1 112 D2 6 59 —After colophon, D6 G conclude with रामाय नमः T1 श्रीरामचन्द्राय परमगुरवे नमः.

५१

कथयित्वा सुदुःखार्तः सुमन्त्रेण चिरं सह ।
रामे दक्षिणकूलस्थे जगाम स्वगृहं गुहः ॥ १

अनुज्ञातः सुमन्त्रोऽथ योजयित्वा हयोत्तमान् ।
अयोध्यामेव नगरीं प्रययौ गाढदुर्मनाः ॥ २

स वनानि सुगन्धीनि सरितश्च सरांसि च ।
पश्यन्नतिययौ शीघ्रं ग्रामाणि नगराणि च ॥ ३

ततः सायाह्नसमये तृतीयेऽहनि सारथिः ।
अयोध्यां समनुप्राप्य निरानन्दां ददर्श ह ॥ ४

स शून्यामिव निःशब्दां दृष्ट्वा परमदुर्मनाः ।
सुमन्त्रश्चिन्तयामास शोकवेगसमाहतः ॥ ५

कच्चिन्न सगजा साश्वा सजना सजनाधिपा ।
रामसंतापदुःखेन दग्धा शोकाग्निना पुरी ।
इति चिन्तापरः सूतस्त्वरितः प्रविवेश ह ॥ ६

G 2 57 8
B 2 57 8
L 2 61 8

51

☞ Ñ1 missing for Sarga 51 (cf v l 1058*) M1 begins with श्रीरामाय नम

1 a) Dg1 Dt1 Dm1 G3 तु Cr g t as in text (for सु) —b) Dm1 -कूलस्थे, Cm as in text Ct -तीरस्थे T1 जग॰ (moth eaten) (for जगाम) —For 1 Ś1 Ñ3 V1 B D1 7 M4 subst

1217* स शोचित्वा तु सुचिरं सुमन्त्रेण गुहस्तदा ।
गङ्गापारगते रामे जगाम स्वपुरं ततः ।

[(l 1) B1 4 [अ]थ (for तु) B1 स शोचयित्वाथ (hypm) Ś1 Ñ3 B1,3 D1 3 4 M4 सह, B4 तुचि (for तदा) —(l 2) Ñ3 D2 3 4 -पारे D1 7 -पारे M4 -तीरे (for -पार) D2,4 5 7 -गते रामे V3 सुपुर M4 पति (for तत)]

—D2,4 5 7 cont Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins after 1

1218* भरद्वाजाभिगमनं प्रयागे च सहासनम् ।
आ गिरेर्गमनं तस्य तत्रस्थैरभिलक्षितम् ।

(l 1) Dt1 समासने D5 महासन T3 समासने Ctp as above —(l 2) G3 M1 Cv m उपलक्षितं Cr g k t as above D3 5 6 7 चित्रकूटनिवासं च तत्रस्थैरेव ते श्रुत]

2 a) Ś1 Ñ3 B D2,4 अनुज्ञाप्य (D1 °प्य) V2 D1 3 M4 स्वरान्वित (for अनुज्ञात) Ś1 Ñ3 V1 B D1-7 G1 M4 [स]पि (for ऽथ) —b) Ś1 Ñ3 V1 B D1 3 4 M4 हयान् (B1 महा)श्रये, T1 °त्तमा (for हयोत्तमान्) V1 om from 2c to 3b —c) Ś1 प्रययुर् Ś1 Ñ3 B D1-7 M4 पुरा । T1 गूढ (for गाढ) B4 D3 4 5 7 -दु खित (for -दुर्मना)

3 V1 om 3ab (cf v l 2) —a) T1 स missing Ś1 V1 B D1-7 M4 सोत्तीर्य (D4 °र्ये) तु (Ñ3 B3 च) महन् नदीस्तान् —b) M4 सरांसि सरितस्तथा —c) Dt1 Ct वस्तो (for यति) Dg1 M3 अतिययौ T1 अ••यौ (moth-eaten) (for अतिययौ) Ś1 Ñ3 V1 B D1-7 M4 जगाम सरितस्तथा —d) Ś1 Ñ3 V1 B D1 3 4,5 T1 G1 3 M4 ग्रामांश्च (D1 °श्च) D4,5 सोद्यानि (for ग्रामाणि)

4 b) T1 (inf lin) G3 M1 Cv k t द्वितीये Cr m g as in text (for तृतीये) ❀ Cm तृतीयेऽहनि तृतीये सायाह्न समये अह्नस्तृतीयभागस्तूने सायाह्नकाले Cg offers similar *explanation* ❀ —d) G1 हि (for ह) —For 4 Ś1 Ñ3 V1 B D1-7 M4 subst

1219* अयोध्यामाजगामाशु निवृत्तेऽहनि सारथि ।
शान्तनारीनरगणा दीनस्वनवतीं तदा ।

[(l 1) D4 5 7 आजगामाशु (D1 °तो) D5 निवृत्ते —(l 2) Ś1 B1 2 D1 7 -स्वरव (D7 °*)ती D3 तथा]

5 For 5 Ś1 Ñ3 V1 B D1-7 M4 subst

1220* शून्यामिव च निःशब्दां निरानन्दजनायुताम् ।
प्रम्लानपङ्कजवनां विमलां पद्मिनीमिव ।
निशाकरपरिभ्रष्टां ताराहीनां निशामिव ।
तां दृष्ट्वा चिन्तयामास सुमन्त्रो मन्त्रिसत्तम ।
प्रविशंस्तां पुरीं दीनां निर्जना विगतत्विषम् ।   [5]

[Before l 1 Ś1 (m) ins शिवायो नम —(l 1) D1 2 स (for च) Ś1 D5 -जनाकुलां Ñ3 D3 -जनैर्युतां B4 °युतां (for -जनायुताम्) —(l 2) D1 3 5 प्र(D7 आ)म्लान Ś1 -पङ्कजवती Ñ3 B विपुलां D3 5 निर्जनां M4 विमलां (for विमलां) —Ñ3 V1 B D1-3 4 M4 om (hapl) l 3 —(l 4) D4 स (for तां) Ś1 D4-7 चिन्तयन्नेव M4 समशामास (for चिन्तयामास) —(l 5) Ś1 D1 7 प्राविशत् (for प्रविशंस्) Ś1 Ñ3 B D1 3 7 दीनो (for दीनां) Ñ3 D2,3 दिशं V1 D5 त्विषं, M4 त्विषं (for -त्विषम्)]

6 a) Dg1 कच्चेन (for कच्चिन्न) —b) T1 M1 सजनाधिप (sic) —c) Dg1 रामसन्तापदुःखा (sic) —After 6a Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1221* पार्थिवैः श्रीप्रभावैश्च ।
कच्चिद्दशरथः साधु

[(l 1) Dt1 Dd1 Dm1 दीप्तपार्थिवै]

—For 6, Ś1 Ñ3 V1 B D1 2 (om l 1) 3-7 M4 subst

G. 2 57 9
B 2 57 9
L. 2 61 9

सुमन्त्रमभियान्तं तं शतशोऽथ सहस्रशः ।
क्व राम इति पृच्छन्तः सूतमभ्यद्रवन्नराः ॥ ७
तेषां शशंस गङ्गायामहमापृच्छ्य राघवम् ।
अनुज्ञातो निवृत्तोऽस्मि धार्मिकेण महात्मना ॥ ८
ते तीर्ण इति विज्ञाय बाष्पपूर्णमुखा जनाः ।
अहो धिगिति निःश्वस्य हा रामेति च चुक्रुशुः ॥ ९
शुश्राव च वचस्तेषां वृन्दं वृन्दं च तिष्ठताम् ।
हताः स्म खलु ये नेह पश्याम इति राघवम् ॥ १०
दानयज्ञविवाहेषु समाजेषु महत्सु च ।
न द्रक्ष्यामः पुनर्जातु धार्मिकं राममन्तरा ॥ ११
किं समर्थं जनस्यास्य किं प्रियं किं सुखावहम् ।
इति रामेण नगरं पितृवत्परिपालितम् ॥ १२

1222* यच्छिल्परत्ननिचया सनरा सनराधिपा ।
रामशोकाग्निना दग्ध्वा न दग्धेय पुरी भवेत् ।
इति संचिन्तयन्सूतः प्रविवेश स तां पुरीम् ।

[(l. 1) D6 कश्चित्, V2 सधने (for सरत्न). Ñ2 V1 B D1-7 सरामा(D1 °जा स)नराधिपा, M4 सराज्या राजराधिपा (for the post. half). — (l. 2) V1 शुल्को, D7 शल्का D3 हि (for न) Ñ2 B transp. शुल्का and दग्धा. M4 दग्धेय नगरी भवेद् (for the post. half). — (l. 3) Ñ2 V1 B D1-3 M4 सार्थे (for सूत).]

—After 6, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3-6 M4 ins.:

1223* सुमन्त्रो व्यथयोपेत स्यन्दनेन हतत्विषा ।

[Ñ2 B3 D6 हतश्रिया, V1 महत्विषा (for हतत्विषा).]

—D3 cont., while D2-4-6-7 ins. after 6:

1224* ते श्रुत्वा रथनिर्घोषं बाष्पपर्याकुलेक्षणा ।
सोत्सुका नागरा सर्वे सुमन्त्रागमने तदा ।
एक रथस्थं दृष्ट्वा तु सर्वे पौरा विचेतस ।
कस्मादेष समायातस्त्यक्त्वा रामं च निर्ननि ।

[(l. 1) D4 श्रुत्व (for श्रुत्वा). D2 -कुलेक्षणे. — (l. 2) D2 सोत्सुका. D6 गमने (for [आ]गमने). — (l. 3) D6 एकं रथे स्थितं दृष्ट्वा पौरास्ते समचिन्तयन्. — (l. 4) D2 त्यक्त्वा रामं, D4-7 रामं त्यक्त्वा (by transp.) (for त्यक्त्वा रामं).]

7 [a]) B1 सुमन्त्र. Ś1 D2-3-6 अभियात तु(D6 च). Ñ2 B3-4 D4-5-7 T1-2 M4 अभियान्(B4 °या)तं तु(T1-2 त), V1 अभ्यपाच्छेत, Dt1 Dd1 Dm1 G1 अभियान्तेत (G1 °तं) D7 अभियाचित (for अभियान्तं तं). — [b]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 दृष्ट्वा शत (for शतशोऽथ). — [d]) Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D1-7 रथम् (for सूतम्). B4 रथम सहमसुन्धरा (sic).

8 [a]) D6 तत्कालम् (for गङ्गायाम्). — [b]) Ś1 D1-7 आमन्त्र्य (for आपृच्छ्य). — [c]) M3 हि वृत्तो (for निवृत्तो). — [d]) Ś1 D6 तेनैव तु, D7 मार्मिकेण (for धार्मि°). —For 8, Ñ2 V1 B D1-3 M4 subst.:

1225* तेभ्य शशंस स तदा गङ्गातीरे महात्मना ।
तेनाहं समनुज्ञात उत्तीर्णेनागत पुरीम् ।

[(l. 1) B4 शश* V1 D1-3 M4 -तीरात् (for -तीरे). — (l. 2) B1-3 उत्तीर्णे च. D6 om. from त in समनुज्ञात up to न in नागत.]

9 [a]) Ñ2 B3-4 D1-5-7 तो(D6 तु)र्णस् (Ñ2 B4 °र्णं) (for तीर्णं). Ñ2 B D1 त(B1-3 D1 च, B4 तत्) श्रुत्वा, D3-5-7 सश्रुत्य(D5 °त्वा) (for विज्ञाय). Ś1 D6 ते तीर्णमिति सश्रुत्य, V1 D2-3 M4 ते स तीर्णमिति श्रुत्वा. — [d]) Dt1 Dd1 Dm1 D4-5-7 नरा (for जना). Ś1 Ñ2 V1 B D1-3-6 M4 बाष्पपर्या(D2 °पूर्णा)कुलेक्षणा. — [c]) T1 इत (sic). G1-3 अति (for इति). Ñ2 V1 B D1-3 M4 [उ]दाहृत्य (for निःश्वस्य). — [d]) Dt1 Dd1 M3 विचु(Dt1 °*)क्रुशु, Dm1 (also as in Dd1) चिचुक्रुशु. T2 चुचुक्रुशु (for च चुक्रुशुः). Ś1 Ñ2 B D6 M4 हता स्मेति वि(B1 चि)चुक्रुशु, V1 D1-5-7 G2 M1 हा हतास्मे(G2 M1 °हा रामे)ति चुक्रुशु.

10 [a]) Dd1 वचनस् (for च वचस्). — [d]) Dd1 इह (for इति). —For 10, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 subst. (D4-5-7 line 1 only):

1226* वृन्दशो जल्पता तेषां शुश्राव स तदा गिर ।
निर्लज्जोऽयं कथं रामं त्यक्त्वा पुनरिहागत ।

[(l. 1) V1 देहशो, D6 वृन्दशो (for वृन्दशो). — (l. 2) D7 रामत्यक्त्वा. Ś1 Ñ2 B D6 निर्लज्जोऽयं वने त्यक्त्वा रामं पुनरिहा(Ś1 D6 °रिहा)गत.]

11 [b]) Dd1 समाधिषु (for °जेषु). — [c]) T2 जातं (sic) (for जातु). — [d]) G3 अंतरं (sic). —For 11, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst.:

1227* महोत्सवसमाजेषु यथं नाम सुनिर्घृणा ।
विहरेम पुनर्दृष्टा विना तं नरकुञ्जरम् ।

[(l. 1) D1 नाना (for नाम). Ñ2 सनिर्घृणा, B4 °र्घृत, D1-2 °ण, D4-7 स निर्घृता, D2 °र्घृया (for सुनिर्घृणा). — (l. 2) B4 विहरेस. D6 विहरेम (meta) (for विहरेम). Ś1 V1 D5-7 दृष्टा, B4 दृष्टो (for दृष्टा). V1 वितान (meta), D6 विनीत (for विना त).]

12 [a]) Ś1 Ñ2 V1 B1-3-4 D1-3-6 स्वाभिर्यं (for समर्थं). B2 M4 किं स्वाभिप्रजनस्यास्य, D4-5-7 किं स्वाप्रयोजन पास्य. — [b]) Ś1 Ñ2 V2 B D1-3-6 M4 कश्चित (for किं प्रियं). T1-2 G2 किं सुखं किं प्रियावह (by transp.). — [cd]) Ś1 D1-7 इदं (for इति). Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1-7 M2-3 Cr m g t पित्रेव. T2 G2 M1 पुत्रवत् (for पितृवत्). —For 12[cd], Ñ2 V1 B D1-3 M4 subst.

वातायनगतानां च स्त्रीणामन्वन्तरापणम् ।
रामशोकाभितप्तानां शुश्राव परिदेवनम् ॥ १३
स राजमार्गमध्येन सुमन्त्रः पिहिताननः ।
यत्र राजा दशरथस्तदेवोपययौ गृहम् ॥ १४
सोऽवतीर्य रथाच्छीघ्रं राजवेश्म प्रविश्य च ।
कक्ष्याः सप्ताभिचक्राम महाजनसमाकुलाः ॥ १५
ततो दशरथस्त्रीणां प्रासादेभ्यस्ततस्ततः ।
रामशोकाभितप्तानां मन्दं शुश्राव जल्पितम् ॥ १६
सह रामेण निर्यातो विना राममिहागतः ।
सूतः किं नाम कौसल्यां शोचन्तीं प्रति वक्ष्यति ॥ १७
यथा च मन्ये दुर्जीवमेवं न सुकरं ध्रुवम् ।
आच्छिद्य पुत्रे निर्याते कौसल्या यत्र जीवति ॥ १८
सत्यरूपं तु तद्वाक्यं राज्ञः स्त्रीणां निशामयन् ।
प्रदीप्तमिव शोकेन विवेश सहसा गृहम् ॥ १९

G 2 57 B 2 57 L 2 61

1228* इति चिन्तयता तेन स्तेनोऽस्य परिपालित ।
[Ñ1 येन, D7 (अ)नेन (for तेन) D2 जानोय]

13 ᵃ) Dt1 Dd1 Dm1 T3 G1 M1 रामभेयाभि (for रामशोकाभि) —ᵈ) T1 G3 M2 परिदेवित

14 For 13-14ᵇ, Ś1 D4-7 subst, Ñ2 subst l 1-2 of 1229* and 1230* for 13-14ᵇ

1229* तं कथं पुण्डरीकाक्षं श्याम पद्मदलेक्षणम् ।
निर्लज्जोऽयं वने रामं विसृज्य पुनरागत ।
एवाश्चान्याश्च विविधा शृण्वन्नाय स सारथि ।

[(l 2) D7 निर्लज्जोन (sic) (for निर्लज्जोऽय) Ś1 D4-7 गृहे (for वने) —Ñ2 om l 3 —(l 3) D4 5 7 दुःखार्ता (for विविधा)]

—For 13-14ᵇ, Ñ1 (see above) V1 B D1-3 M4 subst

1230* वातायनगतानां च स्त्रीणां शुश्राव भाषितम् ।
निराशोऽयं कथं राममुत्सृज्य पुनरागत ।
एताश्चान्याश्च दुःखार्ताः शृण्वन्याय स सारथि ।

[(l 1) D3 ततोय भाषार्णां तु (for the prior half) —(l 2) D3 निराश्रि (sic) —(l 3) B1 D3 दुःखार्ता]

—ᵈ) Dd1 तम् (sic) (for तद्) Ś1 D5-7 प्रययौ (D7 °यो) D4 (उ)पययौ D5 (उ)पाययौ (for (उ)प°) T1 om from गृहं up to रुत in 16ᵃᵇ

15 T3 om 15 (cf v l 14) —ᵇ) Dg1 T2 G2 3 प्रवेश्य (G3 °श) (for प्रविश्य) —ᶜ) Dg1 कक्षा T1 2 G1 2 M1 2 (अ)तिचक्राम —For 15 Ś1 Ñ2 V2 B D1-7 M4 subst

1231* अवतीर्य रथात्तूर्णं राजवेश्म विवेश तत् ।
लोकैर्जनसमाकीर्णं महाकक्ष्यं हतत्विषम् ।

[(l 1) Ś1 D4-7 रथो, V1 D1-7 वापि M1 तूर्णं (for तूर्णं) D3 तद्, D4 7 त (for तद्) —(l 2) D4 5 7 लोक- हीनं D2 जनाकीर्णं, D3 तम- (for हत) Ñ1 B D1-3 7 -क्ष्ये (B1 °क्ष्य) (for -क्ष्यं) Ñ1 B हतश्रि (D1 3 °श्रि, B4 °श्री), D3 हतत्विषे, D4 °षि (for हतत्विषम्)]

—After 15, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G M1-4 ins. 1

1232* हर्म्यैर्विमानैः प्रासादैरवेक्ष्याय समागतम् ।
हाहाकारकृता नार्यो रामदर्शनकर्शिताः ।
आयतैर्विमलैर्नेत्रैरश्रुवेगपरिप्लुतैः ।
अन्योन्यमभिवीक्षन्ते व्यक्तमार्ततराः स्त्रियः ।

[= 2 53 9-10 —(l 1) M3 अवेक्ष्याय (sic) T1 2 समागत, Cr m g t स° as above —(l 2) G2 M3 हाहाकारं Dm1 T2 -दर्शन (for -(अ)दर्शन) Dg1 Dt1 -कर्शिता (for -कर्शिता) —(l 4) Dm1 -वीक्ष्यते]

16 T3 om 16ᵃᵇ (cf v l 14) —ᵃ) T3 रामभेकाभि (for रामशोकाभि) —For 16, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst .

1233* ततो दशरथस्त्रीणां शुश्राव परिदेवितम् ।
प्रासादशिखरस्थानां तु रामानामितस्ततः ।

[(l 1) Ś1 D4-7 दशरथ B4 परिवेदिते —(l 2) B4 प्रासादशिखरे स्थाता (sic) (for the prior half) Ś1 D4 दुःखितानाम्]

17 ᵃ) G1 स हि (for सह) Ñ1 V1 B D1-3 M4 निर्याय (V1 D1-3 °ता) (for निर्यातो) —ᵇ) Ñ2 V1 B D1-4 7 M1 उपागत (for इहा°) —ᶜ) V1 B1-3 D2 3 5 7 सूता D1 तत (for सूत) D1 7 ताम (for नाम) T2 om. from की in ᶜ up to इव in 19ᶜ V1 B2 4 D2 3 कौशल्या, G3 M3 कथं तु सूत कौसल्यां —ᵈ) Dt1 Dd1 Dm1 G1 क्रोशन्तीं (for शोचन्तीं) Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 M4 पुत्र (V1 °त्रे) सु (D2 6 कि)र्गति (D7 नाम) वक्ष्यति (Ś1 D1 4 6 M4 °ति)

18 T2 om 18 (cf v l 17) —ᵃ) B1 तथा (for यथा) Ś1 D6 तु मन्ये, V1 D1-3 °नाम, B1 2 D4 (अ)व°, M1 °न्ये (for च मन्ये) Ś1 D6 दुःखार्ते (for दुर्जीवम्) —ᵇ) Ś1 B1 2 D4 तथा न, B4 यथा तु, Dm1 D1 एवं तत् (D1 °तत्), D6 एवं तु D4 7 तदेवं M1 न तथा (for एवं न) Ś1 B4 D1 कर्तुं, V1 B1 स्वस्थः B1 D2 3 सुकरं, D1 स्वस्थे (for सुकरं) Ñ2 D1 तथाप्यसुकरं (B1 °असम) ध्रुवं (sic) —ᶜ) M1 आच्छाद्य Ś1 Ñ1 V2 B D1-7 M4 निर्वि निर्ग(B1 निर्ग, B1 D1 निता)ताते पुत्रे —ᵈ) Dd1 जीवती (for जीवति)

19 T2 om up to इव in ᶜ (cf v l, 17) —ᵃ) Ś1 D4 तथारूपं (D1 °रूप), D1 सत्यं तत् (for सत्यरूपं) D12

G 2 57 21
B 2 57 24
L 2 61 22

स प्रविश्याष्टमीं कक्ष्यां राजानं दीनमातुरम् ।
पुत्रशोकपरिद्यूनमपश्यत्पाण्डरे गृहे ॥ २०

अभिगम्य तमासीनं नरेन्द्रमभिवाद्य च ।
सुमन्त्रो रामवचनं यथोक्तं प्रत्यवेदयत् ॥ २१

स तूष्णीमेव तच्छ्रुत्वा राजा विभ्रान्तचेतनः ।
मूर्छितो न्यपतद्भूमौ रामशोकाभिपीडितः ॥ २२

ततोऽन्तःपुरमाविद्धं मूर्छिते पृथिवीपतौ ।
उद्धृत्य बाहू चुक्रोश नृपतौ पतिते क्षितौ ॥ २३

सुमित्रया तु सहिता कौसल्या पतितं पतिम् ।
उत्थापयामास तदा वचनं चेदमब्रवीत् ॥ २४

इमं तस्य महाभाग दूतं दुष्करकारिणः ।
वनवासादनुप्राप्तं कस्मान्न प्रतिभाषसे ॥ २५

अद्येममनयं कृत्वा व्यपत्रपसि राघव ।
उत्तिष्ठ सुकृतं तेऽस्तु शोके न स्यात्सहायता ॥ २६

om तु (subm) —ᶠ) D4-7 रामक्षीणः D6 निवासयन् §§ Cg निशामयन् निरामयन् । दीर्घस्वान्दस (§§ —ᶠ) Dt1 Dd1 Dm1 G3 M1 3 Ck t प्रदीप्त —For 19 Ñ2 B D1-3 M4 subst while Ś1 V1 D4-7 subst l 2 only for 19ᶜᵈ

1234* राजस्त्रीणां स तद्दृष्ट्वा दृष्यमित्यनुजग्मिवान् ।
शोकाग्निना दह्यमानो रामवेश्म विवेश तत् ।

[(l 1) Ñ1 B1 3 D2 3 [अ]नु(B1 °श्र)जग्मिवान् (B1 व्रगासा) —(l 2) B3 *ह्यमानो D1 3 M4 दम्य° (for दह्यमानो) B4 D1-3 नृप (for राम) D3 ***वेश (damaged) Ś1 D4 स, D3 ह (for तत्) M4 चम्पशाण श्वायस (for the post half)]

20 ᵃ) Dt1 [अ]ष्टमीं (sic) Dg1 कक्षा (for कक्ष्यां) —ᵈ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 पाण्डुरे, Cg as in text T3 गृहे —For 20 Ś1 Ñ1 V1 B D1 7 M4 subst

1235* प्रविश्य च गृहं दीनो राजानं दीनचेतसम् ।
अपश्यत्पुत्रशोकार्तं हतसत्त्वमिव स्थितम् ।

[(l 1) Ñ2 B3 D1 M4 तदा B1 3 4 D2 3 तथा (for गृहं) D1 यतो D3 दीन (for दीनो) —(l 2) D6 पुत्रशोकार्त D7 °शोकार्तं (for °शोकार्तं) D1 सर्व (for सत्त्व) Ñ2 V1 B1 3 4 D1-3 M4 तदा (for तथा)]

21 ᵃ) Ś1 D4-7 तदा(Ś1 D5 °दा)सीनं, Ñ2 V1 B D1 3 M4 स राजानं, G1 2 M2 समासीनं (for तमासीनं) —ᵇ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T3 G3 M1-3 राजानम् (for नरेन्द्रम्) Ñ2 V1 B D1-3 M4 प्रणिपत्य च सारथि —ᶜ) Ñ2 V1 B D1-3 M4 यथोक्त (for सुमन्त्रो) —ᵈ) T1 यथो moth eaten Ñ2 V1 B D1-3 M4 कृताञ्जलिरवे(B4 °दा)दय(V1 °*)त् (M4 °भाषत)

22 ᵇ) Dg1 विभ्रान्तमानस , Dt1 निद्रुतमानस Cg as in text (for °चेतन) —ᶜ) M3 ह्यपतद् —For 22 Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M4 subst

1236* तच्छ्रुत्वा च वचो राजा विसंज्ञो भ्रान्तचेतन ।
निपपातासनाद्भूमौ दु रशोकविमूर्छित ।

[(l 1) Ś1 D4 6 7 वचनं, Ñ2 B2 3 D1 M4 [अ]थ (D5 M4 तु) वचो (for च वचो) D6 भ्रान्तचेतन (sic) —(l 2) D1 स तद् (for [आ]सनाद्) B4 भूमौ (for भूमौ) M4 शोकदु ख [by transp] Ś1 D4 -सम्बन्धित (for विमूर्छित) D4 5 2 राम(D5 °मा)दुःखेन मूर्छित (for the post half)]

23 ᵃ) G2 M3 आविद्ध , Ck आविद्ध, Ct °द्धं (as in text) —ᶜ) Dt1 Dm1 उच्छ्रि(Dm1 °क्षि)त्य Dd1 उत्क्षिप्य, T1 उच्छ्रित्य, M2 उच्छ्रृत्य, Cg as in text (for उद्धृत्य) —ᵈ) T2 परितेक्षणौ —For 23 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1237* दृष्ट्वा तमासनाद्भूमौ पतितं जगतीपतिम् ।
अन्त पुरस्त्रियोऽभ्येत्य बाहूनुच्छ्रित्य चुक्रुशु ।

[(l 1) D4 पतत D7 वस्त्री (for आसी) D3 -पति, D6 **म् (for पतिम्) —(l 2) D6 [ऽ]पेत्य (for ऽभ्येत्य) V1 D3 7 बाहुन् (V1 °हू) (for बाहून्) V3 त्वच्छ्रित्य B3 D2 3 M4 उद्धृत्य D3 उत्सृज्य, D4 7 उत्ताय D6 उ°* (for उच्छ्रित्य)]

24 ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-5 7 M4 तु त(D4 6 7 तत M4 तु सा) सार्धं, D6 ततं सार (sic) (for तु सहिता) —ᵇ) Dt1 om (hapl) D4 5 7 तु क्षितौ (for पतितं) —After 24ᵃᵇ D3 erroneously reads l 2 of 1237* —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 दीन(D3 इम)मुत्थापयामास, D4 6 7 तूर्णमुत्थाप्य कौसल्या(D6 तु खार्ता) —After 24ᶜ D4 6 7 ins

1238* राजानमभिवीक्ष्य च ।
सुमोचाश्रुमनेक च

[(l 2) D4 7 अनेक(ग)]

—ᵈ) B2 वच* (for °न) D3 [इ]*म् (for [इ]दम्)

25 ᵃ) V2 इद (for इमं) Ñ2 V1 B D1 3 M4 महाभाग, D3 7 महाभाग —ᵇ) Ś1 Ñ2 D2 4 7 सूत, B2 दूर (sic) (for दूतं) Ś1 V2 Dg1 D2 6 T3 दुष्कृत (Dg1 °र) D5 दु नार (sic) Cg as in text (for दुष्कर) Ś1 N2 B D1 4 6 7 G3 M2 4 -कारिण, V1 -कारण , Cg as in text (for कारिण) —ᶜ) Ś1 N2 V1 B D1-7 M4 उपागत (for अनुप्राप्त) —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 कस्मात्त्व नानुपृच्छसि (D5 °ति)

26 ᵃᵇ) Dg1 Dm1 G3 M2 Cm अद्यैव(Cm °च), M3 अद्येयम् ; Cg t as in text (for अद्येमम्) D4 6 7 यद्य(D6 °द)यम(D7 °*)से कृत्वा व्यपत्र(D5 °व)मनये(D6 °यै)

देव यस्या भयाद्रामं नानुपृच्छसि सारथिम् ।
नेह तिष्ठति कैकेयी विश्रब्धं प्रतिभाष्यताम् ॥ २७

सा तथोक्त्वा महाराजं कौसल्या शोकलालसा ।
धरण्यां निपपाताशु बाष्पविप्लुतभाषिणी ॥ २८

एवं विलपतीं दृष्ट्वा कौसल्यां पतितां भुवि ।
पतिं चोवेक्ष्य ताः सर्वाः सस्वरं रुरुदुः स्त्रियः ॥ २९

ततस्तमन्तःपुरनादमुत्थितं
समीक्ष्य वृद्धास्तरुणाश्च मानवाः ।
स्त्रियश्च सर्वा रुरुदुः समन्ततः
पुरं तदासीत्पुनरेव संकुलम् ॥ ३०

G 2. 57 33
B 2 57. 34
L. 2 61 32

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे एकपञ्चाशः सर्गः ॥ ५१ ॥

प्रभो. —^{d}) D4 5 1 M3 [अ]स्ति(D7 °पि) (for स्यात्) —For 26, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 4 M3 subst

1239* यदिदं निर्घृण कृत्वा स्वजयेव विमुह्यसि ।
उत्तिष्ठ नाथ कालस्ते हन्तुं मा व्यपत्रप ।

[(l 1) Ś1 Ñ2 B D5 M3 यदि (for यद्) Ñ1 B M3 रा (for स्व) Ñ2 V1 B D1-3 M3 विमुह्य(D2 °ह्य)से —After l 1, D3 ins

1239(A)* उत्तिष्ठ नाथ कैकेयी विवश्य प्रभुमर्हसि ।

—(l 2) B1 नाम्न; B4 om, D1 नाथ (for नाथ) D3 हन्तुं (sic) D5 हन्तिर (for हन्तुं) B1 3 वा (for मा) Ś1 Ñ1 B1 3 D5 व्यपत्रप, B4 व्यपद्रुप (sic)]

27 ^{a}) D4 7 देव्या (for देव) D5 तस्या (for यस्या) T3 रामा —^{b}) D11 D4 M3 [अ]नुपृच्छसि T3 राघव (for सारथिम्) —^{c}) D4 5 7 कच्चिन्नास्तीह (for नेह तिष्ठति) —^{d}) D11 Dd1 Dm1 D4 1 2 S Cm g k विस्रब्धं, Ct as in text D4 5 1 प्रतिभाष्यताम् —For 27, Ś1 Ñ1 V1 B D1-3 1 M4 subst.

1240* कस्मादद्य महीपाल न त पृच्छसि मे सुतम् ।
नास्तीह काचित्कैकेयी विश्रब्धं प्रभुमर्हसि ।

[(l 1) B4 कस्मादस्य (for कस्माद्य) V1 D1-3 M3 कस्मादस्या महाराज (for the prior half) Ś1 B4 D4 त, D3 प (for त) —After l 1, B3 ins

1240(A)* विमुक्त मम रामेण पुत्रेण वनवासिना ।

—(l 2) V1 B4 D1-3 M3 न सेह, B3 नास्तीह (for नास्तीह) D3 चापि, M4 कश्चित् (for काचित्) Ś1 B1 3 D4 कैकेय्या V1 D3 विश्रब्ध(D3 °ब्धं) (sic) B2 4 D2 3 विश्रब्ध B3 D2 3 प्रभुमर्हसि]

28 ^{a}) Ś1 Ñ1 B D4 एवमुक्त्वा D11 D4 °वा (for सा तथोक्त्वा) D3 महाराजन्, V1 D1-3 M3 एवमुक्त्वा(V1 °दव) साश्रु(M3 श्रु)कण्ठा(D2 °ण्ठा) —^{b}) M4 दु:ख (for शोक) Ś1 V1 D1 कर्षिता Ñ1 B मूर्छिता D1-3 M3 कर्षिता (for लालसा) D4 5 1 पुत्रशोकसमाहता For 28^{cd}, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 M3 subst

1241* धरण्यां निपपातार्ता बाष्पविप्लुतभाषिणी ।
[D3 निपपातार्ता D3 बाष्प B4 भाषिणी]

29 ^{a}) M3 शुद्धा (sic) (for दृष्ट्वा). D11 Dd1 Dm1 विलपंतीं तथा दृष्ट्वा. D4 5 7 एवं तु विलपतीं तां —^{c}) G3 missing from चे up to र in सस्वर D4 5 7 पतिं च प्रेक्ष्य सर्वास्ता —^{d}) D11 Dd1 Dm1 समन्तात्(Dl2 °ता), D4 5 7 स(D3 सु)स्वन (for सस्वर) —For 29 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 4 M3 subst

1242* विलप्य पतिता भूमौ कौसल्यां शोकविह्वलाम् ।
पतितं च पतिं दृष्ट्वा रुरुदुः सुस्वरं स्त्रियः ।

[(l 1) D1 विलप्य (sic) Ś1 Ñ1 D2 3 पतिता(Ś1 °ता, D3 °तौ) (for पतितां) D3 कौसल्या Ś1 D4 M3 कर्षिता, D3 विह्वला (for विह्वलाम्) —(l 2) B1 M3 transp पतितं and पतिं Ś1 V1 D1 M3 स्वर(D1 °स्व)रं(M3 न) रुरुदुः, B1 3 °स्वन, B3 °सुस्वना, D1 3 सुस्वरं रुरुदुः (by transp) D5 सुस्वरं रुरुदुः (for रुरुदुः सुस्वरं)]

30 ^{a}) B4 सुमत्र पुर, D3 स्वपित्ते पुर; G1 M3 स्वदृत° (for समन्त पुर) Ñ2 V1 B D1 3 M4 °दोषिता(D3 °ता) स्वनं(B4 °रं) D3 °नादनादित (for °नादमुत्थितं) —^{b}) Ś1 Ñ3 V1 B D1-7 M3 निशा(D5 °शा)म्य (for समीक्ष्य) B3 पौरास्(for वृद्धास्) —^{c}) D3 च (marg) D2 वृद्धा (for सर्वा) Ñ3 V1 B D1 3 M3 गृहे गृहे(D3 तत) (for समन्ततः) —^{d}) T3 M3 विह्वल (for संकुलम्) Ś1 Ñ2 B D4 निरीक्ष्य रामस्य रथं(Ñ1 रथ; B1 कर्म, B3 गृहं) महाभिन, V1 D1 3 तत पुर त(D3 पुर तत्र)त्पुनरार्तिमाययौ M4 तत पार्श्व तत्पुर मालिमायमत्

Colophon *Sarga name* Ś1 D4 सुतोपापनं(D4 °त्न)मं, Ñ2 B1-3 D3 सुमंत्रोपागमनं, V1 D1 3 सुमंत्रप्रत्यागमनो. B4 सुमंत्रोपालंभ, D1 सुमंत्रागमनो, D4 सुमंत्रोपगमनो. D7 सुमंत्रोपवर्तनो —*Sarga no* (figures, words or both) B1 4 D3 6 om Ś1 62, Ñ1 D1 56 V1 Dg1 D11 Dd1 Dm1 D7 S 57 B3 45 B1 55, D2 113 D4 5 60 —After colophon, D5 concludes with रामाय नमः T1 G1-3 श्रीरामाय नमः

५२

G 2 58 1
B 2 58 1
L 2 62 1

प्रत्याश्वस्तो यदा राजा मोहात्प्रत्यागतः पुनः ।
अथाजुहाव तं सूतं रामवृत्तान्तकारणात् ॥ १
वृद्धं परमसंतप्तं नवग्रहमिव द्विपम् ।
विनिःश्वसन्तं ध्यायन्तमस्वस्थमिव कुञ्जरम् ॥ २
राजा तु रजसा सूतं ध्वस्ताङ्गं समुपस्थितम् ।
अश्रुपूर्णमुखं दीनमुवाच परमार्तवत् ॥ ३

क्व नु वत्स्यति धर्मात्मा वृक्षमूलमुपाश्रितः ।
सोऽत्यन्तसुखितः सूत किमशिष्यति राघवः ।
भूमिपालात्मजो भूमौ शेते कथमनाथवत् ॥ ४

यं यान्तमनुयान्ति स्म पदातिरथकुञ्जराः ।
स वत्स्यति कथं रामो विजनं वनमाश्रितः ॥ ५

52

☞ Ñ1 missing for Sarga 52 (*cf* v l 1058*) Dm1 begins with ॐ, M3 with श्रीरामाय नमः

1 ᵃ) G1 महाराजो (for यदा राजा) —ᵇ) Dt1 Dd1 Ct प्रत्यागतस्मृतिः, Ct*p* as in text G3 मोह***त् पुन (damaged) —ᶜ) Dg1 Dt1 Dd1 तदा (for अथ) —For 1, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1243* अथ राजा पुनः संज्ञां प्रतिलभ्य समुत्थितः ।
　　　उपविश्यासने सूतं प्रष्टुं समुपचक्रमे ।

[(l 1) B4 समुत्थित D4 6 7 [आ]वेशानत (for समुत्थित) —(l 2) D1 4 7 [आ]सन V1 द्रष्टुं B4 समुपचक्रमे (sic)]

—After 1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1244* अथ सूतो महाराजं कृताञ्जलिरुपस्थितः ।
　　　राममेवानुशोचन्तं दुःखशोकसमन्वितम् ।

[(l 1) Dt1 तदा (for अथ) M3 कृताञ्जलिम् —T3 om (hapl ?) from l 2 to 3ᵃᵇ —(l 2) G2 परिद्युत M1 -समन्वित]

2 T3 om 2 (cf v l 1) —ᵈ) T1 इह (for इव) —ᵈ) G1 घन (for इव) —For 2 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1245* अश्रुपूर्णक्षणो दीनो नवग्रह इव द्विपः ।
　　　दीर्घमुष्णं च निःश्वासं मुञ्चमानो मुहुर्मुहुः ।

[(l 1) B2 राजा (for दीनो) Ś1 B4 D4 7 नवग्रह B1 वनग्रह B3 सद्ग्रह (for नवग्रह) —(l 2) Ñ2 B1 3 D2 4 M4 विश्वासं D1 7 नि (D2 नि)श्वस (for निःश्वास) Ś1 Ñ2 B2 D2 स विमुञ्चन्, B3 स विमुच्य D4 6 7 मूर्च्छमानो (for मुञ्चमानो)]

3 T3 om 3ᵃᵇ (cf v l 1) —ᶜ) Dg1 Cg धूतं, G1 धूत (for सूतं) —ᵇ) G1 ध्वस्ताङ्ग G3 ध्वस्तां***स्थितं (damaged) —ᵈ) T1 परमापदम् (for °तवत्) —For 3 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1246* अथ रेणुपरिध्वस्तं कृताञ्जलिमुपस्थितम् ।
　　　बाष्पेणैनमभिप्रेक्ष्य सुमन्त्रं वाक्यमब्रवीत् ।

[(l 1) Ñ2 B1 3 4 D4 6 7 तथा D2 अथ (for अथ) Ś1 M4 परिध्वस्त M4 अवस्थित —(l 2) M4 हन् (for [ए]नम्) Ś1 M4 अभिप्रेक्ष्य D4 5 6 सु(D4 स)निरीक्ष्य (for अभिप्रेक्ष्य) B1 विकृत°, D4 7 विकृत (for विह्वल°)]

4 After 4ᶜᵈ, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins while M4 ins after l 3 of 1248*

1247* दुःखस्यानुचितो दुःखं सुमन्त्र शयनोचितः ।

[G1 M1 नित्य Ct as above (for दुःखं) ☞ Cg दुःखं क्रियाविशेषणम् । Cm gives similar explanation ☞ T1 G1 M1 Cg महार्ह (for सुमन्त्र)]

—ᶜ) Dt1 भूमिपालात्मजः —For 4 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1248* क्व सुमन्त्र गतो रामः क्व च वत्स्यति राम मे ।
　　　वस्येन तेन चैव त्वं राघवेण विसर्जितः ।
　　　सोऽत्यन्तसुखसंवृद्धः किमशिष्यति मे सुतः ।
　　　भूमिपालात्मजो भूमौ कथं स्वप्स्यति वा वने ।

[(l 1) V1 कुतो (for गतो) D1-6 7 M4 क्व, D6 स (for च) D4 कानने (for राम मे) —D4 om (hapl ?) l 2-4 —(l 2) B4 om up to तेन Ś1 D6 त्यजने (for वस्येन) B3 D7 transp तेन and चैव D6 केनैव हेतुना त्वं च (for the prior half) —(l 3) B1 सोऽयं V1 सोऽत्र (sic) D1 सोऽत्र (for सोऽत्य°) Ś1 B D6 कथमशिष्यते सुतः (B3 सुतः) (for the post half) —After l 3 M4 ins 1247* —(l 4) V1 D1-3 स्वपिति B1 [illegible] B4 स्वप्स्यति B2 राम D4 6 7 कानने (for वा वने)]

☞ The sequence of stanzas (including star passages) from 2 52 5 to 2 54 9ᵃᵇ as found in B1 is 2 52 6ᵃ 2 53 18-26 (except 19-21) 2 52 5-25ᵃᵇ (except 5ᵈ and 6ᵃ) 2 54 1-9ᵃᵇ 2 52 25ᶜᵈ-26 2 53 1-21 (except 18) 2 52 5ᵈ

It however reads very clumsy

5 B1 transp 5ᵃᵇ and 5ᶜᵈ —ᵃ) D1 यं यान्तम्, D6 यां यांतुम् (sic) (for यं यान्तम्) —ᵇ) Ś1 V1 B2 D1-7 [illegible] (Ś1 °त्र) V1 B3 पदाथ (B3 °त्र) B2 4 रथाश्व (for पदाति) D1 M4 रथ (for रथ) —ᶜᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 कथं च (V1 D1-4 5 स कथं) विजने (रण्ये (B2 वन्ये) याति (D7 याय) पदा रामस्तु राघवः

व्यालैर्मृगैराचरितं कृष्णसर्पनिषेवितम् ।
कथं कुमारौ वैदेह्या सार्धं वनमुपस्थितौ ॥ ६

सुकुमार्या तपस्विन्या सुमन्त्र सह सीतया ।
राजपुत्रौ कथं पादैरवरुह्य रथाद्गतौ ॥ ७

सिद्धार्थः खलु सूत त्वं येन दृष्टौ ममात्मजौ ।
वनान्तं प्रविशन्तौ ताविश्विनाविव मन्दरम् ॥ ८

किमुवाच वचो रामः किमुवाच च लक्ष्मणः ।
सुमन्त्र वनमासाद्य किमुवाच च मैथिली ।
आसितं शयितं भुक्तं सूत रामस्य कीर्तय ॥ ९

इति सूतो नरेन्द्रेण चोदितः सज्जमानया ।
उवाच वाचा राजानं स बाष्पपरिरब्धया ॥ १०

अब्रवीन्मां महाराज धर्ममेवानुपालयन् ।
अञ्जलिं राघवः कृत्वा शिरसाभिप्रणम्य च ॥ ११

G 2 58 15
B 2 58 14
L 2 62 15

---

6 ᵃ) M3 आचरितं —ᶜ) T1 क्मारौ (damaged) —ᵈ) Dg1 उपास्थितौ, Dt1 उपाश्रि°; Cg as in text —For 6, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 M1 (Ś1 Ñ2 B2-4 D6 read after 1246*) subst.

1249* सिंहव्याघ्रसमाकीर्णे सरीसृपसमाकुले ।
स कथं सुकुमाराङ्गो वने वसति मे सुतः ॥

[V2 B1 (reads l 1 after 5ᵃᵇ and l 2 after 5ᶜᵈ) D1-3 7 M4 transp l 1 and l 2 —(l 1) B4 सूत (sic) (for सुत) V1 गण, D3 -कुला (for -संना) —(l 2) V1 B4 D1-3 7 M4 कथं स (by transp) D6 वनं (for वने) V1 D2 3 M4 वसति, D1 तिष्ठति, D4 6 7 वत्स्यति (for वसति)]

7 ᵇ) Ś1 Ñ1 V2 B D1-7 M4 वैदेह्यानुगतः कथं —D1 7 om 7ᶜᵈ —ᶜᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 5 6 वनं कण्टकिनं (D1 3 6 °तं) दुर्गं राम पद्भ्यां विगाहते (Ś1 Ñ2 विगाहते, D2 व्यगाहत) M4 वने कण्टकिले चैव पद्भ्यामेव विगाहते —After 7, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 5 6 M4 ins

1250* स चाप्रतिमतेजस्वी सुकुमारो ममात्मजः ।
अनुगच्छति तं भक्त्या लक्ष्मणो भ्रातरं कथम् ॥

[(l 1) V1 D1-3 M4 चाप्यम° (D2 °मि) D4 चाप्र (for चाप्रति) —B1 om (hapl) from सुकुमारो in l 1 up to तेजस्वी in l 1 of 1252* D5 कुमी राम (sic) (for सुकुमारो) V1 D1-3 5 M4 महात्मना —(l 2) V1 D1 3 5 पश्चात्, B1 स्वस्था (for भक्त्या) Ś1 D6 भ्रातरं लक्ष्मणः (by transp) V1 D1-3 5 लक्ष्मणः सुमहायशाः, M4 राघवं लक्ष्मणोऽग्रजं (for the post half)]

8 ᵃ) Dd1 Dm1 खलु सुकृतं G2 किल सूत त्वं, M3 [illegible] (for खलु सूत त्वं) —ᶜ) Dd1 Dm1 वनं तद् (for वनान्तं) Dt1 प्रविशतौ —ᵈ) G1 मेरुं (for मन्दरम्) —For 8 Ś1 Ñ2 V1 B (B1 om [cf v l 1250*]) D1-3 M4 subst

1251* सिद्धार्थस्त्वं हि सूताद्य येन चैतौ ममात्मजौ ।
तपोदीप्ताग्निसंकाशौ दृष्टौ वनगतावुभौ ॥

[(l 1) V1 [illegible] D1 [illegible], M4 [illegible] (for [illegible]) Ñ2 [illegible], V1 D1 3 M4 [illegible], L1 [illegible], B1 3 [illegible] (for [illegible]) V1 D1 3 M4 [illegible] (for [illegible]). —(l 2) V1 [illegible] (for [illegible]) M4 [illegible] (for the post half)]

9 ᵇ) G1 M1 3 स (for च) —ᵈ) T1 om च (subm) M3 कि॰ + + + थिली (moth eaten) —ᵉ) Cv आसीनं G1 भुक्तिं (for भुक्तं) —For 9 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst.

1252* किमाह रामस्तेजस्वी किं च मां लक्ष्मणोऽब्रवीत् ।
किमुवाच च मां साध्वी सीता भर्तृपरायणा ।
आसितं शयितं भुक्तमितःप्रभृति शंस मे ।
अशेषतो यथावृत्तं वने रामस्य गच्छतः ॥

[(l 1) B1 om prior half (cf v l 7) V1 D1-3 M4 किं च मामाह लक्ष्मणः (M4 also within brackets सुकुमारो महामना) (for the post half) —D4 6 7 om l 2-3 —(l 2) V1 D2 च मां D1 तथा, D3 मां च, M4 च मे (for च मां) —(l 3) V2 असितं (for आसितं) G (ed) आसितं (for शयितं) B1 भक्तम् (for भुक्तम्) L (ed) किं ताम्याचरितं भुक्तम् (for the prior half) —(l 4) D4 7 वा रामेण, D5 वनं रामेण (for वने रामस्य)]

—After 9 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1253* जीविष्याम्यहमेतेन ययातिरिव साधुषु ।
[Dm1 जीविष्याम्यहम्]

10 ᵇ) Ś1 D3 4 7 नोदितः D1 दीयमानया, Cm सज्ज मानया (as in text) —ᶜ) D5 वाप (for वाचा) Dt1 Dd1 Ct -परिष्वया, Dm1 परिवर्दया G1 M1 -परिप्लुतया (for °रब्धया) —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 D1 3 D5-7 M4 बाष्प (Ñ2 °स्पदा) गद्गदया सूत; B1 बाष्पगधायाद सूत; D4 6 7 बाष्पविक्लवया सूत —After 10, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 7 M4 ins D6 subst for 10

1254* सुतःप्रभृति वृत्तान्तमशेषेणाभिवर्तनात् ।
उवाच तं परमिदं राममन्देशमर्थवित् ।

[(l 1) B1 सुतः D6 पुरा (for सुतः). Ñ2 D1 3 [illegible] V1 [illegible] D5 [illegible] Ś1 [illegible], D1 [illegible] (corrupt) (for the post half) —(l 2) D6 [illegible] D4 [illegible] (for तं) Ś1 V1 D1 3 6 M4 [illegible] (for इ°) M4 [illegible] (for तम्) D4 6 7 [illegible] (D1 [illegible]) (for the prior half) D1 [illegible] (for the post half)]

11 ᵃ) Dg1 Dt1 T1 मे M1 om (subm) (for मां) —For 11, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 M4 subst.

G 2 58 16 B 2 58. 13 L. 2 62 16

सूत मद्वचनात्तस्य तातस्य विदितात्मनः ।
शिरसा वन्दनीयस्य वन्द्यौ पादौ महात्मनः ॥ १२
सर्वमन्तःपुरं वाच्यं सूत मद्वचनात्त्वया ।
आरोग्यमविशेषेण यथार्हं चाभिवादनम् ॥ १३
माता च मम कौसल्या कुशलं चाभिवादनम् ।
देवि देवस्य पादौ च देववत्परिपालय ॥ १४
भरतः कुशलं वाच्यो वाच्यो मद्वचनेन च ।
सर्वास्वेव यथान्यायं वृत्तिं वर्तस्व मातृषु ॥ १५
वक्तव्यश्च महाबाहुरिक्ष्वाकुकुलनन्दनः ।
पितरं यौवराज्यस्थो राज्यस्थमनुपालय ॥ १६

1255* कृत्वा तेऽनुदिश राम प्रणाम प्राञ्जलि सुत ।
इद मा सपरिष्वज्य सदिदेश कृताञ्जलि ।

[(l 1) Ñ2 B1.3 तेनुदित, B4 D1 ते तु (B4 तेन) दिश, D3.5 निदेश ते (D5 त) D4 तवादिश, D7 तव दिश, M4 वे तु दिशो (for तेऽनुदिश) V1 D1-3 M4 राजन् (for राम) —B4 om from प्रणम up to कुशल सूत in l 1 of 1257* Ñ2 B1-3 D5 सांजलि V1 तन, B1 पुन, G(ed) स्थित (for सुत) —(l 2) D3.7 इम (for इद) B3 स परिषज्य, D5 स्वपरिष्वज्य B3 सनिदेश G(ed) महाबल (for कृताञ्जलि)]

12 —ᵇ) Dd1 Dm1 M1 देवस्य (for तातस्य) —ᶜ) G3 M3 वदे, Cr m g t as in text (for वन्द्यौ) T3 G3 M1-3 पुन पुन (for महात्मन) —For 12, Ś1 Ñ2 V1 B1 (B4 om [cf v l 1255*]) D1-7 M4 subst

1256* सूत मद्वचनात्त्वरा समासाद्य नराधिपम् ।
शिरसा प्रणिपत्याग्रे प्रष्टव्य कुशलं तत ।

[(l 1) D7 समासाद्य Ś1 D6 महीपति —(l 2) Ś1 D4 [आ]दौ, D1 [अ]प, D3 [अ]य (for [अ]ग्रे) M4 प्रष्टव्य (for °व्य) V1 D1-3 M4 त्वया, D3 नृप (for तत)]
—Thereafter Ñ2 V1 B (B4 after 1255*) D1-3 M4 cont, while Ś1 cont after 1258* and D6 cont after l 1 of 1258*

1257* पृष्ट्वा च कुशलं सूत विज्ञाप्यो मे पिता त्वया ।
अनुमहार्थमस्माकं न शोच्योऽहं त्वयेरयुत ।
जात सर्वो हि राजेन्द्र भवितव्यशुभाशुभे ।
अतो न शोच्योऽस्मि विभो मम चेदिच्छसि प्रियम् ।

[B4 om up to कुशलं सूत (cf v l 1255*) D1.6 om l 1 —(l 1) M4 वीर (for सूत) Ñ2 B3 विज्ञाप्य (for विज्ञाप्यो मे) —After l 1, M4 reads l 2 of 1258* repeating it in its proper place —(l 2) V1 D1-3 नृपते (for अस्माकं) M4 समनुग्रहार्थं नृपते (hypm) (for the prior half) V1 D1 त्वया पुन, D3 त्वया पुन (for त्वयेरयुत) —(l 3) Ś1 D6 यत (for जात) V1 D1-3 M4 सर्वो हि जातो (by transp) —D7 om from भवितव्य up to शोच्योऽस्मि in l 4 —(l 4) D1 तु (for न) V1 D3 M4 शोचितव्योऽसि, D6 शोचयितव्योऽसि (hypm)]

13 ᵇ) G3 तथा (for त्वया) —ᵈ) Dt1 T3 अभिनंदनं G3 [अ]पि वादनं Cm g t as in text (for चाभि°) —For 13, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst.

1258* भातरश्चापि मे सर्वा प्रष्टव्या कुशलं त्वया ।
अशेषेण समासाद्य प्रणिपत्याभिवाद्य च ।

[(l 1) Ś1 D1.6.3 [अ]पि ता, V1 D1.3 [च]व मे, D3 (with hiatus) श्चा (for [अ]पि मे) —After l 1, D6 ins 1257* (cf v l 12) B4 om (hapl) from l 2 up to l 2 of 1260* D4-7 om l 2 M4 repeats l 2 here (cf v l 12) —(l 2) B1 विशेषेण]
—After 1258*, Ś1 cont 1257*

14 D3 om from 14 up to l 5 of 1262*. —ᵃ) M3 यथार्हं (for कुशलं) —After 14ᵃᵇ, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1259* अप्रमादं च वक्तव्या ब्रूयाश्चैनामिदं वच ।
धर्मनित्या यथाकालमग्न्यगारपरा भव ।

[(l 1) Dg1 G1 M3 वक्तव्य —(l 2) T3 अग्न्यागारपरा]
—For 14 Ś1 Ñ2 V1 B D1.3 (om up to l 5 of 1262*) 5-7 M4 subst

1260* कौसल्यापि च मे माता विज्ञाप्या सततं त्वया ।
मच्छोककर्शितो राजा न वाच्य परुषं त्वया ।
शापितासि मम प्राणैः पुनरागमनेन च ।
देवमपूजनीयस्ते पिता न इति धार्मिक ।

[B4 om l 1-2 (cf v l 13) —(l 1) Ñ2 विज्ञाप्य Ś1 D4 कुशलं त्वया, D1 सा च तु छिना (for सततं त्वया) D4.7 कौसल्या च विशेषेण वक्तव्या मम सारथे —(l 2) D1 न (for मत्) Ś1 Ñ2 V1 B D4 कर्शितो D6 वाक (lacuna) (for वाच्य) B1 पुरुष D4.6.7 प्रभु (for त्वया) —(l 3) V1 D1.3 शापितोऽसि (V1 °हि) (for शापितासि) D4 वा (for च). —(l 4) V1 D1.3 M4 वो (for न)]
—After 14 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1261* अभिमानं च मानं च त्यक्त्वा वर्तस्व मातृषु ।
अनु राजानमार्यां च कैकेयीमम्ब कारय ।
कुमारे भरते वृत्तिर्वर्तितव्या च राजवत् ।
अर्थज्येष्ठा हि राजानो राजधर्ममनुस्मर ।
[(l 2) Dt1 Cr p वारय]

15 D3 om 15 (cf v l 14) —ᵃᵇ) M3 om (hapl) the second वाच्यो —ᶜ) Dm1 ॰थान्याय, M3 ॰न्यायं ; Cm as in text (for ॰न्यायं) ✻ Cv भरतः कुशलं वाच्यो . . च इत्यस्यानन्तरं 'सर्वास्वेव ... मातृषु । वक्तव्यश्च ....नन्दन । पितरं ....मनुपालय ।' श्लोकद्वयं प्रायेण लेखकप्रमादात् पुस्तकेषु न लिखितम् । ✻

16 ᵃ) Dd1 वक्तव्यस्तु (sic) T3 वक्तव्यस्तु M1 वक्तव्यश्च Cm g t as in text (for वक्तव्यश्च) —For 15-16, Ś1 Ñ2 V1 B D1.3 (D3 om up to line 5) 5-7 M4 subst.

इत्येवं मां महाराज ब्रुवन्नेव महायशाः ।
रामो राजीवताम्राक्षो भृशमश्रूण्यवर्तयत् ॥ १७

लक्ष्मणस्तु सुसंक्रुद्धो निःश्वसन्वाक्यमब्रवीत् ।
केनायमपराधेन राजपुत्रो विवासितः ॥ १८

यदि प्रव्राजितो रामो लोभकारणकारितम् ।
वरदाननिमित्तं वा सर्वथा दुष्कृतं कृतम् ।
रामस्य तु परित्यागे न हेतुमुपलक्षये ॥ १९

असमीक्ष्य समारब्धं विरुद्धं बुद्धिलाघवात् ।
जनयिष्यति संक्रोशं राघवस्य विवासनम् ॥ २०

G. 2. 58. 29
B. 2. 58. 30
L. 2. 62. 29

1262* परिष्वज्य च धर्मज्ञो भरतो वचनान्मम ।
यौवराज्यमवाप्य त्वं पूजयेथा नराधिपम् ।
त्वया शुश्रूष्यमाणो मां न शोचति यथा नृप ।
अप्येकादर्हसि तथा कर्तुमित्यभिनिःश्वसन् ।
समं मातृषु सर्वासु वर्तेथा इति चाब्रवीत् । [5]
भरतं पृथिवीपाल पुत्र ते कैकयीसुतम् ।

[(l. 3) Ś1 D4 शुश्रूषमाणे, Ś1 D4-7 हि, M4 मा (for मां). V1 विरहात् प्रविलपन् (for the prior half). —(l. 4). Ś1 Ñ2 V1 B3 D6 इत्यभिनिश्वसन्; B1 इत्यपि निश्चय, B3 अयमि निश्वसन्; B4 इत्यभिनिश्वसन्; D1 इत्यवेति श्वसन्; D4-7 इन्दतीनिश्चय, D5 इत्यभिनिश्चित, M4 इत्यभिनिश्चय (for इत्यभिनिःश्वसन्). —(l. 5) Ś1 D1 समो (for सम). B4 सर्वाः कथा —(l. 6) V1 B2-4 D1.2.7 पृथिवीपाल (for °पाल). D1 om. ते (subm.).].

—After 16, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.:

1263* अतिक्रान्तवया राजा मा स्नेहं व्यपरोपय ।
कुमारराज्ये जीव त्वं तस्यैवाज्ञाप्रवर्तनात् ।
अयमीदृशापि मां भूयो भृशमभूमि वर्तयन् ।
मातेव मम माता ते द्रष्टव्या पुत्रगर्धिनी ।

[(l. 1) Dg1 Dt1 Dm1 G3 M3 Cv वयो राजा, M3 वया राज्यात् (for वया राजा). M3 स्नेव (for स्नेह). Dt1 G1 Ct व्यपरोपय, G2.3 M3 व्यनुपालय (sic). Cv m g as above (for व्यपरोपय). —(l. 2) Dt1 Dd1 Ct जीवस्व Dd1 Dm1 M3 °प्रवर्तनं, Cm °नात् (as above). —(l. 3) G3 M3 कदर्य —(l. 4) G1.2 M1.2 Cg पुत्रगर्धिनी, M3 Cr °गृध्निनी, Cm as above, Ct °गर्धिनी. ⊗ Ct: अत्र श्लोकद्वयं प्रक्षिप्तम् । यो व्यपरोप । कतकरीत्या ॥ ⊗ (i. e. l. 3 and 4 and st. 16 are interpolations acc. to Kataka.)]

17 a) Dt1 Dd1 Dm1 महाबाहुः (for °यशाः). —b) Dt1 °पद्माक्षो (for °ताम्राक्षो). —d) Dd1 Dm1 Cm (अ)वर्तयत् G1 (अ)पातयत्. —For 17, Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 M4 subst.:

1264* एवमादि वचो धर्म्यं ब्रुवन्नेव महायशाः ।
बाष्पवेगोपरुद्धात्मा मुमोचाश्रूणि वै मुहुः ।

[(l. 1) B4 D3 धर्मं, D3 मुमो च Ñ2 B1 (अ)श्रु मुहुः, V1 B1.2.4 D1.7 M4 च मुहुः (B1 °च). D3 व्यपि. —(l. 2) V1 D1.2 बाष्पवेगेन (V1 °गि, D3 °वे) (for बाष्पवेगो°).]

18 ab) Dg1 Dt1 Dd1 T G M1-3 निश्वसन्. Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 M4 दैन्यदोषपरीतस्तु (B1 °रीतो तु D3 °रीतस्तो) [sic], D5 °रीतश्च) सौमित्रिरिदमब्रवीत्. —B1 om. 18cd–19ab. —d) Ś1 Ñ2 V1 B2-4 Dg1 D1-7 M4 राज्ञा (for राज-). —After 18, Ś1 Ñ2 V1 B2-4 D1-7 M4 ins.:

1265* मया तावदयं किंचिद्धर्मकार्येष्वपि विधिवत्कृतम् ।

[B3 मया किंचिद्धर्मेणापि (by transp.), D5 मयाप्यनेन वै विविध (for the prior half). V1 B3 कार्यं सदा (for कार्येषु). Ñ2 V1 B2-4 D1.3 अविधि (for विधिव).].

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.:

1266* राज्ञा तु खलु कैकेय्या लघु चाश्रित्य शासनम् ।
कृतं कार्यमकार्यं वा वयं येनाभिपीडिताः ।

[(l. 1) T1 reads खलु inf. lin. T1 कैकेयी. Dg1 Dm1 लघुत्व, Dt1 Ct चाहत्य, Cv.g as above (for चाश्रित्य). —T1 om. (hapl.) l. 2–19d. —(l. 2) M3 (च)व (for (अ)भि-).]

19 T3 om. 19a–d, B1 om. 19ab (for both cf. v.l. 18). —Ś1 Ñ2 V1 B2-4 D1-7 M4 transp. 19abcd and 19ef. —a) G (ed.) यत (for यदि). M3 (after corr. sec. m. as in text) प्रव्राजितो (for प्रव्राजितो). —b) Ś1 Ñ2 V1 B2-4 D1-7 M4 कैकेय्या प्रियकाम्यया (Ś1 Ñ2 B2-4 D6 °कारणात्). —c) D7 वरदाने. D3 -निमित्तान्. —d) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 न कृतं (B1 कृत तत्) M4 तत्कृतं) साधु सर्वथा. —After 19cd, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1.3 G M1-3 ins.

1267* इदं तावदयं कामसीमनस्य कृतं कृतम् ।

[Dg1 Dt1 Dd1 G1.3 M3 Cv r g t कृतं, Cm as above. M3 damaged for कृतम्.]

—B1 om. 19ef. —e) Ś1 Ñ2 V1 B2-4 D1-7 M4 यत्वेवं, M3 damaged for रामस्य तु. D4.7 च, M3 हि (for तु). —f) Ś1 Ñ2 V1 B2-4 D1-7 M4 कारणं नोपलक्षये (D4 °लक्षते).

20 T3 om. 20. G3 om. (hapl.) 20–21ab. —a) M3 समा° (for समारब्धं) Ś1 Ñ2 V1 B D1.3 M4 विरुद्धं (Ñ2 B1 °द्धं) धर्मवीर्यं [B1 °वीर्य M4 °वीर्यो], D1.2.4.7 इदं धर्मविरुद्धं वै. —b) Ś1 Ñ2 V1 B D3 M4 राजेन्द्र. D1.2.4.7 राजेन्द्र; D3 राजा तत्तु D6 राजेयं (for विरुद्धं) M3 बुद्धि-लाघवात्. —c) T3 संक्रोश Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 अयशस्यं हतं मन्ये, D7 हतं मन्ये M4 कृतं विरुद्धं). —d) Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.4 रघुपतेः M3 मृगुपतेः (for राघवस्य).

G 2 58 30
B 2 58 31
L 2 61 30

अहं तावन्महाराजे पितृत्वं नोपलक्षये ।
भ्राता भर्ता च बन्धुश्च पिता च मम राघवः ॥ २१
सर्वलोकप्रियं त्यक्त्वा सर्वलोकहिते रतम् ।
सर्वलोकोऽनुरज्येत कथं त्वानेन कर्मणा ॥ २२
जानकी तु महाराज निःश्वसन्ती तपस्विनी ।
भूतोपहतचित्तेव विष्ठिता विस्मृता स्थिता ॥ २३
अदृष्टपूर्वव्यसना राजपुत्री यशस्विनी ।
तेन दुःखेन रुदती नैव मां किंचिदब्रवीत् ॥ २४
उद्वीक्षमाणा भर्तारं मुखेन परिशुष्यता ।
मुमोच सहसा बाष्पं मां प्रयान्तमुदीक्ष्य सा ॥ २५

---

21 G3 om 21cd (cf v l 20) —d) Dt1 मापलक्षये, M3 नोप... (damaged) —For 21, Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 subst

1268* मम तावत्त तातेऽद्य पितृस्नेहोऽस्ति कश्चन ।
पिता माता सुहृच्चाद्य रामो बन्धुर्गुरुश्च मे ।

[(l 1) Ñ2 मम तात नु V1 D2–3 M4 तातेऽपि, D4.6 तातेऽस्य, D5 वा तेष (for तातेऽद्य) D6.7 मयि तातस्य तैयापि (D7 तैनापि) (for the prior half) D5 पुत्र, D7 पित्रा (sic) (for पितृ) M4 स्नेहोय —(l 2) Ś1 D4 माता, D1 भ्राता, D3 श्वशुर, D5 राजा (for चाद्य) B1 पिता माता सुहृच्चार्यो (sic) (for the prior half) V1 D3 M4 गतिश् (for गुरुश्) D5 अद्य रामो गतिश्च मे (for the post half)]

22 b) Ct रते, Ctp रतम् (as in text) —c) Dd1 सर्वेलोकानु —d) Dg1 Dt1 M1.2 चानेन, Dm1 त्वेनेन, T1 ...नं, Cg त्वा° (as in text) —For 22, Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 subst

1269* लोकप्रियमिमं त्यक्त्वा लोकनाथं च राघवम् ।
स्थापयित्वा वने रामं ज्येष्ठं पुत्रमकारणम् ।
राजा किमिव कल्याणं भरतादभिकाङ्क्षति ।

[(l 1) D5 लोक D4.6 प्रियतमं D1.4.6.7 नराधिप(D4.6 °प), D5 राघव (sulun) (for च राघवम्) —All except B2.3 om l 2 —(l 2) B1 अकारणे —(l 3) Ś1 D4 राजा, D1 सुत (for राजा) D3 कमिव, D4.6 किमिति (for किमिव) D5 भरतम् D6 भवि (for अभि) Ś1 V1 D6 काङ्क्षति, D1 काङ्क्षमि, D3 काङ्क्षयति, M4 काङ्क्षते (for काङ्क्षति)]

—Then cont

1270* सुमन्त्र भरतश्चेदं वाप्स्यते राज्यसंपदम् ।
आगमिष्यामि नैकाकी यदि रामात्प्रतिश्रयम् ।
सतो मातृषु सर्वासु समागमभ्युपागत ।
राज्याभिमानमुपासन्य वर्तेरवत्यादिशेत् माम् ।

[(l 1) Ñ2 B1 भारत (for सुमन्त्र) Ś1 B2.4 D6 [प]च, Ñ2 [द]न, B1.3 [ष]च (for [श्चे]दं) M4 वक्ष्यते —(l 2) Ś1 B1 D4.6.7 आगमिष्यामि, Ñ2 आगमिष्यसि Ś1 D6 M4 किंचित् (for नैकाकी) D5 यदि सदा गमिष्यामि (for the prior half) Ñ2 B1–3 अथ D4 न स (for यदि) B1.2 रामे (for रामात्) Ś1 D6 त्वं राज्याभिषेकं D4.7 न राज्यादिप्रतिश्रयं D5 स राज्यादि प्रतिश्रयं (for the post half) B4 सामर्थ्यं हि ते ... प्रतिश्रयं (sic) —(l 3) B4 माता (sic) (for सतो) V1 D1 समागम्, D5 समेताम् (for समागम्) V1 अभ्युपागत°, B1 D1.4.7 अभ्युपागम (for अभ्युपागत°) —(l 4) B2 M4 राज्याभिमानम्, D1.4.6.7 राज्याभिलाषम्, D2 राज्यश्रीमानम् (for राज्याभिमानम्) D4.7 [प]व (for [स]ति) V1 D1.6.7 M4 दिदेश (for [आ]दिदेश) Ś1 D4–6 द, B1 त (for माम्)],

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins after 22 :

1271* सर्वप्रजाभिरामं हि रामं प्रव्राज्य धार्मिकम् ।
सर्वलोकं विरुध्येह कथं राजा भविष्यति ।

[(l 1) M1 हि (after corr inf lin sec m as in text) (for [अ]भि) M3 ...रामं ... धार्मिकम् (damaged) —(l 2) Dg1 Dt1 Dm1 G3 M1.2 सर्वलोक Dg1 विरुध्येत, Dt1 विरोधेन, M1 विरुध्य M2 विरुद्धे तु (for विरुध्येह) G1 सर्वलोको विरुध्येत Dg1 Dt1 G1.3 M1.2 Ct भविष्यति Cm g °ति (as above)]

23 a) D3 T1 G3 M1–3 च, Cg as in text (for तु) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 निश्च(D1 श्वि)सन्ती (for महाराज) —b) Dd1 T G M1–3 निश्व(M1 °श्व)सती T1 G1 M1 Cg मनस्विनी (for तप°) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 बाष्पसंरु(Ñ2 B1 °रुद्ध, D5 °रिक्त)स्वरा(V1 °रा B3 °मुखी B4 °द्या [sic]) नृप —M4 om (hapl) 23c–24b —c) Ñ2 B भूतोपहृत° —d) Dd1 विष्ठिता (sic) Cg t as in text (for विष्ठिता) V1 T2 G1 Cg विस्थिता, M2 विस्मृता Cm t as in text (for विस्मृता) ⊕ Cr विस्मृ(स्मृ)ता विस्मृ(स्मृ)ता सर्वप्रयोजना । ⊕ Dd1 Dm1 T1 G3 M3 Cr m [स]स्थिता, Ct as in text (for स्थिता) Ś1 D1.4–7 विनिर्गता तप(Ś1 D6 मन)स्विनी Ñ2 B धीमती(B1 °दष)मत्ता समन्ततः, V1 D2 विनिःश्वसती समन्ततः

24 M3 om (hapl) 24ab (cf v l 23) —a) M3 damaged for ° V1 D1–4.7 M4 अदृष्टदुःखा —b) D2 राज्यपुत्रा (corrupt) D6 M4 तपस्विनी —c) Ś1 Ñ1 V1 B D1–7 M4 पर्यश्रुनयना (Ñ2 B1.2.4 M4 °वदना) दीना(D2 om [hapl ?] D4 न च) —d) D4.6.7 न च D6 नैव (for नैव) M4 मा (for मां) D5 सा मां किंचिदभाषत

25 a) Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 उद्वीक्षमाणा Ñ2 B D6 उद्वीक्ष्य V1 वीक्ष्य D1 उद्वीक्ष्य D1.4.7 निरीक्ष्य Cg as in text (for उद्वीक्ष°) —b) D4.6.7 वैदेही समवेक्ष्य

☞ B1 reads from 25cd up to the colophon after 2 54 9ab.

तथैव रामोऽश्रुमुखः कृताञ्जलिः
स्थितोऽभवल्लक्ष्मणबाहुपालितः ।
तथैव सीता रुदती तपस्विनी
निरीक्षते राजरथं तथैव माम् ॥ २६

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे द्विपञ्चाशः सर्गः ॥५२॥

५३

मम त्वया निवृत्तस्य न प्रावर्तन्त वर्त्मनि ।
उष्णमश्रु विमुञ्चन्तो रामे संप्रस्थिते वनम् ॥ १

उभाभ्यां राजपुत्राभ्यामथ कृत्वाहमञ्जलिम् ।
प्रस्थितो रथमास्थाय तद्दुःखमपि धारयन् ॥ २

G 2 59.5
B 2 49.2
L 2 63.7

—[c]) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M1 प्रत्स्थै (for सहसा) —[d]) M1.2 च (for सा) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M1 सा(D2 मा) निवृत्तये(B1 °ये)व(B1 °व) सा(D2.5 7 च) Dt1 Dd1 Dm1 प्रयान्तमुपयी(Dd1 °ये)व सा

26 [a]) Ś1 Ñ1 V1 B D1–7 M1 स पति (for तथैव) —M1 damaged from ता in कृताञ्जलि up to स्थि in [b] —[b]) Dt1 Dd1 Dm1 [S]भवीद् (for ऽभवत्) Ś1 Ñ1 V1 B D1–7 M1 तनाद(D2.3 5 7 [illegible]) पार्दौ तव शोकविह्वल° (Ś1 D2.6 °ह्वल°) —[c]) D2 तद्वैव Ś1 V1 B2 D1.6 M1 तथा (D1 °दा)वला Ñ2 च बाला, B1 वरानना B2.3 तु(B4 om) बाला D1 तपश्शान्, D3 बहाशिर्ते, D4.5 7 तयाबला (for तपस्विनी) —[d]) Dt2 Dm1 निरीक्ष्यते, Ct °क्षते (as in text) Dg1 राजपथे T1 तद्वैव Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M1 गुरुपादौ शिरसा नमस्यति

Colophon *Kanda name* Ś1 Ñ2 Dg1 D1.6 om —*Sarga name* Ś1 D1 सुमन्त्रवाक्ये Ñ2 D1.3 श्री(B1 om) रामसंदेशाख्याने V1 D1.4 5 7 सुमन्त्रसंदेशो, B1 राम वाक्याख्याने, B4 रामसंदेशाख्याने D1 रामसंदेशवचनं, D2 राममहत्तो —*Sarga n* (figures words or both) B2.4 D1.6 om Ś1 62 Ñ2 D1 57 V1 Dg1 Dt1 Dd1 D1.1 D7 S 58 B2 47 D2 55 D1 114 D4.5 61 —After colophon D1 G conclude with श्री (D1 om) रामाय नमः T1 with श्रीमद्रामाय नमः

53

☞ Ñ1 missing for Sarga 53 (cf v 1 1059*) —Dm1 begins with ॐ M1.2 with श्रीरामाय नमः —For sequence in B1 see note on 2 52 5

—Before 1 Ś1 Ñ1 V1 B Dm1 D1–7 T1.3 M1 (Ñ2 B L 1-6 only V1.3 L 1-4 only) ins

1272* इति ब्रुवन्तं मन्त्रिं सुमन्त्र प्रतिभाषणम् ।
मुहि दैवं पुनर्वचि तथा वचनमब्रवीत् ।
मम शत्रुघ्नं श्रुत्वा सुमन्त्रो वाक्यविह्वल ।
कथमागम्य शूरोऽपि रामसदर्शनात् ।
ततः श्रुत्वा महाराज धैर्यमवलम्बय दास्ति । [5]
गङ्गामुत्तीर्य तौ वीरौ प्रयाताभिमुखौ गतौ ।
अग्रतो लक्ष्मणो याति ततो मध्येन जानकी ।
रामस्तौ पृष्ठतो याति पालयन्रघुनन्दन ।
तावत्तथा गच्छन्तौ दृष्ट्वा निवृत्तोऽस्म्यवशात्मदा ।

[(l 1) Ś1 Ñ1 B D1 ब्रुवन्त (for ब्रुवन्तं) Ñ (ed) मंत्र (for संदेश) D1 ब्रुवन् संदेशं (by transp) B1 वचनमब्रवीत् D2 मन्त्रिवचन —(l 2) Dm1 T1 [अ]न्य (for देवं) —After l 2 B1 ins

1272(A)* [illegible]

—(l 3) Ś1 D1 [illegible], B1 [illegible], Dm1 [illegible] —(l 4) V1 कथमागम्य (hypm) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 4 T1 M1 [illegible] (for [illegible]) —(l 5) Ñ1 B ततो राजन्, T1 °राज (for महाराज) —(l 6) D1 erroneously repeats from वी° up to गौ B1 D1 [अ]भिमुखौ T1 [अ]भिवो (sic) (for °मुखौ) —(l 7) Dm1 T1.3 [illegible] (for ततो) D1 [illegible] (for ततो) Ś1 D1 [illegible] (for मध्येन) Dm1 T1.3 [illegible] (for the post half) —Dm1 T1 om (hapl) l 8 —(l 8) Ś1 D1.3 तु (for तौ) T1 [illegible] —(l 9) Dm1 D2 [illegible] (for [illegible]) D1 [illegible] (for [illegible]) T1 [illegible] (for the post half)

1 [a]) Dt1 G1 [illegible] (Dt1 [illegible] (sic)) निवृत्तस्य, Dd1 [illegible] —[b]) M1 [illegible] —[c]) Dg1 [illegible] T1 [illegible] —For 1 Ś1 Ñ1 V1 B D1–7 M1 subst

1273* ततो मम निवृत्तस्य बाष्पा वाष्पविह्वला ।
रामस्यानुप्रयाणाय [illegible] निवृत्त ।

(l 1) V1 D1–4.5 M1 [illegible] (for [illegible]) B1 [illegible] —(l 2) V1 D1.4.5 M1 [illegible] D1 [illegible] (for [illegible]) V1 [illegible] B1 [illegible], D1 4.5 [illegible] (D1 [illegible] D1 [illegible] metri causa) D1 [illegible] (for [illegible]) D1 [illegible] (sic) M1 [illegible] (for [illegible]) D1 [illegible] (l 2)]

2 [a]) Ś1 Ñ1 V1 B D1 7 M1 मम (for अथ) D1 [illegible] D1 [illegible] —[b]) T1 damaged for [illegible] —For 2[cd], Ś1 Ñ1 V1 B D1–7 M1 subst

G 2 59 6
B 2 59 3
L 2 63 7

गुहेन सार्धं तत्रैव स्थितोऽस्मि दिवसान्बहून्।
आशया यदि मां रामः पुनः शब्दापयेदिति ॥ ३
विषये ते महाराज रामव्यसनकर्शिताः।
अपि वृक्षाः परिम्लानाः सपुष्पाङ्कुरकोरकाः ॥ ४
न च सर्पन्ति सत्त्वानि व्याला न प्रसरन्ति च।
रामशोकाभिभूतं तन्निष्कूजमभवद्वनम् ॥ ५
लीनपुष्करपत्राश्च नरेन्द्र कलुषोदकाः।
संतप्तपद्माः पद्मिन्यो लीनमीनविहंगमाः ॥ ६
जलजानि च पुष्पाणि माल्यानि स्थलजानि च।
नाद्य भान्त्यल्पगन्धीनि फलानि च यथापुरम् ॥ ७

1274* स्वद्गौरवभयाद्राजन्नकाम पुनरागत।

[D2 2 4 6 7 M4 त्वद् (for स्वद्) Ñ2 B1 2 भिया (for -भयाद्) D1 भर्त्रो (for राजन्) Ś1 D4 स्वरात्वात्, B2 न राम, B3 D5 न कामात्, D2-3 न काम(D3 °मा) (for अकाम) D3 पुनःऽगत]

3 ab) Dg1 reads तत्रै in marg M3 damaged for वसान्बहू Ś1 Ñ2 V2 B D1 7 M4 गुहेन सह कृच्छ्र(B1 स्वस्थ्र [sic] D3 कृच्छ्रू) च(V1 D1 3 त, B2 4 तु, M3 तत्) तत्रैव(Ś1 B1 D4 °क) दिवस स्थित(D2 4 7 °त) —c) V1 D1 यदि से(D5 *) D2 4 6 7 परया, M3 यदि मा (for यदि मा) Ś1 Ñ2 B1-3 D4 रामो मा(by transp) B4 मा रामो मा (hypm) (for मां राम) —d) Ś1 Ñ2 B D2 4 7 पुनरेवाह्वये(D1 7 °यया)दिति, M2 °पयिष्यति (after corr inf lin sec m as in text)

4 a) Ś1 Ñ2 B D2 4-7 विषयेषु(D2 4 6 7 °ये ते) नरव्याघ्र —b) Dt1 Dd1 Dm1 महा, T3 lacuna (for राम) Dt1 *सन-, Ś1 Ñ2 B Dg1 Dd1 D6 -कर्षिता, V2 D1-6 7 M4 दु खिता (for -कर्शिता) —c) D3 परिम्लान —d) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 सपत्र(Ś1 D6 2 °पुष्प, D3 6 °पं)लवाङ्कुरा —After 4 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 ins

1275* उपतप्तोदका नद्य पल्वलानि सरांसि च।
परिशुष्कपलाशानि वनान्युपवनानि च।

[(l 1) M3 damaged from शो up to प —(l 2) T2 damaged for शानि व]

5 a) G1 सयानि (for सर्पन्ति) T2 सचानि (sic) M3 सत्वानि (sic) (for सत्त्वानि) —b) Dg1 T1 G1 M3 Cm g प्रचरन्ति, Ct t as in text —c) Dd1 G1 तु (for तद्) —d) M3 damaged from ष्कू up to द्व Dt1 Dd1 Dm1 इव तद् (for अभवद्) —For 5 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst (1276* and 1277* being transp)

1276* ध्यानैकचित्ता निभृता न विरेजुर्मृगद्विजाः।
आसीच्च रामशोकार्तं निष्कूजमिव काननम्।

[(l 1) Ñ2 B1-3 M4 (ध्)यान V1 B1 D1 2 °तत्ता, D3 °गूढ (for (ध्)यानचित्ता) D2 M4 विपत्तुर् (for °रू) V1 स्थितमिताभिमेरुदेस् (for निभृता न विरेजुर्) D3 ध्यानैका स्थितनिश्च स्थित विरुद्धय मृगद्विजा —(l 2) V1 तद् (for च) Ś1 V1 D1 रामशोकेन B4 रामशोकार्ते (for राम°) B4 निष्कलमपि (sic) D3 निष्कूजमिव (for निष्कूजमिव)]

6 b) Dt1 om Dd1 Dm1 नदश (for नरेन्द्र) —c) M2 सुसतप्ताश्च पद्मिन्यो —d) T2 लीनमीह (sic) —For 6 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst (1276* and 1277* being transp)

1277* समापा सरितश्चासन्स्रवन्त्यः कलुषोदकाः।
प्रम्लानपुष्कराश्चासन्पद्मिन्यो विगतश्रियः।

[(l 1) D2 4 7 सम्पदा (for समापा) B2 (sup lin also as in text) वरिताः (for सरि°) Ś1 D3 गुप्त B1 -कलुषेदका, D1 -कलुषो° (for -कलुषोदका) —(l 2) B3 प्रम्लाना, D2 6 धाम्लान D1 7 आम्लाना (D4 after corr sec m म्लानाश्च) (for प्रम्लान) Ñ2 B1 3 -कुसुमाश्, V1 D1 3 -सरसाश्, D2 पुष्करश्, D4 पुष्पाश् (for -पुष्कराश्) B1 स्रवन् Ñ2 B2 4 विगलद्रिय (sic?) V1 D3 [s]पि ग्लानिय (for °श्रिय) D1 म्लानाश्च गलद्रिय (for the post half)]

7 b) M3 damaged from नि च up to था in c —c) Dg1 [भ]प, Dt1 [भा]न्ति (for [भ]न्त्य) Dd1 [भा]न्ति (sic) Dg1 -गन्धानि, T2 भान्त्यानि, Cg as in text (for -गन्धीनि) T2 नाद्य***धानि —d) Dg1 फलवति, Cg as in text (for फलानि च) —For 7, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1278* जलजान्यपि सत्त्वानि स्थलजान्यपि सर्वशः।
ध्यानेन स्थिस्मितानीव स्पन्दन्ते न भूपते।

[(l 1) Ś1 D2 4 7 च for [ज]ानि in both places. D1 सत्त्व —(l 2) V1 D1 2 ध्यायते(D3 °ते) M4 ध्यानेन (for ध्यानेन) Ś1 D3 5 सुस्थिमितानि (for स्तिमि°) Ñ2 चेष्टन्ते B2 चेत्र न B4 चेष्टनु (for -न्दन्ते) Ś1 D2 4-7 सत्त्वो नाथन्यत्र V1 D1 3 निश्चेष्टानि भूपतेर M4 स्पेन्दो न यथापुरं (for the post half)]

—All the above MSS cont

1279* पुरे राष्ट्रे च ते राजन्नरनारी जनपदे जने।
सं न पश्याम्यहं कंचिदो न शोचति ते सुतम्।

[D3 om from पदे जने in l 1 up to चि in l 2 of 1281* (the portion being written and scored out) —(l 2) V1 D1 3 न सं (by transp) D1 न न M4 न च (for सं न) B2 D1 3 कंचिद् M4 कंचिद् D1 7 दृष्ट्वा (for कंचिद्) V1 कांश्चि (sic)]

—After 7, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 ins

प्रविशन्तमयोध्यां मां न कश्चिदभिनन्दति ।
नरा राममपश्यन्तो निःश्वसन्ति मुहुर्मुहुः ॥ ८

हर्म्यैर्विमानैः प्रासादैरवेक्ष्य रथमागतम् ।
हाहाकारकृता नार्यो रामादर्शनकर्शिताः ॥ ९

आयतैर्विमलैर्नेत्रैरश्रुवेगपरिप्लुतैः ।
अन्योन्यमभिवीक्षन्ते व्यक्तमार्ततराः स्त्रियः ॥ १०

नामित्राणां न मित्राणामुदासीनजनस्य च ।
अहमार्ततया कंचिद्विशेषं नोपलक्षये ॥ ११

अप्रहृष्टमनुष्या च दीननागतुरंगमा ।
आर्तस्वरपरिम्लाना विनिःश्वसितनिःस्वना ॥ १२

निरानन्दा महाराज रामप्रव्राजनातुरा ।
कौसल्या पुत्रहीनेव अयोध्या प्रतिभाति मा ॥ १३

G 2 59. 17
B 2 59 16
L 2 63 19

1280* पश्योद्यानानि शून्यानि प्रलीनविहगानि च ।
न चाभिरामानारामान्पश्यामि मनुजर्षभ ।

[(l 1) G1 मनो वनानि G2.3 M1 पुरी(G3 सर्वो)वनानि Dm1 विशन्ति —(l 2) M1 [म]भिरामानारामान्]

8 Dg1 om 8 —ª) Dt1 Dd1 Dm1 T2 G3 अयोध्यायां —ᵇ) G1 कश्चिन्मां नाभिनंदति —ᶜ) Dm1 न रामं राम पश्यंतो; M2 नरा रामं न पश्यंतो —ᵈ) Dd1 T G M1-3 निःश्वसंति —For 8 Ś1 Ñ V1 B D1-3 M2 subst

1281* अयोध्यां प्रविशन्तं मां नाभ्यनन्दन्त मानवाः ।
चीता दु खाभितप्ता विना रामं महापतिम् ।

[B1 om. l 1 and it in l 2 (cf v l 1279*) —(l 1) V1 D3.4 विनंदति (for नाभ्यनंदन्त) —M2 om l 2 —(l 2) B1 [म]हि; D3 न [म]हि (for न [म]हि) D2 दग्धगाः (meta)]

—After 8 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.

1282* देव राजपथे दृष्ट्वा विना रामसिहासनम् ।
दु खादुपुरुषा सर्वे रामसामंतको जन ।

[(l 1) … explain alike T1 damaged from … up to … G3 … (for …) —(l 2) Dg1 uses nom plural for words in nom singular Dt1 … G3 सर्वे (sic) B(ed) …]

9 Cf L 1 and 2 of 1282* in 2 51 15 —ᵇ) Dm1 (before corr as in text) T1 G3 रथमागतं (for रथम्) Dg1 … —For 9 Ś1 Ñ V1 B D1-3 M2 subst

1283* विमानाग्रेषु प्रासादेष्वप्यवेक्ष्य मां योषित ।
रामदर्शनलालसाः कृष्णा दृष्ट्वा मुहुर्मुहुः ।

[(l 1) Ñ2 B2 … (for …) M2 … —(l 2) Ñ B1 … V1 D2.3 … (D1 m) … M2 … (for the prior half) … V1 B1 D1 M2 … (for the post half)]

10 Cf L 3 and 4 of 1282* in 2 51 15 G1 … from … in ᵃ up to … —ᵇ) T1 om. … —ᵈ) B1 (and M2) … (ed.) … —For 10, Ś1 Ñ V1 B D1-3 M2 subst

1284* अश्रुपूर्णमुखा दीना पश्यन्तो मामुपागतम् ।
हा नृशंस क्व रामस्ते नीत इत्यपि चाब्रुवन् ।

[(l 1) M2 अश्रुपूर्णमुखा दीने (for the prior half) Ś1 D3.4 … (Ś1 …) V1 D2.3 M2 … (D1 …, D2 …, M2 …) माम् (for पश्यन्तो माम्) —(l 2) Ś1 D2.3 … (by transp) B1 … D2 … D3 … (for …) B1 D1 [म]पि (for [म]पि) Ś1 B2 D2 … (for …) D2.3.4 … (for the post half)]

11 G1 (cf v l 30) —ᵇ) D5 … (sic) T1 damaged for … D2.3 न मित्राणाममित्राणां —ᶜ) Ś1 Ñ V1 B D1-3 … (for …) —ᶜ) B1 … (subst) Ñ B1 D1-3 T2 G3 M1 … (for कंचित्) —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B D1-3 G1 M2.3 … (G1 …) Ct as in text (for नोप)

12 D5 om 12 —ᵃ) Dg1 … (for …) —ᶜ) Dt1 … M2 … —G3 damaged from ᶜ up to … in 13ᵈ —ᵈ) Dt1 Dd1 Dm1 S(except M2) … —For 12 Ś1 Ñ V1 B D1-3 M2 subst

1285* दीनापुरजनस्त्रीका प्रम्लानोपवनद्रुमा ।
परिदिग्धोद्यानाभ्यन्तर …

[(l 1) Ñ2 B1 D1 … D2 … (sic) (for …) Ñ2 B1 D3.4 … (ditto) … B2 … (sic) —(l 2) … (for [म]) Ñ2 B1 … (conjectural) V1 … M2 … D2.3 … (for …)]

13 ᵃ) G3 damaged up to … (cf v l 12) —G3 damaged from … in ᵃ up to … in ᵈ Note … Between … —ᵈ) G1 M2 (to avoid …) … Dg1 Dt1 Dd1 … Dm1 … (for …) —For 13, Ś1 Ñ V1 B D1-3 M2 subst

1286* निरानन्दा …
…

G. 2 59 18
B. 2 59 17
L. 2 63 19

स तस्य वचनं श्रुत्वा वाचा परमदीनया ।
बाष्पोपहतया राजा तं सूतमिदमब्रवीत् ॥ १४
कैकेय्या विनियुक्तेन पापाभिजनभावया ।
मया न मन्त्रकुशलैर्वृद्धैः सह समर्थितम् ॥ १५
न सुहृद्भिर्न चामात्यैर्मन्त्रयित्वा न नैगमैः ।
मयायमर्थः संमोहात्स्त्रीहेतोः सहसा कृतः ॥ १६
भवितव्यतया नूनमिदं वा व्यसनं महत् ।
कुलस्यास्य विनाशाय प्राप्तं सूत यदृच्छया ॥ १७
सूत यद्यस्ति ते किंचिन्मयापि सुकृतं कृतम् ।
त्वं प्रापयाशु मां रामं प्राणाः संत्वरयन्ति माम् ॥ १८
यद्यद्यापि ममैवाज्ञा निवर्तयतु राघवम् ।
न शक्ष्यामि विना रामं मुहूर्तमपि जीवितुम् ॥ १९

[(l 1) M4 हतोत्साहा (for निरु°) Ś1 D4 6 7 निरुत्साहा निरानन्दा (by transp) —(l 2) Ś1 Ñ2 B1 3 D4 समज (B3 °साह)नानां D2 4 6 7 दि पुराय (for [इ]व पुरी ते)]

14 a) T3 तस्य तद् (for सूतस्य) T1 damaged for वचनं —b) Dt1 Dd1 Dm1 G1 2 M1 2 राजा (Dt1 lacuna for जा) (for वाचा) Dg1 (before corr) -हीनया, Dt1 Dd1 Dm1 -दीनवत् (Dt1 lacuna for व) —c) Dt1 सूतम्, Dd1 Dm1 G1 2 M1 2 वाचा (for राजा) —d) Dt1 इदं वचनम् (for तं सूतमिदम्) —For 14 Ś1 Ñ2 V2 B D1-7 M4 subst

1287* इत्येवमादि करुणं सुमन्त्रवचनं नृप ।
श्रुत्वोवाच ततो दीनो बाष्पगद्गदया गिरा ।

[(l 1) Ś1 D4 6 7 तत (for नृप) —(l 2) Ś1 D6 7 नृपो (for ततो) Ñ2 B3 D6 7 विह्वल(B3 °ह्व*)या (for -गद्गदया) B1 2 D5 बाष्पविक्लवया गिरा, B4 °वि-लवया गिरा (for the post half)]

15 a) T1 [अ]भिनियुक्तेन, Cr m g as in text —d) G1 M1 सूत (for सह) Dd1 Dm1 सुमन्त्रित, M3 समर्पित —For 15 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1288* मिथ्योपचारात्कैकेय्या धर्षितेन कथं मया ।
न मन्त्रित विमूढेन धर्मज्ञैर्गुरुभिः सह ।

[(l 1) D2 मथ्योपचारात्, D2 4 6 7 मया तदा (for कथं मया) —(l 2) D2 om (hapl) from धर्मज्ञै up to विमूढेन in the prior half of l 2 of 1289* B4 धर्मज्ञो (sic) D1 तथा (for सह)]

16 b) Dg1 Dt1 G1 स L (ed) च (for न) ✱ Cg विगम पुर, तत्र भवा नैगमा: ते । अत्रापि नेत्यनुषज्यते । ✱ —d) T1 ✱✱सा G2 सह✱ (for सहसा) —For 16 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1289* कथाह मोहित पापो यन्मया सह मन्त्रिभि ।
असमाज्य विमूढेन सहसा साहस कृतम् ।

[D2 om up to the prior half of l 2 (cf v l 1288*) D1 om l 1 —(l 1) V1 B3 केनाथ D1 वचनात्, D5 तेनापि D7 तेन से (for केनाह) V1 पापै (for पापो) D3 4 सह ते सह, D7 न कृत सह (for सह मन्त्रिभि) —(l 2) D4 6 7 साहसं (for साहसं) B4 कृत (sic)]

17 a) G1 भवितव्य मया —b) Dm1 च, T2 G1 हि (for वा) —For 17 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1290* भवितव्य तथा तेन रामेणाभिततेजसा ।
मया तु सत्यदयया प्राप्त तद्विभवाम्नात् ।

[(l 1) B2 तदा (for तथा) D5 ते च (for तेन) —(l 2) Ś1 Ñ2 B1-3 D6 अपि च (for अयया) B4 मया सतर यश (subm) (for the prior half) D5 प्राप्ते (sic) (for प्राप्त) D4 6 7 मयापि चेदमयान (D7 °यथा [sic]) प्राप्तव्य तद्विभाम्नात्]

18 a) Dg1 मे (for ते) —b) L (ed) तु (for [अ]पि) —c) T2 त्व प्रापयाभाशु (sic) G1 त्व प्रापयाशु G2 सप्रापयाशु (for त्वं प्रा°) M1 (after corr see m as in text) मा (for मां) —d) M1 मा (for माम्) —For 18 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst and read after 1291*

1291* सुमन्त्र यदि ते किंचिन्मया पूर्वं प्रिय कृतम् ।
तत प्रापय मा राम प्राणा हि त्वरयन्ति माम् ।

[(l 1) D1 सुमन्त्र (for सुमन्त्र) D4 पूर्व (for पूर्वं) Ś1 B4 D4 6 7 कृत प्रिय (by transp) D5 हि य(व?) कृत (for प्रिय कृतम्) M4 पुरा दार्ढ्यं मया कृत (for the post half) —(l 2) Ś1 D4 तदा (for तत) D5 मे (for the first मा) B1 मे (for the second माम्)]

—Thereafter cont

1292* रामप्रवाससलिले बाष्पशोकोर्मिमालिनि ।
अगाधव्यसने मग्नो घोरेऽह शोकसागरे ।
इष्टपुत्रवियोगाब्धिं विलीन गतायुषा ।

[(l 1) D1 चरिते (for सलिले) V1 D1-4 7 बाष्पवेगोर्मि D4 6 7 -सङ्कुले (for -मालिनि) —(l 2) D1,3 6 M4 अगाध V1 D1 6 7 M4 transp मग्नो and घोरे, D2 [ऽ]व शोक (for ऽह शोक) —(l 3) D4 इष्ट (for इष्ट) D4 7 [आ]र्गो (for [आ]र्णे)]

19 a) G1 यद्यापि, G2 M1 Cv यदि वाद्य, M1 यद्यप्यन्या, Cg as in text (for यद्यद्यापि) —b) Dm1 निवर्तय, Cm °तु (as in text) ✱ Cg राघवं निवर्तय । पुत्रस्नेहात् यथार्णो । ✱ —For 19ab, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1293* इदानीमपि सूताशु गत्वा राम निवर्तय ।

[Ś1 D4 सूत त्व, D1 4 6 7 गत्वा त्व (for सूत) V1 D2 1

अथवापि महाबाहुर्गतो दूरं भविष्यति ।
मामेव रथमारोप्य शीघ्रं रामाय दर्शय ॥ २०

वृत्तदंष्ट्रो महेष्वासः क्वासौ लक्ष्मणपूर्वजः ।
यदि जीवामि साध्वेनं पश्येयं सह सीतया ॥ २१

लोहिताक्षं महाबाहुमामुक्तमणिकुण्डलम् ।
रामं यदि न पश्यामि गमिष्यामि यमक्षयम् ॥ २२

अतो नु किं दुःखतरं योऽहमिक्ष्वाकुनन्दनम् ।
इमामवस्थामापन्नो नेह पश्यामि राघवम् ॥ २३

हा राम रामानुज हा हा वैदेहि तपस्विनि ।
न मां जानीत दुःखेन म्रियमाणमनाथवत् ।
दुस्तरो जीवता देवि मयायं शोकसागरः ॥ २४

G 2 59 28
B 2 59 31
L 2 63 30

गच्छाम्यपि च तावत्त (for the prior half) V1 D1 2 7 क्षिप्र (for गत्वा) D2 विवर्णय]

—°) Ś1 D1 4–7 T1 2 न हि (Ś1 D6 नाहं) शक्तो (D5 T1 2 शक्ष्ये) G1 न शक्नोमि (for न शक्ष्यामि) D1 मया (sic) (for पिता) Ñ2 B1 3 न हि शक्ष्यमृते तस्मात्, V1 D3 न हि शक्ष्याम्यते राम, B2 न हि शक्ष्याम्यृते तस्मात्, D2 न हि शक्यमृते राम —ᵈ) Ś1 Ñ2 B D2 7 जीवितु (D6 °त) दे (D2 नै) वमोहित

20 ᵃᵇ) D2 5 (after corr as in text) 7 ते गते जाते (D6 °गतयाते) (sic) G2 हि महा° (for [अ]पि महाबाहुर्) Dg1 गतो दूरो, D1 5 (after corr as in text) 7 चिर पथि (for गतो दूरं) Ś1 Ñ2 V1 B D1–5 6 M4 गतगावेन वा काले (D1 marg) दीर्घे (D1 काले) एव (Ś1 B2 D1 °ध) भविष्यति —ᶜ) D2 एव (for एव) —ᵈ) V1 D1 2 क्षिप्र (for शीघ्र) Ś1 Ñ2 B D2 7 क्षिप्र राम प्रदर्शय

21 ᵃ) G2 वृत्तवर्णो, Cr m g °दंष्ट्रो (as in text) T1 2 G M1 महाबाहु (G2 M1 °काय) (for महेष्वास) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 सिंहस्कन्धो (Ś1 N2 °दो) महाबाहु —ᵇ) D6 7 यशी (for क्वासौ) —ᶜ) V1 B D2 4 5 M4 जीवति, D1 जीवितु (sic) B1 साध्वैनं (sic) (for साध्वेन) —ᵈ) D4 पश्यामि Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G1 3 M5 transp सह and सीतया ※ Cr g यदि पश्येयं तदा जीवामीति सम्बन्ध । Cm construes alike Ck t यदि जीवामि इति तत्समीपगमनपर्यन्तमपि प्राणानवस्थितौ संदेह । ※

22 Dt1 om 22 —ᵇ) Dd1 समुक्त, Dm1 मु°, G1 °क्त (sic ?) Cg as in text (for आमुक्त) —ᶜ) T1 2 M5 पश्येयं —For 22 Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M4 subst and read before 1291*

1294* पूर्णेन्दुकान्तवदनं चारुपद्मदलेक्षणम् ।
      यदि राम न पश्यामि यास्यामि यमसादनम् ।

[(l 1) V1 D1 M4 पूर्णेन्दुवक्त्र (by transp) D2 पूर्णेन्दुसदृश (subm) (for the prior half) —(l 2) B1 reads यास्यामि in marg V1 D1–5 गमिष्यामि यमक्षय (for the post half)]

23 ᵃ) G1 न, G2 हि (for नु) —ᵇ) Dg1 T1 G1 M5 सोऽहम् (for योऽहम्) —For 23, Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 subst and read after 24.

1295* कोऽन्योऽस्ति दुःखितरो मया दुष्कृतकर्मणा ।
      योऽहमन्तर्गतप्राणो नैव द्रक्ष्यामि राघवम् ।

[(l 1) B4 D1 को योऽस्ति B4 दुःखितरः D7 दुष्कृत° (for दुःखितरो) D1 दुःखित (for दुष्कृत) B2 D4 5 7 -कारिणा (for -कर्मणा) —(l 2) D1 7 प्राणैर् (for -प्राणो) Ś1 न वै, B3 D1 नैव, D6 (before corr as above) नेत्व (for नैव) B3 (sup lin also as above) D1 वक्ष्यामि]

24 Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 transp 24ᵃᵇᶜᵈ and 24ᵉᶠ. —ᵃ) V1 हा सानुज (for रामा°) Dg1 reads in marg the second हा G1 हा रामानुज हा राम (by transp) —ᵇ) B1 om (hapl) हा Ñ2 वैदेहि हा (m) (by transp) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 पतिव्रते, Dt1 Dd1 Dm1 G1 2 तपस्विनी (G1 2 °नि) —ᶜ) G1 M5 मा (for मां) Ś1 V2 G1 जानीय (Ś1 °हि) G2 M5 जहि (M5 °हि)त (sic) (for जानीत) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 दुःखार्तं (M4 °र्ता [sic]) (for दुःखेन) —ᵈ) M5 क्षीयमाणम् (for म्रिय°) D2 7 मपि क्षणात् (for मनाथवत्) —After 24ᶜᵈ, B2 ins

1296* न प्राणान्धारयिष्यामि सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ।

whereas Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins after 24ᶜᵈ

1297* स तेन राजा दुःखेन भृशमर्पितचेतनः ।
      अवगाढः सुदुष्पारं शोकसागरमब्रवीत् ।
      रामशोकमहावेगः सीताविरहपारगः ।
      श्वसितोर्मिमहावर्तो बाष्पफेनजलाविलः ।
      बाहुविक्षेपमीनौघो विक्रन्दितमहास्वनः ।   [5]
      प्रकीर्णकेशशैवालः कैकेयीवडवामुखः ।
      ममाश्रुवेगप्रभवः कुब्जावाक्यमहाग्रहः ।
      वरवेलो नृशंसाया रामप्रव्राजनायतः ।
      यस्मिन्बत निमग्नोऽहं कौसल्ये राघवं विना ।

[(l 1) G1 दुःखम्, M3 भृशम् (for भृशम्) Dg1 G1 अर्पित, Cr g t as above (for अर्पित) —(l 2) Dd1 सुदुष्पार —(l 3) h (ed) [आ]वेग (for -वेग) T1 विरहपारग —(l 4) Dt1 Dd1 Dm1 Ct -फेन- (for -फेन). —(l 5) Dt1 Dm1 M2 3 -मीनौघो, Dd1 -मीनौघो (sic) (for -मीनौघो) —(l 6) G1 -शैवाल (sic) (for -शैवाल) Dd1 Dm1 T2 G1 3 M1 -वडवानल, Ct °मुख (as above) —(l 7) G1 [अ]श्रुवेग, Ct as above Dm1 -महाग्रहा-

G. 2. 59. 31
B. 2. 59. 32
L. 2. 63. 32

अशोभनं योऽहमिहाद्य राघवं
दिदृक्षमाणो न लभे सलक्ष्मणम् ।
इतीव राजा विलपन्महायशाः
पपात तूर्णं शयने स मूर्छितः ॥ २५

इति विलपति पार्थिवे प्रनष्टे
करुणतरं द्विगुणं च रामहेतोः ।
वचनमनुनिशम्य तस्य देवी
भयमगमत्पुनरेव राममाता ॥ २६

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे त्रिपञ्चाशः सर्गः ॥ ५३ ॥

—(l. 8) Dg1 G1 प्ररेणा (sic). —(l. 9) M3 यस्मिन् (for यस्मिन्). G1.2 M1-3 प्रति (for विना).]

—e) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 मयार्थे (for कुमारो). Ś1 Ñ2 V1 B3.4 D1.2.4 M4 जीव(M4 before corr. °वि)सा सुत (V2 सद्गुद्). B1.2 D6.1.7 G1.3 जीवि(D6 °व)ता तात(B1 D5 सुता; G1.3 देवि); D3 जीवितेनाश्ने (for जीवन्त देवि). —f) Ś1 Ñ2 V2 B D1-7 M4 दुस्तरः (for प्रदार्थे).

25 a) G M1 सुशोभनं; Cg.t स° (as in text). M3 शोकम् (for योऽहम्). G3 M2 रामं (for राघवं). —b) M3 सलक्ष्मणः. —d) Dt3 Dd1 Dm1 T2 G3 सुमूर्छितः. —For 25, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst.:

1298* इति स्म राजा करुणं महायशा
विलप्य दुःखोपहतेन चेतसा ।
गतानुकल्पः सहसैव मूर्छितः
पपात भूमौ स्थविरो नृपात्मजः ।

[(l. 1) V1 D1-4 M4 स(D1 ह)ति (for स्म). —(l. 2) V1 दोषोपहतेन. —(l. 3) D2 गतसु ष्वः; D2 गतः स कल्पः (for गतानुकल्पः). —(l. 4) Ś1 Ñ2 B D6 पपात(B4 om.) भूमौ नृपसत्तमः(Ñ2 B1.4 °मः; B2.4 °मः).]

26 a) Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 M4 वि(D1.2 स D2 [?]ति)-मूर्छे Dd1 Dm1 T1.2 G M1.2 प्रणष्टे. —b) G1 करुणगतम्. D1.4.7 G1 च पुत्र; M4 परतः (for च राम-). Ś1 Ñ2 V1 B D1-2.4 M4 सुतकरुणं पतिते(B4 lacuna; D1 ins. पतितं after पतिते) पुनर्भ(D4 सुमदः [sic])र(D1-7 °रि)पर्त. —c) G1 तत्र (for तस्य). —d) M3 पुनरेव तस्य (for पुनरेव राम-). D1.4.7 द्विगुणतरं विललाप राममाता. —For 26cd, Ś1 Ñ2 V1 B D1-4.6 M4 subst.:

1299* भृशतरमतिशोकदुःखसत्ता
करुणतरं विललाप राममाता ।

[(l. 1) Ś1 D6 भृशतरम् (for भृशतरम्). B4 अति; B1 च; D1-3 M4 च; D4 मा (for अति-). Ñ2 D1.2-4 °दुःखेन(B4 °तमा; B3 °सक्ता); V1 B4 M4 °शोकयुक्त(M4 °भारः)सक्ता(V1 °भाः; M4 °सक्ता).]

Colophon. Sarga name: Ś1 Ñ2 V1 B D1-4.6-7 दशरथवि(B1 °प्र)लापः D4 रामविलापः. —Sarga no. (figures, words or both): B1.4 D1 om.; Ś1 65; Ñ1 D6 58, V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 S 59; B3 48; B5 57; D1 125, D1.2 62; D4 60. —After colophon, D4 concludes with रामाय नमः; T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः; G1.2 M3 with श्रीरामाय नमः; G2 with ॐ श्रीरामाय नमः.

५४

ततो भूतोपसृष्टेव वेपमाना पुनः पुनः ।
धरण्यां गतसत्त्वेव कौसल्या सूतमब्रवीत् ॥ १

नय मां यत्र काकुत्स्थः सीता यत्र च लक्ष्मणः ।
तान्विना क्षणमप्यत्र जीवितुं नोत्सहे ह्यहम् ॥ २

निवर्तय रथं शीघ्रं दण्डकान्नय मामपि ।
अथ तान्नानुगच्छामि गमिष्यामि यमक्षयम् ॥ ३

बाष्पवेगोपहतया स वाचा सज्जमानया ।
इदमाश्वासयन्देवीं सूतः प्राञ्जलिरब्रवीत् ॥ ४

त्यज शोकं च मोहं च संभ्रमं दुःखजं तथा ।
व्यवधूय च संतापं वने वत्स्यति राघवः ॥ ५

लक्ष्मणश्चापि रामस्य पादौ परिचरन्वने ।
आराधयति धर्मज्ञः परलोकं जितेन्द्रियः ॥ ६

विजनेऽपि वने सीता वासं प्राप्य गृहेष्विव ।
विस्रम्भं लभतेऽभीता रामे संन्यस्तमानसा ॥ ७

G 2 60. 7
B. 2. 60. 7
L. 2 64 7

54

☞ Ñ1 missing for Sarga 54 (cf. 1. 1 1058*). Dm1 begins with ॐ, M2 श्रीरामाय नमः. For sequence in B1 see note on 2 5* 5

1 ^a) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 M1 तत पु(Ñ2 B1 च D1 तु) (for ततो) B1 भूतोपसृष्टेव: Dd1 °सृष्टेन G1 M1-3 °विष्ट, Cr to g t °सृष्ट (as in text) G3 भयोपविष्टा स्यदिव —^b) Ś1 Ñ2 V1 B D1-4 7 M1 गतसत्त्वेव वा (V1 B1 सा)तुरा(V1 D1-3 M1 वायना B1 च स्वयं, D1 7 यमुनार) D2 गतः तु यं सहसतुरा —^c) Ś1 N2 V1 B D1-3 M1 विलपन्तातुरा देवी, D2 3 विलप्य बहुशो देवी —^d) Ś1 Ñ2 V1 B D2 3 4 M1 पतिता सिंह

2 ^a) M2 मा (for मां) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 M1 नय यात्रा (for यत्र काकुत्स्थः) —^b) G1 त (for च) Ś1 N2 V1 B D1-3 M1 यत्र राम स 1 Dg1 सर्वतो यत्र M1 सतीर सह (for सीता यत्र च) —^cd) Dg1 D11 Dd1 Dm1 (न)ह (for [न च) G1 3 [न]च एकमपि (for क्षणमप्यत्र) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 M1 मुहूर्तं न हि रामेण विना जीवि(D2 °...)तुमुत्सहे

3 V1 om 3^ab —^a) Ś1 V1 B D1 2 3 M1 तद्योत्सवः Dg1 स्यन्दनं (sic) D1 2 3 T1 3 योत्सवः C1 as in text (for निवर्तय) Ś1 V1 B D2 तूर्णं D1 2 3 सार्थे M1 शीघ्रं (for शीघ्रं) —^c) Ś1 Ś2 B D1-3 M1 मम सामर्थी कामये —^c) Ś1 V1 B D1 2 3 M1 अथ मां D1 2 अथ वा (for अथ तान्) Ś1 तत्र याम तु Ñ2 B D1-3 M1 न ययन्ता D1 °या)तु(D2 3 °यत्र) V1 न यबि सः for न तु त्यजानि (for नानुगच्छामि) —^d) T1 गमिष्ये (for °ष्यामि) B1 स्वयमस्मि समन्तः

4 ^a) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 3 M1 बाष्पेण, Ś1 °वेगेन (for °वेग° V1 D2 3 °वेगेन B1 °वेगे (सहसा) बाष्प D2 3 बाष्प °वेगहतया —^b) Ś1 D2 गुरुगत्या Ś2 V1 B D1-3 M1 वाचया(V1 D2 3 बत तथा (B1 तत्र pt D1 °न तथा M1 °न सा) D2 3 G1 तथा सा(G1 °या (for वाचा) —^c) Ś1 Ñ2 V1 B D2 3 4 M1 शमयन्, D1 2 3 °यदेव् D1

* * म् (for इदम्) D1 आश्वसयन् (for आश्वा°) —^d) D1 तत (for सूतः) —After 4 D3 ins 1. 2 of 1300*

5 ^a) D1 2 3 M1 हि (for च) —^d) Dd1 G1 M1 यास्यति, C1 as in text (for वत्स्यति) —For 5 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 M1 subst, while D3 ins. 1. 2 only after 4

1300* शत्रुघ्नमपि कल्याणि शोकं पुत्रवियोगजम् ।
तथापि हि सुखी रामो वसत इति निश्चितं ॥

[(1. 1) D1 शत्रु (for सत्त्वम्) D3 °गे (for °गेन) —(1. 2) B1 तथापि Ś1 न D2 4 (for हि) D1 सु (for °खी) V1 D1-3 M1 वन (for वसत) D2 देवि निश्चित(sic)]

6 ^a) D1 लक्ष्मणे (sic) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 3 M1 च (V1 D1-3 M1 [तु]स्य)स्य वाचतो —^c) M1 धर्मात्मा (for धर्मज्ञः) —For 6^cd Ś1 V1 V1 B D2 3 4 M1 subst

1301* धर्मार्थं परं लोकमर्थधर्मं नियतम् ।

[V1 धर्म° D2 3 धर्मा 3 M1 धर्म्यं (for धर्मम्) D2 3 मार्गं (for मार्गम्) M1 मार्गधर्मनियतम् (for the post half)]

whereas D1 3 subst

1302* आराधयिष्यद् धर्मेण काकुत्स्थमपि लक्ष्मणः ।
[D1 °यन्वथ]

7 ^a) D1 वनजन (sic) —^b) D1 प्राप्त (for प्राप्य) Dm1 गृहेष्विव Ś1 Ś1 V1 B D1-3 M1 गृहे(Ś1 D2 °गृह) वसत्(V1 D1-3 M1 एव)व्यवसायात्(V1 D1 D2 M1 °यात्) —^c) D1 विरम्भं G1 विस्रम्भं (sic) C1 °स्रम्भ° Cm p as in text (for विस्रम्भं) T1 गतश्च (for लभते) Dm1 T1 G M1 लभिता M1 लभिता (sic) C1 m g 1 as in text (for ऽभीता) G1 कुतस्तिन्ता तथा रामेऽन्यायसन्न D1 2 3 विश्वासं च कृता —^d) D1 Dd1 Dm1 D1 2 G1 M1 न्यस्तमना D1 T1 G1 M1 संन्यस्त (sic) (for संन्यस्त) —For 7^cd, Ś1 V1 V1 B D1-3 M1 subst.

1303* देवि स्वर्गोपमं वासं राजेन्द्र रामसंनिधौ ।

[V1 D1 देवि Ś1 D2 3 स्वर्ग° V1 D1-3 M1 स्वर्गोपमं (by transp) देवि (for the post half)]

G. 2. 60. 8
B. 2. 60. 8
L. 2. 64. 8

नास्या दैन्यं कृतं किंचित्सुसूक्ष्ममपि लक्षये ।
उचितेव प्रवासानां वैदेही प्रतिभाति मा ॥ ८
नगरोपवनं गत्वा यथा स्म रमते पुरा ।
तथैव रमते सीता निर्जनेषु वनेष्वपि ॥ ९
बालेव रमते सीता बालचन्द्रनिभानना ।
रामा रामे ह्यदीनात्मा विजनेऽपि वने सती ॥ १०
तद्गतं हृदयं ह्यस्यास्तदधीनं च जीवितम् ।
अयोध्यापि भवेत्तस्या रामहीना तथा वनम् ॥ ११
पथि पृच्छति वैदेही ग्रामांश्च नगराणि च ।
गतिं दृष्ट्वा नदीनां च पादपान्विविधानपि ॥ १२

8 a) T3 [अ]सा (sic), M3 [अ]स्यां (for [अ]स्या). Dd1 D4.7 T3 G3 M1 दैन्य- (for दैन्यं). Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 विषादं वा (D3 च) (for कृतं किंचित्). —b) D1 सुसूक्षम् (sic); D5 सुदुःखम् (for सुसूक्ष्मम्). D1 अपि. (for अपि). Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 T1.2 लक्ष्य(D2 दृश्य)ते (for लक्षये). —c) D5 उचिरे च (sic) (for °तेव). Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 वने (V1 D1-3 गृहे) यथो- चितो वासो. —d) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.4 M4 वैदेह्याः (for वैदेही). Ś1 Ñ1 V1 B Dt1 D1-7 मे; Dg1 Dd1 Dm1 मां (for मा).

9 a) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 -वने रम्ये; D2 °मे गत्वा (for -वनं गत्वा) —b) Ś1 Ñ2 B D4 [अ]रमत सा, M1 च र° (for स्म रमते). —c) D4.5.7 [अ]प्य (for [ए]व). —d) D4.5.7 वासं प्राप्य गृहेष्विव (cf. 7b). —For 9cd, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 subst.:

1304* विजनेऽपि तथारण्ये रंस्यते देवि मा शुच ।

[D1.2 व्यजनेऽपि (sic). D5 तथैव (for तथारण्ये). V1 रमसे, B3 यास्यसे, D1-3 रमते, M4 विरिमे (for रंस्यते). D1 शुचा (sic).]

—After 9, D4.5.7 ins. 1308*.

10 a) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 वैदेही सह रामेण. —b) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 पूर्ण- (D5 °र्ण), C5 as in text (for बाल). Cf. Ct. अथवा बालचन्द्रेत्यादिश्लोकः। Cr. Cv. m g alike. —For 10c-11b, D4.7 subst. 1306*. —c) G1 रामेति (for रामे हि) M3 ह्यनीनात्मा (sic), K (ed.) Cg [अ]पी° (for [अ]दीनात्मा) —d) M3 विजिते (for °जने). Dg1 T1 M2 सति. —For 10cd, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 subst.:

1305* अतुल्यां विन्दति प्रीतिं न तां शोचितुमर्हसि ।

[Ś1 B3 D2.6 विन्दे (for विन्दति). D3 अतुला विंदति प्रीति (sic) (for the prior half). Ś1 V1 D1.2.6 M4 तां न (by transp.), D3 नानु- (for न तां).]

11 a) Ś1 Ñ2 B1-3 D6 M1 Cm तद्गताम्; V1 तदागत; B4 T1 त(T1 द)त्रमात्; Dg1 Dt1 Dd1 D1 G1 M1 तद्गतम्; Cr as in text (for ह्यस्यास्त्). —b) D2 तदर्पितं (sic). D1.3 Dg1 T3 om. (subm.) (for च). —For 10d-11b, D4.5.7 subst.:

1306* रामचन्द्रेण शुभ्रा सा प्रभा चान्द्रमसी यथा ।
नित्यं रामसमीपेऽस्याः स्थितिर्वैषोपलक्षये ।
निर्विशारारणेऽरण्ये तेनास्या विपुला रतिः ।
यथा पुरे तथा तस्यास्तद्वनं भर्तृसंनिधौ ।

[(l. 1) D5 रामचन्द्रे ह्यदीना. D5 सदृशो (for चान्द्रमसी). —(l. 3) D7 -[अ]रण्ये. D4.7 [अ]स्य (for [अ]स्याः). D4 विपुलाधतिः. —(l. 4) D4 यथा प्रभा चान्द्रमसी तथा स्थिता पुरे तथा तस्याः (sic) (for the prior half).]

—c) Dt1 Dd1 Dm1 हि; D4 [अ]पि-; Cr as in text (for [अ]पि). B4 G2 तस्य (sic) (for °स्या). Dg1 वने तस्यास्; Dt1 Dd1 Dm1 T2 M2.3 °हस्याः; D4.5.7 पुरी रम्याः; D5 पुरी तस्या (for भवेत्तस्या). —d) G2 यथा (for तथा). Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 रामेण र(Ñ2 B3 D5 M4 स)हितापरी.

12 a) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2.4.7 T G1 M2 Cm पार्श्वे; Cg as in text (for पथि). V1 पृच्छति, G1 पृच्छाति (sic) (for पृच्छति). —b) D1 ग्रामाणि (for ग्रामांश्च). —cd) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 रामं कमलपत्राक्षी (D1-4 M4 °क्षीं) सरांसि सरितस्तथा. —After 12, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.5.6 M4 ins.:

1307* रामलक्ष्मणयोर्मध्ये सीता राजति से शुभा ।
विष्णुवासवयोर्मध्ये पद्मा श्रीरिव रूपिणी ।

[(l. 1) B3 वै (for से). —D2 om. (hapl.) from the post. half of l. 1 up to the prior half of l. 2. —D1 om. (hapl ?) l. 2. —(l. 2) V1 D2.7 M4 इन्द्र (V1 इन्द्र)वैश्रवणी; Ś1 D3.6 यथा श्रीः; D3 यथेन्द्र (sic) (for पद्मा श्रीर्). M4 इति (for रूपिणी).],

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins. after 12, and D4.5.7 ins. after 9

1308* रामे या रमते नारि दृष्ट्वा नानाविध जानकी ।
अयोध्या मोक्षमायेव तु विहारमिव मंदिरा ।

[(l. 1) Dm1 दृष्ट्वा, T2 दृ° (for दृष्ट्वा). G2 M2 [illegible] (for जानकी). D4.5.7 [illegible] (for the post. half) —(l. 2) G2 [illegible] (for तु). B (ed.) [illegible] (for [illegible]). D4.5.7 [illegible].],

Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 cont., D4.5 ins. after 12, D5 cont. after 1307*:

1309* इत्येव स्वभावस्या सदैवोपलक्षितम् ।
वैदेहीमधिकं भावं वैदेही प्रतिभाति मा ।

अध्वना वातवेगेन संभ्रमेणातपेन च ।
न हि गच्छति वैदेह्याश्चन्द्रांशुसदृशी प्रभा ॥ १३

सदृशं शतपत्रस्य पूर्णचन्द्रोपमप्रभम् ।
वदनं तद्वदान्याया वैदेह्या न विकम्पते ॥ १४

अलक्तरसरक्ताभावलक्तकरसवर्जितौ ।
अद्यापि चरणौ तस्याः पद्मकोशसमप्रभौ ॥ १५

नूपुरोद्घुष्टहेलेव खेलं गच्छति भामिनी ।
इदानीमपि वैदेही तद्रागान्न्यस्तभूषणा ॥ १६

G 2 60 0
B 2 60 10
L 2 64 17

प्रसमित्वा तु तद्वाक्यं प्रसादात्पर्युपस्थितम् ।
ह्लादनं वचनं सूतो देव्या मधुरमब्रवीत् ।

[(l 1) D6 7 रोह, M3 एव (for एव) T2 सारामस्य (sic) G3 स्तरोव D1 6 7 प्रभाषित, T2 [उ]प च दिद (sic) M3 Cr [उ]पकल्पित, Cg k t as above —(l 2) Dm1 कैकेय्या D1-संह्रते, G3 °श्रुत (for सहित) Dt1 Dd1 Dm1 Ct जा Cm as above (for वाक्य) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 Ct मां, D1 6 7 से Cm g as above (for मा) —(l 3) D1 7 निवर्तित्वा D5 परिभाषित (for पर्युपस्थितम्) —(l 4) Dd1 Dm1 De 6 ह्लाद्य(Dd1 [m] य)न्, D7 ह्लदमन् (sic) Cm as above (for ह्लादन) D1 6 7 हृद्य (for वचन) G1 मधुर and वचनम् (for वचन and मधुरम् respv) D1 6 7 देवी वचनमब्रवीत (for the post half)]

13 [a]) Ś1 D1 6 अध्वनि, Ñ2 B न स्वध्व , V1 D1 2 M1 अध्वानं , D1 1 अध्वन Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 श्रमसताप (D1 7 °पो) (for वातवेगेन) —[b]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 दु सैरपि(V1 D1-3 8 °ति, M4 °स्य [sic]) (for संभ्रमेण) N2 B1 4 G1 3 शां, B1 वै (for च) —L(ed) repeats 13[ab] —[c]) Ś1 D1 3 7 न विमुञ्चति(D3 °चित [sic]) Ñ2 B2-4 विजहाति हि(B4 च) B1 म्लानि गच्छति हि (hyp m) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T M1 Cg न हि°, D2 नापि°, M3 न च स°, M4 (after corr sec m as in Dg1) नाप° (for न हि गच्छति) Ś1 D1 4-7 वैदेही(D2 °ह्यां) (for वैदेह्याश्) —[d]) Dg1 ह्रां in चन्द्रांशु sup lin Ś1 D1 6 T1 -सदृशी(D1 T2 °श [sic]) (for °शी) Ś1 D1 4-6 प्रभा Ñ2 V1 B D1-3 M1 सद्भाव(V1 सुगात्र, B1 2 4 स्वभाव, D2 3 M1 स्वगात्र)प्रभवं वपु (M1 °वा प्रभा)

14 [a]) V1 तत् पुत्रस्य, D2 कालै° (sic) (for शतपत्रस्य) —[b]) Ś1 V1 V2 B D1 7 T1 2 M1 4 चंद्रसम(M3 °निभ) द्युति(B1 D1 2 °तिं, B4 D1 3 M4 [before corr] °ति , T2 3 M3 प्रभे) —[c]) Ś1 वर्ने च M4 (after corr sup lin sec m as in text) वपनं (for वदनं) Ś1 Ñ2 B D1 7 तुल्य (Ñ2 D2 [m also as in B3] कांत, B1 2 4 D7 तुल्य)मान्या (B4 °श्रा [sic])या V1 तुल्यमायाताया (sic) D1 तुल्य-यातीया, D2-4 तु(D3 त)ष्टमानाया M3 तुष्टमानायाः (for तद्वदान्यायाः) —[d]) Ś1 D1 सीतायाः (for वैदेह्या) Ś1 Ñ2 B1-3 D1-7 न विलुप्यते, V1 D1 2 M1 पविकम्प(V1 °म्प्य)ते, B1 4 विलुप्यते (for न विकम्पते) —After 14 D1 6 7 ins

1310* चन्द्रकान्तकरं तस्या वदनं सत्कान्तते ।
सायाह्नपद्मतो विन्नोऽपि संस धीरिदानता ।
हिमात्ययमुता यादि तथा वाष्पायसा मुखम् ।
रंजितं मद्रकादि चन्द्री रूपसंपदा ।

[(l 2) D1 7 चक्षो (for निष्मोद्) D2 श्री प्रकाशते (for श्रीविदानता) D1 7 विष्णो श्रीरिव राजता (for the post half). —(l 3) Note hiatus between two halves D5 [अ]-प्यागता (sic) D1 [अ]धागता (for [अ]प्या°) —(l 4) D1 7 क्वशत्रवी (for चाद्दशी)]

15 [b]) T1 2 भलक्तकनि (for °रस) —[d]) T1 कोशक-प्रभौ —For 15 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1311* प्रकृत्याल्लकरसप्रख्यौ तद्गसवर्जितौ ।
तथैव रेजतुस्तस्याश्चरणौ पद्मवर्चसौ ।

[B2 om l 1 —(l 1) B4 प्रकृतो (sic) Ś1 D1 [अ]लक्तकमरयौ, Ñ2 [अ]नकत° (sic) D2 [अ]भक्त°, D1 4 1 °निभौ, D3 रक्तनिरुक्तौ (for [अ]लक्तकरस) B4 तत्र स (sic) (for तद्रस) Ś1 D1-7 लाक्षारसम(D4 om [hapl ?] स)मप्रभौ, D3 लाक्षारसविवर्जितौ (for the post half) M4 पनितालक्तकलक्षरसयोनी स्मवर्जितौ —(l 2) Ś1 marg पद्म V1 D1-3 M4 पद्मसन्निभौ, B4 स्वच्चंम (sic) (for पद्मवर्चसौ)]

16 Ś1 D1 3 transp 16[ab] and 16[cd] (including the star passages) —[a]) Dt1 Dd1 Dm1 T1 M3 Cv g k t [उ]द्घुष्ट , Cr m as in text (for [उ]द्घुष्ट) Dt1 Ct हीलेन, Dd1 हेसे(पे)न, Dm1 हेला सा, Cm -रोहेन (for हलेव) Ś1 D1 7 नूपुराद्यु(Ś1 °भ्रु, D3 6 °स)त्चरणा, Ñ2 V1 B D1-3 M4 नूपुरासिनि(V1 D1 M4 °सिनि, B1 4 °ज)च(D2 °अ)रणा —[b]) D1 स्खलद्, D7 सुरा (sic) D1 खेलद् , T1 होले (sic) (for खेलं) D1 गच्छतु (for °ति) Ś1 D1 7 जानकी, Ñ2 V1 B D1-3 मैथिली (for भामिनी) —After 16[ab], Ś1 D1-7 ins

1312* गुता पुरयानिर्देन सिंहेनेव गिरेर्गुहा ।
दुःश्रयाँ दुर्भयं सर्वेषां वनचारिणाम् ।

[(l 2) D1 4 7 दुर्दर्श दुष्पर्श(D7 °दर्श) च (for the prior half)]

—V1 D2 3 om (hapl) from 16[c] up to l 1 of 1314* —[cd]) —D1 reads in marg from 16[d] up to the prior half of l 2 of 1314* Ś1 D1-7 तत्र मल्लमभूषणा, K(ed) तद्रागात्यल्पभूषणा (for [d]) Ñ2 B D1 M4 मनाशमनुगच्छन्ती विष्णु श्रीरिव रूपिणी @ Ck भर्तृश्रीस्नेहात्सभूषणानुरागात् अन्यस्तानि अत्यक्तानि भूषणानि यया सा । @ —After 16, Ś1 D1 7 ins

1313* सुरूपा लोभनार्हास्य शोभतेऽभ्यधिकं वने ।
इदानीमपि वैदेही वाल्मीकुन्या मृगी ।

[D1 reads sec m in marg from l 1 up to the prior half of l 2 —(l 1) D1 सरूप Ś1 [अ,°]D1

G 2 60 18
H 2 50 20
L 2 64 20

गजं वा वीक्ष्य सिंहं वा व्याघ्रं वा वनमाश्रिता ।
नाहारयति संत्रासं बाहू रामस्य संश्रिता ॥ १७

न शोच्यास्ते न चात्मा ते शोच्यो नापि जनाधिपः ।
इदं हि चरितं लोके प्रतिष्ठास्यति शाश्वतम् ॥ १८

विधूय शोकं परिहृष्टमानसा
महर्षियाते पथि सुव्यवस्थिताः ।
वने रता वन्यफलाशनाः पितुः
शुभां प्रतिज्ञां परिपालयन्ति ते ॥ १९

तथापि सूतेन सुयुक्तवादिना
निवार्यमाणा सुतशोककर्शिता ।
न चैव देवी विरराम कूजिता-
त्प्रियेति पुत्रेति च राघवेति च ॥ २०

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे चतुष्पञ्चाशः सर्गः ॥ ५४ ॥

[आ]नि (for [आ]श्रि) —(l 2) Cf 16° for the prior half]

17 [a]) G1 सा (for first वा) —[b]) T1 damaged for वा G1.2 वनकाननाश्रिता G2 M1 वनमागता Cg as in text (for °माश्रिता) —For 17 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1314* सिंहे वने गजं प्रेक्ष्य व्याघ्रं चापि च मैथिली ।
सा नैवोद्विजते यान्ती भर्तुर्वीर्यबलाश्रया ॥

[V1 D2.3 om l 1 D1 reads up to the prior half of l 2 in marg (for both cf v l 16) —(l 1) B4 D4.6.7 वने; D1 मत्त (for वने) Ś1 D1.4-7 M4 चापि (for प्रेक्ष्य) Ś1 D1.4-7 M4 वा प्रेक्ष्य B1 °तु (for चापि च) Ś1 D4.7 जानकी —(l 2) B4 [च]द्विजते याति (sic) Ś1 V1 D1.4-7 M4 न श्रमे(D6 °मि)नि(V1 D1 M4 नैवोद्विजति) गच्छती D2.3 भर्तारमनुगच्छती (for the prior half) V1 B2 D1-6.7 M4 भर्तु (for भर्तुः) V1 D1.6.7 M4 -व्याघ्रमदा(D4.6.7 °या) B1 -बलाश्रया Ś1 D6 वने भर्तृव्यपाश्रया (for the post half)]

—Thereafter all the above MSS cont

1315* तथैव राम पुत्रस्ते लक्ष्मणश्चैव वीर्यवान् ।
उदारवपुषौ वीरौ न ग्लानिमधिगच्छतः ।
परस्परप्रियहितं कुर्वाणौ प्रियवादिनौ ।
न पितुर्नैव मातुश्च नान्यस्य स्मरतो वने ।

[(l 1) B1 अथैव D2 तावेव (for तथैव) M4 (after corr *sup lin sec m* as above) लक्ष्मण V1 D2.3 M4 (after corr *sup lin sec m*) चापि (for चैव) —(l 2) Ñ2 V1 B D1.2 M4 तथैवोन्नत(B1 °ता B4 °ता)मुखौ D2 तथा तौ चारुभ्रुवौ (sic) (for the prior half) Ñ2 V1 B2.3 D1.6.7 M4 म्लानिम् (for म्ला°) D1-3.4 उपगच्छतः; D4.7 उपगच्छतां (for अधि°) —(l 3) Ñ2 B2.3 परस्परं (for °पर) D4.7 -हिते V1 D1-3 M4 कुर्वन्तौ (for कुर्वाणौ) M4 हितवादिनौ —(l 4) B4 वन (sic) D1 नापि (for नैव) V1 D1-3 चान्यस्य (for मातुश्च) D4.6.7 पितुर्नैव नान्यस्य(D6 °न्यच्च D7 °स्य) M4 न पितुर्मातुर्नान्यस्य (by pm) (for the prior half) V1 D1-3.7 M4 स्मरतेन्द्र (for स्मरतो)]

while G1.3 M1-3 ins after 17

1316* करसमितमध्याङ्गी पीनोन्नतपयोधरा ।
राजहंसीव रामस्य पादमार्गेण गच्छति ।

[(l 2) M1.3 पृष्ठम् (for पाद°) G3 पादपृष्ठेन G1 M1 गच्छती]

18 [ab]) D1.5.7 न ते शोच्या (by transp) B(ed.) Cm g [आ]त्मान (for [आ]त्मा ते) D4.6.7 शोचनीयो V1 °च्यो नापि (for शोच्यो नापि) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.4 M4 न ते शोच्यास्तथा देवि परस्परहिते रताः —[c]) M4 च (for हि) T1 damaged for त in चरितं Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 तथा T1 damaged (for लोके) —[d]) Ś1 Ñ2 L D1 ख्यातिं लोकेषु शाश्वतीं(D1 [*sup lin* also] °क प्रतिष्ठास्यति D1 गच्छति) V1 D1-6.7 M4 ख्यातिं(D1 °तं) लोके(D4.6.7 लोके ख्यातिं [by transp]) गमिष्यति —After 18 Ś1 D5.6 ins

1317* अवश्यमेवकार्यं हि सुखोदर्कं भविष्यति ।

19 [a]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 G3 M4 विहाय B4 शोकं D6 शोच्यकं (sic) (for शोकं) Ś1 Ñ1 B D4 परिवृष्ट V1 D1-3 M4 °तुष्ट , D4.6.7 °पूर्ण (for °हृष्ट) Ś1 Ñ1 B D4 मानस V1 D1-6.7 मानसौ (for-मानसा) —[b]) Ś1 Ñ2 B D4 -कल्पस ; D4.6.7 -जुष्टे (for-याते) V1 D1-3.4 सुव्यवस्थित Ś1 Ñ2 B D4 तपसि व्यवस्थित , D4 सुपथि व्यवस्थिता ; M1 पथि सव्यवस्थिता ; M4 °थेपि च स्थिता —[c]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 रतो M1 रत (sic) M4 चरा (for रता) Ś1 D1.7 मूल , Ñ2 B गोप्य , V1 रम्य ; Dg1 वंद्य (for वन्य) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 -फलाशन , Dg1 °शिन (for °शना) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.4 M4 स(M4 च) तं D4.7 सुतौ T1 प्रभुर (sic) (for पितु) —[d]) Dt1 Dd1 Dm1 G2 प्रति (for पति) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 सुतौ(D1.7 रामौ) महात्मा पुत्र(V1 D1-3.7 चरत) महत(D1.7 परं)तप M4 सुतौ चरत हि वने महत्तप

20 [a]) Dm1 हि; M4 [प्र]व (for [आ]पि) T1 विपुत्र ; M4 हितार्थं (for सु°) Ś1 Ñ2 V1 B D1.7 तथा तु(D3 तु (s c))मैत्रेण हितार्थवादिना —[b]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 [आ]र्त(Ñ2 तु, B4 om (subm)) सती सुदर्शिता —[c]) Dm1 पुनः G1 om first च (subm) —For 20[cd], Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 M4 subst

५५

वनं गते धर्मपरे रामे रमयतां वरे ।
कौसल्या रुदती स्वार्ता भर्तारमिदमब्रवीत् ॥ १
यद्यपि त्रिषु लोकेषु प्रथितं ते महद्यशः ।
सानुक्रोशो वदान्यश्च प्रियवादी च राघवः ॥ २
कथं नरवरश्रेष्ठ पुत्रौ तौ सह सीतया ।
दुःखितौ सुखसंवृद्धौ वने दुःखं सहिष्यतः ॥ ३

C 2 62 2
B 2 61 3
L 2 66 1

1318* स विप्रलापाद्विरराम दुःखिता
नरेन्द्रपत्नी प्रियपुत्रलालसा ।

[(l 1) B1 विपुलाद्रा (corrupt), D3 विप्रलपाद D4 7 चाभिलाप(D7 °षा)द, D5 हि प्रला° (for विप्रलापाद) —(l 2) D4 5 2 -कृति(D4 °ति)ता, M1 -वत्सला (for -लालसा)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 B1 D4 1 कौसल्याश्वासने (D4 1 7 °न) Ñ2 B1 3 कौसल्यासमाश्वास (B1 °सन), V1 D1-3 कौसल्याविलाप , B4 कौसल्याश्वास —*Sarga no* (figures words or both) B1 2 1 D3 om Ś1 64 Ñ2 D4 59 V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 S 60 B2 58 D1 116 D2 5 63 D4 61 —After colophon D4 concludes with रामाय नम , T1 श्रीरामचन्द्राय नम , G श्रीरामाय नम

55

☞ Ñ1 missing for Sarga 55 (cf 1 1 1058*) —Dm1 begins with ॐ, D4 रामाय नम , M1 2 श्रीरामाय नम

1 ᵃ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 धर्मरते (for °परे) —For 1ᶜᵈ, D1 5 7 subst while D3 ins before 1320*

1319* विवर्तिते तथा सूते सुमन्त्रे पार्थिवालयात् ।

—ᶜ) Ct*p* सत्तीव Dt1 D7 चार्ता, D4 चात्र, D5 ह्याता, Ck t आर्ता, Ct*p* as in text (for स्वार्ता) —ᵈ) D4 5 7 राजानम् (for भर्तारम्) —For 1 Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M1 subst

1320* प्रत्याश्वस्ते तु राजानमुत्थाप्य मृतदुःखितम् ।
कौसल्याश्वासयामास शयने शोकलालसम् ।
तत्र पुत्र प्रमार्जन्ती वीजयन्ती च मूर्छितम् ।
भूय प्रत्यागतप्राणमिदं वचनमब्रवीत् ।

[(l 1) V1 D1 प्रत्याश्वस्य B1 °श्वस्ता, D2 3 °श्वास्य (for प्रत्याश्वस्त) D1 (अ)थ (for तु) L(ed) उत्थाय (for उत्थाप्य) —(l 2) V1 स्वाश्वयामास D1-3 M1 श्वासयामास (for [आ]श्वासयामास) Ś1 शोककर्शन, V1 D1 शोकलालसा B2 (m also as above) शोकमानसं B4 शोकलालस D4 शोकविह्वल (for शोकलालसम्) —(l 3) B4 (with hiatus) तत्र एव (for तत्र एव) V1 D1-2 M1 वीजयन्ती(D1 M1 °य)न्ती (for वीजयन्ती) M1 दुःखितां Ś1 D4 अश्रूणि मार्जयती च विन्वती च दुःखिता]

2 ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M1 यद्यपि (for यद्यपि) —ᵇ) Dd1 व्यथिते (for प्र°) D5 सुमहद् (for ते महद्) —ᵈ) G1 damaged for वदान्यश्च च रा G1 M1 [इ]ति (for च) —For 2ᶜᵈ, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M1 subst

1321* पुत्रप्रव्राजनात्तत्ते प्रनष्टमिति लक्षये ।

[B2 प्रगलम्, D4 5 7 विनष्टम् (for प्रनष्टम्) Ś1 B1 D4 च (for इति) V1 D1 3-6 7 मे मति , D2 मे वच (for लक्षये)]

—Thereafter Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M1 ins a long passage relegated to App 1 (no 18) and then Ś1 Ñ2 B D1-7 ins

1322* तथा तु बहु कौसल्या विलप्य शोकमूर्छिता ।
अनिवार्येव रोष सा पुनरेवाभ्यभाषत ।

[(l 1) B1 D4 7 च (for तु) Ś1 बहुमूर्छिता —(l 2) Ś1 D4 अनिकृष्य, Ñ2 B2 अनवाप्य, B1 अतिरायं (for अनिवार्य) Ś1 B2 D3 4 6 7 रोषस्य, Ñ2 दोषस्य, B1 रोष वा (रोष सा) Ñ2 B2 पार पुनरभाषत (for the post half)]

3 ᵃ) Dd1 नरवरश्रेष्ठौ, Dm1 नरवरश्रेष्ठौ —ᶜ) G1 सुखितौ (for दु खितौ) Dg1 Dd1 Dm1 T2 G1 दु ख (for सुख) T1 -संवृद्धौ (for -संवृद्धौ) Dt1 G1 कथ (for वने) —For 3 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M1 subst

1323* त्वया यस्त्वनियुक्तेऽपि भक्त्या राममनुव्रत ।
लक्ष्मणोऽनुगत प्रेम्णा तं शोचामि विशेषत ।

[(l 1) V1 D2 त्वया य (sic), B2 यस्त्वया (by transp) D2 हि (for तु) V1 [अ]युक्तोपि (subm) D5 °क्तो हि (for [अ]नियुक्तोऽपि) —(l 2) B4 lacuna for लक्ष्मणोऽनुगत]

—thereafter Ś1 Ñ2 B D1-7 cont while D1-3 M1 cont lines 10–11 only

1324* योऽभिषेके प्रतिहते मम पुत्रस्य धीमत ।
नि सृतो धनुरादाय तूणमक्षुतविक्रम ।
क्रोधन सहता सिंहो रामराज्यापहारिणम् ।
न स जानाति धर्मात्मा स्वगृहादभिसृतं धनम् ।
यो गच्छति स्वयं रामे क्रोधसंरक्तलोचन । [5]
शोचामि कृतवान्याप्य तथा तस्य स्मरामहम् ।
योऽनुयात स्वयं त्यक्त्वा मातरं भ्रातृवत्सल ।
लक्ष्मण तमहं रामाच्छोचाम्यथ विशेषत ।
राज्ञो महेन्द्रकल्पस्य जनकस्य महात्मन ।
सुता सागरपर्यन्ता वैदेही चिन्तयाम्यहम् । [10]
अत्यन्तसुखसंवृद्धा लालिता पितृवेश्मनि ।
अत्यन्तसुकुमाराङ्गी श्यामा पद्मनिभेक्षणा ।
या सुखानि परित्यज्य सर्वाश्च ज्ञातिबान्धवान् ।
पति ह्यनुगता यान्ति किमवस्थाय सा सती ।

[(l 1) B2 यो (for यो) B2 भ्रातृ गमय (for मम पुत्रस्य) D1 सुमत (for धीमत) —(l 2) B4 निसृतो, D7 नि सृतो (for
]

G. 2 62 10
B. 2 61 4
L. 2 66 10

सा नूनं तरुणी श्यामा सुकुमारी सुखोचिता ।
कथमुष्णं च शीतं च मैथिली प्रसहिष्यते ॥ ४
सक्त्वशनं विशालाक्षी सूपदंशान्वितं शुभम् ।
वन्यं नैवारमाहारं कथं सीतोपभोक्ष्यते ॥ ५
गीतनादिननिर्घोषं श्रुत्वा शुभमनिन्दिता ।
कथं क्रव्यादसिंहानां शब्दं श्रोष्यत्यशोभनम् ॥ ६

वि सुनो) B1 नूनम् (for तूर्णम्) —(l 3) Ś1 D6 [अ] पहारण, Ñ2 B3 [अ]भिहारिण, B4 damaged (for [अ]प हारिणम्) —After l 4 Ś1 D5-7 ins

1324(A)* गृहीतचीरे गो दृष्टा राघव प्रियराघव ।
पूर्वमेन सर्गीरोऽभूत्तस्य शोचामि धीमत ।
क्रियमाण नरेन्द्रेण मम विविधप क्रतम् ।

[(l 1) Ś1 -चीरे च(meta) —(l 2) D6 पूर्णम् D6 स शोचामि विशेषत (for the post half)]

—Thereafter D6 reads l 7 (var) repeating it in its proper place —Ś1 D4-6 7 om (hapl ?) l 5-6 —(l 5) D5 वन (for स्वय) —(l 6) B1 च (for हि) Ñ2 B2 रोपाद्वि(B3 °द्वि) श्रुतवाण च (for the prior half) B3 तस्य (for तत्र) B4 तमयद् (for तस्य) —D6 reads (first time) l 7 after 1324(A)* —(l 7) Ś1 D6 भवत्या D4 5(both times) 7 श्रुत्वा (for त्वक्त्वा) Ś1 D4-7 (D6 second time) भ्रातर (for भास्कर) D6 (first time) लक्ष्मण स धाराम्बद (for the post half) —(l 8) D5 शोचाम्यस्य —(l 10) D1 2 M2 शोचे दुहितर चापि जनकस्य यशोपते —D4 1 transp l 11 and 12 —(l 11) B4 D4 सवला, D1-3 तदृशी (for -तकुला) Ś1 D4-7 लालिता, D1-3 लालिता (for -कलिता) M1 चापि (for पितु) —(l 12) Ñ2 B2 3 कल्पत, B4 अल्पर्ये —(l 14) Ś1 D6 या B1 om B4 D5 च (for हि) B4 यानि (sic) (for य-1) D4 7 पति -य(D7 श)नुश्रिता यत (for the prior half) B1 2 कामवशानुपैष्यति B4 विमवश्चात्य शाश्वरी (for the post half)]

4 V1 om 4-7[b] —[a]) Ś1 Ñ2 B D4-7 कथ सा(Ñ2 B1 2 हि, G[ed]तु) सुतनुस्तन्वी(Ś1 D6 °तु साध्वी) —[cd]) Dg1 G1 2 M1 विपहिष्यति, D11 Dd1 Dm1 T2 G3 M3 3 विस (T2 G3 M2 3 °प)हिष्यते(Dm1 °ति) Ś1 Ñ2 B D4-7 शीतमुष्ण च वर्षं च(Ñ2 B1 2 सा) वैदेही प्र(N2 B2 3 स, B4 वि)सहिष्यति(Ñ2 B2 °ते) —For 4, D1-3 M2 subst

1325* अत्यन्तसुकुमाराङ्गी श्यामा पद्मदलेक्षणा ।
घर्मोष्णहिमदु खानि शक्ष्यते मैथिली कथम् ।

[(l 1) D2 श्यामो पद्मदलेक्षणा (for the post half) —(l 2) D2 वर्षाम्भे M1 शीत (for हिम)]

—After 4 Ś1 Ñ2 B D4 6 7 ins

1326* या शाम्यति गृहेऽप्यस्मिंश्चरन्ती पशुभातर ।
कथं सा विजनेऽरण्ये वैदेही विचरिष्यति ।

[(l 1) D1 वसिन्, D2 वासिन् (for प्यस्मिन्) —(l 2) B2 सा कथ (by transp) B4 रण्ये (for ऽरण्ये) L(ed) प्रचलिष्यति]

—B3 cont

1327* कोमलाभ्या च पादाभ्या कथ यास्यति काननम् ।

5 V1 om 5 (cf v l 4) —[a]) T2 नैवाहम् (sic) (for °रम्) —[d]) Dg1 Dm1 G2 M1 [उ]पभोक्ष्यति, G2 M1 [अ]भिभोक्ष्यति —For 5 Ś1 Ñ2 B D1-7 M2 subst

1328* भुक्त्वा स्वादूनि भोज्यानि तथान्यानि च मैथिली ।
कथ वन्यान्यभोज्यानि कटुतिक्तानि भोक्ष्यते ।

[(l 1) B1 M2 त्यक्त्वा D4 भुक्त्वा (for भुक्त्वा) B4 स्वादुषु, D1 मिष्टानि, D2 पृथ्वानि (for स्वादूनि) B2 भोगानि (for भोज्यानि) Ñ2 B4 [अ]न्नानि (for [अ]न्यानि) Ñ2 B3 [अ]पि (for च) Ś1 D1-7 M2 यु(D6 धा)न्यानि(D1-3 M2 यानि) वनकाननजा (for the post half) —D4 reads (var) twice l 2 —(l 2) D1 चान्यानि D3 कन्यानि (for वन्यानि) Ñ2 B1 4 [अ]कृष्यानि, B2 3 D3 [अ]भक्ष्याणि, D4 6 7 M4 (both times) भोज्यानि (for [अ]भोज्यानि) D2 कथ वान्य(-न्या)न्यरयानि (for the prior half) B1 D4 7 भोक्ष्यति M4 (first time) भोक्ष्यते वनकाननजा (second time विजने वने) (for the post half)]

—Thereafter Ś1 Ñ2 B D4 7 cont

1329* शयनानि महार्हाणि पुरा ससेव्य जानकी ।
कथ पर्णकृता भूमिमधिशयिष्यति मे स्नुषा ।

[(l 1) Ś1 D4-7 मैथिली —(l 2) Ñ2 पर्णकृता B पर्णकृता (for पर्ण°) B2 अधिशयिष्यति D4 7 अभिशयिष्यति (for अधि°) D4 7 जानकी]

—Thereafter D4 5 7 ins 1331*

6 V1 D4 7 om 6 (for V1 cf v l 4) —[d]) D11 Dd1 Dm1 शुभसमन्विता G1 शुभसमनिन्दिता M1 शुभनितादिनि (for शुभ°) —For 6, Ś1 Ñ2 B D1-3 4 5 M2 subst

1330* वीणावेणुस्वनै शुभ्रा लालिता या विबोध्यते ।
तन्वङ्गी सा कथं घोरैर्मृगपक्षिस्वनाकुलैः ।

[(l 1) Ś1 D6 वेणुवीणा (by transp) Ñ2 -स्वनै (for -स्वनै) N2 B3 मालिता (for लालिता) B1 lacuna M2 विबु ध्यते (for विबो°) —(l 2) D1-3 M2 सा विरूपेण(M2 °रूपि) तन्वाङ्गी, D6 सा बोध्यते च तन्वङ्गी (for the prior half). D1-3 M4 घोरै (for मृग) B1 (sup lin also) D2 निनादै, D2 °षु रै (sic) (for -स्वनाकुलै)]

—Then Ś1 Ñ2 B D6 cont, while D4 5 7 cont (D4 7 owing to om.) after 1329*

महेन्द्रध्वजसंकाशः क नु शेते महाभुजः ।
भुजं परिघसंकाशमुपधाय महाबलः ॥ ७
पद्मवर्णं सुकेशान्तं पद्मनिःश्वासमुत्तमम् ।
कदा द्रक्ष्यामि रामस्य वदनं पुष्करेक्षणम् ॥ ८
वज्रसारमयं नूनं हृदयं मे न संशयः ।
अपश्यन्त्या न तं यद्वै फलतीदं सहस्रधा ॥ ९
यदि पञ्चदशे वर्षे राघवः पुनरेष्यति ।
जह्याद्राज्यं च कोशं च भरतेनोपभोक्ष्यते ॥ १०

G. 2. 62. 23
B. 2. 61. 11
L. 2. 66. 24

1331* पुरा वस्त्राणि मुख्यानि परिधाय यशस्विनी ।
कथं सा कुशचीराणि गात्रैः संधारयिष्यति ।
सुललाटं सुकेशान्तं पद्मपत्राभलक्षणम् ।
सुदन्तं सुहनुस्कन्धं पूर्णचन्द्रसमप्रभम् ।
धूप्यमाने वने वातैर्निष्पीत चार्करश्मिभिः । [5]
कथं तच्चारुवदनं तस्या वैवर्ण्यमेष्यति ।

[(l. 1) Ś1 मुख्यानि वस्त्राणि (by transp.); D4 वस्त्राणि दिव्यानि (for वस्त्राणि मुख्यानि). —(l. 2) B3 कुश (for कुश-). D4 7 गात्रे, B3 सत्कारयिष्यति. —(l. 3) Ś1 D6 पद्मनाभनेक्षण; Ñ2 B2 पद्मवर्णं°, B1 पद्मवर्णं°, B3 (m. also as above) पर्णवर्णं° (for the post. half). —(l. 4) Ś1 सुदत (for सुदन्त). Ś1 D6 सुहनु स्कन्ध, B1 सुहनु स्कन्ध, B2 सहनु°, B4 सुहन्वस (sic) (for सुहनुस्कन्ध). D4 5 7 सुनसं सुहनु (D4 हनुमद्) स्वच्छ (D5 स्वस्र) (for the prior half). —(l. 5) Ñ2 वनैः; D7 om. (for वने). Ś1 D6 7 निपीत, B3 निष्पीड, B4 निष्प्रभ, D4 निपीत, D5 नि पीता (for निष्पीत). —(l. 6) Ñ2 B2 नु (for तत्). B1 (after corr. m. as above) -दर्शन (for -वदनं). D4 5 7 मुख तच्चारुनासाक्ष (for the prior half). D5 वैवर्णम्.]

—After 6, Dg1 ins. श्रीमते रामानुजाय नमः

7 V1 om. 7^ab (cf. v.l. 4). —^a) Dt1 G1 सकाशं (for -संकाश). —For 7^ab, Ś1 Ñ1 B D1-7 M4 subst.:

1332* महेन्द्रध्वजसंकाशो यशस्वी मनुजध्वजः ।
ध्वजो नृपकुलस्यास्य किमवस्थः स संप्रति ।
नूनं शेते स मेदिन्यां राङ्कवास्तरणोचितः ।

[(l. 1) D4 7 महेन्द्रगज, D1-3 ध्वजसारपात, M4 ध्वज विरचाल (for ध्वजसंकाशो). Ś1 D6 देवराजध्वजाकाशो (for the prior half). Ś1 D6 पुरुषर्षभ, D4 6 7 मनुजर्षभ (for मनुजध्वज). D1-3 M4 कथ रघुकुलध्वज (for the post. half). —D1-3 M4 om. l. 2. —(l. 3) Ś1 D6 स्वपिति, D4 5 7 स्वप्स्यति (for शेते स). D1-3 शेतेव (D2 °च) वसुधायां, M4 अपिशेतेव वसुधां (for the prior half). Ś1 D4-7 महार्हशयनोचितः (for the post. half).]

—^d) D5 उपधाय. Ś1 Ñ2 B D4-7 महाभुज; Dg1 Dd1 Dm1 G M1 महाभुजः (for °बलः). —For 7^cd, V1 D1-3 M4 subst.:

1333* उपधाय भुजं पीनं भूम्यामेव महाभुजः ।
सीतया सह शेतेऽद्य तृणानां प्रस्तरे कृते ।

[(l. 2) D1 राम न, D2 रामश्च, D3 शेतेव (sic) (for शेतेऽद्य). —D3 om. from तृणानां up to 8^a. V1 संस्तरे, D3 स्वस्तरे (for प्रस्तरे). D2 क्षते (for कृते). D1 तृणैः संस्तरणक्षिती (for the post. half).]

8 D3 om. 8^a (cf. v.l. 1333*). —^a) Ñ2 V1 B D1 3 5 M4 पद्मगन्धि (D5 °घ-) (for °वर्णं). B4 **दर्शनं (for सुकेशान्तं). Ś1 D4 6 7 चारुघो (D7 °घो)णं विशालाक्षं. —^b) G3 damaged from निः up to द्रक्ष्या in^c. Dt1 Dd1 Dm1 T G1 3 M1-3 -निश्वासम् (for -निः°). G2 (after corr. as in text) उच्छ्रित (for उत्तमम्). Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 पूर्णचन्द्रसमद्युति. —^c) B2 द्रक्ष्यसि (for द्रक्ष्यामि). —^d) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 मुखं पद्मनिभेक्षणं.

9 ^ab) Dd1 Dm1 T2 G M1 वज्रसारमिदं, Cg °मयं (as in text). D6 7 मन्ये (for नूनं). D4 6 7 सुदुर्भिदं (for न संशयः). Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 5 M4 धात्रा मे हृदयं नूनमश्मसारमयं कृत (D2 °दृढं). —^c) G1 तनयं (for तं यद्वै). Ś1 Ñ2 B हीनं यन्नाममचन्द्रेण; V1 D1 3 स (D2 य) हीन यन्नृ (D3 नृप)-चन्द्रेण; D5 दु खेन शतधा यन्तु, D4 7 यद्विदीर्णं सुपुत्रेण; D6 यद्विनाया सुपुत्रेण; G3 अथ पश्यन्ते यद्वै (sic), M4 यद्विना यानुचन्द्रेण (sic). —^d) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 5 6 M4 न विदीर्णं; Dd1 Dm1 फलतीह; G1 फलतीयं; Ct as in text (for फलतीदं). —After 9, Ś1 Ñ2 B D4-7 ins.:

1334* एतत्ते कृपणं कर्म कृतं लोकविगर्हितम् ।
निरस्ताः परिधावन्ति प्रयस्ते यन्महावने ।

[(l. 1) Ñ2 तु (for ते). B3 लोके (for लोक). —(l. 2) B3 निवस्ता (for निरस्ता). Ñ2 illeg., B पथि धावति (for परिधा°).],

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.

1335* यत्त्वया करुणं कर्म व्यपोह्य मम बान्धवाः ।
निरस्ताः परिधावन्ति सुखार्हाः कृपणा वने ।

[(l. 1) Dg1 विपोह्य, G1 M3 व्यपोह्य, Cm g t as above; Ck अपोह्य (for व्य°). Dg1 Dm1 (after corr.) G3 M3 बान्धवान् (Dm1 before corr. °वा). Cv.r.m g k t as above. —(l. 2) cf. the prior half of l. 2 of 1334*. G3 damaged for निरस्ता. G3 वने (for °ने).]

10 ^b) Ś1 D4-7 न राम (D4 6 7 रामो न [by transp.]) (for राघव). Ñ2 V1 B1-2 D1-3 M4 पुनरेष्यति मे सुत; B4 प्रणवेदयति (sic) वै सुत. —After 10^ab, Ś1 D4-7 ins.:

1336* तस्मात्त्वदुपाश्रयं भाग्यस्य कार्यं जीवितेन मे ।
सर्वथा ह्यागतो रामः प्रजाह्लादपुरस्पर्भ ।

[(l. 1) D4 तत्रा (for तस्य). —(l. 2) पुरुषर्षभ]

G. 2 61 24
B 2 61 15
L. 2 66 23

एवं कनीयसा भ्रात्रा भुक्तं राज्यं विशांपते ।
भ्राता ज्येष्ठो वरिष्ठश्च किमर्थं नावमंस्यते ॥ ११
न परेणाहृतं भक्ष्यं व्याघ्रः खादितुमिच्छति ।
एवमेव नरव्याघ्रः परलीढं न मंस्यते ॥ १२
हविराज्यं पुरोडाशाः कुशा यूपाश्च खादिराः ।
नैतानि यातयामानि कुर्वन्ति पुनरध्वरे ॥ १३
तथा ह्यात्तमिदं राज्यं हृतसारां सुरामिव ।
नाभिमन्तुमलं रामो नष्टसोममिवाध्वरम् ॥ १४

—^{cd}) G3 damaged for ज्येष्ठाद्राज्यं Dg1 Cg भरतेनोपभुज्यते, Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 Cm g$\flat$ t भरतो(T3 °ते) नोपरस्य(Dm1 °श्र)ते, T1 G2 M1 3 भरतो नोपभोक्ष्य(G3 °क्ष्य)ति, k(ed) भरतो नोपभुज्यते, Cg$\flat$ भरतो यदि भोक्ष्यते (for ^{d}) V2 D1-3 M4 न स राज्य मियेऽनैव(D1 °प) भरता श्मतिरप्स्य(M4 °स्प)ते —For 10^{cd}, Ś1 Ñ2 B D4-7 subst

1337* स नैता श्रियमन्विच्छेद्दीयमानामपि स्वयम् ।

[Ś1 D4-7 न,स ता, B4 उनेतां (for स नैतां) D4 7 आस्थे (sic) D5 आकाँक्षेद् (for अन्विच्छेद्)]

—Then D4 5 7 cont , while Ś1 D6 subst for 11

1338* भरतेनोपभुक्तां हि पृथिवीं विपुलश्रियम् ।
नोपभोक्ष्यति धर्मज्ञः परिभुक्तामिव स्रजम् ।

[(l 1) D7 भरतेनोमनुक्तां (sic) (for °पभुक्तां) Ś1 D6 पृथिव्यां Ś1 D5 6 विपुलां —(l 2) Ś1 D6 परभुक्ताम् D4 °भुक्ताम् (for परिभुक्ताम्)]

—D4 5 7 further cont while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins after 10

1339* भोजयन्ति किल श्राद्धे केचित्स्वानेव बान्धवान् ।
ततः पश्चात्समीक्षन्ते कृतकार्या द्विजर्षभान् ।
तत्र ये गुणवन्तश्च विद्वांसश्च द्विजास्तथा ।
न पश्चात्तेऽभिमन्यन्ते सुधामपि सुरोपमाः ।
ब्राह्मणेष्वपि तृप्तेषु पश्चाद्भोक्तुं द्विजर्षभाः ।   [5]
नाभ्युपैतुमलं प्राज्ञा शृङ्गच्छेदमिवर्षभाः ।

[(l 1) D1 (after corr as above) 7 योजयति (for भोज°) D5 स्थाने च (for स्वानेव) —(l 2) Dt1 Dm1 D4 5 7 G3 समीक्ष्यन्ते, Cm g k t °क्षते (as above) Dg1 T G1 3 M3 कृतकार्यान् Cm g t °र्यां (as above) Ck °कृत्या Dt1 द्विजोत्तमान् —(l 3) G1 तत्रैव —(l 4) Ct [ऽ]नुमन्यन्ते D4 5 7 पश्चात् वदन्त्यन्ते (for the prior half) T1 3 G1 स्वधाम् Ct m g k as above (for सुधाम्) D4 5 7 इव (for अपि) D4 5 7 सुरोपमां G1 सुरोपमाः —(l 5) G3 partly damaged for the prior half D4 5 7 तु (for [अ]पि) Dt1 Ct भुक्तेषु (for तृप्तेषु) Dd1 Dm1 द्विजोत्तमाः, Cm as above (for द्विजर्षभाः) Dt1 भुक्तवत्स्वेव द्विजोत्तमाः D4 5 7 पश्चाद्भोज्यमबुद्ध(D5 °ब्ध) बोधयाः (for the post half) —(l 6) Dd1 Dm1 T1 3 M1 Cg [अ]भ्युपैतुम्, M1 [अ]भ्युपेताम् Cv r m k t as above (for °पैतुम्) D4 5 7 इति ते तत्र मन्यते श्रावण(D5 °भेर)भिवादनं]

11 ^{b}) D7 भुक्त D4 5 7 विशेषत, Ck दिशां° (for विशांपते) —^{d}) Dg1 Dt1 Dm1 T2 3 नाव(Dg1 °भि)मन्यते (T3 °से) D7 बहुमंस्यते, M3 नाभ्यमंस्यते, Cm g k t as in text (for नावमंस्यते) —For 11 Ś1 D6 subst 1338*, while Ñ2 V2 B D1-3 M4 subst

1340* यथा हि भरतोच्छिष्टां श्रियं स बहुमंस्यते ।
ज्येष्ठः श्रेष्ठो वराहश्च परभुक्तामिव स्रजम् ।

[V2 om (hapl) l 1 —(l 1) B4 भरतोच्छिष्टां D1-3 M4 न चा(D3 वा)पि भरतोच्छिष्ट(D1 °ष्टिष्ट [sic]) (for the prior half) Ñ2 श्रिय च, D1 3 M4 स राज्य (for श्रियं स) B4 -मन्यते (for -मंस्यते) —(l 2) M4 ज्येष्ठ Ñ2 B वरिष्ठ B3 वरिष्ठा च (for वराहश्च) B4 स्व (sic) D1 परि (for पर) Ñ2 B1 -भुक्ताम् (sic) V1 भुक्ताम्]

—After 11 Dm1 ins राम, while T2 ins 1341*

12 D4 om 12 —^{a}) G2 M1 नापरेण (for न प°) Dm1 [आ]हृत, D5 7 हृत, T1 हृते Cm आश्रित (for [आ]हृत) G2 स्वच्छं, M1 तस्य M3 भक्ष (for भक्ष्य) —^{c}) D5 7 T1 2 एतत् (for एव) —G3 damaged from 12^{d} up to हवि in 13^{a} —^{d}) D5 T परिलीढं, D7 °लब्धं (for परलीढं) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 Cg t मन्यसे, T3 मस्यसे —For 12, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 subst while T2 ins after 11

1341* न हि सिंहः परालीढमामिषं भोक्तुमर्हति ।
नृसिंहो भरतालीढं तथा राज्यं न भोक्ष्यते ।

[(l 1) Ñ2 B3 परालिप्तम् V1 D1 D3 T2 M4 इच्छति, D3 3 अर्हसि —M4 reads (var) twice l 2 —(l 2) B3 [आ]नीत, D6 [आ]ढ्य (for [आ]लीढं) D3 रामो रामो (ditto) T2 भोक्ष्यते M4 (first time) न राज्यं भोक्तुमिच्छति]

13 G3 missing up to हवि (cf v l 12) —^{ab}) Ñ2 B1-4 श्राद्ध घर (B4 ह m), V1 D2 राज्यमाज्यं B1 दुग्धाज्य च, D1 3 5 7 सर्पिराज्य M4 आज्य राज्य (for हविराज्यं) Ñ2 B1 D2 पुरोडाश , V1 D1 4 5 7 M4 पुरोडाशं Ñ2 B1 3 कुशा यूप श्रु(D1 स्रु)चस्तथा V1 D1 M4 कुशान्यूपं (M4 °पां) स्रुव(D1 श्रुच) तथा, B4 कुशयूपश्रुगास्तया (sic) D4 कुशान्यूप श्रुवस्तथा D5 कुशाश्चपश्रुचश्रुवा D6 कुशायूपा स्रुच स्रुवा, D7 कुशान्स्रुव स्रुव तथा D7 कुशा यूपा श्रुव श्रुच (for ^{b}) Ś1 D6 आज्य तिलाः समिधैव कुशा यू(D6 यू) पा स्रुचस्तथा —^{c}) V1 नैतश्यातयामानि (sic) —^{d}) Ś1 Ñ2 B D4 6 कल्प(B2 3 °ल्प्ये)ते(Ñ2 °ति), D7 कल्पते (for कुर्वन्ति) V1 D2 3 5 M4 भोक्तुमिच्छति साधव

14 D4 om 14 —^{a}) Dg1 प्राप्तम्, G2 3 M1 Ck (before corr as in text) प्राप्तम् (for ह्यात्तम्) M3

नैवंविधमसत्कारं राघवो मर्षयिष्यति ।
वन्यानिव शार्दूलो बालधेरभिमर्शनम् ॥ १५
स तादृशः सिंहबलो वृषभाक्षो नरर्षभः ।
स्वयमेव हतः पित्रा जलजेनात्मजो यथा ॥ १६

द्विजातिचरितो धर्मः शास्त्रदृष्टः सनातनः ।
यदि ते धर्मनिरते त्वया पुत्रे विवासिते ॥ १७
गतिरेका पतिर्नार्या द्वितीया गतिरात्मजः ।
तृतीया ज्ञातयो राजंश्चतुर्थी नेह विद्यते ॥ १८

G 2 62 38
B 2 61 24
L 2 66 39

कथाव्याससमिद —[b]) G3 सुधाम् (for सुताम्) —For 14[cd] Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 5–7 M4 subst

1342* याच राज्यमिद पश्चात्तथा भ्राता यवीयसा ।

[Ś1 D6 अनो राज्यम् V1 D1 3 M4 आत्मनाग्रं B4 मुक्त (m also as above) राज्यम् D6 7 तथा च्यपम् (for भ्रात राज्यम्) V1 D1 3 5 7 M4 राज्य (for पश्चात्) V1 D1 3 5 7 भ्राता रामो M4 रामो भ्राता (for तथा भ्राता) B3 कनीयसा D6 7 महायशा (for यवीयसा) Ś1 D6 नो (D6 तथा) भ्रातुर्यवीयस (for the post half)]

—[c]) Ś1 Ñ2 B D6 नाभिपन्तुम् D6 7 न विवर्तुम् (for °मन्तुम्) T3 न काम हसुत D5 7 पश्चात् (for रामो) V1 D1 3 M4 नाभिपश्य (V1 M4 °ऐश्य) ति धर्मात्मा —[d]) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 5 7 M4 पीत (V1 D6 7 °त) सोमम् (Ś1 सोम पीताम्) (for दृष्टसोमम्) Ś1 V1 D6 7 [स]ध्वर —After 14 K (ed) ins 1343* and 1344* within brackets

15 G3 damaged for 15[c] —[c]) Dd1 बलवान् (sic) (for बल°) —[d]) M3 5 Cg भवमर्शने Cr m as in text (for अभि°) —For 15 Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M4 subst while K (ed) ins after 14 within brackets

1343* न चसौ भवता रामो व्यसहिष्यद्व्यमर्षण ।
नाधारयिष्यद्यदि ते गौरव मन्दरोपमम् ।

[(l 1) B3 न च मे D1 7 न विमं D3 तयेषां M4 नेमा ते (for न चेमौ) Ś1 D6 ह्यसहिष्यद् (for °च) V1 D1 3 मसहे (K (ed) संग °हे) त्ययमर्षण D1 6 7 M4 सहेत्यस्य (D6 °म D7 °वा M4 °भ्य) मर्षण (for the post half) —K (ed) om l 2 —(l 2) Ñ2 न धारयिष्यदि (sic) V1 D3–6 7 न धारयेत् B3 नाराधयिष्यद् B3 4 न धारयिष्यद् D1 M4 न धारयैवेद् D3 नरधायन् (corrupt) (for नाधारयिष्यद्) B3 (m also as above) इति तद् (for यदि ते) V3 D1 3 M4 मन्दरात्पि D6 7 मन्दराद्विव]

—Then all the above MSS cont

1344* पितैव धीरे स हि युद्धो दारयेन्नृपि मन्दरम् ।
त्वां तु नोत्सहते हन्तु धर्मात्मा पितृगौरवात् ।
स सोमार्कमहागणं नभस्ताराविचित्रितम् ।
पातयेच्छो विभु क्रुद्ध स त्वां न व्यतिवर्तते ।
आचलयेद्धारयेद्वा मह्यीं रैलशताचिताम् । [5]
भरतमर्षी स त पुत्रो गौरवात्प्रतिनिवर्तते ।

[Ñ2 om l 1 —(l 1) D6 om D6 अपि (for स हि) V1 D1–4 7 M4 दार (V1 पार D4 5 पाल) येन्मन्दरंपि स हि युद्ध (V1 सहित्यु [ ]द्ध) गिलन्सतें (D4 5 7 M4 गिरें गरें) —(l 2) Ñ2 त्वां तु (for त्वां तु) Ś1 Ñ2 D3 4 6 7 मक्तु (for हन्तु) M4 महात्मा K (ed) महात्मा (for धर्मात्मा) —(l 3) V1 युत (for गण) D2 विभूषित (for विचित्रितम्) —(l 4) D1 7 पातयेच्छो (D4 °दशा) (for पातयेच्छो) Ś1 D3–7 M4 भुवि क्रुद्ध V1 [ ]भिसंक्रुद्ध D 3 4 (before corr as in Ś1) क्रुद्ध K (ed) विभु क्रुद्ध (for विभु क्रुद्ध) B1 3 4 सत्यात् D7 स त्वा (for स त्वां) B2 न प्रतिवर्तते D6 7 प्रतिनिवर्तेत —D3 reads twice and D6 reads in marg l 5 6 —(l 5) D 2 3 सतोल्येद् D1 सगालयेद् D1 7 आगालयेद् D6 प्रचालयेद् M4 आगालयेद् K (ed) प्रक्षोभयेद् (for आचालयेद्) Ñ2 V1 B 1 D1 2 4 M4 दारयेद् V1 D3 5 6 धारयेद् D7 वा दारयेद् (for धारयेद्) D1 3 गिरिचिता D1 5 7 °समा° (for °शतचिताम्) —(l 6) V1 D6 7 नाभिवर्तेत D3 illeg (for नाति°) M4 नात्येनामभिवर्तते (for the post half)]

—After 15 Dg1 Dt2 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

1345* नैवस्य सहिता लोका भय कुर्युर्महात्मन ।
अधर्मं त्विह धर्मात्मा लोके धर्मेण योजयेत् ।
नन्वसौ कात्स्न्येन धर्मेण महावीर्यो महाभुज ।
युगान्त इव भूतानि सागरानपि निर्दहेत् ।

[(l 1) T3 कथ (for भय) M3 महाद्वे —(l 4) G3 damaged from देहेत् up to सिंह in 16[a]]

16 G3 missing up to सिंह o[a] (cf v l 1345*) —[ab]) Dg1 न (for स) Dg1 °नयभ (for नर°) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 एवं सीधा (D4 यो [subm] D7 वै यो) महासत्त्वस्त्वया त्यक्त B3 हात D2 °त)परात्म —[c]) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M4 जनयित्वात्मना (Ñ2 B °जस्त) घ्नतो —[d]) D3 कन्तसे न (for जलजेन) V2 D5 7 [शा]मनो (for °जो) B1 नलनेंदुमघो (sic)

17 G1 om 17 19 —For subst (17 19) see 1346* —[a]) Dm1 द्विजातिचलितो —[b]) T1 2 शास्त्र दृष्ट Cr m g as in text Ck °दृष्टे Dt1 Ct °शास्त्रे दृष्ट सनातने —[d]) T3 त्वयि (for त्वया) Dt1 M3 विवासित Ct वि°(as in text) ‖ Cm यद्वा – ते धर्मनिरत इत्यत्र अधर्मनिरत इति छेद । शास्त्रदृष्टो द्विजातिचरितो राज्याभिषेचनरूप सनातनो धर्मस्त पुत्र यदि न स्यात् तदा धर्मनिरत तस्मिन् त्वया विवासिते युक्त भवेत् । ‖

18 G1 om 18 (cf v l 17) —[a]) G3 भामन (for °त्र) —[c]) G3 damaged for तृतीया G3 ज्ञाम (sic) (for ज्ञातयो) —[d]) Dt1 Dd1 Dm1 T1 नैव (for नेह)

G. 2 62 41
B 2 61 25
L. 2 66 42

तत्र त्वं चैव मे नास्ति रामश्च वनमाश्रितः ।
न वनं गन्तुमिच्छामि सर्वथा हि हता त्वया ॥ १९
हतं त्वया राज्यमिदं सराष्ट्रं
हतस्तथात्मा सह मन्त्रिभिश्च ।
हता सपुत्रास्मि हताश्च पौराः
सुतश्च भार्या च तव प्रहृष्टौ ॥ २०

19 G1 om 19 (cf v l 17) —ᵃ) Dt1 मम चैवास्ति, Dd1 T3 चैव मे नास्ति, Cm as in text (for चैव मे नास्ति) ※ Cv अस्तीति सुखमयम् पाठ । Cr नास्तीति पाठ सम्यक् । Ct नास्तिइति पाठ आर्दस्य बोध्यम् । ※ —ᵇ) Dt1 Ct आहित (for आश्रित) —ᶜ) M3 वन च (for न वन) —ᵈ) Dt2 हा हता, T1 2 M2 [अ]भिहता, K(ed) Cg निहता —For 17–19 Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 subst, while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G2 3 M1–3 ins l 3 and ll 11–13 after 16

1346* अनेन तेऽतिप्रसेण मन्येऽहं पृथिवीपते ।
स्वस त्रिपथातिक्रान्तां कीर्तिं पापान्तरादिव ।
द्विजातिभिरयं धर्मः शोच्यश्च सनातन ।
गुरोर्दुष्टान्महाराज गौरवं विनिवर्तते ।
गुरुर्दुष्टः परित्याज्यस्तथा माता तथा पिता । [5]
योऽखनर्थाय कल्पेत स शत्रुर्न च बान्धव ।
न ह्येव भविता दोषस्त्वयि रामस्य राघव ।
त्वया यदि कृत पाप न स धर्मो स्खलिष्यति ।
एवमुक्त्वा तु कौसल्या विलपन्ती यशस्विनी ।
ततो दुःखपरिद्युक पुनरेवाब्रवीद्वच । [10]
प्रथमा गतिरस्मैव द्वितीया गतिरात्मन ।
सन्तो गतिस्तृतीयो वा चतुर्थी धर्मसञ्चय ।
धर्मस्य परिभ्रष्टो गतिभ्यस्त्व नराधिप ।
वने परित्यज्य राम साधुं सुखसकारणे ।
न हि राम परित्यज्य चिर शक्ष्यसि जीवितुम् । [15]
सत्कर्मापार्जिताल्लोकाद्कैकेय्यर्थे परिच्युत ।
स च कीर्तिं च मा चैव त्यक्त्वा राम सुत च मे ।
प्राणास्त्यक्ष्यसि दु खार्तो सर्वथास्मि हता त्वया ।

[D4 5 7 om ll 1–2 —(l 1) B3 D4 5 [अ]तिक्रमेणाद्य, B3 (sup lin also) D1 दे विक्रमेण (for तेऽतिक्रमेण) D3 पृथिवीपति —(l 2) B1 त्रियम् (for त्रियम्) B3 अतिक्रान्त B4 अतिक्रान्ती, D3 अतिक्रान्तो (all sic) D2 कीर्ति (for कीर्तिं) Ś1 पापवन्तरादिव Ñ2 पापानुगामिना V1 पापनरादिव B3 पापानुगामिव D1 3 पापनरादिव D6 पापातुरादिव M4 परनिन्दामिव (for पापान्तरादिव) —V1 D1–3 M4 om lines 3 10 —(l 3) D6 द्विजातिभ्य अय (metri causa) —(l 4) D4 7 गुरोर्दुष्टस्य राजेंद्र (D4 °द्रेंद [sic]) (for the prior half) D2 7 नाभिनिवर्तते D6 परिवर्तते —(l 5) Ñ2 B3 पिता तथा (by transp) —(l 6) B3 कल्पेत Ñ2 B3 तु (for च) Ś1 D6 स तु शत्रुर्न बान्धव D4 5 7 शत्रु स तु न बान्धव (for the post half) —(l 7) D4 7 ननु (for न तु) Ñ2 D1 3 (आ)रास्व B3 राघव, B4 राघ(व)व (for रोषस्त) B3 तव (for त्वयि) Ñ2 B भूप (Ñ2 [m] न) मे —(l 8) B1 यदि (for यदि) B3 स धर्मान D4 7 न स वस (for न स धर्मो) Ś1 D6 चलिष्यति, D4 7 चलिष्यति —(l 9) D4 5 7 तव (D7 °*) विलपन्ती —After l 9 B3 ins

1346(A)* हा राम हा च सौमित्र क गता जानकी वधू ।

—(l 10) D4 5 7 नृप (for वच) —(l 11) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G2 3 M1–3 गतिरेका पतिर्नार्या (for the prior half), D6 मतिर् (for गतिर्) G2 आत्मन, G3 आत्मजा (for °न) —(l 12) Ś1 सैव, B3 (sup lin also) फलेत, B4 रामता (for सन्तो) B1 चतुर्थी V1 B1 D4 5 धर्मसञ्चया —(l 13) M4 परित्यक्तो (for °भ्रष्टो) D1 3 धर्मस्य सपरिभ्रष्टो (for the prior half) D3 जगति (for गतिभ्यस्) B1 न (for त्व) V1 नराधिपाः (sic) B1 2 4 नराधिप, D4 5 7 नरोत्तम —(l 14) V1 D1 3–5 7 M4 अरण्ये, D3 वनस्य (for वने) D3 पुत्र (for राम) D1 साधु, D4 7 श्रेष्ठ (D4 °ष्ठ) D1 ज्येष्ठ (for साधु) D1–3 7 सुतम् (for सुतम्) Ś1 D6 अकारण Ñ2 B3 D4 5 7 अकारणात् D2 स्त्रीहेतो( )रकारणे (for the post half) —(l 15) Ś1 D6 शक्नोषि, Ñ2 B1 4 D2 शक्ष्यसि, V1 D4 शक्ष्यामि, D3 शक्ष्यति, D5 शक्ष्यति, M4 शक्ष्यसि (for शक्ष्यसि) D7 जीवित M1 जीवित (for जीवितुम्) —(l 16) Ś1 D6 सद्धर्मो, V1 तत्कर्मो D3 स्वधर्मो (for सत्कर्मा) D1 3 स कर्मोपार्जितांल्लोकान् M4 सत्कर्मोपार्जिताल्लोकान् (for the prior half) D3 परिच्युत —(l 17) Ñ2 B M4 सुत D7 चापि (for चैव) B3 त्यक्त्वा (for त्यक्त्वा) M4 ते (for मे) D4 5 7 त्यक्त्वा राज्य सुख (D5 °त) तथा (for the post half) —(l 18) V1 त्यक्ष्यामि, B1 D5 7 त्यक्ष्य(D5 °क्ष्य)सि, D4 6 त्यजसि, D2 त्यजति (for त्यक्ष्यसि) V1 2 दु खार्ते D3 1 सुभार्या (for सर्वथा) V1 D1 3 M4 त्वया हता (by transp) D3 म्रियमाण हताद्य (for the post half)]

20 ᵃ) Dt1 Dd1 Dm1 सराष्ट्रम्, Cg as in text (for राज्यम्) —ᵇ) G3 M2 सभ्रियम् (for °मिम्) —ᶜ) Dg1 सपुत्रा, Dt1 (before corr) T3 सुपुत्रा (for सपुत्रा) —ᵈ) Dg1 T1 2 G3 M1 (after corr sec m as in text) प्रहृष्टा M3 प्रणष्टौ —For 20 Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M4 subst

1347* हता त्वयैव नगरी सराष्ट्रा
कीर्तिश्च धर्मश्च तथैव चाद्य ।
अहं सपुत्रा नृप नागराश्च
सर्वे हता कैकयिराज्यदानात् ।

[(l 1) Ś1 हता D4 त्वयैव (for त्वयैव) —(l 2) Ñ2 M4 कीर्तिः सधर्मो (M4 °र्मो)ऽद्य B1 कार्ति स धर्मं D3 कीर्तिश्च तथैव चाद्य —(l 3) Ñ2 B M4 मम (for नृप) D2 नागरा (sic) (for नागराश्च) —(l 4) V1 कैकय्या B3 D4 कैकेयि B4 कैकयि V1 D1–3 M4 राज्यदानात्]

—After 20 Dm1 ins राम

इमां गिरं दारुणशब्दसंश्रितां
निशम्य राजापि मुमोह दुःखितः ।
ततः स शोकं प्रविवेश पार्थिवः
स्वदुष्कृतं चापि पुनस्तदास्मरत् ॥ २१

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे पञ्चपञ्चाशः सर्गः ॥ ५५ ॥

५६

[illegible] तु क्रुद्धया राजा राममात्रा सशोकया ।
[illegible] रितः परुषं वाक्यं चिन्तयामास दुःखितः ॥ १
[illegible] चिन्तयमानस्य प्रत्यभात्कर्म दुष्कृतम् ।
यदनेन कृतं पूर्वमज्ञानाच्छब्दवेधिना ॥ २
अमनास्तेन शोकेन रामशोकेन च प्रभुः ।
दह्यमानस्तु शोकाभ्यां कौसल्यामाह भूपतिः ॥ ३

G 2 63 2
B 2 62 6
L 2 67 2

21 [a]) D1 Ct सहिता, Dd1 सज्ञिता, Dm1 सवित्रा, [illegible](after corr inf lin as in text) लिश्रिता (for [illegible]श्रिता) —[b]) D1 रामेति (for राजापि) —[d]) T1 G1 [illegible] Cv [illegible] सु, Cr m t as in text (for स्व) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 तथा (for तदा) Dg1 Dd1 Dm1 G3 M1-3 Cg स्मरत्, [illegible] m [अ]स्मरत् (as in text) —For 21 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1348* पुन गिरो दारुणनिष्ठुराक्षरा
श्रुत्वा स राजा प्रमुमोह दु खित ।
विनि श्वस्यापि निमीलितेक्षण
शुशोच राम हतसत्त्वचेतन ।

[(l 1) Ś1 D4 एता गिरो, V2 D5-7 M4 एतां गिरं, D1 तथापि (for एव गिरो) Ś1 Ñ2 B2 D1-7 निष्ठुरदारुण (by transp) V1 D5-7 M4 [अ]क्षरं, D1 [अ]क्षर —(l 2) B4 [अ]थ (for स) Ñ2 D1-3 [अ]थ (for स) Ś1 D4 B4 [illegible] राजा सुतशोकदु खित —(l 3) Ñ2 V1 D1 2 3 7 M4 [illegible] B2 (also) [अ]सि (sic) (for [अ]पि) —(l 4) V1 D1 3 [illegible] (for हत), D2 [illegible] सुतोच्चाह्ति[illegible] D3 [illegible]]

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 कौसल्यादि(Ś1 D4 [illegible] °प्र)लापो —*Sarga no* (figures, words or both) B1 D3 om , Ś1 G1 Ñ1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 T G M2 3 61, V1 D- M1 62, B2 3 G3 B4 58 D1 118, D2 3 65 D6 63 —After colophon, D2 concludes with रामाय नमः T1 श्रीरामचन्द्राय नमः G M2 3 श्रीरामाय नमः .

56

☞ Ñ1 missing for Sarga 56 (cf v l 1058*) Dm1 begins with ॐ —Before 1, M3 reads 2 55 1-2[ab]

1 [a]) G1 वाचा (for राजा) —[b]) Dg1 [अ]तिशोकया (for स°) —[c]) T1 lacuna for वाक्यं —For 1-3, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst 1351*. —After 1, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1349* चिन्तयित्वा स च नृपो मोहव्याकुलितेन्द्रिय ।
अथ दीर्घेण कालेन संज्ञामाप परंतप ।
स संज्ञामुपलभ्यैव दीर्घमुष्णं च निःश्वसन् ।
कौसल्यां पार्श्वतो दृष्ट्वा पुनश्चिन्तामुपागमत् ।

[(l 1) M3 चिन्तयैव (for °यित्वा स) Dg1 G3 M3 om (subm) (for च) G1 स चिन्तया गुरुस्तीव्र (for the prior half) T मुमोह व्याकुलेन्द्रिय Ct as above (for the post half) —(l 2) M3 damaged for अथ दी Dg1 [illegible] (for the post half) —(l 3) G1 T1 [illegible] (for the post half) D1 च [illegible], partly damaged for the post half D1 च निश्वसन्, Dd1 Dm1 T1 निनि श्वसन् (for च नि°) —(l 4) G3 damaged for कौस in कौसल्यां Dt1 Dd1 Dm1 [illegible] (for पुन्)]

2 [a]) T1 [illegible] (for कृतं) —[b]) G1 M1 पापम् (for पूर्वम्) —[c]) T1 [illegible] (for °वेधिना) M3 [illegible] वेधिना —For subst, see 1351*.

3 [a]) G1 2 M1 तिमनाः, Cr m g t अमनाः (as in text) —After 3[ab], Dg1 Dt1 Dd1 D-m1 T G M1-3 ins

G 2 63 3
B 2 67 7
L 2 67 5

प्रसादये त्वां कौसल्ये रचितोऽयं मयाञ्जलिः ।
वत्सला चानृशंसा च त्वं हि नित्यं परेष्वपि ॥ ४
भर्ता तु खलु नारीणां गुणवान्निर्गुणोऽपि वा ।
धर्मं विमृशमानानां प्रत्यक्षं देवि दैवतम् ॥ ५
सा त्वं धर्मपरा नित्यं दृष्टलोकपरावरा ।
नार्हसे विप्रियं वक्तुं दुःखितापि सुदुःखितम् ॥ ६
तद्वाक्यं करुणं राज्ञः श्रुत्वा दीनस्य भाषितम् ।
कौसल्या व्यसृजद्बाष्पं प्रणालीव नवोदकम् ॥ ७
सा मूर्ध्नि बद्ध्वा रुदती राज्ञः पद्ममिवाञ्जलिम् ।
संभ्रमादब्रवीत्त्रस्ता त्वरमाणाक्षरं वचः ॥ ८

1350* द्वाभ्यामपि महाराज शोकाभ्यामन्वतप्यत ।

[G1 महातेजाश्च Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 अभिनप्यते(Dg1 °त)]

—G3 damaged from द्वा in ᵃ up to कौ in ᵈ —ᶜ) K(ed) स (for तु) —ᵈ) Dg1 Dd1 Dm1 T3 G3 M1 3 भूमिप Dt1 दु खित (for भूपति) —For 1–3 Ś1 Ñ• V1 B D1 7 M4 subst

1351* कौसल्यैव तु पतिवाक्शरैरभिताडित ।
शुभेह शयने भूयो दु खेनामीलितक्षण ।
प्रतिलभ्य तत सज्ञा समुन्मील्य च लोचने ।
परिपार्श्वस्थिता दृष्ट्वा कौसल्यामिदमब्रवीत् ।

[(l 1) Ñ2 B1 2 4 [इ]ति B2 च (for [म]व) B1 3 M4 वाक्शरैर् Ś1 D4–7 अभिपीडित V2 °रद्धित (sic) D1 3 °पि (D3°*)क्षित M4 °विक्षत (for °ताडित) —(l 2) Ś1 D4–7 शुभे B4 भूमौ (for भूयो) —(l 3) Ñ2 B M4 पुन (for तत) V2 समुन्मीलितलोचने D3 6 7 छ्युनील्य विलोचने, M4 समुन्मीलितलोचन (for the post half) —(l 4) Ñ1 B M4 अथ (for परि) B4 दृष्ट्वा (sic) (for दृष्ट्वा)]

—After 3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

1352* वेपमानोऽभवद्दिष्ट्वा प्रसादयमयाञ्जलिः ।

[T1 damaged for वेप]

4 ᵃ) T2 3 M3 त्वा (for त्वां) —ᵇ) Ñ1 V1 B D1 5 7 M4 शोकार्तश्च कृताञ्जलि —D1 7 om from 4ᶜ to l 1 of 1356* —ᶜ) M4 [अ]नृशस्या —For 4 Ś1 D4 subst Ñ2 V2 B D1–3 5 M4 subst for 4ᶜᵈ

1353* नार्हस्युत्तरो मे क्षार निवेष्टुं सुतवत्सले ।
पुत्रशोकार्तमनसो हृदये मे निरीर्यत ।
कासख्यापद्वमस्य वाग्बाणानि विमुञ्चसि ।

[(l 1) V1 D3 5 6 [अ]व क्षते, D1 [अ]थ क्षार (sic) (for [उ]रसी मे) B2 गुर (for क्षारं) M4 कातरं क्षत क्षार (for the prior half) D3 निमग्नं D2 पुत्र (for सुत) —(l 2) D1 व्यथीर्य —(l 3) Ś1 D4 भद्रे D1 अघे (sic) D3 अर्क (for धर्म)]

5 D1 7 om 5 (cf 1 l 4) —ᵃ) V1 नतु (for खलु) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 5 6 M4 ननु भर्तां(V1 B2 4 D1 °र्तां)प स्वाधीनो(V2 स्वाधीनां [meta]) G3 missing from मृ in 5ᶜ to द (in देवि) in 5ᵈ —ᶜ) Dm1 धर्मं (for धर्मं) Dg1 विमुखमाणाना, G1 विमर्शमानानां —For 5ᶜᵈ Ś1 Ñ• V1 B D1 3 5 6 M4 subst

1354* दैवतं च गतिश्चेति मत्वा पूज्यतमो मत ।

[V2 D1 5 6 M4 [ए]व(D1 °च) B4 [अ]पि (for [इ]ति) Ś1 D4 गत्वा V1 स च (for मत्वा) B4 गुरुतमो (sic) (for पूज्यतमो) B2 हित (for मत)]

—All the above MSS cont

1355* क्षमस्वातिक्रमं देवि मूढस्तव प्रसादये ।
हन्तुमर्हसि मा भूयो दैवेनोपहतं न माम् ।

[(l 1) V1 D2 5 M4 क्षन्तुं मे B2 4 करुणया (for क्षमस्व) D1 क्षमेति वचनं देवि, D3 क्षमस्व वचनं देवि (for the prior half) —(l 2) B3 (also) M4 क्षन्तुम् V1 D1 5 6 नार्हसि (for अर्हसि) Ś1 Ñ2 B1 3 (also) D4 वै B• मे (for first मां) Ś1 D4 निहत, B1 [अ]पहृत D1–3 5 [ए]व च(D3 °र (sic)) (for [उ]पहत) V1 D2–3 5 M4 पुन B4 तु मां (for न माम्)]

6 ᵃ) T3 धर्मभृता (for °परा) Dg1 देवि, M3 नित्य (for नित्यं) —ᶜ) G3 निप्रिया G1 M3 वक्तुं (for वक्तुं) —ᵈ) Dt1 दु खितोऽपि (sic) —For 6 Ś1 Ña V1 B D1 7 M4 subst

1356* जाने त्वां देवि धर्मज्ञां दृष्टलोकपरावराम् ।
अतो नार्हसि मे भूयो वक्तुमेतादृशं वच ।

[D1 7 om l 1 (cf 4) —(l 1) D4 क्षान्तं चेव (for देवि धर्मज्ञां) D1 5 दृष्ट D5 सत (for दृष्ट) D2 3 परावरां(D4 °रा) (for परावराम्) —(l 2) Ñ2 V1 D1 1 D2 3 M4 मां (for मे)]

7 ᵃ) M3 moth-eaten for करुणं —ᶜ) Dg1 विससर्ज G2 M3 प्रासृजद् —For 7, Ś1 Ñ1 V1 B D1–7 M4 subst

1357* इति वाणोऽतिकरुणं श्रुत्वा दीनस्य भाषितम् ।
पुत्रशोकं परित्यज्य कौसल्या परिसान्त्वला ।

[(l 2) D2 पुत्रशोकं (repeated ditto) (for परि°)]

8 G3 damaged partly for 8ᵃ —ᵇ) T2 (र्ज्ञ) °दि —ᶜ) G1 संभ्रमात् (for संभ्रमा) Dg1 reads 8ᵈ in marg —For 8 Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 subst

1358* शिरस्यञ्जलिमाधाय शून्ये सा भर्तृमानसा ।
शिरसा स्पृश्ये पादौ प्रणिपत्येदमब्रवीत् ।

[D1 3 7 om l 1 —(l 1) B1 शिरसा (for शिर°) B1 D4 भास्य V1 शुभं भर्तृमानसा (for the post half)]

प्रसीद शिरसा याचे भूमौ निपतितास्मि ते ।
याचितास्मि हता देव हन्तव्याहं न हि त्वया ॥ ९
नैषा हि सा स्त्री भवति श्लाघनीयेन धीमता ।
उभयोर्लोकयोर्वीर पत्या या संप्रसाद्यते ॥ १०
जानामि धर्मं धर्मज्ञ त्वां जाने सत्यवादिनम् ।
पुत्रशोकार्तया तत्तु मया किमपि भाषितम् ॥ ११
शोको नाशयते धैर्यं शोको नाशयते श्रुतम् ।
शोको नाशयते सर्वं नास्ति शोकसमो रिपुः ॥ १२
शक्यमापतितः सोढुं प्रहारो रिपुहस्ततः ।
सोढुमापतितः शोकः सुसूक्ष्मोऽपि न शक्यते ॥ १३
वनवासाय रामस्य पञ्चरात्रोऽद्य गण्यते ।
यः शोकहतहर्षायाः पञ्चवर्षोपमो मम ॥ १४
तं हि चिन्तयमानायाः शोकोऽयं हृदि वर्धते ।
नदीनामिव वेगेन समुद्रसलिलं महत् ॥ १५

G. 2. 63. 18
B. 2. 62. 18
L. 2. 67. 17

---

9 ^{c}) G1 ते (for [अ]स्मि) —^{d}) Dt1 Dd1 Dm1 T M1.2 Cm t क्षंतव्या, Cg k as in text (for हन्तव्या). G3 इह (for न हि). —For 9–10, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst. 1359*.

10 ^{a}) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T3 लोके (for वीर). —For 9–10, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1359* अतिक्रमं मे नृपते त्वमिम क्षन्तुमर्हसि ।
अवाच्य हि मयोक्तोऽसि पुत्रशोकविमूढया ।
देवसूनेन भर्त्रा या याचिता न प्रसीदति ।
कृताञ्जलिर्भृशार्तेन हता सेह परत्र च ।
क्षमस्व राजन्नार्ताया व्यतिक्रममिमं प्रभो । [5]
प्रभुर्भर्तेश्वरश्चासि मम रामस्य चोभयोः ।

[(l. 1) D6.8 ते, D5 in marg. (for मे). B3 अतिक्रम नृपते त्वमिम क्षन्तु त्वमर्हसि. —(l. 2) D4.7 अवाच्यो (for अवाच्य). B4 येन (hypm.) (for हि). D5 स च (for मया). —D1.5.7 om. l. 3. —(l. 3) V1 वा (for या). Ñ2 B3.4 M4 वृतिनेह (B3 [al. o] . M4 °ता न) (for याचिता न). Ñ2 D6 M4 प्रसादयेत् (for प्रसीदति). Ś1 D5 क्षमेत न प्रयते (for the post. half). —B4 reads l. 4 twice. —(l. 4) Ś1 D6 कृताञ्जलिः, D1.3 कृत्वाञ्जलि. D2 कृताञ्जलि. B4 मया (for हता). Ś1 M4 [अ]स्मि (for सा). —(l. 5) V1 D1-4.7 M4 आर्ताया (D7 om.) क्षम मे (V1 °थे) देव (for the prior half). G(ed.) अतिक्रमम्. D3 विभो (for प्रभो). —(l. 6) B3.4 [अ]पि, D4.5.7 M4 [च]व (for [अ]सि). V1 D1-3 प्रभुश्चैव हि (D3 °स्त्वमसि) रामस्य (V1 °स्य हि) (for the prior half).]

11 G3 damaged from सि in ^{a} up to सा in ^{d}. —^{b}) Dg1 धर्मज्ञा, D1 धर्मज्ञ, M4 धर्मज्ञ (for धर्मज्ञ). —^{b}) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.5.6 M4 जाने त्वां (by transp.). D4.7 मन्ये त्वां, M3 damaged (for त्वां जाने). —^{c}) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.4 [इ]दं, D6.7 [ए]वं, M3 यत् (for तत्). D4.5.7 ते (for तु). M4 पुत्रशोकाद्यदेतत्तु.

12 D1 om. (hapl.) 12^{cd}. —^{a}) Ñ2 V1 B1-3 D1-5.7 M4 नाशयति. —^{b}) T3 भृशं (for श्रुतम्). —^{c}) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 शोको धृतिं नाशयति. —^{d}) Ś1 B1.4 D3.5-7 M4 -समं वसु (B4 D4.5.7 M4 °नु) (for -समो रिपुः).

13 G3 missing from क in ^{a} up to श in ^{d}. —For 13, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst.

1360* सोढुं शक्योऽसिसंस्पर्शः शस्त्रस्पर्शश्च दारुणः ।
न तु शोकमयं दुःखं ससोढुं नृप शक्यते ।

[(l. 1) V1 शक्यानत्र, B1 शत्रु° (for शस्त्रस्पर्श). B3.4 सुदारुण (for च दा°). —(l. 2) D4.7 M4 शोकमयं, B3 °तं, D3 शोकोद्भव (for °मयं). V1 दुःखशोकमयं दुःखं (for the prior half). V1 न सोढुं, B3 स° (for ससोढुं). M4 नृपते क्षमा (for नृप शक्यते).]

—Thereafter all the above MSS. cont., T3 ins. after 13

1361* सर्वज्ञा धीमन्तोऽपि छिन्नधर्मार्थसंशयाः ।
यतयो धीर मुह्यन्ति शोकसमूढचेतसः ।

[(l. 1) D4.7 T3 धर्मज्ञा (for सर्वज्ञा). T3 द्युतिमन्तो. B3 M4 हि (for ऽपि). B3 धर्मार्थ —(l. 2) Ś1 B3.4 D6 मुनयो (for यतयो). Ś1 Ñ2 B [ऽ]प्यत्र, V1 D1-3 [ऽ]पि हि, D4.7 M4 [ऽ]पि हि, D5 वापि (for धीर). D3 मुह्ये. Ś1 Ñ2 V1 B D4.7 शोकोपहत, D1-3 शोकेन हत (for शोकसंमूढ).]

14 ^{a}) G3 वनवासाय (meta.) (for वन°). —^{b}) Dg1 Dt1 M3 Cv r k [ऽ]त्र, Cm g t as in text (for ऽद्य). T3 lost on damaged fol. from यः in 14^c up to या in 2.58.6^b. —^{c}) G3 M1 शोकोपहत°. —^{d}) Dm1 -वर्षोपमा (before corr. as in text). —For 14, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst.

1362* पञ्चरात्राणि गतान्यद्य दिवसानि सुतस्य मे ।
तानि वर्षशतानीव शोकार्ताया गतानि मे ।

[(l. 1) B1 पञ्चैतानि (for पञ्चरा°). V1 D1-3 M4 गतस्य (for गतानि). D3 दिनानि तु (for दिवसानि). Ñ2 B दिनानि सवत्स मे (for the post. half). —(l. 2) D7 दुःख (for वर्ष). Ś1 V1 D1-3 दुःखार्ताया, D6 दुःखार्ताया (for शोकार्ताया).]

15 ^{a}) G1 वि (for हि). —^{b}) G3 वर्धते महान् (for हृदि वर्धते). —^{c}) T3 एव (for इव). —^{d}) G2.3 M1.2 समुद्रे (for समुद्र). —For 15, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst.

1363* तद्गतासक्तचित्ताया शोकौघो मे विवर्धते ।
जलौघवेगो गङ्गाया महानिव तपात्यये ।

G 2 63 19
B 2 62 19
L 2 67 19

एवं हि कथयन्त्यास्तु कौसल्यायाः शुभं वचः ।
मन्दरश्मिरभूत्सूर्यो रजनी चाभ्यवर्तत ॥ १६

अथ प्रह्लादितो वाक्यैर्देव्या कौसल्यया नृपः ।
शोकेन च समाक्रान्तो निद्राया वशमेयिवान् ॥ १७

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे षट्पञ्चाशः सर्गः ॥ ५६ ॥

[(l. 1) M4 सहसामश D1 M4 शोको यो (for शोकौघो) Ñ2 [s]ष (for मे) Ś1 D6-7 मवर्धते V1 D5 [s]भिवर्धते, D4 प्रवर्धते, M3 व्यवर्धत (for विवर्धते) —(l. 2) V1 D1-7 गमार्त्ता (for गङ्गाया) V1 D1-3.6.7 हिमात्यये D4 महानिम्नगात्यये (for the post. half)]

—After 15 Ś1 D4-7 ins.:

1364* एष शोको महान्क्ष्मां तु सुवृद्धानपि मानवान् ।
प्रसह्य हरते वृक्षान्नद्यास्य इवोरवेण ।

[(l. 1) Ś1 D6 महाराज D6 मानवान्]

16 For 16 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst.:

1365* एव समापमागत्याश्वासितिक्करण वच ।
कौसल्याया जगामास्तं सविता दिवसक्षये ।

[(l. 1) D4.7 भवम् (for एव) Ñ2 B1.2.4 समाश्वासितायां V1 D1-3 M4 तस्येव (D2 °व) मात्र (D3 °ष्य)गाणायास् (for the prior half) D6.1 तस्य (for वच) Ś1 D6 तसा कुरुणां —(l. 2) Ñ2 B1.3.4 कौसल्यायां]

17 a) Ś1 Ñ2 B D6 एव, V1 D1.6.7 M4 एभि T2.3 तथा G1 तत (for अथ) B3 T2.3 प्रसादितो, D2 आह्लादितो (for प्रह्लादितो) —b) Ś1 D4.5.7 मैथ्यै (for देव्या) —d) Dg1 Dd1 निद्रया (for निद्राया) —For 17cd Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst.:

1366* शोकश्रमपरिम्लान शनैर्निद्रावशं ययौ ।

[Ñ2 V1 B2.3 D5 M4 परिक्लान्त (B3 also in marg. °ग्लान) Ñ2 V1 B गत (for ययौ)]

Colophon. —D4.5.7 continue the Sarga. —*Sarga name*: Ś1 Ñ2 B1.2 दशरथप्रसादनं (B1.2 °ना) V1 D1.3 कौसल्यादिरूपो, B3.4 D6 दशरथप्रसाद (B4 °द) —*Sarga no.* (figures, words or both): B2.4 D2.3 om. Ś1 67 Ñ2 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2.3 G M1.3 62 V1 M4 63 B2.3 61 D1 119 D6 70. —After colophon D6 concludes with रामाय नमः, T2 G श्रीरामाय नमः. —After Sarga 56 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 read Sarga 39.

५७

बुद्धो मुहूर्तेन शोकोपहतचेतनः ।
राजा दशरथः स चिन्तामभ्यपद्यत ॥ १
लक्ष्मणयोश्चैव विवासाद्वासवोपमम् ।
वेशोपसर्गस्तं तमः सूर्यमिवासुरम् ॥ २
तदा रजनीं षष्ठीं रामे प्रव्राजिते वनम् ।
रात्रे दशरथः संस्मरन्दुष्कृतं कृतम् ।
ल्यां पुत्रशोकार्तामिदं वचनमब्रवीत् ॥ ३

यदाचरति कल्याणि शुभं वा यदि वाशुभम् ।
तदेव लभते भद्रे कर्ता कर्मजमात्मनः ॥ ४
गुरुलाघवमर्थानामारम्भे कर्मणां फलम् ।
दोषं वा यो न जानाति स बाल इति होच्यते ॥ ५
कश्चिदाम्रवणं छित्त्वा पलाशांश्च निषिञ्चति ।
पुष्पं दृष्ट्वा फले गृध्नुः स शोचति फलागमे ॥ ६

G 2 65 7
B 2 63 8
L 2 69 7

57

☞ Ñ1 T1 missing for Sarga 57 (cf v 1056* 2 56 14 resp)] —Before Sarga 57 Ś1 Ñ2 V1 B ... read Sarga 58 —Dm1 begins with ॐ, M3 ... श्रीरामाय नमः

1 ᵃ) In M3 ... राजा is moth eaten —ᵇ) Dg1 ... पद्यत G1 अभ्युपेयिवान् (for अभ्य°) G2 M1 चिन्तामभ्य पत —For 1 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1367* रामे मधुरवाक्ये सानुजे वनमाश्रिते ।
राजा दशरथः श्रीमानापद् समपद्यत ॥

[(l 1) D4-6 [S]प्यद् (for वनम्) N2 B2 D3 महीपते (for आश्रिते) —(l 2) V2 D1-3 M4 कृच्छ्र (D1 M4 ...म्) D4 ... (for श्रीमान्) D4-6 7 अ(D5 ...)समद् ... (for the post half)]

2 ᵃ) Ś1 D3 ... V1 B D1-7 ... V1 D1 ... D2 (sic) M4 पादि (for चैव) —ᵇ) V1 द्वियासो (sic), ... (sic) (for विवासात्) Ś1 B1 D6-7 ... —ᵈ) D11 आपद् (for आविवेश) T1 ... —For 2ᶜᵈ Ś1 V2 V1 B D1-7 M4 subst

1368* ... सूर्यं तम इवाम्बरे ।

[Ś1 D1 ... V1 D2 M4 ... (for ...) Ñ2 D1 ... (V2 °र) D4-6 ... M4 ... D1 ... (for the post half)]

After 2 Dg1 D11 D.. Dm1 T2-3 G M1-3 ins

1369* सभार्ये निर्गते रामे कौसल्यां कोसलेश्वरः ।
विवक्षुरसितापाङ्गीं स्मृत्वा दुष्कृतमात्मनः ।

[(l 1) ... (as above) Dg1 G1 ... T3 ... M3 ... —(l 2) T2-3 G M1-3 ... (as above)]

3 M1 om (lapl) from 3ᵃᵇ up to 1370* —ᵃ) ... (sic) —ᵈ) D11 Dg1 Dm1 G2 शोकार्ता, ... as in text (for ...) —After 3ᵃᵇ, D11 ... Dm1 T2-3 G M1-3 ins

1370* स राजा पुत्रशोकार्तः स्मृत्वा दुष्कृतमात्मनः ।
[M3 दुःख (for पुत्र)]

—ᵉ) T1 शोकार्तं —For 3 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1371* स षष्ठे दिवसे राजा शोकवेगेन महायशाः ।
अर्धरात्रे विबुद्धः सन्नस्मरत्पापमात्मकृतम् ।
स्मृत्वा च देवीं कौसल्यामभिभाष्येदमब्रवीत् ।
यदि जागर्षि कौसल्ये शृणु मे त्वहितं वचः ।

[(l 1) B2 reads स in marg V1 षष्ठ- D3 षष्ट (for षष्ठे) Ś1 Ñ2 B D6 दान (for राजा) B4 D4-7 एव (for एव) —(l 2) Ś1 D4-7 प्रबुद्ध सन् (Ś1 D5 स) Ñ2 D3 विबुद्धः स (Ñ2 स in marg) (for विबुद्धः सन्) Ś1 D1-4 D6 मस्मराप ... (B2-4 °रतु D6 °थ ...) D1 सम्यग्मारात ... D2-3 स(D2 ...(sic))स्मारयाम- D4-7 सस्मार स्व ... D5 सस्मरोपाम (sic) (for सस्मरत्पाप ...) —(l 3) D2 [अ]थ (for च) D5 देवी च (by transp) —(l 4) D4-7 कल्याणि (for कौसल्ये) D1 शृणुष्व (for शृणु मे) V1 D1 वचनं (for त्वहितं)]

4 ᵃ) Ñ2 यत्र M4 यथा (for यद्) D5 शुभेऽपि D4 कर्माणि (for कल्याणि) D4 यदाचरेत्कल्याणि (unmetrical!) —ᵇ) M3 शुभा (sic) (for शुभं) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 नर कर्ता (B1 om) शुभाशुभ —For 4ᶜᵈ, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst.

1372* सोऽवश्यं फलमाप्नोति तस्य कालक्रमागतम् ।
[V1 [स्वप्न] (sic) (for स्वस्य)]

5 ᵃ) G1 damaged for गुरु D2 ... (corrupt) (for ...) —ᵇ) Ś1 V2 V1 B1-4 D2-5 ... M4 आरम्भे (D4 °कि)न्न(Ś1 D4 ... V1 °पु)ति(B1 °नि)तर्वन्, B2 °भेष्वनिर्णयः D1 °भ नानुविषय D4 °भेऽनिय (sic) D7 °भ-... —For 5ᶜᵈ Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1373* दोषवो ... वापि ह्युद्धाने कुर्वे ।
[V1 B दुन्दो ... (by transp) M4 नर (for कुर्वे)]

—After 5 G1 ins 1374*

6 ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 B D1 (marg also as in text) 2-7 M4 यथा (for कश्चित्) Ś1 V2 V1 Dg1 Dm1 D4-5-6

G 2. 65. 8
B. 2. 63. 10
L 2. 69. 8

सोऽहमाम्रवणं छित्त्वा पलाशांश्च न्यषेचयम् ।
रामं फलागमे त्यक्त्वा पश्चाच्छोचामि दुर्मतिः ॥ ७

लब्धशब्देन कौसल्ये कुमारेण धनुष्मता ।
कुमारः शब्दवेधीति मया पापमिदं कृतम् ।
तदिदं मेऽनुसंप्राप्तं देवि दुःखं स्वयंकृतम् ॥ ८

संमोहादिह बालेन यथा स्याद्भक्षितं विषम् ।
एवं ममाप्यविज्ञातं शब्दवेध्यमयं फलम् ॥ ९

देव्यनूढा त्वमभवो युवराजो भवाम्यहम् ।
ततः प्रावृडनुप्राप्ता मदकामविवर्धिनी ॥ १०

उपास्य हि रसान्भौमांस्तप्त्वा च जगदंशुभिः ।
परेताचरितां भीमां रविराविशते दिशम् ॥ ११

आम्रवन Ñ2 V1 B1 3 (marg also as in text) । D2 3 M1 हित्वा, D5 स्वश्त्वा (for छित्त्वा) —b) Dg1 M1 पालाशांस्, Cg as in text Ś1 Ñ2 B2–4 D2 4–7 पलाशवनमाश्रयेत् (D2 °श्रित), V1 B1 D1 3 M1 पालाशे वनमाश्रित (B1 M4 °श्रयेत्) —c) M3 फलं (sic) (for पुत्र) Ś1 D4 2 छित्त्वा D5 हित्वा, D6 भित्त्वा (for दृष्ट्वा) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M1 फल(Ś1 Ñ2 B2 4 D2 6 7 °ले)ऽप्यगृहं (for फले गृह) —d) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 निराशः स्याद्(B2 °शश्च) (for स शोचति) —After 6, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 G2 3 M1 3 ins G1 ins after 5

1374* अभिज्ञाय फलं यो हि कर्म त्वेवानुधावति ।
स शोचेत्फलवेलायां यथा किंशुकसेचकः ।

[(l 1) G2 3 M1 3 Ck कर्मणो वा(G2 °ण्येव) Cm g t as above (for कर्म त्वेव) —(l 2) Dt1 G1 सेवक (for सेचक)]

7 a) Ś1 Ñ2 V1 Dg1 D1 3 5 4 M3 आम्रवनं Ñ2 V1 B1 3 4 D2 3 M4 हित्वा, D5 भित्त्वा (for छित्त्वा) —b) M1 पालाशाह्, Cr पलाश T3 G1 M3 निषेच(G1 °च)य(sic) Ś1 Ñ2 B2 4 D2 4–7 पलाशवनमा(D4 7 °स)श्रित , V1 B1 D1 3 M4 पालाश वनमाश्रि(D1 °श्रि)त —c) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 बुद्धिमोहात्परित्यज्य(D7 °त्यक्त्वा) —d) Ś1 Ñ3 V1 B D1–7 M4 रामं (for पश्चाच्) M3 मदर्थी (for दुर्मतिः) —After 7, D3 ins

1375* मया स्वयमिदं दुःखं पुरा देवि समर्जितम् ।

8 a) G1 किम् (for तद्) —For 8 Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 subst

1376* कौसल्ये रूपलक्ष्येण तरुणेन मया पुरा ।
कौमारे शब्दवेधित्वात्सहसा दुष्कृतं कृतम् ।
तदिदं मामनुप्राप्तं फलं पापस्य कर्मणः ।
अशितस्य विषस्येव विपाके जीवितान्तकम् ।

[(l 1) V1 D1 3 M4 रूपलक्षेण (for °क्ष्येण) Ś1 D6 लब्धलक्ष्येण कौसल्ये, D4 7 लब्धलक्ष्येण कौसल्ये, D5 लब्धलक्षणकौमारे (corrupt) (for the prior half) D1 कृत (for मया) V1 D2 पुरा मया (by transp) Ś1 D1–7 तरुणेन धनुष्मता (for the post half) —(l 2) V1 D2 3 दूरात्, B4 कौमारे (sic) (for कौमारे) B4 शर (for शब्द) Ś1 नैविदित्वात्, Ñ2 B नैषित्वात् D6 नैवधित्वात्, M4 नैषीति (for नैधित्वात्) D4 शत° शब्दस्य नैषित्वात् (for the prior half) Ñ2 B मयापि M4 श्रद्धया (for सहसा) B4 lacuna for कृतम् —(l 3) V1 D1–3 4 M4 समनुप्राप्त(D1 °प्तं) (for मामनु°) M4 मा तस्य (for पापस्य) D4 7 मलम दुष्कर्मण (for the post half) —D1 7 om from l 4 up to st 10 —(l 4) B3 विषस्येव D1 विषतो D3 विपाक (for विपाके) Ñ2 B D5 M4 विपाको जीवितान्तक (M4 °क) (for the post half)]

9 D1 7 om 9 (cf v l 1376*) —a) G2 3 M1 3 Ck इव, Cg as in text (for इह) T2 G2 3 M1 3 Cv k बाल्येन, Cg as in text (for बालेन) —After 9ab, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 G M1–3 ins

1377* यथान्यः पुरुषः कश्चित्पलाशैर्मोहितो भवेत् ।

[M3 पालाशैर्]

—c) M3 मामपि (meta) (for ममापि) T3 [अ]विज्ञा° (sic) —d) Dt1 Dd1 Dm1 G2 3 M1 3 Ct वेध्यमिदं, T3 विध्य° (sic) Cv r m g as in text, Cmp वेध° (for वेध्यमय) —For 9 Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 5 6 M4 subst

1378* अविज्ञानात्तथा स्वविषुरुपो भक्षयेद्विषम् ।
तथा ममाप्यविज्ञाना पापं कर्म पुरा कृतम् ।

[(l 2) Ñ2 B3 4 D1 शब्दवेधं]

10 D1 7 om 10 (cf v l 1376*) —a) Ñ2 B त्वदा (sup lin also पुरा) युवत्या, V1 मम बाला, D1 3 त्वमभवद् (for त्वमभवो) Ś1 D2 3 6 कौसल्ये त्वमनूढासो —b) B1 M4 यौवराज्ये (for °राजो) —c) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 4 7 अथ, M4 अत (for ततः) —d) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 M3 मम काम, T3 मदमोद (for मदकाम) T2 3 G1 विवर्धनी Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 5 M4 मम सहर्षे(B1 °र्षि)णी मम D5 मनस समहर्षिणी

11 a) Dt1 T2 3 G2 M1 Ck t अपा(G2 °पा)स्या G1 उत्पात्, Cv r m g tp as in text (for उपास्य) G1 वा G3 [अ]पि (for हि) —b) G1 जगद् (sic) (for जगद्) —c) T3 पितेताचरिता (corrupt) —d) Dt1 Dd1 Dm1 G3 M1 Ct आवर(G2 °रि [sic])ते, Cg k tp as in text (for आविशते) T3 दिशं (for दिशम्) —For 11, Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 subst

1379* आदाय हि रसं भौमं तप्त्वा च जगतीं रवौ ।
ऊद्यमध्यायमनुपाद्भूते परेताचरितां दिशम् ।

उष्णमन्तर्दधे सद्यः स्निग्धा ददृशिरे घनाः ।
ततो जहृषिरे सर्वे भेकसारङ्गबर्हिणः ॥ १२
पतितेनाम्भसा छन्नः पतमानेन चाभकृत् ।
आबभौ मत्तसारङ्गस्तोयराशिरिवाचलः ॥ १३
तस्मिन्नतिसुखे काले धनुष्मानिषुमान्रथी ।
व्यायामकृतसंकल्पः सरयूमन्वगां नदीम् ॥ १४
निपाने महिषं रात्रौ गजं वाभ्यागतं नदीम् ।
अन्यं वा श्वापदं कंचिज्जिघांसुरजितेन्द्रियः ॥ १५

G 2 64 20
B 2 63 21
L 2 69 20

[(l 1) D5 रविर् (for रस) V1 om च (subm) M1 अगन्शुमान् (for बत्नीं रसो) Ś1 D4 6 7 स्विखाध्वश्रोनिषा(D4 7 °षि [sic]) D5 प्रशाप्य च सदशुषि (for the post half) —(l 2) V1 उदङसुहा (for उद्गगच्छा) B4 [अ]भ्युपावृते (for [अ]भ्युप°) Ñ2 B1 D1 उदग्रपाम्भुपावृते D3 उन्प्रपादुपावृत (for the post half) B1 [आ]रचिता (for [आ]परिता) Ś1 D4-7 अगस्त्यचरिताशाशुपावर्तेद भानुमान्, M1 अस्त गताम्शु भानु परीता नापि शर्वरी]

12 a) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M4 अा(B1 D1 3 ह, D4 प्रा, D7 प्र)वृष्या(Ñ2 °पा)भा स्निग्ध (D5 om up to स्निग्ध) सर्वा —b) Ś1 D2-7 पदृधि(D3 5 °पि)रे (for ददृशिरे) D2 [S]पशा (for घना) —c) V2 D1-5 7 M4 मुदा (for ततो) D2 3 जहर्षिरे (sic) V1 D1 3 7 चापि, D3 6 चापि, D4 चाथ (for सर्वे) Ś1 Ñ2 B D6 मुदा त्रिज(B1 3 °जि [sic])-हिरे(B1 °ऊभिरे) चापि —d) Ś1 D6 तथा Ñ2 B D1 3 M4 बक, D4 दीनर, D7 [अ]दीनर (for भेक-) B1 2 4 सारग, D1 3 M1 -सारस, D5 -सागर (for -सारङ्ग) V1 भकसारसबर्हिण —After 12, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 T2(after 1384*) M4 ins

1380* व्याकुलाविलतोयानि स्रोतांसि विमलान्यपि ।
उन्मार्गजलवाहीनि बभूवुर्जलदागमे ।

[(l 1) V1 D1-4 7 T2 M4 [अ]कुल, D5 [अ]रम्य (for [आ]विल) Ś1 D6 विमलान्यपि V1 D2 3 5 विपुलान्यपि, B3 विपुलान्यपि D1 [अ]पि नान्यपि D6 1 [अ]पि जलानि च (for विमलान्यपि)]

—After 12, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T3 3 G M1 3 ins

1381* क्लिन्नपक्षोत्तरा याता क्रुञ्चाविव पतत्रिण ।
वृष्टिवातावधूताग्र्यात्पादपानभिपेदिरे ।

[(l 1) T3 क्लि न (sic) (for क्लिन्न) Dm1 -पक्षोत्तर (for °त्तरा) G1 क्लिन्ना (for याता) —(l 2) T3 G2 3 वृष्टिवात M3 वाश्विवात (corrupt) Cg k t as above (for वृष्टिवात) G1 ते प्रपेदिरे, G2 M1 प्रतिपेदिरे Cg as above (for अभि°)]

13 ab) G1 2 M2 3 [अ]कुला (for [अ]म्भसा) Dg1 [च्छा]च्छिन्न, Cg as in text (for छन्न) T3 °छन्नोऽपमानेन च चासकृत् —d) M3 damaged for राशिरि —For 13, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1382* मेघजेनाम्बुना भूमिर्भूरिशा परितर्पिता ।
उन्मत्तशिखिसारङ्गा बभौ हरितशाद्वला ।

[(l 1) D1-3 [अ]भमा (for [अ]म्बुना) D3 हरिणा (for भूरिशा) —(l 2) D3 रत्नानि (sic) (for -सारङ्गा) D3 हरितोज्ज्वला]

—B3 cont

1383* लताश्च वृक्षा सर्वे च सपत्रा हृष्टरूपिण ।

—After 13 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 G M1-3 ins

1384* पाण्डुरारुणवर्णानि स्रोतांसि विमलान्यपि ।
सुस्रुवुर्गिरिधातुभ्य समस्मानि भुजगवत् ।

[(l 1) T2 3 G M1 3 Cr k पांडर, Cm g t as above (for पाण्डुर) Dg1 reads in marg रुण G1 तोयानि (for स्रोतांसि) G1 च (for [अ]पि) —(l 2) G3 M3 -धातुभ्य, Cm g k t as above (for धातुभ्य) M3 सहस्रानभुजगवत् (sic) (for the post half)]

—After 1384*, T3 ins 1380*

14 b) G3 M1 कवची रथी, M2 इषुमान्निशि, M3 °मान्नधी (for इषुमान्नथी) —For 14 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1385* एतस्मिन्नीदृशे काले वर्तमानेऽहमङ्गने ।
बद्धा तूणी धनुर्गृह्य सरयूमगम नदीम् ।
धनुर्व्यायामशीलश्च वाचश्छन्दवेषविशीपया ।

[(l 1) M4 वक्ष्माने (for वर्त°) Ś1 D6 धनागमे, V1 ह रागमे, D4 6 7 वहागने (for ऽहमङ्गने) —(l 2) V1 M4 बद्धतूणी, D4 7 बध्वा तूण (for बद्धा तूणी) Ś1 Ñ2 B D6 धनुष्पाणि V1 B1 D6 शायम् M4 (with hiatus) अगम सरयू (by transp) —(l 3) Ś1 Ñ2 B D2 6 M4 शीलत्वाच् (for शीलश्च)]

—Thereafter all cont

1386* तस्या नद्यास्ततस्तीरं निविश्य सुसमाहितः वै ।
निपाने निशि वन्यानां मृगाणां सलिलार्थिनाम् ।
तस्थौ वृक्षाह्रेकान्ते रात्रौ विततकार्मुक ।

[(l 1) Ś1 D6 तदा तीर्थं, Ñ2 B तथा(B3 4 °दा) तीर D1 च तत्तीर्थ D3 स्वनदीरे D5 ततस्तीर्थ M4 तट तीर्थ (for ततस्तीर) D1 निमुक्त्वा (for निविश्य) B3 4 तपसुत्व D4 7 अपि सेन्य D5 उपसेन्य (for उपस्थाय) Ś1 Ñ2 B D6 च (for वै) —(l 2) D1 3 M4 शि(D2 शि)शान(M4 °त) D5 (before corr) निपाते (for °ने) B1 रम्याणां M4 वक्राणां (for वन्यानां) —(l 3) Ś1 Ñ2 B D6 स्थितस् M4 तस्थे (for तस्थौ) D7 तस्य (for तत्र) D3 स्रोते (sic) (for रात्रौ)]

15 b) Dt1 मृग (sic), B(ed) मृग (for नदीम्) —c) Dg1 वन्य, Dt1 Dd1 Dm1 वन्यद् (for अन्य) Dt1

G 2 65 21
D 2 63 22
L 2 69 21

अथान्धकारे त्वश्रौषं जले कुम्भस्य पूर्यतः ।
अचक्षुर्विषये घोषं वारणस्येव नर्दतः ॥ १६

ततोऽहं शरमुद्धृत्य दीप्तमाशीविषोपमम् ।
अमुञ्चं निशितं बाणमहमाशीविषोपमम् ॥ १७

तत्र वागुषसि व्यक्ता प्रादुरासीद्वनौकसः ।
हा हेति पततस्तोये बाणाभ्यहत मानुषी ।
कथमस्मद्विधे शस्त्रं निपतेत्तु तपस्विनि ॥ १८
प्रविविक्तां नदीं रात्रावुदाहारोऽहमागतः ।
इषुणाभिहतः केन कस्य वा किं कृतं मया ॥ १९

Dd1 Dm1 T2 a G2 3 M1-3 किंचिज —For 15 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst while K(ed.) ins within brackets after 15

1387* तत्राहं महिष वन्य गज वा तीरसात्यतम् ।
अन्य चापि मृग हन्मि शब्द श्रुत्वाभ्युपागतम् ।

[(l 1) Ñ2 B3 (also in marg as above) 4 [अ]पि (for [अ]हं) K(ed.) सत्त्वं (for महिष) V1 चान्य D7 ०-4 (for वन्य) D2 गज वा M4 K(ed.) हताश्च (for गजं वा) Ñ2 B D1 3 तीरम् V1 सावेग (for तीरग) D2 न्यावें अमुपागते (for the post half) —(l 2) D1-2.5 (before corr.) M4 K(ed.) च (for वा) B2 मायद (for [अ]पि मृग) K(ed.) रिप (for हन्मि) V1 D5 G(ed.) [अ]भ्युपागत]

16 a) G1 यथा (for अथ) T2 त्वाश्रौषं Ś1 Ñ2 B D4 7 अथाहं पूर्वसमलस्त्व V1 D1 3 M4 अ(D3 था)श्रौषमथ कारे च(D2 °रेय) —b) Ś1 Ñ2 B D1-7 G2 M1 4 जले, V1 दल (sic) (for जले) Ś1 B4 D1-6 नि स्वनं Ñ2 B1 3 D7 निस्वन (for पूर्वत°) T2 om (hapl ?) 16cd —c) Ś1 Ñ2 B D4 7 [s]श्रौषं T2 G1 M2 3 घोरं (for घोष) —d) Ś1 Ñ2 B D5 बृंहित D6 1 नदितं G2 M1 गजित, M3 गजेत° (for नर्दत) —For 16cd V2 D1 3 M4 subst

1388* बृंहित कुञ्जरस्येव शब्द तोये विषाणत ।

[D1 3 बृहत V1 उत्पाग D1 विषसेन (for विषाणत)]

—After 16 D4 5 7 ins

1389* सोऽहं परमसहृष्ट शर सधाय कार्मुके ।
शब्दं प्रति जले क्षिप्रमस्मिलक्ष्मुपद्रुत ।

[(l 2) D4 अविद्रुत]

17 ab) D4 5 7 तत तुपुंरं (D4 तत पुष्टं सु) तीक्ष्णाग्रं विगृह्य धनुरुत्तम —After 17ab, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 G (G1 om (hapl.) up to 17cd) M1-3 ins

1390* शब्दं प्रति गजप्रेप्सुरभिलक्ष्यमपातयम् ।

[Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G2 Ct अभिलक्ष्यम् Cm g °क्ष्य G. °क्ष्य (as above) M3 अपातयम् K(ed.) अभिलक्ष्य राम° (for the post half)]

—G1.2 om 17cd —c) D4 5 7 मुक्तवान् (for अमुञ्च) —For 17 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 subst

1391* तत सुपुङ्खं निशितं शरं सधाय कार्मुके ।
सलिलं शब्द सते निप्रमसृजं दैवमोहित ।

[(l 1) Ñ2 स्त Ds 3 न (for सु) V1 D1-3 M4 सुपर्वाण इ शरासने (for the post half) —(l 2) M4 ज्ञान (for दैव)]

18 a) G1 ततो (for तत्र) —b) M2 वा * * नौकस (moth eaten) —After 18a Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 G M1-3 ins

1392* बाणाभिहतमर्मेण ।
तस्मिन्निपतिते बाण

[(l 1) Dg1 बाणाहित, Dt1 Dm1 °हमपित, T3 बाहाभिहत (for बाणाभिहत) G2 °मर्मेण (for मर्मेण) —(l 2) = Prior half of l 1 of 1394* Dt1 Dd1 Dm1 Ct मुक्ते (for बाणे)]

—For 18a-d Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 subst

1393* शरे चाशुभरे तस्मिन्सुमुक्ते निपतिते तदा ।
हा हतोऽस्मीति करुणा मानुषेणेरिता गिरम् ।

[(l 1) B4 शरेण (sic) (for शरे च) D2 [अ]मोघवशुभ (for [अ]शुभरे तस्मिन्) —(l 2) V1 हतो (sic) (for हता) D1 3 M4 करुणं (for °णा) V1 मानुषीम् (for °षेण) M4 [ई]रिता गिर]

—c) Ś1 Ñ2 B D1 3 4 निपत्यैव Ś1 D4 °श्चैवम् V1 निपतत्, Dt1 Dd1 Dm1 निपतता (for °तु) —For 18 D1 3 7 subst

1394* तस्मिन्निपतिते बाणे घोरमार्तस्वरं तत ।
अश्रौषं पुरुषस्याहमिदं च परिदेवितम् ।

[For the prior half of l 1 cf l 2 of 1392*]

—After 18 Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 4 M4 ins.

1395* धर्मार्थं मुञ्च सम मयि बाणे निपातिते ।

[Cf l 2 of 1396* D2 तेनाद (sic) (for केनाद) D2 मया (for मयि)]

—Thereafter V1 reads 22ab for the first time repeating it in its proper place

19 a) T2 प्रविविक्तां (for प्र°) B4 कुत्र हि (for रात्राव्) —b) B1 3 4 Dm1 D6 T2 3 G1 M2 उदहार M3 °वा (sic ?) हारे D4 5 7 नाम°, Cm g Ct as in text (for उदा°) cf Cg यद्यपि इत्याहारं यदे उदाहरेणो विधिः समर्थेति "नमद्दुतविरामस्य सम्प्रसारणि" इति दीर्घ प्राप्नोति तथापि ... M4 [s]हम् (for अहम्) —c) D2 [अ]मिति°

पंहि न्यस्तदण्डस्य वने वन्येन जीवतः ।
यं नु शस्त्रेण वधो मद्विधस्य विधीयते ॥ २०
ग्रभारधरस्यैव वल्कलाजिनवाससः ।
। वधेन समार्थी स्यांकि चास्यापकृतं मया ॥ २१
ं निष्फलमारब्धं केवलानर्थसंहितम् ।
कश्चित्साधु मन्येत यथैव गुरुतल्पगम् ॥ २२

नेमं तथानुशोचामि जीवितक्षयमात्मनः ।
मातरं पितरं चोभावनुशोचामि मद्वधे ॥ २३
तदेतन्मिथुनं वृद्धं चिरकालभृतं मया ।
मयि पञ्चत्वमापन्ने कां वृत्तिं वर्तयिष्यति ॥ २४
वृद्धौ च मातापितरावहं चैकेषुणा हतः ।
केन स्म निहताः सर्वे सुबालेनाकृतात्मना ॥ २५

G 2 65 30
B 2 63 33
L 2 69 31

sic) (for °हत) T2 वति (sic) (for वन) —d) Ś1 ... B D4-7 [कृ]ह्यपकृत, Dg1 Dm1 पापकृत, D11 Dd1 T1 ... वापकृत, T2 चाक कृतं (sic) (for चा किं कृतं) —For 9 V1 D1 (D2 3 om hapl [cf 1395*]) M4 subst

1396* निर्विकरितलाइ सवानुदकापमिह्यागत ।
कथ कनायमागस्य मयि बाणो निपातित ।

[(l 1) V1 क्षेत्रिभिः (for निविस्कैरि) V1 चित्रा D1 नुद्धा both with hiatus) (for रात्रव) —V1 om (hapl) °]

20 T3 om (hapl) 20-24b B1 4 om 20 —a) 1 D1 स(D6 स)°चयसायस, D4 5 7 स न्यस्तदण्डस्य (for ... न्यस्तदण्डस्य) Ñ2 V1 B1 3 D1 3 M4 स(D1 श)- पस्तदण्डस्य वने(D7 M4 मुनेर्) —b) Ñ2 V1 B1 3 D1 ... Ds lacuna (for वन) —After 20ab Ñ2 ins

1397* वृद्धस्यान्धस्य दानस्य ... निवासम ।
कस्माद् घातित पुत्र किं कार्यं तस्य मद्वधे ।

—D4 5 om (hapl) from 20c up to l 1 of 1395* —cd) D4 5 G2 तु (for नु) Ś1 D1 कथ नृशस शस्त्रेण (for °) V1 V1 B1 2 D1 M4 निपातित (V1 D1 M4 नाम ...) को हि नाम मयि ... निपातयेत्

21 T3 om 21 (cf v l 20) —a) T1 ...स्यैव(sic) —b) G2 धारिण (for वासस) —For 21 Ś1 Ñ1 V1 B1 2 D1 7 M4 subst

1398* वृद्धस्यान्धस्य दानस्य वन वन्येन जीवन ।
मुन पुत्रस्य मे कस्मात् बाणो हृदि निपातित ।

[D4 5 om l 1 (cf v l 20) —(l 1) Ś1 D1 7 वल्कलाजिनवासस (for the post half) —(l 2) Ñ1 B1 3 मुने पुत्रस्यैव (for the prior half) V1 transp बाणो and हृदि Ś1 D1 7 केनाह घातित पुत्रो को वा(Ś1 D1 कथ्य ...) (D3 का ...) मद्वधे]

22 T3 om 22 (cf v l 20) V1 reads 22ab for the first time after 1395* repeating it here G2 repeats 22ab after 24ab —a) Ś1 Ñ1 V1 (both times) B2-4 D1 5 6 इम B1 D1 M4 इद M3 ... (for एव) Ś1 V1 (both times) B D1 4 5 7 M4 ... (D2 °हे)म (for मारब्ध) —b) B2 4 केन च(B4 वा) (for केवल) Ś1 illeg D4 5 7 [ल]घर्मं (for -[न]र्थं) B2 -भाजनं (for -संहितम्) —c) Ś1 D1 को विद्वान्, Ñ1 V1 B D1 2 3 7 विद्वान्क, D11 Dd1 G1 न कश्चित् (for न कश्चित्)

D2 विद्वान्साधु न मन्येत —d) Ś1 Ñ1 V1 D1 7 M4 शिष्येणेव गुरोर्वध(D2 °ध)

23 T3 om 23 (cf v l 20) —a) V1 Dg1 नाह, D3 न त, D3 नैव (for नेम) D2 G1 न शोचामि (for [अ]नुशो°) —b) D4 7 जीवितार्थं(D7 °र्थ)इम् D3 जीवितं क्षयम् (for °तक्षयम्) —After 23ab, Dm1 ins. राम —c) D7 मातरौ पितरौ Ś1 B2 3 4 D6 चापि Ñ1 B2 चाप, V1 चापि (for चोभाव) —d) G1 मद्विधे (sic) M4 तु पितौ (for मद्वधे) Ś1 Ñ1 V1 B (B1 marg also द्वौ शोचामि हि तौ यथा) D1-3 5 6 वृद्धौ शोचामि तौ य(D3 तौ त)था, D4 7 वृद्धावथ कथ नु(D7 नु) तौ

24 T3 om 24ab (cf v l 20) —a) Ś1 D6 दीर्घ मिथुन, Ñ1 V1 B D1 5 7 M4 अथ मिथुन D4 7 द्वन्द्व M4 reads तौ ... (for वृद्ध) —b) Ś1 Ñ1 V1 B D1 7 M4 दीर्घ (for चिर) B1 3 4 D2 M4 -काल सुत(D1 °त) Dd1 -कालाभृत(sic) D4 5 7 -काल धृत (for -कालभृत) —After 24ab G2 repeats 22ab —c) Ś1 Ñ1 V1 B D1 3 6 कथ मयि मृतनाथ(V1 °त वद B °त नाम) M4 मद्विहीन वने दीने —d) Ś1 Ñ1 V1 B D1 3 6 कृपणं D4 का गति (for कां वृत्तिं) —D3 om from च in 24d up to the prior half of l 1 of 1400* B1 D2 वर्तयिष्यत —After 24 D4 5 7 ins

1399* अथ चक्षुर्वियोग हि सप्राप्तौ तौ गुरू मम ।
कस्तयोरन्धयो पादौ पापस्पृष्टो ... ।

[(l 1) D4 तु (for तौ) —(l 2) D4 5 चक्षु (for पादौ) D4 5 मोह ... (for the post half)]

—Thereafter D1 cont 1401*

25 M3 om 25ab —a) T1 वृद्धानि (sic) (for वृद्धौ च) —c) G2 सहिता (for नि°) —For 25 Ś1 Ñ1 V1 B D1-3 4 M4 subst

1400* तौ चाहं चैव कृपणौ कनागम्य दुरात्मना ।
बाणेनैकेन निहता शाकमूलफलाशना ।

[D3 om up to the prior half of l 1 (cf v l 24) —(l 1) V1 D1 2 M4 नैवाह च (by transp) (for चाह चैव) V1 D1 3 कृपण (for °णौ) —(l 2) = l 2 of 1401* D2 ...]

while D4 5 7 subst for 25 whereas D1 cont after 1399*

G 2 65 31
B 2 63 33
L 2 69 34

तां गिरं करुणां श्रुत्वा मम धर्मानुकाङ्क्षिणः ।
कराभ्यां सशरं चापं व्यथितस्यापतद्भुवि ॥ २६
तं देशमहमागम्य दीनसत्त्वः सुदुर्मनाः ।
अपश्यमिषुणा तीरे सरय्वास्तापसं हतम् ॥ २७
स मामुद्वीक्ष्य नेत्राभ्यां त्रस्तमस्वस्थचेतसम् ।
इत्युवाच वचः क्रूरं दिधक्षन्निव तेजसा ॥ २८

1401* केन स पुरुषः सर्वे दुर्बलः सुफलोपमः ।
एकबाणेन निहतः शाकमूलफलाशनः ।
विलम्बमाने मयि स किं नु वक्ष्यति मे पिता ।

[(l 1) D6 व (for स) —(l 2) Cf l 2 of 1400* D4 7 फले (for फल) D1 निहिता (sic) D6 निहता (for निहतः) D1 4 7 -फलाशेन]

—Thereafter D4 6 7 cont a passage relegated to Appendix I (No 19)

26 ᵇ) T2 3 G1 करुण, Cg °णा (as in text) —ᵈ) G3 सुशर —For 26, Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 4 M4 subst

1402* इति तां करुणां वाच श्रुत्वा मे भ्रान्तचेतसः ।
अधर्मभयभीतस्य करादभ्यपतदायुधम् ।

[(l 1) B2 om तां (subm) D1 (अ)ह, D2 तां (for मे) D1 4 भ्रांतचेतन —(l 2) V3 D3 M4 शाच्यपत, D1 2 भ्रष्ट(D3 °च्यु)तम (for अच्यवत)]

while D4 6 7 subst

1403* एवं विलपतस्तस्य श्रूयमाणपदाक्षरम् ।
मशौच तस्य यद्वाक्य सद्वाह विमना निशि ।

[(l 2) D4 7 विमना निशि देवने (sic) (for the post half)]

—D4 6 7 cont whereas Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 G M1-3 ins after 26

1404* तस्याहं करुणं श्रुत्वा निशि लालपतो बहु ।
सम्भ्रान्तः शोकवेगेन भृशमासं विचेतनः ।

[(l 1) Dm1 करुण G1 करुणं Cm as above (for करुणं) Dg1 G3 transp निशि and बहु D4 6 7 Ctp लालपतो Dt1 Dd1 Dm1 वर्जेन्द्रियस्य (Dt1 °वि (sic))तो निशि (for the post half) —(l 2) D4 6 7 संभ्रान्तोद्विग्नकरणो (for the prior half) G1 अचेतन]

27 ᵃ) Dm1 तदेशम् M3 आगम्य —ᵇ) Dg1 om सु. —For 27ᵃᵇ, D4 6 7 subst

1405* ततस्तीर प्यनुसरन्सरय्वास्तमगाद्रुतम् ।
तद्दर्शनमनुप्राप्तो नैनमाप्यादय शरा ।
अथ निश्चलतस्थाय शय्यागर्भोपमर्दितम् ।
चेष्टा सरयूपारे भैक्षवस्येव विद्वतम् ।
सरयूभालमीन्धारा परिमन्दतो नदानदम् । [5]
निर्वापयाथ दर्शेषा धूपने शरा स धनि ।
अथ बालं गिरागेव रसाङ्के हिमपाण्डुर ।
बहुविष्टाक्षयो परिसम्प्रकाल पारयवरेन ।
तनमीथा हुदी अत्र मासधर्मापन्नो महीम् ।

[(l 2) D5 वैनम् (sic) (for वैनम्) —(l 3) D4 निःस्पन्दतस् D7 श्रित —(l 7) D5 कालविभागेन]

—For 27, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 4 M4 subst

1406* सहसाभ्युपसृत्यैनमपश्यं हरिं ताडितम् ।
जटाजिनधरं बालं दीनं पतितमम्भसि ।

[Ñ2 (अ)भ्युपसृत्य, V1 D1-3 चाभ्युपेत्य (for (अ)भ्युपसृत्य) B1 भाविन (for ताडितम्) —(l 2) Ś1 D6 बालं विद्, V1 दीन बाल (sic), D1-3 M4 दीन बाल (by transp) (for बालं दीनं)]

—After 27, D4 6 7 ins while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 G M1-3 ins only l 3-4

1407* बाल्ये बाल्यमतिक्रान्त नात्यम्यापतयौवनम् ।
सौम्ये वयसि तिष्ठन्तमसौम्यामास्थित दशाम् ।
भयकीर्णजटाभार मन्त्रिबद्धकशोदकम् ।
पांसुशोणितदिग्धाङ्ग शयानं शल्यपीडितम् ।
अथ नद्या प्रगृह्याहं सव्ये सलिलाञ्जलिम् । [5]
तं समाश्वासयं बालमपश्यं शरमाहतम् ।
असृक्स्राव स्थूलमृत्तु जाम्बूनदविभूषितम् ।
दर्शनस्पर्शने पीतं प्रसृतं कङ्कपत्रिणम् ।
समन्तार्धमनायेन विमुक्तं साश्रुपातिनम् ।
सायकं तं समाश्लिष्य प्रभूतादमचेतनः । [10]
निरीक्ष्य च पुनस्तस्य तं शरं हृदयेऽर्पितम् ।
ररोध हृदयं शोको मम सम्मूढचेतसः ।
हा हतोऽस्मीति च वदन्सहसा प्रापतं भुवि ।
तेन विप्रुतनेत्रेण वीक्ष्यमाणस्तपस्विना ।

[(l 1) D5 रोष (for बाल्ये) D5 (अ)ख्यागत (for (अ)त्याप्त) —(l 3) Dg1 D4 7 M2 भ्रष्ट, G3 भ्रमित Cr m g t as above (for मन्त्रि) —(l 4) G1 शोणित (corrupt) (for शोणित) D4 6 G3 M3 4 शस्त Cg as above (for शल्य) Dg1 marg Dt1 पीडितं (for पीडितम्) —(l 5) D5 सरित (for सव्ये) —(l 6) D5 शमु (for शरम्) —(l 7) D5 मारुतान (for असृक्स्राव) —(l 8) D5 दर्शने स्पर्शने (for the prior half) —(l 9) D6 सविप्र —(l 10) D6 शरं ज्ञात (for तं शरं) —(l 13) D5 वदी (sic), D7 वदन (for च वदन्)]

28 ᵃ) D4 6 7 ततोऽमात्रा (for नेत्राभ्यां) —ᵇ) T2 त्रस्त मन्त्रस्त (for °स्वस्थ) Dt1 Dd1 Dm1 T2 M3 अस्वस्थ Cg as in text —ᶜ) D5 इति (for इति) D4 7 D7 T2 3 G1 M3 तम (for वच).—ᵈ) D4 5 दिधक्षु (for °क्षन्) G3 M3 चक्षुषा (for तेजसा) —For 28 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 4 M4 subst

किं तवापकृतं राजन्वने निवसता मया ।
जिहीर्षुरम्भो गुर्वर्थं यदहं ताडितस्त्वया ॥ २९
एकेन खलु बाणेन मर्मण्यभिहते मयि ।
द्वावन्धौ निहतौ वृद्धौ माता जनयिता च मे ॥ ३०
तौ नूनं दुर्बलावन्धौ मत्प्रतीक्षौ पिपासितौ ।
चिरमाशाकृतां तृष्णां कष्टां संधारयिष्यतः ॥ ३१
न नूनं तपसो वास्ति फलयोगः श्रुतस्य वा ।
पिता यन्मां न जानाति शयानं पतितं भुवि ॥ ३२
जानन्नपि च किं कुर्यादशक्तिरपरिक्रमः ।
भिद्यमानमिवाशक्तस्त्रातुमन्यो नगो नगम् ॥ ३३
पितुस्त्वमेव मे गत्वा शीघ्रमाचक्ष्व राघव ।
न त्वामनुदहेत्क्रुद्धो वनं वह्निरिवैधितः ॥ ३४
इयमेकपदी राजन्यतो मे पितुराश्रमः ।
तं प्रसादय गत्वा त्वं न त्वां स कुपितः शपेत् ॥ ३५

G 2 65 50
B 2 63 45
L 2 69 41

1408* स मां कृपणमुद्वीक्ष्य मर्मण्यभिहतो भृशम् ।
इत्युवाच वचो क्रूरं दिधक्षुरिव तेजसा ।

[(l 1) D3 8 मां (for मा) V1 [अ]भिहते, B4 [अ]भिमतो (for °हतो) B1.4 दृढ (for भृशम्) —(l 2) D1-3 ततो (for वचो)]

29 V3 D1 om 29ab —a) M3 तपा (sic) (for तव) Ś1 D6 [अ]प (for [अ]प) Ś1 Ñ2 B1-4 D6 क्षुद्र, B1 इन्द्र (for राजन्) —c) Ś1 D6 आपो निघृक्षुर्, N2 B जिघृक्षुरा (Ñ2 °पा)पो M4 °रापो (for जिहीर्षुरम्भो) D5 M3 गुर्वर्थे —d) D1 8 यदि (for यद्) D4 7 यदिद ताडितस्त्वया

30 b) G2 damaged for भिहते म M3 मम (for मयि) —c) M3 अन्द्धौ (sic) (for अन्धौ) D4 7 तात, D5 तत्र (for वृद्धौ) —For 30 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 subst and read after 1410*

1409* एकेनानेन बाणेन त्वया पाप हतास्त्रय ।
अहमम्बा च तातश्च कस्मात्त्वनपराधिन ।

[(l 1) D3 transp त्वया and हताम]

31 a) D4 त्रूनौ, D7 भूमौ (for नूनं) M3 वद्धौ, M3 वृद्धौ (for अन्धौ) —cd) G3 कथम् (for चिरम्) Dg1 Dt1 Ct क्षाशा, Cg as in text (for आशा) D4 7 -कृतौ (for कृता) T3 चिरमाणौ कृता Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 7 T2 3 G1 3 M2 कष्टा तृष्णा (by transp), M3 तृष्णा कथ (for तृष्णा कष्टा) G2 M3 संतारयिष्यत —For 31 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 subst and read before 1409*

1410* अमू हि कृपणावन्धावनाथौ विजने वने ।
मदीयौ पितरौ वृद्धौ प्रतीक्षेते ममाशया ।

[D2 om l 1 —(l 1) V1 यद्रा वनाथौ (sic) (for [अ]नाथौ) M4 क्षणौ (for विजने) —(l 2) Ñ2 प्रणीतो वौ (for प्रतीक्षेते) V1 D1 3 M4 ममार्थे पितरौ वृद्धौ D2 समार्थी कृपणौ वृद्धाव् (for the prior half) V1 D1 3 M4 आशया मां (V1 म) प्रतीक्षन (for the post half)]

32 a) D4 6 7 नूनं हि (for न नूनं) D4 6 7 न (for वा) —b) G1 फलं (for फल) M1 योगो, M3 योगस्य (sic) (for -योग) D4 6 7 कृतस्य (for श्रुतस्य) D4 7 च (for वा) —c) Dg1 यं (for यन्) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 G3 जानीते —For 32 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 subst

1411* नूनं न तपसः किंचि फलं मन्ये श्रुतस्य वा ।
यथा मां नाभिजानाति पिता मूढ त्वया हतम् ।

[(l 1) B3 D4 M4 न नूनं (by transp) B4 न्नूनं न (for नूनं न) V1 D1-3 M4 अस्ति (for मन्ये) D6 श्रु ** (for श्रुतस्य) Ś1 V1 D2 6 च (for वा) —(l 2) V1 मम (for मूढ) B3 (after corr sup lin as above) हतः]

33 a) V1 B2 D6 हि (for च) —b) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 अंधवान्, Dt1 Dd1 Dm1 अशक्तश्च, G1 अशक्तिर् (sic) (for अशक्तिर्) G2 damaged for निरपरि Ś1 Ñ2 V1 B D3 त्वपराक्रम, M3 अपरिग्रह (for अपरिक्रम) —c) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 M4 छि(B1 चि)द्यमानम् (V1 B2 D1-3 M4 °न) Dt1 [अ]शक्तिस्, D1 [अ]सक्तस्, Ct as in text (for [अ]शक्तस्) —d) Ñ2 V1 B1 3 D3 M4 अन्यं, D1 अन्य (for अन्यो) V1 नरोत्तमं, D5 न मातर (for नगो नगम्) B4 त्रायमन्यानुगोतुम (sic)

34 a) G1 M1 समीप, Ct as in text (for त्वमेव) Ś1 N2 B D4-7 पितुरेव च मे पूर्वं, V1 D1-3 M4 त्वममेवाशु(D3 °+, M4 °व हि)मां त्वया(D1 शीघ्रं) —b) V1 D1-3 M4 विदुर्, D1 न स च (for शीघ्रम्) D1 (marg also) तापस (for राघव) —c) D4 7 मां त्वामेव, D6 मां त्वां सोढु (for न त्वामनु) Dt1 Dd1 Dm1 D4 6 7 अग्निर्, Cm t as in text (for वह्निर्) Dg1 G2 M2 (इ)धित, Dd1 Dm1 [इ]द्धत, D7 [ए]धत (sic) T3 G3 (इ)धित (sic) Ct as in text (for [ए]धित) —For 34cd, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 subst

1412* मा त्वा धक्ष्यति शापेन शुष्क काष्ठमिवानल ।

[Ś1 D4 मा त्वा Ñ2 स त्वा (for मा त्वां) V1 B4 धक्ष्यति, D3 धक्षु (for धक्ष्यति) V1 D1-3 M4 शुष्क(D3 °ष्क)मुक्षम्, B1 शुष्कक्षाम्, B3 शुष्क वनम् B4 शुष्क कक्षम् (for शुष्क काष्ठम्)]

35 a) D1 अयम् (for इयम्) Ś1 D6 यातु Ñ2 V1 B1 3 D1 4 7 याति, B3 4 M4 यादि (for राजन्) —b) Ś1 Ñ2 B3 4 D6 मम तव, V1 B1 3 D1-3 M4 मम त(M4 त्व) (for यतो मे) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 4 6 7 M4 आश्रम —For 35cd, D5 subst, while D4 7 ins after 35ab

1413* अस्मात्त्वमपि राजेन्द्र समीपे पितुराश्रम ।

—a) Dm1 त्व (sic) D4 5 7 स (for त) Ś1 Ñ2 B

G 2 65 41
B 2 63 45
L 2 69 42

निःशल्यं कुरु मां राजन्मर्म मे निशितः शरः ।
रुणद्धि मृदु सोत्सेधं तीरमम्बुरयो यथा ॥ ३६
न द्विजातिरहं राजन्मा भूत्ते मनसो व्यथा ।
शूद्रायामस्मि वैश्येन जातो जनपदाधिप ॥ ३७
इतीव वदतः कृच्छ्राद्बाणाभिहतमर्मणः ।
तस्य त्वानम्यमानस्य तं बाणमहमुद्धरम् ॥ ३८

D1-3.6 गत्वालु, V2 गत्वा तु, D4.5.7 स गत्वा (for गत्वा स्व) —ᵈ) V1 D1-3.7 मा (for न) Ś1 D6 चेत V2 B1.3 स रता (by transp) Dg1 Dt1 T2 G.M3 रता स, D3 [था]रता स, T2 G1 M3 रता स (T2 स) (for रता स) D2 पश्येत्, D4.7 पिता (for पश्येत्) —After 35, D4.7 ins l 2 of 1417*

36 D2 om 36-37 D4 om 36 —ᵃ) Ñ2 B मा कुरु (by transp), Dd1 M1.2 कुरु मे (M3 मा) (for कुरु मा) Ś1 Ñ1 V1 B D1-3.6 M4 द्विज (for राजन्) —ᵇ) G3 * *त (damaged) (for निशित) Ś1 Ñ1 B D1-3.5.6 M4 त्वयाय (B4 D2 °ह [sic]) इा(Ś1 D6 मे, B1.2 D5 यो)र्पित (Ñ1 B3.4 रोपित) शर , V1 यस्त्वया र्पित शर —ᶜ) M3 रु* द्धि —For 36ᶜᵈ, Ś1 Ñ1 V1 B D1-3.5.6 M4 subst

1414* हृदि यत्राभिसरपर्ण प्राणानुपरुणद्धि मे ।
सशल्यो मरणं नाहमामुष्य शल्यमुद्धर ।

[(l 1) Ś1 D6 एव (for हृदि) D5 संराध (for संरुध) B3.5 D1 अयफादि —(l 2) Ñ2 वाहम् V1 नाहुर्या, D1.3 मा° (for अमुष्य) V1 D1.5 M4 शरम् (for शल्य) D6 माहुर्या तं समुद्धर (for the post half)]

—After 36 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1.2 G M1-3 ins

1415* सशल्य क्लिश्यते प्राणैर्विशल्यो विनशिष्यति ।
इति मामविशच्चिन्ता तस्य शल्यापकर्षणे ।
दु खितस्य च दीनस्य मम शोकातुरस्य च ।
लक्षयामास हृदये चिन्तां मुनिसुतस्तदा ।
ताम्यमान स मां कृच्छ्रादुवाच परमार्तवत् । [5]
सीदमानो विवृत्ताङ्गोऽवेष्टमानो गत क्षयम् ।
संस्तभ्य शोकं धैर्येण स्थिरचित्तो भवाम्यह ।
ब्रह्महत्याकृत पापं हृदयादपनीयताम् ।

[(l 1) M3 विशुल्ये —(l 2) Dd1 Dm1 M1 [illegible] M3 [illegible] (sic) —(l 3) G2 M1 [अ]पि (for first च) —(l 4) Dg1 [illegible] Dt1 Dd1 Dm1 [illegible] (for [illegible]) Dg1 [illegible] (for [illegible]) —(l 5) Dt1 Dd1 Dm1 [illegible], Cm °[illegible] (as above) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 [illegible] (for [illegible]) Dt1 [illegible], Dm1 M1 [illegible], Cm [illegible] as above (for [illegible]) —(l 6) [illegible] M3 [illegible] (sic) (for [illegible]) Dg1 [illegible] T1.2 G M1-3 [illegible], Ct as above (for [illegible]) M1 [illegible] —(l 7) M1-3 [illegible] (sic) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 M2 Cm [illegible], M1 [illegible] as above (for [illegible]) [illegible]]

37 D1 om 37 (cf v l 36) —ᵃ) D1 [illegible] (for [illegible]) —ᵇ) D4 [illegible] T2 [illegible] (sic) M1 [illegible] (for ते मनसो) —ᵈ) Dt1 Dd1 Dm1 D5 नरवराधिप (D4 °धिप) —For 37, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.5.6 M4 subst

1416* न द्विजातिरहं राजन्ब्रह्महत्या न ते भवेत् ।
ब्राह्मणेन त्वहं जात शूद्रायां वसता वने ।

[(l 1) V1 -[illegible], D1.3.5 M4 -[illegible] (D2 °[illegible]) (for [illegible]) —(l 2) V1 [illegible] D5 [illegible] (sic) D2 [illegible], M4 [अ]स्मि [illegible] (for त्वहं जात) D1 शूद्रायां च (for शूद्रायां) B4 वसते (sic)]

—After 37 D5 ins , while D4.7 ins only l 2 after 35

1417* ब्रह्महत्याकृतं पापं हृदयादपनीयताम् ।
तेन त्वां नाविशत्येव ब्रह्महत्या नराधिप ।

[(l 2) D5 [illegible] (sic) (for तेन) D5 -[illegible] (for [illegible])]

—After 1417*, D5 reads l 2 of 1419*

38 ᵃ) G2 M1 [इ]ते (for [इ]व) G2 damaged for तीव वदत —After 38ᵃᵇ, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1.2 G M1-3 ins

1418* विघूर्णतो विचेष्टस्य वेपमानस्य भूतले ।

[Dg1 विघूर्णस्य, Dm1 M1 विघू[illegible]तो (sic) (for विघूर्णतो) M3 विचेष्टस्य Dg1 [illegible] M3 [illegible] —Thereafter T1 ins within brackets [illegible]]

—ᶜ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1.2 G M1.2 [illegible] (G2 [illegible]) (T2 G1 [illegible]) [illegible] Cm g as in text Cp [illegible] Dg1 [illegible] C as in text —For 38 Ś1 Ñ1 V1 B D1-3.5 subst D4 subst only l 2 for 38ᶜᵈ, while M4 subst only l 1 for 38ᶜᵈ

1419* इति माममवीद्बाल स तापसिदतो मया ।
[illegible]
[illegible] मुनिकुमार [illegible] ।

[(l 1) [illegible] (for [illegible]) [illegible] (sic) (for [illegible]) [illegible] (for the post half) —[illegible] l 2 3 while [illegible] l 2 3 after 35 [illegible] as [illegible] l 2 3 before 38 [illegible] —(l 2) [illegible] (for [illegible]) [illegible] (for the post half) [illegible] (for [illegible]) [illegible] (for the post

जलार्द्रगात्रं तु विलप्य कृच्छ्रा-
न्मर्मव्रणं संततमुच्छ्वसन्तम् ।
ततः सरय्वां तमहं शयानं
समीक्ष्य भद्रे सुभृशं विषण्णः ॥ ३९

G 2 65
B 2 63
L 2 69

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे सप्तपञ्चाशः सर्गः ॥ ५७ ॥

half) —(l 3) V1 पुनस् (for मुनेस्) Ś1 D6 तत्, B1 त* (for तस्य) Ñ2 B1 विचेतन]

—then Ś1 Ñ2 V1 (before 2 58 1) B D1-7 cont

1420* शरे तु तस्मिन्व्यपनीतमात्रे
दिवक्षोद्गतश्वासमुहूर्तंखिद्य ।
विचेष्टमान परिवृत्तनेत्र
प्राणानमुञ्चत्स मुनेस्तनूज ।
निधनमुपगते महर्षिपुत्रे [5]
सह यशसा सहसैन मा निपात्य।
भृशमहमभव निमूढचेता
व्यसनमपारमसंशय मपश्य ।

[(l 1) Ś1 D6 अपनीत, Ñ2 B3 व्यवनीत- V1 व्यवनीय (sic) (for व्यपनीत) —(l 2) Ś1 D6 हित्वा(D6 °क्त्वा [sic])तुन, B3 ह्वानश् (for दिवक्षोद्गत) V3 यदोद्गतास्तु सुहूर्तं श —(l 3) Ś1 विचेष्टमान (sic) L(ed) विवे° (for विचे°) B3 marg D1-7 परिवृत्तलोचन (for °नेत्र) —(l 4) V1 मुचमे (sic) (for अमुञ्चत्) —(l 5) D4 अपगते कपेस्तनूजे —(l 6) D4 बहु (for सह) Ś1 B4 D5 निव(D6 °ह)त्य Ñ2 B3 निराय (for निपात्य) —(l 8) B1 अवाप पापरोद, D1-3 अतीव संभ्रम(D1 °म)म (for असंशय मपश्य) Ś1 D6 व्यसनमपारमतीव संभ्रमस]

—After 38 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2,3 G M1-3 ins

1421* स मामुद्वीक्ष्य सजस्तो जही प्राणांस्तपोधन ।

39 D4-7 om 39 —[a]) V1 पात्र, M3 -चास (for -गात्र) Dm1 विलम्ब्य (for विलप्य) Dg1 Dt1 Dd1 G1-3 M2-3 Ch कृच्छ्रं (for कृच्छ्रात्) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3,6 M4 निरुपतमेव (for तु विलप्य कृ°) —[b]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3,6 M4 शरा(Ś1 D6 बाण)भिघाताति(D6 °तात)माभि(Ś1 Ñ2 B3 D6 °ति, B2 °वि, D3 °त्तरिति)श्वसन्त —[c]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3,6 M4 तथा (for ततः) V1 B1 शराघातस्, D2 शरव्य तम् (for सरय्वां तम्) G3 सुभृश सुरा* (damaged) —[d]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3,6 M4 दृष्ट्वैव बाल(V1 °लो) G3 *ह्य (damaged) भद्रे (for समीक्ष्य भद्रे) D2 विपस्य, D3 विपाण्य (both sic) D6 विषण (sic) (for विषण्ण) —After 39 Ś1 Ñ2 B D6 read l 2-3 of 1419*

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V1 B D1-3,6 ऋषिकुमारवधो(B3 °धः) D4-7 ऋषिपुत्रवधो —*Sarga no* (figures, words or both) B1 D3,6 om Ś1 69 Ñ2 D4 61 V1 D7 M4 65 B2,3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2,3 G M1-3 63 B4 61 D1 121 D2,5 68 —After colophon, D6 concludes with रामाय नमः, T2 श्रीरामचन्द्राय नमः, G श्रीरामाय नमः

५८

G 2 66 4
B. 2 64 2
L. 2 70 4

तदज्ञानान्महत्पापं कृत्वा संकुलितेन्द्रियः ।
एकस्त्वचिन्तयं बुद्ध्या कथं नु सुकृतं भवेत् ॥ १
ततस्तं घटमादाय पूर्णं परमवारिणा ।
आश्रमं तमहं प्राप्य यथाख्यातपथं गतः ॥ २
तत्राहं दुर्बलावन्धौ वृद्धावपरिणायकौ ।
अपश्यं तस्य पितरौ लूनपक्षाविव द्विजौ ॥ ३
तन्निमित्ताभिरासीनौ कथाभिरपरिक्रमौ ।
तामाशां मत्कृते हीनावुदासीनावनाथवत् ॥ ४

58

☞ Ñ1 missing for Sarga 58 (cf v l 1058*) T1 missing up to यदि वा in 7^{b} (cf v l 2 56 14) Dm1 begins with ॐ, M1 2 श्रीरामाय नमः

—Before 1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 6 7 T2 3 G M1-3 ins

1422* वचमप्रतिरूप तु मद्विधस्य राघव ।
विलपन्त्येव धर्मज्ञा कौसल्या पुनरब्रवीत् ।

[(l 1) Dg1 reads तु in marg D4 7 अप्रतिमस्याय D4 धीमत (for राघव) —(l 2) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 6 7 G3 Ck t इदम् (for पुनर्) M3 moth eaten for ब्रवीत्]

—Thereafter D4 6 7 cont Ś1 Ñ2 B D6 subst for 1^{cd} and read after 4

1423* ततोऽहं शरमुद्धृत्य दीप्तमाशीविषोपमम् ।

—D4 6 7 further cont

1424* आगच्छमुपदेशेन पितुर(D4 °स्त)स्याश्रमं प्रति ।

1 Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 read 1^{ab} after 1432* —^{a}) Dg1 M4 यद् , D6 तदा, M3 ०द् (moth eaten) (for तद्) D4 6 7 G3 महापाप —^{b}) Ś1 D4-7 T3 G3 कृत्वाह व्याकुलेंद्रिय , Ñ2 V1 B D1 3 M4 कृत्वाह दीनमानस , Dg1 T2 G1 M2 3 Cg k t कृत्वाह सङ्कुलेंद्रिय —After 1^{ab} Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 ins

1425* आश्रमस्थानमिप्रेक्ष्य तानपश्य तपस्विनौ ।

[V1 D1 3 अभिवीक्ष्य V1 तावन्वेष, B3 तावन्यप्य (sic) (for °पश्य) M4 समाश्विनौ]

—^{c}) D4 6 7 एकस्ति(D4 सत स) श्चिंतयामास —^{d}) D4 7 कथं वै, D6 किं कृत्वा (for कथं नु) —For 1^{cd}, Ś1 Ñ2 B D6 subst 1423* —For 1^{cd}, V1 (reads after 1420*) D1-3 M4 subst

1426* तस्माद् हृदयादहिं शरमुद्धृत्य तं तदा ।
[V1 तु तदा D1 तदिथ (for तं तद)]

2 For 2^{ab}, Ś1 Ñ2 B D6 subst

1427* आगच्छं कुम्भमादाय पितुरस्याश्रमं प्रति ।
[B1 आगम्य, B3 गत्वा (for आगच्छ).]

while V1 D1-3 M4 ins

1428* सम्प्रत्यये घटे पूर्ण यतोऽस्य पितुराश्रम ।

[M4 लोकस्य पितुराश्रम (for the post half)]

—Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 om 2^{cd} —^{d}) Dm1 तथा (for यथा) —For 2^{cd}, D4 6 7 subst

1429* प्रयातोऽस्य मुख दृष्ट्वा भूयो ज्वलिततेजस ।

[D6 [ऽ]स्य मुखो (for ऽस्य मुख) and ब्राह्मि ज्वलत्तेजसी (for the post half)]

3 ^{ab}) Ś1 D6 ततो (for तत्र) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 कृपणाव(M4 °णौ) (for दुर्बलाव) M3 वृद्धाय (sic) (for °द्धाव) M4 वृद्धावधाव् (by transp). Ś1 Dg1 D1 3 4 अपरिणायकौ, Ñ2 B1-3 अपरिचारकौ, V1 विगतनायकौ —For 3^{ab}, D4 6 7 subst

1430* तदाश्रमपदे वृद्धावन्धौ पुत्र विना कृतौ ।

[अपायपरिणायकौ (for the post half)]

—After 3^{ab} B3 ins

1431* तपस्विनौ पिपासन्तौ वनमभ्यागतौ पुन ।
दुर्गं व्याघ्रसमाकीर्णं सूनुमात्रावलम्बिनौ ।

—B4 reads 3^{cd} in marg —^{c}) Ś1 Ñ2 B D6 जनकौ तस्य, V1 D1 3 तस्य जनकौ (for तस्य पितरौ) —^{d}) B1 (after corr as in text) वृक्षान्, Dm1 पश्याव् (for पक्षाव) Ñ2 B1 3 4 [अ]ग्रजौ (for द्विजौ)

4 ^{b}) Dt1 Dd1 Ck t अपरिश्रमौ —^{cd}) M3 सामाशो (sic) Dt1 उपासीनाव , T2 उदासीनाम् (for उदासीनाव्) M3 ही ०दासीनाव् (damaged) —For 4 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 M4 subst

1432* तत्कथाभिरपारोनौ व्यथितौ पुत्रलालसौ ।
पुत्रदर्शनजामाशामाश्रयन्तौ सदा हतौ ।

[(l 1) M4 तौ (for तद्) B3 उपासीनौ —(l 2) Ś1 D6 पुत्र(D6 °त्र)दर्शनमाशांस्य D4(m lso) 6 7 पुत्रागमनजा(D4 before corr °मा)शाशौ (for the prior half) V1 D1-3 बाधितौ (V1 g D1 marg) D4 6 7 M4 वांछितौ (for आश्रयन्तौ) Ś1 D6 हत]

—Thereafter they (except D4 6 7) read 1^{ab} —After 4 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 G M1-3 ins

1433* चोरोपक्रमचित्राश्च भवास्यमचेष्टन ।
तथाश्रमपदं गत्वा नृप तौ रहं गत ।

[(l 1) Dm1 G3 M1 3 तु (for च) —(l 2) Dd1 M3 तत्र, M3 तं च (for तथ).]

पदशब्दं तु मे श्रुत्वा मुनिर्वाक्यमभाषत ।
किं चिरायसि मे पुत्र पानीयं क्षिप्रमानय ॥ ५
यन्निमित्तमिदं तात सलिले क्रीडितं त्वया ।
उत्कण्ठिता ते मातेयं प्रविश क्षिप्रमाश्रमम् ॥ ६
यद्व्यलीकं कृतं पुत्र मात्रा ते यदि वा मया ।
न तन्मनसि कर्तव्यं त्वया तात तपस्विना ॥ ७
त्वं गतिस्त्वगतीनां च चक्षुस्त्वं हीनचक्षुषाम् ।
समासक्तास्त्वयि प्राणाः किंचित्त्वं नाभिभाषसे ॥ ८
मुनिमव्यक्तया वाचा तमहं सज्जमानया ।
हीनव्यञ्जनया प्रेक्ष्य भीतो भीत इवाब्रुवम् ॥ ९
मनसः कर्म चेष्टाभिरभिसंस्तभ्य वाग्बलम् ।
आचचक्षे त्वहं तस्मै पुत्रव्यसनजं भयम् ॥ १०
क्षत्रियोऽहं दशरथो नाहं पुत्रो महात्मनः ।
सज्जनावमतं दुःखमिदं प्राप्तं स्वकर्मजम् ॥ ११

G 2.66 11
B 2 64 13
L 1 70 11

---

5 a) V1 D3 पादशब्दं, D3 पदस्यं, T1 पदशब्दं (for °शब्द) V1 D1-3 M4 तु श्रुत्वैव (V1 M1 °र्थं) G2 मम श्रुत्वा Ñ2 B श्रुत्वैव पदशब्दं तु —b) Ś1 D1-7 मुनिर्वाक्यम (D1 °र्वां प्रत्य)भाषत, Ñ1 B ततो मां सोम्य (Ñ2 °त्य)भाषत, V3 D1-3 M3 वृद्धो (D3 °द्धो) मामभ्य। D3 मयाभ्य (sic) M4 मां प्रत्य)भाषत —c) Ś1 Ñ2 B D6 किं ते चिरायितं पुत्र, D1 2 7 किं चिरं ते कृतं (D3 °तं [sic]) पुत्र —d) D3 क्षिप्रं पानीयम् (by transp)

6 a) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 यन्निमित्तं चिरं, Dd1 Dm1 T2 3 G2 3 M1 3 C1 r m (p यत्र त्वयाचिर। Cm/p g k t as in text Ñ2 D3 T3 मातस् (for तात) —b) Ś1 D6 पानीये, B1 सलिले B4 T2 सलिले B4 T3 क्रीडितं, D1 7 क्रीडता (for क्रीडितं) —c) G3 मामेयं (corrupt) (for मातेयं) —d) Dg1 प्रविश्य (sic) —For 6cd Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M1 subst

1434* उत्कण्ठितेयं माता ते तथाहमपि पुत्रक ।

[V1 उत्कण्ठि] B1 तत्कण्ठिते D1 यथा (for तथा) B1 हम् (for [अ हम्]]

7 a) Dd1 यद्यलीकं M4 यदलीकं Cmp gp यलीकं Cm g k t as in text —T1 resumes from यदा in 7a (cf v 1 2 56 14) —d) Dm1 तपस्विनी (sic) —For 7, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 M1 subst

1435* यदि किंचिद्व्यलीकं ते मया मात्रापि वा कृतम् ।
तन्मनसि त्वं मा कृथा तपस्विनां च भूरिष ।

[(1 1) D1 5 (सुलभ) (sulen) (for यदि किंचि) D1 वै (for ते) D1 मात्रे (sic) (for मात्रापि) D1 2 [illegible] (for the post half) —(1 2) Ñ2 B कृतं तत् D1 [illegible] Ds M1 [illegible] G(ed) [illegible] (for [illegible]) Ñ1 B1 2 3 D1 [illegible], V1 [illegible] B1 [illegible] (for [illegible])]

8 a) D1 2 3 G3 M1 ed [illegible] G3 M1 [illegible] (for [illegible]) M1 [illegible] (moth-eaten) —b) D1 2 3 [illegible] (by transp) G2 [illegible] —For 8cd, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 3 M1 subst

1436* [illegible] ।

[Ñ1 D1 [illegible] Ñ2 [illegible] D1 [illegible] Ś1 D1 [illegible] [illegible] (for [illegible]) V1 [illegible] (for the post half)]

—c) B1 समासक्ताः, M1 समासक्तास् (for समासक्तास्) D1 2 प्राणाः (for प्राणा) D1 [illegible] —d) Ś1 V1 D1 6 [illegible] Ñ1 B M1 [illegible] Dg1 G3 M1 किंचित्त्वं, Dt1 Dd1 Dm1 Ct [illegible] D1 2 T1 G1 किं च तो (D1 तो) T1 किं त्वं तो (K [ed] तो) G1 M1 किं च तं Ck as in text (for किंचित्त्वं) D1 किं च नैवाभिभाषसे —After 8, B1 ins.

1437* [illegible] पुत्र [illegible] ।
[illegible] ।

9 D1 om 9ab —b) Dd1 Dm1 तदहं —c) T1 हीन (sic) (for हीन) D1 2 वाचा D1 वाक्यं (for प्रेक्ष्य) —d) Dg1 T1 G1 M1-3 Cr भीतभीत, Dt1 D1 Dm1 Ct भीत [illegible] Cv gp k भीतोऽस्मीति Cg as in text (for भीतो भीत) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 [अ]ब्रुवं (archaic) D1 2 भीत (D1 °तो) भीतोऽहमब्रुवं —For 9 Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 M1 subst

1438* [illegible] ।
[illegible] ।

[(1 1) Ñ1 B [illegible], V1 D1 2 M1 [illegible] (D1 M1 [illegible]) G(ed) [illegible] (for [illegible]) V1 D1 [illegible] (sic) D1 [illegible] (sic) D1 [illegible] (for [illegible]) —(1 2) D1 [illegible] (meta) (for [illegible]) D1 om the post half D1 [illegible]]

10 a) M1 मनः (moth-eaten) —b) C1 r m [illegible] D1 1 G1 M1 [illegible] C1 k t as in text —c) M1 [illegible] —For 10 Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 M1 subst

1439* [illegible] ।
[illegible] ।

[(1 1) B1 [illegible] D1 [illegible] V1 [illegible] M1 [illegible] (for [illegible]) Ś1 V1 D1 2 [illegible] D1 [illegible] M1 [illegible] (for [illegible]) Ñ1 B1 [illegible] (sic) M1 [illegible] —(1 2) V1 D1-3 M1 [illegible] D1 [illegible] (for the post half)]

11 a) M1 [illegible] V1 D1 [अ]हं (for [अ]हं) —b) D1 [illegible] (for [illegible]) M1 [illegible] (moth-eaten)

G. 2 66 12
B 2 64 14
L. 2 70 12

भगवंश्चापहस्तोऽहं सरयूतीरमागतः ।
जिघांसुः श्वापदं किंचिन्निपाने वागतं गजम् ॥ १२
तत्र श्रुतो मया शब्दो जले कुम्भस्य पूर्यतः ।
द्विपोऽयमिति मत्वा हि बाणेनाभिहतो मया ॥ १३
गत्वा नद्यास्ततस्तीरमपश्यमिषुणा हृदि ।
विनिर्भिन्नं गतप्राणं शयानं भुवि तापसम् ॥ १४

भगवञ्शब्दमालक्ष्य मया गजजिघांसुना ।
विसृष्टोऽम्भसि नाराचस्तेन ते निहतः सुतः ॥ १५
स चोद्धृतेन बाणेन तत्रैव स्वर्गमास्थितः ।
भगवन्तावुभौ शोचन्नन्धाविति विलप्य च ॥ १६
अज्ञानाद्भवतः पुत्रः सहसाभिहतो मया ।
शेषमेवं गते यत्स्यात्तत्प्रसीदतु मे मुनिः ॥ १७

(for नाह सुतो) Ś1 Ñ2 V2 B D1 7 मुने(B4 °नि [sic]) वन —cd) B4 सजनागमत (sic) D5 सज्जनाश्चागतं, M4 दुर्लनाचरित Ś1 Ñ2 V1 B D1 4 6 7 M4 घोर, D5 पाप (for दुःसम्) G2 M1 Ch t मया (for इदं) M3 [श]*मत* सामि* (moth eaten) T1 प्रास (for प्राप्तं) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M4 कृत्वा पाप(D1 7 वध, D5 घोर)मुपागत (D4 7 °तं [sic]) (for d)

12 a) T3 [ऽ]य (for ऽहं) B4 भगवस्त्वाश्चापहस्तो (sic) —b) Ś1 V2 B D6 स(B1 श)रय्वास्तीरम्, V2 Dg1 D4 7 शरयूतीरम्, M4 सरय्वास्तीथम् (for सरयूतीरम्) N2 om from गत up to तत्राभ्युपा in 1440* D4 7 श्रान्ति (for वागत) —D4 om 12c–13b —c) M3 श्वापदा (sic) Dg1 कचिन् —d) D7 निपान Dg1 Dm1 T3 G1 3 M1 2 चागत G2 चापद, M2 त्वा° (for वागत) —For 12cd Ś1 N2 V1 B D1 3 5 6 M4 subst

1440* काङ्क्षिघासुरज्ञात मृग तत्राभ्युपागतम् ।

[Ñ2 om up to तत्राभ्युपा V1 क्षिरो B2 D1 3 6 M4 क्षिप्रो (for काङ्क्ष्) V1 निशाएए B3 अल्पं D3 M4 अज्ञान(M4 °तो) (for अज्ञात) D3 मृग (sic) (for मृग)]

13 D4 om 13ab (cf v l 12) —a) V1 D1 3 5 7 M4 अथ Dt1 Dd1 Dm1 T G2 3 M1 2 तत Cm g as in text (for तत्र) —b) V1 D1 3 5 7 M4 जलकुम्भस्य M3 moth eaten for पूय —c) Ck Cr द्विपोऽयमिति मत्वाय मिति पाठे अयं शब्दाश्रय द्विप इति मत्वा अथ तत्र पुत्र । Dg1 T3 G3 M3 मत्वाय, Dt1 Ct मत्वाह D1 6 7 त(D5 च) शास्म G1 मत्वा स (for मत्वा हि) —d) G2 [ऽभि]भिहितो (sic) D1 5 7 तत क्षिप्त (D5 °प्र [sic]) शरो मया —For 13 Ś1 Ñ2 B D6 subst V1 D1 3 M4 subst 1 2 only for 13cd

1441* पूर्यमाणस्य कुम्भस्य तत्र शब्दो मया श्रुत ।
तत्र पुत्रो मयासौ ते निहतो गजशङ्कया ।

[(l 1) Ñ2 B2 4 अथ (with hiatus) B1 पुत्र B3 अथ to avoid hiatus sup lin पुत्र) (for तत्र) —(l 2) N2 V1 B1 3 4 D1 2 M4 तत्र (for तत्र) V1 D1 3 M4 तेनो (by transp) (for [अ]सौ ते)]

14 ab) Dt1 सरयास् (for नद्यास्) M3 सरस् (sic) (for ततस्) D4 6 7 अथ नद्यास्तथा(D5 °था) तीरं ददर्शाहं शराहत —Dg1 reads 14d in marg —For 14 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 subst while D6 7 ins l 2 only after 14

1442* तस्यार्द रुदित श्रुत्वा हृदि भित्वास्य पत्रिणा ।
भीत आगम्य त देश तमपश्य तपस्विनम् ।

[(l 1) V2 D1-3 विरुत, M4 निनद (for रुदित) V2 D1-3 विद्धस्य (for भित्वस्य) —(l 2) V1 भीत Ś1 B2 D6 आगत्य, V1 वाह्य D4 7 त्वागम्य (for आगम्य) B4 भीतावागम्य (sic) B1 D4 5 7 M4 आस्य त (by transp)]

15 Dt1 Dd1 om 15 —a) Ś1 B2 शब्दवेदित्वात्, Ñ2 V1 B3 4 D1 2 M4 शब्दवेधित्वात्, B1 शब्दबोधवान् M3 भगवा** लक्ष्य (moth-eaten) —b) Ś1 Ñ2 V2 B D1-3 6 M4 मयाय ग(B2 °वन्न, D1 °च ग)जशङ्कया D6 7 मया गजजिघांसया —c) V1 विसृष्टोऽस्मि —d) Ś1 Ñ2 V2 B D1-4 6 7 येन ते, T1 ततस्ते, M4 मयाय (for तेन ते) G2 M1 [ऽ]भिहत (for नि°) —After 15 Dg1 Dm1 T G M1-3 ins while Dt1 Dd1 (both owing to om) ins after 14

1443* ततस्तस्यैव वचनादुपेत्य परितप्यत ।
स मया सहसा बाण उद्धृतो मर्मतस्तदा ।

[(l 1) G1 परितप्यता —(l 2) T3 बाण G2 बाणात् (for बाण) G1 मर्मस्थान M3 मर्मस्थन M3 °मर्म°]

16 ab) G1 2 M3 चोद्धृ(G2 °द्धृ)तेन(M3 °) Cr m g as in text Dt1 Dd1 Dm1 सहसा (for तत्रैव) M3 तत्रैव बाणेन (by transp) —c) Dg1 Dm1 T1 3 भगवन्ताव् (for °वन्ताव्) K(ed) Cg भवन्तौ पितरौ शोचन् —d) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G1 3 M1 2 Cv K शुद्धात्र; Cm g t as in text (for अन्धाव्) G1 विलप्य (sic) (for °प्य) —For 16 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1444* समुद्धृते मया बाणे प्राणांस्त्यक्त्वा दिव गत ।
भवन्तौ सुचिर यात परिशोच्य तपस्विनौ ।

[(l 1) V1 D1 6 स सुद्धे B4 समुद्धृते D7 स समुद्धृते (for समुद्धृते) M4 समुद्धृतेन बाणेन (for the prior half) D4 7 त्यक्त्वा प्राणान् (by transp) —(l 2) Ñ2 B1 परिशुच्य]

17 b) G1 M3 निहतो (for [अ]भि°) —For 17cd, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1445* अज्ञानतो मया पुत्रो हतस्ते दयितो मुने ।

स तच्छ्रुत्वा वचः क्रूरं निश्वसञ्शोककर्शितः ।
मामुवाच महातेजाः कृताञ्जलिमुपस्थितम् ॥ १८
यद्येतदशुभं कर्म न स्म मे कथयेः स्वयम् ।
फलेन्मूर्धा स्म ते राजन्सद्यः शतसहस्रधा ॥ १९
क्षत्रियेण वधो राजन्वानप्रस्थे विशेषतः ।
ज्ञानपूर्वं कृतः स्थानाच्च्यावयेदपि वज्रिणम् ॥ २०
अज्ञानाद्धि कृतं यस्मादिदं तेनैव जीवसि ।
अपि ह्यद्य कुलं न स्याद्राघवाणां कुतो भवान् ॥ २१

G. 2. 66. 21
B. 2. 64. 25
L. 2. 70. 21

[D4.7 अजन्ता (for अज्ञानी)]

—c) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 तेजो (for वचस्तु) M3 दीपमत्र गत कार्यं —d) Ś1 Ñ2 V1 B D1.7 मच्युतह्यं ... D5 मच्छसमितुमर्हसि, D3 मया शस्य यमर्हसि M3 प्रसाद कर्तुं मर्हसि

18 a) G1 ... D4.7 स ता श्रुत्वा ततो वाच —After 18b, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4.7 T G M1.3 ins

1446* मयोत्थापितः ।
नाभास्तीतिमावामहर्तुं यमयापृ ...
स वाष्पपूर्णवदनो

[(l. 1) Dg1 Dt1 G3 ... M3 वच (for [...]) D4.7 ... —(l. 2) G1 ... (sic) (for the prior half) Dt1 Dm1 M3 ... Dd1 ... (for ...) T3 G1 M1.3 ... (for ...) D4.7 ... (D5 ...) ... (for the post half) —(l. 3) D4.7 G3 M1 ... (for ...)]

—c) Dt1 Dd1 Dm1 D7 T G M1–3 निश्वसन् Dg1 शोक कर्षित, Dt1 Dd1 Dm1 शोकमूर्छित —d) T3 G3 कृताञ्जलिम् —For 18 Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M3 subst

1447* स प्रवर्तमिताव ... मूर्छित ।
प्रत्याधव ... मामुवाच कृताञ्जलिम् ।

[(l. 1) V1 D1.7 ... D3 (with hiatus) स ... (for the prior half) B1 अपि M3 ... (for ...) D3 ... (sic) —(l. 2) M3 ... D3 ... (for the post half)]

19 D7 om 19 and 20 —a) P(ed) K(ed) स्म, Cg. k. t as in text (for स्म) Dm1 (after corr sec m) न मे स्म G3 ... (for न स्म मे) Dg1 Dm1 कथय (Dg1 °य) (sic) —c) Dg1 T3 हि D1 [स्म ... Ct as in text (for स्म) —For 19 Ś1 Ñ2 V1 B D1–5 M3 subst, D3 subst l. 1 only for 19ab

1448* यदि त्वमशुभं कृत्वा नाचक्षीथा स्वयं मम ।
... भवेत्ततो दग्ध्वा मया ... ।

[(l. 1) D1 ... (for यदि) B1 D3.4.5 M3 ... (for ...) Ś1 D1 न ... (for नाचक्षीथा) D3 ... (for ...) —D3 om (hapl ... cf v l. 2 in D1) (from l. 2 up to l. 1 of 1449*) —(l. 2) Ñ2 B1 ... (for ...) Ś1 ... Ñ2 B1 (m. also as above) ... D1 ... (for ...) V1 D1.3 M3 ...]

20 D1.7 om 20 (cf v l. 19) —a) T3 **वेष (damaged) —b) M3 ... (for वानप्रस्थे) D3 वानप्रस्थस्य ... —c) Dd1 Dm1 ज्ञानपूर्वं, D3 बुद्धिपूर्वं Dg1 Dt1 T1.3 G1 M1.3 Cg. k. t ज्ञानपूर्वं (T3 G3 M1 Cg. t °र्वं) - कृत (Dt1 T3 Cg. k. t °त) स्थानात्, T3 G3 ज्ञानपूर्वं कृतं स्थानात्, G3 M3 ज्ञानपूर्वं कृतस्थानात —d) D3 ... (for वज्रिणम्) —For 20 Ś1 Ñ2 V1 B D1–5 M3 subst

1449* क्षत्रियैरपि च वानप्रस्थस्य कृतम् ।
स्थानात् ... मुनिमपि सुस्थितम् ।

[D3 om l. 1 (cf v l. 1448*) —(l. 1) Ñ2 B क्षत्रियं ज्ञानपूर्वं ... V1 D1 ... ज्ञानपूर्वं, D1 ... M3 क्षत्रियेण वधः ... (for the prior half) —M3 om l. 2 —(l. 2) V1 ... (hypm) (for स्थानात्) B1 ... (sic) D3 ततो ... (for the prior half)]

—Thereafter all (except M3) cont

1450* ... पूर्वं तव वध्या नृपात्मज ।
एते ... पूर्वं ते वधं कृतवतो मुने ।

[(l. 1) Ñ2 B (B3 m. also) ... (for ...) Ś1 D1 ... —(l. 2) Ś1 D1 च (for ते) V1 D1–5 ... (D3 ...) ...]

—After 20 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4.7 T G M1–3 ins :

1451* ... मुनौ तपसि स्थिते ।
... महात्मनि ।

[(l. 1) G3 ... Dt1 ... G1 ... (sic) (for ...) D4.7 ... (D5 ...) ... (for the prior half) Dm1 ... (sic) —(l. 2) D4.7 ... T1 ... ** ... (damaged) (for the prior half) M3 ... (for ...) Dg1 Dd1 Dm1 D4.5 Cr. gh. tp ... Cm. g as above]

21 a) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T3 G M1.3 Ct हि (Dg1 हि) तेन (for तेनैव) D1.4 ... M3 ... तेन जीवसि —c) Dg1 ... Cr ... कुले, Cg as in text (for ह्यद्य कुलं) M3 repeats कुलं T3 ... M3 ... (sic) (for न स्यात्) —d) T1 ... (for राघवाणां). —For 21, Ś1 Ñ2 V1 B D1.7 M3 subst

1452* ... जीवसि ।
न स्यादिह कुलमेव राघवाणामतःपरम् ।

[(l. 1) D1.7 M3 ... (for ...) D3 [अ]... (for तेन) B1 ... —(l. 2) Ś1 D1 ... (for न

G 2 66 23
B 2 61 25
L 2 70 23

नय नौ नृप तं देशमिति मां चाभ्यभाषत ।
अद्य तं द्रष्टुमिच्छावः पुत्रं पश्चिमदर्शनम् ॥ २२

रुधिरेणावसिक्ताङ्गं प्रकीर्णाजिनवाससम् ।
शयानं भुवि निःसंज्ञं धर्मराजवशं गतम् ॥ २३

अथाहमेकस्तं देशं नीत्वा तौ भृशदुःखितौ ।
अस्पर्शयमहं पुत्रं तं मुनिं सह भार्यया ॥ २४

तौ पुत्रमात्मनः स्पृष्ट्वा तमासाद्य तपस्विनौ ।
निपेततुः शरीरेऽस्य पिता चास्येदमब्रवीत् ॥ २५

स्यादि तुल्यम्) Ñ2 अभ्यल (sic) B3 M4 °भ्र, D4.5.7 अभ्येतद् (for अभ्यथ) Ñ2 रापतानी, D2 रा°य शाणा Ś1 D6 भनेरित, V1 D1.3 पुतले गवाद्, B4 भगवान्तिम् (hypm) D4.7 मया कृ्ल, D5 °क्षित्, M4 तथा गवान् (for मशन्किम्)]

22 ^{a}) T1 damaged for नौ. —^{b}) Dd1 Dm1 इति मामभ्यभाषत —^{d}) Dg1 M3 पश्चिमदर्शिनं, Cm ! t °र्शन (as in text) —For 22 Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 subst

1453* नय मा साधु त देशं यशासौ बालकस्तथा ।
हतो नृशंस बाणेन ममान्धस्यान्धयष्टिका ।
तमहं पतितं भूमौ स्प्रष्टुमिच्छामि पुत्रकम् ।
सम्प्राप्य यदि जीवेय पुत्रस्पर्शमपश्चिमम् ।

[(1 1) D3 यत्र, M4 भाशु (for साधु) —(1 2) D1 [s]सौ यत्र (for नृशंस) Ś1 D3.7 [प]क्र, V1 [अ]पि (for [अ]स्य) D4.7 -यष्टिः (for °का) B3 ममान्धयष्टिकामिव (for the post half) —(1 3) D1 करेण (for तमह) B1 पातित B2–4 (B3 m also) D4.7 द्रष्टुम् (for स्प्रष्टुम्) Ñ2 B3 D2 बालक (for पुत्र°) —V1 om 1 4 —(1 4) D3 यदा (for यदि) B3 (m also) पुत्रदर्शनम् (for °स्पर्शम्) M4 हि पश्चिम]

23 ^{a}) D4 हृ सिक्तागा, G1 M3 [अ]नुलिप्ताग —^{b}) Ś1 B2.3 D4.7 प्रकीर्णाजिन (B2 [m also] °रण) मूर्धज, Ñ2 B1.4 °जिनमूर्धन, Dd1 °निजवासस (meta) D3 °रणवासस —M4 om 23^c–24^b —^{c}) V1 D1–3 निश्चेष्टं, D6 नि सर्गं (for नि सज्ञं) Ś1 Ñ2 B D6 समायस्त स्पृशाम्यह —^{d}) V1 D1–3 मृतराज, B4 धर्म **- V1 -वशा गत

24 M4 om 24^{ab} (cf v l 23) —^{a}) B1.3 तथा (for अथ) D6 एव (for एकस्) Dt1 ते (for त) V1 D1–3 एवमुक्तस्तु त देश —^{b}) V1 च, D1–3 [अ]थ (for तौ) V1 D1.2 भृशाद्र सित —^{d}) Dg1 Dt1 om (subm) Dm1 marg त —For 24^{cd}, Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.4.7 M4 subst

1454* तमहं स्पर्शयामास सभार्यं पतितं सुतम् ।

[Ś1 D4 अस्पै, V1 मुनि, D1.3 मुनि (for अह) D4.5.7 दर्शयामास B3 D6 सभार्यौ (D6 °र्थे) B4 D1.2 सभार्यं (B4 °र्यौ) D3 सुत (for सुतम्) Ś1 D4.6.7 सभार्यंय मृत सुत (for the post half)]

25 ^{a}) G2 आसमा (sic) —^{d}) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 Ct चैनमुवाच ह (Dd1 च) T2 तस्य तमब्रवीद्, T3 तस्येदम ब्रवीत् —For 25, Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.3 (line 2 only) 4–7 M4 subst

1455* पुत्रशोकातुरौ स्पृष्ट्वा तौ पुत्रं पतितं क्षितौ ।
आर्तस्वरं विमुञ्चन्तौ तस्यैवोपरि पेततुः ।

[D3 om l 1 (cf v l 1454*) —(l 1) Ś1 B2 D1.2.6 M4 दृष्ट्वा D4.5.7 प्राप्य (for स्पृष्ट्वा) V1 त पुत्र M4 पुत्र त (for तौ पुत्र) D4.5.7 दृष्ट्वा पुत्रं यथाविधि (D6 °धि) (for the post half) —V1 om l 2 —(l 2) Ñ2 D1.2.4 D6.7 आर्तस्वरं Ś1 D6 विमुञ्चन्तौ D1.2 M4 °ञ्चोभैव, D3 °ञ्चौभैव (sic) D6 °ञ्चन्तौ (for °ञ्चोभौ) D3 तस्थतु (for पेततु)]
—Thereafter all cont

1456* माता चास्य मृतस्यापि जिह्वया लिहती मुखम् ।
विललापार्तिकरुणं गौरिव सेव वत्सला ।
ननु अहं ते यज्ञदत्त प्राणेभ्योऽपि प्रिया विभो ।
स कथं दीर्घमध्वानं प्रस्थितो मां न भाषसे ।
सपरिष्वज तावन्मां पश्चात्पुत्र गमिष्यसि । [5]
किं वत्स कुपितो मेऽसि येन मां नाभिभाषसे ।
अनन्तरं पिता चास्य गात्राण्यार्तं परिष्वजन् ।
इदमाह मृतं पुत्रं जीवन्तमिव चातुरः ।

[(l 1) D3 तस्य (for चास्य) D7 om (hapl) मृतस्या Ś1 लिहती V1 D4.7 M4 विलिहन्, B1 लिहते (sic), B4 लिलिहे, D2.3 विलिखन्, D5.6 स्य (D6 ले) लिहम् (for लिहती) —(l 2) D2 -करुणं, D7 काक्षण्य (for -करुण) D6 विह्वला (for वत्सला) —(l 3) Ñ2 D1.2.4 ननु (B3 अनः) ते यज्ञदत्ताहं (for the prior half) Ñ2 प्रिया ** (illeg) B2 प्रियाकुमौ (sic) B4 प्रिया प्रभो V1 D1–4.7 M4 मणे प्रियतरो (D4.7 M4 °रा) सि भो (V1 D3 विभो D4.7 सुत M4 प्रभो) D6 भार्ये प्रियतरासि भो (for the post half) —(l 4) D5 नाभिभाषसे —Ś1 om (hapl) D3 reads in marg l 5 and 6 —(l 5) B1 D1–3.7 संपरिष्वज्य D4.7 माम वा (sic) (for तावन्मां) D4.6.7 सुत (for पुत्र) —(l 6) V1 पुत्र (for वत्स) V1 D1.2 M4 तनो मां, B1 येन मन्, D1.6 यतो मां, D4.7 किं च मा (for येन मां) Ñ2 B3 नाभभाषसे —(l 7) D6 अन्तरे Ñ2 पितास्य (subm) V1 D1.3 पितापरस्य, D5 पिता वत्स, D6 पिता तस्य D7 पिता स्वस्य (for पिता चास्य) D4.7 [अ]स्य (for [आ]र्त) L (ed) गात्राण्यत V1 D2–3.6 परामृ (D3 °श्य) शन् (for परिष्व°) —(l 8) D4.6.7 चाह (for आह) Ś1 D3.4.6.7 प्रिय M4 पिता (for पुत्र) Ñ2 reads पुत्र in marg Ś1 V1 D1–7 M4 जीवमानमिवातुरः (D4.7 °र) (for the post half)]
—After 25 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins

1457* नाभिवादयसे माद्य न च मामभिभाषसे ।
किं च शेषे तु भूमौ त्वं वत्स किं कुपितो ह्यसि ।

[(l 1) G1.3 चाद्य M3 मान्य (sic) (for माद्य) Dg1 माभिवादयसे गात्रस्य (for the prior half). —(l 2) T1.2 G2.3 M1 तु (for च) Dg1 G1 च, G2.3 M1.2 [s]थ, M3 तु (for तु)]

न त्वहं ते प्रियः पुत्र मातरं पश्य धार्मिक ।
किं नु नालिङ्गसे पुत्र सुकुमार वचो वद ॥ २६
कस्य वापररात्रेऽहं श्रोष्यामि हृदयंगमम् ।
अधीयानस्य मधुरं शास्त्रं वान्यद्विशेषतः ॥ २७
को मां संध्यामुपास्यैव स्नात्वा हुतहुताशनः ।
श्लाघयिष्यत्युपासीनः पुत्र शोकभयार्दितम् ॥ २८
कन्दमूलफलं हृत्वा को मां प्रियमिवातिथिम् ।
भोजयिष्यत्यकर्मण्यमप्रग्रहमनायकम् ॥ २९
इमामन्धां च वृद्धां च मातरं ते तपस्विनीम् ।
कथं पुत्र भरिष्यामि कृपणां पुत्रगर्धिनीम् ॥ ३०
तिष्ठ मा मा गमः पुत्र यमस्य सदनं प्रति ।
श्वो मया सह गन्तासि जनन्या च समेधितः ॥३१
उभावपि च शोकार्तावनाथौ कृपणौ वने ।
क्षिप्रमेव गमिष्यावस्त्वया हीनौ यमक्षयम् ॥ ३२

C. 2. 66. 37
B. 2. 64. 37
L. 2. 70. 37

---

26 [a]) Dg1 Dd1 Dm1 T2.3 G1 M3 Cr m g न नु; Ct as in text (for न नु). T2 G2 प्रियं (sic); T1 sup. lin. (for प्रियः). ∯ Ch.: अप्रिय इति पदम् । ∯ —[b]) M3 पुत्र (for पश्य). Dg1 Dt1 Dd1 G1 M3 धार्मिके. —[c]) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 G M1-2 च (for नु). —[d]) G1 सुकुमारो वचो (corrupt). T2 वच (sic) (for वद). —For 26, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M2 subst.

1458* ननु तेऽहं प्रिया पुत्र सह भ्रात्राभ्युपागतः ।
उत्तिष्ठ तावदेहाशु कण्ठे मातः परिष्वज ।

[(l. 1) M2 जीवमान (for सह भ्रात्रा). V2 युपागत, D4.5 [अ]भ्युपागत, M2 उपागत —(l. 2) D2 वार्त (for तावद्). V1 D2.4 देहि. Ñ2 ले, V2 [आ]शां (for [आ]शु). D4.5.7 उत्तिष्ठ पुत्र शृ[D6.7 °क]क्षाशु (for the prior half). Ś1 D6 मातः, D4.5.7 ह्यात (for मातः).]

27 [a]) G2 च (for वा). —[b]) M2 हृदयगमम (sic). —[c]) G2 M2 सतत (for मधुर). —[d]) G2 -त (damaged), M2 यान्यं (for यान्यद्). —For 27, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M2 subst.

1459* कस्य चापरात्रेऽहं स्वाध्यायं कुर्वतो वने ।
श्रोष्यामि मधुरं शब्दं पुत्र शास्त्रं विपश्चितः ।

[(l. 1) D4.7 वा (for च). M2 गुहे (for वने). —(l. 2) D4.5 सुचिरं (for मधुर). D4 transp. शब्द and पुत्र. V1 D1-3.5 पुत्र(V1 पुत्र, D3 वेद) शास्त्रशीलस्य, M2 शास्त्रं पा-नरश्रीमत् (for the post. half).]

28 [a]) T2 यो मा (for को मां). —[c]) G2 M1.2 साधयिष्यति; Cr m g k t श्लाघ° (as in text). —[d]) M2 शोरभयार्दित (sic). —For 28, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M2 subst. and read after 1464*.

1460* पर्युपासन च च सख्यो स्नात्वा हुत्वा च पावकम् ।
श्लाघयिष्यति मे पादौ कराभ्यां परिसंस्पृशन् ।

[(l. 1) V1 D1-4.7 M2 स. संध्यां पर्युपासित्वा (for the prior half). D7 om. (hapl.) स्नात्वा. D2 om. (hapl.) हुत्वा. V1 हुत्वा (for हुत्वा च). —(l. 2) V2 श्लाघयिष्य°. Ś1 D1.6.7 पादौ (for पादौ). V2 चैव संस्पृशन्; B2 संस्पृ° (for परिसं°).]

29 [a]) Dm1 कंदमूलं, T1 पाणा (sic) (for हृत्वा). —[b]) Dt1 Dd1 Dm1 यो (for को). Dt1 प्रियम°. —[c]) ∯ Ct: कर्मण्यमितेव च पाठः । ∯ —For 29, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M2 subst.:

1461* ननु मूलफले वन्यमाहरिष्यति को वनात् ।
भरस्योरन्धयोः पुत्र काङ्क्षतोः क्षुधार्तयोः ।

[(l. 1) V1 D1.3.4.5.7 हार्तं, D3 M2 शाक (for ननु). Ñ2 V1 D1.2.4.5.7 मूल D7 om. फल, D1-7 M2 आहरिष्यति (for आहरि°). D4.5.7 वन, M2 वने (for वनात्). —(l. 2) D2 वत्स (for पुत्र). V1 D5 कांक्षते, B1.2 कांक्षितो (B2 °तो). V1 क्षुधितयो[स्तृ]षो.]

30 [a]) D1-3 M2 अंधं एव (for च वृद्धां च). —[b]) T2 च (for ते). —[c]) T1.2 G M2.3 Ch. वत्स (for पुत्र). Ś1 Ñ2 B1.3 D1.3.4.5 धरिष्येहम्; V1 गमिष्येहं, B2.4 D2.6.7 M2 भरिष्येहम्; T2 M2 भरिष्यामि, Ch.t as in text. —[d]) G1 पुत्रगर्धिनीं; M2.3 °गृद्दिनी (sic) (for °गर्धिनीम्). Ś1 Ñ2 B D2-7 अंधौ तावकान; V1 D1-3 M2 वृद्ध सन्तपिताः.

31 [a]) T2 तिष्ठाम (metr.), M1 उत्तिष्ठ, K(ed.) Cm g t (also) तिष्ठ मा, Crp t as in text (for तिष्ठ मा). —[c]) M3 moth-eaten for श्वो मया. —For 31, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M2 subst.

1462* एकाह्नमपि तावत्त्वं नैव गन्तुमितोऽर्हसि ।
श्वो मया चैव मात्रा च गन्तासि सह पुत्रक ।

[(l. 1) Ś1 V1 B1 D1.4 एकाहम्, V1 D1-4 तावत्(V1 °वं) M2 तावत् (for तावत्). Ñ2 B1.3 नैवो, B2.4 D1.3 नेह (for नैव). Ñ2 B1.3.4 D1 रह (for इतो). V1 वन गंतुं त्वमिच्छसि, D1-3 M2 न गंतुं त्वमिहार्हसि (for the post. half). —(l. 2) D1 मया चैव समात्रा च (for the prior half). V1 D1-4.7 M2 सह चैव (by transp.).]

32 [a]) V1 D1-3 G1 M3 हि, Dg1 [इ]ह (for च). Ś1 Ñ2 B D6 भवच्छोकात्; D4.5.7 M2 हि त्वच्छोकात् (for च शोकार्त°). —[b]) D4.5 अनाथौ, D2 अनाथौ; M2 अनाथ; M2 अनाथाव् (for अनाथौ). Ś1 Ñ2 V1 B D1-4.7 M2 स[B2 M2 त]विलापिनौ, D3 कर्षितौ तौ; M2 कृपणे वने (for कृपणौ वने). —[c]) T1 गमिष्यावस्; G2 [आ]गमिष्यावस्; M3 गमिष्यामि (sic) (for गमिष्यावस्). —[d]) T2 G1 M1.3 सह; K(ed.) [इ]हीनौ (for हीनौ). Dm1 यमालये. —For 32[cd], Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M2 subst.:

G 2 66 38
B 2 64 38
L 2 70 38

ततो वैवस्वतं दृष्ट्वा तं प्रवक्ष्यामि भारतीम् ।
क्षमतां धर्मराजो मे बिभृयात्पितरावयम् ॥ ३३
अपापोऽसि यथा पुत्र निहतः पापकर्मणा ।
तेन सत्येन गच्छाशु ये लोकाः शस्त्रयोधिनाम् ॥ ३४
यान्ति शूरा गतिं यां च संग्रामेष्वनिवर्तिनः ।
हतास्त्वभिमुखाः पुत्र गतिं तां परमां व्रज ॥ ३५
यां गतिं सगरः शैब्यो दिलीपो जनमेजयः ।
नहुषो धुन्धुमारश्च प्राप्तास्तां गच्छ पुत्रक ॥ ३६
या गतिः सर्वसाधूनां स्वाध्यायात्तपसश्च या ।
भूमिदस्याहिताग्नेश्च एकपत्नीव्रतस्य च ॥ ३७
गोसहस्रप्रदातॄणां या या गुरुभृतामपि ।
देहन्यासकृतां या च तां गतिं गच्छ पुत्रक ।
न हि त्वस्मिन्कुले जातो गच्छत्यकुशलां गतिम् ॥ ३८

1463* प्राणे पुत्र विमोक्ष्यावो मरणे कृतनिश्चयौ ।

[V1 D1-3 5 M4 प्राणान् M1 प्रति (for पुत्र) Ś1 D6 5 7 विमु(Ś1 °मो)क्ष्यावो, V1 विमोक्ष्यामो, B1 2 4 M4 वियोक्ष्यावो, D1 विमोक्षतो]

33 b) M3 भार* (moth eaten) —c) Dg1 क्षम्यतां, M3 *मतां (moth eaten) Cg as in text G3 [ऽ]पि (for गे) —d) M1 बिहृयात् (for बिभृ°) M3 ब* (moth-eaten) (for भयम्) —For 33 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst (followed by 1460*)

1464* इतो वैवस्वतं गत्वा भिक्षिष्ये कृपणं स्वयम् ।
पुत्रभिक्षां प्रदेहीति ध्यायेव सहितो गतः ।

[(l 1) V1 D1 2 M4 ततो, D7 हतो (sic) (for इतो) V1 चाह D1 सोह, D2 सेहा (sic) D3 M4 ऽपोह (for गत्वा) D1 भाषिष्ये (for भिक्षिष्ये) D4 5 7 कृपणं Ñ2 B3 सुत (for स्वयम्) —(l 2) V1 D1-4 ददस्वेति, D4 5 7 म देहीति M4 ददा° (sic) (for प्रदेहीति)]

—After 33 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1465* दातुमर्हति धर्मात्मा लोकपालो महायशाः ।
ईदृशस्य ममाक्षय्यामेकामभयदक्षिणाम् ।

[(l 1) Dg1 T1 अर्हसि M3 *तु ** (damaged)]

34 a) B2 आपापो, M3 अपापो V1 B2 D1-3 [ऽ]पि, T1 त्वं, M4 हि (for ऽसि) D2 G2 M1 2 Cr m g यदा, M3 यथा, Ck t यथा (as in text) V1 D1-3 वत्स (for पुत्र) —b) D5 हतस्त्व (for निहत) —d) M3 लो* (moth eaten) Dt1 शस्त्रयोधिनां, T3 शस्त्रयोसिनः —For 34cd, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1466* त्वमाशुहि तथा लोकान्शूराणामनिवर्तिनाम् ।

[B3 तम् (sic) (for त्वम्) B4 आप्नुहि G(ed) यथा (for तथा) V1 D1 6 7 M4 तथा लोकानाप्नुहि त्व (for the prior half) D4 पुराणाम् (for शू°) D3 वाभिमानिना]

35 a) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 Ct या हि, T3 या च, M3 †* Ck as in text (for यान्ति) Dg1 Dt1 यांति, Dd1 Dm1 प्राप्ता (for यां च) —cd) G3 इ*त्व हि मुख **** ता damaged)

36 c) T1 दुंदुमारश्च, T2 मधु°, M3 धुंधुमा** (moth eaten) —d) M1 त्व (for ता)

37 a) Dt1 Dd1 Dm1 Ct सर्वभूतानां —b) Dg1 Dm1 M3 स्वाध्याया(Dm1 °य)त्त, G3 स्वाध्याय T1 2 M3 तपसा (for °सश्च) —c) Note hiatus between c and d. M3 या भूमिदस्याहिताग्नेर्

38 a) M3 गोस** (moth eaten) —b) Dt1 Dd1 Dm1 गुरुसेवा, G1 यथा गुरु (for या या गुरु) —e) T2 G2 M3 [अ]स्वत् (for [अ]स्मिन्) —For 35-38 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst while T1 subst l 3 and 7-8 for 37-38

1467* अपरावर्तिनां लोका शूराणां ये तपस्विनाम् ।
गुरुपूजारतानां च तांस्त्वमाप्नुहि पुत्रक ।
यांल्लोकान्वेदवेदाङ्गपारगा मुनयो गताः ।
याश्च राजर्षयो याता ययातिनहुषादयः ।
गृहमेधिनश्च यान्याता स्वदारब्रह्मचारिणः । [5]
गोहिरण्यान्नदातारो भूमिदाश्चैव यान्गताः ।
याश्चाभयप्रदातारस्तथा यान्सत्यवादिनः ।
तांल्लोकान्मदनुध्यातो याहि पुत्रक शाश्वतान् ।
न हीदृशे कुले जन्म प्राप्य यात्यसतां गतिम् ।

[(l 1) M4 transp शूराणां and ये D3 तारस्विनां (for तप°) D1 4 5 7 अपरावर्तनाम् पूर्वा ये(D5 प्र) शूराणां(D7 यूयां तात) तपस्विनां —(l 2) Ś1 D6 यज्वनां च सुखानां Ñ2 B यज्वनां गुरुसेविनां D4 5 7 M4 गुरुवर्तिनां वनि(D5 °ज्य)नां (D4 7 M4 °नां च [hypm]) (for the prior half) Ś1 Ñ2 B D4 7 शाश्वतान् (Ñ2 °ता [sic]) (for पुत्रक) —Ñ2 om l 3 —D6 reads l 3 in marg —Ś1 D4 M4 om (hapl) l 4-6 —(l 4) B3 marg D3 यान (sic) (for याश्च) B4 om याता V1 D1 2 नहुषाद्य, B4 नहुषादिष (sic) —(l 5) Prior half hypm B1 गृहसेवेश्च Ñ2 B होमान् (for याता) V1 B2 4 उदार, B1 सदार (for स्व°) —(l 6) Ñ2 reads गता in marg —D6 reads from l 7 up to 1468* in marg —(l 7) Ñ1 reads the prior half in marg V1 योश्च भय D4 7 वचयपुसी (hypm) (for यांश्चाभय) Ś1 प्रगल्भस्, Ñ2 प्रदानस् (subm) V1 यांश्चैव, T2 M1 तथा ये (for तथा यान्) —(l 8) Ś1 B1 D5 मदनुज्ञातो (Ś1 °तौ) D4 7 T2 M4 समनुध्यातो D3 याहि (for

एवं स कृपणं तत्र पर्यदेवयतासकृत् ।
ततोऽस्मै कर्तुमुदकं प्रवृत्तः सह भार्यया ॥ ३९
स तु दिव्येन रूपेण मुनिपुत्रः स्वकर्मभिः ।
आश्वास्य च मुहूर्तं तु पितरौ वाक्यमब्रवीत् ॥ ४०
स्थानमस्मि महत्प्राप्तो भवतोः परिचारणात् ।
भवन्तावपि च क्षिप्रं मम मूलमुपैष्यतः ॥ ४१
एवमुक्त्वा तु दिव्येन विमानेन वपुष्मता ।
आरुरोह दिवं क्षिप्रं मुनिपुत्रो जितेन्द्रियः ॥ ४२
स कृत्वा तूदकं तूर्णं तापसः सह भार्यया ।
मामुवाच महातेजाः कृताञ्जलिमुपस्थितम् ॥ ४३
अद्यैव जहि मां राजन्मरणे नास्ति मे व्यथा ।
यच्छरेणैकपुत्रं मां त्वमकार्षीरपुत्रकम् ॥ ४४

G. 2. 66. 53
B. 2. 64. 52
L. 2. 70. 52

याहि). —(l. 9) Ś1 V1 D4.6.7 यान्धनां; Ñ2 यान्ध्समतां (sic); B1 D1-3 यान्य°; D5 यांति सां; M2 °मुखा (for यान्त्यसतां).]

—Thereafter Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.4(m.) M4 cont.:

1468* यस्मादितश्च्युतः स्थानाद्याहि लोकान्मुदच्युतः ।

[M4 यस्य गता त्वं (for यस्मच्युतः स्थानात्). V1 मधुरिनः; B1 D3 °श्रुतः; D1 M4 °च्युतः (for °च्युतः). Ś1 D6 लोकानामुदि शाश्वतान् (for the post. half).]

—After 38, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.:

1469* स तु यास्यति येन त्वं निहतो मम बान्धवः ।

[M2 moth-eaten for बान्धवः.]

39 b) G1 [श]पुरः (for [अ]सकृत्). —For 39ab, Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 M4 subst.:

1470* एवमादि विलप्यार्तः स मुनिः सह भार्यया ।

[Ś1 D6 [भ]व; M4 [र्थ]ते (for [आ]र्तः). D7 om. (hapl.) स मुनिः. D8 भार्यया सह (by transp.).]

—Thereafter Ś1 D4-7 cont.:

1471* संहर्तुं लक्ष्मयामास दुःखोपहतचेतनः ।

[D4.5 सहर्तं. D6 °चेतसः (for °नः).]

—c) Ś1 Ñ1 B D4-7 ततोऽस्य; Dt1 तथोऽस्या (for ततोऽस्मै).
—d) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 प्रययौ (Ś1 Ñ2 D6 °ययौ D4.5.7 °चक्रे) दीनमानसः.

40 a) T2 तनो (for स तु). —After 40ab, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.:

1472* स्वर्गलभ्यात्इहायिवं शक्रेण सह धर्मवित् ।
आयस्माते च तौ वृद्धौ सह शक्रेण तापसः ।

[(l. 1) Dm1 मध्यात्, Cm as above. —(l. 2) Dm1 मममाते; Cm as above. G1 reads तौ वृद्धौ twice. M2 reads वृद्धौ *inf. lin.* Dm1 transp. तह and शक्र. T2 तापसं.]

—c) Dg1 Dt1 Ct आश्वस्य; Cg as in text. G1 हि (for च). Dg1 Dd1 Dm1 T2 G M1-3 तौ (for तु). —d) Dt1 G1 पितरं. Dg1 M3 वाक्यं विनयमब्रवीत्. —For 40, Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 M4 subst.:

1473* अथ दिव्यवपुर्भूत्वा विमानवरमास्थितः ।
मुनिपुत्रः स तौ वाक्यमुवाच पितराविदम् ।

[(l. 1) D3 भूत्वा (for भूत्वा) M4 आस्थितः (for आस्थितः).

—(l. 2) Ś1 D4-7 M4 ततो (for स तौ). V1 पितर दिवि (for °पाविदम्).]

41 d) T2 G2 लोकम्; Cr.g.k.t as in text (for मूलम्). Dg1 उपैष्यथः; Dt1 अपेष्यथ; Dd1 T1.2 G1.3 M2.3 उपैष्यथः; Dm1 T3 M3 °थ; G2 गमिष्यथः; Cm as in text (for उपैष्यतः). —For 41, Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 M4 subst.:

1474* भवन्तौ परिचर्याहं प्राप्तः पुण्यो परां गतिम् ।
भवन्तावपि हि क्षिप्रं स्थानमिदमवाप्स्यतः ।

[(l. 1) D3 भवतोः. Ś1 D6 रतां (for परां). —(l. 2) V1 अपि (for अपि). B1 om.; D1-3 M4 च (for हि). V1 क्षेत्रम् (for क्षिप्रं). V1 स्थानम्; D1-3 इदं स्थानम् (by transp.). Ś1 B1.2 D1-3 समाप्स्यथ (Ś1 B1 D2 °थः).];

and then cont.:

1475* न भवद्भ्यामहं शोच्यो नायं शास्त्रपराप्यति ।
अचिरात्प्रमनेनैव येनाहं निधनं गतः ।

[(l. 1) Ś1 D6 नापि; D1 नान्ये (for नायं). M4 [अ]प्राप्स्ये. —(l. 2) Ś1 D6 [य]व (for [ए]व). V1 एतेन तथा; D1.2.4.5.7 एवमेतेन; D6 यत तथाद (all hypm.) (for मनेनैव). M4 अचिरप्राप्स्येतेन (hypm.) (for the prior half).]

42 a) Dd1 reads तु in marg. —d) G2 damaged from निपुत्रो up to स कृ in 43a. —For 42, Ś1 Ñ2 V1 B D1-2.4 M4 subst.; whereas D6.7 subst. l. 1 only:

1476* एतावदुक्त्वा वचनमृषिपुत्रो दिवं ययौ ।
दिवि दिव्यवपुर्भूत्वा विमानवरमास्थितः ।

[(l. 1) D6.7 एवमुक्त्वा तु (for एतावदुक्त्वा). Ñ2 B1 D1 मुनिपुत्रो. Ś1 D4.6 दिवं गतः; B2 D2 ययौ दिवं (by transp.). —(l. 2) B2 D2 M4 दिवं. Ś1 D6 दिव्योऽसौ (for दिव्यवपुः). Ś1 B1.2 D6 शस्त्रम् (for भूत्वा).]

43 G2 damaged for स कृ (cf. v.l. 42). —a) Dt1 Dd1 G1 M1-3 [अ]थ; T2 [अ]तो; G2 च (for तु). Dm1 कृत्वाथुदकं (sic). Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 सोऽपि कृत्वोदकं तस्य. —b) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 पुत्रस्य (for तापसः). —c) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 तपस्वी मामुवाचेदं. —d) D4 कृताञ्जलिम्. M4 कथयितं.

44 a) G2 मे (for मां). —c) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 G M1-3 यत् Cg as in text (for यत्). G1 [ए]कपुत्रं.

G 2 66 44 B 2 64 53 L 2 70 53

त्वया तु यदविज्ञानान्निहतो मे सुतः शुचिः ।
तेन त्वामभिशप्स्यामि सुदुःखमतिदारुणम् ॥ ४५
पुत्रव्यसनजं दुःखं यदेतन्मम सांप्रतम् ।
एवं त्वं पुत्रशोकेन राजन्कालं करिष्यसि ॥ ४६
तस्मान्मामागतं भद्रे तस्योदारस्य तद्वचः ।
यदहं पुत्रशोकेन संत्यक्ष्याम्यद्य जीवितम् ॥ ४७

—For 44 Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 M4 subst G1 M3 cont l 3 only after 1478*

1477* कथं स्व स्मातयशसा राजर्षीणां महात्मनाम् ।
अविनीत कुले जात इक्ष्वाकूणां नराधम ।
स्त्रीनिमित्तं न वैरं ते क्षेत्रजं न मया सह ।
अर्थकनैपुण्या कस्मात्सभार्योऽहं हतस्त्वया ।

[(l 1) D1 ऋषीणां च (for राजर्षीणां) —(l 2) B1 D1 3 अविनीत Ś1 V1 D1-4 5 7 नृपाधम (V1 °म) D5 नराधम M4 कुलाधम —(l 3) Ś1 V1 D1-7 M4 न स्त्रीनिमित्त (by transp) D7 हि D4 7 वै (for ते) G1 M3 ते वैर (by transp) V1 D1 5 7 M4 मया न क्षेत्रज सह (D7 हर) G1 M3 क्षेत्रज वस्तुन न ते (for the post half) —(l 4) Ñ1 B3 तद्देवैपुण्य (sic) V1 तथैकेने° B1 तन्थैके° B3 वगथैके° B4 तन्न चैके° D1 अथैकेने° M4 तथाप्येके° G(ed) तथभेरे° (for अथैकेने°) D4 5 7 M4 त्वया हत (by transp)]

—After 44 G1 M3 ins

1478* कथं तेषां कुले जात क्षत्रियाणां महात्मनाम् ।
सर्ववेदविदग्रज्ञो धर्म न कुरुषे (G1 °ते) मन ।

—Thereafter G1 M3 cont l 3 of 1477* Then M3 repeats 44[cd]

45 [a]) Dt1 Dd1 Dm1 त्वयापि च यदज्ञानात् —[b]) Dt1 Dd1 Dm1 स बालक (for सुत शुचि) —[c]) Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 अपि शप्स्येह (T1 3 अभिशप्स्यामि) —[d]) Dg1 सुदु सम्, Cg सु° (as in text) G3 इति (sic) G3 अपि (for अति) G3 damaged for दारुण —For 45 Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 M4 subst

1479* अविज्ञानात्तु मे पुत्रो हतो यदनयेन च ।
त्वया तस्मादहमपि शप्स्यामि त्वा निबोध मे ।

[(l 1) D5 च मे D4 7 त्वया (for तु मे) Ś1 D6 हतो यदिनयेन वा V1 यदघोविनयेन च B3 (m also)यज्ज्ञाताविनयेन च D1-6 7 M4 यद्धतोविनयेन च (for the post half) —(l 2) Ś1 D4 6 7 तथा (for त्वया) B D5 नापि D4 6 शास्यामि (corrupt) (for शप्स्यामि) Ñ1 B3 नराधम (for निबोध मे)]

46 G3 mostly damaged for [a] —[b]) T3 G1 मन (sic) (for मम) —[c]) Dg1 reads त्व sup lin —[d]) T1 2 G1 2 M1 Cr गमिष्यसि (T3 °ति) Cm करिष्यसि Cg t °सि (as in text) —For 46 Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 M4 subst

1480* पुत्रशोकातुर प्राणांस्तत्याक्ष्यस्यवशो यथा ।
त्वमप्यन्त तथा प्राणांस्तत्यक्ष्यसे पुत्रलालस ।

[(l 1) Ś1 पुत्रशोकार्त, M4 °शोकार्तेत D3 om (hapl) from the post half of l 1 up to the prior half of l 2 V1 D1 त्यक्ष्यामि विनष्टो यथा D4 5 7 M4 त्यक्ष्याम्यथा (M4 °स्य)नष्टो यथा (D7 मया) (for the post half) —(l 2) V1 लक्ष्मि]

and then cont

1481* एव शापमहं लब्ध्वा स्वपुर पुनरागत ।
सोऽप्यृषि पुत्रशोकेन नचिरादिव संस्थित ।

[(l 1) B3 (sup lin also as above) शापम् (for शापम्) D3 om D4 स्वपुरे (for स्वपुर) —(l 2) Ś1 D4 6 M4 स ऋषि D3 सोनपि D4 सोथपि D7 सोप्यपि (sic) (for सोऽप्यृषि) D3 om (hapl) न in नचिराद् D3 एव संस्थित D6 4 7 पिपासित D4 प्राणोत्स्क्रमा दिव गत (for the post half)]

—After 46 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1482* अज्ञानात्तु हतो यस्मात्क्षत्रियेण त्वया मुनि ।
तस्मात्त्वा नाविशत्याशु ब्रह्महत्या नराधिप ।
त्वामप्येतादृशो भाव क्षिप्रमेव गमिष्यति ।
जीवितान्तकरो घोरो दातारमिव दक्षिणा ।
एवं शाप मयि न्यस्य विलप्य करुणं बहु । [5]
चितामारोप्य देहं तन्मिथुन स्वर्गमभ्ययात् ।
तदेतच्चिन्तयानेन स्मृतं पापं मया स्वयम् ।
तदा बाल्यात्कृत देवि शब्दवेध्यनुकर्षिणा ।
तस्यायं कर्मणो देवि विपाक समुपस्थित ।
अपथ्यै सह संभुक्ते व्याधिरन्नरसे यथा । [10]

[(l 2) Dt1 त्वा Dm1 M3 नाविश बाशु T3 नाविशत्याशु (corrupt) G3 M3 न विशत्वा (M3 °त्या)शु Cm as above M3 नृपाधिप (for नरा°) —(l 3) M1 पत्र (for पव) G1 3 [आ]गमिष्यति —(l 4) M3 जीवितान्तकरो घोरो (for the prior half) Dt1 Dd1 Ct दक्षिणां —(l 5) G3 damaged up to विल —(l 6) T3 चितामारोप्य —(l 7) Dg1 एव Cg as above (for एतत्) —T3 om from l 8 up to l 1 of 1485* —(l 8) M3 बालत्व (for बाल्यात्) G1 3 M3 नैष्या (G3 °प)नुकर्षि (M3 °षे)णा Cm नैष्यानुशिक्षिणा —(l 9) T3 विपाद (for °क) —(l 10) Dt1 Dd1 Cm संभुक्ते G3 संभुक्त M3 संभुक्तो K(ed) Ctp व्याधिम् (for व्याधिर्) M3 Ctp अन्नरसे G3 अन्नर * * * (damaged)]

47 T3 om 47[ab] (cf v l 1482*) —[a]) G3 mostly damaged Dg1 तस्मात् G1 M1 त्वाभित (for आगत) —After 47[cd] Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G M1 2 ins Dg1 cont after 1486* while K(ed) cont after l 1 of 1485*

1483* इत्युक्त्वा स रुदंस्त्रस्तो भार्यामाह च भूमिप ।

यदि मां संस्पृशेद्रामः सकृदद्यालभेत वा ।
न तन्मे सदृशं देवि यन्मया राघवे कृतम् ॥ ४८
चक्षुषा त्वां न पश्यामि स्मृतिर्मम विलुप्यते ।
दूता वैवस्वतस्यैते कौसल्ये त्वरयन्ति माम् ॥ ४९
अतस्तु किं दुःखतरं यदहं जीवितक्षये ।
न हि पश्यामि धर्मज्ञं रामं सत्यपराक्रमम् ॥ ५०

G 2 66 61
B 2 64 67
L 2 70 60

[Dt1 तु (for च) T1 3 स्मृति]
—Dg1 repeats 47^{cd} m sec m after 48 —^{c}) Dd1 यदद्य, T1 3 सदह (for यद्दह) —^{d}) Dg1 (both times) Dt1 Dd1 Dm1 सत्यनिष्यामि —For 47, Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 subst

1484* स ब्रह्मशापो नियतमद्य मां समुपस्थित ।
तथा हि पुत्रशोकार्तं प्राणा सत्वरयन्ति माम् ।

[(l 1) D1 M4 अद्येव D2 अद्येह D3 अद्य D5 ममाद्य (for अद्य मां) D2 3 5 7 M4 समुपागत V1 स ब्रह्मशापस्तैर्मे च मय्येव समुपागत —(l 2) V1 D1–7 M4 यथा (for तथा) Ñ2 पुत्रशोकार्थ, D1 4 7 °शोकेन B1 D2 प्राणो (sic) D5 मे (for माम्)]
—After 47, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins M3 cont after 1488* whereas K(ed) ins l 1 after 47 and l 2 after 48^{ab}

1485* चक्षुर्भ्यां त्वा न पश्यामि कौसल्ये त्वं हि मां स्पृश ।
यमक्षयमनुप्राप्ता द्रक्ष्यन्ति न हि मानवा ।

[T2 om l 1 (cf v l 1482*) —(l 1) M3 चक्षुषा (for °र्भ्यां) Cg मा (for मां) Dg1 T2 G1 साधु मां(K[ed] मा), Dm1 M3 त्वं हि मां, G2 मामपि M2 न हि मा (for त्वं हि मां) T1 स्पृश —After l 1, K(ed) ins 1483* —(l 2) T2 तमक्षयम् M3 अनुप्राप्य Dg1 T1 3 G1 प्रेक्ष(Dg1 °क्ष)न्ते, Cg as above (for द्रक्ष्यन्ति) M3 अनुप्राप्य स्पृक्षति]
On the other hand M3 ins 1488* after 47

48 T2 G2 om 48^{cd} K(ed) transp 48^{ab} and 48^{cd} (along with their resp star passages) —^{b}) Dt1 Ct अन्वारभेत Dd1 Dm1 अन्वालभेत T1 अद्यार° T2 अद्य लभेत G1 M1 3 4 अप्या(M4 °प्य)लभे(M3 °भे)त (for अद्यालभेत) G1 च (for वा) Dg1 अन्वालभेत्तथा —After 48^{ab}, Dg1 (followed by 1483*) Dt1 Dd1 Dm1 T1 3 G1 3 M1 3 ins

1486* धन वा यौवराज्य वा जीवेयमिति मे मति ।

[G3 M1 वन (for धन) Dg1 जीवेयम्, G1 जिवेयम् (for जीवे°)]

while K (ed) ins l 2 of 1485* after 48^{ab}
—^{c}) K(ed) धृतमेऽसदृशं —G2 damaged after राघ in 48^{d} up to तत्तु स in l 1 of 1488* —For 48 Ś1 Ñ1 V1 B D1 3 M4 (l 2 4 only for 48^{cd}) subst and read after 49

1487* यदि मां संस्पृशेद्रामः सभायेंकापि यागत ।
जीवेयमिति मे बुद्धिः माप्यामृतमिवातुर ।
दृष्टापि यद्यहं प्राणास्त्यजेयं दयितं सुतम् ।
प्रेत्यापि न विरोधेऽहं पुत्रशोकेन दु खित ।

[(l 1) V1 सस्पृशेद् (for °स्पृशेद्) D1 2 3 संस्पृशेद् (for °शेत्) Ñ2 B1 3 वागत, V1 D1–3 वा पुन (for चागत) D4 7 वाप्यथागत —(l 2) B3 अपि (for इति) D1 3 M4 माप्य (for प्राप्य) —D4 6 7 om l 3–4 —(l 3) Ś1 D3 5 दृष्ट्वा हि B3 यद्यहं, D1 3 यन्ह (for यद्यह) —(l 4) Ś1 D5 च न दह्यय, D1 7 M4 न वि(M4 हि)रोधेय, G(ed) न विमुह्येय V1 प्रीत्यापि परित्येयं पुत्रशोके सुदु खित]
—After 48 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 K (ed) ins, Dg1 ins. after the repetition of 47^{cd} (cf v l 47) while M3 ins after 47

1488* सदृश तत्तु तस्यैव यदनेन कृत मयि ।
दुर्वृत्तमपि क पुन त्यजेद्भुवि विचक्षण ।
कश्च प्रव्राज्यमानो वा नासूयेत्पितरं सुत ।

[(l 1) G2 damaged up to तत्तु त —(l 2) T1 दुश्चतम् —(l 3) G3 कश्चित् (for कश्च) M3 पितर (sic)]
—Thereafter M3 cont 1485*

49 ^{a}) M4 चक्षुर्भ्यां T2 om न पश्यामि Ś1 Ñ2 B D1–7 चक्षुर्भ्यां(Ś1 D1 °षा)न प्र(B3 हि D5 च)पश्यामि, V1 D1 3 नाक्षिभ्यां दयि पश्यामि —^{b}) D2 स्मृतिर् (sic) Ś1 D4 मे(D5 न) प्रविलुप्यते, Ñ2 B M4 मे देवि लुप्यते, V1 D1 4 7 मे विप्रलुप्यते —^{c}) B1 [दृ]ति (sic) (for [दृ]ते) Ś1 D4 स्मृत्वा तौ द्वौ गतौ प्राणाम् —^{d}) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 त्वरयति च मा शुभे —After 49 Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 read 1487*

50 ^{a}) Dd1 Dm1 सतस्तु, D4 7 अतो तु (for अतस्तु) G1 क (for किं) D5 इतो न किंचिद् त्वतर (hypm) —^{c}) D2 4 5 नेह (for न हि) G1 पश्याम Dm1 D4 धर्मेश (sic) —For 50 Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 6 M4 subst

1489* अतो नु किं दु खतर किं वा कृच्छ्रतर भवेत् ।
यदद्दृष्ट्वैव रामस्य मुखं त्यक्ष्यामि जीवितम् ।

[(l 1) V1 D1 3 M4 कष्टतर(D5 °तु [sic]) D2 कष्टतर (for कृच्छ्र°) Ś1 B3 D4 transp दु खतर and कृच्छ्रतर, Ñ2 B3 4 भवेन्मम न्रु भाविनि (G[ed] च भाविनि), B1 मदद्रि पन्विते (for the post half) —(l 2) Ś1 D4 यन्द्दृष्ट्वा च, B4 यदि दृष्टैव Ś1 Ñ2 V1 B4 D2 मुख (for मुख)]
—All the above MSS then read 1495* followed by st 54
—After 50 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins

1490* तस्याद्दर्शनज शोक सुतस्याप्रतिकर्मण ।
उच्छोषयति मे प्राणान्वारि स्तोकमिवातप ।

G 2 66 64
B 2 64 68
L 2 70 63

न ते मनुष्या देवास्ते ये चारुशुभकुण्डलम् ।
मुखं द्रक्ष्यन्ति रामस्य वर्षे पञ्चदशे पुनः ॥ ५१
पद्मपत्रेक्षणं सुभ्रु सुदंष्ट्रं चारुनासिकम् ।
धन्या द्रक्ष्यन्ति रामस्य ताराधिपनिभं मुखम् ॥ ५२
सदृशं शारदस्येन्दोः फुल्लस्य कमलस्य च ।
सुगन्धि मम नाथस्य धन्या द्रक्ष्यन्ति तन्मुखम् ॥ ५३
निवृत्तवनवासं तमयोध्यां पुनरागतम् ।
द्रक्ष्यन्ति सुखिनो रामं शुक्रं मार्गगतं यथा ॥ ५४
अयमात्मभवः शोको मामनाथमचेतनम् ।
संसादयति वेगेन यथा कूलं नदीरयः ॥ ५५
हा राघव महाबाहो हा ममायासनाशन ।
राजा दशरथः शोचञ्जीवितान्तमुपागमत् ॥ ५६

[(l 1) B(ed) दर्शन (for [श]द्र°) —(l 2) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 M3 वे (for मे)]

whereas after 50, D4 6 7 read 54 (followed by 1495*)

51 ᵃ) Ś1 D6 ते देवा न मनुष्यास्ते, D4 न ते देवा मनुष्यास्ते (by transp) —ᵇ) D4 7 मडलं (for -कुण्डलम्) Ś1 Ñ3 V1 B1 3 D2-3 6 M4 ये तत्पू(M4 द्वि पू)र्णेन्दुसन्निभ (V1 D2-3 M4 °वर्चसं) B4 ये पूर्णपुसमन्वितं (sic) —D5 om (hapl) 51ᵈ–52ᶜ —ᵈ) M3 *न (moth eaten) Ś1 Ñ2 V1 B D1-2 6 M4 पुरीं प्रविशतो वनात्, D4 7 वनात्प्रत्यागतस्य वै

52 D1 om 52ᵃᵇᶜ (cf v l 51) —ᵃᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 7 M4 सुदंष्ट्रं विमल(Ś1 D6 निर्मल) कांतं चारुपद्मदलेक्षणं —After 52ᵃᵇ, B3 ins

1491* सर्वगुणगणैर्युक्तं सर्वलोकहिते रतम् ।

—ᵈ) Ś1 Ñ2 B D6 तारापति (for °धिप) V2 Dt1 Dd1 Dm1 -सभं (for निभ) D3 शुभ (for मुखम्)

53 ᵃ) Ś1 D4 7 शरच्चंद्रस्य सदृश —ᵇ) Ś1 D6 कुंदस्य (for फुल्लस्य) —ᶜ) Ś1 D4-7 पुत्रस्य, Dg1 नाथ्यस्य, Dt1 Dd1 Dm1 रामस्य T1 **स्य (for नाथस्य) T3 सुगंधिमनुनाथस्य —ᵈ) Ś1 D1 वै, Dt1 Ct धे, D4 7 ते (for तन्) —For 53 Ñ- V1 B D1-3 M4 subst

1492* शारदपद्मस्य फुल्लस्य तुल्यनि श्वाससमारुतम् ।
द्रक्ष्यन्ति सुखिनस्तस्य मुखं पुत्रस्य मे नरा ।

[(l 1) B4 फलस्य (for फुल्लस्य) V1 शरदे**कुयस्य (sic) (for the prior half) N3 V1 B1-3 D1 2 M4 निश्वास —(l 2) M4 पश्यति and सुताख्य तु (for द्रक्ष्यन्ति and मुखं पुत्रस्य respy) B1 M4 ये (for मे)]

—All the above MSS cont while Ś1 D4 7 ins after 53

1493* इति राम सारथेव शयनीयतले नृप ।
शनैरुपगताभास्त शर्वरीव रजनीक्षये ।

[(l 1) D3 एव (for एव) V1 D1-3 शयनीय(V1 °नीय, D3 °नीये)गतो D3 नृग (sic) —(l 2) D4 7 अथ (for उप) Ś1 B1 [आ]ष्ठ (for [अ]स्त) V1 शयने स्वपमगामास्त (hypm) (for the prior half) M4 दिवसक्षये]

54 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M1 read 54 after 1495*

D4 6 7 read 54 after 50 —ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 निस्तीर्णं, T2 निर्वृत्त (for निवृत्त) D3 स्थम् (sic) D5 ताम् (sic) (for तम्) —D6 reads 54ᶜᵈ in marg —ᶜ) V1 द्रक्ष्यामि V1 सुखितो, B4 दु खिनो (for सुखिनो) —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 5 6 M4 शक्रं स्वर्गादि(B2 स्वर्गादिवक्रमि- [by transp])वागत —After 54, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

1494* कौसल्ये चित्तमोहेन हृदयं सीदतीव मे ।
वेदये न च संयुक्ताञ्शब्दस्पर्शरसानहम् ।
चित्तनाशाद्विपद्यन्ते सर्वाण्येवेन्द्रियाणि मे ।
क्षीणस्नेहस्य दीपस्य संसक्ता रश्मयो यथा ।

[(l 1) Dt1 सीदयेतरां, T2 सीदती मने (sic); M3 सीदति मे —(l 2) T2 देवये (metri), G3 वे ये (for वेदये) T1 -सुखानह (for -रसा°) —(l 3) Dt1 विपद्यंते (for °द्यन्ते). Dt1 Dd1 Dm1 हि, T3 च (for मे) —(l 4) Dg1 संस्क्ता, Dt1 Dd1 Dm1 Ct संरक्ता G1 M3 संयुक्ता, Cg as above Ck संयुक्त (for °सक्ता)]

55 ᵇ) Dg1 T G M1-3 अचेतस (for °तनम्) —ᶜ) Dg1 सशादयति, Dt1 Dd1 Dm1 Ct संसाधयति, T3 संसारयति, G1 संसादयति —ᵈ) G1 M3 नदी (for यथा) G1 यथा (for नदी) M3 moth-eaten for रय —For 55 Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 M4 subst and read (except D4 6 7 which read after st 54) after 1489*

1495* रामादर्शनजः शोकः प्राणनाशमतीव मे ।
नदीतीरद्रुमांस्तथापारिवेगो महानिव ।

[(l 1) Ś1 D6 निर्गतीव V2 D1 आरुज(D3 °रुज)तीव, B1 आन्यजतीव B4 आरुज र D5 M4 तु (M4 स) रुजति —(l 2) D6 -द्रुमान्, M4 -स्तो (for स्तान्) D3 महानिव D4 7 वायुवेगहतानिव (for the post half)]

—Thereafter Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 read st 54

56 ᵃ) M3 moth-eaten for हा —After 56ᵃᵇ, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1496* हा पितृप्रिय मे नाथ हा ममासि गतः सुत ।
हा कौसल्ये विनश्यामि हा सुमित्रे तपस्विनि ।
हा नृशंसे ममामित्रे कैकेयि कुलपांसनि ।
इति मातुश्च रामस्य सुमित्रायाश्च संनिधौ ।

तथा तु दीनं कथयन्नराधिपः
प्रियस्य पुत्रस्य विवासनातुरः ।
गतेऽर्धरात्रे भृशदुःखपीडित-
स्तदा जहौ प्राणमुदारदर्शनः ॥ ५७

G 2. 66 69
B 2 64 78
L. 2 70 68

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे अष्टपञ्चाशः सर्गः ॥ ५८ ॥

[(l 1) M₃ पुत्र (for पितृ) K(ed) [अ]मर क (for नम) Dg1 Dd1 Dm1 T₃ सुख D11 om (hapl ?) सुख —(l 2) D11 Dd1 Dm1 न पश्यामि, T₃ न शिष्यामि M₃ विनशिष्यामि (hypm) (for विनश्यामि) T₃ सौमित्रे —(l 3) G₃ M₃ कैकेयी (sic) Dg2 T G M1 2 कुलपांसि (Dg1 °ना)नि —(l 4) T₁ M₃ रामस्य मातुश्च (by transp) T₂ रामश्च (sic) मातुश्च]

—ᵈ) Dg1 G M1 2 शयनातम् (for जीवितान्तम्) —For 56 Ś₁ Ñ₂ V₁ B D1–7 M₄ subst

1497* हा पुत्र हा राम इति ब्रुवन्नेव शनैर्नृप ।
सत्याज सुमित्रान्प्राणानायुषोऽन्ते सुदुस्त्यजान् ।

[(l 1) Ś₁ D₄ 7 हा राम हा पुत्र (by transp) B1 4 M₄ हा पुत्र राम इति च (for the prior half) B₄ एव (for एव) D₃ ब्रुवते शयनेऽपि, D₅ शनैरेव मुखर (for the post half) —(l 2) Ñ₂ B1 3 D₄ स(D₄ ग्रु)मित्रान् (for सुमि°) D₄ पुत्रान् (for प्राणान्) Ñ₂ B1 (sup lin as above) 2 4 पुत्रशोकेन दुःखित (for the post half)]

57 ᵃ) K(ed) यदा (for तथा) Ś₁ Ñ₂ B D1–7 स, Dm1 (before corr) तु (for तु) Ñ₂ B1 2 4 D11 Dm1 (before corr as in text) D₃ T1 2 G₃ M₃ 5 दीन V₁ D1–3 M₄ इति प्रसुप्त (D₃ °सुप्त, M₄ °सुप्ते) कथ° —ᵇ) Ñ₂ B₂ प्रियस्य स्व(B₃ सु)पुत्रस्य (for प्रियस्य पु°) Ś₁ Ñ₂ B D5 6 विवास(B₄ om विवास)सत्कथा, V₁ D1–3 M₄ विवास कारण, D4 7 °ससत्कथा —ᶜ) Ś₁ Ñ₂ V₁ B D1–7 M₄ शय(D₃ यस [meta])नीयसंस्थितो —ᵈ) Ś₁ Ñ₁ V₁ B D1–7 M₄ जहौ प्रिय जीवितमात्मनस्तदा (B₁ °था)

Colophon —Before Sarga name Ś₁ ins श्री twice —*Sarga name* Ś₁ यज्ञशाप, Ñ₂ B D₆ यज्ञदत्ताख्यान (B₂ °शापाख्यान) V₁ D1 2 6 दशरथप्राणत्याग, D3 4 7 दशरथमरणं (D₃ °पवित्रि) —*Sarga no* (figures, words or both) B₁ D3 7 om, Ś₁ 70 Ñ₂ V₁ B₃ M₄ 66 B₂ Dg1 D11 Dd1 Dm1 T G M1–3 64, B₄ 62, D₁ 122 D₂ 69, D₄ 65 —After colophon, D₆ concludes with रामाय नम, T₃ श्रीरामचन्द्राय नम, G श्रीरामाय नम.

५९

G. 2.67.3
B. 2.65.1
L. 2.71.3

अथ रात्र्यां व्यतीतायां प्रातरेवापरेऽहनि ।
बन्दिनः पर्युपातिष्ठंस्तत्पार्थिवनिवेशनम् ॥ १
ततः शुचिसमाचाराः पर्युपस्थानकोविदाः ।
स्त्रीवर्षवरभूयिष्ठा उपतस्थुर्यथापुरम् ॥ २
हरिचन्दनसंपृक्तमुदकं काञ्चनैर्घटैः ।
आनिन्युः स्नानशिक्षाज्ञा यथाकालं यथाविधि ॥ ३

59

☞ Ñ1 missing for Sarga 59 (cf v.l. 1058*). Dm2 begins with ॐ, M1.2 श्रीरामाय नमः. —Before 1, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 ins.:

1498* विलप्याथ तथैवं तु तूष्णीं भूतं नराधिपम् ।
सुप्त इत्यवगम्यार्ता कौसल्या न व्यबोधयत् ।
मनुवत्यैव च भर्तारं किंचिच्छोकश्रमालसा ।
सुष्वाप शयने भूय पुत्रशोकार्तमानसा ।

[(l. 1) Ś1 D6 अथैव (for एव तु). V1 M4 तमेव विलपिवामे (M4 °त्या तु). D1 तमेव प्रविलप्यार्ता. D3-5.7 तमेव विलपत तु(D3 °पत्यार्त) (for the prior half). V1 B1 D2-5.6 तूष्णीभूत (sic). —(l. 2) D3-6.7 M4 नृपम्. V1 [ए]व सत्यार्ता, D6 [अ]वगम्यती (for [अ]वगम्यार्ता). V1 D2 वि(D3 व [sic])बोधयेद्, B3 व्यवर्धयत् (sic). D7 प्रबोधयद् (for व्यबोधयत्). —(l. 3) Ś1 D6 मनुक्तवत (sic), Ñ2 अनुक्त्वैव च, V1 अनुक्ते चैव, D3 न तूक्त्वैव च. V1 D1-3 राजानं (for भर्तारं). Ś1 D6 -श्रमाकुला, Ñ2 B D1 -समाकुला, D2 -सागानसा (for श्रमालसा). —(l. 4) D3 repeats erroneously the prior half of l. 2 in place of the prior half of l. 4.]

1 ᵃ) Ś1 रात्रौ. D6 अर्धरात्रौ (sic). Dg1 वितीतायां (sic). —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 सन्ध्याकाल(D2.4 °ले) उप(D6 स्वय)स्थिते. —D5 om. 1ᶜᵈ. —ᶜ) Some MSS वंदिन, which is ignored here and below. Ñ2 erroneously repeats पर्यतिष्ठन्. —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D1.2-3 M4 पार्थिव (Ñ2 B3.4 D1.4.5.7 °व) प्रतिबोधका. —After 1, Ś1 Ñ2 V1 B D1.3.4 M4 ins.:

1499* तेषां तु समुपश्रुत्य सूतमागधवन्दिनाम् ।
सर्वा बुबुधिरे सुप्ता नृपान्तःपुरयोषितः ।

[(l. 1) Ś1 तत्समुपश्रुत्य, V1 D1.3 M4 स्वनमु°, D6 तु ध्वनु° (for तु समु°). M4 येषां स्वागतं (for the post. half). —(l. 2) Ñ2 B(D2 before corr. as above) तूर्णं, D3 सर्वा, M4 तत्र (for सुप्ता). M4 राजांतःपुर.]

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4.5.7 T G M1-3 ins.:

1500* सूता परमसंस्काराः मागधाश्चोत्तमश्रुताः ।
गायकाः स्तुतिशीलाश्च निगदन्तः पृथक्पृथक् ।
राजानं स्तुवतां तेषामुदात्ताभिहिताशिषाम् ।
प्रासादभोगविस्तीर्णः स्तुतिशब्दो ह्यवर्तत ।
ततस्तु स्तुवतां तेषां सूतानां पाणिवादकाः । [5]
अपदानान्युदाहृत्य पाणिवादानवादयन् ।
तेन शब्देन विहगाः प्रतिबुद्धा विसस्वनुः ।
शाखास्थाः पञ्जरस्थाश्च ये राजकुलगोचराः ।
व्याहृताः पुण्यशब्दाश्च वीणानां चापि निःस्वनाः ।
आशीर्गेयं च गाथानां पूरयामास वेश्म तत् । [10]

[(l. 1) T1 परमसत्कारा. Dg1 Dt1 T2.3 G3 M3 Cs m g k (ᵖ मगधाः), Ct as above (for मागधाः). D4.5.7 बहुश्रुता, T1 [उ]त्तमाशिषः (for [उ]त्तमश्रुताः). —(l. 2) D4.5.7 T1 G2 M1.3 गायका, G3 गायिन, Ch t °का (as above). Dt1 D4.7 Cc t हृति, Cr as above (for स्तुति). Dd1 Dm1 निनदत. —(l. 3) Dm1 तत्र (for तेषाम्). Dd1 Dm1 उत्तम, G1 उदित (for उदात्त). T3 [अ]भिदत्ताशिषां. Dt1 ददाशाभि ★★ शि★, D4.5.7 सूतमागधवन्दिनां (for the post. half). —(l. 4) T G1.3 M1.3 -भ(T2 ब्र)वर्तत, G3 M3 [ऽ]भ्यवर्तत. Cm as above (for ह्यवर्तत). D4.5.7 प्रासादभागे विस्तीर्णे गीतशब्दोऽभ्यवर्तत. —(l. 5) D4.6.7 तेषां सुमनसां तत्र (for the prior half). D4 सुदतीभिर्हिताशिषां (sic), D6 सुवर्णाभिहितानिप, D7 सुदतीभि शुभाशिषां (for the post. half). —(l. 6) G3 [उ]पाहृत्य (for [उ]दा°). Dm1 (before corr. as above) T1 M3 पाणिवादानि. G2.3 M1.3 Cv g k पाणिवादान्. Ct °वादि (as above). D4.6.7 अवस्थाने स्थ(D5 °स्थु. D7 °स्थ)पावृते न निवेश(D5 निवेश त)स्ववेश्म च. —(l. 7) Dd1 प्रति (for तेन). D4 ते सर्वे (for विहगा). G1 प्रतिबुध्य. Ch t सस्वनु. Dt1 Dd1 Dm1 च सस्वना (Dt1 °नु). T2.3 G3 M2.3 विसस्वनुः. D4.5.7 विप्रबुद्धा वि(D5 प्र)चुकुशुः (for the post. half). —G3 reads l. 8 (var.) twice. —(l. 8) G3 (second time) व्याहृताः. M1 शारिका (for शाखास्थाः). Cr राजगृह (for °कुल). Dd1 Dm1 -गोचरा (for गोचराः). —(l. 9) T3 G1 M2 चैव (for चापि). Some MSS निस्वना. D4.5.7 पुण्याहोत्कारशब्दाश्च वादनेषु प्रिजेरिता. —(l. 10) Dm1 आशीर्वाद्य, D5 आशासाशीर्गेय (for आशीर्गेयं च). D4.5.7 °थाश्च तद्वेश्म समपूरयन्.]

2 ᵃ) Ñ2 V1 B D1-3 M4 स्त्र(Ñ2 सु)कर्मभिश्चाप्यु(B3.4 M4 °प्यु)पितैः. —ᵇ) ❁ Cv पर्युपस्थान परिचरण । ❁ Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.4 M4 राजोपस्थानकारिणः. —ᶜ) Dd1 Dm1 D1.5.6 स्त्रीवर्ष(D5 °वेष)धर, G3 त्रिवर्षवर (sic). —D1 reads from 2ᵈ up to दा in l. 2 of 1501* in marg. —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.4 M4 नराधिप, Dt1 Dd1 Dm1 यथा पुरा, D4.5.7 यथाविधि (for यथापुरम्).

3 ᵃ) D1.5.7 धारि (for हरि). T3 -सपुष्पम्, M3 -सकुंकुमम् (for -संपृक्तम्). —ᵇ) D4.7 उपात्तैः, D5 उपाते (for

मङ्गलालम्भनीयानि प्राशनीयानुपस्करान् ।
उपनिन्युस्तथाप्यन्याः कुमारीबहुलाः स्त्रियः ॥ ४

अथ याः कोसलेन्द्रस्य शयनं प्रत्यनन्तराः ।
ताः स्त्रियस्तु समागम्य भर्तारं प्रत्यबोधयन् ॥ ५

ता वेपथुपरीताश्च राज्ञः प्राणेषु शङ्किताः ।
प्रतिस्रोतस्तृणाग्राणां सदृशं संचकम्पिरे ॥ ६

अथ संवेपमानानां स्त्रीणां दृष्ट्वा च पार्थिवम् ।
यत्तदाशङ्कितं पापं तस्य जज्ञे विनिश्चयः ॥ ७

G 2 67 11
B 2 65 15
L 2 71 11

उदक) —ᶜ) G1 स्थान (for स्नान) D4 प्रापण स्नान शीलैस्तैर् D6 प्रापय स्नानशालिज्ञा D7 प्रापश स्नानसशीलैर् —For 3 Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 4 M5 subst

1501* गन्धांश्चवरिष्णांश्च कुम्भान्समानयतान् ।
उपतस्थुरुपादाय क्रमशो पुरुषा नृपम् ।

[D6 reads up to दा in l 1 in marg (cf v l 2) —(l 1) B4 गन्धं D1 सुगंध (for गन्धान्) D3 [illegible] (for च) B4 [illegible] (for the post half) —(l 2) Ś1 D6 समानीय (for उपा°) B4 सानका Ś1 D4 न नृपान्त M4 पुरुषम्]

4 V1 om (hapl ? cf 1501* and 1504*) 4 5ᵃ —ᵃ) Cr m प्राशनीयान् (as in text) Cr उपस्करान् (s c) Ś1 Ñ2 B D1 3 4 M4 सर्वेषाच्युत(B1 D1 3 M4 °हु)पस्कर (B1 °स्करं) Dg1 Dt1 Dd1 D2 T3 G3 M1 3 Cg k t प्राशनीयान्तु° D4 7 °यानि यत स्त्रियो —ᶜ) T1 G M1 उपानिन्युरु T1 यथान्यत्या ; G1 तथा ह्यन्या Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 उपानिन्युस्तथा पुण्या D4 6 7 तत्र चो(D6 ततश्चो)पनयांचक्रु M4 3 उपानिन्युस्तथाप्यन्या —For 4ᶜᵈ Ś1 Ñ2 B D1 3 4 M4 subst

150 * यथायोगमुपातिष्ठन्स्यथाविचक्षणा ।

[D4 यथायोगम् B4 उपतस्थुर् (for °ष्ठन्) Ś1 B4 D4 उपचारे]

—After 4 Dg1 Dt1 Dd Dm1 D4 6 7 T G M1 2 ins

1503* सिंचलक्षणसंपन्नं सर्वं विधिवच्चितम् ।
सर्वं सुसुगन्धशालि च म्भूषाभिशालितम् ।
तेषु नृपादपदं भागस्यैव परिसस्तुरुकम् ।
तस्थानतुषमव्याहे प्रस्थितान्युपशङ्कितम् ।

[(l 1) M1 2 स्नं Cm g as above (for सर्व) T3 सन्तुतं (for कल्पितम्) —(l 2) Dg1 reads in marg T3 स्तुत (for सुगु) D4 7 हस्तस्तुपुण [4] D4 सस्तरणा° (for the prior half) Dt1 सप्तु (for वसु) D4 [भ]स्तरिते M1 [भ]षितांस्ते —(l 3) Dt1 G1 तत D4 7 तत (for तसु) D4 6 after corr as above) 7 G1 M1 पूर्वोन्यम् D6 1 तत्र (for वां°) —(l 4) M1 विविद् (for विविद्)]

5 V1 om 5ᵃᵇ (cf v l 4) —ᵃ) D4 यथया (sic) (for अथ या) D6 1 D4 7 G1 M1 कौस(G1 M1 °श)लेन्द्रस्य —ᵇ) G1 स्यानं —ᶜᵈ) T1 च (for तु) G1 M1 सम्प्रबोधयन् Cm g t प्रत° (as in text) D4 6 7 ता स्त्रियो नमस्या(D6 °नन्यमसा) जगुर्भर्तुविप्रबोधनम् —For 5 Ś1 Ñ2 B D1-4 M4 subst while V1 subst l 2 only for 5ᶜᵈ

1504* अन्येऽथ चोपचारज्ञा "रपनीये नराधिपम् ।
स्त्रिय प्रबोधयांचक्रुराश्लोदयशङ्कया ।

[(l 1) D1-3 M4 अ(D2 य)थान्येऽथ (for अन्येऽथ च) M4 नखीयनजे नृप (for the post half) —(l 2) M4 प्रबोधनं चक्रु and -क्रोशया (for प्रबोध° and शङ्कया respy)] and then cont

1505* प्रबोध्यमानोऽपि यदा नाबुध्यत स पार्थिवः ।
ता सूर्योदयनात्पुनरुपसृत्य नाद्धिता स्त्रिय ।

[(l 1) Ś1 Ñ2 B1 2 प्रबुध्यमा° V1 D2 3 न प्रा(D2 न्य) बुध्यत B4 M4 नावबुध्यत(M4 °ति) D1 न प्रबुध्यत (for नाबुध्यत स) —(l 2) V1 आश्चोन्याद् (subm) D2 सूतस (s c) (for पुनस) V1 दृत्वा (for तन्वा) M4 °भिताभिरन्]

—After 5 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1506* तथाप्युचितकालेऽपि विनयन नयेन च ।
न हास गमनं स्पृष्ट्वा किंचिदप्युपगम्भिरे ।
ता स्त्रिय स्वमशीलस्थाद्धेतुसंशयमादधु ।

[(l 1) Dt1 T1 थ्य (for तथा) M1 3 स्पृष्ट्वा Dg1 च in marg —(l 3) G1 या स्त्रिय G3 ता दीना M1 शीलन्नधि°]

while D4 6 7 ins

1507* न त्वस्य शयनं स्पृष्टं कास्थिदप्युपजग्मिरे ।
उचिताश्च महिलाश्चेष्टा सनुपस्थास्य ।

[(l 1) D4 त्वनु and स्पृष्ट्वा (for न तु and स्पृष्टं respy) —(l 2) D7 संबोधनाय D4 उचिताल तु पैत्ना चेष्टा हेतुरूपं तु]

6 Dg1 reads 6 in marg —ᵃ) M1 ती (for ता) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 4 M4 समाविर(D1 3 °शेस्त्र) D6 7 गृहीताश्च D6 गृहीतास्तु च (corrupt) (for परीताश्च) —ᵇ) V1 D1 3 M4 प्रख(D1 3 °ख्य)ाणा नराधिपे —ᶜ) B1 3 4 Dg1 D1 3 4 प्रतिस्रोतस D6 D6 तृणाग्रेण G1 त्रिया प्राणं (corrupt) (for तृणाग्राणां) —ᵈ) B1 सदृशं (s c) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 4 M4 प्र(M4 च)कम्पिरे(B4 °र) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 3 M1 Cm g t सवकम्पिरे D4 सम्प्रकम्पिरे

7 For 7-9 V1 subst l 5 14 of 1512* —ᵃ) Dt1 Dd1 Dm1 Ct स दृष्टमानानां Ś1 Ñ2 B D4 6 अथ वासां परित्राम (D2 °सात्) D4 7 अथ ता संप्रयत्ना —ᵇ) Ś1 D4 दृष्ट्वा दृष्ट्वा Ñ2 B D4 6 7 दृष्ट्वा स्पृष्ट्वा (for स्त्रीणां दृष्ट्वा) M1 [अ]थ (for च) —ᶜ) Dm1 D4 7 तद् (for यत्) —ᵈ) Dt1 तेन Ct as in text (for तस्य) Ś1 राज्ञो D4 7 राज्ञो (for जज्ञे)]

C 2.67 12
B 2.65 20
L 2.71 19

ततः प्रचुक्रुशुर्दीनाः सस्वरं ता वराङ्गनाः ।
करेणव इवारण्ये स्थानप्रच्युतयूथपाः ॥ ८

तासामाक्रन्दशब्देन सहसोद्गतचेतने ।
कौसल्या च सुमित्रा च त्यक्तनिद्रे बभूवतुः ॥ ९

—After 7, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4.5.7 T G M1-3 ins.

1508* कौसल्या च सुमित्रा च पुत्रशोकपरायिते ।
प्रसुप्ते न प्रबुद्धयेते यथाकालसमन्विते ।
निष्प्रभा च विवर्णा च सन्ना शोकेन सन्नता ।
न व्यराजत कौसल्या तारेव तिमिरावृता ।
कौसल्यानन्तरं राज्ञः सुमित्रा तदनन्तरम् । [5]
न स्म विभ्राजते देवी शोकाश्रुलुलितानना ।
ते च दृष्ट्वा तथा सुप्ते उभे देव्यौ च तं नृपम् ।
सुप्तमेवोद्गतप्राणमन्तःपुरमदृश्यत ।

[(l. 2) D6 प्रसुप्ते न D4.5 [प्र]बुद्धयेते, D7 G1 वि(G1 न)बु° G1 °क्षन (for प्रबुद्धये°) G2 तथा M3 moth eaten (for यथा) D4.5.7 यथाकालं समन्विते, M1 यथाकाले स° (for the post half) —(l. 3) Dt1 G1 स (for the first च) T1 सु** *** (lacuna) (for शोकेन स°) —(l. 4) T1 तिमिरे वृता —(l. 6) M3 स (sic) (for स्म) M3 विभ्रजते (moth-eaten) —(l. 7) T1 G2 दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा) Dg1 Dt1 Dm1 तत्र G1 यथा (for तथा) G2.3 M1.2 उभौ (sic) (for उभे) D4.5.7 नृपं च तं (by transp.) —(l. 8) D7 [उ]द्गत C1 व्यक्ता परम् (for अन्तःपुरम्) T1 अन्तःपुर, C1p अनन्दत (for अदृश्यत) —For l. 3-8, D4.5.7 subst.

1508(A)* सुप्तन्नी प्रसुप्तां द्रष्ट्वा यथापूर्वमिति स्थिताम् ।
निद्राचरद्वर्णा [illegible] ।
ते च सुप्ते तथा दृष्ट्वा उभे देव्यौ नृपं च तम् ।
सुप्तमेवोद्गतप्राणं जहिरे ता स्त्रियः पुनः ।
अथ तत्रत्या नार्यस्ताश्च शोकार्ता [illegible] । [5]
[illegible] नृपं तत्र [illegible] ।
[illegible] सम्भिते घोरे नवशोकसमन्विते ।
कौसल्यां च सुमित्रां च [illegible] स्त्रियः ।
अथ बुद्धा [illegible] ।
ते तत्र [illegible] । [10]
ततः प्रचुक्रुशुः [illegible] ।
हा [illegible] ।

[(l. 1) D6 [illegible] (for °भेवरे°) —(l. 2) D6 च (for तु). —(l. 3) D4.5 [illegible] (for [illegible]) —(l. 5) D6 [illegible] (for [illegible]) —(l. 7) D6 [illegible] (for [illegible] A). D7 [illegible] (for the post half) —(l. 8) D6 [illegible] —(l. 10) D6 [illegible] (by transp.) D7 [illegible] —(l. 11) D4.5 [illegible] (for [illegible]) —(l. 12) D6 [illegible] (for °[illegible])]

8 a) G2 [illegible] M1 [illegible] (for [illegible]) —d) G2.3 M1 [illegible], M3 [illegible] (moth-eaten) —For 8cd, D4.5.7 subst. and read after 8ab

1509* [illegible] ।
[D4 [illegible] (for the post half)]

—d) D4.5 [illegible] (D7 °[illegible]) [illegible] —Ś1 Ñ2 B D1 subst. for 8 while D1-3 M4 subst. for 7-8

1510* हा देवमाता [illegible] ।
हा नाथ हा मृतोऽसीति पतिता वै विचुक्रुशुः ।

[(l. 1) M4 [illegible] (for [illegible]) —(l. 2) B1 sup. lin. [illegible] in पतिता D1-3 M4 हा महाराज हा नाथ मृतोऽसीति विचुक्रुशुः]

9 a) D4.7 [illegible] —b) D4.5.6 सहसोद्बोधितेक्षणा (D6 °ते) G1 M1 °सोद्भूतचेतने; Cv r m g as in text —For 9cd, Ś1 Ñ2 B D1.3.6 M4 subst.

1511* [illegible] ।
[D1 [illegible] (for [illegible]) D1-4 M4 [illegible] (for [illegible])]

—d) Ś1 Ñ2 B D1 [illegible], D1-3 M4 [illegible] (D3 °[illegible]) [illegible] —After 9, Ś1 Ñ2 B D1-3.6 M4 ins., while V1 subst. l. 5-14 only for 7-9

1512* हा हा [illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।
तत [illegible] । [5]
[illegible] ।
[illegible] ।
पुरीं तां [illegible] ।
तत [illegible] ।
[illegible] । [10]
[illegible] ।
[illegible] ।
यथायोध्या पुरी [illegible] ।
[illegible] ।

[B1 om. l. 1-3 Ś1 D6 om. l. 1 —(l. 1) D1 om. [illegible] (subst.) —Ś1 om. l. 2 —(l. 3) Ś1 D6 [illegible] (for [illegible]) D1-3 M4 [illegible] (for the post half) —(l. 4) Ś1 [illegible] M1 [illegible] (for [illegible]) D1 [illegible] M4 [illegible] —After l. 4, M4 ins.

1512(A)* [illegible] ।

—(l. 5) [illegible] (for [illegible]) M4 [illegible] (for [illegible]) Ś1 D6 [illegible] (for the prior half) Ñ2 D1 [illegible] ([illegible] [illegible] (by transp.)) —After l. 5, B1 ins. l. 11 (var.) for the first time, repeats it in its proper place. —l. 1 om. (Ray.) l. 6-10.

कौसल्या च सुमित्रा च दृष्ट्वा स्पृष्ट्वा च पार्थिवम् ।
हा नाथेति परिक्रुश्य पेततुर्धरणीतले ॥ १०
सा कोसलेन्द्रदुहिता वेष्टमाना महीतले ।
न बभ्राज रजोध्वस्ता तारेव गगनच्युता ॥ ११
ततस्तत्सहसा भ्रान्तं पर्युत्सुकजनाकुलम् ।
सर्वतस्तुमुलाक्रन्दं परितापार्तबान्धवम् ॥ १२

G 2. 6. 27
B. 2. 65. 2
L. 2. 71. 28

—(l. 6) Ś1 D4 [illegible] (for संरब्धम्) V3 भवन्तं D1 कुर्वन् D3 कुर्वन्त्‌ (sic) (for कुर्वन्तम्) —(l. 7) D1 [illegible] B3 कुर्वतो B1 कुर्वन्तो D2 [illegible] महान् (for the post. half) V2 D1 [illegible] नि(D2 च)[illegible] महान् —(l. 8) Ś1 D5 [illegible] B1 [illegible] D4 [illegible] D1 2 [illegible] —(l. 9) B1 D1 2 कोविदा (for कोविदा) V3 [illegible] —(l. 10) V2 [illegible] V1 D1 3 [illegible](D2 °[illegible]) Ś1 D5 [illegible] B2.4 [illegible] (for the prior half) Ś1 V2 [illegible], D1 M1 [illegible] —B1 reads l. 11 for the first time after l. 5 —(l. 11) V2 B3 [illegible] D2 [illegible] (for च [illegible]) Ś1 [illegible] B2.4 [illegible] (for [illegible]) Ś1 D5 [illegible] (for the post. half) B3 (first time) [illegible] —(l. 13) M4 तथा (for अथ) V1 B1 3 (B1 also as above) [illegible] (for [illegible]) Ś1 B1 2 D1-3 4 [illegible] V1 [illegible] (for [illegible]) —After l. 13 B1 ins.

1512(B)* [illegible] ।

—(l. 14) V1 [illegible] (by transp.) Ś1 Ñ2 V1 B [illegible] D2 [illegible] (for [illegible]) D2 [illegible]]

10. D1 om. 10ab —a) M2 स्पृष्ट्वा (for दृष्ट्वा) M2 दृ** (moth-eaten) T2 G1 M1 [illegible] (for पार्थिवम्) —c) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G1 M1 [illegible](Dt1 °*)[illegible] (for [illegible]) B(ed.) परिक्रुश्य —d) G1 [illegible] —For 10 Ś1 Ñ2 V1 B D2 3(D2 l. 2 only for 10cd) 4 M1 subst. and read after 13:

1513* [illegible] कौसल्या सुमित्रा च [illegible] ।
[illegible] ।

[(l. 1) D1 [illegible] Ś1 D5 [illegible] (for [illegible]) —(l. 2) V1 D1 2 M1 [illegible] Ś1 D5 [illegible] (for [illegible]) Ś1 D5 [illegible] Ñ1 [illegible] (orig.) [illegible](B1 °[illegible])[illegible] B1 4 [illegible] B3 ([illegible]) [illegible] D1 [illegible] D4.5 [illegible]]

—All are followed by 1515*,
while D4.5 subst. for 10:

1514* सुमित्रया तु कौसल्या सह स्पृष्ट्वा [illegible] ।
[illegible] ।

[(l. 1) D4 च and [illegible] (for [illegible] and [illegible] resp.)]

11. T2 om. (hapl.) 11ab —ab) T2 [illegible] [illegible] कौसल्या [illegible] Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 वेष्टमाना. For वेष्टमाना cf. 1. 3. 2. 21b. D4.5 सा (D4 सा हि) तामि सर्व(D4 °*)[illegible](D4 °[illegible] D5 °[illegible]) जगतीतले —c) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 भ्राजते G1 [illegible] G2 M2.3 [illegible](M2 °*)जे —d) Dd1 Dm1 T G1.2 M1.3 गगनाच्च्युता —For 11 Ś1 Ñ1 V1 B D2.4.5 M1 subst. and read after 1513*:

1515* सपत्न्या सह दुःखार्ता वेष्टमाना धरातले ।
पांसुरूषितसर्वाङ्गी कौसल्या न व्यराजत ।

[(l. 1) Ś1 [illegible] (for सह) Ñ2 D1.4 वेष्टमाना D2 वेष्ट° (for वेष्ट°) V1 D1 2 M1 [illegible](D1 M1 [illegible])[illegible] (for the post. half) —(l. 2) Ñ2 V1 B D1 [illegible] V1 D1 2 [illegible] B1 [illegible] D2 [illegible] (for [illegible]) Ñ2 B1 3 M1 [illegible] (for °[illegible])]

—After 11 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1.5.7 T G M1.3 ins.:

1516* [illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] । [5]
[illegible] ।

[D1.5.7 om. l. 1 and 2 —(l. 2) Dg1 [illegible] —(l. 4) Dm1 [illegible] (sic) T2 [illegible] Dt1 [illegible] M2 [illegible] D4.5.7 [illegible](D5 °[illegible])[illegible] (for the post. half) —(l. 5) D4.5.7 [illegible](D5 °[illegible]) Dg1 T2 [illegible] —(l. 6) D5 तेन (for येन) Dg1 [illegible] D1 Dd1 D2 Cr [illegible] Dm1 T1.2 M1 Cr [illegible] M2 [illegible] B(ed.) Cm g [illegible] Cv as above (for [illegible]) D1.7 [illegible] (for the prior half) Dt1 Dm1 D1.5 [illegible] Cm t °[illegible] (as above)]

12. a) Ś1 Ñ2 V1 B1.4 D1.4.5 M1 [illegible](Ś1 D5 [illegible]) D1 [illegible] Dt1 Dd1 Dm1 [illegible] D1 °[illegible] (for [illegible]) Ś1 D5 M1 [illegible] B1 [illegible] Ñ2 V1 B3 Dt1 D2 [illegible] B1 [illegible] D1 [illegible] —b) V1 D5 T2 [illegible] M1 [illegible] D4.5.7 [illegible] —c) Dd1 Dm1 D1 T2 G1.2 [illegible] D1.7 [illegible] —d) D4.5.7 [illegible] —For 12cd Ś1 Ñ2 V1 B D4.5 M1 subst.:

1517* [illegible] ।

[B(ed.) D1 [illegible] (for °[illegible]) Ś1 B1 D1-4.5 [illegible] (D4.5 [illegible]) Ñ2 B1.4 [illegible](D2 [illegible])[illegible] V1 [illegible] D1.4 M1 [illegible]]

C 2 67 22
B 2 65 28
L 2 71 21

सद्योनिपतितानन्दं दीनविक्लवदर्शनम् ।
बभूव नरदेवस्य सद्म दिष्टान्तमीयुषः ॥ १३
अतीतमाज्ञाय तु पार्थिवर्षभं
यशस्विनं संपरिवार्य पत्न्यः ।
भृशं रुदन्त्यः करुणं सुदुःखिताः
प्रगृह्य बाहू व्यलपन्ननाथवत् ॥ १४

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे एकोनषष्टितमः सर्गः ॥ ५९ ॥

६०

तमग्निमिव संशान्तमम्बुहीनमिवार्णवम् ।
हतप्रभमिवादित्यं स्वर्गस्थं प्रेक्ष्य भूमिपम् ॥ १

कौसल्या बाष्पपूर्णाक्षी विविधं शोककर्शिता ।
उपगृह्य शिरो राज्ञः कैकेयीं प्रत्यभाषत ॥ २

13 a) V2 निःपतित, B1 निपातित, Dg1 निवर्तित (for निपतित) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 5 6 M4 [अ]नर्थं (for [आ]नन्द) —b) Dt1 दीन M3 —श्वदर्शन Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 4 M4 निःश्वस्तशयनासन (Ñ2 B3 4 °शन) D4 5 7 दीप (D5 °प्र)प्रम्लानदर्शनं —D2 om 13cd —c) Ś1 D4–7 G1 गृह, V1 सद्म, B3 4 सद्मो (for सद्म) D3 दिष्टयातम्, D8 दष्टातस् Ś1 D4–7 भासात V1 शायुष, D1 S एयुष (for ईयुष) —After 13 Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 (after 13ab) 3 6 M4 read 1513* and 1515*

14 a) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M4 व्यतीतम् (for अ°) V1 च, D3 om (subm) (for तु) —b) D1 मनस्विन Ś1 Dt1 D6 T3 त (for स) Dg1 सपरिवारि (sic) Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 6 M4 ता स्त्रिय, G1 योषित (for पत्न्य) —c) Ñ2 B रुदत्य, G1 M3 नदत्य M2 तुदत्य (for रुदन्त्य) Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 6 M4 कारणाश्रुता गिर —d) M3 प्रसार्य Ś1 Ñ2 B1 3 4 D2 5 6 T1 G1 बाहुन्, Dg1 बाहौ (for बाहू) M3 प्रगृ° °हू (moth eaten) Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 6 M4 व्य(V1 व्य)लपन्नु(Ś1 V1 D1 3 6 M4 °त D2 °ख [sic]) सर्वदा, D4 7 व्यलपन्रुवना°

Colophon —*Sarga name* Ś1 V1 D1–3 4 अंतःपुर (D2 °र)विलाप, Ñ2 B1–4 दशरथमरणं°पुराक्रंद B2 दशरथस्वर्गारोहण, D4 7 स्त्रीविलाप, D5 भसमाख्रि —*Sarga no* (figures words or both) B1 D3 6 om Ś1 71 Ñ2 V1 D7 M4 67 B2 3 D4 66 B4 62 Dg1 Dt2 Dd1 Dm1 T G M1–3 65 D1 123 D2 5 70 —After colophon D1 G M1 conclude with श्री(D1 om)रामाय नमः T3 श्रीरामचन्द्राय नमः

60

☞ Ñ1 missing for Sarga 60 (cf v l 1058*) Ś1 Dm1 begin with ॐ, M3 with श्रीरामाय नमः

1 a) B3 सभाते D3 सपच (for संशान्तम्) —M4 reads 1ab twice —b) Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 6 M4 (both times) सतोयिवम्, G3 तोय° (for अम्बुहीनम्) D3 महार्णवं (for इवा°) —c) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 (both times) अस्तंगतम्, Dt1 Dd1 Dm1 गतप्रभम् (for हतप्रभम्) —d) Ś1 V1 B D1–3 M2 4 स्वर्गतं (for °स्थं) M3 moth eaten for स्थ पार्थि V2 T G3 M1 3 पार्थि(M3 **)व (for भूमिपम्)

2 a) T3 पुत्रशोकार्ता (for बाष्पपूर्णाक्षी) —b) G3 M1 Ch विधवा (for विविध) D3 श्रमकर्शिता —d) G3 पर्यभाषत (for प्रत्य°) D4 5 7 व्यथिता विललाप ह —For 2 Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 6 M4 subst

1518* द्विविधेनापि तु रोगेन कौसल्या भृशदुःखिता ।
भर्तुः पादौ प्रगृह्यार्ता विललाप सुदुःखिता ।

[(l 1) D3 M4 विविधेन B2 [अ]पि D2 [ए]व (for [अ]पि) V1 D1 3 M4 गोतेन (for दुःखेन) M4 भृशविह्वला (for °दुःखिता) —(l 2) V1 D1 3 M4 भृशतरं, B1 तपस्विनी, D1 पुनःपुनः (for सुदुःखिता)]

—Thereafter all the above MSS cont

1519* कृतपुण्योऽसि पूतते सुहृदामय मानद ।
यस्त्वं प्राणान्परित्यज्य नाथ शोचसि राघवम् ।
पुत्रशोकसमुद्भूतो दुःखतोदहनापन ।
ज्वलनगदरुणो व्याधिर्मामनायां न बाधते ।
सत्यसंधे महाभागे प्रधानाभिजनात्मनि ।	[5]

सकामा भव कैकेयि भुङ्क्ष्व राज्यमकण्टकम् । त्यक्त्वा राजानमेकाग्रा नृशंसे दुष्टचारिणि ॥ ३

G 2 68 14
H 2 66 3
L 2 72 15

एव स्वल्पगुरूपो वै मास करणवेदिनि ।
अहमेवागुदक्सरा नीचा च्यादर्शोहृदा ।
अजीवनार्हो जीवामि चरत्याय तिनाहृता ।
मृत्युरस्यामवस्थायां प्रसरस्तो नराधिप ।
जीवितं मम चाप्यस्यामवस्थायां विगर्हितम् । [10]
अवस्थायामवस्थायां राघवगति पूजितम् ।
पूजितं मरणं तस्य यस्य जीवितमीदृशम् ।
यथा दुःखमभावस्त्वं पुत्रशोकार्तया मया ।
उक्तोऽस्यसकृत्परुषं तन्मां दहति कल्मषात् ।
देवोपम नमस्तेऽस्तु दुःखभाव महीपते । [15]
समन्युरेवासि गृत क्षामये त्वां प्रसीद मे ।
पुत्रशोकार्तया शुभ्रे यन्मयाश्रकृतज्ञया ।
तदेवसत्व सामुत्र स्मर्तुमर्हसि मे प्रभो ।
नारित्रम् कस्य नास्ति विदुषोऽपि महीपते ।
कृतिश्चमस्तो मे त्वं मूढाया क्षन्तुमर्हसि । [20]
कृत्वानर्थं मूढतर राज्यलोभाद्विगर्हितम् ।
मासानि निरयं क्षुद्रे कैकेयि दुर्निश्चये ।

[(l 1) D1 गुणगण्योसि M4 राजेन्द्र कृतपुण्योसि (for the prior half) —(l 2) V1 D1-3 M4 नाशु; D2 नाशु (for नाथ). —(l 3) Ś1 D4 दारुणो, M4 हीमये (for दुर्मनो) —(l 4) V3 दुःख; D4 तव (for त्वत्) Ś1 D4 प्राणहरणात् (for °णो) V1 मामनार्था, D5 मामनार्था, M4 मम नाथ (for मामनार्थां) V1 M4 प्रबाधते, D1-3 तु बाधते (for न बाधते) —(l 5) V1 D1-3 M4 दुःखाते (M4 °भावी) दुःखराते (for the prior half) V1 [स]भिषनात्मनि (sic) —(l 6) Ś1 D4 न हि दुःखदिष्ट दुःखो, V1 D1-3 M4 यद स्वयो (D1 °ये, D3 °धी)वातुरो (for the prior half) D2 कदारोगिना —(l 7) V1 D1-3 क्षुद्रमत्स्याद्येव (D3 °स्या हा om) M4 मनुदभावा चाहमेव (hypm) (for the prior half) D1 निर्वाना M4 तथा च (for नीचा च) V1 दुर्विना विविना B1 विना वा (sup lin also ए)वोहता (for the post half) D2 क्षुद्र सराहनीतिना चतुर हेमा —(l 8) Ś1 D4 M4 वा (for वत्) Ñ2 B [स]इ, M4 [स]ति (for [स]ध) N2 B1 विनाहना (for विनाहृता) —(l 9) V1 D1 मयूरा, D2 स्वहग (for स्वराज) —(l 10) D2-3 वा (for च) Ś1 D4 न तु मे जीवितं कामात् (for the prior half) —V1 D1-3 M4 om l 11–12 —(l 11) B1 (marg, as above) तस्यास्यां (for second मवस्थां) —(l 13) Ś1 D4 त्व V1 D1-3 त्वं; B1 त्वं M4 त्वमि (for यथा) Ś1 D4 तु (for त्वं) —(l 14) B1 [म]तो (for [म]स्य) Ś1 D4 सर्वं दुःखोसि, V1 D1-3 M4 अनुपरस्यकृतं (for the prior half) Ś1 D4 M4 मा (for मां) Ś1 D4 विदितं (for कल्मषम्) —(l 15) D1 om सस्तु. V1 दुःख-; D2 °मय (for °भाव) —(l 16) D2 रस (for एव) Ś1 D4 क्षन्तुमर्हसि नृप (for the prior half) Ñ2 V1 B एव (sic) (for क्षामये). —(l 17) Ś1 V1 D4 [स]युक्तो, D2 क्रूरे, B1 [स]

सुखे (for शुभ्रे) V1 [स]य, B1 (sup lin also) हि (for [स]पि) Ś1 [स]कृतज्ञया, B1 [स]कृतज्ञया (sic) (for [स]कृतज्ञया) —(l 18) V1 तदेवसमनुत्सृज्य, B1 D2-3 इदं (B1 °इ)म सत्य नानुत D1 तन्मे तनयं मानुष (for the prior half) Ñ2 B1-3 मे क्षमितु (for अर्हसि मे) Ś1 D4 [ऽ]नघ (for प्रभो) —(l 19) B4 मिलाये (for विदुषो) Ñ2 B1-3 वा (for ऽपि) D1 महात्मने —(l 20) D4 अर्हति (for °सि) —(l 21) D2 कृत्वानर्थं (for कृत्वा°) V1 राज्यभोगात्, D1 राज्य लोभात्, D2 स्वत्र मोहात्, M4 राज्यलोभ (for राज्यलोभात्) M4 विगर्हिता (for विगर्हितम्) —(l 22) D2 प्राप्स्यसि (for मासानि) D2 परम भद्रे (for निरयं क्षुद्रे) V1 M4 दुर्विनिश्चये, B1 शठनिश्चये]

—After 2, D2 1 7 ins

1520* अशोच्य एव शोचामि पार्थ प्रेतानुशोचसि ।
नरेन्द्र पुत्रहृत्य त्या सुष्म पुत्रानुशोचनात् ।
पुत्रशोकादयं व्याधिर्दुल्लङ्घ्यतेऽन ।
त्वयाभ्यहरणो मृत्युर्मन्ये न हरत्सुत ।
सत्यसंधे महाभागे प्रसादाभिनिशामनि । [5]
न हि युष्मद्विधे दुःखो भाव करणवेदिनि ।
अहमेवास्मि नीचा च यदयां न च सजना ।
अजीवनार्हा जीवामि दुर्धरं प्राणिनो हितम् ।
अवस्थानमवस्थाया तस्याप्रगति पूजितम् ।
पूजितं मरणं तस्य यस्य जीवितमीदृशम् । [10]
पुत्रशोकानुसीर्णा भर्तृशोकपरिप्लुता ।
रोहा विपत्तिवा तामि विपदा शोकसंकटे ।
इदं मूलहरं लोभादनर्थमुपपाद्य हि ।
कामसामुहि कैकेयि लोके हि सुमहयश ।

[(l 1) D2 1 अनुशोचसि (sic) (for °चति) —(l 2) D2 पुत्र दुःखेन शापनात्, D1 दुःखे वृत्तुं° (for the post half) —(l 4) D1 [म]ध (for [म]ह) —(l 5) D1 महाभाग (for °भागे) —(l 6) D2 तत्र (for न हि) D1 दुःखो (for दुःख) —(l 7) D2 मद्भेदाहिनी तथा (for the prior half) —(l 8) D1(also) दुःखेन (for दुर्ध°) D2 प्राणिनां हि तत् —(l 9) D2 मवस्थानन् (for °नम्) D2 न तत् (for तस्य) —(l 10) = l 12 of 1519* D1 मरा मम स्वदात (for the prior half) —(l 13) D1 इन (for इदं) —(l 14) D1 om (hapl) from the post half of l 14 up to 3ª D1 च (for हि)]

3 D1 om 3ª (cf v.l 1520*) —ª) Ñ2 B1 सुभगा (for भुङ्क्ष्व) D2 भवे** (for मकण्टकम्) —ᶜ) D4 द्विषाः D1-2 इत्या (for त्यक्त्वा) D2-3 7 वधा (D3 °धो)दि, T1 G1 एकाग्र; Ct as in text (for एकाग्रा). —ᵈ) D4 नृशंसे (for नृशंसे). D2-3 7 पापकारिणि (D2 °ण [sic]) (for दुष्टचारिणि) —For 3ᶜᵈ, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 M4 subst.

G. 2.68 30
B 2 66 4
L 2.72 30

विहाय मां गतो रामो भर्ता च स्वर्गतो मम ।
विपथे सार्थहीनेव नाहं जीवितुमुत्सहे ॥ ४
भर्तारं तं परित्यज्य का स्त्री दैवतमात्मनः ।
इच्छेज्जीवितुमन्यत्र कैकेय्यास्त्यक्तधर्मणः ॥ ५
न लुब्धो बुध्यते दोषान्किंपाकमिव भक्षयन् ।
कुब्जानिमित्तं कैकेय्या राघवाणां कुलं हतम् ॥ ६

1521* पतिं प्राणैर्वियोज्यैव धिकृते निर्वृता भव ।

[B4 विमोक्ष, D3 M4 वियुज्य (for वियोज्य) Ś1 [ए]व, Ñ2 B1 3 4 त्व, B2 M4 [इ]ह (for [ए]व) Ś1 D6 विकृते, M4 धिकृता (for धिकृते)]

4 ᵃ) M3 मा (for मां) —ᶜ) D4 5 7 विपिने (for विपथे) D5 सार्थहीने च —Dg1 reads 4ᵈ in marg —ᵈ) D4 5 7 न वर्तयितुम् (for नाहं जीवितुम्) —For 4, Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 6 M4 subst and read after 1532*

1522* विहाय मां वने रामो भर्ता च त्रिदिवं गतः ।
सार्थादिव परिभ्रष्टा कापथे विचराम्यहम् ।

[(l 1) M4 विना च (for विहाय) V1 D3 मा (for मां) V1 D1–3 M4 गतो (for वने) V1 D1–3 M4 वने भर्ता च स्वर्गतः (for the post half) —(l 2) V1 सार्थाद्, B4 स्वार्थाद् (for सार्थाद्) Ś1 D6 कुपथे (for कापथे)]

—Thereafter all the above MSS ins a passage relegated to App I (No 20)

5 ᵃ) Dt1 तु, Dd1 Dm1 T2 च, D4 5 7 हि, G1 स (for तं) Ctp परित्यज्य (for °त्यज्य) —ᵇ) D4 7 जीवितम्, M2 दै * * म् (for दैवतम्) —ᶜ) T2 इच्छेद् (for इच्छेज्) D4 7 जीवितम् (for जीवितुम्) —ᵈ) Dg1 G1 3 M3 त्यक्त धर्मिण, Cr m g t as in text (for °धर्मणः) D4 5 7 कैकेयीं धर्म(D5 पाप)चारिणीं —For 5 Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 subst

1523* सुखभोगार्थदातारं दैवतं परमं पतिम् ।
का त्वन्या त्वदृते नारी लुब्धा प्राणैर्वियोजयेत् ।

[(l 1) Ñ2 भोगासु– B1 4 भोगात्र (for भोगार्थ) V1 पितर (for परम) —(l 2) V1 सिज्ञा D3 त्वया (sic) (for त्वया)]

—After 5 D4 5 7 ins

1524* वैधव्यमयशश्चेदं प्रेत्य चाकुशलं महत् ।
कर्मणानेन सीतासि सनु मे शाङ्कि न प्रियम् ।

[(l 1) D7 चाकुशल —(l 2) D5 तेन (for [अ]नेन)]

6 ᵃ) T3 लुब्धा (sic) D4 न लुब्धो बध्यते दोषान् —ᵇ) Dm1 किपाकम्, M3 क्रिपाकम्, Cm as in text (for किंपाकम्) —ᶜ) M3 निमित्त (for निमित्त) D4 5 7 कैकेयि (for कैकेय्या) Ś1 D6 कस्य वा निमित्ते कैकेयि —ᵈ) Ś1 D4–7 रघूणां ते —For 6 Ñ2 V1 B D1 3 M4 subst, while Ś1 D6 subst for 6ᵃᵇ

1525* लुब्ध कार्यमकार्यं वा न वेत्ति निरयं न च ।
न धर्मं नापि वाधर्मं वेत्ति मैथायतीहितम् ।

[(l 1) Ś1 D6 कुब्जा (for लुब्ध) V1 D1–3 M4 लुब्धो न (D2 °ब्धेन M4 °ब्धा न [sic]) कार्यं ह्यकार्यं (for the prior half) Ñ2 तु (for first न) V1 D1–3 M4 अनयं (for निरयं) D1 3 M4 नय (for न च) —(l 2) Ś1 V1 D3 6 चापि (for नापि) Ś1 V1 D3 6 नाधर्मं, B1 [वा]धर्मं वा (by transp) B2 D1 2 6 M4 चा°, B4 * धर्मं (for वाधर्मं) Ś1 D6 वेत्सि (for वेत्ति) Ś1 D6 तवेहितं, V1 [वा]यति हित (sic), B1 D1 हिता हित, D3 [अ]हित हित (for [आ]यतीहितम्)]

—Thereafter all the above MSS cont

1526* अनियोगनियुक्तेन त्वया राज्ञा महात्मना ।
प्राणेभ्योऽपि प्रियः पुत्रो रामः प्रव्राजितो वनम् ।
यथा प्राणैः प्रियो रामस्त्यक्तो राज्ञा महात्मना ।
तद्वियोगात्तथा तेन त्यक्ताः प्राणाः सुदुस्त्यजाः ।
वैधव्यमयशश्चेदं लोके चैव विगर्हितम् । [5]
लोभात्त्वया कृतोऽनर्थो यथासात्तात मे प्रियम् ।
श्रीरामेन्दीवरश्यामश्चारुपद्मदलेक्षण ।

[(l 1) Ś1 D6 तन्नियोग V1 D1 3 अनियोगे M4 °योग्ये (for अनियोग) D1 [ऽ]नुयुक्तेन D2 नियोगेन D3 [ऽ]नियुक्त* (for नियुक्तेन) Ś1 D6 राज्ञा चैव (for त्वया राज्ञा) D3 म*त्मना —(l 2) V1 D1–3 M4 प्राणे (D3 °ण) प्रियतर पुत्रो (for the prior half) —(l 3) V1 D1–3 M4 इष्ट (M4 °ष्ट) प्राणे (D2 °ण) प्रियतर (M4 °रो) राम प्रव्राज्य कानने (M4 रामो ऽज्ञा महात्मना) —(l 4) V1 B4 त्वद् M4 त्वन्) for तद्) M4 नियोगाद् (for वियोगाद्) V1 तनायेन, D1 M4 य (D1 त)थानेन, D2 तनायनेन (sic) (for तथा तेन) —(l 5) V1 B2 D1 3 M4 चैव (D3 °व) (for चैव) D2 वैधव्यमयशस्य च (for the prior half) Ś1 D6 लोके चेम V1 D1 3 लोके न च D2 कर्म चेद् (for लोके चैव) Ñ2 B3 4 विगर्हेण M4 लोके वचनगर्हित (for the post half) —(l 6) V1 भोगात्त्वया, D1 लोभार्थया (for लोभात्त्वया) V1 D1 3 M4 शोभन (for मे प्रियम्) D2 लोभात्त्वमेव जानासि इन कर्म न शोभन —(l 7) M4 पद्मपत्र (for चारुपद्म)]

—After 6 D4 5 7 ins

1527* त्वन्नियोगनियुक्तेन महाराजेन राघवः ।
वनं प्रस्थापितो रामो नव वर्षाणि पञ्च च ।

—D4 5 7 cont Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins after 7

1528* स मामनाथां विधवां नाद्य जानासि धार्मिक ।

[T2 M1 [ना]पि G2 वि (for [अ]द्य) T2 G2 M1–3 राघव (for धार्मिक)]

अनियोगे नियुक्तेन राज्ञा रामं विवासितम् ।
सभार्यं जनकः श्रुत्वा परितप्स्यत्यहं यथा ॥ ७

रामः कमलपत्राक्षो जीवनाशमितो गतः ।
विदेहराजस्य सुता तथा सीता तपस्विनी ।
दुःखस्यानुचिता दुःखं वने पर्युद्विजिष्यति ॥ ८

नदतां भीमघोषाणां निशासु मृगपक्षिणाम् ।
निशम्य नूनं संत्रस्ता राघवं संश्रयिष्यति ॥ ९

G. 2. 68. 12
B. 2. 65. 10
L. 2. 72. 22

---

7 D1.2.7 read 7 after 9.—[ab]) M1 अनियोग- (for °गे). T3 निमित्तेन. Dm1 T1 अनियोगेन युक्तेन (for [a]). D1.2.7 कैकेय्या वि(D5 च)नियुक्तेन राज्ञा रामे विवासिते. —[c]) D1.2.7 सभार्यो.—[d]) D1.3 परितप्स्यति. T2 तथा (for यथा).—For 7, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M1 subst.:

1529* कैकेय्या वचनाद्राज्ञा श्रुत्वा रामं विवासितम् ।
सभार्यो जनको राजा परितप्स्यत्यसंशयम् ।

[(l. 1) D3.6 राजा (sic) (for राज्ञा). B1 श्रु (sic) (for श्रुत्वा). D2 निवासि°.—(l. 2) Ś1 V1 परितप्स्य° (for °प्स्यति).]

—After 7, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins. 1528*, while D1.2.7 ins. a passage relegated to App. I (No. 21).

8 [a]) D1.2.7 इयाम: (for राम).—[b]) Dt1 D1.2.7 T1.2 Cm1 जीवन्; Cl[p] as in text (for जीव-).—After 8[ab], D2 ins. l. 1 of 1530*.—[c]) Dd1 Dm1 तथा दीना. D1.2.7 सा च बाला: G1.2 तथा सा च (for तथा सीता). Dt1 Ch.t धर्मचारिणी.—[e]) D1.7 तु लोके (for दु:खस्य). D1.2.7 [illegible] (for दु:ख).—[f]) D2.7 वासमुद्विजिष्यति: D3 M1 °जिष्यति (M1 °ते), T1 °द्विज्यते (sic) G1.2 Ck °ष्यते, Cm[g] as in text (for पर्युद्विजिष्यति).—For 8, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M1 subst., while D2 ins. l. 1 after 8[ab] and l. 3 after 8[ef]:

1530* दुःखैर्विनिमानानाय रामो वनमितो गत: ।
विदेहराजस्य सुता तापसी तापसिनी ।
दुःखे न पारमंक्ष्येते दु:खस्यानुचिता सती ।

[(l. 1) D2 [illegible] (sic). M1 [illegible] (for [illegible]).—(l. 3) D1 [illegible], M1 [illegible] (for [illegible]). D2 [illegible] (for पारमंक्ष्येते). V1 दुःखिनी च, D1 [illegible] (for [illegible]).]

9 [a]) Dd1 नदंतीं.—[b]) G1 निशा सा (for निशासु).—[c]) Dt1 Ct निशम्यमाना Dd1 Dm1 T1 G M1 Cl[p] निशम्य भार्ह (for निशम्य नूनं).—[d]) M1 राघवीप्स्यति.—For 9, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M1 subst.:

1531* नर्दं वदितं भार्ह घोरान्त्रं मृगपक्षिणाम् ।
श्रुत्वा नूनं भयोद्विग्ना रामं समर्थे मैथिली ।

[(l. 1) V1 [illegible] (for [illegible]).—(l. 2) D1 (marg. also as above) [illegible] (for [illegible]).]

—Then all the above MSS. cont.:

1532* यथा पुत्रस्य यथा राम: पति सकन्या विवासित: ।
यशांस्ता भरतस्याः तु गर्हयिष्यन्त्युपागता: ।
अनुवर्तता पुरा भूत्वा धर्मिष्ठा च पुरा खलि ।
कैकेयी दानी नृशंसा स्वसधर्मिष्ठा च दैवपि ।
कथं पापी महामायो इदं राज्यमनुमत: । [5]
धस्य पायमकन्ये भरतो नृपितरत्वया ।
रामवृत्तानुवर्ती हि भरत: पारनिश्चये ।
मानुयक्ष्यंति तं पूर्वे गर्हयिष्यन्ति चागत: ।
नृशंसमयमार्यं च शोके कर्म विगर्हितम् ।
यदस्या मन्यसे साधु तच्च साधु कृतं त्वया । [10]
किं नु शोचामि भर्तारं रामं लक्ष्मणमेव च ।
उताहो स्वयं वैदेहीमाश्यामानं चापि दुःखितम् ।
शोचितव्येषु युगपद्दुःखितेषु वै पृथक् ।
समापि तु रामाशिषा भूतं श्रेयो न जीवितम् ।

[(l. 1) V1 D2.3 यथा (for यथा). B3 स्था (for स्था). Ñ2 यदि पुत्रस्य, V1 D1-3 यदि वि(D1 ह)त:, B1 परिपुत्रस्य, B3 यदि पुत्रस्य, M1 परित्राणे (for यदि सन्तत:).—(l. 2) Ś1 D1 यशोंगे (for यशांस्ता). B3 नो °, D3 नो तु, M1 om. (for तत्र तु). Ñ2 D2 राष्ट्र(D1 °दिल)मनुयातं (for the post. half).—(l. 3) V1 [अ]पि (for च). V1 D1-3 कथं पुनि, M1 नरभिष्ट (for पुरा पुनि).—(l. 4) D1-3 M1 वन्य (for वेन). D1 धर्मिष्ठा सुना रम् (by transp.). D1 om. च. B3 वैदही, B1 वैदेहि.—(l. 5) B1 M1 वन च्य°, B1.2.3 च (for कथ नामा). V1 D1-3 M1 रम पुर् (by transp.).—(l. 6) Ś1 D1 स्थेर्म्ये (sic) (for °मे). Ñ2 मति (for [illegible]).—(l. 7) V1 च (for हि).—(l. 8) Ś1 D1 सह्यूतं, Ñ2 B2.3 M1 [illegible], V1 [illegible], D1 [illegible], V1 D1.3 [illegible] (for कृते).—(l. 9) B1.2.3 [illegible] (for [illegible]). Ś1 D1 [illegible], V1 [illegible] (for [illegible]). V1 [illegible], B2.3 (also) [illegible], D1-3 [illegible] (for [illegible]). D1 [illegible] (for °म्).—(l. 10) Ś1 [illegible], D1 [illegible] (for [illegible]). D1 [illegible], D2 [illegible] (for [illegible]). Ś1 D1 [illegible] (for the post. half).—(l. 11) Ś1 D1.2 [illegible], Ñ2 B1.2 [illegible], B2.3 D1.2 [illegible] (for [illegible]). Ñ2 V1 B1.2 [illegible] (for च).—(l. 12) Ś1 D1 [illegible] (D1 [illegible]) (for स्वयं). V1 B2 [illegible], D2.3 [illegible] M1 [illegible] (for [illegible]). D1 [illegible] (for °तम्).—(l. 13) Ñ2 B1.2 [ए]तेषु (for [श]तेषु). V1 [illegible] (for वै).—(l. 14) B1.2.3 D1 [म]मापि (for [म]मापि).]

—Thereafter, Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D1-3.6 M1 read 1522*; while B1 reads l. 15-16 of App. I (No. 20) and then reads 1522*.—D1.2.7 read 7 after 9.

G. 2 68 40
B 2 66 11
L. 2 72 40

वृद्धश्चैवाल्पपुत्रश्च वैदेहीमनुचिन्तयन् ।
सोऽपि शोकसमाविष्टो ननु त्यक्ष्यति जीवितम् ॥ १०
तां ततः संपरिष्वज्य विलपन्तीं तपस्विनीम् ।
व्यपनिन्युः सुदुःखार्तां कौसल्यां व्यावहारिकाः ॥ ११

तैलद्रोण्यामथामात्याः संवेश्य जगतीपतिम् ।
राज्ञः सर्वाण्यथादिष्टाश्चक्रुः कर्माण्यनन्तरम् ॥ १२
न तु संकलनं राज्ञो विना पुत्रेण मन्त्रिणः ।
सर्वज्ञाः कर्तुमीषुस्ते ततो रक्षन्ति भूमिपम् ॥ १३

10 D6.7 om 10 —a) Ś1 D6 बालश्चैव वृद्धश्च Ñ2 V1 B D1-3 M4 अल्पापत्यो हि(V1 D1.3 °त्यश्च, B1 °ति) वृद्धश्च —b) B1 परि (for अनु) —c) Dg1 reads सोपि in marg Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.5 M4 शोकाग्निसंतप्त, T3 G2 M1 शोकसमायुक्तो (for °समाविष्टो) —d) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.5 M4 पति, Dt1 Dd1 Dm1 नून (for ननु) G2 शक्ष्यति जीवितु —After 10 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.5 M4 ins

1533* साध्वि भर्तृव्रते देवि धन्या खल्वसि मैथिलि ।
समदुःखसुखा या त्वं भर्तारमनुगच्छसि ।
भर्ता बन्धुर्गतिश्चैव गुरुर्दैवतमेव च ।
भर्तैव परमं स्त्रीणामाश्रमस्तीर्थमेव च ।
इति सा पतिशोकस्य पुत्रशोकस्य चाबला । [5]
पतितामातुरा दीना क्रोशन्तीं कुररीमिव ।
सर्वत्रानावृतद्वारो वसिष्ठो भगवानृषिः ।
व्यादिश्यानाययामास राजस्त्रीर्भिर्बलादिव ।

[(l 1) Ś1 D6 भर्तृरता (for °व्रते) —(l 2) D1 समदुःखसुखायान (for the prior half) D1 अनुशोचसि —(l 3) M4 स्त्रीणां (for चैव) —B3 om (hapl) l 4 —(l 4) Ñ2 B2 M4 आश्रयम् (for °मम्) —(l 5) V1 पतिता (for इति सा) D2 विलपती च D3 पुत्रशोकस्य (for पति°) D3 पतिशोकस्य D5 मद्शोकस्य (for पुत्र°) B1 M4 transp पतिशोकस्य and पुत्रशोकस्य Ś1 D6 चान्तरे, Ñ2 B3 चाविशं, B1 विह्वलं, B4 चाविषां (sic?) D1.3 चोभयो (for चाबला) —(l 6) V1 D1-3 M4 अवरे, B2.4 अ(B4 ना)थरां (for आतुरां) Ñ2 कुररीमिव (for °मिव) —(l 7) M4 [अ]पावृतद्वारो —After l 7, Ś1 D6 ins

1533(A)* प्रविश्य राजभवनं वारयामास तां सतीम् ।
—(l 8) Ñ2 B3 वारयामास V1 D1 [अ]पनयामास D3 [उ]पनयामास M4 [अ]पानयामास (for [आ]नाययामास) G(cd) इत्य (for इव)]

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins after 10

1534* साहमद्यैव दिष्टान्तं गमिष्यामि पतिव्रता ।
इदं शरीरमालिङ्ग्य प्रवेक्ष्यामि हुताशनम् ।
[(l 1) G1 अहम् (for साहम्)]

11 a) D4.7 अथ तां(D7 ता) (for तां ततः) D5 समपरिष्वज्य —c) D4.5.7 उप(D5 अभि)निन्यु, G1 M1 Cg व्यनयंस्तां, Cgp अप° (for व्यपनिन्यु) D4.7 T2 G1.3 गुरु सात्ता (for °र्तां) —d) D4 व्यवहारिका, Cv °हारका —For 11, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.5 M4 subst

1535* परिगृह्य च तामार्तां विलपन्तीमनाथवत् ।
अपनिन्युः प्रकर्षन्त्य कौसल्यां राजयोषितः ।
[(l 1) Ś1 Ñ2 B1.3 D6 [अ]थ M4 [अ]पि (for च) —(l 2) D3 उपनिन्यु]
—then D5 cont

1536* अथ ता रामरामेति विलपन्तीं तपस्विनीं ।
—D5 further cont while Ś1 Ñ2 V1 B D1.3.5 M4 cont after 1535*, whereas D4.6.7 ins after 11

1537* ततस्तद्द्विजनीडस्य मन्त्रिभिः सह निश्चयम् ।
कृत्वा वसिष्ठो भगवान्प्राप्तकालमकारयत् ।
[(l 1) Ś1 B1 D6 तां (for तद्) Ś1 D6 सगत (for निश्चयम्) D4.6.7 सबुध्वा(D6 °ध्वा)नुमान्य च (for the post half) —(l 2) D4.6.7 प्रशास्तविधानज्ञो बुद्ध्वा निश्चितबुद्धिमान्]

12 a) Dt1 Dd1 Dm1 तदा (for अथ) —For 12ab, Ś1 Ñ2 V1 B D1.7 (D7 followed by 1540*) M4 subst

1538* शरीरं कोसलेन्द्रस्य तैलद्रोण्यां निवेश्य तत् ।
[Ś1 D6 -यवेशयन् V1 D1-3 M4 विसृज्य तत् D4.6.7 अनाययत् (for निवेश्य तत्)]
—D4.6 cont D7 cont after 1540*

1539* कैकेयेषु प्रयस्तोस्तदा राजकुमारयो ।
अमात्यास्ते तदा सर्वे वसिष्ठप्रमुखा स्थिताः ।
—c) D4.7 (with hiatus) सर्वं च चाक्रिरे, D6 सर्वमक्रिरे, T2 °क्रिरे (meta), T3 °क्रिरा, M3 °विदारः (for सर्वाण्यथादिष्टाः) —d) D4.6.7 कार्यम् (for कर्माणि) —For 12cd, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.5 M4 subst, while D7 ins after 1538*

1540* समप्रपामास सहितो मन्त्रिभिस्तदनन्तरम् ।
[D7 मन्त्रयामनश (sic)]
—Thereafter Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.5 M4 cont

1541* उभौ सावामदगुरु चिरकालं गताविव ।
कथ भरतशत्रुघ्नावानीयेतामिहेति वै ।
[(l 1) V1 D1-3 M4 कैकेयनगरं यातौ(V1 D2 यौ तौ) (for the prior half) Ś1 V1 गिरे (for गिर) V1 काल (for °कालं) M4 गतौ गतौ (by transp) —(l 2) V1 महाद्युती D2.3 वराहिणि M4 स्मारिति (for वरेति वै) Ś1 D6 आनयामेव चेति वै D1 °पितामिहानमि (for the post half)]

13 a) Dg1 Dt1 Dd1 T2.3 Ck t सकालन; M3 सस्कार्य, Cr m g as in text (for सङ्कलनं) —For 13ab, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 M4 subst

तैलद्रोण्यां तु सचिवैः शायितं तं नराधिपम् ।
हा मृतोऽयमिति ज्ञात्वा स्त्रियस्ताः पर्यदेवयन् ॥ १४
बाहूनुद्यम्य कृपणा नेत्रप्रस्रवणैर्मुखैः ।
रुदन्त्यः शोकसंतप्ताः कृपणं पर्यदेवयन् ॥ १५

निशा नक्षत्रहीनेव स्त्रीव भर्तृविवर्जिता ।
पुरी नाराजतायोध्या हीना राज्ञा महात्मना ॥ १६
बाष्पपर्याकुलजना हाहाभूतकुलाङ्गना ।
शून्यचत्वरवेश्मान्ता न बभ्राज यथापुरम् ॥ १७

G 2 65 53
B. 2 68 25
L. 2 72 53

1542* न हि सत्करणं राज्ञो राजपुत्रैर्विना तदा ।

[Ñ2 सत्करणे V1 D1-3 M4 संस्क(D1 2 °स्का)रण D6 संवादन (for सत्करण) Ś1 D6 हि ते D1 तथा D2 भवेद् (for तदा)]

—c) Ś1 Ñ1 V1 B D1 3 4 M4 मंत्रिण (for सर्वेशा) Ś1 Ñ1 B D6 भर्हंति, V1 D1-3 7 M4 इच्छति (for ईप्सते) —d) Ś1 D6 रक्षत, Ñ1 B रक्षंतु (for रक्षन्ति)

14 ab) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 4 M4 वसिष्ठेन, D4 च सचिवै (for तु स°) V2 शयित त (for शायित तं) D5 7 शायिते तु नराधिपे Dt1 शायितं त सचिवैस्तु (by transp) —d) T2 G1 3 Cg पर्यवारयन्, T3 M3 °देवयन् [meta] Ct as in text (for °देवयन्) D2 5 7 पर्यदेवयस्तदा (D5 °देवत ता) स्त्रिय —For 14cd, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 4 M4 subst

1543* दृष्ट्वा मृतोऽयमित्युक्त्वा स्त्रियः सर्वा प्रचुक्रुशुः ।

[Ñ2 B1 4 मृतो B3 (also as in Ñ2) हतो (for मृतो) D2 [उ]क्ता (for [इ]त्युक्त्वा) Ś1 D6 प्रचुक्रुशुः ता B1 M4 सर्वा स्त्रि° (for सर्वा प्रचुक्रुशुः)]

15 a) D1 बाहू (for बाहून्) Dg1 G M1 2 उद्धूल, Dt1 Dd1 Dm1 D4 5 7 उत्क्षिप्य (for उद्यम्य) D4 5 7 तु सार्ता (for कृपणा) —c) T2 रुदन्त्य (for °न्त्य) M3 शोकसंत्रस्ता —d) T3 G3 M1 3 करुण (for कृपणं) T2 प्रत्यदेवयन्, G3 पर्यदेवयन् (meta) (for °देवयन्) D4 5 7 पर्यवे(D5 °च, D7 °वे)एन्महीतले —For 15 Ś1 Ñ1 V1 B D1-3 4 M4 subst

1544* उत्क्षिप्य बाहून्रोमार्ता बाष्पव्याकुललोचना ।
उर शिरश्च गात्राणि जघ्नु करतलैर्मुहु ।

[(l 1) Ś1 D6 उत्क्षिप्य D3 प्रसृत्य (for उत्क्षिप्य) D1 3 M4 बाहू D3 बाहु (sic) (for बाहून्) B2 4 M4 दुःखार्ता (for रोमार्ता) D3 व्याकुल (for व्याकुल) —(l 2) V1 शिरो D1-3 M4 शिरो (for शिरश्च) V1 D1-3 M4 च ता (for मुहु)]

—After 15 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1545* हा महाराज रामेण सततं प्रियवादिना ।
विहीना सत्यसंधेन किमर्थं विजहासि न ।
कैकेय्या दुष्टभावाया राघवेण वियोजिता ।
कथं पतिघ्न्या वत्स्याम समीपे विधवा वयम् ।
स हि नाथ सदास्माकं तव च प्रभुरात्मवान् । [5]
वनं रामो गत श्रीमान्विहाय नृपतिश्रियम् ।
त्वया तेन च वीरेण विना व्यसनमोहिता ।
कथं वयं निवत्स्याम कैकेय्या च विदूषिता ।
यया तु राजा रामश्च लक्ष्मणश्च महाबल ।
सीतया सह संत्यक्ता सा कमन्य न हास्यति । [10]
सा बाष्पेण च संवीता शोकेन विपुलेन च ।
व्यचेष्टन्त निरानन्दा राघवस्य वरस्त्रिय ।

[(l 1) B(ed) सतत —(l 2) T2 M1 प्रजहासि (for वि°) —(l 3) M3 दुष्टभावाय (for °वाया) Dt1 Dd1 Dm1 विवर्जिता —(l 4) Dt1 Dd1 Dm1 सपत्न्या (for पतिघ्न्या) —(l 5) Dg1 राम (for नाथ) Dt1 Dd1 Dm1 स च T2 M3 सह G3 तथा (for सदा) —(l 6) G3 नृपतिं (for नृपति) —(l 9) Dt2 च (for तु) —(l 10) Dg1 संयुक्ता (for संत्यक्ता) G1 कामन्या G3 M2 स्त्रियमन् (for कमन्य) —(l 12) Dg1 T2 विचेष्टति (T2 °त) G1 3 M1 3 °चे° M2 व्यावेष्ट* (for व्यचेष्टन्त) T2 G1 3 M1 वरा G2 परा (for वर)]

16 a) D6 निशि (for निशा) G2 M2 3 चन्द्रविहीनेव (for नक्षत्र°) —b) D4 5 7 या (for [इ]व) G2 3 M1 नियोजिता (for विवर्जिता) —c) D4 5 7 न भ्रानते, G1 M1 3 न राजते (for नाराजत) Cg Ct न अराजत इति च्छेद । —d) T3 G3 सिना (for हीना) D4 5 7 तेन (for राज्ञा) —For 16 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 4 M4 subst

1546* शशिनेव निशा हीना भर्तृहीनेव चाङ्गना ।
न व्यराजत्तदायोध्या तेन हीना महात्मना ।

[(l 1) V1 च B1 [ए]व (for [इ]व) B1 वरांगना (for [इ]व चाङ्गना) —D3 reads l 2 twice —(l 2) Ś1 D6 व्याराजत च B1 राजत तदा B3 °सतो (for व्यराजत्तदा) D1-3 M4 हीना तत्र (for तेन हीना)]

17 a) Ś1 D6 दुःख (for बाष्प) —b) Ś1 D6 व्यनरयना, D1 7 व्याकुला (for कुलाङ्गना) —d) D4 5 7 भ्राजति G M1 3 बभ्राजे (for बभ्राज) Dg1 Dd1 D4 5 7 T3 यथा पुरा (T2 °रि) (for यथापुरम्) —Ś1 V1 B D1 3 M4 subst for 17 Ś1 D6 subst only l 2 for 17cd

1547* शोकदुःखातुरजना हाहाभूतजनाकुला ।
निष्प्रभाम्बरसंभा निष्परिष्कृतगामयी ।

[(l 1) D1 हाहाकृत, D3 हाहाभूत (sic) (for हाहाभूत) —B1 om from l 2 up to 18cd —(l 2) Ś1 B1-3 M4 प्रभरा (for निष्प्रभा) D3 om (hapl) स्त in [सं]स्त] —After 17 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins, while D1 3 4 5 cont l 5-8 only after 1550*, whereas B1 ins l 1-4 only after 19cd

G 2. 68. 54
B. 2 66. 28
L. 2 72 51

गतप्रभा द्यौरिव भास्करं विना
व्यपेतनक्षत्रगणेव शर्वरी ।
पुरी बभासे रहिता महात्मना
न चास्रकण्ठाकुलमार्गचत्वरा ॥ १८

नराश्च नार्यश्च समेत्य संघशो
विगर्हमाणा भरतस्य मातरम् ।
तदा नगर्यां नरदेवसंक्षये
बभूवुरार्ता न च शर्म लेभिरे ॥ १९

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे षष्टितमः सर्गः ॥ ६० ॥

1548* गते तु शोकात्त्रिदिवं नराधिपे
महीतलस्थासु नृपाङ्गनासु च ।
निवृत्तचार सहसा गतो रविः
प्रवृत्तचारा रजनी ह्युपस्थिता ।
ऋते तु पुत्राद्दहनं महीपते [5]
र्न रोचयन्ते सुहृदः समागताः ।
इतीव तस्मिञ्शयने न्यवेशयन्
निरीक्ष्य राजानमतीतदर्शनम् ।

[(l 2) T3 G1 om च —(l 3) T2 निवृत्तचार' —(l 5) D3 om तु —(l 6) Dt1 Dd1 D1 T1 [अ]रोचयस्ते, D4 7 रोचयन् (for रोचयन्ते) —(l 7) Dg1 निवेशयन् (sic) (for न्य°) D3 5-8 7 इतीव ते त समनेशयंस्तदा —(l 8) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 3 विचित्य D1 5 6 7 समीक्ष्य (for निरीक्ष्य) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 अचिन्त्यदर्शने, D1 3 5 अदीनाङ्गसंज्ञा (D5 °न्) D4 7 अदीनशोभा (D7 °भ) M3 अदीव दर्शन (for अतीत°)]

18 B4 om 18^ab (cf v l 1547*) —^a) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 D1-7 G1 3 M3 हत (for गत) Ś1 D4-7 नष्टभास्करा (for भास्करं विना) —^b) V2 भगणे च, Dg2 गणेश (for गणेव) Ś1 Ñ2 B1 3 D8 M3 °चन्द्रेव च निष्प्रभा निशा —^c) D1 5 7 बभौ पुरी (D5 पुरी बभौ [by transp]) सा (for पुरी बभासे) —^d) Dg1 Dm1 न (Dm1 स) चाश्रुकण्ठ, Dt1 Ct स्फटास्तकण्ठ, D4 7 स्वनेकरूप, D5 नराश्रुकण्ठ, M3 नवाश्रुकंठ (for न चास्रकण्ठ) D4 5 7 देवपथवरा (for मार्ग°)]

—For 18^cd, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 5 M3 subst

1549* तथा सा नैव भूतो महापुरी
विनाकृता तेन महात्मना तदा ।

[(l 1) V1 भातानमानेव V1 D1-3 M3 तथा भूत पुरी (for भूत महा°) —(l 2) Ś1 D8 तदा महात्मना (by transp) V1 चिर महात्मना (for महात्मना तदा)]

19 ^a) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 5 M3 भृशार्तमानसा, D4 7 समेत्य सर्वशो (for समेत्य संघशो) —^b) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M3 वि(D7 व्य)गर्हयन्तो (B3 D3 M3 °यतो) (for °र्हमाणा). —After 19^ab, B4 ins l 1-4 of 1548* —^c) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 5 M3 तस्यां (for तदा) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M3 नरराज (D3 7 °नाथ) (for °देव) —^d) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 5 M3 विलेपुर् (for बभूवुर्) T1 2 च न (by transp) B4 कर्म, T3 रश्मि (sic) (for शर्म) —After 19 Ñ2 V1 B D1-5 7 M3 ins

1550* तथा गते मनुजपतावयु क्षितौ
न कश्चनासन्नृपि पार्श्वेऽन्विह ।
तदापणा व्यपगतभिक्षुकक्रिया
बभूव सा व्यहमनरश्मियां पुरी ।

[(l 1) D3 मनुजपताव्, M3 मनुजपथान् (sic) (for °पताव्) V1 B1 अद्युक्षितौ (sic) D1 4 7 च (D3 *) दुःखितो (for अद्यु क्षितौ) —(l 2) B4 [अ]गवधपि Ñ2 B3-4 [अ]पि (for [इ]ह) V1 D1-5 7 न पश्चन क्षिविदिहनीरुवाम (D3 °न्) M3 न कश्चिदासीदथ पादपेष्वपि G(ed) °शुभभरितवह —(l 3) V1 D1 3 5 निरापणा, B1 तदापणानि (sic ?) M3 उपागत (for तदापणा) Ñ2 B4 [अ]त्यवगत, B3 [अ]पगत D5 व्यपगत (for व्यपगत) D4 5 7 भिक्षुका तदा (for भिक्षुकक्रिया) —(l 4) V1 सा स्वहम् (sic) B3 सा रा वहम् (for सा व्यहम्) V1 अनतिश्रमा (sic) B1 D1 3 °श्रिया, M3 अनीश्वरा (for अनधिश्रया) D4 7 बभूव भर्त्रा ह्यनधिष्ठिता]

—After 1550* D1 3-5 7 read l 5-8 of 1548*

Colophon —*Sarga name* Ś1 D4 दशरथ (D5 om)तैलद्रोणिसंक्रमणं, Ñ2 B दशरथस्य (B3 4 निधू)मा (B1 4 °म्)ण V1 D1 3 दशरथसर्गागमनक्रिया (D3 °गैनासह); D5 दशरथतैलद्रोणी (D6 °ण्या)शयनो, D4 अथ पुरविलाप स्त्रीविलाप —*Sarga no* (figures words or both) B1 D3 4 om Ś1 72 Ñ2 V1 D7 M3 68 B3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 66; B3 D1 67 B4 63 D1 124 D4 70, D5 71 —After colophon D1 concludes with अयोध्यापर्वं समाप्तं, D4 रामाय नम, T3 श्रीरामचन्द्राय नम, G श्रीरामाय नम

६१

व्यतीतायां तु शर्वर्यामादित्यस्योदये ततः ।
समेत्य राजकर्तारः सभामीयुर्द्विजातयः ॥ १
मार्कण्डेयोऽथ मौद्गल्यो वामदेवश्च काश्यपः ।
कात्यायनो गौतमश्च जाबालिश्च महायशाः ॥ २
एते द्विजाः सहामात्यैः पृथग्वाचमुदीरयन् ।
वसिष्ठमेवाभिमुखाः श्रेष्ठं राजपुरोहितम् ॥ ३
अतीता शर्वरी दुःखं या नो वर्षशतोपमा ।
अस्मिन्पञ्चत्वमापन्ने पुत्रशोकेन पार्थिवे ॥ ४
स्वर्गतश्च महाराजो रामश्चारण्यमाश्रितः ।
लक्ष्मणश्चापि तेजस्वी रामेणैव गतः सह ॥ ५
उभौ भरतशत्रुघ्नौ केकयेषु परंतपौ ।
पुरे राजगृहे रम्ये मातामहनिवेशने ॥ ६
इक्ष्वाकूणामिहाद्यैव कश्चिद्राजा विधीयताम् ।
अराजकं हि नो राष्ट्रं न विनाशमवाप्नुयात् ॥ ७

G 2 69 7
B 2 67 8
L 2 73 7

61

☞ Ñ1 missing for Sarga 61 (cf v l 1058*) —Before 1, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1551* आक्रन्दितनिरानन्दा साश्रुकण्ठजनाकुला ।
अयोध्यायामवतता सा व्यतीयाय शर्वरी ।

[Dm1 begins with ॐ, M1 2 श्रीरामाय नमः —(l 1) Dt1 आक्रन्दिता Dt1 Dd1 T1 G3 M3 Cm t माय (for साश्रु) T2 G1 सुस्वरा B(ed) -जनाविला —(l 2) Dd1 अथ तदा G2 3 M1 2 भवितना (M3 °त) (for अवतता) T2 G2 व्यतीनाथ (sic), G2 व्यतीता च]

1 V1 begins with अथ भरतपर्व, D2 अतो भरतपर्वेति, D3 ॐ —a) B2 व्यती या, M1 प्रभातायां D3 च (for तु) D1 शर्वर्यां तु व्यतीतायाम् (by transp) D4.5 1 3 (D7 *) रुणस्योदये (D1 °यो) पुनः —b) Ñ2 reads in marg from स्यो up to समेत्य in c, B1 4 सदा, Dd1 तम (sic) (for ततः) D1 आदित्योदयने ततः, D4.5.7 प्रभातायैव शर्वरीं —c) Ñ2 marg D4.5.7 समेता (for समेत्य) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 राजगुरवे, D4 5 7 राज्यकर्तार —d) D1 सभामीयुः

2 a) Dg1 च (for ऽथ) D4 G2 मौद्गलो —b) D2 स, T2 G1 3 M1 3 [ऽ]थ (for च) —cd) D2 5 7 तु (D3 च) जाबालिर्गौतमश्च (for गौतमश्च जाबालिश्च) —For 2 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 subst

1552* वसिष्ठो वामदेवश्च जाबालिरथ काश्यपः ।
मार्कण्डेयो गौतमश्च मौद्गल्यश्च महायशाः ।

[(l 1) D1 वामदेवश्च Ś1 Ñ2 D1-3 6 काश्यप —(l 2) V1 D1-3 [ऽ]थ मौद्गल्यो (for गौतमश्च) Ś1 मुद्गलश्च V1 D1-3 गौतमश्च, B1 °श्च, B4 मुद्गलेन (for मौद्गल्यश्च) Ś1 D6 महात्मना, D2 महायशाः (sic) D3 महायशाः (illeg)]

3 b) Ś1 Ñ2 B1-3 D6 वाचः B4 वाचम् (for वाचम्) Ñ2 D2.3 D6 T1 उ (D6 before corr उ [as in B4]) -दैरयन्, B1 उदैर°, Cm उदीरयन् (as in text) ॐ Cm, अतक्षार मार्ग ॐ —c) D1 विमुखा (for [अ]भि°) —d) V1 राजपुरोहिताः

4 a) D5 रजनी (for शर्वरी) Dm1 (before corr as in text) G1 दुःसा D4.5.7 कृत्वा —b) D4.5.7 येषां T2 दीनो (sic) (for या नो) —For 4, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 subst

1553* शर्वरी नो व्यतीतेयमेका वर्षशतं यथा ।
शोचतां पुत्रशोकेन मृतं दशरथं नृपम् ।

[(l 1) Ś1 D1 स्वर्गतेन, B3 न व्यतीतेदम् (sic) D1 सा व्यतीता च (for नो व्यती°) D2 तेषां (for एका) Ś1 D6 कृता वर्षशतोपमा (for the post half) —(l 2) B2 पुत्रशोके तु]

5 D4.5.7 om 5 Ñ2 reads in marg from श्च up to राम in b —a) Dt1 Dd1 Dm1 स्वर्गस्थश्च, Dd1 महाराजो, G2 महाराजो M4 (after corr inf lin as in text) महातेजा —b) D2 आस्रित (sic) (for आश्रित) —cd) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 रामेण सहितो गतः

6 a) D1 इमौ (for उभौ) —b) B2 D2 (before corr) 7 M3 कैकेयेषु B1 कैकेयी च Dm1 (before corr) D1 4 Cm कैक°, D1 कैकये तु, D5 रि°, G k t as in text (for केकयेषु) B1 कृतकयस्य पुरं गतौ —c) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 M4 गिरिव्र(V1 °ज्र)जे पुरवरे (Ñ2 repeats वरे) D3 °रे चैव) —d) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 वसत (D3 * सत) शासितो गतौ

7 b) D4.5.7 T2 राजा कश्चिद् (by transp) Cr k t as in text —For 7ab, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 subst

1554* इक्ष्वाकुवंशप्रभव यो नु राजा भविष्यति ।

[B1 -प्रसर (for -प्रभव) V1 D1-3 [ऽ]त्र D1 न (sic) (for नु) D2 राज (for राजा)]

—On the other hand D4.5.7 subst

1555* इक्ष्वाको कश्चिदेवेह राजवंशाभिषिच्यताम् ।

[D1 इक्ष्वाकः (for इक्ष्वाको) D1 राज्य वर्णं (for राजवंशा)]

—c) T1 अनायकं (for अराजकं) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 इदं (for हि नो) D1 T1 2 M1 राज्यं (for राष्ट्रं) Dd1 Dm1 G1 राष्ट्रं नो (by transp) —d) Ś1 Ñ2 B D4.5.7 विनाशमुपयास्यति, Dg1 अपि नाशमवाप्नुयात्, Dt1 Dd1 Dm1 विनाशं]

G 2 69 8
I 2 67 9
I 2 73 8

नाराजके जनपदे विद्युन्माली महास्वनः ।
अभिवर्षति पर्जन्यो महीं दिव्येन वारिणा ॥ ८
नाराजके जनपदे बीजमुष्टिः प्रकीर्यते ।
नाराजके पितुः पुत्रो भार्या वा वर्तते वशे ॥ ९
अराजके धनं नास्ति नास्ति भार्याप्यराजके ।
इदमत्याहितं चान्यत्कुतः सत्यमराजके ॥ १०
नाराजके जनपदे कारयन्ति सभां नराः ।
उद्यानानि च रम्याणि हृष्टाः पुण्यगृहाणि च ॥ ११
नाराजके जनपदे यज्ञशीला द्विजातयः ।
सत्राण्यन्वासते दान्ता ब्राह्मणाः संशितव्रताः ॥ १२
नाराजके जनपदे प्रभूतनटनर्तकाः ।
उत्सवाश्च समाजाश्च वर्धन्ते राष्ट्रवर्धनाः ॥ १३
नाराजके जनपदे सिद्धार्था व्यवहारिणः ।
कथाभिरनुरज्यन्ते कथाशीलाः कथाप्रियैः ॥ १४

समवाप्नुयात् ॥ Ct राजक सति राष्ट्रं नो नाश नावसुयाधथा इति कतरस्सकत पाठ ॥ so also Ck —After 7 Ś1 Ñ2 B D6 ins

1556* इक्ष्वाकु कश्चिदेवेह राजास्माक विधीयताम् ।

8 Ś1 V2 T3 om (hapl) 8 D3 7 transp 8 and 9 D2 reads 8 twice and then reads 1559* —a) M3 नराजके —b) Dg1 विद्युन्मालि (sic) B3 4 महास्वन (sic) —d) D2 महा, D6 महान् (for महीं)

9 D3 7 transp 8 and 9 D5 om (hapl ?) 9 —After 9ab, B3 ins

1557* अराजके स्वामदोष कार्यसिद्धिर्न जायते ।,

while Dg1 ins

1558* नाराजके जनपदे जना स्वाश्रमवर्तिन ।

—c) B3 repeats पितु Ś1 Ñ2 B D6 पुत्रा (for पुत्रो) —d) Dm1 T2 G2 या (for वा) D1 7 कुरुते मन, T2 वर्तेते वने (sic) (for वर्तते वशे) Ś1 Ñ2 V2 B D1-8 M4 सम्यग्विवृष्ट(V1 D1 3 M4 °ष्ट)ति शासने

10 a) Dm1 Cg नाराजके T2 जन (sic) (for धनं) K(ed) च (for न) —b) D4 sup lin नास्ति G1 हि (for [भा]र्या) —c) G3 हितम्, Cr m g k t as in text (for इदम्) D4 7 इदमत्य(D7 °त्य)धिक राष्ट्रे —d) T1 3 G1 सौख्यम् (for सत्यम्) D4 5 7 कुतोधा(D5 °स्था)स्मास्त्य (D5 °त्य)राजके —For 10 Ś1 Ñ2 V2 B D1-3 6 M4 subst

1559* नाराजके पति भार्या यथावदनुतिष्ठति ।
नाराजके गुरो शिष्य शृणोति नियत हितम् ।
स्वं नास्त्यराजके राष्ट्रे पुंसां न च परिग्रह ।
अराजके ह्यात्मनोऽपि प्रभुत्व न हि कस्यचित् ।

[(l 1) Ś1 D6 वर्तते (for तिष्ठति) —(l 2) B4 गुरु (sic) (for °रो) V1 D1 3 M4 विनय (for नियत) —(l 3) B1 repeats erroneously from राजके up to मह° Ś1 D6 प्रशांतिश् (for पुंसां न) M4 transp न and च —(l 4) Ś1 D6 ह्यात्मनो V1 तु D1 हि (for ऽपि) V1 D1-3 M4 [न]हि (for हि)]

11 Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 4 7 M4 (om 11cd) transp 11 and 12 —b) D2 कारयंत् हि (sic) G2 M3 प्रविशन्ति Ct as in text Ctp केपि यांति (for कारयन्ति) ॥ Ck कुत यांति प्राप्नुवन्ति न्यायविचारायेति शेष ॥ Ś1 V1 D2 6 नरा सभा, Ñ2 B1 3 4 जना सभा, B2 D1 3 नरा सभां (by transp) D3 जना सभा, D4 7 नरा सदा M3 सभा सुरा (sic) —c) D7 * चान्यानि B2 sup lin D5 om च (subm) D6 विचित्राणि (for च रम्याणि) —d) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 4 M4 हृष्टा T3 सृष्टा Ś1 V1 B3 D6 पुण्या, B1 M4 पण्य (for पुण्य)

12 Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 4 7 M4 (om 11cd) transp 11 and 12 Dt1 D2.8 om (hapl) 12 T2.3 transp 12 (along with 1560*) and 13 D1 reads 12 in marg —a) D3 जनपदे —cd) M3 सत्यानि Ct सत्रम् (for सत्राणि) Dd1 Dm1 M2 [उ]पासते, G3 [श]न्वास्यते, Cm g k t as in text (for [श]न्वासते) G2 सक्ते (for दान्ता) D4 7 क्रतुमप्यासते दाता (for c) Dg1 D1 वासिन प्रता, T2 सशित° Ś1 Ñ2 B D1 3 4 M4 विविधास्तन्वते(B1 °न्यते) यज्ञान्दस्युसपै (Ś1 D6 °पौ, D2 3 M4 °घ) प्रपीडिता । V1 विविधास्तनुते देवो दारुणमहपीडित —After 12 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1560* नाराजके जनपदे महायज्ञेषु यज्वन ।
ब्राह्मणा वसुसपूर्णा विसृजन्त्याप्तदक्षिणा ।

[(l 1) Dg1 M3 यज्ञिन (sic), Cr m g t as above —(l 2) Dg1 बहुदक्षिणा]

13 T2 3 transp 12 (along with 1560*) and 13 —b) Dt1 Dd1 Dm1 Ct प्रहृष्ट, D4 7 प्रभूता (for प्रभूत) Dg1 reads नट in marg —c) Ñ2 B3 4 उत्सवांश्च Cr m g k t as in text (for °वाश्च) Ñ2 B1 D1 समाजांश्च —d) Ñ2 V1 B D1-4 7 G1 M4 वर्तंते Dd1 D5 वर्धते (sic) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3(m) 4 6 M4 जनहृ(B4 °ष्ट)र्षणा (Ñ1 °र्षय [sic] D3 °र्षिण) —After 13 D4 5 7 ins 1561*

14 a) D4 प्रहृष्टा (for सिद्धार्था) —c) Dt1 Dd1 Dm1 D4 5 अभिरज्यंते, Ct अनुरज्यंते (as in text) Cr m g k नानुरज्यंते Ct न रज्यंते D7 कथाभिश्चरज्यंते —d) D6 M3 कथाशीलै D3 कथाशीलं T2 कथा प्रियै G2 M3 °प्रिया M3 कथा प्रिया (for कथाप्रियैः) —For 14 Ś1 Ñ2 V2 B D1-3 6 M4 (l 6-8 only) subst

नाराजके जनपदे वाहनैः शीघ्रगामिभिः ।
नरा निर्यान्त्यरण्यानि नारीभिः सह कामिनः ॥ १५
नाराजके जनपदे धनवन्तः सुरक्षिताः ।
शेरते विवृतद्वाराः कृषिगोरक्षजीविनः ॥ १६
नाराजके जनपदे वणिजो दूरगामिनः ।
गच्छन्ति क्षेममध्वानं बहुपण्यसमाचिताः ॥ १७
नाराजके जनपदे चरत्येकचरो वशी ।
भावयन्नात्मनात्मानं यत्रसायंगृहो मुनिः ॥ १८

G 2. 69. 23
B 2. 67. 23
L. 2. 73. 21

1561* नाराजके जनपदे कश्चिदर्थं प्रतिब्रुवी ।
व्यवहारा न वर्तन्ते धर्माः सज्जनसेविताः ।
वेदाध्यायीश्च विप्रा न च विन्दन्ति निर्वृतिम् ।
कथाशीलाश्च रज्यन्ते न कथाभिरराजके ।
न विवाहाश्च वर्तन्ते कन्यानां जनदर्पण । [5]
नित्योद्विग्ना प्रजा सर्वा दुःखिताश्च भवन्त्यपि ।
नाराजके जनपदे विभक्ता कुलकन्यका ।
अलंकृता राजमार्गे क्रीडन्ति विहरन्ति च ।

[(l. 1) D1 प्रतिदर्ये (sic). —(l. 2) D5 reads the prior half except न्ते in marg. Ś1 D6 न वर्तेते B3 निवर्तेते (for न वर्तन्ते). Ś1 D6 om. (hapl.) from धर्मा° up to वर्तन्ते in l. 5. V2 D1 धर्म्या (for धर्मा°). Ñ2 B3 सज्जनरञ्जना. —(l. 3) B2 देवान् (meta.) (for वेदान्). V1 D3 विशी V2 B1.2 D2 विप्रि, G(ed.) विन्दे (for विन्दन्ति). —(l. 4) V2 गुणा), B1 राजते (*sup. lin.* also as above). D6 रज्यते (sic) (for रज्यन्ते). —(l. 5) V1 B3 विवाहाद् (for विवाहाद्). B3 om. च (subm.). Ñ2 V1 कथाना (for कन्यानां). B1 जनदर्शका, B3 च न दर्शना. —(l. 6) D3 नित्यत्वपि (hypm.) (for भव°). V1 दुःखान्यनुभवत्यपि, B3 दुःखिता प्रजासर्वा (sic) (for the post. half). —(l. 7) Ñ2 विभक्ता (sic).]

—After 14, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1.2 G M1–3 ins.; D4.5.7 ins. after 13; T3 ins. after 16:

1562* नाराजके जनपदे उद्यानानि समागता ।
सायाह्ने क्रीडितुं यान्ति कुमार्यो हेमभूषिताः ।

[(l. 1) Note hiatus between the two halves. Dg1 Dt1 M3 कुमार्यो (to avoid hiatus). D1.5 कुशलिना (for उद्यानानि). —(l. 2) D4.7 उद्याने (for सायाह्ने). D4.7 हि संभोगा, D5 हेमभोगा (for हेमभूषिता).]

15 M3 om. (hapl.) 15–16. D4.5.7 om. (hapl.) 15. Dt1 T1.2 (om. 16^{cd}) transp. 15 and 16 (along with the star passages). —^{b}) Dt1 Dd1 -वाहिभिः (for -गामिभिः). Ś1 Ñ2 V1 B D1–4.6 M1 विरं(V1 D1–3 M3 °ह)विष्य(D1 °वि)नुयोगया. —^{cd}) Dg1 -वारिणः, G1 कामिभिः (for कामिनः). Ś1 Ñ1 V1 B D1–4.6 M1 कामिनः सह कान्ताभिर्विहारोद्यानभूमिषु.

16 G1 (hapl. ?) M3 om. 16 (for M3 cf. v.l. 15). Dt1 T1.2 (om. 16^{cd}) transp. 15 and 16 (along with the star passages). —^{b}) Ś1 Ñ1 V1 B D1–4.6 M1 कुटुम्बिन (for सुरक्षिता). —T3 om. 16^{cd}. —^{c}) V1 निवृतद्वारा, Dm1 निरवद्वारा (sic). T1 शे * * * वृतद्वारा (damaged). —^{d}) D4.7 -गोरक्ष. T2 -जीवन. Ś1 Ñ1 V1 B D1–3.6 M1 विधमग्नसुलोभया (D1 °भात्). —After 16, Dg1 Dd1 Dm1 D4.5.7 T1 G2.3 M1.2 ins.; Dt1 T1.2 G1 (owing to omission) ins. after 15; M3 (owing to omission) cont. after 1562*:

1563* नाराजके जनपदे बहुपण्य विशाखिन ।
अटन्ति राजमार्गेषु इश्वरा पवित्रायन्त ।
नाराजके जनपदे वराश्वरतमश्वतास् ।
श्रूयते तलनिर्घोष ईश्वरायाश्वुपासने ।

[(l. 1) M1 बहुपण्य D4.5.7 पणाविन. Cr g k t as above (for विशाखिन). —(l. 2) D4.7 रमन्ति, D5 भजन्ति (for अटन्ति). T G M1.2 पार्थि°. Cg k as above (for पवि°). —(l. 3) T1.2 सततम्. D4.5.7 धनुर्नादिसवास्ते (for the post. half). —(l. 4) Cv m g t as above. Cr ज्यायते (for श्रूयते). D4.5.7 राज्यन्दिभुवस्य (for the post. half).]
—After 16, T3 ins. 1562*.

17 ^{a}) Ś1 Ñ2 V1 B D1–4.6 M1 नाना(Ś1 D6 नरा)प(Ś1 D1 पु)ण्योपजीविन, D3 वणिजो धनहारिण. —^{c}) D4.5 दूरम् (for क्षेमम्). —^{d}) Dt1 M3 -पुण्य (for -पण्य). D4.7 -समाश्रिता, T1 -समाहिता (for °चिता). —For 17^{cd}, Ś1 Ñ2 V1 B D1–3.6 M1 subst.:

1564* पण्यान्यादाय गच्छन्ति देशान्तर्गं मर्यादिताः ।

[B3 गेहद् (for देशान्). Ś1 D6 देशान्तरे तथा (for देशं स्वदर्शिना).]

—Thereafter cont.:

1565* नाराजके कृषिवला कर्षन्ति भयवर्जिता ।
यावो पालिवनान्ति नित्यं राष्ट्रे हराजके ।

[(l. 1) B1 कविना (sic) (for कृषि°). V1 D1–3 कृषि (for कर्षन्ति). —(l. 2) Ñ2 bis [S ति न र्षे]. V1 B3 D1.2 M1 न ति(B1 नाभि° M1 न नि)र्वर्ते (for नित्यं). Ñ2 B2.3 राष्ट्रे हि. B1 राष्ट्रे (for राष्ट्रे हि).]

18 D1–3.7 om. (hapl.) 18. Dt1 reads 18 in marg. —^{b}) D4 नरति (for चरति). M1 (ए)कचरे (for °चरो). —^{c}) B1 तापयंस्, Dd1 भावय° (sic) (for भावयन्). Ś1 Ñ2 B D1.6 M1 तपसा (for आत्मना). V1 भावयोत्मार आत्मनं (sic). —^{d}) T1 सायं गृह (for -सायंगृहो).

G. 2. 69. 24
B. 2. 67. 24
L. 2. 73. 22

नाराजके जनपदे योगक्षेमं प्रवर्तते ।
न चाप्यराजके सेना शत्रून्विषहते युधि ॥ १९
यथा ह्यनुदका नद्यो यथा वाप्यतृणं वनम् ।
अगोपाला यथा गावस्तथा राष्ट्रमराजकम् ॥ २०

नाराजके जनपदे स्वकं भवति कस्यचित् ।
मत्स्या इव नरा नित्यं भक्षयन्ति परस्परम् ॥ २१
ये हि संभिन्नमर्यादा नास्तिकाश्छिन्नसंशयाः ।
तेऽपि भावाय कल्पन्ते राजदण्डनिपीडिताः ॥ २२

19 V1 om. 19ᵃᶜ — ᵃ) Ś1 Ñ2 B Dg1 Dt1 D2–7 G1 M3 4 योत(B1 M3 °ग)क्षेम, Cm g as in text (for °क्षेम) Ś1 Ñ2 B D1–7 M4 प्रकल्प(Ñ2 B1 D7 M4 °ल्प्य, B1 [before corr] °कप)ते (for प्रवर्तते) G3 नरा शस्त्रविवर्तिने. —ᶜ) Ś1 Ñ2 B D1–3 5 M3 [अ]राजके(D5 °के) सैन्य (for °के सेना) —ᵈ) Ś1 B1–3 शत्रु, Ñ2 शत्रुर् (sic) Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 4 M4 विजयते (for विषहते) V1 शुचि, D4 5 7 परान् (for युधि) —After 19, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins

1566* नाराजके जनपदे हृष्टैः परमवाजिभिः ।
नराः सयान्ति सहसा रथैश्च प्रतिमण्डिताः ।
नाराजके जनपदे नराः शास्त्रविशारदाः ।
संवदन्तोपतिष्ठन्ते वनेषूपवनेषु च ।
नाराजके जनपदे माल्यमोदकदक्षिणाः । [5]
देवताभ्यर्चनार्थाय कल्प्यन्ते नियतैर्जनैः ।
नाराजके जनपदे चन्दनागुरुरूषिताः ।
राजपुत्रा विराजन्ते वसन्ते इव शाखिनः ।

[(l. 2) Dg1 T1 M3 पति (for प्रति) G1 3 Cr k tp -मण्डिते, Ct as above —(l. 3) Dd1 Dm1 शास्त्र (for शास्त्र) —(l. 4) G1 संवदन्ति Dg1 [ऽ]वतिष्ठन्ते, T G3 M1–3 [ऽ]वतिष्ठन्ते, G2 न तिष्ठन्ति (for [उ]पतिष्ठन्ते) ॐ Ct संवदन्त उपतिष्ठन्ते संविदन्त्वार्थ । ॐ M3 नगरेषु (for [उ]पवनेषु) Dg1 G1 M3 वा (for च) —(l. 6) T3 देवतार्थैश्च नार्थाय (sic) (for the prior half) Dd1 Dm1 M1 कल्पन्ते, Cr g k t as above —(l. 7) Dm1 T1 M1 2 -[अ]गरु (for [अ]गुरु), Dd1 Dm1 G1 भूषिता, Cg as above (for -रूषिता) —(l. 8) B(ed)शालिन (for शाखिन)]

20 ᵃ) G1 [अ]नुदके Ś1 D4 नदी शुष्कजला यद्वद्, Ñ2 V1 B D1–3 M4 नदी यथा शुष्कजला (B1 [m] °जला, D1 °जपला [sic]), D4 6 7 विशोषा(D5 °शापा, D7 °षोषा [meta])श्च यथा गावो —ᵇ) Ś1 D4 यद्वच् (for यथा) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M3 वा(Ñ2 व [sic], D4 7 वा)तृण (B3 °तृणं)कं (for वाप्यतृणं) Ñ2 चरं, B3 व(also as in Ñ2)नं (for वनम्) —ᶜ) Ñ2 V1 B1–3 D1–3 M3 अगोपाला, B1 °पाश्चेव्, D4 6 7 भयत्रस्ताः G2 अगोपाल (sic) (for अगोपाला) D4 5 7 भयस (for गावस्) —ᵈ) V1 G3 राज्यम् (for राष्ट्रम्) —After 20, Ñ2 V1 B D2 3 M4 ins

1567* त्रिसरित्यं समुत्क्रान्तैस्त्रिभिः स्यन्दने यथा ।
नश्यत्यपि नराणामोपि तथा राष्ट्रमराजकम् ।

[(l. 1) V1 समुत्क्रान्तैर्, B3 समुद्रान्तैर् (sic) —(l. 2) D1 हेर्दु, D2 हिन्दु, M4 हिन्द (for नश्यद्)].

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins after 20, whereas D4 5 7 ins after 23.

1568* ध्वजो रथस्य प्रज्ञानं धूमो ज्ञानं विभावसोः ।
तेषां यो नो ध्वजो राजा स देवत्वमितो गतः ।

[(l. 1) D4 5 7 संज्ञानं(D5 °नं) (for प्रज्ञानं) D4 (before corr. as in D5) ज्ञाने धूमो, D5 7 ज्ञानं धूमो (by transp) D5 विभावसो —(l. 2) D4 7 योऽसाक तु(D4 *) D5 तेषां येषो (for तेषां यो नो) D4 7 पंचत्वम्, T3 देव° (for देवत्वम्) D5 उपागत]

21 D4 5 7 om. 21–22 —ᵃ) Ś1 D5 स्वास्थ्यं, Ñ2 B3 स्वं वै, V1 B1 2 D1–3 M4 स्व वै, B4 सुखं, G(ed)स्व यैः Cr t as in text Crp सुखं (for स्वकं) M3 भवसि (sic) Ñ2 B1 3 कर्हिचित् —After 21ᵃᵇ, Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 6 M4 ins

1569* हरन्ति दुर्बलानां हि समाक्रम्य बलान्विताः ।
अराजके जनपदे दुर्बलाश्चाल्पचेतसः ।

[(l. 1) Ñ2 दुरंति (sic), B1 चरंति (for ह°) Ñ2 B1 समाक्रम्य, V1 D3 3 M4 स्वा वा°, D2 ताया° (for समाक्रम्य) Ś1 D4 बलाधिका —(l. 2) D3 व*चसः]

—ᶜ) Dt1 Dd1 Dm1 T1 जना (for नरा) —For 21ᶜᵈ, Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 6 M4 subst

1570* भक्षयन्ति निरुद्वेगा मत्स्यान्मत्स्या इवाल्पकान् ।

[Ś1 D4 भक्षयंति D1 निरुद्वेगान्, B4 D2 3 निरुद्विग्न (for निरु°) Ś1 V1 B3 D3 3 M4 मत्स्या मत्स्यान् (by transp) D5 *स्या मत्स्या मत्स्या यथा (for the post. half)]

22 D4 5 7 om. 22 (cf v. l. 21) —ᵃ) Dd1 Dm1 तु (for हि) —ᶜ) G3 Crp भोगाय (for भावाय) —ᵈ) T2 राम (for राज) —For 22, Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 (followed by 1573*) 6 M4 subst

1571* द्युस्त्यक्तधर्ममर्यादा नास्तिका निरपत्रपाः ।
भवन्त्यराजके राष्ट्रे मानवा दूरनिश्चयाः ।

[(l. 1) V1 धर्म°मर्या°]

—After 22, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins

1572* यथा हि शरीरस्य नित्यमेव प्रवर्तते ।
तथा नरेन्द्रो राष्ट्रस्य प्रभवः सत्यधर्मयोः ।
राजा सत्यं च धर्मश्च राजा कुलवतां कुलम् ।
राजा माता पिता चैव राजा हितकरो नृणाम् ।
यमो वैश्रवणः शक्रो वरुणश्च महाबलः । [5]
विशिष्यन्ते नरेन्द्रेण वृत्तेन महता सह ।

अहो तम इवेदं स्यान्न प्रज्ञायेत किंचन ।
राजा चेन्न भवेल्लोके विभजन्साध्वसाधुनी ॥ २३
जीवत्यपि महाराजे तवैव वचनं वयम् ।
नातिक्रमामहे सर्वे वेलां प्राप्येव सागरः ॥ २४

स नः समीक्ष्य द्विजवर्य वृत्तं
नृपं विना राज्यमरण्यभूतम् ।
कुमारमिक्ष्वाकुसुतं वदान्यं
त्वमेव राजानमिहाभिषिञ्च ॥ २५

G 2 69 34
B 2 67 38
L 2 73 31

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे एकषष्टितमः सर्गः ॥ ६१ ॥

[(l 1) G1 वृहि (sic), Cv m g k t as above (for वृष्टि) T3 प्रवर्तेत —Before l 2, Dm1 ins राम —(l 2) G3 राज्यस्य, Cv r m g k t as above (for राष्ट्रस्य) —Before l 3 Dm1 (m) ms. नास्ती —(l 3) G1 धर्म Cm t as above (for धर्मश्च) —(l 4) M1 राज (sic) (for the first राजा) —(l 5) T3 G3 M2 3 यमवैश्रवणौ (T3 M3 °णो [sic]) M3 इन्द्रौ (sic) —(l 6) Dg1 विशिष्यते T2 3 G3 3 M1-3 Cv r m g k विशेष्य (G3 M1 Ck °ष्य M3 °ष) ते, Ct as above (for विशिष्यते)]

23 D3 om 23 —[a]) Ś1 Ñ2 B D1 2 4 7 M4 अंधे, V2 अन्ध (sic) (for अहो) ॐ Ct तम इति प्रथमा सप्तम्यर्थे । अथवा तत्तमशब्दस्य तमे इति सप्तम्यन्त वा । तमस्यपि तम तथा इति द्विरूपकोशात् । ॐ —[b]) V1 B1 4 T3 G1 M2 4 प्र(V1 प्रा)ज्ञायत, B2 प्राज्ञायेत, Dt1 प्रज्ञायेत D3 [इ]ह ज्ञायेत, Cr m g k t as in text (for प्रज्ञायेत) —[c]) B3 (m also) 4 राज्ये (for लोके) —[d]) Ś1 D6 [अ]साधु वा, Dg1 T2 3 G1 °धुनि, D1 3 M2 °धुना, G3 °धु च, Cr g k t as in text Cm [अ]सार्थिनि (for [अ]साधुनी) —After 23 D1 2 7 ins 1568* while Ś1 Ñ1 V2 B D1 3 3 (cont after 1571* owing to omission) 4 M4 ins

1573* दस्यवोऽपि न च क्षेम राष्ट्रे विन्दन्त्यराजके ।
द्वावाददाते ह्येकस्य द्वयोश्च बहवो धनम् ।

[(l 1) Ñ2 तस्यवो (corrupt) V2 वहवो (for दस्यवो) M4 transp न and च D2 क्षमस्तोति (sic) न क्षेम (for the prior half) —(l 2) Ñ1 V1 द्वाददन्(V1 °दे)ते (sic) B4 °दानि (for द्वावाददाते) D3 (with hiatus) एकस्य D2 वा (for च)]

—Ś1 Ñ2 B D6 cont

1574* तस्माद्राजैव कर्तव्य इच्छद्भि शुभमात्मन ।
द्विजाती वचनं श्रुत्वा वसिष्ठं मन्त्रिणोऽब्रुवन् ।

[(l 1) B4 प्रकर्तव्य (for [र]ाज क°), Ñ2 B1 3 शासन शुभं, B2 4 श(B4 आ)त्मन शुभ (for शुभमात्मन)]

24 [a]) Dd1 तदा, Dm1 T3 तथा, Cg t as in text (for तव) D1 7 वयागा, Cr g t as in text (for वचनं) Ś1 D6 महाभागा(D6 °गो L[ed]°ग) वयं प्रभो, Ñ2 V1 B D1-3 M4 सह राज्ञा वय प्रभो, D5 तव देव वचो वय, G1 तवैव वचन प्रियं —[d]) D7 नातिक्रम्यामहे, T3 M1-3 °क्रामामहे T3 G3 °चक्रमामहे Cr g as in text (for °क्रमामहे) ॐ Ct नातिक्रमाम । ॐ Ś1 Ñ2 V2 B D1-3, 6 M4 शासने तव तिष्ठाम स न (M4 तव) शाधि तपोधन

25 [a]) Dm1 सम, D4 7 भत, D5 M3 तत, M3 स त, Cr m g k t as in text (for स न) D4 5 7 राज्य, Cv r g k t as in text (for वृत्तं) —[b]) D5 अकटक (for नृप विना) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 Ct राष्ट्रम्, D3 श्रेष्ठम्, Cr m g k as in text (for राज्यम्) D4 7 निष्कटकं श्रेष्ठ वरेण्यभूत —[c]) Dm1 इक्ष्वाकु Dt1 Dd1 Dm1 Ct सुत तथान्य D4 5 7 Ck वर(Ck -सुत) वरेण्य, G3 M1 वर° (for -सुत वदान्यं) —[d]) T3 त्वमेन(°नं ?) Ck तमेव (for त्वमेव) Dg1 D4 7 T G M1-3 Cm g k [अ]भिषिंच, Dt1 D5 Ct [अ]भिषेचय, Cr अभिषिचस्व —For 25 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 subst

1575* वसिष्ठ धर्मेश महानुभाव
स न समीक्ष्यार्हसि विप्रवर्य ।
कुमारमिक्ष्वाकुकुलप्रसूत
तमाशु राजानमिहाभिषेक्तुम् ।

[(l 2) V2 सन्न M4 तत (for स न) B3 विप्रवर्यान् —(l 3) V1 D1 3 -कुले V1 प्रशस्त (for प्रसूत) —(l 4) Ñ2 मशानि (sic, V1 D1-3 M4 त्व° (for तमाशु)]

Colophon —After *kaṇḍa name* D1 3 5 ins भरत पर्वणि —*Sarga name* Ś1 Ñ2 B D6 राजप्रशसा, V1 भरत निश्चय, D1 3 मंत्रविनिश्चय (D3 °*) D3 मन्त्रिनिश्चय D3 पौरजानपदवाक्य D5 विराजवर्णन, D7 मन्त्रिवाक्य —*Sarga no* (figures words or both) B1 D3 5 om Ś1 73 Ñ2 V1 D7 M4 69 B3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 67 B3 D6 68 B4 64 D1 125, D4 5 72 —After colophon, D6 G conclude with श्री(D6 om.)रामाय नमः, T3 श्रीरामचन्द्राय नमः.

६२

G 2.70.1 B 2.68.1 L 2.74.1

तेषां तद्वचनं श्रुत्वा वसिष्ठः प्रत्युवाच ह ।
मित्रामात्यगणान्सर्वान्ब्राह्मणांस्तानिदं वचः ॥ १
यदसौ मातुलकुले पुरे राजगृहे सुखी ।
भरतो वसति भ्रात्रा शत्रुघ्नेन समन्वितः ॥ २
तच्छीघ्रं जवना दूता गच्छन्तु त्वरितैर्हयैः ।
आनेतुं भ्रातरौ वीरौ किं समीक्षामहे वयम् ॥ ३
गच्छन्त्विति ततः सर्वे वसिष्ठं वाक्यमब्रुवन् ।
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा वसिष्ठो वाक्यमब्रवीत् ॥ ४
एहि सिद्धार्थ विजय जयन्ताशोक नन्दन ।
श्रूयतामितिकर्तव्यं सर्वानेव ब्रवीमि वः ॥ ५
पुरं राजगृहं गत्वा शीघ्रं शीघ्रजवैर्हयैः ।
त्यक्तशोकैरिदं वाच्यः शासनाद्भरतो मम ॥ ६
पुरोहितस्त्वां कुशलं प्राह सर्वे च मन्त्रिणः ।
त्वरमाणश्च निर्याहि कृत्यमात्ययिकं त्वया ॥ ७

62

☞ Ñ1 missing for Sarga 62 (cf v l 1058*) Dm1 begins with ॐ M1 2 with श्रीरामाय नमः

1 ᵃ) T1 2 हि (for तद्) V1 श्रुत्वाथ मन्त्रिणा वाक्य —ᵇ) Ñ2 B1 3(marg also as in text) 2 M4 वाक् , G3 हा (for ह) —For 1ᶜ–6ᵇ D4 5 7 subst 1581* V1 D1 3 प्रत्यभाषत —ᶜ) Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G1 2 M3 Cl t °जनान् (for गणान्) Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 5 M4 सुमन्त्रप्रमुखा°न्सर्वान् —ᵈ) D2 ब्राह्मणानिदमब्रवीत्

2 For D4 5 7 cf v l 1 and 6 —ᵃᵇ) M3 यदा (for यद्) Dt1 Ck t दत्तराज्यः परं सुखी (for ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 6 M4 योऽसौ (B4 येषां) मातामहकुले कुमारः श्रीमतां वरः —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 6 गतः सह, Dt1 मुदान्वितः, M4 तव सह (for समन्वितः)

3 For D4 5 7 cf v l 1 and 6 —ᵃ) Dd1 Dm1 G2 M1 2 तौ T2 3 G3 M3 तं (for तच्) T3 G3 M4 शीघ्र (for शीघ्रं) M4 गमनैर् (for जवना) —ᵇ) Dt1 G3 M3 त्वरितं, M4 त्वरितं (for °तैर्) —After 3ᵃᵇ, M4 ins

1576* आनयन्तु नरव्याघ्रौ राजपुत्रौ यशस्विनौ ।

—ᶜ) M4 भरते ध्रियमाणे तु —ᵈ) T3 G1 2 M4 समीक्ष्यामहे (sic) —For 3 Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 6 subst

1577* तमित शीघ्रवेगैश्च गत्वा प्रजवितैर्हयैः ।
इहानयन्तु वचनाद्गृपस्यात्ययवादिनः ।

[(l 1) Ś1 B3 D6 प्रजवितैर् V1 D1–3 आशु गत्वा कुमारं तं (D3 तु [sic] D3 तम्) शीघ्रमेव तरस्विनः —(l 2) D2 गुरुत्वात् (for वचनात्) Ñ2 नृपस्य B4 नृपात् (for नृपस्य) Ś1 D6 [अ]गृत्यु, Ñ2 [अ]धन (sic) V1 [अ]र्थिय D1 3 [अ]त्ययम् G(ed)प्रिय (for [अ]त्यय) V1 °वेदिनः (for °वादिनः)] —B3 cont

1578* आगते भरते धात्र राजकार्यं भविष्यति ।

4 For D4 5 7 cf v l 1 and 6 —ᵃ) M3 च मे M4 तव (sic) (for ततः) —ᵇ) G1 समब्रवीत् (sic) M4 ब्राह्मणा ब्रुवन् (metri causa) —ᶜ) Dg1 Dd1 Dm1 T2 3 G M तु (for तद्) T3 om श्रुत्वा —After 4ᶜ, T3 repeats (erroneously) 1ᵇ–2ᵃ —ᵈ) M4 [ऽ]पीदम् (for वाक्यम्) —For 4 Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 6 subst

1579* इति श्रुत्वा वचस्तस्माद्वसिष्ठाद्राजमन्त्रिणः ।
गच्छन्त्वाश्विति सर्वेऽथ प्रत्यूचुर्हृष्टमानसाः ।

[(l 1) V1 D1–3 वसिष्ठस्य वचस्ते (for वचस्तस्माद्वसिष्ठाद्) —(l 2) Ś1 D6 गच्छन्तिति च V1 गच्छन्ताशिति (sic) D1 गच्छन्त्वेति (for °न्त्वाश्विति) Ś1 D2 6 ते, V1 D1 3 त (for ऽथ) V1 सम्प्रति निर्वि (for हृष्ट°)]

5 For D4 5 7 cf v l 1 and 6 —ᵃᵇ) Dd1 सहि (for एहि) T3 यवत (meta) (for जयन्त) Dg1 ननंद (meta), Dd1 Dm1 नाशन (for नन्दन) M3 सौम्या सिद्धार्थविजयाशोका निर्गच्छताशु वै —ᶜ) M3 यदि (for इति) —ᵈ) M4 सर्वांश्चामन्त्रयामि व —For 5 Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 6 subst

1580* ततो जयन्त सिद्धार्थमशोक धार्मवीरिदम् ।
वसिष्ठो जपतां श्रेष्ठो दूतानाहूय सत्वरम् ।

[(l 1) D2 जयन्त, D3 नयति (for जयन्त) D6 मशोकार (sic) (for अशोक च) —(l 2) V1 D1–3 तपसां (D3 5 °तां) (for जपतां) D1 घृष्टो (for श्रेष्ठो) V1 D2 3 सत्वर Ś1 D6 दूतानाह तपोधन (for the post half)]

6 ᵃ) G2 पुरा (for पुर) D4 स्वर वा (for गत्वा) Ct appears to read the following for ᵃ ॐ Cv पदस्य तच्छीघ्रमिति च पाठ । ॐ —T3 om (hapl) 6ᵇ–8ᵉ —ᵇ) Ś1 Ñ2 B3 D1 3 4 प्र(D1 *)जवितैर्, V1 B2 3 4 D6 M4 प्रजविसैर् , G1 शीघ्रगतैर् (for शीघ्रजवैर्) —For 1ᶜ–6ᵇ, D4 5 7 subst

1581* भरते श्रूयमाणे तु किं समीक्ष्यामहे वयम् ।
भो भो विजय सिद्धार्थ जयन्ताशोक गच्छत ।

[(l 1) D5 भरत (sic)]

—ᶜ) V1 त्यक्त शोकमिदं, D4 5 7 कैकेय्या त्यागतो (for त्यक्तशोकैरिदं) —ᵈ) Ś1 D6 भवे(D6 [after corr] °र)तो वचनान्मित्रु , Ñ2 V1 B D1–3 M1 भरत शासनान्मित्रु

7 T3 om 7 (cf v l 6) M4 om 7ᵃᵇ —ᵃ) Dd1 G M1–3 त्वां (for त्वां) Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 6 मां(V1 D1–3

ास्मै प्रोषितं रामं मा चास्मै पितरं मृतम् ।
तः शंसिपुर्गत्वा राघवाणामिमं क्षयम् ॥ ८
यानि च वस्त्राणि भूषणानि वराणि च ।
मादाय राज्ञश्च भरतस्य च गच्छत ।

वसिष्ठेनाभ्यनुज्ञाता दूताः संत्वरिता ययुः ॥ ९

ते हास्तिनपुरे गङ्गां तीर्त्वा प्रत्यङ्मुखा ययुः ।
पाञ्चालदेशमासाद्य मध्येन कुरुजाङ्गलम् ॥ १०

G 2 70 11
B 2 68 13
L 2 74 11

; स्वो कुशलं पृ(D3 इ)छ्रा —^{b}) Ś1 D5 राजा, Ñ2 V1 B3 पिता, D1 सर्व, T3 प्राहु (for प्राह) D1 च नृप (for च) —^{c}) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M3 त्वरयाच्छीघ्रमागच्छ 1 om 7^{d}-9^{e} —^{d}) Ś1 Ñ2 B D1-3 5 6 कार्यम्, D4 7 च (for कुलम्) Ś1 D5 निमो, G1 तव G3 त्वयि (for :)

T3 om 8^{abc} V1 om 8 (cf v l 6 and 7 respy)) Ś1 Ñ2 B D1-3 6 7 न (for मा) D1-3 तस्मै (for) Ś1 Ñ2 B1 3 D5 प्रेषितो, B2 4 D1 3 4 M4 प्रोषितो (for रा) Ś1 Ñ2 B D1-3 6 V4 रामो, D4(marg also as ext) 5 7 बंधु (for राम) —^{b}) Ś1 Ñ2 B D1-3 6 V4 न स्वर्गतस्तथा —^{c}) D4 7 शासनाद् (for शंसिपुर्) —^{d}) Ct इत, Dm1 G1 3 M1 3 Ck इद, T3 इव (for इम) Ñ2 B D1-3 6 M4 गत्वा भवन्तिरा(Ś1 D5 °भा)वेद्य पृष्टैरपि मत

V1 om 9^{abc} (cf v l 7) D3 om 9^{abcd} —^{a}) inf lin pr m as in text) M3 Cv rp कौशेयानि, g as in text (for कौशेयानि) Ś1 Ñ2 B D1 3 6 M4 र्हाणि नि(D1 °र्हणानि)चित्राणि —^{b}) Ñ2 B3 4 [अ] ये, B1 [भा]चराणि (sic) (for वराणि) —^{c}) Ś1 Ñ2 D1 3 6 M4 शीघ्रम् (for क्षिप्रम्) T3 शीघ्राय (for आदाय) गच्छध्वं, D3 गच्छ त्वं M3 गच्छतु (for राज्ञश्च) —^{d}) [भ]रपि (for च) Ś1 D5 यच्छत, B3 4 V3 गच्छत, Dg2 7 T3 G3 °श्च (for गच्छत) V1 D1 3 M4 राज्ञश्च(V1 °स्व ;) भरतस्य च —After 9^{cd} Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 D3 (owing to om) ins after 8

82* इति ते दत्तसंदेशा दूतास्त्वरितमानसा ।

Ś1 B4 D5 ते श्रुतसंदेशा(B4 °शाद्) V1 न्यस्तसंदेशा (for द°) B1 मूत्वाद् (for दूताद्)]

le Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 4 7 T G M1-3 ins

83* दत्तपथ्यदना दूता जग्मुः स्वं स्वं निवेशनम् ।
केकयांस्ते गमिष्यन्तो हयानारुह्य संमतान् ।
ततः प्रास्थानिकं कृत्वा कार्यशेषमनन्तरम् ।

(l 1) G1 कृत्वा (for दत्त) D4 7 पथ्यं(D1 प)थोन्ना पथ्योन्न (for पथ्यदना) D4 3 G3 रा रो जग्मुः (by nsp) —(l 2) D4 4 7 केकेयान् (for केकयां) D5 येषे D4 4 7 त्यान् (for हयान्) —(l 3) Dt1 Dd1 D1 G2 3 M1 3 प्रस्थानिकं, Cm g k t as above D4 4 7 कार्यन्निर्त 1 अनन्तरम्)]

) T3 [अ]भ्यनुज्ञातं —^{f}) Dd1 reads कृत्वा in marg

Dt1 सत्वरित, G3 M1 2 ते त्वरिता(G4 °त) (for संत्वरिता) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 D1-3 6 M4 ययु शीघ्रपराक्र(Ś1 D5 °पुरोग) मा B4 जग्मु कार्यवशाद्दुत —After 9 V1 B2 (marg) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 4 7 S ins

1584* न्यन्तेनापरतालस्य प्रलम्बस्योत्तरं प्रति ।
निवेद्यमाणास्ते जग्मुर्नदीं मध्येन मालिनीम् ।

[(l 1) G3 अनेन Cv r m g k t as above (for न्य°) T3 [अ]परतालस्य V2 B2 D1-3 M3 अप(D3 M4 प)रशालस्य मध्येन D4 7 भवनेशस्य तत्र(D7 °दरिवस्य) (sic) D5 अवरोचां बलस्य (for the prior half) V1 B2 प्रलम्बस्य V2 B3 D1-3 M4 [उ]त्तरेण च(D1 तु) D4 5 7 [अ]त्तर प्रति ✲ Ct अपर तालपलस्योः पवनातिति वनकतीर्थी । ✲ —(l 2) D5 निषिच्यमाणाम्, M4 निषेध्यमान Cv निषेध्यमाना Cr m g k t as above (for निवेद्यमाणा) V1 B2 D1 5 7 M4 दूता (for ते) D4 7 मध्य गिता निर्गं D3 मध्येन शाल्मिलान्]

10 B4 om 10 —^{a}) V3 Dt1 D1 3 4 7 T3 M4 हास्तिन पुरे, Cr m g k as in text —^{b}) Dm1 ते प्राङ्मुखा D1 5 प्रत्यु मुखा, T3 प्रत्यु मुखा (sic) (for प्रत्य°) Dg1 ययौ (sic) —For 10^{cd} Ś1 Ñ2 B1-3 D5 subst

1585* पप्रात्र हास्तिनपुर गङ्गामुत्तीर्य वेगिता ।

[Ñ2 B2 च (for [अ]त्र) Ñ2 हस्तिनपुरं Ś1 D5 वेगा (for वेगिता)]

—^{c}) Ś1 D5 पांचालदेशान् ; Ñ2 V1 B1 3 Dt1 D1-3 6 Ct पञ्चालदेशम्(B1 °शान्) T3 पाचालं देशम्, Cv r m g k as in text (for पाञ्चालदेशम्) Ś1 Ñ2 B1-3 D5 भागमुत्तुर्, D5 भागास्य (for आसाद्य) —B2 reads from 10^{d} up to भागमुत्त in l 2 of 1587* in marg —^{d}) Ś1 Ñ2 B1-3 D5 ततस्ते D2 मध्ये च (for मध्येन) Ś1 D5 कुरुजाङ्गलाद्, B1 3 D1 °गलं, D3 कुरजाङ्गलं (sic) —D4 5 7 read 12-13^{b} after 10 —After 10 Ś1 Ñ2 V1 B1 2 3(marg) D1-3 6 M4 ins

1586* पूर्वेण वारुणीं तीर्त्वा कुरुक्षेत्र सरस्वतीम् ।
स्यन्दमाना यमुनादूता सुरम्यां पुष्करावतीम् ।

[(l 1) V1 पश्चात् Ś1 D5 तीर्थं(D5 °र्थे) (for तीर्त्वा) B3 (marg also) पूर्वां नदी महार्णवं (sic) (for the prior half) D5 M4 कुरुक्षेत्रं —Ś1 Ñ2 B1-3 D5 om l 2 —(l 2) D3 पुष्पवती D5 जग्मु शरशताद्गुर, D3 पुरम्यां पुरवती (for the post half)]

—Thereafter Ñ2 V1 B1-3 D1 3 M4 cont , Dg1 Dt1

G 2. 70. 13
B. 2. 68. 15
L. 2. 71. 0

ते प्रसन्नोदकां दिव्यां नानाविहगसेविताम् ।
उपातिजग्मुर्वेगेन शरदण्डां जनाकुलाम् ॥ ११
निकूलवृक्षमासाद्य दिव्यं सत्योपयाचनम् ।
अभिगम्याभिवाद्यं तं कुलिङ्गां प्राविशन्पुरीम् ॥ १२
अभिकालं ततः प्राप्य तेजोभिभवनाच्च्युताः ।
ययुर्मध्येन बाह्लीकान्सुदामानं च पर्वतम् ।
विष्णोः पदं प्रेक्षमाणा विपाशां चापि शाल्मलीम् ॥ १३

Dd1 Dm1 T G M1-3 Cr.m g h t ins after 10, D4.5.7 ins after line 1 of 1588*:

1587* सरांसि च सुफुल्लानि नदीश्च विमलोदकाः ।
निरीक्षमाणा जग्मुस्ते दूता कार्यवशाद्रुतम् ।

[B3 reads in marg up to जग्मुस्ते in l. 2 (cf v. l 10).—(l. 1) Ñ2 V1 B1-3 D1.3 च प्रफुल्लानि, Dd1 Dm1 विपुलान्येव, D4.5.7 च सुपुष्पानि, T1 च सुपूर्णानि, T2 च वि°, G1 पुष्पभानि, M1 नाथ पुष्पानि (for च सु°). D4.5 नग्दन् (for नदीश्च).—(l. 2) V1 B3 Dt1 Dd1 Dm1 D1.3-4 निरीक्ष्यमाणा, Cv.r m g as above D2.3 जग्मु° (for दूता°). Ñ1 V1 B1-3 D1.3 M4 ते दू(B2 पू)ता जग्मु, D4.5.7 दूतास्ते जग्मु, T1.2 ते जग्मुर्दूता (all by transp.) (for जग्मुस्ते दूता°).]

11 Ś1 D5 om 11cd.—a) Ñ2 V1 B D1-3 M4 ते पुण्य (Ñ2 B2-4 °पयां)शीतसलि(V2 °ला)लां, D5 ते प्रसन्नोदका रम्या —b) B2.4 D3 -नादितां, D5 -सेविता (for -सेविताम्).—c) Dm1 T1.2 भवीत्य जग्मुर्, D4.5.7 उपाभि°; M4 उपाजग्मुर्हि, Cg l. t as in text (for उपाति°). ❀ Cr: उपाजग्मु उपगम्यातिक्रान्ता इत्यर्थः ।❀—d) D1.3 शातद्रुं च (for शारदण्डां). Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4.7 T2 जलाकुला, M1 समाकुलान् (sic), M4 चलाचलां (for जनाकुलाम्). D5 सरितो सहसाकुला. Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 शारदं(V2 °ण्ड्रा) समुत्तीर्य नदीं जलपरा(Ñ2 °रा)कुला.—After 11, D4.5.7 ins. l. 2 of 1588*.

12 D4.5.7 read 12-13b after 10.—a) D4.7 निकूले वृक्षम्; M4 निपूल्यवृक्षम्. Ś1 Ñ1 V1 B D1-3.4 स(V1 म)-मूल(Ś1 V2 D6 °ल) शैल(D1 °न)मासाद्य.—b) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 वृक्षं; M4 दिव्यां (sic) (for दिव्यं). V1 D1 सत्योपयाचितं, B2.4 सत्योपयाचना D1.1 Dm1 D5 सत्योपयाचनं (D6 °चितं); D2 सत्योपयाचनं, Cr.m g t as in text (for सत्योपयाचनम्). ❀ Cv: सत्योपायपयाचनं सत्यप्रार्थनं वरप्रदानशीलं यावत् ।❀—c) V1 D1-3 M4 स प्रगम्य; T1 अभिवाद्य (for अभिगम्य) Ś1 Ñ2 B D6 प्रगम्यैनं(B2 °दं). V1 D1-3 M4 [अ]ध(V1 °प, M4 °भि) गम्या च, D4.7 [अ]भिगम्यैनं (for [अ]भिवाद्यं तं).—d) Ś1 Ñ2 B D1-7 M4 कु(Ś1 D6 ग्रि, D1 गु)लिङ्गां(M4 °गां). V1 T3 कालिंगां; T2 G1 °गान् (sic) M1 कुलिङ्गो (for कुलिङ्गां). Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.4 विविशुः (for प्राविशन्).

13 D4.5.7 read 12-13b after 10.—a) Ś1 Ñ2 B D6 भजाह्वं(Ś1 D6 °ह्वे), V1 D1-4 भा(V1 D6 भ)रोकुन्ते D1 भार्गीकुले; D7 नदीकस्ते; G3 भपि काले; M1 भ्रविकाला M4 भजाह्वल (for अभिकाल).—b) Ś1 B M4 बोधी(Ś1 B1 °धा, B2 °धः; M4 °धि)नो नगर ययु; Ñ2 V1 D6 शर्थीनां(V1 बाधनी; D6 बौद्धानां) नगर ययु; Dg1 ते पीधिभ°; D1-3 बोधि(D1 बोध)नीनगर ययु. D5 तेजोभिभवने ततः; T2.3 G M1-3 ते बोधिभवनाच्च्युताः. Cm.p as in text; Ct.p ततो बोधिवनच्च्युता. ❀ Cr: तेजो बोधिभवन प्रामं वाच्युता ।❀—After 13ab, V1 B2.3.4 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1-3.5 Cv r m g h t ins; D4.5.7 ins l. 1 after 13ab and l. 2 after 11:

1588* विद्धुपैतामहीं पुण्यां तेरुरीक्षुमतीं नदीम् ।
अपेक्ष्याञ्जलिपानांश्च ब्राह्मणान्वेदपारगान् ।

[(l. 1) ❀ Ct: पितृपैतामहीं ... ।❀ V1 B1.2.4 D1-3 M4 ततो देव(V1 मह)विवर्तितां (for the prior half) V1 B1.3.4 D1-3 M4 ययुर् (for तेरुः). V1 इक्षुमतीं (sic), B1.3 रद्°, D4.7 नेक्षु(D6 °क्षु)मती (for इक्षु°).—After l. 1, D4.5.7 ins 1587*.—(l. 2) D4.7 नागवृक्षांश्च पर्वतो, D5 अदनमञ्जलिस्त्राक्षांश्च, Cv.p अपेक्ष्याञ्जलिपानांश्च (for the prior half). V1 B1.3.4 D1-3 तत्र(B2 °तो)भिगम्य संन्निकृष्टानवेदेन पारगान्; M4 अथ तत्रापि संस्थिता वेदवेदाङ्गपारगाः.]

—V1 B1.3.4 D1-3 M4 cont., Ś1 Ñ2 B2 D6 ins only l. 2 after 13ab:

1589* ब्राह्मणान्मयपु शीघ्रमनुज्ञाता युधाजितः ।
कथयन्त कथाश्चित्रा रामलक्ष्मणसंहिताः ।

[(l. 1) B4 अनुज्ञाताः D3 कृतादिच, G(ed.) युधाजित (for युधा°) M4 बाह्मणा भूपर्ययु शीघ्रमनुज्ञाता समाययुः.—(l. 2) V1 D1-3 कथा स्त्रिया V1 D1-3 M4 संहिता (for संहिता)]

—cd) B4 वाल्मीकान्; M4 वा * * (for बाह्लीकान्). Ñ2 V1 B D1-3 सुदामांशो(V1 D1.3 °मं पो; D3 °मो *)स्तेज च (V1 D1.3 तैः D3 तु), D4.7 मरण्यं स्यादुसेवितं; D4 मारण्यात्स्यसुमतान्; M4 मरण्यमस्यादुपातयीन् (for d) Ś1 D6 ययुर्मध्येविविधेन स्वतद्वां जग्मुर्गतां —e) Ck पादं (for पदं). Ś1 D4-7 वीक्ष्य(Ś1 °क्ष)माणा, Ñ2 B4 T2.3 G1 प्रेक्षमाणा (B4 G1 °णो), V1 प्रेक्ष्यमाणा (sic), Dd1 Dm1 D1 प्रेक्ष°; D1 वेक्ष° (for प्रेक्ष°).—f) Ñ2 B विपाशं; T2.3 विपाशां; M4 विपाशं (for विपाशां). Ś1 D6 चैव; Ñ2 B न च (for चापि) Ś1 D6 G M शाल्मलीं(M1 °लिं) (for शाल्मलीम्).—After 13, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.:

1590* नदीर्वापीस्तटाकानि पल्वलानि सरांसि च ।
पश्यन्तो विविधांश्चापि सिंहव्याघ्रमृगद्विपान् ।
ययुः पथातिमहता शासनं भर्तुरीप्सवः ।

ते श्रान्तवाहना दूता विकृष्टेन सता पथा ।
गिरिव्रजं पुरवरं शीघ्रमासेदुरञ्जसा ॥ १४

भर्तुः प्रियार्थं कुलरक्षणार्थं
भर्तुश्च वंशस्य परिग्रहार्थम् ।
अहेडमानास्त्वरया स्म दूता
रात्र्या तु ते तत्पुरमेव याताः ॥ १५

G 2 70 20
B 2 68 22
L 2 71 17

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे द्विषष्टितमः सर्गः ॥६२॥

[(l 1) Dt1 T3 G1 2 M1 2 वापीस् Dm1 G3 वा(G2 पा) पि (for वापी) G3 तटाकांश्च (for -तगकानि) T1 ** लानि (for पल्व°) —(l 2) Dt1 om from the post half up to विकृष्टे in 14^{b} Dd1 द्विजान् (for द्विपान्)]

14 Dt1 om up to विकृष्टे in ^{b} (cf v l 13) V1 D1 2 M4 om 14^{ab} Ś1 N2 B D3 1 transp 14^{ab} and 14^{cd} —^{a}) Dg1 M3 क्लान्त (for श्रान्त) T3 -वहना (for -वाहना) Ś1 N2 B D5 सप्तरात्रेण गत्वा वै (Ś1 D5 च गता) D3 6 7 प्रययु सप्तमीं रात्रिं —^{b}) Dd1 Dm1 T1 2 G2 M2 पथा सता (by transp) M3 पथा सत Ś1 N2 B D3 1 दूतास्ते श्राज(D3 5 शीघ्र)वाहना Cp सप्तरात्रेण गत्वा वै दूतास्ते श्रान्तवाहना —After 14^{ab} D4 5 7 ins

1591* सप्तरात्रेण ते तत्र गत्वा राजगृहं वरम् ।

[D5 गता D4 7 षक (sic) (for वरम्)]

—^{c}) Ś1 वर (for -व्रज) —^{d}) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 विविशुस्ते पिरादिव D4 5 7 शीघ्र ते विविशुस्तदा —After 14 Dm1 ins राम

15 ^{a}) Ś1 N2 V1 B D1-3 6 M4 प्रजा(D1 प्रिया)हितार्थं (for भर्तुः प्रि°) Ñ2 lacuna V1 D1-2 M4 नृपते प्रिया(M4 °तेर्हिता)र्थं (for कुलरक्षणार्थं) —^{b}) V1 D1 2 M4 भर्तुः स्ववंशस्य च रक्षणार्थं —^{c}) T3 मरया (corrupt) (for त्वरया) —For 15^{cd} Ś1 N2 V1 B D1 7 M4 subst and Ś1 D6 read before 15^{ab}

1592* अतिचरन्तो विविशु पुर ते
तदो पयु पार्थिववेश्म तूर्णम् ।

[(l 1) Ś1 D3 6 7 संपूज्यमाना B2 D1 3 M4 अभिपरतो D5 प्रविश्यमाना (for अतिचरतो) Ś1 D6 हि ते D1 2 च ते D3 च D5 6 7 तत् (for ते) —(l 2) B1 4 D4 5 7 ततोभ्ययु (for ततो ययु) Ś1 D5 मुख्य (for तूर्णम्)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 N2 B D1 दूत(Ś1 भरत)प्रस्थापन(B 2 °ना D1 °न) V1 दूतागमन D2 दूतप्रस्थानिक D3 भरतदूतप्रस्थान D4 दूतप्रेषणं D5 भरतं प्रति दूतप्रस्थापन D6 दूतप्रस्थान D7 भरतदूतप्रस्थानिक —*Sarga no* (figures words or both) B1 D3 6 om Ś1 74 Ñ2 V1 D7 M3 70 B2 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 68 B3 D5 69 B4 64 D1 126 D2 4 73 —After colophon D4 G conclude with श्री(D5 om श्री) रामाय नमः T3 with श्रीरामचन्द्राय नमः

६३

G 2 71 1
B 2 69 1
L 2 75 1

यामेव रात्रिं ते दूताः प्रविशन्ति स्म तां पुरीम् ।
भरतेनापि तां रात्रिं स्वप्नो दृष्टोऽयमप्रियः ॥ १
व्युष्टामेव तु तां रात्रिं दृष्ट्वा तं स्वप्नमप्रियम् ।
पुत्रो राजाधिराजस्य सुभृशं पर्यतप्यत ॥ २
तप्यमानं समाज्ञाय वयस्याः प्रियवादिनः ।
आयासं हि विनेष्यन्तः सभायां चक्रिरे कथाः ॥ ३
वादयन्ति तथा शान्तिं लासयन्त्यपि चापरे ।
नाटकान्यपरे प्राहुर्हास्यानि विविधानि च ॥ ४
स तैर्महात्मा भरतः सखिभिः प्रियवादिभिः ।
गोष्ठीहास्यानि कुर्वद्भिर्न प्राहृष्यत राघवः ॥ ५
तमब्रवीत्प्रियसखो भरतं सखिभिर्वृतम् ।
सुहृद्भिः पर्युपासीनः किं सखे नानुमोदसे ॥ ६

63

☞ Ñ1 missing for Sarga 63 (cf v l 1058*) Dm1 begins with ॐ, M1 2 with श्रीरामाय नम

1 ab) Dg1 D4 6 7 G1 दूतास्ते (by transp) (for ते दूता) D4 7 प्रवेशार (for प्रविशन्ति) Ś1 Ñ2 V1 B1 2 (marg also) 3 D1-3 6 M4 यमेव दिवस दूता प्रविष्टास्ते (B3 °स्तु) गिरिव्रज B2 4 यस्यामेव तु शर्वर्यामयोध्याधिपति गृह —c) D2 पिता (for [अ]पि तां) B2 रात्रौ D2 रात्रौ (for रात्रिं) —d) V1 D1 3 6 7 दृष्ट स्वप्नो (by transp) D2 दृष्ट स्वप्ने T3 स्वप्न दृष्टो (for स्वप्नो दृष्टो) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 भयावह M4 मृशाप्रिय (for ऽयमप्रिय)

2 a) Dm1 D5 व्युष्टायामेव, G1 °ष्ट च (for व्युष्टामेव तु) Dm1 रात्र्य (for रात्रिं) —b) D1 7 स्वप्नमथाप्रिय (for त स्व°) —c) M3 राज्याधिराजस्य —d) G1 परितप्यत (sic) —For 2 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 subst

1593* अनिष्टावेदिन स्वप्न दृष्ट्वा च भरतस्तदा ।
ससार पितर वृद्धमासीदुत्सुकमानस ।

[(l 1) Ś1 अरिष्टावेदिन V1 अनिष्टावेदित B1 D3 अनिष्टवेदिन D6 अरिष्टावेदिन M4 अनिष्टवेदिन (for अनिष्टावेदिन) Ś1 D6 [अ]थ B4 तु (for च) V1 D1 3 M4 त(D3 *) दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा च) —(l 2) V1 दवेत्वमानस (sic) B4 वस्तुत° M4 दु खित° (for उत्सुक°)]

3 a) Dt1 G1 तमाज्ञाय (for समा°) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 D1-3 6 M4 आलक्ष्य त(Ñ2 B1 3 चा)स्योत्सुकता(D3 °स्योत्सु तकता [hypm]) B4 आलोक्य तस्योत्सुकता —b) D3 प्रियायाविन —c) D3 उपास (sic) (for आयास) Ś1 Ñ2 V1 B D4-7 अप(B1 उप D4 7 प्रति D6 प्रवि)नेष्यत Dg1 Dt1 Dd1 T2 G1 2 M1 2 Ck 1 विनयिष्यन्त Dm1 T1 G3 3 M3 विनशिष्यत D1 3 वि(D1 *)हरिष्यंत Cr व्यन यिष्यंत (for हि विनेष्यन्त) —d) G3 कथयाचक्रिरे Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 कथाश्च(B1 3 कथां च D4 7 वार्ताश्च) हरनुत्तमा (Ñ2 D3 °नेतरा । B4 °तुत्तमा M4 °नेकशः)

4 a) Dt1 Dd1 Dm1 तदा (for तथा) D4 6 7 शांति (sic) T1 2 शान्त्यै(T2 °न्त्या) (for शान्तिं) —b) Dt1 Dd1 M3 हासयन्ति Cv r mg t as in text; Ck tp होदयन्ति (for लासयन्ति) Dd1 Dm1 T3 G3 M1 [अ]परे तथा(T3 °दा), M3 तथापरे (for [अ]पि चापरे) D4 6 7 नृत्यति च हसति च —For 4cd Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 subst

1594* अवादयञ्शुभान्ये नननृतुर्मेहसुस्तदा ।

[B4 D3 3 अवे(B1 D3 आवा)दयन् V1 ववृतुर्नन्नृतु (by transp) Ś1 D1 6 M4 तथा (for तदा)]

—c) B4 नाटकानि D1 4 7 M4 नाटकान्, Cr नाटकादि (for नाटकानि) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 प्रभुर्, Dt1 M3 Ck प्राहुर, Ct माहु (for प्राहुर्) —d) T1 लास्यानि (for हास्यानि) Dd1 Dm1 [अ]पि (for च)

5 Dg1 om 5ab —a) D4 6 7 तै (for तैर्) —b) D6 T3 G3 M3 सखीभि, G2 सुविभि (for सखिभि) —c) Dd1 Dm1 न प्रहृष्यत D4 नि प्रहृष्टेति D3 G1 न प्रहृष्य (G1 °ष्य)ति (for न प्रा°) —For 5 Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 subst

1595* प्रियैर्वयस्यैर्भरतस्तथापि प्रियवादिभि ।
हास्यानि चैव कुर्वद्भिर्नैवाहृष्यत्सुदुर्मना ।

[(l 1) V1 D1 3 [अ]ति-; B3 4 [प]र (for [अ]पि) V1 प्रियवादिन —(l 2) Ś1 D6 [ए]व (for [ए]व) V1 कुर्वति (for कुर्वद्भि) V1 D1-3 M4 ह(D3 हृ M4 हृ)ष्यति दुर्मना (for [अ]हृष्य°)]

6 a) D4 6 7 अथ (for तम्) B1 प्रियसख (for °खो) —b) G2 युत (for वृतम्) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 कचिद्धर्षयितु(D1 °द्विषस्य M4 °दुत्सुक)मानस —c) D1 7 सखिभि (for सुहृद्भि) Dd1 पर्युदासीन G2 3 M1-3 पर्युपासीन —d) T2 सखे किं (by transp) D4 6 7 प्रहृष्यसि (D6 °ति) (for [अ]नुमोदसे) —For 6cd Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 subst

1596* उपास्यमान सखिभि किं सखे न प्रहृष्यसि ।

[Ś1 D6 [ए]व हृष्यसि, D3 M4 प्रहृष्यति(M4 °से) (for प्रहृष्यसि)]

and then cont

1597* समानसुहृद्भुसानाससमक्षमपि राघव ।
दु खमार्गैर्कृतं यस्ते तत्कथायितुमर्हसि ।

एवं ब्रुवाणं सुहृदं भरतः प्रत्युवाच ह ।
शृणु त्वं यन्निमित्तं मे दैन्यमेतदुपागतम् ॥ ७
स्वप्ने पितरमद्राक्षं मलिनं मुक्तमूर्धजम् ।
पतन्तमद्रिशिखरात्कलुषे गोमये ह्रदे ॥ ८
प्लवमानश्च मे दृष्टः स तस्मिन्गोमयह्रदे ।
पिबन्नञ्जलिना तैलं हसन्निव मुहुर्मुहुः ॥ ९
ततस्तिलोदनं भुक्त्वा पुनः पुनरधःशिराः ।
तैलेनाभ्यक्तसर्वाङ्गस्तैलमेवावगाहत ॥ १०
स्वप्नेऽपि सागरं शुष्कं चन्द्रं च पतितं भुवि ।
सहसा चापि संशान्तं ज्वलितं जातवेदसम् ॥ ११

G 2 71 16
B. 2 69 12
L. 2 75 16

[(l 1) M4 ब्रुवाण D3 om (hapl) सुहृ B2.4 इति (for अपि) D1 राघव —(l 2) V1 D1–3 M4 अंतर्गत B4 आर्तेश्वर (for आर्तिकरं) V1 त्र्यु (for तद्) Ś1 D4 व्यपोहितुम् (for व्यपाश्रितुम्)]

7 ᵃ) Dg1 T1.2 G2.3 M3 सुहृद (for सुहृद) —ᵇ) Dm1 marg, T2 स, G1 हा (for ह) —ᶜ) G2 शृण्वंतु (for शृणु त्वं) —ᵈ) T2 उपस्थितं (for उपागतम्) —For 7, Ś1 Ñ2 V1 B D1–3.4 M4 (all followed by l 1–2 of 1601*) subst

1598* इत्युक्तो भरतस्तेन प्रत्युवाच महायशाः ।
शृणुध्वं यो मया दृष्टः स्वप्नो येनास्मि दुर्मनाः ।

[(l 1) V1 तैस्तु (for तेन) M4 महामना (for °यशाः). —M4 om (hapl) l 2 —(l 2) D3 [अ]स्ति (for [अ]स्मि) Ś1 D4 दुःखितः (for दुर्मनाः)]

—For 7 D1.3.7 (all followed by 11ᵃᵇ and l 1 of 1602*) subst

1599* भरतस्तु तथा पृष्टः प्रत्युवाच महायशाः ।
तं स्वप्नं निखिलं सर्वं वयस्येभ्यनुपूर्वशः ।

8 ᵃ) D1.3.7 पितरं चाहम् (for स्वप्ने पितरम्) Dg1 चाद्राक्षम् (for °क्षं) —ᵇ) Dg1 उत्सृष्टे G1 उन्मुक्तं, M3 उत्सृष्टे (for मलिनं) —For 8ᶜᵈ, Ś1 Ñ1 V1 B D1–3.4 M4 subst

1600* अद्राक्षमपि च स्वप्ने पितरं रक्तवाससम् ।
कृष्यमाणं नरैर्बद्ध्वा दक्षिणामभितो दिशम् ।
पुनश्चाप्येनमद्राक्षं स्नेहार्तं मुक्तमूर्धजम् ।

[(l 2) V1 B3 दृष्यमाणं B4 वद्धं (for बद्ध्वा) —(l 3) M4 पुनश्चैव तथाद्राक्षं (for the prior half)]

—ᶜ) V1 निपतितं शिखरादद्रेः —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D1.3.4 M4 आगाधे (for कलुषे) Ñ1 D2.3 T गोमयह्रदे D3 गोमयेस्तुले: D3 * * * ह्रद

9 V1 D2.3.7 M4 om (hapl) 9ᵃᵇ —ᵃ) C1 प्लवमानः C2 as in text (for प्लवमानश्च) G2 स (for मे) —ᵇ) G1 तस्मिन्निह (for स तस्मिन्) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G1.2 M1.3 C1 गोमये ह्रदे —For 9ᵃᵇ, Ś1 Ñ1 B D1–3.4 subst

1601* तस्मिन्निमज्जमानोऽस्य दृष्टो मे गोमयह्रदे ।

[D1–3 निमज्ज्य (for निमज्ज) Ñ2 B2.4 D2.3 [अ]प्यास्य (for [अ]स्य) B गोमयह्रदात्, D1–3 ह्रदे ध्रुवे]

—B3 om 9ᵈ–10 —ᵈ) Ñ2 V1 B1.2 D1.2 M4 ह(B3 हा)समान, B4 हसमानं च, T1 हसन्नपि (for हसन्निव) Ś1 Ñ2 V1 B1.2.4 D1.2.4 M4 पुन पुन D3 हसमान * * * * (damaged)

10 B3 om 10 (cf v l 9) —ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 B1.2.4 D1–3.4 तै(V1 D1–3 ति)लोदकं पीत्वा, D1.7 तैलोदनं भुक्त्वा, M3 त्रिलोचनं (sic) भुक्त्वा, Ck t as in text ⊗ Cg° तिलमिश्र ओदनं तिलौदनं । ⊗ —ᵇ) D4 मुहुर्मुहुः (for पुन पुनर्) Ñ2 D1.7 अवाक्शिराः, D1 अधीश्वर, D3 अधो मुखे (for अध शिरा) —ᶜ) Ś1 D4 [आ]सिक्त (for [अ]भ्यक्त) D3 तैलेभक्त सर्वाङ्ग (corrupt) —ᵈ) Ś1 D4 [अ]वगाहयन्; Ñ2 B1.2.4 D2.3 M3 भ्यगाहत, V1 D1.4.6.7 [अ]भ्यगाहते, Dg1 [अ]विगाहत, Dt1 Dm1 C1 [अ]वगाहत, D5.7 [अ]वगाहते, M1 विगाहते, Ck as in text (for [अ]वगाहत)

11 D1.3.7 read 11ᵃᵇ (followed by l 1 of 1602*) after 1599* —ᵃ) D2.5 स्वप्नेहं, D7 सखेहं, G2 स्वप्नेपि, M3 स्वप्ने च (for स्वप्नेऽपि) —After 11ᵃᵇ, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1.3.7 T G M1–3 ins

1602* उपरुद्धां च जगतीं तमसेव समावृताम् ।
औपवाह्यस्य नागस्य विषाणं शकलीकृतम् ।

[(l 1) C1 m g k t as above C1 उपरुद्ध (for उपरुद्धां) T2 पृथिवीं (for जगतीं) T1 G1 [ए]व (for [इ]व) D1.3.7 घनेन तमसावृता (for the post half) —D1.3.7 om from l 2 up to st 12 —(l 2) Dm1 विषमं, G1 द्विरद (for विषाणं)]

—G1 cont

1603* सोपानस्थं सोपधानं शयनं सोत्तरच्छदम् ।
रक्तमाल्योक्षितं शान्तो मया भग्नं सुभूषितम् ।
प्रासादोत्तमकूटं तं दृष्टं यानेन भूतले ।
सह पत्न्या परिवृतो मया दृष्टो धनागमे ।

—ᶜ) Dg1 G2.3 M1–3 सम्पूर्णा(M3 °र्ण) Dt1 Dd1 Dm1 प्रशान्ता (for संशान्तं) —ᵈ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G M1.2 ज्वलन्ती(Dt1 Dd1 Dm1 C1 °ता) (for °तं) Dg1 G2.3 M1 Cg जातवेदसा, Dt1 Dd1 Dm1 M3 °सः. —For 11, Ś1 Ñ2 V1 B D1–3.4 M4 (all read l 1–2 after 1598* and l 3–4 (followed by 1603*) after 14) subst.*

G. 2.71.17 B. 2.69.13 L. 2.75.17

अवदीर्णां च पृथिवीं शुष्कांश्च विविधान्द्रुमान् ।
अहं पश्यामि विध्वस्तान्सधूमांश्चैव पर्वतान् ॥ १२
पीठे कार्ष्णायसे चैनं निषण्णं कृष्णवाससम् ।
प्रहसन्ति स्म राजानं प्रमदाः कृष्णपिङ्गलाः ॥ १३
त्वरमाणश्च धर्मात्मा रक्तमाल्यानुलेपनः ।
रथेन खरयुक्तेन प्रयातो दक्षिणामुखः ॥ १४

एवमेतन्मया दृष्टमिमां रात्रिं भयावहाम् ।
अहं रामोऽथ वा राजा लक्ष्मणो वा मरिष्यति ॥ १५
नरो यानेन यः स्वप्ने खरयुक्तेन याति हि ।
अचिरात्तस्य धूमाग्रं चितायां संप्रदृश्यते ।
एतन्निमित्तं दीनोऽहं तन्न वः प्रतिपूजये ॥ १६

1604* दृष्टो मयाद्य सुप्तेन चन्द्रमाः पतितः क्षितौ ।
संशुष्कः सागरश्चैव सूर्यो ग्रस्तश्च राहुणा ।
मर्दाहमम्भसा शान्तो दृष्टवानस्मि पावकम् ।
सीदन्तं च तथाद्राक्षं पङ्के मग्नं महागजम् ।

[(l. 1) Ś1 V1 B1.2.4 D1.2.6 स्वप्नेन (for सुप्तेन). D3 दृष्टस्तथ मया स्वप्ने (for the prior half). V2 D1-3 M4 भुवि (for क्षितौ).—(l. 3) D3 न ग्तो (hypm.) (for शान्तं).—(l. 4) V1 D1-3 M4 सीदमानं (for सीदन्तं च). Ś1 D6 ततो; B1 तदा (for तथा). Ś1 बद्धल्प-; D6 वंशत्मं (for पङ्के मग्नं). M4 यथा गजं.]

12 D4.6.7 om. 12 (cf. v.l. 1602*).—a) Dg1 G2 M2.3 Cg अवतीर्णां; Cmp.t as in text (for °दीर्णां).—b) G3 विशुष्कान् (for शुष्कांश्च).—c) M3 च स्वाद्धान् (for विध्व°).—d) T1 M3 [श्च]पि (for [श्चै]व). G1 धूमांश्चैव सपर्वतान्.—For 12, Ś1 Ñ1 V1 B D1-3.4 M4 subst. and read after 1604*:

1605* विशीर्यमाणः शैलेन्द्रो भग्नश्चैत्यमहाद्रुमः ।
स्वप्ने चाद्य मया दृष्टो निपतंश्च महाध्वजः ।

[(l. 1) B1 शैलेंद्रो (for शैलेन्द्रो). D1 भग्नाद्य. Ś1 D6 चैव; V1 B4 D1-3 M4 चैत्यो(D1 °त्ये) (for चैत्य-). G(ed.) महाद्रुमाः.—(l. 2) V1 D1-6 चाद्यं; B2.3(also).4 नाप (for चाद्य). Ś1 D6 पतितश्च; V1 D1-3 M4 पतमानो (for निपतंश्च).]

13 B om. 13a.—a) D1 M3 पीठे कृष्णायसे; D3 ** *ष्णायसं (illeg.) (for पीठे का°). V1 चैलं; Dt1 D4.6.7 M1 चैव (for चैनं).—b) Ñ1 V1 Dg1 D3 विषण्णं (for नि°). M4 रक्त- (for कृष्ण-).—c) V1 संहसंति; Dt1 Dd1 Dm1 T1 G1 प्रहरंति; D1 प्रहहंति; T1.3 प्रवहंति; G3 प्रससंति (sic) (for प्रहसन्ति). Ś1 B1 D3 च; B4 स (sic) (for स्म). D1.3 प्रहसन्निव.

14 Dd1 Dm1 G3 M3 transp. 14ab and 14cd.—ab) Ś1 Ñ1 V1 B D1.3.6 M4 दृष्टो रासभयुक्तेन रथेन च पिता मया। D3 दृष्टो ममाद्य संयुक्तो रासभेन पिता मया.—c) Ś1 Ñ1 V1 B D1-3.6 M4 रक्तमाल्याम्बरधरः(D3 °**).—d) D4.6.7 T2.3 प्रययौ(T2.3 °यो) (for प्रयातो). V1 दक्षिणाभिमुखः (hypm.); D1 °णोन्मुखः; M3 °णां दिशं(also °णामुखः).—After 14, Ś1 Ñ1 V1 B D1-3.6 M4 read l. 3-4 of 1604* and 1605*; while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.:

1606* प्रहसन्तीव राजानं प्रमदा रक्तवासिनी ।
प्रकर्षन्ती मया दृष्टा राक्षसी विकृतानना ।

[(l. 1) G3 च (for [इ]व).—(l. 2) M3 प्रकर्षंती (hypm.).]

15 D4.6.7 transp. 15 and 16.—a) G3 पुत्र (for एतत्). T2 दृष्टम्.—b) T3 G1.3 M1-3 भयावहं.—c) D1 om. वा (subm.).—d) D4.7 G3 गमि(G3 करि)ष्यति (for मरि°).—For 15, Ś1 Ñ1 V1 B D1-3.6 M4 subst.:

1607* एवमेष मया स्वप्नो दृष्टः पापो भयावहः ।
व्यक्तं रामोऽथ वा राजा प्राणांस्त्यक्त्वा दिवं गतः ।

[(l. 1) Ś1 V1 B2 एव (for एष). B4 M4 दृष्टः स्वप्नः (by transp.). Ś1 Ñ1 B पाप- (for पापो).—(l. 2) D1 तथा (for अथ वा). Ñ1 B2.4 राजा वा (by transp.).]

16 D4.6.7 transp. 15 and 16.—ab) Dg1 G3 M3 इ (for हि). D4.6.7 नरश्च भुवि(D6 नरः स्वप्ने तु) यः कश्चित्खर-यानेन गच्छति.—c) D4.6.7 मचिरात्. Dt1 Dd1 Dm1 Ct धूमाग्रे; Cg as in text (for धूमाग्रं).—d) D6 G3 M1 प्रति (D4 तस्य)दृश्यते (for संप्र°).—For 16a–d, Ś1 Ñ1 V1 B D1-3.6 M4 subst.:

1608* यो हि रासभयुक्तेन रथेन परिदृश्यते ।
मर्त्यः स नचिरादेव ध्रुवं याति यमक्षयम् ।

[(l. 1) D3 रासभभुकेन (corrupt). V1 D1-3 M4 याने (D3 **)न (for रथेन). Ñ1 परिदृश्यते.—(l. 2) Ś1 D6 भूमे; V1 M4 मन्ये (for मर्त्यः). V1 D3 स त्वचिरादेव; D6 स तु चिरादे*; M4 तमचिरा° (for स नचिरादेव).]

—After 16cd, G1 ins.:

1609* त्यज्यमानो यदि तरुर्दृष्टो हि फलसंभवे ।
राजा वा युवराजो वा सद्राष्ट्रं परिवर्जयेत् ।

—D4.6.7 om. 16e–17.—e) Ñ1 एतस्मिन् (hypm.). M3 एवंनिमित्तं.—f) Dg1 G1.3 M2.3 न च(M3 तु) वः; Dt1 Dd1 Dm1 T2.3 G2 M1 न वचः (for तन्न वः). Dd1 प्रति-पूजते; G3 प्रति पिप्रिये (sic); Ct as in text (for °पूजये) ‖ Ck : युष्माकं वचः प्रति हर्षिय न पेप्रिये न भृशं प्रीतो भवामि ‖ Ct : न प्रति पेप्रिये इति पाठे युष्माकं वचः प्रति न येन भृशं प्रीतो भवामीत्यर्थः । ‖ Ś1 Ñ1 B1-3 D1-3.6 M4 नाभिनं(Ś1 °वं)दामि वो(B1 वे) वचः; V1 नाभिनंदामि यो वचः; B4 नानंदामि च वो वचः.—After 16, Ś1 Ñ1 V1 B D1-3.6 M4 ins.:

शुष्यतीव च मे कण्ठो न स्वस्थमिव मे मनः ।
जुगुप्सन्निव चात्मानं न च पश्यामि कारणम् ॥ १७
इमां हि दुःस्वप्नगतिं निशाम्य ता-
मनेकरूपामवितर्कितां पुरा ।
भयं महत्तद्धृदयान्न याति मे
विचिन्त्य राजानमचिन्त्यदर्शनम् ॥ १८

G 2 71. 23
B. 2 69. 21
L. 2 73 23

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे त्रिषष्टितमः सर्गः ॥ ६३ ॥

1610* दृष्ट्वाश्च नानुहृष्यामि चिन्तयन्स्वप्नदर्शनम् ।

[Ś1 D4 दृष्ट्वान्ते न हृष्यामि, Ñ2 B2 °श्च नानुहृष्यामि V1 दृष्टेनात्र हृष्यामि, B2 °पश्यामि (for the prior half) M4 विचिन्त्य (for चिन्तयन्)]

17 D4.5.7 om 17 (cf 1. 16) —[b]) Dg1 स्वस्थ इव (sic) —After 17[ab], Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins

1611* न पश्यामि भयस्थानं भयं चैवोपधारये ।
भ्रष्टश्च स्वरयोगो मे छाया चोपहृता मम ।

[(l 2) Dg1 Dt1 Ct चास्माकं, T2 [अ]पहृत°, T1 मोपहता (sic) (for चोपहृता)]

—[cd]) Dm1 निगुप्सन्निव (sic) T1.3 G2 M1.2 Ct जुगुप्सन्निव; G1 M3 जुगुप्सामीव Cm g k tp as in text (for जुगुप्सन्निव) —For 17 Ś1 Ñ2 V3 B D1–3.6 M4 subst

1612* भरयाने यापि सौम्यत्व मनो विह्वलतीव मे ।
भरयाने व्यथितश्चायं देहे देहेश्वरो मम ।
दृष्टान्निपतितमिवात्मानमपि चात्मोपलक्षये ।
जुगुप्सामि तथात्मानमकस्मात्पतितं यथा ।

[(l 1) B1 भरयानेषु D1 °रे वा (for °ने च).—(l 2) V3 व्यथितश्चापि, D2 व्यथितात्मानि, D2 °श्च D3 चास्ते (for देहे) V3 देहेऽस्मिंश्चौ यथा —(l. 3) V1 नाम (for मम) B3 -विह्वल (for विह्वल) Ś1 D6 मय, D2 पते (for यते) Ś1 D6 चैवोपधार्ये, B2 चात्म°.—(l 4) V3 D6.6 जुगुप्सामि, B1 जुगुप्सेऽपि (sic) (for जुगु°) Ñ2 V3 B3 D1–3 M4 [इ]व चात्मानम्, B3 हि चा° (for तथा°). V1 स्वस्य (for अकस्मात्)]

18 [a]) Dt1 D4.5.7 T2 च (for हि) M2 हनामि (for इमां हि) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 G2.3 M1.3 Ct निशाम्य D4.5.7 निरीक्ष्य Ck as in text (for निशाम्य). Dt1 T2 Ct हि, D4.5.7 om, M3 तु (for ताम्) —[b]) Dt1 T1 M3 त्वनेक, D1 ह्यने°, Ct as in text (for अनेक) D4.5.7 अनाचिति (D4 अविचिन्त्य) तां, T2 G1 M3 Cr m न वितर्कितां, Cg as in text (for अवितर्कितां) D1.7 पुरीं (sic) (for पुरा) —[cd]) T1-दर्शनं (for -दर्शनम्) D4.5.7 भयं महन्मे (D5 भयावह मे) हृदय न मुच्यते (D6 मुच्यते; D4 मुच्यति) प्रगृह्य बाहुं विलपाम्यनाथवत् —For 18, Ś1 Ñ2 V3 B D1–3.6 M4 subst

1613* इमं हि दुःस्वप्नमहं विचिन्तय
न्नमुत्सुकत्वाद्व्यथितोऽतिविह्वलः ।
न वाप्नि निन्दामि यथा ध्रुवं तथा
किमप्यनिष्टं नचिरादुपेष्यति ।

[(l 1) Ś1 D6 M4 इमां च (M4 हि) V3 अहं हि (for इमं हि) Ś1 V1 D2.6 M4 दुःस्वप्नमिं (V3 D2 °मिम) —(l 2) Ñ2 B3 M4 हि (for ऽति) —(l. 3) M4 यथा (for यथा) —[cd] D6 तथा ध्रुव (by transp) B1–3 D3 [अ]ध्रुवं तथा, M4 [अ]ध्रुव ध्रुव (for ध्रुवं तथा) —(l 4) Ś1 D6 [अ]निष्टे (for [अ]निष्टं) V3 D1–3 M4 मति (M4 रति) पति (for उपे°)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 B1.3 D1.4.7 भरतदुःस्वप्नदर्शनं (Ñ2 °कथितं B3 °कथनं D1.7 °दर्शनं) V3 D2 भरतस्वप्न (D3 °अ) दर्शनं , B2 दुःस्वप्नदर्शनं; D2 भरतचर्चायां भरतस्वप्नदर्शनं ; *D5 भरतदुःस्वप्नदर्शने, D7 भरतचर्चायां दुःस्वप्न*-कथनं —*Sarga no* (figures, words or both) B1 D4.5 om Ś1 75, Ñ2 V3 D1 M4 72 B3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 60, D1 D6 70 B2 65 D2 127, D3 74.—After colophon, D3 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमो नमः, T1 with श्रीरामचन्द्राय नमः G with श्रीरामाय नमः.

६४

G 2.72.1
B 2.70.1
L 2.76.1

भरते ब्रुवति स्वप्नं दूतास्ते क्लान्तवाहनाः ।
प्रविश्यासह्यपरिखं रम्यं राजगृहं पुरम् ॥ १

समागम्य तु राज्ञा च राजपुत्रेण चार्चिताः ।
राज्ञः पादौ गृहीत्वा तु तमूचुर्भरतं वचः ॥ २

पुरोहितस्त्वा कुशलं प्राह सर्वे च मन्त्रिणः ।
त्वरमाणश्च निर्याहि कृत्यमात्ययिकं त्वया ॥ ३

अत्र विंशतिकोट्यस्तु नृपतेर्मातुलस्य ते ।
दश कोट्यस्तु संपूर्णास्तथैव च नृपात्मज ॥ ४

64

☞ Ñ1 missing for Sarga 64 (cf v l 1058*) —Dm1 begins with ॐ, M1 2 with श्रीरामाय नम. —Before 1 D6-8 7 ins

1614* श्रुत्वा भरतवाक्य ते दारुणं हृदयच्छिदम् ।
आकार छादयिष्यन्तो लीलयैव तमब्रुवन् ।
कले शापेन काकुत्स्थ सत्यासत्या हि विभ्रमा ।
दृश्यन्ते भाविता स्वप्ने धातृता च निमित्तत ।
तथा हि स्वोपि देयास्त्वं विप्रान्गाश्च समर्पय । [5]
ततस्त्व मोक्ष्यसे पापान्मानसाञ्च संशय ।
यस्माद्देवोपघातानां दैवमेव परायणम् ।
भरतस्तास्तथेत्युक्त्वा स्वप्नमेव व्यचिन्तयन् ।

[(l 1) D6 7 तु (for ते) D1 हृदये स्थित (for °यच्छिदम्) —After l 1, D4 ins

1614 (A)* राज्ञाव प्रियवक्तारो वार्ताभिर्बहुभिस्तत ।

—(l 2) D6 (marg after corr as above) आकाश (for °र) D5 [प]नम् (for तम्) —(l 4) D6 7 बहव (for भाविता) D5 भूता(before corr धातू)र्ता वन् (for धातृता च) D8 दृश्यते भावविता स्वप्न धातृ हि निमित्तम (sic) —(l 5) D6 7 [अ]पि (for हि) D5 om D1 स्तौहि (sic) (m also वित्त) D6 स्वादि, (for स्तोपि) D6 7 च (for त्व) D8 भातु (for गाश्च) D6 7 विप्राणां च समर्पय (for the post half) —(l 6) D6 7 तापान् (for पापान्) —(l 7) D5 देवोपघातानां D6 7 om मेव in दैवमेव —(l 8) —After भरतस्, D8 repeats erroneously from मो up to सा in l 6 D5 तस् (sic) (for स्तास्) and विचिन्तयन् (for व्यचिन्तयन्)]

1 a) Dg1 ब्रुवते (for °ति) —b) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 क्लान्तवाहना —cd) B1 2 [अ]गम्य (for [आ]सह्य) B1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 Cg t p परिघं D2 illeg Ck t as in text (for परिखं) Ś1 Ñ1 B D4-7 राजनिवेशनं (for °गृहं पुरम्) V1 प्रविश्य परिघं रम्यां तदा राजगृहे पुरे (hypm)

2 a) G1 समासाद्य (for °गम्य) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2,3 G M1-3 च (for तु) Dt1 Dd1 Dm1 ते, T1 damaged (for च) Ś1 D5 समागम्योच्च राजानं, Ñ1 B D6 समागच्छंश्च राज्ञा च, V1 D1 3 M4 अभ्यागच्छंश्च राजानं, D4 7 समागच्छंस्तदा राज्ञा(D7 °ज्ञ) —b) D1 7 सह पुत्रेण D4 [अ]र्पिताः, D4(after corr as in text) 7 [अ]र्पित, T3 3 M3 Cv k [अ]र्थित, G1 [अ]र्थिता, Cc [अ]र्थित, Cg t as in text (for [अ]र्चिता) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 8 भरतेनार्चित (V1 °र्चित, D1-3 °र्चिता) तदा (B2 °था), M4 भरतेनार्चित सत —c) D2 पद्रौ (for पादौ) Ś1 Ñ2 B D4-7 [प्र]ब, V1 D1-3 [अ]द्गौ, Dt1 Dd1 Dm1 G1 M2 च, T1 [अ]थ (for तु) M4 राज्ञो गृहीत्वावुक्ता तु

3 a) Ś1 Ñ2 V1 B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 2,4-7 T1 M1 त्वा (for त्वा) —b) G3 प्राहु (for प्राह) V1 D1-3 M4 पृष्टेदं वाक्यमब्रवीत् —cd) G3 त्वरमाणास् Ś1 Ñ2 B D8 कार्यम् (for कृत्यम्) G1 तत्र, G3 त्वयि, Cg as in text (for त्वया) V1 कार्यमात्ययिकं किंचिच्छीघ्रमेहीति राघव D1-3 M4 कार्यं त्वयास्त्या(D2 °या या)त्ययिकं शीघ्रमेहीति राघव —After 3 V1 B3(m) 4 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1-3 S ins D4 6 7 ins l 1 only

1615* इमानि च महार्हाणि वस्त्राण्याभरणानि च ।
प्रतिगृह्य विशालाक्ष मातुलस्य च दापय ।

[(l 1) V1 च वराहाणि, B3 4 D1 3 M4 चैवार्हाणि (for च महार्हाणि) V1 B3 4 D1 3 M4 वासांसि (for वस्त्राणि) D5 om च (subm) D4 6 7 पुरुषर्षभ (for [आ]भरणानि च) —(l 2) T1 प्रतिग्रह (sic) V1 B3 4 D1-3 M4 प्रतिगृह्णाण(M4 °ह्णीष्व) काकुत्स्थ (for the prior half) T1 [प]व (for च) V1 B3 4 D1 3 M4 तथैव च]

—Thereafter D5 reads 1617* twice

4 a) G1 अस्त्र (sic) Cv m g k t as in text (for अत्र) —For 4ab, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 4 M4 subst

1616* चैत्रिकस्य तु कोटीय देया मातामहस्य ते ।

[Ñ2 D2 चेल्मकस्य V1 पैकयस्य B3(before corr) 4 चेरि°, D1 3 चेल° (for चैत्रिकस्य) V1 B4 D1-3 च (for तु) Ś1 D8 चैत्यानां चैव कोट्यर्थ (for the prior half) Ś1 D2 4 देय, D1 दाता (for देया) B4 च (for ते)]

—c) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 4 M4 त्रिंश, Dm1 दृशा (sic) (for दश) B3 4 च (for तु) Dm1 सपूर्णास (sic) (for °र्णास्) —d) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 4 M4 तथैव(V1 सर्वैवा M4 त्वयैव) नृपात्मज —For 4 D6 7 subst D5 ins after 1615*

1617* रामर्षिशाद्दिशा कोट्यो दश चैव तथानघ ।

[D5 reads 1617* twice and ins. between them चैत्रिकस्य तथैव च D5 न च, D4 नघ (for [अ]नघ)]

प्रतिगृह्य च तत्सर्वं स्वनुरक्तः सुहृज्जने ।
दूतानुवाच भरतः कामैः संप्रतिपूज्य तान् ॥ ५
कच्चित्सुकुशली राजा पिता दशरथो मम ।
कच्चिच्चारोगता रामे लक्ष्मणे वा महात्मनि ॥ ६
आर्या च धर्मनिरता धर्मज्ञा धर्मदर्शिनी ।
अरोगा चापि कौसल्या माता रामस्य धीमतः ॥ ७

कच्चित्सुमित्रा धर्मज्ञा जननी लक्ष्मणस्य या ।
शत्रुघ्नस्य च वीरस्य सारोगा चापि मध्यमा ॥ ८
आत्मकामा सदा चण्डी क्रोधना प्राज्ञमानिनी ।
अरोगा चापि कैकेयी माता मे किमुवाच ह ॥ ९
एवमुक्तास्तु ते दूता भरतेन महात्मना ।
ऊचुः संप्रश्रितं वाक्यमिदं तं भरतं तदा ।
कुशलास्ते नरव्याघ्र येषां कुशलमिच्छसि ॥ १०

G. 2. 72. 12
B. 2. 70. 12
L. 2. 76. 12

5 ^{a}) D1 Dd1 Dm1 D4.5.7 T1 G1 M1.2 तु; D3 T2 स (for च). D3 ते (for तत्).—^{b}) Ś1 मनुरक्तं सुहृज्जनं; Ñ2 B2.3 D1 मनुरक्तसुहृज्जनः; V1 D2-3 M1 प्रश्र(V1 D3 °श्रं)स च यथार्हतः; B1 Dd1 Dm1 मनुरक्तः सुहृज्जनः(Dd1 °नैः; Dm1 °नैः); B4 D6.7 स्वनुरक्तसुहृज्जनः.—^{c}) D3 युतान् (for दूतान्).—^{d}) Ñ1 V1 B1.2 D1-3 T1 M3 सं(B3 D1 स)परिपूज्य तान्; B4 स परिगृह्य तान्; Dg1 M4 समतिपूजितान्; D4.5.7 संप्रति(D5 °परि)पूज्य च.—After 5, B3 ins.:

1618* कुशलं कथ्यतां सर्वमयोध्यायाः समन्ततः ।

6 ^{ab}) Dg1 च कुशली; Dd1 Dm1 G1 स कुशली; G2 दशरथो (for सु°). D4.5.7 कच्चित्स राजा कुशली (for ^{a}). M1 transp. सुकुशली and दशरथो.—^{c}) Dg1 Dt1 Dd1 D4.7 T2.3 G1 M3 कारोग्यता; Dm1 D5 °ग्यता, Cg as in text (for चारोगता). ◎ Cg.: आरोग्यतेति पाठे स्वार्थे ष्यञ् ।◎—^{d}) Dt1 T3 च (for वा).—For 6, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 subst.:

1619* कच्चित्पिता मे कुशली वृद्धो दशरथो नृपः ।
धर्मात्मा सत्यशीलश्च दानधर्मरत सदा ।
कच्चिद्भ्राता मम ज्येष्ठो रामो धर्मभृतां वरः ।
कुशली लक्ष्मणश्चापि भ्राता मे भ्रातृवत्सलः ।
कच्चित्स्मरति मामार्यो रामोऽसौ भ्रातृवत्सलः । [5]

[(l. 1) B1 कश्चित् (for कच्चित्).—Ś1 Ñ2 B1.3 D3 M4 om. (Ś1 B3 M4 hapl.), while B3 reads in marg. l. 2.—(l. 2) V1 रत्((for सदा).—(l. 3) Ñ2 B1 D3.6 कश्चिद् (for कच्चिद्).—V1 om. (hapl.) ll. 4-5.—(l. 4) B2 पो, B4 D1-3 M4 मे (for नो).—(l. 5) Ñ2 D6 कश्चित् (for कच्चित्). D1-3 धर्मभृतां वरः; M4 भ्रातृहिते रत (for ऽसौ भ्रातृवत्सलः).]

7 ^{a}) G1 सीता (for आर्या). D4.5.7 आर्यपादेषु च रता (D5 [before corr. as in D4] °ती [sic]).—^{b}) Dt1 धर्मवादिनी.—^{c}) Dm1 D4.7 आरोग्या(D7 °ग्या); D6 अरोग्या. D7 चापि (for चापि). T3 मारोगाद्यपि.—For 7, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 subst.:

1620* कच्चिदार्या कुशलिनी कौसल्या धर्मचारिणी ।
माता रामस्य धर्मज्ञा सर्वव्रतपरायणा ।

[(l. 1) B1 कश्चिद्; D6 कश्चिद् (for कच्चिद्). Ś1 D6 च दुशलिनी (for कुशलिनी). D1 धर्मधारिणी, M4 °दर्शिनी (for °चारिणी).—B3 om. (hapl.) from the post. half of l. 2 up to 8^{a}.]

8 B4 om. 8^{a} (cf. v. l. 7).—^{a}) B1 D6 कश्चित् (for कच्चित्). D3 धर्मात्मा (for धर्मज्ञा).—^{b}) Ś1 Ñ2 B D1-3.6 M4 लक्ष्मणं या व्य(Ś1 D6 याश्च)जायत; V1 लक्ष्मणं या अजीजनत्; D4.7 लक्ष्मणं याश्चसूयत; D5 लक्ष्मणं चाप्यजायत (sic), T2 जननी लक्ष्मणप्रिया.—^{c}) Dd1 Dm1 G2 M1.2 [स्त]पि (for च). T2 धीरस्य; M3 ** स्य (damaged) (for वीरस्य).—Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 शत्रुघ्नं च महात्मानम्(V1 D1-3 °मानम्).—^{d}) Ś1 V1 B1.2.4 Dt1(with hiatus) D2.3.5-7 M1 अरोगा; Ñ2 B3 अरोगो (sic), D1.6 आरोगा (for सारोगा). ◎ Cg.: सेति धर्मज्ञत्वस्मरणाभिनयः । ◎ Ñ2 V1 B3 D4.7 वा; D1.3.5 M4 सा (for च). D4.7 सुमध्यमा.

9 ^{a}) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 आत्मकार्यपरा (for °कामा सदा). Ñ2 V1 B D1.6 चण्डा; M4 नित्यं (for चण्डी). Dm1 दुष्टा च (for सदा चण्डी).—^{b}) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 नित्यगर्विता, M4 कलहप्रिया (for प्राज्ञमानिनी). D4.5 क्रोधप्रज्ञामनस्विनी. D7 क्रोधप्रज्ञावमर्दिना(sic).—^{cd}) D3 (after corr. as in text) आरोगा (for अ°). D7 वा (for च). Dg1 T2 माता मे कैकेयी (by transp.), Dt1 T1 मे माता कैकेयी (by transp.). T3 damaged for मुवाच in किमुवाच. G2.3 हा (for ह). Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 कैकेयी चापि मे माता कच्चि(B4 काचि)त्कुशलिनी ध्रुवं(Ñ2 B1.3.4 D3 सूता; D1 ध्रुव).

10 ^{a}) T2 उवाचासु (sic), M2 उक्तस् (sic) (for उक्तास्).—^{c}) Dg1 ते प्रश्रितं; T1 सप्रश्रय, K(ed.) Cg सप्रश्रय, Ch t as in text (for संप्रश्रित).—For 10^{abcd}, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 subst.:

1621* इति ते कुशलप्रश्नं पृष्टा दूताः ससंभ्रमाः ।
मन्त्रसवर्णं कृत्वा प्रत्यूचुर्हृष्टमानसाः ।

[(l. 1) B1 missing up to कुशल. B4 D3 om. ते (subm.). Ñ2 B2.3 कुशल (for कुशल°). Ś1 पृष्टा. B2.4 दूता पृष्टा (by transp.). Ś1 Ñ2 B1.3 D3 ससंभ्रम. M4 इति ते कुशलं पृष्टा दूता संभ्रान्तमानसाः.—(l. 2) D3 मन्त्रा (for मन्त्र). Ś1 सवर्णं (for °सवर्णं). M4 हृष्टचुर् (for प्रत्यूचुर्).], while D4.7 subst.:

G 2 72 14
B 2 70 13
L 2 76 14

भरतश्चापि तान्दूतानेवमुक्तोऽभ्यभाषत ।
आपृच्छेऽहं महाराजं दूताः संत्वरयन्ति माम् ॥ ११
एवमुक्त्वा तु तान्दूतान्भरतः पार्थिवात्मजः ।
दूतैः संचोदितो वाक्यं मातामहमुवाच ह ॥ १२
राजन्पितुर्गमिष्यामि सकाशं दूतचोदितः ।
पुनरप्यहमेष्यामि यदा मे त्वं स्मरिष्यसि ॥ १३
भरतेनैवमुक्तस्तु नृपो मातामहस्तदा ।
तमुवाच शुभं वाक्यं शिरस्याघ्राय राघवम् ॥ १४
गच्छ तातानुजाने त्वां कैकेयी सुप्रजास्त्वया ।
मातरं कुशलं ब्रूयाः पितरं च परंतप ॥ १५

1622* ते दूता राजपुत्रेण पृष्टा विस्तरशस्तत ।
समासेनैव चख्युर्न प्रत्यूचुर्हृदयवत्तदा ।

[(l 1) D1 विस्तारशस्]

—c) D4.5.7 कुशल Dm1 त (for ते), Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.4 M4 सर्वे क्षेते कुशलिनो —f) V1 पृच्छसि —After 10, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.4 M4 ins.

1623* आह त्वां च पिता शीघ्रमेहीति रघुनन्दन ।
यदि पश्यसि गन्तव्यं गम्यतामविचारत ।
पुष्पाजितमनुज्ञाप्य मातरं कुरु मानद ।
भृश हि दर्शनाकाङ्क्षी पिता ते सह मन्त्रिभि ।

[(l 1) V1 D1-3 त्वां तु M4 च त्वा (for त्वां च) —V1 D1-3 om l 2 —(l 2) M4 मा विचारय; G(ed.) अविरात्वत (for अविचारत°) —Ś1 Ñ2 B1.3 D4 M4 om l 3 —(l 4) M4 बन्धुभि (for मन्त्रिभि)]

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4.5.7 T G M1-3 ins. :

1624* श्रीश्च त्वां वृणुते पद्मा युज्यतां चापि ते रथ ।

[D4.5.7 श्रीस्त्वां संवृणुते भद्रा, M3 श्रीश्च त्वा वृणु * * (damaged) ता (for the prior half) ⊛ Cr m श्रीस्त्वां वृणुत इति लक्ष्मीपरत्वोक्तिरमङ्गल्यापत्त्यर्था न तु राज्यश्रीप्राप्तिरूपा (Cm °परा) । रामविवासनादिकं (Cm राजमरणादिक) न वक्तव्यमिति वसिष्ठेनोक्तत्वात्, Cg राज्यश्रीरिति शर्म गाव । अमाङ्गल्यावृत्तिभिरालापाल्या, Ct श्रीस्त्वां वृणुते तथा शोभा स्वयि दृश्यते येन सर्वाभिरूप्यमस्ति यावृत्ति, अतो यात्रार्थे रथो युज्यताम् । ⊛ Dm1 युज्येत]

11 ab) D4.5.7 तेषां तद्वचनं श्रुत्वा भरतो गुरुमब्रवीत् —c) Dg1 T2 G3 Ct आपृच्छेयं, Dm1 आपृच्छे हं D4.5.7 आपृच्छामि (for आपृच्छेऽहं) Dd1 Dm1 D4.5.7 M1.3 महाराज Cr m g t as in text (for °जं] —d) G1 दूत (sic) (for दूता) T3 स त्वरितेति (sic) M3 damaged for माम् —For 11, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.4 M4 subst

1625* इत्युक्तो भरतो दूतौ प्रत्युवाच वचस्तदा ।
एवं भवतु यास्यामि मुहूर्तं प्रतिपाल्यताम् ।

[(l 1) B1 missing for इत्युक्तो —(l 2) D2 reads from मुहूर्तं up to च in l 1 of 1626* in marg Ñ2 B1.3 परिपाल्यताम्]

12 D4.5 om 12 —For 12, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.4 M4 subst.

1626* दूतानेवमथोक्त्वा च भरतः कैकयीसुत ।
दूतसंचोदितोऽभ्येत्य मातामहमभाषत ।

[D2 reads up to च in marg (cf v.l 1625*) —(l 1) B4 उक्ता (sic) (for उक्त्वा) —Ś1 D1 om from भरत° up to ऽभ्येत्य in l 2 —B1 om भरत° V1 B2 D2 कैकेयी (for कैकयी) —(l 2) D3 संनोदितो (for संचो°) M4 दूतांस्तथाविनोऽभ्येत्य (for the prior half) —D2 reads from मातामहम् up to इच्छामि in l 1 of 1628* in marg B4 महो (sic) (for माता)]

—For 12, D1 subst

1627* इति संभाष्य भरत आह मातामहं वच ।

—After 12, Dm1 ins राम

13 b) D3 समीपं (for सकाशं) D4.5.7 शासनाद्गुरो (for दूतचोदित) —c) D4.5.7 पुनरेवागमिष्यामि —d) D4.5.7 मां, T2 [मा]ह, Cm g k t as in text (for मे) D2 तु (for त्वं) Dd1 त्वं मे (by transp). D3 स्मरिष्यति —For 13 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.4 M4 subst

1628* अयोध्यां गन्तुमिच्छामि नृपते पितुराज्ञया ।
दूता हि त्वरयन्तीमे मामनुज्ञातुमर्हसि ।

[D2 reads up to इच्छामि in marg (cf v.l 1626*) —(l 1) Ś1 नृपे (for नृपते) —(l 2) V1 संत्वरयति, D1.3 मे त्वरयति D3 [इ]मे त्वरयति (by transp) M4 मा त्वरयंति (for त्वरयन्तीमे) M4 तातो (for माम्)]

14 D4.5.7 om 14 —b) G3 तथा (for तदा) —c) G1 नरव्याघ्रं (for शुभं वाक्यं) —For 14 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.4 M4 subst

1629* इति मातामहस्तेन भरतेनाभिभाषित ।
शिरस्याघ्राय सप्रेमादिदं वचनमब्रवीत् ।

[(l 1) V1 D1.3 [अ]नुभाषित (for [अ]भि°)—(l 2) V1 D1.3 M4 स स्नेहाद् D2 सस्नेहाद् (for स°]

15 a) M3 damaged for च्छ ता T2 om (hapl) second ता Ś1 D2 त्वम्, D3 पुत्र, D7 [इ]ति च (for तात) V1 G1 [अ]नुजान (for [अ]नुजाने) V1 T2 G1 त्वं M3 त्वा (for त्वां) D2 * * तामनुजाने त्वां D3 गच्छ तं वानुजाने त्वाम् —b) Ś1 V1 D1.3.4 D2 सुप्रजा, Ck t as in text (for °जास्) D4.5.7 आह मातामहस्तं —c) Dg1 ब्रूयात् D3 ब्रूयो (sic), D7 ब्रूहि M1 ब्रूयु (for ब्रूया) —d) M3 पि * * (damaged) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.4 M4 च समागमे: D2 पश्य तप (sic): M1 च परंतपं (for च परंतप)

पुरोहितं च कुशलं ये चान्ये द्विजसत्तमाः ।
तौ च तात महेष्वासौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ॥ १६
तस्मै हस्त्युत्तमांश्चित्रान्कम्बलानजिनानि च ।
अभिसत्कृत्य कैकेयो भरताय धनं ददौ ॥ १७
रुक्मनिष्कसहस्रे द्वे षोडशाश्वशतानि च ।
सत्कृत्य कैकेयीपुत्रं केकयो धनमादिशत् ॥ १८
तथामात्यानभिप्रेतान्विश्वास्यांश्च गुणान्वितान् ।
ददावश्वपतिः शीघ्रं भरतायानुयायिनः ॥ १९
ऐरावतानैन्द्रशिरान्नागान्वै प्रियदर्शनान् ।
खराञ्शीघ्रान्सुसंयुक्तान्मातुलोऽस्मै धनं ददौ ॥ २०
अन्तःपुरेऽतिसंवृद्धान्व्याघ्रवीर्यबलान्वितान् ।
दंष्ट्रायुधान्महाकायाञ्शुनश्चोपायनं ददौ ॥ २१

G 2 73 24
B 2 70 20
L 2 76 24

16 ᵈ) Dg1 (after corr marg as in text) नृपसत्तम , D4 7 तान् द्विजोत्तमान् (for द्विजसत्तमा) D3 यशस्वाया(न्या)श्च द्विजोत्तमान् —For 16 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 5 M4 subst

1630* पुरोहितं तथा रामं लक्ष्मणं मन्त्रिणस्तथा ।
कौसल्यां च सुमित्रां च सर्वं चान्य सुहृज्जनम् ।

[(l 1) D3 om त तथा M4 मतीहि त (for पुरोहित) B1 (*sup lin* also) तत्र (for तथा) —(l 2) V1 चान्यत् (sic) (for चान्यं) Ś1 D5 सर्वांश्च सुहृज्जनान् D3 सर्वेवान्य सुहृज्जन (sic) (for the post half)]

17 ᵃ) T1 तस्योत्तमान्, G1 ह्यनुत्तमांश्च, G3 हस्त्युत्तरांश्च (for °मांश्च) G2 °चित्रान् Ct as in text (for चित्रान्) —ᵇ) Dg1 Dm1 कंबलानि T1 G3 °लान्, T2 3 G1 2 M1-3 Cl °लानि Ct as in text (for कम्बलान्) Dm1 [अ]जिनानि (for °नानि) —ᶜ) Dt1 सत्कृत्य कैकयो राजा T1 सत्कृत्य राजा कैकयो —ᵈ) Dt1 Dd1 Dm1 T2 G M1-3 ददौ धनं (by transp) T2 ददौ(sic) धनं —For 17, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1631* तस्मै चित्रा कुथा शुभ्रा कम्बलान्यजिनानि च ।
महार्हाणि च वासांसि ददौ राजा धनं तत ।

[(l 1) D5 illeg M4 शुभा (for शुभ्रा) Ś1 तस्मै चित्रान्कुथान्शुभ्रान् D3 partly illeg ; D2 5 7 अथ हस्तिकुथा चित्रा(D5 [marg after corr] °स्त्युत्तमाश्चित्रान्) (for the prior half) —(l 2) Ñ2 B1 3 4 D1 5 7 वराणि (for वासांसि) D4 5 7 कैकेयो हि(D5 °यि) धनादिशत् (for the post half)]

—After 17 Dt1 reads 21

18 ᵃ) M2 3 रुग्म (for रुक्म) Cv निष्कशतेभूषणं कण्ठ °ष्ठ?) भूषणमिति केचित् । एतत्र तत्र दृश्यते आभरण जातरूपभूषणम्, Cm रुक्मनिष्कानि वक्षोभूषणानि कण्ठभूषणानि वा । Cr निष्का वक्षोभूषणानि । निष्कोऽस्त्री हारे साष्टशते सुवर्णे पले । वक्षोविभूषणे कर्षे इति वैजयन्ती । —ᵇ) Dd1 D1 4 (before corr) षोडशाश्व (for °श्व) Dt1 om च (subst) —ᶜ) B(ed) दशरथीपुत्रं —ᵈ) Dg1 Dt1 Dm1 कैकयो (for केकयो) Dt1 T2 भाषितम् ; B(ed) भाषितम् ; C₂ as in text (for भादिशत्) —For 18 Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 4 M4 subst D2 5 7 subst l 2 only for 18 ᵈ

1632* रुक्मनिष्कसहस्राणि दशाष्टादश चैव हि ।
मातामह प्रीतिदाय भरताय ददौ धनम् ।

[(l 1) M4 इ (for हि) —(l 2) D2 5 7 अभिसत्कृत्य राजा च(D5 °सौ) (for the prior half) Ś1 धन ददौ (by transp)]

19 ᵃ) Dt1 T2 M3 तथा(M3 °तो)मात्यान्, Cm g k as in text (for तथा°) —ᵇ) G1 गुणाधिकान् D2 5 7 उचितानुत्तमान्युधीन् —ᶜ) Cv अश्वपतिर्मातामह । ननु मातुलेनाश्वपतिनेत्युक्तम् । तत्कथं मातामह इत्युच्यते । नैष दोष । एतत् कैकय्या(°यानां ?) कुलानां नामधेयम् । तेषामश्वसत्त्वात् ; Ck अश्वपतिः केकय तथा कुलनामधेयमिदं गजपत्यादिवत् । T1 क्षिप्रं (for शीघ्रं) —ᵈ) D2 5 7 भरतस्य (for °ताय) Dd1 Dm1 G2 M1 [अ]नुजीविन (for °यायिन) —For 19 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 5 M4 subst

1633* तथामात्यान्बहुविधान्कुलशीलसमन्वित शुचीन् ।
ददौ मातामह प्रीत्या भरतस्यानुयायिन ।

[(l 1) V1 D1-3 M4 बहुमतान् (for °विधान्) V1 कुलशील° (for भक्ति°) Ś1 D5 तथा M4 °गुणान् (for शुचीन्) —(l 2) Ś1 D3 ददावश्वपतिस्तस्य (for the prior half)]

20 ᵃ) D4 7 ऐरावतान्सुदुर्धर्षान्, D5 ऐरावतानश्वतरान् Cv इन्द्रशिरो नाम गजानां प्रशस्तो देश यत्र जातान् ; Cr m प्रशस्तगजोत्पत्तिहेतुभूतेन्द्रशिरनामकदेशोद्भवान् ; Cg इन्द्रशिराख्यपर्वतभवान्, Ck इन्द्रशिरपर्वतभवा ऐन्द्रशिरा नागा न नाशि विप्रतिपत्ति इति इन्द्रशिरस्यकारान्त प्रातिपदिकम् ; Ct इन्द्रशिरामिधदेशभवान् । —ᵇ) D4 7 नागधान् ; G1 °नांश्च (for नागान्वै) —ᶜᵈ) T1 ददौ धनं (by transp) D2 4 7 उष्ट्रा(D5 खरा)ञ्शीघ्रबलोपेतान्मातुल श्च(D5 °लोऽस्य)ददौ तदा —For 20 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 subst

1634* सहस्रमपि चाश्वानां दशानां वातरंहसाम् ।
ददौ दश सहस्राणि नागानां हेममालिनाम् ।

[(l 1) V1 D1 3 M4 हेमजालैरलंकृतम् (for the post half) —B1 om from l 2 up to 23ᵈ —(l 2) V1 D1 3 M4 दश चापि (for दश सहस्राणि)]

21 Dt1 reads 21 after 17 —ᵃ) D5 reads अंतःपुरे in marg D4 5 7 च Ct as in text (for ऽति) —ᵇ) T1 व्याघ्रान् (for व्याघ्र) D3 बल G1 वीर (for वीर्य)

G. 2 72 26
B 2 70 28
L. 2 76 26

स मातामहमापृच्छ्य मातुलं च युधाजितम् ।
रथमारुह्य भरतः शत्रुघ्नसहितो ययौ ॥ २२
रथान्मण्डलचक्रांश्च योजयित्वा परःशतम् ।
उष्ट्रगोश्वखरैर्भृत्या भरतं यान्तमन्वयुः ॥ २३
बलेन गुप्तो भरतो महात्मा
सहार्यकस्यात्मसमैरमात्यैः ।
आदाय शत्रुघ्नमपेतशत्रु-
र्गृहाद्ययौ सिद्ध इवेन्द्रलोकात् ॥ २४

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे चतुःषष्टितमः सर्गः ॥ ६४ ॥

Dg1 Dt1 T2 G1.3 M2.3 Ck t व्याघ्रवीर्यबलोपमान्, D4.7 व्याघ्रतुल्यपराक्रमान्, Ctp as in text —c) Dt1 दष्ट्रायुक्तान्. D8 महाबाहून् —d) Dt1 (before corr as in text) पुनस् (for शुनस्) D4.6.7 शुनश्चोपानयद्बहून् —For 21, Ś1 Ñ2 V1 B (B4 om) D1-3.4 M4 subst

1635* अन्तर्गृहचरान्युद्यान्सिंहसंहननद्युतीन् ।
तीक्ष्णदंष्ट्रायुधाञ्शूराञ्शुनश्चोपानयद्बहून् ।

[(l 1) V1 अयं (sic) M4 युद्यन् (for युद्यान्) Ś1 D8 व्याघ्राद(Ś1 °भ्, L[ed]°घ्र)सिंहनागुतान्, Ñ2 B3 M4 व्याघ्रसिंह(G[ed]°संह)ननद्युतीन् (for the post half) —(l 2) Ñ2 B3 दीप्तान्, V2 M4 दीप्तान्, D1-3 दृप्तान् (for शूरान्) V1 D1.2 चोपायन, M3 °नान् (for °नयद्) V1 D1.2 बहु(D2 °हु [sic])]

—M4 cont l 1-4 only Dg1 Dd1 Dm1 T1.3 G M1-3 ins after 21 Dt1 ins after 20, T3 ins after 23

1636* स दत्त कैकयेन्द्रेण धन तदाभ्यनन्दत ।
भरत कैकयीपुत्रो गमन त्वरया तदा ।
बभूव ह्यस्य हृदये चिन्ता सुमहती तदा ।
त्वरया चापि दूताना स्वप्नस्यापि च दर्शनात् ।
स स्ववेश्मान्यतिक्रम्य नरनागाश्वसंकुलम् । [5]
प्रपेदे सुमहच्छ्रीमाञ्राजमार्गमनुत्तमम् ।
अभ्यतीत्य ततोऽपश्यदन्त पुरमनुत्तमम् ।
ततस्तद्भरत श्रीमानाविवेशानिवारित ।

[(l 1) G1 सुदत्त (for स दत्त) Dg1 Dd1 Dm1 G1 कैकयेंद्रेण Dt1 केकेयेंद्रेण M4 तदन (by transp) (for धन तद्) —(l 2) Dt1 केकयीपुत्रो, Dm1 कैकेयीपुत्रो, T2 कैकयीपुत्र M3 गमने (for गमन) M3 तथा M4 तया (sic) (for तदा) —(l 3) T2 M4 तस्य (for ह्यस्य) —(l 4) G1 [स]पि च (by transp) (for चापि) —(l 5) Dg1 स्वस्य वेश्मानि, Dm1 स स्ववेश्मनि, T2 स्वस्वनेश्मानि M3 तु स्ववेश्म हि, Cr as above (for स स्ववेश्मानि) K(ed) Cg स्ववेश्म व्यतिक्रम्य Dg1 T1.3 G1 M3 संकुल (for -संकुलम्) —T2 transp l 6 and 7 —(l 6) ॐ Ck सुमहच्छ्रीमानित्येकं पदम् । पुनरुक्त्यानन्तरं स्फुटा । ॐ —T2 M3 om (hapl) l 7 —(l 7) T1 उदात्तीर् (for अनुत्तमम्) —(l 8) Dg1 प्रविवेश, Dt1 अविवेश (sic) Cr as above (for आवि°)]

22 B4 om 22 (cf v l 21) Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D1.2 T2 Cv transp 22 and 23 —a) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.4 M4 आमन्त्य (for आपृच्छ्य)

23 B4 om 23ab (cf v l 21) Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D1-3 T2 Cv transp 22 and 23 —a) G2 रथ (for रथान्) Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D1.2.4 M4 रथ(Ś1 D8 अति)विचित्राश्च, D3 दिव्यान्विचित्रांश्च (sic), D4.6.7 मंडलसंयुक्तान्(D6 °युक्तांश्च) (for मण्डलचक्रांश्च) ॐ Ck मण्डलाकारतया रथप्रवर्तनसाधनचक्र मण्डलचक्र चतुर्दिक्चक्रमध्यस्थ यथास्माभि काञ्चनादावनुभूयते तद्युक्ता तथा । मल्वर्थीयाजन्त । ॐ —b) Ś1 Ñ2 D1.2 D1.3.6 M4 परं शतान्, V1 परं सतान् (sic) Dt1 परं शत. D4.6.7 परं शतान्, Cg as in text —After 23ab, Dt ins

1637* परःशतास्ते विज्ञेया येषा सख्या शतापरा (रा?) ।
—c) M3 इष्ट (for उष्ट्र) T1.2 G1 M2.3 खरैर्, Cm -खरैर् (for -खरैर्) G2 भृत्यै (sic) (for भृत्या) Ś1 D8 गोश्वोष्ट्रखरभैर्युक्तान्, Ñ2 V1 B D1.2 M4 गो(B4 लो)श्वोष्ट्र(M4 °ष्ट्राश्च)खरभै शूरा(D2.3 पुसो [sic]) D3 अश्वोष्ट्रखरै पुसो (sic) D4.7 उष्ट्रगोभि खरै पुंसो (sic) D6 उष्ट्रैर्गोभिस्तथा पुंसो (sic) —d) M4 यान्तं भरतम् (by transp) —After 23 T3 ins 1636*

24 a) T2 बलेनु (sic) Ś1 D6-7 G2 M1.4 युक्तो (for गुप्तो) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 महता (for भरतो) —b) Ś1 D8 सहायकैर्, B2 समार्यकस्य, B3 Dg1 साहार्यकस्य Dm1 D6 T1.3 स(T1.3 या)हाय(D6 °यि)कस्य(T2 °स्य), G1 M1 Ck tp सभार्यकस्तु(Ck tp °क सु) M3 सभायकैर्, M1 सभार्यकस्य, Cr m g t as in text (for सहार्यकस्य) B4 [अ]थ (for [आ]त्म) V1 स तैरमात्यैरनुगम्यमान, B1 सहार्यकस्यानुसमै समात्यै —c) D4.6.7 प्रगृह्य (for आदाय) Ś1 उपेत (sic) V1 समेत, G2 उपेति (for अपेत) Ś1 Ñ2 B1.3.4 D4-7 G1 शत्रु, V1 शत्रिर् (for -शत्रुर्) —d) D4.7 ययौ हर्षाः, M4 गृह ययौ (for गृहाद्ययौ) Dm1 (before corr) G2 M3 (sut lin also) -लोकान्, D4.7 M1 -लोके (for -लोकात्) Ś1 B D2.3.4 ययौ पुरं स्वर्ग(D1-3 स्वं स्व)सि(B3 दाक्ष इ, B4 इन स्वर्ग)वामरेश (Ś1 D8 °द्र) Ñ2 V1 ययौ पुरं स्वं मुदिता(V1 स्वमिवा)मरेश । D8 ययौ हर्षी सिंह इवाद्रिलोके

६५

स प्राङ्मुखो राजगृहादभिनिर्याय वीर्यवान् ।
ह्लादिनीं दूरपारां च प्रत्यक्स्रोतस्तरंगिणीम् ।
शतद्रूमतरच्छ्रीमान्नदीमिक्ष्वाकुनन्दनः ॥ १

एलधाने नदीं तीर्त्वा प्राप्य चापरपर्पटान् ।
शिलामाकुर्वतीं तीर्त्वा आग्नेयं शल्यकर्तनम् ॥ २
सत्यसंधः शुचिः श्रीमान्प्रेक्षमाणः शिलावहाम् ।
अत्ययात्स महाशैलान्वनं चैत्ररथं प्रति ॥ ३

G 2 73 4
D 2 71 4
L 2 77 4

Colophon —Ñ1 missing —*Sarga name* Ś1 D5 भरतगमन, Ñ2 B दूतसंदेशने (B1 3 4 °दर्शनं), V1 D1 3 भरत प्रयाण ; D2 8 भरतपर्वणि भरतप्रयाण (D8 °दागमन), D4 7 भरतगमन —*Sarga no* (figures, words or both) B1 D5 om Ś1 76 Ñ2 V1 D1 M2 72 B2 60 B3 D4 71, B4 66, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 70 D1 128 D2 8 75, D6 84 —After colophon D5 concludes with रामाय नमः, T1 with श्रीरामचन्द्राय नमः, G M1 2 with श्रीरामाय नमः

65

☞ Ñ1 missing for Sarga 65 (cf v l 1058*) Dm1 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नमः

1 *b*) D4 7 बुद्धिमान्; T1 राघव (for वीर्यवान्) —After 1*ab* Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins, while D4 6 7 subst for 1*cd*

1638* तत्र सुदाम्नां द्युतिमान्सतीर्यविक्ष्य तां नदीम् ।

[D7 G1 M3 सुदामा, Cr m g k t as above G3 संतार्य D4 7 [अ]वीक्ष्य, Cg as above (for [अ]वेक्ष्य) D4 6 7 चापरां (for तां नदीम्)]

—*c*) Dg1 Dm1 T M1 Cr m g h ह्लादिनीं, G3 ह्रादिनी, Ct as in text (for ह्रादिनीं) —*d*) G1 स्रोतान् (for स्रोतस्) —For 1*c–d*, Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 5 M4 subst

1639* स तत्र प्राङ्मुखो राष्ट्राद्विनिर्याय भरतस्तदा ।
जगाम शीघ्रं द्युतिमान्पितुरादाय शासनम् ।
ह्लादिनीं दूरपारां च तिर्यक्स्रोत समागताम् ।

[(l 1) Ñ2 D5 M4 तत्र स (by transp) (for स तत्र) M4 पुर्यां (for राष्ट्राद्) V1 D1–3 स प्राक् (D1 पराक्)मुखो राज गृहान् (for the prior half) V1 (after corr) तथा (for तदा) —(l 2) M4 आज्ञाय (for आदाय) —After l 2 B3 ins

1639(A)* सारथिं त्वरयामास शीघ्रं याहि पुरं मम ।

—(l 3) Ś1 D5 स नदीं, Ñ2 V1 D1 3 M4 हा(V1 M4 6)दि (D1 द)नीं (for ह्रादिनीं) Ñ2 B1 3 दूरपारां B2 °पारां, B4 °वारां D1 °पारात् (for दूरपारां) V1 D1–3 M4 तां प्रत्यक् (for च तिर्यक्) Ñ2 B1 3 4 D1–3 -स्रोता (for स्रोत) V1 B1 D1–3 -रामा (D1 °मा)गतां, B2 °वतां, M4 -तरंगिणीं (for -समागताम्)]

—*e*) Ś1 Ñ2 V1 B Dt1 Dm1 D1–3 M1 शतद्रुम्, Cr m g t as in text (for °द्रूम्) G1 चातरत्, Cg as in text (for अतरत्) —*f*) Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 M4 क्रमेण (for नदीम्) D1 ऐक्ष्वाकु (for इक्ष्वाकु) B1 -नरेन्द्र, Dg1 G1 M3 -पुंगव, M1 पालितां (for -नन्दन)

2 D5 om 2*ab*. —*a*) Ś1 D5 वीजवाल्यां, Ñ2 B3 वीजधान्या, V1 वीर्यधान्यां, B1 3 4 राजधान्यां, Dt1 Dd1 G3 5 Ct *tp* ऐलधाने (G3 Ct *p* °नीं), G1 M3 °याने, M1 ऐयधानीं, Cr हेळ्याने, Cm g एळाधाने, Ck एळधानीं (for एलधाने) —*b*) B1 शाम् (for च) Ś1 Ñ2 V1 B2–4 D1 3 4–7 [अ]-मर, B1 श्रीत (for [अ]पर) Ś1 Ñ2 B D3 6 कंटक, V1 -पर्वतं, Dt1 Dd1 पर्वटान्, D4 5 -पर्पट, D1 -कपंटा, D7 -वपर्वट, M1 (*inf lin sec m*) -कामनं, M4 -यातनः Cv r m g k (also within brackets) *tp* as in text, Ck t पर्वतान् (for -पर्पटान्) —*c*) B1 सशिलाम् (hypm), G3 शीलम् (for शिलाम्) Ś1 D5 अकच्छगां, Ñ2 B अक (B4 °का)र्वती (Ñ2 °टा), Dg1 °वर्ति, Cr m g k t as in text (for आकुर्वतीं) V1 शिलौघां तीर्थकूर्मं च, D1 शिलोमं तीर्थं कूर्मं च, D3 शिलोम कूर्मतीर्थं च D3 शिलोमा कुर्वतीथी च (sic), D4 7 सुलोमां कुर्वतीं (D7 °ती) तीर्त्वा, D6 शिलोमां कुर्वती तीर्त्वा, M3 शिलादं कूर्मतीर्थ्यंत्वा (sic) M4 शिलादा कूर्मतीर्थं च । ❀ Cr m g t शिलामाकुर्वतीं शिलामासमन्तात्कुर्वतीम् । शिलाकर्षणस्वभावाम् । Ck आकुर्वतीनामक नद्यन्तरम् । ❀ —Note hiatus between *c* and *d* —*d*) Ś1 D5 चाग्नेय (Ś1 °भ्रे)यीं, Ñ2 B चाग्नेय, Dg1 आग्नेय, Dd1 Dm1 T3 M1 ह्याग्नेय, D4 7 ह्याग्नेयां, G3 साग्नेय, Cv r m g k t as in text (for आग्नेय) Ś1 D5 कर्तनां, V1 -कीर्तिवं, B1 D3 M4 -कीर्ति (B2 -व)र्तनं, Dt1 Ct -कर्पणं, D4 7 कीतनां, Cv r m g k as in text (for -कर्तनम्) ❀ Cv आग्नेयशैल्यकर्तनावोप विशेषाविस्यन्ये । ❀ —After 2, M4 (followed by 1646*) ins.

1640* भारतीं भरत प्राप्य नदीं रम्यां यशस्विनीम् ।

3 M4 reads 3 and 4 after 6 preceded by 1645* —*a*) V1 सत्यसधं, D3 सत्यसध, D7 °सत्त्व (for °संध) Ś1 D6 शुचितमां, Ñ2 B शुचिर्गतान्, V1 स्मेरमाण, Dt1 शुचिर्भूत्वा, D1 3 सेव (D1 °व्य)मान, D4 7 सुविमलां, D3 शुचिजलान्, G3 शुतिश्रीमान्, M4 शुचिमना, G(ed) पथि गतान् (for शुचि श्रीमान्) —*b*) B1 4 Dg1 Dm1 D3 M3 प्रेक्ष्यमाण, D4 7 G3 प्रेष्य°, Cv प्रेक्षमाणं, Cm g as in text (for प्रेक्षमाण) Ñ2 V1 B Dg1 Dm1 D1–3 शिला (B1 °ल)-

G 2 73 5 B 2 71 6 L 2 77 5

वेगिनीं च कुलिङ्गाख्यां ह्रादिनीं पर्वतावृताम् ।
यमुनां प्राप्य संतीर्णो बलमाश्वासयत्तदा ॥ ४
शीतीकृत्य तु गात्राणि क्लान्तानाश्वास्य वाजिनः ।
तत्र स्नात्वा च पीत्वा च प्रायादादाय चोदकम् ॥ ५
राजपुत्रो महारण्यमनभीक्ष्णोपसेवितम् ।
भद्रो भद्रेण यानेन मारुतः खमिवात्ययात् ॥ ६

यहान्(V1 D1-3 °नं), D1 शिलोच्चयान्, Cv r g as in text, Cm शिलानह (for शिलावहाम्) —c) Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D1-7 प्रत्य(D1-3 °त्य)याद्, Dt1 M3 4 Ct अभ्यया(Dt1 Ct °गा)त्, Cv m g as in text, Ct*p* अत्यगात् (for प्रत्ययात्) Ś1 D4 7 स महासत्त्वो, Ñ2 B1 3 (in also सत्यशल्य) सोम चेशस, V1 सहसा रम्य, B1 समवेशन्यं, D1-3 सहसा(D1 °मा)शल्यो, D3 सुमहाशल्यो, M4 समये शल्य, Cv r m g k t as in text (for स महाशैलान्) B4 प्रसया सत्य सर्व (corrupt) —d) B1 D2 चित्ररथ प्रति M4 °रथोपमे, Cv r m g k t as in text (for चैत्ररथं प्रति) —After 3 V1 D1-3 ins

1641* सरितं त्रिदिश चापि स्युत्तीर्य सहवाहन ।

[V2 सत्स्वदीविश, D1 सत्ती विदिश, D3 सत्त्वां विदिश (for सरित त्रिदिश) D3 वा (for च)]

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1642* सरस्वतीं च गङ्गा च युग्मेन प्रतिपद्य च ।

[G2 M1 युग्मे तु M3 युगेन (for युग्मेन) T1 Cg प्रत्यपद्यत, G2 M1 प्रतिपद्ये, Cm k as above (for प्रतिपद्य च)]

—Thereafter V2 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 3 T G M1-3 cont

1643* उत्तरान्वीरमत्स्याना भारुण्ड प्राविशद्वनम् ।

[V1 D1 3 उत्तरांवेन Dd1 उत्तरे वीर Dm1 T2 G2 Cr*p* m*p* g t*p* उत्तर वीर-, D3 उत्तरानेन Cr m k t as above (for उत्तरान्वीर) V1 मारुत D2 भारुड मत्स्यानं (by transp) Cr m g t as above (for -मत्स्याना भारुण्ड) ❁ Ck दारुण्याख्य वन । ❁ Dd1 भाविशद्वन Cr m g k t as above (for प्राविशद्वनम्)]

4 M4 reads 3 and 4 after 6 preceded by 1645* D4 7 om 4ab —a) Ñ2 B T2 वेदिनीं, D3 वेदनीं M4 वेहिनीं, Cm g t as in text (for वेगिनीं) Ñ2 वारवीं चैव, B1 3 कारवीं चो(B2 वा)वीं, B2 M4 कारपवीं च, B4 कारवीं चावीं Dg1 M2 3 च कलिंगाख्या D5 कारया दावीं, Cr कुलुगारव्या, Cg k t as in text (for च कुलिङ्गाख्यां) Ś1 D4 स्यन्दनाकारयत्रैवा —b) Dd1 Dm1 T M1 2 Cg ह्लादिनीं D5 M4 ह्रदिनीं (for ह्लादिनीं) Ñ2 B3 4 पावनोदका, B1 (marg also पर्वतापगा) पावनोदक B2 पर्वताकरी, D5 पर्वतानहा (for पर्वतावृताम्) Ś1 D4 ह्रादिनी पावनोदका —c) Ś1 Ñ2 B D4 7 सतीर्य(D4 7 °र्या), M4 सतीर्णः Cg k t as in text (for संतीर्णो) —d) G1 M1 आश्वासयत्, Cg k t as in text (for आश्वासयत्) M4 बली (for तदा) —For 4 V1 D1-3 subst

1644* वेदिनीं पारभूर्वा च ह्रदिनीं विमलोदकाम् ।
यमुना सपल्लतीर्वां समाश्वास्य च वाहनम् ।

[(l 1) D2 वेगिनी (for वेदिनीं) D3 चाह्रपूर्वा D3 ह्लानिनी D1 3 विमलोदक —(l 2) V1 वाहिनीं]

5 a) T1 M1 2 4 Cr m g शीतीकृत्य, Ck t शीतीकृत्वा (as in text) T2 G2 M1 4 च (for तु) Ś1 D4 यमुनायां स च स्नात्वा, Ñ2 B1 स्वीतो(B4 शीती)कृत्वाथ युग्यानि V1 उपावृत्ता स्नातपीता, B2 स्फीतीकृत्याथ युग्यांश्च, B3 D5 स्फीती (D5 शावी)कृत्याथ युग्यानि B4 शीता गत्वा तु युग्मानि D1 3 उपावृत्तान्स्नातपीतान्, D4 7 वीधीं नीत्वाथ युग्यानि —b) Ś1 D4 स्नापयित्वा च, V1 D1-3 Ck समाश्वास्य च, D4 5 7 M4 क्लाताश्वाभा(D7 °श्वाश्वा [meta])स्य, G1 °श्वस्य, Cg t as in text (for क्लान्तानाश्वास्य) —Ś1 D4 om 5cd —c) B1 om (hapl) पीत्वा च V1 D1-3 स्नात्वा पीत्वा च तत्रैव M4 पीत्वा स्नात्वा च तत्रैव —d) Ñ2 B1 3 4 यथावादाय D1 7 प्रदायादाय (for प्रायादादाय) V1 D1-3 तत प्रतिययौ पुन M4 तत स प्रययौ पुन

6 a) Ś1 Ñ2 B D4 7 महाबाहुर (for महारण्यम्) —b) Ś1 D4 5 7 जगत्छद्मपे(Ś1 °मै)बर्धन, Ñ2 B D5 अतिनीक्ष्णो पशोभित(D5 °सेवित), V1 D1-3 मुनिमुख्योपशोभित(D1 °सेवित), T2 जनभिक्षोप°, G2 °शोभिते, Cr m g k t as in text —Ś1 D4 om 6cd —c) Ñ2 B D4 5 7 भद्र(B1 Gloss भद्रो नाम देश) भद्रेण, V1 D2 3 चद्रशुभ्रेण, D1 चद्र मत्राश, M4 चद्रभद्रेण (for भद्रो भद्रेण) ❁ Cr भद्रेण यानेन भद्रजातीयेन गजेन ।, Cg भद्रेण भद्रगजरूपेण यानेन अरण्यसचारनिपुणो भद्रजातीय ।, Ck भद्रेण प्रशस्तेन रथेनवि यावत् ।, Ct भद्रेण प्रशस्तेन रथेन गजेन वा । ❁ —d) V1 D1 3 भरतम्, D5 मरुत (for मारुत) V1 तु समभ्यगात् B1-3 Dg1 Dd1 M4 खमिवाभ्ययात्, B4 °ह्राभ्ययात्, Dt1 °वाभ्यगात्, D1 समचाभ्यगात्, D3 4 7 खमिवाभ्यगात्, D5 स इवाभ्यगात्, Cg as in text (for खमिवात्ययात्) —After 6 Ñ2 V1 B D1 5 7 M4 ins Ś1 D4 ins after 6ab

1645* हिरण्यवतीमपि नदीमुत्तीर्याहिस्थले पुरे ।

[Ś1 D4 हिरण्योन्नाम(D4 °नाम् [< c]) Ñ2 B3 D1 5 हिरण्वतीम् (D1 5 °तीम्) D2 हिरण्वतीम् D3 °ण्यानीम् D4 7 °ण्यां सां (for हिरण्वतीम्) D3 वापुनदीम् D4 5 7 नरयाम (for अपि नदीम्) V1 D1 3 उत्तीर्याहि(D3 °वि)स्थले(V1 तेन) तु(D2 त)रा B1 3 उत्तीर्य हास्तिने पुरे D4 5 7 उत्तीर्याहिस्थले पुरे M4 उत्तीर्य सबलैर्गा (for the post half)]

—After 1645*, M4 reads st 3 and 4 —M4 cont after 1640* Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins after 6 D4 5 7 ins l 1-2 after 7ab and D5 ins l 3-4 D1 7 ins l 3 only after 9

तोरणं दक्षिणार्धेन जम्बूप्रस्थमुपागमत् ।
वरूथं च ययौ रम्यं ग्रामं दशरथात्मजः ॥ ७
तत्र रम्ये वने वासं कृत्वासौ प्राङ्मुखो ययौ ।
उद्यानमुज्जिहानायाः प्रियका यत्र पादपाः ॥ ८
सालांस्तु प्रियकान्प्राप्य शीघ्रानास्थाय वाजिनः ।
अनुज्ञाप्याथ भरतो वाहिनीं त्वरितो ययौ ॥ ९
वासं कृत्वा सर्वतीर्थे तीर्त्वा चोत्तानकां नदीम् ।
अन्या नदीश्च विविधाः पार्वतीयैस्तुरंगमैः ॥ १०
हस्तिपृष्ठकमासाद्य कुटिकामत्यवर्तत ।
ततार च नरव्याघ्रो लौहित्ये स कपीवतीम् ।
एकसाले स्थाणुमतीं विनते गोमतीं नदीम् ॥ ११

G 2.73.13
B 2.71.16
L 2.77.12

1646* भागीरथीं दुष्प्रतरां सोंऽशुधाने महानदीम् ।
उपायाद्राघवस्तूर्णं प्राग्वटे विश्रुते पुरे ।
स गङ्गां प्राग्वटे तीर्त्वा समायात्कुटिकोष्ठिकाम् ।
सबलस्तां स तीर्त्वाथ समगाद्धर्मवर्धनम् ।

[(l. 1) M3 दुस्तरां (for दुष्पतरां) Dt1 सोंऽशुधानेन (hypm.) D4 5 7 प्रविश्य स T1 Cm g अंशुधाने, T3 सोंशुधाने, G2 सोंशुधानो, Cv अंशुपाने, Cr k अंशुधाने, Ct अंशुधाने (for सोंऽशुधाने) D4 7 मनोरमां, D5 मनोनुगां, M4 महोरगां (for महा नदीम्) —(l. 2) Dg1 Crp अपायाद्, D4 5 7 G1 M1 4 Cvp rp mp अपश्यद्, Cv r m g as above (for उपायाद्) D4 5 7 M4 भरत (for राघव) D4 7 G1 श्रीमान्, G2 तूर्णां (for तूर्णं) D5 प्राग्वाटे, D7 प्राग्वदे, M3 प्राग्वते, M4 प्रयानो, Cr m g t as above (for प्राग्वटे) D4 7 देवतातरे, D5 G2 विश्रुते परे, M4 विश्रुते गरे, Cr m g t as above (for विश्रुते पुरे) —(l. 3) D4 5 7 प्रययौ, M4 श्रीतिरस्, Cg as above (for प्राग्वटे) D4 7 समतोद्, M4 आयाशीव् Cg as above (for समायाद्) D4 7 कर्मिपालिनी, T1 2 G1 3 M2 3 कुटिको(M3 °ट्टो)ष्ठकां (G1 3 °क) M4 गिरिकोष्ठकां, Cr कुटिकोष्ठकां, Cm g k कुटिकोष्ठिकां, Ct as above (for कुटिकोष्ठिकाम्) D5 सर्वां सुमङ्गलोष्ठकां (for the post. half) —D4 7 M4 om. l. 4 —(l. 4) D5 सद्गुणां (for सबलस्तां) D5 Ct तत्र, T1 om. T3 M3 तां स Cg as above (for तां स) D5 च (for [अ]थ) Dg1 Dd1 Dm1 D6 T G M1-3 Cg रामाथाद्, Ct as above (for समगाद्) D5 हस्तिनापुर, T3 G1 °वर्धन (for धर्मवर्धनम्)]

☞ The sequence from 7–9 in D4 5 7 is 8ab, 9, lines 3 and 4 (D4 7 om. l. 4) of 1646*, 7cd, 8cd, 7ab and lines 1 and 2 of 1646*.

7 a) Ś1 V1 D6 M4 तोरणाद्(V1 °द्) Ñ2 B1 D2 °णां, B2-4 °णीं, D3 तारणां, D4 7 तीरेण (for तोरणं) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 दक्षिणेनैव, T3 रक्षणार्धेन (for दक्षिणार्धेन) —b) G3 कतुमस्थम् Dt1 Dd1 Dm1 समागमत्, D4 5 7 अथा°; Cg k as in text (for उपागमत्) Ś1 Ñ2 B3 4 D6 वारणस्थल(B3 4 °स्थान)मभ्ययात्, V1 D1 3 M4 वारणप्रस्थमभ्यया(D1 3 °ध्यगा)द्, B1 2 वारणस्थलमभ्यया(B1 °गा)द्, D2 वारणप्रस्थमभ्यगात् —c) Ś1 Ñ1 V1 B D1-3 6 M4 ततो वरूथं(Ś1 D6 °तीर्थं, D3 °रूप)प्रययौ —d) Ś1 ग्राम, G3 श्रीमान् (for ग्रामं)

8 For sequence in D4 5 7 cf. v.l. 7. —a) Ś1 Ñ2 B D6 तस्मिन्नुषित्वा तां रात्रिं, V1 D1-3 तत्रोषित्वा स तां रात्रिं, M4 स तस्मिन्नुष्य तां रात्रिं —b) Dg1 कृत्वा प्रत्यङ्मुखो, D4 5 7 स(D7 om.) कृत्वा प्राङ्मुखो Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 प्राङ्मुखः प्रययौ ततः —c) Ś1 D6 उज्जिहाना ये, V1 B1 M3 °हीनायां, D1 °हानप्रायां, D4 7 उपवीक्ष्यतत्, D5 उल्लसिन्याश्च, G(ed.) उज्जिहानाया (for उज्जिहानायाः)

9 For sequence in D4 5 7 cf. v.l. 7. —ab) Dg1 शालास्, Dt1 T3 Crp tp स तास्, Cv r g tp as in text (for सालास्) D4 5 7 शालाश्च प्रियकप्रायास्तत्र वासमकल्पयत् (D4 °न्) —For 9ab, Ś1 Ñ1 V1 B D1-3 6 M4 subst.:

1647* तत्र शालवनं दुर्गं समतीत्य त्वरान्वितः ।

[Ś1 B1 2 D6 भद्र (for तत्र) Ś1 D6 शाल्व-; V1 D1 ताल-; B2 3 M4 साल-, D3 नैना (for शाल-) D3 समीक्ष्य (for समतीत्य)]

—c) Ś1 Ñ1 V1 B D1-3 6 M4 अथानुज्ञाप्य (by transp.), D4 5 7 आज्ञाप्य चाथ(D4 चाथ, D5 चाप्य) Cg k t as in text (for अनुज्ञाप्याथ) —d) D4 5 7 चलानि (for वाहिनीं) Ś1 D6 वाहिन्या चतुरङ्गिण्या —After 9, Dm1 ins. राम.

10 a) D4 वासं (for वासं) D1 7 सर्व(D7 °र्वा)तीर्थं, G3 M2 3 सर्वतीर्थे, Cg k t as in text (for सर्वतीर्थे) ⊕ Cf. अग्रेऽक प्रक्षिप्त श्लोक परो व्याकरोत्(?) ⊕ —b) Dg1 Dd1 Dm1 D5 T1 2 M2 3 Cg चोत्तानिकां(D5 T1 °कीं), Dt1 चोत्तरगा, D4 7 चोत्तानिका, T3 चोत्थाय तां, G3 M1 चोत्तानकीं (for चोत्तानकां) —c) Dt1 विविधे (for विविधाः) —d) Dd1 Dm1 M3 पार्वतेयैस्, Cr m g t as in text (for पार्वतीयैस्) —For 10, Ś1 Ñ1 V1 B D1-3 6 M4 subst.:

1648* तत उत्तरगां प्राप्य तोयातानिकां नदीम् ।
कावेरीमरुणां कल्गु रथ्यां चाथ नदीम् ।
सरितोऽन्याश्च विविधाः सततार त्वरान्वितः ।

[(l. 1) Ś1 Ñ2 D6 [उ]त्तानिकां(Ñ2 °कां) B1 [उ]त्कलिकां, D1 [उ]त्तानिकां (for [उ]त्तानिकां) D3 नदी (for नदीम्) Ś1 om. from l. 2 up to st. 12. Ñ2 B D6 om. (hapl.) l. 2 —(l. 2) D2 अरुणां फल्गु D3 अरुणावेला (sic) (for अरुणां फल्गु) V1 कावेरावरुणा फल्गु (for the prior half) D1 3 रथ्यां तां च(D1 वा) (for रथ्यां च) —(l. 3) Ñ1 संतारं च, V1 B3 4 D3 स ततार (for सततार)]

11 Ś1 om. 11 (cf. v.l. 10) —a) Ñ1 B D6 हस्तिपृष्ठं समासाद्य, V1 D1-3 M4 हस्तिपृष्ठे समासाद्य, Cr m g t

G. 2 73 14
B 2 71 16
L. 2 77 13

कलिङ्गनगरे चापि प्राप्य सालवनं तदा ।
भरतः क्षिप्रमागच्छत्सुपरिश्रान्तवाहनः ॥ १२
वनं च समतीत्याशु शर्वर्यामरुणोदये ।
अयोध्यां मनुना राज्ञा निर्मितां स ददर्श ह ॥ १३
तां पुरीं पुरुषव्याघ्रः सप्तरात्रोषितः पथि ।
अयोध्यामग्रतो दृष्ट्वा रथे सारथिमब्रवीत् ॥ १४
एषा नातिप्रतीता मे पुण्योद्याना यशस्विनी ।
अयोध्या दृश्यते दूरात्सारथे पाण्डुमृत्तिका ॥ १५

as in text —^{b}) Ñ2 V1 B D1–3 M4 कुटिलाम्(M1 °लाम्), L(ed) कुटिलाम्, Cr कुटिकां, Cm g t as in text (for कुटिकाम्) Ñ2 V1 B1–3 Dt1 D1 3 M3 भस्य(Ñ2 °ष्य)पर्वत(Dt1 °ते), B4 मस्य पर्वत, Dd1 मत्स्यपर्वता M4 स त्यपर्वत, Cr m g as in text (for मत्स्यपर्वतं) —^{d}) Dt1 Dd1 T1 2 G M1–3 Ct लोहित्ये(G2 3 M1 °त्यां), Cm g as in text (for लौहित्ये) Dt1 च कपीवतीं, G1 शिकतावतीं M3 स कलावतीं (for स कपीवतीम्) §§ Ct 'इक्षिष्ठ' इति, 'एकसाले' इति श्लोकद्वय प्रक्षिप्तमिति कतक । §§ —For 11^{cd}, Ñ2 V1 B D1–3 6 M4 subst

1649* तत्प्रायम्येत्य लौहित्ये ददर्श स कपीवतीम् ।

[M4 उपेत्य (for अभ्येत्य) D1–3 D5 6 लौहित्ये(D6 °त्य), M4 °त्यम् (for लोहित्ये) V1 तथा वा (for ततः) V1 कपीवतीं, B2 कपीवती, D2 कपीसत्, D3 कपिसुत, D5 कपीवती, D6 च पावनी (for कपीवतीम्)]

—^{e}) Ñ2 B2–4 Dg1 D5 एकशाले, V1 °स्याले, D6 °शाल्या, T2 °स्थले, Cr m g as in text (for एकसाले) V1 वेवमर्ती B2 स्थाणुमर्ती, Dm1 स्थाणुमर्ती D3 स्थाणुमती D6 स्थानवर्ती, Cr m g as in text (for स्थाणुमतीं) —^{f}) V1 विरुषे, D1 विनते, D2 T2 विनता, Cr m g as in text (for विनते) D3 T2 गोमती (T2 °तीं) D3 नदीं —After 11, K(ed) ins within brackets

1650* स्यपायाद्ग्रामवरतुर्णं तीर्त्वा शोणं महानदीम् ।

12 Ś1 om 12 (cf v l 10) —^{a}) Dd1 कलिङ्गनगर Ñ2 V1 B1–3 D1–3 6 M4 [s]चैव, B4 (also) 4 तीर्थ (for चापि) —^{b}) Ñ2 V1 B D5 6 M4 वन, D1 3 वन, M4 प्राप्य (for प्राप्य) Ñ2 V1 B D3 शालवने, Dg1 साले, Cr g as in text (for साल°) Ñ2 V1 B D1–3 6 M4 तत Dm1 T4 G3 M1 तथा, Cg as in text (for तदा) —For 10^c–12^b, D4 5 7 subst

1651* वेदिनीं करुणा कम्बू स्वस्थानवता नदीम् ।
कुलीनमकरां चापि प्राप्य सौहितक पुरम् ।

[(1 1) D4 विदितीकरणं कष्, D5 मैन्दी करणं चापि (for the prior half) D7 स्वस्था नाम (for °स्थानवतां) —(1 2) D5 कुल्याननकर वापि (for the prior half) D5 7 सौहीन(D7 °त)क (for सौहितक)]

—G3 M1 om (hapl) Dg1 reads in marg 12^{cd} —^{c}) V1 D1–3 क्षीप्रमभ्यागाद्, B2 D5 °मभ्यागाद् (for क्षिप्रमागच्छ) Ñ2 B1 3 4 प्रियमभ्यायी ह्(Ñ2 B2 [also] सौ)हद् —^{d}) Ñ2 V1 B D1–3 6 7 G1 M4 श्रा(D1 7 G1 स)-

परिश्रांत, T3 स्वपुरीं शतं, Cg as in text —After 12 Ś1 (after I 1 of 1646* due to om) D6 ins

1652* तद्रां सुखार यत्किमान्दुरितीर्थे महानदीम् ।

Ś1 D6 cont Ñ2 V1 B D1–3 7 M4 ins after 12

1653* गोमतीमिमित सार्थे नानाद्विजसमाकुलम् ।

[D1 गोमतीसंगमे (for °मिमित) D5 तीर्त्वा, D5 7 M4 सारा (for सार) Ś1 D6 द्विजयीसमाकुलं, V1 नानामृगगणाकुल, D1 ततो मृगगणाकुल, D2 3 नानामृगगणा(D3 °कुला)कुलं, D5 7 नाना (D5 [अ]नेक)पक्षिगणाकुल M4 नानाद्विजगणायुतां (for the post half)]

13 B3 reads 13 in marg —^{a}) Dt1 T2 G M1 3 मत्त, Cr g as in text (for वन च) D5 7 तीर्त्वा च गोमतीम्(D5 °र्तीं स्वा)शु —For 13^{cd}, Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 6 M4 subst

1654* तत्र तां रजनीं नीत्वा प्रयातोऽभ्युदिते रवौ ।

[V1 D1–3 M4 उष रजनीं (for रजनीं नीत्वा) Ś1 D6 स ततो गोमतीं तीर्त्वा (for the prior half) Ñ2 B प्रयातो (for प्रयातो) Ś1 D6 चोदिते (for ऽभ्युदिते)]

—^{c}) V1 अयोध्यामनु ता राज्ञो —^{d}) Dg1 T2 3 G M1 3 Cg सददर्श Dg1 तां (for ह) Ś1 Ñ2 B D5 स ददर्श निवेशितां, V1 D1–3 M4 ददर्श विनिवेशिता —After 13 Ś1 Ñ2 B D6 ins ,

1655* सतीर्थे गोमतीं तूर्णं भरतो दीनमानसः ।
[D6 तूर्णो (for तूर्णं)]

14 ^{a}) V1 पुरीं च (for ता पुरीं) Ś1 D6 मनुजव्याघ्र —^{d}) Dg1 Dt1 Dd1 T1 2 G1 M3 सारथिं चेदं (T1 वाक्य) मब्रवीद् —For 14^{cd} Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 subst

1656* दृष्ट्वायोध्यामुवाचेद सारथिं रथिना वर ।

[D1 (before corr) 7 वरं, D5 वर (for वर)]

15 M3 om 15–16 D4 5 7 om 15 —^{b}) G3 [उ] द्यान (for [उ]द्याना) —For 15 Ś1 Ñ2 V1 B D2 3 subst

1657* नातिप्रहृष्टरूपैषा ह्ययोध्या दृश्यते पुरी ।
प्रम्लानोपवनोद्याना दृश्यतेव हि सारथे ।

[(1 1) Ñ2 B1 3 D1–3 [अ]ति(B1 3 [also] हि)प्रहृ° B4 °हृष्ट (for [अ]तिप्रहृष्ट) Ñ2 B1 3 D1–3 देवेषाम् V1 देवेष, G(ed) -नेहाशात् (for -रूपैषा) Ñ2 B D1 3 अयोध्या V1 सायोध्या (for ह्ययोध्या) —(1 2) Ś1 D6 अ(D6 आ) म्लान V1 [उ]पावनचरा (for [उ]पवनोद्याना)]

—V1 D1–3 cont

यज्वभिर्गुणसंपन्नैर्ब्राह्मणैर्वेदपारगैः ।
भूयिष्ठमृद्धैराकीर्णा राजर्षिवरपालिता ॥ १६
अयोध्यायां पुरा शब्दः श्रूयते तुमुलो महान् ।
समन्तान्नरनारीणां तमद्य न शृणोम्यहम् ॥ १७
उद्यानानि हि सायाह्ने क्रीडित्वोपरतैर्नरैः ।
समन्ताद्विप्रधावद्भिः प्रकाशन्ते ममान्यदा ॥ १८
तान्यद्यानुरुदन्तीव परित्यक्तानि कामिभिः ।
अरण्यभूतेव पुरी सारथे प्रतिभाति मे ॥ १९
न ह्यत्र यानैर्दृश्यन्ते न गजैर्न च वाजिभिः ।
निर्यान्तो वाभियान्तो वा नरमुख्या यथापुरम् ॥ २०

G 2 71 24
B 2 71 24
L 2 77 23

1658* भ्रमद्दृप्तजनाकीर्णा शून्या ध्वस्तमहापथा ।
नि शब्दा च हतानन्दा लक्ष्यतेऽद्य महापुरी ।

[(l 2) D3 च (for ऽद्य)]

16 M4 om 16 (cf v l 15) —a) Ś1 D5 त्रिद्विजैर्; B2 a) (after corr) यज्ञैर्भिर्; Dg1 यज्वभिर्, Dt1 D1 2,7 T यज्विभिर्; Cg as in text (for यज्वभिर्) —b) Ś1 Ñ1 V1 B D1-3 6 वेदवेदाङ्गपारगैः, T3 °पारगात् —c) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 द्विजैर्वैश्यैर्, D4 6 7 T G1 3 M1 3 °मृद्धैर्; G2 °वृद्धैर्; Cg as in text (for भूयिष्ठमृद्धैर्) D4 5,7 साकीर्णा —d) Ñ2 राजर्षिवरपालिता, V1 D5 राजर्षिबलपालिता (D4 °ता); Dd1 Dm1 T2 G1 2 M2 राजर्षिपरि°; D6 7 °पालितां —After 16cd, Dg1 ins. श्रीमते रामानुजाय नमः

17 a) D5 अयोध्याया D4 6 7 घोष (for शब्द) —b) D3 श्रुतो मे (for श्रूयते) —c) D4 5 7 समृद्धो (for समन्तात्) —d) D4 5 7 तं तु नाद्य (for तमद्य न) —For 17, Ś1 Ñ2 V2 B D1-3 6 M5 subst

1659* अयोध्याया पुरा घोषो दूरादेव जनौघज ।
श्रूयते सागरस्येव मथ्यमानस्य वायुना ।
सोऽद्य न श्रूयते कस्मादयोध्यायां जनस्वन ।
गतश्रीरिव चाभाति वनायोध्या महापुरी ।

[(l 1) Ś1 D5 अयोध्यायां (for °ध्याया) V1 पुरेऽध्यायां (for पुरा घोषो) M5 च अयोध्यापुरीघोषो (for the prior half) —(l 2) V1 D1-3 M5 पवनेनाभि(D5 °ध्व)मथ्यमान(D1 °ता) (for the post half) —D1 om from l 3 up to 1660* —(l 3) Ś1 सदो (for सोऽद्य) —(l 4) D5 (also) विभाति (for चाभाति)]

18 a) Dg1 D4 5 7 T1 3 G2 M1 2 च T2 तु, Cm as in text (for हि) —b) D6 7 क्रीड(D7 °डि)ताचरितैर्, D5 क्रीडिताय रतैर्; Cm g t as in text (for क्रीडित्वोपरतैर्) D7 नरो (for नरै) —D4 om 18cd —c) D6 विप्रधा अद्भि (for विप्रधावद्भि) —d) T1 damaged from न up to अरण्य in 19c Dg1 प्रकाश्यंत; D6 प्रयान्ति हि; Cm g t as in text (for प्रकाशन्ते) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 G3 M3 Cm t समा(T3 तु मा)न्यदा; D6 च यान्यथ G1 मम यानि तु G2 M3 मम वा पुरा Cg as in text (for ममान्यदा) —For 19, Ś1 Ñ2 V1 B (B1 om [cf v l 1659*]) D1-3 6 M5 subst

1660* उद्यानानि च रम्याणि पुरा प्रक्रीडितैर्जनैः ।
कार्तिकान्युपलक्ष्यन्ते तानि नाद्य यथा पुरा ।

[(l 1) G(ed) विविधानि (for च रम्याणि) V1 पुरीव क्रीडितैर् (for पुरा प्रक्रीडितैर्) —(l 2) D5 मलीनानि V1 विनाश्य (for तानि नाद्य)]

19 T1 damaged up to अरण्य in c (cf v l 18). —a) Dt1 तान्यथा D4 7 तान्यस्मिं M3 तद्य, Cm g t as in text (for तान्यद्य) D4 7 च रुदन्ति; G1 नि° M2 प्र° (for [अ]नु°) —b) G1 परित्यक्ता न, G2 परित्यक्तानु, Cm t as in text (for परित्यक्तानि) D4 7 कर्मभि, Cm t as in text (for कामिभि) —c) D5 च (for [इ]व) D6 मही (for पुरी) —d) Dt1 Dd1 Dm1 T2 G2 M3 मां, G1 3 M2 3 मा (for मे) —For 19 Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M5 subst

1661* अरण्यभूतं पश्यामि नगरोपवनं पितुः ।
शून्योद्यानवनोद्देशं नरनारीविवर्जितम् ।

[(l 1) D3 मार्गे यत्र (for अरण्यभूत) —(l 2) Ś1 D5 शून्य यथा (for शून्योद्यान) V1 वनानेन, D5 वनोद्देशे (for वनोद्देशं) V1 स्वयाजन, D5 °जित (for विवर्जितम्)]

20 a) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M5 यानैरत्र; D4 5 7 G3 M3 ह्यत्र यानैर्; Cg k t as in text (for ह्यत्र यानैर्) —b) B1 नगैर् (for न गजैर्) D4 7 G1 (also) नर (for न च) —c) D4 7 नियान्ति Cg as in text Ck निर्यान्ति (for निर्यान्तो). Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M5 प्रविशन्तो; Dd1 वाभिनिर्यान्तो (hypm); D4 5,7 वा ह्यायाना, M2 3 या(M3 या)नियान्तो; Cg t as in text Ck वाभियान्ति (for °यान्तो) —d) D5 नरमुख्या Dg1 reads यथा in marg Dt1 Dd1 D4 5,7 यथा पुरा, G2 यथा पुरी (for °पुरम्) Ś1 Ñ2 V1 D(D1 om after नर) D1-3 6 M5 जना पुरनिवासिन —After 20 Dg2 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.

1662* उद्यानानि पुरा भान्ति मत्तप्रमुदितानि च ।
जनानां रतिसंयोगेष्वत्यन्तगुणवन्ति च ।
तान्येतान्यद्य पश्यामि निरानन्दानि सर्वशः ।
स्रस्तपर्णैरनुपथं विक्रोशद्भिरिव द्रुमैः ।
नाद्यापि श्रूयते शब्दो मत्तानां मृगपक्षिणाम् । [5]
संरक्तां मधुरां वाणीं कलं व्याहरतां बहु ।
चन्दनागरुसंपृक्तधूपसंमूर्छितोऽतुलः ।
प्रवाति पवनः श्रीमान्किं नु नाद्य यथा पुरा ।
भेरीमृदङ्गवीणानां कोणसंघट्टितः पुनः ।
किमद्य शब्दो विरतः सदादीनगतिः पुरा । [10]

[Before l 1, Dm1 ins. रम देवेन —(l 1) G1 हि M2 तु Ct as above (for च) —T1 damaged from दे in

G. 2 73 25
D 2 71 50
L 2 77 24

अनिष्टानि च पापानि पश्यामि विविधानि च ।
निमित्तान्यमनोज्ञानि तेन सीदति मे मनः ॥ २१
द्वारेण वैजयन्तेन प्राविशच्छ्रान्तवाहनः ।
द्वाःस्थैरुत्थाय विजयं पृष्टस्तैः सहितो ययौ ॥ २२
स त्वनेकाग्रहृदयो द्वाःस्थं प्रत्यर्च्य तं जनम् ।
सूतमश्वपतेः क्लान्तमब्रवीत्तत्र राघवः ॥ २३
श्रुता नो यादृशाः पूर्वं नृपतीनां विनाशने ।
आकारास्तानहं सर्वानिह पश्यामि सारथे ॥ २४

l 2 up to स्वं in l 3 —(l 4) G3 स्नसौ (for स्नात) —(l 5) G2 नाप्यापि, G3 M2 नाप हि, Cg t as above (for नाप्यापि) —(l 6) Dg1 सयुक्तं, Dd1 Dm1 युक्तं, T2 संरक्तं Cg as above (for सरक्तं) Dm1 वार (for कल) Dd1 Dm1 M2 बुद्ध (for बद्ध) —(l 7) Dg1 Dt1 चन्दनागुरु; Cg as above (for चन्दनागरु) Dg1 Dd1 Dm1 T G1 3 M3 Cg -सम्पृक्तं (for -संयुक्त) Dg1 T1 G3 धूम, Cg as above (for धूप) Dd1 Dm1 T G M1 3 -संमूर्छितोत्कुल, M2 °तोत्कल (for °तोत्मल) Crp धूपसमूर्छिताकुल —(l 8) T1 damaged from न in पवन up to l 9 Dm1 तु (for तु) Dm1 T2 3 G M1-3 पुर (for पुरा) —(l 9) G3 -वेणुना (for वीणया) Dg1 Dt1 कोणसंघटित, T2 °संघट्ट (for °ट्टित) —(l 10) Dg1 विगत (for विरत) Dm1 -नादि (for -नाति) ※ Cv सतादीनगतिविरत्र अदीनगतिरिति पदभङ्ग । ※ So also Cr m g k t

21 [b]) T3 कुलपालता, G1 निखिलानि च, M2 विततानि च (for विविधानि च) —T3 transp 21[cd] and 22[ab]. —For 21, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M3 subst

1663* अनिष्टान्येव पश्यामि निमित्तान्यद्य सर्वशः ।
केनापि च शरीरं मे व्यथते चाद्य सारथे ।

[(l 1) Ś1 D4 6 7 अरिष्टानि (for अनि°) B3,4 [अ]त्र, M4 च (for [द्य]च) D4 6 7 पश्यसि (for पश्यामि) V1 D1-3 M4 च (for [अ]द्य) D4 7 भास्करोऽप्यद्य यथा D5 भास्करोऽस्तं मुपागते (for the post half) —(l 2) Ś1 V1 D3 5 6 M4 व्यथतीव (for व्यथते च) Ś1 D5 हि (for [अ]द्य) D1 5 सहितो विजयेनैव तां पुरीं भरतोऽभ्यगात्, D4 7 सह तेन धनेनैव तां पुरीं स समभ्यगात्]

—After 21, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1664* सर्वथा कुशलं सूत दुर्लभं मम बन्धुषु ।
तथा ह्यसति संमोहे हृदयं सीदतीव मे ।
विषण्णः श्रान्तहृदयस्त्रस्तः संलुलितेन्द्रियः ।
भरतः प्रविवेशाशु पुरीमिक्ष्वाकुपालिताम् ।

[(l 1) Dt1 न सात् T3 तु (for सूत) Dt1 सर्वथा (for दुर्लभ) T3 transp कुशल and दुर्लभ —(l 2) G3 [अ]प्यसति Cr1 [अ]मनसि (for ह्यसति) T3 damaged from सीदति up to प्रविवेशाशु in l 4 Dd1 Dm1 T3 G M1 3 भयक्षीणति (for सीदतीव मे) —(l 3) T2 विलप- G1 प्रोन्- Cr g k t as above (for श्रान्त) T2 3 G2 3 M1 त्रस्त G1 तत्र (for त्रस्त) G1 न[सु]लित, K(ed) Cr; स लुलित, Ct as above (for संलुलित)]

22 Before 22, Dd1 Dm1 (crossed) ins अत्र गाथत्री T3 transp 21[cd] and 22[ab] —[a]) D7 ससैन्येन जयेतेन —[b]) D6 7 प्रविश्य (for प्राविशत्) Dt1 श्रान्त, D1 7 क्लान्त (for श्रान्त) —[c]) Dg1 Dt1 D4 6 7 T3 G M1 3 द्वास्थैर्, Dd1 T1 2 M2 द्वारस्थैर् G1 तु जयं (for विजय) —[d]) Dd1 Dm1 T3 Ctp उक्त (for पृष्ट) D4 7 सहितैर् (for सहितो) D4 5 7 नरैः (for ययौ) —For 22, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 5 M4 subst

1665* इति ब्रुवंस्तेन वचो भरतः श्रान्तवाहनः ।
विवेश तां पुरीं रम्यां द्वाःस्थैः सम्प्रतिपूजितः ।

[(l 1) D5 एव (for इति) —(l 2) M4 प्रविवेश (for विवेश तां) V1 तदन, D1-3 M4 द्वास्थैर् (for रम्यां) Ś1 V1 D1-3 5 M4 जयेति प्रतिपूजित (for the post half)]

23 [a]) Ś1 D4 6 7 स्वरकेकाग्रहृदयो, V1 स त्वनेका प्रकृतयो, B1 स त्व नेकाग्रहृदयो (sic), Dd1 सत्वेन कामहृदयो, Dm1 स चानेका°, D5 सत्वे नैका°, G2 स त्वनेका°, Cg t as in text Ck °हृदय —[b]) Ś1 Ñ2 V1 B D3 द्वा(Ś1 N2 B1 3 द्वाः)स्थं सपूज्य तं; Dm1 द्वास्थं प्रत्यर्च्य तं, D1 2 द्वारस्थं पूज्य तं, D4 6 7 द्वास्थं प्रत्यर्च्य च, T द्वारस्थं प्रत्यर्च्य(T3 °र्चे) तं; G1 द्वास्थं प्रत्यर्चितं, M3 द्वारस्थं प्रत्यर्च्य त (hypm), Cr m g k t as in text (for द्वाःस्थं प्रत्यर्च्य तं), D5 नर (for जनम्) —[c]) Ś1 V1 D1-7 अश्वपते (V1 D1 °ति) श्रान्तम्; Ñ2 B1 2 अश्वपतिं क्रा(Ñ2 °श्रा)न्तम्, B4 अश्वपतिक्रान्तम्, M4 सारथिं नवेक्षितम् (for अश्वपते क्लान्तम्) —T1 damaged from 23[d] up to l 1 of 1666*. —After 23, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1666* किमहं त्वरयानीतः कारणेन विनानघ ।
अशुभाशङ्कि हृदयं शीलं च पततीव मे ।

[T1 damaged for l 1 —(l 1) M3 [आ]नीत (for [आ]नीत) G2 3 M1 Ck कारणानि, Cg t as above (for °णेन) —(l 2) M1 Ck [आ]शङ्कि, Ct as above (for [आ]शङ्कि)]

24 [a]) D6 7 दृष्टा, Cg t as in text (for श्रुता) V1 Dg1 D4 6 7 मे; Dt1 तु Cg as in text (for नो) Dt1 D5 पूर्वे, D6 om (for पूर्वं) —[d]) D4 6 7 निवेशने (for विना°) Ś1 D1 निवेशं पृथिवीपते; Ñ2 V1 B D1-3 M4 विनाशे (B4 D1 निवास) पृथिवीक्षितां —[c]) Ś1 Ñ2 B2,3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 6 7 T2 3 G M1-3 Cr g आकारांस्ता(for आकारास्ता) —[d]) Ś1 D5 नाथ D4 6 7 नेह: 3 (ed) भय (for इह) —After 24, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins:

मलिनं चाश्रुपूर्णाक्षं दीनं ध्यानपरं कृशम् ।
सस्त्रीपुंसं च पश्यामि जनमुत्कण्ठितं पुरे ॥ २५

इत्येवमुक्त्वा भरतः सूतं तं दीनमानसः ।
तान्यनिष्टान्ययोध्यायां प्रेक्ष्य राजगृहं ययौ ॥ २६

तां शून्यशृङ्गाटकवेश्मरथ्यां
रजोरुणद्वारकपाटयन्त्राम् ।
दृष्ट्वा पुरीमिन्द्रपुरीप्रकाशां
दुःखेन संपूर्णतरो बभूव ॥ २७

बहूनि पश्यन्मनसोऽप्रियाणि
यान्यन्यदा नास्य पुरे बभूवुः ।
अवाक्शिरा दीनमना नहृष्टः
पितुर्महात्मा प्रविवेश वेश्म ॥ २८

G 2 73 32
B 2 71 46
L 2 77 32

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे पञ्चषष्टितमः सर्गः ॥ ६५ ॥

1667* समार्जनविहीनानि परुषाण्युपलक्षये ।
असंयतकवाटानि श्रीविहीनानि सर्वशः ।
बलिकर्मविहीनानि धूपसंमोदनेन च ।
अनाशितकुटुम्बानि प्रभाहीनजनानि च ।
अलक्ष्मीकानि पश्यामि कुटुम्बिभवनान्यहम् । [5]
अपेतमाल्यशोभानि असंमृष्टाजिराणि च ।
देवागाराणि शून्यानि न भान्तीह यथा पुरा ।
देवतार्चाः प्रविद्धाश्च यज्ञगोष्ठ्यस्तथैव च ।
माल्यापणेषु राजन्ते नाद्य पण्यानि वा तथा ।
दृश्यन्ते वणिजोऽप्यद्य न यथापूर्वमत्र वै । [10]
ध्यानसंविग्नहृदया नष्टव्यापारयन्त्रिताः ।
देवायतनचैत्येषु दीनाः पक्षिगणास्तथा ।

[(l 1) G1 पुरुषाणि (for परु°) T1 damaged from ये up to धू in l 3 —(l 2) G1 असंयत, G3 असंवृत, Cr असहित, Cm k t as above (for °यत) Dg1 Dm1 -कपाटानि, Cm k t as above (for -कवा°) —G3 damaged for l 3 —(l 3) Ck धूम (for धूप) T3 -संवर्जितानि, Cv g k t as above (for -संमोदनेन) —(l 4) M3 अनाशित Dm1 प्रवादीत (for प्रभाहीन) —(l 5) G1 अलक्ष्मीकानि Dg1 M3 कुटुम्ब (for कुटुम्बि) —(l 6) Dt1 अपेत्य Cg as above (for अपेत) G2 M1 -शोभीनि (for -शोभानि) —Note hiatus between the two halves G1.3 M1.2 सु(M3 व्यु)संमृष्ट, K(ed) [अ]व्याप्त° (for असंमृष्ट) G3 [अ]जराणि, M3 [अ]जिनानि (for [अ]जिराणि) —(l 7) T1 damaged from भान्ती up to तथै in l 8 Dg1 भा मानि, Dd1 Dm1 T2 G1 M1.2 च(M1 चा) भांति (for भान्तीह) Dd1 T1 G M1-3 -पुरे (for पुरा) —(l 8) Dt1 देवतार्चा T2 G3 देवताश्च (for देवतार्चाः) G1 प्रविष्टाश्च G3 [अ]प्रविद्धाश्च (for प्रविद्धाश्च) —G3 damaged from यज्ञ up to रा in l 9 M3 यान (for यज्ञ) Dg1 Dm1 G1 M1.2 Cg -गोष्ठयः, Ck t as above (for -गोष्ठ्यः) Dg1 Dd1 Dm1 T G1 M1-3 Cg t तथा (T1 ¤¤)पि च (for तथैव च) —(l 9) Dg1 माल्यार्पणेषु Dd1 Dm1 T1 G1 M1 वै (for वा) Dd1 Dm1 T1.2 G1.2 M1.2 [ऽ]प्यत्र, G1 प्यत्र (for ऽप्यद्य) Dd1 Dm1 T1.2 G1.2 M1 अद्य (for अत्र) —(l. 11) M3 -वंचिता, M1 °ता (for -यन्त्रिताः) —(l 12) Dt1 -भूगणाः (for -गणाः) —T1 damaged from सश up to सखी in 25ᵃ.]

25 T1 missing up to सखी in ᶜ (cf. v l 24) Dg1 reads 25ᵃᵇ in marg —ᵃ) Dg1 चाश्रुपूर्णास्य, D1 ध्यान° D3 °पूर्णाक्ष (for °पूर्णाक्षं) —ᵇ) D1.7 ध्यान पर V1 D4.7 जनं, B3 (also) भृशं, G3 शुभ (for कृशम्) —ᶜᵈ) Ś1 V1 D1 सखीपुमांस, Ñ2 B3.4 °पुंस प्र, B1.2 D1.3 °पुमांस, D1 °पुंसं स. T3 स्त्रियं पुंसं च (for °पुंसं च) V1 नेनम् (sic) (for जनम्) D3 न यथापूर्वमेव च (for ᵈ) D4.7 पश्याम्युत्कण्ठिताकारं न यथापूर्वमेव सर्वथा(D5 °रमयथापूर्वमा)पुरं

26 ᵃ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 उक्त्वा (for उक्त्वा) V1 D2.5 M1 सुतं स, T1 विरत (for सूतं त) —ᵇ) V1 D1-3 M1 भरतो (for सूतं तं) V1 D1 G1.2 दीनमानस —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 अनि(Ś1 D4 °रि)ष्टान्, Dg1 Cg तान्यरि°, M1 अनिष्ट यद् (for तान्यनिष्टानि) —ᵈ) M1 दृष्ट्वा (for प्रेक्ष्य) Ś1 D1-7 प्रेक्ष्य धीमान्ययौ गृहं(D5 °हान्) Ñ2 V1 B दृष्ट्वाकाराङ्गपाल्यये, D1.2 दृष्ट्वाकारान्गृ(D1 °राङ्गृ)हान्ययौ, D3 दृष्ट्वा धीमान्गृहान्ययौ

27 ᵃ) M1 तद् (for तां) B4 रेणु (for वेश्म) D4 रथ्यां, M1 -कक्ष्य (for -रथ्यां) —ᵇ) T1 damaged from जो up to दुःखेन in ᵈ Ś1 D1 रजो रुणद्वार, V1 D1-3 नारेरुणद्वार, D4.7 सतोरणा(D7 °णं) द्वार, D3 रजोरुणद्वार (for रजोरुणद्वार) Ś1 Ñ2 B Dg1 Dt1 Dm1 D5.6 T2.3 G M1-3 Cv r k t -कवाट, Cm g as in text (for -कपाट) G(ed) युगं, Cv r m g k t as in text (for -यन्त्राम्) M1 रजो गृह द्वारकवाटयन्त्र —ᶜ) D7 G1.3 इंद्रपुर (for °पुरी) D4 -सकाशां (for प्रकाशां) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 दृष्ट्वा पुरीं दीनजनानु(V1 °न)कीर्णां, M1 दृष्ट्वा पर्व भरतस्तो निर्गर्णां —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M1 शोकेन (for दुःखेन) D3 सपूर्णतरो

28 ᵃ) V1 बहून्यपश्यन् —ᵇ) Ś1 D4.7 यान्यस्य दीनस्य(D4.7 सामान्य) B3 यान्यन्यदा तस्य, Dg1 T1.2 यान्यन्यथा ना(T2 ¤)स्य D3 यान्यन्यदीनस्य G1 M1 यान्यस्य तान्येव(M3 °न्य ¤), G3 यानन्यदानस्य, Cg k t as

६६

2 74 2
B 7 72 1
L 2 78 1

अपश्यंस्तु ततस्तत्र पितरं पितुरालये ।
जगाम भरतो द्रष्टुं मातरं मातुरालये ॥ १
अनुप्राप्तं तु तं दृष्ट्वा कैकेयी प्रोषितं सुतम् ।
उत्पपात तदा हृष्टा त्यक्त्वा सौवर्णमासनम् ॥ २
स प्रविश्यैव धर्मात्मा स्वगृहं श्रीविवर्जितम् ।
भरतः प्रेक्ष्य जग्राह जनन्याश्चरणौ शुभौ ॥ ३
तं मूर्ध्नि समुपाघ्राय परिष्वज्य यशस्विनम् ।
अङ्के भरतमारोप्य प्रष्टुं समुपचक्रमे ॥ ४
अद्य ते कतिचिद्रात्र्यश्च्युतस्यार्यकवेश्मनः ।
अपि नाध्वश्रमः शीघ्रं रथेनापततस्तव ॥ ५

---

in text (for यान्यन्यदा मास्य) D3 T2 पुरा (for पुरे) D3 M2 यभूव —e) Ś1 D3 5 भर्तारिशता, Dm1 भार्याविशता, D7 भवीविशद् (for भद्राविशता) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D4 दीनतरो (for दीनमना) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 मनस्वी, Dd1 मकृष्ट, D4 7 महत्तम्, D8 द्युतेजस, T1 नहृष्टे (for महृष्ट) —f) Ñ2 B D5 स विवेश (for प्रवि°) D2 वेश्मनि (for वेश्म)

Colophon —*Sarga name* Ś1 D4 भरता(D4 °त) गमने, Ñ2 B2-4 भरतप्रवेश, V1 D1-2 भरतप्रत्यागमन, B1 D4 7 भरतपुरप्रवेश, D1 भरतपर्वणि भरतप्रवेश —*Sarga no* (figures, words or both) B2 D3 5 om Ś1 77, Ñ2 V1 D7 M4 73 B3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 G M1-3 71 B2 D4 72 B4 67, D1 129 D4 5 76 —T1 damaged from सप्तति up to जगाम in 1c of Sarga 66 —After colophon, D6 concludes with रामाय नम, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम, G with श्रीरामाय नम

66

☞ Ñ1 missing for Sarga 66 (cf v l 1058*) —Dm1 begins with ॐ, M1 3 with श्रीरामाय नम —Before 1 Ñ2 B ins

1668* महेन्द्रभवनप्रख्ये श्रीमदद्भुतदर्शनम् ।
प्रविश्य भवनं सोऽथ पितरं नाभ्यपश्यत ।

[(l 2) B3 नाभ्युपैक्षत (for नाभ्यपश्यत)]

1 D4 6 7 om 1 T1 damaged from सप्तति in colophon of Sarga 65 up to जगाम in 1c —a) G1 तस्मिन् (for तत्र) Ś1 Ñ2 B1 2 4 D4 अ(B4 आ)वी(Ñ2 B2 °नी)-क्षमाण पितर, V2 D1-3 अपश्यमान पितर, B3 अलक्षमाण (after corr अनवीक्षमाण [sic]) पितर, M4 अपश्यमान स्तस्मिस्तु —b) Ś1 Ñ2 B D5 स तत्र, V1 स चास्मिन्, Dm1 sup lin D1-3 स तस्मिन् (for पितर) —T3 om (hapl) 1cd —cd) T1 2 G3 M2 3 मातुरालयं (for °लये) Ś1 Ñ2 V1 B D1 5 6 M4 जगाम नि (B1 नि)सृत्य ततो भरतो मातुरालयं(Ś1 D4 °रन्तिकं)

2 Ś1 D4 om 2 —a) D3 अथ (for अनु) D4 5 सुतं (for तु तं) Ñ2 V1 B D1-3 M4 तमभ्यागततमालोक्य(V2 D1-3 M4 °क्ष्य, B2 °शाय) —b) Ñ2 V1 B D1-3 M4 भरत तदा(V2 °था) D4 7 प्रोषित चिर, D6 °त चिराद् (for प्रोषितं सुतम्) —cd) D4 [आ]सनाद्, D6 ततो, D7 समा (for तदा) D4 5 7 हित्वा (for त्यक्त्वा) Dg1 T2 M3 त्यक्त्वा हृष्टा (by transp) Ñ2 V1 B D1-3 M4 उत्पपातासनाद्धृष्टा हर्षेणोत्फुल्ललोचना(D2 °ने)

3 D4 5 7 om 3 —a) T2 G1 M1 4 सम्प्रविश्य M1 तु (for [ए]व) —b) T2 M3 तद्, G1 M4 स (for स्व) Dt1 विवर्जित (for °र्जितम्) —T1 damaged from भरत in c up to परिष्व in 4b —c) Dd1 Dm1 M1 प्रवि, G3 प्रवि (for प्रेक्ष्य) —d) M2 3 (after corr as in text) उभौ (for शुभौ) —For 3 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 subst

1669* स प्रविश्य तु तद्वेश्म मातुरुत्सुकमानस ।
जग्राह पादौ भरत शिरसावनतो वशी ।

[(l 1) B4 om (subm) D3 सं (for स) V1 D2 3 [आ]शु (for तु) Ś1 D6 स तत्र गत्वा भरतो (for the prior half) —(l 2) B3 4 भरत पादौ (by transp) V1 प्रणतो (for [अ]वनतो) Ś1 D6 जग्राहावनत पादौ शिरसा पतितो भुवि]

4 T2 damaged up to परिष्व in d (cf v l 3) —a) T3 सा (for तं) Ś1 V1 D6 तं च सा मूर्ध्नि, Ñ2 B D1 3 तं सा (by transp) मूर्धनि, D4 5 7 तं तु मूर्धनि, M3 सा तं मूर्धनि (for तं मूर्ध्नि सम्) G3 M3 सा मूर्धनि समाघ्राय —b) Ś1 B3 4 D1-3 6 M4 च (D3 om [subm]) कैकेयी B1 च पीडित, G2 3 यशस्विनी Ñ2 B2 सपरिष्वज्य के(B2 कै)कयी, V1 परिपीड्य च कैकयी, D4 7 परिरभ्य मनस्विनी —c) Ś1 D6 उपवेश्याथ भरतं, Ñ2 B1 3 4 भरतं चोपवेश्याङ्के V1 D1 3 M4 उपवेश्य चाङ्के भरत (hypm) B2 उपवेश्य पुत्र क्रोडे, D3 निवेश्य चाङ्के भरतं —M3 damaged —d) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 D1 3 6 समप्रष्टुमुपचक्रमे, B4 समारेभुपचक्रमे D4 6 पप्रच्छ सुतमात्मन

5 a) M3 om ते (subm) M2 रात्रिश् (for रात्र्यश्) —c) Dg1 T3 च Dm1 (before corr as in text) T M3 वा (for न) —d) Ck as in text Ct [आ]पततस् (for [आ]पततस्) G3 (after corr as in text) तथा Ct as in text (for तव) —For 5 Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 M4 subst

1670* प्रस्थितोऽसि कदा मेऽद्य मातामहपुरात्सुत ।
सुखेनाभ्यागतः कच्चित्कच्चिदश्व परिश्रम ।

आर्यकस्ते सुकुशली युधाजिन्मातुलस्तव ।
प्रवासाच्च सुखं पुत्र सर्वं मे वक्तुमर्हसि ॥ ६
एवं पृष्टस्तु कैकेय्या प्रियं पार्थिवनन्दनः ।
आचष्ट भरतः सर्वं मात्रे राजीवलोचनः ॥ ७
अद्य मे सप्तमी रात्रिश्च्युतस्यार्यकवेश्मनः ।
अम्बायाः कुशली तातो युधाजिन्मातुलश्च मे ॥ ८
यन्मे धनं च रत्नं च ददौ राजा परंतपः ।
परिश्रान्तं पथ्यभवत्ततोऽहं पूर्वमागतः ॥ ९
राजवाक्यहरैर्दूतैस्त्वर्यमाणोऽहमागतः ।
यदहं प्रष्टुमिच्छामि तदम्बा वक्तुमर्हति ॥ १०

G 2. 74. 16
B 2. 72. 10
L 2. 72. 9

[(l. 1) Ś1 D6 क विरेणाय, Ñ1 कतिरेनाद्य B3.4 कतिये°, B2 कथिते° (for कतमेनाद्य) B2 प्राप्तः कतिथियेनाद्य (for the prior half) V1 D1-4 M4 पुत्र मातामहगृहात् (for the post half) —(l. 2) B1 [भ]रत (sic) (for [भ]वि) Ś1 D6 पथि श्रां(D6 शां)त, V1 D1-4 M4 °दस्त (for पथिश्रम) L(ed.) परिष्वङ्ग (for पथिश्रम) B2 कथितं त्वपरिश्रम (sic) (for the post. half)]

—For 5-6, D1.4.5 subst. 1672*.

6 ᵃ) M3 मे (for ते) Dd1 Dm1 G2 सु, G1.3 स, Cg k as in text (for सु) Ś1 Ñ2 V1 B D1-4.6 M4 कच्चित्कुश-स्यार्यकस्ते —ᵇ) M3 युधाजित् Ñ2 B2-3 D6 तथा, V2 D1.6 M1 च ते, M3 च मे (for तव) B1 मातुलस्य च —M3 om. (hapl.) 6ᶜ–8 —T1 damaged from सुख in ᶜ up to प्रियं in 7ᵇ —ᶜ) M4 प्रयातश्च सुख (for °च्च सुखं) Dg1 सर्वं (for पुत्र) —ᵈ) Dg2 पथ्यं, Cg k t as in text (for सर्वं) —For 6ᶜᵈ, Ś1 Ñ2 V1 B D1-4.6 subst.:

1671* सुखमस्युषित कच्चित्पुत्र मातामहे पुरे ।

[Ś1 Ñ2 B1.3 D6 असि, D2.4 अपि (for असि) V1 तत, B2 पुत्र, D1 तस्मिन्, D2 तत्र, D6 कच्चित् (for कच्चित्) D2 सो कुशली(नि)न कच्चित् (for the prior half) V1 B1 D2 कच्चित्, D1.4 तस्मिन् (for पुत्र) Ś1 B1 D6 कुले (for पुरे).]

—For 5-6, D4.5.1 subst.:

1672* अथ ते कतमा रात्रिः प्रयातस्य गिरिव्रजात् ।
आर्यकश्च सुखी कच्चिद्युधाजिन्मातुलश्च ते ।

[(l. 1) D5 अथ मे (for अथ ते) —(l. 2) D1 अम्बायाः कुशली तातो (for the prior half) D5 मे (for ते).]

7 M3 om. 7. T1 damaged up to प्रियं in 7ᵇ (for both cf. v. l. 6) —ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-4.6 इति (for एवं) V1 पृष्टः Dg1 वचनम् (for पृष्टस्) Ñ2 B (अ)थ कैकेय्या V1 D1-4 स कैकेय्या, D4.5.7 सह्रष्ट स (for पृ कैकेय्या) —ᵇ) D4.5.7 प्रिय (for प्रियं) Ś1 Ñ2 B D6 भरतो दीनमानसः V1 D1-4 भरतो धीमतां वरः —ᶜ) Dt Dd1 Dm1 D4.5 M1 मातरं M3 (आ)चष्टे (for भरत) D1 पूर्वं (for सर्वं) —ᵈ) D4.5.7 कैकेय्यादेशदर्शनः —For 7ᶜᵈ, Ś1 Ñ2 V1 B D1-4.6 subst.:

1673* शशंस मातुः स प्रियं गमनागमनकारणम् ।

[V1 D1-4 प्रियं (for स प्रियं) D5 om. second गमन.]

8 M3 om. 8 (cf. v. l. 6) —ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-4 दिवसाः सप्त (D4.5.7 कच्चित्) Cr m g t as in text (for सप्तमी रात्रिः) —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-4 निवृत्त (Ś1 D1.2 निवृ°). D4.5.7 प्रयाता(स्य) गिरि(D1 °रेः)व्रजात् —ᶜ) D4 मातृव्यो, M4 अंबया (for अम्बायाः).

9 ᵃ) D4 यच्छो (for यन्मे) Ś1 V1 B2 D1-3.6 प्रीतिधनं भूरि Ñ2 B1.3.4 M4 प्रीतिधन दत्त (for धनं च रत्नं च) —ᵇ) Ś1 V1 B2 D1-3.6 दत्तं, Ñ2 B1.3.4 M4 भूरि (for ददौ) T1 damaged from प in परंतप up to हर in 10ᵃ. Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 मातामहेन मे (Ś1 मे) —ᶜ) G1 M3 परि श्रांतं, Cr m g k t as in text (for °न्त) G2 पथि श्रांतं Ś1 D6 पथि ततस्तेऽस्मि पुरस्कृत्य, Ñ2 V1 B D4.5 M4 पथि तस्कृ(न्मु)(Ñ2 B3.4 °स्कृत ह, V1 °स्कृत्य)स्त्वन्य D2 पिपने (sic) अतिमुत्सृज्य, D4.5.7 परिश्रांतं तथा पथि —ᵈ) D4.5.7 त्वरया Cm as in text (for ततो) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 शीघ्रम्, D4.5.7 शीघ्रम्; M3 पूर्वं, Cm k as in text (for पूर्वम्).

10 T1 damaged up to हर in ᵃ (cf. v. l. 9) —T1 om. (hapl.) 10ᵃᵇ —ᵃ) Ś1 V1 B1.2.4 D6 M4 राजानु प्रेषितैर्; Ñ1 B3 राजा सुप्रेषितैर्; D1-3 राजा तु प्रेषितैर्; D4.5.7 गुरुवाक्यक(D5 °ह)रैर् Ñ2 B2 भूपतेः; B1.4 °दूतैः (for दूतैस्) —ᵇ) Ś1 D6 प्रेर्यमाणम्, D4.5.7 त्वरमाणो (for त्वर्यमाणो) Ś1 Ñ2 V1 B D4.5.6 M4 त्वरान्वित (for ऽहमागत) D6 प्रेर्यमाण त्वरान्वित (corrupt) —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 B D4.5.6 M4 यत्तु (Ś1 D6 तत्र) त्वां, D1 यदत्वां, D2 अनु त्वां; D4.5.7 यच्च त्वां (for यदहं) —ᵈ) T2 G1.3 अर्हति Ś1 Ñ2 B D6 M4 अम्ब (M4 °स्त)माख्यातुमर्हसि, V1 D1-4 तदाख्यातुं त्वमर्हसि D4.5.7 तन्ममाचक्ष्व पृच्छत (D5 सत्वर) —After 10, Ś1 Ñ2 V1 B D1-4.6 T2 M4 ins.:

1674* न यथापूर्वमिदं हृष्टदीनजनावृतम् ।
कस्मादिदमनाकीर्णं लक्ष्यते पितृमन्दिरम् ।
निरुत्साहं निरानन्दं निरालापं ससंभ्रमम् ।
कस्माच्च मां राजमार्गे जनो मामाभिभाषते ।
पितरं च न पश्यामि कस्मात्तं भवने स्वके । (5)

[(l. 1) V1 B2 D1-3 T2 पुनः, M4 पुरं (for मिदं) T2 °मनुपं, M4 मनुपं —(l. 2) V1 D1 °लक्ष्यते (metri causa) D4.5 T2 °प्रमुदितं, M4 °मिदं लक्ष्य (metri causa) (for the post. half) —(l. 3) M4 हृष्टं (for निर°) B1.4.5 निरस्तं (for निरा°) T2 निरानन्दं निरालापं ससंभ्रमम् —(l. 4) T2 M4 राजमार्गे मां (b) transp.] Ś1 कस्मात् मां न भाषते; Ñ2 B कस्मात्तु मामभिभाषते, V1

C 2 74 15
B 2 72 11
L 2 78 13

शून्योऽयं शयनीयस्ते पर्यङ्को हेमभूषितः ।
न चायमिक्ष्वाकुजनः प्रहृष्टः प्रतिभाति मे ॥ ११
राजा भवति भूयिष्ठमिहाम्बाया निवेशने ।
तमहं नाद्य पश्यामि द्रष्टुमिच्छन्निहागतः ॥ १२
पितुर्ग्रहीष्ये चरणौ तं ममाख्याहि पृच्छतः ।
आहोस्विदम्ब ज्येष्ठायाः कौसल्याया निवेशने ॥ १३

तं प्रत्युवाच कैकेयी प्रियवद्घोरमप्रियम् ।
अजानन्तं प्रजानन्ती राज्यलोभेन मोहिता ।
या गतिः सर्वभूतानां तां गतिं ते पिता गतः ॥ १४
तच्छ्रुत्वा भरतो वाक्यं धर्माभिजनवाञ्शुचिः ।
पपात सहसा भूमौ पितृशोकबलार्दितः ॥ १५

D1-3 T3 M4 जनोय नाभिभाषते, D6 नवतो (sic) याति चाप्त (for the post half) —T2 om l 5 M3 reads l 5 after 1676* —(l 5) B2 D2 6 न च (by transp) Ś1 D6 निवे, B3 सुखे (for स्वके)]

11 D4 6 7 om (hapl ?) 11-12 —For 11-13 Ś1 Ñ1 V1 B D1 3 6 M4 subst 1676* —b) Dt1 पर्यंकौ (sic) (for पर्यङ्को) —d) T1 3 G1 3 M2 3 मा (for मे)

12 D4 6 7 om 12 (cf v l 11) T1 damaged from 12b up to पितु in 13a. T3 om 12-13b T3 om (hapl) 12c-13

13 T1 damaged up to पितु in 13a T2 om 13ab and T3 om 13 (for all cf v l 12) D4 7 G3 M1 2 transp 13ab and 13cd —a) Dg1 Dd1 Dm1 D4 6 M1-3 गृही(Dm1 °हि)ष्ये(sic) Dt1 प्रहिष्ये (sic) (for ग्रहीष्ये) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G2 3 M1-3 पादौ च (Dd1 तौ) (for चरणौ) G1 पितु पादौ ग्रहीष्यामि —b) D4 6 7 स ममाचक्ष्व तत्त्वत —After 13ab, D4 6 7 ins

1675* चिरस्य मामनुप्राप्तं दृष्ट्वा दशरथस्तदा ।
प्रहृष्टो मनुजव्याघ्रो भविष्यति यथा पुरा ।

[(l 1) D5 पिता (for तदा)]

—cd) Dg1 Dm1 अहोस्विद् (for आहो°) Dt1 Dm1 (before corr as in text) G3 M2 3 Ct अंबा (for अम्ब) D4 6 7 अथवा ज्येष्ठया (D5 ज्येष्ठाया अथवा) देव्या मातुर्मे भवने यदि —For 11-13 Ś1 Ñ1 V1 B D1-3 4 M4 subst while T3 ins l 4 5 only after 13

1676* किं वा प्रवेष्टुतोऽम्बाया कौसल्याया निवेशनम् ।
वर्जितं शयनीयं ते राज्ञा केनाद्य हेतुना ।
अप्रहृष्टो जनश्चाय केन वा ब्रूहि तन्मम ।
अथ राजा स यत्रास्ते तत्राहं गन्तुमुत्सहे ।
न हि शर्माधिगच्छामि तमदृष्ट्वा नराधिपम् । [5]

[(l 1) V1 D1-3 M4 किं प्रवेष्टा गतो मातुर्ज्येष्ठाया भवनं गत —(l 3) V1 D1-3 केन सत्यं ब्रवीहि मे M4 केन सर्वो ब्रवीहि मे (for the post half) —(l 4) Ñ1 B1 4 D1-3 T3 M4 अत, V1 यतो B1 अथ (for अथ) V1 च D1 2 तु (for स) T3 [या]स्ति (for [आ]स्ते) T3 तमहं द्रष्टुम् (for तत्राहं गन्तुम्) —(l 5) D3 lacuna M4 [अ]भिगच्छामि (for [अ]धिगच्छामि) D3 तव दृष्ट्वा (for तम°) T3 महीपतिं (for नराधिपम्)]

—Thereafter M4 reads l 5 of 1674*

14 a) D4 6 7 तस्मै प्रोवाच —b) D4 7 प्रिय सवा तु चाप्रिय, D5 प्रियवद्घोरमप्रिय —c) D4 5 7 हित च (D4 om च [subm] D7 दै)बालती सुतु (D5 साधु, D7 सुतु [sic]) —d) Dg1 -मोहेन (for -लोभेन) D4 6 7 मूर्छिता (for मोहिता) —T1 damaged from 14c up to यजू in याय जूक of 1678* —ef) D4 6 7 स्वर्गतस्ते पिता साधु साधूनां य परा गति —For 14 Ś1 Ñ1 V1 B D1-3 6 M4 subst

1677* इति ब्रुवाणं भरतं कैकेयी प्रत्यभाषत ।
निर्लज्जा दारुणं वाक्यमप्रियं प्रियसंहितम् ।
स्वर्गं गतो महाराज पिता ते सुकृतैः शुभैः ।
त्वयि राज्यं विसृज्य स्वं पुत्रशोकपरिक्षत ।

[(l 2) V1 निष्ठुर (for निर्लज्जा) V1 D1-3 M4 -अप्रिया (for सहितम्) B2 प्रियवद्घोरमप्रिय =14b (for the post half) —(l 3) V1 स्वकर्मैः (for सु°) Ś1 D6 स्वकैः (for शुभैः) —(l 4) Ś1 D6 राष्ट्र (for राज्य) Ś1 D6 विसृज्यैव V1 समुत्सृज्य D1 स विसृज्य, D2 विसृज्याय (sic) D3 दानिश्चल M4 विसृज्य स्व (for विसृज्य स्व) V1 -परिप्लुत, B1 D1 2 -परिक्षित]

—After 14 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 6 7 T G M1 3 ins

1678* राजा महात्मा तेजस्वी यायजूक सतां गति ।

[T1 damaged up to यजू (cf v l 14) G3 3 M1 पति (for गति) D4 6 7 सत्वा विपुलदक्षिण (for the post half)]

15 ab) D4 6 7 श्रुत्वा तु (for तच्छ्रुत्वा) Dg1 -तनया (Cm t as in text) (for -जन°) D4 6 7 धर्मात्मा दारुणं तदा Ś1 Ñ1 V1 B D1 3 6 M4 इति श्रुत्वा वचो मातुर्भरतो दारुणाक्षर —c) Ñ2 B3 भूमौ सहसा (by transp) —d) Ś1 Ñ1 V1 B D1-3 M4 छिन्नमूल (Ñ1 D3 D5 मूलच्छिन्न [by transp]) इव द्रुम —After 15 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1679* हा हतोऽस्मीति कृपणा दीनां वाचमुदीरयन् ।
निपपात महाबाहुर्बाहू विक्षिप्य वीर्यवान् ।

[(l 1) Dt1 T3 कृपणं M3 कृपणो (for °णां) T3 वाचनं (for वाचम्) Dg1 उदीरयत्]

—Thereafter Dm1 ins राम D4 6 7 ins 1684* after 15

ततः शोकेन संवीतः पितुर्मरणदुःखितः ।
विललाप महातेजा भ्रान्ताकुलितचेतनः ॥ १६
एतत्सुरुचिरं भाति पितुर्मे शयनं पुरा ।
तदिदं न विभात्यद्य विहीनं तेन धीमता ॥ १७
तमार्तं देवसंकाशं समीक्ष्य पतितं भुवि ।
उत्थापयित्वा शोकार्तं वचनं चेदमब्रवीत् ॥ १८
उत्तिष्ठोत्तिष्ठ किं शेषे राजपुत्र महायशः ।
त्वद्विधा न हि शोचन्ति सन्तः सदसि संमताः ॥ १९

G 2 74 21
B 2 72 24
L 2 78 22

16 D4 5 7 om from 16 up to l 1 of 1684* T1 damaged up to भ्रान्ता in c —c) Dm1 संविग्न (for संवीत) —d) G1 भ्रान्ताकुलित —For 16 Ś1 Ñ1 V1 B D1 3 6 M4 subst

1680* स भूमौ विनिपत्येद विललापाकुलेन्द्रिय ।
हा कष्टं स्वर्गतो राजा कथं केन च हेतुना ।

[(l 1) Ś1 विल्लाप (sic) (for विनिपत्य) Ñ1 B1 M4 [प]त (for [इ]न्द्रि°) D3 [आ]कुलेक्षण (for [आ]कुलेन्द्रिय) —(l 2) V1 D1 3 त (for हा) V1 D1 3 M4 कथ (for कष्ट) D1 3 M4 कष्ट (for कथ) Ś1 D6 हा केन D3 केनैव (for केन च)]

17 D4 5 7 om 17 (cf v l 16) —a) G1 एतं (for एतत्) G3 सरुचिर (for सु°) —After 17ab Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1681* शशिनेवामलं रात्रौ गगनं तोयदात्यये ।
—d) T3 विहित (for विहीनं) —For 17 Ś1 Ñ1 V1 B D1 3 6 M4 subst

1682* यत्पुरा तेन मे पित्रा शयनं भात्यलंकृतम् ।
तदद्य रहितं तेन श्रिया हीनं न राजते ।

[(l 1) B3 (inf lin also) ते भूप पित्रा D3 [अ]नेन महित्रा M4 तेन मपित्रा (for तेन मे पित्रा) B3 नात्यलंकृत D3 चात्यलंकृत M4 ह्यलंकृत —(l 2) Ś1 D6 एव (for अद्य) Ñ2 सम्यग्विहित तेन (for the prior half)]

—Thereafter all the above MSS cont while T3 ins after l 1 of 1684*

1683* मन्निज्ञासाथमपि वा यदि तेऽभिहितं मृषा ।
प्रसीदाम्ब मृषावोऽद्य सेमं मे क्व गतो नृप ।

[(l 1) L (ed) अथ (for अपि) D3 असन्निज्ञासया वापि (for the prior half) D1 भाषित (for ऽभिहित) T2 [ऽ]भिहित मृषात् (sic) —(l 2) Ś1 D1 B1 4 D3 प्रसीदस्व V1 प्रसीद च (for °म्ब) V1 D1 3 T3 M4 [ऽ]पि म (for ऽद्य) D1 पिता (for नृप)]

—After 17 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins D4 5 7 (all due to om) ins after 15

1684* व्योमेव शशिना हीनमप्शुष्क इव सागर ।
बाष्पमुत्सृज्य कण्ठेन स्वार्तं परमपीडित ।
प्रच्छाद्य वदनं श्रीमद्वस्त्रेण जयतां वर ।

[D4 5 7 om l 1 (cf v l 16) —(l 1) Dm1 शुष्काम T M3 Cg उपशुष्क G1 3 M1 संशुष्क Cm g t as above Ctp शुष्काय (for अप्शुष्क) Ck tp अप्शुष्कमेव सागरं (for the post half) —T1 damaged from स्व up to मच्छाद्य in l 3 —After l 1 T3 ins 1683* —(l 2) D4 5 7 स्वेत Cr m g as above (for स्वार्त) Dt1 स्वामत्ता परिपीडित (for the post half) —(l 3) Cv as above Ck t आच्छाद्य (for प्र°) G M3 श्रीमान् Ct as above (for श्रीमद्) T2 वस्त्रेय (sic) Cv m as above (for वस्त्रे°) Dg1 वदता (for जयतां) D4 5 7 उच्चै(D6 रोते)र्दुःखमसंच्छाद्य वस्त्रेण पुरुषर्षभ]

18 D4 5 7 om (hapl) from 18a up to the prior half of l 2 of 1685* —After 18ab, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 5 7 T G M1 3 ins

1685* निकृत्तमिव सालस्य स्कन्धं परशुना वने ।
माता मातङ्गसंकाशं चन्द्रार्कसदृशं भुव ।

[D4 5 7 om up to the prior half of l 2 —(l 1) Dg1 निकृतम् —(l 2) Dd1 T1 3 मत्त (for माता) G1 मा मातङ्गसकाशं च (for the prior half) Dg1 D4 7 T2 3 M1 (also as above) भुवि Dt1 भुवे Cv as above (for भुव) D6 चन्द्रश्चमरिंदम (for the post half)]

—T1 damaged from पित्वा in 18c up to रा in 19b —c) G3 उत्थाप्य माता Cv as in text (for उत्थापयित्वा) D4 5 7 उत्थापयंती कैकेयी —d) D4 7 पुत्र वचनम् (for वचनं चेदम्) —For 18 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 subst

1686* तुल्यातरूपं भरतं पितुर्दर्शनलालसम् ।
कैकेयी पातत भूमावुत्थाप्येद वचोऽब्रवीत् ।

[(l 1) Ś1 D6 पतित (for भरत) M4 पित्र (for पितुर्) —(l 2) B1 [प]त (for [इ]द°) M4 उत्थाप्यैनमब्रवीद् (for the post half)]

19 T1 damaged up to रा in 19b (cf v l 18) —ab) Dt1 M3 Cm p g t राजपुत्र Cm tp as in text (for °पुत्र) Ś1 Ñ1 V1 B D1 3 6 M4 उत्तिष्ठ भरत क्षिप्र न त्वं शोचितुमर्हसि D4 5 7 उत्तिष्ठ पुत्र भद्रं ते राजपुत्र नियोध मे —c) V1 Dg1 D1 G1 3 M1 3 4 हि न (by transp) D5 5 7 नैव (for न हि) —d) D4 5 7 सतां (for सन्त) Ś1 D6 दृष्टधर्मा परतप Ñ2 दृष्टधर्मपरपरा V1 B2 D1 3 V4 दृष्टलोक (D1 °क)परावरा B1 3 4 दृष्टधर्मपर वरा (B2 °परस्परा) D3 दृष्टलोकपरायणा (sic) —After 19 Ś1 Ñ1 V1 B D1 3 6 M4 ins while T3 ins after 1688*

1687* पालयित्वा महीं सम्यगिष्ट्वा च ते पिता ।
दिष्टान्तं समनुप्राप्तो न त्वं शोचितुमर्हसि ।
हत ऊर्ध्वतर स्थानं राजा दशरथो गत ।
न स शोच्यस्त्वया पुत्र सत्यधर्मपरायण ।

C 2.74 27
B 2.72 26
L 2.78 25

स रुदित्वा चिरं कालं भूमौ विपरिवृत्य च ।
जननीं प्रत्युवाचेदं शोकैर्बहुभिरावृतः ॥ २०
अभिषेक्ष्यति रामं नु राजा यज्ञं नु यक्ष्यति ।
इत्यहं कृतसंकल्पो हृष्टो यात्रामयासिषम् ॥ २१
तदिदं ह्यन्यथा भूतं व्यवदीर्णं मनो मम ।
पितरं यो न पश्यामि नित्यं प्रियहिते रतम् ॥ २२
अम्ब केनात्यगाद्राजा व्याधिना मय्यनागते ।
धन्या रामादयः सर्वे यैः पिता संस्कृतः स्वयम् ॥ २३
न नूनं मां महाराजः प्राप्तं जानाति कीर्तिमान् ।
उपजिघ्रेद्धि मां मूर्ध्नि तातः संनम्य सत्वरम् ॥ २४
क्व स पाणिः सुखस्पर्शस्तातस्याक्लिष्टकर्मणः ।
येन मां रजसा ध्वस्तमभीक्ष्णं परिमार्जति ॥ २५

[(l 1) V1 D1-3 T2 M4 प्रजा (for मही) D2.3 °गिरा (for सम्यगिह) B4 मे (for ते) V1 इक्ष्वाकुकुल ये पिता (for the post half) —(l 2) D1 3 3 दिश्या च, T3 दिशेत (sic) Ñ2 V2 B1 3 4 D1-3 T2 M2 तत्र, B2 तत्र न (by transp) —(l 3) V1 D1-3 क्षत, T3 क्षत (for हत) Ñ2 B2 3 इह(B3 m also स्वर्ग)नर, B1 4 पुण्य°, D1 3 शुण°, D2 शुद्ध°, T2 सिद्धन, M4 सिद्ध° (for कश्यतर) D3 यथो (for गत) —(l 4) D2 शोचनीयस् (hypm) D3 हि शोच्यस्, T3 च शोच्यस् (for स शोच्यस्)]

—After 19 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 5 7 T G M1-3 ins

1688* दानयज्ञाधिकारा हि शीलश्रुतितपोनुगा ।
बुद्धिस्ते बुद्धिसंपन्न प्रभेवार्कस्य मन्दिरे ।

[(l 1) D4 5 7 यज्ञाधिकारेषु T3 यज्ञाधिकारो हि D4 7 ये च, D5 क्षुना (for शील-) Dd1 Dm1 T3 G1 3 M1 3 -श्रुतितपोनुगा, D4 5 7 श्रुतमनो(D5 °तपो)नुगा, L(ed) -श्रुतिवचोनुगा, Ck tp -श्रुतिमनोनुगा —(l 2) M2-सुपक्षा Dg1 D5 T1 G1 M3 Cm gp मदरे, T2 मडले, Cg k t as above (for मन्दिरे) §§ Cm मकस्य प्रभा मन्दर इवेत्युक्तिः अस्तुतनमन्दरपर्वते अर्कप्रभाया पर्वतान्तरापेक्षया चिरकालावस्थानात्, Cg मदर इति पाठे मन्दरशिखरे स्थितस्यार्कस्य प्रभेवाधिककालवर्तीत्यर्थः । उत्तरायणे हि मन्दरगतस्य सूर्यस्य प्रभाधिकं प्रकाशत इति प्रसिद्धम्, Ck अर्कस्य मन्दिरे सूर्यलोकवर्ति पद्मामार्गे सूर्यगृहे । विपरीतपाठं परः कल्पयति द[म ?]न्दर इत्यादि रूप व्याख्याति च असंगतमेव च । §§]

—Thereafter T3 cont 1687*

20 T1 damaged from भौ in 20ᵃ up to रा in 20ᵈ —ᵇ) Dg1 T2 3 G M3 विपरिवर्त्य, Dt1 परिविवृत्य (for विपरिवृत्य) D4 5 7 उत्थाय भरतस्तदा —ᵈ) D5 5 7 कैकेयीं भृशदुःखितः —For 20 Ś1 Ñ2 V2 B D1-3 6 M4 subst

1689* इत्येतत्तत श्रुत्वा कैकेय्या दारुणं वचः ।
जननीं पुनरेवेदमुवाच भृशदुःखितः ।

21 ᵃ) Ś1 अभ्यषेदयति (sic) Dm1 (after corr as in text) अभिषदयति D1 अभिषेक्षति (sic) D7 अभिषेस्यति (sic) G3 M3 अभिषेक्ष्यति B4 रामम् (sic) (for रामं) V1 तु, B1 Dt1 Dd1 D1 5 7 G1 M3 हि, D6 न (sic) (for नु) —ᵇ) B1 यज्ञान् (for यज्ञं) V1 Dd1 D1-4 7 M3 हि Dt1 न (sic) (for नु) Dt1 Dd1 T2 3 G M1 3 Cr m g t यक्ष्यते, T3 यक्ष्यते, M3 यदयते (sic) Dm1 रामो यज्ञेन यक्ष्यते —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 B D2.3 4 M4 [क्ष]ता । D1 [का]-हु (for [अ]हं) —ᵈ) D4.7 मातर्, G3 [ऽ]योध्याम् (for यात्राम्) Dg1 Dt1 T1 Ct अयासिषं (sic) D4 7 अयासिषं D5 अयापिता (sic) Cr m g tp as in text (for अयासिषम्) Ś1 Ñ2 V2 B D1-3 4 M4 त्वरमाणोऽहमागत.

22 ᵃ) D4 5,7 G3 M3 तु (for हि) D4 5 7 (हृ)दानीं (for भूतं) —ᵇ) Dg1 अवदीर्णं, T1 अव°, G3 व्यवदीर्णं, Cg as in text (for व्यवदीर्णं) D4 5 7 शून्या मम दिशो दश —T1 damaged from न in 22ᶜ up to व्याधि in 23ᵇ —ᶜ) D4 5 7 योऽहं तातं (for पितरं यो) Dg1 तु (for न) —ᵈ) D4 5 7 परम(D5 पितर) प्रियवादिनं —For 22 Ś1 Ñ2 V2 B D1-3 6 M4 subst

1690* तदद्याशंसितं सर्वं मम शोचयचेतस ।
पितरं कृतपुण्यो हि को मृतं शोचितुमर्हति ।

[(l 1) B4 मम शोच सचेतन (for the post half) V1 D1-3 M4 तत्र(D2 वृथा)माशा(M4 °दिस्याश [sic])स्ति शोच (V2 शोच D1 शोद) मम सवमचेतस (M4 °शेषत) —(l 2) V1 D3 M4 अर्हसि]

23 T1 damaged up to व्याधि in 23ᵇ (cf v.l 22) —ᵃ) Ś1 Ñ2 V2 B D1-3 M4 मृतो (for [अ]त्यगाद्) —ᶜ) Ś1 Ñ2 V2 B D1-3.6 M4 धन्यो रामो लक्ष्मणश्च(D4 °ण त्वं) —ᵈ) D4 7 सत्कृत (for संस्कृत) Ś1 Ñ2 V2 B D1-3 4 पिता याभ्यां स(Ñ2 V1 D2 3 तु) संस्कृत (V2 D1-3 संस्कृत) M4 पिताभ्यां येन संस्कृत (sic)

24 ᵃᵇ) D4 महाभाग (for °राज) Ś1 Ñ2 V2 B D1-3.6 M4 नूनं मां न(D1 न मां [by transp] D2 M4 मां न)पिता वृद्ध (for °) M4 प्राप्तं । Ch,t as in text (for प्राप्तं) Ś1 Ñ2 V2 B D1-3 4 वत्सल । M4 धार्मिक (for कीर्तिमान्) D4 7 मृते नूनं महाराजे प्राप्तमार्ह समीक्षितम् —ᶜ) Ś1 D6 उपाजिघ्रेत, Ñ2 V2 B D2.3 उपाजिघ्रेद्धि (D4.6 °च, D5 °स्म) Dt1 उपजिघ्रेतु Ś1 Ñ2 V1 B D1-3,4 M4 स्नेहात् । D4 5 7 श्रीमान् (for मूर्ध्नि) —ᵈ) Ch t संनाम्य (for संनम्य) Ś1 Ñ2 V2 B D1-3.6 M4 समुपाघ्राय मूर्धनि D4 5 आगतस्याघ्र मूर्धनि D5 आघ्राय तत्र मूर्धनि (sic)

25 T1 damaged from पाणि in 25ᵃ up to ध्वस्तम in 25ᶜᵈ —ᵃ) D4 5 7 [अ]सौ Cr g as in text (for स) V1 D3 T1 पाणिः D1 पाणि (sic) (for पाणिः) —ᵇ) Ś1 Ñ2 V2 B D1-3 6 M4 शुभस्पर्श(Ś1 B1 °स्पर्श)स्तु । D4.7 प्रियदर्शि(D5 °र्शी)न —ᶜ) Dg1 Dt1 T3 यो हि (for येन)

यो मे भ्राता पिता बन्धुर्यस्य दासोऽस्मि धीमतः ।
तस्य मां शीघ्रमाख्याहि रामस्याक्लिष्टकर्मणः ॥ २६
पिता हि भवति ज्येष्ठो धर्ममार्यस्य जानतः ।
तस्य पादौ ग्रहीष्यामि स हीदानीं गतिर्मम ॥ २७
आर्ये किमब्रवीद्राजा पिता मे सत्यविक्रमः ।
पश्चिमं साधु संदेशमिच्छामि श्रोतुमात्मनः ॥ २८
इति पृष्टा यथातत्त्वं कैकेयी वाक्यमब्रवीत् ।
रामेति राजा विलपन्हा सीते लक्ष्मणेति च ।
स महात्मा परं लोकं गतो गतिमतां वरः ॥ २९

G 2 74 40
B 2 72 36
I 2 78 37

D5 T2 रजसा(T2 [after corr pr m]°स)भ्यक्तम्, M3 रजसो भ्यक्तम् D1 यो न मा रजसाभ्यक्तम् (sic) —d) V1 भतीक्ष्णं (for समीक्ष्णं) Ś1 B3 D5 परिमार्जयेत्, Ñ2 B1.2 पर्यमार्जयेत्(B1 °यत्) B4 पर्यमार्जयत्, D4.7 सम मार्जंते, G1 परिमार्जेते, Cr m g t as in text (for परिमार्जति)

26 a) Ś1 D4-7 यो मे माता Ñ2 V1 B1-3 D1-3 M4 यो(B3 om [subm]) मेच(V1 D1-3 °च मे [by transp]) स्यात्; B4 यो मे भ्यस्या (sic) L(ed)येन माता (for यो मे भ्राता) D3 मातर् (sic) (for बन्धुर्) —b) Dt1 समत M3 सर्वेश (for धीमत) —c) M4 त मम (for तस्य मां) D4.5.7 M4 क्षिप्रम् (for शीघ्रम्) —d) M3 राम मक्लिष्टकारिणं —For 26cd, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.4 subst

1691* स नाथे मे त्वमाचक्ष्व राम भ्रातरमग्रजम् ।

[V1 D1-3 मे नाथ (by transp) B2 स नाथ मे तमाचक्ष्व (for the prior half)]

—Thereafter all the above MSS cont , while M4 ins 1 2 (followed by 1693*) only after 27ab

1692* यं दृष्ट्वा पितृशोकार्तो लप्स्येय निर्वृतिं पराम् ।
यस्य पादावुपाश्रित्य जीवेय त्व प्रचक्ष्व मे ।

[(1 1) B4 निर्वृत (sic) —(1 2) Ñ2 B1.3.4 पादावुपाश्रित्य, D1 पादावुपायत्य B4 प्रचक्ष्से]

—After 26 Dm1 ins राम

27 a) G3 भवव (sic) (for °ति) D7 श्रेष्ठो (for ज्येष्ठो) —b) D4.7 आर्ये विजानत ; D5 आर्यं विजानतां, Cg t as in text (for आर्यस्य जानत) —For 27ab Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.4 subst , while M4 cont after 1692*

1693* क्व मे पितृसमो भ्राता ज्येष्ठो धर्मभृतां वर ।
[V1 स (for क्व)]

—After 27ab, M4 ins 1 2 only of 1692* (followed by 1693*) —Ś1 B1 D4 om (hapl ?) 27c 28 —c) Dg1 M1.3 गृहीष्यामि (sic) (for ग्रहीं°) Ñ2 B2-4 M3 पादौ तस्य(by transp) प्रपत्स्ये, V1 D1-3 पादौ यस्य प्रपद्येद (D3 °द्ये) —T1 damaged from हीदानीं in 27d up to श्वमवी in 28a. —d) T2 श्वमी Cr इदानीं (for हीदानीं)

—After 27 Ñ2 V1 B2-4 D1-3 M3 ins

1694* अनृशंसो धर्मनित्यो धर्मात्मा मातृवत्सल ।
लोकपालोपमो राम क्व स भ्राता गुरुश्च मे ।

[(1 1) Ñ2 B3 धर्मवरो, B2 धृतमो (for °नित्यो) Ñ2 V1 B2-4 धर्मे (for भ्रातृ) —(1 2) Ñ2 B1-4 वाली (for क्व स) Ñ2 B3 (in also as above) गतिश् (for गुरुश्)]

—Thereafter B4 repeats the prior half of 1693*

—After 27 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4.5.7 T(T1 damaged) G1 M1.3 ins

1695* धर्मविद्धर्मनित्यश्च महाभागो दृढव्रत ।

[Dt1 शीलश् (for नित्यश्) K(ed) सत्यसंधो (for महाभागो) D4.5.7 सुतप्रिय (for दृढव्रत)]

78 Ś1 B1 D4 om 28 T1 damaged up to श्वमवी in 28a (for both cf v l 27) —a) Dm1 (before corr as in text) आर्य , Ck as in text (for आर्ये) Ñ2 B2-4 D1.3 M4 किमब्रवीत् मे मात (B2 ते मात , B4 मे तात , D3 मे माता) V1 इदमब्रवीन्मे मात —b) T3 रामे (hypm) (for मे) Ñ2 V1 B2-4 Dg1 D1-3 M4 दशरथो नृप (Dg1 मम) D4.5.7 मे वसुधाप्रिय (D5 °धिप) (for मे सत्यविक्रम) —After 28ab, Dg1 ins

1696* गुरुरेक प्रजाना तु पिता मे सत्यविक्रम ।

—cd) D4.5.7 श्रोतुमिच्छाम्यहं पितु (for d) Ñ2 V1 B2-4 D1-3 M3 यत्पश्चिम(D1 पश्चिम च) हितार्थं मे संदेशं धीमतो वर —After 28 Ś1 Ñ2 V1 B D1.3.4 T3 M4(Ś1 B1 D4 after 1693* owing to om) ins

1697* सर्वमेतद्यथातत्त्वमाख्यातु त्वमर्हसि ।

[V1 D2.3 यथातथ्य B1 यथावृत्त D5 यथा तत्त्वे (for यथा तत्त्वम्) B1 D2.3 स(B1 म)माख्यातु (for आख्या°) Ñ2 तथाईसि (for त्वम°) Ś1 D4 स्व प्रमाद्वक्तुमर्हसि, V1 त्वमस्मै ख्यातुमर्हसि (for the post half) D1 त सर्वमेतद्यथातथ्य ख्[मा]ख्यातुमर्हसि]

29 a) Ś1 Ñ2 D3 पृष्ट्वा (for पृष्टा) Ś1 D4 [म]थ भरतं, Ñ2 V1 B D1.3 M4 [भ]थ(M4 तु) कैकेयी (for यथा तत्त्वं) —b) Ñ2 V1 B D1-3 M3 भरतं (for कैकेयी)

—After 29cd Ś1 Ñ2 V1 B D1.3.4 T3 M4 ins

1698* राजपुत्र महाभाग शृणु तत्त्वमशोषत ।
श्रुत्वा च न विषादं त्व गन्तुमर्हसि मानद ।
यथा पिता ते धर्मात्मा प्राणांस्त्यक्त्वा दिवं गत ।
शृणु तत्तेऽभिधास्यामि यथोवाच पिता स ते ।

[(1 1) T3 महावीर्य (for °भाग) V1 D2-3 T3 M4 सत्रम् (for तत्त्वम्) —(1 2) Ś1 [अ]थ (for च) V1 D1.3 T3 M4 मर्तुम् (for गन्तुम्) —(1 3) D4 तु D3 मे (sic) (for ते) V1 D2.3 T3 M4 त्यक्त्वा प्राणान् (by transp) —M4

G 2 74 41 D 2 72 37 L 2 78 37

इमां तु पश्चिमां वाचं व्याजहार पिता तव ।
कालधर्मपरिक्षिप्तः पाशैरिव महागजः ॥ ३०
सिद्धार्थास्तु नरा राममागतं सीतया सह ।
लक्ष्मणं च महाबाहुं द्रक्ष्यन्ति पुनरागतम् ॥ ३१
तच्छ्रुत्वा विषसादैव द्वितीयाप्रियशंसनात् ।
विषण्णवदनो भूत्वा भूयः पप्रच्छ मातरम् ॥ ३२
क्व चेदानीं स धर्मात्मा कौसल्यानन्दवर्धनः ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया च समं गतः ॥ ३३
तथा पृष्टा यथातत्त्वमाख्यातुमुपचक्रमे ।
मातास्य युगपद्वाक्यं विप्रियं प्रियशङ्कया ॥ ३४
स हि राजसुतः पुत्र चीरवासा महावनम् ।
दण्डकान्सह वैदेह्या लक्ष्मणानुचरो गतः ॥ ३५

om (hapl ?) from l 4 up to 30[b] —(l 4) Ś1 ते तु (for तत्त) B1 om from यथा up to 30[e] Ś1 V1 B3 D6 तत्र (for यथा)]

—[c]) Ś1 Ñ2 B2-4 D1 3 6 हा पुत्र रामेत्युक्त्वासौ (Ś1 D6 °क्त्वा च) V1 हा पुत्र हा रामेत्युक्त्वा —[d]) Ś1 Ñ2 B2 4 हा पुत्र, B3 पुत्र हा (for हा सीते) V1 D1-3 पुत्र (D2 पिता) पुनस्तारथी, D4 5 7 हा पुत्रेति निःश्वस्य च —T1 damaged from क in 29[e] up to 30[b] —[e]) D5 महाप्रयाणे स —[f]) B(ed)मतिमता (for गति°) D4 6 7 सम्प्राप्तो यमक्षयं —For 29[ef] Ś1 Ñ2 V1 B2-4 D1-3 6 subst

1699* निःश्वस्यैव सुबहुशः प्राणांस्तत्याज ते पिता ।

[V1 D1 2 बहुविध (for सुबहुश) D3 मे (sic) (for ते)]

30 T1 damaged M4 om up to 30[b] B1 om up to 30[e] (for all cf v l 29) —[ab]) Dt1 इतीमा, Cg k t as in text (for इमां तु) D4 5 7 इदं तु पश्चिमं वाक्यं (for °) D4 7 जनाधिप D5 नराधिप (for पिता तव) Ś1 Ñ2 V1 B2 4 D1 3 6 इदं च (Ś1 D6 वा Ñ2 B2 4 वा) पश्चिमं वाक्यमुक्त्वा राजा दिवं गतः —V1 om 30[cd] —[c]) B(ed) कालधर्मं Cm as in text (for °धर्म) T2 परिक्षिप्ते (sic) G2 परिक्षिप्तं (sic) (for °क्षिप्त) Ś1 Ñ2 B2-4 D1-3 6 M4 पुत्रशोकाभिसंतप्त —[d]) Ś1 N2 B D1 3 6 M4 कालमृत्युनि (B3 °प्र)पीडित

31 [a]) Ś1 Ñ2 V1 B Dm1 D1-3 6 T1 M4 ते D4 7 च (for तु) Ś1 D6 हि राम ये (for नरा रामम्) —[b]) Dt1 D4 5 7 T1 G2 M2 सह सीतया (by transp) Ś1 D6 पश्यंत्यस्यागतं वनात् । N2 V1 B D2 3 M4 ये द्रक्ष्यं(दृक्ष्यं)त्यागतं वनात् —[cd]) G3 लक्ष्मणेन (for °णं च) D4 7 भरतं चैव D5 चैव द्रक्ष्यति (for च महाबाहुं) D5 वनादि (for द्रक्ष्यन्ति) Ś1 N2 V1 B D1 3 4 M1 G(ed) निस्तीर्ण (G[ed.]°र्णं) समयं राघवं सीतया लक्ष्मणं च

32 D2 om 32[ab] —[a]) Dt1 Dd1 Dm1 M1 Ct [त]थं (for [त]च) Ś1 Ñ2 B D1 3 4 M1 श्रुत्वैतद्विपसादार्तो (Ś1 °मार्गाति) V1 श्रुत्वैतद्विषमाद्राशा —[b]) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 4-7 G1 M1-शंसया G1-शंसनी M1 शंसनात् । Cr m g as in text (for -शंसनात्) ❀ Cr रामस्य देशान्तरगमन रूपाप्रियस्य द्वितीयस्य राजमरणापेक्षया । ❀ —T1 damaged from व्यवदनो up to कौस in 33[b] —[c]) D1 विवर्णवदनो Ś1 N2 V1 B D1-7 M4 चैव (for भूत्वा) —[d]) Ñ2 reads भूय in marg

33 T1 damaged up to कौस in [b] (cf v.l 32) —[b]) G1 2 M1 3 कौसल्यानंदिवर्धन —[d]) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 M3 Ct च समागत, D4 5 7 च परंतप G3 सह संगत M1 सह भार्यया (for च समं गत) —For 33 Ś1 N2 V1 B D1 3 4 M4 subst

1700* क्वेदानीं वर्तते राम किमर्थं वा गतो वनम् ।
वैदेह्या सह कस्माच्च गतोऽसौ लक्ष्मणेन च ।

[(l 1) V1 D1-3 M4 क च (V1 चे)दानीं गतो राम (for the prior half) D3 च (for वा) Ñ2 B3 वनं गत (by transp) —After l 1 B3 ins

1700(A)* येन वा प्रेषितो राम इत्त मातः प्रकथ्यताम् ।

34 [a]) G पृष्टा (for पृष्टा) Dg1 Dt1 यथान्यायम् । T1 यथान्यायम् Cg यथा यावम् Cg(p) यथातथ (for °तत्त्वम्) —[c]) D4 7 मातास्य (for मातास्य) Dd1 Dm1 तु महद् । T1 3 Cv(p) युगपद्, Cv r m g t as in text (for युगपद्) D5 वाप (for वाक्य) —[d]) M1 अप्रियं Cr m g t as in text (for विप्रियं) Dt1 Ct प्रियशंसया Cm g as in text (for प्रियशङ्कया) D5 वाक्यं विप्रियकाम्यया —For 34 Ś1 N2 V1 B D1-3 6 M4 subst

1701* इति पृष्टा पुनस्तेन कैकेयी वाक्यमब्रवीत् ।
पुनर्घोरतरं क्षुद्रमप्रियं प्रियशङ्कया ।

[(l 1) Ś1 D6 तदा (for पुनस्) V1 पुत्रम् (for वाक्यम्) —(l 2) V1 D1-3 इदं घोरतरं (V1 °मिदं) वाक्यम् M4 इदं घोरतरं पुत्रम् (for the prior half) D3 विप्रकारिणं (for प्रिय शङ्कया) Ś1 D6 पुनर्वै भरतं क्षुद्रं दीनमप्रियशंसया]

35 [a]) Dd1 तु (for हि) D4 5 7 धीमांस्तु (for पुत्र) —[b]) D4 7 वनचर, D5 G1 महद्वनं (for महावनम्) Dg1 चीरकृष्णाजिनांबर —D3 om 35[c]-36[b] —[c]) D4 7 तापस । T1 M4 दण्डकं Cg as in text (for दण्डकान्) —For 35 Ś1 N2 V1 B D1 3 4 M4 subst

1702* चीरवल्कलसंवीतो गतो राम इतो वनम् ।
पितुर्नियोगात्सहितो वैदेह्या लक्ष्मणेन च ।

[(l 1) Ñ2 वनं राजसुते गत (for the post half)]

—Thereafter cont

तच्छ्रुत्वा भरतस्त्रस्तो भ्रातुश्चारित्रशङ्कया ।
स्वस्य वंशस्य माहात्म्यात्प्रष्टुं समुपचक्रमे ॥ ३६
कच्चिन्न ब्राह्मणधनं हृतं रामेण कस्यचित् ।
कच्चिन्नाढ्यो दरिद्रो वा तेनापापो विहिंसितः ॥ ३७
कच्चिन्न परदारान्वा राजपुत्रोऽभिमन्यते ।
कस्मात्स दण्डकारण्ये भ्रूणहेव विवासितः ॥ ३८
अथास्य चपला माता तत्स्वकर्म यथातथम् ।
तेनैव स्त्रीस्वभावेन व्याहर्तुमुपचक्रमे ॥ ३९

G 2 74 51
B 2 72 46
L 2 78 48

1703* मया च तत्कृत येन राम प्रव्राजितो वनम् ।
स्वर्गेन पुत्रशोकार्तस्त्वं च प्रव्राज्य ते पिता ।

[(l 1) V1 अयाचस्तत्कृते येन (for the prior half) B4 D6 प्रव्रजितो (for प्रव्रा°) —(l 2) V1 तस्मिन् (for त च), V1 B2 प्रव्राजिते B4 प्रव्राजने (sic) (for °ज्य ते) D3 त प्रव्राज्य च वै पिता (for the post half)]

36 D4 om 36^ab (cf v l 35) —^a) V1 स (for तच) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 तस्या (for त्रस्तो) —^b) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 मातु पापवि(V1 D1 M4 °पाभि, D3 °पाति)शङ्कित, D4 मातु पापाभिशङ्किनी (sic) —^cd) Dm1 स स्व (for स्वस्य) Dg1 Ct माहात्म्य, Cr m g as in text D6 प्रष्टुमारब्धवानिदं (for ^d) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 स्वयशःशुद्धिसन्दिग्धःप्रष्टुमारब्धवानिदं (D1 °चिक [sic]) —For 36 D4 7 subst

1704* एवमुक्त स वै माता प्रष्टुमारब्धवानिदम् ।
कच्चिन्न ब्राह्मणवरो हतो रामेण कर्हिचित् ।

37 ^a) D1 कच्चिन्नो (sic) —^b) Ñ2 कृत (sic) D3 स त (sic) (for हृतं) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 धीमता D4 5 7 कर्हिचित् (for कस्यचित्) Ś1 B4 D6 om (hapl) 37^cd —^c) Dm1 D3 कच्चिन्(D3 °द्) D1 कश्चिद् Ñ2 V1 B1-3 D1-3 श्लाढ्यो (for नाढ्यो) —^d) Ñ2 भ्रात्रा तेन, V1 B2 D1 3 M4 भ्रात्रा मे न, B1 भ्रातानेन (sic) B3 D2 भ्राता मे न (sic) Dt1 D5 तेन पापो, Ct as in text (for तेनापापो) B1 विहिंसिता (sic) —After 37, Ś1 Ñ2 B2 3 4 D6 (Ś1 B4 D6 after 37^ab owing to om) ins

1705* येन निर्वासित श्रीमान्प्राणेभ्योऽपि प्रिय सुत ।

—After 37 Dm1 ins रामश्री

38 ^a) D1 कच्चिन्, D6 कश्चिन् D4 [अ]पर, G2 वर (for पर) Ś1 Ñ2 B2 3 4 D4-7 -दारान्स V1 B1 D1-3 M4 -दाराणा Dm1 -दारान्हि (for °न्वा) —^b) M3 राजपुत्रे (sic) Dg1 [ऽ]भिपद्यते, M1 हि मन्यते (for ऽभिमन्यते) Ś1 D6 मम भ्राता न(D6 °म्य)पश्यत, Ñ2 B1 3 D4 7 मम(Ñ2 om [subm]) भ्रातास्यपश्यत, V1 B2 D1 3 M4 धर्षेण कृतवान्ह B4 मम भ्रात्राय पश्यत (sic) —After 38^cd, D4 5 7 ins

1706* कच्चिन्न बलमाश्रित्य दुर्बलस्तेन हिंसित ।
कच्चिन्न धर्मं सत्यज्य कृतवानप्रिय पितु ।
कच्चिच्छीलवता तेन कृतं रामेण दुष्कृतम् ।

[(l 2) D4 विसृज्य (for संत्यज्य) —(l 3) D5 कच्चिन्न शीलवतामा कि कृत तेन किल्बिष]

—^c) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 M4 येनासौ, Dd1 Dm1 T3 कस्माद्य (for कस्मात्स) Ñ2 B दण्डकारण्यं, V1 D1-3 M4 स्वपुराच्चि (M4 [before corr]°पु)श्रा (for दण्डकारण्ये) —^d) Dt1 माता रामो, Cr m g tp as in text (for भ्रूणहेव) —After 38, V1 D1-3 M4 ins

1707* किं वाप्यपकृतं तेन राज्ञो रामेण धीमता ।
येन निर्वासित श्रीमान्प्राणै प्रियतरोऽपि सन् ।

[(l 1) D1 M4 च (for वा) —(l 2) D2 योमी (for येन)]

—After 38, Dm1 ins 1710*

39 ^a) T1 तथा, Cg as in text (for अथ) —^b) D4 5 7 स्वकर्म कृतमात्मना(D5 °न [sic]) —^c) D4 5 7 यथातत्त्वमवर्णयत् ॥ Cg अथास्येति श्लोको गुणे खेन्नाभिनय । पूर्वमिति श्लोक क्रमिक इति केचित्, Venkateshwara Press edition of Cg quotes Cr —भ्रूणहेव विवासित इत्येतच्छ्लोकानन्तरम् एवमुक्तेति श्लोकश्चेत् सुसङ्गत भवति । मन्ये अथास्येति श्लोको वर्तते, किंतस्य गतिश्चिन्तनीयेति न्यायेनास्य व्याख्या क्रियते । ॥ —For 39 Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 4 M4 subst

1708* स्त्रीचापलात्तत श्रुत्वा कैकेयी पुनरब्रवीत् ।
भरत श्लाघमानेव स्वकर्म ख्यापयन्त्यथ ।

[(l 1) V1 D1-3 M4 स्त्रीचापल्यादिद, L(ed) स्त्रीचापलाद्वच् (for °लात्तत) —(l 2) D1 3 श्लाघ (for श्लाघ) Ś1 V1 -मानेन D4 -मानेय (sic) (for °व) Ś1 D6 M4 [अ]ख्यापयत्तदा, V1 ख्यापयेत्तदा B4 ख्यापयत्युत, D1 ख्यापया कृता D3 3 ख्यापयत्तत]

—Thereafter cont

1709* अशुभा शुभभावाय भरताय महामते ।
शशास तद्यथावृत्त मूढा पण्डितमानिनी ।

[(l 1) D3 बालाय (for भवाय) —(l 2) Ś1 D6 तद्यथातत्त्व (for तद्यथावृत्त)]

—After 39 Dg1 Dt1 Dd1 T G M1-3 ins while Dm1 ins after 38

1710* एवमुक्ता तु कैकेयी भरतेन महात्मना ।
उवाच वचनं हृष्टा मूढा पण्डितमानिनी ।

[(l 1) T3 उक्ता (for वत्स) —(l 2) Dt1 भृशं (for मूढा) ॥ Cg एवमिति । अय श्लोकः पूर्वानुवादार्थ । ॥]

G. 2. 74. 33
B. 2. 72. 48
L. 2. 78. 30

न ब्राह्मणधनं किंचिद्धृतं रामेण कस्यचित् ।
कश्चिदाढ्यो दरिद्रो वा तेनापापो विहिंसितः ।
न रामः परदारांश्च चक्षुर्भ्यामपि पश्यति ॥ ४०
मया तु पुत्र श्रुत्वैव रामस्यैवाभिषेचनम् ।
याचितस्ते पिता राज्यं रामस्य च विवासनम् ॥ ४१
स स्ववृत्तिं समास्थाय पिता ते तत्तथाकरोत् ।
रामश्च सहसौमित्रिः प्रेषितः सह सीतया ॥ ४२
तमपश्यन्प्रियं पुत्रं महीपालो महायशाः ।
पुत्रशोकपरिद्यूनः पञ्चत्वमुपपेदिवान् ॥ ४३
त्वया त्विदानीं धर्मज्ञ राजत्वमवलम्ब्यताम् ।
त्वत्कृते हि मया सर्वमिदमेवंविधं कृतम् ॥ ४४

40 ᵃ) D₅.₆.₇ तेन (for किंचित्).—ᵇ) D₅.₆.₇ कर्हिचित्; G₃ धीमता (for कस्यचित्).—ᶜ) Dm₁ T₁ G M₃ कश्चिद्धाढ्यो; D₅.₆.₇ न चाढ्यास्यो (for कश्चि°).—ᵈ) Dt₁ T₂ M₃ पापो (for [अ]पापो). Dm₁ न (for वि-). D₅.₆.₇ हिंसितस्तेन निघ्नते (D₅ कश्चन).—For 40ᵃᵇ⁻ᵈ, Ś₁ Ñ₂ V₁ B D₁-₃.₆ M₄ subst.:

1711* स महात्मा कृते तेन न च किंचिद्विहिंसितम् ।

[Ñ₂ B₁.₃.₄ न च किंचि(B₁.₃ कश्चि)द्विहिंसितः; V₁ किंचिद्विहिंसित कश्चित्; D₁.₆ न किंचिद्धिंसित कश्चित् (D₁ कृते); D₂ M₄ न किंचिद्धिंसितो कश्चित् (for the post. half).]

—D₂ om. (hapl.?) from 40ᶜ up to l. 1 of 1712*. —ᶜ) Ś₁ Ñ₂ V₁ B D₃.₅.₆ M₄ चैव; D₁.₆.₇ चापि (for रामः). Ś₁ Ñ₂ B Dt₁ D₄ परदारान्सः V₁ परदारा च; Dm₁ परदाराश्च T₁ G₃ M₁ परदारं वा M₃ परदारान्वै.—ᵈ) M₁ मय (for अपि). Ś₁ V₁ B₁ D₁ मनसापि प्रधर्षति (V₁ °र्षिता); Ñ₂ B₁.₃.₄ D₁-₃.₅ M₄ मनसापि प्रधर्षयेत्; D₇ मनसासौ प्रकर्षयेत्. —After 40, Ś₁ Ñ₂ V₁ B D₁-₇ (D₂ after 40ᶜᵈ due to om.) M₄ ins.:

1712* [illegible] रामो [illegible] ।
न स किंचिन्महाराज [illegible] ।
तेन धर्मात्मना लोकः [illegible] ।
अभिषेक्तुकामस्तं राजा यौवराज्ये [illegible] ।
ततः श्रुत्वा मया पुत्र [illegible] । [5]

[D₂ om. l. 1 (cf. v.l. 40ᶜ).—(l. 1) D₃ [illegible]. Ś₁ D₅ [illegible] (for [illegible]).—(l. 2) Ñ₂ M₄ न च, B₁ च न (by transp.) (for न च) D₂ [illegible] (by transp.). D₄ [illegible] (for [illegible]). D₇ न च [illegible] (hypm.) (for the prior half). D₃.₆.₇ [illegible] (for [illegible]).—(l. 3) B₁ D₅ [illegible] (sic). V₁ [illegible]. D₂ [illegible] (s.c.) (for [illegible]).—(l. 4) Hypm. D₃ [illegible] (by transp.) (for the prior half). D₂ [illegible] (for [illegible]). Ñ₂ B₁.₃.₄ [illegible]; V₁ [illegible]; D₁.₆ [illegible]; M₄ [illegible] (for [illegible]). Ś₁ D₅ [illegible]. D₃.₆ [illegible].—(l. 5) V₁ D₁.₄ M₄ [illegible] (for [illegible]). M₄ (before corr.) [illegible] (for [illegible]). V₁ [illegible]. D₁ [illegible]. D₃.₆.₇ [illegible] (for the post. half).]

41 ᵃ) G₁ [illegible] (for पुत्र).—ᵇ) Dm G₁ [ए]व D₁₁ T₂ G₂ Ct.t [इ]ह (for [ए]व).—For 41, Ś₁ Ñ₂ V₁ B D₁-₇ M₄ subst.:

1713* [illegible] राजा यौवराज्याभिषेचनम् ।
रामस्य च वने वासं [illegible] च ।

[(l. 1) B₁ D₂.₃ [illegible] (D₃ °ज्य)भिषेचने.—(l. 2) D₇ वचनो (corrupt) (for च वने).]

42 ᵃ) G₁ स्व- (for स).—ᵇ) Dt₁ Dd₁ T₂ तु (for च). T₂ सहसौमित्रिः.—ᵈ) Dg₁ Dt₁ T₁ G₁ M₂.₃ प्रेषितः. T₁ सीतया सह (by transp.).—For 42, Ś₁ Ñ₂ V₁ B D₁-₇ M₄ subst.:

1714* तेन निर्वासितो रामः पित्रा ते [illegible] ।
स चापि वचनात्तस्य पितुर्धर्मपरायणः ।
वनं गत इतः सार्धं सीतया लक्ष्मणेन च ।

[(l. 1) D₆.₇ तेन [illegible] (for ते [illegible]). V₁ B₁ D₁-₃ M₄ [illegible] (for चापि).—D₄ om. l. 2.—(l. 2) Ñ₂ B₁ [illegible] (for पितुर्ध-).]

43 ᵃ) Ś₁ D₄ न च पश्यन् (for तम°).—ᵇ) Ś₁ Ñ₂ V₁ B D₁-₃ M₄ पिता ते धर्म(Ñ₂ B₁ पुत्र)वत्सलः.—ᶜ) Ś₁ D₅ [illegible]; V₁ °[illegible]; D₁ (gloss) °[illegible]; D₂ [illegible] D₃ °[illegible] D₆.₇ °[illegible] D₅ °[illegible] M₁.₄ °[illegible] Ct m.g.b.t as in text (for [illegible]).—ᵈ) Ś₁ Ñ₂ V₁ B D₁-₇ M₄ प्राणांस्त्यक्त्वा दिवं गतः.

44 ᵃ) G₁ धर्मात्मन्; Ct.m.g.t as in text (for धर्मज्ञ).—ᵇ) T₁ G₁ M₁ [illegible].—For 44, Ś₁ Ñ₂ V₁ B D₁-₇ M₄ subst.:

1715* [illegible] मया कर्म [illegible] ।
[illegible] राम. [illegible] ।
[illegible] पुत्रशोकपरि[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] । [5]
[illegible] ।

[(l. 1) [illegible] (for [illegible]). G[illegible] (for [illegible]).—(l. 2) D₆.₇ [illegible] (for [illegible]). V₁ [illegible] (for [illegible]).—(l. 3) D₂ [illegible] (for [illegible]). D₂ M₄ [illegible] (for [illegible]). [illegible] M₄ [illegible].—(l. 4) Ś₁ D₅ [illegible] (for [illegible]) M₄ [illegible].—(l. 5) V₁ D₁.₆ [illegible]. D₃.₆.₇ [illegible] (for [illegible]).]

तत्पुत्र शीघ्रं विधिना विधिज्ञै-
र्वसिष्ठमुख्यैः सहितो द्विजेन्द्रैः ।
संकाल्य राजानमदीनसत्त्व-
मात्मानमुर्व्यामभिषेचयस्व ॥ ४५

G 2 74 63
B 2 72 54
L 2 78 60

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे षट्षष्टितमः सर्गः ॥ ६६ ॥

M4 वदित गृहाण राज्य सफल मे मन कुरु (by transp) —(l 6) D3 मित्राणि (for °णां)]

—After 44 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins

1716* मा शोकं मा च संतापं धैर्यमाश्रय पुत्रक ।
त्वदधीना हि नगरी राज्य चैतदनामयम् ।

[(l 2) Dd1 Dm1 T2 3 G3 च (for हि) G1 3 M2 [ए]तद् (for [च]तद्) M3 अनायकं, Cr m g t as above (for अनामयम्)]

—Thereafter T2 cont G1 3 M3 ins before 2 67 1

1717* कैकेय्याप्येवमुक्तस्तु भरतो राघवानुज ।
कर्णौ कराभ्यां प्रच्छाद्य पपात धरणीतले ।
हा तात राम मायेति विलप्य करुणं बहु ।
मुहूर्तमिव नि सज्ञ सज्ञावानिदमब्रवीत् ।
हतोऽस्मि राजा निहतो हतो लोकश्च दुर्मते ।	[5]
किमिदं शिक्षितं केन कस्य कार्यं त्वया कृतम् ।
राजानं प्रेतभावस्थं कृत्वा रामं च तापसम् ।
राज्यमाप्तफल भोक्तुमनुतिष्ठसि दुर्मते ।
रामप्रस्थापितायाश्च पतिक्ष्याश्च यथोदरे ।
दश मासा मया नीता हा लोके निन्दितो ह्यहम् ।	[10]
कण्ठेऽवसज्य वा पाशं विषं पीत्वाथवा शठे ।
त्यज प्राणांश्च दुर्भगे अलमग्निं प्रविश्य वा ।
त्वामद्य निहनिष्यामि नो चेद्रामस्य दुर्यश ।
राघवस्यानुजो भ्राता भरतो मातृहा इति ।
एव परुषमुक्त्वा तु निर्दहन्निव चक्षुषा ।	[15]
निरीक्षमाणे भरते कैकेयी वाक्यमब्रवीत् ।
किं मयापकृत तेऽद्य गर्हसे मां मुहुर्मुहु ।
प्रसूय वर्धयित्वा त्वा मम रामेण किं नु वै ।
ते पिता स्वर्गतो राजा भ्रातरौ च विवासितौ ।
बहुना किं प्रलापेन कुरु राज्यं यथासुखम् ।	[20]

[M3 begins with श्रीरामाय नम —(l 1) G1 च (for [अ]पि) M3 एवमुक्तस्तु कैकेय्या (for the prior half) G1 राघवाग्रज —(l 3) M3 राम तात (by transp) —G3 om. (hapl) l 6–8 —(l 7) T2 M3 रामं च वनवासिन (for the post half) —(l 9) T2 G3 रामप्रस्थापितायाश्च (for the prior half) G3 पतिहीनायाः (for पतिक्ष्याश्च) —(l 10) G3 [5]मि (for हि). —(l 11) T2 च सज्य (for ऽवसज्य) G3 कठ वा सज्य पाश वा विष पीत्वाथवापि च —(l 12) M3 तु (for च) G3 विषम् (for जलम्) —(l 15) G3 M3 उक्त्वा (for उक्त्वा) —(l 16) G3 निरीक्षमाणो भरत (corrupt) (for the prior half) —G1 3 om l 18 —(l 18) M3 राज्यस्य ह्युपभुञ्जानं (for the post half) —(l 19) T2 पिता ते (by transp) —(l 20) T2 बहूनां]

45 a) Ś1 B2 D4 त्व , Ñ2 B3 G1 तु , V1 B1 2 D1–3 7 M1 2 स, T3 त, Cr g as in text (for तत्) Ś1 Ñ2 B D5 1 M3 विधिवत्स्वराज्ये, V1 प्रविहाय शोकं, D1–3 7 विधिवत्स्व(D5 °च)राज्य (for विधिना विधिज्ञैर्) —b) Dd1 Dm1 मुनीन्द्रै (for द्विजेन्द्रै) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 विप्रैर्वसिष्ठप्रमुखै समेत्य —c) Ś1 Ñ1 V1 B D5–7 स कृत्य, Dm1 सकल्प (sic) D1 M4 सत्कृत्य, T3 सत्कार्य, Cr m g k t as in text (for संकाल्य) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 नरेन्द्र(Ś1 °द्र, B1 °न्द्र) त्वम्(Ś1 D5 च, B3 त्वम्) G3 मतीव° M4 भर्मेद्र° (for अदीनसत्त्वम्) —d) Ś1 Ñ2 V1 B D4 भविष्य, D1–3 7 एवाशु (for उर्व्याम्) M4 एव त्वमभिषेचयस्व

Colophon —*Sarga name* Ś1 D5 भरतप्रश्न(D4 °श्ने) कैकेयीवाक्यं, Ñ2 B भरतप्रश्न , V1 D1–3 7 कैकेयीवाक्यं, D1 भरतकाडे कैकेयीवाक्य, D5 भरतपर्वणि भरताभियात्याने —*Sarga no* (figures words or both) B1 D5 6 om Ś1 78 Ñ2 V1 D7 M4 74 B2 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 72, B3 D5 73 B4 68 D1 130, D2 3 77 —After colophon, D5 concludes with रामाय नम , T1 with श्रीरामचन्द्राय नम , G with श्रीरामाय नम

G. 2. 74. 33
B. 2. 72. 48
L. 2. 78. 50

न ब्राह्मणधनं किंचिद्धृतं रामेण कस्यचित् ।
कश्चिन्नाढ्यो दरिद्रो वा तेनापापो विहिंसितः ।
न रामः परदारांश्च चक्षुर्भ्यामपि पश्यति ॥ ४०
मया तु पुत्र श्रुत्वैव रामस्यैवाभिषेचनम् ।
याचितस्ते पिता राज्यं रामस्य च विवासनम् ॥ ४१
स स्ववृत्तिं समास्थाय पिता ते तत्तथाकरोत् ।
रामश्च सहसौमित्रिः प्रेषितः सह सीतया ॥ ४२
तमपश्यन्प्रियं पुत्रं महीपालो महायशाः ।
पुत्रशोकपरिद्यूनः पञ्चत्वमुपपेदिवान् ॥ ४३
त्वया त्विदानीं धर्मज्ञ राजत्वमवलम्ब्यताम् ।
त्वत्कृते हि मया सर्वमिदमेवंविधं कृतम् ॥ ४४

40 a) D6.7 तेन (for किंचिद्). —b) D6.8.7 कर्हिचित्; G1 धीमता (for कस्यचित्). —c) Dm1 T1 G M1 कश्चिन्नाढ्यो; D6.8.1 न धान्याढ्यो (for कश्चि°). —d) Dt2 T2 M1 पापो (for [अ]पापो). Dm1 न (for वि-). D6.8.2 हिंसितस्तेन विद्यते (D5 कश्चन). —For 40ab, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.5 M4 subst.:

1711* न महास्वं हृतं तेन न च किंचिद्विहिंसितम् ।

[Ñ2 D1.3.4 न च किंचि(B2.3 कश्चि)द्विहिंसितः; V1 किंचिद्विहिंसितं क्वचित्; D2.3 न किंचिद्धिंसितं क्वचित् (D1 कृतं); D5 M4 न किंचिद्विहिंसितं क्वचित् (for the post. half).]

—D4 om. (hapl.?) from 40c up to l. 1 of 1712*. —c) Ś1 Ñ2 V1 B D2.3.6 M4 चैव; D1.5.7 चापि (for रामः). Ś1 Ñ1 B Dt1 D6 परदारान्स; V1 परदारा च; Dm1 परदाराश्च; T2 G1 M1 परदारते सा; M2 परदाराग्वै. —f) M1 अथ (for अपि). Ś1 V1 B2 D6 मनसापि प्रधर्षति (V1 °र्षिता); Ñ2 B1.3.4 D1-3.5 M4 मनसापि प्रधर्षयेत्; D7 मनसासौ प्रकर्षयेत्. —After 40, Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 (D4 after 40cd due to om.) M4 ins.:

1712* शीलवान्धार्मिको रामो विपाप्मा विजितेन्द्रियः ।
न स किंचिन्महाप्राज्ञः कृतवान्पापमण्वपि ।
तेन धर्मात्मना लोकः कृत्स्नोऽप्यनुरञ्जितः ।
अभिषेक्तुकामस्तं राजा यौवराज्ये महात्मकं ।
ततः श्रुत्वा मया पुत्र तथा कृतमतिर्नृपः ।   [5]

[D4 om. l. 1 (cf. v.l. 40c). —(l. 1) D3 शीलवाय. Ś1 D6 विद्वान् (for रामो). —(l. 2) Ñ2 M4 न च; B2 च न (by transp.) (for न स). D3 किंचिन्न (by transp.). D4 नह्यपि (for महाप्राज्ञः). D7 न च किंचिन्मनसा चापि (hypm.) (for the prior half). D6.8.7 त्वपि (for अण्वपि). —(l. 3) B3 D3 धर्मात्मने (sic). V1 लोके. D3 [ऽ]प्यनुरंजिनः (sic) (for ऽप्यनु°). —(l. 4) Hypm. D3 राजाभिषेक्तुकामस्तं (by transp.) (for the prior half). D6 सदा (for यदा). Ñ2 B1.3.4 स्वे; V1 स्वेद्; D1-6 [अ]भवद्; M4 तदा (for [आ]त्मके). Ś1 D6 राजाभिषेक्तुकामो वै यौवराज्यपदे स्थिते. D4.7 अभिषेक्तुं तदा कामो यौवराज्ये यथाकरोत्. —(l. 5) V1 D1-4 M4 तदा (for ततः). M1 (before corr.) तदा (for तथा). V1 कृता कृतमतिर्नृपः; D1 तदा कृतमितिर्नृपः; D5-6.7 तथा (D6.7 °दा) कृतमपि नृपं (for the post. half).]

41 a) G1 पुत्रः (for पुत्र). —b) Dg1 G2 [ह]ता Dt1 T2 G1 Ck.t [ह]ह (for [पु]त्र). —For 41, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst.:

1713* त्वदर्थं याचितो राजा यौवराज्याभिषेचनम् ।
रामस्य च वने वासं नव वर्षाणि पञ्च च ।

[(l. 1) B4 D2.3 -राज्ये (D2 °ज्य)भिषेचनं. —(l. 2) D3 वचनो (corrupt) (for च वने).]

42 a) G1 स्व- (for स). —c) Dt1 Dd1 T1 तु (for च). T2 सहसौमित्रः. —d) Dg1 Dt1 T2 G1 M2.3 प्रोषितः. T1 सीतया सह (by transp.). —For 42, Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 M4 subst.:

1714* तेन निर्वासितो रामः पित्रा ते नगराद्बहिः ।
स चापि वचनाद्रामः पितुर्धर्मपरायणः ।
वनं गत इतः सार्धं सीतया लक्ष्मणेन च ।

[(l. 1) D6.7 तेन गृहाद् (for ते नगराद्). V1 B2 D1-6 M4 ततः (for बहिः). —B4 om. l. 2. —(l. 2) Ñ2 B3 पितृधर्म- (for पितुर्धर्म-).]

43 a) Ś1 D6 स च पश्यन् (for तम°). —c) Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 M4 पिता ते धर्म (Ñ2 B2 पुत्र)वत्सलः. —c) Ś1 D6 -परीतो दीनः; V1 °क्षीणः; B1 (gloss) °खिन्नः; D1 -पराभूतः; D3 °तप्तः; D4.2 °कातरः; D6 °कातरः; M1.4 °म्लूनः; Cr.m.g.k.t as in text (for -परिद्यूनः). —d) Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 M4 प्राणांस्त्यक्त्वा दिवं गतः.

44 a) G3 धर्मात्मन्; Cr.m.g.t as in text (for धर्मज्ञ). —b) T3 G2 M3 मवलम्बता. —For 44, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst.:

1715* त्वत्प्रियार्थं मया कर्म कृतमेतद्विगर्हितम् ।
परस्परगुणसंपन्नो रामः प्रव्राजितो वनम् ।
तद्वियोगाच्च राजासौ पुत्रशोकातुरेन्द्रियः ।
इष्टान्प्राणान्परित्यज्य प्रेतराजवशं गतः ।
गृहाण तदिदं राज्यं राजर्द्धं पुत्र मे महत् ।   [5]
मनो नन्दय मित्राणां मम चामित्रकर्शन ।

[(l. 1) D3 कार्ये (for कर्म). G (ed.) जुगुप्सितं (for विगर्हितम्). —(l. 2) D6.7 च: (for वन). V1 -संपूर्णे (for °पन्नो). —(l. 3) D6 -वियोगात् (for वियोगाच्च). D5 M4 तु (for च). Ñ2 B1.3.4 [अ]पि; D3 वत्; M4 तु (for [अ]सौ). —(l. 4) Ś1 D6 विहाय (for इष्टान्). M4 प्रेतराजपुरं. —(l. 5) V1 D1-4 तद्राज्यं राजर्द्धं; D6.8.1 गृहाणेदं सर्वं (for गृहाण तदिदं).]

तत्पुत्र शीघ्रं विधिना विधिज्ञै-
    र्वसिष्ठमुख्यैः सहितो द्विजेन्द्रैः ।
संकाल्य राजानमदीनसत्त्व-
    मात्मानमुर्व्यामभिषेचयस्व ॥ ४५

G 2 76 63
B 2 73 54
L 2 78 60

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे षट्षष्टितमः सर्गः ॥ ६६ ॥

M4 तदिदं पुत्राण राज्य शासन मे मम कुरु (by transp) —(l 6) D1 मित्राणि (for °णां)]

—After 44 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

1716* मा शोकं मा च संतापं धैर्यमाश्रय पुत्रक ।
      त्वदधीना हि नगरी राज्यं चैतदनामयम् ।

[(l 2) Dd1 Dm1 T2 3 G1 च (for हि] G2 3 M3 [इ]दम् (for [ए]तत्) M3 अनाथक G1 m g t as above (for अनामयम्)]

—Thereafter T1 cont G1 3 M3 ins before 2 6, 1

1717* कैकेय्याप्येवमुक्तस्तु भरतो राघवानुज ।
      कर्णौ कराभ्यां संपीड्य पपात धरणीतले ।
      हा तात राम मायेति विलप्य करुणं बहु ।
      मुहूर्तमिव नि संज्ञ संज्ञावानिदमब्रवीत् ।
      हतोऽस्मि राज्ञा निहतो हतो लोकस्य दुर्मते ।   [5]
      किमिदं निश्चितं येन कस्य कार्यं त्वया कृतम् ।
      राजानं प्रेतभावस्थं कृत्वा रामं च तापसम् ।
      राज्यमाग्रफलं भोक्तुमनुतिष्ठसि दुर्मते ।
      रामस्यापि वनवासाय पक्रियाश्च वनोदर ।
      दश मासा मया नीता हा लोके निन्दितो ह्यहम् । [10]
      कण्टेऽवसज्य वा पाशं विषं पीत्वाथवा शठे ।
      स्वान प्राणांश्च दुर्मेधे ज्वलनाग्निं प्रविश्य वा ।
      त्वामथ निहनिष्यामि नो चेद्रामस्य दुर्मते ।
      राघवस्यानुजो भ्राता भरतो मातृहा इति ।
      एवं परुषमुक्त्वा तु निर्दहन्निव चक्षुषा ।   [15]
      निरीक्षमाणं भरतं कैकेयी वाक्यमब्रवीत् ।
      किं मयापकृतं तत्र गर्हसे मां मुहुर्मुहुः ।
      प्रसूय गर्भमिन्या त्वां मम रामेण किं नु मे ।
      स पिता स्वर्गतो राजा भ्रातरौ च विवासितौ ।
      बहुना किं प्रलापेन कुरु राज्यं यथासुखम् ।   [20]

[M4 begins with श्रीरामाय नमः —(l 1) G1 च (for [अ]पि) M3 एवमुक्तस्तु कैकेय्या (for the prior half) G1 राघवात्मज —(l 3) M3 राम तात (by transp) —G2 om (hapl) l 6-8 —(l 7) T1 M3 रामं च वनवासिनं (for the post half) —(l 9) T2 G2 रामस्य वनवासाय (for the prior half) G1 प्रतिज्ञैषाम् (for पक्रियाश्च) —(l 10) G2 [ऽ]स्मि (for हि) —(l 11) T2 च स च (for ऽवसज्य) G1 कण्ठ वा स च पाशं वा विषं पीत्वाथवापि च —(l 12) M3 तु (for च) G1 विषम् (for स्वान्) —(l 15) G1 M3 उक्तं (for उक्त्वा) —(l 16) G2 निरीक्षमाणो भरत (corrupt) (for the prior half) —G1 3 om l 18 —(l 18) M3 रा घवस्य हृष्टुस्तुस्थं (for the post half) —(l 19) T2 पिता मे (by transp) —(l 20) T3 बहुनैः]

45 ª) Ś1 B3 D1 4 Ñ1 B1 G1 सु ; V1 B1 2 D1 4 7 M3 4 स T2 त G1 g as in text (for तत्) Ś1 Ñ1 B D3 4 M4 विधिवत्स्वराज्ये V1 प्रविहाय शोकं D1-4,7 विधिवत्स्व(D2 °वा)राज्य (for विधिना विधिज्ञैः) —ᵇ) Dd1 Dm1 मुनीन्द्रैः (for द्विजेन्द्रैः) Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 M4 विप्रैर्वसिष्ठप्रमुखैः समेत्य —ᶜ) Ś1 Ñ1 V1 B D1 3 सत्कृत्य Dm1 सवकप (sic) D1 M4 सत्कृत्य T1 सत्कार्य G1 m g k t as in text (for संकाल्य) Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 अनेन(Ś1 °दि B1 °अ) त्वम्(Ś1 D1 च B1 त्वय्) G1 अनीन° M4 अनेन° (for अदीनसत्त्वम्) —ᵈ) Ś1 Ñ1 V1 B D1 भजिनः, D1 3 7 त्वमात्मानमुर्व्याम्) M4 त्वं स्वमभिषेचयस्व

Colophon —Sarga name Ś1 D1 भरतप्रश्न D4 °प्रश्नः) कैकयीवाक्यं Ñ1 B भरतप्रश्न ; V1 D1-4 7 कैकयीवाक्यं D1 भरतकांड कैकयीवाक्यं D1 भरतपर्यंते भरतादिवाख्यानं —Sarga no (figures, words or both) B1 D2 3 om Ś1 78 Ñ1 V1 D1 M4 74 B2 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M3 4 72 B3 D4 73 B4 68 D1 230 D2 3 77 —After colophon D1 concludes with रामाय नमः T1 with श्रीरामचन्द्राय नमः G with श्रीरामाय नमः

६७

G 2. 75. 1
D 2. 73. 1
L 2. 79. 1

श्रुत्वा तु पितरं वृत्तं भ्रातरौ च विवासितौ ।
भरतो दुःखसंतप्त इदं वचनमब्रवीत् ॥ १

किं नु कार्यं हतस्येह मम राज्येन शोचतः ।
विहीनस्याथ पित्रा च भ्रात्रा पितृसमेन च ॥ २

दुःखे मे दुःखमकरोर्व्रणे क्षारमिवाददाः ।
राजानं प्रेतभावस्थं कृत्वा रामं च तापसम् ॥ ३

कुलस्य त्वमभावाय कालरात्रिरिवागता ।
अङ्गारमुपगूह्य स पिता मे नावबुद्धवान् ॥ ४

67

☞ Ñ₁ missing for Sarga 67 (cf. 1. 1058*). Dm₁ begins with ॐ, M₃ with श्रीरामाय नमः. —Before 1, G₁ M₃ ins. 1717*.

1 ᵃ) Ś₁ B₁.₂.₄ D₆ [भ्र]ाता, Ñ₂ V₁ B₃ Dt₁ Dd₁ Dm₁ D₁-₃.₅.₇ T₃ G₁ M₃ च (for तु). Dt₁ स पितुः (for पितरं). Ś₁ Ñ₂ B D₆ प्रेतं, D₂ नृप (sic), D₅ वृद्धं. Cr m g k.t as in text (for वृत्तं). D₁ श्रुत्वा मृतं च पितरं. —ᵇ) Ñ₂ B₃ B₂.₄ प्रव्रासितौ M₃ मातर च विवासितं. —ᶜ) B₁ दुःखसंतप्तो. —ᵈ) Ś₁ Ñ₂ V₁ B D₁-₃.₆ मातरं पुनरब्रवीत्; D₄.₅.₇ M₄ मातरं वाक्यमब्रवीत्. —After 1, Ś₁ Ñ₂ V₁ B D₁-₇ M₄ ins.:

1718* रामं राज्यात्प्रव्राजयित्वा कैकेय्यनपकारिणम् ।

[Ś₁ D₆ राष्ट्राद्; V₁ राज्य (sic) (for राज्याद्). Ś₁ D₄.₇ [अ]नपकारिणि (D₇ °णं), B₁ [अ]नुपकारिण.]

—Thereafter read 2. 68. 2ᶜ–4 (including star passages up to l. 1 of 1744*).

2 ᵃ) T₁ हतस्यैक (sic). —ᶜ) G₁ च (for [अ]थ). —For 2, Ś₁ Ñ₂ V₁ B D₁-₇ M₄ subst.:

1719* किं मे राज्येन भोगैर्वा दग्धस्याघकरात्त्वया ।
विप्रहीनस्य मे पित्रा भ्रात्रा पितृसमेन च ।

[(l. 1) V₁ दग्धस्य (for दग्धस्य). B₄ [अ]घरस्य, D₁ मद्रसा (for [अ]घकरात्). D₄.₇ मम (for त्वया). M₄ किं मे राज्येन किं भोगैर्दग्धस्याघकरेण हि. —(l. 2) Ś₁ Ñ₂ B₁.₂ D₆ विप्रयुक्तस्य B₃.₄ विप्रयुक्तस्य (for °हीनस्य).]

—Thereafter cont.:

1720* कीर्तितेनापि कार्योऽस्ति कश्चिद्राज्येन वै कुल ।
देवकल्पेन पित्रा हि विहीनो राघवेण च ।
केकेय्येव हेतुनाहं राज्यं प्राप्तमशाभिमान् ।

[(l. 1) V₁ D₁-₃.₅ मे नार्थः; D₄.₇ मे नार्थो (for नार्थोऽस्ति). B₁.₄ वाविद् (for कश्चिद्). V₁ D₁-₃ M₄ मे, D₄.₇ वा; D₅ कि (for वै). Ñ₂ B₄ कुलं, V₁ कुल (sic), D₆ कुल (sic). D₄.₅.₇ पुनः (for कुल). —(l. 2) Ś₁ D₆ पित्रा च; Ñ₂ B₂.₄ पित्रा च, B₁ om.; B₃ D₁ पित्रा च, D₂ पित्रा वै, M₄ पित्रापि (for पित्रा हि). V₁ D₄.₇ विहीने (for विहीनो). D₁ वा (for च). —For l. 3, D₄.₅.₇ subst. the line of 11ᶜᵈ. —(l. 3) D₃ केन रक्षे. B₁-₃ D₁-₃ M₄ प्राप्नुयाम् (for प्राप्तम्). D₆ °मशाप्नुयात्.]

—Thereafter S₁ Ñ₂ V₁ B D₁-₇ M₄ cont. 1733*. D₄.₅ read 13, then D₅ alone reads 14ᵃᵇ and l. 2 of 1733*.

3 ᵃ) G₁ M₃ दुःखं, Cr m g t as in text (for दुःखे). Dg₁ G₁ M₃ अकरोद्; Cm k as in text (for अकरोः). —ᵇ) Dg₁ Dt₁ [आ]ददाः; Cr m k as in text (for [आ]दधाः). —For 3, Ś₁ Ñ₂ V₁ B D₁-₇ M₄ subst.:

1721* व्रणे क्षारं विनिक्षिप्य दुःखे दुःखं निपातितम् ।
त्वया पतिं घातयित्वा रामं कृत्वा च तापसम् ।

[D₁ om. l. 1. D₅ transp. ll. 1 and 2 (followed by l. 4 of 1734*). —(l. 1) V₁ D₁.₂ व्रणे क्षारो विनि(V₁ °नि°)क्षिप्तो (D₁ °प्तो [sic]), D₄.₇ व्रणे क्षारं समासक्तो, D₆ व्रणे क्षारं समासक्तः, M₄ व्रणे क्षारो विनिक्षिप्तो (for the prior half). D₃ दुःखे (for दुःख). —(l. 2) Ñ₂ B₁.₃.₄ घातयित्वा पतिं हि त्वं (for the prior half). D₃ repeats erroneously त्वं कृत्वा. D₄.₇ त्यक्त्वा (for कृत्वा).]

—After 3, Dm₁ ins. राम.

4 ᵃ) T₁ damaged for त्रिरि. Dd₁ कालरात्रिम् (sic) (for °रात्रिर्). T₃ [आ]कालरात्रिरिहागता (sic). —ᵈ) Dm₁ त्वा. M₃ [ए]नः Ct as in text (for स). —For 4, Ś₁ Ñ₂ V₁ B D₁-₇ M₄ subst.:

1722* कुलस्यास्य विनाशाय पित्रा मे त्वमिहाहृता ।
त्वां कालरात्रिप्रतिमां पिता मे नावबुद्धवान् ।

[(l. 1) V₁ B₄ त्वमिहागता, D₄.₅.₇ त्वमुपाहृता, D₂ त्वमिरागता (sic), D₆ समुपाहृता (for त्वमिहाहृता). —(l. 2) V₁ D₃ नावबुद्धिमान्, D₂ नावबुध्यते.]

—B₃ cont.:

1723* कालसर्पी यथा माता मतो गृहाणि वै गते ।

—B₃ cont. further, Ś₁ Ñ₂ V₁ B₁.₂.₄ D₁-₇ M₄ cont. after 1722*:

1724* आकाशा पौरमकस्मा माता त्वं गृहुपागमनः ।
त्वत्कृते पौरविषेण सर्वे भयान्नि परिपालिताः ।
अवाप पापसंकल्पे सम्पर्कं पिता मम ।
ज्ञातिपक्षः प्रियं प्राप्तो मन्युरेण विशोषितः ।
तथैव स महाभागो लक्ष्मणो भ्रातृवत्सलः । (5)
प्रव्राजितौ वने राघवौ निर्गतौ च वन्दित ।

[D₄.₅.₇ om. l. 1. —(l. 1) B₁ आकुल हेतवः, Di

कौसल्या च सुमित्रा च पुत्रशोकाभिपीडिते ।
दुष्करं यदि जीवेतां प्राप्य त्वां जननीं मम ॥ ५
ननु त्वार्योऽपि धर्मात्मा त्वयि वृत्तिमनुत्तमाम् ।
वर्तते गुरुवृत्तिज्ञो यथा मातरि वर्तते ॥ ६
तथा ज्येष्ठा हि मे माता कौसल्या दीर्घदर्शिनी ।
त्वयि धर्मं समास्थाय भगिन्यामिव वर्तते ॥ ७
तस्याः पुत्रं कृतात्मानं चीरवल्कलवाससम् ।
प्रस्थाप्य वनवासाय कथं पापे न शोचसि ॥ ८

G 2. 75. 27
B 2. 73. 11
L 2. 79. 25

आहूतो गोरसंकल्पो (for the prior half). V1 मे, M4 त्वां (for स्व) B3 M4 मृत्युमापन्न, D6 मृत्वरात्मन (sic).—(l. 2) D2 [अ]सि (for स्व). V1 D2.3 M4 transp. स्व and [अ]सि. Ñ2 B प्रतिपादिता.—(l. 3) B2 स्तवक.—D2 reads l. 4-5 in marg.—(l. 4) Ś1 कल्पयित्वा. V1 D1-6.7 M4 पुत्रेण च (for सपुत्रेण).—(l. 5) V1 D1.3 M4 न (for स). V1 B2 D1.3 भ्राता मे; D2 राघवो, D3.4 भ्राता (subm.), D5 रामो वै; M4 भ्राता मे (for राघवो). V1 B2 D1-3 M4 पितृवत्सल.—(l. 6) D1 वसन्; D3.8 M4 [ऽ]वशो, D4.7 वने (for वन) Ś1 D6 राज्यात् (for राष्ट्राद्). B4 om. पितृ]

—After 4, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.:

1725* मृत्युमापादितो राजा त्वया मे पापदर्शिनि ।
सुस्न परिहृतं मोहात्कुलेऽस्मिन्कुलपांसिनि ।
त्वां प्राप्य हि पिता मेऽद्य सत्यसंधो महायशाः ।
तीव्रदुःखाभिसंतप्तो वृद्धो दशरथो नृपः ।
विनाशितो महाराजः पिता मे धर्मवत्सलः । [5]
कस्मात्प्रव्राजितो रामः कस्मादेव वनं गतः ।

[(l. 2) Dg1 Dt1 Dd1 T3 M3 दुष्पासिनि.—(l. 3) G1 M3 च (for हि). T3 य (for ऽद्य). G3 सत्यधर्मा. Dd1 Dm1 T3 G1 M1 महातपा (for महायशा).—(l. 4) Dt1 Dd1 Dm1 T1 M3.2 Cv r.m.t वृत्तो (for वृद्धो).]

5 a) Dt1 नमिता (for सुमित्रा).—b) Ś1 Ñ2 B D6 पुत्रशोकपरिप्लुते; V1 D1.3 पुत्रशोकेन पीडिते (V1 °ता); D3.4.6.7 माश्रान्त्या मम मातर., M3 दु खशोकाभिपीडिते, M4 पुत्रशोकाभिपीडिते.—c) D2.4.6.7 जीवेयुस्; Cg k.t as in text (for जीवेतां).—d) G3 ता, Cm k.t as in text (for त्वां). Ś1 Ñ2 V1 B2-4 D1-7 M4 त्वया पापे (D3 °प) निराकृते (D2.4.6.7 °ता), B1 त्वया पापे विनाकृते —After 5, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 ins., D4.6.7 ins. l. 1-2 after 1745* and l. 3-4 after 5.

1726* न त्वं केकयराजेन जाता जातिमता ध्रुवम् ।
पापवृत्ता तु जाने त्वां जाता घोरेण रक्षसा ।
रामे त्वं किमकल्याणमत्र त्वय्यनुपश्यसि ।
येन त्वया साधुवृत्तो रामः प्रव्राजितो वनम् ।

[D6 repeats] 1-2 after 1745*.—(l. 1) Ś1 D6 केकयराजोऽसि, B3 °राजेन, D1 कैकयि°, D2 (both times).4.5.7 कैकेय°, D3 कैकय° (for केकयराजेन). D2 om. (hapl.) जाता. B4 जातिमय (for जातिमता). D2 (second time) ध्रुवा, D6 इव (for ध्रुवम्). Ś1 D6 जाता मतिमता वराद् (for the post. half).—(l. 2) Ś1 D6 प (for तु). V2 D1.2 (first time).3 M4 म(D1 अ)न्ये तु (V1 om. तु [subm.]) त्वां पापवृत्तां (for the prior half) D2 (second time).4.5.7 मन्ये त्व राक्षसा(D3 राक्षसी जा, D4 रक्षसा जा)ता तीक्ष्णेन निरपत्रपे —(l. 3) D1.7 किम् (by transp); D5 कि तद् (for त्वं किम्) Ś1 Ñ2 B3.4 D6 न्न(D4 न)कल्याणम्, B1 त्व°, M4 नकल्याणे (for अकल्याणम्). D3 रामे किं तदकल्याणि (for the prior half). D1.3 M4 क(M4 [अ])ल्याणम्; D2 lacuna (for अकल्याणि). D2.6 मपश्यसि (D2 °ति), D4.7 प्रशमसि (for [अ]नुपश्यसि).—(l. 4) V1 D1.3 M4 यथा (for येन). D2 राघुवृत्त, M4 पापवृत्ते (for साधुवृत्तो) T1 (ed.) वने (for वनम्).]

6 a) Dg1 स तु त्वार्योऽपि; Dt1 नन्वार्योऽपि च, Cm g k as in text (for ननु त्वार्योऽपि).—For 6, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst.:

1727* मातरीवात्मनो वृत्तिं रामस्त्वय्यनुवर्तते ।

[V1 D6 मातर (for मातरि). Ś1 D6 [इ]व च वो, V1 वान्यया, B1.2 [इ]वाथ यो, D1 [इ]वाथ यो, D3 M4 [इ]वात्मवां; D2 [इ]वात्मम; D4.7 [इ]वात्मनो, D5 चात्मयो (for [इ]वात्मनो). D3.4.6.7 प्रीति (for वृत्ति) V1 निवर्तते; D1 M4 हि वर्तते (for [अ]नुवर्तते) D5 रामस्तु त्वयि वर्तते (for the post. half).]

—Thereafter cont.:

1728* तस्य प्रव्राजने पापे किं पश्यन्त्या त्वया कृतम् ।
पितर्यसाधु किं मे त्वं रामे वा द्रक्ष्यत्यसि ।
येनाकार्यं कृतवती मम त्वमपराङ्करम् ।

[(l. 1) B1 चाप्राजन D6 रामे (for पापे). D2.4 दृष्ट्वा; D4.7 दृष्ट्वा तद् (for पश्यन्त्या). V1 D1-6.7 कृतं त्वया (by transp).—(l. 2) D4.7 पितृर्यसाधि, M4 वा (for मे). D3.5 यद्यें, D4.7 यद्यं (for रामे वा). D7 [अ]पि (for [अ]सि).—(l. 3) V1 B2.4 D1.3 कार्यं (for [अ]कार्यं). M4 त्वमेवम् (for मम त्वम्). D3.6 अपशस्वती, D4.7 अपकारकारी; D6 अयशकर (sic) (for °स्करम्).]

7 D4.6.7 om. 7-8.—a) Dd1 Dm1 तत्र, Cr g k.t as in text (for तथा).—For 7ab, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 subst.:

1729* यद्वा माता च मे ज्येष्ठा कौसल्या धर्मदर्शिनी ।

[D6 यथा (for यद्वा). D2 ज्येष्ठा च (for मे ज्येष्ठा). M4 यथा माता गम ज्येष्ठा (sic) (for the prior half). V1 धर्मचारिणी.]—c) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 त्वयि वृत्ति परां प्रीत्या (Ś1 D6 प्राप्ता).—After 7, Ñ2 B1-3 ins. l. 1 of 1730*.

8 D4.6.7 om. 8 (cf. v.l. 7).—a) B1 कृतात्मानं; Dg1 Dt1 महात्मानं (for कृतात्मानं).—d) Ñ2 B1-3 तु त्वं

G 2 75 24
B 2 73 11
L 2 79 24

अपापदर्शिनं शूरं कृतात्मानं यशस्विनम् ।
प्रव्राज्य चीरवसनं किं नु पश्यसि कारणम् ॥ ९
लुब्धाया विदितो मन्ये न तेऽहं राघवं प्रति ।
तथा ह्यनर्थो राज्यार्थे त्वया नीतो महानयम् ॥ १०
अहं हि पुरुषव्याघ्रावपश्यन्रामलक्ष्मणौ ।
केन शक्तिप्रभावेन राज्यं रक्षितुमुत्सहे ॥ ११
तं हि नित्यं महाराजो बलवन्तं महाबलः ।
अपाश्रितोऽभूद्धर्मात्मा मेरुर्मेरुवनं यथा ॥ १२
सोऽहं कथमिमं भारं महाधुर्यसमुद्यतम् ।
दम्यो धुरमिवासाद्य सहेयं केन चौजसा ॥ १३

(for पापे) Dg1 Dt1 शोचसे, T3 शोचसि (for °सि) —For 8, Ś1 V1 B4 D1–3 6 M4 subst Ñ2 B1 3 ins l 1 after 7 and l 2–3 after 11 B2 ins l 1 only after 7

1730* अथ कस्माच्चयानार्यै तस्या पुत्र प्रवासित ।
स्वधात्मानं दूषयन्त्या दूषितोऽद्य नृशंसया ।
अनूशस महात्मानमपापं पापनिश्चये ।

[(l 1) D2 [अ]नाथो (for [अ]नार्ये) B1 om the post half V1 राजपुत्रो (for तस्या पुत्र) V1 D1–3 M4 विवासित —(l 2) V1 दूषयत्वा समात्मान, D1–3 दूषयत्वा स्वधात्मान (by transp) (for the prior half) —(l 3) Ñ2 B3 4 महा(B4 °वा)पापविनिश्चये (for the post half) M4 ज्ञानवत्स्वस्वल्यार्थं मम येनाप्रिय पर]

9 Ś1 B3 D6 om 9–13 For 9–13 V1 B4 D1–5 7 (D2 4 5 7 l 1–7 only for 9–12) M4 subst 1731* —ᵃ) Ñ2 B1 3 स दीर्घदर्शि(Ñ2 °र्शी)न, G2 3 M1–3 Cg अपाप(M3 °पा)दर्शन (for अपापदर्शिनं) M3 क्रूर, M5 वीर (for शूर) —ᵇ) Ñ2 B1 3 स्थिरात्मानं —ᶜᵈ) Ñ2 B1 3 प्रव्राज्य राम गुणिनं गुण कमिह पश्यसि

10 Ś1 B3 D6 om 10 (cf v l 9) For subst in V1 B4 D1–5 7 M4 see 1731* —ᵃ) Ñ2 B1 3 वनाय विहितो नार्यो(B1 °र्ये) —ᵇ) Ñ2 B1 यथेह, B3 यथेदं, G3 न ह्यहं (for न तेऽहं) Dt1 Dd1 Dm1 Cm g t यथा, Cv k as in text (for प्रति) —ᶜ) B3 सदा (for तथा) G3 M1 राज्यार्थं —ᵈ) Ñ1 B3 तद्विहीनो, B1 त्वद्विनीतो, Cr m g k t त्वयानीतो (for त्वया नीतो)

11 Ś1 B3 D6 om 11 (cf v l 9) For subst in V1 B4 D1–5 7 M4 see 1731* —ᵃ) B1 3 Dt1 D7 शक्ति प्रभावेण —After 11 Ñ2 B1 3 ins l 2–3 of 1730*

12 Ś1 B3 D6 om 12 (cf v l 9) For subst in V1 B4 D1–5 7 M4 see 1731* Ñ2 B1 3 om 12–13 —ᵃ) Dg1 तु (for हि) —ᵇ) Dg1 Dt1 T1 M4 महौजसं, G3 महायशं, Ck as in text (for °ल) —ᶜ) Dg1 Dt1 T उपाश्रितो, G1 3 M3 व्यपाश्रुतो —ᵈ) Dm1 Ck मेरं Cr m g t as in text (for मेरुर्)

13 Ś1 Ñ1 B1–3 D3 6 om 13 (for all except D2 cf. v l 9 and 12) D5 7 read 13 while D2 reads 13, 14ᵃᵇ and l 2 of 1733*, after 1730* —ᵃ) D4 5 7 पुरुषम् (for कथम्) G1 महामार्गं (sic) Cr m g as in text (for इमं भारं) —ᵇ) Dg1 G1 Cr m g -समुद्यतं; Dm1 -समुद्यतं; Ck -समुद्यतं, Ct as in text (for -समुद्यतम्) D4 5 7 महाभारमिवोद्यतं —ᶜ) T2 धर्मो, T3 दम्मो (sic) Cv दम्यं, Cr m g k t as in text (for दम्यो) D4 5 7 T3 इवासाद्य (D5 °द्यो), Cr g k t as in text (for इवासाद्य) —ᵈ) Dg1 Dd1 D4 5 7 M1 Cr m g k सहेयं; T2 सहेते (sic) M2 वनेय (sic), Ct as in text (for सहेयं) D4 5 7 हेतुना T1 G1 3 M1 Ck तेजसा, Cr m g t as in text (for चौजसा) —For 9–13, V1 B4 D1 3 M4 subst, D2 4 5 7 subst l 1–7 only for 9–12

1731* वनाय रामं प्रव्राज्य किं नाम सुकृतं कृतम् ।
राज्यलोभात्त्वया क्रुद्धे मम सर्वं न रक्षितम् ।
घोरं ममाप्रियं तेन त्वमेव कृतवत्यसि ।
तद्गते पुरुषव्याघ्रे महेन्द्रोपेन्द्रविक्रमम् ।
का शक्तिर्मम कैकेयि राज्यं कारयितुं महत् । [5]
तमहं भ्रातरं ज्येष्ठं रामं राजीवलोचनम् ।
भक्त्योपाश्रितश्चैव गिरिं मेरुं रविर्यथा ।
इमां राज्यधुरं गुर्वीमसह्यामाहितामहम् ।
दम्यो धुरमिवासाद्य कथमुद्वोढुमुत्सहे ।

[(l 1) D1 राम वनाय (by transp) B4 तु ते D1 तु मे (for नाम) B4 सुकृत (for सुकृतं) D4 7 मेव (for कृतम्) —(l 2) D4 7 दुष्टे (for क्रुद्धे) B4 रक्षितं, D1 2 भक्षितं (for रक्षितम्) —D2 4 6 7 om l 3 —(l 3) D1 येन M4 कर्म (for तेन) D1 2 कर्मेदं, M4 येनेदं (for त्वमेव) B4 [अ]सि (for [अ]सि) —(l 4) B4 अप्रूते (sic) V1 महेन्द्रोपेन्द्रविक्रमे D2 4 5 7 महामार्गगणाश्रिते (for the post half) —(l 5) D2 4 5 7 धारयितुं चिरं (for कारयितुं महत्) —(l 6) D1 (also) 5 गुरुं ज्येष्ठं (for ज्येष्ठं रामं) —(l 7) B4 भक्त्य D1 भक्त्य (sic) (for भक्त्या) V1 B4 [अ]प्याश्रितस्, D1 [अ]पाश्रितस्, D4 7 [उ]पस्पृश्य, M4 [अ]वाश्रितस् (for [उ]पा°) D2 4 5 7 M4 मेरुं गत्वा (M4 गिरि)र्यं(D5 °र्न) यथा (for the post half) —(l 8) V1 B4 राज्यधुरां (for राज्यधुरं) V1 तु हिमाचलम् B4 वा हिमाद्रेर् (sic), (for आहितामहम्) —(l 9) B4 [अ]नड्वान् M4 [अ]भाव (for [अ]सह्य)]

—Thereafter V1 B4 D1 3 M4 cont D2 4 5 7 cont l 5 6 9–14 only V1 ins. l 5–6 only after 1767*

1732* का शक्तिरद्य रामेण विना राज्यं प्रशासितुम् ।
लोकेऽद्यपि प्राप्य मम वा मद्विधस्य वा ।
परित्यागेऽपि कामं तं न तु बुद्धिर्भवेत्तव ।
यदि रामस्य नापेक्षा मातृवद्धि भवेत्त्वयि ।
यदि वा स्वपरित्यागे रामो मां न परीत्सजेत् । [5]

अथ वा मे भवेच्छक्तिर्योगैर्बुद्धिबलेन वा ।
सकामां न करिष्यामि त्वामहं पुत्रगर्धिनीम् ।

निवर्तयिष्यामि वनाद्भ्रातरं स्वजनप्रियम् ॥ १४

G 2 75. 28
B 2 73. 18
L 2 79 17

अथवाहं त्यजेयं त्वां हन्यां वा पापनिश्चये ।
इयं ते कथमुत्पन्ना बुद्धिः पापविनिश्चये ।
मध्यमां धारयन्त्या च ममानर्थभयावहा ।
उचितं न कुले राज्ये ज्येष्ठस्यैवाभिषेचनम् ।
अपरे पितृवज्ज्येष्ठं पूज्यो भ्रातेति च स्थितिः । [10]
साधुसाध्विदं पूर्वं कुलं नो दूषितं त्वया ।
मामप्यपुण्यसुशिलय निमित्तं राज्यलुब्धया ।
कुले महति जातायाः सद्वृत्तमपि धार्मिके ।
बुद्धिरेषा समुत्पन्ना कथं ते सद्विगर्हिता ।
नैव कामं करिष्यामि तथाहं पापनिश्चये । [15]
यदर्थं जीवितान्ताय राजस्ते विनिवर्तितम् ।
अयशः पातितं मूर्ध्नि मम लोकादिह त्वया ।
तस्मादतो न ते कामं करिष्ये पापनिश्चये ।

[(l 1) D1 सम, D3 M4 मार्य (for मम) —(l 2) M4 भावैश्वर्ये D1 च (for second वा) —(l 3) V1 ते कार्य (by transp) B4 परित्यागोसि मे भाव (for the prior half) V1 B4 न समुदि, D3 न तु बुद्धि M4 परित्यागेपिवाक्षस्य न बुद्धिर्मे कथं (sic) —(l 4) V1 स्वभेयमस्य (for यदि राजस्य) D3 आपेक्षया B4 स्वजेय वचनापेक्षा (for the prior half) D1 विमतेन —(l 5) D3 4 परित्यागाद D3 4 मा (for मां) —(l 6) D4 7 स्वजे वे त्वां (D1 त्वं) —V1 B4 om (hapl) l 7 —(l 7) M4 पापानुवर्तिनि —(l 8) M4 अथमां V1 B4 अथवा धारयन्त्यां (B4 °हं धारयन्तं) च ममानर्थभयावहां (sic) —(l 9) D4 7 राज्यं (for राज्ये) B4 येनास्य (for ज्येष्ठस्य) —(l 10) D1 M4 भरते ; D3 भरते (sic) (for अपरे) B4 ज्येष्ठ M4 transp ज्येष्ठ and पूज्यो D3 वै स्थिति M4 संस्थिति (for च स्थितिः) B4 पूज्यो भ्रातरस्थिति (for the post half) —(l 11) V1 मसिमिदम् B4 धर्मिवृत्तम्, D3 सुव्यस्तम् D4 7 मद्यस्तम् M4 संमदस्तम् (for साधुसाध्वम्) M4 चैव (for पूर्व) D3 कुले (for कुलं) —M4 om l 12-15 —(l 12) V1 D1 मम (for माम्) —(l 13) D3 सुव्रतामि D3 सुव्रतामि (sic) D1 सुवृत्ता धर्मचारिणि (for the post half) —(l 14) D4 4 7 क्षात्रे (for कथं) D3 कथं विगर्हिते (subm) (for the post half) —(l 15) D3 करिष्यामि (for क°) and ममाहं (for तथाहं) V1 पापनिश्चये B4 तं हरि मद्यमिलः (for the post half) —(l 16) V1 त्वयं M4 मर्त्यय V1 ममर्थं (for यदर्थं) B4 न दे मं विनिवर्तितं राजन्ने विवर्जयः —(l 17) B4 पतितं, D3 पतितं (for पातितं) B4 स्तु M4 मयि (for मम) —(l 18) D3 1 यस्मात् (for तस्मात्) M4 इने (for अतो) and सर्वे (for करिष्ये)]

14 D4 7 om 14[abcd] D3 reads 13 14[ab] and l. 2 of 1733* after 17*0* —[a]) M4 योगैर्बुद्धिबलेन वा —[d]) G3 M4 पुत्रगृद्धिनी, Cr t as in text C1 पुत्रगर्धिनि (for °गर्धिनीम्) —For 14[cd], S1 Ñ2 V1 B D1-4,6 M4 subst and read after 17*0* D3 subst l 2 only for 14[cd]

1733* भवेद्यद्यपि मे शक्तिः शासितुं राज्यमूर्जितम् ।
तथापि न सकामां त्वां करिष्ये मातृगर्धिनि ।

[(l 1) B4 (before corr)D1 शासितं —(l 2) D3 स्वां, D6 त्वं V1 D1-3 भर्तृघातिनि D3 पुत्रगर्धिनि (for मातृ°) M4 करिष्यामि गृहशिनि (for the post half)]

—Thereafter all the above MSS cont [D4 reads l 4 after l 2 of 1721*] D4 7 cont l 4 only after 13

1734* अविमितो पिता प्राणैस्त्वया मे विप्रयोजितः ।
प्रव्राजितो वनं चैव रामो धर्मभृतां वरः ।
अहो पापं महन्मूर्ध्नि त्वया मे विनिपातितम् ।
अपाय पापसंकल्पे सर्वथाहं हतस्त्वया ।

[(l 1) V1 B अविमितः M4 transp पिता and त्वया —(l 2) B1 om धर्मभृतां —(l 3) V1 त्वया मूर्ध्नि B4 महामूर्ध्नि D2,4 मस्तके (for महन्मूर्ध्नि) V1 मूर्ध्नि मे विनिवेशितं (for the post half) —D3 om l 4 —(l 4) B1 पापसंकल्प, B4 कल्पसंकल्पे V1 D1-4,7 क्रोधे सर्वथा त्वया (for the post half)]

—After 14[cd], Dg1 Dt2 Dd1 Dm1 T G M3-5 ins.

1735* न मे विकाङ्क्षा जायेत त्यक्तुं त्वां पापनिश्चयाम् ।
यदि रामस्य नावेक्षा त्वयि स्यान्मातृवत्सदा ।
उत्पन्ना तु कथं बुद्धिस्तवेयं पापदर्शिनि ।
साधुचारित्रविभ्रष्टे पूर्वेषां नो विगर्हिता ।
अस्मिन्कुले हि पूर्वेषां ज्येष्ठो राज्येऽभिषिच्यते । [5]
अपरे भ्रातरस्तस्मिन्प्रवर्तन्ते समाहिताः ।
न हि मन्ये नृशंसे त्वं राजधर्ममवेक्षसे ।
गतिं वा न विजानासि राजवृत्तस्य शाश्वतीम् ।
सततं राजवृत्ते हि ज्येष्ठो राजाभिषिच्यते ।
राज्ञामेतत्समं तत्स्यादिक्ष्वाकूणां विशेषतः । [10]
तेषां धर्मैकरक्षाणां कुलचारित्रशोभिनाम् ।
अद्य चारित्रशौण्डीर्यं त्वां प्राप्य विनिवर्तितम् ।
तवापि सुमहाभागा जनेन्द्राः कुलपूर्वगाः ।
बुद्धिमोहः कथमयं संभूतस्त्वयि गर्हितः ।
न तु कामं करिष्यामि तवाहं पापनिश्चये । [15]
त्वया व्यसनमारब्धं जीवितान्तकरं मम ।
एष त्विदानीमेवाहमप्रियार्थं तवानघम् ।

[(l 1) G1 हि (for त्यक्तुं) G3 M4 त्यक्तुं —G1 partially damaged for l. 2 and 3 —(l 2) Dt1 नावेक्षा T2,3 G1 Cl नावेक्षा M3 नावेक्षा, Cg t as above (for नावेक्षा) T2 स्यान्मातृवत् —After l 2 Dm1 ins. मम —(l 3) M3 च (for तु) Dg1 Dt1 Dm1 T G1 M3 4 पापदर्शिनि, G2 पापदर्शिनि M3 पापदर्शिनि —(l 4) G2 विगर्हिते

G 2 75 30
B 2 71 8
L 2 79 29

इत्येवमुक्त्वा भरतो महात्मा
प्रियेतरं वाक्यगणैस्तुदंस्ताम् ।
शोकातुरश्चापि ननाद भूयः
सिंहो यथा पर्वतगह्वरस्थः ॥ १५

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे सप्तषष्टितमः सर्गः ॥ ६७॥

—(l 5) Dt1 Ct सर्वेषा (for पूर्वेषा) T3 G3 M3 राजा (for राज्ये) —(l 7) G3 damaged from धर्मे up to गात वा in l 8 Dg1 T3 M3 अवेक्ष्यसे G1 उपेक्षसे Cr m g k t as above (for अवेक्षसे) —(l 8) Dd1 Dm1 G2 M1 2 Cm नाभिजानासि G1 [अ]पि न जानासि G3 [अ]थ न जानासि Ck न हि जानासि (for न विज्ञा°) G3 राज्यवृत्तस्य Cr m g k t as above (for राज्यवृत्तस्य) —(l 9) Dt1 Dd1 T1 Ct राजवृत्तेषु T3 राजवृत्तो हि M3 राजवृत्तो हि Cg as above (for °वृत्ते हि) T1 (also) 2 G3 राज्ये (for राजा) —(l 10) G3 क्षम Cg t as above (for सम) ※ Ck t राजा सजम् इति पाठे सर्वेमित्यत्र सप्तमी षष्ठ्यर्थे द्वितीया सर्वेषामित्यर्थे । ※ Dd1 Dm1 T2 G1 2 M2 तस्माद् T3 न स्याद् M3 तस्याम् (sic) (for तस्माद्) —(l 11) G3 damaged from शोभिनाम् up to चारि in l 12 T1 Cr p m चारित्रशोभिनां T3 चारित्रशोभिनां Cm p g t as above (for °शोभिनाम्) —(l 12) Dd1 Dm1 G1 2 M1 2 अत्र (for अत्र) Cr m g k as above Ct शौटीर्ये (for शौण्डीर्य) G3 विनिवर्तते —(l 13) Dt1 Dd1 Dm1 G2 M1 Ck t सुमहाभागे Cg as above (for सुमहाभागा) G1 2 M1 नरेंद्रा Cv r m g t p as above (for जनेंद्रा) M3 पूजया Cv r m g t p as above (for पूजया) Dt1 Ct जनेंद्रतुल्यपूर्वके (for the post half) —(l 14) T3 कुबेर G3 कथयम (metr) G1 बुद्धिमोदोयमधुना (for the prior half) M3 उपशान्त Ck t as above (for सामृत्यम्) —(l 15) G3 ननु (for न तु) Dt1 तथाय —(l 16) Dd1 Dm1 तथा T1 सदा (for य 1) G3 damaged from ता up to एव कि in l 17 —Dd1 reads from l 17 up to 14^{f} in marg —(l 17) Dm1 T1 G1 निश्चिताय Ck t as above (for अप्रियार्थे) Dt1 Dd1 Dm1 तवान्तरे G1 तवानघ]

—For 14^{ef} Ś1 Ñ1 V1 B D1—7 M1 subst

1736* निराकरिष्ये ते गत्वा वनवासाद्धि राघवम् ।

[B1 सदा (for राघवम्)]

—Thereafter cont 1767* (subst for 2 68.27)
—After 14 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G1 M1 2 ins.

1737* निवर्तयित्वा रामं च तस्याहं दीप्ततेजसः ।
दासभूतो भविष्यामि सुस्थितेनान्तरात्मना ।

15 ^{a}) T3 G1 2 हि मातरं Cv as in text (for महात्मा) —^{b}) T3 तदा G1 स ता G3 स्तुत (sic) Cv as in text (for ताम्) —^{c}) G3 damaged from का up to र Dt1 Dd1 Dm1 शोकार्दितश्च (for शोकातुरश्च) Cv शोकाभिभूतश्च M3 धीरः (for भूयः) —^{d}) Dt1 T1 मन्दरकंदरस्थः M3 Cv p पर्वतकंदरस्थः Cg as in text (for पर्वतगह्वरस्थः) ※ Cv पर्वतकन्दरस्थ इत्ययं सम्यक् पाठः । अन्यथा त्रिष्टुब्जगतीसंकीर्णत्वे लक्षणाज्ञानजनितः । ※ —For 15 Ś1 Ñ1 V1 B D1—7 M1 subst

1738* इत्येवमुक्त्वा भरतोऽतिरोषात्
दिग्गर्दयित्वा जननीं सुरूक्षं ।
शोकातुरः सस्वनमुन्ननाद
सिंहो यथा पर्वतकन्दरस्थः ।

[(l 1) V1 D 2 7 M1 महात्मा (for °तिरोषात्) —(l 2) Ñ1 B स गर्हयित्वा D1 विगर्ह्यित्वा (sic) (for विगर्ह्यित्वा) V1 D1 2 M1 सुघोरं D3 विगर्ह्य (for सुरूक्षं) —(l 3) D1 सुस्वरम् M1 सस्वरम् (for सस्वनम्) B1 सस्वनमुन्ननाद —(l 4) D3 मन्दरकन्दरस्थ D3 पर्वतकन्दरात्]

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ1 V1 B D 1—7 कैकेयीनिगर्हणं (V1 D1 2 7 °णा B1 °णं) D3 भरतपर्यस्थि कैकेयीनिग्रहणं —*Sarga no* (figures words or both) B1 D1 6 om Ś1 79 Ñ1 V1 D7 M1 75 B3 63 B2 D1 74 B4 69 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 73 D1 131 D3 78 —After colophon D6 G conclude with श्री D6 om) रामाय नमः । T3 with श्रीरामचन्द्राय नमः

६८

तां तथा गर्हयित्वा तु मातरं भरतस्तदा ।
रोषेण महताविष्टः पुनरेवाब्रवीद्वचः ॥ १
राज्याद्भ्रंशस्व कैकेयि नृशंसे दुष्टचारिणि ।
परित्यक्ता च धर्मेण मा मृतं रुदती भव ॥ २
किं नु तेऽदूषयद्राजा रामो वा भृशधार्मिकः ।
ययोर्मृत्युर्विवासश्च त्वत्कृते तुल्यमागतौ ॥ ३

G 2 75 6
B 2 71 7
L 2 71 6

68

☞ In Ś1 Ñ V1 B D1-7 M1 the sequence of Sargas from 68 to 75 is 68 72 69 75 70 71 73 and 74 Ñ1 missing up to सो in l 10 of 1763* (cf v l 1058*) —Ś1 Dm1 begins with ॐ, M1 2 with श्रीरामाय नम .

1 ᵃ) Ś1 Ñ2 B D6 तथा स, V1 D1 3 M4 एव (M3 °व) स (V1 स, D5 रि), D2 4 5 7 तथा रि, Cg1 as in text (for ता तथा) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 ता (for तु) —ᵇ) Dd1 T3 G1 भरत स्थिता —ᶜᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M4 तु रोषेण महताविष्ट पुनरेवेद, D3 °देव [metr])मनयीत्.

2 ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 पाप (Ś1 D6 योषित्) स्वभावे. G2 °स्य (sic) Cg k t as in text (for राज्याद्भ्रंशस्व) —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 निरपत्रपे, G1 दुष्ट° (for दुष्टचारिणि).—After 2ᵃᵇ Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M4 ins

1739* किं तेऽपराद्ध रामेण भर्त्रा वा पापनिश्चये ।
एव दुःस्वभावाया सर्वथैव धिगस्तु ते ।
मा तवेऽ वय क्षुभो लोको मा पर कुलपालिनि ।
सर्वलोकाप्रिय कृत्वा कथ नाग न लज्जसे ।
कथ धारयते भूमिस्त्वामिव भर्तृघातिनि । [5]
कथ तेनापिकल्पेन मम पित्रा महात्मना ।
तवापराध क्षान्तोऽय सर्वलोकविगर्हित ।
कथ शरणागता तेन न दग्धासि महात्मना ।
त्वद्दोषदूषितश्चाद्य न दग्ध दग्न हेतुना ।

[(l 2) D3 एव (for एव) B1 D3 मे (for ते) —D2 4 6 7 om l 3-5 —(l 3) B3 कुलपालने M4 भर्तृघातिनि (for कुलपालिनि) V2 मा पैरमय क्षुभ्येऽशनायता कुलपाल्ले (sic) —(l 4) D1 (before corr) काले (for कृत्वा) B1 reads कथ in marg V1 D3 कर्म (for नाग) B1 illeg for लज्जसे —(l 5) Ś1 D6 त्वां नयते B4 वा धरते (for धारयते) Ś1 D6 स्वामिव, Ñ2 B1 स्वामिमां V1 D1 3 M4 इव त्वा (by transp) (for त्वामिव) Ñ2 V1 (also) B1 3 4 D1 3 M4 भर्तृघातिनीं, B4 पति° (for भर्तृघातिनि) —(l 6) B1 D2 4 5 7 तु (B1 ते, D7 नु) ऋषि (D3 निर्वि)कल्पेन (for तेनापि°) V1 D1-6 7 transp मम and पित्रा —(l 7) V2 D1 3 M4 -जुगुप्सित (D3 °सित [sic]) D2 5 °ते (for विगर्हित) —(l 8) Ñ2 B1 transp न and दग्धासि —(l 9) D1 2 3 5 7 दोषाद् (for दोष-) B1 -दूषितेद्य (for °श्चाद्य) Ñ2 B1 3 4 दाह, V2 D1-6 7 [S]ह था (D3 6 थे) B2 [S]ह च (by transp) (for चाद्य)]

—Thereafter D2 4 5 7 cont

1740* धरस्मा पापात्समुद्वार न ते पश्यामि गर्हिते ।

[D5 पाप (for पापाद्) D3 om (subm) D4 वे, D7 [ए]व (for वे)]

☞ Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 read 2ᶜ-4 (including star passages up to l 1 of 1744*) after 1718*

—G1 partly damaged for 2ᶜ —ᶜ) B4 परित्यक्त्वा Ś1 Ñ2 V1 B Dg1 Dt1 D1 7 T3 M1 [अ]पि, Dd1 Dm1 T3 G1 2 M1 हि, Cg k as in text (for च) —ᵈ) T1 2 मा (for मा) Dm1 (before corr as in text) [अ]मृत (for मृतं) ⊛ Ch परो मा मृत रुदतीति मिथ्यापाठ प्रयत्न्य मिथ्यार्थमसङ्गतमत्रोदात्। Ct केचित्तु-परित्यक्तधर्मेणस्ते पुत्र जीवनमसमाधितम्, अतो मा मा मृत दृष्ट्वा रुदती भवेत्यर्थ । तत्र पुत्रमरणकृत शोकोऽस्त्विति भाव इत्याहु । ⊛ Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 गर्हित (D1 °ता) पापनिश्चये —After 2 Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M4 ins

1741* राज्यलोभात्पति प्राणैर्वियोज्य यशस्विनम् ।
गतासि निरय घोर सर्वथैव धिगस्तु ते ।
यदि त्व राज्यलोभेन गन्तु निरयमिच्छसि ।
पतन्त्या निरये कस्मादहमप्यनुपातित ।
हा दग्धोऽस्मि हतश्चैव त्वया मातर्नृशसया । [5]
त्यक्ष्याम्यहमपि प्राणाञ्शस्ते सुखिनी भव ।

[(l 1) Ś1 D6 वियोज्य न (for वियोज्य) V1 D3 6 7 तपस्विन D1 तपोवन (sic) M4 नराधिप (for यशस्विनम्) —(l 2) D4 5 M4 गता (for गता) D2 om from निरय up to राज्यलोभेन in l 3 M4 पापे (for घोर) D3 मे (for ते) —After l 2 V1 D1 3 ins

1741(A)* पापे पापसमाचारे निष्ठे भर्तृघातिनि ।

—D3 om l 3 —(l 3) D4 निरय गन्तुम् (by transp) D4 6 7 गन्तु नरकम् (for गन्तु निरयम्) —(l 4) Ś1 D2 पतन्ता, V1 पतती, D5 पतन्ता (for पतन्त्या) V1 D1 2 M4 निरय (for °ये) D1 7 किं त्वया हि निमग्न हि (for the prior half) B4 [अ]नुपीडित, M4 [अ]त्र पा° (for [अ]नुपातित°) —(l 5) V1 भृशम्यासि (for हतश्चैव) Ś1 D6 माता (for मातर्) —(l 6) D2 [अ]हमिति, B4 [अ]ह * * (for [अ]हमपि) D4 7 प्राण (for °णान्) Ś1 D6 शास्त्व, Ñ2 B2 3 4 मत्ते, V1 मुग्धे त्व, D1-6 अव त्व (for शास्ते)]

3 ᵃᵇ) Dg1 च, Dd1 Dm1 T3 तु, Cr m g as in text (for नु) Dg1 Dt1 T1 रामो राजा (by transp) —For 3ᵃᵇ, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst.

G. 2. 75. 7
B. 2. 74. 4
L. 2. 79. 7

भ्रूणहत्यामसि प्राप्ता कुलस्यास्य विनाशनात् ।
कैकेयि नरकं गच्छ मा च भर्तुः सलोकताम् ॥ ४
यत्त्वया हीदृशं पापं कृतं घोरेण कर्मणा ।
सर्वलोकप्रियं हित्वा ममाप्यापादितं भयम् ॥ ५
त्वत्कृते मे पिता वृत्तो रामश्चारण्यमाश्रितः ।
अयशो जीवलोके च त्वयाहं प्रतिपादितः ॥ ६
मातृरूपे ममामित्रे नृशंसे राज्यकामुके ।
न तेऽहमभिभाष्योऽसि दुर्वृत्ते पतिघातिनि ॥ ७
कौसल्या च सुमित्रा च याश्चान्या मम मातरः ।
दुःखेन महताविष्टास्त्वां प्राप्य कुलदूषिणीम् ॥ ८
न त्वमश्वपतेः कन्या धर्मराजस्य धीमतः ।
राक्षसी तत्र जातासि कुलप्रध्वंसिनी पितुः ॥ ९
यत्त्वया धार्मिको रामो नित्यं सत्यपरायणः ।
वनं प्रस्थापितो दुःखात्पिता च त्रिदिवं गतः ॥ १०

1742* किं नु तेऽपकृतं भर्त्रा किं रामेण महात्मना ।

[Ñ2 V1 D4 तु, D5 ते (for नु) D5 तु (for ते). Ñ2 D2.3.4 M4 भर्ना (sic), D1 पित्रा (for भर्त्रा).]

—c) V1 तयोर् (for ययोर्) M4 प्रवासद् (for विवासद्). —d) D11 स्यात् (for त्वत्) M3 तुल्यतां गतौ. Ś1 Ñ2 B D2.3.4 M4 त्वया तुल्यमुपाहि(Ñ2 B1.2.4 °कृ, B3 M4 हृ)तौ (B3 °ते), V1 तुल्यमुत्पादितौ त्वया, D1 तत्तुल्यमुपपादितौ.

4 ab) Dm1 Ch. ब्रह्महत्याम्; Cg t भ्रूणहत्याम् (as in text) V2 Dg1 अपि (for असि) V1 D1-3.7 ब्रह्महत्या च कुत्सिता, M4 ब्रह्मवध्यां च गर्हिता (for b) Ś1 Ñ2 B D5 भ्रूणहत्या त्वया प्राप्ता ब्रह्महत्या च कुत्सिता. —After 4ab, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 ins

1743* राम राज्यात्प्रच्यावयित्वा पतिं प्राणैर्वियोज्य च ।
मा तेऽस्त्वयं शुभो लोको मा परो भर्तृघातिनि ।

[(l. 1) V1 राज्य (for राज्याद्) D5 भ्रुशाविता (corrupt). D4.7 वियुज्य —(l. 2) V1 भर्ता, D4.5.7 परो (for शुभो) D4.7 चाय, D5 वरो (for परो) D4.7 मनुजान्ते]

—c) M4 निरय, Ch t as in text (for नरक) V1 गग (sic) (for गच्छ) —d) Dt1 तात (for भर्तुः) Ś1 Ñ2 B D2 M4 भर्तृशाप(D2 °शोक)परिक्षता(B3 °ता), V1 D1-3 भर्तृपुत्रनिराकृता(V1 °ता), D4.5.7 भर्तृलोकपरिच्यु(D5 °क्षि)ता.

5 a) Dt1 [ई]दृशे, Cr m g t as in text (for °श) —b) G2.3 M1 Cg स्वयत्वा, Cr k t as in text (for हित्वा). —d) G3 Ch मया, Cr m g t as in text (for मम) Dg1 [आ]पतित, G3 °पादित (sic) Cr m g as in text, Ck [आ]पादयेद् (for [आ]पादित) —For subst. in Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 see 1744*

6 a) M3 मम- (for मे) —d) G1 प्रतिपादितं (sic), Cm g t as in text —For 5-6, Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 (D2.4.5.7 om. l. 2-5) M4 subst.:

1744* इतो नृपो नाशितश्च त्वयाहं राज्यलुब्धया ।
प्राणैर्वियोजितो भर्ता रामः प्रव्राजितो वनम् ।
मम चाप्ययशो मूर्ध्नि पातितं लुब्धया त्वया ।
तस्मात्पापसमुद्धारे न ते पश्यामि गर्हिते ।
लोकानां परिक्लेशेऽपि निरयाल्लोकनिष्कृतिः ।   (5)

[(l. 1) Ś1 D5 हा नृपो नाशितश्चासि, Ñ2 B हा नृपोऽसि नाशितश्च (for the prior half) —(l. 3) D5 श्रा (for च) Ñ2 B3 (also marg. पतित) निहित, B1 पतिन (sic) (for पातित) M4 राज्यलुब्धया (for लुब्धया त्वया) —(l. 4) cf 1740*. Ñ2 B1.2 तस्मात्पापसमुद्धारं, V1 D1.2 अस्मात्पापात्समुद्धारं, B3 अ(also त)स्मात्पापात्समुद्धार, B4 अस्यां पापं समुद्धार (corrupt), M4 अस्मात्पापात्समुत्तर्तुं (for the prior half) Ś1 V1 ते न (by transp.). V1 गर्हित M4 वने वत्स्यामि गर्हिते (for the post. half). —(l. 5) V1 परिक्ते (sic) M4 निरय (for °यान्) B3 [अ]परिक्षति, Ś1 D5 निरये न तरिष्यसि (Ś1 °ति) (for the post. half).]

7 a) Ś1 Ñ2 B D5 रूपेण मे (for -रूपे मम) D2.4.7 [अ]मित्रि (sic) (for °त्रे) —b) Ś1 D5 -कामिके, V1 D1.2 M4 °मिनि, D5 °कि, Cm g k t as in text (for -कामुके) ‡ Cg k. राज्यकामुक इति अमैथुनेच्छातो न ङीप् । ‡ —c) V1 न च, D5 न त्वा, Cg k t as in text (for न ते) Ś1 Ñ1 B D5 अभिभाषास्यो, V1 °भाष्यो हि D1 °भिभाष्योऽस्मि D2.4.5.7 °भाष्ट(D3 °त, D5 °प [sic])व्यो, D2 °भाषिष्ये T2 °भाष्यामि (sic). M4 नाभि द्रष्टव्यो, Cg k t as in text (for अभिभाष्योऽस्मि) —d) Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.6 निर्घृणे D2.4.5.7 M4 नृशंसे (for दुर्वृत्ते) Ś1 V1 D1-7 M4 भर्तृघातिनि (D5 °नी), B4 Dm1 °तिनी, G1 पापकारिणी (for पतिघातिनि)

8 b) Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.6 M4 तथा (for याश्च). —cd) Dg1 -घातिनी, M1.2 -दूषणीं (for -दूषिणीम्) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 त्वयैकया पापशीले पीडिता निरय(V1 महत्)ग्रे

9 For 9 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst.:

1745* न त्वं मैत्रयराजस्य दुहिता विदिताऽस्मन ।
राक्षसी कापि जाता त्वं दुहितृत्वमुपागता ।

[(l. 1) B1 D2.4 कैकय-, B4 D2.3.4.5 कैकेय (for केकय). D2.3 -राजस्य Ñ2 B1-3 D1 विदि(D1 °हि)तास्मन (for विदिता°).—(l. 2) D5 चापि, D4.7 तस्य, D5 चापि (for कापि) Ś1 D4.7 राक्षस्, V1 B1.3 D1 कस्य (for त्वं)] —Thereafter D5(repeats) 4.4.3 ins. l. 1-2 of 1726*.

10 a) Dd1 यत् (for यत्) —b) G1 सत्यपरायणः G3 सत्यपराक्रमः. —c) Dt1 वीर । M3 राज्यात् (for दुःखात्).

यत्प्रधानासि तत्पापं मयि पित्रा विनाकृते ।
भ्रातृभ्यां च परित्यक्ते सर्वलोकस्य चाप्रिये ॥ ११
कौसल्यां धर्मसंयुक्तां वियुक्तां पापनिश्चये ।
कृत्वा कं प्राप्स्यसे त्वद्य लोकं निरयगामिनी ॥ १२
किं नावबुध्यसे क्रूरे नियतं बन्धुसंश्रयम् ।
ज्येष्ठं पितृसमं रामं कौसल्यायात्मसंभवम् ॥ १३
अङ्गप्रत्यङ्गजः पुत्रो हृदयाच्चापि जायते ।
तस्मात्प्रियतरो मातुः प्रियत्वान्न तु बान्धवः ॥ १४
अन्यदा किल धर्मज्ञा सुरभिः सुरसंमता ।
वहमानौ ददर्शोर्व्यां पुत्रौ विगतचेतसौ ॥ १५

G 2 76 17
B 2 74 15
L 2 80 17

—d) Dt1 [अ]पि (for च) —For 10, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1746* सर्वलोकप्रियो रामो यस्त्वया पापनिश्चये ।
प्रव्राजित पापतरा का त्वदन्या भविष्यति ।

[(l 1) V1 B4 D2 6 7 यद् (for यत्) —(l 2) Ś1 B1 4 पापरता, D2 °परा (for °तरा) B4 त्वदन्या न (for का त्वदन्या)]

11 a) T2 यद् (for तत्) T1 पाद (for पाप), ✻ Cv यत्प्रधानस्यसे पापमि(ति) च पाठ । एतच्च पूर्वश्लोकस्थस्य पूर्वोक्तस्य कारण । Cr यत्प्रधानासि पापमिति वा पाठ । ✻ —b) M3 विवासिते (for विनाकृते) —d) M3 lacuna for लोकस्य —For 11, Ś1 Ñ2 V2 B D1-7 M4 subst

1747* पितृवियोगज दु ख मद्दत्तापादितं त्वया ।
भ्रातृत्यागकृत चैव सर्वलोकविगर्हितम् ।

[(l 1) B4 वियोगेन (for वि°) V1 D1 2 M4 मद्भ्रमसादितम् (D3 °प्रेषु) D5 4 6 7 अहमापादितम्, G(ed) सहसा पातितम् (for मद्दत्तापादित) —(l 2) Ś1 D3 भ्रातृत्याग (D6 °ग) (for भ्रातृत्याग) V1 D1 3 भ्रा(V1 मा)तृभ्यां सहित चैव (for the prior half)]

12 M2 transp 12 and 11 —a) G3 सक्ता (for वियुक्ता) G3 damaged for पाप —c) G3 किं, Cg t as in text (for कं) Dg1 (s)पि, Dt1 T1 हि (for तु) G1 [s]द्य त्व (for त्वद्य) —d) Dg1 Dd1 T1 M1 3 Cg गामिनि (for °नी) —For 12 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1748* शुद्धस्वभावा सद्वृत्ता कौसल्यां पुत्रलालसाम् ।
विवत्सा वत्सला कृत्वा कान्नु लोकान् गमिष्यसि ।

[(l 1) D2 5 7 कौसल्यां सद्वृत्ता (by transp) V1 शालिनी, D2 6 7 -वत्सलां (for -लालसाम्) —(l 2) D5 erroneously repeats after विवत्सा from सहित चैव (see variant) in l 2 of 1747* up to विवत्सा in l 2 of 1748* Ś1 V2 B1 D2 6 कांस्त्व, D3 कांत (for कान्नु) D2 5 7 लोकांस्त्व, D6 लोकांस्तु (by transp) (for नु लोकान्) D1 2 M4 अवाप्स्यसि (for गमिष्यसि)]

13 M2 transp 12 and 13 —b) G1 निरये, Cg as in text (for नियत) —c) G1 3 M1 पित्रा सम (for पितृसम) —d) G3 कौसल्यायास्तनूद्भव ✻ Cg कौसल्याया आत्मसम्भवमित्यत्र कौसल्यायात्मसम्भवमित्यार्ष सन्धि । यद्वा पृषोदरादित्वेन आकारलोप । "पुत्रोऽस्या न प्रकाशते " इतिवत् । तेन सम्यक् सन्धि । ✻ So also all other Cs —For 13 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1749* नाभिजानासि वै दु खमिष्टपुत्रवियोगजम् ।
पुत्रेणेष्टेन कौसल्या यथा ते विप्रयोजिता ।

[(l 1) D4 [अ]भिजानासि (sic) Ś1 D6 किं D1 2 7 वा, M4 तद् (for वै) V1 नाभिजानासि चाल्पन दु ख पुत्रवियोगजम् —(l 2) Ñ2 पुत्रशोकेन V1 पुत्रे नष्टे न (sic) Ś1 Ñ2 B D6 तथा (for यथा) D4 om ते (subm) B1 त वियोजिता (for विप्र°)]

14 a) V1 D2 प्रत्यगयोद्, D3 T2 °तो, Cv r m as in text (for प्रत्यङ्गज) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 मातु (for पुत्रो) —b) Dt1 [अ]भि (for [अ]पि) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 पुत्रो हृदयसंभव —c) K(ed) Cr m g प्रियतमो, Cv k t as in text (for °तरो) —d) Dt1 Ck t प्रिया एव, Cm as in text (for प्रियत्वान्न) Dt1 Dm1 T2 G1 3 M3 Ck t बान्धवा, Cv m g बान्धव (as in text) ✻ Ct 'प्रियत्वान्न तु बान्धव ' इति पाठ मत्वा तीर्थनैवं व्याख्यातम् प्रियत्वादेव न बान्धवो बन्धुदत्तपुत्रादिवच्च भवतीति । तत्र नार्थसामञ्जस्यमिति कतकसम्मतपाठ एव व्याख्यात् । ✻ —For 14cd Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1750* तस्मादत प्रियतर पुत्रान्मातुर्न विद्यते ।

[Ñ2 B1 2 यस्माद (for तस्माद) Ś1 D6 अते, M4 तत (for अत) B3 4 M4 पुत्रो(B3 [before corr] °त्रा) (for पुत्रान्) D2 5 7 तस्मादतो(D1 2 °स्मात्तु) प्रियतर पुत्रादन्यन्न विद्यते]

15 a) T1 2 अन्यथा, Cr m g k t as in text (for अन्यदा) Ś1 Ñ2 V2 B D1-7 M4 पुरा किल गवां माता —b) D1 3 7 सुरसी B3 सुरसत्तमा (for °संमता) —c) M3 वहमाणौ (sic) Cr g t as in text Ck वहमानौ (for वहनौ) —d) T1 चेतनौ, Cg as in text (for °सौ) —For 15cd, Ś1 Ñ2 V2 B D1-7 M4 subst

1751* ददर्श पुत्रौ धर्मज्ञा लाङ्गलेनाभिपीडितौ ।
क्षुधौ प्रखेदतुराङ्गौ वहमानौ महीतले ।

[Ś1 Ñ2 V1 B D3 5 6 M4 om. l 1 —(l 2) Ñ2 V1 B1 2 4 M4 प्रखेदतुराङ्गौ D3 6 वेग° (for वहमानौ). D2 7 repeat the post half of l 1 in place of the post. half of l 2]

G 2 76 18
D 2 74 16
L 2 80 18

तामर्धदिवसे श्रान्तौ दृष्ट्वा पुत्रौ महीतले ।
रुरोद पुत्रशोकेन बाष्पपर्याकुलेक्षणा ॥ १६
अधस्ताद्व्रजतस्तस्याः सुरराज्ञो महात्मनः ।
बिन्दवः पतिताः गात्रे सूक्ष्माः सुरभिगन्धिनः ॥ १७
तां दृष्ट्वा शोकसंतप्तां वज्रपाणिर्यशस्विनीम् ।
इन्द्रः प्राञ्जलिरुद्विग्नः सुरराजोऽब्रवीद्वचः ॥ १८
भयं कच्चिन्न चास्मासु कुतश्चिद्विद्यते महत् ।
कुतोनिमित्तः शोकस्ते ब्रूहि सर्वहितैषिणि ॥ १९
एवमुक्ता तु सुरभिः सुरराजेन धीमता ।
प्रत्युवाच ततो धीरा वाक्यं वाक्यविशारदा ॥ २०
शान्तं पापं न वः किंचित्कुतश्चिदमराधिप ।
अहं तु मग्नौ शोचामि स्वपुत्रौ विषमे स्थितौ ॥ २१

---

16 ^{a}) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T3 G2 M1 3 Cr mp gp t दिवस, T1 2 °स, Cg k as in text (for °दिवसे) Dg1 reads ^{b} in marg —^{b}) Dg1 पुत्रौ दृष्ट्वा (by transp) —^{d}) Dg1 Dt1 -कुलेक्षण (for °णा) —For 16 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1752* दृष्ट्वा पुत्रौ रुरोदार्ता सीदमानौ मुहुर्मुहुः ।
तामिन्द्रो रुदतीं दृष्ट्वा धर्मात्मा वै कृपां गतः ।

[(l 1) Ś1 रुन्ती च Ñ2 °तु D2 तु भारार्तौ (for रुरोदार्ता) Ś1 N2 B D6 सीदन्तौ (Ś1 D6 °ती) च D2 सीद° (sic) D4 7 कल्पमानौ (D4 °ना) (for सीदमानौ) M4 सीदमाना पुनः पुनः (for the post half) —(l 2) V1 [अ]थ इन्द्रोऽन्वित, D1-3 5 M4 च (D1 6 स्त D2 त्वत्) इन्द्रायन (D1 °त [sic]) (for वै कृपां गतः)]

17 ^{c}) Dd1 Dm1 G1 M3 तस्य (for तस्याः) —For 17^{ab} Ś1 N2 V1 B D1-7 M4 subst

1753* आकाशे गच्छतो ह्यस्य सुरभ्या अश्रुबिन्दवः ।

[Ś1 D2 4 7 तस्या M4 [ऽ]प्यस्या (for ह्यस्य) D1 4 7 चाश्रु M4 ह्यश्रु (for अश्रु)]

—^{c}) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 7 M4 शोकोत्था (Ñ2 °त्था D4 °स्था) (for बिन्दवः) D2 शोकाश्रुपतिता (sic) —^{d}) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M4 सूक्ष्म (for सूक्ष्माः) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D6 गन्धय (for °गन्धिनः) —After 17 Dm1 G2 ins l 3-4 of 1764* —Dm1 G2 cont Dg1 Dt1 Dd1 T G1 3 M1 3 ins after 17

1754* निरीक्षमाणस्तां शक्रो ददर्श सुरभिं स्थिताम् ।
आकाशे विष्ठितां दीनां रुदतीं भृशदुःखिताम् ।

[(l 1) Dg1 Dd1 Dm1 निरीक्ष Cr g as above (for °क्ष) T1 शक्रस्तां (by transp) (for तां शक्रो) —T3 om (hapl) l 2 —(l 2) G2 विष्ठितां (for वि°) Dt1 Dd1 Dm1 G3 M1 2 रुदतीं (for रुदतीं)]

18 ^{c}) G2 damaged for ब्रवी —For 18, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1755* तेषामिन्द्रमुखान् दृष्ट्वा समुद्वीक्ष्याथ वासवः ।
सुरभिं प्राञ्जलिर्भूत्वा अभिगम्येदमब्रवीत् ।

[(l 1) B1 4 (D2 sup lin before corr) ते (for तेषाम्) V1 B2 D1 3 समुद्वीक्ष्य —(l 2) D1 7 भूत्वा समागम्य (for वाक्यमभिगम्य)]

19 ^{a}) Dd1 Dm1 T2 3 G1 3 M1 3 किंचि (M1 [before corr] कश्चि) न् (for कच्चिन्) —^{c}) G3 निमित्तं (for °त्तः) —^{d}) Dg1 T2 3 G1 3 M3 सर्वं (for सर्व) Dg1 T1 M3 सुरैषिणि Dm1 G1 2 हितैषिणी (for °णि) —For 19 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1756* कच्चिन्न भयमस्माकं कुतश्चिदनुपश्यसि ।
यन्निमित्तं सुदुःखार्ता रोदिषि ब्रूहि तन्मम ।

[(l 1) D1 5 यत्किंचिन् D6 किंचिन् (for कच्चिन्) Ñ2 B1 3 4 सु (for न) D4 7 अस्माकं (for °कं) N2 यदि पश्यसि B1 यदि° (for अनुपश्यसि) —(l 2) D1 5 किंनि° D6 °न्निमित्ते (for °त्तं) D1 सुदुःखार्ता (for सु°) —D6 om (hapl) from रोदिषि up to सुदुःखार्ता in l 2 of 1757* V1 D1-4 7 M4 रोदिषेव (V1 °षि त्वं M4 °त्वं) ब्रवीहि (D4 वद त्वं) मे D1 रोदिषि ब्रवीमि ते (for the post half)]

20 ^{ab}) M1 3 उक्त्वा (for उक्ता) Dg1 reads भि सुर in marg —^{d}) K(ed) वाक्यविशारदे —For 20 Ś1 N2 V1 B D1-7 M4 subst

1757* इत्युक्ता सुरभिस्तेन शक्रेणामिततेजसा ।
प्रत्युवाच सुदुःखार्ता पुरंदरमिदं वचः ।

[D6 om up to सुदुःखार्ता in l 2 (cf v l 1756*) —(l 1) B1 3 4 D7 [उ]क्त्वा (for [उ]क्ता) D1 2 सुरभिः (for °भिस्) —(l 2) D7 वच (for वचः)]

21 ^{a}) M3 शान्त (sic) (for शान्तं) Cr m g as in text Ck से (for वः) Ś1 D6 नाहं भयं च पश्यामि Ñ2 V1 B D1 3 7 M4 न वो (N2 B नाहं) भयं (B2 भयं in marg) प्रपश्यामि —^{b}) Dd1 D1 अमराधिप (sic) G(e l) ते मरा°, Ck as in text (for अमराधिप) —^{c}) Dd1 Dm1 G1 3 M3 2 हि° M3 मग्नौ (sic) Ck t as in text (for मग्नौ) —For 21^{cd}, Ś1 N2 V1 B D1-7 M4 subst

1758* अहं निमग्नौ पुत्रौ मे पुत्रौ शोचामि तु स्थितौ ।

[V1 D1 2 अहो (for अहं) Ś1 (also ह in marg) Ś1 D6 हि (for तु) Ś1 D6 स्तौ (for [इ]मौ) D1 2 कृपामग्नौ (for निमग्नौ) V1 D1-4 7 कृपणौ पुत्रौ (D4 7 मे) शोचामि (D2 3 5 शोचिषि [sic]) M4 कृपणौ पुत्रसोचिनी (for the post half)]

एतौ दृष्ट्वा कृशौ दीनौ सूर्यरश्मिप्रतापितौ ।
वध्यमानौ बलीवर्दौ कर्षकेण सुराधिप ॥ २२

मम कायात्प्रसूतौ हि दुःखितौ भारपीडितौ ।
यौ दृष्ट्वा परितप्येऽहं नास्ति पुत्रसमः प्रियः ॥ २३

G 2 76 25
B 2 74.24
L 2 80.25

22 [a]) Dm1 T2 G2 3 M1-3 सतो, Cv g as in text (for एतौ) —[b]) M2 प्रदीपितौ, M3 °तौ (for प्रतापितौ) —For 22[ab], Ś1 Ñ2 (om1 [hapl ?]) V1 B (B3 marg) D1-7 M4 subst

1759* प्रतोदप्रविभिन्नाङ्गौ सीदन्तौ सुखसुखितौ ।

[V1 B2 M4 प्रति (B2 °ति) तुन्न, B3 4 प्रतिभिन्न, D1 3 प्रतितुन्न (for प्रविभिन्न) D3 4 6 7 प्रतोदेन प्रभु (D2 °भनु [sic]) ताडितौ (for the prior half) D2 वेपमानौ, M4 सीदमानौ (for सीदन्तौ सु) —D3 om (hapl) from सुसुखितौ up to सीदमानौ in 1760* V1 D1 3 6 7 M4 वेप (V1 D1 3 वह्) मानौ महीतले (for the post half)]

—[c]) Ś1 Ñ1 B D2 पीड्यमानौ, Dg1 अर्ध°, T1 2 बाध्य°, T2 बाध्य°, G1 M4 क्लिश्य°, G3 पच्य°, K (ed) अर्द°, Ct as in text (for वध्यमानौ) Ś1 Ñ2 B D2 M4 छागञ्जेन (for बलीवर्दौ) —[d]) Ś1 कार्षिकन, Dg1 कर्पणेन, D2 कर्षकन Ś1 Ñ2 B D1 Dd1 D2 M4 दुरात्मना (for सुराधिप) —For 22[cd], V1 D1-4 7 subst

1760* दृष्ट्वा रोदिमि तौ पुत्रौ सीदमानौ मुहुर्मुहुः ।

[D3 om up to सीदमानौ (cf 1759*) V1 D1 3 5 दृष्ट्वा पुत्रौ तु रोदामि (V1 रुदमानौ, D1 3 रुदा [D3 °द] मानौ) (for the prior half)]

23 [b]) Dd1 Dm1 G1 पर (for भार) —[d]) Dm1 Cv -सम, G2 -समं, Cg t as in text Ck -सम (for -सम) M3 पितुः (for प्रिय) M4 नास्ति पुत्र समप्रिय —For 23 Ś1 Ñ1 V1 B D1 7 M4 subst

1761* अङ्गप्रत्यङ्गसंभूतावेतौ मे हृदयोत्थितौ ।
दृष्ट्वा क्रियमाणं दुःखं नास्ति पुत्रात्परः प्रियः ।

[(1 1) Ś1 D1 तावेतौ, V1 D1 3 एवौ मे (for एतौ मे) M4 हृदयोद्भवौ (for °त्थितौ) —(1 2) D2 [अ] क्रियमाणे (for क्रिय°) B1 4 M4 पर प्रिय, D1 प्रिय पर (by transp) D2 परीप्रिय (sic) D2 प्रिय पर (for पर प्रिय)]

—Thereafter D2 cont

1762* प्राणैरपि सुता पाल्या मातृणां सर्वेषामपि च ।

—B1 further cont while Ś1 Ñ V1 B1 2 4 D1-7 M4 cont after 1761*

1763* शापमयीत्तत शक्रो देवानामीश्वर प्रभु ।
न सन्तापस्त्वया कार्यो गच्छामेष हि निर्णय ।
दीर्घकाले तपस्तप्त्वा गोभिर्भिक्षामिवाश्रित ।
इच्छेम लोकान्परमान्प्राप्तुं ये कर्मसिर्जितान् ।
अमयीच ततो मह्या मा ब्रह्मणता स्थिता । [5]
दुर्लभे मानुषे लोके तप पापभयापहम् ।
यो य इच्छेत्पुण्यं च वधे बन्धश्च मानुषे ।
लोके भविष्यति तपस्तद्ध पापभयापहम् ।
यो दुर्बलं परिश्रान्तं व्याधितं वापि निर्दय ।
वाहयिष्यत्यनड्वाह स गोघ्न पापमाप्स्यति । [10]
शक्त समर्थं बलिनं पुष्टं यो वाहयिष्यति ।
ग्रासोपादानसंयुक्त न स पापमवाप्स्यति ।
न क्रोद्धव्य तु युष्माभि क्रियमाणे कथंचन ।
तेनाक्षयान्परांल्लोकाल्लप्स्यथ दुर्लभान् ।
एवमेतत्पुरा वृत्त धात्रा कर्म गवां भुवि । [15]
तस्मान्मन्युर्न कार्यस्ते समुत्थैतद्धातृशासनम् ।
इत्येव शोचितवती गवां माता सुतप्रिया ।

[Ñ1 missing up to गो in l 10 (cf 2 44 1[cd]). —(l 2) D2 तत् (for न) B1 सन्तापस्त्व, D2 स तापस्त (for संतापस्) Ś1 D2 शृणु तेद भवस्यामि सुरभे लोकपूजिते —(l 3) B2 -काल (for -काले) M4 तनय (for तपस्) Ś1 D2 युग क्षयुगे देवि (for the prior half) M4 प्रयाचित —(l 4) V1 गच्छाम, D1 3 M4 इच्छाम (for इच्छेम) M4 प्रवरान् (for परमान्) D1 7 transp लोकान् and परमान् V1 प्राप्तान् (for प्राप्तु) D2 सुतान् (for चितान्) —(l 5) Ñ2 V1 B1-4 D1 3 M4 तान (V1 D1 3 तांस्त्वं, B1 ताम) भवेत् (for अमयीच) B1 alleg from स्था up to स्थिता Ñ2 B2 च प्रह्लनता, M4 °नत (for ब्रह्मणता) V1 स्थित, M4 स्थितान् (for स्थिता) —(l 6) V1 D1-6 7 M4 स (V1 च) त्य, B3 दुरत्य (for दुर्लभ) B4 मनुज (for मानुषे) D2 तत (for तप) V1 B1 D2 भयापदं (for °पहम्) —Ś1 om (hapl) l 7-8 D1 transp l 7 and 9 —(l 7) V1 आर (sic) (for यो व). D2 इच्छो (for इच्छे) Ñ2 D4 7 M4 मानुषे D2 6 दारुण (for मानुषे) —(l 8) D2 4 6 7 काले (for लोके) M4 स वच (for तपस्) V1 तप्त्, D2 सुद (for तद) D2 6 भयावह (for °पहम्) —(l 9) B1 4 व्याधिनं, D2 4 6 7 वाल्मिको (for व्याधितं) Ś1 B2 D1 4 च (for वा) Ś1 D2 4 6 7 निर्भय, V2 निभय, M4 निर्दय (for निर्दय) —(l 10) D2 [अ] नुडाह (sic) (for [अ] नड्वाह) ☞ Ñ1 resumes from ह D2 गोघ्ने (for गोघ्न) Ś1 B1 D2 4 7 गोघ्न पापमाप्स्यति (for the post half) —D2 om (hapl) l 11-12 —(l 11) D7 शक्तं (for शक्त) D1 समर्थं D7 मलिन (for बलिन) —(l 12) B2 ग्रास (sic) (for ग्रास) V1 [उ] पादान, D1-7 M4 °पान (for [उ] पादान) V1 स न (by transp) D2 न सा (for न स) —(l 13) D2 क्रोद्धव्य (for क्रोद्धव्य) Ñ B2 3 4 D4 7 च (for तु) Ñ1 V2 क्रियमाण, D2 क्रेश°, D6 क्लेद° (for क्रियमाणे) —(l 14) D2 तेनाक्षरान्, D4 7 तनोल्यथान् (for तेनाक्षयान्) Ś1 B3 4 D2 M4 वरान्, L (ed) महीन् (for परान्) V2 तेनाक्षयान्स्वर्गलोकान् (for the prior half) D4 7 प्र (D1 प्रे) लप्स्यथ (for लप्स्य°) —(l 15) Ś1 D2 तस्मात् (for एवम्) Ś1 D2 दत्त,

G 2 76 26
B 2 74 28
L 2 80 34

यस्याः पुत्रसहस्राणि सापि शोचति कामधुक् ।
किं पुनर्या विना रामं कौसल्या वर्तयिष्यति ॥ २४
एकपुत्रा च साध्वी च विवत्सेयं त्वया कृता ।
तस्मात्त्वं सततं दुःखं प्रेत्य चेह च लप्स्यसे ॥ २५
अहं ह्यपचितिं भ्रातुः पितुश्च सकलामिमाम् ।
वर्धनं यशसश्चापि करिष्यामि न संशयः ॥ २६
आनाययित्वा तनयं कौसल्याया महाद्युतिम् ।
स्वयमेव प्रवेक्ष्यामि वनं मुनिनिषेवितम् ॥ २७

V1 D1 3 6 [अ]दिह, M4 दृष्ट (for वृत्त) D5 भर्ता (sic) (for धात्र) D5 धर्तं (sic) (for कर्तं) —(l 16) Ñ2 नु मधु, B2 न मधु (by transp) (for मन्धुर्न) Ś1 Ñ B1 3 4 D4 ध्रुवा (for स्मृत्वा) Ñ1 [ए]न (for [ए]तद्) —(l 17) Ś1 Ñ1 [ए]व (for [ए]व) D4 सुतप्रिया (for सुत°)]

—After 23 Dg1 Dt1 Dd1 T G1 2 M1 5 ins Dm1 G3 ins l 1–2 and 5–6 after 23 and l 3–4 after 17

1764* यस्या पुत्रसहस्रैस्तु कृत्स्न व्याप्तमिदं जगत् ।
ता दृष्ट्वा रुदतीं शक्रो न सुतां मन्यते परम् ।
इन्द्रो ह्यश्रुनिपात त स्वगात्रे पुण्यगन्धिनम् ।
सुरभिं मन्यत दृष्ट्वा भूयसीं तामिवेश्वर ।
सदाप्रतिसवृत्ताया लोककारुण्यकाम्यया । [5]
श्रीमत्या गुणनित्याया स्वभावपरिवेषया ।

[(l 2) Dd1 Ck रुसतीं Ct as above (for रुदती) —Venkateshwar press ed om l 3–4 —(l 3) Dg1 Dm1 T1 2 G2 3 M1 Cg [s]पि Cv as above (for हि) G3 ***त (for निपात) —(l 4) M1 तास् (for ताम्) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T3 Ct इह K(ed) सुर Cv as above (for इव) G3 स्थित (for [ई]श्वर) —(l 5) Dt1 Ck t सग Cv m g as above (for सन्ना) T3 Cv -काम्यया Cm g t as above (for -काम्यया) —(l 6) Dt1 Dd1 Ct -गुरुत्वाया, Dm1 G1 -गुरुत्वाया (for नित्याया) Dt1 Ck t -परिवेष्टया Dm1 °वेष्टया Cv r m g as above (for परिवेषया)]

24 —[a]) B1 D3 4 5 7 तस्या (for यस्या) B4 lacuna Dd1 पुत्रा, D1 पुन (for पुत्र) D4 7 सहस्राणा(for °णि) —[b]) Ś1 N V1 B1 3 D1–7 बहून्यासन्महौजस (D1 5 7 °सा) B4 प्रभूत स *हौजस —For 24[c]–25 Ś1 N V1 B D1 7 M4 subst 1765* —[c]) G1 भार्या तु (for पुनर्या) —[d]) Dd1 Dm1 विनशिष्यति

25 [a]) G1 सैकपुत्री Cv g k as in text (for एकपुत्रा) —[b]) Dd1 Dm1 G1 विवत्सा वा (Dm1 °ब [sic]) Ck विवत्सेव (for विवत्सेय) —For 24[c]–25 Ś1 N V1 B D1–7 M4 subst

1765* एक एव सुतो यस्या किंतु रामो विवासित ।
प्राणस्योऽपि प्रिय साध्व कथं शोचेन्न दु खिता ।
यस्मादेवं तु कैकेयि कौसल्यायास्त्वया कृतम् ।
इहपरत्रमन्तर्गतोऽपि दु खं पुत्रवियोगजम् ।
तस्मात्त्वमपि कैकेयि दु ख प्रेत्येह प्राप्स्यसि । [5]
महद्व्याप्स्यसि दुर्मेध निरय पापमास्थिता ।

[(l 1) Ñ1 V1 D1–5 7 M4 भवन (V1 D1 3 किंतु च M4 किंतु च)स्यैक एव (for the prior half) Ś1 D6 त्वया, Ñ1 V1 D1 3 5 M4 पुत्रो, B2 4 किं तु D6 1 राम (for किंतु) D1 7 पुत्रो (for रामो) —D4 om l 2 3 —(l 2) V1 D1 3 5 7 प्राणै प्रियतर (D7 °रे) (for प्राणेभ्योऽपि प्रिय) Ñ1 साध M4 D3 सोध B4 D2 सुख (for साध) M4 प्राणै प्रियात्साध (for the prior half) Ś1 D6 कथ जीवेत्तु खिता D3 1 7 कथ शेत (D7 जीवेत्) सुखैधिता (D5 °त) (for the post half) —(l 3) Ñ B1 3 4 D4 एव V1 D1 3 एवम् M4 चैव (for एव) Ñ2 च (for तु) D7 तस्मादिहैव (for यस्मादेव तु) —D4 reads in marg from कौसल्याया up to कैकेयि in line 5 V1 D1 3 त्वयैधित (for त्वया कृतम्) —M4 om l 4 —(l 4) D1 शोचि (for शोपि) B2 पुत्रशोक D3 त दु खतुत्र (l 3 pm) D4 7 दुःख शोक (for दु ख पुत्र) —(l 5) M4 प्राप्नेह (for प्रेत्येह) D4 7 तुल्यमाप्स्यसि —(l 6) B2 प्राप्स्यति (for °ति) V1 D1–3 4 M4 दु खाते D6 7 दु खार्ते(D7 °र्ने) (for दुर्मे) Ñ2 V1 D1 3 7 लोकम् M4 लोभम् (for पापम्) V1 D 3 M4 आश्रिता D3 4 6 7 आशु वै (for आस्थिता)]

26 [a]) Ś1 N V1 B Dt1 D1 7 M4 तु (for हि) B1 3 D1 3 [अ]पचिते T3 [अ]प° (for [अ]पचितिं) Ś1 D6 मातु (for भ्रातु) —[c]) Dg1 वर्धितौ T2 G2 3 M1 3 वर्धितौ Ck as in text (for वर्धनं) T3 वर्धमान यशश्चापि Ct वर्धयन्यशसा चापि M3 वर्धे॰ *शसश्चापि —For 26[cd] Ś1 N V1 B D1 7 M4 subst

1766* भरत चायशस्तो लोके करिष्याम्यपमार्जनम् ।

[D3 5 7 वा (for च) V1 D1 6 7 प्रमार्जने B1 [अ]पमार्जं (for [अ]पमार्जनम्) M4 करिष्ये ह्यपमर्जन (for the post half)]

27 [a]) Dd1 G3 आनयित्वा तु (G3 च) Cm g h as in text (for आनाययित्वा) Dg1 Dt1 T1 Ct आनाय्य (D6 °नीय) च महाबाहुं —[b]) Dg1 Dt1 T1 कोसलेन्द्र (for कौसल्याया) Dg1 Dt1 T1 2 G1 M3 महाबलं (for °द्युतिम्) —For 27 Ś1 N (Ñ1 missing cf v l 1058*) V1 B D1–7 M4 subst and read after 1736*

1767* विज्ञाप्य रघुशार्दूल रामे भ्रातरमग्रजम् ।
वत्स्याम्यहं वने घोरे नव वर्षाणि पञ्च च ।
पितुर्नियोगात्स्राता मे रामो राजा भविष्यति ।

[(l 1) V1 D1 3 4 7 नर (for रघु) Ñ2 B1 तत्र (for भ्रातरम्) —(l 2) D3 वत्स्याम्यहं (corrupt) (for वत्स्याम्यहं) Ś1 D1 वने (for वने) D1 घोरे (for घोरे) Ñ2 B1 2 4 वने (Ñ2 °न[sic]) वत्स्याम्यहं (by transp) घोरे (for the prior half) D1 transp नव and वर्षाणि —(l 3) V1 D1

इति नाग इवारण्ये तोमराङ्कुशचोदितः ।
पपात भुवि संक्रुद्धो निःश्वसन्निव पन्नगः ॥ २८

संरक्तनेत्रः शिथिलाम्बरस्तदा
विधूतसर्वाभरणः परंतपः ।
बभूव भूमौ पतितो नृपात्मजः
शचीपतेः केतुरिवोत्सवक्षये ॥ २९

G 2 76 32
B 2 74 36
L 2 80 40

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे अष्टषष्टितमः सर्गः ॥ ६८ ॥

M4 आतुश्च (for आना मे) D2 3 राज्ये (for राजा) V2 D1 3 M4 रामो राज्यं करिष्यति (for the post half)]

—Thereafter Ñ2 cont l 5 6 of 1732*

—After 27 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

1768* न ह्यहं पापसंकल्पे पापे पापं त्वया कृतम् ।
शक्तो धारयितुं पौरैरश्रुकण्ठैर्निरीक्षितः ।
सा त्वमग्निं प्रविश वा स्वयं वा विश दण्डकान् ।
रज्जुं बद्ध्वाथवा कण्ठे न हि तेऽन्यत्परायणम् ।
अहमप्यवनीं प्राप्ते रामे सत्यपराक्रमे । [5]
कृतकृत्यो भविष्यामि विप्रवासितकल्मषः ।

[(l 1) G1 ननु (for न हि) T2 संकल्प (for °ल्पे) —M2 damaged from कृतम् in l 1 up to °ण्ठै in l 2 —(l 2) T1 निरीक्षित (for °तः) —(l 3) T2 °इक T1 transp विश and दण्डकान् —(l 4) Dd1 बद्धा यथा कण्ठे Dm1 बद्धाथ कण्ठेन T1 G1 M3 बद्धा न वा कण्ठे T3 G2 Cg बधान वा (G3 °न्य [sic]) कण्ठे (for बद्ध्वाथवा कण्ठे) —(l 6) G1 मयेप्याम]

28 a) Cv (?) [आ] रण्यस्थ। Cg as in text (for [आ] रण्ये) ‖ Cm वारण्यो नाम इति वा पाठः ‖ —b) Dg1 Dt1 Ct °चोदित । Cv r m g as in text (for °चोदितः) Ś1 Ñ V1 B D1-3 M4 सहसा वीर्यवान् (D1 7 विह्वलो) नात (D5 °तो) —c) Cv स क्रुद्ध, Cr m g t संक्रुद्ध (as in text) —d) Dt1 Dd1 T G M1-3 Cv r m विश्वसन्, Cg as in text (for नि°) —For 28cd, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst

1769* नि श्वसंश्चोष्णमुग्रं (?) सौम्यो दीर्घं भरतस्तदा ।

[V1 D1 3 M4 दुःखार्तो (for कृदुःखार्तो) N1 D2 3 5 नि श्वस दुःखार्तो (for the prior half)]

29 a) Dt1 Dd1 Dm1 तथा (for तदा) —For 29ab, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst

1770* संरक्तनेत्रः शिथिलः क्षितावसु
प्रमुक्तपुष्पाभरणाम्बरस्रज ।

[(l 1) M4 सरक्त (for °क्त) D2 7 चरल (शिथिल) V1 D1 3 M4 शिथि क्षितं स(D1 °य सन् M4 °वसु) D2 5 °क्षितावसन् (D5 °वसु) (for शिथिल क्षितावसु) —(l 2) Ś1 D4 स्तक्त V1 D1 प्रसक्त D3 वि° D2 5 प्रभूत D3 प्रव्यक्त (for प्रमुक्त-) N2 B3 पुष्प B1 -मुद्रा D4 5 -वस्त्र (for पुष्प) N1 स्त्राभरण (sic) B1 [आ]सन° (for [आ]भरण) V1 [अ]म्बर (for [अ]म्बरस्रज्) D4 7 प्रसूनपुष्टि (?) क्रमाणि तु सी M4 प्रभास्तपुष्पाभरणश्च य पुरा]

—d) D4 [उ]द्वय, D5 °दक (for [उ]त्सव) G3 damaged for क्षये D1 7 शचीपतिर्वृत्रहतप्रभाव

Colophon —Sarga name Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 भरतविलाप (B4 [before corr] °प्रलाप) D2 5 भरतपर्वैषि सुरभ्युपाख्यानं (D2 भरतकोप) D3 7 सुरभ्युपाख्यानं —Sarga no (figures words or both) N1 B1 4 D2 5 om Ś1 80 N2 V1 B3 D7 M4 76 B2 64 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 74 D1 13? D3 5 79 D4 75 —After colophon D1 concludes with रामाय नमः, T1 with श्रीरामचन्द्राय नमः, G with श्रीरामाय नमः

६९

G. 2 78 10
B 2 75 5
L. 2 82 10

तथैव क्रोशतस्तस्य भरतस्य महात्मनः ।
कौसल्या शब्दमाज्ञाय सुमित्रामिदमब्रवीत् ॥ १

आगतः क्रूरकार्यायाः कैकेय्या भरतः सुतः ।
तमहं द्रष्टुमिच्छामि भरतं दीर्घदर्शिनम् ॥ २

69

☞ For the sequence of Sargas in Ś1 Ñ V1 B D1-7 cf note before 2 68 1 —Before 1, Ś1 Ñ (Ñ1 repeats l 9-14 after 13) V1 B D1-7 M4 ins

1771* गर्हयन्नेव जननीं दु पशोकाकुलेन्द्रिय ।
भरतोऽपेक्ष्य शत्रुघ्नमिदं वचनमब्रवीत् ।
मनीषयोऽय पुरुष सुपद्ग स्नासये मा ।
विकर्तव्यवदा क्षेनं कृतान्त सुपद्ग स्नयो ।
अहो कृतान्तो बलवान्येन सर्वगुणान्वित । [5]
सुखार्हस्त्ववशो रामो बलाद्दु खे नियोजित ।
पुत्रशोकपरिद्यूना भर्तृव्यसनकर्शिताम् ।
कौसल्यामेहि सहितौ मया पश्याव दु खिताम् ।
गर्हितं चायशस्यं च कर्म मात्रा कृतं मम ।
यदिदं तद्विपश्यामि कृतान्तकृतमेव हि । [10]
शत्रुघ्न स्त्री पुमान्वापि कृतान्तबलमोहित ।
सुविपश्चिदपि प्राप्तं न वेत्त्यात्मह्विताहितम् ।
कृतान्तमोहिता माता मम शत्रुघ्न कैकयी ।
इदं कृतवती पाप सर्वलोकविगर्हितम् ।
इदं तु मे महद्दु खं शत्रुघ्न हृदि वर्तते । [15]
किं नु वक्ष्यामि कौसल्यामिति मातृविदूषित ।
इत्युक्त्वा भरतो वाक्यं शत्रुघ्नसहितस्तदा ।
करोदार्तस्वरेणोच्चै पूरयन्निव तद्गृहम् ।

[(l 1) Ñ1 D5 विगर्हयन्नेव (hypm), D2 4 7 विगर्हेन्नेव (for गर्हयन्नेव) B2 कैकेयीं B4 स्तनीं (for जननीं) M4 [ई]क्षण (for [इ]न्द्रिय) Ñ1 D2 4 5 7 शोकसर्वाकुलेक्षण (for the post half) —(l 2) Ś1 Ñ2 D4-7 वीक्ष्य (for ऽपेक्ष्य) M4 भरतो वाक्यमुवाच शत्रुघ्नमिदमब्रवीत् —(l 3) Ñ1 damaged for रोप्य पुरुष सुप —(l 4) Ś1 B3 D6 M4 कर्तव्यत्व(M4 कर्तव्यत्व)वशा क्षेन B1 3 4 कर्तव्यवश्य(B4 °श)मेवेन (for the prior half) —(l 6) Ñ2 B1 3 4 हि, V1 D2 D2 3 5 दु (for दु) Ś1 Ñ1 V1 (also) D3 5 6 M4 दु खेन योजित —(l 7) Ś1 परिदीनां Ñ2 परां दीनां V1 -परिक्लिन्नां, D2 परिधूर्णां M4 परिन्यूनां (for परिद्यूनां) —(l 8) B1 एत (for एहि) D4 7 पश्याव भृशदु खिनीं (for the post half) —(l 9) D2 4 वा (for first च) Ś1 Ñ1 D6 कष्ट (for कर्म) Ñ1 damaged from कर्म up to हृदि व in l 15 —(l 10) B2 तत् (for यद्) V1 D2 3 प्रपश्यामि (D3 °म), B1 3 4 D2 6 हि प°, M4 प्रशस्यामि (for विप°) M4 °विहित कृत (for the post half) —(l 11) B3 न (for वा) M4 -विधिमोहित —D1 reads l 12 in marg —(l 12) B1 सं, B2 अ (for सु) —Ñ2 (second time) damaged from न वेत्त्यात्म up to पाप in l 14 D5 भोति (sic) (for न वेत्ति) —(l 13) D4 7 transp मा and शत्रुघ्न V1 D1 माता मम च (D1 न मम) शत्रुघ्न कैकेयी भर्तृघातिनी (D1 पापनिश्चया) —(l 14) D1 येद D2 4 5 7 लोमात्, D6 क्ष्य (for कृ) —(l 15) D1 om from हृदि up to वाक्यं in l 17 M4 पदे (for दु ख) B2 मे तु, D4 7 हि मे D5 तु तु (for तु मे) —(l 16) V1 D2 तु (for नु) D2 मन्त्री (corrupt), D3 5 गात्रा (for मातृ) Ś1 D6 पुत्रशोकेन दु खितां, V1 अनिमात्र निष्कृत D4 7 अतिमात्रेण दु खितां (for the post half) —(l 18) Ñ V1 B D2 4 7 M4 -स्वनेन (for -स्वरेण) B2 त (for तद्)]

—Before 1, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

1772* दीर्घकालात्समुत्थाय संज्ञां लब्ध्वा स वीर्यवान् ।
नेत्राभ्यामश्रुपूर्णाभ्यां दीनामुद्वीक्ष्य मातरम् ।
सोऽमात्यमध्ये भरतो जननीमभ्यकुत्सयत् ।
राज्यं न कामये जातु मन्त्रये नापि मातरम् ।
अभिषेकं न जानामि योऽभूद्राज्ञा समीक्षित । [5]
विप्रकृष्टे ह्यहं देशे शत्रुघ्नसहितोऽवसम् ।
वनवासं न जानामि रामस्याहं महात्मन ।
विवासनं च सौमित्रे सीतायाश्च यथाभवत् ।

[Dm1 begins with ॐ, M1 श्रीरामचन्द्राय नम, M3 श्रीरामाय नम —(l 1) G1 3 -काल, Cm g as above (for -कालात्) Dm1 T1 3 G1 3 M1 त्व (for स) —(l 3) M1 अभिकुत्सयत् (sic) Cr m g l t अभ्यकुत्सयत (as above) —G3 repeats consecutively l 4-5 —(l 4) Dm1 G3 M1 जातु G1 न तु (for नापि) —(l 5) G3 damaged for योऽभू Dd1 Dm1 समीहित Cr m g k t समीक्षित (as above) —(l 6) G3 विप्रकृष्टे Dt1 [ऽ]भव T2 वसम् (for ऽवसम्) —(l 8) Dd1 Dm1 वनवासं K(ed) C0 वा (for च) Dg1 marg T2 भवे (sic) (for [अ]भवत्)]

1 a) Ś1 D6 तत श्रुत्वा तदा नादं, Ñ1 V1 तस्य श्रुत्वार्तनादं तु (V1 om तु [subm]) Ñ2 B D1 श्रुत्वा स्वनार्तनादं च D2-5 7 M4 उच्चैः श्रुत्वा चार्तं (D4 स्वार्तं, D5 °स्वार्तं D6 तथा M4 °धार्तं) नादं —c) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 रुदतस्तस्य (M4 V1 D1 3 5 M4 °न्त) कौसल्या —d) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 G1 3 M1-3 चेदम् (for इदम्)

2 Ñ1 damaged for 2 —a) D6 भागते (sic) Cr m g आगत (as in text) Ś1 Ñ2 B D6 क्रूरक (Ś1 D6 °र) र्मिण्या, V1 D1 3 °कर्मायां, D2 4 5 7 सु (D3 दु) नृशंसाया (for क्रूरकार्याया) —b) G3 कैकय —c) D7 यस्य हि D2 प्रष्टुम् (for द्रष्टुम्) —d) Ś1 B3 4 Dm1 D3 6 T3 Cr दीर्घदर्शं, Cm g k t दीर्घदर्शिनं (as in text)

एवमुक्त्वा सुमित्रां सा विवर्णा मलिनाम्बरा ।
प्रतस्थे भरतो यत्र वेपमाना विचेतना ॥ ३
स तु रामानुजश्चापि शत्रुघ्नसहितस्तदा ।
प्रतस्थे भरतो यत्र कौसल्याया निवेशनम् ॥ ४
ततः शत्रुघ्नभरतौ कौसल्यां प्रेक्ष्य दुःखितौ ।
पर्यष्वजेतां दुःखार्तां पतितां नष्टचेतनाम् ॥ ५
भरतं प्रत्युवाचेदं कौसल्या भृशदुःखिता ।
इदं ते राज्यकामस्य राज्यं प्राप्तमकण्टकम् ।
संप्राप्तं बत कैकेय्या शीघ्रं क्रूरेण कर्मणा ॥ ६
प्रस्थाप्य चीरवसनं पुत्रं मे वनवासिनम् ।
कैकेयी कं गुणं तत्र पश्यति क्रूरदर्शिनी ॥ ७
क्षिप्रं मामपि कैकेयी प्रस्थापयितुमर्हति ।
हिरण्यनाभो यत्रास्ते सुतो मे सुमहायशाः ॥ ८

G. 2.78.19
B. 2.75.13
L. 2.72.19

3 [a]) G3 उक्त्वा (sic). D1 तां (for सा). —[b]) Dd1 Dm1 विवर्ण- (for °र्णा). Dg1 T1.2 G3 M1.2 कृशा (for -(म)म्बरा). D1 विवर्णवदना कृशा. —For 3, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst.:

1773* शत्रुघ्नस्य तु संतप्ता कौसल्या करुणं वचः ।
प्रतस्थे भरतं द्रष्टुं सुमित्रासहिता तदा ।

[(l. 1) D3 संतप्ता (for -संतप्ता). —D2 om. (hapl.) from l. 2 up to 4[d]. —(l. 2) D3 reads from सुमित्रा up to 4[d] in marg. B4 -सहितम् (sic). D4.7 कौसल्या सा(D3 स)निवेशनात् (D3 °ने) (for the post. half).]

4 D3 om. 4, D2 om. and D6 reads in marg. 4[ab] (for both cf. v. l. 1773*). —[a]) Dg1 D5 T2 G3 M1.2 रामानुजस्तु (for रामानुजश्च). Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 स चापि भरतः श्रीमान्. —[b]) V2 D1.3 M4 तस्य; G M1.2 Cg1 तत्र; Cr as in text (for तदा). —[c]) D1 Dd1 T1 Ck t येन; G3 M1 यावत्; G3 M3 सत्वर; Cg as in text (for यत्र). —For 4[cd], Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst.:

1774* प्रतस्थे दुःखितो द्रष्टुं कौसल्यां स्वनिवेशने ।

[D4 reads the post. half in marg. Ś1 मातरं (for दुःखितो). M4 मातां (for कौसल्यां). Ñ2 B2 D1.4 M4 स्वे (for स्व). D4.7 स्वनिवेशनात्.]

5 [a]) Ś1 Ñ V1 B Dg1 D1-7 M4 भरतशत्रुघ्नौ (by transp.). —[b]) Ñ1 B1.4 D1.4 M4 दुःखितौ; V2 दुर्मनौ (for दुःखितौ). —[c]) Dd1 Dm1 T2 G1 परिष्वजेतां; G3 -ष्वजेतां. —For 5[cd], Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst.:

1775* दुःखार्तां नष्टसंज्ञां च पतितां भुवि दुःखिताम् ।
तौ परिष्वज्य कौसल्यां शत्रुघ्नभरतौ तदा ।

[(l. 1) Ñ1 D4.6.7 नष्ट, V2 नष्ट, B1 D1.4 M4 मति (for संज्ञां). D1 (म)थ्ये, D4.7 (भ)र्यं (for (च)भौ). Ś1 दुःखार्तां; D4 सन्नार्तां (for दुःखार्तां). D1 भुवेस्थु; D3 अश्रुलेखु. —(l. 2) D4 -रीतौ (for भरतौ). Ś1 Ñ D D4 तथा (for तदा).]

—After 5, Dg1 D1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.:

1776* रुदन्तौ रुदतीं दुःखात्समेत्यार्यां मनस्विनीम् ।

[M1 रुदंते. Dg1 D1 G1.3 M1-3 रुदती (for °तीं). Dg1 D1 Dd1 Dm1 T1 G3 M1 G1 समेत्यार्यां मनस्विनीं (for the post. half).]

6 [c]) M1 क्रूरेण, Cv,m g t as in text (for क्रूरेण). —For 6, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst.:

1777* परीता तेन दुःखेन रुदती भृशदुःखिता ।
उवाच वीरं प्रणतमुत्थाप्य भयविह्वलम् ।
रुदती वाक्यमेतत्सा कौसल्या परमाश्रयम् ।
दिष्ट्या ते राज्यकामेन प्राप्तं राज्यमकण्टकम् ।
कैकेय्या ते स्वयं मात्रा कैतवेनाभियाचितम् । [5]

[(l. 1) Ñ1 damaged. Ś1 V1 B3 D4 परितापेन (for परीता तेन). —(l. 2) D4.6.7 भरतम् (for प्रणतम्). D4 transp. उवाच and उत्थाप्य. D4.6.7 निःश्वसन्तोरगी यथा (for the post. half). Ñ1 दुःखाश्रु (illeg.) भरत निःश्वासीव [illegible]. —(l. 3) V1 D1-7 रुदमानेऽर्धं वाचम् (for the prior half). B3 परमाश्रम. —(l. 4) B3 काले च (for -कामेन). —(l. 5) Ś1 Ñ1 D4-7 तव (for मात्रा). Ś1 D4 मन्त्रि-स्वप्र(D6 °स्व)ति, D4.6.7 भर्तारमवमन्य हि (for the post. half).]

7 [a]) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 प्रवास्य (for प्रस्थाप्य). —After 7[a], Ñ2 B3 ins.:

1778* पुत्रं मेऽनपकारिणम् ।
लक्ष्मणेन समं कृत्वा

—[b]) Ñ1 B1.4 पुत्र. Ś1 Ñ1 V1 D1-7, 5 , वन(Ś1 वन, D4.6.7 नाय)वासिनं. B1 °वासिनं, Dd1 Dm1 T2 G1 M2 Cr वनवासिनं (for °वासिनम्). —[c]) G1 कथं (damaged). G3 M3 गुणं, Cg k t as in text (for कं). —[d]) T2 G3 M3 पश्यसि, Cg k t पश्यति (as in text). G3 पाप (for क्रूर). Dd1 Dm1 -दर्शना. —For 7[cd], Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst.:

1779* केन पुण्यार्थयोगेन कैकेयी जननी तव ।

[B4 पुत्र (for पुण्य). Ñ1 D1 [अ]र्थ (for [अ]र्थे). D1 illeg. for जननी तव.]

8 [a]) Ñ1 damaged from क्षिप्रं up to सतो in 1780*. B क्षिप्रं वाक्यम केनैव. —[b]) Ś1 Ñ V1 B D1-7 प्र(D3 प्रा)स्था(Ñ1 °प्र)स्थापयितुम् (for प्रस्थाप°). —[d]) Dg1 पुत्रो मेऽस्तु (for सुतो मे सु-). T3 (gloss) हिरण्यनाभमहर्षेराश्रमोपलक्षणे. —For 8[cd], Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst.:

C. 2 78 10
B. 2 75 14
L. 2 82 10

अथवा स्वयमेवाहं सुमित्रानुचरा सुखम् ।
अग्निहोत्रं पुरस्कृत्य प्रस्थास्ये यत्र राघवः ॥ ९
कामं वा स्वयमेवाद्य तत्र मां नेतुमर्हसि ।
यत्रासौ पुरुषव्याघ्रस्तप्यते मे तपः सुतः ॥ १०
इदं हि तव विस्तीर्णं धनधान्यसमाचितम् ।
हस्त्यश्वरथसंपूर्णं राज्यं निर्यातितं तया ॥ ११
एवं विलपमानां तां भरतः प्राञ्जलिस्तदा ।
कौसल्यां प्रत्युवाचेदं शोकैर्बहुभिरावृताम् ॥ १२
आर्ये कस्मादजानन्तं गर्हसे मामकिल्बिषम् ।
विपुलां च मम प्रीतिं स्थिरां जानासि राघवे ॥ १३

1780* यत्र मे दयित पुत्रो गतो राम सलक्ष्मण ।

[Ñ1 damaged up to गतो Ñ2 B1-3 यथा B4 यदि (for यत्र)]

9 ᵃ) Ñ2 B अथवा D2 3 5 [ए]वम्, D4 7 [इ]ह (for [अ]हं) —ᵇ) V2 D1 सुमित्रासहिता Ś1 D5 वने, Ñ V1 B D1 M4 वनं, D6 7 सह (for सुखम्) D3 सुमित्रानुचरास्यहं (sic) —Dd1 reads 9ᶜᵈ in marg —ᵈ) Dt1 येन (for यत्र) —For 9ᶜᵈ Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst

1781* यास्यामि यत्र रामोऽसौ गतः सीतासहायवान् ।

[Ñ1 V1 D1-5 7 M4 यास्ये D3 येन (for यत्र) Ñ2 B4 वै (for ऽसौ) Ñ1 damaged from सहायवान् up to स्वयमे in 10ᵃ]

10 Ñ1 damaged up to स्वयमे (cf v.l. 1781*) —ᵃ) B1 राम (for काम) D6 ह्यहम् (for स्वयम्) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 स्व (for [अ]द्य) —ᵇ) B2 नय, D1 यत्र (for तत्र) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-7 नय पुत्रक, B4 तत्र पुत्रक G3 नेतुम** (damaged) —ᵈ) Cr m g k as in text Ct तप्स्यते (for तप्यते) Dt1 तप्यते मे सुतस्तप, T1 पुत्रो मे तप्यते तप —For 10ᶜᵈ Ś1 N V1 B D1-7 M4 subst

1782* तपश्चरति यत्रासौ पुत्रो मे पितुराज्ञया ।

[Ś1 D6 तपति, Ñ1 D4 M4 तप्यति (for चरति)]

11 ᵇ) G3 M2 समाहितं, Cr m g k t as in text (for °चितम्) —ᵈ) T3 निर्योचितं Dd1 Dm1 तवा, T2 मया T3 (before corr) त्वया Cg as in text (for तया) —For 11 Ś1 N V1 B D1-7 M4 subst

1783* इदं स्व धनरत्नाढ्यं चतुरङ्गबलान्वितम् ।
पित्रा निसृष्टं कदयाप राज्यं प्राप्नुह्यभीप्सितम् ।

[(l 1) Ñ2 B3 4 तु D2 (marg) स्व M4 ते (for स्व) D3 भाग्य च, D4 स्व च (for रत्नाढ्य) G (ed) बलान्वित (for °तम्) —(l 2) Ñ B1 3 [अ]भिसृष्ट B3 वि°, D1 [अ]ति° (for निसृष्ट) Ś1 Ñ1 D2 3 6 मध्याप (for °प) D4 आप्नुहि (for प्रा°) Ś1 Ñ2 B वाञ्छित D6 वाञ्छित (for [अ]भीप्सितम्) M4 राज्य निष्कण्टक (for the post half)]
—After 11 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 ins

1784* इत्यादिबहुभिर्वाक्यैः क्रूरैः सम्भर्त्सितोऽपि च ।
विव्यथे भरतोऽतीव व्रणे तुद्येव सूचिना ।
पपात चरणौ तस्यास्तदा संभ्रान्तचेतनः ।
विलप्य बहुशोऽसंज्ञो लब्धसंज्ञस्तदाभवत् ।

[(l 1) G1 संभाषितो (sic) Cg k t संभर्त्सितो (as above) —(l 2) Dg1 reads सूचिना in marg —(l 3) G3 damaged for भ्रान्तचे —(l 4) G3 M3 बहु विसंज्ञो ऽसि Cg बहुधासंज्ञः स्वयं असंज्ञ इति पदच्छेदः । So also Ct. T2 3 G3 M3 तत विन (M3 °सत) (for तदाभवत्)]

12 ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 D1 6 M4 इति, M3 चैवं (for एवं) Ś1 Ñ V1 B3 4 Dg1 D1 7 M4 ला(Dg1 वि D1 का)लप्य(Ñ1 D4 °प)माना, G3 M3 प्रलपमाना, Cr g k t as in text (for विलप°) D2 3 5 तु —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 कौसल्या भरतम्, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G M1-3 प्राञ्जलिर्भरतस् (by transp) V1 D1 तत, Dd1 Dm1 G1 2 M1 स्थित (for तदा) —For 12ᶜᵈ, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst

1785* प्राञ्जलिः प्रणतो वाक्यमिदं प्रश्रितमब्रवीत् ।

[Ś1 Ñ D4 6 7 प्रण(Ñ °स [sic])तो V1 प्रणतो मुखा (hypm) (for प्रणतो) Ñ1 V1 D1 प्रसृतम्, D5 आश्रय D3 7 प्रवितम्, M4 सादरम् (for प्रश्रितम्)]

—Thereafter Ś1 Ñ2 B D5 M4 read an addl colophon —Sarga name Ś1 Ñ2 B D5 भरतोपालम्भ —Sarga no (figures words or both) B1 4 D4 om Ś1 82 Ñ2 M4 78 B3 4 77 —D5 concludes with रामाय नमः —Thereafter Ś1 Ñ1 B D6 M4 cont

1786* तामेव दुःखितां दीनां कौसल्यां राममातरम् ।
कृताञ्जलिरथाचेदं भरतो वाक्यमब्रवीत् ।

[(l 1) Ś1 B1 4 तामेव M4 दुःखितां तां (by transp) Ñ1 B1 3 कुन्तीं (for भक्तीं) M4 पुत्रगृधिनीं —(l 2) B4 गद्गद M4 विघ्न (for गद्गद)]

13 Ñ1 illeg up to गर्हसे in ᵇ —ᵃ) Ś1 Ñ2 B D1 2 अजानती M4 अजानाना, Cr m g k t as in text (for °नन्तं) —ᵇ) M3 गर्हेसे (for गर्हसे) Ś1 Ñ B Dt1 D3 7 मकल्मषं —ᶜ) Ś1 N V1 B D1-7 M4 हि (for च) D1 विपुला हि मम प्रीति —ᵈ) Dd1 T1 M1 Ct स्थिरतां, D1 स्थिरा (for °रां) Dd1 जानासि D4 जानीहि Ct as in text (for जानासि)
—After 13 Ś1 D6 ins

1787* वेदान्तिविदितं ख्यातं ब्राह्मणांश्च विशेषतः ।

—After 13 Ñ1 repeats erroneously (damaged from सर्वे in l 12 up to पार्थे in l 14) l 9-14 of 1771*

कृता शास्त्रानुगा बुद्धिर्मा भूत्तस्य कदाचन ।
सत्यसंधः सतां श्रेष्ठो यस्यार्योऽनुमते गतः ॥ १४

प्रैष्यं पापीयसां यातु सूर्यं च प्रति मेहतु ।
हन्तु पादेन गां सुप्तां यस्यार्योऽनुमते गतः ॥ १५

कारयित्वा महत्कर्म भर्ता भृत्यमनर्थकम् ।
अधर्मो योऽस्य सोऽस्यास्तु यस्यार्योऽनुमते गतः ॥ १६

परिपालयमानस्य राज्ञो भूतानि पुत्रवत् ।
ततस्तु द्रुह्यतां पापं यस्यार्योऽनुमते गतः ॥ १७

बलिषड्भागमुद्धृत्य नृपस्यारक्षतः प्रजाः ।
अधर्मो योऽस्य सोऽस्यास्तु यस्यार्योऽनुमते गतः ॥ १८

संश्रुत्य च तपस्विभ्यः सत्रे वै यज्ञदक्षिणाम् ।
तां विप्रलपतां पापं यस्यार्योऽनुमते गतः ॥ १९

G 2 79 0
B 2 75 26
L 2 83 30

---

14 M1 om 14[ab] —[a]) Ñ2 B2 D1-5 7 मात , B1 2 (कि तु(B2 नु) B3 Dt1 Dd1 Dm1 T1 Ct कृत , C(r m g k as in text (for कृता) —[b]) G3 damaged for भूत्तस्य क V1 D1 दुरात्मन (for कदाचन) B1(marg also as in text) श्ला भून्मे दे(B1 दि)नि सर्वश —[c]) D2 सत्यधर्मकृता (for °सध सतां) —[d]) Ñ1 रामो मतो, V1 B3 4 D6 (before corr) [आ]यानुमतो (for [आ]योऽनुमते) —After 14 G3 reads 17

15 B1 M1 om (hapl) from 15 up to l 2 of 1,859* and 16 resp —[a]) Dg1 Dd1 Dm1 T2 M1 Cr m g प्रष्य, D6 प्रेष्यः, C(k t as in text (for प्रैष्य) Ś1 Ñ B1-3 D2-5 7 प्रे(Ñ B1 3 प्रै)ष्य(D6 °ष्यी [sic]) पापीयसी यातु V1 प्रेक्ष्य तूद्यने सूर्यं, D1 प्रेष्यःप्रेष्यतरो भूपाल , M3 प्रेष्यता पापिना यातु —[b]) V1 D5 सूर्यं तु D7 स सूर्यं, D3 7 G3 सूर्यंस्य(G3 °*) (for सूर्यं च) V1 मेहत (sic) D5 हेमतु (metr) (for मेहतु) —[c]) M3 ह***न (for हन्तु पादेन) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 D1 5 पादेन हन्या(B1 न्यो [sic])द्गा(V1 °स) सुप्तां, Ñ2 D2-5 7 पादेन गा च (D5 न [sic]) स्पृशतु(D3 4 7 स्पृशतु वा) —[d]) V1 B3 [ऽ]नुमतो (for ऽनुमते) D5 मत —After 15 Ś1 Ñ V1 B (B1 after 14 [owing to omission]) D1 ins

1,859* उच्छिष्ट सस्पृशतु मामग्निं ब्राह्मणमेव च ।
स निन्दतु गुरुं चैव यस्यार्योऽनुमते गत ।
सन्निभार्यां गुरोर्भार्यां मनसा सोऽभिपद्यताम् ।
गन्तु पापगति पापो यस्यार्योऽनुमते गत ।

[B1 om l 2 D3 4 5 7 om (hapl) l 1-2 —(l 1) Ś1 D6 स स्पृशतु V1 संस्पृशेषो (for सस्पृशतु) B1 D1 उच्छिष्ट संस्पृशेद्गावम् (for the prior half) V2 l 3 g (for च) —(l 2) V1 illeg up to चै V2 गुरूम् (for गुरुं) Ñ3 [ऽ]नुमतो (for °ते) —(l 3) Ś1 D6 [ऽ] भिपद्यतां, D2 [ऽ]भिपद्यतु (for ऽभिपद्यताम्) —(l 4) Ñ1 तनु (sic) (for गन्तु) Ś1 D6 जनुपगामि पापो (for the prior half)]

16 M1 om 16 (cf v l 15) Ś1 D2-7 transp 16 and 18 B1 repeats 16 after transp 16[ab] and 16[cd] D2 illeg for [a] —[b]) Ś1 Ñ B1 (first time)-4 D1 4-6 भर्तृं(Ś1 °र्त्रा, Ñ1 D1 °र्तारू , D1 6 °र्ता [as above]) भृत्याहिर(D1 °नन)र्थकान्(Ñ B1[first time]-4 D1 °क) B1 (second time) भृत्यान्हृत्वाविरर्थक D1 7 भृत्यानका (D2 भ र ा भृत्या)विरर्थकान —[c]) V1 B2 (first time) D1 3 यस्य(D1 य स)तस्य, Dd1 Dm1 तस्य यस्य T3 G1 2 यस्तु सोस्य, C(m g k t as in text (for योऽस्य सोऽस्य) Ś1 Ñ V1 B3 4 D1 7 किल्बिष समवाप्नोतु(B1 D3 °ति) B1(second time) किल्बिष च समाप्नोतु —[d]) B1 [ऽ]नुमतो (for °ते) —After 16 D1 ins 1799* and 1800*

17 V1 T3 om (hapl) 17-18 G3 reads 17 after 14 —[a]) D1 7 प्रति (for परि) Ś1 Ñ2 B1-4 D1 7 M1 पालयमानाय (for °नस्य) —[b]) Ś1 B2 3 D1 7 M1 राज्ञे B1 राज्ये (for राज्ञो) D3 पूर्ववत् , G1 पुत्रव (corrupt) (for पुत्रवत्) —[c]) Dd1 Dm1 G3 Cg त C(as in text Cr m तद् (for तु) Ś1 Ñ2 B1-4 D1 7 M1 तस्मै स(B1 तद् , D1 5 7 स, D1 हि)द्रुह्य(D6 °ह्य)तां पापो, M1 तत *** (damaged) तां पापो —[d]) B1 [ऽ]नुमतो (for °ते) —After 17 D1 ins 1792* and 1798*

18 V1 T3 om 18 (cf v l 17) Ś1 D2-7 transp 16 and 18 —[a]) B1 D1 बलि D1 बल (for बलि) D1 षड्शम् (for षड्भागम्) D5 illeg from मुद्धृत्य up to प्रजा in [b] Ś1 D2 5 6 7 भागाय, M1 उत्सृज्य (for उद्धृत्य) D1 बलपड्भागमादाय —[b]) Ś1 Ñ B1 4 D1 2 4 7 राज्ञश्च (for नृपस्य) Ct [आ]रक्षितु (for [आ]रक्षत) —[c]) T2 M1 2 यस्य G1 2 M1 यस्तु (for योऽस्य) G1 2 M1 तस्य (for सोऽस्य) Ś1 Ñ B1 4 D1 7 किल्बिष समवाप्नोतु(Ś1 °ति) —[d]) B1 [ऽ]नुमतो D,1 [ऽ]नुगते (for ऽनुमते) Dg1 मत —After 18 Dm1 ins 神, D1 ins 1801*

19 [a]) V1 अंगीकृत्य V2 प्रतिश्रुत्य (for संश्रुत्य च) B2 (marg also) च यन्त्रिभ्यो (for तपस्विभ्य) —[b]) Ś1 D2 4 D6 यज्ञे चै, V1 B1 D4 5 7 यज्ञे(D4 °ज्ञि)यो(D1 °या) V1 D1-3 M1 यज्ञे(D1 °ये)ष्टी (for सत्रे वै) D1 गुरु- (for यज्ञ) —[c]) Ś1 Ñ B2-4 D2 6 स, D7 स (for तां) Ś1 Ñ2 B2 3 D2-7 विप्र(Ś1 °प्र, D2 °प्रो)ल(Ś1 D4 °ल)पन्तं (D1 7 °स) V1 सरिप्रात्युन्पत्ता (sic) D1 स विप्रो लुपत्तं (sic) (for तां विप्रलपतां) Ś1 Ñ V1 B2-4 D1-3 5 6 M1 पापो (for पापं) —[d]) V1 B1 [ऽ]नुमतो (for ऽनुमते) —After 19, B2 D1 7 ins 1790*

G 2 79 7
B 2 75 27
L 2 83 11

हस्त्यश्वरथसंबाधे युद्धे शस्त्रसमाकुले ।
मा स्म कार्षीत्सतां धर्मं यस्यार्योऽनुमते गतः ॥ २०
उपदिष्टं सुसूक्ष्मार्थं शास्त्रं यत्नेन धीमता ।
स नाशयतु दुष्टात्मा यस्यार्योऽनुमते गतः ॥ २१
पायसं कृसरं छागं वृथा सोऽश्नातु निर्घृणः ।
गुरूंश्चाप्यवजानातु यस्यार्योऽनुमते गतः ॥ २२
पुत्रैर्दारैश्च भृत्यैश्च स्वगृहे परिवारितः ।
स एको मृष्टमश्नातु यस्यार्योऽनुमते गतः ॥ २३

---

20 B3 D5 om (hapl) 20-21, V1 D1 om (hapl) 20 G1 transp 20 and 21 —a) D2 -सबाध, D1 -सङ्कुले (for सबाधे) —b) B3 सूर्ये (sic) G1 शत्रु (for शस्त्र) —c) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D2 3 5 6 M1 कर्म (for धर्मं) —d) B4 [ऽ]नुमतो

21 B3 D4 M4 om (hapl) 21 (for B3 D5 cf v l 20) G2 transp 20 and 21 —a) M2 उपविष्ट (sic) Cr m g उपदिष्ट (as in text) B4 D5 स, D6 G1 तु, Cr m g t as in text (for सु) —b) M3 damaged for शास्त्र यत्नेन D2 हित (for शास्त्र) Ś1 Ñ2 V1 B1 2 4 D1 6 सत्येन D1 3 5 7 प्राज्ञेन (for यत्नेन) B4 धीमता (for °मता) —c) M2 damaged Dg1 नाशयति, Cr m g k नाशयतु (as in text) Ś1 D6 सद्धर्मं, Ñ V1 B1 3 4 D1 3 5 7 दुर्मेधा, M3 पापात्मा (for दुष्टात्मा) —d) V1 B4 [ऽ]नुमतो —After 21, D5 ins

1789* निपात्राप्यपनापाप चेद्राज्ञानासु यद्भवेत् ।
द्विजस्य तेन युज्येऽहं यस्यार्योऽनुमते गत ।

D5 cont Ś1 Ñ B1 2 4 D2 3 6 ins after 21 B3 D5 7 ins after 19 whereas D1 ins after 1801*

1790* कृत्ये विवदमानेषु पक्षमाश्रित्य जल्पताम् ।
पाप स समवाप्नोतु यस्यार्योऽनुमते गत ।

[(l 1) B1 कृथे (for कृत्ये) B1 2 D2 विवदमाने षु (D2 च) D1 विवादे समनुप्राप्त (for the prior half) Ś1 D2 6 जल्पता —(l 2) Ś1 Ñ2 B1 D2 6 स पाप (by transp) D1 तत्पाप (for पाप स) D2 समनुप्राप्तो Ñ1 स वै पापमवाप्नोतु D5 7 शार्ङ्ग समवाप्नोतु(D4 °ति) (for the prior half) B4 [ऽ]नुमतो]

—After 21, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1791* मा च त स्पृष्टवाह्नस पश्चान्निरूपमतेजसम् ।
दासीद्राज्यस्यमासीन यस्यार्योऽनुमते गत ।

[(l 1) T2 मा च राम स्पृशतु (for the prior half) Dg1 Dt1 T1 2 G2 M3 भास्कर (for [अ]ग्रैमम)]

—Thereafter, Dg1 T2 read 25

22 The sequence of st from 22-28 in Ś1 Ñ V1 B D1-7 is 27 22 (D5 om.), 28 24 (Ś1 V1 B D1 4 om.), 26 (Ś1 D6 om) 25 and 23 (om cd) —D1 om (hapl) 22 —a) D1-7 कृशरं (D1 °रा) Ś1 Ñ V1 B D1 4-7 मांसं M2 3 मायं Cg t as in text (for छागं) —b) Ś1 B D1 3-7 M4 प्राश्नातु, T1 योऽश्नाति Cm g k t as in text (for सोऽश्नातु) M4 निर्घृणं M3 om (for निर्घृण) —c) M4 अपि (for चापि) T2 M4 [अ]वजानाति, Cg as in text (for [अ]वजानातु) —d) B4 [ऽ]नुमतो —After 22, Ś1 D6 ins 1799* then cont , Ñ V1 B D2 4-7 ins while D1 ins after 17 whereas D3 ins after 27

1792* मातरं पितरं वृद्धमाचार्यं ब्राह्मणं गुरुम् ।
सोऽवमन्यतु दुष्टात्मा यस्यार्योऽनुमते गत ।

[(l 1) Ś1 D6 पितरं मातरं (by transp) V1 D1-4 7 अतिथि (for ब्राह्मणं) V1 तथा —(l 2) B1 अवमन्यतु D2 4 °त (for सोऽवमन्यतु) Ś1 D6 दुष्टात्मा ह्येवमन्येत, M4 B1-4 अवमन्यतां स दुष्टात्मा (hypm) (for the prior half)]

—Thereafter V1 D1 read 1798*

—After 22 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins. M4 ins l 1-2 after l 2 of 1795* and l 3 6 after 1802*

1793* गाश्च स्पृशतु पादेन गुरून्परिवदेच्च स ।
मित्रे द्रुह्येत सोऽत्यन्तं यस्यार्योऽनुमते गत ।
विश्वासात्कथितं किंचित्परिवादं मिथः क्वचित् ।
विवृणोतु स दुष्टात्मा यस्यार्योऽनुमते गत ।
अकर्ता चाकृतज्ञश्च त्यक्तात्मा निरपत्रप । [5]
लोके भवतु विद्विष्टो यस्यार्योऽनुमते गत ।

[G1 om (hapl) l 1-2 —(l 1) Dt1 Dd1 Ct गवां T2 G1 2 M1 गां च M3 गाः M4 गाव, Cv r m g as above (for गाश्च) G1 गुरुश्च (hypm) (for गुरून्) Dg1 Dt1 T2 M2 Ct परिवेत्ति च T1 परिवेत्ति च (sic) M3 परि-वदेत्तथा M4 अभिद्रेच्च च K(ed) Cg परिवदेत्सदा —(l 2) T2 M2 Ck मित्रं T3 M4 मित्र Cv r m g t as above (for मित्रे) Dt1 Dd1 Dm1 [ऽ]त्यर्थं (for [ऽ]त्यन्तं) —After l 2 T2 ins 1794* while M4 reads st 27 and then reads l 21-22 of 1802* —(l 3) M3 damaged for वाद मिथ —(l 4) T1 2 G त (for स) —T2 om (hapl) l 5-st 23 —(l 5) T1 2 ति (for च) Dt1 Ck t त्यक्त्वा M3 त्यक्तात्म्यं Cv r m g tp (for त्यक्तात्मा) M2 निरपत्र (sic) —(l 6) Dd1 Dm1 G1 विद्विष्टो, M4 च देव Ck t as above (for विद्विष्टो)]

23 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1-7 cf v l 22 M4 reads 23 (preceded by l 21-22 of 1802* and l 3-6 of 1793*) after 27 —T2 om 23 (cf v l 1793*) Ś1 Ñ V1 B D1-7 om 23ab —a) T1 2 G1 M2 3 Cg पुत्रदारैश्च —b) M3 स्वगृहे M4 स्वगृहे (for स्वगृहे) Dt1 परि***, T1 परिवारित —c) M4 स्वगृह (for स एको) Ś1 Ñ V1 B D1-7 स्वादूनि मि[ष्टानि] V1 D5 D2 4 मृ[ष्ट]मश्नातु (D5 °ति) —d) B4 [ऽ]नुमतो —After 23 V1 D2 4

राजस्त्रीबालवृद्धानां वधे यत्पापमुच्यते ।
भृत्यत्यागे च यत्पापं तत्पापं प्रतिपद्यताम् ॥ २४

उभे संध्ये शयानस्य यत्पापं परिकल्प्यते ।
तच्च पापं भवेत्तस्य यस्यार्योऽनुमते गतः ॥ २५

G 2 79 20
B 2 75 44
L 2 83 22

ins 1799* and then D5 alone cont while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G M ins after 23 T3 ins after l 2 of 1793*

1794* अप्राप्य सत्कान्दारानतपस्य प्रमीयताम् ।
अनवाप्य क्रिया धर्म्या यस्यार्योऽनुमते गतः ।
मा मन संतति द्रक्षी स्वेषु दारेषु दुःखित ।
आयु समग्रमप्राप्य यस्यार्योऽनुमते गतः ।

[M4 om (hapl) l 1-2 —(l 1) G3 अनपत्य (sic Cg अनपत्य (as above) D5 अनपत्यैरसत्कान् (for the post half) —(l 2) Dm1 अन्य वाप्य (sic) Cm अनवाप्य (as above) T2 3 G3 M2 Cm k क्रिया धर्म्याः Cg t as above (for क्रिया धर्म्यां) —(l 3) M1 संततीन् M2 संतत (for संततिं) T2 स्वेषां G3 M1 स्वेषु (for स्वेषु) —(l 4) M4 आप्नाय (for अप्राप्य)]

—After 1794* M4 reads l 3 8 of 1795*

24 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1 2 cf v l 22 Ś1 V1 B D1 6 om 24 —ᵃ) D1 2 3 राजस्त्रीराज (by transp) —D4 om 24ᶜᵈ —ᶜ) Ñ D2 3 7 भक्त M4 भर्तृ (for भृत्य) D3 illeg for त्यागे च यत्पाप G1 2 त्यागेन (for त्यागे च) —ᵈ) Dt1 om (hapl) Dm1 marg (for तत्पाप) Dg1 G2 यस्यार्योऽनुमते गत —After 24 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins M4 (om l 9-12) ins l 1-2 (followed by l 1-2 of 1793*) after 24 and l 3-8 after 1794*

1795* श्लाघ्या मधुमांसं च लोहेन च विषेण च ।
सदैव बिभृयाद्भृत्यान्यस्यार्योऽनुमते गतः ।
संग्रामे समुपोढे तु शत्रुपक्षभयंकरे ।
पलायमानो वध्येत यस्यार्योऽनुमते गतः ।
कपालपाणिः पृथिवीमटतां चीरसंवृतः । [5]
भिक्षमाणो यथोन्मत्तो यस्यार्योऽनुमते गतः ।
मद्ये प्रसक्तो भवतु स्त्रीष्वक्षेषु च नित्यशः ।
कामक्रोधाभिभूतश्च यस्यार्योऽनुमते गतः ।
मा स्म धर्मे मनो भूयादधर्मं स निषेवताम् ।
अपात्रवर्षी भवतु यस्यार्योऽनुमते गतः । [10]
संचितान्यस्य वित्तानि विविधानि सहस्रशः ।
दस्युभिर्विप्रलुप्यन्तां यस्यार्योऽनुमते गतः ।

[(l 1) G1 damaged for श्च मधुमां C1 लोहेन च M4 लोहेन (for लोहेन च) Dd1 विषेण (sic) —(l 2) M4 सदैव —After l 2 Dm1 ins गत —(l 3) Dg1 Dt1 T2 G3 M2 3 4 तु T1 स (for तु) Dd1 Dm1 G3 M3 समुपोढे (for °ढे) —(l 4) M3 पलायमाने (sic) Dg1 वध्येत (for वध्येत) —Dg1 om l 6-7 —(l 6) Dg1 भिक्षमाणो C1 M3 [यथो]न्मत्तो (for [यथो]न्मत्तो) —(l 7)

Tr 3 G1 Cg धर्मे (for मद्ये) G2 damaged for मद्ये स M4 नित्यश —G2 M4 read l 8-9 after st 25 —(l 8) Tr 3 G3 तु (for च) —(l 9) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 [अ]स्य, M3 मृ-, Cg as above (for स्म) G3 damaged for मे मनो Dg1 सुनिषेवित, T2 G1 3 सं° (for स निषेवताम्) —(l 10) M3 अपात्र Cg t as above (for °वर्षी) M4 [ऽ]नुमतो —T2 reads l 11-12 after l 6 —(l 11) G3 [अ]प (for [अ]स्य) —(l 12) M3 विप्रलुप्यन्तां Ct विप्रलुप्यन्तां (as above)]

—Thereafter M4 ins 1802*

—Ñ D4 after 24ᵃᵇ, D2 3 6 7 after 24 ins 1801*

25 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1 2 cf v l 22 M4 transp 25 (including 1796*) and 26 and reads after 28 Dg1 T2 read 25 after 1791* —ᵃ) D1 2 उप, Cr m g k t as in text (for उभे) V1 सधे (sic) Cr m g k t as in text (for संध्ये) —ᵇ) Ś1 B D4 परिकल्पित Ñ1 D4 6 3 °कीर्तितं (D3 °र्तितं) Ñ2 °कथित D3 °कल्पते, T2 मति° (for परिकल्प्यते) M4 यत्पापं तद्वामुयात् —ᶜ) B2 अवाप्नोतु (for भवेत्तस्य) Ś1 Ñ V1 B1 3 3 D2 7 तत्पाप समवाप्नोतु D1 स तत्पापमवाप्नोतु M3 तत्पाप प्रतिपद्येत M4 गुरोश्चालीकनिर्बंधे —ᵈ) B1 [ऽ]नुमतो —After 25 Ś1 Ñ V1 B1 3 D1-7 M4 ins while B4 ins after 26

1796* प्रसाद्दिनि वर पाप पर्वेदानुकरादिनि ।
तत्प्राप्नो वृक्षनगश्च यस्यार्योऽनुमते गत ।
विषयमंत्रप्रणो स्वगतो धानुमानु च ।
कर्तव्यमतिभि ताप यस्यार्योऽनुमते गत ।
मासे प्रसन्नु पण्मासा स्वकुला चोपसीवनु । [5]

[(l 1) Ś1 D4 प्रसादिनि N1 V1 B2 D3 6 7 प्रसा(D2 ° ग(ि)रिते D3 प्रसादिते M4 प्रसमाते (for प्रसादिनि) B4 परे (for वरे) B1 2 (अ रि D1 7 या (for [प]र) B4 D3 (अ भेप (for [अ]नुग) —(l 2) B4 D2 3 3 M4 तत्सदृष्टु V1 B3 D1 कृतवृत्ते (for [अ]कृत°) N1 तत्पाद तु रहजवत्र (sic) D4 7 तत्वजेतु स न (for the prior half) B1 (ऽ नुमतो —Ś1 D4 om (hapl) l 3 4 D1 om l 3 5 —(l 3) D1 2 बिषयद N1 V1 B अनुग्रानु D4 3 वतु° (for धा°) —(l 4) D2 स चकमिति नर्यं (s c), D3 वर्णवाति नर्यं D4 वर्नमानि नर्या (for the prior half) B4 (ऽ नुग) —(l 5) V1 प्रसन्ने Ś1 स दुर्नाम्, V1 B1 वसु B1 वनुराम् (for स्वकुला) T1 ते (for तु)]

—Thereafter M4 cont (followed by 1799*)

1797* पश्यानी सहसन्पान्नु यस्यार्योऽनुमते गत ।
[Cf 23ᶜᵈ]

—After 25 G2 M4 ins l 8-9 of 1795*

यदयिदायके पापं यत्पापं गुरुतल्पगे ।
मित्रद्रोहे च यत्पापं तत्पापं प्रतिपद्यताम् ॥ २६
देवतानां पितॄणां च मातापित्रोस्तथैव च ।

मा स्म कार्षीत्स शुश्रूषां यस्यार्योऽनुमते गतः ॥ २७
सतां लोकात्सतां कीर्त्याः सज्जुष्टात्कर्मणस्तथा ।
भ्रश्यतु क्षिप्रमद्यैव यस्यार्योऽनुमते गतः ॥ २८

26 For sequence in Ś1 N V1 B D1 7 cf v l 22 M4 transp 25 (including 1796*) and 26 and reads after 28 Ś1 D6 om 26 —*) D4 यदा (for यद्) D1 ... T2 ... —*) Ñ1 D4 ... V1 D1 पाप या (D1 यद्) ... —*) V1 B D4 7 मित्रद्रुहि —After 26 B4 ins 1796*

27 For sequence in Ś1 N V1 B D1 7 cf v l 22 Dg1 D1 7 om 27 —*) Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 6 M4 देवतायिपि (D1 ...) —*) D1 मातृ (for माता) —*) M4 करोतु (for स्म कार्षीत्) T2 तु (for स) Ś1 N V1 B D1-3 5 6 स्वयम् (B1 ...) ... (Ñ V1 D1 5 6 नियत्य) —*) B4 [ऽ]नुमतो (for ते) —After 27 Ś1 N B D6 ins while V1 D1 cont after 1792*

1798* मा च यास्यानुगा बुद्धिं प्रयुञ्जीत कदाचन ।
सत्सु मा च प्रतिश्रुत यस्यार्योऽनुमते गत ।

[(l 1) Ñ1 B1 3 4 ... (for बुद्धिं) Ś1 D6 नैव ... (for the prior half) —(l 2) Ñ1 प्रयुञ्जीत ... (hypm) V1 प्रतिज्ञा च B1 4 D1 प्रतिश्रित G(ed) प्रतिश्रुत् (for प्रतिश्रुत) Ś1 सत्सु च प्रतिश्रुत M4 स स मात प्रतिश्रुत (sic) B3 D6 स तु आ(D6 च) प्रतिश्रित (for the prior half)]

—Ñ B cont Ś1 D6 ins after 22 V1 D2 3 5 ins after 23 D1 ins after 26 while M4 ins after 1797*

1799* आषाढीं कार्तिकीं माघीं तिथय पुण्यसमिता ।
अप्रदानवतो यान्तु यस्यार्योऽनुमते गत ।

[(l 1) M4 माघी (for माघीं) V1 D5 M4 तीर्थ D5 तास्व (for पुण्य) N3 V1 B3 D1 ... B4 D6 ... D1 ... (for संमिता) Ś1 D1 6 ... (for the post half) —(l 2) Ś1 D6 यातु (for यान्तु) D2 3 ... (for the prior half)]

—Thereafter Ś1 D6 read 179** while D1 cont

1800* पूर्वमङ्गीकृत विप्रे दान मनिषया स्मृति ।
यस्तु सत्यातिपापस्तस्यार्योऽनुमते गत ।
अस्यापि प्रदत्ते यत्प्रयया प्रतिलुम्पति ।
तत्पाप समवाप्नोतु यस्यार्योऽनुमते गत ।
वेदविक्रयकर्ता स्या स्वपुरी चौरचौरतु । [5]
धा(जा)!मातुले पृतिरस्तु यस्यार्योऽनुमते गत ।

[The prior half of l 3 subm l 6 in marg]

—After 27 D2 ins 1792* M1 ins l 1 2 of 1802* while M4 reads st 23 (preceded by l 21 22 of 1802* and l 3 6 of 1793*)

28 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1 7 cf v l 22 M4 transp 25 (including 1796*) and 26 and reads after 28 D1 7 G3 om (1 pl) 28 —*) M1 स तॄंल Cm g k t as in text (for first सता) B1 Dm1 D1 लोकात् (for लोकात्) Ś1 N V1 B D2 6 T2 M4 कीर्ते D1 कीर्ति Cg कीर्त्याः Ck t as in text (for कीर्त्याः) —*) V1 सच्चेष्टात् Dg1 Cm g सतुष्टात् D2 3 5 ... G1 8 ... (for सज्जुष्टात्) V1 D5 5 6 M4 च स Dg1 M4 ... (for तथा) Ś1 N B D6 सद्भिर्गुणात्कर्मण D1 सत्कर्म कारणस्य च —*) N B3 5 D2 3 5 M4 भ्रश्यतु V1 B4 भ्रश (B4 ...) B1 D पतन्तु T2 ... (9 c) M1 भ्रश्यतु (for भ्रश्यतु) Ś1 D6 स भ्रश्(D6 ...) ... M1 भ्रश्यत्वद्यैव च क्षिप्रं —*) V1 B4 [ऽ]नुमतो D4 [ऽ]नुमते (for ऽनुमते) —After 28, Ś1 V1 B D6 ins N D1 ins after 24** and D2 3 5 after 24 while D1 ins after 18

1801* यत्पापं ब्रह्महत्याया यत्पाप कपिलावधे ।
तत्पाप समवाप्नोतु यस्यार्योऽनुमते गत ।
विश्वासघातिना पाप यत्पाप गुरुघातिनाम् ।
गुरोश्चालीकनिर्बन्धे तत्पाप प्रतिपद्यताम् ।
यत्पदा पावकं स्पृष्ट्वा कृतघ्ने तस्करे च यत् । [5]
तत्पाप समवाप्नोतु यस्यार्योऽनुमते गत ।

[N1 reads l 1 2 after 28 —(l 1) D1 ... —(l 2) V1 D1 तत्(V1 ° स) पापम ... (V1 °ति) (for the prior half) B1 (° ...) —D2 om (l apl) l 5 6 —(l 3) V1 (before corr as above) गुरुघातिन —Ś1 B4 D6 om l 5 6 —(l 5) D6 ... (for तस्करे)]

—Thereafter D1 cont 1790*

—After 28 Dg1 D1 2 D4 D n1 T G M1 3 ins M4 ins after 1795*

1802* अपास्य मातृशुश्रूषामनर्थे सोऽवतिष्ठताम् ।
दीर्घबाहुर्महाबाहुर्यस्यार्योऽनुमते गत ।
बहुपुत्रो दरिद्रश्च ज्वररोगसमन्वित ।
स भूयात्सततं क्लेशी यस्यार्योऽनुमते गत ।
आशामाशां समानानां दीनानामूर्ध्वचक्षुषाम् । [5]
अर्थिनां वितथां कुर्याद्यस्यार्योऽनुमते गत ।
मायया रमतां नित्यं परुष पिशुनोऽशुचि ।
राज्ञो भीतस्त्वधर्मात्मा यस्यार्योऽनुमते गत ।
ऋतुस्नातां सतीं भार्यामृतुकालानुरोधिनीम् ।
अतिवर्तेत दुष्टात्मा यस्यार्योऽनुमते गत । [10]

विहीनां पतिपुत्राभ्यां कौसल्यां पार्थिवात्मजः ।
एवमाश्वासयन्नेव दुःखार्तो निपपात ह ॥ २९
तथा तु शपथैः कष्टैः शपमानमचेतनम् ।
भरतं शोकसंतप्तं कौसल्या वाक्यमब्रवीत् ॥ ३०

मम दुःखमिदं पुत्र भूयः समुपजायते ।
शपथैः शपमानो हि प्राणानुपरुणत्सि मे ॥ ३१
दिष्ट्या न चलितो धर्मादात्मा ते सहलक्ष्मणः ।
वत्स सत्यप्रतिज्ञो मे सतां लोकानवाप्स्यसि ॥ ३२

G 2 79 27
B 2 75 62
L 2 83 28

धर्मदारान्परित्यज्य परदारान्निषेवताम् ।
त्यक्तधर्मरतिर्मूढो यस्यार्योऽनुमते गतः ।
विप्लुतब्रह्मचर्यस्य ... ब्राह्मणस्य यत् ।
तदेव प्रतिपद्येत यस्यार्योऽनुमते गतः ।
पानीयदूषके पापं तथैव विषदायके । [15]
यत्तदेकः स लभतां यस्यार्योऽनुमते गतः ।
ब्राह्मणायोद्यतां पूजां विहन्तु कलुषेन्द्रिय ।
बालवत्सां च गां दोग्धु यस्यार्योऽनुमते गतः ।
तृषार्तं सति पानीये विप्रलम्भेन योजयेत् ।
यत्पापं लभते तस्य यस्यार्योऽनुमते गतः । [20]
भक्त्या विवदमानेषु मार्गमाश्रित्य पश्यतः ।
तस्य पापेन युज्येत यस्यार्योऽनुमते गतः ।

[☞ Cv says that the change of sequences of lines found in different MSS is original and not due to scribal error Dg1 om (hapl), M1 reads l 1-2 after st 27 —(l 2) Dm1 महाशो (sic) —G1 om (hapl) l 3-4 —(l 3) Dg1 Dt1 Dd1 M3 बहुभृत्ये, Cg बहुभृत (as above) M2 बहु; M4 घोर (for भर) —(l 4) Dt1 Ct समावह T1 G1 M3 सार (for °त) Dt1 है, Dm1 T2 G1 M3 ड्रुने (for हशी) —T1 read l 5 6 after l 12 M1 transp l 5-10 and l 11-12 —(l 6) G1 M1 निय Cr m g as above (for °नं) —T1 transp l 7 8 and l 9 10 and read after l 2 —(l 7) Dd1 M1 यत्र Dg1 M1 निगुणेन Dm1 T2 G1 [गुरु गुरो (by transp] —(l 8) Dg1 G1 निया (G1 तीय गु G1 तीय गु) घर्मेण —T1 om (hapl) l 9-12 —(l 9) Dd1 Dm1 G1 हृति (for हृति) M1 बहु Cg k as above (for second बहु) G1 ... निर्गुणि Cg k as above (for [स] गुरुणि°म्) —(l 10) M1 ... (sub m) —Dm1 reads l 11-14 after l 17 Dg1 reads l 11-12 after l 6 Dt1 after l 18 G1 after l 2 and M1 after l 4 —(l 12) M1 चूर्णे (for चूर्णे) Dg1 ... (for the prior half) —M1 om (hapl) l 13 14 and 17-18 —T1 transp l 13-14 and l 15-16 —(l 13) G1 damaged for दिया Dd1 Dm1 स्तु (for दत्) —(l 14) Dt1 D1 Dm1 दत्तू G1 दत्त, M1 दी Cg as above (for दत्) —G1 M1 read l 15 16 after l 8 —(l 15) Dd1 विषघ्नके —(l 16) M1 तोक, M1 तो°, Cg as above (for तोक) —Dt1 reads l 17-18 after l 14 —(l 17) G1 विहन्तु G1 विघ्न M1 विघ्न, Cr k t as above (for विहन्तु) —(l 18) Dm1 दुग्ध G1 दग्धि, Ct as above (for दोग्धु) —M1 om (hapl) l 19-20 —M1 reads l 19-20 after l 26 —(l 19) k (ed) Cg तृषार्तं T1 M1 तृषा Cg as above (for तृषि) Dt1 Dm1 T2 G2 M1 Ch t योजयेत्, Cg योजयेद् (as above) —(l 20) G1 M1 तच्च (for तत्पाद) Dg1 [स]हस यद् (sic) G1 damaged for येऽशु —T1 read l 21-22 before l 17, M1 reads l 21-22 after st 27 —(l 21) G1 सर्वा, M1 भूते (for भक्त्या) T1 [अ]प्रतीयमानेषु M1 विवदमाने च (for विवदमानेषु) M1 पश्य (for मार्गं) —(l 22) Cr m g tp as above, Ch t तेन (for तस्य) Cg Ct अत्र विवदमानां यथोचितमार्गं तत्त्वतः प्रतिपाद्य ...]
—Thereafter M1 reads l 3-6 of 1793*

29 Dt1 transp 29ab and 29cd. —d) M1 तु दिवी —For 29, Ś1 Ñ V1 B Dt1-7 M1 subst

1803* एवमाश्वासयामास भरतो दुःखकर्शितः ।
कौसल्यां शोकसंतप्तां पतिपुत्रविनाकृताम् ।

[(l 1) Ś1 D1 करिता, Ñ B D1 (B D1 °ते) नी, V1 D1 करिता (for कर्शितः) —(l 2) V1 D1 पुत्र, D1 M1 दुःख (for शोक) V1 D1 होनां, B1 संतप्ता D1 नीता]

30 a) Dt1 T1 सदा ते (T1 °तं) (for तथा तु) Dg1 T1 कष्टैः Ś1 Ñ1 D1 D1 M1 पुत्र ते (V1 पुत्रं च Ñ1 B1 दारुणं D1 M1 दुर्ग्रहैः, D1 पुत्र स) शपथान्... Ñ1 D1 पुत्रं ... V1 ह्यर्थैः शपथे भृशं B1 D1 पुत्रं तु (D1 ते) शपथान्कृत्वा —b) V1 सन्नमानम्, D1 शपमानम् (for शपमानम्) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M1 स्थानसंस्थ —c) Ś1 Ñ1 V1 B D1 M1 दुःख (for शोक) V1 D1 होरातं T1 G1 समाहृतं (for संतप्तं) D1 कौसल्या दुःखशोकार्ता —d) Ś1 Ñ B D1 पुत्रं V1 M1 पुत्रम् D1 (with hiatus) इदम् (for वाक्यम्) G1 damaged from शोक in b up to मम in 31a

31 G1 damaged for मम in a (cf v l 30) D1 om 31ab —For 31ab Ś1 Ñ V1 B D1-7 M1 subst

1804* दुःखदारुणं ... ।

[V1 ... D1 ... (for ...) M1 ... (sic)] —c) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M1 ... (Ś1 D1 ...) ... (by transp) ... (B1 ...) —d) V1 B1 (sup lin ...) ...

32 a) Dm1 (by corr) च, G1 तु, Cr m g as in text (for न) —b) T1 G1 ... Cr m g as in text]

G. 2. 79. 35
B. 2. 75. 61
L. 2. 83. 36

एवं विलपमानस्य दुःखार्तस्य महात्मनः ।
मोहाच्च शोकसंरोधाद्बभूव लुलितं मनः ॥ ३३

लालप्यमानस्य विचेतनस्य
प्रनष्टबुद्धेः पतितस्य भूमौ ।
मुहुर्मुहुर्निःश्वसतश्च दीर्घं
सा तस्य शोकेन जगाम रात्रिः ॥ ३४

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे एकोनसप्ततितमः सर्गः ॥ ६९ ॥

(for सह-). Dg1 Dt1 Dd1 T2.3 G2 Ct -लक्ष्मणः; Ct.m g as in text (for -लक्ष्मण;).—ᶜ) Dt1 Dd1 Dm1 T2 G1.3 M2 हि (Dm1 [after corr.] T2 [ऽ]सि); G3 त्वं; Cr.m g as in text (for मे).—ᵈ) Cr.m.g.t as in text; Ct लोकम् (for लोकान्).—For 32, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M1 subst.:

1805* लिप्तासि रामसहितः पुत्रधर्माश्च पालितः ।
सह रामेण धर्मात्मन्दीर्घमायुरवाप्नुहि ।

[(l. 1) Ñ2 -धर्मानुचारितः.—(l. 2) M1 स हि (for सह).]
—Then all the above MSS. cont.:

1806* अपि त्वां सह रामेण पश्येयं लक्ष्मणेन च ।
तीर्णप्रतिज्ञमानृण्यं गतं पितुरकल्मषम् ।
पूर्वेषां पुण्यकीर्तीनां राजर्षीणां महात्मनाम् ।
आमुष्यायुश्च कीर्तिं च धर्मं चैवोचितं कुले ।
चतुर्दशसु वर्षेषु गतेष्वरिनिषूदन । [5]
रामं सीतां लक्ष्मणं च द्रष्टासि पुनरागतान् ।
तैलद्रोण्यां शरीरं ते पितुस्तिष्ठति पुत्रक ।
त्वयातीर्थे महाबाहो संस्कर्तुमिहार्हसि ।
धर्मेणेमाः प्रजाः पुत्र यथा रक्षसि तत्कुरु ।
स्वर्गतोऽपि यथा राजा सतुष्यति तथा कुरु । [10]
पितुर्वियोगजं दुःखं रामत्यागं च तं तथा ।
उत्सृज्य धुर्यवत्पुत्र गुर्वीं कुलधुरं वह ।

[(l. 1) B2 अथ. Ñ2 सह (for त्वां). D2 पश्यामि (for पश्येय).—B2 reads l. 2 after l. 5.—(l. 2) B1.4 -प्रतिज्ञेन (for प्रतिज्ञम्). Ñ1 गतेन (by pm.) (for गत). B1 अकल्मषः. Ñ2 B2.4 गतेन पितुश्च च (for the post. half).—(l. 3) Ñ2 V1 B2 राजर्षि.—(l. 4) D2 om. धर्मं. B2 [ई]क्षिते (for [उ]चित). B1 गुरु. D4.7 धर्मं च स्व (D2 स्व)कुलोचितं (for the post half).—After l. 4, B2 ins.:

1806(A)* आनन्दं पुत्र लोकानां नरैषां पुरवासिनाम् ।

—(l. 5) V1 चतुर्दशेषु (corrupt) (for °दशसु). B2 वर्षेषु (sic). D2-5.7 रिपुघ्नघ्न (for [अ]रिनिषूदन).—(l. 6) Ś1 D4 द्रक्ष्यसि, Ñ2 द्रक्ष्यसि (sic); B2 द्रक्ष्यसि (for द्रष्टासि). Ś1 V1 D2.3 आगत.—(l. 7) V1 तु (for ते). Ñ1 B2 पश्य; B1 पुत्रकः (sic) (for पुत्रक).—D2 om. l. 8-10.—(l. 8) V1 B2 तत् (for त्वत्). D1.4 -प्रतिज्ञं (for °र्थ). Ñ1 B D1 त्वं; V1 om. (subm.) (for त्वं).—M1 om. (hapl.) l. 10.—(l. 10) Ś1 D4 [ऽ]पि, D3.5.7 ते (for ऽपि). Ś1 D1.4 तुष्यत्यत्र; V1 D1-3.5 तुष्येत च (V1 D3 ते) (for संतुष्यति).—(l. 12) V1 D1 M1 वत्स. Ś1 D1.4 गतरित्थान्व हे पुत्र, D2 वहस्व धर्मवत्पुत्र (for the prior half). Ś1 D1.4 राज (for कुल-). B1 -धुरां (for -धुरं).];

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.:

1807* इत्युक्त्वा चाङ्कमानीय भरतं भ्रातृवत्सलम् ।
परिष्वज्य महाबाहुं रुरोद भृशदुःखिता ।

[(l. 1) Dg1 आदाय (for आनीय).—(l. 2) G1 damaged for दुःखिता.]

33 ᵃ) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M1 भ्रातृमानस्य (B1 °त)मानस्य.—ᵇ) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M1 भरतस्य (for दुःखार्तस्य). Dd1 Dm1 पुनः पुनः (for महात्मनः).—ᶜ) Dt1 Ct -संभारा (for -संरोधाद्). Ś1 Ñ V1 B D1-7 M1 शोकमात्समाकाश(V1 °कीर्ण).—ᵈ) Ś1 D4 [आ]कुलितं; D3.4 D7 ह(B1 च)भूत्. D1 ललितं (for लुलितं). B1 वच; D2 मनुः (sic), D3 मन (for मनः).—After 33, G2 M1.2 read 2.70 1-2.—After 33, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M1 ins.:

1808* कौसल्यायाः विलपितं श्रुत्वा च करुणाक्षरम् ।
मोहमभ्यागमच्छ्रीमान्भरतो दुःखमोहितः ।
स शोचमानः पतितो धरण्यां शोककर्शितः ।
स तदार्तोऽप्रतिकरणं विललापाकुलेन्द्रियः ।
रितर्ं भ्रातर चैव स्मृत्वा तत्कृतमानसः । [5]

[D2 om. l. 1-3.—(l. 1) D2 illeg. for the post half. Ś1 D4 [अ]भि- (for च).—(l. 2) B1 D1 अति (for अभि-). V1 B2 D1.2.3 M1 [अ]गमत् (for [आ]गमत्). Ś1 Ñ2 D2.3-7 शोकमूर्च्छितः, D1 दुःखदुर्गितः, D2 illeg. (for दुःखमोहितः).—(l. 3) Ś1 D4.7 ततः (D1 ति)पश्चात, Ñ1 B शोचमानः (B1 °नो; Ñ2 B1 अथ शोचन् (by transp.)) स (for स शोचमान).—(l. 4) D2 illeg. for स तदार्तो°. Ñ B2.4 D1.2.3 तत्; V1 तं (for स). D2 illeg. from स up to the prior half of l. 5.—(l. 5) D1 भ्रातृ (for °र). B2 स्मृत्वा, D3-4 स्मृत्वा (for स्मृत्वा). Ñ2 B2.3 तत्परचेतन; D2 दुःखचेतन (sic).]

34 ᵃ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 Cr लालप्य (G1 °स), Cm.g as in text (for लाल°).—ᵇ) Dt1 Dd1 Dm1 T1.3 G1 M1-3 विचेतनस्य; G2 विचेतितस्य; G3 विचेतितस्य.

७०

तमेवं शोकसंतप्तं भरतं केकयीसुतम् ।
उवाच वदतां श्रेष्ठो वसिष्ठः श्रेष्ठवागृषिः ॥ १
अलं शोकेन भद्रं ते राजपुत्र महायशः ।
प्राप्तकालं नरपतेः कुरु संयानमुत्तमम् ॥ २
वसिष्ठस्य वचः श्रुत्वा भरतो धारणां गतः ।
प्रेतकार्याणि सर्वाणि कारयामास धर्मवित् ॥ ३
उद्धृतं तैलसंक्लेदात्स तु भूमौ निवेशितम् ।
आपीतवर्णवदनं प्रसुप्तमिव भूमिपम् ॥ ४
निवेश्य शयने चाग्र्ये नानारत्नपरिष्कृते ।
ततो दशरथं पुत्रो विललाप सुदुःखितः ॥ ५
किं ते व्यवसितं राजन्प्रोषिते मय्यनागते ।
विवास्य रामं धर्मज्ञं लक्ष्मणं च महाबलम् ॥ ६
क्व यास्यसि महाराज हित्वेमं दुःखितं जनम् ।
हीनं पुरुषसिंहेन रामेणाक्लिष्टकर्मणा ॥ ७

G 2 83 0
B 2 76 1
L 2 87 0

—[d]) Dg1 Dd1 Dm1 T1 G1 2 M1 2 Cl, tp धर्मे (for दीर्घं) —For 31 Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst

1809* तस्य लालप्यमानस्य जगामास्त दिवाकरः ।
श्वसतो दीर्घमुष्णं च दुःखितस्य मुहुर्मुहुः ।
तस्य सा पर्यवर्तत महत्पापवर्तेन शर्वरी ।

[(l 1) D1 illeg from नस्य up to दि V1 D1 3 लालप्यमानेषा (D1 °प्य)स्त, D1 3 लाल्पतो क्रम (for लालप्यमानस्य) V2 D1 3 5 7 M4 [श]ह क्षु(D5 °क्ष [illeg])वे रवि (for [अ]स्त दिवाकर) —(l 2) Ñ1 महात्मन (for मुहुर्मुहु) —(l 3) Ñ B D2 4 7 व्यय(B1 °व्य, D1 7 °क्ष)वर्तत D1 संप्रावर्तत D3 व्यावर्तत D1 अभ्यवर्तत M4 व्यवर्तत च (for व्यावर्तत) D2 4 7 यामिनी (for शर्वरी) V1 निशा स पर्यवर्ततशयनेन दुःखित]

—Then all the above MSS cont

1810* तस्मिंश्च शीघ्रं चलप्रभाता
द्विजातयो मन्त्रिगणाश्च सर्वे ।
नृपालयं ते विविशुः समेता
हीनं महेन्द्रप्रतिमेन राज्ञा ।
समार्तमश्रुप्रतिपूर्णनेत्रं [5]
शोकेन विमग्नं पतितं धरण्याम् ।
उपाविशत्या परिष्वसंता
द्विजर्षभस्य भरतं समीक्ष्य ।

[(l 1) D1 तम् (sic) D2 तम (for तस्मिं) —(l 2) D1 illeg for द्विजातयो V1 ताश्च D1 M4 °वाश्च (for °गणाश्च) —(l 3) V1 D2 4 नृपाल्य त(D1 तं) D5 नृप न्याय (for नृपालयं ते) —(l 4) V1 हीनप्रतिमेन —(l 5) V1 om मश्रु —(l 6) D1 शोकेन मग्न —(l 7) D2 उपाविशत्वे (for उपाविशत्या) Ś1 D1 समेता D1 समता (for समेताः) —(l 8) V1 समीक्ष्य (sic), B1 समीक्ष्य च (by pm) D2 4 5 निरीक्ष्य (for समीक्ष्य)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 D5 भरतसमाश्वासन Ñ B D1-3 (also) भरतविलाप D3 भरतपरिवेश भरतानुनय D5 भरतविलाप —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 B1 D1 4 om Ś1 83 Ñ1 B1 M1 79, V1 78, B2 69, B1 73 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-1 75, D1 135, D2 7 81 D3 7, D5 81 —After colophon D5 concludes with रामाय नमः T1 with श्रीरामचन्द्राय नमः G with श्रीरामाय नमः

70

☞ For sequence of Sargas in Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 cf note before 2 68 1 —For Sarga 70 Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 have a different version which is given at the end Dm1 begins with ॐ, M2 with श्रीरामाय नमः —According to Kataka st 1 and 2 are read before 2 69 34 Varadarāja however, says that this is due to scribal error

1 G2 M1 2 read st 1 and 2 after 2 69 33 —[b]) T1 पुत्र (for पुत्र) —[d]) G2 भगवान् M1 श्रेष्ठवान् (for श्रेष्ठवाग्)

2 [a]) Dm1 महायश G2 M1 °बल (for °यश) —[d]) Dm1 (before corr as in text) संस्थानम्, Cr m g t as in text (for संया°)

3 Before 3 M1 ins श्रीरामाय नमः —[b]) Dt1 Dm1 G1 Ct धार्मी, G1 Cv k धारणं, Cr m g kp tp as in text (for धारणां) —[c]) Dt1 Dd1 Dm1 T2 G1 2 M1-1 प्रकृतानि G3 प्र[damaged]नि (damaged) (for °कार्याणि)

4 [a]) Dt1 Dd1 Dm1 T1 G1 2 M1 2 उद्धृत्य, Cg उद्धृतं (as in text) Dg1 T1 2 Cg तैलसंक्षेपात् M1 2 °संस्रवात् (for तैलसंक्लेदात्) —[b]) Dd1 Dm1 निवेश्य(sic) तं, G1 निवेशितं (for °शितम्) —[d]) T1 2 भूपतिं (for भूमिपम्)

5 [a]) Dg1 Dt1 T1 2 G1 M1 2 Cg संवेश्य M1 [s]थ (for च) —[b]) G1 परिष्कृत (for परिष्कृते) —[c]) Dd1 [अ]तिदुःखित (for सु°) —After 5 Dm1 ins राम

6 [a]) G1 [s]व्यवसितं, Ct g k t व्यवसितं (as in text) —[b]) Dt1 हित्वा, G2 कृतो, Cm as in text

7 [a]) Dg1 Dt1 यास्यते, G2 यास्य Ct as in text (for °सि) —[b]) Dg1 M1 [इ]मं, T1 G1 [इ]मं, Ct as in text (for [इ]मं) —[c]) T1 हीन

G 2. 83. 0
B 2. 76. 8
L 2. 87. 0

योगक्षेमं तु ते राजन्कोऽस्मिन्कल्पयिता पुरे ।
त्वयि प्रयाते स्वस्तात रामे च वनमाश्रिते ॥ ८
विधवा पृथिवी राजंस्त्वया हीना न राजते ।
हीनचन्द्रेव रजनी नगरी प्रतिभाति माम् ॥ ९
एवं विलपमानं तं भरतं दीनमानसम् ।
अब्रवीद्वचनं भूयो वसिष्ठस्तु महानृषिः ॥ १०
प्रेतकार्याणि यान्यस्य कर्तव्यानि विशांपतेः ।
तान्यव्यग्रं महाबाहो क्रियतामविचारितम् ॥ ११
तथेति भरतो वाक्यं वसिष्ठस्याभिपूज्य तत् ।
ऋत्विक्पुरोहिताचार्यांस्त्वरयामास सर्वशः ॥ १२
ये त्वग्रयो नरेन्द्रस्य अग्न्यगाराद्बहिष्कृताः ।
ऋत्विग्भिर्याजकैश्चैव ते ह्रियन्ते यथाविधि ॥ १३
शिबिकायामथारोप्य राजानं गतचेतनम् ।
बाष्पकण्ठा विमनसस्तमूहुः परिचारकाः ॥ १४
हिरण्यं च सुवर्णं च वासांसि विविधानि च ।
प्रकिरन्तो जना मार्गं नृपतेरग्रतो ययुः ॥ १५
चन्दनागरुनिर्यासान्सरलं पद्मकं तथा ।
देवदारूणि चाहृत्य चितां चक्रुस्तथापरे ॥ १६
गन्धानुच्चावचांश्चान्यांस्तत्र दत्त्वाथ भूमिपम् ।
ततः संवेशयामासुश्चितामध्ये तमृत्विजः ॥ १७
तथा हुताशनं हुत्वा जेपुस्तस्य तदृत्विजः ।
जगुश्च ते यथाशास्त्रं तत्र सामानि सामगाः ॥ १८
शिबिकाभिश्च यानैश्च यथार्हं तस्य योषितः ।
नगरान्निर्ययुस्तत्र वृद्धैः परिवृतास्तदा ॥ १९
प्रसव्यं चापि तं चक्रुरृत्विजोऽग्निचितं नृपम् ।
स्त्रियश्च शोकसंतप्ताः कौसल्याप्रमुखास्तदा ॥ २०
क्रौञ्चीनामिव नारीणां निनादस्तत्र शुश्रुवे ।
आर्तानां करुणं काले क्रोशन्तीनां सहस्रशः ॥ २१
ततो रुदन्त्यो विवशा विलप्य च पुनः पुनः ।
यानेभ्यः सरयूतीरमवतेरुर्वराङ्गनाः ॥ २२

---

8 ᵃ) T1 तु मे (for तु ते). Dt1 Dd1 Dm1 Ck t [ऽ]स्मिन् (for राजन्). —ᵇ) Dg1 को नु कल्पयिता पुरे. —ᵈ) G1.2 M3 वचनम् (for च वनम्). G3 damaged for माश्रिते.

9 M3 om. 9ᵃᵇ. —ᵇ) Dm1 विराजते, M2 न शोभते. —ᵈ) M3 नगर (for °री). Dg1 Dm1 मे (for माम्).

10 ᵈ) Dg1 Dt1 T1.2 G3 (after corr., as in text) M2.3 महामुनि.

11 ᵃ) G3 M1 [अ]द्य (for [अ]स्य). —ᵇ) T3 M3 विशापते. —ᶜ) Dd1 Dm1 G1 [अ]द्य तु (for [अ]व्यग्रं). —ᵈ) G2 क्रियताम्. T1 मविचिंतितम्, Ck t भविचारित (as in text).

12 ᵃ) C3 ... Cg as in text (for तथेति).

13 Note hiatus between ᵃ and ᵇ. —ᵇ) Dg1 अग्न्यागाराद्, Dd1 Dm1 T2 G1.2 M1.3 ह्यग्न्या°, T1 G3 चा°, Cg k t अग्न्यगाराद् (as in text). M2 बहिष्कृता (sic). —ᵈ) Dt1 Dm1 T3 G1.2 M3 Cr p t ह्रियंते. Dd1 व्हयते, T1 [ऽ]हियत, G3 M1 ह्रयत (sic). Cv k as in text. Cr (with hiatus) आहूयन्त, Cg (with hiatus) आह्रियन्त (for ह्रियन्ते).

14 ᵃ) Dd1 समारोप्य. —ᵇ) Dd1 Dm1 G M1-3 गतचेतसम्. —ᵈ) Dg1 Dm1 T3 परिचारिका.

15 ᵃ) Dt1 प्रकिरते. Dt1 Dd1 T1 G3 मार्गे.

16 ᵃ) Dg1 Dt1 चन्दनागुरु, Cg °गार (as in text). T3 (Gloss) गुग्गुलादि धूपद्रव्यविशेषः. —ᵇ) M3 ... (for सरल). —ᶜ) M3 विहृत्य (for चाहृत्य). —ᵈ) Dt1 Dd1 Dm1 T1 G1.2 M1-3 Cr g k t क्षेपयंति (for चितां चक्रुः).

17 ᵇ) Dt1 Dd1 Dm1 T2 G1.2 M1 Cg t गत्वा (for दत्त्वा). —ᶜ) Dt1 Dd1 Ct तत्र, G3 ... Cg as in text (for ततः). —ᵈ) M3 तमृ युज (sic).

18 ᵃ) Dt1 Dd1 Dm1 T1.2 तदा, Cm g as in text (for तथा). M3 Cg हुत्वा (for हुत्वा). —ᵇ) Dt1 Dd1 T1 G3 M1 Ct तद्, Dm1 G1 M3 [इ]दम्, T3 M2 Cg तम् (for तदा). —ᶜ) G3 तथा शास्त्र (for यथा°). —ᵈ) Dg1 reads सामानि in marg.

19 ᵈ) Dt1 Dd1 Dm1 T3 तथा (for तदा).

20 ᵃ) Dg1 प्रसव्यमपि, T3 G1 अपसव्यं च. G3 M3 तथा प्रसव्य, Cr m g k t as in text (for प्रसव्यं चापि). M3 ते (for तं). Dm1 [ऽ]ग्निरिते (sic). T2 [ऽ]ग्नितः. T1 [ऽ]ग्निहित, M3 [ऽ]ग्निचित, Cr m g k t as in text (for ऽग्निचितं). —ᶜ) G3 ... —ᵈ) T2 तथा (for तदा). —After 20, T3 ins.:

181* रुरुदुः स्वस्तदा चेष्टमाना मदीभवे ।

21 T1 transp. 21ᵃᵇ and 21ᶜᵈ. —ᵃ) G2 कांचीनाम् (sic). —ᵇ) Dg1 निनादास्, G1 निनदस्. —ᵈ) T3 अनेकधा (for सहस्रशः).

22 ᵃ) M3 विविधं (for विवशा). —ᵇ) T2 विलप्यैव (for °प्य च). T3 om. (hapl.) second पुनः. —ᵈ) T1 उपतेरुः (for अव°). Dt1 नृपांगना.

कृत्वोदकं ते भरतेन सार्धं
नृपाङ्गना मन्त्रिपुरोहिताश्च ।
पुरं प्रविश्याश्रुपरीतनेत्रा
भूमौ दशाहं व्यनयन्त दुःखम् ॥ २३

G 2 83 0
B 2 76.33
L 2 87 0

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे सप्ततितमः सर्गः ॥ ७० ॥

23 [a]) Dg1 G2 कृतोदकास्ते G1 M1 सह (for सार्धं) —[b]) G2 नृपा° + °स्त्रि Dg1 पुरोहितैश्च —[c]) G1 M1 पुरीं (for पुरं) Dd1 पुरीत (for °परीत) —[d]) Dm1 व्यनयेषु (sic) G1 दिवस° Gm g2 m3 in text (for °यन्त)

—For Sarga 70, Ś1 Ñ V2 B D1 2 M1 subst

1812*
(1) { समागते ततः सलिलमुदिते च दिवाकरे ।
वसिष्ठस्तमुवाचेदं भरतं स च मन्त्रिणः ।
पुनः प्रकृतयः सर्वा नागराश्च प्रधानतः ।
राजकृत्यानि कृत्यानि समुपस्थिता ।
(2) { उत्तिष्ठ भरत क्षिप्रं मा भूः कालात्यय प्रभो । [5]
पितुः कुरु यथान्यायं संस्कारं भूरिदक्षिणम् ।
होमार्थं पितुरिमे परमञ्जलयः ।
अग्निहोत्रमुपादाय आहिताग्निमुखाः स्थिताः ।
गन्धराशीनि यानि संस्कारार्थं पितुस्तव ।
उपाहृत्यागताः प्रेष्याः प्रत्यक्षेण उपासते । 10]
सर्वैरेतैश्च शुभा सन्निधाश्चापि ते पितुः ।
अतो सर्वमन्वताद्य गन्धमाल्यं च पुष्कलम् ।
गन्धतैलानि मत्स्याश्च भूपाभागुरुभवा ।
सज्जिता शिबिका चैव पितुस्ते समलंकृता ।
अद्यैव शिबिकायामध्यं मधेन्द्रं नराधिपम् । [15]
दिशिकाग्निमुपानिध्य नयने परिवर्तन च ।
(3) { एवमुक्तो वसिष्ठेन भरतः प्रत्युवाच तम् ।
वसिष्ठ परवांस्तेऽहं पितुर्भ्रातुर्गुरुस्तथा ।
यदत्र पश्यसि प्राप्तं करवाणि तदद्य तत् ।
दैवतं ब्राह्मणाः साधवश्च पुरोधाश्चापि गुरुर्मम । [20]
वचनं तेन तस्याथ भरतस्य महात्मनः ।
आनयामास तं हृष्टो वसिष्ठो द्विजसत्तमः ।
(4) { लोकवेगसमासृष्टः पावकम्भरतस्तदा ।
कल्पितं भूमिपस्य समस्तं मधुरेक्षणः ।
{ नानाश्चैव शोकस्य वेगं धारयितुं तदा । [25]
अशक्यः स्थापयामास शोकमौनमधोमुखम् ।
(5[a-d]) तदाग्निमानेयस्तत्र समानयत्स शिरस्तु ।

(14) { शय्यायामथ तैलस्थं शिबिकायामनुत्तमम् ।
शिबिकार्थं महाराजस्थापयत विधानतः ।
वाससा च महार्हेण समाच्छाद्य सुसंवृतम् । [30]
अवकीर्य च माल्येन दिव्यधूपेन धूपितम् ।
गन्धचूर्णैः सुरभिभिः परिकीर्य च सर्वशः ।
उवाहोत्क्षिप्य शिबिकां शत्रुघ्नसहितस्तदा ।
हा राजन्नित्यसि गतेति रुदंस्ततः पुनः पुनः ।
सन्निकृष्टा प्रदहति वसिष्ठाद्यास्तथोदिताः । [35]
ऋत्विजः शीघ्रगतयः शिबिकां प्रतिगृह्य ताम् ।
पुरतः पाण्डुरं छत्रं चामरव्यजनं च ।
अनयत्पतिं प्रया रुदन्त्यः शोकविह्वलाः ।
दीप्यमानं हुतं पूर्वं आहिताग्निमुखैर्द्विजैः ।
अग्निहोत्रं नरपतेः प्रययुस्तस्य चाग्रतः । 40]
(15) { शस्त्राणि च धनूंषि रत्नानि वसनानि च ।
यथार्हं विमानार्थं दानार्थं च नरेश्वरः ।
सर्वाण्यथ नरेन्द्रस्य यानानि विविधानि च ।
औपवाह्याश्च नागार्थं नृपतेस्तदनुव्रजन् ।
अग्रतः प्रययुस्तेन गजवाजिसमन्वितम् । 45]
अभित्यक्ता मधुरं मुक्तमालाप्रवर्तिनः ।
असक्तमविहितेन रात्रा प्रकृतसुमहात्मनः ।
आहता दोऽपि गजा यथाय्य मार्गस्तथा ।
ततः पौरजनः सर्वः सस्त्रीबालकुमारकः ।
अनुयातोऽनुवर्तन्तो राजानं न रेदुर्द्विजाः । [50]
तथा भरतशत्रुघ्नौ शिबिकां प्रतिगृह्य ताम् ।
दुःखशोकसमाविष्टौ रुदन्तावनुजग्मतुः ।
कौसल्या च सुमित्रा च कैकेयी च तथापरा ।
(15) { अयोध्यायां नार्यः प्रकीर्णासितमूर्धजाः ।
क्रोशन्त्यश्च रुदन्त्यश्च कुररीव भृशातुराः । [55]
अनुजग्मुः शरीरं तत्सर्वाः शोकविह्वलाः ।
तथा भरत महीपाल शिबिकां सुदुःखितम् ।
(16) { चन्दनागुरुकाष्ठैस्तं रचयामासुः तदा ।
कालीयकप्रयतैश्च सम्भोद्धीरपद्मकैः ।

(17) तां चितां विधिवच्चक्रुर्विपुलामथ ते जनाः । [60]
तस्यां चितायां नृपतेः शरीरं तत्सुहृज्जनाः ।
आनाययुः समुत्क्षिप्य शोकव्याकुलचेतनाः ।
तां चितां पृथिवीपालमारोप्य क्षौमवाससम् ।
यज्ञपात्रचयं चक्रुस्ततस्तस्योपरि द्विजाः ।

(18) यथास्थानेषु विन्यस्य त्रीनग्नीन्विधिवद्द्विजान् । [65]
प्रज्ञानन्तरसंतोभिश्च जपन्तोऽभ्युद्यतस्रुचः ।
होतारो यज्ञपात्राणि पवित्रैर्ममृजुस्तदा ।
प्रमृज्यानन्तरं तस्या चितायाः परिचिक्षिपुः ।
स्रुवपात्राणि चषालानि मुसलोलूखलं तथा ।
अरणीसहितं चैव पवित्राणि च सर्वशः । [70]
विशस्य च पशुं मेध्यं मन्त्रसंस्कारसंस्कृतम् ।
अन्वास्तरणैश्च राज्ञः समन्तात्परिचिक्षिपुः ।
प्राक्संस्थविकृष्टा च चिताभूमिं समन्ततः ।
कृत्वा विधानतो धन्यं स्तरणमभ्यवास्तृणन् ।
सर्पिस्तैलवसाभिश्च समन्तात्परिषिच्य ताम् । [75]
चितां प्रज्वालयाचक्रे भरतः सह बन्धुभिः ।
प्रजज्वाल ततो वह्निः सहसैव समेधितः ।
सोऽभिमानदहद्राजश्चितारूढं कलेवरम् ।
विधिवत्संस्कृतो राजा ब्राह्मणैर्वेदपारगैः ।
जगाम परमं स्थानं यज्वनां पुण्यकर्मणाम् । [80]
ततः प्रजज्वाल महान्समिद्धो
हिरण्यरेता प्रदहन्सधूमः ।
दृष्ट्वा च तं प्रज्वलितं चिताग्निं
मार्तस्वरं चक्ररसीव मार्ये ।
पौराश्च सर्वे सहसा विनेदुः [85]
स्त्रीयैव राज्ञः सुहृदः सुतौ च ।
हा नाथ हा भूमिपते किमर्थं
यासि त्वमस्मान्विवशान्विहाय ।

[(l. 1) Ś1 Ñ2 V1 B2 D1–4 6 7 M1 सुसंवृत्त V4 ततस (for जने) —D2 reads l. 3–4 after l. 6 —(l. 3) V1 ता (for एता) M1 ***य (for प्रवृत्त) Ñ2 B2 विशेषतः, D2 विधानतः (for प्र°) —(l. 4) Ś1 V3 B2 राजसंस्कारकं V1 राजानं वरिष्ठं B1 2 D3 6 °संस्कारिकं V1 D1 6 7 सर्वम् (for द्रव्यम्) —D1 7 om. (hapl.) l. 5–6 —(l. 5) M1 च (for भूप) V1 महान् (for प्रभो) —(l. 6) Ś1 D6 यथा°याध्य D1 सरदक्षिणे (for भूरि°) —(l. 7) D1 च शिविरि (for शिविरिगे) —(l. 9) V1 D1 4 7 M1 तैलानि, D6 निशानि (for चेमानि) D2 6 सवाराहे M1 संस्कारार्थे V1 तदा D1 तथा (for तत्र) —(l. 10) Ñ V1 B D1 3 M1 उपानयामास Ñ2 B2 प्रेष्या B1 प्रश्न, D1 प्रेक्ष्य (for प्रेष्या) D3 6 मनीषिणः Ñ1 प्रवीश्य तदुपासने, Ñ2 B सुसंविग्न(B1 °इव)पुत्राना(B2 °न)ने, V1 प्रतीक्षन्तु उपासने (for the post. half) —(l. 11) Ñ तैलपूर्ण, V1 तैलपूर्णं B1 3 4 D1 3 4 M1 तैल(D3 4 5 °क)वत्य (for तैलरसा) Ś1 D6 सविमैव स(D6 च)गंधाश्च D1 7 सविमैव च गोचरे (for the prior half) B1 2 सविस्वाम्, B3 सविकाश्च, D3 6 सविम्ना(D6 °ना)श्च, D7 सविम्ने (for सविमानाश्च) M1 [ए]व (for [अ]पि) —(l. 12) D3 धूपि B1 2 D1–4 7 सवेष्टनार्थम्, M1 सर्वेषनार्थेत्र (for सविष्टनार्थम्) B1 om. from गन्धमाल्य up to गन्धाश्च in l. 13 D3 मन्त्रान्ते (for गन्ध°) B3 च पुष्पत्र, D2 सुपुष्पित (for च पुष्पतम्) Ñ2 गन्धमाल्यं च पुष्पकं (for the post. half) —(l. 13) D1 गन्धादू, M1 धूपाश्च (for गन्धाश्च) Ñ1 D4 7 गन्धतैलरसिकाश्च (for the prior half) V1 D1 3 4 6 धूपा(V1 °मा)श्चागरुसंमिश्रा D3 7 धूपाश्चागुरुसंमिश्रा, M1 गन्धश्चागरुसरा(?) (for the post. half) —(l. 15) Ś1 D6 अथैव, Ñ B क्षत्रैव (for अथैव) Ñ2 शिबिकायां (hypm.) (for शिविकायां) V1 तु (for स) —(l. 16) V1 शिविकायां तम्, B1 शिबिकां गतम्, D1 शिबिकां च तम् (for शिबिकागतम्) D2 7 वै (for च) B1 कविराजक (for बहिरेषु च) M1 शिबिकां च समुत्क्षिप्य नयन्तो बहिरन्तु वै —(l. 17) D2 6 6 ए (for तम्) —(l. 18) Ñ1 D2 3 6 7 अथवा D1 दन्ता (for वन्तां) D1 3 M1 ऊढ (for ऊढ) V1 मनुजं (for °न्तं) —(l. 19) Ś1 Ñ B D2 6 यथाज्ञापयसि(D3 °से) V1 D1 M1 राज्ञ D2–6 7 महान् (for प्राज्ञ) Ś1 B3 D3 4 तथाद्य, Ñ1 B1 तथाद्य M1 पारलौकिकदेहिक (for the post. half) —(l. 20) B3 3 D1 7 8 1 D6 व्यसि (for व्यमि) M1 तानस्य (for माध्य) V1 B1 3 D1 यासि (for यापि) Ñ B1 3 4 transp. पुरोधा and गुरुः —(l. 21) V1 D1–6 7 सेन B1 [अ]न्येन (for [अ]नेन) —(l. 22) D1 7 तोय (for धूर्ते) Ñ1 D1–3 7 ऋद्धिविहन —B1 om. l. 23 —(l. 23) Ś1 V1 D1 3 6 च (for तु) V1 B1 D1 तदा (for तत्र) M1 शोकसन्तप्तहृदय सरथो मन्त्रिणा —(l. 24) Ñ1 D2 प्रन्त Ñ1 B सनातं, V1 D1 स तत्र D2 प्रेमक, D4 7 प्रस्तम्, D3 प्रशीर्ण, M1 स्तन (for समर्द) Ñ1 V1 D1 3 M1 सदुःखेन Ñ2 B1 3 तथ(Ñ2 °र)ष्ण B1 वैशु°क्षत (sic), D5–6 7 समवेक्षत (sic) (for बहुसेन) —(l. 25) Ñ2 V1 D2 6 7 नारसूवरा Ñ2 B1 3 4 न चास्तैस B2 M1 नदद्योद्ध स D1 6 न हास्तान्(D3 °स्तन) D6 नादाकरस्य (for नरशार्दूल) B1 पारेश्य (sic) वेगात् (for °स्य वेग) Ñ1 B1 वारहितु —D2 3 6 7 om. l. 26 —(l. 26) Ñ B1 3 4 स्वोचित —(l. 27) Ś1 Ñ B तम् (for तत्) D5–6 7 सार्थ (for आनिनाय) Ś1 नीयमाने, B1 om. (for नेयमानम्) D6 तत्र नेयमानं विमाने (for the prior half) Ñ2 B1 3 4 D1 नवरम्, B2 ततश्च, D3 स तत्र (for तत्र स) D1 व्यपश्यत् Ñ2 D2 3 6 7 सुखं, D2 3 बहु M1 बहुमाल्यैः सिक्तं सुबहु —(l. 28) Ś1 D6 श्रीमान् Ñ B हीन (for द्वि) Ñ आनय B2 3 आनयत्, D1 M1 अनयत् (for आनयम्) Ś1 B2 4 D6 शिबिकायां नयनं, D6 शिबिकायाम् (for the post. half) —After l. 28, D2 reads l. 31 —(l. 29) V1 D2 6 शिबिकायां समानयत्, D2 3 4 शिबिकायां तु (D2 3 स) समानयत् (hypm.) D7 शिबिकायां तु समानयम्, M1 शिबिकायां तं समानयम् (hypm.) (for the prior half) D6 अकृपा (sic) —D1 om. l. 30–35 —(l. 30) Ś1 D6 तु (for च) Ñ2 B2 महाय M1 मुहान्दे (for मुहूर्तम्) Ś1 D2 3 6 7 सनवमाय तत्(Ñ2 दे, D1 illeg. up to ते) धृतं (for the post. half) —(l. 31) D6 अकीर्णे, M1 बहुवीर्ये for

सवकीर्ये) Ñ2 स्त्रव (sic) V1 B1 D1 भूपाव D2 भवेन (for भूवेन) B1 श्यपूतासिलेन्दु M4 स्विपूरविपूरीत (for the post half) —(1 32) Ś1 D6 मधुपै D1 3 6 M4 मधचू], D1 °धूै (for गांधुपै) —D2 partially damaged for the post half Ñ1 D2 3 5 सहतन (for न स न) —(1 33) V2 मतोरिप N1 V1 M4 तत (for तत) —(1 34) V1 सजान कानि नु (sic) (for the prior half) D3 3 7 M4 मदन D5 कुवन् (for कन्) D5 illeg for आव पुन पुन Ś1 वातु (sic) D1 आर्त (for आर्ते) M4 तत (for first पुन) —(1 35) M4 तथा (for तत) D1 ततिमलया प्रहननि (for the prior half) Ś1 D6 वन्दिरर दैत्रिया Ñ1 V1 D2 वसिष्ठानो (V1 °प)रित (M1 °ा) Ñ1 B3 3 वसिष्ठास्त्र° D3 वसिष्ठारन्तोऽपि D1 वसिष्ठरत्नोदैता (for the post half) —(1 36) Ś1 V1 D6 सु Ñ1 B1 कतु B2 रक D3 7 नु M4 नहु (for अगु) Ñ1 D5 4 7 द्विशार Ñ2 प्रेष्य (sic) (for प्रेष्या) Ś1 Ñ1 D3 4 5 7 परिशुद्ध —M4 om 1 37-40 —(1 37) D1 रतन (for पुलतः) V1 B3 4 पति D2 पुत्र पाद्रुत छत्र (sic) (for the prior half) D3 4 7 सात यनगीतर (for the post half) —(1 38) Ś1 D6 आनाय Ñ2 V1 B1 3 4 आनदर् (for अनयत्) Ñ1 B1 3 4 D1 पुरति D3 4 पुरते (for पुरते) Ñ1 V1 B1 3 प्रष्या D1 सेवा (for सेवा) Ñ2 हनी (for हनन) Ś1 D6 स्वाडु गोत्रविद्ध (for the post half) —(1 39) V1 कुत (for कुत) B4 D5 सर्वे (for पूर्वे) D2 जायते (for °ति) Ñ1 पुरत (for महुते) —(1 41) B2 मरहती (sic) V1 सुपूरति D1 स्थागनि M4 गस्तानि (for न पूर्णानि) B1 रक्तानि (for रक्तानि) D2 [illegible] (lacuna) —(1 42) L (ed) प्रगु V2 B2 D4 प (for पत्र) V1 विमागाप Ś1 D6 वसुधन [illegible] लेखानुरेपु न —(1 43) G (ed) प्रेयकार V1 चापे D1 M4 भय (for भय) Ś1 D6 मध यदुगा(D6 °गुहता)गात्र (for the prior half) B1 पतनि (for रत्नानि) —(1 44) Ñ1 D5 4 7 कम्प (for कम्प) Ñ1 B1 D3 4 नैरिक (for नैरिक) D3 7 जलनि (for जालानि) D1 विगुर्ण (sic) Ñ1 सानि विगुरुलमी (sic) Ñ1 B1 3 निराय सर्पिये V1 D3 3 M4 गुरविद्यालयानां(D5 M4 °ला) B3 4 रत्नानि गृहस्थि(B1 °स्थी) D5 वसिष्ठो निमूलस्थी (for the post half) —D3 4 5 om 1 45-48 —(1 45) D3 3 M4 एतानेवदिम्बपूते (for the post half) —(1 46) D1 मरेन D5 मुकु (for सुके) V1 भक्षि मुनौ गुणि (for the prior half) —(1 47) B4 मलिन (for मलिनम्) V1 मिवेत D2 मिथै B1 D1 निरतो (for निरं°) D1 M4 वक D3 4 वत्त (sic) (for तदे) V1 मत [illegible] (sic) मरेकर (for the post half) —(1 50) V1 मधुरान मित्र V1 B1 D5 गु B1 D2 प (for न) —(1 51) Ś1 B1 4 D3 4 5 विदुना सो V1 विदुना सो M4 सत्पदा (for सन्दुदा सन्) —(1 53) V1 V1 D1 D3 7 M4 मोहयुत (by transp) D3 4 5 [illegible] (for गृहाति) D5 partially illeg for the post half D3 4 5 [अ]विजयमनु —(1 54) V1 D1 M4 चतुर्भाग्यार्थो(D5 °र्थी) D1 अवसरतराया (for the prior half) Ñ1 सुसौ श्मिलमूर्धना B1 4 प्रतीप्य(B1 °णं)शिलमूर्धना (for the post half) —(1 55) V1 D1 3 7 M4 रत्न सौन(D1 °रत्न सौन [hypm] M4 °रत्न सौन)मानाथ पुर्ण हरसाय —M4 om 1 56-58 —(1 56) V1 D1 च D5 त (for तद्) B3 4 राजीवलोचन D5 illeg (for °त) —(1 57) B1 तथाप्य V1 विमुचे B1 विविक (for विपिके) D5 हुप (for द्रु) —(1 58) V1 D3 4 5 धन्यागतस्य(D5 °तस्य)रू V1 B1 D3 3 च D4 7 तैर्य (for तै) Ś1 D6 प्रेष्यानुरू D3 चतुराश्र D3 4 7 चतु अपार (for राजप्रवर) D5 कत (for तत) —(1 59) V1 D1 3 वा(V1 वा)रैयक D3 4 वा(D4 °रा)यक B1 त्रना°ह D5 illeg (for कृतम्य) M4 वाज्यैत्समानि (for the prior half) B1 याज्ञे D2 वाजुते (for वाज्ञो) Ñ2 B1 रने V1 रने (sic) D1 यमे (sic) (for यशे) —V1 D1 3 7 M4 om (1 a p1) 1 60-61 —(1 60) Ñ B चिता तो (by transp) V1 विविधा (for विविधन्) B1 विलाप (for विपुलम्) —(1 61) B1 वात Ñ2 गरिम (sic) Ñ B3 4 D6 गुरुजन —(1 62) Ś1 D6 आनायय Ñ1 अनाथय Ñ1 L1 अन्य न B1 3 4 अन्यान् G (ed) आनीयन् (for आनयत्) Ś1 D6 नाग Ñ लोकन D3 4 लोकन D1 लोकनै (for नेत्र) —(1 63) V1 विना ता (by transp) —(1 64) V1 यत्नान्न कय B4 यत्नान्न तन D6 वज्रयात्रा** (for यात्रात्रत) D5 तत्र (for तत्र) V1 [illegible] M4 समसत्य परिवृद्धा (for the post half) —(1 65) D1 संदहा D3 7 तै सत्य (for विसत्य) B1 यथास्थानि सुविचरत (for the prior half) V1 तथा नि निविघ्नुता D1 तत्र नि निविघ्नुता M4 समागिन्विधवक्तृमान् (for the post half) —(1 66) V1 B1 3 ग (for न) V1 मत्रमन न निद्र G (ed) मा ततस मेति तु (for the prior half) Ś1 [s] मुनि V1 [s]नुगमन M4 वक्षम् (for स्वक्ष) Ñ1 सुता D1 सुता B1 सता D सत्र (sic) D3 7 सुता (for सत्र) B1 वरतेप्रतनायु च (for the post half) —(1 67) D3 7 सहु D1 °हु)गुण (for सद्गुण) —(1 68) D6 तत्र (for सत्र) M4 विविधविधा —M4 om (bapl) 1 69-72 —(1 69) V1 B2 समागते V1 B1 3 सुसानि V1 गतानि D1 गतागति D3 4 ग(D5 °स) मल D3 7 घ्नताल (for गतानि) Ś1 D1 गुरुम (for गुरुम्) V1 (a)गुरुम B1 3 (a)गुर D6 (a) [illegible] D1 (a) [illegible] B1 गत V1 D3 3 गुरु रेण D5 तु [illegible] (for the post half) —(1 71) V1 [ध]ध (for ध) D6 तदे (sic) (for तद्) B1 वंशौ —(1 72) Ś1 कल्याणाति V1 D3 3 कुमारी D1 समाधाता (sic) B3 4 सर्व D3 4 5 सर्वा D1 विभुग्य (sic) —(1 73) V1 दुर्गम B1 इरदुरस्त D4 सर्व (sic) D2 सम (for सत्य) Ś1 D6 निर्जन V1 निर्जन D1 निर्जन B1 निर्जन B2 निर्जन D5 निर्गत (for निर्गम) Ś1 D6 निरामृत D1 निर्माण (sic) D3 7 निर्माण(D3 °म)

७१

G. 2. 80. 1
B. 2. 77. 1
L. 2. 60. 1

तवो दशाहेऽतिगते कृतशौचो नृपात्मजः ।
द्वादशेऽहनि संप्राप्ते श्राद्धकर्माण्यकारयत् ॥ १
ब्राह्मणेभ्यो ददौ रत्नं धनमन्नं च पुष्कलम् ।
वासितकं बहु शुक्लं च गाश्चापि शतशस्तथा ॥ २
दासीदासं च यानं च वेश्मानि सुमहान्ति च ।
ब्राह्मणेभ्यो ददौ पुत्रो राज्ञस्तस्यौर्ध्वदेहिकम् ॥ ३

V3 समीपत°.—(l. 74) D5 हत्वा (sic). D5 विपान तो (for विपान्तो). D5 अवत्माम्; D7 सवत्सम् (for °त्नाम्). Ś1 Ñ B3 D2.5-7 M4 अभ्यवासृजन्; V1 अभ्युपासृजत्; D1.3 समवासृजत्.—(l. 75) Ñ2 तैलपात्रिर्; V1 तैलरसात्रिश्.—(l. 76) B4 D3.5 प्रजज्वल्याचक्रे, D6 प्रज्वलिता चक्रे, G(ed.) प्रज्वाल्यमाणाप D2.4.6.7 M4 मन्त्रिभि° (for बन्धुभि°).—(l. 77) D4 सह प्रजज्वाल (hypm.). B4 समेहिता° (for °धिता°).—(l. 78) Ś1 D6 महार्हैश्चाल्पमहाकाश(D6 °रा)शर्; Ñ1 D1-3.5 महा(D2 सह; D6 सह)चितारहा(Ñ1 D5 °त्रा)शय्; V2 B2 महाचितानान्तक्रमादं, D4.7 महाचित्रोरहमाद्(D7 °* *)श्; M4 महाचिपन्दहमद्ग° (for the prior half). V1 चिताल्ढ; B1 स्वेताल्ढं (sic), M4 रत्नयोत्तम (for चिताल्ढ).—(l. 79) D3 संस्कृतो, D4.7 सत्कृतो (for संस्कृतो). Ñ2 V1 B D1 M4 गुरुभिर् (for महागैर्).—D2.4.7 om. l. 80.—(l. 80) V1 परमस्यार्थ. V2 D1.4 M4 यज्विनां, B1 लोक्य*, B4 यज्ञानां (for यज्वनां). D5 पुण्यकर्मिणा.—(l. 81) Ñ V1 B महा (for महान्). B4 सर्पिषो (sic), D2 सर्पिषो (sic), D4 M4 सपृक्तो (for मन्दिरो).—(l. 82) D7 om. हिरण्यरेता°. B4 D3.5.6 प्रदहन्. V1 D4 मन्द्रि, D4 मृदुः.—(l. 83) B3 M4 तु (for च).—(l. 84) Ñ1 V3 B1 आर्तस्वर, Ñ2 B3.4 चार्तस्वन.—M4 om. from l. 85-88.—(l. 85) V1 D1 विनेदुर (for विलेपुर).—(l. 86) D5 om. च.—(l. 87) V1 om. second हा.—(l. 88) Ś1 Ñ1 D4.6.7 ज(Ś1 D6 न)नपान्, V2 वचनान्, D1 विविदान्, D3.5 अवशो(D5 °शो [sic]) (for विवशान्).]

Colophon: M4 om.—Sarga name: Ś1 Ñ2 V1 D3-4 D1.3 दशरथसंस्कार; Ñ1 B1 D4.7 दशरथसत्कारः (D4.7 °र); D2.6 भरतपर्वणि दशरथसंस्कारः.—Sarga no. (figures, words or both): Ñ1 B1 D2.6 om., Ś1 87, Ñ2 83; V1 B3 D7 82; B2 71, B4 77, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 76, D1 138, D2.6 85, D1 81.—After colophon, Dm1 concludes with रामः; D6 G2 श्री(D6 om.)रामाय नमः; T1 श्रीरामचन्द्राय नमः.

71

☞ For the sequence of Sargas in Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4, cf. note before 2.68.1. Dm1 begins with श्री; M1.2 with श्रीरामाय नमः.—Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 read 1813*, 1815* and 1816* before 2.73.1ab.

1 a) T1 ततो *स्र्देवीते तु.—b) T1 सत्तशोचो; Cg k.t as in text (for कृत°).—c) G2.3 द्वादशेऽह्नि; Cr.m g as in text (for द्वादशेऽहनि).—For 1, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst.:

1813* समतीते दशाहे तु कृतशौचो नृपात्मजः।
चक्रे द्वादशिकं श्राद्धं त्रयोदशिकमेव च।

[(l. 1) D2 च (for तु). V1 D7 -शोचो, D5 -शौनं (sic) (for -शौचो). V1 नराधिप°; D2.4.6.7 विधानत° (for नृपात्मज).—(l. 2) Ñ1 D2-5 त्रयोदशाख्य(D4 °ख्य) (for °दशिकम्).]

2 a) Dt1 धनं (for ददौ). T2 धनं दत्वा; G3 ददौ स्व (for ददौ रत्न).—b) Dt1 ददाव; T2 रत्नम् (for धनम्).—After 2ab, T1.2 ins.:

1814* वासांसि च महार्हाणि रत्नानि विविधानि च।
[T1 वस्त्रार्हाणि (for च महार्हाणि).]

—c) Dt1 Dd1 T1 शुक्लं; Cr.m k.t as in text (for शुक्लं). ⊕ Cg: बहुशुक्लमिति रत्नविशेषणं रजतं वा. पितृप्रियत्वात्। ⊕—d) T2 गावश्च (sic) (for गाश्चापि). Dt1 बहुशः (for शतशस्). Dt1 T1.2 तदा (for तथा).—For 2, Ś1 Ñ V1 B D1-7 (D3 om. [hapl.]) M4 subst.:

1815* ददौ चोद्दिश्य पितरं ब्राह्मणेभ्यो धनं तदा।
महार्हाणि च वासांसि गावश्च बहुशोऽथ च।

[M4 transp. l. 1 and l. 2.—(l. 1) D4 धनानि च.—(l. 2) D5 om. first च (hapl.). Ñ V1 B1.3.4 D1 M4 वस्त्राणि, B2 रत्नानि (for वासांसि).—After l. 2, D7 erroneously repeats the prior half of l. 1.]

3 a) Dt1 दासीदासांश्च; T1 दासीदासं, Cr as in text (for दासीदासं). Dt1 यानानि, G1 वेश्मानि (for यानं च).—b) G1 वासांसि (for वेश्मानि). G3 सुमहान्ति.—c) Dt1 तत्र (for तस्य). Dg1 Dd1 [तु]र्ध्वदेहिकं; Cr as in text, Ck.t (थौं)र्ध्वदेहिक (for (स्यौ)र्ध्वदेहिकम्).—For 3, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst.:

1816* यानानि दासीदासांश्च वेश्मानि सुमहान्ति च।
भूषणानि च मुख्यानि राजपुत्रस्तथौर्ध्वदेहिकम्।

[D3 om. the prior half of l. 1.—(l. 1) Ś1 D1 दासीदासं, B1 om., D3 दासी दासं, B3 D4 दासीदास्यश्च; B4 दासान्दासीश् (for दासीदासांश्). V1 D1 दत्तवान् च वासी(D1 °सी)श्च (sic) (for the prior half). D6 वस्त्राणि (for वेश्मानि). V1 सुसानि (for सुमहान्ति).—(l. 2) B1 मां° (for मुख्यानि). D1-4.7 यत्(D5 °त [sic])नां(D6 °ने) ददौ पुत्र नृ (for the prior half). B1 दे°हि.]

ततः प्रभातसमये दिवसेऽथ त्रयोदशे ।
विललाप महाबाहुर्भरतः शोकमूर्छितः ॥ ४
शब्दापिहितकण्ठश्च शोधनार्थमुपागतः ।
चितामूले पितुर्वाक्यमिदमाह सुदुःखितः ॥ ५
तात यस्मिन्निसृष्टोऽहं त्वया भ्रातरि राघवे ।
तस्मिन्वनं प्रव्रजिते शून्ये त्यक्तोऽस्म्यहं त्वया ॥ ६
यस्या गतिरनाथायाः पुत्रः प्रव्राजितो वनम् ।
तामम्बां तात कौसल्यां त्यक्त्वा त्वं क्व गतो नृप ॥ ७
दृष्ट्वा भस्मारुणं तच्च दग्धास्थिस्थानमण्डलम् ।
पितुः शरीरनिर्वाणं निष्टनन्विषसाद ह ॥ ८
स तु दृष्ट्वा रुदन्दीनः पपात धरणीतले ।
उत्थाप्यमानः शक्रस्य यन्त्रध्वज इव च्युतः ॥ ९

G 2.84.8
B 2.77.9
L 2.85.9

4 For 4–12^{ab}, Ś1 subst 1818* Ñ V1 B D1 2 M1 om Dg1 reads in marg 4^{ab} —^{a}) G1 प्रभात (for प्रभात) —^{b}) T1 G2 M2 च (for थ) —D4 1 2 read 4^{cd} after 6 which is followed by l 2 of 1817* —^{c}) Ñ V1 B D1–7 M1 [स]निरव्ण (for महा°) —^{d}) Ñ V1 B D1–7 M1 पारविह्वल Dd1 Dm1 T2 G1 2 M1 2 शोकपीडित (for °मूर्छित)

5 For Ś1 cf v l 4 and 12 —^{a}) T2 शब्दावपिहित, Cm g k t शब्दपिहित (as in text) —^{b}) G1 **+नम् (damaged) (for नार्थम्) —For 5 Ñ V1 B D1 7 M1 subst and read after 1825* (D4 1 5 7 read l 2 after 6)

1817* शब्दापिहितकण्ठोऽसौ सबाष्पमपि [illegible] ।
शोकेन तु [illegible] मदक्षिणे इव स्वनन् ।

[(l 1) D4 1 2 [illegible] D6 [illegible] (for शब्दापिहित) V2 B2 D1 7 V2 B1 3 D1 7 च (for °पो) M1 [illegible] (hyp m) (for the prior half) D1 7 शोकात (for सबाष्पम्) V1 [illegible] D1 1 2 D1 1 7 [म]पि (for अपि) V B1 3 D4 1 2 [illegible] —V1 om l 2 —(l 2) D1 1 7 [illegible] (by transp) D1 [illegible] (for [illegible]) V1 [illegible] D1 [illegible] (sic) D1 om D6 [illegible] (for स्वनन्)]

6 For Ś1 cf v l 4 and 12 D6 om 6 —^{a}) V V1 B D1 2 M1 परित्यक्त (V1 D1 परते) सो (D1 स) परित्यागम् (V1 °त्यक्त) —^{b}) V1 D1 2 गत D1 1 7 तात M1 [illegible] (for त्वया) Ñ B [illegible] —Ñ B om 6^{cd} —^{cd}) T1 [illegible] (for त°) Dd1 [illegible] (for वनं) Cg k t प्रव्रजिते (as in text) Cr Ch प्रव्रजिते प्रव्राजिते [illegible] V1 D1 7 M1 [illegible] (D1 [illegible]) [illegible] D1 [illegible] [illegible] V1 °पा [sic] [illegible] (V1 D1 °नि [sic]) —After 6 D1 1 2 ins l 2 of 1817*, see l 4, 4^{cd} D1 [illegible] after

7 For Ś1 cf v l 4 and 12 —^{a}) T1 पुत्र पुत्र (ditto) M1 प्रव्रजितो (for प्रव्राजितो) Ñ V1 B D1 2 M1 [illegible] (for वनम्) —^{c}) Ñ V1 B D1 2 1 M1 [illegible] (D1 °वि) [illegible] D1 illeg (for [illegible]) D1 [illegible] (for तात) —^{d}) Ñ V1 B D1 7 M1 [illegible] (Ñ V1 D1 D1 °व)[illegible] (D1 °त [sic]) —After 7 Ñ V1 B D1 7 M1 ins while Ś1 subst for 4–12^{ab}

1818* [illegible] तु [illegible] पिता [illegible] ।
[illegible] भरतश्चैव विपरीत इव स्वनन् ।
विह्वलश्च तु [illegible] विप्रमथिव चातुर ।
[illegible] स पितुः पादौ निपत्य धरणीतले ।
[illegible] विह्वलं [illegible] । [5]
उत्थापयामास [illegible] सुदुःखित ।

[Before l 1 D6 ins 3^{ab} —(l 1) B1 [illegible] D1 [illegible] (sic) Ś1 V1 B2 D1–4 M1 2 (for तु) Ś1 Ñ1 D1 [illegible] (by transp) V1 अपि [illegible] D6 [illegible] —(l 2) D1 [illegible] D6 [illegible] M1 [illegible] (for [illegible]) D1 [illegible] D1 [illegible] (for स्वनन्) —(l 3) D1 1 [illegible] (for [illegible]) D1 [illegible] (for [illegible]) —(l 4) Ś1 D1 [illegible] V1 [illegible] (sic) B1 [illegible] (sic) (for [illegible]) D1 1 1 [illegible] (for the prior half) —(l 5) Ñ1 [illegible] (for [illegible]) Ś1 V1 D1–7 M1 [illegible] (for [illegible]) V1 V1 D1–4 [illegible] (for [illegible]) V1 D1 2 M1 [illegible] (for °मम्) B1 [illegible] (sic) (for the post half) —(l 6) D1–7 [illegible] (for [illegible]) [illegible] (sic) (for °गृह्य)]

8 For Ś1 cf v l 4 and 12 —^{a}) G1 [illegible] —^{c}) Cr1 M1 2 Ch शरीर Cr m g k t as in text (for शरीर) —^{d}) D1 [illegible] Dt1 [illegible] G1 [illegible] Cr m g k t as in text (for निष्टनन्) D1 T1 G1 2 M1 2 Ch [illegible] Cm g k t as in text (for [illegible]) T1 2 G1 M1 2 [illegible] (for ह) —For 8 Ñ V1 B D1 7 M1 subst

1819* [illegible] पितुर्दीप्तं [illegible] ।
[illegible] सुदुःखेन तु [illegible] ।

[(l 1) D1 illeg for [illegible] D1 [illegible] (sic) (for [illegible]) —(l 2) Ñ V1 D1 [illegible] (for [illegible]) D1 [illegible] (for सुदुःखेन) D1 illeg for [illegible] V1 [illegible] V1 [illegible] (for [illegible]) D1 [illegible] (for [illegible])]

—Thereafter Ñ V1 B D1 7 M1 read 1825*, 1821*

9 For Ś1 cf v l 4 and 12 D6 om 9 —^{a}) Dg1 D1 [illegible] Cr m as in text (for तु) T1 G1 2 M1 [illegible], Ct as in text (for दीन) —^{b}) Dt1 Dd1 [illegible]

G. 2 83 9
B 2 77 10
L. 2 86 9

अभिपेतुस्ततः सर्वे तस्यामात्याः शुचिव्रतम् ।
अन्तकाले निपतितं ययातिमृषयो यथा ॥ १०

शत्रुघ्नश्चापि भरतं दृष्ट्वा शोकपरिप्लुतम् ।
विसंज्ञो न्यपतद्भूमौ भूमिपालमनुस्मरन् ॥ ११

उन्मत्त इव निश्चेता विललाप सुदुःखितः ।
स्मृत्वा पितुर्गुणाङ्गानि तानि तानि तदा तदा ॥ १२

मन्थराप्रभवस्तीव्रः कैकेयीग्राहसंकुलः ।
वरदानमयोऽक्षोभ्योऽमज्जयच्छोकसागरः ॥ १३

सुकुमारं च बालं च सततं लालितं त्वया ।
क्व तात भरतं हित्वा विलपन्तं गतो भवान् ॥ १४

ननु भोज्येषु पानेषु वस्त्रेष्वाभरणेषु च ।
प्रवारयसि नः सर्वांस्तन्नः कोऽन्य करिष्यति ॥ १५

T3 [अ]पर, Cr m g as in text (for च्युत) —For 9 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 subst

1820* एवमाशयितु सार्तो विलपन्नथ राघव ।
भूमौ पपात शक्रस्य यन्त्रच्युत इव ध्वज ।

[(l 1) V1 पताति B1 आस्थति (for आचति) V1 D1 4 5 एव B2 D3 इति D7 M4 इव (for अथ) —(l 2) D2 भूमौ पपात पपात (for the prior half) B3 श्रान्त D4 मत्र (for यन्त्र) V1 -च्युक D1 2 M4 -शुक्र (for -च्युत)]

10 For Ś1 cf v l 4 and 12 —[b]) M3 Cg तम् (for तस्य) G3 M2 शुचिव्रत, Cg as in text (for °तम्) —For 10[cd] Ñ V1 B D1-7 M4 subst

1821* परिपेतु पतन्त तं पुरुषा परिचारका ।

[V1 D1 अभिपेतु (for परि°) D4 5 तु (for तं) M4 अनुपेतुरत्न पतितं (for the prior half)]

—[c]) T3 अंत्यकाले, Cr m g t अंतकाले (as in text) Ñ V1 B D1 7 M4 पुण्यक्षय(Ñ1 V1 D2 4 6 7 °ये, Ñ2 B1 3 D6 °याच्)च्युत स्वर्गात्

11 For Ś1 cf v l 4 and 12 —[a]) Dm1 शत्रुघ्न (sic) B4 भ र तं (sic) D1 पतित, G3 भ** (for भरतं) —[b]) G3 damaged for दृष्ट्वा G1 -परिप्लुत Ñ V1 B D1 7 पतित(D1 भरत) समवेक्ष्य तु(D2 च, D6 हि), M4 पतित तु समीक्ष्य स —After 11[ab], B1 ins

1822* शोकसागरसमग्नो विलपन्त मुहुर्मुहु ।

—For 11[cd] N V1 B D1-7 M4 subst

1823* विसंज्ञकल्पो न्यपतच्छोकेनाभिपरिप्लुत ।

[Ñ1 B1 न्यपतत्, D2 1 (S)म्य° G (ed) नृपति (for -परिप्लुत)]

12 [a]) Ñ V1 B D1-7 विप्रेक्ष्य(D2 °क्ष्यन्), Dt1 निश्चितो, T1 निश्चेष्टो, M4 समीक्ष्य (for निश्चेता) —[b]) D4 5 विपपात (for विललाप) Ñ V1 B D1 4 7 M4 विल(D2 °पा)न्स्य स, D1 मतामुवत्, T3 सुदु खित (sic) (for सुदु खित) —For 4-12[ef], Ś1 subst 1816* —[cd]) T1 3 पितु (for पितुर्) Dt1 om (hapl) second तानि Dg1 T1 2 यथा यथा, Cv r m g k तदा तदा (as in text) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 गुणसंकीर्तनं कुर्वन्(Ñ1 कृत्वा) पितुर्पितु वत्सल, —After 12, S1 D2-7 ins

1824* इदमाह महातेजा शत्रुघ्न शत्रुसूदन ।
[D2 3 6 शत्रुक नि]

13 Ś1 om 13 G3 damaged from द in प्रभव up to ह in ग्राह in [b] —[b]) Dd1 Dm1 G1 2 M3 कैकयीद M2 °नाह (sic) (for °ग्राह) —[d]) Dg1 मज्जयन्, G2 मज्जयच् (sic), Cv r m g k t as in text (for °मज्जयच्) —For 13, Ñ V1 B D1 7 M4 subst and read after 1819*

1825* मन्थरावायुयतोयौघ वरदानमहाह्रदम् ।
कैकेयीनिश्चयग्राहमपार शोकसागरम् ।

[(l 1) B4 मन्थरा (sic) D3 -तोपत्र (for -तोयौघ) V1 B transp the post half of l 1 and the prior half of l 2 —(l 2) D3 कैकेयी D3 पवित (sic), D4 M4 अगाध (for अपार)]

—Thereafter all the above MSS read 1817* (D2 4 5 7 read l 2 after 6)

14 [a]) D1 सुकुमारश्च बालश्च —[b]) V1 M4 भरतं (for सततं) D1 लालित्य, D2 6 लालित (for लालितं) —[c]) D6 च त्वं (for तात) Ñ1 1 त्यक्त्वा (for हित्वा) —[d]) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 गत(B3 त्व)मि यति (for गतो भवान्) —After 14, D3 reads 1827*

15 [a]) T2 G1 न तु (sic) Cr m g t as in text (for ननु) M3 दानेषु (for पा°) —For 15[ab], Ñ2 V1 B D1 4 M4 subst

1826* भोज्याभरणदानैश्च पानैश्च पृथग्विधै ।

[V1 D2 3 M4 पानैस्तु, B1 -वस्त्रैश्च (for -दानैश्च)]

—[c]) Ñ2 B सन्तर्पयसि, Dm1 M1 Ck प्रयापसि, D2 3 प्राशा°, G1 Cr प्रवा°; Cv m g as in text (for प्रवारयसि) Dt1 सर्वांश, D3 अस° (for न सर्वांस्) —[d]) Dg1 T1 2 M1 [S]न्य, T1 न, M3 damaged Ct as in text (for अन्य) G3 damaged from करिष्यति up to ण in करुणान in 16[a] Ñ2 B1 4 भविष्यति —For 15, Ś1 Ñ1 D2 3 (reading after 14) 4-7 subst

1827* यथ पुरा शिशून्नस्मान्भोजनाच्छादनादिभि ।
सन्तर्पयसि न सर्वान्पुन कोऽद्य करिष्यति ।

[(l 1) Ñ1 D2 3 यद्वत् D4 यत्र (for यथ) Ś1 Ñ1 D3

अवदारणकाले तु पृथिवी नावदीर्यते ।
विहीना या त्वया राज्ञा धर्मज्ञेन महात्मना ॥ १६
पितरि स्वर्गमापन्ने रामे चारण्यमाश्रिते ।
किं मे जीवितसामर्थ्यं प्रवेक्ष्यामि हुताशनम् ॥ १७
हीनो भ्रात्रा च पित्रा च शून्यामिक्ष्वाकुपालिताम् ।
अयोध्यां न प्रवेक्ष्यामि प्रवेक्ष्यामि तपोवनम् ॥ १८
तयोर्विलपितं श्रुत्वा व्यसनं चान्ववेक्ष्य तत् ।
भृशमार्ततरा भूयः सर्व एवानुगामिनः ॥ १९
ततो विषण्णौ श्रान्तौ च शत्रुघ्नभरतावुभौ ।
धरण्यां संव्यचेष्टेतां भग्नशृङ्गाविवर्षभौ ॥ २०
ततः प्रकृतिमान्वैद्यः पितुरेषां पुरोहितः ।
वसिष्ठो भरतं वाक्यमुत्थाप्य तमुवाच ह ॥ २१
त्रीणि द्वन्द्वानि भूतेषु प्रवृत्तान्यविशेषतः ।
तेषु चापरिहार्येषु नैवं भवितुमर्हति ॥ २२

G 2. 84. 20
B 2. 77. 23
L 2. 88. 21

[आ]शि D [आ]शने (for [आ]मने) —(l. 2) D₂ सर्व D₅ राजन (for न संशयः) D₃ ₆ तत्र (for पुरः)]

16 G₃ damaged for अवदारण (cf. v. l. 15) —ᵃ) G₁ ₂ M₃ कालेषु C₁ (m. g.) thus in text (for काले तु) —ᶜ) T₂ G₁ या विहीना (by transp.) Cg thus in text (for विहीना या) —For 16 Ś₁ Ñ V₁ B D₁ ₇ M₄ subst.:

1828* एवं तु स्थापितस्थाना पृथिवी नो विदीर्यते ।
पित्रा गुणवतानेन लालितानां विशुद्ध्यताम् ।

[(l. 1) Ñ B किं तु (Ñ₁ B₁ तु) V₁ अतो D₁ M₄ अपि (for एव) V₁ [अ]पि (for [अ]पि) Ñ B तुल्य(B₁ °देन् [sic] B₃ °यान् [sic]) (for पृथिवी) Ñ B D₃ ₇ न दीर्यते V₁ [उ]पदिश्यते (for विदीर्यते) M₄ तुल्य भारतीयते (for the post. half) —(l. 2) B₂ देन B₃ D₁ ₃ ₄ [इ]ह (for [अ]नेन) Ś₁ D₆ पित्रा गुणविरहितेन(Ś₁ °रहीन [sic]) V₁ पित्रा च गुरुणा च D₂ पित्रा गुणवतो न (sic) D₃ ₄ पित्रा गुणवर्जितेन (for the prior half) Ś₁ D₆ विशु(D₆ °ष)ध्यता (for विशुद्ध्यताम्) Ñ B विशु(Ñ₂ B₃ ₄ °शु)चानां सहस्रधा (for the post. half)]

17 ᵃ) Ś₁ Ñ V₁ B D₁ ₇ M₄ त्वयि शत्रुघ्न स्वर्गं —ᵇ) D₍₁₎ D₍ₘ₎ G₁ ₂ M₄ ₅ वनम् (for [अ]रण्यम्) D₃ illeg. for माश्रिते G(ed.) आस्थिते (for आश्रिते) —ᶜ) Ś₁ Ñ V₁ B D₁ ₇ M₄ न जी(D₃ illeg.)वितु वाञ्छ(D₁ विशत्)स्यामि (D₁ वाञ्छामि) —ᵈ) N₁ B D₁ ₃ प्रविशामि M₃ प्रवेक्ष्या

18 D₂ om. (hapl.) 18 —ᵃ) V₁ D₃ ₇ पित्रा हीनस् तथा भ्रात्रा N₁ M₄ हीना पित्रा च मात्रा च N₂ V₂ B D₂ हीना(B₄ °न) पित्रा तथा भ्रात्रा —ᵇ) G₃ damaged from कु up to यो in ᶜ Ś₁ D₁ ₄ शून्यामिव महीमिमां N₂ V₂ B D₁ ₃ ₇ M₄ शून्यामिव पुरीं(D om. मिव पुरीं)मिमां —ᵈ) B₁ ₃ ₄ प्रविशामि (for प्रवेक्ष्यामि) Ś₁ Ñ V₁ B D₁ ₃ ₇ T₁ M₃ हुताशनं

19 ᵃ) D₁₅ T₁ ₂ G₂ M₃ चाप्यवेक्ष्य —For 19 Ś₁ Ñ V₁ B D₁ ₇ M₄ subst.:

1829* एवमादि तयो श्रुत्वा भ्रात्रोर्विलपितं तदा ।
सर्वे परिजनो भूयो भृशमार्ततरोऽभवत् ।

[(l. 1) D₃ missing for दि तयो in आदि तयो B तयो (for तयो) Ś₁ भ्रातुर् (for भ्रात्रोर्) D₃ ₄ ₆ विलपितं (for °पितं) D₅ तथा —(l. 2) D₃ missing for र्व परि in सर्व परिजनो Ś₁ D₆ भार्त(Ś₁ °र [sic])रुच]

20 ᵃ) T₃ G₁ ₂ M₃ शोचन्तौ M₃ भ्रातौ(? M₃ C(m. g.) विश्रान्तौ C₁ thus in text (for श्रान्तौ च) Ś₁ Ñ V₁ B D₁ ₇ M₄ ततः शोकपरिश्रान्तौ —ᵇ) D₃ om. शत्रु in शत्रुघ्न N₂ B D₃ तदा (for उभौ) —G₃ mostly damaged for ᶜ —ᶜ) D₍g₁₎ D₍t₁₎ D₍d₁₎ D₍m₁₎ T₃ G₁ ₂ M₁ ₂ धरायां M₃ धारया (sic) (for धरण्यां) D₍d₁₎ समचेष्टता (sic) D₍m₁₎ समवेष्टेतां T G₂ M₁ ₂ स(T₃ M₂ सं)व्यवेष्टेतां G₁ M₃ स(M₃ सं)प्रवेष्टेतां (for संव्यचेष्टेतां) —ᵈ) G₃ damaged from र्षभौ up to सह in 21ᶜ —For 20ᶜᵈ, Ś₁ Ñ V₁ B D₁ ₇ M₄ subst.:

1830* विलपित्वाविरहिता(?)ण ध्यानमेवान्वपद्यताम् ।

[Ñ B उभौ(Ñ₁ तत्र) विलप्य D₃ ₆ विलप्य तु (for °पि) D₃ missing for त्वेण N₂ ध्यानम् (for ध्यानम्) Ñ B [अ]नु (B₁ ₄ [अ]नु)पद्यताम् V₁ [अ]नुपद्यतां D₃ [आ]सपद्यतो (sic) D₆ [अ]पद्यताद् (sic) D₇ [अ]वपद्यतो (for [अ]न्वपद्यताम्)]

21 G₃ damaged up to भर in ᵇ (cf. v. l. 20) —ᵃ) Ś₁ D₆ तौ तु दृष्ट्वा ध्यानगतौ Ñ V₁ B D₁ M₄ तौ ध्यानसंस्थितौ दृष्ट्वा D₃ ₆ तौ ध्यानमागतौ(D₃ erroneously repeats ध्यानमागतौ) दृष्ट्वा D₃ ₇ तौ तु ध्यानगतौ दृष्ट्वा —ᵇ) Ś₁ Ñ V₁ B D₃ ₄ ₇ M₄ पितुरिह, D₆ पितुर्, M₃ पुरो —D₆ reads 21ᶜᵈ in marg. —ᶜ) Ś₁ भरतो (sic) (for °तं) —ᵈ) Ñ V₁ B D₁ ₃ ₆ M₄ [इ]दम्, D₃ ₆ ₇ [इ]दं (for तम्) —After 21 D₍g₁₎ D₍t₁₎ D₍d₁₎ D₍m₁₎ T G M₁ ₂ ins.:

1831* त्रयोदशोऽद्य दिवसः पितुर्वृत्तस्य ते विभो ।
सावशेषास्थिनिचये किमिह त्वं विलम्बसे ।

[(l. 1) G₁ ₂ M₁ सावशेषास्थिनिचये (for the prior half) T₁ अद्य, T₃ M₃ अद्य (sic) (for इह)]

22 ᵇ) M₃ missing for विशेष in [अ]विशेषतः —For 22 Ś₁ Ñ V₁ B D₁ ₇ M₄ subst.:

1832* द्वन्द्वं तु सर्वभूतानां सर्वसमिदं सदा ।
भवस्यभाविनं भावं न त्वं शोचितुमर्हसि ।

G 2 84 22 B 2 77 24 L 2 88 23

सुमन्त्रश्चापि शत्रुघ्नमुत्थाप्याभिप्रसाद्य च ।
श्रावयामास तत्त्वज्ञः सर्वभूतभवाभवौ ॥ २३
उत्थितौ तौ नरव्याघ्रौ प्रकाशेते यशस्विनौ ।
वर्षातपपरिक्लिन्नौ पृथगिन्द्रध्वजाविव ॥ २४
अश्रूणि परिमृद्नन्तौ रक्ताक्षौ दीनभाषिणौ ।
अमात्यास्त्वरयन्ति स्म तनयौ चापराः क्रियाः ॥ २५

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे एकसप्ततितमः सर्गः ॥ ७१ ॥

[(l 1) Ñ2 दद्दुःखे Ñ3 B दद्दैव Ś1 D4 6 अतितराम् V2 M4 अभिभूतम् (for अभितराम्) Ś1 D4 6 7 यथा (for स॰) —(l 2) V1 M4 भवस्य D1 2 8 भाषितो (for °त) D1 भावान् D2 3 8 भावा (sic) (for भाव) Ś1 D6 त न (for न स्व)]
—Ñ V1 B D6 (marg) 7 M4 cont

1833* जातस्य मृत्युर्नियतो ध्रुवं जन्म मृतस्य च ।
तस्मादपरिहार्येऽर्थे न त्वं शोचितुमर्हसि ।

[Cf Bhagavadgita Adh 2 St 27 —(l 1) D6 मृत्युर् (by transp) V1 जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर् (for the first half) —(l 2) Ñ2 B3 अपरिहार्येषु D6 °हार्यर्थे (for °हार्येऽर्थे)].

[Ñ]c D2 cont after 1832*

1834* सिन्धुवैकत्र यथा रात्रौ प्रातर्यान्ति दिशो दश ।
पक्षिसंघास्तद्वदत्र पुत्रमित्रसमागम ।
मार्गप्रपामी पान्था ये कृत्वालाप परस्परम् ।
प्रयान्ति विविधा मार्गास्तद्वद्बन्धुसमागम ।

23 a) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 पतितं धरणीतलात् (Ñ ॰ले) —b) T1 कथयामास Ś1 D4 6 7 उत्थापयद्विधात , V1 B D1 2 8 उत्थापयत् (V1 °न्तु)पाचार्ते (Ñ2 D2 3 8 ...) M4 उत्थाप्योवाच शोकार्तं —c) Ś1 D1-7 हिता ...दया)व (D3 °प)हे Ñ V1 B Dt1 Dd1 Dm1 T ...M1-4 Cr m k °भवं, Cg t as in text (for भवाभवौ)

24 a) V2 Dg1 Dd1 T1 च (for तौ) —b) Ś1 Ñ2 V1 D1-7 M4 अधुक्लिन्नौ च (Ñ2 V1 B2-4 D1 M4 वि) रेजतु —Ś1 D4 6 7 om 24cd —c) Ñ B D2 3 8 M2 वर्षातोय (D6 °पे) V2 D1 वर्षातोय (for वर्षातप) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 G1 M2 3 परिग्लानौ, D2 °क्लिशौ, D6 °क्लिशौ G3 °म्लानौ (for °क्लिन्नौ) —d) Dg2 पुत्र (for इन्द्र)

25 a) Ñ2 अश्रिणि (sic) B3 अश्रुणी (sic) Ś1 Ñ V1 B D1 7 M4 -मार्जन्तौ, Dd1 Dm1 मृज्यन्तौ G1 -मृज्यन्तौ (sic) M2 -मृज्यता (sic) Cg k t as in text (for -मृद्नन्तौ) —b) G2 M3 राघवौ (for रक्ताक्षौ) Ś1 Ñ1 D4 6 बाष्पक्लिन्नेक्षणौ तु तौ Ñ2 V2 B D2 M4 बाष्पपर्याकुले(B1 °र्ये)क्षणौ तु(Ñ2 B3 च) तौ(D2 तदा) D2 3 8 बाष्पपर्याकुले(D3 °पूर्णे)क्षणावुभौ —c) B2 अमात्यास्त M2 [स्त]था, Cv as in text (for स्म) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 त्वरयामासु (for त्वरयन्ति स्म) —d) Ś1 D4 परिकर्तु जलक्रियां D2 पितु प्रत्यनन्तरक्रियां —After 25 V2 D1-11 ins a passage which is relegated to App I (No 22)

Colophon —*Sarga name* Ś1 D4 भरतशत्रुघ्नविलाप । Ñ B2 4 दशरथसंस्कारः, V2 उदकक्रियाचरणं B1 D1 7 दशरथसंस्कार , D1 दशरथभरतोदकक्रियाचरणं, D3 8 भरतपितृउदकक्रियाकरण (D6 om करण), D2 उदकक्रिया —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 B1 D3 8 om. Ś1 88 Ñ2 84, V1 B3 D7 83 B2 72 B4 78 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 77 D1 139 D2 8 86 D6 M4 87 —After colophon, D1 concludes with रामाय नमः, G with श्रीरामाय नमः

७२

अथ यात्रां समीहन्तं शत्रुघ्नो लक्ष्मणानुजः ।
भरतं शोकसंतप्तमिदं वचनमब्रवीत् ॥ १

गतिर्यः सर्वभूतानां दुःखे किं पुनरात्मनः ।
स रामः सत्त्वसंपन्नः स्त्रिया प्रव्राजितो वनम् ॥ २

बलवान्वीर्यसंपन्नो लक्ष्मणो नाम योऽप्यसौ ।
किं न मोचयते रामं कृत्वापि पितृनिग्रहम् ॥ ३

पूर्वमेव तु निग्राह्यः समवेक्ष्य नयानयौ ।
उत्पथं यः समारूढो नार्या राजा वशं गतः ॥ ४

इति संभाषमाणे तु शत्रुघ्ने लक्ष्मणानुजे ।
प्राग्द्वारेऽभूत्तदा कुब्जा सर्वाभरणभूषिता ॥ ५

लिप्ता चन्दनसारेण राजवस्त्राणि बिभ्रती ।
मेखलादामभिश्चित्रै रज्जुबद्धेव वानरी ॥ ६

G 2.71.7
B 2.78.7
L 2.81.7

72

☞ For the sequence of Sargas in Ś1 Ñ V1 B Da-4 M4 cf. note before 2.68.1. —Dm1 begins with [illegible], M3 with श्रीरामचन्द्राय नमः । M5 with श्रीरामाय नमः

1 T2 repeats 1-5ab after 5cd. —a) M3 [illegible] (sic) Dg1 [illegible] —For 1, Ś1 Ñ V1 B D1-4 M4 subst.

185* अथ यात्रां [illegible] ।
स [illegible] शत्रुघ्नो भरतं तदा ।
[illegible] राम [illegible] तदा ।
[illegible] शत्रुघ्नोऽभ्यभाषत ॥

V3 D1-3 [illegible], D1 [illegible], D4 [illegible] (sic) [illegible] M3 [illegible]) —cd) G2 राजा भार्या (for नार्या राजा) Ś1 Ñ V1 B D1-4 M1 [illegible] (V3 L3 [illegible]) [illegible]

5 a) Ś1 Ñ V1 B D1-4 M1 इत्येवं [illegible] Ś1 D1-4 [illegible], D4 [illegible]) D1 M3 इति [illegible] तु, T2 इति समाभाषमाणेषु —b) D2 [illegible] (for लक्ष्मणानुजे) —After 5ab, T2 repeats 1-5ab —c) Ñ B1-3 D1-4 M4 [illegible] B4 [illegible], G1 [illegible] as in text (for प्राग्द्वारे) D3 [illegible], D1-3 [illegible] (for ऽभूत्तदा) B1 [illegible] —M3 om. (hapl.?) 5cd-6ab —d) Ñ V1 B D1-3 [illegible]

G 2 77 8
B 2 78 8
L 2.81 8

तां समीक्ष्य तदा द्वाःस्थो भृशं पापस्य कारिणीम् ।
गृहीत्वाकरुणं कुब्जां शत्रुघ्नाय न्यवेदयत् ॥ ७
यस्याः कृते वने रामो न्यस्तदेहश्च वः पिता ।
सेयं पापा नृशंसा च तस्याः कुरु यथामति ॥ ८
शत्रुघ्नश्च तदाज्ञाय वचनं भृशदुःखितः ।
अन्तःपुरचरान्सर्वानित्युवाच धृतव्रतः ॥ ९
तीव्रमुत्पादितं दुःखं भ्रातॄणां मे तथा पितुः ।
यया सेयं नृशंसस्य कर्मणः फलमश्नुताम् ॥ १०
एवमुक्ता च तेनाशु सखीजनसमावृता ।
गृहीता बलवत्कुब्जा सा तद्गृहमनादयत् ॥ ११
ततः सुभृशसंतप्तस्तस्याः सर्वः सखीजनः ।
क्रुद्धमाज्ञाय शत्रुघ्नं व्यपलायत सर्वशः ॥ १२
अमन्त्रयत कृत्स्नश्च तस्याः सर्वसखीजनः ।
यथायं समुपक्रान्तो निःशेषं नः करिष्यति ॥ १३

---

7 M4 om 7^{abc} (cf v.l 5) —^{a}) Ś1 Ñ V1 B D2-7 समीक्ष्य ता (by transp) Ś1 V1 B2 D1 3 6 ततो (for तदा) Ś1 Ñ2 B D2 3 4 G3 द्वा स्था, K(ed) द्वा स्था —^{b}) Ś1 Ñ2 B D5 भरत पापकारिणीं, D4 7 भृशमस्यापकारिणीं, T1 सुभृश पापकारिणीं —^{c}) V1 D1 3 त्वरित, T1 G3 Crp m g [अ]करुणा, Cr k t as in text (for [अ]करुणं) Ś1 Ñ B D2 4 7 अन्तःपुरचरीं (D2 4 7 °रा) कुब्जा —^{d}) D2 निवेदयत्, D6 G3 न्यवेदयत्.

8 ^{a}) Dg1 M3 कस्या, Cr m g as in text (for यस्या) M3 om कृते Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 यातो (for वने) —^{b}) Ś1 Ñ B D6 से (Ñ1 यो) गुरु, D1 3 M4 ते पिता, D2 5 वो (D5 वै) नृप, D4 7 भूमिप (for वः पिता) V1 न्यस्तशोक पिता च त, G3 न्यस्तदेह पिता तव —^{c}) V1 पाप, D4 7 कुब्जा (for पापा) D5 wiped out च —Ñ1 illeg for 8^d —^{d}) Ñ2 V1 B D1 3 M4 कुरुष्वास्या (D3 °ष्व च) T2 त्वस्या कुरु (for तस्याः कुरु) Ñ2 B यथाविधि (B1 °धिं), Cl t यथा मति (as in text) Ś1 D6 कुरु चास्या यथोचित, D2 4 5 7 यथ्या पापा (D2 5 कुब्जा) न सशय —After 8 D3 ins

1840* न करोति यथा पश्चि कार्यमेव कदा च चित् ।

9 ^{a}) Dg1 ज्ञात्वा (for [आ]ज्ञाय) —^{b}) M3 भ्रातृदुःखित —^{d}) M3 प्रत्युवाच Dg1 दृढव्रत, Dt1 C$t$$p$ धृत वच, T1 M3 4 धृतं वच, G3 दृढ वच, Ct as in text (for धृतव्रत) —For 9 Ś1 Ñ V1 B D1-7 subst

1841* तामभ्यासगता दृष्ट्वा शत्रुघ्नो मन्थरां तदा ।
चक्रपाणिनिपाताय गते गृध्र इवान्वित ॥
क्रोधान्ध्या यदन वास्या पूर्वामात्य पोतुना ।
अन्तःपुरचरास्तांस्तु प्रत्युवाच इवान्वित ।

[(l 1) V1 तामभ्यागता, B3 °भ्यागतां, D2 स तामभ्या°, D6 °गता (for तामभ्यागतां) Ñ2 क्रोधे च गुरु (by pro) —(l 2) B1 3 चक्राणि, Ñ1 निपात्यां B3 निपताय V1 D1 3 पतन्ती निपातेभ्यो (D1 °पतां) (for the prior half) Ñ1 illeg V1 D1 3 सुरे (for गते) Ś1 D2 4-7 पतन्ती निपातेभ्यो (D4 7 °पे) स ह (D3 सुरे, D4 7 धार) समन्वित —(l 3) D2 4 5 7 तस्या (for वास्या) Ś1 D6 पोतुना —(l 4) Ś1 B1 D2 4 अन्तःपुरचरी तां च (D1 °चरी तु [sic] D2 °री तां तु) V1 D1 3 अन्त (V1 पुन) पुरचरान्सर्वान् (for the prior half)]

10 ^{a}) G1 आपतित, M4 उत्पादित Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1 6 यया (V1 B4 D3 6 °या) कृते महद् स, B3 क्रोधात्मक महद् स, D3 पापाकृत महद् स —^{b}) T1 वा (for से) Dd1 Dm1 (after corr as in text) T2 G1 यथा (for तथा) Ś1 Ñ2 B2 3 D2 4-7 पितुस्तथा (by transp) Ñ1 B1 3 पितुस्तथा —^{c}) Dg1 G2 3 यथा, Cv as in text (for यया) —For 10^{cd}, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst

1842* तामिमां मन्थरामद्य नेष्यामि यमसादनम् ।

[Ñ1 D2 4 5 7 पापां, Ñ2 illeg V1 D1 3 दुष्टां (for मद्य) M4 गाहमेतां नृशंसां वै (for the prior half) Ś1 Ñ2 B D6 नयामि (for नेष्यामि)]

11 For 11-13^b, Ś1 Ñ B D2 4-7 subst 1843* —^{a}) Dg1 T1 2 G M1-3 उक्तवा T1 M3 तु (for च) V1 D1 3 M4 शत्रुघ्नेनैवमुक्ते (M4 °क्ता) तु —^{b}) M3 सखीजनवृता तदा —^{c}) V1 Dd1 M1 गृहीत्वा V1 D1 M4 [उ]रःस्थले (V1 °ले) D1 [उ]रस्थले (for बलवत्) —^{d}) V1 स्वैरं, D1 सा वै (for सा तद्) D3 अरोदयत्

12 For subst in Ś1 Ñ B D2 4 7 cf v.l 13 —^{a}) V1 D1 3 च भृश°, Dd1 Dm1 G1 2 M4 °सप्रहृष्टः Dm1 सुभृत° (for सुभृशसंतप्तः) —^{b}) T2 3 अस्य (for तस्या) Dd1 Dm1 D1 3 T2 3 G M3 4 सर्वे ; M2 damaged (for सर्वः) G1 सुखी (for सखी) —^{d}) V1 ता पलायत D1 T1 Cg अ (T1 Cg वि)पलायत D3 पलायत (sic) D1 G1 M3 सर्वत

13 ^{a}) V1 अमंत्रयत् (subm) M3 Cm g मार्गयत Ct अमंत्रयत (as in text) V1 वैयाता, D1 3 वै (D3 तै) यातं, G1 कृत्स्ने च M3 कृत्स्नस्तु —^{b}) Dt1 सदा । T1 सर्वे (for सर्व) G1 सुखी जन V1 D1 3 कुब्जापरिजनः (V1 °ल) तदा —For 11-13^b, Ś1 Ñ B D2 4-7 subst

1843* शत्रुघ्नेन तथा कुब्जां तु पपमाणा गृहीं पत्ते ।
तस्या निनादमार्तं दृष्ट्वा कुब्जानुवृजन ।
तु दृष्ट्वा ज्ञाय शत्रुघ्नं व्यपलायत सर्वशः ।
अमन्त्रयत चैवात्र कुब्जापरिजनस्तदा ।

[(l 1) B3 reads तथा कुब्जां in marg —(l 2) Ś1 D1 4 [आ]र्ती (for [आ]र्तं) Ñ2 B3 D2 4 5 7 सर्वे (Ś1 illeg., B2 सर्वे, D3 सुगे) दुष्टिना (Ś1 D2 7 °ता) कोपेन (for

सानुक्रोशां वदान्यां च धर्मज्ञां च यशस्विनीम् ।
कौसल्यां शरणं यामः सा हि नोऽस्तु ध्रुवा गतिः ॥ १४
स च रोषेण ताम्राक्षः शत्रुघ्नः शत्रुतापनः ।
विचकर्ष तदा कुब्जां क्रोशन्तीं पृथिवीतले ॥ १५
तस्या ह्याकृष्यमाणाया मन्थरायास्ततस्ततः ।
चित्रं बहुविधं भाण्डं पृथिव्यां तद्व्यशीर्यत ॥ १६
तेन भाण्डेन संकीर्णं श्रीमद्राजनिवेशनम् ।
अशोभत तदा भूयः शारदं गगनं यथा ॥ १७
स बली बलवत्क्रोधाद्गृहीत्वा पुरुषर्षभः ।
कैकेयीमभिनिर्भर्त्स्य बभाषे परुषं वचः ॥ १८

G 2. 77. 19
B 2. 78. 19
L 2. 81. 19

---

the prior half) Ñ1 B1. 3 D2. 4. 5. 7 कुब्जा (for कुब्जा) —After l. 2, Ñ1 D2. 4. 5. 7 ins.:

1843 (A)* सन्ना विलपमानां क्रोशन्तीं च दुर्मतिम् ।

[Ñ1 D2 मुहुर्मुहुर् (for च दु°).]

—(l. 4) B2. 4 आसन्नतरं Ś1 B1 चैवान् M1 दुःखार्ते (for चैवार्ते).]

—c) Ś1 Ñ V1 B D1–7 M1 अपि(Ś1 D1 °पि, B4 D4. 5. 7 °ति)सङ्क्षुब्धौ, D11 G3 M2 समुत्पतितौ, Ck. t समुत्पतितौ (as in text) —d) Ñ2 V1 B D1 Cg निःशेषान् Ñ2 V1 D3. 5. 7 न, B4 च (for न).

14. a) B1. 3 सानुक्रोश Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 शरण्यां (for वदान्यां) Ñ1 illeg. D2 तां (for च) —b) Ś1 Ñ1 D1–7 M4 दीनानाथा(D1 °नाथा)शिवाधवा(M4 °दीं) Ñ2 V1 B D1–8 दीनानां(V1 D2 °नां)नाथधाधवा(V1 D1–3 °वत्सला) —c) T1 चरणं, Cg. h. t as in text (for श°) B1 D3 T3 G1 Cg याम Ct as in text (for याम) —d) D11 M3 Ct [s]स्मि Cg as in text (for ऽस्तु) Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 सा हि नोऽद्य(B4 °द्य) परायणं.

15. a) T1 damaged for स Ś1 Ñ V1 B D1–3. 5 M1 चापि रोष, D2. 4. 6. 7 चापि क्रोध (for च रोषेण) D11 सवीत G1 गहता (for ताम्राक्ष) —b) D11 शत्रुशासन —D5 om. 15c–16b —c) D11 सचकर्ष Ś1 Ñ V1 B D1. 4. 6. 7 M4 भृशं (for तदा) Ś1 D6 M4 कुब्जां (for कुब्जां) —d) Dg1 T1 G3 धरणीतले.

16. D6 om. 16ab (cf. v. l. 15) —a) Dg1 D11 Dd1 Dm1 T1 G1. 3 M1. 3 तस्याः Cr. g तस्या (as in text) Ś1 Ñ V1 B D1. 4. 6. 7 T2 M4 श्वि(T2 स्वा)कृष्यमाणायाः(Ś1 °णाया) Dg1 D11 Dd1 Dm1 T2 G1. 3 M1. 3 तु(Dg1 त्या D11 M3 ह्या T2 M1 त्वा) कृष्यमाणायां —b) T1 मंथरा॰ Dg1 D11 Dd1 Dm1 T2 G1. 3 M1. 3 मंथरायां G2 कुब्जायामास Ś1 Ñ1 B Dg1 D1 G1. 2 M1. 2. 4 इतस्तत D3 तत्र तु —d) V1 D1 समशीर्यत G1 व्यवशीर्यत M3 तद्यशीर्यत Cg as in text Cg.p तद्विशीर्यत (for तद्व्यशीर्यत) M1 व्यवशीर्यत भूतले —For 16cd Ś1 Ñ B D1. 3 (D1 reads after 15ab owing to omission of 15c–16b) subst.:

1844* भूषणान्यवशीर्णानि विचित्राणि महीतले ।

[Ñ1 B2 [अ]वशीर्णानि D1. 4. 5. 7 [अ]वकीर्णानि, D2 व्यवशीर्णानि (for [अ]वशीर्णानि).]

17. a) M3 om. (hapl.) भाण्डेन V1 D2 संकीर्णं D11 T2 G2 M2 विस्तीर्णं M4 संपूर्णं (for संकीर्णं) —b) V1 D1 M4 कृत्स्नं (for श्रीमद्) —For 17ab, Ś1 Ñ B D1–7 subst.:

1845* तस्मात्संघर्षणात्तैर्विनिर्मितं महीतलम् ।

[Ñ1 महीतले B1 विकीर्णं वसुधातलम्, D3 कौशिराजनिवेशनं (for the post. half).]

—c) Ś1 Ñ V1 B D1–7 राजामलम्बाराद्य —d) D1 तथा.

18. a) D1. 3 बलवान्, G1 सबलम् (for बलवद्) V1 B1 D2. 3 कोपात् —c) V1 D2. 5 M1 अपि(V1 इति, D1 °ऽ) निर्दिश्य, G1 अपि निर्भर्त्स्य, Cr. m. g. t as in text (for अभिनिर्भर्त्स्य) —d) V1 D1. 3 प्रोवाच (for बभाषे) —For 18, Ś1 Ñ B1. 3. 4 D1. 4. 7 subst., while B2 ins. l. 1 after 18ab and subst. l. 2 for 18cd:

1846* तामाकृष्य च शत्रुघ्नः कैकेयीसंनिधौ तदा ।
कोपसंरक्तनयनः प्रोवाच परुषं वचः ।

[(l. 1) B4 तथा (for तदा) —(l. 2) Ś1 B2 D2. 4 क्रोध (for कोप) D2. 7 तत् (for वच).]

—Ś1 Ñ B D1. 4. 7 cont., while V1 D2. 3 ins. after 18:

1847* यथेदमशुभं कर्म कुलक्षयकरं कृतम् ।
अतः स्त्री सत्या कैकेयी कथं त्वां मोक्षयिष्यति ।
यदा नापेक्षितं पुत्रो न राजा नाम्नतो यदा ।
सा प्राप्स्यत्यशुभस्यास्य प्रेत्य पापरलोन्यम् ।
मूलं महत्यमनर्थस्य पुण्यक्षयकरस्य हि । [5]
तस्मात्कुलनाशमद्य त्वां नेष्यामि यमसादनम् ।
हत्वैषोत्र महद्दु पमाद्य रामवियोगजम् ।
कुब्जे त्वामि विमोक्ष्यामि पापे पापानुसारिणि ।
इत्युक्त्वा भृशसंक्रुद्धः शत्रुघ्नो लक्ष्मणानुजः ।
विचकर्ष यथा कुब्जां नि श्वसन्तीं महीतले [10]

[(l. 1) V1 यथेदमशुभं V1 तदिदमशुभं D1. 3 यथा वे ह्यशुभं D3. 4 कृत (for कर) —(l. 2) D3 या (for सा) Ñ1 B1 अतस्त्वीरत्न V1 D1 सा B3 आ (for सा) Ñ1 D2. 4. 5. 7 मानयिष्यति Ñ2 B1. 3. 4 मानयिष्यति —(l. 3) D2. 3. 4 यथा (for यदा) Ś1 Ñ1 D1. 2 नापेक्षितं V1 नापेक्षते V1 D1. 5. 7 राजा न (V1 om.) पुत्रो (by trsp.) (for पुत्रो न राजा) —(l. 4) D1. 4 प्राप्स्यसि (for सा प्रा°) V1 [अ]प्यविक्रिय D1 [अ]विक्रिय (subm.) D3 [अ]विलिता (s c) (for [अ]शुभस्य) V1 D1. 3 पात्रा (for प्रेत्य) Ś1 D6 पात्र (for पाप) —(l. 5) B1 पूत (for मू°) D1 त्यागम् (for त्यागम्) V1 मानुषस्य

G 2. 77 25
B 2. 78 20
L 2. 81 25

तैर्वाक्यैः परुषैर्दुःखैः कैकेयी भृशदुःखिता ।
शत्रुघ्नभयसंत्रस्ता पुत्रं शरणमागता ॥ १९
तां प्रेक्ष्य भरतः क्रुद्धं शत्रुघ्नमिदमब्रवीत् ।
अवध्याः सर्वभूतानां प्रमदाः क्षम्यतामिति ॥ २०
हन्यामहमिमां पापां कैकेयीं दुष्टचारिणीम् ।
यदि मां धार्मिको रामो नासूयेन्मातृघातकम् ॥ २१
इमामपि हतां कुब्जां यदि जानाति राघवः ।
त्वां च मां चैव धर्मात्मा नाभिभाषिष्यते ध्रुवम् ॥ २२
भरतस्य वचः श्रुत्वा शत्रुघ्नो लक्ष्मणानुजः ।
न्यवर्तत ततो रोषात्तां मुमोच च मन्थराम् ॥ २३
सा पादमूले कैकेय्या मन्थरा निपपात ह ।
निःश्वसन्ती सुदुःखार्ता कृपणं विललाप च ॥ २४

(sic) (for अनर्थस्य) Ñ1 शोक (for कुल) D4 -कृतस्य (for -करस्य) Ñ1 V1 D3-6 7 च (for हि) B1 कुब्जय करिष्य हि (corrupt) (for the post half) —(l 6) Ś1 D6 [s]थ हत्वा त्वां (D6 भ्या [sic]) नयामि (for ऽहमद्य त्वां नेष्यामि) —(l 7) V1 D1 3 अपकृष्य महद्दुःखम् (D8 हाद्दुःखम्) (for the prior half) Ñ D3 5 राज (for राम) —(l 8) Ś1 D6 अद्य हत्वा (for कुत्रे त्वयि) Ś1 D6 पापां, L4 पाप (for पापे) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D4 पापानुसारिणि (Ś1 D6 °णी) —V1 D1 3 4 7 om l 9 and 10 —(l 9) Ñ2 B3 स भृश क्रुद्ध, B1 प्रसह्य (for भृशसंक्रुद्ध) D2 5 [s]तीव दुःखित (for लक्ष्मणानुज) —(l 10) Ñ1 नि**न्ती (illeg) Ñ2 B1 D6 निश्वसन्ती, D2 5 तिष्ठन्ती तां G(ed) क्रोशन्ती पृथिवीतले (for the post half)]

19 D4 7 om 19 —a) V1 D1 3 इत्येव, T1 तैर्वा** (for तैर्वाक्यैः) T1 **धैर्, M4 कठिनैर् (for परुषैर्) Ś1 Ñ B D2 5 6 तेन, V1 D1 3 वाक्यै, M3 तस्य, Ck t as in text (for दुःखैः) —b) Ś1 Ñ B D2 5 6 M4 भृशमार्ता (Ñ1 °रोषि)ता V1 D1 3 तेन तर्जिता (for भृशदुःखिता) —c) Ś1 Ñ2 B D6 -सवीता D1 -संत्रिता, G3 सतप्ता Cg as in text Cl त्रिदस्ता (for -संत्रस्ता) V1 शत्रुघ्नभयमुद्विग्ना M4 शत्रुघ्नस्य भयत्रस्ता —d) Ś1 V1 B1 3 D3 5 समुपागात्, Ñ2 B2 3 (m also) 4 D1 3 5 समुपागात्, M4 समागमत्, Cg t as in text (for आगता)

20 a) Ś1 V1 B1-3 Dt2 D1-3 5 6 M4 ता, Cr m g as in text (for तां) D4 7 इत्युक्तवत् भरत —b) Ś1 Ñ V1 B D3 7 M4 वाक्यम्, Dg1 चेदम् (for इदम्) —d) Ś1 Ñ V1 B D1-7 त्वया, Cv r m g t as in text (for इति)

21 D4 7 om 21-22 Ñ1 damaged up to कैकेयीं in 21b —a) V1 T2 निहन्या(V1 °न्या)हम्, Cg k t as in text (for हन्यामहम्) —b) Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 6 स्वयमेव हि M4 भर्तृघातिनीं (for दुष्टचारिणीम्) —cd) M4 वां (for मां) Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 6 यदि रामो न धर्मात्मा त्यजेन्मां मां D3 °गु ,घातिनं —After 21 Ñ B D2 5 ins

1848* रोषे सपत्न्या धर्मज्ञ हतैवैषे स्वकर्मणा ।
      यदा चैव परमेश्वा कुब्जा स्त्री च विशेषतः ।

[(l 1) Ñ1 damaged for the prior half D2 5 कोप and दुष्टा (for रोष and धर्मज्ञ respy) —Ñ1 D2 5 om l 2 —(l 2) G (ed) सतत (for यदा) B3 परेश्वा B4 पुरोऽस्या]

22 Ś1 D6 4 7 om 22 (for D4 7 cf v l 21) —a) V1 अपि हिते (sic) M3 अभिहता (for अपि हतां) —c) Ñ2 च हि, Ck as in text (for चैव) —d) Cr m g k t नाभिभाषिष्यते (as in text) V1 D1 3 नाभि(D3 न हि) सभाषयिष्यति, Dg1 नाभिभाषेत वै ध्रुव M4 न भाषिष्यति राघव —For 22 Ñ B D2 5 subst

1849* इमामपि च विज्ञाय हतां कुब्जामसंशयम् ।
      त्यजेद्रामः स धर्मात्मा त्वां च मां चाप्यसंशयम् ।

23 a) M3 श्रेष्ठ (for श्रुत्वा) —b) M4 श्रुत्वाऽसौ (for शत्रुघ्नो) Dg1 भरतानुज, G2 लक्ष्मणानुग —c) G1 विवल्ग Dm1 G2 M3 सद्यः, M3 बली (for ततो) Dt1 Dd1 रोषेण —d) G1 om (hapl) च Dt1 मुक्तां (for स धरम्) —For 23 Ś1 Ñ V1 B D1-7 subst

1850* इत्येतद्वचनं श्रुत्वा शत्रुघ्नो भरतेरितम् ।
      सयत्नात्सहसा रोषं विविधौ स मन्थराम् ।

[(l 1) V1 तद्, B1 D1 (a o तद्) [ए]व (for [ए]तद्) —(l 2) Ś1 D1-7 न्या(Ś1 न्य D1 न्य)यच्छत् V1 B1 2 न्ययच्छद् (Ñ1 °च्छत्) (for संयच्छ) V1 D4 6 7 रोषं (for रोष) —Ñ1 mostly damaged for the post half Ś1 D6 परिचिक्षेप V1 D1 3 तां (V1 ता [sic]) मुमोच च B3 प्रचिक्षेप स D2 5 विनिक्षिप्य, D4 7 प्रचिक्षेप स (for विचिक्षेप स)]

24 a) D1 पदमूले —b) V1 निपपात (sic) D1 च (for ह) —c) Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 निश्वसती (D1 °तो [sic]) Dg1 G2 M3 च G2 स, M3 त्र) दुःखार्ता (for सुदु°) V1 D1 3 M3 विनि (M1 °नि)श्वसन्ती दुःखार्ता —d) V1 D1 3 M4 करुणं, M3 कृपणा (for कृपणं) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G2 M3 g (for च) —For 24 Ś1 Ñ B D2 5 subst

1851* सा क्षिप्ता सहसोत्थाय मन्थरा भयविह्वला ।
      कैकेयीमभिगम्याशु ययाचे शरणं तदा ।

[(l 1) D4 om from मन्थरा up to गम्याशु in l 2 D2 5 भय(D2 भृशं)विह्वला —(l 2) B1 [आ]र्तार्ता (for [आ]र्त ययाचे) D2 तदा, D2 5 तत (for तदा)]

शत्रुघ्नविक्षेपविमूढसंज्ञां
समीक्ष्य कुब्जां भरतस्य माता ।
शनैः समाश्वासयदार्तरूपां
क्रौञ्चीं विलग्नामिव वीक्षमाणाम् ॥ २५

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे द्विसप्ततितमः सर्गः ॥ ७२ ॥

७३

ततः प्रभातसमये दिवसेऽथ चतुर्दशे ।
समेत्य राजकर्तारो भरतं वाक्यमब्रुवन् ॥ १
गतो दशरथः स्वर्गं यो नो गुरुतरो गुरुः ।
रामं प्रव्राज्य वै ज्येष्ठं लक्ष्मणं च महाबलम् ॥ २
त्वमद्य भव नो राजा राजपुत्र महायशः ।
संगत्या नापराध्नोति राज्यमेतदनायकम् ॥ ३
आभिषेचनिकं सर्वमिदमादाय राघव ।
प्रतीक्षते त्वां स्वजनः श्रेणयश्च नृपात्मज ॥ ४

G 2. 86. 7
B 2. 79. 4
L 2. 50. 7

25 [a]) G3 -सक्षेप (for विक्षेप) V1 -सत्वां, D3 विसंज्ञां (hypm) Ś1 -सज्ञा (for -संज्ञां) D2.4.5.7 विसंज्ञकल्पां —[b]) D5 कृष्णाद् (for कुब्जां) —[c]) Ś1 D6 तदाश्वासयद्, —[d]) Ś1 D6 यथार्ताम्, Ñ V1 B D1-4.7 भयार्तां; M1.2 Cgp विविग्नाम्; M4 प्रविग्नाम्, Cv r m g t as in text (for विलग्नाम्) Ś1 N1 D6 सारसीं V3 D3 धार (D3 °स)र्तीं, V1 धारतर्पीं B1.2 सा स(B4 व)ती B3 निषसतीं, B4 सारसतां, D1.2.4.5.7 शरदर्तीं (for वीक्षमाणाम्)

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ V1 B D1.6 कुब्जाकः V3 °ध र्षणं (V2 D1.3 °ण) N1 damaged D4.5 भरतपर्यैणि संधराकर्षण (D3 °ण) D4 मधराकर्षण, D7 मंथरासमाकर्षण —*Sarga no* (figures words or both) N1 B1 D4.6 om Ś1 61 N2 V1 D7 M1 77 B3 65 B4 D2 76 B4 71 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 78 D1 133 D5.6 80 —After colophon D6 concludes with रामाय नम G with श्रीरामाय नम

73

☞ For the sequence of Sargas in Ś1 Ñ V1 B D1-7 M1 cf note before 2 68 1 Before 1 Ś1 Ñ V1 B D1-7 M1 read 812* 1814* and 1815* Dm1 begins with ॐ, M3 with श्रीरामाय नम

1 [a]) T2 अथ Cm g k t as in text (for ततः) G3 प्रभाते (for प्रभात) —[b]) T3 G3 M1 [3,] दिने (for ऽथ) —[c]) Dd1 समेत्य (for समेत्य) —For 1 Ś1 Ñ V1 B D1-7 M1 subst

1852* अथोद्भूताद्दर्शनेषु कृत्वा शान्त्यन्तरे क्रियां ।
समेता मन्त्रिणः सर्वे भरतं वाक्यमब्रुवन् ।

[(l 1) D1 अथोदयाद् Ś1 D6 चातुर्दरे, B3 वेद्यां (for शान्तरे) V1 D1 च वे (for क्रियां) —(l 2) D2.4 अमरीद् (sic) (for अब्रुवन्)]

2 For 2, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M1 subst

1853* गत स नृपतिः स्वर्गं भर्त्सितो गुरुश्च न ।
प्रव्राज्य दयितं पुत्रं रामं लक्ष्मणमेव च ।

[(l 1) Ñ1 तु D1-7 M1 च (for न) D1 भर्त्स रक्षेतो (sic) D1 भर्त्सीतो (for °सीतो) —(l 2) D3 transp पुत्रं and रामं B1 om from मेव च up to नव in 3[a]]

—After 2 Dm1 ins. रामं

3 B1 om up to नव (cf v l 1853*) —[a]) D1 तद्य D3 त्वनद्य (sic) (for त्वमद्य) D1 भव * (lacuna) D4.5 भरतो (for भव नो) —[b]) G1 महायशा Ś1 V2 B D1-7 M1 धर्मज्ञो नृपात्मज, V1 धर्मज्ञो नो नृपात्मजः V1 राघव नृपात्मज —[d]) G2 M1 राज्ये चैतदराजकं —For 3[cd] Ś1 Ñ V1 B D1-7 M1 subst

1854* प्राप्नोति नापदं यावदिदं राज्यमराजकम् ।

[D1 राज्य (sic) (for राज्य°) D1 राज्यमराजम D3 lacuna]

—Thereafter D6 reads 1855*

4 [a]) V1 D2.4 T3 G3 अभिषेचनिकं D1 आभिषेचनकं, Cr m g k t आभिषेचनिकं (as in text) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4.7 M1 द्रव्यम्; D2.4 प्राज्ञम् (for सर्वम्) —[b]) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M1 सर्वेशः M2 राघवे (for राघव) —[cd]) Dg1 T3 प्रतीक्ष्यते Dm1 स जन, M3 स्वजने, Cr g k t as in text (for स्वजनः) Dm1 T3 G3 M1 महायशः (for नृपात्मज) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M1 राजानमभिषेकं स्वं निर्दिष्टं न नृप D2-4.7 मद्, मेदिनि

G. 2.86.8
B. 2.79.5
L. 2.50.6

राज्यं गृहाण भरत पितृपैतामहं महत् ।
अभिषेचय चात्मानं पाहि चास्मान्नरर्षभ ॥ ५
आभिषेचनिकं भाण्डं कृत्वा सर्वं प्रदक्षिणम् ।
भरतस्तं जनं सर्वं प्रत्युवाच धृतव्रतः ॥ ६
ज्येष्ठस्य राजता नित्यमुचिता हि कुलस्य नः ।
नैवं भवन्तो मां वक्तुमर्हन्ति कुशला जनाः ॥ ७
रामः पूर्वो हि नो भ्राता भविष्यति महीपतिः ।
अहं त्वरण्ये वत्स्यामि वर्षाणि नव पञ्च च ॥ ८
युज्यतां महती सेना चतुरङ्गमहाबला ।
आनयिष्याम्यहं ज्येष्ठं भ्रातरं राघवं वनात् ॥ ९
आभिषेचनिकं चैव सर्वमेतदुपस्कृतम् ।
पुरस्कृत्य गमिष्यामि रामहेतोर्वनं प्रति ॥ १०
तत्रैव तं नरव्याघ्रमभिषिच्य पुरस्कृतम् ।
आनेष्यामि तु वै रामं हव्यवाहमिवाध्वरात् ॥ ११

---

5 b) Dg1 D1 D3 Dm1 T1.2 G1 M1.2 सुखं (for महत्).—For 5ab, Ś1 Ñ V1 B D1,3 (reads after 1854*) [illegible] M1 subst.:

1855* इदं राज्यं गृहाण त्वं कुलसंक्रमागतम् ।

[V1 स्व (for इदं). M1 सर्वं (for राज्यं). Ś1 Ñ2 B2-4 D3 [illegible] B1 [illegible] (for कुल°).]

—c) V1 [illegible] D3 [illegible].—d) V1 D1-3 M1 [illegible] (for पाहि). B1 om. चास्मान्नरर्षभ. Ś1 Ñ B2-4 D2-4 [illegible] (B1 D1 °च). V1 D1 M1 [illegible] (for नरर्षभ).—After 5, Dm1 G1.2 M1 ins.:

1856* [illegible]

6 a) D1 Dm1 T2 G2 [illegible] Cm [illegible] (as in text). T1 [illegible] Cm p1 L as in text (for सर्वं).

1857* [illegible]
[Ñ [illegible] Ś1 D3 [illegible], Ñ B1 [illegible] (for [illegible])]

8 For 8, Ś1 Ñ V1 B D1-3 M1 subst.:

1858* [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] वर्षाणि पञ्च च ।

[(L. 1) V1 P1 D1-3 [illegible] (for [illegible]). D3 [illegible].—(L. 2) [illegible].—(L. 3) [illegible].] [illegible]

न सकामा करिष्यामि स्वामिमां मातृगन्धिनीम् ।
वने वत्स्याम्यहं दुर्गे रामो राजा भविष्यति ॥ १२
क्रियन्तां शिल्पिभिः पन्थाः समानि विषमाणि च ।
रक्षिणश्चानुसंयान्तु पथि दुर्गविचारकाः ॥ १३
एवं संभाषमाणं तं रामहेतोर्नृपात्मजम् ।
प्रत्युवाच जनः सर्वः श्रीमद्वाक्यमनुत्तमम् ॥ १४
एवं ते भाषमाणस्य पद्मा श्रीरुपतिष्ठताम् ।
यस्त्वं ज्येष्ठे नृपसुते पृथिवीं दातुमिच्छसि ॥ १५
अनुत्तमं तद्वचनं नृपात्मज-
प्रभाषितं संश्रवणे निशम्य च ।
प्रहर्षजास्तं प्रति बाष्पबिन्दवो
निपेतुरार्यानननेत्रसंभवाः ॥ १६
ऊचुस्ते वचनमिदं निशम्य हृष्टाः
सामात्याः सपरिषदो वियातशोकाः ।
पन्थानं नरवर भक्तिमाञ्जनश्च
व्यादिष्टस्तव वचनाच्च शिल्पिवर्गः ॥ १७

C 2.76.21 B 2.79.17 L 2.90.21

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे त्रिसप्ततितमः सर्गः ॥ ७३ ॥

... Ga M1 [illegible] ... (for ...) Ś1 Ñ V1 B1 4 D1-3 M4 ... D1 D6 D6 Dm1 ... —d) G3 ...; M4 ...; Ch as in text (for ...) Ś1 Ñ V1 B1 4 D1 ...

12 B1 om. 12 (cf. v.l. 1861*) —b) ... D1 ... D6 ... Dm ... Ga ... T1 Ch ... M4 ... G1 2 m ... as in text (for ...) ... (cf. Cr ... '...') ... Ś1 V1 B1 4 D1 ... M1 ... Ś1 D6 ... B1 ... D1 ... M4 ...) ... D4 ... T1 ... D1 ... D2 ... D4 ... T1 ...) —After 12ab B3 ins.

1803* ...।
—D1 om. 12c–13b —d) D1 ... (for ...)

13 D1 om. 13cd (cf. v.l. ...) —a) G1 ... ; C ... as in text. D1 ... —b) Ś1 Ñ V1 ... D1 ... M4 ... Ś1 D1 ... ... T1 ... also ... —c) B3 ... C ... as in text (for ...) —d) ... as in text. ... (for ...) ... After 13cd Ś1 Ñ V1 B1 D1 ... M4 ...

1804* ... ।

[... (for ...) ...] ... —(l. 2) D4 ... M4 ... ... (for the post. half)]

15 a) B1 ... M1 ...; ... as in text (for ...) Ś1 V1 B1 4 D6 ... M4 ... (as in text) D1 ... —cd) G1 ... Ch ...; Cr as in text (for ...) Ś1 Ñ V1 B1 D1 ... M4 ... (D1 ...)

16 a) D1 ... D4 ... (sic) (for ...) Ś1 Ñ V1 B D1 ... M4 ...; C ... as in text (for ...) D1 T1 2 Ch ... (T1 ...) Cm ... as in text (for ...) —b) Ś1 Ñ B D6 ...; V1 ...; D1 ... (for ...) Ś1 D6 ... B1 ... D1 ... D4 ... T1 M4 ... (for ...) Ś1 Ñ B1 Dm1 D4 om. V1 D1 ... B1 ... D1 ... (for ...) —c) D1 om. ... Ś1 Ñ V1 B D1 ... C1 ... G1 ... (for ...) V1 ... —d) Ś1 Ñ V1 B D1 ... (D6 ...) ...; G1 ... M1 ... (for ...) M1 ... (for ...)

17 D1 om. ... —a) Ś1 Ñ V1 B1 2 3 M4 ... D1 ... (...) ... —b) Ś1 Ñ V1 ... D1 ... (for ...) ... V1 D1 ... M4 ... D1 ... (for ...) ... D1 ... (for ...) ... (for ...) —d) D1 ... V1 D1 ... (for ...) D1 ... (for ...) D1 ...

७४

G 2 87 1
B 2 80 1
L 2 91 1

अथ भूमिप्रदेशज्ञाः सूत्रकर्मविशारदाः ।
स्वकर्माभिरताः शूराः खनका यन्त्रकास्तथा ॥ १
कर्मान्तिकाः स्थपतयः पुरुषा यन्त्रकोविदाः ।
तथा वर्धकयश्चैव मार्गिणो वृक्षतक्षकाः ॥ २
कूपकाराः सुधाकारा वंशकर्मकृतस्तथा ।
समर्था ये च द्रष्टारः पुरतस्ते प्रतस्थिरे ॥ ३
स तु हर्षात्तमुद्देशं जनौघो विपुलः प्रयान् ।
अशोभत महावेगः सागरस्येव पर्वणि ॥ ४
ते स्ववारं समास्थाय वर्त्मकर्माणि कोविदाः ।
करणैर्विविधोपेतैः पुरस्तात्संप्रतस्थिरे ॥ ५

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 B D1 भरतसमिति, Ñ1 D12 भरतादेश, V1 D13 सेना(V1 समा)देश, D2 भरतपर्वणि यात्रिक, D6 भरतपर्वणि भरतयात्रा —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 B1 D14 om Ś1 90 Ñ2 B2 86 V1 D1 M1 83 B2 74 B4 80 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 79 D1 140 D13 87 D7 85 —After colophon D6 G conclude with श्री(D6 om)रामाय नम

74

☞ For the sequence of Sargas in Ś1 Ñ V1 B D1-7 M1 cf note before 2 68 1 Dm1 begins with ॐ, M1 2 with श्रीरामाय नम

1 ᵃ) D3 भूमिपदे राज्ञ —ᵇ) Ś1 सूत, D1 4 5 7 तत्र, Cr m g k t as in text (for सूत्र) —B4 om (hapl ?) 1ᶜ–2ᵇ —ᶜ) Ñ1 पौरा, Dg1 marg (for शूरा) Ś1 Ñ2 V1 B1 2 D1-7 M4 स्व(Ñ2 सु)कर्मनि(D5 °ति)रता पौरा —ᵈ) T2 जनका, Cv r m g t खनका (as in text) V1 D1 3 यान्त्रिकाश्, B2 मन्त्रकास्, D7 om, M2 शिल्पिनश् (for यन्त्रकास्)

2 B1 om 2ᵃᵇ (cf v l 1) —ᵃ) Ñ1 कर्मान्तिकाः, D7 °न्तिकाः D1 स्थपयत (meta) —ᵇ) Ś1 D6 मन्त्रकोविदा, Ñ V1 B1-3 D1 3 5 7 M2 मार्गकोविदा, T2 पथि कोविदा, v r p m g t यन्त्रकोविदा (as in text) D2 पुरवासाद्य कोविदा, Cr t p पथदर्शनकोविदा —ᶜ) Ś1 D1 3 5 वा(D1 5)र्धन(Ś1 °नि)कास्, Ñ B G3 M1 Ck वर्ध(B1 वध sic) किनस्, V1 D1 4 वार्धकिनस्, D4 वर्धनिकास्, D7 व[ ]कि यन्त्रिणस्, M2 वर्धयतस्, Cv m g t as in text (for वर्धकयस्) D1 6 7 चापि (for चैव) —ᵈ) Ś1 Ñ2 B1 2 (also) 4 D2 दारिणो, D1 7 मार्गि(D7 °र्ग)ण्यो (for मार्गिणो) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 वृक्षरोपका

3 M1 om 3ᵃᵇ —ᵃ) V1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 7 T1 2 सूपकारा, Cg कूपकारा (as in text) Ś1 Ñ1 B D1 [ ]माकारा V1 सुधकरा (for सुधाकारा) —ᵇ) V1 वस्त्र B1 [ ]त्र, D1 3 स्तैन्य (for वंश) Ś1 Ñ2 B1 2 4 Dg1 D1 4 7 T2 [ ]ना 3 -कर्मकारास्; Dt1 Cr p l t -कर्मकृतस्; D2 -कर्मकृतस् D4 [ ]र्मकारास्; Cv r m g as in text (for -कर्मकृतस्) ; Cr वंशकर्मकृत इपुकारा वंशादयैर्वै भूमि निर्मिमते त इति कश्चित् । वशादन्ते कटपिञ्जरशूर्पादिकर्मकरा वा । यमति पाठे पल्ययनादिकृत । ॥ —D2 reads 3ᶜᵈ twice —ᶜ) Ś1 D1 येऽद्विद्वांस, Ñ B ये भविष्यति V1 D1 3 ये स्व(D1 °त्र) सुद्वासु, D4 3 येभविष्यश्च, D5 ये च(G[ed]वि) शिल्पिन M4 ये च शिल्पिनः (for ये च द्रष्टार) —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1 3 4 पुर(B3 °र)स्ते, B2 M4 पुरस्तात्, D1 11 सर्वत, M2 प्रभृतस् (for पुरतस्) Ś1 Ñ2 V1 B Dt1 D1-7 M4 स(Dt1 च)प्रतस्थिरे(B1 °न्ते) —After 3 Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 ins

> 1866* विषमाणि समीकुर्वन्भेदयश्च पथि द्रुमान् ।
> सेनापतिर्यथाश्रमे भरतस्य प्रयास्यत ।

[(l 1) Ñ1 D2 4 5 7 विषमांश्च (for °माणि) Ś1 D1 विषम च तत्र कर्तुं (for the prior half) Ś1 D1 छिन्दंश्च V1 D1 4 शोधयश्च, M4 पातयश्च (for भेदयश्च) —(l 2) M4 प्रयास्ये (for प्रयास्यत) D5 वियास्य (for प्रयास्यत)]

while I1(ed) ins after 3 within brackets

> 1867* कश्चिद्दूर्यं निवेशार्थं भक्ता वेदिविभूषिताः ।
> कश्चिद्दापणगण्यानि पथि वृन्वाथरानय ।
> दर्शयाश्चपुरस्थं नता कश्चिपुरे यथा ।

4 ᵃ) M2 तोषान् (sic) Cr m g as in text (for हर्षात्) Ś1 समुत्थोद्देशो, Ñ V1 B D4 5 7 M4 समुत्थोनाद् D1 समाक्रोदन्, Cr m g as in text (for तमुद्देशं) D2 3 4 हर्षाच्चैव समा(D2 °सु)कोशान्(D2 °शत्) —ᵇ) D5 वहते V1 D1 4 7 विपुल, B4 वपुर (sic) G3 °ल (for विपुल) Ś1 D1 M2 विषाद्, Ñ1 स्वनान (sic) V1 ध्रुव, D2 महान् D2 ध्वाक D1 7 -स्वन, Cr g k t प्रयान् (as in text) —ᶜ) D1 व्यशोभयद् Dm1 महासेव —ᵈ) Dd1 Dm1 G समुद्र इव Cr k t as in text (for सागरस्येव) Ś1 Ñ1 B D4 पर्वणीव जलाशय V1 D3 5 7 पर्वणीव महोदधि V1 D1 M4 पर्वणीव महार्णव (M4 °र्णव) —After 4 D2 7 ins 1868*

5 B1 D1 3 om 5 —ᵃ) T1 स्ववारं T2 °वार्द G3 M1 °वार्द, Cr m g k t as in text (for स्ववारं) ; Cr स्ववारकं स्वाधिकार । ॥ Ś1 Ñ V1 B1-3 D1 4 M4 ते तु (B1 तेन) स्वं स्व(Ñ1 D1 स)मधिराय D6 M1 ते स्वाधिकमास्थाय D1 3 स स्वरां, D2 तु ते) समधिरा D1 °स्था)य —ᵇ) Ś1 V1 B2 D1 4 M4 कर्म कर्मसु Ś1 D1 4

लता वल्लीश्च गुल्मांश्च स्थाणूनश्मन एव च ।
जनास्ते चक्रिरे मार्गं छिन्दन्तो विविधान्द्रुमान् ॥ ६
अवृक्षेषु च देशेषु केचिद्वृक्षानरोपयन् ।
केचित्कुठारैष्टङ्कैश्च दात्रैश्छिन्दन्क्वचित्क्वचित् ॥ ७
अपरे वीरणस्तम्बान्बलिनो बलवत्तराः ।
विधमन्ति स्म दुर्गाणि स्थलानि च ततस्ततः ॥ ८
अपरेऽपूरयन्कूपान्पांसुभिः श्वभ्रमायतम् ।
निम्नभागांस्तथा केचित्समांश्चक्रुः समन्ततः ॥ ९
बबन्धुर्बन्धनीयांश्च क्षोद्यान्संचुक्षुदुस्तदा ।
बिभिदुर्भेदनीयांश्च तांस्तान्देशान्नरास्तदा ॥ १०

C 2 87 10
B 2 80 10
L 2 91 13

सर्वकर्मसु T1 2 M2 कर्मे कर्मणि M3 शिल्पक° (for यत्र कर्मणि) Ś2 B1 2 कर्मो (B2 [al o] धर्म) कर्मविशारदा D2 सर्वार्थसुरोविदा (subm) —Ś1 D1 om 5cd —°) V1 B3 कारणेषु, Cm g k t यत्नेषु (as in text) V B1 2 D3 5 बहुभिर्युक्ता, V1 D3 5 M1 विविधैर्युक्ता, T2 G1 विविधोपेता C1 द्विविधोपेतैः, Cm g k t विविधोपेतैः (as in text) ऽ C1 द्विविधोपेतैः वैविध्योपेतैः । भारप्रधानोऽर्थविदश्च । ऽ —d) V B1 2 पुरतश्च (V1 पुरतश्च, G [ed] परितश्च) अनुर्वना, V1 D1 4 4 M1 पुरश्च (D2 M1 °श्च, D3 °श्च) अभिरे जना —After 5 Ś1 V V1 B1-3 D1 2 M1 (Ś1 D1 after 5cd and D3 2 after 4 owing to omission) ins

1868* खनानिवेशान्विविधानुमार्गे विधानत ।
कुर्वन्त शोधयन्तश्च पन्थानं गहने वने ।

[Ś1 D1 om l 1 —(l 1) D1 तत्रैवं विविधो (for the prior half) V1 B1 D3 5 अनुमार्गे Ś1 एते मार्गं B3 न वमार्गे D1 न(D1 म)न मार्गे D5 °न (for अनुमार्गे) —(l 2) D3 2 गोभनाः (for गोध°) D1 प्रमाण (for पन्थान) B1 (m also) पर्वतेषु वनेषु च (for the post half)]

6 a) G1 लताश्च बहुगुल्माश्च —b) Dg1 Dm1 T1 G1 M1 3 अश्मान (sic) T2 अश्मन (sic) (for अश्मन) —c) T1 damaged for जनास्ते च T1 M2 राजवीचक्रिरे T2 G1 M1 चक्रमश्चक्रिरे T1 मार्गान् —For 6 Ś1 V V1 B D1 1 (all reading l 2 after 8ab) subst M1 transp l 1 and 2 and subst for 6 and reads after 7ab

1869* विविधान्वृक्षखण्डांश्च क्वचित्पुष्पान्तरेषु च ।
लताविधानगुल्माश्च ततश्छित्वोपचक्रिरे ।

[(l 1) B1 वनि॰ (for के°) D1 om the post half —(l 2) V1 B1 2 4 [m]तान D1 D3 5 लता॰ D1 °वितानान्, D3 2 लतानि, D1 प्रतान्न् (for वितान) V1 च॰ B1 च°, D1 M1 न° (for च°) V1 सर्व° (for सर्वशः)]

7 a) B1 सवृक्षेषु G1 अवृक्षेषु Cm अवृक्षेषु (as in text) D1 om च (subm) —b) G1 M1 2 अरोपयन्, Ct as in text (for अरोप°) —After 7ab Ś1 V V1 B D1-3 read l 2 of 1869*, while M1 reads 1869* —cd) B1 कठोरै (sic) Cm g as in text (for टङ्कैश्च) V1 D1 2 transp टङ्कैः and दात्रैः T1 छिन्दन्, Cr g k t as in text (for छिन्दन्) Ś1 V V1 B D1 2 M1 दात्रैश्च अपि छिन्दन् G1 दात्रैः अच्छिन्दन् क्वचित् (for c) —After 7 D2 2 3 ins 1870*

8 D2 3 3 om 8-9b —a) Ś1 D1 विविधान् सालान्, B1 वारणस्तम्बान्, C1 m g t as in text Cr वीरणस्तम्बान् (for वीरणस्तम्बान्) —b) M1 बहुलान् (for बलिनो) N B T1 M1 बलवत्तरान् (T1 °रा) —c) B1 5 विदरन्ति, C1 r m g t विधमन्ति (as in text) G1 स्तु, C1 g as in text (for स्म) Ś1 Ñ V1 B D1 3 M1 दुमाणि (for दुर्गाणि) —d) V1 सालानि च B1 तृणा (marg also स्थल) नीव B1 (m/ lin as in text) तृणानि च (for स्थलानि च) Ś1 Ñ V1 B Dg2 D1-4 समन्ततः —After 8 Ś1 Ñ V1 B D1 M1 ins D2 3 3 ins after 7, D2 ins l 1 of 1870* after 8 and then cont

1870* तथा कण्टकगुल्मांश्च पथश्च सुरकण्टकान् ।

9 D2 3 3 om 9ab (cf v l 8) —a) T1 [S]पुरयन् G1 [S]पूरयन्, Cg t as in text (for ऽपूरयन्) —b) Dg1 D11 Dm1 पांसुभि, Cg t पांसुभि (as in text) —For 9cd Ś1 V V1 B D1 4 M1 subst D1 subst for 9cd and reads after 9cd

1871* पांसुभि पूरयामासुः जीर्णकूपांस्तथापरे ।

[V1 V1 B1 D1 पांसुभि M1 पूरयांचक्रुः Ś2 B1 4 पूरयामासु अपरे B1 अपरे पूरयन् (for the prior half) Ś1 V1 D1 अत्कूपान् V1 B1 2 4 कूपांश्च B1 M1 श्वभ्रकूपांश्च (for जीर्णकूपान्)]

—The editor D2 cont l 2 3 of 1870*

—c) T1 तत T2 तदा (for तथा) Dg1 भूमेः Dt1 [न]भागु (for निम्न) Ś1 V1 D1 4 M1 निम्नभूमिस्तथा चान्ये (V1 D1 M1 भागश्चान्ये D2 2 °भागान्ये) V B निम्नदेशांस्तथा चान्ये, T1 निम्नांश्च तथा भूमिं —d) Ś1 D1 समीचक्रुः, Cg समांश्चक्रुः (as in text) D11 Dm1 T1 G1 2 M1 3 समन्ततः (for समन्ततः) —After 9 V B D1 2 3 M1 ins 1871*

10 a) T1 बबन्धुः Cr m g t as in text (for °बन्धु) Ś2 B D1 2 3 बोध्या (Ś2 B1 °धा) बबन्धुर्बन्धु M1 बोध्यान्बबन्धुश्च Ś B D11 D1 2 G M1 2 4 तथा (for तदा) D11 Dm1 क्षोद्यांश्च चुक्षुदुः D2 2 क्षोद्यांश्च चुक्षुदुः —B1 2 4 om, while B1 reads in marg 10cd

G 2 87 14 B 2 80 11 L 2 91 13

अचिरेणैव कालेन परिवाहान्बहूदकान् ।
चक्रुर्बहुविधाकारान्सागरप्रतिमान्बहून् ।
उदपानान्बहुविधान्वेदिकापरिमण्डितान् ॥ ११
ससुधाकुट्टिमतलः प्रपुष्पितमहीरुहः ।
मत्तोद्घुष्टद्विजगणः पताकाभिरलंकृतः ॥ १२
चन्दनोदकसंसिक्तो नानाकुसुमभूषितः ।
बह्वशोभत सेनायाः पन्थाः स्वर्गपथोपमः ॥ १३
आज्ञाप्याथ यथाज्ञप्ति युक्तास्तेऽधिकृता नराः ।
रमणीयेषु देशेषु बहुस्वादुफलेषु च ॥ १४
यो निवेशस्त्वभिप्रेतो भरतस्य महात्मनः ।
भूयस्तं शोभयामासुर्भूषाभिर्भूषणोपमम् ॥ १५
नक्षत्रेषु प्रशस्तेषु मुहूर्तेषु च तद्विदः ।
निवेशं स्थापयामासुर्भरतस्य महात्मनः ॥ १६

—[d]) Ñ1 B3 D2.3 M4 दुर्गान्, D5 दुर्गे (for तास्तान्) T1 देशे (for देशान्) Ñ1 B3 Dg1 D5 T3 G3 M[3] नरास्तथा Dd1 Dm1 ततस्तत Ś1 D4.6.7 दुर्गदेशानमास्तथा —For 10[ab] Ś1 D6 subst V1 D2 subst for 10 Ñ B D1.4.6.7 M4 ins after 9 while D5 ins l 1 after 8 and cont l 2-3 after 1871*

1872* संक्रमांश्चाप्यकुर्वंस्ते तीर्थानि च सहस्रशः ।
नदीतीरतटोच्छ्राया प्रकुर्वन्त समास्तथा ।
अनुमार्गं यथु पूर्वं खनका भरताज्ञया ।

[D5 om l 1 —(l 1) Ś1 D2.4.6.7 M4 चैव कुर्वंतस् V1 D1 चापि कुर्वंतस् (for चाप्यकुर्वंस्ते) D1 [अ]पि (for second च) D2-4.7 M4 समन्तत (for सहस्रश) —(l 2) D5 नदीतीरे Ñ1 V1 D1-3.5.6 -तटोच्छ्रायान् Ñ1 °च्छ्रेयान् B3 M4 -तट(M4 °टे)द्वीपान् D4.7 -तटाकानि (for तटोच्छ्रायान्) N1 B3 कुर्वतश्च (for प्रकुर्वन्त) V1 तत (for तथा) —V1 D2 om l 3 —(l 3) B4 reads भाग यथु in marg Ś1 D6 अत्र(D6 °थ) मार्गं D5.6 यथु सर्वे D2.7 तत्र सर्वे (for यथु पूर्वं) D4.7 सेवका (for खनका)]

11 [a]) Dg1 Dt1 T2 G2 M1.3 तु (for [ए]व) —[b]) T1 G1 परीवाहान् Cr m g t परिवाहान् (as in text) —For 11[abcd] Ś1 Ñ V1 B D1.7 M4 subst

1873* जलाशयास्तथा चक्रुश्चिरेण बहूदकान् ।
सागरप्रतिमान्मार्गे सुतीर्थान्विमलोदकान् ।
बहुदेशेषु देशेषु यदृशा यत्र तोरणान् ।

[(l 1) B1.2.3 तत्र D5 यथा (for तथा) D3.4.7 [अ]कुर्वन् (for चक्रुर्) Ñ1 B3 D4.7 अचिरेण D1 निर्विशेष (for चिरेण) — I1 om (hapl) l 2 —(l 2) V1 दुर्गे D4.7 सर्वत्र (for मार्गे) V1 B3 स्वतीर्थान् D4.7 तीर्थांश्च (for सुतीर्थान्) —(l 3) B3 सर्वेषु (for second देशेषु) Ś1 D6 पत्तन V1 प्रेष्य (corrupt) B1.2 (m also) नगर (for यत्र) M4 पादे पादे च (for यत्र यत्र)]

—After 11[cd] Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

1874* निवेशेषु च देशेषु स्नानयामासुरुत्तमान् ।

[M4 om (hapl) from the post half up to 14[b] G1.3 M3 स्नानयामासुः Ck t स्थानयामासुर् (as above)]

—[c]) D1 G1 ब्रपा(G1 °प [sic])स्थानान् Cr m g k t as in text (for उदपा°) —[d]) D5 वैदूर्यका (sic) Ś1 D2.6 -परि- चारितान्(Ś1 °रकान्, D6 °रका [sic]) Ñ V1 B D1.3 M4 परिवारितान् (D3 °कान्)

12 M4 om 12 (cf v l 1874*) —[a]) V1 D1 सुसुधा B1 सबाधा B3(also) D2.3 वसुधा, Dg1 सवसुधा B1 -कायम (sic) (for -कुट्टिम) Ś1 स्ता (sic) V1 D4.7 तलान्, D5 -तल (sic) D6 -तत (meta) (for -तल) —[b]) Ś1 V1 D2.4.6.7 सु(D2 स)पुष्पित (for प्रपु°) V1 D3.4.7 महीधरान् (D2 °रुहान्) —[c]) Ś1 Ñ V1 B D1.3.6.7 म(D2 lacuna)त्तहृष्ट, D5 स तु हृष्ट (for मत्तोद्घुष्ट) Dg1 द्विजकुल, D4.7 द्विजगणान्, T2 M3 द्विजगण —[d]) D4.7 अलंकृतान्

13 M4 om 13 (cf v l 1874*) B1 om 13-14[b] —[a]) D1 नंदनोदक G(ed) चन्दनेन च D4.7 -सलिलान् T2 संस्तीर्णो Cg as in text (for संसिक्तो) —[b]) Dm1 भूषित (sic) D4.7 भूषितान् —D2.4.6.7 om 13[c]-15[d] —[c]) B1 Dt1 D5 बहु शोभत (sic) —[d]) B1 Dg1 Dt1 T1.2 G3 M3 सुर (for स्वर्ग)

14 M4 om 14[abc] B4 om 14[d] D2.4.6.7 om 14 (for M4 cf v l 1874* for others cf v l 13) Ś1 D6 om 14-15[b] —[ab]) G2 आज्ञाप्य च Dm1 यथाकृतिः T3 M1 यथाज्ञप्ति (M2 °ति) Ñ V1 B1.3 D1.3 आज्ञाप्य च(V1 B1.3 °ज्ञापयन्; D5 °ज्ञप्य च) यथान्यासं(Ñ1 °स V1 °सा) स्थापिताधि(N1 °ध B3 °सि)कृता पथि(D1 °कृतान्पथि) —[c]) D2 om (hapl) देशेषु Ñ1 B2.3.4 रमणीयप्रदेशेषु

15 D2.4.6.7 om 15 (cf v l 13) Ś1 D6 om 15[ab] (cf v l 14) —[a]) T2 निवेशाय; Cr m g k t as in text (for निवे°) Dd1 Dm1 त्वभिमतो G3 स्वभिप्रेतो Cr m g as in text (for त्वभिप्रेतो) Ñ1 संस्कारे पथिषु यत्नो (sic) N2 V1 B D1.3 M4 निवेशो यो हरि(V1 यद्भि)प्रेतो(D1 °प्रासो) T1 निवेशं स्थापयामासुर् (= 16[b]) —V1 om 15[cd] —[c]) D1 भूयस्व Ś1 B1.2.4 D6 शोभयामासुः V1 D3.3 T2 G2 M1 Cv r m k भूषयामासुः; Cg t शोभयामासुः (as in text) —[d]) Ś1 V1 B D5 धान्यभूषयन्; V1 D5 धान्यशोभयन्; M1(sup lin as in text) भूषणैर्विधिवत् धान्यशालयन्; Cr m g k t भूषणोपमं (as in text)

16 D2.4.6.7 om 16 (cf v l 13) —[a]) V1 च योगेषु

बहुपांसुचयाश्चापि परिखापरिवारिताः ।
तत्रेन्द्रकीलप्रतिमाः प्रतोलीवरशोभिताः ॥ १७
प्रासादमालासंयुक्ताः सौधप्राकारसंवृताः ।
पताकाशोभिताः सर्वे सुनिर्मितमहापथाः ॥ १८
विसर्पद्भिरिवाकाशे विटङ्काग्रविमानकैः ।
समुच्छ्रितैर्निवेशास्ते बभुः शक्रपुरोपमाः ॥ १९
जाह्नवीं तु समासाद्य विविधद्रुमकाननाम् ।
शीतलामलपानीयां महामीनसमाकुलाम् ॥ २०
सचन्द्रतारागणमण्डितं यथा
नभः क्षपायाममलं विराजते ।
नरेन्द्रमार्गः स तथा व्यराजत
क्रमेण रम्यः शुभशिल्पिनिर्मितः ॥ २१

G 2 87 25
B 2 80 22
L 2 91 24

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे चतुःसप्ततितमः सर्गः ॥ ७४ ॥

D5 प्रशस्ते च (for प्रशस्तेषु) Ś1 D4 नक्षत्रे सुप्रशस्ते च —[b]) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1.3.6 मुहूर्ते चैव (for °र्तेषु च) B1 तद्विव (sic) D1 तद्विज (sic) —[c]) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G2.3 M1.3 Cr m g t निवेशान् B2 स्थापयामास —After 16 G1 repeats 15[c] and 16[d]

17 D4.5.7 om 17[ab] (cf v l 13) —[a]) V1 B1 Dg1 D1.3 पांशु Cr m g t as in text (for पांसु) Ś1 V1 D1.6 M4 चयश्चासीत्(M4 °पि), B2 D5 -चयस्त्वा(D5 °स्या)सीत् —[b]) Dt1 Dd1 T1 Ck t परिखा, Dm1 B4 G2 M2 परिघा, T1 G1 M3 परिघाः, Cv g as in text (for परिखा) Ś1 B1 D1.3.6 M4 परिवारित, V1 परिसंस्थित, M1 -वारिपूरिता, M3 पर्यपूरयन्, Cv g परिवारिता (as in text) —For 17[ab], Ñ B1.3.4 subst

1875* स देशो नीरजश्चासीत्पुरैः परिवारितः ।
[B2 एरिता (for पुरैः)]

—Ś1 om, while D6 reads in marg 17[c]–18[b]

—[c]) T2 तद्, M4 यथा (for तत्र) Dg1 Dt1 T G M2.4 Cr p k t [इ]न्द्रनील, Cv r m g t p as in text (For [इ]न्द्रकील) Dg1 T2 प्रतिमा(T2 °मः), M3 परिख, Cv m g k t प्रतिमा (as in text) Ñ B यश्चै(Ñ2 B3 यंत्र B1.4 यत्रै)द्रवील(Ñ2 B3 °नील)परिखा, V1 D1-3.6 यत्रै(V1 D1 यश्चै, D6 यत्रे)न्द्रनील(D5 °दील D6 °कील)परिघ(V1 °घ, D5 °घा D6 °घ), D4.7 यत्रैव नीलपार्श्वे —[d]) Ñ B परिशोभित(Ñ1 °त), V1 D1.3.5 M4 द्वारशोभित(D5 °ता), D4.7 द्वारसरिणै, D6 परिरक्षित

18 Ś1 om D6 reads in marg 18[ab] (cf v l 17) —[a]) Ñ1 B1 Dg1 D2 प्रसाद, Cv g प्रासाद (as in text) V1 B2 D1.3.5.7 -भ(Ñ1 B4.7)म्यमिक(V1 °का) Ñ2 B1-3 -जालसंयुक्त, V1 D1.3 M4 चयसंयुक्त, Dg1 Cg मालान्विता, T1.3 G2 M1-3 Cv मालासमाकुल, G (ed) मालसंयुक्त (for -मालासंयुक्ता) —[b]) B1 सौध D2.4.5 प्रासाद (for प्राकार) Ñ V1 B D1-5.7 M4 -संवृ(D2 °वृ)त D6 सोपकैश्च सुसंवृत —[c]) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 शोभित ध्वजैः; Dd1 Dm1 G2 -शोभिता(Dd1 °त) सम्यक्, G1 M2 शोभिता(G2 °त) सर्वा —[d]) D1.7 सुविभक्त (for °निर्मित) Ś1 Ñ V1 B D1.7 M1 महापथ.

19 [a]) M3 Ck t विसर्द्भिर्, Cv g t p as in text (for °सर्पद्भिर) —[b]) T2 विटपाग्र, Cv r m g विटकाग्र (as in text) G1 विमानितैः, Cv r m g k विमानकै (as in text) —[d]) M3 बहु, Cv m g as in text (for बभु) T2 शक्रपुरोपमा —For 19 Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst

1876* गृहैस्तत्र विरेजुस्ते सविटङ्कविमानकैः ।
समुच्छ्रितपताकैश्च शक्रस्योपमैर्वृत ।

[(l 1) D5.6 स्पृश° (for तत्र°) V1 ले च (hypm ?) (for स्ते) Ś1 खैसल्कृत्तश्चासीत् (for the prior half) M4 सुविट्ङ्क (for सविटङ्क) Ñ2 B1.2(m also) विमानकैः —(l 2) D2 समुच्छ्रित M4 विमानैश्च (for पताकैश्च) V1 मितपताकोपैर्वृत M4 वसौ शक्रपुरोपम (for the post half)]

20 D1 om 20 —[a]) Ś1 D4.6.7 च (for तु) —[b]) B3.4 विविधद् (for विविध) D1.6 द्रुमभूषणां —[c]) Dd1 शीतलामल —[d]) D2 -शपाकुलां (for -समाकुलाम्) —After 20, D4.7 ins

1877* भरतस्य कृतो वास पताकाभिरलंकृत ।

21 [a]) Dd1 D1.3 सुचन्द्र B1 om -गण Ś1 Ñ V1 B D1.7 -मण्डितो (for मण्डितं) —[b]) Ś1 Ñ V1 B D1-7 क्षपा(V1 D1.6 निशा)यामे चीतमलो विराजते —[c]) Ś1 Ñ V1 B3.4 D1.7 नक्षत्रमार्ग (B4 °र्गी [sic]) Dt1 D5 T2 तत्र (for तथा) B1 व्यराजते (sic) Dd1 Dm1 D2.4.7 विराजते Cr t व्यराजत (as in text) —[d]) Ś1 Ñ V1 B D1.4.6.7 यथा, D3 मार्गे (for रम्य) B1 शत (for शुभ) D2 कर्ता, D7 शिल्प (for शिल्पि) D6 निर्हित (sic)

Colophon —*Sarga name* Ś1 मार्गसंस्कार, Ñ B मार्गसंस्कार, V1 D1.3 भरतप्रयाण, D2 भरतपर्वणि पथिकरण निर्देश D4.7 पथि विधिकरण D5 भरतपर्वणि पथ्यकरण, D6 मार्गसंस्कार —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 B1.3 D4.6 om, Ś1 91 Ñ2 87 V1 D6 M4 85 B2 D7 86 B4 S1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 80 D1 191, D2.5 88 —After colophon D6 concludes with रामाय नमः, T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः, G with श्रीरामाय नमः

७५

G 2 82 1
B 2 81 1
L 2 86 1

तततो नान्दीमुखीं रात्रिं भरतं सूतमागधाः ।
तुष्टुवुर्वाग्विशेषज्ञाः स्तवैर्मङ्गलसंहितैः ॥ १
सुवर्णकोणाभिहतः प्राणदद्यामदुन्दुभिः ।
दध्मुः शङ्खांश्च शतशो वाद्यांश्चोच्चावचस्वरान् ॥ २
स तूर्यघोषः सुमहान्दिवमापूरयन्निव ।
भरतं शोकसंतप्तं भूयः शोकैररन्ध्रयत् ॥ ३

ततः प्रबुद्धो भरतस्तं घोषं संनिवर्त्य च ।
नाहं राजेति चाप्युक्त्वा शत्रुघ्नमिदमब्रवीत् ॥ ४
पश्य शत्रुघ्न कैकेय्या लोकस्यापकृतं महत् ।
विसृज्य मयि दुःखानि राजा दशरथो गतः ॥ ५
तस्यैषा धर्मराजस्य धर्ममूला महात्मनः ।
परिभ्रमति राजश्रीर्नौरिवाकर्णिका जले ॥ ६

75

☞ For the sequence of Sargas in Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 cf note before 2 68 1 —Before Sarga 75 Ś1 Ñ V1 B D1 7 M4 ins two addl Sargas which are relegated to App 1 (No 23) —Dm1 begins with ॐ, M1 2 with श्रीरामाय नम

1 a) M3 नंदीमुखीं Dg1 रात्रीं (for रात्रिं) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 तस्या रात्र्यां व्यतीतायां —c) Dd1 Dm1 G2 3 M1 Cr k t सविशेषज्ञा, Cv as in text (for वाग्वि°) —d) Dt1 Ct सस्तवै (for संहितैः) —For 1cd Ś1 Ñ V1 B D1 7 M4 subst

1878* प्रसुप्त बोधयिष्यन्तस्तुष्टुवुर्मधुरस्वरा ।

[V1 D1 सुप्त प्रबोधयिष्यन्त (for the prior half) Ś1 Ñ1 B3 D3 M4 मधुरस्वना]

2 b) Dt1 Dd1 Dm1 T2 प्रणदद् (sic) M1 धर्मदुन्दुभि (for याम°) Dg1 पणवानकदुन्दुभि —c) Dt1 T2 M3 शाणांश् (for शङ्खांश्) T2 बहुशो (for शतशो) —d) Dt1 M3 वाद्यांश्, Dd1 M2 Cg नाद्यां (M2 Cg °दां)श्च, M4 सन्यांश्, Cm साध्यांश्, Ctp नाद्यांश् (for वाद्यांश्) ※ Ct 'नान्द्यान्' इति पाठ मङ्गलवादीनित्यर्थ इति तीर्थ । ※ Dd1 Dm1 T3 G1 M4 Ct चोच्चा(G1 °श्च)वचास(M4 °चान्) Cg k as in text (for °वच) Dd1 Dm1 T3 शत, G1 तथा M3 स्वरा M4 बहून्, Cg t as in text (for स्वरान्) —For 2 Ś1 Ñ V1 B D1 7 subst

1879* सहसा चाभ्यहन्यन्त दुन्दुभ्य सुमहास्वनाः ।
प्राध्माप्यन्त सुघोषाश्च शङ्खवेणुगणा पृथक् ।

[Ñ B om l 1 —(l 1) D1 7 च (for स) D2 सुमह स्वना c1 D6 तथा दुन्दुभय पृथक् (for the post half) —(l 2) Ś1 D6 प्राध्मायन Ñ2 प्राध्मायन्त (sic) V1 प्रध्माप्यन्त (hyp m) B1 प्राध्माप्यन्त B4 प्रध्माप्यन्त D3 प्रध्मायन D4 6 प्रा(D6 प्र)ध्माय्यन्त(D4 °त) (for प्राध्माप्यन्त) Ñ1 L6 सुघोषास्तु V1 °षाश्च B1 4 D3 °षांश्च D3 महाघोषा (for सुघोषाश्च) B1 4 गणान् (for गणा) Ś1 D6 तथा (for पृथक्) D3 शतशोऽथ पृथक्पृथक् (for the post half)]

3 a) Ś1 Ñ V1 B D1-7 तूर्यघोषस्तु तां पुरीं (D2 3 8 सहस्र) —d) Dg1 Dt1 Dd1 T3 M1 3 Cr p t सर(T3 °श्च) धयत्, Dm1 G1 2 अवर्धयत Cv m g k as in text (cf अरोधयत् (for अरन्ध्रयत्) —For 3cd Ś1 Ñ V1 B D1 7 subst

1880* बोधयामास भरतं शोकव्याकुलचेतसम् ।
[V1 D1 मानसम् (for चेतसम्)]

4 a) Ś1 Ñ V1 B D1 2 प्रतिवि(V1 B3 °बु)ध्याथ (for तत प्रबुद्धो) —b) M1 सं यद् स M3 संनिपत्य (for संनिवर्त्य) Ś1 D6 स प्रबोधकरं स्वनं V1 V1 B3 4 D1 3 8 स (D1 7 स) प्राबोधि(V1 °ध)करं(V1 D1 7 नि)स्वन V1 B1 2 स च प्राबोधिकस्वन, D1 त प्राबोधनिक स्वन D3 तं प्रबोधकरं स्वनान् —c) V1 न हि (for नाहं) Ś1 Ñ B D1 2 वाद्यु(B4 °मु [sic])क्त्वा M3 चाप्युक्तो, B(ed) चोक्त्वा त (for चाप्युक्त्वा) —d) Ś1 Ñ V1 B D1 7 तत शत्रुघ्न मब्रवीत्

5 b) Ś1 Ñ V1 B D1 4 6 7 M4 कुर्वत्या लोकगर्हितं D1 कुर्वत्या नो वराहित —For 5cd Ś1 Ñ V1 B D1 7 M4 subst

1881* क्षयता पातितं मूर्ध्नि ममागस्त्यममागम ।

[B2 क्षयता Ñ2 पातितो (sic) B1 D7 पतितं (for पातितं) Ñ3 B1 3 ममागतम् B4 ममागनत् (corrupt) (for ममागस्त्यम्) N1 D2 4 7 अनागसि (for °गम)]

6 For 6ab Ś1 Ñ V1 B D 7 M4 subst

1882* कुलधर्मागता राजा श्रियमे सद्भिराहृता ।

[D1 2 M4 राजा (for कुल) B1 4 D2 7 भाना (for (आ)गता) V1 राजधर्मानुगा V1 श्रिया कृता]

—c) D1 G2 परिभ्रमति G1 2 राज्यश्रीद्, Cv r g t as in text (for राजश्रीर्) —d) Cv r m g k t [अ]कर्णिका (as in text) ※ Ct cites 'अकेन्द्रा' इति पाठ । चेन्द्रो नाविकस्तद्रहितेत्यर्थ इति कतक । ※ But this is not found in the transcript of the MS of Ck Ś1 Ñ V1 B D1 7 M4 वाक(V1 रिक्ति)र्णा नौरिवांभसि —After 6 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

1883* यो हि न सुमहाभाग सोऽपि प्रव्रजितो वनम् ।
मनसा धर्ममुत्सृज्य माता मे राघव स्वयम् ।

[(l 1) T1 स (for हि) Dt1 वने (for वनम्)]

G. 2. 82. 25
B. 2. 87. 16
L. 2. 86. 15

ह्रद इव तिमिनागसंवृतः
स्तिमितजलो मणिशङ्खशर्करः ।
दशरथसुतशोभिता सभा
सदशरथेव बभौ यथा पुरा ॥ १४

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे पञ्चसप्ततितमः सर्गः ॥ ७५ ॥

1891* तत्राय भरत दृष्ट्वा सभायां सपुरोहितम् ।

[D2 ददृशे, D3 त नाथ (for तत्राय). D1 सुपुरोहित.]

—c) V1 मध्यनंदन्; B3 प्रलर्निंदन् (sic), D4 प्रलानंदन्. —d) D2 तथा (for यथा). B4 D3 G3 M3 तदा; M4 नृपं (for तथा).

14 For 14cd, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst.:

1892* नृपजनगुरुमन्त्रिमिश्रिता
मणिरचितासनरत्नभूषिता ।

[(l. 1) D2 नृपतिजन; D4.7 सहृप- (subm.); D5 सनृपज. G(ed.) सनृ° (for नृपज). Ñ1 D4-6.7 तदा; V1 D2 सुभा, M4 शुभा (for तथा). —(l. 2) B3 द्युति (for मणि-). B4 -नर; D1 -नदि- (for -रत्न).]

—c) Ś D1-3 सभीः B3 सभाः G(ed.) च सभी (for सभा). —d) D1 दशरथ इव. T3 सह सदशरथेव (sic). Ch.t as in text (for सदशरथेव). D1.3 D11 T1.2 G2 M1-4 बभूव सा; Ch.t as in text (for बभौ यथा). D5 M2 पुरी, G1 पुरे; M4 तदा; Ch.t as in text (for पुरा). Ś1 Ñ B D1-4 रराज सा तदा (Ñ B तथा; D3 यथा). D5 पुरा विराजिता; D6 पुरी विराजिता; D4.7 पुरा रराज ह (for बभौ यथा पुरा). V1 दशरथेनेव रराज सा शुभा.

Colophon. —*Sarga name*. Ś1 Ñ1 D1.4.7 भरतसभाप्रवेश: (D4 °नम्). Ñ2 V1 B D5 सभाप्रवेश: ; D2.3 भरतपर्षदि भरतसभाप्रवेश:. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ1 B1 D3.4 om., Ś1 80, Ñ2 82, V1 B2 D2 D11 D13 D5 D7 T G M1-3 82, B3 70, B4 76, D1 137, D4.5 84, D6 80; M4 86. —After colophon, D5 concludes with रामाय नमः ; G with श्रीरामाय नमः.

७६

तामार्यगणसंपूर्णां भरतः प्रग्रहां सभाम् ।
ददर्श बुद्धिसंपन्नः पूर्णचन्द्रां निशामिव ॥ १
आसनानि यथान्यायमार्याणां विशतां तदा ।
अदृश्यत घनापाये पूर्णचन्द्रेव शर्वरी ॥ २
राज्ञस्तु प्रकृतीः सर्वाः समग्राः प्रेक्ष्य धर्मवित् ।
इदं पुरोहितो वाक्यं भरतं मृदु चाब्रवीत् ॥ ३
तात राजा दशरथः स्वर्गतो धर्ममाचरन् ।
धनधान्यवतीं स्फीतां प्रदाय पृथिवीं तव ॥ ४
रामस्तथा सत्यधृतिः सतां धर्ममनुस्मरन् ।
नाजहात्पितुरादेशं शशी ज्योत्स्नामिवोदितः ॥ ५
पित्रा भ्रात्रा च ते दत्तं राज्यं निहतकण्टकम् ।
तद्भुङ्क्ष्व मुदितामात्यः क्षिप्रमेवाभिषेचय ॥ ६
उदीच्याश्च प्रतीच्याश्च दाक्षिणात्याश्च केवलाः ।
कोट्यापरान्ताः सामुद्रा रत्नान्यभिहरन्तु ते ॥ ७

G 2 83, 7
B 2 82 8
L 2 91 7

76

Dm1 D5 begins with ॐ, M3 with श्रीरामाय नमः

1 ab) Ś1 Ñ V1 B D2-7 आर्यजन, Dg1 Dm1 T3 °गुण, G2 °गण (sic) (for आर्यगण) D3 4 -संकीर्णां, T2 -सपन्ना (for -संपूर्णां) Ś1 Ñ B1 2 4 D2 7 भरत Ñ2 -प्रसह्य, B3 प्रगृह्य, T3 सुशुभा (for प्रग्रहां) G2 M1 शुभां (for सभाम्) D1 तमार्यजनसंपूर्णां भरतस्य सभागृहं —c) T3 बुद्धिसंपूर्णं —d) Dg1 Dd1 Dm1 (before corr) G2 3 M1 3 पूर्णचन्द्रौ (sic) T3 पूर्णचन्द्र Ś1 B2 D4 वसिष्ठो भगवानृषि, Ñ V1 B1 3 4 D1-6 7 V2 वसिष्ठ श्रेष्ठभा(B3 °भा)गृषि —After 1, D2-4 7 ins

1893* उवाच भरत धीमा-वाक्यज्ञो वाक्यकोविदम् ।

[D2 भरतो D3 श्रीमान् (for धीमान्) D1 7 वाक्यमब्रवीत्]

2 a) D4 T3 यथान्यायम् —b) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 शुभदा, G1 प्रविश (sic) (for विशता) Ś1 Ñ B D4 तत, M4 सता (for तदा) —After 2ab, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1894* यद्वाज्ञराजप्रभया द्योतिता सा सभोत्तमा ।
सा विद्वज्जनसंपूर्णा सभा सुरुचिरा तदा ।

[(l. 1) G1 -राजप्रभया Dd1 [सा]गनोत्तमा (for सभो°) —(l. 2) G1 सु (for सा) Dt1 तथा (for तदा)]

—For 2cd, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M1 subst

1895* यथा रूपं घनापाये द्योतता ज्योतिषामिव ।

[Ś1 D4 विमोनि स (for यथा रूप) Ñ1 B1 4 वेती(Ñ1 °ति)नां (sic) Ñ2 B3 प्रयोति (for द्योतता) V1 D2, 4, 5 7 ज्योतिषां येन(D3 °ति)तामिव (by transp) (for the post half)]

3 a) M4 तत्र (for सर्वा) Ś1 D4 सर्वाश्च राजप्रकृती, Ñ V1 B D1-3 5 राजप्रकृत(D2 °ॠ)य सर्वा, D4 7 स राज प्रकृती सर्वा, G(ed) सर्वाश्च राजप्रकृती —b) Ś1 D4 समेताद्, V1 सामात्या, D3 स सभा (for समग्रा) Dt1 Ct स सप्रेक्ष्य च धर्मवित् —c) V1 गुरुर्हितो (for पुरोहितो) —d) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M1 प्रत्यभाषत (for मृदु चाब्रवीत्)

4 a) D4 ततो, Cr g as in text (for तात) —b) D3 4 5 7 राज्यम् (for धर्मम्) —c) V1 केकेय्याप्ता कृते चैव —d) Dd1 M1 प्रदाय

5 a) Ñ1 D2-5 7 G1 2 M1 सदा, T3 तदा, Cr m g as in text (for तथा) Dt1 D3 T1 सत्यधृति, D1 सत्यनिधि, Cr m g as in text (for °धृति) —b) Ñ1 D1-3 3 वृत्तम्, V1 वृत्तिम्, Cr m g h t as in text (for धर्मम्) —c) V1 D3 T3 वहात् (sic) (for [ना]जहात्) —d) G1 [ज]द्यता (for [उ]दित) Ś1 Ñ1 B D1 3 M1 लक्ष्मीं(D3 M1 लक्ष्म) शीतांशुमाभिव, Ñ2 V1 लक्ष्मीं सीता शुभानि च

6 a) B3 पिता (sic) D3 पितुर् (for पित्रा) D3 5 7 मात्रा (for भ्रात्रा) D3 दत्त त्व, D4 ते वृत्तं (for ते दत्त) —After 6ab, B3 ins

1896* तद्राज्यं प्रतिगृह्य स्वलोकाना च हिताय च ।

—c) Ñ2 B3 स भुङ्क्ष्व, D7 तद् भुङ्क्ष्व Ś1 V1 D4 स्व सहामात्य, Ñ2 D2 4 M1 °मात्यम्, B1 °मात्याम् (sic) (for मुदितामात्य) —d) Ś1 V1 D1-3 [अ]भिषिञ्च(V1 °षेच्य) च(D3 इ) (for [अ]भिषेचय) Ñ2 B अभिषेकमवाप्नुहि

7 ab) B3 तु, D3 स (for च) V1 D1 3-7 चरला, T3 भूमिपा (for केवला) D3 प्राच्योदीच्या दाक्षिणात्या प्रतीच्याश्च सकेरला —c) Ś1 D4 कणधाराश्च, Ñ1 वसुधाराश्च, Ñ2 B2 दरुधाराश्च, V1 B1 D1 3 5 कुरुधाराश्च(D3 °राश्च, D5 °रा स) B2 कूणास्तुधारा, B4 कूणास्त्विधारा, D4 7 कुरुधारा स, G3 Ct) कोट्योपरान्ता, M3 कोट्य परोक्षा, Cr m g as in text (for कोट्यापरान्ता) ※ Cm कोट्यापरान्ता इत्यत्र परान्ता इति छेद । कोट्या उपलक्षिता परान्ता प्राचीदिगन्तवासिन । ※ B4 समुद्रा, D3-5 7 सा(D4 7 -रा)मता (for सामुद्रा) —d) Ś1 Ñ2 B3 D4 [उ]पहरति, Ñ1 B1 2 4 Dt1 D4-7 M1 [उ]प°, Dg1 °हरति (for [अ]भिहरन्तु) Dt1 मे (for ते)

G 2 85 8
B 2 82 9
L 2 92 8

तच्छ्रुत्वा भरतो वाक्यं शोकेनाभिपरिप्लुतः ।
जगाम मनसा रामं धर्मज्ञो धर्मकाङ्क्षया ॥ ८
स बाष्पकलया वाचा कलहंसस्वरो युवा ।
विललाप सभामध्ये जगर्हे च पुरोहितम् ॥ ९
चरितब्रह्मचर्यस्य विद्यास्नातस्य धीमतः ।
धर्मे प्रयतमानस्य को राज्यं मद्विधो हरेत् ॥ १०
कथं दशरथाज्जातो भवेद्राज्यापहारकः ।
राज्यं चाहं च रामस्य धर्मं वक्तुमिहार्हसि ॥ ११
ज्येष्ठः श्रेष्ठश्च धर्मात्मा दिलीपनहुषोपमः ।
लब्धुमर्हति काकुत्स्थो राज्यं दशरथो यथा ॥ १२
अनार्यजुष्टमस्वर्ग्यं कुर्यां पापमहं यदि ।
इक्ष्वाकूणामहं लोके भवेयं कुलपांसनः ॥ १३
यद्धि मात्रा कृतं पापं नाहं तदभिरोचये ।
इहस्थो वनदुर्गस्थं नमस्यामि कृताञ्जलिः ॥ १४
राममेवानुगच्छामि स राजा द्विपदां वरः ।
त्रयाणामपि लोकानां राघवो राज्यमर्हति ॥ १५
तद्वाक्यं धर्मसंयुक्तं श्रुत्वा सर्वे सभासदः ।
हर्षान्मुमुचुरश्रूणि रामे निहितचेतसः ॥ १६

---

8 ^{b}) D2 [अ]पि (for [अ]भि) —B1 repeats (var) 8^c–11 after 11 —^{c}) D1 जगाम स मुनिश्रेष्ठम्, —^{d}) V2 स सम्य, D1 इदं वै, Cr m g t as in text (for धर्मज्ञो) Ś1 D2 4 7 धर्मराज्यया, Cv r m g t धर्मकाङ्क्षया (as in text)

9 B1 repeats after 11, 9 (cf v l 8) —^{a}) Ś1 Ñ B2 4 D2 सवाष्पया तदा, T2 G1 2 M कलया G3 °गद्गदा, Cg as in text (for स बाष्पकलया) —^{b}) T3 G M कलहंस Ś1 B1 (second time as in text) 2 D2 4 M4 -स्वनो (for -स्वरो) V1 D1 यथा (for युवा) —^{c}) Ś1 Ñ B D2 4–7 निन(D5 °र्नं)नाद (for विललाप) —^{d}) V1 D5 जगार्ह, D3 जगार्हे (sic) (for जगर्हे)

10 B1 repeats after 11 10 (cf v l 8) —^{b}) V B1 (second time) 2 कृतविद्यस्य (for विद्यास्नातस्य) —^{c}) V1 D2 3 धर्मं, Cg as in text (for धर्मे) —^{d}) D3 मवेत् (sic) (for हरेत्)

11 B1 repeats after 11 11 (cf v l 8) —^{a}) B1 (first time) illeg for कथं दशरथात् —^{c}) Ś1 D2 4 चाहं च, D1 चाहं तु D3 चाहं च D5 चाहं हि (for चाहं च) V1 रामस्य चाहं च (by transp) M4 राज्यार्हस्य च रामस्य —^{d}) M4 धर्म्यं (for धर्मं) V1 धर्मं कर्तुम्, B4 धर्मयुक्तम् (for धर्मं वक्तुम्) T2 [अ]र्हति (for [अ]र्हसि) Ś1 D2–7 माधर्मं (D2 5 °र्म्यं) वक्तु (D4 वक्तुं) मर्हसि

13 ^{a}) D2 अन्यायजुष्टम् —^{c}) Ś1 N B D4 कुले (N1 B1 वतो) जातो, V1 D2 हि लोकेस्मिन् (for अहं लोके) —^{d}) V2 (after corr as in text) कुलपांसुक, Dg1 D1 (before corr as in text) 2 कुलपासुन (sic)

14 V1 om 14–15^b —^{a}) Ś1 V2 B D1–7 तु (for हि) G1 मातृ (for मात्रा) —^{b}) D1 अभिरोचये, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G1 3 M2 अपि रोचये —^{c}) Ś1 Ñ B D1–7 M4 [ऽ]ह वनस्थं च, Dd1 (after corr as in text) वन दुर्गस्थे (for °दुर्गस्थं) —^{d}) D1 6 नमिष्यामि D7 कृताञ्जलिं

15 V1 om 15^{ab} (cf v l 14) —^{a}) D6 रामम् (for रामम्) D1 [अ]नुगच्छेय, G1 [अ]नुशोचामि (for °गच्छामि) —^{b}) K(ed) राजा स (by transp) Cr g as in text —^{d}) K(ed) राज्यमर्हति राघव (by transp) Cr m as in text (for ^{d})

16 Ś1 Ñ V1 B D1–7 transp 16 and 17 —^{b}) Ś1 ज्ञात्वा (for श्रुत्वा) —^{c}) D4 (after corr as in text) 2 हर्षान्मुमुचुर् —^{d}) Ś1 V1 B2 D4 5 7 M2 निमृत, N1 D1 निघृ(D2 °घृ)त, B2 4 Dt1 Dd1 G2 निहृत, D6 निश्च(स)त, L (ed) निर्दृत (for निहित) M2 चेतन —After 16 (transp) Ś1 Ñ V1 B D–7 ins M4 ins after 1898*

1897* तत सभाया सचिवा सोपाध्याया विचुक्रुशुः ।
साधु साध्विति सूतार्थं शंसन्तो भरत गुणैः ।
वसिष्ठस्त्वब्रवीद्धृष्टो भरत बाष्पगद्गदम् ।
इदं परिषदो मध्ये परया स्वरसम्पदा ।
शशाङ्कविमल पुत्रमनाथ्यमिदं त्वयि । [5]
पित्रा दशरथेनेह धर्मज्ञेन महात्मना ।
अभिजातोऽसि शूरेण राज्ञा दानवयोधिना ।
यस्त्वं वनगतं रामं निवर्तयितुमिच्छसि ।
अभिजानासि रामस्य दृष्ट्वा गुणवतो गुणान् ।
धन्या त्वमसि धर्मात्मा धन्यो यस्यासि बान्धव । [10]
ईदृशा हि महा मार्गो यत्र स्युः प्रियबान्धवा ।
देशे किमिव तत्र स्यादुर्लभ वीतकल्मषे ।
त्वया हापन्येन गुणै कृतात्मना
गतो दिवं भूमिपति प्रतिष्ठित ।
सभा समग्रा परितुष्यत चिरं [15]
यदुक्तो रामनिवर्तने त्वयि ।

Colophon

एवमुक्तो वसिष्ठेन भरतो भ्रातृवत्सल ।
गुरुं प्रणम्य शिरसा ततो वचनमब्रवीत् ।

[(1 1) V1 D1 3 प्रत्युवाच —(1 2) Ñ1 D4 1 संहृष्ट वाक्यं, D1 प्रणाति, D3 भ्रुवंसे D3 5 गुरुं M4 °पद (for प्रणम्य) Ñ1 सहसा, V1 D1 M4 स्तुतो (for ततो) —(1 3)] Ś1 वृषो, V1 D3 2 M2 वृषो (for ततो) Ñ1 B1 2 वचनं, Ñ1

यदि त्वार्ये न शक्ष्यामि विनिवर्तयितुं वनात् ।
वने तत्रैव वत्स्यामि यथार्यो लक्ष्मणस्तथा ॥ १७

सर्वोपायं तु वर्तिष्ये विनिवर्तयितुं बलात् ।
समक्षमार्यमिश्राणां साधूनां गुणवर्तिनाम् ॥ १८

G 2. 89. 1
B 2. 82. 19
L 2. 93. 2

वानगद्दर ; V1 D1 °विक्रम, D7 वानर°, M4 °वानरः (for वानगद्दरम्). —(l. 4) B1 परया स्त्रया (sic) (for परया). —(l. 5) Ñ1 D5-6 7 इक्ष्वाकुकुल(Ñ1 °ले), D2 कुलानुवर्तं (for इक्ष्वाकुदिनः). Ś1 D6 विक्रमम् (for वृत्तम्). B2 अनार्येशम् (m. gloss नास्ति आर्यो यस्मात्), M4 समासवम् (for अनार्यम्). —(l. 6) Ś1 D2-7 स, Ñ1 [स]ख (for [स]ह). —(l. 7) D5.6 7 वीरेण (for ध्रुवेण). —(l. 8) D3 त (for त्वं). N2 D2-6.7 ज्येष्ठ (for रामं). V1 D1 वयं ज्येष्ठ वनगत (for the prior half). B3 अर्हसि —(l. 9) V1 D1-6 7 अभिजानासि(V1 °तो हि), B2 मद् जानामि, M4 अभिजानामि (for °जानामि). D3 गुरु बहुमतो (for दृढ गुणवतो). D5.6 गुणैः. —(l. 10) Ś1 D6 धन्योऽसि स च, V1 धन्योऽसि वत्स, D4 धन्यश्च स च, D1-3 6 धन्या स्म सर्वे, D4 7 धन्यस्तस्यामि (for धन्या स्म स च). D4 5 धर्मात्मन् (for धर्मात्मा). D4 [अ]र्हति (for [अ]सि). —(l. 11) M4 सदृशा (for ईदृशा). V1 D1 M4 यस्य (for यत्र). —(l. 12) D2 अपि तस्य, M4 इव तस्य (for इव तव). M4 वीतकल्मष. —(l. 13) Ñ1 om. हि. D6 [अ]पापेन (for [अ]यत्नेन). B2 कृतात्मा (for °स्मना). —(l. 14) D2 3 6 दिव गतो (by transp.) (for गतो दिव) —(l. 15) Ñ2 B2 परितुष्यति, Ñ1 B1 2 3 परितोष्यते. Ñ1 [इ]व, V1 त्रिव, B1 स्वया, B3 त्रिव, D1 M4 च ते, D3 च; D4 त्वयि (for त्रिय). —(l. 16) Ś1 यदि (for यद्). V1 D1 M4 तथ्यते (for उच्यते) Ñ1 D2 -निवर्तनाय, Ñ2 -निवर्तनेऽश्यसि (sic). V1 D1 निवर्तन प्रति, D4 5 7 निवर्तनाय च, M4 -निवर्तन यशाय (for निवर्तने त्वसि).

Colophon —*Sarga name* Ś1 (m.) Ñ V1 B D1 4 5 7 भरतनन्दा, D2 भरतपरिपृच्छा वसिष्ठवाक्य, D3 भरतनिश्चय, D6 भरत-पर्वणि भरतनिश्चयः —*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ1 B1 D4 6 om. Ś1 92, Ñ2 88, V1 86, B2 75, B3 D7 M4 87, B4 82, D1 142, D2 5 89, D6 86 —After colophon, D6 concludes with रामाय नम

—B om. l. 17-18. Ñ1 illeg. D6 ins. श्री before l. 17. —(l. 17) V1 D1 M4 वसिष्ठवाक्य श्रुत्वाथ भरत सत्यभाषण. —Ñ2 D1 M4 om. l. 18 —(l. 18) Ñ2 (with hiatus) समामध्ये उवाचेदं गुरुवेव महायशा]

17 Ś1 Ñ V1 B D1-7 transp. 16 and 17. —ᵃ) V1 यद्यपि D1 3 यदि च (for यदि तु). B1 2.4 शक्ष्यामि, G (ed.) शक्नोमि (for शक्ष्यामि). —ᵇ) V1 D2 3 सन्निवर्तयितुं (for वि°). —T4 om. 17ᶜ-18ᵇ. —ᶜ) Ś1 Ñ2 B D4 मद् (for वने) —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-4 6 7 यथार्यो, D5 स यथा (for यथार्यो). —After 17, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 ins.:

1898* अयोध्यावासदं वस्तु कोसलं सागरे स्थिता ।
सर्वश्रेष्ठगुणे रामे ज्येष्ठे कल्मषहोचनम् ।
स्थिता शुभा नृपश्रेष्ठे दायाद्यं तस्य धीमतः ।
नाभिगन्तुं मया शक्या सावित्री वृषपेरिव ।
पितर्युपरते तस्मिन्महालोकनाथे महात्मनि । [5]
शरणं च गतिश्चैव ज्येष्ठो भ्राता पितेव मे ।
तं निवर्तयितुं बुद्धिर्वनवासे कृता मया ।
न चेन्निवर्तयितुं शक्या प्रत्यावर्तयितुं प्रभो ।

[(l. 1) V1 M4 राजन् (for नगर) —(l. 2) B3 4 D4.5 M4 सर्वश्रेष्ठ- (for °श्रेष्ठ). Ś1 D6 ज्येष्ठे राम (by transp.); D2 राम गुणश्रेष्ठ (hypm.) (for राम ज्येष्ठ). Ś1 D1 6 राजीवलोचन (for रमण°). —(l. 3) B1 2 हि (for मे). B2 (m. also) पिता दत्त नृपस्य मे (for the prior half). D1 M4 धर्मेण (for धीमत°). —(l. 4) Ś1 D6 नाभिगन्तु, Ñ1 न हि गन्तु, Ñ2 B2-4 °गन्तु, B1 नाधिगन्तु (for नाभिगन्तुं). D6 मम (for मया). D1 3 शक्य (for शक्या). D2 वृषभेर् (sic) (for वृषपेर्). —(l. 5) D2 महात्मये (for °त्मनि). —(l. 6) V1 अथवा (for शरणं). M4 गुरुश्च (for गतिश्च). V1 श्रेष्ठो (for ज्येष्ठो). D2 ज्येष्ठभ्राता. V1 D1 M4 गुरुश्च, D2 गुरोश्च (for पितेव). Ś1 D6 शरणं च गतिज्येष्ठो भ्राता नैव पिता च मे —(l. 7) Ñ2 V1 वनवासम्; B2 D1-6 7 M4 वनवासात् (for °वासे). V1 D3 मन, D1 7 [अ]नघ (for मया). —(l. 8) B2 (m. also as above) शक्यता (for शक्या). V1 M4 प्रत्यावर्तयितुं मत्येर्ष्यत, B प्रत्यक्ष के (D2 पै) मत्येर्ष्यद् (B2 [*sup. lin.* also] °दव), D1 प्रत्यावर्तयितुं मतीमि च°] —Thereafter M4 cont. 1897*.

18 T4 om. 18ᵃᵇ (cf. v.l. 17). —ᵃ) Ś1 Ñ B D6 सर्वोपायान् ; D1-4 7 G1 सर्वोपायैस्(D1 G2 °यैर्), T1 G3 सर्वोपायात्; Cr m.g. as in text (for °पायं). Ś1 D6 प्रयुञ्जेह, Ñ B प्रयोक्ष्येह, Dd1 च वर्तिष्ये; D1 G1 निवर्तिष्ये; T1 यतिष्येऽहं; Cr m.g. as in text (for तु वर्तिष्ये) V1 Dm1 सर्वोपायेन(Dm1 [before corr.] °ये हि) वर्तिष्ये. —ᵇ) Ś1 D2.4-7 हि; D3 स (for वि) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 गुरुं(D2 °रो); Ñ1 illeg. Dg1 Dd1 Dm1 T1 (after corr. as in text) 3 G M1 2 Cm बलात् (for बलात्). D1 यनाद्ये आर्ये गुरं. —ᶜ) Cm समक्षम् (as in text). V1 चैव, D1 मार्यं, D2 चापि (for मार्यं). V1 D1 विप्राणां, B1 4 D2.5 7 -मिश्राणां (for मिश्राणां). —ᵈ) Ś1 V1 B2 D1-7 M4 गुरूणां (D2 om. hapl.?) गुरुवर्तिनां(M4 °वत्सल), Ñ B1 2 4 एव प्रतिज्ञायोऽसि च. —After 18, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins.:

1899* त्रिदिवमार्पितश सर्वं मार्गतोपचरक्रमा ।
प्रस्थापिता मया पूर्वं यास्यामि मम रोचते ।

[(l. 1) Dg1 -स्तपत (sic). Dt1 -स्तुपा, T1 G M1.3 -स्तपः, M2 -स्तपत (sic). Cg as above (for -स्तुपा). —(l. 2) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 3 M4 (*sup. lin. sec. m.*) च (for [अ]पि).]

G 2 80 2
B 2 82 11
L 2 97 3

एवमुक्त्वा तु धर्मात्मा भरतो भ्रातृवत्सलः ।
समीपस्थमुवाचेदं सुमन्त्रं मन्त्रकोविदम् ॥ १९
तूर्णमुत्थाय गच्छ त्वं सुमन्त्र मम शासनात् ।
यात्रामाज्ञापय क्षिप्रं बलं चैव समानय ॥ २०
एवमुक्तः सुमन्त्रस्तु भरतेन महात्मना ।
प्रहृष्टः सोऽदिशत्सर्वं यथासंदिष्टमिष्टवत् ॥ २१
ताः प्रहृष्टाः प्रकृतयो बलाध्यक्षा बलस्य च ।
श्रुत्वा यात्रां समाज्ञप्तां राघवस्य निवर्तने ॥ २२
ततो योधाङ्गनाः सर्वा भर्तॄन्सर्वान्गृहे गृहे ।
यात्रागमनमाज्ञाय त्वरयन्ति स्म हर्षिताः ॥ २३
ते हयैर्गोरथैः शीघ्रैः स्यन्दनैश्च मनोजवैः ।
सह योधैर्बलाध्यक्षा बलं सर्वमचोदयन् ॥ २४
सज्जं तु तद्बलं दृष्ट्वा भरतो गुरुसंनिधौ ।
रथं मे त्वरयस्वेति सुमन्त्रं पार्श्वतोऽब्रवीत् ॥ २५
भरतस्य तु तस्याज्ञां प्रतिगृह्य प्रहर्षितः ।
रथं गृहीत्वा प्रययौ युक्तं परमवाजिभिः ॥ २६
स राघवः सत्यधृतिः प्रतापवा-
न्ब्रुवन्सुयुक्तं दृढसत्यविक्रमः ।
गुरुं महारण्यगतं यशस्विनं
प्रसादयिष्यन्भरतोऽब्रवीत्तदा ॥ २७

19 a) Ś1 Ñ V1 B D1-7 स, M2 च (for तु) —cd) Ś1 Ñ V1 B D1-7 समीपस्थं तदा सूत भूय एवाभ्यभाषत (Ñ2 B D2 °द्रष्ट, V2 °स त)

20 a) Ñ2 गच्छत, V1 D1 गच्छस्व (for गच्छ त्व) —b) D4 5 सर्वत्र (for सुमन्त्र) —d) Dd1 G1 2 M1 समानय (for समा°) M1 बलं च समुपानय

21 a) Ñ1 illeg., V1 इदम् (for एवम्) —c) B4 प्रविष्ट (for प्रहृष्ट) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 सन्दिदेशाथ (Ś1 D4 6 7 °श्, B4 °शं) T3 सोषित° (sic) (for सोऽदिशत्सर्वं) K(ed) हृष्टस्तदादिश सर्वं —d) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 एव तत् (V1 च) (for इष्टवत्) Dt1 om (hapl ?) मिष्ट in संदिष्टमिष्टवत्

22 a) V1 D1 2 स (for ता) Dt1 प्रहृष्टा, T1 3 G2 3 प्रकृष्टा, Cv m g as in text (for प्रहृष्टा) —b) G3 तस्या ध्यक्षा, Cv m g t बलाध्यक्षा (as in text) V1 D1 M4 बल तथा T2 बलाश च (sic) Cm g t as in text (for बलस्य च) Ś1 Ñ B D2 3 बलाध्यक्ष(B2 4 °क्षे, D3 °क्षा)प्रचो (Ś1 D3 4 6 7 °पो)दिता —c) Ñ1 समादिष्टा (for °ज्ञप्ता) —d) Ś1 Ñ B D3 4-7 M4 का(D4 क)कुत्स्थविनिवर्तने, V1 काकुत्स्थस्य निवेशने, D1 काकुत्स्थस्य निवर्तने, D2 काकुत्स्थ विनिवृत्तये

23 a) V1 D1 यथा (for ततो) Ś1 V1 D3 4 6 [S]योध्या(D3 °ध्यां)गताः B1 4 [S]योध्यांगना, D2 योधगता, D4 7 योधा गता (for योधाङ्गना) Ś1 D5-7 सर्वे (for सर्वा) —b) Ñ1 B2 4 स्वास्तु, Ñ2 B3 तांस्तु, B1 स्वान्स्वान् (for सर्वान्) Ś1 D6 द्रष्टा स्वे स्वे गृहे तदा, V1 आहूतसर्वान्गृहे गृहे, D3 5 प्रीता स्वे स्वे गृहे गृहे (D2 om (hapl.) second गृहे) D1 भर्तृनवान् (sic) गृहे गृहे D4 7 हृष्टाः स्व स्व गृह तदा —c) Ś1 D4 5 7 समयमाज्ञाय, Ñ B1 3 गमनमनुज्ञाय (for -गमन°) —d) G2 घोषित (for हर्षिता) Ś1 D4 5 6 रामस्य(D4 7 °स्यां) गमनं प्रति, Ñ V1 B D1-3 5 M4 त्व(B3 [क]त्व)रयन्(D3 °या) गमनं प्रति

24 a) D4 7 तैर् (for ते) B1 गोरथ, Cr m g h t as in as in text (for गोरथै) Ñ V1 B Dt1 Dd1 Dm1 T M1 शीघ्रं (for शीघ्रैः) D1 हयैश्चैव गजै शीघ्रै —b) V1 स्यंद मानैश्च (sic) (for स्यन्दनैश्च) Ś1 Ñ B D4 मनोहरै, G2 M1 महाजवै (for मनोजवै) —c) D6 सेह (sic) (for सह) Dt1 योधिद् (for योधैर्) Dg1 बलाध्यक्षा (sic) D1 बला ध्यक्षो —d) T1 सर्वं बलम् (by transp.) Ś1 Ñ V1 D1 7 M1 बल सज्जस(V1 D1 2 3 M4 °ज्जं न्य)चोदयन्(D1 2 °द)

25 a) Dd1 स सज्जं, Cv r m g t as in text (for सज्जं तु) D6 स (for तद्) Ś1 Ñ B D4 ज्ञात्वा, D2 6 7 M4 श्रुत्वा (for दृष्ट्वा) V1 D1 तथा सज्जं बलं श्रुत्वा —c) V1 D1 M4 मे योजयस्व, D1 3 सत्वरयस्व, D4 7 समारयस्व D6 सं त्वरयस्व (for मे त्वरयस्व)

26 ab) Dg1 Dt1 T2 परिगृह्य (for प्रति°) T1 च हर्षित (for प्रह°) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 तत सुमन्त्रस्तामाज्ञां श्रुत्वा शीघ्रपराक्रम —c) Ñ B Dg1 स (for प्र) V1 D3 5 M4 रथं गृह्य(V1 M4 °ह्या) ययौ शीघ्र, D1 ययौ शीघ्रं रथं युग्य D4 7 रथ योज्य ययौ शीघ्रं —d) D6 om युक्त —After 26 B3 ins

1900* लोकानां च महाहर्षो दृष्ट्वा यात्रामनुत्तमम् ।

27 a) B2 सज्य (sic) D3 सत्य- (for सत्य) —b) Ś1 B2 3 (m also) D4 ब्रुवन् सु, B4 M3 ** सु, D1 सुवेश D6 स्युवन्सु, D7 स्ववेश, G1 रथे सु, Cv r m g as in text Ct सुवन्स (for ब्रुवन्सु) Ñ1 यतो सुयुक्ताद्दृढसत्यविक्रम Ñ2 B2 3 (orig.) ययस्य(B3 °स च) सुयुक्तं च (Ñ2 °यस्य) सुदृढ्वर्त च, V1 D1 2 ध्रुव दृढ(V1 °द)शोभितवीर्यविक्रम —c) V1 गुह (for गुरुं) V2 बलान्वितं D1 मनस्विनं (for यशस्विनं) —d) V1 सो सादयिष्यन् (for प्रसा°) T2 om. from भरतो up to स in 29a. Ś1 D6 [S]ब्रवीदिदं D4 5 [S]वदत्तदा, D5 [S]वदत् (for ऽब्रवीत्तदा)

तूर्णं समुत्थाय सुमन्त्र गच्छ
बलस्य योगाय बलप्रधानान् ।
आनेतुमिच्छामि हि तं वनस्थं
प्रसाद्य रामं जगतो हिताय ॥ २८
स सूतपुत्रो भरतेन सम्य-
गाज्ञापितः संपरिपूर्णकामः ।
शशास सर्वान्प्रकृतिप्रधाना-
न्बलस्य मुख्यांश्च सुहृज्जनं च ॥ २९
ततः समुत्थाय कुले कुले ते
राजन्यवैश्या वृषलाश्च विप्राः ।
अयूयुजन्नुष्ट्ररथान्खरांश्च
नागान्हयांश्चैव कुलप्रसूतान् ॥ ३०

C 2 89 23
B 2 82 32
L 2 93 14

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे षट्सप्ततितमः सर्गः ॥ ७६ ॥

28 T1 om 28 (cf v l 27) —[a]) V1 समास्थाय, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3 T2 3 G2 स्वसु° (for समु°) B1 तूर्णंमुत्थाय —[b]) G1 योधाश्च (for योगाय) G3 M1 3 Cv k बले Cm g t as in text (for बल) Dg1 Dd1 Dm1 प्रधानात् Cv m g k t प्रधानान् (as in text) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 योग समाज्ञापय (B1 °पादय, B3 4 °स्थापय) मे बलानां —[c]) B4 एतान् (for इच्छामि) Ś1 Ñ V2 B D1 7 M3 पुरं, Dg1 च त (for हि त) —[d]) D1 M3 प्रसाद (for हिताय)

29 T1 om up to स in [a] (cf v l 27) —[a]) D3 पुत्रे (sic) D3 4 पूर्वं (for पुत्रो) D2 तत स सूतो (for स सूतपुत्रो) V1 illeg for भर in भरतेन D3 सम्यग् (for सम्यक्) —[b]) V1 सन् (for स) D3 °मानस, Ct as in text (for °काम) —[c]) B1 स चापि (for शशास) Ñ1 D2 3 1 च (V1 स) बल (for प्रकृति) V1 D1 सवा प्रकृती प्रधाना —[d]) V2 यले च, D3 राजस्य, G2 बहस्य (for बलस्य) Ś1 D6 स्व । D2 M4 स (for first च) V2 B1 3 4 M1 मुहृज्जनांश्च

30 [a]) Dt1 om. (hapl.) second कुले Ś1 Ñ V1 B D1-7 काले (Ś1 काल्ये) समुत्थाय बल (Ñ1 बत । D3 °पतिना) कुलीना (Ñ1 °नान्) —[b]) V1 °वैश्यान्, B1 °वैश्या । B3 वैश्या D3 गुस्तार (sic) (for वैश्या) T1 G3 M3 नगरे, G1 2 M1 2 Cr °लाद्, Cm g as in text (for वृषलास्) Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 °नगरप्रधाना D2 4 7 च धन (D1 3 नृप) प्रधाना —[c]) Dm1 M3 आयुयुजन् ; Cg अयूयुजन् (as in text) Dd1 Dm1 G1 2 M1 2 °खरान्रथान् (by transp) —For 30[cd] Ś1 Ñ V1 B D1 7 M4 subst

1901* अयोजयन्नुष्ट्ररथान्समन्ता
न्नरांश्च नागान्बहुला ह्यांश्च ।

[(L 1) M4 अयूयुजन् D6 नृष्ट्र (for उष्ट्र) V1 D1 6 समन्तात् (for समन्तान्)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 D1 4 7 सेनाप्रस्थानिक ; Ñ1 सैनप्रस्थानम्, Ñ2 B सेनाप्रस्थानं V1 D1 सैन्यप्रस्थानिकः D3 भरतपर्वणि सेनाप्रस्थानिक , D4 बलसमुद्योग, D3 भरत पर्वणि बल[स]मुद्योग —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 B1 D1 6 om Ś1 93 Ñ2 89 V1 87 B1 76 (as in text) B2 D7 M4 88 B4 83 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 82 D1 143 D4 90 D6 86 —After colophon, D6 G conclude with श्री (D1 om)रामाय नम

७७

2 90 1 / 2 83 1 / 2 95 1

ततः समुत्थितः काल्यमास्थाय स्यन्दनोत्तमम् ।
प्रययौ भरतः शीघ्रं रामदर्शनकाङ्क्षया ॥ १
अग्रतः प्रययुस्तस्य सर्वे मन्त्रिपुरोधसः ।
अधिरुह्य हयैर्युक्तान्रथान्सूर्यरथोपमान् ॥ २
नव नागसहस्राणि कल्पितानि यथाविधि ।
अन्वयुर्भरतं यान्तमिक्ष्वाकुकुलनन्दनम् ॥ ३
षष्टी रथसहस्राणि धन्विनो विविधायुधाः ।
अन्वयुर्भरतं यान्तं राजपुत्रं यशस्विनम् ॥ ४
शतं सहस्राण्यश्वानां समारूढानि राघवम् ।
अन्वयुर्भरतं यान्तं राजपुत्रं यशस्विनम् ॥ ५
कैकेयी च सुमित्रा च कौसल्या च यशस्विनी ।
रामानयनसंहृष्टा ययुर्यानेन भास्वता ॥ ६
प्रयाताश्चार्यसंघाता रामं द्रष्टुं सलक्ष्मणम् ।
तस्यैव च कथाश्चित्राः कुर्वाणा हृष्टमानसाः ॥ ७
मेघश्यामं महाबाहुं स्थिरसत्त्वं दृढव्रतम् ।
कदा द्रक्ष्यामहे रामं जगतः शोकनाशनम् ॥ ८
दृष्ट एव हि नः शोकमपनेष्यति राघवः ।
तमः सर्वस्य लोकस्य समुद्यन्निव भास्करः ॥ ९
इत्येवं कथयन्तस्ते संप्रहृष्टाः कथाः शुभाः ।
परिष्वजानाश्चान्योन्यं ययुर्नागरिकास्तदा ॥ १०

77

Dm1 begins with ॐ, M1 with श्रीरामचन्द्राय नमः, M3 with श्रीरामाय नमः

1 a) Dg1 Dt1 Dd1 G1.2 Ct कल्यम्, Cr m g k as in text (for काल्यम्) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 श्वेत (D7 om) श्वेतैर्हैः(N श्वेतह, D3 °श्व तैर्हैः)र्युक्तम् — c) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M3 श्रीमान् (for शीघ्रं) — d) V1 M4 [आ]नयन, D2 [आ]गमन (for दर्शन) Ś1 Ñ2 Dg1 Dt1 D3 काम्यया

2 a) D2-5.7 चास्य (for तस्य) — b) D7 सर्वे (for सर्वे) Ś1 Ñ V1 B3 (orig) Dt1 Dd1 Dm1 D1-7 M4 पुरोहिताः, B1.2.3 (sup lin) 4 पुरोगमाः (for °धसः)

3 a) Ś1 Ñ1 V1 B1.4 D1-7 दश, Ñ2 B2.3 (orig) त्रिंशत्, B3 (sup lin) त्रिंशतः (hypm) Cv r m g as in text (for नव) — b) M3 कल्पितानि यथा बुधि — B4 M3 om (hapl) 3c-5d D6 T3 om (hapl) 3c-4b, D2 om 3c-4d — d) B3 D3 इक्ष्वाकुकुलवर्धनं (B3 °नद्नन [sic]) G3 M1 राजपुत्रं यशस्विनं (=4d)

4 B4 M3 om 4 D6 T3 om 4ab, D3 om 4a (for all, cf v l 3) — b) Ś1 Ñ B1-3 D4 धन्विनः सायुधानि वै, V1 D2-4.7 M4 धन्विनो(D4.7 °नां) विविधायुधाः (D4.7 °धां) — D3 om (hapl) 4c-5b — d) Ś1 Ñ B1.3 D2.4-7 महाबलं, V1 D1 महारथं (for यशस्विनम्) T1 सत्यसंधं जितेंद्रियं

5 B4 D3 M3 om 5cd (for D3 cf v l 4 and for the rest, cf v l 3) — a) G3 सहस्रम् (for °स्राणि) Ś1 Ñ B1.3 D2.4-7 M4 शतं(M4 दश) चाश्व(D3 °तमश्व)सहस्राणि(Ś1 D4.7 M4 °णि) V1 D1 तथैवाश्वसहस्राणि — b) Ñ2 B1-3 D2.3 समारूढा(B2 °ढे) हि (G[ed] °ढास्तु) V1 D7 धन्विभिः (for राघवम्) — G3 om 5cd, while T1 reads the same inf lin — c) D2-5.7 सह (for यान्तं) — d) Dd1 Dm1 T3 G1.2 M1.2 सत्यसंधं जितेंद्रियं, D3.17 प्रयातं (D4.7 °यातं) मरिकर्शनं (D3 °मर्दनं); T2 M4 राजपुत्रं महाबलं (T2 °नस्विनं)

6 ab) Dg1 G3 M1 transp कैकेयी and कौसल्या — c) Dg1 Dt1 T2 -सतुष्टा (for संहृष्टा) — d) T1 Ct यथौ (for ययुः) Ś1 Ñ2 B D1.6 M4 ययुर्याने प्र(Ñ2 B3 D1 सु)भास्वरे (B1.2.4 °सुरे, D1 °स्करे) V1 ययुर्याने शुभस्वने — For 6cd Ñ1 D2-5.7 subst

1902* राममानयितुं हृष्टा ययुर्याने सुसंवृते ।

[D2 रामस्य (for रामम्) Ñ1 समपत (sic)]

7 a) T1 -सपात M3 सवाश्च, Cm g k t as in text (for संघाता) Ś1 Ñ B D4.6.7 प्रययौ चार्यसंघातो V1 D1.3.5 प्रययुर्जनं(D1 °नैर, D3 °श्चार्य)संघाता D2 सुप्रहृष्टा संघातो — c) Ś1 D4.6.7 तस्य चेष्टा कथाश्चक्रुः (D4.7 °श्च सर्वे), Ñ V1 B D1-3.5 M4 तस्यैवेष्टा कथा सर्वे — d) Ś1 D4 सर्वे स, Ñ V1 B D1-3.7 M1 कुर्वन्तो (for कुर्वाणा) B4 हृष्टमानसान्, Dd1 Dm1 हृष्टचेतसः

8 b) T2 G1 M3 दृढसत्त्वं Cg as in text Cvp स्थिरचित्तं (for स्थिरसत्त्वं) D1-5.7 मत्तमातंगगामिनं, G1 दृढसत्त्वं दृढसत्वं — c) D? द्रक्ष्यामहे, Cg as in text (for °महे) Ś1 Ñ B D4 द्रक्ष्यामस्त्व कदा रामं

9 a) D3 D4 दृष्ट, Cg as in text (for दृष्ट) V1 दृष्टे मेवे Ś1 Ñ2 B1.3 D2-5.7 मन-, Ñ1 V1 B4 D1.6 M4 मन B M3 तु न, M1 च न (for हि नः) — b) Ñ1 B1 नाशयिष्यति B1.4 नाशं नेष्यति (for मपने°) — c) M1 राम Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 कृत्स्नस्य (for सर्वस्य) D3-5.7 जगतः, D3 महत् (for लोकस्य) M1 तमसः सर्वलोकस्य — d) D1 राघव (for भास्कर).

10 a) Dg1 इत्येव Ś1 D4 ते (for ते) — b) D3 कथा स्वाः; G3 M1 शुभाः कथाः (by transp) Ñ2 B1.2 (inf

ये च तत्रापरे सर्वे संमता ये च नैगमाः ।
रामं प्रति ययुर्हृष्टाः सर्वाः प्रकृतयस्तदा ॥ ११

मणिकाराश्च ये केचित्कुम्भकाराश्च शोभनाः ।
सूत्रकर्मकृतश्चैव ये च शस्त्रोपजीविनः ॥ १२

मायूरकाः क्राकचिका रोचका वेधकास्तथा ।
दन्तकाराः सुधाकारास्तथा गन्धोपजीविनः ॥ १३

सुवर्णकाराः प्रख्यातास्तथा कम्बलधावकाः ।
स्नापकाच्छादका वैद्या धूपकाः शौण्डिकास्तथा ॥ १४

रजकास्तुन्नवायाश्च ग्रामघोषमहत्तराः ।
शैलूषाश्च सह स्त्रीभिर्यान्ति कैवर्तकास्तथा ॥ १५

G 2 90 28
B 2 83 15
L 2 91 27

Bn as in text) राम प्रभु सलक्ष्मण, D1 प्रहृष्टा रुपया शुभा —c) Ś1 Ñ V1 B D1–7 M1 परिष्वजतस्, Cr m g k t परिष्वजानास् (as in text) —d) Ś1 Ñ V1 B D1 7 M1 नरगणाम्, Cg k t as in text (for नागरिकास्) Ñ B1 D2 4 5 7 तत, B1 D3 T1 2 G1 M1 तथा Dg1 T1 M2 जना (for तदा)

11 D5 transp 11 and 12 —a) G2 M2 तु, Cr g as in text (for च) M1 तत्रापरा सर्वे (sic) M4 तत्र पुरे (by corr sec m परे) सर्वे Ś1 Ñ B D5–7 पुराच्च (D1 4 7 पौराश्च) निर्ययु सर्वे, V1 D1 प्रधानत (D1 °नेन) पुरासर्वे, Dg1 ये चात्र नगरे सर्वे —b) Ś1 Ñ V1 B D1 2 समवायेन, Dd1 समता ये न, G1 सामता ये च, Cr m g k t as in text (for समता ये च) —cd) Ś1 Ñ B D5–7 रामदर्शनसहृष्टा (for c) Dd1 Dm1 T2 G1 2 M1 सर्वा हृष्टा (by transp) T3 प्रतियुयुः, Cr m g k t as in text (for प्रययुः) Ś1 Ñ1 V1 B1 2 Dg1 D2 4 5 6 T1 2 G1 M2 4 तथा Dt1 शुभा (for तदा) —After 11 B1 reads 13cd for the first time repeating it in its proper place

12 D5 transp 11 and 12 —a) B1 (also) कावर कारास् (hypm) (for मणिकारास्) —b) Ś1 D1 6 7 उन्न°, V1 कनु° D1 पूर्वे° (for कुम्भकारास्) B1 सौषिका, D3 शोभिन (for शोभना) —c) Ś1 Ñ V1 B1 2 4 D1 3 7 यंत्र, B1 मंत्र D2 पत्र (for सूत्र) Ś1 -कृताश्चैव V1 D1–5 -कराश्चैन Dt1 Dd1 Ct त्रिशेषज्ञा (for कृतश्चैव) —d) Ś1 Ñ1 V1 B1 3 D1–7 तथा(V2 रथ) श(Ś1 D1 4 चा D3 श्रा)स्त्रोपजीविन, Ñ1 B1 4 सभेवाश्चो(Ñ2 °चोद्रो)पजीविन, M4 ये च वस्त्रोपजीविन —After 12 D1 7 read l 2–3 of 1901*

13 D5 om 13cd —a) Ch मायूरका (for मा°) Dm1 क्रकचिका, T3 काकचीरा —b) T2 रेचका (for रो°) Dt1 Dm1 G1 Ct वेधका रोचकास् (by transp) —For 13ab, Ś1 Ñ V1 B D1–4 6 7 subst

1903* मायूरिकाश्चैतिलिकाश्छेदका भेदकास्तथा ।

[B1 मयूरिकास्, B2 3 मायूरकाश् D1 7 तैलि(D1 °ल)काश्च (for तैलिकाश्च) B1 चेदका, B1 छेदका D3 भेदका (for छेदका) D1 भेदकास्, D4 om (hapl) (for भेदकास्) B4 D1 तदा, D2 4 7 च ये]

—B1 repeats 13cd here (cf v l 11) —c) V1 दंत्र कारास्च (hypm) B1 दंतकार, D3 तद्ंकारा (meta) (for दन्तकारा) Ś1 Ñ1 B1 2 D1 सुधा° V1 B1 सुरा° B1 शस्त्र°, D3 om (hapl) (for सुधाकारास्) —d) Dt1 ये च (for तथा) Ś1 Ñ V1 B D1 3 7 दूतोप, T1 रुगोप, Cr m g k t as in text (for गन्धोप) D2 दूधोद्गतोपजिविनि (sic)

14 a) Ś1 D1 स्वर्णकाराश्च, M1 रसाञ्चकारा (for सुवर्णकारा) Ś1 D1 6 7 विख्यातास् (for प्र°) T2 सुवर्णकारका 4 7 स्, *G1 स्वर्णकारा प्रविख्यातास्* —*D1 om (hapl)* from 14b to the prior half of l 5 of 1905* —b) D4 तः (lacuna) Ś1 Ñ V1 D1 2 कनकशोधका (Ñ1 °कारका, Ñ1 V1 °धारका) B1–3 D1 कनकधारका (B1 °क) Dt1 Dd1 Dm1 T3 M1 3 कंबलका(Dd1 T3 °धा)रका, M4 कम्बलसाधका, Cg कम्बलधावका (as in text) —l or 14c–15a D1 4 5 7 subst 1904* —c) Ś1 D1 स्नापकाल्लादका वैद्या, Ñ2 V1 B1 2 D3 T1 स्ना(V1 स्था)पकाच्छा(T1 °श्चो)दका वैद्या, Dg1 Dd1 Dm1 G M1 3 Cv r m g k स्नापको (Dg1 °चो)च्छादका वैद्या, Dt1 Ct स्नापकोच्छोदका वैद्या D1 T3 स्नापका स्वापका(T3 धारका) वैद्या —d) G3 सचिरा, M3 4 धूपिका, Cr m g k t as in text (for धूपका) Ś1 Ñ B1–3 D1 4 शौंडिका शौ(Ñ2 धौ)ण्डि(Ś1 D1 °णि)का (D3 सुधिका)स्तथा V1 D1 शुंणि(D1 शौंडि का प्र(D1 पृ) विकाश्च ये

15 B1 om 15a (cf v l 14) —a) Dd1 रनुकास्, G1 रथकास् (for रजकास्) Ś1 B3 D1 2 तंतुवायास्, Ñ2 B1 3 D1 तत्र°, V1 वर्णकारास्, M4 °कारास् (for तुन्नवायास्) —l or 14c–15a D1 4 5 7 subst

1904* ये वाणिज्यका वणिग्भूतवाणिपणिन्दिरा ।
वस्ता वेत्रकाराश्च सूपकारास्तथैव च ।
प्रख्याता वणिजश्चैव तथा पण्योपजीविन ।
कण्योपजीविन सर्वे पुष्पलागोपजीविन ।
धान्यविक्रयिणश्चैव पानविक्रयिणस्तथा । [5]
दारुविक्रयिणश्चैव वस्त्रकारास्तथैव च ।
प्रसाधिकाश्चर्मकारा लोहकारास्तथैव च ।
भूतग्रामविधिज्ञाश्च भूतज्ञा वणिजस्तथा ।
कारुकूटकाश्चैव ताम्रकूटास्तथैव च ।
मूर्तिकारा स्वर्णकारास्तथा पावनिकाश्च ये । [10]
श्रेणीमहत्तराश्चैव

[(l 1) =l 2 of 1905* D1 7 [व]णिग्भूता (for [व]णि°) —D1 7 read l 2 and 3 after 12 —(l 2) D1 7 वस्ता (for वस्ता) D1 विवस्तास् (for वेत्र°) D1 4 5 सूत्रकारान्

(for सूर्ये°) —(l 3) D5 7 प्रस्थिता, D3 प्रस्थान (for °स्थाता). —(l 4) =l 8 of 1905* (var) D4 7 मान्य (for गान्ध) —D4 5 7 om (hapl) while D2 reads in marg, the post half of l 5 and the prior half of l 6 —(l 6) D1 7 शुक्ल (for श्वेत) —D1 7 om (hapl) l 7 —(l 7) =l 17 of 1905* (var) D2 प्रस्तारिका कर्मकारा (for the prior half) —(l 8) D5 ज्ञान (for -ग्राम) D2 5 स्नज़ार (for भू°) D3 पक्षिणा (for °ण्ड) —(l 9) =l 20 of 1903* (var) D4 5 7 -कुलेषु (for -कुलाद्धा) D3 ताम्रकूरस् D1 ताम्रकूटकूरस्तथा (for the post half) —(l 10) D3 तथाप्ये वणिजस्तथा (for the post half)]

—After 15*, Ś1 Ñ V1 B (B4 after 14* due to om) D1 3 4 ins

1905* ये च रत्नोपजीविन ।
ये चाभिष्टवका केचित्सूतमागधवन्दिन ।
परश्च चेलकाराश्च गान्धिका पानिकास्तथा ।
प्रावारिका सूपकारास्तथा शिल्पोपजीविन ।
हैरण्यकाश्च प्रख्यातास्तथा वृद्ध्युपजीविन । [5]
मूलवाश कांस्यकाराश्चित्रकाराश्च शोभना ।
धान्यविक्रायकाश्चैव यानविक्रयिणस्तथा ।
फलोपजीविन सर्वे पुष्पमूलोपजीविन ।
लेपका सस्यपतयस्तक्षाण कारपत्रिका ।
निवापकारस्तथा सर्वे इष्टकाकारकास्तथा । [10]
दधिमोदककाराश्च माल्यकाराश्च शोभना ।
घाक्षेरिकाश्चिक्रयिणस्तथा मांसोपजीविन ।
पद्दिकावापकाश्चैव तथा चूर्णोपजीविन ।
कापासिका पशुकारा सूत्रविक्रयिणस्तथा ।
शास्त्रकर्मकृतश्चैव काण्डकारास्तथैव च । [15]
प्रावारिकास्तथा श्रेष्ठा ये च चित्रं भजन्ति वै ।
प्रख्याताश्चर्मकाराश्च लोहकारास्तथैव च ।
शरस्त्रकाशस्त्रकर्तारो चित्रकाराश्च शोभना ।
मूलग्रहविभिज्ञाश्च बालानां च चिकित्सका ।
आरकूटकराश्चैव ताम्रकारास्तथैव च । [20]
स्वस्तिकारा वेशकारास्तथा मत्स्योपजीवका ।
भूरंकारा सतुकारास्तथा याज्ञिकाश्च ये ।
दण्डकारास्तथा गुण्याश्तथा वाणिजकाश्च ये ।
काचकाराश्चक्रकारास्तथा धेनुकशोधका ।
दण्डसंस्थापकाश्चैव तथा शास्त्रोपजीविन । [25]
धेर्णामहत्तराश्चैव

[B4 om up to the prior half of l 5 (cf v l 14) —(l 1) Ś1 D4 सूतमागधजीविन, Ñ D1 ये च रत्नो (D1 °गो) पजीविन, D3 पुत्रकारास्तथैव च —After l 2, D1 ins

1905(A)* भरवाणा वणिजश्च तथा रूपोपजीविन ।

[cf l 3 of 1904*]

—D3 om l 2-6 Ś1 D4 om l 2 —(l 2) V1 B1 [अ]निश्चया, D3 [अ]भीप्सता —(l 3) Ś1 D4 चात्रा (Ś1 °त्रा) V1 चत्रा, B2 चत्रा, D1 चत्रा (for चरश) Ś1 D4 पानिकाश्च, Ñ1 पाणिकाश्च, V1 D1 पणि(D3 °ण)काश्च, B2 पान्थकाश्च (for पानिकाश्च) —(l 4) B3 प्राकारिका N1 B1 सूपकाराश्च (for सूप°) D1 तल्पोपजीविन —V1 om l 5 and 6 —(l 5) D1 हिरण्यकाश्च, G(ed) हिरण्यकारा —After l 5 Ś1 ins, D4 ins after l 6

1905(B)* प्राकारिकास्तथा चैव तथा शास्त्रोपजीविन ।

whereas Ñ B1 3 4 ins after l 5

1905(C)* मात्रालिकाश्च शौकरिकास्तथा मत्स्योपजीविन ।

[N2 मात्रालिका, B3 4 प्राकारिका (B3 [before corr] मात्रासिलिका [hypm]) Ñ B1 शौकरिकाश्च Ñ1 °स्योपजीविन (illeg)]

—B2 cont

1905(D)* केऽपि कार्यं विना यान्ति रामदर्शनलालसा ।

—D1 om l 6 —(l 6) Ś1 D4 स्थूलवाया, B2 सूत्रवाया (for मूलवाशा) Ñ कांस्यकाराश्च Ñ1 reads in marg चित्रकाराश्च Ś1 D4 योधिन (for शोभना) —After l 6 D1 ins 1905(B)* —D3 transp l 7 and 8 V1 D1 read l 7 after l 10 —(l 7) Ś1 D4 धान्यविक्रयिणश्च, Ñ1 V1 B3 4 D1 °विक्र(B4 sec m °वै)य(B1 °यि)काश्च D1 सर्वे (for चैव) Ś1 D4 गन्ध, Ñ1 पान; Ñ2 काष्ठ; B1 वस्त्र, D1 पर्ण, D3 ग्राम (for यान) Ñ2 विक्रयकाश्च, V1 B D1 °वि (V1 B2 D1 °क्र)य(B1 °यि)काश्च (for °यिणस्) —V1 om l 8 —(l 8) B4 om (hapl) from सर्वे to the post half of l 8 Ñ B1 3 सर्वे पुष्पो(Ñ1 °ष्पो)पजीविन, D3 पुष्पमालोपजीविन (for the post half) —D3 om l 9-13 —(l 9) Ś1 D4 सूपकारा, Ñ1 V1 B1 3 D1 लेपका (for लेपका स) Ñ2 B1-3 कार(B1 °क)पत्रिका (B3 m also कारपत्रिका) B4 कारपत्रिका (for °पत्रिका) —(l 10) Ś1 D4 क्षीरामेक्षास्, Ñ2 B3 निरा(B3 °वा)पकाश्च, V1 B3 D1 निवर्त (for निवापकाश्च) V1 इष्टकारपकारका; D1 इष्टिकार्या च कारा (for the post half) —V1 D1 om l 11 —(l 11) Ś1 D4 स्निग्ध (for दधि) Ñ2 B3 माल्यकाराश्च —(l 12) V1 श्मशानिका (for घाक्षेरिका) Ñ2 विक्रयिणश्च (sic) Ś1 D4 क्षीरमेक्षास्तथा सर्वे (for the prior half) —(l 13) B1 3 4 पट्टिका (for पट्टिका) Ñ2 B3 (sup lin as above) -वापकाश्च (for -वाप°) Ś1 D4 पत्रिका लावकाश्चैव, N1 पट्टिकावापकाश्चैव, V1 पट्टिकारस्तकाश्चैव, D1 पट्टिकावकाश्चैव (for the prior half) Ś1 शूल-; V1 पूर्ण (for पूर्ण) —(l 14) V1 सर्वोत्तिका (for कार्पा°) V1 सूता (for पशु) Ś1 N1 विक्रयिणा (Ñ2 °णश्च [sic]) D1 च ये (for तथा) —(l 15) Ś1 D4 वस्त्र (for शस्त्र) V1 D1 2 शस्त्रविक्रयिणश्चैव (for the prior half) V1 D1 मांसकाराश्च; D1 वस्तुकाराश्च (for काण्ड°) —Ś1 D4 om l 16-17 D1 om l 16 —(l 16) V1 प्रस्तारिकाश्च; D1 प्रावारिकाश्च; G(ed) धार्मिकाश्च (for प्रावारि°) V1 B1 प्रावारिकाश्च विना (for the prior half) Ñ1 च ये वै, B1 चरेत् (for च चित्रं) V1 D1 वान्ति (for भजन्ति) —(l 17) Ñ1 B1 4 कर्मकाराश्च (for चर्म°) D1

समाहिता वेदविदो ब्राह्मणा वृत्तसंमताः ।
गोरथैर्भरतं यान्तमनुजग्मुः सहस्रशः ॥ १६

सुवेषाः शुद्धवसनास्ताम्रमृष्टानुलेपनाः ।
सर्वे ते विविधैर्यानैः शनैर्भरतमन्वयुः ॥ १७

प्रहृष्टमुदिता सेना सान्वयात्कैकयीसुतम् ।
व्यवतिष्ठत सा सेना भरतस्यानुयायिनी ॥ १८

G 2 90 34
B 2 83 21
L 2 94 31

मालाविनाथमैरत (for the prior half) —(l 18) Ś1 D1 ॰ न्लाश्री Ñ2 B2 गणक राख्य (B2 शैल) हतारी V1 हिल्वाया विलहारी (hypm) D6 शल्काशालहारी (for the prior half) Ś1 D4 वियुनाश्च B2 विपकाश्च D1 विचर्ता च (for °पलाश्च) —(l 19) D2 भूतशम D1 विचानय (for विधिज्ञाय) D3 रूलकः पश्चिमं तथा (for the post half) —D1 om l 20-21 —(l 20) D1 आरकलतरंथैव (for the prior half) Ñ1 B1 हलकुलय, B1 तामकृष्य,—(l 21) N1 शल्किाञ्च Ś1 D6 कोराकाञ्च (for वैद्य°) Ś1 Ñ2 D6 मकोपजीविन (Ñ2 °कारका°) V2 गमोप सामका —(l 22) Ś1 D3 ॰ मयहरा B1 भूमीदा G(ed) पुष्कता D1 शकुमकाञ्च (for सकुमाराञ्च) Ñ1 भूषका इक्ताराञ्च (for the prior half) D6 reads in marg from the post half to गावृताग in l 24 Ś1 D6 वार्णिकाञ्च, N1 प्राविदि° V2 ताडवि°, B2 तुडवि°, D3 पाडविपकाञ्च (sic) (for घावविकाञ्च) —B2 reads in marg l 23 —(l 23) V1 संसरवत्रा (for तथा पुरस्वात्) Ñ1 B1 ॰ ॰ वामिगकाञ्च V1 D1 खण्डाफिलकालथा (for the post half) D2 पूर्णकारा सह्कारालथा पाणविशश्च ये —(l 24) Ś1 वायकाञ्च (for बाव°) Ñ2 B2 (*sup lin* as above) तरणकाञ्च, V1 B1 घष° (for इष°) Ś1 V1 D1 बोषका (V1 देवय (sic)) शेषका —After l 24 V1 D1 ॰ ins

1905(L)* तथा शङ्खकराश्चैव तथा रतिकराश्च ये ।
[V1 वीजकराञ्च (for रति°)]

—(l 25) V1 D1 शल (for खण्ड) —(l 26) B1 मस्थराञ्च]

—[3]) Dd1 Dm1 G2 Cm ग्रामघोषा Cv r g k t ग्रामघोष (as in text) —[4]) M1 तत (for सह) —[4]) M1 यथु (for यान्ति) Ctp कैवलकाश्च (for कैवर्तकास्तथा) Ś1 N V1 B D1-7 वृत्तवेलतिकास्तथा (Ś1 D1 °काश्च ये) —After 15 Ś1 Ñ V1 B D1 ॰ ॰ ॰ ins D3 ॰ ins after 16[cd]

1906* समेतोनिगमं सर्वं नगरं सकुलीकृतम् ।
भातुर वृद्धवाल च वर्जयित्वा पुरे जनम् ।

[(l 1) D1 अभिरिट् D1 ॰ समेतिः Ś1 D1 निरोव G(ed) नैगम B1 सुश्रेणिगण सर्व (subm) (for the prior half) D1 कुशलीकृत (for संकु°) —(l 2) Ñ1 वृद्धबालश्च Ñ1 B वालवृद्ध च D6 वृद्धवालैच]

16 The sequence of 16[ab]-17[b] in D1 ॰ is 17[cd] 16[ab], 17[ab] and 16[cd] —[a]) D1 ॰ सर्वे ते विविधैर्यानैर् (= 17[c]) —[b]) Ś1 Ñ B D1 सुत, V1 D1 ॰ ब्राह्म, D2-7 वात; M1 सत्सु (for वृत्त) Ś1 D6 -संमता B2 -संपदा, D1 ॰ -संयत्ता; D1 ॰ -संमिता (for -समता) —D1 ॰ om 16[c]-17[b] —[c]) V1 D1 ॰ ॰ ते रथैर्, Cr m g t as in text (for गो°) D1 ॰ यातम् —M1 om (hapl) from 16[d] to the prior half of l 1 of 1909* —[d]) B1 अन्वयुश्च (for अनुजग्मु) —After 16[cd], D1 ॰ ins 1906*

17 For the sequence in D1 ॰ cf v l 16 M1 om. 17, D1 ॰ om 17[ab] (for both cf v l 16) —[a]) Ś1 B Dd1 D1 (before corr as in text) सुवेशा B1 M1 -वदना (for वसनाम्) —[b]) Ś1 Ñ1 V1 B1 ॰ D1 ॰ ॰ सतो Ñ1 B1 D1 शाता T1 ॰ तथा M1 ग्रावा Cg as in text (for ताम्र) Dt1 Dd1 Dm1 D1 [श]नुलेपिन, Cg k t [श]नुलेपना (as in text) —[c]) B1 त्रिविधैर्, Dg1 Dt1 T2 G1 M1 विमलैर् (for विविधैर्) Ś1 D1 यान, D1 om (hapl ?) (for यानै) —[d]) Ś1 D1 यानैर् (sic) Ñ V1 B D1 ॰ ॰ G1 M1 यात (for शनैर्) B1 om भरतम् —After 17 V1 D1 ins D1 ins l 3 4 only after 1908* M1 ins after l 1 of 1909*

1907* स याता येन मार्गेण राघव शत्रुतापन ।
तेनैवानुययुर्यामिस्तान्वास्वानवलोकयन् ।
सर्वेषु वाप्य विसृज सर्वेषु परिदेवयन् ।
सर्वेन कृपणं वक्यमाह्निस्येन सातरम् ।

[(l 2) M1 [अ]नुययौ (for °ययु) V1 तेषामनुययौ भीमीसामामनवलोकयन् —(l 3) D1 ॰ परिदेवयन् (meta) —(l 4) M1 सह सर्वेष मसिमि (for the post half)]

—Thereafter D1 ॰ ins 1909*

18 V1 D1 M1 om 18[ab] (for M1 cf v l 16) —[a]) Ś1 Ñ B D6 M1 हृष्ट (Ś1 Ñ1 B1 D6 °ष्टा) प्रमुदिता Dg1 G1 प्रहृष्टा मुदिता —[b]) B1 ॰ अन्वयात्, Dg1 मन्वयात् (for सान्वयात्) —After 18[ab] Ś1 Ñ B D1-7 ins

1908* यात्रायन्येन मार्गेण बृहस्पतिनयेन च ।
कुशलैः समतैर्योधैः शतशा परिवारिता ।
समाश्वैर्मृतैस्तुतैर्भिश्च भैमाश्च समाकुला ।
वसिष्ठेन पुरोगेन तथान्यैर्द्विजसत्तमैः ।

[(l 1) D1 विधिना (for मार्गेण) Ś1 D1 om from बृहस्पति in l 1 up to पुरोगेन in l 4 D1 वा (for च) —(l 2) B1 योधैश (hypm) D1 रक्षया (for °तु) Ñ B1 ॰ D1 दर्शयिता D1 ॰ ॰ परिरक्षिता (D1 °ता D1 °त) D1 परिता तथा, —(l 3) D1 ॰ मदतेः N1 B1 भूष, B1 ॰ दूत, B1 सूत D1 मद (for मचि) B1 मिनतैश्च N1 B1 समाकुला, D1 ॰ ॰ [अ]ति संकुला D1 ॰ [र]थ संकुल —(l 4) B1 ॰ पुरोगैण, N1 D1-7 पुरोगण वसिष्ठ (for the prior half) N1 तथैवान्यैर्द्विजोत्तमैः (for the post half)]

G 2 90 35
B 2 83 22
L 2 91 32

निरीक्ष्यानुगतां सेनां तां च गङ्गां शिवोदकाम् ।
भरतः सचिवान्सर्वानब्रवीद्वाक्यकोविदः ॥ १९

निवेशयत मे सैन्यमभिप्रायेण सर्वशः ।
विश्रान्ताः प्रतरिष्यामः श्व इदानीं महानदीम् ॥ २०

दातुं च तावदिच्छामि स्वर्गतस्य महीपतेः ।
और्ध्वदेहनिमित्तार्थमवतीर्योदकं नदीम् ॥ २१

तस्यैवं ब्रुवतोऽमात्यास्तथेत्युक्त्वा समाहिताः ।
न्यवेशयंस्तांश्छन्देन स्वेन स्वेन पृथक्पृथक् ॥ २२

निवेश्य गङ्गामनु तां महानदीं
चमूं विधानैः परिबर्हशोभिनीम् ।
उवास रामस्य तदा महात्मनो
विचिन्तयानो भरतो निवर्तनम् ॥ २३

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे सप्तसप्ततितमः सर्गः ॥ ७७ ॥

—Thereafter D3 ins l 3–4 of 1907* —After 18ab, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S (M3 after 16a owing to om) ins V1 D1 ins before 18cd, B3 ins l 2–6 after 22 D3 cont after 1907*

1909* भ्रातुरानयने यान्तं भरतं भ्रातृवत्सलम् ।
ते गत्वा दूरमध्वानं रथयानाश्वकुञ्जरैः ।
समासेदुस्ततो गङ्गां शृङ्गवेरपुरं प्रति ।
यत्र रामसखो वीरो गुहो ज्ञातिगणैर्वृत ।
निवसत्यप्रमादेन देशं तं परिपालयन् । [5]
उपेत्य तीरं गङ्गायाश्चक्रुर्वैरस्तं वृतम् ।

(V1 D1 3 om l 1 M3 om up to यान्त (cf v l 16) —(l 1) B(ed) यान (for यान्त) M4 गच्छत रामभ्रातुं (for the prior half) T2 3 G1 M4 भ्रातरं (for भरत) —After l 1, M4 ins 1907* —(l 2) V1 B1 D1 3 रथ्याश्वरथ(D3 °नर) G2 M1 रथनागाश्व, M4 रथयानैश्च —(l 3) Dt1 Dd1 Dm1 M2 3 4 Cr शृङ्गिबेर, T G M3 Cm g k शृङ्गि(G1 °न)बेर Ct शृङ्गबेर (as above) —(l 4) V1 B2 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 3 T G1 रामसखा M2 °सुता M3 °सुतो (for रामसखो) V1 ज्ञातिगुणैः (for °गणैः) Dg1 युत (for वृत) —(l 5) V1 Dd1 D2 [अ]प्रमादेन (for °मादेन) V1 D2 D3 transp देशं and तं Dd1 Dm1 पयपालयत् M3 परिपालयन् —(l 6) V1 B1 D1 3 अवाप्य, M1 उपेक्ष (for उपेत्य) Dt1 Dm1 तीरे (for तीरं)]

—B3 cont

1910* भरतानुमते व्यूह्य चक्रु सेनानिवेशनम् ।

—a) Dt1 Dd1 M2 Cg व्यवस्थिता, T2 व्यवस्थिति V1 D1 3 M4 व्यवस्थित तत सेना(M4 reads *inf lin* from सेना to तत in 19a) —For 18cd, Ś1 Ñ B D2 4–7 subst D3 ins after 18

1911* अधिष्ठिता तदा सेना गङ्गामासाद्य वै नदीम् ।

[Ñ1 D7 व्यतिष्ठत् D3 4 सु (sic) (for सा) D2 4 तथा (for तदा)]

19 M4 reads *inf lin* up to तत in a (cf v l 18) D3 reads in marg 19 and 20 —a) Ś1 Ñ1 V1 B1 3 D4 च(Ñ1 तु ; D1 3 तु) स्थिता, Ñ2 स्वेमिता, B3 4 ता स्थिता(B2 also मूलस्तमिता (hypm)) Dg1 Dt1 Dd1 T1 3 G2 M2 3 Ct [अ]नुस्थि(Dg1 M2 3 °स्थि)तां, D1 M4 च तत, D1 5 च महा (for [अ]नुगतां) —b) Dd1 Dm1 T1 G1 2 M1 गंगां च (by transp) D2–5 7 च देवीं (for च गङ्गां) V1 D1–3 7 त्रिलोकगां (for शिवोदकाम्) Ś1 Ñ B D6 गगां चैव महद्धनं —d) D2 वाक्यकोविद् (for वाक्य°)

20 B1 reads 20 in marg (cf v l 19) —a) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 6 7 सेनाम्, G2 सर्वम् (for सैन्यम्) D3 निरीक्ष्य च तदा सेनाम्, D2 निवेश्य च महासेनाम् —b) Ś1 D6 अभिप्रायेन, V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 T2 3 M2 3 Cm सर्वेव —c) Ś1 Ñ B D2–7 सन्तरिष्यामो, T1 प्रतरि** G2 प्रचरिष्याम —d) Dg1 T3 M3 इमां नदीं G3 तु ता नदीं (for महानदीम्) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4–7 गङ्गामेतां महानदीं Dt1 श्व इमां सागरगमां, D3 गङ्गामेनां महा**

21 a) Ś1 Ñ V1 B1–3 D1–7 अस्या तु(V1 D1 3 च) B4 अस्यास्तु (for दातुं च) D2 6 7 दातुम् (for तावद्) Dm1 इच्छामि (sic) D7 इ*** —b) D3 स्वर्गतश्च D1 3 1 °तस्थस्य, G1 °गतस्य —c) Ś1 V1 B D1 6 ऊर्ध्वदेह Ñ1 और्ध्वदेहे कुशलार्थम्, D2 6 7 ऊर्ध्वदे(D3 और्ध्वदे D6 7 ऊर्ध्वदे)हिकार्थम् —d) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 अहं दातुं जलाञ्जलिं, D2 4 5 7 अहं दास्ये(D2 च सू, D4 सुतो)दकाञ्जलि

22 b) B3 Dt1 Dd1 Dm1 G1 [उ]क्ता —c) Ś1 न्यवेशयन्, Ñ V1 B D1–7 न्यवेशयत(D1 2 3 4 °त) Dg1 निवेशयंस्तान् —d) V1 D1 M4 स्वे स्वे स्थाने (for स्वेन स्वेन) —After 22 B3 ins l 2 6 of 1909*

23 a) M3 (before corr as in text) न्यवेश्य Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 महाचमू (for °नदीं) —b) Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 यथाविधि(Ś1 D6 °धिं M1 °प्र)धान, Dd1 T3 चमूं विधानैः Ś1 Ñ B D6 T1 शोभिता V1 D1 3 भूषिता Cr m g as in text (for शोभिनीम्) D1 3 4 5 बहुबर्हि शोभिता —c) Dd1 उवाच (for °स) —d) D1 Dd1 Ct विचिन्तयानो, T1 व्यचिन्तयानो —For 23cd, Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 subst.

७८

ततो निविष्टां ध्वजिनीं गङ्गामन्वाश्रितां नदीम् ।
निषादराजो दृष्ट्वैव ज्ञातीन्संत्वरितोऽब्रवीत् ॥ १

महतीयमितः सेना सागराभा प्रदृश्यते ।
नास्यान्तमवगच्छामि मनसापि विचिन्तयन् ॥ २

स एष हि महाकायः कोविदारध्वजो रथे ।
बन्धयिष्यति वा दाशानथ वास्मान्वधिष्यति ॥ ३

अथ दाशरथिं रामं पित्रा राज्याद्विवासितम् ।
भरतः कैकेयीपुत्रो हन्तुं समधिगच्छति ॥ ४

G 2. 91. 5
B. 2. 84. 5
L. 2. 95. 5

1912* उवास वासं भरतो महात्मना
नदीमुत्तीर्य तस्य निवर्तनं तदा ।

[(l. 1) Ñ1 महायशा ; V1 महात्मा, B1 D1 M1 महात्मन. —(l. 2) Ś1 D6 विनिवर्तनाय ; Ñ1 प्रवृत्तेस्तस्य, Ñ2 प्रतिचिन्तन तस्य, V1 D1-3 M4 प्रतिनिवर्तस्य, D4-6.7 प्रतिनिवर्तनाय. G(ed.) निवर्तने (for °न). D5(also सु°:) सुरे ; D1 च, M4 पुन: (for तदा). D1 तदा निवर्तनं (by transp.).]

Colophon —*Sarga name* . Ś1 Ñ2 B D1 भरतानुयाने ; Ñ1 D4-7 गङ्गानीतिश्च (Ñ2 °नि)वास ; V1 D1 भरतनिर्गमन ; D1 भरतपर्वणि गोगाकूलनिवास ; D1 भरतप्रस्थान ; D5 भरतपर्वणि भरतप्रयाणे. —*Sarga no.* (figures, words or both) Ñ1 B1 D4-7 om , Ś1 94, Ñ2 90; V1 88, B2 77 (as in text), B3 M4 80, B4 84, Dg1 80, Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 83; D1 144; D2-3 91, D4 87. —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

78

Dm1 begins with ॐ; M1-3 with श्रीरामाय नमः .

1 In G2, original is damaged up to गङ्गा in ^{b} and is written again in marg —^{b}) Ś1 Ñ B D2-7 मासाद्य तां; V1 D1 माश्रित्य तां, Cm g t as in text (for मन्वाश्रिता). —^{c}) Ñ1 B1 -राजा (for -राजो). B1 दृष्ट्वैवं, B4 दृष्ट्वेव —^{d}) Ś1 Ñ B D2-6 ज्ञातिमिदम् ; V1 D4-7 ज्ञातिदम्, Dt1 स परितो; Dd1 T1 स त्वरितो, D1 तदनु च, Cg as in text (for संत्वरितो). M4 ज्ञान्जाती निदमब्रवीत्.

2 ^{b}) G2 (स)स्यादृम् ; Cv.t as in text (for [अ]-स्यान्तम्). Dg1 मनुगच्छामि, T1 M2 Cg मधि° (for मव°). T2 तस्या नांत हि गच्छामि. —For 2, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst. :

1913* इयं सेना सुमहती सागरस्येव दृश्यते ।
मनसा न पश्यामि विस्तृतावा. समन्ततः ।

[(l. 1) M4 सर्वे हि सेना महती (for the prior half). D1.2.4.5.7 M4 परिदृश्यते. —(l. 2) Ñ2 D2 मनसा, D1-7 चास्य (for मस्य). D2 अन्तस्तस्या, D4 अंतस्तस्या, Ñ B2-4 D5-7 M4 वि (M4 प्र) स्तारतः (D1 °स्य). D4 विस्तारायाम् (for विस्तृताया). Ñ1 D1-4.7 स(D4 अ)मन्ततः (for समन्ततः).]

—Thereafter cont. :

1914* इक्ष्वाकूणामियं सेना संशयो नात्र कश्चन ।
[Ñ1 D2-6.7 नास्ति (for नात्र).]

—After 2, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins. :

1915* यथा तु खलु दुर्बुद्धिर्भरतः स्वयमागतः ।

[Dt1 M1 Ch.t यदा, Cv.r m g as above (for यथा). Dg1 खल्विति, Dt1 T1 न खलु; Cr m g as above, Ct तु खलु (for तु खलु).]

3 ^{a}) G1 एव, Cm.k as in text (for एष). M1 तु; Cv r m g as in text (for हि). Dg1 महावीर. T1 °राजो (sic), M2 °राज ; M1 °राज्ञः; Ch.t as in text (for महाकायः) —^{d}) Dd1 रथ. —^{cd}) Dt1 पार्थिव वा; T1 राजा° (sic), T2 दासा°; M1 (also *suf lin sec. m*) नाना°, Cg as in text (for दाशानथ वा). —For 3, Ś1 Ñ V1 B D1-7 subst

1916* एष संदृश्यते दूरात्कोविदारध्वजो रथे ।
महीव्यत्ते हस्तिन कि मृगया नु चरिष्यति ।
हनिष्यति न स्वयमस्त्मैन्य क्षेत्रदमानुषम् ।

[(l. 1) V1 D1 स एष दृश्यते, D2 ध्वजे Ś1 D2 रथ (for रथे). —(l. 2) Ñ1 B1.4 महीपतिः D2.4 मृगया Ñ2 B2 D1.7 नि, V1 B1 न, B3 वा, D1 तु (for नु). V1 D2-3 करिष्यति. —(l. 3) D3 हनिष्यो Ñ2 B3 (before corr.) नु (for न). Ś1 D1.4 मदा (for क्षेत्र)]

4 ^{a}) Ś1 D4.7 मयो, Ñ V1 B D1-3.5 मद्यो, Dg1 मसौ; Dt1 Dd1 Dm1 T2 G1.3 M Cm.k.t अनु, T1 अथ वा (by pm.), G2 तनु Cg as in text (for अथ) —^{c}) G2 मित्र (for पित्रा). Ś1 Ñ B D2-7 प्रव्राजितं वने (Ś1 D2.4-7 °ते); V1 D1 निर्वासितं वने, Cg as in text (for राज्याद्वि°). —After 4^{ab}, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins :

1917* सम्पन्नां श्रियमन्विच्छंस्तस्य राज्ञः सुदुर्लभाम् ।

[Dm1 संपूर्णां, Cg k.t as above (for संपन्नां). M2 संस्था श्रियम्, Dd1 Dm1 G1.3 M1 स्वच्छन् (for मन्विच्छन्). T1 G2 राज्ञेति- (for राज्ञः सु-)].

while M4 ins.:

1918* सम्पन्नां श्रियं काङ्क्षमाण राज्यं सुदुर्लभम् ।

—^{d}) Dt1 T2 G1.3 M1 समुपगच्छति. —For 4^{cd}, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst.:

G. 2. 91.7
B. 2. 84.6
L. 2. 95.7

भर्ता चैव सखा चैव रामो दाशरथिर्मम ।
तस्यार्थकामाः संनद्धा गङ्गानूपेऽत्र तिष्ठत ॥ ५

तिष्ठन्तु सर्वदाशाश्च गङ्गामन्वाश्रिता नदीम् ।
बलयुक्ता नदीरक्षा मांसमूलफलाशनाः ॥ ६

नावां शतानां पञ्चानां कैवर्तानां शतं शतम् ।
संनद्धानां तथा यूनां तिष्ठन्त्वित्यभ्यचोदयत् ॥ ७

यदा तुष्टस्तु भरतो रामस्येह भविष्यति ।
सेयं स्वस्तिमती सेना गङ्गामद्य तरिष्यति ॥ ८

1919* सामात्यो राज्यलोभेन भरतो हन्तुमुद्यतः ।
[D2-4.7 हन्तु भरत (by transp.). B1 आगत°.]

—Thereafter cont.:

1920* समर्था राज्यलक्ष्मीर्हि सुश्लिष्टं भ्रातृसौहृदम् ।
क्षणेन विच्छावयितुं सर्वथास्मि विशङ्कितः ।

[(l. 1) Ñ1 B3 M4 राजलक्ष्मीर्°. B3 सुस्निग्ध (marg. also सुश्लिष्ट); D1 सुस्निग्ध- (for सुश्लि°). —(l. 2) V1 विच्छावयितुं; B3(marg. also) विद्रावयितुं; D5 विद्रावयने; M4 हि व्यसयितु (for विच्छावयितुं).]

5 For subst. in Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4, cf. v.l. 6. —c) Dg1 सन्नद्धः (sic). —d) G1 M1.3 गंगाकूले (for °नूपे). T3.4 प्रतितिष्ठत.; G3 [ऽ]नुतिष्ठत.; Ck.t as in text (for ऽत्र तिष्ठत). Dg1 गंगामनूपतिष्ठत.

6 a) T2 M1 Cg k.t सर्वे; M3 सर्वा (sic) (for सर्व-). Cg as in text; Ck t तु (for च). —b) Dm1 T1 G3 M3 अन्वाश्रितां; Cg k.t as in text (for अन्वाश्रिता). —c) G2 M3 जाल-; Cg as in text (for बल). —For 5-6, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst.:

1921* मम दाशरथी रामो भर्ता बन्धुः सखा गुरुः ।
अहं तस्य हितार्थाय गङ्गामन्वाश्रितो नदीम् ।
स मन्त्रयामास ततो मन्त्रज्ञैः सह मन्त्रिभिः ।
मन्त्रयित्वाब्रवीद्दासान्सर्वाननुचरांस्तदा ।
सुसंनद्धाः सुधनुषः सर्व एव समाहिताः । [5]
व्यूह्य सैन्यं नदीं प्राप्य तिष्ठध्वं मम शासनात् ।

[(l. 1) V1 D3 स मे (for मम). M4 बन्ध° (for बन्धुः). B1 स** ** (illeg.). D1 सुहृच्च मे (for सखा गुरुः). —(l. 2) V1 D1-4.7 M4 हितार्थं च (for °र्थाय). D1.2 अन्वासीतो (for °श्रितो). —(l. 3) B1 om. स (subm.). V1 D1 M4 तदा (for ततो). Ś1 D2-7 सं(D3.4 स)मन्त्रयासि स(D5 स)युक्त (for the prior half). V1 मन्त्रिकैः; B3 D6 मन्त्रज्ञ , D4 मन्त्रैस्तैर् (for मन्त्रज्ञैः). Ś1 D1.6.7 मन्त्रिभि सह (by transp.). —(l. 4) Ś1 D4 सर्वान्; Ñ2 B1.3.4 मध्याद् (for दासान्). Ñ1 वनचरांस्; B3 सान्त्वचन, D1.4-6.7 M4 स(D3 च) वचन; D1 आवदने (sic) (for अनुचरांस्). D4 तथा (for तदा). Ś1 D4 वचो वनचरास्तथा(D4 °दा), V1 वचा स वचन तदा (for the post. half). —(l. 5) Ñ2 स्वसंनद्धा , D6 स्वसंनद्धाः; M4 ससंरम्भा (for सुसंनद्धाः). Ñ2 B3 स्वधनुष , B1.4 D1-6 सधनुष (for सुध°). —(l. 6) Ś1 V1 D3.4 सेनां (for सैन्य). Ś1 Ñ1 B3 D1 स्थाप्य, V1 D3.4.7 M4 गृह्य (for प्राप्य). D1 बहुसैन्य तदा गृह्य, D2 महासैन्य नदीं गृह्य (for the prior half). Ś1 B3.4 समतिष्ठत शासनात्; Ñ B1.2 D5 मम तिष्ठ(Ñ2 D6 °त) शासनात् (for the post. half).]

7 a) Ś1 D6 नौकाशतानां; Ñ V1 B1.2.4 D1-5.7 M4 नौशतानां च; B2 निषादानां च (for नावां शतानां). —b) Ś1 D2.4.6.7 एकैकस्य; Ñ V1 B D1.3.5 M4 एकैकस्यां, B3 चैवतानां (for कैवर्तानां). T3 शताशतं. —c) D4 संबद्धानां Ñ1 B D3-5.7 सद्यः; V1 दाश-; D1.2 दास ; M3 यथा (for तथा). —d) Dt Dm1 Cv तिष्ठतु; T3 M3 तिष्ठति; Cr m g k t as in text (for तिष्ठन्तु). T2 [अ]भ्यभाषत; M4 [अ]भि चोदितां; Cr.m.k.t as in text (for [अ]भ्यचोदयत्). Ś1 Ñ V1 B2.4 D2-7 तिष्ठंतु(Ś1 °ष्ठंत्यु ; Ñ1 °ष्ठंत्व [sic], Ñ2 °ष्ठेत्, B3 D5 °ष्ठत्; B4 °ष्ठत्यु)द्यतधन्विनां; B1 तिष्ठंत्यद्यतधन्विनः, B3 तिष्ठंत्वत्र शरन्विनां; D1 तिष्ठंत्वद्य सधन्विनां.

8 a) Dt1 G1 Ck.t यदि, T2 G2.3 यथा; Cv r m g p.t p as in text (for यदा). Dd1 Dm1 T1.2 G2.3 M1.3 Cv r.m.g p.t p [अ]दुष्टस्तु; G1 [अ]दुष्टोस्तु. Cg k t as in text (for तुष्टस्तु). —b) Dd1 [इ]ति (for [इ]ह) —For 8ab, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst.:

1922* यदि यास्यति सन्दुष्टो रामस्याक्लिष्टकर्मणः ।

[B4 (also) यदा (for यदि). Ś1 D6 सदुष्ट, V1 [अ]दुष्टो, B1 सदृष्ट, M4 स द्वेष्टा (for सन्दुष्टो). Ñ2 B1.3 [अ]क्लुन (for [अ]क्लिष्ट-).]

—c) Ś1 Ñ V1 B D1-7 T1 M4 नेयं; Dt1 Dd1 Dm1 Ck इयं (for सेयं) —After 8, V1 D1.3 ins.:

1923* अथैनां सगजां साश्वां पदातिध्वजसंकुलाम् ।
शरैर्विध्वंसयिष्यामि वज्रवर्हिणवाजितैः ।

[(l. 2) D1.3 वर्हिणवाजिनै (D3 °भि°).]

—V1 D1.3 cont.; Ś1 Ñ B D2.4-7 M4 ins. after 8:

1924* रामावमानजं दुःखं क्रोधमद्य हृदि स्थितम् ।
सेनाघाते विमोक्ष्यामि निर्मोकं पन्नगो यथा ।
रामं वने वासयता कैकेयीवचनेन यत् ।
कृतं पापं नरेन्द्रेण तन्मोक्ष्यामि सयुगे ।
अद्य मे शरसंघाता मत्कार्मुकपरिच्युताः । [5]
निपतिष्यन्ति गात्रेषु नराश्वरथदन्तिनाम् ।
वाजिनां वर्मिताङ्गानां क्रुद्धस्य मम सायकाः ।
अद्य भित्त्वा प्रवेक्ष्यन्ति शरीराणि मयेरिताः ।
हतयोधां हतरथां विध्वस्तगजसादिनीम् ।
सेनामद्य करिष्यामि क्रव्यादगणभोजनाम् । [10]
भिन्दिपाला यत्र सैषा सखड्गपरिघध्वजा ।
तत्र भूमिं करिष्यामि शरैः शोणितकर्दमाम् ।
अद्याहं तोषयिष्यामि गृध्रगोमायुवायसान् ।
सैनिकानां समस्तानां रुधिरैः क्षतजाशिनः ।

इत्युक्त्वोपायनं गृह्य मत्स्यमांसमधूनि च ।
अभिचक्राम भरतं निषादाधिपतिर्गुहः ॥ ९

तमायान्तं तु संप्रेक्ष्य सूतपुत्रः प्रतापवान् ।
भरतायाचचक्षेऽथ विनयज्ञो विनीतवत् ॥ १०

एष ज्ञातिसहस्रेण स्थपतिः परिवारितः ।
कुशलो दण्डकारण्ये वृद्धो भ्रातुश्च ते सखा ॥ ११

तस्मात्पश्यतु काकुत्स्थ त्वां निषादाधिपो गुहः ।
असंशयं विजानीते यत्र तौ रामलक्ष्मणौ ॥ १२

G 2 92 4
B 2 84 13
L 2 93 4

अद्य कर्म करिष्यामि रामस्यार्थे सुदुष्करम् । [15]
स्वस्त्ये वाह विनिहत्य सपांशुरुवल क्षितौ ।
निवारयिष्यामि तु वाहिनीमिमा
सह व्रजन्तीं बहुवाजिकुञ्जराम् ।
गुणैर्गृहीतो बहुभिर्महात्मन
प्रियस्य रामस्य हिते चिकीर्षयन् । [20]

Colophon

[(l 1) Ñ1 रामावमानसदीप्त, Ñ2 V1 D1.4 रामाव(V1 D1 °व)मानेन कृत, D2 रामावमानजक्रु त, D3 रामावमानेन क्रुद्ध (for the prior half) B2 मेघ (for अद्य) —(l 2) Ś1 D2 सेनामादे, D3 सेनापर्धैः V2 धमोक्ष्यामि, D2 [ऽ]व मोक्ष्यामि (for वि°) M4 सेनापानेन मोक्ष्यामि (for the prior half) D2.3.4 M4 भुजगो (for पन्नगो) —(l 3) B1 वसत्या D2 वसदित्वा, D3 वासयित्वा (for वासयता) V1 D1.3 M4 कैकेय्या (for कैकेयी) D4.7 वचनेन (for वरयेन) D2.4.6.7 वै (for यत्) —(l 4) D2.6.7 पाप कृत (by transp.) Ñ2 D3 तद्विपोक्ष्यामि, D4.6.7 तत्र मोक्ष्यामि, D3 तव मोक्षामि, D5 तस्य मोक्ष्यामि —(l 5) V1 D1 M4 मद्बाण (for मे शर) D4.7 सपान्तो D3-6.7 विनि (D2 °नि)सृता (D4.7 °ता) (for परिप्लुता) —D5 om (hapl ?) l 6–8 —(l 6) V1 D2.7 नि श(V1 निष्ट)निष्यति D1 वराश्व (for नराश्व) D4.7 नागशेषितु (for °श्वरन्तिनाम्) D3 रथध्वज स्तिवतो (for the post half) —(l 7) Ś1 D3 च सितागानां, V1 धूर्जुतागानां, D3 वरमतगानां (hypm) D5 धीमितागाना (sic), M4 वर्मिकाशानां (for वर्मिता°) D4.7 स्यजिन्यां वर्मितागायां (for the prior half) —After the prior half of l 7 D2 ins

1924(A)* रथायगजमेदिरा ।
ध्वजिन्यां रथयुक्तायां

—(l 8) V1 D2.3 M4 शत्रेष्टि(D1.2 °नि)ता D5 शत्रोन्नित (for मयेरिता) D4.7 वल्मीकमिव पश्यत (for the post half) —(l 9) D2.3 भक्ष्यां (for हत°) D3 हतयोधां भक्ष्यां D4.7 छिन्नयोधां भक्ष्यां (for the prior half) B1 विश्वत (sic) (for विध्वस्त) Ñ1 ध्वजस्मिनी Ñ2 B ध्वजशायको D5 गज वाजिनी (for नागवाजिनीम्) M4 हतविध्वस्तनायकां (for the post half) —(l 10) Ś1 om (hapl) from कल्याद् up to करिष्यामि in l 12 Ñ V1 B D1 M4 ह(B1 त)तार्थ्या (for कल्याद्) V1 नागभोजनां D2 नागभोजनी, D3 नेगभोजना, D5 स्वाभोजन —(l 11) Ñ1 तक्षिद्रिता (hypm) (for भिद्रिता) B2 D4.7 ता, D2.3.5 [ए]व (for [ए]वा) D1 नाव (for रथ) —(l 12) Ñ1 ins (erroneously) नदिता in the beginning D2-6.7 तो च (for तत्र) —D1.4.7 om l 13 —(l 13) V1 च करिष्यामि D1.3 तथविष्यामि (for तोषयि°) —(l 14) Ñ2 V1 B1-3 M4 निरस्ताला, B4 om (hapl ?) (for समस्तान्) Ñ1 D2.4.6.7 शुनचाशिनां —(l 15) Ñ2 B कार्य, D2.3 तुष्टि (for कर्म) D7 रामस्यार्थं D2.3 सुदुष्कर —(l 16) Ñ1 B2 च D1 [ऽ]थ (for वा) V2 अथेवाह, D2 स्वस्त्येवाह V2 B1.3 एवाशुरण D1.2.6 °रुधिर (for सपांशुरुवल) Ś1 D6 कथस्तेप विष क्षितौ, D5 पाप शुकस्य क्षितौ D4.7 सर्वं सहचरं सह M4 सरंध्रागल भितौ (for the post half) —(l 17) V1 D1.3.4.7 M4 न मर्षयिष्यामि D2 तवप्यशिष्यामि (sic) D3 अमर्षयि° (for निवारयि°) Ś1 D6 हि, B1 [अ]थ D5 तु, D7 च (for तु) —(l 18) Ś1 V2 D1.4.6.7 M4 वा D2.3 तथा D5 बल (for सह) Ñ1 D3-6.7 सकुलां (for -कुञ्जराम्) —(l 19) D4.7 धृतोह, D6 अरतो (sic) (for गृहीतो) B2 M4 महात्मना (sic) —(l 20) Ś1 D2-6 चिरीषु, B4 D1 M4 चिकीर्षेन्, D7 चिकीर्षत (for °र्षयन्)

—Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ B D1.6 गुहक्रोध, V1 गुहप्रलाप, D2.3 भरतपर्यंणि गुह(D2 °हा)गमन (D3 °न) D4 गुहतर्जनगर्जन D5 गुहवाक्य D7 भरतगुहसमागम —*Sarga no* Ñ1 B1 D3.6 om Ś1 95 Ñ2 91 V1 89 B2 78 B3 D7 M4 90 B4 85 D1 145 D2 92, D4 88 D6 92]

9 ᵃ) Ś1 Ñ2 B1.3.4 D6 मयोपादानमादा(Ñ2 D2 °नी)य, V1 शानाय भरत गृह्य —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D2.3.5.6 मत्स्यान्मा(B1 D3 °न्मा)स(V1 °स, B3.4 °सान्) D1 मत्स्यस्य मांसं (hypm) D7 मत्स्यमासं M4 मत्स्य मांस (for मत्स्यमांस) —ᶜᵈ) Ñ2 B1.3.4 अनुयातान D4 अभि°, Ck t as in text (for अभिचक्राम) D5 फलमूलं मनोज्ञ च गुहस्तमुपसर्पत

10 ᵃ) Dd1 Dm1 समायात D3 समायान्त Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 अभिप्रेक्ष्य(B3 °क्ष्य) (for तु संप्रेक्ष्य) —ᵇ) V1 D1.3.4 सुमन्त्रो मन्त्रिसत्तम D4.7 ततोऽस्य प्रियकृत्सखा —ᶜ) Ś1 D3.6 च, B1.2 स (for ऽथ) —ᵈ) Dg1 Dt1 Dd1 समयज्ञो, D2 विनयेन (for विन°) D7 विनीतवान् —After 10 D3 ins

1925* अथ वै राममित्रश्च हिताय रघुनन्दन ।

11 ᵃ) Ś1 Ñ B D2 M4 वृतो, Cm as in text (for एष) D2.3.5 सहस्रैस्तु (for °स्रेण) —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B D1.7 M4 गुहस्त्वा(Ś1 °हस्त्व, Ñ1 °ह स, D3 °हस्त्वा) प्रत्यु(V2 D1 समु)पस्थित —M4 om (hapl) from 11ᶜ–14ᵃ —ᵈ) V1 D1.3 भ्राता (for वृद्धो) B1 मे (for ते)

12 M4 om 12 (cf v l 11) —ᵃ) T3 मत्स्माद् (for तस्माद्) —For 12ᵃᵇ, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst

एतत्तु वचनं श्रुत्वा सुमन्त्राद्भरतः शुभम् ।
उवाच वचनं शीघ्रं गुहः पश्यतु मामिति ॥ १३
लब्ध्वाभ्यनुज्ञां संहृष्टो ज्ञातिभिः परिवारितः ।
आगम्य भरतं प्रह्वो गुहो वचनमब्रवीत् ॥ १४
निष्कुटश्चैव देशोऽयं वञ्चिताश्चापि ते वयम् ।
निवेदयामस्ते सर्वे स्वके दाशकुले वस ॥ १५
अस्ति मूलं फलं चैव निषादैः समुपाहृतम् ।
आर्द्रं च मांसं शुष्कं च वन्यं चोच्चावचं महत् ॥ १६
आशंसे स्वाशिता सेना वत्स्यतीमां विभावरीम् ।
अर्चितो विविधैः कामैः श्वः ससैन्यो गमिष्यसि ॥ १७

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे अष्टसप्ततितमः सर्गः ॥ ७८ ॥

1926* तस्मादसौ पश्यतु त्वां समीक्ष्यर्थं गुणान्वित ।

[V1 त्वमी (for असौ) V3 प्राप्नोतु, D4 7 पश्यति (for पश्यतु) D3 त्वा Ś1 D4 लंबोत्सवेम्, Ñ1 B1 स प्रीत्यवेम् (for सं°) B4 उपागत V3 D1-5 7 M4 निषादाधिपतिर्गुह (for the post half)]

—After 1926*, Ñ1 reads 16^{ab} for the first time, repeating it in its proper place —^{a}) Ś1 Ñ1 B D5 अथ चेति, V1 D1 5 7 M4 ह्येव (V1 D1 असौ) चेति, G3 हि जानाति, Cg as in text (for विजानीते) —^{d}) D4 7 पुरुषर्षभौ (for रामलक्ष्मणौ)

13 M3 om 13 (cf v l 11) —^{a}) Ñ1 इत्येव V1 एतावद्, B4 एतद् (subm), D1 एतत्वद्; D1 7 एव तु (for एतत्तु) —^{b}) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 तदा, D2 4 7 तत, M4 स्वय (for शुभम्) D3 सुमन्त्रात्कैकयीसुत —^{c}) Ś1 Ñ B D4 सारथिं, D3 6 भरत (for वचन) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 6 श्रीमान्, D4 7 M4 धीमान् (for शीघ्र) —^{d}) D2 4 6 7 इह (for इति)

14 M3 om 14^{ab} (cf v l 11) —^{a}) V1 [अ]नुज्ञां च, D2 3 ह्यनुज्ञां, T3 [अ]न्य° (for [अ]भ्य°) Ś1 N B1 3 4 D1 4-6 G1 लब्ध्वाभ्यनुज्ञं (B1 D4 G1 °ज्ञं, D5 °ज्ञा) D2-5 7 धर्मिष्ठो (for संहृष्टो) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 लब्ध्वा (Dm1 °ध्वा) नु (Dg1 °श्य [sic]) ज्ञां समहृ (Dd1 Dm1 °हि) ष्टो, M3 लब्ध्वानुज्ञां सुसहृष्टो, M4 दृष्ट्वाभ्यनुज्ञा सहृष्टो (also inf lin लब्ध्वाभ्यनुज्ञां संहृष्टो) —^{b}) V1 D1 M4 दस्युभि (for ज्ञातिभि) —^{c}) Ñ2 B G1 1 M3 आगत्य (for आगम्य) M4 वृद्धो (for प्रह्वो)

15 ^{a}) Ś1 V1 D1 3 6 6 निष्कंटकश्च, Ñ1 B1-3 निष्कुट इव, G3 निष्कुटश्चापि, M3 विनिष्कुटश्च, Cr m as in text (for निष्कुटश्चैव) —^{b}) G1 सचिवास्तु, M4 धनशास्त्र (for वञ्चितास्तु) Ś1 N V1 B D1-7 M4 स (B1 स्तु) स (M4 °भि) कीर्णोऽथ राघव (V1 B1 D2 °व), T1 समकीर्णोऽथ चेष्टिता —^{c}) Dt1 Dd1 Dm1 T G1 M1 3 Ch t निवेदयाम Dm1 (before corr) M3 °मि, Cv m g as in text (for निवेदयामस) Dd1 Dm1 G1 1 M1 Ch t सर्वं, Cr m,g as in text (for सर्वे) Ś1 N V1 B D1 3 5-7 M4 इद च ते (B1 ते च [by transp]) दास (D7 देश) गृहं, D3 इदं तु ते वय गृहं (sic) D4 इदते दाश स गृहं (sic) —^{d}) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 दा (D3 वा) स गृहे, N1 Dt1 T1 Ct दाशगृहे, Dg1 Dd1 Dm1 T2 3 M1-3 Cv r m g दासकुले (for दाशकुले)

16 Ñ1 reads 16^{ab} for the first time after 1926* —^{a}) Ś1 Ñ1 (both times) 2 V1 B1 3 4 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2-4 6 T2 M3 4 मूलं (for मूलं) D7 om (hapl) फल Ś1 Ñ1 (both times) V1 B3 4 D1-4 6 चेद् Dt1 चैतद् (for चैव) —^{b}) G2 निषादैस्स (for निषादैः) Ś1 Ñ1 (both times) 2 V1 B Dg1 Dd1 Dm1 D1 T2 G M1 समुपार्जित, Dt1 D2-6 7 स्वयमर्जित D5 निषादसमुपार्जित —^{c}) Ś1 B2 Dd1 Dm1 D1 6 T3 G M1 3 आर्द्रं (D6 °र्द्रं) मास च (Ś1 om च [subm]) शुष्क च, B1 आर्द्रं मांसं च ∗∗∗, Dt1 आर्द्रं शुष्क तथा मांस, D3 6 आर्द्रं शुष्कं च मांसं च —^{d}) Ś1 Ñ B D1-4 6 7 भक्ष्य, V1 D5 भक्ष्यं, M4 भाव्यं, Cg k t as in text (for वन्यं) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 M4 बहु, D3 4 6 7 तथा (for महत्)

17 ^{a}) V1 स्वामियं, D1 स्वाशितुं, G3 स्वाधिता M1 स्वदिता, M4 स्वदितो, Cr m g k t as in text (for स्वाशिता) D1 M4 सेनां (for सेना) Ś1 Ñ B D4 भागस स्वा (Ñ1 B1-3 D6 स्वा) जिवामिथं, D4 7 भरत मि स्वा (D7 स्वा) सिता सेना —^{b}) Dg1 वत्सवेमां, Dt1 Dd1 D4 7 Cm p tp वत्स्यतेमां (D4 7 °तां), D5 विवसतीमां, M3 वत्स्यमस्मि° Ch t as in text (for वत्स्यतीमां) ⊛ Ct 'वत्स्यतेमाम्' इति पाठान्तरम् । तथाशंसे इति पुनरुक्तम् । ⊛ Ś1 N B D4 सौहार्दादृढीकृता, V1 D1 सुखं वत्स्य (D1 °त्स्यं) ति शर्वरी —^{c}) D7 भार्चितो (for अर्चितो) V1 विविधैर्भोगैर् (for विविधैः कामैः) —^{d}) Ñ1 स (for श्वः) Ś1 N V1 B D1 7 M4 प्रभाते (for ससैन्यो) B1 4 D1 T1 M3 Cm गमिष्यसि

Colophon Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 om (cont the sarga) —*Sarga no* (figures, words or both) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 84 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नमः

७९

एवमुक्तस्तु भरतो निषादाधिपतिं गुहम् ।
प्रत्युवाच महाप्राज्ञो वाक्यं हेत्वर्थसंहितम् ॥ १

ऊर्जितः खलु ते कामः कृतो मम गुरोः सखे ।
यो मे त्वमीदृशीं सेनामेकोऽभ्यर्चितुमिच्छसि ॥ २

इत्युक्त्वा तु महातेजा गुहं वचनमुत्तमम् ।
अब्रवीद्भरतः श्रीमान्निषादाधिपतिं पुनः ॥ ३

कतरेण गमिष्यामि भरद्वाजाश्रमं गुह ।
गहनोऽयं भृशं देशो गङ्गानूपो दुरत्ययः ॥ ४

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा राजपुत्रस्य धीमतः ।
अब्रवीत्प्राञ्जलिर्वाक्यं गुहो गहनगोचरः ॥ ५

दाशास्त्वानुगमिष्यन्ति धन्विनः सुसमाहिताः ।
अहं चानुगमिष्यामि राजपुत्र महायशः ॥ ६

कच्चिन्न दुष्टो व्रजसि रामस्याक्लिष्टकर्मणः ।
इयं ते महती सेना शङ्कां जनयतीव मे ॥ ७

तमेवमभिभाषन्तमाकाश इव निर्मलः ।
भरतः श्लक्ष्णया वाचा गुहं वचनमब्रवीत् ॥ ८

मा भूत्स कालो यत्कष्टं न मां शङ्कितुमर्हसि ।
राघवः स हि मे भ्राता ज्येष्ठः पितृसमो मम ॥ ९

G 2 92 18
B 2 85 9
L 2 90 18

79

☞ Ś1 Ñ V1 B D1-7 M1 continue the previous Sarga Dm1 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नमः

1 a) Ñ1 महासत्त्वो, D1 महाप्राज्ञ —d) V1 हेतुसुसहितं, D1 हेत्वर्थसंयुतं —After 1, Dm1 ins राम

2 a) Ñ1 सर्वेहृ, G1 ऊर्जित Ñ1 T2 मे (for ते) Ś1 D5 सर्वं खलु कृता कामाः, Ñ2 V2 B D1-3 M4 सर्वे तु (V1 D1-3 च) खलु मे (D2 वे, M4 ते) कामा, D4-7 सर्वे खलु त्वया कामा —b) Ś1 D5 त्वया Ñ2 V2 B D1-6 7 M4 कृताः M1 कृतो (for कृतो) —c) Ñ1 यत्नो, D5 यो *, M1 यो हि (for यो मे) B1 ईदृशा —d) Ś1 V1 Dt1 D1-7 Cr सभ्यर्थि D1 °र्थं)यितुम्, Ñ B सम (B4 स मे) भ्यर्चितुम्, G3 M3-4 Cm पूरो ह्यर्चितुम्, Cv g as in text (for मकोऽभ्यर्चितुम्) B1-4 D3 अर्हसि (for इच्छसि)

3 a) B1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D6 इत्युक्ता (D6 °क्त) D3 प्रत्युक्त्वा Ś1 N V1 B Dt1 D4-6 7 T3 स, D1-3 तु, G1 [म]ति (for तु) —b) D4 गुहो (sic) T3 इद (for गुहं) Ś1 N B D1-4 M1 ईदृश, V1 D1 M3 अब्रवीत्, D1-7 अर्थवत् (D7 °विद्) (for उत्तमम्) D3-6 Ctp निषादाधिपतिं पुन (D4 गुह) (=3d) —c) D1 ईदृश, M1 उत्तम Ct as in text (for अब्रवीत्) —d) V1 गुरु D3 गुह (sic) (for पुन) Dt1 D3-6 T1 Ct पश्चान्न दृष्टवान्स्व न (Dt1 Ct °न्पुन) ॐ Ct ‘गुह वचनमुत्तमम्’ ‘निषादाधिपतिं पुन’ इति द्वितीयचतुर्थपादौ पाठान्तरे। ॐ

4 a) D1 गतरेण (for कतरेण) Ñ1 V1 B1-4 D1-6 7 गमिष्यामो —b) D1 भारद्वाजाश्रम Dg1 Dt1 Ct यथा T3 वर्त (for गुह) G1 राजपुत्र महायश (=6d) —d) Ś1 V1 Dg1 D1 4,6,7 T3 गजानीको (V1 Dg1 D1 T3 °क, D1 °र) N2 B1-3 महानूपो, B3 गजाकीर्णो, B1 गजानूपो, D6 गजानको, D1 दुरालोको (for गङ्गानूपो) Ñ2 B1 3,4 D3 दुरत्यय (for °त्यय)

5 a) D1 प्राब्रवीत्, Ñ1 V1 Dt1 D1 4,6,7 T3 M3 भूत्वा (for वाक्य)

6 a) V1 B D1 4,6 दाशास्, Ñ2 Dg1 Dt1 Dd1 D1 C G1 Cm t तु (for त्वां) V1 त्वामनुगमिष्यति (I s pm) B3 Dm1 त्वान्व (Dm1 त्वा नु) गमिष्यति (B3 m also °ष्यामि) G1 त्वनुगमिष्यतु —b) Dg1 Dt1 D4-7 T3 देशज्ञा (for धन्विन) Ś1 D6 स्वसमाहिता —c) Dd1 Dm1 T2-G3 M3-4 त्वा, D3 M4 वा (for त्वा) —d) B1 राजपुत्र Ś1 Ñ V1 B D (except Dm1) T3 M4 महाबल (Ñ2 B3 D5 °ल, D1 °ल)

7 a) V1 हृष्टो (for दुष्टो) B3 व्रजति —b) D4-6 7 T3 रामस्यामिततेजस —c) Ś1 Ñ B D2-7 T3 M1 अति (B1 °ति) भी (M4 °सी) मा हि सेनेय (D2-6 7 ते सेना) V1 अतिभीमा च ते सेना (sic) D1 अतिभीमा इय सेना (with hiatus)

8 a) Ś1 N2 B D6 अभि (B3 °ति) भाषतम्, D3 °भाषितम् (sic) G3 °निःसृतम्, M4 समभाषतम् (for अभिभाषन्तम्) D4-7 तदैव (D7 °मेव) वाक्यं न तु —b) V1 B1-3 D1 3,4,7 M1 आकाशम् (for आकाश) Ś1 D6 आकाशसम T3 M4 निर्मल —D1 om 8cd, —c) V1 B3 सुक्ष्मया (for श्लक्ष्णया)

9 a) M4 (after corr inf lin as in text) सकालो (for स कालो) Ś1 Ñ B D1-7 M1 धिक् (for यत्) B1 नष्टं (for कष्टं) V1 मा भूत् सकोप विग्रह —b) D1 मा (for मां) D1 मया शङ्कितुम् (sic) —c) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M1 राघवार्थं (D1 3,4 M1 °र्थे) स हि भ्राता —d) D1 श्रेष्ठ (for ज्येष्ठ) Dt1 T1 3 G1 मत, T3 गुरु (for मम)

G 2 92 19
B 2 85 10
L 2 96 16

तं निवर्तयितुं यामि काकुत्स्थं वनवासिनम् ।
बुद्धिरन्या न ते कार्या गुह सत्यं ब्रवीमि ते ॥ १०
स तु संहृष्टवदनः श्रुत्वा भरतभाषितम् ।
पुनरेवाब्रवीद्वाक्यं भरतं प्रति हर्षितः ॥ ११
धन्यस्त्वं न त्वया तुल्यं पश्यामि जगतीतले ।
अयत्नादागतं राज्यं यस्त्वं त्यक्तुमिहेच्छसि ॥ १२
शाश्वती खलु ते कीर्तिर्लोकाननुचरिष्यति ।
यस्त्वं कृच्छ्रगतं रामं प्रत्यानयितुमिच्छसि ॥ १३
एवं संभाषमाणस्य गुहस्य भरतं तदा ।
बभौ नष्टप्रभः सूर्यो रजनी चाभ्यवर्तत ॥ १४
संनिवेश्य स तां सेनां गुहेन परितोषितः ।
शत्रुघ्नेन सह श्रीमाञ्शयनं पुनरागमत् ॥ १५
रामचिन्तामयः शोको भरतस्य महात्मनः ।
उपस्थितो ह्यनर्हस्य धर्मप्रेक्षस्य तादृशः ॥ १६
अन्तर्दाहेन दहनः संतापयति राघवम् ।
वनदाहाभिसंतप्तं गूढोऽग्निरिव पादपम् ॥ १७
प्रस्रुतः सर्वगात्रेभ्यः स्वेदः शोकाग्निसंभवः ।
यथा सूर्यांशुसंतप्तो हिमवान्प्रस्रुतो हिमम् ॥ १८

10 [a]) Ś1 Ñ B D3.4.7 M4 उपावर्तयितुं यामि, V1 D1 तमिहानयितुं यामि —[c]) Dt1 Ct से, Cg tp as in text (for ते) —[d]) Ś1 Ñ V1 B Dg1 D1.7 M4 सत्यमेतद्, G2 गुणाहृय (sic) (for गुह सत्य) Ś1 Ñ B D6 [ब्र]द (for ते)

11 [a]) Ś1 Ñ V1 B D1-4.6.7 M4 प्रहृष्ट (for संहृष्ट) T1 वचन, T3 -वदन, Cr g as in text (for -वदन) D5 स सम्प्रहृष्टवदन —M3 om 11[cd]–12[ab] —[d]) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1.3.6 हर्षेणं Ñ1 D2.5 मानद (Ñ1 °घ [sic]) B2 M4 हर्षयन्, D1.7 मानद (for हर्षित)

12 M3 om 12[a] (cf v l 11) —[a]) D4-6.7 धन्योऽसि V1 मनु (before corr ऽस्य)त्ता (sic) (for न त्वया) —[b]) V1 D1 पश्यामि M4 धरणीतले (for जगती°) —V1 om 12[c]–13[b] —[c]) D1 काम क्रमागत, D5 इदं न्यायगत, M3 क्षयनोपनत (for अयत्नादागत) —[d]) B3 D1.2 यत्त्व (for यस्त्व)

13 V1 om 13[ab] (cf v l 12) —[a]) D2 शश्वती (sic) B1 सहस्र (sic) (for खलु) —[b]) Ś1 D4 मनु भविष्यति, Ñ B Dg1 D1 T2 G2 M2.4 मनु (Ñ2 °*)गमिष्यति, Ct मनुचरिष्यति (as in text) —[c]) B1 D2 कृच्छ्रागत Cr कृच्छ्रगतो, Cg as in text (for कृच्छ्र°) V1 स्वयं वनगत राम —[d]) D1 व्यावर्तयितुम्, Cr g प्रत्यानयितुम् (as in text) T1 प्रत्यानेतुमिहेच्छसि

14 [a]) Ñ2 समाभाषमाणस्य, V1 D1 भाषमाण°, D2 संभाष्य° (for °माणस्य) —[b]) Ś1 Ñ B D2.3.4 गुहस्य भरतेन तु (Ñ2 B3 च) D4.7 भरतस्य गुहेन तु —[c]) V1 D2.4 बभूव (for बभौ) Dd1 (before marg corr as in text) नष्ट भास (for °प्रभ) —[d]) Ñ2 B2.3.4 D4.5.7 चाभ्यवर्तत, D2 चाभ्यवर्तन् (sic)

15 [a]) Ś1 D4 स निवेश्य D3 संनिवेशा Ś1 N V1 B D1-7 M4 तत (for स ता) —[b]) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 परिसान्त्वित, G2 M3 Ck tp परिरक्षित, Cg परितोषित (as in text) —[c]) Dt1 Dd1 Dm1 T2 सार्धं D1 च स (for सह) D4-7 शत्रुघ्नसहितो धी (D3.6 °त धी) मान् —[d]) Ś1 Ñ B D1.7 शयन (Ñ2 ससय [sic]) विवशोऽगमत् (D5 °शो गत) V1 शयन च विवेश ह, Dt1 Dm1 T1.2 G1.2 M1.2 Cg shayan समुपाविशत् (T2.3 M3 Cg p °गमत्, G2 °विशन्)

16 [d]) Dg1 Dt1 Dd1 T2 M2 (after corr sic m as in text) Ct धर्मप्रेक्ष्यस्य, Cm g °क्षस्य (as in text) —For 16 Ś1 N B D2-7 M4 subst while V1 D1 subst l 1 only for 16

1927* तत्र विस्तापरीत स्य निद्रामभ्यपद्यत ।
रामस्तापादुपारूढः स्वप्तव्यं विचिन्तयन् ।

[(l 1) B2 om न Ñ B4 स न (for स्य) B2 D5 स्य पद्यत V1 स विस्तया परतया न निद्रामभ्यगच्छत, D1-4.7 M4 तस्य (D1 अथ D3 अस्य [sic] M4 तस्य) चिन्तापरतया न निद्राम् (M4 °द्रा [sic] च) भ्य (D2.6 °भ्य) गच्छत —(l 2) B2 रामस्तापा° D7 रामस्तापा°घ (sic) D5 तस्कृति (for °ह्रू) Ś1 D4 तस्कृति चिन्तयन्, D2.4 तस्य च प्रविचिन्तयन् (D5 °यन्) D1.7 तत्तत्तत्° (for the post half)]

—B2 cont

1928* भ्राता सह महावीरो भरतश्च प्रतापवान् ।

—After 16 Dm1 ins राम

17 [c]) Dt1 Dd1 Dm1 G1.2 M1 Ck t [अ]भिसंतप्तं C1 r g [अ]भिसंतप्तं (as in text) Cm वनदावाभिसंतप्तं —[d]) M3 दग्धोऽग्नि —For 17 Ś1 Ñ V1 B D1.7 M4 subst

1929* अन्तर्दाहेन घोरेण दह्यमानोऽभिर्शं तदा ।
दावाग्निपरिसंतप्तो महानाग इव श्वसन् ।

[(l 1) V1 D1.4 घृ[ण]ना D5 दिर्ह ना G(ed.) भृशं निशां (for अभिर्श तदा) —(l 2) V1 नाह्सीगात्, D2 -सीपर्दीकोवा, D4.7 -सीपर्दीसाशो B1 दावाग्निनाभितप्त (for the prior half)]

18 [a]) Ś1 Ñ V1 B1.4 D1-7 सुस्रुतः (Ñ1 V1 B1 D4 °स्रु [sic] त:) B2 सुस्रुव (sic); B3 D6.8 सुस्राव Dg1 Dt1 T2.3 G M1 Cr m g t प्रसृत:; T1 M3 प्रसुत: Cv as in

ध्यानर्निर्दरशैलेन विनिःश्वसितधातुना ।
दैन्यपादपसंघेन शोकायासाधिशृङ्गिणा ॥ १९
प्रमोहानन्तसत्त्वेन संतापौषधिवेणुना ।
आक्रान्तो दुःखशैलेन महता कैकयीसुतः ॥ २०

गुहेन सार्धं भरतः समागतो
महानुभावः सजनः समाहितः ।
सुदुर्मनास्तं भरतं तदा पुन-
र्गुहः समाश्वासयदग्रजं प्रति ॥ २१

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे एकोनाशीतितमः सर्गः ॥ ७९ ॥

G 2 92 23
B 2 85 22
L 2 96 31

---

text (for प्रसुत) V1 D1-3 5 सर्वगात्रेषु (D3 °*) —[b]) Ct स्वेद (for स्वेद) D4 7 शोकाग्नि (for शोक ग्नि) Ś1 Ñ2 V3 B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 (after corr as in text) D1 2 5 5 T1 M3 4 Cv r m g स्वेद शोक ग्निसंभव ꣸ Ct स्वेद शोक ग्निसंभवमिति सम्यक् पाठ, Cg स्वेद शोकाग्नि संभव इति पाठस्तु न दृष्टान्तानुरूप । ꣸ —[c]) Dt1 Dd1 Dm1 T3 G1 M4 सूर्यांति, T3 सूर्याग्नि (for सूर्यांशु) G3 -सक्तो हि (for -सक्तो) D3 भरत शोकसंगतो —[d]) D4 om हिम वा प्रसुतो V1 हिमवत् V1 D1 सदने, Dg1 T G M3 2 Cg k प्रसृतो (M4 °ते [sic]) (for प्रसुतो) —For 18[cd], Ś1 Ñ B D2 4 5 subst

1930* हिमवानिव शैलेन्द्रो बहुधातुपरिस्रव ।
[N B1 3 D2 -परिस्र B2 3 °स्रव (V1 B1 °र)]

19 [a]) Ś1 N V1 B D4 चिता (B4 °ता) ध्यान (N3 °ना) समूलेन, D1 3 चिंतानिर्भर (D3 °दुर) मूलेन, D7 चिंतानिरस्तशैलेन (sic) D1 2 7 चिंताध्यानप्रपातेन (D5 °पातेन) —[b]) N3 V1 B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 2 5 S C5 विनिश्वसित, D2 3 श्रमोच्छ्वसित, Ct as in text Ś1 N B D2 4 7 -सानुना, V1 -सान्त्वना (sic) —[c]) N2 B2 3 मन्यु, B3 सैन्य, B1 द्वैत, D1 6 7 लज्जा (for दैन्य) D2 4 6 7 शृंगेण, M3 सघे च (sic) (for -संघेन) V2 दैन्यप्रापदसंघेन —[d]) T2 तोक (sic) (for शोक) Dg1 T2 Ct [आ]यासादि, G1 °स्य, Cm g k t as in text (for °धि) Ś1 N B D1 2 दु खशृंगो च्छ्रयेण (Ś1 °न, N1 °श्रयेण) च, V1 दु खशृंगोद्भवेन च, D2 3 6 7 भीम (D4 दैन्य, D7 दैत्य) दु खोच्छ्रयेण च, (D4 7 तु) D5 दु खसंगोच्छ्रयेण च, G2 शोकयासधिश्रिणा (sic) M4 शोकयासेण शृङ्गिणा —After 19 Ś1 N V1 B D1 7 ins

1931* ति श्वासायासधूमेन शोकाश्रुप्रस्रवेण च ।
अत्र संतापवशगन दैन्यरत्नाचितेन च ।

[(l 1) N V1 B D1 2 5 7 नि (D1 रि) श्वास V1 D1 -लोयेन (for धूमेन) Ś1 B4 D2 6 स्रवणे (Ś1 °णे)न B2 प्रद्रवेण D4 स्रोतेण (subst) V1 D1 7 स्वेकज (D1 °*) स्रवणेन च (for the post half) —V1 om l 2 —(l 2) D2 धूमितापेक्षणा देन, D2-4 7 रत (D4 रव) हितार्तप्रणादेन (D4 7 °तापेन) (for the prior half) Ś1 D6 हीनसत्त्वविनेन D1 शासप्रस्वापविनेन, D2 7 दे हस्त्वाहितेन (D7 °हितेन) D5 सेयमन्तवाविरेव (sic)] whereas M4 ins.*

1932* बाष्पाम्बुघनवेगेन कृतितामधुरवेण च ।
स्वतिताकारशब्देन चिन्तातापानुवर्तन च ।

20 [a]) M4 शोकतल्पाकृताशयेन —For 20[cd], Ś1 Ñ V1 B D1-7 subst :

1933* मोहसंतापदुर्गेण कैकयीवाग्दवाग्निना ।
[V1 D1 1 -दुःखेन (for -दुर्गेण) B1 D1 2 -वाग्दाग्निना, D2 7 (also) -वाग्ज्वलाग्निना]

—[c]) D1 2 दु खशोकेन —[d]) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 भरतः, Dt1 Dd1 Dm1 T2 G1 M3 Cv r m gp k t सहसा, T1 सहितो, Crp mp g as in text (for महता) B1 ककयीसुत —After 20 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

1934* त्रिनि थसन्ने भृशदुर्मनास्तत
प्रमूढसंज्ञ परमापदं गत ।
शम न लेभे हृदयज्वरार्दितो
नरर्षभो यूथहतो यथर्षभ ।

[(l 1) Dt1 Dd1 Dm1 T G1 2 3 M विनिश्वसन्ने G1 विनिश्वसते (sic) M3 भृशमार्तदुर्मना —(l 3) Dg1 शम न; Dd1 शाम न M3 न शर्म Cg as above (for शम न) T3 हृदयविदितो (sic) G1 हृदयज्वरार्तिनो (sic) —(l 4) Dg1 T1 M3 Cvp rp mp यूथगतो, Cv r m gp k t as above Cg (5 यूथगतो (for °हतो) ꣸ Cg यथूथगत यूथाद्भ्रष्ट वृषभं ; यूथहत इति पाठे हतयूथ इत्यर्थ । ꣸]

21 [a]) T2 3 सुमना , Cr m g t as in text (for सजन) —[c]) T1 सदा Cr m as in text (for तदा) —[d]) Dt1 शने , Ct as in text (for गुह) —For 21 Ś1 Ñ V1 B D1-7 subst

1935* गुहेन सार्धं तु समागतस्तदा
महानुभावो भरत प्रतापवान् ।
सुखोचित च पुनराप्रशोकदा
गुह समन्य गतधर्मवत्सल ।

[(l 1) Ś1 V1 D1 स D3 4 (for तु) D1 स वै (for तु) D2 समागतस्तदा —(l 3) Ś1 V1 D1 दुःखित, Ñ1 B1 2 4 गुणोचित, D1 स दु खितो(तो ?) D3 सुखोचितेन B1 स्व (sic) (for च) —(l 4) D1 गुह (sic) (for गुह) Ś1 N1 V1 D1 समाश्वासि D1 4 5 7 -वत्सल गुणि (D1 7 °वत्सल) (for धर्मवत्सल) B4 गुह समाश्वासयद्धर्मवत्सल]

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ V1 B D1-7 गुह समागम (D3 prefixes भरतपर्यवसि) —*Sarga no* (figures, words or both) N1 B1 D1 6 om Ś1 96 N2 92 V1 90 B1 D7 M1 91 B4 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 85 D1 146 D2 1 93 D4 89 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम —After Sarga 79 Ś1 Ñ V1 B D1 7 M1 ins. a passage relegated to App I (No 24).

८०

2. 91. 1
1. 2. 85. 1
2. 98. 1

आचचक्षेऽथ सद्भावं लक्ष्मणस्य महात्मनः ।
भरतायाप्रमेयाय गुहो गहनगोचरः ॥ १
तं जाग्रतं गुणैर्युक्तं वरचापेषुधारिणम् ।
भ्रातृगुप्त्यर्थमत्यन्तमहं लक्ष्मणमब्रवम् ॥ २
इयं तात सुखा शय्या त्वदर्थमुपकल्पिता ।
प्रत्याश्वसिहि शेष्वास्यां सुखं राघवनन्दन ॥ ३
उचितोऽयं जनः सर्वो दुःखानां त्वं सुखोचितः ।
धर्मात्मंस्तस्य गुप्त्यर्थं जागरिष्यामहे वयम् ॥ ४
न हि रामात्प्रियतरो ममास्ति भुवि कश्चन ।
मोत्सुको भूर्ब्रवीम्येतदप्यसत्यं तवाग्रतः ॥ ५
अस्य प्रसादादाशंसे लोकेऽस्मिन्सुमहद्यशः ।
धर्मावाप्तिं च विपुलामर्थावाप्तिं च केवलाम् ॥ ६
सोऽहं प्रियसखं रामं शयानं सह सीतया ।
रक्षिष्यामि धनुष्पाणिः सर्वैः स्वैर्ज्ञातिभिः सह ॥ ७

80

Ś1 Dm1 begin with ॐ, M1.3 with श्रीरामाय नमः —Before 1, B1 D2.3 ins

1936* रामलक्ष्मणयोस्तत्र यद्वृत्तं तदशेषतः ।

1 D3 om 1^abc (cf v l App I [No 24] l 36) —^a) Ñ2 V1 B2.4 च, D5 [ऽ]स्य (for ऽथ) B2 सद्भाव, G1 सभाव (for सद्भाव) —^b) Ñ V2 B D1 ततस्तस्य D3 आवृत्तस्य D4.5.7 वृत्तस्थस्य, M4 भरतस्य (for लक्ष्मणस्य) —V1 om 1^c–3 —^c) Ñ B D1.2.4.5.7 M4 भरत[M4 लक्ष्मण]स्याप्रमेयस्य —^d) Ñ B M4 स वन (for गहन) D2 गुहो यक्षवचान्तदा (sic) D5–7 गुहो य कृतवान्तदा —For 1 Ś1 D8 subst while Ñ B D2.3.7 ins after 1

1937* तत्र च परिभ चाप प्रगृह्य स महाभुज ।
जजागार स तां रात्रिं लक्ष्मणो भ्रातृवत्सल ।

[(l 1) Ñ1 B1.2 D1.2.5.6.7 हि Ñ2 स्व (for स) —(l 2) B2 D2.5.7 स्वप (for स तां)]

2 V1 om 2 (cf v l 1) B1 om 2 २ —^a) Ś1 Ñ B1.3 D2 ^०भद्रसेन (for गुणैर्युक्त) —^b) D5 वार (for वर) Dg1 चापासि (for चापेषु) T1 Cg शरचापासि —^c) Ñ2 B1.2 D1.3.5 भ्रातुर Dt1 ^०स्यायनम्, Dd1 गुप्तार्थम् (sic) Ś1 Ñ2 B1.3 D1.2.4.7 M4 मत्यर्थम्, D3 ** (for मत्यन्तम्) —^d) Ś1 Ñ B1.3 D T1.2 G1.2 M अब्रुव (sic) G2 अब्रवीत् (for अब्रवम्)

3 V1 B4 om 3 (cf v l 1 and 2 respy) 3^ab = 2 45 2^ab —^a) T1 शुभा M2 गुहा (sic) (for सुखा) —^b) D3 परिकल्पिता (for उप^०) —^c) Ś1 Ñ2 B1.3 D5.6 प्र(Ś1 Ñ2 प्र [sic])त्याश्वसिहि B1 D6.7 समाश्वसि(B1 ^०सि [sic])हि, D2 प्रत्याश्वासिहि (sic) (for प्रत्याश्वसिहि) Ś1 Ñ B1–3 D1.4 M1 सौम्यत्वम् Dd1 (after corr as in text) Dm1 (before corr as in text) शेष्वस्या D3 शेष्वत्र D5 सौम्य त्व D7 शेष्व त्व D6.7 M2 शय्यायां G2 शय्यायां (for शेष्वास्यां)

4 4^ab = 2 45 3^cd —^a) Ś1 Ñ V1 B D1.7 M4 दुःखानां (for दुःखानां) V2 वासुखोचित B2 त्वं सुखोचित D6 त्वं सर्वोचित —^c) T2 धर्मार्थे (for धर्मात्मन्) Dg1 T1.3 G2 M2 Cv mp तव Cr m g as in text (for तस्य) V1 धर्मात्मनस्ते गुप्त्य^० —For 4^cd Ś1 Ñ V1 B D1.7 M4 subst

1938* गुप्त्यर्थं जागरिष्यामि रामस्याहमिमां निशाम् ।

[B2 निशामिमां (by transp) Ś1 D2.5–7 रामस्य सह सीतया V1 D1.3 M4 काकुत्स्थस्य (V1 ^०स्थाय) निशामिमां (for the post half)]

5 5^ab = 2 45 4^ab —^a) Ś1 D2–7 च (for हि) B1 प्रियतमो (for ^०रो) —^b) V1 विद्यते D3.6.7 मानव (for कश्चन) —^c) Ś1 D1.7 स V1 Dt1 Dm1 (before corr as in text) D1 T2 न Cv r m g मा (as in text) Ś1 B1 D1.6 G1.3 M1 भूद् D7 [ऽ]सि, Cv r m g as in text (for भूर्) —^d) Ś1 N V1 B D1.7 M4 अद्य Dt2 T2 अत्र T1 नापि G1 अपा (sic) B(ed) अथ (for अपि) Ś1 N V1 B Dt1 D6.7 T2 G1 M2 सत्यं Ce m g as in text (for [अ]सत्यं)

6 = 2 45 5 —^a) V1 D2–6.7 यस्य M2 प्रसादाद् (sic) (for प्रसादाद्) M4 आशासे (for आशंसे) —^b) D2 लोके ऽस्मिन्, M4 जीवन्लोके (for लोकेऽस्मिन्सु) B1 ^०महद्यश —^c) Ś1 Ñ1 D6 बहुलाम्, T2 सकलाम् (for विपुलाम्) V1 B3 धर्मांश्च च सुमहत्ताम् B4 धर्मार्थावाप्तिं बहुलाम् (sic) —^d) Ś1 N V1 B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1.6 T2.3 G2.3 M1.4 अर्थकामौ च (Ś1 N B D6 न) वर्धनी D3.4 अर्थसिद्धिं सर्वैव च D1 अर्थावाप्तिं च शाश्वतीं D1.7 अर्थसिद्धिं च केवलां

7 = 2 45 6 —^a) T2 प्रियसुख M2 प्रियमम (for ^०सख) —^b) D1 सीतया सह (by transp) —^d) D1 सर्वैः स्वैः, G2 M1 सर्वेषां (for सर्वैः स्वैः) Ś1 N B1.3 Dd1 Dm1 D1–7 G1 M4 गुह V1 यान (for सह) B1 सर्वज्ञाति भी रैत

न हि मेऽविदितं किंचिद्वनेऽस्मिंश्चरतः सदा ।
चतुरङ्गं ह्यपि बलं प्रसहेम वयं युधि ॥ ८
एवमस्माभिरुक्तेन लक्ष्मणेन महात्मना ।
अनुनीता वयं सर्वे धर्ममेवानुपश्यता ॥ ९
कथं दाशरथौ भूमौ शयाने सह सीतया ।
शक्या निद्रा मया लब्धुं जीवितं वा सुखानि वा ॥ १०
यो न देवासुरैः सर्वैः शक्यः प्रसहितुं युधि ।
तं पश्य गुह संविष्टं तृणेषु सह सीतया ॥ ११
महता तपसा लब्धो विविधैश्च परिश्रमैः ।
एको दशरथस्यैष पुत्रः सदृशलक्षणः ॥ १२
अस्मिन्प्रव्राजिते राजा न चिरं वर्तयिष्यति ।
विधवा मेदिनी नूनं क्षिप्रमेव भविष्यति ॥ १३
विनद्य सुमहानादं श्रमेणोपरताः स्त्रियः ।
निर्घोषोपरतं नूनमद्य राजनिवेशनम् ॥ १४
कौसल्या चैव राजा च तथैव जननी मम ।
नाशंसे यदि ते सर्वे जीवेयुः शर्वरीमिमाम् ॥ १५

G 2 94 16
B 2 8 15
L 2 58 17

8 = 2 45 7 —^{a}) D5 न हि मे यदविशत —^{b}) D5 वर्निमश्च (for वनेऽस्मिंश्च) D3 om from चरत up to लक्ष्मणे in 9^b V1 D1 M1 चसत, G4 भरत (sic) (for चरत) T3 सह (for सदा) —After 8^{ab}, B3 ins

1939* भवाक्रमधिकारोऽत्र मा ते शङ्का भवेदिति ।

—^{c}) D5 [श]ति (for [अ]पि) —^{d}) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 सुमहत्प्रसहाम्य (B4 °हे म्य)हे, G4 M1 4 सु(M1 स [sic])महत्प्रसहेमहि (G2 °येमहि [sic])

9 D3 om up to लक्ष्मणे in ^{b} (cf v l 8) —^{a}) V1 मागत्न, D5 युक्तेन (for इत्तम) —^{cd}) Ñ2 B3 [अ]भि पश्यता D5 G1 [अ]नुपश्यता M3 (after corr sec m) [अ]भिरक्ष(before corr °क्षि)ता (for [अ]नुपश्यता) V1 सुकुमारी च वैदेही सत्वानवमानपश्यताद् (sic)

10 = 2 45 9 —^{a}) V1 दाशरथिः, D5 दाशरथ (sic) —^{b}) V1 शयान D1 शयते (sic) (for शयाने) —^{c}) T3 शय्या M3 शक्य (for शक्या) D5 लब्धुं (for निद्रा) D5 निद्रा M3 [अ]वाप्तु (for लब्धुं) —^{d}) Ś1 D4 5 7 T3 जीवित च N2 D3 4 जीवितुं वा Dg1 D12 Dd2 T3 जीवितानि (for जीवितं वा) Ś1 V1 Dm1 D1 7 च (for second वा)

11 = 2 45 10 —^{ab}) Ś1 N B शक्य (for सर्वै) D5 योऽद्य न यैन दैत्यश्च (sic) D4 6 यो न दवैर्न दैत्यैश्च D1 7 यो न देवैर्न दुर्वर्यो (for ^{a}) G3 M3 शक्य V1 D1 M1 शक्य सर्वै (by transp) Ś1 N B सोढुं युधि सम्य(B2 °ह्य) मरे (D3 °मै) D2 4 5 7 शक्यो योद्धुं समागते (D5 [after corr] मै) (for ^{b}) D6 येन दव सुरै शक्य सोढुं यदि समागते —^{c}) Ñ1 D4 5 7 भूमौ शयित D6 ससंविष्ट, G3 M1 सुखसंविष्ट (for गुह संविष्टं) —^{d}) D3 M3 भार्यया (for सीतया)

12 = 2 45 11 G1 damaged up to विवि in ^{b} —^{a}) M3 सहसा (for महता) D1 तपसो (for °सा) D5 लब्धो (for लब्धो) —^{b}) D1 om (hapl) वि in विविधैश्च Ś1 V1 D1 3 विपाकैश्च N1 पुत्रा सैः, N1 B पराक्रमैः (for परिश्रमैः) —^{c}) N1 Dd1 T3 [इ]व V1 [इ]व B1 D3 [ए]व (for [ए]ष) Dm1 एको दशरथस्येह —G1 damaged from दृशलक्षण in ^{d} up to अस्मि in 13^a —^{d}) D7 सह* (for सदृ) B1 2 4 D3 4 5 M3 (before corr sec m) लक्ष्मण (for लक्षण)

13 = 2 45 12 G1 damaged up to अस्मि (cf v l 12) —^{a}) Ś1 Dg1 Dd D1 3 T1 G1 प्रव्र(D1 °)जिते (for प्रव्रा°) Ñ2 B3 [इ]न्य (for राजा) —D3 om (hapl) 13^{cd} —^{d}) Ś1 Ñ1 B1 2 4 D1 क्षत्र (for क्षिप्र) —After 13 Ñ2 repeats and brackets 14^a 13

14 = 2 45 13 —^{a}) V1 D1 विनद्य D3 विनदत् (sic) D4 विनाद्य (for विनद्य) V1 सुमहान, B1 D3 7 सुमहत् D6 स्वमहा (for सुमहा) —^{b}) N B क्रमेण (for श्रमेण) Ś1 D4 6 7 च सुखा N B स्त्रियो D3 6 [अ] नता G1 [उ]पहता (for [उ]परता) —After 14^{ab}, Ś1 V1 D5 7 ins

1940* सुप्तकल्या भविष्यन्ति निद्रया परिमोहिता ।

—^{cd}) Ś1 V1 B1 3 D3 7 निर्घोषविरतो(V1 °वृत्, B1 3 D3 °ह) N1 विघोषो विरतं Ñ2 B3 4 निर्घोष विरते Dg1 D1 M1(after corr ref by sec m) निपातर(M1 [before corr]°म)हित D12 Dd1 G1 M2 3 निगतो वि(M1 °प)रतो(Dd1 G1 °त) Dm1 G2 3 M1 निर्घोषरहि(G3 °ता) (for °षोपरतं) B2 नूनं मन्ये D1 नूनं मया T1 2 नाद मन्ये, G(ed) मन्ये नून (for नूनमद्य) T1 2 राम (for राज) Ś1 N B Dt2 D4 6 7 M2 3 निवतने —After 14 Ś1 D5 7 ins

1941* भविष्यति महाघोरो रामे प्रव्रजिते वनम् ।
विलापविनदः श्रुत्वा चाद्य राजनिवेशने ।

[(L 1) D5 घोर (sic) (for घोरो) D5 प्रव्रजिते D4 7 प्रवा° (for प्रव°) —D5 5 om L 2 —(L 2) D4 स D5 लाप (for लाप)]

15 = 2 45 14 —^{b}) B3 च (for [ए]व) D5 सव (for मम) —G1 damaged for 15^c —^{c}) B3 (after corr as in text) D5 ते सव D1 3 सर्वे ते (by transp.) T1 2 जीवेयु G2 M1 जीवंत (for ते सर्वे) —^{d}) T1 2 G3 M1 सन्त (for जीवेयु) D1 3 T1 रजनीम् (for शर्वरीम्) D3 जीवेयुरिति मे मति

G. 2.94.17
B. 2.86.16
L. 2.98.17

जीवेदपि हि मे माता शत्रुघ्नस्यान्ववेक्षया ।
दुःखिता या तु कौसल्या वीरसूर्विनशिष्यति ॥ १६

अतिक्रान्तमतिक्रान्तमनवाप्य मनोरथम् ।
राज्ये राममनिक्षिप्य पिता मे विनशिष्यति ॥ १७

सिद्धार्थाः पितरं वृत्तं तस्मिन्काले ह्युपस्थिते ।
प्रेतकार्येषु सर्वेषु संस्करिष्यन्ति भूमिपम् ॥ १८

रम्यचत्वरसंस्थानां सुविभक्तमहापथाम् ।
हर्म्यप्रासादसंपन्नां सर्वरत्नविभूषिताम् ॥ १९

गजाश्वरथसंबाधां तूर्यनादविनादिताम् ।
सर्वकल्याणसंपूर्णां हृष्टपुष्टजनाकुलाम् ॥ २०

आरामोद्यानसंपूर्णां समाजोत्सवशालिनीम् ।
सुखिता विचरिष्यन्ति राजधानीं पितुर्मम ॥ २१

अपि सत्यप्रतिज्ञेन सार्धं कुशलिना वयम् ।
निवृत्ते समये ह्यस्मिन्सुखिताः प्रविशेमहि ॥ २२

परिदेवयमानस्य तस्यैवं सुमहात्मनः ।
तिष्ठतो राजपुत्रस्य शर्वरी सात्यवर्तत ॥ २३

---

16 =2.45.15.—^{a}) T1.2 M3 च (for हि). D3 जीवितादपि (sic), D4.6.7 जीवे(D7 °वि)दपि हि (for जीवेदपि हि).—^{b}) Ñ1 [श]त्रुघ्न वेक्षया; V1 D5 [श]त्रुघ्ने°; B2 [श]त्रु घ्ने°; D4 त्व्यवे° (sic) (for [श]त्र्ववेक्षया).—^{c}) Dg1 यदि; Dt1 T1 या हि; Dd1 Dm1 M2 सा तु; T2 यतः; G3 M1 Cg यत्तु; Cgb as in text (for या तु). Ś1 D4 एवदु खातो; Ñ1 B2 D2.4.1.7 M4 तद्दु खे यत्तु (D6 °त्र), Ñ2 B1.3.4 एतद्दु खात् (Ñ2 B3 °खा) तु; V1 ध्रुवं दृष्ट्वा तु; D1 एतदु खे तु; D3 तद्दु खेन च; T2 दु खतो यस्तु.—^{d}) M4 विवत्सा (for वीरसूर्). Ñ1 B न भविष्यति; D3 स हि स्यति.—After 16, Ñ V1 B D1-3.5.6 ins.:

1942* अनुरक्तजनाकीर्णा सुखदुःखसहा सदा ।
राजधानी कुलस्यास्य पुरी सा च विनङ्क्ष्यति ।

[(l. 1) D1 दु खासहा. Ñ1 D2.3.5 प्रासादोद्यानशोभिता(D3 °ना); V1 D2 समदु खसुखा तदा(D1 °था) (for the post. half).—(l. 2) D3.5 पितुर्मेंच (for कुलस्यास्य). D6 माय नून (for पुरी सा च). V1 सर्वथा विनशिष्यति; D1-3.6 सा पुरी विनशिष्यति (for the post. half).]

17 =2.45.17. B1.4 om (hapl., cf. B2.3 v.l. in ^{d}) 17.—^{ab}) Ś1 D6 अतिकामाद्; Ñ B3 D4.7 अतिक्रमाद्; B2 अविक्रमाद्; L(ed.) अतिक्रमाद् (for first °क्रान्तम्). M3 lacuna from first न्त up to second न्त. B3 illeg. for second क्रांतम्.—^{c}) Ś1 D6 रामे राज्यम्; Ñ1 रामे राज्ये (by transp.), D4.7 राज्यं रामे (for राज्ये रामम्). Ñ1 D4.7 [ऽ]विनिक्षिप्य; V1 स निक्षिप्य (for अनि°). M3 राज्ये राम त्वनि° (sic).—^{d}) Ñ B2.3 स विनंक्ष्यति; Dm1 D1 विनश्यति; D3 न भविष्यति (for विनशि°).

18 =2.45.18.—^{a}) Ś1 B D4.6.7 सिद्धा(D7 °द्ध)र्थाः. Ś1 Ñ V1 B D2-7 M4 वृद्ध (for वृत्तं).—^{b}) Ś1 Ñ B D1-7 विशेषतः; V1 [ऽ]प्युप° (for ह्युपस्थिते).—^{c}) B3 illeg. for स in सर्वेषु. M3 प्रेतकार्याणि सर्वाणि.—D3 om. from 18^{d}–21^{c}.—^{d}) Ś1 संस्करिष्यति; Ñ B D4.6.7 सत्करिष्य(Ñ1 D6 °ष्यं)ति; V1 D2.3.6 संस्मरिष्य(V1 °ष्यं)ति (for संस्करिष्यन्ति).—After 18, Dm1 ins. रामं.

19 =2.45.19. D1 om. 19 (cf. v.l. 18). V1 om. 19^{ab}.—^{a}) D6.7 रम्या- (for रम्य-). D1 -चतुर- (sic) (for -चत्वर-). D6 G1 -संस्थानं.—G1 om. 19^{b}–21^{c}.—^{b}) D1 सुविभक्तं महापथं.—^{c}) M3 -प्राकार- (for प्रासाद). Ś1 Ñ V1 B D1.3.5.6 T1.2 M4 -संबाधां(D3 °धा-), Dt1 -समा- D4.7 -सौधाढ्यां (for -संपन्नां).—Ś1 Ñ B D4.6.7 transp. 19^{d} and 20^{b}.—^{d}) Dt1 सर्वे- (for सर्व-). Ś1 Ñ V1 B D1.3-7 M4 सर्वरत्नोपशोभितां.

20 =2.45.20. D1 G1 om. 20 (cf. v.l. 18 and 19 respy.). V1 D1 om. (hapl.?) 20^{ab}.—^{a}) Ś1 Ñ B D4.6.7 रथाश्वगज- (by transp.) (for गजाश्वरथ-). D1 M1 -संपूर्णां (for संबाधां).—Ś1 Ñ B D4.6.7 transp. 19^{d} and 20^{b}.—^{b}) Ñ B1 D4.7 T1 -निनादितां. Cg as in text (for -विना°).—D1.5.7 om. 20^{cd}.—^{c}) Ś1 B1 D1.4 -संपन्नां (for -संपूर्णां).—B1 om. (hapl.) 20^{c}–21^{c}.—^{d}) Ś1 B2.3 D6 तुष्टपुष्ट-; Ñ2 तुष्टपरुष्ठ (sic), B2 तुष्टुष्टु स्व (sic), D1 om. (hapl.?) °पुष्ट; M3 हृष्टतुष्ट- (for हृष्ट°). Ś1 D6 -जनायुतां; M4 -जनावृतां (for °कुलाम्).

21 =2.45.21. D1 om. up to 21^{c} (cf. v.l. 18). B1 G1 om. 21^{a} (cf. v.l. 20 and 19 respy.).—^{a}) D1 आरामोत्सव-. Ś1 D6 -संकीर्णां, V1 Dd1 Dm1 D1-3.7 M1 -संपन्नां; Cg as in text (for -संपूर्णां).—^{b}) G1 समसो व (sic) (for समाजो°). G M1-3 -चालिनीं, M1 -मलिनीं. Cr.m g as in text (for -शालिनीम्).—^{c}) Ś1 Ñ V1 B D1-3.7 M4 सुखिनो, Dm1 सुखितो (sic) (for सुखिता)

22 =2.45.22.—^{a}) V1 अति (for अपि).—^{b}) D1 सर्वं (for सार्धं). Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 कुशलिनो.—^{c}) D6 निर्वृत्ते. Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 तस्मिन् (for ह्यस्मिन्).—^{d}) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 अयोध्यां (for सुखिताः) Ñ1 प्रविशेमहि (sic), G3 प्रचरेमहि.

23 =2.45.23.—^{a}) G1 परिदेवय- (metr.) (for °देवय-).—^{b}) D3 [ए]व (for [ए]वं). Ś1 हि महात्मन । Dt1 हितमात्मनः (for सुमहा°).—^{d}) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 सा व्यू(M3 °त्य)तीयाय शर्वरी(D3 यामिनी), G शर्वरीमत्यवर्तत.

प्रभाते विमले सूर्ये कारयित्वा जटा उभौ ।
अस्मिन्भागीरथीतीरे सुखं संतारितौ मया ॥ २४

जटाधरौ तौ द्रुमचीरवाससौ
महाबलौ कुञ्जरयूथपोपमौ ।
वरेषुचापासिधरौ परंतपौ
व्यवेक्षमाणौ सह सीतया गतौ ॥ २५

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे अशीतितमः सर्गः ॥ ८० ॥

८१

गुहस्य वचनं श्रुत्वा भरतो भृशमप्रियम् ।
ध्यानं जगाम तत्रैव यत्र तच्छ्रुतमप्रियम् ॥ १
सुकुमारो महासत्त्वः सिंहस्कन्धो महाभुजः ।
पुण्डरीकविशालाक्षस्तरुणः प्रियदर्शनः ॥ २
प्रत्याश्वस्य मुहूर्तं तु कालं परमदुर्मनाः ।
पपात सहसा तोत्रैर्हृदि विद्ध इव द्विपः ॥ ३

G 2. 95. 2
B 2. 87. 3
L 2. 99. 2

24 a) Ś1 V B D6 [s]म्युदिते (for विमले) —b) T1 धारयित्वा (for कार°) Ś1 D4.5 जटास्तत, V1 Dm1 (after corr as in text) जटामुभौ Dg1 Dt1 D1.3 T2 G1 M1 (after corr as in text) जटाबुभौ (sic), T1 जटे उभौ —c) Ñ2 D2 T2 M3 तस्मिन् —d) D2 सन्तरितौ (sic), D6 सतारितौ, T1 संतारिता V1 स्वात्र सुखाविमौ मया (sic) —After 24 M4 ins

1943* गुहस्य तस्मिन्सकल तदर्दितो
निशाविवस्ते तरण च सर्वदा ।
राघव सूतस्य च तद्दिदर्शन
घने च वास गुरुवाक्यकारिण ।

25 a) N V2 B D1-4 M4 कुरा (for द्रुम) —b) V2 D1 स्थौ (for बलौ) V1 तौ गज (for कुञ्जर) —c) Ñ1 V2 B2.3 D5 वरेषु D4 वीरेषु (for वरेषु) V2 बाणासि (for -चापासि) Dt1 Dd1 Dm1 वरेषुधौ(Dd1 °)चापधरौ V1 D1 सुभानतौ (for परंतपौ) —d) Ś1 D4.5.7 प्रत्यपेक्षमाणौ, N V1 B1.3.4 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1.3.5 T1.2 G2.3 M1.2 Gm व्यपेक्ष्य B4 Dt1 D2.3.5 °क्ष्य)माणौ, T3 व्यपेक्षमाणौ M3 व्यवेक्षमाणौ, M5 भवक्षमाणौ, Cg व्यपेक्षमाणौ (as in text) N2 reads सह सीतया in marg Ś1 D6 तत्र D2.4.5 तदा (for गतौ)

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ B D1.4.6.7 गुहवाक्यं D2.4 भरतप्रस्थाने गुहवाक्ये —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 B1 D4.6 om Ś1 98 Ñ2 D3 94 V1 D6 91, B2 81, B3 D7 93 B4 88 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 86 D1 147, D5 95 M4 92 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नमः

81

Dm1 begins with ॐ, M1 with श्रीरामचन्द्राय नमः M3 with श्रीरामाय नमः

1 b) V1 सुमहामात्र, D2.4.7 सुमहदु खित —V1 om 1cd —c) Ś1 Ñ B D1-7 जगाम मोहं M3 मौन जगाम —d) D1.3 यस्मिन्, D2 तस्मिन् (for यत्र) D2 तच्छ्रुतम् (for तच्छ्रुतम्) D4.5.7 एव हि (D5 च) (for मप्रियम्) Ś1 V B D6 श्रुतवाक्यच D1.3 यत्रार्थोपस्थितप्रिय —After 1 Ś1 Ñ V2 B D1-7 M4 read and Dg1 ins 1946*

2 For 2 N1 V3 D1-5.7 subst and read after 1946*

1944* सुकुमार महासत्त्व सिंहस्कन्धं महाभुजम् ।
पुण्डरीकपलाशाक्ष तरुण प्रियदर्शनम् ।

[(l 1) D1 सुकुमार D3 सिंह (for सिंह) D2 स्तम्भ (for स्कन्ध)]

—Thereafter N1 V1 D1.2.7 cont while Ś1 V2 B Dg1 D6 M4 ins after * Dt1 G2 h(ed) (in brackets) ins after 3

1945* भरते मूर्छित दृष्ट्वा विषण्णवदनो गुह ।
बभूव व्यथितस्तत्र भूमिकम्प इव द्रुम ।

[(l 1) Ś1 Ñ B D6 मोहित M4 transp भरत and मूर्छित Ś1 D6 G2 विवर्णन्न D2 विशुष्क (for विषण्ण) —(l 2) N1 तस्यौ (for तत्र) D2 क्षिति (for भूमि) Ś1 D1.2.6 °कम्पित, V1 B2 °कम्प इव, Dg1 Dt1 D4.5.7 G2 °कम्पे (D7 °पे) यथा (for °कम्प इव) Ñ2 [स] कम्प (for द्रुम)]

3 a) M3 Ch काले —b) Dt1 G2.3 M1.3 Cg p m p g p 1.2 सहसा Cr m.g as in text (for पपात) T2 सह तोत्रेण

G 2 95 5
B 2 87 5
C 2 99 6

तदवस्थं तु भरतं शत्रुघ्नोऽनन्तरास्थितः ।
परिष्वज्य रुरोदोच्चैर्विसंज्ञः शोककर्शितः ॥ ४
ततः सर्वाः समापेतुर्मातरो भरतस्य ताः ।
उपवासकृशा दीना भर्तृव्यसनकर्शिताः ॥ ५
ताश्च तं पतितं भूमौ रुदन्त्यः पर्यवारयन् ।
कौसल्या त्वनुसृत्यैनं दुर्मनाः परिषस्वजे ॥ ६
वत्सला स्वं यथा वत्समुपगूह्य तपस्विनी ।
परिपप्रच्छ भरतं रुदन्ती शोकलालसा ॥ ७
पुत्र व्याधिर्न ते कच्चिच्छरीरं परिबाधते ।
अद्य राजकुलस्यास्य त्वदधीनं हि जीवितम् ॥ ८
त्वां दृष्ट्वा पुत्र जीवामि रामे सभ्रातृके गते ।
वृत्ते दशरथे राज्ञि नाथ एकस्त्वमद्य नः ॥ ९
कच्चिन्न लक्ष्मणे पुत्र श्रुतं ते किंचिदप्रियम् ।
पुत्रे वा ह्येकपुत्रायाः सहभार्ये वनं गते ॥ १०

(for सहसा सोऽरुद) —Dg1 reads 3[d] in marg —[d]) K(ed) हति, Ct as in text (for हृदि) —For 3 Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst, and read after 1, while Dg1 in after 1

1946* स विह्वलितसर्वाङ्गो विरूपविपुलेक्षण ।
पपात सहसा भूमौ कृत्तमूल इव द्रुम ।

[(l 1) Dg1 विस्त (for विह्व) —(l 2) Ñ2 V1 B1 मूलप्रा° Dg1 D3 कृत्तमूल° (for कृत्तमूल) B1 द्रुम D3 मारुताति द्रु वित (for the post half)]

—After 3 D11 G2 K(ed) (in brackets) ins 1945*

4 Ś1 D5 om 4 —[b]) Ñ V2 B D1 5 7 M4 नष्टचेतस (V1 D3 4 7 °न, D1 8 M1 °न) Dm1 G3 Cr [S]नतर स्थित Cm g k t [s नतरस्थित (as in text) —After 4[ab], B3 ins

1947* अकस्माद्दीन दुःखेन तथा करुणया गिरा ।

—[d]) B1 D2 3 5 विसंज्ञ Ñ1 B3 शोकमर्दित, D3 5 °कर्शित, D1 7 °विह्वल (for °कर्शित)

5 [b]) M3 मातर G1 M1 3 या —V1 om 5[cd] —[c]) D1 7 उपवासात् (for उपवास) D1 3 परा, D3 वशा (for कृशा) —[d]) Ñ1 B3 Dd1 D1 7 T1 भर्तुर, B3 भ्रातृ (for भर्तृ) Ś1 Ñ2 B D3 -कर्षिता, D11 -कर्षित

6 [b]) Dm1 रुद्‍ [sic] T1 परिवारयन् —[c]) Dd1 [अ]नुसृत्य, G3 [अ]नुसृत्या (sic) (for [अ]नुसृत्य) M3 [ए]व (for [ए]न) —For 6, Ś1 Ñ V1 B D1 7 M4 subst

1948* तास्तु निपतितं दृष्ट्वा भूमौ सुप्तमिव सुतम्
सम्भ्रान्तहृदयाक्रान्ता रुदन्त्य पर्यवारयन् ।
कौसल्या त्वभिसृत्यैनं व्यथिता वेपितिकृशा ।
समुत्थाप्याश्वासयामास सुखस्पर्शेन पाणिना ।

[(l 1) D1 पतित (subm) (for निपतित) V1 पश्यन् (for दृष्ट्वा) D1 3 4 5 M4 सु(D1 2 श)प्तं (for सुप्त) B1 शुभ (for सुतम्) —(l 2) Ś1 N B D4 हृदयाकान्त V1 -मनस गतां M4 हतमनस्का B1 3 रुदन्त Ś1 परिवारयन् —(l 3) V1 त्वपि सुता B1 [अ]प्यभिसृत्य D3 त्वभिसृत्य D4 त्वभिसृत्य D5 व्यभिसृत्य (for त्वभिसृत्य) V1 [ए]व, B1 3 4 D3 [ए]त (for [ए]न) Ś1 B1 2 3 D3 7 M1 व्यथिता Ñ2 D3 शोककृशा B1 °विक्रा, D5-7 शोकविह्वला —(l 4) V1 सुख संस्पृश्य (for सुखस्पर्शेन)]

7 Ś1 D1-7 om 7[ab] D3 transp 7[ab] and 7[cd] —[a]) D3 M4 त (for स्व) Ñ B यथावद्वत्सला सा तम् —[b]) Ñ B1 4 Dg1 Dd1 Dm1 Ct उपगुह्य, V1 B1 3 D1 3 G1 उपगुह्य G(ed) उपागूह्य, Cg उपगूह्य (as in text) Dd1 Dm1 G1 M1 मनस्विनी —[cd]) Ś1 D4 पप्रच्छ चैव Ñ V1 B D1 8 M4 रुदती भरत, D3 4 7 T1 G2 M1 3 भरत रुदती (for भरत रुदन्ती) Ñ V1 B D1-5 7 M4 शोककर्शि(D1 6 7 M1 ति)ता (B3 °त) —After 7 D1 1 ins राम

8 [a]) Ś1 Ñ1 B1 D6 कश्चिद्, V2 D1-3 M1 क्वचि (for पुत्र) V1 बाधते (for व्याधिर्न त) Ś1 Ñ1 B1 D1 पुत्र (for कच्चिच्छ) N2 B1-4 D1 5 2 transp पुत्र and कच्चि —[b]) N B Dd1 Dm1 D1 4 5 7 शरीरे, Cg k शरीर (as in text) Ś1 N2 B3 4 D3 5 7 सम्प्रबाधते Ñ1 B1 3 सम्प्रबाधते V2 D1 3 M4 पुत्र बाधते Dg1 D11 Dd1 Dm1 प्रत बाधते D3 सम्प्रबाधते (for परिबाधते) —[c]) Ś1 Ñ V1 B D G1 3 M अद्य Cg as in text (for अद्य) Ś1 Ñ V1 B1 3 Dg1 D11 Dd1 Dm1 D1 5 6 G M [अ]द्य, B1 [अ]द्य (sic) D1 1 7 [इ]ह (for [अ]स्य)

9 [a]) B1 त D3 त्वा (for त्वां) Dm1 पुत्र D11 जीवामो —[b]) G1 3 M1 भ्राता वने (for सभ्रातृक) —[cd]) Ś1 Ñ V1 B D1 7 M4 त्वमिदानीं कुले नाथो वृत्त(Ś1 V1 D1 5 6 मृते) दशरथे नृपे

10 [a]) V1 om (subm) B3 तु D1 ते (for न) Ś1 Ñ B D1 2 5 लक्ष्मणात् Ś1 D6 पुत्रात्, T1 3 पुत्रे (for पुत्र) —[c]) G M1 3 [अ]पि (for हि) Ś1 N V1 B D1 5 6 7 M4 पुत्रात्मारि D1 पुत्र...(lacuna) (for पुत्रे वा हि) —[d]) Ś1 N B1 2 सहभार्य द्रुताश्रय तु, V1 B1 D1 सभार्याश्च वना श्रय तु, B3 सह गया त्वमाश्रयात्, D3 सह भार्यां वन श्रय तु (sic) —After 10 Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 ins

1949* एकपुत्रा च नाथा हि विवशास्वासयमद ।
कौसल्या भरत दीनमिदं पुत्रमिवाब्रवीत् ।

[(l 1) B1 जौ (for च) D3 आश्वासय —D3 (hapl) from l 2 up to 11[d] —(l 2) Ñ1 B3 (for इद) D1 [अ]ब्रवीत्]

स मुहूर्तं समाश्वस्य रुदन्नेव महायशाः ।
कौसल्या परिसान्त्व्येदं गुहं वचनमब्रवीत् ॥ ११

भ्राता मे क्वावसद्रात्रिं क्व सीता क्व च लक्ष्मणः ।
अस्वपच्छयने कस्मिन्किं भुक्त्वा गुह शंस मे ॥ १२

सोऽब्रवीद्भरतं पृष्टो निषादाधिपतिर्गुहः ।
यद्विधं प्रतिपेदे च रामे प्रियहितेऽतिथौ ॥ १३

अन्नमुच्चावचं भक्ष्याः फलानि विविधानि च ।
रामायाभ्यवहारार्थं बहु चोपहृतं मया ॥ १४

तत्सर्वं प्रत्यनुज्ञासीद्रामः सत्यपराक्रमः ।
न हि तत्प्रत्यगृह्णात्स क्षत्रधर्ममनुस्मरन् ॥ १५

न ह्यस्माभिः प्रतिग्राह्यं सखे देयं तु सर्वदा ।
इति तेन वयं राजन्ननुनीता महात्मना ॥ १६

G 2 95 21
B 2 87 17
L 2 99 19

11 D3 om 11^ab (cf v l 1949*) —^a) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1 3 5 G M1 2 4 स मुहूर्तात् B2 मुहूर्तं स Dm1 सुमुहूर्तं Ś1 D6 समुत्तस्थौ Ñ V2 B D2 3 5 7 M3 समाश्वस्तो G3 (after corr) M1 3 °श्वस्य Cl t as in text (for समाश्वस्य) —^b) V1 एव (for एव) —^c) Ś1 N1 V2 B1 D1 5 M3 प्रतिपूज्याथ Ñ2 B2-4 प्रतिगृह्याथ, T2 °सान्त्वेव T3 °सान्त्वेनो Cr m g k t as in text (for परिसान्त्व्येदं) —^d) D5 वचम् (subm) (for वचनम्)

12 ^a) T2 क्वावसद् (for क्वावसद्) K(ed) रात्रौ (for रात्रिं) —^d) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 भुक्तं G1 भुक्त (for भुक्त्वा) —For 12 Ś1 Ñ V1 B D1-7 M3 subst

1950* गुह पृच्छामि भूयस्त्वा यत्क च खलु नानृतम् ।
राघवः सह वैदेह्या तदा किमुपभुक्तवान् ।
लक्ष्मणो वा महातेजा कुललक्ष्मीविवर्धनः ।
अभियुक्तोऽनुयातो यो वनवासाय राघवम् ।

[(l 1) Ñ1 B2 M3 पृच्छामि (M3 °म) V1 D1 2 5 वदामि (for पृच्छामि) N2 B2 मद् त्वा (for भूयस्त्वा) —(l 2) V1 D 5 मैथिल्या (for वैदेह्या) N2 किमु भुक्तवान् V1 D1 5 7 किमुप V1 °मित D5 °भवि (भुक्तवान् —V1 om l 3 — l 3) D सलक्ष्मणो (for लक्ष्मणो वा) N नीति D6 °लि (for लक्ष्मी) D1 5 M3 कुलवृद्धवर्धन (for the post half) —(l 4) V1 D1 5 अनुयु (D1 °यु)क्तो B2 अनुरक्तो D6 अनुयोगि (for अभियुक्तो) Ś1 D1 6 [s]नुयातो वा N1 [s]पि यो यातो N2 [s]नुयातो य V1 °यातो यो D5 6 7 °यातो ना M3 नियुक्तो वा (for ऽनुयातो यो) D1 6 राघव (for राघवम्)]

—Thereafter M3 cont

1951* योऽनुग इति गच्छन्तं शुश्रूषन्भ्रातरं प्रियम् ।

13 ^a) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 Cm g k t पृष्टो D1 धृष्टो (for पृष्टो) —For 13^cd Ś1 Ñ V1 B D1 7 M3 subst

1952* भूयतामिति वाक्यज्ञो गृहीत्वा वाक्यमागतम् ।

[D3 5 7 अभिधास्यामि M3 इति वाक्युक्ता (for इति वाक्यज्ञो) Ś1 D6 वाक्यमाहूतं D1 °विद्धम् M3 °युक्तं (for वाक्यमागतम्)]

14 ^a) D3 अमृतम् Ś1 Ñ1 B1 3 4 D3-6 7 M3 भक्ष्य N2 V1 D5 भक्ष्य B2 लेह्य Dm1 T3 G2 3 M1 3 Cg भक्ष्या, Dt चोष्यं G1 भक्ष्य (for भक्ष्याः) —^b) Ś1 D1 7 लेह्य चोष्य (D3 चोष्य लेह्य [by transp]) तथैव (D1 3 7 फलानि) च N1 V B D1 3 M3 लेह्य (N B2 3 M3 लेह्य B2 भोज्य) मूलफलानि च —^c) D3 रामस्य —^d) Ś1 Dt1 D1 7 T G2 M1 3 बहुशो V1 D1-5 बहुधा Cg t as in text (for बहु च) Ś1 D1 7 दर्शितं Dt1 T G2 M1 3 [s]पहृतं D1 [s]पाहित G1 M3 Cg t [s]पाहृत (for [s]पहृत) Ñ B बहु (N2 B2 4 रत्नानि) न्युपहृ (V1 °कृ) तानि मे

15 ^a) Dd1 Dm1 प्रत्यनुज्ञाप्य Cr m g k t as in text (for °ज्ञासीद्) —^c) T1 2 तु (for हि) G1 प्रतिग्रह्णाद् (sic) G2 प्रतिगृह्णाद (sic) (for प्रत्यगृह्णाद्) —^d) Dg1 क्षेत्रधर्मम् G1 क्षात्र धर्मम् Cg k t as in text (for क्षत्रधर्मम्) —For 15 Ś1 N V1 B D1 7 M3 subst

1953* तत्प्रीत्या च मयानीतं प्रणयेन च राघव ।
सर्वं न प्रतिजग्राह क्षात्रं व्रतमनुस्मरन् ।

[(l 1) D1 3 5 7 प्रीत्या च (D6 7 तु) तत् (for तत्प्रीत्या च) D2 M3 तन्मया प्रीयता किं च (M3 °नीत) (for the prior half) Ñ1 D1 3 5 7 राघवे N2 V1 B2 राघव —(l 2) V1 स तत्र B1 सर्वत्र (for सर्वं न) N D2 5 7 तत्र (D2 न स) वै न स स्मरद् (for the prior half) N1 V1 B1 4 क्षात्र D1 2 क्षत्र (for क्षात्र) Ś1 V1 D1 (also) 5 D6 धर्मम् M3 वृत्तम् (for व्रतम्)]

—Thereafter all cont

1954* आह च स स धर्मज्ञो मा प्रीतिं मामपोषुकाम् ।

[D6 तु (for च) V1 D3 5 7 M3 राघव त्व इ (for आह च स स) B2 महात्मा (for धर्मज्ञ मा) Ś1 D6 च दीत D1 पीति M3 प्रीति (for प्रीति) D6 अधोमुख]

—V1 D1 3 M3 further cont

1955* प्रणयाद्भवदानीतं प्रीतिपूर्वमिदं वच ।
गुह रोषो न कर्तव्यः प्रणयान्तुमानये ।
यथापि विदित सत्कारेण भूयसा च मे ।

[(l 1) V1 भवानीतं V1 प्रीति (for प्रीति) —(l 3) D1 पिनापि (for सवापि)]

16 ^a) D3 प्रतिग्राह्य —^b) M3 सुखे (for सखे) Dd1 Dm1 Ck t हि (for तु) —^c) Dg1 सखम् Dt1 सखे (with hiatus) (for राजन्) —For 16 Ś1 N V1 B D1-7 M3 subst

1956* अस्माभिर्वै प्रतिग्राह्य दयस्वैव तु सर्वशः ।
चार्पं चोद्यम्य योद्धव्यमेष क्षत्रभूता व्रतम् ।

G 2 95 21
B 2 87 18
L 2 99 19

लक्ष्मणेन समानीतं पीत्वा वारि महायशाः ।
औपवास्यं तदाकार्षीद्राघवः सह सीतया ॥ १७
ततस्तु जलशेषेण लक्ष्मणोऽप्यकरोत्तदा ।
वाग्यतास्ते त्रयः संध्यामुपासत समाहिताः ॥ १८
सौमित्रिस्तु ततः पश्चादकरोत्स्वास्तरं शुभम् ।
स्वयमानीय बर्हींषि क्षिप्रं राघवकारणात् ॥ १९
तस्मिन्समाविशद्रामः स्वास्तरे सह सीतया ।
प्रक्षाल्य च तयोः पादावपचक्राम लक्ष्मणः ॥ २०
एतत्तदिङ्गुदीमूलमिदमेव च तत्तृणम् ।
यस्मिन्रामश्च सीता च रात्रिं तां शयितावुभौ ॥ २१
नियम्य पृष्ठे तु तलाङ्गुलित्रवा-
ञ्शरैः सुपूर्णाविषुधी परंतपः ।
महद्धनुः सज्यमुपोह्य लक्ष्मणो
निशामतिष्ठत्परितोऽस्य केवलम् ॥ २२

[(l 1) M4 सवम (for °त्वा) —(l 2) B1 चैष्याश्म्, D1 2 M4 अवस्य्(for °वास्यं) Ñ2 B3 क्षत्रधृ V1 °म्, D3 4 7 °बतो M4 धृमिभृता (for क्षत्रधृतां) V1 क्षुत D4 वर (for मतम्) B4 क्षत्रधृनायुः]

17 T3 om 17[ab] —[a]) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G1 M3 4 यदानीत G2 सहा° (for समानीत) —[b]) Dg1 Dt1 पीत्व (for पी त्वा) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G M3 4 महामना —[c]) M4 उपवास Cr p m p औपवास —For 17 Ś1 Ñ V1 B D1 7 subst

1957* लक्ष्मणेनाहृत वारि स्वयमेव महामना ।
तेनोपवास वाक्तुरुस्तत्रकार सह सीतया ।

[(l 2) D4 7 तत्र (for तेन) V1 D1-3 [उ]पवेश Ś1 B1 4 D4 चकार (for चकार) B1 om सह सीतया D3 3 भार्यया (for सीतया)]

18 [a]) Ñ B3 4 Dd1 Dm1 D4 7 M1 तत्, T2 स (for तु) —[b]) T2 तथा —After 18[ab] Ś1 Ñ V2 B D1-4 6 7 ins D4 ins l 1 after 18[ab] and l 2 after 19

1958* औपवास्यस्थिता वृत्तिमथ संध्यामुपासत ।
ततस्ततो यथान्याय रामो धर्मभृतां वर ।

[(l 1) Ñ1 आवासी (sic) Ś1 D6 उपवासस्थितस्यैव V2 D1 3 उपवासस्थिता (D3 °ता) वृत्तिम् B1 4 औपवास (B4 °स्य) स्थितस्यैव D4 3 7 उपवस्ता (D6 औपवस्य D7 उपवासा) स्थितो वृत्तिम् (for the prior half) Ś1 D6 तस्य (for अथ) D3 °यवर्तत D4 7 प्रवर्तते (for [अ]भ्यवर्तत) —B3 om from l 2 up to l 1 of 1959* —(l 2) V1 D1 2 सध्यं, B4 तस्मै D4 6 7 तु ता (for स्मै) D3 चा या (for न्याय) V1 D1 3 रघवो धर्मवत्सल (for the post half)]

—V1 B1 2 D1 3 cont

1959* उपास्य मध्यकुशलो यथावद्विजने वने ।
ततस्तु दृष्टकालज्ञो लक्ष्मणोऽपि महाबल ।

[B3 om l 1 B1 reads first 1960* for l 1 and then repeats it as subst for 18[cd] —(l 1) V1 उपास्य D1 उपास्ते —(l 2) B1 स (for तु) V1 रामो रामविद्वामो (for the prior half) B1 2 महाद्युत]

—Dg1 reads 18[b] in marg —[a]) G2 उपाविष्ट Dg1 सुसहिता Dt1 Dd1 Dm1 T M3-4 Cg समुपास (Dt1 °स Dd1 Dm1 °सी) त सन्धि (T3 2 °य M4 °द) ता —For 18[cd] Ś1 Ñ V1 B (B1 r) D1-7 subst

1960* उपास्य सध्या तत्रैव वाग्यत सुसमाहित ।

[B1 D1 3 उपास्य V1 प्रयत (for वाग्यत)]

19 Ś1 D4 om 19 —[a]) B3 सौमित्रस् V1 B1 D1 3 अकरोत् (for तु तत) D6 शयन (for पश्चाद्) D3 सौमित्रि स च तस्याथ —[b]) Ñ B रामस्य (for अकरोत्) Ñ1 B1 2 सस्तर Ñ2 M4 प्रस्तर D3 सुस्तर, B4 स्तर D4 स्वस्तर G3 M1 आस्तर, Cv r m g t as in text (for स्वास्तर) M4 सुख V1 D1 3 रामस्य सु (D3 सु) स्वस्त D4 7 रामस्य प्रस्तर शुभे D6 राघवस्य सुविस्तर —After 19[ab] V1 wrongly reads 21[cd] within brackets repeating it in its proper place —[c]) V1 D1 3 दर्भाक्ष (for बर्हींषि) Ñ B चकार दर्भानानीय —[d]) M4 रामस्य (for राघव) Ñ V1 B D1-5 7 पर्णानि च समाहित (V1 मृदूनि च D1 पर तत D3 4 परतप) —After 19 D6 ins l 2 of 1958*

20 [a]) Ś1 D3 6 अस्मिन् Ś1 Ñ B D1 7 उपाविशद्, Dt1 M3 समविशद्, T2 समाविशद्, M4 उपविशेद् (for समाविशद्) V1 राघवो निपसत्तस (sic) —[b]) Ś1 V1 B1 D1 2 3 M4 सस्तर Ñ D4 6 7 प्रस्तरे B2 4 स्वस्तरे D3 प्रस्तरे (for स्वस्तरे) —[c]) Ś1 Ñ B D4 7 G2 M1 4 तत (for तयो) Dg1 Dd1 G M1-3 पादान् —[d]) Ś1 Ñ2 V1 B3 4 D3 5-7 उपचक्राम Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G1 3 Ck t व्यपचक्राम D6 शय चकास T2 व्यपाक्रामत, G2 M1 व्यपक्रामस्य M3 अपाक्रामत्स M2 व्यपचक्राम Cm as in text (for अपचक्राम)

21 [a]) Ñ B1-4 transp एतत् and यद्, D1 तदेतद् (for एतत्तद्) Ś1 इङ्गुली (for इङ्गुदी) B4 -मूलम् G2 -मूले (for -मूलम्) —[b]) Ś1 Ñ V1 B Dm1 D1 3-7 G1 2 M1 4 एतद् (for इदम्) D3 एतदेतद्य तत्तृण —B1 om 21[c] —[c]) V1 M4 तस्मिन्, Dg1 Dt1 T1 अस्मिन् (for यस्मिन्) V1 om first च (subm) —[d]) Ś1 Ñ V1 B D1-7 G1 M4 तौ रात्रि (by transp)

22 [a]) D4 निशम्य G2 पृष्ठेषु (for पृष्ठे तु) Ñ V1 B1 4 D3 G1 प्रदा B3 बत (for तल) —[b]) Ś1 Ñ V1 B D1 7

ततस्त्वहं चोत्तमबाणचापधृ-
क्स्थितोऽभवं तत्र स यत्र लक्ष्मणः ।
अतन्द्रिभिर्ज्ञातिभिरात्तकार्मुकै-
र्महेन्द्रकल्पं परिपालयंस्तदा ॥ २३

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे एकाशीतितमः सर्गः ॥ ८१ ॥

८२

तच्छ्रुत्वा निपुणं सर्वं भरतः सह मन्त्रिभिः ।
इङ्गुदीमूलमागम्य रामशय्यामवेक्ष्य ताम् ॥ १
अब्रवीज्जननीः सर्वा इह तेन महात्मना ।
शर्वरी शयिता भूमाविदमस्य विमर्दितम् ॥ २
महाभागकुलीनेन महाभागेन धीमता ।
जातो दशरथेनोर्व्यां न रामः स्वप्तुमर्हति ॥ ३

G. 2. 96. 4
B. 2. 88. 3
L. 2. 100. 4

महेप Dt च स M₃ परगु (for °रं सु) D₅ परतप —[c]) D₁ Dm₁ T₂ G₃ Ct सहगु S₁ V₁ B D₁ र पतुश्च सर्व(V₁ D₁ ३ ६ सर्व L₁ सह B₁ सह) परिगृह्य एकतो —[d]) L₁ M₃ G₁ ₂ शनकै Cm g t as in text (for शतकम्) Ś₁ V₁ B D₁ र परिपालयस्तदा

23 Ś₁ D₁ (both hapl) M₄ om 23 —[a]) V₁ B D₁ र रतोऽहमपि (for ततस्त्वहं च) B₁ [उ त्त]Ñ B₄ D₁ D₅ भृत् D₁ om C₅ धृत् (for धृक्) V₁ D₄ ₁ L₁ ₂ G₁ M₃ चापधाण(V₂ °**[om])धृक् (by transp) —[b]) V B D₄ ₅ सहाय(D₅ °यन्) V₂ स्थितो महं D₆ C₅ स्थितोऽभवम् G₂ स्थितोऽभवत् M₁ ₃ स्थितोऽभवन् C₅ स्थितोऽभवं (as in text) L₁ G₁ यत्र (for तत्र) D₁ स्मरणोऽपि च G₁ एकशतस्थित —[c]) V₁ D₁ D₅ T₁ वरद्विदैः V₂ B D₄ ₄ सोद्रितो V₁ स्वस्थ त्रिभि: D₁ ₁ सुदर्शितैः Cg अतन्द्रिभिः (as in text) B₁ damaged after Fr t फि up to र्मु in[d] V₂ B₃ मात्तकार्मुको (for आत्तकार्मुकैः) —[d]) V₁ सा स्थितोऽह D₆ महेन्द्रकल्पैः D₀₁ T₁ G₁ परिपालयस्तदा

Colophon — *Sarga name* Ś₁ V₁ V₂ B D₁ ₂ ₃ ₄ गुह(D₄ भरतगुह)संवाद D₃ गुहवचनं — *Sarga no.* (figures words or both) V₁ B₁ L₁ ₄ om V₂ 99 Ñ₁ D₁ ₄ ₅ V₁ B₁ D₄ ₉ B₁ D₇ 91 B₁ 89 D₀₁ Dt₁ Dd₁ Dm₁ T₁ G M₁ ₂ 87 D₁ ₃ ₄ 98 D₁ 96 M₁ 93 — After colophon G concludes with श्रीरामाय नमः

82

Dm₁ begins with श्री M₁ ₂ श्रीरामाय नमः

1 [a]) Ś₁ Ñ V₁ B D₁ र M₄ श्रुत्वा तु (for तच्छ्रुत्वा) V₁ B₁ ₄ Dg₁ D₃ भरत: V₂ निपुणः D₄ निपुणं Cg as in text (for निपुणं) B₄ पूर्व M₄ सार्वं (for सर्वं) B₁ भरतो सार्वं —[b]) V₁ D₁ ₂ ₄ Dg₁ D₅ निपुणे (for भरत:) M₁ मातृभि (for मन्त्रि°) —[c]) D₁ इङ्गुदीतल्प(₂ G₂ °दीमूलम् (for इङ्गुदीमूलम्) Ś₁ V₁ D₁ ₄ D₄ ₄ आगत्य (for °म्य)

—[d]) Ś₁ Ñ V₁ B D₄ ₂ M₄ भ्रातु (for राम°) Ś₁ V₁ B Dt₁ Dd₁ Dm₁ D₁ ₂ ₃ M₃ सर्वे(V₁ °र्वी)क्षत V₁ D₅ सर्व(D₅ °र्वे)क्षत —After 1 Ś₁ Ñ V₁ B D₁ ₂ M₄ ins

1951* धीमांस्तत्र स तस्य शयनीयं तृणसंस्तृताम् ।
बभूव भरतो दु खात्सन्तापित्मनोऽथवा ।

[(l 1) B₁ D₁ ₂ की तत्रार्थ(B₁ D₅ ₃ °र्थम्) V₁ B₂ ₄ D₂ ₃ तु (for च) V₂ श्रु यां स (for तां शय्यां) V₁ D₁ ₂ ₃ M₁ आस्थित (V₂ °त) (for मता) Ś₁ तृणसंस्तृता B₁ D₁ ₄ °स्तृता L₂ °तृतां D₁ ₃ °स्तृतां D₅ तृणसंस्तृतां (for तृणसंस्तृताम्) —(l 2) Ś₁ B₂ D₁ ₂ ₃ दुःखी (for दु खात्) Ś₁ D₁ सन्तप्त(L(ed) °व)मना N₁ D₄ ₃ M₁ °मन (for °मना)]

2 [a]) Dt₁ इह तस्य महात्मन — For 2[ab] Ś₁ V₁ V₂ B D₁ ₂ M₃ subst

1952* जननीश्चाब्रवीत्सर्वा इह तेन महात्मना ।

[M₃ सा]र्वा (for सर्वा) V₁ V₂ D₁ ₂ ₃ ते तेन (for तेन) V₁ D₄ ₁ सुमहात्मना V₂ °त्मना) D₄ ₅ महात्मना

—[cd]) L₁ ₃ ₄ रजनी (for शर्वरी) Ś₁ V B D₁ ₂ शयिता D₁ शयितु G₁ शयन ( ) Ck t as in text (for शयिता) V₁ D₁ M₁ भूमौ(ौ शयितो M₁ ौ) Cm शयनं शयित D₁ विमर्दितं T₁ विमर्दितं (for °मर्दितम्) Ś₁ V B D₁ र इदं च Ś₁ D₁ ₂ (2) परिवर्तन D₁ °तनं) M₁ इदमस्य महात्मना (for [d]) D₃ शयने मयि स्थितो (sic) तृणमर्दितम्

3 [a]) Ś₁ D₁ ₄ ₁ कुलीनमना V₁ D₁ ₄ ₄ G₃ M₁ °भाग (D₃ °गा) V₁ D₁ D₁ ₂ M₁ °राज Cm g as in text (for महाभाग) —[b]) Ś₁ V₁ V₂ B D₁ ₂ M₁ राज(M₁ महा) शयन(D₁ ₃ ₄ °पुत्रेण) (for महाभागेन) —[d]) Dm₁ स्वपिति (sic) —For 3[cd], Ś₁ V₁ B D₁ र M₃ subst

1953* कथं दशरथस्य जातो भूमौ स सुप्तवान् ।

(B₁ om कथं D₃ दशरथस्य (sic) Ñ B₁ [भा]ता V₁

C 2. 96 5
B 2 88 4
L 2 100 5

अजिनोत्तरसंस्तीर्णे वरास्तरणसंचये ।
शयित्वा पुरुषव्याघ्रः कथं शेते महीतले ॥ ४

प्रासादाग्रविमानेषु वलभीषु च सर्वदा ।
हैमराजतभौमेषु वरास्तरणशालिषु ॥ ५

पुष्पसंचयचित्रेषु चन्दनागरुगन्धिषु ।
पाण्डराभ्रप्रकाशेषु शुकसंघरुतेषु च ॥ ६

गीतवादित्रनिर्घोषैर्वराभरणनिःस्वनैः ।
मृदङ्गवरशब्दैश्च सततं प्रतिबोधितः ॥ ७

वन्दिभिर्वन्दितः काले बहुभिः सूतमागधैः ।
गाथाभिरनुरूपाभिः स्तुतिभिश्च परंतपः ॥ ८

अश्रद्धेयमिदं लोके न सत्यं प्रतिभाति मा ।
मुह्यते खलु मे भावः स्वप्नोऽयमिति मे मतिः ॥ ९

न नूनं दैवतं किंचित्कालेन बलवत्तरम् ।
यत्र दाशरथी रामो भूमावेवं शयीत सः ॥ १०

विदेहराजस्य सुता सीता च प्रियदर्शना ।
दयिता शयिता भूमौ स्नुषा दशरथस्य च ॥ ११

[आ]नु B2 [आ]श्र B4 8 D1 3 8 M3 [अ]न्न (for [अ]ग्र) D3 भूमि Ś1 B3 D1 4 7 प्रसु(B4 सु)सवान्]

4) M4 om 4–6 D1 transp 4 and 5 —a) V1 D1 2 G1 अजिनोत्तम Ñ2 V1 Cv -सस्तीर्णे D3 -सस्तीर्णे —b) G1 वरास्तरण (sic) G2 वरास्तर- (sic) Ś1 -सम्भृते Ñ1 D1 सवृते, Ñ2 B1 3 4 -सेविते, B2 D6 -सस्कृते, D3 -सस्तोण (corrupt) D5 1 ससृते, G(ed) भूषिते (for -संचये) —d) Ś1 N B D6 स्म(N1 D4 स) भूतले (for महीº)

5 M4 om 5 (cf v l 4) G3 om (hapl) from 5b up to the prior half of l 1 of 1964* D1 transp 4 and 5 Ś1 Ñ V1 B D1 1 transp 5 and 6 —a) Cr प्रासादाग्र्यविमानेषु —b) D2 lacuna for वलभीषु च Dg1 reads सर्वदा in marg Ś1 Ñ B D1 7 उ(D6 सु)षित्वा तेषु सर्वशः (all except D5 with hiatus) V1 D1 सविमानेषु सर्वदा —c) V1 Dm1 D5 7 हेम B1 -वर्जित (for -राजत) B2 भूमीषु D3 5 -सौधेषु (for भौमेषु) —d) G1 वरास्तरण (sic) Ś1 N V1 B D1 7 सुहृवा(V1 ºष B3 D6 ºहा D4 ºसौ) भूमौ स सु(Ś1 D6 प्रसु B4 सुपु D1 7 सु सु)सवान्

6 G2 M4 om 6 (cf v l 5 and 4 resp) Ś1 Ñ V1 B D1 1 transp 5 and 6 —a) D6 पुत्र (sic) (for पुष्प) D1 छिद्रेषु (for चित्रेषु) —b) Ś1 N V1 B Dg1 Dt1 D1 4 7 [अ]गुरु 1 D1 -[अ]गर 1 Cm g as in text (for [आ]गरु) —Dd1 reads from 6c up to l 1 of 1964* in marg —c) V1 B1 Dm1 T G1 3 M1 3 Cg पांडर B4 -[आ]भ (for [अ]भ्र) V1 D1 2 निकाशेषु D5 पांडुरभ्रप्रकाशेषु —d) Ś1 N V1 B D1 7 कोकिलाभिर(V1 ºरुत1 V1 ºभिरु D3 ºरिरु)तेषु च M3 शुकर्द्दगरुतेषु च —After 6 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins

1964* प्रासादवरवर्येषु शीतवत्सु सुगन्धिषु ।
उषित्वा मेरुकल्पेषु कृतकाञ्चनभित्तिषु ।

[G3 om the prior half of l 1 (cf v l 5) Dd1 reads l 1 in marg —(l 1) T2 वर॰ T1 3 -वर्येषु (for -वर्येषु) Dd1 Dm1 T2 G2 3 M1 शीतवत्सु T2 शीतवस्स Cg शीतवत्सु (as above) —(l 2) Dm1 मेरु (sic) (for मेरु) G3 हेरु (for कृत)]

7 a) V1 गीत (for गीत) V1 वादित्रवादित्रैर —b) D5 वराहरण G(ed) विभूषणैः (for वराभरण) B1 2 4 Dt1 Dd1 Dm1 D3 5 7 S Cm g निस्वनैः Ct निःस्वनैः (as in text) —c) Ś1 Ñ V1 B D1 7 G1 M1 वृत (for वर) B3 (m also as in text) चित्रैश्च (for -शब्दैश्च) —d) G2 सतत D1 सुप्तबोधित D3 परिº, D7 ºबोधिभिः M3 सुप्रº

8 a) Ś1 D6 बोधिभि (D6 ºत) V1 वदितै (sic) D1 या स्तुत (for वन्दित) —c) Ś1 D1 7 T3 M3 कथाभिर् T1 गाताभिर् (sic) Cg as in text (for गाथाभिर्) Ś1 N1 V1 D1 2 7 M4 अनुकूलाभि Dm1 आनुरूपाभि D3 अनुरक्ताभि —d) Ś1 D1 4 7 समेतश्च D3 परंतपे (sic) —After 9 Ś1 Ñ V1 B D1 7 M3 read 16 and 17 (including 1966*)

9 b) D1 7 च (hypm) (for म) Ś1 N1 B D1–7 सम्यक् (for सत्यं) D5 प्रतिमाविति (sic) Ś1 N B Dg1 Dt 7 T3 M4 Cr मे D11 Dd1 Dm1 G1 मां Ct as in text (for मा) V1 न सत्यं प्रति मे यदि —c) B3 खलु मे D3 मे मनो (for खलु मे) V1 D1–3 चेत B3 धात (for भाव) —d) V1 B1 3 4 सुप्तोऽयम् (for स्वप्नोऽयम्) Dg1 C1 M1 4 G मे मत G2 M1 मम मते Cg k as in text Ct मे मा (for मे मतिः)

10 a) Ś1 N B D1–7 C3 M3 transp न and नूनं Ś1 D1 7 पौरुष (for दैवतं) —b) Ś1 D1 4 दैवे हि Ñ V1 B M4 कालतो, D1 दैवतो (for कालेन) V1 बलवान (sic) B1 4 वशर्ं —c) D6 भूमाम् (sic) M3 4 (before corr) भूम्याम् Dg1 D1 3 4 T1 3 M1 Cg k एवं Cr as in text (for एवं) Ś1 Ñ B1–4 Dt1 Dd1 Dm1 D6 G1 2 M1 3 Cr शयीत स (Ś1 D6 हृ B4 स्थ) V1 D1 M3 शयितो ** (illeg) D2 3 4 प्र(D6 प)सुप्तवान् 1 D1 7 स शेते सान् 1 Cg k as in text (for शयीत स)

11 D1 om 11 Ś1 N V1 B D1 1 transp 11 and 12 —a) Dt1 Ct प्रतिविदेहराजस्य —b) Ś1 D1 वैदेही Ś1 V1 B D1–7 वैदेह (until ? also) Dt1 सुता च M3 सीता च B1 प्रियदर्शन (sic) Dd1 Dm1 प्रियदर्शिनी (Dd1 ºना (sic)) —c) V1 यदि सा M3 यथैव सा (for दयिता)

इयं शय्या मम भ्रातुरिदं हि परिवर्तितम् ।
स्थण्डिले कठिने सर्वं गात्रैर्विमृदितं तृणम् ॥ १२
मन्ये साभरणा सुप्ता सीतास्मिञ्शयने तदा ।
तत्र तत्र हि दृश्यन्ते सक्ताः कनकबिन्दवः ॥ १३
उत्तरीयमिहासक्तं सुव्यक्तं सीतया तदा ।
तथा ह्येते प्रकाशन्ते सक्ताः कौशेयतन्तवः ॥ १४
मन्ये भर्तुः सुखा शय्या येन बाला तपस्विनी ।
सुकुमारी सती दुःखं न विजानाति मैथिली ॥ १५
सार्वभौमकुले जातः सर्वलोकसुखावहः ।
सर्वलोकप्रियस्त्यक्त्वा राज्यं प्रियमनुत्तमम् ॥ १६
कथमिन्दीवरश्यामो रक्ताक्षः प्रियदर्शनः ।
सुखभागी न दुःखार्हः शयितो भुवि राघवः ॥ १७
सिद्धार्था खलु वैदेही पतिं यानुगता वनम् ।
वयं संशयिताः सर्वे हीनास्तेन महात्मना ॥ १८

G 2 86 19
B 2 88 21
L 2 107 19

---

12 S1 N V1 B D2-7 transp 11 and 12 —ᵃ) S1 D6 तृण M3 4 इदू (sic) (for इयं) D3 भ्रातुर् (for भ्रातुर्) —ᵇ) S1 N B D1 7 वि (D1 वै D4 7 च) परिवर्तितं (D2 °तन) V1 विसृ त्वचृण D11 आवर्तितं सुप्त Dd1 हि परि वर्तितु M3 4 हि परिवर्तितं (sic) Cg हि परिवर्तितं (as in text) —ᶜ) D 2 4 7 स्थण्डिल D4 स्थण्डिक (sic) S1 N1 B D1 6 कथयत्य (B4 °मि चे) त B3 °थ) दू, M1 D2 5 7 T2 G2 कठिन सर्व V1 कथमित्येतद् M4 कथमेतत्तद् —ᵈ) S1 D3 गात्रै Dd1 Dm1 G1 M1 गात्र Dg1 क्षुण्णमिद् T2 विमृद्दत (sic) (for विमृदितं) B3 4 भूमौ Dd1 Dm1 G2 3 M3 तृणे

13 ᵃ) D7 सा भवने G3 समरणा (sic) Cg as in text (for साभरणा) V1 D1 सीता G2 सुता (sic) —ᵇ) D11 शयन सुप्ता T1 Cg शयनोत्तमे (for शयने तदा) S1 N B D 4 6 7 यथा स्व (D3 स्वे) भवने तथा (S1 D2 4 6 7 सुप्ता) V1 D1 यथास्वा शयने सुप्ता D5 यथा स्वभवने तथा —ᶜ) D6 7 तत्रस्थनेह दृश्यन्त —D5 om (hapl ?) 13ᵈ 14ᶜ —ᵈ) S1 N V1 B D2 4 6 7 शीर्णा (for सक्ता) D1 स्वेदजबिंदव

14 D5 om 14ᵃᵇᶜ (cf v l 13) S1 N V1 B D1 6 transp 14 and 15 —ᵃ) M4 इवासक्त D2 4 7 उत्तरीय (D3 °ये) समासक्त —ᵇ) Dg1 Dm1 T2 3 (before corr सद्) G2 3 M1 3 तथा (for तदा) S1 D2-4 6 7 मन्ये तदुत्तर (D3 °या) यथा (S1 D6 तथा) N B व्यक्त वल्कलं तथा (B1 तदा B4 स्वया) V1 निर्मलोत्तमपर्येषा D1 विकुर्वे वल्कलपया —ᶜ) S1 D2 4 6 7 यथा D11 T3 यद्वा D5 om (for तथा) D2 3 प्रदृश्यते (for प्रकाशन्ते) V1 D1 यदूते समकाशते —ᵈ) S1 मुक्ता B3 D2 रक्ता D6 शीर्णा (for सक्ता) S1 D6 कनकतंतव

15 S1 N V1 B D1 6 transp 14 and 15 —ᵃ) D1 मध्ये N B D2 4 6 7 भर्तु (for भर्तुः) S1 V1 D1 4 6 7 सुख (D1 विज्ञा) च्छाया (D1 5 6 °या [sic]) N B सुखोच्चा D3 इव च्छाया —ᵇ) S1 D6 यत्र V1 D1 6 7 तेन S1 N V1 B D1 6 सीता D2-4 7 सा हि (for बाला) —ᶜ) S1 N3 B2 4 D3 4 सुकुमारा (for °री) —ᵈ) S1 D6 G1 नैव जानाति B1 पतमन्येति Dg1 न हि जानाति D2 4 7 न जानाति हि (D1 °हि) Cr m न विजानाति (as in text) —After 15 Dg1 D11 Dd1 Dm1 S ins

1965* हा हतोऽस्मि नृशंसोऽहं यत्सभार्यः कृते मम ।
ईदृशीं राघवः शय्यामधिशेते ह्यनाथवत् ।

[(l 1) K(ed) Cg हतोऽस्मि (for हतो स्मि) D11 M Cg [°]स्मि (for °स्) Dg1 य (for यत्) —(l 2) T3 अपि गेते (for अधि°)]

16 S1 N V1 B D1 7 M4 read 16 and 17 (includ ing 1966*) after 8 —ᵃ) S1 N B D4 7 सर्वश्रेष्ठे (N3 B1 4 D5 °ष्ठ B2 3 °ष्ठ) कुले D3 सर्वभूतकुले —ᵇ) S1 N1 D4 7 सर्वलोक (D5 °के) नमस्कृत Dg1 T1 सर्वलोकस्य समत D3 °कनमस्तत (sic) G1 °कपितामह (sic) M3 सर्वभूतसुखा (inf lin sec m सुखा) वह —ᶜ) S1 N1 V1 B2 4 Dg1 Dd1 Dm1 D1-4 6 7 M4 सर्वलोकप्रियो (Dg1 Dd1 Dm1 °य) D11 T2 सर्वप्रियकारः —ᵈ) T1 3 सुखम् (for प्रियम्) S1 N V1 B D1 7 M4 राज (N1 V1 B1 2 D1 3 °ज्य) प्रियमनुत्तमा (D5 म [sic])

17 S1 N V1 B D1 7 M4 read 16 and 17 (includ ing 1966*) after 8 —ᵃ) B1 illeg for कथमिन्दी —ᵇ) S1 रक्ताक्ष D2 रक्ताभ्य —For 17ᶜᵈ S1 N V1 B D1 7 M4 subst

1966* व्यूढोरस्को महाबाहुः सुखया भुवि तादृशः ।

[N2 व्यूढोरस्को (sic) D4 7 देवि (for भुवि) V1 D1 5 M4 राघव (for तादृशः)]

—M4 cont Dg1 D11 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins after 17

1967* धन्यः खलु महाभागो लक्ष्मणः शुभलक्षणः ।
भ्रातरं विषमे काले यो राममनुवर्तते ।

[(l 1) Dd1 Dm1 G2 M1 महाबाहुः (for °भागो) Dg1 शुभलक्षण]

18 ᵃ) D6 सिद्धार्थ (sic) D3 G1 वैदहि (sic) —ᵇ) N3 B3 धानुगता V1 यातुं गता (for यानुगता) N3 V1 B1 3 D1 3 वन T3 वय (sic) —ᶜ) B3 D7 संशयिता (metr) —ᵈ) S1 N B1 3 4 D1 4-7 विना, D2 दीना (sic) (for हीनास्)

G 2 96 20
B 2 88 22
L 2 100 20

अकर्णधारा पृथिवी शून्येव प्रतिभाति मा ।
गते दशरथे स्वर्गं रामे चारण्यमाश्रिते ॥ १९

न च प्रार्थयते कश्चिन्मनसापि वसुंधराम् ।
वनेऽपि वसतस्तस्य बाहुवीर्याभिरक्षिताम् ॥ २०

शून्यसंवरणारक्षामयन्त्रितहयद्विपाम् ।
अपावृतपुरद्वारां राजधानीमरक्षिताम् ॥ २१

अप्रहृष्टबलां न्यूनां विषमस्थामनावृताम् ।
शत्रवो नाभिमन्यन्ते भक्ष्यान्विषकृतानिव ॥ २२

अद्यप्रभृति भूमौ तु शयिष्येऽहं तृणेषु वा ।
फलमूलाशनो नित्यं जटाचीराणि धारयन् ॥ २३

तस्यार्थमुत्तरं कालं निवत्स्यामि सुखं वने ।
तं प्रतिश्रवमामुच्य नास्य मिथ्या भविष्यति ॥ २४

वसन्तं भ्रातुरर्थाय शत्रुघ्नो मानुवत्स्यति ।
लक्ष्मणेन सह त्वार्योऽयोध्यां पालयिष्यति ॥ २५

अभिषेक्ष्यन्ति काकुत्स्थमयोध्यायां द्विजातयः ।
अपि मे देवताः कुर्युरिमं सत्यं मनोरथम् ॥ २६

19 ᵃ) D5 प्रकर्णधारा Ś1 D5 [इ]व हि मे (for पृथिवी) —ᵇ) Ś1 D6 पृथिवी; D3 मौरिव, G1 शून्येन (sic) (for शून्येव) Ś1 Ñ V1 B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1.3.7 T2 M4 मे, D2 धे (for मा)

20 ᵃ) B2 Dt1 G1 कश्चिन्, C3 k t as in text (for कश्चिद्) —ᶜ) Dg1 D1.3.7 T2 वने निवसतस्. —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B D1–7 बाहुवीर्यासि(Ñ1 °र्यानु, Ñ2 V1 B3 D1 °र्येण, D4.7 °र्याति)पालितां

21 ᵃ) M3 lacuna for रक्षा Ñ1 B2 -सच(Ñ1 °व) रणारक्ष्याम्, B4 सद्धरणाकक्षाम्, Dd1 D1–4 सच(D2 °व) रणाध्यक्ष्याम्(Dd1 D1 °रक्षाम्, D4 °ध्यक्षाम्) Ś1 V1 D5.6 M3 शून्याम(M4 °ख)शरणासेताम्, B1 शून्यासिंहासना रक्षाम् (sic) —ᵇ) Ś1 V1 D2.3.4 M3.4 अचिंति(D3.6 °*)त, Ñ B D2.4.7 अत्रि(Ñ2 क्षति, B3 क्षाति)चित्र (D7 °त) (B4 gloss अधिष्ठातृविरहाय अहीतुमिच्छेति, त्रिपलिप्साम्), D1 कच्चित्र (sic) Cm g as in text (for अयन्त्रित) V3 M3 महाद्वीपां Dt1 Dm1 -हयद्विपां —ᶜ) V2 B3 D1 अप्रावृत, Dt1 Dd1 Dm1 T G2 M1 मनावृत, Cg as in text (for अपा°) —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B D1–7 पितुर्गम Dd1 सरक्षितां (sic) G1 महीक्षितां

22 ᵃ) T1 यत्र, M3-जनां (for -बलां) Dm1 Ct शून्यां, G2 M4 दीनां, Cr m g as in text (for न्यूनां) Ś1 Ñ V1 B D1.7 अप्रहृष्ट(Ś1 D6 °हृष्टां Ñ2 B4 °हृष्टां) परिशून्यां (D1.7 °जनां) —ᵇ) Ñ2 B1.4.4 D2.6 अनावृतां D4.7 यथावृतां (for अना°) G1 शून्यमस्थानमावृता (sic) —ᶜ) Ś1 D6 शत्रवः Ś1 नाभिदृश्यन्ते, V1 B1 D1.4.6.7 नाभिपद्यते —ᵈ) V2 B3.5 Dg1 D1.7 T3 G2 M Cg भक्षान्, D3 विषा Ś1 V1 वैषयु (V3 °षु)तानिव, B1 Dd1 Dm1 °कृतानि च D5 °कृतानिव (for °कृतानिव) D1 भक्ष्या... मिव (lacuna)

23 ᵃ) Ś1 Ñ V1 B D1–7 M1 हि (for तु) —ᵇ) Dm1 M1 च (for वा) Ś1 Ñ V1 B D1–7 M3 स्वप्स्येऽहं(Ś1 Ñ2 B1.2 D6 °स्वपामि; Ñ1 °स्वप्ये च B1 °स्वपामि [sic]) कुशास्तरे —ᵈ) G2 M3 जटाम् (for जटा) Ś1 Ñ V1 B D1–3 M4 जटा(M4 °टी)चीरा(B4 °र)णिवासम्

24 ᵃ) V1 D1 तस्यार्थाय Dt1 Ct तस्यार्थम्। M3 °र्थं वा Cr m g k as in text (for °र्थम्) V1 [च]त्तरकालं —ᵇ) V1 D1 च वत्स्यामि सु, Dt1 निवत्स्याम, M3 वत्स्यामि (for निवत्स्यामि) M3 वने सुखं (by transp) —For 24ᶜᵈ Ś1 Ñ B D2.3 subst

1968* इम कालान्तर तस्य कृते वत्स्याम्यहं वने।

[Ñ इमं, B1 इद, B3 इय, B4 यामा (sic) D2–4.7 तस्य D6 इमे (sic) (for इमं) D2–6.7 इदम् (for तस्य) D2.4.6 वने D3 कुरु D5 आर्ये (for कृते) D3.6.6 वत्स्यामि(D1 °दे) B1 इम काल तस्य कृते वने वत्स्याम्यहं सुख]

—ᶜ) T1 आर्यस्य (for भ्रातुस्य) Ś1 Ñ V1 B Dt1 D1.7 Ct तत्प्रतिश्रुत(B2 °ति)मार्यस्य(B1 om. [hapl.] from सं up to आर्यं in l 2 of 1969*) —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B2.4 Dg1 Dt1 D1.3.5.6 T1.2 नैव D4.7 नैतत्, G1 न स Cr m k as in text (for नास्य)

25 B1 om 25 (cf v l 24) —ᵃ) D5 भवन्तं (for वसन्तं) Ś1 Ñ V1 B2–4 D1–7 M1 भ्रातुरर्थे मां —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B2.4 D1.7 M3 [ऽ]प्यनुवत्स्यति(D1 °स [sic]) B3 [ऽ]प्यनुगच्छति —ᶜ) Ś1 Ñ V1 B2–4 Dt1 D1.7 M3 सहायोध्याम् (for सह त्वार्यो) —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B2.4 Dt1 D2.4.7 आर्यो मे Dg1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ह्ययोध्यां (to avoid hiatus) M3 रामो वै (for °ऽयोध्यां) D1 आर्यो समुपभोक्ष्यति —After 25 Ś1 Ñ V1 B D1–7 M3 ins.

1969* पर्णशालायां सुखं भोक्ष्ये वनेषु निवसन्मुनिः ।
राघवच्छायामयोध्यायामार्यं समुपभोक्ष्यत ।

[B1 om. up to आर्यं in l 2 (cf v l 24) —(l 1) B2.4 D2.3 पर्णच्छाया, B3 D4 पू(D4 व)र्णशालां V1 D1 B4 अद (for सुखं) D2 वन्ये (for भोक्ष्ये) D1 चाराम् V1 D1 सुख (for सुखं) —(l 2) M3 ... समुपभोक्ष्यति]

26 ᵃ) Ś1 Ñ V1 B D1.7 M3 अभिषे(D1 °षे)क्ष्यन्ति —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B D1–4.6.7 ... D4 ... T1 द्विजर्षभाः M4 ... (for द्विजातयः) —ᶜ) ... देवाश्च मे (for मे देवताः) —ᵈ) Ñ2 V1 कुर्युः V1 D2.7 T2 सत्य (for सत्यं) D1 मनोरथं

प्रसाद्यमानः शिरसा मया स्वयं
बहुप्रकारं यदि न प्रपत्स्यते ।
ततोऽनुवत्स्यामि चिराय राघवं
वने वसन्नार्हति मामुपेक्षितुम् ॥ २७

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे द्व्यशीतितमः सर्गः ॥ ८२ ॥

८३

व्युष्य रात्रिं तु तत्रैव गङ्गाकूले स राघवः ।
भरतः काल्यमुत्थाय शत्रुघ्नमिदमब्रवीत् ॥ १

शत्रुघ्नोत्तिष्ठ किं शेषे निषादाधिपतिं गुहम् ।
शीघ्रमानय भद्रं ते तारयिष्यति वाहिनीम् ॥ २

G 2 97 3
B 2 89 2
L 2 101 3

27 a) D3 प्रसाद्यमान V1 D1 प्रभुर D3 स्वकं G1 श्वै (for स्वय) —b) D1 बहुविकार Dg1 ना प्रपत्स्यते [sic] D2 न प्रपत्स्यति D3 न प्रपश्यामि D4 1 Cr न प्रवत्स्यत K(ed) Cg नाभिपत्स्यत Cv m 1 t न प्रपत्स्यत (as in text) —c) Ś1 [S]नुवत्स्यामि V1 D1 3 निवत्स्यामि Dg1 [S]नुगच्छामि Cg as in text (for °वत्स्यामि) G3 M4 राघवो Cg राघव (as in text) —d) Ś1 N V1 B Dt1 D1 7 T1 वनेश्वर (for वने वसन्) —After 27 Ś1 N V1 B D1 7 M4 ins

1970* तत प्रवृत्ता रजनी दिनक्षये
श्रयन्ति नीडानि खगा कुशालया ।
निरीक्षितश्चापि गुह स्वमालय
जगाम दु खेन सहानुयायिभि ।

[(1 2) V1 B2 3 नीतानि खगा D2 4 5 7 नीडान्विहगा D3 नीड विहगा (for नीडानि खगा) —(1 3) B1 गुह (for गृह) —(1 4) D2 5 7 दु खासहस्र (for दु खेन सह) Ś1 D6 [1]नुजीविभि (for [अ]नुयायिभि)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 D6 इङ्गुदीमूलवृत्तान्त (D6 °लवृत्त) N1 D4 7 भरतविलाप N2 B1 3 4 इङ्गुदीवृत्त V1 इंगुदाश्रयण B2 इङ्गुदीवृक्षवृत्त D1 भरतइङ्गुदाश्रयण D2 4 भरतपर्वणि भरतविलाप —*Sarga no* (figures words or both) N1 B1 D3 4 om Ś1 100 N2 D2 96 V1 D4 93 B2 83 B3 D7 95 B4 90 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 88 D1 149 D5 9 M4 94 —After colophon G concludes v l श्रीरामाय नम

83

Ś1 Dm1 begin with ॐ M1 2 v l श्रीरामाय नम

1 a) Dg1 उष्य रात्रीं Ś1 N B D6 उषित्वा रजनीमेका V1 D1 5 7 अथो (D5 इथो) ष्य रजनीमेका M4 अपास्य रजनी मेतां —b) Ś N V1 B D2 7 M4 गङ्गातीरे (for °कूले) Ś1 महामना N1 B D6 महात्मना N2 महा मना (sic) D4 7 M4 च राघव —B4 om 1c—c d) Ś1 D1 कल्य N1 V1 B1 3 Dm1 (before corr as in text) D1 3 5 7 कल्यम्

D2 प्रातर् D6 काल्य Cg k t as in text (for काल्यम्) Dg1 Dt1 का (Dg1 क) ल्यमुत्थाय शत्रुघ्नमिद वचनमब्रवीत्

2 B1 om 2ab (cf v l 1) —ab) M4 उत्तिष्ठ (for शत्रुघ्न) Dt1 [उ]त्थाय (for [उ]त्तिष्ठ) G2 क्व (for किं) Ś1 N V1 B1 3 D2 7 उत्तिष्ठोत्तिष्ठ किं शेषे शत्रुघ्न (V1 शत्रुघ्न किं शेषे [by transp]) रजनी गता —After 2ab Ś1 N V1 B1 3 D1-7 1 5

1971* प्रबोधनमुपागत पश्य सूर्यं तमोनुदम् ।

[D2 5 7 प्रकाशम् (for बोधनम्) Ś1 D6 प्रबोध समुपागत (for the prior half) D2 अथोदित (for तमोनुदम्)]

—c) Ś1 N B D3 4 आनायय (B1 °य च) गुह V1 D5 समा (D5 अत्रा) नय गुह D2 3 आज्ञापय गुहं (for आनय भद्रं ते) D4 7 त शीघ्रमानय गुह M4 त्वरमाणनय क्षिप्र —After 2c Ś1 N V1 B D2-7 ins

1972* शृङ्गवेरपुरेश्वरम् ।
स हि गङ्गामिमा वीर

[(1 1) Ś1 शृङ्गवीर —(1 2) D2 5 7 अपि (for स हि) V1 D1 स्रोतो (for इमां) D2-5 7 सेनां (for वीर)]

—d) G2 M1 तारयिष्यति D2 5 7 वीर्यवान् (for वाहिनीम्) —After 2 Ś1 N V1 B D1 7 ins

1973* शत्रुघ्नस्तत्वयी स्तूर भ्रातर प्रियवान्धवम् ।
भरत चोपचाराणामभिज्ञो वचसा प्रभु ।
शोकधूम्येन मनसा त्वयि स्वपिति राघव ।

[(1 1) Ś1 V1 वीर B1 शूत (sic) (for शूर) N2 B3 ...र्मज D2 वादिन (for बान्धवम्) —V1 D1 om 1 2 —(1 2) Ś1 B1 D1 6 7 स (for च) D5 [उ]पचाराणाम् (for [उ]पचारा°) D1 4 7 वचन (for वचसा) N B1 3 4 प्रभु —(1 3) V2 त्वया B3 जन D2 स्वन (for त्वयि) Ś1 D3 6 स्वपति (sic) N1 [आ]स्वपिति N2 B2 D1 2 [अ]स्वपति (sic) D4 श्रीपि D4 स्वपते (sic) (for स्वपिति) D2 7 रघव]

V1 le M4 ins

1974* तेनैवमुक्त शत्रुघ्नो गुह शत्रुनिषूदन ।
कृताञ्जलिरुवाचेद भरत कैकयीसुतम् ।

G 2. 97. 3
B 2. 89. 3
L 2. 101. 5

जागर्मि नाहं स्वपिमि तथैवार्यं विचिन्तयन् ।
इत्येवमब्रवीद्भ्राता शत्रुघ्नोऽपि प्रचोदितः ॥ ३
इति संवदतोरेवमन्योन्यं नरसिंहयोः ।
आगम्य प्राञ्जलिः काले गुहो भरतमब्रवीत् ॥ ४
कच्चित्सुखं नदीतीरेऽवात्सीः काकुत्स्थ शर्वरीम् ।
कच्चिच्च सहसैन्यस्य तव सर्वमनामयम् ॥ ५
गुहस्य तत्तु वचनं श्रुत्वा स्नेहादुदीरितम् ।
रामस्यानुवशो वाक्यं भरतोऽपीदमब्रवीत् ॥ ६
सुखा नः शर्वरी राजन्पूजिताश्चापि ते वयम् ।
गङ्गां तु नौभिर्बह्वीभिर्दाशाः संतारयन्तु नः ॥ ७

3 ᵃ) D2 जागृमि (sic). M1 जागर्मि. Ś1 N1 D2.4.7 न च (Ñ1 D3 नाद्य) सुप्तोस्मि, Ñ2 V1 B D1 नास्ति मे निद्रा, D3 च सुप्तोस्मि न, G1 नाहं स्वप्स्यामि, M3 नाहं स्वपिति (for नाहं स्वपिमि). G2 नाहं स्वपामि जागर्मि. —ᵇ) Ś1 V1 तथैवार्थं (V1 °र्थं), Ñ1 Dg1 D1 M4 Cg तमेवार्यं, D2.3 तमेवार्थं, M2 सर्वेयाहं, Cg(p) k t as in text (for तथैवार्यं). Ñ2 B तस्यैव पार्थस्य चिंतया. —After 3ᵃᵇ, Ś1 Ñ V1 B D1–7 ins.:

1975* अपि राम प्रसादं न कुर्यात्स पुरुषर्षभ ।
प्रसाद्यमानो भवता मया च सह मन्त्रिभिः ।

[(L. 1) B2.3 D1–5.6 नाम (for राम). B1.4 D5 प्रसादात् (for °दं). L(ed.) व (for न). Ñ B2–4 स कुर्याद् (by transp.). D1 सकुर्यात्. —(L. 2) V1 भरत (for भवता). V1 वनवासमजा, D1 वनगमनस्य, D3–5.7 नागरैश्च (for सह मन्त्रिभिः).]

—ᶜ) G1 [ए]नम् (for [ए]वम्). Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 G1.2 M1 भ्राता, G2 गुह, Cg as in text (for भ्राता). —ᵈ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T M1 विप्रचोदित. G2 M1 (before corr. as in text) [ऽ]भि°, Cg as in text (for ऽपि प्रचोदितः). —For 3ᶜᵈ, Ś1 Ñ V1 B D1–7 subst.:

1976* एवमुक्त्वा तु शत्रुघ्नो भरतस्याज्ञया तदा ।
अब्रवीत्पुरुषं तत्र गुहमानाययेति स ।

[(L. 1) D1.7 [अ]थ, D5 च (for तु). Ñ1 एवं (for शत्रुघ्नो). —(L. 2) D1.7 प्राब्रवीत्. Ś1 Ñ1 V1 D1–3.5.6 पुरुषान्, B3 पुरुषम्. Ś1 Ñ1 V1 D1.3 आनय, D2.4 आनाय, D5 अथानय (for आनायय). Ñ1 D2.4.5.7 च (for स).]

4 ᵃᵇ) M1 समायतोर् (for संवदतोर्). Ś1 Ñ V1 B D1–7 इति संभाषमाणस्य शत्रुघ्नस्य महात्मनः. —ᶜ) Dd1 Dm1 G1 M1 आगत्य, G3 आगमत् (for °म्य). Ś1 Ñ V1 B D1–7 कृताञ्जलिः प्रह्वः (Ś1 V1 D1.6 बद्ध्वा). —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B Dt1 D1–7 M1 वचनम् (for भरतम्).

5 M1 om. (hapl.) 5–6. V1 om. from 5 up to l. 1 of 1977*. —ᵇ) Ś1 D4 वात्र, D2.3 [ऽ]वस, D1 गता. D7 वसन्; M1 [ऽ]वात्सीर्; Cg k t as in text (for ऽवात्सीः). Ś1 D1.6.7 सर्वरी, D2.3.4 यामिनी (for शर्वरीम्). —ᶜ) D6 कच्चिद् (for कच्चिच्च). Ś1 D6 सबलस्य; D1.2.4 तव स; D2.7 च तव, T1 ते सह; Cg as in text (for च सह). G1 सैन्येन. —ᵈ) Dd1 Dm1 T1 G1 M1.2.3 सर्वम्; Cg as in text (for तव). Dg1 Dt1 निरयम्; Cg as in text (for सर्वम्). Ś1 Ñ B D1–7 सर्वतोनामयं प्रभो (Ñ1 B D1 तव).

—After 5, Ś1 N V1 (after 4 owing to om.) B D1–7 ins.:

1977* अथवा समुदाचारं प्रयुञ्जेऽयं मया तव ।
कुतो हि सुखशय्या ते खेदेन परितप्यतः ।
भ्रातरं चिन्तयानस्य वृत्तं च जगतीपतिम् ।
शारीरमानसैर्दुःखैः खेदोऽपि न निवर्तते ।

[V1 om. l. 1. —(L. 1) Ñ1 संप्रयोक्ष्य (sic) (for प्रयुञ्जेऽयं). —(L. 2) V1 [ऽ]पि (for हि). Ñ1 दुःखशय्या. V1 D1.3 शोकेन, B1 शृङ्खेन (sic) (for खेदेन). D6 om. from सुख up to न in l. 4. Ñ2 परीतोसि. V1 D1.2.4.5.7 परिखिन्न. —(L. 3) B3 मातरं (for भ्रा°). Ś1 V1 D2.4.7 मृतं च, B1 मृतं, B3 मृतं च, D3 राज्ञो मृत (for वृत्तं च). D5 मृतं च जगतीपते (for the post. half). —(L. 4) Ñ1 V1 शरीर (for शारीर). D1 शरीरमानसैर्दुःखैः (for the prior half). D2.6 विपरिवर्तते, D1.7 [ऽ]पि परिवर्तते. D3 रात्रिर्निवर्तते (for the post. half).]

6 M1 om. 6 (cf. v.l. 5). —ᵃ) M1 [ए]तद् (for तत्). T1 transp. तत्तु and वचनं. —ᵇ) T1 स्नेहान्निमात्रितं. —ᶜ) T1 [अ]नुवशो, G1 [अ]नुचरो, G2 [अ]नुगत, Cg k t as in text (for °वशो). M1 रामशोकाभिसंतप्तो. —ᵈ) T1 G1 M1 तम् (for [इ]दम्). —For 6, Ś1 Ñ V1 B D1–7 subst.:

1978* तथोक्तो भरतो दीनः प्रत्युवाच गुहं वचः ।
मानयन्समुदाचारं हस्तेन गुहमस्पृशन् ।

[(L. 1) D1.4 तथोक्ते, B1 D3 दीनो. V1 D4 तथा, G(ed.) तत (for वचः). —(L. 2) D2 स समाचार. Ñ1 D1–4.7 स्पृ° चास्मान (for the prior half). Ś1 V1 D2.5 च (V1 D5 न) दुःखित, B1 दुःखित.]

7 ᵃ) Ś1 B2 D6 सुखे (for °खा). D1.3.4 रजनी (for शर्वरी). Dt1 यामिन्यः; Cg as in text (for राजन्). —ᵇ) D1 रंजिताश्च (for पूजि°). Ś1 D6 वयं त्वया (for [आ]श्चापि ते वयम्). —ᶜ) Ñ1 तं, Ñ2 D3 तु D4.7 सु; G2 हि (for तु). V1 D2.4.7 G1 बहुभिर्नौभिर्. G1 M1 नौभिर्बहुभिर् (for °र्बह्वीभिर्). D3 नौभिः नौभिर् सुसद्धीभिर्. D6 चाशु न. —ᵈ) Ś1 V1 B2.4 Dd1 (before corr. as in text) दाशाः. B1 दाशा वयं तु. Dd1 ते तारयन्तु. M2.3 संत°. M1 °[त्त]रन्तु (for संतारयन्तु). B1 D2.7 च; G1 ...(for नः).

ततो गुहः संत्वरितः श्रुत्वा भरतशासनम् ।
प्रतिप्रविश्य नगरं तं ज्ञातिजनमब्रवीत् ॥ ८
उत्तिष्ठत प्रबुध्यध्वं भद्रमस्तु हि वः सदा ।
नावः समनुकर्षध्वं तारयिष्याम वाहिनीम् ॥ ९
ते तथोक्ताः समुत्थाय त्वरिताः राजशासनात् ।
पञ्च नावां शतान्येव समानिन्युः समन्ततः ॥ १०
अन्याः स्वस्तिकविज्ञेया महाघण्टाधरा वराः ।
शोभमानाः पताकिन्यो युक्तवाताः सुसंहताः ॥ ११

ततः स्वस्तिकविज्ञेयां पाण्डुकम्बलसंवृताम् ।
सनन्दिघोषां कल्याणीं गुहो नावमुपाहरत् ॥ १२
तामारुरोह भरतः शत्रुघ्नश्च महाबलः ।
कौसल्या च सुमित्रा च याश्चान्या राजयोषितः ॥ १३
पुरोहितश्च तत्पूर्वं गुरवो ब्राह्मणाश्च ये ।
अनन्तरं राजदारास्तथैव शकटापणाः ॥ १४
आवासमादीपयतां तीर्थं चाप्यवगाहताम् ।
भाण्डानि चाददानानां घोषस्त्रिदिवमस्पृशत् ॥ १५

G 2 97 21
B 2 89 15
L 2 10r 21

8 ᵃ) Ś1 V1 D5 6 स त्वरितः, N2 B1 3 4 स त्वरित, K(ed) सचरित —ᵇ) Ś1 Ñ1 B D6 [ए]वेश्वर (for भरत) V1 D1 T3 M4 भाषितं (for -शासनम्) —ᶜ) Ś1 D6 नगरीं (for °र) —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1 5 6 7 स्व(V1 D1 स्वान्)ज्ञातीनिदमब्रवीत्, P1 D1 5 स ज्ञातीन्(D5 °मि) इदमब्रवीत्, Dd1 Dm1 G1 3 स ज्ञातिगणम°, D3 स्वजन मिदम°, M4 ज्ञातींस्तानिदम°

9 ᵃ) D1 प्रगच्छध्व G3 M4 (after corr inf lin sec m as in text) प्रबुध्यस्व, Cg as in text (for °ध्व) —V1 om (hapl ?) 9ᵇᶜ —ᵇ) T1 च थ, M3 च न (for हि वः) Ś1 Ñ B D2-7 M4 ज्ञातयो भद्रमस्तु व —ᶜ) Ñ2 B1 3 नौका (for नावः) Ś1 Ñ B Dg1 Dt1 D2 4 7 T1 G1 M4 समुपकर्षध्व G3 सवनुकर्षेता (sic) —ᵈ) Ñ V1 B Dg1 Dt1 D1 2 4 5 7 T3 G1 3 M3 4 Cg(v) तारयिष्यामि Cg तारयिष्याम(as in text) D3 भारत (sic) D5 जाह्नवीं (for वाहिनीम्)

10 ᵃ) D2 ततश्च (for ते तथा) —ᵇ) G3 M1 त्वरिते —ᶜ) Dm1 (before corr as in text) नाव (for नावां) T1 M4 [आ]शु (for [ए]व) —For 10ᶜᵈ Ś1 Ñ1 V1 B D1 7 M4 subst

1979* नावां शतानि पञ्चैव समन्तात्समुपानयन् ।

[M4 नौशतानि च (for नावां शतानि) —After the prior half D3 wrongly reads स्नातनाशवशतानिपञ्चैव (sic) M4 त्वरिता (for समन्तात्) N1 शतानि **(illeg) पञ्चानां नावां तत्रापचक्रतु (sic) D2 4 5 7 शतानि पञ्च स्वर्णानां नावां(D5 दशानां नावम्) तत्रोपनस्थिरे]

11 ᵃ) D5 काश्चित् (for अन्याः) —D5 om (hapl) from स्वस्तिक up to ता in 12ᵃ G1 विज्ञेय (for विज्ञेया) Ś1 Ñ V1 B D1 3 7 M4 स्वस्ति(B1 D3 °स्ति)स्वस्तिकविज्ञाका(Ñ B1 3 4 °ज्ञाता B3 °ज्ञाता, M4 °ज्ञात्वो) D3 काश्चित्स्वस्तिकविज्ञाका —ᵈ) Ñ2 B इड, V1 नेद; L(ed) घंट (for घण्टा) Ś1 B3 D1 3 5 7 M4 धरा (Ś1 M4 °रा)धरा Ñ2 पयोधरा, V1 धरापमा Dt1 Dd1 Dm1 Ck t धराधरा G1 3 न्वा च(G3 °प)रा, M3 धरावरा Cg धराधरा (as in text) —ᶜ) Dg1 T1 M4 पताकाभिर् (for °किन्यो) —ᵈ) Ś1 N V1 B D1 2 4 5 7 युक्ता(D1 युग D7 युग्गो [sic]) नाव T1 2 G1 Cr m t युक्तवाहा, Cv युक्तवाता, Cm(v) g k t(v) as in text (for युक्तवाता) Ś1 सुसमता, Ñ B D2 4 5 7 T3 G1 3 M3 Ck सुसंय(B1 D2 °यु T2 M3 °ग G1 3 °हि)ता Cv c m g t सुसंहता (as in text) D3 युक्तागसुवेसहिता (hypm)

12 D6 om तत (cf v l 11) —ᵃ) Ñ2 स्वत, B1 तत्र (for ततः) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1 7 विज्ञाता(V1 D1 5 7 °का B2 °र्णी), B3 M4 विराणीं, T3 विज्ञेया (for विज्ञेयां) —ᵇ) V1 D1 3 रक्त (for पाण्डु) Ś1 -कायल T3 G M1 3 -कवल Dd1 -संवृता —ᶜ) Ś1 Ñ V1 B D1 7 आनंद (for सनन्दि) D3 G1 M3 कल्याणां (for °णीं) —ᵈ) Ś1 Ñ B D5 उपानयत्, D1 4 7 उदावहत्, G(ed) समानयत्, Ck t उपाहरत् (as in text)

13 Ś1 om 13 14ᵇ —ᵃ) Ñ B D5 तत्र (for ताम्) —ᵇ) Ñ1 Dd1 Dm1 D1 4 7 G1 3 M1 3 महायशाः, B3 महारथ

14 Ś1 om 14ᵃᵇ (cf v l 13) —ᵃ) Ñ1 D1 [ऽ]तापूर्वं Ñ2 B1 4 D5 [ऽ]भवत्पूर्वं V1 D1 5 7 तत पूर्वं, T1 च पूर्वं तु G3 च सपूर्वं (for च तत्पूर्वं) —ᵇ) N1 D2-6 7 सह सर्वैर्द्विजातिभि N2 V1 B D1 4 ये(N3 से) चान्ये ब्राह्मणा पृथक्, D3 सहसा वै द्विजातिभि —ᶜ) Ś1 Ñ1 B2 D6 अंत पुर राजस्त्रियस्, Ñ2 B1 3 4 अंत पुरचरा स्त्रियस् —ᵈ) B4 तथैव च (hypm) Ś1 शकाव्ययना; V1 शकटगणा, Dd1 श (before corr शा)कटापणा, Dm1 D1 6 शकटायना D3 शकटापरा, D7 शकटापण M3 शकटापणं Cm g शकटापणा (as in text) —After 14 Dm1 ins राम

15 ᵃ) B3 अमुवासम् (sic) G3 आयासम् (for आवा°) —ᵇ) Dm1 वा (for च) M4 [अ]पि (for [अ]पि) Ś1 Ñ V1 B D1 7 तीर्थानि च वि(V1 D1 3 5 परि)भावतां —ᶜ) N2 B तृणानि (for भाण्डानि) D3 M3 वा (for च) Ś1 ददानां च N1 D1 5 6 7 [अ]प्याददतां V1 D1 3 M4 [आ]रोपयतां B3 ददानानां B4 ददानेन (sic) Dm1 [आ]ददानां च T1 [आ]दधानानां Cg [आ]ददानानां (as in text) —ᵈ) V1 D1 घोषो दिवमुपा(D1 °मिवा)स्पृशत्, Dt1 घोषस्तु दिवमास्पृशत्

G 2 97 22
B 2 89 16
L 2 101 22

पताकिन्यस्तु ता नावः स्वयं दाशैरधिष्ठिताः ।
वहन्त्यो जनमारूढं तदा संपेतुराशुगाः ॥ १६
नारीणामभिपूर्णास्तु काश्चित्काश्चित्तु वाजिनाम् ।
काश्चित्तत्र वहन्ति स्म यानयुग्यं महाधनम् ॥ १७
ताः स्म गत्वा परं तीरमवरोप्य च तं जनम् ।
निवृत्ताः काण्डचित्राणि क्रियन्ते दाशबन्धुभिः ॥ १८
सवैजयन्तास्तु गजा गजारोहैः प्रचोदिताः ।
तरन्तः स्म प्रकाशन्ते सध्वजा इव पर्वताः ॥ १९
नावश्चारुरुहुस्त्वन्ये प्लवैस्तेरुस्तथापरे ।
अन्ये कुम्भघटैस्तेरुरन्ये तेरुश्च बाहुभिः ॥ २०
सा पुण्या ध्वजिनी गङ्गां दाशैः संतारिता स्वयम् ।
मैत्रे मुहूर्ते प्रययौ प्रयागवनमुत्तमम् ॥ २१
आश्वासयित्वा च चमूं महात्मा
निवेशयित्वा च यथोपजोषम् ।
द्रष्टुं भरद्वाजमृषिप्रवर्यम्
ऋत्विग्वृतः सन्भरतः प्रतस्थे ॥ २२

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे त्र्यशीतितमः सर्गः ॥ ८३ ॥

16 a) D3 5 तथा (for तु ता) Ś1 N V1 B D1 3 6 M4 श्चास्तु समधिष्ठिता नाव (V1 °व) —b) Ś1 D4 श्रीघ्र, Ñ B D3 5 7 शीघ्र, M4 सुरा (for स्वयं) Ś1 V1 B D1-6 M3 धारैर् (for दाशैर्) —cd) G1 वसन्त्यो (for वहन्त्यो) M3 मारूढास् (for ° ढं) M3 थाशुभा, Cg t as in text (for °गा) —For 16cd, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst

1980* वहन्त्यस्त जनं सर्वं पारं वभ्रु समाहिता ।

[D2 पर (for पार) B1 समास्थिता (for °हिता)]

17 a) Ś1 Ñ B D2 4 7 ता(B3 D2 8 भ, B1 भा)रिता (Ñ2 B1 3 °का) काश्चिद्, V1 D3 8 तु(D8 च) भृता काश्चिद्, G3 श्चामिपूर्णास्तु, M4 अपि पू° (for अभिपूर्णास्तु) —b) D4 काचित् (sic) (for first काश्चित्) Ś1 Ñ V1 B D2 3 G1 परम, M4 काश्चिच्च (for काश्चित्तु) —c) Ś1 Ñ V1 B1 3 D1 7 M4 नारो, B1 धारो (sic) T1 M3 8 यत्र (for तत्र) D6 वहत्स, G3 यसन्ति (for वहन्ति) —d) V1 यानपुर्य, B1 3 यान युग्य, B2 4 Dd1 D3 4 7 यानयुग्म, D1 यानयुज्य, D3 यानयुग्म, D6 यानधुर्यं, L(ed) यानपुष्य, Cr m g यानयुग्य (as in text) Ś1 D4 6 7 महावला (D4 3 °ह्लं), M3 महद्धनं, Cr m g t as in text (for महाधनम्)

18 a) Ś1 Ñ V1 B D T1 M4 तास्तु, T1 तथाद्, Cm k t as in text (for ताः स्म) Ś1 Ñ V1 B1-4 D1-7 M4 पारम्, B2 पारपारम् (ditto) (for तीरम्) —b) Ś1 Ñ V1 B D1-7 समतार्थं (for °रोप्य) —c) V1 B1 D3 5-8 M4 निवृत्त (sic) B1 Dd1 नि°, Cr m k t as in text (for निवृत्ता) Ś1 D4 6 7 कर्ण गोश्च (D4 2 °ता) Ñ B काण्डचित्रागा (B1 °गा)स्त, V1 D1 M4 भाद्°, D3 8 कान्ड (D6 °ॐ) पवित्राम्, D3 °वच्चीघ्र, M1 °मित्राणि (sic) (for काण्डचित्राणि) ∰ Cm काण्डचित्रा इति पाठ । ∰ —d) Ñ V1 B1-3 D1 3 M4 सार्थेत, D6 सर्वत्रे (sic) D3 4 सार्थेयो (sic) (for क्रियन्ते) Ñ2 V1 B Dd1 (before corr as in text) D3 4 5 दासबन्धुभि (B3 [before corr marg] °पुंगव) G3 M3 Cv दासबान्धवैः, Cr m g k t दासबन्धुभि (as in text) Ś1 D4 6 7 धार्वच्यो रिपु (D4 3 °स) ब्ध्युभि.

19 a) N B1 3 4 D1-5 6 M4 च (for तु) Ś1 V1 B1 D4 6 7 सवैजयन्त्या (Ś1 D8 °न्त्य)श्च गजा —b) Ñ V1 B D3 3 5 T1 2 गजारोह (for °रोहै) V1 D1-3 प्रचोदिता —c) Ś1 D1 6 सारूढा, Dd1 Dm1 G1 3 M4 तरति D1 तरत D7 वातूर्ये (sic) Cg as in text (for तरन्त) Ñ V1 B1-3 D1-7 T1 G3 M1 स्वप्रकाशन्ते, B4 om (for स्म प्रका°) —d) D1 सपक्षा, Cg t as in text (for सध्वजा) V1 इव (for इव)

20 a) T3 तु (for च) D1 M3 प (for तु) —For 20ab, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst

1981* नावमारुरुहु केचिद्धेरिदारुरुहु इवान् ।

[Ñ1 om (hapl) M4 त्रे (for first केचित्) D4 7 प्लव]

—D4 5 7 om 20cd —D3 erroneously reads 20c twice —c) Ś1 Ñ V1 B D1-3 6 M4 केचित् (for अन्ये) V1 D1 3 कुम्भतास्, B1 कुम्भैर्घटैस्, B1 कुम्भवटैस्, M4 कुम्भारैस्, L(ed) गणघटैस् —d) Ś1 Ñ V1 B D1-5 6 केचित् (for अन्ये) Ś1 Ñ B D4 स्व (for च) Ñ2 B3 बाहुना (for बाहुभि)

21 a) Ś1 Ñ B D3 7 M4 सा ततः (B3 °तो D1 °थे) V1 D1 3 सवा सा (for सा पुण्या) V1 B3 D3 T1 M3 सेना —b) Ś1 Ñ V1 B2 4 Dd1 (before corr as in text) D1-4 दासै Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 तदा (for स्वयम्) —d) V1 प्रयान (sic) D4 प्रयाम —After 21ab, Ñ1 erroneously repeats from मुहूर्ते in c up to वन —After 21, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 (Ś1 Ñ B D4 M4 preceded by an additional colophon) ins a passage relegated to App I (No 25)

22 a) Ś1 Ñ B D1 आश्वास्य तां (B1 °मिनें) चमूं Dm1 चमूर् (for चमूं) D1 महात्मना (for महात्मा) —b) Ñ B निवेश्य सम्यक् (for निवेशयित्वा) Ñ2 B1 4 यथो(B1 2 4 °था) पक्षं, V1 D4 6 7 यथोपयोगैः D1 यथेप्सितां D3 यथो पहिष्टैः T1 यथोपयोगं (for यथोपजोषम्) —Ñ1 om 22cd

८४

भरद्वाजाश्रमं दृष्ट्वा क्रोशादेव नरर्षभः ।
बलं सर्वमवस्थाप्य जगाम सह मन्त्रिभिः ॥ १
पद्भ्यामेव हि धर्मज्ञो न्यस्तशस्त्रपरिच्छदः ।
वसानो वाससी क्षौमे पुरोधाय पुरोहितम् ॥ २
ततः संदर्शने तस्य भरद्वाजस्य राघवः ।
मन्त्रिणस्तानवस्थाप्य जगामानु पुरोहितम् ॥ ३
वसिष्ठमथ दृष्ट्वैव भरद्वाजो महातपाः ।
संचचालासनात्तूर्णं शिष्यानर्घ्यमिति ब्रुवन् ॥ ४

G 2 99 7
B 2 90 4
L 2 103 7

T1 illeg for 22^{cd} —^{c}) N2 B3-4 D1-3 5 M3 4 ऋषि (B1 D1 °र्षि) प्रवर्ह, V1 ऋषि प्रहृष्टं, Dt1 D7 T2 ऋषि प्र°, Dm1 ऋषि प्रतीम् (for ऋषिप्रवर्यम्) —^{d}) Dt1 Dd1 Dm1 ऋषि श्वमद्रस्पैर् (for °नृत सन्) D3 6 7 सद (D7 °द्ब) तनाक् (for सन्भरत) Ś1 Ñ1 V1 B D1 2.6 M3 गतु मतिं राजसुतश्च (B1 °त च) शत —After 22, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D7 S (T1 illeg.) ins

1982* स ब्राह्मणस्याश्रममभ्युपेत्य
महात्मनो देवपुरोहितस्य ।
ददर्श रम्योटजवृक्षषण्डं
महद्वनं विप्रवरस्य रम्यम् ।

[(l 2) G2 वेद (for देव) —(l 3) Dt1 वेश, Dd1 Dm1 खड, Cm g as in text (for षण्ड) —(l 4) G M1 प्रीतिकरं सुरम्य (for विप्रवरस्य रम्यम्)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ1 D6 प्रयागवनगमन (Ñ1 °प्रवेश) Ñ2 B प्रयागप्रवेश, V1 D1 2 प्रयागदर्शन (*D1* °न) *D3* भरतप्रस्थाने प्रयागवनदर्शन, *D4 7* भरद्वाजाश्रमगमन (D7 °न) D5 भरतप्रस्थाने प्रयागप्रवेशादि —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 B1 D2 6 om Ś1 102 Ñ2 D1 98 V1 D1 94 B2 85 B3 D1 M4 96 B4 92 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 89 D1 150 D3 97 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नम

84

Dm1 begins with ॐ, M1 2 with श्रीरामाय नम Cv does not comment on this Sarga

1 T1 illeg for 1-3^{ab} —^{a}) Dt1 D5 T2 2 (before corr) G2 M1 2 4 गत्वा, Ck as in text (for दृष्ट्वा) —Dg1 reads 1^{bcd} in margin —^{b}) Ś1 N V1 B D1 3 4 दूराद् (for क्रोशाद्) M4 इव (for एव) —After 1^{ab} B3 ins

1983* सकला च विनयेनाथ गमनाय मतो दधे ।

—^{c}) Dt1 T1 जनं (for बलं) Dg1 च सस्थाप्य, D7 भत स्थाप्य, Ck t as in text (for अवस्थाप्य) —M3 om (hapl) from 1^{d}-3^{c} —^{d}) Dg1 सपुरोहित (for सह मन्त्रिभि)

2 M3 om T1 illeg for 2 (cf v l 1) —^{a}) Ś1 om (subm) Ñ V1 B Dt1 D1-5 7 T1 M4 तु, Dg1 D5 स (for हि) Dg1 D3-5 7 धर्मात्मा (for धर्मज्ञो) —^{b}) B1 partly illeg, B3 वर्णी स हसुनरम —^{c}) N B D1 2 M3 निवस्य, V1 निवस्य (for वसानो) D3 5 7 सूक्ष्मे (for क्षौमे) —^{d}) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 3 M3 पुरस्कृत्य (for पुरोधाय) K(ed) पुरोधस (for °हितम्) —After 2, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M3 ins

1984* क्रोशमात्र ततो गत्वा स ददर्श तदाश्रमम् ।
सूपद्वारं सुसमृष्ट कदलीवनशोभितम् ।
शान्तव्यालमृगाकीर्णं वेदीमण्डलमण्डितम् ।
स्वर्गस्य विवृत द्वार आजमान वनश्रिया ।
तत्सविद्याश्रमपद भरत सपुरोहित । [5]
ददर्श पावकोद्गारधूमं ज्वलनतेजसम् ।

[Ś1 Ñ1 B D6 read l 1 after l 4 —(l 1) Ś1 Ñ B D6 नातिदूर (for क्रोशमात्र) V1 D1 2 M4 transp स and ददर्श Ś1 B2.4 D6 M4 तमाश्रम D3 महाश्रम (for तदाश्रमम्) —(l 2) V1 सूपद्वार, B1 3 पुरद्वार, B4 सुद्वार, D5 तमद्वार, M4 सद्द्वार (for सूपद्वार) V1 सुसंसृष्ट, D6 तु संसृष्ट (for सुसमृष्ट) D3 सुखप्रवेशसमृष्ट (for the prior half) —(l 3) Ś1 Ñ V1 D1-3 6 शान्तव्याल, B2 M4 शान्तव्याल, B4 शान्तव्याल, D4 7 शान्तव्याल, D5 तत्र व्याल (for शान्त व्याल) D3 वेदि, D4 7 मुनि (for वेदी) D4 मण्ड (for मण्डितम्) —D2 om l 4-6 —(l 4) V1 विवृत B2-4 D5 6 7 M4 विवृत (for विवृत) V1 वनाश्रयै (for वनश्रिया) D1 भ्राजन च श्रियाश्रिया, D5 6 M4 भ्राजमान (M4 °न) या श्रिया, D4 7 राजत परया श्रिया (for the post half) —(l 5) D2 3 M4 त (for तत्) D5 भरत (for भरत) —(l 6) Ñ B1 2 M4 ज्वलित (for ज्वलन) B3 4 सूर्यवह्निनतेजस (for the post half)]

3 M3 om 3^{abc} and T1 illeg for ^{ab} (cf v l 1) —^{a}) Dg1 इर्षसंदर्शने तस्य —^{b}) Dd1 Dm1 G2 M1 महर्षेस्तु हि (for भरद्वाजस्य) V1 D1 2 धीमत (for राघव) —^{c}) Ś1 D5 तत्र विन्यस्य (for तानवस्थाप्य) D3 तत्रैव गतिण स्थाप्य, D4 7 मन्त्रिणस्तत्र तान्स्थाप्य —^{d}) Ś1 Ñ V1 B D2-7 M4 स (D4 सु) पुरोहित, D2 [भा]सु पुरोहित (for [मा]नु पुरोहितम्)

4 Ñ1 reads 4^{ab} in marg —^{a}) Ś1 D6 ततो वसिष्ठ (for वसिष्ठमथ) D2 दृष्ट्वैक, M4 सदि (after corr sec m °द) इव (for दृष्ट्वैव) —^{b}) V1 D1 2 तपोनिधि (for महातपा) —^{c}) D5 M4 स (for स) V1 [आ]श्रमात् (for [आ]सनात्) Ś1 D4-7 तत्क्षणात् (for तूर्णं) —^{d}) Ś1 Ñ2 V1 B2 D2-4 6 7 M4 पाद्यम्, B1 4 अर्घम् (for अर्घ्यम्)

G. 2 99 8
B. 2 90 5
L. 2 103 8

समागम्य वसिष्ठेन भरतेनाभिवादितः ।
अबुध्यत महातेजाः सुतं दशरथस्य तम् ॥ ५
ताभ्यामर्घ्यं च पाद्यं च दत्त्वा पश्चात्फलानि च ।
आनुपूर्व्याच्च धर्मज्ञः पप्रच्छ कुशलं कुले ॥ ६
अयोध्यायां बले कोशे मित्रेष्वपि च मन्त्रिषु ।
जानन्दशरथं वृत्तं न राजानमुदाहरत् ॥ ७
वसिष्ठो भरतश्चैनं पप्रच्छतुरनामयम् ।
शरीरेऽग्निषु वृक्षेषु शिष्येषु मृगपक्षिषु ॥ ८
तथेति च प्रतिज्ञाय भरद्वाजो महातपाः ।
भरतं प्रत्युवाचेदं राघवस्नेहबन्धनात् ॥ ९
किमिहागमने कार्यं तव राज्यं प्रशासतः ।
एतदाचक्ष्व मे सर्वं न हि मे शुध्यते मनः ॥ १०
सुषुवे यममित्रघ्नं कौसल्यानन्दवर्धनम् ।
भ्रात्रा सह सभार्यो यश्चिरं प्रव्राजितो वनम् ॥ ११
नियुक्तः स्त्रीनियुक्तेन पित्रा योऽसौ महायशाः ।
वनवासी भवेतीह समाः किल चतुर्दश ॥ १२

5 [b]) Ñ2 B1 [अ]भिवादित —[c]) Ñ1 अवबुध्य —[d]) Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 पुत्रौ दशरथस्य तौ

6 [ab]) B1 D1–3 अर्घं (D3 °र्घं) (for अर्घ्यं) D2 om पाद्यं च Ñ1 दत्त्वा मूलफलोदक, Ñ2 B दत्त्वा चापि (B4 चैव) फलोदक, V1 फल चैवाभ्युपान (before corr °ल)यन्, D1 फल चैवास्य मानयन् (sic), D2 फल चैवाभ्यवेदयत्, D3 फल चैवोपपादयन् (for [b]) Ś1 D6 दत्त्वा च स ऋषिस्ताभ्यामपि मूलफलादिकं, D4–7 तावप्यभ्यर्चयामास विधिदृष्टेन कर्मणा —[c]) Ñ V1 B2–4 Dm1 D1–3 4 7 आ(Dm1 अ)नुपूर्व्या, B1 M4 अ(M4 आ)नुपूज्य, Dd1 D2 M1 आ(D2 अ)नुपूर्वा, D3 T2 G2 अनुपूर्व्याच, Cg k t as in text (for आनुपूर्व्याच्च) Ś1 Ñ B D6 स, V1 D1–3 [अ]प (for च) Ś1 Ñ V1 B D1–3 6 M4 धर्मात्मा —[d]) Ś1 Ñ B D6 सर्वांश्चैवाप्र (Ñ B °नु)यायिन, V1 D1–3 सर्वानप्यनुयायिन, D4 6 7 सर्वांस्तानन्वयायिन

7 [b]) T3 राष्ट्रे मित्रेषु मन्त्रिषु, G3 मित्रेष्ववचन श्रिषु —For 7[cd], Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 subst

1985* पप्रच्छ कुशलं चास्य राज्ये कोशे बले पुरे ।

[D4 5 7 [ए]व (for [अ]स्य) V1 D1 M4 तथा B3 वने, D2 च तौ (for बले) Ś1 D6 पुरे तथा]

—[c]) Ś1 Ñ V1 B D1–7 ज्ञात्वा, T3 ज्ञात (for जानन्) D1 दाशरथ, B2 वृद्धं Ś1 B4 D6 मृतं दशरथं —[d]) Ñ B1–3 स पृष्टवान्, V1 D1–4 7 अपृच्छत, Dt1 Dd1 Dm1 उपाहरत्, T1 उदीरयत्, M4 महामुनि, Cr m g k t as in text (for उदाहरत्) Ś1 D6 स राजानं न पृष्टवान्, B4 राजानं न स पृष्टवान्,

8 G3 M1 om 8–9 —[a]) T1 [ए]व (for [ए]नं) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 वसिष्ठभरतौ चैनं, Ñ1 वसिष्ठभरतावेन —[b]) T1 G1 पप्रच्छतु नरा(metr)मय —[c]) V1 वृत्तेषु Dt1 T1 शिष्येषु (for वृक्षेषु) Ś1 Ñ B D1–7 शरीरे चाग्निहोत्रे च —[d]) Dt1 वृक्षेषु (for शिष्येषु) Dg1 Dd1 Dm1 T2 G1 2 M2 3 मृगेष्वपि च पक्षिषु

9 G3 M1 om 9 (cf 1 1 8) —[a]) T1 यथैव, T3 M2 स तथा, Cg k t as in text (for तथेति) Dg1 Dt1 T2 G2 Ck तु T3 तत्, T3 M4 [इ]ति Cg as in text (for च) —[b]) Dg1 Dt1 D4 7 T G1 M2 3 महायशा, M4 °मुनि (for °तपा) —[cd]) B1 राघव प्रत्युवाचेदं (for [c]) V1 D1–3 M1 भरत राघवस्नेहान्नि(M4 °ह नि)शम्य (V1 D1 °स्य) पर्यपृच्छत

10 [ab]) T1 किन्विह (for किमिह) D3 किमागमनकार्यं ते (for [a]) D3 5 7 वने (for तव) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 किमागमनकृत्यं ते परि(M4 पुरीं)त्यज्य(Ñ2 त्यज्य) नृपश्रियं —[c]) M2 एतद्वाचक्ष्व Dt1 T1 G1 सर्वं मे (by transp.) D1 सर्वं त्व (for मे सर्वं) —[d]) G1 ते (for मे) M3 om शुध्यते Ś1 D6 तुष्यति मे, Ñ V1 B D2 M4 शु(D1 शु)ध्यति मे (for मे शुध्यते)

11 [a]) D3 तम् (for यम्) D4 अरिघ्नानं (for मित्रघ्नं) —[b]) Ñ V1 B G1 2 M नन्दिवर्धनं, Dd1 Dm1 कुलवर्धनं (for [आ]नन्दवर्धनम्) —[c]) G2 M1 च सहभार्या (for सह सभार्यो) D4 5 [ऽ]सौ, T G1 M3 च, Cg as in text (for यश्च) —[d]) D4 5 7 युवा, G1 वीर (for चिरं) D4 1 वने —For 11[cd], Ś1 Ñ V1 B D1–3 6 subst

1986* यो वनं चीरवसनः प्रयातः सह सीतया ।

[Ś1 युवा स D6 यौवन (sic) D1 3 भार्यया (for सीतया)] V1 D1–3 cont

1987* प्रयातश्च वने यस्तु पितुर्वचनकारिणम् ।
लक्ष्मणोऽनुगतो भ्रातु सौभ्रात्रमनुदर्शयन् ।

[(1 1) V1 प्रयात, D3 प्रस्थान (for प्रयात) V1 अपरे —(1 2) D3 सौहार्दम्]

12 [a]) D3 नियुत (sic), M3 नियुक्त (sic) B4 श्रीनिकेतेन, Dg1 Dt1 Dd2 Dm1 स्त्रीनिमित्तेन D3 G1 स्त्री नियुक्तेन, D4 5 7 स्त्रीप्रयुक्तेन (for स्त्रीनियुक्तेन) —[b]) D4 1 तव (for योऽसौ) Dm1 महायशा (sic) M4 °यशा Ś1 Ñ B D6 पित्रा च सत्यवादिना V1 D1–3 पित्रा सत्याभिसंधिना —[d]) Dd1 वनवासे, D4 7 °वासो (for °वासी) V1 D1 3 M4 भवत्येति (for भवेतीह) Ś1 Ñ B D6 अथ तं वनवासिनं —After 12, Ś1 Ñ V1 B D1 7 ins M4 ins l 2 only after 13[ab]

1988* कच्चिन्न तस्य रामस्य भ्रातिकस्य प्रमादतः ।
ते द्रोहो राज्यलोभेन स्थितु निद्वारण ।

[(1 1) Ś1 D6 यदि D6 °(ति)स्य, D1 3 कच्चित् D1 केचि

कच्चिन्न तस्यापापस्य पापं कर्तुमिहेच्छसि ।
अकण्टकं भोक्तुमना राज्यं तस्यानुजस्य च ॥ १३
एवमुक्तो भरद्वाजं भरतः प्रत्युवाच ह ।
पर्यश्रुनयनो दुःखाद्वाचा संसज्जमानया ॥ १४
हतोऽस्मि यदि मामेवं भगवानपि मन्यते ।
मत्तो न दोषमाशङ्केर्नैवं मामनुशाधि हि ॥ १५
न चैतदिष्टं माता मे यदवोचन्मदन्तरे ।
नाहमेतेन तुष्टश्च न तद्वचनमाददे ॥ १६

G 2 99 21
B 2 90 16
L 2 103 21

(for कच्चित्) D6 किन्न (for तस्य) B2.4 धर्मज्ञस्य (for धार्मिकस्य) D2 धामावन्त (sic) —(l 2) Ś1 B1.3.4 M1 निर्लज्जो Ñ1 D3.5.7 त्यक्त्वा सह राज्यपदोऽस्मात् (for the prior half) Ś1 किंकर्तुम्, Ñ2 B1.3 विकर्तुं त्वम् (by transp) B2 किं कर्तुं त्वम् D6.7 M4 न(D7 lacks त) मिहेतुम् D8 न विकर्तुम् (for त्वं विकर्तुम्) D2 om (hapl ?) from इहागत up to कर्तुम् in 13[a] B2.4 उपागत (for इहागत)]

13 D1 om up to कर्तुम् in [a] (cf v l 12) —[a]) D7 कच्चिन्न V1 D1.2 M4 रामस्य (for [अ]पापस्य) G3 [अ]पाप (for पाप) D1 त्वमिच्छसि, D3 इहार्हसि (for इहेच्छसि) Ś1 Ñ B D4 तस्यापापस्य पापं त्वं न कच्चित्(B1 कच्चित् B3 किंचित्, D4 कश्चित्)कर्तुमर्हसि —After 13[ab], M1 ins l 2 of 1988* —[d]) Ś1 राज्ये (for राज्य) Ś1 V1 D4 G M2 [अ]ग्रजस्य (for [अ]नुजस्य) Dd1 Dm1 G M1 वै Cm g k t च (as in text) Ñ B राज्य राजयशासन D4.5.7 राज्य राजीवलोचन —After 13 Ś1 N V1 B D1.7 M1 ins

1989* न खल्वपापे पाप ते कार्यं तस्मिन्महात्मनि ।
यद्सौ त्वत्कृते पित्रा वनमेव विवासित ।

[(l 1) B4 om न (subm) V1 B4 पापे (for [अ]पापे) D5.6.7 [अ]कार्ये(D3 °र्ये) कार्यं (for [अ]पापे पाप) D2.4.7 पाप (for कार्यं) —V1 om l 2 —(l 2) B D2.6 M1 यत्सौ N1 D3.4.7 वनवासे (for °मेव)]

14 [a]) D2.3.7 पर्यश्रुरति(D2 °ति)दुःखेन —For 14 Ś1 N V1 B D2.3.6 M4 subst

1990* एवमुक्तस्तु भरतो भरद्वाजेन धीमता ।
विषण्णवदनो भूत्वा प्रत्युवाच कृताञ्जलि ।

15 [a]) Ś1 D6 भगवन् (for यदि माम्) V1 नामेवं B1 हा हतोस्मीति मामव —[b]) N B भवगच्छति V1 D1.3 भव गच्छसि D3 मामिहमन्यते D5 Ch मामिमन्यते M4 अपगच्छति (for यदि मन्यते) Ś1 D6 यदि मामवगच्छसि —[c]) M4 मा (for न) Dg1 Dt1 Dm1 T G1.3 M3 Cr m g k t माशङ्क Dd1 माशंकीद् (sic) M4 मामासीद् (for माशङ्केः) —[d]) Dt1 Dd1 Dm1 T1.2 G1.2 M3.4 Ct मा Cr m g k as in text (for न) Dd1 G2.3 M1 [ए]व Cr m g k t as in text (for [ए]वं) T2.3 M2 मनुशासि Cr °शासित Cm °शास्तु Cg k t °शाधि (as in text) M4 मनुशास्त्विह —For 15[cd], Ś1 N V1 B D1.3.4 subst while D2 cont after 199[*]

1991* मयि न वा विशङ्केय नाहं तां कर्तुमुत्सहे ।

[V1 D1.2 कृति वन्दना निन्दया (for the prior half) V1 D2 वानर B1 न चाहं B1 न हि ता D1 तां नाहं (by transp) (for नाहं तां) D1 कथम् (for कर्तुम्) D2 नाहं कर्तुमिहोत्सहे (for the post half)]

—while D2.3.7 subst for 15[cd]

1992* मत्तोऽसि दोषपङ्केऽस्मिन्यदवमनुशासि माम् ।

[D5 वा (for ऽसि) D2 मत्तो वदन्येव]

16 [a]) Ś1 N V1 B D1.3.4 मे तद् (for चैतद्) M4 तदेव दृष्ट्वा (for न चैतादृष्टं) D1 मे माता (by transp) D4.5.7 यन्मात्रा मे कृत लोभाद् —[b]) B4 यदा (for यद्) —[c]) D2.3.7 तुष्टोस्मि, M4 दुष्टश्च (for तुष्टश्च) Ś1 V1 D1.3.4 नाहमेतां समीक्षे(V1 °क्ष्यो D2.3 °क्ष्ये)यं N B नाह(B1 न हि) मे तद्(B2.4 °दु)पेक्षेय —[d]) Ś1 V1 D1.3.4 नैवद्, D2.7 न मा (for न तद्) N B न चैतद्वाक्य(B2.4 °द्राक्य) माद्रि(B1 [before corr] क्रि)ये —After 16 Ś1 N V1 B D2.3.4 M4 ins

1993* पातित स्वयशो भूमि मात्रा मे राज्यलुब्धया ।
तथाहमनुमन्येय न चैतद्विदितं मम ।
को नाम भूमिपालानां शशाङ्कविमले कुले ।
ज्येष्ठस्य भ्रातुरिष्टस्य हृदयदनघनिर्घृण ।
न मे राज्यश्रिया कार्यं न सुखेन न चासना ।   [5]
स विना राघवं ज्येष्ठं भ्रातरं वनवासिनम् ।

[(l 1) Ś1 पातन (sic) D2 मत्तो (for मात्रा) —(l 2) M4 न च (for तथा) V2 D1.3 अनुमन्यामि B1.2.4 °मन्येद M4 °मस्यासि G(ed) °मन्ये च (for °मन्येय) V1 D1.3 M4 तद् (for [च]तद्) V1 विदिन (for विदित) B1 मत (for मम) —(l 3) D2 भूमिपतीनां M4 प्रतिम (for विमले) —(l 4) M4 परम (for भ्रातु) Ś1 D2.3.4 दृष्टेन त्व D1 विद्रुह स च (for °दनघ) B2 निर्गुण B3 ज्ञान कम्पलस्पेन कुलकाण्डकोऽपि च —M4 om l 5 6 —(l 5) N B1.3 राज्यश्रिया न मे (by transp) B4 न मे नकुल चासना (for the post half) —(l 6) Ś1 V1 D6 पव (for विना) B1 राघव (sic) (for राघवं) V1 ज्येष्ठभ्रातर V2 D1.3 transp राघवं and भ्रातरं D2 च निवासिन (for वनवासिनम्)]

M4 cont

1994* सपद्य पतितस्त्रस्य न च तुष्टोऽस्मि तेन वै ।
दाक्षिण्यसहितं राम तं गत्वा धर्मचारिणम् ।
धर्मेणानुनयिष्यामि वनवासाय राघवम् ।
धार्मिकाणां नृपाणां च दोषेण गुरुवर्जिता ।
भक्तिरेव राघवे प्रत्येनानुवर्तिना ।   [5]

G. 2 99 25
B 2 90 17
L. 2 103 25

अहं तु तं नरव्याघ्रमुपयातः प्रसादकः ।
प्रतिनेतुमयोध्यां च पादौ तस्याभिवन्दितुम् ॥ १७
त्वं मामेवंगतं मत्वा प्रसादं कर्तुमर्हसि ।
शंस मे भगवन्रामः क्व संप्रति महीपतिः ॥ १८
उवाच तं भरद्वाजः प्रसादाद्भरतं वचः ।
त्वय्येतत्पुरुषव्याघ्र युक्तं राघववंशजे ।
गुरुवृत्तिर्दमश्चैव साधूनां चानुयायिता ॥ १९

आत्मानमनुतिष्ठामि स्वगायेन महामुने ।
नृशंसमशुभं कृत्वा पितुर्दशरथस्य मे ।
येन सर्वगुणोपेत स्त्रीहेतो पापबुद्धिना ।
बल्वान्गुणसंपन्नो राम प्रवाजितो वनम् ।

17 [b]) D2 उपायात, G2 उपपात, Ct as in text (for उपयात) Ś1 Ñ B D6 प्रसादयितुमागत, D2-6 7 इच्छाम्यानेतुमाश्रमात् —[c]) Ś1 D6 अभिनेतुम्, M1 प्रतियातुम्, Ś1 D6 अयोध्या तु, Ñ2 V1 B2 4 Dt1 D1 4 T1 G1 3 अयोध्यायां (for अयोध्यां च) D3 4 अभिषेक्तुं स्वराज्ये तु (D6 च) D1 7 अभिषेक्तु स्वयं राज्ये —[d]) Dt1 T1 2 M2 चास्य (for तस्य) G2 [अ]भिनन्दितुं Ś1 Ñ1 B1 2 4 D6 पादौ चा(Ś1 D6 वा)-प्युपसेवितुं, Ñ2 B3 पादौ च प्रतिसेवितुं, V1 D1-3 7 पादौ चा-(D1 7 त)स्योपसेवितुं, T3 पादौ च प्रतिपन्दितुं, G1 पादौ चास्याभिवादितुं, M1 पादौ चाभिप्रवन्दितुं

18 [a]) Ś1 Ñ V1 B D4 6 7 M2 तं, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 5 T1 M3 त, Cg as in text (for त्वं) Ś1 Ñ V1 B D1-7 गुणं (for गतं) G1 पू॰ त (damaged) Ñ2 ज्ञात्वा M4 तस्यमेतन्मम ज्ञात्वा —[b]) T2 प्रसादयितुमर्हति B1 प्रशाद (hypm) (for शंस) B4 D2 4 5 7 भगवान् Ñ2 B रामे (sic) V1 भ्रातु (for राम) —[d]) Ś1 D6 महामते, D4 5 7 महाबल (D5 ॰क) T1 यशस्वसौ, M2 महायशा, Cg as in text (for महीपति) V1 D1-3 क्व स संप्रति वर्तते —After 18 Ś1 Ñ B D6 ins V1 D1-3 ins l 7 only after 18[ab]

1995* एव तु वदतस्तस्य भरतस्य महात्मन ।
रामस्नेहाभिभूतस्य सहसा बाष्प आगत ।
बाष्पक्लिन्नमुखं चैन भरद्वाजोऽब्रवीदिदम् ।
उपपन्नमिदं पुत्र तवाद्य वचनं मम ।
परितुष्ट च विज्ञाय तमाकारैर्महामुनिम् । [5]
प्रगृह्याञ्जलि भरत पुनर्वाक्यमुवाच ह ।
यद्यस्ति मयि विश्वासो यद्यपेक्ष्योऽहमस्मि त ।
शंस मे भ्रातरं रामं क्व नु संप्रति वर्तते ।
तस्यैव भाषमाणस्य राघव परिपृच्छत ।
मनश्चक्रे भरद्वाजो भारतस्य महामुनि । [10]
पूजयित्वा यथान्याय भरद्वाजस्तपोधन ।

[(l 1) Ś1 D6 स्तव —(l 2) Ś1 बाष्पागतस्, Ñ B1 3 D6 बाष्प आगत —(l 4) B4 तव यद् (for तवाद्य) Ś1 D6 शुभ (for मम) —(l 5) B4 विज्ञातम् (for विज्ञाय) Ñ1 B1 भावारैर् (for आकारैर्) B1 महामुनि B3 आशीर्भ महामुने (for the post half) —(l 6) Ñ B1 3 प्रहृष्य (for प्रगृह्य) —B4 ins l 7 for the first time after 18[ab] repeating it here —(l 7) Ś1 D6 [अ]पेक्ष्यो (for [अ]पेक्ष्यो) D6 यद्यपेक्ष्योऽस्म्यहं तव, D6 यद्यपेक्ष्यतमस्मि ते (sic) (for the post half) —(l 8) cf 18[cd] Ś1 D6 स (for नु) —(l 9) Ś1 भाष्यमाणस्य, Ñ2 भाषमानस्य —(l 10) Ś1 D6 चक्रुमे, Ñ1 वचनाय Ñ2 राम प्रति, B3 वक्तु हृदय, B2 वचस्तस्य B4 वचनाय (for भरतस्य) —(l 11) D6 न्याय्य (for न्याय) Ñ1 महामुनि (for तपोधन)]

V1 D1 3 cont, while Dg1 Dt1 Dd1 D4 5 7 S ins after 18

1996* वसिष्ठादिभिर्ऋत्विग्भिर्याचितो भगवांस्तत ।

[D4 7 स वसिष्ठैश्च D5 वसिष्ठाद्यैश्च (for वसिष्ठादिभिर्) G1 ततः (for तत) V1 D1-3 7 भरद्वाजोऽनुभाषित्व (D4 7 ॰भोदित) M1 भरतेनानुगानित (for the post half)]

19 D6 om 19 —[a]) M1 [इ]दं (for त) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 उवाचेदं (V1 ॰न) महातेजा (V1 D1 4 ॰स्तेजं), D2 4 5 भरतं प्रत्युवाचेदं —[b]) Ś1 Ñ V1 B1 3 D1 3 4 M1 प्रहसन् (for प्रसादाद्) V1 नेतर (for भरत) B2 4 भरतं प्रहसन्वच, D3 4 7 प्रहसन्निव स पुन (D3 मुनि) —[c]) G1 आर्येतत् (for त्वय्येतत्) Ś1 Ñ V1 B D1-4 6 7 M1 एवं (V1 D1 3 M1 एतत्) त्वयि नरव्याघ्र (D4 7 ॰घ्र) —[d]) Ś1 D6 इक्ष्वाकु (for राघव) B वंशज D3 न युक्त रघुवंशज (ज) D5 वृत्तमौपयिकं शुभं, D4 7 वृत्तं स्वाभाविकं शुभं —After 19[cd] Ś1 Ñ V1 B D1-3 6 ins

1997* उपावर्तयितुं यस्त्वं वनादिच्छसि राघवम् ।

[V1 D1 यस्त्व (for यस्त्वं)]

—D4 om 19[ef]-20 —[ef]) B4 न्यूक्तेनामहा (sic) V1 गुरुवृत्तिर्महत्त्वं च, M1 गुरुवृत्तिस्तपो ॰यथा (for [e]) V1 D1 3 M1 चानुवर्ती, T1 M2 Ck समनुयायिता, Cg as in text (for चानुयायिता) Ś1 Ñ B1-3 D6 सानुक्रोश (Ś1 D6 ॰शो)गुण (Ś1 D6 ॰णा)क्षमा (Ñ1 D6 ॰मा) B4 सानुक्रोशगुणं क्षमा (for [f]) D7 अनुरूपे महाबाहो राघवस्य विशेषत —After 19 Ś1 Ñ V1 B2 3 D1-3 6 M1 ins B4 ins l 1-3 after 19 and l 4-5 after 20

1998* एतान्येव सुवर्णानि शरीरे भूषणानि ते ।
शिक्षितास्त्वत्तश्चैव तव शौचगुणा मम ।
तत्तत श्रोतुकामेन नियमेऽनुदाहृतम् ।
भूयश्च तु महाबाहो धर्मज्ञ गुरुवत्सल ।
यत्र राजीवताम्राक्षो मन्युराव स राघव । [5]

[(l 1) Ñ1 एतानि वा V1 D1 3 ग(V1 D1 आ)स्वर्णि M1 नाहार्याणि (for एतान्येव) Ñ V1 B1 [अ]लङ्कर्णि B1 B2

जाने चैतन्मनःस्थं ते दृढीकरणमस्त्विति ।
अपृच्छं त्वां तवात्यर्थं कीर्तिं समभिवर्धयन् ॥ २०

असौ वसति ते भ्राता चित्रकूटे महागिरौ ।
श्वस्तु गन्तासि तं देशं वसाद्य सह मन्त्रिभिः ।
एतं मे कुरु सुप्राज्ञ कामं कामार्थकोविद ॥ २१

ततस्तथेत्येवमुदारदर्शनः
प्रतीतरूपो भरतोऽब्रवीद्वचः ।
चकार बुद्धिं च तदा महाश्रमे
निशानिवासाय नराधिपात्मजः ॥ २२

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे चतुरशीतितमः सर्गः ॥ ८४ ॥

G 2 99 40
B 2 90 24
L 2 103 39

भूषणानि Dı भूषणान्विते V1 D1 शरीराभूष(D1 °भ)णानि ते (for the post half) —(l 2) Ś1 D6 विदित्वा Ñ1 B1 तद्भावं B4 तसुतश्च (for तरसा तु) V1 D1 3 M4 सप्रमा विन्ति सनस (for the prior half) Ś1 सव B1 मव (sic) D6 राज्य (for तव) Ñ2 B3 सौम्य B1 हौच्य B2 [अ]गोच्य B4 D3 गोत्य (D5 °च [sic]) (for गौव) Ś1 D6 गुण V1 D1-3 M4 -गुणो (for -गुणा) Ś1 D6 तव D3 M4 गया (for मम) —(l 3) Ś1 D6 भवन (D1 °ता) V1 तद्वत B3 वत्सतु B4 ततश्च —(l 4) B4 तन् (for तु) D1-3 वमच (sic) —(l 5) D3 om स (subm)]

20 D1 om 20 (cf v l 19) —For 20ab Ś1 N V1 B D1 3 5 7 M4 subst

1999* जाने चाप्यन्तरस्थं ते भाव चन्द्रांशुनिर्मलम् ।

[N B हन्ये (for जाने च) V1 [ज]न्तस्थ B4 [अ]न्तरेश (for [अ]न्तरस्थ) N2 B3 शुभ्रांशु (for चन्द्रांशु) Ñ B शीतल (for निर्मलम्)]

—Ś1 D3 4 om 20cd —c) N1 B2 4 पृच्छामि Dg1 Dd1 आपृच्छ C1 अपृच्छत् Cg k अपृच्छं (as in text) N1 V1 B3 4 D3 M4 ततो K(ed) तथा (for तव) N3 B1 2 पृच्छामि जानसत्यर्थं D6 7 यथा यशोस्थ(D7 °द्य) प्रथमे(D7 °ते) —d) Dg1 Dd1 D5 1 चीति(D5 7 °ति) Cr m g t as in text (for कीर्तिं) V1 D1 3 तव निवर्धयन् Dm1 समभि°, D3 समभिवतते D1 सपरिवर्धत M4 वर्णभि°, Cg l t as in text (for समभि) —After 20 B4 ins l 4 5 of 1998* while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3 5 7 S ins

2000* जाने च रामे धर्मज्ञ ससीते सहृदयमगम् ।

[Dg1 D6 च स (for सह)]

21 a) Dt1 अय D3 6 7 सुख (for असौ) D3 6 भ्राता (for भ्राता) —b) D3 7 महावन —c) Dt1 स्वरित D3 1 श्वोभि, D4 1 श्वोतु M3 गस्तु (sic) (for श्वस्तु) —d) G1 [अ]त्र (for [अ]द्य) M4 वस सावदिमा निशो —After 21cd D4 7 ins

2001* श्वोऽनुगन्तुं चित्रकूटे त्वमर्हसि महारक ।

—ef) D3 एव T2 G2 M2 स(T2 स)प्राज्ञ D3 वाक्य वाक्यार्थकोविद् (for f) D3 7 एवमुक्त्वा तु स वाक्य प्राज्ञो वाक्यार्थकोविद —For 21 Ś1 N V1 B D1 2 6 subst D3 subst l 4 only for 21ef

2002* समीपे चित्रकूटस्य राघव सह भार्यया ।
निवसत्याश्रमे रामो लक्ष्मणेनानुपालित ।
श्वो गन्तासि सहामात्यो वस त्व ससुहृज्जन ।
त्वामद्याचितुमिच्छामि काममेतं कुरुष्व मे ।

[D3 om l 1 —(l 1) Ś1 D1 देशे च (for समीपे) B1 सीतया (for भार्यया) —(l 2) Ñ B1 2 रम्ये (for रामो) —(l 3) V1 श्वोभिगन्ता B4 आगतासि D1 2 श्वो(D2 का)सि गता V1 D1 2 वसेह सवनिच्छ (for the post half) —(l 4) Ś1 N1 एतत्व V1 एव (for एत)]

22 a) V1 M4 [इ]त्येवम् D3 [ए]वैनम् (for [इ]त्येवम्) V1 D 2 विक्रम D1 7 G2 M4 -दर्शन (for दर्शन) —b) B1 D3 प्रतीप (for प्रतीत) —c) Dd1 [आ]श्रमे निशा Dm1 G2 M1 Ct तदाश्रमे (for महाश्रमे) Ś1 N V1 Dt1 D1 7 महाश्रमे मुनेस(V1 Dt1 D1 2 मुनेः D3 मुनेद्) M4 तदाश्रमे वदा (for तदा महाश्रमे) —d) Ś1 N B D4 7 वद्रा (for निशा) V1 निवशाय (for निवासाय) M4 नृपाधिपात्मज

Colophon —*Sarga name* Ś1 N B D6 भरद्वाजाश्रम निवास V1 भरद्वाजाभिगमन D1 भरतभरद्वाजाश्रमाभिगमन, D3 भरद्वाजाश्रमाभिगमन। D3 6 भरतप्रस्थाने भरद्वाजवाक्य D4 भरद्वाजदर्शन D7 भरद्वाजाश्रमागमन —*Sarga no* (figures words or both) N1 B1 D1 4 om Ś1 103 N2 D6 99 V1 D4 95 B2 86 B3 94 B4 93 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 90; D1 151 D3 98 D7 M3 97 —After colophon G1 2 conclude with श्रीरामाय नमः, G3 with ॐ

८५

G 2 100 1 B, 2 91 1 L, 2 104 1

कृतबुद्धिं निवासाय तत्रैव स मुनिस्तदा ।
भरतं कैकयीपुत्रमातिथ्येन न्यमन्त्रयत् ॥ १
अब्रवीद्भरतस्त्वेनं नन्विदं भवता कृतम् ।
पाद्यमर्घ्यं तथातिथ्यं वने यदुपपद्यते ॥ २
अथोवाच भरद्वाजो भरतं प्रहसन्निव ।
जाने त्वां प्रीतिसंयुक्तं तुष्येस्त्वं येनकेनचित् ॥ ३
सेनायास्तु तवैतस्याः कर्तुमिच्छामि भोजनम् ।
मम प्रीतिर्यथारूपा त्वमर्हो मनुजर्षभ ॥ ४
किमर्थं चापि निक्षिप्य दूरे बलमिहागतः ।
कस्मान्नेहोपयातोऽसि सबलः पुरुषर्षभ ॥ ५
भरतः प्रत्युवाचेदं प्राञ्जलिस्तं तपोधनम् ।
ससैन्यो नोपयातोऽस्मि भगवन्भगवद्भयात् ॥ ६
वाजिमुख्या मनुष्याश्च मत्ताश्च वरवारणाः ।
प्रच्छाद्य महतीं भूमिं भगवन्ननुयान्ति माम् ॥ ७
ते वृक्षानुदकं भूमिमाश्रमेषूटजांस्तथा ।
न हिंस्युरिति तेनाहमेक एवागतस्ततः ॥ ८

85

Ś1 Dm1 begin with ॐ, M1 2 with श्रीरामाय नम

1 a) V1 कृतबुद्धिर् —b) Dg2 यत्र, Cg as in text (for तत्र) T3 मुनिभिस् (for स मुनिस्) V2 T3 तथा, M4 सह (for तदा) Ñ1 D5 ज्ञात्वा स (D5 तत्रैव) मुनिसत्तम, D1 7 भरतं कैकयीसुत —c) D1 7 तत्रैव स मुनिं पश्चाद् (D7 om from पश्चाद् up to वने in 2d) —d) V1 आतिथ्येषु Ñ2 [आ]त्मन्त्रयत्, B D1 [अ]न्यमंत्र(B4 °नद्)यद्, Dg2 निमन्त्रयत् (for न्यमन्त्रयत्)

2 D7 om up to वने in 2d (cf. v l. 1) —a) D1 2 [ए]व, D3 5 [ए]तत् (for [इ]दं) —b) Ś1 D4 यदिह, Ñ1 D3-5 सर्वं हि (Ñ1 से) D3 न विद् (for नन्विद्) —c) Ś1 Ñ2 B2 4 Dg1 Dt1 D1 2 4 T1 M3 4 अथ B1 कृतं, T3 तदा (for तथा) D3-5 अर्घ्या(D4 °र्घा)दि फलमूलादि(D5 °लानि, D6 °लाश्च) —d) B3 मुने यद्, D4 यथावद् (for वने यद्) —For 2 V2 subst

2003* सुव्रतश्चैव धर्मात्मा भरताय महात्मने ।
पाद्यमर्घ्यमथातिथ्यं कृत्वा वा प्रददौ तव ।

3 a) Ś1 D5 महातेजा (for भरद्वाजो) V2 D1 2 भा(V2 भ)रद्वाजोऽप्यथोवाच, M4 भरद्वाजस्ततोवाच —b) Ś1 D4 प्रीतिमान्वच, Ñ B प्रीतिमद्वच, V1 D1 प्रहसन्वच, D2 प्राह सत्वर (for प्रहसन्निव) —c) B3 Dd1 D3 5 त्वा (for त्वां) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 मत्प्रिये यु(D4 5 7 M4 स)क्त, T1 प्रति°, M3 प्रतियुक्तं तु (for प्रीतिसंयुक्तं) —d) Ś1 D4 5 7 तुष्टस्त्वं V1 तुष्ये त्वं Dm1 तुष्य त्वं, D1 M3 तुष्यसे, T2 तुष्यस्व, T3 G1 2 तुष्ये त्वं Cg k t as in text (for तुष्येस्त्वं) —After 3 B3 ins

2004* अद्य तिष्ठ महाबाहो आश्रमे मे सुखाय च ।

4 a) V1 Dt1 Dd1 D4 तवैतस्या, Dg1 Dm1 D7 T1 तवैवास्या, D1 तवैतस्या (for तवैतस्याः) —b) D2 दातुम् (for कर्तुम्) —cd) M4 यथा रूपं (for °रूपा) Dd1 Cr m यथार्हो, M1 4 2 महो Cg t as in text (for त्वमर्हो) Dg1 M3 मनुजाधिप (for मनुजर्षभ) D2 5 7 मम प्रीत्या त्वमेव तु समनुज्ञातुमर्हसि —For 4cd Ś1 Ñ V1 B D1 2 3 subst

2005* प्रीतिं कृत्वा ममाप्येव भविष्यति नर्षभ ।

[D1 कृत्वा प्रीतिर् (by transp) Ñ B3 ममाप्येव V1 D1 मम ह्येव (for ममाप्येव)]

5 a) Ś1 चाप्य, Ñ V1 B1-3 D1 2 3 4 चापि, B4 D3 वापि (for चापि) V1 B4 D2 5 7 नि क्षिप्य G1 दूरे त्व (for निक्षिप्य) —b) G1 निक्षिप्य बलमागत, G2 M3 दूरे च बल मागत —c) B4 कस्या भरो (sic) G1 M3 कस्मादिह (for कस्मान्नेह) V2 प्रयातो (for [उ]पयातो) —d) Ś1 Ñ1 B1 2 4 D6 सहवाहन, Ñ2 B3 सहबाधव, Dt1 D1 2 °भ (for पुरुषर्षभ)

6 ab) V1 (also as in text) तं तपोनिधिं, Dm1 तु तपोधनः D4 5 7 प्रहसन्निव (for तं तपोधनम्) Ś1 D6 भरतः प्रांजलिरेवेदं प्रत्युवाच तपोधन —c) Ś1 N V1 B D3 4 न बलेन, Dt1 T G1 न सैन्येन, D1 M4 सबलो न (for ससैन्यो न) —d) Ś1 Ñ1 V1 Dg1 D1 3 4 भावतो; Ñ2 marg Cg k t as in text (for भयाद्) D3 भगवत्सत्क्रियाय्द्द —After 6, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S (M4 after 8) ins

2006* राज्ञा हि भगवन्नित्य राजपुत्रेण वा सदा ।
यत्नतः परिहर्तव्या विषयेषु तपस्विनः ।

[(l 1) T1 च (for हि) Dt1 Dm1 तथा (for सदा) —(l 2) M4 परिहर्तव्य Dm1 विषये तु Cr m g k t as above (for विषयेषु) M3 तपस्विन M4 तपस्विनां]

7 a) Ś1 Ñ B D6 M4 मनुष्या वाजिमुख्याः(Ś1 D6 °मुख्या)श्च, V1 D1 2 मनुष्या वाजिनो मुख्या —b) Ñ B M4 मत्ताश्चिप्रमुखा(M4 °खो) गजा, V1 D1 2 मत्ताश्चापि महा(V1 °हा)गजा —c) Dg1 Dt1 T M3 भगवन् (for महतीं) —d) Dg1 Dt1 T M3 महतीम्, Dm1 यद्यपि (for भगवन्) Dd1 D2 उपयान्ति D2 5 7 मे (for माम्)

8 a) D2 वृक्षान् (for वृक्षान्) D1 2 उटजान् (for उदकं) —b) D1 आश्रमेऽपि (for °षु) D3 [उ]पयात्

आनीयतामितः सेनेत्याज्ञप्तः परमर्षिणा ।
तथा तु चक्रे भरतः सेनायाः समुपागमम् ॥ ९
अग्निशालां प्रविश्याथ पीत्वापः परिमृज्य च ।
आतिथ्यस्य क्रियाहेतोर्विश्वकर्माणमाह्वयत् ॥ १०
आह्वये विश्वकर्माणमहं त्वष्टारमेव च ।
आतिथ्यं कर्तुमिच्छामि तत्र मे संविधीयताम् ॥ ११
प्राक्स्रोतसश्च या नद्यः प्रत्यक्स्रोतस एव च ।
पृथिव्यामन्तरिक्षे च समायान्त्वद्य सर्वशः ॥ १२
अन्याः स्रवन्तु मैरेयं सुरामन्याः सुनिष्ठिताम् ।
अपराश्चोदकं शीतमिक्षुकाण्डरसोपमम् ॥ १३
आह्वये देवगन्धर्वान्विश्वावसुहहाहुहून् ।
तथैवाप्सरसो देवीर्गन्धर्वीश्चापि सर्वशः ॥ १४

G 2 100 14
B 2 91 16
L 2 104 16

Cr g as in text (for [त्व]ष्टारम्) M4 अथ (for तथा) —c) Ś1 Ñ V1 B D1-7 मा (for म) D4 त म (for तेन) —d) T3 एकम् (for एक) T1 2 समागत, M4 [आ]गच्छ स्वय (for [आ]गतस्तत) Ś1 Ñ V1 B D1-7 छाया(V1 D2-4 5 °ग)तो सुरभि सह —After 8 M4 ins 2006*

9 a) G2 च ते, Cg as in text (for इत) —b) Dd1 Dm1 G M [आ]ज्ञप्ते(M4 °प्तं) (for °प्त) —c) Dt1 T1 M3 तु (for तु) G3 तथेति भरतश्चक्रे M4 ततश्चक्रे भरद्वाज —d) Dd1 Ck समुपागत, M4 पूजनाविधि, Cr m g t as in text (for समुपागमम्) —For 9 Ś1 Ñ V1 B D1-7 subst.

2007* आनीयतामित सैन्यमित्यादिष्टो महर्षिणा ।
तथा चक्रे स भरतस्तत्र प्रीतोऽभवन्मुनि ।

[(1 1) D4 7 सैन्यमिति (with hiatus) (for इत सैन्यम्) D5 6 7 आज्ञप्ते (D6 °प्त) सु (for इत्यादिष्टो) V1 D1 2 आज्ञप्ते(V1 °प्ते) परमर्षिणा (for the post half) —(1 2) D1 om स (subm) Ś1 D4 तेन D4 तत्र (for तत्र)]

10 b) V1 D1 2 स्पृष्ट्वाप (for पीत्वाप) V2 परिसृज्य, B3 परिगृह्य, G1 परिसृज्य (for परिमृज्य) Ś1 D2 वारि स्पृष्ट्वा च सपत्त, Ñ1 D5-6 7 वार्युपस्पृश्य सप(D7 °त्र)त्र —After 10ab, Ś1 D3-7 ins

2008* समाधिमपरस्त्याथ भरतस्य च पूजने ।
दिव्येन योगेन तदा चिन्तयामास स मुनि ।
विशिष्टतमेवास्य कर्तव्यातिथ्यमद्य वै ।
वसिष्ठप्रमुखा विप्रा सप्राप्ता मेऽद्य चाश्रमम् ।
परमं यत्नमास्थाय दिव्यज्ञानान्वितो मुनि । [5]

[(1 1) D4 7 तु (for च) D3 5 [अ]भ्यङ्गतपूजने (for the post half) —(1 2) Ś1 D4 वै (for स) —(1 3) D6 [अ]प (for [अ]स्य) D4 7 वसिष्ठभरतादीनां(D7 °नाचर्य) (for the prior half) —(1 5) D3 5 परम यत्नमास्थाय पूजयाग्यश नैव हि]

—c) M4 आतिथ्येश्च, Ct आतिथ्यस्य (as in text) Ś1 Ñ V1 B D1-7 आतिथ्यार्थे(Ś1 D4 °र्थं, V2 D1 3 °र्थी) भरद्वाजो (D2 °तस्य) G2 आतिथ्यसत्क्रियाहेतोर् —d) T1 आह्वयेत् G1 आह्वयद् (sic)

11 a) Ś1 D3-7 उवाच, Ñ1 B आहूय, V1 D1 2 आह्वासी (D2 °स्मै) (for आह्वये) —b) Ś1 V1 D2-6 M4 मय (sic), Ñ B D2 7 स्वय, D1 इम (for अह) Ñ B अब्रवीत् (for एव च) —Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 repeat 11cd after 2009* —d) Ś1 B2 4 D7 M4 तत्तु, Ñ2 B1 D1 तत्र V1 यत्र, D4 स तु (for तत्र) V1 सद्विधीयता —After 11, Ñ1 V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1-6 7 S ins

2009* आह्वये लोकपालांस्त्रीन्देवान्शक्रमुखास्तथा ।

[ॐ Ck आह्वये लोकपालानिति । अर्थे मध्यम पदे व्यवरोध तदन्यत् । आहूयमानविश्वकर्मादीनामिव किंचित्कार्ये महर्षिणा लोकपालकरस्यापि नियोजनात् । ॐ Ñ1 V1 D1-6 7 च T1 तान् M3 तु (for त्रीन्) V1 D1 2 अग्नि (for शक्र) Ñ1 V1 Dt1 D1-6 7 G1 M4 पुरोगमान्, Cg as above (for -मुखास्तथा)]

M4 cont

2010* नद्यो दिव्या समुद्राश्च पादपा सर्वतोदिशम् ।
सांनिध्यमिह कुर्वन्तु मम राघवमर्चितुम् ।

12 a) T3 प्राक्स्रोतसस्तु (for °तसश्च) Ñ2 B1 3 तु या, M4 तथा (for च या) Ñ1 illeg for नद्यस् —B1 reads 12bc twice —b) Dt1 G1 2 तिर्यक्स्रोतस D6 पूर्वं (sic) (for एव) M1 वा (for च) V1 D1 2 प्रत्यक्स्रोतो(D2 °ता)वहाश्च(D2 °श्र) या —d) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 ता(Ś1 D1 [also] त) तु(B4 तद्धि)ह्यायातु, Dg1 T1 G M1-3 Cg सहायस्त्वद्य, D4 6 7 ता समायातु (for समायान्त्वद्य) —After 12 M4 ins

2011* गावश्च कामदुहो दिव्या नाकपृष्ठालयास्तथा ।
आह्वये महालोकाश्च महर्षीणां तथायुतम् ।

13 a) B1 (marg as in text) 4 सुपर्णे, M4 वहन्तु (for स्रवन्तु) —d) Ś1 V1 B1 Dd1 D1-7 M3 3 सु(D6 च)निष्ठिता, B3 सुनिश्चिता B4 प्रतिष्ठिता (for सुनिष्ठिताम्) M4 अन्या परमवारुणी —c) Ñ2 B1-3 मधुर (for अपराश्) B1 हि (for च) —d) Ś1 D4 6 7 दृढ, M4 सद्द (for -काण्ड) —After 13 D3 ins

2012* जम्बूनम्बीरखर्जूर सहकारफलं मधु ।
दधिदुग्धेक्षुरसजा नद्य प्रकल्पयाम्यहं ।

14 a) Ś1 Ñ2 B1 4 D4 5 7 -हाहाहुहून्(Ś1 D4 °हु), G1 2 -सुखान्बहून् (for हहाहुहून्) —c) B4 अथ (for तथा) Ś1 Ñ V1 B D2-7 M4 दिव्या, Dg1 Dd1 Dm1 G1 2 देवी, Dt1 देव, M3 सदा, Cg as in text (for देवीर्) —d) Ś1

G 2 100. 15
B 2 91 17
L 2 104 17

घृताचीमथ विश्वाचीं मिश्रकेशीमलम्बुसाम् ।
शक्रं याश्चोपतिष्ठन्ति ब्रह्माणं याश्च भामिनीः ।
सर्वास्तुम्बुरुणा सार्धमाह्वये सपरिच्छदाः ॥ १५
वनं कुरुषु यद्दिव्यं वासो भूषणपत्रवत् ।
दिव्यनारीफलं शश्वत्तत्कौबेरमिहैव तु ॥ १६
इह मे भगवान्सोमो विधत्तामन्नमुत्तमम् ।
भक्ष्यं भोज्यं च चोष्यं च लेह्यं च विविधं बहु ॥ १७
विचित्राणि च माल्यानि पादपप्रच्युतानि च ।
सुरादीनि च पेयानि मांसानि विविधानि च ॥ १८
एवं समाधिना युक्तस्तेजसाप्रतिमेन च ।
शिक्षास्वरसमायुक्तं तपसा चाब्रवीन्मुनिः ॥ १९
मनसा ध्यायतस्तस्य प्राङ्मुखस्य कृताञ्जलेः ।
आजग्मुस्तानि सर्वाणि दैवतानि पृथक्पृथक् ॥ २०

D5 किन्नरा(D5 °रा)श्च, Ñ B D4 6 7 गन्धर्वांश्च(Ñ2 B3 4 °वांश्) Dt1 °वैश्च, G2 गन्धर्वेश्च (sic) Cg as in text (for गन्धर्वांश्च) Ś1 Ñ2 B1-3 D4-7 चैव, Ñ1 च (subm) (for चापि) V1 D2 3 M4 सर्वाभरणभूषिता

15 ᵃ) Ś1 Ñ V1 B D1-3 6 M4 मेनकां रम्भां (for अथ विश्वाचीं) —ᵇ) V1 मिर, D1 मञ्जु, D6 श्रिय (for मिश्र) T3 -केचीम् (for केशीम्) Ñ B1 3 Dg1 Dt1 अलंबुषां, V1 अलंवुषां, B4 अलम्बुषां, D3 अलम्बसां, D4 अलंबुसां, Cg as in text (for अलम्बुसाम्) —After 15ᵃᵇ, Ś1 Ñ V1 B2-4 D1-3 6 M4 ins

2013* तिलोत्तमां च हेमां च सुकेशीं वरूथिनीम् ।

[Ñ1 B4 स (for first च) Ñ2 illeg from मां in हेमां up to पूर्णां (see var) D6 तथा हेमा (for च हेमां च) Ś1 सुचकेशीं, Ñ पूर्णां(Ñ1 illeg)गौरीं, D3 मदु गौरीं, B3 पुत्रीं गौरीं, B1 दुद गौरीं (sic) D1 3 दुर्गां(D1 °र्गा)रीं(D3 °री), M4 सिद्ध गौरीं (for सुकेशीं) D3 हेमदर्शां कृतस्थलीं (for the post half)]

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 5 7 T G M1-3 ins

2014* नागदन्तां च हेमां च भीमामद्रिकृतस्थलाम् ।

[Dt1 G3 M1 2 नागन्तां M3 नागां नदां (for नागदन्तां) T1 हेमांगां (हेमां च) T1 सोमामद्रि T2 Cgp हेमामद्रि, T3 सोमाद्रिं च G1 M3 भीमामद्रिं M3 हेलां रमां M3 Cgp also हिमामद्रि (for भीमामद्रि) Dt1 G1 -कृतस्थली D4 7 हेमचद्रां मधु(D7 °द्राहृत)स्थली D5 हेमचद्राकृतस्थलां (for the post half)]

—B1 om from 15ᶜ up to 16ᵇ —ᶜ) Ñ V1 B2-4 D1 3 4 6 7 M4 इंद्रं(M4 °द्रु) याश्च, D5 इन्द्रायास्त (sic) (for शक्रं याश्च) D1 [उ]पतिष्ठेत् Ś1 D6 इन्द्रादींस्त्रिदशांश्चैव —ᵈ) G1 Ctp ब्राह्मणं Cg k as in text (for ब्रह्माणं) ※ Ct 'ब्राह्मणम्' इति पाठे बृहस्पतिं या उपतिष्ठन्तीत्यनुकर्षः इति कतक । ※ Ś1 Ñ V1 B2-4 D1-7 च(D7 स) महायुति, T1 G2 M3 याश्च योषित, Ct as in text (for याश्च भामिनी) —ᵉ) D7 6 4 M3 सर्वांस् (for °वास्) Dm1 D1 3 4 तुंब(Dm1 तुंब)रुणा Ñ1 आलये, D4 आहुये (for आह्वये) —ᶠ) Ś1 Dg1 D7 4 सपरिच्छदान्(Dg1 °दं) G(ed) सुपरिच्छदा, Cr m g k t सपरिच्छदाः (as in text) M3 आह्वयेत्परिच्छदा

16 B1 om 16ᵃᵇ (cf v l 15) —ᵃ) Ś1 D6 यन्वे M1 पुरे D6 एवं (for वन) Ś1 Ñ V1 B2-4 D2 4 6 7 कुरूंन्, D1 करोतु, D3 5 कुरुन् (for कुरुषु) Ś1 D1 6 8 मे (for यद्) Ñ2 B3 दिव्य (for दिव्यं) —ᵇ) Ś1 Ñ1 V1 B3 4 D1-7 वास(Ñ1 वाह्, V1 वास, D6 2 वास, D6 नला) मुख(V1 D1 D2 7 °ख)- विलेपन —ᶜ) Ñ2 B1 3 D6 M3 दिव्य, G(ed) सर्वं (for दिव्य) Ś1 D6 -नाग, Ñ2 B1 3 नाना, D1 4 3 माला D4 -माली (for -नारी) Ś1 D6 फलं चैव, V1 D1 D2 2 -युतं सर्वं D4 7 फलं श्रीमत्, G(ed) फल भास्वत् (for फलं शश्वत्) —ᵈ) Ñ2 B1 3 तत्कुरु स्वम्, B4 D5 चौकौबेरम्, D4 7 कुबेरस्वा(D7 स्व)म् (for तत्कौबेरम्) B1 D1 4 7 [इ]व च B1 [इ]त्य च (sic), Dg1 D1 T1 2 G2 3)ti [तु]तु च(G3 °तां (sic)) D1 [अ]स्तु तत्, Cvp [तु]ति च, Ctp [तु]तु वै (for [इ]व तु) Ś1 D6 कारयेदनमिहाद्य तु N1 तं च वसमिहैव तु G2 M3 कौबेरमिह चाह्वये(G2 हैव तु)

17 ᵃ) T3 वा, Cm g as in text (for मे) M3 भगवन्, —ᵇ) Ś1 Ñ1 V1 D1-3 विदधातु, B3(marg also) विदध्याद् (for विधत्ताम्) —ᶜ) Dt1 भक्ष्यं, Cg as in text (for भक्ष्य) Ñ1 V1 D3 लेह्य, Ñ2 B D3 4 5 M3 पेयं D5 यय (sic), T3 G M1 2 चोष्य (for चोष्यं) —ᵈ) V1 D1-2 चोष्य(D1 °ष्य) च, B1 M3 om (for लेह्य च) D1 कुरु (for बहु) Ñ1 पेयुयं च विधि बहु (sic)

18 ᵃ) B1 च माल्यानि, D1 वसनानि, M1 च दिव्यानि (for च माल्यानि) —ᵇ) Ś1 Ñ B D6 M1 पादपा(V1 °पा)श्च मधुच्युत (M4 °च्युता), V1 पादपाश्च महस्त D5 स्वादुमूलफलानि च, D6-8 7 पादपा(D1 7 °पा)श्च मधुताः (D4 7 °वान्) —ᶜ) M3 om च (subm) —ᵈ) Dt1 om (hapl ?) M3 पेयानि (for मांसानि)

19 ᵃ) Ś1 Ñ V1 B D1-3 M4 युतद् (for एवं) Ñ B1 3 D4 5 युक्त (for युक्तस्) —ᵇ) Ś1 Ñ2 B1 2 D5 वाक्या विधसेन च, Ñ2 B3 (marg also as in text) विधसेन वर्जेन च —ᶜ) Ñ2 V1 B D4 5 7 शिक्षा(V1 B3(also) स्वरा)दा Dg1 शिक्षयास्वरा, D1-3 शिक्षयास्वरा Cr k as in text Cm g वीक्षास्वर (for शिक्षास्वर) D6 -समायुक्त, M1 -समायुक्तं (for -समायुक्त) —ᵈ) Dg1 सुमीतगर D4 सुमवन (for तपसा)

20 ᵃ) Dm1 स्वपया, Cg t as in text (for मनसा)

मलयं दर्दुरं चैव ततः स्वेदनुदोऽनिलः ।
उपस्पृश्य ववौ युक्त्या सुप्रियात्मा सुखः शिवः ॥ २१
ततोऽभ्यवर्तन्त घना दिव्याः कुसुमवृष्टयः ।
देवदुन्दुभिघोषश्च दिक्षु सर्वासु शुश्रुवे ॥ २२
प्रववुश्चोत्तमा वाता ननृतुश्चाप्सरोगणाः ।
प्रजगुर्देवगन्धर्वा वीणाः प्रमुमुचुः स्वरान् ॥ २३
स शब्दो द्यां च भूमिं च प्राणिनां श्रवणानि च ।
विवेशोच्चारितः श्लक्ष्णः समो लयगुणान्वितः ॥ २४
तस्मिन्नुपरते शब्दे दिव्ये श्रोत्रसुखे नृणाम् ।
ददर्श भारतं सैन्यं विधानं विश्वकर्मणः ॥ २५
बभूव हि समा भूमिः समन्तात्पञ्चयोजनम् ।
शाद्वलैर्बहुभिश्छन्ना नीलवैदूर्यसंनिभैः ॥ २६
तस्मिन्बिल्वाः कपित्थाश्च पनसा बीजपूरकाः ।
आमलक्यो बभूवुश्च चूताश्च फलभूषणाः ॥ २७

C 2 100 27
B 2 91 30
L 2 104 30

M3 [अ]भ्यासतस् (for ध्यायतस्) —ᵇ) G3 प्राग्मुखस्तु (sic) V1 B4 D1.3.7 कृताञ्जलि —ᵈ) D4.7 दै(D4 द)वताश्च (for दैवतानि)

21 ᵃ) B3(marg also) D1.3 मद्र, D5 चंदन, G1.3 M1.2 Ck दर्दरं G2 दग्रर, Cm as in text (for दर्दुरं) Ś1 V1 D1-3.6 M4 मलयाग्मद(M4 °दृदं)राचैव —ᵇ) Ś1 V1 D1.3.6 सेव्य, T2 तत्तात् (for ततः) V1 स्वनै, M4 [ऽ]मल (for ऽनिल) Ñ1 सवितान् चंदनोऽनिल, Ñ2 B3 सेविता चंदनानिल B1 सेविमानस्तनानिल (sic) B3 सेविता नदनोऽनिल, D2 सेव्यश्चद्गमुखोऽनिल (sic) D4.7 सेव्य(D4 [after corr] प्राप्य, D5 सैव्य)नदनगोऽनिल —ᶜ) Dm1 ववौ Cv g t as in text (for ववौ) Dg1 Dt1 Dm1 युक्ता (sic) T2 G1 युक्त (for युक्त्या) —ᵈ) Dd1 Dm1 सुप्रीतात्मा, T3 G2 सु(G2 सा)मिव सु, Cg k t as in text (for सुप्रियात्मा) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 M2.3 Ck t सुख (for सुखः) T1 शिव (for शिवः) G1.3 सुप्रिय सुसुख शिव, M3 सुप्रीत सुखद शिव —For 21ᶜᵈ Ś1 Ñ V1 B D1.3 M3 subst

2015* सुगन्धि प्रववौ तत्र हर्षयन्सर्वशो जगत् ।

[D3 M3 प्रययौ (for प्रववौ) Ñ B2 D3 युक्त्या B1 शुक्त, B3 रक्त्या D4.7 M3 वायु (for जग) Ñ सभा(Ñ1 °भि)याम सुख शिव (sic) B1 संप्याथाम सुख शिव, B2 स वायाम सुख शिव, B3(marg also as in B4) सपयाम सदा शिव B4 सप्याथं सङ्कुख शिव D4.7 सप्रयागे शिव सुभ(D7 सुभ शिव [by transp]) D5 सप्रयोगे सुख शिव M3 सायामश्च शिव सुख (for the post half)]

22 ᵃ) Ś1 B4 Dt1 Dt-3.4.6 [ऽ]भ्यवर्ष(D2 °र्ष)त Ñ2 B3 (also) व्यवर्षत B1 [ऽ]भ्यवर्षत D4 [ऽ]भ्यवर्षत D7 [ऽ]प्र वर्षत (for ऽभ्यवर्तन्त) D2 वना (sic) (for घना) —ᵇ) B1 M3 दिव्य (for देव) Ś1 Ñ B1-3 D1.6.7 गन्धर्वनिर्घोषो(D4.7 °षा) B4 D2.3.5 -दुन्दुभिनिर्घोषो Dd1 Dm1 G2 -दुन्दुभिघोषाश्च, T2 दुन्दुभिघोष च (for -दुन्दुभिघोषश्च) —ᵈ) D4.7 शुश्रुवु (for शुश्रुवे)

23 ᵃ) Ñ1 illeg for ववुश्चोत्त Ś1 Ñ B1-3 D4.7 M3 गंधा (for वाता) V1 प्रवाद्यंते ततो वाद्यानि (hypm) D1.3 प्र(D3 प्रा)वाद्यतोत्तमान्वाद्यान्, D2 प्रवाद्यतोत्तमानाद्या (sic) —ᵇ) B1 [अ]प्सरसो गणा (hypm) —ᶜ) D1.4.7 आजग्मु(D1 °गु)द, T1 जगुश्च (for प्रजगुर्) V2 B3 चैव G(ed) देवा (for देव) —ᵈ) G1 प्रत्यमुचु (for प्रमुमुचु) Ś1 Ñ V1 B D1.3.6 M4 वीणाश्चैवाप्य(Ñ2 V1 D1.3 °स्य)वादयन्, D4.5.7 वीणाश्च प्रत्यवादयन्

24 ᵃ) G1 damaged from शब्दो up to प्रा in ᵇ M3 स्वशब्दो द्या (for स शब्दो द्या) —ᵇ) Ñ V1 B D1.3.7 M4 श्रवणास्त(B2 M4 °ण त)था —ᶜ) Dd1 Dm1 D4.5.6 [उ]च्चरित, Dt1 G3 [उ]च्चारच (G3 °रित) D1 °रत, Cg as in text (for [उ]च्चारित) Ś1 Ñ B D1.3 सूक्ष्म, V1 सूक्ष्म, Dm1 श्लक्ष्ण, G3 श्लक्ष्णा, Cg as in text (for श्लक्ष्ण) —ᵈ) Dm1 -समन्वित, T3 G1 -गुणान्विता Ś1 D1 देवदिव्यो(D1 °व्यो)पु युक्तिमान्, Ñ V1 B D1.3.7 M4 सम (Ñ1 दिव्य V1 B4 D1.3 M3 सम D1 वेद D4.5.7 देव) संघात(V1 °ति)युक्तिमान(D1.6 °वान्)

25 D1 om from 25ᵃ up to बहु in 26ᶜ —ᵃ) V1 तूपरते Dt1 [ग]व गते G1 [उ]वा(G1 [उ]व)रिते (for [उ]परते) —ᵈ) D3 दिव्य (for दिव्ये) Ś1 Ñ2 B D4 पथानुगे G(ed) पथानुगे (for सुखे नृणाम्) —ᶜ) Ñ B ददृशे (for ददर्श) Ś1 V1 D1.3.6 T3 G1.3 M3 Ck भरत, D1 T2 Cr भरत Ct as in text (for भारत) Ś1 V1 D1.3.6 T1 M3 सर्वं D2 °र्वं) G1 सैन्यंद्, Cr t as in text (for सैन्य) —ᵈ) M3 विश्वकर्मणा, Ct विश्वकर्मण (as in text) Ś1 Ñ V1 B D1.3.6 M4 विहित विश्वकर्मणा —After 25 B3 ins

2016* आश्चर्यभूत लोकाना वने तस्मिन्महात्मन ।

26 D1 om up to बहु in ᶜ (cf v l 25) Dm1 बभूवे Ś1 D6 सु, Ñ B M3 सा V1 D1.3 T3 च (for हि) —ᵇ) Dg1 T G1.3 M3.4 Ck पञ्चयोजन (for °जना) —ᶜ) Ñ1 शाड्वलैर्, V2 D1.3 सप(D1 °क)लैर् (for शाद्वलैर्) V1 B1 छिन्ना (for छन्ना) D4.7 सस्तस्मिश्च (for बहुभिश्छन्ना) —ᵈ) Ś1 Dg1 Dd1 Dm1 D1.3.7 T1.2 G M Cg k -नैदूर्य (for -वैदूर्य)

27 ᵃ) Ś1 Ñ V1 B D1.3.6 M3 तत्र (for तस्मिन्) Dd1 कपित्थबिल्वाश्च, Dm1 कपित्था बिल्वाश्च (by transp) (for बिल्वा कपित्थाश्च) —ᵇ) B2 पलाशा, D6 तपसा (for पनसा) G3 बीजदाडिमा D1.7 पुरुषा करवीरका —ᶜ) B2

G 2 100 28 / B 2 91 31 / L 2 104 31

उत्तरेभ्यः कुरुभ्यश्च वनं दिव्योपभोगवत् ।
आजगाम नदी दिव्या तीरजैर्बहुभिर्वृता ॥ २८

चतुःशालानि शुभ्राणि शालाश्च गजवाजिनाम् ।
हर्म्यप्रासादसंघातास्तोरणानि शुभानि च ॥ २९

सितमेघनिभं चापि राजवेश्म सुतोरणम् ।
शुक्लमाल्यकृताकारं दिव्यगन्धसमुक्षितम् ॥ ३०

चतुरस्रमसंबाधं शयनासनयानवत् ।
दिव्यैः सर्वरसैर्युक्तं दिव्यभोजनवस्त्रवत् ॥ ३१

उपकल्पितसर्वान्नं धौतनिर्मलभाजनम् ।
क्लृप्तसर्वासनं श्रीमत्स्वास्तीर्णशयनोत्तमम् ॥ ३२

प्रविवेश महाबाहुरनुज्ञातो महर्षिणा ।
वेश्म तद्रत्नसंपूर्णं भरतः कैकयीसुतः ॥ ३३

अनुजग्मुश्च तं सर्वे मन्त्रिणः सपुरोहिताः ।
बभूवुश्च मुदा युक्ता तं दृष्ट्वा वेश्मसंविधिम् ॥ ३४

तत्र राजासनं दिव्यं व्यजनं छत्रमेव च ।
भरतो मन्त्रिभिः सार्धमभ्यवर्तत राजवत् ॥ ३५

T3 आमस्त्वयाश्च(T3 °क्य) Ś1 Ñ1 D6 च जवुश्च N2 B1 2 T3 G1 M3 च जंबश्च, V1 B2 4 D1 3 च जवूश्च, Dd1 [ऽ]थ जपश्च, Dm1 [ऽ]थ जंबश्च, D2 च जक्षश्च, D4 5 7 तथा जंबूस्त् (for बभूवुश्च) M4 दाडिमाश्च मधूकाश्च —d) V1 भूताश्च, B1 रुताश्च, Dd1 Dm1 बभूवु, D4 चैताश्च (for चूताश्च) B4 फलभक्षणा, Dt1 D4 C1 °भूषिता, Cv r m g k as in text (for °भूषणा) D2 फलानि च बहूनि च, M4 ये चान्ये फल जातय —After 27, D1 reads 30

28 a) Ñ1 illeg for दस्यश्च —T3 om (hapl) 28c–31 —c) D2 ददा (for नदी) Ñ B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 3 4 7 T3 G M Ck सौम्या V1 सौम्या (for दिव्या) —d) T1 G3 M3 4 कूलजैर्, Cr m g t as in text (for तीरजैर्) Ś1 Ñ V2 B D1 2 4–7 तत्र चापि(V1 चैव, D6 7 वापि) सरस्वती, D3 तत्रापि च सरस्वती, G1 3 M1 कूलजैस्त हमिर्वृता —After 28 Ś1 Ñ V2 B D1–3 M4 ins

2017* अन्याश्च नद्यो बहुशोऽथ नानारसमहास्तथा ।
आजग्मुर्वचनात्तस्य महर्षेर्भावितात्मन ।

[(1 1) V1 D1 3 बहुल(V1 °धा) नद्यो D3 6 7 M4 विविधा नद्यो (for नद्यो बहुशोऽथ) Ñ2 B3 -रस (for रस) Ñ2 B3 च या, V2 D1 3 शुभा, D4 7 ददा (for तथा) —(1 2) D4 6 7 पूर्णमानस (D4 [before corr] 5 °सा) (for भावितात्मन)]

29 T3 om 29 (cf v l 28) —a) Ñ2 B3 चतु शाला विशालाश्च —b) Ñ2 B3 रम्याश्च (for शालाश्च) —c) G2 M1 हर्म्या (for हर्म्य) D2 6 प्रसाद (for प्रासाद) Ś1 Ñ2 V2 B D2–7 M4 सबाश्च, Ñ1 Dt1 सयुक्त, T1 M3 -सबाधार, T3 सघातस् (for सघातास्) —d) Ś1 D6 महान्ति Ñ B D2 5 7 M4 बहूनि (for शुभानि) V1 प्रतोलीतोरणानि च, D1 तत्र तत्र ददर्श स

30 T3 om 30 (cf v l 28) D1 reads 30 after 27 —a) B1 सिते (sic) (for सित) Ś1 Ñ B D1 3 7 M4 प्रभे (for निभं) Ñ2 B3 चार D7 चापि M4 दिव्य (for चापि) V1 क्षितेषु प्रभवं चापि, D2 शतदाश्च मेघप्रभं —b) Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 सतोरण —c) Cg दिव्यमाला (for शुक्लमाल्य) Ś1 D6 शुक्लमाल्यास्तरास्तीर्णं, Ñ2 B D1 3 शुक्लमाल्यकृतास्कार(B1 °तस्तोर) V1 शुक्लमाल्यचया कीर्णं, D3 4 6 7 शुक्लमाल्योत्करधर, M4 शुक्लमाल्यसिताकारं, Cv r m k t as in text (for c) —d) Ś1 Ñ B D6 गन्धतोय, V1 दिव्यगन्धर्व (hypm) D3 4 दिव्य गंध(D4 °धै) (for दिव्यगन्ध) Ñ2 समुन्ति, Dm1 समुचिते D3 -समन्वित (for समुक्षितम्) D7 दिव्यगंधैः समुद्रितं

31 T3 om 31 (cf v l 28) —a) Cg चतुरश्रम् (for °स्रम्) N2 B चतुराश्रमसबाध, D4 चतुराश्रमसबाध —c) D1 दिव्य (for दिव्यै) D7 सर्वै (sic) (for सर्व) V1 -गुणैर् (for रसैर्) B1 युत, D3 युक्तै (sic) (for युक्त) —d) Ñ2 V1 B2–4 D7 M3 भाजन (for भोजन) D4 7 शस्त्रवत् (for -वस्त्रवत्)

32 a) Ñ2 B1 2 -रत्नार्थं, B4 -सर्वार्थं, G1 2 -गान्धर्व (for -सर्वान्नं) —c) B4 दीप्त, Dt1 क्लृप्त (sic) Dm1 कृप्तं (for क्लृप्त) Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 दिव्यासन(V1 °शन) (for -सर्वासन) V1 धीमान् —d) Ś1 B4 D6 सुस्तीर्ण (for स्वास्तीर्ण) Ñ B शयनासन, D3 शयनोत्तर (for °नोत्तमम्)

33 a) V1 D1 3 महाबुद्धिर् (for °बाहुर्) —c) D2 वेश्म तद्, D3 5 7 तद्वेश्म (by transp) (for वेश्म तद्) Ś1 Ñ1 B3 D4 रत्नसपन्न, V2 रत्नसकीर्णं (for °सपूर्णं) Ñ2 वेश्म तत्र तु सपूर्णं

34 a) Ñ1 V1 B4 Dt1 D1 3 5 7 T3 M4 ते, D2 [अ]थ (for त) B1 सर्वं (sic) (for सर्वे) —b) M3 सुपुरोहिता M4 च पुरोहिता —c) B2 समायुक्ताश्च, D2 महायुक्ताश्च —d) Dt1 ता दृष्ट्वा (sic) D1 ता दृष्ट्वा (for तं दृष्ट्वा) V1 सविर्द, B3 Dt1 सनिधि, D1 G1 -सविध Cr m g k t as in text (for -सविधिम्) Ś1 Ñ1 D6 7 दृष्ट्वा वेश्मविधि(D6 °धं) तत Ñ2 B1 3 दृष्ट्वा वेश्मसुसनिधा(B3 °धं)

35 b) D1 व्यजन (for व्यजन) M3 चित्रम् (for छत्रम्) —c) Ñ2 B3 भरत (for °तो) —d) Ñ2 B1 4 अभ्या(Ñ2 °स्य [sic])वर्तत, D1 अभ्यवर्धत Cr m g k as in text (for अभ्यवर्तत) N2 V1 B D1 4 M4 राघव (for राजवत्) —For 35cd, Ś1 Ñ1 D5–7 subst

2018* भरतस्याभवत्कृत्यमनुरूपं च मन्त्रिणाम् ।
[Ś1 D6 कृत्तम् (for कृत्यम्)]

आसनं पूजयामास रामायाभिप्रणम्य च ।
वालव्यजनमादाय न्यषीदत्सचिवासने ॥ ३६
आनुपूर्व्यान्निषेदुश्च सर्वे मन्त्रिपुरोहिताः ।
ततः सेनापतिः पश्चात्प्रशास्ता च निषेदतुः ॥ ३७
ततस्तत्र मुहूर्तेन नद्यः पायसकर्दमाः ।
उपातिष्ठन्त भरतं भरद्वाजस्य शासनात् ॥ ३८
तासामुभयतःकूलं पाण्डुमृत्तिकलेपनाः ।
रम्याश्चावसथा दिव्या ब्रह्मणस्तु प्रसादजाः ॥ ३९
तेनैव च मुहूर्तेन दिव्याभरणभूषिताः ।
आगुर्विंशतिसाहस्रा ब्रह्मणा प्रहिताः स्त्रियः ॥ ४०
सुवर्णमणिमुक्तेन प्रवालेन च शोभिताः ।
आगुर्विंशतिसाहस्राः कुबेरप्रहिताः स्त्रियः ॥ ४१
याभिर्गृहीतः पुरुषः सोन्माद इव लक्ष्यते ।
आगुर्विंशतिसाहस्रा नन्दनादप्सरोगणाः ॥ ४२

G 2 100 44
B 2 91 45
L 2 104 47

---

36 ^{a}) Ś1 D6 पूजयामास (for पूज°) —^{b}) Ś1 D6 [अ]पि, D1 [इ]ति (for [अ]भि) Ś1 Ñ B D6 स (for च) —^{c}) Ch तालव्यजनम् (for वाल°) —After 36^{c}, Ś1 D5-7 ins

2019* वीजयन्भरत इव च ।
वीजयित्वार्चयित्वा च

[(l 1) D5 वीजयन् Ś1 D6 सदा (for लक्ष्म्) —Ś1 om from l 2 up to 37^{b} —(l 2) D6 च विविशत् (for [अ]-र्चयित्वा च)]

—^{d}) Ñ1 B D6 परमासने, G(ed.) परमासनात् (for सचिवासने) V1 निषीदत्स वरासने, D4 7 न्यषीदत्कृत्य चासने

37 Ś1 om 37^{ab} (cf v l 2019*) —^{a}) Ñ1 V2 B2-4 D5 6 7 आनुपूर्व्या, B1 D1 6 अनुपूर्व्या D5-6 7 ते (for च) —^{b}) V1 मन्त्रिपुरोगमा, B4 Dg1 मैत्रपुरोहिता —D4 6 7 om 37^{cd} —^{c}) Ñ2 B1 2 सेनापती (for °ति) —^{d}) Ñ1 Dt1 Dd1 Dm1 न्यषीदत(Dm1 °तु) Dg1 न्यसेदतु, T2 3 G1 M3 निषीदतु, M4 न्यषीदता (for निषेदतु) Ñ2 B3 4 प्रशास्ताचान्व(D6 °न्व)सीदता, V1 मासादाभे निषीदत, B1 प्रसताचान्वसीदता (sic) B2 पुरस्तादनुसीदता —After 37, Ś1 Ñ B D6 ins

2020* तत परममातिथ्य गन्धरूपरसान्वितम् ।
वसिष्ठपूर्वं काकुत्स्थ प्रतिजग्राह धर्मवित् ।

[(l 1) Ñ1 B1 -रसान्वित (for -रसान्वितम्)]

38 ^{a}) Ś1 Ñ V1 B D1-4 M4 तास्त्र(D5 °स्तु) सर्वा (for ततस्तत्र) —After 38^{a}, V1 ins

2021* दिव्याभरणभूषिता ।
आजग्मुर्बहुसाहस्रो

—^{c}) B1 D4 T1 2 उपतिष्ठत, Dd1 उपातिष्ठंतु D5 lacuna for भरत —^{d}) Dd1 Dm1 D4 6 7 G M1 तेजसा (for शासनात्)

39 ^{a}) Dt1 T2 भासाम् (for तासाम्) D4 6 7 कूला (for कूल) —^{b}) Ñ B2-4 पाडुमृत्सो(Ñ2 B3 °स्रो)पलेपनी, V1 M1 °पन, B1 पाडुमृत्स्नोपशोभितं, D2 पाडुर मृत्तिलेपन, D5 पाण्डुशर्करशोभन, G(ed) पाडुमृत्सानुलेपम —^{c}) Dg1 M4 चासन्, D2 रम्या (for दिव्या) D4 6 7 आसन्नानाविधा दिव्या, G(ed) वासोनानाविध दिव्य —^{d}) Ś1 Ñ V1 B Dt1 Dd1 Dm1 D1-7 G2 M1 2 4 Ct ब्राह्मणस्य, T2 ब्रह्मणस्तद्, G3 ब्राह्मणास्तु (sic) Cr m g as in text (for ब्रह्मणस्तु) Ś1 D5 6 प्रसादत, Dm1 °ता (sic), G3 प्रसादका, G(ed) प्रसादजं (for °जा)

40 D4 6 7 om 40 D5 reads 40 after 2023* —^{a}) Ś1 D6 ततश्चैव, Ñ B2-4 तेन चैव (by transp) (for तेनैव च) —^{b}) Ñ2 B1 3 T2 भूषणा (for भूषिता) —D1 G3 om (hapl ?) 40^{c}–41^{d} Ś1 V1 D6 om 40^{cd} —^{c}) Ñ B D2 3 आजग्मुर्बहु (B1 [also] °दैश) (for आगुर्विंशति) —^{d}) Dt1 G2 ब्राह्मणा (sic) Cg ब्रह्मणा (as in text) Dg1 श्रिय (for स्त्रिय) Ñ B1-3 तस्मिन्नप्सरसो गणा

41 D2 G3 om 41^{ab} (cf v l 40) —^{a}) Dm1 T1 M2 -युक्तेन, G2 M1 मुक्ताभि, Cr m g t as in text (for मुक्तेन) G1 सुवर्णेन च मुक्तेन —^{b}) Dm1 G1 3 M1 2 वि (G1 M3 च)भूषिता (for च शोभिता) Dd1 जावालेन विभूषिता —For 41^{ab} Ś1 Ñ V1 B D1 3-7 (Ś1 V1 D5-7 reading after 41^{cd}) M4 subst

2022* सुवर्णरीतिप्रतिमा पद्मकिञ्जल्कसप्रभा ।

[D6 स्वर्ण (for सुवर्ण) Ś1 D4 6 7 -तारा, Ñ2 B3 वीथि, B4 वीथि (for रीति) V1 सुवर्णकृतिमप्ररगा (for the prior half) Ś1 D6 transp the post half and 41^{d} V1 B4 D1 3 M4 -वर्णेन (D1 °सा) D4 6 -ग(D6 -गु)प्रभा (for -सप्रभा)]

—^{c}) Ñ B1 3 D5 6 7 दिव्या (for आगुर्) Ś1 V1 B4 D1 3 6 आजग्मुर्बहु(D1 3 °दैश)साहस्रा —^{d}) B4 D4 7 सहिता D2 भुवनात्, D6 भवनात् (for प्रहिता)

42 ^{a}) B1 आभिर् (for याभिर्) M3 गृहीति, Cg k as in text (for °त) —^{b}) Dg1 होच्यते, T1 M3 चोच्यते, G2 M1 दृश्यते (for लक्ष्यते) Ś1 V1 D4 7 भजत्युत्साचेतन, Ñ D1-3 6 M4 भवत्यु(Ñ B1-3 °ध्येदु)-त्मत्तचेतन Cg याभिर्गृहीता पुरुषा सोन्मादा इति होच्यते इति च पाठ । तदा उच्यते भुज्यते इति शेष । Cg —^{c}) Dt1 -सहस्रा (for -स्रा°) —^{d}) T2 M1 नन्दनाप्सरसा(M1 °सो) गणा —For 42^{cd}, Ś1 Ñ V1 B D1 3 (reading after 39) 4 7 subst

G 2 100 45
B 2 91 46
L 2 104 48

नारदस्तुम्बुरुर्गोपः पर्वतः सूर्यवर्चसः ।
एते गन्धर्वराजानो भरतस्याग्रतो जगुः ॥ ४३
अलम्बुसा मिश्रकेशी पुण्डरीकाथ वामना ।
उपानृत्यंस्तु भरतं भरद्वाजस्य शासनात् ॥ ४४
यानि माल्यानि देवेषु यानि चैत्ररथे वने ।
प्रयागे तान्यदृश्यन्त भरद्वाजस्य शासनात् ॥ ४५
बिल्वा मार्दङ्गिका आसञ्शम्याग्राहा बिभीतकाः ।
अश्वत्था नर्तकाश्चासन्भरद्वाजस्य तेजसा ॥ ४६
ततः सरलतालाश्च तिलका नक्तमालकाः ।
प्रहृष्टास्तत्र संपेतुः कुब्जा भूत्वाथ वामनाः ॥ ४७
शिंशपामलकीजम्ब्वो याश्चान्याः कानने लताः ।
प्रमदाविग्रहं कृत्वा भरद्वाजाश्रमेऽवसन् ॥ ४८
सुरां सुरापाः पिबत पायसं च बुभुक्षिताः ।
मांसानि च सुमेध्यानि भक्ष्यन्तां यावदिच्छथ ॥ ४९

2023* आसंश्चिंशतिसाहस्रास्ता स्त्रियो नन्दनाद्वनात् ।

[V1 B1 D1-4 तथा (for आसन्) Ś1 Ñ1 D6 त्रिंशति (for विंशति) G(ed) आयातास्त्रिंशत्साहस्रा (for the prior half) Ś2 Ñ2 V1 D6 स्त्रियो वै, D7 .8.7 स्त्रियेऽथ (for स्ता स्त्रियो) D1 गता (for वनात्)]

43 [a]) Dg1 Dd1 D1-8 तुम्बरू, Cg as in text (for तुम्बुरुः) B2 गार्ग्यो (for गोप) —[b]) Ñ1 प्रवर्तो, Ñ2 B1.2 प्रदत्त, V1 B3 D1-3 तुतनु, B4 प्रस्कन्न, Dt1 G2 M1 प्रभया, Dd1 Dm1 T2 G1 M1 प्रगानात्, D5 प्रचुर, T1 प्रमदा, T2 प्रचुरा G3 बहुल, M3 प्रचुरा, M4 प्रत्यह (for पर्वत) Ś1 Ñ B1-3 D1.7 सूर्यमहस (B1.3 °म, D7 °हा) M1 °लोचन (for सूर्यवर्चस) Dg1 प्रायुरासूर्यवर्चस —[c]) Ñ2 B2 गन्धर्वपतयो (for °राजानो)

44 [b]) Dt1 पुण्डलीका B4 [अ]थ, Dd1 Dm1 D1 च, D5 [अ]थ (for [अ]थ) Ś1 B1 वामना V1 B4 D1.8 शारदा, D4 यामुना D7 वामन (for वामना) —[c]) Ś1 B4 Dt1 D1.3.7 M3 उपानृत्यत, Ñ B1-3 उपानृत्यश्च, V1 D2 उपा (V2 °प)नृत्यत्तु, Crg as in text (for °स्तु) —[d]) D1 भारद्वाजस्य D5 तेजसा (for शासनात्)

45 Ś2 V1 B4 D1.8 om (hapl) 45 D5 reads 45 after 48 D4 repeats 45 after 47 D5.7 read 45 after 47 —[a]) V B1.3 D4.6 देववासा, M3 देवेषु (for देवेषु) —[c]) V2 B3 दृश्यते B1 [अ]दृश्यते (for [अ]दृश्यन्त) —[d]) Dg1 Dt1 D4(second time) 7 T2.3 G M1.3 तेजसा Cg as in text (for शासनात्) D4 भरद्वाजाश्रमेऽभवत् —After 45 D8 ins 2025*

46 [a]) B1 वीणा (for बिल्वा) D5 मार्दङ्गिका (for मार्दङ्गिका) Ñ B D3.7 तत्र, V1 Dd1 Dm1 D1.4 M2.4 चासन्, D5 चैव, Cg as in text (for आसन्) Ś1 D6 दिव्यगंधर्वास्तत्र, D1 बिल्वमामर्दङ्कास्तत्र —[b]) Ś1 G1 M2 शम्यप्राहा, Ñ1 शम्याग्राहा Ñ2 B3 श्या(Ñ2 °शा)माग्राहा V1 घाव्यग्राहा B1 सम्याग्राह, B3 श्यामाग्राहि, B4 श्यामग्राहा D1.4.8 सम्यग्रा(D4 °म्यग्रा)हा D5 शम्यग्राहा, G3 काश्यग्राहा (for शम्याग्राहा) D7 बिभीतक —[c]) Ś1 D4 रक्त माला(D6 °लया)श्च, Ñ V1 B1-3 D1-3.4 नर्तका(Ñ1 °ता) श्चापि D4 नर्तकाश्चैव, D6.7 नक्तमालाश्च G2 M1.2 नर्तका श्चासन् (for नर्तकाश्चासन्) —[d]) Dg1 T1 शासनात् (for तेजसा) Ś1 Ñ B D1-3.4 भरद्वाज(D2 °जा)नियोजिता V1 भरद्वाजेन योजिता, D4.8.1 तालकुद्दा(D1 °क्षा, D1 °ष)श्च यथुला

47 [a]) D4.6.7 तथा (for ततः) G2 सरलस्कन्धा M2 °तापाश्च (for °तालाश्च) Ś1 Ñ B D4 रसना(Ś1 D6 °साला)श्चैव तालाश्च, V1 बहुशास्त सरला, D1.3 शालास्तला स(D3 सु)मरलास्, M4 शालास्तालास्तरलास् —[b]) Ś1 D6 चैव बकुला, Ñ1 B M3 नागमाल(B4 °लि)का, Dt1 तत्माल्का Dm1 G1 नागमल्लिका T3 नागमल्लिका, G2 रक्तमालिका G3 M1 नक्तमालिका, Cg as in text (for नक्तमालका) Ñ2 तिलकामलकास्तथा —[cd]) Ś1 प्रकृष्टास्, D6 प्रहृष्टाम्। M4 प्रभृतास् (for प्रहृष्टास्) T2 स पेतु (for संपेतु) V1 रसाहृता, D5 तु वामना Dd1 प वाम (before corr त) ना, D1-3 M3 सवाम(D3 °स)ना (for [अ]थ वामना) Ś1 D6 ककुभा(D6 कुकुभ)श्चैव वामना (for [d]) D4.7 अरालाः(D5 प्रवृत्ता)स्तत्र दृश्यते भरद्वाजस्य शासनात् —After 47 D4 repeats and D6.7 read 45

48 D5 om 48 —[a]) Dg1 D3 शिंशिप Dt1 रक्षाप Dm1 पिशुक, D1 शशिप, D3 शतप, T2.3 Cm g शिंशुप G2 शिंशपा Ck t as in text (for शिंशप) Ś1 D4.7 [आ]मलका (for [आ]मलकी) Ś1 -जोरस्, Ñ1 -जालोर् Ñ2 B2.4 Dg1 जम्बो (sic) (Ñ2 Dg1 °बा) (for जम्ब्वो) —[b]) Ś1 D6 तथान्या T2 काननेषु ता (for °ने लता) —After 48[ab] T3 ins

2024* मल्लिका मालती जातियाश्चान्या कानने लता ।
[K(ed) मालती मल्लिका (by transp)]

—[d]) Ñ2 D4.7 [ऽ]भवन्, G2 [ऽ]वदन् (sic) (for ऽवसन्) —After 48 V1 B3.4 D1.3 M4 ins D5 ins after 45

2025* कचिन्मधुस्रवा वृक्षा केचिद्धूमप्रदायिन ।
फलपुष्पप्रदा कश्चित्केचिदाभरणप्रदा ।

[(1 a) D5 चैव (for केचित्) D2 वरप्रदा नैचित्क (for the prior half)]

—After 48, D5 reads 45

49 [a]) B4 D5 G1.2 M2 Cg सुरा, Ct as in text (for सुरां) Ñ V1 B D1.3.4 M1 सुराप Ś1 D6 तत्पिबत् । K2 B

उत्साद्य स्नापयन्ति स्म नदीतीरेषु वल्गुषु ।
अप्येकमेकं पुरुषं प्रमदाः सप्त चाष्ट च ॥ ५०

संवाहन्त्यः समापेतुर्नार्यो रुचिरलोचनाः ।
परिमृज्य तथान्योन्यं पाययन्ति वराङ्गनाः ॥ ५१

हयान्गजान्खरानुष्ट्रांस्तथैव सुरभेः सुतान् ।
इक्षूंश्च मधुलाजांश्च भोजयन्ति स्म वाहनान् ।
इक्ष्वाकुवरयोधानां चोदयन्तो महाबलाः ॥ ५२

नाश्वबन्धोऽश्वमाजानान्न गजं कुञ्जरग्रहः ।
मत्तप्रमत्तमुदिता चमूः सा तत्र संबभौ ॥ ५३

G 2 100 54
B 2 91, 57
L 2 104 59

Ds 2 M1 विवृत, V1 D1 3 विवति, D3 विवृत (for विवृत) —ᵇ) D5 तु (for च) B1 2 3 D5 7 M1 बुभुक्षित (for °क्षिता) V1 D1-3 भुक्ते ह्यत्र बुभुक्षित —ᶜ) Ś1 N V1 B D1-7 M1 महार्हाणि (for सुसेव्यानि) —ᵈ) Ś1 D6 भक्ष्य या, Ñ2 B3 भक्षता, V1 D2 भक्ष्यते, D1 3 भक्ष्यते, D5 7 M3 भक्ष्यता, L(ed) भक्ष्य वै (for भक्ष्यताम्) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 यावदीप्सित, Ñ1 यो यदीप्सित D11 यो यदिच्छति, D1 5 7 M1 यावदिच्छते, T3 M2 यावदिच्छत

50 ᵃ) D11 C1 उच्छोद्य, C1 r m g as in text (for उत्साद्य) Ś1 D6 आच्छादयन स्नातश्च, Ñ B D5 आच्छा(Ñ3 B3 D5 उत्सा)द्यन्त्वा(B1 °य त्वा)पयश्च, V1 तुरंस्नापयत पोक्त (sic) D1 2 4 उत्सा(D4 °च्छा)द्य(D4 °द)यन्त्वापय(D3 °या)श्च, D3 7 उच्छाद्य स्नापयंत्यश्च, M1 उद्वर्तयस्नापयश्च —ᵇ) D1 नदीतीर्थेषु Ñ2 B3 सर्वेषु V1 D1-3 चारुषु B1 वल्गुषु (sic) (for वल्गुषु) —ᶜᵈ) D6 अप्राप्यम्, D6 अपि कम् (for अप्येकम्) V1 एवं, Dm1 एक, D3 7 मुख (for एकं) Ñ B अप्येक(Ñ1 °म)पुरुषं प्राप्य (for °) Ś1 D6 प्रमदा पुरुष (by transp) Ś1 D5 6 7 पंच पंच च (D6 वै) Ñ B1 3 पंच षट् तथा, V1 पंच षट्सह, B2 4 पंचषट्च वा D11 सप्त चाष्ट न (sic) D3 4 पंच पंच वै

51 ᵃ) T2 3 G2 3 M1 संवाह(T3 °ह)स्य, M2 समाहृत, C1 m g t संवाहन्त्य (as in text) Ś1 N B D5 7 M1 संवाहयंत्यु(D5 °यन्तु)पातीला (D5 M1 °सते D5 6 °सत्वे, D3 °सतु) V1 D1 संवाहमाना था(D1 सा)याति D11 संवाहयंत्य न्योपेतुर् (sic) —ᵇ) Ś1 D6 शुभा (for नार्यो) Dg1 D11 Dm1 विपुल, G1 रुधिर (for रुचिर) M1 भूषणा (for लोचना) —ᶜ) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M1 परिगृह्य, T3 परिष्वज्य (for °मृज्य) D11 सदा, D1 3 यथा, D3 तत, D5 7 च ता (for तथा) D3 4 पुन, D4 3 सर्वे (for [अ]न्योन्यं) —ᵈ) Ñ2 B1 3 भाषयंति, D3 दर्शयंति, D6 पायस तु M1 पालयंति (for पाययन्ति) D1-5 7 सुशोभा (for वराङ्गना) —After 51 Dm1 ins. राम सीता च

52 ᵃ) Ś1 D6 अश्वान(D6 °न्) गजा, Ñ B1 3 D1 5 7 गजाश्वान् (by transp) V1 रथाश्वान्, T1 गजखरान् (for गजान्खरान्) D1 1 हयान्गजानश्वरथान्, —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B D1-7 सुरभीसुतान् (D1 [also] °सुतान्) —After 52 ᵃᵇ, V1 D1-5 7 ins

2026* भोजयन्ति तत्र ते सैन्यं यस्य यस्य यथोचितम् ।
[V1 तत्र ते सैन्यं, D5 तदा सैन्यं, D3 भोजयन्तन्तु (for भोजयन्ति तत्र ते) V1 D1 3 यथोचितं (for यथोचितम्)],

while Dg1 D11 Dd1 Dm1 S ins :

2027* अभोजयन्वाहनपास्तेषां भोज्यं यथाविधि ।
[M1 यथारथ (for यथाविधि)]

—ᶜ) V1 D1 3 M1 इक्षूणि D1 7 इक्षुश्च (for इक्षूंश्च) Ś1 D6 मधुराम्बादान्, B1 मधुनाराश्च, D5 7 मधुद्राक्षाश्च (for °लाजांश्च) T1 M1 इक्षून्रसपुष्य(T1 °षु च)लाजांश्च —ᵈ) M1 वाहयंति D3 सर्वेषां, M3 4 वाहनं (for वाहनान्) Ś1 Ñ B D1 G(ed) भोजयामासुरेव च (G [ed] हि), V1 D1 भोजयन्तत्र वाहनान्(D3 °नं), D1 4 कदन(D1 °रभ)मथ शाल्य, D5 7 भक्ष(D5 °क्ष्या)णिविविधशाल्य —ᵉ) Ś1 Ñ1 B3 4 D6 योधास्ते B1 योधास्तत्र, B2 योधाश्च, D1 योधाश्च (for योधानां) —ᶠ) B1 महाबलान् D1 4 5 7 भोजयंति स्म सर्वेशः (D1 °श) —After 52, B2-4 ins

2028* यस्य यस्य च यद्योग्यं वाहनस्य सुदुर्लभम् ।
सुरामैरेयसंयुक्तं वरकम्मथ शाल्यं ।
भोजयश्च गता सम्यक्तद्भोज्यं च यथाविधि ।

[(l 2) B2 4 अत्र (for अथ) —(l 3) D1 भोजनानि (for भोजयश्च)]

53 ᵃᵇ) Ś1 Ñ B1 2 D1 4 आज्ञासीत्; Dg1 Dm1 G1 आजाने, D11 आज्ञानन्, D3 6 अभ्यासीत्, T1 2 G2 आजानन् C1 m g as in text (for आजानान्) B1 नाश्वबन्धश्च(also °बधाश्च त)ज्ञासीत्, B2 नाश्वबधाश्च ताज्ञासीत्; D5 7 नाश्वबधश्च तज्ञासीत्, G3 नाश्व बधे तुरगीं M1 नाश्ववानश्वमाज्ञासीत् (for °) B3 न गज, D1 4 7 नाकुञ्ज, T1 कुंजर (for न गजं) B1 ग्रहे, Dm1 G3 ग्रहा, D5 7 ग्रहे C1 m as in text (for ग्रह) D1 नश्वानित्यग्रही (for °) V1 नाश्ववाराश्चवाराश्च न कुंजरग्रहाः, D3 नानाश्वयधाश्च … गजानीश्चग्रही —ᵈ) D11 transp चमू and सा M1 शोभमानीस्तदा चमू —For 53ᶜᵈ Ś1 Ñ V1 B D1-7 subst

2029* सर्वोऽभवत्पानवशात्पुरमासीत्तदा चमूः ।
[Note hiatus between the halves D5 7 सर्वत्र, D6 तु नेव (for सर्वोऽभव) Ś1 V1 D1 3 4 पुरं (for पुरम्) Ś1 V1 D3 6 सा (for तदा) D1 3 7 महता समभवत् (for the post half)]
—B2 4 cont

2030* अन्ये च पुरुषास्तत्र सुमृष्टाभरणस्रजः ।
ब्राह्मणान्भोजयन्ति स्म सर्वकामैश्च मधिता ।
सर्वेऽपीक्ष्वाकुनाथस्य प्रियं परमभास्वरा ।
परिचर्या सुर्वन्ति तत्र तत्र महारथा ।

G 2 100 54
B 2 91 58
L 2 104 59

तर्पिताः सर्वकामैस्ते रक्तचन्दनरूषिताः ।
अप्सरोगणसंयुक्ताः सैन्या वाचमुदैरयन् ॥ ५४
नैवायोध्यां गमिष्यामो न गमिष्याम दण्डकान् ।
कुशलं भरतस्यास्तु रामस्यास्तु तथा सुखम् ॥ ५५
इति पादातयोधाश्च हस्त्यश्वारोहबन्धकाः ।
अनाथास्तं विधिं लब्ध्वा वाचमेतामुदैरयन् ॥ ५६
संप्रहृष्टा विनेदुस्ते नरास्तत्र सहस्रशः ।
भरतस्यानुयातारः स्वर्गोऽयमिति चाब्रुवन् ॥ ५७
ततो भुक्तवतां तेषां तदन्नममृतोपमम् ।
दिव्यानुद्वीक्ष्य भक्ष्यांस्तानभवद्भक्षणे मतिः ॥ ५८
प्रेष्याश्चेट्यश्च वध्वश्च बलस्थाश्चापि सर्वशः ।
बभूवुस्ते भृशं तृप्ताः सर्वे चाहतवाससः ॥ ५९
कुञ्जराश्च खरोष्ट्राश्च गोश्वाश्च मृगपक्षिणः ।
बभूवुः सुभृतास्तत्र नान्यो ह्यन्यमकल्पयत् ॥ ६०

[(l 1) B4 सहृष्ट (for कुमृष्ट) —(l 3) B4 परमभासुरा]

54 ^{a}) B1 3 अर्पिता (for तर्पिता) V3 तु B1 2 4 Dg1 D2 T2 G1 M3 4 तै D11 Dd1 Dm1 च (for ते) —^{b}) Ś1 D5-7 दिव्य (for रक्त) Ś1 Ñ1 D1 2 4 7 भूषिता (for रूषिता) —^{c}) M4 -जन (for -गण) Ś1 D1 4 -सयुता, Ñ V1 B D4 5 7 -सहिता, D6 सयुता, M4 -सकीर्णा (for -सयुक्ता) —^{d}) Ś1 Ñ B D6 सैन्या वाच V1 सज्ञावाचम्, D3 सैन्या वाप्यम् (for सैन्या वाचम्) Ś1 Ñ2 V1 B1 Dt1 Dd1 Dm1 D1-5 7 T2 3 G M Ck t उदीरयन्, Cg as in text (for उदैरयन्) —After 54 G3 reads 57

55 V1 B4 om 55^{ab} —^{a}) D1 न च (for नैव) D3 प्रविश्यामो (for गमिष्यामो) —^{b}) Dm1 D4 7 ना(D4 नो) गमिष्याम(D7 °मि) T3 दडक (for °कान्) Ś1 Ñ B1 3 D1 3 6 गमिष्यामो न दडक(B1 दारक D3 नदकान्) D2 न गमिष्यामि दडकान् —B1 om 55^c–56^b —^{d}) M4 च (for [अ]स्तु) G3 रामश्चास्तु Ñ2 B2 3 Dg1 D1 5 7 G1 M3 यथा V1 B4 सदा (for तथा)

56 B1 om 56^{ab} (cf v l 55) —^{a}) T3 पादितयोधास्, G3 M1 3 पातातयोधास्, Cr पादातयो योधा Ś1 D5 हत्यधोचन योधास्ते Ñ B2-4 D1-5 7 M4 इति हस्त्य(Ñ1 D1 7 पत्य)श्चे(Ñ B2 3 D3 5 7 यो)धा(D3 7 °ध्या)स्ते (B4[marg also] 4 D1 2 M4 °श्च) V1 हस्त्यश्वरथयोधाश्च —^{b}) Ś1 गधका B3 वंधक (for बन्धका) V1 B3 (marg also) 4 D1 4 M4 पत्तयोत्तस्तथापरे D3 हस्तारोहण बंधका —^{c}) B1 4 अथातिथि(B1 °थ्य) T3 °स्ते (for अनाथास्त) D4 दृष्ट्वा (for लब्ध्वा) —^{d}) Ś1 Ñ V1 B D1 3 M4 पुण्यां वाचम्(Ś1 Ñ B2 3 D6 °पया वाच) Cr g as in text Ck वाचमेनाम् (for वाचमेताम्) B1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 6 7 T2 3 G1 3 M3 Cr k उदीरयन्, D1 उदीर्य च, Cg as in text (for उदैरयन्) G2 वाचतो मुदरैरयन् (sic)

57 D3 om 57 G3 reads 57 after 54 —^{a}) G(ed) अथ हृष्टा (for संप्र°) Ś1 D5 प्रतिनघुर, Ñ1 B3 प्रमत्ताश्च V1 B1 D1 4 5 M4 विनदुस्ते(B1 °श्च) D7 विरेजुस्त (for विनेदुस्त) B3 सहृष्टा प्रतिजह्रुश्च B4 सहृष्टा परिजग्मुश्च D1 सहृष्टाश्च विनुदुस्त —^{b}) V1 दास (for तत्र) —^{c}) D4 5 7 [अ]नुजग्मुर (for °यातार) —After 57 B3 ins

2031* एवंभूते भक्ष्यभोज्ये न शक्ये गुणवर्णितु ।

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

2032* नृत्यन्तश्च हसन्तश्च गायन्तश्चैव सैनिका ।
समन्तात्परिधावन्ति माल्योपेता सहस्रश ।

[(l 1) G3 सहाश्च (metr) (for °न्तश्च) T3 नृत्यति स्म हसति स्म (for the prior half) T1 3 M3 स्म (for [ए]व) Dg1 T3 G M1 3 4 गायति(G1 M4 °त) स्म च (for गायन्तश्चैव) —(l 2) Dt1 Dm1 परिधावन्तो G1 3 माल्येपेता (for माल्यो°)]

58 ^{a}) M3 [अ]थ भुक्त्वा (for भुक्तवता) T1 तौ (for तेषा) —^{c}) G2 M1 उद्वीक्ष्य (for उद्वीक्ष्य) T3 G2 च (for तान्) Ś1 D5 दिव्यानामपि भोगानाम्, Ñ1 दिव्यानामथ भक्ष्याः भोगा (sic) Ñ2 B D1 3 दिव्यभक्ष्यो(B1 3 4 °भक्षो D1 भक्ष्यौ)पभोगाना(B4 °पद्माना) V1 दिव्यभक्ष्योपभोगानाम् D4 5 7 दिव्यानामथ भक्ष्या(D7 °क्षा)णाम् —^{d}) Ñ B Dm1 D3 T2 G1 नाभवद्, D1 नाद्भवद्, Cg t as in text (for अभवद्)

59 ^{a}) M3 4 प्रेक्ष्यास्, T1 G2 3 M1 4 चेटास्, M2 चटा (sic) Cg k t as in text (for चेट्यश्) M3 वेधास् (for वध्वश्) —^{b}) T1 च सहस्रश (for चापि सर्वश) —For 59^{ab}, Ś1 Ñ V1 B D1 7 subst

2033* प्रेष्याश्चैवाश्ववन्धाश्च बलस्थाश्चैव सर्वश ।

[Ś1 D5 सदवारिगृहस्थाश्च Ñ1 प्रेष्याश्चैवाश्वबन्धाश्च V1 B1 4 अश्वयुद्धाश्च B1 अश्वाश्चै(अ)श्वबन्धाश्च B2 4 प्रेष्या(B3 प्रेषा)श्चैव वधाश्च D1 प्रेष्याश्चैवाश्ववंधाश्च D3 प्रेष्या चैव वधाश्च (sic) D7 प्रेष्याश्चैवाश्ववध्यश्च D4 7 प्रेष्याश्चा(D1 °श्चा)श्च हय D5 प्रेष्य वैश्य सर्वश्च (sic) (for the prior half) Ś1 D5 बालवृद्धाश्च Ñ1 D4 7 बलस्थाश्चापि Ñ2 बलस्थाश्चैव V1 D1 बलस्थाश्च D3 बलस्था वेति (for बलस्थाश्च)]

—^{c}) Ś1 Ñ V1 B D1 7 तु(D3 तत D1 7 च)भृशं (for भृशं) V1 T1 हृष्टा Dt1 प्रीता M3 तुष्टा (for तृप्ता) —^{d}) B1 तिष्ठत्, D3 हृष्ट D4 7 चाप्यहि D1 चाप्य (for चाहत)

60 ^{b}) Ś1 D5 गोजाति, Ñ V1 B D1 4 7 M4 गो(D3 गा)जाति G1 3 तथा च (for गोश्वाश्च) D3 भृगपक्षिणौ (sic) —^{c}) Ś1 V1 D1 4 D6 सुभृता Ñ1 B3 सभृता D1 समृता, Cm g l as in text (for सुभृता) B1 2 सुखा

नाशुक्लवासास्तत्रासीत्क्षुधितो मलिनोऽपि वा ।
रजसा ध्वस्तकेशो वा नरः कश्चिददृश्यत ॥ ६१

आजैश्चापि च वाराहैर्निष्ठानवरसंचयैः ।
फलनिर्यूहसंसिद्धैः सूपैर्गन्धरसान्वितैः ॥ ६२

पुष्पध्वजवतीः पूर्णाः शुक्लस्यान्नस्य चाभितः ।
ददृशुर्विस्मितास्तत्र नरा लौहीः सहस्रशः ॥ ६३

बभूवुर्वनपार्श्वेषु कूपाः पायसकर्दमाः ।
ताश्च कामदुघा गावो द्रुमाश्चासन्मधुश्च्युतः ॥ ६४

वाप्यो मैरेयपूर्णाश्च मृष्टमांसचयैर्वृताः ।
प्रतप्तपिठरैश्चापि मार्गमायूरकौक्कुटैः ॥ ६५

पात्रीणां च सहस्राणि शातकुम्भमयानि च ।
स्थाल्यः कुम्भ्यः करम्भ्यश्च दधिपूर्णाः सुसंस्कृताः ।
यौवनस्थस्य गौरस्य कपित्थस्य सुगन्धिनः ॥ ६६

G 2 100 16
B 2 91.73
L 2 104 71

D3 नेति (for तत्र). —d) D3 नरो Cm g as in text (for नरो). D1 दकमपश् (for नद्द°) Ś1 Ñ B D1-3 [illegible] (Ñ B1 °ना). V1 नरा, [illegible] ; D1-3 [illegible] ; M3 [illegible].

62 a) D2-4 [illegible]- (for [illegible]). V1 [illegible] (also [illegible]) [illegible] ; D5 [illegible] ; D1 [illegible]- [illegible] —b) V1 D1-3 [illegible] (V1 °वि)नोऽपि वा. —c) D1 [illegible] (for ध्वस्त°). —d) Ś1 D5 [illegible] ; Ñ1 [illegible] (sic), Ñ2 V1 B1-4 D5 [illegible] ; B2 [illegible] ; D1-3 [illegible] ; D5 [illegible] ; M2 [illegible] (for अदृश्यत). —After 61, B2-4 ins.:

2034* [illegible]
[illegible] ।

62 Ś1 Ñ V1 B D1-3 M2 read 62 after 65 —a) Ś1 D5 [illegible] Ñ V1 B D1-3 [illegible] (for चापि). B1 [illegible] ; D3 G2 M1 [illegible] ; Cg as in text (for च वाराहैः) —b) Ś1 Ñ1 B2 D1-3 [illegible] V1 [illegible] ; B2 D1-3 [illegible] , G2 [illegible] ; M2 [illegible] ; Cv m g t as in text (for [illegible]) Ñ2 B2 [illegible] ; V1 [illegible] (for [illegible]) M1 [illegible] (for संचयैः) D5 [illegible].
c) Ñ1 [illegible] ; G1 [illegible] ; M1 [illegible] (for [illegible]) Ś1 D5 [illegible] (D5 °ह)[illegible] ; V1 D1-3 [illegible] ; D1-3 [illegible] ; Cm [illegible] . —d) Ñ2 B2 [illegible] V1 D1-3 [illegible] ; B2 [illegible] B1 [illegible] D5 [illegible] (sic). M1 [illegible] (for [illegible]) Ś1 Ñ1 D5 [illegible] (D5 [illegible]) [illegible] (Ñ1 °न) D1-3 [illegible] (D5 [illegible]) [illegible] ; D1 [illegible] (sic)

63 [illegible] (3rd time) —a) V1 D1-3 [illegible] [illegible]

2035* [illegible] ।

64 a) G1 [illegible] (for बभूवुः). V1 [illegible] ; D1 °[illegible] ; B2 °[illegible] , T1 °[illegible] (for वनपार्श्वेषु). —b) Ś1 Ñ V1 B D1-3 M1 [illegible] (for कूपाः). —c) Ñ2 D2-4 [illegible]- (for ताश्च). Ś1 Ñ V1 B1-4 D5 [illegible] ; M1 °[illegible] (for कामदुघा गावो). —d) Ś1 D5 M1 [illegible] V1 D1-3 [illegible] (for [illegible]) Ś1 D1-3 Cm [illegible] ; Ñ2 B2 D1-3 T2 G2 M1-3 °[illegible] (Ñ2 B1 D2-4 °[illegible]), V1 D1-3 G1 °[illegible] ; D1 °[illegible] ; Cg [illegible] (for मधुश्च्युतः).

65 a) D1-3 [illegible] ; M1 [illegible] (for [illegible]). —b) Ś1 V1 D1-3 [illegible] ; Ñ2 B2 D1 [illegible]- (for मृष्ट-). M1 [illegible] D1 [illegible] (for [illegible]). —c) Ś1 Ñ2 [illegible] (Ñ2 °[illegible]) [illegible] , Ñ2 V1 B D1-3 [illegible] (B1 [illegible]) [illegible] (V1 D5 [illegible]) [illegible] ; D3 [illegible] ; D1 Ck t [illegible] ; D1 [illegible] , D1 [illegible] ; D1-3 [illegible] (D5 °[illegible]) [illegible] ; G2 [illegible] ; M1 [illegible] ; Cv m g [illegible] (as in text) —d) D1 [illegible] (for मार्ग) Ś1 Ñ V1 B D1-3 M1 [illegible] (V1 B1 D1-3 [illegible]) [illegible] (D1 [illegible]) ; D1-3 T1 G1-3 M1 [illegible] ; D1-3 [illegible] (D1 °[illegible]) Cv t m g as in text (for [illegible]). —After 65, Ś1 Ñ V1 B D1-3 M1 read 62.

66 V1 om. 66a-67b —a) Ñ2 B1 D1-3 G1 [illegible] Cv m g k t as in text (for पात्रीणां). M1 [illegible] (for च). —After 66a, B1-4 D (except D5) S ins.:

2036* [illegible] ।
[illegible]

[illegible]

G 2 100 67
B 2 91 73
L 2 104 72

ह्रदाः पूर्णा रसालस्य दध्नः श्वेतस्य चापरे ।
बभूवुः पायसस्यान्ये शर्करायाश्च संचयाः ॥ ६७
कल्कांश्चूर्णकषायांश्च स्नानानि विविधानि च ।
ददृशुर्भाजनस्थानि तीर्थेषु सरितां नराः ॥ ६८
शुक्लानंशुमतश्चापि दन्तधावनसंचयान् ।
शुक्लांश्चन्दनकल्कांश्च समुद्गेष्ववतिष्ठतः ॥ ६९
दर्पणान्परिमृष्टांश्च वाससां चापि संचयान् ।
पादुकोपानहां चैव युग्मान्यत्र सहस्रशः ॥ ७०
आञ्जनीः कङ्कतान्कूर्चांश्छत्राणि च धनूंषि च ।
मर्मत्राणानि चित्राणि शयनान्यासनानि च ॥ ७१
प्रतिपानह्रदान्पूर्णान्खरोष्ट्रगजवाजिनाम् ।
अवगाह्य सुतीर्थांश्च ह्रदान्सोत्पलपुष्करान् ॥ ७२

(sic) D4 7 सुसमृता, M4 सुसस्कृता (for सुसस्कृता) Ś1 D4 दध्न पूर्णाश्च सस्कृता —*) Ś1 D3-7 गौरसस्य च (for यौवनस्यस्य) Ś1 Ñ B D6 त(B2 चु)कस्य, D1 2 M4 साद्रस्य D2 6 7 सारस्य (for गौरस्य) —*) D4 7 दधिदुग्ध (for कपित्थस्य) Ś1 Ñ2 B D1 3 6 M4 द्रुधि(Ś1 D2 3 4 M4 कपि) त्थसमगधिन, D6 कपित्थरसगंधिन

67 V1 om 67*ab* (cf v l 66) —*a*) Ñ2 तदा (for ह्रदा) Ś1 D8 [अ]वसालाश्च, Ñ B D1 6 7 M4 रसालाया (B1 3 4 °श्च) T3 रसालश्च (for रसालस्य) —D6 reads 67*b*-68*a* in marg —*b*) Dg1 चैत्रस्य (for श्वेतस्य) —*c*) D4 6 7 [अ]थ, M4 [अ]पि (for [अ]न्ये) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 प(B4 पा)यसश्चापि Ñ2 पयसा चाथ, Dg1 T1 M3 पायसाश्चान्ये, Dt1 Dd1 Dm1 T2 पयस(Dd1 °सा)श्चान्ये, T3 पयसान्याान्ये, Cg k as in text (for पायसस्यान्ये) —*d*) B1 सन्निभा (for सचया) Dg1 T2 G M1 2 Cv m g शर्करायाव (M1 °पूप)सचय (G2 M1 °यान्, Cv m g °या) Dt1 T1 Cr k t शर्कराणा च सचया M3 शर्कराश्चैव सचया

68 D6 reads 68*a* in marg (cf v l 67) —*a*) B1 कका पूर्ण, B4 गधाश्चूर्ण (for कल्काश्चूर्ण) Ś1 Ñ2 Dm1 D4 G1 3 M4 कल्काश्च(Ś1 D8 G1 3 °ल्कच्)र्णकषायाश्च, V1 भक्ष्या न्नैह्यान्चोष्याश्च (subm) D1-3 श्लक्ष्णाश्चूर्णा कषायाश्च, D4 6 7 कल्काश्चूर्णा कषायाश्च —*b*) Ś1 D4-7 वासांसि, V1 स्थानानि, D3 मासाना (sic) (for स्नानानि) —*c*) Ñ1 भाजनस्थाश्च, V1 भाजनस्थानान् Ś1 D6 ददृशुर्भाज्यरसाश्चापि —*d*) Ñ2 B3 तीरेषु B4 lacuna (for तीर्थेषु) D1 2 सरितो, Ct as in text (for सरिता) Ś1 B1 Dm1 वरा, D4 6 7 तथा (for नरा) M3 तीर्थेषु ददृशुर्नरा

69 G2 M1 om (hapl) 69*ab* —*a*) Ś1 Ñ2 B2 D4 श्लक्ष्णान् (for शुक्लान्) Ś1 B1 D6 चैव (for चापि) Ñ1 शुक्लानंशमतश्चापि, V1 शुक्लानसुमनसश्चापि (hyp m) B4 शुक्लानाशुमतश्चैव D1 3 शुण्ड्रा(D3 °ड्ढ) सुमनश्चापि D2 सुस्नातो सुमनश्चापि D4 6 7 शुक्लाश्च सुमन पुष्पं —*b*) D1 -सचय, D2 °या (for सचयान्) —*c*) Ś1 Ñ2 B1 D4 6 7 श्लक्ष्ण(D4 °क्ष्णे) V1 शुक्ल B1 3 4 D8 शुद्ध, Dg1 शुक्लान् D1 M4 श्लक्ष्णाश्च (for शुक्लांश्च) Ś1 -कल्पान् V1 D2 -चर्चान् D1 2 -कल्कश्च, D4 -कल्काश्च (for -कल्कांश्च) —*d*) V1 स सर्वेषु B4 सधुनेषु Dt1 D4 5 6 समुद्रेषु D1 समुद्गेषु (for समुद्गेषु) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D6 च तिष्ठत Dm1 T2 [अ]व तिष्ठत, D3 7 [अ]वतिष्ठति, D1 [इ]व तिष्ठति (for [अ]व तिष्ठत)

70 *a*) D1 परिदृष्टांश्च (for °मृष्टांश्च) Ś1 Ñ1 V1 B D1 3 5 6 दर्पणा परिमृ(D2 °मि)ष्टाश्च, T3 दर्पणा परिमृष्टा स्यान —*b*) Ś1 Ñ V1 B D सान्यानि विविधानि च —D3 7 om 70*c*-71*b* G2 illeg from 70*c* up to first च in 71*c* —*c*) Ñ1 B1 Dg1 Dd1 Dm1 D4 6 T1 Cr M Cr m g [उ]पानद्द्र, V2 [उ]पनहार, B3 4 Dt1 T1 2 Ct [उ]पानह, D1 [उ]पानहौ Ck [उ]पानहान् (for [उ]पानहा) Dd1 Dm1 T2 G1 2 M1 [अ]पि (for [ए]व) B1 पादुकोपानहस्यैव —*d*) V2 B3 4 युगानि B2 युगान् Dg1 युग्मान्, D4 युग्यानि, Ck as in text (for युग्मानि) B1 स्वर्गान्यत्र सहस्रश

71 Ś1 D5 7 om 71*ab* G2 illeg up to first च in 71*c* (for all cf v l 70) —*a*) Ñ1 अंजन्य कङ्कता कूर्चान् Ñ2 B1 अंजली (B1 °ल्य) कंकती कूर्चा V1 अंगुल्य कङ्कता कूर्चांश्च, B2 अंजनी कङ्कती कूर्चान् B3 4 आंजनी(B4 अंजनी) कंकती कूर्चांच, D1 अंजन्यै कंकता कूर्चान् D4 6 अंजन्य कंकता कूर्चा, D6 आजन्य कंकता कूर्चा, D8 अजनाः कंकता कूर्चा, T2 G3 M1 2 आ(G3 M1 अं)जनी कंकता (M2 °ता)न्कूर्चान्, G1 आंजन कंकतान्कूर्चान्, M3 आंजनीकृत कान्कूर्चान् —*b*) Ñ2 शूद्राणि (sic) V1 चित्राणि Dg1 D6 T1 Cg शस्त्राणि G1 चित्रांषि (sic) (for छत्राणि) Ś1 V1 B D1 2 4-6 M4 विविधानि च (for च धनूंषि च) —*c*) D4 M4 सर्वशास्त्राणि: T1 °णि च T3 तनु° Cr सर्वशास्त्राणि Cm g as in text (for मर्मत्राणानि) M4 दिव्यानि (for चित्राणि) Ś1 Ñ B D6 G1 तनुत्राणि विचित्राणि D3 4 8 धनूंषि गात्रवर्माणि (D3 7 °वर्णं) G2 M3 महार्हाणि विचित्राणि —*d*) D4 शयनान्यासनानि च —After 71 B3 4 ins

2037* राशयश्चात्र दृश्यन्ते ताम्बूलस्य सुगन्धिन ।

72 *a*) V1 प्रतिपूर्ण, B2 °पानैर् (for °पान) Ś1 V1 B1 2 4 D1 4 6 7 -ह्रदा पूर्णा (for ह्रदान्पूर्णान्) D2 प्रतिवा ह्रदा सपूर्णा (sic) —*b*) B1 lacuna for गज G2 गजोष्ट्रखरवाजिनां —*c*) Ś1 V1 B1 4 D1-3 5 6 T3 अवगाह्य (D1 °ह्र) Ñ2 B3 4 अवगाह्यान् (for °ह्य) Ñ1 सुतीर्थांश्च V1 B1 Dt1 Dm1 D4-6 7 सुतीर्थान् Cr m g as in text Ck सुतीर्थानि (for सुतीर्थांश्च) —*d*) D4 7 G1 (after corr as in text) -पुष्पकान् M3 पुष्करान्

नीलवैदूर्यवर्णांश्च मृदून्यवससंचयान् ।
निपानार्थं पशूनां ते ददृशुस्तत्र सैनिकाः ॥ ७३
व्यस्मयन्त मनुष्यास्ते स्वप्नकल्पं तदद्भुतम् ।
दृष्ट्वातिथ्यं कृतं तादृग्भरतस्य महर्षिणा ॥ ७४
इत्येवं रममाणानां देवानामिव नन्दने ।
भरद्वाजाश्रमे रम्ये सा रात्रिर्व्यत्यवर्तत ॥ ७५
प्रतिजग्मुश्च ता नद्यो गन्धर्वाश्च यथागतम् ।
भरद्वाजमनुज्ञाप्य ताश्च सर्वा वराङ्गनाः ॥ ७६
तथैव मत्ता मदिरोत्कटा नरा
स्तथैव दिव्यागुरुचन्दनोक्षिताः ।
तथैव दिव्या विविधाः स्रगुत्तमाः
पृथक्प्रकीर्णा मनुजैः प्रमर्दिताः ॥ ७७

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे पञ्चाशीतितमः सर्गः ॥ ८५ ॥

(for °वान्) Ś1 Ñ1 B1.4 D2.3.4 द्रुमा सोत्पल (D2 °दुह°) पुष्कराः (D5 °ष्पका) —After 72 Ñ1 B2.4 Dg Dt1 Dd1 Dm1 D2.3 S ins

2035* शातकुम्भवर्णप्रतिमाः स्वच्छतोयाः सुपल्लवाः ।

[Ñ1 B2.4 Dg1 Dd1 वर्णा(V1 D4 D2 °र्ण)प्रतिम (Dg1 °मान्) D2 प्रतिमावर्णा M4 वर्णप्रतिम Cg h as above (for वर्णप्रतिमान्) Dg1 अच्छतोयान् (for स्वच्छ°) Dt1 Dd1 Dm1 T2 Ct सुप्लाप्लु(Dm1 प्लु)वान् G1.3 °प्लवान् (for सुपल्लवान्) B2.4 सुतोयाः स्वरविप्लुताः Ñ1 D1.2 स्व च्छ(D2 स्वाद्) D2 स्वच्छ-तोयाः सपल्लवाः (for the post half)]

73 a) Ś1 Dg1 D2.7 G M वैदूर्य D4 पद्मास्य (for वर्णांश्च) —b) Ś1 D3 मृद्वाम्यवससंचयान् Ñ1 मृदून्यव-ससंचयान् D1.7 मृद्वाम्यायसंचयान् —Dg1 om 73cd —c) Ś1 D2.4.7 निपानार्थं Ñ3 तीरस्थित Ñ3 B1.3.4 चास्थित Ñ2 निवेशित D3 निवेशित D2 निवसते D3 निवासार्थं D3 प्रासा(?) त T1.2 C M2 Cm g निर्वापार्थं M4 निवापार्थं Ch t as in text (for निपानार्थं) Ś1 D1.4.7 च (for ते) —d) Ś1 D1.4.7 सप्त ह (for सर्व) Ñ Ñ1 B D2.3 भरत (B2 सर्व) ददृशिरे तत्र (Ñ1 D2 तत्र D3 तदा) —After 73 M4 ins

2039* विचित्रशालासु विविधासु गायन्तोऽप्सरसां गणान् ।
नृत्यन्तीश्च स्वपन्तीश्च पानशालेषु वा स्त्रियः ।
पुष्पसंस्तरसंस्तीर्णे गीतवादित्रनादिते ।
पुंस्कोकिलशताकीर्णे मयूरवननादिते ।

74 a) Ñ1 D1.3 G1 विस्मयन्त(Ñ1 °ता) M4 यान तं तु (for मनुष्यास्ते) —c) B2 यत्र Dt1 T2 G2 यावद् (for तादृग्) —d) Ñ2 B1.4 M2 महात्मना (for महर्षिणा) Dt1 भरद्वाजमहर्षिणा —After 74 Ñ Ñ1 B D1.3 M4 ins

2040* न शक्या विविधाः स्वस्ति द्रष्टुं ते महाबलाः ।
स्वप्ने तु निवृत्तायां स विवेश महाद्युतिः ।

[(l. 1) M4 दृष्ट्वा (for न शेकुः) Ñ2 Ñ1 B2 D3 स्वस्ति M4 तत्र (for स्वस्ति) B2 च M4 तु (for ते) Ñ1 D2 यद्दृ D1.3 M4 यथा(D2 °)था (for महाबलाः) —D1 om. l. 2 —(l. 2) D3 च (for तु) Ñ2 B1.4 स्वप्नायाम् Ñ1 D3.4 प्रभातायाम् M4 प्रवृत्तायां (for निवृत्तायां) Ñ2 B1.2.4 d स(B2 °सा) Ñ1 ह्यनुज्ञाय (for निवृत्ता) D2.3 न पैतस्तपनातुल्य M4 निविवेशाग्रम (for the post half)]

75 a) Ś1 Dm1 D3 C1 (ए)व G2.3 M1.2 (ए पो) (for (ए)व) Ñ2 (also) भाषमाणानां (for रममाणानां) —b) Ñ1 D2.3 M4 पुण्ये D2 (S) रम्य (for रम्ये) —c) Ñ1 निशा (for रात्रिर्) Ś1 व्यतिवर्तत D2 °वर्ष° D3 विनि D3 व्यत्यवर्तत D3 व्यतिवर्तत C1 समवर्तत M4 व्यभिवर्तत (for व्यत्यवर्तत)

76 D3 om 76 —a) Ś1 D2.3 ता नद्यो Dt1 Ct ता सर्वा D3 नद्यो वै (for ता नद्यो) —c) D2.7 T2 G1 अनुज्ञाप्य Cr m, t अनुज्ञाप्य (as in text) —d) Ñ2 तु (for च) D2 ताश्चैवाप्सरसस्तथा

77 D3 om (hapl) 77ab —a) D2.3 मदिरा मदो (D3 °दो) त्कटास् (for मदिरोत्कटा नराः) —D1 transp 77b and 77c —b) Ñ2 reads from गुरु up to दिव्या in marg Dt1 Dd1 Dm1 D1.4 S (अ)गरु D5 (अ) गरु (for (अ)गुरु) Ñ1 तथैव दिव्या विविधोत्तमाश्च —) Ś Ñ B D1.3.4 विविधोत्तम B4 स्र)स्रग T2 M4 विविधस्र (for विविधा स्रगुत्तमा —c) Ñ1 Dt1 T2 विकीर्णा C, k t as in text (for प्र) M4 मनुजा (for मनुजैः) D2 समन्ततः M4 प्रचोदिता L(ed) प्रमर्दिता Cg k e as in text (for प्रमर्दिता) —For 77cd Ñ1 subst

2041* पृथक्प्रकीर्णा मनुजैः प्रमर्दिता
समाश्च सर्वा विविधाश्च या स्त्रियः ।
[l. 1 = 77c]

Colophon —Sarga name Ś1 Ñ Ñ1 B D1.4 भरद्वाजातिथ्यं D2.3.7 भरतपर्वणि भरद्वाजातिथ्य (D2 °थ्यं) D3.4 भरतातिथ्यं —Sarga no (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 D3.4 om Ñ2 D2 100 Ñ1 D4 96 B2 87 B3 D2 99 B1 94 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1.2 91 D1 152 D7 M4 98 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नमः

G 2 101 1
B 2 91 1
L 2 105 1

ततस्तां रजनीमुष्य भरतः सपरिच्छदः ।
कृतातिथ्यो भरद्वाजं कामादभिजगाम ह ॥ १
तमृषिः पुरुषव्याघ्रं प्रेक्ष्य प्राञ्जलिमागतम् ।
हुताग्निहोत्रो भरतं भरद्वाजोऽभ्यभाषत ॥ २
कच्चिदत्र सुखा रात्रिस्तवास्मद्विषये गता ।
समग्रस्ते जनः कच्चिदातिथ्ये शंस मेऽनघ ॥ ३
तमुवाचाञ्जलिं कृत्वा भरतोऽभिप्रणम्य च ।
आश्रमादभिनिष्क्रान्तमृषिमुत्तमतेजसम् ॥ ४
सुखोषितोऽस्मि भगवन्समग्रबलवाहनः ।
तर्पितः सर्वकामैश्च सामात्यो बलवत्त्वया ॥ ५
अपेतक्लमसंतापाः सुभक्ष्याः सुप्रतिश्रयाः ।
अपि प्रेष्यानुपादाय सर्वे स्म सुसुखोषिताः ॥ ६
आमन्त्रयेऽहं भगवन्कामं त्वामृषिसत्तम ।
समीपं प्रस्थितं भ्रातुर्मैत्रेणेक्षस्व चक्षुषा ॥ ७

86

Dm1 begins with ॐ M1 with श्रीरामचन्द्राय नमः, M2 with श्रीरामाय नमः

1 [a]) V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 3 T1 2 M3 4 Cg t व्युष्य D4 व्युष्टा Ck as in text (for उष्य) D2 रात्रिं प्रेक्ष्य Ś1 Ñ B D6 रजनीं तामृषिवाय —[b]) D2 समीपमागमत् (sic) G1 सपरिच्छद —[c]) Ñ2 B Dd1 Dm1 D4 5 Cv कृतातिथ्यं (for °तिथ्यो) —[d]) G2 M1 च (for ह) Ś1 D1 5 7 कल्येऽभ्येत्यास्य (Ś1 °सि) वादयत्, Ñ B D2 3 का (Ñ1 क) लेऽभ्येत्यास्य (Ñ1 °भ्येत्याभि Ñ2 °भ्येत्यास्व, B2 [also] 4 °तं चास्य D3 °प्रत्यभ्य) वादयत्, D5 कल्प गत्वाभ्यवादयत्

2 V1 om 2[ab] —[a]) D2 5 7 स (for तम्) —[b]) D1 वास्थित (for आगतम्) Ś1 Ñ B D6 स (D6 om [subm]) प्रेक्ष्य प्राञ्जलि (Ś1 Ñ2 B2 D6 °लिं) स्थित, D4 5 5 प्रक्ष्य (D2 °क्ष) च प्राञ्जलि (D1 °लिं) स्थित D3 तं प्रेक्ष्य प्राञ्जलिं स्थितं T1 प्राञ्जलिं प्रेक्ष्य चागत M4 दृष्ट्वा वै प्राञ्जलिं स्थित —[c]) Ś1 D1 हुत्वा D5 कृत (for हुत) Ś1 V1 [अ]ग्निहोत्र M3 [अ]ग्निहोत्रे M4 भारतात् (for भरतं) —[d]) D3 भरद्वाजो

3 [b]) T1 [अ]स्मिन् (for [अ]स्मद्) —For 3[cd], Ś1 Ñ V1 B D1 4 M4 subst

2042* कच्चित्पुत्र सुखेनेयं तवात्र रजनी गता ।
[B1 (प)त्र (for [अ]त्र)]

while D2–4 7 subst

2043* कच्चिदत्र सुखा रात्रिरिहाश्रमपदे तव ।
[D2 कच्चि (for कच्चिद्)]

—[c]) V1 D1 समस्तस् ; D2–6 7 सुखी च (for समग्रस्) D7 नर (for जन) Ñ1 D1,2–7 T2 M1 कच्चिद् ; Cg कच्चिद् (as in text) Ś1 D4 समग्रमोजनं कच्चिद् —[d]) Ś1 D4 G1 आतिथ्ये M4 कच्चित ; Cm g t as in text (for आतिथ्ये) V1 B2 D1 आतिथ्येन सुपूजित , D2–6 7 राम्ये भूरि नरर्षभ

4 [a]) B4 बद्धा, D1 कृत्य (for कृत्वा) —[b]) V1 B1 4 विप्रवर्यं D2–4 7 [ऽ]थ प्रणम्य (for ऽभिप्रणम्य) —[c]) Ś1 Ñ2 B D1 अनतिक्रान्तम् , Ñ2 अभ्यभिनिष्क्रान्तम् , Dg1 Dt1 T2 3 M1 3 Ck उपनिष्क्रान्तम् , D1 अधिनिष्क्रान्तम् V1 आश्रमादपि निष्क्रान्तम् —[d]) M4 ज्वलित (for उत्तम) —For 4[cd], D2 4 5 7 subst while D3 ins after 4

2044* परम इवज्वल स्म सर्वलोकमिहापरम् ।
[D3 स्म (for इव) D4 5 [आ]भर (for [अ]पर)]

5 [a]) D5 सर्वेषितो (for सुखो°) B1 मद्दने (for भगवन्) —[b]) Ś1 Ñ V1 B D2 4 सर्वैः, D1 सर्वं च D4 5 5 समग्र (for समग्र) —[c]) B1 तर्पित, D1 तर्पित D11 Dd1 Dm1 Cv r m g t बलवत्तर्पितःप्राह —[d]) G1 सामात्य Dd1 Dm1 T3 भगवत् (for बलवत्) Ś1 Ñ B D4 भगवन्सर्वश (Ñ1 °विविध, Ñ2 B1 3 °बहुल) स्त्वया V1 साग सर्वशस्त्वया Dt1 Ct बलवाञ्च्छ्रमवरत्वया D1 सबल सर्व स्त्वया, D2,4 5 7 विविधैः सर्वश (D3 5 °त) स्त्वया T3 M3 सामात्यस (M4 भगवन्स) वशस्त्वया

6 [a]) Ś1 D6 M3 केशसतापा B1 क्लमसतापा B1-4 Da 2 क्लमसश्रासा D4 7 –क्लमसत्राप D3 क्लमसश्रमा T1 –क्लमसंपाता (sic) Cr k t as in text (for –क्लमसंतापा) V1 व्यपेतक्लमसंतापा —[b]) Ś1 Ñ1 B1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 10 T2 M1 Cg k t सुभिक्षा , Ñ2 स्वभक्ष्या ; V1 सुपुष्टा ; B1 om Dg1 D4 5 7 G1 3 M1–3 सुभक्षा D1 सुभक्ष्या (for सुभक्ष्या) Ś1 B3 4 (marg orig सुपरिच्छदा) ; B1 सुप्रतिष्ठिता Ñ2 स्वपरिच्छदा ; V1 सुपरीवता D1 सुप्रतिश्रया (for सुप्रतिश्रयाः) —[c]) V1 अपि प्रेष्यात् ; B1 4 अपि प्रेष्यान् (for अपि प्रेष्यान्) —[d]) Ś1 D6 मुनिन B1 also as in text) ; G1 सर्वे च G1 सर्वेश्च ; M3 सर्वे त (for सर्वे स्म) Ñ1 स (Ñ1 स्य) सुखोषिता ; D6 स्म सुखो° ; B1 4 सुसुखोषिता , G1 illeg from स्म in [d] up to भगव in 7[a] —For 6[cd] D1,2 5 7 subst

2045* सपानसुख्यसारब्धा सुखं निशिनिवेशिता ।
[D2 3 सुख (D3 °रम) भरण D3 सुनिवेशित (D1 °ते) पना (for the post half)]

7 [a]) Ś1 Ñ1 V1 B Dm1 D1 5 G1 M1 Cg त्वाम् D11 Dd1 T1 M3–4 त्वाम् G1 (ऽ)थ (for ऽहं) D1,2,3

आश्रमं तस्य धर्मज्ञ धार्मिकस्य महात्मनः ।
आचक्ष्व कतमो मार्गः कियानिति च शंस मे ॥ ८

इति पृष्टस्तु भरतं भ्रातृदर्शनलालसम् ।
प्रत्युवाच महातेजा भरद्वाजो महातपाः ॥ ९

भरतार्धतृतीयेषु योजनेष्वजने वने ।
चित्रकूटो गिरिस्तत्र रम्यनिर्दरकाननः ॥ १०

उत्तरं पार्श्वमासाद्य तस्य मन्दाकिनी नदी ।
पुष्पितद्रुमसंछन्ना रम्यपुष्पितकानना ॥ ११

अनन्तरं तत्सरितश्चित्रकूटश्च पर्वतः ।
तयोः पर्णकुटी तात तत्र तौ वसतो ध्रुवम् ॥ १२

दक्षिणेनैव मार्गेण सव्यदक्षिणमेव च ।
गजवाजिरथाकीर्णां वाहिनीं वाहिनीपते ।
वाहयस्व महाभाग ततो द्रक्ष्यसि राघवम् ॥ १३

G 2 101 15
B 2 92 14
L 2 105 16

भ्रातापयस्व —b) Dd1 Dm1 (after corr sec m as in text) T2 G3 M1-4 Cg त्वम् (for त्वाम्) Ś1 Ñ1 B1.3.4 D6 गामनुज्ञातुमर्हसि, Ñ2 B2 अनुज्ञातु त्वमर्हसि, D1-6.7 अनुज्ञात त्वया सुखी (D1 °ख) —c) T2 समीपस्थ (for °पं प्र) Ś1 Ñ B D2.7 भ्रातु समीप यास्यामि, B4 पश्चात्*) V1 D3 ससैन्य गच्छमानं स —d) Ś1 Ñ B D1.6.7 सुखेन, D3.5.6 क्षिपेन (for मैत्रेण)

8 a) D1 त समायदृश (for तस्य धर्मज्ञ) —b) Ś1 D1.4 राघवस्य (for धार्मिकस्य) —cd) T2 G M1.2 कतरो, Cm g t as in text (for °मो) G3 राम (sic) (for मार्गः) Dm1 कियामति G1 कियानीति, G3 क यातीति, Cu g t as in text (for कियानिति) Ś1 N B D1.2 आचक्ष्व येन मार्गेण गच्छेयं भगवन्नह V1 D3 M4 कस्मिन्देशे कुतो मार्गो योजनानि च शंस मे —After 8 Ś1 N B D1 ins

2046* योजनानि कतीनश्च कस्मिन्देशे स आश्रम ।
स सीतालक्ष्मणसखो धर्मात्मा यत्र वर्तते ।

[(l 1) B4 कि** (illeg) Ś1 D1 योजने कतिभिश्च (for the prior half) —(l 2) Ñ1 B3.4 ससीतो (for स सीता) Ś1 D1 तिष्ठति (for वर्तते)]
while M3 ins

2047* योजनानि महाभाग सर्वमेतन्नायानघ ।

9 b) Dg1 तत्र, Dt1 T1 G3.4 M1 भ्रातुर (for भ्रातृ) —G1 damaged after भ्रा in 9b up to प्रत्यु in 9c —For 9 Ś1 Ñ V1 B D2.7 M4 subst

2048* इति पृष्टस्तदा तत्र भरतेन महात्मना ।
तत स भरत धीमा-महाशरिदमब्रवीत् ।

[(l 1) B3.4 D5.6 तथा (for तदा) —(l 2) Ñ2 V1 B3 D2 श्रीमान् (for धी°)]

10 a) M3 [अ]र्धं (for [अ]र्धं) V2 -तृतीये तु —b) V1 B4 Dg1 योजने नि(Dg1 स्व)जने —c) Dt1 चित्रकूट Ś1 Ñ V1 B D1.3.4.6.7 M1 तात (for तत्र) —d) Ś1 D6.7 रम्यो (for रम्य) Ś1 निर्जन, B Dd1 Dm1 D4.6 G3.4 निर्झ (D4.6 °र्ज)र, D7 निर्कंर (sic), Ck t as in text (for निर्दर) B1.3 Ck -कंदर (for -कानन) Ñ2 रम्यनिर्वारकंदर, V1 D1.3 T2 रम्यकाननिर्दर D5.6 सुरम्य नि(D5 °म्यनि)झरानन (D6 °न)

11 a) V1 उत्तरे, D3 उत्तर (for उत्तरं) Ś1 Ñ V1 B D1.7 M4 आश्रित्य (for आसाद्य) —b) D2.4.6.7 T2 M2 तत्र (for तस्य) —G1 damaged from स in द्रुम up to का in 11d —d) Ś1 Ñ V1 B D1.7 M4 नानापक्षिनिषेविता (Ñ2 B3 °समाकुला)

12 b) Dt1 T1 Cv k t चित्रकूटं च पर्वतं —c) G1 M1 तत्र (for तात) —For 12 Ś1 Ñ V1 B D1.3.6 M4 subst

2049* तामन्तरा च सरितं चित्रकूटं च पर्वतम् ।
तयोः पर्णकुटीं तत्र द्रक्ष्यसि त्वं सुसंवृताम् ।

[(l 1) D2 तदन्तरा M4 अन्तरा तां (by transp) (for तामन्तरा) —(l 2) Ś1 D1 तत, M4 तत्र (for तयोः) V1 पत्रकुटीं M4 तात (for तत्र) Ś1 Ñ द्रक्ष्यसि D6 द्रक्ष्यसि Ś1 सुसंवृतां M4 वसतस्तत्र तौ ध्रुवं (for the post half)]
—Thereafter Ś1 D6 cont D2.4.6.7 subst for 12

2050* तदन्तराश्च सरितश्चित्रकूटस्य चैव हि ।
वाल्मीकेराश्रमो दिव्यो महर्षेस्तत्र राघव ।
कृत्वाश्रमपदं रम्यमेकान्ते सहलक्ष्मण ।
सीतया भार्यया सार्धं वसतीति मया श्रुतम् ।

[Ś1 D6 om l 1 —(l 2) Ś1 D6 आश्रम दिव्य D4.7 आश्रमस्तस्य (D7 °श्र) वाल्मीकेर् (for the prior half) —(l 3) D4 तत्र (for कृत्वा) D7 आश्रमपदं (subm) (for कृत्वाश्रमपदं) D2 दिव्य (for रम्य) —(l 4) D2 स (for [इ]ति) D1 श्रुतं मया (by transp)]

13 a) B2 तु Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 च Ck t as in text (for [ए]व) —b) Dd1 Dm1 T2 G1.2 M2 सव्य, Cm as in text (for सव्य) T1 G3 M1 वा, Ck as in text (for च) M4 दक्षाद्दक्षिण नित्यदा —c) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 -समाकीर्णां (for -रथाकीर्णां) —d) M4 वाहिनी यातु राघव —f) G1 तत्र, M1 गतो (for ततो) Dd1 द्रक्ष्यामि (sic) G1 प्रेक्षसि (for द्रक्ष्यसि) G1.2 राघवौ —For 13 Ś1 Ñ V1 B D1-7 subst

2051* दक्षिणेनैव मार्गेण दक्षिणाशां प्रदक्षिणम् ।
गजवाजिरथाकीर्णा वाहिनी यातु राघव ।

G 2. 103 16
B 2. 92 14
L 2. 105 16

प्रयाणामिति च श्रुत्वा राजराजस्य योषितः ।
हित्वा यानानि यानार्हा ब्राह्मणं पर्यवारयन् ॥ १४
वेपमाना कृशा दीना सह देव्या सुमित्रया ।
कौसल्या तत्र जग्राह कराभ्यां चरणौ मुनेः ॥ १५
असमृद्धेन कामेन सर्वलोकस्य गर्हिता ।
कैकेयी तस्य जग्राह चरणौ सव्यपत्रपा ॥ १६
तं प्रदक्षिणमागम्य भगवन्तं महामुनिम् ।
अदूराद्भरतस्यैव तस्थौ दीनमनास्तदा ॥ १७
ततः पप्रच्छ भरतं भरद्वाजो दृढव्रतः ।
विशेषं ज्ञातुमिच्छामि मातॄणां तव राघव ॥ १८
एवमुक्तस्तु भरतो भरद्वाजेन धार्मिकः ।
उवाच प्राञ्जलिर्भूत्वा वाक्यं वचनकोविदः ॥ १९
यामिमां भगवन्दीनां शोकानशनकर्शिताम् ।
पितुर्हि महिषीं देवीं देवतामिव पश्यसि ॥ २०
एषा तं पुरुषव्याघ्रं सिंहविक्रान्तगामिनम् ।
कौसल्या सुषुवे रामं धातारमदितिर्यथा ॥ २१
अस्या वामभुजं श्लिष्टा यैषा तिष्ठति दुर्मनाः ।
कर्णिकारस्य शाखेव शीर्णपुष्पा वनान्तरे ॥ २२

[(l 1) B3 दक्षिणानां B4 दक्षिणां द्य (sic) (for °णाणां) Ś1 Ñ1 D6 दक्षिणाशा प्रदक्षिणा V1 D1 3-5 2 सेना दक्षिणं यातु ते, D2 सैवेयं तत्र यातु ते (for the post half) —(l 2) Ś1 D6 -गणाकीर्णा, D1 -समाकीर्णा (for रथा°) V1 D1-5 7 वाहिनीपते, B3 यातु राघव (for यातु राघव)]

—After 13 M4 ins

2052* प्रातिष्ठत तत प्रीतो भरतो भ्रातृतृष्णया ।

14 a) G1 त, M3 तच (for च) Ñ1 श्रुत्वा रामस्य पृच्छात, D2 4 5 7 प्रयातः वाहिनीं श्रुत्वा, M4 प्रयातोयमिति श्रुत्वा —b) Ś1 D6 भारद्वाजस्य वै तदा —Ś1 D6 om 14cd —c) G(ed) मानार्हा (for यानार्हा) —d) Ñ2 B2 तं मुनिं, D3 तमृषिं (for ब्राह्मणं) Ñ1 भरद्वाजमवारयन् —For 14cd, D1 4 5 7 subst

2053* भरद्वाजमृषिश्रेष्ठमभिवाद्य प्रणम्य च ।

[D4 7 अभिजग्मुरपूजयन् (for the post half)]

15 a) D1 वेपमान (for °माना) —b) Ñ2 दिव्या (for देव्या) B4 सुमित्रहा, D1 सुमत्रया (for सुमित्रया) —c) M3 कौसल्या (sic) Ś1 D6 प्रति, Ñ1 B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2-5 7 G1 3 M तस्य (for तत्र) —d) D3 पाणिभ्यां (for कराभ्यां) Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 6 उभौ, D4 7 शुभौ (for मुने)

16 b) Ś1 D6 -लोकेषु (for लोकस्य) B1 गर्हिता, T2 गर्हित (sic) G3 M3 सर्वलोकविगर्हिता —c) V1 D1-5 7 M4 चरणौ (for कैकेयी) Ś1 Ñ B D6 चापि, Dg1 Dt1 D3 T1 M3 तत्र (for तस्य) —d) Ñ B एवमपान्विता, T1 3 G3 M3 सा व्यपत्रपा, T3 न व्यपत्रपा G1 सी व्यपत्रपा, G2 पान्यपत्रपा, M1 या व्यपत्रपा Cm g t as in text (for सव्यपत्रपा) Ś1 D6 मदेषदरणौ तदा, V1 D1-5 7 M4 कैकेयी ह्ययानाना (D1 तदा, D2 °त्रिता, D4 5 3 तदा)

17 a) Ñ1 om तं (sulm) G(ed) आगत्य (for आगम्य) Ś1 D6 प्रदक्षिणं समासाद्य, D3 सं प्रदक्षिणमागत (sic) L(ed) प्रदक्षिणं समागम्य —c) V1 भरतस्यैव, D4 7 °स्यैव, D6 भरतस्यैव (for भरतस्यैव), Ś1 Ñ B1-4 D6 सुमित्रा भरताभ्यासे —d) T3 तथा (for तदा) Ś1 N V1 B D1 3 6 तस्थौ दीना(Ś1 D6 दुःखि) समाकुला D1 5 7 तस्थुर्दैन्य (D1 °र्दीना) समाकुला (D4 7 °हिता)

18 a) Dt1 तत्र (for ततः) V1 पप्रच्छ भरतं तत्र —b) Dt1 महामुनिं, Cg as in text (for दृढव्रत) —c) D3 4 5 7 माधि(D3 °मि)गच्छामि (for ज्ञातुमिच्छामि) —d) Ś1 Ñ B D1-7 G1 M4 तिसॄणां तव, V1 तिसृणां तव (for तव राघव)

19 a) Ñ3 D3 च (for तु) D3-5 7 एवं प्रणम्य (for एवमुक्तस्तु) —b) B1 धीमता (for धार्मिकः) D1-5 7 भरद्वाजमुवाच ह —cd) Ś1 Ñ B D6 वाक्यमिदं (Ñ3 B2 °रथ) (for भूत्वा वाक्यं) D2-5 7 विशेषं वाग्विशेषज्ञो द्विजातेर्ज्ञातुमिच्छत

20 a) V1 D2 3 5 सार्ध्वीं (for दीनां) —b) T3 (न)नशन (sic) Ś1 Ñ V1 B D1-7 शोकोपहतचेतस(V1 D2 3 °नां B3 D5 3 °सां) —c) Ś1 N V1 B1-4 D6 स्थितां स (Ś1 V1 D6 च)सुमुखीं सार्ध्वीं(V1 D3 [also] दीनां) B1 D1-5 7 M4 स्थितामश्रुमुखीं दीनां(M4 देवीं) —d) M3 पश्यसे (for °सि)

21 a) B3 पुरुषव्याघ्रः D3 पुरुषं व्याघ्र —b) Dd1 Dm1 T G1 3 M3 Ch. व्याघ्र(T2 ह्यत्र)विक्रान्तगामिनं, D3 मत्तमातङ्ग° D7 सिंहविक्रान्तगामिनं, G2 व्याघ्रपुंगवं° (sic) M1 व्याघ्र विक्रम° Cg t as in text —c) D2-5 7 [अ]जनयद् (for सुषुवे) —After 21 Dm1 ins राम

22 Ś1 D6 om 22. —a) V1 Dd1 Dm1 D1 3 G1 M3 वाम, Cg as in text (for वाम) D4 भुजा । T3 भुज । Cg as in text V1 B3 M3 श्लिष्य, B3 T3 श्लिष्टा M4 दृष्ट्वा Cg as in text (for श्लिष्टा) —b) Dt1 या सा Cg t (with hiatus) एषा (for यैषा) —After 22ab, Dt1 ins.

2054* इयं सुमित्रा दुःखार्ता देवी राज्ञश्च मध्यमा ।

—c) Ñ V1 B1-4 D1 3 M3 कर्णिकारो, D3 °कारं, Dt1 G3 °पुष्पा; Cg as in text (for °पुष्पा) —For 21, D1 4 5 7 subst while D2 ins. after 22

एतस्यास्तौ सुतौ देव्याः कुमारौ देववर्णिनौ ।
उभौ लक्ष्मणशत्रुघ्नौ वीरौ सत्यपराक्रमौ ॥ २३
यस्याः कृते नरव्याघ्रौ जीवनाशमितो गतौ ।
राजा पुत्रविहीनश्च स्वर्गं दशरथो गतः ॥ २४
ऐश्वर्यकामां कैकेयीमनार्यामार्यरूपिणीम् ।
ममैतां मातरं विद्धि नृशंसां पापनिश्चयाम् ।
यतोमूलं हि पश्यामि व्यसनं महदात्मनः ॥ २५

इत्युक्त्वा नरशार्दूलो बाष्पगद्गदया गिरा ।
स निशश्वास ताम्राक्षो क्रुद्धो नाग इवासकृत् ॥ २६
भरद्वाजो महर्षिस्तं ब्रुवन्तं भरतं तदा ।
प्रत्युवाच महाबुद्धिरिदं वचनमर्थवत् ॥ २७
न दोषेणावगन्तव्या कैकेयी भरत त्वया ।
रामप्रव्राजनं ह्येतत्सुखोदर्कं भविष्यति ॥ २८
अभिवाद्य तु संसिद्धः कृत्वा चैनं प्रदक्षिणम् ।
आमन्त्र्य भरतः सैन्यं युज्यतामित्यचोदयत् ॥ २९

G 2 101 33
B 2 92 38
L 2 105 33

2055* या चैता शाकसक्ता नि श्वसन्ती मुहुर्मुहुः ।
शुनेभीमिव दु खार्ता कौसल्यासहिता स्थिताम् ।

[(l 1) D₆ तामिमां D₃ या चैता D₅ यामेतां (या चैतां) D₄ ₅ ₆ ₇ (श्वसती —(l 2) D₃ गोत्रार्तां (for दु खार्तां)]

23 ᵃ) Dt₁ तु G₁ यौ (for तौ) Ś₁ N V₁ B D₁ ₃ महत् (for देव्या) —ᵇ) Ś₁ Ñ V₁ B D₂–₇ M₄ -रूपिणौ Dm₁ -वर्णिनौ (for वर्णिनौ) —ᶜ) D₂ ₆ तुल्यौ (for उभौ) —ᵈ) Ś₁ वीरसत्यपराक्रमौ D₃ ₄ ₅ ₇ वीरसत्त्वपराक्रमौ (D₆ °मै) —After 23 Ś₁ N V₁ B D₁–₇ M₄ ins

2056* पश्यसु द्विमहदन्यामह्रष्टवदना स्थिताम् ।
सुमित्रां जननीं तु शत्रुघ्नलक्ष्मणस्यात्मभारत ।

[Ś₁ D₂ ₄–₇ transp l 1 and 2 —(l 1) D₃ पश्यामि (for पश्यसि) Ś₁ V₁ D₄–₇ M₄ अप्रहृष्टमुखी D₃ अप्रहृष्टमुख (sic) (for अहृष्टवदना) —(l 2) Ś₁ D₁ ₃–₇ M₄ [उ]पधारय]

24 ᵃ) V₁ अस्या (for यस्या) M₄ नरव्याघ्रो —ᵇ) Ś₁ Ñ V₁ B₁ ₃ D₁–₇ T₃ M₄ वनवासम् G M₄ राज्यनाशम् Cg k t as in text (for जीवनाशम्) M₄ गत (for गतौ) B₄ वनवासमगतौ च तौ —ᶜ) Dm₁ G₁ हत (for राजा) Dg₁ विहीनश्च (sic) (for °नश्च) Ś N V₁ B D₁–₇ M₄ राजपुत्रौ नर्तव्रश्च (V₁ D₃ ₄ °श्च) —ᵈ) Dg₁ D₃ यतो (for गत) —After 24 V₁ B₁ ₄ Dg₁ Dt₁ Dd₁ Dm₁ D₁ ₄ S ins

2057* शोधनामहाप्रश्नां च्यर्थां सुभगमानिनीम् ।

[D₁ M₁ भ्रात्(M₁ after corr see n as above) D₃ स्त्री D₁ ₄ च शुभ (for सुभ्र) V₁ M₁ (before corr) -मानिनी Dd₁ भागिनीं Cg as above (for मानिनीम्)]

25 ᵃ) D₁ ₆ ऐश्वर्यमार्गां (for °कामां) —ᵇ) Ś₁ N L D₁ पतिघातिनीं (for आर्यरूपिणीम्) —For 25ᶜᵈ D₁ ₃ ₇ subst while N B D₁ ₃ ₅ after 25ᶜᵈ

2058* सैषा विद्धि कैकयी नृशंसा पापनिश्चया ।
[D₁ ₄ चैषा D₇ विद्धि]

—ᶜ) V₁ [म ता] Dg₁ [म]म G M₁–₃ तां M₄ [म]म तां (for [म]मैतां) D₂ ₄ ₅ ₆ जननीं (for मातरं) —ᵈ) D₁ ₄ ₅ ₆ कैकयीं (for नृशंसां) Ś₁ Ñ₁ B₁ ₄ D₁–₇ M₄ दुष्टचित्तां(B₁ ₄ D₁ ₃ ₄ ₅ ₆ °त)नीं(D₃ °तानीं) N₁ V₁ B₁ ₃ दुष्टभावां(V₁ °भावां B₁ °भावा B₃ °भावी) (for पापनिश्चयाम्) —ᵉ) V₁ B₁ ₃ (m also ततस्) D₁ ₃ M₄ यतो B₄ ततस् (for यतो) V₁ समिद्धि (sic) M₃ मूले हि (sic) (for मूलं हि) Dg₁ पश्यामो (for पश्यामि) —ᶠ) B₄ सुमहात्मन (for महदा°)

26 ᵃ) Ś₁ D₃ स नरव्याघ्रो (for नरशार्दूलो) —ᶜ) Dg₁ हि (for स) Ñ V₁ B Dg₁ D₁ ₃ ₄ ₇ M₄ निशश्वास स (by transp) Ś₁ D₃ निःश्वास सुताम्राक्ष D₁₁ विनिश्वस्य स ताम्राक्ष T₃ G₃ विनिश्वास ताम्राक्ष —ᵈ) G₁ नग (for नाग) Dt₁ T₁ श्वसन् (for [इवा]सकृत्) Ś₁ N V₁ B D₁–₇ M₄ क्रुद्धो(N₁ D₁ ₃ ऐडे) पन्नगो यथा

27 B₄ om 27ᶜᵈ —ᵃ) Ś₁ Ñ B₁–₃ D₁ ₄ ₅ ₇ T₁ G₁ ₃ M₄ तु D₃ त्वं (for तं) —ᵇ) Ś₁ D₁ ₄ ₇ ब्रुवाणं D₃ वर्णने (for ब्रुवन्त) Ś₁ N V₁ D₁ ₄ तथा D₂ यथा (for तदा) —ᶜ) V₁ इत्युवाच (for प्रत्यु°) G₁ -बुद्धिम् (for बुद्धिर्) —ᵈ) Ś₁ Dt₁ T₃ अब्रवीत्, Ñ₁ G₁ अब्रवीत् (for मर्थवत्)

28 ᵃ) D₂ प्रदोषेण (for न दोषेण) Dd₁ Dm₁ D₄ ₅ ₇ G₁ M₄ [इ]ह D₂ [अ]पि G₁ M₃ [अ]व Cg as in text (for [अ]व) Ś₁ D₁ ₃ ₄ T₃ M₄ -मन्तव्या Cg k as in text (for गन्तव्या) —ᵇ) D₂ ₄ कदाचिदपि कैकयी —ᶜ) B₄ प्रव्राजिते D₄ ₅ ₆ तु (for हि) B₄ अतत् (sic) —After 28 Dt₁ Dd₁ Dm₁ D₁ T G M₁ ₂ ₃ ins

2059* पुत्राणां ज्ञातयानं च पार्थिवो भावितात्मनाम् ।
हितमेव भविष्यद्धि रामप्रव्राजनादिह ।

[(l 1) Dd₁ Dm₁ च महत्यत्र (for भावित°) Dd₁ Dm₁ T₁ om l 2 —(l 2) D₁ भविष्यं हि T₃ भविष्यैहि (for भविष्यद्धि)]

29 ᵃ) Ś₁ तु समिद्धिः Ñ₁ महर्षिं तं N₁ B₁ ₄ D₁ M₄ तु स सिद्धः V₁ D₃ G₁ तु सन्सिद्धः D₁ तु तं सिद्धिं D₄ तां सिद्धिः Dd₁ Dm₁ [अ]प्य संसिद्धं, D₁ ₄ ऋषिं सिद्धं D₃ मुनिं सिद्धं Cr m g k t as in text (for तु संसिद्ध) —ᵇ) D₃ च (for च) Ś₁ V₁ B₁ D₂ ₄ ₅ ₆ [अ]भि N₁ B₁–₄ D₁ ₄ M₄ [अ]पि Dt₁ T₃ [च च] M₁ [च] वै (for [च ऐ]) —V₁ repeats 29ᶜᵈ after 35 —ᵈ) V₁ (first time) B₄ चोदयत् (sic) Dt₁ चचोदिरे D₁ ₄ [अ]चोदयत् (for [अ]चोदयत्)

G 2 101 31
B 2 92 33
L 2 105 33

ततो वाजिरथान्युक्त्वा दिव्यान्हेमपरिष्कृतान् ।
अध्यारोहन्प्रयाणार्थी बहून्बहुविधो जनः ॥ ३०
गजकन्या गजाश्चैव हेमकक्ष्याः पताकिनः ।
जीमूता इव घर्मान्ते सघोषाः संप्रतस्थिरे ॥ ३१
विविधान्यपि यानानि महान्ति च लघूनि च ।
प्रययुः सुमहार्हाणि पादैरेव पदातयः ॥ ३२
अथ यानप्रवेकैस्तु कौसल्याप्रमुखाः स्त्रियः ।
रामदर्शनकाङ्क्षिण्यः प्रययुर्मुदितास्तदा ॥ ३३
स चार्कतरुणाभासां नियुक्तां शिबिकां शुभाम् ।
आस्थाय प्रययौ श्रीमान्भरतः सपरिच्छदः ॥ ३४
सा प्रयाता महासेना गजवाजिरथाकुला ।
दक्षिणां दिशमावृत्य महामेघ इवोत्थितः ।
वनानि तु व्यतिक्रम्य जुष्टानि मृगपक्षिभिः ॥ ३५

30 ᵃ) Ś1 V1 Dd1 Dm1 D4 G M1-3 Cr m g? युक्तान्, Ñ1 युक्ता (sic), B3 युक्त्वा, D3 युक्त्वा, D7 युक्तान्, Cg as in text —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 दिव्य, T3 नागान् (for दिव्यान्) Ñ B1 3 परिच्छदान्, Dt1 विभूषितान्, D2 4 5 7 रत्नप्रभाढ्यपरिच्छदान् —ᶜ) D2 अभ्यारोहन्, D6 आभ्यरोहन्, M4 आरुरोह (for अध्यारोहन्) Ś1 Ñ1 V1 B1 3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1-3 5 7 T1 3 G M1 3 प्रयाणार्थे (D3 °र्थं, D7 °र्था [sic]) Cg as in text —ᵈ) M4 बाहू (for बहून्) D3 बहुविधा जना

31 ᵃ) Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 6 गजयोधा, D4 7 अश्वयोधा, T1 G1 करिण्यश्च, Cr m g t as in text (for गजकन्या) D1 गजाश्च (for गजाश्च) M4 गजाश्चिरकुयाश्चैव —ᵇ) Ñ1 V1 B Dg1 Dm1 D3 4 7 -कक्षा, D1 -कक्षान्, Cg as in text (for -कक्ष्या) M4 हेमकक्ष्यातिशोभिन —ᶜ) T2 M4 जीमूत Dg1 reads 31ᵈ in marg —ᵈ) Ś1 D6 सहृष्टा, Ñ1 B सघ(B1 4 °ह)र्षाद्, V1 महौघा, D4 5 7 सुघोरा (for सघोषा) V1 lacuna for संप्रत Ñ1 संप्रहृष्टाः प्रतस्थिरे

32 ᵃ) Ñ1 B त्रिविधानि (for विवि°) Ś1 Ñ B1 4 D6 [अ]थ, V1 B3 D1-3 5 M4 च (for [अ]पि) —ᵇ) Ś1 Ñ B D6 बृहति (for महान्ति) Dg1 T3 [अ]पि (for च) —ᶜ) D1 प्रयुज्य (for प्रययु) —ᵈ) Ś1 B D2-5 6 M4 पदस्थाश्च, Ñ1 D4 7 बलस्थाश्च Ñ1 पदस्थाने, V1 [अ]धिष्ठाय, D3 रथाश्चैव, Ck पद्भिरेव (for पादैरेव) D4 5 7 पताकिन

33 ᵃ) Ñ1 -प्रवेकैस् (for प्रवेकैस्) Ś1 Ñ V1 B1-4 D1 3 4-7 सा (for तु) B1 प्रवेकस्था (m also °किला) —ᵇ) D4 5 7 कौशल्याद्या नृपस्त्रिय —ᶜ) D6 अन्वयुर्भरतं यान्तं —ᵈ) Ñ2 V1 B D1 सह, M3 स्त्रिय (for तदा) D2 4 5 7 पुत्रदर्शनलालसा (D4 7 °विह्वला)

34 ᵃ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G2 M1 Cm g t चन्द्रार्कं, Cr as in text (for स चार्क) Ś1 Ñ B D1-7 स चापि (B1 4 चापि, B3 भामित्) तरुणार्काभा —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B D3 6 T2 M4 सु(Ñ2 स, V1 B1 T1 M4 स)युक्तां, D1 2 4 5 7 प्रयुक्ता Cm g t as in text (for नियुक्तां) Ñ1 सदा (for शुभां) —ᶜ) Ś1 Ñ B1-3 D6 धीमान् (for श्रीमान्) —After 34 D2-7 ins. 2060*

35 ᵃ) Ñ2 B1-3 D4 7 सप्रयाता (for सा प्र°) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4-7 M4 बभौ सेना (for महासेना) —ᵇ) Ś1 Ñ B Dt1 Dd1 Dm1 D6 -समाकुला, G2 नराकुला (for -रथाकुला) D1 श्रीमद्गजरथाकुला D3 रथवाजिपताकुला D4 7 श्रीमद्ध्वजसमाकुला, D5 श्रीमद्रथसमाकुला —ᶜ) T1 दक्षिण देशम् Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 आस्थाय, D2-5 7 आश्रित्य (for आवृत्य) —ᵈ) Ś1 Dm1 G2 M1 3 इवोत्थिता (Ś1 °तम्) V1 D3 -वरस्वना, D1 2 4 5 -स्व(D2 °त)स्वना (D4 °र) M4 इवाग्रमौ (for इवोत्थित) D6 महामेघोपमस्वना —After 35ᶜᵈ, Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 ins, while D2-5 7 ins. after 34

2060* सुमहत्स्वनुयात्रेण सहितः स पताकिना ।
सन्नावरणवर्मेण वीरो भरतमन्वगात् ।

[(l 1) Ñ1 D2-4 7 शत्रुघ्न, Ñ2 शतभृ (sic) (for सुमहत्) Ś1 D1 6 च (for तु) B3 3 M4 [आ]नुयात्रेण B1 [अ]नयुक्तोऽपि (for [अ]नुयात्रेण) V1 D1 सहसा, D4 स हित (hypm) (for सहित) V1 D1 तु, D2 3 4 तु (for स) Ś1 पताकिनी Ñ1 पताकिभिः, B1 पताकिन, D2 5 पताकिना (for पताकिना) —(l 2) Ś1 D6 सन्नवारण, B1 सन्नाभरण, D3 सन्नीवरण, M4 सन्नीकरण D2 4 5 7 M4 मार्गेण (for वर्मेण) D1 धीरो (for वीरो) Ñ1 D2-5 7 भ्रातरम् (for भरतम्) V1 D1-4 7 M4 अन्व(D4 °न्वि)यात् B1 वीरोऽपि रामबन्धव (for the post half)]

—ᵉ) Ś1 Ñ B Dt1 D4 5 6 1 2 च (for तु) V1 वना°पत्र (sic) (for वनानि तु) —ᶠ) D7 तुष्टानि (for जुष्टानि) —After 35 Ś1 Ñ B D1-3 M4 ins

2061* सरांसि मीनकलिला यमुनामतरन्नदीम् ।

[D1 3 प्राज्ञपूर्णं (for मीनकलिला) Ś1 Ñ1 D3 4-7 आपगे मीनस(Ś1 Ñ1 D6 °क)ल्लि, M4 गापामपावेयां तां (for the prior half). B1 गतश्च यमुनां नदीं, D3 अतरद्यमुनां नदीं (by transp) (for the post half)]

while V1 repeats 29ᶜᵈ Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins after 35

2062* गङ्गायाः पर्यवेलायां गिरिष्वपि नदीषु च ।

[G1 गंगायां T1 परिवेलायां Dt1 गिरिष्व नदीष्वपि (for the post half)]

सा संप्रहृष्टद्विपवाजियोधा
वित्रासयन्ती मृगपक्षिसंघान् ।
महद्वनं तत्प्रविगाहमाना
रराज सेना भरतस्य तत्र ॥ ३६

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे षडशीतितमः सर्गः ॥ ८६ ॥

८७

तया महत्या यायिन्या ध्वजिन्या वनवासिनः ।
अर्दिता यूथपा मत्ताः सयूथाः संप्रदुद्रुवुः ॥ १
ऋक्षाः पृषतसंघाश्च रुरवश्च समन्ततः ।
दृश्यन्ते वनराजीषु गिरिष्वपि नदीषु च ॥ २
स संप्रतस्थे धर्मात्मा प्रीतो दशरथात्मजः ।
वृतो महत्या नादिन्या सेनया चतुरङ्गया ॥ ३
सागरौघनिभा सेना भरतस्य महात्मनः ।
महीं संछादयामास प्रावृषि द्यामिवाम्बुदः ॥ ४

G 2 102 5
B 2 93 4
L 2 106 5

36 ^{a}) V1 सुसंप्रहृष्ट, B4 सा च प्रहृष्ट, D1 G1 सुसंप्रहृष्ट, D7 सा सप्रविष्ट, M4 सा संप्रहृष्टा (for सा स प्रहृष्ट) V1 B4 D3 T2 G3 द्विज, B2 विप (for द्विप) B2 वाजि (for °वाजि) D12 -यूथान्, T1 3 -यूथा (for योधा) —^{b}) Dm1 विचासयन्ती (for वित्रासयन्ती) V1 मृगवान-, Dd1 Dm1 -यूथान् (for संघान्) —^{c}) Ś1 Ñ V1 B Dd1 D1-7 M4 महावनं Ś1 B4 D6 परिगाहमाना, V1 Dd1 G3 प्रविगाह्यमाना, D2 4 1 प्रतिधावमाना, D5 प्रतिधावमाना (for प्रविगाह°) —^{d}) M1 4 तस्य (for तत्र) Ś1 Ñ B D1 6 नरेंद्रपुत्रस्य रराज सेना, V1 ययौ तदा वै भरतस्य सेना

Colophon —*Sarga name* Ś1 D5 भरतानुयान, Ñ B1-3 भरतानुज्ञा, V1 भरद्वाजानुज्ञा, B4 यमुनादर्शनं, D1 3 भारद्वाजाभ्यनुज्ञा, D2 भरतपर्वणि भरतवनप्रवेश, D4 7 भरत प्रयाण (D7 °ण) D5 भरतपर्वणि भरद्वाजानुज्ञा —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 4 D2 4 om Ñ2 D5 101 V1 D4 97 B2 D7 M4 99 B3 D6 100 Dg2 D11 Dd1 Dm1 T G M1-3 92 D3 153 —After colophon Dm1 concludes with राम, G with श्रीरामाय नम

87

Dm1 begins with ॐ, M3 4 with श्रीरामाय नम

1 ^{a}) B4 तथा (for तया) Ś1 यायिन्या, B4 M1 (after corr sec m as in text) यायिन्या D4 6 7 वादिन्या D3 योधिन्या (for यायिन्या) —^{b}) B1 om (hapl) ध्वजिन्या —^{c}) Ś1 Ñ B तत्र, T2 दृप्ता (for मत्ता) V1 अर्दित यूथ पोन्मत्तान्, D6 अर्दिता यूथपास्तत्र —^{d}) B4 सयूथा, D3 सद्यो वा (for सयूथा) Ś1 Ñ V1 B D1-7 विप्रदुद्रुवु

2 ^{a}) D6 ऋक्षा D11 मृगपाश्च Cm g as in text (for -संघाश्च) D1 ऋक्षा पुरपसमाश्च D7 ऋक्षा वराहसंघाश्च, G3 ऋक्षा पृषतसंघाता, M3 ऋक्षा पृषतसंघाश्च —^{b}) Ñ2 रोहिताश्च V1 वानराश्च D2 सिंहाश्च D5 हरयश्च Dg1 गवयाश्च D4 तिर्यक्षाश्च, D4 7 दुद्रुवुश्च, T2 गुरवश्च, Cr.m g t as in text (for रुरवश्च) —^{c}) D1 G3 दृश्यते D11 वनवाटेषु V1 D1 3 M4 प्रदृश्यत (M4 व्यदृश्यंत) वने दुर्गं —^{d}) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 पर्वतेषु (for गिरिष्वपि) D5 6 वनेषु (for नदीषु)

3 ^{a}) V1 om स (subm) D1 G1 स प्रतस्थे स (by transp) —^{b}) Ś1 Ñ B D1 3 धीमान् (for प्रीतो) —Ñ2 B1 3 read and D5 repeats 3^{cd} after 7 —^{c}) B3 महारवान् (for महत्या) Ñ2 B1 3 4 नर्दन्त्या, B2 नर्दन्त्या Dd1 Dm1 G3 M3 यायिन्या, Cg k t as in text (for नादिन्या) —For 3^{cd} Ś1 Ñ1 V1 D1-3 4 M4 subst D6 7 subst 1 1 only while Ñ2 B ins after 3^{ab} (B4 4 1 3 after 3) and D5 ins 1 2-3 after 6^{ab}

2063* ततो योधैर्महाजीयै शब्दवाणाभ्रवेधिभि ।
भरतस्तु महाप्राज्ञो भ्रातृदर्शनलालसया ।
मृगव्यालानुचरितं प्रविवेश महद्वनम् ।

[Ñ1 repeats 2063* (except the prior half of l 2) wrongly after स तु त (see 4^{d} var) in 4^{b} —(l 1) Ñ1 महायानस्य (sic) B1 repeats (ditto) (for महाजीये) B3 सर्व D1 2 युद्धै (for शब्द) Ñ2 (both times) D1 2 4 5 7 M4 -बाणाश्च, D4 -बाणेप- (for बाणाभ्र) Ñ1 कीर्णशब्दवेधिभि (sic) D4 शब्दबाणाभ्रवेधिभि (for the post half) —Ñ1 om l 2 —(l 3) V1 -व्याघ्र (for -व्याल) V1 D1 3 M4 महावनं]

4 D4 6 7 om 4^{ab} —^{a}) D1 G1 -समा (for निभा) B4 सागरौघा महात्मना —^{b}) Ś1 V1 D4 भरतस्यानुगामिनी Ñ B D1-3 M4 सा तु स (after स Ñ2 repeats 2063* [cf v l 2063*]) रथानुगामिनी —D5 repeats 4^{c}-5 after 6^{ab} —^{c}) D5 (second time) स छादयामास M4 प्रच्छादयामास —^{d}) V1 प्रावृषी (sic) D6 (second time) 4 5 7 संभ्येन (for प्रावृषि) D5 (second time) द्यौरिवाम्बुदै, D4 5 7 द्यामिवाम्बुदै, Cv g k as in text (for द्यामिवाम्बुद).

G 2 102 6
D 2 93 5
L 2 105 6

तुरंगौघैरवतता वारणैश्च महाजवैः ।
अनालक्ष्या चिरं कालं तस्मिन्काले बभूव भूः ॥ ५
स यात्वा दूरमध्वानं सुपरिश्रान्तवाहनः ।
उवाच भरतः श्रीमान्वसिष्ठं मन्त्रिणां वरम् ॥ ६
यादृशं लक्ष्यते रूपं यथा चैव श्रुतं मया ।
व्यक्तं प्राप्ताः स्म तं देशं भरद्वाजो यमब्रवीत् ॥ ७
अयं गिरिश्चित्रकूटस्तथा मन्दाकिनी नदी ।
एतत्प्रकाशते दूरान्नीलमेघनिभं वनम् ॥ ८
गिरेः सानूनि रम्याणि चित्रकूटस्य संप्रति ।
वारणैरवमृद्यन्ते मामकैः पर्वतोपमैः ॥ ९
मुञ्चन्ति कुसुमान्येते नगाः पर्वतसानुषु ।
नीला इवातपापाये तोयं तोयधरा घनाः ॥ १०
किंनराचरितोद्देशं पश्य शत्रुघ्न पर्वतम् ।
हयैः समन्तादाकीर्णं मकरैरिव सागरम् ॥ ११
एते मृगगणा भान्ति शीघ्रवेगाः प्रचोदिताः ।
वायुप्रविद्धाः शरदि मेघराज्य इवाम्बरे ॥ १२

5 D2 repeats 5 after 6[ab] (cf v l 4) —[a]) Ś1 V1 B2 3 D1 G2 M1 2 4 तुरगौघैर्, Ñ2 B1 4 D2(first time) 3 तुरगोघैर्, Cg as in text (for तुरंगौघैर्) Ś1 अवयवती (sic) B1 त्रिसर्पन्निर्, Dm1 अवव्रता (sic), Cm g as in text (for अवतता) Ñ1 तुरगे रवतता, D2(second time) 5 7 तुरगौघेण महता D4 खुरघोषेण महता —[b]) Ś1 Ñ V1 B D1-3 6 M1 [अ]चलोपमै, Dt1 Dd1 Dm1 महायशै, D2(second time) 4 5 7 घनोपमै (for महाजवै) —V1 om 5[cd]-6 —[c]) D2 (second time) अमालक्ष्या, D4 5 7 °लक्ष्या, T1 G2 °रक्ष्या (for अनालक्ष्या) —[d]) Ś1 Ñ B D2 2(both times)-7 M4 देशे (for काले) Ś1 Ñ B Dt1 Dd1 Dm1 D2(second time) 4 5 7 Ct सा, D2 (first time) च, D5 ह (for भू) —After 5, D5-6 ins, D2 ins after 5 (r) D1 after 6[ab]

2064* तामतीत्याटवीं घोरां नदीस्तीर्त्वा महाबल ।

[D2 महाजला, D4 7 बहूदका (for महाबल)]

6 V1 om 6 (cf v l 5) —[a]) Ś1 Ñ1 Dt1 D1-7 स गत्वा, B1 मगत्वा (for स यात्वा) —[b]) Ś1 Ñ2 B1-3 D2 4 अपरिश्रान्त, B4 उपविश्रान्त, T2 G2 3 सुपरि° (for सुपरिश्रान्त) Dd1 वाहन (for वाहन) —After 6[ab], D2 repeats 4[c]-5, D6 ins l 2-3 of 2063* and D7 reads 2064* —[c]) Dt1 वचनं (for भरत) Ś1 Ñ2 B D6 धीमान्, Ñ1 D2-6 7 वाक्य (for श्रीमान्) —[d]) Ś1 Ñ B D1 2 4-7 शत्रुघ्नं रिपुसूदनम्

7 [a]) V1 T1 तादृशं, Cg k t as in text (for यादृशं) T1 दूरं, Cg t as in text (for रूपं) —[b]) Ś1 Ñ B1 2 4 D2-7 यादृशं च (for यथा चैव) B1 Dt1 मया श्रुतं (by transp) V1 यादृशं वनमस्त —[c]) Ś1 D6 प्राप्तोस्मि —[d]) D2 4 भारद्वाजो Ś1 Ñ B1-4 D2 4-7 यथाब्रवीत्, B1 °ब्रवीत्, Ck [s]यमब्रवीत् —After 7, Ñ2 B1 2 read and B1 repeats 3[cd]

8 [b]) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 दृश्यं, D1 4 5 7 पुरा, T1 तदा (for तथा) —[c]) V1 तथाकाशयते (for एतत्प्रकाशते). —[d]) Ñ2 नील (for नील) V1 निभस्तन, B4 ** वनं (for निभं वनम्)

9 [b]) M1 सांप्रतम् —[c]) Dm1 (before corr) D2 चारणैर् (for वारणैर्) Ś1 एव दृश्यते, B2 4 अवमृद्यते D1 5 6 अवमृज्यंते, D7 अवमृद्यत, G2 M1 अवमर्थत, Cg k t as in text (for °मृद्यन्ते)

10 [a]) Ś1 Ñ B D6 कुसुम चित्र, V1 D2 M1 (also sec m) कुसुम नीला, D2-5 7 कुसुम दिव्य M4 कुसुमानीलान् (for कुसुमान्येते) —[b]) Ś1 Ñ2 V1 D4 M3 4 नागा Ct as in text (for नगा) —[c]) Ś1 V1 B2 D2 3 G2 तपापाये Cr g k t as in text (for [आ]तपापाये) —[d]) Ś1 M1 तोये, B1 तोय, Dm1 marg (for तोय) Ś1 D6 पर्जन्यास्य Ñ B धूमोत्थ(B2 °त्थु (sic) B4 °शौच)योनय V1 जलधरा इव, D1 3 जलधरा घना, D2 जलचरा यथा D4 7 जलधरा यथा, D6 जलधरा गिरौ, M4 ससलिला घना (for तोयधरा घना)

11 Ś1 Ñ V1 B D1 6 M1 transp 11 and 12 —[a]) Ś1 D6 [आ]चरित देश, Ñ1 V1 B1 Dg1 Dt1 D1 4 7 T1 M4 Cg [आ]चरित दृश (for [आ]चरितोद्देश) —[b]) V1 D1 M4 सर्वंश, Dg1 Dt1 पर्वते, D2 मर्दित Cg as in text (for पर्वतम्) —[c]) B1 T2 3 सूते (for हयै) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 महीयैर् (for समन्ताद्) —[d]) D4 7 सुवर्णैर् D5 सुवर्णैर् (for मकरैर्) Ś1 Ñ V1 B1-3 D1 3 4 सागर मकरैरिव (by transp), B4 समुद्रं मकरैरिव

12 Ś1 Ñ V1 B D1 6 M1 transp 11 and 12 —[a]) Ś1 Ñ2 V1 B D3 4 G1 M4 प्रधाविता (for प्रचोदिता) D1 2 4 5 7 शीघ्रवेग(D4 5 7 °वेग)प्रधाविता —[c]) Ś1 D6 प्रयुक्ता, Ñ2 V1 B D2-4 7 G2 M1 प्रवृद्धा, T2 -अम्बरा, Cg t as in text (for प्रविद्धा) —[d]) V1 D1 3 मेघसंघा B4 मेघवाय (sic), B2 मेघवत्ता (sic) Dg1 Dt1 Ct मेघराजा D2 4 6 मेघराजा(D2 °जा°), T2 G1 मेघराजिर्, M1 मेघराजिर् Ctp as in text (for मेघराज्य)

धुन्वन्ति कुसुमापीडाञ्शिरःसु सुरभीनमी ।
मेघप्रकाशैः फलकैर्दाक्षिणात्या यथा नराः ॥ १३

निष्कूजमिव भूत्वेदं वनं घोरप्रदर्शनम् ।
अयोध्येव जनाकीर्णा संप्रति प्रतिभाति मा ॥ १४

खुरैरुदीरितो रेणुर्दिवं प्रच्छाद्य तिष्ठति ।
तं वहत्यनिलः शीघ्रं कुर्वन्निव मम प्रियम् ॥ १५

स्यन्दनांस्तुरगोपेतान्सूतमुख्यैरधिष्ठितान् ।
एतान्संपततः शीघ्रं पश्य शत्रुघ्न कानने ॥ १६

एतान्वित्रासितान्पश्य बर्हिणः प्रियदर्शनान् ।
एतमाविशतः शैलमधिवासं पतत्रिणाम् ॥ १७

अतिमात्रमयं देशो मनोज्ञः प्रतिभाति मा ।
तापसानां निवासोऽयं व्यक्तं स्वर्गपथो यथा ॥ १८

G 2. 102. 20
B 2. 93. 18
L 2. 106. 20

13 V1 D1 om. 13 and 14. —[a]) T1 धुन्वंति (for धुन्वन्ति). Dg1 D4.7 T2 M1 [आ]पीडा D6 [आ]पीडा L(ed.) पीडा (for [आ]पीडान्). Ś1 सुमपीडिडा (sic). —[b]) Ś1 D6 शिरसि B1 शिर स्व B4 सरा सु M4 शिरस्तु (for शिरःसु). Ś1 D6 सुरभीन्यपि B1 स्वर्दाभिमी T1 सुरभीनपि, M1 सुरभीं नवीं G(ed.) सुरभीनिव (for सुरभीनमी). B2.4 read (repeat) 13[cd] after 21[ab]. —[c]) B1 (second time) मेघश्यामैः T1 मेघश्यामच्छदा पृथक्. —[d]) B2.4 (first time) दक्षिणात्या D6 दक्षिणात्या (for दाक्षिणात्या). Ś1 Ñ B (B3 both times) D6 सुयोधिनः, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1.2 Cr m.g. नरा यथा. M3 Ct शान्ति प्रभान् (for यथा नराः). ※ Ct दाक्षिणात्या शान्तिप्रभान् इति पाठ इति कतक । ※ D2.3 दक्षिणे(D2 ***)र्धामयोधिनः, D4.7 दक्षिणेषां योधिनः M4 दाक्षिणात्यानियोधिन

14 V1 D1 om. 14 (cf. v. l. 13). —[a]) Cr निष्कूजम् Ś1 D6 इव भार्यार्द् N1 भविष्यत्येतद् (sic) N2 B भवत्यपैतद्; D2.3.7 M1 इव भात्येतद् G(ed.) भवत्येव (for इव भूत्वेदं). —[b]) G(ed.) तद्वने घोरदर्शनं. —[c]) Ś1 अयोध्या (subm.) B1 अयोध्येव M1 अयोध्यायां (for अयोध्येव). Dg1 जना कीर्णा D3 M1 Ct(D) जनाकीर्णं Cm g t as in text (for जनाकीर्णा). —[d]) D1 Dm1 G1.3 Ct संप्रति Cr m.g. (?) as in text (for संप्रति). D2 om. (hapl.) प्रति. B4 पुरी संप्रति भाति. Ś1 Ñ B Dt1 Dd1 Dm1 D4.7 G1.3 मे Dg1 मां Cg as in text (for मा). —After 14 Dm1 ins. यत्र

15 D1 om. from 15 up to शत्रुघ्न in 2. 88. 4[d]. —[a]) T1 G2 खुरैर् Dm1 उद्गीरिता G3 ज्वलिता Ct as in text (for उदीरितो). G1 रेणुर् (sic) (for रेणुर्). V1 खुरोद्धरोद्धरेणुर् (sic) D2.3 खुरोद्धूतो रेणुर्यो D6 [illegible] —[b]) Cm द्यावं Cm(?) g दिवं (as in text). D2.7 दिवं प्रच्छाद्य तिष्ठति. —For 15[ab], Ś1 Ñ2 V1 B D1.3.6 subst.:

2065* खुरोद्धतो रेणुराशी दिवमावृत्य तिष्ठति ।

(Ś1 B2.4 D1.6 खुरोद्धतो(D6 [illegible])) V2 खुरोद्धतो B3 खुरोद्धतो (for खुरोद्धतो) Ñ2 V1 B D1.3.6 [illegible] (for [illegible]).]

—[c]) Ś1 D6 तं वहति Ñ1 D2.3 तद्वहति Ñ2 समुद्वहति (sic) V1 तं वहति, B3 तं वहति (sic) (for तं वहति) Ñ1 V1 B1.3 D6 शीघ्रं (for शीघ्रं). —[d]) V1 कुर्वन्ति च मम प्रियं. —After 15 D1 reads 19[ab].

16 D1 om. 16 (cf. v. l. 15). D1 om. from 16 up to 17[b]. —[a]) Dt1 Dm1 D3.7 स्यन्दनान्; Cg स्यन्दनांस् (as in text). —[b]) V1 तन्मुख्या D3 सूतमुख्यैर् (sic) (for °मुख्यैर्). —[cd]) N1 एतान्संपश्यत; N2 B एतानापश्य D1.4 एत संपश्य (sic) D2.3 दूत स्पर्शेन D4.7 द्रुतं (D7 °तान्) सतोयत G1 एतान्संप्रवितान् (for °संपततः). Ś1 Ñ B D6 पश्य शीघ्रं (by transp.). —After 16[c] D2 erroneously repeats 15[d] and 16[c]. G1 repeats 15[d]–16[c] through oversight. Ś1 om. (hapl.) 16[d]–17[a]. Ñ1 शत्रुघ्न कानने.

17 D4 om. 17. D1 om. 17[ab] (cf. v. l. 15 and 16 resp.). Ś1 om. 17[a] (cf. v. l. 16). —[a]) Ñ2 V1 B M4 एतान् (for एतान्). V1 वित्रितितान् (for वित्रासितान्). B1 om. पश्य. —[b]) V1 बर्हिणान्; M1 वृंहिण (for बर्हिण). —After 17[ab] Ś1 Ñ V1 B D4.6 M1 read 19. D1.2.7 om. 17[c]–19[b]. —D1 reads 17[cd] after 19[ab]. —[c]) Ś1 B2.4 D6 एत था(B2.4 स D6 वा)प्यासताः Ñ B1.3 एतान्(V1 वा)प्यासते V1 एतमाविश्य तो Dg1 Dt1 G1 Cg एत(Dt1 °ष G1 न)मारतः D1.2 एत(D2 °न)माविशतः T1 G2 M1.2 एतमाविश्य T1 एतमाविशत T2 एतमाविशतः G3 एतमासाद्य M3 एतमाविश्य वै (for एतमाविशतः). Cm शैलम् (for °इम्). —[d]) M3.4 [illegible] (for अधिवासं). Dg1 G1 C पतत्रिणः, D1 तु पत्रिणाम् (for पतत्रिणाम्). —After 17 V1 B1 D2 ins.:

2066* इमान्युपवितानस्य माल्यवत्पवनोऽमलात् ।
चित्रकूटस्य पश्यैत भूरतत्र स्थित किनः ।

[(L. 1) V1 [illegible] B1.3 [illegible] D2.3 [illegible]. —(L. 2) V1 B1 [illegible] (for [illegible]) B1 [illegible] (for [illegible]) V1 [illegible] (for the post. half).]

18 D2.3.7 om. 18 (cf. v. l. 15 and 17). —[a]) Ś1 Ñ V1 B Dt1 Dd1 Dm1 D1.6 T1.2 G1 V1.2 M. D1.2 मां Cg as in text (for मा). —[d]) D1 [illegible] T2 [illegible] Cr पुण्यः Ct as in text (for व्यक्तं). V1 बहु (for यथा). B1 [illegible] यथा (marg. also °यथोक्तं). Dt1 Ct [illegible] G(ed.) °पथोपम

G 2 107 19
B 2 93 19
L 2 106 19

मृगा मृगीभिः सहिता बहवः पृषता वने ।
मनोज्ञरूपा लक्ष्यन्ते कुसुमैरिव चित्रिताः ॥ १९
साधु सैन्याः प्रतिष्ठन्तां विचिन्वन्तु च काननम् ।
यथा तौ पुरुषव्याघ्रौ दृश्येते रामलक्ष्मणौ ॥ २०
भरतस्य वचः श्रुत्वा पुरुषाः शस्त्रपाणयः ।
विविशुस्तद्वनं शूरा धूमं च ददृशुस्ततः ॥ २१
ते समालोक्य धूमाग्रमूचुर्भरतमागताः ।
नामनुष्ये भवत्यग्निर्व्यक्तमत्रैव राघवौ ॥ २२
अथ नात्र नरव्याघ्रौ राजपुत्रौ परंतपौ ।
अन्ये रामोपमाः सन्ति व्यक्तमत्र तपस्विनः ॥ २३
तच्छ्रुत्वा भरतस्तेषां वचनं साधुसंमतम् ।
सैन्यानुवाच सर्वांस्तानमित्रबलमर्दनः ॥ २४
यत्ता भवन्तस्तिष्ठन्तु नेतो गन्तव्यमग्रतः ।
अहमेव गमिष्यामि सुमन्त्रो गुरुरेव च ॥ २५
एवमुक्तास्ततः सर्वे तत्र तस्थुः समन्ततः ।
भरतो यत्र धूमाग्रं तत्र दृष्टिं समादधत् ॥ २६

---

19 D2.4.5.1 om 19 (cf v l 15 and 17) Ś1 Ñ V1 B D1.6 transp 19^{ab} and 19^{cd} and read along with M4 after 17^{ab} D1 reads 19^{ab} after 15 —^{a}) Ñ2 B1.3 मृगीभि सहिता एते —^{b}) D1 बभूव (sic) (for बहव) Ś1 D1 G3 पृश्चतो, Ñ2 पृषतो, B3 पृच्छतो (sic) Dm1 पृषत्रा Cv पृषिता, Cg as in text (for पृषता) —After 19^{ab}, D1 reads 17^{cd} —D1 om 19^{cd} —^{c}) V1 मनोनुरूपा (for °ज्ञरूपा) Ś1 Ñ2 V1 B D3.6.7 ह्ये (Ñ2 B3 मे, D3 यैर्) भाति, Dd1 Dm1 T1 G M1.2 दृश्यते, M3 वक्ष्यते (for लक्ष्यन्ते) —^{d}) Ś1 Ñ V2 B D2.3.5.7 M4 चित्रिता इव (by transp)

20 D4 om 20 (cf v l 15) —^{a}) T2 सैन्यां (sic) (for सैन्या) D2 प्रतिष्ठतु, D3 प्रगच्छतु D5 प्रतिष्ठत्त्वा, G2 M1 प्रवर्तता, M4 प्रतिष्ठ्य Cr m g k t as in text (for °ष्ठन्ता) —^{b}) V3 विचित्र तु G2 विचरतु, M3 विचिन्वत, Ct as in text (for °न्वन्तु) K(ed) कानने (for काननम्) —^{c}) D3.8 तथा (for यथा) —^{d}) T2 G1 दृश्यते, M4 पश्येय Cg as in text (for दृश्येते) Ś1 Ñ V1 B D1.3.5–7 पश्येय तद्विधीयता

21 D4 om 21 (cf v l 15) —After 21^{ab} B3 repeats while B4 reads 13^{cd} —^{c}) B3 वचन (hypm) (for वन) Ś1 B3 D8 वीरा, Ñ2 B1.3.4 वीरा, Dg1 दूरात् (for शूरा) —^{d}) Dt1 Dd1 Dm1 D3 G2 M1 Cg t धूमाग्रे D2.3 धूम तु (for धूम च) Ś1 D8 G3 तदा (for तत)

22 D4 om 22 (cf v l 15) —^{a}) Ś1 Ñ2 V1 B1.2.4 D2.6 तदालोक्य, Ñ2 B3 D2 M4 तमालोक्य D7 धूमाग्रम् —^{b}) Ś1 Ñ V2 B D1.3.5.7 M2 ईश्वर (for आगता) Dd1 भरतमागेगा —^{c}) Ñ2 B1.3 नामानुषो, V2 B2.4 Dm1 (after corr) D1–3.5.7 नामनुष्यो, L(ed) नामात्रैव Cg t as in text (for नामनुष्ये) —^{d}) Ś1 D8 नूनम्, Ñ B ध्रुवम् (for व्यक्तम्) Ś1 D2.4.8 राघव (for राघवौ)

23 D4 om 23 (cf v l 15) —^{a}) Ś1 Dg1 Dd1 Dm1 D8 अथवा तौ, V1 D4 अथवात्र, G3 किंतु नात्र, Cr m g k t as in text (for अथ नात्र) —^{b}) Ś1 Ñ B D2 महाबलौ, V1 D2.3 M4 महारथौ (for परंतपौ) —After 23^{ab}, M4 ins

2067* कृतविद्यौ महात्मानावादित्यसमतेजसौ ।

—^{c}) K(ed) मन्ये (for अन्ये) —For 23^{cd} Ś1 Ñ V1 B D1.3.5–7 M4 subst

2068* अन्येऽप्यत्र भविष्यन्ति तापसा वनगोचरा ।

[B4 वने (for अन्ये) D2 अनुभविष्यन्ति Ś1 Ñ2 D2 वनवासिन (for वनगोचरा)]

24 D4 om 24 (cf v l 15) D1 reads 24 while Dg1 reads 24^{ab} in marg —^{ab}) G1.3 श्रीमान् (for तेषां) Ñ B1.3 Dd1 Dm1 D2.4 M3.4 transp भरतम् and वचनं D6.7 प्राज्ञ (for साधु) Ñ B1.3 D3 T3 M1–4 -समतं (for समतम्) —M3 om 24^{cd}–26^{ab} —^{c}) Ñ2 B1.4 D2.3.6.7 तान्सर्वान् (by transp) B3 वीरस्तान् (for सर्वांस्तान्) —^{d}) B4 -चर (for -बल) Dd1 Dm1 T2 -सूदन D6 -कर्शित , M4 कर्शन (for -मर्दन) —After 24 B4 ins

2069* न च पीडात्र कर्तव्या धनापि तापसस्य च ।

25 D4 M3 om 25 (cf v l 15 and 24 respy) Dg1 reads 25 in marg —^{a}) Ś1 V1 येता (sic) D2 युक्ता (sic) T2 युक्ता, Cg k t as in text (for यत्ता) D2 तिष्ठन्ति —^{b}) Ś1 lacuna Ñ B3 Dd1 नातो D7 न वो (for नेतो) Ś1 Ñ V1 B D1–3.6.7 अन्यत्र D3 अंतत (for अग्रत) —D3 om 25^{c}–26 —^{c}) Ś1 Ñ V1 B D1.2.6.7 G3.3 M1 यको (for गमि) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1.6.7 वसिष्ठ Ñ2 B1.4 वसिष्ठ, V1 D3 वसिष्ठ, B3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1.2 G1.2 Cv g p k t वसिष्ठ, Cg as in text (for गुरुर्) D1 इह एव च M4 मुहूर्तं आनुराउभौ

26 D4 om 26 (cf v l 15) M3 om 26^{ab} (cf v l 24) D2 om 26 (cf v l 25) —^{a}) Ś1 Ñ1 V1 B D1 उक्त्वा (for उक्तास) Ś1 Ñ2 B D2 सैन्यां Ñ1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4.5.7 G M1 सैन्यास्, V2 D1 M2.4 सैन्ये (M3 °न्यस्) (for सर्वे) —^{b}) Dg1 समुपस्थ Ś1 D8 स प्रतस्थे

न्यवाशिता या भरतेन सा चमू-
र्निरीक्षमाणापि च धूममग्रतः ।
बभूव हृष्टा नचिरेण जानती
प्रियस्य रामस्य समागमं तदा ॥ २७

G 2 102 28
B 2 93 27
L 2 106 28

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे सप्ताशीतितमः सर्गः ॥ ८७ ॥

महायशः N1 D2 4 7 तेद (D4 च) वस्तु परतपा N2 V1 B D1 M1 सप्रतस्थे परतप —V1 om 26cd —d) Ś1 दृष्टि तत्र (by transp) D4 दृष्ट तत्र (for तत्र दृष्टि) Dg1 T1 2 G1 समादधात् । Dm1 समाददौ T2 G3 M1 3 समादध (for समादधत्) D1 2 तद् (D3 त) दृष्टा दृष्टिमादधत् (D2 °धात्)

27 D1 om 27 (cf 1 1 15) —a) K (ed) Cg या Ct as in text (for या) T2 भरत* सा (for भरतेन सा) Ś1 N V1 B1 3 D1 3 4-7 M4 सा महती तदा (M4 महा) चमूर् B4 यत्र तदा महाचमूर् । G1 व्यवस्थित सा भरत महाचमूर् —b) Dg1 Dm1 निरीक्ष्यमाणा Cv g t निरीक्ष° (as in text) Dt1 G Ct भूमिम् Cg as in text (for धूमम्) Ś1 D8 निरीक्ष्य दूरादनुधूममग्रत N1 B1 3 निरीक्षमाण (B1 °णो) वनधूममग्रत N2 B3 M4 निरीक्षमाणेव च धूममग्रत V1 निरीक्ष्यमाणा च साधु समाग्रत (sic) B1 निरीक्ष्यमाणाग्रत धूममग्रत D1 3 5 निरीक्ष्यमाणा घनधूममग्रत । D4 7 निरीक्ष्य (D7 °क्ष)माणाप्यथ धूम (D7 °म्र) मग्रत —c) B1 तुष्टा D2 हृष्टा (for हृष्टा) Ś1 N B D2 3 6 7 पुनरेव (for नचिरेण) Ś1 D8 भारती N2 B वाहिनी V1 Dt1 Dd1 Dm1 Dt G2 Cg/Ct M4 जानकी D2 सा चमू Cg as in text (for जानती) —d) Ś1 D8 निशम्य (for प्रियस्य) D3 धूमस्य (for रामस्य) T2 तथा Cg as in text (for तदा) N B1 2 4 D7 समागमे प्सया V1 D1 समागमे यथा B3 समागमे मया D2 3 6 समागमेप्सया M4 समागमे तदा (for समागमं तदा)

Colophon D4 om (cf 1 1 15) —Sarga name Ś1 Ñ B रामाश्रमदर्शन V1 D1 चित्रकूटदर्शन D2 भरतपर्वणि भरतवनविचय D3 भरतप्रस्थाने रामाश्रमदर्शन D3 भरतपर्वणि रामाश्रमप्राप्ति D6 रामदर्शन D7 मन्दाकिनीचित्रकूटदर्शन —Sarga no (figures words or both) Ś1 N1 B1 D2 4 om N2 D5 102 V1 98 B1 69 B3 D2 101 B4 95 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 93 D1 154 D7 M4 100 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नम

८८

2 103 1
2 94 1
2 107 1

दीर्घकालोषितस्तस्मिन्गिरौ गिरिवनप्रियः ।
वैदेह्याः प्रियमाकाङ्क्षन्स्वं च चित्तं विलोभयन् ॥ १
अथ दाशरथिश्चित्रं चित्रकूटमदर्शयत् ।
भार्याममरसंकाशः शचीमिव पुरंदरः ॥ २
न राज्याद्भ्रंशनं भद्रे न सुहृद्भिर्विनाभवः ।
मनो मे बाधते दृष्ट्वा रमणीयमिमं गिरिम् ॥ ३
पश्येममचलं भद्रे नानाद्विजगणायुतम् ।
शिखरैः खमिवोद्विद्धैर्धातुमद्भिर्विभूषितम् ॥ ४
केचिद्रजतसंकाशाः केचित्क्षतजसंनिभाः ।
पीतमाञ्जिष्ठवर्णाश्च केचिन्मणिवरप्रभाः ॥ ५
पुष्यार्ककेतकाभाश्च केचिज्ज्योतीरसप्रभाः ।
विराजन्तेऽचलेन्द्रस्य देशा धातुविभूषिताः ॥ ६
नानामृगगणद्वीपितरक्ष्वृक्षगणैर्वृतः ।
अदुष्टैर्भात्ययं शैलो बहुपक्षिसमाकुलः ॥ ७

88

Dm1 begins with ॐ, M1 2 with श्रीरामाय नम

1 D4 om up to धातुम in 4^d (cf 2 87 15) —^{a}) M1 -कालोचितस्, Cg as in text (for -कालोषितस्) Ñ B तत्र (for तस्मिन्) —^{b}) Ñ V1 B1 2 (also in चर) 3 Dt1 D1-3 5 7 M4 -चर (for वन) —^{c}) Ś1 D4 च प्रियं कुर्वन्, Ñ V2 B D1 3 M4 स (D1 तु) प्रियं शासन्, D3 5 7 च प्रियार्थाय (for प्रियमाकाङ्क्षन्) —^{d}) V1 D2 स्वयं चित्ते Ś1 D3 5 6 विनोदयन्, V1 M3 व्यलोभयन्, D1 व्यलोकयत्, D7 विनोदयत् (sic) Cr m g k as in text (for विलोभयन्)

2 D4 om 2 (cf v l 1) B1 om 2^{ab} —^{ab}) Dm1 चित्त, G1 तत्र, Cg as in text (for चित्र) D3 5 G2 अदर्शयन् Cr m g t अदर्शयत् (as in text) Ś1 D4 दर्शयंश्चित्रकूटं च रमणीयं शिव प्रिय —^{c}) B1 (also) हृष्टाम् (for भार्याम्) Ś1 D4 उवाच रामो वैदेहीं, D1-3 5 7 M4 भार्यायां (D2 3 7 °र्यायां) सुरसंकाश (D2 °श) —Dg1 reads 2^d in marg —^{d}) V1 D1 3 M4 शच्या (for शचीम्) D3 पुरदर (sic) D2 7 शच्येव वल्वृत्रहा, D4 शच्यायां इव वृत्रहा

3 D4 om 3 (cf v l 1) —^{a}) Ñ V1 B1 3 Dt1 Dt राज्य (for राज्याद्) Ś1 Ñ V1 B D1 3 5-7 M4 सीते (for भद्रे) —^{b}) Ñ V1 B1-3 D1-3 7 M4 विनासनं (for विनाभव) Ś1 B4 D4 सुहृद्भिर्वा (B4 °नै) विवासनं —^{c}) B3 बाधते (for बाधते) —^{d}) V1 D1 गिर (sic) Ś1 D4 7 इदं वनं (D7 गिरि [sic])

4 D4 om up to धातुम in ^{d} (cf v l 1) —^{a}) Ś1 Ñ V1 B D1-3 5-7 M4 सीते (for भद्रे) —^{b}) Ś1 D4 -गणा वृतं Ñ1 B1-3 D3 समा (B3 m also गणा) युतं (B2 युतं) D3 -गुणायुतं —^{c}) D3 मखरै, T3 शिखर (for शिखरै) G3 गम् (metri causa) (for खम्) Ś1 Ñ1 D4 7 M4 इवाविद्धैर्, Ñ2 B3 इवोद्भिन्नैर्, V1 उल्लिखद्भिर्, B1 इवोद्भिन्नैर्, B3 D2 इवोद्धैर्, D3 4 इवोद्विद्धं (for इवोद्विद्धैर्) —^{d}) M4 विराजित (for विभूषितम्)

5 ^{a}) V1 केचिच्छ्रातकसंकाशा —^{b}) V1 D1 विद्रुम, D3 वैदूर्य, M4 कनक (for क्षतज) —Ś1 B2 4 D4 om (hapl) 5^{cd} B3 reads 5^{cd} in marg —^{c}) Ck मञ्जिष्ठ G3 -वर्णाभा, Cr m k t as in text (for वर्णाश्च) —^{d}) V1 B1 D1 कनकसंनिभा, G2 मणिवरप्रदा, G(ed) मरकतप्रभा, Cr g मणिवरप्रभा (as in text) —For 5^{cd}, Ñ B3 D2 5 7 subst

2070* शुकमाञ्जिष्ठवर्णाश्च केचित्कनकसंनिभा ।
[D3 पीत, D5 7 शुक- (for शुक)]

6 Ñ1 T3 om (hapl) 6^{ab} —^{a}) B3 पुष्पिता, B4 शस्यार्का (sic) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 Cg t पुष्पार्क; Cv r m k पुष्यार्क- (as in text) Ñ2 B3 पुष्पिता केतका भाश्च, V1 दिव्यकर्केतलाभाश्च, B1 शस्यकेतनकाभाश्च, D1 शस्यकाश्चिनिभा केचित्, D3 पुष्पकर्केतकाभाश्च, D3 4 पुष्पिता केतकनिभा, D5 7 पुष्पवर्केतकिनिभा, M4 सस्यकर्केतकाभाश्च —^{b}) V1 व्योम, B1 Dg1 Dt1 D1 2 M3 4 Cr ज्योति; Cv m g k t as in text (for ज्योती) V1 D1 -समप्रभा. —For 6^{ab}, Ś1 D4 subst

2071* कश्चिदर्ककराभाश्च केचित्कनकसुप्रभा ।
[L(ed) -सप्रभा (for सुप्रभा)]

—^{c}) Ñ2 B2 4 विभ्राजेति V1 D2 M4 विराजंति D3 4 5 7 व्यराजन्, G3 विराजते (for विराजन्ते) V1 [भ]वते चास्य —^{d}) Ś1 Ñ B3 D 4 M4 शतशश्च (Ñ2 D2 °श सु) B2 4 सानवश्च, D3 5 7 प्रदेशा सु, M3 देशधातु (for देशा धातु) B1 सानवो धातुभूषिता

7 D1-3 7 transp 7^{ab} and 7^{cd} —^{a}) Dg1 Dt1 -मृगगणैर्, T1 G1 3 M3 -मृगगणा G1 द्वीपी (for द्वीपि) M4 नानामृगमृगद्वीपि —^{b}) Dm1 -तरक्षु (for तरक्षु) —^{c}) Dm1 T1 G1 2 M1 अदष्टैर्, Cr m g k t अदुष्टैर् (as in text) M4 अतीव भात्येव गिरिर् —^{d}) M4 -वृक्ष (for पक्षि) T -समायुत (for °कुल) —For 7 Ś1 Ñ V1 B D1-7 subst

2072* नानामृगगणद्वीपितरक्षुगजसेविते ।
सानुभिर्भात्ययं शैलो नानापक्षिनिषेवितः ।

[(1 1) B1 -मद्वीपे (for -गण°). Ñ1 D1-3 नानामृगगणैर्दीप्तं (Ñ1 °तै) (for the prior half). Ś1 D4 5 7

आम्रजम्ब्वसनैर्लोध्रैः प्रियालैः पनसैर्धवैः ।
अङ्कोलैर्भव्यतिनिशैर्बिल्वतिन्दुकवेणुभिः ॥ ८
काश्मर्यरिष्टवरणैर्मधूकैस्तिलकैस्तथा ।
बदर्यामलकैर्नीपैर्वेत्रधन्वनबीजकैः ॥ ९
पुष्पवद्भिः फलोपेतैश्छायावद्भिर्मनोरमैः ।
एवमादिभिराकीर्णः श्रियं पुष्यत्ययं गिरिः ॥ १०
शैलप्रस्थेषु रम्येषु पश्येमान्कामहर्षणान् ।
किन्नरान्द्वन्द्वशो भद्रे रममाणान्मनस्विनः ॥ ११
शाखावसक्तान्खड्गांश्च प्रवराण्यम्बराणि च ।
पश्य विद्याधरस्त्रीणां क्रीडोद्देशान्मनोरमान् ॥ १२
जलप्रपातैरुद्भेदैर्निष्पन्दैश्च क्वचित्क्वचित् ।
स्रवद्भिर्भात्ययं शैलः स्रवन्मद इव द्विपः ॥ १३
गुहासमीरणो गन्धान्नानापुष्पभवान्वहन् ।
घ्राणतर्पणमभ्येत्य कं नरं न प्रहर्षयेत् ॥ १४

G 2 103
B 2 94
L 2 107

-सेवित Ñ2 -पक्षराक्षसलेरित, V1 बहुभिर्गणसंवृतैः (for the post half) —Ñ1 om 1 2 —(1 2) Ñ2 सगाहुर् V1 D1 नानापुष्पोपशोभितैः (for the post half)]

8 Dg1 reads 8[ab] in marg —[a]) V3 [आ]नसैर् (meta) (for [अ]सनैर्) Ś1 D1 रोध्रै (for लोध्रै) Ñ1 V1 D1 3 आम्रैराम्रातकै रो(V1 रो)ध्रै —[b]) Ñ2 B1 3 4 पियालै Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 ककुभैर् (for पनसैर्) Ñ2 धौ, V1 B1 वैर् (B1 °दै), Dt1 अपि T2 द्रुमै, Ck t as in text (for धवै) —After 8[ab] V1 D1 3 ins

2073* रोहितकैः पारिभद्रैः कोविदारैस्तथार्जुनैः ।
पारिजातैस्तथा कोलैः खदिरैः सर्पवेतसैः ।

[(l. 2) V1 (also) भतैः (for कोलैः)]

—[c]) Ñ1 शंकोलैर्, Ñ2 B अं(B1 का)कोचैर्, Ñ2 B पनसैर् (Ñ2 B3 °सैश्च) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G2 M1 Ck तिमिशैर्, Cg t as in text (for तिनिशैर्) G1 हव्यतीमी शैर् (sic) —[d]) Ś1 बिल्ल, Ñ2 B3 चद्र (for बिल्व) D3 -तैंदुक, G3 तिंदुक (for तिन्दुक) D3 रेणुभि —For 8 D4 5 7 subst

2074* आम्रैराम्रातकै रोध्रैः प्रियकैः ककुभैरपि ।
अशोकभव्यपनसैर्बिल्वतिन्दुकवेणुभिः ।

[(l. 1) D3 लोध्रै D5 श्रैडै (for रोध्रैः) D3 कुकुभैर् —(l. 2) D3 -पनसै (for पनसै) D3 -बोहलकैः, D5 तिदुकवेणुभि (for तिन्दुक°)]

9 [a]) Ś1 D5 काश्मी(D5 °श्म)यरिष्ट, Ñ1 काश्मार्य° (sic) Ñ2 B3 काश्मर्यरिष्ट, B1 काश्मर्या°, D1 काश्मर्य°, D3 काश्मीर्य°, T2 3 G M1 3 काद्मर्या° (for काश्मर्यरिष्ट) Ñ1 V1 B D1 3 -चरणैर्, M4 -[आ]वरणैर् (for -वरणैर्) —[b]) V1 B3 Dg1 D3 मधुकै (B1 °रै) D2 5 मधू(D5 °धु)कै (for मधूकैस्) Dt1 अपि (for तथा) —[c]) V1 नीपैर् (for नीपैर्) D4 5 7 [आ]मलकीनीप (D7 °पैर्) —[d]) D3 वेत्रैर् (for वेत्र) Ś1 B1 D5 6 वत्सनबीजकै (D5 6 °बीजकै) Ñ2 B3 -धूकजीवकै, V1 D1 धन्वनतिंदुकै B1 बल्वजबीजकै, D3 दधा जीवकै, D4 7 बकुलतिलकै —After 9 V2 B3-4 D1 3 ins.

2075* अशोकैः पारिजातैश्च न्यग्रोधाश्वत्थजम्बुभिः ।

[D1 कुसुमैर् (for पारिजातैश्च) B3 4 -बकुलै (for -जम्बुभि)]

10 [b]) Ñ2 B1 3 (marg. also as in text) 4 छायावद्भिर् (for छायावद्भिर्) Ñ2 B1 3 मनोहरै (for °रमै) —[c]) Ś1 Ñ B1 3 D1 3 6 अध्यास्ते (Ñ B3 D5 °स्त) B3 आयस्त, B4 सध्यस्त, D1 4 7 अन्यैश्च (for आकीर्ण) —[d]) D4 7 श्रियं (for श्रियं) Ś1 B3 (m also) 4 M4 (after corr. inf. lin. sec. m. as in text) पुष्णाति (for पुष्यति) D4 7 सदा, D5 तथा (for गिरि) D3 श्रिय पुष्यत्यय तथा

11 [a]) D3 साह्न (for शैल) G1 पृष्ठेषु, Cm g as in text (for प्रस्थेषु) Ñ2 om. (hapl.) रम्येषु —[b]) T1 M4 [ए]तान् (for [इ]मान्) Dg1 रोम, T1 2 G M3 3 कामि, Ct as in text (for काम) T1 हर्षिण Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 पश्यैतान्देव्य(D1 °व्यदृश्य)रूपिण, D4 5 7 पश्यैतान्काम दर्शनान्(D5 °शितान्) —[c]) B3 द्वन्दशो, B4 बहुशो (for द्वन्द्वशो) —[d]) D4 5 7 विहरतो (sic) (for रममाणान्)

12 Ś1 om. 12[ab] —[a]) B1 शाखावसक्तान्गृह्णान्, D4 7 शाखावसक्ता खड्गाश्च D5 शाखावसक्तखड्गाश्च, D3 पश्य शाखा वसक्तानि —[b]) D1 प्रावराणि (for प्रव°)

13 [a]) Ś1 D1 4-7 बहुभिर्, B3 उद्भिरैर्, Ct g k (as in text) Cr उद्भूतैर्, Cm उद्धूतैर् (for उद्भेदैर्) —[b]) Ś1 D1 4 7 दद्भीर्, Ñ B3 Dt1 Dd1 T1 3 Ct निस्पन्दैश्, B1 G1 M1 3 Cv निष्यन्दैश्, B3 (also) Dm1 निस्यन्दैश्, Cr k as in text (for निष्पन्दैश्) D2 om. (hapl.) second क्वचित् M1 ततस्तत (for क्वचित्क्वचित्) —[c]) B3 (also) 4 सुरभिर् (for स्रवद्भिर्) —[d]) D4 स्रवन् (for स्रवन्) V1 D1 3 मत्त (for मद) D5 नानापुष्पोपशोभित

14 [a]) M3 -समीरितो गंधो —[b]) Dg1 पुष्पसरान्, G1 पुष्पोद्भवान्, G3 °फलान् (for पुष्पभवान्) Dg1 T3 3 M3 बहून्, Ck as in text (for वहन्) M1 नानापुष्पसमन्वित —For 14[ab], Ś1 Ñ V2 B D1-7 subst

2076* गुहाभ्य सुरभिर्गन्धो नानापुष्पगुणान्वित ।

(D4 5 गुहाय D4 7 गुहा (for गुहाभ्य) D1 3 3 गंधं (for गन्धो) Ś1 B1 D4 5 7 -समन्वित, Ñ1 गुणान्वित, V2 D1 3 -समुद्भव, B1 -गणाकुल]

2 103 15
2 94 15
3 107 14

यदीह शरदोऽनेकास्त्वया सार्धमनिन्दिते ।
लक्ष्मणेन च वत्स्यामि न मां शोकः प्रधक्ष्यति ॥ १५
बहुपुष्पफले रम्ये नानाद्विजगणायुते ।
विचित्रशिखरे ह्यस्मिन्रतवानस्मि भामिनि ॥ १६
अनेन वनवासेन मया प्राप्तं फलद्वयम् ।
पितुश्चानृणता धर्मे भरतस्य प्रियं तथा ॥ १७
वैदेहि रमसे कच्चिच्चित्रकूटे मया सह ।
पश्यन्ती विविधान्भावान्मनोवाक्कायसंयतान् ॥ १८
इदमेवामृतं प्राहू राज्ञां राजर्षयः परे ।
वनवासं भवार्थाय प्रेत्य मे प्रपितामहाः ॥ १९
शिलाः शैलस्य शोभन्ते विशालाः शतशोऽभितः ।
बहुला बहुलैर्वर्णैर्नीलपीतसितारुणैः ॥ २०
निशि भान्त्यचलेन्द्रस्य हुताशनशिखा इव ।
ओषध्यः स्वप्रभालक्ष्म्या भ्राजमानाः सहस्रशः ॥ २१
केचित्क्षयनिभा देशाः केचिदुद्यानसंनिभाः ।
केचिदेकशिला भान्ति पर्वतस्यास्य भामिनि ॥ २२

—c) M3 प्राग (for प्राण) V1 मन्येभ्य, D1 भातात, D3 मन्वेध्य, D4-7 G3 मन्वेत्य (D4 G3 °ति), Cv k t as in text (for मन्वेत्य) Ś1 Ñ B D6 प्राणतर्पण उद्ध (B3.4 °हृ)-त —d) V1 D2 कतर, B1 क जन, D5 किं नर (for क नर) T2 सम्प्रहर्षयेत्, M4 न प्रकर्षयेत्

15 a) Ś1 Dd1 Dm1 D6 ययह, D4-7 यदाहं, G3 वैदेहि, Cg as in text (for यदीह) V2 D4-7 शरद् येवरी (D4 °का, D7 °वरौ) B3 Dm1 D6 G1 शारदोनेका (B1 °का) रा, D1 शारदानेतान्, D3 शरदस्त्वेक —c) D2 om च (subm) D4 पश्यामि (for वत्स्यामि) —d) Dd1 M2 मा (for मां) Ñ1 Dt1 प्रधर्षति, Ñ2 B3 D2.6 प्रबाधते, D4-7 प्रवत्स्यति, M3 प्रवेक्ष्यते, Cg प्रधक्ष्यति (as in text)

16 a) Ś1 Ñ2 V1 B D1.4 नाना (for बहु) —b) Ñ1 G(ed) द्विजगणान्विते (G[ed] °वृते) D3 मृगगणायुते —c) D2 तस्मिन् (for ह्यस्मिन्) —d) Ñ1 कृतवानस्मि, Ñ2 B1.3 कृतकामोऽस्मि, V1 D1.5.6 वनवासोऽस्तु (D6 °स्मि) B1 (also) 2.4 D6 कृतवासोऽस्मि, Dg1 रविमानस्मि, D4-7 रसमाणोऽस्मि, Cr g t as in text (for रतवानस्मि) Ñ2 V1 B Dg1 D4 भाविनि Cg भामिनि (as in text)

17 b) Dg1 Dt1 Dd1 T2 G मम (for मया) Ś1 Ñ1 B D2.4-7 महत्फल, V1 D1.3 M4 फलद्वय Ñ2 महत्प्राप्त मया फल —c) Dt1 Dd1 Dm1 T1.2 (आ)नृण्यता Cg (अ)नृणता (as in text) Dg2 पितुरानृणता G3 धर्मो M3 (अ)शून्ये, Cg k t as in text (for धर्मे) Ś1 Ñ V1 B D1.3.4.6.7 M1 अनृणत्वं पितुर्धर्माद् (V1 D1.2 M1 °मा, B3.4 D4-7 °र्मे), D2.3 आनृण्यस्तु (D6 °त्व) पितुर्धर्मे —d) D3 om तथा —After 17, B2 ins

2077* मैथिल्या प्रीतिहेतुश्च वनमेतद्गतोऽसम्यम् ।

18 a) D5 T2.3 रमते (sic) —c) D2 कामान् (for भावान्) —d) Ñ V1 B2-4 Dt1 D2.3.5.7 M1 Ct -समतान्, B1 D2.4 -सभवान्, T1 समुतान्, G1 -सहितान्, Cr m gp k tp संयता Cg as in text (for संयतान्). [illegible] Ct: 'संयता' इति पाठे सम्यङ्नियमितकरणप्रयेत्यर्थः । 'संयता' इति बहुवचनान्तपाठे भावानिवासस्य विशेषणम् । [illegible]पर्यय भावे इति सीध । वन न कंचिदुपसर्गं पश्याम ।

19 a) B3 D7 इमम् (for इदम्) B1.4 इहैव हि (for इदमेव) V1 D3 M3 (अ)मृत (sic) G3 M2 (अ)मृतान्, M4 पर, Cg as in text (for (अ)मृत) B1 प्रशा, B4 प्राप्त, M4 (m/lin sec m also as in text) प्राप्य (for प्राहू) —b) Ś1 Ñ2 B1.3 D6 सीते, Ñ1 धर्मं, B4 राम, Dt1 Dd1 Dm1 D2.3.6 G2.3 M1.3 Cr राज्ञि, D1 राज्ञो, D4-7 राजा (D7 °र्ज्ये) (for राज्ञां) V1 B3.4 (ऽ)परे, D1.3.5 पुरा (for परे) —c) G2 वने वास, Ct वनवासे Ñ2 B1.3 तपोर्थाय, B1 तपोर्थं ते, B4 भरताय, D4-7 सुखार्थाय (for भवार्थाय) Ś1 D6 वनमेव तपोर्थाय, G(ed) वनवासस्थिता अपि —d) Ś1 D6 प्राप्ता, Ñ B1-3 प्रीत्या (for प्रेत्य) V1 D1.3.4.7 प्रेत्य चेह पितामहा (V1 °ह), D2.5 प्रेत्येह च पितामहा (D3 °ह)

20 a) B3 Ck शैला (for शिला) Ś1 Ñ1 V1 D1.4-7 राजते, Ñ2 B D2.3.5 राजन्ति (for शोभन्ते) —b) M4 शतदाश (for शतशो) Ś1 Ñ2 B D1.7 विमा Ñ1 विना M1 विना (for ऽभित) —c) Ś1 Ñ B D1-7 G1 V2.4 बहुधा Dt1 बहुव (sic), Ct बहुला (as in text) Ś1 Ñ B D1.6 M1 बहुभिर्, Cg as in text (for बहुलैर्) B1 वर्णैर्, D4 वर्णैर् (for वर्णैर्) V1 बहुधातुभिराकीर्णा —d) B4 D2.3.6.7 M3.4 पीता (for पीत) D1.3 (अ)सितै (for (अ)रुणै) —After 20, T1.2 ins

2078* स्वदर्थमिव विन्यस्त शिलापट्टोऽयमग्रत ।
यस्यायमभितः पुष्पैः प्रवृद्ध इव दृश्यते ।
[(l. 2) T1 वृद्धे (for पुष्पै)]

21 a) Ñ B1.3 विना (for निशि) Dd1 भाति (sic) Ñ2 (अ)चले तस्य Ś1 D1.2 द्युतिमत्यचलेन्द्रोयं V2 निशि तान्यचलेन्द्रस्य B4 न चिरा भात्यगेंद्रस्य T2 निशाश्चिचलेन्द्रस्य (sic) —b) Ś1 D1-7 शिखा (D3 सम, D6 शिखि) प्रभे (for शिखा इव) —c) Ś1 V1 च प्रभालक्ष्म्या B1.2 (before corr as in text) 4 सुप्रभा° D2-4.5 च प्रकाशन्ते (D2 °ते) D4 च प्रभाशंसो, D7 च प्रधान्यो, Cg स्वप्रभालक्ष्म्या (for स्वप्रभालक्ष्म्या) —d) B4 भाषमाणा (for भ्राजमाना) V1 तारका D1-4.7 दीपयन्ति (D1 °न्यो) गिरिं निशि

22 a) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M1 वेश्मप्रभा Dg1 धूम्रप्रभा, Dm1 (orig क्षय°, after marg corr) वेश्म°, Cm g as

भित्त्वेव वसुधां भाति चित्रकूटः समुत्थितः ।
चित्रकूटस्य कूटोऽसौ दृश्यते सर्वतः शिवः ॥ २३

कुष्ठपुंनागतगरभूर्जपत्रोत्तरच्छदान् ।
कामिनां स्वास्तरान्पश्य कुशेशयदलायुतान् ॥ २४

मृदिताश्चापविद्धाश्च दृश्यन्ते कमलस्रजः ।
कामिभिर्वनिते पश्य फलानि विविधानि च ॥ २५

वस्वौकसारां नलिनीमत्येतीवोत्तरान्कुरून् ।
पर्वतश्चित्रकूटोऽसौ बहुमूलफलोदकः ॥ २६

G 2 103 26
B 2 94 26
L 2 107 26

---

in text (for क्षपनिभा) D1 भाति (for देशा) —b) Ś1 Ñ B D2-7 सुस्थिता (P1 °तान्) (for सनिभा) —c) Dd1 काश्चिद्, D6 क्वचिद् B1 एकः Dm1 D5 एष (for एष) —d) Ñ2 V1 B D4 भातिनि

23 Dg1 om 23 —a) B2 भित्त्वा (for भित्त्वा) B4 Dd1 Dm1 D3 [ए]व (for [इ]व) Ś1 Ñ1 D1 7 धरणीं, Ñ2 V1 B M4 गगनं (for वसुधां) —b) Ś1 D6 M4 समुच्छ्रित Ñ2 समन्वित B3 समुत्सृत (for समुत्थित) D4 3 चित्रकूटैरपस्थित —c) V3 कूटो (for कूटो) V1 Dt1 Dd1 Dm1 G2 M1 [ऽ]य (for ऽसौ) —T3 M3 om (hapl) from 23d-26c —d) Dt1 Dd1 Dm1 T1 शुभ (for शिव) V1 गुह्यकै शोभित शिव —For 23cd, Ś1 V B D4 7 M4 subst

2079* चित्रकूट सुकूटोऽयं गुह्यकै सेवित शिव ।

[Ñ1 D4 5 7 रमणीय Ñ2 B3 स्वकूटो, B1 4 तकूटो (for सुकूटो) M4 चित्रकूटश्चिकूटोय (for the prior half) B3 (also) 4 गन्धर्वै (for गुह्यकै) D4 5 7 वि(D5 आ)वृत (for सेवित) Ś1 D6 शिवै M4 शुभै (for शिव)]

while D1 3 subst

2080* रमणीयश्चित्रकूटो गुहागारैर्वृत शिवै ।

[D3 सकूटोय (for चित्रकूटो) D3 रमणीयवुवीर्षोय (for the prior half) D3 गुहागारैः शिलैर्वृत (sic) D3 गुह्यकैरपशोभित (for the post half)]

24 T3 M3 om 24 (cf v l 23) —a) Dg1 T1 G3 M2 Cm g कुष्ठपुंनागस्थगर (Dg1 °ल M2 °ह-) Dt1 कुष्टस्थगरपुंनाग T2 M1 4 कुष्ठपुंनागसरल B (ed) Cr k t कुष्ठस्थगरपुंनाग —b) T1 पत्रोत्तरच्छदा M4 क्रियालागुरु सचितान् —c) Dd1 स्वास्तराभस्य (sic) M4 प्रस्तरान्पश्य (for °रान्पश्य) —d) G3 M1 -दलाकुलान् Cg -दलायुतान् (as in text) —For 24 Ś1 Ñ V1 B D1-3 subst

2081* कुष्ठपुंनागबकुलभूर्जपत्रपरिच्छदान् ।
कामिनां स्वस्तरान्पश्य कौशेयजलजायुतान् ।

[(l 1) Ś1 V1 B4 D1 6 कुष्ठ, Ñ2 B1 3 कुब्ज (for कुष्ठ) D1 3 4 6 7 सरले (for बकुल-) D1 हिमवानिव पर्वत D2 4 6 7 हिमवत्पर्वताचलं (for the post half) —D3 om l 2-25ab —(l 2) Ñ2 V1 B3 प्रस्तरान्, D1 3 4 7 विपुले (D3 °न) (for स्वस्तरान्) Ś1 D6 पश्यन्, D1 यस्य (for पश्य) Ś1 D6 कौशेयानिव भामिनि V1 कुशेशयदलैर्युतान्, D1 2 5 7 प्रेक्षणीयतर शुभ (D5 °तर) D3 कुशेशयदलायुतान् (for the post half)]

25 T3 M3 om 25 (cf v l 23) D4 om 25ab (cf v l 2081*) —a) B2 मुदिताश्च, D1 वृहिताश्च, B4 T1 [अ]पवृद्धाश्च, Dg1 D3 [उ]पविद्धाश्च Cg as in text (for [अ]पविद्धाश्च) —b) Ñ1 V1 B D1 3 5 7 M4 भान्त्येता (B2 °ते) (for दृश्यन्ते) V1 D1 2 5 7 कनक (for कमल) Ś1 D6 भान्त्येता कुलस्रजा —After 25ab, Ś1 D6 ins

2082* तथा भान्ति स्तवाश्चमा वृक्षेष्वपश्च पृथक्पृथक ।

—c) Ś1 D6 कानने (for कामिभिर्) V2 B3 विनतं (for वनिते) D1 कामिभिश्चावमीयते D3 5 7 कामिभि पश्य चाङ्गि

26 T3 M3 om 26abc (cf v l 23) —a) Ś1 B1 Dg1 Dd1 D6 G1 3 वस्वोकसारा Ñ1 वस्योकसारा Ñ2 V1 वरयेक°, B3 रभोरु सारा (m also रवैक°) D2 यस्योक° (sic) D3 विश्वैक°, D4 7 त्रिश्चैक°; Cv r m g t as in text (for वस्वौकसारा) M4 पृथिवीम् (for नलिनीम्) D1 वस्वैव पद्मनलिनीम् —b) Ś1 D4 6 7 पश्यैताश्च Ñ1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 G M1 Ct अतीयै (Dg1 °त्यै)व Ñ2 V1 B D1-3 5 अत्येताश्च, M2 अतीयेव Cr m g as in text (for अत्येतीव) M4 अतिक्रम्योत्तरान्कुरून् —c) Dd1 सर्वेतश् (for पर्वतश्) —d) T2 G1 3 M1 3 -मा (T2 मू)द्य (for -मूल) —For 26cd Ś1 Ñ V1 B D1 7 M4 subst

2083* पर्वत चित्रकूटेऽस्मिन्रम्ये भूतगणाश्रये ।

[Ś1 Ñ D1 3 6 7 रम्य (for रम्ये) D1 4 6 भूतान् (for भूत) B1 3 -गणाश्रये D1 गुणाश्रिय (sic) D2 4 6 गुणा (D2 °णान्) श्रियान् (sic)]

—After 26 V1 D3 ins

2084* नानाविहगसंघुष्टो नानामृगगणाकुल ।
कर्णिकारवनोपेतो धातकीषण्डमण्डित ।
मद परमं मनसो जनयत्यसितेक्षणे ।
चित्रकूटो नगोऽत्यर्थमय कुसुमितद्रुम ।

[(l 1) D1 संघुष्ट —(l 2) D3 -वनोपेनो (for °रानो). D3 धातुरिव —(l 3) D3 मुद परां मे मनसे (for the prior half) —(l 4) D3 शुभो (for नगो)]

2 103 27
2 94 27
2 107 27

इमं तु कालं वनिते विजह्रिवां-
स्त्वया च सीते सह लक्ष्मणेन च ।
रतिं प्रपत्स्ये कुलधर्मवर्धिनीं
सतां पथि स्वैर्नियमैः परैः स्थितः ॥ २७

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे अष्टाशीतितमः सर्गः ॥ ८८ ॥

८९

अथ शैलाद्विनिष्क्रम्य मैथिलीं कोसलेश्वरः ।
अदर्शयच्छुभजलां रम्यां मन्दाकिनीं नदीम् ॥ १

अब्रवीच्च वरारोहां चारुचन्द्रनिभाननाम् ।
विदेहराजस्य सुतां रामो राजीवलोचनः ॥ २

विचित्रपुलिनां रम्यां हंससारससेविताम् ।
कुसुमैरुपसंपन्नां पश्य मन्दाकिनीं नदीम् ॥ ३

नानाविधैस्तीररुहैर्वृतां पुष्पफलद्रुमैः ।
राजन्तीं राजराजस्य नलिनीमिव सर्वतः ॥ ४

---

27 ^{a}) Dd2 एप (for इम) M4 हि (for तु) Dd1 Dm1 G2 M1 3 विजह्रिवा, G1 विहृत्य Cr m g k t as in text (for विजह्रिवास्) —^{b}) Dt1 T2 3 G1 2 M3 om second च M4 सह त्वया भामिनि लक्ष्मणेन च —For 27^{ab}, Ś1 Ñ V1 B D1–7 subst :

2085* इमं हि कालं विहरन्वरानने
त्वया सहानेन च लक्ष्मणेन ।

[(l 1) D4 इद (for इम) D2–6 7 तु (for हि) B1 कामी, D4 कले (for काल) B3 वनांतरे, B4 वरांगने (for वरानने) V1 इम हि काल विजने विभुभवान् —(l 2) B4 मया (for त्वया) Ś1 Ñ1 D4 6 7 सहायेन (for °नेन) Ś1 D6 लक्ष्मणेन ह V1 D3 सह त्वया मानि(D3 °मि)नि लक्ष्मणेन च (D3 लक्ष्मणेन)]

—^{c}) G1 तर्ति (for रतिं) Ñ2 B प्रलप्स्ये D2–4 7 प्रपश्ये G3 प्रपद्ये, Ck प्रवत्स्ये, Cm g t as in text (for प्रपत्स्ये) B1 2 D2 T G M3 4 Cr m g धर्मवर्धनीं Ck t धर्मवर्धिनीं (as in text) —^{d}) T2 परि, T3 परे, Cg as in text (for परै) Ś1 D6 गिरिस्थितोऽह नियमे पितु स्थित, Ñ2 B D1 M4 सता पथिस्थो नियमे पाद(Ñ2 D5 °थि, B2 4 °रे)स्थित (M4 °स्थित) V1 सता पदस्थो नियमे पदस्थिति, D1 2 4 6 7 अहं गिरिस्थो नियमे स्थित पितु (D2 पितु स्थित [by transp])

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 6 7 चित्रकूटवर्णनं(Ś1B4 D3 4 6 °न V1 D1 7 °न) D2 भरत पर्वणि चित्रकूटवर्णनं D6 भरतपर्वणि चित्रकूटदर्शनं —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 D1 6 om Ñ2 D3 103 V1 D4 99 B3 90 B2 D2 102 B4 97 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 94 D5 155 D7 M4 101 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

89

Dm1 begins with ॐ M1 with श्रीरामाय नम

1 ^{a}) V1 D3 विनिक्रम्य B1 °क्रम्य D1 2 °शैल्य D6 7 °शैल (for विनिष्क्रम्य) —^{b}) Ñ2 V2 B D2 M4 मैथिल्या, D3 मैथिला (sic) (for मैथिलीं) —^{c}) Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 शुचिजला (for शुभजला) —^{d}) Ś1 Ñ V1 P D2 6 M4 रामो B3(also) ध्यात्वा (for रम्या) G2 नद्या (for नदीम्) —After 1, D2 reads 9

2 V1 B4 Dg1 om (hapl) 2–3 —Ś1 om 2^b —^{b}) Dt1 चंद्रचारु (by transp) Cg चारुचद्र (as in text) B3 निभेक्षणा (for निभाननाम्) —^{c}) Ñ B1–3 D6 विदेह राजतनया —^{d}) D6 om रामो

3 V1 B4 Dg1 om 3 (cf v l 2) —^{a}) D1 पुलिनीं G1 नलिना G3 कुसुमा (for पुलिना) —D4 om 3^c–4^b —^{c}) T2 3 कानने Ck t as in text (for कुसुमैर्) Ñ1 M3 उपसछन्ना (for °पन्ना) Ś1 Ñ2 B3 D1 2 5–7 M4 कुसुमोत्कर(Ñ2 D3 °ोद्गम D1 2 6 7 °ोत्तम, M4 °ामोद) सछन्ना B1 2 D3 कुसुदोत्पल(B2 °त्कर)सछन्ना —After 3 Dm1 ins राम

4 D1 om 4^{ab} (cf v l 3) —^{a}) D1 2 6–7 नानावृक्षैस Dg1 तरुरुहैर् (for तीर°) —^{b}) M3 वृता (for वृता) Ś1 Ñ V1 B D2 6 7 समावृता(D3 °मृता) फलपुष्पकै (B4 D6 °कै) D1 समवृता मृगपक्षिभि, M4 सहिता फलपुष्पितै —D3 om 4^c–8 —^{c}) V1 सवर्ती Dg1 Dd1 राजतीं, Dm1 D5 राजती, D2 4 राजती, Ct as in text (for राजन्तीं) D2 om (hapl) first राज B3 -मानस्य (for -राजस्य) —^{d}) Ś1 D6 4–7 सर्वश , T2 G3 पर्वते(G3 °तै) (for सर्वत)

मृगयूथनिपीतानि कलुषाम्भांसि साम्प्रतम् ।
तीर्थानि रमणीयानि रतिं संजनयन्ति मे ॥ ५
जटाजिनधराः काले वल्कलोत्तरवाससः ।
ऋषयस्त्ववगाहन्ते नदीं मन्दाकिनीं प्रिये ॥ ६
आदित्यमुपतिष्ठन्ते नियमादूर्ध्वबाहवः ।
एतेऽपरे विशालाक्षि मुनयः संशितव्रताः ॥ ७
मारुतोद्धतशिखरैः प्रनृत्त इव पर्वतः ।
पादपैः पत्रपुष्पाणि सृजद्भिरभितो नदीम् ॥ ८
क्वचिन्मणिनिकाशोदां क्वचित्पुलिनशालिनीम् ।
क्वचित्सिद्धजनाकीर्णां पश्य मन्दाकिनीं नदीम् ॥ ९
निर्धूतान्वायुना पश्य विततान्पुष्पसंचयान् ।
पोप्लूयमानानपरान्पश्य त्वं जलमध्यगान् ॥ १०
तांश्चातिवल्गुवचसो रथाङ्गाह्वयना द्विजाः ।
अधिरोहन्ति कल्याणि निष्कूजन्तः शुभा गिरः ॥ ११

G 2 104 11
B 2 95 11
L 2 104 11

5 D1 om 5 (cf v l 4) —a) Ś1 N V1 B D4 7 M4 मृगयूथानि (Ś1 न्य [sic] N D1 3 4 D7 °यु) पी (B1 गी M4 पा) तानि D2 3 5 M2 मृगयूथैन (D2 °थैर् D5 °थै श) पी (D5 °स्ये) तानि Cg k as in text —b) D3 5 सुप्रसन्नानि D4 7 सप्रसन्नानि D5 प्रसन्नानि च G2 विकुषाम्भांसि Cg k as in text (for कलु) Ś1 N B D2–7 M4 सप्रति (for साम्प्रतम्) V1 कल्लुयासुभाविनि (sic) —c) Ś1 N V1 B D2 7 M4 प्रीतिं (for रतिं) V1 सृजनयतु Dg1 वै (for मे) T3 M2 मैथिलि प्रतिभाति मा (M3 सा)

6 D1 om 6 (cf v l 4) —a) N2 V2 D1 3 4 चीर (for [ज] टाजिन) Ś1 N1 V1 B1 3 4 D 7 M4 शिखा N2 D2 सर्वे (for काले) —b) Ś1 N V1 B D2 7 वल्कलाजिनवाससः —After 6ab M4 ins 2086* (followed by st 10 and 9) —c) Ś1 N1 D4 6 7 M4 [ऽ]पि N2 B3 या V1 मा (sic) B1 3 4 D2 5 [ऽ]मी D3 6 7 (for तु) N V1 B D1 3 5 M4 विगाहन्ते (B2 °ति) Dm1 तत्र (before corr °त्र) गा ह्ण (for अ [व] गाहन्ते) —d) Ś1 N V1 B D2 7 काले B1 (marg also) M4 (m1 for sec m as in text) पश्य (for नदीं Ś1 N V1 B (B3 marg) D 7 नदीं M2 इमा M4 शुभा Cg as in text (for प्रिये)

7 D1 om 7 (cf v l 4) —a) Ś1 V1 Dg1 D4 4 7 उपतिष्ठन्ति Cg k t उपतिष्ठन्ते (as in text) —b) Ś1 V1 D2 1 नियता (for °माद्) Ś1 D2–7 धृतबाहव B3 (also as in text) °बाहव (for °बाहव) — c) Ś1 D 7 इमे (for एते) Cv g t पर (for अपर) T3 M2 Ck t प्रशान्ते Cv as in text (for विशालाक्षि) N B एत हि (B4 om हि [ubm]) वल्गुवचसो —d) Ś1 संशितव्रता N2 B D3 4 संशितव्रता

8 D1 om 8 (cf v l 4) —a) V1 B2 D मारुतोद्धुत Ś1 N V1 B D2 T1 शिखरा (T3 °रै) D2–5 7 शिखर (for शिखरै) —b) Ś1 D1 पर्वत N2 D3 5 Ck प्रहृष्टा V1 B1 3 D4 5 T3 M4 प्रनृत्ता B4 प्रनृत्यन्ता G (ed) प्रनृत्त Cv m g t as in text Cr प्रमत्त (for प्रनृत्त) V1 हरा (for इव) Ś1 N1 V1 D3 4 T1 M3 4 (after corr sec m) पश्यत N B D2–4 7 पर्वत Dg1 G2 सानव M2 पादप (for पर्वत) —c) Dt1 Dd1 Dm1 T1 पुष्पवर्षाणि T3 पत्रपुष्पाणि सर्वत —For 8cd Ś1 N V1 B D2 7 subst M4 ins after 6ab

2086* पादपा पुष्पवर्षेण किरन्त्येत च मेदिनीम् ।

[D3 6 7 पुष्प°किरे M4 °प°श्च (for °वर्षेण) V1 के नदी (sic) (for मेदिनीम्) V1 विकरन्त्येव मेदिनी D2–5 7 किरन्ति सरित् शुभां (for the post half)]

9 D3 6 7 om 9 Ś1 N V1 B D3 6 M4 (M4 reading before 6cd) transp 9 and 10 D2 reads 9 after 1 —a) Ś1 D2 निभामेना (D2 °ना) D2 निकाशेय T3 M3 निकाशोभा (M2 °भो) Cg t निकाशोदा (as in text) —b) D1 पुलिने (for पुलिन) B4 मालिनीं (for शालिनीम्) —c) Ś1 N V1 B D1 3 6 जन (Ś1 D2 जन N1 नल N2 D2–5 जाल) पद्माकीर्णां M4 हंससमाकीर्णां

10 Ś1 N V1 B D3 6 M4 (M4 reading before 6cd) transp 9 and 10 —D1 om 10 —a) Ś1 N V1 B D2 7 आधूतान् G1 उद्धू° M4 सधू° Cg as in text (for निर्धू°) B1 (before corr) वायुजा M3 वायुनो Cg as in text (for °ना) —b) Ś1 N2 V1 D2 समतात् N1 B M4 संत (N2 B3 °य) तान् D2–6 7 सज्ज M2 निताना Cg as in text (for विततान्) M2 -सायकान् Cg as in text (for संचयान्) — c) Ś1 D2 दोधूयमानान् V1 प्रोत्सुह्यमानान् B3 4 D3 7 G1 पोप्लु (D5 °धू D7 °सू G3 °प्ला) यमानान् B3 (m also as in B1) प्रोप्लूय° Cr m g k t पोप्लूय° (as in text) D5 1 M2 दिहगान् Cg as in text (for अपरान्) —d) V1 D2 पश्यैतान् B1 पश्य त्व G1 M1 संभयान् Cv g as in text Cr पश्य तान् (for पश्य त्व) V1 Dt2 D3 G M1 Cv तत्र (G1 Cr नल G2 M1 सर) मध्यगे B4 वरशोचन (for °जलमध्यगान्) Ś1 D3 4 7 प्रसु (D3 7 °ट) सानि (D2 °त्ता ह) च पश्यत (Ś1 °तान्) N D1–4 अंसस्य (N1 मत्स्य क) मत्स्योचन B3 (m also) अपश्य मत्स्योचने (sic) B4 पश्यास्य वरशोचन M3 पश्याभिसि सुमध्यमे M4 मम सुस्निग्धमध्यमा Cutp पश्येहाचरमध्यमे

11 a) Ś1 N V1 B D2 3 4 M4 एत हि Dg1 D4 4 5 T3 M3 तांश्चापि (Dg1 M3 °मी) Dt1 Dd1 Dm1 पश्यैतान् (Dt1 °तद्) G M1 पश्यामि M4 यानत्र Cg as in text

2 104 12
2 95 12
2 103 12

दर्शनं चित्रकूटस्य मन्दाकिन्याश्च शोभने ।
अधिकं पुरवासाच्च मन्ये च तव दर्शनात् ॥ १२
विधूतकलुषैः सिद्धैस्तपोदमशमान्वितैः ।
नित्यविक्षोभितजलां विगाहस्व मया सह ॥ १३
सखीवच्च विगाहस्व सीते मन्दाकिनीमिमाम् ।
कमलान्यवमज्जन्ती पुष्कराणि च भामिनि ॥ १४
त्वं पौरजनवद्व्यालानयोध्यामिव पर्वतम् ।
मन्यस्व वनिते नित्यं सरयूवदिमां नदीम् ॥ १५
लक्ष्मणश्चैव धर्मात्मा मन्निदेशे व्यवस्थितः ।
त्वं चानुकूला वैदेहि प्रीतिं जनयथो मम ॥ १६
उपस्पृशंस्त्रिषवणं मधुमूलफलाशनः ।
नायोध्यायै न राज्याय स्पृहयेऽद्य त्वया सह ॥ १७

(for सांक्षाति) —ᵇ) Ś1 D4 स्वकानाह्वयते B1 4 स्थां गास्त्ययना(B4 °ह्वयन) D2 °ह्वयतो D3 °ह्वयतनात् (sic) D1 5 7 वातयाह्वायतो(D5 °ह्वयते) T3 °ह्वायको Cr g t as in text (for स्यानाह्वयनाः) —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 श्रच्या(Ś1 D6 °च B4 D1 3 °स्या)रोहंति, D3 श्रधिरोहतु —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D3 6 Cg निकूजत (Ñ2 B3 °ति) Dg1 T1 2 G3 निपूजत (T2 °ति) D1 निगदत D2 4 5 7 कूजति च(D5 °तीव) M2 4 कूजतश्च(M4 °त सु) (for निष्कूजन्त) B1 शुभानि च G3 शुभां गिरं, Cg as in text (for शुभा गिर)

12 ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 B D3 5 6 दर्शनाच्च (for °त्) —ᵇ) D7 मदाकिन्या: Ś1 Ñ V1 B D1-7 सर्वदा (for शोभने) —ᶜ) Ś1 Ñ V1 B D2 7 पुर(V1 कुरु)वासेन D1 सुरवासात्तु (for पुरवासाच्च) —ᵈ) N2 B2 [ऽ]हं तव B2 4 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D6 T3 G1 3 M1-3 Ct तव च (by transp) Cg as in text (for च तव) Ñ2 मन्ये तस्य तु सर्वश, V1 D1 3 मन्ये वास त्वया सह

13 V1 om (hapl) 13 D4 5 7 read 13 after 16 —ᵃ) Dg1 निर्धूत (for विधूत) Ś1 Ñ1 B2 4 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 3 4 T2 3 G1 M3 4 °कल्मषै Cg as in text (for °कलुषै) D6 सार्धै (for सिद्धैस्) Ñ2 B3 जटाजिनधरैर्विप्रैस् B1 हुताग्निरूपे मुनिभिस् —ᵇ) Ś1 Ñ2 B3 D4 तपोभन (Ñ2 B3 °वह), M4 कृपा° (for तपोदम) Ś1 Ñ B Dt1 D1 7 M1-3(Dt1 श)मन्विते G3 शतान्विते Cg as in text (for शमा°) —ᶜ) B1 Dm1 D1-6 G1 3 M1 नित्य, Cg as in text (for °त्य) D4 6 स(D6 वृ [sic])क्षोभितजला —ᵈ) D6 विगाहसि (for °स्व)

14 ᵃ) Ś1 V1 B2 4 Dg1 D6 Ch सखि(Ś1 D4 यथा V1 Ch सुखी)वच्च Cr g t as in text (for सखी°) D1 सखीवत्त्ववगाहस्व D3 विहरस्व सखीवच्च D1 7 विगाहस्व सखीवच्च (by transp) D4 विगाहस्व सुखीवस्त्वं —ᵇ) D2 4 5 7 नदीं (for सीते) Ś1 Ñ V1 B Dg1 Dt1 D1 6 G1 3 M3 नदीं (for इमाम्) D3 मदाकिनी नदी —ᶜ) Dg1 T2 Cr [अ]वमज्जति G1 [ए]व म° M1(marg also) [अ]ति° Cm g h t as in text (for [अ]वमज्जन्ती) —ᵈ) T1 पुष्कराणीव G3 M1 पुष्कराण्यपि Cg पुष्कराणि च (as in text) G M1 भामिनी —For 14ᶜᵈ, Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M1 subst

2087* प्रसन्नाम्बुवहां नित्य तरङ्गाङ्कदभूषणाम् ।

[Ś1 D6 प्रसन्नां सुवहां Ñ B4 D3 °वहा B2 3 °वहां (for प्रसन्नाम्बुवहां) B3 M4 नित्यां (for नित्य) Ś1 D6 तरङ्गां इदभूषणां, Ñ1 B4 °दभूषितां, Ñ2 B3 °विभूषणां, B1 तरङ्गोद्धर° (for the post half)]

while D2 4 5 7 subst

2088* पद्मकेसरपृक्तेन जलेन क्रीडता सह ।

[D2 क्लिन्नेन (for पृक्तेन) D2 4 जलेनाक्रीडती (for °न क्रीडता)]

15 ᵃ) Ś1 D6 जनैरिव नरी पूर्णाम्, Ñ B1 3 4 D1 3 M1 नरैरिव नगीं पू(D1 3 M1 की)र्णाम् V1 नरैरवनतं कीर्णाम्, B2 नगैरिव नरैः पूर्णाम्, D2 4 5 7 पक्षिणः पौरजनवद्(D5 7 °जनेन) —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B D6 M1 सर्वत (B2 3 °शा) Ñ1 पर्वत Dd1 पर्वते D1 पश्य च (for पर्वतम्) —ᶜ) V1 D1 3 दयिते (for वनिते) Ś1 D6 पश्यस्युत्फेनिला(D6 °ता) नित्यं, —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M1 सरयूप्रतिमा D2 4 5 7 सरयू रामिमां

16 ᵃ) Ś1 N2 V1 B D1-7 M4 [अ]पि (for [ए]व) T1 लक्ष्मणो धर्मसिद्धैव —ᵇ) B2 4 मन्नियोगे Dm1 मन्निदेशे, D4 पर° D7 परि° (for मन्निदेश) V1 हासिम°देशो व्यवस्थिता, D2 4 सनि(D5 मन्नि)देशमवस्थित —ᶜ) M4(sup but sec m as in text) स (for त्वं) D3 [अ]नुरक्तो (for [अ]नुकूला) —ᵈ) V1 D1 3 G3 M4 वर्धे(G3 जन)यसे, T2 3 M2 3 जायतो B(ed) °थो (for जनयथो) G3 M1 यथा (for मम) Ś1 Ñ B2 4 D2 4 7 प्रीति वर्धे(Ñ2 B3 जन)यसीव मे B1 प्रीतिं संजनयस्व च —After 16 Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M1 ins

2089* नलिनान्युपभुञ्जाना सलिलानि च भाविनि ।
पायिस्यां पद्मताम्राक्षी विगाहस्व सरिद्वराम् ।

[(l 1) Ś1 D6 फलमूलानि भुञ्जाना Ñ1 नलिन्यागुप° V1 D1 3 न(V1 म)लिनानि विनिन्वती(V1 D3 °ति) B4 नलिन्यास्तुभ°, M4 नलिनानि च भजती (for the prior half) V1 D1 3 M1 कमलानि (for नलि°) Ś1 D1 3 6 M4 भामिनि (for भाविनि) —(l 2) Ś1 V1 D1 पद्माक्ष्यौ B3 °ताम्राक्षी (for °ताम्राक्षी)]

while D2 4 5 7 read 13 after 16

17 D2 4 5 7 om (hapl) 17 —ᵃ) Ñ B1 उपस्पृश्य D1 अप स्पृशन् (for उपस्पृशन्) Ñ2 B3 पुण्यजले D2

इमा हि रम्या गजयूथलोलिता
निपीततोया गजसिंहवानरैः ।
सुपुष्पितैः पुष्पधरैरलंकृता
न सोऽस्ति यः स्यान्न गतक्लमः सुखी ॥ १८

इतीव रामो बहु संगतं वचः
प्रियासहायः सरितं प्रति ब्रुवन् ।
चचार रम्यं नयनाञ्जनप्रभं
स चित्रकूटं रघुवंशवर्धनः ॥ १९

G 2 104 29
B 2 93 19
L 108 20

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे एकोननवतितमः सर्गः ॥ ८९ ॥

त्रिपथगा (for त्रिपथग) V1 उपस्पृशाम्यहम् (sic) —b) Ś1 B1.3.4 D6 M4 मासम् N2 D3 D1 पग V1 D3 कर् G(ed) वने (for मधु) Ś1 T3 फलानाम् Dm1 °शिन Cv as in text (for °शन) —c) V1 D5 [अ]योध्यायां B3 D1 °ध्यां ये (D1 वा) (for [अ]योध्यायै) V1 D1.3 राज्यस्य (for राज्याय) —d) Ś1 N2 V1 B D1.3.6 M4 स्पृहयामि N1 Dt1 T3 स्पृहये च Dg1 स्पृहयेय (for स्पृहयेऽद्य) —After 17 V1 B2.4 D1.3 ins

2090* कस्य चास्मिन्नतिर्ने स्याद्गिरौ रम्येऽसितेक्षणे ।
मुनिकिंनरगन्धर्वविद्याधरनिषेविते ।
इमां च सरितं पुण्यां पश्यन्को न रमे प्रिये ।
येयं माहेव दौलस्य विभात्यमलपङ्कजा ।

[(l 1) B4 कस्मिन्नस्मिन् D3 कस्य चास्मिन् (for कस्य चास्मिन्) D3 गिरि (for गिरौ) V1 रम्येऽसिते (sic) (for रम्येऽसिते) —B4 om l 2 —(l 2) V1 निषेविता (for °ते) —B1 om (hapl) l 3 4 —(l 3) D1 न (for च) D3 रम्यां (for पुण्यां) V1 काननविप्रिये D1 को रमेत प्रिये (for को न रमे प्रिये) B4 पश्य स्व कानन प्रिये (for the post half) —(l 4) D1 अत्र (for येयं)]

18 a) Ś1 N V1 B D1.3 पश्यन् (for रम्या) Ś1 V B Dg1 Dt1 D1 मृग (for गज) M4 सिंह (for यूथ) Ś1 D1.6 °लोहिता N1 °लोलिता V1 M3 °लालिता B1.3 D5.4 °लोहि(B3 °भि)ता B4 °सेविता Dg1 Dt1 D1 शालिनी Cg as in text (for °लोलिता) —b) D1.3 निपीत V1 गजयूथ D1.3.5 M4 मृगपक्षि (for गजसिंह) —c) B3 स्वपुष्पितैस्, B1 Dt1 Dd1 Ct सुपुष्पितां M4 उपेयिवान् (for सुपुष्पितैः) Ś1 N B D3.4 तीरस्हैः Dt1 Dd1 Dm1 T1 M1 Cm पुष्पभरै(M4 °फलै)र् G1 वृक्षचयैर् Cr g as in text Ck °धरैर् (for पुष्पधरैर्) —d) B3 शास्ति (for सोऽस्ति) Ś1 V1 B D1.3.6 यो(D2 [also] ऽपि)स्यां V2 M3 यस्यां D4 सोस्या (for य स्यान्) B3(also) विगतक्लमो D3 विगत क्लमः Cv as in text Cm g k अगतक्लम (for न गतक्लम) Ś1 Ñ V1 B D1.3.6 भवेत् T1 सुखं M3 सुमान् Cv m g k t as in text (for सुखी)

19 V1 om 19 —a) Ś1 D6 इत्येव D3 om (for इतीव) B4 स्मितं शुभं D1-3 बहु स्नु(D1 °भ)तं G2 बहु सागं Cg k as in text (for बहु संगतं) —b) Ś1 N B D1.7 M4 प्रियाद्वितीय Dm1 प्रिय सहाय (for प्रियासहाय) D सरित (for °तं) —c) G2.3 M3 रम्यां (for रम्यं) M4 नवकाञ्चनप्रभं —d) G2 M1(v l o) विचित्रकूटं (for स चित्रकूटं)

Colophon —Sarga name Ś1 Ñ V1 B D1.3.4.5 मंदाकिनीवर्णन(B4 °र्ण)न(N2 B1.3 °ना V1 D1.4 °न) N1 चित्रकूटवर्णन D2.5 भरतपर्वणि चित्रकूट(D5 मंदाकिनी)दर्शन D7 मंदाकिनीदर्शने —Sarga no (figures words or both) Ś1 V1 B1 D1.4 om N2 D5 104 V1 D4 100 B2 97 B3 D7 M4 102 B1 98 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1.3 95 D1 156 D2 103 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नमः —After Sarga 89 Ś1 Ñ V1 B Dt1 D1-7 M4 ins a passage relegated to App I (No 26)

९०

G 2 106 1
B 2 96 3
L 2 110 1

तथा तत्रासतस्तस्य भरतस्योपयायिनः ।
सैन्यरेणुश्च शब्दश्च प्रादुरास्तां नभःस्पृशौ ॥ १

एतस्मिन्नन्तरे त्रस्ताः शब्देन महता ततः ।
अर्दिता यूथपा मत्ताः सयूथा दुद्रुवुर्दिशः ॥ २

स तं सैन्यसमुद्भूतं शब्दं शुश्राव राघवः ।
तांश्च विप्रद्रुतान्सर्वान्यूथपानन्ववैक्षत ॥ ३

तांश्च विद्रवतो दृष्ट्वा तं च श्रुत्वा स निःस्वनम् ।
उवाच रामः सौमित्रिं लक्ष्मणं दीप्ततेजसम् ॥ ४

90

Dm1 begins with ॐ M1 with श्रीरामचंद्राय नमः M3 with श्रीरामाय नमः —Before 1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins

2091* ता तथा दर्शयित्वा तु मैथिलीं गिरिनिम्नगाम् ।
निषसाद गिरिप्रस्थे सीतां मांसेन छन्दयन् ।
इदं मेध्यमिदं स्वादु निष्टप्तमिदमग्निना ।
एवमास्ते स धर्मात्मा सीतया सह राघवः ।

[(l 1) Dt1 तत्र (for तथा) —(l 2) G3 चितयन् (for छन्दयन्)]

1 a) Dg1 तदा Cv r m g k तथा (as in text) T3 स त्रासतस् (for तत्रासतस्) —b) T1 2 [अ]नुयायिनः, Cm k t [उ]पयायिनः (as in text) —c) G1 सर्वेश्, Cm g k t as in text (for शब्दश्) —For 1 Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 subst

2092* अथ रामे तथासीने भरते चाभिगच्छति ।
तस्य सैन्यस्य महतः प्रादुरासीन्महास्वनः ।

[M4 om l 1 —(l 1) Ś1 D2 4–7 तत्र Ñ2 B3 समासीने, D1 3 5 तथासीने (for तथा°) V1 अथ रामस्तथा सीता (for the prior half) Ś1 D4 6 7 लक्ष्मणे Ñ1 B4 भरतस् (for भरते) D4 7 चाभिवीक्ष्य(D4 °क्ष)ति D5 चाभिगच्छति D6 चाभि गच्छति —(l 2) Ñ1 B1 तथा (for तस्य) D2 4 6 7 रौद्र आ(D2 °स्ता)सीत् (for प्रादुरासीन्)]

2 For subst in Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 cf v l 4 —a) M3 त्रस्तौ (sic) (for त्रस्ता) —d) Dt1 स्वयूथात्, G3 lacuna (for सयूथा) Dd1 Dm1 विद्रुता (for दुद्रुवुर्) M1 समदुद्रुवु (for दुद्रुवुर्दिशः)

3 For subst in Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 cf v l 4 —a) T2 तु (for तं)

4 a) Dg1 Dt1 Dd1 T3 G3 विप्रद्रुतान्, Dm1 विप्रद्रुतो, G2 M1 प्रद्रवतो (for विद्रवतो) —b) Dg1 च (for स) Dt1 Dd1 Dm1 महास्वनं, T1 2 G2 M2 3 च निस्वनं; Ck tp स निस्वनं (for स निःस्वनम्) —For 2–4 Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 subst

2093* तेन स्वनेन महता वर्धमानेन बोधिताः ।
गुहासु सततव्युत्क्रान्ता निलिल्युर्वनवासिनः ।
समुत्पेतुः खगास्त्रस्ता मृगयूथाश्च दुद्रुवुः ।
ऋक्षाश्च सस्रुः सिंहाश्च प्रपेतुर्दरयो गुहाः ।
शाखामृगा इव विभ्रस्ता दुद्रुवुर्गजयूथपाः । [5]
व्याघ्रशरभाश्च महासिंहा महिषाश्च व्यलोकयन् ।
विलानि विविशुर्व्याला स्वपन्ति तेषु हि वासय ।
विद्याधराः समुत्पेतुः किंनराः भेजिरे दरीः ।
तमभ्याशमनुप्राप्तं तस्योद्विग्नस्य लक्ष्मण ।
सैन्यस्यागच्छतः शब्द इति रामे न्यवेदयत् । [10]

[(l 1) V1 D2–6 7 शब्देन (for स्वनेन) B4 वर्धमानेन (for वर्ध°) V2 D1 6 7 वध(D2 वस D5 वर्धि)ता विप्र(D3 6 प्रति)बो(V2 रो)धिताः M4 वर्धताभिप्रबोधिता (for the post half) —(l 2) V1 B1 M4 गुहां (for गुहा) V1 B4 (also as in text) 4 याला (for व्याला) Ñ2 विनिल्युर् B1 (also) विलिल्युर्, D2 7 D3 6 नि(D3 लि)लिल्युर् (for निलिल्युर्) D1 6 7 M4 बिल्वासिन (for वन°) V2 वनाच्छैलनिवासिन (for the post half) —Ś1 om l 3 4 D1 4 6 7 transp l 3 and 4 —(l 3) D2–6 7 समुत्पेतु (for समुत्पेतु) B1 D4 6 7 त्रस्त (for त्रस्ता) V1 D1 3 6 7 M4 नि(D4 1 7 वि)द्रुवु D3 दुद्रु दुर्गजयूथपा (for the post half) —(l 4) D5 समुद्र (for [उ]त्पेतुर्) D5 ऋक्षाश्चोत्साद वृक्षान् (for the prior half) Ñ2 B4 प्रपेतुर्, D1 6 मादद्रुर (for प्रपेतुर्) D4 7 गुहां (for गुहा) —(l 5) Ś1 D4 दवाग्नेरिव V2 D1–6 7 M4 ग(M4 द)वाग्निभय D3 5 6 संत्रस्ता (for विभ्रस्ता) V1 D1 6 7 M4 दा(M4 द)वाग्निभयविभ्रस्ता (for the prior half) M4 समद्रुर् (for दुद्रुवुर्) Ñ1 गजयूथा (subm) D5 मृगयूथपा (for गजयूथपा) —(l 6) V2 विनिभत D2 व्याघ्रभत (sic) D5 व्याघ्र भत D7 व्याघ्रमृग (sic) D5 [अ]वलोकयन् (for व्यलो°) —V1 D1 M4 om l 7–10 D5 om l 7 —(l 8) Ñ2 जेगिरे (sic) (for भेजिरे) D4 1 7 गिरि (for दरी) —(l 9) B1 (also) तत्र (for तम्) Ñ1 B1 2 4 D5 आयस(Ñ1 D5 °शा)सम् (for अभ्याशम्) B1 1 अनुपात (for अनुप्राप्तं) Ñ1 B3 अभ्याशे प्रतिवाघ (for the prior half) Ś1 Ñ1 D4 6 7 देशस्य B3 [उ]त्पस्य (for [उ]द्विग्नस्य) —(l 10) Ś1 D4 6 7 शब्दम् (for शब्द) Ś1 D4 रामं (for इति) B3 रामं (for रामे)]

हन्त लक्ष्मण पश्येह सुमित्रा सुप्रजास्त्वया ।
भीमस्तनितगम्भीरस्तुमुलः श्रूयते स्वनः ॥ ५
राजा वा राजमात्रो वा मृगयामटते वने ।
अन्यद्वा श्वापदं किंचित्सौमित्रे ज्ञातुमर्हसि ।
सर्वमेतद्यथातत्त्वमचिराज्ज्ञातुमर्हसि ॥ ६
स लक्ष्मणः संत्वरितः सालमारुह्य पुष्पितम् ।
प्रेक्षमाणो दिशः सर्वाः पूर्वां दिशमवैक्षत ॥ ७
उदङ्मुखः प्रेक्षमाणो ददर्श महतीं चमूम् ।
रथाश्वगजसंबाधां यत्तैर्युक्तां पदातिभिः ॥ ८
तामश्वगजसंपूर्णां रथध्वजविभूषिताम् ।
शशंस सेनां रामाय वचनं चेदमब्रवीत् ॥ ९
अग्निं संशमयत्वार्यः सीता च भजतां गुहाम् ।
सज्यं कुरुष्व चापं च शरांश्च कवचं तथा ॥ १०

G 2 106 11
B 2 96 14
L 2 110. 11

5 For subst in Ś1 Ñ V1 B D1 7 M4 cf v l 6 —c) Cr k t भीम (as in text) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 Ct -गंभीर Cg k -गंभीर (as in text) T1 2 G2 M1 महती स्वनति गभीर(G2 °र) T3 G3 M3-4 Cgp महीं(G3 °हीं, M2 °हत्) स्तनितगभीर(G3 °रैस्त, Cg °र) G1 अव्दस्तनितगंभीर —d) Dd1 Dm1 T3 G2 3 M3 2 Ch तुमुल (for तुमुल) M1 स्वर —After 5 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-2 ins

2094* गजयूथानि वारण्ये महिषा वा महावने ।
विद्रासिता मृगा सिंहै सहसा प्रद्रुता दिश ।

[(l 1) Dd1 च (for वा) G1 गजयूथा स्वारण्ये (for the prior half) Dm1 महिषो, G2 महिश (for महिषा) —(l 2) M3 सहसा, Ct as above (for सहसा)]

6 a) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G2 M1 2 पुत्रो, Cg as in text (for -मात्रो) —c) G M1 अन्य, Ch t as in text (for अन्यद्) —After 6cd, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 ins

2095* सुदुश्चरो गिरिश्रायं पक्षिणामपि लक्ष्मण ।
[G1 सुदुस्तरो (for °दुश्चरो)]

—e) G2 -वृत्तम् (for -तत्त्वम्) —f) Dt1 भविज्ञातुमिहार्हसि —For 5-6 Ś1 Ñ V1 B D1 7 M4 subst and read l 3 4 after 2100*

2096* तमुवाचाव्ययो राम सुमित्रा सुप्रजास्त्वया ।
महास्वनोऽतिगम्भीर स त्वया ज्ञायतामिति ।
राजा वा राजपुत्रो वा वनेऽस्मिन्मृगया गत ।
मन्यसे वा यथातत्त्व तथा लक्ष्मण शंस मे ।

[(l 1) Ś1 D4 ततो D1 [अ]व्ययो D5 M4 [अ]व्ययो D1 [अ]मनो D7 [अ]क्षये (for [अ]व्ययो) D2 तथा (for त्वया) —(l 2) Ñ B D1 4 5 7 महीं स्व(D1 स्त)नति गभीर V1 M4 महीं(V1 °हा)स्तनितगभीर D3 महास्वनोऽतिगाम्भीर्ये D3 महति स्वनगभीर (for the prior half) Ñ V1 B D1-3 2 M4 तस्य(D4 स्व च)विज्ञायतामिति (for the post half) —(l 3) M4 राजमात्रो V1 D1 M4 मृगयामटते(M4 °तो) वने (for the post half) —(l 4) D2 3 5 M4 च (for वा) V1 D1-5 7 M4 तथा शंसस्व(V1 °साव, D3 °स्व च, D5 °सय) लक्ष्मण (for the post half)]

—B2 cont

2097* दृश्यते महती सेना हस्त्यश्वरथसंकुला ।

7 a) D7 om स (subm) Ś1 D5 च त्वरित, V1 सुस्त्वरित, D3 4 7 M4 सु(D3 स M4 तु)त्वरित, T तुतवर (for सत्वरित) —b) V1 B Dg1 Dt1 Dm1 (before corr) शालमारुह्य Dm1 शीघ्रमा°, Ch t साल° (as in text) —c) Ś1 Ñ V1 B D1-3 M4 दिश (V1 °श) क्रमेण सर्वे(D5 °र्वी)श्च(Ñ2 B2 °पश्यन्) —d) Ś1 Ñ V1 B D1-3 M4 प्राचीं (for पूर्वां) G M1 Cm g उदैक्षत (for अवै°)

8 a) B1 उदङ्मुख, B2 उदङ्मुखे Ś1 Ñ V1 B D1-3 M4 स(V1 सु)समीक्ष्य (for प्रेक्षमाणो) —T3 repeats 8cd after 11 —c) Ś1 Dt1 D2 4 G1 2 गजाश्वरथ (by transp) Ñ1 रथाश्वरथ (sic) Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 6 M4 -सकु(B2 °की)र्णां(V1 °र्णा) D4 समुत्तां, D7 -सगुप्तां, G3 -सावेश्व (for -सबाधां) —d) V1 यत्ते (sic) B2 यानैर्, D2 M3 यत्रै G3 यत्तो, Cr m g k t as in text (for यत्तैर्) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 गुप्तां(V1 °प्ता) D4 6 7 पूर्णां (for युक्तां) T1 पताकिभि

9 a) Dt1 M3 2 तामश्वरथ —b) G2 M1 रथयानि, M2 गजध्वज —For 9cd, Ś1 Ñ V1 B D1 7 M4 subst

2098* स रामाय महाबाहो लक्ष्मण पर्यवेदयत् ।
[Ś1 D5 शशंसासौ (for स रामाय) B1 स रामाय नरव्याघ्रो (sic) (for the prior half)]

—c) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 आचष्टे (for रामाय)

10 a) B1 2(m also) शर्वं, B2 शिखिं, D3-5 7 अग्नीन्, Cg k t as in text (for अग्निं) B1 3 4 समशमयन्, B2 संशमयतु (also as in text) D1 संनिशयतु (sic) M4 संशमयस्व Cg k t as in text (for संशमयतु) Ś1 [आ]र्याः G(ed) [आ]र्यं (for [आ]र्यः) —b) B2 Dt1 D5 G3 सीतां (for सीता) Ś1 Ñ1 D2 4 7 चाश्रिताता Ñ2 B श्रि(B2 चा also)श्रिता, V1 D1 2 संश्रिताता (for च भजतां) —c) Dt1 Dd1 Dm1 M3 सज्जं, Cr g सज्यं (as in text) G1 कुरु च, Cv r g as in text (for कुरुष्व) —For 10cd, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst

2099* कुरु सज्ये च धनुषी कवचे धारयस्व च ।
[D3-5 7 सज्जे (for सज्ये) V1 D1 कुरुष्व सज्ये(D2 °ज्जे) धनुषी (for the prior half)]

G, 2 106 12
B 2 96 15
L, 2 110 12

तं रामः पुरुषव्याघ्रो लक्ष्मणं प्रत्युवाच ह ।
अङ्गावेक्षस्व सौमित्रे कस्यैतां मन्यसे चमूम् ॥ ११
एवमुक्तस्तु रामेण लक्ष्मणो वाक्यमब्रवीत् ।
दिधक्षन्निव तां सेनां रुषितः पावको यथा ॥ १२
संपन्नं राज्यमिच्छंस्तु व्यक्तं प्राप्याभिषेचनम् ।
आवां हन्तुं समभ्येति कैकेय्या भरतः सुतः ॥ १३
एष वै सुमहाञ्श्रीमान्विटपी संप्रकाशते ।
विराजत्युद्गतस्कन्धः कोविदारध्वजो रथे ॥ १४
भजन्त्येते यथाकाममश्वानारुह्य शीघ्रगान् ।
एते भ्राजन्ति संहृष्टा गजानारुह्य सादिनः ॥ १५
गृहीतधनुषौ चावां गिरिं वीर श्रयावहे ।
अथवेहैव तिष्ठावः संनद्धावुद्यतायुधौ ।
अपि नौ वशमागच्छेत्कोविदारध्वजो रणे ॥ १६

---

11 ᵈ) Dg2 Dt2 T3 G2 M2 [ह]सा (for [मु]तां) M3 मन्यते —For 11, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst

2100* नागाश्वरथसंपूर्णां सा चमूं सन्निशम्य स ।
राम पप्रच्छ सौमित्रिं कस्येमां मन्यसे चमूम् ।

[(l 1) Ñ B स निशम्य, V1 सन्निरीक्ष्य (sic) D4 सन्निपत्य (for सन्निशम्य) Ñ B च (for स) D5 सन्निशाम्यत —(l 2) Ś1 Ñ1 सौमित्र M4 [प]तां (for [इ]मां) B4 मन्यते (sic) (for मन्यसे)]

—Thereafter Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 read l 3 and 4 of 2096* —After 11 T3 repeats 8ᶜᵈ

12 ᵃ) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 [ऽ]थ (for तु) —ᶜ) B4 Dd1 दिधक्षुर् (for °क्षन्) Ñ V1 B D1-6 7 M4 कोपेन Dd1 Dm1 G M2 सेनां ता (by transp) Ś1 D6 दिधक्षुरिव कोपेन, D3 दिधक्षवेधकोपेन (sic) —ᵈ) Ñ V1 B D1 7 ज्वलित (B3 °ल्त [sic]) (for रुषित) Ś1 D6 ज्वलितो हव्यवाहन

13 ᵃ) G1 स (for तु) —For 13ᵃᵈ, Ś1 Ñ V1 B D6 M4 subst

2101* सपत्नो राज्यकामोऽयं व्यक्तं राज्याभिषेचित ।

[V1 सपत्नो B2 4 M4 सापत्न्यो (B3 °त्नो) (for सपत्नो) Ñ1 B1 व्यक्तं राज्येऽभिषेचित, V1 M4 प्राप्य राज्याभिषेचनं, D1 व्यक्तं राज्याभि° (for the post half) Ś1 repeats from वै up to post half consecutively]
while D1-6 7 subst

2102* अकण्टकं राज्यमिच्छन् प्राप्य मन्येऽभिषेचनम् ।

[D1 7 इदं (for इच्छन्) D1 राज्य (for मन्ये)]

—ᶜ) Ś1 Ñ1 V1 B2 3 4 D1-6 7 M4 इहाभ्येति Ñ2 B1 D1 इहाभ्ये° —ᵈ) D3 om (hapl ?) सुत Ś1 Ñ B Dd1 Dm1 D1 भरत कैकयीसुत

14 T1 M2 read 14 twice —ᵃ) Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 T1 M2 (T1 M2 second time) 4 सतो हि (B1 M4 च; T1 [second time] य) Dt1 एतु वै, D1 6 7 एषोस्य Cv g t as in text (for एष वै) Ś1 Ñ V1 B D1 6 T1 M2 (T1 M2 second time) 4 सुमहास्कन्धो (for सुमहाञ्श्रीमान्) Ñ1 B4 om (hapl ?) 14ᵇᶜ —ᵇ) D2 6 7 Ch विटप ; Cv r m g as in text (for विटपी) Dm1 [इ]व (for स) Ś1 D6 T1 (second time) [इ]व महाद्रुम , Ñ2 V1 B2 3 D1 M2 (second time) 4 च महाद्रुम , B1 सुमहाद्रुम —ᶜ) Dt1 T2 उज्ज्वल Cv r m g as in text (for उद्गत) Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D1 6 विराजति (Ś1 Ñ2 B3 D6 °ते) गजस्कन्धे (B3 °धे) D3 विद्वारयन्वलस्थाय D5 विराजयन्बलस्थाये, D1 5 7 विधा (D5 °द्रा)रयन्बलस्थाय (D4 °ये) T2 M2 (both second time) 4 विराजति यथा (T1 M2 महा) सैन्ये —ᵈ) B4 Dg1 D2 कोविदारो (Dg1 °र) Cg k t as in text (for कोविदार) Ś1 Ñ2 B D6 यथा Ñ1 D3 रणे, V1 D2 M4 महान् (for रथे) D2 4 6 7 कोविदारो (D4 °र) रथ (D7 °थे) ध्वज ‖ Cvp असौ हि सुमहास्कन्धो विटपीव महाद्रुम । विराजति महासैन्ये (°न्ये ?) कोविदारध्वजो रथ । ‖ —After 14 Dm1 ins राम, सीता, लक्ष्मण

15 Ñ1 D3-5 7 om 15ᵃᵇ —ᵃ) B1 4 भवति, B3 T1 2 G ml भ्रा (B3 also as in text) जति, M3 भ्राजते, Cr व्रजन्ति Cm g t as in text (for भजन्ति) Ś1 D6 च, M3 हि, Cg t as in text (for [ए]ते) V1 भजत्येत Ś1 V1 B1 2 D1 6 M2 4 [अ]कामम् (for काम) D2 भजत्येते मथाकामे (sic) —ᵇ) Ś1 D6 अश्वा वायुजवा द्रुता Ñ2 B अश्वारोहाश्च (B4 °रुह्य)मा द्रुता (B4 °मा), V1 अनु वै शीघ्रगामिन D3 धस्वारोश्च शीघ्रगामिन, D4 मा याश्च शीघ्रगामिन —ᶜ) Ñ B रानेति (for भ्राज[न्ति]) —ᵈ) Ś1 Ñ V1 D1-7 M4 हयान् (for गजान्)

16 D3 om 16 —ᵃ) Dg1 Dt1 Dm1 M3 4 भ्रातौ (for चावां) —ᵇ) T2 [आ]श्रयावह, K (ed) श्रयावहे —After 16ᵃᵇ, Dd1 reads 17ᵃᵇ —ᶜ) G3 चेह (for [इ]हैव) —ᵈ) G1 उद्यतायुधौ —For 16ᶜ⁻ᵈ, Ś1 Ñ V1 B D1 3 5-7 M4 subst and read before 15ᶜᵈ

2103* गृहीतधनुषश्चावां योधा सज्जौ भवावध ।
अथवा त्वं गिरिगुहां सभार्य प्रविश राघव ।

[D4 5 7 om l 1 —(l 1) Ś1 D6 चापि V1 वीरा D1 2 योधा (D2 °धौ) M4 चापम् (for चापी) V1 D3 2 वीर (D1 °रा) ङ्गेऽपि भवावह (V1 °वहे), M4 भजाव गिरिमाश्रय (for the post half) —(l 2) D1 7 अथ वान्ते V1 प्रविशस्व D2 4 5 7 सभार्यो वैदुम[त्]ि (for the post half)]

अपि द्रक्ष्यामि भरतं यत्कृते व्यसनं महत् ।
त्वया राघव संप्राप्तं सीतया च मया तथा ॥ १७

यन्निमित्तं भवान्राज्याच्च्युतो राघव शाश्वतात् ।
संप्राप्तोऽयमरिर्वीर भरतो वध्य एव मे ॥ १८

भरतस्य वधे दोषं नाहं पश्यामि राघव ।
पूर्वापकारिणां त्यागे न ह्यधर्मो विधीयते ।
एतस्मिन्निहते कृत्स्नामनुशाधि वसुंधराम् ॥ १९

अद्य पुत्रं हतं संख्ये कैकेयी राज्यकामुका ।
मया पश्येत्सुदुःखार्ता हस्तिभग्नमिव द्रुमम् ॥ २०

G. 2. 106 23
B. 2. 96. 26
L. 2. 110. 26

—Thereafter Ñ2 B2.3 (in marg.) 4 cont., Ñ1 B1 subst. for 16[ef]:

2104* अस्माद्गन्तुं समायातः कोविदारध्वजो रणे ।

[B4 वने (for रणे).]

—Then B2.3 (marg.) 4 further cont., while V1 D1 cont. after 2103*:

2105* सुग्रीवके राघवी सेना नात्र कार्या विचारणा ।
अथ स वारणो मत्तः पितुर्मे सततं प्रियः ।
एते चाश्वाः सुमन्त्रेण ये नीतास्ते वनात्पुरा ।
पितुर्दशरथस्यैते सततं मनसः प्रियाः ।
एतस्यैव महत्सैन्यं भरतेन समाहृतम् । [5]

[(l. 2) V1 -[उ]न्मत्त (for मत्त) —(l. 4) V1 D1 [र]मा (D1 °मे) (for [ए]ते). D1 सेतत]

—[e]) V1 B2-4 D1.2.4.5.7 M1 सो; T2 नो (for नौ). Ś1 D6 अपि सेय समागच्छेत्. —[f]) B3 ध्वजे (sic) (for °जो).
—After 16, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M3 ins.:

2106* समन्तात्परियातोऽसि राम शैलमुपाश्रय ।

[Ś1 D6 परियातास्ते, V1 D1.3 प्रतिह(V1 °हु)ता स, B1.3.4 परिजानामि, D2 परियात्वरिसन्, D4.7 परियानाश्च, D5 परियान्नारसान्, M3 परीयावतो (for °यातोऽसि) D3.6 राजन्, D4.7 भ्राजन् (for राम) Ś1 D6.3 उपाश्रिता, Ñ1 V1 B1 D2 अपाश्रय, B4 समाश्रय]
—Thereafter Ś1 D1.6.7 cont.:

2107* याह्योर्यदुचितं सर्वं तत्करिष्यामि राघव ।
अद्यैकः करिष्यामि त्वत्प्रेष्यस्योचितं यथा ।
अद्य मत्कार्मुकोत्सृष्टा शरा कनकभूषणाः ।
पास्यन्ति रुधिरं नृणां हृदयादचिरादिव ।

17 Dd1 reads 17[ab] after 16[ab]. —[a]) Ñ2 D1.4.5.7 पश्येम; G1 M1 द्रक्ष्यार (sic), Cv.g.k as in text (for द्रक्ष्यामि). —[b]) D2.3 यत्कृतं (for यत्कृते) —For 17, Ś1 Ñ2 V1 B D3.6 M3 subst., while D1.2.3.5.7 subst. l. 2 for 16[cd].

2108* अपि पश्येयमद्याहं भरतं यत्कृते महत् ।
राघव त्वमिदं प्राप्तो दुःखं वै तद्धितो मया ।

[(l. 2) Ñ2 B2 अपि पश्येह सर्वो (B3 °मद्य)ऽ, V1 अपि वस्त्रलनघार (sic), B4 अपि पश्येत्वमघार (sic) (for the prior half). D6 यत्कृतं (for यत्कृते). —(l. 2) Ś1 D6 इह (for इद) D1 त्वं * राघव संप्राप्तो, D1-7 M3 त्व (D5 ड, D2.7 त्वां) राघवेद समाप्ते (D2.7 °प्त). D5 त्व राम चैव दुःखो (for the prior half) V1 D1 हि (for वै). D2 दुःख चोपहत मयि, D4.5.7 दुःख चोपहि (D5 °ह)त मयि (for the post. half).]

18 [a]) Ñ2 भयाद्; D2.3.5 च्युतो (for भवान्). V1 यन्निमित्ते भयाद्राज्यात्. —[b]) V1 शश्वतात्; B4 शासनात् (for शाश्वतात्). D2 भवान्धर्मव्रतां वर.; D3 भवान्धर्मपरायण; D4.7 च्युतो धर्मभृतां वर; D5 भवान्धर्मभृतां वर. —[c]) Ñ2 V1 B2.4 स प्राप्तो (for संप्राप्तो). Ñ V1 B D1-5.7 M3 पापो (for वीर). —[d]) D2.7 भवतो (for भरतो). Dg1 Dt1 हि; Ch as in text (for मे). Ñ V1 B D2.5.7 M3 बाणगोचरं (V1 B4 °रः) (for वध्य एव मे). —For 18, Ś1 D6 subst.:

2109* यत्कृते त्वमितो राज्यात् प्रच्युतो रघुनंदन ।
स संप्राप्तोऽद्यायं पापो भरतो बाणगोचरम् ।

19 [ab]) B1 तेन तस्य (for भरतस्य). Ñ1 नाहं दोषं (by transp.), V1 Dd1 Dm1 दोषं न हि (for दोषं नाहं). —Ñ2 B D3 om. 19[cd]. —For 19[cd], M3 reads 19[ef] repeating it in its proper place. —[c]) Ś1 -[अ]पहारिणां; Ñ1 V1 Dt1 D2-4.6.7 -[अ]पकारिणो, Ch -[अ]पकारिणां (as in text). Ś1 V1 D1-4.6.7 हन्याद्; Ñ1 त्यागो, Dt1 हत्वा; Cg.k as in text (for त्यागे). —[d]) Ś1 D6 धर्मोऽय तु विधीयते; Ñ1 धर्मेर्थेविनिजायते (sic), V1 D1.3 इति धर्मो विधीयते; Dt1 न ह्यधर्मेण युज्यते, D2.4.7 धर्मो ह्यपि (D2 °पि) विधीयते. —After 19[cd], Ś1 Ñ1 V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2.3.4.6.7 S (M3 after the first occurrance of 19[ef]) ins.:

2110* पूर्वापकारी भरतस्त्यक्तधर्मश्च राघव ।

[G3 damaged from र्व up to रा. V1 च तथा (for भरतः). Dt1 Ct त्यागे (for त्यक्त-). Ñ2 V1 D1.3 -धर्मा (for -धर्मश्च). Dt1 राघव.]

—D4 om. 19[e]-23[b]. —[e]) D2 निहिते, M3 अंतरे (for निहते). Ñ B1.2 M3 (first time) [ऽ]द्य त्वम्; B3 त्वां त्वम्; B4 द्य च (for कृत्स्नाम्). Ś1 D5-7 तस्मिन्निनिहतेऽद्य त्वं (D6.7 °त्वम) —D3 om. from 19[f] up to 20[a]. —[f]) Ñ1 अनुशास (sic), D7 अनुशासि (sic) (for °शाधि).

20 D1 om. 20, D3 om. 20[a] (for both cf. v.l. 19). D5 om. from 20-25 —[a]) Ñ2 B3 अत्र (for अद्य). V1 B4 पुत्रहतं, D7 अर्थ हत (for पुत्रं हतं). T3 याम मध्ये (sic), Cg.t as in text (for संख्ये). Ś1 D6 अथ पुत्रे (Ś1 °त्र) हते साथ. —[b]) Ś1 Ñ B D6 राज्यकामिनी; V1 पुत्रकामिका, D7 राज्यगर्विनी. —G3 illeg. from सु up to [c].

G. 2. 106 24
B. 2. 96. 26
L 2. 110 27

कैकेयीं च वधिष्यामि सानुबन्धां सबान्धवाम् ।
कलुषेणाद्य महता मेदिनी परिमुच्यताम् ॥ २१
अद्येमं संयतं क्रोधमसत्कारं च मानद ।
मोक्ष्यामि शत्रुसैन्येषु कक्षेष्विव हुताशनम् ॥ २२
अद्यैतच्चित्रकूटस्य काननं निशितैः शरैः ।
भिन्दञ्शत्रुशरीराणि करिष्ये शोणितोक्षितम् ॥ २३
शरैर्निर्भिन्नहृदयान्कुञ्जरांस्तुरगांस्तथा ।
श्वापदाः परिकर्षन्तु नरांश्च निहतान्मया ॥ २४
शराणां धनुषश्चाहमनृणोऽस्मि महावने ।
ससैन्यं भरतं हत्वा भविष्यामि न संशयः ॥ २५

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे नवतितमः सर्गः ॥ ९० ॥

—[e]) Ś1 Ñ V1 B D1-3 6 7 M4 मया (Ś1 D6 7 पुत्र, V1 इम) पश्यतु दु:खार्ता —[d]) Dt1 T3 मिश्रम् (for भ्रमम्)

21 D4 5 om 21 (cf v l 19 and 20 respy) G3 damaged up to मि in वधिष्यामि —[a]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 7 M4 हनिष्यामि, I (cd) हरिष्यामि (for वधि°) —[b]) D2 सानुबध्नीं (sic) (for °बन्धां) V1 सबान्धवा, B4 om G2 सराघवा, M4 सहान्वया (for सबान्धवाम्) —[c]) V1 B2 पौरुषेण, D1 Cv कल्मषेण, Cr m g k t as in text (for कलुषेण) —[d]) Ś1 D1-3 6 7 M4 सम्प्रमुच्यतां, B4 सम्प्र ली**, M3 परिमुच्यते V1 मेदिनीं सम्प्रदीयतां

22 D4 om 22[ab] (cf v l 19) D5 om 22 (cf v l 20) —[a]) D7 [अ]द्य, G1 2 M3 से, M4 [इ]द (for [इ]म) Ś1 Dg1 D6 7 सचिव, V1 संघते (sic) B2 T1 सयत, T3 सथति, G1 3 सु (G3 स) भ्रम, G2 M1 सम्भृत, Cr m g as in text (for संयत) B1 अद्येमान्संयतक्रोधान् —[b]) T1 ससत्कार च T2 G3 मत्सर चैव, M4 अहंकार च, Cr g k t as in text (for असत्कारं च) Ś1 V1 B1 D1-3 4 राघव, T3 मानव, Cg as in text (for मानद) D7 समरार्थेषु राघव —[c]) Ś1 V1 D1-4 6 7 प्रतिमोक्ष्या (D2 °योक्ष्या) मि योधेषु, Ñ B मोक्ष्यामि बाणान् (B1 °ण) योधेषु M4 मोक्ष्यामि सैन्ये योधेषु —[d]) B4 Dg1 D3 4 हुताशम

23 D5 om 23 (cf v l 20) G3 damaged from ह in 23[a] up to शरीराणि in [c] —[a]) D3 4 अय (for अद्य) Ś1 [ए]व, Ñ2 B D6 7 M4 [इ]द, V1 D1 2 6 [इ]मं, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T3 M3 [ए]व, D2 से, Cg as in text (for [ए]तच्) —[b]) B3 निशितैः शनैः (also निशितैः शरैः) —[c]) Ś1 D1 3 4 D6 छिन्दा, Ñ1 छिन्दन्, Ñ2 छिद्य, V1 भञ्जन्, B3 भिद्य (also छिन्दा), Dt1 Dd1 Dm1 छिन्दन्, Cg as in text (for भिन्दञ्) Ñ2 B3 शरीराणां (B3 also as in text) (for °णि) —[d]) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 7 M4 शोणितोदक (D4 °क) T3 शोभितोद्धितं (sic)

24 D5 om 24 (cf v l 20) —[a]) V1 शरीरै (for शरैर्) B1 D1-3 विभिन्न, G3 निषण्ण (for निर्भिन्न) Ñ2 V1 B D1 3 7 M4 हृदया (for °यान्) —[b]) D2 युधि (for तथा) Ñ2 V1 B D1 3 7 M4 कुञ्जरास्तुरगास्त्र (Ñ2 °ग) श्च —D5 om 24[cd] —[c]) Ś1 D6 गृध्राधिराय भक्ष्यतां Ñ V1 B D1 2 M4 श्वापदैः परि (V1 D1 3 °दैश्च, D4 °दैरपि) कृ (B3 °ह) ष्यतां, D4 7 श्वापदैरार्यं भक्ष्यतां —[d]) D1 3 6 7 युधि (for मया) Ś1 D6 नरास्त्वत्रिह (D6 °हि) ता युधि, Ñ V1 B D1 3 M4 नरा (Ñ1 नरा, B3 [also] नागा) श्च निहता मया (V1 D1 3 युधि) —After 24, M4 ins 2111*

25 D5 M4 om 25 (For D5 cf v l 20) —[a]) Ś1 D3 6 शराणां (Ś1 °णां [sic]) B4 धनुषा (for °षः) —[b]) Ś1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 6 7 T G1 2 M3 [ऽ]स्मिन्, Ñ V1 B D1 2 [ऽ]द्य, D3 [ऽ]हं, Cg as in text (for ऽस्मि) Ñ2 B D5 M3 महाहवे, D2 °बल, T2 3 G 3 M3 Cr g °मृधे (for °वने) —[c]) Ñ2 ससैन्य, D1 सगण, D4 सघन (sic) D7 सभृत (for ससैन्य) —[d]) Ś1 Ñ B D6 भवेय नात्र, V1 D1-4 7 भविष्ये नात्र (for भविष्यामि न) —After 25, Ś1 Ñ V1 B D1 4 6 7 M4 (after 24 owing to om) ins

2111* प्रमथितहृदयनागा स्यन्दनोत्क्षिप्तचक्रा
निशितविनरगात्रा शोणिताद्रा नरेश ।
भरतनृपचमूस्त्व हृदयमीरद्य श्यानाः
मृगगणनृपभक्ष्यामद्य महामभितामम् ।

[(l 1) D1 प्रमथ* (sic) V1 हन (for हृद) B4 नागाः (for नागा) B4 चक्री D1 3 यान (D3 यान) नाङ्गिवक्रा (D1 °क्रो) (for स्यन्दनोत्क्षिप्तचक्रा) —(l 2) M4 illeg Ñ2 V1 B1 प्रमथित Ñ1 नरगागा (sic) Ñ2 नरगात्रा (for नरगात्रा) Ś1 शोणिताद्रा Ñ1 B1 °तोर्द्रा (for °ताद्रा) V1 शोणिताक्तप्रमर्दा D1 3 विवनिभवरयोधा महतायां युध्य —(l 3) V1 transp भरत and नृप M4 तां (for स्त्व) Ś1 D1 6 7 भरतनृपसेना (for °चमूस्त्व) Ś1 D6 पश्य भैमा (for हृदयमीर) D2 हृदयो सेयातां, D1 7 पश्य रणाश्यना (for हृदयमीरश्यानाः) —(l 4) B1 om नृप Ś1 Ñ B D6 भुक्ताम् D1 भोजयाम् (for भक्ष्याम्) V1 D1 रणभूतार (D1 om भूत) भो दम्, D6 मयाद्य मृगगणोत्साम्, D1 7 समवरगणभोग्याम

९१

सुसंरब्धं तु सौमित्रिं लक्ष्मणं क्रोधमूर्छितम् ।
रामस्तु परिसान्त्व्याथ वचनं चेदमब्रवीत् ॥ १
किमत्र धनुषा कार्यमसिना वा सचर्मणा ।
महेष्वासे महाप्राज्ञे भरते स्वयमागते ॥ २
प्राप्तकालं यदेषोऽस्मान्भरतो द्रष्टुमिच्छति ।
अस्मासु मनसाप्येष नाहितं किंचिदाचरेत् ॥ ३

G 2 107 4
B 2 97 13
L 2 111 4

Colophon D5 om —*Sarga name* Ś1 Ñ1 D1 6 लक्ष्मणकोप (Ś1 °प), Ñ2 B लक्ष्मणक्रोध, V1 शालारोहण, D4 भरतसैन्यशैलारोहण D5 लक्ष्मणशालारोहण, D1 7 लक्ष्मणगर्जन (D7 °न) —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 D5 6 om Ñ2 106 V1 D1 102 B2 93 B3 D2 7 M4 104 D4 100 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G1 3 M1-3 96 D1 158 G2 damaged —After colophon G1 3 conclude with श्रीरामाय नम

91

Dm1 begins with ॐ, M1 2 with श्रीरामाय नम

1 ᵃ) Ś1 D6 सक्रोध, Ñ B1-3 D1 M4 असक्रु(Ñ1 °क्रो [sic])द्धम्(D1 °द्ध) V1 B4 सुसक्रुद्ध (for सुसरब्धं) Ś1 D6 च (for तु) B3 Dd1 सौमित्र, Dt1 Ct भरत, Cg as in text (for सौमित्रिं) D2 3 7 सौमित्रिमभिजल्पतम् —ᵇ) D2 3 6 भक्रुद्ध, D1 7 सक्रोध (for लक्ष्मण) —ᶜ) Ś1 Ñ V1 B D2 3 6 M4 राम सत्त्व(D5 °त्त्वा)मयामास, D2 4 7 राम प्रतिसमाप्येदं —ᵈ) D3 वचने (sic) (for °न) D2 4 7 धर्मसंहित (for चेदमब्रवीत्) —After 1 Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 read 4ᵃᵇ (followed by 2113*)

2 ᵃ) B4 lacuna for कार्य —ᵇ) V1 सासिना(for अ°) Ś1 D6 चर्मवर्मणा Ñ1 सचर्मणा (subm) V1 D1 चर्मणापि वा Dm1 च सचर्मणा D3 G2 चाथ चर्मणा D5 चर्मणापि वा, D1 [अ]थ चर्मणा (subm), D6 चाथ चर्मणा D7 चाथ चर्मणा (for वा सच°) —ᶜᵈ) B1 D1 महाप्राज्ञे (for °प्राज्ञे) Dt1 महाबले महोत्साह Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 भ्रातरि (for भरते) Dg1 महेष्वासो महाप्राज्ञो भरत स्वयमागत, Cg as in text —After 2 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 ins M3 ins l 1-12 only

2112* पितु सत्य प्रतिश्रुत्य हत्वा भरतमागतम् ।
किं करिष्यामि राज्येन सापवादेन लक्ष्मण ।
यद्द्रव्यं बान्धवाना वा मित्राणां वा क्षये भवेत् ।
नाहं तत्प्रतिगृह्णीयां भक्ष्यान्विषकृतानिव ।
धर्ममर्थं च कामं च पृथिवीं चापि लक्ष्मण । [5]
इच्छामि भवतामर्थे एतत्प्रतिशृणोमि ते ।
भ्रातॄणां संग्रहार्थं च सुखार्थं चापि लक्ष्मण ।
राज्यमप्यहमिच्छामि सत्येनायुधमालभे ।
नेयं मम मही सौम्य दुर्लभा सागराम्बरा ।
न हीच्छेयमधर्मेण शक्रत्वमपि लक्ष्मण । [10]
यद्विना भरतं त्वां च शत्रुघ्नं चापि मानद ।
भवेन्मम सुखं किंचिद्भस्म तत्कुरुतां शिखी ।
मन्येऽहमागतोऽयोध्यां भरतो भ्रातृवत्सल ।
मम प्राणात्प्रियतर कुलधर्ममनुस्मरन् ।
श्रुत्वा प्रव्राजित मां हि जटावल्कलधारिणम् । [15]
जानक्या सहितं वीर त्वया च पुरुषोत्तम ।
स्नेहेनाक्रान्तहृदय शोकेनाकुलितेन्द्रिय ।
द्रष्टुमभ्यागतो ह्येष भरतो नान्यथागत ।
अम्बा च कैकयीं रुष्य परुषं चाप्रियं वदन् ।
प्रसाद्य पितरं श्रीमान्राज्यं मे दातुमागत । [20]

[(l 1) Dg1 Dt1 T2 M2 4 आगते (for आगतम्) —(l 3) G2 damaged for द्रव्य बान्धवानां G1 M1 ब्राह्मणानां (for बान्धवानां) Dt1 T1 च M2 हि (for वा) Dg1 विप्राणां (for मित्राणां) —(l 4) T2 G1 3 M2 4 Cg भक्षान्, Dd1 Dm1 T1 3 G2 3 M1 2 पथ्या, Cg as above (for इव) —(l 5) M3 चापि (for च°) —(l 6) Note hiatus between the two halves Dg1 T2 अर्थम् Cg as above (for °र्थे) T1 होनत्, M4 एतद् (for एतत्) —(l 7) Dm1 संग्रहार्थं Cm g t as above (for संग्रहार्थं च) Dg1 (marg) वा सुखार्थं (for च सु°) —(l 9) G2 M1 नेयं, Ck as above (for नेय) —(l 10) T1 3 न काम्ये धर्षणं (for the prior half) —(l 11) Dt1 Dm1 T2 3 G2 वापि, G1 अपि, M4 चैव (for चापि) —(l 12) G2 M1 भस्मसात् (for भस्म तत्) —(l 13) G2 [ऽ]यम् (for ऽहम्) M2 नागतो येद्ध (for आगतोऽयोध्यां) —(l 14) Dt1 मामे (for प्राणात्) —(l 15) G2 श्रुता (for श्रुत्वा) M3 (after corr see m as above) प्रव्रजित —T2 om l 16 —(l 16) G1 2 M2 पुरुषोत्तम K(ed) पुरुषर्षभ —(l 18) M3 [ए]व (for [ए]ष) M3 [आ]गत (for °त) —(l 19) Dg1 Dt1 केकयीं Dm1 Ck कैकेयीं Dd1 अतां च रुष्य कैकेयीं (for the prior half) Dg1 Dt1 T2 भाषन् G2 प्रियं (for परुष) G2 प्रिय (for [अ]प्रियं)]

3 ᵃ) Ś1 D5 6 प्राप्तकाले, B1 D1 4 7 प्राप्तकाल M4 प्राप्य काले Dt1 Ct यदेषोऽस्मान्, Dd1 यदेष्यो° (sic) G2 हि यदेव (for यदेषोऽस्मान्) B1 प्राप्तकालेऽपि देशोऽस्मान् —ᵇ) B4 D2 4 7 इच्छसि (sic) Dt1 Dd1 Dm1 अर्हति Cr g इच्छति (as in text) —After 3ᵃᵇ, D4 wrongly repeats from 2ᵃ up to वा in 2ᵇ —ᶜ) Ś1 अस्मान्स्मर, B3 4 अस्मास्तु, D1 अस्मासु, G2 अस्माकं (for °सु) B1 भरतमोऽप्येष —ᵈ) T3 [अ]शुभं, K(ed) [अ]हितं (for [अ]हितं) Ś1 Ñ1 L D1 4-6 कर्तुम्, D7 कर्मम् (sic) (for किंचित्) Ś1 इच्छति, Ñ1 B1 नाचरेत्, D1 नार्हति, D6 अर्हति (for आचरेत्)

G 2.107.2
B 2.97.24
L 2.111.2

विप्रियं कृतपूर्वं ते भरतेन कदा नु किम् ।
ईदृशं वा भयं तेऽद्य भरतं योऽत्र शङ्कसे ॥ ४
न हि ते निष्ठुरं वाच्यो भरतो नाप्रियं वचः ।
अहं ह्यप्रियमुक्तः स्यां भरतस्याप्रिये कृते ॥ ५
कथं नु पुत्राः पितरं हन्युः कस्यांचिदापदि ।
भ्राता वा भ्रातरं हन्यात्सौमित्रे प्राणमात्मनः ॥ ६
यदि राज्यस्य हेतोस्त्वमिमां वाचं प्रभाषसे ।
वक्ष्यामि भरतं दृष्ट्वा राज्यमस्मै प्रदीयताम् ॥ ७
उच्यमानो हि भरतो मया लक्ष्मण तत्त्वतः ।
राज्यमस्मै प्रयच्छेति बाढमित्येव वक्ष्यति ॥ ८
तथोक्तो धर्मशीलेन भ्रात्रा तस्य हिते रतः ।
लक्ष्मणः प्रविवेशेव स्वानि गात्राणि लज्जया ॥ ९
व्रीडितं लक्ष्मणं दृष्ट्वा राघवः प्रत्युवाच ह ।
एष मन्ये महाबाहुरिहास्मान्द्रष्टुमागतः ॥ १०

4 Ś1 Ñ V1 B D1-3 M4 read 4[ab] (followed by 2113* [except in D3.4.7]) after 1 —[a]) D3.4.7 G1 अप्रिय (for वि°) Ś1 D4.6.7 नौ (for ते) D2 प्रिय कृत पूर्वं नो (subm), D6 अप्रियं न कृत पूर्वं —[b]) D2 कदाचन (for कदा नु किम्) Ś1 D6 कदा नु भरतेन किं (by transp) —[cd]) G2 [ऽ]त्र (for ऽद्य) Dt1 Dd1 यद्विशङ्कसे, T3 योऽत्र शकसे (sic), G1.3 M1 योऽद्य शकसे, G2 यो विशङ्कसे, M4 यत्र शङ्कसे, Cm g योऽत्र शङ्कसे (as in text) D3.4.5.7 की (D1 ई) दृश वा भय तुभ्य भरताद्यत्र शंससि —For 4[cd], Ś1 Ñ (Ñ1 om) V1 B D1.3.6 subst M4 ins after 4[ab]

2113* अनिष्ट भरतास्कि ते येन त्व हन्तुमिच्छसि ।

[V1 D1.3 M4 भय वा (for अनिष्ट) Ś1 D6 नौ G(ed) नु (for ते) Ś1 त्वा (sic) Ñ1 V1 B4 D3 M4 व (for त्व)]

5 [a]) Ś1 Ñ V1 B D1-7 च (for हि) D3 om (subm) M3 वै (for ते) D6 [ऽ]निष्ठुर (for निष्ठुर) Ś1 B1 (after corr as in text) वाचो, T3 वाच्ये (sic) G1 M1 वापि, Cm g k t as in text (for वाच्यो) —[b]) G1 M1 भरते Ś1 D4.6.7 नाहितं, Ñ2 नाधियं, V1 विप्रिय, B2 (m also) वाप्रिय (for नाप्रिय) —After 5[ab], B2 ins

2114* भरतोऽपि गुणैर्युक्तो मदेनान्वहिते रत ।

—[c]) Ś1 तु प्रियमुक्त, Ñ1 V1 ह्यप्रियमुक्त, D3-7 स्वप्रियमुक्त, G2 M1.3 ह्यप्रियमुक्त, Cr m g k t ह्यप्रियमुक्तः (as in text) D3 M4 स्यान् (for स्या) —[d]) V1 न क्षेमस्याप्रिये कृते; Dd1 भ्रातस्य प्रिये कृते (sic)

6 [a]) Ś1 Ñ B1-3 D6.7 M4 तु पुत्र, V1 D1.4.5 तु पुत्र, B4 सुपुत्र, D1 सुतास्तु, D3 तु पुत्र (for नु पुत्रा) T3 पितर पुत्रा (by transp) —[b]) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 हन्यात्, D1.4.5.7 अर्थपरायण (for कस्यांचिदापदि) —[c]) Ñ2 पितर (for भ्रातर) —[d]) Ś1 Ñ V1 B1.2 D1.3.4 M4 प्रिय मात्मन, B4 प्रियदर्शन; D4.7 प्रियवादिन (for प्राणमात्मन)

7 [ab]) Ś1 D6 वा राज्यहेतोस्त्, M4 वा राज्यकामस्त् (for राज्यस्य हेतोस्त्) V1 B1.2.4 D1.3 M4 इमा वाच (for इमां वाचं) D3 प्रभाषते D1.4.5.7 कथं भरत मयीध्ये (D3 °मावर्यादे) वं क्रूर वाचमिमे प्रति —[d]) Ñ2 प्रदीयत (sic) (for °ताम्) D3.4.5.7 तव राज्यस्य कारणात्

8 [a]) B1 [ऽ]पि (for हि) —[b]) Dt1 राघव, Cg as in text (for तत्त्व) V1 मया सौमित्रिलक्ष्मण (sic) —[c]) V1 त्व (for [इ]ति) —[d]) B2 वक्षति (sic) Dt1 मस्यते, D3 वक्ष्यते, M4 लक्ष्यति, Cg as in text (for वक्ष्यति) —After 8 Dm1 ins राम

9 [a]) G2 तथा, Cg as in text (for तथा) —[b]) Ñ1 V1 B D1 M4 तेन, Dg1 D3.6 T3 भ्राता (for भ्रात्रा) Ñ2 B1.3 सत्य; G1 वाक्य; Cg as in text (for तस्य) B1.2 हितेन स, D3 हितेरित —[cd]) Ś1 प्रविवेशेत, V1 D1 °शाथ, B3 (after corr as in text) T3 °शेह, B4 °शश्च, Dd1 D4.7 °शैव, D3 °श्यैव, D6 °श्याथ (for प्रविवेशेव) M4 प्रविवेशेव गात्राणि लक्ष्मण स्वानि लज्जया —After 9 Ś1 Ñ2 B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D6 S ins

2115* तद्वाक्य लक्ष्मण श्रुत्वा व्रीडित प्रत्युवाच ह ।
त्वा मन्ये द्रष्टुमायात पिता दशरथ स्वयम् ।

[(l. 1) G3 transp लक्ष्मण and व्रीडित B4 T3 ह, G1.3 हा (for ह) —(l. 2) G3 त्वा Cr m g k as above (for त्वा) Ś1 D6 मन्ये त्वा (by transp) Dg1 आयात, Cg आयात (as above) Ś1 Ñ2 B D6 भ्राता ते भरत स्वय (for the post half)]

10 [a]) G2 व्रीडितं (for व्रीडि°) —[b]) Dd1 Dm1 भावज्ञ (for राघव) B1 T3 M3 स, G1 M1 (after corr sec m as in text) M4 (after corr pr m as in text) हा (for ह) —For 10[cd], Ñ1 D3-5.7 subst

2116* रामस्तु व्रीडित दृष्ट्वा लक्ष्मणं पुनरब्रवीत् ।

[D3 रामस्य (sic) Ñ1 प्रत्युरब्रवीत् (sic) D4.7 वाक्यमब्रवीत्] —[c]) Ñ2 B1.3 D6 पूर्वं (for एष) G1 तत्र (for मन्ये) —[d]) Ś1 V1 D1.4 अस्मान्द्रष्टुमिहागत (by transp); Ñ1 B अस्मान्द्रष्टुमुपागत —After 10 Ñ B1-3 D6.7 ins while V1 D1 subst l. 2 only for 11[ab] whereas M4 ins l. 1 after 10 and subst l. 2 for 11[ab]:

2117* अस्मान्वनमये नेतुं यनाद्द्रष्टुमुपागत ।
वनवासहृतं दुःखं चिन्तयन्भ्रातृवत्सल ।

[D1.4 om (hapl) l. 1 —(l. 1) M4 transp नूनम् and नेतुं Ñ B3 M4 गृहाणाम् (B3 °णम्) (for वनाद्गृहम्) —(l. 2) B3 वने वास°, D3 अनुशासन]

वनवासमनुध्याय गृहाय प्रतिनेष्यति ।
इमां वाप्येष वैदेहीमत्यन्तसुखसेविनीम् ॥ ११
एतौ तौ संप्रकाशेते गोत्रवन्तौ मनोरमौ ।
वायुवेगसमौ वीर जवनौ तुरगोत्तमौ ॥ १२
स एष सुमहाकायः कम्पते वाहिनीमुखे ।
नागः शत्रुंजयो नाम वृद्धस्तातस्य धीमतः ॥ १३
अवतीर्य तु सालाग्रात्तस्मात्स समितिंजयः ।
लक्ष्मणः प्राञ्जलिर्भूत्वा तस्थौ रामस्य पार्श्वतः ॥ १४
भरतेनाथ संदिष्टा संमर्दो न भवेदिति ।
समन्तात्तस्य शैलस्य सेना वासमकल्पयत् ॥ १५

G.2 107 17
B.2 97 29
L.2 111 15

—After 10, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins

2118* अथवा मां ध्रुव मन्ये मन्यमान सुखोचितौ ।

11 Ś1 Ñ B D2–7 transp 11ab and 11cd. —a) D6 वने वासम् (for वन°) Ñ2 D6 अनुध्यायन्; B4 उपाध्याय, D13 °ध्यात्था, D5 इह ध्यात्वा (for °ध्याय) —b) Ś1 Ñ D2–6 गृहाद्धे(Ñ2 °हे मे)सुमिहागात, B1.3 D2.4.7 गृहे मे (D7 *)सुमिहागात, B2.4 गृह नेतुमुपा(B4 marg also °मिहा)यत —For 11cd, V1 D1 M4 subst l 2 of 2117* —After 11ab, B4 erroneously reads वनवास —c) Ś1 सप्रेक्ष्य, Ñ B अप्येष, V1 D1.3.6 M4 च प्रेक्ष्य, Dt1 Dm1 D3.4.7 वाप्येष, G3 वापीह, M3 लालप्य (for वाप्येष) —d) Ñ B एकांत, D4.7 भनत (for अत्यन्त) Ś1 D2.4.7 -सेविनौ, Ñ B -लालितां, V1 वर्जितां, D1.3 -वर्धितां, M4 भागिनीं (for सेविनीम्) —After 11 V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 S ins

2119* पिता मे राघव श्रीमान्वनात्प्रत्य यास्यति ।

[V1 M4 स्तोत्र, D1 अतोय (for पिता मे) V1 D1 भरत (for राघव) V1 D1 M4 गृहम् (for वनात्)]

12 a) M4 इमौ (for एतौ) V1 वै (for तौ) —b) Ś1 B1 D2–7 गोमयन्तौ, D2 Ct p गात्र°, Cr m g k t as in text (for गोत्रवन्तौ) Ś1 D1–7 महाभुजौ(D1 °र) Ñ V1 B D1.3 M3 महाप्रभौ, D3 महाबलौ M4 महाजवौ (for मनोरमौ) —c) Ś1 D2.4.7 वायुवेगोपमैर्, V1 D1 °गौ महा, D3.5.6 °गोपमौ (for °वेगसमौ) Ś1 D2 नीलाग्र्, Ñ B D2.6 M4 घोराग्र्, V1 D2 भीयौं Dt1 D2.7 T2.3 G3 M3 धीरौ (for वीर) —d) G1 सात्त्वत, G3 जये नौ, Ck t as in text (for जवनौ) Ś1 D2.4.7 भगतौ जवनैर्हयैः, Ñ2 भमतो जवनोर्हयैः (sic) Ñ2 B1.4 D2.3 M3 भगतो(V1 °तौ) [sic] D2.4 °जौ, B3 °मौ) जवनौ हयौ V1 तथा शीघ्रतरौ हयौ, B2 भमरौ नृपतेर्हयौ, D1.3 तथानिलजवौ हयौ(D3 °वै)

13 a) Ś1 Ñ1 V1 B2.4 D1–7 M4 एष वै स(B1 D1 M4 सु) Ñ2 B1.3 एष वैव, Dd1 Dm1 G M3 स एष हि, Cr m g t as in text, Ck स एव सु (for स एष सु) Ñ2 महाकायो, M4 महावाद (for °काय) —b) Ś1 Ñ V1 B D1–7 राजते (for कम्पते) V1 -व्यति (for -मुखे) —c) D1.3 वायुसमो (for शत्रुं°) G1 राम (for नाग) —d) V1 D1.3 पितरस् (for वृद्धस्) Ś1 D1–7 समरे B4 मे शिर (for धीमत) —After 13, Ś1 Ñ V1 B D1.3 M4(after l 2 of 2121*) ins

2120* इति संभाषमाणस्तु रामः सौमित्रिणा सह ।
तां चमूं हर्षसंपूर्णां ददर्श सीतया सह ।

[(l 1) B1 संभाष्यमाणस्तु —V1 om from the post half of l 1 up to the prior half of l 2 —(l 2) B1 दर्शं, D1.3 इव (for हर्ष) B1.2.4 D3 -संपूर्णां, L(ed) -संपर्णां (for °र्णां)]

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

2121* न तु पश्यामि तच्छत्रं पाण्डुरं लोकसत्कृतम् ।
पितुर्दिव्यं महाभाग संशयो भवतीह मे ।
इतीव रामो धर्मात्मा सौमित्रिं तमुवाच ह ।
वृक्षाग्रादवरोह त्वं कुरु लक्ष्मण मद्वचः ।

[(l 1) G1 तत् (for न) G3 M4 हि (for तु) G1 त चित्र (for तच्छत्र) T1.3 G M1–3 पांडर Dt1 -विश्रुत, Cg as above (for -सत्कृतम्) —(l 2) T1 महाबाहो (for °भाग). —After l 2 M4 ins 2120* —Dg1 Dt1 Dd1 T1 G1 M3 Cv r,g k t transp l 3 and 4 —(l 3) Dt1 धर्मार्थ Dt1 G3 प्रत्युवाच, Dd1 -युवाच (for तमु°) G1 हा (for ह) —(l 4) Dd1 Dm1 G M1.4 वृक्षाग्रात्तस्मादवरोह च (for the prior half) ⊛ Cv इतीत्यादि । भगवत्तुत्तमरार्धं द्रष्टव्यम् । प्रमादात्कतैविपर्यस्तम् ।, Cr इतीति—प्रथमसुत्तरार्धं योजनीयम् । ⊛]

14 a) Ś1 Dg1 T1 M3.4 स, Ñ B D1–7 च, V1 om (subm) (for तु) Ś1 D1 शैलाग्रात्, Ñ V1 Dg1 D1.3.4.5.7 शाला°, D3 शाखाग्रात् (for सालाग्रात्) —b) Ś1 Ñ B1–3 D6 M4 लक्ष्मणो लक्ष्मणान्ततः; V1 B1 D1.3.4.7 लक्ष्मणो लक्ष्मया(D1 °*)न्वित, D2 लक्ष्मणो मीक्ष्यान्वित —c) G1.3 प्रणतो (for प्राञ्जलिर्) —d) G1 धीमत, Cg k as in text (for पार्श्व°) —For 14cd, Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 subst

2122* रामस्य पार्श्वमागम्य धीरमस्थापयोऽमुखः ।

[Ś1 Ñ1 D1 आगम्य, V1 D1–4.7 M4 अभ्येत्य (for आगम्य) B3 धीरम्, D4.7 वरि (for धीरम्) V1 D1 तस्थौ निविष्टात्मा, M4 तस्थौ प्रीत्यवयोमुख (for the post half)]

15 a) T1.2 M3 (ब)पि (for (अ)थ) Ś1 B1 D4 T2 G1 सदिष्ट (sic) D2.3 Cr सदिष्टा, Cm g t संदिष्टा (as in text) —b) V1 D1 विमर्दा (for सं°) Ś1 Ñ B D1–7 मा D1 om (for न) —c) D1 समन्तात् (sic) Ś1 Ñ1 B D6 देशस्य (for शैलस्य) —d) D1–3 सैन्यम् (D1 °न्य) (for सेना).

G 2 107 18
B 2 97 30
L 2 111 19

अभ्यर्धमिक्ष्वाकुचमूर्योजनं पर्वतस्य सा ।
पार्श्वे न्यविशदावृत्य गजवाजिरथाकुला ॥ १६

सा चित्रकूटे भरतेन सेना
धर्मं पुरस्कृत्य विधूय दर्पम् ।
प्रसादनार्थं रघुनन्दनस्य
विरोचते नीतिमता प्रणीता ॥ १७

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे एकनवतितमः सर्गः ॥ ९१ ॥

९२

निवेश्य सेनां तु विभुः पद्भ्या पादवतां वरः ।
अभिगन्तुं स काकुत्स्थमियेष गुरुवर्तकम् ॥ १
निविष्टमात्रे सैन्ये तु यथोद्देशं विनीतवत् ।
भरतो भ्रातरं वाक्यं शत्रुघ्नमिदमब्रवीत् ॥ २
क्षिप्रं वनमिदं सौम्य नरसंघैः समन्ततः ।
लुब्धैश्च सहितैरेभिस्त्वमन्वेषितुमर्हसि ॥ ३

---

16 ^{a}) V1 अभ्यर्धम्, Dg1 T2 3 G3 अत्यर्धम्; Cg k t as in text (for अभ्यर्ध°) —^{b}) Ś1 V1 Dt1 D4 च, T इ (for सा) G1 3 पर्वते योजनस्य सा —^{c}) Ś1 Ñ B D1 7 आवृत्या(B3 °त्य, B4 °त्य D6 °त्यां D7 °त्या) वासि(D1 वसि, D2 6 7 वसिथ)तारण्ये, V3 आवृत्य वसतारण्ये (sic) M4 काकुत्स्थावसदारण्ये —^{d}) Dd1 Dm1 नर (for गज) Ś1 Ñ V1 B D1 7 M4 -रथाकुला(V1 °ल), Dt1 T G1 3 M1 3 -नराकुला, Dd1 Dm1 -गजाकुला

17 ^{a}) D4 6 7 चित्रकूटस्य D8 चित्रकूटात् (for °कूटे) M4 भरतस्य (for °तेन) D2 शाला, D3 सेन, D4 5 7 साला (for सेना) —^{b}) Ś1 Ñ3 V1 B D1 7 M4 विहाय (for °धूय) —^{c}) M2 प्रसाधनार्थं Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 प्रसादनार्थाय तदा(D6 °था, D7 °द)मजस्य —^{d}) Ś1 T1 M2 विराजते (for विरोचते) Ś1 D6 नीतिविदा, D1 नीतिरिव, B4 मामिमता (for °मता) Ś1 D6 प्रयुक्ता, B4 प्रणीत (sic) (for प्रणीता)

Colophon —*Sarga name* Ś1 D6 लक्ष्मणवाक्यं Ñ1 B1 2 शैल(B2 marg also सैन्य)रोहणं Ñ3 B3 सेनाधिरोहणं V1 D3 लक्ष्मणानुनयो, B4 चित्रकूटवर्णनं, D5 भरतपर्वताधिरोहणं, D2 भरतप्रस्थाने लक्ष्मणानुनयो, D4 7 भरतप्रस्थाने लक्ष्मणवाक्यं, D5 भरतदर्शने लक्ष्मणप्रतिबोध —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B2 D4 6 om Ñ3 107 V1 D6 103 B2 95 B3 104 B4 102 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 97 D1 159 D2 7 M4 105 D3 106 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नमः

92

☞ D4 7 missing for Sarga 92

1 V1 D2 3 om 1 while Ś1 Ñ B D5 M4 read 1 after 2 91 16 —^{a}) B2 सेनास् (for °नां) Ś1 D6 M4 इ (for तु) B2 (m also as in text) G3 तत T1 शुचि (for विभु) G(ed) भरत (for तु विभु) —^{b}) G1 मतिमतां (for पादवतां) —^{d}) Ś1 D6 M4 गुरुवत्सलं, Ñ B °वर्तिनं T1 °मात्मनं, T2 G3 °वर्तिनं Cv r m g k t °वर्तकं (as in text)

2 D2 om 2^{cd} —^{a}) Ś1 Ñ B D6 निविष्टमात्रं तु(Ñ1 च) सेनाया —^{b}) Ś1 D6 यथादिष्टं Ñ B Dg1 यथोद्दिष्टं, V1 यथोद्देशे, G1 3 यथादेशं, Ct as in text (for यथोद्देशं) D1 विनीतवान् —Before 2^{cd} D3 reads 2 93 1

3 ^{a}) L(ed) इदं वनं (by transp) B1 lacuna for सौम्य —^{b}) Ś1 Ñ V1 B D1 5 6 नरसिंह (Ś1 Ñ1 D6 °ह) T2 प्राणि° (for नरसंघै) Dg1 D1 समन्वितो(D1 °त) —^{c}) G3 पर्वतस्, Ck t as in text (for एभिस्) Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 M1 लुब्धकै (V1 सलुब्धै) सहित (B1 2 4 °तै) सर्वैस् —^{d}) Ś1 D6 सद्, Ñ3 B1-4 D1 तद् (for त्वम्) D6 अर्हति M3 damaged अर्ह in तुमर्हसि —After 3 Ś1 Ñ B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D6 S ins V1 D1 6 ins 1 3-4 and D3 ins 1 3 only

यावन्न रामं द्रक्ष्यामि लक्ष्मणं वा महाबलम् ।
वैदेहीं वा महाभागां न मे शान्तिर्भविष्यति ॥ ४
यावन्न चन्द्रसंकाशं द्रक्ष्यामि शुभमाननम् ।
भ्रातुः पद्मपलाशाक्षं न मे शान्तिर्भविष्यति ॥ ५
यावन्न चरणौ भ्रातुः पार्थिवव्यञ्जनान्वितौ ।
शिरसा धारयिष्यामि न मे शान्तिर्भविष्यति ॥ ६
यावन्न राज्ये राज्यार्हः पितृपैतामहे स्थितः ।
अभिषेकजलक्लिन्नो न मे शान्तिर्भविष्यति ॥ ७
कृतकृत्या महाभागा वैदेही जनकात्मजा ।
भर्तारं सागरान्तायाः पृथिव्या यानुगच्छति ॥ ८
सुभगश्चित्रकूटोऽसौ गिरिराजोपमो गिरिः ।
यस्मिन्वसति काकुत्स्थः कुबेर इव नन्दने ॥ ९

G 2 0 6
B 2 98 12
L 2 112 10

2123* गुहो ज्ञातिसहस्रेण शरचापासिधारिणा ।
समन्वेषतु काकुत्स्थमस्मिन्परिवृतः स्वयम् ।
अमात्यैः सह पौरैश्च गुरुभिश्च द्विजातिभिः ।
सह सर्वं चरिष्यामि पद्भ्यां परिवृतः स्वयम् ।

[Dt1 reads twice l 1-2 —(l 1) Ñ B1-3 Dg1 Dt2 Dd2 Dm2 T G1 M2 धारिणा (for धारिणा) —(l 2) T2 अन्वेषयिष (sic) (for समन्वेषतु) Ś1 D5 वने वसंत काकुत्स्थम्, Ñ B वने मार्गंतु (B2 [m also] °न्वेषय तु) काकुत्स्थं (for the prior half) Ś1 Ñ B D5 तथा (for स्वयम्) —After l 2 Dm1 ins राम —Ś1 Ñ B1 D5 om B3 reads in marg whereas M3 reads twice l 3-4 —(l 4) V3 सहसा च, B2-4 D1 3 सह सैन्यैः, K(ed) वन सर्वे (for सह सर्वं) D5 स्वर (for स्वयम्)]

4 a) Ś1 Ñ B D1 3 6 transp यावन्न and रामं Ś1 Ñ B Dd1 Dm1 Dt 2 3 पश्यामि (for द्रक्ष्यामि) V2 राघवं वा न पश्यामि, D2 सोढं सर्वेश्वरं रामं, M3 यावद्रामं न (by transp) पश्यामि —D2 om (hapl) from 4b up to द्रक्ष्यामि in 5a —b) Ś1 Ñ B D2 6 M1 च (for वा) G M1 महारथ (for °बलम्) —c) Ś1 V2 V1 B D2 6 M1 च, M1 inf lin sec m (for वा)

5 D3 om up to द्रक्ष्यामि in a (cf v l 4) 1 3 D2 om (hapl) 5 Dg1 transp 5 and 6 L(ed) reads 5 for the first time here within brackets and repeats it after 2125* —a) M3 तु (for न) G1 न यावत् (by transp) —b) Ś1 Ñ B1 3 D5 पश्यामि (for द्रक्ष्यामि) V1 भ्रातुरानन (for शुभमा°) Dg1 Dt1 T2 M2 3 Ct तव (Dt1 T2 तद्) द्रक्ष्यामि (M2 द्रक्ष्यामि च) शुभानने —c) V1 भ्रातरं (for भ्रातुः) Dg1 Dt1 T2 विशालाक्षं (for °पलाशाक्षं) —After 5 Dg1 (marg) Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G1 2 M1 3 ins Ñ V1 B D1-4 T1 G2 M3 4 ins after 7

2124* सिद्धार्थं खलु सौमित्रिर्यश्चन्द्रविमलोपमम् ।
मुखं पश्यति रामस्य राजीवाक्षं महाद्युति ।

[(l 1) Ñ1 B2 4 T2 यत् (for यः) Ñ V1 B D1 3 विमलं मुखं, M4 विमलाभं (for °विमलोपमम्) D2 पश्यन्नन्तर्मुखं (for the post half) —(l 2) Ñ V1 B D1 3 सम D2 सदा (for मुखं) D2 दर्शन (sic) (for पश्यति) B1 चारुं च (for राजीवाक्षं) V1 D1 महाद्युते, B1 Dg1 Dd1 Dm1 T2 °द्युतिं, B4 D1 M3 °द्युति (for °द्युति) D2 राजीवाक्षमहाद्युते (sic) (for the post half)]

—After 2124*, D3 ins 2125* for the first time repeating it after 6

6 Dg1 transp 5 and 6 M3 om (hapl) 6-7 V1 om (hapl) 6 —a) B1 भ्रातुश्चरणौ (by transp) —c) Ś1 Ñ B Dt1 Dd1 Dm1 Dt-3 6 T2 3 G M1 3 4 ग्र(Ñ1 गृ, Ñ2 B1 3 गु, B2 4 M4 न, D1 3 M3 स)हीष्यामि, Cg as in text (for धारयिष्यामि) —After 6 Ś1 Ñ B D1 3 (second time) 6 M4 ins while V1 ins after 5 (owing to om)

2125* परिष्वज्य भुजाभ्यां च यावन्न वदता वर ।
सत्करिष्यति धर्मात्मा न मे शान्तिर्भविष्यति ।

[(l 1) Ś1 D5 परिष्वज्य, B1 परिसृज्य (for °ष्वज्य) Ś1 B1 D5 तु B3 D1 3 (both times) M4 मा B1 om (subm) (for च) V1 न जानुभ्यां (for भुजाभ्यां च) Ñ दर्शतां, B3 भूभुजां (for वदता) —(l 2) Ś1 D5 स करिष्यति V1 सत्क° (for सत्क°) Ś1 lacuna for भविष्यति]

— After 2125* L(ed) repeats 5

7 M3 om 7 (cf v l 6) —a) B1 om राज्ये Ñ1 D1 3 राज्यार्हे, V1 °र्हं (for राज्यार्हः) —b) Ś1 D5 स्थाने, V1 °र्हे]स्थित (for स्थित) —c) V1 Dt1 अभिषिक्तो (for °षेक) Ñ1 °जलाक्लिन्नो, P1 °जले क्लिन्नो, Dm1 °जलैः क्लिन्नो (sic) D3 °जलाक्लिन्नो (for °जल°) Ś1 D5 न निवेक्ष्यति काकुत्स्थो राजीवाक्षो महाद्युति —After 7 Ñ V1 B D1 3 T1 G2 M3 4 ins 2124*

8 a) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 कृतकार्या (for °कृत्या) —cd) V1 D1 3 पृथिव्याः सागरान्तायाः (for c) V1 भर्तारं (for पृथिव्या) D1-3 M3 भर्तारमनुगच्छति (for d) Ś1 D5 भर्तारं च समागत्य पृथिवीं नाधिगच्छति

9 D3 om 9ab —a) Ś1 सुस्थिरस्, Ñ V1 B D1 3 M4 सुलितस्, Dt1 सुशुभस्, D2 खलि मह्य Cm g as in text (for सुभगस्) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 [S]ये (for ऽसौ) —b) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 गिरिराजो (Ñ1 °ज) महाद्युति (V1 D3 °गिरि) Dt1 T Ct गिरिराजसमो गिरि —D3 om 9cd —c) D2 यत्र (for यस्मिन्) —d) Ś1 B3 D5 मंदिरे, Ñ2 B3 4 M4 सद्मे, Cr m g as in text (for नन्दने)

G 2. 0. 0
B. 2. 98. 13
L. 2. 112. 11

कृतकार्यमिदं दुर्गं वनं व्यालनिषेवितम् ।
यदध्यास्ते महातेजा रामः शस्त्रभृतां वरः ॥ १०
एवमुक्त्वा महातेजा भरतः पुरुषर्षभः ।
पद्भ्यामेव महातेजाः प्रविवेश महद्वनम् ॥ ११
स तानि द्रुमजालानि जातानि गिरिसानुषु ।
पुष्पिताग्राणि मध्येन जगाम वदतां वरः ॥ १२
स गिरेश्चित्रकूटस्य सालमासाद्य पुष्पितम् ।
रामाश्रमगतस्याग्नेर्ददर्श ध्वजमुच्छ्रितम् ॥ १३
तं दृष्ट्वा भरतः श्रीमान्मुमोद सहबान्धवः ।
अत्र राम इति ज्ञात्वा गतः पारमिवाम्भसः ॥ १४
स चित्रकूटे तु गिरौ निशाम्य
　　रामाश्रमं पुण्यजनोपपन्नम् ।
गुहेन सार्धं त्वरितो जगाम
　　पुनर्निवेश्यैव चमूं महात्मा ॥ १५

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे द्विनवतितमः सर्गः ॥ ९२ ॥

---

10 [a]) Ñ1 दुर्गं; Ñ2 स्वर्गं (for दुर्गं). —[b]) D5 M3 वन-; M4 सुग- (for वनं). —[c]) T3 यम् (for यद्) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.4 M1 अध्यास्ते यद् (by transp.), Ñ1 अध्यध्यास्ते (sic), T3 यस° (for यदध्यास्ते). Ñ2 B2 महाबाहु; Dt1 °त्राणो; D1-3 °भागो; Cg as in text (for °तेजा). —[d]) B1 धर्मभृतां (for शस्त्र°).

11 [a]) M4 इत्यौ (for उक्त्वा). Ś1 Ñ1 V1 B2.3.4 Dg1 Dd1 Dm1 D1-3.5 T2.3 G M1.3 महाबाहुर्; Cg as in text (for °तेजा). —[c]) Ñ2 B3 M2 महाबाहुः (for °तेजाः). —[d]) V1 D1-3 चचार सु-; B1 विविवेश (for प्रवि°). Ñ1 B3 T3 महावनं (for महद्वनम्)

12 [a]) Ñ2 B1.4 शतानि (for स तानि). Ñ1 reads from द्रु up to नि in [b] in marg. B2 -जातानि (for -जातानि). —[c]) Ñ1 मुशालो,(sic), B3 (sup. lin. also as in text) सुरयता (sic), D5 मध्ये च (for मध्येन). —[d]) D1 नरामे (sic) (for जगाम). M1 वदतां; Cg as in text (for वदतां).

13 [b]) Ñ2 V1 B D1-3 M1 सानुम्; Dg1 शालम्; Ck as in text (for सालम्). Dg1 Dt1 आरुह्य; Ck as in text (for आसाद्य). Dt1 सत्वरं (for पुष्पितम्). Ś1 D4 सानून्यन्येषु(D5 °न्वेष्य; L(ed.)°न्विष्य)वेष्टितः. —D2 om. 13[cd]. —[c]) Ś1 रामाश्रमे (for °श्रम). Ś1 Ñ V1 B1.3 (marg. also -हुतस्य).3.4 D1-3 -कृतस्य (for -गतस्य). V1 [अ]ग्रि Dt1 Ck.p.tp [ब]त्ते (for [अ]ग्नेर्) —[d]) Ś1 Ñ B D1.3 M1 दृष्ट्वान्(D1 M1 दहशे) धूममुच्छ्रितं, V1 D2 ददर्श (D3 °दर्शे) धूमसमन्. ⊕ Ck : एवं रामाश्रमगतस्याग्नेः इति पाके पाठे योजना शक्या (!) रामाश्रमगतस्याग्नेरिति पठित्वा यथेष्टं योजयत्वन्यः ॥ Ct : रामाश्रमगतस्याग्ने इति पाठे तदाश्रमगतस्य सालस्याग्ने उपरि यदुच्छ्रितं ध्वजं कोविदारध्वजं ददर्शेत्यर्थः । धूमदर्शनस्य पूर्वमेव जातत्वेन तस्यानिर्णायकत्वादिति कतकः । ⊛

14 D5 mostly damaged for [a]. —[b]) D2 मुदितः; M1 मुमुदे; K(ed.) Cg मुमोद; Cgp as in text (for मुमोद). Dd1 Dm1 T1 G M1.3 -बान्धवैः (for -बान्धवः). —[c]) Ś1 D2 कश्चि (for अत्र). —[d]) Ś1 B3 मत्वा, D2.3 मतः (for गतः). B1 इह (for इव). Gt [उ]दधेः Ck [अ]र्णवः (for [अ]म्भसः).

15 V1 D1-3 om. 15. —[a]) Ś1 चित्रकूटेषु Ñ B D4 °कूटेय (for °कूटे तु). Ś1 Ñ B1.3.4 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D6 G3 M1.3 Cm g निशाम्य; B2 निपद्यन्; Ct as in text (for निशाम्य). —[b]) Ś1 Ñ B D4 पुण्यजनो(Ñ1 °त्ता; Ñ2 °लो)प(B1 °जैन)सेवितं. —[d]) Ś1 D4 व्यवस्थाप्य (for निवेश्यैव). G1 चमूर् (for चमूं)

Colophon : V1 D1-3 om (cont. the Sarga). —*Sarga name* : Ś1 भरतागमनं; Ñ1 भरतानुगमनं; Ñ2 B3 भरतस्यागमनः; B1 भरतागम ; B4 रामान्वेषणं; D4 भरतागमनं. —*Sarga no.* (figures, words or both) : Ś1 Ñ1 B1 D4 om., Ñ2 108, B1 96, B3 105, B4 102, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 98, M4 106. —After colophon, Dm1 concludes with राम, सीता, लक्ष्मण; G with श्रीरामाय नमः.

९३

निविष्टायां तु सेनायामुत्सुको भरतस्तदा ।
जगाम भ्रातरं द्रष्टुं शत्रुघ्नमनुदर्शयन् ॥ १
ऋषिं वसिष्ठं संदिश्य मातॄर्मे शीघ्रमानय ।
इति त्वरितमग्रे स जगाम गुरुवत्सलः ॥ २
सुमन्त्रस्त्वपि शत्रुघ्नमदूरादन्वपद्यत ।
रामदर्शनजस्तर्षो भरतस्येव तस्य च ॥ ३

गच्छन्नेवाथ भरतस्तापसालयसंस्थिताम् ।
भ्रातुः पर्णकुटीं श्रीमानुटजं च ददर्श ह ॥ ४
शालायास्त्वग्रतस्तस्या ददर्श भरतस्तदा ।
काष्ठानि चावभग्नानि पुष्पाण्यवचितानि च ॥ ५
ददर्श च वने तस्मिन्महतः संचयान्कृतान् ।
मृगाणां महिषाणां च करीषैः शीतकारणात् ॥ ६

G 2 108 5
B 2 99 7
L 2 113 5

93

Dm1 begins with ॐ, M1 2 with श्रीरामाय नमः V1 D1 3 cont the previous Sarga

1 V1 D1 3 om 1 —D2 reads st 1 after 2 92 1^cd —^a) D3 5 विनिशायां (for निवि°) —^b) B4 उत्सुकोथ (hypm) D3 5 सोत्सुको, D4 7 सौत्सुक्यो (D7 °क्यौ) (sic) (for उत्सुको) Ñ1 D13 Dd1 D2 T3 G M1 2 4 तत (for तदा) —^c) D7 ददर्श (for जगाम) —^d) Ś1 Ñ B D2 4-7 M3 Cvp शत्रुघ्नसहितो विभु (D4 7 °भुः)

2 ^a) D3 गुरुं (for ऋषिं) —^c) B4 सस्नेह, D1 आज्ञाप (for अग्रे स) V1 D1 3 इति सत्वरमाणोसौ, M4 इति त्वरित माणोसौ —^d) Dd1 Dm1 भ्रातृ (for गुरु) G2 -वत्सेन (for -वत्सल) ❁ Ck एव त्वरितो गच्छन्नेव शत्रुघ्नादीनभ्यर्चयेदेवमेव समीचीने पाठे क्रमे स्थिते सुमन्त्रस्त्वपीत्यादि पञ्च श्लोकानन्तर गच्छन्नेवेत्यादि श्लोकद्वयम् । अस्य पूर्वं पाठ मात्रादिक इत्यन्वय । एव क्रम एवासगत । करीषैः शीतकरणादित्यनन्तर पुनरप्याश्रमचिह्नस्यैन उत्क्षेपकानि चीराणीत्यादेर्वक्तव्यत्वात् । ❁ —After 2 T3 M3 4 read 7 8

3 ^a) Ś1 Ñ V1 B D1 3 G1 2 [अ]थ (for [अ]पि) —^b) Dt1 अन्ववर्तत, V2 अन्वपद्यत (sic) (for °पद्यत) Ś1 D6 त्वरादानन्वपद्यत, Ñ1 अनुवेगान्व°, Ñ2 स वेगादनु°, V2 अन्वमेवानु°, B1 स वेगेनान्व°, B3 4 D1-5 7 अन्वगेवान्व°, B2 स वेगादन्व° —G3 om 3^c-5^b —^c) Ś1 V2 B1 3 D6 T3 M1 हर्षो, V1 D1-3 स्नेहो, D4 5 7 Cr तोषो, Cm g t as in text (for तर्षो) Ñ2 T2 G3 रामदर्शनशोषौ (T2 °सहर्षो, G2 °सतोषो) (sic) —^d) V1 B2 D2 G1 M1 2 भरतस्यैव, T1 भरतस्य च (for °स्येव) Ś1 B1 2 D4 5 7 हि, Ñ2 V3 B3 4 D1 3 इ (for च)

4 G3 om 4 (cf v l 3) —^a) Ś1 Ñ B D2-7 गच्छन्न्, V1 पृथग् (for गच्छन्) D2 [अ]प (for [अ]थ) D1 3 7 पृच्छते (sic) चाथ (D7 °पि) भरतम्, —^b) M1 -सन्धितां Ś2 D6 तापसानालयस्थिताम्; Ñ V2 B D1-6 7 तापसानालय (B2 3 [after corr] 4 °ये) स्थिताम्; M4 तापसानां सुस्थितां (sic) —Ś1 Ñ B D2 4-7 om from 4^c-5^b —^c) D1 M3 Ck -कुट(M3 °टी) (for -कुटीं) —^d) V1 D1 3 स, V4 च (for ह)

☞ Ck does not comment on the portion 2 93 5-38

5 Ś1 Ñ B D2 4-7 G3 om 5^ab (cf v l 3 and 4) —^a) V1 D1 M1 [अ]सितस् (for [अ]ग्र°) T3 G3 तस्य (sic) (for तस्या) D3 शालायास्त्वरितस्तस्या —^b) V1 स्थिते (sic) D1 3 स्थित, M1 तत (for तदा) —^c) V1 D1 3 परिभग्नानि (for चाव°) —^d) V1 D1 कुसुमानि चि (D1 °न्युचि)तानि च, Dt1 G2 पुष्पाण्यपि च (G3 चि) तानि च, D3 करीषान्शीतकारणात् (= 6^d in D1) M4 कुसुमान्यपचितानि च, Cm पुष्पाण्युप°, Ct पुष्पाण्यप° —For 5^cd, Ś1 Ñ B D2 4-7 subst and read after 8 V1 D1 3 ins after 8

2126* इदं फलानां संक्लिष्ट पुष्पाण्यवचितानि च ।
काष्ठानि परिभग्नानि मूलान्यावेष्टितानि च ।

[(L 1) V1 D1 3 इमे Ñ1 B2 3 संक्षिप्त, Ñ2 B1 3 (m v g as in B2) संक्षिप्त V1 D2 सह (D2 °च) र्णं, D1 विचया, D4 6 7 गुल्फ (for संक्लिष्ट) —D7 om (hapl) | 2 —(L 2) D4 6 7 परिक्लिन्नानि (for °भग्नानि) V1 काष्ठानि च विभग्नानि D1 3 काष्ठानि चावरुग्णानि (sic) [for the prior half] D2 5 लतानि (for मूलानि) D3 [आ]विष्टितानि (sic) (for [आ]वे°)]

—After 5 V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 3 G ins

2127* सलक्ष्मणस्य रामस्य ददर्शाश्रममेयुषः ।
कृते वृक्षेष्वभिज्ञानं कुशचीरैः क्वचित्क्वचित् ।

[(L 1) Dd1 Dm1 T3 G1 3 सलक्ष्मणस्य च V1 Dg1 D3 Cm g ईयुष, D1 उत्तम, Cr as above (for एयुष) —(L 2) V1 वृक्षेष्वभिज्ञान (for वृक्षेषु°) and वृणं चीर (for कुशचीरैः)]

6 ^a) T1 2 स ददर्श Ñ1 Dg1 Dt1 भवने, B2 च वणे, D1 3 यवने (meta) (for च वने) —^b) D1 सवधौ (for संचयान्) —^c) B3 केसरीणां, D2 मर्दिणीणां (for महिषाणां) —^d) V2 D2 करीषान्, Cm g t as in text (for करीषैः) Ś1 Ñ B1 3 4 D4 7 करीषा (D5 °रिष) ञ्शीतकारणात्, B2 करीणामपि°

G 2 108 5
B 2 99 8
L 2 113 6

गच्छत्येव महाबाहुर्द्युतिमान्भरतस्तदा ।
शत्रुघ्नं चाब्रवीद्धृष्टस्तानमात्यांश्च सर्वशः ॥ ७
मन्ये प्राप्ताः स्म तं देशं भरद्वाजो यमब्रवीत् ।
नातिदूरे हि मन्येऽहं नदीं मन्दाकिनीमितः ॥ ८
उच्चैर्बद्धानि चीराणि लक्ष्मणेन भवेदयम् ।
अभिज्ञानकृतः पन्था विकाले गन्तुमिच्छता ॥ ९
इदं चोदात्तदन्तानां कुञ्जराणां तरस्विनाम् ।
शैलपार्श्वे परिक्रान्तमन्योन्यमभिगर्जताम् ॥ १०
यमेवाधातुमिच्छन्ति तापसाः सततं वने ।
तस्यासौ दृश्यते धूमः संकुलः कृष्णवर्त्मनः ॥ ११
अत्राहं पुरुषव्याघ्रं गुरुसत्कारकारिणम् ।
आर्यं द्रक्ष्यामि संहृष्टो महर्षिमिव राघवम् ॥ १२
अथ गत्वा मुहूर्तं तु चित्रकूटं स राघवः ।
मन्दाकिनीमनुप्राप्तस्तं जनं चेदमब्रवीत् ॥ १३
जगत्यां पुरुषव्याघ्र आस्ते वीरासने रतः ।
जनेन्द्रो निर्जनं प्राप्य धिङ्मे जन्म सजीवितम् ॥ १४
मत्कृते व्यसनं प्राप्तो लोकनाथो महाद्युतिः ।
सर्वान्कामान्परित्यज्य वने वसति राघवः ॥ १५

---

7 T2 M3.4 read 7 8 after 2 ⊛ Cv महाबाहुरित्यादि श्लोकद्वयमुच्चैर्बद्धानि चीराणीत्यस्मात्प्रागदृष्टव्यम् । अन्यत्र तु प्रमादाल्लिखितम् । ⊛ —^{b}) V1 D1.3 बुद्धिमान्, D2.6.7 मति° (for द्युति°) T2 M4 तत (for तदा) Ś1 Ñ V1 B D1-7 पुरुषर्षभ —^{c}) G1 अब्रवीद् (for चा°) —For 7^{cd}, Ś1 Ñ V1 B D1-7 subst

2118* अमात्यानब्रवीत्सर्वान्भरतः सत्कृतान्पितुः ।

[D1 इति (for पितु) Ś1 D6 सत्कृतानिह, V1 स कृतवान्प्रभु (hypm) D6.7 सत्क्रियापर]

8 ^{a}) B3 मन्ये (sic) D1 वय (for मन्ये) —^{b}) Ñ1 यद्, B*.4 D6.7 G2 यथा, Cg as in text (for यम्) —^{c}) Dt1 T2.3 नातिदूरेऽति, Dd1 G M3 नातिदूरे च (for नातिदूरे हि) Ś1 Ñ V1 B D1-7 नाति(V1 °ह)दूरम(Ś1 °राद्)ह मन्ये —^{d}) D1 अत्र (for इत) G2 नदीं मन्दाकिनीमिता (sic) —After 8 Ś1 Ñ B D1.4.7 read and V1 D3.5 ins 2126*

9 D3 om 9^{ab} —^{a}) D3 नद्धानि (for बद्धानि) —^{b}) Ś1 D6 तथैव च Ñ V1 B D1-4.7 य(Ñ2 B त)था ध्रुवं (for भवेदयम्) —^{c}) V1 स चाभिज्ञ, D1-3 साभिज्ञान (D2 °न, D3 °न) (for अभिज्ञान) Ś1 D6 चाभि(D6 °भि) ज्ञानादित पथा, Ñ B D4.5.7 अभिज्ञानाङ्कित पथा —^{d}) G1 निशालैः, Cv निशाले, Cr m g t as in text (for विकाले) G1.3 इच्छता(G3 °त) Cv r m g t इच्छता, as in text) Ś1 D1.6.7 विकालेऽस्मत्समीयुषा, Ñ विकालश्रममी(Ñ2 °मि)युषा, V1 D2 निकाले ह्याश्रमैषिणा(V1 °णा) B D5 विकाले ध्र(B1 भ्र)ममीयुषा D4 विकाले मयुपेयुषा, D3 वियत्काले ह्याश्रमैषिण (sic)

10 ^{a}) Ś1 D6.7 अयं, Ñ1 इम, B(ed) Ct इवदं, Cv r m g tp as in text (for इदं) Ś1 Ñ V1 B D1-7 चोद्धुर (for चोदात्त) T2 मत्तानां (for दन्तानां) —^{b}) D3 तपस्विनां —^{c}) Ś1 D6-7 समाक्रान्तम् (D4 °क्रुम) B3 परि°ऽ M3 परिध्वस्तम्, Ct r m g t as in text (for °क्रान्तम्) —^{d}) B1 D2 प्रतिगर्जतां, B3.4 Dd1 D5 अभिगर्जितां(D2 °तं), Dm1 °गर्जंतां, G1 परि°, Cg as in text (for अभिगर्जताम्) —After 10 Dm1 ins राम

11 D2.4.5.7 om 11^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ1 D6 अध्यादातुम्, Ñ2 B1.2.4 अध्याधातुम्, V1 चाध्या°, B3 अपाध्यातुम्, D1.3 वाध्या° (for मेवाधातुम्) —^{b}) Ś1 D6 सतत (for स°) —^{c}) G3 ततोऽसौ, Cr m g as in text Ct तस्याय (for तस्यासौ) D2.4.5.7 त(D3 य)था संदृश्यते धूम —^{d}) V1 सस्कुल (sic) B4 शाकुल, D2 सङ्कल (for संकुल)

12 T3 om 12^a-14^b G3 om 12 —^{a}) Ś1 Ñ1 V1 B2.3.4 D1-7 अद्य त, Ñ2 B3 अद्य तु, Dg1 तत्राहं, Cr अद्याहं, Cg as in text (for अत्राहं) —^{b}) Ś1 D6 पितु(D6 [before corr] °श्रो)रादेश, Dg1 गुरुसत्कार, D2.4.5.7 पितृसंदेश (for गुरुसत्कार) B1 -कारण —^{c}) Ś1 Ñ V1 B D1.4.6.7 अद्य (for आर्यं) D2 पश्यामि (for द्रक्ष्यामि) Ś1 Ñ B D6 काकुत्स्थं, V1 D1-6.7 धर्मज्ञं, Dt1 सहृष्टं (for संहृष्टो) —^{d}) Ś1 Ñ V1 B D1.3.6 महर्षिसमदर्श(B3 D1 °र्शि [sic])नं

13 T3 om 13 (cf v l 12) —^{a}) D3 अद्य (for अथ) Ś1 V1 D1-7 स (for तु) —^{b}) Ś1 Ñ1 D6 समीपतः, Ñ2 V1 B D1.3 समगत (for स राघव) D2.4.5.7 चित्रकूटसमीपत —^{c}) Ś1 D6 अनुप्राप्य, B2.4 D4.7 अनुप्राप्तं (for °प्राप्तस्) —^{d}) D1 स्व (for तं) Ś1 Ñ B D2.4-7 वाक्यम्, V1 D1.3 भरतो (for चेदम्)

14 T3 om 14^{ab} (cf v l 12) —^{a}) Ś1 V1 D1.3.6 अथ स(V1 तु) G2 अत्रार्थ, Cr g as in text (for जगत्यां) —^{b}) V1 आस्ते वीराम्बराजिनधर (hypm) D1.3 आस्ते वीराजिनाम्बर —M3 om 14^c-15^a —^{c}) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1.3.4-7 नरेन्द्रो (for जनेन्द्रो) Ñ1 D1.7 विजन (D1.7 °ने) (for निर्जन) Ś1 Ñ B1.3 D2.4-7 प्राप्तो (for प्राप्य) —D4.7 om (hapl) 14^d-15^a —^{d}) Ñ1 D2.3.5 M3 च जीवितं, B3 सजीवितं (sic) Ś1 D6 लोकनाथो महाद्युति (=15^b)

15 M3 om 15 D2.5 om 15^a (for all cf v l 14) —^{a}) B1.4 यत्कृते, Dm1 मत्कृतं, Cg as in text (for मत्कृते) D2.4 निधनं (for व्यसनं) N1 प्राप्तं (for प्राप्तो) —^{b}) Ś1 Ñ B D6 लोकपालोपमो यत (Ñ यशी; B3 [marg, also] यशी), V1 लोकपालसमो यशी, D1.3 लोकपाल(D1

इति लोकसमाक्रुष्टः पादेष्वद्य प्रसादयन् ।
रामस्य निपतिष्यामि सीतायाश्च पुनः पुनः ॥ १६
एवं स विलपंस्तस्मिन्वने दशरथात्मजः ।
ददर्श महतीं पुण्यां पर्णशालां मनोरमाम् ॥ १७
सालतालाश्वकर्णानां पर्णैर्बहुभिरावृताम् ।
विशालां मृदुभिस्तीर्णां कुशैर्वेदिमिवाध्वरे ॥ १८
शक्रायुधनिकाशैश्च कार्मुकैर्भारसाधनैः ।
रुक्मपृष्ठैर्महासारैः शोभितां शत्रुबाधकैः ॥ १९
अर्करश्मिप्रतीकाशैर्घोरैस्तूणीगतैः शरैः ।
शोभितां दीप्तवदनैः सर्पैर्भोगवतीमिव ॥ २०
महारजतवासोभ्यामसिभ्यां च विराजिताम् ।
रुक्मबिन्दुविचित्राभ्यां चर्मभ्यां चापि शोभिताम् ॥ २१
गोधाङ्गुलित्रैरासक्तैश्चित्रैः काञ्चनभूषितैः ।
अरिसंघैरनाधृष्यां मृगैः सिंहगुहामिव ॥ २२
प्रागुदक्स्रवणां वेदिं विशालां दीप्तपावकाम् ।
ददर्श भरतस्तत्र पुण्यां रामनिवेशने ॥ २३

G 2 108 22
B 2 99 24
L 2 113 23

°लो)समो वशी —ᵈ) D₂ सर्वकामान्, G₃ सर्वानिव (for सर्वान्कसमान्)

16 ᵃ) T₂ लोके (for लोक) Ñ B -चरि(B₁ °सि)हस्य, T₁ -समाक्रुष्टे, M₁ °क्रुष्टे, Cr °क्रुष्ट, Cm g t as in text (for -समाक्रुष्ट) Ś₁ D₂.₃-₇ तस्याह लोकनाथस्य, V₁ D₁.₃ अतो गत्वा सु(D₃ स)दूराश, G₂ इतीव लोकमाक्रुष्ट —ᵇ) V₁ D₂.₃ M₄ पादानस्य, T₂ पादेनाद्य (for पादेष्वद्य) Ś₁ Ñ B D₂.₄-₇ पादयो समप्रसादयन् —T₁ illeg for 16ᶜ 17ᵇ —ᶜ) Dt₁ Dd₁ Ct राम तस्य पतिष्यामि —ᵈ) Dg₁ लक्ष्मणस्य, Cv g as in text (for सीतायाश्च) Dt₁ Dd₁ T₂ M₁ Cgp t सीताया लक्ष्मणस्य च ‖ Ct स्वापराधप्रसादनाय कनीय स्यपि प्रणामो लोकप्रसिद्ध इति कतक । अन्यस्तु श्रद्धाशाल्यात् ' सीतायाश्च पुन पुन ' इति पाठ कल्पयति । ‖

17 T₁ illeg for 17ᵃᵇ (cf v l 16) —ᵃ) M₄ तत्र (for तस्मिन्) Ś₁ Ñ B D₂ एवं लालप्यमान स(B₄ °तस्य), V₁ एवं विलपमान तु, D₁-₆.₇ एवं विलपमानस्तु(D₂ °स्य) —ᵈ) D₂.₅.₇ रम्या (for पुण्या)

18 T₁ illeg for 18 19 —ᵃ) Ñ V₁ B Dg₁ D₁.₆.₇ शाल (for साल) D₁ [श्वा]प्रकर्णाना (for [श्व]क°) —ᵇ) B₄ वृक्षैर् (for पर्णैर्) Ś₁ Ñ B₂-₄ D₂ आचिता —ᶜ) Ś₁ Ñ V₁ B₃ Dg₁ Dt₁ Dd₁ Dm₁ D₂.₄.₇ T₂.₃ G₃ मृदु विस्तीर्णां B₁.₂.₁ भूमि(B₁ °मे) विस्तीर्णां(B₄ °स्तारो) M₂ बहुविस्तीर्णां (for मृदुभिस्तीर्णां) G₂ M₁ विशालां मृदुभि क्षीणां —ᵈ) Ś₁ Ñ V₁ B₃ D₁-₃ दर्भैर्, B₁.₄ दर्भे (sic) (for कुशैर्) Ś₁ V₁ B₂.₄ Dg₁ D₁.₆.₇ वेदीम् (for वेदिम्) B₁ [श्रे]वरे (for [ध्व]रे)

19 T₁ illeg for 19 (cf v l 18) D₄.₅.₇ om 19 —ᵃ) G₃ M₂ चक्रायुध Ś₁ Ñ V₁ B D₁.₄ निकाशाभ्या (for निकाशैश्च) —ᵇ) M₂ हार, Cv r m g t as in text (for भार) Ś₁ Ñ V₁ B D₁.₂.₆ कार्मुकाभ्या विभूषिता —V₂ om (hapl) 19ᶜ-21ᵈ —ᵈ) Dd₁ G₁.₃ M₂ -साधने, Dm₁ T₂ G₂ M₁.₃.₄ -बाधने, T₃ -बोधने (for -बाधकै) —For 19ᶜᵈ, Ś₁ Ñ B D₁.₂.₆ subst

2129ᵃ महत्यां रुक्मपृष्ठाभ्यां नागाभ्यामिव चान्विताम् ।

[D₁.₃ -पृष्ठाभ्यां (for -पृष्ठाभ्यां) and अपि (for इव) Ś₁ D₆ चान्वितां, D₂ पन्विता (for चान्विताम्)]

20 V₁ om 20 (cf v l 19) —ᵃ) G₁ प्रकाशैश्च (for प्रतीकाशैर्) —ᵇ) Ś₁ Ñ B Dt₁ Dd₁ D₁-₇ T तूण (D₃ तृण) Dm₁ तूण्या (for तूणी) M₂.₃ शयैस्तु (for -गतै) —ᶜ) D₅ शोभित (sic) D₃ वदनैर्दीप्तै (for दीप्तवदनै) —ᵈ) Ś₁ D₁.₇ नागैर्, B₃ पुष्पैर् (for सर्पैर्) Dt₁ इमां (for इव)

21 V₁ om 21ᵃᵈ (cf v l 19) Ś₁ om 21ᵃ-23ᵇ B₄ reads 21ᵃᵇ in marg —ᵃᵇ) Ñ₂ B₂ D₂ G₂ M₁.₃ Cv -राजत, Cvp r m g t as in text (for -रजत) Ñ B₁-₃ D₃ -कक्षाभ्याम्, B₄ M₂ -कोश(M₂ °श)भ्याम्, D₁.₄.₆.₇ -वासिभ्याम्, D₂ -कालाभ्याम् (for -वासोभ्याम्) —ᶜ) Dg₁ श्याम, Cg as in text (for रुक्म) Ñ₁ पुष्प, Ñ₂ B₃ -अर्क (for बिन्दु) —ᵈ) M₄ चर्मभ्यां Dg₁ चातिभूषिता Ñ B₁-₄ सासरुक्या च शोभिता V₁ D₂ सत्स(V₁ °त्त) रुक्या विभूषिता, D₁ सरुक्या च सुशोभिता, D₃ धनुर्भ्यां च विभूषितो, D₄.₆-₇ धनुर्भ्यामुपशोभिता, G₁.₃ चर्मे(G₃ °र्मा) भ्यामभिशोभिता, M₃ चमाभ्यां चाभिशोभिता

22 Ś₁ om 22 (cf v l 21) B₄ reads 22ᵃᵇ in marg —ᵃ) B₃ आसितैरा, D₃ आकीर्णैं D₄.₆ आकीर्णां, D₇ आर्णीर्णांश, M₄ आसक्तान् (for आसक्तैश्च) —ᵇ) Ñ₁ Dt₁ D₇ चित्र, D₆ शक्तै, D₄ रुक्म, D₅ कृत्स्न Ct as in text (for चित्रै) Ñ₂ V₂ B D₂.₃.₄ T₃ M₂.₃ कनक, Ct as in text (for काञ्चन) Ñ B₁.₃ (marg also)-₄ D₄.₅ भूषणै, T₂ चित्रितै, G₃ M₁ शोभितै Ct as in text (for भूषितै) —ᶜ) B₁ अरिसहैर् (sic) D₂ अभिसिंहैर्; T₃ बालसर्पैर् (for अरिसंघैर्) D₁ अनाहृया, G₁ समावृत्या Cr अप्र°, Cm g as in text (for अनाधृष्यां) —ᵈ) Ñ₂ B D₁ मेरोः (for मृगै)

23 Ś₁ om 23ᵃᵇ (cf v l 21) —ᵃ) Ñ V₁ B D₁-₃.₅ -प्रवणे(Ñ₁ °णां) देशे, Dg₁ Dt₁ Dd₁ Dm₁ Cr m g t -प्रवणे वेदिं(Dm₁ °दीं) D₄ -प्रवणोद्देशे (sic), D₇ -प्रवणोद्देशे (for स्रवणां वेदिं) D₆ प्रागुद्दिष्टे वनोद्देशे —ᵇ) Ñ V₁ B D₁-₇ वेदीं स (for विशालां) D₁-₇ -पावकं —ᶜ) T₁ तस्याः Cg as

G 2.108.23
B 2.99.95
L 2.113.24

निरीक्ष्य स मुहूर्तं तु ददर्श भरतो गुरुम् ।
उटजे राममासीनं जटामण्डलधारिणम् ॥ २४
तं तु कृष्णाजिनधरं चीरवल्कलवाससम् ।
ददर्श राममासीनमभितः पावकोपमम् ॥ २५
सिंहस्कन्धं महाबाहुं पुण्डरीकनिभेक्षणम् ।
पृथिव्याः सागरान्ताया भर्तारं धर्मचारिणम् ॥ २६
उपविष्टं महाबाहुं ब्रह्माणमिव शाश्वतम् ।
स्थण्डिले दर्भसंस्तीर्णे सीतया लक्ष्मणेन च ॥ २७
तं दृष्ट्वा भरतः श्रीमान्दुःखमोहपरिप्लुतः ।
अभ्यधावत धर्मात्मा भरतः कैकयीसुतः ॥ २८
दृष्ट्वैव विललापार्तो बाष्पसंदिग्धया गिरा ।
अशक्नुवन्धारयितुं धैर्याद्वचनमब्रवीत् ॥ २९
यः संसदि प्रकृतिभिर्भवेद्युक्त उपासितुम् ।
वन्यैर्मृगैरुपासीनः सोऽयमास्ते ममाग्रजः ॥ ३०
वासोभिर्बहुसाहस्रैर्यो महात्मा पुरोचितः ।
मृगाजिने सोऽयमिह प्रवस्ते धर्ममाचरन् ॥ ३१
अधारयद्यो विविधाश्चित्राः सुमनसस्तदा ।
सोऽयं जटाभारमिमं सहते राघवः कथम् ॥ ३२
यस्य यज्ञैर्यथादिष्टैर्युक्तो धर्मस्य संचयः ।
शरीरक्लेशसंभूतं स धर्मं परिमार्गते ॥ ३३

---

in text (for तत्र) —^{d}) D₃.₆.₇ रम्ये (for पुण्यं) B₁ illeg. Dd₁ निकेतने (for निवेशने)

24 ^{a}) Ś₁ Ñ₂ B D₆ स विलोक्य, V₁ स निरीक्ष्य (by transp.) Dt₁ G₁ M₃ निरीक्ष्य तु, D₂.₄.₇ स वीक्षित्वा (sic) D₁ समीक्ष्य वा, D₆ समीक्षित्वा (sic) M₁ निरीक्षित्वा (sic) (for निरीक्ष्य स) D₃ च, T₃ तद्, M₄ स (for तु) —^{d}) Ś₁ Ñ V₁ B D₁.₇ वल्कल (for मण्डल)

25 ^{a}) Dg₁ Dt₁ Dd₁ Dm₁ कृष्णाजिनधरं तं तु (by transp.) —^{b}) Ś₁ Ñ V₃ B D₁₋₇ जटिलं चीरवाससं, G₁ °धारिणं, M₄ °वासितं —B₄ om. 25^{cd}–27^{ab}. Ś₁ om. 25^{cd}. —^{d}) Ñ₁ B₁ समितं, V₁ B₃ मसीनं, B₂ मासीतं (sic) M₄ भरत (for अभित)

26 B₄ om. 26 (cf. v.l. 25) —^{b}) Ś₁ D₄ पद्मपत्र (for पुण्डरीक) —After 26^{ab}, B₂ ins.

2130* रामं दूर्वादलश्यामं ज्येष्ठं श्रेष्ठं गुणाकरम् ।

☞ D₃ is lost from सागरान्ताया in 26^{c} up to मा in 2.94.15^{d} on missing folios.

—^{c}) D₄.₅ पृथिव्यां सागरान्तायां —^{d}) Ś₁ Ñ B₁₋₃ D₂.₄₋₇ गोप्तारं (for भर्तारं)

27 B₄ om. 27^{ab} (cf. v.l. 25) —^{a}) Ś₁ Ñ V₁ B₁₋₃ D₁.₃.₄₋₇ महात्मानं महाभागं, M₄ उपविष्टं महाभागं —^{c}) Dd₁ धर्मे (for दर्भे) Ś₁ Ñ B D₁.₂.₄₋₇ सहो (D₄.₇ भयो) पविष्ट मासीनं; V₁ सहायैस्तमासीनं —^{d}) T₁ लक्ष्मणे

28 ^{b}) Ś₁ Ñ V₁ B D₁.₂.₄₋₇ T₁ शोक (for मोह) —^{c}) Ś₁ D₄ अभ्यधावत (sic) (for °धावत) Dg₁ धर्मज्ञो (for धर्मात्मा) —^{d}) Ś₁ Ñ V₁ B D₂.₄₋₇ M₁ भ्राता (for भरत) D₂.₄.₅.₇ भ्रातृवत्सल (for कैकयीसुत)

29 ^{a}) Ś₁ Ñ B D₆ दृष्ट्वा च, Dt₁ Dd₁ दृष्ट्वैवं, D₂.₄.₅ स दृष्ट्वा, D₇ स दृष्ट्वा (sic) Cg t as in text (for दृष्ट्वैव) —^{b}) G₃ संदिग्धया Cg t as in text (for संदिग्धया) —^{c}) V₁ स वाष्पुवन्; D₆ अनाकुवन् (for अशक्नुवन्) Ñ₁ B₁ Dt₁ D₄₄ Ct वारयितुं, Cg as in text (for धारयितुं) —^{d}) Ś₁ D₂.₄.₇ शोकं, Ñ₂ B धैर्यं (for धैर्याद्) Dt₁ Dd₁ Ct मनुयत्; Ct as in text (for अब्रवीत्)

30 ^{b}) Ś₁ D₄.₇ सततं परिवार्यते D₂ सततं परिवार्यते —For 30^{cd}, Ñ V₁ B D₂ M₄ subst.

2131* यो हृत्यथर्ये पूर्वं सर्वतः परिवार्यते ।
शोकैरन्योन्यसबाधैर्या द्रष्टुं च न शक्यते ।

[(l. 1) V₁ पूर्वे (for पूर्वं) B₂ परिवार्यते —Ñ₁ V₁ B₃ D₂ M₄ om. l. 2 —(l. 2) B₁ न च (by transp.)]

—^{c}) B₃ वनैर्, B₄ वन्यैर्; G₁ वने (for वन्यैर्) Ś₁ Ñ V₁ B D₁.₂.₄.₇ M₁ परिवृत (for उपासीन) —After 30, Ñ B read 33 and 34 while V₁ D₁ read 33 after 30

31 ^{b}) Ś₁ D₁.₄₋₇ परिवृत, T₁ सदोचित (for पुरोचित) Ñ B यो वै (D₁ योऽपैर्) निवसितं पुरा —^{c}) Ñ B एणाजिनं, V₁ D₂.₄.₇ M₁ मृगाजिनं, D₁ Cr.p m.p. °जिनै, Cr m.g. t as in text (for मृगाजिने) D₄.₇ इति (for इह) V₁ समासाद्य, D₁ यथा सोऽयं (sic) (for सोऽयमिह) Ś₁ D₄ मृगाजिनधरः सोऽयं —^{d}) D₁ वसीते (sic) D₄.₇ सधीतो (for प्रवस्ते) Ś₁ Ñ V₁ B D₁.₄ प्रभुतो जगतीतले

32 ^{a}) Ś₁ Ñ₁ B₁ Dt₁ D₇ T₁.₃ G M₁ आधारयद्यो V₁ अधारयेथो (sic) D₁ अधारयत (for अधारयद्यो) —^{b}) D₄ चित्रं (for चित्रा) Ś₁ D₁.₂.₄.₇ सुमनसं (for सुमनसस्) Ś₁ Ñ V₁ B₁.₂ D₂.₄.₇ सदा; B₃.₄ Dg₁ तथा Dt₁ M₄ सदा; D₄.₅ पुरा (for तदा) —^{c}) D₄ जटा (for जटा) D₂.₄.₅.₇ धारयितुं (for भारमिमं) —^{d}) Ś₁ Ñ₂ B₁.₃.₄ वहते (for सहते) D₁ राघव सहते कथं (by transp.) —After 32, V₁ D₁ read 34

33 Ś₁ D₄ om. 33-34. Ñ B read 33-34 and V₁ D₁ read 33 after 30 —^{a}) V₁ D₁ य स्य; D₄ यद्वै (sic) (for यस्य) V₁ B D₁ C₁ यथोद्दिष्टैर्; D₂.₄.₇ T₁ G₁ M Cv r.p m.p. g.p °द्दिष्टै; Cr m. t as above (for यथादिष्टैर्) —^{b}) D₁ पुण्य (for युक्तो) V₁ D₁ गृह धर्म (D₁ °र्मे)

चन्दनेन महार्हेण यस्याङ्गमुपसेवितम् ।
मलेन तस्याङ्गमिदं कथमार्यस्य सेव्यते ॥ ३४
मन्निमित्तमिदं दुःखं प्राप्तो रामः सुखोचितः ।
धिग्जीवितं नृशंसस्य मम लोकविगर्हितम् ॥ ३५
इत्येवं विलपन्दीनः प्रस्विन्नमुखपङ्कजः ।
पादावप्राप्य रामस्य पपात भरतो रुदन् ॥ ३६
दुःखाभितप्तो भरतो राजपुत्रो महाबलः ।
उक्त्वार्येति सकृद्दीनं पुनर्नोवाच किंचन ॥ ३७
बाष्पापिहितकण्ठश्च प्रेक्ष्य रामं यशस्विनम् ।
आर्येत्येवाभिसंक्रुश्य व्याहर्तुं नाशकत्ततः ॥ ३८
शत्रुघ्नश्चापि रामस्य ववन्दे चरणौ रुदन् ।
तावुभौ स समालिङ्ग्य रामोऽप्यश्रूण्यवर्तयत् ॥ ३९
ततः सुमन्त्रेण गुहेन चैव
　　समीयतू राजसुतावरण्ये ।
दिवाकरश्चैव निशाकरश्च
　　यथाम्बरे शुक्रबृहस्पतिभ्याम् ॥ ४०
तान्पार्थिवान्वारणयूथपाभा-
　　न्समागतांस्तत्र महत्यरण्ये ।
वनौकसस्तेऽपि समीक्ष्य सर्वे-
　　ऽप्यश्रूण्यमुञ्चन्प्रविहाय हर्षम् ॥ ४१　　G 2 108 40 B 2 99 42 L 2 113 39

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे त्रिनवतितमः सर्गः ॥ ९३ ॥

निषेवि(D1 °च)ते —^c) B4 सभूत (for °चे) —^d) Ñ B2 3 D2 4 5 7 परिमार्गति, V1 D1 °वर्तते (for °मार्गते)

34 Ś1 D6 om 34 (cf v l 33) Ñ B read 34 after 30 V1 D1 read 34 after 32 —^a) M3 यथार्हेण (for महा°) —^b) Ñ B1 3(marg also as above)-4 D2 4 5 7 उप(D1 7 अनु)लेपित, G3 उपसेवितु (sic) —^c) B4 मनेन (for मलेन) —^d) B4 सेवते (for सेव्यते) D3 कथमस्यास्य (sic) शोचते

35 ^ab) B4 D2 यत् (for मन्) Ñ2 B3 वय, M3 इम (for इद) Ś1 प्राप्तं दु खं राम, Ñ2 B3 रामो दु ख प्राप्त, V1 B1 D1 6 प्राप्तो दु ख राम, B2 राम प्राप्तो दु ख (for दु खं प्राप्तो राम) V1 दुरत्यय, B2 D1 4 5 7 सुखैधित (for सुखोचित) —^c) B3 धिग्जीवितु, D3 धिञ्जीवित (for धिग्जी°) Ñ1 नरेंद्रस्य (for नृशसस्य) —^d) B3 D1 4 7 लोके (for लोक) G3 मम लोकस्य गर्हित

36 ^a) Ñ6 B [अ]सौ, D7 [ए]व (for [ए]व) —^b) B3 प्रभिन्न (for प्रस्विन्न) V1 प्रविकसमिव पंकजं —^c) V1 पदाव (for पादाव) Ś1 Ñ V1 B1 3 D1 6 उपेत्य, B2-4 उत्प(B4 °स्पा)द्य (B3 [sup lin] °स्य) (for अप्राप्य) —^d) Ś1 Ñ B D1 6 प्रापतद् (for पपात) Ś1 D6 भुवि, Ñ B2(marg) 3(marg as in text) यशी (for रुदन्)

37 V1 D1 om 37 —^a) Ś1 D6 [अ]भिभूतो, B3 [अ]ति°, D2 [अ]नु° (for [अ]भितप्तो) —^c) Dg1 Dt1 Dd1 उस्कार्ये (sic) D1 7 हा भार्ये (for उक्त्वार्ये) Ś1 Ñ B D2 4-6 G1 3 M3 4 दीन (for दीनं) —^d) D6 पतन् (for पुनर्)

38 ^a) Dt1 बाष्पै, Cv r g as in text (for बाष्प) Dt1 पिहित, G1 [अ]भिहित, Ct g as in text (for -[अ]पिहित) Ś1 Ñ1 B4 D2 4 6 7 हि, Ñ2 B1 3 [ऽ]पि, V2 B2 D1[ऽ]सौ, D5 स (for च) —^b) Ś1 D6 राम दृष्ट्वा, Ñ B राम प्रेक्ष्य (by transp) D6 वीक्ष्य राम (for प्रेक्ष्य राम) —^c) Ś1 Ñ B3 4 D2 4-6 M3 हार्ये (for आर्ये) B1 2 4 D5 6 8 [ए]व (for [ए]व) Ś1 Ñ B D6 4 7 समाभाष्य, V1 D1 M3 [अ]भिभाषित्वा, T1 2 M2 [अ]थ सक्रुश्य (for [अ] भिसक्रुश्य) —^d) V1 B1 3 4 D1 4 7 तदा (for तत) Ś1 Ñ1 B3 D5 6 8 M4 न शशाक ह, Ñ1 नाशकत्तत

39 ^a) D4 7 [अ]स्य (for [अ]पि) V1 missing from प्यवर्तयत् in 39^d up to 2 94 31 on missing folios —^c) Ś1 D6 तु, Ñ1 V1 B Dt1 Dd1 Dm1 D1-5 7 च, G1 हु (for स) Ñ1 स तावुभौ (by transp) —^d) Ñ2 T1 3 रामश्च, B3 (marg as in text) बाष्पापि (sic) D4 रामोय, M3 रामस्य (for रामोऽपि) Dm1 [G2 M1 [अ]वर्तयन् , D2 4 5 7 G1 M3 [अ]पातयत् (for [अ] वर्तयत्) —After 39 Dm1 ins श्रीराम

40 ^a) Ś1 Ñ B1 3 D1 3 4 7 M3 च तेन, B3 4 गतेन (for गुहेन) G3 [ए]व (for [ए]व) —^b) Ś1 D6 समेयिवान् Ñ1 B1 2 D5 M3 4 समेयतु , D3 3 समेत्य तौ, G1 समीयतौ (for समीयतु) D1 सुतावरेण्यौ (sic) B3 om (hapl) 40^c-41^b —^d) B4 काले यथा (for यथाम्बरे)

41 B3 om 41^ab (cf v l 40) —^a) D2 वारुण (sic) D4 7 वानर, D5 करेणु (sic) (for वारण) Ś1 मुख्य कल्पान् , Ñ B1 2 4 -यूथकल्पान् , Dt1 -यूथपार्थान् , D4 7 -यूथ पार्श्वे D6 -कल्पमुख्यान् (for -यूथपाभान्) —^b) D1 समागतान् (for समागतांश्च) —^c) D1 M4 च (for ते) Ś1 Ñ B D2 4-7 प्रेक्ष्य(B4 तत्र) समेत्य, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G2 3 M3 तेभिसमीक्ष्य, M2 ते हि समीक्ष्य (for तेऽपि समीक्ष्य) —^d) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 G M1 3 तु (for ऽपि) M3 प्रविवेश (for प्रविहाय) Ś1 Ñ B D1 4 7 ह्यपागृहीता (D3 °तो) रुरुदुस्तदानीं D1 तदाश्रुनेत्रैर्मुमुचु सुदीना , M4 तथाश्रुनेत्रैर्मुमुचुश्च दीना

९४

G 2 109 1
B 2 100 3
L 2 114 1

आघ्राय रामस्तं मूर्ध्नि परिष्वज्य च राघवः ।
अङ्के भरतमारोप्य पर्यपृच्छत्समाहितः ॥ १
क्व नु तेऽभूत्पिता तात यदरण्यं त्वमागतः ।
न हि त्वं जीवतस्तस्य वनमागन्तुमर्हसि ॥ २
चिरस्य बत पश्यामि दूराद्भरतमागतम् ।
दुष्प्रतीकमरण्येऽस्मिन्किं तात वनमागतः ॥ ३
कच्चिद्दशरथो राजा कुशली सत्यसंगरः ।
राजसूयाश्वमेधानामाहर्ता धर्मनिश्चयः ॥ ४
स कच्चिद्ब्राह्मणो विद्वान्धर्मनित्यो महाद्युतिः ।
इक्ष्वाकूणामुपाध्यायो यथावत्तात पूज्यते ॥ ५

Colophon —V1 om (Sarga cont) —*Sarga name* Ś1 D4 6 7 भरतदर्शनं, Ñ B1-3 D1 3 5 भरतसमागम, B4 भ्रातृसमागम —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 D6 om Ñ2 109 B2 96 B3 D1 106 B4 103 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 99 D1 160 D2 90 D4 104 D5 M4 107 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः

94

☞ D3 missing up to वा in 15[d] V1 missing up to 31 (cf v l 2 93 26 and 2 93 37 respy) —Before 1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

2132* जटिलं चीरवसनं प्राञ्जलिं पतितं भुवि ।
ददर्श रामो दुर्दर्शं युगान्ते भास्करं यथा ।
कथंचिदभिविज्ञाय विवर्णवदनं कृशम् ।
भ्रातरं भरतं रामः परिजग्राह बाहुना ।

[Dm1 begins with ॐ M1 3 with श्रीरामाय नमः —(l 1) G1 3 प्रणतं M4 भरतं, C1 r g t as above (for पतितं) —(l 2) Dg1 reads the post half in marg Dd1 भास्करो —(l 3) G2 3 M1 अपि विनाय M3 अभिविरराम Cg अभिविज्ञाय (as above) M4 तं कथंचिन्निभिज्ञाय (for the prior half) Dg1 marg G1 कृशं (for कृशम्) —(l 4) Dt1 Dd1 Dm1 T पाणिना (for बाहुना)]

1 [a]) Ś1 Ñ2 B D6 G2 स च (Ñ2 B तु) तं तं (for रामस्तं) D1 मूर्ध्नं D1 समाघ्राय ततो मूर्ध्नि —[b]) Ñ1 D2 3 7 पीडितं (D1 °तं) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 M3-4 राघवं —[c]) B1 प्रत्यपृच्छत् D1 पुरोहितं (for समाहितं) Ñ1 पर्यपृच्छत साहितं Dt1 Dd1 पर्यपृच्छत सादरं, Ctp पर्यपृच्छत्समाहितः (as in text)

2 V1 D3 missing (cf v l 1) —[a]) G1 भूप (for तेऽभूत्) Ś1 Ñ B D1 6 क्व नु तात पिता तेऽभूद् (B1 तेऽप) D2 4 5 7 क्व नु राजा नयपालो —[b]) D1 येनारण्यं —After 2[ab] B1 ins in marg 2133* —[d]) Ś1 Ñ B D1 3 4 5 M4 गुरोर् (for वनम्) B1 (m after corr) मर्हसे (before corr °सि)

3 V1 D3 missing (cf v l 1) —[a]) B3 3 तदा D2 3 (हृ)व तु (for बत) —[c]) Ś1 Ñ B D4 दुष्प्रणीतम्, G1 M3 4 °नीतम्, Cr m g t as in text (for °तीकम्) T1 G1 इवारण्ये (for मरण्येऽस्मिन्) —[d]) Ś1 वा त्वं N1 त्वा हि B2 यावद् (for तात) —For 3[cd] D1 2 4 5 7 subst B1 (m) 1 ins after 3 while B3 ins (marg) after 2[ab]

2133* किं नु वीर महारण्ये तवागमनकारणम् ।

[D1 4 5 7 तु (for नु) D2 किं तु वीर महाबाहु युवा गमनकारण] —After 3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins. B1 D2 ins l 2 and 3 only after 6 whereas B4 ins l 2 only after 6

2134* कच्चिन्न धरते तात राजा यत्त्वमिहागतः ।
कच्चिन्न दीनः सहसा राजा लोकान्तरं गतः ।
कच्चित्सौम्य न ते राज्यं भ्रष्टं बालस्य शाश्वतम् ।
कच्चिच्छुश्रूषसे तात पितरं सत्यविक्रमम् ।

[(l 1) G1 किंचिन् Dg1 Dt1 Dd1 M1 Ct तु Cr m g p as above (for न) K (ed) Cg धारतो Cv न सरते (for न धरते) G1 तातो and (आ)गत (for तात and (आ)गतः respy) —(l 2) B1 Ddl तु दीन M1 तु जात (for न दीन) —(l 3) B1 साम्येन (sic) D2 सनेत (for सौम्य न) M1 इह Cr g k t as above (for भ्रष्टं) B1 D1 प्राप्त गुरुलोकम् (D1 °इह) (for the post half) —After l 3 B4 ins 2135* —(l 4) G1 3 M4 शुश्रूष (M1 °ष)ते, Cg k t as above (for °षसे) Dg1 Dt1 Dd1 G M1 3 4 पितु (G1 3 °तां) सत्यपराक्रम (Dg1 G1 3 M3 4 °म) (for the post half) —After l 4 Dm1 ins राम]

☞ In this Sarga D2 G1 read almost uniformly while some other MSS read at random कश्चिद् for कच्चिद् and so these variants are ignored below in the Crit App

4 V1 D3 missing (cf v l 1) —[a]) D1 कश्चिद् (for कच्चिद्) —[b]) T1 M1 कुलीन, Cg as in text (for कुशली) Dg1 सत्यसमह, Cg सत्यसंगर (as in text) —[c]) D1 T1 M1 -(श्व)मेधाभ्याम् —[d]) Ś1 Ñ B D1 M1 धर्म (B1 धर्म)त्यजित्, Dg1 Dt1 T1 M1 Ct °निश्चितः D1 नरः धर्मवित् Cr m g °निश्चय (as in text)

5 V1 D3 missing (cf v l 1) —[a]) G M1 कच्चित्स (by transp) Cg स कच्चिद् (as in text) —[b]) B1 धर्मनिष्ठश् B4 धर्मनिरस्य G1 धर्मनीतो Cg धर्मनित्यो (as in text) Ś1 Ñ B D1 4 7 तपोधन (for महाद्युति)

तात कच्चिच्च कौसल्या सुमित्रा च प्रजावती ।
सुखिनी कच्चिदार्या च देवी नन्दति कैकयी ॥ ६
कच्चिद्विनयसंपन्नः कुलपुत्रो बहुश्रुतः ।
अनसूयुरनुद्रष्टा सत्कृतस्ते पुरोहितः ॥ ७
कच्चिदग्निषु ते युक्तो विधिज्ञो मतिमानृजुः ।
हुतं च होष्यमाणं च काले वेदयते सदा ॥ ८
इष्वस्त्रवरसंपन्नमर्थशास्त्रविशारदम् ।
सुधन्वानमुपाध्यायं कच्चित्त्वं तात मन्यसे ॥ ९
कच्चिदात्मसमाः शूराः श्रुतवन्तो जितेन्द्रियाः ।
कुलीनाश्चेङ्गितज्ञाश्च कृतास्ते तात मन्त्रिणः ॥ १०
मन्त्रो विजयमूलं हि राज्ञां भवति राघव ।
सुसंवृतो मन्त्रधरैरमात्यैः शास्त्रकोविदैः ॥ ११
कच्चिन्निद्रावशं नैषि कच्चित्काले विबुध्यसे ।
कच्चिच्चापररात्रेषु चिन्तयस्यर्थनैपुणम् ॥ १२

G 2. 109. 12
B 2. 100. 17
L 2. 114. 12

—ᶜ) D7 इक्ष्वाकूनाम् T1 अयोध्याया, Cm g as in text (for उपाध्यायो) —ᵈ) B1 पृच्छते (for पूज्यते)

6 V1 D2 missing (cf v l 1) —ᵃ) T2 सा च (for तात) K(ed) Cg सा तात कच्चित् D1 कौशिल्या —ᵇ) B1 वा, T2 सु, Cg as in text (for च) Ś1 Ñ1 B1 (also यशस्विनी) D1.4.7 तपस्विनी, Ñ2 B1.3.4 यशस्विनी (for प्रजावती) —ᶜ) Ś1 Ñ B D1.4.6.7 सुखिता (for °नी) Ñ1 om (subm) D1 G2 सा (for च) —ᵈ) M3 नंदत (for नन्दति) —After 6 B2 D1 ins l 2-3 and B4 ins l 2 only of 2134* —Thereafter B2 cont while D1 cont after 2136*

2135* कच्चिद्देन च जीवन्तमैश्वर्यादनुरुध्यसि ।

[D1 न (for च)]

7 V1 D2 missing (cf v l 1) —B4 om (hapl) 7ᵃᵇ B2 transp 7ᵃᵇ and 7ᶜᵈ —ᵃ) D11 कचिद् (sic) D3.4 विनयसपन्न —ᶜ) Ś1 अनसूयुर्, B2 अनसूयर्, Dg1 D1.4.6 अनुसूयुर् (sic) Cg अनसूयुर् (as in text) Ś1 Ñ1 B2.4 D1.4.7 अनुप्र(B4 °स)ष्टा Ñ2 B3 °भाष D1 °श्रोत्री, D3.6 °पृष्टा (for °द्रष्टा) —ᵈ) Ñ2 म°कृतस्ते, D2 सत्कृतस्ते, G(ed) सत्कृतश्च D1 समाहिता (for पुरोहित) —After 7 D1 ins

2136* कच्चिच्छुश्रूषते माता पितुर्यस्य परंतप ।

—Thereafter D1 cont 2135* and further cont B2.3 (marg).4 ins after 7

2137* कच्चिद्वापत्सु दैवीषु नित्ययुक्त पुरोहित ।
जप्यसक्तहोमैस्ते दैवानि प्रतिबाधते ।

[(l 2) D1 जाप्य (for जप्य) B2 प्रतिधावते]

—Then B2.3(marg).4 D1 cont 2138*

8 V1 D2 missing (cf v l 1) —ᵃ) D1 कचिद् D1.7 अग्निहिते, D2 अग्निषु स B1 गुप्तो (for युक्तो) —ᵇ) Ś1 Ñ B D6 ब्राह्मणो M3 रतिमान्, Cg as in text (for मति°) D3.4.6.7 मतिमान्धृतिमान् D1 द्विज (for ऋजु) —ᶜ) B1 हूयमान, D3 होम्यमाण (for होष्य°) —ᵈ) G2 देवयते Ñ1 D3.4.6.7 (s)तिषु (for सदा) —After 8 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins, while B2.3(marg).4 D1 cont after 2137*

2138* कच्चिद्देवान्पितॄन्भृत्यान्गुरून्पितृसमानपि ।
वृद्धांश्च तात वैद्यांश्च ब्राह्मणांश्चाभिमन्यसे ।

[(l 1) G3 गुरून् (for पितॄन्) G1 भ्रातॄन्, M3 भक्त्या K(ed) Cg मातॄंश्, Cgp as above (for भृत्यान्) G3 बधून्, Cg as above (for गुरून्) B2-4 कच्चिच्चापि गुरूंस्तात पितृतुल्या महानपि D1 कच्चिच्चापि गुरु नत्वा सदा त्व च सुह्रदापि (sic) —(l 2) B2.4 D1 मान्यांश्च (for वैद्यांश्च) Dg1 reads °भिमन्यसे in marg B2.3 D1 M3 नमस्यसि (B3 D1 °सि) (for (अ)भिमन्यसे) B4 माहात्म्यानमस्यति (for the post half)]

9 V1 D2 missing (cf v l 1) —ᵃ) G1 इष्वाकु, Cr m g t as in text (for इष्वस्त्र) Ś1 Ñ B1.2.4 D3 (marg also) .4.4 इष्वस्त्रे(D1.4 °स्त्र) परमाचार्यम्(B4 °श्रयं) B3 इष्वस्त्रेषु पराचार्यम्, D1(orig) इष्वस्त्राचार्य मभ्यर्च्य —ᵇ) Ś1 Ñ B2.4 D3 M3 अस्त्रशास्त्र, B1 अर्थशास्त्रे, B3 मन्त्र°, D1 सर्वे(marg also अति)शस्त्र, D2.5 नीति°, D4.7 शक्ति° (for अर्थशास्त्र) —ᶜ) N1 सुधमासम् (sic) (for °न्वानम्) —ᵈ) D1 कच्चित् B3 om त्व Ś1 Ñ2 B Dg1 Dd1 Dm1 D1.5.6 T2.3 G2 M3 नाभिमन्यसे D4.7 नावबुध्यसे, Cg तात मन्यसे (as in text)

10 V1 D2 missing (cf v l 1) —D1 om (hapl) 10-12ᵇ —ᵇ) B1 (after m corr as in text) बहुश्रुता, Dm1 D7 जितेंद्रिय (sic) —ᶜ) Ś1 Ñ B D1.4.7 कृतज्ञाश् (for कुलीनाश्) Ś1 D3 चेङ्गितज्ञाश्च, B4 चेष्टितज्ञाश्च (sic) (for चेङ्गितज्ञाश्च) —ᵈ) Ś1 Ñ1 B1.3 D1.4 भक्तास्ते, B1 उपास्ते (with hiatus) B4 भजते, Dg1 सत्कृता (for कृतास्ते) Dg1 तव (for तात)

11 V1 D2 missing (cf v l 1) D1 om 11 (cf v l 10) —ᵃ) T1 मन्त्र M1 मन्त्र, Cm g मन्त्रो (as in text) Ś1 Ñ B D1.4-7 म(D3 य)न्त्रमूलो हि विजयो —ᵈ) B2.4 राज्ञो (for राज्ञां) —ᶜ) Ś1 Ñ1 B2.3 D3.4 T2 मंत्रिधरैर्, Ñ1 B4 Dg1 D7 मन्त्रवरैर्, Dt1 Dd1 T2 Ct मन्त्रि(T1 °न्त्र)धुरैर्, G1 मन्त्रसारैर्, M1 मन्त्रपरे (with hiatus) Cg मन्त्रधरैर् (as in text) —ᵈ) Ś1 Ñ1 B D2.4 मन्त्र(Ñ2 B3 धर्म) कोविदैः, T2 शास्त्रि सेदिभिः Cr g t शास्त्रकोविदैः (as in text)

12 V1 D2 missing (cf v l 1) —D4 om 12ᵃᵇ (cf v l 10) —ᵃ) T1.2 G M1.3 नैषी B4 कच्चिन्निद्रावशा

G 2 109 13
B 2 100 18
L 2 111 13

कच्चिन्मन्त्रयसे नैकः कच्चिन्न बहुभिः सह ।
कच्चित्ते मन्त्रितो मन्त्रो राष्ट्रं न परिधावति ॥ १३
कच्चिदर्थं विनिश्चित्य लघुमूलं महोदयम् ।
क्षिप्रमारभसे कर्तुं न दीर्घयसि राघव ॥ १४
कच्चित्तु सुकृतान्येव कृतरूपाणि वा पुनः ।
विदुस्ते सर्वकार्याणि न कर्तव्यानि पार्थिवाः ॥ १५
कच्चिन्न तर्कैर्युक्त्या वा ये चाप्यपरिकीर्तिताः ।
त्वया वा तव वामात्यैर्बुध्यते तात मन्त्रितम् ॥ १६
कच्चित्सहस्रान्मूर्खाणामेकमिच्छसि पण्डितम् ।
पण्डितो ह्यर्थकृच्छ्रेषु कुर्यान्निःश्रेयसं महत् ॥ १७
सहस्राण्यपि मूर्खाणां यद्युपास्ते महीपतिः ।
अथ वाप्ययुतान्येव नास्ति तेषु सहायता ॥ १८
एकोऽप्यमात्यो मेधावी शूरो दक्षो विचक्षणः ।
राजानं राजमात्रं वा प्रापयेन्महतीं श्रियम् ॥ १९

कालो —^{b}) B4 नैष्ठिकश्च (for कच्चित्काले) B3 विबुध्यते, Dt1 D5 [ऽ]वबुध्यते (D5 °से) T1 3 प्रबुध्यसे (for °ध्यसे) —^{c}) B2 (sup lin) वा (for च) B4 व्आपरराष्ट्रेषु, D2 4 च परराष्ट्रे (D4 °त्रे)षु (for चापरराष्ट्रेषु) —^{d}) Ś1 Ñ2 B3–4 D1 2 4 7 [अ]र्थमर्थवित् (B2 [m also] D1 3 7 °वत्) B1 [अ]र्थसत्रवित्

13 V1 D3 missing (cf v l 1) —^{c}) Ś2 D4 भ्रामन्त्रितो, B2 (sup lin) च मंत्रितो (for ते मन्त्रितो) —^{d}) Ś1 Ñ B D1 2 6 7 न राष्ट्र (Ś1 D6 °ष्ट्र) मनु (D1 °प्रमभि) धावति, M4 न राष्ट्रं परिधावति

14 V1 D3 missing (cf v l 1) —^{a}) D1 2 4 6 7 मर्थान् —^{b}) B1 लघुमूल G1 (after corr as in text) गतोदय (for महो°) D1 2 4 5 7 लघुमूलान्महोदयान् —D6 om 14^{cd} —^{c}) G1 कच्चिद् (for क्षिप्रम्) B1 भावहते (for आरभसे) Dt1 T3 कर्मी, M3 कच्चिद् (for कर्तुं) —^{d}) Ś1 Ñ2 D1 3 6 7 विघ्नयसि, Ñ2 B3 3 द्राघ (B3 °घ) यसि, B1 पाथयसि, B4 त्रासयसि (for दीर्घ°) D1 3 5 7 तादृशान्, T3 वा पुन (for राघव) —After 14 Ś1 reads 43^{cd} (along with 2156* and 2158*) 32 and 33 (including 2150*)

15 V1 missing D3 missing up to वा in ^{d} (for both cf v l 1) Ś1 om 15–20 —^{a}) Dt1 G2 3 न, B(ed) तु, Cg ते (for तु) M3 ता कृतानि (sic) Cr m g t as in text (for सुकृ°) Ñ B D2 4–7 न चित्त क्रियमाणानि, D1 कच्चिद्दृष्टा कृतान्येव —^{b}) Ñ2 B D1 2 4 5 7 M3 कृतप्रायाणि M4 वै (for वा) D6 L(ed) कच्चित्सपरगाणि च (L[ed] वा) —^{c}) D4 धीर (for सर्वे) D3 वाहुस्ते सर्विकार्याणि (sic) —^{d}) D1 3 G M1 कर्तव्यानि न (by transp) Dg1 पार्थिव, D1 6 ते विदु, T3 पार्थिव, Cr m g t as in text (for पार्थिवा) Ñ B D2 4–7 कार्याणि नरेश्वरा (Ñ1 °र [sic] Ñ2 D2 3 °र)

16 V1 missing (cf v l 1) Ś1 om 16 (cf v l 15) B3 reads 16^{ab} in marg —^{a}) Ñ1 B3 (after corr) 4 तर्कदूतैर्वा, Ñ2 B4 (before corr) दूतैस्तर्कैर्वा, B1 तर्कैर्युत्या, B3 कृतर्कैर्युक्त्या D2 3 तर्कैर्युक्ता वा, D1 6 7 तर्कैर्युक्ता (D7 °क्त्या) वा, D6 राज्यहेतोर्वा (for तर्कैर्युक्त्या वा) —^{b}) D1 4 5 7 वर्णिता, M3 कथिता (for कीर्तिता) Ñ2 वामैवात्मकारिभिः, Ñ2 B1 3 ये चान्ये (B3 °मान्ये) परिशंकिता, B2 4 D1 3 ये वा न परि (D3 °र) शङ्किता, D6 चयापचयशंकिता —^{c}) D1 3 6 च, D5 [अ]पि (for first वा) B1 [अ]थ तव, D3 तव च, D6 [अ]प्यथवा (for तव वा) D2 वामैके (sic) (for वामात्यैर्) —^{d}) D1 3 मा तथा (for मन्त्रितम्) Ñ B D6 बाध्यते (B4 बोध्यते, D6 ज्ञायते) तात (Ñ1 तव) मानवा (Ñ1 °व) D4 5 7 बुध्यते (D5 मिलते) वातु (D4 7 तात) मंत्रिण (D5 °ता)

17 V1 missing (cf v l 1) Ś1 om 17 (cf v l 15) —^{a}) D3 किंचित् (for कच्चित्) Dt1 D1–5 7 T1 Ct सहस्रैर्, T2 G3 सहस्रं, G1 सहस्र, Cr m g सहस्रान् (as in text) Ñ B D5 कच्चिन्मूर्खसहस्रेण (all except D6 with hiatus) —^{b}) Ñ B D1–7 एक (D4 [अ]प्येकं) मी (D3 प्रा [sic]) च्छसि (Ñ1 B2 °ति) पण्डित —^{c}) Ñ2 ह्यर्थकृत्येषु, B4 °कृत्स्नेषु, Dd1 °कृच्छ्रेषु (sic) D1 (before corr) [ऽ]प्यर्थकृच्छ्रेषु (for ह्यर्थकृच्छ्रेषु) —^{d}) Ñ1 B D2 3 4 M4 भूयान् (for कुर्यान्) D3 M4 नैश्रेयसं Ñ1 D2 4 6 7 परं, Ñ B D1 3 4 M4 वच (for महत्)

18 V1 missing (cf v l 1) Ś1 om 18 (cf v l 15) —^{ab}) Ñ B D1 2 4 M4 सहस्रैरपि मूर्खाणां यो नृप पर्युपास्यते (Ñ2 B1 °सते) —For 18^{ab}, D2 4 5 7 subst

2139* स्वेच्छतसहस्राणि मूर्खाणां पर्युपास्तताम् ।

[D1 वे ऽच्छत D6 वो चेच्छत (for स्वेच्छत) D4 5 पर्युपासते]

—^{c}) Ñ B1 3 D6 यथैवापि, B4 यथैवापि, D6 अथवा हि Ñ B D1 2 4 M4 [अ]युतैस्तस्य, D4 [अ]युतानेव (for °तान्येव) D7 अप**युतानेव

19 V1 missing (cf v l 1) Ś1 om 19 (cf v l 15) —^{a}) D2 4 हि (for ऽपि) D1 [अ]निशो (for [अ]मात्यो) —^{b}) Ñ1 B D1–7 दान्तो (for दक्षो) —^{d}) Ñ B D T G1 2 M3 राजपुत्र (G2 °मात्र) (for °मात्रं) —After 19 D2 4 5 7 ins

2140* वसिष्ठो वामदेवश्च कच्चिन्मन्त्रिपुरोहितौ ।
विवर्जयुद्धया शास्त्राणि प्राप्यन्सर्वमहेस्वि ।
कच्चित्तात शुभप्रज्ञो नियुक्तः स पुरोहितः ।
कच्चित्सन्त्रस्य लोकैस्ते दुष्कृतानि प्रबाधते ।

कच्चिन्मुख्या महत्स्वेव मध्यमेषु च मध्यमाः ।
जघन्याश्च जघन्येषु भृत्याः कर्मसु योजिताः ॥ २०
अमात्यानुपधातीतान्पितृपैतामहाञ्शुचीन् ।
श्रेष्ठाञ्श्रेष्ठेषु कच्चित्त्वं नियोजयसि कर्मसु ॥ २१
कच्चित्त्वां नावजानन्ति याजकाः पतितं यथा ।
उग्रप्रतिग्रहीतारं कामयानमिव स्त्रियः ॥ २२
उपायकुशलं वैद्यं भृत्यसंदूषणे रतम् ।
शूरमैश्वर्यकामं च यो न हन्ति स वध्यते ॥ २३
कच्चिद्धृष्टश्च शूरश्च धृतिमान्मतिमाञ्शुचिः ।
कुलीनश्चानुरक्तश्च दक्षः सेनापतिः कृतः ॥ २४

G 2 109 40
B 2 100 50
L 2 114 43

[(1 2) D3 वसिष्ठ वामेव —(1 2) D3 वितर्क D5 विधा (for कृत्वा) D2 कृतानि (for कृ°) D3 6 मानवप्रभुम् D2 ज्ञातसि (for अर्हसि) —For 1 3–4 cf 2137* —(1 3) D3 [ऽ]विमुक्तान्ते D3 नियुक्तान्ते (for नियुक्त. स) —(1 4) D1 तेर् (for ते)]

20 V3 missing (cf v 1 1) Ś1 om 20 (cf v 1 15) —a) Dm1 D4 G1 मुख्याद् Ñ1 च मुख्येषु D2 महत्सु D3 1 महत्स्वेषु (D2 °व) (for महत्स्वेव) —b) B1 मध्यमा मध्यमेषु च (by transp) D5 विमुक्तस्ते पुरोहित —Ñ1 om 20cd —c) K(ed) तु (for च) G2 M1 4 जघन्येषु जघन्याश्च (by transp) —d) Ñ2 B Dt1 D1 3 4 T1 G2 M3 4 ते शत. D5 सात ति; G(ed) सात ति (for कर्मसु) D1 3 पूजिता (for योजिता) D4 7 कर्मस्था (D5 °स्था) योजिता नरा —After 20 Ñ2 B1–3 D6 read 37–43d (including star passages) while B4 reads 37–42 (including star passages) after 20

21 V3 missing (cf v 1 1) Ś1 N1 B D3 read 21 (preceded by 2150*) after 33 —a) D3 उपाध्याद् (for अमात्यान्) B1 उपरतभीतान् (sic ?) B2 3 (m also as in text) D3 उपधानीतान्; D3 उपदातीतान् —b) D3 पैतृ (for पितृ) —c) Dg1 ज्येष्ठाञ्ज्येष्ठेषु Ś1 Ñ1 B2–4 D1 4 कच्चिच D1 G1 च (G1 चै) कच्चित् (for कच्चित्त्वं) —After 21 Ś1 N1 B D3 read 59 (including 2166*) whereas Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 4 7 S ins.

2141* कच्चिद्दोषेण दण्डेन भृशमुद्वेजितप्रजम् ।
राष्ट्रं तवानुजानन्ति मन्त्रिणः कैकयीसुत ।

[(1 1) Dt1 Dd1 Dm1 D1 4 5 T1 G1 3 M1 4 Ct उद्वेजिता (D1 2 1 G3 °त) प्रजा D4 1 कामीवश्यमज्ञा D5 भृशमुद्वेजयन्प्रजा Cg as above (for the post half) —(1 2) Dt1 Dd1 D1 Ct राष्ट्रे T1 1 G1 M1 राज्य Cg as above (for राष्ट्रं) D1 4,7 M3 [अ]नुजानीते, T3 [अ]जानन्ति, Cg as above (for [अ]नुजानन्ति) D5 मानुष (for मन्त्रिणः) D1 2 1 7 कैकेयीना (for कैकयीसुत)]

22 V1 missing (cf v 1 1) —a) B1 (sup lin also) न ते T2 त्वा (for त्वां) D1 3 नावमन्यन्ते —b) B1 याजकाः D1 4 या(D5 या)जका (for याजकाः) D1 तथा (for यथा) M1 कामयानमिव स्त्रिय (= d) —c) Ś1 Ñ1 B D1 2,4 उग्रः Cv 2 m g (?) as in text Ck.t उग्रा (for उग्र) N1 [अ]प्रतिग्रहीतारं —d) M1 वृषला यानके यथा (sic) —For 22 D3 4 5 7 subst

2142* वृषला इव भोक्तारं क्षत्रिया इव याजका ।
कच्चित्त्वां नावमन्यन्ते वृद्धं पतितमिव स्त्रिय ।

[(1 1) D1 7 वृषभा (for °ला) —(1 2) D1 नावजानन्ते (for °मन्यन्ते)]

—After 22 Ś1 Ñ B D4 ins V1 D1 3 cont after 2166*

2143* ये वाल्मा ये च दक्षा ये मूढा ये च पण्डिता ।
दृष्टान्त जीवित येषां कच्चित्त ते सुरक्षिता ।

[(1 1) Ś1 D1 3 4 शाक्ता (Ś1 °ज्ञा) V1 ता लिप्ता, D1 तापसा (for वाल्मा) Ś1 च ये (by transp) (for second ये च) Ś1 D4 ये मूर्खा ये च Ñ1 ये न मूढाः V1 D1 3 मूढा ये चैव (D3 ये च) (for ये मूढा ये च) —After 1 1 V1 D1 3 ins

2143(A)* तावदेव भाष्या न शास्त्रनिपुणास्तथा ।

—(1 2) Ś1 निधन Ñ2 B1 3 निशित B2 (m also) निधनं D1 3 दृष्टेन (for दृष्टान्त) Ś1 V1 D1 4 तेषां (for येषां) Ñ2 B2,4 तान V1 D1 3 येषि (for ते ते)]

—After 22 T2 ins

2144* उग्रप्रतिग्रहीतारं वृषलं याजकं यथा ।
[cf 22cd in M1.]

23 V1 missing (cf v 1 1) —a) D1 उपायाङ्कुलैर्यं —b) Ś1 Ñ B1 3 4 D1 भूर्य सभा (B1 °लो) पणे (D1 °णे) B2 Dt1 T1 M1 Ck t भूर्यं सद् (B2 °द्, m also °लो) पणे D4,7 भूर्य सदूर्णे, Cm g भूर्य° (as in text) —c) D1 ऐश्वर्ययुक्त —d) D5 नियुक्त, T1 हन्ति न (by transp) (for न हन्ति) Dt1 Ck t हन्यते; Dd1 Dm1 वध्यते; Cv r m g as in text (for वध्यते) Ś1 D3 4 7 योद्धुं (D1 °नि) युद्ध स कथ्यते (D3 बाध्यते) Ñ B योत्स्यतानि वध्यते —For 23 D1 3 subst

2145* उपायकुशला वैद्यास्तस्मात् दूषणे रतान् ।
शूरानैश्वर्यकामांश्च यो न हन्यात्स हन्यते ।

24 V1 missing (cf v 1 1) Ś1 Ñ B D4 transp 24 and 25. —b) D1 3 धुतिमान् (for धृति°) Ñ1 धृति मान्धृतिमान् (second धृतिमान् in marg) B1 4 D1–3 T1 1 Cr m g t मतिमान्धृतिमान् (by transp) G1 धृति

G 2 109 39
B 2 100 31
C 2 114 42

बलवन्तश्च कच्चित्ते मुख्या युद्धविशारदाः ।
दृष्टापदाना विक्रान्तास्त्वया सत्कृत्य मानिताः ॥ २५
कच्चिद्बलस्य भक्तं च वेतनं च यथोचितम् ।
संप्राप्तकालं दातव्यं ददासि न विलम्बसे ॥ २६
कालातिक्रमणे ह्येव भक्तवेतनयोर्भृताः ।
भर्तुः कुप्यन्ति दुष्यन्ति सोऽनर्थः सुमहान्स्मृतः ॥ २७
कच्चित्सर्वेऽनुरक्तास्त्वां कुलपुत्राः प्रधानतः ।
कच्चित्प्राणांस्तवार्थेषु संत्यजन्ति समाहिताः ॥ २८
कच्चिज्जानपदो विद्वान्दक्षिणः प्रतिभानवान् ।
यथोक्तवादी दूतस्ते कृतो भरत पण्डितः ॥ २९
कच्चिदष्टादशान्येषु स्वपक्षे दश पञ्च च ।
त्रिभिस्त्रिभिरविज्ञातैर्वेत्सि तीर्थानि चारकैः ॥ ३०
कच्चिद्व्यपास्तानहितान्प्रतियातांश्च सर्वदा ।
दुर्बलाननवज्ञाय वर्तसे रिपुसूदन ॥ ३१

°न्धतिमास —c) Ś1 Ñ B D4 [त्र]प्रसतार (for [त्र] गुरवश्च) —d) B4 G1 दक्ष Ś1 Ñ B2–4 D1–7 M4 तव, B1 तथा, Dg1 reads in marg (for कृत)

25 V1 missing (cf v 1 1) Ś1 Ñ B D4 transp 24 and 25 —a) D1 ते कच्चित् (by transp) Ś1 Ñ B D1–7 कच्चिच्च (Ś1 D4–7 °त्ते) बलिनो मुख्या (Ñ1 illeg for मुख्या) —b) Ś1 Ñ2 B D1 2,4 सर्वे, D2 4 5 7 योधा (for मुख्या) Ñ1 युद्धविशारिता (sic) G1 युधि विशारदा —c) Ñ2 B1 D1 D2 दृष्टाव (D1 °रि [sic]) दाना, B3 D3 5 6 7 दृष्टा (D1 (m also) दृष्टा) पदाता (B2 D2 °ता) B4 दृष्टा पदान्या Dt1 Dm1 दृष्टापदाना, D2 दृष्टवतश्च M1 दृष्टापदान, Cr धृष्टापदाना Cm c t दृष्टापदाना (as in text) —d) Ñ B स्वयं (for त्वया) V1 (also) सानिस्य (sic) (for सत्कृत्य) B4 मानिन, D5 सौहृता (for मानिता)

26 V1 missing (cf v 1 1) —a) B4 बल च, D4 भक्तस्य (for बलस्य) B1 गुप्त च, D2 भोजस्य, D4 सर्के वे —b) Ñ2 reads वेतनं च in marg B4 D4 7 G2 M1 यथोदित, Cg as in text (for °चितम्) —c) Dm1 D4 7 G1 2 समाप्तकाले, Cg समाप्तकाल (as in text) —d) B4 ददाति न (sic) D4 7 ददत्स तथ (D7 °थ) Ś1 Ñ B2 (m also) विकर्षसे) 3 4 D4 विनावसेः B1 D2 4 5 7 विकर्षसि (B1 °से) D1 3 [क] पकर्षसि (for विलम्बसे) T1 repeats a in place of d

27 V1 missing (cf v 1 1) —a) D1 हते, T1 धैव (for ह्येव) Ś1 Ñ B D2–4 6 7 कालातिक्रमणादेव (D2 °द्‌ते, D6 7 °देभीर) Dd1 Dm1 G M1 °मणेनैव, T2 M4 Cg °मणा धैव —B1 damaged for b —b) B1 (m also) D4 5 पूता (for भृता) Ś1 D5 भक्तसंवासयर्गिताः D4 5 भुक्त (D4 भक्त) वेतनयोर्भृता (sic) —c) Ś1 Ñ B D1 4 भर्तुरप्यनुपितः Dg1 Dt1 T2 M3–5 भर्तुरप्यतिकुप्यन्ति D1 3 कुप्यन्ते प्रकुप्यन्ति D6 7 भक्तासमयमर्थाते, D5 भर्तुर्यं विदुर्वन्ति T1 भर्तुरप्यतिकुप्यन्ति (sic) Cg as in text (for c) —d) T1 सोऽनर्थं B1 (m as in text) महान्तो (for सुमहान्) Ś1 Ñ B D1–4 7 G1 भवेत्, Dt1 T1 कृतः Cg स्मृतः (as in text)

28 V1 missing (cf v 1 1) —a) Ś1 D1 ते (for सर्वे) Ś1 Ñ1 B1 (before corr) 4 D1–7 कच्चित्सर्वा (B1 (m after corr) °त्सर्वा) नुरक्तास्ते (D5 °स्त्व) T1 कच्चित्सर्वानुरक्तास्त्वां —b) D4 शतुल्यज, T2 प्रधानित (for प्रधानत) —c) D1 3 सुखे (for कच्चित्) D1 2 तवार्थेषु Ś1 Ñ B D1 4–7 चार्थेषु (B1 °र्थेषु) प्रियान्प्राणान् —d) Ñ1 न त्यजंति, D1 3 सत्यजेयु

29 V1 missing (cf v 1 1) —a) Ñ1 illeg for कच्चिज्जा Ś1 D4 दानपशो, D6 7 धानपसो (for जानपदो) D1 वृद्धान् (for विद्वान्) —b) Ñ B1 3 बहुीब (Ñ1 °ब) B1 सोगार ; B1 धीरश्च D1 स्वरूप, D2 सुरूप, D5 T1 दक्षिण (for दक्षिण) D3 स्वभानवान्, D6 7 प्रविभागवित् —c) Ś1 सुखेर्थवादी (for यथोक्त°) D1 3 च (for ते) —d) G1 2 भवति (for भरत)

30 V1 missing (cf v 1 1) —a) B2 M4 कष्टादशा न्येव (M4 °शौ च) —T1 illeg for 30c–32 —c) B2 पृभिस् (for first त्रिभिस्) D5 7 T2 भव (T2 °नु) ज्ञातैर् —d) Dt1 Dd1 चारकै, Cg चारकै (as in text)

31 V1 missing (cf v 1 1) T1 illeg for 31 (cf v 1 30) —a) Dd1 केचिद् T1 पृषास्तान् (sic) G1 M3–5 स्वपास्तान्, M4 स्वपा° Cr m g t as in text (for व्यपास्तान्) T2 साहतान् ; G1 विहितान् ; Cr m g as in text (for अहि°) D1 3 कच्चिद्दोषो (D3 °दोषा) बलवत —b) G1 हि (for च) D1 3 सर्वता —For 31cd, Ś1 Ñ B D4 subst

2146* कच्चिद्वै मुख्यकालमे प्रतिपत्स्य सर्वेन ।

[Ñ B4 G (B1 [sic]) स्वानेषु (Ñ1 °त), B1 विस्मार्थे, B2 3 विस्मार्थे (B3 [inf lin] °र्थे) (for मुख्यकाले) B1 प्रतिपद्य (inf lin °द्वाप)]

—B3 cont

2147* कच्चिन्द्र शत्रुषु शौर्ये करोषि स्वतो परम् ।

—After 31ab D1 3 ins while D4 6 7 subst for 31

2148* कच्चित् द्विषतो मद्रे प्रतिवादि च सर्वेन ।
सुदुर्बलं चाप्येषु वर्तसे रिपुसूदन ।

[(l 1) D1 भार्गे, D4 [illegible], D7 [illegible] (for मद्रे) D1 3 कर्तैः —(l 2) D1 सुदुर्बलं D4 6 वान्धवेषु (Cf 14°)]

—D1 3 cont

कच्चिन्न लोकायतिकान्ब्राह्मणांस्तात सेवसे ।
अनर्थकुशला ह्येते बालाः पण्डितमानिनः ॥ ३२
धर्मशास्त्रेषु मुख्येषु विद्यमानेषु दुर्बुधाः ।
बुद्धिमान्वीक्षिकीं प्राप्य निरर्थं प्रवदन्ति ते ॥ ३३
वीरैरध्युषितां पूर्वमस्माकं तात पूर्वकैः ।
सत्यनामां दृढद्वारां हस्त्यश्वरथसंकुलाम् ॥ ३४
ब्राह्मणैः क्षत्रियैर्वैश्यैः स्वकर्मनिरतैः सदा ।
जितेन्द्रियैर्महोत्साहैर्वृतामार्यैः सहस्रशः ॥ ३५
प्रासादैर्विविधाकारैर्वृतां वैद्यजनाकुलाम् ।
कच्चित्समुदितां स्फीतामयोध्यां परिरक्षसि ॥ ३६

G 2 109 49
B 2 100 42
L 2 114 52

2149* मन्त्री पुरोहितश्चैव सेनापतिकुमारकौ ।
द्वास्थो राजकुलीनश्च द्रव्यहर्ता प्रशासक ।
बोधपाल पुराध्यक्षो धनवान्पौरनायक ।
धर्मान्तिक प्राड्विवाको दण्डदुर्गस्य पालक ।
अष्टादशो द्वादविको यथोऽथ प्रथमो मत । [5]
देशकालौ तथा कर्ता शक्ति साध्याश्च साधनम् ।
उपायाश्च सहायाश्च क्षयोऽथ व्यय एव च ।
लाभ पश्चात्प्रकोपश्च अनुबन्धो बलक्षय ।
बलाक्षा च सहिता स्वपक्षे दश पञ्च च ।

[(l 4) D3 कर्मान्तिक आचार्यश्चो (for the prior half) —(l 6) D3 साध्यश् (for साध्याश्)]

—ᵃ) D4 5 अपराभूय (for अनवज्ञाय) Ś1 Ñ2 B D6 सु (Ñ2 reads सु in m B1 3 स) दुर्बलान्धा (B3 4 D6 °न्धा) स्यश्च, Ñ1 सुदुर्बल पालयश्च, G(ed) सुदुर्बलोश्च धारयन् —ᵈ) G1 M3 वर्तते, Cr m g वर्तसे (as in text) —After 31 D1 reads 37 39ᶜᵈ–43ᵃᵇ (including 2156*) whereas D2 reads 37–43ᵃᵇ (including 2154* and 2156*)

32 T1 illeg for 32 (cf v l 30) The sequence of sts 32–44 (including star passages) in V1 is as follows 2154* 39ᶜᵈ–43ᶜ 2156* 43ᵈ, 32 33 2159* l 3–6 of 2150*, 59 2166* 2143*, 34–36 2160* and 44 Ś1 Ñ2 B D1 3 6 read 32 and 33 preceded by 2153* after 43ᵃᵇ (D3 after 43ᶜᵈ) —ᵃ) Ś1 D6 M2 च, B1 तु, Cg as in text (for न) B1 D1 लौ (D6 [अ]लौ) कायतिकान्, B3 लोकान्तयतिकान् (by pm) D1 3 लोकान्त तिलान् —ᵇ) Ñ1 mostly illeg D1 3 ब्राह्मणे Ś1 Ñ2 B D2 4–7 उपसवसे (for तात से°) —After 32ᵃᵇ B1 repeats in marg l 1 of 2154* (cf v l 38) while B4 ins l 1 only of 2154* —ᶜ) B1 अले चाकुशला —ᵈ) Ś1 D6 भूय, Ñ B1 3 4 D1–6 मूढा, V1 मूर्खा, B2 (sup lin मूढा) लोका (for बाला)

33 For sequence in Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 cf v l 32 D5 om 33–52 D2 4 7 om 33 —ᵃ) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 शास्त्रेष्वन्येषु (for धर्मशास्त्रेषु) —ᵇ) Dg1 वर्तमानेषु Cr g k विद्यमानेषु (as in text) M1 दुर्बला G(ed) दुर्विधा (for दुर्बुधा) V2 विज्ञानेषु निर्बुधा —ᶜ) V1 B3 4 आन्वीक्षिकीं V2 D1 3 गृह्य (for प्राप्य) —ᵈ) Ñ B निरर्थान् Ś1 D6 न निर्दो यर्थं (D6 कार) वदि ते —After 33 Ś1 Ñ B2 4 D6 ins V1 B1 3 D1 3 read 2159* and then cont l 3–6

2150* कच्चिद्दर्शयसे नित्य मनुष्यान्समलकृत ।
उत्थायोत्थाय पूर्वाह्णे भुक्त्वा च विदित जनम् ।
कच्चित्कल्प च साय च तवासीनस्य चाग्रत ।
पिबन्ति मदिरा नाना भुञ्जते भोजनानि च ।
कच्चित्पितरि सद्वृत्ति वर्तसे पुरुषर्षभ । [5]
पितामहानामपि वा वर्तसे तुल्यगौरव ।

[(l 1) Ś1 समलकृतान् (for °कृत) —(l 2) Ñ2 भुक्त्वा B3 कृत्वा (for भुक्त्वा) Ñ2 विनित (for विदित) Ñ1 कृत्वा ***पनन (illeg) B4 कृत्वा च विविन पत (sic) (for the post half) —(l 3) B3 किंचित् (for कच्चित्) Ś1 D6 कल्पे, L(ed) काल्ये (for कल्य) V1 (with hiatus) वासीनस्य तवाग्र D1 3 (with hiatus) आसीनस्यैव तेऽग्र (for the post half) —After l 3 B4 ins शाले कर्म —(l 4) B4 om नाना —(l 5) V1 सवृत्त B1 D1 सद्वृत्त, D6 सुवृत्त, G(ed) सद्वृत्ति (for सद्वृत्ति) D6 पुरुषर्षभे —(l 6) Ś1 चव (for अपि) Ñ2 B2 च (for वा) D1 3 कुलगौरव (for तुल्य°) V1 पितामहानपि वा वर्तसे कुलगौरव (subm)]

—Thereafter Ś1 Ñ2 B D6 read 21 V1 D1 3 read 59 (including 2166* and 2143*)

34 For sequence in V1 cf v l 32 D5 om 34 (cf v l 33) —ᵃ) B3 धीरैर् (for वीरैर्) Ś1 चाभ्युषिता, D1 3 अधिष्ठित Ś1 Ñ1 D2 4 6 7 नित्यम् (for पूर्वम्) —ᵇ) Ñ B1–3 D1 3 इह, V1 सह, B4 इव (for तात) Ś1 Ñ V1 B D1–4 6 पूर्वजै —After 34ᵃᵇ D2 7 ins

2151* सद्वृत्त वर्तसे यत्स यथास्माक सदा पिता ।

—ᶜ) Ś1 Ñ B3 D6 सत्यनाम्नीं (Ñ1 °म्ना) B4 सद्युयानां (for सत्यनामां)

35 For sequence in V1 cf v l 32 D5 om 35 (cf v l 33) —ᵃ) M1 तत (for सदा) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 पूर्वै (Ñ1 B3 अन्यै V1 मत [sic] B2 शूद्रै, B3 4 D6 हृतै) स्वाद स्व (Ś1 V1 सु) कर्मसु (D1 °षि) Ñ1 स्वकर्मनिरतकर्मसु (sic) (for ᵇ) D2 4 7 महाक्षत्रियविद्वद्भै स्थिरैस्तत्र स्वकर्मसु —ᵈ) Ś1 D6 दत्तर्यै, Ñ2 B3 धृतां चार्यै B1 2 4 धृतां चार्यै (B1 °र्यै) D3 वृताम °र्ये, D1 7 वृतानन्यै, M3 वृतासैतै (for वृतामार्यै) Ś1 Ñ B1–3 D1 2 4 7 M1 सहस्रदै

36 For sequence in V1 cf v l 32 D5 om 36 (cf v l 33) —ᵃ) Ñ2 प्रसादैर् —ᵇ) Ś1 Ñ1 D6 भृतां (for

G 2.109.21
B 2.100.43
L 2.114.21

कच्चिच्चैत्यशतैर्जुष्टः सुनिविष्टजनाकुलः ।
देवस्थानैः प्रपाभिश्च तडागैश्चोपशोभितः ॥ ३७
प्रहृष्टनरनारीकः समाजोत्सवशोभितः ।
सुकृष्टसीमा पशुमान्हिंसाभिरभिवर्जितः ॥ ३८
अदेवमातृको रम्यः श्वापदैः परिवर्जितः ।
कच्चिज्जनपदः स्फीतः सुखं वसति राघव ॥ ३९
कच्चित्ते दयिताः सर्वे कृषिगोरक्षजीविनः ।
वार्तायां संश्रितस्तात लोको हि सुखमेधते ॥ ४०

वृतं) Dm1 चैत्य (sic) Cg as in text (for चैत्य) D1.4 [ना]वृत्तो (for [ना]कुलाम्) Ś1 Ñ V1 B D1-4 दिव्यै (V1 D1 चैत्यै, D1 चैत्यै)रलङ्कृतो (Ñ1 B1-2 °तै) —^{c}) Ś1 V1 Dg1 D1-4 च(Dg1 तु)मुदिता, Ñ B प्रमु°, T1 समुन्निद्रिता, G1 समुदित, Cg सुमुदित Ck t as in text (for समुदितो) —^{d}) D1 परिशसे, Cm °ति (as in text) —For 36^{cd}, D1 subst (reading it after 2153*) :

2152* अयोध्या च पुरी तात परमप्रथितिहसि ।

—After 36 Ś1 Ñ1 B1.4 read 2159* while V1 D1 ins. 2160* —After 36, B1 read 2159* for the second time and thereafter cont 2160*

37 For the sequence in Ñ1 B D1, cf v l 20 and for D1, cf v l 31 D1 om 37 (cf v l 33) In V1, the portion of the text from 37 to 39^{b} is missing Ś1 om 37-42 D1 om 37 —^{a}) G1 M1 Cr g k चित्य, Cv चाप, Crp gp t as in text (for चैत्य) T1 शतैर् (for शतैर्) D1 सुष्टो, M1 सुष्ट Ñ B D1 कृषिकर (Ñ1 B1.2 °रैः B1 °करः D1 °र)ष्टात, D1.2 कृषिकैर्जुष्ट, M1 निष्टजैर्जुष्ट (for चैत्यशतैर्जुष्ट) —^{b}) Ñ1 B D1 T1 सु(D1 स)निविष्टो Ñ1 समाकुलः, B1 स(sup lin ज) नाकुल (meta) D1 G1 जनाकुलो D1 सुनिविष्टजनाकुलः ; M1 सुनिविष्ट समाकुल —^{c}) D1 damaged for देवस्थानै G1 देवालयै —^{d}) Dg1 विमानैश्च ; D1 Dd1 Dm1 S Cg तडागैस्च (for तडागैश्च) B1 चोपशोभित (L(ed) °ता) D1 उपशोभितो

38 For the sequence in Ñ1 B D1 cf v l 20 and for D1 cf v l 31 V1 missing (cf v l 37) Ś1 D1 om 38 (for Ś1 and D1 cf v l 37 and 33 resp) D1 om 38-39^{b} M1 om (hapl) 38^{ab} M1 reads 38^{cd} after 39^{cd} —^{a}) D1 D1 प्रहृष्ट ; Crp हृष्ट (for प्रहृष्ट) D1.4 -नरनारीक ; D1.4.5 T -नरनारीकाः (D1 °का ; T °क) —^{b}) Ñ B D1 भूषित (D1 °ता) D1.4.5 -वर्जितो (for शोभित) —^{c}) Ñ D1-4 D1 G1 सुकृष्ट (B1 D1 °कृष्ट)सीम (G1 °मा) D1 om D1 °स्सीम L(ed) °सीमा (for सुकृष्टसीमा) —^{d}) Ñ1 B D1.4 विहिंसा (for हिंसाभिर्) Ñ1 B D1.4 T1.4 Cg वर्जित (for भवि°) —For 38^{cd}, D1.4 subst

2153* नो सुर्भिक्षो सुभगो विमले परिवर्जिताम् ।

—After 38, D1 ins l 1 only of 2154* for the first time repeating it (see sequence) marg after 32^{cd} —D1 reads l 2154* after 2153*

39 For the sequence in Ñ1 B D1 cf v l 20 and for D1 cf v l 31 V1 missing 39^{ab} (cf v l 37) Ś1 D1 om 39 (cf v l 37 and 33 resp) D1.4 om 39-50 D1 om 39^{ab} (cf v l 38) B1.3 read 39^{ab} in marg —^{a}) D1 अदेवमातृका, D1 न देवमातृको, D1 अदेवदोहक, T1 G1.2 M1.2 अदेवमा°. Ñ B D1 कच्चित् (for रम्य) —^{b}) B1 च पदै Ñ B1.3 च विवर्जित ; B1 D1 भवि (D1 °च)र्जित (for परिव°) D1 श्वापदैश्चैव वर्जित. —After 39^{ab}, M1 reads 38^{cd} —After 39^{cd}, Dg1 D1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins Ñ1 B1.3 D1 ins. l 1 only after 39^{ab} V1 ins. before 39^{cd}, D1 ins l 1 only after 35 whereas D1 ins l 1 only after 32^{cd} M1 ins l 1 before and l 2 after 35^{cd}

2154* परित्यक्तो भयैः सर्वैः खनिभिश्चोपशोभितः ।
विवर्जितो नरैः पापैर्मम पूर्वैः सुरक्षितः ।

[(L 1) V1 °स्यक्तैर् B1.2.4 भवे, B1 (second time) (S)भये, D1 (S)रि भयं (for भये) Ñ1 B1 (first time) परिस्यक्तभये Ñ1 V1 B1.3.4 (both times) खनिभिश्च D1 खनिभि(alleg) (for खनिभिश्च) V1 B1(m also) वनैरपि V1 श्रेणिभिः, B1 (first time) शालिभि, B1 (second time) गिरिभि (for खनिभि) —(l 2) M1 नरै M1 नरौ (for नरै)]

—^{c}) T1 वाणुपद (sic) —^{d}) B1 (before corr as in text) D1 D1 T1 राघव —After 39 Ñ B D1 ins.

2155* प्रहृष्टनरनारीका पुनितद्यग्नपूजिता ।

[B1.4 -नारीक. Ñ1 स (for च) Ñ1 ...(for the post half)]

40 For the sequence in Ñ1 B D1 cf v l 20 and for D1 and V1 cf v l 31 and 37 resp) Ś1 D1 om 40 (cf v l 37 and 33 resp) D1.4.5 om 40 (cf v l 39) —^{a}) Ñ V1 B D1.4 कच्चित् दैवत (for दयिता सर्वे) —^{b}) Dg1 D1 M1 Ct कृषिगोरक्ष, Ct m g° पूर (as in text) Ñ B D1 वणिजो V1 D1.4 -जीविन (for -जीविन) —D1 om 40^{c}-41^{b} D1 reads it ... from 40^{c} to ... in 41^{b} —^{c}) B1 अविस्थित (s) D1 D1.4 Ck संस्थितस्त, D1 Ct संश्रितः M1 संश्रित (s c) Ct संस्थित ; Cm as in text (for संश्रित) V1 वणिजस्तात ... —^{d}) M1 (before corr) लोके (after corr as m) लोके V1 B1 D1 D1 हि च्येते (for हि) Ñ V1 B1 D1.4 M1 सुखेधत (D1 °धते (s c) M1 °धिरे) 1 2.4 सुखैधन्ते (for सुखमेधते)

तेषां गुप्तिपरीहारैः कच्चित्ते भरणं कृतम् ।
रक्ष्या हि राज्ञा धर्मेण सर्वे विषयवासिनः ॥ ४१
कच्चित्स्त्रियः सान्त्वयसि कच्चित्ताश्च सुरक्षिताः ।
कच्चिन्न श्रद्दधास्यासां कच्चिद्गुह्यं न भाषसे ॥ ४२
कच्चिन्नागवनं गुप्तं कुञ्जराणां च तृप्यसि ।
कच्चिद्दर्शयसे नित्यं मनुष्याणां विभूषितम् ।
उत्थायोत्थाय पूर्वाह्णे राजपुत्रो महापथे ॥ ४३
कच्चित्सर्वाणि दुर्गाणि धनधान्यायुधोदकैः ।
यन्त्रैश्च परिपूर्णानि तथा शिल्पिधनुर्धरैः ॥ ४४

G 2 109 52
B 2 100 53
L 2 114 54

41 For the sequence in Ñ2 B D6 cf v l 20 and for D1 2 and V2 cf v l 31 and 32 respy Ś1 D2 om 41 (cf v l 37 and 34 respy) D3 7 om 41 (cf v l 39) D5 om 41[ab] (cf v l 40) T3 om 41-43 —[a]) B3 सेन, M4 तस्मात् (for तेषां) B2 [श्च]गुप्त, B4 गुप्त, D1 गुप्ति, D5 गुप्ते (for गुप्ति) V1 Dt1 Dd1 Cv 2 k °परिहारे, D1 3 परिहारैः, Cm g t as in text (for °परीहारैः) —[b]) Ñ V1 B M4 धा(Ñ1 V1 B3 का)रणा कृता, D1 2 धारणा कृता (for भरणं कृतम्) —[c]) Ñ2 B4 रक्ष्या हि राज(B4 °ज्य) धर्मेण, V2 रक्ष्या हि राज्ञा धर्मेण, M3 रक्ष्या राज्ञा स्वधर्मेण

42 For the sequence in Ñ2 B D6 cf v l 20 and for D1 2 and V2 cf v l 31 and 32 respy Ś1 D2 om 42 (cf v l 37 and 33 respy) D3 7 om 42 (cf v l 39) T3 om 42 (cf v l 41) —[a]) D5 प्रिया (for स्त्रिय) Ñ1 Dt1 सान्त्वयसे, T2 तन्त्वयसि (sic) G1 साधुकृता, L(ed) शमयसि —[b]) Ñ2 Dg1 Dt1 T1 2 M3-4 कच्चित्तास्ते, D5 कच्चित्त्व —[c]) B1-3 M3 (श्र)द्धा, Cr m g k t as in text (for [श्र]द्धा) —[d]) B4 विवुध्यसे (for न भाषसे) —After 42 B4 ins 2158*

43 For the sequence in Ñ2 B1 2 D6 cf v l 20 and for D1 2 and V2 cf v l 31 and 32 respy D2 T3 om 43 (cf v l 33 and 41 respy) D3 7 om 43 (cf v l 39) B4 om (hapl) 43[ab] Ś1 reads 43[ab] (along with 2156* and 2158*) after 14 —[a]) Ś1 Ñ2 D1 3 4 नागवन, Ñ1 नागास्तु (for °वनं) Ś1 B1 2 D6 गुप्ते (for गुप्त) —After 43[a] Ś1 N V2 B1 2 D1 3 4 ins

2156* कैकेयी सुप्रजास्त्वया ।
कच्चिद्गुप्तदन्तानां

[(l 1) V1 B1 3 (m also as above) D1 3 इत्सारोहैः गुप्तैर्मे (D1 2 सुपक्त) —(l 2) V1 D5 जयदन्तानां, D3 उपस्थानां (with hiatus)]

whereas Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G M ins

2157* कच्चित्ते सन्ति धेनुकाः ।
कच्चिन्न गणिकाश्वानां

[(l 1) M4 धेनव —(l 2) Dg1 गणिकाश्वानां, Cg °काश्वानां (as above)]

—[b]) Ś1 Ñ V1 B1-3 D1 3 4 T1 M4 Cm न(Ñ1 D1 2 T1 च) तृप्यसे, Dd1 च तृप्यति (sic) Cr g न तृप्यसि —After 43[b], Ś1 Ñ B1-3 4 (after 42 owing to omission) D6 ins

2158* कच्चित्सभाया रमसे कच्चिं काले विबुध्यसे ।
कच्चिच्चापररात्रेषु धर्मार्थौ संप्रबुध्यसे ।
कच्चित्संग्रामनीतिज्ञः शूरस्ते वाहिनीपतिः ।
असहायाऽनुरक्तश्च हितो नित्यं च तिष्ठति ।

[B4 om (hapl) l 1 —(l 1) Ñ1 illeg for चि in second कच्चित् and for वि in विबु° —Ś1 Ñ2 om (hapl) l 2 —(l 2) B1 2 D6 चापरात्रे च(D6 °त्रेषु [sic]) L(ed) च पररात्रेषु Ñ1 B4 धर्मार्थौ B1 2 °रात्र B2 °र्थौ (sic) (for °र्थं) D6 विप्रबुध्यसे —(l 3) B4 संग्रामो (sic) (for संग्राम) —(l 4) Ś1 B2 (m also as above) D6 असहायो (for असहायौ) Ś1 D6 हि (for first च) Ś1 D6 लोके (for नित्य)]

—[d]) Dg1 Dt1 T1 2 M1 3 4 मानुषाणां, Cg मनुष्याणां (as in text) T3 G2 M1 4 विभूषित —[e]) Dg1 पूर्वाह्णे, G1 पूर्वाह्णे —[f]) Dd1 Dm1 T2 G M1 3 4 महारथ Cg as in text (for °पथे) —For 43[cdef] Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 subst Ś1 Ñ2 B3 4 D6 read after 36 and V2 B1 2 D1 2 read after 33

2159* कच्चिन्मनुजशार्दूल मनुष्यान्समलंकृतान् ।
उत्थायोत्थाय पूर्वाह्णे राजपुत्राभिवीक्षसे ।

[Cf l 1-2 of 2150* —(l 1) Ś1 D6 मनुष्यशार्दूल V2 B1 2 D1 3 4 कच्चिद्दर्शयसे नित्य (43[c]) (for the prior half) B1 2 D1 2 स्वलंकृत V2 मनुष्याणामलंकृत (for the post half) —(l 2) V1 B1 2 D1 3 4 मुक्ता च विदि(B2 °जि)त्तान्(V1 °न) (for the post half)]

—N B cont Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins after 43 V2 D1 2 ins after 36

2160* कच्चिन्न सर्वे कर्मान्ताः प्रत्यक्षास्तेऽविशङ्कया ।
सर्वे वा पुनरुत्सृष्टा मध्यमेवात्र कारणम् ।

[(l 1) Ñ B च सर्वे G1 सर्वे च G2 सर्वे न (by transp) (for न सर्वे) B4 कर्मान्ता (for कर्मान्ता) V2 D2 3 परोक्षास्ते (V2 °क्षास्ते D5 °क्षे ते) Ñ V1 B D1 2 [ऽ]विशङ्किता Cv m g t as above Cr (s) य शङ्कया (for °ङ्कया) —(l 2) M4 सर्वे G1 1 च (for first वा) D5 पुनरुत्सृष्टा Ñ1 संक्षिप्य सर्व, Ñ2 V1 B D1 2 ध्यानिश सर्व(V1 D1 2 सर्व B4 सर्व) M4 मध्यम वाप (for मध्यमेवात्र)]

44 For sequence in V1 cf v l 32 D2 om 44 (cf v l 33) D3 7 om 44 (cf v l 39) —[a]) Ś1 Ñ B D6 सदा ते दुर्गाणि V1 सर्वाणि पूर्णानि, Dt1 Dd1 Dm1 T1 G M2 4

G. 2 109 53
B 2 100 54
L. 2 114 55

आयस्ते विपुलः कच्चित्कच्चिदल्पतरो व्ययः ।
अपात्रेषु न ते कच्चित्कोशो गच्छति राघव ॥ ४५
देवतार्थे च पित्रर्थे ब्राह्मणाभ्यागतेषु च ।
योधेषु मित्रवर्गेषु कच्चिद्गच्छति ते व्ययः ॥ ४६
कच्चिदार्यो विशुद्धात्मा क्षारितश्चोरकर्मणा ।
अपृष्टः शास्त्रकुशलैर्न लोभाद्बध्यते शुचिः ॥ ४७
गृहीतश्चैव पृष्टश्च काले दृष्टः सकारणः ।
कच्चिन्न मुच्यते चोरो धनलोभान्नरर्षभ ॥ ४८
व्यसने कच्चिदाढ्यस्य दुर्गतस्य च राघव ।
अर्थं विरागाः पश्यन्ति तवामात्या बहुश्रुताः ॥ ४९
यानि मिथ्याभिशस्तानां पतन्त्यस्राणि राघव ।
तानि पुत्रपशून्घ्नन्ति प्रीत्यर्थमनुशासतः ॥ ५०
कच्चिद्वृद्धांश्च बालांश्च वैद्यमुख्यांश्च राघव ।
दानेन मनसा वाचा त्रिभिरेतैर्बुभूषसे ॥ ५१

दुर्गाणि सर्वाणि (by transp), Cr m g सर्वाणि दुर्गाणि (as in text) —ᶜ) Ś1 D6 [आ]युधादिके, B2 (m also as in text) -[आ]युधाक्षेते, T2 G2 3 M1 2 -[उ]दकायुधे, Cr m g as in text (for [आ]युधोदके) —ᶜ) T2 तु (for च) Dt1 Dm1 T M3-4 प्रतिपूर्णानि, Cr m g परि° (as in text) —ᵈ) B1 Dg1 यथा Ś1 V1 D6 शिल्पैर्, B1 शिल्प, G1 [आ]युध (for शिल्पि) Dg1 धनुर्वेदे

45 D3 om 45 (cf v l 33) D2 4 7 om 45 (cf v l 39) V1 D1 3 om 45-47 —ᵃᵇ) M3 चेद् (for ते) B1 ***चिद् (illeg) D4 स्वल्पतरो (L[ed]°र) (for अल्प°) —ᵃ) B4 अगात्रेषु (sic) G1 किंचित् (for कच्चित्) G3 M1 कच्चित्ते न स्वपात्रेषु —ᶜ) Ś1 D6 त्यागो, Ñ1 B कोषो, G1 तोको (meta) Ñ2 B1 3 पार्थिव (for राघव) M4 कोशो गच्छतु सक्षय

46 D3 om 46 (cf v l 33) D2 4 7 om 46 (cf v l 39) V1 D1 3 om 46 (cf v l 45) —ᵃ) Ś1 Ñ B D6 G1 M4 दे(D4 दै)वतार्थेषु पितृषु (B4 पि**, G3 M4 पित्रर्थे) —ᵇ) Ñ1 B3 ब्राह्मणाभ्या(N1 °घा)गमेषु च, Dd1 Dm1 T2 G1 M3 °णेभ्या(T2 M3 °भ्या)गतेषु च —ᶜ) T2 1 मित्रवर्गेषु

47 D3 om 47 (cf v l 33) D2 4 7 om 47 (cf v l 39) V1 D1 3 om 47 (cf v l 45) —ᵃ) Ś1 आर्ये, B1 आर्य, G3 आर्यो (sic) (for आर्यो) Ñ1 Dt1 T2 M1 Ct [ऽ]पि शुद्धात्मा —ᵇ) B1 (also) दूषितश्च (for क्षारितश्च) Ñ1 Dt1 Ct चाप, Ñ2 B3 दस्यु, B1 2 Dg1 चौर, T1 2 घार, Cv r g as in text (for चोर) T2 M3 कारणात् Ś1 D6 क्षपितश्चोरकर्मणा —ᶜ) Ś1 अदृष्टः, Ñ1 B1 Dt1 Dd1 Dm1 M3 Ct अदृष्ट ; Ñ2 B2-4 Dg1 D6 अदृष्ट, T1 G1 2 अपृष्ट, M1 अदृष्ट्वा, Cr m g k as in text (for अपृष्ट) B4 शास्त्रैः —ᵈ) Dd1 T2 G M Cr m g बध्यते, Cv बधते, Ct as in text (for बध्यते) Ś1 D6 नाय(D6 °ये) स्यापति मानव ; Ñ B नापध्या(B3 °प्याप [meta])यति(Ñ1 °से) मानव

48 D3 om 48 (cf v l 33) D2 4 7 om 48 (cf v l 39) —ᵃᵇ) Dm1 दृष्टस् (for गृहस्) Dm1 दृष्ट (for दृष्ट), T1 G1 सकारणोः Cr m g,k t °ण (as in text) Ś1 D6 गृहीतश्चोक्त(L[ed]°क आ)रक्ष कुशलो दृष्टकारण ; Ñ B गृहीतस्तु(G[ed]°श्च)आरक्षै (B1 2 °ष आरक्षै ; B2 [m]°क्षारक्षै, B4 °पूर्वं नारक्षै) कुशलै दृष्टकारण, V1 गृहाल्पृष्टो रक्षै (क्षै ?) कुशलैर्दुष्टकारणो (subm) D1 2 गृहीत पृष्टो रक्षै कुशलैर्दृष्ट सकारण —ᶜ) D1 2 मुच्यते (for मुच्यते) Ś1Ñ1 V1 B D1 4 चौरो (B2 [m also] चैरो), D3 चोरेर् (for चोरो)

49 D6 om 49 (cf v l 33) D1 4 7 om 49 (cf v l 39) —ᵃ) M4 व्युत्थस (for व्यसने) —ᵈ) Dt1 Ct दुर्बलस्य, Cr m g k as in text (for दुर्गतस्य) —For 49 Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 subst

2161* कच्चिद्विवदतोर्येषु बलिनो दुर्बलस्य च ।
अपक्षपातात्पश्यन्ति कार्येष्वधिकृता नरा ।

[(l 1) Ś1 D6 चाविदितार्येषु V2 विदितोर्थेषु (subm), B4 विवदतोर्थेषु (for विवद°) —(l 2) Ñ2 B2 अपक्षपाता, D1 (before corr as above) पक्षपातात V1 D1 3 कार्याणि, B1 **षु (for कार्येषु) B3(orig as above marg) [अ]पि निरीक्षिता (for °कृता नरा)]

50 D6 om 50 (cf v l 33) D2 4 7 om 50 (cf v l 39) Dg1 reads 50 and 51ᵃᵇ in marg —ᵃ) B1 मिथ्या***ना (illeg) B4 °भिशस्ताणि —ᵇ) B4 पश्यन् (for पतन्ति) Ś1 Ñ V1 B1-3 Dg1 Dt1 Dm1 (before corr as in text) D1 3 6 T Ct [अ]श्रूणि, B4 आश्रूणि, Cr g as in text (for [अ]स्राणि) Ck tp पादन्यासानि (for पतन्त्यस्राणि) Ś1 Ñ V1 B D1 3 रोदतो, D6 शोचतो, G2 M3 भूतले (for राघव) —ᶜ) Ñ2 B3 Dd1 Dm1 पुत्रान् ; V1 पुत्रं, G2 तस्य (for पुत्र) Ñ1 हवि (sic) (for घ्नन्ति) —ᵈ) Ś1 Ñ B D1 3 6 तेषां मिथ्याभिशंसिनां (Ñ1 °सानां, D3 °सिता) V2 तानि मिथ्याभिशापिनो

51 D3 om 51 (cf v l 33) Dg1 reads 51ᵃᵇ in marg —ᵃ) M4 बालांश्च वृद्धांश्च (by transp) —ᵇ) Dg1 Dt1 T2 3 G1 3 M3 वैद्यान् । Ck as in text (for वैद्य) Ś1 D2 4 7 M4 मुख्यान्वैद्यांश्च समग्रान् (M4 राघव), Ñ B मुख्यान्वै (B3 m also मान्यान्वै)धान्सर्वोसमान् (B1 2 °न्सर्वोपमान्) V1 D1 3 मुख्यान्विप्रांश्च सोमपान् (V2 D3 °पमान् [meta]) —ᶜ) Ś1 D6 वचसा चैव ; Ñ B वचसा दानेन (Ñ1 माना [sic]) (for मनसा वाचा) —ᵈ) D2 4 7 बुभूषसि (D3 °षसि [sic]) Ś1 D6 यथावद्धार्यसेनया Ñ1 V2 B D1 3 त्रिभिर् (V2 येर्हेना)र्थसेनया

कच्चिद्गुरूंश्च वृद्धांश्च तापसान्देवतातिथीन् ।
चैत्यांश्च सर्वान्सिद्धार्थान्ब्राह्मणांश्च नमस्यसि ॥ ५२
कच्चिदर्थेन वा धर्ममर्थं धर्मेण वा पुनः ।
उभौ वा प्रीतिलोभेन कामेन न विबाधसे ॥ ५३
कच्चिदर्थं च धर्मं च कामं च जयतां वर ।
विभज्य काले कालज्ञ सर्वान्भरत सेवसे ॥ ५४
कच्चित्ते ब्राह्मणाः शर्म सर्वशास्त्रार्थकोविदाः ।
आशंसन्ते महाप्राज्ञ पौरजानपदैः सह ॥ ५५
नास्तिक्यमनृतं क्रोधं प्रमादं दीर्घसूत्रताम् ।
अदर्शनं ज्ञानवतामालस्यं पञ्चवृत्तिताम् ॥ ५६
एकचिन्तनमर्थानामनर्थज्ञैश्च मन्त्रणम् ।
निश्चितानामनारम्भं मन्त्रस्यापरिरक्षणम् ॥ ५७
मङ्गलस्याप्रयोगं च प्रत्युत्थानं च सर्वशः ।
कच्चित्त्वं वर्जयस्येतान्राजदोषांश्चतुर्दश ॥ ५८

G 2 109 66
B 2 100 67
L 2 114 68

52 D1 om 52 (cf v l 33) —a) Dg1 reads first च in marg while B1 reads second च sup lin Ñ1 om (hapl) वृद्धांश्च —b) B1 3 4 दैवतातिथीन् —c) Ś1 Ñ1 B D6 पूज्यांश्च सर्वान् (Ñ1 B2 °श्चे) Ñ1 पूज्यान्सर्वांश्च V1 D1-3 G1 3 चैत्यांश्च सर्वे (G1 3 °र्वान्) D2 3 दृष्टांश्च सर्वे (for चैत्यांश्च सर्वान्) T1 सिद्धांश्च (for सिद्धार्थान्) —d) B4 Dt1 D1 3 च नमस्यसि Dg1 चाभमन्यसे, T2 M2 च मे मन्यसे, G1 चाभिमन्यसे, G3 चानुमन्यसे, M1 च मनस्यसि (metr)

53 a) D2 धर्मं वा (by transp) —b) Ñ B1 कच्चित् (for पुनः) D2 3 धर्मेणार्थेनयापि वा —M2 lacuna from b up to वि in d —c) V1 तौ Dd1 Dm1 Cr च Cg as in text (for वा) Ś1 Ñ B D2 4-7 G3 M1 प्री (D4 प्र) तिरत (B2 °कारिण, V2 Dm1 (before corr as in text) Cr °लाभेन, Dg1 °योगेन, M4 प्रतिलोभेन, Cm g k t as in text (for प्रीतिलोभेन) —d) Dm1 reads कामेन in marg T1 2 Cm g k t च न बाधसे (for न विबा°) Ś1 V1 D4 4-7 न कामेन प्र (V1 वि) बाधसे

54 D6 repeats 54ab in place of 55ab which is omitted —ab) M2 om (hapl) कामं च Dt1 Dd1 Dm1 D1 3 (both times) G2 3 M1 transp धर्मं and कामं Ś1 Ñ B D4 4-7 च (P2 [m] द) त्वा V1 जयता (for जयतां —c) G2 विहृत्य (sic) Ñ2 B काले (for काले) B1 काल तु G(ed) कालज्ञ —d) Ñ B D4 7 T2 3 M3 4 सर्वान्विद, D1 3 सर्वं विद्वर D2 3 सदा वरद Ñ2 B वर्तसे (for सेवसे)

55 D6 om 55cd and repeats 54ab in place of it —a) Dt1 Ct ब्राह्मण Ś1 Ñ V1 B D1 3 4-7 सर्वे, T1 धर्म, G1 सर्व (for शर्म) —b) Ś1 D4 4-7 धर्मकामार्थ, Ñ1 V1 B1 3 Dd1 Dm1 D1 T1 G1 3 M1 4 धर्मशास्त्रार्थ, G2 धर्मे शास्त्रार्थ (for सर्व°) Dt1 -कोविद, T1 कोविद —c) Ś1 Ñ V1 B Dt 4-7 शोचति, Dt1 Ct आशसते, D2 विश्वसति, D6 °सति (for आशंसन्ते) Ś1 D6 महाप्रज्ञ, D1 3 महाप्रज्ञा, D2 4 5 7 शुभे नित्यं —d) Ñ1 पौरजानपदे —After 55 D3 5 ins.

2162* कच्चिद्वृद्धांश्च वृद्धांश्च तापसाञ्शास्त्रकोविदान् ।
श्रियो बालजनांश्च पितेव परिरक्षसि ।

56 a) D1 3 नास्तिकाभेत्रित Ś1 Ñ V1 B D1 4 क्रोध, D3 क्रुद्ध, G1 बोधं (for क्रोधं) —b) Ś1 Ñ V1 B1 2 (m also) 3 4 D1 3 4 प्रमादो (B2 [orig] प्रमोदो) D1 दीर्घ सूत्र —d) Ś1 Ñ2 B D6 पापवृत्ति (Ñ2 B3 4 °त्त) ता, Ñ1 D6 क्षिप्रचित्तता, V1 क्षिप्रचित्तम D1-4 7 क्षिप्रचित्तता (D2 4 °त्ता) T1 2 G3 M1 पञ्चवृत्तिताम् (T1 °वृत्त) ता

57 a) B1 4 एकस्य (for एक) Ś1 Ñ1 D1 3 4 G3 एक (Ś1 °क) चित्तमन (L [ed] °म *) र्थानाम्, T1 G1 एकचित मनर्थानाम् (metr) —b) G1 अनर्थं चैव (for °र्थज्ञैश्च) Dd1 Dm1 D4 6 G M1 2 चिन्तन (for मन्त्रणम्) Ś1 D6 अनर्थज्ञो (D6 °र्थो) पमन्त्रण, Ñ B D1 3 बहुभिर्निश्चमन्त्रणं (D2 °त्रिणा), V1 धर्माणामेकचिन्तनं, D1 7 अनर्थज्ञोपसेवनं —c) D4 7 निश्चयानाम् (for निश्चिता°) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 च (Ś1 प) नारम्भो —d) Ñ V1 B D1 3 M2 [श] परिपालन, D6 परिरक्षण (sic)

58 a) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G1 Cm p g p k t मङ्गलादि, M2 Cr p °लालि Cr m g as in text (for मङ्गलस्य) Ś1 D2 4 7 मङ्गलानामयोगश्च (D4 6 °ग च) T1 M2 अमङ्गलाना योग च G3 अमङ्गल्यप्रयोगश्च —b) Ś1 D4 7 प्रीत्युत्सर्गश्च, D2 4 M4 प्रत्युत्सर्गं च Dt1 T1 Cm g t सर्वेत, Cr सर्वेश (as in text) —c) Dg1 G1 वर्जयसे तान् —d) Dd1 राजशेषाश्च (sic) (for °दोषांश्च) —For 58 Ñ V1 B D1 3 subst D1 4 7 ins after 58 while D3 ins 1 1 and Ś1 D6 ins 1 2 after 58

2163* कच्चित्ते मोपरयन्ते दोषा द्वादश राघव ।
वैराविरो मही भिशे भारयेञ्जगतीपति ।

[(l 1) Ñ1 च, D2 4 5 त्वां D7 सा (for ते) D2 4 नोपविष्टे —(l 2) Ś1 वैराविर B4 वैराविरां Ś1 D4 6-7 भिय (for मही) Ś1 V1 D1 3 4 पृथिवीपति D2 5 3 मद्विभिर्वि (for जगती°)]

—Thereafter Ś1 Ñ1 V1 B D2 4 4 cont whereas Ñ1 cont after 2167* G(ed) ins 1 1-2 before 2 97 5 and 1 3-10 after 2 97 5

2164* तथा ते भ्रातुपृच्छन्तो राम स्वर्विनिवेदन ।
भ्राजापयत शोकार्तो भरतो मरणं पितुः ।

G 2 109 33
B 2 100 73
L 2 114 36

कच्चित्स्वादुकृतं भोज्यमेको नाश्नासि राघव । | कच्चिदाशंसमानेभ्यो मित्रेभ्यः संप्रयच्छसि ॥ ५९

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे चतुर्नवतितमः सर्गः ॥ ९४ ॥

त्वामेव शोचंस्तव दर्शनेप्सु
स्त्वय्येव सक्तामनिवार्य बुद्धिम् ।
त्वया विहीनस्तव शोकरुग्ण-
स्त्वद्दर्शनेच्छस्त्वमित पिता न । [5]
पूर्वं च राजास्तमिहानुयुज्य
श्रुत्वा च वाक्यं भरतस्य तस्य ।
विक्रीयमाणो रघुनन्दनस्तदा
पितुः प्रतिज्ञां स बभूव तूष्णीम् । [10]

[(l 1) Ñ1 त्वेवानु, V1 त्वेव तु, B1 चैवानु, B3 (m as in Ñ1) त्वेनानु, B2 त्वेवानु B4 [अ]तिमति (for त चानु) Ñ2 तथात्वे मयापृच्छन् (sic) D1 3 यथा त्वेवमपृच्छन् (for the prior half) Ś1 V1 D1 3 व्यथितचेतसं (Ś1 °स).—(l 2) Ś1 D6 अज्ञापयन् Ñ B1 2 4 अ(Ñ1 B2 4 आ)ज्ञापयद्यातौसैः, V1 D1 3 वि(D3 न्य)ज्ञापयद्यातौसु B3 आ(before corr अ)ज्ञापयत् (before corr °द्)शानौमो (for the prior half) —(l 3) B4 दर्शने पुनश्च (for °नेप्सुः) —(l 4) Ś1 D6 ता तामविचार्य (for सक्तामनिवार्य) V1 त्वामेव मक्ता मनिवार्य बुद्धि, D1 3 त्वमेव (D3 °स्येव) सत्कर्मणि या (D3 चा) बुद्धि —(l 5) Ś1 शोकवृद्धस् Ñ V1 B1 °मग्नस्, B1 °दग्धस्, B2 4 D1 3 °लग्नस् (for °रुग्णम्) —(l 6) D6 [अ]स्तगत (for °मित) D3 om पिता न V1 D1 ते (for न) —After l 6, B2 ins

2164(A)* श्रुत्वैव राज्ञो मरणं महात्मा
रामो महाधैर्यवतां वरिष्ठः ।
पपात भूमौ स ततो मुहूर्तं
संभ्राम्य संज्ञां पुनराप्तवान्स ॥

—(l 7) D6 पूर्वं Ñ B D1 3 तु रामस्तम् (for च राजास्तम्) Ñ1 तत्र (for इह) Ñ2 [अ]नुपृच्छ्य B2 (m after corr as above) [अ]नुपृच्छ्य, D6 [अ]नुयोज्य (for °युज्य) V1 पूर्वं तु रामस्तमिहानयच्च —(l 8) V1 D1 3 तु (for च) D3 भरत॰ (illeg) —(l 9) Ñ2 निकीर्यमाणो V1 D1 3 पुत्रस्तदा (for रघुनन्दनम्) Ñ V2 B D1 3 तां (for तदा) —(l 10) Ñ1 बभूतु (sic) (for बभूव)]

—After 2163*, D1 3 4 5 cont, Ñ1 cont l 9–14 only after 2163*, while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins after 58

2165* कृत्वा यत्र चतुर्वर्गान्मत्स्यर्गं च तत्पराः ।
अष्टवर्गं त्रिवर्गं च विद्यास्तिस्रश्च राघव ।
इन्द्रियाणां जयं बुद्ध्वा षाड्गुण्यं दैवमानुषम् ।
कृत्यं विंशतिवर्गं च तथा प्रकृतिमण्डलम् ।
यात्रादण्डविधानं च द्वियोनी संधिविग्रहौ । [5]
कच्चिदेतान्महाप्राज्ञ यथावदनुमन्यसे ।
मन्त्रिभिस्त्वं यथोद्दिष्टैश्चतुर्भिस्त्रिभिरेव वा ।
कच्चित्समस्तैर्व्यस्तैश्च मन्त्रं मन्त्रयसे प्रिय ।
कच्चित्ते सफला वेदाः कच्चित्ते सफलाः क्रियाः ।
कच्चित्ते सफला दाराः कच्चित्ते सफलं श्रुतम् । [10]
कच्चिदेषैव ते बुद्धिर्यथोक्ता मम राघव ।
आयुष्या च यशस्या च धर्मकामार्थसंहिता ।
या वृत्तिं वर्तते तातो या च नः प्रपितामहः ।
तां वृत्तिं वर्तसे कच्चिद्या च सत्पथगा शुभा ।

[D4 om l 1-2 —(l 1) D3 4 5 चतुर्वर्गं, Dd1 Dm1 T G1 3 M3 सप्तवर्गांश्च (Dm1 °र्गं च, M3 lacuna for श्च). —(l 2) D5 5 चतुर्वर्गं (sic) (for त्रिवर्गं च) D5 अष्टवर्गं-श्चतुर्वर्गं (sic) (for the prior half) D3 विद्यां, D4 5 नीत्याम् (sic) (for विद्यास्) M3 तिस्रो विद्याश्च (by transp) —(l 3) Dm1 जये Dt1 D3 4 5 5 T M4 बुद्ध्वा, Cv, r m k as above (for बुद्ध्वा) D3 षाड्गुण्ये D3 4 दैवमानुषे, T1 M3 दैव (M3 देव) मानुष —(l 5) T2 यात्रा (for यात्रा) D3 4 5 द्वियोनि (D4 5 विधान) संधिविग्रह (D4 °ह) (for the post half) —(l 6) D3 4 एतान् (for एतान्), Dm1 महाप्राज्ञ D3 4 अभिमन्यसे —(l 7) G1 तैर् (for त्वं) Dt1 D3 4 5 5 T2 3 M1–4 Cg p k t च (Dt1 T2 3 M3 4 स, M1 तु) यथोद्दिष्टै (T2 °ष्ट), Cr m g t p यथोद्दिष्टैः (as above) Dm1 D3 4 4 च (for वा) —(l 8) D3 समग्रैर् (for °स्तैर्) Dd1 Dm1 T1 G2 वा (for च) Dt1 कुप, D3 4 5 5 [S]पि च (for प्रिय) —(l 9) M3 देवा (metr), M1 दारा (for वेदा) Ñ1 D3 4 5 5 T2 M1 सफलं धनं (for °ला क्रिया) —(l 10) M1 वेदा (for दारा) G1 सफल (for °लं) —(l 11) Ñ1 Dd1 Dm1 D3 4 5 एषा च ते, D3 चैषा॰, T2 M3 चैव (metr) ते, G2 M3 Ck tp एषैव ते, Cr m g t as above (for एषैव ते) G1 यथोक्ता (sic) T1 तव (for मम) Ñ2 D3 4 5 5 या मीर कथिता मया (for the post half) —(l 12) G1 3 यशस्या, Cg k as above (for यशस्या) D3 संहिता (for अर्थिता) —(l 13) Ñ1 D3 4 वृत्ति (D3 °त्ति [sic]) वर्तसे (D3 °ते) D3 5 वृत्तिं च वर्तते (for या वृत्तिं वर्तते) Ñ1 तां च (for तातो) T2 वृत्तिं (for च न) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3 4 G1 2 Cg प्रपितामहा —(l 14) D3 वर्तयसे (hypm) D3 वर्तेत (for वर्तते) M3 सत्पथगा (for सत्°) Ñ2 D3 4 5 5 या (D3 या) वै (Ñ1 च) सत्पथ (D3 5 °स्वर) तेजिता (D3 °ता), M3 यावत्सत्पथगा शुभा (for the post half)]

59 D1 3 4 5 om 59 Ś1 Ñ2 B D1 read 59 (including 2166*) after 21, while V1 D1 3 read 59 (including 2166* and 2143*) after 2150*.—a) Ś1 Ñ B1–4 D6 महार्हं (B3 m after corr, before corr. भक्ष्य) यथा D1 3 अश्वसमायो, T2 माधुर्यं (for स्वादुकृतं) D1 सोदयम्

९५

रामस्य वचनं श्रुत्वा भरतः प्रत्युवाच ह ।
किं मे धर्माद्विहीनस्य राजधर्मः करिष्यति ॥ १

शाश्वतोऽयं सदा धर्मः स्थितोऽस्मासु नरर्षभ ।
ज्येष्ठपुत्रे स्थिते राजन्न कनीयान्भवेन्नृपः ॥ २

*G 2 121 2 B 2 102 2 L 2 116 2

(sic) V1 कश्चिच्छिलमोज्यान्न (sic) —[4]) V1 *कश्चो Ś1 D1 (क्ष)दूसि (archaic) B1 (before corr as in text) G1 (क्ष)मालि (for (क्ष)मालि) —[4]) D1 * कच्चिद्दाल्समाने (D1 °ल्ये)ष्णो —[4]) Ś1 Ñ V1 B D1 * मृतेभ्य D1 मृतेभ्य L(ed) भातृभ्य (for मिरेभ्य) —After 59 Ś1 Ñ V1 B D1 * ins

2166* कच्चिद्धान्या न गावश्च भोजयन्ति यथाग्रतः ।
शास्त्रकर्मकृतो वैद्या दक्षा कुशलसमता ।
कच्चित्ते वाहनं युक्तं सूता सम्प्रवृत्तिः च ।
कच्चिन्न राष्ट्रे वर्तन्ते परवित्तापहारिणः ।

[(l 2) Ś1 V1 B1 D1 * नास N B1 नाले (for शास्त्र) V1 D1 * धर्मकृतो Ñ1 D1 (before corr as above) वेद्या (for वैद्या) Ś1 Ñ1 D1 कुशलमानिन (D1 °मानिन) —(l 3) B1 (also as above) * युक्त (for युक्तं) Ñ1 प्रसूता B1 * प्रसूता D1 युक्तता D1 प्रसूता (for सूता स्) N1 B1 प्रवृत्ति D1 * प्रसूति (for प्रवृत्ति) B1 ते (for च) Ś1 D1 च ये| Ś1 °च (sic) क्ष न हरंति ते V1 प्रश्नत प्रसूति च (for the post half) —(l 4) N1 B1 * वर्तते (for वर्तन्ते) B1 परी (for पर) Ś1 D1 °रक्षा V1 वित्त (for वित्त) Ñ1 पर **** रिण (illeg) (for the post half)]
—Thereafter V1 D1 * cont 2143*

—After 59 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 * * S ins N1 cont after 2166*

2167* राजा तु धर्मेण हि पालयित्वा
महामतिर्दण्डधरः प्रजानाम् ।
अवाप्य कृत्स्नां वसुधां यथावद्
इतश्च्युतः स्वर्गमुपैति विद्वान् ।

[(l 1) N1 D1 * * प्रजाश्च (for राजा तु) M1 स्वधर्मेण D1 g D1 च (for हि) G M1 transp तु and हि —(l 2) N1 Dg1 Dt1 D1 D1 * * T1 * M1 * Ct महीपतिः M1 महद्युतिः Cg as above (for महामतिः) N1 D1 * * * °ध्रः धरश्च (N1 D1 °रक्ष D1 °रक्ष) सम्यक् —(l 3) N1 D1 * * सर्वां (for कृत्स्नां) Ñ1 D1 * पृथिवीं D1 च यथा (for यथावद्) —(l 4) N1 corrupt Dm1 अविष्युत D1 * तत्श्च्युत D1 स्वस्थः Cg k t as above (for इतश्च्युतः) Dg1 सर्गं (sic) M1 स्वस्य D1 स्वर्ग M1 यश्च (for विद्वान्)]
—Thereafter Ñ1 cont 2164*

Colophon —*Sarga name* Ś1 D1 * कच्चित् Ñ V1 B1 * * D1 * कच्चित् B1 रामप्रश्न कच्चित् D1 * भरतप्रश्न कच्चित् (D1 °रहे) D1 कच्चित् —*Sarga no* (figures words or both) D1 Ñ1 B1 D1 * om N1 110 V1 D1 105 B1 97 B1 106 B1 104 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 * 100 D1 161 D1 * M1 108 D1 107 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नमः —After Sarga 94 Ś1 Ñ V1 B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 * * T1 (repeating Sarga 97 in its proper place) * G1 M1-* read Sarga 97

95

☞ Ś1 Ñ V1 B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 * * T1 * G1 M1 * Cv m k t read 95 and 96 after 97 which is repeated in T1 after 96 ॐ Cg रामस्य वचनं श्रुत्वा भरत प्रत्युवाच ह इत्यादि श्रय सर्गे पश्चात् लखनीय । त तु राम समाज्ञाय भ्रातरं गुरुवत्सलम् इत्यादि सर्गस्य लेखके प्रमादा लिखित । तस्योक्तप्रकोत्तरभावात् । अत्र भरतीयमानपितृ मरणश्रवणानन्तर रामस्य तु पितरमरणश्रवणात् । अत सहैकतीर्थेन सगर्पोत्तपयबैपरीत्यमत्वालोच्य स्वदृष्टसोपानक्रमप्रामाण्येन तं तु राम समाज्ञाय इत्यादिके सर्गमेवैकोनशततम मानेन तत्सर्गः व्याख्यानान्ते तत्प्रत्यर्थविरोधमाशोच्यैवमात्सेपपरिहारावुक्तौ । ॐ Dm1 begins with ॐ M1 * with श्रीरामाय नमः

1 D1 om up to किं in निवृत्ताम् in 6[b] (cf v 1 2 97 23) —[4]) Ś1 V1 B1 * * D1 * M1 g (V1 च) वच (for वचनं) —For 1st D1 * * * subst

2168* तथा तमनुपृच्छन्तं काकुत्स्थं स्वविनिर्हिंद्रियम् ।
अब्रवीद् स्फोटवता भरतो मरणं पितुः ।

[(l 1) D1 * राजन (for काकुत्स्थ) D1 स्वविनेंद्रिय —(l 2) D1 अतीव (for अब्रवीद्) D1 * नोवद् पत्नी (by transp)]

—[4]) B1 D1 * * * M1 धर्मे (for धर्माद्) —[4]) N V1 B1 * D1 राजवृत्त B1 D1 राज्यवृत्ते D1 राजवृत्ति D1 राजो पुत्र (sic) M1 राजकर्म (for राजधर्म) N B करिष्यति (for करिष्यति)

2 D1 om 2 (cf v 1 1) —[4]) V1 D1 स्थितो D1 * * * पतो M1 यदा Cv t as in text Ck *tp* यथा (for सदा) D1 यथा (for धर्मः) —[4]) Ś1 N B D1 स्थित (B1 * स्थि)तोस्माक D1 पार्थियानां M1 कुल्माके (for स्थितोऽस्मासु) V1 उपाणां च रघूद्वह —[4]) Ś1 N B D1 * * ज्येष्ठे (D1 ज्ये) स्थिते Dd1 D1 Ck *tp* स्थिते पुत्रे (for ज्येष्ठपुत्रे) Ñ B राजा (B1 * °जे) Dg1 Dt1 T1 G1 * M1 * राजा Dd1 Dm1 राजा G1 राज्ञ M1 राज्ञु (for राजन्) B1 D1 * * * G1 कनीयान् (by transp) T1 * M1 नृपो भवेत् (by transp.) V1 D1 न यवीयान्स्थित ज्येष्ठ राज्ञा भवितुमर्हति

G 2 111 3
B 2 101 3
L 2 116 3

स समृद्धां मया सार्धमयोध्यां गच्छ राघव ।
अभिषेचय चात्मानं कुलस्यास्य भवाय नः ॥ ३
राजानं मानुषं प्राहुर्देवत्वे संमतो मम ।
यस्य धर्मार्थसहितं वृत्तमाहुरमानुषम् ॥ ४
केकयस्थे च मयि तु त्वयि चारण्यमाश्रिते ।
दिवमार्यो गतो राजा यायजूकः सतां मतः ॥ ५
उत्तिष्ठ पुरुषव्याघ्र क्रियतामुदकं पितुः ।
अहं चायं च शत्रुघ्नः पूर्वमेव कृतोदकौ ॥ ६
प्रियेण किल दत्तं हि पितृलोकेषु राघव ।
अक्षय्यं भवतीत्याहुर्भवांश्चैव पितुः प्रियः ॥ ७

3 D3 om 3 (cf v l 1) B2 repeats 3–5 (including 2169*) after 2169* —ab) Dg1 G1 3 सुसमृद्धां, M3 स समृद्ध, Cg t as in text (for स समृद्धां) Ś1 Ñ V1 B D1 3–7 सु(Ñ2 स्व, D1 स)समृद्ध(D4 1 °समृद्ध, D5 °समृद्धा)जना रम्याम्(B1 °क्षाम्) (for c) Dm1 ससमृद्धा मयोध्याया सार्धमागच्छ राघव —c) B4 (with hiatus) चात्मानं (for चात्मान) —d) D3 वरस्यास्य (for कुलस्यास्य) Ñ1 भवाखय B1 2 भवान्प्रभु B3 (m also) 4 भवाद्भूय D6 4 5 भवाय च D1 (भ)भवाय च G3 भवाय न (for भवाय न)

4 D3 om 4 (cf v l 1) B2 repeats 4 (cf v l 3) —a) Ñ B D6 4 5 स्वा(B1 चा)हुर् (for प्राहुर्) —b) Ś1 Ñ B D6 4 7 देवस्य Dg1 Cr k देवत्वे Cm g t as in text (for देवत्वे) D2 4 5 7 मम समत (by transp) Cr g स मतो मम (for समतो मम) V1 D3 देवस्य हि मतो मम T3 देवत्वेन मतो मम —c) Ś1 D1 परित D2 4 1 7 –संयुत (for –सहित) —d) V1 D1 M4 वृत्त राघव सर्व(M4 नित्य)दा

5 D3 om 5 (cf v l 1) B2 repeats 5 (including 2169*) (cf v l 3) —a) V1 D2 7 केकयस्थो B2 3 Dm1 D2 3 T2 कैकेय(T2 °यि)स्थे Cm g k t केकयस्थे (as in text) Ś1 Ñ B D2 4 1 7 मयि श्रीमा(Ñ1 B1 4 D2 4 5 °मत्), V1 D1 3 M4 मयि विभो(D3 राम) Dd1 Dm1 T2 3 G1 3 तु च मयि (by transp) G2 M1 तु मयि च (by transp) (for च मयि तु) —b) V1 आश्रितेः Dd1 साश्रिते (for आश्रिते) —c) Dg1 Dd1 Dm1 T3 G M1 दिवमार्यो D1 धीमार्यो (for दिवमार्यो) —d) Dg1 गति 3 Ck as in text (for मत) —For 5cd Ś1 Ñ B D4 1 7 subst

2169* दिव यातो महाराज पिता न समतं मताम् ।

while V1 D1 subst for 5cd

2170* स च दिष्टान्तमापन्न पिता दशरथो नृप ।
[D1 राम (for स च)]

—Thereafter V1 B2 (after second time) D1 2.4.1 cont Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins after 5

2171* निष्कारणात्र भवति सद्वतीव सत्यमन ।
दु मात्रिकाभिवृत्तु राजा त्रिदिवमभ्यगात् ।

[(l 1) B2 निष्कारे ते D1 2.1 निष्कान्यात्रे D1 7 निर्धनत्वे (for निष्कारणात्र) V1 D1 3.4.1 G1 M2 सतो सद्वत्सयो (for the post half) —(l 2) V1 B2 D1 2.4.1 दुष्टो (D4 1 दुष्टात्मो; D5 दुष्टात्मा)भिनिपूत्य D1 दुष्टात्मात्मनस्त्वात्मगुरुत्व (for the prior half) V1 B2 D1 2 4 राज्ञो मरण(D2 4 कीर्ति) मागत(V1 B2 °गत) D4 7 राज्ञो दिवमुपाद्रवा (for the post half)]

6 D1 om up to कि in क्रियताम् in b (cf v l 1) Ñ B D2 4–7 repeat 6 after 2178* —a) V1 त्वं नरव्याघ्र (for पुरुषव्याघ्र) —b) Ñ2 B3 4 (all second time) दीयताम् (for क्रियताम्) —V1 D1 3 transp 6cd (including 2172*) and 7 —c) B4 D6 (both first time) अयं (for अहं) D3 तु चाय (first time चाहं च second time) (for चाय च) V1 (second time) अयवाहं च (sic) Ñ2 (second time) अमुं चाहं च —d) B4 (first time) सार्धं सौमित्रिणा भवान् —After 6 V1 D1 3 ins.

2172* त्व तु सौमित्रिसहित प्रदाने कर्तुमर्हसि ।
[D1 om तु (subm) V1 प्रदा° (for प्रदान)]

7 V1 D1 3 transp 6cd (including 2172*) and 7 —a) T खलु (for किल) —b) G3 यत्र (for पितृ) —c) Ñ V1 B D G1 3 M3 4 अक्षयं (for अक्षय्यं) —d) Ś1 D6 तस्य: Ñ2 V1 B3 चापि, M4 चैक (for चैव) Ś1 V1 B1 D1 2 4 1 7 प्रिय सुत, Ñ1 D2 3 प्रिय पितु (by transp) (for पितु प्रिय) Ñ1 सर्वोश्चाभिप्रिय पितु, B1–3 भवांश्चापि प्रिय पितु —After 7 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 4 6 7 S ins

2173* त्वमेव सोऽचरस्य दर्शनेप्सु
त्वय्येव सक्तामनिवर्त्य बुद्धिम् ।
त्वया विहीनस्तव शोकरुग्ण
त्वा संस्मरन्नस्तमित पिता ते ।

Colophon

[Cf 1 3–6 of 2164* for this passage —(l 1) D2 4 7 त्वयि (for त्व) D1 दर्शनेषु (sic) (for दर्शनेप्सु) —(l 2) D2 सक्तां परिवर्त्य T2 त्वय्येव इष्टानिवृत्त बुद्ध G1 त्वय्येव सक्तो अनिवृत्तबुद्धि G3 M1 त्वय्येव सक्ता विनिवर्त्य बुद्धि —(l 3) D2 4 त्वयि (for त्वया) Dg1 T1 –आत्म, D2 4 6 7 –शोक, Cg t as above (for –रुग्ण) —(l 4) T2 त्वा (for त्वा) Dg1 Dt1 संस्मरन् नर, D2 4 7 च त्वां (for संस्मरन्नस्तमित) Dg1 मे, D4 7 न (for ते) D3 (अ) भारतसर्गादि निशान —Sarganame D1 दशरथविपत्ति D2 राम विलापश्च । colophon —Sarga no (figures words or both) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 G1 M2 3 102 D2 106 D3 109 D5 108 T1 G2 3 M1 101 M4 110 —After colophon G concludes with श्रीराम जय]

तां श्रुत्वा करुणां वाचं पितुर्मरणसंहिताम् ।
राघवो भरतेनोक्तां बभूव गतचेतनः ॥ ८

वाग्वज्रं भरतेनोक्तममनोज्ञं परंतपः ।
प्रगृह्य बाहू रामो वै पुष्पिताग्रो यथा द्रुमः ।
वने परशुना कृत्तस्तथा भुवि पपात ह ॥ ९

तथा हि पतितं रामं जगत्यां जगतीपतिम् ।
कूलघातपरिश्रान्तं प्रसुप्तमिव कुञ्जरम् ॥ १०

भ्रातरस्ते महेष्वासं सर्वतः शोककर्शितम् ।
रुदन्तः सह वैदेह्या सिषिचुः सलिलेन वै ॥ ११

स तु संज्ञां पुनर्लब्ध्वा नेत्राभ्यामास्रमुत्सृजन् ।
उपाक्रामत काकुत्स्थः कृपणं बहु भाषितुम् ॥ १२

G 2.111.13
B 2.103.6
L 2.115.13

8 a) V1 D1.3 स (for तां) V1 तु दारुणं (typo) D3 दारुणां Cr m k [अ]करुणां Cg t as in text (for करुणां) ※ Cg करुणां शोकावहाम् । यद्वा अकरुणां करुणारहिताम् क्रूरामिति यावत् । ※ D5 वार्तां (for वाचं) — b) V3 D3.4 -सहित (s c) D5 -संयुतां (for -संहिताम्) — c) T1 G1 राघवे (s c) Ś1 Ñ2 V3 B1.2 Dg1 D1-4.8 भरतनोक्तो (Dg1 °क्त) (for भरतेनोक्तां) — d) D4 बभूवास्वस्थमानसः —After 8 Ñ V1 B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

2174* स तु वज्रमिवोत्सृष्टमाहवे दानवारिणा ।

[Ñ1 B2 तु च Ñ2 B3 तु च V1 स तु Cr t g t as above (for स तु) V1 वज्रोत्सृष्टं B3 समोत्सृष्टम् T3 इवोत्सृष्टम् (for वोत्सृष्टम्) T2 -वारिणो (s c) V1 माहवेदानवारिणि (s c) (for the post half)]

9 a) V1 वाग्वज्र B4 वाग्वज्रं (for वाग्वज्रं) B1 [ब]क्तो (for [ब]क्तम्) — b) B3.4 म(B3 म)मेत्स स (for ममनोज्ञं) B1.4 (marg also) निशम्य तु D1 बभूव ह M4 परं तत (for परंतप) V3 D3 स चा(D3 श्मा [s c]) श्योन्ये बभूव ह D4 ममनोज्ञेपरंतपः T1 G3 मनोज्ञ परम(G1 प**) तप — c) T1 प्रसार्य Cr m g h t as in text (for प्रगृह्य) Ś D4 रामो बाहुस्थां Ñ2 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 C M3.4.4 Ct रामो बाहू वै (by transp) Ñ2 V1 B D1.2.7 बाहू रामोऽपि(D1.2.7 पि) (for बाहू रामो वै) — d) V3 प्रफुल्लाग्र Dt2 Ct पुष्पिताग (for पुष्पिताग्रो) V3 Dt1 D3.4 Ct इव B4 स्तुत (for यथा) Ś1 Ñ1 B1.2 D4.6.7 द्रुमो यथा (by transp) D1 पुष्पिताग्रो द्रुमो यथा — e) D4 केतद् D6 हनुम् (s c) T1 कृतस् (for कृत्तस्) V1 परशु पर्शुना कृत — f) Ś1 Ñ (Ñ1 reads from भूमौ up to तथा in 10a in marg) B D4.6.7 भूमौ (for भुवि) Ś1 Ñ1 B1.2.4 D6 स (for ह) V1 D1.3 पपात धरणीतले

10 Ñ1 reads तथा in a in marg (cf v l 9) — a) Dg1 सगती (for तथा हि) Ś1 V1 D1.7 Cg नि(V1 तु D1.3 सं)पतितं(D6 [after corr] °तः) Ñ B3.4 (स)-निपतितः C (ed) हि पतिते (s c) (for हि पतितं) D3.7 भूमौ (for रामं) — b) B1 जगत्यां(n eta)s D4.6 om (for जगत्यां) D4 (before corr as in text) जगतीपतिः —D5 om (hapl ?) from 10a up to l 2 of 2175* — c) Ś1 Ñ B Dm1 D4.6.7 कूल(B4 °प)घात M4 कूलघात (for कूलघात) Ś1 D1.3-7 परिश्रष्ट(D1 °भ्रात) M3.4 प्रति(M4 om)भ्रांतं (for परिश्रान्तं) — d) D1.3 प्रभिन्नम् (for प्रसुप्तम्)

11 D1 om 11 (cf v l 10) For 11-12 V1 subst l 2 3 of 2175* — a) Ś1 Ñ B1.2 D4.6 M4 भ्रातरस्त(Ñ1 °स्तु Ñ2 °स्य B3 °स्या) B4 भ्रातर तां D3 पितरस्ते (for भ्रातरस्ते) D1.3.4.7 G1 महेष्वासा (for महेष्वासं) — b) Ś1 Ñ B D1.3.4.7 द्विगुण(Ñ °णं) (for सर्वतः) Ś1 Ñ2 B3.4 Dg1 D6 -कर्षित B1 Dd1 D1.3.4.7 T1 G M3.4 -कर्शिता । B1 Dm1 -कर्षिता (for -कर्शितम्) — c) B4 रुदंते (for रुदन्तः) M4 damaged from वैदेह्या up to सलिल in d B3 वैदिश्या (for वैदेह्या) — d) Dd1 Dm1 G3 M1 तु D1.3 T1 G1 स M4 च (for वै) Ś1 Ñ B D1.3-7 सिषिचुर्नेत्रवारिणा (B3 °वैर्जले)

12 a) D5 स च G3 सर्वे Cg as in text (for स तु) M1 स* *नर् (damaged) — b) Ś1 Ñ B D4 बाष्पमुत् Dg1 Dt1 Dm1 D1.3.4.7 अश्रुम् (for भाषम्) — cd) Ś1 B1 D1.2 M4 उपचराम Dd1 Dm1 उपाक्रमत D6 उपजग्राह T2.3 G2.3 M3 उपक्रामत (G1 °ति) Cg as in text (for उपाक्रामत) Dg1 D4.6 T2 भाषित (for भाषितुम्) D2.3 °इकाक्रांत समारेभे करुणं परिदेवितुं —After 12 B1 Dg1 Dt1 Dd Dm1 D1.3.4.7 S ins Ñ B2.3.4 subst l 2 3 for 12cd V1 subst l 2 3 for 11 12 while D5 subst l 1 2 for 12

2175* स राम स्वर्गतं श्रुत्वा पितरं पृथिवीपतिम् ।
उवाच भरतं वाक्यं धर्मात्मा धर्मसंहितम् ।
किं करिष्याम्ययोध्यायां ताते दिष्टां गतिं गते ।

[D4 om l 1 (cf v l 10) —(l 1) D6 पितर (for स्वर्गतं) D1 transp स्वर्गतं and पितरं D1.3 मत(D3.4 *) सीतां —(l 2) V1 भरतो (for भरतं) Ñ B3.4 om from धर्मात्मा up to [अ]योध्यायां in l 3 V1 B1 Dd1 Dm1 D1.3 धर्मज्ञ(V1 B1 D1.3 °ज्ञो) D6 सहितं (for -संहितम्) —D4.6 om l 3 —(l 3) G3 पितर्य M4 पितृ Ś1 V1 B D1.3 T1 ताते पितु(B3 D1.3 °ष्यां)न(D1.3 स)मागं (for the post half)]

—Thereafter Ñ V1 B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1.3 S cont while Ś1 D4 ins after 12

2176* कथं रामवराहीनामयोध्यां पालयिष्यति ।

2.111.14
2.103.9
2.116.14

किं नु तस्य मया कार्यं दुर्जातेन महात्मनः ।
यो मृतो मम शोकेन न मया चापि संस्कृतः ॥ १३
अहो भरत सिद्धार्थो येन राजा त्वयानघ ।
शत्रुघ्नेन च सर्वेषु प्रेतकृत्येषु सत्कृतः ॥ १४
निष्प्रधानामनेकाग्रां नरेन्द्रेण विनाकृताम् ।
निवृत्तवनवासोऽपि नायोध्यां गन्तुमुत्सहे ॥ १५
समाप्तवनवासं मामयोध्यायां परंतप ।
को नु शासिष्यति पुनस्ताते लोकान्तरं गते ॥ १६
पुरा प्रेक्ष्य सुवृत्तं मां पिता यान्याह सान्त्वयन् ।
वाक्यानि तानि श्रोष्यामि कुतः कर्णसुखान्यहम् ॥ १७
एवमुक्त्वा स भरतं भार्यामभ्येत्य राघवः ।
उवाच शोकसंतप्तः पूर्णचन्द्रनिभाननाम् ॥ १८
सीते मृतस्ते श्वशुरः पित्रा हीनोऽसि लक्ष्मण ।
भरतो दुःखमाचष्टे स्वर्गतं पृथिवीपतिम् ॥ १९

[Ś1 Ñ B D6 नृपतिना हीनाम्, V1 राजवरैर्हीनाम्, Cr m g as above. Cgp राजवरावीनाम् (for राजवरद्धीनाम्)]

—Dg1 further cont

2177* सत्कारादुपयोगित्वात्माल च विगर्हते ।

13 a) V1 तु (for नु) — b) Ś1 D2.4-7 दुर्जनेन, B4 *नेन, M4 दुर्जितेन (for दुर्जातेन) —After दुर्जातेन, D3 repeats the post half of 2176* and 13a. V1 दुरात्मन, B4 G1.3 महात्मना (for महात्मन) — c) D4 हतो (for मृतो) — d) V1 Dd1 Dm1 D1.3 T1.3 G2.3 M1 मया चापि न Dt1 स मया न च (for न मया चापि) T2 M2.3 सत्कृत (for संस्कृत) Ś1 D2.4-7 त्वया चापि न संगत, Ñ B2-4 मया च न स सत्कृत, B1 मया वा यश संस्कृत, G2 मया चापि नसंस्कृत

14 a) Ś1 D2.4-7 त्व वत, Ñ2 भरत (sic) (for भरत) V1 D1.3 धन्यस्त्वं (for सिद्धार्थो) — b) T1.2 त्वयानघ (for °नघ) D2.4.5.7 साक्षायेन नराधिप — d) Ś1 Ñ V1 B Dg1 D1.7 G3 M1 प्रतकार्येषु D3 सत्वत, T2 M4 सत्कृत, Cg k t as in text (for सत्कृत)

15 a) Ñ1 Dg1 Dt1 Dm1 G2 नि (Dg1 G2 नि)-प्रधानाम्, D2.4.5.7 नि प्रभा (D5 °भा)ताम्, Cm g k t as in text (for निष्प्रधानाम्) B3 अनेकाग्रा (sic), D4 अनेकार्थां (for अनेकाग्राम्) V1 D1.3 नि (V1 ष)प्रधाना निरानदा — b) Ś1 D6 हीनां नरवरेण ता, Ñ B D2.4.5.7 हीनां नृपवरेण ता (D2.4.5.7 इ) — c) T2 निर्वृत्त (for निवृत्त) — d) D1 अयोध्या (with hiatus) (for नायोध्या)

16 a) Ś1 Ñ B D2.5.6 संपूर्ण, V1 D1.3 निवृत्त (D1 °त्त) Dd1 (before corr) T1 समाप्त, M3 समाप्ते (for समाप्त) D7 -वनवासीन्, M4 वनवासान् (for -वनवासं) D6 निवृत्तवनवासान् — b) G1 अयोध्यां च (for अयोध्यायां) Ś1 D6 पुनर्गत Ñ D1 G3 परतप (for परंतप) V1 B3 D1.3 अयोध्यां पुनरागत — c) V1 या शिष्यते D1 शासिष्यति (sic) M3 साशिष्यति (meta) (for शासिष्यति) Ñ B क प्रशासिष्यति पुनस् — d) Ñ2 Dt1 Dd1 D1.3 लोकांतरे (for लोकान्तरं) V1 D1.3 ताते दिवंगमागते

17 a) Ñ1 पुर, M4 पुरात् (for पुरा) Ś1 Ñ1 B1.3 D2.4-7 M4 प्रेक्ष्य, Ñ2 प्राप्य) B2 प्रेप्स M3 [अ]प्येक्ष्य (for प्रेक्ष्य) Ś1 Ñ2 V1 B1.2 D2.5.6 M1 निवृत्त, B3 प्रवृत्तं D1 निमित्त, T2 सुवृत्ता, G1 सवृत्त, Cr m g t as in text (for सुवृत्त) D3 वा, D6 मा (for मां) D7 निवृत्तोऽसान्, D2.4 निवृत्तान (for सुवृत्तं मां) B4 पुनराप्रेक्ष्यति वृत्त मां (hypm) — b) G1.3 यानि (for पिता) D4 यान्याह Ñ V1 सान्त्वयन् (for सान्त्वयन्) Ś1 D6 यथा (D1 यान्था) ह परिसान्त्वयन्, B1 पिता स परिसान्त्वयेत्, B4 पिता यान्यहि सान्त्वयन् (sic) D3 पिता योन्याह सोचयन् — cd) V1 D1.3 श्रोष्यामि तानि वाक्यानि (for c) Dd1 कर्ण, T1.2 श्रोत्र (for कर्ण) V1 -सुखान्यह Dm1 सुखान्महं, D4 सुखावह (for -सुखान्यहम्) T2 कर्णामृतान्यह Ś1 Ñ B D6 कुत (B4 कृत) श्रोष्यामि वाक्यानि तानि (B3 **) कर्णसुखान्यह

18 a) Ś1 Ñ B1.2.4 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D5.6 G M1.2.4 [अ]थ, V1 B3 D1.3.7 T2 M2 तु (for स) — b) B4 कार्याम् (for भार्याम्) V1 D1.3 राघवो रघुनन्दन (V1 °न) — c) V1 D1.3 दु स्थित (V1 °ता) सीतां, D2.4.5.7 करुणं वाक्य (for शोकसंतप्त) — d) D2-5.7 भ्रातृणा पश्यतो तथा

19 a) D1 मृतस्ये (sic) — b) Ñ1 Dt1 Dd1 Dm1 पितृ (for पित्रा) Ś1 V1 D1.3.6 हीनश्च, Ñ B2.3 D2.4.7 हीना स्स, B1.4 हीन स D1 हीनोसि, T2 हीनो हि (for हीनोऽसि) Ś1 V1 B1.4 D1.3.6 लक्ष्मण (for लक्ष्मण) — d) B2 स्वर्गत, Dt1 Ct स्वर्गति (for स्वर्गत) V1 D1.3 जगतीपति, B2 Dt1 पृथिवीपति (Dt1 °ते) (for पृथिवीपतिम्) —After 19 Ś1 Ñ B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2.4-7 S ins

2178* ततो बहुगुणं तेषां बाष्पं नेत्रेष्वजायत ।
तथा ब्रुवति काकुत्स्थे कुमाराणां यशस्विनाम् ।
ततस्ते भ्रातरः सर्वे भृशमाश्वास्य राघवम् ।
अब्रुवन्जगतीभर्तुः क्रियतामुदकं पितुः ।

[(1 1) Ñ2 B1-3 बहुगुणम्, D2.4.7 °विध (for °गुण) Ñ1 B G3 M4 बाष्पो (for बाष्प) D2.4.5.7 नयनेषु (D5 °षि) (for नेत्रेषु) Ś1 D6 अश्रु (Ś1 °श्रू) नेत्रेष्वजायत (for the post half) —(1 2) D2.4.5.7 तथा ब्रुवति काकुत्स्थे दीन वक्तुमथारिष्ट (D4 °ष) —(1 3) T2 तत्र (for ततस्) Ś1 Ñ B D6 आर्ते (D6 °र्ता) म्, M4 वीरम् (for भृशम्) Dt1 दुःखितं (for राघवम्) D2.4.5.7 भरतो वैर्यमास्थाय समाश्वास्य च बुद्धिमान् —(1 4) M2 अभूत् (for अब्रुवन्) Ś1 Ñ B अब्रवीत्तत्र D2.4.5.7 अब्रवीज्जगतीशस्य (for the prior half) M2 जगताम् (for क्रियताम्) Ś1 Ñ B D2.4.5.7

सान्त्वयित्वा तु तां रामो रुदन्तीं जनकात्मजाम् ।
उवाच लक्ष्मणं तत्र दुःखितो दुःखितं वचः ॥ २०
आनयेङ्गुदिपिण्याकं चीरमाहर चोत्तरम् ।
जलक्रियार्थं तातस्य गमिष्यामि महात्मनः ॥ २१
सीता पुरस्ताद्व्रजतु त्वमेनामभितो व्रज ।
अहं पश्चाद्गमिष्यामि गतिर्ह्येषा सुदारुणा ॥ २२
ततो नित्यानुगस्तेषां विदितात्मा महामतिः ।
मृदुर्दान्तश्च शान्तश्च रामे च दृढभक्तिमान् ॥ २३
सुमन्त्रस्तैर्नृपसुतैः सार्धमाश्वास्य राघवम् ।
अवातारयदालम्ब्य नदीं मन्दाकिनीं शिवाम् ॥ २४
ते सुतीर्थां ततः कृच्छ्रादुपागम्य यशस्विनः ।
नदीं मन्दाकिनीं रम्यां सदा पुष्पितकाननाम् ॥ २५
शीघ्रस्रोतसमासाद्य तीर्थं शिवमकर्दमम् ।
सिषिचुस्तूदकं राज्ञे तत एतद्भवत्विति ॥ २६

G 2 111 31
B 2 103 25
L 2 116. 31

वाष्पसंदिग्धया गिरा (for the post half) —Thereafter Ñ B D2.4.7 repeat (var.) 6.)

—Thereafter Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D6 (after 6 repeated) S cont.; Ñ V1 B D1.3 ins. after 19 (Ñ B *followed by* 2178*):

2179* जानकी श्वशुरं श्रुत्वा सर्वलोकगुरुं मृतम् ।
नेत्राभ्यामश्रुपूर्णाभ्यां न शशाकेक्षितुं पतिम् ॥

[(l. 1) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M2.3.4 सा सीता, M1 सीता च (for जानकी). Dt1 स्वर्गेत (for श्वशुरं). V1 सर्वलोकपरिप्लुतं. Dg1 Dd1 Dm1 S स्वर्गलोकगतं नृपं, Dt1 श्वशुरं स महानृप (for the post. half). —(l. 2) Ñ2 नेत्राभ्याम् (sic) (for नेत्राभ्याम्). B1 बाष्प (for अश्रु). B2 marg. T1.2 अशक्नोत् (for न शशाक). Ś1 Ñ V1 B D1.3.6 निरीक्षितुं. Dt1 [ई]क्षितुं प्रिय (for [इ]क्षितुं पतिम्).]

—Thereafter B3 cont.:

2180* हा कष्टमिति चोक्त्वा च रोदमानाभवत्तदा ।

20 ᵃ) V3 om. तु (subm.). Ś1 Ñ B D2.4-7 स राम (D2 °म) सपरिष्वज्य. —ᵇ) N1 L1.2 Dg1 Dd1 Dm1 D2.3.6 T1 G2 M1.4 रुदतीं (for रुदन्तीं). —ᶜ) Ś1 D6 प्रोवाच (for उवाच). Ś1 Ñ V1 B D1.3.7 प्रेष्य, D4 प्रति. T2 तत्तु (for तत्र). —ᵈ) Ś1 D6 दुःखित. Ñ2 B दुःखार्तो (Ñ2 °र्तं) (for दुःखितो). V1 D1.3.7 दुःखितं दुःखितो (by transp.). D4 [व]चः दुःखितं दुःखितो.

21 ᵃ) Ñ V1 B D2.4 [इ]ङ्गुद (for [इ]ङ्गुदि). Ś1 D6 आनयेङ्गुद. Dg1 पिण्याकं. —ᵇ) Ś1 D4.7 चीरमानय (for चीरमाहर). Ś1 D1.3.6 T1 (*sup. lin.* as in text) G M2.3 चोत्तमं. D1.7 सोत्तरं, Cm g t as in text (for चोत्तरम्). V1 चीरपनुम (sic) चोत्तमं. N2 V3 B चीरं च वसनोत्तम (V2 °म) मे. D4 चीरमानय मे च च (sic). —ᶜᵈ) Ś1 Ñ B D6 परंतप (for महात्मनः). V3 D1.3 गमिष्याम्युदकं दातुं राज्ञे दृढस्य धीमतः, D2.4.5.7 जलक्रियां हि तातस्य करिष्यामि परंतप.

22 ᵇ) Ś1 D6 त्वं चैनाम्. D2 Dd1 त्वमेवताम्, D4 तामनुम् (sic) (for त्वमेनाम्). T1 अग्रतो (for अभितो). V1 D1.3 त्वं तु (V3 च) तां समनुव्रज. —ᵈ) Ś1 V1 B1 D1-4.7 G1 Cr k t गतिरेषा (V1 °र्येषा). Cs m g as in text (for गतिर्ह्येषा). Ś1 D1.4-7 सुदारुणी (D1 °णो) (for सुदारुणा).

23 ᵃ) N1 नित्यानुयस्, T2 नित्यागस्; G1 **नुगस् (for नित्यानुगस्). —ᵇ) Ś1 V1 D1-7 G1 M4 विजिता (V1 °*)त्मा, T2 M2 विदितो यो. Cr m g t as in text (for विदितात्मा). Ś1 Dg1 D6 T1.2 G1 M4 महाद्युति, Ñ B महीपते (*for* महामतिः). —ᶜ) Ś1 Dt1 Dd1 Dm1 D6 T2 मृदुर्वा (Ś1 °क्ता, T2 °दा)न्तश्च, Ñ B D6 मृदु शान्तश्च. (for मृदुर्दान्तश्च). Ś1 Ñ1 B Dg1 Dt1 D6 दा (N1 Dt1 का Dg1 सा)न्तश्च. Ñ2 om. (for शान्तश्च). D2.4 transp. दान्तश्च and शान्तश्च.

24 ᵃ) Ś1 ससुमन्त्रैर् (for सुमन्त्रस्तैर्). B2 राजपुत्रैः (for नृपसुतैः). —ᶜ) Ś1 Ñ V1 D T G1.2 M Cl. t अवतारयद् (for अवा°). B1 आलक्ष्य. D6 आलिंग्य. T2 आलेभ्य (for आलम्ब्य). —ᵈ) D7 नदी. Ś1 D6 अनु. Ñ D1-3 तत, V1 D5-6.7 तदा. B4 शुभा (*for* शिवाम्).

25 ᵃ) T1 सु तीर्थं (for सुतीर्थां). Ś1 Ñ B1-3 D1.3.7 M4 नदीं (for तत). B4 D6 सुतीर्थांनदीं, D6 सुतीर्थानिल V1 G2 कृत्वा. T1 कृच्छ्राम्. T2 पश्चाद्, M1 प्राप्ता, Cg as in text (for कृच्छ्राद्). —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B2.3 Dg1 Dt1 D1-7 T2.3 M2.3.4 Cg उपागत्य (for उपागम्य). G2 M1 यशस्विनीं, Cg as in text (for यशस्विनः). —ᶜ) Ś1 Ñ D D2.7 M4 पुण्यां (D6 °ण्यं) (for नदीं). V3 D1.3 पुण्यां (for रम्यां). —ᵈ) Ñ B बहु (for सदा). Ś1 D1.4.7 विरूढ (D1 °ढ)-पुष्पितपादपां

26 ᵃ) D1 शीघ्रं, T2 तीर्थे (for शीघ्र). Ś1 D2.4.7 G2.3 आगम्य (for आसाद्य). —ᵇ) Ś1 D6.7 शिवतीर्थम् (Ś1 °र्थम्). T2 तीर्थं शुचिम्; Cg शिवं तीर्थम् (by transp.) (for तीर्थं शिवम्). D4.5 अकर्दमां (for अकर्दमम्). —For 26ᶜᵈ, Ñ V1 B D1.3 subst., while Ś1 D6 ins. after 26ᵃᵇ:

2181* शीघ्रस्रोतां समे देशे विगाह्य विमलां शुभाम् ।

[V1 D1.3 शीघ्रगा (V1 °गा)र्या (for शीघ्रस्रोतां). V1 D1.3 नदीं (for शुभाम्).]

—ᶜᵈ) Ś1 Ñ B D6 प्र(D6 सा)सिषिचुः; D1 अपासिचन्, D3.5.7 अपासिचन् (for सिषिचुस्). Dg1 सलिलं. G1 मृदकं; G2 M1.4 चोदकं (for तूदकं). Ś1 Ñ B D4-7 सर्वे. D2 ग्रावा. T2 राज्ञे. G2 राज्ञो (sic) (for राज्ञे). Ś1 D6 पितु (D6 °न)रिद्र,

G 2 111 32 B 2 103 26 L 2 116 32

प्रगृह्य च महीपालो जलपूरितमञ्जलिम् ।
दिशं याम्यामभिमुखो रुदन्वचनमब्रवीत् ॥ २७
एतत्ते राजशार्दूल विमलं तोयमक्षयम् ।
पितृलोकगतस्याद्य मद्दत्तमुपतिष्ठतु ॥ २८
ततो मन्दाकिनीतीरात्प्रत्युत्तीर्य स राघवः ।
पितुश्चकार तेजस्वी निवापं भ्रातृभिः सह ॥ २९
ऐङ्गुदं बदरीमिश्रं पिण्याकं दर्भसंस्तरे ।
न्यस्य रामः सुदुःखार्तो रुदन्वचनमब्रवीत् ॥ ३०
इदं भुङ्क्ष्व महाराज प्रीतो यदशना वयम् ।
यदन्नः पुरुषो भवति तदन्नास्तस्य देवताः ॥ ३१
ततस्तेनैव मार्गेण प्रत्युत्तीर्य नदीतटात् ।
आरुरोह नरव्याघ्रो रम्यसानुं महीधरम् ॥ ३२
ततः पर्णकुटीद्वारमासाद्य जगतीपतिः ।
परिजग्राह पाणिभ्यामुभौ भरतलक्ष्मणौ ॥ ३३

Ñ1 M4 तस्मादेतद्, Ñ2 B तस्मै चै(B1 ३ हे)तद्, Dg3 तातै तत्ते, D5 अक्षय ते, D2 ७ पितृनेतद्, D3 तस्मै तव Cr m k t as in text (for तत एतद्) B1 भवत्विति, G(ed) सर्वेन्द्विति (for भवत्विति) V1 एतद्गच्छतु वरयेति पितुरर्थे न्यवेदयत् —For 26^{cd}, D1 ३ subst, while V1 ins after 26 B3 ins after 27^{ab}

2182* तं चैवेङ्गुदिपिण्याक विधिवल्लक्ष्मणाग्रजः ।
स्वयमेव कुशास्तीर्णे विधिवद्दक्षिणामुखः ।
गुमोचेङ्गुदिपिण्याकमपसव्यं चकार ह ॥

[D3 om (hapl) from the post half of l 1 up to the prior half of l 3 —(l 1) V1 B2 तमेङ्गुद (for तं चैवेङ्गुदि) —(l 2) V1 B3 निर्व(V1 °र्वि)पन् (for विधिवद्) D1 दक्षिणामुख —(l 3) V3 निर्वपेङ्गुद (sic , B3 निर्वपेङ्गुद (for गुमोचेङ्गुदि)]

27 ^{a}) Ś1 D6 परिगृह्य, Dg3 D1 ३ T3 प्रतिगृह्य, Dt1 Ct प्रगृह्य तु, D3 प्रगृह्य ता, Cg k as in text (for प्रगृह्य च) Ś1 Ñ B D4 रघुश्रेष्ठो, V2 D1 ३ महाबाहुर्, D4 ७ ततो रामो, M4 महीपाल (for महीपालो) —^{b}) Ñ V1 B D2 ४ जल(B1 °ल)पूरितम् —After 27^{ab} B3 ins 2182* —B3 repeats 27^{c} consecutively —^{c}) G2 दिन (for दिशं) D1 ४ ७ अभिमुख(D3 ४ °ख) (for अभिमुखो) —^{d}) D2 ४ ६ ७ इदं (for रुदन्) B1 वचनमब्रवीत् (subm)

28 V1 T3 om (hapl) 26–30 —^{a}) D1-४ ७ इदं ते (D4 तु) (for एतत्ते), Ś1 Ñ B D6 नृप, D1 ३ ६ नर (for राज) —^{b}) Ś1 D1-७ विमलम् (for तोयम्) Ñ B1 ३ ४ उत्तमम्, B2 अक्षयम् (for अक्षयम्) —^{c}) T1 G1 पितृलोक Dd1 [आ]गतस्य (for गतस्य) Dg1 [अ]स्य, Dm1 [अ]थ (for [अ]द्य) Ś1 Ñ B D1-७ पितृलोकेषु पानीय(B3 मद्दत्तम्) —^{d}) B2 अक्षयम्, D1 ३ ६ अक्षयम् (for मद्दत्तम्) Ś1 D1 ४-७ उपतिष्ठतां (for °ष्ठतु)

29 V1 T3 om 29 (cf v l 28) —^{ab}) Ś1 Ñ B D6 नीरे शुभे देशे(D6 स च) Dt1 Ct तीरं प्रत्युत्तीर्य, D1 ३ नीरमभ्युत्थाय D1 ४ ७ नीरं(D4 ७ °र) प्रत्युत्थाय Cr m g as in text (for नीरात्प्रत्युत्तीर्य) Ś1 Ñ B D1-७ महाद्युति (for स राघव) —^{c}) Ś1 D2 ४ ६ पितुर्निव(D3 °र्व)पनपद्धी मान्, Ñ B1 पितुर्यथवत्तद्धीमान्, B2 ४ पितुर्निवपत्यदधीमान्, B3 पितुर्निरवपच्छ्रीमान्, D1 ४ पितुर्निवापपच्छ्रीमान्, D5 ७ पितुर्नेवतयपच्छ्रीमान् —^{d}) B3 निवापद्, Dg1 Dt1 Dd1 Ct निर्वाप, D1 ३ ६ निवाप Cr m g k as in text (for निवाप) D3 ४ पितृभि (for भ्रातृभि)

30 V1 T3 om 30 (cf v l 28) D1 om 30^{ab} —^{ab}) D2 इङ्गुदं, D4 ७ इङ्गुदी, D5 इदं तु (for ऐङ्गुदं) Ś1 Ñ B D4-७ बदरोमिश्र, Dt1 G1 २ M1 ३ Ct बदरीमिश्रं, D3 बादरीमिश्र (for बदरीमिश्र) M4 ऐंगुदीदुंबरोमिश्रं (for ^{a}) Dg1 पिण्याक (for पिण्याक) D4 कुशसस्तरे D3 तं चैवेंगुदिपिण्याकमपसव्यं चकार ह —^{c}) Ś1 Ñ B D1 ४ ७ M4 न्युप्य(D4 °प्य) राम, D2 ३ ततो राम, D5 पिण्डान्कृत्वा D6 न्युप्यराम (for न्यस्य राम) B3 स तु खार्त (for सुदु खार्तो) —^{d}) Ś1 Ñ B D1-७ T3 इदं (for रुदन्)

31 ^{a}) G3 महाभाग (for °राज) —^{b}) M1 यद्वसना (for यद°) Ś1 D6 पिब तोय च निर्मल, V1 प्रीतात्मे वसना वय, D4 प्रीतो मद्दर्शनाद्वय, D5 प्रीता यद्दर्शनाद्वयं, D7 प्रीतो यदशना वयं —Dg1 reads 31^{cd} in marg —^{c}) Hypermetric Ñ1 यदन्नेव (hypm) D2 M4 यदर्थं, T3 यदन्न (for यदन्न) Ś1 D4-७ नाम्नस्, Ñ2 D1 ३ नून, V1 हिंस्याव, B1 D2 राजन्, D3 यत M4 युक्ते (for भवति) D5 पुरुषप्यात्र (for पुरुषो भवति) —^{d}) D5 तदर्थ (for तदन्नास्) —After 31, V1 D1 ३ ins

2183* पानीयपिण्ड दत्ता तु पितुरुद्दिश्य सत्तम ।

[D3 [अ]थ (for तु) V1 यदुगो यद पिता (for the post half)]

32 V1 om. 32-33 —^{a}) Ñ2 B3 समुत्तीर्य, B1 G3 प्रत्युत्तीर्य, Ct as in text (for °त्तीर्य) Ś1 Ñ B D1-७ महाद्युति, Dt1 सरित्तटात् (for नदीतटात्) T3 प्रत्युत्तीर्णनदी तटात् (sic) —^{d}) D3 रम्य सानु (for रम्यसानुं) Dg1 M1 महागिरिं (for महीधरम्)

33 V1 om 33 (cf v l 32) —^{a}) Ś1 B D1 ४ ७ आसाद्य D1-३ ६ आगम्य (for आसाद्य) —^{c}) Ś1 B3 D6 प्रतिजग्राह (for परि°) T1 M4 बाहुभ्याम् (for पाणिभ्याम्) —After 33 Ś1 D1 ७ ins

2184* गृहीत्वा तौ नरोदारो राघव सह सीतया ।
[D1 ३ [अ]थ (for [आ]रौ)]

तेषां तु रुदतां शब्दात्प्रतिश्रुत्कोऽभवद्गिरौ ।
भ्रातॄणां सह वैदेह्या सिंहानां नर्दतामिव ॥ ३४
विज्ञाय तुमुलं शब्दं त्रस्ता भरतसैनिकाः ।
अब्रुवंश्चापि रामेण भरतः संगतो ध्रुवम् ।
तेषामेव महाञ्शब्दः शोचतां पितरं मृतम् ॥ ३५
अथ वासान्परित्यज्य तं सर्वेऽभिमुखाः स्वनम् ।
अप्येकमनसो जग्मुर्यथास्थानं प्रधाविताः ॥ ३६
हयैरन्ये गजैरन्ये रथैरन्ये स्वलंकृतैः ।
सुकुमारास्तथैवान्ये पद्भिरेव नरा ययुः ॥ ३७
अचिरप्रोषितं रामं चिरविप्रोषितं यथा ।
द्रष्टुकामो जनः सर्वो जगाम सहसाश्रमम् ॥ ३८
भ्रातॄणां त्वरितास्ते तु द्रष्टुकामाः समागमम् ।
ययुर्बहुविधैर्यानैः खुरनेमिसमाकुलैः ॥ ३९
सा भूमिर्बहुभिर्यानैः खुरनेमिसमाहता ।
मुमोच तुमुलं शब्दं द्यौरिवाभ्रसमागमे ॥ ४०
तेन वित्रासिता नागाः करेणुपरिवारिताः ।
आवासयन्तो गन्धेन जग्मुरन्यद्वनं ततः ॥ ४१

G 2.112.47
D. 2.103.42
L. 2.116.46

34 [a]) D4.1 एषां (for तेषां) Ś1 marg., B2 च, M3 तु (for तु) V1 प्रस्तुता, B4 तु रुदतां Ś1 Ñ V1 B D1–7 शब्द (Ś1 D4–7 °ब्द) (for शब्दात्) —Ś1 D4.7 om. (hapl.) 34[b]–35[a] —[b]) Dg1 Cm g प्रतिश्रुत्को, Dt1 Dd1 Dm1 T3 M1.4 Ck t प्रतिशब्दो (Dm1 °श्रुत्का, T3 °श्रुत्को) Cr प्रतिश्रुत, Ctp प्रतिश्रुत्का (for प्रतिश्रुत्को) ⊗ Ct: प्रति शब्द: प्रतिध्वनि: । 'प्रतिश्रुत्का' इति पाठेऽप्ययमेवार्थ: । ⊗ Ñ V1 B एवमाकुल्य समतत, D1.3 भ्रातॄणां (D3 °भ्या) सह सीतया D2.6 प्रतिश्रुत्य नरास्तदा —[c]) V1 भ्रयाणां नरसिंहानां, D1.3 अभूमत महारण्ये —[d]) D1.3 इव गर्जतां T3 इव नर्दतां (by transp.) (for नर्दतामिव) N सिंहानां दशसोभ (N2 °तु)-वत् (sic) V3 B सिंहनादसम (B1 °दोस)मोऽभवत् —After 34 Ñ V1 B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2.6 S ins.

2183* महाबलानां रुदतां कुर्वतामुदकं पितुः ।

[D2.6 भ्रातॄणां तद्दक (for कुर्वतामुदकं)]

35 Ś1 D4.7 om. 35[a] (cf. v. l. 34) —[a]) Ś1 D4.7 श्रुत्वा (for त्रस्ता) —[cd]) Ñ2 शत्रुघ्नश्च D2 अमर्षोद्यापि (for अब्रुवंश्चापि) Ś1 D4.7 [s]ध्रुवा (for ध्रुवम्) V1 सुव्यक्त संगतो भ्राता रामेण भरत सह —B2 repeats 35[cd] consecutively —[a]) Ś1 B4 D4 G3 M1.4 वद (for एव) Ñ B1 (second time) 3.4 महात्मा (Ñ2 B3.4 °त्मा)द् M1 महाप्रदद् (for महाञ्शब्दः) V1 B2 (first time) D1.3 बधाय भूपते शब्दो —[f]) V1 B2 (first time) D1.3 रुदतां, M1 शो(शो)चता (for शोचतां) B4 सुत (for मृतम्)

36 B2 repeats 36[ab] consecutively —[a]) Ś1 Ñ1 B1.2 (second time) 3.4 D4–7 वासं (Ñ2 B3.4 °स) Dt1 Dd1 Dm1 वाहान् (for वासान्) V1 B2 (first time) D1.3 अथ ते (B2 तंत्र) समभिज्ञाय —[b]) T1 ते (for तं) Ś1 Ñ B1.2 (second time) 3.4 D4.7 सर्वे ते, D3 सर्वतो (for तं सर्वे) B4 [s]मुखाः D4 Dd1 Dm1 समुखा (for ऽभिमुखाः) Ś1 Ñ B1.2 (second time) 3.4 D4.7 स्वयं (for स्वनम्) V1 ते विज्ञाय मुखं यतः B2 (first time) D1.3 तमेवाभिमुखा (B2 °खा) स्वयं (B2 °यं) —[c]) Ś1 D4.6.7 अप्येकत समागम्य Ñ B D2 अप्येकमनसा° V1 अप्येकवचना° D3.6 अप्येकत समागम्य, M1 अप्येकवचना° —[d]) Ś1 Ñ1 D4–7 यथावास B1.3.4 यथास्थ (B4 °स्थ) B2 यथास्थ (for यथास्थान) B2 (marg. also) प्रधावत, T1 पृथग्विधा Cr g k t as in text (for प्रधाविताः)

37 Ś1 Ñ B D4 read 37 after 39 —[ab]) Ś1 Ñ B D4.7 अश्वैरन्ये (Ñ2 D4.7 °न्यै) T3 हयैरन्यै (for हयैरन्ये) Ñ2 D3.7 T2 गजैरन्यै D7 T3 रथैरन्यै (for रथैरन्ये) V1 B2.4 G1 रथैरन्ये गजैरन्ये (by transp.) V1 B2 स्वलंकृता, B1 स्वयंकृते, D6 सुलंकृते (for स्वलंकृतैः) —[d]) V1 D1.3 मनु युक्ता (for नरा ययु) Ś1 Ñ B D4 पद्भ्यामेव प्रदुद्रुवु, D2.4.5.7 दूराद्दासककादपि

38 [a]) B2–4 D4 अचिर (B3 °रात्) (for अचिर) —[b]) B1 चिरप्रोषितं (subm.) D3 सुचिर प्रोषित T1 °प्रवितं, G3 च चिरप्रोषित (for चिरविप्रोषितं) —[c]) D2 द्रष्टुकामो (for द्रष्टु°) V1 द्रष्टुकामा समाप्यत

39 [a]) V1 D1.3 सहिताश, D6 त्वरिताश (for त्वरितास्) Dd1 ते तद् T1 तत्र T3 तेत्र, M3 तेषां (for ते तु) —[b]) D4 द्रष्टुं पासा B1 D3.7 समागमत् (for समागमम्) —[c]) D1.3 बहुविधा (B3 °धा) T3 च विविधैर् T3 M1 Cr m gp युक्तैः Cg[p] as in text (for यानैः) —[d]) T1 समाकुला Ś1 Ñ V1 B D1–7 स्यारित्रा समाकुला T3 रथनेमिस्वना कुला ⊗ Cg: ययुर्बहुविधैर्यानैः खुरनेमिसमाहता इति पाठः । ययुर्बहुविधैर्युक्तैरिति पाठे युक्तैः स्वैः सवैरीश्वरैः ⊗ —After 39 Ś1 Ñ B D4 read 37

40 [a]) D2.4.5.7 बहुसाहस्रैः (for बहुभिर्यानैः) —[b]) B2 Dt1 Dd1 Dm1 स्यन्दनैः, Dg1 खुरनेमि (sic) (for खुरनेमि) Ñ B रथनेमि च Gr समाकुला Cg, t as in text (for समाहता) —[c]) D2.4.5.7 रुराद्, M1 (after corr. ... m as in text) नन्दे (for शब्दं) —[d]) B1 illeg. for द्यौरिवा B3.4 [अ]भ्र (for [अ]भ्र)

41 [b]) B4 करेण (for करेणु) D1–3 वनि (D1.3 °तेन)मवरेण —[c]) Ś1 Ñ1 B1.4 D4 आमर्दितगुणा सर्वे Ñ2 B2.3 D2.5.6.7 आमर्दितोद्भूत (D2 गुमुखं (hypm.)) सर्वे

G. 2 111 48
B 2 103 42
L. 2 116 47

वराहमृगसिंहाश्च महिषाः सर्क्षवानराः ।
व्याघ्रगोकर्णगवया वित्रेसुः पृषतैः सह ॥ ४२
रथाङ्गसाह्वा नत्यूहा हंसाः कारण्डवाः प्लवाः ।
तथा पुंस्कोकिलाः क्रौञ्चा विसंज्ञा भेजिरे दिशः ॥ ४३
तेन शब्देन वित्रस्तैराकाशं पक्षिभिर्वृतम् ।
मनुष्यैरावृता भूमिरुभयं प्रबभौ तदा ॥ ४४
तान्नरान्बाष्पपूर्णाक्षान्समीक्ष्याथ सुदुःखितान् ।
पर्यष्वजत धर्मज्ञः पितृवन्मातृवच्च सः ॥ ४५

स तत्र कांश्चित्परिषस्वजे नरा-
न्नराश्च केचित्तु तमभ्यवादयन् ।
चकार सर्वान्सवयस्यबान्धवा-
न्यथार्हमासाद्य तदा नृपात्मजः ॥ ४६
ततः स तेषां रुदतां महात्मनां
भुवं च खं चानुविनादयन्स्वनः ।
गुहा गिरीणां च दिशश्च संततं
मृदङ्गघोषप्रतिमो विशुश्रुवे ॥ ४७

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे पञ्चनवतितमः सर्गः ॥ ९५ ॥

V1 D2 3 तत्र न सपरिष्वज्य —^{d}) B3 Dd1 अन्य, G3 अन्ये (for अन्यद्) Ś1 Ñ1 D6 च ते, B1 3 तु ते, B3 4 अपि, M4 नाना (for तत) Ñ2 सर्व तु ते, V1 D1 3 सहद्दृने, D2 4 5 7 वन (D3 °च) भयात्

42 ^{a}) D1 वाराह (for वराह) B3 D1-5 5 T3 M3 4 -मृगसंघाश्च, T3 -वृकसंघाश्च (for मृगसिंहाश्च) T1 वराहा वृकसंघाश्च — D3 om (hapl ?) 42^b–43^c —^{b}) Ś1 Ñ V1 B D1 3 5 च वनेचरा, Dg1 Dd1 D4 T G1 3 M1-3 सर्ववानरा, Dt1 सृमरास्तथा, Dm1 सर्ववानरा, G2 सर्पवानरा (sic) M4 सहवानरा (for सर्क्षवानरा) —^{c}) Ś1 V1 D1 3 5 गोमायु, Ñ1 गोवन्य (for -गोकर्ण) Ś2 D5 -सर्पाश्च, V1 -सहा(षा)श्च (for -गवया) D6 व्याघ्रगोधा सगवया —^{d}) B4 वत्रेसु, T2 तत्रसु (for वित्रेसु) Ś1 D5 मृगपै (for पृषतै)

43 D3 om 43$^{a b c}$ (cf v l 42) —^{a}) Dg1 रथास्ते सिह, T1 रथागसान्वा, G2 M1 3 रथाप्राह्वाश्च, M3 रथागसक्ता (षा) (for रथाङ्गसाह्वा) Ñ2 D1 3 दात्यूहा (for नत्यूहा) Ś1 B2 D4 6 7 रथांग (D4 7 °गा) साह्वा यूह (B2 °हा) Ñ1 V1 B1 3 4 D5 रथागसया (B1 °कारा, B3 4 °सज्ञा D5 °सह्न) दात्यूहा Dt1 Ct रथाह्वसा दात्यूहा (Ct नत्यूहा) Dd1 रथा गाह्वा सदात्यूहा, Dm1 रथागका सदात्यूहा —^{b}) D1 कारडका (for °ण्डवा) Ś1 Ñ V1 B D4 6 G2 हंसकारडवप्लवा V1 हंसाश्च कारडवप्लवा (hypm) Dt1 प्लवा कारण्डवा परे, D1 3 5 G1 2 M1 हंसकारण्डवा प्लवा; M4 हंसा कारण्डवै सह —^{c}) G1 स (for पुस्) Dg1 T3 क्रौञ्च (for क्रौञ्चा) Ś1 D4-7 तथा (D5 अथ) कोकिलसघा (D4 °गा) श्च —^{d}) Ñ1 सविज्ञा (meta), D2 विसज्ञा (for विसंज्ञा)

44 ^{ab}) B3 (before corr) आवास (for आकाश) Ñ1 B सद (for वृतम्) V1 D1 3 तच्छ्रुत्वा तु महानादं विलाप रदितं महत् —^{c}) D3 4 6 7 मानुषैर् (for मनुष्यैर्) G2 M1 चावृता (for आवृता) D6 मानुष्यैरावृताकाश —^{d}) T3 प्रभ्रमौ (sic) Dg1 तथा (for तदा) Ñ1 B आकाश पक्षिसकुल, V1 D1 3 आकाश (D3 भूमिरा) पक्षिभिर्वृत —After 44 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

2186* ततस्तु पुरुषव्याघ्रं यशस्विनमकल्मषम् ।
आसीनं स्थण्डिले रामं ददर्श सहसा जनः ।
विगर्हमाणः कैकेयीं सहितो मन्थरामपि ।
अभिगम्य जनो रामं बाष्पपूर्णमुखोऽभवत् ।

[(l 2) T1 अदिशं, M4 अकिल्बिषं (for अकल्मषम्) —(l 3) Dg1 विगह्यमाण, Dm1 विगह्यमाणा, Cm g विगर्हमाण (as above) Dt1 कैकेयी (for कैकेयीं) Dm1 T1 2 G2 M1 4 सहिता (Dm1 G2 °तां) Dt1 मन्थरासहितामपि (for the post. half)]

45 ^{a}) Dg1 सर्वान् (for नरान्) Ś1 Ñ V1 B3-4 D1-7 बाष्पसपूर्णान्, Dg1 °पूर्णाक्ष्यान् (for °पूर्णाक्षान्) T3 तन्नरान्स समीक्ष्याथ —^{b}) T1 निरीक्ष्य (for समीक्ष्य) Ś1 Ñ2 V1 B D1 6 7 च (for [अ]थ) D1-4 5 समीक्ष्य भृशदु खितान्, T3 दु खितान्सहवाधवान्, —^{c}) Ś1 D6 पर्यपृच्छत, D2 7 T3 G1 परिष्वजत, Ck, t as in text (for पर्यष्वजत) V1 D1 3 M4 धर्मात्मा (for धर्मज्ञ) —^{d}) V1 D1-3 भ्रातृवच् (for मातृवच्)

46 D3 om 46^{ab} (except स्त्र) —^{a}) V1 D1 T3 कां (V1 कं) चित्, B1 कश्चित् (for कांश्चित्) Ś1 परिषस्वजे, Dg1 D1 3 5 परिष्वजे, T1 पर्यस्वजे (for परिषस्वजे) M3 कांकां चित्परिस्वजे (sic) V1 जनं D1 नरांस् (for नरान्) —^{b}) Ś1 Ñ B D4 6 7 नराश्च तं केचिद्वथाभ्यवादयन्, V1 D1 तमेव कश्चित्पुनरभ्यवादयत्, D2 नराश्च किंचित्तु तथाभ्यवादयन्, M3 नराश्च कश्चित्त तमभ्यवद्दयन् —^{c}) Ś1 Ñ V1 B D1 3 5 चकार सर्वांश्च (D4 °च) सविद् तदा, D4 6 7 M4 चकार सर्वं समयं (D4 समयं, M4 समम) प्रतापवान् —^{d}) D2 4 6 7 G M1 2 यथा (for तदा) V1 B D1 3 यथार्ह (D1 3 °र्थं) मानं (B °नै) पुरस्सैर् (for मासाद्य तदा) Dd1 नृपात्मजस्तदा (for तदा नृपात्मज)

47 V1 om 47 —^{a}) Ś1 Ñ B D4-7 तथा तु (Ñ2 B च D2 6 स) D1 3 समेत्य, T1 2 Cm g स तत्र (for तत स) D1 3 महावने (for महात्मनां) —^{b}) Ś1 Ñ B D6 M4 दिवं च D4 बभूव (for भुवं च) G1 3 चैव

९६

वसिष्ठः पुरतः कृत्वा दारान्दशरथस्य च ।
अभिचक्राम तं देशं रामदर्शनतर्षितः ॥ १
राजपत्न्यश्च गच्छन्त्यो मन्दं मन्दाकिनीं प्रति ।
ददृशुस्तत्र तत्तीर्थं रामलक्ष्मणसेवितम् ॥ २
कौसल्या बाष्पपूर्णेन मुखेन परिशुष्यता ।
सुमित्रामब्रवीद्दीना याश्चान्या राजयोषितः ॥ ३
इदं तेषामनाथानां क्लिष्टमक्लिष्टकर्मणाम् ।
वने प्राक्केवलं तीर्थं ये ते निर्विषयीकृताः ॥ ४
इतः सुमित्रे पुत्रस्ते सदा जलमतन्द्रितः ।
स्वयं हरति सौमित्रिर्मम पुत्रस्य कारणात् ॥ ५

G 2 127 5
B 2 104 5
L 2 117 5

(for चातु) Ś1 Ñ B D6 [श]तु(D4 [श]पि)ननाद नि (Ñ B नि)स्वन , D1 3 4 [श]तुनदन्महास्वन D2 4 7 [श]-तुनदत्स(D2 °स्त) निस्वन , Ch t as in text (for [श]तु विनाद्यत्स्वन) —°) D1 महा , G2 गुहा (for गुहा) D2 4 7 सद्दिशश्च D6 प्रदिशश्च (for च दिशश्च) D1 3 M2 पूरयन् , D3 4 5 7 नादयन् (for स्वतत) Ś1 Ñ B D6 यथा (Ś1 D6 सिरिर , Ñ2 B2 तथा)गुहाश्चैव दिशश्च नादयन् —d) Ñ B D1 3 M2 महाभ्र(B1 °भ्र)नाद (for शूधश्चघोष) Ś1 Ñ B D6 स शुश्रुवे , D1 3 विषश्रये , D4 [ऽ]थ शुश्रुवे (for विशुश्रुवे) T1 प्रतिमादि शुश्रुवे

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 B D6 उदकदानं , Ñ1 पितुरुदकं प्रदानं V1 D2 3 5 उदकक्रिया D3 भरतपर्वणि रामउदकक्रिया D4 उदकप्रदानं , D7 भरतपर्वे उदकप्रदान —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 , D3 4 om Ñ2 112 V1 D4 117 B3 D6 110 B4 106 Dg1 Dh Dd1 Dm1 T G M1-3 103 D1 163 D2 M4 111 D1 109 —After colophon T3 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम G with श्रीरामाय नम

96

☞ Ś1 Ñ V1 B Dg1 Dh Dd1 Dm1 D1 3 4 T2 3 G2 M3-4 Cv m k t read Sargas 95 and 96 after Sarga 97 which is repeated in T2 after 96 Dm1 begins with 85, M3 with श्रीरामाय नम

1 ab) Ś1 D6 स , Ñ2 B1(m also) 2-4 D1 3 तु M4 तु (for च) V1 D1 3 वसिष्ठश्च(V1 °ष्ठ) पुरस्कृत्य रामदारा न्महामुनि —c) Ñ2 अथ B2 3 अति (for अभि) —d) Ś1 Ñ V1 B D2 3 -कांक्षया , T1 -त्वत (moth-eaten) T1 Cr हर्षित , G1 -तर्पितान् , G3 -तोषित , M3 -कांक्षिता (sic) Cm g t as in text (for -तर्षित)

2 a) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D6 G M1-4 तु (for च) D2 4 5 7 रामस्य मातरो(D3 मातरो) याता —b) Ś1 Ñ V1 B D1-3 M4 मनी (for मन्दं) G1 M4 नदीं (for प्रति) —D1 om 2c-3b —c) Ś1 D6 तामरा यथा Ñ2 B1-4 तत्र तत्तीर्थं V1 B1 तत्तत्र(B1 °तत्र) तीर्थं , D4 7 तत्र तीर्थं तां , T2 M2 तत्र ते तीर्थं Ch t as in text (for तत्र तत्तीर्थं)

3 D3 om 3ab (cf v l 2) —c) B D1 7 चाब्रवीद् (for ब्रवीद्) Ś1 Ñ V1 B1-4 Dg1 Dd1 Dm1 D1-7 T2 M2 3 दीना —G1 damaged from दित in 3d up to इद ते in 4a —d) B2 D2 नृपयोषित (for राज°) —After 3 Dm1 ins राम

4 G2 damaged up to इद ते in 4a (cf v l 3) —a) B4 इतस (for इद) D5 अनाथानां (for अनाथानां) —b) Ś1 B2 3 D1-7 शुभम् , Ñ1 गुरुम् , B4 शुभम् (for क्लिष्टम्) D2 4 5 7 -कारिणा (for -कर्मणाम्) Ñ1 गुरुनिर्दिष्ट कारिणां , V1 अशुभं शुभकर्मणा —c) Ñ1 प्राक्तनं , V1 प्रत्यवेक्षण , D1 1 Ch t प्राक्तनं Cv r m g as in text (for प्राक्केवलं) ⊛ Ct 'प्राक्केवलम्' इति पाठ आधुनिककल्पित । नापि तत्रार्थमामञ्जस्यमिति कतक । 'तथापि' पाठे प्राक्परिगृहीत मिति शेष , प्राक्परिगृहीतं तीर्थं जलानयनादिव्यवहारोपयोगी मार्गं । इदमेवेति केवल निश्चितमित्यर्थो वक्तु शक्य । ⊛ D7 तीर्थं (for °थं) —d) D2 था ते Dg1 M2 ये तु , D1 यत्र , D7 मे ते , T1 G1 3 M1 गते , G1 ये च (for ये ते) Ñ2 V1 D1 6 7 निर्विषया कृता

5 a) D3 इति (for इत) Ś1 Ñ B D6 रामार्थं(Ñ1 °र्थे), G3 ते पुत्रस (by transp) (for पुत्रस्ते) —b) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 लक्ष्मणाय वीर्यवान् —cd) Ś1 Ñ B1-3 D6 स(B1 य , B2 स)दा गच्छति , B4 सदा गच्छेति , M3 स्वय हरति (for स्वय ह°) M3 4 तव (for मम) V1 D1 3 भ्रातृर्मे मम पुत्रस्य कृते गच्छति नित्यश , D2 4 5 7 स्वय पुत्रस्य(D2 °स्य)- हाते कारणान्मम लक्ष्मण —After 5 V1 B2 D1-3 ins

2187* वने वै निर्जने घोरे नानामृगगणाकुले ।
[D2 -समाकुले , D3 -गणाकुले]

—Thereafter V1 D2 D3 4 cont D2 cont 1 r after 2187* and cont 1 6 after 2189* while Ś1 Ñ B1 3 4 D6 ins after 5

2188* दुष्करं कुरुते पुत्र सुमित्र तव धार्मिक ।
शुश्रूषयानुरागेण ज्येष्ठे यो भ्रातरि स्थिर ।
धीमत्पानेन च प्रियं सर्वतो निरपराधवान् ।
दुष्प्रापस्तुपेषु वनेषु राघ मार्दवा ।
रामेन पुत्रस्याथ पितुरादाय शासनम् । [5]
एवं विलपमाना सा कौसल्या बाष्पविह्वला ।
ददर्शेङ्गुदिपिण्याकं निर्वापं पुत्रिणे कृतम् ।

G 2 112 9
B 2 104 8
L 2 117 9

दक्षिणाग्रेषु दर्भेषु सा ददर्श महीतले ।
पितुरिङ्गुदिपिण्याकं न्यस्तमायतलोचना ॥ ६
तं भूमौ पितुरार्तेन न्यस्तं रामेण वीक्ष्य सा ।
उवाच देवी कौसल्या सर्वा दशरथस्त्रियः ॥ ७
इदमिक्ष्वाकुनाथस्य राघवस्य महात्मनः ।
राघवेण पितुर्दत्तं पश्यतैतद्यथाविधि ॥ ८
तस्य देवसमानस्य पार्थिवस्य महात्मनः ।
नैतदौपयिकं मन्ये भुक्तभोगस्य भोजनम् ॥ ९
चतुरन्तां महीं भुक्त्वा महेन्द्रसदृशो भुवि ।
कथमिङ्गुदिपिण्याकं स भुङ्क्ते वसुधाधिपः ॥ १०
अतो दुःखतरं लोके न किंचित्प्रतिभाति मा ।
यत्र रामः पितुर्दद्यादिङ्गुदीक्षोदमृद्धिमान् ॥ ११

[(l 1) D1 दुष्कर D2 3 सौमित्र (sic) D3 सुपुत्र (for सुमित्र) —(l 2) Ś1 Ñ B D6 शुश्रूषते (for °षति) Ś1 D6 गु[र्वे]ण (for [श]नुरागेण) Ś1 ज्येष्ठो य, Ñ1 यो ज्येष्ठः, Ñ2 B यो ज्येष्ठ (by transp) (for ज्येष्ठ यो) Ś1 Ñ B D2 3 6 घने (for किल) —(l 4) Ñ1 B D1 3 -कुश्यु (for -युक्तेषु) D3 om (hapl ?) वनेषु G(ed) सीतया (for भार्यया) Ś1 D6 ins शत्रुघ्नो राघवासीनवा सह पार्थिव —Ś1 Ñ B1 3 4 D6 om l 5 —(l 6) Ś1 D6 शोककर्शिता B2(sup lin also) 4 °विह्वला L(ed) शोकविह्वला (for बाष्पविक्लवा) —(l 7) Ś1 Ñ B D6 [इ]ङ्गुद (for [इ]ङ्गुदि°) D1 3 पिण्याकं (for °कैः) B4 निर्वाप (for निवाप)]

—D2 cont after l 1 of 2188* Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 5 7 S ins after 5

2189* अवन्यमपि ते पुत्र कृतवान् तु गर्हितं ।
भ्रातुर्यदर्थसहितं सर्वं तद्विहितं गुणैः ।
भवद्यमपि ते पुत्र कृतवानमतपोचितं ।
नीचानर्थसमाचार सर्वं कर्म प्रमुञ्चतु ।

[D4 5 7 om l 1 —(l 1) M4 कृतवानर्थगर्हित (for the post half) —(l 2) Dt1 T1 Ct -सहितं Cv r m g k as above (for -सहितं) G3 damaged from हि to गु Dt1 Ct गर्हितं, Cv r m p g as above (for विहितं) —(l 3) T2 पुत्र (for °त्र) M4 अथाहमपि पुत्रस्ते (for the prior half) D4 5 7 अथाद्य (D7 अस्याज्ञां) प्रियपुत्रस्ते कैकेय्या स्थितो (D4 °तो) स्थित —(l 4) Dg1 -समाचारात् M4 -समाचार Cg -समाचार (as above) D4 5 नीचमर्थमनाचार D4 7 नीचकर्मस्थ चार (for the prior half) D2 4 7 सत्यं D5 नाम (for सर्वं) D2 T2 प्रमुञ्चति, D1 मुमुचति, M4 विमुचति]

—Thereafter D2 cont l 6 of 2188*

6 ab) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 त(V1 सु)पुष्पेषु (B4 °ण) निवेशि(Ś1 D6 °षापि)तं (for ab) D4 5 7 सा ददर्श नदीतीरे दक्षिणाग्रगतेषु (D7 पान्नतेषु, D5 °प्रकरेषु) हि —cd) V1 D1 3 सा तामिङ्गुदिं, D2 4 5 7 दर्भेष्विङ्गुदिं (D4 °द्र), T2 M3 4 पितुरिङ्गुदि— Ś1 Ñ B D6 उपहारं पितुर्दत्तं —V1 D1 3 om 6cd–7ab —d) Ś1 Ñ B D6 मर्तुर्, D4 निहतम्, M4 सुसम् (for न्यस्तम्) B1 मादाय (for आयत) D4 -लोचने (for °ना)

7 V1 D1 3 om 7ab (cf v l 6) —a) D4 5 7 तद्भूमौ M4 तद्दर्भे (for तं भूमौ) D2 4 5 7 पितुरर्थाय, M4 पितुराप्तेन (for °रार्तेन) Ś1 Ñ B D6 सा त(B4 °ह)मिङ्गुदिपिण्याक —b) D4 5 7 M4 न्युप्तं (for न्यस्तं) Dt1 धर्मेण (for रामेण) D2 3 दृश्यति(D6 °हि) (sic), D4 7 पश्य हि (for वीक्ष्य सा) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 दृष्ट्वा त्रि(D3 °ष [before corr °पि])गुणद्दु खिता(B4 °ता) —c) V1 D1 प्रदेय (for देवी) —d) D2 7 सर्वाभरणभूषिता

8 a) V1 D1 3 अयम् (for इदम्) Ñ2 B D2 4 5 7 -नाथेन (for -नाथस्य) —b) V1 D1 3 इक्ष्वाकुतस्य (for राघवस्य) Ś1 Ñ B D4 5 7 राघवेण महात्मना —c) Dg1 पश्यस्व (sic) (for पश्यत) V1 D1 [इ]मे, D2 [इ]य, M3 [अ]द्य (for [ए]तद्) Dt1 यथि (for -विधि) —For 8cd, Ś1 Ñ B D2 3 –7 subst *

2190* पितुरिक्ष्वाकुनाथस्य न्युप्त पश्यत यादृशम् ।

[Ś1 D6 पितुरिङ्गुदपिण्याक (for the prior half) B1 न्युप्तं, D4 प्रत्त, D7 मास (for न्युप्त) B1 पश्यत या भुव (sic) D5 पश्य मयादृश (sic)]

9 a) D4 5 7 देव, D6 देवि (for तस्य) Ś1 Ñ V1 B D2 3 -समस्येदं, D2 5 -समस्यास्य, D4 7 -समस्यापि, M4 -समस्याई (for -समानस्य) —b) V1 D1 3 भर्तुर्मे विविधात्मन —c) V1 औपयिकं (for औप°) —d) D1 भुक्त, D3 भुक्त्वा, G1 भर्तुर (for भुक्त) V1 D4 7 भोजस्य (for भोगस्य) Ñ2 भोजनं (for भोजनम्) B4 भक्तभोगस्य भाजने (sic)

10 a) D4 5 चतुरन्तौ (for °न्तां) Dd1 Dm1 G3 भुक्त्वा —b) D4 महेन्द्रस्य दृशो (sic) Ś1 Ñ B D6 T2 M3 विभु- (for भुवि) —c) Ś1 Ñ2 B D4 5 7 T2 M3 इङ्गुदं, M3 ऐङ्गुदि, M4 ऐङ्गुद (for इङ्गुदि) —d) B4 सभुक्त (for स भुङ्क्ते) V1 D1 3 पृथिवीपतिः

11 a) D4 T2 तातो D6 अहो (for अतो) —b) Ś1 Ñ V1 B Dt1 D2–5 7 मे, Dg1 Dd1 Dm1 G1 मां, D6 वै (for मा) —D4 7 om (hapl) from 11c up to l 1 of 2191* —c) Ś1 Ñ2 दत्तो (sic) D6 दत्ते (sic) M4 दत्तम् (for दद्याद्) —d) Ś1 D6 तापसापाथमीदृशी Ñ B D2 3 तापसाचारमीदृशं V2 तापसान्नमीदृशं (sic) D5 मात्संवेधमीदृशं (sic) —After 11, Ś1 D6 ins 2191*

रामेणेङ्गुदिपिण्याकं पितुर्दत्तं समीक्ष्य मे ।
कथं दुःखेन हृदयं न स्फोटति सहस्रधा ॥ १२
एवमार्तां सपत्न्यस्ता जग्मुराश्वास्य तां तदा ।
ददृशुश्चाश्रमे रामं स्वर्गाच्च्युतमिवामरम् ॥ १३
सर्वभोगैः परित्यक्तं रामं संप्रेक्ष्य मातरः ।
आर्ता मुमुचुरश्रूणि सस्वरं शोककर्शिताः ॥ १४

तासां रामः समुत्थाय जग्राह चरणाञ्शुभान् ।
मातॄणां मनुजव्याघ्रः सर्वासां सत्यसंगरः ॥ १५
ताः पाणिभिः सुखस्पर्शैर्मृद्वङ्गुलितलैः शुभैः ।
प्रममार्जू रजः पृष्ठाद्रामस्यायतलोचनाः ॥ १६
सौमित्रिरपि ताः सर्वा मातॄः संप्रेक्ष्य दुःखितः ।
अभ्यवादयतासक्तं शनै रामादनन्तरम् ॥ १७

C 2 117 21
B 2 104 20
L 2 117 22

12 D1 3 7 om 12 (cf v l 11) N1 B1 om 12ᵃ–13ᵇ —ᵃ) Ś1 N2 B1 3 D1 3 6 M3 रामेणेंगुद (D1 2 °णाङ्गुदि) B3 यद्रेंगुद (for रामेणेङ्गुदि) —ᵇ) B3 [illegible] Ś1 N2 Dg1 D1 5, B1 तद्, B2 ch D1 [illegible] (for मे) V1 समीक्षति (sic) D3 समीक्ष्यते, T1 समीक्ष्यत, G2 (after corr as in text) समीक्ष्यते —ᶜ) Ś1 N1 V1 B2 3 D1 2 5 मद्ये B3 मानस (for दुःखेन) —ᵈ) Ś1 D6 विदीर्यत N1 B1 G1 न दीर्यते V1 D1 न दीर्यति B2 न विदीर्यं B3 न विदीर्यं D1 न दीर्यये (sic) D3 दीर्यते न (for न स्फोटति) — After 12ᵇ Ś1 V1 B1 D (D1 3 after 11ᵃᵇ) S ins

219* श्रुतिस्तु खल्विय सत्या लौकिकी प्रतिभाति मा ।
यदन्न पुरुषो भवति तदन्नास्य देवता ।

[Before 1 1 Dm1 ins °ता D1 3 7 om 1 1 (cf v l 11) — (l 1) Ś1 B2 D1 3 च (for तु) Ś1 V1 B1 D1 3 6 लौक (for लौकिकी) Ś1 V1 B1 Dg1 D1 D1 3 मे Dd1 Dm1 मां (for मा) — (l 2) = 2 95 31ᶜᵈ Prior half hypm D1 M1 मन्न D1 अन्न Ś1 V1 B1 D1 3 6 हि स्वाद् D1 3 भुङ्क्ते D1 [अ]भ्यत् M1 भुङ्क्ते (for भवति) D6 भवत् D1 तिष्ठ (for तद) Dg1 दत्त]

— After 12 N2 B1 3 ins 219*

13 V1 B1 3 om 13ᵃᵇ (for N1 B1 cf v l 12) —ᵃ) Ś1 B2 D1 6 M3 भाता V1 माता D1 T1 G1 भाता D1 मार्ता (for मार्तां) Ś1 V1 B1 D1 3 सपत्नीभिः D1 3 पत्नीभिः D1 3 सर्वास्ता T1 सपत्न्यस्तु G1 M1 सपत्न्यस्तु —ᵇ) D1 दुःखिता (for तां तदा) N1 D1 नातिसान्त्विता तदा V1 B1 D1 3 पद्येता नारिसाता तदा D1 3 जग्मुराश्वस्य (sic) दुःखिता — After 13ᵃᵇ Ś1 V1 B1 D1 3 6 ins while N1 D1 (owing to om) ins after 11 and N2 B1 ins after 1

219** सा नातासहभार्यावं कौसल्या यत्र राघवः ।
त्वरात सर्वमिति याना तत्र पुरोविशेऽवे ।

[Before l 1 D1 wrongly ins °ना °नाम (cf 13ᵇ N1 var) — (l 1) B1 D1 सर्वात (for सर्व°) — (l 2) N1 V1 B D1 3 तद्रुपं (for त्वरात) D1 T1 [illegible] B1 [illegible] (for l 1 of prior half)]

— D1 om 13ᶜ–14 —ᶜ) Ś1 N1 V1 B1 2 3 D1 3 ददृशुः भाता (for ददृशुश्चा°) D1 ब्रह्मण्यमध्ये —ᵈ) N1 V1

B1 2 Dg1 D1 T1 3 स्वर्गच्युतम्, D1 स्वर्गं च्युतम्, D3 स्वर्गम्रष्टम्, D1 3 2 स्वर्गाद्गतम्, G1 स्वर्गगतम् D1 [अ]मरं (for [इ]वामरम्)

14 D1 om 14 (cf v l 13) —ᵃᵇ) Ś1 D1 सर्वभोगैः स, Ś1 तद्भोगैः N2 V1 B Dg1 D1 D1 3 6 T1 M1 स भोगैः स (D1 T1 म) D1 भोगैस्तैः स (for सर्वभोगैः) B1 (illeg for सर्व राम) Ś1 V1 D1 3 दृष्ट्वा, N1 B प्रदृश्य, D1 सप्रेक्ष्ये (sic) (for संप्रेक्ष्य) M1 om मातर —ᶜ) V1 D1 दृष्ट्वान् (for आर्ता) M1 मुमुचुरश्रु मग्नस्व (sic) —ᵈ) Ś1 सस्वरा B1 सस्वरं B1 Dm1 सुस्वरा D1 M1 सस्वनं D1 सर्वास्ता D1 सुस्वरा, M1 सस्वरे (for सस्वरं) N B D1 3 7 लालसा (for कर्शिता)

15 ᵃ) G1 सत्वात् (for तासां) D1 om from सुखैः in ᵃ (see var) up to तलैः in 16ᵇ —ᵇ) V1 D1 3 चरणौ शुभौ, D1 D1 Dm1 चरणानुभान् (for °णाञ्शुभान्) —ᶜ) Ś1 N V1 P D1 3 7 पुत्रस्य T1 मनुज- (for मनुज) —ᵈ) Ś1 N V1 B D1 3 6 सत्यवृत्तैः T1 शतविक्रम (for सत्यसंगरः)

16 D1 om up to तलैः in 16ᵇ (cf v l 15) —ᵃ) D1 3 3 पाणिभिस्ता (by transp) T1 G1 M1 न ताः (for ताः पाणिभिः) Ś1 N V1 B D1 3 पाणिभि सुखसंस्पर्शैः —ᵇ) T1 दृढैः (for तलैः) —ᶜ) D1 3 प्र (D1 प्रा)मार्जन्, D1 प्र (before corr प्रा)मार्जन् D1 प्रमार्जं G1 परिमार्जं (sic) (for प्रममार्जू) G1 रजं (for रज) D 3 तत्पृष्ठात् G1 पृष्ठं (for पृष्ठात्) M1 दृढं समभ्यन् पृष्ठात् —ᵈ) D1 3 3 मुदितः (for [आय]त) — For 16ᶜᵈ Ś1 N V1 B D1 3 6 subst while D1 ins after 16

220* मृष्टपाण्यां ता नाकं ददृशुः पार्थिवत्रियाः ।

V1 तद्रुपाद्भव (for रामस्य) V1 D1 3 रातै भाता (by transp) B1 तै ना (for ता ना) V1 D1 दृष्टात् D1 3 सहसा (for स्वरूप)]

17 ᵃ) D1 3 तत्र (for सर्वा) D1 3 G1 सर्वाः (by transp) D1 ता सत्र D1 अन्यवादपत्न (sic) —ᵇ) D1 दर्शनमृत (for मातृः संप्रेक्ष्य) Dm1 T1 दुःखिता (for °तः) Ś1 N V1 B D1 3 6 मातृः (V1 D1 मातुः) सोऽस्मात्, D1 3 3 मातृ मुखानु दुःखिता —ᶜ) V1 D1 D1 D1 3 T1 G1 M1 अभ्यवादयत् (for अभ्यवादयत) Ś1 N L D1 सहितो V1 D1 3 सक्तम D1 3 G1 M1 सम्यक् (for [आ]सक्तं)

G 2 112 22
B 2 105 21
C 2 117 24

यथा रामे तथा तस्मिन्सर्वा ववृतिरे स्त्रियः ।
वृत्तिं दशरथाज्ञाते लक्ष्मणे शुभलक्षणे ॥ १८
सीतापि चरणांस्तासामुपसंगृह्य दुःखिता ।
श्वश्रूणामश्रुपूर्णाक्षी सा बभूवाग्रतः स्थिता ॥ १९
तां परिष्वज्य दुःखार्ता माता दुहितरं यथा ।
वनवासकृशां दीनां कौसल्या वाक्यमब्रवीत् ॥ २०
विदेहराजस्य सुता स्नुषा दशरथस्य च ।
रामपत्नी कथं दुःखं संप्राप्ता निर्जने वने ॥ २१
पद्ममातपसंतप्तं परिक्लिष्टमिवोत्पलम् ।
काञ्चनं रजसा ध्वस्तं क्लिष्टं चन्द्रमिवाम्बुदैः ॥ २२
मुखं ते प्रेक्ष्य मां शोको दहत्यग्निरिवाश्रयम् ।
भृशं मनसि वैदेहि व्यसनारणिसंभवः ॥ २३
ब्रुवन्त्यामेवमार्तायां जनन्यां भरताग्रजः ।
पादावासाद्य जग्राह वसिष्ठस्य स राघवः ॥ २४
पुरोहितस्याग्निसमस्य तस्य वै
बृहस्पतेरिन्द्र इवामराधिपः ।
प्रगृह्य पादौ सुसमृद्धतेजसः
सहैव तेनोपविवेश राघवः ॥ २५

—ᵈ) Ś1 Ñ B D6 दीनो, V1 प्रस्फो (sic) D1-3 प्रह्वो, D4 स वै, D7 सर्वे, M4 ततो (for शनै) —After 17, Ś1 Ñ V2 B D1-3.4 ins

2194* आशीर्वादैश्च रामस्य लक्ष्मणस्य राघैव च ।
देशकालानुरूपेण मातृभिः सम्प्रयोजिते ।

[(l 1) Ñ2 B4 D2 आशीर्वादा(D2 °द)श्च V1 D1.3 आशीर्वादैश्च D2 om second च (subm) —(l 2) Ñ B2.4 D3 [अ]नुरूपाश्च V1 D1.2.7 [अ]नुरूपाश्च, D6 [अ]नुरूपेश्च Ñ B3.4(partially reads in marg) देशानुरूपाश्च मातृषु V1 D1-3.7 स्वदेशाश्चापि मातृषु B1 अनुरूपं च मातृषु (for the post half)],

—Thereafter Ñ2 cont

2195* ते सुषी तर्पयामासु (sic) सर्वा दशरथस्त्रियः ।

18 ᵃ) Ś1 तथा (for यथा) —ᵇ) B3 सर्वान् (for सर्वा) B1.2 मुमुदिरे, D6 स्पपूचिरे (sic) (for ववृतिरे) V1 D1.3 सर्वास्ता ददु(V1 °द्द [sic])स्तदा, D2 सर्वास्ता रुरुदुस्तदा (sic) —V1 D1.3 om 18ᶜᵈ —ᶜ) B1.4 D5 वृत्त, B3 वृत्ताद् (for वृत्तिं) D1.7 जाते —ᵈ) D4.2 लक्ष्मण शुभलक्षण

19 ᵃ) Ś1 Ñ V1 B D1-3.4 स्वदृती (for चरणांस्) V1 D1-3 पादान् (for तासाम्) —ᵇ) Dd1 Dm1 उपगृह्य तु, T2 उपगृह्य (subm) G1 M1 उपगृह्य तु (for °संगृह्य) Ś1 Ñ B D6 पादान्(Ñ1 °दं, B1.2.4 पदं) संगृह्य सुदुःखिता —ᵈ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 G1 M3 स (for सा)

20 ᵃ) D1 स (for तां) Ś1 Ñ V1 B D1.3.4 M4 कौसल्या, Dt1 Dd1 Dm1 T2 दुःखार्ता, D1 दुःखार्ते, M3 om (for दुःखार्ता) —ᵇ) D1.4.7 आर्ता (for माता) D2 मा * * * सर यथा —ᶜ) Ś1 Ñ Dt1 T1.2 Ct कृशां (for कृशां) V1 दैवीम् (for दीनां) D3.4.5.7 कौसल्या वनवासाकृशाम् —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B D1-3 M3 इदं वचनमब्रवीत्.

21 D1 om 21ᵃᵇ.—ᵃ) D6 वैदेह (for वि°) Ñ2 -जनकनया Dd1 -राजस्य सुता (for -राजस्य सुता) —ᵇ) D1 तु (for च) —ᶜ) Ñ B1.3.4 रामपुत्रि, Dg1 राम° (for रामपत्नी) Ś1 Ñ B D6 दुःखं (for दुःखं) —ᵈ) G1 सुप्राप्ता (for संप्राप्ता) Dt1 G1.3 M3 विजने (for निर्जने) Ś1 Ñ B D6 M4 वने प्राप्तासि जानकि, V1 D1-3.7 संप्राप्ता निर्जनं वन.

22 ᵃ) D3.4.5.7 -संप्राप्तं, G3 M1 संपृक्तं (for -संतप्तं) —ᵇ) Ś1 Ñ2 B3 D6 M3 परिक्लिष्टम्, V1 D1.3 °म्लानम्; B3 स विक्लष्टम्, Ct as in text, Ct °क्लष्टम् (for °क्लिष्टम्) V1 D1.3 [उ]द्धृत (for [उ]त्पलम्) —ᶜ) D3 भ्रष्टं, D6 ध्वस्तं (sic), M3 [उ]द्धृतं, Ct as in text (for ध्वस्तं) —ᵈ) Ś1 Ñ B D1.3.4 स्थितं D2.4 स्थितं, T2 क्लुष्टं (sic) (for क्लिष्टं) Ś1 Ñ B D1.3.4 [अ]भ्रभ, T3 [अ]म्बुदे (for [अ]म्बुदैः) V1 स्थिता चन्द्रप्रभामिव, M4 परिक्लिष्टमिवाम्बुदैः.

23 ᵃ) G1 तु ते (for मुखं) D6 तत् (for ते) V1 प्रेक्षते सीते, D1.3.4.5 प्रेक्ष्य मां(D1 मा D5 तां) सीते, D2.7 प्रेक्ष्य सीते मे(D7 मे सीते [by transp]) T1 M3 प्रेक्ष्य मां शोको, M4 प्रेक्ष्यमाणे मां —ᵇ) V1 B3 D1-3.7 M3.4 Ck [आ]शये, B4 [आ]श्रम, Ct m g as in text (for [आ]श्रयम्) —ᶜ) Ś1 Ñ1 B4 D6 हृदह Ñ2 B1.2 स्तामिह, B3 सदैव (for मनसि) V1 D1.3.7 शोकानलोयं वैदेहि —Dg1 reads 23ᵈ in marg —ᵈ) V1 व्यसनाशय; G3 व्यसनारणि —After 23 Ś1 Ñ B D6 ins

2196* हृदयमिशुरि कान्त मिलोत्पलमिव पङ्कजम् ।
[Ś1 Ñ B1 D6 [अ]निशं]

24 ᵃ) V1 स्वदेशाम्, B2.3 Dg1 D1.4.7 T1 G2 M3.4 सुवल्याम् (for °त्याम्) V1 B1 D1.3 एव भार्यायां, B3 Dd1 एव वा(B1 च [sic])र्तायां, G1 एव सीतां च (for एवमार्तायां) —ᵇ) D2 जनन्या —ᶜ) D2 पादावादाय, M4 °वयास्य (for °वासाद्य) V1 (which reads Sarga 98 after 96) missing from 24ᵈ up to 2 98 13 on a missing fol —ᵈ) Ñ B1.2.4 [अ]थ, B3 [अ]पि D6.1 T1.2 G1.3 च (for स) Ś1 D1.3.4 महात्मन; D4.5.7 च बुद्धिमान्

25 V1 missing 25 (cf v 1 24) —ᵃ) Ś1 B1.4 D1.3.4 G1.3 तस्य B1 राघवो, D2 राम; T1 M3 वै तस्य (for तस्य वै) —ᶜ) Ś1 Ñ B D6 M4 निपीड्य (for प्रगृह्य) G1

ततो जघन्यं सहितैः स मन्त्रिभिः
　　पुरप्रधानैश्च सहैव सैनिकैः ।
जनेन धर्मज्ञतमेन धर्मवा-
　　नुपोपविष्टो भरतस्तदाग्रजम् ॥ २६
उपोपविष्टस्तु तदा स वीर्यवां-
　　स्तपस्विवेषेण समीक्ष्य राघवम् ।
श्रिया ज्वलन्तं भरतः कृताञ्जलि-
　　र्यथा महेन्द्रः प्रयतः प्रजापतिम् ॥ २७

किमेष वाक्यं भरतोऽद्य राघवं
　　प्रणम्य सत्कृत्य च साधु वक्ष्यति ।
इतीव तस्यार्यजनस्य तत्त्वतो
　　बभूव कौतूहलमुत्तमं तदा ॥ २८
स राघवः सत्यधृतिश्च लक्ष्मणो
　　महानुभावो भरतश्च धार्मिकः ।
वृताः सुहृद्भिश्च विरेजुरध्वरे
　　यथा सदस्यैः सहितास्त्रयोऽग्नयः ॥ २९　G 2 112 33 B 2 104 32 L 2 107 35

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे षण्णवतितमः सर्गः ॥ ९६ ॥

M1 धर्मे (sic) (for धर्मो) Ś1 B1 D5 स ममि (D6 °ति) स Ñ1 स समृद्ध, Ñ2 B3 G1 सुसमिद्ध (for सुसमृद्ध) D1 [illegible] G3 तेज (sic) (for तेजस)

26 V1 missing 26 (cf v l 24) D3 om 26–28 Ś1 D1 om 26 —[a]) D1 D1 Dm1 [illegible] M3 Ck [illegible] Cr [illegible] as in text (for °थै) V1 भरतश्च [illegible] [illegible] B1 भरत स B2 भरतस्य D1 सहितै स्व D1 D1 [illegible] T1 सहितैः स M3 सचिवैः स (for सहितैः स) D [illegible] (for मन्त्रिभि) D [illegible] (D1 °धम्य D5 °वस्था) सह (D1 °ह) निरमान्ये —N1 om 2[b] —[b]) N1 B1 [illegible] B1 D1 पुर प्रधानैश्च D1 [illegible] पुरं प्र (for पुरप्रधानैः) Dg1 D1 D1 Dm1 T1 M1 सपैर (for सहैव) M1 सुप्रधानैरपि च [illegible] —D [illegible] ([c]—[d]) N1 B D1 M1 गृहेन D5 सनैश (for जनेन) N B D1 M1 धर्मात्मपरोपविष्ट (for °वानु पोपविष्टो) Dg1 G1 M1 तथा (for तदा) N B D1 समुपेत्य राघवं D1 [illegible] (D1 स भ्रत राघव) (for भरतस्तदाग्रजम्)

27 V1 missing 27 (cf v l 24) D5 om 27 (cf v l [illegible]) —[a]) Ś1 तत्र प्रविष्टस्तु D1 D1 [illegible] विष्टं तु [illegible] [illegible] तु Dm1 °विष्टश्च Cr [illegible] as in text (for उपोपविष्टस्तु) Ś1 N1 B1 D5 तथैव वीरः B1 [illegible] D1 G M1 [illegible] तथा स वीरः D1 [illegible] D1 [illegible] T1 तदा सुधीः (for तदा स वीर्यवान्) N1 [illegible] D1 उपोपविष्ट [illegible] D1 [illegible] —[b]) Ś1 D1 [illegible] (for तपस्वि वेषेण) Ś1 Ñ B D1 [illegible] D1 च [illegible] (for समीक्ष्य) —[c]) D1 [illegible] (sic) (for °स) —[d]) D1 [illegible] (for प्रयत) D1 [illegible] (for प्रजापतिम्)

28 V1 missing 28 (cf v l 24) D5 om 28 (cf v l 26) —[a]) Ś1 D1 [illegible] (for ऽद्य) —[c]) D1 [illegible] (for इ°) Ś1 D1 [illegible] B1 [illegible] G1 [illegible] Dg1 [illegible] D1 Dm1 D1 [illegible] D1 [illegible] (for तत्त्वतो) —[d]) G1 [illegible] M1 [illegible] (for उत्तम) D5 [illegible] (for तदा)

29 V1 missing 29 (cf v l 24) —[a]) D1 [illegible] (for सत्य°) D1 G1 [illegible] (for च) —[b]) D1 [illegible] (sic) (for °भाव) Ś1 N1 B D1 [illegible] Ñ1 [illegible] (for धार्मिक) —[c]) Ś1 N1 D1 [illegible] Ñ1 B [illegible] (B1 [illegible] B1 [illegible]) D1 G1 [illegible] (D1 [illegible]) [illegible] Dm1 G1 M1 [illegible] D1 [illegible] (for च विरेजुरध्वरे) —[d]) G1 [illegible] (for यथा) Ś1 B1 (m also [illegible]) D1 [illegible] N1 D1 M1 [illegible] D1 [illegible] (for सहिताः)

Colophon V1 missing (cf v l 24) —Sarga name Ś1 N B [illegible] D1 [illegible] D1 [illegible] D1 [illegible] D1 [illegible] (D1 °म) D1 [illegible] D1 [illegible] —Sarga no (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 D1 om Ñ1 [illegible] B1 98 [illegible] D1 [illegible] B1 97 D1 D1 D1 Dm1 T1 G1 M1 104 D1 [illegible] D1 M1 [illegible] D1 108 D1 110 T1 G1 M1 103 —After colophon Dm1 concludes with [illegible] T1 with [illegible] G with [illegible] —After the colophon of Sarga 96 T1 repeats Sarga 97 (cf v l 2 94 colophon)

९७

2 110 0
B 2 101 1
L 2 115 3

तं तु रामः समाश्वास्य भ्रातरं गुरुवत्सलम् ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा प्रष्टुं समुपचक्रमे ॥ १
किमेतदिच्छेयमहं श्रोतुं प्रव्याहृतं त्वया ।
यस्मात्त्वमागतो देशमिमं चीरजटाजिनी ॥ २
यन्निमित्तमिमं देशं कृष्णाजिनजटाधरः ।
हित्वा राज्यं प्रविष्टस्त्वं तत्सर्वं वक्तुमर्हसि ॥ ३
इत्युक्तः केकयीपुत्रः काकुत्स्थेन महात्मना ।
प्रगृह्य बलवद्भूयः प्राञ्जलिर्वाक्यमब्रवीत् ॥ ४
आर्यं तातः परित्यज्य कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ।
गतः स्वर्गं महाबाहुः पुत्रशोकाभिपीडितः ॥ ५
स्त्रिया नियुक्तः कैकेय्या मम मात्रा परंतप ।
चकार सुमहत्पापमिदमात्मयशोहरम् ॥ ६
सा राज्यफलमप्राप्य विधवा शोककर्शिता ।
पतिष्यति महाघोरे निरये जननी मम ॥ ७

97

☞ D1.5.7 missing for Sarga 97 Ś1 Ñ V1 B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1.5.6 T2(repeating Sarga 97 here) 1 G3 M2-4 Cv m k t read Sarga 97 after Sarga 94 Dm1 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नमः । शुभमस्तु, M2 with श्रीरामाय नम

1 G(ed) om 1-4 —ᵃ) Ñ2 B3(before corr) तं च, Dm1 एव, Cm as in text (for तु) T1.2(second time) M3 Cr m g k t समाश्राय, Cv rp mp gp समाश्वास्य (as in text) —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B Dd1 Dm1 D1.5.6 भरत (for भ्रातर) —ᶜ) T2(second time) सह भ्रा (moth-eaten) —ᵈ) T2 द्रष्टु (sic) —For 1ᶜᵈ, Ś1 Ñ V1 B D1.5.6 subst

2197* उत्थाप्य मूर्ध्न्युपाघ्राय पादयो पतितं तदा ।

[V1 D1 उत्थाय Ś1 D6 मूर्ध्नि चाघ्राय, Ñ1 V1 B1(before corr as above) 5 D1 मूर्ध्न्युपाघ्राय]

—B2 cont

2198* उवाच दीनया वाचा बाष्पाकुलितलोचनः ।

2 G(ed) om 2 (cf v l 1) —ᵃᵇ) V1 एतदिच्छाम्यहं वीर, B3 किमेतमेतदिच्छेयं T2 (second time) किमेतमिच्छेयमहं, T2 किमिच्छेयमहं श्रोतुं (for ᵃ) T3 वच (for श्रोतु) Ś1 Ñ V1 B D6 य(D6 त)व्याहृत (for प्रव्या°) T2 (first time) तदिच्छेयमहं श्रोतु प्राप्य वापहृतं त्वया —ᶜ) Ś1 Ñ V1 B D1.5.6 कस्मात् (for यस्मात्) —ᵈ) Ś1 Ñ1 Dg1 D6 T2 G1.3 M4 चीरजटाधर (Dg1° र), Ñ2 V1 Dm1 चीरजटाजिन (Dm1 °नीं) B4 °टावृता, T2 (first time) Cm °टाजिन, Cr g k t °जिनी(as in text)

3 G(ed) om 3 (cf v l 1) Ś1 om (hapl) 3ᵃᵇ. M1 reads 3ᵃᵇ *inf lin sec m* —ᵃ) B4 सन्निमित्तम्, Dg1 T2(first time) Cg किंनिमित्तम् 1 Cr t यन्निमित्तम् (as in text) V3 कुशक्लेशी, D1.5 इमं क्लेश, T2(first time) M4 इदं देश (for इमं देशं) —ᵇ) Ñ2 B3 (m also as in text) इह चीर (for कृष्णाजिन) G1 जटाधर —ᶜ) T2 (first time) प्रविष्टस्त्व, G3 प्रविष्टोसि —ᵈ) D5 वक्तुम् (sic) T2 (first time) तत्तुम् (sic) (for वक्तुम्)]

4 G(ed) om 4 (cf v l 1) —ᵃ) V1 B2.3 Dg1 Dd1 Dm1 D3 T2(both times) 3 G M Cr m g कैक(V1 Dg1 Cr कैके, B3 केके)यीपुत्र —ᶜ) Ś1 D6 प्रसृज्य बाष्पं बाहुभ्यां, Ñ V1 B D1.5 प्रगृह्य बाहु(Ñ B1 °हु, D1.5 बाष्प) बलवान्.

5 Before 5 G(ed) ins l 1-2 of 2164* —ᵃ) Ś1 D6 आर्यो राज्य, Ñ B आर्य राज्य(B1 °म), V1 Dg1 Dt1 Dd1 T2 G1.3 M3 Ck t आर्य तात, Cv r g tp as in text (for °तात) D3 आर्यस्तत परित्याग —ᵇ) V1 श्रुत्वा (for कृत्वा) V2 Dg1 धर्मं, Cr m g t as in text (for कर्म) —ᶜ) Ś1 तत स्वर्गं, B1 ** र्गं (illeg) D5.6 स्वर्गं Ñ2 B1 महाराज (for °बाहु) —ᵈ) D1.5 [अ]तिपीडित. —After 5, G(ed) ins l 3-10 of 2164*

6 ᵃ) Dg1 निमित्त (sic), Dd1 [आ]तियुक्त 1 Ct as in text (for नियुक्त) —ᵇ) G M1.4 परतप (for °प) T2 (first time) मन्माता परमतप (sic) —For 6ᵃᵇ, Ś1 Ñ V1 B D1.5.6 G(ed) subst

2199* दुष्टा स्त्रीबुद्धिमास्थाय कैकेयी राज्यकामिनी ।

[G(ed) ins लक्ष्मण उवाच within brackets Ñ दुष्ट, V1 B2 D1.5 दुष्ट, B4 धृष्टा (for दुष्टा) V3 राज्यकामिका, D1.5 °कामुका(D1 [before corr] °मया)]

—ᶜ) Ñ स, Dt1 G3 Ck t सा Cg as in text (for सु) —ᵈ) Ś1 D6 इद मम, Ñ1 इदं सदा Ñ2 B1 इदमस्था (sic) V1 इदयशा, B1-3 इदमिवा, D5 इदमाय (for इदमात्म) G3 यशोभर (sic)

7 ᵃ) G1 राज्य (for राज्य) —ᵇ) Ñ1 शयन (for शोक) Ś1 Ñ1 V1 B Dg1 D6 कर्शिता —ᶜ) B3(m after corr as in text) पश्यति सा, M3 पतिं त्यक्त्वा (for पतिष्यति) Ñ2 B M4 महाघोरे —ᵈ) Ñ B निरय, V3 Dt1 Dd1 Dm1 D1.5 नरके, M4 नरक —After 7, B3 ins

2200* ममापि च पतितास्ति मातृदोषेण सुव्रत ।

तस्य मे दासभूतस्य प्रसादं कर्तुमर्हसि ।
अभिषिञ्चस्व चाद्यैव राज्येन मघवानिव ॥ ८
इमाः प्रकृतयः सर्वा विधवा मातरश्च याः ।
त्वत्सकाशमनुप्राप्ताः प्रसादं कर्तुमर्हसि ॥ ९
तदानुपूर्व्या युक्तं च युक्तं चात्मनि मानद ।
राज्यं प्राप्नुहि धर्मेण सकामान्सुहृदः कुरु ॥ १०
भवत्वविधवा भूमिः समग्रा पतिना त्वया ।
शशिना विमलेनेव शारदी रजनी यथा ॥ ११
एभिश्च सचिवैः सार्धं शिरसा याचितो मया ।
भ्रातुः शिष्यस्य दासस्य प्रसादं कर्तुमर्हसि ॥ १२
तदिदं शाश्वतं पित्र्यं सर्वं सचिवमण्डलम् ।
पूजितं पुरुषव्याघ्र नातिक्रमितुमर्हसि ॥ १३
एवमुक्त्वा महाबाहुः सबाष्पः कैकयीसुतः ।
रामस्य शिरसा पादौ जग्राह भरतः पुनः ॥ १४
तं मत्तमिव मातंगं निःश्वसन्तं पुनः पुनः ।
भ्रातरं भरतं रामः परिष्वज्येदमब्रवीत् ॥ १५
कुलीनः सत्त्वसंपन्नस्तेजस्वी चरितव्रतः ।
राज्यहेतोः कथं पापमाचरेत्त्वद्विधो जनः ॥ १६
न दोषं त्वयि पश्यामि सूक्ष्ममप्यरिसूदन ।
न चापि जननीं बाल्यात्त्वं विगर्हितुमर्हसि ॥ १७

G 2. 110. 16
D 2. 101. 17
L 2. 115. 17

8 [a]) M3 तस्य नासस्य भूतस्य —[b]) V1 B3 (m) 4 मन्नमप्तु, Ñ1 °र्त्ते (sic) B3 [orig.] प्रदर्तुं न) त्वम्, Ñ2 B1 मन्नमार्हं त्वम्, V1 D1 2 त्व प्रसीद (V1 प्रापा) दितुम्, M1 (before corr.) त्वं प्रसत्तु (inf. lin. sec. m. °तुं) मिद (for प्रसादं कर्तुम्) —[c]) Ś1 V1 V1 B1 2 4 D4 M1 मभि शिष्यस्व (V1 °पि, B4 °स) चा (Ñ1 V1 चा) नेन (B1 om. चानेन) Ñ2 B3 अभिषिष्यस्व (Ñ2 °स्व) राज्येन, D1 3 अभिषिञ्च (D1 °पिच्य) स्वमाऽमाने —[d]) V1 B3 मानेन, T1 (second time) राज्येस्मिन् (for राज्येन)

9 [b]) Ñ2 विविधा (for विधवा) Ś1 Ñ V1 B D4 से, D1 2 M4 ते (for या)

10 [a]) Ñ2 त्वम्, Ñ2 B3 Ch t त्वम्, V1 B1 D1 2 त्वया, B1 2 M1 तत्र, D1 T2 (second time) तथा Cr as in text (for तद्) Dm1 T1 न (second time) 2 G1 Cr आनु पूर्व्याद्, T2 (first time) G3 आनुपूर्व्याद् Ñ1 B1 2 D1 Ch t पूर्वस्य V1 B1 आनुपूर्व्यः V1 D1 2 यु (D1 पू) र्व्येणा T1 युक्त युक्तश्च V1 B2 आनुपूर्व्याः V1 D1 2 यु (D1 पू) र्व्येणा T1 युक्त युक्तश्च Ś1 D4 त्व (Ś1 स) Cr m g t as in text (for युक्तं च) Ś1 D4 त्व (Ś1 सा) मानुपूर्व्येण युक्त —[b]) Ś1 Ñ B1 2 4 D4 युक्त कामेन, V1 युक्तकामेन, B3 युक्तकामेन, D1 3 युक्त (D1 °यु [sic]) मानेन G1 2 M1 2 युक्तमात्मनि M3 मा दर (for मानद) —[c]) G1 2 T1 (second time) प्राप्य हि (for प्राप्नुहि) —[d]) G1 2 सकामान् (for सकामान्) T1 (second time) सुहृदे

11 [a]) V1 सभया (for समग्रा) Ś1 Ñ B D4 त्वया पत्या समर्थिता —[c]) V1 G M1 2 [च स्व B3 4 Cr t इव (for [इ व) —[d]) Dm1 रजनी V1 शारदीय यथा निशा

12 [a]) Ś1 V1 D4 मातृभि (for सचिवैः) Ś1 D4 सर्वं (for सार्धं) —[b]) G1 याचतो (sic) V1 नयः (for मया) —[c]) Ś1 D4 शिष्य (for शिष्यस्य) V1 D1 2 शिष्यस्य (by transp.)

13 T2 om. (hapl.) 13 at the first occurrence —[ab]) Ś1 Ñ B D4 सर्वं पित्र्यं V1 B °प्रा] (by transp.) D1 2 पित्र्यं सर्वं (for पित्र्यं सर्वं) T1 2 (second time) 2 Cg प्रकृतिमण्डलम्, Ch t सचिवमण्डलम् (as in text) —[c]) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 M1 मनुजव्याघ्र —[d]) Ś1 D4 [अ] त्यतिक्रमितुम्, Dm1 T1 M1 [अ] तिक्रमितुम्, Cg t °क्रमितुम् (as in text)

14 [a]) Dg1 वचो, Dt1 Dd1 Dm1 T1 (second time) उक्त्वा V1 महाप्राज्ञ (for °बाहु) —[b]) Ś1 D4 ससाध्य, B1 M1 सबाष्पं (for सबाष्प) —[c]) Ś1 Dg1 D4 M1 transp. शिरसा and पादौ —[d]) V1 जगृहे D1 2 भ्रातुर् T1 2 (second time) 2 विविधम् (for भरत) Ś1 Ñ B D4 तदा V1 D1 2 तस्य (for पुन)

15 [a]) Ś1 Ñ B D4 मत्तम् (for मत्तम्) —[b]) B4 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 (both times) 2 G M Ch निश्वसन्तं Ct नि श्वसन्तं (as in text) Ś1 Ñ B D4 मुहुर्मुहु (for पुनः पुन) —Ś1 D4 transp. 15[cd] and 16[cd] —[cd]) V1 B1 4 भरतं भ्रातरं (by transp.) Dg1 reads राम in marg. Ś1 D4 रामोऽभ्यभाषदाश्वस्तं भरतं कैकयीसुतं

16 Ś1 D4 transp. 15[cd] and 16[cd] —[a]) B1 कुलीन, V1 D1 2 शील, B4 (m. orig. as in text) T1 सत्त्व (for सत्त्व) —[c]) D1 illeg. for राज्यहे B1 पापम् (for पापम्) —[d]) Ś1 Ñ V1 B Dt1 Dd1 Dm1 D1 2 4 G1 M1 मद्विधो जन (B4 [before corr.] °धोजन) D1 मद्विधो ** (illeg.) Cr त्वद्विधो जन

17 [a]) D1 न ** (illeg.) G3 दोषं न (by transp.) —[c]) L1 बालो (for बाल्यात्) V1 जननीं वालता —[d]) V1 तद् (for त्वं) D1 वर्हितुम् —After 17, V1 D1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 2 T1 2 (both times) 2 G M ins, while B1 ins after 7:

2301* कामकारो महाप्राज्ञ गुरूणां सर्वदानघ ।
उपपन्नेषु दारेषु पुत्रेषु च विधीयते ।
वयमस्य यथा लोके संख्याताः सौम्य साधुभिः ।
भार्याः पुत्राश्च शिष्याश्च त्वमपि ह्यनुमन्तुमर्हसि ।
वने वा चीरवसनं सौम्य कृष्णाजिनाम्बरम् । [5]
राज्ये वापि महाराजो मां वासयितुमीश्वरः ।

G. 2 110 17
B 2 107 21
L 2 115 18

यावत्पितरि धर्मज्ञे गौरवं लोकसत्कृते ।
तावद्धर्मभृतां श्रेष्ठ जनन्यामपि गौरवम् ॥ १८
एताभ्यां धर्मशीलाभ्यां वनं गच्छेति राघव ।
मातापितृभ्यामुक्तोऽहं कथमन्यत्समाचरे ॥ १९
त्वया राज्यमयोध्यायां प्राप्तव्यं लोकसत्कृतम् ।
वस्तव्यं दण्डकारण्ये मया वल्कलवाससा ॥ २०
एवं कृत्वा महाराजो विभागं लोकसंनिधौ ।
व्यादिश्य च महातेजा दिवं दशरथो गतः ॥ २१

स च प्रमाणं धर्मात्मा राजा लोकगुरुस्तव ।
पित्रा दत्तं यथाभागमुपभोक्तुं त्वमर्हसि ॥ २२
चतुर्दश समाः सौम्य दण्डकारण्यमाश्रितः ।
उपभोक्ष्ये त्वहं दत्तं भागं पित्रा महात्मना ॥ २३
यदब्रवीन्मां नरलोकसत्कृतः
पिता महात्मा विबुधाधिपोपमः ।
तदेव मन्ये परमात्मनो हितं
न सर्वलोकेश्वरभावमव्ययम् ॥ २४

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे सप्तनवतितमः सर्गः ॥ ९७ ॥

[(1 1) T2 (first time) गुर्त्वं (for गुरुत्वा) V1 B2 D1 3 सवश्च सदा, T3 G1 2 M1 3 4 सर्पा(T3 °तो)नत्र —(1 2) B2 बलारेषु च Dt1 repeats दारेषु G1 3 विपीवना, Cm k t विपीयने (as above) —(1 3) V1 D1 3 न(V1 अ) स्ववशा, B2 अल्लवशा, M3 अस्मि यथा (for अस्य यथा) V1 सारयाता (sic) (for शास्यामा) V1 B2 D1 3 लोक (for सौम्य) —(1 4) V1 B2 D1 3 मार्या पुत्रश्च शिष्यश्च (for the prior half) B2 Dg1 त्वमनुज्ञातुम्, Cg k t त्वमपि ज्ञातुम् (as above) —(1 5) D1 3 अपत (for °न) V1 वनेवासीन वसन (for the prior half) V1 B2 D1 3 कृष्णाजिनजटाधर(D1 3 °र) (for the post half) —(1 6) B2 राज्य (for राज्ये) V1 D1 3 G1 M3 महाभागो B2 °राज्ये (for °राज्ञो) Dm1 मा (for मां) V1 B2 निवासयितुमर्हसि, D1 3 निवसे पितुराज्ञया (for the post half)]

18 ᵃ) Ñ1 B1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 3 T2 (first time) 3 G2 3 M1 3 4 धर्मज्ञ (Dm1 °ज्ञ) —ᵇ) Dm1 गौरवे Ś1 Ñ V1 B D1 3 5 मम मानद (Ñ2 मानव [meta]) T1 2 (second time) 3 M1 लोकसत्कृत —ᶜ) Dt1 Dd1 Dm1 धर्मभृता (Dd1 °त) (for °भृता) Ś1 Ñ V1 B D1 3 5 तावदेव जनन्यां मे —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B D1 3 5 कैकेय्याम् (for जनन्याम्) G2 चापि (for अपि)

19 ᵃ) Ś1 D6 सद्भ्यां, Ñ V1 B D2 3 M1 3 ताभ्यां (for एताभ्यां) —ᵇ) M2 वने (for वनं) —ᶜ) B2 (m also) मातृपितृभ्याम् Ś1 Ñ V1 B2 3 D1 3 5 तत्र सन्, D2 4 मुक्त सन्, T2 (first time) मुक्तेह, M4 गुरुभ्यां (for उक्तोऽहं) —B2 reads ᵈ twice —ᵈ) T1 (first time) अन्ये (for अन्यत्) T1 (first time) G1 समाचरे, Cr g k t समाचरे (as in text) Ś1 Ñ B2 3 (second occurrence sec m) 3 4 D1 कथं कुर्यामतोऽन्यथा, V1 D2 3 M4 कथं कुर्यां तदन्यथा

20 ᵇ) V1 D2 3 कर्तव्य (for प्राप्तव्यं)

21 ᵃ) M4 Dg1 Dt1 D1 T2 (first time) 3 M2 3 Cr उक्त्वा (for कृत्वा) Ś1 Ñ B1 2 4 D1 3 4 M3 महाभागो, V1 B3 °बाहो, T3 °बाहुर् (for °राजो) —ᶜ) G2 M1 व्यपदिश्य (for व्यादिश्य च) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 M1 [ए]व (D1 3 [ए]व) धर्मात्मा, Dt1 महाराजो, Dd1 Dm1 M2 महाभागो (for महातेजा)

22 ᵃ) Ś1 Ñ V1 B D1 3 5 M1 चेत् (for च) D1 प्रणाम (meta) Ś1 Ñ B D6 M4 राजे(B4 °ज्ये)न्द्रो (for धर्मात्मा) —ᵇ) B2 Dd1 राज, T3 पिता (for राजा) D3 लोके (for लोक) B1 T2 (first time) G1 3 तदा M1 तथा (for तव) —ᶜ) B1 महाभागम्, T3 तदा भागम् (for यथाभागम्) —After 22, B1 ins 2201*

23 Dt1 om 23 B(ed) reads 23 within brackets —D3 om from इये in 23ᶜ up to ज्ञि in क्रियताम् in 2 95 6ᵇ (read after 97) —ᶜ) Ś1 Ñ V1 B D1 6 M1 यथा, Dg1 च यद्, T2 (first time) 3 G2 3 M1 3 तु तद् (for त्वहं) G1 उपभोक्ष्यामि तच्च

24 D3 om 24 (cf v l 23) —ᵃ) B1 यथाब्रवीन् Ś1 Ñ V1 B D1 4 M1 सुरलोक —ᵇ) Ś1 Ñ B D6 त्रिदिवोप (Ś1 Ñ2 B2 °त्त)मो नृप (D6 °पे) —ᶜ) G1 वरम्, Cr g as in text (for परम्) Ś1 D1 4 परमात्मसहित (D1 °नोहितं) —ᵈ) Dg1 Dd1 Dm1 T1 2 (both times) 3 G1 3 M1–3 अव्ययं, Cr k t as in text (for अव्ययम्) Ś1 Ñ V1 B D2 4 M1 न सर्वलोकेश्वरतामपि (Ñ1 B1–4 °ता च) सत्कृता (Ñ2 B2 3 °ताः, B1 °त)

Colophon D3 om (cf v l 23) —*Sarga name* Ś1 Ñ1 B1 2 4 D1 रामप्रस्त, Ñ1 B3 श्रीरामप्रश्न, V1 D1 भरतप्रश्न —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 D1 om Ñ2 M1 111 V1 B2 106 B4 98 B3 105, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 (first time) 3 G1 M3 101, T1 2 (second time) G2 3 M2 104 M4 109 —After colophon T1 (both times) concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः; G with श्रीरामाय नमः

९८

ततः पुरुषसिंहानां वृतानां तैः सुहृद्गणैः ।
शोचतामेव रजनी दुःखेन व्यत्यवर्तत ॥ १

रजन्यां सुप्रभातायां भ्रातरस्ते सुहृद्वृताः ।
मन्दाकिन्यां हुतं जप्यं कृत्वा राममुपागमन् ॥ २

तूष्णीं ते समुपासीना न कश्चित्किंचिदब्रवीत् ।
भरतस्तु सुहृन्मध्ये रामं वचनमब्रवीत् ॥ ३

सान्त्विता मामिका माता दत्तं राज्यमिदं मम ।
तद्ददामि तवैवाहं भुङ्क्ष्व राज्यमकण्टकम् ॥ ४

महतेवाम्बुवेगेन भिन्नः सेतुर्जलागमे ।
दुरावारं त्वदन्येन राज्यखण्डमिदं महत् ॥ ५

G 2 117 8
B 2 105 3
L 2 0 0

98

☞ Ñ1 missing for st 1-13 (cf v l 2 96 24) It reads st 14 21ᵃ after Sarga 98 st 21ᵇ-56 are lost on missing fol Ś1 D5 om 1-13 Ñ B D1 3 M1 constitute a separate Sarga of st 1 13 and read it after Sarga 100 Dm1 begins with ॐ M1 3 with श्रीरामाय नमः

1 Ñ2 om 1ᵃᵇ —ᵃ) Ñ1 B1 3 4 तथा D3 तयो D1 3 तयो (for तत) —ᵇ) D1 2 वृत्तानां (for °तानां) B2 4 D1 4 6 7 सुहृज्जने D5 °वृतौ —ᶜ) Ñ B D1 3 रामस्याम् (for शोचताम्) G2 M2 रजनीं (for °नी) —ᵈ) G1 व्यत्यवतत (for व्य°) Ñ B कल्ये सा सम (B2 °*)वतत D1 2 शुभा समभिरात (D3 °त) D3 पुण्या सा यचवतत (sic) D1 7 सुपुण्या साभ्यवतत D5 सा पुण्या व्यत्यवतयत्

2 Ś1 D5 om 2 (cf v l 1) —ᵃ) Ñ B D2 3 सु प्रभातायां D5 सुप्रभाताया (for °भातायां) —ᵇ) D1 2 हता (for वृता) —ᶜ) G2 M2 3 मन्दाकिन्यास्त Ch t गोदावर्यां (as in text) Ñ B पुण्यां D1 2 7 पयसा C1 M1 3 हत्वे Cr m g k t as in text (for हुतं) D1 जप D1 1 कृत्वा Ch t as in text (for जप्यं) —ᵈ) T1 ह्यात्म् (for रामम्) ☞ Ct ह्यात्म् इति पाठ उदपहार मिलाप इति कश्चित् । तन्न । उत्तरसर्गे मन्दाकिनीतीरे रामसुराच नाम । रामान् रामम् इति पाठे रामाधिष्ठितकर्ततासिकात उचित । ☞ D1 2 D1 3 G1 राममुपासिरन् D1 6 मुनिमुपा सिरन् D1 7 भूय उपासिरन्

3 Ś1 D5 om 3 (cf v l 1) —ᵃ) Ñ B D1 3 4 5 तूष्णीका (for तूष्णीं ते) D5 समुपासना (for °सीना) D1 तूष्णीं ते समुपासीने —ᵇ) D1 T2 M1 किंचित्कश्चिद् (by transp) D1 2 अ(D5 °अ) भाषत तथा C1 कश्चित्कि चित्समब्रवीत् (sic) —ᶜ) D1 2 3 [तु]च (for तु) T1 मुहन्नां (for °न्मध्ये) —ᵈ) D1 3 7 वाक्यम् (for वचनम्) Ñ B D1 3 रामं भूयोऽब्रवीदिदम्

4 Ś1 D5 om 4 (cf v l 1) —ᵃ) D1 C1 3 सान्त्विता Cm g k t सान्त्विता as in text) D1 C1 मातृका D1 मामिकाः Ck k as in text (for मिका) B मामिकां मामिकाः D1 3 7 मामिका मामिकाः —T1 damaged from त्व in 4ᵇ up to ह in 4ᶜ —ᵇ) D1 2 3 दत्तं (for दत्तं) D1 राज्यं दत्तम् (by transp) Ñ B यस्मै राज्यमदा पिता —ᶜ) Ñ1 ददामि D3 सद्दामि (for ददामि) D1 तथा (for तव) B1 [अ]हं (sic) (for [अ]हं) —ᵈ) D1 7 भव (for भुङ्क्ष्व) D3 राज्यं निहतकण्टकं —After 4 Ñ B D1 3 M1 ins

2202* आर्य प्रसादं कुरु मे विरता त्वां प्रसादये ।
न च सद्विदितं पार्थं जनन्या मम यत्कृतम् ।
तथापि नियो दासस्य प्रेष्य प्रेष्यानुग पर ।
न कार्यं मम राज्येन यस्या नोपभुज्यते ।
त्वदर्थमिदं राज्यमप्यनीतमनायया ।   (5)
मात्रा मम गृहाण त्वं तत्र नियोज्यमर्हसि ।

[(l 1) Ñ2 D5 ता (for त्वां) D5 प्रसादये (sic) —(l 2) D1 3 M1 न से (for न च) D1 विदितं (for विदितं) —(l 3) B1 दासस्य (sic) Ñ B2 D5 M1 प्रेष्य (B1 °ष्य) (for प्रेष्य) Ñ2 D1 3 D5 M1 प्रेष्यस्य (B1 स्य D5 ° र) य पर (for प्रेष्यानुग पर) D1 प्रेष्यस्य च पर (for the post half) —(l 4) D1 3 M1 तथा च (l3 trans) (for यस्या) Ñ1 B1 [अ]थवा B1 यु हा (sic) B1 ° हो D1 3 °भुज्यते (for °भुज्यते) —(l 5) Ñ1 त्वदर्थं B1 त्वदर्थ B1 (n arg) इह P B1 त्वदर्थं G(e t)नियोज्य (for राज्य°) D1 3 M1 त्वया मे त्वत्कृत स्थितं (for the post half) —(l 6) D1 त्वया (for त्वं) B1 तत्रो (for तत्र) M1 नातिक्रमस्व सा राज्यमपाकृत्य]

5 Ś1 D5 om 5 (cf v l 1) —ᵃ) D1 समहत (for महता) B1 3 D1 3 य (for इव) Ñ D1 3 4 D5 [अ]म्बु B1 D1 अम्बु (for [अ]म्बु) D1 3 7 महताम्बुवेगेन —ᵇ) B1 3 D2 3 D1 3 D1 1 T भिन्न Ct as in text (for भिन्न) Ñ B D1 3 सरयास्य (for जलागमे) D1 3 4 विगलागिर (D5 °वागा) यथा —ᶜ) Ñ1 1 3 D1 3 दुरवारं Ś1 °वारं B1 D1 2 वारं D1 5 7 दुरन्तं T1 दुरन्तं Ñ1 वारं C1 as in text (for °वारं) D1 1 दुर्ग (for °रम्) D1 3 दुर्धर्ष त्वदन्येन D1 3 दुर्धर्षं त्वदन्येन —ᵈ) D1 राज्य (for राज्य) D1 निवासे D1 3 नासम् (for खण्डम्) Ñ1 राज्यमपिदं भृशं (sic) all D1 3 निर्जितं मिदं मम —After 5ᵈ D1 3 (...) repeats राज्यं मिदं महत् राज्य

G 2 117 9
B 2 105 6
L 2 0 0

गतिं खर इवाश्वस्य तार्क्ष्यस्येव पतत्रिणः ।
अनुगन्तुं न शक्तिर्मे गतिं तव महीपते ॥ ६
सुजीवं नित्यशस्तस्य यः परैरुपजीव्यते ।
राम तेन तु दुर्जीवं यः परानुपजीवति ॥ ७
यथा तु रोपितो वृक्षः पुरुषेण विवर्धितः ।
ह्रस्वकेन दुरारोहो रूढस्कन्धो महाद्रुमः ॥ ८
स यदा पुष्पितो भूत्वा फलानि न विदर्शयेत् ।
स तां नानुभवेत्प्रीतिं यस्य हेतोः प्रभावितः ॥ ९
एषोपमा महाबाहो त्वमर्थं वेत्तुमर्हसि ।
यदि त्वमस्मानृषभो भर्ता भृत्यान्न शाधि हि ॥ १०
श्रेणयस्त्वां महाराज पश्यन्त्वग्र्याश्च सर्वशः ।
प्रतपन्तमिवादित्यं राज्ये स्थितमरिंदमम् ॥ ११
तवानुयाने काकुत्स्थ मत्ता नर्दन्तु कुञ्जराः ।
अन्तःपुरगता नार्यो नन्दन्तु सुसमाहिताः ॥ १२

6 Ś1 D6 om 6 (cf v l 1) —[a]) D2 वर (for खर) —[b]) Ñ1 B1.2.4 सुपर्णस्येव पक्षिण, Ñ2 B3 D1 सुपर्णस्येव वायस, D2.4.6.7 गरुडस्येव पक्षिण (D2 °वान्) D3 सुवर्णस्येव राघव —[c]) Ñ B D1.3 शक्तोऽस्मि (for शक्तिर्मे) D2.4.5.7 न चाहमुत्सहे राम —[d]) Ñ B D1.3 राज्य (for गतिं) —After 6 Ñ B D1.3 M4 ins

2203* पितृपैतामहं राज्यं वंश्यादुपाहरत् ।
नैवद्योच्यते मह्य पारक्यमिव भूषणम् ।
अभिषिक्तस्त्वमद्यैव विधिवत्पार्थिवात्मज ।
सहास्माभिरतिस्निग्धैर्भुङ्क्ष्व राज्यमकण्टकम् ।

[(l 1) B2 तदैव (for °दैव) D1 उपाकर (for °हरन्) D3 तवैवादमपारक M4 तव नाहमपाहरे (for the post half) —(l 2) Ñ1 B1.3 [प]न (for [प]तत्) D1.3 विरोचते (for रोचयते) Ñ1 मर्ध्या (sic) Ñ2 B1 [S]साम्य, M4 [S]स्मात (for मह्य) B4 पारक्यमदूष्य (subm) (for the post half) —(l 3) D1 हु मर्वत (sic) D3 मगाध्य (sic) (for त्वमद्यैव) B4 अभिषिक्तस्य चाद्य (कस्य)स्य (for the prior half) Ñ1 B3 पार्थिवात्मज (for °त्मज) —(l 4) M4 अपि (for अति) Ñ1 B3 स्निग्धो (for °ग्धैर्) D3 मन्नाल्पमिन्स्निग्धैर् (for the prior half)]

7 Ś1 D6 om 7 (cf v l 1) —[a]) Ñ B2.4 सनीतं, D1 सुजीव्य Ñ B D2 नित्यशस्तेन, T2 °शक्तस्य (for °शस्तस्य) D2.3 सुजीव्य जीवितं तस्य, D4.5.7 सुजीव्यं तेन सर्वत्र —[c]) Ñ B1.3.4 धीर तेन, B2 जीवितेन, Dg1 Dd1 Dm1 T3 G3 राम तस्य Cr k t as in text (for राम तेन) Ñ2 सदा, B4 * (for तु) Ñ1 रानान (sic) Ñ2 स्नान (sic) D6 दुर्जीव्य T2 M3 Ck दुर्जीवो (for °वं) D1 जीवयपि सुदुर्जीवो, D3.5 दुष्कर जीवितं (D3 °यत) तस्य, D2 राम तेन सुदुर्जीव्य —[d]) D7 उपजीव्यति (for °जीवति)

8 Ś1 D6 om 8 (cf v l 1) Ñ1 om 8[ab] —[a]) B1.2.4 यदा (for यथा) D1.3 य D2.4.5.7 हि (for तु) G1 Cl (आ)रोपितो Cv g t रोपित (as in text) —[b]) Ñ1 B3.4 [इ]इ वर्धित, B1.2 फलार्थिना D1.3 [इ]ह वेनचित् D3 [इ]ह अर्जित D1.7 [इ]ह वर्धित, D6 [प]र वर्धित (for विवर्धित) —[cd]) D1.7 ह्रस्वो तु D2 ह्रस्वको (for ह्रस्वकेन) D1.4.5 दुरारोपं (for °रोहो) Ñ B D1.3 ह्रस्वको

(B3.4 क्रमुको) धर्षणीय स्यादि(D2 °रूढ)शृङ्ग ध्रुव(D1.3 स्याद्)रोहह

9 Ś1 D6 om 9 (cf v l 1) —[a]) Ñ B यदा तु (Ñ2 °पि) D4.5.7 T1.2 M3 Cv m g स यथा Ck t स यदा (as in text) —[b]) D1.3 न फलानि प्रदर्शयेत् —[c]) D3 सदा (for स तां) G3 प्रीतिर् (sic) (for °तिं) D4.5.7 स तां नैवाहरेत्(D5 °हरे)प्रीतिं —[d]) B4 हेतु (for हेतो) Ñ B1-3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2.4.5.7 प्ररोपित B4 प्रवारित (sic) D1.3 T3 G3 स रोपित, Cg k t as in text (for प्रभावित)

10 Ś1 D6 om 10 (cf v l 1) —[a]) D1 एषो मय (sic) (for °पमा) Ñ B D2.3 मया प्रोक्ता (for महाबाहो) —[b]) Ñ B D1 तत्त्वार्थ, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1.2 G1 M3.4 Cv r m g t तम(Dt1 Dd1 Ct °द)र्थं (for त्वम°) Cv अर्हति D2.3 तत् त्वं D3 तु) वेत्तुमिहार्हसि, D1 पश्यस्व्प्रोक्त सर्वेश, D2 न ह्यो ह्यतुमिहार्हसि —D4 om 10[c]-11[b] Ñ B om 10[cd] —[cd]) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T3 G3 M1.3 Ct यत्र, D3 य, Cr m g यदि (as in text) D2 त्वमसि M3 स्मस्मद् (sic) (for त्वमस्मान्) D1 यत्त्वमस्माकमृषभो, D7 यत्तत्त्वमस्मानृषभो (for [c]) Dg1 वर्त्ता भर्ता सुत्रामिता Dd1 Dm1 भृत्यानभर्ता न शाधि हि D2.7 भावा भ्रातृ(D2 °तु) वोषति, Cm g as in text (for [d]) D1.3 तत्र त्वं कुरु पुत्रीयुर्वी धुर्यत्वमुद्वहसि

11 Ś1 D6 om 11 (cf v l 1) D1 om 11[ab] (cf v l 10) —[a]) D2.6 महाबाहो (for °राज) —[b]) Ñ1 B2.4 [आ]र्थिना, D5.6.7 [उ]भाराः D2 [य]थ्र्च, G1 [अ]मात्य, M3 [अ]न्याद्यः Cr m g t as in text (for °ग्र्याश्च) D2 om 11[c]-12[d] —[c]) B2 G3 प्रपतन्तम् (metr) (for प्रतपन्तम्) —[d]) Ñ B2 Dg1 Dt1 D2.7 T1 M2.3 राज्य (for राज्ये) B D1 अरिंदम

12 Ś1 D1 om 12 (cf v l 1) D3 om 12[ab] (cf v l 11) —[a]) Dt1 G1.2 सदा (for तव) G1 [अ]नुयोगात् (for °याने) —[b]) Ñ B1.3 मत्तं(B3 °त्ति) B1.4 नर्दन्तु Dd1 च दंतु (sic) (for नर्दन्तु) B2-4 वारणा (for कुञ्जरा) D1 पुत्र नर्दन्तु कुञ्जरा D2 सर्वे कुर्वन्तु कुञ्जरा (sic) D3 कुर्वीतो योतु कुञ्जरा D4.7 कुमा (D7 °मा (sic)) पर्यन्त कुञ्जरा —[c]) D2 Dd1 Dm1 D6 अंत पुरगता D2

तस्य साध्वित्यमन्यन्त नागरा विविधा जनाः ।
भरतस्य वचः श्रुत्वा रामं प्रत्यनुयाचतः ॥ १३
तमेवं दुःखितं प्रेक्ष्य विलपन्तं यशस्विनम् ।
रामः कृतात्मा भरतं समाश्वासयदात्मवान् ॥ १४

नात्मनः कामकारोऽस्ति पुरुषोऽयमनीश्वरः ।
इतश्चेतरतश्चैनं कृतान्तः परिकर्षति ॥ १५
सर्वे क्षयान्ता निचयाः पतनान्ताः समुच्छ्रयाः ।
संयोगा विप्रयोगान्ता मरणान्तं च जीवितम् ॥ १६

G 2 114 3
D 2 105 16
L 2 119 3

थंव ‹‹‹रा —[d]) Ñ B गातु वैतालिकाश्च ते (B1 3 ये) D1 2 गातु वैतालिक तत्र, D3 गातु वैतामक तव (sic) D5 7 गातु नैयायिक च ते, D3 स्था तु वै भावयतु च —After 12 Ñ B D1 3 M4 ins

2204* तत्र भद्रया यय सर्वे रत्न नो राजा परतप ।
निमर्थं या त्वा त्वस्माकि यास्यामि कृव तव ।
यदि माता कृते पाप शोचिते मयि राघव ।
मम कोऽन्यापराधोऽस्ति स्वय तावद्विमृश्यताम् ।
यत्र शक्य पालयितुमप्रध्य्य मदुच्यते । [5]
यस्य लोकाश्रयो यस्याश्चैवमपराध्यति ।
जनोऽयं नागर सर्वो भूमिष्ठ भृशमागत ।
नेतु हि स्वामितो नाथ साधु याचकुरुत्त्व मे ।
ज्ञातीना बान्धवाना च भ्रातृणा सुहृदा तथा ।
पौराणा च द्विजाना च हृदय साधु नन्दय । [10]
साधु त्व मा शुच शोच्य लोकनाथ सुतु स्थितम् ।
पित्रा शून्यमधिष्ठान पाहि पालयता वर ।

[(l 1) N1 D1 परतप —(l 2) D3 च (for वा) B1 वाग्यस्मति (sic) B4 वा त्वन्स्यामि (sic) (for °त्वामस्माकं) Ñ1 निर्थ त्वा वजस्यमान् (sic) M4 तन्निमर्थं त्वजस्यसान् (for the prior half) B1 4 D5 नि यास्यामि, G(ed) नियास्यामि (for र्थं यास्यामि) —(l 4) D3 तात (for तावद्) —(l 5) B3 नतु शक्य (for यत्र शक्य) M4 चन्दितुम् D3 अप्रभृष्य (for °ध्य्य) —(l 6) B1 श्रेयसु (for लोकस्य) Ñ1 तदैवम् D3 त दवम्, D5 तदैवम् (for तदैवम्) D1 3 M4 नैवमपराध्यते (D3 °ति) (for the post half) —(l 7) G(ed) भूमिष्ठ (for भूमिष्ठ) Ñ3 D1 3 M4 वनमागत (for भृश°) —After l 7 D1 3 ins

2204(A)* त्वमाधारस्तु बन्धश्च सुग्रीवानन्दनस्तथा ।
सहोदरस्य शत्रोश्च त्वमेव गतिरुत्तमा ।
[(l 1) D3 अनुबन्धश्च स्वली]

—(l 8) B3 4 इला (sic) (for इतो) D1 3 M4 स्वामितो नयितु (D3 °ता) राजन् (for the prior half) D3 हत (for साधु) Ñ M4 याचो, B3-4 D3 याचा (B3 °चा) (for याचकु) M4 तत् (for मे) —(l 9) B3 D3 सुहृ (D3 °दा)द् (for °दां) D1 तदा (for °दा) —(l 10) M4 दे (for first च) B4 हृदा, M4 सौहृद (for हृदय) Ñ3 B1 4 नन्द (for नन्दय) —(l 11) D1 3 शोच (D1 °चा)स्त्व मां (for त्व मा शुच) M4 साधु शोचाम मा शोचो (for the prior half) B3-4 D1 3 लोकनाथ (for °नाथ) M4 सुद स्थित (for °तम्) —(l 12) B2 D3 अधिष्ठात (sic) M4 याहि (for पाहि)]

13 Ś1 D4 om 13 (cf v l 1) —[ab]) Dt1 Dd1 Dm1 Ct [स]नुमन्यत, G1 M4 [म]न्य° (for [इ]त्य°) D2 4 7 तस्य सम्यक्सितपरस्य नाना (D3 न यो [sic]) देशमहाधिपा, D5 सहृदा सत्यमप्रस्य नानादेशाधिपा —[d]) D3 G3 राम, G1 काम (for राम) D1 4 यावत (D3 °त) (for -याचत) —After 13 Dm1 ins राम —For 13 Ñ B D1 3 M4 subst and Ñ B M4 read after 14

2205* एवं तस्य वच श्रुत्वा नागरा बहुधा जना ।
मेनिरे त तदा सर्वे प्रसाद न करिष्यति ।

Colophon

[(l 1) D1 3 M4 भरतस्य (for एव तस्य) D1 M4 विविधा, D3 om (for बहुधा) M4 नरा (for जना) —(l 2) G(ed) वै (for त) M4 अचिन्तयन् (for मेनिरे त) Ñ2 B4 D1 3 M4 स (for न) —Colophon Ñ B1 om —*Sarga name* B3 4 D1 3 भरतवाक्य, B3 नागरिभरतवचन —*Sarga no* (figures words or both) D3 om B2 103 B3 V2 116 B4 112 D1 168]

14 V1 resumes (cf v l 1) —[a]) G1 तद् (for तम्) B2 3 D3 G2 3 M1-3 एव, Cg as in text (for °वं) —[b]) D2 4 5 7 तपस्विन (for यश°) —[cd]) B3 रामे B4 कृतार्थो (for °त्मा) B3 भरत Ñ B प्रत्याश्वासयद् (for समा°) D2 4 5 7 रामो धर्मभृतां श्रेष्ठो भरत वाक्यमब्रवीद् —For 14 Ś1 V1 D1 3 4 subst Ñ B M4 ins before 15 and all read after 71

2206* स तथा भरतेनोक्तो रामो धर्मपथे स्थिर ।
इदं वचनमक्लीबं मध्ये परिषदोऽब्रवीत् ।

[(l 1) D1 पथे (sic) (for पथे) D3 M4 धर्मभृतां वर]

15 Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 M4 read from 15 (preceded by 2206*) up to 43 (V1 *missing* 21[b] onwards [cf v l 21]) after 71 and constitute a separate Sarga —*D2 4 5 7 om* 15 —[a]) B1 illeg for नात्मन Dt1 कामकारो हि, Ct as in text for °कारोऽस्ति —[c]) Ś1 D4 [इ] तश्चत्वं, V1 D1 3 °श्च विद्वत, D2-5 °श्च भरत, M4 °रतन्येन (sic) (for °रतश्चैन) N1 भरतश्चेतरश्चैन, Ñ2 इतश्चेतश्च भरत, B4 G3 इतरश्चेतरश्चैन (G3 °श्चै [damaged]) M4 इतरश्चेतरश्चैन —[d]) G3 damaged for कृतान्त

16 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 M4, cf v l 15 — Mbh 12 27 29 —[a]) Ñ1 illeg for सर्वे क्षयान्ता —[b]) B2 समुच्चया, D1 समूछया (sic) M1 पतनात समुच्छ्र्य —[c]) B1 संयोगाश्च वियोगान्ता, D1 संयोगाश्च विप्रान्ता —After 16, M4 ins

G 2 114 4 B 2 105 17 I 2 119 4

यथा फलानां पक्वानां नान्यत्र पतनाद्भयम् ।
एवं नरस्य जातस्य नान्यत्र मरणाद्भयम् ॥ १७
यथागारं दृढस्थूणं जीर्णं भूत्वावसीदति ।
तथावसीदन्ति नरा जरामृत्युवशं गताः ॥ १८
अहोरात्राणि गच्छन्ति सर्वेषां प्राणिनामिह ।
आयूंषि क्षपयन्त्याशु ग्रीष्मे जलमिवांशवः ॥ १९
आत्मानमनुशोच त्वं किमन्यमनुशोचसि ।
आयुस्ते हीयते यस्य स्थितस्य च गतस्य च ॥ २०
सहैव मृत्युर्व्रजति सह मृत्युर्निषीदति ।
गत्वा सुदीर्घमध्वानं सह मृत्युर्निवर्तते ॥ २१
गात्रेषु वलयः प्राप्ताः श्वेताश्चैव शिरोरुहाः ।
जरया पुरुषो जीर्णः किं हि कृत्वा प्रभावयेत् ॥ २२
नन्दन्त्युदित आदित्ये नन्दन्त्यस्तमिते रवौ ।
आत्मनो नावबुध्यन्ते मनुष्या जीवितक्षयम् ॥ २३

2207* उपैति रजनी चैषा न संप्रति निवर्तते ।
गतैव सरिदापूर्णा समुद्रमुदकार्णवम् ।

17 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1 3 4, cf v l 15 M4 om 17-24ᵃ —ᵃ) M3 पक्वानां (for पक्वानां) —ᵇ) D4 कालेन (for नान्यत्र) —D7 om (hapl) 17ᶜᵈ —ᶜ) Ś1 D7 3-4 तथा (for एवं) Ś1 Ñ V1 B D1-4 नराणां जातानां (for नरस्य जातस्य) —ᵈ) G1 damaged for मरणाद्भयम् B4 पतनाद् (for मरणाद्)

18 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 cf v l 15 M4 om 18 (cf v l 17) —ᵃ) Ś1 Ñ1 V1 B1 Dm1 D4 5 7 दृढं, D2 सुदृढ (for दृढ) Ś1 Ñ V1 D4 6 1 स्थूल, Ñ1 (also) भूत्वा (for स्थूणं) B4 यथा गारं दृढस्थान —ᵇ) Ś1 D6 शीर्णं (for जीर्णं) D4 5 7 तद्, M3 भुक्त्वा (sic) (for भूत्वा) V1 D1 3 च सीदति, B2 विषीदति, Dt1 T1 (उ)पसी°, M3 न सी° (for [अ]वसीदति) —ᶜ) D3 तव, M3 यथा (for तथा) Ś1 Ñ2 D6 T1 3 [ए]व सीदति, V1 D3 4 च सीदन्ति B1 विषीदन्ति (for [अ]वसी°) G1 नरा (for नरा) —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B D1-3 मृत्युवशं (for जरामृत्यु) —After 18 Ś1 Ñ2 B D6 read 21, whereas Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

2208* अन्वेति रजनी यातु सा न प्रतिनिवर्तते ।
यात्येव यमुना पूर्णा समुद्रमुदकार्णवम् ।

[cf 2207* (l 1) G1 3 M1 अन्वे(G1 °वे)तु Cm g अन्वेति (as above) —(l 2) Dt1 पूर्णे (for पूर्णा) Dg1 T G2 M1 3 यमुना° Cv m k t अन्वेति (as above) Cg उपसृ°]

while D1 ins. after 18

2209* गच्छन्ति सरित पूर्णा समुद्रं सरितां पतिम् ।

19 For sequence in Ś1 Ñ B D1 3 6, cf v l 15 M4 om 19 (cf v l 17) V1 D1 3 4 5 om. 19-20 —ᵃ) Ś1 Ñ B D1 3 6 यान्ति (for गच्छन्ति) —ᵇ) V1 इह (for इह) —ᶜ) Ś1 D6 क्षपयन्ति B1 क्षपयित्वा (for क्षपयन्ति) D1 3 [च]व (for [आ]शु) Ñ1 क्षपयित्वा सर्वेषाम् —ᵈ) Dm1 [अं]शवः (sic) D1 3 °नाशः Cr m g t as in text, Ck t/I [आ]तपे (for [अं]शवः) G2 दीप्ताग्नि जलांशवः G3 ग्रीष्मे सूर्यस्य ** (damaged).

20 For sequence in Ś1 Ñ B D1 3 6, cf v l 15 V1 D1 3 4 5 M1 om 20 (for M1 cf v l 17 and for the rest 19) —ᵃ) G3 damaged for आत्मानं Dm1 T3 M3 अनुशोचस्व, D1 3 G3 M1 3 °शोचस्व, Cm k t as in text (for अनुशोच त्वं) —ᵇ) Ś1 D1 3 6 अन्यद् (for अन्यम्). —ᶜ) Dt1 Dd1 G2 M3 Ck t तु; D3 तद्, Cg as in text (for ते) Ś1 Ñ B D6 क्षीय(B1 °ये)ते, Dt1 हीयते; Cg t as in text (for हीयते) D3 यस्मिन्, B4 यस्मात् (for यस्य) —ᵈ) T1 damaged M3 [आ]स्थितस्य (for स्थितस्य) T3 G M1 3 [अ]पि(G1 °प) (for first च) Ś1 D6 भवज्जगतः, Ñ B D1 3 चरतस्तथा; Dt1 [आ]स्थानस्य च (for च गतस्य च)

21 For sequence in Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 4 cf v l 15. Ś1 Ñ2 B D6 read 21 after 18 M4 om 21 (cf v l 17)

☞ V1 lost from 21ᵈ-56 on missing fol. Ñ1 om 21 —ᵃ) V1 सदैव (for सहैव) D3 यसति (for व्रजति) —M3 om (hapl) 21ᵇᶜ —ᵇ) Ś1 Ñ2 B D6 च तिष्ठति D1 3 प्रधावते, D4 5 7 उपास्ते (for निषीदति) —ᶜ) Ś1 Ñ2 B D1-3 सु(Ñ2 तु)दूरम्(B4 gloss बहुक्लेशैः), Dd1 सुदीर्घम्; G1 सु दीर्घम्। G2 3 M1 सु दीर्घम् (for सुदीर्घम्) —ᵈ) D4 5 7 स हि (for सह)

22 For sequence in Ś1 Ñ B D1 3 4 cf v l 15 M4 om 22 (cf v l 17) D4 5 7 om 22-30 —ᵃ) D1 3 गात्रेषु Ś1 प्रत्य (sic) (for वलय) T1 damaged for प्राप्ता —ᵇ) D1 3 जाता श्वेता —ᶜ) Ś1 D6 शीर्णो (for जीर्णः) —ᵈ) Ś1 D6 हित्वेह; D1 3 नु कृत्वा (for हि कृत्वा) Ś1 Ñ B D1 3 मुदो भवत्; G1 स भावयेत् (for प्रभावयेत्)

23 For sequence in Ś1 Ñ B D1 3 6, cf v.l 15 D4 5 7 M4 om 23 (for M4 cf v.l 17 and for the rest 22) —ᵃ) Ś1 D6 इमे च Ñ B इमे (Ñ2 °दं) B3 also लोकं)च (for नन्दन्ति) —ᵇ) Ś1 D6 नन्दिनः Ñ B तथा हि (for नन्दन्ति) Ś1 D6 दिनः Ñ B Dt1 M1 [उ]दितं D1 Dm1 D1 3 [उ]दिते च (for रवौ) —ᶜ) B4 नाभिबुध्यन्ते D1 3 नैव बुध्यन्ते G1 नैव जानन्ति (for नावबुध्यन्ते) —ᵈ) Ś1 Ñ B D6 पुरुषा (for मनुष्या)

हृष्यन्त्यृतुमुखं दृष्ट्वा नवं नवमिहागतम् ।
ऋतूनां परिवर्तेन प्राणिनां प्राणसंक्षयः ॥ २४
यथा काष्ठं च काष्ठं च समेयातां महार्णवे ।
समेत्य च व्यपेयातां कालमासाद्य कंचन ॥ २५
एवं भार्याश्च पुत्राश्च ज्ञातयश्च वसूनि च ।
समेत्य व्यवधावन्ति ध्रुवो ह्येषां विनाभवः ॥ २६
नात्र कश्चिद्यथाभावं प्राणी समभिवर्तते ।
तेन तस्मिन्न सामर्थ्यं प्रेतस्यास्त्यनुशोचतः ॥ २७
यथा हि सार्थं गच्छन्तं ब्रूयात्कश्चित्पथि स्थितः ।
अहमप्यागमिष्यामि पृष्ठतो भवतामिति ॥ २८
एवं पूर्वैर्गतो मार्गः पितृपैतामहो ध्रुवः ।
तमापन्नः कथं शोचेद्यस्य नास्ति व्यतिक्रमः ॥ २९
वयसः पतमानस्य स्रोतसो वानिवर्तिनः ।
आत्मा सुखे नियोक्तव्यः सुखभाजः प्रजाः स्मृताः ॥ ३०

C 2 111 27
D 2 105 31
L 2 119 17

---

24 For sequence in Ś1 Ñ B D1 3 6, cf v l 15 D2 4 5 7 om 24 M4 om 24[cd] (for M4 cf v l 17 and for the rest 22) —[a]) Ś1 D6 हृष्यति G3 हृष्यन् (for °न्ति) Ś1 D6 ऋतुफल, Ñ B2 4 ऋतुफल (Ñ1 °चन) G3 मृदुमुखं Cm t ts in text Ck tp [ऋतु]मु° (for °ऋतुमुख) B1 दृष्ट्वा प्रसून हृष्यति, B3 (m also) कुसुमान्मृदुमुख दृष्ट्वा D1 3 हृष्यंसात्र सुख दृष्ट्वा —[b]) B1 (m also नर नवम्) नव नवम्, T2 3 नर्वे (T3 °र) नवम् (for नव नवम्) Ñ2 B1 3 4 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G M1 2 Ck t इव (for इह) D1 यत्न स समुपागतं, D3 वसत समुपागत —[c]) Ś1 ऋतव Ś1 D6 परिवर्तते (for °वर्तेन) —[d]) B4 प्राणिन (for °नां) Ś1 Ñ1 B1 D6 सक्षये, B3 (also) सनाय (for संक्षय)

25 For sequence in Ś1 Ñ B D1 3 6 M4 cf v l 15 = Mbh 12 28 36 D2 4 5 7 om 25 (cf v l 22) —[b]) T1 समेईतां (for समेयातां) Ś1 Ñ B D1 3 6 T3 M4 महोदधौ —[c]) Dt1 T1 G1 तु (for च) D1 माता पिता च पुत्राश्च —[d]) Ś1 Ñ B D1 स्थित्वा किंचिच्छ्रमोत्तरे, D1 3 M4 तद्वद्भूतसमागम

26 For sequence in Ś1 Ñ B D1 3 6 M4 cf v l 15 D2 4 5 7 om 26 (cf v l 22) —[a]) B1 भोगाश्च, D6 पुत्र (for पुत्राश्च) —[b]) Ś1 Ñ B D6 सुहृदश्च (for ज्ञातयश्च) T धनानि (for वसूनि) —[c]) Ś1 Ñ1 (B4 D6 व्यवधीयते, Ñ1 damaged B1 gloss (व्यवधानं नाश) D1 3 प्रतिनश्यन्ति M4 °धावन्ती (for °धावन्ति) —[d]) Dg1 (ध्रु)वो (for °वो) D1 3 M4 पराभव Ś1 Ñ D6 ध्रुव एषां पराभव, B ध्रुवस्त्व (B1 also °वं स)षां पराभव —After 26 Dm1 ins हाय

27 For sequence in Ś1 Ñ B D1 3 6 M4 cf v l 15 D2 4 5 7 om 27 (cf v l 22) —[a]) Ś1 Ñ B D1 3 6 M4 न कश्चिदन्यथाभावं (Ñ1 illeg for यथाभावं B2 [in marg gloss अन्यथाभावं मृत्युं]) —[b]) D1 प्राणान् G1 प्राणित् (sic) (for प्राणी) Ñ Dt1 Ck t समतिवर्तते Cv c m g समभिवर्तेत (as in text) Ś1 D6 प्रायात्समतिवर्तते —[c]) Ś1 Ñ B D1 3 6 M4 नास्तीह (for तस्मिन्न) G1 (also) तेनात्मन्यस्ति शक्तिर —[d]) Ñ1 प्रद्यत्त (sic) (for प्रेतस्य), Ś1 Ñ1 D1 3 D6 हि Ñ1 B1 B2 हि D1 3 वा G1 (अ)न्य G3 तु (for [अ]स्ति) Ñ1 D1 3 [अ]नुशोचतो (Ñ1 °ते) M4 मनु शोचने

28 For sequence in Ś1 Ñ B D1 3 6 M4 cf v l 15 D2 4 5 7 om 28 (cf v l 22) —[a]) Cr तथा हि Ś1 Dg1 D6 Cr सार्थं, Ñ2 पान्थं, Cm g t as in text Ck सार्थो (for सार्थं) —[b]) Ś1 D1 T2 कि (D3 कश्)चित्पथे (T2 °थि) G3 ब्रिय (for स्थित) —[c]) T2 मस्य (for अपि) Ś1 Ñ B D1 3 6 M4 [अ]नुया (D3 °या [sic]) स्यामि (for [आ]गमिष्यामि) Ś1 इह, G1 सह (for इति)

29 For sequence in Ś1 Ñ B D1 3 6 M4 cf v l 15 D2 4 5 7 om 29 (cf v l 22) —[a]) T2 Ck मार्गं (for मार्गो) Ś1 D6 वै (D6 by corr च) पूर्वं प्राकृ (D6 °कृ) तो मार्गं, Ñ B M4 च पूर्वं (Ñ1 °वं, B1 4 °र्वं)प्र(Ñ2 B1 4 प्रा)कृतो मार्गं, D1 3 यत्तु पूर्वं (D3 °र्वैः) कृतो मार्गं —[b]) Dg1 Dt1 M2 पितृपैतामहैः, Dd1 पैतृपितामहो, B(ed) Ck t पैतृपितामहैः Cv r g tp as in text (for पितृपैतामहो) Ñ2 Ck ध्रुवं —M4 om from 29[c] up to 30[b] —[c]) D1 3 समश्येत् (for शोचेद्) —[d]) Dm1 यस्मिन् D1 3 तस्य (for यस्य)

30 For sequence in Ś1 Ñ B D1 3 6 M4 cf v l 15 D2 4 5 7 om 30 (cf v l 22) M4 om 30[ab] (cf v l 29) —[a]) Ñ1 Dm1 G3 वयसः B1 4 वयस° Cm वयस (as in text) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D6 पच्यमानस्य Ñ1 B2 प्रयमाण (B2 °न स्य) Dm1 पत्यमानस्य D1 3 च प्रमाणश्च (for पतमानस्य) —[b]) Ñ2 स्रोतसो (sic) B4 च D1 3 (अ)स्य (for वा) B1 (अ)निवर्तिन, D1 3 (अ)निक D3 °च ,र्तन T1 (अ)नियत्न Ck t as in text (for [अ]निवर्तिन) Ñ2 B1 स्रोतसामनिवर्तिना —[c]) M4 मना (for आत्मा) Ś1 Ñ1 B1 3 4 D6 धर्मे G3 मध्ये (for सुखे) Ś1 Ñ2 B1 4 D6 [s]-पि D1 3 Dg1 D1 T1 M4 च, C2 as in text (for हि) B1 श्रोतव्यो हि (for नियोक्तव्य) Ñ2 भवता धर्मेण योक्तव्यो, B3 आत्मवर्गे हि° —[d]) Ñ1 शुभोदया Ñ2 B धर्म ये (Ñ2 मा, B3 भो ऽप्य (B4 °प्ता [sic]) (for सुखभाज) Dt1 om , Cv r m g t as in text (for प्रजा) Ś1 D6 धर्मेषु वेदविदा M4 सुखभाजः प्रजामितः

G 2 114 18
B 2 105 31
C 2 119 18

धर्मात्मा स शुभैः कृत्स्नैः क्रतुभिश्चाप्तदक्षिणैः ।
धूतपापो गतः स्वर्गं पिता नः पृथिवीपतिः ॥ ३१
भृत्यानां भरणात्सम्यक्प्रजानां परिपालनात् ।
अर्थादानाच्च धर्मेण पिता नस्त्रिदिवं गतः ॥ ३२
इष्ट्वा बहुविधैर्यज्ञैर्भोगांश्चावाप्य पुष्कलान् ।
उत्तमं चायुरासाद्य स्वर्गतः पृथिवीपतिः ॥ ३३
स जीर्णं मानुषं देहं परित्यज्य पिता हि नः ।
दैवीमृद्धिमनुप्राप्तो ब्रह्मलोकविहारिणीम् ॥ ३४
तं तु नैवंविधः कश्चित्प्राज्ञः शोचितुमर्हति ।
त्वद्विधो यद्विधश्चापि श्रुतवान्बुद्धिमत्तरः ॥ ३५
एते बहुविधाः शोका विलापरुदिते तथा ।
वर्जनीया हि धीरेण सर्वावस्थासु धीमता ॥ ३६
स स्वस्थो भव मा शोचो यात्वा चावस तां पुरीम् ।
तथा पित्रा नियुक्तोऽसि वशिना वदतां वर ॥ ३७

31 For sequence in Ś1 N B D1-3.5 M1 cf v l 15 —a) Dt1 T3 M3 Ck t सुशुभैः Dd1 Dm1 सर्वैः, G3 M1 कृत्यैः (for कृत्स्नैः) Ś1 N B D2.6 M4 धर्मात्मान शुभैर्वृत्तैः (D1.3 M3 °त्ता) D3.5.7 कर्मभि स(D7 सु) महात्मा वै, D4 कर्मभि सुमहात्मवत् वै (sic) —D3.4.5.7 om 31cd —c) Ñ1 ***पा Ś1 D4 धर्मात्मानो गता स्वर्गं —d) Ś1 D4 पितृमातृनिषेवित

32 For sequence in Ś1 Ñ B D1-3.5 M4 cf v l 15 T3 M3 om 32 33 D3.4.5.7 om 32-33b —a) M4 भरणे (for °णात्) B3 कार्यं, M4 कृत्या (for सम्यक्) —b) M3 -पालनं —c) Ś1 D1.3 M4 अथदान च साधुम्य, Ñ1 अर्थप्रदान च साधुम्य (hypm) Ñ2 B D1 अन्नदानं (D6 °नै) च साधुम्य —d) Ñ2 नास्ति (for नस्त्रि) —After 32 Dg1 Dd1 Dm1 T1.2 G M1.3 Cg ins

2210* कर्मभिस्तु शुभैरिष्टै क्रतुभिश्चाप्तदक्षिणै ।
स्वर्गं दशरथ प्राप्त पिता न पृथिवीपति ।

[Cf 31 —(l 1) G M1.3 सु (for तु) —(l 2) T2 धूतपापो गत स्वर्गं (= 31c) (for the prior half) D4 व (for न) D3.4.5.7 स मनीषिति (for पृथिवी°)]

33 For sequence in Ś1 Ñ B D1-3.6 M4 cf v l 15 D3.4.5.7 om 33ab (cf v l 32) G3 repeats 33ab after 33 T3 M3 om 33 (cf v l 32) —a) Ś1 N B D1.3.6 M4 यज्ञैर्बहुविधैर् (by transp) —c) T3 उत्तर (for °म) Ś1 N B1.3.4 D3 वपुर् (for चायुर्) M3 चायुरुत्तममासाद्य —d) Ś1 N B D1.3.6 जगतीपति —For 33cd, D3.4.5.7 subst T1.2 G1.3 (preceded by the repetition of 33ab) ins after 33

2211* आयुरुत्तममासाद्य भोगानपि स राघव ।

[For the prior half of 33c D4 आसाद्य (for आसाद्य) D3.4 G1.3 राघव]

—D3.4.5.7 T1.2 G cont while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 M ins after 33

2212* मानुषोत्थ त्रिया काल दशोग सम्हृत सत्तम ।

[Dg1 G1 स च Dt1 स न Dd1 स स, Dm1 न तु, D3 सात, G1 M1-4 न स (for मानु) D3.4.5.7 दीर्घ (for रसूत)]

34 For sequence in Ś1 N B D1-3.6 M4 cf v l 15 For 34-39 D3.4.5.7 subst 2214* —a) Ś1 D4 सजीर्ण, Ñ1 स जीर्ण, Ñ2 जीर्णं तु (for स जीर्णं) —b) Ś1 Ñ B D1.3.6 M4 मम (for हि न) —c) Ñ1 illeg B2 दैवीम्, D1.3 दिव्याम् (for दैवीम्) Ś1 Ñ2 B D1.3.6 गतिम्, Ñ1 illeg Dg1 T3 G1.2 M2.3 सिद्धिम्, T3 M4 वृद्धिम्, Cr m g k t as in text (for ऋद्धिम्) —d) Ś1 N B1.4 D1.3 दिव्य, B2 दिया, M4 देव (for ब्रह्म) Ś1 D4 विहारिणी T3 ब्रह्मलोकनिवासिनी

35 For sequence in Ś1 Ñ B D1.3.6 M4 cf v l 15 For subst in D3.4.5.7 cf v l 39 —a) Ś1 Ñ B D1 M4 तत्र, Dt1 ते तु (for तं तु) D1.6 Dg1 D1.3 M4 नैवविधं (M4 °धे [sic]) B4 विविध (for कश्चित्) —b) B1 D4 M3 चार्हसि (sic) —c) D1 G3 M3 Cr m g tp तद्विधो, Cv त्वद्विधो (as in text) Ś1 Ñ1 B1.3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1.6 T G1.3 M1.4 मद्विधश्च, Ñ2 *द्वि*, B4 om Cr m g tp as in text (for यद्वि°) Ñ2 B D1.3.6 M4 चापि Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G3 M1.3 Cr m g tp चाति (for चापि) & Ct 'तद्विधो यद्विधश्चाति' इति पाठे श्रुतवान्बुद्धिमत्तरश्च यद्विधोऽस्मि तद्विधो भवान शोचितुमर्हतीत्यर्थ इति धीर्य । & —d) T श्रुतिमान् (for °तवान्) B3.4 D1.3 बुद्धिमत्तर (for °मत्तर) Ś1 N D1.3 D4 श्रुतिमान्बुद्धि (Ś1 D4 °मति)मत्तर —After 35 B3 ins

2213* यदि शोक भव कार्यं कारय धैर्यं अवस्थित ।

36 For sequence in Ś1 Ñ B D1.3.6 M4 cf v l 15 For subst in D3.4.5.7 cf v l 39 —a) Dg1 शोका (sic) (for शोका) —b) D1 विलाप (for °प) Ś1 B D6 रुदित Dg1 रुदित्त (sic) Dd1 Dm1 M3 रुदितानि, D1 रुदते Cr m g k t as in text (for रुदिते) Dt1 G1 यथा, D3 यथा Cr m as in text (for तथा) —c) Ś1 Ñ1 D4 वि(Ñ1 व (sic))सर्जनीया Ñ2 B1.2 D1.3 M4 विवर्जनीया G3 M3 वर्जनीया तु, G1 °यानि (for वर्जनीया हि) T3 धैर्येण (for धीरेण) G3 वर्जनीया प्रयत्नत

37 For sequence in Ś1 N B D1.3.6 M4 cf v l 15 For subst in D3.4.5.7 cf v l 39 —a) G1 स्व (sic) (for स) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1.2 G1 M1-4 Ck t मा शोचो T3 कस्मात् (for मा शोचो) Ś1 D4 वसंतस्त्वं

यत्राहमपि तेनैव नियुक्तः पुण्यकर्मणा ।
तत्रैवाहं करिष्यामि पितुरार्यस्य शासनम् ॥ ३८
न मया शासनं तस्य त्यक्तुं न्याय्यमरिंदम ।
तत्त्वयापि सदा मान्यं स वै बन्धुः स नः पिता ॥ ३९
एवमुक्त्वा तु विरते रामे वचनमर्थवत् ।
उवाच भरतश्चित्रं धार्मिको धार्मिकं वचः ॥ ४०

G 2 113 1
B 2 106 8
L 2 118 1

तत्र शोक, Ñ B D1 3 सततमय तत (D2 = च वै) शोक M1 सततभय च मा शोचो —ᵇ) D11 यथा (sic) च T2 याया या G1 यातु तु M1 गच्छ च Cr m g k t as in text (for यास्या च) Dm1 यत्र च, Cm as in text (for यास्त) Ś1 Ñ B D6 मा शुचो यत्र सो पुरीं D1 3 गच्छ वेगेन ता पुरीं —ᶜ) Ś1 Ñ B D1 3 6 M4 यथा (for तथा) D5 [म]त्रि, M2 °स्ति (sic) (for °स्ति) —ᵈ) Dg1 G2 वशितो, M3 सशिता (sic) M1 वसतां, Ck t as in text (for वशिता) T2 M1 द्दता (for वद्दता) Ś1 Ñ B D6 तथा कुरु नरर्षभ

38 For sequence in Ś1 Ñ B D1 3 6 M4 cf v l 15 For subst in D1 3 5 7, cf v l 39 —ᵃ) B4 यत्र, D1 3 यथा —ᵇ) D1 नियुक्त (for °क्तः) Ś1 D6 पुत्रकर्मणि —ᶜ) Ś1 Ñ B D1 3 6 M4 सद् (for तत्र) B1 हि (for [अ]हं) —ᵈ) Dg1 पितु कार्यं शासनं (sic)

39 For sequence in Ś1 Ñ B D1 3 6 M4 cf v l 15 —ᵃ) Dg1 G2 M1 कार्यम्, T1 मान्यम्; M3 मार्यम्, Cr as in text (for न्याय्यम्) Ś1 D6 तस्य त्यक्तुमरिंदम, D1 3 त्यक्तुं न्याय्यं महायशः (D2 कथंचन) G1 3 त्यक्तन्याय्यमरिंदम —Ś1 om 39ᶜᵈ —ᶜ) Dg1 D11 Dd1 M4 तु (for तत्) Dg1 D11 Dd1 Dm1 T2 G2 M3 Ct मान्य, G1 कार्यं Cr as in text (for मान्यं) Ñ M4 न त्वया स हि नो (M4 नो) मान्य, B1 D1 3 न त्वया सहितो मान्य (B3 °र्ह)ः B4-6 D6 सम्बन्धे स हि नो (D6 सहितो)मान्ये (I 22 °न्य) —ᵈ) B D1 3 M4 नो (for वै) G1 3 हि, Cr as in text (for second स) Ś1 देव न हि परं पिता (sic) D1 दैवतं परमं पिता —For 38 39 D1 3 5 7 subst Dg1 D11 Dd1 Dm1 D1 3 T G M1 3 ins after 39 while B4 (marg) ins only l 1–4 after 39

2214* तद्वच पितुरेवाद्य भवतो धर्मचारिणाम् ।
कर्मणा पालयिष्यामि वनवासेन राघव ।
धार्मिकेणानृशंसेन नरेण गुरुवर्तिना ।
भवितव्यं नरव्याघ्र परलोकं जिगीषता ।
आत्मानमनुतिष्ठ त्वं स्वभावेन नरर्षभ । [5]
निशाम्य तु शुभं वृत्तं पितुर्दशरथस्य नः ।
इत्येवमुक्त्वा वचनं महात्मा
पितुर्निदेशप्रतिपालनार्थम् ।
यवीयसं भ्रातरमर्थवच्च
प्रभुर्मुहूर्ताद्विरराम रामः । [10]
Colophon

[(l 1) D2 तस्य (sic); M1 तस्मात् (for तद्वच) B1 D1 3 पुत्र (for पितु) B4 ममात्र, D1 3 ततस्तु, D5 6 7 स मम, D1 तवेह (for तद्वच) B1 Dg1 Dd1 D5-7 T G1 M1-3 धर्मचारिणः —(l 2) G2 कर्मेण (sic) D6 पालयिष्यामि D5 6 7 पाल°, M2 वर° (for पालयिष्यामि) —(l 3) ㊅ Ct नरेण 'गुरुणा' इति पाठः। हरिश्चैवेत्यर्थे इति भावः। ㊅ G3 गुणवर्तिना (for गुरु°) —(l 4) D2 5 6 7 पितु (for पर) Dm1 G1 3 M2 लोकं (for लोकं) B2 D1-3 7 अभीप्सता, D6 अभीप्सता, T2 M2 जिगीषता G3 जिगीषुणा (for जिगीषता) —D1 om l 5–8 —(l 5) D1 5 6 7 उत्तिष्ठ (for अनु°) G2 M2 स्वाभिमानी, Cr m g as in text (for स्वभावेन) —(l 6) D1 5 6 7 T1 M1 निशम्य च (D1 T3 तु) G निशम्य तु Cr m g k t निशम्य तु (as above) Dg1 D1 5 6 7 च G3 हि (for न) —D1 3 om l 7–8 —(l 8) Dg1 D2 G2 निदेश, D1 निदेशं (for निदेश) D1 परिपालनार्थं (for प्रति°) —(l 9) D1 7 अपेयुश T1 M1 °च्च (hypm) (for °वच्च) —(l 10) D2 3 ततो D1 3 वक्ता (for प्रभुः) T2 मुहूर्ता (for मुहूर्तात्) —*Sarga name* D1 भरतपादुकाभिसंवादः D4 7 राज्यावाय D6 रामप्रार्थना —*Sarga no* (figures, words or both) D1 3 112 D1 109 D7 111 T G M1-3 105 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नमः]

—After 39 Ś1 Ñ B1 2 (preceded by 2214*) 3 4 D1 3 6 M4 ins

2215* स एवमुक्तो भरतो रामं वचनमब्रवीत् ।

Thereafter Ś1 Ñ B D1 3 6 M4 read 41–43

40 For sequence in Ś1 Ñ B D1 3 6 M4 cf v l 15 Dm1 begins 40 with ॐ M1 3 with श्रीरामाय नमः। Ch हरिः ओम् ㊅ Cv एवमुक्त्वा तु विरते राम वचनमर्थवत् इति पाठः। अस्य चानन्तरं ततो मन्दस्मितलीनेति इत्यादिश्लोको दृश्यते। कोशेष्वस्य (तथा)पूर्वं लिखितं तथा हि रामो भरत नेत्यादि श्लोकद्वयं समुचितो नैगमपूर्वप्रयोगा इत्यादिश्लोकान्ताद्दृश्यम्। एवं स्थानविपर्यासो लेखकप्रमादकृत ㊅ —ᵃ) D11 उक्त्वा (sic) Ct as in text (for एवम्या) Ñ B M4 स एवमुक्तो भरतो —ᵇ) M1 रामं (for रामे) Ñ B T2 M1 अब्रवीत् (for अर्थवत्) —For 40ᶜᵈ Ś1 D1 3 subst while Ñ B M4 ins. after 70 (after colophon)

2216* भ्रातोपदिष्टं श्रुत्वा सत्त्वं रामे महर्षिमतिः ।

[D1 3 5 7 स त्वं विवक्षु (for the prior half)]

—After 40ᵃᵇ Dg1 D11 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins.

2217* ततो मन्दस्मितं कृत्वा रामं मधुरभाषणम् ।

—ᶜ) B1 मध्ये (for चित्रं) B1 स्थितं (for चित्रं) —ᵈ) Ñ2 G1 M1 3 धार्मिकं धार्मिको (by transp.) D1 5 7 गुरोः रामं, D1 5 6 7 धार्मिकं (for धार्मिको°)

G 2 113 0
B 2 106 2
L 2 118 0

को हि स्यादीदृशो लोके यादृशस्त्वमरिंदम ।
न त्वां प्रव्यथयेद्दुःखं प्रीतिर्वा न प्रहर्षयेत् ॥ ४१
संमतश्चासि वृद्धानां तांश्च पृच्छसि संशयान् ।
यथा मृतस्तथा जीवन्यथासति तथा सति ॥ ४२
यस्यैष बुद्धिलाभः स्यात्परितप्येत केन सः ।
स एवं व्यसनं प्राप्य न विषीदितुमर्हति ॥ ४३
अमरोपमसत्त्वस्त्वं महात्मा सत्यसंगरः ।
सर्वज्ञः सर्वदर्शी च बुद्धिमांश्चासि राघव ॥ ४४
न त्वामेवं गुणैर्युक्तं प्रभवाभवकोविदम् ।
अविषह्यतमं दुःखमासादयितुमर्हति ॥ ४५
प्रोषिते मयि यत्पापं मात्रा मत्कारणात्कृतम् ।
क्षुद्रया तदनिष्टं मे प्रसीदतु भवान्मम ॥ ४६

---

41 For sequence in Ś1 Ñ B D1 3 4 M1 cf v l 15 D3 4 5 7 om 41–45 Ś1 Ñ B D1 3 4 M1 read 41–43 after 39 preceded by 2215* —a) Ñ B D5 क्रियतः D1 3 M1 कवि च (M1 वा) (for को हि स्याद्) Ñ B D5 त्वादृशः D1 3 M1 [ए]तादृशः, M1 तादृशे, Ct as in text (for ईदृशो) —b) B1 तं (sic) D5 [ऽ]थम् (for त्वम्) —c) Ñ1 न च, D5 G3 न त्वा, M3 सत्वा (sic) (for न त्वां) Ñ2 त्वां धर्षयेद्, B1 Dm1 प्रव्यथते (for प्रव्यथयेद्) —d) Ñ B D5 सुख वा (Ñ1 B3 4 च) M3 प्रणयो (for प्रीतिर्वा) Ñ B D5 [अ]पि (for न)

42 For sequence in Ś1 Ñ B D1 3 4 M1, cf v l 15 and 41 D3 4 5 7 om 42 (cf v l 41) —a) B1 सम्मतस्तु M1 सर्वसंमत (hypm) Ñ B3 4 D1 D1 3 T G1 M3 Ck t [अ]सि Dm1 °सिम (sic) (for [अ]सि) —b) G1 पृच्छसि Cr m g t as in text (for °सि) Ś1 Ñ B D1 3 4 M1 सर्वो लोकमामिव —c) Ś1 Ñ B D1 3 4 M1 मृते (for मृतस्) B1 M1 यथा, Dm1 यथा (sic) Cm as in text (for यथा) Ś1 Ñ B D1 3 4 M1 जीवे (for जीवन्) —d) M1 यथा (for तथा) D1 3 [ऽ]सति (for सति) Ñ1 त्वया सति महाप्र

43 For sequence in Ś1 Ñ B D1 3 4 M1 cf v l 15 and 41 D3 4 5 7 om 43 (cf v l 41) —a) B1 4 यस्य, D1 3 4 यस्य Ñ1 यस्य B1 [ए]व D1 [ए]वा (sic) (for [ए]ष) D1 मात्र (sic) (for °लाभ) —b) T1 M1 परितप्येत (sic) (for °त) M1 तेन मन (for केन स) Ñ B M1 यथा तं मनुजाधिप

—After 43cd, Dg1 D1 Dd1 Dm1 D1 3 T G M1–3 ins

2218* यथावस्थो यथा स्यातथा त्वं मनुजाधिप ।
[Dg1 न (for च)]

—c) Ś1 D5 गर्वं च; Ñ Dg1 D1 Dd1 Dm1 T1 3 G1 M1 3 स च; M1 स च; Cm g स त्वं (as in text) —d) B1 T1 3 G1 3 M1 3 विषीदितुम्; Cm g k t as in text (for °दितुम्) Ś1 Ñ B D5 न सीद (Ñ2 B1 3 [before corr °च]) तुं त्वम् Ñ2 B1 °तुमिह हैति

44 D3 4 5 7 om 44 (cf v l 41) —a) M1 अमरोपम (for °पम) D5 सम D5 अर्थे (for आत्मा) Ñ B [ऽ]सि (for सत्) —b) G1 सिन्धु; Cm g as in text (for संगर) —d) Ñ1 चैव D1 D5 T1 G1 चापि M1 चापि (sic) (for च हि) ‡ Ñ B D1 3 M1 त्वम् (for त्वम)

45 D3 4 5 7 om 45 (cf v l 41) —a) M1 युक्त (for युक्तं) —b) Dg1 प्रभवात् T1 M1 प्रभाव, Cm g k t as in text (for प्रभव) Ñ B D5 M1 [अ]व्यय (B1 °व्यय, D1 °व्य)य, Dg1 T1 3 G1 3 M1 3 भाव; Cm g k t as in text (for [अ]भव) —c) Ñ B D1 3 M1 त्वम् (Ñ1 B1 °मं, D1 °मे) शोक (B1 °कं D1 °क) (for तमं दुःखम्) —d) Ñ B सता (B1 °ता) दयितुम्; D1 3 M1 न विषादि (M1 [also] विषादयि) तुम् (for आसाद°)

—For 44–45 Ś1 D5 subst Ñ B D1 3 M1 ins after 45

2219* कामात्र हि निर्वेद संतापस्यारिंदम ।
मरणमिव कापुरुष परमुद्वीतयापि ।
अहं तु हितो धीमस्यपा दृष्टयेन च ।
न जीविष्यामि तु त्यास दर्शयिष्यतो यथा ।

[(l 1) M1 [अ]पि (for हि) Ś1 Ñ1 B1 D1 3 निर्वेद; D5 निर्वेदं (for °वेद) Ś1 Ñ1 B1 D5 संतापस्; D5 विनाश (for संताप) —(l 2) Ś1 D5 मरणम्; M1 मरणम् (sic) (for मरणम्) Ś1 D5 इव (for इव) B1 सुधि (for धीर) D5 धीरपरिसः, B1 परस्तु विधिन D5 पर ल्यो विरुपि (for the post half) —(l 3) D5 om for तु Ś1 B1 3 हितो (for हि त) Ś1 B1 धीमान्; D1 3 M1 धैर (for धीमान्) —(l 4) Ñ1 B1 D1 3 विचारो (for विर°) M1 दृष्टिमेव यथा (for the post half)]

—Thereafter all the above MSS cont

2220* बालभ्रमर्थं मम हृदय तेन　　　　　　　[5]
　　समार्थमापरस्तथा त्वचिष्य ।
प्राणाय यदा वियता कथाई
　　यथा पुत्र शं पृथिवीं प्रणाधि ।

[(l 1) D5 भवेम् —(l 2) M1 विघ्न —(l 3) Ñ2 तु (for यदा) B1 om for मद°]

—Thereafter Ś1 D5 read 67 Ñ B D1 3 M1 read 67–70

—After 45 T1 G1 3 M1 3 ins

2221* यथाशुत्वा तु भवतो हर्षं दशरथात्मज ।
[T1 g1 ल (for यथा)]

46 a) T1 अस्मि चेति (sic) Ś1 Ñ B D1 3 M1 प्रवासं गते (by transp) Ś1 D5 ह Dm1 [ए]तानि D1 3 G1 3 M1

धर्मबन्धेन बद्धोऽसि तेनेमां नेह मातरम् ।
हन्मि तीव्रेण दण्डेन दण्डार्हां पापकारिणीम् ॥ ४७
कथं दशरथाज्जातः शुद्धाभिजनकर्मणः ।
जानन्धर्ममधर्मिष्ठं कुर्यां कर्म जुगुप्सितम् ॥ ४८
गुरुः क्रियावान्वृद्धश्च राजा प्रेतः पितेति च ।
तातं न परिगर्हेयं दैवतं चेति संसदि ॥ ४९
को हि धर्मार्थयोर्हीनमीदृशं कर्म किल्बिषम् ।
स्त्रियाः प्रियचिकीर्षुः सन्कुर्याद्धर्मज्ञ धर्मवित् ॥ ५०
अन्तकाले हि भूतानि मुह्यन्तीति पुराश्रुतिः ।
राज्ञैवं कुर्वता लोके प्रत्यक्षा सा श्रुतिः कृता ॥ ५१
साध्वर्थमभिसंधाय क्रोधान्मोहाच्च साहसात् ।
तातस्य यदतिक्रान्तं प्रत्याहरतु तद्भवान् ॥ ५२

G 2 113 8
B 2 100.24
L 2 118 8

°कारणे, Ct as in text (for °रणात्) —ᵉ) Dg1 शुद्ध मे (sic) (for शुद्धमा) Ś1 Ñ B D1 3 6 8 तद्दृष्टे (for तद्दृष्टे)

47 ᵃ) D5 धर्म, T1 3 कर्म, Cr m g t as in text (for धर्म) Ś1 Ñ1 B D6 -बधात्, D1 3 पाशानि, D1 6 7 M4 बंधन (for -बन्धेन) —ᵇ) Ś1 D6 येन त्वा, Ñ B येन न, D1 3 येनाहं, T1 - M3 तेन मा, M4 येन मां (for तेनेमां) Ñ B [ब]चेह, D1 3 M4 नाथ, M3 नैव (for नेह) —ᵈ) Dg1 वधार्हां (for दण्डार्हां) Ś1 D6 मपराधिनीं Ñ1 B D1-8 M4 मपकारिणीं (for पापकारिणीम्)

48 ᵃ) Dt1 शुभाभिजन, D1 शुचाभिजन, T1 शुद्धा-न, Ś1 Ñ B D1 6 7 -क(Ñ2 ध)र्मवान् (for -कर्मणः) D1 3 M4 शुद्धभावेन कर्मणा, D5 शुद्धाभिजनकामजाम्. —ᶜ) Dt1 अधर्मं च, G1 अधर्मेह, Cm as in text (for °र्मिष्ठं) —ᵈ) G1 M1-3 कुर्यात् (for कुर्यां) —For 48ᶜᵈ, Ś1 Ñ B D1-7 M4 subst

2222* अहं भ्रातृस्वयातु कुर्यां कर्म विगर्हितम् ।

[D1 3 M4 अभ्रातृस्वयातु (for भ्रातृस्व°) B1 D1 4 6 7 अहं भ्रातृ° पिपासास (for the prior half) N2 लोके (for कर्म)]

49 D1 4 om from 49ᵃ 50ᵇ —ᵃ) B1 D1 M3 गुरु, Ct गुरु (as in text) D5 क्रियावत् (sic) G1 क्रिया॰ (sic) (for क्रियावान्) D5 गुरुश्च क्रियावान्वृद्धो —ᵇ) D1 M3 श्रीमान्, G1 प्रोक्त Ch t as in text (for प्रेत) D4 6 7 तथा (for पिता) B1 [ए]व न, D3 6 7 [ए]व च, M2 तव (for [इ]ति च) —ᶜ) Ñ B M4 त(M1 भ्र)ातो, T1 भूते (for तात) Ñ B D1 M4 परिगर्हामि, Dg1 Dt1 G1 3 M1 3 Ct °गर्हेऽहं Ck as in text (for °गर्हेयं) Ś1 D1 6 7 तात येन न गर्हामि, D6 न तातं तव गर्हामि —ᵈ) Ś1 D6 च परं मम, Dg1 वत संसदि D3 च पिता मम D5 पितरं मम D7 चापि सन्मम T1 चेति सम्मति, G1 च सद्गतिके, G2 चेद संसदि G3 चैव संसदि (for चेति संसदि)

50 D1 4 om 50ᵃᵇ (cf v l 49) —ᵃ) M3 धर्मार्थदं, M4 धर्मार्थतो, Cr m g t as in text (for °र्थयोर्) Ś1 D1 6 7 धर्मार्थयो हि को हीनं —ᵇ) T1 M3 कर्तुं (sic) (for कर्म) Ś1 Ñ B D1 3 6 7 M4 गर्हितं (for किल्बिषम्) —ᶜ) Ś1 Ñ D1 7 T1 स्त्रियं, M1 स्त्रिया (sic) (for स्त्रियाः) Dd1 Dm1 D5 T1 M3 प्रियं (for प्रिय) Ś1 D1 4 6 7 चिकीर्षार्थं, Ñ B D1 3 M4 °र्षुरासन् (for °र्षुः सन्) —ᵈ) Ś1 धर्मज्ञम्, Ñ2 M4 धर्मस्य, D2 4 5 8 धर्मविद् (for धर्मज्ञ) Ś1 D3 6 7 अर्थवित्, M4 तत्त्ववित् (for धर्म°) D1 4 कुर्याद्धर्मार्थतत्त्ववित्

51 ᵃ) G3 अंत्यकाले —ᵇ) Ś1 D6 7 परिश्रुत, Dd1 Dm1 D5 6 T2 Cm परा श्रुति, Cr g t as in text (for पुराश्रुति) —For 51ᵃᵇ, Ñ B D1 3 M4 subst while D1 ins. after 51

2223* अन्तकाले मतिर्भ्रंश्य मर्त्यानां किल मुह्यति ।

[D1 3 M4 किल मतिर् (for मतिर्भ्रंश) B3-4 मुह्य(B4 °ह्य)न्ते D1-3 M4 भूतानां परिकल्प्यते (M4 °मुह्यति) (for the post. half)]

—Thereafter B1 D1 3 (l 2 only) cont

2224* विपरीता च भवति कार्याकार्यं न बुध्यते ।
मूढश्च विचेष्टेत काले प्राप्ते नरस्त्विह ।

[(l 2) D1 न मूढश्च विहत (sic) (for the prior half) B1 [अ]नयस्थिते (for नरस्त्विह)]

—After 51ᵃᵇ D1 ins. 2225* —ᶜ) Ś1 सो (sic) D6 यो (for [ए]वं) Ś1 D6 वाहिता Ñ B -वर्तिना(N1 °ता B1 °ते) D1 3 M4 वर्तेता (for कुर्वता) T1 काले (for लोके) —ᵈ) Ñ B1-4 T G1 3 M3 प्रत्यक्षं, Cr k t as in text (for °क्षा) D5 प्रत्यक्षाय श्रुतिर्द्रुता (sic)

52 ᵃᵇ) D1 स रमणाभिसंधाने D1 3 सर्वमधाभिसं° D1 मुग्धद्वाभि° (for °) D1 कोपात्, D4 6 7 लोभात् (for क्रोधात्) D5 स (for च) M4 वलात्ते मतिमन्मोहादिति कालसमुद्भव —ᶜ) T1 दातव्यं, Cr m g t as in text (for तातस्य) M3 सद् (for यद्) G3 यद्गति, Cr m k t as in text, Cg यद्गति (for यदति) —ᵈ) M3 प्रत्याहरतु रामशंसते —For 52 Ś1 Ñ B D1 3 4 subst , while D1 ins after 51ᵃᵇ

2225* तस्य ते मतिमन्मोहन्न्याय समुद्भवम् ।
तातस्य समतिक्रान्तं प्रत्याहर्तुं त्वमर्हसि ।

[(l 1) Ś1 D6 तस्यैव D1 गत (for मते) L1 सम्यक्त (for अन्न्याय॰) D1 3 विधिवत्कार्यमुत्तमं (for the post half) —(l 2) B1 प्रत्यर्हुं D1 3 °र्हं (for प्रत्या॰र्हुं)]

G. 2 113 9
B 2 106 13
L. 2 118 9

पितुर्हि समतिक्रान्तं पुत्रो यः साधु मन्यते ।
तदपत्यं मतं लोके विपरीतमतोऽन्यथा ॥ ५३
तदपत्यं भवानस्तु मा भवान्दुष्कृतं पितुः ।
अभि°पत्तन्कृतं कर्म लोके धीरविगर्हितम् ॥ ५४
कैकेयीं मां च तातं च सुहृदो बान्धवांश्च नः ।
पौरजानपदान्सर्वांस्त्रातु सर्वमिदं भवान् ॥ ५५
क्व चारण्यं क्व च क्षात्रं क्व जटाः क्व च पालनम् ।
ईदृशं व्याहतं कर्म न भवान्कर्तुमर्हति ॥ ५६
अथ क्लेशजमेव त्वं धर्मं चरितुमिच्छसि ।
धर्मेण चतुरो वर्णान्पालयन्क्लेशमाप्नुहि ॥ ५७
चतुर्णामाश्रमाणां हि गार्हस्थ्यं श्रेष्ठमाश्रमम् ।
आहुर्धर्मज्ञ धर्मज्ञास्तं कथं त्यक्तुमर्हसि ॥ ५८

---

53 ^{a}) G1 2 पितृभि, Cr m g t पितुर्(हि) (as in text) B2 Dg1 D1-3 7 G2 M1 4 यदृति, G3 समभि (for समति) —^{b}) Ś1 Ñ B D6 M4 य साधु कुरुते सुत, D1 3 य भत्याहृति वै सुत, D2 4 5 7 पुत्रास्तत्साधु कुर्वते —M4 damaged up to तदपत्य म —^{c}) Ś1 Ñ B D1 3 6 M4 इति प्रोक्तम्, Dd1 सूत लोके D2 4 5 7 य(D2 द, D6 स)दपत्यकृते लोके —^{d}) Ś1 Ñ B D1 3 6 M4 अनपत्यम् (for विपरीतम्) D2 4 5 7 अन्यत्र(D5 [to avoid hiatus] त्वन्यतो) विपरीतवत्

54 ^{a}) D4 5 7 तदपत्य M3 महान् (sic) Cr m g k as in text (for भवान्) —^{b}) Ś1 D6 मा स्म भूद्, Ñ1 तमेव, Ñ2 न दत्ते (sic) B1 भेदे त्वं, D2 नेतु त्व, B3 तत्रैव, B4 तस्यैव, D1 3 नैव तु, D2 7 मा भवे, D6 मा वासन् (sic) M4 आदृत्ता (for मा भवान्) —^{c}) Dg1 अतियता, Dt1 Ct अति यत्, Dd1 T G1 3 M3 Cr m g अभिपत्ता (T3 °त्तुं, G3 °त्त) G2 M1 परिवेत्ता, M3 अभिगता (for अभि पत्त्) —^{d}) T3 लोको, Ct as in text (for लोके) T2 G1 3 M2 वीर, Cm as in text Ck t धीरैर् (for धीर) —For 54^{cd}, Ś1 Ñ B D1 3 6 M4 subst

2226* अनुवर्तस्व काकुत्स्थ लोके साधुविगर्हितम् ।

[B1 नान्व (for अनु) Ś1 D6 मार्ग (for लोके) D2 3 साध्व (for साधु) Ś1 D6 मार्ग साधुनिषेवित (for the post half)]

while D2 4 5 7 subst for 54^{cd}

2227* अभियातु कृतं पाप लोके कर्म विगर्हितम् ।

[D2 अभिपत्त, K (ed) °पत्ता (for अभियातु)]

55 ^{a}) Ś1 Ñ B D1 6 7 मातर मा(D6 7 ता) (for मां च तातं) —^{b}) M4 damaged for सुहृदो बा B4 बन्धुरासद (for बान्धवांश्च) —^{c}) Ś1 Ñ B D1-7 M4 भृत्यांस्त्र, T2 M3 पुत्रास्त्र (for सर्वांस्त्र) —^{d}) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 4 5 7 G2 3 M1 4 Ct धातुं (for °तु) D1 3 M4 सर्वानिमान् (for सर्वमिदं) Ś1 Ñ B D6 त्रायस्व सकलानिमान्

56 D3 om (hapl) from 56^a up to भवान् in 56^d —^{a}) D6 वा (for first and second च) B1 D1 3 क्षात्रं D4 7 छत्रं (for क्षात्रं) —^{b}) Ñ2 B2 4 D1 7 T1 जपा (for जटा) D1 7 T1 परि (for च पा) —G1 om (hapl) from 56^c up to l 2 of 2228* —^{c}) D1 ईदृशं B1 D1 3 व्याहृतं G1 च तुम्यं (for व्याहृतं) D1 धर्म (for कर्म) Ś1 D6 इद शाश्वतिकं कर्म —^{d}) Ś1 Ñ2 B3 Dt1 D1 6 अर्हसि (sic)

—After 56, B2 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1-7 T G (G1 om l 1-2) M1-3 ins

2228* एष हि प्रथमो धर्मः क्षत्रियस्याभिषेचनम् ।
येन शक्य महाप्राज्ञ प्रजाना परिपालनम् ।
कश्च प्रत्यक्षमुत्सृज्य संशयस्थमलक्षणम् ।
आयतिस्थं चरेद्धर्मं क्षत्रबन्धुरनिश्चितम् ।

[Before l 1 Dm1 ins राम For l 1-2 cf 2241* —(l 1) D1 7 एवो G1 M3 एव, Cr m g t एव (as above) D1 3 प्रथम (sic) (for °मो) D6 धर्मो ह्य एव प्रोक्त (for the prior half) —(l 2) Dg1 शक्य (for शक्य) B3 D1 3 यत्रो च महाप्राज्ञ (B2 °प्राज्ञ) D4 5 7 यजन च महाबाहो, D6 यो धर्मेण महाप्राज्ञ (for the prior half) B1 D1 3 6 प्रजाश्च (for प्रजाना) B2 D6 परिपालयेत् D1 3 प्रतिपाल्येत्, D5 6 चैव पालन, D1 7 चैव रक्षण —D6 om l 3 4 —(l 3) B1 D1 3 कथ Dm1 कश्चित्, D1 7 कथित, T3 कचित्, Cv m g t as above (for कश्च) B3 D1 3 संशयस्थ हि संत्यज्य(B3 °ज्य) D4 7 अथ तिष्ठति(D2 °तु) लक्ष्य D5 अत्यक्षितं स्वलक्षण (sic) (for the post half) —(l 4) D6 आयति D1 3 अवहितं (for आयतिस्थ) B2 च चरेद् (for चरेद्) D1 3 वनिश्चित B2 क्षत्रविश्व च निश्चित, D6 क्षत्रबन्धुरिति स्थित (for the post half)]

while B3 ins after 56

2229* अयोध्यां गच्छ राम त्वं कुरु राज्यं यथासुखम् ।

57 V1 resumes (cf v l 21) —^{a}) B3 (after corr as in text) D1 एव (for अथ) V1 अथ क्लेशतरैरर्थं (sic) —^{b}) B4 चरितम् (for °तुम्) B2 (also) अर्हसि M1 धर्मं चर्तुमिहेच्छसि —^{c}) Ś1 Ñ1 V1 B D1 6 M4 सत्येन (for धर्मेण) —^{d}) D1 7 स्वर्गम् (for क्लेशम्) Ś1 D6 तेन क्लेशमवाप्नुहि, D5 पालयन्नेव मोददातात् ; M4 पाल-क्लेशमवाप्नुहि

58 D3 om from णां हि up to श्रमम् in 58^b —^{a}) B3 च (for हि) D2 चतुर्वर्णाश्रमाणां हि —^{b}) M4 धैर्यम् (for श्रेष्ठम्) Ś1 Ñ2 उत्तम, V1 वाप्मन (for आश्रमम्) —^{c}) K(ed) प्राहुर् (for आहुर्) Ś1 D6 धर्मं हि B3 धर्मं च, M4 धर्मस्य, L(ed) वेदं हि (for धर्मज्ञ) M4 त्यक्तज्ञात (for धर्म°) —^{d}) G1 त्वा; M1 तत् (for तं) V1 D1-3 5 हा (D3 in marg) तुम् (for त्यक्तुम्) Ś1 B2(also) Dt1 D1-3 G2 M4 इच्छसि (for अर्हसि)

श्रुतेन बालः स्थानेन जन्मना भवतो ह्यहम् ।
स कथं पालयिष्यामि भूमिं भवति तिष्ठति ॥ ५९
हीनबुद्धिगुणो बालो हीनः स्थानेन चाप्यहम् ।
भवता च विनाभूतो न वर्तयितुमुत्सहे ॥ ६०
इदं निखिलमव्यग्रं पित्र्यं राज्यमकण्टकम् ।
अनुशाधि स्वधर्मेण धर्मज्ञ सह बान्धवैः ॥ ६१
इहैव त्वाभिषिञ्चन्तु सर्वाः प्रकृतयः सह ।
ऋत्विजः सवसिष्ठाश्च मन्त्रवन्मन्त्रकोविदाः ॥ ६२
अभिषिक्तस्त्वमस्माभिरयोध्यां पालने व्रज ।
विजित्य तरसा लोकान्मरुद्भिरिव वासवः ॥ ६३
ऋणानि त्रीण्यपाकुर्वन्दुर्हृदः साधु निर्दहन् ।
सुहृदस्तर्पयन्कामैस्त्वमेवात्रानुशाधि माम् ॥ ६४
अद्यार्य मुदिताः सन्तु सुहृदस्तेऽभिषेचने ।
अद्य भीताः पलायन्तां दुर्हृदस्ते दिशो दश ॥ ६५
आक्रोशं मम मातुश्च प्रमृज्य पुरुषर्षभ ।
अद्य तत्रभवन्तं च पितरं रक्ष किल्बिषात् ॥ ६६

G 2. 113. 22
B. 2. 106. 30
L. 2. 118. 22

---

59 ^{a}) G2 श्रुते च (for श्रुतेन). T2 अज्ञानेन, Cr.m g k.t as in text (for स्था°). Ś1 Ñ B D5 स्वस्तश्च शुद्धया ज्ञानेन; V1 D1.3 M4 यत्नेन बुद्धया शीलेन. —^{b}) M1 जनन्या (for जन्मना). Ś1 D6 [अ]प्यवरो, Ñ V1 B D2.3 M4 चाव(B4 °प)रो, D2 भवता (sic), D1.7 [अ]वरो (for भवतो). —After 59^{ab}, D2.3 ins.:

2230* अनुजेयो महाबाहो नानुजेयो मया भवान् ।
[D2 अनुयानि (sic)]

—D2.4.5.7 om. (hapl.?) from 59^{c}–60^{b}. —^{d}) V1 राज्यं, Dg1 भूमीं, T2 भूमौ (for भूमिं) Ś1 D6 मेदिनीं त्वयि तिष्ठति.

60 D2.4.5.7 om. 60^{ab} (cf. v.l. 59). —^{a}) V1 -बुद्धिर्, Cm g.t as in text (for बुद्धि-). Ś1 D6 बलो, G3 -गुणैर् (for गुणो). B1 हीनबुद्धिर्हीनगुणो, G3 हीनबुद्धिर्गुणैर्हीनो. —^{b}) G2 बाल, Ct हीन (for हीनः) V1 D1.3 तातेन (for स्थानेन). B1 हीनः स्थाने तथाप्यहं, Ś1 D6 हीनज्ञानस्तथैव च. —^{c}) Ś1 D6 भरात (for भवता). D2 तु (for च) Ś1 D6 भूपः Dg1 भूतो; D8 भूयो (for -भूतो). —^{d}) B4 G3 [अ]-वर्तयितुम् (for वर्त°). D2.4.5.7 नाहं जीवितुमुत्सहे.

61 ^{a}) B2.4 चा(B3 अ)खिलम् (for नि°) Dg1 Dt1 G1 अप्यर्थं(G1 °र्थ), D2.4.5.7 अव्ययो (for अव्यग्रं). —^{b}) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1.2 M3 transp. पित्र्यं and राज्यम्. V1 D1-5.7 M4 राज्य निह(D1 °हि [sic])तकण्टकं. G3 damaged for स्वधर्मेण ध in ^{cd}. —^{c}) G2 न तु (sic) (for अनु-). V1 B4 तु(B4 स)धर्मेण (for स्व°) —^{d}) Ñ B4 Dt1 M4 धर्मिष्ठ, D8.6 °ज्ञैः (for °ज्ञ) Ś1 Ñ B D6 सह बन्धुभिः, D4.7 सहबान्धव.

62 ^{a}) D2 तु (for त्वा) —^{b}) Ś1 B3 D6 त्विमाः; Ñ B1.3.4 D2.4.5.7 तथा(B1 °दा). V1 D1.3 M4 पृथक् (for सह) —^{c}) M4 ते द्विजास् (for ऋत्विज). —^{d}) Ś1 D6 ऋषयो; V1 सुमंत्र, B1 Dd1 Dm1 M3 Ct मंत्रविद्; B2.4 ब्राह्मणा (for मन्त्रवन्). Dt1 मंत्रवि***दा (damaged). D1.3 मंत्रधर्मार्थकोविदा. M4 मंत्रकर्मसु कोविदा.

63 ^{a}) M4 तातो (for त्वम्) —^{b}) B T1 G1 M2 अयोध्या- (for °ध्यां). V1 D1.3 पालयिष्यसि, D2.4 व्रज पा-लितुं, D8.7 व्रज रक्षितुं, M4 पालितो व्रज. Ś1 D6 अयोध्यागमनं कुरु. —^{c}) Ś1 D6 निर्जित्य; T1 विजित्य. Cm g t as in text (for विजित्य). D4.7 निर्जित्य मनसा लोकान्.

64 ^{a}) V1 रणाद्रत्नीण्य*कुर्वन् (sic), D2.4.5.7 ऋणानि-तु(D8 °न)पाकुर्वन्. —^{b}) V1 B1.4-7 सुहृदः (for दुर्हृदः). Ś1 D6 धर्षयन्; Ñ B1.3.4 कर्षयन्(D4.5 °र्शयन्). V1 D4.6.7 दर्शयन्; B2 M4 कर्षण (M4 °णि.), D1 [अ]कर्षयन् (for निर्दहन्). —^{c}) Ś1 D4.6-7 पूज(Ś1 D6 °र)यन् (for तर्प°). —^{d}) Ñ1 च (for माम्) Ś1 Ñ2 B3.4 D6 यशस्वत्र प्रशाधि नः(B4 च); V1 B2.3 D1.3 M4 वत्स(B2 व्रज) तत्र प्रशाधि च (V1 नः), D2.4.5.7 सर्वांस्तथा(D8 °स्तान)नुशाधि नः (D2.3 च).

65 ^{a}) Ś1 D6 अद्यैव, D4-7 अद्य हि; G2 अद्यार्थं (for अद्यार्य) Ñ V1 B D1.3 अद्य हैन्य(V1 °न्य)मु(V1 तु)दस्यन्तु; M4 अद्य चैव हि मोदन्तु —B4 om. (hapl.) from ऽभि in ^{b} up to स्ते in ^{d}. —^{b}) Dd1 Dm1 [ऽ]भिषेचनात्. —D2 om. (hapl.) from 65^{c}–66^{b}. D4 D2.4 om. (hapl.) 65^{cd}. —^{c}) V1 अद्याप्रीता (for अद्य भीताः). B1 Dt1 D4.7 पलायंतु, D1 पालयंतु (for पलायन्तां). —^{d}) V1 तु सदाद्य; Dt1 Ck t दुष्यदास; Dd1 Dm1 G3 अरयस् (for दुर्हृदस्). Ś1 D4.7 [ऽ]भिषेचने (for दिशो दश). D6 सुहृदस्तेऽभिषेचने (cf. ^{b}).

66 D8 om. 66^{ab} (cf. v.l. 65). —^{a}) Ś1 D6 किल्बिष, Ñ V1 B D1 M4 अश्रूणि, D2.7 अशासु; D4 अर्थं तु; D5 अपाई (for आक्रोशं). V1 चातोद्य (for मातुश्च) —^{b}) Ś1 V1 D2.4.6.7 प्रमार्जं, B1 °मृज्य, D6 °मार्ज (sic), M4 °मृद्धि (for °मृज्य). V1 M4 पुरुषोत्तम. D1 प्रमार्जय नरोत्तम. —^{c}) Ś1 B1 D2.4-7 तत्रभवास्तं(B1 °वान्तं) च, V1 अद्य मा राम कृपया. —After 66, Ś1 Ñ V1 B D1.3.6 M4 ins.:

2231* धर्मो ह्येष परः प्रोक्तः क्षत्रियस्याभिषेचनम् ।
यद्यजेत महायज्ञैः प्रजाश्च परिपालयेत् ।

[Cf. l. 1–2 of 2228*. —(l. 1) Ñ2 B2-4 पर°, V1 पुरा, B4 तव (for परः) M4 [अ]भिषेचनात्. —D3 om. l. 2–67^{b}. —(l. 2) Ñ1 तथजेत्, V1 यजेत च, B1 अत्रजेत (sic) (for यद्यजेत). Ś1 D6 यो धर्मेण महाप्राज्ञ (for the prior half). M4 परिपालयन्.]

G 2 113 24
B 2 106 31
L 2 118 24

शिरसा त्वामियाचेऽहं कुरुष्व करुणां मयि ।
बान्धवषु च सर्वेषु भूतेष्विव महेश्वरः ॥ ६७
अथ वा पृष्ठतः कृत्वा वनमेव भवानितः ।
गमिष्यति गमिष्यामि भवता सार्धमप्यहम् ॥ ६८
तथापि रामो भरतेन ताम्यता
प्रसाद्यमानः शिरसा महीपतिः ।
न चैव चक्रे गमनाय सत्त्ववा-
न्मतिं पितुस्तद्वचने प्रतिष्ठितः ॥ ६९
तदद्भुतं स्थैर्यमवेक्ष्य राघवे
समं जनो हर्षमवाप दुःखितः ।
न यात्ययोध्यामिति दुःखितोऽभव-
त्स्थिरप्रतिज्ञत्वमवेक्ष्य हर्षितः ॥ ७०
तमृत्विजो नैगमयूथवल्लभा-
स्तथा विसंज्ञाश्रुकलाश्च मातरः ।
तथा ब्रुवाणं भरतं प्रतुष्टुवुः
प्रणम्य रामं च ययाचिरे सह ॥ ७१

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे अष्टनवतितमः सर्गः ॥ ९८ ॥

---

67 D5 om 67ab (cf v l 2231*) —a) B1 स्वामि, D2.4.5.7 त्वा तु, M3 त्वा हि (for स्वामि) V2 D1 M1 -याचामि, B1.3 -याचेय (for याचेऽहं) —b) D2.5 कुरुष्व वचनं मम —c) D5 om च —d) B2 [इ]इ (for [इ]व)

68 a) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 अथ (D2.3 °थ) सा (B4 मा) T1 सर्वैतत्, T2 अद्यैवत् (for अथ वा) —c) G3 [सा]गमिष्यामि (for गमिष्यासि)

69 Ś1 D6 read 69 Ñ B D1.3 M1 read 69-70 after 45 (preceded by 2220*) Before 69 Dm1 ins राम —a) T2.3 तदा Ñ B D1.3.6 तु, Dd1 Dm1 T1.3 G1 M1.2 Cr m हि; M4 [स]मि (for [स]पि) M2 भरतो न (for °तेन) Ñ2 भाषिता, B1 D1 तप्यता, D3 ताक्क, D6 तेव (subm) (for ताम्यता) —c) Ñ B D1.3.4 मतिं न (D2 च) (for न चैव) B3 गमनाय (for गम°) Dg1 सत्यवान्, Dm1 तद्वने, M4 बुद्धिमान् (for सत्त्व°) —d) Ñ B D1.3.6 स्थित (for मतिं) Ñ B D1.3.4 M4 वचन (Ñ2 B1 D6 °न (sic)) (for °चने) Ñ2 B M4 प्रतीक्षया D1.2 प्रतिश्रुते, D6 समीक्ष्य, G M1 व्यवस्थित (G2 °त) (for प्रतिष्ठित) Ś1 D1 read colophon (cf v l 70)

70 Ś1 D6 om 70 Ñ B D1.3 M1 read 70 after 45 (cf v l 69) —a) Dg2 तदद्भुत, Cg तदद्भुतं (as in text) Ñ1 दैन्यम्, Ñ2 B G1 M2 धैर्यम्, Ct as in text (for स्थैर्यम्) Ñ1 अविक्ष्य (sic) (for अवे°) G2 राघवो (for °वे) —b) B2 समस्तजनो, D3 सभाजनो (for समं ज°) D3 T2 अवाप्य, G1 अवेक्ष्य, G2 अयाप (sic) (for अवाप) —c) Dd1 न यात (sic) T1 अति (for इति) D1.3 M1 अभूत् (for अभवत्) —d) Dt1 -प्रतिज्ञत्वम्, T3 °ज्ञैत्वम् (sic), G2 °ज्ञस्त्वम् (sic) (for °ज्ञत्वम्) —After 70, Ñ B D1.3 M1 read, Ś1 D6 read after 69 an addl colophon

[*Sarga name* M1 om Ś1 Ñ1 D6 राम (D6 om)-भरतसंवादः Ñ2 B1-3 D1.3 भरतप्रत्याभासना (B1.3 °न, D2 °त) B4 भरतसेना —*Sarga no* Ś1 Ñ1 B1 D3.6 om Ñ2 115 B2 100 B3 113 B4 110 D1 166 M1 114]

—After 70 Ñ B M1 ins 2216*

71 a) V1 सुहृत्विजो D2 सहृत्विजो D2.3 योनि (for -यूथ) Ś1 Ñ V1 B D1.3.6 मागधसूतवन्दिनस्, M4 °यूथ पल्लभास् (for नैगमयूथवल्लभास्) —b) T1 सदा (for तथा) G2 -नाकाश्च, M2 कदाश्च (for -कलाश्च) Ś1 Ñ V1 B D6 M4 सुतप्रियाश्चाप्यकलाश्च मातरः D1.3 सुतप्रिया साश्रुकणाश्च मातरः, D2.5.7 सभासदो याश्चकलाश्च मातरः —c) D2 तथा, D5 अथ (for तथा) Ś1 Ñ V1 B D1-7 G1.3 M4 ब्रु(D7 नु)वत (for ब्रुवाणं) T3 G M1 च (for प्र) —d) V1 प्रशस्य, Dt1 प्रागम्य (for प्रणम्य) D1.7 ययोचिरे (for यया°) —After 71 Ś1 Ñ V1 (missing from 21b up to 56 [cf v l 21]) B D1.3.6 M1 read from 15 (preceded by 2206*) up to 43 constituting a separate Sarga

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ V2 B D1.3.6 भरत वाक्य, D2.7 भरतपर्यणि रामप्रसाद, D4 रामप्रसाद, D5 राम प्रसादनं —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 D1.3.4 om Ñ2 114 V1 B4 109 D3 99 B2 D7 112 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 106 D1 165 D2.5 M4 113 D4 110 —After colophon, T3 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G with श्रीरामाय नम

९९

पुनरेवं ब्रुवाणं तु भरतं लक्ष्मणाग्रजः ।
प्रत्युवाच ततः श्रीमाञ्ज्ञातिमध्येऽतिसत्कृतः ॥ १
उपपन्नमिदं वाक्यं यत्त्वमेवमभाषथाः ।
जातः पुत्रो दशरथात्कैकेय्यां राजसत्तमात् ॥ २
पुरा भ्रातः पिता नः स मातरं ते समुद्वहन् ।
मातामहे समाश्रौषीद्राज्यशुल्कमनुत्तमम् ॥ ३
देवासुरे च संग्रामे जनन्यै तव पार्थिवः ।
संप्रहृष्टो ददौ राजा वरमाराधितः प्रभुः ॥ ४
ततः सा संप्रतिश्राव्य तव माता यशस्विनी ।
अयाचत नरश्रेष्ठं द्वौ वरौ वरवर्णिनी ॥ ५
तव राज्यं नरव्याघ्र मम प्रव्राजनं तथा ।
तच्च राजा तथा तस्यै नियुक्तः प्रददौ वरम् ॥ ६
तेन पित्राहमप्यत्र नियुक्तः पुरुषर्षभ ।
चतुर्दश वने वासं वर्षाणि वरदानिकम् ॥ ७
सोऽहं वनमिदं प्राप्तो निर्जनं लक्ष्मणान्वितः ।
सीतया चाप्रतिद्वन्द्वः सत्यवादे स्थितः पितुः ॥ ८

G 2. 115. 8
B 2. 107. 8
L 2. 120. 8

99

☞ V1 missing from Sarga 99 up to पुरुषं in 2. 101. 19d. D1 a M4 missing for Sarga 99. Ck does not comment on Sarga 99 and onwards up to the end of the Ayodhyākāṇḍa. Dm1 begins with ॐ, M1 3 with श्रीरामाय नम

1 a) D1 7 पुत्र (for पुन) B1 ब्रुवाणम् (sic). Ñ1 Dg1 Dt1 T2 M1 3 त (for तु) —b) Ś1 D1 6 भ्रातर (for भरत). Ś1 Ñ B Dd1 Dm1 D1 6 7 भरताग्रज —c) Ñ1 B पुन, T1 वच (for तत) —d) Dt1 सुसत्कृत, G1 [ऽ]ति सत्कृतं, Cr as in text. Cm g [ऽ]भि° (for ऽतिसत्कृत). Ñ B2-4 D1 6 जनमध्येति (D2 °पि, D5 °भि) सत्कृत (B2 D2 5 सत्कृत). B1 जनमध्ये च सत्कृत —For 1cd Ś1 D1 6 7 subst.:

2232* उवाच रामो धर्मात्मा भरत धर्मवत्सलम् ।

[D1 7 भ्रातृवत्सल]

2 a) Ś1 Ñ B D1-7 वीर, D8 सर्वे (for वाक्य) —b) Ñ1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 6 7 यत्त, Cr as in text (for यत्). N2 B यथोक्तथा, Dm1 (before corr. as in text) मभा षिथा (sic). D2 4 5 7 यथात्वथा (for यथाभाषथा). Ś1 D6 त्वयि सर्वं नरर्षभ —c) Ś1 D6 यस्य भ्राता (for जात पुत्रो) —Dg1 reads d in marg. —d) Dg1 D1 7 दशरथा (for °रथात्). D7 राजसत्तम. Ś1 D1 5 6 कैकेय्यामेन्द्र (D2 °ति) मर्दन

3 a) Ś1 Ñ B D1 6 7 पुरा तात (Ñ B तिर, D6 जातु) महाराजो —b) D1 च (for ते) —Ś1 D1 om. 3cd —c) T1 समश्रौषीद् (for समा°). Ñ B मातामहाय ते माताद्, D2 मातामहे प्रदायेति, D1 7 मातामहाय्दा (D5 °दा) श्रौषीद् —d) B1 3 4 T1 2 राज्ये शुल्कम्. Cr m g t as in text (for राज्यशुल्कम्). N1 D2 3 6 7 राज्यशुल्का (Ñ1 °ल्क) समा समना (Ñ1 °ना)

4 a) T1 2 Cm g देवासुरे, Cr t देवासुरे (as in text). B1 4 तु (for च) —b) Ś1 D2 6 जनन्यास्तु, D1 6 7 जनिन्यास्तु, G1 M1 राघव, G (ed.) पार्थिव (for पार्थिव) —c) Ś1 Ñ1 B D2 4 7 प्रहृष्ट प्र, Ñ1 प्रहृष्ट प्र (for संप्रहृष्टो) —d) D2 5 वराय् (for वरम्). D6 पुरा (for प्रभु). Ś1 D1 6 7 वरौ द्वौ याचित प्रभु

5 a) B1 om. सा (subm.). Ś1 D1 6 7 तौ (D1 7 स) प्रतिस्मृ (D6 °स्मृ) त्य, Ñ B1 3 4 समुपागम्य, B2 पुनरागम्य, Dg1 सपरिश्राव्य, D2 3 M2 °श्रुत्य, G1 °श्राव्य, Cr m g t as in text (for संप्रतिश्राव्य) —b) Dd1 मनु (for तव). D1 4 6 7 तपस्विनी (for यश°) —c) Ś1 D6 नृप गत्वा, Ñ B महाराज, D2 4 6 7 नृपं कृपयात्, G M1 नरव्याघ्र (G2 3 °घ्र), M2 3 °श्रेष्ठ (for नरश्रेष्ठ) —d) D1 तौ वरौ

6 b) B1 यथा T1 तदा (for तथा) —c) Ś1 तां वै, Ñ1 B1-3 तत्र, B4 तत्र, D2 यत्र. D1 6 7 तद्वै, Ct as in text, K (ed.) तौ च (for तच्च). Ś1 D6 तत्रा तस्या. Ñ B सर्वैस्तस्यै (B1 °सौ). D2 तद् तस्यै (for तथा तस्यै) —d) Ś1 Ñ B1 2 D1 4 6 7 स्वयं. T1 G2 वरौ (for वरम्) —After 6, Dm1 ins. राम

7 a) G2 M1 मात्रा (for पित्रा). Ś1 D1 7 ममापि, D2 मम तु (for [अ]हमपि). D6 [ए]व (for [अ]त्र) —b) Ś1 D1 6 7 नियोग (for नियुक्त). G1 damaged for पर्षभ —c) Ś1 D2 4-7 वासम्, Ñ2 राम (sic) (for वास) —d) Ñ1 वरदापिता, B1 G2 3 वरदानि किं. B3 वरदानतः, Cv r m g t as in text (for वरदानिकम्). Ś1 D1 4-7 तत्र यथाणि भूतये (Ś1 D6 °ते)

8 a) Ś1 Ñ B Dt1 D2 4 6 7 दुर्गं (for प्राप्तो) —b) Dg1 निर्जने. Dm1 विजने. D2 निर्जने. T2 om. G2 M1 (before corr.) निर्जनं (for निर्जनं). M3 लक्ष्मणाग्रज —c) T1 G1 प्रतिद्वंद्व, Cr m g t as in text (for [अ]प्रति°). Ś1 Ñ B D2 6 7 सर्वीतश्चा (D6 °श्चा) मनो वीर, Ñ B1 धीमन्, B2 3 4 धीमान्, D6 वीर —d) Ś1 Ñ B D1 4-7 सत्यवाक्ये, G1 सत्यवादे. G2 M1 सत्य वाक्ये (M1 °दे). G2 सत्यवादे. G1 स्थित (for °त). T2 प्रभु (for पितु). Ñ B पितु स्थित (by transp.), D7 स्थितस्तु

G 2 115 9 L 2 107.9 L 2 120 9

भवानपि तथेत्येव पितरं सत्यवादिनम् ।
कर्तुमर्हति राजेन्द्र क्षिप्रमेवाभिषेचनात् ॥ ९

ऋणान्मोचय राजानं मत्कृते भरत प्रभुम् ।
पितरं त्राहि धर्मज्ञ मातरं चाभिनन्दय ॥ १०

श्रूयते हि पुरा तात श्रुतिर्गीता यशस्विना ।
गयेन यजमानेन गयेष्वेव पितॄन्प्रति ॥ ११

पुंनाम्नो नरकाद्यस्मात्पितरं त्रायते सुतः ।
तस्मात्पुत्र इति प्रोक्तः पितॄन्यत्पाति वा सुतः ॥ १२

एष्टव्या बहवः पुत्रा गुणवन्तो बहुश्रुताः ।
तेषां वै समवेतानामपि कश्चिद्गयां व्रजेत् ॥ १३

एवं राजर्षयः सर्वे प्रतीता राजनन्दन ।
तस्मात्त्राहि नरश्रेष्ठ पितरं नरकात्प्रभो ॥ १४

अयोध्यां गच्छ भरत प्रकृतीरनुरञ्जय ।
शत्रुघ्नसहितो वीर सह सर्वैर्द्विजातिभिः ॥ १५

प्रवेक्ष्ये दण्डकारण्यमहमप्यविलम्बयन् ।
आभ्यां तु सहितो राजन्वैदेह्या लक्ष्मणेन च ॥ १६

त्वं राजा भव भरत स्वयं नराणां
वन्यानामहमपि राजराण्मृगाणाम् ।
गच्छ त्वं पुरवरमद्य संप्रहृष्टः
संहृष्टस्त्वहमपि दण्डकान्प्रवेक्ष्ये ॥ १७

---

9 ᵃ) Ś1 Ñ B D5.6-7 तथा क्षिप्रं, G2 M2 तथैवेत्य, M3 तथेत्येव —ᶜ) Ś1 Ñ1 B4 Dt1 Dm1 D2.4-5 T2 G2.3 M1.3 Ct अर्हसि, Ct^p as in text (for °ति) Ś1 Ñ B1 Dt1 Dm1 D2.6.5.7 T G2.3 M2 Ct राजेंद्र —ᵈ) Dm1 [अ]भिषेचने, B(ed.) [अ]भिषिचनात्, Cv [अ]भिषेचनात् (as in text) Ś1 Ñ B D5.6.7 शाधि राज्यमकंटक

10 ᵇ) T2 प्रसु (sic) Ś1 D5 वैदेह्यानंदवर्धन, Ñ1 कैकेयीप्रथितावभो, Ñ2 केकयेंद्रसुताप्रभो, B1 कैकेयी*** (lacuna)प्रभो, B3 D5.6.7 कैकेयीप्रकृताप्रभुं (B3 °भो), B2.4 कैकेयीकुलनताप्रभो (B4 °भु) —B1 om 10ᶜ —ᶜ) Ñ B2-4 पाहि धर्मेण, T चापि धर्मज्ञ, G2 चापि धर्मज्ञो —ᵈ) B3 पितर (for मातरं), Ś1 D5.6-7 चापि (D5 परि)पालय, Ñ B T2.3 चापि नदय

11 ᵃ) Ś1 D5-7 च पुरा, Dt1 Ct धीमता (for हि पुरा) —ᵇ) D5.7 स्तुतिर् (for श्रुतिर्) Ś1 D5.6-7 तपस्विभिः Ñ1 B1.3.4 G M1.2 यशस्विनी (Ñ1 °भि) —ᶜ) M3 भयेन, Cr m g t as in text (for गयेन) Ś1 Ñ D5.6-7 गय(Ś1 °त)स्य यजमानस्य —ᵈ) B1 गयेष्विव, B2.4 गयायां च (for गयेष्वेव) Ś1 D5.6.7 यज्ञा स्य (D5.7 °तस्य)पितृष्वपि M3 येष्वेव पितरं प्रति

12 ᵈ) D5 transp पितरं and त्रायते —ᶜ) Dg1 क्यात (for प्रोक्त) —ᵈ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G1 पितृन्य, G1 पितृभ (for पितॄन्यत्) Dg1 Dt1 Ct सर्वत (for वा सुत), Ś1 Ñ B D5.6-7 त्यत्र (D5.7 पूर्वं)मेव स्वयंभुवा

13 ᵃ) D5 दृष्टव्या, G1 एषव्या (sic) —ᶜ) Ś1 Ñ1 B D5.6.7 हि, Ñ2 तु (for वै) —ᵈ) Ñ1 B1.3.4 D5.6 यद्येकोपि, Ñ2 यद्यप्येकोपि (by pm) B2 यद्यप्येको, Dd1 Dm1 यदि कश्चिद् (for कपि कश्चिद्) T2 प्र** (for व्रजेत्) Ś1 D5.6.7 यद्येको गुणवान्भवेत्.—After 13, Ñ B3 D5 ins.:

2233* यजेद्वा अश्वमेधेन नीलं वा वृषमुत्सृजेत् ।

[Note hiatus between यजेद्वा and अश्वमेधेन D5 नीलं वाप्युत्सृजेत्कथं (for the prior half)]

14 ᵃ) Ś1 D5.6.7 इत्युक्तुर्वा(?)स्य सर्वे —ᵇ) Ś1 Ñ B Dg1 Dt1 D2.4-5 रघुनंदन, Dm1 राजनंदना —ᶜ) Ñ B तं(B2.4 तद्) शासस्य, D5 तस्मात्प्राणि (for तस्मात्त्राहि) Ñ2 B3 नरव्याघ्र —ᵈ) T3 प्रभु (for प्रभो),

15 ᵇ) Ś1 D5 अनुपालय, Dt1 Ct उपरंजय —ᵈ) D5 om सह

16 ᵃ) Ś1 D5.6-7 प्रवेक्ष्यामि महारण्यम्, —ᵇ) Ś1 D5 भद्रं च मुनिभिः सह, Ñ B2-3 D5.6.7 ब्राह्मणैर्मुनिभिः सह; B4 ब्रह्ममहर्षिभिः सह (sic), D5 महः*** सह —ᶜ) M3 आर्द्रं (for आभ्यां) Ś1 D5.6.7 च, D5 वै (for तु) Dt1 वीर (for राजन्) —ᵈ) D2 वैदेह्या लक्ष्मणो यथ (sic) —For 16ᶜᵈ, Ñ B subst.:

2234* आभ्या हि राजन्वैदेह्या लक्ष्मणेन च धीमता ।

[Ñ1 B3.4 विराजन् (for हि रा°)]

17 ᵃ) G3 न त्वं (sic) Cr m as in text (for त्वं), G1 राजा त्वं (by transp) Dt1 M1 transp भव and भरत Ś1 Ñ B D5.6-7 त्वं राजा भरत भवास्व (Ñ B2-4 भव स्व, B1 भवस्तु) नराणां —ᵇ) B1 वन्यानाम् (for वन्यानाम्°) Dt1 वन्यानामहमपि Ś1 D5 वै वने, Ñ1 D5 तद्वनं B1.4 M1 राजवत् (B1 °वान्) D5 च यद्वने D5.7 यद्वने, L(ed.) वने (for राजराण्) B1 मृगाणां B3 राजा वानराणां (for राजराण्मृगाणाम्) —ᶜ) D5.7 गच्छ (for गच्छ) Dg1 reads वर in पुरवरम् in marg Ś1 D5.6.7 पुरवराद्य D5.6 पुरवरमस्तु —ᵈ) Ś1 D5.6-7 संहृष्टस्, Ñ1 संहृष्ट, B2.4 om (hapl.) G1 संप्रहृष्टः (for संहृष्टः) B1 स्वामिनि Dg1 स्वयमपि (for त्वह°) D5 दंडके प्रवेक्ष्ये B4 दंडकं वने प्रवेक्ष्ये

छायां ते दिनकरभाः प्रबाधमानं
वर्षत्रं भरत करोतु मूर्ध्नि शीताम् ।
एतेषामहमपि काननद्रुमाणां
छायां तामतिशयिनीं सुखं श्रयिष्ये ॥ १८

शत्रुघ्नः कुशलमतिस्तु ते सहायः
सौमित्रिर्मम विदितः प्रधानमित्रम् ।
चत्वारस्तनयवरा वयं नरेन्द्रं
सत्यस्थं भरत चराम मा विषादम् ॥ १९

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे एकोनशततमः सर्गः ॥ ९९ ॥

१००

आश्वासयन्तं भरतं जाबालिर्ब्राह्मणोत्तमः ।
उवाच रामं धर्मज्ञं धर्मापेतमिदं वचः ॥ १

G 2 116.2
B 2 108 1
L 2 121 1

18 D2 G1 om 18 —a) N B छत्र (for छायां) T3 ता (for ते) T1 G3 दिनकरता Ś1 D6 प्रचोद्यमानः(D6 °नं) T1 3 G1 M1 प्रबाध्यमानो, T2 प्रभाष्यमानं, G2 प्रशाम्यमानं, M2 प्रयात्यमानं (sic) —b) Ś1 D4 5 7 G3 सच्छत्र Ñ1 B3 4 वर्षतं (D4 °तं) B1 2 वर्षांतं, Dg1 छत्रं रवा, D5 मच्छत्र, G(ed) छत्रं वै, Cr m g t as in text (for वर्षत्रं) Ś1 D4 6 7 शुभां Ñ B शीत (for शीताम्) —c) Ñ2 कानने द्रुमाणां, B2 का***माणां (illeg). —d) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T Ct अतिशयनीं(Dd1 °शायिनीं) Dg1 Dt1 T3 M3 Ct शनै, T1 2 Cg सुखी (for सुखं) Ś1 Ñ B D6 7 लभि(B3 नर) शिशिरा(Ś1 °रसा, D6 °रसां) समाश्रयिष्ये

19 a) Ś1 Ñ B D4-7 L(ed) कुशलस्तु(Ñ °न)तोऽस्तु (L[ed] °स्ति) Dt1 Ct स्वनुकूलमतिस्तु, D3 कुशलश्चास्तु —b) Ś1 B D4-7 विहित Dd1 Dm1 विदित, G3 च कृत, Cm g t as in text (for विदित) Ś1 Ñ1 D4 6 7 मम विधाता, Ñ1 B G1 M1 प्रधानमैत्रीं(G1 M3 °मित्र [sic]) (for प्रधानमित्रम्) —c) B3 प्रवरा (for वरा) B4 om वयं D5 पु**ट्टै —d) Dt1 Dd1 Ct विषीद, Cm g as in text (for °षादम्) Ś1 D4 5 6 सत्य स्थ(D4 चर, D7 वर) करवाम मा विषीद, Ñ B सत्यस्थं(Ñ2 B3 4 °स्थ)नृप(B4 नृपति) करवाम मा विषीद, D1 5 मयं से नृवर कुरुष्व(D5 करास [sic]) मा वि(D5 वि)षीद

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ1 I 1 2 4 D4-7 रामवाक्यं, Ñ2 B3 श्रीरामवाक्य D5 भरतपर्यंति रामवाक्यं —*Sarga no* (*figures words or both*) Ś1 Ñ1 B1 D5 om Ñ1 116 B2 101, B3 D4 5 114 B1 110 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-4 107, D4 111 D7 113 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G with श्रीरामाय नमः.

100

☞ V1 missing for Sarga 100 (cf v l 2 99 1) Dm1 begins with ॐ, M1 2 with रामाय नमः —Before 1, Ñ B ins D1 2 M4 ins before 2236*

2235* अथ राममभिप्रेत्य गमनाय पुरं प्रति ।
राज्ञो मैथाविकस्तेषां समक्षो वाक्यमब्रवीत् ।

[(1 2) M4 धर्मज्ञो (for संज्ञो) Ñ B सर्वशास्त्रविद् (for वाक्यमब्रवीत्)]

1 a) N B आश्वासयश्च B3 marg D4 भरत (for भरतं) —b) T3 जाबाली (for जाबालिर्) —c) Ñ1 B धर्मज्ञो (for धर्मज्ञं) —d) Ś1 D1 3 4 D4 5 7 M1 3 धर्म्यं पेशलम् —For 1 D1 2 M4 subst

2236* जाबालिः कुशलो वाग्मी सर्वशास्त्रविशारदः ।
इदं वाक्यं तदा पुण्यमब्रवीद्राघवं प्रति ।

[(1 2) M4 पुण्य (for तदा) M4 om (hapl) from अब्रवीद् up to पुण्य in l 1 of 2237*]

—D1 2 M4 cont Ñ B ins after 2

2237* वाक्यद्वारार्थं पितुर्गुणं कर्तुं नरवर त्वया ।
कृतं सर्वं समासेन यथा यदनुवर्णितम् ।
निवेदयामि ते भूयः क्षेत्रं मा गन्तुमर्हसि ।
तपो धर्माभिरामेण राज्ये च निवेशय ।
ननु स पार्थिवेन्द्रेण पूर्वं दत्तमिदं जगत् । [5]
यदिच्छदस्य च भरत सोऽयं नामेन याचते ।
यज्ञं च कुरु विप्रार्थं सपिंड बहुमानविधे ।
कैकेयीं प्रयुञ्जा सा राज्ये कुरु प्रयच्छति ।
तद्ग्रहाण प्रजा पाहि स्वजन सुखिनं कुरु ।
सौमित्रेऽपि देव्याश्च वैदेहा मातुरेव च । [10]

G 2.116 3
B 2.108 2
L 2.121 2

साधु राघव मा भूत्ते बुद्धिरेवं निरर्थका ।
प्राकृतस्य नरस्येव आर्यबुद्धेस्तपस्विनः ॥ २
कः कस्य पुरुषो बन्धुः किमाप्यं कस्य केनचित् ।
यदेको जायते जन्तुरेक एव विनश्यति ॥ ३
तस्मान्माता पिता चेति राम सज्जेत यो नरः ।
उन्मत्त इव स ज्ञेयो नास्ति कश्चिद्धि कस्यचित् ॥ ४
यथा ग्रामान्तरं गच्छन्नरः कश्चित्क्वचिद्वसेत् ।
उत्सृज्य च तमावासं प्रतिष्ठेतापरेऽहनि ॥ ५
एवमेव मनुष्याणां पिता माता गृहं वसु ।
आवासमात्रं काकुत्स्थ सज्जन्ते नात्र सज्जनाः ॥ ६
पित्र्यं राज्यं समुत्सृज्य स नार्हसि नरोत्तम ।
आस्थातुं कापथं दुःखं विषमं बहुकण्टकम् ॥ ७

अत परमिमां प्रज्ञां प्राज्ञैरनुपसेविताम् ।
कामादात्मकृतां मिथ्या नाभिगन्तु त्वमर्हसि ।
त्यजन्ति गुरवस्तात कामलोभवशागताः ।
ऋचीक इव पुत्रं स्वं शुनःशेफं नरोत्तमम् ।
न हि त्वां स्वर्गतस्तात पितोपालब्धुमर्हति ।   [15]
यस्मात्तेषु शरीरेषु शरीरान्तरसंस्थितः ।

[M4 om up to युक्त in I 1 (cf 1 | 2236*) —(l 1) M4 सत्पुरुष (for नरवर) D1 3 राम पि(D3 भ्रा)त्रा यदुक्तं ते तस्य कर्तुमर्हसि —(l 2) Ñ1 illeg for मात्स्य D3 समारभवथा (sic) —(l 3) Ñ B1 3 निर्वेगेरीशितो, B2 निर्वेदाज्ञारितो, D1 3 M4 न सि(D1 °न्धि)न्नानीशितो (for निर्वेदादीशितो) Ñ1 B1 3 4 नागन्तुम्, D1 3 M4 मागंतुम् (sic) (for मा गन्तुम्) D3 अर्हति (sic) —(l 4) M4 [अ]भियोगेन धर्मे (for [अ]भिरामेण राज्ये) —(l 5) D1 3 न तु तेनैव तातेन, M4 तत्ते तातेन तेनैव (for the prior half) B3 4 D1 M4 पूर्वदत्तम् (for पूर्वं दत्तम्) —(l 6) M4 उपयाचति (for एव याचते) —(l 7) D1 तदेक, D3 M4 तदेव (for तदेव) B1 3(m also as above)-4 कल्मषं, G(ed) मज्जन (for कल्मष) Ñ1 B1 मभो (for विभो) —(l 8) B4 च (for [इ]व) B1 स्वसुता, D3 च सुमित्रा (for [इ]व सुता) Ñ B [अ]सौ (for सा) D1 3 M4 तुभ्य राज्यं (by transp) B3 मन्यसति (for प्रयच्छति) —(l 9) D1 3 गृहीत्वा (for गृहाण) M4 पुर याहि (for प्रजा पाहि) M4 स्व जने (for स्वजनं) —(l 11) D1 3 M4 ना(D1 सा)त परमिमां प्राज्ञ (for the prior half) —(l 12) B3 4 मत्कृतां (for आत्मकृतां) D1 3 M4 कस्मात्त्वया कृता हि सा प्रतिज्ञा कर्तुमर्हसि —(l 13) D1 3 त्यजते, M4 त्यज्यते (for त्यजन्ति) —(l 14) D1 3 M4 पुत्रेण (for पुत्रं स्व) Ñ1 शुनःशेफ D1 3 M4 शुन शेफे(M4 °फे)न राघव (for the post half) —(l 15) D3 तु (for हि) M4 पिता चाभ्युपगच्छति (for the post half) —(l 16) Ñ1 तस्मात्तेषु D1 3 तेषु तेषु M4 मत्यर्थेषु (for यस्मात्तेषु) D3 om (hapl ?) शरीरेषु B1 M4 संस्थित (for संस्थितः)]

2 a) D1 4 राम च (for राघव) Ś1 Ñ B D1-7 M1 ते भूत् (by transp) (for भूत्ते) —b) G1 मतिरेव Cg t as in text (for बुद्धिरेव) D1 4 पुनः; D4 7 G1 3 M3 त्व, Ct as in text (for एवं) B3 4 D11 Dd1 Ct निरर्थिका D1-4 7 निरर्थकी G2 निरर्थका (for निरर्थका) —Note hiatus between c and d —c) Ś1 Ñ B D1-7 नरस्येव प्राकृतस्य (by transp) D7 G1 [ए]व (for [इ]व) —d) Ś1 D5 धीरबुद्धेस, Ñ B गर्वा(Ñ1 °र्वं) बुद्धिस्; Dg1 D11 Dd1 Dm1 T1 3 G M3 ह्यार्यबुद्धेस (to avoid hiatus) D1 3 4 5 7 ह्या(D5 [इ]ह्या D3 का)र्यबुद्धेस, D5 M4 ह्याल बुद्धेस, M5 भार्याबुद्धेस (for आर्यबुद्धेस) T2 3 मनस्विन, M2 यशस्विन, Ct as in text (for तपस्विन) —After 2 Ñ B ins 2237*

3 a) D3 कि (for क) —b) Ś1 Ñ B D1 7 कि कार्यं G2 किमार्यं (for किमाप्य) Ś1 D5 M4 येन कस्य (by transp) चित् (M4 वा) —c) Ś1 D1 2 M4 यदे(M4 °दै)-को, D11 Ct एको हि (for यदेको) —d) B1 पूर्व (for एव) B1 विदंस्यति, D1 विनश्यति (for विनश्यति) —After 3 D3 ins

2238* द्विरतार्थं हि परित्यज्य नान्यत्रागति किंचन ।
यो ह्यदेष्टे मनो धत्ते पश्यन्नपि स मुह्यति ।

4 B1 om 4 —a) Ś1 D5 4 D1-7 [ए]व (for [इ]-ति) —b) Dd1 Dm1 G2 3 M1 3 सज्जेत, Ct as in text (for सज्जेत) Ś1 Ñ B3-4 D1 7 प्रति प्रयसमानुभौ M4 सजेश विहिता विभो —c) D4 कुबुद्धि (for उन्मत्त) D3 3 एव T1 इति (for इव) B3 4 विज्ञेयो, Dg1 Dm1 D1 सज्ञेयो, M4 संज्ञेया (for स ज्ञेयो) Ś1 D5 उन्मत्तस्तु स विज्ञेयो —d) Ś1 D5 यो(Ś1 य)त्र जानाति वै नर, Ñ B1-4 D1-5 7 योत्र(Ñ1 B1 °तु) सज्जेत(D1-5 7 °ज्जति) वै नर (B1 पुन)

5 a) B1 [ग्रा]मान्तरं —b) D11 Ct क्वचिद्वसेत्; D1 वसेत्क्वचित् (by transp) (for क्वचिद्वसेत्) Ś1 D5 मा कस्मादपि क्वचित् —c) D1 तं (for च) Dm1 तथावास, D1 निवास च M4 तमावास (for तमावास) —d) B1 प्रतिष्ठन D1 3 प्रतिष्ठेता D1 प्रतिष्ठे च (for प्रतिष्ठेत) G1 परे (for [अ]परे)

6 b) G1 3 क्षेत्र (for माता) D1 पिता गृहमथापि (sic) —c) Ś1 आभास (for आवास) —d) Ś1 D5 7 तत्र सज्जति(D1 सज्जति, D1 सज्जंति) वै नर (D1 °रा) Ñ B D1 3 M4 तत्रा(B1 °वा)स्ते बान्धव(D1 °न्धि)विस्तरा(D1 °स्तरा) D5 6 नात्र सज्जेत वै नर

7 ab) T M3 परित्याज्य (for समुत्सृज्य) Ś1 D5 7 पित्र्यं समुत्सृज्य(D1 °ज्य) (for a) D1 न नार्हसि D1 म नार्हसि D1 स नार्हसि (for स नार्हसि) Ñ B D1 3 M4 नीरसर्कं सर्वं हित्वा पैतामहमिहोभयं —c) G1 M3 3 दुर्गं Ct m.g as in text (for दुःखं) Ś1 D5 आस्थितुं त्रिये

समृद्धायामयोध्यायामात्मानमभिषेचय ।
एकवेणीधरा हि त्वां नगरी संप्रतीक्षते ॥ ८
राजभोगाननुभवन्महार्हान्पार्थिवात्मज ।
विहर त्वमयोध्यायां यथा शक्रस्त्रिविष्टपे ॥ ९
न ते कश्चिद्दशरथस्त्वं च तस्य न कश्चन ।
अन्यो राजा त्वमन्यश्च तस्मात्कुरु यदुच्यते ॥ १०
गतः स नृपतिस्तत्र गन्तव्यं यत्र तेन वै ।
प्रवृत्तिरेषा मर्त्यानां त्वं तु मिथ्या विहन्यसे ॥ ११
अर्थधर्मपरा ये ये तांस्ताञ्शोचामि नेतरान् ।
ते हि दुःखमिह प्राप्य विनाशं प्रेत्य भेजिरे ॥ १२
अष्टका पितृदैवत्यमित्ययं प्रसृतो जनः ।
अन्नस्योपद्रवं पश्य मृतो हि किमशिष्यति ॥ १३
यदि भुक्तमिहान्येन देहमन्यस्य गच्छति ।
दद्यात्प्रवसतः श्राद्धं न तत्पथ्यशनं भवेत् ॥ १४

G 2. 116. 24
B 2. 108. 15
L 2. 111. 14

गुणं, N B D1·3 M4 भास्थातु माईसे वीर, D4·6·7 भास्थातु विपर्ये दिविद् —d) Ś1 D5 त्रिपिनं, Ñ B D1 M4 कापथं, D3 पथानं (for विपथे) D4 बहुसकट

8 b) M4 सक्षिप्रम् (for आत्मानम्) —c) D1 यथा (for यथा) Dt1 Dd1 Dm1 D3 T G1·3 M Ct त्वा (for त्वां) —d) D1 नगरे (sic) B3 D1 त्वां (D1 सा) प्रतीक्षते, B4 Dg1 D4–6 संप्रतीक्ष्यते, Dt1 स प्रतीक्ष्यते (for संप्रतीक्षते)

9 a) D1·3 G1 M1·4 राम भोगान्, D4 राज्यभोगान् (for राजभोगान्) —b) D1 T3 M3 पार्थिवात्मन Ś1 D4–7 महात्मन्पार्थिवो भव —d) T2 त्रिविष्टप (for °पे) D2 यथा नाकस्त्रिरम्ये (sic)

10 a) G3 ते कश्चिद् (for ते कश्चिद्) D1 दृशरथं (sic) —b) B4 कश्चित्तस्य; M4 तस्य त्वं च (by transp.) (for त्वं च तस्य) D5 कंचन (for कश्चन) —c) Ś1 अतो, D5 अपि (for अन्यो) Ś1 Ñ B Dd1 Dm1 D4–6·7 G3 M1·4 अप्यन्यस्त्, Dt1 M3 Ct मन्यस्तु, D3 मन्यस्त्व, D2 मप्येतत् (for मन्यश्च) —d) Ś1 Ñ1 B2 D1·6·7 यदुच्यते, T1·2 यथोच्यते; Cr g t as in text (for यदुच्यते) —After 10, Ñ B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1·7 S ins.

2239* बीजमात्रं पिता जन्तोः शुक्रं रुधिरमेव च ।
संयुक्तमृतुमन्माता पुरुषस्येह जन्म तत् ।

[(l. 1) D2 पितृ:, M3 गुरु (for पिता) M4 पिता Ñ B Dg1 Dt1 Dd1 D1·3·7 Ct गुर्वं C1 गुरु° Cr m g as above (for शुक्र) Dt1 Dd1 Dm1 D1·3·7 Ct °ऋविरम् Cv r m g as above (for रुधिरम्) Ñ B रुधिरं तु (D5 °रं) च M4 रुधिरं तु —(l. 2) D2 M3 संगम्य (for संयुक्तम्) Dg1 M3 ऋतुमत्, Cr m g t as above (for ऋतुमत्) Ñ B D1·3 M4 ऋतुमत्या (D4 °ऋ)तु, Dm1 ऋतुमत्स्त्री Ñ B [मा]ता D1·3 M4 [म]ते M4 [त]र (for [त]त्) B2·3 जन्मतः, T1 जन्म G2 जन्म च, M4 जन्मनि (for जन्म तत्) Dd1 Dm1 पुंसः स्मृतं (Dm1 °त्र) तो° (for the post. half)]

11 a) M4 गमनम् (for नृपतिः) —b) Ś1 D4·6·7 M4 तेन यत्र (by transp.) D1 तेन तत्र Dg1 यत्र येन; G1 यत्र मे त. Cr m g t as in text (for यत्र तेन) D5 ते वयै (sic) —c) D1 प्रवृत्तिर् (for प्रवृत्तिर्) G3 M3 एष (sic) (for एषा) Ś1 Ñ B Dt1 Dd1 Dm1 D2·3 G3 M4 भूतानां Cr m g t मर्त्यानां (as in text) —d) B1 विहन्यते; B4 वितन्यसे (for विहन्यसे) Ś1 D4·6 मिथ्यानुतप्यसे, D1·3 M4 मोहाद्विहन्यसे, D4·6 मोहाद्य तुप्यसे

12 a) Ś1 D4–7 परलोकगता, Ñ B D1·3 M4 अर्थ (B3 D2 °थ) धर्मविदो, Dm1 अथ धर्मपरा; D5 पर लोकगता (for अर्थधर्मपरा) D1 वै, Ct as in text (for first ये) B1 ते; Dg1 तु, Dd1 Dm1 च Ct as in text (for second ये). —b) Ñ1 B2·3 D1·3 M4 पृच्छामि; Ñ2 पृच्छसि, B1 इच्छामि G1 पश्यामि; Ct as in text (for शोचामि). D3 D1·3 M4 ते न (D1 च) रान्, Dg1 तत्परान् (sic) Cg as in text (for नेतरान्) Ś1 D4·6 तावतश्लोचयति को नर, B1 तानाशृच्छामि नेतरान् —c) D1 ते (for हि) Ś1 D4·6 परिप्राप्य, Ñ B D1·3 M4 इह प्राप्य, D1·3 परं प्राप्य G(ed) अनुप्राप्य (for इह प्राप्य) —d) D1 M3 प्रतिजज्ञिरे; T1 प्रेत्य लभिरे, C(p) प्रतिपेदिरे

13 a) Dg1 D1·3 अष्टका Cv r m g t अष्टका (as in text) Ñ1 Dt1 Dd1 Dm1 G3 M1·3 Ct दैवतम्; Ñ2 B1·3 दै (B1 दै) वहि, B2 दैवत्य; B4 दैवेभ्य, D2·4·6 दैवत्यात् D3 T3 M1 दैवत्या; Cv r m g as in text (for दैवत्यम्) T1 विश्वत्सम् (damaged) Ś1 D5 L(ed) नष्टकारि त्वा (L(ed) नत्र, D5 वितु) कार्या —b) Ś1 Ñ1 D4·6·7 इत्येवं प्र (D4·6 प्र) सृतो, Ñ2 B कस्यचित् (Ñ2 °चित्, D1 °यपि) प्रसृतो, D1·3 M4 इत्यभिप्रस्थितो (for इत्ययं प्रसृतो) —c) Ñ1 D1 अर्थस्य D1 D4·6 अन्नस्य B1 अन्नस्य, D1 पश्यस्व [sic] (for अन्नस्य) B1 M4 अर्थं (B1 °र्थ) शोपद्रवं B1 D5 पश्यत् (for पश्य) —d) D1 मृतो (for मृतो) Ś1 D4·6 किमश्निष्यति D1 च देशुष्यति (for किमशिष्यति) Ñ1 B मृते किम् (Ñ1 B1 °किं) अश्निष्यते D1 किं मृतो हि किमश्निष्यति

14 a) B1 भुक्तम्, M3 भक्तम् (for भुक्तम्) D1 [क्त] ... D1 [क] येन; D3 [क] न्यस्य (for [म]न्येन) —b) B1·3 D1·3 M4 कायम्; B1 कार्यम् (for देहम्) —c) Ñ1 D1 Ct प्रवसतां, B1 प्रवसन (metr.) Cr m g as in text (for प्रवसत) B1 दद्यु प्रवसतः श्राद्धं, D1·3 M4 श्राद्धं (D1·7 भवा) प्रयान (D2 °तम् (metr.) D1 °मत् वो देवं.

G 2 111 25 B 2 108 16 L 2 121 15

दानसंवनना ह्येते ग्रन्था मेधाविभिः कृताः ।
यजस्व देहि दीक्षस्व तपस्तप्यस्व संत्यज ॥ १५

स नास्ति परमित्येव कुरु बुद्धिं महामते ।
प्रत्यक्षं यत्तदातिष्ठ परोक्षं पृष्ठतः कुरु ॥ १६

—d) Ñ1 B D1 2 5 M4 स, D3 om (subm) (for तत्) Ñ B D1 3 5 M4 पथ्यो (Ñ2 °थ्या, B4 °च्यो, D1 M4 °थ्य) दनं (for पथ्यशनं) Ñ2 B1 D1 M4 वहेत्, B4 भइत्, D3 5 हरेत् (for भवेत्) Ś1 D4 6 7 नाहय पाथेयमाहरेत्

15 a) Ś1 D6 दानसस्वपरा Ñ B2 D3–6 7 °सवर्धना B1 2 D1 °सवर्णना, B4 °ससहंता, Dg1 °सवदना M1 °सव नना M2 दान सवनना M3 °सत्रहना, M4 °सवर्तका Cg as in text (for दानसवनना) —b) G2 ग्रहा (for ग्रन्था) Ś1 M3 मेधाव (M3 °वि) धि, D6 सेत्राविधि (for मेधाविभि) —c) D2 दिक्षस्यस, Cv दिविक्ष (sic) (for दीक्षस्व) —d) Ś1 तप्य च, B3 तप्य तु, D6 तप्यस्व (for तप्यस्व) Dm1 गच्छति, M4 निस्यश, Cm as in text (for संत्यज)

16 a) M4 स्व (for स) Ñ B पर (for परम्) Ñ1 B1 2 Dt1 Dd1 Dm1 M4 Ct [ए]वत्, Ñ2 [ए]व, B3 4 [ए]ता Cv as in text (for [ए]व) Ś1 D2 7 स (D3 सा, D2 5 स) नास्तिक (D4 7 °क) परमेव (D2–6 °व) D1 नास्ति परमित्येवा —b) D2 महावने (for महामते) —c) D6 यत्र तिष्ठन Ñ2 B1 परोक्षमान (Ñ1 °न) च कार्यां, Ñ2 परोक्षमायतं कार्यां, B2–4 D1 3 M4 परोक्ष (D1 3 M4 °क्षे) मा मत (B2–4 मत) कार्यां —d) Ñ B D1 3 M4 प्रत्यक्ष (M4 °क्षे) कुरु राघव (B1 missing for कुरु राघव) —After 16 D4 6 7 ins

2240* तस्मादभ्यागतां लक्ष्मीं मावमंस्था नरर्षभ ।
प्रपद्य विपुलं राज्य नि सपत्नमकण्टकम् ।
इति श्रुत्वा वचस्तस्य मन्दकोपोऽपि राघव ।
महर्षिं प्रति चुक्रोध नास्तिक्यमनुदर्शिन ।

[(l 1) D2 मावमथा (sic) D7 मानसस्था (sic) (for मावमंस्था) —(l 2) D7 निसपत्नम् (for नि सपत्नम्)]
—D4 6 7 cont Ś1 D2 6 ins after 16 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins l 1-4 after 2 101 29 l 5-20 after 2 101 30 and l 21-26 after 2240* while D1 3 ins l 17-20 only after 2 101 29

2241* अमृष्यमाण पुनरप्रतेना
निशम्य तन्नास्तिकवाक्यहेतुम् ।
अथाब्रवीत्तं नृपतेस्तनूजो
विगर्हमाणो वचनानि तस्य ।
हितैषमात्मनाय यथाऽदर्श [5]
मेवोदयं सम्प्रतिपद्य विप्रा ।
धर्मं चरन्त सकल यथावत्
काङ्क्षन्ति लोकागमसम्प्रदायाः ।
निन्दाम्यहं कर्म पितु कृत त
यस्त्वामगृह्णाद्विषमस्थबुद्धिम् । [10]
बुद्ध्यानयैवंविधया चरन्तं
सुनास्तिकं धर्मपथादपेतम् ।
यथा हि चोर स तथा हि बुद्ध
स्तथागत नास्तिकमत्र विद्धि ।
तस्माद्धि य शक्यतम प्रजाना [15]
स नास्तिकेनाभिमुखो बुध स्यात् ।
त्वत्तो जना पूर्वतरे वराश्च
शुभानि कर्माणि बहूनि चक्रु ।
जित्वा सदेम च पर च लोक
तस्माद्द्विजा स्वस्ति कृत हुत च । [20]
न नास्तिकाना वचन ब्रवीम्यह
न नास्तिकोऽह न च नास्ति किंचन ।
स चापि कालोऽयमुपागत शनै
र्यथा मया नास्तिकवागुदीरिता ।
निवर्तनार्थं तव राम कारणा [25]
त्प्रसादनार्थं च मयैतदीरितम् ।

[(l 1) D7 अमृष्यमाणा (sic) G1 तेजसा —(l 2) Ś1 निशम्य (for निशम्य) —D3 om (hapl ?) after नास्ति up to स्वस्ति in l 20 Ś1 D4 7 नास्त्यमुक्तम्, M3 हेतुवाक्यम् (by transp) (for वाक्यहेतुम्) —(l 3) D3 अथो (sic) G3 तथा (for अथ) D3 नृपतितनूजो G1 3 नृपति सम भूयो (for नृपतेस्तनूजो) —(l 4) G1 विगर्हमाणो —Ś1 D6 om l 5-8 —(l 5) D4 7 तथा तद्यम् D3 यथावदार्ये —(l 6) D2 5 एतदय, T3 एतोदय D2 4 5 7 सम्प्रतिपाद्य (for °पद्य) —(l 7) D5 धर्मं चरत, T1 धर्मं च मत्त (for धर्मं चर त) —(l 8) D2 5 कामभोगावगमप्रसक्त, D4 6 7 क कामभोगागमसं (D5 °म) प्रवृत्त (D7 °मत्त) —(l 9) Ś1 D4–7 पितु कर्म Dt1 Dd1 Dm1 Ct कृत पितुर् (by transp) D3 कर्म पितुर् (for पितु कृत) Ś1 न, D4 5 7 तु D6 तु (for तद्) —(l 10) Ś1 यस्त्वाम् (sic) M4 गतराम् (for यस्त्वाम्) Ś1 D2 4–7 मृग्णम् (D3 °मद) Dg1 Dd1 विषमस्थ Cr m g t as above (for विषमस्थ) Dm1 -बुद्धि Cm -बुद्धि (as above) —(l 11) Ś1 D4 7 तवैव D3 न चैवं, D1 3 तवैव, T1 [अ]नयैव (for [अ]नयैव) Dg1 D3 T1 2 विषमाचरत, G3 विषम(य) चरत, Cr m g t as above (for विषमा चरत) —(l 12) Ś1 D4 6 7 अनास्तिक, Dg1 स्वनास्तिक Cg as above (for सुनास्तिक) T3 कर्मे (for धर्मे) Ś1 D4 7 -पथा (D7 °थ) स्यपेतं D3 पथाग्रतेन, D4 -पथा प्रतेन (for -पथादपेतम्) D1 धर्ममय व्यपेत —Ś1 D6 om l 13-16 —(l 13) M4 यथापि (for यथा हि) Dg1 D4 6 7 चौर, T1 लोर, Cg as above (for चोर) D4 5 7 तथा (D4 °ता) गतबुद्ध (for तथा हि बुद्ध) —(l 14) D3 बद्ध (for नात) D2 तमवुद्धि, D1 7 अत्र विद्ध (for अत्र विद्धि) D3 तथागतं नास्तिकमत्र विद्धि, M4 तथागता नास्तिकमत्रविद्धि —(l 15) D5 M4 या M4 यत् Cg as above (for य) Dg1 M4 Cm g शक्यतमं (M4 °मम) Cr cp mp t शक्यतम (as above) ❀ Cv [s]तोऽयन्तम इति सम्यक् पाठः । ❀ D3 तस्माद्धि यत्र यत्नेन

सतां बुद्धिं पुरस्कृत्य सर्वलोकनिदर्शिनीम् । राज्यं त्वं प्रतिगृह्णीष्व भरतेन प्रसादितः ॥ १७

G 2 116 27
B 2 108 18
L 2 121 0

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे शततमः सर्गः ॥ १०० ॥

(l 15) D4 7 न स्यादि तत्कांतर, D1 तस्मान्न कांतरस्तर D2 1 दिगानां (for मनानां) —(l 16) Dd1 Dm1 G2 3 M Cv r m g र, G1 ति Ct as above (for र) D3 5 नास्तिको यो(D5 ना)प्यमुखी, D4 7 नास्तिको नास्ति(D7 °थ) मुखी, G2 M2 नास्तिको नाभिमुखो, M1 नास्तिकस्याभिमुखो D4 7 मुखी, D6 om D4 वर (for ब्रूर) —After l 16, D3 4 6 7 ins, while Ś1 D1 ins after l 22 (owing to om)

2241(A)* ततस्तु जाबालिरुदीक्ष्य राम
मापस्कृत्य मृशरोहिताक्षम् ।
ब्यान वासय शुद्ध्रुपमन्य
मथानुरूप परमार्थवच्च ।

[(l 4) D3 क्रियानुरूप, D4 6 7 कथानुरूप]

—D1 om l 17-20 Ś1 D6 read l 17-18 after l 4 —(l 17) Dd1 Dm1 लठो पर D1 M4 पितामहा°, D4 गुणा जना°, D7 जना जना (for त्यक्तो जना) Ś1 D1 3-7 पूर्वतरा (for पूर्वतरे) Ś1 D5-7 परे च Dg1 पुराश्च (sic) Dt1 Ct द्विजाश्च, Dd1 Dm1 Cm जनाश्च, D2 G1 Cv r पराश्च Cg as above M4 पूर्वतरेश्चराश्च —(l 18) Ś1 D5-7 बहूनि कर्माणि शुभानि कृत्वा —(l 19) Dt1 Ct क्रिया D3 M4 बुद्धा Cv r m g as above (for क्रिया) Ś1 D1 दयोर, D1 3 तदेवं, D4 5 सर्वं, D6 सदेम (for सदेव) ❀ Ct 'यदा' इति पाठे नाध्याहारापेक्षा तथैव पर इत्यर्थेः इत्याह । ❀ Ś1 D4 6 7 परम (for च परे) —(l 20) D3 M4 मता (for द्विजा). Ś1 D4 5-7 क(D5 7 त)स्मात्परं ना(Ś1 °रमा)स्ति (for तस्माद्द्विजा° सन्ति) Ś1 D1 3 4 6 7 T2 3 G2 3 M1 Cv r m g इत इत (by transp) च Ct as above —(l 21) D3 मतास्थितानां —(l 22) G1 च न (by transp). T1 न * * अस्ति (damaged) Ś1 D6 क्व(Ś1 क्व [sic])स्व धर्मे गुणानि समस्तान, D4 5 देव स(स्व)धर्मे गुणानि समाहित, D1 7 क्षमस्व धर्मे गुणानि समावस —After l 22, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

2241(B)* समीक्ष्य काम पुनराशितं ज्ञोप्सवं
मतेच माने पुनरेव नास्तिक ।

[(l 2) G1 M3 मतानि, Cr g as above (for मतेच)]

—(l 23) D6 सर्वाणि, T1 स चातु (for स चापि) —(l 24) M3 नास्तिकरा * * ना (damaged) Ś1 D3 4-7 दया च तथा (D5 च न ना D6 दय ना)स्तिकत्वानयमीरित —(l 25) Ś1 D3 4 6 7 पार्थिवात्मज (for राम कारणात्) —(l 26) Ś1 D3 4-7 प्रसीद संपश्य(Ś1 D6 पश्य स्व)गुरूनिह स्थितान्]

17 Ś1 D2 4-7 om 17 —a) B1 om Cr m g स तां, Ct as in text (for सतां) M4 बुद्धि (for बुद्धिं) —b) Ñ1 B निदर्शि(B2 °र्शं)नीं, D3 प्र° M1 निदर्शने (for निदर्शिनीम्). —c) B1 त्वं प्रतिगृह्णीष्व, Dt1 M1 Ct स(M1 त्वं) त्वं निगृह्णीष्व, G1 त्वमभिगृह्णीष्व —After 17 Ñ B D1 2 M4 ins a passage relegated to App I (No 27)

Colophon Ñ2 om —*Sarga name* Ś1 Ñ1 B1 2 4 D1 3-7 जाबालिवाक्यं, B3 जाबालिभर्त्सनवचनं, D1 भरतपर्षणि जाबालिवाक्यं —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 D2 4 om B2 102 B3 D2 3 M4 115 B4 111 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 108, D1 169 D4 112 D7 114 —After colophon T1 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम , G with रामाय नम

—After Sarga 100, Ñ B D1 2 M4 read 2 98 1-13 (including star passages) constituting a separate Sarga

१०१

G 2 118 1
B 2 109 1
L 2. o o

जाबालेस्तु वचः श्रुत्वा रामः सत्यात्मनां वरः ।
उवाच परया युक्त्या स्वबुद्ध्या चाविपन्नया ॥ १
भवान्मे प्रियकामार्थं वचनं यदिहोक्तवान् ।
अकार्यं कार्यसंकाशमपथ्यं पथ्यसंमितम् ॥ २
निर्मर्यादस्तु पुरुषः पापाचारसमन्वितः ।
मानं न लभते सत्सु भिन्नचारित्रदर्शनः ॥ ३
कुलीनमकुलीनं वा वीरं पुरुषमानिनम् ।
चारित्रमेव व्याख्याति शुचिं वा यदि वाशुचिम् ॥ ४
अनार्यस्त्वार्यसंकाशः शौचाद्धीनस्तथा शुचिः ।
लक्षण्यवदलक्षण्यो दुःशीलः शीलवानिव ॥ ५
अधर्मं धर्मवेषेण यदीमं लोकसंकरम् ।
अभिपत्स्ये शुभं हित्वा क्रियाविधिविवर्जितम् ॥ ६
कश्चेतयानः पुरुषः कार्याकार्यविचक्षणः ।
बहु मंस्यति मां लोके दुर्वृत्तं लोकदूषणम् ॥ ७
कस्य यास्याम्यहं वृत्तं केन वा स्वर्गमाप्नुयाम् ।
अनया वर्तमानोऽहं वृत्त्या हीनप्रतिज्ञया ॥ ८

101

☞ V1 missing up to पुरुष in 22ᵃ on damaged fol (cf v l 2 99 1) Dm1 begins with ॐ, M1 3 with श्रीरामाय नम

1 ᵃ) B2 च (for तु) —ᵇ) T1 3 M3 सत्यवता, G1 आत्मवता, Cr m g tp as in text (for सत्यात्मना) Ś1 Dt1 D2 4–7 M3 Ct राम सत्यपराक्रम, Ñ B D1 3 M4 भरतस्य च वीर्यवान् (Ñ पराक्रम) —ᶜᵈ) Ś1 D2 4 7 बुद्ध्या, Dg1 Cg भक्त्या, Dt1 Dd1 Dm1 Ct सूक्त्या, G2 M1 3 शास्त्या (for युक्त्या) Dg1 सुबुद्ध्या (for स्वबुद्ध्या) Ś1 D2 4–7 पुन सत्यामिपन्नया, Dt1 Ct बुद्ध्या विप्रतिपन्नया (for ᵈ) Ñ B D1 3 M4 उवाच रामो जाबालिं सम्यग्बुद्ध्याभि(Ñ2 B4 °ति, B3 °धि, D1 3 M4 °वि)पन्नया

2 V1 missing (cf v l 1) —ᵃᵇ) Ñ B मा, D1 M1 मत् (for मे) B1 प्रियकार्यार्थि Ś1 D2 4 7 प्रियकामस्तु(Ś1 D6 °मैतु) मामेवमिद वचनमब्रवीत् —ᶜ) Ś1 D2 5–7 कार्ये सदृशम्, D4 सदृश कार्यम् (for कार्यसंकाशम्) —ᵈ) Ñ1 Dg1 Dt1 पथ्यसंनिभ, Ñ2 B D5 M4 °संज्ञित, D4 6 °संमितं, G1 °सहितं, Cv m g as in text Cr °समत (for पथ्यसमितम्) D2 ***पथ्यसंश्रित

3 V1 missing (cf v l 1) —ᵃ) B1 om न (subm) D2 यस्तु (for सत्सु) —ᵈ) D3 om D4 चारित्र्य (for -चारित्र) Ś1 D6 -सेवनात्, Cv -दर्शन (for -दर्शन) —After 3, Dm1 ins श्रीरामसीतालक्ष्मण

4 V1 missing (cf v l 1) —ᵃ) Ś1 Ñ1 B D2 3 4–7 नरं, D3 धीर, T3 पर, M1 वीरं (for वीरं) —ᶜ) G(ed) चारित्र्यम् Ś1 Ñ B D2 3 4–7 ह्या(D1 5 चा)चष्टे(B2 °ष्ट) T3 चाख्याति, M4 व्याचष्टे (for व्याख्याति) —ᵈ) T2 शांति (for शुचिं) Ś1 Ñ B D2 3 4–7 G1 शुभं वा यदि वाशुभं

5 V1 missing (cf v l 1) —ᵃ) Ñ B Dt1 Dd1 D1–3 5 T M1 Ct [वा]र्यसत्तम (B4 °त्तः, D5 °मेद्र) Cv r m g as in text (for [वा]र्यसंकाश) Ś1 D6 अनार्यं श्चार्यशीलश्च D4 7 अनार्य(D4 अनर्थ)स्त्वार्यशीलश्च —ᵇ) D6 शौ(D6 शो)चहीनस्, D4 7 M3 शौचाधीनस्, G2 शोचाहीनस्, Cr m g as in text (for शौचाद्धीनस्) G1 2 M1 सदा (for तथा) Ñ B D3 शौ(B1 2 शो)चान्वित इवाशुचि —ᶜ) Ś1 Ñ B2 D1 3 4 5 7 निर्लक्षणो लक्षणवान् ; B1 4 निर्लक्षणो लक्ष्मणवान्, B3 दुर्लक्षणो लक्ष्म(before corr °क्ष)णवान्, D2 निर्लक्षणोथ लक्षणो, D4 निर्लक्षणो लक्षणो वा (sic) G1 3 M2 लक्षिण्यवदलक्षिण्यो (sic) M3 लक्षण्यवद् लक्षिण्यो (sic) M4 लक्षण्य इव लक्षेण —ᵈ) Ś1 D6 दु(D6 सु)शीलश्च (sic) B1 दु **, Dm1 दु शीलं, D3 अशेदु (sic) D5 न ** (for दु शील) Ś1 Ñ1 B D1 4 7 अपि, D2 इह, G3 M2 इति, Cr m g as in text (for इव)

6 V1 missing (cf v l 1) —ᵃ) B1 2 अधर्मान्; M4 अधमा (for °र्मं) Ś1 D6 धर्मलोभेन, D1 3 4 6 7 °रूपेण (for °वेषेण) —ᵇ) Ś1 D4–7 मलिन Ñ B Dt1 Ct यदहं, D1 मानितं G1 यदि मां, M1 यदेव, Cr m यदीद, Cg as in text (for यदिम) Ñ B D3 लोकनाशिन T3 G2 °सागर, G2 °सकसं (sic) Cr m g t as in text (for °संकरम्) —ᶜ) Ś1 D4 6 7 अभिपत्स्येत्, B1 4 D2 3 अभिपत्स्ये (for °पत्स्ये) Ś1 D6 विधि हित्वा B2 क्रिया हित्वा, Dd1 Dm1(before corr) शुभं मित्वा, D1 3 M4 शुचिर्भूत्वा, D5 शुभा हित्वा, Cr m g t as in text (for शुभं हित्वा) —ᵈ) Ñ B Dt1 Dd1 D4 Ct क्रियां, Cr m g as in text (for क्रिया) D3 3 -लोक 1 D3 -लोप (for विधि) Ñ2 B D3 विवर्जित , Dt1 M4 Ct विवर्जितो D6 विगर्हितं, Cr m g as in text (for विवर्जितम्) G1 क्रियाविधिषु वर्जितं

7 V1 missing (cf v l 1) —ᵃ) Ñ2 कश्चेतनवान् (for कश्चेतयान) B1 reads पुरुष in marg —ᵇ) D1 **कार्यविचक्षण , D3 कार्यं कार्ये G1 कृत्याकार्यविचक्षण —ᶜᵈ) Ñ B Dt1 Dd1 Dm1 Ct मन्येत, Cr m g as in text (for मंस्यति) Dg1 मन्ये इमं (for मंस्यति मां) B1 लोकविवृत्त B1 लोक निवृत्तं, D7 G3 लोको दुर्वृत्त (for लोके दुर्वृत्तं) Ś1 Ñ B3–4 D1–7 M4 कुलपांसनं, M1 कुलदूषणं M3 °दूषण (for °दूषणम्) B1 भिन्नचारित्रदर्शन (for ᵈ)

8 V1 missing (cf v l 1) —D1 om 8ᵃᵈ —ᵃ)

कामवृत्तस्त्वयं लोकः कृत्स्नः समुपवर्तते ।
यद्वृत्ताः सन्ति राजानस्तद्वृत्ताः सन्ति हि प्रजाः ॥ ९
सत्यमेवानृशंस्यं च राजवृत्तं सनातनम् ।
तस्मात्सत्यात्मकं राज्यं सत्ये लोकः प्रतिष्ठितः ॥ १०
ऋषयश्चैव देवाश्च सत्यमेव हि मेनिरे ।
सत्यवादी हि लोकेऽस्मिन्परमं गच्छति क्षयम् ॥ ११
उद्विजन्ते यथा सर्पान्नरादनृतवादिनः ।
धर्मः सत्यं परो लोके मूलं स्वर्गस्य चोच्यते ॥ १२
सत्यमेवेश्वरो लोके सत्यं पद्मा समाश्रिता ।
सत्यमूलानि सर्वाणि सत्यान्नास्ति परं पदम् ॥ १३

G 2. 118. 11
B 2. 109. 13
L 2. 0. 0

G3 M2 कस्या (sic) Cr as in text (for कस्य) Dg1 Dd1 T1 Cm g2 दास्यामि, G1 3 Cv g धास्यामि Cr t as in text (for धास्यामि) T2 धृत्ति, Cv r m g t as in text (for वृत्ते) M3 कस्य दास्याम्यह दृथा (sic) —c) G2 damaged from पे up to तृ in d T1 2 G1 M3 हि (for इह). —For 8 Ś1 Ñ B D1-4 6 7 M4 subst D5 subst 1 2 only for 8cd

22|2* कस्या यास्याम्यह तथा जलमुद्धृत्य पाणिना ।
मिथ्या वाक्यं पितु कृत्वा तथा हीन प्रतिज्ञया ।

[(l 1) Ś1 Ñ2 कथ, D2 हस्ता (for कस्या) Ñ1 B1 3 D1 3 या(D3 या)स्याम् (for याम्यहि) B2 यस्यामह Ś1 Ñ2 D1 6 7 उद्यम्य (for उद्धृत्य) D1 2 दुर्वृत्त कुलपांसन, D3 दु च था समुपेयिवान् (sic) (for the post half) M4 कथ मिथ्या वचो वचो कथ स्वयमुपास्थिता —(l 2) M4 वच (for वाक्य) D2 6 7 कृत D6 कृति (for तथा) D2 7 हीन D5 विना (for हीन°) Ś1 D6 हीनश्चैव प्रतिज्ञया Ñ1 D3 तथा हीनप्रतिज्ञया, M4 तथा मिथ्याप्रतिज्ञता (for the post half)]

9 V1 missing (cf v l 1) —a) Ñ B D1 3 M4 राज (D1 3 °ज्ञा M4 °ज्ञो)वृत्त (for कामवृत्तस्) Ñ2 तथा B1 D2 3 M4 सदा D11 Ct [ध]न्वये, Dd2 Dm1 G1 स्वये (for स्त्वयं) Ñ1 B2-4 किल जन (for त्वय लोक) Ś1 D4 6 7 राजवृत्तमिहैवैकं (D6 °का [sic]) D3 5 राजवृत्त (D5 °पुत्र) मिह त्वेकं —b) Ś1 D2 4-6 M3 कृत्स्नं, D7 कृत्स (sic) Ct as in text (for कृत्स्न) Ñ2 B D1 3 G2 3 M1 2 समनु (G2 3 M1 °मि)वर्तते, D2 समुपचक्रमे Ct as in text (for समुपवर्तते) —cd) Ñ1 सद् (for यद्) D1 om (hapl) from राजानस् up to सन्ति M3 सद् (for तद्) Ś1 D4 6 7 वै प्रजा, Ñ B D1 3 M4 मानवा, D2 6 वै जना (for हि प्रजा)

10 V1 missing (cf v l 1) Ñ1 B2 om 10ab —a) Ñ2 B1 3 4 D1 3 M4 चैव, D6 पर्व (for एव) Ś1 D6 भूतं सर्व, Ñ2 Dg1 D11 Dd1 Dm1 D5 T3 G1 2 M3 [आ]नृशस्य च, Cv r m g t as in text (for [आ]नृशंस्यं च) —b) Cv m g t as in text Cr राम (for राज) B1 -भृत (for -वृत्त) D1 3 M4 सत्ये धीनियता ध्रुव —c) M3 तस्माद्, Cr m g t तस्मात् (as in text) —d) Ś1 Ñ2 B D1-3 T2 सत्ये लोका (Ñ2 °क) प्रतिष्ठिता (D1 °त [sic]) —After 10 Ñ B D1 3 M4 read 13cd and 11cd (transp) all except B2 repeating them in their proper place

11 V1 missing (cf v l 1) M4 om 11a-12b —a) D1 चापि, G1 3 M1 3 च हि (for चैव) Dg1 D4 6 7 वेदाश्च (for देवाश्च) Ñ B ऋषयो देवताश्चैव —b) D2 सत्याद् (for सत्यम्) Ś1 Ñ B D2 4-7 समासते, D1 3 नमस्यते (D3 °न्ति) (sic) M3 [इ]ह मेनिरे (for हि मेनिरे) —Dm1 om 11cd. —c) B1 [इ]ति, B2 4 हि, G1 च, G2 M1 [इ]ह (for हि) Ś1 D4 6 सत्यवानेव, D1 7 सत्यपुरुष, G2 सत्यमेव हि (for °वादी हि) D2 पुरुष (for लोकेऽस्मिन्) —d) Ś1 D6 प्रतिगच्छति सद्गति, Ñ B D2 4 6 7 प्रेत्य (Ñ1 प्रत्या, Ñ2 D3 प्रत्य) गच्छति सद्ग (Ñ D1 सद्ग)ति, D11 पर गच्छ च धाक्षय (sic), D1 परमां गच्छते गतिं, D5 परमां लभते गतिं, G1 M1 पर गच्छति सोऽक्षय Cr m g t as in text (for d)

12 V1 missing (cf v l 1) M4 om 12cd (cf v l 11) Dm1 transp 12 (reading in marg) and 13cd —a) Ś1 D4 6 7 उद्विजंति, D1 उद्वर्जते (corrupt) D3 उद्विजंते (corrupt) (for उद्विजन्ते) —b) Ñ B1 3 सर्पेभ्योऽनृत (B1 3 °ति [sic]) कारस्तान्, B2 4 तथा चैवानृतात्त (B4 °न्न) रा, D1 3 तथा चानृतकामकात् (D3 °तिकानृता [corrupt]), M3 नराननृतवादिन —B1 D5 om 12cd —c) Ś1 Ñ1 B3 4 Dg1 D11 Dd1 D4 6 7 G1 M3 Ct सत्य, G2 M1 सत्य (for सत्य) Ñ2 B3 Dm1 D1 G2 M1 परं, Ct as in text (for परो) D1 सत्यधर्मपरो लोक B3 om (hapl) 12d-13a —d) D11 Dd1 M3 Ct स्वर्ग (M3 °स्व)स्य (for स्वर्गस्य) Ś1 Ñ B3 4 D1-4 6 7 G2 M1 मूलं (D2 पूर्व)धर्मस्य सत्यता

13 V1 missing (cf v l 1) B3 om 13a (cf v l 12) Dm1 transp 12 (reading in marg) and 13ab D5 reads 13cd in marg —a) Ś1 D6 सत्ये (D1 °त्य) सर्वं स्थितं, B1 सत्यात्र धर्मं, B4 D1 3 M4 सत्यमेवेश्वर, D4 7 सत्ये सर्वेश्वर (for सत्यमेवेश्वरो) G2 सत्यमेवेश्वरस्थानं —b) Dd1 सत्ये (for सत्यं) Ñ B2-4 D1 4-7 सत्ये धीर्नियता (Ñ B2-4 D4 6 °ता) स्थिता, B1 D11 Dm1 Ct सत्ये (B1 Dm1 Ct °त्ये) धर्मं सदाश्रित, D1 3 M4 सत्य (D1 3 °जा)पूर्वं सनातनं G2 सत्यं सदा सदाश्रित ; M3 (after corr as in text) सत्ये पद्मा स्थिता सदा Ct सत्ये पद्म प्रतिष्ठिता —After 13ab, Ś1 D4-7 read 14 (ab and cd transp) —Ñ B2-4 D1 3 M4 repeat 13c-14b here B2 reads 13cd and 14ab (transp) after 10 (for all cf v l 10) —c) D1 (first time) om सर्वाणि —d) M3 नास्ति (sic) (for नास्ति) Ñ1 B2 (both second time) 3 4 (both both times) [अ]परं (for परं) Ñ2 (second time) परो Ñ2 B4 (both second time) पदं, Ñ B

G 2 118 11
B 2 109 14
L 2 0 0

दत्तमिष्टं हुतं चैव तप्तानि च तपांसि च ।
वेदाः सत्यप्रतिष्ठानास्तस्मात्सत्यपरो भवेत् ॥ १४
एकः पालयते लोकमेकः पालयते कुलम् ।
मज्जत्येको हि निरय एकः स्वर्गे महीयते ॥ १५
सोऽहं पितुर्निदेशं तु किमर्थं नानुपालये ।
सत्यप्रतिश्रवः सत्यं सत्येन समयीकृतः ॥ १६
नैव लोभान्न मोहाद्वा न चाज्ञानात्तमोन्वितः ।
सेतुं सत्यस्य भेत्स्यामि गुरोः सत्यप्रतिश्रवः ॥ १७
असत्यसंधस्य सतश्चलस्यास्थिरचेतसः ।
नैव देवा न पितरः प्रतीच्छन्तीति नः श्रुतम् ॥ १८
प्रत्यगात्ममिमं धर्मं सत्यं पश्याम्यहं स्वयम् ।
भारः सत्पुरुषाचीर्णस्तदर्थमभिनन्द्यते ॥ १९
क्षात्रं धर्ममहं त्यक्ष्ये ह्यधर्मं धर्मसंहितम् ।
क्षुद्रैर्नृशंसैर्लुब्धैश्च सेवितं पापकर्मभिः ॥ २०

D1-3 G3 M1 (Ñ B2-4 D2 3 M1 first time) तप, B1 (second time) पर, B3 (second time) बले (for पद्म) Ś1 D4 ह्येतानि मुनिसत्तम, D1 3 M4 (all second time) सत्यमेपर(M4 °व) परायणे

14 V1 missing (cf v l 1) Ñ B2-4 D2 3 M1 repeat 14[cd] here B1 reads 14[cd] after 10 (cf v l 10) Ś1 D1,4-7 read 14 ([ab] and [cd] transp) after 13[ab] (cf v l 13) —[a]) D5 च तप्त च, M1 (first time) अधीत च (for हुतं चैव) —[b]) Ñ B2-4 (all second time) धतानि च G1 M4 (second time) प्र(M4 सु)तप्तानि (for तप्तानि च) Ś1 Ñ B D2 3 (Ñ B2 4 D2 first time) तपो (D5 हुत)पञ्च(D4 °श)श्च केवला (D4 °ल) D1 M1 (both first time) तपो यज्ञश्च केवल —[c]) Ś1 Dg1 D1 4-7 देवा Ñ B2 4 सर्वं B1 धर्मे, Ct as in text (for वेदा) Ñ B D1 M2 प्रतिष्ठाने(D7 °ना , M3 °नो) D4 प्रतिष्ठेतास् (for प्रतिष्ठानास्) M1 वेदा सत्ये प्रतिष्ठिते —[d]) G1 M1 सत्य पर (for सत्यपरो) Ś1 Ñ1 D1 4 5 7 भव (for भवेत्)

15 V1 missing (cf v l 1) —[a]) Ś1 Ñ1 B D1-4 6 7 M3 पाल(B2 3[after corr] 3 4 °र; D5 °त)यते; Ñ1 पापयते (corrupt) (for पालयते) Ś1 Ñ B D1 4 7 लोकान् (for °कम्) —[b]) Ś1 Ñ1 D1-7 M2 पालयति, B1 पालयते (for पाल°) —[c]) Ś1 Ñ (Ñ1 marg) B D1 4 7 [s]थ D3 T1 [s]पि (for हि) Ś1 Ñ B Dg1 D1 3 4 7 न(D5 पि [sic])रक D4 नरक (for निरय) —[d]) Ś1 D1 4 7 प्रमोदते(D1,7 °ति) D4 च मोदते, T2 (after corr sec m as in text) महीयत (for महीयते)

16 V1 missing (cf v l 1) —[a]) Ś1 Dg1 D1 4 7 निदेशं तं(Dg1 च) Ñ1 सत्यवत् तु (sic) B नियोगं तं (for निदेशं तु) Ñ1 M4 सोऽहं पितुर्नियोगं तं(M4 °गेन) D1 3 सोऽहं तं पितुर्निदेशं —[b]) D1 मा (for न) Ś1 D4 1 3 कथमुल्लङ्घयामहे —D4 om 16[cd] —[c]) B1 Dg1 G1 सत्य(Dg1 °त्य 1 G1 °त्यं) Cr m g t as in text (for सत्य) D4 प्रतिश्रवं (for °व) Ñ1 B1 3 सत्य (for सत्यं) D1 3 सत्यमपि धर्मेण M4 सत्यप्रतिश्रुतम् —[d]) D1 Ct कृतं (for कृत) Ś1 Ñ B D1 4 7 सत्येनास्मि प्रतिश्रुतः D1 3 सत्येन समयं कृतः M4 सत्येन समयं कृतं

17 V1 missing (cf v l 1) —[a]) Ś1 Ñ1 D1,4 7 न वै(D3 5 नैव) मोहान् (for न मोहाद्वा) —[b]) Dg1 तमोवृत 3 Cg °न्वित (as in text) Ś1 Ñ B D1-7 M4 माप्य (D1 4 न प्र)ज्ञानसमन्वित ; Dm1 न चाज्ञान(sic) तमो न्वित , T1 नैवाज्ञानात्तमोन्वित 1 T2 M1 न चाज्ञानात् मो(M1 °समा)हित —[c]) D5 च सत्यं (for सत्यस्य) D1 तत्याभि स्वस्यामि (corrupt) (for सत्यस्य भेत्स्यामि) —[d]) Ś1 Ñ B2 3 4 D1,4-7 गुरूं सत्य(B3 °त्ये)प्रतिश्रवं(Ñ1 °श्रव ; D5 °श्रुतं) B1 गुरुं सत्यश्रवं गुरु

18 V1 missing (cf v l 1) —[a]) G1 M1 -सधान 1 Cv r m g t as in text (for संधस्य) B1 (च)सतत् ; B3 सतत्, D5 सत्यस्य (for सतत्) Ś1 D1,4 7 असत्यवस (D5 °धं)स पुरुष ; D5 असत्यस्य सत पुरुष ; M1 असत्य सत्यस्य सततम् —[b]) G3 M1 चलात् (sic) (for चलस्य) Ś1 D4 [अ]स्थिरा (for [अ]स्थिर) —[c]) D5 देव (sic) (for देवा) —[d]) Cr m g t न (as in text) Ś1 Ñ B D1-7 धीयेत इति(B3 °त) न श्रुत D1 3 प्रतिगृह्णन्ति म श्रुतं, M4 प्रतिगृह्णन्ति पार्थिवं

19 V1 missing (cf v l 1) Ś1 D1 2 7 om 19 20 Ñ B D1 3 M4 transp 19 and 20 —[a]) G1 इदं, Cg t as in text (for इमं) Ñ1 B2 3 प्रत्यगात्मोऽस्य हि Ñ1 स्वात्ममेव धर्मं हि B1 प्रत्यगात्मेव धर्मं हि, D1 3 प्रत्यगात्ममिति धर्मं M4 प्रत्यगात्मानमुद्धर्तुं —[b]) D11 Dd1 Dm1 Ct सुखं Cr m g as in text (for स्वयम्) —After 19[ab], B1-4 ins.

2*43* येन सुहृदितो यत्र सर्पणो रमते सदा ।

—N1 3 reg for 19[cd] —[c]) Ñ1 B2 D1 3 M1 भार (B1 °रा)ः M1 मार्गं (for भार) B2-4 सत्पथाचीर्णः ; D11 M1 Ct सत्पुरुषैश्चीर्ण ; Cv सत्पुरुषाचीर्ण ; Cr m g as in text (for सत्पुरुषा°) —[d]) D1 3 तदर्थं (for तदर्थम्) B2-4 D1 M4 अभिनन्दति Dg1 T1 G1 3 M1 3 Cr g °नन्दते Cv m t as in text (for °न्द्यते) D1 नारदमभिनन्दति

20 V1 missing (cf v l 1) Ś1 D1 2 7 om 20 (cf v l 19) Ñ B D1 3 M4 transp 19 and 20 —[a]) T1 क्षात्रधर्मम् Ñ B D1 3 M4 स्वधर्मं धर्मं(M4 °र्मे) त्यक्ष्ये (by transp) —[b]) Ñ B D1 3 M4 अधर्मं (with hiatus) (for ह्य°) B1 सत्य (for धर्मं) Ś1 D1 4 4 नाभिजने N1 नाभिजने G1 नभिहित ; Cr m g t as in text

कायेन कुरुते पापं मनसा संप्रधार्य च ।
अनृतं जिह्वया चाह त्रिविधं कर्म पातकम् ॥ २१
भूमिः कीर्तिर्यशो लक्ष्मीः पुरुषं प्रार्थयन्ति हि ।
स्वर्गस्थं चानुपश्यन्ति सत्यमेव भजेत तत् ॥ २२
श्रेष्ठं ह्यनार्यमेव स्याद्यद्भवानवधार्य माम् ।
आह युक्तिकरैर्वाक्यैरिदं भद्रं कुरुष्व ह ॥ २३

कथं ह्यहं प्रतिज्ञाय वनवासमिमं गुरोः ।
भरतस्य करिष्यामि वचो हित्वा गुरोर्वचः ॥ २४
स्थिरा मया प्रतिज्ञाता प्रतिज्ञा गुरुसंनिधौ ।
प्रहृष्टमानसा देवी कैकेयी चाभवत्तदा ॥ २५
वनवासं वसन्नेवं शुचिर्नियतभोजनः ।
मूलैः पुष्पैः फलैः पुण्यैः पितॄन्देवांश्च तर्पयन् ॥ २६

G 2 118 26
B. 2 109 26
L. 2 o o

(for ॰सहितम्) —ᶜ) T3 क्षुद्र (for क्षुद्रैर्) —ᵈ) B1 सेवितुं M1 स एव (for सेवित) D5 पापधर्मिणि

21 V1 missing (cf v l 1) —ᵃ) B1 कायेते (for कायेन) —ᵇ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 M3 Ct सत् (for च) Ś1 D1 3 T2 सम्प्रधारयन्, Ñ B G3 M1 2 सम्प्रधार्यते (Ñ1 B1 4 ॰र्ये च) G1 M3 सम्प्रसार्यते (G1 ॰र्ये च) Cr सम्प्रसाध्यते (for सम्प्रधार्य च) —ᶜ) Ñ B वाचा (Ñ1 ॰चय) Dg1 G1 3 M1 2 चाहं (sic) D3 4 7 यथा D5 सत्यहं, T3 G2 प्रतिः M3 (before corr as in text) चाहुर्, Ct as in text (for चाह) Ś1 D1 असत्ये पालयेत्सत्य —ᵈ) Ś1 D1 3 विहितं, D2 3 विहिते (for त्रिविधं) Ś1 D2 4-7 T2 पातकः (sic) Dm1 D1 T1 G1 3 M1 2 पापक (G3 ॰जे) Ct as in text (for पातकम्) G1 M3 त्रिविधं पापकर्मकं, M2 त्रिवृत कर्म पातकं

22 V1 missing up to पुरुषं in ᵇ (cf v l 1) —ᵃ) Ś1 B1 D1-7 लोके कीर्तिं यथा (Ś1 D2 तथा, B4 D5 यशो) लक्ष्मीं, Ñ1 B1-3 D1-3 M4 भूमिं कीर्तिं यशो लक्ष्मीं —ᵇ) Ś1 Ñ B D1-7 M1 पुरुष (Ś1 D2 4-7 ॰षा) (for पुरुष) Ñ B D1 3 M4 प्रार्थयति (B1 ॰न्ति) हि V1 D2 4 प्राप्नुवन्ति हि (for प्रार्थयन्ति हि) —Dm1 reads 22ᶜᵈ twice —ᶜ) T3 स्वर्गस्था (sic) (for स्वर्गस्थ) Dg1 Dm1 (first time) T1 2 M3 Cr ह्य (Dm1 T3 2 च) नुपश्यन्ति, T2 G1 M1 2 चानु (G1 चापि) धर्मति (for चानु॰) Dt1 Dd1 Dm1 (second time) Ct तस्य समनुवर्तते —ᵈ) Dm1 (first time) सत्यमेवं (for ॰मेव) Dt1 Dd1 M3 Ct भजेच्चत, T1 भजेत चेत्, T2 भवेत सत् (sic) G3 3 M1 भवेत च G1 भवेदप (for भजेत तत्) —For 22ᶜᵈ Ś1 Ñ V1 B D1-7 M3 subst

2244* स्वर्गाधिरनुपश्येच्च सत्येन यशसा तथा ।

[M4 स्वर्गस्य (for स्वर्गा॰) Ś1 D2 3 6 मनुष्येन्द्रो (D2 3 ॰न्द्र) B1 ॰श्य B3 ॰श्यम B1 ॰श्येत D2 3 अवाप्नोते (for ॰श्ये च) V1 स्वर्गे पुरुष पश्यते (for the prior half) D2 सत्येन (for ॰न च) Ś1 V1 D2 4-7 सत्येन (V1 ॰ति) वर्णते (Ś1 D2 6 च, V1 ति) (for the post half)]

—Thereafter B1 reads 25ᵃᵇ for the first time, repeating it in its proper place

23 ᵃ) D1 3 M3 कार्यमेतत्स्यात् G1 (श्र) नन्यमेव स्यात् (for (श्रे) ष्ठमनार्यमेव स्याद्) —ᵇ) D1 3 भवता (for यद्भवान्) Dm1 D1 यद्भवधेयामि M4 यद्रूपस्य माम् Cm as in text (for भवधार्य माम्) —ᶜ) D1 3 युक्तिकृतैर्वाक्यैर्, M1 युक्तवर वाक्यम्, —ᵈ) M1 भद्र D1 3 करोत्विति, M4 कुरुत्व च

—For 23, Ś1 Ñ V1 B D3 4-7 subst

2245* अश्रेयोऽनार्यमेतद्धि यन्मां बोधितवानसि ।
भरतार्थमहितैर्वाक्यैस्त्वमिदं भद्र कुर्विति ।

[(l 1) Ś1 V1 D3 4-7 श्रेयो (V1 श्रियो, D1 मूल) चेतद्धा (D1 7 ॰ता) वर्णा (for the prior half) Ś1 V1 D5 7 यद् बोधा (D4 5 7 ॰धा) वयर्थैर्, Ñ1 B1 यन्त (B1 ॰इ) त्वत्पार्थ मां (sic) D2 यद्भवानधाय वै (sic) (for the post half) —(l 2) Ś1 Ñ D1 7 भरतार्थं (Ñ1 ॰र्थम्, Ñ2 ॰र्थे) D3 भरत (for भरतार्थम्) B3 सहितैर् (for अहितैर्) D5 सत्येन हितैर् D3 वाक्ये (for वाक्यैस्) B3 त्वयीद (for त्वमिद) Ñ2 B1 4 तत्र (for भद्र) Ś1 कुरु रामभिभाषसे, D3 4 कुरुष्वेति च भाषसे, D2 7 कुरुष्वेति (D1 ॰ष्वेति) भाषसे (sic) D6 कुरु रामभिभाष मे (sic) (for the post half) V1 अथर्यार्थेस्त्वद्वैर्वचोश्चे वाक्कुरुष्व (sic)]

—After 23 Dm1 ins श्रीराम

24 ᵃ) D1 3 ह्यम B1 कुर्वे (for ह्यहं) B3 प्रतिष्ठाय (for ॰ज्ञाय) —ᵇ) B3 वनं वासम् Ñ2 इदं, Ñ2 V1 B1 4 G3 इदं (for इमं) T1 2 गुरौ —D5 om 24ᶜ-25ᵇ —ᶜ) V1 वचस्तस्य करिष्यामि —ᵈ) V1 गुरो B3 वाचा (for वचो)

25 B1 repeats 25ᵃᵇ here (cf v l 2244*) D5 om 25ᵃᵇ (cf v l 24) —ᵃ) Ś1 V1 D1 4 7 मया यदा प्रतिज्ञाता, Ñ1 B1 4 यदा स्थिरा (B1 4 ॰रा) मयारादि (B1-4 ॰पा) यापि B1 reads यदा and यापि in marg —ᵇ) Ś1 सत्यतो गुरो, Ñ V1 B D1 6 7 M1 पितुः (B3 प्रति) समक्ष (Ñ1 ॰क्ष) (for गुरुसंनिधौ) —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 D1 4 7 प्रहृष्यवदना, D3 प्रहृष्टा मनसा T3 प्रहृष्यमाणा सा, T3 M3 1 ॰मनसा (for प्रहृष्टमानसा) —ᵈ) Ś1 V1 D1 4 7 हि (for च) B3 भवेत् (for (च) भवत्)

26 ᵃ) V1 D6 वनवासे D2 वने वासं, D1 3 M3 पालयिष्ये (for वासयन्) Ś1 Ñ V1 B D1 4-7 वसत वै (Ñ1 वस Ñ2 हि, V1 B D1 3 तु) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G1 3 M1 वसेदहं D1 3 M3 वने वासं (for वसन्नेवं) —ᵇ) Ñ B M1 भ्रमण (for भोजन) —ᶜ) Ñ1 B Dg1 Dt1 Dm1 मू (B3 फ) लपुष्पैः Dd1 पत्रपुष्प, D1 3 M1 कुसुमैः (for पुष्पैः पुण्यैः) Ñ2 पत्र (for फलैः) Ś1 D1 4 7 वैस्तु V1 ॰श्चैव (sic) Ñ2 V1 B D1 3 यत्नैः (V1

G 2 118 27
B 2 109 27
L 2 0 0

संतुष्टपञ्चवर्गोऽहं लोकयात्रां प्रवर्तये ।
अकुहः श्रद्दधानः सन्कार्याकार्यविचक्षणः ॥ २७

कर्मभूमिमिमां प्राप्य कर्तव्यं कर्म यच्छुभम् ।
अग्निर्वायुश्च सोमश्च कर्मणां फलभागिनः ॥ २८

शतं क्रतूनामाहृत्य देवराट् त्रिदिवं गतः ।
तपांस्युग्राणि चास्थाय दिवं याता महर्षयः ॥ २९

सत्यं च धर्मं च पराक्रमं च
भूतानुकम्पां प्रियवादितां च ।
द्विजातिदेवातिथिपूजनं च
पन्थानमाहुस्त्रिदिवस्य सन्तः ॥ ३०

धर्मे रताः सत्पुरुषैः समेता-
स्तेजस्विनो दानगुणप्रधानाः ।
अहिंसका वीतमलाश्च लोके
भवन्ति पूज्या मुनयः प्रधानाः ॥ ३१

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे एकाधिकशततमः सर्गः ॥ १०१ ॥

वाचि, B4 हर्षे, D5 वने (sic)) (for पुर्थे) —^{d}) V1 D7 T2 G1 3 पितृ (for पितॄन्) B1 तु (for च)

27 ^{a}) Ś1 D4 6 7 प्रहृ(D4 7 °न)ष्ट, Ñ B D2 अन (D2 °नि)ष्ट, D3 सतुष्ट, D5 अनिष्ट (for संतुष्ट) B1 om ऽहं (subm) Ś1 Ñ D4–7 वर्गो हि, B2 -यज्ञोऽहं, B4 T2 M4 -वर्गाश्च, D1 3 वर्गेण (for -वर्गोऽहं) V1 अनिष्टपञ्चवर्गो हि —^{b}) B1 om लोक° Ś1 Ñ2 B3 4 D5–7 लोकयात्रां (for °यात्रां) Ś1 Ñ B D4 6 7 प्रवर्तक, Dg1 Dt1 Ct प्रयाश्ये, Dm1 D1 3 M2 4 प्र(M4 प)वर्तयन्(M4 °येत्) Cm as in text (for प्रवर्तये) V1 लोके यात्रा प्रकीर्तिता —^{c}) Ś1 V1 D4–6 अद्रोह Ñ B अक्षुद्र, Dg1 अक्षुद्र, D1 3 M4 अक्रुद्ध, Cv अल्कुह, Cr m g t as in text (for अकुह) Ñ B G3 साश्र(G3 श्रीर्ह)धानश्, D7 श्रद्दधीनाश्(sic) (for श्रद्दधान) Ś1 Ñ V1 B D4 5 7 च (for सन्) D2 अद्रोहश्च दधानश्च —D3 om (hapl ?) 27^{d}–28^{a} —^{d}) B3–4 D1 M4 कार्याकार्ये (for कार्याकार्य) Ś1 V1 D4–7 विशारद, Ñ1 B3–4 विचार्य च, Ñ2 विचार्यन् (sic) D1 विचारयन्, M4 विधाय च (for विचक्षण) B1 कार्माकार्य विचार्य च

28 D2 om 28^{abc} (cf v l 27) Dg1 reads कर्म भूमिमि in marg —^{a}) T2 इह (sic) (for इमां) —^{b}) V1 D4 प्रकुर्यात्(D4 °र्या) D1 M4 करिष्ये (for कर्तव्य) —^{c}) Ś1 V1 D4 5 7 सूर्यश्च (for सोमश्च) —^{d}) Ś1 V1 D4–7 कर्मभिर्, Ñ1 B D1 3 M4 कर्मण (D3 °णां) (for °णां) Ś1 D6 महिता(D6 °ता)स्तु ते, Ñ B D1 2 M4 फलमश्नुते, V1 D4 5 7 महदश्नुते, Dm1 °भोजन, T1 G3 °भोगिन; Cv r m g t as in text (for फलभागिन)

29 ^{a}) D3 शतमध्वरसमाहृत्य —^{b}) Ś1 Ñ V1 B D4 7 देवराजो दिवं गत —^{c}) Ñ1 तपां स्युग्राणि Ś1 D1 चादाय, D3 सम्यान्य (for चास्थाय) —^{d}) Ś1 V1 D4 5 6 सिद्धा, D4 7 दिवा (for दिवं) Ś1 V1 D4–7 सर्वे, Ñ1 Dt1 M4 याता, B4 याता (sic) (for याता) —After 29 V1 ins

2246* धर्मे रता सत्यधरा सत्यतेजस्विनो वने ।
सत्यप्रधाना हि गुणप्रधाना

—Thereafter V1 reads 31^{c} and 31^{d} transp, repeating them in their proper places —After 29 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins l 1–4 and D1 3 ins l 17–20 of 2241*

30 Ś1 Ñ B D1–7 transp 30 and 31 —^{a}) Ś1 D4 6–7 च दान, V1 वदान्य, D1 च धर्म (for च धर्मं) Ś1 V1 D1 2 4 6 7 पराक्रमश् (for °म) —^{b}) Ś1 Ñ1 Dt1 D1–7 प्रियवादिता(Ñ1 °त, D1 °ताश्) (for °वादितां) —After 30^{c}, V1 ins

2247* विप्रेषु दान विनयप्रधानम् ।

—^{d}) B4 पथा यम् (for पन्थानम्) V1 D3 4 5 7 विप्रा, D6 om (for सन्त) —After 30 Ñ B ins

2248* पितामहा पूर्वतराश्च सर्वे
शुभानि कर्माणि बहूनि कृत्वा ।
स्थिता तपोभि परमे च लोके
गता प्रजानां च हितानि कृत्वा ।

[(l 1) Ñ1 च ऽऽ, B1 च ऐषां, B3–4 वराश्च (for च सर्वे) —(l 2) B4 कार्याणि (for कर्माणि) —(l 3) Ñ2 स्थिता (sic) (for स्थिता) —(l 4) B4 पति (sic) (for गता)] —while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins l 5–20 of 2241* after 30

31 Ś1 Ñ B D1–7 transp 30 and 31, V1 om 31^{ab}. —^{a}) M4 सत्पुरुषा (for °षै) D1 3 उपेतास्; V3 सतोरते (sic) (for समेतास्) Ś1 D4–7 सत्यपरास्तु सेवत् (for सत्पुरुषै समेतास्) —^{b}) D1 3 M4 तपस्विन (for तेजस्विनो)

१०२

क्रुद्धमाज्ञाय रामं तु वसिष्ठः प्रत्युवाच ह ।
जाबालिरपि जानीते लोकस्यास्य गतागतिम् ।
निवर्तयितुकामस्तु त्वामेतद्वाक्यमब्रवीत् ॥ १

इमां लोकसमुत्पत्तिं लोकनाथ निबोध मे ।
सर्वं सलिलमेवासीत्पृथिवी यत्र निर्मिता ।
ततः समभवद्ब्रह्मा स्वयंभूर्दैवतैः सह ॥ २

स वराहस्ततो भूत्वा प्रोज्जहार वसुंधराम् ।
असृजच्च जगत्सर्वं सह पुत्रैः कृतात्मभिः ॥ ३

आकाशप्रभवो ब्रह्मा शाश्वतो नित्य अव्ययः ।
तस्मान्मरीचिः संजज्ञे मरीचेः कश्यपः सुतः ॥ ४

विवस्वान्कश्यपाज्जज्ञे मनुर्वैवस्वतः स्मृतः ।
स तु प्रजापतिः पूर्वमिक्ष्वाकुस्तु मनोः सुतः ॥ ५

G 2 119 6
B 2 110 6
L 2 123 6

D1 M4 सत्य , D3 षेद् , D3 स्वात्व , D5 वाद् (sic) (for दान) B4 -गुणै (for -गुण) Ś1 D4 6 7 [s]धामगुरु- (for दानगुण) —V1 repeats 31[cd] here (cf v l 2246*) —[e]) Ñ2 महितया (for °का) Ñ3 V1 B4 D3 धीतमना (V3 °तमा, B4 °सदा D3 °तया)श्च, M3 धीरतमाश्च (for धीत कल्मष) —[f]) V2 अर्थतु D1 3 M4 पुण्या (for पूज्या) Ñ3 B M4 मखाना (for प्रधाना) Ś1 D4 सुरोन तीर्णो भवसागर ते —After 31, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

2249* इति ब्रुवन्त वचनं सदोषं
 रामं महात्मानमदीनसत्त्वम् ।
उवाच पथ्यं पुनरास्तिकं च
 सत्यं वच सानुनय च विप्र ।

[(1 3) Cr g तथ्य, Ct पथ्य (as above)]

—Thereafter all the above MSS cont 1 21-26 of 2241*

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ1 D1 4 6 7 राम (D3 श्रीराम)वाक्य(D4 °वंदे [sic]) Ñ2 B सत्यप्रशंसा, V1 भरतप्रशंसा D3 भरतपर्वणि सत्यप्रशंसा D5 सत्यप्रतिज्ञा —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 4 D3 4 om V2 B2 117 V1 112 B3 D4 113 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S 109 D1 169 D2 3 116 D7 115 —After colophon T3 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः , G with श्रीरामाय नमः

102

Dm1 begins with ॐ M1 2 with श्रीरामाय नमः

1 [a]) Ñ B D1 3 M4 रामस्य वचनं श्रुत्वा —[b]) Ś1 D2 4 प्रत्यभाषत —[c]) Ś1 भवि ; V1 पूर्वः Dt1 इति; D4 यदि ; G2 कथ (for अपि) Ś1 V1 B D1-7 M4 जानाति —[d]) V1 नियत (for लोकस्य) Ś1 V2 V1 B3 4 Dg1 D2 4 5 7 T2 (स)र्व गतागतिं D3 (स)र्वपाता°; M4 (स)र्व सतागते. Cr g t as in text (for (स)र्व गतागतिम्) —[e]) Ś1 V1 राम त्वां M4 राम त्वां (for त्वामेतद्) V2 B1 T उक्तवान् (for अब्रवीद्) Ś1 V1 D1-7 पुनरुवाचपरमब्रवीत् ; N1 B1-4 D1 3 त्वाखेतं (D1 3 °मिदं) वाक्य(B4 1 वाच)मुक्तवान् .

2 [a]) M4 तस्मात् (for इमां) D1 लोके (for लोक-) —[b]) M4 शृणुष्व (for निबोध) —After 2[ab], Dm1 ins राम श्री —[c]) Ś1 D4 6 पूर्वं, D1 3 तमो (for सर्वं) D1 3 M4 निखिलम् (for सलिलम्) —[d]) Ñ B D1 3 वसुधा, Dg1 reads in m , D4 पृथिव्या (for पृथिवी) Ñ1 B येन, Dg1 Dt1 Dd1 Cm t यत्र —After 2[cd], B3 ins

2250* तत्सर्वं कथयिष्यामि शृणु त्वं मम तत्त्वत ।

whereas D1 3 ins

2251* एकार्णवे तदासीद् नष्टस्थावरजङ्गमम् ।

[D1 तत्र ज्ञाता नष्ट (for तदासीद् नष्ट)]

—[e]) Dg1 तस्मात् (for तत) V1 स भगवान् ; D5 समुत्पद्य (for समभवद्) —B1 om (hapl) 2[f]-4[a] —[f]) Ś1 D2 4 7 परद सम (Ś1 D4 प्रभु | Ñ B1-3 विष्णुरव्यय , V1 सनातनश्च D1 M1 4 5 दे(M4 after corr sec m as in text)वतैः सह (for दैवतैः सह)

3 B1 om 3 (cf v l 2) —[a]) Ś1 V1 D2 4 7 विष्णु र्वराहरूपेण V B2 3 D1 3 स वराहोऽथ(D2 3 तथा वाराहो) भूत्वेमाम् , M4 वराहरूपो भूत्वेमाम् —[b]) Ś1 Ñ V1 B1-3 D1-3 4 M4 उज्जहार(Ś1 V1 D2 4 7 with hiatus) D5 समुज्जहार —[c]) D4 5 स्व (for च) D1 M4 सृष्टं (for सर्वं) —[d]) V1 D2 3 महामति , Dg1 चराचर (for कृतात्मभिः) Ś1 D4 7 पुत्रैः सह महर्षिभि , Ñ B1 3 D1 3 M4 सचराचर मव्ययं(V3 °व्यय-, D2 3 D7 M4 °क्षये)

4 For 4-28 cf 1 69 17-30 and 1 1274* B4 om 4[a] (cf v l 2) —[a]) D7 ब्रह्म —[b]) D5 शाश्वतं Ś1 D4 6 7 [S]था(Ś1 D4 था)प्यविनाशय ; Ñ B D2 4 नित्यमव्यय ; V1 नित्यमक्षय , D1 3 ब्रह्म चाव्ययं (for नित्य अव्यय) —[c]) D5 मरीच्यात् (for मरीचि) D1 कश्यप

5 D1 om (hapl) 5 —[a]) T G M1 2 काश्यपात् , —[b]) Dg1 तत Dt1 इदय M(ed)पुत्र (for स्मृत) —T3 om 5[cd] —[c]) T3 1 मनु (for स तु) G1 पूर्वं —[d]) T3 इक्ष्वाकोश्च (sic) (for इक्ष्वाकुस्तु) —For 5 Ś1 D1-7 subst.

G 2 110 7
B 2 110 7
L 2 123 7

यस्येयं प्रथमं दत्ता समृद्धा मनुना मही ।
तमिक्ष्वाकुमयोध्यायां राजानं विद्धि पूर्वकम् ॥ ६

इक्ष्वाकोस्तु सुतः श्रीमान्कुक्षिरेवेति विश्रुतः ।
कुक्षेरथात्मजो वीरो विकुक्षिरुदपद्यत ॥ ७

विकुक्षेस्तु महातेजा बाणः पुत्रः प्रतापवान् ।
बाणस्य तु महाबाहुरनरण्यो महायशाः ॥ ८

नानावृष्टिर्बभूवास्मिन्न दुर्भिक्षं सतां वरे ।
अनरण्ये महाराजे तस्करो वापि कश्चन ॥ ९

अनरण्यान्महाबाहुः पृथू राजा बभूव ह ।
तस्मात्पृथोर्महाराजस्त्रिशङ्कुरुदपद्यत ।
स सत्यवचनाद्वीरः सशरीरो दिवं गतः ॥ १०

त्रिशङ्कोरभवत्सूनुर्धुन्धुमारो महायशाः ।
धुन्धुमारान्महातेजा युवनाश्वो व्यजायत ॥ ११

2252* सप्तजातिरसं ब्रह्मा प्रचेतसमथाङ्गिरा ।
मनु प्रचेतस पुत्र इक्ष्वाकुस्तु मनो सुत ।

[D2 reads l 1 in marg —(l 1) D4 5 प्राचेतस((for प्र°) —D2 reads l 2 in marg]

while Ñ V2 B D1 3 M4 subst for 5

2253* तत पर्यायसंयोगे विवस्वानमृजज्मनुम् ।
मनोर्वैवस्वतस्तु पुत्र इक्ष्वाकुर्धर्मतो वर ।

((l 1) D1 3 पत्र (for तत) Ñ2 B1 D1 3 पर्यायेण, V1 पर्यायेन (for °संयोगे) —(l 2) Note hiatus between the two halves]

6 ᵃᵇ) D5 6 M4 तस्येयं Ś1 D2 3 4 प्रथमा, G2 पृथिवी (for प्रथम) Ś1 D4 दृष्टा (for दत्ता) Dg2 transp प्रथम and मनुना —ᶜ) Ś1 D6 स इक्ष्वाकुर् (for तमिक्ष्वाकुम्) —ᵈ) Ś1 D6 राजाभूद् (for राजानं) Ś1 V1 D1-3 5 7 विधि, G2 विप्र (for विद्धि) Ñ B D4 5 7 पूर्वजं (Ñ2 D1 3 °त)

7 ᵃ) Ñ V2 B अथ पुत्रोऽभूत् ; D1 3 M4 समभवत्पुत्र (for तु सुत श्रीमान्)

☞ In V1 the portion after इत्य in ᵇ (see variants) up to 2 103 18 is lost on missing fol —ᵇ) Ś1 V1 D1 3 6 इत्यभि, Ñ B Dt1 Dd1 Dm1 M2 इत्येव L(ed) इत्यति (for एवेति) Ñ1 B G2 M3 न श्रुतं, D1 3 शंदित ; T1 M3 न श्रुत, M1 विश्रुतं —ᶜ) Ś1 D4 6 मपि (for अथ) Ś1 Dt1 Dd1 Dm1 D5 T2 धीर, M3 श्रीमान् (for वीरो) Ñ B D1 3 M4 कुशिर(B1 °अ)स्तु महाराजो (D1 3 M4 °भागो) —ᵈ) Ś1 D4 6 7 समपद्यत Dg2 D5 उपपद्यत, D3 4 सत्यसमा —After 7 B4 reads erroneously 10ᵉᶠ repeating it in its proper place

8 D5 erroneously repeats 8ᵃᵇ after 9ᵃᵇ —ᵃ) D2 विकुक्षितो —ᵇ) T2 3 वाग (for बाण) Ñ B वेणु (Ñ2 B2 3 रेणु) पुत्रो व्य(B1 °भ्य)जायत, D1 3 M4 वेणू राजा (D3 विष्णुराजो) व्यजायत —ᶜ) Dt1 Dd1 Dm1 T M3 च (for तु) G2 **बाहुर् (damaged) —ᵈ) Dt1 Dd1 Dm1 महाप्रभ (for °यशा) —For 8ᶜᵈ, Ś1 D2 4-7 subst

2254* अनरण्यस्तु पुत्रोऽभूद्बाणस्यामिततेजस ॥

while Ñ B D1 3 M4 subst

2255* वेणो पुत्रोऽप्यनरण्यो अनरण्यो व्यजायत ।

[Note hiatus between the two halves Ñ2 B2 3 रेणो B1 D1 3 M4 पुत्रोऽथ पुण्यात्, B2 4 पुत्रो(B3 °त्रो)थ पुण्यात् (B1 °थ) D1 3 [अ]प्यनरण्यो (to avoid hiatus) (for अन°) B3 [ऽ]भ्यजायत]

9 B2 4 om 9ᵃᵇ —ᵃ) Dd1 Dm1 G2 3 M2 नाना (Dm1 न चा)वृष्टिर्, D4 7 नानाभूतिर् Ś1 D2-7 अभूतस्मिन् (for बभूवा°) Ñ2 B1 3 D1 M4 नाना(M4 नैव)वृष्टिभय तस्मिन् —ᵇ) Dg2 Dt1 Dm1 Ct न दुर्भिक्षं, D1 G1 M1 दुर्भिक्ष वा(D1 च) Ś1 D2 4-7 कथचन, Ñ1 B1 3 सता वर ; D1 3 कुतोऽभूज्ञ (D1 °ज्ञं), Ct as in text (for सतां वरे) —After 9ᵃᵇ, D5 repeats 8ᵃᵇ —ᶜ) Ś1 Ñ B D5-7 M4 महाभागे(D5 °गस [sic]) (for °राजे) —ᵈ) Ś1 D1 वै न, Dm1 M3 चा न, D4 5 7 नैव, G1 [ऽ]पि न (for वापि) Ñ B D1 3 M4 बभूवुर्नापि तस्करा

10 ᵃ) Ś1 Dd1 D2 4-7 M3 महातेजा ; Ñ2 B1 4 Dg2 Dt1 M2 °राज, Ñ3 B2 3 Dm1 G1 3 M1 °राज ; T2 G2 °राजाद् (for °बाहु) —ᵇ) Ś1 D6 पुत्र पृथुरजायत, Ñ B पृथुर्नाम व्यजायत, D1 3 M4 पृथू राजा व्यजायत ; D4 5 7 पृथु समुपजायत —ᶜ) Ñ B D1 3 M4 पृथोरपि (for तस्मात्पृथोर्) Ś1 D6 महाप्राज्ञात्, Dt1 Dd1 Dm1 D1 3 M4 °तेजा ; D6 °प्राज्ञस् ; D5 °वीर्यात् (for °राजस्) —ᵈ) D5 त्रिशंकुर् (for °शङ्कुर्) Dg1 Dd1 D1 3 7 उपपद्यत —B1 reads erroneously 10ᵉᶠ after 7 repeating it here —ᵉ) G1 धीरा L(ed) धीर (for वीर) Ñ1 B2 4 D1 3 M4 स सत्यवाक्यप्राणेन Ñ2 स सत्यवाक्यप्रतापेन, B3 स सत्यवाक्य(G(ed) °बला)निहित

11 ᵃ) Dg1 T1 G M1 3 त्व(G1 *)भवत् (for अभवत्) D5 पुत्रो (for सूनुर्) Ñ B D2 3 M4 त्रिशङ्को महाबाहो (D1 [before corr] 3 M4 °तथा) —ᵇ) B1 धुंधुमारो, D4 4 हरिश्चन्द्रो, T2 G2 धुं(G3 °धु)मारो Ñ B D1 3 M4 व्यजायत D5 प्रतापवान् (for महायशा) —After 11ᵃᵇ, D1 ins

2256* हरिश्चन्द्रोऽतिविख्यातो महात्मा सर्वगुणान्वित ॥

while D1 ins

2257* हरिश्चन्द्रात्रोहितो ऽभूत्ततो रोहितकात्पृत ।
हरिताद्धुन्धुमारश्च महाबलपराक्रम ।

G 2 119 19
B 2 110 20
L 2 123 18

भार्गवश्च्यवनो नाम हिमवन्तमुपाश्रितः ।
तमृषिं समुपागम्य कालिन्दी त्वभ्यवादयत् ॥ १६
स तामभ्यवदद्विप्रो वरेप्सुं पुत्रजन्मनि ।
ततः सा गृहमागम्य देवी पुत्रं व्यजायत ॥ १७
सपत्न्या तु गरस्तस्यै दत्तो गर्भजिघांसया ।
गरेण सह तेनैव जातः स सगरोऽभवत् ॥ १८
स राजा सगरो नाम यः समुद्रमखानयत् ।
इष्ट्वा पर्वणि वेगेन त्रासयन्तमिमाः प्रजाः ॥ १९
असमञ्जस्तु पुत्रोऽभूत्सगरस्येति नः श्रुतम् ।
जीवन्नेव स पित्रा तु निरस्तः पापकर्मकृत् ॥ २०
अंशुमानिति पुत्रोऽभूदसमञ्जस्य वीर्यवान् ।
दिलीपोंऽशुमतः पुत्रो दिलीपस्य भगीरथः ॥ २१

—Thereafter Dt1 Dd1 Dm1 cont Dg1 T G3 M1-3 ins after 15 while G1 ins after 15^ab

2262* एका गर्भविनाशाय सपत्न्यै गरलं ददौ ।

[Dd1 पुत्र (for गर्भ) M3 विनाशार्थं T1-3 G3 M3 सा गरं T2 G3 M3 तु गर(M3 रग [meta]) K(ed) सगर (for गरल)]

16 D3 M4 transp 16^ab and 16^cd —^ab) D1 M4 भार्गवं च्यवनं Ñ1 B1 D1 M4 श्र(Ñ1 M4 ड)याश्रित (B1 M4 °त) D3 समा° (for उपाश्रित) D3 भार्गवनन्दनो राम भगवन्तमुपागमत् —After 16^ab G3 ins 2261* and then reads 15^cd —D1 reads 16^cd for the first time after 15^cd, repeating it here —^c) Ś1 B2-4 D1(first time) 5 6 8 चाप्युपागम्य, Ñ1 Dt1 Dd1 Dm1 T3 G M1-3 साभ्यु°, B1 D1(second time) 5 6 7 चाभ्यु° (for समु°) —^d) Ñ B D1(first time) 1 M4 सा (for तु) Ś1 D5 गर्भं देवी न्यवेदयत्, D1(second time) 5 6 कालेऽभ्येत्याभ्यवादयत्, D4 7 काले चा(D7 या)स्मै न्यवेदयत्

17 D3 om 17^ab —^a) Ś1 D5 T3 अभ्य(T3 °भ्य)वदद् Dt1 Dd1 Dm1 प्रीतो (for विप्रो) M4 तेन चैवाभ्यनुज्ञाता —^b) Ś1 D5 वर दै, Ñ D1-7 वरेप्सु D3 वीरभू, Dm1 वरे* (illeg) T1 2 पुत्रेप्सु M4 कालिंदी Cg as in text (for वरेप्सुं) Ñ2 B2 M4 पुत्रजन्मने(M4 °न) G1 भवद्गुणि —After 17^ab, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

2263* पुत्रस्ते भविता देवि महात्मा लोकविश्रुतः ।
धार्मिकश्च सुशीलश्च वंशकर्तारिसूदनः ।
श्रुत्वा प्रदक्षिणं कृत्वा मुनिं तमनुमान्य च ।
पद्मपत्रसमानाक्षं पद्मगर्भसमप्रभम् ।

[(1 2) K(ed) सुशीलश्च G3 सुगुणश्च (for सुशी°) —(l 3) Dt1 कृत्वा Cg as above (for श्रुत्वा) Dg1 तस्य Dt1 कृत्वा, Dd1 तुल्या Dm1 नत्वा G1 2 सा तु M3 2 गत्वा (for कृत्वा) T1 2 G3 अभिनाद्य च T3 M3 मनुज्ञ च च —(l 4) G1 °समानाक्षी G3 °पत्र (for °गर्भ) G1 पद्मसगर्भभा (for the post half)]

—^c) D3 तस्य (for ततः) Ś1 D5 4 भागम्य (for °म्य) —^d) Dt1 T3 पत्नी (for देवी) Ñ B D3 M4 transp देवी and पुत्रं Dg1 Dt1 व्यजायत

18 ^b) Dd1 गर्भं (for गर्भ) —^c) T3 सगरेण तु G1 गरेण स हि —^d) Dg1 नाम्ना स Dt1 M3 तस्मात्स, T3 सतः स (for जातः स) —For 18 Ś1 Ñ B D1-7 M4 subst

2264* सह तेन गरेणैव ततोऽसौ सगरोऽभवत् ।

[D3 गरेणाथ (for °णैव) Ñ1 illeg B3 ततोयं, D1 5 6 7 तत स D3 ततायो M4 तस्मात् (for ततोऽसौ) Ś1 D5 सगरः स ततोभवत् (for the post half)]

19 ^a) Ś1 D2 4-7 ऐ(D3 इ)क्ष्वाकु (for स राजा) D1 6 सागरो D1 राम (for नाम) Ñ B D3 M4 सगरश्चापि धर्मात्मा —^b) D3 स सागरम्, M4 स समुद्रम् (for यः समुद्रम्) Ś1 उपानयत् D4 य समुद्रमुत्त मयत् (sic) —^c) Ś1 D5 तक्ष्णा Dt1 D1 5 6 G3 M4 दृष्ट्वा Cr m g t as in text (for इष्ट्वा) G3 सर्वाणि M4 नागेन (for वेगेन) —^d) Ś1 D5 भाययतम्, Dg1 T1 Cr त्रासयानम् D1 5 6 भाव(D6 °य)यतम्(D6 °तीम्) D3 य त्रसेयुर्, D4 7 व्यत्रासयद्, Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 G M1-3 Ct त्रासयान, K(ed) Cm g as in text (for त्रासयन्तम्) M4 येनास्य तनया हता —For 19 Ñ B subst

2265* दृष्ट्वा कपिलरूपेण यत्रास्य तनया हताः ।
—After 19 D3 ins

2266* यस्याम्बर्यसपत्नो दग्धोप सुदुर्मते ।
क्रूराचारसमाचार पितुरश्रयणे रत ।

20 ^a) Ñ B D3 असमञ्ज(Ñ1 °ज)स्, Dt1 °मंजसु; D1 5 6 7 °मजाद्, T3 °मंजं तु M3 असम*** (moth eaten) (for °मञ्जस्तु) D1 तत्पुत्र —^b) B3 D3 सगरस्य च(D3 °स्यैव) M3 सगर** (damaged) T1 3 न श्रुत ; G3 4 M1 विश्रुत ; Cg न श्रुतं (as in text) —Ñ3 reads 20^cd here for the first time repeating it after 21^ab —^c) Ñ1 जीवयेव तु (hypm) Ś1 D5 निरस्तु D3 सुपित्रा तु G3 स्वपित्रा तु M3 स पित्रे तु (for स पित्रा तु) —^d) D3 स पित्रा (for निरस्त) D3 पापकर्मकृत् Ś1 त पित्रा पापकर्मवित्

21 ^a) Ś1 D1 5 6-7 नाम, Dt1 T3 M3 सति, Dd1 Dm1 M1 अस्य (for इति) Dg1 अंशुमाम (sic) —D1 om (hapl) 21^b–22^a —^b) Ś1 D5 वीर्यमानसमंजस (D5 °सात्) D1 असमंजस्य एव च —For 21^ab, Ñ B D3 M4 subst

2267* पुत्रोऽसमञ्जसस्यासीदंशुमानिति विश्रुतः ।

[D3 M4 असमंजस्(M4 °जसु [sic])पुत्रोभूत् (for the prior half) B1 3 सुत (for वि°)]

भगीरथात्ककुत्स्थस्तु काकुत्स्था येन तु स्मृताः ।
ककुत्स्थस्य तु पुत्रोऽभूद्रघुर्येन तु राघवाः ॥ २२
रघोस्तु पुत्रस्तेजस्वी प्रवृद्धः पुरुषादकः ।
कल्माषपादः सौदास इत्येवं प्रथितो भुवि ॥ २३
कल्माषपादपुत्रोऽभूच्छङ्खणस्त्विति विश्रुतः ।
यस्तु तद्वीर्यमासाद्य सहसेनो व्यनीनशत् ॥ २४
शङ्खणस्य तु पुत्रोऽभूच्छूरः श्रीमान्सुदर्शनः ।
सुदर्शनस्याग्निवर्ण अग्निवर्णस्य शीघ्रगः ॥ २५
शीघ्रगस्य मरुः पुत्रो मरोः पुत्रः प्रशुश्रुकः ।
प्रशुश्रुकस्य पुत्रोऽभूदम्बरीषो महाद्युतिः ॥ २६
अम्बरीषस्य पुत्रोऽभून्नहुषः सत्यविक्रमः ।
नहुषस्य च नाभागः पुत्रः परमधार्मिकः ॥ २७
अजश्च सुव्रतश्चैव नाभागस्य सुतावुभौ ।
अजस्य चैव धर्मात्मा राजा दशरथः सुतः ॥ २८

C 1 119 31
B 1 119 31
L 1 119 30

—[d]) N B D2 दिलीपाद (for °पस्य) —After 21 Ś1 D3 [illegible] ins

2269* येन भागीरथी गङ्गा त्रिदिवात्संप्रवर्तिता ।
[D1 [illegible] (for [illegible])]

22 D1 om. 22[ab] (cf v l 21) —[a]) Ś1 D1 [illegible] काकुत्स्थ [illegible] (s c) [illegible] —M3 mostly damaged for [a] —[d]) D3 राघवा (for तु राघवाः) [illegible]

23 [a]) M3 पुत्रस्तु (by transp) [illegible] —After 23[cd] D3 ins [illegible]

2270* [illegible]
[M3 [illegible]]

24 [a]) [illegible] (before correction as in text) [illegible] —After 24[cd] [illegible]

—For 23[c]-24 Ś1 D1 [illegible] subst while D3 ins after 23[ab]

2271* योऽसौ [illegible] सह [illegible] ।
[illegible] ।
[[illegible]]

25 [a]) [illegible] —[b]) [illegible]

26 B1 G3 om 26 (cf v l 25) —[a]) [illegible] —[b]) [illegible] —[c]) [illegible]

27 [illegible] —[b]) [illegible] —[c]) [illegible] —[d]) [illegible]

28 [a]) [illegible] —For 28[cd], Ś1 D1 [illegible] subst

G 2 119 31
B 2 110 35
L 2 123 31

तस्य ज्येष्ठोऽसि दायादो राम इत्यभिनिश्रुतः ।
तद्गृहाण स्वकं राज्यमवेक्षस्व जगन्नृप ॥ २९

इक्ष्वाकूणां हि सर्वेषां राजा भवति पूर्वजः ।
पूर्वजेनावरः पुत्रो ज्येष्ठो राज्येऽभिषिच्यते ॥ ३०

स राघवाणां कुलधर्ममात्मनः
सनातनं नाद्य विहातुमर्हसि ।
प्रभूतरत्नामनुशाधि मेदिनीं
प्रभूतराष्ट्रां पितृवन्महायशाः ॥ ३१

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे द्व्यधिकशततमः सर्गः ॥ १०२ ॥

2272* यथानेरपि धर्मात्मा पुत्रोऽत्र समपद्यत ।

[D4 om (hapl) from the post half up to 28ᵃ Ś1 D4 समजायत (for °पद्यत)]

whereas N B D3 M4 subst for 28ᵃᵇ

2273* अनाश्च नाभागसुत पृथुश्च पृथिवीपति ।

[M4 तु (for च) Ñ2 नाभागसुत]

—ᶜ) Ś1 (marg) D1 7 [अ]पि हि, Ñ B D3 [अ]पि च, D1 1 5 [अ]पि तु, G1 M2 [ए]व च (by transp) M1 चापि (for चैव) —ᵈ) M3 damaged for राजा T2 स्मृत (for सुत) —After 28, G1 ins

2274* यो जित्वा वसुधां कृत्स्नां दिव शासति च प्रभु ।

while G3 ins

2275* वसुतोऽभूदशरथ पिता ते सत्यसगर ।

29 ᵃ) Ñ1 illeg B1 4 [ऽ]पि (for ऽसि) B1 दायाद् (sic) Ś1 D1 4 5 7 तस्य पुत्रोसि (D1 °स्मि) वै ज्येष्ठो D2 5 तस्य पुत्रोपि (D6 °स्तु) वै श्रेष्ठो —ᵇ) B2 इति (subm) (for इत्यभि) Ś1 D1 3 4-7 -सज्ञित (for विश्रुत) —D1 om 29ᶜᵈ —ᶜ) Dt1 तत्गृहाण (lacuna) Ś1 D2 5 प्रतिगृहीत्व राज्य स्वम्, D3 प्रतिपद्य च राज्य स्वम्, D1 7 प्रति (D7 °ति)गृह्य स्वराज्यं स्वम् —ᵈ) Dm1 D5 अवेक्ष्य स्व D3 यशो, D7 T3 M3 जन (for जगन्) G1 अवेक्ष्य स्वर्गं नृपं, G2 अवेक्ष्य स्वजनं नृप —For 29ᶜᵈ, Ñ B D3 M4 subst

2276* कुप्यस्व सर्वं योद्धव्य राजपुत्र महायशा ।

[B4 कुरुष्व M4 एव सं (for योद्धव्य) B2 4 महायशः, D3 °शो, M4 °पुरो (for °यश)]

30 ᵃ) Ś1 D1 2.4-6 तु Ñ2 च (for हि) —ᶜ) Ś1 D1 7 पूर्वजाद्यावर, D1 2 5 पूर्वजो नावर, G2 पूर्वजोवरज (for पूर्वजनावर) —ᵈ) M3 damaged up to ऽभिषि Dg1 Dt1 राजा Dd1 राजा, Cg as in text (for राज्ये) Ś1 D1 2 4 7 राज्ये समभिषिच्यते —For 30ᶜᵈ, Ñ B D3 M4 subst

2277* स त्व राज्येऽभिषिच्यस्व पूर्वजो ह्यसि राघव ।

[M4 तद् (for स) B1 राज्याभि Ñ2 B2 [अ]पि (for [अ]भि)]

—Then Ñ1 cont

2278* तद्वानेवात्र पुत्रोऽद्याभिषिच्य हि ।

31 ᵃ) N2 B3 M4 राघवेन्थ (M4 °वैर) (for °वाणां) Ś1 Ñ1 B1 3 4 D3 5 स (B4 तद्) राघवं कुल (Ś1 D4 मत)-धर्ममात्मन D2 5 स राघवेम (D7 °व त) कुलमात्मन सदा, D7 स राघवीय कुलधर्ममात्मन D1 7 स राघवे वंशकुले स्वमात्मन —ᵇ) D4 स राघराज्यं स D7 सनातनस्याद्य G3 सनातन स्वं स Ś1 Dt1 D6 T2 Cg t विहर्तुम्, M4 विमोक्तुम् (for विहातुम्) —ᶜ) B3 प्रभूतरत्नाम् (for °रत्नाम्) —ᵈ) Ś1 D3 5 ससद्राज्यां Ñ B D1 2 4 5 7 M4 विशुद्ध° (for प्रभूतराष्ट्रां) Dg1 reads रा ष्ट्रां पितृ in marg D6 पुत्रवान् (sic) M4 महती (for पितृवद्) B1 4 T M3 महायशा

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ1 D1 2 4 5 7 व (D7 या)सिष्ठवाक्य Ñ2 B1 3 4 D5 इक्ष्वाकु (Ñ2 °कू)वंशकीर्तनं B2 इक्ष्वाकुवंशकथनं, D4 वंशानुवर्णने वसिष्ठवाक्यं —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D2 4 om, Ñ2 B3 M4 118 B1 D4 124, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 110, D1 170 D2 4 127 D7 116 —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G with श्रीरामाय नम.

१०३

वसिष्ठस्तु तदा राममुक्त्वा राजपुरोहितः ।
अब्रवीद्धर्मसंयुक्तं पुनरेवापरं वचः ॥ १
पुरुषस्येह जातस्य भवन्ति गुरवस्त्रयः ।
आचार्यश्चैव काकुत्स्थ पिता माता च राघव ॥ २
पिता ह्येनं जनयति पुरुषं पुरुषर्षभ ।
प्रज्ञां ददाति चाचार्यस्तस्मात्स गुरुरुच्यते ॥ ३
स तेऽहं पितुराचार्यस्तव चैव परंतप ।
मम त्वं वचनं कुर्वन्नातिवर्तेः सतां गतिम् ॥ ४
इमा हि ते परिषदः श्रेणयश्च समागताः ।
एषु तात चरन्धर्मं नातिवर्तेः सतां गतिम् ॥ ५
वृद्धाया धर्मशीलाया मातुर्नार्हस्यवर्तितुम् ।
अस्यास्तु वचनं कुर्वन्नातिवर्तेः सतां गतिम् ॥ ६
भरतस्य वचः कुर्वन्याचमानस्य राघव ।
आत्मानं नातिवर्तेस्त्वं सत्यधर्मपराक्रम ॥ ७
एवं मधुरमुक्तस्तु गुरुणा राघवः स्वयम् ।
प्रत्युवाच समासीनं वसिष्ठं पुरुषर्षभः ॥ ८
यन्मातापितरौ वृत्तं तनये कुरुतः सदा ।
न सुप्रतिकरं तत्तु मात्रा पित्रा च यत्कृतम् ॥ ९

G 2 111 9
B 2 111 9
L 2 124 8

103

Dm1 begins with ॐ M1 2 with श्रीरामाय नम

1 V3 missing up to 16 (cf v l 2 102 7) —^a) Dt1 स, Cg as in text (for तु) D1 3 5 तथा (for तदा) M2 4 स वसिष्ठस्तदा (M2 °ष्ठस्तु त) राम —^d) M4 [म]ब्रवीद् (for [अ]पर)

2 V1 missing (cf v l 1) —^a) B4 (इ]व, M4 हि (for [इ]ह) —^b) M3 (inf Ba sec m) भवन्ति (for भवन्ति) B1 Dg1 Dt1 M3 सदा (for त्रय) —^c) D1 आचार्यास् D3 माता च (for काकुत्स्थ) —^d) Ś1 Ñ B D4 स त्रय (for राघव) D3 पिता च रघुनंदन

3 V1 missing (cf v l 1) D1 4 5 7 om 3 —^a) Ś1 D5 जनं, B1 ह्येव (for ह्येनं) —^b) Ś1 Ñ B D1 3 6 M4 माता सवर्धयत्यपि (B2 °यिष्यति) —T1 om (hapl) 3^d–4^c —^d) Dg1 तस्मात्पूज्यो हि धर्मत, G2 तस्माद्गुरुरिहोच्यते, Cr m g t as in text

4 V1 missing (cf v l 1) T1 om 4^c (cf v l 3) —^a) Ñ1 B3–4 चाहं, T2 (3 हि ते (by transp) (for सऽहं) B2 4 पुनर् (for पितुर्) —^b) Ś1 B1 D1 3 4 M4 महाद्युते, N2 महामते (for परंतप) N1 B2 4 तथैव सुमहाद्युते, D2 तथैव च महामति, D1 7 पिता माता च राघव —^c) Ś1 D1 3 4–7 राम (for कुर्वन्) —^d) Ñ नातिक्रामेत् B1–4 नातिक्रामे, B4 illeg (for °वर्ते) Ś1 D1 3 4–7 नातिक (D4 7 °क्रा)मितुमर्हसि

5 V1 missing (cf v l 1) Ś1 D3 4 1 om 5 —^a) D1 3 इमे (for इमा) T1 om (sabin) M4 च (for हि) Ñ2 B1 3 4 ता, Ñ2 D5 त्वां (for ते) D1 पारिषदा D2 पार्षदाश्च (for परिषदः) M1 इमे हि पश्य ते रामा —^b) Dt1 Ct ज्ञातयश्च Cr m g as in text (for श्रेणयश्च) Dg1 T G2 3 M1–3 Cr m g द्विजातयश्च Dt1 Dd1 Ct नृपात्मजाः Dm1 परंतप, G2 द्विजातय (for समागता) —^c) Ñ B D1 3 एष पुत्र (D1 3 तात) सतां धर्म T1 एषा त्वमाचरन्धर्मं, M4 एषा त्वं वचनं कुर्वन् —^d) Ñ2 B नातिक्रामे (for °वर्ते) G1 नातिवर्तेस्त्वं सतां गतिं

6 V1 missing (cf v l 1) Ñ1 B2 4 om 6–7 —^a) Ś1 Ñ2 D1 4 6 7 मातुर्हसि पूजितुं (Ñ2 °जने D4 7 °तं) B1 3 D3 5 8 M4 मातुर(B3 °र्ना)र्हसि लङ्घितुं (B3 °तं) —^c) Ñ2 तस्यास्त्व, B1 तस्मात्तद्, B3 तस्मात्त्वं, Dt1 Dd1 Dm1 D2 5 अस्या हि (D1 5 °श्च) D1 3 5 M4 अस्यास्त्वं, T1 तस्यास्तु (for अस्यास्तु) —^d) Ś1 Ñ2 D1 4 4–7 सतां धर्मसमाश्रित, B1 3 नातिवर्तेस्त्व तद्गतिं

7 V1 missing (cf v l 1) Ñ1 B2 4 om 7 (cf v l 6) —^a) M4 वाक्यं (for वच) —^b) Ś1 D4 याचतो रघुनंदन —^c) M3 तु (for त्वं) Ś1 D1 4 7 ना(Ś1 मा)-त्मानमभि(D1 7 °ति, D4 °ति)वर्ते(D4 °र्त)था, B1 3 आत्मानं ना(B3 म)तिवर्तस्व —^d) Ś1 Ñ2 B3 D1 4–7 पराक्रम (N2 °म) B1 D3 T2 3 °धर्म Dt1 Dd1 M3 °क्रमः Cg as in text (for °क्रम)

8 V1 missing (cf v l 1) —^a) M3 वचनम् (for मधुरम्) Dt1 स, Dm1 T1 3 G1 M3 सद् (for तु) Ñ B D3 M3 एवमुक्त स(B3 सु) मधुर Dd1 एवं मधुरमुक्त सन् —^b) D3 प्रिय (for स्वयम्) —^c) Ś1 D1 3 4 6 7 समासीनः Ñ1 B तथासीनं, N2 D5 M4 तदासीनं (for समा°) —^d) B1 D2 पुरुषर्षभे

9 V1 missing (cf v l 1) —^a) M4 तानवे (sic) (for तनये) —l or 9^cd, Ś1 Ñ B D1 7 M3 subst

2 79* मातापितृभ्यां यो वृत्ति तनयः कुर्वतिस्म मानवः ।

[D1 9 पुत्र D2 4 M4 ये(D4 4) वृत्ति (for यो वृत्ति) Ñ1 B मातापितृभ्यां तद्वृत्त(N2 ये तु रत [sic]) (for the prior half)] —^a) B1 न सः, D4 मातु T1 न स (for न सु) Ñ1 B1 D4 सु(B1 स)प्रतिकार्य Ś1 Ñ1 D1 3 D4 4–7 M3 तात्वां N2 तत्रः B2 तान्त B1 तस्या D5 नेतो (for तत्तु) D1 न निर्वृति

G. 2 120 10
B. 2 111 10
L. 2 124 9

यथाशक्ति प्रदानेन स्नापनाच्छादनेन च ।
नित्यं च प्रियवादेन तथा संवर्धनेन च ॥ १०
स हि राजा जनयिता पिता दशरथो मम ।
आज्ञातं यन्मया तस्य न तन्मिथ्या भविष्यति ॥ ११
एवमुक्तस्तु रामेण भरतः प्रत्यनन्तरम् ।
उवाच परमोदारः सूतं परमदुर्मनाः ॥ १२
इह मे स्थण्डिले शीघ्रं कुशानास्तर सारथे ।
आर्यं प्रत्युपवेक्ष्यामि यावन्मे न प्रसीदति ॥ १३
अनाहारो निरालोको धनहीनो यथा द्विजः ।
शेष्ये पुरस्ताच्छालाया यावन्न प्रतियास्यति ॥ १४
स तु राममवेक्षन्तं सुमन्त्रं प्रेक्ष्य दुर्मनाः ।
कुशोत्तरमुपस्थाप्य भूमावेवास्तरत्स्वयम् ॥ १५
तमुवाच महातेजा रामो राजर्षिसत्तमः ।
किं मां भरत कुर्वाणं तात प्रत्युपवेक्ष्यसि ॥ १६

वर तेपा —[d]) Ś1 D2 4 5 T1 M4 पित्रा मात्रा (by transp), Cv r m g as in text (for मात्रा पित्रा) D3 सस्कृत, M3 सत्कृत (for यत्कृतम्)

10 V1 missing (cf v l 1) —[a]) Ś1 Ñ B D1 2 4-6 त(D1 य)थाश(B D2 °स)न, T2 यदा शक्ते, M3 यथा शास्त्र, Cr m g t as in text (for यथाशक्ति) B1 प्रसादेन, D3 न दानेन (for प्रद°) M4 भ्रातरम परिपाल्येन —[b]) Ñ2 B1 शयन, B2 4 T3 M4 स्ना(B3 स्न)पन, D3 स्थापन (for स्नापन) Ś1 D6 शयनाच्छादनादिना, Ñ1 स्नाना-सनाच्छादनेन च (hypm) Dt1 Dd1 Dm1 T2 G1 3 M1 2 Cv r g स्ना(Dt1 Dd1 T1 स्त्रा)पनोच्छादनेन च —[c]) T3 नीरा च, G2 सततं (for नित्यं च) M4 क्रियाणा लैसनाचापि —B2 lacuna for 10[d] —[d]) G1 सता (for तथा) G3 सवर्धितेन (for संवर्धनेन)

11 V1 missing (cf v l 1) —[a]) Ś1 Ñ2 D1 2 4 7 राजा गुरुर् (for स हि राजा) Ś1 Ñ B Dt1 Dd1 Dm1 D1 2,4-7 दशरथ (for जनयिता) —[b]) Ś1 Ñ2 D6 7 तथा (for पिता) Ś1 Ñ B Dt2 Dd1 Dm2 D6 7 जनयिता (for दशरथो) D1 2 4 5 पिता(D4 तथा) जनयिता च मे —[c]) Ś1 D1 2 4-7 सश्रुत यन्, N B प्रतिज्ञात, D3 प्रतिज्ञाय, T3 आत्मा त यन् (sic) M3 प्रतिज्ञा या (for आज्ञातं यन्) Dt2 Ct आज्ञापयन्मा यत्तस्य —[d]) G2 om न Ñ1 B D3 न कार्य धारयमन्यथा, M4 न युक्त कर्तुमन्यथा —After 11, Dm1 ins राम

12 V1 missing (cf v l 1) —[a]) Ś1 Ñ1 Dt2 उक्तेन, Ñ1 B2-4 Dg1 Dd1 Dm1 D3 4 6 7 T G1 M2 3 उक्ते तु (for उक्तस्तु) —[b]) Ś1 Ñ B D3 4 M2 तदनंतर (for प्रत्य°) —[c]) Ś1 D6 7 चरितोरस्क, B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1-3 5 T1 2 M3 4 विपुलोरस्क (D5 °स्क) D3 परमोरस्क, Cg as in text (for परमोदार) —[d]) D3 तत, D1 राम D7 स स, T3 सुत (sic) (for सूतं) B3 परमदु खित (for °दुर्मना)

13 V1 missing (cf v l 1) Ś1 om (hapl) 13–15[ab] —[a]) Dt1 तु (for मे) —[b]) D7 illeg for कुशानास्तर T1 2 कुशान् (for कुशान्) Ñ B1 सस्तर क्षिप्रं मुने, B2-4 D3 क्षिप्रं स(D3 स्त)स्तर (B4 °रे) कुशैः, M3 क्षिप्रं प्रस्तर कुशै —[c]) D6 भ्रातॄं (for आर्यं) —[d]) Ñ2 Dt1 D3 M1 मे स, D6 कार्यं (for मे न)

14 V1 missing (cf v l 1) Ś1 om 14 (cf v l 13) ❀ Ct एतदुत्तर निराहार इत्यादि पद्यं प्रक्षिप्तमिति कतकस्वरस । ❀ —[a]) Dt1 D1-3 5 6 G1 निराहारो(Dt1 °री) Cg as in text (for अनाहारो) B1 D1 2 4-7 निरालेखो, Dd1 यथा लोको (for निरालोको) —[b]) Ñ1 B1 3 D3 M6 यथालस, B2 यथाल्प, B4 यथानर (for यथा द्विज) Ñ1 दीनो धनहीनोस्म (sic) —[c]) Ñ2 B1 3 Dt1 Dd1 Ct शये, Dg1 शिष्ये (sic), D3 शैष्ये (sic) T1 G3 शेषे (sic) Cg as in text (for शेष्ये) G3 damaged from स्ता up to प्र in [d] Ñ2 B1-3 छायाया, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G1 3 M2 शालाया (for शालाया) Ñ1 शयुर शयच्छायाया (sic) B4 शये पुरुषगच्छाया (sic) D1 2 4 5 पुर(D4 5 °म)शयिष्ये शय्याया —[d]) B4 न, Dt1 Dd1 Dm1 Ct मा, D3 M2 मे (for न) B3 प्रतिद्यास्यति, D3 M2 न प्रसीदति D6 यनायावत्र यास्यति

15 V1 missing (cf v l 1) Ś1 om 15[ab] (cf v l 13) G3 om up to तु in 15[b] —[a]) Ñ B अभिप्रेक्ष्य, Dm1 प्रवेक्षत, D3 M4 च समेक्ष्य, Cg t as in text (for अवेक्षन्त) —[b]) Ñ B भरत(B1 °तम्, B2 °तो) D6 M3 सुमंत्र (for सुमन्त्र) Ñ B1 2 4 च(B2 (स)/नि) सु, B3 चापि (for प्रेक्ष्य) D3 M4 लक्ष्मण च सुदुर्मना —Before सं in दुर्मना, G3 wrongly reads 17[ab] up to रा in नरा for the first time, repeating it in its proper place —[c]) Ñ2 B1 3 4 D5 कुशास्तीर (for कुशोत्तरम्) B4 उपास्तीर्य, Dd1 Dm2 G3 M2 C1 अवस्थाप्य, Cm g t as in text (for उपस्थाप्य) Ś1 D6 7 कुशास्तीरैरुपस्थाप्य Ñ1 कुशास्वमातरस्थाप्य (sic) B3 कुशानानीय सूत स, D1 कुशास्तरं समुत्थाय, D2 कुशोत्तरे रुपास्थाय (sic) D3 कुशान्तरैरवस्थाय, D4 कुशान्वत उपस्थाप्य, M4 कुशान्तरमुपस्थाप्य —[d]) Ś1 [अ]स्तरत्, Ñ B M4 [अ]स्तृणा(B1 2 M4 °णो)त्, Dt1 Dd1 Ct [अव]स्थित, D3 [आ]स्थितोत् (sic) D7 [आ]स्तरन् (sic) Cr m g as in text (for [आ]स्तरत्)

16 V1 missing (cf v l 1) D1 reads 16[a] in marg —[a]) Ñ B D6 7 नंदन (for -सत्तम) Ś1 D1-3 5 6 M3 4 रामो राजीवलोचन —[c]) B3 मा (for मां) B3 कुर्वाणस् (for कुर्वाणं) —D3 om (hapl) from क्ष्यसि up to प्रत्युपवे in 17[c] —[d]) Ś1 D1 2,4-7 इह, Ñ2 भ्रात, G1 मम

ब्राह्मणो ह्येकपार्श्वेन नरान्रोद्धुमिहार्हति ।
न तु मूर्धाभिषिक्तानां विधिः प्रत्युपवेशने ॥ १७
उत्तिष्ठ नरशार्दूल हित्वैतद्दारुणं व्रतम् ।
पुरवर्यामितः क्षिप्रमयोध्यां याहि राघव ॥ १८
आसीनस्त्वेव भरतः पौरजानपदं जनम् ।
उवाच सर्वतः प्रेक्ष्य किमार्यं नानुशासथ ॥ १९
ते तमूचुर्महात्मानं पौरजानपदा जनाः ।
काकुत्स्थमभिजानीमः सम्यग्वदति राघवः ॥ २०
एषोऽपि हि महाभागः पितुर्वचसि तिष्ठति ।
अत एव न शक्ताः स्मो व्यावर्तयितुमञ्जसा ॥ २१

G 2 120, 24
B 2 111 23
L 2 111 20

(for तात) Ś1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 5 7 T1 प्रत्युपवेक्ष्यसे, Dg1 °क्ष्यति (for °वेक्ष्यसि) G3 तातराज प्रत्युपेक्ष्यसि

17 V1 missing (cf v l 1) D2 om up to प्रत्युपवे in 17^{d} (cf v l 16) —^{a}) Dg1 [ऽ]प्येक, D1 ह्येव (for ह्येक) M3 पादेन (for पार्श्वेन) —^{b}) Dd1 राजन् (for नरान्) Ś1 D8 स्वयमास्तीर्य सविशेद्, Ñ B D3 4 शयान् नरान्(D3 4 शयमान) पुर रुद्धेत्, D1 M3 परान्रुद्धि(M3 °द्धुमि) मुमर्हसि(M3 °ति) D5 7 शयमान पुर रुद्धेत् —Before सं in 15^{ab} G3 wrongly reads 17^{ab} for the first time up to रा in नरा —^{c}) N2 B3 G1 Cm g मूर्ध्ना(G1 Cm g °र्ध्नो)भिषिक्तानां, Cr as in text (for मूर्धाभिषि°) —^{d}) M3 राज्ञः Cm as in text (for विधि) B3 4 प्रत्युपवेशनात्, D3 °तिष्ठते (for °वेशने)

18 V1 missing (cf v l 1) —^{a}) Ś1 Ñ B Dg1 D1–7 राज (for नर) —^{b}) D3 व्रज (for हित्वा) —After 18^{ab} B3 ins

2280* मच्छरस्य कुरु सौमित्रे प्रीतिम आयने यत ।

—^{c}) Dt1 Dm1 D1 6 पुरवर्यम् (sic) Ś1 परिवाराज्वित क्षिप्रम् —^{d}) Ś1 D1 3 4 7 गच्छ (for याहि) —For 18^{cd} N B D3 M3 subst

2281* अयोध्यां गच्छ शीघ्र त्वं कुरु कार्यं पितुर्वच ।

[D3 M3 पुरीमयोध्यां गत्वा त्व (for the prior half)]

—Thereafter all the above MSS cont

2282* गत्वा यथासि सदिष्टस्तया भरत धर्मवान् ।
शत्रुघ्नालय धर्मेण प्रजा स्विष्टा इव प्रजा ।

[(l 1) B3 4 यथा (for गत) N1 संदिष्ट (for °ष्टः) M3 कुरु च (for भरत) —(l 2) N2 शत्रुमानेव (sic) (for °पालय) N1 स्विष्टा B3 स्विष्ट (for स्विष्टा) D3 M3 प्रजाश्च ता भजा स्व (for the post half)]

19 ^{a}) V1 स्वेव B1 स्वे* D3 स्वत्र (for स्त्वेव) B3 आसीनस्तेऽभरत —D3 om (hapl) from दं जनम् in ^{b} up to जानप in 20^{b} —^{b}) V1 D1 4 5 7 पद्मलक्षणान् —After 19^{ab} D1 ins 2283* —^{c}) Ś1 V1 B2 3 D1 4 7 सर्वान्स, B1 सर्वानभि (by pm) D3 तानभि M3 वचन (for सर्वत) —^{d}) N2 Dm1 D7 किमर्थं D3 किमार्यं (for किमार्यं) Ñ V1 B1 3 4 D1 4–7 [अ]नुशाचय(D1 °चथ) (for [अ]नुशासथ)

20 D1 om up to जानप in ^{b} (cf v l 19) —^{a}) Dg1 तथा, Dt1 M3 तदा, Cm g as in text (for तम्) —G2 om (hapl ?) from 20^{b} up to 22^{a} —After 20^{ab}, Ñ B D3 M3 ins while D1 ins after 19^{ab}

2283* भरतं बाष्पपरवाक्ष रामानुजमविक्लवम् ।
[B1 3 4 विह्वल (for विक्लवम्)]

—^{c}) Ś1 Ñ V1 B D1 7 M3 अभि(Ñ1 °भु)जानीम काकुत्स्थे (D1 4 5 7 °त्स्थ) —^{d}) D7 विह्वति (for वदति) Dt1 राघव Ct राघव (as in text) Ś1 D4 6 सम्यक् तिष्ठति राघवः Ñ B D3 M3 सत्यधर्मपरायणे —After 20 Ñ B ins D1 ins after 2286*

2284* वक्तुं न शक्नुम ओदान्त हि न श्रोष्यते वच ।

[B3 वक्तु (for वक्तु) D3 न शक्नुमस्तेन वक्तुं (for the prior half)]

while M3 ins

2285* तेन वक्तुं न शक्ष्यामो न हि श्रोष्यति नो वच ।

21 G1 om 21 (cf v l 20) —B3 reads up to अत एव न in ^{d} in marg —^{a}) Ś1 V1 D1 3 4–7 पितुर्यथा, N B D3 M3 पितुर्वेप(Ñ1 °व) G1 एत्रोऽपि हि (for एषोऽपि हि) V2 Dt1 महाभागो(Dt1 °ग) Ct as in text (for महाभाग) —^{b}) Ś1 V1 D1 4 5 7 वचने तिष्ठति ध्रुव, Ñ B D3 M3 वचन परि(D3 प्रति)पालयन् —After 21^{ab}, N B D3 M3 ins

2286* न गुरूणा न मातृणा न त्वा श्रोतुमिच्छति ।

[B3 न चैव D3 न तु न M3 नास्मान (for न त्वा)]

—Thereafter D3 cont 2284*

—^{c}) D3 M3 पुन (for एव) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D5 T1 3 M3 5 स्म T3 ते (for स्मो) Ś1 Ñ V1 B D1 4 स्त(Ś1 स्त) तो म(Ś1 D6 तु V1 मा B1 *) शक्नुमो हेन D1 तथा न शक्नुमो हेन —^{d}) V1 D1 4 7 M3 चोञ्जसा (for मञ्जसा) Ś1 D6 नि(D6 नि)वर्तयितुमोञ्जसा —After 21 Ñ B D3 M3 ins

2287* धृतिमान्त स्थित सत्ये रामं दयितवान्धवम् ।
नैव शक्य चालयितु सत्याशत्यपरायण ।
हिमवानिव शैलेन्द्रो वायुना दुमहौषिणा ।

[(l 1) M3 मति (for धृति) D3 धर्मे (for सत्ये) —(l 2) B3 D3 M3 [प]त्र (for [प]र) Ñ1 B3 सत्ये

G 2 111 1
B. 2 111 21
L. 2 124 21

तेषामाज्ञाय वचनं रामो वचनमब्रवीत् ।
एवं निबोध वचनं सुहृदां धर्मचक्षुषाम् ॥ २२
एतच्चैवोभयं श्रुत्वा सम्यक्संपश्य राघव ।
उत्तिष्ठ त्वं महाबाहो मा च स्पृश तथोदकम् ॥ २३
अथोत्थाय जलं स्पृष्ट्वा भरतो वाक्यमब्रवीत् ।
शृण्वन्तु मे परिषदो मन्त्रिणः श्रेणयस्तथा ॥ २४
न याचे पितरं राज्यं नानुशासामि मातरम् ।
आर्यं परमधर्मज्ञमभिजानामि राघवम् ॥ २५
यदि त्ववश्यं वस्तव्यं कर्तव्यं च पितुर्वचः ।
अहमेव निवत्स्यामि चतुर्दश वने समाः ॥ २६
धर्मात्मा तस्य तथ्येन भ्रातुर्वाक्येन विस्मितः ।
उवाच रामः संप्रेक्ष्य पौरजानपदं जनम् ॥ २७

(for °श्वश्र्) Ñ B1 सपराक्रम, B3 M4 °परायण (for °दश) —(l 3) Ñ B2 -चारिणा (sic) (for -वैरिणा)]

—Thereafter Ñ B ins an addl colophon

[*Sarga name* Ñ B भरतप्रत्युद्दे (Ñ1 B1 3 °वे)श —*Sarga no* Ñ1 B1 2 om Ñ2 B3 119 B4 115]

—After 21, V1 ins

2287* कृत तु कैकेय्या वचन तथा मद्विप्रिय कृतम् ।
आगताभ्या च वचन पितरं त महामतिम् ।

[(l 1) (hypm)]

—Thereafter V2 reads 1–11ab of 2 104

22 G1 om 22a (cf v l 20) —b) D2 एषा (for तेषाम्) Ś1 V1 D5–7 वचनमाज्ञाय (by transp) D1 2 वचनमादाय (for आज्ञाय वचन) —G3 om (hapl) 22c–24b —c) Ś1 V1 D1 4–7 एतन्, D1 एकम्, T1 एन (for एव) Ś1 निरोध, D1 पुरार्थ, T1 विबोध (for निबोध) —d) Ś1 V1 D1 3 4–7 सर्वेषा (for सुहृदा) —For 22, Ñ B D3 M4 subst.

2288* पौराणा तु वच श्रुत्वा राघव पौरवत्सल ।
प्रहर्षमतुल लेभे प्रहृष्टश्चेदमब्रवीत् ।
वेदवेदाङ्गविदुषा ब्राह्मणाना तपस्विनाम् ।
उपपन्न च युक्त च वचन ज्ञानचक्षुषाम् ।

[(l 1) Ñ1 च (for तु) M4 वचन (for तु वच) M4 धर्मवत्सल —(l 2) M4 संप्रहृष्टमना भूत्वा (for the prior half) —M4 om l 3 —(l 3) D3 यशस्विना (for तपस्विनाम्) —(l 4) B1 धर्मयुक्त विशेषत (for the post half)]

—After 22, all the above MSS ins (Ñ B1–3 ins. l 1–14 after 2288* and l 15–17 after 23ab) a passage relegated to App 1 (No 28)

23 D3 G3 M4 om 23 (for G3 cf v l 22) —a) D1 मम (for एतच्) D3 तत एतद्द्वय श्रुत्वा —b) V1 पश्यामि, Dd1 D7 त पश्य (for संपश्य) —After 23ab, Ñ B1–3 ins. l 15–17 of App 1 (No 28) —Ñ B om 23cd. —c) T1 2 G1 महाभाग (for °बाहो) —d) Ś1 D6 स्पृष्टास्त्व, D1 मात स्पृशः D3 मा स्पृशस्त्व, D4 7 स्पृश त्वं च (for मा च स्पृश) V1 यथा (for तथा)

24 G2 om 24ab (cf v l 22) —a) D2 दृष्ट्वा (for स्पृ°) —For 24ab, Ñ B D3 M4 subst

2289* उपस्पृश्योदकं वीरो वाक्यमेतदुवाच ह ।
[M4 धीरो (for वीरो)]

—c) M1 (*inf lin sec m*) न (for मे) D1 परिष०, M4 पारिषदा (for °दो) —d) Ñ B D3 M4 मातरम्, Dt1 शृणुयुस् (sic) D3 श्रेष्ठयस् (for श्रेणयस्) V2 मन्त्रिणश्च द्विजातय —After 24, Ñ B D3 M4 ins

2290* अनुरक्ताश्च सुहृद पौरजानपदास्तथा ।
भवन्ति श्रोतुमिच्छामि सर्वेरेव विशेषत ।
विशुद्धि दातुमिच्छामि गर्हितस्यास्य कर्मण ।

[(l 1) D3 तु (for च) D3 जना (for तथा) —(l 2) B1 3 M4 श्रमम्, D3 श्रुतिम् (for श्रोतुम्) B3 [अ]विशेषत —(l 3) Ñ B2 4 ज्ञातुम् (for दातुम्)]

while D5 ins

2291* मया च पैतृक वाक्य कर्तव्यं सत्यमेव हि ।

25 B1 om 25–27b D2 om 25ab —a) M4 शोचे (for याचे) Ś1 V1 D1 4 7 पैतृक (for पितर) Ñ1 न ययाचे च पितर, B2–4 न राज्य पितर याचे —b) Ś1 N1 V1 D1 4–7 [अ]नुशोचामि, N2 B2–4 M4 °शास्मि च, Dg1 G3 M1 °शास्यामि, Cr m g t as in text (for °शासामि) D3 नानुयाचयेतरी (corrupt) —c) Dt1 पुत्र (for आर्य) —d) Ś1 N1 V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1–7 T3 M3 Crp m g t नानुजानामि, N2 B2–4 नात्र°, D1 अनु°; D2 °गच्छामि, D7 M4 नार्थयामि च (M4 न) Cr ns in text Cmp tp नामि° (for अभिजानामि)

26 B1 om 26 (cf v l 25) —a) Ś1 D4 5 7 गन्तव्यं (for वस्तव्यं) —b) M1 वा (for च) Ś1 Ñ V1 D2–4 D1–7 कर्तव्य वचन पितु —c) B4 D3 M4 एतानि वत्स्यामि —d) D1 2 च ते (for वने) Ś1 D5 T1 2 transp वने and समा Ñ B2–4 D3 M4 वर्षाणीह (D3 °णि च) चतुर्दश

27 B1 om 27ab (cf v l 25) —a) B3 सर्वात्मा (for धर्मा°) Ñ B2–4 T2 M1 स तु (for तस्य) Ñ1 Dt1 Dd1 Dm1 M4 सत्येन (for तथ्ये°) Ś1 V1 D1 3 4–7 धर्मात्म (Ś1 °त्मा)न (D1 ना) स ते (V1 सत्ये)नाथ (D2 °च) D3 सत्यात्मा स तु सत्येन —c) B2 राम (for °म) —d) V1 -जानपदैः D3 -जानपदा (sic) (for °पदं) D1 पौरजानपदाञ्जनान् .

विक्रीतमाहितं क्रीतं यत्पित्रा जीवता मम ।
न तल्लोपयितुं शक्यं मया वा भरतेन वा ॥ २८
उपधिर्न मया कार्यो वनवासे जुगुप्सितः ।
युक्तमुक्तं च कैकेय्या पित्रा मे सुकृतं कृतम् ॥ २९
जानामि भरतं क्षान्तं गुरुसत्कारकारिणम् ।
सर्वमेवात्र कल्याणं सत्यसंधे महात्मनि ॥ ३०
अनेन धर्मशीलेन वनात्प्रत्यागतः पुनः ।
भ्रात्रा सह भविष्यामि पृथिव्याः पतिरुत्तमः ॥ ३१
वृतो राजा हि कैकेय्या मया तद्वचनं कृतम् ।
अनृतान्मोचयानेन पितरं तं महीपतिम् ॥ ३२

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे त्र्यधिकशततमः सर्गः ॥ १०३ ॥

28 [a]) Ś1 D5 विक्रीतम्, B1 विक्रीतम् (for विक्रीतम्) Ś1 D1 [illegible] M5 आहृत G1 मो हितं (for माहितं) [illegible] B D1 [illegible] कृतो D5 कृतं (for क्रीतं) [illegible] विक्रीतमा कृतं कृतं —[b]) B3 जीवता Ś1 जीवितं D1 [illegible] M3 जीविता (for जीवता) D5 मया (for मम) —[cd]) D1 [illegible] न तु M5 तद् (for न तत्) Ś1 D6 लोपयितुं B3 लोपयितुं (for लोप°) [illegible] B1 [illegible] तत् लोप (V [illegible]) यितुं शक्यं (for °) Ś1 B1 (s p. m.) D5 M1 च (for first वा) D1 M1 च (for second वा) [illegible] न तु लोपयितुं नाश्यो मई वा भरतो न वा

29 [a]) Ś1 V1 V2 B1 D1 D3 D4 D5 D6 T1 G M1 (before corr. as in text) उपाधि M1 (sup. lin.) [illegible] उपा [illegible] Ś1 Ś1 D1 न (for न) —[b]) Ś1 D1 G1 वनवासो G1 as in text (for °से) G1 जुगुप्सितं [illegible] B वनवासेऽपि [illegible] M1 वनवासे जुगुप्सिता —[cd]) Ś1 [illegible] हि कैकेय्या [illegible] कैकेय्या [illegible] कैकेय्या (s e) B D5 M1 [illegible] (D5 M1 [illegible]) [illegible] कैकेय्या D5 [illegible] हि कैकेय्या (for [illegible]) D1 [illegible] (for [illegible]) B1 D1 [illegible] सुकृतं [illegible] वचनं तस्तदा कृतम्

30 T1 om. ([illegible]) —[a]) [illegible] D1 D1 D1 [illegible] as in text M1 [illegible] —[b]) [illegible] D1 [illegible] D1 M1 [illegible] —[c]) [illegible] सर्वमेवात्र [illegible] D1 °त्री (for सत्य°)

31 T1 om. 31 (cf. v. l. 32) —[a]) D1 [illegible] (for धर्मं) —[b]) N1 प्रत्यागतो सहसा (s c) V1 °गतं पुनः B °गतेषि [illegible] D1 °गत [illegible] M1 °गतो [illegible] (for प्रत्यागतः पुनः) —[d]) G1 M1 पृथिव्यां (for °व्याः) Ś1 V1 D1 पृथिव्यामहमीश्वर

32 T1 om. 32[ab] (cf. v. l. 30) V1 om. 32 —[a]) M1 हि राजा (by transp.) —For 32[cd] Ś1 V1 D1 subst.:

1109* वृतो हि मातुः कैकेय्या वचनं तन्मया कृतम् ।
[Ś1 D1 [illegible] D1 [illegible] (for हि [illegible]) D1 [illegible] (for [illegible]) D1 [illegible] (for [illegible])]

while N1 B M1 subst.:

1110* वृतो यदि [illegible] कैकेय्या वचनं कृतम् ।
[D1 [illegible] (for [illegible])]

—[cd]) V1 D1 [illegible] (for [illegible]) D1 मोचयानेन D1 [illegible] (s e) (for मोचयानेन) C1 M1 [illegible] (for [illegible]) Ś1 [illegible] D1 [illegible] D1 [illegible] (for [illegible]) [illegible] —After 32 Ś1 V1 D1 ins.:

1111* [illegible]

[illegible]

C1 [illegible] V1 D1 [illegible] —Ś1 [illegible] Ś1 D1 [illegible] D1 [illegible] D1 [illegible] [illegible] D1 D1 D1 [illegible] G1 [illegible] D1 [illegible] D1 [illegible] —V1 [illegible] T1 [illegible] [illegible] Ga [illegible] G1 [illegible]

१०४

G 2.122 1
B 2.112 1
L 2.125 1

तमप्रतिमतेजोभ्यां भ्रातृभ्यां रोमहर्षणम् ।
विस्मिताः संगमं प्रेक्ष्य समवेता महर्षयः ॥ १
अन्तर्हितास्त्वृषिगणाः सिद्धाश्च परमर्षयः ।
तौ भ्रातरौ महात्मानौ काकुत्स्थौ प्रशशंसिरे ॥ २
स धन्यो यस्य पुत्रौ द्वौ धर्मज्ञौ धर्मविक्रमौ ।
श्रुत्वा वयं हि संभाषामुभयोः स्पृहयामहे ॥ ३
ततस्त्वृषिगणाः क्षिप्रं दशग्रीववधैषिणः ।
भरतं राजशार्दूलमित्यूचुः संगता वचः ॥ ४
कुले जात महाप्राज्ञ महावृत्त महायशः ।
ग्राह्यं रामस्य वाक्यं ते पितरं यद्यवेक्षसे ॥ ५
सदानृणमिमं रामं वयमिच्छामहे पितुः ।
अनृणत्वाच्च कैकेय्याः स्वर्गं दशरथो गतः ॥ ६
एतावदुक्त्वा वचनं गन्धर्वाः समहर्षयः ।
राजर्षयश्चैव तथा सर्वे स्वां स्वां गतिं गताः ॥ ७

104

V_1 $D_{1.2.3}$ continue the previous Sarga D_{m1} begins with ॐ, $M_{1.2}$ with श्रीरामाय नम

1 V_2 reads 1-11^b after 2287^{cd} —^{a}) $\tilde{N}_1$ B अथ (for तम्) —^{b}) B_4 om (hapl) भ्रातृभ्या B रोम हर्षण, M_3 रोमहर्षण —^{d}) $\tilde{N}$ D_{t2} D_{d1} D_{m1} T_3 C_t समुपेता, D_{g1} reads in marg (for समवेता)

2 For sequence in V_1 cf v l 1 B_1 M_3 om (hapl) 2^{ab} —^{a}) M_3 अंतर्गतास् (sic) (for °र्हितास्) D_{t1} D_{d1} D_6 मुनिगणा, D_{m1} D_3 T_3 G_2 C_r m g ऋषि° (for त्वृषि°) $\tilde{N}$ $B_{1.3}$ गधर्वा समुनिगणा, B_4 सगधर्वा मुनिगणा, M_4 अत्यर्चिता महर्षिगणा —^{b}) D_{t1} D_6 स्थितास्, C_r m g as in text (for सिद्धास्) B_4 समहर्षय —For 1-2^{ab}, $Ś_1$ V_1 $D_{1.2.4.5.3}$ subst $D_{2.4}$ subst for 1

2295* अथ त देशमागम्य गन्धर्वसहिता द्विजा ।

[$D_{2.4}$ आगत्य (for °म्य) D_3 तत (for द्विजा)]

—^{c}) $Ś_1$ $\tilde{N}$ V_1 B D_{g1} D_{1-7} transp तौ and भ्रातरौ $Ś_1$ D_6 महावीरौ; V_2 $D_{2.4.6.7}$ $G_{2.3}$ M_1 °वीर्यौ; D_4 °सत्त्वौ, D_{g1} D_{t1} D_{d1} D_{m1} T_3 G_1 $M_{2.3}$ °भागौ (for °त्मानौ) —^{d}) M_4 राघवौ (for काकुत्स्थौ)

3 For sequence in V_1 cf v l 1 —^{a}) $M_{2.3}$ यत्र (for यस्य) $Ś_1$ $\tilde{N}$ B D_{1-7} M_4 धन्य स(B4 om after स) यस्य(D_3 तस्य, M_4 यत्र) पुत्रौ वा($\tilde{N}$ $B_{1.3}$ M_1 द्वौ) V_2 धन्याशयस्य पुत्रौ वाग्; D_{t1} सदार्यौ राजपुत्रौ द्वौ —^{b}) $Ś_1$ $\tilde{N}_2$ V_2 $B_{3.4}$ D_{g1} $D_{1.7}$ सत्यविक्रमौ, $G_{1.2}$ धर्मवत्सलौ; C_v r m g t धर्मविक्रमौ (as in text) —^{cd}) $Ś_1$ $\tilde{N}$ V_1 $B_{2.3}$ D_{5-7} वां तात(V_1 B_3 D_6 तत्र) $B_{1.4}$ तावया च $D_{1.2}$ वां वत, M_4 च तात (for वयं हि) $Ś_1$ V_1 $D_{1.2.3}$ सभाषम् $Ś_1$ $\tilde{N}_2$ V_2 B $D_{1.2.3-7}$ G $M_{1.2}$ उभाभ्या $\tilde{N}_1$ भयवर्या (for उभयो) D_4 अन्यावा तात सभाषामुभाभ्यां स्पृहयामहे

4 For sequence in V_1, cf v l 1 —^{a}) G_1 स्वर्षिगणा V_1 $D_{2.4.7}$ सर्वे, M_4 शीघ्र (for क्षिप्र) $Ś_1$ $\tilde{N}$ B $D_{1.2.6}$ ततो मुनि($Ś_1$ D_1 देवा D_6 ऋषि)गणा सर्वे —^{c}) G_3 M_1 रघु (for राज) —^{d}) N_2 B_{2-4} G_3 ऊचुस्ते (for इत्यूचु) $Ś_1$ V_1 $D_{1.3.4-7}$ सगता मिथ(V_1 इव), $\tilde{N}$ $D_{1.3.4}$ M_4 स(B_3 [s]थ)गता वच, B_3 [s]थ गत्वा वच, T_3 G_3 सगतो (G_3 °त) वच

5 For sequence in V_1 cf v l 1 —^{a}) $D_{1.2.3}$ कुलजात V_1 कुलज्ञात महाप्राज्ञ —^{b}) V_2 $D_{1-3.4}$ धर्मवृत्त (V_2 °त्त) T_1 महाव्रत, M_3 °वृत्त (for महावृत्त) V_2 D_6 महायशा, M_4 °व्रते —^{c}) M_4 श्राव्य (for ग्राह्य) D_{g1} ग्राह्यरामस्य $\tilde{N}_1$ B वचन, D_{m1} वाक्य ते (sic) (for वाक्य ते) V_1 रामस्य वाक्य ते कार्य —^{d}) B_1 om पितरं B_4 यद्यपेक्षसे, D_{g1} $G_{1.3}$ यद्यपेक्ष(D_{g1} °क्ष्य)से, C_r m g t यद्यवेक्षसे (as in text)

6 For sequence in V_1 cf v l 1 —^{ab}) $\tilde{N}$ B तेनानृणम्(B_1 °ण्यम्) D_3 भ्रातानृतम्; M_4 अनावृत्तम् (for सदानृणम्) D_{g1} reads राम in marg $\tilde{N}_2$ इच्छाम वै (for °महे) V_2 $D_{1.2.3}$ अनृपाधादिम राम(V_1 प्राज्ञ)भर(D_1 °थि)मिच्छाम(V_1 D_1 [before corr] °मि) वै(V_1 नौ)पितु —^{cd}) D_3 भ्रातानृत तु M_4 अनावृत च (for अनृणत्वाच) $\tilde{N}$ V_2 B $D_{1.2.3}$ सत्यप्रतिज्ञ(V_2 स तां प्रतिज्ञां) कैकेय(B_3 °वा)प्रिया स्वर्गस्थ पितर च ते

7 For sequence in V_1 cf v l 1 —^{a}) D_{t1} एताश्रुत्वा, D_{d1} D_{m1} एवमुक्त्वा तु —^{b}) D_3 om गंधर्वा G_3 M_3 सुमह(G_1 समम)र्षय (for समह°) $G_{2.3}$ सगन्धर्वा महर्षय —1 or 5-7^b $Ś_1$ $D_{6.7}$ subst

2296* भो भो भरत सिद्धार्थं निवर्तस्व इतो लघु ।
देवकार्यमशेषेण कर्तव्यं राघवेण वै ।
रामोऽथ लक्ष्मण सीता सुरेन वनचारिण ।
ऋषिभिश्च स्वनुध्याता वने यास्यन्ति वै शय ।

[(l 1) D_6 निवर्तस्व च (hypm) D_6 स्वतो (for इतो) —(l 2) D_7 देवकार्य हि सर्वेषि (for the prior half) $Ś_1$ राघवेन —(l 3) $D_{6.7}$ रामलक्ष्मणसीताश्च सुरेन विवर्धिष्य —(l 4) D_7 अनुध्याता (with hiatus) and ते (for स्वनु° and वै respy)]

—^{cd}) $\tilde{N}_1$ B ते सर्वे $T_{1.2}$ [ए]व तदा (for [ए]व तथा) M_3 सर्वे $\tilde{N}_1$ B स($B_{3.4}$ य)था स्वां(B_3 °स्वां [sic]) (for

ह्लादितस्तेन वाक्येन शुभेन शुभदर्शनः ।
रामः संहृष्टवदनस्तानृषीनभ्यपूजयत् ॥ ८

त्रस्तगात्रस्तु भरतः स वाचा सज्जमानया ।
कृताञ्जलिरिदं वाक्यं राघवं पुनरब्रवीत् ॥ ९

राजधर्ममनुप्रेक्ष्य कुलधर्मानुसंततिम् ।
कर्तुमर्हसि काकुत्स्थ मम मातुश्च याचनाम् ॥ १०

रक्षितुं सुमहद्राज्यमहमेकस्तु नोत्सहे ।
पौरजानपदांश्चापि रक्तान्रञ्जयितुं तथा ॥ ११

ज्ञातयश्च हि योधाश्च मित्राणि सुहृदश्च नः ।
त्वामेव प्रतिकाङ्क्षन्ते पर्जन्यमिव कर्षकाः ॥ १२

इदं राज्यं महाप्राज्ञ स्थापय प्रतिपद्य हि ।
शक्तिमानसि काकुत्स्थ लोकस्य परिपालने ॥ १३

इत्युक्त्वा न्यपतद्भ्रातुः पादयोर्भरतस्तदा ।
भृशं संप्रार्थयामास राममेवं प्रियंवदः ॥ १४

तमङ्के भ्रातरं कृत्वा रामो वचनमब्रवीत् ।
श्यामं नलिनपत्राक्षं मत्तहंसस्वरः स्वयम् ॥ १५

G 2. 111. 15
B 2. 112. 15
L 2. 113. 14

[illegible] हर्षे) Ś1 Ñ2 V1 D1-3.5-7 राघवेश्च धर्मज्ञा (D1 °ज्ञ) [illegible] हर्षे स्थाने सतो (V1 स्थानमितो) गताः

8 For sequence in V1 cf v l 1 —^a) Ś1 D6 ह्लादितास्; V1 भाषितास्, B4 हार्षितास् —^b) V1 सूक्तेन, Dt1 Dd1 Dm1 D2 शुभे; D5 श्लक्ष्णो (for शुभेन) Ś1 D1 शुभदर्शनाः, D3 शुभलक्षण —V1 om 8^cd. —^c) B संहृष्टवदनो; D5.7 संहृष्टवदनः —^d) Ś1 D1.3.4.7 अभ्य [illegible] (D2 °यत्) B प्रत्यपू°; D6 °जयत् (for अभ्यपूजयत्)

9 For sequence in V1, cf v l 1 —^a) Ś1 Ñ2 Dt1 Dd1 Dm1 D2.6 T G2 M1-3 Ct त्रस्त, Dg1 नत, G3 मत्त, Cm g tp as in text (for त्रस्त) M4 च (for तु) Ś1 Ñ2 B D_3 D1-7 वाचा सन्नया (B1 °स्न, D1 °सन्न) मानया (D2 °या [sic]) Cr m g t as in text (for ^b) V1 संहृष्टवदनस्तत्र भरतस्सुसमाहितः —^c) M4 कृताञ्जलिर [illegible]

10 For sequence in V1 cf v l 1 —^a) Dt1 D1-4 Ct राज धर्मं (D1 °मम्) D5 राज्यपूर्वम्, Cr m g as in text (for राजधर्मम्) Ś1 Ñ V1 B Dt1 D2-7 M4 Ct इमं प्रेक्ष्य Dd1 Dm1 अनु°; D6 इमां प्रेक्ष्य, D2 इदं प्रेक्ष्य, G2 M1-3 मम प्रेक्ष्य (for अनुप्रेक्ष्य) G1 M3 राम M2 °म [illegible] प्रेक्ष्य —^b) D6 कुलवृत्त Ñ Dt1 D4.6 M4 Ct [illegible] नुसंतती (V1 °हितं, D2 °संतति M2 °संततिः) Cm g as in text (for °संततिम्) B कुल [illegible] [illegible] Ct [illegible] धर्मांश्च प्रेक्ष्य कामधर्मांश्च संततम् इति पाठे धर्मं [illegible] —^c) B3 अर्हसि D_(c1) राजेन्द्र (for काकुत्स्थ) —^d) Ś1 D6.7 वाक्यतो; Ñ V1 B1 D2 वाक्यतो B4.5 D5 वाक्यं; T2 वाक्यं, Ct as in text (for याचनाम्)

11 For sequence in V1 cf v l 1 —^a) B1 D2 रक्षितुं (D5 °तुम्) (for °तुं) D2 M4 तु (M4 तु महद्राज्यम्; D6 तु महाराज्यम्; D7 सुमहाराज्यम् —^b) D6 [illegible] G1 M3 इदम् (for अहम्) B1 एकं (for एकस्) —^c) Ñ2 B अवाप्तुं V1 तांश्च (for चापि) D6 [illegible] M4 [illegible] —^d) Ś1 D1-3 [illegible] Ñ1 B Dt1 D2 [illegible] V1 D1-5 तथा D4 रक्तो M4 रञ्जयन् (for रक्तान्) Ś1 D6 [illegible] Ñ2 V1 B Dt1 M4 [illegible] Ñ2 Dt1 च [illegible], Dt1 तदा, D4 न च, D5 त्वपि (for तथा)

12 ^a) Ś1 Ñ2 V1 B1.4 D1-3 [illegible], Ñ1 B1 Dt1 Dd1 Dm1 धार्मि, D1 पौर च (hypm) M4 नृप (for च हि) Dd1 M2 पौरास् (for योधास्) —^c) Dt1 [च] मित्राणि (for मित्रा°) Ñ V1 B D1-3 M4 तथा (for च म) —^c) G1 पूर्णे (for त्वा) V1 B1 D1.2 M1 प्रतिकाङ्क्षन्ति, Dt1 Ct हि प्रतीक्षन्ते, D6 प्रतिकाङ्क्षिति (sic) —^d) Ś1 कार्षिकाः; D1-3.5 कर्षुकाः; D4 कार्षकाः (for कर्ष°)

13 ^a) D3 हि धर्मज्ञ, M4 च धर्मं च, L(ed) महाराज (for महाप्राज्ञ) Ñ B इदं च राज्यं (V1 °ज्य, D6 om राज्यं) धर्मेण —^b) Ñ B D1.2 सर्वं त्वं (D4 तं), V1 D1-3 M4 सर्वं त्वं (V1 om त्वं [subm] D2 च, D5 M4 म) D_(g1) Dd1 Dm1 M4 पालय, Ct as in text (for स्थापय) V1 D1.2 प्रतिपद्यसे (V1 °दि, D2 °ते) B2 M4 प्रतिपादि ते (M4 °द्यते) Ś1 D6 प्रतिपद्यस्व सर्वेश —^c) B1 Dt1 Ct स (B1 न) हि B2 युति Dm1 D4 असि Cp as in text (for असि) B1 काकुत्स्थो B4 om (for °स्थ) —^d) B1 प्रति पालने. M4.5 परिरक्षणे

14 M3 reads (var) 14 twice —^ab) D5 [न्य]पपतद्; D4 (before corr) प्रपतद्; D1 पतितो (for न्यपतद्) Dt1 Ct भ्रातुश्चरणयोस्तदा (for ^b) B1 B4 तथा (for तदा) Ś1 D6.7 M3 (second time) च [D6 च]- भ्रातुश्चरणयोः M3 °णः; भरतोऽथ (M3 °दि) प्राञ्जलिः —^c) Ñ1 Ñ B D1-7 M3 भ्रातरं Ñ2 रामं D6 M3 °मेव वामत्र, V1 M3 (second time) वाक्यम् V1 स वाक्य वाक्यं (for मां प्रार्थयामास) —^d) Ñ1 B4.5 D3.6.7 G3 M1.5 (second time) Ct रामेण D1 रामेशे (for राममेवं) Dt1 D5 Dm1 D6.7 प्रियं वदन्, D1 प्रियंवदम्

15 ^a) D3 तम् (for अङ्के) Ś1 V1 T1.3 D1.5 T3 G1 भ्रातुं B2 भ्रातृ (B1 भ्राता) —^b) D1 G1.2 M3.5 अनवम् (for वचनम्) —^c) D6 स्मृत्वा; D5 स्मृत्वावचनाः; T3 नलिन पत्राक्षं —^d) Ś1 D1-3.6 [illegible] D6.5 D5 M4 मत्तहंस B1 °स्वरः D6 M4 °रं V1 मृतवाच वाचं वदेत्.

G 2 112 13
B 2 112 16
L 2 125 15

आगता त्वामियं बुद्धिः स्वजा वैनयिकी च या ।
भृशमुत्सहसे तात रक्षितुं पृथिवीमपि ॥ १६
अमात्यैश्च सुहृद्भिश्च बुद्धिमद्भिश्च मन्त्रिभिः ।
सर्वकार्याणि संमन्त्र्य सुमहान्त्यपि कारय ॥ १७
लक्ष्मीश्चन्द्रादपेयाद्वा हिमवान्वा हिमं त्यजेत् ।
अतीयात्सागरो वेलां न प्रतिज्ञामहं पितुः ॥ १८
कामाद्वा तात लोभाद्वा मात्रा तुभ्यमिदं कृतम् ।
न तन्मनसि कर्तव्यं वर्तितव्यं च मातृवत् ॥ १९
एवं ब्रुवाणं भरतः कौसल्यासुतमब्रवीत् ।
तेजसादित्यसंकाशं प्रतिपच्चन्द्रदर्शनम् ॥ २०
अधिरोहार्य पादाभ्यां पादुके हेमभूषिते ।
एते हि सर्वलोकस्य योगक्षेमं विधास्यतः ॥ २१
सोऽधिरुह्य नरव्याघ्रः पादुके ह्यवरुह्य च ।
प्रायच्छत्सुमहातेजा भरताय महात्मने ॥ २२

---

16 V1 om 16[ab] —[b]) M4 आगतोभिमतो बुद्धि (sic) —[b]) T2 G1 स्वया, G2 M1 स्वच्छा, M2 स्वसा, Cv r m g t as in text (for स्वजा) Dg1 वैनयकी, Dd1 नैनयिकी, M3 damaged Cr m g as in text (for वैनयिकी) D5 M4 स्वभावाद्विनयात्तथा (M4 °च्च या) —For 16[ab], Ś1 Ñ B D1 2 4-7 subst :

2297* इयं ते यादृशी बुद्धिः स्वभावाद्विनयाच्च या ।

[D3 इद (sic) (for इयं) D5 यावती (for यादृशी) Ś1 D1 2 4 7 स्थिरा विनयसंभृता(D1 °जानय D3 °आ च या, D4 2 °सेव्या D5 °जातया) Ñ2 B3 G(ed.) स्वभावाद्वि(B3 °वादि)-नयान्विता(G[ed.] °श्रया) (for the post. half)]

—[c]) Ñ B G1 2 Cv वत्सहसे, Cr m g उत्सहसे (as in text) Ś1 D1 3 4-7 कृत्स्नां, Ñ B सेय (for तात) —[d]) D2 शासितुं (for रक्षितुं) Ś2 D2 4 2 G M1 इमां, T3 यदि (for अपि) Ñ V1 B D3 M4 त्रैलोक्य(V1 °क्य)स्यापि रक्षणे(Ñ °णं) —After 16 Ñ B D3 M4 ins. a passage relagated to App. I (No. 29) —After 16 T2 ins.

2298* भरत त्वमयोध्यायां श्रुत्वा गच्छ वचो मम ।

17 [a]) B2-4 मन्त्रविद्भिश्च (for बुद्धिमद्भिश्च) Dt1 मन्त्रिण (sic) —[c]) Ñ1 B1 4 पूर्वं, B2 3 पूर्वं (for सर्व°) Ñ2 B संस्मृत्य, D3 M4 °चिंत्य (for °मन्त्र्य) Ñ2 पूर्वं कार्यार्थमामन्त्र्य —[d]) Dt1 महान्त्यपि हि (for सुमहान्त्यपि) D3 कारयेत्, M4 कारयन् Ś1 Ñ2 V1 D1 3 4-7 कारयेस्त्वं स(V1 त्व)दानघ Ñ2 सुसंस्कृत्य हि कारयेत्, B सत्य(B1 सुस) चित्य हि कारयेत्.

18 [a]) M1 4 लक्ष्म (for लक्ष्मीश्च) Ś1 D2 6 शश(D3 °शि)नाशेद्, D4 अपेयायद्, G1 (after corr. as in text) °याद, M3 °यात्, M4 अतिक्रामेद् (for अपेयाद्वा) Ñ B च (Ñ2 ई)द्रादपक्रमेल्लक्ष्मीर्, V1 लक्ष्मी चन्द्रादपि यदा (sic) —[b]) Ñ B D3 M4 हिमवांश्च, D3 °वत (for हिमवान्वा) Dd1 Dm1 शीततां (for वा हिमं) Ś1 Ñ B1 3 4 D4 परित्य-जेत्, B3 परित्यजेत्, D1 4 5 7 मही च(D3 तु)जेत् (for हिमं त्य°) —V1 om. 18[cd] —[c]) Ñ2 प्रतीयात्, D3 M4 उल्लङ्घयेत् (for अतीयात्) Ś1 D1 3 5 6 सागरो वा त्यजेद्वेलां, D4 7 कान्ति चापि त्यजेन्मेरुर्. —[d]) Ś1 D1 2 6-7 त्यजे (for पितुः)

19 [a]) M1 यदि (for तात) D1 7 M4 मोहाद् (for लोभाद्) Ś1 Ñ B D1 2 4 D1 2 4-7 M1 ते यदि च, V1 D3 ते यदि च, B3 ते यदि वा (for तुभ्यमिदं) —[d]) D1 प्रवर्तेथं (for °तव्य) T2 हि, M4 तु (for च) B1 मातृतु (for मातृवत्) —After 19, Dm1 ins. श्रीरामं सीता श्री

20 [b]) Ś1 D4 इति (for एवं) Ś1 V1 D1 2 4-7 रामं तु (for भरत°) —[b]) Ś1 V1 D1 3 4-7 वसिष्ठो वाक्यमब्रवीत्, D3 M4 तथै वेदाह धर्मवित् —For 20[ab], Ñ B subst.

2299* एवमस्त्विति वाक्ये तु भरतो राममब्रवीत् ।

—Ñ1 D1 repeat (var.) 20[cd] after App. I (No. 30) and before 2300* —[c]) B4 अतीव (for तेजसा) D3 दिव्य (for [आ]दित्य) —M2 om. 20[d]–22[c] —[d]) Ś1 Ñ2 (second time) V1 D1 (second time) 2 4-7 प्रतिमानं धनुष्मतां —After 20 Ñ B D1 2 M4 ins. (Ñ2 D1 2 followed by 2300*) a passage relegated to App. I (No. 30) —After 20 Ñ1 V2 D1-4 6 ins.

2300* योऽनौ कर्माणि वीर्ये वा यस्य माल्यवन सक्त ।
तस्य कृच्छ्रगतस्यापि न पापे रमते मनः ।
स त्वं सुखानामुचितो महत्कृच्छ्रगतोऽपि सन् ।
इक्ष्वाकूणां कुले शाश्वते धर्ममेव प्रपश्यसि ।

[(l. 1) V1 योऽसौ (for यो°) V1 वीर्ये वा, D3 वीर्येण, D3 वीर्ये च (for वीर्ये वा) D3 यत्र (fro यस्य) —(l. 2) D3 कृच्छ्रगतस्य, D3 कृच्छ्राग° (for कृच्छ्र°) —(l. 3) Ñ2 गुणयुताद् (for सुखा°) V1 lacuna for गतः]

—Thereafter V1 ins. l. 35–38 of App. I (No. 30)

21 M2 om. 21 (cf. v. l. 20) V1 om. 21–22[ab]. —[a]) Ñ2 B अधि(B3 °भि)रोप्यार्य, Dg1 °हाय, D3 °हय, M4 समवरोपय (for अधिरोहार्य) —[b]) Ñ2 B D3 M4 इमे गृहीत्व(D3 M4 त्वै तुरा) पादुके —For 21[ab], Ś1 Ñ2 D1 2 4-7 subst., while D3 ins. after 21[ab]

2301* प्रयच्छ पादुके तुभ्यं भरताय महात्मने ।

[D3 भरतस्य महात्मन (for the post. half)]

—[c]) D3 एता, D3 M4 इमे (for एते) D3 om. हि —[d]) Ś1 Ñ B D1-7 M4 करिष्यत (for विधास्यतः)

22 M2 om. 22[abc] (cf. v. l. 20) V1 om. 22[ab] (cf. v. l. 21) —[a]) Ñ1 B [s]पिरोप्य, M4 [s]वरुह्य (for

स पादुके ते भरतः प्रतापवा
न्स्वलंकृते संपरिगृह्य धर्मवित् ।
प्रदक्षिणं चैव चकार राघवं
चकार चैवोत्तमनागमूर्धनि ॥ २३
अथानुपूर्व्यात्प्रतिपूज्य तं जनं
गुरूंश्च मन्त्रिप्रकृतीस्तथानुजौ ।
व्यसर्जयद्राघववंशवर्धनः
स्थितः स्वधर्मे हिमवानिवाचलः ॥ २४
तं मातरो बाष्पगृहीतकण्ठ्यो
दुःखेन नामन्त्रयितुं हि शेकुः ।
स त्वेव मातॄरभिवाद्य सर्वा
रुदन्कुटीं स्वां प्रविवेश रामः ॥ २५

G 2 123 24
B 2 112 31
L 2 125 24

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे चतुरधिकशततमः सर्गः ॥ १०४ ॥

प्रविश्य) Ñ1 L D3 M4 महातेजा (for नरव्याघ्र) —d) Ñ1 B1 M4 व्यपरोप्य च B2 (ऽ)व्यपरोप्य च, B3 4 M4 व्यपरोप्य च Dg1 Dt1 Ct व्यपयुज्य च, D3 (ऽ)व्यवरह्यत —For 22ab, Ś1 Ñ2 D2 2,4-7 subst

2302* तथोक्त स वसिष्ठेन राज्यस्याधाय पादुके ।

[Ś1 D8 इति (for तथा) Ś1 D8 राज्योत्थानाय Ñ2 राज्यस्थाय स D1 2 7 राज° (for राज्यस्याधाय)]

—After 22cd M4 ins

2303* धृतिमान्बुद्धिसंपन्नः पितुर्निर्देशपालकः ।

—c) Ś1 Ñ2 D2 4 7 प्रीतिमान्धार्ये, Dd1 Dm1 स महा° (for सुमहातेजा) Ñ2 B D2 प्राञ्चलः (B3 स प्राञ्चलः) सदा धीमान्, V1 M4 प्राञ्चलिर्महातेजा (V1 प्रीतिमानो [sic])
—After 22, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

2304* स पादुके संप्रणम्य रामं वचनमब्रवीत् ।
चतुर्दश हि वर्षाणि जटाचीरधरो ह्यहम् ।
फलमूलाशनो वीर भवेयं रघुनन्दन ।
तवागमनमाकाङ्क्षन्वसन्वै नगराद्बहिः ।
तव पादुकयोर्न्यस्तराज्यतन्त्रः परंतप । [5]
चतुर्दशे हि संपूर्णे वर्षेऽहनि रघूत्तम ।
न द्रक्ष्यामि यदि त्वां तु प्रवेक्ष्यामि हुताशनम् ।
तथेति च प्रतिज्ञाय तं परिष्वज्य सादरम् ।
शत्रुघ्नं च परिष्वज्य भरतं चेदमब्रवीत् ।
मातरं रक्ष कैकेयीं मा रोषं कुरु तां प्रति । [10]
मया च सीतया चैव शप्तोऽसि रघुनन्दन ।
इत्युक्त्वाश्रुपरीताक्षो भ्रातरं विससर्ज ह ।

[(l 1) B(ed) समादाय Dg1 प्रणम्याथ (for संप्रणम्य) —(l 3) G3 M1 विभो (for वीर) —T1 om (l 3pl 7) l 4 6 —(l 5) Dg1 Dt1 Dd1 M3 Ct न्यस्त T3 न्यस्तो, M4 न्यस्तं Cm as above (for न्यस्त) Dt1 Dd1 M2 3 Ct राज्यांश, T2 राज्यभार, G3 राज्यतन्त्र M1 राज्य°, Cm राज्य तन्त्र (as above) —(l 6) Dg1 T2 G3 वर्षे तु Cr पूर्णे तु (as above) T2 all पूर्णे (for the post half) —(l 7) M1 प्रवेक्ष्ये —(l 8) T G3 M1 परिष्वज्य —(l 9) G3 परिष्वज्य (for °ष्वज्य) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 वत्स (for भरत) —(l 10) G3 गच्छ (for रक्ष) Dg1 M3 भ्रातर (for मा रोषं) —(l 11) G1 2 M1 रघुनन्दन (for °नन्दन) —(l 12) G3 भरत (for भ्रातर)]

23 a) Ś1 च, V1 द्वे D5 om (for ते) Dt1 स्वलंकृते (for प्रतापवान्) —b) Dt1 महोत्कृते (for स्वलंकृते) G3 संप्रतिगृह्य, K(ed) °संपरिगृह्य Dd1 Dm1 राघव G3 वीर्यवान् (for धर्मवित्) Ś1 Ñ2 V1 D1-3 सुधार्मिक (Ś1 D8 तदानु)-रूपे प्रतिगृह्य धर्मवित्; Ñ1 B M4 स्वयं गृहीत्वा गु(M4 तदा गृह्य) मुदा प्रतापवान् —c) B3 सर्वं च राघवं, D3 च राघव तत (for चकार राघवं) —d) D5 न्यास, D3 नाग (for नाग) B3 धेनोत्तमनाग (for चैवोत्तमनाग)
24 a) V1 D2 6 G1 तथा, D8 यथा (for अथ) Ś1 Ñ V1 B Dt1 D1 3 4 6 7 T G2 (आ)नुपूर्व्या (D1 °वा, T2 °र्वां G3 °र्वीं) (for °पूर्व्यात्) D2 M4 यथोनुपूर्व्या Ś1 प्रति-पूजितं, 1 2 3 4 °पूज्य तं, K(ed) °पीड्य तं (for °पूज्य तं) —b) M4 damaged for गुरूंश्च Dg1 Dt1 Dd1 T G2 3 M3 मन्त्रीन्, Dm1 मित्रान् (for मन्त्रि) G3 प्रकृतीः (for प्रकृतीः) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 गुरुन्समित्रप्रकृतीन् (Ñ B °भृतीन्) D3 M4 गुरूंश्च मन्त्रिप्रकृतीन्, D4 5 गुरुं च मन्त्रिप्रमुखांश्च Ś1 D4 7 तथानुगान्; N D1-4 तथानुगान्; V1 च बान्धवान्; B1 महानुगान्, D1-3 6 M4 °नुजौ (for तथानुजौ) —c) V1 विससर्ज, B1 व्यसृजद्राघवः (sic) D1 वर्धनं —d) V1 राम; B1 स्थिते (sic, K(ed) स्थित (for स्थितः) D3 स धर्मे (for स्वधर्मे) Dd1 हि महान् (for हिमवान्)
25 Ś1 om 25 —a) Ñ B विलग्न; V1 D1 4 7 पतित (for °गृहीत) B1 कंठा 1 2 D6 कंठो (sic) —b) B1 दुःखेन (for दुःखेन) T1 न (for हि) V1 स्त्री ऋणितुं न B1 M4 न (M4 नाम with hiatus) नामन्त्रयितुं न शेकुः, D1 7 M1 च, M4 भा —c) Ñ B D1 स पुनः D1 स चैव, D2 M4 स चापि दृष्ट्वा —c) Ñ B D1 स एवं (sic) D4 सर्वाः, D7 T1 स चैव (for स त्वेव) Ñ 1 तथा (for मातॄः) B मातॄः M4 दुःखितो (for सर्वा) —d) D1 1 रुदन् (for रुदन्) V1 B D1-7 M4 स (for स्वां) B1-4 D3 V1 राघव (for रामः)

१०५

G 2 124 1
B 2 113 1
L 2 126 1

ततः शिरसि कृत्वा तु पादुके भरतस्तदा ।
आरुरोह रथं हृष्टः शत्रुघ्नेन समन्वितः ॥ १
वसिष्ठो वामदेवश्च जाबालिश्च दृढव्रतः ।
अग्रतः प्रययुः सर्वे मन्त्रिणो मन्त्रपूजिताः ॥ २
मन्दाकिनीं नदीं रम्यां प्राङ्मुखास्ते ययुस्तदा ।
प्रदक्षिणं च कुर्वाणाश्चित्रकूटं महागिरिम् ॥ ३
पश्यन्धातुसहस्राणि रम्याणि विविधानि च ।
प्रययौ तस्य पार्श्वेन ससैन्यो भरतस्तदा ॥ ४
अदूराच्चित्रकूटस्य ददर्श भरतस्तदा ।
आश्रमं यत्र स मुनिर्भरद्वाजः कृतालयः ॥ ५
स तमाश्रममागम्य भरद्वाजस्य बुद्धिमान् ।
अवतीर्य रथात्पादौ ववन्दे कुलनन्दनः ॥ ६
ततो हृष्टो भरद्वाजो भरतं वाक्यमब्रवीत् ।
अपि कृत्यं कृतं तात रामेण च समागतम् ॥ ७
एवमुक्तस्तु भरतो भरद्वाजेन धीमता ।
प्रत्युवाच भरद्वाजं भरतो धर्मवत्सलः ॥ ८
स याच्यमानो गुरुणा मया च दृढविक्रमः ।
राघवः परमप्रीतो वसिष्ठं वाक्यमब्रवीत् ॥ ९

Colophon —*Sarga name* Ś1 D6 भरतप्रतियान N पादुकोपग्रहण (Ñ2 °हरण) V1 D3 भरताभिसर्जन (D3 °न) B1 2 4 कुशपादुकोपग्रह (B1 °काग्रहण) B3 पादुकाग्रहण, D1 5 पादुकाप्रदान (D1 °न) D2 भरतपर्वणि पादुकाप्रदानं D4 भरतप्रयाण, D7 भरतपर्वणि भरतप्रयाण —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B2 3 D3 4 6 om Ñ2 B3 122 V1 111 B4 D2 5 7 118 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 112 D1 172 M4 121 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नम

105

Dm1 begins with ॐ M1 2 with श्रीरामाय नम

1 ^{a}) V1 D2 5 तथा (for तत) V2 D1 3 4 संस्थाप्य (for कृत्वा तु) D4 7 रामस्य शिरसास्थाय (D7 °सा स्थाप्य) M3 ततस्तु शिरसा कृत्वा —^{d}) D1 3 4 5 7 M3 4 समाविश (for समन्वित) Ñ1 शत्रुघ्नसमन्वित Dt1 शत्रुघ्नसहितस्तदा

2 ^{b}) M4 धृतव्रत K(ed) दृढव्रत (for दृढ°) —^{c}) Ś1 D6 तस्य V1 D1 3 4 5 7 तत्र (for सर्वे) —D4 om from मन्त्र up to प्राङ्मुखा in 3^b —^{d}) Ś1 V1 D1 3 5 7 सर्वे एव ते, D3 धातु° (for मन्त्रपूजिता)

3 D4 om up to प्राङ्मुखा in 3^b (cf v l 2) —^{a}) Ñ2 B3 4 M2 पुण्या B3 D6 प्राप्य (for रम्या) Ś1 V1 D1 2 4 7 नदीं महाक्लिनीं प्राप्य, D3 मंद किनीं ता प्राप्य —^{b}) D1 प्राङ्मुखां (for °खास्) Ś1 V1 D1 3 5 7 प्रययुस् (for ते ययुस्) Ś1 D6 7 तत (for तदा) B3 reads ययुस्तदा *sup lin* —^{c}) D1 7 चकाराथ (for च कुर्वाणास्)

4 ^{a}) Ś1 Ñ1 V1 D1 2 4 7 तस्य Ñ2 B (B4 *sup lin* also orig, as in text) D3 M1 यस्य (for पश्यन्) —^{b}) B3 reads *sup lin* D1 3 कुमानि (for रम्याणि) Ś1 Ñ B D1-7 M4 गिरिसानुषु (D5 °मूर्धनि) (for विविधानि च) V1 गिरिसानुषु पश्यति —D4 om 4^c–8^d —^{c}) M3 तत्पथेन (for पार्श्वेन) —For 4^{cd}, Ś1 Ñ1 V1 D1 3-7 subst

2307* पथि यान्तोऽनुपश्यन्तो भरतस्यानुयायिन ।

[Ś1 Ñ1 [अ]नपश्यत (sic) D1 7 [अ]नुपश्यन्ते L(ed) [अ]नपश्यत V1 यान्तो वै पश्यतो तु (for the prior half)]

5 D3 om 5 (cf v l 4) Ñ2 D3 om 5^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ1 B D1 4-7 अंतरा V1 ततस्तु (for अदूराच्) —^{b}) B स मुनेस् (for भरतस्) Ñ1 B1 3 D4 5 7 M4 तत (for तदा) —^{c}) D3 M4 स मुनिर्यत्र (by transp) —^{d}) D4 भारद्वाज M4 कृताश्रय (for °लय) Ñ2 भरद्वाजस्य धीमत —After 5 B4 G2 ins

2308* स तदाश्रममासाद्य भरद्वाजकृतालयम् ।

6 D1 om 6 (cf v l 4) —^{a}) B2-4 तद् (for तम्) Ś1 Ñ V1 B D1 4 7 T1 M4 आसाद्य (for आगम्य) D7 धर्माश्रम समासाद्य —^{b}) D1 भारद्वाजस्य Dt1 M4 धैर्यवान् (for बुद्धिमान्) Ñ2 भरत कैकयीसुत —^{c}) M3 अवरुह्य (for °तीर्य) —^{d}) Ś1 कुलवर्धन V1 Dg1 Dd1 Dm1 D1 5 M3 रघुनंदन D3 हृष्टमानस M1 वाक्कोविद K(ed) भरतस्तदा (for कुलनन्दन)

7 D3 om 7 (cf v l 4) —^{a}) Ś1 V1 D1 4 7 प्रहृष्टस्तु (for ततो हृष्टो) —^{b}) Ś1 V1 D1 4 7 प्रत्युवाच ह (for वाक्यमब्रवीत्) —T2 3 om (1 pl) 7^c–9 —^{c}) D3 om कृत्यं —^{d}) Dg1 [अ]पि M3 [अ]पि (for च) Ś1 Ñ1 Dd1 Dm1 D1 3 4 5 7 G1 M2 4 समागत Ñ2 V1 B3 4 D6 °गम G3 (after corr as in text) °गम C$_o$ as in text (for °गतम्)

8 D3 om 8^{ab} T2 3 om 8 (cf v l 4 and 7 resp) —^{a}) Dg1 Dt1 T1 G1 M1 3 स तु ततो Dd1 Dm1 स तु तदा (for तु भरतो) —^{b}) D3 भारद्वाज M1 damaged (for भरद्वाजेन) —^{d}) Ś1 Ñ B D1 5 7 धर्मिष्ठो, V1 D1 5 धर्मिष्ठ D1 4 महात्मा (for भरतो) Ś1 Ñ1 B1 2 D4 5 7 धर्मवत्समये T1 M3 भ्रातृ° (for धर्म°)

9 T1 3 om 9 (cf v l 7) —^{a}) G3 [अ]पि विभुना M1 [अ]पि गुरुना M4 गुरुभिर् (for गुरुणा) Ś1 N B

पितुः प्रतिज्ञां तामेव पालयिष्यामि तत्त्वतः ।
चतुर्दश हि वर्षाणि या प्रतिज्ञा पितुर्मम ॥ १०
एवमुक्तो महाप्राज्ञो वसिष्ठः प्रत्युवाच ह ।
वाक्यज्ञो वाक्यकुशलं राघवं वचनं महत् ॥ ११
एते प्रयच्छ संहृष्टः पादुके हेमभूषिते ।
अयोध्यायां महाप्राज्ञ योगक्षेमकरे तव ॥ १२
एवमुक्तो वसिष्ठेन राघवः प्राङ्मुखः स्थितः ।
पादुके हेमविकृते मम राज्याय ते ददौ ॥ १३
निवृत्तोऽहमनुज्ञातो रामेण सुमहात्मना ।
अयोध्यामेव गच्छामि गृहीत्वा पादुके शुभे ॥ १४
एतच्छ्रुत्वा शुभं वाक्यं भरतस्य महात्मनः ।
भरद्वाजः शुभतरं मुनिर्वाक्यमुदाहरत् ॥ १५
नैतच्चित्रं नरव्याघ्र शीलवृत्तवतां वर ।
यदार्यं त्वयि तिष्ठेत्तु निम्ने वृष्टिमिवोदकम् ॥ १६

G 2 124 16
B 2 113 16
L 2 126 16

D1-7 याच्यमानोपि(D3 °पि) गुरुभिर्(D3 च गुरुर्) V1 याच्यमानो गुरुभिर् (subm) —[b]) D2 स (for च) Ś1 Ñ1 V1 B1 2 D1-7 दृढनिश्चय , Ñ2 स दृढव्रत (for दृढविक्रम) —[c]) D1 G2 परम , Ct परम (as in text) Ñ2 कारयन्परमो प्रीतिं —[d]) Ś1 Ñ1 B1 2 D1 4 5 तत्रेदं, Ñ2 ततो मां, B3 वचेद, B4 तत्रेद, M4 मा सदा (for वसिष्ठ) V1 तत्रेदं राम इत्यब्रवीत् (hypm)

10 [a]) Ñ1 V1 D1 4 5 धर्मेण, Ñ2 B M4 तत्त्वेन, Dg1 ता रगेय, D3 कृत्वेह D5 कृत्वाह, G2 रघा देव (sic) Cr m g t वामेव (as in text) —D6 reads 10[ab] in marg —[b]) M3 damaged for पिष्यामि (in पालयिष्यामि) Ñ B D1 5 7 [ध]र्मवित् , D2 3 धर्मेत , M4 धर्मवित् (for तत्त्वत) V1 पालयिष्यन्यसेत्रिय —[c]) V1 D1 5 6 7 समा महान्, T3 च वर्षाणि (for हि वर्षाणि) —[d]) D2 6 प्रतिज्ञा या (by transp) D1 7 प्रतिज्ञा हि V1 D1 मया कृता, B3(sup lin also as in text) पितुर्मया D2 3 7 कृता मया, D4 कृता पुरा (for पितुर्मम) Ñ1 धने चन्नानवर्मम (sic) —For 10 Ś1 subst while D6 ins 1 2 only after 10

2307* पितुः प्रतिज्ञां धर्मेण प्रतिज्ञा या कृता पुरा ।
सा पालनीया धर्मज्ञ पालनीया मयाद्य वै ।

11 B1 om (hapl) 11 12 —[a]) Ś1 D6(Before corr as in text) एवमुक्ते (for °क्तो) Ś1 Ñ V1 B2-4 D1-3 M4 महातेजा (for °प्राज्ञो) —[b]) Ś1 D1 4 5 7 सौ G2 हा (for ह) —[c]) Ś1 D6 वाक्यज्ञं (for °ज्ञो) Ś1 Ñ2 D4 5 वाक्यकुशलो (for °लं) —[d]) B4 D3 राघवो (for °वं) D4 5 पुनाह (for वचन) V1 शुभ, D1 7 प्रभु , D4 पितु , D5 प्रभुं (for महत्)

12 B1 om 12 (cf v l 11) —[a]) D3 7 प्रयच्छत् (for प्रयच्छ) V2 सहृष्ट । B2-4 धर्मात्मन् (for संहृष्ट) —[b]) Ś1 V1 D1 4-7 स्वर्णभूषिते, Ñ B2 3 D2 3 त्व दृढव्रत (Ñ D3 °त) B4 illeg M3 4 भूषिते। M4 त्व दृढव्रत , G(ed) गुरुव्रत (for हेमभूषिते) —[c]) Ś1 Ñ V1 B2 4 D1-7 M4 नरव्याघ्र (for महाप्राज्ञ) —T3 om (hapl) from 12[c] up to 16[c] —[d]) Ś1 V1 D1 4 5 योगक्षेमाय राघव(V1 D4 वं) Ñ B2 4 D2 3 M4 योगक्षेमं(Ñ2 °म) करिष्यत ; Dt1 Ct योगक्षेमकारे भव

13 B2 om 13 (cf v l 12) —[a]) Ś1 B3 एवमुक्त B1 महातेजा (for वसिष्ठेन) —[b]) B1 वसिष्ठ (for राघव) V1 D4 5 7 प्रमुखे M3 प्राञ्जलि (for प्राङ्मुख) D1 राघवो धर्मदर्शन —[c]) Ś1 V1 D4 5 7 स्वर्णविकृते Ñ2 B3 सुकृते शुभे, Ñ2 च शुभशुभे (sic), B1 स्वकृते शुभे, B4 *** (illeg) शुभे D2 3 सुकृते शुभे, T अधिरङ्गते, M4 स तु ते शुभे (for हेमविकृते)

☞ Ś1 is lost from य in 13[d] up to भरते in 2 107 12[b] on missing folios

—[d]) V1 स मे (for मम) Ñ B3 4 6 सोदरस्य, V1 D1 4-7 T M4 वै ददौ (for ते ददौ) D2 3 स राज्याय समादरे (D3 °दरत्)

14 B2 om 14 (cf v l 12) Ś1 missing (cf v l 13) —[a]) D1 [ऽ]पम् (for ऽहम्) —[b]) Ñ1 V1 D1 6 निर्दितात्मना, D4 5 7 निर्वृतात्मना —[cd]) V1 अयोध्यायाम् (hypm) (for अयोध्याम्) Ñ1 गमिष्यामि हीत्वा (sic) (for गच्छामि गृहीत्वा) D1 5 रामपादुके, M3 पादु*** (for पादुके शुभे)

15 B2 om 15 (cf v l 12) Ś1 missing (cf v l 13) —[c]) Ñ2 V1 B1 4 Dg1 Dd1 Dm1 D1 4 6 7 M1 तु(D3 च) भरतं, B1 शुभतरं (for शुभतरं) —[d]) V1 D1 4 6 पुनर् (for मुनिर्) Ñ B1 3 4 D2 3 M4 वचनमब्रवीत् ; D4 7 वाक्यमुपाहरत् , D6 M3 वाक्यमथाब्रवीत् ; T वाक्यमुवाच ह(T3 ह)

16 B2 om 16[a] (cf v l 12) Ś1 missing (cf v l 13) —[a]) Dm1 नैव, Cm नैतच्च (as in text) Ñ Dt1 Dd1 Dm1 नरव्याघ्रे (for °घ्र) V1 D1 4 7 रामपादेयोऽत्राभिज्ञ (V1 °ज्ञनु) —[b]) Ñ2 शील (for शील) Ñ2 B1-वृत्तज्ञो, B4 D3 °वृत्तो, Dg1 Dd1 Dm1 T3 G M3 °विद्रो, Dt1 वृत्तिविदां (for °वतां) Dt1 Dd1 Dm1 वरे V1 शीलवृत्ते धार्मार्थ —[c]) Ñ2 यद्वैव V1 प्रभुते (sic) B1 यदिदं D1 यदार्थे D4 7 यत्पुत्रे D5 यदार्थ, M3 यदर्थ (for यदार्यं) V1 B1 4 D1-7 M1 तिष्ठेत (for तिष्ठेत्) B4 5 यदार्यं त्वयि तिष्ठेत् —[d]) Ñ1 Dt1 Dd1 T3 G2 M1 Ct निम्नोदकम् ; V1 वृष्टेनिमग्; B1 निम्ने वृष्टेद् B3 निम्ने वृष्टिम् ; B4 निम्नवृष्टम् ; Dg1 निम्नेन्द्रियम् ; D1 वृष्टेनेदम् ; D5 निम्नेवृष्टम् (sic) D1 वृष्ट

G 2 124 17
B 2 113 17
L 2 126 17

अमृतः स महाबाहुः पिता दशरथस्तव ।
यस्य त्वमीदृशः पुत्रो धर्मात्मा धर्मवत्सलः ॥ १७
तमृषिं तु महात्मानमुक्तवाक्यं कृताञ्जलिः ।
आमन्त्रयितुमारेभे चरणावुपगृह्य च ॥ १८
ततः प्रदक्षिणं कृत्वा भरद्वाजं पुनः पुनः ।
भरतस्तु ययौ श्रीमानयोध्यां सह मन्त्रिभिः ॥ १९
यानैश्च शकटैश्चैव हयैर्नागैश्च सा चमूः ।
पुनर्निवृत्ता विस्तीर्णा भरतस्यानुयायिनी ॥ २०
ततस्ते यमुनां दिव्यां नदीं तीर्त्वोर्मिमालिनीम् ।
ददृशुस्तां पुनः सर्वे गङ्गां शिवजलां नदीम् ॥ २१
तां रम्यजलसंपूर्णां संतीर्य सहबान्धवः ।
शृङ्गवेरपुरं रम्यं प्रविवेश ससैनिकः ॥ २२
शृङ्गवेरपुरादूय अयोध्यां संददर्श ह ।
भरतो दुःखसंतप्तः सारथिं चेदमब्रवीत् ॥ २३

निम्न, G1 निम्ने दृढम्, M1 निम्ने ध्रुवम्, Cg निम्ने स्पृष्टम् (for निम्ने सृष्टम्) D4 6 7 राजपुत्र महाबल, M3 निम्ने कृष्ण-घोदर्क

17 Ś1 missing (cf v l 13) —a) Ñ2 D1-3.5 6 M3 न मृत, V2 नानृत, Dg1 Dt1 अनृत, Dd1 अनृत, Cg as in text (for अमृत) D4 तु (for स) Ñ V1 B D1-7 M4 महाभाग (Ñ2 D2 3 °ग) (for °बाहु) —b) B4 damaged for पिता दश D7 तदा (for तव) —c) V1 रामोऽपि गुणवान्प्राज्ञ —d) V1 सर्वदा, T1 2 धर्मज्ञो (for धर्मात्मा) V1 M1 3 गुरुवत्सल (V1 °ल) D1 4 6 7 गुरुवर्तक, D5 गुरुशुश्रु (for धर्मवत्सल) Ñ B D2 3 M4 धर्मो विग्रहवानिव

18 Ś1 missing (cf v l 13) —a) Ñ B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 3 G M1 2 4 महाप्राज्ञम् (D2 3 °ज्ञ) (for महात्मानम्) V1 D1 4 7 तमृषिं (V1 ततस्तु) भरतो धीमान्, —b) V1 श्रुत्वा (for उक्त) —c) D1 3 M4 आमन्त्रयित्वा भरतो (M4 चरणौ) —d) D1 7 चरणान्, T2 3 चरणे (for चरणाव) D1 5 [उ]पगम्य हि, D6 7 °गृह्य ह (for °गृह्य च) Ñ B D1 3 ववन्दे चरणावपि, V1 तत्पादावुपसंगृह्य च M4 ववंदे भरतस्तदा

19 Ś1 missing (cf v l 13) —B4 illeg up to श in 19a —ab) D1 4-7 प्रदक्षिणीकृत्य (for °ण कृत्वा) Dg1 कृताञ्जलि, D1 4-7 महामुनि (for पुन पुन) V1 ववन्दे चरणौ तस्य कृत्वा चैव प्रदक्षिण —c) Ñ V2 B D1-3 5-7 M4 प्रययौ (D7 illeg for ययौ) G2 M1 स ययौ (for तु ययौ) D1 6 धीमान् (for श्री°) —d) Ñ B transp सह and मन्त्रिभि

20 Ś1 missing (cf v l 13) V2 om 20-22b —a) D1 4-7 नागैश्च (for यानैश्च) B1 करकैश्चैव, D1 शकटैश्च (subm) —B4 illeg from 20b up to त्रिपथगां in 2308* —b) D1 4-7 हयैर्यानैश्च, M4 हयनागैश्च, D1 तथा (for च सा) —c) D6 विस्तीर्णं, M4 तीर्णा च (for विस्तीर्णा)

21 Ś1 missing (cf v l 13) V1 om 21 (cf v l 20) D5 om 21ab —a) G1 3 तु, Cv g as in text (for ते) —For 21ab, Ñ B D1 4 6 7 subst

2308* ततस्त्रिपथगां रम्यामतिशीघ्रोर्मिमालिनीम् ।

[B4 illeg up to त्रिपथगां (cf v l 20) B1 विविधरथगाम्, D1 4 6 °गां दिव्यां (for त्रिपथगां रम्याम्) Ñ2 अपि (for अति) B2 अतिशीघ्रोर्मिमालिनीं, D1 4 6 7 पुण्यां वेगो (D1 वेगो) र्मिमालिनीं (for the post half)]

—D1 om 21cd, B4 illeg for 21cd —c) Ñ B1 3 Dg1 D4-7 ते (for तां) Ñ B1-3 यदा, D2 3 तत्र (for पुन) Dg1 दिव्यां (for सर्वे) M4 ददृशुस्तेन वै सर्वे —d) Ñ2 शीतजलां, Dg1 शुभजलां M4 त्रिपथगां, Ct as in text (for शिवजलां) D1 6 7 गंगां पुण्यजलां (D6 °लं) वृतां, D5 गंगां हेमोर्मिमालिनीं —For 21, D2 3 subst

2309* ददृशुस्ते तत सर्वे पुण्यां त्रिपथगां नदीम् ।
सेवितां मुनिसंघैश्च यतिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ।
कारण्डवगणोपेतां चक्रवाकोपशोभिताम् ।
हंससारससंकीर्णां सुरैश्च विनादिताम् ।

[(l 1) D3 पुण्यां सैन्याम् (sic) (for सर्वे पुण्यां) —D3 om from the post half of l 3 up to 22a]

22 Ś1 missing (cf v l 13) V1 om 22ab (cf v l 20) D3 om 22a (cf v l 2309*) —a) T1 G M1 पुण्य, M3 काम्य, Ct as in text (for रम्य) G1 M4 -जन (for -जल) G1 संकीर्णा (for -संपूर्णां) Ñ B D1 4-7 तां नक्र (B1 तत्र) मकराकीर्णां —b) B3 सवार्य, D4 7 उत्तीर्य (for संतीर्य) Ñ2 D1 4 7 बन्धुभि B मन्त्रिभि, T2 M2 3 बान्धवै (for -बान्धव) D2 3 समुत्तीर्य महानदीं, M4 सतीर्थं तु महानदीं B3 om (hapl) 22cd —c) Dd1 Dm1 T G M1-3 शृङ्गि (here and below) (for शृङ्ग) Ñ V1 B1 2 4 राजा (for रम्यं) —d) Ñ प्रविश्य सहसैनिक °, B1 प्रविश्य च स°, B2 3 जगाम सहसैनिक, Dg1 विवेश सह सैनिकै —After 22 Ñ B1 3 4 ins, D2 3 M4 subst for 22cd

2310* गुह विसर्जयामास प्रीतोऽस्मीति वचो ब्रुवन् ।

[Ñ2 वचोऽब्रवीत्, D2 3 M4 च सोऽब्रवीत् (for वचो ब्रुवन्)]

23 Ś1 missing (cf v l 13) D2 reads 23-25b in marg B4 illeg for 23ab —a) Ñ V1 B1 D1 6 पुर, D5 पुरी (for पुराद्) Cr शृंगिवेरपुराद् Ñ B1-3 D4-7 गत्वा तु V1 गत्वा, D2 3 M4 पुन (for भूय) —b) T G M1 2 ह्ययोध्यां V1 B1-3 D4-7 स ददर्श (for संद°) T2 स, G2 हा (for ह) D2 3 M4 सोऽयोध्यां (D3 अयोध्यां) ददृशे तत (M4 पुन) —After 23ab, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

सारथे पश्य निघस्ता अयोध्या न प्रकाशते । | निराकारा निरानन्दा दीना प्रतिहतस्वना ॥ २४

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे पञ्चोत्तरशततमः सर्गः ॥ १०५ ॥

2311* अयोध्या तु तदा दृष्ट्वा पित्रा भ्रात्रा च वर्जिताम् ।

[T M3 च (for तु) T1 2 ततो (for तदा) Dg1 Dt1 T1 2 विवर्जितां T3 विनाकृतां (for च वर्जिताम्)]

—d) G M1 वाक्यम् (for चेदम्) Ñ B D1 4 7 सत (D1 4 7 तत्र) सूतमथाब्रवीत् V1 सूतं स्वयमथाब्रवीत्

24 Ś1 missing (cf v l 13) D3 reads 24ab in marg (cf v l 23) B1 om 24 Note hiatus between a and b —a) N V1 B1 2 4 D1 4 5 7 नगरीम् (for निघस्ता) D2 3 M4 पुष्पा सौते (D3 सूत) सुविध्वस्ता —b) Ñ V1 B1 2 4 D1 4-7 अयोध्या Dd1 Dm1 T3 (to avoid hiatus) सायोध्या D2.3 नगरी G1 (to avoid hiatus) स्वयोध्या (for अयोध्या) N V1 B1 2 4 D1 4 7 शून्य (D5 in marg शुभ) कानना D2 3 समकाशते (for न प्रकाशते) —D6 om from 24c up to l 1 of 2312* —c) N B1 2 4 D1 3 4 5 7 निराकारा नि (N2 न) रानंदा (D1 °लंबा) V1 निरानंदा निराकारा —d) N2 V1 B1 2 4 D2 4 6 7 M3 दीना D1 शून्या (for दीना) Ñ V1 B1 2 4 D1 2 4 5 7 प्रतिहतस्वनां T1 2 प्रतिहतस्वरा (for °स्वना) —After 24 N V1 B (B3 after 23 owing to om) D1 4 5 (after 24ab owing to om) 4 7 ins

2312* विमुक्तां पुरुषेन्द्रेण ससुतेन महात्मना ।
राज्ञा दशरथेनेमां नोत्सहे प्रतिवीक्षितुम् ।

☞ In V1 the portion from षेन्द्रेण up to the end of this kanda is illegible

[D6 om l 1 —(l 1) Ñ3 B1 D6 विमुक्तां B3 निर्मुक्तां (for विमुक्तां)

Ñ1 B3 समतेन Ñ3 B1 ससुतेन D1 ससुवेन (sic) (for ससुतेन) —(l 2) D1 4 7 [इ]ह (for [इ]मां) D5 [इ]व निरीक्षितुं]

—Thereafter D1 5 cont

2313* तां दूराद्विप्रभाकारां दृष्ट्वा शोकसमन्वित ।

—After 24 D2 3 ins

2314* गृहीतमौर्गा स्थितत्तूर्यनि स्वना
रजोभकीर्णां पवनोत्तरावराम् ।
नृपं विना तां विधवामिवाङ्गना
अुपस्थितोऽभूत्तरव पुरीं तदा ।

Colophon Ś1 V1 missing —*Sarga name* N1 B4 भरतप्रतिप्रयाणे Ñ3 B1 भरतप्रयाणे B1 2 भरतप्रतियाने D1 भरतप्रावतन । D2.3 भरतागमने D3 भरतापयानो D4 6 7 भरतनिवर्तने (D7 °न) —*Sarga no* (figures words or both) N1 B1 3 D3 om N2 B3 123 B4 D4 6 7 119 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 113 D1 173 D3 116 M4 122 —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः ; G with श्रीरामाय नमः

१०६

G. 2 125 1
B. 2 114 1
L. 2 127 1

स्निग्धगम्भीरघोषेण स्यन्दनेनोपयान्प्रभुः ।
अयोध्यां भरतः क्षिप्रं प्रविवेश महायशाः ॥ १
बिडालोलूकचरितामालीननरवारणाम् ।
तिमिराभ्याहतां कालीमप्रकाशां निशामिव ॥ २
राहुशत्रोः प्रियां पत्नीं श्रिया प्रज्वलितप्रभाम् ।
ग्रहेणाभ्युत्थितेनैकां रोहिणीमिव पीडिताम् ॥ ३
अल्पोष्णक्षुब्धसलिलां घर्मोत्तप्तविहंगमाम् ।
लीनमीनझषग्राहां कृशां गिरिनदीमिव ॥ ४
विधूमामिव हेमाभामध्वराग्निसमुत्थिताम् ।
हविरभ्युक्षितां पश्चाच्छिखां विप्रलयं गताम् ॥ ५
विध्वस्तकवचां रुग्णगजवाजिरथध्वजाम् ।
हतप्रवीरामापन्नां चमूमिव महाहवे ॥ ६
सफेनां सस्वनां भूत्वा सागरस्य समुत्थिताम् ।
प्रशान्तमारुतोद्धूतां जलोर्मिमिव निःस्वनाम् ॥ ७
त्यक्तां यज्ञायुधैः सर्वैरभिरूपैश्च याजकैः ।
सुत्याकाले विनिर्वृत्ते वेदिं गतरवामिव ॥ ८

106

☞ Ś1 V1 missing for Sarga 106 (cf v l 2 105 13 and 2312* respy) Dm1 begins with ॐ, M1 3 with श्रीरामाय नमः

1 a) T1 3 स्निग्ध, Cm g as in text (for स्निग्ध) B2-4 D5 T2 निर्घोष, Cg as in text (for घोषेण) —b) B2 3 [उ]दयाद्, B3 [उ]द्यन्, M4 [अ]पयाद् (for [उ]पयान्) —c) D3 5 तूर्णं (for क्षिप्रं) —d) D4 प्राविवेश M4 ग्राविवेश महामना

2 a) Ñ B1-3 D1-7 M4 मार्जार, G M1-3 विडाल- (for बिडाल) Ñ2 B2-4 -समूर्णां, B1 D1 3 M4 सकीर्णां D2 रचितां (for -चरिताम्) —b) T2 कालिन्य, G1 मलीन (for आलीन) Dg1 Dd1 Dm1 M2 चर, Ct as in text (for नर) Ñ B सुदीनरवाहनां D1 4-7 मलिनांबरधारिणीं, D2 आर्गीविहगद्रुमा, D3 आलीनविहगद्रुमा —c) B2 [अ]ध्याहतां, D2 [अ]भ्याहतीं (for [अ]भ्याहतां) D3 3 कृष्णाम् G1 घालाम् (for कालीम्) D3 तिमिराढ्यां हता कालीम्, T1 तिमिरेणावृतां कालीम्, M4 तिमिराभ्यागतकीर्णाम् —d) M4 आप्रसन्नां (for अप्रकाशां)

3 G1 om (hapl) 3-4 B3 D5 om (hapl ?) 3ab D1 3 transp 3 and 4 —a) B1 (gloss) चन्द्रस्य, B2 4 चन्द्रशत्रोर्; D4 बाहुशत्रोर् (for राहु°) Ñ B1 2 4 D1 3 5 M4 परां (for प्रियां) D4 7 राहुग्रस्तां चन्द्रपत्नीं —b) M4 श्रियं (for श्रिया) Ñ B1 2 4 D1 3 7 श्रियां (Ñ B1 श्रिया, D3 श्रियं) प्रज्वलिताम् इव (D3 °तां दिवि) —c) Ñ B D1 4 6 G1 [अ]भ्युषि (Ñ1 D6 °ह्नि) ताभि (G1 °ते) कां, Dt1 D2 3 T M4 Ct [अ]भ्युच्छ्रितेनैकां (D2 3 M4 °नेव) Dd1 [अ]भ्युत्थितं नैकां, D5 [अ]भ्यार्दितानेकां D7 [अ]भ्युत्थितानेकां —d) D3 5 M4 परिपीडितां; D5 पीडितामिव (by transp.)

4 D4 G1 om 4 (for G1 cf v l 3) D1 3 transp 3 and 4 —a) D4 5 7 अल्पाम्बु; M4 स्तोकोष्णा (for अल्पोष्ण) D1 G1 शुष्क; D2 -स्वल्प (for क्षुब्ध) —b) Ñ B1 2 4 D2 M4 स्वल्पचर (M4 °र) B3 चक्रवाक; Dt1 D3 4 (marg) घर्मतप्त, D4 7 ऊर्मोपरि (for घर्मोत्तप्त) —D1-7 om 4c-5 —c) B4 नील (for लीन) B3 D2 3 -महाग्राहां, Dg1 -[उ]रगग्राहां, G1 पृथुग्राहा, M4 -महाग्राह (for झषग्राहां) —d) B2 कृष्णा, D2 शुष्का, M4 ह्रदां (for कृशां)

5 D4 7 om 5 (cf v l 4) —a) M3 विभूताम् (for °माम्) —b) Dt1 Ct शिखामग्ने, Dm1 T1 2 M3 अध्वराग्ने Dg2 T2 G M1 3 अध्वराग्ने समुच्छ्रिताः M4 अध्वराग्निमुपस्थितां ※ Ct 'अध्वराग्ने समुत्थिताम्' इति पाठे बहुसमतस्तत्राप्ययं शब्दार्थेव, शिखामित्यस्य चावृत्ति । ※ —T3 om (hapl ?) 5cd —cd) Ñ2 B2 D1 3 अभ्युक्षिता (Ñ2 °क्षिता D2 °क्षिता) दृष्ट्वा D3 अभ्युच्छ्रिते दृष्ट्वा (for अभ्युक्षितां पश्चाच) Ñ3 B1 3 4 हविषो (B2 4 °षा) भ्युषितां यद् (for °) Ñ2 B प्रविलयं, D1-3 इव क्षयं (for विप्रलयं) B3 गत (for गताम्) M4 शून्यां च हविषा शून्यां शिखां प्रज्वलितामिव

6 Ñ1 B1 2 4 om 6a-8b —a) Ñ2 B2 D4 5 M4 निरस्त (for विध्वस्त) Dd1 Dm1 D5 (marg) G1 3 M1 रुग्ण (for रुग्ण) Ñ2 B3 D1 M4 -कवच (Ñ2 °रव) स्कंधां D2 मकरस्कंध, D3 4 6 7 -कवच (D6 °कव) स्कंधां (D3 °धं) (for °चां रुग्ण) —b) Ñ2 रथध्वजैः; B3 D2 -महाध्वजं (D2 °जां) Dd1 Dm1 -रथाकुलां, D1-3 -महारथां D4 6 7 विर्गलितां M4 समन्वितां (for -रथध्वजाम्) —c) Ñ2 B3 D3 5 M4 आसीनां (for आपन्नां) D4-7 हतप्रवीर (D4 6 °रां) -विध्वस्तां —d) Ñ2 B3 D1 3 M4 सेनाम् (for चमूम्)

7 Ñ1 B1 2 4 om 7 (cf v l 6) —D4 om 7ab —a) B3 सफेना, G1 M2 ससेना Ct as in text (for सफेनां) B3 सस्वना, Dg1 marg (for सस्वनां) D4 5 7 सस्वरोन्मिश्रां D2 शंखरोन्मिश्रां (for °नां भूत्वा) —c) Dg1 Dd1 Dm1 D7 मा (Dd1 -ना) रुतोद्धूता, D1 -मारुतोद्धूता G1 3 M1 3 °तोद्धता G2 °तोत्पन्नां (for °तोद्धूतां) Ñ B3 प्रशान्तां मारुतोत्पातैर् D5 प्रशान्तं मारुताघातैः D2 प्रचारि मारुते घोरे M4 प्रशान्ति मारुतोद्धाते —d) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 7 T1 3 G M निःस्वनां D2 निस्वना Ct as in text (for निःस्वनाम्)

8 Ñ1 B1 2 4 om 8ab (cf v l 6) —a) B3 त्यक्ता

गोष्ठमध्ये स्थितामार्तामचरन्तीं नवं तृणम् ।
गोवृषेण परित्यक्तां गवां पत्नीमिवोत्सुकाम् ॥ ९
प्रभाकरालैः सुस्निग्धैः प्रज्वलद्भिरिवोत्तमैः ।
वियुक्तां मणिभिर्जात्यैर्नवां मुक्तावलीमिव ॥ १०
सहसा चलितां स्थानान्महीं पुण्यक्षयाद्गताम् ।
संहृतद्युतिविस्तारां तारामिव दिवश्च्युताम् ॥ ११
पुष्पनद्धां वसन्तान्ते मत्तभ्रमरशालिनीम् ।
द्रुतदावाग्निविप्लुष्टां क्लान्तां वनलतामिव ॥ १२
संमूढनिगमां सर्वां संक्षिप्तविपणापणाम् ।
प्रच्छन्नशशिनक्षत्रां द्यामिवाम्बुधरैर्वृताम् ॥ १३
क्षीणपानोत्तमैर्भिन्नैः शरावैरभिसंवृताम् ।
हतशौण्डामिवाकाशे पानभूमिमसंस्कृताम् ॥ १४
वृक्णभूमितलां निम्नां वृक्णपात्रैः समावृताम् ।
उपयुक्तोदकां भग्नां प्रपां निपतितामिव ॥ १५

G. 2 125 1
B. 2 114 1
L. 2. 127 1

Dg1 स्वक्त (for सक्ता) T1 om सर्वैर्, D2 सक्ता यज्ञयै सह, D3 सक्तपत्ता युधे सर्वैर्, D4 7 सक्तयज्ञो सर्वे सर्वै (D5 °र्वे) —ᵇ) B2 आतिरूपैस्, Dg1 अनु°, Ct as in text (for अभि°) D1 3 यात्रिकै, M1 सामवै (for याज्ञि°) D2-7 सोमपैश्च सयाज्ञि(D5 6 °याज्ञ)कै —ᶜ) Ñ1 सर्वकाले, Ñ2 B D1 3-7 M2 पर्वकाले, D2 पर्वकाल (for सुत्या°) Ñ1 D1 M1 [ऽ]भिनिर्वृत्ते, Ñ2 B2-4 M2 हि निर्वृत्ते, B1 तु निर्वृत्ते, Dg1 Dt1 T1 G1 Ct सुनिर्वृत्ते, Dd1 Dm1 च निर्वृत्ते, D1 (ऽ)विनिर्वृत्ते, D2 (अ)भिनिर्वृत्तां, D4 6 7 तु सवृत्ते, D5 तु समाप्ते (for विनिर्वृत्ते) —ᵈ) Dg1 D1-7 M1 वेदीं (for वेदिं) Dm1 गतमृगाम्, D2 °रमाम्, D4 °चराम्, D5 °स्वराम्, D6 °विस्ताम्, B2 °चराम्, T2 °रवाम् (for गतरवाम्) Ñ D2 3 4 वेला गतरया(Ñ1 °वरा, B3 °वया)मिव, B2 वेला रयगतामिव

9 ᵃ) Dg1 गोष्ठीमध्ये G2 सन्नाम् (for आताम्) —ᵇ) Ñ1 B Dm1 G2 M Cr आचरतीं, Dg1 Dt1 D3 5 1 अचरन्ती, Ct m g t as in text D2 तृण नव (by transp) D3 चने तृण G2 आचर** तृण (damaged) —ᵈ) D1 3 G2 M1 2 Ctp पंक्तिम्, Cr m g पत्तिम्, Ct as in text (for पत्नीम्) Ñ B D1 7 गोकन्यामिव चो(B1 D5 सो)त्सुको

10 D1 reads 10ᵃᵇ after 23 —ᵃ) Ñ B D6 प्रभा कराभै, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 Ct r m g t प्रभाकराढ्यै, D2 3 प्रभाका(D3 °क)रैश्च, D5 प्रभाकरोत्थै (for प्रभाकरालै) ✠ Ct स्फटिकाद्यैरिति कतकोन तु न युक्तम् । ✠ —ᵇ) Ñ B इवोच्छ्रितै, D1 7 शिरोऽर्पितैः, D5 इवार्चितैः, D6 महाशिखै (for इवोत्तमै) —ᶜ) Ñ B1-3 D2-4 7 विमुक्ता, M1 विसृष्टां (for वियुक्तां) B2 मणिभि हृदैर्, B4 मुनिभि सिद्धैर् —ᵈ) D2 4 7 मुक्ता, D6 नागा (for नवां) B1 illeg from मु up to स(in सहसा) in 11ᵃ B4 मुक्तामणीम् (for °वलीम्)

11 D1 M1 om (hapl) 11-12 —ᵃ) B1 illeg for स in सहसा Ñ1 स्थापिता, B1 Dt1 Dd1 T Ct चलितां, B1 चालितो, B3 सरितां, B4 च्याविता (for चलितां) D2-4 7 चलितस्थाना —ᵇ) Ñ1 क्षणाच्छिद्र Ñ2 B2 4 सर्वे मां(B4 °पत्र)वां, D1 -क्षयद्रुवां, B2 -क्षयोद्भूतां, Dt1 Dm1 T1 2 -क्षयो द्भूतां, Dd1 क्षये गतां, D2 4 5 7 -क्षयाद्दिवा G1 क्षयाद्गतां (for -क्षयाद्गताम्) —ᶜ) Dg1 संहृत, D1 संहृत, D2 संहर्ति, M1 संहत, L(ed.)संहृत; Cm t as in text (for संहृत) T1 2 विस्तीर्णां, Cm t as in text (for विस्तारां) B1 संवनामति विस्तारा —ᵈ) Ñ1 पुरम् (for ताराम्) D3 om (hapl) from दिवश्च्युताम् up to 12ᵈ. Ñ1 B1-3 D1 4-7 नभश्च्युता, D3 नभश्च्युता

12 D2 3 M1 om 12 (for D2 M1, cf. v. l. 11) G2 M1 transp 12 and 13 —ᵃ) Ñ2 B2 D1 3 पुष्पवद्धा, D7 M2 पुष्पनद्धा (for °नद्धां) D1 2 वसन्ताग्रे (for वसन्तान्ते) —ᵇ) Ñ B D1 3 7 T2 -नादिता, Dd1 Dm1 नादिता, T1 -लान्विता (for शालिनीम्) —ᶜ) Ñ1 द्रुमे, B1 (marg as in text) द्रव, Dd1 Dm1 T2 M2 Cr द्रुत, D1 वन, D2 7 वन, D5 द्रुम, D6 घोर, G2 घृत, Cm g t as in text (for द्रुत) Dg1 द्रुत दावाग्निना दुष्टां —ᵈ) B D1 4 6 7 T2 G1 क्लान्ता (for क्लान्तां) B1 2 4 वन्य (for वन) Dm1 लतामिव च दुर्बला —After 12 Dm1 reads 18 for the first time repeating it in its proper place

13 ☞ D3 om from 13 up to 2 107. 2ᵇ G2 M1 transp 12 and 13 —ᵃ) B2 Dg1 D1 1 समूढ Cg as in text (for संमूढ) T स्वच्छा (for सर्वां) D1 2 निगू(D6 समू)ढाहरणता —Ñ2 reads 13ᵇᶜᵈ in marg —ᵇ) Ñ2 B3 D1 विदिक्ष (for संक्षिप्त) D4 7 M1 वि(M1 स)क्षिप्तकनकापणा —ᶜ) G1 2 प्रच्छिन्न —ᵈ) B1 घृता, Dt1 युता (for वृ°) D1 2 द्यामिवावृत(D2 °दे)ताद्भुतां

14 M1 om (hapl) 14ᶜ-15ᵈ —ᵃ) M2 क्षीणपानोत्तरैर् (for °मैर्) Ñ1 Dt1 D2 3 T2 Ct भग्नै (for भिन्नै) —Ñ2 reads 14ᶜ in marg —ᶜ) B D1-4 6 7 गत Ct m g t as in text Cr वीत (for हत) B1 शौण्डाम् (sic), D1 शुण्डाम्, T1 -काशाम्, T2 -कानाम् (for -शौण्डाम्) Ñ B Dt1 D2-4 6 7 T Ctp स्वर्गे Ct r m g as in text (for (आ)काशे) —ᵈ) B1 मदतिथिं, D1 अलङ्कृता, G2 संस्कृता (sic) (for असंस्कृताम्)

15 M1 om 15ᵃᵇ (cf. v. l. 14) —ᵃ) Ñ1 B1 4 D1 रुक्ण, B2 रुग्ण, D2 3 सूक्ष्म (for वृक्ण) Ñ1 -तले, B2 4 D5 -स्थली, G1 -तला (for -तलां) D2 3 G1 निम्ना, M2 (also as in text) रम्यां (for निम्नां) B1 मद्यभूमिर्वा निम्ना, D2 4 7 दग्धामिव हता निम्ना(D1 भग्ना) —ᵇ) Ñ B वृक्णपात्र, Dg1 वृक्णपात्रै, D4 7 वृक्णपुष्प Cr m g as in text (for

G 2 125 13
B 2 114 16
L 2 127 0

विपुलां विततां चैव युक्तपाशां तरस्विनाम् ।
भूमौ बाणैर्विनिष्कृत्तां पतितां ज्यामिवायुधात् ॥ १६
सहसा युद्धशौण्डेन हयारोहेण वाहिताम् ।
निक्षिप्तभाण्डामुत्सृष्टां किशोरीमिव दुर्बलाम् ॥ १७
प्रावृषि प्रविगाढायां प्रविष्टस्याभ्रमण्डलम् ।
प्रच्छन्नां नीलजीमूतैर्भास्करस्य प्रभामिव ॥ १८
भरतस्तु रथस्थः सञ्श्रीमान्दशरथात्मजः ।
वाहयन्तं रथश्रेष्ठं सारथिं वाक्यमब्रवीत् ॥ १९
किं नु खल्वद्य गम्भीरो मूर्छितो न निशम्यते ।
यथापुरमयोध्यायां गीतवादित्रनिःस्वनः ॥ २०
वारुणीमदगन्धश्च माल्यगन्धश्च मूर्छितः ।
धूपितागरुगन्धश्च न प्रवाति समन्ततः ॥ २१

वृक्षपात्रै) T3 समावृता (for °वृताम्) D1-3 वृक्षपत्रसमावृता (D1 °मन्विता) D4 वृक्षगुल्मलतावृता —^{c}) D1.4.5.7 भिन्ना (for भग्ना) —^{d}) D4.7 निस्तावितान्, T2 रथपतिताम् (for निपतिताम्)

16 D9 om 16-17 —^{a}) D3 om वितता चैव B विनता, M1 पतिता (for विततां) M4 वितता विपुला (by transp) —^{b}) Ñ B मुक्तचापमहास्वना (B3 °नीं) D1 मुक्तपाशा मनस्विनीं, D2 मुक्तपाशां तपस्विनो, D3 M4 मुक्तचापां तप(M4 °र)स्विनीं, D4.7 मुक्तपाशा सुनिश्चला —B4 illeg for 16^{cd} (except भूमौ बा) —^{c}) Ñ B विनिष्प(Ñ1 °ष्ये, B1 illeg)ष्टा, Dg1 विनिष्क्रान्ता, Dt1 Ct विनिकृत्ता, D1.4.7 M4 विनिर्धूता, M3 °र्धूता Cr m g as in text (for °ष्कृत्ता) D1 भूमावपसु विपति च, D3 भूमौ बाणविनिर्भिन्ना —^{d}) Ñ B2.3 D2-4 शाम् (for ज्याम्) B3 [अ]भरात्, D2 [अ]भवत्, D7 [आ]युधा (for [आ]युधात्) D1 पतिता विविधायुधै

17 D4 om 17 (cf v l 16) —^{a}) T2 युद्धशौडिय, T3 °हृत्तेन, Cr m g as in text (for °शौण्डेन) —^{b}) Dg1 M3 वाहिना, Dm1 वाहिता Ct as in text (for वाहिताम्) —^{cd}) Ñ2 B D2.3 T1.2 M4 विक्षिप्त, Cv r g as in text (for निक्षिप्त) B4 om D2 भारम्, T2 भाताम्, G3 भाण्डम् (for भाण्डाम्) Ñ1 क्षिप्तभाण्डा समुत्सृष्टा (for °) D4 G1 दुर्लभा (for दुर्बलाम्) B4 दुर्बलामिव (by transp) M3 दुर्बला प्रिया (for इव दुर्बलाम्) Dt1 Dd1 Dm1 Ct निहतां प्रतिसैन्येन वडवामिव पातिता —After 17, Ñ B D1-4.7 T1.2 G1.2 M1.4 ins, D4 ins after 15 (owing to om) T3 ins after 18

2315* शुष्कतोया महाभस्यै धूमैश्च यदुभिर्वृताम् ।
प्रभिन्नामिव विस्तीर्णां वापीमिव हृतोत्पलाम् ।
पुरुषस्याप्रहृष्टस्य प्रतिषिद्धानुलेपनाम् ।
संतप्तामिव शोकेन गात्रयष्टिमभूषणाम् ॥

[(l 1) D4.7 शोक]र्थां B2 D2 महामत्स्यां, D4 सदा मत्स्यै (for °मत्स्यै) Ñ2 B2-4 बहुसंवृता (for °भिर्वृताम्) —(l 2) D2 अभिन्ना° (for प्र°) B4 इव विस्तीर्णा; D2 अनिकिस्तीर्णां, M3 अभिवि° (for इव विस्तीर्णां) D3 प्रभग्नापि च विस्तीर्णां T G1.2 M1 प्रभिन्न (T3 °हीन)मदविस्तीर्णां (for the prior half) B4 illeg for the post half, Ñ1 B2.3 D1 अपहृतोत्पलां, Ñ2 B1 D2 इव हृ(D4 द)तोत्पलां, D3.7 अप(D4 °द)हृतोत्पलां, D3 अथ हृतोत्पलां, G1 M1 इव हतांबुजां (for इव हृतोत्पलाम्) —(l 3) B1.4 प्रहृष्टस्य, D2 [अ]प्रहृष्टस्य, M4 [अ]पहृष्टस्य, G(ed)प्रहृष्टस्य (for [अ]प्र°) D2.3 मीतकांता, D4 M1 प्रतिबिद्ध (for °षिद्ध) B4 [अ]नुलेपनात्, D7 °न (for [अ]नुलेपनाम्) —(l 4) Ñ2 सुनसाम् (for सं°) Ñ B D3 M4 दुःखेन (for शोकेन) D3 अंगयष्टिम् (for गात्र°) D4.7 अनुत्तमां (for °णाम्)]

18 Dt1 [om 18 Dm1 repeats 18 (cf v l 12) —^{a}) M3 damaged for ढाया Ñ B प्रावृषीव महारौद्रा (B3 °द्रीं) D1.2 प्रावृषि प्रविचीर्थेश्री (D2 °त) D3 प्रावृषि प्रविचायद्धि, D4.7 प्रावृषीव महाभ्रौघे (D7 °भ्रौघे) M4 प्रावृषि प्रविकीर्णांते —^{b}) B3 D2 M3 प्रहृष्टस्य, B4 प्रहृष्टस्य (for प्रवि°) Ñ B1.2.4 [अ]भ्रसंचय, B2 [आ]दित्यस्य, D2 °मंडले (sic) D4.5.7 [अ]विसव(D4 °च)रा (for °मण्डलम्) —B4 illeg for 18^{cd} (except प्रच्छन्ना) —^{c}) B1 प्रच्छन्न, D4.7 प्रसन्ना (for प्रच्छन्ना) —After 18, D1-3 ins

2316* महर्षिशापात्पतिता दिव्यैर्भावैर्विवर्जिताम् ।
शोच्या मनुष्यसंसर्गाद्दीनामप्सरसं यथा ॥

[(l 1) D2 च वर्जिता (for विव°)]

—T3 ins 2315* after 18

19 ^{a}) T2 त (for तु) Ñ1 B1 D5 [ऽ]थ, Ñ2 स, B2 [ऽ]य, B3.4 य (for सन्) D1-3 ततस्तत्र, D4.7 M4 रथस्थ ते (for °स्थः सन्) —^{b}) D1.2 मदे (for श्रीमान्) —^{c}) B1.2.4 G2 नरश्रेष्ठ (B2 G2 °ष्ठं) D2 रथ श्रेष्ठ, G1 रथश्रेष्ठ (for रथ°)

20 ^{ab}) B1 न D4 तु (for नु) B [अ]त्र (for [अ]द्य) Ñ B1.4 Dt1 Dd1 Dm1 D1 (before corr) T G1.2 M1.2 Ct निशाम्यते (Dt1 °ति), B1.2 विशापति (B3 °ते) M4 नियम्यते (for निश°) —B4 illeg for 20^{cd} (except यथापु) —^{c}) B1.2 Dg1 D1-4.6.7 T2 यथापूर्वम्, Ct as in text (for °पुरम्) —^{d}) B Dt1 Dd1 Dm1 D5.7 T G M1-3 निस्वन D3 M4 न वि(M4 नाभि)भाति महारथा D1 नाभिभाति दिशो दश —After 20 Ñ B D2.3.4.7 (om 23^{cd}) read 23

21 B4 illeg for 21^{ab} —^{ab}) B2-4 D1 M4 -मदगंध (D4 °धा)श्च, D1.2.4.7 -मद(D4.7 °द)गंधाश्च (for -मदगन्धश्च) M4 तु (for च) D1 om माल्यगन्धश्च B1.2 माल्यगंधैश्च; D2.3.4 °गंधाश्च; D7 नागगंधाश्च (for माल्य

यानप्रवरघोषश्च स्निग्धश्च हयनिःस्वनः ।
प्रमत्तगजनादश्च महांश्च रथनिःस्वनः ।
नेदानीं श्रूयते पुर्यामस्यां रामे विवासिते ॥ २२
तरणैश्चारुवेषैश्च नरैरुन्नतगामिभिः ।
संपतद्भिरयोध्याया न विभान्ति महापथाः ॥ २३
एवं बहुविधं जल्पन्विवेश वसतिं पितुः ।
तेन हीनां नरेन्द्रेण सिंहहीनां गुहामिव ॥ २४

G 2 125 23
B 2 114 28
L 2 127 22

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे षडधिकशततमः सर्गः ॥ १०६ ॥

गन्धस्) Ñ1 D1.3.4.5 मूर्छिता D2 मदगन्धाश्च माल्य सयाश्च (reads up to सया in marg) परिमूर्छिता —^{c}) Ñ B1 धूपेनागुरुगंधश्च, B1 G1 M2 धूपनागरुगंधश्च, B2 धूपाना गुरुगंधश्च, B4 Dg1 Dt1 G1 M1 चंदनागु (G1 M3 °न)रुगंधश्च, Dd1 Dm1 D4.7 M2 धूपेनागरुणा (D4.7 °धा)श्च, D1 धूपेनागुरुसघाश्च —^{d}) B1 damaged B2 न पुनाति D1.4.7 शश्वद्भा (D7 बा)ति (for श प्रवाति) Ñ B (B4 illeg) यथा पुरा (for समन्ततः) M4 न प्रवाति यथापुर —For 21^{cd} D1–3 subst

2317* चन्दनागरुगन्धश्च न प्रवाति यथा पुरा ।

[D2 चन्नागु– D1 transp यथा and पुरा]

—After 21 Dm1 ins राम

22 B4 illeg from 22^a up to श्च in 2319* —^{a}) G1 घेर (for यान) B3 प्रवाप D1 प्रचार, D2 प्रकार (for प्रवर) D2 घोरश्च (for घोषश्च) —^{b}) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 सुस्निग्ध (for स्निग्धश्च) D2 रथ (for हय) B (B4 illeg) Dt1 Dd1 Dm1 D4.6 S निस्वन —After 22^{ab} B3 ins

2318* क्रीडासक्तो गतोऽपीह पानासक्तश्च वञ्चन ।

—T3 M3 om (hapl) 22^{cd} Dg1 reads 22^{cd} in marg —^{c}) Dg1 –नादश्च (for –नादश्च) —G3 repeats 22^{ef} after l 2 of 2320* —^{f}) G2 (before corr as in text) रामविवासनात् —For 22^{cdef} Ñ B (B3 cont after 2316*) D1–3.4.7 M2 subst

2319* मत्तनागविनादश्च श्रूयते न यथा पुरा ।

[B4 illeg up to श्च D4.6.7 मदनाग (for मत्तनाग) D1 नागस्त्वनुनिर्घोष D6.2 महान (D3 [also] महा(ना)गनिर्घोष M2 न द्रुतोऽपि निर्घोष (for the post half)]

—After 22 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins

2320* चन्दनागरुगन्धाश्च महार्हाश्च नवस्रज ।
गते रामे हि तरुणा सततं नोपभुञ्जते ।
वहिर्यात्रां न गच्छन्ति चित्रमाल्यधरा नराः ।
नोत्सवाः संप्रवर्तन्ते रामशोकार्दिते पुरे ।
सा हि नूनं मम भ्राता पुरस्यास्य द्युतिर्गता । [5]
न हि राजत्ययोध्येयं सासारेवार्जुनी क्षपा ।
कदा नु खलु मे भ्राता महोत्सव इवागत ।
जनयिष्यत्ययोध्याया हर्षं ग्रीष्म इवाम्बुद ।

[(l 1) Dg1 Dt1 [अ]गुरु (for [अ]गरु) Dd1 T3 G2.3 M1.2 –गन्धाश्च (for –गन्धाश्च) Dt1 G2 M1 महार्हाश्च (for °र्हाश्च) Dg1 M2 नवा स्रज Dd1 T2 M1 वनस्रज (for नव°) —(l 2) T2.3 हि रामे (by transp) —After l 2 G3 repeats 22^{ef} —(l 3) M3 damaged for र्या न Dg1 चित्रमाल्य G2.3 M1 विश्रमाल्य —(l 4) Dg1 शोकातुरे Dm1 °र्दिता (for °र्दिते) —(l 5) T1 सापि K(ed) सह (for सा हि) T2 सद (for मम) G2.3 M1 इवा M3 इता (for गता) G1 पुरी लघु विनाकृता (for the post half) —(l 6) G1 न विराजति (for न हि राजति) G2.3 [अ]योध्याया (G2 °या) (for °ध्येय) T3 [वा]र्जनि (for [वा]र्जुनी) —(l 7) G1 तु (for नु) Dm1 M3 भ्राता Cm g as above (for भ्राता) G3 सह (for इव) —(l 8) M3 ग्रैष्म (for ग्रीष्म)]

23 D3.4 M4 om 23 Ñ B D1.3.4.7 (om 23^{cd}) read 23 after 20 —^{a}) G2 चारु (for चारु) D4.7 चारुणीपालमत्तैश्च —^{b}) D1.4 उत्तम (for उन्नत) Ñ B नरैरुत्तमभूषणै (B4 °षितै) D4.7 नरैरुत्त्वा (D7 °त्था)नसामिभि —D7 om 23^{cd} —D2 reads 23^c in marg —^{c}) D2 निपतद्भिर् —D3 om 23^d —^{d}) Dg1 Dt1 D6 T2.3 M2 [भ]ान्ति (T3 [भा]ति)भाति (for विभान्ति) Ñ B D2 विभ्रमो दशा Dg1 महापथ (sic) M3 °पथा, Cv r m g as in text (for °पथा) —After 23 B4 (illeg) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 ins.

2321* इति सुवन्नासविना तु विरतो भरतस्तदा ।

[Dd1 Dm1 तथा (for तदा)]

—D1 reads 20^{cd} after 23

24 ^{a}) M3 अयोध्यां च प्रविश्यैव —For 24^{ab}, Ñ B Dg1 Dt1 D1–4.6.7 M4 subst. while Dd1 Dm1 ins after 24^{ab}

2322* अयोध्यां च प्रविश्यैव अगाम भवनं पितु ।

१०७

G 2 126 1
B 2 115 1
C 2 128 1

ततो निक्षिप्य मातॄः स अयोध्यायां दृढव्रतः ।
भरतः शोकसंतप्तो गुरूनिदमथाब्रवीत् ॥ १
नन्दिग्रामं गमिष्यामि सर्वानामन्त्रयेऽद्य वः ।
तत्र दुःखमिदं सर्वं सहिष्ये राघवं विना ॥ २
गतश्च हि दिवं राजा वनस्थश्च गुरुर्मम ।
रामं प्रतीक्षे राज्याय स हि राजा महायशाः ॥ ३
एतच्छ्रुत्वा शुभं वाक्यं भरतस्य महात्मनः ।
अब्रुवन्मन्त्रिणः सर्वे वसिष्ठश्च पुरोहितः ॥ ४
सदृशं श्लाघनीयं च यदुक्तं भरत त्वया ।
वचनं भ्रातृवात्सल्यादनुरूपं तवैव तत् ॥ ५

[D5 अयोध्यायां, D6 7 °ध्या तु D1 प्रविश्च (sic) (for प्रविश्य) M4 स्व (for स्व) Ñ Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 अयोध्या सम्प्रविश्यैव (for the prior half) Dd1 Dm1 D1 6 7 M4 विवेश (for नगम) Dg1 Dt1 विवेश वशीः पितु (for the post half)]

—c) B1 2 D5 6 M1 हीन (for हीना) —d) D5 न्वीता (for -हीना) Dg1 गुहा पथा (for °हासित) G2 सिद्धगीता गुहानि च (sic) —After 24 (B4 illeg) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1-3 S ins

2323* तदा वदन्त पुरमुज्झितप्रभं
सुरैरिवोत्सृष्टप्रभास्वरं दिनम् ।
निरीक्ष्य सर्वत्र विभक्तमात्मना
न्मुमोच बाष्पं भरतः सुदुःखितः ।

[(l. 1) M2 4 तथा (for तदा) M3 4 दश(M4 °ड्)ह (for उज्झित) Dt1 प्रभु (for प्रभ) D1 3 स तद्गुरु दीनमना हत(D3 °माहृत)प्रभ, D2 स तद्गुरु प्राप्य हतप्रभं तदा —(l. 2) Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 उत्कृष्टम् (for उत्सृष्ट) Dd1 अभास्कर दिन D2 3 अपेतभास्कर —(l. 3) D1-3 सर्वं इदमथित् K(ed) सर्वं तु विविक्तम् (for सर्वत्र विभक्तम्)]

Colophon Ś1 V1 missing B4 illeg D5 om colophon —*Sarga name* Ñ1 B1 2 D1-3 अयोध्याप्रवेशः, Ñ2 D6 भरतप्रवेश, B3 भरतपुरप्रवेशनं, D4 7 भरतपुरप्रवेश —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 B1 2 D2 4 6 om Ñ2 B3 124 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 114 D1 174 D4 7 120 M4 123 —After colophon T1 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः G श्रीरामाय नमः

107

☞ Ś1 missing up to भरतो in 12d (cf v l 2 105 13d) V1 missing for Sarga 107 (cf v l 2 105 24) D1 om up to 2b (cf v l 2 106 13) Dm1 begins with ॐ, M3 with श्रीरामाय नमः

1 B4 illeg for 1ab —a) D5 ततस्तु (for ततो) Ñ1 B3 निवेश्य तु B1 2 निधाय, M1 निरीक्ष्य (for निक्षिप्य) Ñ B1-3 D1-3 M4 मातॄः, Dg1 Dt1 D1 मातृस्तु (for मातॄः स) D4 6 7 अयोध्यायां तु निक्षिप्य —b) Ñ B1 2 D4 6 7 मातृः स तु(D6 सर्वा) Dd1 Dm1 T1 2 G M1 2 ह्ययोध्यायां (for अयोध्यायां) Ñ1 एतमत, D4 6 7 परंतप (for दृढव्रतः) D2 3 M1 मातृश्च(D1 मातृ तु, D2 M4 मातृ स) दृढविक्रम (M4 °विक्रम) —cd) D4 6 7 गुरून्सर्वाननुवाच ह (for d) Ñ B D1 3 M4 अब्रवीद्भरतो वाक्यं गुरून्सर्वानशोधत

2 Ś1 missing D5 om 2ab (cf v l 1) —a) D2 नन्दिग्रामे —b) Ñ B D1 3 4 6 7 M4 ग्रामेऽद्य यास्मि, Dt1 Dd1 Ct ग्रामयास्येऽहं (for °येऽद्य) D1 सर्वमार्गेयत्नित्व —c) B1 तत्र, D1 मात्र (for तत्र) D5 दुःखाद् (for दुःखम्) Ñ B D1 2 M3 सर्वमिदं दुःखं(B4 वाक्य) D4 illeg from दुःखे in c up to प्रतीक्ष in 3c —d) B3 गमिष्ये (for सहिष्ये) D2 राघवाद् (for °व)

3 Ś1 missing (cf v l 1) B4 illeg up to प्रतीक्षे in c (cf v l 2) —a) Dg1 रा गतश्च, Dt1 Ct गतश्चाहो, G2 °श्च त्रि (for गतश्च हि) Ñ B1 2 D1-7 M4 पिता तु (D1-7 M4 मे)तत्र मे राजा D3 पिता सुतश्च राजर्षी —b) Ñ B1-3 D1-3 6 दिविष्ट स, D4 7 दिविवासी, M1 स्वर्गस्थ स (for वनस्थश्च) D5 वनस्थश्च राघव —c) Ñ B1 2 D1 राम प्रतीक्षे, B3 रामप्रवीक्ष्य, D5 राम प्रतीक्ष्यो (for राम प्रतीक्षे) G1 रामाय (sic) M3 राज्यस्य (for राज्याय) D2 प्रतीक्ष्य राज्याय स हि, D1-3 राममागमप्रतीक्षे(D5 °क्ष्यो)ह —d) Ñ B D4 7 पालयिष्ये(B3 °यामि) वसुंधरां D3 रामानदमहायशा (sic)

4 Ś1 missing (cf v l 1) —a) D2 7 सदृशं G1 परं (for शुभं) —c) B4 partly illeg D1-3 M4 उत्सुक (for अब्रुवन्) —d) Ñ B D1-3 ते(D4-7 ते) वसिष्ठपुरोगमाः D5 वसिष्ठाद्याः पुरोहिताः

5 Ś1 missing (cf v l 1) —a) Ñ B4 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G3 M3 4 Cv m g सुसदृशं B4 सुसदृशं चा Cr m/p g/p सदृशं (as in text) —b) B4 illeg for मधुरं M4 राघव (for भरत) —c) D5 वचने (for वचनं) G1 मातृ (for भ्रातृ) D1 तत्र च भ्रातृवात्सल्याद् —Ñ2 om (1 a; l) from 5d-6a (cf 6a variants) B1 partially illeg for 5d, —d) B4 तवैव च, B3 Dd1 D5 G3 4 तवैव तत्, D2 तवैव च D1-3 इदं तव (for तवैव तत्) —After 5 Dm1 ins. राम

नित्यं ते बन्धुलुब्धस्य तिष्ठतो भ्रातृसौहृदे ।
आर्यमार्गं प्रपन्नस्य नानुमन्येत कः पुमान् ॥ ६
मन्त्रिणां वचनं श्रुत्वा यथाभिलषितं प्रियम् ।
अब्रवीत्सारथिं वाक्यं रथो मे युज्यतामिति ॥ ७
प्रहृष्टवदनः सर्वा मातॄः समभिवाद्य सः ।
आरुरोह रथं श्रीमाञ्शत्रुघ्नेन समन्वितः ॥ ८
आरुह्य तु रथं शीघ्रं शत्रुघ्नभरतावुभौ ।
ययतुः परमप्रीतौ वृतौ मन्त्रिपुरोहितैः ॥ ९
अग्रतो गुरवस्तत्र वसिष्ठप्रमुखा द्विजाः ।
प्रययुः प्राङ्मुखाः सर्वे नन्दिग्रामो यतोऽभवत् ॥ १०
बलं च तदनाहूतं गजाश्वरथसंकुलम् ।
प्रययौ भरते याते सर्वे च पुरवासिनः ॥ ११
रथस्थः स तु धर्मात्मा भरतो भ्रातृवत्सलः ।
नन्दिग्रामं ययौ तूर्णं शिरस्याधाय पादुके ॥ १२

C 2 127 5
B 2 115 12
L 2 128 12

6 Ś1 missing (cf v l 1) Ñ2 om up to 6ᵃ (cf v l 5) —ᵃ) D1 एवं D4-7 भूतत् (for नित्यं) Ñ1 B D1 भ्रातृवात्सल्यात्(D1 °ल्सिस्य) D2 7 M3 भ्रातृ° (for बन्धु लुब्धस्य) —ᵇ) Ñ2 भ्रातृवात्सल्ये D2 7 भ्रातृवत्सल —G3 illeg from ° up to सारथिं in 7ᶜ —ᶜ) Ñ2 B Dg2 Dt1 Dd1 Dm1 D4 5 7 T3 M3 1 मार्गमार्ये(Ñ1 B D2 7 °र्ये) Ñ2 D3 आर्यं मार्गं D1 मार्गं मार्गं D3 मार्ग्यं मार्गं T1 2 Cm t आर्ये मार्गं (for आर्यमार्गं) Ñ B D2 1 7 प्रवृत्तस्य (for प्रपन्नस्य) D2 सर्गमार्गस्य —ᵈ) D1 3 M3 [अ]नुमन्याति (for [अ]नुमन्येत) D4 7 क पुमाञ्जानु(D6 °च प्र)शसति(D3 मन्यते)

7 Ś1 missing (cf v l 1) G3 illeg up to सारथिं in 7ᶜ (cf v l 6) B1 illeg for 7 —ᵃ) D1 4 7 स्तु(D1 6 [before corr] स्तु) सर्वे (for मन्त्रिणां) —ᵇ) D4 यदा (for यथा) D3 वर D1 6 7 तदा M3 हितं (for प्रियम्) —ᵈ) D3 स रथो (for रथो मे) —After 7 Ñ B1 3 ins an addl colophon [*Sarga name* नन्दिग्रामगमनभ्यव साय —*Sarga* 10 Ñ B1 2 om B3 125]

8 Ś1 missing (cf v l 1) —ᵃ) Ñ2 B3 प्रहृष्ट (for प्रहृष्ट) N B D3 G3 M1 3 सवस (for -वदन) D1 2 6 सप्रहृष्टमनाश्चार्यं(D3 °ना सर्वा D6 °ना मातॄः) D4 6 7 सप्रहृष्टमना मनीन्(D6 मातॄः) —ᵇ) D1 4-7 गुरून् (for मातॄः) Ñ B ता सोभिवाद्य च Dt1 °भाद्य च Dd1 Dm1 °वाद्य च D तानभिवाद्य स D1 3 चाप्यभिवाद्य स T3 वद्य स (for समभिवाद्य सः) D2 3 मातरं सोभिवाद्य च G3 मातॄभि समवाद्य स —ᶜ) Dd1 Dm1 T M3 शीघ्रं (for श्रीमान्) Ñ1 B D1 4 7 भरतो रथमारोहत् Ñ2 भरतस्तु समारोहत् D2 3 रथमारुह्य च श्रीमान् —B1 illeg up to 9ᵈ —ᵈ) M3 सहायवान् (for समन्वितः) Ñ B1 3 D2 3 शत्रुघ्नसहितस्तदा Ñ2 D2 3 °तो रथं) D1 4-7 शत्रुघ्नश्च परंतप

9 Ś1 missing (cf v l 1) B1 illeg for 9ᵃᵇ (cf v l 8) M3 om (hapl) 9ᵃᵇ —ᵃ) B1 3 D2 6 T1 2 च D2 3 से (for तु) N B1-3 D2 3 ह्रिय Dg1 D1 4 7 G1 2 M1-3 दीप्तं Dt1 शिघ्रं (for शीघ्रं) —ᵇ) M1 अपि (for उभौ) D1 4-7 भ्रातरौ सहितावुभौ —ᶜ) D3 3 जग्मतु (for ययतुः) M3 ययौ स परमप्रीतो —ᵈ) B3 धात्र (s c) M3 वृतो (for वृतौ) B1 Dd1 T3 मैत्र (for मन्त्रि) D3 -पुरोहितौ D3 सुमेत्रं तु पुरोहितौ D3 मैत्रिभि सपुरोगमै

10 Ś1 missing (cf v l 1) —ᵃ) Ñ B Dm1 D3 M3 4 तस्य Dg1 Dt1 Dd1 T3 G3 M1 सर्वे Cg as in text (for तत्र) D1 4 7 अग्रतस्तु(D3 °त प्र) ययुस्तस्य(D1 °त्र) —ᵈ) M3 तदा (for द्विजाः) —ᶜ) D1 मन्त्रिण (for प्रययु) D4 7 ब्राह्मणा M3 प्रमुखा (for प्राङ्मुखाः) D3 सर्वे च मन्त्रिप्रमुखा —ᵈ) D4 7 T3 M3 नन्दिग्राम (for °मो) Ñ Dt1 Dd1 T3 Ct यतो भवेत् T3 M3 सस तत Cg as in text (for यतोऽभवत्)

11 Ś1 missing (cf v l 1) Ñ B transp 11ᵃᵇ and 11ᶜᵈ —ᵃᵇ) Ñ B D1 4 6 7 बल चैव समाहूत(D1 समाहूय च D4 5 7 समाहूय) D2 3 M3 सैनिकाश्च समाहूता T3 तद्बल च यथाभूत (for ᵃ) Ñ2 नरोह D3 वराश्च D6 7 नराश्च M3 हयाश्च (for गजाश्व) —D3 om from रथ up to भरतो in 12ᵃ Ñ1 गजवाजिमत् ; D2 3 M3 °सकुला ; D4 7 नागवाजिन (for -रथसंकुलम्) B D1 T3 रथाश्वगजवाजिना (B1 2 °न ; B3 °मत् T3 रथाश्वगजसकुले) (for ᵇ) D6 बल च सर्वमाहूय रथनागाश्वसकल —After 11ᵃᵇ D3 3 ins

2334* प्रहृतिजनसघाश्च दिव्यस्त्रधनुधरा ।
बद्धगोधाङ्गुलित्राणा सहस्रशतसमिता ।

—D4 7 om 11ᵈ —ᶜ) T1 2 प्रययुर् (for प्रययौ) N B अनुजग्मुश्च त यात D1 प्रययुर्भरतस्यानु D2 3 M3 अन्व(M3 °न्वी)युर्भरत यात D6 प्रययुर्भरतस्यापि —ᵈ) Ñ B भरत D1 illeg D6 येष्ठाश्च (for सर्वे च) D 3 सर्वे नगरवासिन

12 Ś1 missing up to भरतो in ᵇ (cf v l 1) D3 om up to भरतो in ᵇ (cf v l 11) —ᵃ) B3 4 स रथस्थस्तु (by transp) D1 रथस्तु स (s c) D3 प्रस्थित स D2 6 रथस्थस्तु D2 3 स- Ñ(ed) हि (for तु) D3 धर्मात्मा (for धर्मात्मा) —ᵇ) B1 om भरतो Ś1 D6 गुरु- (for भ्रातृ) —ᵈ) Dg1 Dt1 Dm1 T1 2 [आ]दाय Cg as in text —For 12ᶜᵈ Ś1 Ñ B D1 3 M3 subst

2335* गृहीत्वा पादुके तु नन्दिग्रामं जगाम ह ।

[Ś1 D6 7 पादुके शिरसि(D2 °सा) न्यस्य(D1 3 2 रथस्य) D1 (marg also) 2 3 मूर्ध्नि वै पादुके कृत्वा M3 शिरसा पादुके गृह्य (for the prior half) Ś1 D6 7 अगमत् B3 मतिमान् D3 तु जगर (for जगाम ह) D3 पादुके चासने कृत्वा प्रत्युत्थाय ततः]

G 2 127 6
B 2 115 13
L 2 128 13

ततस्तु भरतः क्षिप्रं नन्दिग्रामं प्रविश्य सः ।
अवतीर्य रथात्तूर्णं गुरूनिदमुवाच ह ॥ १३
एतद्राज्यं मम भ्रात्रा दत्तं संन्यासवत्स्वयम् ।
योगक्षेमवहे चेमे पादुके हेमभूषिते ।
तमिमं पालयिष्यामि राघवागमनं प्रति ॥ १४
क्षिप्रं संयोजयित्वा तु राघवस्य पुनः स्वयम् ।
चरणौ तौ तु रामस्य द्रक्ष्यामि सहपादुकौ ॥ १५
ततो निक्षिप्तभारोऽहं राघवेण समागतः ।
निवेद्य गुरवे राज्यं भजिष्ये गुरुवृत्तिताम् ॥ १६
राघवाय च संन्यासं दत्त्वेमे वरपादुके ।
राज्यं चेदमयोध्यां च धूतपापो भवामि च ॥ १७
अभिषिक्ते तु काकुत्स्थे प्रहृष्टमुदिते जने ।
प्रीतिर्मम यशश्चैव भवेद्राज्याच्चतुर्गुणम् ॥ १८

---

13 B4 illeg for 13^abc —^a) G3 भरतं (for °त) Ñ B1–3 M4 भरतस्तु तत (by transp) Ñ2 Dd1 Dm1 D1 शीघ्रं Cg as in text (for क्षिप्रं) D4.5.7 ततस्तु तं समासाद्य —^b) Ś1 Ñ1 B1.3 D6 इ B1 D2.4.7 T2 च D1 वै D3 M4 तं G(ed) हि (for स) —^d) D11 अभाषत G2 °च ह Cg as in text (for उवाच ह)

14 ^b) B4 om दत्तं B4 सपसवत् (sic) D2 सन्न्यासकिं (sic) D4.7 मे न्यासवत् T1 M4 सन्न्यासवत् Cv r m g t as in text (for सन्न्यासवत्) D11 सन्न्यासमुत्तमं D1 सन्न्यासवत्तया —^c) Ś1 Ñ B D3–7 M4 -क्षेम(D3 °मे) करे (for क्षेमवहे) Ñ2 B1.3 D1 चोभे B3 न्यस्य B4 नृणां Dd1 Dm1 तस्य M4 चैते Cv m g as in text (for चेमे) D1 भावव(ह्)द्धि करो(रे) येमे (m also भ्रातृवाक्यकरश्चेमे) —^d) Ś1 D1.4–7 स्वर्णभूषिते Ñ2 B D2.3 M4 शुभ(M3 शुद्ध)दर्शने (for हेमभूषिते) —After 14^cd Ñ B Dg1 D11 Dd1 Dm1 T G M1.2.4 ins while D3.8 M3 ins l 5 only after 14^cd

2326* भरत शिरसा कृत्वा सन्न्यासं पादुके तदा ।
अब्रवीद्दुःखसंतप्तः सर्वं प्रकृतिमण्डलम् ।
छत्रं धारयत क्षिप्रमार्यपादाविमौ मतौ ।
आभ्यां राज्ये स्थितो धर्मः पादुकाभ्यां गुरोर्मम ।
भ्रात्रा तु मयि सन्न्यासो निक्षिप्तः सौहृदादयम् । [5]

[(l 1) B1 illeg from कृ to पा —M3 om (hapl ?) from सन्न्यासं in l 1 up to सन्न्यासो in l 5 Ñ2 B2–4 सं°न्य (for सन्न्यासं) —B4 partially illeg from l 2 up to छत्रं in l 3 B1 illeg for the prior half of l 2 —(l 2) G1 damaged for संतप्तः M1 स्रा°रो गतं (sic) Ñ2 प्रकृति मे प्रुभे (sic) (for प्रकृतिमण्डलम्) —(l 3) Ñ2 छिन्न (for छत्रं) Ñ B आर्यौ च पादौ (M4 °पुरे) (for the post half) —(l 4) Ñ B धर्मे राज्ये स्थितो धर्म पादुके राज्यवर्त्मना (Ñ2 गुरुवन्दिते) —(l 5) B1 भ्रातृ D11 भ्राता T2 मम G1 भ्रातुः; C6 as above (for भ्रात्रा) Ñ B2–4 तु मम B1 मम च D6.1 च मयि D4 T2 हि मम T3 [म]म मयि T4 मम हि (for तु मयि) G1 नि य°) (for न्यासो) B2.4 नि [illegible] B1 [illegible] B4 D2 [illegible] D4 [illegible] (for [illegible]) M4 [illegible] (for the post half)]

—^c) Ś1 D4.7 द्रक्ष्यामि Ñ B D2 तस्य D1.4 [illegible] D7

सगर M4 तदेतं (for तमिमं) —B4 damaged from यि up to 16^a and illeg from 16^c up to 17^b B1 illeg from ष्या up to च

15 B4 damaged for 15 (cf v l 14) Ñ B1–3 om 15–16 —^a) D2.3 च M3 [प]रं (for तु) Ś1 D1.4.7 क्षिप्रमद्यैव (D2.4.7 °मान्यां हि) संयोज्य —^b) D5.3 राघवाय M4 राघवेण (for राघवस्य) Ś1 D1.4 च पादुके D1 हि पादुका D3 T2 G M1.2.4 पुनस्त्वहं D5 समागम्य D7 सपादुके (for पुनः स्वयम्) —D6 om 15^c–16^b —^c) Ś1 D6 पादसंदर्शी D1 रामसंदर्शी D3–4.7 M4 पादसकाशौ (for तौ तु रामस्य) —^d) Ś1 D4.7 गुरोर्द्रक्ष्याम्यहं च(D4.7 क)दा D1.3 गुरोर्द्रक्ष्यामि स(D3 यो)समौ(D3 सुयचौ) M4 पुनर्द्रक्ष्ये सपादुकौ

16 Ñ B1–3 om 16 (cf v l 15) B4 partly damaged and partly illeg for 16 (cf v l 14) D3 om 16^ab (cf v l 15) —^a) D2 नि क्षिप्त Ś1 D4.6 निक्षिप्याहं ततो(Ś1 D4 °दा) भार —^b) D1.3 समाहित (for °गत) —M4 om 16^cd —^cd) Ś1 D6 निर्यात्य D1 निर्यात्य D4.7 दत्त्वा च (for निवेद्य) D1 निवाप्य भारं गुरवे (for ^c) D11 Dd1 Dm1 G3 M1 Ct -वर्तिताः Cv r m g as in text (for -वृत्तिताम्) Ś1 D2.4–7 वर्तिष्ये रामशासने (for ^d) D2.3 प्रहृष्टमुदित (D3 मदन) क्षिप्रं भवेयं परया मुदा

17 B4 illeg up to 17^b (cf v l 14) —^a) Ś1 Ñ B1.3 D1–7 राघवस्य (for °वाय) Ś1 Ñ1 D4.6.7 तु D3 [ह]वः M4 तं (for च) Ś1 D6 संन्यस्य B1 संन्यासौ D3 मूलस्य D4.7 संन्यास्य D5 सैन्यस्य T2 G2 M1 संन्यासं G1.2 M3 संन्यस्यै Cm as in text (for संन्यासं) —B3 partially illeg for 17^b —^b) M2 [इ]मौ (for [इ]मे) D2 राम (for वर) M3 -पादुकौ Ś1 D1.4.7 पादुके रुचिरे चिमे (D1 °रे गुरोः D4 °र्वन्दिते) B3 समर्प्य पुनरागत —^c) D2 वा (for first च) Ś1 Ñ B2–4 D1–4 G3 मयोध्यायाः B1 M3 मयोध्यायां D2 मयोध्यांते (for मयोध्यां च) —^d) D3 धूतपाप्मा M4 धूतपाप्मा (for धूतपापो) D11 Dd1 Dm1 D2 G1.2 M4 भवाम्यहं (for भवामि च) Ś1 D1.4.7 दत्त्वा भवामि निर्वृतः Ñ B सर्वथं गतकल्मष (B4 °ष:) D2 पुनरागते अथ चाहं —After 17 Dm1 ins राम सीता॥ राम॥

18 D11 om 18–19 —^a) D1 च (for तु) Dm1 अभिषिक्ते काकुत्स्थे —^b) Ñ B1 Dg1 Dd1 Dm1 T1.2

एवं तु विलपन्दीनो भरतः स महायशाः ।
नन्दिग्रामेऽकरोद्राज्यं दुःखितो मन्त्रिभिः सह ॥ १९
स वल्कलजटाधारी मुनिवेषधरः प्रभुः ।
नन्दिग्रामेऽवसद्वीरः ससैन्यो भरतस्तदा ॥ २०
रामागमनमाकाङ्क्षन्भरतो भ्रातृवत्सलः ।
भ्रातुर्वचनकारी च प्रतिज्ञापारगस्तदा ॥ २१
पादुके त्वभिषिच्याथ नन्दिग्रामेऽवसत्तदा ।
भरतः शासनं सर्वं पादुकाभ्यां न्यवेदयत् ॥ २२

G 2 22. 17
B 2 115 22
L 2 128 23

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे सप्तोत्तरशततमः सर्गः ॥ १०७ ॥

M1 महृष्टे, Cg as in text (for महृष्ट) D1 हृष्टमुदिते जने —[cd]) D3 मतिर् (for प्रीतिर्) B1 illeg for यशश्चैव भवे —B1 damaged from चतुर्गुणम् up to ससैन्यो in 20[d] Ś1 D4 चतुर्गुण, B3 चतुष्टय, D1-7 चतुर्गुणा D6 T3 भवेद्राज्यचतुर्गुणं (for [d])

19 Dt1 om 19 B1 damaged for 19 (for both cf v l 18) B1 illeg up to विलपन् in 19[a] —[a]) Ñ एतत्तु, D3 स एव, M1 एवं स (for एवं तु) M3 वल्कवत् (for विलपन्) Ś1 Dg1 D1-7 T1 M3 धीरो, M4 धीरो (for दीनो) —[b]) Ś1 B1 3 D1 2 4 6 7 G3 M1 तु, D2 तु D4 स्व (for स) —[c]) D3 damaged for नंदिग्रा D1 नंदिग्रामे गतो राज्यम् —[d]) Ñ2 B1 3 दुःखितो D1 आश्रमो (for दुःखितो) Ñ2 मुनिभिः (for मन्त्रिभिः) Ś1 D1 2 राघवस्य गुणान्स्मरन्

20 B1 damaged up to ससैन्यो in [d] (cf v l 18) —[a]) B3 जटाचीर, B3 जटाजिनी (for जटाधारी) Ś1 Ñ1 D1 1 3 जटा(D3 °टी)वल्कलधारी च B1 तथैव ··धारी —[b]) D4 वेष (for वेष) Dt1 om प्रभुः —After 20[ab] B3 ins

2327* दिव्या भक्ष्यं विहारं च परित्यक्तमुदारणम् ।

—D3 partially damaged for 20[c] —[c]) Ñ2 B1 3 Dg1 Dm1 D1 2 T3 G1 3 M वसन् (for अवसत्) Ś1 Ñ1 Dd1 T1 G1 1 M1 2 Ct धीरः Ñ2 B1-3 D1 2 3 M1 दीनः D1 G3 धीर (sic) (for वीर) —[d]) Dm1 तथा M3 damaged (for तदा) —After 20, B3 ins

2328* राज्यं च व्यासवद्धत्वासिचिवस्त्वातिन ।

—B3 cont, while Ñ D1 2 3 D5 1 M1 ins after 20

2329* पौरजानपदाश्चैव कार्याणि भरतस्तदा ।
सर्वाण्येवाकरोत्तत्र समीपस्थस्तदा हि ।

(Ñ1 om l 1 —(l 1) Ñ3 om from the post half up to 21[a]. D1 2 च महात्मा (for भरतस्तदा) —(l 2) B1 D3 प्र (for प्रत्येव) D1 damaged from च in सर्व up to सर्व, B3 D1 M1 मति, D4 मति (for मतिम्))
—After 20, Dt1 ins. 2330*

21 B1 damaged from 21 up to colophon Dt1 om 21-22[b] Ñ1 om 21[a] (cf v l 2329*) —[a]) D1 T G M1 काङ्क्षी (D1 °क्षा), Cg as in text (for काङ्क्षन्) Ñ2 रामागमनकाङ्क्षश्च B1-3 रामस्यागमनाकाङ्क्षी, Dm1 D3 M1-3 रामागमनकाङ्क्षी च, D5 रामागमनकाङ्क्षिस्तु —[b]) D5 वसतो (for भरतो) Ś1 Ñ D1 2 Dg1 D1-7 M1 गुरुवत्सल (for भ्रातृ°) —[c]) B3 प्रभोर् (for भ्रातुर्) —[d]) Ñ1 B1-3 T1 3 M1 तथा, G3 सदा (for तदा) Ś1 Dg1 Dd1 D1 1-7 सत्य पादुकयोस्त (Dg1 Dd1 °यो स्त)दा, D4 प्रतिज्ञापारतस्तथा D3 प्रतिज्ञाया··· (damaged) —After 21, Ś1 Ñ Dg1 Dd1 D1-7 T1 M1 (Ñ1 D1 2 M1 after l 1 of 2333*) ins while Dt1 ins after 20 (owing to om)

2330* सवाहनबलं सर्वं धारयामास स स्वयम् ।

[D1 सर्वं च (hypm) (for सर्वं) Ś1 D1 2 सर्वं Ñ1 D1 7 च सर्व D1 2 स्थितिः M1 स्थि॰ (for स स्वयम्)]

—Thereafter D1 7 cont

2331* रामप्रतिनिधिः नित्यं राज्यं रक्षिता प्रभा ।
विविधरत्नसमूहं भरतो प्राप्य भारी
स्वयंस्तीर्णविधि पूजां पादुकाभ्यां च कुर्वत् ।
विविधपूरनिपूर्णं राजमाराजुरूपं
विद्युद्दीप्ति पौरेण्यो राजसभां करोमायत् । [5]
[(l 5) D1 अपि (for इति)]

while after 2330*, D1 M1 cont 2332*

—After 21 Ñ1 (om l 2) B1-3 ins 2333*.

22 B1 damaged D1 1 3 om 22 Dg1 Dt1 Dd1 om 22[ab] (for B1 Dt1 cf v l 21) —[a]) Ś1 Ñ B1 D4 च पादुके (for पादुके तु) T1 M1 (स्वा तु (for स्व°च) D1 1 T1 2 (all with hiatus) पादुके अभिषिच्याथ D1 2 ते पादुके गृहीत्वा स, M1 स पादुके गृहीत्वा ते —[b]) Ś1 Ñ B1 2 वसन् स्तदा, D1 वसतस्तदा —[d]) Ñ1 T M1 2 निवेदयत् Dt1 G1 Ct निवेदयन्, G (exc.) न्यवेदयत् (as in text) —After 22, Ś1 Ñ B1-3 D4 ins. while D3 cont. after 2335*, whereas D6 M1 cont. after 2330*:

2332* एव कालो व्यतिक्रामद्भरतस्य महात्मन ।
यावदागमन तस्य रामस्याक्लिष्टकर्मण ।

[(l 1) D3 M4 damaged partially for the prior half Ñ2 रोका (meta) Ś1 D6 [ऽ]तिक्काम, Ñ1 *मिमनद् (sic) B3 श्यनिक्रांनो (for व्यतिक्रमद्) Ñ2 समरस्य (for भरतस्य) —After l 1, B3 ins

2332(A)* भरत केकयीपुत्रो राघवस्य महात्मन ।

—(l 2) B2 M3 आगमनाद् (for °मन) D5 तत्र (for तस्य) Ś1 [आ]कृत-, D6 कृत (for [अ]क्लिष्ट)]

Ñ1 cont Ñ2 B1-3 ins after 21, while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2.3 S ins after 22

2333* ततस्तु भरत श्रीमानभिषिच्यार्यपादुके ।
तदधीनस्तदा राज्य कारयामास सर्वदा ।

[(l 1) D2.3 च, M3 ह (for तु) Ñ2 [अ]ग (for [आ]र्य) D1 निष्पश्चार्यस्य पादुके (for the post half) —After l 1 D2.3 M4 ins 2330* Ñ D2.7 M4 om l 2 —(l 2) T3 वै तदा (for सर्वदा) B1-3 सिंहासने तदा (B1 °धा) कृत्वा कारयामास स स्वय]

Thereafter Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 T G M1.2.4 cont

2334* तदा हि च कार्यमुपैति किंचि-
द्दुपायन चोपहृत महार्हम् ।
स पादुकाभ्यां प्रथम निवेद्य
चकार पश्चाद्भरतो यथावत् ।

[(l 1) Dg1 T G M1 यत्(Dg1 T3 °था) हि, D2 यत्रैव Cv g as in text (for तदा हि) M4 कार्यमुपैति (sic) (for चकार्यमुपैति) —(l 2) D2 उपायन चोपहृत महात्मा —(l 3) M4 तद् (for स)

—For l 3-4 D1 subst.

2334(A)* न्यवेदयत्तु महानुभाव
स पादुकाभ्यां समुपेत्य पूर्वम् ।]

—Thereafter D1 cont D6 (owing to om) cont after 2330*

2335* इद पुराणमायुष्य राज्ञा च विजयावहम् ।
य शृणोति सता मध्ये नर पापात्प्रमुच्यते ।
सर्वार्थसिद्धो भवति य इमां शृणुयात्कथाम् ।
पुत्रार्थी लभते पुत्रान्धनकामो धनानि च ।
लभते पतिकामा च पतिश्रेष्ठ च कन्यका । [5]
आदिकाव्यमिदं श्रुत्वा रामस्य प्रीतये शुभ ।
गुरुं सपूजयेद्भक्त्या गोभिर्वस्त्रै सकाञ्चनै ।
य इदं श्रावयेद्भक्त्या श्राद्धे पर्वणि पर्वणि ।
पितृणामक्षया तृप्तिस्तस्य नात्र सशय ।

[(l 1) D2 अतिरथ शत्रुघ्नं (for आयुष्य राज्ञां च) —(l 3) D2 भवन्या य (for य इमां) —(l 4) D2 धनार्थी च धनं लभेत् (for the post half) —(l 5) D2 लभेत पतिकामा या (for the prior half) D6 पतिं कन्या मनोरम (for the post half) —(l 6) D2 कृत्वा (sic) (for श्रुत्वा) —(l 7) D2 om from भक्त्या up to संशय in l 9]

—D2 further cont 2332*

Colophon B4 damaged —*Sarga name* Ś1 D6 भरतव्रतग्रहण, Ñ B2.3 D7 नन्दिग्रामनिवास, D1 नंदिग्राम प्रवेशन, D2 श्रीरामचरिते भरतनंदिग्रामगमन, D3 श्रीराम चन्द्रोदयवर्णने भरतस्य नन्दिग्रामनिवेशन, D5 भरतपर्वणि भरतनंदिग्रामनिवास —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ B1.2 D2.4.6 om B3 126, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G3 115 D1 175 D3.7 121 D5 120 M4 124 —After colophon Ś1 ins समाप्तश्चायमयोध्याकाण्ड ॥ तत परमारण्यकाण्डो भविष्यति ॥ सवत् ३४ ॥ —After Sarga 107, D1 ins an additional Sarga relegated to App I (No 31) —After colophon, Ñ3 ins

अयोध्याकाण्ड समाप्तम् ॥ श्रीसीतारामचन्द्राय नम ॥ सवत् ७९५ श्रावणवदि लधकद श्रीश्रीसुमतिजय जितामित्र मल्लदेवजन् रामायन पोथका मागिराम प्रधानाङ्गयंथेलस अयोध्याकांड संपूर्णयाह त्रिनहुवा

—B1 ins

श्रीगणेशाय नम ॥ रामशरणदेवशर्मणो लिपिरियम् ॥ ० ॥

—B3 ins

समाप्त चेदमयोध्याकाण्डमिति ॥ अस्यानन्तरमारण्यककाण्ड भवति । यस्यायमाद्य श्लोक-

प्रतिप्रयाते भरते वसन्नामस्तपोवने ।
उद्वेग लक्षयामास तत्रस्थानां तपस्विनाम् ।

—B3 ins

समाप्त चेदमयोध्याकाण्डम् । अत परमारण्यक । श्रीरामो जयति ॥ श्रीराम

—D3 ins

समाप्तमिदमयोध्याकाण्डम् । श्रीरस्तु भवतु । श्रीरामचन्द्राय सीतापतये नम

—D5 ins

समाप्तमयोध्याकाण्डम् ॥ ० ॥ लिखितमिदं सवत् १७६०३ (sic) वर्षे शाके १६ फागुणमासे कृष्णपक्षे तथ(तिथी) भीन २ शनिवासरे शुभ भवतु ॥ ॥ ० ॥ ॥ ० ॥ कल्याणमस्तु ॥ ॥ ० ॥ ॥ शुभमस्तु ॥ ॥ श्रीकल्याणमस्तु ॥ ॥ ० ॥ श्लोकसख्या ८९०० ॥ (पत्रसख्या १६० ॥)

—D1 ins

समाप्तोयं अयोध्याकांड द्वितीय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ रामचन्द्राय नमो नम ॥ ॥ श्रीराम ॥ श्रीराम ॥ श्रीराम ॥ श्रीराम ॥ सवत् १९०५ वर्षे माघमासे कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां सौम्य वासरान्वितायां श्रीशुक्लतीर्थनिवासिना पाठकार्टकेन पान्क दामजी सद्यात्मज महादेवस्तस्य पुत्रो रविदत्तस्तस्य सुतो लक्ष्मीधरस्तस्य पुत्रो देवशंकरस्तस्य सुतो वल्लभरामस्तस्य सुनुना गौरीशंकरेण लिखितं इदं रामायणं आत्मपठनार्थम् ॥ ॥ श्रीरामचन्द्राय नमो

१०८

प्रतिप्रयाते भरते वसन्नामस्तपोवने ।
लक्षयामास सोद्वेगमथौत्सुक्यं तपस्विनाम् ॥ १
ये तत्र चित्रकूटस्य पुरस्तात्तापसाश्रमे ।
राममाश्रित्य निरतास्तानलक्षयदुत्सुकान् ॥ २
नयनैर्भृकुटीभिश्च रामं निर्दिश्य शङ्किताः ।
अन्योन्यमुपजल्पन्तः शनैश्चक्रुर्मिथः कथाः ॥ ३
तेषामौत्सुक्यमालक्ष्य रामस्त्वात्मनि शङ्कितः ।
कृताञ्जलिरुवाचेदमृषिं कुलपतिं ततः ॥ ४
न कच्चिद्भगवन्किंचित्पूर्ववृत्तमिदं मयि ।
दृश्यते विकृतं येन विक्रियन्ते तपस्विनः ॥ ५

G 3 1 5
B 2 116 5
L 3 1 5

नम ॥ सीतापतये नम ॥ जानकीवल्लभाय नमो नम ॥ लक्ष्मणाग्रजाय नमो नम ॥ ॥श्रीराम ॥श्रीराम ॥श्रीराम ॥श्रीराम ॥ श्रीराम

यादृश पुस्तक दृष्टं तादृश लिखित मया ॥
यदि शुद्धमशुद्ध वा मम दोषो न दीयते ॥ १ ॥

॥श्रीराम ॥श्रीराम ॥श्रीराम ॥श्रीराम ॥श्रीराम ॥ श्रीराम ॥श्रीराम ॥श्रीराम ॥श्रीराम

—D6 ins

समाप्तश्चायं अयोध्याकाण्ड

—D7 ins

भारतवर्षे अयोध्यापर्व समाप्तम् ॥ छ ॥श्री॥ सवत् १६९६ वर्षे मार्गसिरवदि १ दिने शुभवारे श्री॥ श्रीबीकानेरमध्ये लिखु मध्ये नमदा ॥ छ ॥ श्री

—G ms श्रीरामाय नम

108

☞ In Ś1 Ñ B1-3 D1 4-6 Ayodhya Kanda ends with Sarga 107 and Sargas 108–111 form part of Aranya Kanda B1 and D1(a Photostat Copy) are available for Ayodhya Kanda up to Sarga 107 only and so their variants are not given here D3 has only two Kandas Bala Kanda and Ayodhya Kanda (ending with Sarga 107) V1 a transcript from Darbhanga Palace Library has no Aranya Kanda Therefore V1 variants for Sargas 108–111 are given from a different MS taken in Crit App of Aranya Kanda as V1 D7 ends with Sarga 107 In Ś1 Ñ B1 3 D2 4 6 the Aranya Kanda begins with Sarga 108 —Ś1 B1 T1 2 begin with ॐ श्रीरामचन्द्राय नम Ñ1 B2 with ॐ नम श्रीरामचन्द्राय V1 with ॐ ससीतारामलक्ष्मणाभ्यां नम B3 with ॐ नमो रामचन्द्राय, Dm1 with ॐ D2 4 4 with श्रीगणेशाय नम, D4 with ॐ श्रीगणेशाय नम, M1 2 with श्रीरामाय नम

—Before 1, V1 ins

2336* (श्री)रामचन्द्र भुवि विस्तृतकीर्तिचन्द्र
स्मेरास्यचन्द्र रजनीचरचक्रचन्द्र ।
आनन्दचन्द्र रघुवंशसमुद्रचन्द्र
सीतामन कुमुदचन्द्र नमो नमस्ते ।

श्रीराम
जयत्यतिबलो रामो लक्ष्मणश्च महाबल ।
राजा जयति सुग्रीवो राघवेणानुपालित ।

[=Vulg 5.42 33]

1 a) Ñ Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D5 T3 M4 प्रतियाते तु (D4 *[subm]) Cm g as in text (for °प्रयाते) —b) Dt1 तदा वने (for तपो°) —c) Ś1 Ñ1 D2 4 6 सोद्वेगास्, B1 सोद्विग्नास् (for सोद्वेगम्) Ñ2 V1 B2 3 उ(V1 त)द्विग्नं लक्षयामास —d) Ñ2 V1 B2 3 ततस्थाना (for मथौत्सुक्य) Ś1 Ñ1 B1 D2 4 6 तत्रारण्यनि(D3 °नि)वासिन

2 a) D3 सत्य (for तत्र) —b) Ś1 Ñ V1 B1(m also तापसौकस) 2 3 D2 4-6 M2 3 तापसाश्रमा (Ś1 °मा) (for °श्रमे) —c) Ś1 Ñ1 B1 D2 4-6 आसाद्य (for °माश्रित्य) Ñ1 B1 निरतां, V1 D4 6 निरतांस्, G1 3 निपतास्, Cr m g t as in text (for निरतास्) —d) Ś1 Ñ1 B1 Dm1 D2 3 6 T1 2 गांश्च(Ñ1 Dm1 T1 2 ताना)लक्षयद्, Cr m g t as in text (for तानलक्षयद्)

3 a) Ñ1 भृविकारैस्, B1 4 Dg2 Dt1 D3 4 6 T G1 M3-4 भृकुटीभिश् (for भृकु°) —b) Ś1 Ñ1 B1 D2 4 6 उद्दीक्ष्य, N2 आलक्ष्य, V1 B2 3 T उद्दिश्य, Cr m g t as in text (for निर्दिश्य) D5 राघव वीक्ष्य शङ्किता —c) Ś1 Ñ1 B1 D2 4 6 अभिजल्पंत, N2 V1 B2 3 अभिसंगम्य, D5 अभिजल्पंत (for °जल्पन्त) —d) Ś1 B1 D2 4 पृथक्पृथक (for मिथ कथा)

4 a) Ś1 D2 4-6 स्यौत्सुक्यम्, D5 चौत्सुक्यम् (for औ°) V1 आवेक्ष्य B2 3 D3 M3 आलोक्य (for आलक्ष्य) —b) Dt1 C1 t शङ्कत G1 शङ्कया, M2 3 शङ्के, Cr m g as in text (for शङ्कित) Ś1 N1 B1 D2 4-6 राम शङ्का(D4 °शङ्कित)समन्वित, Ñ2 रामोपात्ति समन्वितं V1 B2 3 रामो धाम(B3 °मु)विशङ्कया M3 रामस्त्वात्मविशङ्कया —d) Ś1 Ñ1 B1 3 D2 4-6 तदा (for तत) —After 4, Dm1 ins राम

5 a) Ś1 B1 D4-6 M1 कच्चिद (by transp.), Ñ1 केचिद्, Dd1 न किंचिद् Dm1 G1 2 क कच्चिद्, D2 कच्चित् T3 न कश्चिद् C1 3 m g t as in text (for न कच्चिद्) T1 2

G 3 1 6
B 2 116 6
L 3 1 6

प्रमादाच्चरितं कच्चित्किंचिन्नावरजस्य मे ।
लक्ष्मणस्यर्षिभिर्दृष्टं नानुरूपमिवात्मनः ॥ ६
कच्चिच्छुश्रूषमाणा वः शुश्रूषणपरा मयि ।
प्रमदाभ्युचितां वृत्तिं सीता युक्तं न वर्तते ॥ ७
अथर्षिर्जरया वृद्धस्तपसा च जरां गतः ।
वेपमान इवोवाच रामं भूतदयापरम् ॥ ८
कुतः कल्याणसत्त्वायाः कल्याणाभिरतेस्तथा ।
चलनं तात वैदेह्यास्तपस्विषु विशेषतः ॥ ९
त्वन्निमित्तमिदं तावत्तापसान्प्रति वर्तते ।
रक्षोभ्यस्तेन संविग्नाः कथयन्ति मिथः कथाः ॥ १०

भवन, Cr m g as in text (for भगवन्) Ñ2 V1 B2.3 मम कच्चिद्(B3 °च्छु) भगवन् —b) Ś1 Ñ1 B1 D4-6 कृत, D3 मम, T3 त्वयि (for मयि) Ñ2 V1 B2.3 वृत्त(V1 °त्ति) माश्रित्य किंचन —c) Ś1 Ñ2 V1 B3 D6 वै कृत, G1 विदित (for विकृत) B2 दृश्यते वै तृतीयेन, D3 येन यूयमतिक्रुद्धा —d) B3 विवर्तन्ते (for विक्रियन्ते) D3 तपोधना (for तपस्विन)

6 a) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 G M किंचिद्, Cm g t as in text (for कच्चित्) Ś1 N V1 B1.3 D2.4-6 प्रमदाननमासाद्य —b) Ś1 Ñ V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2.4 कच्चिन्न(Ñ2 °त्रा [sic]) B2 कच्चिद्धा, D3.6 कच्चिन्न, G3 किं नाम, G(ed)कच्चिन्न, Cr g t as in text (for किंचिन्न) G3 [अ]वरदस्य (for °जस्य) —c) Ñ1 illeg for लक्ष्मणस्य Ś1 D4.6 विनिर्दिष्टे, D5 [न्र]पिमाश्रित्य, G1 हि यद्दृष्ट (for [ऋ]षिभिर्दृष्ट) —d) D4 जातरूपम् (for नानु°) Dt1 T3 महात्मन (for इवा°)

7 a) Dt1 कच्चिच, Ct as in text (for कच्चिच) Dg1 से, T3 G2 M1.2 वा, G1 [अ]पि, G3 हि, Ct as in text (for व) Ñ2 शुश्रूषमद्यान (sic) V1 B2.3 शुश्रूषणार्हाणि (for °माणा व) Ś1 Ñ1 B1 D2.4-6 गुरुशुश्रूषणाचारा —b) Ś1 B1 D3.4-6 नित्य भर्तृपरायणा Ñ1 B2 शुश्रूषणपरायणा, B2 °पणपरा अपि (with hiatus) —c) Ś1 Dg1 G1 M3 प्रमाद्, T3 G2 M1 प्रमादाद्, G4 प्रमदाद् (for प्रमदा) Ś1 D6 -[अ]भ्युद्दिता, B1 [अ]भ्युदिता, D2 भाविता D5 -[अ]नुचिता, T3 G2.3 M1 उचिता, M2 [आ]चरिता (for [अ]भ्युचिता) Ñ2 V1 B2.3 तपस्विनीनामुचिता —d) Dt1 T2 Ct युक्ता (for °क्तं) Ś1 B1 D4-6 कच्चि(D4.6 °च्चि)न्न, Ñ2 V1 B2.3 वृत्तिं न, D2 कच्चिन्न (for युक्तं न) Ñ1 कच्चित्सीता न वर्तते —After 7, Ñ2 V1 B1-3 D4 ins

2337* रामस्य वचनं श्रुत्वा तापसास्ते तपोधनाः ।
परस्परमथालोक्य प्रत्यूचुस्ते न किंचन ।
[(l 2) V1 न च, D4 ता न (for ते न)]

—Thereafter B1 cont

2338* एवं ब्रुवति रामे तु प्रसन्नं मधुरं वचः ।
प्रत्युवाच महातेजा वाक्यं कृतमतिं शुभम् ।

8 a) B3 (m also)महर्षिर् (for अथ°) Ñ2 V1 B2.3 M4 तपसा (for जरया) Ś1 Ñ1 B1 D2.4-6 [आ]विष्ट, Dg1 युक्तस् (for वृद्धस्) —b) Ñ2 V1 B3 [ए]व (for च) Ś1 Ñ2 B1 D2.4.6 तपस्वी(B1 D5 °सा) नियतेंद्रिय । D4 तापसो नियतेंद्रिय —c) Ñ2 V1 B1-3 उवाचेद् (for इवोवाच) Ś1 Ñ1 D4.6 स(D6 सु) वेपमान उ(Ñ1 °इद्)त्थाय, D5 स वेपमानस्तूवाच —d) Ś1 D6 राम वाक्यमथाब्रवीत् —After 8 Ś1 Ñ V1 B1-3 D2.4-6 ins

2339* न भद्रमुख पश्यामि किंचिद्दुश्चरितं त्वयि ।
वर्तसे हि परां वृत्तिं तपस्विषु तपस्विवत् ।
नेह दीर्घायुष कश्चिदर्पितं परितुष्यति ।
सद्वृत्तस्य सुवृत्तेन भ्रातुर्वा लक्ष्मणस्य ते ।

[(l 1) Ś1 Ñ1 B1 D4.6 चद्रमुख B3 भद्राथ D2 [अ]भद्र खलु (for भद्रमुख) Ś1 Ñ1 B1 D4-6 पश्यामो (for पश्यामि) B1 वृत्त (for किंचिद्) Ś1 Ñ2 D2.4-6 यदि दुश्चरितं त्वयि V1 न किंचिद्दुरितं त्वयि (for the post half) —After l 1, B3 (marg) ins

2339(A)* कथं दुष्प्रसूतस्य सदा सद्गुणशालिन ।

—(l 2) B1 वर्तते (for °से) B1 D4 पुराहृति (for परां वृत्ति) —(l 3) Ñ2 illeg B3 (m also)दव D4 नाह (sic) (for नेह) Ś1 Ñ1 B1 D4.6 दुष्टा न, D5 दृष्ट्वा (for कश्चि°) Ś1 D4.6 परितुष्यसि (for °ति) —B1 repeats l 4 consecutively —(l 4) V1 च वृत्तेन (for सुवृत्तेन) Ś1 Ñ1 B1 (second time) D2.4-6 स चेह(B1 नैव) गुरुस्तद्(B1 D4 °तोऽ D5.6 °वद्)सौ लक्ष्मणेन समन्वित, B1 (first time) राघवस्य च वृत्तेन भ्रातुर्नं लक्ष्मणस्य च]

9 d) Dt1 G3 सदा, T3 सदा (for तथा) —For 9ab, Ś1 Ñ V1 B1-3 D2.4-6 subst

2340* कुत कल्याणवृत्ताया जाताया विपुले कुले ।
[V1 D2 विमले (for विपुले)]

—B3 (m) cont

2341* सीताया शीलयुक्ताया किंचित्सुचरितं भवेत् ।

—c) Ś1 D6 वचनं D3 चापल्यं, Dd1 Dm1 स्खलनं, M3 अचलं, M4 चलितं (for चलनं) —d) D4 विशिष्यते (for विशेषत) —After 9 Ñ2 ins, while V1 B2.3 subst for 10ab

2342* राघवेऽभ्यस्तु सभार्ये भयमेषां तपस्विनाम् ।
[Ñ2 सर्वं भ्रात राम (for तु संभ्रान भवम्)]

10 a) B1 D4 तद्, G1 यद्, Cr m g t as in text (for त्वद्) Ś1 Ñ1 B1 D2.4.6 वर्धा D5 G2 भयं (for इदं) Ś1 Ñ1 B1 D2.4-6 G1.2 M2 तात (for तावत्) M4 त्वन्निमित्त

रावणावरजः कश्चित्खरो नामेह राक्षसः ।
उत्पाट्य तापसान्सर्वाञ्जनस्थाननिकेतनान् ॥ ११

धृष्टश्च जितकाशी च नृशंसः पुरुषादकः ।
अवलिप्तश्च पापश्च त्वां च तात न मृष्यते ॥ १२

त्वं यदा प्रभृति ह्यस्मिन्नाश्रमे तात वर्तसे ।
तदा प्रभृति रक्षांसि विप्रकुर्वन्ति तापसान् ॥ १३

दर्शयन्ति हि बीभत्सैः क्रूरैर्भीषणकैरपि ।
नानारूपैर्विरूपैश्च रूपैरसुखदर्शनैः ॥ १४

अप्रशस्तैरशुचिभिः संप्रयोज्य च तापसान् ।
प्रतिघ्नन्त्यपरान्क्षिप्रमनार्याः पुरतः स्थिताः ॥ १५

तेषु तेष्वाश्रमस्थानेष्वबुद्धमवलीय च ।
रमन्ते तापसांस्तत्र नाशयन्तोऽल्पचेतसः ॥ १६

G 3 1 23
B 2 116 16
L 3 1 21

सिय स्वापद् —ᵇ) Dm भति (for प्रति) Ś1 Ñ1 B1 D2 4-8 वसाम (B1 नोत्सुका, D2 पश्यतम) शुभदर्शना (B1 D2 4 8 °दर्शन, D6 °द××) —For 10ᵃᵇ V1 B2 3 subst 2342* —ᶜ) Ñ V1 B2 3 व्यधितास (for रक्षोभ्यस्) T2 तेषि (for तेन) Ś1 B1 D4-8 सवृता, Ñ2 V1 B2 3 सङ्गता (for सविग्ना) D2 रक्षोभयेन सवृता —ᵈ) Ś1 D6 कथयतो (for °यन्ति) —After 10, Ś1 B1 D2 4-8 ins

2343* रक्षांसि पुरुषादानि नानारूपाणि राघव ।

[= l 3 of 2417* D2 पुरुषादीनि (for °दानि) D2 8 नानुरूपाणि (for नाना°)]

—Thereafter D2 8 cont

2344* वसन्त्यस्मिन्महारण्ये व्यालाश्च रुधिराशनाः ।

[= l 4 of 2417*]

—D2 further cont, while Ś1 B1 D4 6 (l 2 only) 8 ins after 11

2345* उच्छिष्टं वा प्रमत्तं वा तापसं धर्मचारिणम् ।
घ्नन्ति चास्मिन्महारण्ये तान्निवारय राघव ।

[= l 5-6 of 2417* —(l 1) D2 ब्रह्मचारिण (for धर्म°)]

—Thereafter D2 8 ins the lines of 2 111 19 while Ś1 B1 D4 8 ins them after 2343* with var

—After the lines of 2 111 19 Ś1 B1 D4 8 cont

2346* ऋषीणां कदनं कृत्वा जनस्थाननिवासिनाम् ।

11 Ś1 D6 repeat 11ᵃᵇ after 12ᵃᵇ —ᵃ) Ñ1 V1 B2 3 रा(V1 B2 ना)म (for कश्चित्) —ᵇ) Ś1 B1 D4 8 [इ]ति Ñ1 [इ]न, Dd1 Dm1 हि, D5 [ए]ष (for [इ]ह) Ś1 B1 D4 8 विश्रुत (for राक्षस) B3 (m also) G1 खरो नाम महाबल (G1 °रथ) —ᶜ) Ś1 Ñ1 B1 D4-8 M1 उत्साद्य (for उत्पाट्य) Ñ2 V1 B2 3 (marg also अस्ति क्रूरतर पापो) उद्वेजयति न सर्वान्, D2 व्यपेतास्तापसा स्तेन —ᵈ) Ś1 Ñ1 B1 D2 4 8 कृतालयान् (D2 °या) Ñ2 V1 B2 3 Dd1 Dm1 G1 M2 निकेतन (V1 °ना, Dd1 Dm1 M2 °नात्) Dg1 निवासिन (for निकेतनान्) —After 11, Ś1 B1 D4 8 ins 2345* and D6 ins l 2 only of 2345*, while B1 ins

2347* न यज्ञो जायते सिद्धे दूषयन्ति हविश्च ते ।

12 ᵃ) B1 Dd1 Dm1 D2 T1 दुष्टश्च (for धृ°) G2 धृत, G3 m g t as in text (for जित) —ᵇ) Ś1 Ñ1 B1 D2 4-8 च (D2 स) बलोत्कट, M1 पौरुषोत्कट (for पुरुषादक) —After 12ᵃᵇ, Ś1 D6 repeat 11ᵃᵇ —ᶜ) Ś1 B1 D4 8 महाकायस् (for च पापश्च) Ñ2 V1 B2 3 D2 8 अवलिप्त सहायश्च —ᵈ) T2 त्वा D6 स (for च) Ś1 Ñ2 V1 B2 3 D4-8 मृष्यति, B1 मन्यते (for मृष्यते)

13 ᵃ) T2 प्रदाह्य° (corrupt) (for यदा प्र°) Ś1 [अ]त्रत्वद् (for [अ]स्मिन्) —ᵇ) B3 (m also) आश्रमं समुपागत —ᶜᵈ) D2 राक्षसान् (sic) (for तापसान्) B3 (m also) तत प्रभृति दुष्टात्मा तत्र हिंसति तापसान्

14 ᵃ) D2 8 M2 [इ]ह (for हि) Ś1 B1 D4 6 दर्शनै रौद्रतिक्रूरैर्, Ñ2 V1 B2 3 दर्शयतो विबीभत्स —ᵇ) Ś1 D4 8 महा (for क्रूरैर्) B1 भीमैर्भीमपराक्रमै —ᶜ) Ñ2 V1 B2 3 विरूपास्ते (for विरूपैश्च) —ᵈ) T1 2 विकृत (for असुख) Ś1 Ñ1 D2 4-6 मुखैरते भी(D2 8 4 °रैर्भी)मदर्शना (Ñ1 °नै) Ñ2 V1 B2 3 रूपैरशुभदर्शना, B1 मुखै रौद्रैर्भीमदर्शना

15 ᵃ) Ñ2 V1 B2 3 उपचारैर् (for अप्रशस्तैर्) D4 अशिविभि (for अशुचिभि) —ᵇ) Ś1 सतउपते, Ñ1 सप्रयुते, (sic) Ñ2 D2 3 T2 3 G1 M1 Cm t सप्रयुज्य, V1 सप्रपद्य, B1 त्रासयति, Dt1 D2 8 सयुज्यते, D4 6 सतर्जयंत, Cr g as in text (for सप्रयोज्य) Ś1 Ñ1 B1 Dt1 D2 4-6 उपस्थित, Ct as in text (for च तापसान्) B3 (m also) खैररपि स्वैररपि —ᶜ) M2 [अ]परा (for [अ]परान्) M1 हिंसुर् (for क्षिप्रम्) Ś1 Ñ V1 B1-3 D2 4-6 दर्शयंति परा हिंसाम् (B3 [m also] दूषयति तपस्यया) —ᵈ) Dd1 Dm1 मायया (for अनार्या) Ñ2 V1 B2 3 पुरुषर्षभ, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G2 3 M1-3 पुरत स्थितान् (for °त स्थिता)

16 ᵇ) G1 3 M1 ते, M2 स (for च) G1 अशुद्धमसली यस (sic) —For 16ᵃᵇ, Ś1 Ñ V1 B1-3 D2 4-8 subst

2348* गहनेष्वाश्रमान्तेषु रौद्रा विकृतदर्शना ।

[D2 गगनेषु Ñ1 [आ]क्रदेषु (for [आ]श्रमान्तेषु) B2 गहने स्वाश्रमान्तेषु (for the prior half) B3 निहित (for विकृत)]

—ᶜ) G2 M2 रामं ते, Cr m g t as in text (for रमन्ते) D2 राक्षसास् (for तापसास्) Ñ2 B2 3 यान्ति, D2 तात, D6 ते ते (for तत्र) —ᵈ) Ñ2 B1-2 D2 4 8 त्रासयंतो (B1 °ते, B2

G. 3 1. 24 B. 2. 116. 17 L. 3 1. 22

अपक्षिपन्ति स्रुग्भाण्डानग्नीन्सिञ्चन्ति वारिणा ।
कलशांश्च प्रमृद्नन्ति हवने समुपस्थिते ॥ १७
तैर्दुरात्मभिराविष्टानाश्रमान्प्रजिहासवः ।
गमनायान्यदेशस्य चोदयन्त्यृषयोऽद्य माम् ॥ १८
तत्पुरा राम शारीरामुपहिंसां तपस्विषु ।
दर्शयन्ति हि दुष्टास्ते त्यक्ष्याम इममाश्रमम् ॥ १९
बहुमूलफलं चित्रमविदूरादितो वनम् ।
पुराणाश्रममेवाहं श्रयिष्ये सगणः पुनः ॥ २०

°ति) (for नाशयन्तो). Ñ2 B2.3 सुदारुणा:; D4.5 T1 [ऽ]-ल्पचेतना:; T2.3 G1 M3 [ऽ]ल्पतेजस:; Cr.g.t as in text (for ऽल्पचेतस:). Ś1 D6 वसंते (D4 °तो) ह्यल्पचेतन:; Dg1 नाशयंत्यविचेतस:.—For 16^cd, V1 subst.:

2349* वसन्ते तापसांस्तात श्रामयन्त: सुदारुणा: ।

—After 16, V1 wrongly reads 18^ab for the first time, repeating it in its proper place.

—After 16, B3(m.) ins.:

2350* नित्यकृत्यप्रवृत्तेषु तपस्विषु महात्मसु ।

17 ^a) Ś1 B1 D4 अधिक्षिपंति; Ñ1 Dg1 Dt1 Dd1 T G1 M Cr.t अवक्षिपंति; B3 (m. also) अभ्याक्षिपंति; Dm1 D3.4 अविक्षिपंति; D5 आविक्षपंति (for अप°). Ś1 Ñ V1 B1-3 D1.6 स्रुग्भांडं; D3 मृद्भांडान्; D5 स्रुग्भांडानि; M3 [अ]स्रुग्भांडान्; Cr.t as in text (for स्रुग्भाण्डान्).—^b) D2.8 M4 अग्निं (for अग्नीन्). Ś1 D4.8 अग्निमेधांसि वारिणा; Ñ1 V1 B2.3 दूष(Ñ2 °र)यति श्वतं (B3 शुभं) हवि:; B1 आग्निं नेहंति वारिणा; T3 अभिषिंचंति वारिणा.—After 17^ab, Ś1 Ñ V1 B1-3 D2.4-6 ins.:

2351* शोणितैर्बैलिकर्माणि नाशयन्ति समन्तत: ।
विश्वस्तानामविश्वस्तास्तापसानां तपस्विनाम् ।
भैरवं कर्णमूलेषु विसृजन्ति महास्वनम् ।

[(l. 1) Ś1 B1 D4.8 ध्वंसयति; Ñ1 रुषियति (sic); B2 नाशयन; D2.8 दूषयंति (for नाशयन्ति). Ś1 Ñ1 B1 D2.4-6 कुत्रापि च (for समन्तत:).—(l. 2) B3 D5 तपस्विन; B3 तरस्विन° (sic) (for तपस्विनाम्).—(l. 3) B3 महारव (for °स्वनम्).]

—^c) Ś1 Ñ D2-4 M1 प्रमथ्नान्; B1 D5 [अ]प्रमथानो; Dt1 प्रमर्दंति (for प्रमृद्नन्ति).—^d) B2 हरणे; T3 Cm सवने; G3 हावने; M3 भवने; Cr.g.t as in text (for हवने). Ś1 Ñ1 B3 D2.4-6 प्रत्युपस्थिते.—For 17^cd, Ñ2 V1 B2.3 subst., while Ś1 Ñ1 B1 D2.4-6 ins. l. 2 after 17:

2352* कलशांश्चाप्रमत्तानां पुण्यानि समिधस्तथा ।
दर्भांश्चादाय गच्छन्ति तर्जयन्ति च दारुणा: ।

[(l. 1) Ñ2 प्रमत्तानां (for [अ]प्र°).—(l. 2) Ñ2 सर्वान्; V1 स्रुक्स्रुव, B1 D2.4-6 दर्भेषु (for दर्भांश्च). Ñ2 V1 होमकार्येषु (for तर्जयन्ति च). B3 च दारुणं, B2.3 सुदारुणा.]

18 V1 repeats 18^ab here (cf. v.l. 16).—^a) Ś1 Ñ V1 (both times) B2.3 D2.5.6 आविष्टम्; B1 आदृष्टम्; D4 आविष्टम् (sic), T1 आमृष्टान्; T2 आगृष्टान् (for आविष्टान्).—^b) Ś1 Ñ V1 (both times) B1-3 D2.4-6 आश्रमं (for आश्रमान्). Ś1 B1 D4.6 त्यक्तुमिच्छया (B1 D4 °व:); Ñ1 B2 D2.6 प्रजिहीर्षव:; Ñ2 V1 (both times) B3 (m. also) 3 प्रेक्ष्य (V1 प्राप्य) तापसा°; Dg1 प्रजहासव°; Dt1 प्रजिघांसव°; G2 प्रतिहासव:; G3 प्रजिहास च; M3 प्रजिहांसव°; Cm.g.t प्रजिहासव: (as in text).—^c) M4 [अ]स्य (for [अ]न्य-).—^d) Ś1 D6 नोदयंति (for चो°). Ś1 Ñ1 D4 हि मां; Dd1 Dm1 मिथ: (for ऽद्य माम्). B1 D2.3 नो (B1 चो)दयन्मुनयो हि मां. D5 कृतवंतो वय मति.—For 18^cd, Ñ2 V1 B2.3 subst.:

2353* मन्त्रयन्ति त्वया सार्धमन्यत्र गमनोत्सुका: ।
[B3 (m. also) गतुमन्यत्र राघव (for the post. half).]

19 B1 D4 om. 19^ab.—^a) Ñ2 D2.5 यत् (for तत्). Ñ1 D2.5 M2 शारीरम्; Dt1 Dd1 G2 M1.4 Cm.t शारीरीम् (for °राम्).—^b) Ñ1 D2.8 ऋषीणां भावितात्मनां.—For 19^ab, Ś1 D1 subst.:

2354* यत्पुरा राम मारीचप्रमुखा राक्षसा हि वै ।
कौशिकाध्वरवादीनां मुनीनां भावितात्मनाम् ।

—^c) M1 विदुष्टास् (for हि दुष्टास्).—^d) Dd1 Dm1 स्विमम् (for इमम्). M3 त्यक्ष्याम* *माश्रमं.—For 19^cd, Ś1 Ñ1 B1 D2.4-6 subst.:

2355* दु:खं बुर्बन्ति ते पापास्त्यक्ष्यामो वयमाश्रमम् ।
[B1 स्वयम् (for वयम्).].

—For 19, Ñ2 V1 B2.3 subst.:

2356* तद्राम यावदेतेषां भयं नैति तपस्विनाम् ।
तावदेवाश्रमस्थानमिदं त्यक्ष्यामहे वयम् ।

[(l. 1) B3 (m. also) यावद्राक्षससंभूत (for the prior half).—(l. 2) V1 इत (for इद).]

20 ^a) Dd1 बहुमूले (for °मूल-).—^b) V1 B2.3 D6 सात्ति- (for अवि). Dd1 Dm1 [ऽ]वरं (Dd1 °रं [sic]); D6 [ऽ]मयं; T2 G1.3 M2.3 वरं (for वनम्). G3 M1 अत: परं.—^c) Dt1 Ct आश्रय; Dd1 Dm1 T3 G M1.3 कण्वस्य; M2 तं पुरा (for पुराण-). B1 D1 [आ]श्रमसमीपं (for °मेवाहं). Ś1 Ñ2 V1 B2.3 D2.5.6 पुराणमाश्रमे चाहं (Ñ1 V1 B2.3 [m. also °ममिमं] °मे तात. D5 °मं चाद्य:).—After 20^c, B3(m.) ins.:

2357* शापदैरपसेवितम् ।
चिनारकारसंस्थिते चाम्र.

—^d) Ñ2 Dm1 दमिष्ये (for श्रयिष्ये). Dd1 सगर्व (for °ण:). Ñ2 V1 B2.3 श्रपि (V1 वनि, B3 [m. also] शनि)-ष्यामस्य (V1 °त्य [sic]) या सह.

खरस्त्वय्यपि चायुक्तं पुरा तात प्रवर्तते ।
सहास्माभिरितो गच्छ यदि बुद्धिः प्रवर्तते ॥ २१
सकलत्रस्य संदेहो नित्यं यत्तस्य राघव ।
समर्थस्यापि हि सतो वासो दुःख इहाद्य ते ॥ २२
इत्युक्तवन्तं रामस्तं राजपुत्रस्तपस्विनम् ।
न शशाकोत्तरैर्वाक्यैरवरोद्धुं समुत्सुकम् ॥ २३

अभिनन्द्य समापृच्छ्य समाधाय च राघवम् ।
स जगामाश्रमं त्यक्त्वा कुलैः कुलपतिः सह ॥ २४
रामः संसाध्य त्वृषिगणमनुगमना-
द्देशात्तस्माच्चित्कुलपतिमभिवाद्यर्षिम् ।
सम्यक्प्रीतैस्तैरनुमत उपदिष्टार्थः
पुण्यं वासाय स्वनिलयमुपसंपेदे ॥ २५

G 3 1 0
B 2 116 25
L 3 1 32

21 ᵃ) M4 वा (for च) Ś1 Ñ1 B1 D2.4.6 त्वय्यप्ययुक्त स त्वा —ᵇ) Ś1 Ñ1 B1 Dt1 Dd1 Dm1 D4-6 M3 राम (for तात) —Dd1 Dm1 M5 om 21ᶜᵈ Ñ1 B1 D2.4.6 transp 21ᶜᵈ and 22ᵃᵇ —ᶜ) Ñ1 B1 D4-6 सराघव इतो गच्छ —ᵈ) Ñ1 B1 D4-6 चित्त (for बुद्धि) —For 21 Ñ1 V1 B2.3 subst

2358* यावच्च न खरस्तात त्वयि दोषाय वर्तते ।
त्वरया तावदितस्त्वं सहास्माभिरितो व्रज ।

[(L 2) Ñ1 इव (for इम) V1 तात (for तावद्)]

—Ñ1 B2.3 cont Ś1 subst for 21ᶜ-22 Ñ1 B1 D2.4.6 subst for 22ᶜᵈ V1 subst for 22

2359* एकेन सकलत्रेण क्षमं नेह विलम्बितुम् ।
वसता रक्षसामेषां समीपे क्रूरकर्मणाम् ।
कामं राम समर्थस्त्वं राक्षसानां विनाशने ।
गन्तव्यस्तु न विश्वासश्चलचित्ता हि राक्षसाः ।

[Ś1 Ñ1 B1 D2.4.6 om l 1 —(l 2) Ś1 Ñ1 D2.4.6 भक्तानां N2 नरतां D5 अथ रा (for वसता) V1 मध्ये (for एषां) D2 समीपात् (sic) (for समीपे) —(l 3) Ś1 Ñ1 B1 D2.4.6 राम काम (by transp) B1 (sup lin also) शक्तो मया (for काम राम) B1 निवेशने (for विना°) —(l 4) Ś1 D6 कर्तव्ये (for गन्तव्यस्) Ś1 D4.6 न हि B1 D2.5 न तु (by transp) B3 तुर्ति (sic) (for तु न) B3 कार्येष्वेषु न विश्वासम् (for the prior half) Ś1 B1 D2.4.6 छलच्छिद्रा N1 चलच्छिद्रा N2 V1 छलद्रुहा B2 छलदृशः (for चलचित्ता)]

—Thereafter D4.6 cont 2360*

22 For subst in Ś1 cf v l 21 Ñ1 B1 D2.4.6 transp 21ᶜᵈ and 22ᵃᵇ —ᵃ) B1 D2.4.6 चोद्वेग (D2.5 °गो, D6 °गो) (for सदेहो) —ᵇ) B1 Dd1 D2.4.6 G2.3 M1 Ct नित्य, G1 नित्यु (sic) (for नित्य) V Dt1 Dd1 Dm1 D2.4 T1 G M1 Ct युक्तस्य B1 D2.4 यु(B1 यु)क्त स B2.3 दक्षस्य Cr m g as in text (for यत्तस्य) —ᶜ) G2 समर्थस्यापि (for °स्यापि) V2 B2.3 त्वयि स्मिन् Dg1 वसतो, T1 सहितो G1 हिंसतो (for हि सतो) —ᵈ) V2 B3 Dg1 Dt1 (before corr) T2 Cr m g दुःखम् (for दुःख) V2 B2.3 इवा (D2 °हा) धमे T1 G1 इवा (G1 °वो [sic]) ध ते, M3 हि द्य ते (for इहाद्य ते) —Ñ1 B1 D2.4.6 subst for 22ᶜᵈ, while V1 subst 2359* for 22

23 ᵃ) Dd1 Dm1 बहुधा T G1 M1 रामस्तु (for रामस्तं) —For 23ᵃᵇ Ś1 Ñ1 B1 D4 subst while D4.6 cont after 2359*

2360* इत्युक्तवान् ते तु मुनयो रामं पद्मनिभेक्षणम् ।

[B1 मुनयो राम वने (for ते तु मुनयो राम) Ñ1 D4.6 पद्म दलेक्षण]

—After 23ᵃᵇ B3 ins

2361* तथेति प्रत्युवाचार्थं नत्वा कुलपतिं मुनिम् ।

—ᶜ) Ś1 D4-6 शेकुरुत्तरैर् B2 शेकुरभ्यर्थ (for शशाको त्तरैर्) —ᵈ) B2 Dg1 D2.4 T1.3 M5 वनवोढु Dt1 Dm1 G M2 Cm t नावबद्धु Dd1 M1.3 अवबद्धु (sic) D5 उपरोद्धु, Cr g as in text (for अवरोद्धु) Ś1 Ñ1 B1 D4-6 समुत्सुका (Ñ1 °कान्) V2 V1 B3 समुद्यतं B2 समुद्धत (for °त्सुकम्)

24 ᵃ) V2 V1 B2.3 समाभाष्य D2.4 तमापृच्छ्य (for समापृच्छ्य) —ᵇ) Ś1 B1 D2.4.6 समाधाय, B3 °दाय (for °धाय) —ᶜ) D5 जगाम च (for स जगाम) G2 M1 हित्वा (for त्यक्त्वा) —ᵈ) G2 om कुल in कुलपति Ś1 Ñ1 D2.4.6 सकुल कुलपते हि वै (Ñ1 हि स D5 °स्तत) B1 सकल कुलपतिस्तथा (by pm)

25 ᵃ) Dg1 T2 G1.3 पि (for त्वृषि) —ᵇ) M4 कसाच (for तस्माच) Dd1 Dm1 तस्मादेशात् (by transp) M1 तस्माच कुलपतिम् Dg1 ऋषिमभिवाद्य (by transp) Dt1 Dd1 Dm1 T2 G1.3 Ct कुलपतिम (T3 °त)भिवाद्य ऋ (T2 G1.3 °*)षि —ᶜ) Dg1 G2 M1.3 मनुगत (Dg1 °त) Dd1 °गमम् G1 M3.4 °मतम्, G2 °मातम्, Ct as in text (for °मत) —ᵈ) Dd1 Dm1 T2 अभि (T3 * *)सपेद् G1.3 अभिसमपेद G2 M1.3 अभिप्रपे (G2 °*)द Cr m g t उपसपेद (as in text) —For 25 Ś1 Ñ1 B1 D2.4.6 subst

2362* ससाध्यर्षिगणं रामं गुरुमनुगम्य च ।
प्रीतैस्तैर्ऋषिगणैः सर्वैः समादिष्टो न्यवर्तत ।

[(l 1) L(ed) स (for सं) Ś1 Ñ1 D4 गुरुम् (sic) (for गु°) Ñ1 D2.6 अभिगम्य (for अनु°) —(l 2) D1 प्रीतैर् (sic) (for °तैः) B1 ऋषिणौ (for ऋषि°) Ś1 समादिष्टो, B1 °दिष्य (for °ष्टो) Ñ1 समादिश्य निवर्तित (for the post half)]

C 3 1 35
B 2 116 26
T 3 1 33

आश्रमं त्वृषिविरहितं प्रभुः
क्षणमपि न जहौ स राघवः ।
राघवं हि सततमनुगता-
स्तापसाश्चार्षचरितधृतगुणाः ॥ २६

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे अष्टोत्तरशततमः सर्गः ॥ १०८ ॥

---

26 ^a) Dg1 Dt1 Cr m g t ऋषि (for त्वृषि) M1 त्रिभु (for प्रभु) Dm1 आश्रमरुषिगणविरहित प्रभु, M3 4 आश्रम स्वृषिविरभि(M4 °र)हित प्रभु —^b) Dm1 G1 2 M1 3 4 क्षणमपि न(M4 स) विजहौ स(M4 °*) राघव —^d) Dg1 आर्षचरिता Dt1 Dd1 Dm1 Cr m g t चार्षचरित (Dt1 Ct त) (for चार्षचरित) T3 धर्मगुणा G1 धृतगणा M4 °गुणा Cr m g t as in text (for धृतगुणा) ❀ Cg चूत सु श्लोकद्वयस्यापि चिन्त्यम् । ❀ —For 26 Ś1 Ñ1 B1 D2 5 6 subst

2363* तमाश्रमं विरहितं तापसैर्नियतेन्द्रियैः ।
प्रविष्टं पश्यता दृष्ट्वा रामोऽपि गमनोत्सुकः ।

[(l 1) D3 स चाश्रम D4 स त्वा° (for तमा°) —After l 1 Ś1 B1 D2 5 6 ins.

2363(A)* संप्रीयमाणैर्मुदा सप्रयुक्तैस्त्रिदुग्नम् ।

[Ś1 B1 D6 संप्रीयमाणो(B1 °ण) Ś1 B1 D6 संप्रयुक्त स त्रिपुर, D2 परिमलमभितुष्टं (for the post half)] —(l 2) Ñ1 प्रविष्ट (for प्रविष्टं) Ś1 B1 D6 विसृज्य(B1 °ज्य) पश्ये दृष्टा, D5 प्रदश्यच दृष्टा (for the prior half)]

—Thereafter D2 cont

2364* चिन्तयामास धर्मात्मा ससीतः सहलक्ष्मणः ।

—For 25–26 N2 V1 B2 3 D1 subst

2365* स चाश्रमस्तैर्मुनिभिः समं गतैः
रविं स्वान शून्यतया हतप्रभः ।
बभूव मौनव्रतचारिभिर्यथा
समुत्सुकैर्व्यालमृगैर्निषेवितः ।

[(l 1) V1 om च Ñ2 B3 [आ]श्रमैस्तैर् V1 B3 [आ]श्रमस्थैर् D1 समागतैर् (for समं ग°) —(l 2) V1 विनिरस्त B2 अति च (for °स्वन) B3 (m also) राघवमनुगम क्लेशशोभित D1 अतिश्च दूरतया हतप्रभा —(l 3) Ñ2 V1 बभौ स (for बभूव) B3 (m also) मनोरमै सदृतचारिभिर्यथा —(l 4) V1 कान्तैर्मृगैर् (for व्याल°)]

Colophon —Ś1 B1 D5 om —*Kaṇḍa name* Ñ2 B1 2 D2 4 6 अरण्यकाण्डे —*Sarga name* Ñ1 D1 ऋषिप्रयाण, Ñ2 B2 3 D1 तापसवाक्यं D2 ऋषिप्रयाणकं —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 om, Ñ2 B2 3 D1 4 5 1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 116 M4 125 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नमः

१०९

राघवस्त्वपयातेषु तपस्विषु विचिन्तयन् ।
न तत्रारोचयद्वासं कारणैर्बहुभिस्तदा ॥ १
इह मे भरतो दृष्टो मातरश्च सनागराः ।
सा च मे स्मृतिरन्वेति तान्नित्यमनुशोचतः ॥ २
स्कन्धावारनिवेशेन तेन तस्य महात्मनः ।
हयहस्तिकरीषैश्च उपमर्दः कृतो भृशम् ॥ ३
तस्मादन्यत्र गच्छाम इति संचिन्त्य राघवः ।
प्रातिष्ठत स वैदेह्या लक्ष्मणेन च संगतः ॥ ४
सोऽत्रेराश्रममासाद्य तं ववन्दे महायशाः ।
तं चापि भगवानत्रिः पुत्रवत्प्रत्यपद्यत ॥ ५
स्वयमातिथ्यमादिश्य सर्वमस्य सुसत्कृतम् ।
सौमित्रिं च महाभागां सीतां च समसान्त्वयत् ॥ ६

G 3 2 6
B 2 117 6
L 3 1 37

109

☞ For Sarga 109 in Ś1 Ñ V1 B D1-7, see the note in the beginning of Sarga 108. Ś1 B1 D6 continue the previous Sarga. Dm1 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः, M1.2 with श्रीरामाय नमः.

1 a) Ñ1 D2.6 [ऽ]पि (for तु). V1 D5 प्रयातेषु, D2 [अ]थ यातेषु (for [अ]पया°). Ś1 B1 D4.6 स च (B1 सत) तेषु प्रयातेषु. — b) Ś1 Ñ1 B1 D1.4-6 विशेषत, Ñ2 B2.3 G M1.2 [अ]नुचिंतयन्, Dg1 [अ]विचिंतयन् (for विचिन्तयन्). V1 तपस्वि*****, Dt1 Ct सर्वेष्वनुविचिंतयन्. —After 1ab, D4 ins.:

2366* स साध्विगण राम सुदूरमनुगम्य च ।
प्रीतैर्ऋषिगणै सर्वै समादिश्य न्यवर्तत ।
तमाश्रम विरहित तापसैर्नियतेन्द्रियै ।
समीक्ष्यमाणो बहुश सप्रयुक्त स निष्ठुरम् ।
विद्रुद राक्षस दृष्ट्वा रामोऽपि गमनो मुक । [5]

— c) B1 [अ]रोचयेद् (sic), G3 रोचयद् (for [अ]रोचयद्). Ś1 Ñ1 D4.6 [अ]रोचयत्तत्र (by transp.). D3.5 रोचयत्तत्र. — B1 om. (hapl.) from 1d up to वास in l. 2 of 2367*. — d) D5 तथा (for तदा).

2 B1 om. 2 (cf. v.l. 1). — a) Ñ2 B2.4 मये (D2 [before corr.] °चै)इ (for इह मे). — b) N2 भरतश् (sic) (for मातरश्). Ś1 Ñ1 D1.4-6 समागता (for सनागरा). N2 V1 B2.3 भ्रातरो नागरास्तथा. — c) Ś1 M3 स, Ñ1 Dg1 न (for सा). Dg1 स्मृतिरप्येति, D6 °श्चैति, Ct as in text (for °न्वेति). Ñ2 V1 B3 महान्तो हृदये तापस, B2 महान्मे हृद्गतस्तापस. — d) Ś1 D6 M4 त, M3 सा (for तान्). B3 अनुशोचत, D2 °शोचत (for अनुशोचत).

3 B1 om. 3 (cf. v.l. 1). — a) Ś1 स्कन्धागार, D2 स्कंधावारे (for स्कन्धावार). Ñ2 V1 B2.3 (also as in text) निवेशे तु (for निवेशेन). — b) G2 M1 हते, Ct as in text (for तेन). Ś1 D4.6 चेह महात्मना (Ś1 °नो), Ñ2 V1 B3 चेह निवेशिते, B2 चेह निवेशत (for तस्य महात्मन). — c) Ñ2 V1 पुरीषाम्यो B2.3 -करीषाभ्या (for -करीषैश्च). Ś1 D6 करीषैश्चैव करिणाम्; Ñ1 D2.4.5 करीषेणाश्वकारिणाम्. — d) Ñ2 उपघात, B2 अपवार्ग, B3 अपमर्द, Dm1 ह्युपमर्द, D5 उपसर्ग. B1 कुतो (for कृतो). Ś1 Ñ2 V1 B2.3 D4-6 महान्, Ñ1 महात्मन् (hypm.) (for भृशम्). —After 3, Ś1 Ñ2 B1 D2.4-6 ins.; Ñ2 ins. after 4:

2367* लक्ष्मणस्त्वपयातेषु तपस्विषु विशेषत ।
न तत्रारोचयद्वास वैदेही च सुमध्यमा ।

[B1 om. up to वास in l. 2 (cf. v.l. 1). —(l. 1) Ś1 Ñ2 D4.6 प्रयातेषु (for [अ]पयातेषु). —(l. 2) D2 तनुमध्यमा (for च सुमध्यमा).]

4 a) M3 प्रसाद्. Ś1 B1 D2.4-6 अतैव (for अन्यत्र). Dd1 Dm1 G2 M1 गच्छामि. — b) D5 इव (for इति). D2.4 सचिन्त्य, G(ed.) विचिन्त्य (for संचिन्त्य). — c) Ś1 Ñ1 B1 D2.4.6 सत साध, M3 च वैदेह्या (for स वैदेह्या). Ñ2 स न्स्थित वैदेह्या, V1 प्रतिष्ठत सह वैदेह्या. — d) N2 V1 B2.3 धीमता, G1 सवृत, G3 सुव्रत (for संगत). Ś1 Ñ1 B1 D2.4.6 सीतया लक्ष्मणेन च. —After 4, Ñ2 ins. 2367*.

5 a) Ś1 B1 Dg1 Dm1 D2.4.6 अत्रेर, G1 श्रोत्रेर (sic), Cm t as in text (for सोऽत्रेर). V1 वागत्य (for आसाद्य). — b) Dd1 Dm1 ववन्दे तं (by transp.). Ś1 Ñ1 B1 D2.4-6 अवंदाते महामुनी. Ñ2 V1 B2.3 ववंदे च तपोधन, G3 ववदे सुमहायशा. — c) Ś1 B1 D4.6 स चास्मै, Ñ1 स चाप्यो, Dg1 Dd1 Dm1 G1.3 M1.2.4 त च स, D5 स चापि, G3 त दृष्ट्वा, M3 स त च, Ct as in text (for तं चापि). — d) Ś1 Ñ V1 B1-3 D2.4-6 पितृवत् (for पुत्रवत्). Ś1 V1 T3 प्रतिपद्यत (V1 °ते). Dg1 प्रत्यनंदत, G(ed.) प्रत्यपूजयत्. Cm as in text (for प्रत्यपद्यत).

6 a) Ñ2 V1 B2.3 सत्कार, T2 मादिश्य, G1 मामन्त्र्य, Cr m g t as in text (for आदिश्य). Ś1 D6 आसाद्य चासीन, Ñ1 B1 D2.4.6 आदिश्य (B1 °दृत्य) चासीन (D6 °हीन). — b) T1 पूर्वम्, Ct as in text (for सर्वम्). Ś1 Ñ1 B1 D2.4-6 सर्व रामाय सत्कृत (Ñ1 °ति). Ñ2 V1 D2.3 कृत्वा रामाय सत्कृत, D3 पूर्वमर्घ्यमुपस्कृत. — cd) Ś1 B1 D4.6 स सौमित्रि, D6 °त्र) (for सौमित्रि च). Ś1 B1 Dg1 Dt1 D2.4-6 G M1.2.4 महाभागां, Ñ1 महाभाग (for °भागां). Ś1 B1 D2.4 परिसांत्वयत्, Ñ1 Dt1 समसांत्वयत्,

G 3 2 7
D 2 117 7
L 3 1 38

पत्नीं च तमनुप्राप्तां वृद्धामामन्त्र्य सत्कृताम् ।
सान्त्वयामास धर्मज्ञः सर्वभूतहिते रतः ॥ ७
अनसूयां महाभागां तापसीं धर्मचारिणीम् ।
प्रतिगृह्णीष्व वैदेहीमब्रवीदृषिसत्तमः ॥ ८
रामाय चाचचक्षे तां तापसीं धर्मचारिणीम् ।
दश वर्षाण्यनावृष्ट्या दग्धे लोके निरन्तरम् ॥ ९
यया मूलफले सृष्टे जाह्नवी च प्रवर्तिता ।
उग्रेण तपसा युक्ता नियमैश्चाप्यलंकृता ॥ १०
दश वर्षसहस्राणि यया तप्तं महत्तपः ।
अनसूयाव्रतैस्तात प्रत्यूहाश्च निबर्हिताः ॥ ११
देवकार्यनिमित्तं च यया संत्वरमाणया ।
दशरात्रं कृता रात्रिः सेयं मातेव तेऽनघ ॥ १२
तामिमां सर्वभूतानां नमस्कार्यां यशस्विनीम् ।
अभिगच्छतु वैदेही वृद्धामक्रोधनां सदा ॥ १३

Dm1 M3 [प]च स सात्वयन्, D3 8 जनकात्मजा, G3 M4 सह सात्वयन्, Ct as in text (for समसान्त्वयत्) Ñ2 V1 B2 3 सौमित्रिमथ सीतां च यथावत्सम्य(B2 °परि, B3 °पर्य) सात्वयत्(B2 °न्)

7 D5 transp 7^{cd} (including 2368*) and 7^{cd} —^{a}) Ś1 B1 D4 6 च तपसा वृद्धा, Ñ1 V1 B2 3 D2 5 च स (G [ed] स च) महा(D2 3 तदा)वृद्धा, Ñ2 च स महाभागा, Dg1 Dd1 Dm1 T1 2 M3 4 च समनुप्राप्ता, Ct as in text (for च तमनुप्राप्तां) —^{b}) Ś1 Ñ V1 B1 2 D2 4-6 सिद्धा(Ñ1 V1 B2 D2 5 °द्धाम्)द्धा तपोधना(G [ed] तपस्विनीं) B3 सिद्धाम्बा तपोधनां —After 7^{ab}, B2 reads 8^{ab}, 10^{cd} (first time) while D5 ins

2368* आजन्ममरणान्त च यस्य वाच्य न विद्यते ।
स भवेद्वि महाभाग पुराविद्भि प्रकीर्तित ।

—B3 transp 7^{cd} and 8^{ab} —^{c}) Ñ1 सात्वया** Ś1 B1 D2 4-6 धर्मज्ञा, Ñ2 धर्मद्भु (sic) Dd1 Dm1 G3 सर्वज्ञ (for धर्मज्ञ) Ñ2 V1 B2 3 अब्रवीन्मधुर वाक्य —^{d}) Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D2 4-6 रता (for रत)

8 B2 reads 8^{ab} (followed by 10^{cd} [first time]) after 7^{ab} B3 transp 7^{cd} and 8^{ab} —^{a}) B1 Dg1 D2 4 अनुसूया —^{b}) V1 B2 ब्रह्मचारिणीं, M3 धर्म** G(ed) सर्वभूतहिते रता —T3 reads 8^{c}–9^{b} after 14^{ab} —^{c}) Ñ2 परिगृह्णीष्व M3 ** **च (for प्रति°) G2 M1 वैदेहि Ct as in text (for वैदेहीम्) —^{d}) G2 M1 [इ]त्यब्रवीद्, Ct as in text (for अब्रवीद्) Ś1 Ñ1 B1 D2 4 6 इत्याह मुनिपुंगव, Ñ2 V1 B2 3 रामपत्नीं यशस्विनीं —After 8 Ś1 Ñ V1 B1-3 D2 4 6 ins

2369* छन्दयस्व च कामैस्त्व वैदेहीं धर्मचारिणीम् ।

[V1 D2 3 योजयस्व D4 यदयस्व (for छन्द°) Ñ1 छन्दयिष्यति कामैस्त्व, Ñ2 योजयस्वार्थे सत्त्व, B1 D4 छन्दयस्व प्रकामैस्त्व, D5 नदयस्व च मैथिलि (for the prior half) Ñ2 V1 D2 3] मयैना इन्द्र(V1 °इ)तो परो G(ed) रामपत्नी यशस्विनी (for the post half)]

9 T3 reads 8^{c}–9^{ab} after 14^{ab} —^{a}) Dg1 स रामाय, D2 3 रामायाथ, T3 रामाय हि (for रामाय च) D2 [आ]-चचक्षेमां, D3 T2 °क्षेयां V1 राघवाय च चस्येता। G2 रामा याचचक्षे ता (subm) —^{b}) Ś1 Ñ1 B1 D2 4 6 ब्राह्मणीं संशितव्रता, Ñ2 V1 B2 3 G M1 4 ब्राह्मणीं ब्रह्म(G3 M1 धर्म)चारिणीं (Ñ2 वादिनीं) —Ś1 om 9^{c}–10^{b} Ñ B1-3 D2 4 6 read 9^{c}–10^{b} after 11 —^{c}) V1 दशवर्षम्, Cv दशवर्षं हि (for °षाणि) K(ed) अनावृष्ट्यां (for °ष्ट्या) —^{d}) Ñ1 D5 निरंतरे (for निरन्तरम्)

10 Ś1 om 10^{cd} (cf v l 9) —^{a}) Dg1 सृष्टेद्, Cr m g as in text (for सृष्टे) Ñ2 V1 B1-3 D2 4-6 M4 य(V1 म)या मूल(Ñ2 °क)फल सृष्टे —^{b}) B1 3 (before corr) [इ]व (for च) B1 प्रवर्त्तिता (for °र्तिता) —Ñ B1-3 D2 4-6 read 9^{c}–10^{b} after 11 B2 reads 10^{cd} for the first time after 8^{ab}, repeating it here —^{c}) Ś1 Ñ1 B1 D2 4 6 तीव्रेण, Ñ2 V1 B2 (both times) 3 मौनेन (for उग्रेण) Ś1 Ñ V1 B1-3 D2 4-6 युक्ता (for युक्ता) —^{d}) D6 नैगमैश् (for नियमैश्) Ś1 B1 D2 4-6 [अ]लंकृता, Ñ1 V1 B2 3 [अ]नुत्तमै (Ñ2 °मा) (for [अ]लंकृता)

11 ^{b}) Ś1 यथा, V1 Dd1 मया (for यया) M3 महावने, Cm g as in text (for महत्तप) —^{c}) B1 3 अनुसूया, D4 अनसूयया (hypm) (for अनसूया) Ś1 Ñ1 B1 D2-4 पुरा तात, Ñ2 V1 B2 3 -व्रत नाम G2 3 M1 3 4 व्रतै(M3 °त्नै, M4 स) स्नाता, M2 -व्रतैस्तात, K(ed) -व्रतै स्नात्वा (for -व्रतै स्तात) D5 अनुसूया पुरा तात —^{d}) V1 B2 3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 Cm g निर्वर्तिता, M2 निराकृता, Cv as in text (for निबर्हिता) Ś1 Ñ1 B1 D2 4-6 इ(Ñ1 D2 5 से)य माते(Ś1 °तै)व तेनघ. —After 11 Ñ B1-3 D2 4-6 read 9^{c}–10^{b}

12 Ś1 om 12 —^{a}) G1 3 निमित्तैश्, Cm g as in text (for निमित्त) V1 तु (for च) —^{b}) V1 मया (for यया) V1 D3 सत्वरमाणया, G(ed) सघर° (for सत्वर°) —^{c}) Ñ2 B2 3 दशरात्री, Dt1 ***त्र (for दशरात्र) B2 राम (for रात्रि) —^{d}) T2 वा (for ते) G3 [ऽ]नघे D3 तपोयोगेन राघव, T1 नियमादेव तेन मे

13 ^{a}) Ś1 B1 D4 6 पूर्वभूतानां (for सर्व°) —^{b}) V1 B3 हितकामायां B1 नमस्कुर्यां, B2 शिवतामायां (for नमस्कार्यां) Ñ V1 B2 3 Dt1 Dd1 Dm1 D3 6 G1 3 तपस्विनीं (for यश°) —After 13^{ab}, M3 reads 16^{cd}, repeating it in its proper place —^{c}) T2 Cm g अनुगच्छतु, Ct as in text (for अभि°). —^{d}) Ś1 Ñ1 B1 D2 4-6 सिद्धाम्

एवं ब्रुवाणं तमृषिं तथेत्युक्त्वा स राघवः ।
सीतामुवाच धर्मज्ञामिदं वचनमुत्तमम् ॥ १४

राजपुत्रि श्रुतं त्वेतन्मुनेरस्य समीरितम् ।
श्रेयोऽर्थमात्मनः शीघ्रमभिगच्छ तपस्विनीम् ॥ १५

अनसूयेति या लोके कर्मभिः ख्यातिमागता ।
तां शीघ्रमभिगच्छ त्वमभिगम्यां तपस्विनीम् ॥ १६

सीता त्वेतद्वचः श्रुत्वा राघवस्य हितैषिणी ।
तामत्रिपत्नीं धर्मज्ञामभिचक्राम मैथिली ॥ १७

शिथिलां वलितां वृद्धां जरापाण्डुरमूर्धजाम् ।
सततं वेपमानाङ्गीं प्रवाते कदली यथा ॥ १८

तां तु सीता महाभागामनसूयां पतिव्रताम् ।
अभ्यवादयदव्यग्रा स्वं नाम समुदाहरत् ॥ १९

अभिवाद्य च वैदेही तापसीं तामनिन्दिताम् ।
बद्धाञ्जलिपुटा हृष्टा पर्यपृच्छदनामयम् ॥ २०

ततः सीतां महाभागां दृष्ट्वा तां धर्मचारिणीम् ।
सान्त्वयन्त्यब्रवीद्वृद्धा दिष्ट्या धर्ममवेक्षसे ॥ २१

त्यक्त्वा ज्ञातिजनं सीते मानमृद्धिं च मानिनि ।
अवरुद्धं वने रामं दिष्ट्या त्वमनुगच्छसि ॥ २२

G. 3 ?. 27
B 2. 117. 22
L. 3 ?. 33

(for वृद्धाम्). M3 वशोधिनीं (for °धजां). Ś1 Ñ V1 B1-4 Dd1 Dm1 D4-6 M3 सती (for सदा). —After 13, Dd1 Dm1 read 16.

14 After 14ab, T1 reads 8c-9b. —c) B1 उदित्वा; Dt1 आलोक्य (for उवाच). B1 D2 धर्मज्ञ; G2 M3 धर्मज्ञा (for धर्मज्ञाम्). —d) B1 Dt1 D1 अब्रवीत्; M3 उत्तमां (for उत्तमम्).

15 a) G1 देवि (for त्वेतत्). Ś1 Ñ1 B1 D2,4-6 सीते श्रुतं ते वचनं; Ñ2 V1 B3 श्रुतं (B3 श्रुतं) ते वचनं सीते. —b) Ś1 Ñ1 B1 D2,4-6 प्रभाषितं; Ñ2 V1 B2 महामनः (for समीरितम्). —c) Ś1 Ñ1 B1 D2,4-6 प्रियार्थं; V1 श्रियोर्थम् (sic) (for श्रेयोऽर्थम्).

16 Ś1 B1 T1 om. (hapl.) 16. Dd1 Dm1 read 16 after 13. M3 reads 16cd for the first time after 13ab, repeating it here —a) V1 B2 D2 अनसु(V1 °सू, sic)येति, Ct as in text (for अन°). —b) D4-6 कर्मणा (for कर्मभिः). Ñ2 V1 B2 जरापां(V1 °डु [also])-डुमूर्धजा. —cd) Ñ2 V1 B2 अभिवादय तां सौम्यां अभिगम्यां (V1 °म्यं) तपस्विनीं

17 a) B2 Dd1 Dm1 M3 च, T2 ते (for तु). Ñ1 B1 D2 तद् (for [त्]वेतद्). V1 B1 G1 तद्वचनं (for त्वेतद्वचः). —b) Ñ1 G1 2 हितैषिणी, V1 महामना; Dt1 पतिव्रता; Dd1 Dm1 T2 G2 M1,2 हि°तैषिणी (for °षिणी). —d) Ñ2 V1 B2 वीतिरि (for मैथिली). Ś1 Ñ1 B1 D2 धर्मज्ञा सा(B1 °ज्ञाम्,)भिचक्रमे; D2,4 धर्मज्ञा त्वाभिचक्रमे; D1 धर्मं ज्ञात्वाभिचक्रमे. —After 17, Dm1 ins. राम.

18 Ñ1 V1 B2,3 transp. 18ab and 18cd —a) Ś1 Dm1 D4-6 T1,2 G2 वलितां, Ñ2 V1 B2,3 D2 M3 वलितां (M3 °तीं), B1 वलितां, G1 वलितां. Ct (m g) वलितां (as in text), ? Ct: वलितामिति क्षेत्रे पाठान्तरं वकारे पकारे विशिष्टः —b) B1 T G M1-3 पाण्डु (for पाण्डुर). Ñ2 B2,3 अवरुणा(Ñ2 °णा) वशोधनां —Ś1 D2,4 om. 18c-19b. —c) B2 वलितां B2,3 सततं D1 प्रततां, D2 प्रकंपं; M3 प्रततं (for सततं). Dg1 Dt1 M3 वेपमानांगी; Ct as in text. —d) Ñ2 B1 Dt1 कदलीमिव; V1 B2 Dg1 T1 G1 M1,2 कदली यथा.

19 Ś1 D4-7 om. 19ab (cf. v.l. 18). —a) Dg1 च (for तु). G2 सीतां (sic). —b) V1 B1 D2,4 अनुसूयां (for अन°). Ñ2 V1 D2,3 स्वजनां; Ñ1 B1-4 D2 M3 एव° (for पति°). —cd) Dg1 Dd1 Dm1 T2 M3 अभ्यगात् (for °द्य) Ś1 Ñ V1 B1-4 D4-6 अभ्य°(V1 D2 °भि)वादयत शिरं श्रुतं(B1-3 °च)ती (V1 om. from श्रुतंती up to 20a) मैथिली वाई(Ñ2 °सीति या; B2,3 °सीताई).

20 V1 om. 20a (cf v.l. 19) —a) Ś1 Ñ1 D4-6 [अ]भ; B1 om. (subm.) (for च). —b) Dm1 तापसी. Ś1 Ñ V1 D1-3 D4-6 धर्म(V1 B1 महा)चारिणीं. Dg1 Dt1 M1,2 ता दृष्ट्वा (for तामनिन्दिताम्). D2 तापसीधर्मचारिणीं. —D2 om. (hapl.) 20c-21d. V1 illeg. for 20d.

21 D1 om. 21ab (cf. v.l. 20). G1 om. 21-22. Ś1 om. 21. D2 reads 21cd (followed by 2370*) in marg. —a) V1 om., D1 तां तु (for ततः). M3 महाभागा (for °गां) —b) B1 D2,3 ता दृष्ट्वा, D1 ता दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा तां) Ñ1 V1 B2,3 दृष्ट्वा ता महाभागिनी, V1 °णी) —c) Dg1 वृद्धा, Dt1 Dd1 Dm1 T1,2 वृद्धा, T2 दृष्ट्वा (for वृद्धा). Ñ1 V1 B2,3 उवाच मुखसं दृष्ट्वा —d) Dm1 अवेक्षसे; T2 °क्षि. Cm as in text (for °क्षसे). —For 21cd, Ñ1 V1 D2,3,4 (reads in marg.) subst.

2370* वृत्तान्तं तापसानिर्दिष्टं पर्यपृच्छदनामयम् ।

[D1 (त)ता (for (त)त). D2 वृत्तान्तं वचनादिदं (for the prior half). D2 om. from वृत्तान्तम् up to सर्व in 2371*.]

22 G1 om. 22 (cf. v.l. 21) —a) V1 ज्ञातिविनं (sic) (for °जनं). Ś1 Ñ1 B1 D2 त्यक्त्वा स्वजने गृहे वैद, —b) Ś1 Ñ2 B1 D2 मानं वृद्धा. Dg1 D2 T G1,2 मानवृद्धिं (T2 °वृद्धं). Cm g t as in text (for मानमृद्धिं). Ś1 D4,6 T1,2 M3 मानिनि; B1 मानिनि; G1 मानिनि (for मानिनि).

G 3 23 B 2 117 23 L 3 1 54

नगरस्थो वनस्थो वा पापो वा यदि वाशुभः ।
यासां स्त्रीणां प्रियो भर्ता तासां लोका महोदयाः ॥ २३

दुःशीलः कामवृत्तो वा धनैर्वा परिवर्जितः ।
स्त्रीणामार्यस्वभावानां परमं दैवतं पतिः ॥ २४

नातो विशिष्टं पश्यामि बान्धवं विमृशन्त्यहम् ।
सर्वत्र योग्यं वैदेहि तपः कृतमिवाव्ययम् ॥ २५

न त्वेवमवगच्छन्ति गुणदोषमसत्स्त्रियः ।
कामवक्तव्यहृदया भर्तृनाथाश्चरन्ति याः ॥ २६

प्राप्नुवन्त्ययशश्चैव धर्मभ्रंशं च मैथिलि ।
अकार्यवशमापन्नाः स्त्रियो याः खलु तद्विधाः ॥ २७

त्वद्विधास्तु गुणैर्युक्ता दृष्टलोकपरावराः ।
स्त्रियः स्वर्गे चरिष्यन्ति यथा पुण्यकृतस्तथा ॥ २८

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे नवाधिकशततमः सर्गः ॥ १०९ ॥

Ñ3 V1 B2.3 सुख सान च मानिनि —c) Ñ2 D3.4 असुरागाद्, T1 अविरुद्, G1 मवरुद्धा, Cm g t as in text (for अवरुद्,) V1 असुरापाद्वने वास (sic) —d) B3 अभिगच्छसि —For 22cd, Ś1 Ñ1 B1 D2.4.6 subst

2371* त्रिदयास्मनुगता राम रोहिणीव निशाकरम् ।

[D2 om up to राम (cf v l 2370*) —Ś1 [अ]नुगत B1 त्विश त्व नु गता राम (for the prior half)]

23 a) Ñ2 V2 B2.3 समस्थो (V1 °स्तो) विषमस्थो (V1 °स्तो) वा —b) Ś1 Ñ1 B1 D4.6 पापवान्, Dg1 Dm1 M3 पापी वा, Dt1 Dd1 G1 Ct शुभो वा (for पापो वा) Ś1 Ñ V1 B1–3 D2.4–6 M4 [अ]शुचि (for [अ]शुभ) —d) Ś1 B1 D3.4–6 तासा लोका सनातना, T1 तासा लोको महोदय

24 a) Ś1 Ñ2 V1 B2.3 D1.6 अशील, Ñ3 त्रिशील, D2 सुशील (for दु शील) Ñ2 कामचारी (for °वृत्तो) —b) B1 ऋणी, G(ed) धर्मैर् (for धनैर्) Ñ2 V1 B2.3 धनैर्विरहितोपि वा, G1 M3 धनधान्यदि वाधन —c) B1 नार्यं (for आर्य) —d) M3 दैवतं परम (by transp) —After 24 B3 ins

2372* पतिरेव गुरु स्त्रीणामिहलोके परत्र च ।

25 a) B1 ततो (for नातो) B3 D4 वरिष्ठ (for विशिष्ट) Ś1 D6 जानामि (for पश्यामि) —b) M3 missing for बान्धवं Ś1 D4 सुस्पृश प्रिय, Ñ1 B3 D3 निस्पृशप्रिय (B1 °या) Ñ2 V1 B2.3 D3 च (D3 धा) कुलप्रिया, G3 विमृशाम्यह (for विमृशन्त्यहम्) D4 धनैर्वा परिवर्जित —c) B1 G3 सर्वे योग्य हि (G3 च) वैदेहि —d) D4 तपे (for तप) —For 25cd Ñ2 V1 B2.3 subst

2373* पतिर्बन्धुर्गतिर्भर्ता दैवतं गुरुरेव च ।

[V1 पतिर्वं -न्दिर्, G(ed) पतिर्बन्धु प्रभुर् (for पतिर्बन्धुर्गतिर्)]

26 D3 om 26ab —a) Ś1 D4 न त्वेनम्, Ñ2 B3 न त्वेतद्, V1 न त्वेदग् (for न त्वेवम्) Ś1 D3.4 अनुगच्छन्ति; G1 अभि° (for अव°) —b) Ś1 Ñ1 D4 लोके गुणम्, Ñ2 V1 B2.3 शीलदोषाद् (for गुणदोषम्) B1 लोके गुणसमा स्त्रिय —c) Ñ2 B3 काम (for काम) Ś1 D4 -वृत्तस्व; Ñ1 -सत्तस्य; Ñ2 चक्र, B1 वृक्तस्य (sic) B3 (m as in text) वैकृत्य, D4 -सपृक्त; D6 [अ]विकृष्ट, T3 -धर्मस्य, Cm g t as in text (for वक्तव्य) V1 M3 कामसत्यकहृदया —d) M3 भर्तृनाशाद् (sic) Ś1 Ñ1 B1 D1–4 भर्तृ (B1 °तुं)नाथा हि (Ñ1 °थाश्च) योषित Ñ2 B2.3 D2 भर्तार स्युश्च (B3 दुश्च) रति या, V1 भर्तार स्युदरति या

27 a) Dt1 प्राप्नुवंति Ñ2 पापं, B2.3 पापा (for चैव) V1 पापश्च श्च पापात् —b) B1 प्रशाद् (for भ्रंश) —c) Dd1 अ(स्व)कार्य (for अकार्य) —d) Ś1 Ñ1 B1 D3.4.6 स्त्रियो न तु (D2 ननु) पतिव्रता, Ñ2 V1 B2.3 पादृश खलु ता (G[ed] या) स्त्रिय, Dg1 स्त्रिय खलु च तद्विधा —After 27 B2 ins B3 ins after 28

2374* नैर्गुण्येन च सयुता भ्रष्टलोकपरावरा ।
नासत्स्त्रियोऽन्यथाचारा प्रविष्टं लोकमाप्नते ।

[(l 1) B3 समायुक्ता (for च संयुक्ता) B3 परावरे —(l 2) B3 असत्स्त्रियशायो गत्वा (for the prior half) B3 च (for हि)]

28 D3 om 28 —a) Ś1 त्वद्विधा, G2 Ct तद्विधास् (for त्वद्विधास्) Ś1 B1 D1.6 त्वद्, Dg1 च; G2 स (for तु) Ñ2 B2.3 गुणोपेता (for गुणैर्युक्ता) V1 त्वद्विधा ... —b) V1 दृष्टदोष, B1 दृष्ट्वा लोक (for दृष्टलोक) D4 हृष्टलोक परावरे —cd) Ś1 D6 स्वर्ग (for स्वर्गे) Ś1 D6 प्रवेक्ष्यंति Ñ1 चिरगतय (hypm) B1 D4 प्रविश्यत D6 दिदेस्यते (for चरिष्यन्ति) Ś1 पुण्यकृतास्, B1 °युतास्; T1.2 धर्मकृतस्, G2 °कृते (for पुण्यकृतस्) Ñ2 V1 B2.3 स्वर्गे वसति सु(B3 शु)भगे सत सुकृतिनो यथा —After 28 Ś1 B1 D4.6 ins D3 ins after 27 (due to om)

2375* त्वद्विधा कतिचित्सीते लोके सन्ति पतिव्रता ।

[B1 न कश्चित् (for कतिचि) B1 D4 पराता (for पतिव्रता)]

—After 28, B3 ins 2374* and then cont Ñ2 ins after 28

११०

सा त्वेवमुक्ता वैदेही अनसूयानसूयया ।
प्रतिपूज्य वचो मन्दं प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ १
नैतदाश्चर्यमार्याया यन्मां त्वमनुभाषसे ।
विदितं तु ममाप्येतद्यथा नार्याः पतिर्गुरुः ॥ २
यद्यप्येष भवेद्भर्ता ममार्ये वृत्तवर्जितः ।
अद्वैधमुपचर्तव्यस्तथाप्येष मया भवेत् ॥ ३
किं पुनर्यो गुणश्लाघ्यः सानुक्रोशो जितेन्द्रियः ।
स्थिरानुरागो धर्मात्मा मातृवर्ती पितृप्रियः ॥ ४
यां वृत्तिं वर्तते रामः कौसल्यायां महाबलः ।
तामेव नृपनारीणामन्यासामपि वर्तते ॥ ५

2376* इमं च लोकं विचरन्ति धन्या
परांश्च लोकान्भवता जयन्ति ।
लोके च कीर्तिर्भवतस्तु सुखं च
पतिव्रते त्वं भव सा यशस्विनी ।
—Ñ2 B1 cont., V1 D5 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins. after 28.

2377* तदेनमेतं त्वमनुव्रता सती
पतिव्रतानां समयानुवर्तिनी ।
भवस्व भर्तुः सहधर्मचारिणी
यशश्च धर्मं च ततः समाप्स्यसि ।

[(l. 1) V1 B1 (marg. also as above) तमेवम् (for तदेनम्). Ñ2 V1 B2.3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 त्वं, T2 M1 एवं, G1.2 M2.3 एव (for एतं). Ñ2 V1 B2.3 त्वमनुव्रता, Dt1 त्व**ता (for त्वमनुव्रता). M1 त्व**** सती (damaged). —(l. 2) Dt1 पतिव्रतानां (for °व्रतानां). Ñ2 V1 समयानुवर्तिनी, B2.3 °वर्तिनी (for °वर्तिनी). —(l. 3) Ñ2 V1 B2.3 भवेह (for भवस्व). —(l. 4) Ñ2 B2 धर्मं यशश्च, M2 पुण्यं च यश (for धर्मं च ततः).]

Colophon. Ś1 B1 D2.3 om. —*Kāṇḍa name*: Ñ1 V1 अयोध्याकाण्डे; D2.3 D5 अयोध्याकाण्डे. —*Sarga name*: Ñ2 अनसूया-समागमः; Ñ2 V1 B2.3 अन(Ñ1 °नु)सूयावाक्ये; D2.3 अनसूयादर्शनं (D5 °ने). —*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ1 V1 om.; Ñ1 B2.3 D2.3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 117; M1 126. —After colophon, G1.2 conclude with श्रीरामाय नमः; G3 with श्रीमते नम.

110

Ś1 For V1 cf. note before 2. 105. 1. B1 D2.3 om. Sarga 110 (cf. v. l. 2. 109. 1). Ś1 D2.3 continue the previous Sarga. Dm1 begins with ॐ; T1 M1 with श्रीरामचन्द्राय नमः; M2 with श्रीरामाय नमः.

1 ᵃ) M1 damaged for सा त्वेवमु°. Ś1 B1 D2.3 इत्येवम्; V1 सा चैवम् (for सा त्वेवम्). —Note hiatus between ᵃ and ᵇ. —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B1-3 D2.3-6 अनसूयायाः; Dg1 M1 त्वनसूया (to avoid hiatus); Dt1 Dm1 T2.3 G M1.2 ह्यनसूया (to avoid hiatus) (for अनसूया). V1 B2.3 D2.3.4 (अ)नसूयया (for (अ)नसूयया). Dt1 त्वनसूयान-सूयया (om. hapl.). —ᶜ) V1 B2.3 प्रतिपूज्य. B1 reads वचो *inf. lin.* Ś1 Ñ V1 B1 (*inf. lin.*) D2.3 हृष्टा (for मन्दं). —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B1-3 D2.3.4 वक्तुं समुपचक्रमे.

2 ᵃ) Ś1 Ñ V1 B1-3 D2.3.4 नेदम् (for नैतद्). Ś1 Ñ1 B1 D2.3.4 आर्ये त्वद्; V1 (m. as in text) मयाया, Dt1 मायायां, D5 आर्यत्र (for मार्याया). B1 नैतदाश्चर्यमत्रास्या. —ᵇ) Ś1 Ñ1 D2.3.4 त्वमेवम्, D1 त्वमेवम्; D5 त्वमेतद्; M1 यन्मा त्वम् (for यन्मां त्वम्). Ś1 मतिभाषसे, D5 T1 अभिभाषसे (for अनुभाषसे). Ñ2 V1 B2.3 यदेवमनुशासि (B2 °सि, B3 °सि) माम्; T2 यन्मा त्वमभिभाषसे. —ᶜ) Ś1 B1.2 D5 हि, Ñ2 om. (*sulam*) (for तु). Ñ2 B2.3 (*sup. lin.*, orig. as in text) Dt1 Dm1 मया (for मम). —ᵈ) Ś1 Ñ1 B1 D2.3-6 यथा स्त्रियो गुरुः पतिः, Ñ2 V1 B2.3 यथा स्त्रीणां पतिर्गतिः (V1 °तः). —After 2, Dm1 ins. राम.

3 ᵃ) B1 (यद्)यपि; D1 (य)द्य(पि) (for (य)द्य(पि)). B1 पतिर् (for भवेद्). —ᵇ) V1 T1 G1.2 M1.2 ममार्यो; Dt1 Dd1 Dm1 C1 भवार्यो (for ममार्ये). Ś1 Ñ1 B1 D2.3-6 धन°, Ñ2 V1 चित्त°, Dt1 G1 Cm1 वृत्ति°, G(ed.) गुण° (for वृत्त°). —B1 om. 3ᶜᵈ. —ᶜ) अद्वैध्यम्, C1 (m. g.) अद्वैधम् (as in text). Dt1 C1 मम वर्तेत; Dm1 °वर्तव्यः; D2 अनुवर्तव्यम्; G1.2 °वर्तव्यम्; M1.2 °वर्तव्यं, M3 °वर्तव्ये, K ed. °वर्तव्यः, C1 उपचरितव्यः; Cm g उपचरणम् (for उपचर्तव्यः). Ś1 D5 अद्वैधम् अनुवर्तव्यम्; Ñ1 B2.3 अद्वैधे (B2.3 *sup. lin.*, °वे) नोपचर्येयः; V1 यथाद्वैतोपचर्यैषः, D1 अद्वैधमुपचर्तव्यम्. —ᵈ) Dm1 हि (for अपि). Ñ1 D5 पतिर्योषा, V1 भवेत्तया. D2.3.4 भवेत्तथा (by transp.) (for मया भवेत्). Ñ2 V1 B2.3 तथापि नियतं मया; B1 *sup. lin.* om. मया.

4 ᵃ) Ñ1 पुनः रामः; V1 B1 D2.3-6 पुनः स्वयम्. —Ś1 om. (hapl.) 4ᵇ-5ᵃ. —ᵈ) G1.2 M1 पितृ° पितुः; G3 as in text (for पितृप्रिय). Ñ V1 B2.3 D2.3 मातृप्रियो पितुः (V1 तम; तथा; Ñ1 D5 सदा पितुः (by transp.)); B1 D2.3 पितुः पितृप्रिय सदा; Dg1 Dt1 T1 G2 M1.2 C1 मातृप्रियपितृप्रिय.

5 Ś1 om. 5ᵃ (cf. v. l. 4). —ᵇ) G1 कासल्यायां (sic) (for कौसल्यायां). Ś1 D5 स्वयम्; Ñ V1 B2-4 D2.3.4 T1 G M1.2.3 महायशाः (for महाबलः). —ᵈ) Ś1 D2.3 नृपयोषिताम् (for °नारीणाम्).

G. 3 3 6
B. 2 116. 6
L. 3 1. 66

सकृद्दृष्टास्वपि स्त्रीषु नृपेण नृपवत्सलः ।
मातृवद्वर्तते वीरो मानमुत्सृज्य धर्मवित् ॥ ६
आगच्छन्त्याश्च विजनं वनमेवं भयावहम् ।
समाहितं हि मे श्वश्र्वा हृदये यत्स्थितं मम ॥ ७
पाणिप्रदानकाले च यत्पुरा त्वग्निसंनिधौ ।
अनुशिष्टा जनन्यास्मि वाक्यं तदपि मे धृतम् ॥ ८
नवीकृतं तु तत्सर्वं वाक्यैस्ते धर्मचारिणि ।
पतिशुश्रूषणान्नार्यास्तपो नान्यद्विधीयते ॥ ९
सावित्री पतिशुश्रूषां कृत्वा स्वर्गे महीयते ।
तथावृत्तिश्च याता त्वं पतिशुश्रूषया दिवम् ॥ १०
वरिष्ठा सर्वनारीणामेषा च दिवि देवता ।
रोहिणी न विना चन्द्रं मुहूर्तमपि दृश्यते ॥ ११
एवंविधाश्च प्रवराः स्त्रियो भर्तृदृढव्रताः ।
देवलोके महीयन्ते पुण्येन स्वेन कर्मणा ॥ १२
ततोऽनसूया संहृष्टा श्रुत्वोक्तं सीतया वचः ।
शिरस्याघ्राय चोवाच मैथिलीं हर्षयन्त्युत ॥ १३
नियमैर्विविधैराप्तं तपो हि महदस्ति मे ।
तत्संश्रित्य बलं सीते छन्दये त्वां शुचिव्रते ॥ १४

6 ^{a}) Dd1 दृष्टामपि (sic); G1 दृष्टावपि (for °दृष्टा्वपि). —^{b}) D2 पितृवत्सलः. —^{c}) M2 रामो (for वीरो). —^{d}) Ś1 Ñ V1 B1-3 D2.4-6 मानदः (for धर्मवित्).

7 ^{a}) Ś1 D6 अागच्छन्त्या च; Ñ1 B2 D4.5 °च्छन्तं च; G3 आनर्जत्या स (for आगच्छन्त्याश्च). —^{b}) Dg1 एवद्; G1.3 एव (for एवं) Ś1 Ñ1 B1 D2.4-6 भयावहमिदं वनं. —^{c}) Ś1 Ñ1 B1 D4.6 समर्पितं (for समाहितं). Ś1 Ñ1 हि यच्छ्वश्र्वा, B2 च यच्छ्वश्र्वा, Dg2 भवेत्श्वश्र्वा; D4 हि यद्दृष्टं, D6 हि यद्वाक्यं; T से श्वश्र्वा च (T3 °श्रापि), M3 तु मे श्वश्र्वा (for हि मे श्वश्र्वा). D2.6 अर्पितं त (D5 च) हि मे (D5 om. [subm.]) श्वश्र्वा. —^{d}) Ś1 D2.5.6 तत्स्थितं; Ñ1 B1 D4 तत्स्थिरं, Dt2 G1 M2 Ct यत्स्थिरं; T1.2 तद्वृत्तं; T3 वृत्तं, M1 [ऽ]यस्थितं (for यत्स्थितं). T1.2 महत् (for मम) —For 7, Ñ2 V1 B2.3 subst.:

2378* आगच्छन्तीं च विजनं वन श्वश्रूर्यदन्वशात् ।
समाहितवती पूर्वं तच्च मे हृदि वर्तते ।

8 ^{a}) Ś1 Ñ V1 B1-3 D2.4.6 G1.2 M1 -ग्रहण- (for -प्रदान-). D4 स (sic) (for च). —^{b}) Ñ1 मे (for तु) Ś1 B1 D2.4-6 यद् (D2 द्विजा, L[ed.]यद्वा) त्रिपुरसंनिधौ; Ñ2 V1 B2.3 यत्पुरा पावकांतरे. —^{c}) Dt1 Dd1 Dm1 अनुशिष्टं; M3 अतिशिष्टा (for अनुशिष्टा). Ñ2 V1 B2.3 [अ]हं; Dg1 Dt2 Dd1 Dm1 मे; G2 [अ]स्मि, G(ed.)हि (for [अ]स्मि). —^{d}) Dd1 धुवं (for धृतम्). Ñ2 V1 B2.3 तच्च मे हृदि वर्तते. —For 8^{cd}, Ś1 Ñ1 B1 D2.4-6 subst.:

2379* अन्वशासत्पिता वाक्यं यन्मां तदपि मे हृदि ॥

[D5 यत्तावद् (for यन्मां तद्).]

9 ^{a}) Ś1 V1 B1 D2.6 K(ed.) च तद्; Ñ D5 M2.4 तु मे, Dg1 च मे (for तु तद्). Dt1 Dd1 Dm1 M1 Ct न विस्मृत (M1 before corr. as in text) तु मे (M2 तत्) सर्वं. —^{b}) Ñ1 Dt1 Dd1 Ct वाक्यैः स्वैर्; Ñ2 V1 B2.3 त्व (B2 त) द्वाक्यैर्; B1 D2.4 G1 °स्तैर्; Dm1 वाक्यै. स्व (for वाक्यैस्ते). Ś1 D6 ब्रह्मचारिणि. —^{cd}) B1 G2 पतिशुश्रूषणं (for °षणान्). Ś1 Ñ1 B1 D2.4-6 नान्यत् (for नार्यास्) and नार्या (for नान्यद्). Ś1 Ñ1 V1 B2.3 विशिष्यते (for विधीयते).

10 V1 om. (hapl.) 10^{ab}. —^{a}) M3 सावित्रीमपि शुश्रूषां —^{b}) T2 कृता (for कृत्वा) —^{c}) Dg1 तथावृत्तिं, M4 Cr यथावृत्तिश्च; Cg.t तथावृत्तिर् (as in text). Ś1 Ñ V1 B1-3 D2.4-6 त्वमेवाद्यवती याता; M3 (before corr. as in text) तथावृत्तितया त्वं हि. —^{d}) M3 प्रति (for पति-). V1 D2.5 -शुश्रूषणाद् (for -शुश्रूषया). T3 परं (for दिवम्).

11 ^{a}) Ś1 G2 वसिष्ठा. —^{b}) Ś1 Ñ1 B1 D2.4-6 एषाप्यर (D4 °मा)र्थं दिवं गता; Ñ2 V1 B2.3 तथैव पतिदेवता. —^{d}) Ñ2 V1 B2.3 वर्तते (for दृश्यते).

12 ^{a}) Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D2.4-6 चाप्यव (D2 °म)राः (for च प्रवराः) —^{b}) B1 -धृत (for -दृढ-). —^{c}) Ś1 Ñ1 B1 D2.4-6 नाक (for देव-). —^{d}) Ś1 B1 D4.6 शुभे पुण्येन; Ñ1 D2.5 स्वेन पुण्येन (by transp.). Ñ2 V1 B2.3 पुण्यैरेव स्व (V1 [before corr.] सु) कर्मभिः. —After 12, D5 ins. an addl. colophon [*Kāṇḍa name* : आरण्य°. —*Sarga no.*: 3].

13 ^{a}) G(ed.) तच्च (for ततो) Ñ2 V1 B1.2 Dg1 D2.4 (ऽ)नुसूया. —^{b}) Ś1 Ñ V1 B1-3 D2.4-6 श्रुत्वा वचनमुत्तमम्. —^{c}) M3 partly damaged. Ś1 शिरस्यादाय; Dm1 शिरसा-घ्राय. —^{d}) Ś1 Ñ V1 B1.3 D2.4-6 हर्षगद्गदा (Ñ2 V1 B3 °दं), B2 सत्यगद्गदां (for हर्षयन्त्युत)

14 B3 om. 14 Ś1 Ñ V1 B2.3 D2.4-6 transp. 14 and 15^{abcd}. —^{a}) V1 प्राप्तं; Dt1 आसं (sic) (for आप्तं). —^{b}) Ś1 Ñ V1 B2 D2.4-6 तपो योगजम्; B1 तपो यत्किंचिद्; G(ed.) तपो योग्यं यद्. —^{c}) Ś1 Ñ1 D4.6 M4 यत् (for तत्). Ś1 D2.5.6 समस्तृत्य; Ñ2 V1 B2.3 आश्रित्य; Dm1 °मृत्य; D4 °सृत्य; T3 G1.2 M2 °श्रुत्य; Ct as in text (for संश्रित्य). B2 om. सीते. —^{d}) D4 त्वा. Ś1 Ñ1 D2.4-6 T1.2 शुचिस्मिते (for °व्रते). Ñ2 V1 B2.3 वरेण छंदयामि ते. —After 14, Ñ2 V1 B2.3 ins. 2380*.

उपपन्नं च युक्तं च वचनं तव मैथिलि ।
प्रीता चास्म्युचितां किं ते करवाणि ब्रवीहि मे ॥ १५
कृतमित्यब्रवीत्सीता तपोबलसमन्विताम् ॥

सा त्वेवमुक्ता धर्मज्ञा तया प्रीततराभवत् ।
सफलं च प्रहर्षं ते हन्त सीते करोम्यहम् ॥ १६
इदं दिव्यं वरं माल्यं वस्त्रमाभरणानि च ।
अङ्गरागं च वैदेहि महार्हमनुलेपनम् ॥ १७

मया दत्तमिदं सीते तव गात्राणि शोभयेत् ।
अनुरूपमसंक्लिष्टं नित्यमेव भविष्यति ॥ १८

अङ्गरागेण दिव्येन लिप्ताङ्गी जनकात्मजे ।
शोभयिष्यसि भर्तारं यथा श्रीर्विष्णुमव्ययम् ॥ १९

सा वस्त्रमङ्गरागं च भूषणानि स्रजस्तथा ।
मैथिली प्रतिजग्राह प्रीतिदानमनुत्तमम् ॥ २०

G 3 3 21
B 2 118 1
L 3 1 81

15 Ś [illegible] B1 2 D2 4 transp 14 and 15[abcd] —[a]) Dg1 reads युक्तं च in marg T1 2 मनोज्ञं (for च युक्तं) —B1 om 15[c]–16[b] —[cd]) Ś1 D5 चास्म्यथ ता N1 Dt1 D6 C2 M1 3 चास्म्युच्य (C2 °च)तां Dg1 चाप्युच्यतां Dm1 चास्म्युचित D2 चाप्युच्यत D4 चास्मि हत M2 (म)स्मि ह्युच्यतां M4 चास्मि प्रिय (for चास्म्युचितां) Ś1 D4 5 किं नु (D4 तु) Dt1 D5 T2 सीते (for किं ते) Dg2 त Dd1 Dm1 G2 M1 2 3 तत् (for मे) Dt1 प्रिय च किं (for ब्रवीहि मे) Ś1 N1 D1–6 वचनं करवाण्यहं (D6 °णि किं) (for [d]) N2 V2 B2 3 प्रीतास्म्यनघे ब्रूहि प्रिये किं करवाणि ते —After 15[cd] Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins wl ereas N2 V1 B2 3 ins after 14

2380* तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा विस्मिता मन्दविस्मया ।

[N2 V1 D2 3 सैव तस्या वच श्रुत्वा (for the prior half) B2 मस्मिता T2 विस्मया G1 विस्मिते (for विस्मिता) T1 वैदेही मन्दविस्मिता G(ed) विस्मितामनुविस्मिता (for the post half)]

—[c]) Ś1 D5 कृतकृत्याब्रवीत्सीता —) Ś1 V1 D5 -बल (for -बल) V1 समीरितां B1 D2 -समन्विता M2 समाश्रितां (for -समन्विताम्)

16 N1 B1 M3 om 16[ab] (for B1 cf v l 15) —[a]) Ś1 T1 तथोक्ता (for उक्ता) D4 धर्मात्मा T1 om (for धर्मज्ञा) N2 V1 B2 3 सैवमु(N2 °यु)क्ता(V1 B3 वचा) सु प्रसन्ना —[b]) N1 D5 तथा, N2 V1 B 3 तत्र (for तया) V1 T1 प्रीतिप्र(T2 क)रा L1 D1 Dt1 T1 प्रीतिमती G2 प्रीतमना as in text) M2 म]अभवत् (for अभवत्) —)G(ed) गत्वा (for सफलं) N2 V1 B2 3 च प्रसादं ते D1 D2 च प्रकर्षं त G1 3 म(G1 मन्)प्रहर्षं त C ng t as n text (for च प्रहर्षं ते) N1 V1 B1 D 1–3 समर्पयामि सत्य(D2 °क)ते —[d]) N1 V1 B1 D2 3 4 इदं (for हन्त) Dg1 reads सीते in marg N2 V1 B2 3 पुनर्मे तत्कुरुष्व त्वं —After 16 N1 erroneously repeats 16

17 [a]) M2 त्वं (metri) (for वरं) —[b]) N1 N2 B1 D1 2 4 M3 वस्त्राणि(N2 °ण) (for वस्त्रम्) —[c]) N1 D6 M3 अंगरागम् —[d]) D5 महार्हं (for महार्हम्) Ś1 B1 D1 2 4 विलेपनं N1 Dg1 D2 3 T1 2 चा(N1 का)नुलेपनं —For subst. in N2 V1 B2 3 see 2381*

18 [a]) D5 सुहृद् (for मया) —[b]) Ś1 N1 B1 D5 1–4 भूषणैरपि(Ś1 D5 °पि) पूजिता(N1 D2 3 °ता) —[c]) Ś1 D1 D1–4 तथा रूपम् D5 येन रूपम् M4 यदि रूपम् D2 Cr असंक्लिष्ट G M1 अक्लिष्ट(G2 °ष्ट) C1 m g t as in text (for असंक्लिष्टं) —[d]) D2 3 भवेद् (for भव) —For 17–18 N V1 B2 3 subst and read after 19[ab]

2381* मया दत्तं सुभगे भूषिता विचरिष्यसि ।
अद्य प्रभृति भद्रे त्वं भवने वसु शाश्वतम् ।
अनुरूपं च सुचिरं गात्राभरणभूषिता ।
[illegible]नाङ्गरागेण मया दत्तेन मैथिलि ।

[(l 1) V1 सुवेन (for सुभगे) —After l 1 B2 3 ins

2381(A)* [illegible]

—(l 2) N V1 [illegible] (for [illegible]) — l 3) V1 B1 [illegible] (for नु°)]

19 [a]) N1 अनुरागेण (for अङ्ग°) —[b]) Ś1 D5 लिप्तन N2 V1 B2 3 M3 [illegible] D[illegible] [illegible] (for लिप्ताङ्गी) V1 जनकात्मजा (s c) —After 19[ab] N2 V1 B2 3 read 2381* —) N2 V1 B 2 3 रमयिष्यसि —[d]) N1 N2 V1 B2 3 D5 M3 कान्ता N1 D5 विष्णुं V1 [illegible]) श्रीरिव रुक्मिणी(M3 माधवं) N2 लक्ष्मी श्रीरिव वासवं B1 D2 3 4 श्रीरिवपुमि(B1 °रि) D4 ज्योतिर्वा रूपिणी

20 [a] Ś1 D1 3 वासांसि (for वस्त्रम्) L2 अंग रागांश्च (for अङ्गरागं) V1 वासांसि चाङ्गरागं च —[b]) N1 आभरणानि (for भूषणानि) G1 सर्वं (for स्रजस्) —[d]) Ś1 N V1 [illegible] D1–4 प्रीतिदायम् (for °नम्) —After 20 N2 V1 B2 3 ins

2382* तत्र शुभं सा वरदत्तमतिर्भ
गतक्लमा वस्त्रयुगं स रामकम् ।
[illegible] च विभूषणानि च
[illegible] च मैथिली ।

[(l 3) N2 V1 B1 om second च —(l 4) B3 च G(ed.) तु (for 4)]

—Thereafter N2 V1 B2 3 ins an addl colophon while Ś1 N1 B1 D1–4 M3 ins the same after 20 [Kāṇḍa name Ś1 D1–4 अरण्य°, N V1 B1 2 D2 अयोध्या°, B3 अरण्य° —Sarga name Ś1 B1 2 D1–4 [illegible](B1 2 D2 °[illegible])[illegible] B3 reads [illegible] in m, [illegible] N1

G 3 4 1 B 2 118 21 L 3 2 1

प्रतिगृह्य च तत्सीता प्रीतिदानं यशस्विनी ।
श्लिष्टाञ्जलिपुटा धीरा समुपास्त तपोधनाम् ॥ २१
तथा सीतामुपासीनामनसूया दृढव्रता ।
वचनं प्रक्रमारेभे कथां कांचिदनुप्रियाम् ॥ २२
स्वयंवरे किल प्राप्ता त्वमनेन यशस्विना ।
राघवेणेति मे सीते कथा श्रुतिमुपागता ॥ २३

तां कथां श्रोतुमिच्छामि विस्तरेण च मैथिलि ।
यथानुभूतं कार्त्स्न्येन तन्मे त्वं वक्तुमर्हसि ॥ २४
एवमुक्ता तु सा सीता तां ततो धर्मचारिणीम् ।
श्रूयतामिति चोक्त्वा वै कथयामास तां कथाम् ॥ २५
मिथिलाधिपतिर्वीरो जनको नाम धर्मवित् ।
क्षत्रधर्मण्यभिरतो न्यायतः शास्ति मेदिनीम् ॥ २६

मनसूयाश्रमगाश्रम (sic), Ñ2 प्रीतिदायवंश, V3 B2 प्रीतिगाय, D5 मनुसूयावाक्य —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 D6 om Ñ2 V1 B2 3 D3 G(ed) 3 D4 2 D5 4 M2 118 M4 127 L(ed) 1]

21 Before 21, M3 ins श्रीरामाय नमः —a) Ś1 Ñ1 B° तु तां, Ñ2 B3 D4 तु त, V1 तत, B1 D2 तु तत्, Dd1 Dm1 च त (for च तत्) —b) M4 प्रीतिदाय Dg1 मनुत्तम (for यशस्विनी) Ś1 Ñ V1 B1-3 D° 4-6 प्रीतिदायमनुत्तम —After 21ab, D° 4 ins

2383* शुशुभेऽभ्यधिकं लक्ष्म्या स्वर्णयष्टिरिवोज्वला ।

—c) Ś1 Ñ1 V1 B1-3 D5 कृताञ्जलि, Dg1 M4 बद्धाञ्जलि, G2 शिष्टाञ्जलि, Ct श्लिष्टाञ्जलि (as in text) Ñ2 V1 B3 तथा, G2 M4 सीता (for धीरा) —d) Ś1 Ñ V1 B3 D5 6 तामुपास्त, B1 D4 तामुपास्य, T2 3 °स्ते (for समुपास्त) V1 Dd1 Dm1 तपस्विनीं (for तपोधनाम्)

22 B2 om 22ab —a) Ś1 B1 D4 सा तु सीताम्, Ñ V1 B2 D4 तां विनीताम् (Ñ2 °विनयाम्) (for तथा सीताम्) —b) V2 B1 D4 5 6 अनुसूया Ñ2 V1 B3 तपोधना, M3 यशस्वता (for दृढव्रता) —c) Ś1 B1 D4 6 वक्तुम् (for प्रक्रम्) —d) Ś1 Ñ1 B1 D4 4-6 सीता (Ś1 D4 शुभा) कमल लोचना, Ñ2 B3 कथाज्ञा सा कथाप्रिया, V1 कथा ज्ञातुं कथाप्रिया

23 a) Ś1 स्वयवर (for °वरे) M4 कथं (for किल) —b) Ś1 B1 D4 एतेन (for अनेन) Ś1 Dd1 Dm1 D4 यशस्विनि (Ś1 Dd1 Dm1 °नी) —c) Ś1 Ñ1 B1 D4 वै (for मे) —d) B1 D4 तथा (for कथा) Ś1 Ñ1 श्रोतुम्, B1 D° 4 5 श्रोत्रम्, Cg as in text (for श्रुतिम्) Ñ2 V1 B3 Dg1 कथा श्रुतिपथं (Dg1 °द) गता

24 a) B3 सर्व (for कथां) After कथां, Ñ2 erroneously ins कथयिष्यामि —b) Ś1 B1 D4 G M1 2 विस्तरेणैव, V1 B2 3 G(ed) विस्त (G[ed] °स्ता)रेणेह (B2 °ति) —c) V1 B3 यथानुवृत्तं B3 Dg1 Dt1 यथाभूतं च (B3 तु), D3 G3 यथानुभूता —d) Ñ1 तथा, Ñ2 सर्वं (for तन्मे) D3 त्वं वर्तुम्, G1 वक्तुमिह (for त्वं वक्तुम्) V1 B2 3 मर्पसाख्यातुमर्हसि

25 a) Ñ2 V1 B2 3 तथा Dd1 Dm1 तु तां (for तु सा) —b) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 तापसीं, M2 तां तदा (for तां ततो) Ñ2 V1 B2 3 ता तपोमहाचारिणीं —c) Ñ2 B3 [अ]थामत्य, V1 समत्य, B3 [उ]पामन्त्र्य, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 चोक्त्वा वै, G1 सोत्साहा, M2 चोक्त्वाथ (for चोक्त्वा वै) —d) Ñ1 B2 3 सत्तु (B3 सद्वा)मत्थकमे कथां, V1 ततो रम प्रचक्रमे —For 25 Ś1 Ñ1 (om l 3) B1 D4 4-6 subst :

2384* एवमुक्त्वा तु ता सीता विरराम तपस्विनी ।
तामुवाच तत सीता श्रूयतामित्यथो वच ।
यथावृत्तमिदं सर्वं वत्ते वक्ष्यामि तापसि ।

[(l 1) D2 उक्ता Ś1 सीतां तां (by transp) Ñ1 D2 3 तपोधना (for तपस्विनी)]

26 a) B3 G2 मैथिलाधिपतिर् V1 B2 धीमान्, B3 श्रीमान् (for वीरो) —b) Ś1 D4 वीर्यवान्, D3 धार्मिक (for धर्मवित्) —c) M3 क्षेत्र (for क्षत्र) Ś1 Ñ1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 4-6 T -कर्मणि, Ñ2 V1 B2 3 धर्मगु, G1 3 M4 धर्मे हि (for धर्मणि) B3 निरतो, G(ed) [अ]नुरतो (for [अ]भि°) B1 क्षत्रधर्मरतो वीरो —d) V1 शास्त्र (sic) M3 शास्त (sic) (for शास्ति) —After 26, Ś1 Ñ V1 B1 2 D2 4 6 ins

2385* स गतो धर्मसवतं काले किल पिता मम ।
पत्नीभि सह धर्मात्मा ददर्श महदद्भुतम् ।
अन्तरिक्षेण गच्छन्तीं दिव्यरूपां मनस्विनीम् ।
मेनकां वै ह्यप्सरसं द्योतयन्तीं दिशो दश ।
तां दृष्ट्वा रूपसंपन्नां मन्मथस्य रतीमिव । [5]
बभूव मुदितो राजा दृष्ट्वा तां वामलोचनाम् ।
स मन्मथशराविष्ट पिता मम तदाभवत् ।
मनुष्यसदृशी बुद्धिस्तस्यासीद्धैर्यनाशिनी ।
अस्यां नाम समुत्पद्येदपत्यं कीर्तिवर्धनम् ।
ममापत्यविहीनस्य गृहाणि स्यादनुग्रह । [10]
अन्तरिक्षाच्च वागुच्चैरपाचामानुषी किल ।
प्राप्स्यस्यपत्यमस्यास्त्वं सदृशं रूपवर्चसा ।

[(l 1) Ñ1 कम संवतुं B3 धर्मे सर्वतुं D2 4 6 धर्मे सन्तुं (for धर्मसवतं) Ñ2 V1 B2 3 स धीरसवं कतुं (for the prior half) V1 B2 3 गत काले (for काले किल) —(l 2) D6 सह सभ्य च (for पत्नीभि सह) Ñ2 V1 B3 धर्मभि, G(ed) धार्मभि (for धर्मात्मा) Ś1 Ñ1 D6 अद्भुतां (for °तम्) Ñ2 V1 B2 3 स (Ñ2 marg) ददर्शाद्भुत महत् (for the post half) —(l 3) B1-3 अंतरीक्षेण D6 G(ed) क्षेति (G[ed] °क्षि)ण च (for °क्षेण) B2 3 दिव्यकायां (B3 [*inf lin.* also]

तस्य लाङ्गलहस्तस्य कर्षतः क्षेत्रमण्डलम् ।
अहं किलोत्थिता भित्त्वा जगतीं नृपतेः सुता ॥ २७
स मां दृष्ट्वा नरपतिर्मुष्टिविक्षेपतत्परः ।
पांसुगुण्ठितसर्वाङ्गीं विस्मितो जनकोऽभवत् ॥ २८
अनपत्येन च स्नेहादङ्कमारोप्य च स्वयम् ।
ममेयं तनयेत्युक्त्वा स्नेहो मयि निपातितः ॥ २९
अन्तरिक्षे च वागुक्ताप्रतिमा मानुषी किल ।
एवमेतन्नरपते धर्मेण तनया तव ॥ ३०
ततः प्रहृष्टो धर्मात्मा पिता मे मिथिलाधिपः ।
अवाप्तो विपुलामृद्धिं मामवाप्य नराधिपः ॥ ३१

G 3 4 18
U 2 118 31
L 3 2 20

°र्मा) मनोरमा(B1 °हरा) (for the post half) Ñ2 V1 अन्तरिक्षं तु(V1 °क्षेण) गच्छन्ती दिव्यरूपा(V1 °पा) मनोरमा —(l 4) Ś1 om वै(subm) Ñ2 वाप्सरस (for वै ह्यप्स°) D3 मेनकाप्सरस नाम D5 अप्सरा मेनका नाम (for the prior half) Ñ2 V1 B2.3 मेनकेत्यप्सरा(B2.3 °रा) नाम्ना घोतक्षी(B2.3 °क्षि) दिवौकसाम् —(l 5) Ś1 D8 दृष्ट्वा तां (by transp) —Ñ2 V1 B2.3 om l 6–7 —(l 6) D2.3 वभूव तस्य सुदिता हिता मे हृदयस्थिते —(l 7) Ś1 Ñ1 शरासिद्ध (for शरविद्ध) —(l 8) Ñ1 D4.6 भरत (for तस्य) D2 वीर्ये, D5 धर्मे (for धैर्ये) Ñ2 V1 B2.3 सरस्वती मानसी बुद्धिस्तस्य धैर्यविचारिणि(B2 [after corr]°णि,णी(V1 धैर्यविचारिणी [sic]) —B1 om l 9–10 —(l 9) Ś1 Ñ1 D5 समुत्पाद्य, Ñ2 V1 B2 समीक्ष्य च, B3 (before corr समीक्ष्य) समुत्पाद्य(for समुत्पन्न) Ś1 Ñ1 D8 दोषाय B3(m after corr as above) द्रापस्य (sic) (for अपाय) —Ś1 om l 10–12 —(l 10) Ñ1 मम च, Ñ2 B2.3 महात्म, D2 महात्म (for महाद्वि) V1 महाश्चर्योद्भवम्, D5 मनमोद्भवं च (for the post half) —(l 11) Ñ2 V1 B2.3 अथान्तरिक्षे, B1 D4.6 अन्तरि(B1 °रि)क्षे च (for अन्तरिक्षा) B1 मानुषी (for [अ]मा°) Ñ1 D4.6 उच्चर मानुषी किल D5 उच्चचार तदा किल (for the post half) —(l 12) V1 B1.2 D5 अस्यां स्व, V1 अस्यां वै (for अस्यास्त्व) D1 D4.6 दोषम (for क्रोध)]

27 a) Ś1 तस्यापत्यविहीनस्य —b) Ś1 Ñ1 P1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4.6 T G M1.4 Cr1 कृषत, Cm g as in text (for कर्षत) Ñ2 V1 B2.3 यज्ञमण्डले Dg1 glosses (within brackets) कर्षत 'यद्गतेन कृषतीति श्रुत्या शोधयतः क्षेत्रमण्डले, यागोपयोगार्थं, यजनस्थानमित्यर्थः —c) M1 हित्वा (for भित्त्वा) —d) Ś1 V1 B1 D4.6 नृपसन्निधौ, Ñ1 V1 B2.3 जगतो म(V1 म)हि (for नृपतेः सुता)

28 a) M1 नरपतिर्दृष्ट्वा (by transp) —b) V1 दृष्टि, B2.3(sup lin also orig मुष्टि) दृष्टि D1 मुष्टि (for मुष्टि) B1 D1 विक्षेप (for विक्षेप) Ñ2 V1 B1 °तत्परो (for °र) Ś1 B1 D4.6 मुष्टि वि(B1 वि)क्षिपतीं पुन (Ś1 D6 मुहु) —c) Ś1 Dt1 Dd1 Dm1 D1.6 S पांसु Ś1 वेष्टित, V1 V1 B2.3 रूषित, Dg1 S गुण्ठित D1 विष्टित (for गुण्ठित) —d) T1.2 G M1.4 जनको विस्मितो (by transp) V1 [S मर्षित] —After 28, B1 ins

2386* सुवर्णप्रतिमाकारामतीव सुमनोहराम् ।

29 a) Ś1 Ñ1 B1 D4.6 M1 मारोप्यांकमहं(M1 °म) मन्ये D4.6 मारोप्यांकं च मां स्वयं —c) Dg1 ममेयं Cg as in text (for ममेय) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 [उ]क्त्वा, D1 [उ]क्त्वा, Cg as in text (for [उ]क्त्वा) —d) Ś1 Ñ1 B1 D4.6 स्नेहश्च मयि(D2.3 मिति) पातित —For 29 Ñ2 V1 B2.3 subst

2387* अभिषेचैव च महाराजोऽप्यद्भुतमतीन्द्रिय ।
ममेयं तनया च्युक्त स्नेहोऽस्य येन मेऽभवत् ।

[(l 1) Ñ2 V1 B2 अभिषेचे(V1 °चे)व —(l 2) V1 (after corr as above) ममेय (for ममेय)]

30 ab) B1 अंतरीक्षे च, D5 अंतरिक्षाच्च K(ed) [अ]मानुषी (for मानुषी) ab Cg मा प्रति मानुषिस्य 'एव मेतन्नरपते धर्मेण तनया तव' इति अंतरिक्षे अमानुषी वागुक्ता। यद्वा वागुक्ताप्रतिमेत्यत्र अप्रतिमेति छित्वा वाग्विशेषणतया वा योज्यम्। ab Ś1 Ñ1 B1 D2.4-6 मानुषी किल मां(Ñ1 मा) प्रति (for b) Ñ2 V1 B2.3 तथैवाश्चर्यवाक्चैव वागुवाचा शरीरिणी —c) G1.2 M2 पुत्र (for पुत्रन्) —d) M1 सौरभा (for धर्मेण) G2 M1 दुहिता (for तनया) —For 30cd, Ś1 Ñ V1 B1.2 D2.4-6 subst

2388* स्वदुन्दुभिविरिचाख्या सुपदृष्टिपुर सदा।
मेनकाया समुत्पन्ना कन्येयं मानुषी तव ।

[(l 1) D2 सु, D5 स्व(for स) Ñ2 B2.3 स्वदुन्दुभिनिर्घोषा V1 B1 नाद(B1 नदद्, G(ed) नद)दुन्दुभिनिर्घोषा (for the prior half) Ñ1 पुष्पवृष्टिसमायुत (for the post half) —(l 2) D1 D2 मेनकाया Ñ2 V1 B2 मानसी (for मानुषी) D1 transp मानुषी and तव]

—Thereafter cont

2389* भविष्यति पुनो भवस्मिताकन्तुसुनिदर्शनम् ।
विहार्य क्षेत्रवसुधां सम्यक्सीतेव योनिजा ।
तस्मात्सीतेति नाम्नास्या ख्यातिं यास्यति भूतले ।

[(l 1) Ñ1 शते निम (subm) D2.3 नि(D1 नि) लोके निम् (for पुनो°) Ñ2 V1 B2.3 प्रत्ययान्(V1 °नि) विगुलोकेषु यत्र वसन्तोषज(V1 B1 °ज) —(l 2) D1 कृषिकृते विदुषा (for the post half) V1 V1 B2.3 D5 नितरं वसुधां समपि4 सीतेव कैकिला —(l 3) V1 D2.3 नाम्ना वै, Ñ2 लोके निम् V1 B2.3 D5 लोकेषु (for नाम्नस्या) Ñ V1 B2.3 D1.2.3 सुत (for भूतले) G(ed) नाम्नानैतेर्यस्या ख्याति लोके यास्यति वै सुता]

31 a) Ś1 V1 B1 D4.6 मिथिलेश्वर, Dg1 मिथिलाधिप —V1 om (hapl) 31cd —c) T1 M1.4(inf lin sec m also as in text) विविधाम् (for विपुलाम्) Ś1 D6

3 4 19
B 2 118 33
L 3 2 21

दत्ता चास्मीष्टवद्देव्यै ज्येष्ठायै पुण्यकर्मणा ।
तया संभाविता चास्मि स्निग्धया मातृसौहृदात् ॥ ३२
पतिसंयोगसुलभं वयो दृष्ट्वा तु मे पिता ।
चिन्तामभ्यगमद्दीनो वित्तनाशादिवाधनः ॥ ३३
सदृशाच्चापकृष्टाच्च लोके कन्यापिता जनात् ।
प्रधर्षणामवाप्नोति शक्रेणापि समो भुवि ॥ ३४
तां धर्षणामदूरस्थां संदृश्यात्मनि पार्थिवः ।
चिन्तार्णवगतः पारं नाससादाप्लवो यथा ॥ ३५
अयोनिजां हि मां ज्ञात्वा नाध्यगच्छत्स चिन्तयन् ।
सदृशं चानुरूपं च महीपालः पतिं मम ॥ ३६
तस्य बुद्धिरियं जाता चिन्तयानस्य संततम् ।
स्वयंवरं तनूजायाः करिष्यामीति धीमतः ॥ ३७
महायज्ञे तदा तस्य वरुणेन महात्मना ।
दत्तं धनुर्वरं प्रीत्या तूणी चाक्षय्यसायकौ ॥ ३८
असंचाल्यं मनुष्यैश्च यत्नेनापि च गौरवात् ।
तन्न शक्ता नमयितुं स्वप्नेष्वपि नराधिपाः ॥ ३९

बुद्धि चाधाय पार्थिवा, N1 V1 B1 3 D2-4 6 बु(D5 क्र)द्धिं चाधाय (B1 °ध्य) विपुला, B2 बुद्धिं चाधाय विपुला —d) B1 जना धिप (for नरा°)

32 a) Ś1 देवेन दत्ता चेष्टायै Ñ1 D2-4 6 देव्यै च (D2 6 म) दत्ता चेष्टायै (Ñ1 श्रेष्ठायै) —b) D13 Ct -कर्मणे, Cg tr as in text (for कर्मणा) —For 32ab, Ñ2 V1 B2 3 subst

2390* ज्येष्ठायाश्चाद्ददन्या मामपत्यार्थकारणात् ।

[B3 ज्येष्ठाय and दत्ता for °याश् and °न्या resp]

—c) Ś1 Ñ2 V1 B2 3 D4 6 संवर्धिता T3 [अ]हं भाविता (for संभाविता) V1 B2 3 D4 चाहं T2 चा'स (for चास्मि) —For 32 B1 subst

2391* दत्तेति दत्ता ज्येष्ठाय श्रेष्ठायै पुण्यकर्मणा ।
यया च वर्धिता चास्मि मातृस्नेहेन सौहृदात् ।

33 a) D2 4 समोग (for संयोग) Ś1 D6 योग च Ñ1 B1 योग्य च V2 -सदृश, D2 3 योग्य तु (for सुलभं) —b) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 D4 6 च (Ś1 D6 [ए]व) मे पिता V1 पिता मम (for तु मे पिता) —c) V1 चितया Ñ2 V1 B2 3 D4 ध्यानम् (for चिन्ताम्) V2 V1 G2 अभ्यागमद् —d) B2 वित्तलाभाद्, M3 धृति(*inf lin sec m* also वित्त)नाशम् (for वित्तनाशाद्)

34 ab) Dm1 सादृश्याच्च Ś1 B1 D2 3 5 [अ]नुकृष्टाच (for [अ]पकृ°) D6 T3 सदृशाश्चाप(T3 °प)कृष्टश्च (for a) Ś1 Ñ1 B1 D2-4 6 धरात् (for जनात्) Ñ2 V1 B3 सदृश धाप(G[ed] °ध)कृ(B3 °कृ)ष्ट च(V1 सदृशादपकृष्ट च) प्राप्य कन्यापिता वर B2 सदृशा चापकृष्ट चाप्राप्य कन्यावर पिता —c) Ñ1 V1 B2 3 (after corr as in text) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3 4 5 G3 M1 2 Ct प्रधर्षणम्, Cr m g प्रधर्षणाम् (as in text) —d) Ñ2 B3 D4 वज्रिणापि V1 B2 वज्रिणोऽपि (for शक्रेणापि) Ś1 Ñ1 B1 D2 4 6 यदि (for भुवि)

35 a) Ś1 D6 त धर्षणापि(D6 °णं वि) दूरस्थे —b) Ñ1 D2 3 निरा(D2 °शा)श्य, Ñ2 B3 मयेत्य V1 [D4] समवेक्ष्य, B2 भावेद्य, T दृष्ट्वा च M3 समीक्ष्य (for संदृश्य) Ś1 B1 D6 विज्ञाय स च(D1 परि) पार्थिव —Ś1 B1 D6 transp 35cd and 36ab —c) B3 चितार्णवे (metr) Ś1 B1 D6 चितार्णवस्य पार स —d) B2 (orig as in text *sup lin* also) नाशासाद् (for नाससाद) B1 [अ]प्लुत D5 T3 प्लवो (for [अ]प्लवो)

36 Ś1 B1 D6 transp 35cd and 36ab —a) Ś1 B1 D6 च, B2 तु (for हि) M3 मा (for मां) Ś1 Ñ1 B1 2 D2-4 6 M4 दृष्ट्वा (for ज्ञात्वा) —b) Ñ1 T1 2 विचिन्तयन्, D3 5 विनिश्चय (for स चिन्तयन्) Ś1 B1 D6 नाध्य(B1 °धि)गच्छति(D6 °त) निश्चय —c) Ñ2 V1 B3 D4 मेनुरूप, T Cm t चापि°, Cr r g as in text (for चानु°) —d) D2 M3 महीपाल (for °पाल) Ś1 Ñ1 B1 Dd1 Dm1 D5 6 पिता G1 पितुर् (sic) (for पतिं) Ñ2 V1 B2 3 वसुधाधिपति पति, D4 वसुधाधा पति पिता

37 b) Ś1 V1 D5 6 धीमत (for संततम्) Ñ2 V1 B2 3 D4 दह्यमानस्य चिंतया B1 चिंतमानस्य धीमत —cd) Dg1 Dt1 धर्मत, D5 सुस्थिरा (for धीमत) Ś1 V1 B1 D6 करिष्य(D6 °ष्ये) इति च(B1 त [sic]) स्थिरा D2 करिष्यामि इति स्थिरा (with hiatus) (for d) V2 V1 B2 3 D4 स्वय वर कारयिष्ये सीताया इति धर्मत (V1 ज्ञातिधर्मत)

38 a) Ś1 B1 D6 यजमानस्य यज्ञे वै V1 D5 यजमानाय (D5 °नस्य) मे यज्ञ(D5 °ज्ञ) G2 M1 महति स्य यदा तस्य (M1 °स्य) M4 महायज्ञे यजानस्य —c) G1 दत्ते (for दत्तं) Ś1 तेषां M4 दिव्यं (for प्रीत्या) —d) Dg1 T1 2 G M1 3 चाक्षय (for °य्य) Ś1 B1 D6 तूणीरे चाक्षयौ तथा, Ñ1 D3 तूणीरे चाक्षये (D °यौ) शरै D5 तूणी चैवाक्षयौ शरौ M3 तूणीरे चा(*inf lin sec m* also चा)क्षये शरै —For 38 Ñ2 V1 B2 3 subst

2392* यस्य हि यनत पूर्वं शङ्करेण महात्मना ।
न्यासो मम पितुर्दत्त धनुस्तूणी तथाक्षयौ ।

[(L 1) B3 om हि (subm) V1 (*sup lin* as above) यजत (metr) V2 तस्य (for पूर्वं) —(L 2) Ñ2 वासं (for °सो) B3 दत्तो (for °त्त)]

39 a) Ś1 B1 D6 न चाल्यत V1 D5 सचाल्यता D3 मचाल्य न M3 असधार्यं (for असंचाल्यं) —b) Dg1 G1 यत्नै च(G2 च) (for यत्नेन) Ś1 D6 प्रमाणं गौरवाधिकं Ñ1 B1

तद्धनुः प्राप्य मे पित्रा व्याहृतं सत्यवादिना ।
समवाये नरेन्द्राणां पूर्वमामन्त्र्य पार्थिवान् ॥ ४०
इदं च धनुरुद्यम्य सज्यं यः कुरुते नरः ।
तस्य मे दुहिता भार्या भविष्यति न संशयः ॥ ४१
तच्च दृष्ट्वा धनुः श्रेष्ठं गौरवाद्गिरिसंनिभम् ।
अभिवाद्य नृपा जग्मुरशक्तास्तस्य तोलने ॥ ४२

G 3 4 35
B 2 118.43
L 3 3 5

D2 प्रमाणाद्धि(V1 °णाणा [sic])रधिक, D5 प्रमाणे गौरवे धिक, M1 प्रयत्नेनापि गौरवात् —cd) D4-5 च न शक्ता G3 सद्शक्ता (for सह शक्ता) D2 नामयितु (for नम°) Ñ1 D4-6 समस्ता मनुजेश्वरा (for d) Ś1 B1 D6 च न शक्ताश्च| लयितु समस्ता(B1 °मतान्) मनुजाधिपा (B1 °जेश्वरा) —For 39 V1 B2-3 D4 subst

2393* पुरयाणा शत साम यत्तद्वहति गौरवात् ।
तनोयुताना बलिना वारणाना च धीमताम् ।
यत्तन्मनोरथेनापि हीनसत्त्वबलान्वयै ।
न शक्य सहसा योद्धुं कुत सधानुमोजसा ।
इहैव स्थापितं सर्वैरिव तदधिपै । [5]
अन्यैश्च पुरुषैर्लोके कृताश्च सुचिरस्थनै ।

[(l 1) B3 reads साम sup lin D4 यद्वहति (for यत्त°) —(l 2) B3 देवस्तनाना (sic) (for दैत्योद्युतानां) B3 (sup lin also orig as above) मुनिना (for बलिना) V1 तरुणीना (sic) (for °णाना) — l 3) V1 चलान्विते (for बलान्वयै) D4 हितसत्त्वबलागुणे (for the post half) —After l 3 Ñ2 B3 read l 6 B3 repeating it (var) below —(l 4) D4 सत्त्व न चेतसा (for संधानुमोजसा) —(l 6) Ñ2 B3 (first time) नियपैलाक (for पुरुषैर्लोके) G(ed) स्व (for सु) D4 न शक्य स्वनिकन्धने (for the post half)]

40 ab) T2 ते (sic) (for मे) Ś1 D8 स्थापयित्वा तदा चाप पित्रा मे व्याहृत वच , Ñ1 इति मे प्राप्य ते चाप व्याहृत मे पिता पुरा B1 D3-4 इति(B1 °म) स(B1 sup lin also orig सु)स्थाप्य तच्चापं पित्रा मे व्याहृत तदा —c) B1 नरेन्द्राणा (sic) (for नरेन्द्राणां) —d) D2-3 सर्वेश (for पार्थिवान्) —For 40 Ñ2 V1 B2-3 D4 subst

2394* तद्धनुर्मे पिता स्थाप्य सर्वानाहूय मन्त्रिण ।
तेषां मध्य उवाचेदं तदा वचनमूर्जितम् ।
[(l 2) D4 मध्येऽब्रवीद्वाक्य]

41 a) M1 इदं हि, M3 इम च (for इद च) —b) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 M सज्ज (for सज्य) —For 41, Ś1 Ñ1 B1 D5-6 subst

2395* य इद धनुरुद्यम्य राजा सज्य करिष्यति ।
सुताया मेऽद्य सीताया स वै भर्ता भविष्यति ।
[(l 1) Ś1 वहिस्कद D6 स..न (for सज्य) B1 करोति च (for करिष्यति) —(l 2) Ñ1 न (for स्म)]
—Then Ś1 cont

2396* सुप्तं स्वपिति निश्चिन्त प्रसारितपदद्वय ।
मानभङ्गकरी कन्या कुले यस्य न जायते ।

On the other hand Ñ2 V1 B2-3 D4 M3 subst, for 41

2397* य इद धनुरुद्यम्य सज्यमेकेन पाणिना ।
करिष्यति स सीताया भुवि भर्ता भविष्यति ।
[(l 1) M3 इद च (for य इद) —(l 2) D4 न and तु (for स and भुवि respy) M3 सुताशेषो मोदा (sic) (for स सीताया भुवि)]
—Thereafter Ś1 Ñ1 B1-2 D2-4-8 read an addl colophon

[Colophon —Kanda name Ś1 D5-6 आरण्य Ñ1 B1-2 D2-4 आरण्यक —Sarga name Ś1 सीतानसूयासवाद Ñ1 B1 D2-5-6 सीताधिमर्शन(D2 °न) B2 सीतास्वयंवराख्यान —Sarga no (figures words or both) Ś1 V1 B1 D6 om B2 D2 4 D4 3 D5 5 L(ed) 2]

—Thereafter Ś1 Ñ1 B1 2 D2-4 cont while Ñ2 V1 B3 cont after 2397*

2398* स्वयंवरनिमित्तं तु स्थापयित्वा तदायुधम् ।
पित्रा मे प्रथिता दूता राज्ञां विक्रमशोभिनाम् ।
आहूतास्ते यथाकालमुपाजग्मुर्नराधिपा ।
वराहां वरदा सर्वे सर्वे राजा च सत्कृता ।
स्वयंवरगृह तत्र समस्तास्ते नराधिपा । [5]
त्रिविष्टुभोचितं न हन्या दृढशुल्कं कार्मुकम् ।
हस्तिहस्तपरीणाह तच्च दृष्ट्वा महद्धनु ।
निषेदुर्भूमिपा सर्वे समुद्वीक्ष्य परस्परम् ।

[(l 1) D4 स्वाराज (for स्वयंवर) Ñ2 V1 B3 D4 निमित्त च B2 निमित्तान Ś1 Ñ1 D2-5-6 तस्य(Ś1 D6 तस्मै)स्थाप्य महद्धनु B1 तस्मै सस्थाप्य तद्धनु (for the post half) —(l 2) D2 प्रहित (for प्रेषिता) Ś1 Ñ1 राज्य (for राज्ञां) Ñ2 V1 B3-3 D4 विक्रमशालिना (for विक्रान्त°) —(l 3) Ś1 B1 D6 आहूतास्तु ते(D5 सत्कृता) पित्रा यथाकालमुपस्थिता Ñ1 D2-3 आहूता सत्कृताश्चान्य(D5 °न्य) यथाकाल(V1 °म)मुपस्थिता —B2 om l 4 —(l 4) Ñ2 V1 B2-3 वरवर् (for वरदा) B3 सर्वे (for first सर्वे) Ñ2 V1 B2-3 D4 स्वय (for second सर्वे) Ś1 D6 राज्ञा चैव सुसत्(D6 °सत्कृ)ता (for the post half) —(l 5) Ñ2 स्वयंवरसराह (sic) B3 स्वयवर गृह Ś1 D6 मयता मे (for समस्तास्ते) —(l 6) Ś1 Ñ1 B1 D2-5-6 प्रविश्य (Ñ1 B1 °श्य)योगवैलक्ष्या दृढ स्वद्रु(D6 स्वद्रु) न कामुक —(l 7) B3 हस्ते हस्त (for हस्तिहस्त) Ñ2 V1 B2-3 D4 तत्र दृष्ट्वा B1 दृढ तद्धनु (for तच्च दृष्ट्वा) —(l 8) Ś1 B1-2 (sup lin orig as above) D2-5 निषेदुः Ś1 B1 D6 भूमिपालास्ते, V1 D2-3 भूमिपालास्ते (for भूमिपा सर्वे)]

42 ab) Ñ2 दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा) Ś1 V1 B1 D2-4-6 दिव्य (for श्रेष्ठं) Ñ2 V1 B2-3 D4 तत्ते(V1 तत्तो) धनुर्वरं दृष्ट्वा दुर्धरं गिरिगौरवं(Ñ2 °गोचर) —c) Ś1 Ñ2 B1 D4-6 [श] क्युपाजग्मुर् (for नृपा जग्मुर्) —d) D6 G2 न शक्तास् (for अश°) Ś1 Ñ V1 B1-3 D2-4-6 पूरणे (for तोलने) —After 42 Ś1 Ñ V1 B1-3 D2-4-6 ins ,

G. 3 4 37
B. 2 118 44
L. 3 3 7

सुदीर्घस्य तु कालस्य राघवोऽयं महाद्युतिः ।
विश्वामित्रेण सहितो यज्ञं द्रष्टुं समागतः ॥ ४३

लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा रामः सत्यपराक्रमः ।
विश्वामित्रस्तु धर्मात्मा मम पित्रा सुपूजितः ॥ ४४

प्रोवाच पितरं तत्र राघवौ रामलक्ष्मणौ ।
सुतौ दशरथस्येमौ धनुर्दर्शनकाङ्क्षिणौ ।
इत्युक्तस्तेन विप्रेण तद्धनुः समुपानयत् ॥ ४५

निमेषान्तरमात्रेण तदानम्य स वीर्यवान् ।
ज्यां समारोप्य झटिति पूरयामास वीर्यवान् ॥ ४६

2399* गत दशरथं भर्गे प्रतियावेषु राजसु ।
पिता वर मे सदृशं चिन्तयन्नाभ्यगच्छत ।

[(l 2) Ś1 Ñ1 B1 D3 4 पिता मे व्यथितो दीनश् (for the prior half) Ś1 B1 D4 पितरं भूयोप्य(B1 °प्य, D5 °प्य)गच्छत D2 विनीत नाभ्यगच्छत, D4 विन्या नाभ्यगच्छत, D5 चिन्तां चैवाभ्यगच्छत (for the post half)]

43 a) Dd1 Dm1 M2 [म]थ (for तु) Ś1 Ñ V1 B1 3 D3 4–6 अथ दीर्घस्य कालस्य, B3 अथ दीर्घेण कालेन, M3 सुदीर्घस्याथ कालेन —b) G1 सु (for ऽयं) V1 महामति —After 43ab, Ñ2 V1 B2 3 D1 ins

2400* काकपक्षधरो धन्वी पूर्णचन्द्र इवोदित ।
यज्ञतो मे पितुर्येन जनकस्य महात्मन ।
उपायाद्धनुष श्रुत्वा गौरवं वीर्यमेव च ।

[(l 3) D1 धनुष (for °ष)]

—c) B2 सहितो, M3 स (for सहितो) V1 लक्ष्मणेनैव सहितो —d) Ñ2 V1 B2 3 D1 गाधीपुत्रेण धीमता, M3 यज्ञं द्रष्टुमागत (subm) —For 43cd, Ś1 Ñ1 B1 (reads after l 1 of 2403*) D4 5 6 M4 subst

2401* मृगयामटते वीरो लक्ष्मणश्च महायशा ।
निवर्तमानेनैतेन यौवने धनुष शुभम् ।
जातकौतूहलो भर्ता तदा मे राघवोऽभवत् ।

[(l 1) D5 अग्ने (for अटते) M1 मृगयामगमद्वीरो (for the prior half) —(l 2) M4 तत्तो (for [न]तेन) —(l 3) D5 कृत (for जात) M4 चैव (for भर्ता) Ś1 B1 D5 मम रामस्तदाभवत् (for the post half)]

44 For subst in Ś1 Ñ V1 B1–3 D3 4 6 M4 cf v l 46 —d) T2 G1 स पूजित (for सु°)

45 For subst in Ś1 Ñ V1 B1 3 D3 4 6 M4 cf v l 46 —b) Dd1 Dm1 T1 2 M3 भ्रातरौ (for राघवौ) —c) Dm1 पुत्रौ (for सुतौ) —After 45cd Dg1 Dd1 Dm1 T G M1 2 K(ed) (repeating as in Dt1 after 45 within brackets) ins whereas Dt1 ins after 45

2402* धनुर्दर्शय रामाय राजपुत्राय दैविकम् ।

[Dt1 K(ed) (second time) तद्धनुर्दर्शयामास (for the prior half)]

46 b) G1 समालम्ब्य (for स्वानम्य) Dt1 Dd1 महाबल, Dm1 T2 G1 2 M1 2 सुवीर्यवान् (T2 °वत्) (for स वीर्यवान्) —c) M3 च सरोप्य (for समा°) —d) T1 G1 m वीर्यवत् (for °वान्) Dm1 वीर्यवदस्यवद्दनु —For 44–46 Ś1 Ñ V1 B1–3 D3 4–6 M4 subst

2403* ततोऽभिगम्य पितरं मम रामोऽभ्यभाषत ।
दृश्यतां मेऽस्तु पितुर्मनस्य यशस्वी हि पिता मम ।
कुशलानामयं पृष्ट एवं रामेण धीमता ।
विप्रापि च तथा रामस्ततो रामोऽब्रवीन्नृपम् ।
मनुष्यशतसंभार्यं धनुस्तद् क्लिष्टं प्रभो । [5]
तस्मै कौतूहलं मह्यं साधु दर्शय तन्मम ।
अथ पाणौ गृहीत्वा तं पिता मे जगतीपति ।
जगाम वसुह यत्र धनुर्दिव्यं स तिष्ठति ।
स पिता दर्शयामास तद्धनु प्रियदर्शनम् ।
लक्ष्मणं चैव रामं च दृश्यतामिति चाब्रवीत् । [10]
रामश्च तद्धनुर्दृष्ट्वा तोलयामास वीर्यवान् ।
विस्मितश्चाभवद्राजा पिता मे स महायशा ।

[V1 om (hapl) l 1–3 (cf v l 43d) —For l 1 Ñ2 B3 2 (reads in marg) D1 subst

2403(A)* अभिगम्य ततो रामः पितरं मेऽभ्यभाषत ।

[B3 अभिगत and तो (for °गम्य and मे resp)]]

—After l 1, B1 reads 2401* —D1 om l 2–3 —(l 2) D5 दृश्यतामेषु Ś1 D4 हि Ñ1 D3 च (for तु) Ś1 B1 [स]पि (for हि) —For l 2 Ñ2 B3 2 (reads in marg) subst

2403(B)* पितुः पश्य दर्शितं ज्ञात्वा श्रुत्वा च तत्तत्र ।

while M4 subst for l 2

2403(C)* वयस्य च विलिख्यारो पितुस्तस्य भवेत च ।

—B3 reads l 3 in marg —(l 3) D3 5 M4 पृष्ट (for पृष्ट°) M4 मे पिता (for धीमता) —(l 4) Ñ1 V1 ततो (for तथा) Ś1 D5 राम (for रामस्) B3 अभिगम्य (after corr पिता मे च) ततो राम D1 पितुर्भमापद्य गत्वा (for the prior half) Ś1 B1 D5 सन्न (for नृपम्) Ñ1 V1 B2 3 D5 सायम नस्ततो (V1 °यत)ब्रवीत् (for the post half) —For l 4 M4 subst

2403(D)* उक्तो वाक्यान्तरे राजा प्रस्तावेन कथान्तरे ।

—After l 4 Ñ2 V1 B2 3 D1 ins

2403(E)* अतस्तं मत्प्रियो मध्ये राघवोऽथ यथान्तरे ।

[B3 reads *sup lin* मध्ये D1 वचोवीमध्यस्तरे (for the post half)]

तेन पूरयता वेगान्मध्ये भग्नं द्विधा धनुः ।
तस्य शब्दोऽभवद्भीमः पतितस्याशनेरिव ॥ ४७
ततोऽहं तत्र रामाय पित्रा सत्याभिसंधिना ।
उद्यता दातुमुद्यम्य जलभाजनमुत्तमम् ॥ ४८
दीयमानां न तु तदा प्रतिजग्राह राघवः ।
अविज्ञाय पितुश्छन्दमयोध्याधिपतेः प्रभोः ॥ ४९
ततः श्वशुरमामन्त्र्य वृद्धं दशरथं नृपम् ।
मम पित्रा [c]अहं दत्ता रामाय विदितात्मने ॥ ५०
मम चैवानुजा साध्वी ऊर्मिला प्रियदर्शना ।
भार्यार्थे लक्ष्मणस्यापि दत्ता पित्रा मम स्वयम् ॥ ५१

G 3 4 52
B 2 118 33
L 3 3 22

—(l 5) B1 मनुष (for मनुष्य) Ñ2 B2.3 -संधार्य, V1 पदार्थं, D3.4 सनाहस्य D4 -सवाथ (for -संधार्य) Ś1 B1 D6 तत्र च यत्र, Ñ2 कृत्र तत्र D2 °च वृहे, M4 विल पर (for तत्र विल) Ñ1 मनुष्यस्यरतस्तस्यार्थं धनुस्तस्य प्रभो —Ś1 om l 6-7 —(l 6) M4 आमिति (for तत्सम) Ñ1 D2.6 तद्धनुर्दर्शयत्त्व ना(D2.3 गे) B1 D4.6 तोलितु(D5 आगत) चापि पार्थिव (for the post half) —(l 7) Ñ1 तु B1 D6 [ए]न, D2.3 तु (for त) D5 आतीवति —(l 8) V2 V1 B2.3 D4 देशे त (for तद्ध) V1 तत्र (for यत्र) Ś1 D6 -व्यतिष्ठ्यु(D6 °त) D2 स तिष्ठति (for च तिष्ठति) Ñ V1 B2.3 D4 दिव्य तिष्ठति तद्धनु (for the post half) —Ś1 Ñ1 B1 D2.5.6 om l 9 10 —(l 9) V1 स विभुः, D4 तत्पुर (for स पिता) D4 -र्गत —For l 7-10 M4 subst

2403(F)* स इत्तो पृथ्वा धर्मात्मा पिता मे जनकाधिप ।
जगाम देशं तं द्रष्टुं यत्र तत्सुमहद्धनु ।
न्यंत्यगाम च विभुर्धनुस्तदिव्यमोजसम् ।
स लक्ष्मणस्य रामस्य दर्शयामिति बुद्धिमान् ।

—Ś1 V1 B1 D2.3.4 transp l 11 and 12 —(l 11) D4 सनय (for रामस्य) M4 तु (for च) —D4 om l 12 —(l 12) D2.6 M4 मम (for म स) —For l 11-12, V2 V1 B2.3 subst

2403(G)* स तथेति तद्वृद्धा तोलयामास राघव ।
तद्दृष्ट्वा विस्मितो राजा बभूव सह मन्त्रिभि ।]

47 [a]) Ś1 Dt1 [आ]पूरयता V2 D1.3 D2.4-6 M4 [आ]रोपयता V1 रोपयता G1 कृष्ट तदा G2.3 M1 [आ]कृष्ट तदा (for पूरयता) Ñ2 B2.3 तस्य V1 तत्र (for वेगात्) —[b]) Ś1 V1 D6 च तद्, V B1.3 Dd1 Dm1 D2.3.5 G1 M3 महद् (for द्विधा) —[c]) V2 महाघोर, V2 B2(5 भवद्घोर B3 महद्घोर (sic) (for ऽभवद्भीम) —[d]) Ś1 V1 B1 D2.4-6 पततश्च (for पतितस्य) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 G M यथा (for इव) —After 47 Ś1 V V1 B1-3 D2.3-6 ins

2404* बहुवलस्य पुरुषा मोहिताश्च मही गता ।
धनुषस्तस्य शब्देन वर्जयित्वा जनप्रभम् ।
राघवं लक्ष्मणं चैव राजानं पितरं च मे ।
इत्यस्तु जन सर्वो न धैर्यं कुरुते हरि ।
राघवस्य तु तं दृष्ट्वा पिता मे विक्रमं तदा । [5]
परितुष्टोऽभवद्राजा जनको नृपसत्तम ।

[(l 1) B1 बधिरास् (for बहवस्) V2 तत्र (for तत्र) Ñ V1 B2.3 D2.6 मोहिनश्च (for मोहिताश्च) V2 V1 B2.3 विमोहिता (for मही गता) —(l 2) Ś1 D6 दर्शयित्वा (for वर्ज°) Ñ1 D2 क्षतो जना, D5 [अ]थ भीक्षनान् (for जनप्रभम्) B1 मोहयित्वा नराधिप (for the post half) —(l 3) V1 B2 विश्वासेन लक्ष्मणं च (for the prior half) —(l 4) Ś1 B1 D4.6 च (for तु) B1 चैव (for सर्वो) Ñ2 V1 B2.3 कृतवान् (for कुरुते) Ñ1 यदा (for हरि) D5 विक्रम समन्वितम् (for the post half) —(l 5) V1 D2 च (for तु) —(l 6) V1 रामनाम्य विभुनान् (sic) (for the post half) V2 V1 B2.3 कुतोप गुणश्रेष्ठ गुणार सह मन्त्रिभि]

48 [b]) V2 V1 B2.3 सत्य(B3 °त्य)विशीर्णुणा —[cd]) L(ed) निश्चिता (for उद्यता) Ś1 Ñ V1 B1-3 D2.4.6 M4 भार्यार्थमुदा(B3 °द्य)तं न्यसुमुद्यम्य(Ś1 D6 °मादाय) जलभाजनं

49 [ab]) Dg1 स (for न) Ś1 V1 B1 D2.4.6 प्रदीयमानाम् च स(V1 न च D4 च न) मां, M4 दीयमानामपि न मां (for °) B1 दानत, G2 दानव (sic) (for राघव) V2 V1 B2.3 G(ed) प्रदीयमाना मां चैव न जग्राह(V1 marg orig जग्राह) रघूत्तम (G[ed] °द्वह) —[cd]) B1 अभिज्ञापयितुं छन्द (for °) V2 V1 B3 तदा B1 Dg1 T M1-4 प्रभु, B3 तथा (for प्रभो) Ś1 D6 श्रुत्वा चैवाथवा तत्र ह्ययोध्याधिपति प्रभु, D2 पितुश्छन्दमविज्ञाय अयोध्याधिपतिप्रभो D4 अविज्ञापयितु छन्दमयोध्याधिपति प्रभु

50 [a]) B2 स गुरुम् (for श्वशुरम्) Ñ2 V1 B2.3 आहूय, M2 आनाय्य (for आमन्त्र्य) —[b]) Ś1 V1 B1 D2.4.6 मम त पृथिवीपति, V2 V1 B2.3 मम वृद्ध नराधिप(V1 पितामह) —[c]) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1.2 G M1-3 त्वहं (to avoid hiatus) Cm t as in text (for °अहं) T3 मम पित्रापि रामाय M3 धर्मपत्नी त्वहं दत्ता —[d]) T2 दत्ताहं (for रामाय) —For 50[cd] Ś1 V1 B1 D2.4.6 (followed by 2408*) subst

2405* धर्मपत्नी नरेन्द्रेण दत्ता रामाय धीमते ।

[B1 धर्मपत्नीं and दत्तां (for °पत्नी and °दत्ता resp.) D5 धीमता (for °ते)]

while V2 V1 B2.3 subst

2406* धर्मपत्नीं ददौ राजा मां रामाय महात्मने ।

51 D5 om 51-52 —[b]) Ñ1 B1 D2.4 M4 बाला (for साध्वी) Ś1 D6 ममैव चानुजा बाला. Note hiatus]

G 1 4 53
B 2 118 54
L 3 3 22

एवं दत्तास्मि रामाय तदा तस्मिन्स्वयंवरे । अनुरक्ता च धर्मेण पतिं वीर्यवतां वरम् ॥ ५२

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे दशाधिकशततमः सर्गः ॥ ११० ॥

१११

अनसूया तु धर्मज्ञा श्रुत्वा तां महतीं कथाम् ।
पर्यष्वजत बाहुभ्यां शिरस्याघ्राय मैथिलीम् ॥ १

व्यक्ताक्षरपदं चित्रं भाषितं मधुरं त्वया ।
यथा स्वयंवरं वृत्तं तत्सर्वं हि श्रुतं मया ॥ २

रमेऽहं कथया ते तु दृढं मधुरभाषिणि ।
रविरस्तं गतः श्रीमानुपोह्य रजनीं शिवाम् ॥ ३

दिवसं प्रतिकीर्णानामाहारार्थं पतत्रिणाम् ।
संध्याकाले निलीनानां निद्रार्थं श्रूयते ध्वनिः ॥ ४

---

between ᵃ and ᵇ. —ᵇ) Dt1 Dd1 Dm1 D6 उर्मिला. Dt1 Dd1 Dm1 शुभ- (for प्रिय-). —ᶜ) Ś1 B1 Dg1 D2.4.6 भार्यार्थं. —ᵈ) Dd1 Dm1 T1.2 transp. दत्ता and पित्रा. Ś1 Ñ1 B1 D2.4.6 पित्रा दत्ता स्वयं मम. —For 51, Ñ2 V1 B2.3 subst :

2407* मम चैवानुजा बाला मूर्मिला प्रियदर्शनाम् ।
भार्यार्थं लक्ष्मणायापि ददौ मम पिता स्वयम् ।

[(l. 1) Ñ2 B3 [आ]त्मजा (sic) (for [अ]नुजा). Ñ2 ऊर्मिला —(l. 2) Ñ2 भार्यार्थे (for °र्थं).]

52 D5 om 52 (cf. v.l. 51). —ᵃ) Ś1 Ñ1 B1 D2.4.6 पित्रा; Dt1 तथा (for तदा). B1 तस्मै; Dd1 Dm1 T3 G M1.2 तत्र (for तस्मिन्). Ñ2 V1 B2.3 भग्ने धनुषि दुर्धरे. —ᶜ) Ñ1 तु; B1 Dg1 Dt1 D2 [अ]स्मि (for च). Ś1 Ñ1 B1 D2.4.6 M4 भावेन (for धर्मेण). Ñ2 V1 B2.3 भावेन चानुरक्तास्मि. —ᵈ) B2 वीर्यवतं (for वीर्य°). —After 52, Ś1 B1 D2.4.6 ins, whereas D5 cont. after 2405* (owing to omission):

2408* धर्मे चैवानुयातास्मि रामं मे हृदयस्थितम् ।

[D1 नर, D3 राम (for धर्म). D2 रामे मे हृदय स्थित, D4 रामो मेऽपि हृदये स्थितः (hypm.). D5 रामश्च हृदय मम (for the post. half).]

Colophon Ś1 B1 D2.5 om. (cont. the Sarga). —*Kāṇḍa name*: Ñ1 अरण्यक°; Ñ2 V1 B3 D2 आरण्यक- (B2 °क°), B2 D3 अ(D3 आ)रण्य°. —*Sarga name*: Ñ1 सीताजन्मवर्णनं, Ñ2 V1 B2.3 D6 सीतावाक्यं; D2 सीतास्वयंवरकथनं. —*Sarga no.* (figures, words or both). Ñ1 om., Ñ2 V1 B3 4, B2 D2 5, Dg1 Dd1 Dm1 T G1.3 M1.3 118; Dt1 G2 108 (sic), D5 6, M2 115, M4 128. —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

111

Ś1 B1 D2.5 continue the previous Sarga. Dm1 begins with ॐ; T1 M1.2 with श्रीरामचन्द्राय नमः.

1 B1 om. from 1ᵃ up to l. 1 of 2410*. —ᵃ) B2 D2.4.6 अनुसूया. Ñ2 V1 B2.3 तां (V1 ता) श्रुत्वा (for धर्मज्ञा). —ᵇ) D2.5 मधुरां (for महतीं). D6 गिरं (for कथाम्). Ñ2 V1 B2.3 वैदेह्या मधुरां कथां (V1 °रा: कथा:). —ᶜ) Ś1 T3 G3 परिष्वजत; Ñ2 V1 B2.3 परिष्वज्याथ (for पर्यष्वजत). M4 परिष्वज्याब्रवीद्वाक्यं. —ᵈ) G2 शिरसा (for शिरसि). Ś1 (before corr.) [आ]दाय (for [आ]घ्राय). —After 1, Ñ2 V1 B2.3 ins :

2409* उवाचेदं वचः स्निग्धमत्रिपत्नी यशस्विनी ।
[Ñ2 तपस्विनी (for यशस्विनी).]

2 ᶜ) G1 स्वयंवरे, C1 स्वयंवरं (as in text). —ᵈ) Dt1 T3 च (for हि). M2 मया श्रुतं (by transp.). —For 2, Ś1 Ñ V1 B1-3 D2.4-6 M1 subst.

2410* व्यक्ताक्षरपदं दिव्यं सच्छन्दादिव भाषितम् ।
त्वया मम प्रीतिकरं कथितं शुचि पुष्कलम् ।

[B1 om. l. 1 (cf. v.l. 1). —(l. 1) G(ed.) रक्ताक्षर- (for व्यक्ता°). Ñ2 V1 व्यक्ताक्षरगिरं, Ñ V1 B2.3 M1 दिव्य (for दिव्यं). Ś1 Ñ2 D2.4 स्वच्छन्दात् (for सच्छन्दात्). D6 भाषितौ; M1 मनिन (for भाषितम्). —(l. 2) Ñ2 V1 B2.3 त्वया मधुरं सीते तथैव चरितं स्वकं, M4 अहो मृदु त्वया सीते निवृत्तं चरितं स्वकं.]

3 ᵃ) Ś1 B1 D2.6 रामं च; Ñ1 G3 रमे हि; Ñ2 V1 B2.3 रमामि; Dg1 Dt1 T1.2 G2 M1.2.4 रमेयं; D5 (after corr.) रमाय (for रमेऽहं). Dd1 Dm1 T2 देवि (for ते तु). Ś1 Ñ V1 B1-3 D2.4.6 कथयन्त्यास्ते. D5 यथितं दृढ़ (for कथया ते तु). —ᵇ) Dg1 भृशं; T1 कथं (for दृढं). —ᶜ) Ś1 D6 सीते; Ñ2 V1 B1.2 स्तैव (for श्रीमान्). —ᵈ) Ś1 Ñ1 B1 D2.4-6 प्राप्ता च, Ñ2 V1 B2.3 प्रवृत्ता; G(ed.) गृह्यतां च (for उपोह्य). Ś1 Ñ V1 B1-3 D2.4-6 रजनी शुभा; Dt1 Dd1 Dm1 T1 M2 °नीं शुभां (for °नीं शिवाम्). —After 3, Ñ2 V1 B2.3 ins :

2411* मङ्गलश्यामसंकीर्णा विमला विमलानने ।
[G(ed.) सम्पूर्ण (for संकीर्णा).]

4 ᵃ) Ñ2 D1 G1 दिवसे, Ś1 Ñ V1 B1-3 D4 दिव(Ś1 before corr. प्रति)कीर्णानाम्; Dt1 Dd1 Dm1 M1 C1

एते चाप्यभिषेकार्द्रा मुनयः फलशोधनाः ।
सहिता उपवर्तन्ते सलिलाप्लुतवल्कलाः ॥ ५

ऋषीणामग्निहोत्रेषु हुतेषु विधिपूर्वकम् ।
कपोताङ्गारुणो धूमो दृश्यते पवनोद्धतः ॥ ६

अल्पपर्णा हि तरवो घनीभूताः समन्ततः ।
विप्रकृष्टेऽपि ये देशे न प्रकाशन्ति वै दिशः ॥ ७

रजनीचरसत्त्वानि प्रचरन्ति समन्ततः ।
तपोवनमृगा ह्येते वेदितीर्थेषु शेरते ॥ ८

संप्रवृत्ता निशा सीते नक्षत्रसमलंकृता ।
ज्योत्स्नाप्रावरणश्चन्द्रो दृश्यतेऽभ्युदितोऽम्बरे ॥ ९

गम्यतामनुजानामि रामस्यानुचरी भव ।
कथयन्त्या हि मधुरं त्वयाहं परितोषिता ॥ १०

अलंकुरु च तावत्त्वं प्रत्यक्षं मम मैथिलि ।
प्रीतिं जनय मे वत्से दिव्यालंकारशोभिनी ॥ ११

G 3. 5. 11
B. 2. 119. 11
L. 3. 3. 33

पतिकीर्णानाम्; D3 प्रतिश्रातानाम्; D5 M4 प्रविकी(D6 °ची)-र्णानाम् (for प्रविकीर्णानाम्). Dg1 द्विव संप्रतिकीर्णानाम्; D6 द्विवि सविप्रकीर्णानाम्. —ᶜ) Ś1 Ñ V1 B1-3 D2-4 M4 च(M4 हि) मैथिलि; D5 च भामिनि (for पतत्रिणाम्). —ᵈ) Dd1 Dm1 विलीनानां (for निली°). —For 4ᶜᵈ, Ś1 Ñ V1 B1-3 D2-4 M4 subst.:

2412* समागतानां नीडेषु श्रूयते पक्षिणां स्वनः ।

[V1 नीरेषु, B1 D5 तीर्थेषु, B3 नीलेषु (sic) (for नीडेषु). V1 पक्षिणा. Ś1 Ñ2 D6 पक्षिणां श्रूयते (by transp.). B1 श्रूयते पक्षिनिस्वन (for the post. half).]

5 ᵃ) Ś1 B1 D2-4-6 ते, Ñ1 Dd1 Dm1 वै; M3 हि (for च). Ñ1 ह्यभिषेकार्द्रा; Dd1 Dm1 ह्यभिषेकाय; G3 ह्यभिषेकार्थं; M3 ह्यभिषेकार्द्रा (for [अ]प्यभिषेकार्द्रा). Ñ2 V1 B2 3(m) गच्छा सरोत्सि(B3 [before corr.] रामस्य)षेकार्थम्. —ᵇ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G2 G1 c m g t फलशोध(G1 °दृ)ना (for फलशोधना). Ś1 Ñ V1 B1-3 D2-4 जिता (Ñ2 V1 B2 3 कर्मा) वल्कपाणय. —ᶜ) Ś1 B1 D2-4 व्यापवर्तन्त. Dg1 उपसर्पन्ति (for उपवर्तन्ते). Ñ2 V1 B2 3 मुनयो हि(Ñ2 (S1मि, G1 ed.) हि) निवर्तन्ते. T1 महितापेक्ष यतन्ते

6 ᵃ) G3 अग्निस्कन्धेषु (for °होत्रेषु). Ś1 Ñ V1 B2 3 D2-4-6 अग्निहोत्रेषु(V1 °त्रे क्र. D1 °त्रे द्व,sic)षीणां च (B2 तु). Dt1 M3 अग्निहोत्रे च ऋषिणा. M4 अग्निहोत्रेषु पर्वणां —ᵇ) Ñ Dt1 Dm1 G1 हुते च (for °षु) B3 [अ]विधिपूर्वक. —ᵈ) Ñ2 V1 B2 3 सितमो V1 °षुतो. Dd1 Dm1 D2-6 पवनोत्थि(D2-6 °त्थ)त (for पवनोद्धत). —After 6, Dm1 ins. रामसीता

7 V1 repeats 7ᵃᵇ after 9. —ᵃ) B1 D1 G1 C1 अल्पपर्णा, G3 अल्पपूर्णा, C1 m g t अल्पपर्णा (as in text). Ś1 V1 (both times) B2 3 च (for हि). V1 D2-3 अ पि नगा, B1 [अ]पि विनगा, D5 [अ]पि भवा (for तरवो). Ś1 D5 भगा, अल्पपर्णा अपि नगा. —ᵇ) Ś1 B1 D2-3 नीलीभूता (for घनीभूता). —Ś1 D2-4 om. (hapl.) 7ᶜ–8ᵇ. —ᶜ) Dt1 C1 विप्रकृष्टेष्वपि T2-3 विप्रकृष्टेन वै, G3 M1 विप्रकृष्टेपि च, C1 r g as in text (for विप्रकृष्टेऽपि ये). T1 G3 M3 विप्रकृष्टेपि(T2 °ष्टे हि) देशेषु. —ᵈ) M4 न तथा (for वै दिश.).

8 Ś1 Dg1 D2-4 M4 om. 8ᵃᵇ (for Ś1 D2-4, cf. v. l. 7). —ᵃ) G M1-3 रजनीचराणि सत्त्वानि (in pm.). ॐ C1: रजनीचरसत्त्वानीति साधक पाठ: । ॐ —For 7ᶜ–8ᵈ, Ñ V1 B1-3 D2-4 subst.:

2413* विप्रकर्षाच्च देशस्य दृश्यन्ते मेघसंनिभाः ।
रजनीचारिणश्चापि प्रवर्तन्ते समन्ततः ।

[(l. 1) B1 विप्रकर्षाच्च (for विप्रकर्षाच्च). Ñ1 घन (for मेघ). Ñ2 V1 B2 3 विप्रकीर्णे शुभे देशे प्रकाशन्ते यथा नगाः. —(l. 2) Ñ2 V1 B2 3 निशाचराणि सत्त्वानि(V1 भूतानि) (for the prior half). Ñ1 प्रचरन्ते, V1 प्रचरन्ति, B2 3 प्रचरन्ते (for प्रवर्तन्ते).]

—ᶜ) B2 3 D2-3 तपोवने; G3 तपो वन (for तपोवन-). Ś1 D2-4 चापि; Ñ1 D2-4 चैव; Ñ2 B2 3 चैते; V1 चैते; B1 ह्येव (for ह्येते). —ᵈ) Ś1 वेदितीर्थेषु; Ñ1 B1 D2-4 M1 वेदीतीर्थेषु; Ñ2 V1 वेदीमध्येषु, B2 वेदीमध्ये तु; B3 वेदिमध्ये च (for वेदितीर्थेषु)

9 ᵃ) Ñ2 V1 B2 3 D5 सम्प्रवृत्ता (for संप्रवृत्ता). —ᵇ) Ñ2 B2 3 नक्षत्रगण(G ed.) °ग्रह)मण्डिता; V1 नक्षत्रगणमाल्यया (sic) —ᶜ) D5 प्रावरणश्च, T1 प्रावरणश्च (for प्रावरणश्च). Ñ2 B2 3 चेन्दुर् (for चन्द्रो) —ᵈ) Ś1 D5 शोभितो(D6 °ते)ऽम्बरे, Ñ2 V1 B2 3 विमल(V1 B2 3 °ले)ऽम्बरे, B1 D2-3 G1 मुदितोऽम्बरे, Dg1 T2-3 °ऽभ्युदितोऽम्बरे; Dd1 °ऽभ्युदिता° (for ऽभ्युदितोऽम्बरे) —After 9, V1 repeats 7ᵃᵇ

10 ᵃ) Ñ2 V1 B2 3 अनुमन्ये त्वां, B1 अनुज्ञा यस्य (for अनुजानामि). —ᵇ) Ś1 Ñ1 B1 D2-4 M1 [अ]नुगता; Dg1 [अ]नुचरा, C1 as in text (for [अ]नुचरी). G1 damaged for चरी भव. Ñ2 V1 B2 3 पार्श्वे रामस्य मैथिलि —ᶜ) B1 °[अ]स्मि; D5 अपि, M1 अपि (for हि). —ᵈ) Ś1 Ñ1 D2-4 °अपि (for [अ]हं). Ñ2 B2 3 मधु; B2 3 °(त्व) तोषिता; D2-3 Dd1 Dm1 अति तोषिता (for परितोषिता).

11 ᵃ) Ś1 B1 3 मलंकुरु —ᶜᵈ) D5 च जनयाशु (for जनय मे वत्से). G M1 सर्वालंकार- (for दिव्या°). Ś1 Ñ1 B1 D2-4 -भूषिता. Dg1 Dt1 Dd1 G2 M1 शोभिनि; K(ed.) -शोभिता (for -शोभिनी). Ñ2 V1 B2 3 निर्वृताहं (V1 निर्वृता हि) भविष्यामि दृष्ट्वा त्वां समलंकृताम्

G 3 5 13
B 2 119 12
L 3 3 34

सा तदा समलंकृत्य सीता सुरसुतोपमा ।
प्रणम्य शिरसा तस्यै रामं त्वभिमुखी ययौ ॥ १२ ॥
तथा तु भूषितां सीतां ददर्श वदतां वरः ।
राघवः प्रीतिदानेन तपस्विन्या जहर्ष च ॥ १३
न्यवेदयत्ततः सर्वं सीता रामाय मैथिली ।
प्रीतिदानं तपस्विन्या वसनाभरणस्रजाम् ॥ १४
प्रहृष्टस्त्वभवद्रामो लक्ष्मणश्च महारथः ।
मैथिल्याः सत्क्रियां दृष्ट्वा मानुषेषु सुदुर्लभाम् ॥ १५
ततस्तां शर्वरीं प्रीतः पुण्यां शशिनिभाननः ।
अर्चितस्तापसैः सिद्धैरुवास रघुनन्दनः ॥ १६
तस्यां रात्र्यां व्यतीतायामभिषिच्य हुताग्निकान् ।
आपृच्छेतां नरव्याघ्रौ तापसान्वनगोचरान् ॥ १७
तावूचुस्ते वनचरास्तापसा धर्मचारिणः ।
वनस्य तस्य संचारं राक्षसैः समभिप्लुतम् ॥ १८

---

12 [a]) Ś1 Ñ1 B1 D4.5.6 M4 सा तत, V- B-3 Dd1 Dm1 तत (Dd1 Dm1 °र) सा, K(ed) सा तथा (for सा तदा) V3 तत सागमलंकृत्य, G(ed) तत स्वयमलंकृत्य —[c]) D13 यद्यौ M4 तस्यः (for तस्यै) —[d]) M- रामस्य (for रामं तु) Dg1 Dm1 T M4 [अ]भिमुखा (for °मुखी) —For 12[cd] Ś1 Ñ V2 B1-3 D4-6 subst

2414* अभियाथपिपर्णी वा राममभ्याजगाम ह ।

[V2 V1 B1 [अ]नुकृत्य, B-3 [अ]नयग (for [अ]भिपर्ण) Ś1 रामपार्श्वं जगाम ह Ñ2 V3 B1-3 ययौ राघवमीप्सु (for the post half)]

13 [a]) Ñ- V1 B1-2 ता तथा, Dg1 तथा सा G1 M1 तदा तु (for तथा तु) Dd1 Dm1 विभूषिता (for तु भूषितां) Dm1 reads सीता in marg G1 तथाभूता तु ता सीता, M3 तथा तु भूता सीता ता —[b]) B1 उवाच (for ददर्श) G M1.3 वदता (for वदतां) —[c]) B3 राघव (sic) Ñ2 V1 B1.3 M1 प्रीतिदायेन (for °दानेन) —[d]) Ñ2 V1 B1.3 [अ]नु(B2.3 [अ]न)सूयया (for जहर्ष च) —For 13 Ś1 Ñ1 D2.4.6 subst

2415* दिव्याभरणसंयुक्ता वसाना पीतमम्बरम् ।
राघवं प्रेक्ष्य वैदेहीमनसूयामपूजयत् ॥

[(l 1) Ś1 D4.6 संयुक्ता V1 युक्ता सा (for संयुक्ता) Ś1 D4.6 वसाना —(l 2) D2.4 अनुसूयाम्]

14 [a]) Cm g t न्यवेदयत् (as in text) Ś1 Dd1 Dm1 D3.4.6 T3 न्य(D3 नि)वेदयत तत्सर्वं Ñ2 V1 B1.3 निवेदयामास तदा(V1 B3 च सा) —[b]) Ś1 Ñ2 D4.6 रामस्य (for रामाय) Ś1 D3.4-6 मिलन(D- °रात) Ñ2 मिपुर(sic) Ñ2 V1 B2.3 तत्वत B1 सद्गुण (for मैथिली) —[c]) Ś1 Ñ1 D3.4.6 प्रसाद च(D2.4.6 वै) V2 B1.3 प्रीतिदाय V1 प्रतिदाय, T3 प्रतिदान, M3 प्रदान तत् (for प्रीतिदानं) —[d]) D6 वसाना (for वसन) Ś1 Ñ2 D3.4.6 स्रज Dg1 Dd1 D5 M2.3 Cr m g स्रज Cr p m p g p as in text (for स्रजाम्) Ñ2 V1 B1.3 अं(B3 [अ]र्घ्यं)गरागं(Ñ2 °ग) सु(Ñ2 B3 स, V1 च)भूषण

15 [a]) V2 V1 B1.3 प्रहृष्टोऽपि (for °ष्टस्तु) —[b]) Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D4.6 महायशाः Ñ1 M3 °बल (for °रथ) —[c]) B1.2 मैथिल्या D4 मैथिलया, D3 मैथिली (for मैथिल्याः) M4 सत्कृत (for सत्क्रिया) V- B1-3 लब्धा (for दृष्ट्वा) —[d]) Ś2 V2 D4.6 मानुषेष्वा (for °षेषु) Dg1 T3 [अ]तिदुर्लभा M4 °र्लभं (for सुदुर्लभाम्) Ñ- V2 B1-3 दृष्ट्वा(V1 लब्धा) सौमि सुदुर्लभा T- मानुषीषु सुदुर्लभं

16 [a]) Dg1 तु, Dt1 स (for तां) D3.6 यामिनीं (for शर्वरीं) Ś1 V1 D2.4.6 पुण्या Dm1 प्रीति G3 दृष्ट्वा (for प्रीत) —[b]) Dt1 Dd1 शशिनिभाननाः Ś1 Ñ2 D4.6 M4 प्रीत (M4 पुण्या) शशिविराजितो —[cd]) Ś1 Ñ1 Dt1 D2.4.6 सर्वैः (for सिद्धैः) Dg1 अवसद्, D4 तदा स D6 उवाच (for उवास) G3 सि ... स (damaged) —For 16 Ñ2 V1 B1-3 subst

2416* ततस्तां शर्वरीं पुण्यां प्रियया सह राघवः ।
उवास परमप्रीतस्तस्मिन्मुनिवराश्रमे ।

17 [a]) G2.3 प्रभातायाम् (for व्यती°) Ñ1 उषितस्तायमे सार्धं (sic) —[b]) G- M1 अभिवाद्य, Cr g अभिषिच्य (as in text) Ñ1 हुताग्निभि T1 हुताग्निका, Cr g as in text (for °ग्निकान्) Ś1 D4.6 अभिषिक्ता हुताग्नय —[c]) Ś1 D2.4.6 आ(D4.6 अ)पृच्छत V2 D5 अ(D3 आ)पृच्छत स, M3 °च्छैतान् (for °च्छेतां) Ś1 V1 D4-6 तत सर्वं(Ñ1 सार्धं, D2.6 सार्धं) M3 शरण्यार्थौ (for नरव्याघ्रौ) —[d]) Ś1 Ñ1 D2.4.6 ते(Ś1 D4 त V1 D3 तान्) मनीषिण, M4 गमनैषिणौ (for वनगोचरान्) —After 17 Dm1 ins रामाय नमः । सीतायै नमः । लक्ष्मणाय नमः ।

18 V1 om (hapl ?) 18[cd] —[a]) T3 नरचरास् (for वनचरास्) Ś1 D4.6 ऊचुस्ते वचन(Ś1 D6 सकल) ता(Ś1 का)म —[b]) Ś1 D2.4.6 G3 वनचारिण, D5 वनवासिन (for धर्मचारिण) —[c]) D- नवस्य (metri) Ś1 D4.6 (अ)स्य च (for तस्य) —[d]) Ś2 V1 D4.6 समभिद्रुत (for °भिप्लुतम्) —For 17-18 Ñ2 V1 B1-3 subst while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D- S ins 1 3 6 after 18

2417* तस्यां रात्र्यां व्यतीतायामुपापृच्छति राघवे ।
हुताग्निहोत्रो भगवानाममन्त्रिरभाषत ।
रक्षांसि पुरुषादानि नानारूपाणि राघव ।
वसन्त्यस्मिन्महारण्ये व्यालाश्च रुधिराशनाः ।
उच्छिष्टं वा प्रमत्तं वा तापसं धर्मचारिणम् । [5]
अदन्त्यस्मिन्महारण्ये तान्निवारय राघव ।

एष पन्था महर्षीणां फलान्याहरतां वने ।
अनेन तु वनं दुर्गं गन्तुं राघव ते क्षमम् ॥ १९

इतीव तैः प्राञ्जलिभिस्तपस्विभि-
र्द्विजैः कृतस्वस्त्ययनः परंतपः ।
वनं सभार्यः प्रविवेश राघवः
सलक्ष्मणः सूर्य इवाभ्रमण्डलम् ॥ २०

G 3 5 B 2 119 L 3 3

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे एकादशाधिकशततमः सर्गः ॥ १११ ॥

॥ समाप्तमयोध्याकाण्डम् ॥

[(l 1) B2 उपागच्छति (for °पृच्छति) B1 पुनः पृच्छति राघव (for the post half) —(l 2) B4 तुभ्य (for तुभ्य) —D3 om l 3 —For lines 3 6 cf 2343* 2344* and 2345* —(l 5) D1 ब्रह्मचारिण M2 वनचारिण (for धर्म°) —(l 6) D4 M4 हिंसन्ति M3 अदन्ति (for अघ्नन्ति) D4 तानि रक्षोरूपाणि (for the post half) V1 V2 B1 3 हिंसन्ति राक्षसा राम (B1 °सास्तूर्ण) तापसं घोर (V1 B3 घोरा) निराहसि]

19 Ś1 D4 6 om 19 here and Ś1 D4 6 read it after v 108 2343* and D3 after 2345* (cf v l 2343* and 2345*) B1 D4 repeat 19 (cf v l v 108 10) —a) G1 एव (for एष) —b) B1 2 D4 5 6 वनात् (for वने) —c) B3 अन्येन (for अनेन) V1 V2 B1 3 च D5 हि T3 त (for तु) V1 D1 वने दुर्गं M3 वर दुर्गं —d) G1 मर्हसि (for राघव) M3 क्षण G1 M1 as in text (for क्षमम्) V1 V2 B1 3 इतोऽभ्यद्रष्टुमर्हसि D2 प्रयात गन्तुमर्हसि —After 19 V1 V2 B1 3 ins

2348* स्वादुमूलफलं सारं तस्मिन्मुनिवराश्रमे ।
   शिवेन नो याहि यथेप्सितं वनं
      सुखं निवासाय नरेश्वरात्मज ।
   पुनर्निवृत्तः कृतकृत्यमाश्रमा-
      दिहैव पश्येम भवन्तमागतम् । [5]

[V2 V1 om l 1 —(l 1) B1 किं तु (for स्वादु) B3 ऋष्यराश्रमे (for मुनि°) —(l 2) B3 (m as above) वै (for नो) V2 सदा सर्वानि V1 मनोऽभिप्सितं वन (for यथेप्सितं वनं) —(l 3) V1 निवेशाय (for निवासाय) B3 नरेश्वरात्मज]

20 a) Ś1 V2 D3 4 इतीरिताः ते V1 B1 D11 G1 इतीरित (V1 B1 ते) D5 अथो स ते G1 M1 as in text (for इतीव तैः) V1 V2 B3 4 महात्मभिः (for तपस्वि°) —b) B1 D4 T2 G2 G3 स्वस्त्ययनं D61 स्वस्त्ययनैः G1 M1 as in text (for °यनः) —c) V2 वनं M3 घनं (for वनं) —d) V1 D11 [स]भ्रमण्डलम्

Colophon —Kanda name Ś1 B3 D4 6 आरण्य° V1 B1 आ(V2 अ)रण्यक° V2 V1 B1 D5 6 अरण्यक —Sarga name Ś1 V1 D3 4 अत्यनुज्ञा (V1 °नुज्ञानो) V2 B3 वनप्रवेश V1 B2 दण्डकारण्यप्रवेश D5 अनुज्ञा —Sarga no (figures words or both) Ś1 V1 B1 D6 om V2 V1 B2 5 D11 T G M1 3 119 D 6 D4 4 D5 7 M2 120 M4 129 —After colophon D11 ins

श्रीरघुनाथार्पणमस्तु । शुभं भवतु । श्रीरस्तु ।

—T1 ins

श्रीसीतालक्ष्मणभरतशत्रुघ्नहनुमत्समेतश्रीरामचन्द्रस्वामिने नमः । शुभमस्तु ।

—T2 ins

श्रीसीतालक्ष्मणभरतशत्रुघ्नहनुमत्समेतश्रीरामचन्द्राय नमः । अलमेलुमङ्गासमेतश्रीवेङ्कटाचलपती सहायम् ।

—G1 ins

श्रीरामचन्द्रपरब्रह्मणे नमः । हरिः ॐ शुभमस्तु । सीतालक्ष्मणभरतशत्रुघ्नहनुमत्समेतश्रीरामचन्द्रस्वामिने नमः ।

—G2 ins

श्रीरामचन्द्राय नमोनमः । अयोध्याकाण्डं संपूर्णम् ।

हरिः ॐ । शुभमस्तु । द्वितीयकाण्डे ग्रन्थसंख्या मात्रभाषा इति अयोध्याकाण्डग्रन्थसंख्या 4415 श्लोकः ।

—G3 ins

श्रीमत् रामानुजाय नमः । हरिः ॐ शुभमस्तु । श्रीगुरुभ्यो नमः ।

—M1 ins

श्रीरामचन्द्राय नमः । अयोध्याकाण्डं संपूर्णम् । प्रथमस्या द्वितीये तु काण्डे मात्रभाषा स्मृता । अयोध्याकाण्डे ग्रन्थसंख्या । कोल्लम् कालम् ... पूर्वपक्ष... कृष्णदिवस कण्णनूर ... रघुनाथ ... वाल्मिकिरामायणं । अयोध्याकाण्डं । कोदण्ड सहायं ।

—M2 ins.

श्रीरामाय नमः । अयोध्याकाण्डं समाप्तम् ।

—M3 ins

अक्षरं स्वरविभ्रष्टं मात्राहीनं तु यद्भवेत् ।
क्षन्तुमर्हन्ति विद्वांसः कस्य नास्ति व्यतिक्रमः ।

—M4 ins

श्रीरामाय नमः ।

   विन्दुस्वरितविच्छिन्नपङ्क्तिका-
      मुक्तमक्षरपदहीनदूषणम् ।
   दृष्टमाव्यतमबुद्धिपूर्वकं
      क्षन्तुमर्हसि समीक्ष्य सज्जन ।

नारायणाय नमः ।

This Appendix comprises 31 additional passages found in some of the 29 MSS which have been cited in the *foot notes to the constituted text* They are either too big or unimportant to be included in the foot notes below the text

The order of the MSS and the principles adopted in writing the foot notes to these passages are the same as those of the foot notes to the constituted text

1

After 7* Ñ2 B1 2 D6 M3 ins

अमात्यैर्बलमुख्यैश्च रथैश्च बहुभिर्वृतम् ।
पादातेन प्रयुक्तेन बलेन महता वृतम् ।
सोऽभिवाद्य महात्मानं पितरं देववर्चसम् ।
कृताञ्जलिरुवाचेदमनुज्ञा दीयतामिति ।
तं पिता मूर्ध्न्युपाघ्राय परिष्वज्य च पीडितम् । [5]
सिंहरेभगतिं वाक्यमुवाच जनसंसदि ।
गच्छ सौम्य शिवेन त्वं मातामहगृहं प्रति ।
संदेशं शृणु मे वत्स तं च कुर्याः समाहितः ।
हतो मातामहकुले शत्रुप्रसादितो भव ।
शत्रुघ्नो ह्यनुरक्तस्त्वां भक्तिमांश्चाप्यनुव्रतः । [10]
तथापि च प्रियतरः प्राणेभ्योऽपि परंतप ।
आत्मवत्ते त्वया भ्राता द्रष्टव्यो रक्ष्य एव च ।
गुणपाशशतैर्बद्धस्त्वया हृदि परंतप ।
न जहाति यथा पुत्र शत्रुघ्नस्त्वां तथा कुरु ।
यथा प्रकृतयः सर्वा गुणैस्त्वां रघुनन्दन । [15]
अनुरज्यन्त्यशेषेण सर्वथा त्वं तथा कुरु ।
मातुलश्चाप्ययं पुत्र शुश्रूष्योऽहमिव त्वया ।
आर्यकं चापि मन्येथाः पूज्यं दैवतवत्सदा ।
विनीतः शीलवांश्चैव भवेः पुत्रानहंकृतः ।
ब्राह्मणाञ्श्रुतवृत्ताढ्यान्सेवेथाश्च प्रयत्नवान् । [20]
प्रसाद्य चैतान्यत्नेन पृच्छेथास्त्वं हितं सदा ।
तेषां चाप्यमृतकल्पं त्वया श्राव्यं हितं वचः ।
ब्राह्मणा हि महाभाग श्रियो मूलं भवस्य च ।
स्युश्च ते सर्वकार्येषु ब्राह्मणाः प्रभवात्मनः ।
देवाः पुत्र भवार्थं हि प्रजानां विबुधोत्तमाः । [25]
अपिता मानुषं लोकं भूमिदेवा द्विजातयः ।
तेषां सकाशाद्वेदांश्च धर्मशास्त्रं तथाध्ययः ।
नीतिशास्त्रं च विपुलं धनुर्वेदं च धारय ।
अश्वपृष्ठे रथे नागे व्यायामं कुरु नित्यशः ।
गान्धर्वस्य च विज्ञाने युक्तो भवितुमर्हसि । [30]
अन्येष्वपि च शिल्पेषु यत्नः कार्यः सदा त्वया ।
नानाशिल्पकलाज्ञश्च भवेरपि परंतप ।
क्षणमप्यासितं तात वृथैव न हितं तव ।
कुशलाद्वेदिनो वृत्ता नित्यं प्रेष्याश्च ते मम ।
ह्लादितं हि मनो मे स्यात्कुशलश्रवणात्तव । [35]
एवमुक्त्वा तं नृपतिर्भरतं साश्रुलोचनः ।
बाष्पगद्गदया वाचा गच्छ पुत्रेत्यभाषत ।

1

D6 om (hapl ?) l 2 —(l 2) B3 मुयुक्तेन M3 च यत्तेन (for प्रयुक्तेन) —(l 3) B2 देववर्चस —(l 4) M3 [इ]ति विजितवत् (for दीयतामिति) —(l 6) D6 सिंहरेभगतो M3 सहयुक्त तं वाक्यमि भरतमब्रवीत् —(l 7) M3 गृहान्निर (for गृह प्रति) —(l 8) M3 तु निबोधेत (for शृणु मे वत्स) D6 तच् (for तं) M3 यत्न मार्गेमनाः न्या (for the post half) —(l 9) M3 गृह (for कुर) —(l 10) M3 [S]पि (for हि) —(l 11) M3 तथा (for तव) D6 तव चापि (by transp) M3 प्राणेरपि तव [illegible]ी (for the post half) —(l 12) D1 आत्मेव (for [illegible]त्मवत्) M3 भ्राता —(l 13) D6 पाशैर्बद्धैः (for °पाशशतैर्) —(l 14) D6 स्व (for त्वां) —B1 om (hapl) ll 15-16 —(l 15) Ñ2 D6 तथा (for यथा) M3 च त्वा (for सर्वा) [illegible] D6 गुणैस्ते M3 गुणैर्मे (for गुणैस्त्वां) —(l 17) M3 त (for [अ]य) Ñ2 [ए]हमिह —(l 19) Ñ2 D6 भव (for [illegible]) Ñ2 पुत्रा (for पुत्र) —(l 20) B1 श्रुतिशीलाढ्यान् D6 °वृत्तांस्त्व M3 च प्रयत्नाढा (for श्रुतवृत्ताढ्यान्) M3 प्र[illegible] प्रयत्न (for च प्रयत्नवान्) —(l 21) D6 [प्र]ब सतत, M3 [इ]तान्य° (for [च]ैतान्यत्नेन) Ñ2 पृच्छ स्व, M3 पृच्छेथा —(l 23) D6 महाभागा (for °भाग) B1 [illegible] (for [illegible]श्रियो) Ñ2 B2 (m also) मुखस्य D6 गुणस्य (for [illegible]) —(l 24) D6 प्रष्टव्या (for स्युश्च ते) M3 [illegible] (for ब्राह्मणा) Ñ2 B1 (m also) महत्वेषि —(l 25) B2 [illegible] (for देवा) D6 प्रजाना M3 पूज्याश्च (for [illegible]) Ñ2 [illegible] विबिधोत्तमा —(l 26) Ñ2 प्रयाश B1 (m also) [illegible] D6 शोभिता (for अपिता) M3 मनुष्य भाव D6 [illegible] (for [illegible]जातयः) —(l 27) M3 त्व (for च) M3 [illegible] (for [illegible]) D6 धर्मशास्त्राणि चैव हि (for the post half) —(l 28) M3 धर्म (for नीति) B1 [illegible], M3 [illegible] (for धारय) —(l 29) Ñ2 नागेः (for [illegible]) M3 [illegible] तुर्येश्च पुनक (for the post half) —B1 om l [illegible] —(l 30) Ñ2 विज्ञान B2 गान्धर्वविद्यासु [illegible] —Ñ2 B1 D6 M3 om l 31 —(l 32) M3 [illegible] भवेरपि) B1 परंतप —(l 33) B2 M3 [illegible] M3 [illegible] हितं (for हितं तव) —(l 34) D6 न स्वस्य (for [illegible]) —(l 36) M3 om (hapl ?) [illegible] M3 [illegible] (for स नृपतिर्) and साश्रुलोचन

2

After 2 1 4 Ś1 (after the second occurrence) D1 5 7 10 5

अमात्यैर्बन्धुभिर्गुप्तो रथैश्च शुभयानिभि ।
पादातेन च मुख्येन वृत शतसहस्रश ।
स पित्रा समनुज्ञात परिष्वक्तश्च बाहुना ।
भरत सिद्धविक्रान्त शत्रुघ्नश्च महामति ।
त तदा प्रस्थित वीर भरत वदता वरम् । [5]
राजा दशरथो वाक्यमुवाच जनससदि ।
प्रस्थितस्त्व नरवर मातामहकुल शुभम् ।
सदेश शृणु मे वत्स त च कुर्या समाहित ।
शत्रुघ्नसहितो गच्छ मातामहकुल विभो ।
स ते सहायो भविता स त्वा नित्यमनुव्रत । [10]
सदेक्ष्यामि च त्वा भूय सदेश तव यद्धितम् ।
तव चैव महाबाहो शत्रुघ्नस्य च मानद ।
नित्यदाश्च त्वया कार्या शुश्रूषा मातुलस्य वै ।
भार्यकस्य च ते नित्य कार्य कालेऽभिवादनम् ।
मतयश्च च ते पुत्र कर्तव्या नियतात्मना । [15]
ब्राह्मणै सह धर्मात्मन्वासर सत्त्विरदाहृत ।
काले काले यथोक्त च ब्राह्मणानभिवादये ।
ब्राह्मणा हि प्रियो मत्ये पुरुषस्य शुभार्थिन ।
सहायार्थे च कर्तव्या प्रणम्य नियतात्मना ।
सर्वविद्यान्तगा धन्या मङ्गल्या ब्राह्मणा सदा । [20]
देवा पुत्र भवार्थे वै प्रजाना सुरसत्तमै ।
प्रेषिता मानुष लोक भूमिदेवा इति श्रुति ।
तेभ्य सर्वाणि शास्त्राणि वेदांश्च वदता वर ।
अस्त्र शस्त्र महास्त्र च विविध पुत्र धारय ।
अश्वपृष्ठ रथे चैव व्यायाम कुरु नित्यश । [25]
गन्धर्वविद्यासु तथा पारगो भव पुत्रक ।
अन्येष्वपि च शिल्पेषु यत्न कार्य परस्तपा ।
क्षणमप्यासितु पुत्र वृथा नार्हसि सर्वथा ।
कुशलप्रेषण चापि दूतै कार्य सदैव मे ।
श्रुत्वा कुशलिन हि त्वा नन्दिष्यामि सबान्धव । [30]
एवमुक्तस्तु स नृपतिर्भरत बाष्पगद्गदम् ।
व्याजहार महातेजा गम्यता मा विचारय ।
सोऽभिवाद्य जितक्रोधो राजान शिरसा तदा ।
मातर च महाभागा शत्रुघ्नसहितस्तदा ।
स ययौ नगर धीमान्बलेन परिवारित । [35]
तथानुगम्यमानश्च सर्वै पुरनिवासिभि ।
रामेण च महाभागो लक्ष्मणेन च वीर्यवान् ।
पुरस्कृतो ययौ धीमान्प्रीतिश्चिरधा हि तस्य तौ ।
अभिवाद्य राम भरत परिष्वज्य च लक्ष्मणम् ।
न्यवर्तयत धर्मात्मा तत्र सर्व सुहृज्जनम् । [40]
सुहृद्भि कैश्चिदपेह सह विहृद्भिरागवान् ।
अनुगम्यमानो विविधप्रयात कृतमङ्गल ।
निवर्त्य स जन सर्व प्रययौ शीघ्रवाहन ।
पुर मातामहनित यदध्यास्ते स धर्मवित् ।

2

(l 1) D1 गुप्तो (for गुप्तो) D2 बहु (for शुभ) —(l 2) Ś1 मध्येन D1 2 पदातिना D5 पदा° (for पादातेन) D2 सहस्रशे —(l 3) D1 4 5 समुपाघ्राय D2 समुपाघ्राय D7 समनुज्ञान (for समनुज्ञात) —For l 6 Ś1 subst

उवाच राजा राजर्षि मस्तक भरत प्रति ।

—(l 7) Ś1 कुल प्रति D1 2 गृह गुभ (for कुल शुभम्) —D7 om l 8–9 Ś1 om l 8 —(l 8) D3 कुरु (for शृणु) D1 तच् (for त) D3 कुर्याद् (for कुर्या) —(l 9) Ś1 प्रति D1 शुभ (for विभो) —(l 10) D1 वश (for second स) —(l 11) D2 om च (subm) Ś1 तथापि D1 2 त भूय (for त्वा भूय) D1 7 सन्देशस् (for °श) Ś1 D1 7 शिष्यस्य D1 य हित (for यद्धितम्) D2 सर्व च तव प्रिय (for the post half) —(l 12) D1 7 transp च and एव D1 3 5 भान (for बाहो) D7 शत्रुघ्न D3 missing (for शत्रुघ्नस्य) D5 महात्मन (for च मान°) —(l 13) D1 नित्य शुश्रूषा (for नित्यदाश्च) Ś1 तु (for वै) —(l 14) Ś1 आयतौ (for आत्मकस्य) D1 [s] भिवादिन (for °भिवादनम्) —(l 15) D1 3 प्रश्रय स् D1 4 मद°, D3 कृतपर्यश्च (for मतयश्च) Ś1 तथा (for च ते) D3 नित्य (for पुत्र) Ś1 D3 4 वै यतात्मना D1 निरिक्षा° (for नियतात्मना) —(l 16) D2 हृदय समुपाहृत D1 3 वदे च समुपाहृता, D5 भाग्ये नैव सम तथा (for the post half) —(l 17) Ś1 यथार्थेतु D1 2 यथोक्ते च (D7 °तु) (for यथोक्त च) —(l 18) D3 महात्मन (for शुभार्थिन) —(l 19) D1 4 5 सहायेषु (D5 °पि) D3 नाश्रिता (for प्रणम्य) —(l 20) Ś1 [अ]नुगा (for [अ]न्तगा) D3 मगला (for मङ्गल्या) —(l 21) D1 भवार्थे —(l 22) Ś1 मानुषे लोके (for °ष लोक) —(l 23) D3 शस्त्राणि सर्वाणि D1 7 दत्तानि D3 देवान च (hypm) D5 वेदान् (for वेदांश्च) —(l 24) D4 अश्वशास्त्र D5 अस्त्र व्याय (for अस्त्र शस्त्र) D4 om (subm) D5 वा (for च) Ś1 D1 7 विविध (for विविधम्) Ś1 धारये D1 3 धारय D2 5 पारय (for धारय) —(l 25) Ś1 D3 4 7 नित्यग (for नित्यश) —(l 26) D1 5 7 गान्धर्व (for गन्धर्व) Ś1 D4 तदा (for तथा) —(l 27) D1 शस्त्रेषु D7 शास्त्रेषु (for शिल्पेषु) D7 यत्न कार्य पर त्वया (for the post half) —D5 om l 28–29 —(l 28) D1 त्वया तु (for पुत्र) Ś1 D1 सर्वश D7 सर्वश (for सर्वथा) D1 पुत्र नार्हसि चान्यथा (for the post half) —(l 29) D3 प्रेष्य D5 प्रेषित (for प्रेषण) D1 2 दूतै (for चापि) D7 2 कुर्यश्चैव D4 7 दूतै कुश (for दूतै क 4) —(l 30) D1 नन्दिष्यामि (for नन्दिष्यामि) D2 सन्देक्ष्यामि सर्वथा (for the post half) —(l 31) Ś1 D7 वाक्य (for बाष्प) —(l 32) D चापि चारय —(l 34) Ś1 D1 7 महाभाग (for महाभागा) —(l 35) D1 2 4 प्रययौ (for स ययौ) D1 3 4 नगरी (for नगर) —(l 36) D5 तथानुगम्य° —(l 37) D2 om first च (subm) Ś1 महाबाहु (for महाभागो) —(l 39) prior half hypm —(l 40) D1 2 निवर्तयन् (for न्य°) D7 तथा (for तत्र) —Ś1 D1 om l 41 —(l 43) Ś1 D1 व्यजत्ते D2 व्यजते (for स जन) —(l 44) D1 2 मात्ता

यथायोगेन सुहृदा मनोज्ञेन सहानुग । [45]
दिवसै कैश्चिदेवाथ स श्रान्तबलवाहन ।
सरित पर्वतांश्चैव व्यतिक्रम्य सहानुज ।
उपस्थितो वै नगर तदा राजगृह विभु ।
स दूत प्रेषयामास राज्ञो वृद्धस्य धीमत ।
आर्यकस्य महातेजा भरत प्रियदर्शन । [50]
श्रुत्वा दूतस्य वचन स राजा सह मन्त्रिभि ।
प्रवेशयामास तदा भरत नगरोत्तमम् ।
पुष्पैर्गन्धैश्च धूपैश्च सर्वत समलकृतम् ।
समुच्छ्रितपताक च तूर्यशङ्खनिनादितम् ।
राजमार्गमुदाकीर्णो जलेन च समुक्षित । [55]
वेश्याभिर्वारमुख्याभिर्यानुगतशोभित ।
पुरतो नृत्यमानाभिर्भरतस्य महात्मन ।
नामुख्यैश्च बहुभि सूतमागधवन्दिभि ।
स्तूयमानो यथान्याय भरत प्रविवेश ह ।
प्रविश्य च गृह रम्यमभिवाद्य च मातुलम् । [60]
वृद्ध मातामह चैव तथैव नृपयोषित ।
स वै मातामहगृहे सर्वकामै सुसत्कृत ।
उवास स सुखी धीमान्कचित्काल नृपात्मज ।

Colophon

कदाचिद्भरत श्रीमान्वृद्ध मातामह नृपम् ।
अभिवाद्य महात्मानमिद वचनमब्रवीत् । [65]
आचार्याननुगच्छेय भवतोऽनुमते प्रभो ।
लेख्यसस्थानशब्दज्ञाश्चीतिशास्त्रार्थपारगान् ।
विविधासु च विद्यासु सुनिष्ठान्ब्राह्मणानपि ।
विनीतान्हस्तिशिक्षासु हयपृष्ठे तथैव च ।
गान्धर्वेषु च विद्यासु शिल्पजातिषु चापरान् । [70]
नरान्विनीतान्वृद्धान्वै वेत्तुमिच्छामि तत्त्वत ।
ब्राह्मणान्वेदविदुष शास्त्रान्परमपूजितान् ।
व्यादिष्टान्भवतेच्छामि शिक्षार्थं मम नित्यश ।
श्रुत्वा तु भरतस्यैतद्वच परमहृष्टवान् ।
आज्ञापयत्तदा राजा यदुक्त भरतेन वै । [75]
श्रुत्वा तु भरतो राज्ञा व्यादिष्टान्पुरुषांस्तदा ।
सर्वविद्यासु कुशलान्पर हर्षमवाप ह ।
प्रदाय शिष्यमात्मान तेभ्य स रघुनन्दन ।
आचार्येभ्यस्तदा विद्या धर्मेणाधिजगाम ह ।
सोऽनुपूर्वेण तान्सर्वान्परिजग्राह सुव्रत । [80]
सह भ्रात्रा महातेजा शत्रुघ्नेन यशस्विना ।
एवमाचार्यहस्तेषु वर्तमानो नरोत्तम ।
रममाणो गरन्थाग्र पर हर्षमवाप ह ।
शुश्रूषते यथान्यायमाचार्यान्नियतेन्द्रिय ।
सर्वज्ञानप्रदानाभ्या यथाकालमतन्द्रित । [85]
ज्ञानाभ्यासप्रवृत्तस्य विज्ञानेऽभिरतस्य च ।
एव कालो व्यतिक्रान्तसुमहान्भरतस्य च ।
यदा ज्ञानेषु निष्ठा वै प्राप्ता रघुनन्दन ।
ततोऽस्य बुद्धि समाता धर्मं श्रोतु सनातनम् ।
ब्राह्मणेभ्योऽथ वृद्धेभ्यो भिक्षुकेभ्यश्च धार्मिक । [90]
ये चान्येऽपि महाभागा धर्मेषु कुशला द्विजा ।

महौजा D3 °युत, D4 ततो महातेजा (for महायशस्विन्) Ś2 यदृच्यासे म D6 न यदृच्यासक्त D7 दृत तदान (for यदृच्यासे म) —(l 45) D2 अन्योन्येन (for मनोज्ञेन) D1 • महानुग (for °नुग) —(l 46) D4 [आ]थ (for [अ]थ) D1 नमित्र (for स श्रान्त) —(l 47) D5 सनदी (for सरित) D3 व्यतिक्रम्य (for °क्रम्य) —(l 48) D2 नगरी (for नगर) D1 महाराज (for तदा राज) D3 विशु (for विभु) —(l 49) D1 2 संगत (for स दूत) —(l 52) D1 भरतो (for भरत) —(l 53) D3 transp गन्धैश्च and धूपैश्च —Ś1 D3 6 7 transp l 54 and 55 —(l 54) D3 समुच्छ्रित (for समुच्छ्रित) —(l 56) D1 2 लक्ष्य, D3 नाथ (for वाद्य) Ś1 D5 6 शोभित (for शोभित) —(l 58) D1 स्तुतो (for मान) —(l 59) D2 स्तूयमानो (for स्तूयमानो) —(l 60) Ś1 D4 7 गृहे रम्य (with hiatus) (for गृ रम्यम्) —(l 61) D3 गृह° (for वृद्ध) —(l 62) D1 • 3 सुसत्कृत, D4 पुरस्कृत (for सुसत्कृत) —(l 63) Ś1 D2 4 - सपुत्रो (D1 2 °त्र) D3 सुखी (for स सुखी) D3 किंचित् (for कश्चित्)

Colophon —*Sarga name* Ś1 D1-3 5 भरत (D2 3 °त) गमन (Ś2 प्रवेशो, D3 गमनो, D4 7 प्रयाणो) —*Sarga no* (figures words or both) D1 53 D3 4 7 1 D3 45 —For lines 64–124 cf No 4

—(l 64) D2 missing for वृद्ध मा —(l 66) D2 missing for भवतोऽनु D1 2 (before corr as in text) भवतो (for भवतो) Ś1 सोऽनुमते D4 नृप (for प्रभो) —(l 67) D3 लेख्य D7 लिख्य (for लेख्य) Ś1 शब्दे च (for शब्दज्ञान्) Ś2 ज्योति शास्त्रस्य (for नीतिशास्त्रार्थ) D2 पारग (for पारगान्) —(l 68) D2 missing for सासु सुनि D4 2 निष्णातान् (for सुनिष्ठान्) —D2 om l 69 —(l 69) Ś1 विविधान् (for विनीतान्) —(l 70) D2-4 गान्धर्वेषु (for °र्वेषु) —(l 71) D2 च (for वै) D1 4 5 तान्विद्यान्विनीतान्वृद्धान् (D3 °विद्वान्) (for the prior half) —(l 72) Ś1 D2 4 वृद्धान् (for शास्त्रान्) D7 अमरपूजितान् —(l 73) D1 • 4 शिक्षार्थं (for शिक्षार्थं) —Ś1 om (hapl) l 74–75 —(l 74) D2 [अ]थ (for तु) D5 हृष्टवत् (for हृष्टवान्) —(l 75) D5 आज्ञापयत् (for °पयत्) —D1 • om (hapl) l 76–83 —(l 79) D3 विद्वान् (for विद्या) D3 [अ]भिजगाम ह —(l 80) Ś1 सोऽनुपूर्वेण D3 मातु° (for सोऽनुपूर्वेण) —(l 82) D1 5 वर्धमानश्च (D2 °मान)नरोत्तम (for the post half) —(l 84) Ś1 D2 4 2 शुश्रूषति (for शुश्रूषते) D1 यथान्यायम्, D3 °न्यायम् (for यथान्यायम्) Ś1 D4 आत्म वै (for °यान्) —(l 85) D3 अथ (for अथ) D3 यथाकालम् (for °काल) —D3 om l 86–87 —(l 86) D1 2 5 ज्ञानाभ्यास Ś1 हि (for च) —(l 87) Ś1 D2 [ऽ] व्यतिक्रान्त (for व्यति°), D3 तु (for च) —(l 88) D1 2 3 ज्ञाने सु (for ज्ञानेषु) —(l 89) D3 धर्मे (for धर्मं) —(l 90) D1 2 रथिभ्यश्च, D4 [ऽ]थ°, D5 भिक्षुकेभ्यो (for ऽथ वृद्धेभ्यो) Ś1 D1 2 भिक्षुकेभ्योऽथ, D3 वृद्धेभ्यो ऽथ (for भिक्षुकेभ्यश्च) —(l 91) D3 ये चान्य च, D5 ये चान्येषु

तान्सर्वान्स महातेजा सेवते धर्मकारणात् ।
अन्तरात्मनि धर्मोऽस्य सततं पर्यवर्तत ।
कथासु धर्मयुक्तासु रमते रघुनन्दन ।
तपोऽहिंसारता नित्यं ये च धर्मपरायणा । [95]
तान्सर्वान्स महातेजा उपास्ते नियत शुचि ।
शास्त्राणि च महाप्राज्ञो नित्यशो गुणवन्त्यपि ।
वेदविद्यासु चान्यासु कुशल सर्वशास्त्रवित् ।
कृतकृत्यमिवात्मानं मन्यते धर्मसेवनात् ।
तस्य बुद्धिं समभ्यर्च्य तु सप्रेषण प्रति । [100]
सदिदेश तदा दूतं ब्राह्मणं शुभलक्षणम् ।
अयोध्यां गच्छ भद्रं ते दूत शीघ्रं नृपोत्तमम् ।
पितरं कुशलं ब्रूहि मातॄश्च भ्रातरौ तथा ।
पृष्ट्वा च कुशलं तेभ्यो वाच्यो दशरथ प्रभु ।
मातामहगृहे तात वर्तते त्वदनुग्रहात् । [105]
यथाज्ञप्तं कृतं तात मदर्थं कृतं शुभम् ।
स तु तेनाभ्यनुज्ञातो भरतेन यशस्विना ।
दूत परमसंहृष्ट प्रयातो येन सा पुरी ।
अयोध्यां नगरीं रम्यां प्रविवेश महायशा ।
या च राजीवताम्राक्षो राजा दशरथोऽभवत् । [110]
प्राप्तमानश्च स दूतो भरतस्यानुशासनात् ।
न्यवेदयत तद्राज्ञे मातृभ्योऽथ द्विजस्तथा ।
कृतकृत्योऽस्य राजेन्द्र भरत सत्यविक्रम ।
धनुर्वेदे च वेदे च नीतिशास्त्रे च पारग ।
अर्थशास्त्रेषु कुशलो व्यायामे च तथैव च । [115]
हस्तिशिक्षासु निपुणो रथशिक्षाविशारद ।
आलेख्ये चैव लेख्ये च लङ्घने प्लवने तथा ।
ज्योतिर्गतिषु निष्णातस्त्वत्र वाक्येन नोदित ।
एवंविधानि कर्माणि कृतानि सुबहून्यपि ।
कृतार्थो भरतो राजंस्त्वत्सकाशमुपेष्यति । [120]
श्रुत्वा राजा प्रहृष्टोऽभूत्तस्य वचनं तदा ।
कौसल्याद्याश्च देव्यस्तास्तथोभौ रामलक्ष्मणौ ।
प्रतिसंश्रुत्य नृपतिस्तं दूतं भरतस्य वै ।
अभवन्मुदित श्रीमांस्तदा दशरथो नृप ।

Colophon

3

After 2 1 4, Ñ2 B1 3 D4 M3 ins

बलेन महता वीरश्चतुरङ्गेन संवृत ।
तथानुगम्यमानश्च सर्वै पुरनिवासिभि ।
भ्रातृस्नेहाच्च रामेण लक्ष्मणेन च वीर्यवान् ।
गत्वा पुरस्कृतो धीमांस्ततो गव्यूतिमात्रकम् ।
अवरुह्य स्वकाद्यानाद्भरत कैकयीसुत । [5]
शत्रुघ्नसहित पादौ रामस्य शिरसा ययौ ।
तौ पादयोर्निपतितौ शत्रुघ्नभरतावुभौ ।
ताभ्यामुत्थाप्य रामोऽपि परिष्वज्येदमब्रवीत् ।
कैकयीमातरिह मा स्मरेस्त्वं सहलक्ष्मणम् ।

(for °न्त्यपि) —(l 92) Ś1 सर्वे ते (for सेवते) D1 ये च धर्मपरायणा (for the post half) —(l 94) D1 -युक्ताया (for युक्तासु) —(l 95) D1 reads l 95 after l 92 D1 तपोभिनिरता नित्यं सेवते धर्मकारणात् —(l 96) D1 च भृशं, D2 4 7 निभृत (for नियत) —(l 97) D1 [ए]व सहसा, D3 °भागा (for महाप्राज्ञो) Ś1 गुणवन्ति (for गुणवन्त्यपि) D1 महस्वी शास्त्रवाणि ते D2 नित्यं स गुणवानपि (for the post half) —(l 98) D7 वा (for च) —(l 99) D3 मन्यते (for मन्यत) —(l 100) D3 सुप्रेक्षण (for सप्रेषण) —(l 103) Ś1 D2 3 7 मातृश्च (for मातॄश्च) —(l 104) D2 वाच्यो (for वाच्या) —(l 105) D1 5 वर्तता, D4 7 वर्तेत (for वर्तते) —(l 106) D1-3 5 शुभं प्रियं (for कृतं शुभम्) —(l 107) D3 मुनेन (for तु तेन) —(l 108) D1 2 5 महता निर्मितां पुरीं (for the post half) —(l 110) D2-4 7 स (for च) D3 5 [ऽ]भवत् (for ऽभवत्) —For l 110 D1 subst

यः स च भीतवाक्प्रमाणो राजा दशरथाऽभवत् ।

—(l 111) Ś1 च तथा, D2 अथवा (for अथ ता). D1 2 इष्टो (for दूतो) —(l 112) D1 2 निवेदयत (for न्यवेद°) D1 3 राज्ञो (for राज्ञे) D3 न्यवेदयत्तत्र प्राज्ञो (for the prior half) D3 [ऽ]थ (for ऽथ) D1-3 तदा (for तथा) —(l 114) D3 वेदेषु (for वेदे च) Ś1 D4 7 शास्त्रेषु (for शास्त्रे च) —(l 115) D1-3 शास्त्रे च (for शास्त्रेषु) Ś1 व्यायामेषु (for व्यायामे च) —(l 116) D1-3 6 निष्णातो, D4 7 कुशलो (for निपुणो) D5 om (hapl) from the post half of l 116 up to the prior half of l 118 D2 5 सुनिष्ठित (for विशारद) D1 रथशिक्षास्त्रनिष्ठित (for the post half) —(l 117) D2 6 आलिख्ये (for आलेख्ये) —(l 119) D4 5 चोदित (for नोदित) —(l 120) D2 गमिष्यति, D4 7 अभ्ये° (for उपेष्यति) —(l 121) D6 subst l 121–124 for l 61–64 of App I (No 4) while B1 subst l 121 and 122 for l 61 and 62 and cont l 123–24 on the other hand B3 ins those lines after l 60 (for var, see App I [No 4]) Ś1 D3 4 7 प्रहृष्टात्मा (for प्रहृष्टोऽभूत्) D1 श्रुत्वा, D2 शुभं, D3 तथा (for तदा) —Ś1 om (hapl ?) l 122 and 123 —(l 122) D1 2 च देव्यश्च, D3 सुदेव्यस्तास् (for च देव्यस्तास्) —(l 123) D3 तु पति° (for नृपति°) D4 7 सभ्यो दशरथो वै तदा (for the post half) —(l 124) D2 सर्वेऽभवन् (for अभवन्) D3 न्युदित (for मु°). D1 2 6 तथा (for तदा) D1 [ऽ]ब्रवीत्, D2 6 चिरं (for नृप)

Colophon —*Sarga name* Ś1 D4 7 दूताभिगमन (Ś1 °न) D1-2 4 भरत (D3 भरतस्य) दूतागमन (D2 °न), D2 भरतागमन —*Sarga no* (figures, words or both) D1 51 D2 4 5 7 2

3

(l 2) D3 (before corr as in text) [अ]नुगम्यमानश्च, M3 अनुगम्यमानोऽत्यर्थं (hypm) (for the prior half) and जन (for सर्वै) —For l 4 M3 subst

गत्वा गव्यूतिमात्रं च राघवेणानुगतस्तत ।

शत्रुघ्नसहितं च त्वां स्मरिष्यामि सलक्ष्मण । [10]
इत्युक्तो भरतो रामं प्रणिपत्याभिवाद्य च ।
लक्ष्मणं च परिष्वज्य शत्रुघ्नसहितो ययौ ।
अनुगम्यमानो बहुभि सुहृद्भि प्रियवादिभि ।
अनुरक्तैस्तथैवान्यैरपरिश्रान्तिभि प्रियै ।
निवर्त्य स्वजनान्सर्वान्भरतः श्रीमतां वरः ययौ । [15]
श्रीमन्मातामहपुरं द्रष्टुं त्वरितमानस ।
सुहृद्भि सह मार्गेषु विहरन्प्रियवादिभि ।
अहोभिर्गणितै कैश्चिद्दृष्ट्वा यथलवाहन ।
वनानि सरित शैलानतीत्य सुमनोहरान् ।
आससाद पुरं राज्ञो रम्यं राजगृहं विभु । [20]
अभ्याशस्थस्ततो राज्ञे दूतं मातामहाय स ।
प्रेषयामास भरत प्रासोऽस्मीत्यागतकारिणम् ।
श्रुत्वा च दूतवचनं स राजा भृशहर्षित ।
प्रवेशयामास पुरं भरतं परमार्चितम् ।
आहार्यसिक्तनाकीर्णं पुष्पोत्करविभूषितम् । [25]
राजमार्गं कारयित्वा जलेन सुसमुक्षितम् ।
विन्यस्तपूर्णकलशं वनमालाविभूषितम् ।
समुच्छ्रितपताकं च धूपगन्धाधिवासितम् ।
तत प्रवेशयामासुर्भरतं पुरवासिन ।
सर्वतूर्यस्वनैश्चाराद्वाद्यमानैश्च नन्दितम् । [30]
वेश्याभिर्वारमुख्याभिर्वाद्यानुगतसुस्वनम् ।
नृत्यन्तीभि पुरस्तात्तु पुरं तत्प्रविवेश स ।
बन्दिवादिभि स्तूयमान सूतमागधबन्दिभि ।
ब्राह्मणैश्च तप सिद्धै पूज्य सास्ना च यज्वभि ।
श्रीमन्मातामहगृहं क्रमेणैव प्रविश्य स । [35]
वृद्धं मातामहं तत्र ददर्शाभिननाम च ।
राज्ञा तेन परिष्वक्त पृष्टश्चानामयं तदा ।
प्रविश्यान्त पुरं तत्र प्रणम्य दारयोदित ।
श्रीमद्राजगृहं प्राप्य तद्बन्धुजनसंकुलम् ।
स वै मातामहगृहे सर्वकामै प्रपूजित । [40]
उवास सुसुखं तत्र भरत श्रीमतां वर ।

4

After 2 1 14 (after the colophon) Ñ2 B1 • D4 ins while M1 ins after ^ 1 7

कदाचिद्भरत श्रीमान्वृद्धं मातामहं नृपम् ।
प्रातरुत्थाय वचनमभिवाद्येदमब्रवीत् ।
आचार्यानुपसेवेयं प्रदिष्टा भवता हि तान् ।
धर्मार्थज्ञानकुशलाँल्लिख्यसंख्याविदस्तथा ।
इष्वस्त्रकुशलांश्चैव नीतिशास्त्रविशारदान् । [5]
हस्त्यश्वरथयानेषु तथैव परिनिष्ठितान् ।
गान्धर्वविद्याकुशलान्नानाशिल्पविदस्तथा ।
तथान्यान्वेदवेदाङ्गपारगान्वितयान्वितान् ।
उपसेवितुमिच्छामि श्रेयोऽर्थी इदमद्य न ।
भवतानुमतो राजन्प्रदेशु तान्ममार्हसि । [10]

—(1 7) B1 सहितान् (for भ्रातॄन्) —(1 9) B2 M3 मा (for मां) B1 स्मरेस्तु M3 स्मरेथा (for स्मरेथ्व) —(1 10) Ñ2 च त्वां M3 त्वां हि (for च त्वां) M1 स्मरिष्ये सहलक्ष्मण (for the post half) —(1 12) M3 लक्ष्मणश्च परिष्वक्त (for the prior half) —(1 13) Prior half hypm M3 [ऽ]नेकैस्तु (for बहुभि) and -कारिभि (for -वादिभि) —M3 om (hapl) 1 14 —(1 14) B1 2 च (for [च]व) —(1 15) B1 [आ]शु वनान् D4 स्वजन M3 [अ]न्याञ्जनान् (for स्वजनान्) D4 [अ]स्तासु (for मार्गेषु) —(1 16) B1 2 M3 श्रीमान् (for श्रीमन्) M3 -कुलं गतु (for पुरं द्रष्टुं) —(1 17) M3 प्रिय (for सह) B1 (m also as above) विचरन् (for विहरन्) —(1 18) B2 गलितै D4 च तत (for गणितै) —(1 20) M3 महत् (for विभु) —(1 21) D4 राज्ञो (for राज्ञे) —(1 22) Ñ2 D4 [आ]शु° (for [आ]ग°) —(1 23) M3 तद् and प्रिय (for च and भृश resp) —(1 24) D4 प्रावेशयामास —B1 om (hapl ?) 1 25 —(1 25) M3 आहार्य (for आहार्य) —M3 om (hapl) 1 26 30 —(1 26) B1 जलेश्च (for जलेन) —(1 27) D4 विन्यस्य (for विन्यस्त) —(1 28) B1 2 गन्धाधिवासित —(1 30) D4 स बभूव (for सर्वतूर्य) and नन्दित (for नन्दितम्) —(1 31) M3 वाद्य (for वार्य) B1 2 [अ]नुगमम् (for -[अ]नुगतम्) M3 स्वदिसम् (for उल्बणम्) —(1 32) M3 पुरतो नृत्यमानाभि (for the prior half) B1 (m also) M3 इ (for स) —B1 om (hapl ?) 1 33–35 —(1 33) B2 बहु (for बन्दि) D4 वादिभिस्स्तूयमानस्तु (for the prior half) —Ñ2 B1 D4 M3 om 1 34 —(1 35) B2 M3 श्रीमान् (for श्रीमन्) M3 कुल (for गृह) and [ए]क (for [ए]व) B1 भरत प्रविवेश ह (for the post half) —D4 om 1 36 —(1 36) M3 वृद्ध (for वृद्धं) Ñ2 [अ]भिननन्द B1 [अ]भिवाद्य (for [अ]भिननाम) —For 1 38 M3 subst

प्रविश्यान्त पुरं पूज्य प्रणम राजयोषित ।

—(1 39) M3 श्रीमान् (for श्रीमद्) —M3 om 1 40 —(1 40) B1 om गृहे and reads सुपूजित (for प्र°) —(1 41) D4 समुख (for सुसुखं)

4

For this cf lines 64 124 of No 2 M1 begins with हरि श्रीगणपतये नम —(1 1) M1 भरतस्तु वसंस्तत्र (for the prior half) Ñ2 D4 तत्र M1 नित्य (for वृद्धं) —(1 3) M1 missing from तुप up to हैन्य in 1 4 B2 प्रभो (for हि तान्) B1 प्रतिष्ठितान् तान्प्रभो (for the post half) —(1 4) B1 (in *l in* also as above) नाना ग्रन्थ (for लेख्य संख्या) —(1 5) M1 त्रिगार्ते च (for विशारदान्) —(1 6) M1 -योनेषु (for यानेषु) —(1 7) D4 गन्धर्व (for गान्धर्व) M1 विद्या (for शिल्प) —(1 8) B1 2 वायसाज्ञानपारगान् (for the post half) —(1 9) D4 श्रेयोर्थी (for °र्थी) M1 हितम् (for इदम्) —(1 10) B2 M1 भवतो (for भवता) B2 [ऽ]नुमते (for [अ]नुमतो) Ñ1 त्वम् (for मम)

शुश्रूषन् नृपतिश्चैव केकयो भरतस्य स ।
व्यादिदेश प्रहृष्टात्मा तस्याचार्यान्विपश्चितः ।
तानुपास्य च यत्नेन भरतः केकयीसुतः ।
वेदवेदाङ्गशास्त्राणां ग्रहणे तत्परोऽभवत् ।
निवेश्य शिष्यमात्मानं गुरूणां विनयान्वितः । [15]
जग्राह वेदवेदाङ्गशास्त्राणि गुणवृद्धये ।
आनुपूर्व्या हि शास्त्राणामागमे भृशमुद्यतः ।
विधानाश्च प्रशिक्षाणां शास्त्रप्रहितस्तदा ।
जगाम स महातेजा नानाशास्त्रपरंपराम् ।
शिक्षमाणः प्रयत्नेन विनयाचारयन्त्रितः । [20]
मानदानपुरस्कारैराचार्यान्प्रत्यपूजयत् ।
शुश्रूषापरमो भूत्वा विनयं परमाप सः ।
ज्ञानाभ्यासरतस्यैवं भरतस्य महात्मनः ।
जगाम सुमहान्कालो वसतस्तत्र धीमतः ।
विविधेषु यदा विद्या ज्ञानेषूपजगाम सः । [25]
तदास्य बुद्धिः सञ्जज्ञे तत्त्वार्थाधिगमे पुनः ।
विद्याशीलवयोज्ञानवृद्धेभ्यो विदितात्मनः ।
अन्येभ्यश्चापि तत्त्वार्थविनिश्चय सनिश्चयः ।
यो यो वेत्ति हि तत्त्वार्थं छिन्नधर्मार्थसंशयः ।
धर्मार्थकाममोक्षाणां विवेचे स तमेव हि । [30]
नानाज्ञानकथाभिर्हि रेमे स विजहार च ।
भरतो ज्ञानतत्त्वार्थवेदने सततोद्यतः ।
स यदा ज्ञानविज्ञानविषयेषु कृतागमः ।
आत्मानं भरतो मेने छिन्नधर्मार्थसंशयम् ।
तदास्य बुद्धिः समजे द्रष्टुं प्रययिषुः पितुः । [35]
अथाहूयाब्रवीद्वृद्धं सुहृदं ब्रह्मवादिनम् ।
अयोध्यां गच्छ भद्रं ते त्वरितो नरर्षभ ।
पितरं तत्र कौसल्यां सुमित्रां मातरं च मे ।
भ्रातामग्रजं चापि यथा वन्दामहे वयम् ।
तथा पूर्वं भवान्वासे पितुर्मातुश्च मेऽग्रतः । [40]
रामश्चोपेत्य विज्ञाप्यो मामुद्दिश्य सगौरवम् ।
भूयस्ते भरतः पादौ मूर्ध्नाभ्यर्च्य प्रसाद्य च ।
कुशलं नामथ क्षिप्रं पृच्छतीति समागमे ।
लक्ष्मणश्च परिष्वज्य प्रष्टव्यः कुशलं त्वया ।
ब्रूयाश्च मातरं मे त्वं कौसल्यामभिवादनम् । [45]
सुमित्रामपि च ब्रूया वैदेहीं चाभिवादनम् ।
स तेनैवं समादिष्टो भरतेन महात्मना ।
दूतः शीघ्रतरो भूत्वा प्रययौ यत्र सा पुरी ।
अयोध्या सुभृशं रम्या मनुराजविनिर्मिता ।
यत्र स राजीवपत्राक्षो राजा दशरथोऽन्ववसत् । [50]
प्रासयानविशेषेण स तां भरतशासनात् ।
न्यवेदयत्तदा राज्ञे मातृभ्योऽथ द्विजस्तथा ।
कृतकृत्योऽथ रामेन्द्र भरतः सत्यविक्रमः ।
धनुर्वेदे च वेदे च नीतिशास्त्रे च पारगः ।
अर्थशास्त्रे च कुशलो व्यायामेऽपि तथैव च । [55]
हस्तिशिक्षासु निष्णातो रथशिक्षासु निष्ठितः ।
आलेख्ये चैव लेख्ये च लङ्घने प्लवने तथा ।
ज्योतिर्गतिषु निष्णातस्तव वाक्येन चोदितः ।

—(l 11) B1 • [ए]व M4 तु (for [च]व) M4 तु (for स) —(l 12) Ñ2 म D6 सु (for प्र) —(l 13) M4 प्रयत्न (for च य°) —(l 15) Ñ2 विनयानत (for विनयान्वित) —(l 16) M4 [आ]गमगुणार्थये (for गुणवृद्धये) —(l 17) M4 हि समुद्यत (for भृश°) —(l 18) M4 चैव शिक्षानां (for च प्र°) Ñ2 तथा (for तदा) —(l 19) D6 परम्पराम् (for °परं°पराम्) —(l 21) B1 s °मानसान (by transp) B2 पुरस्कारर् (for पुरस्कार°) M4 समपूजयत् —M4 om l 22 —(l 23) B1 om from first त up to second त —M4 om (hapl) ll 24–25 —(l 26) B1 illeg for सजज्ञे तत्त्वार्था Ñ2 B [अ]धाधिगमे D6 [अ]धिगमने (for [अ]धिगमे) —(l 28) Ñ2 अन्येभ्य M4 येऽन्यभ्यास हि कुर्वन् (for the post half) —(l 29) M4 तत्त्वार्थ (for °र्थं) B1 illeg for धर्मार्थसंशय —(l 30) M4 -कामा° (by transp) (for [अ]र्थकाम°) M4 न त सोमेषता भवान् (for the post half) (l 31) B1 illeg after कथा up to the end of the line M4 रराम (for रेमे स) —(l 32) D6 तत्त्वार्थो (for °र्थ°) B1 स तथा B (m also as above) स तत्र (for सतत) —(l 33) Ñ2 B1 s(after corr) D4 [आ]गम (for °म) —(l 34) D1 भरत (for °तो) —(l 35) M4 ततो (for तदा) M4 पुन (for पितु) —(l 36) B1 • स आहूय M4 समाहूय (for अथा°) B1 illeg for वृद्ध सुहृ M4 स्निग्ध (for वृद्ध) —(l 37) M4 damaged from त्व up to न —(l 39) M4 चापि भ्रान् (for चापि) and वन्दितव्य वचनम् (for °महे वयम्) —(l 40) M4 सर्वं (for पूर्वं) and अग्र (for प्रतेत्) —B1 illeg from प्रमेत् up to विज्ञाप्यो in l 41 Ñ2 D6 तथ स्व पूर्वमागमे (for the prior half) —(l 41) M4 त्वया द्विज (for सगौरवम्) —(l 42) B1 illeg after the prior half up to the end of l 43 M4 शिरसाभि (for मूर्धाभ्यर्च्य) and तु (for च) —(l 43) M4 सम जने (for समागमे) D6 पृच्छति वा मत्स्वव (for the post half) —(l 44) B2 लक्ष्मण —B2 illeg for l 45 —(l 45) M4 [त]थ (for त्वं) M4 अभिवादयन् —(l 46) Ñ2 D6 वै (for first च) D1 ब्रूयाद् (for ब्रूया) M4 कैकेयीमभिवाद्ये (for the post half) —(l 48) M4 शीघ्रतरो B1 s त(B2 दू)न परमसंहृष्ट (for the prior half) Ñ2 B1 s D6 येन (for यत्र) —(l 49) B1 reads acc sing for nom sing of all words M4 सा तु (for सु°) —(l 50) M4 तां (for स) Ñ2 ÷ रथो (for °रथ°) Ñ2 B1 [s]न्वगात् (for s न्ववसत्) —(l 51) B1 आस° (for प्रास°) —For l 51 D1 subst

प्राप्तवानथ तां दूतो भरतस्यानुशासनात् ।

—(l 52) Ñ M4 कुशलिनं B2 तद्राजे (subm) (for तदा राज्ञे) D6 यथान्यायं तद्राज्ञे (for the prior half) Ñ2 M4 राज्ञो (M4 तेषां) भरतस्तदिः (for the post half) —Ñ2 M4 om ll 53–60 —(l 53) D6 हि (for अथ) —(l 54) B1 नयेषु (for नीतिशास्त्रे) —(l 55) B1 शास्त्रेषु (for शास्त्रे च) B2 D6 च (for अपि) D1 हि (for च) —(l 56) B1 s

एवंविधानि कर्माणि कुर्वन्नन्यबहून्यपि ।
कृतार्थो भरतो राजंस्त्वत्सकाशमुपैष्यति । [60]
तच्छ्रुत्वा मुमुदे राजा दूतस्य वचनं प्रियम् ।
कौसल्या च सकैकेयी सुमित्रा राम एव च ।
प्रतिसंदिश्य तं राजा दूतं सत्कृत्य चार्हतः ।
प्रेषयामास नृपतिर्भरतस्य पुनस्तदा ।

Colophon.

5

After l. 3 of 29*, D1 ins.; while D4 ins. (om. l. 2–3) before 2.3.1 :

(2.2.25cd) प्राच्योदीच्याः प्रतीच्याश्च तथा पृच्छन्त्यनामयम् ।
(2.2.26ab) अग्निहोत्रेषु दारेषु शिष्यप्रेष्यजनेषु च ।
(54*) अनुकम्पयन्निव सदा पृच्छत्यस्यानामयम् ।
(2.2.31cd) अभ्यन्तरे च बाह्ये च पौरजानपदा जनाः ।
(47(A)*) धर्मज्ञेन निवर्तेन वदान्येन महात्मना । [5]
(47* l. 7) कृती रामो धनुर्वेदे शिक्षायां त्रिदशायम् ।
(47* l. 8) अमोघास्त्रो दूरवेधी समीपश्च दृढायुधः ।
(2.2.24ab) यं यं व्रजति संग्रामं रामो राजंस्त्वदाज्ञया ।
(52*) ततस्ततो विजित्यारीन्विजयी विनिवर्तते ।
(53*) त्रिस्थापि वैरिस्थानि यदाय विनिवर्तते । [10]
तत्रापि शत्रु(त्रि)लतो मूर्च्छा स्यात्पुनर्यतः ।
(2.2.25ab) संग्रामात्पुनरागत्य कुञ्जरेण रथेन तु ।
(2.2.31cd) स्त्रियो वृद्धास्तरुण्यश्च देवतां गृहे गृहे ।
(57*) अभियाचन्ति रामस्य यौवराज्याभिषेचनम् ।
(2.2.32cd) तावत्समयोचित कामस्त्वत्प्रसादान्नृपोत्तम । [15]
(2.2.33) राममिन्दीवरश्यामं प्रजानामनुरञ्जकम् ।
पद्धेन युवराजानमभिषिञ्च नराधिप ।

(55*) स राजवर्यः कमलायताक्षं
गुणाभिरामं गुणलोककान्तम् ।
रामं सुदृढार्हमि लोकनाथ-
मिहाभिषेक्तुं युवराजमुख्याम् । [20]

Colophon.

D1 Cont. :

ताः प्राञ्जलिमकलात्मा प्रतिगृह्य समन्ततः ।
हृष्टो दशरथो राजा प्रोवाचेदं वचस्तदा ।
अहोऽस्म्यनुगृहीतोऽद्य भवद्भिः प्रियवादिभिः ।
यन्मे ज्येष्ठं प्रियं पुत्रं युवराजमभीप्सथ ।
इति राजा संभाष्यैवं पौरान्भूयोऽभ्यभाषत । [5]
वसिष्ठं वामदेवं च तथान्यानुपशृण्वताम् ।
चैत्रः श्रीमानयं मासः पुण्यपुष्पितकाननः ।
रामस्य यौवराज्यं मे दातुमत्राभिरोचते ।
आभिषेचनिकं द्रव्यं भवन्तो ज्ञापयन्तु माम् ।
यन्मयात्रोपकर्तव्यं रामराज्याभिषेचने । [10]
ते तथेति प्रतिज्ञाय नृपतेर्वचनं तदा ।
लेखयांचक्रतुर्द्रव्यं तं च प्रत्यभिनन्दतुः ।
कृतमित्येव चाभूतामधिगम्य नराधिपम् ।
सुप्रीतमनसौ प्रीतौ हर्षयन्तौ पुनर्नृपम् ।
ततः सुमन्त्रमाहूय राजा दशरथोऽब्रवीत् । [15]
रामः कृतात्मा भवता शीघ्रमानीयतामिति ।
स तथेति प्रतिज्ञाय सुमन्त्रो राजशासनात् ।
रामं तत्रानयांचक्रे रथेन रथिनां वरम् ।
अथ तत्र सम नीचन्दा दशरथं नृपम् ।

bha-. —(l. 57) B1 om. (hapl.). D1 चैव भूते (for चैव तेजसे). —(l. 59) B1 कृतानि. D1 कृत्वा च (for कृत्वैतत्). —For l. 61–64, D1 subst. l. 122–124 of App. I (No. 2), while B1 subst. l. 121–122 for l. 61–62 and cont. l. 123–24, on the other hand B2 ins. these 4 lines after l. 60 (cf. v.l. App. I, No. 2). —(l. 61) M4 transp. मुमुदे and वचनं. —(l. 62) B2 [illegible] (for [illegible]) and [illegible] (for the post. half). —(l. 64) M4 पुनर्दिने भरतम् (for [illegible]).

Colophon. *Sarga name* : Ñ2 B1.2 D1 [illegible]. —*Sarga no.* (figures, words or both) : B1.2 D1 om.; Ñ2 80, M1 1.

5

D3 variants.—reads l. 1 and 4 after l. 12. —(l. 1) [illegible]. —(l. 4) पौर-जानपद. —(l. 5) transp. प्रतीच्य and उदीच्य. —(l. 6) [illegible]. —(l. 7) [illegible] (for [illegible]). —(l. 9) [illegible]. —(l. 10) [illegible] (for [illegible]). —(l. 11) [illegible] (for [illegible]). —(l. 12) [illegible] (for तु). —(l. 13) [illegible] (for [illegible]). —(l. 15) [illegible] (for [illegible]) and [illegible] (for [illegible]). —(l. 18) [illegible] (for स). —(l. 19) [illegible] (for second [illegible]). —*Sarga name* : D1 [illegible], D3 [illegible]. —*Sarga no.* (figures, words or both) : D1 55; D3 6.

6

After 62*, Ś1 D1-8 7 ins Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins after 2 3 4 V1 B1 ins lines 6-18 25-27, and 30-31 only after l 2 of 63*

राज्ञस्तूपरते वाक्ये जनघोषो महानभूत् ।
शनैस्तस्मिन्प्रशान्ते च जनघोषे नराधिप ।
वसिष्ठं मुनिशार्दूलं राजा वचनमब्रवीत् ।
अभिषेकाय रामस्य यत्कर्म सपरिच्छदम् ।
तदद्य भगवन्सर्वमाज्ञापयितुमर्हसि ।   [5]
तच्छ्रुत्वा भूमिपालस्य वसिष्ठो द्विजसत्तम ।
आदिदेशाग्रतो राज्ञः स्थितान्युक्तान्कृताञ्जलीन् ।
सुवर्णादीनि रत्नानि बलीन्सर्वौषधीरपि ।
शुक्लमाल्यानि लाजांश्च पृथक् च मधुसर्पिषी ।
अहतानि च वासांसि रथं सर्वायुधान्यपि ।   [10]
चतुरङ्गबलं चैव गजं च शुभलक्षणम् ।
चामरव्यजने श्वेते ध्वजं छत्रं च पाण्डुरम् ।
शतं च शातकुम्भानां कुम्भानामग्निवर्चसाम् ।
हिरण्यशृङ्गं वृषभं समग्रं व्याघ्रचर्म च ।
यच्चान्यत्किंचिदेष्टव्यं तत्सर्वमुपकल्प्यताम् ।   [15]
उपस्थापयत प्रातरग्न्यगारे महीपते ।
अन्तःपुरस्य द्वाराणि सर्वस्य नगरस्य च ।
चन्दनस्रग्भिरर्च्यन्तां धूपैश्च घ्राणहारिभि ।
प्रशस्तमन्नं गुणवद्दधिक्षीरोपसेचनम् ।
द्विजानां शतसाहस्रं यत्प्रकाममलं भवेत् ।   [20]
सत्कृत्य द्विजमुख्यानां श्वः प्रभाते प्रदीयताम् ।
घृतं दधि च लाजाश्च दक्षिणाश्चापि पुष्कला ।
सूर्येऽभ्युदितमात्रे श्वो भविता स्वस्तिवाचनम् ।
ब्राह्मणाश्च निमन्त्र्यन्तां कल्प्यन्तामासनानि च ।
आबध्यन्तां पताकाश्च राजमार्गश्च सिच्यताम् ।   [25]
सर्वे च तालापचरा गणिकाश्च स्वलंकृता ।
कक्ष्यां द्वितीयामासाद्य तिष्ठन्तु नृपवेश्मन ।
देवायतनचैत्येषु सान्नभक्ष्याः सदक्षिणा ।
उपस्थापयितव्याः स्युर्माल्ययोग्याः पृथक्पृथक् ।
दीर्घासिबद्धा योधाश्च संनद्धा मृष्टवासस ।   [30]
महाराजाङ्गनं शूराः प्रविशन्तु महोदयम् ।
एवं व्यादिश्य विप्रौ तौ क्रियास्तत्र विनिष्ठितौ ।
चक्रतुश्चैव यच्छेषं पार्थिवाय निवेद्य च ।

6

Ś1 D3-8 7 om l 1 —(l 2) Ś1 D1 3-8 7 G1 सु, D2 [ऽ]पि (for च) M3 नर° (for जनघोषे) Dg1 Dt1 T1 G1 M1 3 जनाधिप (for नराधिप) —For l 3 Ś1 D1-8 7 subst

प्रणम्य गुरुमासीनमित्युवाच पुरोहितम् ।
[D2 प्रायुङ्क्त (for इत्युवाच)]

—(l 4) D3 तत् (for यत्) Ś1 D4 सपरिच्छदम् —(l 5) D2 अपि, D4 7 अस्य (for अद्य) T1 3 G3 M1 भगवान् T1 3 अर्हति —(l 6) Dt1 मुनिसत्तम, D5 भगवानृषि —(l 7) Ś1 D4 7 राज्ञो (for राज्ञ) D5 महीशं M3 यत्तान् (for युक्तान्) Ś1 D1 7 गण युक्तं कृताञ्जलि (for the post half) —(l 8) Ś1 D3 1 7 T3 बलिं, V1 B1 तथा, M3 बहिः (for बलीन्) —D2 om (hapl) l 9-10 —(l 9) Ś1 V1 B1 D1 3-8 7 शुक्लं च माल्य(D1 माल्यं च [by transp]) T3 M2 3 °माल्यांश्च (for शुक्लमाल्यानि) Ś1 Dm1 D1 4 7 लाजाद्यं (for लाजांश्च) D1 पृथ च, D2 पृथक (for पृथक् च) —(l 10) B1 D6 (before corr.) आहतानि Ś1 V1 B1 D1 3-8 1 G1 च (for [अ]पि) —(l 11) Dd1 T3 G1 M3 चतुरंग (for चतुरङ्ग) Ś1 V1 B1 D1 3 4 6 7 सितवर्णं(Ś1 सितवल, D1 शुक्लवर्णं) च तुरगं(V1 B1 तुरगं च [by transp] D1 चतुर्दंत) (for the prior half) —For l 11, D3 subst

अश्वांश्च तुरगं चैव गजं च गुणसंयुतम् ।

—(l 12) V1 D3 G3 चामरे, M3 चारम (by meta.) (for चामर) B1 व्यजन (for व्यजने). V1 G1 शुभे, Dt1 शोभे, G3 पेश (for श्वेते). D1 भास्वरं V1 B1 Dg1 T G M1-3 पाण्डरं (for पाण्डुरम्) —(l 13) Ś1 V1 D1 3 4 6 7 कौम्भानां (for कुम्भानां) V1 B1 घटानाम् (for second कुम्भानाम्). G1 भति (for अग्नि) —(l 14) D3 हिरण्य B1 पिङ्ग, D3 G1 शृङ्ग (for शृङ्ग) Dt1 T1 3 G1 3 M3 3 ऋषभ (for वृषभ) —After l 14, Dm1 ins राम —Dd1 Dm1 T G3 Cv transp l 15 and 16 ॐ Cv यच्चान्यदिति श्लोकमुपस्थापयतेत्यस्मात्परतो द्रष्टव्यः । पुस्तकेषु लेखकैः प्रमादाद्विपरीतम् । ॐ —(l 15) V1 D3 [अ]न्य (for [अ]न्यत्) Ś1 V1 B1 D1 3 4 6 7 तथ सर्वमनून(V1 °लून, B1 °मूल्य)कं, D3 तथा सर्वमुपस्थ (for the post half) —(l 16) Ś1 उपस्थापय तद (for °यत) V1 B1 D1-3 6(marg) 7 अग्न्यागारे Dd1 T G M3(inf lin) 3 अग्न्य(T2 °ग्न्या)गारे —(l 18) D1-3 4 चन्दने, D7 चदन, G3 चानत (for चन्दन) G3 [आ]घ्राणहारिभि Ś1 D1-8 7 सुगन्धोदामभिस्तथा (for the post half) —For l 18 V1 B1 subst

अलंक्रियन्तां सर्वत्र विविधैर्माल्यतोरणै ।

—(l 19) Ś1 D4 7 सर्वं प्रशस्त, D1-4 6 प्रशस्तवस्त्र(D3 4 °वस्त्रं) (for प्रशस्तमन्न) Ś1 च गुण, Dg1 गुणवद्, T G1 3 M1 3 विविधद्, G3 घृतवद् (for गुणवद्) Ś1 D1 3 7 सेचन, T2 सेचित (for सेचनम्) D3 दधिक्षीरोन्नं बहु (for the post half) —M3 om (hapl) l 20-23 —(l 20) Dg1 T M1 3 व्याहरे (M3 °सिर्) Ś1 D1-8 7 प्रकाम(Ś1 °म)कम् (for °मलं) Ś1 D3 7 लभेत् (for भवेत्) —(l 21) Ś1 सिद्धिकश्चापिक तावत्, D1-3 6 सिद्धमन्ना(D3 °न्नं, D1 °न्ना)स्तु तान(D3 चान्य)त्, D4 7 सिद्धमन्नादिकं ताव(D4 तद्)त् (for the prior half) Ś1 D1-8 7 प्रस्तुतस्यैव(D4 °स्योप) कल्प(Ś1 D4 °स्प)तां (for the post half) —Ś1 D1-8 1 om l 22 —(l 22) Dd1 Dm1 T3 G1 3 M1 च दधि (by transp) Dg1 Dd1 Dm1 T3 G M1 3 लाजांश्च —(l 23) Ś1 चोदिते; D1 [ऽ]भ्युदिते, D3 मुदिते (for अभ्युदित) D1 हि, D6 [ऽ]पि (for श्वो).

7

After 1. 9 (Ś1 Ñ2 V1 B, [illegible] V1 B1 1-9 only) D5 6 7 in[illegible] but B1 alone [illegible] this passage after 185* repeating there 1. 1-9 [illegible] D5 [illegible] after 160*

न हि तद्[illegible] पापेन मोहिता ।
कैकेयी हि मया [illegible] [illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ॥ [5]
[illegible] ।
[illegible] कैकेयी [illegible] परिष्वज्य ।
परिष्वज्य [illegible] कैकेयी हृष्टचित्ता ।
[illegible] वचनं घोरं [illegible] ।
[illegible] प्रतिपूजितम् । [10]
[illegible] ।
[illegible] ।
भरतश्चाभिषिच्यतां रामश्च विवास्यताम् ।
[illegible] ।
[illegible] । [15]
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] । [20]
[illegible] ।
[illegible] ।
न हि [illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] । [25]
[illegible] ।
[illegible] ।

D5 [illegible] (for [illegible]) —(l. 24) [illegible] —(l. 25) Ś1 [illegible] V1 B1 D5 6 7 M1 [illegible] (D5 [illegible]) Dg1 Dt1 [illegible] (for [illegible]) D5 [illegible] (for [illegible]) Ś1 D5 6 [illegible] V1 [illegible] B1 [illegible] Dt1 [illegible] —(l. 26) Ś1 V1 B1 D5 6 7 [illegible] Dg1 G2 3 [illegible] D5 [illegible] (for [illegible]) —(l. 27) V1 B1 Dg1 Dt1 [illegible] M1 [illegible] (for [illegible]) Ś1 D5 6 7 [illegible] (D5 6 7 [illegible]) [illegible] V1 B1 [illegible] —(l. 28) Dd1 T2 [illegible] D5 6 [illegible] (for [illegible]) Ś1 D5 [illegible] D5 [illegible] (for [illegible]) —After l. 28 D5 reads l. 31 —(l. 29) Ś1 D[illegible] (for [illegible]) Ś1 D5 7 [illegible] D1 3 4 G1 2 M1 [illegible] (D1 [illegible] ; sic G1 [illegible]) (for [illegible]) —(l. 30) Ś1 V1 B1 Dg1 Dt1 [illegible] (V1 before corr [illegible] Dt1 [illegible]) D5 [illegible] M1 [illegible] (for [illegible]) D1 [illegible] (for the prior half) Dg1 [illegible] (for [illegible]) Ś1 D5 6 [illegible] V1 B1 [illegible] (for [illegible]) —(l. 31) Ś1 V1 [illegible] D5 6 7 [illegible] D1 [illegible] Dg1 Dt1 D5 [illegible] T G M1 [illegible] (T G M1 [illegible]) (for the post half) M1 [illegible] —After l. 31 V1 B1 D5 6 7 [illegible] l. 3-4 of 65* —Ś1 V1 B1 D5 6 7 o[illegible] l. [illegible] 31 —(l. 32) Dt1 [illegible] (for [illegible]) T1 C1 2 M1 transp [illegible] and [illegible] D1 [illegible] (for [illegible]) D1 T C1 V1 [illegible] C1 [illegible] M1 [illegible] —(l. 33) M1 [illegible] (for [illegible])

7

(l. 1) D5 6 [illegible] (for [illegible]) B1 (second time) [illegible] (for the prior half) D5 [illegible] (for [illegible]) —(l. 2) Ś1 [illegible] V1 [illegible] B1 (first time) [illegible] D5 6 7 [illegible] (D5 [illegible]) [illegible] D5 6 7 [illegible] (for [illegible]) B1 [illegible] (for [illegible]) V1 [illegible] (for [illegible]) —(l. 4) B1 [illegible] (for [illegible]) B1 [illegible] (for [illegible]) B1 [illegible] (for [illegible]) B1 (second time) [illegible] (for [illegible]) Ś1 B1 D5 [illegible] (for [illegible]) —(l. 5) V1 [illegible] (subm) D5 6 [illegible] (for the prior half) B1 (second time) [illegible] (for [illegible]) —(l. 6) D5 [illegible] —(l. 7) B1 (second time) [illegible] D5 6 7 [illegible] (for [illegible]) B1 (second time) [illegible] (for the post half) —(l. 8) B1 (both times) [illegible] D5 6 [illegible] B1 (also [illegible]) [illegible] (for [illegible]) B1 [illegible] —(l. 9) D5 [illegible] (for [illegible]) V1 B1 (both times) [illegible] D5 6 7 transp [illegible] and [illegible] B1 (second time) [illegible] (for [illegible]) B1 [illegible] (for [illegible]) —For l. 9 B1 subst

[illegible] ।

—(l. 10) B1 [illegible] D5 6 [illegible] (D5 [illegible]) (for [illegible]) —(l. 11) B1 D5 6 7 [illegible] (for [illegible]) B1 [illegible] (for [illegible]) —(l. 12) D5 6 [illegible] (for [illegible]) B1 [illegible] (for the post half) —All the above MSS (except B1) om l. 13 —(l. 14) B1 [illegible] (for [illegible]) —(l. 15) B1 [illegible] (for [illegible]) Ś1 D5 6 [illegible] (for [illegible]) Ś1 [illegible] D5 [illegible] (for [illegible]) B1 [illegible] (for the post half) —(l. 16) B1 [illegible] (for [illegible]) —(l. 17) B1 [illegible] (for the prior half) —(l. 18) B1 [illegible] (for the post half) —(l. 19) D5 [illegible] (for [illegible]) B1 [illegible] (for [illegible]) —(l. 20) B1 [illegible] (for [illegible]) B1 [illegible] (for [illegible]) —B1 om l. 21-22 —(l. 21) D5 [illegible] (for [illegible]) —(l. 24) Ś1 D5 [illegible] D5 6 [illegible] (for [illegible]) Ś1 [illegible] D5 [illegible] (for [illegible]) —(l. 25) D5 6 7 [illegible] —(l. 26) Ś1 D5 [illegible] D5 6 [illegible] (for [illegible]) [illegible]

पीतवाक्य किमप्युक्त न स्मरामि यदल्पथा ।
पाद्यमानेन तु मया प्रसाद सुचिरात्कृत ।
प्रसन्नश्चाद मा प्रिय सस्मिता मधुरा गिरम् । [30]
प्रीतोऽस्मि नृपते कन्ये ब्रूहि किं करवाणि ते ।
स मया प्रह्वया भूया बद्धा चाञ्जलिमुत्तमम् ।
उक्तो वाक्यमिद कुब्जे लज्जया स्खलिताक्षरम् ।
न किंचिदहमिच्छामि कृतमेतावता मम ।
यन्मे क्रोध परित्यज्य प्रसन्नस्त्व द्विजोत्तम । [35]
एवमुक्तेन तु मया तेन हर्षितचेतसा ।
ममाभिसृष्टा विप्रेण बहुमानान्मया वृता ।
तदिद शृणु ते कुब्ज प्रणीत बुद्धिनिश्चयात् ।
निसृष्टाम्ब्या स्मय बुद्धया ममापि रुचिर दृढम् ।
रामो यद्यपि धर्मात्मा गुणवाञ्श्रातृवत्सल । [40]
यौवराज्य महत्प्राप्य च्युतधारयति न सशय ।
राज्यश्रीर्हि मनुष्याणा बन्धुस्नेहापहारिणी ।
यया कार्यमकार्य वा ससृष्टो नावबुध्यते ।
रक्षणार्थं च पुत्रस्य भरतस्य महात्मन ।
अवश्यमेतत्कर्तव्य वचन मन्थरे तव । [45]
सा स्नेहमुक्ता कैकेय्या प्रहृष्टा मन्थराभवत् ।
प्रत्युवाचाथ कैकेयीमिद प्रीतिसमन्विता ।
दिष्ट्यागतासि हित दिष्ट्या मे सफल श्रम ।
दिष्ट्या पुत्रहित कार्यं कर्तुमद्य व्यवस्यसि ।
इत्य वचो युक्तमुदाहृत मया [50]
तवानुरागेण सुखायति क्षमम् ।
अल विसृष्टेन सुतप्रतीक्षया
इद न मृषा गणना प्रसादये ।

Colophon

8

D5-6 7 ins lines 7 8 4-5 9 12-14 and 17 18 after 182* B1 (preceded by 185*) 2 (lines 7-8 after 182*) 4 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 Dt 2 S (B1 4 Dt 2 M4 ins lines 1-2, 6 and 7 only) ins before 2 10 1

निदर्शिता यदा देवी कुब्जया पापया भृशम् ।
अस्यजत्सौम्यभाव स्व रौद्रभाव समाश्रयत् ।
तदा शेते स्म सा भूमौ दिग्धविद्धेव किंनरी ।
निश्चित्य मनसा कृत्य सा सम्यगिति भामिनी ।
मन्थरायै शनै सर्वमाचचक्षे विचक्षणा । [5]

(for the post half) —(l 27) B1 अवज्ञान कथाभाषा, D3 अनिज्ञातकथाभाषा D6 7 °कथाभवत् (for the prior half) B1 रमामि (for चेष्टामि) —All the above MSS (except B1) om l 28 and 29 —(l 30) Ś1 D6 प्रिय स (for स प्रिय) B1 लब्ध्वा तां प्राह्णा गिरा (for the post half) —(l 31) B1 सुप्रीतोऽस्म्यद्य ते, D5-6 7 °स्म्यद्यवने (for प्रीतोऽस्मि नृपते) —(l 32) B1 स कृत्वा चैं कृताञ्ज° (for the post half) —(l 33) B1 उक्त वाक्य द्विज D6 लज्जावद् (for लज्जया) D3 स्खलिताक्ष* * * (for the post half) —(l 34) D4 मया (for मम) —(l 35) B1 यस्त्व (for यन्मे) B1 भाग्योत्तम (for त्व द्विजोत्तम) —(l 36) D4 हर्ष (for हर्षित) B1 हर्षाकुलचेतसा (for the post half) —(l 37) B1 दत्तामिसृष्टा D3 भूता D6 6 2 भूता (for वृता) B1 महिमानश्च भर्तरि (for the post half) —(l 38) D3 वद् (for तद्) B1 युज्यते लोक (for शृणु ते कुब्ज) B1 D4 6 7 नीत (B1 नीति) बुद्धिविनिश्चयात् D3 नीत विनिश्चय (for the post half) —(l 39) Ś1 निसृष्टला B1 निसृष्टामि D3 विसृष्टिका (for निसृष्टा ला) Ś1 D5 6 रुचिर (for रुचिर) —(l 41) D4 7 अनु (for महद्) —(l 42) B1 राजदर् (for राज्यश्रीर्) B1 (sup lin also मनपापापहारिणी) कर्तेषु मार्ग दर्शन (for the post half) —(l 43) Ś1 D6 यथा (for यया) D4 7 सहृष्टो (for ससृष्टो) B1 नावगच्छति —(l 44) B1 तु तस्याद्, D3 हि पुत्रस्य (for च पुत्रस्य) —D3 om l 45-46 —(l 45) B1 एव (for एतद्) B1 D4-7 मथरे वचन (by transp) —(l 46) Ś1 D6 स्नेहमुक्ता, B1 चैवमुक्त्वा (for स्नेह°) B1 प्रहर्षं मथराभजत् (for the post half) —(l 47) B1 च (for [अ]थ) B1 -पुरस्कृत्वा (for समन्विता) D3 इद वचनमब्रुवन् (for the post half) —For l 48, B1 subst..

निश्चा च मत्त सिद्धि त्व दिष्ट्या मे न वृथा श्रम ।

—(l 49) D3 दिष्ट्या कर्म, D5 हित कार्य (for हित कर्म) B1 दिष्ट्या पुत्र न राजान (for the prior half) B1 न हि (for अद्य) —B1 om l 50-53 —(l 50) D5-6 7 कृतम् (for युक्तम्) D3 7 उदीरित (for उदाहृत) —(l 52) D4 5 निसृष्टेन (for विसृष्टेन) D5 सुतप्रतीक्षया —(l 53) D6 प्रणतान् (for प्रणता)

Colophon —*Sarga name* Ś1 D4 कैकेयीवाक्य B1 वरानुशीलन D3 6 7 कैकेय्या पाप (D6 7 उपाय) दर्शन D5 रामप्रवासोपायदर्शन —*Sarga no* (figures words or both) D6 om Ś1 D6 7 11, D3 55 D5 13 —After colophon D6 concludes with रामाय नम ॥

8

B3 reads l 1-2 in marg —(l 1) G3 निदर्शिता B1 2 4 Dt 2 M3 विनिर्दिष्टा (M3 °त य) कैकेयी (for the prior half) D3 पापनिश्चया (for पापया भृशम्) —Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 om l 2 —(l 2) B1 अतीव (for अत्यजत्) B1 2 4 सा (for स्व) B1 स्वभाव रौद्रमाश्रयत्, Dt 2 M3 रौद्रता च व्यदश (M3 °पाश्र) यत् (for the post half) —(l 3) T3 तथा M3 damaged for दिग्धविद्धेव किंनरी —(l 4) D3 5 गाढ D4 7 सत्वर (for कृत्य) D5 6 कुर्वती (for भामिनी) D4 7 इतिकर्तव्यता मम (for the post half) —(l 5) D5-6 7 मथराया (for मन्थरायै) T2 वाक्यम्, T3 वाक्यम् (for सर्वम्) —B3 reads l 6 in marg —(l 6) B1 2 4 सु (B1 स) दीर्घमुष्ण नि (B4 नि) श्वस्य, M4 मा दीर्घमुच्छ्वसत्युष्ण (for the prior half). M4 दूषिता (for मोहिता) —(l 7) Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 निश्वस्य (for निश्वस्य). B1

सा दीना निश्चय कृत्वा मन्थरावाक्यमोहिता।
नागकन्येव निःश्वस्य दीर्घमुष्णं च भामिनी।
मुहूर्तं चिन्तयामास मार्गमात्मसुखावहम्।
सा सुहृच्चार्थकामा च तं निशम्य विनिश्चयम्।
बभूव परमप्रीता सिद्धिं प्राप्येव मन्थरा। [10]
अथ सा रुषिता देवी सम्यक्कृत्वा विनिश्चयम्।
संविवेशाबला भूमौ निवेश्य भ्रुकुटीं मुखे।
ततश्चित्राणि माल्यानि दिव्यान्याभरणानि च।
अपविद्धानि कैकेय्या तानि भूमिं प्रपेदिरे।
तया तान्यपविद्धानि माल्यान्याभरणानि च। [15]
अशोभयन्त वसुधां नक्षत्राणि यथा नभः।
क्रोधागारे च पतिता सा बभौ मलिनाम्बरा।
एकवेणीं दृढं बद्ध्वा गतसत्त्वेव किंनरी।

in sing for Sargas up to 10) ins from य धस्त in 1 169 and on ed after 10 40

तस्मिन् दिने गते पापे तथा परमदारुणम्।
अथ विनाशस मह्यं च भरतस्य प्रियप्रिय।
भरत च वल्या पूर्व व्याहृत राघव प्रति।
स म यतसुत भीमाधर्म यहृ इनार मे।
न यथा निश्चया न्या समार्थ कथित भवत्। [5]
न ज ग शोकमतत्ता सतापयन्त मा भृशम्।
अनुचितगता भरि भू तोद्भवमाणा।
आविशति गृह न य मा च परतम गता।
ईदृशतूर्णा दल दति सयात सुमहात्ययम्।
अनयो नयमपत्र यत्र त निहता मति। [10]
न हि दश्चिन्युक्त वा शिशिय था पुरा मम।
भक्तोर न विनाशानि तन न श्रद्दधाम्यहम्।
ननु त राघवस्तल्यो भरतेन महात्मना।
वहुशो हि स्म वाच्य द कथा कथयस मम।
तस्य रामात्मनो दशि वन वास यशस्विन। [15]
कथ रोचयस भीर नव वर्षाणि पञ्च च।
अत्य तसुकुमारस्य तस्य धर्मे धृतात्मन।
कथ रोचयस वासमरण्य भृशदारुणम्।
रोचयस्यभिरामस्य रामस्य शुभलोचन।

9

After 10 39 B2 ins 1 1-5 while D2 Dt1 Dd1 Dn D1 3 7 T G M1 3 ins after 2 10 40 whereas Ś1 V (for V1 see below) V1 B D2 8 M4 ins 1 11 115 after 2 11 5^{ad} (Ś1 D6 after 5) 1 147 150 151 after 1 3 [2 2* V V1 B D1 3 M4 ins 1 146-149 (followed by 2*) and 1 1 9 after 2 11 6^{cd} and 2 11 6^{ef} resp V1 (in which folios are

— 9 —

T damaged up to पूर्व in 1 50 B2 reads 1 1 5 in marg —(1 1) Dt1 विनष्ट (for विनष्टे) Dm1 पाप (for दर्वे) —(1) B2 D3 5 7 अनु (for अथ) B भार D3 6 7 मावद् (for मा च) B2 D3 5 7 भरत प्रति मे प्रिय (D3 या) (for the post half) —(1 3) B2 अथ D3 5 अनु (for अस्तु) B D3 5 M3 यत्त (D5 °य) गता Dd2 Dm1 यत्त तथा G1 यत्र तथा (for यत्त यता) D1 अनुश्रुत मया Dt1 स (for सुत) —(1 4) B2 D3 5 व (for म) D2 मज (for मे) Dn1 D4 येह (for येह) B2 D3 6 7 ym M3 धम (for धर्म) T2 3 G3 M3 [इ]ह (for [इ]व) B D3 5 7 च (for मे) D5 गुणज्येष्ठस्तथा च (for the post half) —B2 reads 1 5 in marg —(1 5) Dg1 reads from यान्यथा up to भवेद् in marg B2 D3 5 7 तस्य (B2 त्व)व प्रियवन्न (D5 स्नेण) (for the prior half) B2 सेवार्थे D3 6 निवार्थे D4 भयार्थे T2 सार्थे (for रोचार्थ) B2 D3 5 7 कथितो D4 आरितो (for कथित) D3 [s]भवन् (for भवेत्) —(1 6) D3 त (for तद्) G3 किमलतो D3 M3 मा (for मा) —All the above MSS (except D3 5 7) om 1 —(1 6) D5 6 प्रविष्टा M3 आविष्टो (for आविष्टा) Dg1 Dm1 T2 M3 गृहं यथ T3 G3 M 3 गृह त्ये (for गृहं यात्रे) M3 सार्व (for मा च) —(1 9) D3 न ग D4 7 a चेद D5 स्वस्ता T2 विषे (for कुले) —(1 10) G1 M3 3 नयसत्वत्र D3 5 7 ते विधना G2 M3 देवि कृता (for ते विकृता) —(1 11) T2 युक्त (for अयुक्त) —D3 om (hapl) 1 12 14 —(1 12) D3 ते (for न) Dt1 ते (for

भामिनी —(1 8) B2 D3 5 7 विनिधित्रा तु (for चिन्तयामास) B2 °यामिन्यमाणता D3 6 7 द वरमुपाता D4 7 चलत्मति (D1 °समति (1 3 pm))शुभगता (for the post half) —(1 9) D3 गा सुहृच्चार्थ कामाथ T3 निःश्वस्य मनसा याम (for the prior half) D1 3 मा (for न) D7 G3 M1 3 निशम्य (for निश य) D3 6 सनिशाम्य D5 सुनिश्चित्य T1 3 G3 पुनि श्चय (for विनि श्चयम्) —(1 11) Dg रुषिता (for रुषिता) —(1 12) D3 6 [अ]बला D3 7 अ म घु (for [अ]बला) D3 विवेश्य तु (1 5 pm) (for निवेश्य) Dg1 Dd1 Dm D4 5 7 T2 3 G3 भ्रुकुटी (Dd1 ° D4 6 7 °टी) D3 भ्रुकुटि (for भ्रकु) D5 मुखा (for मुखे) —(1 13) D3 6 7 विचित्राणि च (D4 7 सु) T1 3 G3 तत्र सर्वाणि (for ततश्चित्राणि) —(1 14) G2 (also) भान्यानि (for तयाथा) D3-6 7 अपविद्धाय कैकेयी (for the prior half) D3 5 भूमे (for भूमिं) —(1 15) G M1 तथा Dt1 [अ]पि (for [अ]प) —B2 (m) M4 read 1 17 after 1 6 —(1 17) B2 (m also as above) क्रोधागार B 2 4 D1 3 M4 तथा (D1 2 M4 °त) भूमौ D7 [s]वपतिता T1 3 G1 M1 3 निपतिता (for च पतिता) B2 4 स्मा तौ (B4 च) Dg D4 7 सा भूमौ D3 निपेदे हि D3 M4 निपेदे सा (M4 च) D3 भूमौ तु (for सा नभौ) B1 कृत्वा मलिनवासिनी D5 भूमा सुमलिना वरा (for the post half) —After 1 17 M4 reads 1 2 of 186* —(1 18) T2 3 G1 वेणी (for वेणी) Dd1 T2 3 दृढ (for दृढा) D3 6 7 एकवेणीधरा भूत्वा (for the prior half) D4 गतासौ D7 °सत्त्वा (for गतसत्त्वा)

तव शुश्रूषमाणस्य किमर्थं विप्रवासनम् । [20]
रामो हि भरतात्पूर्वमन्तरं शुश्रूषते सदा ।
विशेषं त्वयि तस्मात्तु भरतस्य न लक्षये ।
शुश्रूषां गौरवं चैव प्रमाणं वचनक्रियाम् ।
कस्ते भूयस्तरं कुर्यादन्यत्र मनुजर्षभात् ।
बहूनां स्त्रीसहस्राणां बहूनां चोपजीविनाम् । [25]
परिवादोऽपवादो वा राघवे नोपपद्यते ।
सान्त्वयन्सर्वभूतानि रामः शुद्धेन चेतसा ।
गृह्णाति मनुजव्याघ्रः प्रियैर्विषयवासिनः ।
सत्येन लोकाञ्जयति दीनान्दानेन राघवः ।
गुरूञ्शुश्रूषया वीरो धनुषा युधि शात्रवान् । [30]
सत्यं दानं तपस्त्यागो मित्रता शौचमार्जवम् ।
विद्या च गुरुशुश्रूषा ध्रुवाण्येतानि राघवे ।
तस्मिन्नार्जवसंपन्ने देवि देवोपमे कथम् ।
पापमाशंससे रामे महर्षिसमतेजसि ।
किमेतच्चिन्तितं देवि कथमेतच्च भाषितम् । [35]
कथं ते हृदयं तीक्ष्णं कथं ते न दया हृदि ।
कृतानामुपकारीण्यहं सद्विनाशे दुरात्मना ।
किं कृतं तव रामेण का वाज्ञा न कृता प्रिये ।
न स्मराम्यप्रियं वाक्यं लोकस्य प्रियवादिनः ।
स कथं त्वत्कृते रामं वक्ष्यामि प्रियमप्रियम् । [40]
क्षमा यस्मिन्दमस्त्यागः सत्यं धर्मः कृतज्ञता ।
अविहिंसा च भूतानां तमृते का गतिर्मम ।
मम वृद्धस्य कैकेयि गतान्तस्य तपस्विनः ।
दीनं लालप्यमानस्य कारुण्यं कर्तुमर्हसि ।
पृथिव्यां सागरान्तायां यत्किंचिदधिगम्यते । [45]
तत्सर्वं तव दास्यामि मा च त्वां मन्युराविशेत् ।
अञ्जलिं कुर्मि कैकेयि पादौ चापि स्पृशामि ते ।
शरणं भव रामस्य माधर्मो मामिह स्पृशेत् ।
इति दुःखाभिसंतप्तं विलपन्तमचेतनम् ।
घूर्णमानं महाराजं शोकेन समभिप्लुतम् । [50]

[अ]हम्) —(l 13) T2 G3 म (for ते) D4 7 न तु मे भरतस्तुल्यो (for the prior half) D4 5 राघवेण (for भरतेन) —(l 14) Dg1 हि शु॰ D4 5 7 [ऽ]पि हि (for हि स) Dd1 Dm1 वाक्ये (for वाले) Dg1 D4 5 7 यथा (for कथा) D4 कथयते —D1 om l 15–16 —(l 15) G1 रामे (for रामः) D4 5 7 T2 यशस्विनि —(l 16) D4 7 देवि, D6 वुर्गे (for भीरु) —(l 17) Dd1 Dm1 T3 अत्यर्थं, D4 5 अत्य (D5 [before corr] °त्य)त (for अत्यन्त) Dg1 धर्मं Dg1 G1 2 M1 3 रतामन्तः Dt1 M3 कृतात्मन (for धृता°) —D3–5 7 om l 18–19 —(l 18) Dm1 कृपयात्मा —(l 19) Dg1 T2 M3 शुभ(T3 प्रिय)दर्शने —(l 20) D5 हि प्रवासन (for विप्रवासनम्) —(l 21) Dg1 D5 6 T2 G3 [ऽ]पि (for हि) Dg1 शुश्रूषते न वा D3 5 शुश्रूषणे रत (for शुश्रूषते सदा) —(l 22) G3 विशेषस् D3–5 7 नव तस्यास्तु (for त्वयि तस्मात्तु) G2 M1 लक्षये (for लक्षये) D3 6 7 भरतेनो (D3 7 °ताद्यो)पलभ्यते (for the post half) —(l 23) D3 6 7 T3 G2 प्रणाम (for प्रमाण) D3 4 7 वचन (for वचन) —(l 24) Dt1 Dd1 M2 3 कर्तुं D4 काले (for कर्ता) Dm1 D7 T2 3 G M1 2 भूयस्तरा M1 अन्यत्र (for अन्यत्र) Dg1 Dt1 D3 5 7 G3 पुरुषर्षभात् (for मनुज°) —(l 26) D3 5 7 उपघातो विरागो(D3 5 °वा है) वा (for the prior half) D3 5 7 राघवान् (for राघवे) —(l 27) D3 सत्येन (for सान्त्वयन्) T3 तेजसा (for चेतसा) —(l 28) D3 5 7 पुरुष (for मनुज) D3 M3 वाग्मिभि D6 (after corr m as above) मानस (for वासिन) —(l 29) Dg1 Dt1 Dm1 सत्वेन (for सत्येन) Dg1 Dt1 द्विजान्, G3 (m also) विप्रा (for दानान्) —(l 30) D4 7 धीरो (for वीरो) D3 6 7 धनुषा नि कृतापरान् (for the post half) —(l 31) Dm1 सत्यं ज्ञान D3–5 7 दम सत्य(D4 °दम) (for सत्यं दानं) D3 5 7 G1 मैत्रता शौचम्, D4 शौचता सत्यम् (for मित्रता शौचम्) —(l 32) D3–5 7 विद्या, T2 G1 विद्याय (for विद्या) D3–5 7 सर्वाणि (for ध्रुवाणि) D3 [अ]स्मिन (for [ए]तानि) —(l 33) D4 7 विनय (for आर्जव) D1 ददत्योऽयम (for देवि दे°) —(l 34) D4 7 किं शंससे(D7 °ते) M1 आशंसते (for आशंससे) G1 देवि (for रामे) —All the above MSS (except D3–5 7) om l 35–38 —(l 36) D4 5 दयामपि (for दया हृदि) —(l 39) D3 वाक्य D4 दुःखं D6 वाक्य (after corr sup lin वाक्य) D7 तस्य (for वाक्य) T2 रामस्य (for लोकस्य) D3 5 -वादिनः (for -वादिन) D7 प्रियवादी सदा त्वयि (for the post half) —(l 40) T2 त्वप्रियं (for त्वत्कृते) —(l 41) Dt1 दमस् D2 शमस् (for दमस्) Dm1 D3 सत्य (for सत्य) T2 धर्म्यं (for धर्मं) —(l 42) Dt1 अप्यहिंसा च T2 M2 3 अहिंसा चन (M3 चापि) (for अविहिंसा च) —(l 43) D3 6 7 मयि (D3 यदि) वृद्धे न (for मम वृद्धस्य) G2 M1 कृतान्तस्य (for गतान्तस्य) D3–5 7 गतायुषि(D3 °ष) तपस्विनि (for the post half) —(l 44) D3 5 7 दीने लालप्यमाने च (for the prior half) —(l 45) D3 4 5 पृथिव्य चतुरन्ताया D5 पृथिव्यां चतुरन्तायां (for the prior half) D6 अत्र M1 अपि (for अपि) —(l 46) D3 त्वां G2 M1 2 त्वं (for त्वां) G2 M1 आविशेत् Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 M3 मा न मे मृत्यु(Dg1 मन्यु)राविश(T2 M3 °ने) (for the post half) —(l 47) D4 7 अञ्जलिं ते करोम्येष (for the prior half) —For the post half G3 wrongly repeats the post half of l 43 —(l 48) D7 न (for मा) —(l 49) M3 दुःखाभिभूतम् —T1 resumes मानं in l 50 —For lines 49–50 D3–5 7 subst

तत स्थानं तु पश्चात् सोदरं पार्थिवर्षभम् ।
यथाक्षीणेन पुण्यान्ते देवलोकादिव च्युतम् ।

[line 2 = 2 11 1[cd]]

पार शोकार्णवस्याशु प्रार्थयन्त पुन पुन ।
प्रत्युवाचाथ कैकयी रौद्रा रौद्रतर वच ।
यदि दत्त्वा वरौ राजन्पुन प्रत्यनुतप्यसे ।
धार्मिकत्व कथ वीर पृथिव्या कथयिष्यसि ।
यदा समेता बहवस्त्वया राजर्षय सह । [55]
कथयिष्यन्ति धर्मज्ञ तत्र कि प्रतिवक्ष्यसि ।
यस्या प्रसादे जीवामि या च मामभ्यपालयत् ।
तस्या कृत मया मिथ्या कैकय्या इति वक्ष्यसि ।
किल्बिष त्व नरेन्द्राणा करिष्यसि महीपते ।
यो दत्त्वा वरमद्यैव पुनरन्यानि भाषसे । [60]
सोऽनुवश्य वर यानि पूर्व सह न सशय ।
शैब्य श्येनकपोतीये स्वमास पक्षिणे ददौ ।
अलर्कश्चक्षुषी दत्त्वा जगाम गतिमुत्तमाम् ।
सागर समय कृत्वा न वेलामतिवर्तते ।
समय मानृत कार्षी पूर्ववृत्तमनुस्मरन् । [65]
सत्य धर्म परित्यज्य राम राज्येऽभिषिच्य च ।
सह कौसल्यया नित्य रन्तुमिच्छसि दुर्मते ।
भवत्वधर्मो धर्मो वा सत्य वा यदि वानृतम् ।
यत्त्वया सश्रुत मह्य तस्य नास्ति व्यतिक्रम ।
अह हि विषमद्यैव पीत्वा बहु तवाग्रत । [70]
पश्यतस्ते मरिष्यामि रामो यद्यभिषिच्यते ।
एकाहमपि पश्येय यद्यह राममातरम् ।
अञ्जलि प्रतिगृह्णन्तीं श्रेयो ननु मृतिर्मम ।
भरतेनात्मना चाह शपे ते मनुजाधिप ।
यथा नान्येन तुष्येयमृते रामविवासनात् । [75]
एतावदुक्त्वा वचन कैकयी विरराम ह ।
विलपन्त च राजान न प्रतिव्याजहार सा ।
श्रुत्वा तु राजा कैकय्या वृत्त परमशोभनम् ।
रामस्य च वने वासमैश्वर्य भरतस्य च ।
नाभ्यभाषत कैकयीं मुहूर्त व्याकुलेन्द्रिय । [80]
प्रैक्षतानिमिषो देवीं प्रियामप्रियवादिनीम् ।
ता हि वज्रसमा वाचमाकर्ण्य हृदयाप्रियाम् ।
दु खशोकमयीं श्रुत्वा राजा न सुखितोऽभवत् ।
स देव्या व्यवसाय च घोर च शपथ कृतम् ।
ध्यात्वा रामेति नि श्वस्य च्छिन्नस्तरुरिवापतत् । [85]

—(l 51) Ddı [अ]थ M3 [अ]थि (for [आ]शु) D3 6 7 तारतम्यिव घातेंते (for the prior half) Dt Ds-6 7 T1 3 M3 प्र(D3 6 7 M3 वि)लपन (for प्रार्थयन्त) D3 मुहुर्मुहु (for पुन पुन) —(l 52) Dm1 D4 6 रौद्रात् (for रौद्रा) —(l 53) Dt1 वरो D5 6 वर (for वरौ) —(l 54) D5 T2 धार्मिक(T2° वत्) त्व D5 6 प्रथयिष्यसि D4 7 त्व(D7 त्वा) प्रवक्ष्यसि(D7 °सि) —D5 om l 56 —(l 56) D3 धर्मज्ञस्य D4 धर्मकृत् T1 3 धर्मेण G2 M1 2 धर्मात्म (for धर्मज्ञ) Dg1 transp तत्र and कि T2 परिवक्ष्यसि T3 प्रतिवक्ष्यसे —D4 7 om l 57 58 —(l 57) Dg1 Dt1 प्रमादे D4 6 प्रसादात (for प्रसादे) —(l 58) D3 om for तस्या Dt1 Dd1 Dm1 M1 2 कृता T2 कृते (for कृत) —(l 59) Dg1 किल्बिषित्व D3 °ष तत् D4 6 7 °षत्वा (for त्व) D3 6 7 नरेशेषु (for नरेन्द्राणा) G2 M3 करिष्य(M3 °ष)ति (for करिष्यसि) D3 सुमहद्विसमक्ष्यसि D4 6 7 सुमहन्मनुष्यैष्यति (D4 °ष्यस्यसि D7 °वेष्यति) (for the post half) —(l 60) D3 यो वर पुन दत्त्वा D4 6 7 यौ वरौ वरेणे न्यस्य (for the prior half) D3 6 7 न करोति न तत्तथा D4 न करोति यथा तथा (for the post half) —All the above MSS (except D3-6 7 om l 61 —(l 62) D3 6 7 शिबि, T2 नेन (for शैब्य) D4 7 D4 स्व (for स्व) —(l 63) D4 [अ]गमच्छ, G1 मतिम् (for गतिम्) —(l 65) D5 6 पुरा(D3 पुनर्) त्तम, D4 7 वरौ दत्तान् (for पूर्ववृत्तम्) —(l 66) Dt1 Dd1 Dm1 D3 6 T3 M1 2 स त्व M3 सत्य (for सत्य) D5 [ऽ]भि षिच्यते —(l 67) D4 7 G2 सार्ध (for नित्य) G2 अर्हसि (for इच्छसि) —G2 om l 68–71 —(l 68) D4 वा सत्य (for धर्मो वा) D4 वाथ (for सत्य) T3 om (hapl ?) for यदि वा —(l 69) T3 स्वया यत् (by transp) M3 सश्रित —(l 71) D5 [अ]पि षिच्यते —D3 reads l 72–73 after l 77 —(l 72) M3 अद्याह (for यद्यह) —(l 73) D3 वाजली प्रतिगृह्णती (for the prior half) D3 6 7 मृत (for मृतिर्) Dt1 न किंचो मनुपान्दे (for the post half) —(l 74) D5 [आ]त्मना वा M3 [आ] मनाच (for [आ]त्मना च) D3-6 7 T1 2 G3 नाथेय (for शपे ते) D3 6 7 मनुजाधर —(l 76) G2 हा (for ह) —(l 77) D3 om for च (subm) T1 G2 (both after corr as above) हा (for सा) D4 नाभिमन्याजहार मा (for the post half) —After l 77 D5 reads an addl colophon as अयोध्याकाण्डे कैकेयीविलाप नाम पोनश सर्ग —(l 78) T2 राजाथ (for तु राजा) Dt1 Dd1 Dm1 G3 दारुण (for वृत्त) T3 G2 परमदारुण (for °शोभनम्) D4 7 वचन तन्नोभन (for the post half) —(l 81) D3-6 7 ... T2 प्रतिके (for प्रैक्षत) —(l 82) M3 च (for हि) D3 5 7 तदि वज्रसमा वाक्य (for the prior half) T3 G1 2 M3 अ(T3 आ)र्ण (for आकर्ण्य) G1 3 M3 हृन्यप्रिया M3 हृन्यविच्छन्नं (for °याप्रियाम्) D3 6 आकर्ण्य(D6 °र्ण्य)सुखमवि D4 7 न क्षण मुखमविश (for the post half) —(l 83) D3-6 7 शानवर (for °मयी) T1 2 G2 श्रुत्वा G3 कृत्वा (for श्रुत्वा) Dg1 सुदु खितो (for न सुखितो) —(l 84) D3 6 7 पर (for घोर) Dt1 श D3 नवथ (for शपथ) —(l 85) Dt1 Dd1 T G M निश्वस्य, Dm1 निश्वास्य (for नि श्वस्य) G1 3 [अ]गमत् (for [अ]पतत्) —For l 85 D3-6 7 subst

ध्यात्वा दीर्घ मनुष्येन्द्रो हा रामेत्यपतद्भुवि ।

[D4 5 देव (for दीर्घ)]

—(l 86) Dd1 नहविसा (for °विशो) T3 damaged for य on यथा —(l 87) D3 दृष्टचेता (for °चेता) D3-6 7 वहिर् (for सर्वो) —Dg1 reads in marg from कथ up to गिरा राजा in l 89 —All the above MSS (except

नष्टचित्तो यथोन्मत्तो विपरीतो यथातुरः ।
हृततेजा यथा सर्पो बभूव जगतीपतिः ।
दीर्घमुष्णं च निःश्वस्य राजा परमदुर्मनाः ।
दीनया तु गिरा राजा इति होवाच कैकयीम् ।
अनर्थमिममर्थाभं केन त्वमुपदर्शिता । [90]
भूतोपहतचित्तेव ब्रुवन्ती मां न लज्जसे ।
शीलव्यसनमेतत्ते नाभिजानाम्यहं पुरा ।
बालायास्तत्त्विदानीं ते लक्षये विपरीतवत् ।
कुतो वा ते भयं जातं या त्वमेवंविधं वरम् ।
राष्ट्रे भरतमासीनं वृणीषे राघवं वने । [95]
विरमैतेन भावेन त्वमेतेनानृतेन वा ।
यदि भर्तुः प्रियं कार्यं लोकस्य भरतस्य च ।
नृशंसे पापसंकल्पे क्षुद्रे दुष्कृतकारिणि ।
किं नु दुःखमलीकं वा मयि रामे च पश्यसि ।
न कथंचिदृते रामाद्भरतो राज्यमावसेत् । [100]
रामादपि हितं मन्ये धर्मतो बलवत्तरम् ।
कथं द्रक्ष्यामि रामस्य वनं गच्छेति भाषिते ।
मुखवर्णं विवर्णं तं यथैवेन्दुमुपप्लुतम् ।
रामस्य राज्यहरणं वने चैव विवासनम् ।
चिन्तयानोऽवसीदामि तमस्यन्ध इवापतन् । [105]
दिशः शून्याश्च पश्यामि पुरीं चेमां च कैकयि ।
पश्याम्यहमिवात्मानं स्पृश्ये मुषितस्मृतिः ।
तां हि मे सुकृतां बुद्धिं सुहृद्भिः सह निश्चिताम् ।
कथं द्रक्ष्याम्यपावृत्तां परैरिव हतां चमूम् ।
किं मां वक्ष्यन्ति राजानो नानादिग्भ्यः समागताः । [110]
बालो बतायमैक्ष्वाकश्चिरं राज्यमकारयत् ।
यदा तु बहवो वृद्धा गुणवन्तो बहुश्रुताः ।
परिप्रक्ष्यन्ति काकुत्स्थं वक्ष्यामि किमहं तदा ।
(2 11 6a-d) { कैकेय्या क्लिश्यमानेन पुत्रः प्रव्राजितो मया ।
यदि सत्यं ब्रवीम्येतत्तदसत्यं भविष्यति । [115]
किं मां वक्ष्यति कौसल्या राघवे वनमास्थिते ।
किं चैनां प्रतिवक्ष्यामि कृत्वा विप्रियमीदृशम् ।
यदा यदा हि कौसल्या दासीवच्च सखीव च ।
भार्यावद्भगिनीवच्च मातृवच्चोपतिष्ठति ।
सततं प्रियकामा मे प्रियपुत्रा प्रियंवदा । [120]

D5 6 7) om l 88 —(l 88) D6 7 मधु-[illegible] (for च निःश्वस्य) D6 7 दुःखित (for दुर्मना) —(l 89) G2 च (for तु) Dt1 Dd1 Dm1 दीनयातुरया वाचा D5-7 दीनयाथ (D6 °थ) गिरा दीनं (for the prior half) D5-7 तां प्रियां (for कैकयीम्) —(l 90) Dg1 एवम्, D6 7 T2 G2 इदम् (for इमम्) Dg1 उपदर्शिता, Dt1 उपदेशिता, D5-7 अनुदर्शिता (for उप°) —(l 91) T3 त्वं (for मां) —(l 92) D5-7 हि (for ते) D5-7 ते (for [अ]हं) —(l 93) G2 बालाया D5-7 G1 तदिदानीं (for तत्त्वि°) D5-7 च (for ते) D5 न लक्षयेद् (for लक्षये) —(l 94) D5 जातं (for जातं) T2 कुरु (for वरम्) —(l 95) M3 राज्ये (for राष्ट्रे) Dm1 (before corr as above) राष्ट्रे (for राघवं) —(l 96) Dt1 च (for वा) —For l 96 D5-7 subst

विरम्यतामितो भावात्सत्याद्वा यदि वानृतात् ।

—(l 98) T2 पतिमानिनि (for दुष्कृतकारिणि) —(l 99) D6 7 तु (for नु) Dd1 अलीन D5-7 व्यलीकं M2 अनेकं (for अलीकं) —(l 100) Dg1 म (for न) D5-7 यते राम (for ऋते रामाद्) D5 रामम् (for राज्यम्) D6 7 आविशेत —(l 101) G1 2 M1 2 धर्मेण —(l 102) Dt1 वक्ष्यामि, D6 द्रक्ष्यामि D7 [illegible] (for द्रक्ष्यामि) D6 7 वने (for वनं) D5 6 7 भाषितु D5 भाषित T2 3 M2 भाषते (for भाषिते) —(l 103) D1 -वर्ण (for -वर्णं) Dt1 T2 तु G1 न (for तं) T2 M2 यथा D5-7 उपप्लुते (D5 °तं) —All the above Mss (except D5 6 7) om l 104-107 —(l 105) D7 [अ]पतत् —(l 106) D5 6 पश्यामि (for च पश्यामि) —(l 108) Dt1 Dd1 Dm1 तु (for हि) D5-7 अभिषेक (D6 7 °के) कृतां बुद्धिं (for the prior half) —(l 109) D5 6 [उ]पावृत्त (D5 °त्तां) (for [अ]पावृत्तां) D5 हतां चमूं —(l 110) D5 वा (for मां) —(l 111) D5 om from तु in इक्ष्वाकुस् up to तदा in वक्ष्यामि in l 113 D6 5 7 ए(D5 इ)क्ष्वाकुरु (for ऐक्ष्वाकश्) —(l 112) D यदि T2 G3 यथा T3 यदा (for यदा) Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 मा, Dt1 Dd1 Dm1 T1 हि D7 [इ]मं (for तु) Ś1 Ñ V2 B D1 2 6 M4 गुरवो (for बहवो) —(l 113) V1 M3 परिलक्ष्यति, B2 Dg1 D2 परिपृच्छ(D6 °च्छ)न्ति, B1 परिपक्ष्यति T2 परिप्रक्ष्यति (for °प्रक्ष्यन्ति) D5 6 7 प्रतिवक्ष्यन्ति मामेव (for the prior half) T3 इह (for अहं) D5-6 तत (for तदा) Dt1 वक्ष्यामीह कथं तदा (for the post half) —(l 114) Dd1 Dm1 D6 7 T1 3 G3 राम (for पुत्र) D6 7 T3 वन (for मया) —(l 115) D5 6 7 धिङ्जन्म [illegible] (for the post half) —(l 116) D5 om (hapl) from राघवे up to कौसल्या in l 118 D5 1· आश्रिते T2 आस्थित (for आस्थिते) —(l 117) M2 वा (for च) D6 7 [इ]मां (for [ए]नां) D5 कृत्वा विप्रियदर्शनं (for the post half) —(l 118) D6 7 तथा (for second यदा) Dt1 Dd1 Dm1 च (for हि) M2 3 सुशील (for सखीव) D5-7 दासीवत्सखीवच्च ह (for the post half) —(l 119) T1 damaged up to वच्च in the post half T2 भार्यावच्च सखीव (for the prior half) T3 दासीवच्च (for मातृ°) Dd1 D6 7 T2 G3 [उ]पतिष्ठते —(l 120) D5 6 7 अनन्तं (for सततं) D5 6 7 प्रियकामा [illegible] T3 प्रियकामेन (for °कामा मे) G3 प्रियंवदा —(l 121) T3 न (for न) —D5 om l 122-123 —(l 124) D5 6 7 [illegible] (for समागते) —D5 om from the post half of l 122 up to the prior half of l 123 G1 मया तत् (by transp) (for तु मया) D7 सुकृतं (for सुकृतं) T3 त्वया —(l 123) Dt1 D6 7 अवश्य (for अवश्य) D5 6 7 [illegible] (for मुनमग्रम्) Dm1 [आ]तुर, D5 6 7 [आ]तुर (for आतुरम्) —(l 124) D5 om for विप्र —T1 damaged from the

म मया सा कृता देवी सत्काराही कृते तव ।
इच्छन्तीं तत्पति मा धन्मया सुकृत त्वयि ।
अपथ्यव्यञ्जनोपेत भुक्तमन्नमिवातुरम् ।
विप्रकार च रामस्य सम्प्रयाण वनस्य च ।
सुमित्रा प्रक्ष्य वै सीता कथ मे विश्वसिष्यति । [125]
कृपण बत वैदेही श्रोष्यति द्वयमप्रियम् ।
मा च पञ्च समापन्न राम च वनमाश्रितम् ।
वैदेही बत मे प्राणाञ्शोचन्ती क्षपयिष्यति ।
हीना हिमवत पार्श्वे किंनरेणेव किंनरी ।
न हि राममह दृष्ट्वा प्रवसन्त महावने । [130]
चिर जीवितुमाशसे रुदन्तीं चापि मैथिलीम् ।
सा नून विधवा राज्य सपुत्रा कारयिष्यति ।
रामे प्रव्राजिते दृष्ट्वा नाह जीवितुमुत्सहे ।
सतीं त्वामहमत्यन्त व्यवस्याम्यसतीं सताम् ।
रूपिणीं विषसयुक्ता पीत्वेव मदिरा नर । [135]
अनृतैर्बत मा सान्त्वै सान्त्वयन्तीव भाषसे ।
गीतशब्देन सरुध्य लुब्धो मृगमिवावधी ।
अनार्य इति मामार्या पुत्रविक्रायिक ध्रुवम् ।
धिक्करिष्यन्ति रथ्यासु सुरापं ब्राह्मण यथा ।
अहो दु खमहो कृच्छ्र यत्र वाच क्षमे तव । [140]
दु खमेवविध प्राप्त पुराकृतमिवाशुभम् ।
चिर खलु मया पापे त्व पापेनाभिरक्षिता ।
अज्ञानादुपसपन्ना रज्जुरुद्बन्धिनी यथा ।
रममाणस्त्वया सार्धं मृत्यु त्वा नाभिलक्षये ।
बालो रहसि हस्तेन कृष्णसर्पमिवास्पृशम् । [145]
य तु मा जीवलोकोऽय नूनमाक्रोष्टुमर्हति ।
मया ह्यपितृक पुत्र स महात्मा दुरात्मना ।
बालिशो बत कामात्मा राजा दशरथो भृशम् ।
स्त्रीकृते य प्रिय पुत्र वन प्रस्थापयिष्यति ।
व्रतैश्च ब्रह्मचर्यैश्च गुरुभिश्चोपकर्शित । [150]

post half of l 124 up to प्र in प्रेक्ष्य of l 125 —(l 125) Ms चैक्ष्य (for प्रक्ष्य) D3 6 7 सीता (D3 सत °ला) सुमित्रा पश्यती (for the prior half) D3 6 7 T1 (before corr as above) मा (for मे) D3 विश्वसिष्यति —(l 126) D4 6 7 कृपणा (for °ण) G3 दै देवी (for वैदेही) D3 6 7 तच्छ्रोष्यत्यप्रिय कथ (for the post half) —(l 127) D3 मा पञ्चकम् (for मां च पञ्चत्वम्) D3 6 राम वनम् (D3 (before corr) म) प्राश्रित (for the post half) —(l 128) D3 वे बत D7 बत वै (for बत मे) D3 6 7 क्ष (D6 7 ग) मयिष्यति (for क्षप°) —(l 129) D6 7 हीना (for हीना) —(l 130) D3 रामदत्त (for °मह) D3 6 7 प्रविशत T2 प्रव्रात (for प्रवसन्त) D3 6 7 महावन (for °वने) —(l 13) D3 चिर (for चिर) Ms damaged from से up to र in रुदन्तीं D3-6 7 प्रेक्ष्य (for चापि) —D3 6 7 om l 132 133 —(l 132) Dm1 सपुत्रा —(l 133) Dg1 T1 2 G1 2 M1 2 न हि प्रव्राजिते राम (for the prior half) Dg1 T1 2 G1 2 M1 2 जैवे (for नाह) —(l 134) G1 न हि G3 पति (for सतीं) —For l 134 D3-6 7 subst and read after l 136

स हि त्वामनुरक्तेन मनस्यात्मविशेषा गतिम् ।

[D3 त्वा चहमरक्त D3 त्वा चाहमत (for त्वामनुरक्तेन)]
—(l 135) D3 6 7 कृष्णो (for रूपिणी) D3 संयुक्तो (for संयुक्ता) D3 पीत्वेव Ms moth eaten for से in पीत्वेव —(l 136) K (ed) बहु (for बत) D3 6 सां त्वैस्त D6 7 सान्त्वैस्त T2 मे सान्त्वे G1 M3 2 मा सान्त्वे (for मां सान्त्वे) D3 6 7 सा स्व (D6 7 स्वेर) मन्तु (D3 सान्त्वयन्) त्वमसि मां T G1 M1 2 सान्त्वयन्ती सा भाषसे (for the post half) —D3 6 7 read l 137 after l 139 —(l 137) D3 6 7 संरोध (for संरुध्य) M3 स्वा (for लुब्धो) T2 3 मृग (for मृगम्) G2 (अ वधी (for (अ वधीः) D3-6 7 वने व्याधो यथा मृग (for the post half) —(l 138) D3 6 7 T2 अनार्येन (for अनार्य) D3 मार्ये, D6 आर्ये (for मार्या) Dg1 Dt1 T1 G1 2 M1 2 विक्रायक D3 6 7 विक्रयिण (D3 6 °क) (for विक्रायिक) —(l 139) Dg1 D3 6 7 T1 G1 धिक्करिष्यति Dm1 धिक्करिष्यति D6 धिक्करिष्यति —D3 6 7 read l 140 after l 142 —(l 140) M3 अहा (for second अहो) D3 6 7 T2 कृच्छ्रमहो (D3 °ह) दु ख (by transp) Dm1 वाक G1 2 M3 वाच (for वाच) D3 6 7 यत्र वाचा कृतेन ह (D6 च D7 व) (for the post half) —(l 142) Dm1 G2 महापापे T2 मया चापि G3 मया पापैर् (for मया पापे) —For l 142 D3 6 7 subst

चिर बत त्वां वैदेहि मोहादहमपालय (D3 °यत्) ।

—D3 6 7 read l 143 after l 145 —(l 143) D6 संपन्ना (for संपन्ना) D3 6 7 T2 रज्जुम् (for रज्जुर्) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 6 7 बद्धनी (D6 7 °नी) —(l 144) D3 त्वा D3 6 7 नोपलक्षय (D3 °क्षये) —(l 145) D6 हरसि (for रहसि) D6 7 मोहेन (for हस्तेन) D6 7 कृष्ण (for कृष्ण) D3 6 7 स्पृशन् —Dg1 transp l 146 and 147 —D3 6 7 reads l 146 after l 148 —(l 146) D3-6 7 यदि (for य तु) D6 7 निश्चम् (for नूनम्) —(l 147) S1 D6 पितासिन N V1 B M4 च पितृमान् (for ह्यपितृक) D1 2 अनार्येण मया पित्रा D3 त्वं पुत्रमपुत्र Ds 6 7 त्वत्कृते ह्यपितु (D6 °पित्र) श्चपुत्र (for the prior half) B D3 4 6 M1 पुत्रहात्मा (for महात्मा) S1 (अ) नात्मना D1 [अ] दुरात्मना (for दुरात्मना) —(l 148) M3 damaged for बालि in बालिशो B1 तत (for बत) V1 कालो वा (for कामात्मा) T3 राम (for राजा) N V1 B1 2 D1 2 M3 वासव (V1 °म) दशरथे रशरह (for the post half) —(l 149) M3 यद् (for य) D3 6 7 तथा प्रतिभाषत (D6 °भाव D7 °सार) (for the post half) —For l 149 N V1 B D1 2 M3 subst

स्त्रीभिर्यो न त्यजेद्दारान्मुक्ति ॥

[S1 B2 D1 2 M3 दैवमारु (for न त्यजेद्) S1 B2 अतान्मद्, [1 2 अदारो]

भोगकाले महत्कृच्छ्रं पुनरेव प्रपत्स्यते ।
इति देशेषु देशेषु मामुद्दिश्य नृपाधमम् ।
नाना वाचश्चरिष्यन्ति रामे प्रव्राजिते वनम् ।
नालं द्वितीयं वचनं पुत्रो मां प्रतिभाषितुम् ।
स वनं प्रव्रजेत्युक्तो बाढमित्येव वक्ष्यति । [155]
यदि मे राघवः कुर्याद्वनं गच्छेति चोदितः ।
प्रतिकूलं प्रियं मे स्यान्न तु वत्सः करिष्यति ।
शुद्धभावो हि भावं मे न तु ज्ञास्यति राघवः ।
स वनं प्रव्रजेत्युक्तो बाढमित्येव वक्ष्यति ।
राघवे हि वनं प्राप्ते सर्वलोकस्य धिक्कृतम् । [160]
मृत्युरक्षमणीयं मां नयिष्यति यमक्षयम् ।
(2.11.5ab)मृते मयि गते रामे वनं मनुजपुंगवे ।
भरतेन च पुत्रेण हत्वा सर्वमिदं कुलम् ।
इष्टे मम जने शेषे किं पापं प्रतिपत्स्यसे ।
कौसल्या मां च रामं च पुत्रौ यदि विहास्यति । [165]
दुःखान्यसहती देवी मामेवानुमरिष्यति ।
कौसल्यां च सुमित्रां च मां च पुत्रैस्त्रिभिः सह ।
प्रक्षिप्य नरके सा त्वं कैकेयि सुखिता भव ।
मया रामेण च त्यक्तं शाश्वतं सत्कृतं गुणैः ।
इक्ष्वाकुकुलमक्षोभ्यमाकुलं पालयिष्यसि । [170]
प्रियं चेद्भरतस्यैतद्रामप्रव्राजनं भवेत् ।
मा स्म तद्भरतः कार्षीत्प्रेतकृत्यं गतायुषः ।
(2.11.5cd)हन्तानार्ये ममामित्रे सकामा भव कैकयि ।
त्यजामि भरतं त्वां च जीवितं चेष्टमात्मनः ।
सेदानीं विधवा राज्यं सपुत्रा कारयिष्यसि । [175]
कालरात्रिर्हि मे नूनं भव्यरूपा तिरस्कृता ।
त्वं राजपुत्रि वादेन न्यवसो मम वेश्मनि ।
(2.11.6ab)अकीर्तिश्चातुला लोके ध्रुवः परिभवश्च मे ।
सर्वभूतेषु चावज्ञा यथा पापकृतस्तथा ।
कथं रथैर्विभुर्यात्वा गजाश्वैश्च मुहुर्मुहुः । [180]

—(l 150) Dt1 वेदेश् (for भोग्°) Ś1 भगवद्देश् (for भद्र°) Ś1 V1 B2 D6 चापि वर्णित Ñ1 वा कल्पित Ñ2 B1.4 चातिकर्षित B3 चाभिकर्षित D1.2 चैव कर्षित D4.5.7 परिकर्षित T2 चोपवर्णित G3 चोपनायन (for चोपवर्णित) —(l 151) Ś1 Ñ V1 B D1-6 M4 भुवकालेय (A3 B3 °न) मे पुत्रो (D1.2.6 M4 पुत्रो मे [by transp]) (for the prior half) M3 damaged for पुनरेव D2 प्रपत्स्यन D7 प्रयास्यते T3 प्रपत्स्यसे (for प्रपत्स्यते) Ś1 D6 कथं वत्स्यति वै वने, N V1 B D1-6 M4 वने कृच्छ्रं (M4 दु ख) मवाप्स्यति (for the post half) —All the above MSS (except D5-6.7) om l 152 153 —(l 153) D5.6.7 प्रवसिते (for प्रव्रा°) —(l 154) D5.6.7 [ए]व (for [अ]लं) D5-5.7 मे (for मां) M3 अभि (for प्रति) D5.6.7 -वक्ष्यति (D5 °ते) (for भाषितुम्) —(l 155) D5.6.7 वनं पुत्र मेज (for स वनं प्रव्रज) D6 गच्छाम्येवेति (for बाढमित्येव) —(l 156) D5.6.7 नोदित (for चोदित) —(l 157) D5 वन M2 स तु (for न तु) —Dt1 om l 158-159 —(l 158) D5.6.7 स शुद्ध (D5.6 आर्य) भावो भाव मे (for the prior half) D5.6.7 विज्ञास्यति (for तु ज्ञा°) —Dd1 Dm1 T M2 om l 159 —(l 159) D5-6.7 नैवान्य (D5 °सा) प्रतिपत्स्यति (for the post half) —(160) M3 च (for हि) D6 वने (for वनं) D4.7 यावे (for प्राप्ते) D5 विषय (for धिक्कृतम्) —D2 om from the post half up to रामे in l 162 —(l 161) D5.6.7 अ मर्षीयो M3 नारणीय (for क्षमणीय) D5 मां D5.6.7 नेष्यत्यानु (for नयिष्यति) —(l 162) D5.6.7 रामे त्व राज बान्धवे (for the post half) —All the above MSS (except D5.6.7) om l 163 —(l 163) D2 कृत्वा (for हत्वा) —D5-6.7 om l 164 —(l 164) G2 M3 दृष्टे (for इष्टे) Dd1 वने शेषे G2 M3 जन शेष (for जने शेषे) T2 प्रतिपत्स्यसे G1.2 M1 प्रतिपत्स्यसे —(l 165) D5.6.7 न द्रक्ष्यति पुन यदि (for the post half) —(l 166) D5.6.7 [अ]सहमानानु (for [अ]सहती देवी) Dt1 [अ]नुगमिष्यति (for °मरिष्यति) —(l 168) D2 स्वमने (for नरके) D5.6 सर्वान् (for सा त्वं) D4.7 विधवा त्वमसखे सर्वान् (for the prior half) Dt1 Dm1 D5 T2 M3 कैकेयी D5 सुखिता (for °ता) —(l 169) G1 त्वया (for मया) ☞ Ñ1 resumes from च त्यक्त in the prior half of l 169 T1 सत्कार (for सत्कृत) Ñ1 D5.6.7 कृपे (for गुणै) —(l 170) D5-6.7 मोऽव्ययमव्ययम् (for कुलमक्षोभ्यम्) G3 पालयिष्यति Ñ1 D5.6.7 अखिल राज्य (D4.7 राष्ट्र) मावित (D4 °ष्येत् D5.7 °वम) (for the post half) —(l 172) Ñ1 [अ]स्मात (for स्म त) M2 कुर्यात् (for कार्षीत्) M3 पितृ (for प्रेत) D5 कार्य (for कृत्य) —Dt1 om l 173 174 —(l 173) Ñ1 पापे (for [अ]नार्ये) D5 om for ममामित्रे D5-6.7 भव सर्वथा M2 सुखिता भव (for भव कैकयि) —After l 173 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S (except M4) repeat line 162 (var) पुरुषपुंगवे in some MSS —All the above MSS except Ñ1 D5-6.7 om l 174 —(l 174) Ñ1 त्यजामि त्वा (hyp m) (for त्यजामि) Ñ1 पर (for चेष्ट) —(l 175) Ñ1 D5.6.7 सापुत्रा (Ñ1 बाल) य (for कारयिष्यसि) —Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S (except M4) om l 176 —(l 176) D4.7 रात्रीह (for रात्रिर्हि) Ñ1 स भुता (for मे नूनं) D5 [अ]स्यपकृता (for तिरस्कृता) Ñ1 मायारूपेण कैकयि (for the post half) —(l 177) Dt1 नैव D4.7 यत्नेन (for वादेन) Ñ1 राक्षसी Dg1 Dm1 (after corr as in text) T2 G2 M1.3 न्यवसद् D5.6 वसासीर्, D4.7 वसन् (for न्यवसो) —(l 178) For l 178 D5.6.7 subst

अकीर्ति चातुला लोके ध्रुव परिभव तथा ।

(l 179) Ñ1 D5.6.7 मास्ते (Ñ1 °स्थो) (for [अ]वज्ञा) Ñ1 D5.6.7 (with hiatus) यथा पापकृत (Ñ1 °त)था (for the post half) —(l 180) D2 युव रथैर् D4.7 पैर रथैर् (for रथैर्विभुर्) Dm1 यानि D2 गत्वा (for यात्वा) —(l 181) Ñ1 आरामे D5.7 महारण्य (for महारण्ये) Ñ1 D5.6.7 प्रवेक्ष्यामि (for वि°) —(l 182) Dg1 T1.2 G3 M3 तु G1.2 M1 तम्, M2 Moth eaten (for च) D5.6 सम (for गम) Ñ1

पक्वानि रामो महारण्ये फलानि से विचरिष्यति।
यस्य चाहारसमये सूदाः कुण्डलधारिणः।
अहंपूर्वाः पचन्ति स्म प्रशस्तं पानभोजनम्।
स कथं नु कषायाणि तिक्तानि कटुकानि च।
भक्षयन्वन्यमाहारं सुतो मे वर्तयिष्यति। [185]
महार्हवस्त्रसंवीतो भूत्वा चिरसुखोषितः।
काषायपरिधानस्तु कथं भूमौ निवत्स्यति।
कस्यैतदारुणं वाक्यमेवंविधमचिन्तितम्।
रामस्यारण्यगमनं भरतस्याभिषेचनम्।
धिगस्तु योषितो नाम शठाः स्वार्थपराः सदा। [190]
न ब्रवीमि स्त्रियः सर्वा भरतस्यैव मातरम्।
अनर्थभावेऽर्थपरे नृशंसे
ममानुतापाय निविष्टभावे।
किमप्रियं पश्यसि मन्निमित्तं
हितानुकारिण्यथवापि रामे। [195]
परित्यजेयुः पितरो हि पुत्रा-
न्भार्याः पतींश्चापि कृतानुरागाः।
कृत्स्नं हि सर्वं कुपितं जगत्स्या-
द्दृष्ट्वैव रामं व्यसने निमग्नम्।
अहं पुनर्देवकुमाररूप- [200]
मलंकृतं तं सुतमागतं तम्।
नन्दामि पश्यन्नपि दर्शनेन
भवामि दृष्ट्वा च पुनर्युवेव।
विना हि सूर्येण भवेत्प्रवृत्ति-
रवर्षता वज्रधरेण वापि। [205]
रामं तु गच्छन्तमितः समीक्ष्य
जीवेन्न कश्चित्त्विति चेतना मे।
विनाशकामामहिताममित्रा-
मावासयं मृत्युमिवात्मनस्त्वाम्।
चिरं बताङ्केन धृतासि सर्पी [210]
महाविषा तेन हतोऽस्मि मोहात्।
मया च रामेण च लक्ष्मणेन
प्रशास्तु हीनो भरतस्त्वया सह।
पुरं च राष्ट्रं च निहत्य बान्धवा-
न्ममाहितानां च भवाभिहर्षिणी। [215]
नृशंसवृत्ते व्यसनप्रहारिणि
प्रसह्य वाक्यं यदिहाद्य भाषसे।
न नाम ते केन मुखात्पतन्त्यधो
विशीर्यमाणा दशनाः सहस्रधा।
न किंचिदाहाहितमप्रियं वचो [220]

D3-5.7 कुटम्बिनो गृहे (for कुण्डलधारिणः) —(l. 183) T1.2 G3 पूर्वं (for -पूर्वाः) Ñ1 D2-5.7 नित्य मृष्टं (Ñ1 स्वादान्न) प्रयच्छन्ति (for the prior half). Dt1 Dd1 मधुरं (for प्रशस्तं) T3 पानं (for पान) —(l. 184) Dm1 D4.5.7 तु (for नु) T2 तिक्तानि (for तिक्तानि). D4 च कटूनि च (for कटुकानि च) —(l. 185) Ñ2 D5.6 फलानि सकृत (Ñ1 शुष्कानि, D3 मुनिभि) पूर्वं, D4.7 फलानि च कथं वने (for the prior half). Ñ1 D3-5.7 महाद्रिष्यति (for वर्त°).—Ñ1 D2-5.7 om. (hapl ?) l. 186-187 —(l. 186) Dt1 -संवृतो (for संवीतो) T2 चीर, T3 चीरं; M3 चीरम् (for चिर). T1 G -सुखोषित (for °षित) —(l. 187) M2 शयिष्यति (for निवत्स्यति) Dt1 कथं रामो भविष्यति (for the post. half) —(l. 188) Ñ1 D2-5.7 स्वजनं, Dt1 कस्येदं (for वाक्येनं) Dt1 अचीरित (for अचिन्तितम्) —(l. 189) Dt1 -गमने (for गमनं) —(l. 190) D5 स्त्रियः (for शठाः) D4 स्वार्थे (for स्वार्थ) Dt1 Dd1 Dm1 G1.2 M1 परायणाः (for पराः सदा) —T2 om. l. 191. —(l. 191) T3 [इ]व (for [ए]व) —T or l. 191, Ñ1 D2-5.7 subst.

न ब्रवीम्यथवा नारी(Ñ1 °रीं) कां भरतमातरम्॥

—(l. 192) Ñ1 अनर्थभावार्थपरे, D2 अनर्थमर्थपरे, D4.5.7 आर्थस्त्री-स्वाथपरे (hypm.), T3 अनर्थभावेषु —(l. 193) Ñ2 D2-5.7 [अ]नुतापाय; G2 M1 [अ]नुभावाय (for [अ]नुतापाय) Dt1 निविष्टतामि, D3.5 निविष्टभावे, D4 निविष्टबुद्धे (for निविष्टभावे). —(l. 194) D4.7 मां (for मत्) —(l. 195) Ñ1 D2-5.7 भानोभी (for -थवापि). Dg1 हि, D4 तु, D5 तु (for [अ]पि). —(l. 196) Ñ1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 त्यजन्ति, D5 त्यजेयुः, G1 M2 त्यजन्ति हि, G2 त्यजेत (for त्यजेयुः हि) —(l. 197) Dt1 T2 पतीं (for पतींश्च). M1 [अ]पि तु (for [अ]पि) Ñ1 भर्ता, D4.5 तत (for कृत). Ñ1 D2-5.7 -[अ]नुरागान्(Ñ1 D3 °न्), Dg1 G1.2 M1.2 -[अ]नुरागान्(M1.2 °न्) (for -[अ]नुरागाः). —(l. 198) M2 तु, M3 om. (for हि). D5 कुपितं (for कुपितं) —(l. 199) Ñ2 तु, D3 च, G2 [इ]व (for [ए]व). M2 व्यसनात् (for व्यसने). —M2 damaged for line 200 —(l. 202) Ñ1 D1.2.3 तस्यात्मज(D4.7 °तन)-, Dt1 Dd1 Dm1 D5(m.) पश्यन्निव (for पश्यन्नपि). —(l. 203) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 [ए]व, T3 [इ]व (for च). Ñ1 नरेन्द्र, D3 युवेव (for युवेव) —(l. 204) T M2 [अ]पि (for हि). M1 सूरेण (for सूर्येण). Ñ D2-5.7 प्रशान्तम् (for प्रवृत्तिः). —(l. 205) Ñ1 D3.5 वर्षं; D4.7 सत्य (for वापि). —(l. 206) D3 तु (for तु) —M3 damaged from तु in l. 206 up to मे in l. 207. —(l. 207) Ñ D2-5.7 कश्चि (D3.4 °श्चि, D2 जीवे)न्न जीवेदिति (for जीवेन्न कश्चित्त्विति). —(l. 208) D4.5.7 अमित्रीम् (for अमित्राम्) —(l. 209) D3 मृत्युं (for मृत्युम्). —(l. 210) D3 [अ]सि पुत्रो, T1.2 M2 [अ]-सि पुत्र(M2 °त्र), M3 [अ]हि निहिता (for [अ]ङ्केन धृता). Dd1 Dm1 T3 M2 हि (for [अ]सि). Ñ2 D3-5.7 भार्या, M3 भार्या (for सर्पी). —(l. 211) Ñ1 D3-5.7 महाविषा, Dm1 M2 महाविषं (for महाविषा). D2 मोहात् (for मोहात्). —(l. 212) D4 T2 तु, D2 तु (for first च) —M3 damaged after रामे up to मे. Ñ1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 G2 च (for second च). M2 लक्ष्मणेन च (by transp.). —(l. 213) Dg1 T3 G1.2 M1.2 transp. त्वया and सह. —M3 damaged from सि in l. 214 up to च in l. 215 —(l. 215) D3 ममाहितानां Ñ1 D4.5.7 M1 न च भवाभि(M2 °च भवा [by transp.]) हि(Ñ1 M2 °ह)र्षि(Ñ1 °र्ष)णी, Dt1 Dd1 Dm1 च भवाभिभाविनी, D3 ममाप्यहर्षिणी (for च भवाभिहर्षिणी). —Ñ1

न वेत्ति रामः परुषाणि भाषितुम् ।
कथं नु रामे ह्यभिरामवादिनि
सर्वेऽपि दोषान्गुणनित्यसंमते ।
प्रताम्य वा प्रज्वल वा प्रणश्य वा
सहस्रशो वा स्फुटिता महीं व्रज । [225]
न ते करिष्यामि वचः सुदारुणं
ममाहितं केकयराजपांसनि ।
क्षुरोपमं नित्यमसत्प्रियंवदा
प्रदुष्टभावा स्वकुलोपघातिनीम् ।
न जीवितुं त्वां विषहेऽमनोरमां [230]
दिधक्षमाणां हृदयं सबन्धनम् ।
न जीवितं मेऽस्ति कुतः पुनः सुखं
विनात्मजेनात्मवतां कुतो रतिः ।
ममाहितं देवि न कर्तुमर्हसि
स्पृशामि पादावपि ते प्रसीद मे । [235]

10

After 2.12.16 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-5 ins while D5-7 ins l. 2-14 and l. 40-44 only after the repetition of l. 2 of 241* reading in sequence of lines 44 and 40-42 before line 2 and line 9 after line 6 and line 43 after line 14.

ततः प्रभाता रजनीमुदिते च दिवाकरे ।
पुष्ये नक्षत्रयोगे च मुहूर्ते च समागते ।
वसिष्ठो गुणसंपन्नः शिष्यैः परिवृतस्तदा ।
उपगृह्याशु संभारान्प्रविवेश पुरोत्तमम् ।
सिक्तसंमार्जितपथां पताकोत्तमभूषिताम् । [5]
विचित्रकुसुमाच्छन्नां नानास्रग्भिर्विभूषिताम् ।
संहृष्टमनुजोपेतां समृद्धविपणापणाम् ।
महोत्सवसमाकीर्णां राघवार्थे समुत्सुकाम् ।
चन्दनागरुधूपैश्च सर्वतः प्रतिधूपिताम् ।
तां पुरीं समतिक्रम्य पुरंदरपुरोपमाम् । [10]
ददर्शान्तःपुरं श्रेष्ठं नानाद्विजगणायुतम् ।
पौरजानपदाकीर्णं ब्राह्मणैरुपशोभितम् ।
यज्ञविद्भिः सुसंपूर्णं सदस्यैः परमद्विजैः ।
तदन्तःपुरमासाद्य व्यतिचक्राम तं जनम् ।
वसिष्ठः परमप्रीतः परमर्षिर्विवेश ह । [15]

D5-7 om. l. 216-231.—(l. 216) G3 °मद्य (for प्रमद्य). G1 [अ]स्य (for [अ]च).—(l. 218) Dt1 M1.2 तेन (for केन). T1.2 G1 पतनि.—(l. 219) M3 damaged for णात्रू. T1.2 G2.3 रमना (for °शना).—(l. 220) M3 अल्पाहितम्, M5 आमापितम् (for आहाहितम्).—(l. 222) Dt1 Dd1 Dm1 T3 G3 तु (for नु).—(l. 223) M3 सर्वेऽपि.—(l. 224) Dt1 प्रताप्य (for प्रताम्य). Dg1 प्रज्वलनाद् (for प्रज्वल वा).—(l. 225) Dt1 Dd1 G1.2 स्फुटिता (G2 °तो).—(l. 227) B(ed.) समाहितं (for ममा°). Dg1 पांसुनि. Dt1 पांसने, Dd1 Dm1 G1.3 M3 -पांसनि (for पांसिनि).—(l. 230) T1 G3 जीवता (for जीवितुं).—(l. 231) Dg1 दिधक्षमाणां, T3 दिदृक्षमाना. M3 हृदये.—(l. 232) D5-7 T1.2 M3 transp. कुतः and पुनः.—(l. 233) Dg1 Dt1 D6 [आ]त्मवतः (Dt1 °तो). D6 गतिः (for रतिः).—(l. 234) Ñ D5.6.7 [अ]मव, D8 [आ]त्मज (for [अ]हितं).—(l. 235) T3 मूर्धापि (for पादाव्). N1 च (for ते).

10

In D5-7 the sequence is lines 44, 40-42, 2-6, 9, 7, 8, 10-14 and 43.—For l. 21 cf. l. 5 of 261*, for l. 22, 26 and 27 cf. 263*, for l. 28 and l. 30 cf. l. 3-4 of 270*, for l. 32-34 cf. 271*, for l. 48-55 and l. 60-66 cf. 282*, for l. 58-59 cf. 2.13.18, for l. 68 cf. l. 2 of 285*. l. 23 = 2.13.7[ab], l. 24 = 264* and l. 56-57 = 279*.—(l. 1) M3 प्रभाते.—(l. 2) D6 -योगेन. Dg1 T3 G1 M1.2 समाहिते (T3 °त). D5.6.7 समुत्थिते (for समागते).—(l. 3) Dt1 तथा (for तदा).—For l. 3, D5-7 subst.

वसिष्ठप्रमुखाः सर्वे ब्राह्मणाः सह मन्त्रिभिः ।

—(l. 4) D5-7 सर्वान्संभृत्य (for उपगृह्याशु). D5-7 राजमार्गमुपागमत् (D6 °तान्) (for the post. half).—After l. 4, D5-7 ins.

ददृशुस्ते पुरीं रम्यां सर्वतः समलंकृताम् ।
[D5 पुरी रम्या]

—(l. 5) D5-7 पताकाध्वजशालिनी (D5 °नीं) (for the post. half).—After l. 5, D5-7 ins.

उच्चतोरणसंयुक्तां नरनारीगणाकुलाम् ।

—Dt1 Dd1 om. (hapl.) l. 6.—(l. 6) Dg1 T1.2 G M1-3 -कुसुमाकीर्णां. Dm1 °पोत्कीर्णां. D5.6 कुसुम°. T3 °स्तीर्णां (for -कुसुमाच्छन्नां). T1.2 G3 विराजितां (for विभू°).—(l. 7) D7 प्रहृष्ट. D6 विचित्रकुसुमवस्त्रां (for the prior half). D7 पण्यां (for [आ]पणाम्).—(l. 8) Dt1 समायुक्तां. D5 [उ]त्सुका स्वयम्. D6.7 [उ]त्सवाकुलां (for समाकीर्णां). M3 महोत्सवनिवाकीर्णं (for the prior half). Dt1 lacuna for राघ in राघवार्थे.—(l. 9) Dg1 Dt1 D5.7 G [अ]गुरु (for [अ]गरु). D5.6 -गन्धैश्च (for धूपैश्च). Dg1 Dt1 Dm1 T3 M3 परिधूपितां, Dd1 G3 परि(G3 प्रति)भूषितां (for प्रतिधूपिताम्). D5-7 प्रधूपितमहापथां (for the post. half).—(l. 10) T3 पुरीं तां (by transp.). D5-7 समुपागम्य (for समतिक्रम्य).—(l. 11) D5 जग्मुः (for ददर्श). G1.3 [अ]तःपुरं. Dt1 Dd1 Dm1 श्रीमान्. D5.6.7 राज्ञो (for श्रेष्ठं). M3 नाग (for नाना). Dt1 ध्वज (for द्विज). D6.7 -गणैर्युतं, D5 -गणायुतां.—(l. 12) D5 पुराकीर्णां. D5-7 अभिसंवृतं (for उपशोभितम्).—(l. 13) Dt1 यज्ञविद्भिः, Dm1 M1.2 °विद्भिः, M3 यज्ञवित् (subm.) (for यज्ञविद्भिः). Dg1 समाकीर्णं (for सुसंपूर्णं). D5-7 यज्ञायैरिव संपूर्णं (D5 [before corr. as above] °र्णां), T3 यज्ञविद्भिश्च संपूर्णं (for the prior half). Dt1 सदस्यैः (for सदस्यैः). Dt1 Dd1 Dm1

स स्वपश्यद्विनिष्क्रान्तं सुमन्त्रं नाम सारथिम् ।
द्वारे मनुजसिंहस्य सचिवं प्रियदर्शनम् ।
तमुवाच महातेजाः सूतपुत्रं विशारदम् ।
वसिष्ठः क्षिप्रमाचक्ष्व नृपतेर्मामिहागतम् ।
इमे गङ्गोदककलशाः सागरेभ्यश्च काञ्चनाः । [20]
औदुम्बरं भद्रपीठमभिषेकार्थमाहृतम् ।
सर्वबीजानि गन्धाश्च रत्नानि विविधानि च ।
क्षौद्रं दधि घृतं लाजा दर्भाः सुमनसः पयः ।
अष्टौ च कन्या रुचिरा मत्तश्च वरवारणः ।
चतुरश्वो रथः श्रीमान्निस्त्रिंशो धनुरुत्तमम् । [25]
वाहनं नरसंयुक्तं छत्रं च शशिसंनिभम् ।
श्वेते च वालव्यजने भृङ्गारश्च हिरण्मयः ।
हेमदामपिनद्धश्च ककुद्मान्पाण्डरो वृषः ।
केसरी च चतुर्दंष्ट्रो हरिश्रेष्ठो महाबलः ।
सिंहासनं व्याघ्रतनु समिद्धश्च हुताशनः । [30]
सर्ववादित्रसंघाश्च वेश्याश्चालंकृताः स्त्रियः ।
आचार्या ब्राह्मणा गावः पुण्याश्च मृगपक्षिणः ।
पौरजानपदश्रेष्ठा नैगमाश्च गणैः सह ।
एते चान्ये च बहवः प्रीयमाणाः प्रियंवदाः ।
अभिषेकाय रामस्य सह तिष्ठन्ति पार्थिवैः । [35]
त्वरयस्व महाराजं यथा समुदितेऽहनि ।
पुण्ये नक्षत्रयोगे च रामो राज्यमवाप्नुयात् ।
इति तस्य वचः श्रुत्वा सूतपुत्रो महात्मनः ।
स्तुवन्नृपतिशार्दूलं प्रविवेश निवेशनम् ।
तं तु पूर्वोदितं वृद्धं द्वारस्था राजसंमताः । [40]
न शेकुरभिसंरोद्धुं राज्ञः प्रियचिकीर्षवः ।
स समीपस्थितो राजस्तामवस्थामजज्ञिवान् ।
वाग्भिः परमतुष्टाभिरभिष्टोतुं प्रचक्रमे ।
ततः सूतो यथाकालं पार्थिवस्य निवेशने ।
सुमन्त्रः प्राञ्जलिर्भूत्वा तुष्टाव जगतीपतिम् । [45]

परमर्षिणे, D3.5.7 य(D7 या)निय सद, D6 यज्ञमपद, T1.3 G3 °रणे (for परमद्विजे) —(l. 14) D3-5.7 ततो (for तद) D3.5.7 त्वनिक्रम्य न (for त्वभिनिष्क्राम) —After l. 14 D3-5.7 ins

राजोपस्थानमागम्य राजसंदर्शनार्थिनः ।
अभिषेचनिकं द्रव्यं कृत्वा सज्जं नृपाज्ञया ।
वसिष्ठानुमता सर्वे प्रतीक्षन्ते समुत्सुकाः ।
किं चिरं कुरुते राजा सर्वोऽप्युदयमागतः ।
कृतोपवासो रामश्च पुण्यकालोऽभिवर्तते । [5]
तथा शोकातुरं दीनं विसंज्ञं पृथिवीपतिम् ।
संसुप्तमिति विज्ञाय सुमन्त्रः प्रत्यबोधयत् ।

[For l. 1, D5 subst

राज्योपस्थानमागम्य राजसंदर्शनार्थिनाम् ।

—(l. 2) D4 सर्वं (for सज्जं) —(l. 3) D3.5 वसिष्ठानुगता D3.5 प्रतीक्ष्य(D5 °क्ष्य)ते (for प्रतीक्षन्ते) —(l. 5) D5 तु (for च) D4.7 पुण्य (for पुण्य) D3 निवर्तेते D4 [5]नि वर्तेते —(l. 6) D4 त तु (for तत) D3 missing from पृथिवीपतिम् up to l. 7 —(l. 7) D4 इव (for इति)]

—(l. 15) Dm1 T3 परम प्रीत Dg1 G1.2 M3 च (for ह) Dt1 Dd1 Dm1 परमप्रिप्रियसुत, M2 परार्धिद्विजे सह (for the post half) —(l. 17) Dg1 तु राजसिंहस्य (for मनुजसिंहस्य) —(l. 19) Dg1 वसिष्ठ —(l. 21) Dt1 औदुंबर, Dd1 औदुं(before corr °दु)बरं T1.2 (both after corr as above) औदुवरं Dg1 G1 (after corr inf lin as above) M3 भागत (for आहृतम्) —(l. 22) Dd1 गन्धवं, T2 M1 गन्धांश्च (for गन्धाश्च) —(l. 23) G1 मधु (for दधि) G2 घृतं (for घृतं) —(l. 25) Dd1 begins with अत्र गायत्री T1.2 G M1.2 चतुरश्वो G2 M1 उत्तम —(l. 26) T2 नरसंयुक्त, —(l. 27) Dm1 M2 व्यजन्, T2 व्यजन (for वाल°) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 भृङ्गार, M2 भृङ्गारश्च, K(ed) भृङ्गारम्(for भृङ्गारश्च) Dt1 Dd1 Dm1 हिरण्मय —(l. 28) Dt1 Dd1 Dm1 पाण्डुरो —(l. 29) T2 हरिश्रेष्ठचतुर्दंष्ट्रो (by transp) —(l. 30) K(ed) समिद्धश्च —(l. 31) Dt1 Dd1 Dm1 M2.3 सर्वे (for सर्व) M3 [अ]लंकृता (for [अ]लंकृता) —(l. 32) Dm1 आचार्य —(l. 34) Dm1 G2.3 M1.2 प्रियमाणा —(l. 35) G2 तिष्ठन्ति सह (by transp) G3 (before corr) रामरे M3 पार्थिवा —(l. 36) G2 महाभाग (for °राज) —(l. 37) Dt1 Dd1 Dm1 G3 पुष्ये T2 नक्षत्रसंयोगे —(l. 38) Dm1 (before corr as above) महात्मन (for °त्मन) —(l. 40) D3-5.7 पूर्वोदितं (for पूर्वोदितं) Dd1 द्वारिस्था T G1 राजसंमत G1 M1.2 °संमता (for राजसंमता) D3.5.7 द्वा(D5 द्वा)रस्था(D5 °स्थ)श्चिरसंमता (for the post half). —(l. 41) D3-5.7 नोत्स(D5 ना)सेहिरे वारयितुं (for the prior half) —(l. 42) D3-6.7 समीप(D7 °प)गतो Dg1 अजज्ञिवान्, D5.7 न(D7 स) जज्ञिवान् —After l. 42, D3.5.7 ins

तस्मिन्नहनि पुण्येऽस्य मासे योगमुपागते ।

—D3 damaged for l. 43 —(l. 43) T1 परमसंतुष्टाभिर्, T2 °हर्षाभिर्, T3 M1 °हृष्टाभिर्, G1.2 °हृष्टाभिर् (for परमतुष्टाभिर्). —For l. 43 D4.5.7 subst

वाग्भिर्मङ्गल्ययुक्ताभिस्तुष्टाव जगतीपतिम् ।

[D3 स्तुवन्नपि (for तुष्टाव)]

—Thereafter the above MSS ins ll. 5-12 of 250*. —(l. 44) Dt1 यथापूर्वं (for °काले) D3 प्रभाते सो यथाकाले (for the prior half) D3-5.7 निवेशनं —After l. 44 D3-5.7 ins.

प्रविवेश महद्वेश्म सुमन्त्रो मन्त्रिसत्तमः ।
स्वस्त्यस्तु महाराज दक्षिणं चरितं तव ।
एवं सर्वेष्वपि च सम्मुखोऽभिवादयेत् ।

[(l. 2) D3 om. -द्वारे D5 प्रविशि (for प्रविवेश). —(l. 3) D5 सर्वेषु (for °ष्वपि) D5 सम्मुखे (for °खो)]

यथा नन्दति तेजस्वी सागरो भास्करोदये ।
प्रीतः प्रीतेन मनसा तथा नन्दय नस्ततः ।
इन्द्रमस्यां तु वेलायामभितुष्टाव मातलिः ।
सोऽजयद्दानवान्सर्वांस्तथा त्वां बोधयाम्यहम् ।
वेदाः सहाङ्गा विद्याश्च यथा ह्यात्मभुवं प्रभुम् । [50]
ब्रह्माणं बोधयन्त्यद्य तथा त्वां बोधयाम्यहम् ।
आदित्यः सह चन्द्रेण यथा भूतधरां शुभाम् ।
बोधयत्यद्य पृथिवीं तथा त्वां बोधयाम्यहम् ।
उत्तिष्ठाशु महाराज कृतकौतुकमङ्गलः ।
विराजमानो वपुषा मेरोरिव दिवाकरः । [55]
सोमसूर्यौ च काकुत्स्थ शिववैश्रवणावपि ।
वरुणश्चाग्निरिन्द्रश्च विजयं प्रदिशन्तु ते ।
गता भगवती रात्रिरहः शिवमुपस्थितम् ।
प्रतिबुध्यस्व राजर्षे कुरु कार्यमिदं तव ।
उदतिष्ठत रामस्य समग्रमभिषेचनम् । [60]
पौरजानपदैश्चापि नैगमैश्च कृताञ्जलिः ।
अयं वसिष्ठो भगवान्ब्राह्मणैः सह तिष्ठति ।
क्षिप्रमाज्ञाप्यतां राजन्राघवस्याभिषेचनम् ।
यथा ह्यपालाः पशवो यथा सेना ह्यनायका ।
यथा चन्द्रं विना रात्रिर्यथा गावो विना वृषम् । [65]
एवं हि भविता राष्ट्रं यत्र राजा न दृश्यते ।
इति तस्य वचः श्रुत्वा सान्त्वपूर्वमिवार्थवत् ।
अभ्यकीर्यत शोकेन भूय एव महीपतिः ।

11

After 482*, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-4 ins

शोकः संधार्यतां मातर्हृदये साधु मा शुचः ।
वनवासादिहैष्यामि पुनः कृत्वा पितुर्वचः ।
त्वया मया च वैदेह्या लक्ष्मणेन सुमित्रया ।
पितुर्नियोगे स्थातव्यमेष धर्मः सनातनः ।
अम्ब संहृत्य संभारान्दुःखं हृदि निगृह्य च । [5]
वनवासकृतां बुद्धिं मम धर्म्यानुवर्तिनीम् ।
एतद्वचस्तस्य निशम्य माता
सुधर्म्यमव्यग्रमविक्लवं च ।
मृतेव संज्ञां प्रतिलभ्य देवी
समीक्ष्य रामं पुनरित्युवाच । [10]
यथैव ते पुत्र पिता तथाहं
गुरुः स्वधर्मेण सुहृत्तया च ।
न त्वानुजानामि न मां विहाय
सुदुःखितामर्हसि गन्तुमेवम् ।
किं जीवितेनेह विना त्वया मे [15]
लोकेन वा किं स्वधयामृतेन ।
श्रेयो मुहूर्तं तव संनिधानं
ममेह कृत्स्नादपि जीवलोकात् ।
नरैरिवोल्काभिरपोह्यमानो
महागजोऽध्वानमभिप्रविष्टः । [20]

—(l 46) Dg1 तेजस्विन् (for तेजस्वी) —(l 47) Dg1 प्रात (for प्रीत) G2 नन्दयन (for नन्दय नस्) Dm1 तथा, T G3 सदा, G1 2 M1 स्थित K(ed) स्वत (for तत) —(l 49) M3 यो (for सो) K(ed) त्वा (for त्वां) —T3 om (hapl) l 50–53 —(l 50) M3 देवा Dg1 सदाग Dm1 विद्या (for विद्याश्). Dm1 च (for हि) Dt1 T3 M3 [आ]त्मभव (for °भुव) T1 2 G3 विभु —(l 51) G3 ब्राह्मण M3 om (for ब्रह्माण). Dm1 G3 [अ]त्र (for [अ]द्य) G3 पृथिवीपते (for बोधयाम्यहम्) —(l 52) Dm1 आदित्या —(l 53) Dm1 बोधयति (for °यति) —(l 54) Dt1 Dd1 सुमहाराज Dm1 त्व महाराज (for [आ]शु महाराज) —(l 55) M3 विराजते —Dt1 om l 56–59 —(l 56) After the prior half, G2 reads the post half of l 61 and brackets it M2 शशि (for शिव) —(l 57) G3 प्रदिशतु (for प्रदिशन्तु) G2 मे (for ते) —(l 58) T3 उपस्थित K(ed) कुरु कृत्यमिदं तव (for the post half) —Dg1 repeats consecutively l 59 as in T3 —(l 59) T1 2 कुरु (for कुरु) T3 बुध्यस्व नृपशार्दूल (for the prior half) Dd1 Dm1 कृत्यं महदुपस्थित, T3 G1 कुरु कार्यमनन्तर (for the post half) —(l 60) Dg1 उत्तिष्ठ कुरु Dm1 (also as above) T2 3 G3 उपतिष्ठति (for उदतिष्ठत) —(l 61) Dt1 पण्डाश्चापि, G1 2 M1 2 पदश्चापि M2 पश्चैव (for पदैश्चापि) Dt1 M1 (after corr see m, before corr as in M2) नैगमास्तु, G1 2 M2 3 नैगमाद्, (for नैगमैश्च) Dd1 Dm1 T2 कृताञ्जलि (for कृताञ्जलिः) —(l 62) T1 2 G3 स्वयं (for अयं) —(l 64) T3 यदा (for first यथा)

—T3 lacuna from पाला up to रात्रि in l 65 M3 missing from second यथा up to समग्र in 2 13 21* on a damaged fol Dt1 Dd1 M2 अनायका —(l 66) K(ed) भवता (for भविता) T3 M2 एव भवति राष्ट्र हि (M3 तद्राज्य) (for the prior half) —(l 67) Dt1 एव (for इति) Dg1 पूर्वम् (for पूर्वम्). Dg1 इवार्थवित्, T3 अथाब्रवीत् (for इवार्थवत्) —(l 68) T1 2 G2 अभ्यु(T1 °द्य)दीर्यत (for अभ्यकीर्यत)

11

(l 1) M3 संधार्यतां G1 माता (for मातर्) —(l 2) Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 इहैष्यामि T2 (before corr as above, after corr see m) पुर (for पुन) G1 पुनर् (for पितुर्) —(l 4) M3 स्थातव्य —(l 5) T1 2 रामस्य, G2 M1 संहृत्य (for °हृत्य). T3 यदि (for हृदि) —(l 6) G2 M1 गता (for कृता) Dm1 [अ]नुगामिनी, T2 3 G3 M1 [अ]नुवर्तिनीं —(l 7) M2 तस्य (for तस्य) —(l 8) Dm1 T1 M3 सुधर्मम् —(l 10) T1 समीक्ष्य (for समीक्ष्य) —(l 11) Dt1 यथैव (for यथैव) G1 तथा ह्यहं (for तथाहं) —(l 12) T2 च (for स्व) T3 damaged for हृत्तया च T3 महत्तया (for सुहृ°) —(l 13) Dt1 न जानामि (for [अ]नुजा°) —(l 14) T1 damaged from ग up to l 18 Dt1 पुत्र गन्तुं Dm1 T2 गन्तुमेव (T3 °मेव किं) —(l 15) T3 G2 [अ]पि (for [इ]ह) —(l 16) G1 M2 transp. वा and किं Dm1 (after corr as above)

धर्मात्मन श्रुतवत कृतज्ञस्य महात्मन ।
पितुरस्याप्रियं कर्तुं नेच्छामि मनसाप्यहम् ।
यदीच्छसि प्रियं कर्तुं मम नित्यमभीप्सितम् ।
ततो मयि गते भक्त्या शुश्रूष्यो नृपतिस्त्वया ।
निर्व्यलीकेन मनसा प्रत्यक्ष दैवतं यथा । [15]
एतन्मे परमं वाक्यं शक्तित कर्तुमर्हसि ।
यथा मां प्रति नोत्कण्ठां करोति वसुधाधिप ।
तथा शुश्रूषितव्योऽसौ त्वया मयि विनिर्गते ।
मातरश्च विशेषेण शुश्रूष्या सर्वथा त्वया ।
तथा यथा न तप्येयुर्वनवास गते मयि । [20]
भरतश्चापि धर्मात्मा द्रष्टव्योऽहमिव त्वया ।
परिपाल्यश्च यत्नेन मम प्रियचिकीर्षुणा ।
इमां धर्मधुरं गुर्वीमह वक्ष्यामि लक्ष्मण ।
भरतेन सहैमां त्वं गुर्वीं राज्यधुरं वह ।
इत्युक्तवचन रामं बभाषे लक्ष्मणस्तदा । [25]
भ्रमकम्प्य स्थित धर्मे पुरदरमिवानुज ।
लोकनाथ गतिर्या ते सा ममापि भविष्यति ।
वने वत्स्याम्यहमपि शुश्रूषानिरतस्तव ।
त्वया त्यक्तामदयापि परित्यक्ष्ये पुरीमिमाम् ।
त्वदृते न हि वस्तु मे स्वर्गेऽपि रमते मन । [30]
यद्यस्ति मयि ते स्नेहो भक्तोऽस्य वीर मामिति ।
ततो मामनुगच्छ त न निवर्तितुमर्हसि ।
वने निवसतस्तेऽह नानावनविचारिण ।
आहरिष्यामि स्वादूनि मूलानि च फलानि च ।
सहायस्ते भविष्यामि दुर्गेषु विषमेषु च । [35]
आज्ञाकरस्ते भृत्योऽह भविष्यामि महारथे ।
सर्वभावानुरक्त मा न परित्यक्तुमर्हसि ।
पश्य मामार्यपुत्र त्व पुत्रश्चापि गुरुश्च मे ।
पानीयमाहरिष्यामि पुष्पमूलफलानि च ।
साधयिष्यामि चाहार वने निवसत प्रभो । [40]

---

half) Ś1 B3 D2.6 यावी, D4.7 ततो (for यात्र) D3 स्वर्गीदृशीं (for समुस्थिताम्) —For l 20 D2 M4 subst

> ततो निवर्तयैनां पापां बुद्धि स्वर्गदृशीम् ।

—B3 reads from l 12 up to the prior half of l 18 in marg —(l 12) D4.5.7 अथ (for अस्य) Ś1 हि (for [अ]पि) D1.2 हि (for [अ]हम्) —(l 13) Ś1 D4–7 त्व यद्, Ñ1 न त्वम्, Ñ2 तत्वम् M4 तु त्वम् (for नित्यम्) —(l 14) D4 वन, D6.7 इतो, D5 इम (for ततो) D5.6.7 शुश्रूषस्व महीपति (for the post half) —V1 om l 15–18 —(l 15) D1 प्रत्यक्ष पितर (for मनसा प्रत्यक्ष) D1.2 दैवतं तथा, M4 इव दैवत (for दैवतं यथा) —After l 15 B3 reads l 20 —D6 reads l 16–17 in marg —(l 16) B3 एव (for एतन्) Ñ1 B2 D1.2 काम (for वाक्य) Ñ2 B4.6 एवमेव पर काम, M4 आराधयेथ मे काम (for the prior half) Ś1 D4.6 भक्तित, Ñ1 राज्ञस्त्व, D7 भक्त्या त (for शक्तित) —(l 17) Ñ1 यथा च मा नोत्कण्ठां (subm) (for the prior half) —B4 om l 18 —(l 18) D1 त्वया D5 यथा (for तथा) Ś1 तथा शुश्रूषितव्यो (for the prior half) Ñ2 वन गते —Ñ V1 B2.4 transp l 19 and 20 —(l 19) B1.4 M4 [अ]विशेषेण (for विशेषेण) Ñ1 D2.3.5 सनत्वम्, Ñ2 V1 B सनत्वम् (for सर्वथा) —B2 om l 20 —B3 reads l 20 after l 15 —(l 20) Ñ V1 B1 यथा यथा B2.4 D3 यथा तथा (by transp) (for तथा यथा) V1 तप्येत D4.7 शुष्येयुर् (for तप्येयुर्) D4.7 (before corr) वने (for वन) —(l 21) Ñ1 D1.3 M4 शुश्रूष्यो (for द्रष्टव्यो) M4 इह (for इव) —(l 22) D5 परिपाल्य (पाल्य in marg) (for °पाल्यश्च) D4 स्त्व (for च) Ñ1 D3 मयि D6 राम (for मम) D5 प्रियचिकीर्षया —(l 23) B1.3 (after corr) D1.3 धर्मधुरां, D5 °भरा (for °धुर) Ñ V1 B2–4 राघव —(l 24) M4 सहैनां (for सहैमां) D2.3 धुरि, D4.7 तथा, D5 M4 धुरे (for गुर्वीं) Ñ1 V1 रामधुर, D2 राज्यधुरां, M4 धर्मधुर (for राज्यधुर) —After l 24, B3 ins

> मयि वन गते चैव त्वां दृष्ट्वा जननी मम ।
> स्थैर्यं धारिष्यति तदा शोकसागरमध्यगा ।

—(l 25) B2 त्युक्त (for इत्युक्त) D4.7 °वचने रामे (for °वचन रामं) —(l 26) Ñ1 B1 अप्रकम्प्य, D3 अप्रकम्प (for भ्रमकम्प्य) D6 स्थित (for स्थित) D4 अथ कम्प स्थितो धर्मो (for the prior half) V1 B1.3 [आ]त्मज (for [अ]नुज) —(l 27) B2 लोकनाथ नाथ (ditto) M4 मम सापि (by transp) (for सा ममापि) —(l 28) M4 वनेऽहमपि वत्स्यामि (for the prior half) D1.2 तथा, D7 च च (for तव) —(l 29) V1 त्यक्ताहमपि (subm) B3 D4.5.7 त्यक्तोऽहमपि च (B3 चेद्) D5 त्यक्तोऽह्यहमपि M4 त्यक्ता महाबाहो (for त्यक्तामद्यापि) Ñ2 परित्यक्ष्य (for °त्यक्ष्ये) B1 वसुधरां —(l 30) D1.2 मे वस्तु (by transp) (for वस्तु मे) —(l 31) D2 च मयि भक्ति (for मयि ते स्नेहो) V1 B3 [अ]ह (for ऽस्य) D1 वीर मामति, M4 इति राघव (for वीर मामिति) —(l 32) M4 न मानु (for मामनु) Ś1 निवर्तयितुम्, B2 न निवर्तयितुम् (hypm) D4.6.7 न वारयितुम् M4 निवारयितुम् (for न निवर्तितुम्) B1 न निषेद्धमिहार्हसि (for the post half) —(l 33) M4 ततो (for वने) D1.6 ऽहं M4 देशान् (for तेऽह) Ñ M4 विहारिण B1 निवासिन (for विचारिण) —(l 34) Ñ V1 B पुष्पाणि (for स्वादूनि) D1 om first च (subm) Ñ V1 B स्वादूनि च (B1 °न्यपि) फलान्यहं (V1 B2.4 °नि च) (for the post half) —After l 34 D5 reads l 40 —B1 D1.2 M4 om (hapl) l 35–39 —(l 35) Ñ1 दुर्गमे (for दुर्गेषु) V1 दुर्गेषि च विषमेषु च (hypm) (for the post half) —(l 36) B2 तु (for ते) B4 भृत्या (for भृत्यो) D4.6.7 om l 37–38 —(l 38) Ñ2 V1 B2.4 [अ]सि (for [अ]पि) —(l 39) D4.7 आहरिष्ये ते —(l 40) D5 reads l 40 after l 34 B1 reads सदा before साधयिष्यामि Ś1 Ñ V1 B D4.6.7 वनेषु (D4.7 °ने ते) वसत —After l 40 N ins

> ज्येष्ठो भ्राता पितृसमस्त्व हि पूज्य सदा मम ।
> त्वदृते हि मम प्राणा धर्मेण कृतस्तथा ।

अनुजानीहि मामार्य निश्चितं धर्मवत्सल ।
अनुगन्तुं इच्छामि कृतज्ञ शरणागतम् ।
न निवर्तयितव्योऽहं सर्वथा रघुनन्दन ।
न हि राम त्वया त्यक्तो जीवेयमिति मे मतिः ।
न निवर्तयितुं शक्या बुद्धिरेषा मम स्थिरा । [45]
स भवाननुजानातु ममानुगमनं वने ।
सोऽनुनीतो बहुविधं लक्ष्मणेन यथाविधि ।
बाढमित्यब्रवीद्रामो लक्ष्मणं भ्रातृवत्सलम् ।
सह यास्यामि सौमित्रे त्वयाहं गहनं वनम् ।
भवान्हि मे परो बन्धुः सखा भ्राता प्रियश्च मे । [50]
तथा तु रामं गमने कृतत्वरं
समीक्ष्य देवी रुदती भृशातुरा ।
उवाच भूयो हृदयेन दूयता
सुदीपिता दुःखवह्निना भृशम् ।
Colophon

यदि धर्मं पुरस्कृत्य पुत्र वर्तितुमिच्छसि । [55]
ततो मे वचनं भद्रं शृणु धर्मभृतां वर ।
त्वं हि लब्धो मया पुत्रो व्रतैर्मन्त्रैर्नियमैस्तथा ।
वचनं मे त्वया कार्यमत: पुत्र विशेषत: ।
आशया परया राम शिशुत्वे परिपालित: ।
तत्समर्थोऽद्य मां दीनां परित्यक्तुमर्हसि । [60]
पश्य मामद्य पुत्र त्वं जीवितेन वियोजिताम् ।
न सा मामद्य शत्रुर्मे कैकेयी दग्धुमर्हति ।
न चापि राम शक्ताहं निवस्तुं पृथगीप्सता ।
सोऽहं वशा कैकेय्या परिभूता विशेषत: ।
नित्यकालं सपत्नीभिर्दृष्टा विशिष्टा सती । [65]
पुत्रच्छायां समाश्रित्य नागम्याश्चरमात्मनः ।
साहमद्य न शक्ष्यामि जीवितुं त्वद्विनाम् ।
फलिना पादपेनेव फलकाले वियोजिता ।
मा पुत्रक वचः कार्षीः सीदन्तीं च शृणोषि मे ।

[(l. 1) $\acute{N}_2$ मम शिवा, $\acute{N}_2$ शिवं in marg. (for शिवमम्)] —(l. 41) D₂ ₇ मतं (for निश्चितं). Ś₁ ŃV₁ B₁ ₂ ₄ D₅ धर्मवत्सल, D₁ ₂ M₄ भ्रातृवत्सल (M₄ °ल), D₆ ₇ भक्तवत्सल, D₃ भक्तिवत्सल (for धर्मवत्सल).—(l. 42) D₁ ₂ ₄ कृतज्ञः (for °ज्ञ) D₃ शरण्य न (subm.) (for शरणागतम्) M₄ reads Nominative for Accusative.—D₅ om. (hapl.) l. 43-44.—(l. 44) D₂ कार्यो (for त्यक्तो).—M₄ om. l. 45. —(l. 45) D₄ ₅ ₇ मतिः (for बुद्धिः). Ń₁ स्थिरा मम (by transp.) Ń₂ B₁ D₄ ₅ ₇ मयि स्थिरा, D₂ मम स्थिरा (for मम स्थिरा) —D₄ ₇ om. l. 46 —(l. 46) M₄ तद् (for स) V₁ ममानुगमनं(°म)नुजानातु, D₂ ममानुगमनं (for the prior half) Ś₁ D₁ [अ]नु, D₃ [अ]नु (for [अ]नु) —(l. 47) M₄ अनुनीतो D₄ ₇ बहुविधं (for °धम्) M₄ इति वत् (for लक्ष्मणेन) D₁ ₂ M₄ यथाविधि —(l. 48) Ś₁ रघुश्रेष्ठ, V₁ B₂ भ्रातृवत्सल (for भ्रातृवत्सलम्) —(l. 49) D₅ सहायास्यामि M₄ (after corr. inf. but see m. as above) गमनं (for गहनं) Ś₁ D₄ ₅ ₇ तथा दुर्गं गहनं D₃ त्वया दुर्गमिदं वनं (for the post. half) —After l. 49, Ñ ins.

अहं प्राणांस्त्वया सार्धं त्यक्ष्यामि (N₂ °मि) ध्रुवम् ।

—(l. 50) N₁ हि परो (subm.) V₁ B₁ ₂ ₄ D₄ ₅ हि परः D₂ ₇ (हि मे) D₃ हि (°न) परो (for हि मे परो) D₂ प्रियश्च (for °श्च) —(l. 51) D₂ च (for तु) B₂ (marg. also as above) गमने (for गमने) —(l. 52) Ś₁ D₁₋₄ वचनं भृशातुरा, D₅ रु॰ (for रुदती भृशातुरा) —(l. 53) D₄ ₇ भृशं (for भूयो) D₂ दुःखिता, D₄ ₅ ₇ M₄ दूयता (for दूयता) —(l. 54) M₄ भृशं (for भृशम्). Colophon.—Sarga name: Ś₁ Ñ V₁ B₁ D₄ ₅ ₇ M₄ लक्ष्मणानुगमनं, D₃ लक्ष्मणानुगमनम् —Sarga no. (figures, words or both): Ñ₁ B₁ D₃ om., Ś₁ D₁ 24, N₂ B₁ ₄ 20, V₁ 21, D₁ 77, D₄ ₇ 25, D₂ 27 M₄ 22.—After colophon, D₃ concludes with श्रीराम राम.

—(l. 55) Ñ D₁ D₄ ₅ यदि (for यदि). D₄ ₅ पुत्र त्वं वर्तितुमिच्छसि (for the post. half) —(l. 56) Ś₁ D₁ सद्वृत्त, V₁ B₂ धर्मज्ञो (for धर्मभृतां) D₁ वर.—(l. 57) V₁ तु (for हि). B₂ मया (for लब्धो). Ñ₁ महा (for मया), B₂ नियमैस्तथा (for नियमैस्तथा).—D₄ ₅ M₄ om. l. 58.—(l. 58) D₄ ₅ ₇ पुत्र मां च.—B₄ illeg. l. 59-60. —(l. 59) Ś₁ Ñ V₁ B₁ D₁ त्व, B₂ marg. (for त्व) —(l. 60) B₂ (marg. also as above) M₄ तत् (for तत्) —D₃ om. (hapl.) l. 61-62.—D₁ om. l. 61. —(l. 61) B₄ आद्य (for अद्य) Ś₁ D₄ पश्यामि पुत्र मां पाप, Ñ₁ D₄ ₇ पश्यामि (Ñ₁ °श्ये) राम पुत्र त्वं, M₄ पश्यसि पाप पुत्र त्वं (for the prior half). Ñ₁ D₄ ₇ वियोजिता, M₄ वियोजिता (for वियोजिताम्) —(l. 62) D₄ मा (for न). D₄ ₇ पुत्र तु (for कैकेयी). —After l. 62, M₄ ins.

त्वत्कृते मामहं दीना नैव शक्ता तु वर्तितुम् ।

—(l. 63) D₁ ₄ ₅ ₇ M₄ [ए]व (for [अ]पि). Ś₁ पति (for राम).—(l. 64) D₄ ₇ सदा, D₄ वशा° (for वशात्तु). Ñ₂ परिभूते, B₁ परिभूता, B₂ परिभूत (for °भूता) —B₁ om. from विशेष in l. 64 up to सपत्नी in l. 65. —(l. 65) B₂ नित्यकालं Ñ₂ भृशं (for भृशं).—After the prior half of l. 65, B₂ reads post. half of l. 67. Thereafter it reads the lines 68, 65, 66 and 67 —(l. 66) B₂ (before corr. as above) पुत्रं (for पुत्र). D₁ ₄ ₅ समाश्रित्य M₄ समाश्रित्य (for °श्रित्य). D₂ नाथ (for नाग°). Ś₁ D₄ ₅ ₇ नान्यथा गम्यं (D₄ °गम्य, V₁ B₂ (before corr. as above).) D₁ ₄ ₅ न विहरामि, B₂ (marg. also as above) वर्तितुं पुत्र (for the post. half). —(l. 67) D₃ om. up to त्वद्वि°. V₁ त्वद्विना (for त्वद्वि°). —(l. 68) Ś₁ फलि, V₁ फलि°, D₄ ₅ फलि° (for फलिना). D₁ [इ]व (for [इ]व) D₂ पादपे (for °पेन). D₄ ₅ ₇ वियोजिता, M₄ वियोजिता (for वियोजिता).—(l. 69) Ś₁ D₁ न (for मा) and कार्षीः (for कार्षीः). V₁ मा पुत्र वच: कार्षी: (for the prior half). D₂ सीदन्तं च (for सीदन्तीं च) —After l. 69, B₁ ins.:

कामकारप्रवृत्तस्य दुष्कृतेरशुचेरिव । [70]
योऽनीत्य धर्मं पौराणमिक्ष्वाकूणां कुलोचितम् ।
ज्यायांसमतिक्रम्य भरतमभिषेक्तुमिहेच्छति ।
अपि चेयं पुरा गीता गाथा सर्वत्र विश्रुता ।
मनुना मानवेन्द्रेण तां श्रुत्वा कुरु मे वच ।
गुरोरप्यवलिप्तस्य कार्याकार्यमजानत । [75]
कामकारप्रवृत्तस्य न कार्यं सुवचो वच ।
दश विप्रानुपाध्यायो गौरवेणातिरिच्यते ।
उपाध्यायान्दश पिता तथैव ह्यतिरिच्यते ।
पितॄन्दश च मातैका सर्वां वा पृथिवीमपि ।
गौरवेणाभिभवति कोऽस्ति मातृसमो गुरु । [80]
पतिता गुरवस्त्याज्या न तु माता कदाचन ।
गर्भधारणपोषाभ्यां तेन माता गरीयसी ।
सा हि ते पितृतो राम धर्मतो गौरवाधिका ।
माननीया विशेषेण यथा धर्मविदो विदु ।
अतो ममापि ते कार्यं शासनं गुरुवत्सल । [85]
अभिषिच्य स्वधर्मेण राज्ये राजीवलोचन ।
यदि त्वमेतन्मम भाषितं हितं
कुलोचितं सत्पुरुषैर्निषेवितम् ।
यथावदुक्तं न करिष्यसे तत
श्चिराय यास्यामि यमक्षयं तव ॥ [90]

Colophon

अथानुनेतुं चक्रेऽसौ मातरं वत्समास्थित ।
प्रश्नितैर्मधुरैर्वाक्यैर्हेतुमद्भिश्च राघव ।
मम चैव भवत्याश्च राजा प्रभवति प्रभु ।
स प्रभुत्वमतस्तेऽम्ब मम देवि निवर्तते ।
नाशुमर्हसि मेऽनुज्ञां दातुं धर्मभृतां वरे । [95]
वनवासाय वर्षाणि नव पञ्च च सुव्रते ।
भर्ता हि दैवतं स्त्रीणां भर्ता चेश्वर उच्यते ।
अतस्ते शासनं भर्तुर्न्याय्यं कर्तव्यमेव हि ।
पुनरागमनं मे त्वमम्ब शासितुमर्हसि ।
पतिव्रता नित्यमेव भर्तुराराधने रता । [100]

कामकारप्रवृत्तस्य (वृत्तस्य) कार्याकार्यमजानत ।

—(l 70) Ś1 B3 D6 कामचारप्रवृत्तस्य, B1 कामकारस्य वृत्तस्य, D1 5 7 कामे (D2 काम) प्रवृत्तस्य तथा (for the prior half) D1 7 इव (for इव) Ś1 (before corr) Ñ V1 D6 दुष्कृतेष्व (Ñ1 V1 °तेन Ś1 D6 (before corr) °तेषु) शुचेरिव (for the post half) —(l 71) D1 5 हि त्व, D2 7 हित्वा (for ऽनीत्य) Ñ B1 2 4 D2 7 पौराणम् (for पौराणं) D6 यो धर्मं हित्वा पौराणम् M4 धर्मं पुराणं हित्वा य (for the prior half) —(l 73) D2 3 चैषा (for चेयं) D1 7 गीता गाथा, D3 गाथा गीता (by transp). D1 3 विश्रुता —(l 74) D2 7 ता (for तां) M4 श्रुत्वा तां (by transp) M4 तद् (for मे) Ś1 Ñ V1 B D6 मे वच कुरु (by transp) —(l 75)= l 3 of 454* D2 विजानत (for अजानत) —After l 75 D3 ins

उत्पथप्रतिपन्नस्य परित्यागो विधीयते ।
गुरोरप्यवलिप्तस्य कामकारेण वर्तत ।

—(l 76) Ś1 B3 (also as above) D6 कामचार (for °कार) D3 वचनं तस्य न ग्राह्य (for the prior half) Ñ1 D3 M4 कुर्याद् (for कार्यं) M4 वदतो (for सुवचो) —(l 77) B2 3 विप्राद्, M4 शिष्यान् (for विप्रान्) D2 [अ]निवर्तते (for [अ]तिरिच्यते) —(l 78) Ś1 B3 (also as above) D3 4 7 M4 उपाध्यायाद् D3 धर्मेण (for तथैव) B4 चातिरिच्यते Ś1 D4 5 7 गौरवेणातिरिच्यते (for the post half) —(l 79) D1 7 पितॄर् (for पितॄन्) —After the prior half of l 79 D3 ins

गौरवेणातिरिच्यते ।
मातुश्चाप्यधिका सा तु

Ś1 सर्वासि, B3 सर्वापि D3 सर्वथा D6 सर्वां च (for सर्वां वा) Ñ V1 B M4 हि (B3 also च) भो (for अपि) D3 गौरवेणातिरिच्यते (for the post half) —(l 80) Ñ V1 B M4 गुरुत्वेन (for गौरवेण) D1 3 नास्ति (for कोऽस्ति) —D1 2 M4 om. l 81-82 —(l 81) Ñ B D3 माता तु न (B4 न तु) (by transp) V1 माता न (for न तु माता) Ñ B D1 5 7 कथंचन —(l 82) D7 गर्भधारण (for गर्भधारण) —(l 83) Ś1 हि (for ते) D1 2 M4 गौरवेणाधिका (for गौरवा°) —(l 84) D5 पाल्नीया (for मान°). Ñ1 तथा, M4 सम (for यथा) —(l 85) Ñ1 V1 ततो (for अतो) B2 कार्यं ते (by transp) D3 गुरुवद् (for शासनं) —(l 86) M4 धर्मेण त्वभिषिच्यस्व (for the prior half) Ñ1 B3 राम (for राज्ये) —Ñ1 reads l 87 in marg —(l 87) D1 2 M4 एव (for एतत्) Ñ V1 B2 शासनं, B1 (marg also as above) शासितं, B4 भाषितं (for भाषितं) —Ñ2 om l 88 —(l 88) B2 अनुष्ठित (for निषेवितम्) —Ñ1 illeg for l 89 —(l 89) B3 D1 4 5 7 M4 वचस्तु (D1 °स्, D4 5 7 °स्तो) (for ततस्) D3 वचनं करिष्यसे (for न करिष्यसे ततस्) —(l 90) B3 D4 5 7 [अ]चिराय (for चिराय) Ñ B1-4 सुता (for तव) V1 B1 M4 सुता यमक्षयं (for यमक्षयं तव) —For l 90 D1 2 subst

ततो गमिष्यामि यमक्षयं पुन ।
[D2 शासनाय केवल (for यमक्षयं पुन)]

Colophon

[*Sarga name* Ś1 Ñ V1 B D4 7 कौसल्यावाक्यं, D1 2 कौसि (D3 °श) ल्याविलापो —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 om Ś1 D2 25 Ñ2 B 21 V1 22, D1 78 D4 7 27 D6 30 M4 23]

—After colophon D6 concludes with रामाय नम —(l 91) D1 3 4 5 7 अथानुनेतुं (D1 °नयन) चक्रे (for the prior half) M4 सवतो (for मातरं) D1 2 धर्मम् (for वत्सम्) —(l 92) Ñ V1 B3 D1 3 2 प्रश्नैर् —(l 93) D4 5 चैव (for चैव) Ñ B3 हि भवति (for प्रभवति) —(l 94) Ñ1 अतोऽपास्ति D4 7 अतो नास्ति, M4 अतस्तस्मिन् (for अतस्तेऽम्बिके) D1 4 5 7 निवर्तते, M4 प्रवर्तते (for निवर्तते) —(l 95) D1 2 M4 [अ]दातुं तां, D4 6 7 [अ]नुज्ञां हि (for मेऽनुज्ञां) D1 3 4 5 7 M4 मम (for देवि) —(l 97) D3 om

सीणप्रतिप ण्यामि खप्रसादादहं पुन ।
अपिष्ट कुमारं चैव तमास्यानाम्य मा पुष ।
पुत्र नानामि विन्नाण रा मामितितनमाम् ।
मद्गुणान्यानामा कोमहानः महा मनाम् ।
कुन्नीनगुणाचारधर्मपामि यलमत । [105]
सा कथ ग्रामर्त भर्तुश्चित्रि ग्नुमहसि ।
त्यान त गुरुर्धैर भता दरि प्रसाद मे ।
मरस्तद्वाचाहम तस्य मत्पुत्रस्य धातितुम् ।
शिरचार गुतेराज्ञा मया पापा महामत ।
श्रयो ज्ञान भरतश्च मम चैर शिशपत । [110]
कार स्याद्रालभावाद्वा न कुर्या घपितुयच ।
ततोऽह प्रतिपेध्य इपा भरत्या जितयचुपा ।

किं पुनरयम म त्वि प्रभावनिया मति ।
भूयो विवर्धनदिशा मया गियपश्या ।
न त राजा किञ्चिद्दरि रक्तप्यो मङ्गभाया । [115]
प्रतीपमप्रिय वाक्य न वाक्य प्रसीद म ।
कैकयी वा महाभागा भरतो वा महायशा ।
स्वकमप्यप्रिय पाक्य न वाक्य प्रसाद म ।
यथाहमर उद्गया भरत यथा त्वया ।
कैकयी भगिनीयश द्रष्टव्या महायशा । [120]
निग्य त न याग्भिगुहिमान षधचन ।
वलहानिरपि यथा निग्यन्त न महत ।
गन्थ मद पिशाद गिध्वय मत्त्रता ।
ज्ञाया वा भरताथ मनगानपरागिण ।
धमात्मना विनीतेन प्राण नियमण च । [125]

ḍ (subm) Da भर्ता ष्वर ड पत (for the post half) —(l 98) B₁ तनम् (for मम) D₁ इतु (for तं) D₄ ₃ ₇ भर्तु (for भतु) B₄ य नवन् V₁ कथन (hypm) (for पश हि) D₁ न ान्तु रवर्मम D₃ न तु मत्तुप्यते D₅ न ध्यार्न पनिधत (for the post half) —(l 99) B₂ D₅ पुत्रागमने B₃ रत हि D₄ ₅ रथ मे (by transp) (for मे रथ) Ś₁ D₁ रामामिनितुम् V₂ भवा° V₃ आमन्त्रितुम् B₁ अथा° B₂ ममा° D₃ अथ नमितुम् D₆ अथा° D₇ ₈ अत्र नमितुम् D₂ ₃ अत्र नामितुम् (with hiatus) D₅ अनुनामितुम् (for अत्र नमितुम्) —(l 100) V₂ B₄ D₁ ₂ परिभव (for रम°) B₂ पव (for पव) B₄ मतापस (for भ्रातपते) N V₁ B₂ ₃ B₄ °चना D₂ पुना (for रमा) —(l 102) D₂ ₃ चुगती (for पु) N V₁ B D₁ ₂ M₁ ₂ ?(B₂ m)द पु(V B₂ D₂ पुर)नदी वह(D₁ ₂ M₁ ₂) D₆ भरिषुगम्य देव (for the prior half) D₄ ₅ तस्य (D₆ तस्मात्) उयो° D₇ तमा मोर्ति M₂ तस्मान् यशु (for तस्मादन्यानम्य) V₁ om मा पुत्र —D₂ transp l 103 a l l 104 —(l 103) —For l 103 D₁ ₂ ₃ ₇ M₂ subst

पुत्र न जाना हि नैत्वामया स्वतप्रया ।

D₁ ₂ ₇ M₂ पुत्रं त्वा (V₁ transp) (for पुत्रेतिनमा)) —(l 104) V₁ D₄ ₅ पुत्र नप V₁ न मा पुत्र पत B₃ पुत्र पत (for ममापात) B₂ reads ल°म marg V₁ पी न l D₂ पूर्ति t (for पपाती) D ₄ ₅ ₂ परिपाती पतिपती M₂ भविता पतृत्व (for the post half) —(l 105) D₇ ₈ तुम (for तत) V₁ ला for श्री° Ś₁ D₁ ₂ अन्वय (D₄ ₅ °नाय) D₃ पुत्र पत (for पुत्र पत) D₂ राजा Ś₁ D₁ ₂ पवि (D₃ प°) दिव (D₄ ₅ रिवस)भव (for the post half) —V V₁ l₁ om l 106 D₁ reads l 106 in marg —(l 106) D₁ ड) त D₂ अधि (for °षेत्रुम) D₁ ₂ M₂ एवो° D₂ अयो यत्रुपश्चात् (for the post half) —(l 107) D₆ देवता V₁ य (for त) D₂ गुरु (for गुरु) —(l 108) V₁ तद (for तद) V₁ यदपि (unmetr scal) V₁ ना त (for न हि) V₂ (with hiatus) भरतं (for मम्) —For l 108 D₁ ₂ ₃ ₅ b t

मरवम्य न भार्या पतिपुत्रमतो हि ।

[D₁ ₂ ₃]

—(l 109) D₁ ₂ ₇ M₂ निरप Ś₁ D₁ transp गुराणा and मम पापो B₂ मदव D₃ महा पाप (for महापापो) —(l 110) D₂ भो भ (भ)त्वामु (for the prior half) B₁ [द]र M₁ [द]न (for [न]व) D₂ भविष्यदि (for विरि) V₂ V₁ दिपेन हवि भ V₂ B₃ (marg also as in V₁) रणभ अति स्वय (for the post half) —(l 111) Ś₁ V₁ D₁ परपद D₂ मनाम् D₁ ₇ कुमार (for मार य) V₁ य (for या) V₁ पा कि कु (by transp) —(l 112) Ś₁ D₁ प्रतिप रवो V₁ V₂ B₁ ₂ प्रतिपेव (B₂ °व) वदो D₂ ₃ प्रतिषेव पर D₃ प्रतिषेध M₂ प्रतिषद्य वदो (for प्रतिषेध्य वदो) —Ś₁ om from त्रिते वाक्य in l 112 up to दर्शय in l 114 V₁ D₁ ₂ पितृचाप V₁ B₃ चित्र B त्रि)दपच B₁ ₂ D₁ ₂ M₂ चित्र(B₂ °व) शेषण (for विवर्धनेन) —(l 113) D₁ ₂ ₃ मारे D₂ रामारि (for रामार) —(l 114) V V₁ B D₁ ₂ ₃ कुल(Ś₁ B₁ ₂ °रि)पवथ D₂ कृत निवश्य (for the prior half) V₁ निधन्य B₂ D₁ ₂ ₃ ₄ निरपत्य (for निय क्र) —(l 115) V₁ om from न हि l 115 up to नं र in l 131 V₁ रक्षयन (for रक्ष°) —(l 116) Ś₁ V B₁ ₂ D₁ प्रियव (l 116 m)h V₁ भता वा (for अप्रिय वा) V₁ V₂ l₁ om l₁ l₂ D₁ ₃ पनं च (for वक्ष्ये) D₁ ₂ ₃ पव्दे (D₄ ₅ मे) मन्दे (for the post half) —(l 117) D₁ च (for first वा) V₁ प्रपन्न (for °पश) —(l 118) V V₁ D₁ ₂ M₂ स प Ś₁ V₁ V₁ l₁ D₁ तम । D₂ M₂ च दे (for वचं) D₁ ₂ ₃ वसा (for वर्धने) —D₁ om (hap) l 119-121 V₁ om (ha) l 119 —(l 119) V₁ l₁ D₁ दर (for हि) Ś₁ D₁ मम (for मिय) —(l 120) V₁ स मलित D₂ देवि (for मे नृप) M₂ तत्त्व (for त्व त) Ś₁ D₁ नाम (for नामं) D₁ ₂ M₂ मम (for

कथ नाम रिस्थेय मद तेन महात्मना ।
पिता दत्तं यशराज्य भरतो यथसम्पदति ।
यत्र दोषोऽस्ति कस्य भरतस्य महात्मन ।
कश्चित् पुरा राजा कैकेयी भर्तृके वरम् ।
यदि गृह्णाति कस्माय गोपन्त मर्षीयि मे । [130]
राजा च प्रायशति पुत्र स्मन्दर्श यदा वरम् ।
भीतोऽस्तुकायत्र दोष को राम मयशादा ।
स्वयमेन वर धर्मं भ्राता ते देवि मन्यते ।
यत्रेह धर्मात्मान्ति न स काले भविष्यति ।
भुक्तप्राधर्मरतो हि माधु सद्गुणान्वित । [135]
धर्मेण सत्यमानात न हि धर्मात्कुठिष्यति ।
स हव सद्गुणपुरतो निधार्मसंमत्या ।
न धर्मेष्ठ मद्यति दोषतो रन्तुमर्हसि ।
प्रसादानुनयामि त्वां मानुतानि कर्मंयत ।
मनुष्यातिहि मा मावर्देन्याय दीर्षिनम् । [140]

ततो म रामो गत्वुद्धिगारो
दत्तं भरेषु सह लक्ष्मणेन ।
शूरो यत्र मानुनय यशावे
ता मापर धर्मभूतां वरिष्ठ ।
यतो मह येनहराचयारान [145]
स दृष्ट्वा कांस्ना महोदयम् ।
सर्वांयशापि नरोत्तर्गीति
पृष्ठे यत्नाय स्त्रीमधर्मेत ।
प्रसादये त्वां शिरसा याचने
प्रसीद मे कर्मनियम्य तु मे । [150]
यां गमिष्यामपदन्तशया पितु
प्रदेशमनुत्पा शिरसा नाम्य ते ।
प्रसादयप्रत्युषभ स भ्राा रं
यहूतयावित्निवृत्य दुरन्यम् ।
यथा मने भूतार्थेये ते तदा [155]
चकार मा हरि सम्बो पुन पुन ।

Colophon

[illegible]) —(l 121) B1 om स (subm) D3 4 M1 स [illegible] N2 B1 [illegible] (for [illegible]) D1 -3 [illegible] —(l 122) Ś1 B1 om [illegible] N1 D1 [illegible] (for [illegible]). —(l 123) D1 [illegible] (for [illegible]). D4 5 [illegible] (for the post half) —N1 om (hapl) from l 124–126.—(l 124) D1 [स](D4 5 [स][illegible] M1 [स]((for [स]'[illegible]) —(l 125) D1 [illegible] (for [illegible]) Ś1 Ñ B3 4 D1 [illegible] (for the post half). —(l 126) Ś1 [illegible] D1 [illegible] (for [illegible]) —l or l 126 D4 5 subst

[illegible]
D1 [illegible] (for [illegible])]

—(l 127) D1 [illegible] —For l 127 D1 subst

[illegible]

—(l 128) M1 [illegible] —(l 129) B1 3 (a) [illegible] above) [illegible] D1 [illegible] (for [illegible]) D1 (el. [illegible] also) [illegible] (for [illegible]) D1 [illegible] (for the post half) —(l 130) Ś1 N1 B1 3 D1 [illegible] (metri causa), N1 [illegible] D1 [illegible] (for [illegible]) —(l 131) D1 [illegible] Ś1 D1 [illegible] (D1 [illegible]) D1 [illegible] (for [illegible]) [illegible] —(l 132) N1 D1 [illegible] Ś1 D1 [illegible] —(l 133) [illegible] Ś1 N1 [illegible] D1 [illegible] (for [illegible]) D1 [illegible] —(l 134) D1 [illegible] (for [illegible]) Ś1 D1 [illegible] (for the post half) [illegible] D1 [illegible] (for [illegible]) —After l 134 D1 reads l 137–138 —Ś1 D1 om (hapl) l 135–136 —(l 135) D4 5 [illegible] (for [illegible]) D1 [illegible] D1 [illegible] (for [illegible]) Ś1 D1 D1 [illegible] (for [illegible]) N1 [illegible] (for the post half) —(l 136) N1 B1 [illegible] D1 [illegible] M1 [illegible] (for [illegible]) D1 [illegible] D4 5 [illegible] D1 [illegible] (for the post half) —(l 137) Ś1 N1 B1 4 M1 [illegible] (for [illegible]) —(l 138) D1 [illegible] M1 [illegible] (for [illegible]) N1 [illegible] (for the prior half) —(l 140) Ś1 D1 [illegible] (for [illegible]) N1 [illegible] (for [illegible]) —(l 141) M1 [illegible] (for [illegible]) N1 M1 [illegible] D1 [illegible] (for [illegible]) D1 [illegible] (for [illegible]) —(l 143) N1 [illegible] (for [illegible]) —(l 144) [illegible] D1 [illegible] (for [illegible]) N1 [illegible] —For l 145–148, cf [illegible] N1 B1 D1 M1 om l 145 15[illegible] —(l 145) D1 [illegible] (for [illegible]) —(l 146) D1 [illegible] (for [illegible]) —(l 147) D1 [illegible] —For l 149–152, cf [illegible] —(l 150) D1 [illegible] D1 [illegible] (for [illegible]) —D1 [illegible] —For l 153–155 cf [illegible] —(l 153) D1 [illegible] —(l 154) D1 [illegible] (hypo) (for [illegible]) D1 [illegible] —(l 155) D1 [illegible] D1 [illegible] (for [illegible]) [illegible] D1 [illegible] —Sarga [illegible] N1 Ś1 N1 B1 D1 [illegible] (D1 [illegible]) D1 [illegible] D1 [illegible] —Sarga [illegible] (for [illegible]) [illegible] Ś1 D1 [illegible] N1 D1 [illegible] D1 [illegible] D1 [illegible]

13

Before 2 31 Ś1 Ñ V1 B D1-7 (D3 missing) M4 ins

प्राग्वनागते रामे सभार्ये सहलक्ष्मणे ।
तदन्तरमनीवार्तं विललापातुलो नृपः ।
हन्तानार्ये ममामित्र सकामा भव कैकयि ।
मृते मयि गते रामे वनं मनुजकुञ्जरे ।
त्यजामि भरतं त्वां च जीवितं चेदमात्मनः । [5]
प्रशाधि विधवा राज्यं निर्घृणे रहिता मया ।
अहं विहीनो रामेण त्यक्त्वा जीवितमात्मनः ।
न भविष्यामि ते पापे मूढोऽप्येव वशानुगः ।
येन नक्ष्यसे मूढे किं सार्थयसेऽशुभम् ।
मम जीवितनाशाय यस्येदं मतमीदृशम् । [10]
अरण्यं भजतां रामो भरतश्चाभिषिच्यताम् ।
इति कस्य मतं पापं मोघाशस्य दुरात्मनः ।
बालो ह्यसौ कथं राज्यं भरतः कारयिष्यति ।
ज्येष्ठे तिष्ठति राज्यार्हे रामे राजीवलोचने ।
अज्ञाता कालरात्रीव भार्यारूपेण कैकयि । [15]
कथं त्वं क्षीणपुण्येन मयोढा मन्दबुद्धिना ।
व्याली घोरविषेव त्वं मयाबुद्ध्या निषेविता ।
यया दृष्टो वियुज्येऽहं प्राणैरिष्टैः सुतेन च ।
स्त्रीणां धिगस्त्वनार्याणां कृतघ्नानां विशेषतः ।
घ्नन्ति अकस्माद्भर्तॄन् या लुब्धा धनकाङ्क्षया । [20]
निर्घृणे किं नु रोषेण पीड्यते हृदयं तव ।
शरणागतं याचमानं यन्मां त्वं त्यक्तुमिच्छसि ।
मा भूत्ते लोकाः परेऽप्येवं सुखावहाः ।
यस्मात्प्रियेण पुत्रेण वियोजयसि दुःखितम् ।
उचितं शिबिकायानं रथयानं च मे सुतः । [25]
कान्तारवनदुर्गाणि कथं पद्भ्यां गमिष्यति ।
स्वाद्वन्नपानानामुचितोऽग्र ममात्मजः ।
सुकुमारो विलासी च मृष्टाभरणभूषितः ।
कटुतिक्तकषायाणि मूलानि च फलानि च ।

13

(l 1) Ś1 D4-7 M4 प्रागेव (D7 °व) गते V1 प्राग्वनगमने, D1 प्राग्वनागमने D3 पादारे च स्थिते (for प्राग्वनागते) —(l 2) Ś1 D1 तदनन्तरम्, V1 तदनन्तरम् (hypm) (for तदन्तरम्) V1 D1 2 4 6 7 M4 [आ]तुरो (for [आ]तुलो) —(l 3) D1 4 5 7 ममामित्रि (for °त्र) Ś1 D2 (before corr) 3 6 कैकयी, B1 4 कैकयि B3 (inf lin also) तव कैकयि दोषत, M4 सकामा सुखिनी भव (for the post half) —(l 4) D4 6 7 transp गते and वन —(l 5) D3 अहं (for त्वां च) B4 D4 7 [इ]दम् (for [इ]दम्) D3 आत्मन प्रियजीवित (for the post half) —Ś1 om (hapl) l 6-7 D2 reads l 6-7 in marg —(l 6) Ñ1 B1 3 4 प्रसाधि, V1 D2 3 मुद्देन (for प्रशाधि) V1 विधिव, B1 D6 विधवे D1 विधवाद्, D7 विधिवद् (for विधवा) Ñ1 illeg from वि up to ज्य V1 निघृणा (for निर्घृणे) B1 निरपत्ये (for रहिता मया) —(l 7) Ñ1 B1 D4 7 M4 हि हो (D5 हा) D6 हि हीनो, D5 हीनोऽसि (for विहीनो) D1 त्यक्त D6 त्यक्तो M4 त्यक्त्वा (for त्यक्त्वा) D1 जीवितुम् (for °तम्) —(l 8) B2 भविष्यति D4 5 7 भविष्यामि न (by transp) V1 B4 (before corr) D4 7 पापो (for पापे) V1 भूय एव B1 मूढोऽपेव D6 °पेव (for मूढोऽप्येव) D2 वशानुगा —(l 9) D6 तेन (for येन) V1 संश्रयसे (for नक्ष्यसे) Ñ1 V1 B1 3 D1 2 4 7 कं M4 कं (for किं) V1 समन्यसे B2 °यसे M4 °यसे G (ed) समर्थयसे (for सार्थयसे) Ñ1 D1 4 5 7 [ऽ]शुभे (for °शुभम्) B4 कार्यमर्थाय मे शुभे (for the post half) —(l 10) V1 D1 2 मज्जीवित (D2 °वन) विनाशाय (for the prior half) V1 D1 3 [ए]नद् (for [इ]द) D2 मत्कृ (for मतम्) —(l 11) V1 मत्स्य (for अरण्य) Ś1 V1 D2 3 6 M4 भजतां (for भजतां) Ñ1 B वा, D4 7 तु (for च) —(l 12) D4 7 कृत (for मत) V1 D1 2 4 7 पापे (for पाप) Ś1 D6 महाशय (for मोघाशस्य) D2 damaged from घा in मोघाशस्य up to ति in निश्चित in l 14 Ñ1 illeg for दुरात्मन M4 मोहं यस्य महात्मन (for the post half) —(l 13) B1 बाले (for बालो) Ś1 D6 [ऽ]पि D4 5 7 तु, M4 तु (for हि) Ñ1 V1 D1 5 M4 पालयिष्यति (for कार°) —(l 14) B1 3 राज्यार्हे (for रा ज्या°) —(l 15) Ñ2 अनाते (for °ता) V1 D1-4 5 7 M4 कालरात्रीव विधि (D5 M4 °धि)ना (for the prior half) B1 4 कैकयि —(l 16) B1 reads the post half in marg V1 पापबुद्धिना (for मन्द°) —(l 17) Ñ1 B1-3 D1 5 [अ]बुद्धया, B4 [अ]ज्ञानात् (for [अ]बुद्ध्या) Ñ1 V1 D3 4 तु सेविता V2 त्वरोविता D1 7 [अ]नुसेविता (for निषेविता) M4 मया समनुसेविता (for the post half) —(l 18) Ś1 D6 तया Ñ2 यत्र D3 मया (for यया) D4 5 7 दृष्टो (for दृष्टो) Ñ1 B1 3 D4 5 7 वियो (D4 °मो)क्ष्ये, Ñ2 B4 वियोक्ष्येह V1 विमोक्ष्यामि D1 2 M4 वियो (M4 °मो)क्ष्यामि (for वियुज्येऽहं) —(l 19) D6 धिगस्तु (for धिगस्त्व) Ñ B2-4 D1 M4 कृतघ्नीनां (for °घ्नानां) —(l 20) D5 यस्माद् (subm) (for अकस्माद्) Ś1 गुणवान् B1 भजान् (for भर्तॄन्) D2 बालस्थाद्, D4 7 विलुब्धा, D5 reads लुब्धा in marg (for या लुब्धा) Ś1 D6 राज्यकाम्यया V1 D1 2 4 5 7 M4 धनलिप्सया (for °काङ्क्षया) —(l 21) Ś1 (before corr) D4 7 निघृणे निरनुक्रोश (for the prior half) D5 7 कैकयि (for यदृश) —(l 22) Prior half hypm Ś1 B2 D6 यस्मात् D7 यन्मां च M4 मां त्वं (for यन्मां त्व) V1 B4 अर्हसि (for इच्छसि) —(l 23) Ś1 D6 मास्तु (for मा भूत्) V1 D1 2 4 5 7 M4 नृशंसे मास्तु (V1 नास्ति)ते लो (V1 °लो)क (for the prior half) Ś1 D6 यास्तु V1 D2 3 नाथ D1 नाथ D5 7 M4 [ऽ]स्तु (M4 स्तु) (for स्यात्) —(l 25) B4 उचित D4 7 शिबिकायाने (for °यान) V1 D1 3 गजयान, D4 7 रथयान (for °यान) —(l 26) V1 D2 दुर्गेषु (for दुर्गाणि) D1 वनान्ते वनदुर्गेषु (for the prior half) V1 गमिष्यति (for गमि°)

14

Before 2 32, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins :

ततो निर्धूय सहसा शिरो निःश्वस्य चासकृत्।
पाणिं पाणौ विनिष्पिष्य दन्तान्कटकटाय्य च।
लोचने कोपसंरक्ते वर्णं पूर्वोचितं जहत्।
कोपाभिभूतः सहसा संतापमशुभं गतः।
मनः समीक्षमाणश्च सूतो दशरथस्य सः। [5]
कम्पयन्निव कैकेय्या हृदयं वाक्शरैः शितैः।
वाक्यवज्रैरनुपमैर्निर्भिन्दन्निव चाशुगैः।
कैकेय्याः सर्वमर्माणि सुमन्त्रः प्रत्यभाषत।
यस्यास्तव पतिस्त्यक्तो राजा दशरथः स्वयम्।
भर्ता सर्वस्य जगतः स्थावरस्य चरस्य च। [10]
न ह्यकार्यतमं किंचित्तव देवीह विद्यते।
पतिघ्नीं त्वामहं मन्ये कुलघ्नीमपि चान्ततः।
यन्महेन्द्रमिवाजय्यं दुष्प्रकम्प्यमिवाचलम्।
महोदधिमिवाक्षोभ्यं संतापयसि कर्मभिः।
मावमंस्था दशरथं भर्तारं वरदं पतिम्। [15]
भर्तुरिच्छा हि नारीणां पुत्रकोट्या विशिष्यते।
यथावयो हि राज्यानि प्राप्नुवन्ति नृपक्षये।
इक्ष्वाकुकुलनाथेऽस्मिंस्तल्लोपयितुमिच्छसि।
राजा भवतु ते पुत्रो भरतः शास्तु मेदिनीम्।
वयं तत्र गमिष्यामो यत्र रामो गमिष्यति। [20]
न हि ते विषये कश्चिद्ब्राह्मणो वस्तुमर्हति।
तादृशं त्वममर्यादमद्य कर्म चिकीर्षसि।
नूनं सर्वे गमिष्यामो मार्गं रामनिषेवितम्।
त्यक्ता या बान्धवैः सर्वैर्ब्राह्मणैः साधुभिः सदा।
का प्रीती राज्यलाभेन तव देवि भविष्यति। [25]
तादृशं त्वममर्यादं कर्म कर्तुं चिकीर्षसि।
आश्चर्यमिव पश्यामि यस्यास्ते वृत्तमीदृशम्।
आचरन्त्या न विवृता सद्यो भवति मेदिनी।
महाब्रह्मर्षिसृष्टा वा ज्वलन्तो भीमदर्शनाः।
धिग्वाग्दण्डा न हिंसन्ति रामप्रव्राजने स्थिताम्। [30]
आम्रं छित्त्वा कुठारेण निम्बं परिचरेत्तु यः।
यश्चैनं पयसा सिञ्चेन्नैवास्य मधुरो भवेत्।

Ś1 B4 D6 गेत्य V3 D1-3 M3 श्रुय (for वेत्य) V3 भुक्त्वा वैमागन N D4-5 7 श्रुत्वा सुमनारूढ़माविरूप —(l 59) B4 D5 प्रविश्यतामाशु M4 प्रवेश्यता राम (for प्रवेश्यतामाशु) M3 स त (for स तदा) —(l 60) V1 D3 5 (all with hiatus) उवाच स वदन् (D5 वदन्) B1 तदाभ्यमाषत (for तदाभ्यभाषत) Ñ1 सुमंत्रमीक्षयक्ष त स तत D4 5 2 M3 सुमंत्रमीक्षयाभ्यवदद्दशि (D5 °द्वदानि)नि (M3 °वे) Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ V1 BD1 3 4-7 दशरथविलाप —*Sarga no* (figures words or both) V3 D6 om Ś1 D2 37 V2 D1 3 4 33 V1 35 B3 32 D1 90 D4 7 38 D5 41 M3 34 —After colophon D6 concludes with रामाय नमो नम

14

Dm1 begins with ॐ —(l 1) Dd1 Dm1 S (except M4) निश्वस्य M4 transp निर्धूय and निःश्वस्य —(l 2) Dg1 पाणिनाऽऽ, TG2 पाणौ पाणिं (by transp) Dg1 T2 M3 निष्पीड्य (for निष्पिष्य) M4 पाणिना पाणिमाहत्य (for the prior half) TG M1-3 4 (*inf lin sec m* also) कटकटाय्य —(l 3) Dg1 -रायुक्ते (for -संरक्ते) M4 नेत्राभ्यां कोपरक्ताभ्यां (for the prior half) Dg1 T1 पूर्वोदित M2 पूर्णोचित (for पूर्वोचित) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G2 जहन् M3 जहौ (for जहत्) —(l 5) M4 वपु (for मन) Dg1 T2 G2 समीक्ष्यमाणश्च (T2 °मीक्ष्य) G1 M4 °णस्तु G2 दूतो (for सूतो) Dg1 Dt1 T2 G1 च, M4 ह (for स) —(l 6) M4 शनै (for शितै) —(l 7) T2 अनुगैः (for °पमैः) G1 °भिन्दन्. Dt1 T1 G2 [अ]नुगैः (for [आ]शुगैः) —For l 7, M4 subst

वज्रोपमैः सुमन्त्रस्तु सुतीक्ष्णैः परिघट्टयन्।

—(l 8) M4 तत्र स (for कैकेय्याः) Dm1 कर्माणि (for म°) T1 damaged after त up to l 9 —(l 9) M4 यस्यास्तव परित्यक्ता (for the prior half) —(l 10) Dd1 धर्ता (for भर्ता) M4 कुलस्य (for जगतः) G2 [अ]चरस्य (for चरस्य) —(l 11) G2 [अ]कार्यमात्रं, M4 [अ]कार्यमन्त्र (for [अ]कार्यतमं) M4 न च कार्यमत्र देवि (for the prior half) M4 न च किंचन (for तव देवीह) —(l 12) Dg1 पतिघ्नी (for °घ्नीं) Dg1 कुलघ्नम् (for °घ्नीम्) —(l 13) Dg1 य M4 या (for यन्) Dg1 [अ]जेय M4 [अ]जय्य ((for [अ]जय्य) Dg1 M4 दुष्प्रकम्प (M4 °प्य)म् G1 निष्प्रकम्प्यम् —(l 15) T1 2 G2 M3 परम M4 दयित (for वरद) —(l 16) M4 भर्तुरिच्छा (for भर्तुरिच्छा) —(l 17) M4 यथान्येन (for यथाव°) M4 नृपोत्तमा (for नृपक्षये) —(l 18) M3 तु M4 त्व (for तल) —(l 19) M4 रामं (for राजा) M4 राजा शास्तु च (for भरतः शास्तु) —(l 20) M4 सर्वे (for तत्र) —M4 reads l 21 after l 25 —(l 21) Dt1 T1 2 G2 च (for हि) G2 मे (for ते) G2 M4 इच्छति (for अर्हति) —After l 21 Dm1 ins while M4 ins after l 20

अयोध्यावासिनः पौरा ये च जानपदा जनाः।

—Dm1 M4 om l 22 —(l 22) G1 ईदृशं (for ता°) Dt1 Dd1 करिष्यसि (for चिकीर्षसि) —Dg1 Dt1 Dd1 S (except M4) om (hapl) l 23–26 —(l 23) M4 गमिष्यति —(l 25) M4 राज्यलोभेन —(l 26) M4 यादृशं त्वमवद्यं (for the prior half) —(l 28) Dm1 T G भवतु (for °ति) —(l 29) Dg1 T -ब्रह्मर्षिसृष्टा वा D ब्रह्मर्षि सृष्ट (for °सृष्टा वा) —(l 30) M4 ये त्वां (for धिग्वाग्) Dg1 Dd1 विहिंसन्ति T2 निहिंसन्ति, G1 2 [अ]भिहिंसन्ति M3 न हिंसन्ति (for न हिंसन्ति) M4 धिग्वाग्दण्डा हिंसन्ति (for the prior half) T1 प्रव्राजने G2 स्थितां (for स्थिताम्) —(l 31) Dt1 क (for य) —(l 32) Dd1 य एन T M4 यश्चैनं Dm1 नैवास्य M4 नैवास्य (for °वास्य) —(l 33

माभिजात्यं हि ते मन्ये यथा मातुस्तथैव च ।
न हि निम्बात्स्रवेत्क्षौद्रं लोके निगदितं वचः ।
तव मातुरसद्ग्राहं विद्म पूर्वं यथा श्रुतम् । [35]
पितुस्ते वरदः कश्चिद्ददौ वरमनुत्तमम् ।
सर्वभूतरुतं तस्मात्संजज्ञे वसुधाधिप ।
तेन तिर्यग्गतानां च भूतानां विदितं वचः ।
ततो जृम्भस्य शयने विरुताद्भूरिवर्चसः ।
पितुस्ते विदितो भावः स तत्र बहुधाहसत् । [40]
तत्र ते जननी क्रुद्धा मृत्युपाशमभीप्सती ।
हासं ते नृपते सौम्य जिज्ञासामीति चाब्रवीत् ।
नृपश्चोवाच तां देवीं देवि शंसामि ते यदि ।
ततो मे मरणं सद्यो भविष्यति न संशयः ।
माता ते पितरं देवि ततः कैकयमब्रवीत् । [45]
शंस मे जीव वा मा वा न मामपहसिष्यसि ।

प्रियया च तथोक्तः स कैकयः पृथिवीपतिः ।
तस्मै तं वरदायार्थं कथयामास तत्त्वतः ।
ततः स वरदः साधू राजानं प्रत्यभाषत ।
म्रियतां ध्वंसतां चेयं मा कृथास्त्वं महीपते । [50]
स तच्छ्रुत्वा वचस्तस्य प्रसन्नमनसो नृपः ।
मातरं ते निरस्याशु विजहार कुबेरवत् ।
तथा त्वमपि राजानं दुर्जनाचरिते पथि ।
असद्ग्राहमिमं मोहात्कुरुषे पापदर्शिनी ।
सत्यश्चाद्य प्रवादोऽयं लौकिकः प्रतिभाति मा । [55]
पितॄन्समनुजायन्ते नरा मातरमङ्गना ।
नैवं भव गृहाणेदं यदाह वसुधाधिपः ।
भर्तुरिच्छामुपास्येह जनस्यास्य गतिर्भव ।
मा त्वं प्रोत्साहिता पापैर्देवराजसमप्रभम् ।
भर्तारं लोकभर्तारमसद्धर्ममुपाददाः । [60]

Dg1 आभिजात्य, Dm1 T3 M3 अभिजात(Dm1 °त्य) M4 अभिजातिर् (for आभिजात्य) Dd1 त (for च) M4 गुणे तव यथातथ (for the post half) —(l 34) M4 निंबे (for निम्बात्) Dt1 M4 गंधं (for क्षौद्रं) G3 M2 न निवाणारने क्षौद्र (for the prior half) —(l 35) Dt1 Dm1 विप्रपूर्वं T1 चेन पूर्वं G3 इह पूर्वं M4 यथातथ (for °श्रुतम्) —(l 37) M4 आनाति (for संजज्ञे) —(l 38) M4 हि रुतानां (for च भूतानां) M4 मन (for वच) —(l 39) M4 जमस्य M1 3 भूमि (for भूरि) M4 विकल भूरितेजसा (for the post half) —(l 40) M4 विश्रुत ते विदित देवि (for the prior half) Dg1 Dm1 हसन् T3 [अ]सहत् (meta) (for [अ]हसत्) —(l 41) M4 अतस् (for तत्र) Dg1 G1 3 मभीप्सति T2 3 °प्सति (for °ती) M4 नृपसत्य शयनोत्थित (for the post half) —(l 42) M4 स्व नन् (for हासं ते) —After l 42 M4 also repeats the prior half of l 42 as above —(l 43) Dt1 हासं (for देवि) T3 शंसयते (for शंसामि ते) —(l 44) T1 damaged for मे —For l 42–44 M4 subst

ब्रवीत् श्रुत्वा पार्थिव चेन्मम ब्रवीत् ।
किं मां हससि राजेन्द्र किं हास्यं मयि विद्यते ।
अकस्माद्विप्रहाससते शङ्का जनयतीव मे ।
एवमुक्तस्तु कैकेय तां देवीमिदमब्रवीत् ।
न त्वं हसामि कल्याणि त्वन्न शोक वरानने । [5]
मत्ते(?) नानेन विरुते यस्याहमितमङ्गने ।
सर्वसत्त्वरुतज्ञोऽहं हास्य चाननं रतम् ।
एवमुक्ता तु सा देवी पुनराह नराधिपम् ।
सर्वसत्त्वरुतज्ञानं प्रयच्छ मम पार्थिव ।
एवमुक्तः प्रत्युवाच नैतद्वरानने । [10]
उक्तोऽस्मि परेणाहं वरं दत्त्वा मुनिर्मिने ।
सर्वभूतरुतज्ञानं यदा त्वं नृपसत्तम ।
सकाशादिप्यपि यन्न तदा ते मरणं ध्रुवम् ।

—(l 45) Dg1 Dt1 Dm1 T देवी (for देवि) Dt1 पुन (for तत) M4 कैकयम् —(l 46) T3 हासने (for हससि मे) G1 M3 यत् (for त) Dg1 अपहास यसि T3 आपह° (meta) (for अपहसि°) Dt1 न मा स्व प्रहसिष्यसि (for the post half) —After l 46 M4 ins

सर्वभूतरुतज्ञानं यदि चापि न शंससि ।
पश्चात्ते नृपश्रेष्ठ प्राणांस्त्यक्ष्याम्यहं तदा ।
एवमुक्तः प्रियया राजा दुःखसमन्वितः ।
चिन्तयामास धर्मात्मा किं कृत्वेह भवेदिह ।

—(l 47) Dg1 च तथोक्त स्तु M3 स तथोक्तस्तु —(l 48) Dg1 तु (for तं) —(l 49) Dg1 तारद Dd1 Dm1 सोऽपि (for साधू) G1 इदमब्रवीत् (for प्रत्यभाषत) —After l 49 G3 M1 K (ed) ins (K [ed] in bracket)

यदि त्वं शंससे राजन्मरणं ते भविष्यति ।

—(l 50) Dt1 Dm1 M3 चेव T1 °चेत (for चेयं) Dt1 T शंसीत् (for कृथास्त्) M3 शंसिष्ये —(l 51) Dm1 एतत (for स तत्) Dg1 प्रहृष्टमनसा —(l 52) M4 [अ]र (for [आ]शु) —(l 54) G3 इम (for इमं) M4 (after corr *inf lin pr m* as above) लोभात् (for मोहात्) M4 असद्ग्राह गृहीत्वा त्वं (for the prior half) Dg1 T1 M3 पापदर्शिनि G1 पापदर्शने —M4 om l 55–56 —(l 55) Dg1 सत्य वाद Dt1 Dd1 Dm1 T3 सत्य सत्य M4 भवश्चाद्य (for सत्यश्चाद्य) Dg1 Dd1 Dm1 T3 G1 M4 मा T2 मे (for मा) —(l 56) G1 समनुवर्तन्ते —(l 57) Dd1 Dm1 G1 3 M1 3 नैवा भव T2 नैव° M4 वचनं तद् (for नैव भव) G3 यथाह (for यदाह) —(l 58) T2 G1 M2 3 वशास (for उपास्य) M4 भर्तुश्छायामुपागम्य (for the prior half) —(l 59) Dg1 Dt1 T M4 मा (for मा) M3 त्वत (for त्वं) M4 पापे (for पापैर्) and वने राम प्रवेशय (for the post half) —After l 59 M4 ins

सर्वलोकमनश्चापो धर्मज्ञस्तनुपालिता ।

—M4 om l 60 —(l 60) Dg1 Dd1 D1 लोकभर्तारम् (for °भर्तारम्) Dt1 उपारध —(l 61) M3 प्रतिज्ञान Dm1 [अ]नया T1 [अ]नय (for °य) M4 वचनं कर्तुमिच्छति (for the post half) —(l 62) Dd1 reads राजा देवि in

न हि मिथ्या प्रतिज्ञातं करिष्यति तवानघ ।
श्रीमान्दशरथो राजा देवि राजीवलोचन ।
ज्येष्ठो वदान्य कर्मण्य स्वधर्मस्यापि रक्षिता ।
रक्षिता जीवलोकस्य बली रामोऽभिषिच्यताम् ।
परिवादो हि ते देवि महाँल्लोके चरिष्यति । [65]
यदि रामो वनं याति विहाय पितरं नृपम् ।
स राज्यं राघवः पातु भव त्वं विगतज्वरा ।
न हि ते राघवादन्यः क्षमः पुरवरे वसन् ।
रामे हि यौवराज्यस्थे राजा दशरथो वनम् ।
प्रवेक्ष्यति महेष्वास पूर्ववृत्तमनुस्मरन् । [70]
इति सान्त्वैश्च तीक्ष्णैश्च कैकेयीं राजसंसदि ।
सुमन्त्रः क्षोभयामास भूय एव कृताञ्जलिः ।
नैव सा क्षुभ्यते देवी न च स्म परिदूयते ।
न चास्या मुखवर्णस्य लक्ष्यते विक्रिया तदा ।

Colophon

15

After 2 33 12 Ñ1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 2 3 5 7 S (M1 om 12[d]) ins (Ñ1 D1 4 5 7 om l 1-12 D3 missing up to कैकेयि in l 15)

रामं प्रेक्ष्य तु सीताया बध्नन्तं चीरमुत्तमम् ।
जग्मुः पुरस्त्रियो नार्यो मुमुचुर्वारि नेत्रजम् ।
ऊचुश्च परमायत्ता राम ज्वलिततेजसम् ।
वत्स नैव नियुक्तेयं वनवासे मनस्विनी ।
पितुर्वाक्यानुरोधेन गतस्य विजनं वनम् । [5]
तावद्दर्शनमस्या नः सफलं भवतु प्रभो ।
लक्ष्मणेन सहायेन वनं गच्छस्व पुत्रक ।
नेयमर्हति कल्याणी वस्तुं तापसवत्वने ।
कुरु नो याचनां पुत्र सीता तिष्ठतु भामिनी ।
धर्मनित्यः स्वयं स्थातुं न हीदानीं त्वमिच्छसि । [10]
तासामेवंविधा वाचः शृण्वन्दशरथात्मजः ।
बबन्धैव तदा चीरं सीतया तुल्यशीलया ।
चीरे गृहीते तु तया समीक्ष्य नृपतेर्गुरुः ।
निवार्य सीतां कैकेयीं वसिष्ठो वाक्यमब्रवीत् ।
अतिप्रवृत्ते दुर्मेधे कैकेयि कुलपांसनि । [15]
वञ्चयित्वा तु राजानं न प्रमाणेऽवतिष्ठसे ।
न गन्तव्यं वनं देव्या सीतया शीलवर्जिते ।
अनुष्ठास्यति रामस्य सीता प्रकृतमासनम् ।
आत्मा हि दाराः सर्वेषां दारसंग्रहवर्तिनाम् ।
आत्मेयमिति रामस्य पालयिष्यति मेदिनीम् । [20]

---

marg G3 दर्श (for देवि) Dm1 राजीवलोचन —(l 63) M1 भवान् (for कर्मण्य) T1 स्वजनस्य (for °धर्मस्य) T G M1 4 (before corr as above) [अ]भि K(ed) षि (for [अ]भि) —(l 64) M1 जीवलोकस्य पुत्रः (for the prior half) Dd1 Dm1 दर्शि T2 G2 M1 4 शक्ति (for बली) —M4 om l 65 68 —(l 65) G1 [s]पि स T1 (before corr sec m) हि मे T2 [अ]हितं (for हि ते) T2 सरिष्यति (for चरि°) —(l 67) Dt1 Dd1 Dm1 G1 स्वार्थं —(l 68) G1 क्षम (for क्षमः) Dd1 Dm1 T G1 3 M1 2 वसेत् (for वसन्) —(l 70) G1 (before corr) प्रविष्यति (for प्रवेक्ष्य°) G1 महाराज —(l 71) G1 (before corr as above) -तेन —(l 72) Dt1 Dd1 Dm1 भूय एव (Dd1 स) G2 सुमन्त्र (for सुमन्त्रः) M2 पप्रच्छ (for क्षोभ°) Dt1 Dd1 Dm1 सुमन्त्र तु (for भूय एव) —(l 73) M1 सा (for सा) G1 3 M1 देवि (for देवी) Dg1 सं G1 2 सा (for स्म) Dt1 परिदीयते T2 शुष्यते (for °दूयते) —(l 74) Dg1 विक्रिया मुख(स्य)ते (by transp) G1 यथा (for तदा) T2 विस्मिता (for विक्रिया तदा) —Colophon —Sarga no (figures words or both) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 35 M1 36 —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः G M1 2 with श्रीरामाय नमः

15

G1 illeg for l 1-3 —(l 1) M1 om (hapl) up to सीताया (cf v l 2 33 12) G2 रामेक्षन M1 निरीक्ष्य (for प्रेक्ष्य तु) —(l 2) Dt1 Dd1 Dm1 T1 M4 बाल (for नार्यो) —(l 3) T1 2 G1 3 M परमायत्ता M1 रामं (for ऊचु) T2 धर्मात्मा (for ज्वलत्°) —(l 4) G1 सा Dg1 Dd1 Dm1 (after corr as above) M2 4 सा (for न) Dm1 (after corr as above) M2 4 [सु]वे (for [स]व) Dg1 नियुक्तय —(l 5) Dg1 पितु (for पितुः) Dg1 गच्छस्व (for गतस्य) —(l 6) M1 तत्र (for तावद्) T2 G2 M1 अस्माकं (for अस्या) G1 सुफलं भवति —(l 8) M1 एवं न (for नेयम्) Dt1 G1 कल्याणी —(l 9) T1 M1 याचनं T1 वचनं (for याचनां) Dd1 Dm1 राम (for पुत्र) —(l 10) Dg1 धर्मे नित्यं M1 °नित्य (for धर्मी स) Dg1 G1 अपि (for स्थातुं) —(l 12) Dg1 Dt1 Dm1 T1 G 1 तथा (for तदा) G2 सीताया (for सीतया) —(l 13) D1 4 5 7 चीरं गृहीत्वा (for चीरे गृहीते) Ñ1 D1 4 5 7 कैकेयीं Dg1 तु तदा (for तु तया) D1 नृपते —(l 15) T1 अतिवृत्ते G1 अतिवृत्ते Ñ1 D1 4 5 7 कुले प्रसूत(Ñ1 °प्र D3 °प्रसू)ते तथा (for the prior half) Dt1 D3 G1 M1 कैकेयी M1 transp दुर्मेधे and कैकेयि D3 resumes from कैकेयि Dg1 कुलपांसिनि Dt1 S °पांसि D4 °सुते D3 °पुत्रि (for कुलपांसनि) —(l 16) D1 4 5 वञ्चयित्वा Ñ1 D1 4 5 7 हि Dg1 न (for तु) Ñ1 D1 4 5 7 प्रमाणे न (by transp) Dd1 Dm1 प्रमाणे D1 Dt1 D3 7 T1 [s]वतिष्ठसि D4 न तिष्ठसे M1 °ति (for अवतिष्ठसे) —(l 17) D1 4 7 M1 2 वने (for वनं) —D3 om (hapl ?) l 18 20 —(l 18) D1 4 5 7 अनु D2 °स (for अनुष्ठा°) D1 4 5 7 सीता (for सीता) Ñ1 रामस्य पुत्रः (for रामस्य सीता) D1 4 5 7 प्रकृतिमासनम् G2 °मासनं M1 °स्वासनं (for प्रकृतमासनम्) —(l 20) D1 4 7 आत्मानम् (for आत्मेयम्) —Ñ1 om l 21-25 —(l 21) D1 अन्य वर्ति (for दारा°) D4 7 वैदेहि (for देव्या) D1 4 5 7 वने वस्तुं मिच्छ (for the post half) —(l 22) M1 वस्तुं

अथ यास्यति वैदेही वनं रामेण संगता ।
वयमप्यनुयास्यामः पुरं चेदं गमिष्यति ।
अन्तःपालाश्च यास्यन्ति सदारो यत्र राघवः ।
सहोपजीव्यं राष्ट्रं च पुरं च सपरिच्छदम् ।
भरतश्च सशत्रुघ्नश्चीरवासा वनेचरः । [25]
वने वसन्तं काकुत्स्थमनुवत्स्यति पूर्वजम् ।
ततः शून्यां गतजनां वसुधां पादपैः सह ।
त्वमेका शाधि दुर्वृत्ता प्रजानामहिते स्थिता ।
न हि तद्भविता राष्ट्रं यत्र रामो न भूपतिः ।
तद्वनं भविता राष्ट्रं यत्र रामो निवत्स्यति । [30]
न ह्यदत्तां महीं पित्रा भरतः शास्तुमर्हति ।
त्वयि वा पुत्रवद्वस्तु यदि जातो महीपतेः ।
यद्यपि त्वं क्षितितलाद्गगनं चोत्पतिष्यसि ।
पितृवंशचरित्रज्ञः सोऽन्यथा न करिष्यति ।
तत्त्वया पुत्रगर्धिन्या पुत्रस्य कृतमप्रियम् । [35]
लोके हि न स विद्येत यो न राममनुव्रतः ।
द्रक्ष्यस्यद्यैव कैकेयि पशुव्यालमृगद्विजान् ।
गच्छतः सह रामेण पादपांश्च तदुन्मुखान् ।
अथोत्तमान्याभरणानि देवि
देहि स्नुषायै व्यपनीय चीरम् । [40]
न चीरमस्याः प्रविधीयतेति
न्यवारयत्तद्वसनं वसिष्ठः ।
एकस्य रामस्य वने निवास-
स्त्वया वृतः केकयराजपुत्रि ।
विभूषितेयं प्रतिकर्मनित्या [45]
वसत्वरण्ये सह राघवेण ।
यानैश्च मुख्यैः परिचारकैश्च
सुसंवृता गच्छतु राजपुत्री ।
वस्त्रैश्च सर्वैः सहितैर्विधानै-
र्नेयं वृता ते वरसंप्रदाने । [50]
तस्मिंस्तथा जल्पति विप्रमुख्ये
गुरौ नृपस्याप्रतिमप्रभावे ।
नैव स्म सीता विनिवृत्तभावा
प्रियस्य भर्तुः प्रतिकारकामा ।

Colophon

(for वयम्). T1.2 G3 अपि, T3 नत्र (for अत्र). D1 3-5 7 वयं सर्वे गमिष्याम (for the prior half). D3 repeats the post. half. D3 (first time) गमिष्याम (for °ष्यति) —(l. 23) Dg1 T3 अन्तःपालाद्, D1 3-5 7 अन्तःपाला गमिष्यति (for the prior half). —(l. 24) M4 राज्य (for राष्ट्र). D1 3-5 7 उपजी(D4 7 °से)विव्रजन्नैव (for the prior half). D1.3-5 7 राष्ट्र (for पुर). Dg1 तस्य (for च स-). —(l. 25) D3 चैव शत्रुघ्न, M4 सहश° (for च सशत्रुघ्नः). —(l. 26) Dg1 वसति, D3 M4 चरत (for वसन्त) Ñ1 D1 3-5 7 T3 M1 4 अनुयास्यति (for °वत्स्यति). D2 राघव (for पूर्वजम्). —(l. 27) M3 तत्र (for ततः) D1.3-5 7 -जनां (for -जना). —(l. 28) Ñ1 Dm1 D1 3-5 7 M4 दुष्टा (for दुर्वृत्ता). Dd1 G1 रता (for स्थिता). —(l. 29) T1.2 G3 राज्य (for राष्ट्र). D1 om. (hapl.) from यत्र रामो up to राष्ट्र in l. 30. Ñ1 D3-5 7 भूमिप (for भूपति). —Dg1 reads l. 30 in marg. —(l. 30) Ñ1 D2 4 5 7 M4 यत्र वत्स्य(Ñ1 वास्य)ति राघव, D3 यत्र * * * (for the post. half). —(l. 31) Ñ1 D1 3 5 7 न हि पित्रा विना भूमिं (for the prior half) Ñ1 लब्धुम् (for शास्तुम्). Dt1 इच्छति (for अर्हति). —(l. 32) D2 अपि (for त्वयि). D1.7 वर्तुं (for वस्तु). Ñ1 D2 3-5 7 पुत्रो, Dg1 (after corr. as above) रामो (for जातो). —(l. 33) Dd1 G2 [उ]त्पतिष्यसि —For l. 33, Ñ1 D1.3-5 7 subst.:

यद्यपीदं कृतं पापं त्वया पुत्रस्य कारणात् ।

[D1 3 त्वया पापं कृतं (by transp.).]

—(l. 34) T3 नृपवंश-, M3 °वंशे (for पितृवंश-). D1 3 5 -चरित्रं च, D4 7 -[अ]भिरतं च (for -चरित्रज्ञः). Dg1 सोऽन्यथा कर्तुमर्हति (for the post. half). —(l. 35) Dg1 D1 3-5 T3 G3 M3 4 पुत्रगृ(D4 5 G3 M3-4 द्धि)न्या. —(l. 36) Ñ1 T1.2 हि स. Dt1 Dd1 D4 7 न हि (by transp.), D5 हीन; M3 स हि (for हि न). Ñ1 T1.2 M2 न (for स) D3.5 अनुव्र(D3 °ष्ट)जेत्; D7 °त (for अनुव्रत°). —(l. 37) Dt1 D1 3 द्रक्ष्यसे (for द्रक्ष्यसि). Ñ1 D1.3 दुर्वृत्ते; Dm1 G1 °यी (for कैकेयि). D5 द्रक्ष्यसेव सुदुर्वृत्ते (for the prior half). Ñ1 D1.5 व्याघ्र; D3 om. (for पशु-). Dg1 -व्याघ्र (for -व्याल-). —For l. 37, D4 7 subst.:

पश्यमे नैव दुर्वृत्ते सीतया लक्ष्मणेन च ।

—(l. 38) D4.7 रामस्य (for रामेण). Ñ1 सहोन्मुखान्, D1 तयो°; D3 [अ]पि तन्मु°, M4 तनो मु° (for तदुन्मुखान्). —(l. 39) Ñ1 तदा, D1 तथा, D5 7 ततो (for अथ). D1 3-5 7 दे(D1 वि)व्यं, T3 देहि, G3 देवी, M4 तस्य (for देवि). —(l. 40) Ñ1 D1 3-5 7 दत्वा, T3 देहि (for देहि). D7 चीरं (for चीरम्). M4 देहि स्नुषायै विनयाशु चीरं. —(l. 41) G3 M3 मा (for न). M4 प्रविधीयते तु —(l. 42) Dg1 वचन, M4 व्यसन (for वसन) —For l. 41-52, Ñ1 D1.3-5 7 subst.

चीरं न युक्तं परिधातुमस्या
निवारयामीत्यवदद्वसिष्ठः ।

[(l. 1) D5 चिरं नियुक्त. —(l. 2) D5 (before corr.) विशिष्ठः (for वसि°).]

—(l. 44) Dt1 D3 4 कैक(D3 °के)यराजपुत्रि, D2 5 कैकेयि राजपुत्रि —D5 om. (hapl.) l. 45-48. —(l. 45) M3 रति (for प्रति-) D1.3 5 7 युक्ता (for नित्या). —(l. 47) G3 परिचारकैश्च —(l. 48) G2 राजपुत्रि (for °त्री). —(l. 49) D1 3 विहितैर्, D4 5 7 विविधैर्, M4 सहिता (for सहितैर्). D5 विमानैर्; T3 वितानैर् (for विधानैर्). —(l. 50) G3 न स- (for नेय) N1 वृता वै, G1 प्रदाने (for वृता ते). —(l. 51) D7 स्वथा, M4 तदा (for तथा). —(l. 54) D4 7 प्रिया हि (for प्रियस्य). Ñ1 D1 3-5 7 नित्य(D7 त्य) (for भर्तुः). D1 3-5 7 प्रतिकर्तुकामा (D3 °र्या), T3 प्रिय°, M4 स्वनुवर्ति° (for प्रतिकारकामा).

16

Ś1 D4–7.10 ins. after 1086*; Ñ V1 B D1.9 M4 ins. after 1086*:

अथ संदेशात्तस्य राजस्य महात्मन ।
लक्ष्मणोऽन्तरमासाद्य सूत वचनमब्रवीत् ।
कैकेयीं प्रति संरब्धो निःश्वसन्भ्रुकुटीमुख ।
अमर्षितया दृष्ट्या वसुधामिव निर्दहन् ।
ममापि वचनात्सूत वक्तव्यो भवता नृप । [5]
प्रणाम शिरसा कृत्वा बहुमानात्पुनः पुन ।
केनायमपराधेन राघवो धर्मवत्सल ।
गुणश्रेष्ठो मम ज्येष्ठस्त्वया भ्राता विवासित ।
सर्वथा भवता कार्यं कैकेयीं परिरक्षता ।
गुरुत्वं च यशश्चैव सुमहद्दूरत कृतम् । [10]
कैकेय्या वचनं श्रुत्वा नृशंसाया सुदारुणम् ।
पक्षीव बद्ध्य त्यक्त पुन किं नाम [illegible] ।
प्रदानश्चार्थशीलश्च सर्वभूतप्रियंवद ।
राम किमसतोऽर्थाय त्यक्तोऽयं सह सम्मता ।
पितृपैतामहं राज्यं प्रतिज्ञा परिरक्षता । [15]
सीतेन चानृणात्समत्र स्वार्थं भवान्प्रभु ।
न त्वेव महत्स्वर्गमनपराध विना सुतम् ।
कीर्तिभेदेन भवता गुणवन्त विशेषत ।
धर्मयेन कर्तव्य यशो धर्मं च रक्षता ।
तदस्तीत्यमन्ये प्रावर्तेषोपपादितम् । [20]
पिता यदपि कर्तव्य यशो धर्मं च रक्षता ।
अनुरूपं च युक्तं च न तथा तदनुष्ठितम् ।
तदस्मात्कारणादुत्सृज्य स्नेहेन सह पार्थिव ।
नोत्सिपु कार्तिपुत्र साधु चोदय मानवीम् ।
त्वद्विधा हि महात्मानो महाभागा नरेश्वरा । [25]
परितापं न कुर्वन्ते प्रेक्ष्य कार्यं स्वयं कृतम् ।
लक्ष्मण श्यामलमुखं सुमन्त्र पश्य वच ।
विनिश्चयार्थं नरीक्राम सूत कामं गोनुगम् ।
लक्ष्मणोऽयमतिक्रुद्ध सुमन्त्र यद्भाषत ।
पश्य सत्र मयाख्यो भवता वसुधाधिप । [30]

Colophon Ś1 Ñ V1 B (P1 missing) D1–7 M4 om.—*Kāṇḍa name*. Dg1 om.—*Sarga no.* (figures, words or both) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S (except M1) 37.—After colophon, T3 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G M1.2 with श्रीरामाय नम.

16

Ś1 begins with ॐ ॐ.—(l. 3) Ñ2 V1 B सुक्रुद्धो (for संरब्धो). Ñ2 V1 B1.3 D1.2.7.9 M4 निःश्वसन्; Ñ2 V1 भ्रुकुटी, B4 D1.2.4.5.7 भ्रुकुटी (for भ्रुकुटी). B3 (*inf. lin.*) मुखं (for मुख).—(l. 4) Ñ2 V1 B D1 M4 अमर्षितमात्मया (B1.2 M4 °त्मया. B3 °र्षि स्वया. B4 °भवात्) D5 °र्षितया, D3 °र्षित प्रदा. G(ed.) °र्षितया (for [illegible]).—(l. 5) Ś1 भवतो. V1 D5 भवतो (for भवता).—(l. 7) D1 वत्सले (for राघवो).—(l. 8) B1.4 गुणश्रेष्ठ. M4 वदो (for मम). D4.5.7 गुरो श्रेष्ठ गुणश्रे(D4 °श्र)ष्ठ. D3 गुणश्रेष्ठो मम भ्राता (for the prior half). Ś1 D4.5.7 त्वं (for त्वया). D1 तात (for भ्राता). D3 ज्येष्ठ पुत्रो (for ममभ्राता).—(l. 9) Ś1 D4.5.1 राजन्. Ñ2 धर्मं. V1 D1.3.4 [illegible] (for कार्यं). B1.4 D1–3 M4 परि(D3 प्रति)रक्षिता. D4.5.7 परि रक्षता.—(l. 10) B1.3 D3 गुरुत्वं. M4 सत्वं (for गुरुत्व).—(l. 11) B1 कैकेय्या वच दस्ता (for the prior half).—(l. 12) B3 (m. also as above) [illegible], D3 (before corr. [illegible]) [illegible], D5 [illegible] (for [illegible]). Ś1 D1–3.5 M4 [illegible] (for the prior half). B3 सह (for किं). V1 [illegible] (subra.).—(l. 13) D1 [illegible] (for [illegible]). Ñ2 B1.4 [illegible] (for [illegible]). D3 [illegible]. D4.5.7 [illegible] (D1 [illegible]) (for the post. half).—(l. 15) Ś1 V1 D4.5.7 [illegible] (for [illegible]).—After l. 14, B3 ins.:

पुत्रेण विदितो [illegible] त्वमेव सर्वशः ।

—(l. 15) D3 पितृपैतामह. B1 राज्य (for राज्यं). V1 [illegible] (for प्रतिज्ञा) V1 (before corr.) B1.4 D7 परिरक्षिता. B3 D5 प्रतिरक्ष(D5 °क्षि)ता. D1 M4 परि रक्षि(M4 °क्ष)ता.—Ś1 om. l. 16–17.—(l. 16) D1.3 ते. M4 तु (for च). V1 सीतेन नृपात्मज. D4.5.7 महद्धा यदि ते (D4.7 वा) [illegible] (for the prior half). B3 अत, D5 अथ (for भव). V2 D1.3 M4 स्वर्ग(V1 पार्थ) [illegible] (for the post. half).—(l. 17) D4–7 न तु प्रत्येव तु (for the prior half).—B1 om. l. 18.—(l. 18) B2 (gloss) विशेषे [illegible] (for विशेषेण). M4 भवता (for भवता). Ś1 D4.5 कीर्तिविशेषया राजन् (D5 राजन्). D4.7 [illegible] (for the prior half). Ś1 D4.5.7 om. (l. 19) l. 20–21.—(l. 20) V2 B3 [illegible]. B3 भवत (for [illegible]). D3 [illegible].—(l. 21) V1 [illegible]. D3 [illegible] (for यदि).—(l. 22) B1 अनुयुक्त (for °रूप). V1 D1 M4 तदपि (for न तथा). D3 [illegible] (for the post. half).—(l. 23) D1 [illegible]. M4 [illegible] (for [illegible]). M4 [illegible] (for सह).—(l. 24) V1 D1.3 M4 [illegible] (for the prior half). Ś1 D4–7 [illegible]. B3 [illegible] (for [illegible]). D1 [illegible]. D3 [illegible] (for [illegible]). V1 [illegible]. B3 [illegible] (for [illegible]).—(l. 25) V1 D1 transp. [illegible] and [illegible]. Ś1 D4.5.7 [illegible]. D3 [illegible].—(l. 26) B1 [illegible] (for the prior half). Ś1 V1 D4.5.7 [illegible], M4 [illegible] (for [illegible]). Ś1 V1 D1–3.5 M4 [illegible] (D3 [illegible]), D1 [illegible] (by transp.) (for [illegible]).—(l. 27) Ś1 V1 D4–7 M4 [illegible]. D3 [illegible], D4.7 [illegible] (for [illegible]). M4 [illegible] (for [illegible]). D1 [illegible] (for [illegible]).—(l. 28) D4 (by corr.) [illegible] (for [illegible]). D1 [illegible].—(l. 29) Ś1 V1 D4.5.7 M4 [illegible] (D3 [illegible]). D3 [illegible] (for [illegible]). D4.5.7 [illegible] (D3 [illegible]) [illegible] (for the post. half).—(l. 30) B1 [illegible]

पृष्ट्वा कल्याणवेदी च मन्त्रपाठाय तु स्थित ।
सहसा पश्चं पुत्रा लक्ष्मणाय हि जीवितम् ।
मुमत्र पार्श्वे तथ्याद्वै वाक्यानि महीपति ।
विविधान्यनुजीवय हि स चरानुजीवित ।
स पाशास्य समवद्ग्रस्तवा नाशन्नित्यति ।　　[35]
सत्यवाक्येन मोहद्ध प्रहस्ताय स सुस्वम ।
धैर्य दशा परद् नार विना भ स मु मोहित ।
सौ वा लक्ष्मणानुग्रमवन मत्सर्यहित ।
विषण्णा गृहस्थात् लक्ष्मणोऽपमर्षित ।
वाक्य किञ्चिद् न मृपः परिहार्यं स्वया तु तत् ।　　[40]
सर्वमेव प्रियं वाक्य क्रियाः मुनय यथा ।
अभिवादनतृप च पश्यंर्न पुत्राणो प्रीति ।

Colophon

17

Śı Dı ins after 2 46 77, Ñı Vı B Dı Mı ins before 1109*

सिद्धप्यापारत् ह्वाणां निनार्द प्रमहिष्यति ।
भवनोत्तमसानौ तु नृपस्थो यत्र ता स्थितम् ।
अममुरांशुपद्मापाश सीतया सह नन्दनम् ।
अवृद्धाव्यानौ पा स्य प्रासरी पार्थिवात्मजौ ।
गृह सुमध्ये मयहां वनमसौ राम पुत्र ।　　[5]
नानाविहगसंघुष्टे वने नद्यवगाहनात् ।
मुमुनिवासित्तमस्रितां वाविस्पमनुत्तम् ।
मुमुरमत्र मराः तौ भ्रातरौ तु मन्यमानौ ।
अवाधेनमवार्दानो वत्कालाय तस्यातु ।
ता च तत्र समासीनौ नानाविधप्रपदनाम् ।　　[10]

(for तत्र) Dı 1 पश्ये 7, 1 Dı 1 श्रुमानि —After l 30 Dı 11 s

लक्ष्मण स्वनन्त्विवसो विवर्के नयने नवे ।

—Dı om (hapl ?) ll 31 33 —(l 31) Bı सकणानी (for °वेदी) Bı मत्स्यानाप् Mı मथरिय (for मन्त्रपाठाय) Śı Dı 4 0 1 नेनानाय Vı Dı 1 मं (Vı ति)थ —(l 32) Bı च Bı म (for हि) Śı Dı 1 संसरानि Vı Bı Dı 1 Mı लक्ष्मणि —(l 33) Dı स (for म) Śı Dı 4 1 न चल सो जाय (Dı 1 गाय) धिय (for the post half) —(l 34) Śı Dı [अ नुजीव्यानि Vı Dı 1 [अ] नुजाते ति Dı 1 [अ नु]जीव्येति Mı (अ) नि जीवेति, Śı Vı Dı 4 0 1 न पश्यानि मनुभिता (V पति हि Dı विधुषित) Dı 1 Mı न पश्यानि मन्त्रि वै Dı न सहीर्यं विधृ वन्द (for the post half) Dı विविधाम्यनुजीविधाय सह न तावित —(l 35) Śı Vı Dı 1 Mı न वा (Dı तवा स्यात्) गते दे (Dı 4 1 मम Dı °त सा) (for the prior half) Dı 4 1 प्रिया म (Dı 1 म) (for लक्ष्मणाय) Śı Vı Dı 1 4 Mı पृथिवीपति —(l 36) Śı Vı Dı 1 4 सत्यानेन Śı Dı 4 1 संवद्ध Bı संरब्ध (for संवद्ध) Śı Dı लक्ष्म (for तस्य) —After l 36 Bı ins

येन विषये सव राजा वै कि करिष्यति ।

—(l 37) Śı Dı ननु Bı (m also) स्त्व (for स तु) Dı राजा न स विमोहित (for the post half) —(l 38) Bı अथ स Dı मो च ये Dı सा वने (for मो वने) Vı स न म्लेच्छ यन्त्रित Dı अथ स अन्वयित Dı सत्वरोन यन्त्रि Mı अवगम्लेच्छ यन्त्रित (for the post half) —(l 39) Vı Dı 1 1 Mı विपदाम (for °श्रमात्) Dı गत सुहो Dı 1 गत सुहो (for गतश्रुतो) Śı Dı मुनिवेनभर सुख Dı विषादमगतकोपे (for the prior half) Mı अमला (for °मित) —(l 40) Śı Dı 4 4 अरं Vı वाच्य Mı स्यक्त (for वाक्य) Bı च किञ्चित Dı विमर्दि न (for किञ्चित न) Vı Mı तु भूमिपे Bı स्वया तुत Dı तु भूतो Dı स्वया न तद् (for स्वया तु तत्) —(l 41) Śı Dı 4 1 सतत्रैव Vı Dı 1 Mı सवथा तु (Mı हि) Vı पूर्वाहो Mı प्रियार्थे (for प्रियात्) —(l 42) Dı Mı पूर्वं तु Dı 1 शील तु (for पूर्वे च) —After l 42 Śı Dı 1 1 s

°नसौ भा यो पुत्र प्रिया पुत्र द स्यात् ।
स प्रियार्थं हि भवि नैवमा ।

[(l 1) Dı 1 हितौ —(l 2) Dı सत्यन्द Dı सर्वेन्नमार्थे Dı तु (for हि)]

Colophon Dı 1 1 om —*Sarga name* Śı Ñı Vı BDı 1 4 लक्ष्मणोद्दि —*Sarga no* (figures words or both) Śı 54 Ñı Bı 49 Vı Dı 51 Bı 39 Bı 48 Dı 101 Dı 43 Mı 50 —After colophon Dı concludes with रामाय नम

17

Bı 1 4 Dı 1 Mı om l 1 —(l 2) Mı (*sec m* as above) भवनोत्तमानु —For l 2 Śı Dı 1 4 1 subst

भवनोत्तमयानौ तु नृपस्थो यत्र वै स्थिति ।

[Śı Dı 4 भवनोत्तमानां (Dı 4 °नौ) ता (Dı तौ) (for the prior half) Dı 1 यत्र Dı यत्र (for रत्र)]
—(l 3) Vı Dı 1 तौ कमलम् (by transp) —(l 4) Bı 4 Dı 1 1 अन्तीरे गतौ Śı प्राणौ Bı तत्र Mı मता (for पाशा) G(ed) अ गिनो रता (for the prior half) Śı Dı Mı राघवस्थानौ (for पार्थिवात्मजौ) —(l 5) Śı Dı 4 सुमध्य स्थल (Dı °थौ) Dı वनस्थ स्थितौ (for वनस्थ स्नौ) Dı 1 6 1 निर्णितौ (for च°) Śı पुत्र पुत्र Ñı Bı नत पर Bı पुत्रस्य (by transp) (for रात्र पुत्र) —For l 5 Vı Dı Mı subst

यत्र सा गुहनाथ वनाचरमावस्थ ।

—Vı Dı 1 Mı transp l 6 and 7 —(l 6) Dı विहग (for विहग) Dı सघ्ठ Dı संघुष्ट (for संघुष्टे) Dı नानाविहगस पुष्ट (for the prior half) Vı ते नदावगाहतो Dı 1 Mı ता (Dı य)वं° Ñı B अग हेतौ त ते वने (for the post half) —(l 7) Dı पुष्पितमिश्र तरुभिः Dı पुष्पतारिभि रत्नमिश्र (for the prior half) Ñı Bı Dı 1 विहग (for विटप) —Śı om l 8 —(l 8) Vı Bı Dı 1 Mı अद्भुत, Dı अपि (for अथ) Dı 1 1 सह सीतया (for रामलक्ष्मणौ) —(l 9) Dı 1 1 अभिरोह (for अव°) Śı Vı Dı 1 हतासीन

सुदर्शनामिति ख्यातां पद्मिनीं पद्मसंकुलाम् ।
हंसकारण्डवाकीर्णां चक्रवाकोपशोभिताम् ।
दर्शयामास काकुत्स्थो वैदेह्या लक्ष्मणस्य च ।
पश्य लक्ष्मण पद्मिन्या यथेदं शोभितं वनम् ।
दिव्यतोयाभिपूर्णा हि मन्दाकिन्या यथा दिवम् । [15]
इहैवाद्य निवत्स्याम परिश्रान्ता हि मैथिली ।
रम्ये पुष्करिणीतीरे पद्मपत्रसितमारुते ।
अथ पुष्करिणीं शीघ्रमवतीर्य तु लक्ष्मणः ।
पद्मानि सकृणालानि सुगन्धीनि बहूनि च ।
उपाहृत्य ददौ सीतायै प्रीयमाणः समुपानयत् । [20]
आघ्राय तानि वैदेही तया प्रीतिमवाप सा ।
प्रक्षाल्य हि शिलायां च मृणालं प्राणधारणम् ।
कृत्वा यथोपधर्मास्त्र रात्रौ वासमकल्पयन् ।

18

After 1321*, Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 ins

आवाहयित्वा विश्वस्तमनपायमरिंदमम् ।
योऽकृतेनात्मजमपुत्र कन्दर्पशरपीडितः ।
को हि नाम प्रियं पुत्रं लजन्तमपराधिनम् ।
प्रतिश्रुत्य सत्यं मत्य चा राज्याभिषेचनम् ।
यदि चाप्यवदातव्यः प्रियार्थं ते वर प्रभो । [5]
किमर्थं ते मयाज्ञातं रामराज्याभिषेचनम् ।
अनृतावदि वा वीर प्रत्यायसि मे सुताम् ।
अनिन्त्याभिषेकास्मि वरयामिस्तुपमर्षितम् ।
स्त्रीहेतो कामवश्यत्वाद्वृद्ध सत्यमतिर्नृप ।
परपरेभय विचार्येन्तरतान्यानृतवागसि । [10]

Ñ2 समारीण (for समारीणे) D4-7 [illegible] D5 धिङ्गो (for तासु) —(l 10) B1 तत्र च (by transp) B2 तु तत्र B4 om च (subm) (for च तत्र) Ś1 V1 D1-3 6 M1 तौ तत्र तत्रावसी (for the prior half) V1 समवसत् B2-4 M4 सम° D5 [s]भ्यवसत् (for सम°) —For l 10 D4 5 7 subst

बहुगाने सत्र(D5 गुहा)सीतौ तत्र रम्यां महाद्रुमाम् ।

—(l 11) B1 सुर्शनिम् (for °र्शनाम्) Ś1 गुहाख्याभिरव्यातां च D4 7 गुहां नाम विख्यातां (for the prior half) Ñ2 V1 B2 3 D2 3 M4 पद्मसंपन्नां B4 पद्मसंकीर्णां (for पद्मसंकुलाम्) —D5 reads l 13 15 after l 23 —(l 13) D4 5 7 रामस्तां वैदेह्यै (for काकुत्स्थो वैदेह्या) —Ñ2 ins l 1 after l 13 and l 2 after l 15 B3 4 subst for l 14-15 D5 ins l 1 only after l 13

दृष्ट्वा स्वच्छाम्बु हि सा पङ्कजैः समलंकृताम् ।
दिव्यतोयमिवाहि वा मन्दाकिनीं शोभनोभिताम् ।

—(l 14) Ñ2 तथेदं D4 5 7 यदिदं M1 सहसा (for यथेदं) V1 सरः (for वनम्) —(l 15) D5 [अ]भिवादिता D4 5 7 समया (for [अ]भिवादिता) Ñ2 reads मन्दाकिन्या in marg —Ñ2 V1 B M5 om lines 16-23 —(l 16) D5 विश्रान्ताः (n eta) (for निवत्स्याम) —(l 16) D4 5 स (for हि) —(l 19) D2 सुगन्धीनि D5 गुणानि —(l 20) D4 5 स्नात्वा (for उपाहृत्य) D5 [अ]पि च D6 तां तु (for ददौ) D4 5 प्रीता प्रीतये (by transp) D5 समुपानयत् D6 बहुनि समुपाहरत् (for the post half) —(l 21) D5 प्रविश्य (for आघ्राय) —(l 22) D4 5 शिलायां तु (for °यां च) D4 5 च D5 च) सा हि शिलायां तु (for the prior half) D4 5 प्राणधारणम् —(l 23) D5 रात्रौ D4 5 शर्वरीं (for रात्रौ) —After l 23 D5 ins

प्रमदायाश्च सा तत्र शुश्रूषां विदधे तु ।

18

Ś1 Ñ1 V1 B D1-4 M1 om l 1 and 2 —(l 1) D2 चालयित्वा D5 भ्रातरं चापि च D5 मत्पराधिनं (for the post half) —(l 2) D4 7 [अ]पराधिनं (for [अ]कृतेनात्म) —(l 4) M1 सत्या (for सत्यं)

—For l 4 D4 6 7 subst

पूर्वं भक्त्या रामाय वीरराज्यं विसृज्य वै ।

D5 reads l 5-7 in marg —(l 5) B3 (m l o as above) D5 वा (for च) V1 M1 प्रत्यर्थी B1 यत्रार्था यदि वराः D2 यदि वास्या अन्यतरा (for the prior half) D1 प्रियार्थम् (for प्रियार्थं) M4 ता (for ते) Ñ2 वर V1 D2 M1 वरो B2 वरे (for वर) For l 5 D4 6 7 subst

अथ पश्चाद्वरौ दत्त्वा प्रियार्थं वरं सदा ।

D4 6 7 om l 6 —(l 6) Ñ2 कथं D5 om (subm) (for ते) V1 D1-4 [अ]नु D5 [न]हि (for [अ]ज्ञा) —After l 6 D5 ins

दापितं सर्वलोकस्य वसिष्ठं च महामुनिम् ।

—(l 7) V1 D1-4 M1 वा (for वा) D5 प्रत्ययसि (for प्रत्यायसि) Ś1 D5 वा वन (for मे सुताम्) —For l 7, D4 6 7 subst

अथ पश्चात्तत्प्रियार्थं वरार्थे समस्त्यसि ।

[D5 समस्य (for वरा°)]

—D4 6 7 om l 8 —(l 8) Ś1 B1 प्रणिन्त्य B2 प्रतिनाम्य V1 D1 2 M1 [अ]भिप्रेते Ś1 Ñ2 V1 B D1 6 M1 [अ]पि (for [अ]प्र) —(l 9) V1 B1 D1-4 M1 कामा(D2 वश)-वशात् (for °वश्यत्वात्) —For l 9 Ś1 D4 6 subst

स्त्रीकार्यं प्रभवं त्वया विश्वस्ततया त्वं ।

{ Ś1 D4 6 स्त्रीहेतो (for स्त्रीकार्य) D5 प्रभवं }

—(l 11) V1 D1-4 M1 असत्ये D5 सत्ये तव (for सत्य) Ś1 सत्यात् M1 सत्यं च (for सत्यं च) —For l 11, D4 6 7 subst

त्वयात्र सत्यात्मा विश्वस्तरम वसा ।

—After l 11, D4 5 7 ins l 1 17 (subst) —D4 6 7 om l 12 —(l 13) D4 6 7 तु (for च) V1 D1 6

इक्ष्वाकूणामयं वंशः सत्येनास्य प्रथितः क्षितौ ।
तत्र रक्षा यौवराज्यं प्रतिज्ञायास्तु कृतम् ।
श्रेयसे च महाराज पौर एव प्रथितः क्षितौ ।
स च पुरा तुल्यया सत्यं नीतं स्वयंभुवा ।
अश्वमेधसहस्रं च सत्यं च तुलया धृतम् । [15]
अश्वमेधसहस्राद्धि सत्यमेवातिरिच्यते ।
जीवितेनापि तत्सत्यं भुवि रक्षन्ति साधवः ।
न हि सत्यात्परो धर्मस्त्रिषु लोकेषु विद्यते ।
सत्यात्समभवत्सोमः सोमाद्ब्रह्म ततोऽमृतम् ।
यस्माद्भवति सत्येन पृथिवी भूतभूतानि जज्ञिरे । [20]
भूतेभ्यश्च विसर्गोऽयं पुनरावर्तकः स्मृतः ।
एवमेव विसर्गोऽयं सत्यादेव प्रतिष्ठितः ।
सत्येनार्कः प्रतपति सत्येनाप्यायते शशी ।
सत्येनामृतमुद्भूतं सत्ये लोकाः प्रतिष्ठिताः ।
धृतश्चतुष्पाद्भगवान्धर्मः सत्ये प्रतिष्ठितः । [25]
द्यौरन्तरिक्षं पृथिवी सत्येनैव ध्रियन्त्युत ।
सत्येनैकेन यांल्लोकान्यान्ति सत्यव्रता नराः ।
न यान्ति ताननृतिनः इष्टा क्रतुशतैरपि ।
सत्यप्रतिज्ञा नृपते राजानः सत्यवादिनः ।
पथिभिस्तेन गन्तव्यं सर्गतः पै पितामहः । [30]
द्वावेव कथितौ सद्भिः पन्थानौ यन्ततो वर ।
अहिंसा चैव सत्यं च यत्र धर्मः प्रतिष्ठितः ।
तदिदं रक्षितं सद्भिः सत्यमुत्तरितं त्वया ।
धर्मं चैव समाश्रित्य त्वं चैवोन्मथितं यशः ।
याति गन्धः सुमनसामनिवातं कथंचन । [35]
धर्मस्तु मनुष्याणां याति गन्धः समन्ततः ।
चन्दनानां महाराज [illegible] तथा प्रभो ।
गात्रस्थायी चिरं गन्धो यथा कीर्तिमयो नृणाम् ।
शतधाम गुणहरो गन्धो लोके चरिष्यति ।
अशुभस्यास्य महतः कर्मणः शाश्वती समाः । [40]

M4 न त्वयाप श्रुत श्रर (for the prior half) V1 B3 D1-6 7 पुराण —(l 14) V1 क्षोणी D1 पुरा (for स्वय) D5 नीत —(l 15) D2 तु (for first च) B3 हि (for second च) —(l 16) D1 नरस्त्रभ्य D5 सहस्राणि D2 7 °त्तु (for °स्राद्धि) B M4 तु (M4 तो) लयित्वा प्र (D1 तु D2 4 च) पश्यामि (for the prior half) —After the prior half, Ñ1 ins

सत्यं चैव विशिष्यते ।
तुलयित्वा पश्यामि

Ñ1 B3 चैव (for एव) M1 विशिष्यते (for [अ]ति°) —After l 16 D1 4 5 7 ins, while D3 ins after l 18

न सत्याद्विद्यते ह्यन्यत्सत्यं हि परमं पदम् ।
सत्यमेव परं लोके नराणां स्वर्गकाङ्क्षिणाम् ।
सत्यं विष्णुर्महा स च स च यज्ञे प्रतिष्ठितम् ।

[(l 2) D1 7 सत्यं हि परमं लोके (for the prior half) —(l 3) D1 सत्यं ब्रह्म (for ब्रह्म सत्यं) D4 सत्ये यज्ञ प्रतिष्ठित (for the post half)]

—Thereafter D1 reads l 18 for the first time, repeating it in its proper place —(l 17) V2 वित्तेन (for जीवितेन) B1 4 रक्ष्यति (for रक्षन्ति) —For l 17, D4 5 7 subst and read after l 12

जीवितेनापि ते सर्वे सत्यमेवाभिरक्षिरे ।

—(l 19) V1 सोमात्स (for °द्ब्रह्म) —(l 20) D2 पृथिवी चाभूद् (for भूत पृथिवी) B3 भूतानि (for भूतानि) —Ñ1 V1 L D2 M4 om l 21-22 —(l 21) D1 3 5 विसर्गो D7 om पुन —(l 22) D1 3 एव (for एव) D1 3 5 विसर्गो D2 च (for अय) Ś1 D2 सत्ये देव (for सत्यादेव) —(l 23) D2 प्रतपते (for °पति) V1 [आ]प्यायति D1 3 तपते (for [आ]प्यायते) —(l 24) Ñ2 B D3 M4 लोकः प्रतिष्ठित —D4 5 7 om l 25 —(l 25) M4 (after corr, pr m as above) धृतः, also inf lin sec m °त)धृ (for धृतश्च)

D2 सत्येन तुष्टो भगवान् (hypm) (for the prior half) V1 B2 D1 3 M4 सत्ये धर्मो (by transp) (for धर्म सत्ये) —(l 26) Ñ2 V1 B धर्मेति V2 B1 4 धृता तु B4 धृता या (for ध्रियन्त्युत) V1 सत्ये नैव ध्रियस्व (for the post half) —(l 27) D2 हि सत्या (for [न]तिन श्रेन) D1 सत्येन हि च (D7 न)था यान्ति (for the prior half) D1 7 लोकान्, D3 प्रति (for यान्ति) B2 सत्यपरा (for °व्रता) —(l 28) D1 7 तानि (for तान्) —For l 28 D2 subst

सत्यं नयन्ति तांल्लोकानश्वमेधशतैरपि ।

—D2 om l 29 —(l 29) V1 D1 3 5 5 M4 पुरा (for राजान) —After l 29 V1 B1 D1 3 M4 ins

लभन्ते दुर्लभाल्लोकानश्वमेधशतैरपि ।

[V1 न लभन्ते (for लभन्त) B1 om the post half]
—Thereafter D5 cont while D1 5 7 subst for l 30

मनुभिः सत्यवचनैः पथात्तेः पितामहाः ।
य गता पुरुषव्याघ्र त्वं हैव गमिष्यसि ।

[(l 1) D5 मे (for ते) —(l 2) D5 ये (for य) D5 पुरुषव्याघ्र]

—V1 D1-3 M4 om lines 30-68 —(l 30) Ś1 D2 तेन (for तेन) Ś1 D2 गतावैत (for गन्ता वै) —(l 31) B4 द्वावे (for द्वावेव) B1 दृष्टौ (for कथितौ) D5 om (hapl) from the post half up to the prior half of l 33 —(l 32) D1 तत्र (for यत्र) —(l 34) B2 D4 वा (for first च) B1 [ध]व D4 7 [ध]न (for [ध]न) Ś1 D2 स्वया, D5 त्वया (for त्वं च) D1 मथित D2 मथित (for [उ]न्मथित) —(l 35) B1 अनिवात (for °वात) —(l 36) Ś1 धर्मयुक्त D5 कर्मायु D2 धर्मायु D7 कर्मणस्तु (for धर्मस्तु) D4 7 प्रतियाति (for याति गन्ध) —(l 37) D4 5 7 तथा विभो (D5 °भो) (for तथा प्रभो) —(l 38) Ś1 D2 नास्थायी, Ñ2 B1 2 न च स्थायी (for गात्रस्थायी) D1 5 2 तथा (D4 यथा) कीर्ति समाहिता (for the post half) —(l 39) Ś1 Ñ1 B3 D5 6 तु शताये (for शतधाम). B3 (m also) गुणवहो (for °हरो) D4 7 तु

इह मन्ये सुमहती भ्रूणहत्या त्वया कृता।
त्रिदार्थं वसुधा दत्ता राम प्रव्राजितो वनम्।
दृष्टा न याचितः कश्चिद्वाचो बध्यतामिति।
न ह्यतदपि कैकेय्या दुर्लभं त्वयि धार्मिके।
अनुभूतमिदं लोके यद्भूया वरसत्तमे। [45]
इयं दुष्कृत कृष्य कृता परुषवाचः।
ददृश हि नरा लोके वल्क्लौ घलाभिरै।
आरभ्यमाणा विगत संस्थ महाद्रिपा।
स मे सुतश्च शक्तो वि धम प्रति सुदृढः।
अत स रामानुसृज्य स च यस्या वन गत। [50]
किं नु मे न सुपारभ्य रा परया गिरा।
परल कृत्वा कि म युम मनागय नराधुषु।
अनुनीतास्मि रामेण गच्छता वनविस्तरम्।
न म वाच्य पिता किंचिन्न येति पुन पुन।
न मदय दया माताराच्या रुक्ष पिता मम। [55]
याभिरद्रुजनायामितति मा राघवोऽ ययात्।
साहं तेनानुशिष्टापि पुत्रस्नेहवशानुगा।
अनया दया ममीव्यत्र मया शोकमहार्णवं।
का हि नामाप्रिय प्रायाङ्गनामिह मद्विधा।
स्मरन्ता मा ने न स विश्व धाति ज नता। [60]
लोक हि पुरुष स्त्री वा तथा स स्वल स्वयम्।
यथा म पुत्रसुत वा शृणोति न्भन ति या।
नून हि मम भाग्याना वैरहा राघवस्य च।
अचिन्त्यानु नैचस्य वसन कृतनाश।
न स नहरत्वा नृप दोषतो मरी— [65]
व्यमीश्वर हीधरा शि नगत्।
इया कृतान्तापहतसमाविता।
विमय नक्य पुरेण चहितम्।
अतो वियोगाद्य स यथाद्य
स या प्रतिम नृप पाश्यत। [70]
इतो मद्रा मा वनात राम
गत सुपा यथा विमानि श्रिया।

Col 310

तवाङ्गुण रणो (for the prior half) D4 7 ...क थप (by transp) (for म मे लोके) B1 मः भिति —(l 41) B1 ... B3 D4 6 7 इय (for इह) D7 महती (subm) (for सुमहती) —(l 42) B1 ... D4 6 7 यथा दत्ता —(l 43) B1 ... य नित्य D1 [द]न (for [द]ह्य) Ś1 D4 7 ...शे (D5 °भो न) (for रामया) —(l 45) Ś1 D6 न च्युतम् N2 मयः हुतम् B3 अन्द्रतम् D4 3 7 ... तक्षिमम् (for नगु तुम्) B3 ... B1 पुत्रया (for कथा) —(l 46) B1 ... D4 7 ... D6 मुष्मेद् (for काय) —(l 47) Ś1 ... B1 ... D6 दृष्यरे (for इच्यते) Ś1 D6 ... (for the post half) —(l 48) D6 ... (for ...) B1 ... —(l 49) Ś1 D4 6 7 ... D5 म (for न) Ś D6 नु दुर्ल (for कु°) —(l 50) D4 5 7 तत (for त) N1 ... —After l 50 D4 6 7 1 s

कोपयुक्तानि तीक्ष्णान्या नाम ध°
यान पतन्ति गात्रेषु नरा मद्रा कशोरगा।

[(l 1) D1 विम (for ...) —(l) D7 पतित (for पतन्ति) D6 ... (for the prior half)]

—(l 51) N1 ... B1 ... B3 ... D6 सु म (for सु म) D7 ... —(l) D4 7 ... Ś1 ... (for ...) N2 D4 5 D6 ... —(l 53) D6 तु (for [म] ...) —After l 53 1 s

...

—(l 55) B1 ... (for ...) Ś D6 ... D4 ... (for ...) Ś1 ... 1 ... (by transp) (for ...) —(l 5) D4 ... (for ...) B1 ... (for ...) —(l 57) N1 ... (for ...) —(l 58) D1 ... Ś1 D4 ... (for ...) —(l 60) D1 ... (for ...)

B1 नित्यम (for ...) Ś 1 ... B1 ... (for ...) —D6 read l es 61 6 ... —(l 61) B1 ... B1 ... (for ...) —(l 6) B1 ... तथा (for यथा) B1 ... (for ...) D4 ... (for ...) D6 च (for वा) —(l 63) B1 (m also s above) ... (for ...) B1 ... (for ...) N1 D4 7 ... (for ...) —(l 64) Ś1 D6 ... (for ...) B1 ... (for ...) N2 B1 B3 ... D6 ... (for ...) —(l 65) B1 ... (for ...) Ś1 D6 ... D7 ... (for ...) D4 6 7 ... (for ...) —(l) N D6 ... N 1 ... B1 ... (for ...) —(l 67) B1 [3] ... (for ...) B3 [3 ...] D5 [3 ...] (l 68) Ś1 ... 1 D4 7 ... (for ...) —(l 69) N1 ... B1 ... B1 ... B1 ... D1 ... M4 ... (for ...) B1 ... (for ...) —(l 70) ... —(l 1) 63-72 ...

...

(l 3) D1 ... (for ...)

Col 310 — ... M1 ... Ś1 ... N2 B D4 ... D ... D4 ... (for ...) ... D4 ... D6 ... N1 D ... 61 ... D4 ... D4 ... col 310 ...

19

After 1401*, D4 6 7 ins

एकपुत्रश्च वृद्धश्च चक्षुषा च विनाकृत ।
त्यक्तमस्य हि वेलाया पिता मे पुत्रवत्सल ।
चिरायत्यद्य मे पुत्र कामाद्विरभिभाष्यति ।
क्व नु स रमतीयेन श्रोषमेष्यति मे पिता ।
अविज्ञाय हि मे घाधामिमा दुर्बलजीवनम् । [5]
व्यक्त ज्ञास्यति मे माता नूत्यनि श्रीडतीति वा ।
न हु स्वरति शयाने मा भ हीनीरसमाहृतम् ।
बालस्यादिष्टता ज्ञात्वा दोषै प्रक्ष्यति मे गुरु ।
न ज्ञास्यति स म मद्य हुत शेते क्षिताविति ।
बालस्य व्रतनित्यस्य कौमारव्रतचारिण । [10]
विनाश क्षत्रसद्धो ममाय कथमागत ।
निर्वैरस्याप्रसक्तस्य तपस्याभिरतस्य च ।
कथं त्वमद्य प्राप्त मयैतन्निधन निशि ।
क्षत्रियैरप्रसङ्गस्य विप्रकृष्टस्य सर्वश ।
केनेद निधन दृष्ट तापसस्य विशेषत । [15]
म शाक्यमिद प्राहमत्र मे नास्ति सशय ।
इह पूर्व कृत कर्म शुभाशुभमवाप्यते ।
उपाघ्रास्यति मूर्धान कस्येदानीं पिता मम ।
कस्याग्निहोत्रकालेषु दारयत्याज्ञा पुन पुन ।
कस्य गात्र रजोध्वस्त स्नेहशीतेन वारिणा । [20]
समामार्क्ष्यति सहृष्ट परिष्वज्य पिता मम ।
स एवमार्तो विलपन्मुने सुत
शरेण गाढ हृदयेऽभिपीडित ।
क्षितौ निपन्नो व्यथितोऽभवत्तदा
विमूढचेताश्च्युतबाष्पलोचन । [25]

Colophon

स तु सज्ञा मुहूर्तेन प्रतिलभ्य तपोधन ।
सशल्य हृदय दृष्ट्वा विललापार्तव पुन ।
तपस्यभिरतो नित्य प्रथमे यौवने हत ।
मम दुर्मेधया रण्ये नाद्य पश्यति मा पिता ।
को नु पानीयमाहृत्य पितुर्मम फलानि च । [30]
दास्यत्यन्धस्य वृद्धस्य जनन्याश्च हते मयि ।
मया कस्य स्वपकृत यतोऽस्म्येव निपातित ।
ताभ्या पापकृत कस्य यौ तौ मयि हते हतौ ।
एव पुरा कथ वृद्धौ हतपुत्रौ चरिष्यत ।
तयोर्मयि सुखाशा च पुत्राशा च तपस्विनो । [35]

20

After 1522*, Ś1 Ñ1 V1 B D1-3 6 M4 ins

हा महाराज धर्मज्ञ कृपणानाथवत्सल ।
महत्यगाधे पतिता पाहि मा शोकसागरे ।
सुखैधिता त्वया त्यक्ता त्वन्नाथा त्वत्परायणा ।
यस्त्वा मानुषिये चाद्य सत्यथैव निगत्तु माम् ।
न्याय्य धर्म्य यशस्य च मार्गं सद्भिर्निषेवितम् । [5]
अधिगन्तु न शक्ष्यामि रामसदर्शनाशया ।
किं मया न कृत साधु भवद्रुत्त जनाधिप ।
यदि तेऽहं शरीरेण सह दाहमर सुधाम् ।
गच्छन्त परलोकाय यदि त्वामनुयाम्यहम् ।
सुकृताना मया तेऽद्य राजन्प्रतिकृत भवेत् । [10]

19

D4 om (hapl) l 1-4 (cf l 3 of 1401*) —(l 5) D4 न ज्ञात्वन D7 विज्ञास्यति (for अविज्ञाय) D5 पापम् (for बाधाम) D6 7 -जीविता(D7 °ता) —(l 6) D4 5 भूयते —(l 10) D5 वननित्य च (for व्रतनित्यस्य) —(l 11) D5 मया (for मम) —D4 om (hapl) from the post half of l 12 up to the prior half of l 14 —(l 17) D4 इद पू कृत —(l 19) D4 7 पिता मम(D7 °*) (for पुन पुन) —(l 21) D7 सह (for सह) D4 पाणिना (for वारिणा) —(l 21) D4 7 सभाक्ष्यति —(l 23) D5 निपीडित (for ऽभि°)

Colophon —*Sarga name* D4 6 7 शापवर्णनो (D7 °न) —*Sarga no* (figures words or both) D4 63 D5 67 D7 61

—(l 25) D5 [अ]भित D5 हत (for हत) —(l 29) D4 भवद्गमन् —(l 30) D4 आभाष्य D7 आनीय (for आहृत्य) —(l 32) D6 7 [अ]रि न कृत (for स्वपकृत) —(l 33) D4 पाप D5 बाप (for पाप) D4 हते मयि (by transp) —(l 34) D4 करिष्यत —(l 35) D5 ययोर् (for तयोर्)

20

(l 1) V1 D1-3 हा राम हा महाराज (for the prior half) —For l 1, Ś1 D6 subst

महाराज महाराजो महाप्राज्ञ महाबल ।

—(l 2) D3 मज्जति (for महति) V2 M4 पतिता (for °ता) V1 D1-3 M4 त्राहि (for पाहि) —After l 2 B3 ins

अनाथा कृपणा दीना पुत्रशोकेन कर्शिताम् ।

—(l 3) Ś1 D6 सुशोभिता M4 सुखवृत्ता (for सुखैधिता) V1 D1-3 त्यक्त (for त्यक्ता) —(l 4) B4 D1 3 M4 वा (for यत्) M4 त्वा (for त्वा) V1 D1 3 M4 [अ]नुप्रि(V2 °प्र पामि (for °यिये च) Ś1 D6 त्वया त्यक्ता प्रियेणाथ (for the prior half) D3 मा (for माम्) —(l 5) Ś1 B1 धर्मं (for धर्म्यं) V1 कुशी (for सद्भि) Ś1 D6 साध्विवनिषेविन —For l 5, M4 subst

नाव धर्म्ये यशस्यश्च मार्ग सुधीनिषेवित ।

—V1 D1-3 M4 om l 6-8 —(l 6) Ś1 B1 2 4 D6 अनुगन्तु (for अधि°) Ñ2 शक्नोमि (for शक्ष्यामि) —B4 om l 10 11 —(l 10) Ś1 D6 सुकृत न (for सुकृताना) —For l 9-10 V1 D1-3 M4 subst

यद्यह त्वानुगच्छेयमेव प्रतिकृत भवेत् ।

—(l 11) V1 D1 3 M4 तु(D3 तु) न (for नैव) and मृत्यु (for पत्यु) —(l 12) Ś1 B1 2 4 विना (for विना) V1 त्वां

नूनं नैवाहमर्हामि पापा पत्यु सलोकताम् ।
या त्वा विना समारूढं नाम्यारोक्ष्यामि चिकृता ।
कालस्य वशगो जन्तुर्न मर्तुं स्वयमीश्वर ।
जीवितुं शक्यतो न स्या रामश्चाहमनुव्रिये ।
गते दशरथे स्वर्गे रामे चारण्यमाश्रिते । [15]
अहमेरा परिभ्रष्टा न्यग्रोधे रश्मिमानिव ।
वशामि राम महाबाहो वशामि लक्ष्मण सुव्रत ।
हा वशामि साध्वि वैदेहि न मा जानीत दुःखिताम् ।

21

After 2 60 7, D[illegible] ins

इदं कृतमनिन्द्य च पुत्रार्थं कर्म गर्हितम् ।
न जातु भरतो विद्वान्पूजयेन्मित्ति मे मति ।
स हि सद्वृत्तचारित्र स न्यस्तवो दृढव्रत ।
सा रामेवगते मातः कैकेयि समवस्थिता ।
अपि च श्रूयमाण च राम यास्यति दुष्कृत । [5]
अपाय पापमस्त्ये भरतो दूषितस्त्वया ।
अहत्वान मनुजेन्द्रस्य राघवप्रभृतीनपि ।
शोचितव्ये समाने तु का नु शक्ष्यामि शोचितुम् ।
महाराज महाबाहो महाभाग महाबल ।
शोकमगाधे पतिता पश्य मा शोकसागरे । [10]
त्वद्दर्शिता त्वया गुप्ता त्वं सर्ता मानिता त्वया ।
या त्वद्दूता नानुगच्छामि कदर्या किं तत परम् ।

सायं परमधर्मिष्ठ माता सत्कीर्तिनिपेवितम् ।
न शक्नोम्युपगन्तुं रामदर्शनलालसा ।
किं मया न कृतं साधु भवेद्यन्ति तवानघ । [15]
इदं शरीरमालिङ्ग्य प्रविशेय हुताशनम् ।
यदि त्वामनुगच्छेय लभेय त्वत्सलोकताम् ।
तावन्येन मनानेन [illegible] त्वपोपरत मया ।
न नूनमहमधीका भर्तुरहो सलोकताम् ।
याह पतिव्रताचारा [illegible] न त्वानुगामिनी ते । [20]
न स्वर्भि केतु स्वरूपो वा पत्युसत्यादिरोहणम् ।
आयु प्रमाण जीवन्ति न मर्त्ये दक्षिणेश्वर ।
नाभिगच्छामि यन्मृत्यु जीवित दत्त्यन्तरम् ।
गते दशरथे स्वर्गे रामे चारण्यमाश्रिते ।
अहमेवा परिभ्रष्टा न्यग्रोधे रश्मिमानिव । [25]
वशामि राम महाबाहो वशामि लक्ष्मण सुव्रत ।
न पश्यतो मा दु खार्ता धर्मज्ञे वशामि मैथिलि ।
अनृणास्मि हि धर्मस्य धन्या [illegible] वशामि मैथिलि ।
समानशीलया भर्तुं परिलोक [illegible] ।
भर्ता प्रथमको बन्धुर्भर्ता प्रथमको गुरु । [30]
भर्तैव खलु नारीणां यशो भर्तैव पावनम् ।
इति सा सुतशोकस्य पतिशोकस्य चोभयो ।
विलपन्ती स्त्रिया मध्ये क्रोशन्ती कुररी यथा ।
सर्वदानावृतन्नरो वसिष्ठो गुरुसत्तम ।
तामुपस्थापयामास वाक्यैरभिवर्धिणीम् । [35]

पीडितां समाहृत (for the prior half) Ś1 D6 नानुयास्यामि, Ñ1 कस्तां व्रजामि, V1 D1 a न स्ता°, B1 न ग° D3 M1 नाना°, B4 नानु° (for नाम्यारोक्ष्यामि) Ś1 D6 वै विना (for चिकृता) —(l 13) D3 विना (for जन्तु) Ś1 मत्य V1 मर्तुं D1 lacuna (for मर्तुं) V1 D1-a M1 कांक्षत् (for स्वयम्) —(l 14) B3 4 D3 जीवितुं, D1 जीवितो (for °तुं) Ś1 D6 च (for न) V1 D1 वद् (for first न) D3 जीवितुं शक्यतो यस्या (for the prior half) Ś1 B1 D6 अनुव्र (D6 °व्रि)ये (for °व्रिये) V1 D1-a M1 रामस्यानुव्रि (V1 D1 °व्र)जामहे (for the post half) —Ś1 V1 B1 D6 M1 om l 15-20 while B1 reads l 15-16 before 1522* —B3 reads l 15-16 in marg —(l 15) B3 4 स्वर्गं (for स्वर्गे) B1 आश्रिते (for आश्रिते) —(l 16) B1 भरतस्यैव लोके (for the prior half) B3 4 वैदेहाति (for रश्मिमानिव) D3 कथ यास्यामि मानद (for the post half) —For l 17 V1 D1-a M1 subst

वशामि राम पर्त पुत्र मैथिलि वशामि लक्ष्मण ।

[M1 लक्ष्म मां (for लक्ष्मण)]

—(l 18) Ś1 D6 वशामि हा (for हा वशामि) Ś1 D6 जानासि D3 जानीथ (for जानीत) —For l 18 V1 D1-a M1 subst.

[illegible] वैदेहि धर्मज्ञे न मां पश्यसि दु खिताम् ।

[V1 पश्य तु (for पश्यसि) M1 नानु मां पश्य दु खिताम् (for the post half)]

21

(l 3) D1 सोपधा स्व (for न्यस्तवो) —(l 4) D1 [illegible] (for °गते) —(l 5) D1 [illegible] (for श्रूयमाणं च) D1 रामो (for राम) D1 [illegible] (for दुष्कृत) —(l 6) = l 6 of 1532* D1 [illegible] —(l 7) D1 [illegible] (for °तीनपि) —(l 8) D1 किं तु शक्ष्यामि (for का नु शक्ष्यामि) D1 जीवितुं (for शोचितुम्) —(l 10) D1 [illegible] (for शोकमगाधे) —(l 11) D1 [illegible] (for मानिता) D1 [illegible] (for त्वया) —(l 13) D1 [illegible] (for भर्तुं) D1 [illegible] (for [illegible]) —(l 14) D1 [illegible] D1 [illegible] (for the prior half) D1 [illegible] (for [illegible]) —(l 16) = l 2 of 1534* —D1 om (hapl) l 15-19 —D1 om l 21 —(l 21) D1 [illegible] —(l 22) D1 [illegible] (for दक्षिणे) D1 [illegible] (for [illegible]) —(l 23) D1 [illegible] (for [illegible]) D1 after corr marg as above) [illegible] (for [illegible]) D1 [illegible] (for [illegible]) —(l 24) D1 [illegible] (for [illegible]) —(l 27) D1 [illegible] (for °त) D1 [illegible] (for दु खार्ता) —(l 31) D1 [illegible] (for °व) —(l 32) D1 [illegible] (for [illegible]) —(l 34) D1 [illegible] (for [illegible]) —(l 35) D1 [illegible] (for [illegible]°)

22

V1 D1-3 5 ins after 2 71.25 while Ś1 Ñ B D4 6 7 M4 ins after Sarga 71

एव विधाय सत्कार भरत पृथिवीपते ।
जलक्रिया तत सर्वा कर्तु समुपचक्रमे।
पुण्या पुण्यजलाकीर्णा महर्षिगणसेविताम्।
उदक स पितुर्दातु सरयू सरित वर्याम्।
अवगाह्य तत पुण्या सरयू समुहुज्वन । [5]
ददौ पितरमुद्दिश्य भरत सलिलाञ्जलिम्।
ददत सलिल तस्य भरतस्य महात्मन ।
सांनिध्य सरित पुण्या सरय्वा प्रददुस्तदा।
विपाशा च शतद्रुश्च गङ्गा च यमुना तथा।
सरस्वती चन्द्रभागा तथान्या सरितो वरा । [10]
तासा नदीना पुण्याना सलिलेन दिवगताम्।
पितर तर्पयामास भरत समुहुज्वन ।
स च पौरजन सर्व सामात्य सपुरोहित ।
तर्पयामास राजान सलिलेन विधानत ।
तत कृत्वोदक सर्वे पौरजानपदा जना । [15]
पृथगाश्वासयामासुर्भरत शोकलालसम्।
आश्वास्यमानस्तैश्चापि भरत प्रययौ तत ।
तैरेव सहित सर्वैरयोध्या नगरीं तत ।
दूरादेव च ता दृष्ट्वा दीनातुरजनावृताम्।
पुरीमयोध्या भरत पौरान्वचनमब्रवीत्। [20]
गते स्वर्गं नरपतौ रामे चारण्यमाश्रिते।
भातीयं मे निरानन्दा श्मशानसदृशी पुरी।
प्रमदा हतवीरेव विचन्द्रेव च शर्वरी।
विहीना नरदेवेन पुरीय न विराजते।
नेच्छाम्येतामह द्रष्टु प्रवेष्टु वा हतत्विषम्। [25]
इहैव प्रायमासिष्ये पितुर्दर्शनकाङ्क्षया।
किं मे पित्रा विहीनस्य जीवितेन सुखेन वा।
इच्छामि जीवितु नाहमनुयास्यामि भूमिपम्।
अथ राज्ञो महामात्रो धर्मपाल इति श्रुत ।
परिदेवयमान स भरत वाक्यमब्रवीत्। [30]

22

Before l 1, D3 5 ins.

अश्रुपूर्णेक्षणश्चैव शोकक्रान्तो निशम्य च ।

[D3 missing from पू to क्रा and then reads तौ D5 अश्रुपूर्णेक्षणौ तौ च (for the prior half) D6 शोकाहतौ (for शोकक्रान्तो) D5 हि (for च)]

—(l 1) Ñ1 B D2 5 6 सकालेन कृत्वा, V1 D1 M4 संस्क(V1 °स्का)रण कृत्वा, D4 7 सत्कालेन कृत्वा (for विधाय सत्कार) D1 3 पृथिवीपति, D4 सत्परक्रम° —(l 2) N B D4 5 7 M4 पितु, D3 om (for तत) Ñ2 V1 B D3 M4 धीमान्, D2 कर्तुं (for सर्वा) D1 धीमान् (for कर्तुं) —(l 3) D7 पुण्य Ś1 Ñ1 D2 4-7 जलं प्राप्य, V1 M4 जनाकीर्णा B1 3 4 जला(B3 °ल)पूर्णा (for जलाकीर्णा) D3 4 सेवित —(l 4) Ñ1 B1 2 4 D3 5 सरित सरयू (by transp) Ñ2 B3 वरित सरयू, D4 शरयूसरित (for सरयू सरित) —(l 5) B3 पुण्यां (for पुण्या) —(l 6) Ś1 D4 6 7 स जलाञ्जलिं B3 स तिलाञ्जलिं —(l 7) B4 ददौ D3 repeats (for ददत) —(l 8) Ñ2 V1 B3-4 D2 सरय्वा, D7 सरय्वां (for सरय्वा) Ś1 D4 दिवुध B2 4 प्रयुध (for प्रददु) Ñ1 V1 D2 4 7 तत (for तदा) —(l 9) V1 om D1-3 5 M4 [अ]थ (for third च) B4 तदा —(l 10) D3 नदस्ता (for तथान्या) Ñ2 B सरितो (for °ता) —(l 11) V1 स त (for तासा) D3 om (hapl) from दिवगत up to सलिलेन in l 14 —(l 13) V1 स सामात्यसंयुक्त (for the prior half) D1 4 सामात्य (for सामात्य).—(l 14) D4 7 सर्मनत (for विधानत) —(l 15) D2-6 7 कृत्वोत्क (D1 7 °क) (for कृत्वोदक) Ś1 D4 ते तु (for सर्वे) Ś1 D4 विधानेन नृपस्य च (for the post half) —(l 16) Ś1 D4 आश्वासयामासु, Ñ1 आश्वासयामास V1 आश्वासयामासुर् —(l 17) V1 D1 3 [अ]थ (for [श्चा]पि) Ś1 V1 D1 3 6 प्रययौ भरत (by transp) V1 D1 तदा (for तत) —(l 18) Ñ1 तैनैव (for तैरेव) V1 B1 4 अयोध्या (for °ध्या) V1 स्वामन् (for नगरीं) Ś1 D1 6 M4 तदा (for तत) —For l 18 D2-6 7 subst

तैरेव सहितोऽयोध्या सीदमानो मुहुर्मुहु ।

—(l 19) D3 5 6 7 तु (for च) —(l 21) D5 दशरथे (for नरपतौ) D1 M4 नरपतौ स्वर्गं (by transp) Ś1 Ñ1 B D4 वनम् (for [अ]रण्यम्) V1 गते च नृपतौ स्वर्गं (for the prior half) —(l 22) B1 2 4 न भातीय, D5 भातीय (for भातीय मे) —D4 om l 23 —(l 23) B3 वनिता (for प्रमदा) B1 विना चन्द्रेण, D3 5 6 गतचन्द्रेव (for विचन्द्रेव च) —(l 24) D2-6 7 चन्द्रेण (for देवेन) D1 मे (for [इ]य) Ś1 च (for न) —(l 25) Ñ B [ए]ताम् M4 [अ]हम् (for [ए]ताम्) M4 इमां (for अह) Ñ1 उपवेष्टु V1 D2 4 D1-3 5 M4 न प्रवेष्टु D1 * * वा (for प्रवेष्टु वा) B3 D7 हतश्रिय, B4 M4 न(M4 ण)तत्विष (for हतत्विषम्) —(l 26) M4 प्रायमावेक्ष्ये (for °सिष्ये) D2-6 7 पितु (for पितु) Ś1 D4 6 7 काम्यया (for काङ्क्षया) —(l 27) Ñ1 B2 3 D7 च (for वा) D2 सुखेन वा (metr) —(l 28) D3 जीवितं न (for जीवितु न) Ñ1 B3 भूपतिं, D2 4 6 7 त(D7 ते) प्रिय, D3 त नृप (for भूमिपम्) —(l 29) V1 D1 तत्र D2-6 7 ततो M4 सत्य (for अथ) Ñ1 V1 B1 D1-3 महामात्यो (for °मात्रो) D1 स्मृत —(l 30) Ś1 V1 D1 त (for स) —D1 om (hapl ?) l 31-32 D3 om l 31 —(l 31) B3 शोक, D3 मोप (for मोप) —For l 31 Ś1 D4 subst

शोकं विमुच्यतामद्य च मासि भरतात्र वै ।

[D4 विमुच्यताम् (for विमुच्य°).]

—(l 32) Ñ1 D1 M4 कुमारस्यैव Ñ2 B2-4 पुत्रस्य(Ñ2 °स्ये)व, B1 अग्रजस्यैव, D4 7 पुत्रस्य सत्य D3 दीनमीक्ष्य (for पुत्रस्य त्वस्य) V1 गुरु वाक्यं महीपते, D3 बोल्यमान वैदेहम् (for

शोचतो मुह्यतश्चैव मोघं ते भरत श्रुतम्।
कुलस्य रक्षस्य तवेदमनुरूपं नृपात्मज।
शोकं भरत मा यथा निर्बन्धात्कर्तुमर्हसि।
सर्वस्वजनमनाशेऽपि न हि शोचन्ति पण्डिताः।
शोचतो रुदतश्चापि यदि नाम मृतः पुनः। [35]
सञ्जीवेत्स्वजनः कश्चिच्छानुशोचेत सर्वशः।
यदा त्वस्य मर्त्यस्य सर्वस्याभिरागते।
मृत्युकाले तदा शोके नास्ति सामर्थ्यमण्वपि।
तस्मात्त्वं सहास्माभिरयोध्यां प्रविश प्रभो।
स्वजनं शोकसंतप्तं समाश्वासय मानद। [40]
ततोऽनन्तरमेव त्वं स्वर्यातस्य महीपतेः।
श्राद्धवर्गप्रदानानि विधिवत्कर्तुमर्हसि।
त्वं ह्यद्य नाथः सर्वेषामस्माकं स्वजनस्य च।
शोचितुं नार्हसि त्वं न प्रजाता नाथता गताः।
एवमुक्तः स विप्रेण धर्मपालेन धार्मिकः। [45]
प्रविवेश निरानन्दामयोध्यां सपदानुगः।
विशून्यचत्वरपथां विध्वस्तविपणापणाम्।
शोकातुरजनाकीर्णां दीनस्वजननादिताम्।
ततो विवेश स्वजनेन संवृतः
पितुर्निवेशं भरतोऽतिदुःखितः। [50]
निरीक्षमाणोऽप्रवसमेन राज्ञा
गतो सचाकारमिवातिनिष्प्रभम्।
प्रविश्य तस्मिंश्च पितुर्निवेशने
तृणानि सस्तीर्य ददाह सातुरः।
ततः स सुष्वाप तमेव चिन्तयन् [55]
पितुर्विनाशं भरतः प्रतापवान्।

23

Before Sarga 75 Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 ins

सम्प्राप्तो व्यसनं कृच्छ्रं हीनवर्णस्वरेन्द्रियः।
भरतो न रराजार्तः शशीव समभिप्लुतः।
पितुश्च मरणाद्दीनो रामप्रव्राजनेन च।
कैकेय्याश्चाथ लुब्धाया धर्मत्यागेन पीडितः।
सोऽपश्यत्तस्य दुःखस्य सागरस्येव संक्षयम्। [5]

---

the prior half) —(l 33) Ś1 D6 स्वमेव (for निर्बन्धात्) —For l 33 Ñ1 V1 D1 4 7 M4 subst

शोके भरत निर्बन्धं नात्यर्थं कर्तुमर्हसि।

[D2 4 7 नात्यन्त (for °त्यर्थं)]

—(l 34) D2 4 7 सर्वस्वजन(D2 °धन)नाशे हि (for the prior half) Ś1 D1 3 [द]प शोचति V1 D6 M4 शोचतीह D2 4 5 7 शोचन्ति हि (by transp) (for हि शोचति) —M4 om l 35 —(l 35) D3 भरत (for शोचतो) Ś1 रुदतश्, B2 क्रन्दतश् D3 क्वचो (for रुदतश्) V1 D1 3-6 7 रुदत शोचत (by transp) Ñ2 B1 3 चैव V1 D1-3 7 चापि (for चापि) Ñ1 (marg also as above) मृतः कथं V1 D1 3 पुनस्(V1 °त्)त B1 मृतः पुनः —(l 36) Ñ1 V1 B1 D1 3 4 7 स(D1 श)जीवेत् D2 जीवेत (for सञ्जीवेत्) Ś1 D6 तदा शोचतस्, Ñ1 D3 5 ननु शोचे(D3 °चा)त Ñ2 B D4 1 अनुशोचेम V1 D1 न स्व(D1 तु) शोचेम D6 नानुशोचेत (for नानुशोचेत) —For l 36 M4 subst

सजीवं स्वजनं सर्वं किंचिच्छोचेम सर्वशः।

—(l 37) D1 [अ]वश, D3 अवश्य (for °स्य) Ñ2 B यातव्य V1 श्रान्त°, D1 अगत° (for मर्त्य) Ñ2 देहिभिः (for सर्वस्याभिः) —(l 38) Ś1 शोको (for °के) —(l 40) N2 B2 तम् (for सम्) Ś1 आश्वस्य (for आश्वा°) Ś1 N1 B D6 मा सुच (for मानद) —(l 41) D3 एतद् (for एव) —(l 42) Ś1 D6 प्रयत्नेन N2 B1 3 विधानानि D2 6 प्रधानानि D4 7 प्रधानादि (for प्रदानानि) —(l 43) D6 तु (for हि) M4 स्वस्य V1 जनस्य, B1 D6 इमनाथ (for ह्यद्य नाथ) D5 त्व ह्यद्य नाथ नाथ सर्वेषां (hypm) (for the prior half) B4 सुजनस्य (for स्व°) D3 om च (subm) —(l 44) V1 D1-3 7 M4 नार्हसे, B4 नार्हसि (for °सि) Ñ B2 D1 3 [अ]रहस्, V1 D1 6 अर्थ, B1 यतस्, B4 त्व हि, D1 7 नत्व (by transp) M4 तु त्व (for त्व न) B3 नार्हस्यन शोचितु (subm) (for the prior half) B2 (before corr as above) त्व प्रजा (for प्रजाता) —(l 45) B4 D3 उक्त (for उक्त) D2 तु (for स) —(l 46) D2-5 7 गतानाम्(D2 4 7 °दो) (for निरा°) D2 4 7 ह्ययोध्यां (for अ°) —(l 47) B4 विपणापर्णां (for विपणापणाम्) —(l 48) Ś1 D6 दीना (for दीन) V1 B2 D1 3 4 6 7 स्वन(D4 7 °र)नि(V1 D1 3 °वि)नादितां D5 स्वजनविनादितां (hypm) M4 निरस्व° (for स्वजननादिताम्) —(l 52) M4 [अ]गदम् (for [अ]गारम्) D4 7 M4 अतीव (for इवाति) Ñ1 D1 3 4 7 नि(D1 निर)प्रभा(D2 3 °भ) V1 दुःखित (for निष्प्रभम्) —(l 53) Ś1 D6 M4 तु (for च) N1 D3 4 5 7 निवेशने पितु (by transp) V1 पितुर्निवेशन —(l 54) B3 संस्तृय (sic) (for संस्तीर्य) V1 D1 M4 आतुर (for आतुर) —(l 55) D1 सुदुःखार्त (for स सुष्वाप) —(l 56) B2 विनाशे (for विनाश) V1 D1 M4 [S]तिदुःखित (for प्रतापवान्)

—Thereafter Ś1 Ñ B D1 6 7 M4 read an addl colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 B1 D6 भरतपलाप Ñ1 भरतोपलापः B1 3 4 अयोध्या(B1 °धा)प्र D4 7 अक्रमपुराणित —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 B1 D6 om Ś1 89 Ñ2 83 B4 73 B3 74 B1 79 D4 M4 83 D7 84 —After Colophon D6 concludes with रामाय नमः

23

(l 1) V1 D1 4 संप्राप्तो B2 महत् (for व्यसन) Ñ B2 D2 3 5-7 कृच्छ्र M4 दुःख (for हीन) V1 -सुरेन्द्रिय M4 -स्वरेन्द्रिय (for स्वरेन्द्रिय) —(l 2) B2 शरीर (for शशीव) —(l 3) V1 मरणे (for °णाद्) D4 क्षीणो (for दीनो) Ñ2 प्रवसनेन V1 प्रव्राजिनेन (for प्रव्राजनेन) —(l 4) B1 रामस्य B2 3 श्राप D2 स्वार्थ (for चार्थ) —(l 5) Ś1 Ñ2 B D6 अपश्यत्, V2 D1 2 M4 सोऽपश्यत् (for सोऽपश्यत्). D3 च (for [इ]व)

अक्षीणदु खेनेव शर्म नैवाध्यगच्छत ।
पितृपैतामह राज्य शाश्वत स विचिन्तयन् ।
आसीदरमसंमूढ प्राश्य विप्र सुरामिव ।
उत्क्रामत्या जनन्याह धर्ममार्गनिषेवितम् ।
अगाधपारे महति पातित शोकसागरे । [10]
प्रशिथिल मृतो राजा रामश्चापि विवासित ।
अपाप पापता नीतो मातराह राज्यलुब्धया ।
विहीनश्चन्द्रसूर्याभ्या यथा मेरुर्न राजते ।
तथा भ्रात्रा च पित्रा च शून्य पुरमिद मम ।
अत्यन्तसुखसंवृद्ध पित्रा भ्रात्रा च लालित । [15]
कथमेवविध दु ख प्राप्य जीवामि दु सहम् ।
सोऽह पित्रा सहैवाद्य वन रामेण वा सह ।
प्रविशामि विना ताभ्या न हि जीवितुमुत्सहे ।
भ्रातुस्तस्य यदि रामस्य पादौ तौ शुभलक्षणौ ।
सवाहये वनस्थस्य तन्नो राज्य महत्तरम् । [20]
शुश्रूषमाणश्चरणौ वने वन्येन जीवत ।
अहमार्यस्य वत्स्यामि तस्याथ मम जीवितम् ।
रामेण हि विना नाहमिच्छामि त्रिदशेष्वपि ।
राज्य किमु मनुष्येषु मातृदूषितमध्रुवम् ।
आर्यरामस्य पूर्णेन्दुसदृश चारुलोचनम् । [25]
मम शोको मुख वीक्ष्य न स्यात्पितृवियोगज ।
इति श्रुत्वा वचो धर्म्यं भरतस्य महात्मन ।
मम त्या च दुर्गाश्च दु साश्रुपूर्णत्वर्पयन् ।
तमवाक्शिरस दीन चरणाग्रेण राघवम् ।
विलिखन्तगुणाचार्य वसिष्ठो भगवानृषि । [30]
आपत्स्वमूढो धृतिमानय सम्यक्प्रतिपद्यत ।
कर्माण्यवश्यकार्याणि तमाह पण्डित सुत ।
स त्व धैर्यं समालम्ब्य विधूय हृदयज्वरम् ।

V1 D1 M4 न क्षय —(l 6) B3 प्रक्षीण V1 D1 3 5 क्षेगस्य (for °क्ष) V1 शम (for शर्म) Ñ1 B3 D5 M4 [अ]विगच्छत —(l 7) Ñ1 V1 BD1 M4 वृत्त (for राज्य) V1 शाश्वत (meta) D1 शाश्वरे (for शाश्वत) Ś1 D6 स च (D6 च स (by transp)) चिन्तयन्, Ñ1 D2-6 7 समचिन्तयत (D2 6 °न्) (for स वि°) —(l 8) V1 प्राप्य (for प्राश्य) M4 साधु (for विप्र) —(l 9) D5 उत्क्रान्त्या D2 5 धर्ममार्ग (for धर्ममार्ग) —(l 10) Ś1 V1 D2 5 6 M4 पतित —D4 7 read l 11 after l 4 —(l 11) D5 illeg for गति Ñ1 गतो (for मृतो) D5 प्रशिथिलचक्षुषो राजा (for the prior half) D5 राज्याद् (for चापि) M4 रामश्चारण्यमाश्रित (for the post half) —(l 12) Ñ2 B3 दीनो (for नीतो) V1 D1 6 7 M4 पापकृतया (D4 7 °कुमया) (for राज्य°) —Ñ1 D5 illeg (Ñ1 except विहीनश्च) for l 13 —(l 13) V1 यथैव D2 M4 रहितश् (for विहीनश्) B2 4 D4 7 सूर्येन्द्राभ्या (by transp) V1 गगन च (for यथा मेरु) D1 शोभते D2 4 5 7 नाभाति (for राजते) —D5 om l 14–15 —(l 14) D4 यथा (for तथा) Ñ1 मात्रा च, B3 च भ्रात्रा (by transp) (for भ्रात्रा च) V1 B2 D1 M4 transp भ्रात्रा and पित्रा D4 7 तथा च पित्रा भ्रात्रा च (for the prior half) —(l 15) D5 illeg from इद up to लालित D4 दु ख (for -सुख) B1 भ्रात्रा (for भ्रात्रा) D4 7 लालित (for लालित) Ñ2 B3 पित्रा भ्रात्रा च पालित (for the post half) —(l 17) D5 illeg from सोऽ° up to ताभ्या in l 18 Ś1 D6 पित्रा देव (for सोऽह पित्रा) V1 D1 सहापि वा (for सहैवाद्य) Ś1 D6 transp वन and सह —For l 17 D2 4 5 7 subst

शक्नोम्यथैव पित्रा भ्रात्रा रामेण वर्जित ।

[D5 शक्नोम्यथैवा D2 om भ्रात्रा D5 भ्रात्रा च लालित स्वय (for the post half)]

—(l 18) V1 M4 गमिष्यामि D2 4 5 7 गमिष्यामि (for प्रविशामि) V1 D2-5 7 M4 नाह B3 नैव (for न हि) —(l 19) Ñ2 illeg from रामस्य up to संवाहये in l 20 D5 illeg for the post half D7 om तौ (subm) —(l 20) Ś1 D3 4 संवहेय B4 समवाये, D1 7 संवाहेय (for सवाहये), D5 वन्यस्यस्य तन्मे राज्य V1 D1 वनस्थोऽ D2 5 राज्याद् (for राज्य) Ñ V1 B M4 तन्मे (B4 °न्मा) राज्याद्वर भवेत् (for the post half) —D2 4 7 om l 21–24 —(l 21) D5 शुश्रूषतश्च (for शुश्रूष°) V1 अपरराणश्च पौरगो (for the prior half) B4 [ऽ]रण्येन (for वन्येन) V1 B1(before corr)2-4 D2 M4 जीवित D5 जीवन (for जीवत) —(l 22) D5 illeg for यं मम जीवित Ñ1 तस्यार्थे च यमाहरत्, Ñ2 B1 2 4 G(ed) तस्यार्थेऽपुष्पमाहरत् (B3 °माहरन् G[ed] °माचरत्), V1 B3 तस्यार्थविनिमा हरन् D1 तस्यार्थेऽभिव्याहरन् D5 तस्य वा यातु यायिनी M4 तस्यार्थे चौदनमाचरत् (for the post half) —(l 23) Ś1 M4 च (for हि) D5 न रामेण विना राज्यम् (for the prior half) D1 इच्छेय (for इच्छामि) Ś1 D6 [च]व त्रिविष्टपे —(l 24) Ñ1 किं च, V1 D1 3 M4 कुतो, B1 किं न (for किमु) V1 D1 3 M4 राज्यमिच्छेयम् (for मातृदूषितम्) V1 अधुव (for अध्रुवम्) —For l 24, D5 subst

कुतो राज्य मनुष्येषु हीनसर्वैवसद्गुणम् ।

—(l 25) Ś1 Ñ1 D6 आर्ये Ñ2 B3 4 अथ, D2-6 7 तस्य (for आर्य) N1 illeg for चारुलोचन —(l 26) V1 D2-6 7 M4 पश्यतो मे मुख शोको (for the prior half) V1 नश्येदिह D1 नश्यतीय D2 7 स्यात्स्य (for न स्यात्पि) Ñ1 D2 वियोगजे, B4 -सानुग (for वियोगज) —(l 28) D4 5 7 मति (for वचो) D7 M4 वचन (for वाक्य) D2 5 अमात्यमधिवर्गश्च (for the prior half) Ñ2 B3 दु खम्, V1 दु खानि (for दु खाद्) Ñ V1 B D1-7 [अ]वर्तयत्(D6 °न्) (for [अ]वर्षयन्) —(l 29) Ñ V1 B D1 M4 भूमि(Ñ1 °मौ) (for दीन) D4 5 7 तत्र शिरसं भूमौ (for the prior half) Ś1 D6 चरण्या पिदव (for चरणाग्रेण) —(l 30) Ś1 D6 7 विमृशन् Ñ1 V1 D3 4 M4 [इ]द, B1 [आ]ह, D2 [आ]ह (for [आ]ह) —(l 31) D5 अति समूढा (for आपत्स्व°) D5 धृतिमान् (for धृति°) V1 D6 om (subm) (for च) Ñ1 अभिजज्ञे —Ñ1 illeg from l 32 up to समालिप्य in l 33 —(l 32) Ñ2 V1 B1 2 4 D1 6 7 धर्माणि (for कर्माणि) V1 [अ]त्य (for [अ]वश्य) D2 3 5 पुत्र (for पण्डित)

कर्तुमर्हस्यसमूढ क्रिया पितुरनन्तरा ।
पिता ते पुत्रशोकार्तो रामे प्रव्राजिते वनम् । [35]
त्वदर्शनागच्छति प्राणानिष्ट त्यक्त्वा दिव गत ।
अनाथ इव भ्रम मा लोकनाथ पिता तव ।
निक्षिप्येत कथ नाम मृतस्तात त्वया विना ।
इत्यसाभि विचार्यैतत्तैलद्रोण्या स शायित ।
तस्य निर्हरण तात पितुस्त्व कर्तुमर्हसि । [40]
परित्यजस्व शोकस्त्व मा च शोक मन कृथा ।
अवश्यभाविनो येऽर्था न त शोच्या भवद्विधै ।
पुत्रैरागमनात्तस्तातविनिर्मिह त्वमभि ।
तस्मात्सत्त्वमवष्टभ्य मा भूर्भरत बालिश ।
कालस्य वशमापन्न शक्यते नातिवर्तितुम् । [45]
सर्वैरेव भाव्यमस्माभिस्तत्र शोचितुमर्हसि ।
भृश हि दु खाभिहता विचेतस
क्षुधा च तन्द्रा च विवर्णता गता ।
इमा पितुस्त्व महिषीरपेक्षितु
न राजपुत्रार्हसि नाथता गत । [50]
अपश्चिमस्ते पितुरन्त्यशो विधि
प्रदर्शितस्त्वत्र हि ते द्विजोत्तमै ।
तमाशु सपाद्य धैर्यमास्थितो
विषादमखिल नृपात्मजार्हसि ।

Colophon

एवमुक्तो वसिष्ठेन भरतो धीमता वर । [55]
वसिष्ठमभिवाद्येदमुवाच भरतो वच ।
त्वय्येव मुनये मे दीर्यतीव मनो मुने ।
लोकनाथे स्थिते रामे नाथ च मयि कीदृशम् ।
किं तु तत्र नयध्व मा यत्र राजा पिता मम ।
करिष्ये तत्र सस्कार भवद्भि सहितोऽनघ । [60]
नेदानीं हृदय चेन्मे स्फुटिष्यति सहस्रधा ।
दर्शयन्तु भवन्तस्त पितर क्षीणजीवितम् ।

—(l 33) Ñ2 त्वम् V1 सर्व (for स त्व) D5 M1 धर्म (for धैर्य) Ñ2 B2 D2 अपा(Ñ2 °वा)श्रित्य, V1 आश्रित्य (subm), B1 3 4 D1-6 7 उपाश्रित्य (for समा°) Ś1 D5 विधाय (for विपूत) Ñ2 भुव, B1 -रुत (for स्थरम्) —(l 34) V1 D1 M2 आनन्तर्यक्रियां पितु, D2 6 7 आर्त्तता (D4 °र्थव, D1 °र्था) पितु क्रिया (D4 7 °या) (for the post half) —(l 35) D2 6 7 इन्द्र (for पुत्र) D1 4 6 प्रवासिते (for प्रव्रा°) —(l 36) D1 गतो यत्रा (for इष्टात्यक्त्वा) —(l 38) Ś1 D5 निर्हृत्य स B1 निधृत्येत, B2 D1 3 4 7 M1 निक्षिप्येत (for निक्षि°) Ś1 चार्येद्, B3 नाथ D2 3 तात (for नाम) Ñ1 मृतस्तात, V1 मृतस्तातस्, B2 (with hiatus) हतस्तात —D6 om (hapl) from त्वया विना up to तात in l 40 D3 विना त्वया (by transp) —(l 39) Ñ2 B2-4 [प]व D3 [प]व (for [प]यत्र) D3 तैलद्रोण (for °द्रोण्या) —(l 40) D1 नृपस्य निर्हरण तात (for the prior half) V1 प्रियस्य (for पितुस्) B1 सस्कर्तुम्, M1 तत्कर्तुम् (for त्व क म्) —D2 4 5 7 om l 41 —(l 41) V1 परित्यज्य B4 परित्यजेय B1 D2 च (for त्व) —After l 41 B3 ins

धैर्यमालम्ब्यतां तात शोकस्य कार्यनाशक ।

—(l 42) V1 B2 4 D1 4 7 अवश्य Ś1 D4 5 भावा (for येऽर्था) Ś1 D4 6 नैव V1 D1 5 ते न (by transp) (for न ते) B1 भवद्विधा —(l 43) Ś1 D5 त्व कुबेर् Ñ2 B3 सु(B3 सह)द्भिर्, B1 सबुधैर् B3 सहृदैर् B4 सबुधैर् (for पुत्रैर्) Ś1 D5 अभ्यन्तान (for °र्नस्) Ś1 Ñ1 B2 D1 6 7 M1 सत्वरविद्भिर् (for तत्त्वविद्भिर्) —(l 45) V1 कुलैर् नातिवर्तितु B4 शक्यते न सि°, D4 6 7 शक्य (D4 °क्त) केनापि°, D3 शक्यते नापि° D5 शक्यते नापि° (for the post half) —(l 46) D1 सर्वैरर्नैर् नाप्सादिर् (for the prior half) Ñ1 V1 D2 5 M1 नाथ D2 नाथ, D3 नारमान्, D4 न त, D7 न त्व (for तत्र) —(l 47) V1 D1 2 g, D2 g D4 हि (for हि) D5 हि सन्त (for विजन्म) Ś1 D5 दु खाभिहता विचेतसो —(l 48) Ś1 D3 4 6 7 क्षुत्पिपासे न विवर्णता गता (Ś1 D5 °ता) —(l 49) Ś1 D5 इमां पितुस्त्व महिषीरपेक्षितु

—(l 50) D2 नाथपुत्र —(l 51) Ñ1 illeg from पितु up to नृपा in l 54 Ñ2 अरन्थ्यो V1 B3 4 D1 3 M1 अन्त्य च B1 अन्त्यो (for स ययो) —(l 52) Ñ2 B D1 न ह (B4 म) कृतो (D1 कृतो) द्विजै V1 D2-6 7 M2 च तत्र(M1 एव तो द्विजै (for हि ते द्विजोत्तमै) —(l 53) D2 वै यथाविधि D3 यथाविधि —(l 54) B1 विशालुम्, B3 विस्मतुम् (for विषाद्म्) B1 विषण्णको (for °खिलम्) V1 D1-6 7 M1 न सी(M1 सा)तु त्व नृपात्मजार्हसि ।

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ B D5-7 वसिष्ठवाक्य (Ñ2 illeg for वाक्य) V1 D1 भरतानुनयो —*Sarga no* Ñ1 B1 D2 6 om Ś1 Ñ2 M1 80 V1 D4 79 B2 64 B3 D7 79 B4 74 D1 135 D3 5 82 —After colophon D4 concludes with रामाय नम

—D3 om l 55 —Ś1 D5 begin l 55 with एव —(l 55) Ñ1 illeg for भरतो धीम D4 6 7 क्षिप्रं (for धीमता) —(l 56) Ñ2 illeg from वसि up to l 57 Ś1 Ñ1 D5 अभिवाद V2 M1 [ए]वम् (for [इ]दम्) V1 [आ]त्तु सतो D2 4 6 7 परम (for [आ]वचो) —(l 57) Ñ2 V1 B D3 M1 भवति (for त्वय्यपि) D5 [इ]ह (for [ए]व) D3 D1 M1 भवति (for त्वय्यपि) D6 [इ]ह (for [ए]व) D3 मन्यसे च D1 7 न हुनति D5 वर्ति मे (for हुवति मे) D3 मे (for मनो) D5 दीर्यतीव दीर्यतीव (for दीर्यतीव) D4 7 मनो (for मनो) D3 दीर्यतीव मनस्तु मे (for the post half) —(l 58) B1 D2 6 7 M1 मम (for मयि) —(l 59) B3 नय त्व (for नयध्व) D3 मुने B1 (also) —(l 60) D1 6 7 राजार (for संस्कार) —(l 61) D3 चेत D4 3 ते (for चेन्मे) M1 अद्य (for स्वयं) D3 6 M1 स्फुटिष्यति D4 7 स्फुटि° (for स्फुटि°) —(l 62) V1 D1 6 7 M1 राजान (for पितर) —After l 62, D3 6 7 ins

एवमुक्त तु भरते वसिष्ठ सो यथाक्रमम् ।

—D3 transp l 63 and l 64 —(l 63) Ñ2 illeg from प्रयुता up to आनयद् in l 64, M1 न हि (for ते मुने) —(l 64) B3 आनयत D2 4 6 7 आदि गुरु (for आनयद्)

ततो वसिष्ठप्रमुखाः सर्वे ते नृपमन्त्रिणः ।
आनयन्भरतं तत्र यत्र राज्ञः कलेवरम् ।
अर्धसप्तशतास्ताश्च स्त्रियो राजपरिग्रहाः । [65]
भरतं पुरतः कृत्वा पर्युदस्तु मृतं नृपम् ।
ततः प्रविश्य भरतः सह राजपरिग्रहैः ।
ददर्श पितरं प्रेतं रामस्यातुर्निवेशने ।
स तं गतासुं पितरं दृष्ट्वैवोपहतत्विषम् ।
हा राजन्निति विक्रुश्य पपात धरणीतले । [70]
निःसंज्ञकल्पः संज्ञां तु पुनर्लब्ध्वा सुदुर्मनाः ।
जीवन्तमिव संप्रेक्ष्य पितरं सोऽभ्यभाषत ।
राजन्नुत्तिष्ठ किं शेषे भरतोऽहमुपागतः ।
यदाज्ञया महासत्त्व शत्रुघ्नसहितस्त्वरन् ।
मम मातामहस्तात कुशलं त्वानुपृच्छति । [75]
प्रणम्य शिरसा तद्वद्यथाजिन्मातुलो मम ।
यतः कुतश्चिरस्प्राप्तमङ्कमारोप्य मां नृप ।
ननु मूर्धन्युपाघ्राय प्रीत्या पूर्वमनन्दयः ।
स इदानीमनुप्राप्तं किमर्थं नाभिभाषसे ।
न तेऽपकृतवान्किंचिदहं तात प्रसीद मे । [80]
धन्यः स रामो येनाशु कृता ते वसुधाधिप ।
लक्ष्मणश्चापि धन्योऽसौ यो राममनुनिर्गतः ।
अधन्योऽहमपुण्यश्च यं मां प्रति स पुण्यवान् ।
दुःखेन महताविष्टः प्राणांस्त्यक्ष्यामि नास्ति ।
नूनं च तौ न जानीतो मृत्युं ते रामलक्ष्मणौ । [85]
यथा हि वनमुत्सृज्य नागताविह दुःखितौ ।
मातृदोषाद्द्विषितो यदि तावदहं नृप ।
वक्तुमपि तावत्त्वमभिभाषितुमर्हसि ।
निर्वास्य चीरवसनं रामं लक्ष्मणमेव च ।
स्त्रीहेतोर्निमिषं प्राणांस्त्यक्त्वा राजन्दिवं गतः । [90]
एवं विलपतस्तस्य भरतस्य महात्मनः ।
श्रुत्वा नृपतिपत्न्यस्ता रुरुदुर्भृशदुःखिताः ।
विलपन्तं तथा तं तु भरतं शोककर्शितम् ।
वसिष्ठो जपतां श्रेष्ठो जाबालिश्चेदमूचतुः ।
मा शुचो भरत प्राज्ञ नैव शोच्यो महीपतिः । [95]

—M1 om l 65–69 —(l 65) Ñ1 illeg for अर्धसप्त° D4 तत्र (for ताश्च) V1 चतुर्दशशताधर्पा, D4 चतुर्दशे शताश्च (subm) (for the prior half) D2 3 1 राज्ञ (for राज्ञ) Ś1 Ñ2 D1 3 5 6 परिग्र° —(l 66) Ñ1 D2 6 महीपतिं, V1 D1 2 7 मृत पतिं, B1 मृत नृप (for मृतं नृपम्) —(l 67) D2 तत्र (for तत°) D7 राज्ञो (for राज°) —Ñ1 illeg from l 69 up to लब्ध्वा in l 71 —(l 69) V1 च (for [द]ष्ट्वै) —(l 70) Ś1 Ñ1 D6 सक्रुश्य (for वि°) M4 चतुर्दिशमथोपथ (for the prior half) Ñ1 B1 3 1 पृथिवीतले, D2 5 7 वसुधातले —(l 71) D4 विसंज्ञ स तु M4 निःसंज्ञकल्प V1 D1 3–6 7 M4 लब्ध्वा भूय, B2 पुन प्राप्य (for पुनर्लब्ध्वा) —(l 73) M4 उत्तिष्ठ राजन् (by transp) B4 D5 (before corr) [ऽ]य (for ऽहम्) D2 पुरागत, M4 इहागत —(l 74) V1 D1–3 7 तदाज्ञया (for यदा°) —Ñ1 illeg from सत्त्व up to l 76 Ñ2 B3 D4 5 7 M4 महात्म(M4 °भाग) (for °सत्त्व) —(l 75) D2 4 5 7 स मे (for मम) Ñ2 B तत्र (for तात), D2 तु (for [अ]नु) B4 त्व नु पृच्छसि, D1 1 त्वां तु पृच्छति —(l 76) Ñ2 ते तत्र (for तद्वद्) V1 D2 2 च मे (for मम) —(l 77) D2 (with hiatus) संप्राप्य अंकम् V1 D1 M4 आधाय D2 4 5 5 आदाय (for आरोप्य) Ñ1 B2.4 D4 नृप —(l 78) Ñ2 B2–4 नते V1 यस्य, D2 7 पश्चात् (for ननु) Ś1 D6 आनने मूर्ध्न्युपाघ्राय (for the prior half) Ś1 V1 D2 4–7 M4 प्र(D3 4 M4 प्री)त्यनन्दय(Ñ1 D4 5 M4 °सि) मूर्धिन्, V1 D1 3 प्रतिनन्दसि मूर्धनि(D4 पार्थिव) (for the post half) —(l 79) D4 तमिदानीम्, D2 इदानीं च (for स इदानीम्) V1 D1–3 7 M4 कस्मान्मा(D4 °त्व) (for किमर्थं) —Ñ1 illeg from विभाषसे up to कृतवा in l 80 B4 D5 [अ]भिभाषसे —(l 80) V1 D1–3 M4 नापराध्यामि ते किंचित्, D2 3 न मेऽपराध्यामि (for the prior half) Ñ2 B1 3 तावत्, V2 D1 3 M4 राजन् (for तात). D1 3 4 7 प्रसीद त्वमिहेति (for the post half) —Ñ1 illeg from l 81 up to धन्यो in l 82 —(l 81) V1 [आ]त्मा (hypm) (for [आ]शु) M4 जगतीपते (for वसुधाधिप) V1 D1 तिस्रो(D4 कृता वै) वनगता वन(D2 °ने) D3–6 7 कृता तव(D3 तात) महीपते(D2 °तले) (for the post half) —(l 83) V1 D1 अधर्मो (for अधन्यो) D3 [ऽ]ह (for च) Ñ B1–3 D1 तु (for स) Ñ1 illeg Ñ2 V1 D1–4 7 मनुजात् (for पुण्यवान्) —(l 84) D3 3 5 समुत्थवान् (for संलक्ष°) D2 7 प्रेतगतं गतवानसि (for the post half) —D2 4 7 om l 85–88 —(l 85) Ñ2 B3 तात, V1 D1 ते (for तौ) Ś1 D6 नूनं तौ न विजानीतो (for the prior half) D6 7 तौ (for ते) —(l 86) D1 वनो (for यथा) D3 विविक्तम् (for हि वनम्) D5 यथा विनिष्क्रम्य (for the prior half) Ś1 स्व (for इह) —V1 D1 om l 87 —(l 87) Ñ B D3 6 M4 अ(Ñ B2.5 वि)प्रियस्य(D3 °च) ते (for अरचितो) —(l 88) B1 om तावत् D3 5 अभिभाष(D3 °भाषु)मिहार्हसि (for the post half) —After l 88 D3 M4 ins

सम्प्राप्तस्त्वन्नेत्र मुनिभिः सहागतः ।
प्रमुखे त्वां चाधयन्ति प्रतिबोद्धुमर्हसि ।

[(l 2) D3 बाधयन्ति महाराज (for the prior half)] —(l 90) Ś1 B4 D3 अपि (for नृपि) —(l 91) D6 विलप्यमानस्य —(l 92) M4 नार्थस्य (for पत्न्यस्) V1 विलपत्य सर्वे सदा (for the prior half) —(l 93) D2 4 4 तथ (for तं तु) D1 स्थेन (for भरत) Ś1 Ñ V1 B D4 शोककर्शितं D3 दारुणिकं —(l 94) Ñ1 B1 वदतां, V1 D1 वदतां M4 विदुषां (for जपतां) V1 D1 मतिमान्, D4 3 कविरात् (for जाबा°) —(l 95) D1 6 मा शुचः शुचां लभस्व (for the prior half) Ñ1 V1 B1 D1–6 7 [च]न B1 [अ]पि (for [इ]व) —After l 95, D7 ins

धर्मज्ञो दात्सदा धुराभिरतो रणे ।
वसन्तो दाशरथिरं सत्यसंगरः ।

धानन्तर्यमसमूढ कर्तुमस्य त्वमर्हसि ।
शोचन्तो ननु सस्नेहा बान्धवा सुहृदस्तथा ।
पातयन्ति गत स्वर्गादश्रुपातेन राघव ।
श्रूयते हि नरव्याघ्र पुरा परमधार्मिक ।
भूरिद्युम्नो गत स्वर्गं राजा पुण्येन कर्मणा । [100]
स पुनर्बन्धुवर्गस्य शोकबाष्पेण राघव ।
दृष्टो वै क्षपित पुण्ये पुन स्वर्गान्निपातित ।
तस्माच्छोक राजपुत्र पितृस्नेहसमुत्थितम् ।
त्यज त्वं नार्हसि स्वर्गात्पुनश्च्यावयितुं नृपम् ।
अतिशोकाग्निना दग्ध पिता ते स्वर्गतश्च्युत । [105]
शापेन मन्युनाविष्टस्तस्मादुत्तिष्ठ मा शुच ।
नाथ शोच्यस्तव पिता स च कामात्मलोकभाक् ।
सुतो नाथ सुता यस्य यूय रामपुरोगमा ।
धर्मात्मानो महात्मानो लोके प्रथितपौरुषा ।
देवौजस सत्त्ववन्तो महेन्द्रवरुणोपमा । [110]
एवमुक्तो वसिष्ठेन भरतो धर्मवेदिनि ।
त्यज वा शोकमिद वाक्यमुवाच वदता वर ।
शुचति यद्भवन्तो मा तथा तद्विधि मे मान ।
दुस्त्यजस्तु पितृस्नेहो भृशं मोहयतीव माम् ।
सस्नेहितो भवद्भिस्तु गुरुभिर्हितवादिभि । [115]
त्यक्त्वा शोक करिष्यामि पितुरस्यौर्ध्वदेहिकम् ।
आनयन्तु यथोद्दिष्टं भवन्तो नृपमन्त्रिण ।
सत्काराय पितुश्चास्य सर्वसंभारविस्तरम् ।
इति नृपतिसुतस्य वदत
सह नृपमन्त्रिपुरोहितैर्वसत । [120]
अचिरमिव विद्युद्गामिनी
रजनीव बभूव शर्वरी ।

Colophon

—(1 96) B1 इत्य मूढ D3 °मूढ (for असंमूढ) —(1 97) V1 D1-4 7 M1 शोचमानास्तु(V1 D1 M1 °ना हि) B3 सस्नेहा (for सस्नेहा) —(1 98) B3 स त (for गत) Ś1 B D3 M1 स्वर्गम् (for स्वर्गाद्) Ś1 राजान पुण्यकर्मणा (for the post half) —D3 om 1 99 —(1 99) D3 illeg from हि up to पुरा D3 यो (for हि) B3 महाभाग (for नरव्याघ्र) —(1 100) D3 स्वर्गं D5 राजन् (for राजा) —(1 101) Ñ1 illeg up to °पेण M1 गोविन्द हित राघव (for the post half) —For 1 102 V1 D3 subst

शोचितेनैव स पुनर्बन्धुवर्गस्य राघव ।

—(1 102) D3 illeg for वै क्षपिते V1 D1 च (for वै) Ñ1 क्षपिते Ñ2 B क्षपिते (for क्षपिते) D1-4 7 धर्मे (for पुण्ये) V2 B1 2 3 तत (for पुन) D3 निरस्तुत —(1 103) D3 illeg for the prior half D3 त्व (for शोक) V1 D3 M1 तस्मात्त्व राजपुत्र च (for the prior half) D1 M1 पितु (for पितृ) M2 स्नेहम् (for स्नेह) V1 D1 समर्थित D4 समुद्भव M1 उपस्थित (for समुत्थितम्) —For 1 103 D3 subst

तस्माच्छोको महाराज पितृस्नेहसमुत्थित

—(1 104) B3 D4 7 त्यज त्वं D3 3 4 त्यजस्व (for त्यज त्व) M1 transp त्वं and नार्हसि D3 illeg for नार्हसि स्व N3 [illegible] (for स्वर्गात्पुन) V1 B3 पातयितुं B3 च्यावयितुं (for च्यावयितुं) B3 नृप (for नृपम्) —For 1 104 V1 D3 subst

न त्वं नार्हसि त्व स्वर्गात्पुनश्च्यावयितुं नृपम् ।

[D3 नृपम् (for नृपात)]

—(1 105) B3 अति D3 अपि (for अति) —D3 illeg from शोका up to तं V1 B3 [illegible] (for [illegible]) [illegible] —(1 107) (for the prior half) D3 न च (for नाथ) —(1 107) Ñ1 illeg from °स्य up to °भा V1 B1 4 D1 4 5 M1 [illegible]

D3 [illegible] (for °र्मणि) —(1 108) B1 ना° (for राम) —(1 109) D3 3 4 महात्मानो महाभागा (for the prior half) D2-4 7 [S °वनिता (for प्रथित) —After 1 109 B3 ins

पुण्यात्मानो महाभाग धर्मेण च हिते रता ।

—(1 110) D3 दिव्य (for देव) —(1 113) V1 illeg for शुचति यद्भवन्तो D3 शुचतो मा (for भवन्तो मां) —D3 om 1 114-115 —(1 114) D1 हि (for तु) D3 स्नेह (for भृशं) V1 D1 3 पीडयति (for मोह°) —(1 115) V1 भवद्भिर्हि B3 [S 5 गुणाधिक्, B1 D3 °अ D3 °द्भि सत् (for भवद्भिस्तु) Ñ1 पुत्र (for हित) —(1 116) D3 सम (for अस्य) —(1 117) V1 B1 1 D1 यथा(D3 °शो) ज्ञ (for यथो°) V1 D1 4 7 यथा (for [illegible] Pr D1 यथोद्दिष्टं (for यथोद्दिष्ट) V1 D1 4 7 यथा (for भवद्भि) D3 आनो गुणविशि M1 भर्तुराज्ञाभिरिष्टिम (for the post half) —(1 118) B2 4 D1 M1 संस्काराय(D1 M1 °रिक) D1 4 7 संस्कारिक M1 5 रथ (for रथ) V1 संस्कारिक [illegible] (for the prior half) —(1 119) V1 D1-4 7 M1 आनय (for नय) —(1 120) B3 नृपति D3 °हि (for आनय) Ñ1 B3 अमात्ये D3 न तैर्ये (for °ते) M1 सह नृपमन्त्रि) —(1 121) V1 B1 D2 3 4 मं इस (for नैर्वपुरोहितै वृते —(1 121) V1 B1 D2 3 4 मं इस (for विद्युद्गामिनि°) B1 विद्युद्गामिनी [illegible] M1 °गमिनी (for विद्युद्गामिनी) —(1 122) M1 स्वभू त (for भवति) D 1 4 शर्वरी) —(1 122) M1 स्वभू त (for भवति) D1 4 7 बभूवुर्वरा (D1 °व शर्वरी)

Colophon D1 4 7 —Sarga number V1 B1 3 D3 D3 अयोध्या V1 D1 अयोध्याकाण्डे D2 3 अध्याय, D3 4 7 अध्याय संख्या —Sarga no (Figures, words or both) V1 B1 D4 D3 74 M1 74 V1 B1 D1 80 B1 60 B1 75 D5 77 D4 3 V1 D5 78 —After colophon D3 concluded with सर्ग न

24

After Sarga 79, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 ins.

स तु शब्दसमाविष्टो गुहो ज्ञातिगणैर्वृतः ।
भरतं वाक्यकुशलो बद्धाञ्जलिरभाषत ।
इक्ष्वाकुनन्दनस्येदं श्लाघ्यं भरत त्वया ।
अनुरूपं गुणानां च कुलस्य यशसश्च ते ।
यस्य त्वं कुलशौण्डीरो गुणज्ञो धर्मवत्सलः । [5]
धन्यश्चासौ मम सखा राघवः प्रियबान्धवः ।
यस्त्वं लब्ध्वा श्रियं त्यक्त्वा निर्गुणामिव योषितम् ।
वनादुपानेतुमितो यासि भ्रातरमग्रजम् ।
ईदृशं दुर्लभं लोके यादृशं त्वयि सौहृदम् ।
राघवं प्रति धर्मज्ञ यत्र सत्यं प्रतिष्ठितम् । [10]
यः पितुर्वचनं कुर्वन्नरण्याश्च तव प्रभो ।
सभार्यः सह च भ्रात्रा प्रविष्टो निर्जनं वनम् ।
तस्य नित्यमयुक्तस्य शौर्ययुक्तस्य धीमतः ।
अनुरूपो गुणानां त्वं भ्राता राजीवलोचनः ।
एवमुक्तस्तु भरतो राजपुत्रो गुहेन सः । [15]
प्रत्युवाच गुहं धीमान्साम्यपूर्वमिदं वचः ।
अनेनैवाभिधानेन स्निग्धेन च हितेन च ।
पूजितश्चार्चितश्चास्मि परितुष्टश्च ते गुह ।
किंत्विदं श्रोतुमिच्छामि वक्तव्यं खलु नानृतम् ।
कस्मिन्देशे वनं गच्छन्नुषितो मम बान्धवः । [20]
सुखानामुचितो नित्यमसुखानामकोविदः ।
रामो राजीवताम्राक्षो मैथिल्या सह सीतया ।
भ्रातृस्नेहादनुगतः सुप्तो यः स राघवम् ।
सौमित्रिर्लक्ष्मणो नाम कच्चित्स परिवृत्तवान् ।
स रामः शयितो रात्रौ क्व स्थितः क्व विलम्बितः । [25]
सीतया सह धर्मात्मा क्व चाप्यासीन्नरर्षभ ।
काः कथाः कृतवान्वीर किमासीत्तस्य भोजनम् ।
मत्पूर्वः शयितः कस्मिन्देशे क्षितिधरोपम ।

24

(l. 1) V1 D1 -समाविष्टो (for समाविष्टो). Ś1 -गुणैर्वृत ; Ñ1 B3 M4 समागत, V2 D1 समन्वित ; B1.4 -गणावृत ; B2 D2-5 7 -गु(D1.5 -गु)णान्वित.—(l. 2) V1 रुदन् (for भरत). V2 D1 दुःखार्त D2.3 वाक्यकुशल. V1 D1 M4 उवाच ह (D1 त) (for अभाषत).—(l. 3) B1 वर्षं ; B4 -वंश्य (for -स्येद). D1 प्रभा (for श्लाघ्य). V1 व्याकृत, M4 भाषित (for व्याहृत). D2 भरत व्याहृत (by transp.).—(l. 4) B1 कुलेषु (for °नस्य) Ś1 D2 M4 तथा (for च ते). V1 कुलस्य यशसश्च ते (for the post. half).—(l. 5) Ś1 D2 कुलमणी, Ñ B3.4 °शौण्डीरो, V1 मनशौण्डीरो, B1 °शौण्डीयों, B2 °निपुणो (for कुलशौण्डीरो) B4 om. the post. half.—(l. 6) D2 प्रियबान्धव.—After l. 6, B3 ins. :

धर्मात्मा सत्यसंधश्च यस्य भ्राता भवानिति ।

—(l. 7) D2 यश्च D2-5 7 राज(D2 °ज्य) (for लब्ध्वा). V2 D1 यस्त्व लब्ध्वा, V2 चापि (for त्यक्त्वा). D3.4 5 7 त्रिगुणाम् (for निर्गुणाम्). Ś1 D5 योषिता —(l. 8) B2 वनाद् (for वनाद) —(l. 9) Ś1 D5 इद तु दुर्लभ, V2 ईदृश सौहृद, D5 ईदृश दुर्ल°. Ś1 D5 ते च, Ñ2 B3 तव (for त्वयि). D1.2 सौहृद त्वयि (by transp.); M4 सौहृद तव, V2 D2-5.7 सौहृद(V1 दुर्लभ) यादृश त्वयि (for the post. half).—(l. 10) B3 D4 7 धर्मज्ञ (for °ज्ञ). V1 D1.2 M4 सत्य यस्मिन् ; D2.4 5 7 यस्मिन्सत्य(D4 °त्य) (for यत्र सत्य).—(l. 11) M4 स (for य) D2.3 पुनर् (for पितुर्) V1 रत (for तव).—(l. 12) D2-5 7 सहितो (for सह च) V1 D2 भ्राता च (by transp) Ś1 D5 सह पत्न्या(D5 °भार्य) सह भ्राता (for the prior half) Ñ2 V1 B2-3 विजन B4 M4 दण्डक (for निर्जन).—Ś1 D5 om l. 13-14.—(l. 13) B1 यस्य (for तस्य).—D2 om. (hapl) from शौर्ययुक्तस्य up to l. 14. B1 om. (hapl.) शौर्ययुक्तस्य. V1 D1.3 धैर्य (for शौर्य).—(l. 14) V1 D2 7 राजीवलोचन.—(l. 15) D2 शौर्ययुक्तस्तु (for एवमु°). B4 om. the post. half. Ñ2 B1.3 महायशा (for गुहेन स).—(l. 16) B1 श्रीमान् (for धी°) V1 साम्यपूर्वम्, D1 साम्ययुक्तम्.—(l. 17) Ś1 D5 विधानेन, V1 [अ]भिवादेन, D1 M4 [अ]भिवादेन, D2-5 7 [अ]नुरागेण (for [अ]भिधानेन) V1 D2 अनुराग- (with hiatus) (for स्निग्धेन च) D4 7 स्निग्धेन (for च हितेन).—(l. 18) B1 च निन्द्य ; D3 चर्चितश्च, D5 चार्चितश्च (for चार्चितश्च). D2.5 चैव, D4 7 चापि (for चास्मि). D2 7 परितुष्टोऽस्मि, D5 हृष्टतुष्टश्च —(l. 19) Ś1 D5 किंचित्त, V1 D1-3 5 तस्य तु, D2 7 सत्य तु, M4 किं तु तव. D2 वक्तुम् (for श्रोतुम्) —After l. 19, D2.3 5 ins.:

राज्य त्यक्त्वेह सप्राप्तो राघव पितुराज्ञया ।

—(l. 20) M4 (before corr. as above) तस्मिन् (for क°). D4 वने D4 (after corr m. as above) धर्मबान्धव.—(l. 21) M4 [s]त्यन्तम् (for नित्यम्). V1 D1-5 7 न नो(D5 न चो)चित (for अकोविद) M4 अदुःखानुचितस्तथा (for the post. half).—(l. 22) Ś1 D5 राजीवपत्राक्षो D5 वैदेह्या (for मैथिल्या) —(l. 23) M4 चानुगत (for अनु°) D7 सुप्तवान्. Ñ2 यश्च, V1 यातु, D1.3 यस्य, D5 य स (for य स) —(l. 24) Ñ2 B1.3 (also as above) देशे, D2 राम, D7 M4 राम (for नाम) Ñ1 B1 D6 कश्चित्, V1 B2 (also) 4 D1-5 7 M4 कस्मिन् (for कच्चित्). V1 D1.3 M4 तु(D1 नि, D3 स, M4 स) परिवृत्त(D5 °वर्त)वान्.—For l. 24, B3 subst

सौमित्रिरपि देशेऽपि कस्मिंस्तिष्ठन्नुपर्षभ ।

—(l. 25) V1 कुमार. (for क राम). Ñ2 महितो, D4 प्रस्थितो. D1.4 5 7 भूमौ (for रात्रौ). D2 om (hapl ?) क स्थित. V1 D1 सीतया सह, B2 क निरीक्षित, B3 °नदित (for क विलम्बित).—(l. 26) D3 धर्मज्ञ (for धर्मात्मा). V1 D1 धर्मज्ञो लक्ष्मणः श्रीमान् (for the prior half) Ś1 D5 कुत्र चासीत्; Ñ1 B1.4 क वा चा(B4 स्वा)सीत्, Ñ2 B3 D2 7 क चाप्या(Ñ2 B3 °चा)सीत्; V1 कुत्रोष्या°; B2 क चावासीत्; M4 क वाप रा (for क चाप्यासीत्). Ñ2 B1 3.4 नराधिप, D2 4 7 नरर्षभ.—(l. 27) Ś1 D5 किं चात्र, Ñ2 B किं चात्र, V1 D1 का कथा (for काः कथाः). B2 धीर ; D2 7 वीर. Ś1 B2 D2 7 किं चा(B2 वा)सीत्तस्य

अस्मिन्क्लेशदुर्वापे भ्राता मे सह सीतया ।
सुखवाग्जननीमेका शरीरेण च चक्षुषा । [30]
तथा कमलपत्राक्षो धनूंषि सलक्ष्मण ।
या दिशा जगमिषान्मुख्य स्वसारथि ।
एतदाचक्ष्व मे सर्वं यथावत्परिपृच्छतः ।
तस्य देवप्रभावस्य राघवस्य विचेष्टितम् ।
एतत्तु वचनं श्रुत्वा भरतस्य महात्मनः । [35]
अब्रवीत्प्राञ्जलिर्वाक्य गुहो गहनगोचरः ।

Colophon

25

After 2 83 21 Ś1 Ñ V3 B D1 2 M1 ins

Colophon

सतीर्थं भरतो गङ्गां ससैन्यः सह मन्त्रिभिः ।
पुरोहितस्यानुमते गुह वचनमब्रवीत् ।

कतमेन तु देशेन गन्तव्यं मम राघव ।
गुह मार्गं समाचक्ष्व त्वं सदा वनगोचर ।
सोऽब्रवीद्भरतस्यैतद्वच श्रुत्वा गुहस्तदा । [5]
अभिज्ञस्तस्य देशस्य यस्मिन्वसति राघव ।
इतः प्रयागं काकुत्स्थ गम्यतां वनमुत्तमम् ।
नानापक्षिगणाकीर्णमुपेतं सलिलाशयैः ।
कमलप्रतिमालाभिः सुतार्थकल्पवर्तैः ।
सगवाक्षैः पर्णनिरुद्धैर्नीलशोभितैः । [10]
तत्र प्राकप्रदेशाते तु प्रयागस्य नरर्षभ ।
ततोऽपि च गन्तव्यं भरद्वाजाश्रमं प्रति ।
तत्र गत्वा रामपुत्र मुनिं समभिवाद्य ।
धर्मज्ञं तपसा सिद्धं त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् ।
तस्मात्त्वमाशीर्वचनं गिरश्च हृदयंगमाः । [15]
श्रुत्वा प्रास्यसि संहृष्टो द्रष्टुं भरताग्रजम् ।
उषित्वा रजनीं तत्र निवेशस्तत्र पूजितः ।

V1 निमायस्य तु D1 निमागचत्र (for निमक्षीतस्य) —(l 28) V1 D1 M1 तत्पूर्वं D2 6 7 अपूर्वं Ś1 N3 D4 स्वपिति V1 शयिन (for शयिन) D2 कश्चिद् (for कस्मिन्) D1 3 क्लिशितरोचम —(l 29) Ñ2 B3 तस्मिन् D5 7 M4 वस्मिन् V1 D1-6 7 [स]पुष्पमूले —(l 30) B2 D1 शरीरेण B3 4 °रेण च —(l 31) V1 D1-6 7 M4 स किरत्पादिदूरस्थो (for the prior half) —(l 32) Ś1 D1 6 7 M4 सपन | D4 7 M4 सुतथ) सप्तारथि Ñ B स च सूतश्च सारथि (for the post half) —(l 33) V1 D1 आरग्रधि (for °चक्ष्व) M4 परिपृच्छते —D2 om from विचेष्टित in l 34 up to वाक्यं in l 36 —(l 35) N2 एतत्तु D2 एतत्तद् D4 7 M4 एत तु (for एतत्तु) B1 3 4 D3 4 7 राघवस्य (for भरतस्य) —(l 36) D1 om (hapl) from गुहो up to 2 80 1° M4 वनगोचर

Colophon V1 D1 3 4 M4 om —*Sarga name* Ś1 गुह (also भरत)वाक्य Ñ1 D6 7 गुहप्रश्न N2 L गुहानुप्रश्न, D4 भरतवाक्य —*Sarga no* (figures words or both) D1 om Ś1 97 N2 93 B1 80 D2 D7 92 B4 87 D1 90

25

V1 D1 3 7 om Colophon —*Sarga name* L1 om Ś1 Ñ B1 3 D6 गङ्गासंतरण —*Sarga no* (figures words or both) N1 B1 D1 om Ś1 101 N2 7 B2 84 B3 M4 95 B4 91

—(l 1) Ś1 ससैन्ये V B M4 सुतेन D4 6 2 ससैन्य (for °न्य) D1 सह पत्निभि D6 7 बहुयुधि —(l 2) B2 [म]-पुत्रो D1 गुरो D4 भरतो वाक्यमब्रवीत् (for the post half) —After l 2 B2 ins

वक्तव्यं मे महावीर गुरुणा वनगोचर ।

—(l 3) D2 3 त्वं (for तु) V1 देशेनमागुर D1 4 मम मम M4 कतरेण तु (for कतमेन तु) —(l 4) D2 महामनः D6 समाचक्ष्व M4 तत्° —(l 5) Ś1 D4 6 7 [प्र]च्छ D2 [च]ह (for [प्र]च्छ) B2 वचः (for श्रुत्वा) N1 V1 D1-6 7 transp वच and श्रुत्वा —B1 om l 6 —(l 6) B2 यत्र (for यस्मिन्) D2 राघव —(l 7) Ñ B प्रभुनि (for प्रयाग) D2 च बन (for वनम्) —(l 8) D1 मुनि (for नाना) —D2 4 5 7 om l 9-10 —(l 9) Ś1 D6 प्रतिमलाभै Ñ1 प्रतिमाभरणै (hypm) N3 B1 3 4 प्रतिमाभिश्च V1 D3 M1 पद्मप्रतिमा(M4 °भा)भरणै B2 (m also कानकाभरणै स्वच्छै) कमलोत्पलस्वरणै D1 पद्मप्रतिमामाले (for the prior half) V1 मुनीर्थ M4 मनीर्थै —(l 10) Ś1 B3 D6 पूर्णैः (for पर्णैः) V1 D3 M4 नगा(M4 °ग)ना(V2 ना)लपर्णैः D2 पन्नगाश्चयते च (for the prior half) Ñ1 B1 निवद्ध V1 विस्तत् D2 3 निरुद्ध (for निरुद्ध) Ś1 D6 °शोभितैः M4 पर्णशोभित (for °शोभितैः) —(l 11) Ñ2 V1 B1 प्राकोण M4 प्रदेशेन Ś1 D4 6 तत्र प्रदेशमात्रं च D5 अथ प्रस्थेगमास्त्वा D3 यत्राप्रदेशगमाश्रम (for the prior half) V1 भरतर्षभ (hypm) D2 सर्वेषु —V1 reads l 12 (var) twice —(l 12) B1 illeg from °वा up to भरद्वाज N1 (second time) 2 3 (illeg) भरद्वाजाश्रमे V1 D1 3 7 M4 मुनयोर्ध्ये(M4 °ध्यो श्रे)य(D2 °स्येव D6 7 °शि हि) गच्छेथे (for the prior half) N1 (both times) D2 भारद्वाजाश्रम(V1 °म) D2 मुपं (for प्रति) —(l 13) D2 गत्वा तत्र (by transp) N1 V1 B D1 M4 कुमार ii ([B2 [m also] भारत) (for रामपुत्र) D4 मुनिश्च M4 मुनि तम् N 1 1 2(after corr as above) अभिवाद्य —(l 14) N1 सर्वैः (for धर्मं) D3 सर्व (for त्रिषु) —(l 15) Ś1 D6 तस्य B3 वा° (for तस्मात्) B1 तम् (for त्वम्) M4 वाक्यम् (for गिरश्च) V1 हर्षणा (sulm) —I r l 15 D1 3 subst

तस्मात्त्व लोकेषु मम दृश्यम् ।

—(l 16) L1 श्रुत्वा D2 °ति (for °प्स्यसि) V1 D1-6 7 M4 संतुष्ट (for संहृष्ट) D4 7 तु (for द्रष्टु) —D1 transp l 17 and 18 —(l 17) V1 गर्वा D1 2 3 M4 उषित्वा D4 7 क्षपित्वा (for उषित्वा) Ś1 तत्र रात्रि (by transp) V1 D1 M4 रजनी D1 2 3 पूजित (D2 3 °ता) (for पूजित)

दृष्ट्वा हि मोक्ष्यते म त्वामेतामनुषित निशाम् ।
ब्रुवाणमेव तु गुहं भरत प्रश्रयान्वित ।
एवमस्त्विति तद्वाक्य परिष्वज्येदमब्रवीत् । [20]
गच्छ सौम्य निवर्तस्व समस्तैर्ज्ञातिभि सह ।
स कृतश्चानुयातश्च प्रीतिमानस्मि ते गुणै ।
भ्रातुर्मे पूजित सख्य त्वया रामस्य धीमत ।
अनुरागश्च भक्तिश्च सौहृद च प्रदर्शितम् ।
भरतेनाभ्यनुज्ञातो गुहस्तु ज्ञातिभि सह । [25]
ययौ सपूज्य भरत सोपाध्यायपुरोहितम् ।
तत प्रतिगते नौभिर्गुहे ज्ञातिगणै सह ।
जगाम सैन्यया सार्धं प्रयाग भरतो वनम् ।
सुमन्त्र देशिक कृत्वा मन्त्रिण राघवप्रियम् ।
मन्त्रकर्मणि च प्राज्ञं देशे काले च कोविदम् । [30]
फलाढ्यान्पादपान्पश्यन्पुष्पाढ्यांश्च समन्तत ।
वल्गु द्विजाना च रुत शृण्वञ्श्रोत्रमनोहरम् ।
गुणग्रामस्य कथयन्मैथिल्या लक्ष्मणस्य च ।
अगुणाश्चात्मनो मातु कैकेय्या समुदाहरन् ।
अभ्यर्धयोजन गत्वा ददर्श सुमहद्वनम् । [35]
प्रयागमिति विख्यात यथा चैत्ररथ तथा ।
स प्रविश्याश्रमपद सर्वकामफलद्रुमम् ।
शोभित पङ्कजवनै सुतीर्थैर्बहुपुष्करै ।
अभिगम्य प्रयाग त देवस्थानमनुत्तमम् ।
प्रदक्षिण प्रणाम च चकार भरतस्तदा । [40]
ता सर्वा मातरस्तस्य शत्रुघ्नश्च महामति ।
प्रयताश्चाप्रमत्ताश्च चक्रुर्देव प्रदक्षिणम् ।
तेऽभिवाद्य विनिष्क्रम्य वनात्तस्मादनन्तरम् ।
आश्रम शोभमाने तु ददृशु पिण्डितद्रुमम् ।
भरद्वाजसगोत्रस्य महर्षेर्भावितात्मन । [45]
आश्रम भरतो दृष्ट्वा महर्षेमतुल ययौ ।

—V1 om l 18-19 —(l 18) D1 5 7 M4 (D1 3 5 M4 with hiatus) न हि त्वां (D3 4 त्वा M4 त्व) मोक्ष्यते दृष्ट्वा (for the prior half) D2 रात्राम् D4 7 ह्यकाम् (for एताम्) Ś1 D6 अनुगतो Ñ1 D3 5 7 अनुषिता Ñ2 अनुषितो —(l 19) Ñ B D5 सत्क्रियान्वि(Ñ1 °र् B2 4 °तु B3 D5 °त)त D1-3 सत्क्रियानत M4 साधु साध्विति (for प्रश्रया°) Ś1 D4 5 7 सत्कृत्य भरतस्तत (D7 °तु° D6 °दा) (for the post half) —(l 20) Ś1 Ñ2 B2 3 D6 त (for तद्) D1 3 M4 वाक्य (D1 °क्यं) ते (M4 त) (for तद्वाक्य) D4 7 एवमादि वचो धर्म्यं (for the prior half) M4 उक्त्वा स्वज्येनम् (for परिष्व°) —For l 20 V1 subst

इत्येतद्वचन श्रुत्वा भरतो गुहमब्रवीत् ।

—(l 21) Ñ1 समस्तैर्, Ñ2 समस्त D4 7 सगणो (for समस्तैर्) D6 ज्ञातिभि (for ज्ञा°) N1 B2 D1 M4 सुत (for सह) V1 D3 5 सगुणैर् (V1 °गणो D5 °गणैर्) बंधुभि सह (for the post half) —B1 om (hapl) l 22 25 —(l 22) D1 स (before corr स) बंधुरा D° सत्कृताश् (for सत्कृतश्) Ś1 D4 5 7 भृश प्रीतो (for प्रीतिमान्) —V1 reads l 24 after l 20 —(l 24) B3 अनुराग (for °रागश्) D4 7 ते भक्ति (for भक्तिश्च) M4 हृष्य (for सौहृद) N1 [अ]पि वर्णित N2 B M4 विदर्शित V1 D3 निदर्शित —D4 5 7 om l 25 26 —(l 25) D3 [अ]नु (for [अ]भ्यनु) Ñ2 B3 च D1 तैर् (for तु) V1 बंधुभि (for ज्ञातिभि) —For l 25 D4 5 7 subst

तत प्रतिगते नौभिर्गुहे ज्ञातिगणान्विते ।
[D3 बंधु (for ज्ञाति)]

—(l 26) B4 सपूज्य (for सपूज्य) M4 जगाम भरत पूज्य( ) (for the prior half) Ś1 N1 B1 D6 पुरोगम (for °हितम्) —For l 26 V1 D1-3 subst

जगाम भरत कृत्वा सोपाध्याय प्रदक्षिणम् ।

—(l 27) V1 D1 3 सरित्तीर् (for तत) B1 गुहो Ñ1 D2 4 5 7 ज्ञाति (D3 5 बंधु) गणान्विते V1 D1 3 ज्ञातिभिरावृते (for °गणै सह) —For l 27 Ś1 D6 subst

तत प्रतिगतो नाव गुहो ज्ञातिसमन्वित ।

—After l 27 Ñ2 ins

परे पारे तु गङ्गाया नाव संस्थाप्य यत्नत ।
भरत पुनरागत्य गुहो ज्ञातिसमन्वित ।
भरतो गुहमालोक्य जगादेदं च पुन ।
गुह ते मत्परिष्वङ्ग पुनरागमन कथम् ।
गुरो(?) जगाद रामस्य दृष्ट्वा चरणद्वयम् । [5]

—(l 29) Ś1 B3 D4 5 7 नैशिक Ñ° B3 4 D5 देशक D5 गृह्य (for कृत्वा) Ś1 राघव D4 राघव —(l 30) B2 राज्ञ कर्मणि N B2 4 D1 देशकाले V1 D1 M4 सारथि D4 7 पंडित (for कोविदम्) —(l 31) Ś1 V1 D6 सपुष्पान् D4 पल्लवान् (for फलाढ्यान्) N1 B4 D2 4 7 गच्छन् Ñ2 B3 D5 शृण्वन् D3 यस्य (for पश्यन्) Ś1 D6 पुष्पाणि च V1 मृगास्तत्र यान् D3 4 °ढ्यांश्च (for °ढ्यांश्च) —(l 32) Ś1 D6 नाद (for नादं) B3 शृण्वञ्श्रोत्र B4 शृणु स्वन (for शृण्वञ्श्रोत्र) V1 D1 M4 स्वनावह D4 मनोरम —(l 33) D4 वैदेह्या (for मैथिल्या) Ñ2 लक्ष्मणेन च —(l 34) V1 आगुण D2 अगुणास्त् D5 om च D4 7 तनो (for [आ]त्मनो) V1 B2 समुदीरयन् —(l 35) Ś1 V1 D2 3 6 अभ्यर्धं B4 अध्यर्धं D4 अथार्धं D6 अर्धेद्धि (for °र्ध) —(l 36) V1 ख्यात (subm) (for विख्यात) G(ed) वन (for तथा) —(l 37) Ñ B वन चैव (for [आ]श्रम°) D2 D4 7 सरस्य D1 M4 फलप्रद —(l 38) Ś1 Ñ2 B D6 स(Ñ2 B सु)तीर्थैं G(ed) सुतीर्थे (for सुतीर्थैर्) B2 पुष्कलै B4 पादपै M4 पुष्पिणी (for पुष्करै) —(l 39) Ś1 D6 तद् Ñ1 ते D5 M4 तु (for त) D1 दिव्य (for देव) —(l 40) B2 प्रयाग D5 प्रयाण (for प्रणाम) D6 प्रणाम भरतस्तथा M4 जगाम भरतस्तत (for the post half) —(l 41) V1 D1 3 M4 यास्य B4 चैव (for तस्य) Ñ2 D4 7 च महाबल B1 4 सु(B2 स G[ed] च) महाद्युति B3 स महामति M4 च महामना B4 D5 भ्रातास्य

महात्मन (D5 °वरः) (for the post half) —(l 42) Ñ1 B1.3 M4 प्रयतास्, Ñ2 प्रयातश् (for [अ]प्रमत्तास्). D3 प्रयातश्च अमात्यांश्च (for the prior half). B4 -कुरु; M4 जग्मुर् (for चक्रुर्). Ś1 D6 पुन, B4 D4.7 पुन(D5 °व) (for ते). V1 चक्रुर्विवर्दीन (subm.) (for the post. half).—(l. 43) Ñ1 विनिवृत्य, V2 [अ]भिनिसृत्य, D1 [अ]भिनिसृत्य, M4 विनिर्गम्य (for विनिष्क्रम्य). B1 ते चाभिवाद्य निष्क्रम्य, D2 ते विनम्याभिनिसृत्य, D4.6 अभिवाद्य विनि(D5 °निः)क्रम्य, D4.7 अभिवाद्यैव निष्क्रम्य (for the prior half). D6 अनुत्तम (for अनन्तरम्).—(l. 44) Ñ1 V1 D2 M4 तु, D3 om (subm.) (for तु). D4.7 तु मोहाभात्र(D7 °भ्रात्). D6 मोचयात्र ये (for °मात्र तु). B1 (m. also as above, orig.) पर्णितद्रुम, B4 पुष्पित°; D4.6 पीडित°. —For l. 44, D3 subst.

आमोदयामे दहृतुरासप विपिनद्रुमम् ।

—After l 44, Ñ1 D2–5.7 ins.

नैकपक्षिगणाकीर्णं दृष्टिकान्तं मनोरमम् ।

[Ñ1 त मनेक्ष (for नैकपक्षि). Ñ1 मनोहुत, D3 मनोहर.]

—D5.7 om l. 45 —(l 45) D1 भरद्वाजस्य B3 D5 भाविताश्रम (for भाविता°).—(l. 46) M4 राघवो (for भरतो) V1 स हर्षम् (for प्र°)

26

After Sarga 89, Ś1 ÑV1 B Dt1 D1–7 M4 ins.

रामस्तु नलिनीं रम्यां चित्रकूटं च पर्वतम् ।
पुण्यां जनकराजस्य दर्शयित्वा न्यवर्तत ।
उत्तरे तु गिरेः पादे चित्रकूटस्य राघवः ।
ददर्श कन्दरं रम्यं शिलाधातुसमाचितम् ।
सुखप्रच्छायतरुभिः पुष्पभारावलम्बिभिः ।   [5]
संवृतं च रहस्यं च मत्तद्विजगणाकुलम् ।
तं दृष्ट्वा सर्वभूतानां मनोदृष्टिहरं वनम् ।
उवाच राघवः सीतां वनदर्शनविस्मिताम् ।
वैदेहि रमते चक्षुस्तवास्मिन्गिरिकन्दरे ।
परिश्रमविघातार्थं साधु तावदिहास्यताम् ।   [10]
त्वदर्थमिव विन्यस्तः शिलापट्टोऽयमग्रतः ।
अस्य पार्श्वे तरुः पुष्पैः प्रवृष्ट इव केसरैः ।
राघवेणैवमुक्ता सा सीता प्रकृतिसुन्दरी ।
उवाच प्रणयस्निग्धमिदं श्लक्ष्णतरं वचः ।
अवश्यकार्यं वचनं तव मे रघुनन्दन ।   [15]
भूतार्थं चैव पश्यामि एतं पुष्पितपादपम् ।
एवमुक्तस्तया तस्मिन्नुपविष्टः शिलातले ।
सह पत्न्या विशालाक्ष्या वचनं चेदमब्रवीत् ।
गजदन्ताहतान्वृक्षान्पश्य निर्यासवाहिनः ।
झिल्लिकाभिरुतैर्दीर्घैः रुदन्तीव समन्ततः ।   [20]

(l. 1) Dt1 चित्रकूटस्य (for °टं च). D3 reads from च पर्वतम् up to चित्रकूट° in l. 3 in marg. —Dt1 D7 om l. 2 —(l 2) B3 पुण्यां, D1 M4 पुतां (for पुण्यां) Ñ1 illeg., D2 न्यवर्तते, M4 [अ]पवर्तते (for न्यवर्तत). D3 दर्शयन्सन्न्यवर्तत (for the post. half) —(l. 3) Ś1 Ñ B D6 स तथा (for उत्तरे). B1 [अ]तु; B2 हि, B4 च (for तु) B4 पार्श्वे, D5 पार्श्वे (for पादे).—(l. 4) M4 कानन (for कन्दर). D2.6.7 ददर्श कन्दरमन्यान् (for the prior half). Ś1 B4 Dt1 समन्वित, D2 -समन्वितान्, D5 -समाचिताम् (for -समाचितम्). —(l 5) Ś1 V1 सुखप्रदैश्च, Ñ B3 सुखप्रच्छैश्च, B3 प्रभावरैश्च; Dt1 D4.7 °प्रच्छेदैः; D1 °प्रदेश (for सुखप्रच्छायै) D6 सुखैश्च तरुभिः पुष्प- (for the prior half). D7 पुष्पमाला; D2 पुष्पभारा-; D6 -फलभार- (for पुष्पभार-). M4 -विलम्बिभि —After l. 5, B3 ins.:

आक्रान्तैर्भ्रमरैश्चैव मधुपानपरायणैः ।

—D3 om l. 6–7.—(l 6) B1 om. (hapl.) रहस्य च Ś1 D6 सवृत्त सरहस्य च, V1 D1.3 स(D1 सु)वृत्त च सुरम्यं च, B2 (also) फलभारैः समृत च, D4.6.7 संवृताश्च रहस्यांश्च (for the prior half) Ñ1 -गणयुत, B1 -गणान्वित, D4.6.7 गणाकुलान् (for -गणाकुलम्).—(l 7) Ś1 Ñ B3 D4.6 तद् (for तं). V1 D4 -वृत्ति (for दृष्टि-). B2 -कर, B4 पर (for -हर). —(l. 8) V1 D1.3 M4 उवाच रामो वैदेहीं, Dt1 D2.4.5.7 [उवाच सीतां] D2 om. up to सीता]मत्कुलस्थो (for the prior half). V1 Dt1 D5–7 विस्मित ; B4 -विस्मृता (for विस्मिताम्).—(l. 9) M4 तवेह (for तवास्मिन्). B4 गिरिकन्दरैः.—(l. 10) M4 अपि श्रम (for परिश्रम). D2 साधुभावाद्, D3 साधुना चेद् (for साधु तावद्). M4 उपास्य (for इहास्यताम्).—(l. 11) Ś1 Dt1 D3 इह (for इव). Dt1 D2.4.7 विन्यस्ता. Ñ2 B2.4 शिलापट्टो, V1 °पाट्टो, B2 °सुखो, D2 °पट्टो (for शिलापट्टो). Ś1 शिलायां मुक्तसंस्तर, Dt1 D2.7 स(D7 लि)प श्लक्ष्णसमा(D2 °तमा) शिला, D4.6 स(D4 लि)प श्लक्ष्णा समा शिला (for the post. half) —M4 om l. 12 —(l. 12) Ś1 Ñ1 B1.3 D3 यस्य, B4 पश्य, Dt1 D2.4–7 यस्य (for अस्य) B2.4 पार्श्वेन. V1 D1 यस्याश्चमवृत पुष्पैः (for the prior half) Ś1 D6 विश्रव्ध V1 B2 Dt1 D1.3 प्रविष्ट, B2–4 प्रहृष्ट D1 प्रहृष्ट (for प्रवृष्ट). V1 D1 केसर (for °रैः) —After l. 12, B2–4 ins

अस्य पार्श्वे घनच्छाया पुष्पिता सन्ति पादपा ।

[B3 पश्य (for अस्य)]

—(l. 13) Ñ2 B3 (marg. also as above) सर्वेषां वचनं श्रुत्वा, D1 राघवस्य वचः श्रुत्वा (for the prior half).—Ñ1 V1 Dt1 D1–5.7 M4 -दर्शना (for -सुन्दरी) —(l 14) V1 अब्रवीत् (for उवाच). Ś1 V1 D1–3 प्रणयात्, Ñ B3 प्रश्रय (for प्रणय) Ñ B3 शुभतर, V1 शुभ° (for श्लक्ष्णतर).—(l. 15) Ñ2 V1 B1 Dt1 D3.6 अवश्य V1 B1 D3 transp. कार्यं and वचन. Ś1 तवैव, Ñ1 B4 तदेव, B3 तवैव, D1 M4 मया ते (for तव मे) D4.6.7 तव रघुनन्दन (for the post. half). —(l. 16) Ś1 D6 भूतम्, V1 भूतार्थे (for भूतार्थं). Ñ1 देव (for चैव). M4 चर मे इष्टा (for चैव पश्यामि). Ś1 D6 एव, Ñ B3 एवं; V1 B3 M4 वनं (for एतं). Ś1 B2 D6 -शयनम् (for -पादपम्).—(l. 17) Ś1 D6 उक्ते, Ñ1 उक्त्वा, M4 उक्ता (for

पुत्रप्रियोऽसौ शकुनि पुत्र पुत्रेति भाषते ।
मधुरा करुणा वाच पुरेव जननी मम ।
विहगो भृङ्गराजोऽय सालस्कन्धसमाश्रित ।
सङ्गीतमिव कुर्वाण कोकिलस्यानुकूजति ।
अथ गोष्ठिरि शङ्के कोकिलाना विहगम । [25]
असम्बद्धमसम्बद्ध तथा ह्यय प्रभाषते ।
एषा कुसुमित वृक्ष पुष्पभारनता लता ।
दृश्यते मामिवाश्रित्य श्रमार्तेव समाश्रिता ।

एवमुक्त्वा प्रियस्याङ्के मैथिली प्रियभाषिणी ।
भूयस्तरामनिन्द्याङ्गी समारोहत भामिनी । [30]
विवर्तमाना साङ्के तु सीता सुरसुतोपमा ।
हर्षयामास रामस्य हृदय प्रियदर्शना ।
स निर्दिश्याङ्गुलि रामो धौते मान शिले गिरौ ।
चकार तिलक पत्न्या ललाटे रुचिर तदा ।
धात्वर्कसमवर्णेन तेन सा गिरिधातुना । [35]

उत्तम्) N1 M4 ततस्, B4 यथा (for तथा) V1 D1 एवमुक्त्वा वचस्त तु (D1 °स्तरिमन्) (for the prior half) N1 V1 D1 M4 उ(V1 सो)पविश्य —(l 18) V1 D1 भर्त्रा, M4 [आ]श्लिष्य (for पश्यन्) Ś1 D2 विशालाक्षा B3 °लाक्षे (for °लाक्षी) V1 D1 M4 वन दृष्ट्वेदमब्रवीत् (for the post half) —For l 16 18 Dt1 D2 6 7 subst Ñ2 ins from the post half of l 3 up to l 6 after विशालाक्षी in l 18 while D1 ins l 1 only after l 15

बहुशो भ्रमितश्चाय नव चैव मनोरथ ।
एवमुक्ता वरारोहा स्निग्धं तामुपसर्प ह ।
सा भर्तृनिवसाङ्गी तुष्टहासा यशस्विनी ।
तामेव ब्रुवती सीता रामो वचनमब्रवीत् ।
रम्य पश्यसि भद्रार्थे वन पुष्पितपादपम् । [5]
पश्य देवि गिरौ रम्य रम्यपुष्पाढ्यकाननान् ।

[(l 1) D2 3 5 भ्रामितश्च (for भ्रमितश्च) D3 वा (for च) D1 चैव D2 5 6 चैव (for चैव) —(l 2) D5 7 उक्त्वा (for उक्ता) D3 उपविवेश च D5 उपससर्प ह (for तामुपसर्प ह) —(l 4) N1 illeg upto ब्रुवती D3 ब्रुवता —(l 5) D2 3 रामे (for रम्य) D3 पश्यति N1 रामे पश्य प्रभूतार्थं (for the prior half) —(l 6) D5 देव (for देवि) Ñ1 अत्र (for रम्ये) D4 वृक्ष (for पुष्प) N1 रम्यवृक्ष विभासि गौ D3 रम्यवृक्षसमाकुले D5 7 रम्यवृक्षा शिलामिमा D4 रम्यवृक्ष शिलामिमा (for the post half)]

—(l 19) Ś1 स्तावितान् Ñ1 स्तद्दतान् V1 Dt1 D2 4 5 7 M4 स्तावकान् D4 स्तावितान् (for स्नाहवान्) Ś1 Ñ2 Dt1 D2 4 6 7 वारिण M4 तोयिन (for वारिणा) V1 पश्य निर्झरिणीवेदिन B2 4 पश्यनिर्झरविराजन (for the post half) —(l 20) Ñ1 B2 4 वासिका B2 D1 3 ची(D3 धी)रिका (for शिरिका) N2 B2 दिर्घ (for दीर्घ) V1 क्षीरिकाविकृतैर्गात्रै M4 चिरिकातुरुतेर्गात्रै (for the prior half) D3 हस्ती च (for °तीव) B2 सदस्य (for समन्तत) —l 21) M4 शकुन (for शकुनि) Ñ1 B3 रमति Ñ2 B3 (marg also) D2 3 5 यामने V1 D1 M4 [उ]न्नादान् (V1 °स्त्) B3 चाप्रहृत् (for भाषते) —(l 22) M4 विधुरां (for मधुरा) B1 करुण (for °णा) V1 D1 3 करुणा(D3 करुणा) याहरवाच (for the prior half) Dt1 गुरे च (for पुरेव) V1 D1 3 M4 शोक जनयतीव मे (for the post half) —(l 23) Ś1 D2 विहगो (for विहगो) B1 भृङ्ग M4 भृङ्ग (for भृङ्ग) Ś1 N2 V1 B1 3 D1 4 6 M4 स्कन्ध

(for स्कन्ध) Ś1 V1 B1 D1 6 M4 उपाश्रित Dt1 D2 6 7 समाश्रित (for समाश्रित) B1 शालस्कन्धसमाश्रित (for the post half) —(l 24) M4 समतामिव (for संगीतमिव) Ś1 B4 D1 6 कोकिलस्य(Ś1 °ल न D6 °ला च) (for कोकिलस्य) D3 [अ]नुकूजति Dt1 D1 7 कोकिलेनानुकूजति D2 कोकिलैर्न विकूजति D5 कोकिलेव विकूजति (for the post half) —(l 25) Ś1 Dt1 D1 6 7 न(Dt1 D2 वा) बालक Ñ1 वा निवास V1 D1 6 M4 येनेतम (for गोष्ठिरि) D2 अथ परेत येनाद D3 अथ च राक नवेद (for the prior half) V1 D1 3 M4 शकुनाना (for कोकिलाना) —(l 26) Dt1 मुसबद्धम् D4 सुम बद्धम् D5 7 गसंबद्धम् (for first असम्बद्धम्) B1 3 असम्बद्ध B4 असम्बद्ध (for second असम्बद्ध) Ñ2 तु (for हि) —For l 26 M4 subst

असम्बाधस्तमभास्तलोऽप्येव प्रकूजति ।

—(l 27) Ñ2 B3 तथा (for एषा) Dt1 D3 6 कुसुमिता Ś1 Ñ1 V1 B2 4 D1 4 7 M4 चूत Dt1 D1 नूत, D3 मूले (for वृक्ष) —(l 28) N2 V1 B1 2 4 दृश्यता B1 मयि च D2 तामिव (for मामिव) Ñ1 B3 दृश्यतामपि वा(B3 °ता मामिवा)श्रय (for the prior half) Ś1 D6 यथा (for श्रमार्) B4 स्याश्रिता —For l 28 V1 D1 3 M4 subst

दृश्यता मपया तू ये लालितवत् समाश्रिता ।

[V1 एरैषा (for दृश्यता)]

—(l 29) Ś1 V1 B3 D1 6 7 उत्त्वा (for क्त्वा) Dt1 D1 4 M4 [अ]ङ्के (for [अ]ङ्क) —(l 30) B3(also) भूयस्तु स्वर् (for °स्तराम्) B1 अनिन्द्या गी B3(also) अनिन्द्याङ्गी Dt1 D2 7 ललिताङ्गी (for अनिन्द्याङ्गी) Ś1 B D1 6 भूयस्तथा(B3 D6 °म) नराङ्गी Ñ2 भूयस्तराम नेत्राङ्गी B4 भूयस्तु क्षमिनि नाक्षी D1 सुविश्रान्ता तु चार्वाङ्गी D3 M4 एवमर्थेत विशाक्षा (for the prior half) Ś1 D6 7 भामिनी D1 3 M4 तस्मिन्विरहितै वने D2 तस्यारोहत भामिनी (for the post half) —For l 30 V1 subst

पपवरीवा विश्रभा तस्मिन्तरलानने ।

—(l 31) Ś1 D1 वामस्ते B1 ता रि तु (for साङ्के तु) Ñ1 V1 B2 Dt1 D1 2 6 7 M4 अङ्के तु परिवर्तती D3 अङ्के उपरि वर्तती D5 अङ्के तु परिवर्तती (for the prior half) D1 M4 सा प्रियान्तरा (for सुरसुतोपमा) —(l 32) N1 illeg Dt1 D2 6 7 मनो नन्दिजापिना(D2 °पिता D3 °पिता) (for the post half) —For l 32 D1 M4 subst

हर्षयामास हृदय राघवस्य महात्मन ।

ललाटे तिलकविष्टेन समध्येव निशामवत् ।
मुखचन्द्रस्तु वैदेह्या रक्तेन गिरिधातुना ।
अङ्कितः सरभया पूर्णो निशाकर इवाबभौ ।
ममन शिलातिलक रक्तपङ्कजसंनिभम् ।
रक्तोत्पलपलाशाक्षं पुण्डरीकनिभायतौ । [40]
केसरस्य च पुष्पाणि करेणास्य राघवः ।
अलकान्पूरयामास मैथिल्या प्रीतिमानसः ।
अभिरम्य तथा तस्यां शिलायां रघुनन्दनः ।
अन्वीयमानो वैदेह्या देशमन्यं जगाम सः ।
विचरन्ती तथा सीता ददर्श हरियूथपम् । [45]
वने बहुमृगाकीर्णे सा भयाद्राममाश्रिपत् ।
रामस्तां परिरम्भार्तां परिरभ्य महाभुजः ।
सान्त्वयामास वामोरूमभिसर्प्य स वानरम् ।
मनःशिलायास्तिलकः सीतायाः सोऽथ वक्षसि ।
समदृश्यत संक्रान्तो रामस्य विपुलौजसः । [50]
प्रजहास ततः सीता गते वानरयूथपे ।
दृष्ट्वा भर्तुर्विसंक्रान्तमपाङ्गं समनःशिलम् ।
अविदूरे त्वशोकानां प्रदीप्तमिव काननम् ।
ददर्श पुष्पस्तबकैस्तर्जयद्भिरिवानतैः ।
दृष्ट्वा च सा जगादेदं रामं कुसुमवर्धिनी । [55]

—(l. 33) Ś1 Ñ2 V1 B2.3 D6 स निशृष्यासुली (Ś1 °लि, V1 B1 D2 °लि), B3 स निशृष्यासुलि, B4 °ष्यांगुली, D1 म विष्या°; D3 स विशृष्यासुलि, D4 म निशृष्ठ°; D5 स विशृष्या°; D7 स निशृष्या°; M4 स विसृष्यागुली (for स निशृष्यासुलि). B1.3 मन शिले (for मनःशिले). Ś1 D6 गिरौ धौतमन शिले, V2 द्रुतमन शिले गिरौ, B2 D6 धौतमान शिले गिरौ, Dt1 D4.7 धौते मन° (D4 मनः) शिलोच्चये, D1.3 M4 हर्षपर्यवतधातुना (for the post. half). —(l. 34) Dt1 D1.7 लक्ष्य (for पक्ष्म). Ñ2 हर्षित (for हर्षिते). —For l. 34, D1.3 M4 subst.:

मनःशिलायास्तिलक एवान्यथा न्यवेशयत् ।

—(l. 35) D1 -(अ)भवर्णैन. Ñ1 V1 तेनास्या, Dt1 तेजसा, D4 स तेन (by transp.) (for तेन सा). —D2 om. (hapl.) l. 36–37. —(l. 36) Dt1 D4.6.7 चकासे (for ललाटे). M4 मनिविष्टेन. Ñ2 V1 B2 ललाटविनिवेशिन (for the prior half). Ñ V1 B1.4 D2.4.5.1 M4 समध्येव (for °ध्येव). B1.4 निशा पिबेद, Dt1 D4.7 निशाग्निता, D2 निशा हता (for निशामवत्) Ś1 D6 सुलयति निशागम (for the post. half). —D2.4.5.7 om. l. 37–40. —(l. 37) V1 D1 M4 सौम्यया (for वैदेह्या). —(l. 38) D3 अदित. B3 सहचाया. M4 (अ)भवत् (for (वा)-भौ). —Ś1 D3.6 om. (hapl.) l. 39–40. —(l. 39) Ñ1 illeg. for शिलातिलक रक्त. V1 D1 M4 मनःशिलाभिन रक्त (D1 मत्त) B3 मनःशिलायातिलक (for the prior half). Ñ2 पत्र, V1 पुष्प. B1 रक्त, D1 M4 पुष्प (for रक्त). —(l. 40) Ñ2 B3 पलाशाक्ष, B1 विशालाक्ष, B3.4 विशालाक्ष, M4 -पलाशाक्ष (for पलाशाक्ष) Ñ1 रक्तोत्पलविशालाक्ष (for the prior half). —(l. 41) D2 बकुलस्य (for केसरस्य). Ś1 Ñ2 B3.4 D6 तु (for च). Ś1 Ñ2 B2–4 D4.6 करेणाक्षुभ्य (Ś1 D6 °भ्य) V1 B2 D1.3 करेणोद्धृ (D1 °णास्तु)त्य, D5 करेणोन्मृज्य (for करेणास्य). —(l. 42) V1 Dt1 D1–3.7 अलकं, M4 निलक (for अलकान्). V1 D1.3 M4 वैदेह्या (for मैथिल्या). Ś1 D6 प्रीतिमानसः, V1 D1.3 M4 प्रिय (M4 प्रीति)कारणात्, B1.4 Dt1 D4.5.7 प्रीत° (for प्रीतिमानसः). —(l. 43) Ś1 V1 B1 D3.5.6 अभिरम्य, M4 अवरम्य (for अभिरम्य). Ñ2 Dt1 D2–5.7 M4 तदा (for तथा). D2 M4 तस्या (for तस्यां). —After the prior half of l. 43, D2 wrongly repeats the post. half of l. 42 and the prior half of l. 43. D2 शौलेया (for शिलायां). —(l. 44) Ñ V1 B M4 मैथिल्या (for वैदेह्या). Dt1 D4–7 ह (for स). —(l. 45) Ś1 Dt1 D4–7 तदा (for तथा) V1 D1.3 M4 तथा विचरती सीता (for the prior half). —(l. 46) D2 मृगव्य° (for बहुमृग°). Ñ1 Dt1 D4–6.7 दि (Ñ1 D3 म)शाला (for सा भयात्). Ś1 D6 आश्रिता (for आश्रिपत्). —(l. 47) Ś1 D6 अपि बाहुभ्यां, Ñ1 V1 D1.3 परिरम्भाणा, Ñ2 B3 °रम्भाता, B1 °हताप्या, Dt1 D4.7 °रम्भार्ता, D2.5 °रम्भार्ता (for परिरम्भार्तां). M4 ततः परिरभ्य तौ (for the prior half). —(l. 48) M4 वैदेहीं (for वामोरूम्). Ś1 D6 अभिलक्ष्य, B1 अभि° (for अभिसर्प्य). B4 च (for स). B3 वानरान् (for °रम्). Dt1 D4–6.7 अङ्कमस्यां (D4 °स्या) च वानरः; D2.3 अभिमर्शयं (D1 °थ) वानरान्; M4 परिमलयथ वानर (for the post. half). —(l. 49) D1.3 तिलक. Ś1 D6 सीतया (for सीतायाः). D2 च (for सो). —(l. 50) Ś1 समदृश्यत D2 मुमान (for °क्रान्तो). Ñ2 B M4 विपुलो (D1 °लौ)जसः. —(l. 51) Ś1 B2.4 Dt1 D4.6.7 तदा (for ततः). Dt1 D4.5.7 -यूथपे (for -यूथपे) D4 गते वानरपुंगवे (for the post. half). —(l. 52) Ś1 Ñ1 V1 B2 Dt1 D4.5.6 भर्तारि संक्रान्तम्, B1 D2 भर्तुर्वि°, B3 भर्तुरि माक्रान्तम्, D4.7 भर्तुर्विनिष्क्रान्तम्, M4 भर्तुः समाक्रान्तम् (for भर्तुर्विसंक्रान्तम्). Ś1 V1 D1.3.5 तिलकं, B1 अपाङ्गे (for अपाङ्गं). B3 illeg. for समनःशिलम्. —Ś1 Ñ B1.3 D6 transp. l. 53 and 54. —(l. 53) Ś1 D6 अविदूराद्. V1 Dt1 D4–6.7 समी (V1 D4 °पि)पे, D1 स विदूरे (for अविदूरे). Ś1 D1 अशोकानां, D2.5 अशोकस्य (for त्वशोकानां). B4 अपि (for इव). —B3 reads l. 54 in marg. —(l. 54) D4 प्रफुल्ल (for ददर्श). B3.4 आनम्रद्भिरिव (B4 °वनि-तव), M4 तर्जयन्निव (for तर्जयद्भिरिव) V3 मत्तवद्भिरिवानतैः, Dt1 D4.7 तर्जद्भिरिव वानरैः (for the post. half). —For l. 54, Ś1 Ñ B1.3 D6 subst., B3.4 ins. after l. 52:

अपश्यच्च वैदेही वने मधुपिनादिते ।

[Ś1 D6 मनोहरे.]

—(l. 55) Ñ2 illeg. for दृष्ट्वा च. Ñ1 B1.2 दृष्ट्वा सा च (by transp.), V1 Dt1 D1–3.7 M4 वैदेही तु (for दृष्ट्वा च सा). —After l. 55, B3 ins.

पश्य पश्य महाबाहो अशोकवनिकां च ।

—(l. 56) Ś1 D6 रामं नृप; D2 पुनरेवं नृप; Dt1 वचनम्; D7 रघुनन्दन (for जगादेदं). Ś1 D6 कुसुमाभरणे, Ñ2 B3 कुसुमप्रणयिनी (B3 °णि); Ñ1 केतकीपुष्पाणि, B1.4 M4 मनो (B1 °ज्ञ)रमाणि

मा भैतदभिगच्छामो वनमिक्ष्वाकुनन्दन ।
तस्याः प्रियार्थं रामस्तु देव्या दिव्यानुरूपया ।
सहितस्तदशोकानां विशोकः प्रययौ वनम् ।
तदशोकवनं रामः सभार्यो व्यचरत्तदा ।
गिरिपुत्र्या पिनाकीव सह हैमवतं वनम् । [60]
तावन्योन्यमशोकस्य पुष्पैः पल्लवधारिभिः ।
समलंचक्रतुरुभौ कामिनौ नीललोहितौ ।
आबद्धवनमालौ तौ कृतापीडावतंसकौ ।
भार्यापती शारदलं शोभयांचक्रतुर्भृशम् ।
एवं स विविधान्देशान्दर्शयित्वा प्रियां प्रियः । [65]
आजगामाश्रमपदं सुसंमृष्टमलंकृतम् ।
प्रत्युज्जगाम संभ्रान्तो लक्ष्मणो गुरुवत्सलः ।
दर्शयन्विविधं कर्म सौमित्रिः स्वकृतं तदा ।
शुद्धबाणहतांस्तत्र मेध्यान्कृष्णमृगान्दश ।
पेशीकृतान्शुष्यमाणानामान्पक्वांश्च कांश्चन । [70]

तद्दृष्ट्वा कर्म सौमित्रेर्भ्राता प्रीतोऽभवत्तदा ।
क्रियन्तां बलयश्चेति रामः सीतामथान्वशात् ।
साग्रं प्रदाय भूतेभ्यः सीताथ वरवर्णिनी ।
तयोरप्यददाद्भ्रात्रोर्मधु मांसं च संभृतम् ।
तयोस्तृप्तिमथोत्पाद्य वीरयोः कृतशौचयोः । [75]
विधिवज्जानकी पश्चाच्चक्रे सा प्राणधारणाम् ।
शिष्टं मांसं निकृत्तं यच्छोषणायोपकल्पितम् ।
तद्रामवचनात्सीता काकेभ्यः पर्यरक्षत ।
तां ददर्श ततो भर्ता काकेनायासितां भृशम् ।
यः स धारान्तरचरः कामचारी विहंगमः । [80]
कार्ये नालोक्यमानां तां रामोऽभाह सदातुराम् ।
सा प्रकोपानवद्याङ्गी भर्तुः प्रणयदर्पिता ।
इतश्चेतश्च तां काकं वारयन्तीं पुनः पुनः ।
कोपयामास वैदेहीं पक्षतुण्डनखैस्तुदन् ।
तस्याः प्रस्फुरमाणोष्ठं भ्रुकुटीपुटसूचितम् । [85]

(M4 °a), D2 अभिगच्छामि (for अभिगच्छामो).—(l. 57) D11 D4.5.7 तस्याः प्रिये स्थितो रामो, D2 तस्याः प्रियस्थितो रामो (for the prior half). Ñ1 देव्यो; Ñ2 B3 सदा (for देव्या). Ñ1 दिव्यरूपया, Ñ2 B3 देव्यनु°, V1 °व्यवहरस्तद, D11 D2.6.7 प्रियार्थरूपया (for दिव्यानुरूपया).—(l. 58) V1 D1 स(D3 स)मगमत्, D2 प्रययौ वन; M4 समुद्वहन (for प्रययौ वनम्).—(l. 59) B2 D11 D2 नदा (for तद्). Ñ1 व्यचरत्; Ñ2 व्यचरन्, M4 विचरत् (for व्यचरत्).—For l. 60, M4 subst.:

गिरिमूर्ध्नि पिनाकीव सहशैलसुतो वशी ।

—(l. 61) Ś1 पल्लवधारिभि.—(l. 62) B2 भूषण (for समलं-). D1 नीललोहितैः.—(l. 63) D1 प्रबद्ध- (for आबद्ध). Ś1 D2 तौ, B1 तु, D2 om. (subm.) (for तौ). V1 तौ च प्रेङ्खुद्भुमाम्, D3 आबद्धवनमाल्यौ तौ. M4 आबद्धमालौ तौ तत्र (for the prior half).—(l. 64) V1 D1 समनं (for शारदलं). Ś1 D2 तत्र, B2 वनं (for भृशम्).—(l. 65) V1 विधान्; B2 D2 विध; D3 तत्र (for विधा).—(l. 66) Ñ2 V1 B2 सुसंमृ(D2 °मृ)ष्टम्; Ñ1 [illegible]; B2 D1 सुसंमृष्टम्; D11 D2.7 सुसंस्थितम् (for सुसंमृष्टम्).—(l. 67) V1 D11 D2-5.7 M4 तं भ्राता (for संभ्रान्तो).—(l. 68) M4 विविधं (for विविधं). D11 चक्रे (for कर्म). Ś1 Ñ1 V1 B2 D11 D4.5.7 स्वकृतं (for स्व°).—(l. 69) V1 अपि (for तत्र).—(l. 70) D11 पर्णीकृतान्; D3 [illegible], D2 M4 पेशीकृतान् (for पेशीकृतान्). B1 [illegible]; D1 शुष्यमाणान्, B2 शुष्य°, B2 [illegible] (for आमान्). D2 [illegible] (for कांश्चन). D11 [illegible], D2 [illegible], D4.5.7 [illegible] कांश्चन (for the post. half).—For l. 70, Ś1 D2 subst.:

[illegible]

while Ñ1 D2 subst.:

[illegible]

(D2 [illegible] (l. 5 om.).)

whereas V1 subst.:

[illegible]

—(l. 71) V1 D1.2.7 स (for तद्). Ñ2 सौमित्रिः, D1.7 राम (for भ्राता).—(l. 72) Ñ2 V1 [अ]नुशात्; B2.4 [अ]न्वभाद् (for [अ]न्वशात्).—(l. 73) Ñ1 अग्रे, V1 अग्र; D2 अग्रं (for अग्र).—(l. 74) Ś1 V1 B D2 अप्यददद्; Ñ1 अप्यददत्; D11 उपददद्; D1 अप्यददाद्; D2.3 ददतौ; D4.5.7 उपाददात् (for अप्यददाद्). Ś1 D2 मधु (for मधु). Ś1 V1 सहतं; D11 D2-4.7 सद्धृतं; D2 सहृतं (for संभृतम्).—V1 D1.7 M4 om. l. 75-76.—(l. 75) Ś1 B2 D11 D2.6 तृप्तिम् (for तृप्तिम्).—(l. 76) Ś1 D2 भाव (for पश्चात्). Ś1 सा, D1 स्म (for सा). Ñ1 B4 D11 D2.5-7 प्राणधार°.—(l. 77) D2.3 शिष्ट- (for शिष्टं). D11 D2.7 शिष्टं; D2 शिष्टं (for शिष्टं). V1 शेषं मांसं च विकृतं यत् (hypm.), D1 शेषं मांसं शिष्टं च (for the prior half). D11 D2.7 [अ]वकल्पितम् (for उपकल्पितम्). Ñ1 [illegible]; D1 [illegible] (for the post. half).—(l. 79) D11 D1.2.5.7 M4 ततः (for ततो). V1 [illegible], D11 D2.4.5 [illegible] (for भृशम्). M4 [illegible] (for the post. half).—(l. 80) Ś1 D2 य स [illegible] (D2 [illegible]); Ñ1 [illegible]; V1 [illegible]; D1 [illegible], D11 D2.6 [illegible] (for the prior half). D2.4 M4 [illegible].—(l. 81) Ñ1 D11 D2.4.7 [illegible] (Ñ1 [illegible], D1 [illegible] (Ñ1 [illegible]), V1 [illegible] (subm.), D1 [illegible], D2 [illegible], D2 [illegible] (for [illegible]). Ś1 [illegible], Ñ M4 [illegible], B2.4 D2.4 [illegible], B1 D2 [illegible], D2.4.6 [illegible] (for [illegible]). V1 [illegible], D2.3 D2.7 [illegible] (D1 [illegible]) (for the post. half).—(l. 82) Ś1 D2 [illegible] D1 [illegible], V1 [illegible], B1 [illegible], D2.7 [illegible] (for [illegible]). Ś1 V1 [illegible] D2.6 [illegible] D2 [illegible] (for the prior half). D2.7 [illegible] Ś1 V1 B1 D2 [illegible] Ñ1 M4 [illegible] (for [illegible]).—D2.7 om. l. 83-84.—(l. 83) V1 D2.7 M4 [illegible] D1 [illegible], B1 [illegible]

सुतमालोक्य काकस्थस्य वारं प्रत्यषेधयत् ।
स धृष्टमानी विहगो राममप्यविचिन्तयन् ।
साभ्यासमिषपार्श्वेन तमभ्यशोध राघव ।
सोऽभिमन्त्र्य तदैषीकामिषीकास्त्रं वीर्यवान् ।
काके समभिसंधाय ससर्ज पुरुषर्षभ । [90]
स तथाभिद्रुत काकस्त्रिलोकान्पर्यधावत ।
दूरैर्दूरतर पक्षी धरान्तरचरो द्रुत ।
यत्र यत्रागमत्काकस्तत्र तत्र ददर्श स ।
इषीकाभूतमाकाश स राम पुनरागमत् ।
स मूर्ध्ना न्यपतत्काको राघवस्य महात्मन । [95]
सीतायास्तत्र पश्यन्त्या मानुषीमीरयन्गिरम् ।
प्रसादं कुरु मे राम प्राणै सामऽयमस्तु मे ।
मद्धस्तास्य प्रभावेन शरणं न लभे क्वचित् ।
त काकमब्रवीद्राम पादयो शिरसा गतम् ।
सानुक्रोशतया सत्यमिद वाक्यमुदीरयन् । [100]
मया रोषपरीतेन सीताप्रियचिकीर्षुणा ।
अस्त्रमेतत्समाधाय त्वद्वधायाभिमन्त्रितम् ।
यत्तु मे चरणौ मूर्ध्ना गतस्त्व जीवितप्सया ।
सत्रासस्त्रस्त्या त्वयि मे रक्ष्यो हि शरणागत ।
अमोघ क्रियतामस्त्रमङ्गमेक परित्यज । [105]
किमङ्ग शाम्यतु ते शरीरा ब्रवीहि तत् ।
एतावद्धि मया शक्य तव कर्तुं प्रिय खग ।
एकाङ्गहीनो जीव त्व जीवित मरणाद्वरम् ।
एवमुक्तस्तु रामेण सप्रधार्य स वायस ।
अव्ययस्य द्वयोरक्ष्णोस्त्यागमेकस्य पण्डित । [110]
सोऽब्रवीद्राघव काको नेत्रमेक त्यजाम्यहम् ।
एकनेत्रोऽपि जीवेयं त्वत्प्रसादान्नराधिप ।
रामानुज्ञामथ तत्काकनेत्रमशातयत् ।
वैदेही विस्मिता तत्र काकस्य नयने हृत ।
निपत्य शिरसा काको जगामानु यथेप्सितम् । [115]

(for वारयन्) —(1 84) ... —For 1 84 S1 D3 D4-6 subst

... [illegible]

—(1 85) ... —(1 86) B1 transp ... —(1 87) ... —(1 88) ... the post half) —(1 89) ... —(1 90) ... —(1 91) ... —(1 92) ... —(1 93) ... —(1 94) ... —(1 95) ... —(1 96) ... (for the prior half) ... —(1 97) ... —(1 98) ... (for the post half) —(1 99) ... —(1 100) ... the post half) ... [illegible]

°मरीच) D1 ... (for the post half) —(1 101) ... —(1 102) ... —(1 103) ... —(1 104) ... —(1 105) ... —(1 106) ... —(1 107) ... —(1 108) ... —(1 109) ... —(1 110) ... —(1 111) ... —(1 112) ... —(1 113) ... —(1 114) ... —(1 115) ... (for the post half) —After 1 115 ... [illegible]

लक्ष्मणानुचरो रामश्चचारानन्तराः क्रियाः ।
अथ सैन्यस्य महतो गजवाजिरथोद्धतम् ।
शुश्रुवे तुमुलः शब्दः सागरस्येव पर्वतः ।
अथ स विबुधराजविक्रमः
कमलदलायतदृष्टिरब्रवीत् । [120]
किमिदमिति समीक्ष्य लक्ष्मणं
स गुरुवचः प्रतिपूज्य चोथितः ।

Colophon.

27

After 2 100 17, Ñ B D1.3 M4 ins. :

तस्मात्कुरु हितां बुद्धिं तिष्ठ राजन्स्वधर्मेति ।
ब्रह्मणो मानसः पुत्रः क्षुपो नाम महायशाः ।
इक्ष्वाकुश्च महाभागः काकुत्स्थश्च परंतपः ।
रघुर्दिलीपः सगरो दुष्यन्तश्च नरर्षभः ।
दौष्यन्तिर्भरतः श्रीमांश्चक्रवर्ती महायशाः । [5]
पुरुकुत्सः शिबिः श्रीमान्धुन्धुमारो भगीरथः ।
विष्वक्सेनोऽनरण्यश्च राजा वज्रधरोपमः ।
अरिष्टनेमिर्धर्मात्मा युवनाश्वश्च वीर्यवान् ।
मान्धाता यौवनाश्वश्च राजा वैश्रवणोपमः ।
ययातिश्चैव राजर्षिः संभूतश्च महायशाः । [10]
बृहदश्वो मनुष्येन्द्रः सत्यवाँल्लोकविश्रुतः ।
एते चान्ये च बहवो नरलोकाधिपोत्तमाः ।
प्रियान्पुत्रांश्च दारांश्च हित्वा कालवशं गताः ।
तांस्तात नैव गन्धर्वान्न यक्षान्न च राक्षसान् ।
जानीमः क्व गतास्ते स्युरित्थं संमोहितं जगत् । [15]
एतेषां नामगोत्राणि श्रूयन्ते हि महीक्षिताम् ।
यश्चैतान्काङ्क्षते यत्र स च तांस्तत्र मन्यते ।
इति नास्ति व्यवस्थास्मिन्येनेदं संतिष्ठते जगत् ।
अयमेव परो लोकस्तस्मात्त्वं सुखभाग्भव ।
न हि धर्मपराः सर्वे सुखायैवोपपद्यते । [20]
धर्मवन्तो हि काकुत्स्थ भवन्ति भृशदुःखिताः ।
अधर्मवन्तः सुखिनो दृश्यन्ते खलु मानवाः ।
एतदेव पुनर्व्यस्तं सर्वथा व्याकुलं जगत् ।
तस्मादभ्यागतां लक्ष्मीं मावमंस्था नरर्षभ ।
प्रतीच्छ विपुलं राज्यमसपत्नमकण्टकम् । [25]

—(l. 116) D3 लक्ष्मणानुगतो. V2 D1.5 [अ]नन्तरक्रिया; B2.4 D11 D2.7 [अ]नन्तरक्रिया, M4 [अ]नन्तरा क्रिया.—D11 om. l. 117–122.—(l. 117) Ñ2 illeg. for निर्घो. Ś1 D4–7 -रथोद्धताः, D2 -रथोद्धत, M4 समुद्धतः (for -रथोद्धतम्).—(l. 118) V1 B1.2.4 M4 शुश्राव (for शुश्रुवे). Ñ2 V1 B M4 तुमुल शब्द. Ñ1 D2.6–7 सस्वन', Ñ2 B M4 सर्वत', V1 D3 गर्जत, D5 गर्जन: (for पर्वतः).—(l. 119) V1 om. (hapl.) विबुधराज.—(l. 120) D3 -लोचनोऽब्रवीत् (for -दृष्टिर°).—(l. 121) D1 इह (for इति). D4.7 लक्ष्मण.—(l. 122) V1 D1 स तु वचन, D5 गुरुवचन, M4 स गुरुवचनं (for स गुरुवच'). V1 परिपूज्य, B2.4 प्रतिगृह्य, D4.7 प्रसमीक्ष्य (for प्रतिपूज्य). D3 बोधित', M4 चार्थितः.

Colophon.—Sarga name. Ś1 Ñ B1.3 D6 इ(B1 ई)षीकास्त्रविसर्जन, V1 D5 ऐ(D5 इ)षीकास्त्रमोक्षण, B2 ईषीकास्त्रदर्शन, B4 काकाक्षिक्षेप', D1 एषीकास्त्रमोक्ष, D2 काकनयननाशन, D4 भर्तानुगमन, D5 भरतप्रयाणि काकाक्षिनाशन, D7 भरतागमन.—Sarga no. (figures, words or both): Ś1 Ñ1 B2 D3.4 om., Ñ2 D6 105, V1 D1 101, B2 92, B3 D2 104, B4 99, D1 157; D7 M4 103.—After colophon, Ś1 ins. श्रीरामचन्द्राय नमः

27

(l. 1) M4 त्यज दृढां (for कुरु हितां). B2 सुधर्मेति, B4 स्वधर्मेति, D1.3 M4 तिष्ठ त्वं नृपधर्मेति (for the post. half).—After l. 1, B3 ins.:

सर्वेषामपि लोकानां भवेन्द्र कुरु सर्वथा ।,

while D1.3 ins.:

यस्मात्क्षोभ्य इहैव त्वमेकाग्रहितता त्यज ।

[D3 एक आदिष्टो गत' (for the post. half).];

whereas M4 ins.:

तस्मात्सुख इहैव त्वमेकाग्रहित त्यज ।

—(l. 2) B1 ब्राह्मणो. D3 ह्यसौ. Ñ1 B राजा (for नाम). M4 महातपा (for °यशा').—(l. 3) Ñ1 B2 परं नृप' (for परंतप).—(l. 4) D1.3 M4 दुष्क(D3 °ष्क, M4 °ष्य)न्तश्च; G(ed.) दुष्यन्तश्च (for दुष्यन्तश्च). Ñ1 B3 नरर्षभ; M4 परंतपः (for नरर्षभ').—(l. 5) D1.3 M4 दौष्क(D3 °ष्क, M4 °ष्य)न्तिर्; G(ed.) दौष्यन्तिर्.—(l. 6) B4 पुरु कुत्स, D1.3 M4 मुचुकुन्दः (for पुरुकुत्स). D1.3 धीमान् (for श्रीमान्). D1 धुन्धुमारो.—(l. 7) Ñ B2.4 विश्वक्सेनो. Ñ2 B4 चक्रधरोपम (for वज्रधरो°).—D3 om. (hapl.) l. 8–9.—(l. 8) Ñ2 युवनाश्वश्च, B1 युवनाश्च (for युवनाश्वश्च).—(l. 9) B3 यौवनाश्विश्च D1 M4 वज्रधरोपम (for वैश्रवणो°).—(l. 10) Ñ2 सम्भूतस्य, B2 सम्भूतश्च, B3 ततुतश्च, B4 सत्यसंधो, D1.3 M4 सम्भूतिश्च (for सम्भूतश्च).—(l. 11) Ñ1 B2 सत्यवान्, D1.3 M4 सत्यवांल् (for सत्यवाँल्). B1 -पूजितः (for विश्रुत).—(l. 12) D1.3 नरा (for नर-). B2 -लोकाधिपोपमा.—(l. 13) B3 प्रिया (for प्रियान्). D1 सुतांश् (for पुत्रांश्).—(l. 14) M4 तांश्च देव (for तात नैव). Ñ2 यक्षान्गुह्यकराक्षसान् (for the post. half).—(l. 16) B2 नामगोत्र हि, M4 नामगात्राणि (for °गोत्राणि). B2 श्रूयते, B4 श्रूयन्ति (sic) (for श्रूयन्ते). B1 तु (for हि).—(l. 17) Ñ1 B2 M4 [ए]तान् (for [ए]तान्). D1 ईप्सते, D3 ईयते, M4 इच्छते (for काङ्क्षते). D1.3 स एतांस; M4 स चैतांस (for स च तांस्).—(l. 18) D1.3 M4 कार्ये स(M4 नास्ति)तिष्ठते युगान् (for the post. half).—(l. 19) B1 एवं (for एव). D3 दुःखभाग्भव.—(l. 21) B2.4 D1.3 [ऽ]पि (for हि). B3 विरति (for भवन्ति). D1 भृश.—(l. 22) B3 च सुखिना (hypm.), D1 M4 सुखिता (for सुखिनो). Ñ1 दृश्यते सुखिन (by transp.).

इति श्रुत्वा वचस्तस्य मन्दक्रोधोऽपि राघव ।
क्षणं पादुकाभ्यां सान्निध्यमनुपालत ।
उवाच च वचः किंचित्प्रश्रयी लक्ष्मणाग्रज ।
पितृवचनमतस्तं प्रभिन्न इव कुञ्जर । [30]
माह पितृप्रमादाद्धि चास्य समाहित ।
मातापि विनीतोऽथ क्षीर भर्तुं यथाश्रया ।
यथाह जीवता कृत्वा वच कुर्यां नृप यथा ।
ननु मनस्य गौरवस्य धीरमहणमाश्रयाम् ।
न ह्यह हनुवचैरमिस्य निरर्थकं ।
त्वया चाभिवि नरर्षो वानिवि महीश्वर । [35]
क्रमेण मयि वै प त्वया च बहुगर्हितम् ।
मतस्य यविद्धिष मोन दत्तसिंहासनं ।

यथा क्रतुरर्पितैरिष्ट प्राह स्थान सुरेश्वर ।
प्रमाण तत्कृत चैव वस्मात्त्वहितथ श्रुत ।
त्वत्सया नयसुतश्चापि मम मित्र स कैकयः । [40]
तयोऽभि स्थानमादाम्य प्राप्तन्य स्यात ।
भर्ता वन कनमहाय निष्फल
यथा तथा वाक्य यथा स्वर्गमि डमि ।
पितुर्नियोगात् चरेयमादृता
द्रष्टा महर्षि परमान्त्रादनाम ।
यथा प्राप्ता भरत प्राप्तमु गा
न शक्यमि उक्त नृपत वारितम् ।
तथोक्त्वा राघवस्तादथन
स्ततोऽभ्युपेत्य हस्तौ लक्ष्मण ।

D₃ M₄ प सस श्व पि दु हिता (for the post half) —(l 23) B₁ पुत्र थ र D₃ ₃ मम वसनु (D₃ °तुम [meta]) चक (for the p or half) M₄ मत्त्र (for मत्या) —For l 24 27 cf 2 100 22 0* —(l 24) B₁ अथ गतो (for अ गतो) —(l 25) D₃ M₄ ब्रव (for भवी उ) D₃ s कि मत्वाय (for अथ °त्) —(l 26) N₁ B इ (for इति) N₂ D₃ M₄ दत्त्वा च —(l 27) N₂ अभिरक्त D₃ त ही (D₃) तु M₄ वर्त तु (for अग्र) B ₄ विधुतेन —(l 28) N D₃ वचन (for च वच) —(l 29) N₂ पितृ ४ ४ (for पितृवचन) —(l 30) N₂ पितृ (for पितृ) D₃ ₃ पुत्रेव (for विन्य D₃ M₄ समाहितः (for हित) —(l 31) B₁ विनीत ष M₄ म न गतिवितीत न (for the prior half) N₂ B₁ र्पित वनु थे (N₂ °न) पाश द D₃ M₄ नीच्छ (M₄ °म न) पुत्रानुगा D₃ र्थी न ३ पुत्रानुगा (for post half) —(l 32) D₃ वध्य (for यथा) B₁ जीवन B₁ M₄ नीवि (for जीवन) N₁ पुत्रया न (for कृत्वा वच) D₃ ₃ M₄ स्व (D₃ M₄ स) मे पूज (D₃ °भोद) पितुर्न (for the post half) —(l 33) B₁ पुष्प (for मनस्य) M₄ पितृ गौरव स्वस्य (for the prior half) B₁ प्र बालशेषवापुणी (for the post half) —(l 34) M₄ नाति (for न हि) N B₁ D₃ M₄ चन (for इव) —(l 36) D₃ ₃ M₄ वैभव (for वैतन्य) N₂ मत्वाकृत (l 37 m) (for द द) N₂ B₁ यवि (for बहु) B₁ बहुगहित D₃ गुणाहित (for बहुगर्हितम्) B₁ वय गर्हवि विगर्हित D₃ य त बहु बुद्धिगर्हित M₄ यथा बुद्धिगर्हितं (for the post half) —(l 37) M₄ स्वम् (for हम) D₃ निपरितुनाहसि (for the post half) —(l 38) B₁ वन (for यथा) N₁ B₁ lacuna B₄ ₃ र्द (for रह) N₁ B₁ D₃ M₄ प्राप्त N₂ प्राप्त D₃ प्राप्य D₃ प्राप्त (for प्राप्त) N₁ B₁ D₃ नरेश्वर (B₁ °र) B सपि (for नरेश्वर) —(l 39) B₁ कृत (for कृत) D₁ प्रणम्य च तथा D₃ प्राप्त मम उर (for the prior half) N₁ B₃ ₃ तस्मात् (for वचात्) B₃ रु (for तद) N B₃ तु D₃ ₃ न (for तु) B₁ त्वत्प्रसाद अहं न ते (for post half) M₄ प्रणम्य तु तु त तथा त नाहमि न ते —(l 40) N D₁ ₃ ₃ वल्लभय (B₁ °व) D₁ अर D₃ त्वत्स (for त्वत्सुतश्च) D₁ ₃ निश्चय (for स्वभूपि) M₄ स्वार्ह प्रिय मानाम् (for the prior half) D₃ ₃ M₄ पितृनिर्देश (M₄ क्षेप) (for यम निर्यम) —(l 41) N₁ प्राप्नु N₂ प्राप्त (for प्राप्नु) D₃ ₃ मवथ (for तप°) D₁ M₄ प्राप (M₄ तु) देशे यथा (for the post half) —(l 42) B₄ मत्विम (for मवन्धि) N₁ कर्ममन D₃ वहुल्लि D₃ ₃ M₄ वा मन कर्म (for कतुमिहाय) —(l 43) M₄ तथा यथा (by transp) D तथा तथा जातु D₃ वाहमि (for इत्यादि) —(l 44) B₁ प्रदुरा D₃ ₃ आन्दि (for आदिमाद) D₃ वचने सत्याहिताद् (for न चनेयम दित) —(l 45) M₄ प्राणान् (for प्रणाद) —(l 46) B₃ इति D₃ इति (for पाहि) M₄ तु नाम्नु (for प्रम तु) N₂ मी B₃ त (for मो) —(l 47) D₃ ₃ M₄ मुखेरित हिन (for हुँगेन च नित्रम्) —After l 47 D₃ ins

अह वनिथ मि निवृत्ति नागमय ।

—N₂ om from l 48 up to 2 98 1ᵃᵇ which is read after Sarga 100 —(l 48) N₁ B₃ ₃ D₃ ₃ M₄ यथा (for तथा) G(ed) भारत (for राघव) —D₃ ₃ om l 49 —(l 49) B₁ क्षमता B₁ (₄ तत्युग्रेत (for °भ्यु°) —For l 49 M₄ subst

तथा रविरयातिन के शिर मदय ।

28

Before 2 103 23 Ñ B (Ñ B1 3 | 15 17 after 23[ab]) D3 M1 ins

सर्वज्ञानां कृतज्ञानां पुण्यानामनुदर्शनम् ।
सत्ययुक्तं च युक्तं च धर्मयुक्तं विशेषत ।
पित्रा न पुत्रपाशेन रक्षितेना प्रयत्नत ।
पौराणां वृषभ राज्ञामेतत्सुसदृशं वच ।
पुनरुक्तं ब्रवीमि त्वा भरत प्रतिगम्यताम् । [5]
इक्ष्वाकस्य तु वक्तव्यं भरत प्रतिगम्यताम् ।
इक्ष्वाकस्य हि वंशस्य प्रतिज्ञा रक्षिता मया ।
तापित लब्धवीरे मया किमर्थमवलम्बसे ।
त्वद्गुप्तिरिमे सर्वे सुहृदो नो हितैषिण ।
किमस्यास्ते पतिं हित्य भरत प्रतिगम्यताम् । [10]
महार्णव शोषयितु भवेच्छक्यो नदीपति ।
विन्ध्यो वा वसुधारिणी शक्यश्चालयितु क्षिते ।
अहं तु शासनं वीर न करिष्येऽनृतं पितु ।
एतच्च प्रतिजानामि सत्येन च शपाम्यहम् ।
एतत्तु वचनं श्रुत्वा भरत पार्थिवात्मज । [15]
विवर्णवदनो भूत्वा परं दैन्यमुपागत ।
स दर्भशयनात्तस्माद्दीनोऽसमुत्थित ।

29

After 2 103 16 Ñ B D3 M4 ins

नगरस्यार्थस्य पापोश्च धर्मस्य यशसश्च ।
कोशस्य च पृथिव्याश्च राजवृत्तमिदं शृणु ।
चतुरो वार्षिकान्मासान्यथा शक्रोऽभिवर्षति ।
परिहारैस्तथा राष्ट्रमभिवर्षेज्जनाधिप ।
अष्टौ मासान्यथादित्यस्तोयं हरति रश्मिभि । [5]
एव धर्मेण सचेव तदादित्यव्रतं स्मृतम् ।
प्रविश्य सर्वभूतानि यथा चरति मारुत ।
चारेणैव चरेद्राजा स्मृतं तन्मारुतं मतम् ।
यथा यम प्राप्तकाले प्रियद्वेष्यौ नियच्छति ।
एवं राज्ञा विनिश्चित्य समो हि स्यात्प्रियाप्रिये । [10]
वरुणेन यथा पाशैर्बद्ध एव हि दृश्यते ।
एवं राज्ञा नियन्तव्या दस्यवो वारुणैर्व्रते ।
परिपूर्णा यथा सोमो दृष्टो ह्लादयते मन ।
एवं यस्मिन्प्रजा सर्वा निर्वृतास्तच्छशिव्रतम् ।
पृथिवी सर्वभूतानि समं धारयतेऽनिशम् । [15]
स तथैव प्रजा सर्वा धारयेत्पृथिवीपति ।

28

B3 om l 1 and 2 —(l 1) M4 प्रजानाम् (for पुण्या नाम्) —(l 2) B1 सत्ययुक्त D3 तत्र युक्त (for सत्ययुक्त) Ñ1 धर्मे च युक्तं च विशेषत (hyper) (for the post half) —(l 3) B1 पूर्ववत् (for पुत्रवत्) B4 ता M4 राज्ञा (for राज्ञ) B1 रक्षितेन्तो M4 विशेषत (for प्रयत्नत) —(l 4) D3 पितु M4 पुर (for नृप) B1 तु (for तु) —(l 5) D3 M4 त्वा (for त्वां) —B4 om (hapl) l 6–10 Ñ B1 3 D3 om l 6 B3 reads l 7 10 in marg —(l 7) B1 नि, D3 M4 तु (for हि) D3 वंशे च (for वंशस्य) M4 परिरक्षिता (for रक्ष°) —(l 9) Ñ1 सहृत् B1 नौ D3 मे (for नो) —(l 10) Ñ2 B3 D3 M4 परिसृज्य B1 भरत प्रतिसृज्यतो D3 भरतस्तु प्रगम्यतां (for the post half) —(l 11) M4 महीपते (for नदीपते) —(l 12) B4 D3 वसुधारिणि Ñ2 चालयितु (for चाल°) Ñ2 D3 M4 गिरि —(l 13) D3 हि (for तु) M4 धीर (for वीर) Ñ1 om न B3 चानृत वच (l 3 pm) (for ऽनृतं पितु) Ñ2 D3 करिष्ये चानृत पितु (for the post half) —(l 14) Ñ1 तथ (subm) B4 प्रतिजानामि M4 [च]व (for च) B4 om l 15–17 —(l 15) Ñ1 om the prior half Ñ2 B1 एव तद् (for एतत्तु) Ñ1 पार्थिवा * —(l 16) Ñ1 उपागमत् —(l 17) Ñ1 B2 3 विद्रुत्य (for स दर्भ) Ñ B1 शयनीय B3 शयनादिव D3 वद्धिनीलाद (for वंदीनोऽद्य) B1 उत्थाय भरतस्तथा (for the post half)

29

(l 1) M4 [अ]प्रथ (for [अ]र्थस्य) —(l 2) B1 राज्ञन् (for राज्ञ) B2 3 D3 M4 इम (for इ°) —(l 4) B2 4 प्रति(B3 °प्री)हारैस्, B3 प्रहा°, M4 वारिभिस्तु (for परिहारैस्) B3 वर्षम् (for राष्ट्रम्) D3 राजा सम्यभिवर्षति (for the post half) —(l 5) B2 4 तेजो, B3 तेभ्यो (for तोयं) —(l 6) B4 (*sup lin* as above) धर्मेण (for धर्मेण) B2 4 सर्वेषां D3 नियुक्ता (for सचेव) —(l 7) Ñ1 D3 प्रविश्य B2 4 प्रविष्ट (for °विश्य) B1 प्रहृष्ट स्वकार्याणि (for the prior half) D3 रमति (for चरति) —(l 8) B3 चरेण B2 4 [च]त्र (for [च]व) [D3 तथा चारेश (for चारेणैव) B2 4 मारुत —(l 9) B1 प्राप्तकाल D3 M4 प्रियद्वेष्य प्राप्तकाले (for प्राप्तकाल प्रियद्वेष्यौ) —for l 10 D3 subst

तथा राज्ञा नियत श्च प्रज रक्षिद ममतम् ।

—(l 11) G (ed) वरुणेव D3 तु (for हि) —(l 12) B3 दस्यवो (for दस्यवो) Ñ1 M4 वारुणै (Ñ2 °ण)व्रत Ñ2 °णैस्तु B3 °णवै (for वारुणैर्व्रते) —(l 13) D3 परिपूर्णं, M4 प्रतिपूर्ण (for °पूर्णं) B2 4 सोमो दृ(B3 दृ)ष्टे D3 M4 सोम दृष्ट्वा B4 ह्लादयत —(l 14) M4 पठितास् (for निर्वृतास्) B4 मन जाय तद्व्रतम् (for the post half) —(l 15) B4 धरा सर्वाणि (for पृथिवी सर्व) D3 यथा धाय स्य (for the post half) —D3 om l 16 —(l 16) M4 भवेत्तु (for स तथैव)

30

After 2 104 20, Ñ B D2 3 M1 ms (Ñ2 D1 3 follow ed by 2300*) V1 ins l 35-38 only after 2300*

ततोऽथ रामस्य पुनः कृताञ्जलिः
  सबाष्पकण्ठो भरतो महात्मनः ।
अलब्धकामः स बभूव दुःखितः
  प्रगृह्य पादौ शिरसा महीं गतः ।

Colophon

रामस्तु भरतं दृष्ट्वा शिरसा पादयोर्गतम् । [5]
अथार्पयत्तु विचित्रे पर्णपादुके भूषणे ।
तत्र पादौ हि संगृह्य भरतो न्यपतच्छिरः ।
रुरोदातितरामार्तः शालवृक्ष इव च्युतः ।
स सर्वं इव मेदिन्यां शोकेन परिप्लुतः ।
प्रचेष्टत मुहुर्दीनः सर्वतः सस्वरं रुदन् । [10]
मातरश्चास्य ताः सर्वाः सीता च जनकात्मजा ।
भरतस्य कारणात्तु पपातरणे मुखे ।
सर्वोऽश्रोऽभिविलाप सौमान्याद्युपोषित ।
तस्मिन्मुहूर्ते दुःखार्तः सर्वः प्रकृतिको जनः ।
अपि पुन्नागमोहेन सर्वा प्ररुदिता हता । [15]
नराणां किं पुनः स्नेहात्मनो येषां हि मानुषम् ।
भ्राते चान्यपूर्णे स्नेहाद्गलितिद्वयः ।
ततस्माभिक्ष्य दुःखार्तं रामो वचनमब्रवीत् ।
साधु पर्याकुलेनाशु स्वात्मो निगृह्यताम् ।
शोकानिनाथ्य देहस्थानन्त विरतं प्रतिगम्यताम् । [20]
न त्वां न भोक्ष्यते ह्युमत्र भूत्वा कृपात्मकम् ।
शोकभारसमाक्रान्तं सीदतीव हि मे मनः ।
शापितोऽसि मया वीर रावणा लक्ष्मणेन च ।
न च त्वामभिभाषेयं यथायोध्यां न गच्छसि ।
एवमुक्तस्तु भरतः प्रगृह्याञ्जलिं सुधाम् । [25]
एवमुक्त्वा प्रसीदति राघवं स ततोऽब्रवीत् ।
अलं शोकेन यास्यामि यथैव परिरक्ष्यसे ।
यथाहं जीवितेनापि प्रियं कुर्यां तव प्रभो ।
गमिष्ये सर्वथायोध्यां मातृभिः सह राघव ।
प्रकर्षं महतीं सेनां किं नु विज्ञापयामि ते । [30]
अपि भविष्यसीत्याकोऽन्यशासपमां नृपमिदम् ।
धारयथ्येति धर्मज्ञ राघव न खलु प्रभो ।
तं प्रहृष्टो रामो भरतं गमनोन्मुखम् ।

सान्त्वयित्वा मुनिर्वाक्यैस्तथैवाभिदधे पुन ।
एतस्मिन्नन्तरे शिष्या शरभङ्गस्य धीमत । [35]
उपायनमुपाजह्रु गृहीत्वा कुशपादुके ।
मुनेस्तु कुशल पृष्ट्वा निवेद्य च महात्मन ।
राघव प्रतिजग्राह त उभे कुशपादुके ।
ते गृहीत्वा तु भरत पादुके मुनिनाहृते ।
राघवस्याशु पादाभ्यामस्पृशत् कुशपादुके [40]
अप्रयीच तदा वाक्य धर्मार्थं परिपालित ।
वसिष्ठो वाक्यकुशलो दैन्य हर्षं च वर्धयन् ।

31

After the colophon of Sarga 107, D1 ins

नन्दिग्रामस्थितो राजा वसिष्ठेन महात्मना ।
निर्णयं शोकदु सार्धं शान्तदिवा प्रबोधित ।
राजन्ते पादुके पूज्ये स्थापनायास्तु पूर्वकम् ।
वेदोक्तविधिना चैव शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ।
विश्वकर्माणमाहूय वेदीमण्डपमण्डनम् । [5]
कृत्वा कुण्डानि दिव्यानि दिशासु विदिशासु च ।
सर्वोपद्रवशान्त्यर्थं योगक्षेमार्थसिद्धये ।
द्वयद्वादशहस्तं च कारयेन्मण्डप शुभम् ।
षोडशध्वजसंयुक्तं महाध्वजसमन्वितम् ।
तोरणानि च रम्याणि पूर्वादिक्रमेण तु [10]
श्रौतस्मार्तविदश्चैव वेदवेदाङ्गपारगा ।
क्षान्ता दान्ता जितक्रोधा पूर्णसागरसंनिभा ।
अक्षोभारविदा सम्रा स्वभग्रा नवनिश्चला ।
तैरेव हि प्रकर्तव्य गृहे ** प्रयत्नत ।
ब्रह्माण वसुपुरस्य चक्रुर्द्विजाश्च पृथक्पृथक् । [15]
न प्रधानादिकं कश्चिद्वाह्नि संपूजयेद्द्विजम् ।
आसाद्य कुण्डसांनिध्य स्थाप्य वेदाश्च स्थण्डिले ।
चतु षष्टिपदो वास्तु मातृणा मण्डल परम् ।
प्राचीक्रमेण चत्वारा चाष्टकुम्भेषु ब्राह्मणा ।
जपस्तिष्ठेन भव्यश्च प्राणायामपुर सरं । [20]
रुद्रसूक्तमापूर्त च जपेत शतरुद्रियम् ।
शान्ति कृत्वा विधानेन दिशापति च पूजयेत् ।
जलान्यानीय सर्वत्र सरित्सु सागरादिषु ।
गङ्गाधारथसहस्राद्यानीय मृदमुत्तमाम् ।
पञ्चगव्य कषायांश्च औषध्यो देवसत्ता [25]
तूर्यमण्डलवादित्रै शङ्खदुन्दुभिनिःस्वनै ।
पूर्णात्वेदनिधायै मधुपर्काभिषेचनम् ।
दत्वाह मङ्गल कृत्वादिभ्यश्चाभिश्च वर्णैः ।
वेदसिद्धान्तरतस्ता ज्ञानध्यानरता अमा ।
अभिषिच्य च ते सार्धं रामराज्यस्थापयेत्पुन । [30]
ज्ञात्वा देवपद राम सर्वकर्मार्थसाधनम् ।
स्थापयेत्पादुके द्वे तु आधारे सर्वदेवता ।
ऋषयो मुनयश्चैव ऋत्विजो यतयस्तथा ।
दीनानाथांश्च संपूज्य स्त्रियो मूकांश्च पङ्गुन् ।
भरतस्तु यथायोग्यमन्नपानादिभोजनै । [35]
गजाश्वरथदानैश्च गोभूहिरण्यपुष्कलै ।
संपूज्य गुरवस्तेन राममित्युपदेशधे ।
एवं कृते तु राजेन्द्र गुरुपाद्याय कृत ।

Colophon

[अयोध्याकाण्डे पादुकाभिषेको नाम सर्ग ॥ १०६ ॥]
वसिष्ठनैगमुक्तस्तु भरतो भ्रातृवत्सल ।
वस्तुत गुरुणा वाक्य याचमित्येति निश्चयम् । [40]
कृत्वा तु स्थण्डिले राम सौध रत्नादिभूषितम् ।
आमन्त्र्य मातर सर्वा मन्त्रिणस्ते द्विजातय ।
प्रकृतिनायको लोकानुगमाधममध्यमा ।
संपूज्य च नरा सर्वा प्राकाशानामिभूषणा ।
सतोष्य च प्रजा सर्वा राममङ्गलहेतुना । [45]
कृतोत्साहां पुरीं रम्यां स्वे स्वे स्थाने सुसोषित ।
चन्दनागरकर्पूरै सर्वतो धूपधूपितम् ।
हरिचन्दनसंतानपारिजाताद्विपादपै ।
मेने मानसम दृष्टा सौध वासु मनोहरम् ।
इति कृत्वा ततो रम्यमानीय यागमण्डपम् । [50]
जगाद्यस्थापित्वे नियम भूमिशायनम् ।
कन्दमूलफलाहार करिष्ये रामसेवनम् ।
गजाश्वाश्च रथाश्चैव सैन्यसांनिध्यमानयेत् ।
धर्मस्थितात्रणीपेन आभास्ये नियतो व्रती ।
अध्यक्षाश्चैव सर्वत्र कुमारे तत्र सर्वत । [55]
प्रातर्मध्याह्न सायाह्नो प्रेक्षणीयदिवानिशम् ।
अहोरात्र स धर्मात्मा न निद्रामुपलेभिरे ।

[(l 1) D1 प्रतिशब्दन् —(l 2) D1 [अ]नेनाग्निश (for [आ]विशाविन्तं)]

—D1 3 om l 31 —(l 31) Ñ2 B1 अपि स्मरसि मामुक्त्वा M4 अस्तु राघव मे मुक्त्वा (for the prior half) —(l 32) Ñ1 B3 धारयिष्यति, M4 °यिष्यामि (for °धर्मेति) B1 D1 3 सनग D1 3 सतु न (for म सतु) —(l 33) B1 स, G(ed) स (for त) Ñ1 B3 4 त प्रहृष्टर Ñ2 °हन्तो D1 M4 सम(M4 त म)हृष्टाो D3 म संपृष्टवो (for त प्रहृष्टाशे) B4 om रामो —(l 34) B3 4 विस्थे D1 3 [अ]भ्यवदद् (for [अ]भिदधे) —(l 35) D1 3 M4 शिष्य V1 धर्मेत (for धीम°) —(l 36) D1 3 M4 अनुमह्ये (for °पाश्रा) —(l 37) V1 मुनेस्तत्र, M4 रामाय (for मुनेस्तु) B1 पृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) D3 सुवे सुकुशल पृष्ट (for the prior half) V1 विदेश (for निवेद्य) B1 तु (for च) V4 विनिवेद्य महात्मने (for the post half) —(l 38) V1 सत्वर D3 राम, M4 राघव (for राघव) V1 उभे ते (by transp) B3 4 उभे च —(l 39) Ñ1 B2 4 कृते (for [आ]हृते) —(l 40) D2 [अ]थ D3 om M4 [अ]प्र (for [आ]शु) D1 3 M4 प्रीतमानस (for कुशपा°) —D1 om l 41–42 —(l 41) D3 M4 राम (for वाक्य) M4 परिपालित —(l 42) B3 सौम्य (for °न्य) Ñ2 हि सहर्षमवर्धयत्, M4 देशेन न तु पार्थ (for the post half) —Thereafter Ñ2 D1 repeat (var) 2 104 20[cd]

CRITICAL NOTES

[*These Critical Notes cover observations and explanations on the Constituted Text. Exegetical notes figure but occasionally as the constituted Text of the Rāmāyana is quite smooth and easy, and the object of such notes is to help the reader They are generally put at places where he may regard the Text rather out of the way in adopting a particular reading Additions to and corrections in the Text and Critical Apparatus are put in square brackets SR and NR represent the two major recensions generally but sometimes include allied versions*]

1

1–14—The question of the transpositions of some of these stanazas in SR has been fully discussed in the Introduction (p xx) There are two explanations possible for this transposition one is that both Bala and Ayodhyā at one time formed one Kanda as is evidenced by some MSS like Dt that we have actually used, and the other is that a folio of a small MS might have been inadvertantly misplaced in very early times That is why some stanzas were transposed, *viz*, sts 1–4 or 5 and sts 11–14 in Dg1 T1 3 G and M1–3

9^{cd}) Note that there is an attempt in D4 and some MSS, of Ñ V B group to make Rama an amśāvatāra of Viṣṇu

10, 10* lines 1–2. It is here that the poem foretells the purpose of the Ramavatara Note also that these two lines have no support from NR

.29 20* *Note how the different lines of this* passage are distributed in different MSS The contents relate to the qualities of Rama which are all covered by our text Compare in this context the contents of 14*, 15* and 19*

34 27* Note the complex character of this passage which must have been first introduced in SR and then penetrated into NW The three lines of 27* which are found in some MSS of NR merely expand the idea on account of its contact with SR

35 29* and 29(A)* These two passages are peculiar to NW version and have no support of SR

36, 31* Note that this passage also is found exclusively in NW version without any support from SR

2

4 पूर्वैं पथानमनुगच्छता, *i e*, पूर्वेषां पन्थानमनुगच्छता The use of the Instrumental case is peculiar here, and might be due to the influence of the same expression in st 3 above The variant पूर्व which is not well supported, is an attempt to improve the phrase grammatically

12, 35* अन्या मध्यस्थचिन्ता तु विमर्दाभ्यधिकोदया, is a pure S insertion. What Daśaratha wants to say is that his own view on the coronation of Rama may be due to his own partiality for his son while members of the assembly may think dispassionately in the matter, and, after deliberations may even suggest a still better course Note Cg and Ct on the passage विमर्देन पूर्वापरपक्षसंघर्षेण हेतुना अभ्यधिकोदया अधिकार्थप्रादुर्भावा

It appears to me that the argument in the phrase is so loaded that it surely is of late origin influenced by Magha's Śiśupalavadha, canto 2 and as such abnormal in the Ādikāvya

3

1, (App 1 No 5) This additional passage is peculiar and found in D1 and D4 only and is an expansion of ideas already detailed The passage has no support from the rest of the MSS Of these two MSS *D4 has only 20 lines common with D1*

11–13 71*, 72* and 73* Note that these passages are found only in D1–4 7 and have no support of the rest of the MSS

27 परोक्षया वर्तमानो वृत्त्या प्रत्यक्षया तथा—Note Ct परोक्षया चाक्षुषत्वं परोक्षानुभवसिद्धया वृत्त्या स्वपरराष्ट्रवृत्तान्तविचारेण । प्रत्यक्षया सदा सभायां स्थित्वा प्रजाबाधादिविचारेण, Cg अप्रत्यक्षया वृत्त्या राष्ट्र प्रभृतिवर्तमानकाला परोक्षे भूत्वा अविकृतमुखेन यत्कार्यं णि निर्वर्त्यन्ते, सा परोक्षवृत्तिः । अ यत्नेन प्रत्यक्षं श्रीमन् मया वृत्त्यानुगृहीताः, सा प्रत्यक्ष वृत्तिः ।

4

19-20 The reason for immediate coronation of Rāma as indicated here is that stars do not seem to be favourable to Daśaratha, and even suggest calamities like death or change of mind. The good and auspicious idea in the mind of Daśaratha, therefore, requires to be put into action immediately.

25-27 These stanzas indicate that Daśaratha desired Rāma's coronation even in the absence of Bharata, even though, as he knew, Bharata was well disposed to Rāma

5

3, 94* —This passage is found in all our MSS. except D1-4 (N1 T3 missing), and being a repetition, is excluded from the Constituted Text.

6

15, 105* गाथा or गाथा are compositions or recitation of songs

18 दीपवृक्षान्, lamps hanging on trees.

22 इङ्गितज्ञ —Cg इङ्गिते लोके परतरे [illegible] देव, Ct : [illegible], one who knows the ins and outs of people.

7

4 अर्थपरा,—Ct स्वेष्टार्थपरा. Cg construes the phrase differently as an adjective, not of Mantharā, but of Kausalyā अर्थपरा नाम अर्थपरा सम्पदि। [illegible] It appears that Mantharā regarded Kausalyā, compared with her mistress Kaikeyī, to be miserly or greedy and not bent on spending She would not mention the name Kausalyā as she hated her, being Kaikeyī's co-wife

6 कुब्जा is the name of a class of maid-servants, and does not necessarily relate to the personal deformity so much of Mantharā, though she had a lump of flesh on her chest Compare 2 9 25 and 30 and the description of her person there

10 [illegible] Ct [illegible]

23 [illegible], an enemy in reality, and husband in name. Cg [illegible]

8

5 [illegible]. Much has been made in some quarters of the plural [illegible], which is interpreted by them that Rāma had more than one wife. The correct interpretation of the passage is that it refers to ladies in general, and not necessarily wives, that were dear to Rāma such as Kausalyā, Sumitrā and even Kaikeyī.

26 दर्पान्निराकृता पूर्वं ...[illegible] It appears that Kaikeyī in her youth insulted Kausalyā who, as soon as Rāma becomes king, would take revenge on Kaikeyī. Compare in this context 2 17 22-25, and particularly न दृष्टपूर्वं कल्याणं सुखं वा पतिपौरुषे and यदि सत्यमिदं [illegible]

9

4 रामार्थमुपहिंसन्ती Cg : रामार्थं रामाभिषेकार्थं [illegible].
Compare st. 8 below.

9 देवासुरे समयुद्धे. The word सम means [illegible]. The word is grammatically incorrect, but may be explained as समम, association

10 दक्षिणां दिशमास्थाय The acquaintance that Kaikeyī had of the southern region of the Daṇḍaka forest on this occasion seems to have suggested to her that Rāma should be exiled there. The period of exile, viz, 14 years, instead of 12 years as in the MBh may be a matter of accident. At any rate, I have no explanation to offer why Kaikeyī should mention this figure. Perhaps she thought that after all Rāma might not return to Ayodhyā or survive this period

29 नात्र संशयः [illegible]. Ct notes here an additional passage not recorded by any of our MSS., and it runs as follows

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

All this is clearly an alteration [illegible] perhaps found in later recensions of the [illegible] story

10

16 The first half of this stanza has been taken from [illegible] suggested by [illegible]

21 The [illegible] is suggested by [illegible] means [illegible]

27–28 These two stanzas state the objective of Kaikeyi in clear terms and st 29 its immediate fulfilment

11

1 यथातिमिव पुण्यान्ते देवलोकात्परिच्युतम् The reference seems to be to the latter life of Yayāti as recorded in the MBh 1 81–88 and more particularly to 1 81 3

स मग्न सुरवास स निवस मुदित सुराण् ।
नाव्यस्य नामिमङ्गन पुन नाणेण पातित ।

12

4 This refers to the well known story recorded in Hindu and Buddhist works of Śibi Auśīnara who after promising protection to a pigeon had to offer his flesh to a hawk. The next stanza refers to a similar story of Alarka who offered his eyes to a learned Brahmin. The reason of quoting these stories is to remind Daśaratha that he must also honour his word

13

10 औपवाह्य, Cg राजवाह्य
24 आत्माधिकारा, relating to his own self compare आत्मसंपूजनी in 2 15 9

15

6 वक्तावृतमिव A sage never tells a lie, but if he does, he becomes perturbed as king Daśaratha was

16

19 रामो द्विर्नाभिभाषते, Rama does not vary his word or promise in other words Rama is एकवचन or सत्यवाक

33 Here Rama declares his firm resolve to sacrifice everything dear to him for Bharata to please his father or mother Compare

स्नेह दया च सौख्य च यदि वा जानकीमपि ।
आराधनाय लोकस्य मुञ्चतो नास्ति मे व्यथा ।

URC 1 12

In this book we meet similar expressions several times

17

26 दश सप्त च वर्षाणि तव जातस्य राघव The passage states that Rama was just 17 years of age when he was to be crowned or exiled

18

11 454* lines 3 and 4 This is a citation occurring in the MBh and even in some Smṛtis The expression अवलिप्तस्य does not suit the context here though कार्याकार्यमजानत does

25 अद्य मामिदानीमेव Kausalya threatens to go on a sort of hunger strike in case Rama leaves for forest The practice of *prāyopaveśana* or hunger-strike to achieve ones objectives seems to be common from very early times We have in this very book another instance of such a hunger strike in 2 103 13–15 where Bharata administers to Rama a similar threat to persuade him to return to Ayodhya to rule Rama points out to Bharata there that only the Brahmin class was permitted to resort to this practice and not the warrior class न तु मूर्धाभिषिक्तानां विधिः प्रत्युपवेशने in 2 103 17

30 नास्ति शक्तिः पितुर्वाक्यं समतिक्रमितुं मम Rama says here that he cannot disobey his father s command even though it might be improper In support he quotes the cases of a sage Kandu Sagara s sons and also of Jamadagnya Rama

19

3 484* lines 3 and 4 The entire * passage is inserted as an explanation of st 3 which states that Rama desires to dispense with the paraphernalia of coronation, as otherwise Kaikeyi may not take his word seriously This * passage is found only in SR and according to Udali this text should be changed like this The lines 1–4 of 484* should be followed by st 3 The MSS of SR that have come down to us do not support Udali s view विपर्ययस्तु लेखकप्रमादकृत

22

Pages 143 and 144 give a conspectus of sequence of the stanzas as found in NR This indicates that the text tradition in NR differs widely from that in SR which maintains the order uniformly This is a clear proof that the versions of NR have not preserved the genuine order of the text tradition here Note also that D1 here supports SR

14 पुष्यरथ is a chariot drawn by eight horses and bedecked with gold and gems This type of chariot is used in processions as an embellishment Cg पुष्यरथ उत्सवाय वर्तितो रथ Ct reads पुष्परथ and explains the term क्रीडायमनयोग्यो रथ , न तु युद्धार्थं इत्यर्थ । तादृशो निमित्तविशेषे राज्ञोन्य गच्छति । तस्मिन् मन्यमिच्छायायादेवते, नो चैवमन्यो गच्छति

24

5 अग्रतस्ते गमिष्यामि मृद्नन्ती कुशकण्टकान् Sita offers to go in front of Rama, crushing the prickly ends of kuśa grass (with her tender feet) so that her husband's feet may not be hurt What she wants to convey to Rama is that she is not afraid of the difficulties of forest life, on the contrary, she would be of great help to him in relieving him of many a hardship he would be subjected to

7 सर्वावस्थागता भर्तुः पादच्छाया विशिष्यते Ct ' विभोरभर्षि कावस्था सर्वावस्थेति गीयते ' इत्यभिधानात्। तां गतस्य आ ईषत्तु। भर्तुरिहलन्तसेक एन्म्। अथवा पूपपदे। सुखदुःखभर्भानुष्ठानरूपां तां गतानीति योजना। सकलभनुपर्यरहितस्यापि भर्तुः पादच्छाया पादसेवनमेव इतरपर्मापेक्षया स्त्रियाः विशिष्यते अधिक भवति। मुनिस्मृतो मरपरित्यागेन भर्तृसेवाया एव स्त्रीणां निःश्रेयसाधनादिति भावः।

8 Sita goes further and tells Rama that she had been well instructed by her parents how she should conduct herself in various situations

28

4 अपरते कुम = कैकेयी

7 तस्या सहस्र ग्रामाणां सम्राप्तमुपजीवनम् Kausalya was given an allowance of the income from a thousand villages for her maintenance by Dasaratha on his marriage with Kaikeyi as she was अधिवित्ता

29

22-27 This is a short interlude of Trijata Gargya a funny ascetic who desired to have a share in Rama's distribution of his property and is probably introduced here by the poet to relieve the mental tension of his readers

30

10 सत्त्वमाविश्य भाषते Dasaratha is speaking to-day as if he is possessed by a ghost The use of आविश्य does not strictly conform to rules of Panini The subst * passages 785* or 786* seem to rectify the language by stating भ्रमेण सत्त्वाविष्टेन or यदि हि स्वप्रलाप सतेनैव

31

25 न ते कार्ये स्वमानृतम् I should not turn you into a liar

35

33-34 These two stanzas raise an interesting ethical question The situation is that Rāma sat in the chariot and is about to leave for the forest Dasaratha to have a last look as it were of Rāma, orders Sumantra the charioteer to stop the chariot and not to proceed while Rama asks him not to stop i e, not to obey Daśaratha's command to stop Sumantra naturally, was in a fix whether he should obey the king or Rama Secondly, Rama tells Sumantra that he should tell a lie to Daśaratha that he did not hear his word if on his return the king took him to task The reason for this advice to Sumantra as given by Rama is that *in case Dasaratha remains in that sad plight longer*, it would be more painful to him and to all and hence disobedience and consequent lie is justifiable under the circumstances.

The question to be now considered is whether Rama who is traditionally known as the champion *of absolute truth* should or can advise Sumantra to tell a deliberate lie The problem of Truth and Falsehood is discussed in a number of places in the MBh *e g* 12 110 4-20 and the conclusion arrived at seems to be that *falsehood is not falsehood under certain circumstances*

चक्रयोरिव चान्तरा—Cg चक्रयोरन्तरैव रथपुरोभागस्थानस्थितवी धक्रयोर्मध्यगत पुरुष इव Ct चक्रयोर्युगपुत्तेनयोरन्तरा स्थित उभाभ्यां पुरुष इव सुमन्त्रस्याप दशरथेनो बभूव Cg राजवचनाति क्रमणे महान्दोषो भविष्यतीत्यपराधभयात्—नाश्रौषमिति। पुनरागमना नन्तर राजा विभर्वं मद्वाक्ये न स्थितोऽसीति निन्दितोऽपि नाश्रौष मयेतत इति वक्ष्यसि। निमर्थमेतमनुसृत्य वचनं सत्याह—चिरमिति। दु खस्य इत्यादि मनुभूयमानदु खस्य चिर स्थित्वा अविच्छिन्नं दुःसहमित्यर्थ

37

19 अपत्वात् Ct स्नानशून्यत्वात् Cg शरीरसंस्कारशून्यम्

40

20-22 वाजपेयसमुत्थानि छत्राणि and वाजपेयिके The priests taking part in *the performance* of Vajapeya are allowed to wear white umbrellas which normally, are permitted for kings only Rāma having resigned his claim to kingship is being offered white umbrellas by Brahmins following him which they had acquired on their performing Vajapeya Cg वाजपेयसमुत्थानि वाजपेयानुष्ठानलब्धानि। वाजपेयिके वाजपेययाजिन। "वाजपेयेन न कश्चन प्रत्यवरोहेत्। इत्यश्चिसेन वा प्रत्यवरोहेण यजेत। श्वेतछत्री भवतीति विधायते" इति वाजपेययाजिनां श्वेतछत्रग्रहण विधानात् Ct वाजपेययाजिनो यजमानस्य देवस्य दण्डस्य (cf पत्र ग्रौ सू. १८.७.१८, सत्याषाढ श्रौ सू ११.२.४२)

41

24 मेऽपत्यं तु पोषणम् This is another instance of Rāma practising a sort of trick. This type of behaviour is justifiable and is justified by Rāma himself in st 21 above

पौरा ह्यात्मकृताद् दुःखाद् विप्रमोक्ष्या नृपात्मजैः ।
न तु खल्वात्मना योज्या दुःखेन पुरवासिनः ॥

42

8-16 Note that SR maintains a uniform order of stanzas, which differs considerably in NW, NE and W versions. M has its sequence disturbed, but it relates to only three stanzas.

44

8 The course of Rāma's journey, after the crossing of the river Tamasā was, first northwards, and after crossing the river Vedaśruti towards the south. The river Gomatī was crossed next and then the Śyandikā. *It is at Śṛṅgaveraa that he first saw the swift current of the waters of the Gaṅgā*

9 स्वपिति = निद्राविषयति

19 न हि वर्ते प्रतिग्रहे I cannot accept gifts or presents, and I live on fruits and roots

66 स्फ्यस्वस्तेनाभिहता. Sphya is found in ritualistic literature as the name of an implement to scrape the sacrificial ground. As the shape of an oar is similar to that implement, the oar is also called sphya.

79 Our text states that Rāma and Lakṣmaṇa killed four animals while some MSS of NR say that they killed only one spotted deer

48

25 दशक्रोश इतस्तात गिरि The mount Citrakūṭa is here stated to be about 10 krośas or 20 miles to the south-east of Prayāga

49

11 अंशुमती, i.e. यमुना Probably because the river in our mythology was the daughter of अंशुमत्, the sun. The form अंशुमती is somewhat ungrammatical, अंशुमनी is still more so

50

12, 1200*. This passage is found only in SR. The reference to Vālmīki therein is certainly absurd, and the passage 1200(A)* is still more so.

13 1201* and 1202*. These passages indicate that two separate huts were constructed, one for Rāma and Sītā and the other for Lakṣmaṇa. SR seems to suggest that they constructed only one hut (पर्णकुटम्)

15 शालां प्लवयामहे, let us perform a sacrifice for warming the house.

22 माल्यवती is otherwise called मन्दाकिनी

56

2 This refers to the episode detailed in the next Sarga

57

8 लब्धशब्देन कुमारेण etc. When I was young and already earned reputation that I hit an object merely on hearing its sound

11 परेताचरितां दिशम्, i.e., south.

19 उदाहारो i.e., to fetch water.

25 सर्वे, all the three, viz., himself and his blind parents

33 अप्रतिकर्मिका, weak and unable to walk.

35 एकपदी Cg एकपदन्यासमात्रयुक्ता सरणि, a track so narrow that one can cover it with one step only

37 न द्विजातिरहं etc The young ascetic hit by the arrow of Daśaratha states that he is not a Brahmin. He was the son of the mother belonging to the Śudra caste and of the father belonging to the merchant caste. The old couple blind on account of age, retired to a forest, built a sort of hermitage, and, with the help of their son led a quiet life of ascetics

58

15 दिश्यपेक्ष्यहि नाराच I discharged my arrow in the direction of water. Note the unusual use of locative case to indicate direction

21 अपि चाप्युग्रं न यत्तपस्विनां कुर्वीत सदाम्. As stated in st 20 above, that if a Kṣatriya consciously attempts to kill an ascetic, the act would remove Indra from his heavenly kingdom. This act of Daśaratha would have ruined the entire race of Raghus, not to speak of a single member like Daśaratha

60

13 संचय or संचयन means [illegible] according to Ct or [illegible] according to Cr. Elsewhere the term संचयन figures associated with अस्थि when it means collection of bones of the dead. This meaning of course, is not applicable in the present context

61

1 राजकर्तारः, *Officers of the King, courtiers*

7 अराजके हि नो राष्ट्रे The condition of a kingless state is described here in sts 8–23 Similar description of a kingless state is found also in the MBh 12-67

18 यत्रसायंगृहो मुनिः A wandering ascetic does not build a hermitage and halts for the night anywhere at nightfall. In a kingless state, this sort of practice is unsafe and impossible

21 मत्स्या इव नरा नित्यं भक्षयन्ति परस्परम् The MBh expression in 12 67 16 is शूले मत्स्यानिवापक्ष्यन् which is identical with Manu 7 20 This is usually known as मात्स्यन्याय, where the weak are overpowered by the strong Cf Kautilya Artha 1 4 and 1 13

62

7 आत्ययिकम्, urgent Cg अत्यय कालातिपात, त प्राप्त मात्ययिकम् । निवृत्तिरूपक । यद्वा । अत्यय कृच्छ्रम् । तत्र भवमात्ययिकम्

13 अभिकाल ततः प्राप्य तेजोऽभिभवनाच्च्युताः Here SR does not give a uniform text We have a reading from Ct which explains अभिकालतेजोऽभिभवनो मार्गो Cg, however, adopts a different reading for [b] and explains अभिकाल तदाख्यग्रामम् । कुलिङ्गाख्यनद्यर्थ तेजोऽभिभवनाख्यग्रामाच्च्युताः । नदीमुल्लङ्घ्येति

63

2 व्युष्टामेव तु तां रात्रिम् Bharata saw a dream when the night was about to be turned into dawn There is a general belief that dreams seen at dawn come out to be true

14 प्रयान्तं दक्षिणामुखम् King Daśaratha was seen in the dream to proceed south wards indicating his death

64

9 आसक्तात्मा ... This is Bharata's view about his mother which is quite pertinent in the present context

20 ऐन्द्रशिरान्, belonging to the region इन्द्रशिर, a mount which was a famous source of good elephants. It appears that the Kekaya country was rich in elephants, horses, camels mules and dogs of excellent breed as these animals are included in the gifts to Bharata.

65

1 Bharata's return journey has been fully detailed in the Introduction, p XXXI It seems now somewhat difficult to identify the places mentioned The commentators, particularly those from the South, are unable to present a uniform text, and explain names differently, particularly the expression शिलावहां वेगीम्, which is explained by a majority of them as शिलामावमन्तात् वहन्तीम्, शिलावर्षेण स्रवन्तीम्, while Ck says आकुवर्तिनामक नद्यन्तरम्, which, from the context, seems to be a more reasonable explanation

10 पार्वतीयैर्हयैः, horses from hills They are both swift and sturdy, and swim the streams comfortably

14 सप्तरात्रोषितः पथि The journey of Bharata from Rajagrha to Ayodhyā required seven nightly halts.

66

2 उत्पपात, jumped from her golden seat to welcome her son *She, however, does not reveal to* Bharata the news of Daśaratha's death but talks on other matters

14 अजानन्तं प्रजानन्ती To Bharata who was ignorant of his father's death which Kaikeyī knew so well

67

Note the sequence of stanzas in NR which does not appear to me to be natural

7 मातृरूपे ममामित्रे You are my enemy in the form of a mother

13 कौसल्यायात्मसंभवम् = कौसल्याया आत्मसंभवम्, a case of double saṃdhi after elision of visarga All southern commentators explain this feature in a similar way There are hundreds of such instances in the language of the Epics G3 among our MSS, changes the above reading to कौसल्यास्तनूद्भवम् to bring it in line with Pāṇini's rules

15 Compare ...

15 24 Śatapatha Br 14 9.4.8 A short episode on a mother's love to a son

29 उत्सवे ... The Indradhvaja is honoured during the festival, but when it is over, it is thrown on the ground and even insulted by boys

69

1, 1771*, 1772* These two * passages found in the MSS. of NR and SR, do not agree in contents and hence are relegated to the Crit App

14 कृता शास्त्रानुगा बुद्धिः etc. Cg: कौसल्यया स्वस्मिन्नारोपितदोषं परिहर्तुं शपथवाक्यान्याह—कृतेत्यादिना। आर्यः रामः। यस्यानुमते संमतौ सत्यां गतः, तस्य शास्त्रानुगा कृता बुद्धिः गुरुणा विधिनिषेधबोधकशास्त्रानुसारित्वेन सुशिक्षिता बुद्धिः। कदाचन मा भूदिति सबन्धः। यद्यहमार्यप्रवासनेऽनुमन्तास्मि, तर्हि श्रुतिस्मृतिज्ञानात्प्रच्युतो भूयासमित्यर्थः।... अत्र शपथव्याजेन धर्मविशेषाश्च शिक्ष्यन्ते मुनिनेति बोध्यम्। अत्र च सत्पुरुषविषयापराधे शास्त्रज्ञानभ्रंशो भवतीति सूचितम्।

22 पायसं कृसरं छागं वृथा सोऽश्नातु. Cg: वृथाश्नातु देवतापितृतिथिनिवेदनमन्तरेण भुञ्जामित्यर्थः।

70

2 संयानम्. Cg: सम्यग्यानम्। स्वर्गप्रापकक्रियाजातमित्यर्थः।

71

2 वारितक वस्त्रानां छागानां समूह

5 शोधनार्थमुपागत Bharata who had gone to the burning ground to pick up the bones of Daśaratha (and thereby to clear the burning ground). Cg: शोधनार्थं स्थलशोधनार्थम्। अस्थिसंचयनार्थमित्यर्थः।

15 प्रवारयसि. Cg: एष्वाभरणादिषु किं तवेष्ट (तत्) गृहाण प्रकर्षेण स्वयं ग्राहयसि तत्प्रवारणम्.

22 त्रीणि द्वन्द्वानि Cg: अशनायापिपासे शोकमोहौ जरामृत्यू इति त्रीणि द्वन्द्वानि.

72

5-23 The episode of Mantharā chastised by Śatrughna is narrated here. Bharata's view is that he should have punished not only *Mantharā*, but Kaikeyī also. If he would do so, Rāma would not even speak to him. Hence he advises Śatrughna to let her off.

73

3 सगत्या नापराध्नोति Even though there is no king, it is our good luck (सगति = दैवयोगः) that there is no disorder in the country. Cg: नापराध्नोति राज्यस्थजनजातमन्योन्यं न द्रुह्यति

12 मातृगन्धिनीम्. Cg: केवलमातृव्यपदेशाम्, लेशमात्रमातृभावामिति वा

74

5 स्ववार समास्थाय, in their turn.

75

1 नान्दीमुखीं रात्रिम्, the night which marked Bharata's effort to start on a journey to bring Rāma back to Ayodhyā. Cg: रामानयनाभ्युदयसूचकम्। यद्वा। लोकविरागाय कृताभ्युदयाम्.

6 नौरिवाकर्णिका, a boat without a pilot or कर्णधार.

76

1 प्रमदाम्, well controlled. Cg: नियमवतीम्। यद्वा। शुक्लवस्त्रमाल्यादिप्रकृष्टमदयुक्ताम्। तदा निशाविशेषणमेतत्. Ct. प्रकृष्टेर्वसिष्ठादिर्भिर्दत्तः परिमदोऽभिमानं यस्याम्। निशापक्षे शुक्लादिग्रहवतीम्.

77

6 रामानयनसंहृष्टा Note that among Rāma's mothers who join the party there is also Kaikeyī, as she has now realised her mistake.

12-15 We get here a list of trades and professions known to the age of Vālmīki. A Buddhist counterpart will be found in Dīgha Nikāya 2. The list in NR is enlarged still further in 1905*.

20 अभिप्रायेण सर्वशः. Bharata, on his arrival on the bank of the Gaṅgā, asks his ministers to camp there, according to the wish of each group. Compare ' छन्देन स्वेन स्वेन पृथक्पृथक्.

78

3 कोविदारध्वज The flag or banner of Bharata had an emblem of Kovidāra tree. The commentators do not seem to be kindly to Bharata, and they seem to put into the mouth of Guha that this tree is an emblem of wickedness. In fact, Guha thought that Bharata had come there to punish the fishermen or that he was pursuing Rāma to kill him. So he asked his men to be ready to fight *with Bharata and his army, if necessary.*

15 निष्कुटश्चैव देशोऽयम्, this region under my command is like a garden around your own home. Guha asks Bharata to stay there and be at home comfortably at night, and then to cross the river next morning.

79

7 कच्चिन्न दुष्टो व्रजसि रामस्याक्लिष्टकर्मणः. Guha hopes that Bharata is not marching against Rāma with evil intentions as the army accompanying him appears to indicate.

9 मा भूत् स कालो etc. Bharata assures Guha of his good intentions, saying that his elder brother is like his father.

81

17 औदवास्य = उपवासम्. Rāma observed a sort of fast that day and lived on water that night.

84

7 न राजानमुदाहरत्. Note here that the object of Bharadvāja, not purposely mentioning Daśaratha's

death, is to ascertain Bharata's intention in moving with his army in the direction of Rāma

85

11-18 Bharadvāja invoked the aid of Viśvakarman for according hospitality to Bharata. The objects provided include food and drink, wines and amusements, and entertainments of all kind.

35-36 Bharata was provided with a royal seat, but he did not use it, on the contrary, he offered his homage to the seat as if Rāma was occupying it, and himself occupied the seat meant for a minister or an associate. Note the Dative case रामाय which is to be construed with अभिवाद्य

62 निष्ठान्नरससंचयैः, with plentiful and excellent condiments (निष्ठान)

86

10 अर्धतृतीयेषु योजनेषु चित्रकूटः. This gives exactly the same distance mentioned before, *viz*, ten Krośas or about 20 miles from Prayāga. To the north of the mount flowed the river Mandākinī. The direction of the mount is mentioned as south (दक्षिणेन) and south east (सव्यदक्षिण)

28 Bharadvāja advises Bharata not to accuse Kaikeyī as her behaviour in putting Rāma into exile would end well, probably suggesting the death of Rāvaṇa

33 यानप्रवेके = यानोत्तमे

88

This Sarga describes the beauties of Citrakūṭa Rāma points them out to Sītā and concludes that he would spend happily the entire period of exile in her and Lakṣmaṇa's company, observing duties of a pious life as led by good men

89

15 Rāma asks Sītā to regard the wild animals as citizens, the mount Citrakūṭa as the city of Ayodhyā, and the river Mandākinī as the Sarayū, so that she should not feel that she is staying in the forest.

19 App I (No 26).—After this stanza, the MSS. of NR including M₃ insert a long passage of 122 lines, impropriety of which has been fully discussed in the Introduction. It has been pointed out there that the passage consists of two parts, part one of 66 lines and part two of the remaining lines Both these parts seem to be very old, the first going back to the age of Bhavabhūti (8th century A D) and the second to the age of Kālidāsa (5th century). Bhavabhūti actually quotes a stanza or two from part one of this passage, and Kālidāsa in his poem Raghuvaṃśa (12 21-23) refers to the Kāka episode Though there is no trace of the Kāka episode in Ayodhyā in T G M1-3, which I consider to be the purest SR, the story is referred to in the Vulgate, 5 67, in the Lahore edition in 5 66 and in Gorresio's edition in 5 68, and is used as an abhijñāna by Sītā in her message to Rāma Thus, all the printed editions agree in retaining the incident in the Sundarakāṇḍa What would be the position of this episode in our critical text is yet to be seen I, however, do not see any reason to change my views as expressed in the Introduction The reason why I eschewed it from the Ayodhyākāṇḍa is that it is not found in SR in the Ayodhyākāṇḍa If our MSS have this incident in the Sundarakāṇḍa, my explanation is that NR referred to it in the Ayodhyākāṇḍa in anticipation The exclusion of this passage is justified from the point of view of textual criticism.

90

14, 16 The Kovidāradhvaja was a special and exclusive banner of Bharata, having the emblem of an exhuberent (विटपिन्) Kovidāra tree If Rāma and Lakṣmaṇa fight with Bharata's army and capture the banner, it would be regarded as the defeat of Bharata

18 अमित्र Lakṣmaṇa calls Bharata to be an enemy and regards him as worthy of being killed

21 कल्मषेणाद्य महता मेदिनी परिमुच्यताम्, Let the earth be cleared of a great evil, *viz*, Kaikeyī and her son Bharata

91

5 कर्तुं न प्रियमुक्तः स्यां भरतस्याप्रियं कृते Rāma is trying to pacify Lakṣmaṇa, pointing out to him to mention a single occasion on which Bharata ever displeased him, and concluding he says that if Lakṣmaṇa speaks a single unpleasant word to Bharata, Rāma would regard it as an offence against himself After this argument, Lakṣmaṇa was put to shame and looked small (प्रविवेश स्वानि गात्राणि लज्जया)

16 Read after गमनम् in the Critical Apparatus: —After 16, Ś1 Ñ B D4 M1 read 2 97 1.

93

9 अभिज्ञानकृताः पन्था विकाले गन्तुमिच्छता Lakṣmaṇa seems to have placed marks by fastening some pieces of cloth or bark on tree-tops by way of indication of the path leading to their huts by night

36 पपातप्राप्य On seeing Rāma Bharata was so overpowered with grief that he ran to touch the feet of Rāma but the force of his grief was so great that he actually fell down before reaching Rāma s feet

94

3 दुष्प्रतीकम् Cg वैवर्ण्यादिना दुर्निरीक्ष्यवदनम्, Ct दुष्प्रतीकमिति च्छात्रविशेषण मलविनीयगं वा। अथ कारणैर्वैवर्ण्यादिना दुर्निरीक्ष्य वारम्, यतमपि मीयमत्या।

2134* SR first puts into the mouth of Rama a question suspecting Daśaratha s death and without waiting for Bharata s reply to that question goes on firing question after question how he is ruling his newly acquired state whether he observes rules laid down for the guidance of a good king To me, the entire set of stanzas beginning with कच्चित् except the first, is out of place and introduced to show that *Valmiki knew well the science* of polity Compare in this context, Mbh 2 5 7-99 where the questions put to newly enthroned Yudhiṣṭhira by Narada who visited him have a sense of propriety in the context These questions there cover some 93 stanzas in the constituted text and about 100 or more in the Vulgate Our Critical Text contains just 56 stanzas against 73 in the Vulgate and a few less in Gorresio Professor Edgerton has given a note in his *Addenda et corrigenda* to Sabhaparvan pp 489-491 He says there that about 37 stanzas of Ramayana have their parallels in the MBh 2 5 I think there is clearly an imitation here of the MBh where the questions are justified on more than one ground while there is a good deal of absurdity in them in the Ramayana on emotional ground The question put in stanza 3 is just the question to be put to Bharata and had Rama waited for a few moments before he put the other questions the situation would have become clear to Rama that Bharata had not accepted the kingship But without *waiting for a reply to the first question* Rama fires on his questions making Bharata a silent and bewildered listener We may have been justified in ignoring them altogether, but our MSS authorities are uniform in keeping at least 56 of the stanzas

95

This sarga and the following 96th sarga are read in a number of MSS after sarga 97 of the Critical Text That order of the text is not correct and does not correctly represent the chronology of events as has been pointed out by Govindaraja Maheśvaratirtha seems to be the champion of that order of sargas and Govindaraja has criticised his views A part of Cg is given in the Critical Apparatus I am citing here the remaining part

नतु आर्य तात परित्यज्य कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ।
गतः स्वर्गं महाबाहुः पुत्रशोकाभिपीडितः ॥ इति,
इमाः प्रकृतयः सर्वा विधवा मातरश्च याः ।
त्वत्सकाशमनुप्राप्ताः

इति च भरतेनोक्ते रामस्य ततिमनोचन् तदुपक्रम अभिषेकप्रत्याख्यानमेव किमिति कृतवान्। नैष दोषः। तस्मिन् भरतवाक्यप्रबन्धे पितृमरणमानुषङ्गिकत्वेनोक्तम्, राज्यस्वीकारणमेव प्राधान्येनोक्तम्। अतो रामस्तेन मन्यते— पिता पुत्रशोकेन मृतकल्पः, न पुनर्नियिष्यतीति मृत इत्युच्यते।—मातरश्च विधवाकल्पाः इति विधवा इत्युच्यन्ते। अनेन ममाभिषेचनमेव प्राधान्येनोच्यत इति। अतोऽशोचयभिषेकप्रत्याख्यानं कृतवान्। स्वपक्षे पितृमरणानुवादस्य वाक्यमेवार्थ इति। अतस्य परिहारो न युज्यते। यदि च पिता मृतकल्पत्वेन मृत इत्युच्यते इति रामो गृहीयात्, तत्र

ब्यासिद्य च महातेजा दिवं दशरथो गतः ।

इति वासुदेवः। यत्तु स्वाशय स्वयमेव प्रमितिं वदति, तस्य अनेन ग्रन्थान्तरे सति तद्विरुद्धाभिप्रायकल्पनं कथं कर्तुं शक्यम्। अतोऽनेनैवानुवादेन रामेण पिता मृत इत्येव गृहीतमिति भाति। किं च, प्रकृतीनां मातॄणां च समागमनपूर्वम्—

इमाः प्रकृतयः सर्वा विधवा मातरश्च याः ।
त्वत्सकाशमनुप्राप्ताः प्रसादं कर्तुमर्हसि ।

इत्युक्त्यापिनिर्देशानुपपत्तेश्च। अत राम समाश्वास्य' इत्यादिसर्गे वसिष्ठं पुरतः कृत्वा इति स्पृष्टप्रतिपत्तसर्गानन्तर चतुरुत्तरशततमसर्गस्यैव लेखनीयत्वनिश्चय। तथा चैव संगतं स्यात्।

2 शाश्वतोऽयं सदा धर्मः स्थितोऽस्मासु नरर्षभ Bharata points out to Rama that it is an eternal law with the race of *Ikṣvaku* that so long as the eldest son is living he should succeed his father and no younger son should be made a king Compare in this context what Vasiṣṭha says in 2 102 30

इक्ष्वाकूणां हि सर्वेषां राजा भवति पूर्वजः ।
पूर्वजे नावरः पुत्रो ज्येष्ठो राज्येऽभिषिच्यते ।

26 तत = हे तात Some MSS and even printed editions put figure 3 after तत to indicate that the second vowel of the word is a *pluta* The word तत

is misunderstood and hence a wide variety of readings has come in.

31 यस्मा पुत्रो भवति तस्मात्तस्य देवता, gives Rāma's explanation why he offers नीवारपिण्याक as a पिण्ड to his father.

97

21 एवं कृत्वा महाराजो विभागं लोकसंनिधौ Rāma points out to Bharata, "our father divided patrimony in the manner that you should rule in Ayodhyā and I should live in the forest." This division of patrimony, once made, cannot be undone, following the well-known legal maxim: सकृदंशो निपतति (Manu 9.47).

98

4 ददामि तवैवाहं Bharata says to Rāma that the kingdom was no doubt given to him by their father, but now he gives it to Rāma which he should accept.

99

3-4 Rāma points out to Bharata that Daśaratha made a promise to Kaikeyī's father at the time of marriage that kingdom to her son would be the dowry. Daśaratha also gave to Kaikeyī two boons, Kingdom to Bharata and exile to Rāma. He further says to Bharata that they both should honour the pledges of their parents.

100

1 धर्मापेतम्, far away from the accepted law. Jābāli here takes the stand of an atheist or Laukāyatika and argues that Rāma should go to Ayodhyā and rule there. Jābāli is made here the champion of the Lokāyata school, and advocates the philosophy of that school, the object being to persuade Rāma to go back to Ayodhyā.

yata school are as old as humanity itself; but Buddhism has a *history* and came into existence in the 6th century B.C. To make any reference to Buddha and his *philosophy is an anachronism* because Jābāli, Rāma's senior, uses his name, further, Vālmīki also is *chronologically older* than Buddha. To call Buddha a thief indicates only a hatred on the part of the composer in a composition characterised by literary chastity. The spurious character of this passage requires no further comments. It is clearly smuggled into Vālmīki's text by one who disliked and misunderstood Buddha's teachings. The NE version has no trace of this passage.

102

The genealogy of Ikvāku Kings which appears here may be compared with one which appears in the Bālakāṇḍa, 1.69.17-30 and also with that in 1.1274*. If we examine the Rāmāyana *genealogy of the solar race, we find some discrepancies*. The chronology as given in the Constituted Text of the Bālakāṇḍa and that given in the Ayodhyākāṇḍa do not show complete agreement. *Here I may point out particularly the name of Yayāti which figures in Bāla but not in Ayodhyā. In fact, this name of Yayāti among kings of the solar race looks strange as has been pointed out by Dr* A. D. Pusalkar in his article "*Geneal gy of the Solar Dynasty in the Purāṇas and the Rāmāyana A study*" appearing in Purāṇa II. pp. 23-33.

103

13 Bharata wanted to go on hunger strike or Prāyopaveśana, and asked Sumantra to spread the darbha grass on the ground, and as Sumantra was hesitating, himself started to spread it on the ground. Rāma then tells him that as a Kṣatriya he cannot go on hunger strike. Bharata then appeals to the public to prevail upon Rāma to go back to Ayodhyā but they declined to do so, as in their opinion Rāma's stand to obey his father was right.

104

21-22 Bharata now asks Rama to do him a favour to put his feet on the sandals bedecked with gold, and give them to him Rāma does this, and thereupon Bharata tells the people that these sandals of Rāma would henceforth look to the welfare of the world After receiving these sandals from Rama, Bharata places them on the head of an elephant, and asks his party to return to Ayodhyā

105

12 This stanza states that Vasistha suggested to Rama to give his sandals to Bharata, while in 2 104 20 it is Bharata who made that proposal to Rama *Perhaps Vasistha might have suggested* that course to Bharata

107

In NR, the Ayodhyakaṇḍa ends with this sarga D1, in fact, has an additional passage given in App I (No 31) and covering two sargas narrating the abhiṣeka of the sandals followed by a phalaśruti Note that this additional passage is exclusive to this MS, and is not traced to any other MS so far discovered

108

This sarga and the three following are found as part of the Araṇyakaṇḍa in NR. I have explained in my Introduction, p XX the reasons for taking these over here in Ayodhyā

25 The phrase राम ससाध्य त्वृषिगमनमनुगमनादेशात्तस्मात् is very clumsy in construction and means that Rāma agreed that the sages wanted to leave Citrakūṭa and go elsewhere for a right reason, *viz*, the region was being infested by demons सम्यक्प्रीदैस्तैरनुमत is another difficult and clumsy phrase NR uses the right word इत्यादि while अनुमत is awkward

26 This stanza also is somewhat uncouth The meaning is that after the departure of ascetics, Rama did not leave his hut *even for a moment, for*, these ascetics who were busy in observing the saintly vows, were always close associates of Rama.

109

9-12 Anasūyā, the wife of Atri was a lady who had acquired miraculous powers by penance When for ten years the world suffered from the effects of a severe famine, *she produced fruits and* roots, and made the river Gangā to flow, she also prolonged a night for ten days for the benefit of gods

110

15 किं ते करवाणि, what shall I do for you? To this question, Sita replies by saying that all is done by her grace, and nothing remains to be done (कृतमित्यब्रवीत्)

18 वसद्विद नित्यमेव भविष्यति The cosmetic preparations and clothes which Anasuyā gave to Sītā had the property of their being always fresh and *that they would never be worne out* (अक्लिष्ट and नित्यम्)

26-50 These stanzas contain a narration of Sita's svayamvara The only point to be noted is that the bow, according to SR, belonged to Varuṇa, while *according to some* MSS. of the NE version, it belonged to Śaṃkara (cf 2392*)

111

17 अभिनिष्क्य is to be construed with इमाविमान्, the construction is somewhat irregular

19 The ascetics pointed out to Rama two paths, one leading to the safer portion of the forest by which they used to go to bring fruits while the other led to a difficult and uncomfortable part of Daṇḍakāraṇya

ERRATA

Misprints in the Constituted Text and Critical Apparatus are shown below

TEXT

Sarga	St	For	Read
6	27^b	निस्वन	नि स्वन
	27^d		
17	4^b	तृतीयाथा	तृतीयार्था
19	19^b	योद्धु°	योद्धु°
43	7^c	जति यथौ	जनिय्यौ
47	3^b	अथप्रभृति	अथ प्रभृति
58	28^d	°भाव°	°भया°
76	28^a	तूण	तूर्ण
82	23^a	अथप्रभृति	अथ प्रभृति
83	6^d	°भवीद्	°भवीद्
85	40^{cd}	°ना भद्रगा	°ता भद्रगा
94	43^b	°राण	°राणां
	31^a	°द्रहांश्च	°द्रहाश्च
95	23^a	तो	ततो
	46^b	वेचि_	वैरिचु
97	10^a	शुक्त	शुक्त
98	67^a	बान्धवेषु	बान्धवेषु
101	12^c	धर्म	धर्मे
102	30^c	°नैतावर	°नै तावर

CRITICAL APPARATUS

P 22 col 1 l 9	—After 19	—After 17.
P 3 col 1 l 25	Before G1 add D1 s v °समीरित	
P 40 col 2 l 30	Remove semicolon	
P 46 col 1 l 24	Add Ś2 N2 V1 B D1 ; M1 om 10^{ef} in the beginning of the line	
P 50 col 2 l 30	यान्वि तो	यान्विती
P 52 col 1 l 30	दु:खसमन्वित	दु:खसमन्वित
P 52 col 1 l 31	प्रसान्विष्वति छिन्न	प्रसान्विष्यति छिन्न
P 52 col 1 l 36	(for छिन्न)	(for छिन्न)
P 66 col 2 l 15	अथभूतो°	अथ भूतो°
P 71 col 1 l 29	मद्दे	मद्दे
P 103 col 1 l 4	विस्मय	विस्मय
P 103 col 1 l 30	ग्राम	ग्राम
P 104 col 1 l 19	At the end of the line add —°) Ś1 D2 s v सम्वान महत्वनी Ñ2 V1 B D1 सवप्रथाना सम्वाने	
P 118 col 2, l 38	नि सङ्ग	नि सङ्ग
P 147 col 2 l 29	चेन°	चैन°
P 147 col 2 l 40	विचिना	विचिन्ता
P 154 col 1 l 36	गुणिना	गुणिना
P 197 col 2 l 1	पेट°	पौर°

Location	Printed	Read
P. 200, col. 2, l. 1	याक्य	वाक्य
P. 200, col. 2, l. 9	°महीं I	°महींनि
P. 202, col. 1, l. 24	लिच्छेय	रिच्छेय
P. 212, col. 1, l. 3	46 lines	54 lines
P. 219, col. 2, l. 38	धन्या	धन्या
P. 227, col. 1, l. 1	परिवृ'	एरिवृ'
P. 241, col. 2, l. 25	लोक	लोके
P. 253, col. 1, l. 24	वक्ष्यमो	वक्ष्यामो
P. 264, col. 2, l. 30	नि'स्वनाम्	नि'स्वनाम्
P. 267, col. 1, l. 29	ष्तु	चतु
P. 290, col. 2, l. 3	ततस्तु	ततस्तु
P. 295, col. 1, l. 9	°प्पानि°	°भानि°
P. 298, col. 2, l. 23	सद्रमु°	एत्रमु°

P. 303, col. 2, After l. 36, add.—After 10, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S (except M4) ins.:

1196(*)* समभूमितले रम्ये द्रुमैर्बहुभिरावृते ।
पुण्ये रस्यामहे तात चित्रकूटस्य कानने ।

[(l. 1) M2 3 पुण्ये (for रम्ये). —(l. 2) M2.4 रम्ये (for पुण्ये). Dd1 रस्यावहे.]

Location	Printed	Read
P. 327, col. 2, l. 6	no	No
P. 330, col. 2, l. 6	बराहश्च	वराहंश्च
P. 332, col. 1, l. 7	Remove from while up to after 16 in l. 8.	
P. 332, col. 2, l. 2	Remove from Dg1 up to prior half }. in l. 4.	
P. 335, col. 2, l. 22	$2.58.6^{b}$	$2.58.7^{b}$
P. 337, col. 1, l. 3	read Sarga 38	M4 read Sarga 39
P. 366, col. 2, l. 29	°शत्रमा°	°शत्रुमा°
P. 427, col. 2, l. 11	°भपते:	°भूपते:
P. 434, col. 2, l. 23	After colophon, add, Ś1 Ñ B D1.6.7 M4 ins. App. I (No. 22);	
P. 457, col. 2, l. 17	शत्र°	शत्रु°
P. 484, col. 1, l. 30	°a निमु°	°कीयमु°
P. 497, col. 1, l. 33	(D3 °)	(D3 °ह)
P. 497, col. 2, l. 14	मदिरा मदो	मदिरामदो
P. 505, col. 1, l. 7	B3.4 read (repeats)	B3(repeats).4 read.
P. 546, col. 2, l. 17	भ्रातृणां	भ्रातृणां
,, ,, l. 28	°भर्तु	°भर्तुः
P. 567, col. 2, l. 9	°व्यक्त	°व्यक्त
P. 600, col. 2, l. 27	विसर्ज°	विसर्व°
P. 621, col. 2, l. 19	Sअर्ध्यम्	S अर्ध्यम्
P. 627, col. 1, l. 39	निश्चिन्त'	निश्चिन्ताः

CORRIGENDA

After 2.95.19, 2179* and 2178* are to be read above in the Crit. Text as 2.95.20 and 21 and 22 respy. with the changes सा सीता (for जानकी) and स्वर्गलोकगत नृपम् for ^{b} in st. 20.

Crit. App.

20. D1 4-7 om. 20. Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D6 S read 20 after 22. —^{a}) Ś1 Ñ V1 B D1 2.6 जानकी (for सा सीता). —^{b}) Ś1 Ñ V1 B D1.2.3 स्वर्गलोकगतं नृप.

21. V1 D1.3 om. 21–22.

22. V1 D1 3 om. 22 (cf. v. l. 21).